بعون باری عز شانہ حسن تصنیف جناب افضل الاطبا امام مطلق نسخہ

دستور العلاج اطبا و جریدہ اکسیر صفت بے تاثیر کیمیا محبوب قلوب مقبول عالم المعروف

مجلد دوم

[illegible]

اکسیر اعظم

[illegible] از تالیفات جالینوس الزمان [illegible]

[illegible]

[illegible]

بار دوم

بعد نظر ثانی و تصحیح مقاصد و اضافہ تجربات بکرنمائی جناب مصنف موصوف الذکر

در مطبع نامی منشی نولکشور جنت مقام مشہور آفاق مطبوع جہان و جہانیان شد

اطلاع۔ اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہے جسکی فہرست مطول ہر ایک شائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہے جسکے معائنہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرماسکتے ہین قیمت بھی ارزان ہے اس کتاب کے ٹائٹل پیج کے تین صفحہ جو سادے ہین انمین بعض کتب طب فارسی و اردو وغیرہ کی درج کرتے ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہے اس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدردانون کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو

کتب طب فارسی

مجموعۂ الفاظ الادویہ۔ یہ مجموعہ نو اور کتب سے ہے شامل او پر چار کتاب کے اول الفاظ الادویہ تصنیف حکیم نور الدین مرحوم کہ جو مفردات طبیہ مین بڑے پایہ اعتبار کی کتاب ہے اور مستند اول ہے اسمین ہر ایک دوا کی طبیعت اور خواص اور بدل اور قدر شربت بہت تصریح سے لکھا ہے و علی ہذا دوم میزان الادویہ مصنفہ حکیم بالع محمد کہ بیان مفردات طبیہ مین ہم روش الفاظ الادویہ کے ہے اور سوم فرہنگ نصیریہ معروف بجل مخزن الادویہ مولفہ حکیم نصیر مغفور کہ جسمین نام دواؤن کو ترتیب حروف تہجی ہندی زبان کو مقدم کیا ہے برعکس رسالہ ناصر المعالجین کہ جسمین عربی لغت کو مقدم کیا ہے اس سے عوام کو واسطے استخراج نام دوا کے بہت سہولیت ہے اور واسطے مزید فائدۂ عوام کے رسالہ چہارم انیس المعالجین ہے مصنفہ حکیم نور الدین کہ یہ رسالہ معالجات ہر قسم امراض مین نہایت کار آمد اور مفید کتاب ہے کہ شائقین نقد جان سے خرید فرماتے ہین۔

ملخص فصول بقراطی۔ مشہور کتاب بقراط کی جسکی تلخیص مولوی غلام حسین نے فرمائی۔

خلاصۃ التجارب۔ مجربات طبیہ حکیم علوی خان مدونہ حکیم بہاء الدولہ بہادر۔

ایضاً مطبوعہ جدید۔

مجربات اکبری۔ محشی تصنیف حکیم محمد اکبر خان معروف بحکیم ارزانی۔

تکشیف الحکمت۔ مصنفہ حکیم سلیم الدین خان

کفایہ منصوری۔ اس رسالہ چوب چینی مشہور کتاب معالجہ و تشریح مین مصنفہ حکیم منصور بن حکیم محمد یوسف

ضیاء الابصار۔ مصنفہ حکیم محمد خان۔

مجربات رضائی۔ معالجہ امراض ضعف باہ و مثانہ مین مولفہ حکیم سید رضا حسین۔

دستور العلاج۔ مصنفہ حکیم سلطان علی خراسانی طبیب نامی حکیم کی۔

میزان الطب محشی مشہور کتاب طب کی ہے مع رسائل ذیل تصانیف مختلف۔

۱۔ میزان الطب محشی مصنفہ حکیم محمد اکبر ارزانی۔

۲۔ رسالہ دلائل النبض۔

۳۔ رسالہ دلائل البول۔

۴۔ رسالہ بحران مع جدول ایام بحران۔

انیس الاطبا۔ مصنفہ مولوی محمد صادق علی۔

مطب علوی خان۔ نسخے نادر ممتحن کا مجموعہ از حکیم علوی خان۔

مفرح القلوب۔ مصنفہ حکیم محمد اکبر ارزانی۔

عجالۂ نافعہ۔ مصنفہ حکیم محمد شریف خان

اہم العلاج۔ غریب رسالہ ہے حاوی تراکیب معالجات طبیہ عہد دولت نور الدین محمد جہانگیر بادشاہ غازی مین تصنیف حکیم امان اللہ خان فیروز جنگ کی۔

طب یوسفی۔ یہ مجموعہ چند رسائل ذیل۔

۱۔ رسالہ نبض ۲۔ رسالہ قارورہ۔

۳۔ رسالہ ستہ ضروریہ ۴۔ رسالہ مقطعات یوسفی۔ ۵۔ رسالہ ماکول و مشروب [illegible] و حفظ صحت۔ ۶۔ رسالہ بحران۔

زاد غریب۔ غربا اور مسافرون کے لیے نادر نسخے تدابیر معالجہ مع سہم کی رعایت سے کوڑی کی دوا لاکھون کا فائدہ بخشتی ہے مصنفہ حکیم صادق علی خان خلف حکیم شریف خان۔

قرابادین قادری۔ [illegible]

علاج الابدان۔ رسالہ قریب الفہم جسمین علاج امراض انسانی کا [illegible] بسند نقل کتب طبیہ ثابت کیا ہے مولفہ حکیم عبد الحق صاحب۔

کنز الاسرار۔ معالجات اسرار طب کا [illegible] تصنیف حکیم ہادی حسن مرادآبادی۔

بہج الحوادق۔ تصنیف حکیم قدرت احمد۔

رسالہ تحفۃ الواقیہ لسہام الامراض الوبائیہ خاص امراض وبائی کا علاج اور اسکے اسباب و علامات کا بیان تصنیف حکیم سید افضل علی [illegible] المخاطب بہ شفاء الدولہ

رموز الحکمت۔ مصنفہ مولوی حبیب علی مدرس اول فارسی

طب اکبر۔ بڑی مستند کتاب ہے طب مین تصنیف حکیم محمد اکبر ارزانی۔

مفید فوائد کیمیا توام فہرست جلد ثالث اکسیر اعظم

۲ امراض کبد یعنی جگر

۵	بیان قول کلی در معالجہ کبد	۶	بیان علاج امراض کبد از سوء مزاج حار	۱۱	بیان علاج امراض کبد از سوء مزاج بارد	۱۴	بیان علاج امراض کبد از سوء مزاج یابس
۱۵	بیان علاج امراض کبد از سوء مزاج رطب	۱۶	بیان علاج امراض کبد از سوء مزاج حار رطب	۱۷	بیان علاج امراض کبد از سوء مزاج حار یابس	۱۹	بیان علاج امراض کبد از سوء مزاج بارد رطب
۲۱	بیان علاج امراض کبد از سوء مزاج بارد یابس	۲۱	بیان ضعف کبد	۲۳	بیان علاج کلی ضعف جگر	۲۶	بیان سدہ کبد و ماساریقا
۲۹	بیان علاج سدۂ مقعر جگر و سدہ ماساریقا	۳۲	بیان علاج سدۂ محدب جگر	۳۵	بیان نفخہ و ریح در کبد	۳۶	بیان وجع کبد
۳۸	بیان اورام کبد و لواحق آن	۴۱	بیان علاج ورم جگر دموی	۴۹	بیان علاج ورم جگر صفراوی	۵۱	بیان علاج ورم جگر بلغمی
۵۴	بیان علاج ورم جگر سوداوی	۵۸	بیان علاج ورم عضلات	۵۹	بیان علاج ضربہ و سقطہ کبد	۶۰	بیان علاج شق و قطع کبد
۶۰	بیان علاج دبیلہ کبد	۶۳	بیان علاج تحجر کبد	۶۴	بیان خفقان کبد	۶۵	بیان علاج حصات کبد
۶۵	بیان علاج صغر کبد	۶۶	بیان علاج سوء القنیہ	۷۰	بیان استسقا	۷۳	بیان علاج کلی اقسام استسقا
۷۹	بیان استسقای لحمی	۹۳	بیان اسباب استسقای زقی	۹۵	بیان علامات و علاج استسقای زقی	۱۱۰	بیان علاج استسقای طبلی

۱۱۵ امراض مرارہ و طحال

۱۱۵	بیان علاج یرقان	۱۱۹	بیان علاج یرقان غلیانی	۱۲۴	بیان علاج یرقان سددی	۱۲۹	بیان علاج یرقان ورمی
۱۳۰	بیان علاج یرقان سمی	۱۳۱	بیان علاج یرقان وبائی	۱۳۲	بیان علاج یرقان بحرانی	۱۳۶	بیان علاج یرقان اسود
۱۴۱	بیان علاج یرقان اصفر و اسود	۱۴۲	بیان علاج سوء مزاج طحال	۱۴۳	بیان علاج سوء مزاج حار طحال	۱۴۴	بیان علاج سوء مزاج بارد طحال
۱۴۵	بیان علاج سوء مزاج رطب طحال	۱۴۵	بیان علاج سوء مزاج یابس طحال	۱۴۵	بیان علاج سوء مزاج حار رطب طحال	۱۴۵	بیان علاج سوء مزاج حار یابس طحال
۱۴۵	بیان علاج سوء مزاج بارد رطب بارد یابس طحال	۱۴۶	بیان اورام طحال و صلابت آن	۱۴۷	بیان علاج ورم دموی طحال	۱۴۹	بیان علاج ورم صفراوی طحال
۱۴۹	بیان علاج ورم بلغمی طحال	۱۵۲	بیان علاج ورم صلب طحال	۱۶۶	بیان علاج ضعف طحال	۱۶۷	بیان علاج سدہ طحال
۱۶۹	بیان علاج حجارۂ طحال و رمل آن			۱۶۹	بیان علاج وجع طحال		

۱۷۲ امراض امعا

۱۸۰	بیان علاج کلی اسہال	۱۸۵	بیان علاج اسہال غذائی	۱۸۶	بیان علاج اسہال ہوائی	۱۸۶	بیان علاج اسہال دماغی
۱۸۹	بیان علاج اسہال معدی بارد رطوبی و بلغمی	۱۹۹	بیان علاج اسہال معدی صفراوی	۲۰۶	بیان علاج اسہال معدی سوداوی	۲۰۷	بیان علاج اسہال معدی از بثرہ و قرحہ
۲۰۸	بیان علاج اسہال معدی از ضعف جگر و سدۂ آن	۲۰۹	بیان علاج اسہال معدی دوری	۲۱۰	بیان علاج اسہال معدی از ذوبان خمل معدہ	۲۱۱	بیان علاج اسہال معدی از ادویہ مسہلہ
۲۱۳	بیان علاج اسہال کبدی کیلوسی	۲۱۳	بیان علاج اسہال کبدی غسالی	۲۱۴	بیان علاج اسہال کبدی صفراوی	۲۱۵	بیان علاج اسہال کبدی صدیدی
۲۱۵	بیان علاج اسہال کبدی خاثری دردی	۲۱۶	بیان علاج اسہال مراری	۲۱۶	بیان علاج اسہال طحالی	۲۱۷	بیان علاج اسہال معوی رطوبی
۲۲۵	بیان علاج اسہال معوی بثوری	۲۲۸	بیان علاج اسہال معوی صفراوی	۲۳۲	بیان علاج اسہال معوی سوداوی	۲۳۲	بیان علاج اسہال معوی از ضعف امعا
۲۳۳	بیان علاج اسہال از جمیع اعضا	۲۳۷	بیان علاج اسہال اطفال	۲۴۰	بیان علاج اسہال الدم	۲۵۰	بیان علاج سحج و قروح امعا
۲۵۳	بیان علاج کلی سحج و قروح امعا	۲۶۱	بیان علاج سحج و قرحہ امعای صفراوی	۲۶۸	بیان علاج سحج و قرحہ امعای بلغمی	۲۶۹	بیان علاج سحج و قروح امعای سوداوی
۲۷۰	بیان علاج سحج و قرحہ امعا از ثفل یابس	۲۷۱	بیان علاج سحج و قرحہ امعا از تناول ادویہ سمیہ	۲۷۲	بیان علاج سحج و قرحہ امعا از خوردن ادویہ مسہلہ	۲۷۳	بیان علاج اسہال [illegible]

۲۷۴	بیان اقسام واسباب زحیر	۲۷۵	بیان علاج کلی اقسام زحیر	۲۷۷	بیان علاج زحیر کاذب	۲۷۸	بیان علاج زحیر صفراوی
۲۸۴	بیان علاج زحیر بلغمی وریحی	۲۸۶	بیان علاج زحیر ورمی	۲۸۸	بیان علاج زحیر بارد	۲۸۹	بیان علاج زحیر ایذائی
۲۸۹	بیان علاج زحیر از تناول حموضات	۲۸۹	بیان علاج زحیر تابع قروح وتآکل وغیرہ	۲۸۹	بیان علاج زحیر از تعفن ہوا	۲۹۰	بیان علاج زحیر اطفال
۲۹۰	بیان اقسام مغص	۲۹۱	بیان علاج مغص ریحی	۲۹۳	بیان علاج مغص صفراوی	۲۹۴	بیان علاج مغص حار ساذج
۲۹۴	بیان علاج مغص بلغمی	۲۹۶	بیان علاج مغص سوداوی	۲۹۶	بیان علاج مغص از مسہل	۲۹۶	بیان علاج مغص اطفال
۲۹۷	بیان علاج تقعقع وقراقر وخروج ریح بلا ارادہ	۳۰۳	بیان علاج کلی اقسام قولنج	۳۰۷	بیان علاج قولنج بلغمی	۳۲۱	بیان علاج قولنج ریحی
۳۲۸	بیان علاج قولنج ثفلی	۳۳۳	بیان علاج قولنج ورمی	۳۳۸	بیان علاج قولنج التوائی وفتقی	۳۳۷	بیان علاج قولنج صفراوی
۳۳۸	بیان علاج قولنج سوداوی	۳۳۸	بیان علاج قولنج مرکب	۳۳۹	بیان علاج قولنج وبائی	۳۳۹	بیان علاج قولنج عرضی
۳۳۹	بیان ایلاوس	۳۴۵	بیان علاج حصر یعنی قبض شکم	۳۴۹	بیان طریق تشخیص تولد دیدان	۳۵۰	بیان علاج کرم دراز
۳۵۱	بیان علاج حیات وحب القرع آن			۳۶۰	بیان علاج کرم کوچک		

۳۶۲ امراض مقعد

۳۶۳	بیان علاج بواسیر	۳۹۳	بیان علاج ریح البواسیر	۳۹۷	بیان علاج تقشر البواسیر	۳۹۸	بیان علاج نواصیر
۴۰۰	بیان علاج ورم مقعد	۴۰۲	بیان علاج شقاق مقعد	۴۰۶	بیان علاج استرخای مقعد	۴۰۸	بیان علاج خروج مقعد
۴۱۲	بیان علاج حکہ مقعد	۴۱۳	بیان علاج قروح مقعد	۴۱۳	بیان علاج مقعد غیر مثقوب	۴۱۳	بیان علاج ثولات عروق

۴۱۴ امراض کلیہ یعنی گردہ

۴۱۵	بیان علاج کلی امراض کلیہ	۴۱۵	بیان علاج امراض گردہ از سوء مزاج حار	۴۱۷	بیان علاج امراض گردہ از سوء مزاج بارد	۴۱۸	بیان علاج ہزال کلیہ
۴۱۹	بیان علاج ضعف کلیہ	۴۲۲	بیان علاج ریح الکلیہ	۴۲۳	بیان علاج وجع کلیہ	۴۲۴	بیان علاج سدد کلیہ
۴۲۵	بیان علاج ورم کلیہ	۴۲۶	بیان علاج کلی اورام کلیہ	۴۲۷	بیان علاج ورم حار گردہ	۴۳۱	بیان علاج ورم بلغمی گردہ
۴۳۲	بیان علاج ورم صلب گردہ	۴۳۲	بیان علاج دبیلہ کلیہ وخراج آن	۴۳۶	بیان علاج قروح کلیہ	۴۴۴	بیان علاج جرب کلیہ
۴۴۶	بیان علاج ذیابیطس	۴۴۷	بیان علاج ذیابیطس حار	۴۵۳	بیان علاج ذیابیطس بارد	۴۵۴	بیان علاج حصات ورمل کلیہ

۴۷۴ امراض مثانہ

۴۷۴	بیان حصات مثانہ ورمل آن	۴۸۲	بیان اورام مثانہ ودبیلہ آن	۴۸۳	بیان علاج ورم حار مثانہ	۴۸۵	بیان علاج ورم بلغمی مثانہ
۴۸۶	بیان علاج ورم صلب مثانہ	۴۸۷	بیان علاج قروح مثانہ	۴۹۰	بیان علاج جرب مثانہ	۴۹۱	بیان علاج جمود دم در مثانہ
۴۹۳	بیان علاج خلع مثانہ واسترخای آن	۴۹۳	بیان علاج وجع مثانہ	۴۹۴	بیان علاج ریح المثانہ	۴۹۵	بیان ضعف مثانہ
۴۹۵	بیان علاج حرقت البول	۴۹۸	بیان علاج عسر البول واحتباس آن	۵۰۰	بیان علاج عسر البول از برودت مثانہ	۵۰۱	بیان علاج عسر البول از حرارت مثانہ
۵۰۲	بیان علاج عسر البول از ورم مثانہ	۵۰۳	بیان علاج عسر البول از انجماد خون وریم	۵۰۳	بیان علاج عسر البول از ریاح غلیظ	۵۰۳	بیان علاج عسر البول از ضربہ یا سقطہ
۵۰۴	بیان علاج عسر البول از حبس بول قصداً	۵۰۴	بیان علاج عسر البول از رطوبت لزج یا ریم	۵۰۵	بیان علاج عسر البول از رویدن گوشت	۵۰۵	بیان علاج عسر البول از ورم حار
۵۰۶	بیان علاج عسر البول از استرخا یا تشنج عضلہ مثانہ	۵۰۶	بیان علاج عسر البول از خلع مثانہ وحصات آن	۵۰۷	بیان علاج عسر البول از بول حاد مولم	۵۱۱	بیان علاج تقطیر البول
۵۱۲	بیان علاج سلس البول	۵۱۹	بیان علاج بول فی الفراش	۵۲۱	بیان علاج کثرت البول	۵۲۲	بیان علاج قلت البول

۵۲۲ بیان علاج بول الدم	۵۳۰ امراض اعضای تناسل مردان		۵۲۹ بیان علاج ابوال غریبه
۵۳۰ بیان علاج ضعف باه	۵۴۲ بیان علاج کلی ضعف باه	۵۳۵ بیان علاج ضعف باه از قلت منی [illegible]	۵۵۱ بیان علاج ضعف باه از ضعف اعضای رئیسه شریفه
۵۶۱ بیان علاج ضعف باه از استرخای قضیب	۵۸۲ بیان علاج ضعف باه از امور وهمیه	۵۸۳ بیان علاج صغر قضیب	۵۸۴ بیان علاج معظمات ذکر
۵۸۴ بیان علاج تلذذات جماع	۵۸۶ بیان علاج منزلات زنان	۵۸۶ بیان علاج کثرت شهوت جماع	۵۹۱ بیان تدبیر مضرتهای جماع
۵۹۵ بیان علاج سرعت انزال	۶۰۳ بیان سیلان منی و مذی و ودی	۶۱۱ بیان قلت منی و فروج او محیط	۶۱۱ بیان علاج منی الدم
۶۱۳ بیان علاج کثرت احتلام	۶۱۳ بیان علاج کثرت نعوظ بلا شهوت	۶۱۵ بیان علاج عاقونا	۶۱۷ بیان علاج غدیوط
۶۱۷ بیان علاج ابنه	۶۱۸ بیان علاج اورام خصیتین	۶۱۹ بیان علاج ورم حار خصیه	۶۲۲ بیان علاج ورم بارد خصیه
۶۲۵ بیان علاج وجع خصیتین	۶۲۶ بیان علاج عظم خصیتین	۶۲۷ بیان علاج ارتفاع خصیه و صغر آن	۶۲۷ بیان علاج دوالی صفن و صلابت آن
۶۲۷ بیان استرخای صفن	۶۲۸ بیان قروح خصیه و ذکر و حوالی آن	۶۲۹ بیان علاج بثر خصیتین	۶۳۰ بیان علاج سحج خصیتین
۶۳۰ بیان علاج حکه قضیب و خصیه	۶۳۱ بیان علاج ورم قضیب	۶۳۲ بیان علاج وجع قضیب	۶۳۲ بیان علاج شقاق قضیب و نواحی آن
۶۳۲ بیان ثآلیل و توته ذکر و لحم زائد بر نواحی آن	۶۳۲ بیان علاج اعوجاج ذکر	۶۳۳ بیان علاج انکسار قضیب	۶۳۳ بیان علاج سده مجرای قضیب
۶۳۴ بیان علاج اتساع مجرای قضیب	۶۳۵ بیان علاج قرحه مجرای قضیب		۶۴۵ بیان علاج ختان

	۶۴۶ امراض صفاق و سره		
۶۴۶ بیان علاج فتق	۶۴۷ بیان علاج کلی اقسام فتق	۶۴۸ بیان علاج فتق معائی و ثربی	۶۵۲ بیان علاج فتق ریحی
۶۵۳ بیان علاج فتق مائی	۶۵۵ بیان علاج فتق لحمی و ادره دوالی	۶۵۵ بیان علاج نتو سره	۶۵۶ بیان علاج ورم سره
۶۵۶ بیان علاج تقیح سره		۶۵۶ بیان علاج تحکک سره	

	۶۵۷ امراض رحم		
۶۵۸ بیان علاج اوجاع رحم	۶۶۰ بیان علاج اورام رحم	۶۶۱ بیان علاج ورم حار رحم	۶۶۵ بیان علاج ورم بلغمی رحم
۶۶۵ بیان علاج ورم صلب رحم	۶۷۰ بیان علاج دبیله رحم	۶۷۲ بیان علاج سرطان رحم	۶۷۴ بیان علاج جروح و قروح رحم و اکله آن
۶۷۸ بیان علاج بثور رحم	۶۷۸ بیان علاج ناصور رحم	۶۷۹ بیان علاج شقاق رحم و فرج	۶۸۰ بیان علاج اجتماع آب در رحم
۶۸۱ بیان علاج نفخه رحم و ریاح آن	۶۸۳ بیان علاج میلان رحم	۶۸۴ بیان علاج انقلاب رحم	۶۸۶ بیان علاج اختناق الرحم
۶۹۳ بیان علاج احتباس طمث	۷۰۴ بیان علاج کثرت طمث	۷۱۰ بیان علاج استحاضه	۷۱۵ بیان علاج ضعف رحم
۷۱۵ بیان علاج سیلان رحم	۷۱۸ بیان علاج سیلان منی از رحم	۷۱۸ بیان علاج حکه رحم	۷۱۹ بیان علاج بواسیر رحم و ثآلیل و توت و مسامیر آن
۷۲۱ بیان علاج رتق	۷۲۱ بیان علاج لحم زائده و طول بظر و ظهور چیزی مثل قضیب و قرقوس	۷۲۲ بیان علاج انغلاق رحم	۷۲۲ بیان علاج سعت فم رحم و فرج
۷۲۴ بیان علاج نتن رحم و فرج	۷۲۴ بیان علاج برد رحم و فرج	۷۲۴ بیان علاج رجا	۷۲۸ بیان علاج کثرت اسقاط
۷۳۴ بیان ضرورت اسقاط	۷۳۷ بیان علاج عسر ولادت	۷۴۵ بیان احتباس مشیمه و جنین میت	۷۴۸ بیان علاج احتباس نفاس
۷۴۹ بیان علاج کثرت نفاس	۷۵۰ بیان علاج عقر و عسر حبل	۷۶۱ بیان منع حمل	۷۶۳ بیان علامات حمل و احکام آن
۷۶۴ بیان علامات اذکار و اناث	۷۶۴ بیان علامات ضعف جنین	۷۶۵ بیان تدبیر حوامل	۷۶۹ بیان تدبیر اذکار
۷۶۹ بیان تدبیر زچه	۷۷۱ بیان تدبیر مولود		۷۷۲ بیان تدبیر مرضعه و صبیان

بعون شافی حق و فضل حضرت ذوالمنن این نسخہ اصل مطلق

دستور العلاج اطبا ذخیرۂ اکسیر صفت ہمتا تاثیر کیمیا محبوب قلوب مقبول عالم معروف بہ

جلد سوم

اکسیر اعظم

از تالیفات جالینوس زمان [illegible] بحر الفضائل

[illegible]

بار دوم

بعد نظر ثانی و تصحیح مقاصد و اضافہ تجربات دیگر عالی جناب مصنف ممدوح الذکر

در مطبع نامی منشی نولکشور بطبع رسید مقبول جہان و جہانیان شد

ARY, A.M.U.
PE3469

۳۴۶۹

بسم الله الرحمن الرحیم

امراض کبد یعنی جگر

و آن هفتده مرض است یعنی سوء مزاج جگر و ضعف کبد و سده کبد و نفخهٔ کبد و وجع کبد و شرقه و اورام کبد و ورم عضلات و ضربهٔ کبد و شق کبد و دبیلهٔ کبد و قروح کبد و خفقهٔ کبد و حصاة کبد و صغر کبد و سوء القنیه و استسقا بدانکه جگر را عارض میشود انواع سوء مزاجات و امراض ترکیب و تفرق اتصال و گاه مرض خاص بجگر باشد و گاه بمشارکت و جگر از جانب مقعر خود مشارک معده و امعای علیا و طحال و مراره است و مشارک حجاب و ریه و کلیتین از جانب محدب و از اوقات و مشارک دماغ است بسبب عصبه و تابع اکثر امراض معده فساد حال کبد می باشد بهر آنکه معده خادم وی است و قضا صاحب ماکول او بد کیفیت بعضی از امراض جگر خاص جگر او حادث میشوند و آن ضعف کبد و ورم و سدهٔ عارض در مجاری نیست و بعضی از ان در غیر او بسبب مشارکت آن در علت حادث می گردند و آن انواع استسقاست و بقول شیخ در خاص جوهر کبد عارض میشوند امراض مزاج و امراض ترکیب و اورام و انفتاحات و نیز یا اشتراک انگاه فند بسوی فضا و حجاب که جدا جدا اند کوز گردند و جگر احتمال خرق بیشتر از اعضای دیگر می کند و از ان خوف موت عاجل نباشد مگر آنکه بادی انفجار ورم از رگ بزرگ بود و گاهی عارض میشوند کبد را امراض بسبب مشارکت دیگر اعضا خصوصاً اشهر کست معده و طحال و مراره و گرده و حجاب و ریه و ماساریقا و امعا خصوصاً علیا اما معده و طحال و مراره و ماساریقا و امعا مشارک آن اند بواسطه عروق متصل بمقعر جگر می باشند معده ضرر آن بسوی کبد میرسد و اما حجاب و ریه و کلیه مشارک آن اند بواسطه عروق جداول جگر پس معده ضرر آن بسوی جگر متادی میشود و اکثر مرض کبد بسبب مشارکت بود از قبل معده می باشد پس هضم آن فاسد می گردد و طعام غیر منهضم منفذ میشود و دیگر ناحیه سبب ها و دیگر باشد و اندفاع مواد امراض جگر اکثر با ادرار بول و برعاف و عرق بود و اما اندفاع مواد امراض تغیری باسهال صفراوی و دموی و عرق نیز بر کثرت و قات باشد و بدانکه وجوه کلیه از ان استدلال با احوال جگر می کنند آنست که گاهی استدلال می کنند بر احوال آن بلمس چنانچه بر اورام آنها احیاناً استدلال می نمایند و گاهی باوجاع آن و گاهی بافعال کائنه از ان و گاهی بمشارکات اعضای قریبه از ان مثل معده و حجاب و امعا و کلیه و مراره و گاهی بمشارکات اعضای بعیده تر از ان مثل نواحی راس و مثل طحال و گاهی باحوال عام جمیع بدن و گاهی از شعر نابت در نواحی آن و گاهی از اوردهٔ نابت از جگر و گاهی از هیئت اعضای دیگر و گاهی از اخلاط متولد در جگر و منبعث از ان و گاهی بموافقات و مخالفات و گاهی از اسنان و عادات و از آنچه بدان متصل است تفصیل وجوه این دلائل اما استدلال ماخوذ از لمس چنان باشد که اگر پوست شکم ناحیه جگر حار باشد دلالت بر حرارت جگر کند و اگر معه آن لین باشد دلالت بر حرارت و رطوبت آن کند و اگر با وجود حرارت یابس باشد بر حرارت و یبس آن دلالت نماید و اگر ملمس بارد باشد بر برودت آن دلالت کند و اگر معه آن لین باشد دلالت بر برودت و رطوبت آن کند و اگر با یبوست باشد بر برودت و یبس آن دلالت نماید و صلابت او بر حبسا کبد یا ورم صلب در ان و انتفاخ او بر ورم یا نفخه در ان دلالت کند ۱۰

و احساس هلالیت انتفاخ او بر آنکه ورم در نفس کبد است و استطالت او و بودنش بهیئت دیگر بر آنکه در غیر کبد و در عضل شکم است دلالت کند و اما استدلال ماخوذ از اوجاع مثل آنست که اگر تمدد مع ثقل باشد در آنجا سده یا ورم بود و اگر بی ثقل باشد در آنجا ریح بود و اگر ثقل بلا نخس باشد ماده در جرم کبد بود ورم باشد یا سده و اگر با نخس باشد ماده نزدیک غشای مغشی جگر بود و اما استدلال ماخوذ از افعال کائنه از ان مثل هضم و جذب و دفع دم بسوی بدن و مائیت بسوی گرده و صفرا بسوی مراره و سودا بسوی طحال است پس هرگاه چیزی ازین امور خلل پذیرد و بسبب عضو مشارک کبد نباشد آن خلل از جگر بود و خون که اندران تولد گشته صاف و جید نباشد و اما استدلال ماخوذ از مشارکات مثل عطش است که آن اگرچه از معده می باشد لیکن بیشتر بر احوال کبد دلالت کند و ایضا مثل فواق و مثل بطلان اشتها و هضم و مثل سوء نفس که آن اگرچه بسبب ریه و حجاب می باشد گاهی بسبب کبد بود و مثل اصناف براز و بول که بر احوال کبد دلالت کند و مثل احوال از صداع و امراض راس و امراض طحال که بران دلالت نماید و مثل احوال زبان در باب استعانت خشونت و رنگ او و رنگ لبها که ازینها بران استدلال کنند و اما استدلال بسبب احوال عامه مثل دلالت رنگ بدن است بر کبد بایں طور که اگر رنگ سرخ و نیکو باشد دلالت بر صحت جگر و اعتدال حرارت او کند و اگر سرخی بسفیدی باشد دلالت بر حرارت و رطوبت او نماید و اگر رنگ مائل بزردی باشد دلالت کند بر شدت حرارت او و کثرت تولید او صفرا را و اگر مائل بسفیدی و رصاصیت باشد بر برودت مزاج او دلیل بود و اگر سفیدی شدید مائل برنگ جص باشد دلالت بر برودت مزاج و رطوبت او و کثرت تولید او خون بلغمی را نماید و اگر رنگ تیره مثل رنگ ارزیز یا مائل بسیاهی باشد بر سردی مزاج کبد و یبس آن و کثرت تولید او مره سودا را دلیل باشد و مثل دلالت یرقان بران و ایضا مثل دلالت فربهی لحمی بر حرارت و رطوبت آن و سمن شحمی بر رطوبت و برودت آن و مثل لاغری که دلالت بر حرارت و یبوست آن کند و مثل عموم حرارت در بدن که اگر بسبب شدت حرارت قلب نباشد دلالت بر حرارت جگر کند و با آن دلائل حرارت مذکوره جگر دریافت شوند و اما استدلال از شعر نابت بر جگر مثل استدلال از ان در اعضای دیگریست که مذکور شد و بالجمله هرگاه شعر بر پوست شکم بسیار باشند بر حرارت کبد دلالت کنند پس اگر خشن باشند دلالت بر حرارت و یبوست آن کنند و اگر موی شکم نرم باشند بر حرارت و رطوبت آن دلالت نمایند و اگر مراق بطن از شعر موی باشد دلالت بر برودت آن کند و اگر با وجود عدم شعر پوست شکم نرم باشد بر برودت و رطوبت او دلیل بود و اگر یابس باشد دلالت بر برودت و یبس آن نماید و اما استدلال از اورده نابته از جگر چنان است که اگر غلیظ و عظیم ظاهر باشند مزاج اصلی کبد حار و رطب باشد و اگر دقیق خفی باشد مزاج اصلی بارد و یابس بود و اما حرارت و برودت و لین و صلابت آنها گاهی بسبب مزاج اصلی و گاهی بسبب مزاج عارضی بود و بالجمله اگر با وجود غلظ و وسعت صلب باشند دلالت بر حرارت و یبس کبد نمایند و اگر لین باشند بر حرارت و رطوبت آن دلالت کنند و اگر با وجود دقت و ضیق لین باشند دلالت بر برودت و رطوبت آن کنند و اما استدلال از هیئت اعضای دیگر مثل استدلال از عظم اورده و وسعت آنها بر عظم کبد و وسعت مجاری آن و از کوتاهی انگشتان و طول آنها بر صغر کبد و اما استدلال از اخلاط متولده در جگر مثل آنست که کثرت تولد صفرا دلالت کند بر حرارت جگر و سودا بر حرارت شدیده آن و یا بر برودت و یبس آن و تولد دم جید دلالت بر صحت جگر کند و آنکه دم جید از آن منتشر گردد و شبیه به بدن بسیار شود پس آن جگر صحیح باشد و آنکه دم او صفراوی یا سوداوی یا رقیق باشد و منتشر گردد از ان و در بدن غیر قابل استعمال بدن بود چنانچه در استسقای لحمی پس آن جگر علیل باشد و ایضا هرگاه صفرا بر بدن غالب باشد و آن عند منتهای شباب کثرت پذیرد و خون شدید الحرارة باشد دلالت بر حرارت مزاج کبد کند و اگر معه آن سودا باشد که در منتهای شباب کثرت نماید و خون غلیظ و سیاه گردد بر حرارت مزاج جگر و یبس آن دلالت کند و اگر بر بدن خون غالب باشد و علامات او ظاهر بود دلالت بر حرارت و رطوبت جگر کند پس اگر این مزاج افراط کند بر جگر صاحب او در افساد اخلاط و عفونت آن بسیار عاجل شود و لاجرم اگر رطوبت بیشتر از حرارت باشد که مهیا شده صاحب او در امراض بسبب سرعت گندیدن و اگر حرارت از رطوبت اکثر بود [illegible] عارض گردد اندک باشد و اما موافقات و منافرات شناخته میشود باین طریق که موافق مشاکل مزاج طبیعی مضاد مزاج عارضی باشد و اما سن و عادت و آنچه متصل بآن باشد استدلال از ان در کلیات معلوم شده و تشخیص اسباب امراض کبد از سوء مزاج چنان کنند که اولا نبض و قاروره

ملاحظه نمایند اگر نبض سریع و متواتر و قاروره زرد و رنگین بود و حال شدت عطش و قلت اشتها و التهاب و تب و احتراق خون و تغیر مستحات و خشونت
زبان و قبض شکم و حرارت موضع کبد بغیر وجع و احیاناً سعال و صداع مفرط نیز بپرسند اگر باشد سببش سوء مزاج حار بود و بعده ذائقهٔ دهن بپرسند اگر
تلخ گوید با وجود آثار مذکوره با آن زردی رنگ و شدت تب و قی صفراوی و سرخ و سبز و کراثی و اسهال مراری و ثقل در جانب ایمن و گاهی زردی
چشم باشد سببش سوء مزاج حار صفراوی بود و اگر شیرینی یا شوری دهن بگوید و با آن سرخی رنگ و گرانی اعضا و سیلان خون از مواضع مثل الانف و
و بعد عهد فصد و تدبیر سالف و سن و فصل و عظم نبض و سرخی بول و گرانی جگر بود سببش سوء مزاج حار دموی باشد و اگر نبض بطی و قاروره سفید رقیق
باشد و با آن سفیدی زبان و لبها و قلت خون و عسر جریان آن و کثرت بلغم و فساد رنگ و ذهاب رونق او که گاه سیاه مائل بسبزی بود و گاه زرد مائل بسفیدی
نیز یافته شود و حال قلت عطش و جوع مفرط و قلت هضم و عدم اشتها هنگام غایت برودت و بودن براز گاهی اندک خشک بلا رائحه و گاهی رقیق مائل بسفیدی
و قلیل الرائحه نیز سوال کنند و این نشان سوء مزاج بارد است بعد از آن ذائقهٔ دهن بپرسند اگر ترش یا تفه گوید و با آن غلظت قاروره و رطوبت و براز و
رصاصیت رنگ و سردی لمس و قی بلغمی و ثقل در ایمن و ترهل بدن و تہبج وجه و اطراف و دیگر علامات غلبهٔ بلغم بود سببش سوء مزاج بارد بلغمی باشد
و اگر نبض صلب و قاروره رقیق و گاهی سیاه رنگ باشد و با آن خشکی دهان و زبان و تشنگی و لاغری و یبس بدن و قلت خون و کمی براز و غلظ آن و ضعف
اشتها و تشنج عضلات شکم باشد سببش سوء مزاج یابس بود و بعد از آن حال ترس و اندوه و فکر فاسد بپرسند اگر باشد سببش سوء مزاج یابس سوداوی بود و اگر
نبض لین و بطی و ضعیف و قاروره سفید غلیظ باشد و با آن تہبج چهره و پلک چشم و ترهل شکم و سستی و سفیدی رنگ گاهی با زردی اندک و گاهی مائل
بسبزی و ضعف بدن و کسل و کندی حواس باشد از کثرت خواب و لعاب دهن و سوء هضم و رطوبت زبان و نرمی طبع و قلت عطش و انتفاع باغذیهٔ یابسه
بپرسند اگر باشد سببش سوء مزاج رطب باشد و اگر ترکیب آثار حرارت با یبوست و یا رطوبت و علامات برودت با یبوست و یا رطوبت یافته شود سببش
سوء مزاج مرکب حار یابس یا حار رطب یا بارد یابس یا بارد رطب باشد انتهی و بدانند که چون زمانه سوء مزاج حار کبد طول کشد او ذوبان اخلاط حادث
نماید پس ذوبان شحم کبد تا آنکه با براز خارج شود و گاهی تابع او سحج بسبب مرور اخلاط محترقهٔ حاده بر امعا و گاهی قرحهٔ امعا عارض اسهال بود و آنچه
با براز برآید بسیار ردی الرائحه باشد و معذلک گوشت بدن نقصان پذیرد و بگدازد و گاهی دلالت می کند بر سوء مزاج حار کبد سن و عادت و حرفه
و تدبیر و سوء مزاج حار متوسط صفرا پیدا کند و مفرط سودا احداث نماید و امراض آن از مالیخولیا و جنون و مانند آن ظاهر گردد و چون اسهال غسالی با سقوط
اشتها ابتدا کند اکثر آن بسبب ضعف کبد کائن از سوء مزاج حار باشد و در اکثر سوء مزاج حار براز خشک محترق می باشد مگر آنکه خون مثل اخلاط دیگر و
شحم کبد محترق شود و اسهال آن آید و چون در احتراق دم شروع کند براز مثل دردی باشد و چون در کبد احتراق یا ورم یا دبیله باشد بعد آن با براز
چیزی سیاه یا غلیظ خارج شود و آن شحم کبد باشد که سیاه و متعفن شده جدا می گردد هر براز سیاه و غلیظ که عقب این حالات مذکوره پدید آید نشان این آفات
بود و خروج هر شئ سیاه علامت ردی نباشد و گاهی اسهال غسالی و صدیدی مائی می آید بعد از آن غلیظ می شود و آخر سودا غلیظ منتن می گردد چنانچه
در صاحب او بامی باشد و گاهی بعد صدیدی خون آید پس آن سودای رقیق و ترجانی و ابن الدوله گوید که هر گاه در جگر سوء مزاج گرم پدید آید اخلاط
که در وی تولد کند محترق گردد و حمیات و قروح و امراض مختلفه پیدا شود و بقول شیخ در آخر سوء مزاج بارد چیزی مثل دم متعفن مثل خون گداخته
در اسهال خارج شود و گاهی تابع مزاج بارد بعد مدتی حمیات باشد بنا بر قبول خون رقیق که در انسب عفونت است که بآن عارض گردد و آن حمیات
صعب باشد که در باب حمیات مذکور شود و گاهی در ابتدای آن اسهال صدیدی رقیق آید پس غلیظ و سیاه گردد و چون اسهال شبیه بغسالهٔ گوشت تازه
بود و آن با اشتها در ابتدا باشد دلالت بر برودت کند و اگر بعد از آن سقوط اشتها عارض شود گاهی بسبب فساد و اختلاط یا بسبب دیگر از نسب و مانند
آن بود و اکثر دلالت او بر ضعف جگر از برودت باشد و در آخر آن اشتها عود کند و در اکثر امر مفرد گردد و با آن پوست قدم تشنج شود و گاهی بر سوء مزاج
بارد و سن و عادت و غذا و اسباب ماضیه مثل شرب آب بارد بر نهار و عقب جماع یا حمام دلالت کند بهتر آنکه کبد ملتهب در این اوقات از آب

بسر شته بسیار متاثر شود و گویند که سفیدی لب از سائر علامات دلیل خاص بر سوء مزاج کبد است باید که نظر طبیب در امراض جگر حادث از سوء مزاج بر آن باشد و انطاکی گوید که امراض جگر را اهمال و تحقیق النفس لازم است

قول کلی در معالجه کبد

جرجانی گوید که جگر عضوی شریف است و چنانکه دل محل قوت حیوانی است و دماغ محل قوت نفسانی جگر محل قوت طبیعی است و غذای اعضا و پرورش بدن بدانست بهر آنکه غذا حقیقةً خون است و کیلوس در جگر خون گردد و قوت هاضمه که کیلوس را خون گرداند در جرم جگر است و قوت جاذبه و ماسکه و دافعه در عروق که اندر گوشت او پراگنده است و در هر عضوی قوای اربعه مذکوره است لیکن در معده و جگر بیشتر و ظاهرتر بالجمله جگر عضو رئیس است و صحت او موجب صحت تمامی بدن و ایضاً هضم ثانی در جگر است و شرح آن هضم از ما سابقاً هر گاه در جگر فسادی افتد و توزیع اخلاط و هضم آن کماینبغی نشود ضرر او در تمام بدن ظاهر شود و بمشارکت وی در معده نیز خلل می افتد پس هر قدر که در معالجه او اعتنا و اهتمام رود اولی است و در جمیع امراض کبدی لحاظ قوای اربعه آن ضرورست اگر در قوتی از ان ضعف دریابند بتقویت آن کوشند و در سوء مزاج بتعدیل و در سده بتفتیح پردازند و همه آنچه خوشبو و لذیذ و مفتح و مدر باشد اصلاح کبد نماید و تاثیر طلیه در کبد اسرع شناسند اما چون جگر عضو رئیس و نازک است هیچ دوای قوی التحلیل بران استعمال نشاید کرد و تا وقتیکه سبب متشخص نگردد طلا نکنند و در مرض مادی قبل از تنقیه استعمال ضماد بارد بر جگر محدث سده است و چون طحال خادم جگر است بجهت آنکه سودا از وی بجذب می شود و کذلک مراره بواسطه آنکه صفرا بسوی آن مندفع میشود اصلاح حال اینها موجب اصلاح احوال جگر است پس تدبیر اینها نیز لازم باشد تا بفساد عام نکشد و فرق در علاج طحال و کبد باعتبار قوت و ضعف است زیرا که تا ممکن بود در کبد استعمال ادویه حاده مثل سیر که گفته روا نیست و بقول شیخ و بعض شراح قانون باید که در کبد حفظ صحت بالمثل و دفع مرض بالضد کنند و در تدبیر مداوات اورام و قروح و آفات مقدار و در تفتیح سده و غیر آن بدانچه در سائر اعضا واجب است و بهترین اوقات خوردن دوا در امراض کبد و خصوصاً بنابر سده کبد و مانند آن وقتی است که غذا از معده بسوی جگر نفوذ کرده و هضم در ان پذیرفته و فضول از ان جدا گشته باشند تا ماکول و مشروب مانع نفوذ دوا بسوی کبد نشود و دوا در جگر خالی از تصرف در غذا یابد و تصرف او در غذا از تصرف آن در دوا باز ندارد و نیز غذا مخالط دوا نشود تا موجب ضعف فعل آن گردد و میان نوشیدن دوا و خوردن غذا زمانه صالح بود و در عادت مردم آن وقتی است که هنگام برخاستن از خواب شب و قبل استحمام باشد و ایضاً واجب است که ادویه محلله مفتحه که در امراض کبدی مادی مثل سده و ورم استعمال کنند از قوابض مقویه عطریه حافظ جوهر او و قبض و عطریت خود خالی نباشد مگر آنکه یبوست مفرط احداث کنند و واجب نیست مبالغه در تبرید جگر تا ممکن بود که مودی باستسقا می گردد و نه در تسخین آن که منجر بذبول شود پس علاج برفق نمایند و تبرید و تسخین او با حتیاط و حذر کنند و مبردات کبد بمقویات مسخنه آن و مسخنات بمقویات مبرده مخلوط سازند و ادویه عطریه قابضه نیز ممزوج نمایند و لهذا واجب است که معالج عالم بود بمقدار مزاج طبیعی جگر کسی که معالجه او کند تا آنکه چون بسوی آن رد کند باستند و بدانکه چون در علاج کبد خطا کنند خطای آن بسوی عروق و بسوی بدن مودی گردد و از جمله خطا در علاج او آنست که ادرار کنند جائیکه اسهال باید و او آنست که ماده در قعر کبد باشد و یا اسهال کنند آنجا که ادرار باید و او آنست که ماده در محدب کبد باشد که درین هر دو صورت بانتشار ماده و عموم ضرر مودی می گردد و واجب است که ادویه مستعمله در امراض کبد نهایت باریک بسایند هرگاه بدان اراده ادرار باشد و کمتر از ان اگر اراده اسهال بدان باشد لیکن آن نیز باریک باشند و لهذا برای آن اقراص می سازند که دران دوا باریک سائیده می شود و برای هر عضو بعید ضیق المسلک ادویه باریک سوده بکار می برند و ادویه منفذ و مبدرق بدان مخلوط می کنند تا در مسالک ضیقه نفوذ نمایند و لکن آن در معده و امعا او از حرارت معده کمتر شود و بسوی کبد زود تر برسند و نفع آن تمام تر حاصل شود و باید که لطیف الجوهر باشند تا بجگر رسند حار باشند یا بارد یا قابض و از شان ملطفات است که حدت در خون پیدا می کنند اگر چه تفتیح می نمایند پس طبیب را رعایت این امور واجب است مثل ماء الاصول که از جمله مفتحات و ملطفات است گاهی در کبد تولید اخلاط مختلفه غیر مناسبه می کنند پس هرگاه دو سه روز متواتر بنوشند عقب او چیزی ملین طبیعت بخورند و از آنکه اندفاع فضول آن بدون نضج متصور نیست از ادویه آنچه منضج و ملین بود و نیز مدخلی تمام دارد و در ادرار ماء الاصول بنفسه فعل کند و جمیع انواع کاسنی خصوصاً بری که مائل

بحرارت می باشد نافع امراض کبد است اما محرورین را سکنجبین و محرورین را ماء العسل بدهند و جگر گرگ بالخاصیة نافع است و همچنین لحوم حلزونات و ذکر اشیای ضاره کبد بدانکه ادخال طعام بر طعام یعنی هنوز طعام اول هضم نشده باشد که طعام دیگر بران بخورند و عادت ترتیب او ضار ترین اشیا است مر کبد را و خوردن آب سرد دفعةً بر نهار و بعد حمام و جماع و ریاضت بسا است که مودی بسوی حرارت شدید جگر می گردد و بسبب حرص کبد ملتهب بر جذب آب کثیر در ان اوقات و گاهی مودی باستسقا میشود و بضرورت در مثل این حالت آب را بشراب ممزوج نمایند و آب را بسیار سرد ننمایند و یکبار سیراب نشوند بلکه اندک اندک از کوزه ضیق الراس مص نموده بنوشند و لزوجات تمامه مضر کبد اند بجهت آنکه مورث سده میشوند و گندم از جمله لزوجات است نسبت بکبد اگرچه بعد هضم کبدی نسبت با غذیه دیگر انزج نیست و هر گندم چنان نیست بل آنکه در ان علکیة باشد و شراب شیرین در جگر سده ها پیدا کند و آن فی نفسه جالب فضول سینه باشد و نان فطیر و برنج و قطایف و اشتاو کله پاچه گوسفند و لحوم غلیظ و اغذیه غلیظه زیان دارد و گویند که آنچه بجگر بسیار ضرر دارد تشنگی کشیدن است و حرکات عنیفه بالای طعام و بر خلو معده و نوشیدن آب در میان خواب و همچنین حلوا ها شکم سیر خوردن و طعامهای لبن و همه شیرینی های مفرط و اشیای گرم و بالای آن شراب آب سرد و کذا خوردن گل و انگشت و هر چه در ان خاک و یا سنگ سوده باشد و بالای آن نوشیدن آب سرد و گرم و کذا خوردن کباب خصوصاً که خام و یا سوخته باشد و آب سرد فقط نوشیدن را کذا فی الجوهر النفیس و شیر و عسل نیز مضر گفته اند بیان اشیای موافقه کبد اما از ادویه نفع می کنند از ادویه آنچه در ان حرارت یا قوت دیگر مفتح باشد مع قبض و تقویت جرم کبد و عطریت مناسب جوهر روح آن و مانع عفونت مثل دارچینی و تفاح اذخر و مانند آن و آنچه در ان غسل و تنقیه و جلای صدید ردی باشد مثل ماء الشعیر چون در بمبالغه ارخا رسد و آنچه در ان انضاج و تلیین و خصوصاً مع قبض و تقویت باشد مثل زعفران و چیزی که مع ذلک لذیذ باشد مثل مویز و سریع النفوذ مثل شراب ریحانی برای امعای کثیف کبد ها که با آن حرارت شدیده نباشد و چون در دوائی خواص مذکوره لذت جمع شود پس لامحاله صدیق کبد و حبیب آن باشد مثل مویز و انجیر و فندق و آنچه بالغ النفع باشد اگر غیر قابل فساد و عفونت بود آن بالغ تر باشد بالجمله چون جوهر کبد رطب بحمی مستعد عفونت بالذات و بالعرض است از ادویه مقویه و قابضه و آنچه ازیشان مانع عفونت باشد چاره نیست و بملاحظه آنکه جگر محتاج قوت هاضمه است و آن بغیر وفور حرارت غریزی و ارواح ممکن نیست انتفاع آن بچیزی که در ان عطریت باشد اتم بود و ظاهر است که هرگاه اجتماع جمیع این خواص یا اکثر آن باشد نفع آن بیشتر خواهد بود و همچنین اگر با وجود اوصاف مذکوره لذیذ و سریع النفوذ بود انسب است و کاسنی بستانی و بری از آنجمله موافق است و بارد و نفع می کند مرض حار کبد را بخاصیت و کیفیت مضاد معاً با وجود آنکه قوی کاسنی تلخ شدید المرارت است را اجا شمرده اند و نفع می کند تفتیح خود و سده ها را بسبب مرارت خود و تقویت بسبب قبض خود و نفع میکند مرض بارد را بخاصیت و تفتیح و تقویت که در ان است و چون برودت در کبد افراط نماید هر کدام ازان هر دو بعسل یا بماء العسل مخلوط نمایند پس عسل مقاومت تبرید کند اگر خوف ازان باشد و اعانت کبد بر سائر افعال او نماید و گاهی هر دو را خشک می کنند و بعسل می خورانند و آب او و مطبوخ او هر دو بعسل خیلی نفع می کند و تفتیح و اخراج خلط بارد ببول می نماید و اما از اغذیه آنچه کیموس جید و سریع النفوذ باشد موافق کبد بود و شیرینیها موافق جگر اند که ازان فربه و بزرگ و قوی می گردد لیکن آنها سرعت می کنند در احداث سده ها بنا بر جذب کبد از ایشان همراه اخلاط دیگر و لهذا کسی که در جگر او ورم باشد باید که از حلاوات اجتناب کند که آنها بسرعت بسوی صفرا مستحیل شوند و سده نیز حادث کنند و مضر ترین شیرینیها غلیظ آنست بنا بر احداث سده ها و حاد آن بنا بر استحاله او بسوی صفرا لیکن نافع است بنا بر عطریت و قبض او و تفتیح مجاری غذا لیکن شدید التسخین است و فندق موافق جمیع کبد ها است بجز آنکه او شدید الحرارة نیست و مفتح است و کیموس او جید است و جگر گرگ و تخم حلزونات موافق جگر است و مسیحی گفته که علاج امراض کبد بادویه نمایند که مضاد علل او باشد و در ان مخلوط نمایند آنچه بنفسه مقوی کبد باشد و آن از جنس ادویه بود که در ان قبض و عطریت باشد و خیارشنبر و کاسنی در جمیع علل کبد خاصةً مزمنه نافع است

علاج امراض کبد از سوء مزاج حار

و آن ضعف جگر و وجع کبد و استسقا است تبرید کبد بآب کاسنی و سکنجبین ساده و بزوری و آب انارین و شربت صندل و نیلوفر خصوصاً شربت زرشک و نقوع او و قرص او و قرص طباشیر و سفوف او و آب خالص یا ماء القرع یا ماء الخیار و کذلک دوغ سرد کرده و شیره تخم خرفه با طباشیر و شیره تخم خیارین و تخم کاسنی

و لعاب اسپغول بسکنجبین و مانند آن هر چه سرد و مرطب و مخصوص بجگر باشد و با ضمادها مثل آب کدو و خیار بادرنگ و عدس و فوفل و صندل و گل سرخ کنند و با سکنجبین ساده سه توله و گلاب و عرق کاسنی هر یک هفت توله بنوشانند و از صندل سفید و کشنیز سبز و کاسنی سبز ضماد نمایند و غذا اسفاناخ با برنج بدهند و گویند که تخم خشخاش سیاه و بهدانه و دوغ ترش و تخم حمق بستانی و غوره انگور و کافور و جراده کدو و گلاب و آب کاسنی و آب عنب الثعلب و آب بید و آب خرفه و سرکه شرباً و طلاءً نافع ست و بعضی ماء الشعیر بر اشیای ترش قابض بخوف تضییق عروق و تسکین جرم کبد میدهند و یا ماء الشعیر نوشانند و بعد از چهار ساعت سکنجبین شکری یا رمانی با آب سرد بدهند و اگر باصلاح نیاید آب کاسنی بقرص کافور و آبیکه اندران زرشک و تمر هندی تر کرده صاف نموده باشند با شربت نیلوفر دهند و آنجا که سده مفهوم گردد بشربت بزوری و شربت دینار و مغز فلوس باید گشاد و آنجا که طبع نرم بود قرص طباشیر قابض با رب به و سیب دهند و شربت حماض درین صورت سخت موافق ست و درین مرض غذای قابض نباید داد که مضرست خاصةً اگر خوف سده بود مگر مزوره زرشک و آب انار که بجگر مفید ست لیکن هرگاه طبع نرم بود و بقبض حاجت افتد ماش و برنج بریان با زرشک و سماق پخته توان داد و اگر طبع قبض بود و بهتر غذا امراقست که از زرشک و تمر هندی و مانند آن پخته باشند اختیار نمایند و الا مزوره ماش و اسفاناخ غذا سازند و تا ممکن باشد از خوردن گوشت احتراز کنند و هنگام ضرورت گوشت بچه مرغ یا حلوان اصلاح نموده بدهند **اقوال مهره** جالینوس گفته سزاوارست که حفظ کبد در استعمال سرد و مرطب مفرط الترطیب نمایند بهر آنکه از ضعف آن مفضی بسوی سوء القنیه و استسقا ایمن نیست و نه از حدوث سدها دران و بالجمله در ادویه آن قوت انضاج و جلا باشد و موافق ترین اشیا که دران این قوت ست ماء الشعیر ست که دران تخم کاسنی و زرشک داخل کرده پخته باشند که آن جامع انضاج و جلا و تفتیح و تلیین و تقویت جگرست و جمیع این خصال در کاسنی بستانی صرف نیز موجودست و هر قدر که تلخ باشد در تفتیح سدد بالغ تر بود و این ضماد بصحت تجربه رسیده صندل سرخ صندل سفید هر واحد اوقیه افسنتین ربع اوقیه کافور بمقداریکه بوی او غالب آید باریک سائیده بعصیر و طلی بروغن گل آمیخته ضماد نمایند و هرگاه دران طبیعت نرم باشد سفرجل و گل سرخ پخته سوده بر شکم نهند و هرگاه قوت ضعیف و ارواح تحلیل گردد بگوشت دراج و حملان و گوساله با آب غوره و آب زرشک غذا سازند و اگر تپ باشد از گوشت پرهیز کنند **بو علی سینا** نوشته واجب ست که تلطیف در تبرید جگر کنند و مبالغه بغایت ننمایند و دران از ارخای شدید بمرطبات مائی و از احداث سدها بمبردات غلیظ و از تخدیر بالغ حذر کنند و باید که مبردات او جامع تبرید و جلا و تفتیح و تنفیذ غذا و قبض مقوی غیر کثیر باشد. و در ماء الشعیر همه این خصال است و کاسنی بری و بستانی درین معنی بغایت نافع بهر آنکه مزاج او بسوی برودت مفرط نیست و دران مرارت مفتح غیر مسخن هست و قبض معتدل مقبول بالغ در منفعت اوست و سفرجل بارد هم نیست و گاهی جوشش کرده می خورند و خصوصاً بکشنیز تر و خشک و گاهی بسرکه تناول می کنند و زرشک را نیز خاصیت عظیم ست و ایضاً تمر هندی را و چون سدها در کبد محسوس گردد نفع یابند اگر آب کرفس با آب کاسنی بری و بستانی اضافه نمایند که آن تفتیح سدها نماید از هر دو جهت و آن سریع النفوذ ست و کذلک سکنجبین و از آنچه نفع باین می کند اینست که بگیرند آب کاسنی و آب کاکنج و آب عنب الثعلب هر واحد دو اوقیه آب کشنیز تر و آب بادیان هر واحد یک نیم درم و نیم درم زعفران آمیخته بنوشند و گاهی روغن گل جید و روغن تفاح با آب سرد می نوشند و تعدیل حرارت کبد می کنند و از آنچه نفع می کند سوء مزاج حار جگر را اینست که اسپغول دو مثقال بشکر طبرزد و آب سرد بخورند و ایضاً ماء القرع و ماء الخیار و آب انار و دوغ گاو و آب سیب و امرود و فرفیر و عصاره گل سرخ تازه بنوشند و چون تپ نباشد ماء الجبن بسکنجبین هر روز با سه درم هلیله زرد و یک درم لک مغسول و نیم درم تخم کرفس بنوشند و چون دو هفته از شرب آن فارغ شود شیر شتر بنوشند از یک رطل تا دو رطل و دران ادویه مدره مفتحه منفذه مثل اندکی از عصاره غافث یا از تخم کاسنی و تخم کشوث داخل کنند و گاهی احتیاج می افتد بمثل فقاح اذخر و گاهی حاجت بنوشیدن مخدرات و معاجین افیونیه و نجیه و فلونیا افتد و من آنرا مکروه میدارم از آن مذهب یافته نشده و جوان قوی را در گرما گاهی کفایت می کند نوشیدن آب بسیار سرد بر نهار و نفع می کند از اقراص قرص طباشیر و قرص زرشک بارد و قرص کافور و از اقراص نافعه این قرص ست بگیرند گل بید گل نیلوفر هر واحد ده درم گل سرخ دوازده درم کافور دو درم و نیم صندل سرخ و لک مغسول با فاویه چنانچه صبر را اغسول می کنند و فوفل هر یک هشت درم

زعفران سه درم ریوند پنج درم گل قیموری و مصطگی و برسیاوشان هر واحد سه درم در آب عنب الثعلب و آب کاسنی سرشته قرص سازند هر قرص یک مثقال و هر روز یک قرص با آب عنب الثعلب یا کاسنی بخورند و گاهی نفع می کند از ضمادات باین صفت بگیرند برگ خرفه و سائیده روغن گل آمیزند سرد کرده ضماد نمایند و یا بگیرند صندل یک اوقیه و فوفل و بنفشه هر واحد نیم اوقیه و گل سرخ یک نیم اوقیه و زعفران نیم اوقیه و افسنتین ربع اوقیه و کافور دو درم بقیروطی روغن بید آمیخته و برگ کدو یا برگ حماض یا برگ چقندر مالیده ضماد کنند و گاهی بعصارات بقول بارده مثل عصارهٔ کدو و خیار و سائر آنچه در مشروبات مذکور شد و یا آرد جو یا آرد عدس آمیخته و روغن گل انداخته ضماد می کنند و گاهی چیزی از جنس صندل و فوفل و کافور داخل می نمایند و بعید نیست که دران چیزی از عطریات و تهای فواکه خوشبو داخل کرده شود و گاهی اندکی از مر و سوسن بران میریزند و اما اغذیه که ایشان را شاید مثل ماء الشعیر و سلاقات بقول مذکوره و نفس آن بقول مطبوخ و کاسنی مطبوخ و کشنیز تر و کاهو و چقندر مطبوخ و دوغ ترش و آب حصرمات و لحوم حلزونات و از فواکه زعرور و به و امرود ترش و درین کثرت نکنند تا در قبض نیفزاید و تولید سده نکند و سیب و انار میخوش و غورهٔ ترش و قبض اینها آنچه دران تلیین باشد بشکنند و توت شامی و ریباس و کشنیز و سرکه متخذ با آب انار و انار دانه قبل طعام و بعد او و خربزه که بسیار شیرین نباشد لاسیما بطیخ رقی و فلسطینی و هندی و آنچه ازین ادویه که دران با تبرید قبض باشد و واجب است که تناول او متصل ننمایند بهر آنکه دران خوف احداث سده است و باک نیست در خربزه صلب اندک و انگور که دران صلابت لحم و قلت حلاوت باشد و از انگور میخوش خاصه نفع می کند ایشان را اغذیه ماشیه و قطفیه و قرعیه و اسفاناخیه و عدسیه ترش و غیر ترش و بعضی مردم ایشان را ازغیت موز میدهند و باید که مائل بترشی باشد و در فندق تسخین بسیار نیست و آن فتاح سده و جید الغذا است پس باید که آنچه دران تبریدی باشد مخلوط سازند و از لحوم نفع می کند ایشان را ماهی کوچک مطبوخ یا اسفیدباج یا بسرکه و مصوصات و قریصات متخذ از لحوم لطیف مثل لحم جدی و طیر خفیف الاجنحه مثل لحم کبک و ورشان غیر مفرط فربه و فاخته و نفع می کند ایشان را بطون طیر آب و بط و ماکیان ترش کرده و کذلک کنجشک ترش کرده و ضرر می کند ایشان را اکباد و طحال و قلب و لحوم غلیظه مثل لحوم گاو نر و بز کوهی و حیوانات عصبیه صلب اللحم و اما از لحم بقر جوان و قریب نفع می یابند کسانی قوی المعده و الهضم از ایشان و باید که از بیضه که صلب پخته باشد و از دسومات مفرط اجتناب نمایند و شراب بسیار مضرست مگر آنکه بسبب عادت یا ضعف هضم ازان چاره نباشد پس اندک رقیق مائل بسفیدی بنوشند مجوسی گوید که هرگاه کبد را مرض از سوء مزاج حار عارض شود ابتدا بفصد باسلیق از دست راست نمایند اگر سن و قوت و زمانه و غیر آن مساعد باشند و حسب حاجت اخراج خون نمایند و ماء الفواکه و هلیلهٔ زرد و جلاب بشکر و فلوس خیار شنبر بنوشند و بعد ازان سکنجبین با آب کاسنی صباح بیاشامند و بعد یک ساعت ماء الشعیر بشکر بدهند و بر جگر ضماد صندلین و قیروطی معمول با آب کاسنی و آب خرفه و آب کاهو و آب حی العالم و آب جرادهٔ کدو و روغن گل و موم سفید تضمید کنند پس اگر اصلاح نیابد قرص طباشیر ملین با آب کاسنی و آب کشوث و سکنجبین بدهند و اگر حرارت ازین تسکین نیابد قرص کافور با آب جرادة القرع و آب کاسنی دهند و ایضاً ماء الجبن معمول بسکنجبین با این سفوف بدهند

نسخه سفوف

پوست هلیلهٔ زرد ده درم لک مغسول سه درم طباشیر دو درم بادیان یک درم باریک سائیده چهار درم با نیم رطل ماء الجبن در اول روز و در دوم دو ثلث رطل و در سوم ده وقیه بدهند و هر روز دو وقیه زیاده کنند تا آنکه در پنج روز بیک رطل و در هفت روز بیک رطل و ثلث برسد و لیکن از جوان غیر بعید العهد بولادت و نه قریب ازان باشد و علف او کشنیز خشک و تر و کاسنی و آرد جو و برگ کاهو و مانند آن باشد پس اگر اصلاح یابد برین مداومت نمایند و الا شیر تازه از ناقه صحیح الجسم نوسن معتلف بعلف مذکور بدهند و ازان در اول روز هشت وقیه دهند و هر روز دو وقیه تا هفت روز با این سفوف افزایند هلیلهٔ زرد ده درم لک مغسول گل سرخ طباشیر هر واحد پنج درم ریوند چینی سه درم بادیان انیسون هر واحد دو درم همه را باریک سائیده از سه درم تا چهار درم با شیر مع پنج درم شکر طبرزد بدهند و اگر اسهال زیاده خواهند در هر شربت سفوف چهار دانگ بنفشه ریحانی اضافه کنند و غذا برین زیرباج بچه مرغ باشد و انار و سیب استعمال نمایند پس اگر حرارت قوی باشد دادن دوغ گاو و بقرص طباشیر و قرص کافور بحسب قوت حرارت و ضعف آن باک ندارد و تضمید کبد بصندلین و گل سرخ و آب حی العالم و آب خرفه و آب عنب الثعلب و آب کشنیز تر و آب برگ انگور و آب گل سرخ مفرد و مرکب

نسخهٔ ضماد جگر حار

بعد از آنکه قدری از مصطگی و سنبل برای حفظ قوت کبد از تحلیل آمیخته باشند بعمل آرند و این ضماد مرض کبد از حرارت را نافع ست صندل سفید پنج درم گل سرخ مثل او صندل سرخ نه درم نیلوفر بنفشه هر واحد سه درم فوفل گل ارمنی هر واحد دو درم کافور مصطگی ساذج هندی هر واحد یک درم باریک سائیده موم بروغن گل یا روغن آس یا روغن بید یا روغن نیلوفر هر واحد بقدر حاجت گداخته بران ادویه انداخته بر کبد ضماد نمایند و این ضماد نیز نافع صندل سفید چهار درم فوفل مثل او صندل سرخ گل سرخ هر واحد شش درم آرد جو پنج درم کافور نیم درم باریک سائیده بآب کاسنی و آب حی العالم و آب عنب الثعلب و آب خرفه و آب کشنیز تر بر کبد ضماد کنند و این ضماد نیز حرارت جگر را مفید ست بگیرند صندل سرخ پنج درم صندل سفید و بنفشه و آرد جو و نیلوفر و بیخ خطمی هر واحد سه درم گل سرخ چهار درم کافور زعفران هر واحد نیم درم باریک سائیده بروغن گل یا روغن نیلوفر و موم بقدر حاجت گداخته حل کرده بر جگر ضماد نمایند و این

نسخهٔ قرص نافع وجع کبد

قرص نافع اوجاع کبد از حرارت ست گل سرخ شش درم تخم خرفه مغز تخم خیار تخم کاسنی تخم کشوث مغز تخم بادرنگ مغز تخم کدو هر واحد سه درم صندل سفید طباشیر هر واحد یک درم ریوند چینی بادیان هر واحد دو درم لک مغسول چهار درم زعفران عصارهٔ غافث هر واحد یک درم همه ادویه را باریک سائیده بآب کاسنی سرشته بقدر مثقال قرص سازند و با سکنجبین و آب کاسنی سرد کرده بخورند و ایضا بگیرند گل سرخ چهار درم زرشک سه درم تخم کاسنی تخم کشوث هر واحد دو درم و نیم لک ریوند چینی رب السوس هر واحد یک درم طباشیر مغز تخم بادرنگ مغز تخم خرفه مغز تخم خیار هر واحد دو درم زعفران نیم درم ادویه را باریک سائیده بآب کاسنی بوزن یک مثقال قرص سازند و با سکنجبین و گلاب بخورند و اگر با حرارت کبد سرفه باشد باید که درین قرص قدری از صمغ عربی و کثیرا و نشاسته هر واحد یک درم رب السوس دو درم زیاده کنند و بجلاب یا شربت نیلوفر یا شربت بنفشه بخورند و غذا اگر تپ و سرفه نباشد زیرباج بچه مرغ یا تیهو یا آب حصرم یا آب نارنج که در ان دارچینی و کشنیز و اندکی سنبل و نعناع انداخته باشند بدهند و سکباج ماهی تازه غذا سازند و از همه که در ان توابل حاره مثل سیر و پیاز و فلفل و کرویا و خولنجان داخل باشند و جمیع اشیای حاره و حریفه اجتناب نمایند و اگر تپ باشد غذا مزوره بازیره مغسول و روغن بادام شیرین و ماء الشعیر بدهند و اگر در انجا اسهال باشد مزوره معمول بماش و کدو یا اسفاناخ یا قطف یا خبازی و مانند آن سازند و اگر طبیعت نرم باشد باید که قرص طباشیر قابض بعض اشربهٔ قابضه مثل شربت به یا شربت ریباس یا شربت آس

نسخهٔ ضماد مسکن

بدهند و تضمید شکم با ضماد مسکن مثل این ضماد کنند گل سرخ صندلین فوفل گلنار گل ارمنی رامک زریر طلع مساوی باریک سائیده بآب بارتنگ و آب عصی الراعی و آب لف انگور و مانند آن سرشته بکار برند و باید غذا قابضه مثل مزوره معمول بتخم خرفه و حماض و سماق و عصارهٔ زرشک و مانند آن غذا سازند مسیحی گوید که هرگاه جگر را سوء مزاج حار عارض شود ماء الشعیر و آب بقول بارده مثل آب عنب الثعلب و کاسنی و خرفه و سکنجبین بدهند و تضمید کبد بصندلین و گل سرخ و کافور و گلاب و آب آس و خرقهٔ کتان آغشته بر موضع کنند و هرگاه نیم گرم شود تبدیل نمایند و آب انار و ربوب بارده مثل رب غوره و رب ریباس و رب تمرهندی نوشانند

نسخهٔ قرص زرشک

و این قرص زرشک بدهند عصارهٔ زرشک ده درم تخم کاسنی مغز تخم خیار تخم خرفه هر واحد سه درم گل سرخ دو درم ریوند یک درم سنبل نیم درم اقراص سازند هر قرص یک مثقال و یکی از ان با سکنجبین شکری و آب انار بدهند و اگر حاجت تلیین طبیعت افتد بطبیخ آلو و تمرهندی یا ترنجبین و خیارشنبر تلیین کنند و شیرینیها و شراب و اغذیهٔ حاره و اطعمهٔ قویه و هر چه در ان حرارت و حرافت باشد ترک نمایند و آب کشک و کشک بنفشه و بقول بارده مسلوق بسرکه مثل کاهو و بقلهٔ یمانی و قطف و اسفاناخ غذا سازند و اقوی ازین بیضهٔ مسلوق بسرکه بطبیخ کشنیز تر و خشک و روغن بادام ست و قوی تر ازین گوشت دراج و ماکیان و ماهی رضراضی ست و از فواکه انار ترش و سیب و به و امرود و انگور سفید رقیق ست و از خارج شکوفهٔ انگور و گل سرخ و آس تر ضماد نمایند و اندکی روغن سفرجل و ساذج و مصطگی و سنبل الطیب در ضماد داخل نمایند سعید گوید که علاج سوء مزاج کبد حار شرب ماء الشعیر و استعمال سکنجبین رمانی بآب سرد و نوشیدن شیرهٔ تخم خرفه و آب انار سکنجبین و خوردن آب تمرهندی و آلو بخارا بجلاب کنند و اگر حرارت ساکن نشود قرص طباشیر بآب کاسنی و قرص کافور بماء القرع دهند و تبرید کبد بضماد صندل و گلاب و آب حی العالم نمایند و غذا سرد مثل کاهو و خرفه و کاسنی و مزورهٔ غوره دهند و اگر قوت ضعیف گردد بچوزهٔ مرغ بآب انار یا آب حصرم غذا سازند و اگر تابع سوء مزاج اسهال باشد ماء الشعیر بروغن بادام بیاشامند و لعاب بهدانه بشربت خشخاش بنوشند و غذا مزوره ماش دهند و اگر تابع سوء مزاج تپ باشد باسلیق از دست راست کشایند و اخراج خون حسب مساعدت قوت و سن و زمان نمایند و تبرید مزاج کنند سعید ایلاقی می نویسد که اگر سوء مزاج حار بی ماده باشد تدبیر تبدیل مزاج باید کرد

باشربه بارده مثل ماء الشعیر وماء القرع وسکنجبین ساده وآب کشنیز وآب عنب الثعلب وشربت غوره وشربت ترنج واسپغول وشکر در آب انار ترش و دوغ ترش صاف کرده وکشکاب بآب انار ترش آمیخته کسی را که حرارت سخت غالب بود وسود دارد وماء الشعیر سرطانی وطباشیر در آب سرد وآب خرفه باسکنجبین وشربت ریباس ومانند آن موافق بود واین قرص زرشک بارد جگر گرم را سود دارد ونسخه او همانست که در قول مسیحی گذشت مگر مغز تخم کدو سه درم طباشیر پنج درم عوض ریوند وسنبل است و وزن گل سرخ پنج درم مرقوم شربتی دو مثقال سکنجبین یا بآب کاسنی وآب عنب الثعلب وشکر و اگر باسوء مزاج سده باشد یک درم بادیان درین قرص زیاده کنند واین قرص کافور با دوغ بدهند گل سرخ طباشیر صندل سفید هر یک سه درم تخم کاسنی تخم خرفه مغز تخم کدو تخم کاهو هر یک دو درم کتیرا یک درم کافور دو دانگ تا نیم مثقال قرص سازند هر یک سه درم واگر طبع نرم باشد این قرص طباشیر قابض با رب بهی یا آب کشکاب که از پست جو پخته باشند بدهند تخم حماض گل سرخ طباشیر زرشک منقی هر یک پنج درم امله مغسول ریوند چینی هر یک یک درم زعفران نیم درم واگر مریض را اسهال باشد درین قرص صمغ کتیرا نشاسته هر واحد یک درم رب السوس دو درم زیاده کنند و با شربت بنفشه بدهند وقرص دیگر در قول بوعلی سینا گذشت وضمادات از صندل وآب برگ خرفه وآب کاهو وآب کدو وآب برگ مورد وموم صاف در روغن گل سازند واگر طبع نرم باشد ادویه قابضه دران افزایند وآب خیار بادرنگ وآب کدو بگیرند وخطمی خشک سائیده بسرشند و روغن گل چکانیده بنهند واسپغول بگلاب ترکنند و روغن چکانیده بر نهند وغذا از گوشت دراج وبزغاله وگوساله بآب غوره وآب زرشک دهند وکسی را که تپ باشد لحم نتوان داد اسفاناخ وبرگ چقندر باندک کشنیز تر پخته وسرکه وکشنیز خشک آمیخته سود دارد واز فواکه آلو بخارا وریباس وتوت شامی ومانند آن دهند وهرچه قابض بود بسیار نباید خورد محمد ابن [illegible] گوید که علاجش تبرید کبد باشربه واغذیه بارده است وهر صباح جلاب از تخم کاسنی سه درم آلو بخارا ده عدد تمر هندی وشکر سفید هر یک ده درم یا ترنجبین ده درم بنوشانند وغذا ماء الشعیر که دران سه درم تخم کاسنی پخته باشند بدهند اگر با آن تپ باشد واگر تپ نبود مزوره از زرشک بشیره بادام وشکر یا از تمر هندی یا از انار دانه یا از آب لیمو بمغز بادام دهند وگوشت بچه مرغ اگر ضعف باشد ویا هر صبح سکنجبین ساده ده درم بآب کاسنی بیست درم ویا آب هندوانه سی درم وشکر سفید ده درم ویا آب خیار بیست درم باشکر سفید ده درم بنوشند واگر با آن قبض شکم باشد تلیین طبع بمطبوخ فواکه یا ترنجبین وشیرخشت کنند وتضمید کبد بصندلین وآب کاسنی وآب خرفه وآب کدو نمایند ونفع می کند آنرا قرص طباشیر ملین یک مثقال سکنجبین ساده ده درم وآب کاسنی بیست درم یا قرص کافور یک مثقال بآب کاسنی بیست درم وتناول کاهو وخیار نافع ست خجندی نوشته که تبرید باشربه مثل شربت نیلوفر وبنفشه وسکنجبین شکری وشربت غوره وشربت حماض بلعاب اسپغول وشربت ریباس ومانند آن بشیره تخم خیارین وتخم خرفه وبماء الخیار یا ماء القرع یا آب کاسنی یا آب عنب الثعلب نمایند واز اغذیه ماء الشعیر تمر هندی یا آب انار یا زرشک بمغز بادام واز فواکه شفتالو وامثال آن دهند خضر گوید تبدیل مزاج حار بمبردات مقویه مثل زرشک وصندل وگل سرخ وطباشیر وآب کاسنی بشکر نمایند وگاهی ضرورت بنوشیدن شیره تخم خرفه بشربت انارین و خوردن خمیره ورد بشکر یا بآب نیلوفر وآب نارنج می افتد وضماده مبرده بصندل وگلاب واغذیه مثل رمانیه بغیر کوفتن تخم او وحصرمیه وزرشکیه وعدسیه وماء الشعیر بسرکه یا زرشک ترش کرده واز بقول کاسنی وکاهو وکشنیز تر واسفاناخ بکار برند ومص انار ترش و ترنج وسکنجبین ساده نفع می کند واز هرچه مسخن باشد اجتناب کنند واگر تابستان باشد در مواضع مهب شمال مسکن سازند وآب در مکان بسیار ریزند وبفواکه خوشبو سرد آرایش مجلس کنند واگر احتیاج تلیین افتد مثل آب نقوع آلو بخارا ومشمش بشکر شیرین کرده باید نمود ودر نقوع گل نسرین ونیلوفر تازه اندازند وتضمید کبد بگلاب وصندل وقرص صندل نمایند طبری گفته که علاج سوء مزاج حار کبد اگر قوت اطاعت کند فصد وتبرید کبد است وتبرید بر دو وجه بود یا آنچه بجگر رسد از غذا باشد یا دوا اگر صاحب او احتمال خوردن دوا وغذا های بارد کند واگر احتمال او بسبب فساد در معده نباشد ومعده او مانع از تغذیه باشیای بارده خوردن ادویه بارده باشد عدول از ان بسوی تضمید کبد بچیزی که مقوی اندک معطر ومبرد آن بود باید کرد وبالجمله اگر تپ نباشد اغذیه متخذ بآب غوره وسماق و زرشک وحماضیه وریباسیه بچوزه مرغ رطب سرد کرده بخورند واگر کبد متحمل امتلای صاحب او یکبار نباشد تفریق غذا نمایند واگر تپ باشد بضرورت

زرشک و حماض و آب حصرم وغیره زیادت نکنند و از انچه بر سبیل دوا دهند ماء الشعیر سکنجبین ساده است اگر سرفه نباشد و نه در حلق خشونت و نه در معده سبب مانع بود و گاهی بماء الشعیر حماض خشک و طلع خشاف و گاهی عناب و سپستان می زنند و بعض اطبا در آب کاسنی بستانی یا بری عروق کرده جوه طبخ می نمایند و جمیع اهل عراق در علاج این بماء الشعیر امر می کنند و ازین بسوی اشیای قابضه حامضه بخوف تضییق عروق و خشونت جرم کبد عدول نمی نمایند و انچه مختار اهل بصره است مداوات او بسکنجبین و آب حصرم و شربت ریباس و رب حماض و مانند آنست و ابوماهر توسط میان این هردو طریق ایما نموده پس آب کاسنی و طرخشقوق بسکنجبین ساده بنوشند و اگر این کفایت نکند این قرص بخورند گل سرخ تخم خرفه طباشیر تخم کاسنی تخم کشوث عصارهٔ امبرباریس مغز تخم خیار تخم بادرنگ نشاسته صمغ عربی اجزای مساوی و مختلف بحسب حاجت پس زیاده کنند آنرا که حاجت بسوی او بیشتر باشد و کم کنند بحسب قلت آن و گاهی دران اندک کافور زیاده می کنند هرگاه مرد جوان و قوت صالح باشد و از انچه ضماد آن می کنند برگ عصی الراعی برگ اسپغول و برگ بادرنگ و برگ آس تر و آب سیب میخوش آب بهی میخوش است همه جمع کرده بر کبد حار ضماد نمایند و گاهی ضماد می کنند چون انسان کم اشتها ضعیف القوة بود بدانچه مذکور شد مع کعک بغدادی بی نمک و اگر با آن اسهال باشد بدل ماء الشعیر آب سویق شعیر و بدل آب کاسنی رب سفرجل ساده و رب سیب ساده و رب حصرم و مزورهٔ رمانیه و سماقیه دهند و این ضماد نمایند گل سرخ سه درم پوست بیخ خوشبو پنج درم آس رطب سه درم قسب سفید دو درم کعک خشک بریان سه درم قصب الذریره دو درم همه را باریک سائیده با آب سفرجل مدقوق مع پوست سرشته پارچهٔ بر هیئت کبد تراشیده بدان آغشته بر کبد گذارند و اگر تپ و اسهال بسوء مزاج حار باشد نظر باعراض تپ نمایند و استدلال ازان بر جوهر او کنند و در تدبیر انچه مقابل سبب موجب تپ باشد زیاده نمایند بعده نظر کنند بسوی نوع اسهال اگر از نوع سبب موجب تپ باشد مداوات آن سبب مداوات اوست و اگر مخالف سبب موجب تپ بود و از نوع جوهر کبد باشد پس در ضماد و دوا و غذا انچه قاطع سبب اسهال باشد زیاده کنند مثالش آنست که اگر در اسهال خون یا چیزی مثل غسالهٔ لحم تازه آید در انچه علاج بدان میکنند گل ارمنی و قبرسی و مختوم و کهربا و ریوند و مانند آن زیاده کنند و در ضماد هر سه طین مذکور و طین قیمولیا و طراثیث و امثال آن افزایند و باید که در علاج اصلاح کبد حار بدوا و ضماد چیزی از روغنها داخل نکنند و هرانیان رای میدهند که پوست سفرجل در روغن گل جوشانیده استعمال کنند و این رای ابوماهر نیست بهر آنکه او رای میدهد انچه جالینوس رای داده که ارخای جوهر کبد بچیزی از ادهان نباید کرد و اگر ضرورتا افتد بسوی آنها برای تسکین درد بدان اشیای خوشبوی بارده قابض ضم نمایند و اهل جندیشاپور سفوف برای کبد حار ترتیب میدهند از برگ کاسنی خشک کرده و برگ طرخشقوق و تخم خرفه و برگ عنب الثعلب خشک و امر می نمایند که آنرا سفوف کرده بران سکنجبین سفرجلی بنوشند و ضماد می کنند بصندل سفید در آب کاسنی و آب عنب الثعلب و برگ و شاخ و گل و بیخ و حب او حل کرده و من آنرا با سکنجبین بی نوشانم و ضماد بدان می کنانم و نفع بین حاصل می کند و جمیع امراض کبد حار را صالح ست عنب الثعلب و کاسنی و طرخشقوق و زرشک

نسخهٔ ضماد

نسخهٔ قرص

علاج امراض کبد از سوء مزاج بارد

و آن ضعف جگر و وجع کبد و سوء القنیه و استسقاست بهر تسخین کبد معاجین حاره همچون فلاسفه و اطریفل کبیر بخورند و مطبوخ بادیان عنب الثعلب با گلقند عسلی و بادیان انیسون مصطگی جوشانیده گلقند عسلی داخل کرده بنوشند و اگر مرض قوی باشد همراه سکنجبین بزوری و قرص لک بیاشامند و ایضاً طبیخ نانخواه و کمون و انیسون و ماء الاصول و شربت اصول نوشیدن نافع و یا دواء الکرکم نه ماشه با عرق بادیان نه توله بخورند و از سنبل و بابونه و اذخر ضماد نمایند بگلاب و یا افسنتین و سنبل و اذخر و قسط و سلیخه و گل سرخ و زعفران با روغن سوسن و ناردین آمیخته بر جگر ضماد کنند و اغذیهٔ گرم مثل ماکیان و کنجشک و دراج و تیهو بریان و مطبوخ نخود و زیره و شبت و دارچینی و خولنجان با نان دهند و دیگر معدلات مقویهٔ حاره مثل نانخواه و کرفس و زرنب و صعتر و زوفای خشک و فقاح اذخر و نارمشک و اصل السوس و ریوند و مویز و ساذج هندی و دارچینی و قرنفل و بادرنجبویه و حب الخضرا و زرنباد و حب الغار و قصب الذریره و غافث و عصارهٔ آن و حب بلسان و قرفه و جوزبوا و لادن و قاقله و بسباسه و بادام و پسته و فندق الکلاّ و اذخر و ساذج و سنبل و سعد و مصطگی و زعفران

و سعد و حلبه و قسط و دوج و افسنتین و عصارهٔ آن و شعر و اذفار الطیب و اکلیل الملک ضمادا و دهن و عرق و دارچینی شربا و آنچه در علاج امراض کبد از سوء مزاج بارد رطب
بادی باید بکار برند **اقوال حذاق** شیخ الرئیس میفرماید از آنچه نفع می کند صاحبان مزاج بارد کبد را شربت افسنتین سکنجبین عسلی ست و گاهی منتفع می گردد بارد کبد
بخوردن قرص افسنتین وقت خواب و بزوری مسخنهٔ معروفه شدید النفع ست و کذلک نفع می یابند باستعمال شیر ناقهٔ اعرابی نه غیر آن پنج درم تا ده درم با شکر طبرزد
که این تعدیل جگر و اخراج اخلاط بارده با اسهال و ادرار و تفتیح سده می کند و قوی تر از این آنست که در وقت خواب دواء الکرکم یا دواء اللک یا اثاناسیا یا
دواء القسط و فنجیل هر یک با آب کرفس و قرص قسط و لک استعمال نمایند و بر نهار غافث و اسارون دو درم بخورند پس خمر بران بنوشند و از مطبوخات
مطبوخ قسط و افسنتین به روغن بادام شیرین دو درم و روغن پسته دو درم بنوشند و قوی تر از این آنست که بروغن ناردین و روغن بادام تلخ و روغن
انجیر آمیخته بنوشند و ایضا این مطبوخ بگیرند بادیان تخم کرفس انیسون مصطکی هر یک دو درم پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر یک ده درم حشیش غافث
افسنتین رومی هر یک پنج درم لک قصب الذریره قسط شیرین قسط تلخ ریوند هر یک سه درم فقاح اذخر چهار درم در چهار رطل آب بجوشانند تا نصف بماند
هر روز چهار اوقیه از آن بروغن پسته یک نیم درم و روغن بادام شیرین دو درم بنوشند و گاهی نفع می کند ایشان را تضمید با ضمادهٔ حاره و مراهم حاره
مثل مرهم اسطمخیقون و ضماد فیلغریوس یا ضماد اکلیل الملک و ضماد متخذ از مثل قسط تلخ و سنبل الطیب و ناردین و دوج و حلبه و مانند آن و این ضماد جید ست
اشنه ابهل بارزد مصطکی اکلیل الملک سنبل الطیب بیخ سوسن گل سرخ مساوی در روغن مصطکی پخته صبح و شام نیم گرم ضماد نمایند و ایضا فقاح اذخر حب بلسان
مصطکی قردمانا حماما هر واحد سه درم صبر افسنتین فقاح افسنتین هر واحد شش درم سنبل الطیب سلیخه هر واحد دو درم ایرسا برگ مرزنجوش هر واحد هشت درم
اشق بیست و چهار درم صمغ بطم کندر هر واحد دوازده درم موم یکنیم رطل روغن حنا بقدر سرشتن و ایضا حماما اوقیه حب بلسان مقل قردمانا اسارون کندر زعفران
هر واحد یک نیم اوقیه سنبل رومی دو اوقیه صمغ بطم شش اوقیه کندر و مقل را در شراب حل کنند و زعفران را در آن حل سازند و صمغ بطم در روغن ناردین بگدازند و
ادویهٔ خشک را سائیده بدان شراب و روغن آمیزند و اندکی موم گداخته بیامیزند و ضماد کنند و ایضا بگیرند سقز جل و آرد جو و موم و مغز ساق گوساله در روغن گل و افسنتین
و حناء سنبل و زعفران و اسارون و ایرسا و قرنفل و اشق و مصطکی و غلاف الاذخر و مقدار زعفران و بارزد از آن بقدر حاجت سقز کنند و مرهم سازند و اما اغذیه مغز نان
گرم در شراب و در چند نقوع ترید کرده و گوشت خفیفه از قسم عصافیر و قنابر و دراج و کبک و تیهو خصوصا همه اینها بریان و قلایا با ابزار و کرنب مطبوخ در آب
سیر تلخ و ابزار یا از مسخنه مثل دارچینی و فلفل و کمون و مانند آن و بریان سرد آب قطع کرده و احیانا تخم حلبه و لبوب حاره بخورند و گاهی در اغذیهٔ ایشان
کاسنی خصوصا بسیار تلخ داخل می کنند و بعضی گفته اند که جاورس و شعیر بید الشیخ ایشان را نافع ست و نزد من این صواب نیست و اما نقل از فواکه و مانند آن
مثل شاه بلوط ست و مویز و فستق خاصه و بعضی گفته اند که از پسته و بادام بسبب ثقل اینها بمعده اجتناب باید کرد و بسوی قول او در پسته التفات نشاید کرد
و هم حلزون خصوصا مبرد ایشان را نافع ست و از شیر و ماهی و فواکه رطبه و حبوب غلیظه اجتناب نمایند **صاحب کامل** گوید که هرگاه کبد را مرض از سوء مزاج
بارد عارض شود باید که از اقراص ریوند و قرص لک و قرص افسنتین و غیر آن از اقراص که ذکر خواهیم کرد با سکنجبین عسلی و با عسل بقدر حاجت بدهند و تضمید کبد
نمایند بضماد صبر یا بضماد اسطمخیقون و غیر آن از ضمادهٔ مسخنه که صفت آن خواهیم کرد و اگر این فائده نکند با دار الاصول بدواء الکرکم یا دواء اللک یا روغن بادام
تلخ یا جوارشی از دواء اثاناسیا معمول بکبد گرگ بدهند و گویند که جگر گرگ خشک کرده درم چون با ریوند بخورند اوجاع کبد حار و بارد را نفع دهد و تضمید کبد ناشتا بیارند
که در آب مطبوخ بیخ اذخر و فقاح اذخر و سنبل و اسارون و ثمام و مرزنجوش تر کرده باشند باید کرد و این قرص کبد بارد را نافع ست مصطکی سنبل اسارون لک
مغسول هر واحد سه درم گل سرخ چهار درم انیسون دو درم عصارهٔ غافث افسنتین رومی ریوند چینی هر واحد یک درم زعفران چهار دانگ همه را باریک سائیده
بآب کرفس سرشته قرص بوزن یک درم تا یک مثقال سازند و یک قرص با سکنجبین عنصلی و آب کاسنی تلخ بدهند و آب کاسنی تلخ نافع اوجاع حار و بارد کبد ست
بهر آنکه در آن تلطیف بسبب تلخی ست و بدین جهت فتح سده و ست و ایضا گل سرخ شش درم زرشک سنبل الطیب مصطکی عصارهٔ غافث اسارون هر واحد
سه درم ریوند چینی زعفران هر واحد یک نیم درم اصل السوس لک مغسول هر واحد چهار درم افسنتین رومی دو درم باریک سائیده بآب بادیان یا آب کرفس

سرشته بوزن نیم درم قرص سازند و یکی با سکنجبین بخورند و اگر سردی قوی باشد با آن پنج درم تا هفت درم ایلیوسن ممزوج بآب بنوشند و شراب ایلیوسن مفرد نیز نفع می کند و این بار الاصول که بدبار و را نافع است پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر واحد ده درم بادیان انیسون تخم کرفس هر واحد چهار درم مصطکی سنبل الطیب هر واحد دو درم بیخ اذخر فقاح اذخر حشیش غافث افسنتین رومی حاشا جعده قصب الذریره هر واحد پنج درم لک منقی ریوند چینی قسط بحری فوه هر واحد سه درم مویز منقی بیست درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند صاف کرده چهل درم از آن گرفته روغن بادام شیرین و روغن بادام تلخ هر واحد یک درم بران چکانیده یا تا تا سه یا بقدر حاجت بدهند و اگر معه ذلک طبیعت قبض باشد در ادویه بار الاصول هلیله کابلی و تربد کوفته اضافه کنند و قبل نوشیدن آن قدری حب صبر بدهند که آن تلیین طبیعت و تسخین مزاج کند و این ضماد نافع برودت کبد است بابونه اکلیل الملک صبر سقوطری شیخ ارمنی افسنتین رومی هر واحد پنج درم مصطکی سنبل الطیب اسارون قسط سلیخه حب بلسان عود بلسان هر واحد سه درم زعفران دو درم همه را باریک سائیده بروغن سوسن یا روغن قسط یا روغن ناردین حسب حاجت موم سرخ در ان گداخته بیامیزند و ضماد کنند و ایضا بگیرند افسنتین رومی مصطکی بیخ اذخر سنبل صبر سقوطری صندل هر واحد چهار درم حب بلسان عود بلسان میعه سلیخه قسط عود خام سک هر واحد دو درم گل سرخ شش درم لادن یک نیم درم همه را باریک کوفته بیخته بروغن سوسن و موم سرخ بقدر حاجت سرشته بر کبد ضماد نمایند و اگر این ادویه را ایلیوسن یا نقوع بسرشند نافع بود و غذا صاحب این علت را دراج و تیهو و نخود آب بزیت مغسول و زیره و شبت و دارچینی و خولنجان یا طبخن بران شراب ریحانی پاشیده دهند و اگر نان مبلول بشراب ریحانی بخورند نافع باشد و شراب و جندیقون بنوشند و از بقول نعنع و کرفس و بادیان و بادرنجبویه و مانند آن مفید بود مسیحی در سوء مزاج بارد کبد نوشته که اگر درینجا انطلاق طبیعت و انتفاخ احشا و اطراف باشد این قرص بدهند سنبل الطیب عصارهٔ غافث مصطکی عصارهٔ افسنتین بادیان انیسون هر واحد دو درم ریوند ده درم قرص سازند هر واحد بوزن یک مثقال و هر روز یکی با سکنجبین عسلی بدهند و تضمید کبد بسنبل الطیب و مصطکی و سعد و اذخر و قصب الذریره و زعفران و مر و مصطکی بشراب نمایند و اغذیه غلیظه و بارده ترک کنند و اگر کفایت نکند این قرص بخورند لک ریوند هر واحد سه درم سنبل تخم کرفس نانخواه مصطکی اذخر ابهل مغز بادام تلخ قسط فوه عصارهٔ غافث و افسنتین اسارون جنطیانا هر واحد یک نیم درم قرص ساخته یک مثقال باین بار الاصول بخورند پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر واحد ده درم بادیان تخم کرفس هر واحد پنج درم سنبل گل سرخ هر واحد سه درم در دو رطل آب بجوشانند تا دو ثلث رطل بماند صاف کرده بقدر سی درم با قرص بنوشند مصنف حاوی صغیر گوید که هر صبح جلاب از بادیان سه درم و گلقند عسلی ده درم بنوشند و غذا مزوره نخود آب و مغز قرطم بلحوم چوزهٔ مرغ و کباب و تیهو بخورند و این دوا مسخن کبد و مدر بول است سنبل الطیب مصطکی تخم کرفس اذخر انیسون مغز بادام تلخ قسط بحری هر واحد دو درم عصارهٔ غافث فلفل زنجبیل هر واحد نیم درم کوفته بیخته قرص سازند و یک درم باین بار الاصول بخورند بیخ کرفس بیخ بادیان هر واحد ده درم تخم کرفس بادیان انیسون هر واحد چهار درم بیخ اذخر حشیش غافث حاشا جعده هر واحد پنج درم مویز منقی بیست درم همه را در سه رطل آب بپزند تا یک رطل آید صاف نموده سی درم از ان بنوشند و اگر با آن اسهال مفرط باشد بگیرند حب الرشاد و تخم ریحان و صمغ عربی هر واحد یک درم و بریان کرده در گلاب آمیخته بخورند و غذا قلایا متوبله مزوره و گردناج تیهو یا دراج یا کباب بخورند و این قرص وجع کبد بارد و سوء مزاج آنرا نافع است افسنتین رومی ریوند چینی هر واحد سه درم گل سرخ چهار درم سنبل الطیب اسارون لک مغسول هر واحد درم کوفته بیخته بآب کرفس سرشته قرص سازند شربتی یک مثقال با سکنجبین ساده سکنجبین عنصلی ده درم در آب گرم حل کرده بنوشند و غذا مزوره از زیرباج معمول بلحوم تیهو یا دراج و این قرص نیز این علت را نافع است لک مغسول اصل السوس تخم کاسنی هر واحد چهار درم سنبل اسارون عصارهٔ غافث زرشک هر واحد سه درم ریوند چینی بادیان هر واحد یک نیم درم گل سرخ شش درم زعفران نیم درم باریک سائیده بآب بادیان قرص سازند شربتی مثقال با سکنجبین بزوری ده درم و تضمید کبد باین ضماد نمایند بابونه اکلیل الملک سنبل الطیب قسط تلخ سلیخه هر واحد سه درم باریک سائیده بروغن سوسن یا روغن قسط یا روغن ناردین آمیخته ضماد نمایند مولف شفاء الاسقام می نویسد که در بارد شربت پوست بیخ کاسنی بقرص امیرباریس ریوندی و جلنجبین یا شربت دینار شربت اصول شراب ریحانی اگر

بر ومتحلل باشد والا شراب رقیق بشکر کافی ست وضم ادویهٔ خوشبو مثل سنبل وقرنفل وزعفران واستعمال نمایند مویز با تخم ودارچینی وآب کاسنی بعسل ونفس کاسنی بعسل واغذیه مثل قلایا وطبخات ومشویات از لحوم خفیفه مثل گوشت ماکیان وبچهٔ آن وغیره معزر ورب مفتح سدد وکبدست ومویز با تخم مقوی وسمن است وکذا کاسنی ونانخواه جگر را خیلی نافع ودر اغذیهٔ ایشان کاسنی غیر مغسول وبادام استعمال کنند وزیرباج غذای مشترکست اوجاع کبد حار و بارد را بسبب میل بحلاوت وحموضت وطعام متخذ از مویز وانار دانه بغایت مفید طبری گوید که طبیب از سوء مزاج بارد کبد حذر کند بهر آنکه نفسی غریب برای کبد ست چه مزاج اصلی او حار رطب ست وچون بارد گردد در جوهر خود متغیر شود وتغیر در جوهر مودی بفساد افعال طبیعی او می گردد واز ان حاطه اوم غذا وخون را فاسد میشود وجوهر دم متغیر می گردد پس رقیق بارد میشود ومودی باستسقای لحمی می گردد وعلاجش آنست که اگر سببی مانع نباشد شراب صرف خوشبو بنوشند واصلاح غذا او سیل او بدانچه سخن باشد مثل لحم سرخ بزیت بریان وماء اللحم که با فاویه مثل دارچینی وقرنفل وقاقله صغار ومانند آن خوشبو کرده باشند واین ضماد نمایند صبر مصطکی سنبل ناردین قصب الذریره طالیسفر کوفته بیخته بر دو وجه ضماد نمایند یا بروغن ناردین یا روغن بلسان مخلوط کرده بر پارچه مقطوع بر هیئت کبد مالیده ویا موم روغن بروغن ناردین ساخته ادویه مخلوط نموده بدستور بر جگر نهند ودرین باب روغن معد وف بروغن مذهب استعمال کنند وآن آنست بگیرند روغن یاسمین وروغن خیری ودران این افاویه بجوشانند سنبل قرفه قرنفل جوزبوا دارشیشعان قاقله صغار وکبار وزرنب ومصطگی وعنبر بعده روغن صاف کنند وثفل را بسایند باریک وبران روغن بازاندازند مثل ربع آن روغن بان خالص داخل کرده در دیگ مضاعف بآب گرم باز بجوشانند وسرد کرده این روغن در کبد بارد استعمال کنند واگر بان ادهان اشیای قابضه وخوشبو اضافه کنند استعمال او در کبد جایز بود بهر آنکه روغن مرخی جوهر کبدست وبالجمله باید دانست که در تسخین دماغ ودر تبرید جگر وقلب ودر تسخین فم معده ودر تبرید وتسخین امعا ودر تبرید طحال عند الحاجت مبالغه نکنند بهر آنکه این اعضای شریفه در حصول افعال کثیر الافتقار ومحتاج بدوام فعل اند پس هرگاه اکثر از انچه واجبست سرد یا گرم شوند ضرر با فعال این اعضا رسد ومودی بفساد می شوند که تلافی آن دشوار گردد وآنچه در کبد بارد استعمال کنند وبرای او از ان فائق یافته نشد تریاقی ست که حرانیان برای اوجاع کبد ساخته اند وتریاق کبیر نیز نافع ست ومعجون متخذ بجگر گرگ وآن اثاناسیاست نیز برد کبد را نافع ست وهرگاه سبب مانع برد را نباشد چیزی موافق قرار شراب کهنه نیست وشرب او باعتدال باید وآبو ماهر شرابی برای برد کبد ساخته واگر مانعی نبود استعمال آن می نمود وآن آنست که بگیرند راسن خشک وزرنب وپوست سفرجل شیرین خوشبو مساوی ودر شراب یک شبانه روز خیسانیده بجوشانند وصاف نموده بران قدری عسل انداخته بشراب خوشبو قوی الحرارة آمیزند ودر اصحاب کبد بارد استعمال نمایند واگر برد کبد با اسهال باشد این قرص دهند قرظ اقاقیا هر واحد دو درم شاه بلوط چیش کرده بریان نموده سه درم همه را سائیده مثل آن دقاق کندر آمیخته قدری از ان بخورند واگر قاروره حار باشد دلالت کند بر آنکه سبب فاعل اسهال غیر سبب برد کبد ست پس مطفیات مسکن حدت بنوشانند واگر قوت احتمال کند حقنهٔ مسکن بعمل آرند واگر قاروره سفید بود دلالت کند بر آنکه سبب فاعل اسهال سبب برد کبد ست پس بر مداوات کبد اقتصار نمایند ودر ضماد کبد ادویهٔ شدید التقبض زیاده کنند ودران چیزی از ادهان استعمال کنند وهرگاه با برد کبد تپ باشد نظر بسوی سبب فاعلی تپ کنند پس اگر تپ عرض تابع برد کبد باشد مداوات وعنایت برد کبد بود واگر سبب فاعلی تپ غیر سبب برد کبد باشد قصد قطع سبب تپ کنند واز اسخان کبد غافل نشوند بلکه دوا مرکب از مسخن کبد وقاطع سبب تپ بعمل آرند ومیان ضرر کبد وضرر تپ نظر کنند پس اگر ضرر برد کبد بیشتر باشد عنایت باسخان آن او فرو اکثر نمایند واگر ضرر تپ اکثر باشد عنایت بمداوات قطع سبب آن بیشتر باشد

علاج امراض کبد از سوء مزاج یابس

وآن ضعف جگر ووجع کبد واستسقاست بهر ترطیب مرطبات معروفه از اغذیه وبقول واطلیه وضمادات واشربه بکار برند وسیل بانها بسوی اعتدال یا حرارت بقدر حاجت کنند مثلا لعاب اسپغول وشیرهٔ تخم خرفه با شربت نیلوفر وخشخاش بیاشامند ویا عرق گاوزبان وبید ساده هریک هفت توله با شربت نیلوفر چهار توله بدهند وماء الجبن مع المرطبات وشیرهٔ مغز کثیر المنفعت ست وبرگ عنب الثعلب را خاصیت عجیبست در ترطیب جگر وماء الشعیر بروغن بادام نافع بود وماء اللحم نیز مفید وشیرهٔ تخم

خیارین و مغز تخم کدو و مغز نافع و قیروطی از آب کدو و آب برگ خرفه و کاسنی و کاهو بروغن بنفشه و کدو و بادام و موم ساخته بر جگر طلا نمایند و یا گل کاسنی و نیلوفر هر یک دو توله بشیر زنان ضماد کنند و اغذیه مرطبه مثل مغز سر حلوان و باقلا مقشر و کشک شعیر مقشر و بقول مرطب مثل اسفاناخ و برگ کاهو و برگ خطمی بروغن بادام دهند و یا شوربای بچه بز یا برنج بدهند و کدو با گوشت بزغاله مفید و ماهی تازه سودمند و اگر هر صباح حریرهٔ آب سبوس و نبات و روغن بادام بنوشند بهتر باشد و از شهره و اضمده که اصحاب دق را بدان علاج کنند اختیار نمایند لیکن دران دوای قابض و خوشبو برای تقویت جگر مخلوط سازند و باید که در ترطیب افراط نکنند تا بسوء القنیه و ترهل و استسقای لحمی نه انجامد **اقوال حکما** صاحب مغنی گوید که علاجش با حسای متخذ از خطمی و مع بلوم حملان یا جدی نمایند و بخوردن مسکه با شکر و نوشیدن شیر امر کنند و بر ترطیب بدن تحریص نمایند و در علاج آن اهمال نکنند والا مفضی بدق گردد **ایلاقی** گوید که علاج این دشوار است و محتاج بتدبیر مرطب باشد و آب انار شیرین بروغن بادام و ماء الشعیر و آب گندم و روغن بادام و زردهٔ بیضهٔ نیم برشت و ماء القرع و آب هندوانه و ماء الخیار و لعاب اسپغول باید داد و اگر احتیاج بچیزی معتدل باشد لعاب تخم ریحان و ماء الجبن و پنیر تازه و شیر تازه با شکر و گوشت بزغاله دهند و آنچه برای مرض شیخوخی مذکور گردد سودمند بود و آب ممزوج بجلاب یا آب انار شیرین بنوشند **ابن الیاس** گوید که هر صبح جلاب از شربت نیلوفر و شربت خشخاش و شربت بنفشه یا شیرهٔ تخم خرفه با شکر سفید بدهند و غذا حسو نشاستهٔ گندم و مغز بادام و شکر سفید با مزورهٔ کدو و گوشت جدی یا با کارع جدی دهند و یا هر روز دماغ جدی بگیرند و با نان سپید بخورند یا مزورهٔ ماش و اسفاناخ و کدوی تر و ملوخیا بروغن بادام و یا ماهی کوچک تازه یا رضراضی بدهند و تضمید کبد بقیروطی بروغن بنفشه و روغن کدو و آب کاسنی و آب کدو و موم صاف نمایند **طبری** گوید که سوء مزاج یابس کبد سریع الزوال است تا وقتیکه مستحکم نگردد و بدو سبب یکی آنکه سریع الانفعال است مر حرارت را و کذلک برودت را و هرگاه کبد بارد گردد بسوی ترطیب اقرب از یبوست بود و هرگاه گرم گردد بسوی قبول ترطیب قریبتر باشد و سبب ثانی آنست که مداوات آن ممکن است اگر گرم باعتدال نمایند بعده ترطیب کنند و اگر خواهند ترطیب باعتدال نمایند بعد از ان تسخین کنند اگر محتاج بسخونت باشد و اگر خواهند ترطیب آن نمایند پس تبرید آن کنند اگر محتاج ببرودت بود و اگر خواهند ترطیب نمایند پس ترک کنند اگر مستغنی از تسخین و تبرید باشد و علاج این نقل مریض بسوی بلد رطب است و اقتصار بر اغذیهٔ مرطبه مثل دماغ جدی و ماکیان جوان و باقلای مقشر مطبوخ بروغن بادام و کله پاچهٔ جدی مطبوخ در تنور با جو مقشر و از بقول کاهو و کاسنی تازه و سرمق و بقلهٔ یمانی و شاخ خرفه و مانند آن و از ادویه شربت خشخاش و خشخاش رطب و یابس و استعمال آبزن و از شراب شراب رقیق ممزوج که سفید رنگ رقیق القوام بود و حدیث نباشد و از آنچه تضمید مثل این کبد می کنند تخم خرفه است که آنرا سوده بلعاب اسپغول مخلوط سازند و پارچه آلوده بر جگر نهند و بعضی اهل حران چون مانعی نمی بود اسفنج را در شیر زنان آغشته بر مثل این کبد می نهادند و خیلی نفع ظاهر می شد و ایضاً معالجه این دو نوع سوء مزاج حار یابس و بارد یابس نیز باید و از آنچه برای این مزاج استعمال می کنند حقنه بروغن بنفشه و آب کشک جو و آب حلزون است بگیرند از کشک یک کف و از حلزون کف کبیر و هر دو را در دیگ بجوشانند تا مهرا شود پس آب او صاف کرده بران روغن بنفشه انداخته خوب ممزوج نموده حقنه کنند که این بغایت مرطب است و استعمال این نشاید مگر آنکه یبس بنهایت باشد و بر سائر کیفیات کبد مستولی بود و چون بالغ نبود و در جگر حرارت معتدل باشد در خوردن فواکه رطب مثل امرود و شفتالو و علیق و انگور سفید که شیرینی او مفرط نشده باشد و آلو شیرین و مخوش و تربز کم شیرین و مغز خیار و بادرنگ باک نیست و اگر حرارت کبد ضعیف ناقص از اعتدال باشد صاحب او چیزی ازین فواکه استعمال نماید که آن مورث ورم کبد و سده خواهد شد و اسهال کبدی یابس مزاج جگر کمتر حادث میشود و اگر حادث شود قطع آن سهل بود بهر آنکه جوهر کبد یابس مزاج بسوی عفونت و سخافت متغیر نمیشود و آنچه از اسهال حادث می شود و فصول می باشد چون منقضی شود منقطع گردد اگر ان خطا واقع نشود

علاج امراض کبد از سوء مزاج رطب

و آن ضعف کبد و سوء القنیه و استسقاست بهر حیثیت که باشد افسنتین و مصطگی و اصل السوس و بادیان با سکنجبین بزوری و دواء الکرکم دهند و اطریفل کبیر و جوارشات گرم حسب حاجت بکار برند و عسل مطبوخ کثیر النفع است و ماء العسل نیم گرم یا ماء نیم گرم بنوشانند و از مویز و بعده هر دو را به ضماد کنند

وغذا شوربای کنجشک بنان سازند و دیگر اغذیه مشتمله محمضه مثل گوشت کباب و تیهو و دراج بقر نقل مرد ارچینی و قاقله و زعفران خوشبو ساخته و مثل مصوص و قلایا متوبله ذکر دباج دهند و یا حصت و تقلیل غذا و آب و ترک طعام شب کنند و ماء العسل بنوشند و از الیان اجتناب نمایند و هرچه در ابتدا استعمال بکار آید بعمل آرند و باید که در تجفیف مبالغه نکنند تا بذبول سودی نگردد و بقول جالینوس در علاج این تهاون نمایند که چون این سوء مزاج طول کشد مفضی باستسقا گردد **اقوال اطبا** سعید گوید که اگر سوء مزاج رطب باشد آبکه در ان نخود مصطکی و پوست بیخ درخت غار و انیسون جوش داده باشند بنوشند و غذا نخود آب و یا زیرباج دهند و اگر رطوبت کثیر باشد قدری دواء الکرکم با سکنجبین عسلی بدهند و اگر قوت ضعیف گردد کبوتر بچه غذا سازند و شراب کهنه صرف بنوشند و در ادرار اهمال نکنند که طول او مفضی بسوء القنیه است **محمد ابن الیاس** خجندی می نویسند که هر صبح جلاب از بادیان و تخم کرفس و اصل السوس هر واحد سه درم و گلقند عسلی ده درم یا سکنجبین بنوشند و غذا نخود آب گوشت دراج و یا بچه مرغ مغز قرطم و دارچینی یا قلایا می متوبله بمبرده بخورند و یا هر صباح جلاب از گلقند عسلی ده درم و آب بادیان سبز ده درم بنوشند و از بقلات بخورند و این دوا نافع است خرنوب شامی بادیان تخم کرفس هر یک سه درم سنبل الطیب پنج درم ادویه را کوفته بیخته در آب بادیان یا آب کرفس سرشته یک مثقال با سکنجبین بزوری دهند و غذا زیرباج لحوم تیهو و کباب و دراج بخورند طبری گفته که سوء مزاج رطب کبد اگرچه سریع الزوال است لیکن خطرش عظیم است اما سرعت زوال از سبب انفعال او از حرارت و برودت است و چون رطوبت سریع الانفعال بود سریع التغیر باشد و سریع التغیر و سریع القبول برای آن باشد که طبیب بدان مقابله او نماید بهر آنکه اگر اراده تسخین او کند حرارت را بسرعت قبول نماید و چون اراده قبول کرد ازاله الرطوبت سهل گردد و چون محتاج تبرید باشد برودت را بسهولت قبول کند و چون برودت را قبول کند تجفیف او مشکل شود و بهترین چیزی که بدان تدبیر او نمایند اقتصار بر اغذیه یابسه است مثل قلایا می محرقه لحوم حملان و شراب کهنه چون مانع از ان نباشد و از جماع اجتناب نمایند مگر آنکه کبد عدیم الحرارة باشد و از جید ترین چیزها که بدان استدلال بر رطوبت کبد نمایند سرعت جوع و خواب صاحب او دیگر با دهم با شکاف فصد و استفراغ در علاج این مرض

عند ذکر مزاج حار رطب و بارد رطب خواهیم کرد

علاج امراضی که بکبد از سوء مزاج حار رطب

و آن ضعف جگر و وجع کبد و ورم جگر و شیر کبد است درمان هرچه بسوء مزاج حار رطب مسطور شد بر حسب حاجت مرکب ساخته استعمال نمایند و اگر یاد باشد فصد باسلیق از دست راست کنند و اگر ضد مانعی باشد حجامت نمایند شیره کاسنی و خیارین و خرفه هر یک ۵ ماشه با سکنجبین ساده چهار توله بنوشانند و غذا خرفه و بالک با نان دهند و بعد سه چهار روز تلیین طبع بطبیخ ہلیله و مغز خیارشنبر و یا نقوع تمر هندی و آلو بخارا و ترنجبین و مغز فلوس و مانند آن کنند بعده بهر تعدیل شیره تخم کاسنی و خرفه با سکنجبین و یا قرص طباشیر با آب سیب و شربت حماض بدهند و آرد جو و عدس و فوفل و صندلین و گل سرخ هر یک یک توله با آب کدو و خیار و بادرنگ سرشته ضماد کنند و غذا آشجو با شربت نیلوفر دهند و آنچه در صداع و دوی مذکور شد درینجا هم مفید است شیخ می فرماید هر دوائی که در آن قدر قبض و نشف باشد از اغذیه و ادویه استعمال کنند و اگر درینجا مواد بود اغذیه آنچه با لطف او باشد و اگر چه در آن نشف نبود مثل ماء الجبن و شکر طبرزد استعمال نمایند دیگر بند عصاره شیح عنب الثعلب و کاکنج بقدر پنجاه یا چهل یا دو مثقال صبر سقوطری و کمتر از آن برای ضعیف و یا نصف مثقال ایارج یا دو استار خیارشنبر در سکنجبین آب عنب الثعلب یا آب کاسنی حل کرده و یا خیارشنبر تنها در آب کاسنی یا آب بادیان و آب عنب الثعلب جرجانی و ایلاقی می نویسند که مزاج خون گرم و تر است و تولد او در جگر بهر آنکه مزاج جگر نیز گرم و تر است بدین سبب این مزاج جگر را مزاج غریب نیست بلکه طبیعی است لیکن اگر افراط کند علامات غلبه دم پیدا آید و در بدن خصوصا در جگر گرانی آرد پس اول رگ باسلیق بزنند و شربت عناب و سکنجبین ساده و شربت ریباس دهند و شیره بادرنجبویه در آب عنب الثعلب و آب کاسنی و خیارشنبر باید کرد و اگر یک درم ریوند چینی فقاح اذخر یا تا ده درم فلوس خیارشنبر یا بیست درم در آب عنب الثعلب حل کرده دهند صواب بود و طعام طفیشل و کاهو و سماقیه و زرشکیه فرمایند گیلانی گوید بدانند که درین علت صاحب او کثیر الحکه باشد بسبب اسراع عفونت بسوی حرارت و رطوبت در جوهر خون او می باشد پس اگر آنرا قیام کبد هم برسد جوهر کبد بسرعت تحلیل گردد و علاجش فصد است اگر ممکن شود و الا حجامت کنند و تقلیل غذا و عدم اختیار ما

و اغذیه سرد خشک مثل حموضات بمانند ریباسیه و سماقیه و عدسیه و حصرمیه تناول کنند و اگر در انجا امساک طبیعت باشد آب انار بشحم آن افشرده نیم رطل با ده درم شکر و یا خیارشنبر در آب کاسنی و آب عنب الثعلب مالیده بنوشانند و اگر بدوای قوی تر حاجت افتد مطبوخ هلیله بدهند و یا بگیرند آب عنب الثعلب و آب کاکنج بقدر پنجاه درم باندک ایارج فیقرا دهند و اطریفل صغیر بشکر ساخته نافع است تحفه گوید که اگر سوء مزاج دموی باشد فصد باسلیق ایمن کنند و اگر مسهلی کشایند بهتر باشد چون قوت و سن و زمان مساعدت کند و شربت مطفیه که در صفراوی بیاید و سکنجبین با آب سرد بنوشند و بعد از شربت مخلوط سازند که با تقویت تبرید کبد و غسل و جلای او جمع گردد و آب کاسنی بستانی از انفع ادویه برای حرارت کبد است با سکنجبین بنوشند و آب تمر هندی با شکر و عصاره خرفه بشربت انار و آب انار بشحم آن مفید و بالجمله علاجش قریب از صفراوی است مختصر گوید که اگر غلبه خون باشد فصد باسلیق نمایند از جانب محاذی جگر و آب با بعض بقول مسکنه مثل آب کاسنی و آب عنب الثعلب یا ماء القرع و آب انار بدهند و برای تلیین خیارشنبر و ترنجبین با آب عنب الثعلب بنوشند طبری گوید که بعض کبار از بعض اوایل ذکر کرده که مزاج حار رطب جگر را سوء مزاج کبد نمی گویند و این کلام قابل التفات نیست بهر آنکه از فساد مزاج خروج او از اعتدال اراده می کنند پس هر کیفیت که از اعتدال مطلق یا از اعتدال خاص خارج گردد آن سوء مزاج است که ضرر رساند و کلام ما در حرارت و رطوبت فقط نیست بلکه کلام ما در زیادت حرارت بر مقدار واجب است و علاجش مقابله با اغذیه بارد یابس است و کذلک تنقیه بهلیله کابلی و افسنتین و افتیمون و مانند آن و موافق ترین اشیا در علاجش او فصد باسلیق است و تضمید کبد او بضماد بارد یابس خوشبو مجفف مثل قسب و کبابه و آس و طلیان و صندل سرخ و اندک کافور و پوست بیدی و آب او و برگ انبرباریس و مانند آن باید کرد و اگر اسهال حادث گردد در ضماد قرنفل و طرثوث و ورس و نشاسته زیاده کنند و حسب قاروره او انچه مقابل سبب موجب باشد لازم گیرند مثالش اینست که اگر قاروره سرخ باشد و اسهال کبدی حادث گردد آب سویق که در ان باجو انار دانه بریان و خشخاش بریان و حفری خشک پخته باشند لزوم نمایند و غذای او کعک مبلول بعد بریان کردن او که بران بادام بریان انداخته باشند باید کرد و این اسهال را دفعةً قطع نکنند بلکه قطع مع اصلاح مزاج کبد او نمایند و صاحب او خمر را کمتر خورد و اگر بخورد بسیار کهنه نباشد و نه حدیث غلیظه بود و بادام نافع بمثل این مزاج است و شاهبلوط و عناب و به و امرود قابض و هر چه در ان قبض بغیر تولید ریاح باشد نافع بمثل این مزاج است و اگر صاحب او در ماکول و مشروب بر تقلیل مفرط مانع از حرکت که انسان بسوی آن محتاج است اقتصار کند و یا طبیب از مراعات این مزاج تساهل کند ایمن نباشد از فساد جوهر کبد آن و تعفن او و پس یکی از دو امر پیدا گردد یا استسقای زقی یا اسهال که منقطع نشود تا آنکه هلاک گردد پس واجب است که از مراعات او بدانچه ذکر کردم از اقتصار در ماکول و مشروب و مراعات استفراغ موافق و استعمال چیزی که حرارت و رطوبت جگر کم کند از اغذیه و ادویه و فصد غافل نباشد

علاج امراض کبد از سوء مزاج حار یابس

و آن ضعف جگر و وجع کبد و ورم جگر و تبخر کبد و اسهال کبدی است در منافع هر چه در سوء مزاج حار و یابس مفرد گذشت حسب حاجت بکار برند و در بادی مسهل صفرا یا مطبوخ فواکه با ریوند چینی و خیارشنبر تنقیه نمایند و یا شربت ورد مکرر و شیرخشت و ترنجبین و تمر هندی با مغز فلوس و بدون آن در آب کاسنی سبز و عنب الثعلب سبز حل کرده روغن بادام داخل نموده بدهند و گاهی این ادویه در نقوع یا مطبوخ با سد حل کرده میدهند و هر چه در دموی گذشت سوای فصد بکار برند و نزد ضرورت فصد نیز جائز است و یا تنقیه بدن بمطبوخ هلیله و تمر هندی و یا نقوع آلو کنند و ضماد تبراشه کدو و خیار و برگ خرفه و عنب الثعلب هر یک نیم توله صندل سفید کشنیز خشک تخم کاسنی فوفل هر یک هفت ماشه در گلاب سازند و شیره مغز تخم کدو و تخم خیارین و مغز تخم تربز هر یک نه ماشه لعاب بهدانه سه ماشه شربت نیلوفر چهار توله اسبغول نه ماشه و همچنین تا سه چهار روز داده جهت تعدیل قرص زرشک سه ماشه و شربت لیمون یک توله لیسانند و عرق فواکه و زرشک و صندل هر یک سه توله شربت انارین سه توله دهند و غذا کدو و خیار که بشربتی انبه ترش کرده باشند و یا پالک یا برنج خورانند و بجای آب بعرق کاسنی و گلاب اکتفا نمایند و بعد اصلاح بدن غذا آنچه مرغ با آب انار دهند و بقول جالینوس اگر در نیجا قبض باشد سفوف بنفشه سه درم با آب عنب الثعلب و اگر لین باشد قرص طباشیر قابض برب به دهند و اگر اسهال نیز باشد با حب السعال بدهند بوعلی سینا می نویسد که صاحب او اغذیه بارد و رطب و بقول بارد و رطب خصوصا کاسنی استعمال کنند

وازانچه دران برودت وقبض شدید باشد اجتناب نمایند وانچه بسیار نافع ست شیر خرست که ازان ضعیف تا هفت هفته یا اندکی شکر طبرزد وغیر کثیر نوشند و قوی تا ده هفته یا بیاشامد ومراهم واضمده بارد ورطب بعمل آرد وباوجود این همه در ترطیب مبالغه نباید کرد که ازان ارخا بهم رسد وباید که از انبار وزیره وتوابل پسته بسیار اجتناب کنند واما پسته اندک مضرت نمی کند بمناسبت وار سموم غلیظ واعضای غلیظ از سموم جید مثل کبد وطحال احتراز کنند **ایلاقی وجرجانی** گویند که اگر سوء مزاج با ماده باشد اول استفراغ بمطبوخ هلیله زرد وآلو سیاه وخرمای هندی وشیر خشت کنند وآب لبلاب یا آب عنب الثعلب یا آب کاسنی با فلوس خیار شنبر وشکر مسهل لطیف ست وماء الجبن با سفوف هلیله وشیر شتر نیز با سفوف هلیله آنرا که تب نباشد دادن صواب باشد روز اول چهل درم ماء الجبن با سه درم سفوف وروز دوم شصت درم وهر روز بست درم زیاده کنند تا روز هفتم ونسخه هر دو سفوف هلیله همانست که در سوء مزاج حار در قول مجوسی گذشت وبقول جرجانی بعد تنقیه شیر خر وشکر دهند ودر کشکاب کدوی تر پخته با روغن بادام وبنفشه ونیلوفر وماء القرع با آب انار ترش آمیخته وآب هندوانه وماء الخیار ولعاب اسپغول با شکر وطعام قلیه کدو وخیار وسماق وکاهو واسفاناخ وکشک جو وبیضه مرغ نیمبرشت با زرده وسفیده با روغن بادام وشکر دهند **ابن الیاس** گوید که اگر سوء مزاج کبد با ماده صفراوی باشد باید که اسهال باین مطبوخ نمایند سنای مکی بنفشه هلیله زرد هلیله کابلی گل سرخ هر واحد پنج درم نیلوفر تخم کاسنی هر واحد سه درم آلو بخارا عناب هر واحد بست عدد تمر هندی بست درم تخم کشوث سه درم در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید ودر ان خیار شنبر پانزده درم وترنجبین بست درم مالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند وکبد را بصندل سرخ وسفید وآرد جو وبنفشه نیلوفر گل سرخ هر واحد سه درم کافور ریاحی نیم دانگ کوفته بیخته با آب کاسنی وآب حی العالم یا آب خرفه یا آب کشنیز سرشته ضماد کنند واگر با آن سعال باشد هر صبح جلاب از تخم کاسنی سه درم وبنفشه پنج درم وشکر سفید ده درم وترنجبین ده درم بنوشند وغذا مزوره ماش بمغز بادام واسفاناخ یا کدو تر دهند واگر با آن اسهال باشد هر صبح قرص طباشیر قابض یک مثقال برب بهی یا رب آس یا رب سیب هر چه ازین حاضر باشد ده درم بدهند وغذا مزوره ماش مقشر بریان ومغز بادام مقشر بریان لحم ماکیان سازند واین ضماد بکار برند صندل سرخ وسفید فوفل رامک اقاقیا گلنار جفت بلوط هر واحد سه درم کوفته بیخته با آب بارتنگ وآب عصی الراعی یا با آب لف انگور سرشته ضماد بر معده نمایند وغذا مزوره سماق ومغز بادام بریان واندک شکر سفید ویا مزوره زرشک ومغز بادام دهند واین قرص نافع حرارت کبد ولهیب درونست زرشک ده درم گل سرخ وطباشیر هر یک پنج درم سائیده بلعاب اسپغول قرص سازند ودو مثقال بسکنجبین ساده ده درم بخورند **خجندی** گوید که اگر ماده صفراوی باشد اسهال بمطبوخ هلیله زرد وغیر آن که در قول ایلاقی گذشت باید کرد وشیر شتر با سفوف هلیله دهند ونسخه سفوف مذکور همانست که در سوء مزاج حار در قول مجوسی مذکور شد مگر تخم کاسنی دو درم عوض بادیان ووزن افسنتین نیم درم ست ونوشته که سه درم ازین سفوف با چهل درم شیر ماک یا ماء الجبن یا با شیره دیناری بدهند بعد ازین نسخه قرص زرشک که در قول سید در سوء مزاج حار مذکور شد نگاشته لیکن لک مغسول پنج درم عوض گل سرخ در ان داخل کرده **ابن هبل** گوید که اگر علامات غلبه صفرا ظاهر گردد پوست هلیله زرد وخیار شنبر وشیر خشت با آب عنب الثعلب دهند وغذا ماء الشعیر واسفاناخ وبرگ خرفه سازند واگر تسکین نیابد بعد استفراغ قرص طباشیر کافوری وشربت انار بدهند وتضمید کبد با آب عنب الثعلب وروغن گل وصندل با بنفشه وزرورد وکافور نمایند ودر افراط در تبرید نکنند تا صلابت وسده حادث نکند وبرای حمی کبد این نسخه از املای استاد من ست تخم کاسنی تخم خیارین هر واحد مثقال در عرق گاوزبان چهار اوقیه وشیره بر آورده وشربت پوست بیخ کاسنی دو اوقیه داخل کرده نصف آن صبح ونصف شام بدهند **طبری** گوید که صفرا در کبد حار یابس کثرت کند وتجوید هضم صاحب آن نماید واصفرار خون او واحمرار لون او مائل بسیاهی اندک سازد وصاحب او قوی البدن جید الحرکت قوی بر احتمال کد متوسط اللحم بود واکثر فرزند نرینه ازو زاید وصاحب این مزاج در شباب او تب صفراوی واسهال صفراوی وبثور وورم حمره ونمله وفلغمونی عارض شود واین مزاج اگر چه سریع القبول برای معالجه است لیکن شدید الخطر این امراض صعب است وخون صاحب این مزاج اکثر مستحیل بصفرا می گردد وتدبیر صاحب این مزاج باید که مائل باشیای مبرده مرطبه مثل ماء الشعیر باشد ودر غذا اسفاناخ وکدو وسرمق وقطف دهند وازانچه نقل بدان کنند حار ست ونفع می کند انار وآلو بخارا وهرگاه احتیاج بسوی استفراغ افتد باید که تمر هندی وآلو وتخم کشوث وکاسنی وهلیله زرد وبرگ لبلاب ومانند آن کنند واگر صاحب این مزاج ضعیف باشد ومحتاج استفراغ بود بنقوع مشمش وآب کاسنی وفلوس خیار شنبر ومانند آن تنقیه نماید

وصاحب این مزاج محتاج بریاضت عنیف نیست بلکه هر قدر که ریاضت او کم شود بهتر است و اوفق شراب برای او مفید رنگ صحیح است و از جلاء آنست منحذ باید تعرض نمایند و در خوردن فواکه محموده رطبه باک نیست و دوم فصد و کثرت اخراج خون نکنند که ایمن از تعفن دم است و خوف جهد او نیست و جالینوس گفته که حفظ مزاج رطب صاحب این مزاج بضماد و طلاء و فصد نمایند بهر آنکه جهد او خون بیشتر تفتیح عروق در ره می کند و سودی بسیار میگردد و بسی که صاحب این مزاج برا حادث میشود صفراوی می باشد و گاهی دموی بود که صفرا با آن مختلط گردد پس باید که طبیب عالم بود بدانچه ذکر او نمودم تا آنکه او را امکان حذر از در وسوءها تجربه یابد

علاج امراض کبد از سوء مزاج بارد رطب

و آن ضعف جگر و سدد کبد و وجع کبد و ورم جگر و سوء القنیه و استسقا است اگر ساذج باشد آنچه در سوء مزاج بارد در رطب مذکور شد حسب حاجت مرکب ساخته استعمال نمایند و اگر مادی باشد تنقیه بمسهل بلغم و حب ایارج یا بمطبوخ هلیله باضافه ریوند خطائی و شربت دینار کنند بعده بهر ادرار ماء الاصول با طبیخ زوفا یک مثقال و دواء الکرکم دهند و باید که در دفع ماده و استیصال آن مبالغه نکنند تا بدبول نه انجامد و یا جهت حصول نضج تا پنج شش روز این مطبوخ دهند انیسون تخم خیار تخم کشوث هر یک چهار ماشه بادرنجبویه پوست بیخ بادیان هر یک نه ماشه شکاعی بادآورد بیخ کرفس هر یک هفت ماشه گلقند عسلی چهار توله و غذا شوربای مرغ و کباب بنان دهند و بنابر اسهال در مطبوخ ریوند خطائی تربد سفید هر یک نه ماشه زنجبیل سه ماشه برگ سنا دو توله خیارشنبر و ترنجبین هر یک هفت توله شربت دینار چهار توله روغن بادام هفت ماشه اضافه نموده بدهند و عوض آب بر عرق بادرنجبویه و بادیان و گلاب اکتفا کنند و وقت دو پهر نخود آب مرغ نوشانند و وقت شام نان خشکا یا شوربای کباب و دراج بدهند و صبح مطبوخ سابق باضافه شربت بزوری چهار توله و حرف نه ماشه دهند و همین سان چهار پنج روز مکرر دهند و جهت تعدیل معجون فلاسفه و اثاناسیا و اطریفل کبیر و دواء الکرکم کبیر با عرق افسنتین دهند و از سنبل الطیب و اذخر و سعد و قسط تلخ و افسنتین هر یک نه ماشه زعفران هفت ماشه ضماد سازند و در ینجا در اسهال افراط نکنند که سلس البول می انجامد بقول شیخ از ادویه و اغذیه که در آن حرارت و قبض و تلطیف و نشف باشد استعمال نمایند و اگر در ینجا ماده باشد استفراغ آن بحب ماء الاصول قوی و حب کلکلانج و حب ایارج ارکاغانیس کنند و بلطف مستفرغ سازند و تلطیف تدبیر و تسخین آن نمایند ولیکن بعد او از سموم خفیفه با بازیر و شراب قوی رقیق صرف قلیل باشد و معاجین کبار حسب وجوب وقت و حال و اضمده محلله از خارج استعمال کنند سید گوید که که اگر با ماده باشد اول تنقیه باید کرد پس تدبیر تبدیل مزاج کنند و هر گاه تنقیه خواهند کردن اول شبانگاه این حب خورند ایارج فیقرا یک درم غاریقون یک درم نمک مغسول دانگی ریوند چینی دو دانگ انیسون یک دانگ مقل دانگی مقل را در آب کرفس حل کرده ادویه سوده بدان بسرشند و این یک شربت ست و بامداد این مطبوخ دهند هلیله کابلی پانزده درم افسنتین رومی غافث افتیمون هر یک پنج درم گل سرخ ده درم تربد سفید نیمکوفته سه درم سنبل الطیب یک درم کرفس پوست بیخ بادیان بادیان انیسون هر یک دو درم بسفایج نیمکوفته هفت درم مویز منقی سی دانه انجیر پانزده دانه همه را بجوشانند چنانکه رسم است و مالیده صاف کرده در صد درم ازین مطبوخ گرفته فانیذ بست درم حل کرده بنوشند و بعد تنقیه این ماء الاصول بدهند پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر یک ده درم نانخواه انیسون هر یک چهار درم سنبل الطیب گل سرخ اذخر هر یک سه درم بدستور بپزند شربتی سی درم تا چهل درم با سه درم روغن بادام تلخ و روغن بادام شیرین بالمناصفه و این نسخه قوی تر از آنست بیخهای مذکور هر یک پانزده درم تخمها هر یک هفت درم فطراسالیون دوقو زنجبیل عاقرقرحا هر یک سه درم نانخواه قسط زراوند طویل هر یک چهار درم شونیز تخم سداب قردمانا شیطرج هر یک پنج درم جندبیدستر یک درم همه را در سه آثار آب بپزند تا یک آثار بماند و در بعضی نسخها سلیخه اسارون هر یک دو درم و مصطگی و حلبه هر یک پنج درم و وج و راسن هر یک دو درم و بیخ کبر و بیخ سوسن آورده اند و باید که در هر هفته دو بار ایارج فیقرا ساده یا مرکب بچیزی دیگر بدهند تا ماده تنقیه یابد و آنچه که با برودت رطوبت غالب بود ماء الاصول بروغن بادام تلخ و روغن بید انجیر بنوشانند و نقیع حلبه یا طبیخ او با روغن بادام تلخ سود دارد و چون ماده تنقیه یابد معاجین و جوارشات و قرص افسنتین و قرص ریوند و دواء اللک و دواء الکرکم و قرص غافث و حندیقون بدهند و ضمادات بر جگر نهند و ایضاً قرص لوز بنسخه ثابت بن قره دهند و اگر کسی را بچیزی معتدل حاجت آید این قرص دهند بگیرند ناردین سه درم افسنتین دو درم سنبل بسرشند شربتی دو درم

[illegible]

نانخواه

و این را معجون ماردین گویند و جگر گرگ خشک کرده کوفته یک کفچه با ماء العسل یا با سکنجبین سخت سودمند ست بهر آنکه گوشت جگر گرگ و مزاج آن معتدل ست از جگر همه جانوران و او بالخاصیة با جگر آدمی سخت موافق ست و همه بیماریهای جگر را سود دارد و شیر شتر اعرابی که علف او شیح و سنای مکی و اذخر و بادیان و کرفس و مانند آن باشد با ده درم شکر اخلاط ردی را از جگر باسهال بیرون آرد و سده ها بگشاید و این حب امراض جگر و ابتدای استسقا و حمیات مزمنه را نافع ست بگیرند افسنتین و هلیله زرد و مصطکی و ریوند چینی و زعفران و لک مغسول و انیسون و شاهتره و ایارج فیقرا همه مساوی با آب عنب الثعلب مقشر حبهای خرد سازند و یک مثقال شب وقت خواب بخورند و اگر بعض اسر قهر باشد نیم وزن همه ادویه رب السوس آمیزند و این ضماد نافع ست و نسخه او همانست که در سوء مزاج بارد در قول صاحب کامل گذشت و غذا کباب گنجشک بریان و نخود آب بروغن بادام تلخ و نان در شراب کهنه تر کرده و از میوه های خشک پسته و مغز بادام تلخ و شیرین و مویز و فانید و حلوای عسل بروغن بادام و زیت خورند و روزه داشتن و کم خوردن سود دارد

صاحب ترویح گوید که در سوء مزاج بارد اگر مفهوم شود که در بدن ماده بلغمی ست یا سوداوی [illegible] تنقیه آن بمسهلات و مدرات مناسبه نمایند و این حب نافع ست و نسخه او همانست که در قول سید اولا مذکور شد و بعد تنقیه اقدام بر تبدیل کبد نمایند و شراب افسنتین یا قرص آن با سکنجبین عنصلی و عسلی بخورند و زنجبیل مربی بجوارش الاصول و قرص لک و دواء الکرکم با سکنجبین بزوری بدهند و این شربت نیز برودت کبد را نافع ست بیخ بادیان تخم کرفس هر یک سه درم پوست بیخ کبر افسنتین غافث اسارون هر یک دو درم مصطکی یک درم دارچینی یک درم فقاح اذخر ریوند چینی لک هر یک یک مثقال همه در سه رطل آب بجوشانند تا نصف بماند شکر طبرزد بقدر حاجت داخل کرده بقوام آرند شربت ده درم با یک درم روغن پسته و اگر مرض مزمن گردد آنرا اثاناسیا کبیر یا صغیر یک درم بشراب رز خورانند نافع بود و شیر شتر اعرابی چهل درم با پنج درم یا ده درم سکنجبین العنصلی نافع ست و این قرص مفید افسنتین رومی پنج درم گل سرخ بادیان انیسون تخم کرفس اذخر اسارون هر یک دو درم دارچینی حب بلسان مصطکی رب السوس قسط سنبل هر یک یک درم زعفران نیم درم باریک سائیده قرص سازند شربتی از یک درم تا مثقال با سکنجبین عسلی و قرص لک که نسخه آن در سوء مزاج بارد در قول مسیحی گذشت و ضماد که در قول صاحب کامل همانجا مسطور شد نیز نافع نوشته مصنف **شفاء الاسقام** می نویسد که در ابتدا سکنجبین بزوری بنوشند و یا مطبوخ پوست بیخ کاسنی دو درم تخم کاسنی مثقال پوست بیخ بادیان درم اصل السوس اذخر غافث هر یک نیم درم جوشانیده صاف کرده شربت پوست بیخ کاسنی و لیمون دو دو اوقیه داخل کرده استعمال کنند و اگر کفایت نکند مثل تخم کرفس و مصطکی و قسط هر واحد نیم درم اضافه نمایند اگر سن و فصل و بلد احتمال کند و ضماد از افسنتین و سلیخه و سنبل و قسط و ناردین نمایند و نطول از اکلیل الملک و بابونه و سبوس در ابتدا سازند و اگر کافی نباشد مثل ابرسیا و شبت و چشمه قوی کنند و گاهی احتیاج می افتد و در زمستان مثل بابونه و پودینه و شیح و مرزنجوش و در اضمده بسوی کنند و شیخ طبری می گفته که سوء مزاج بارد رطب کبد خیلی ردی ست بهر آنکه خون را فاسد کند و رطوبت در اعضا افزاید و تهیج آرد و در اکثر اوقات طبیعت صاحب او منحل باشد و بسیاری را حموضت و سعال بجهت ترطیب ریه عارض شود و گاهی بسوی قلب بطریق غذا رطوبت بسیار رسد و موجب کسل و جبن گردد و حمیات بلغمی بیشتر بهم رسد و چون اسهال افتد حبس او مشکل بود و همچنین اگر جراحت یا قرحه بهم رسد اندمال او صعب گردد و علاج صاحب این مزاج تسخین و تجفیف ست اما از اغذیه مثل لحوم عصافیر و قنابر و شفنین و قلایای محرقه از لحوم حملان بود و از اشربه شراب کهنه مصلح اوست و از ادویه فلافلی و انجیر و از زنجبیل و لسان العصافیر باشد و از آنچه ضماد این کبد بدان نمایند صبر و مر و روغن بلسان و مصطکی و سنبل و زرنباد و پوست بیخ خوشبو و پوست بیخ و حب بلسان و مویزج و عاقرقرحا و مانند اینست و واجب نیست که فصد کنند و جماعتی را با این مزاج دیدم که فصد کردند و اخراج خون بسیار نمودند و در استسقای لحمی افتادند و در امتحان کبد افراط نکنند بلکه تسخین را باعتدال نمایند و اگر احتمال استفراغ کند تنقیه بهلیله کابلی و سیاه و غاریقون و ایارج و حب النیل و حب الغار و ماهیزهره و افتیمون و تربد و قنطوریون که از اوفق اشیاست برای مثل این مزاج و کمافیطوس و کمادریوس نمایند و چیزی از انزروت بجا او قرص هندی و سقمونیا و مانند آن

نبایدو او وصاحب این مزاج را دیدم که تنقیه او بسقمونیا و اهلیله زرد نمود و تهیج عارض شد و تسخین مزاج او و تضمید کبد او کردم و کلکلانج بماء الاصول و وبیدالو ددبیدکر کم خورانیدم پس مزاج او باعتدال آمد و خلاص یافت و شکل این مزاج در اطفال و کسیکه بجوانی از سن حداثت رسد غیر مهلک ست دامادر مشایخ و عجایز چون بر ایشان این مستولی گردد مزاج آنها را فاسد کند و بساست که قتل ایشان نماید

علاج امراض کبد از سوء مزاج بارد یابس

وآن ضعف جگر و وجع کبد و ورم جگرست درسالخ انچه در سوء مزاج بارد و دریابس گذشت مرکب ساخته استعمال نمایند و در بادی تنقیه بمسهل سودا وحب افتیمون و مطبوخ آن و یا بماء الجبن مع حب لاجورد و سفوف آن نمایند و یا بماء الجبن شیر شتر دهند و بعد تنقیه خمیره مروارید و عرق شیر حکیم کبیر علی خان و ماء اللحم علوی خان نوشانند و غذا چیزهای تری افزا دهند مانند سماک رضراضی و گوشت بزغاله که دران بالک هندی و رومی و کشنیز سبز داخل باشد با نان دهند و بقول شیخ اضمده و حبها گرم از مراهم و غیر آن و معاجین گرم مثل دواء اللک و دواء الکرکم و معجون قباد و الملک دام و سیاواثانا سیا و قوفی و از معجون فنداد یقون بقدر نخود یا با قفل ایماد الاصول که دران ادهان رطبه افکنده استعمال کنند و شراب رقیق قوی بکار برند و چون دریجا قبض باشد این حب استعمال نمایند بگیرند سکبینج و اشق نما و جاوشیر مساوی و تخم کرفس و انیسون هر واحد نصف و بیخ جزو وازان حب سازند و یا بسکبینج یا یکی از انها بحسب حاجت اقتصار کنند و وزن یک و دو وزن جمله ادویه باشد چون کل ادویه آن مستعمل باشند و شربت برای ضعیف یک مثقال و برای قوی دو مثقال ست و باید که رعایت کنند تا مبالغه در اخراج ننمایند و اسمعیل و یوسف گوید که بروغن نرگس و خیری و سوسن و یاسمین و موم زرد قیروطی ساخته بکار برند و ماء الاصول بروغن بادام شیرین دهند و دواء اللک و معاجین گرم سود دارد و طعام آب گندم و آب نخود خصوصا بعد از انکه از حمام بیرون آیند وزرده بیضه نیم برشت باشکر و دارچینی و ماء اللحم باشکر و نان در شراب کهنه مروق ثرید کرده دهند و آب بماء العسل یا شراب کهنه ناشتا خورند طبری گوید که سوء مزاج بارد یابس در کبد کمتر زایل میشود و سوء بدق و ذبول می گردد و باین مزاج چون مزاج مشایخ منتهی گردد ذبول یابند و هلاک شوند چه مزاج متضاد حیات ست بهر آنکه موت سرد و یابس و حیات بحرارت و رطوبت باشد و علاج این مزاج صعب ست بلکه جالینوس از صحت او بیان نموده و از علاجش آنست که شراب حدیث نوشند و طعام لحم حملان اسفیدباج یا مدقوق سازند و انچه تسخین مزاج و تخفیف او کند در بیرا و بیفزاید و انچه ترطیب او نماید اکثر حرارت او کم کند و در برودت افزاید و بدین جهت جالینوس او برا صبر الیر گفته و انچه موافق صاحب این مزاج بود نقل او بسوی بلاد جنوبی ست و منع او از سکونت بلاد شمالی و اگر صناعت او فلاحت و زراعت باشد نقل بحرارت کنند و دخول حمام دائم باعتدال از اوفق اشیا برای ایشان ست و آبزن حشایش مسخن مثل مرزنجوش و تمام و قیصوم و شیح و مانند آن صالح ست و حجم بیش خصی مفید و واجب نیست که بلحوم بیش کباب و برنج بس تربیت نمایند و نه فصد کنند مگر ضرورتی که تا ما م مقام فصد شئی دیگر نباشد و باید که حقنه بروغن های حار رطب مثل روغن خیری و سوسن و یاسمین نمایند و حقنه بروغن سوس و اکارع مطبوخ بحشایش که در مداوات ضعف باه ذکر کرده ام نافع و صالح ترین معالجات و اوفق آن برای صاحب این مزاج ترک جماع ست البته و انچه تضمید کبد صاحب این مزاج بدان کنند موم و روغن معمول از روغن خیری و یاسمین ست و جماعتی را از حذاق معالجین دیدم که صاحب این مزاج را اشارت نوشیدن شیر بیش باشکر و با عسل نمودند و تدریج او ماه خوردن عسل قصب و رطب و حماز و ماهی معروف بروسان نمود و از ان این مزاج زایل شد و بدن او فربه و رنگ او نیکو گردید و انچه ذکر کردم علاج این مزاج ست و اوکد آن انتقال او بسوی بلاد جنوبی ست پس طبیب را باید که معالجه این مزاج در بلاد شمالی یا بلاد دیگر که بران حرارت و یبس غالب باشد نکند

ضعف کبد

عبارت ست از خللی که در جمیع قوای اربعه جگر یا در بعض آن افتد و اسباب او سه نوع ست یکی انواع سوء مزاج خاصه جگر یا جمیع بدن دوم خلل و آفت اعضای مجاور و مشارک جگر چون زهره و طحال و گرده و رحم و معده و امعا و اعضای صدر چنانچه وقوع سده در منافذ بعضی این اعضا مثل منفذی که میان جگر و مراره و میان او و طحال و میان او و کلیه ست پس فضول متولد در جگر منفصل نشود بلکه دران باقی ماند و افعال او مختل گردد سوم امراض آلیه مثل امتلا

وتصغر وزبل وحصات وسدد وورم ودبیله وقرحه وجراحت وعفونت در نفس کبد وصاحب این مرض را کبود نامند وشیخ می فرماید که بقول جالینوس کبود آنرا گویند که در افعال کبد او ضعف بغیر امراض ظاهر مثل ورم یا دبیله بهم رسد لیکن ضعف کبد فی الحقیقت تابع امراض کبد می باشد واین یا بسبب سوء مزاج بلا ماده یا مع ماده باشد که مبدای او از نفس کبد بود یا از اعضای دیگر که میان آنها ودر کبد مجاورت باشد مثل مراره چون صفرا را از جگر جذب نکند یا طحال چون سودا را جذب نماید یا گرده ومثانه چون جذب مائیت نکند یا رحم بجهت شدت نزف الدم که جگر بار دگر دو بواسطه جذب خون از ان یا بنا بر شدت احتباس حیض که فضول طمثی جذب نشود وبدان سبب خون جگر فاسد گردد یا معده چون دران فساد افتد وکیلوس هضم جید نیابد بلکه کیلوس ضعیف الهضم یا فاسد الهضم بجگر رود وقوت جگر از هضم آن عاجز آید ویا امعاء چون الم یابد وچون دران خلط لزج جمع شود ومیان او ومیان مراره سده پیدا کند وصفرا از کبد جدا نگردد وجگر ممتلی ماند وازین اکثر قولنج حادث شود ویا بسبب مشارکت اعضای صدر باشد چنانچه الم یا ورم دران افتد وبسبب اتصال اغشیه وعروق حدبه کبد ضرر بکبد رسد ویا از جمیع بدن چنانچه در حمیات بود وگاهی بسبب سوء مزاج تنها نباشد بلکه بسبب ورم دموی یا صفراوی یا صلابت یا سرطان یا هزال بود یا بسبب قرحه وشق یا بسبب عفونت که جگر را عارض گردد وضعف کلی جگر آنست که جامع ضعف جمیع قوای او باشد وگاهی ضعف کلی نباشد بلکه بحسب قوتی از قوای اربعه او بود وظاهر است که بسبب ضعف جگر اگر قوی بود هر چهار قوت او را ضعیف کند والا بعضی از ان خلل پذیرد وبعضی بر صحت خود ماند پس اگر آن خلل باقی ماند وبسرعت رفع نشود از بعض بجمیع ودیگر گردد واکثر جاذبه یا هاضمه از برودت ورطوبت ضعیف شود ویا ماسکه از رطوبت ودافعه از یبوست ضعیف گردد طریق تشخیص درین مرض آنست که اولا تشخیص این مرض نمایند وبعد از ان تشخیص اسباب او وبعد از ان تشخیص ضعف مخصوص هر قوت جگر مثلا اول نظر کنند برنگ چهره مریض وسحنه او پس اگر رنگ در غایت صحت باشد وسحنه درست بود در کبد او خللی نبود واگر رنگ فاسد در اکثر مائل بزردی وسفیدی وگاهی بسبزی وتیرگی هنگام غلبه برودت باشد وبدن لاغر بود ومریض کبود باشد بعده بول وبراز معاینه کنند اگر رنگ آن شبیه بآب شسته گوشت تازه باشد این دلالت می کند بر آنکه جگر در تولید خون تصرف قوی نمی کند ومائیت از کیلوس وصفرت از مائیت جدا نگردد واین در اکثر امر دلیل ضعف جگر باشد بعد از ان حال ثقالت آنجا ووجع ممتد بسوی ضلع آخرین از جانب ایمن وعسر هضم معدی هنگام نفوذ غذا بجگر پرسند که این خبر از ضعف جگر است پس اقسام سوء مزاج او بطریقی که در تشخیص امراض جگر از سوء مزاج مسطور شد دریافت نمایند بعد از ان حال مشارکت اعضای دیگر از تقدم آفت ووجود فساد در یکی از آنها از رنگ چهره وهضم غذا ونبض وبول وغیر آن معلوم کنند مثلا اگر رنگ یرقانی زرد باشد وگاهی براز هم سفید بود بمشارکت مراره باشد واگر در رنگ سیاهی غالب بود ومرض طحال یافته شود بمشارکت طحال باشد واگر آفات معده وسوء هضم وفساد آن مدرک گردد بمشارکت معده باشد واگر مغص ورياح وقراقر یا قولنج دریافت شود بمشارکت امعا باشد واگر احتباس حیض یا ادرار آن بافراط بود بمشارکت رحم باشد واگر سحنه مائل بسوء القنیه واستسقا بود وحال بول از حالت طبیعی متغیر باشد بمشارکت گرده ومثانه بود واگر سوء تنفس وسرفه خشک وگاهی درد وثقل وتمدد در جانب قص بود بسبب اعضای صدر باشد واگر دلائل ورم وصلابت ودبیله وقرحه وجراحت وسدد وحصات وتصغر کبد وغیر آن که هر واحد جدا جدا مذکور گردد یافته شود سببش همان باشد بعد ازین حال ضعف هر واحد از قوای اربعه او دریافت کنند باین طریق که نظر کنند اگر براز کثیر المقدار ونرم وسفید آید اگر معده قوی بود ثقل منهضم باشد والا فلا ومعه اگر بول رنگین نضیج وبدن نحیف بود ضعف در جاذبه کبد باشد واگر طبیعت نرم وبراز مائل بسرخی واسهال کبدی وبراز آنچه در ضعف جاذبه باشد وگاهی نحافت بدن بود وبول بسیار آید واز کبد امتلای محسوس وثقل بعد نفوذ غذا بسرعت زائل شود ضعف در ماسکه باشد واگر با نرمی طبع رنگ براز غسالی وبول سفید باشد وانتفاخ پلک چشم وزردی وترهل بدن ظاهر گردد وخواهش که فضول خارج شود وانماید ونیز بود ضعف در هاضمه باشد واگر براز وبول کم رنگ وقلیل المقدار باشد وحاجت براز کم وشهوت اندک باشد ودر بدن ترهل ورنگ او بزردی وسیاهی مخلوط بسفیدی بود ضعف در دافعه باشد وبدانکه از ضعف دافعه جگر فضلات با خون باعضا رود وآن فضلات چون بجلد آید ورمی در عضو پدید کند ورنگ فاسد شود [illegible] پدید آید ورنگ روی تیره گردد وزشت شود ودر اکثر مردم باستسقا گردد ودر بعضی بقولنج بلغمی وبعضی بیرقان زرد وسیاه وبعضی باعراض دق وقوبا وقروح و

و دمامیل و بثور تولد کند و گاهی ابخره بسوی دماغ مرتفع میشود و صداع و ربو حادث می گردد و بدانند که هرگاه ضعف در اکثر قوای جگر افتد قوت ممیزه که خون را از رطوبت جدا ساخته بعروق می فرستد آن نیز ضعیف شود و بالضرور بول سرخ آید بواسطه عدم تمایز آب از خون پس اعتماد کلی [illegible] بلکه اعتبار برنگ مریض کرد اول شیاست برحال کبد باید کرد و ایضا مخفی مباد که در ضعف هاضمه کبد غذای نافذ بسوی اعضا غیر منهضم یا قلیل الهضم یا فاسد الهضم مستحیل بسوی کیفیت ردیه می باشد و بدترین اصناف آنست که منهضم نشود پس آنکه روی منهضم گردد و اسهال غسالی بر ضعف هاضمه دلالت می کند و اسهال سفید صرف دلالت می کند بر آنکه جاذبه بسیار ضعیف است و ماسکه البته هضم نمی کند لاسیما چون خارج شود [illegible] و آنکه اکثر گردد و اگر اشیای متخلفه خارج شود دلالت بر فساد هضم کند و درین معنی بول دال تر بر ماسکه و براز بر جاذبه بود و ایضا بدانند که اسهال غسالی گاه در ضعف جگر می باشد در افراد و نوع دیگر متغیر گردد پس در حار مزاج صدیدی شود و بعد از آن مثل وردی و مثل خون سوخته گردد و اکثر پیش از غسالی درین نوع اسهال صفراوی صرف کثرت کند و در بارد مزاج مثل خون متعفن گردد و هر دو نوع سوداوی [illegible] اشیای مختلفات الکیفیات و الالوان [illegible] و مثل آنکه هنگام ضعف هضم معده می باشد می گردد و ایضا علامات سوء مزاجات جگر مسطور شده و درین موضع این قدر لازم می آید که جگر حار [illegible] گرم کند و با عضا فرستد و بدان سبب اعضا گرم شود و اشتها رود و باشد که تپ آرد و بول سرخ و زرد باشد و تشنگی بسیار بود و دیگر بارد [illegible] گرداند و اشتها بسیار کند و در ابتدا تپ نباشد لیکن بعد هر در ایام که خون بارد و در ان بماند روی گردد و تپ و گرانی جگر پدید آید و جگر [illegible] غلیظ کند و بول تیره اندک آید و جگر صلب [illegible] گرداند و طبع [illegible] کند و باستسقا مودی می گردد

علاج کلی ضعف جگر

بعد تشخیص سبب این مرض بدستور مسطور اگر قسمی از انواع سوء مزاج مفرد و مرکب دریافت گردد بازاله آن [illegible] علاج امراض جگر از سوء مزاجات مذکور شده و اگر سببش سده یا ورم یا قرحه و غیر آن باشد هر چه در مبحث آنها مسطور گردد بعمل آرند و اگر از مشارکت عضوی باشد بعلاج آن عضو مشغول شوند و رعایت جگر لازم شناسند و چون ضعف جگر بیشتر از برودت و رطوبت عارض میشود لهذا اکثر علاج او باشیای حاره قابضه [illegible] مثل دارچینی و تفاح اذخر و [illegible] و زعفران شرابا و ضمادا می نمایند بالجمله هر چه در علاج [illegible] بحسب حاجت بکار برند [illegible] و دواء اللک و شربت کشوث و بزوری و اصول و دینار و قرص زرشک کبیر و قرص [illegible] و درین باب [illegible] سرخ و قوت کبد [illegible] مقوی جرم کبد و تفتیح [illegible] و تفاح و تلیین [illegible] نافع شناسند و آب کاسنی و بادیان [illegible] شربت دینار [illegible] اکثر [illegible] و سکنجبین [illegible] خصوصیت زیاده است و کذا [illegible] عرق [illegible] و عرق افسنتین مفرد [illegible] گوید که این دوا برای ضعف جگر از ادویه اعتماد [illegible] قرص [illegible] عرق گاوزبان شامی [illegible] شربت قشر اصل [illegible] یا عود [illegible] و دوای [illegible] یک درم [illegible] غافث [illegible] نیم درم تخم کشوث ربع درم نبات سفید یک مثقال [illegible] عسل [illegible] هفت درم و روغن بادام یک درم [illegible] و بعد ازین امر باستعمال مقویات مثل گلقند و معجون [illegible] کنند و این نقوع برای ضعف جگر با قیام الدم [illegible] در اطفال [illegible] خطمی [illegible] درم [illegible] انجبار جدید یک مثقال تخم کاسنی یک مثقال نقوع کرده بدل آب بنوشانند [illegible] باید که خوردن افسنتین و کذا زیتون در سرکه یک شبانه روز تر کرده و شرب و ضماد [illegible] برای حار مزاج و خوردن [illegible] و کذا معجون [illegible] یک جزو گل سرخ دو جزو با شکر شش جزو سرشته چند روز در آفتاب نهاده و شرب آب آهن تاب و اکل [illegible] در تقویت جگر مجرب [illegible] از اطبای دیگر نقل کرده که تخم کشوث و [illegible] سرخ و افسنتین رومی و سلیخه و کباب [illegible] و ریوند و غافث و عصاره آن و زیتون [illegible] و عود [illegible] یک مثقال و [illegible] دارچینی و [illegible] و قسط تلخ و زعفران و بهمن سفید و بادرنجبویه و عرق آن و تخم آن و صمغ سرو [illegible]

دارفلفل و قوه الصبغ و اشنه و لیمون مالح و گلقند و کاسنی بری و سعد و شکاعی و عصاره شقائق النعمان و فقاح اذخر و بنگ و عصفر و سنبل رومی و فلنجه و تخم لیمون و مو و مغز حب المحلب و تنبول و انجدان و حب بلسان و عود بلسان و دهن بلسان و نعنع و درونج و کبابه و بیخ اثل یا اطراف نرم او کوفته در شراب [illegible] قابض پخته و قثاء بری و ابریشم خام محرق یا مقرض و زرنباد و گل خرما و گزمازج و گلنار فارسی هر واحد مقوی کبد بارد است و کذا شراب و ضماد سنبل هندی و مصطکی و عنبر و لادن و حماما و عود و بلک و سداب و بیخ انجدان و جوز السرو و فراسیون و وج و اظفار الطیب و کفری و ضماد [illegible] سوخته در شراب سرد کرده و کذا نسرین مقوی جگر است و شراب و ضماد زرشک و طباشیر و عصاره لحیة التیس و بقله خرفه و تخم آن و طباشیر و حب الآس و برگ آن و عفص و [illegible] ریباس و عصاره او و آمله و آب حصرم و امرود و آب برگ کاسنی و تخم آن و سک مسک و بلیله و تمر هندی و لیمون و سماق و ناردین و گل سرخ و مرجان و عصاره غرب و بیخ اثل کوفته یا اطراف نرم او در سرکه جوشانیده و کاکنج و غوره و انار دانه و آلو و زردآلو و توت شامی و ترنج و نارنج و کوله و گلاب و جامن و خیار و تربز و کدو و شفتالو و کسیرو و کشنیز سبز و شراب سکنجبین سفرجلی و بزوری و تفاحی و قرص زرشک صغیر و شربت آن و شربت کشوث و دینار و قرص گل و جوارش آمله و خوزی و ناردین هر واحد مقوی کبد حار است منضج و جرجانی و ایلاقی می نویسند که ضعف جگر اکثر از برودت و رطوبت و کمتر از یبوست و بسبب مواد ردی محتبس در آن باشد و لهذا اکثر علاج او سکنجبین لطیف مع تفتیح و انضاج و تلیین مخلوط القبض مقوی و منع عفونت بود و این بیشتر با دویه خوشبو که در آن تفتیح و انضاج و قبض باشد مثل زعفران حاصل شود و ایضاً اشیای چاشنی دار که در آن اندک قبض باشد مثل انار و انفع کند که آن ترشی تقویت و تقطیع رطوبت غلیظ و تسکین حرارت نماید و ترشی جلای رطوبت و تفتیح سدد و تعدیل برودت ترشی کند بعد از آن علاج بجانب حرارت و برودت بسبب اقتضای مزاج نمایند و بآن دوای سخن یا سرد و شراب سازند و خوردن موبزیج تخم بعد نیک خائیدن ازین قبیل است و چون تحلیل حاجت افتد و ورم باشد یا سده یا غیر آن دوای او از دوای قابض خالی نباشد الا در آنجا که فراج یابس بسیار باشد دوای قابض خشک در آن داخل نکنند و اگر در جگر ماده محتبس باشد یا استفراغ حاجت آید پس اگر ماده دموی بود فصد کنند و اگر خلط غلیظ لزج باشد استفراغ بمثل غاریقون و اگر رقیق مائل بحرارت بود و در آنجا سده باشد بمثل عصاره غافث و افسنتین نمایند و در هر دو حال که در قوت استفراغ بقدر حاجت معین باشد مخلوط سازند و گاه اسهال و ذرب شدت می نماید و طبیب برای حبس آن مبادرت با دویه قابضه میکند و ضرر عظیم از آن حاصل شود و در مثل این حالت تامل کنند اگر اسهال از دفع طبیعت بود و جگر بدان تنقیه یابد مدد نمایند تا نقا بسرعت حاصل شود و اگر احتیاج بحبس و باشد باستعمال ادویه خوشبو مفتح و مقوی مقبض معتدل و تفتیح صالح حبس او کنند و خصوصاً مطبوخ در شراب ریحانی که در آن قبض باشد و از ادویه مشترکه برای انواع ضعف جگر که بخاصیت فعل کنند جگر گرگ خشک کرده سوده است یک ملعقه از آن بشراب بخورند و چون علاج کبد بعلاجات واجب کرده شود باید که اقدام در آن بنگام شیر تا آلهٔ حرکت کنند و در ادویه چیده بجهت ضعف کبد این دوا است که تنقیه جگر و تقویت آن نماید مغسول ریوند چینی هر یک سه درم عصاره غافث بادیان تخم سرق هر یک پنج درم افسنتین رومی شش درم تخم کاسنی ده درم تخم کشوث هشت درم تخم کرفس چهار درم اقراص یا سفوف از آن سازند شربتی دو درم و از ادویه محموده مقدم بر غیر خود این دوا است [illegible] ده درم بسباسه پنج مثقال زعفران مثقال و در بعضی نسخها نیم مثقال قصب الذریره دو مثقال مقل الیهود دو مثقال و نیم دارچینی مثقال سلیخه نیم مثقال سنبل سه مثقال اذخر دو مثقال و نیم مر چهار مثقال صمغ بطم چهار مثقال دارشیشعان دو مثقال عسل تازه ده مثقال مقل را در شراب بقدر کفایت حل کرده ادویه دیگر بسرشند چنانچه رسم است شربتی [illegible] مثقال و اگر حرارت باشد افیون و بزر البنج در آن آمیزند و جالینوس گفته که این معجون مرکب است از ادویه که هر یک بخاصیت جگر را موافق است پس بعضی از آن قبض معتدل با انضاج کند و بعضی تخفیف و تقطیع نزد آب رومی و بعضی اصلاح مزاج ردی و بعضی منع از عفونت است و اکثر آن ادویه عطریه مثل دارچینی و سلیخه است و آن هر دو مضاد عفونت و مصلح مزاج و دافع سبب فساد و کشف سدد ردی و دافع آن و مقاوم ادویه قتاله و سموم اند و اگرچه دارچینی قوی تر از سلیخه است و این هر دو دوا قوی تر از جمیع ادویه عطریه دیگر مثل سنبل و غیر آن درین باب است و اما دارشیشعان و زعفران هر دو جامع قبض و انضاج و تلیین و اصلاح عفونت اند و وزن هر یک بدین مقدار بهر آنست که شیرینی او بر ادویه دیگر بشکنند و قوت های دیگر دهد تا موافق تر باشد و این از ادویه صدریه کبد بسبب [illegible] اکلت او است و این صدا است افضل خواص دوای نافع است و ایضا در آن انضاج و تعدیل اخلاط است و غیر سریع الاستحاله

بسوی فساد است و شراب از ادویه موافقه است اگر مانع نباشد و در ان ضمادات بعفونت ست و در عسل آنچه معلوم ست و مقل با مین منضج محلل ست و کذلک علک البطم و در ان تفتیح و جلا است و آنچه در ان افیون و بزر البنج داخل کرده باشند آن شدید المنفعت باشد چون ضعف جگر مقارن حرارت بود و دهند افلونیا مشترک النفع برای اصناف ضعف کبد بهر دو نسخه انست و از ادویه نافعه که در ان تسخین شدید نیست اینست که بگیرند ناردین سه جزو افسنتین دو جزو و سائیده بعسل آمیخته از ان بخورند و از کمادات ادویه خوشبو معروف مطبوخ بشراب ریحانی قابض ست و گاهی بدان لعاب آمیخته و روغن ناردین و مانند آن داخل کرده بصوف گرفته تکمید میکنند و ضماد مذکور در قرابادین که در ان حصرم و عسالیج کرم و گل سرخ ست و جمیع ضمادات که در باب ضعف معده مذکور شد سود دارد و ضمادات مرکب از سعد و مصطکی و سنبل و کندر و سک مسک و جوز السرو و فقاح اذخر و بزور معروف ممزوج بملیوسن و مانند آن و ضماد که از صبر و مصطکی سازند مفید و اگر ضعف کبد بسبب حرارت باشد و آن کمتر باشد نه غالب باید که امر بخوردن بهی و سیب شامی و امرود چینی و انار میخوش و ترش کنند اگر سدد بسیار نباشد و الا آب کاسنی و آب عنب الثعلب و سکنجبین دهند و طعام شوربای سکباج مصفی از دسومت متخذ بکشنیز سازند و اگر حرارت شدید نباشد بدارچینی و سنبل و مصطکی خوشبو کنند و مصوص مرغ شکم او بکشنیز و اندک پودینه پر کرده و اگر حرارت شدید نبود در ان ابازیر مذکوره داخل کرده موافق باشد جالینوس در میامر نوشته که عصاره اترج نیز نافع ست اگر از ان یک نیم اوقیه گرفته با شربت عسل بدهند و همچنین اگر عصاره فواکه مذکوره در قول شیخ با چیزی از اشربه لطیفه مدر بول دهند و بگیرند هر چهار درم تا شش درم وریج کمافیطوس چهار درم و بعسل کف گرفته سرشته شد و ناشتا بخورند و از معجونات آنچه با فیون و بزر البنج سازند و فلونیا معمول ست و اگر حرارت شدید باشد روغن گل و روغن تفاح بنوشند با شربه لذیذه و بالجمله اغذیه که اندک مبرد باشد بغیر آنکه سدده تولد کنند بخورند و از شراب البته منع کنند مگر آنکه احتیاج او بسببی دیگر مثل ضعف معده باشد و چون مزاج بارد بود ضماد آن که گفته شد بعمل آرند و اگر خواهند اندک شراب بنوشند و باید که اول ناشتا غافث و اسارون یا دوائی که از فلفل سازند بخورند گیلانی می نویسد که اگر برودت معده با برودت جگر مجتمع شود و هم روی گردد و قراقر و ریاح کثرت پذیرد و مشرف باستسقا گردد و درچنین حال واجب ست که باغذیه حار یابس تدبیر نمایند و بمقداری دهند که تخمه و بدهضمی واقع نشود و شراب کهنه بنوشانند و چیزی که در ان سقمونیا باشد و بسا ادویه مستفرغه قویه استفراغ نکنند بلکه اگر حاجت باشد استفراغ بمثل غاریقون و هلیله سیاه و کابلی و صبر و مانند آن کنند و از همه اشیا موافق تر برای مثل این کبد شراب کهنه بر طعام ناشتا هنگام هضم اوست بعد از آنکه خفیف مقدار واجب او کنند و این سفوف درین باب نفع بلیغ نماید هلیله کابلی و سیاه و گل سرخ هر واحد سه درم کندر ذکر دو درم سنبل قرنفل و اقاقیا صمغ عربی سعد هر واحد یک درم همه را کوفته بیخته بچندان شکر طبرزد آمیخته در هر سه روز یکبار سه درم بخورند و چون اراده زیادتی تسخین کبد باشد سنبل و مصطکی و اصابع صفر و خولنجان و سعد سود دهد و شراب کهنه سرشته بر جگر ضماد نماید علاج جزئی که هر واحد از ضعف قوای اربعه کبد مخصوص ست اگر قوت هاضمه ضعیف باشد تقویت او بادویه که در ان اندک قبض و عطریت و انضاج و سخونت باشد مثل دوائی که در ان سنبل و بسباسه و جوزبوا و کندر و مصطکی و قصب الذریره و سعد و مانند آن افتد باید کرد و تریاق اربعه و سنجرینیا بشراب استعمال کنند و تضمید کبد بصبر و گلنار و پوست انار و لادن و آس و اطراف کرم و گلاب نمایند و غذا از زیرباج متخذ بحب رمان و مویز کوفته بسازند و بدارچینی و سنبل و غیره خوشبو کنند و مویز با تخم بخورند و اگر جاذبه ضعیف باشد تقویت آن بدوائیکه در ان قبض بسیار اندک بلکه بدانچه در ان قبض بقدری باشد که حفظ قوت کبد نماید باید کرد و لیکن در ان عطریت و تسخین بود و چون اذخر و بابونه و درین علاج از ضمادات و اطلیه و مروخات جهد کنند که آن اشد موافقت درین موضع ست و ایضا در تفتیح سدد سعی نمایند و دارچینی و زعفران و شراب عفص دهند غذا دراج و مرغ یا تیهو با سیخ با آب غوره باقاویه سازند و تضمید کبد بگلنار و مصطکی و افسنتین و صبر و گل سرخ با آب آس نمایند و اگر ضعف در ماسکه باشد در تقویت و قبض زیاده کنند و از اسخان کم نمایند و اگر با ادویه گرم خوشبو ادویه قابض که در تدبیر آن برابری کند مثل گلنار و گل سرخ و طراثیث یا کشنیز و سماق باشد و جوارش خوزی برب بهی بخورند و پاره آمله مربی و انوشدارو و لولوی علوی خان استعمال نمایند و غذا لحم بسرکه و مری یا لحم تیهو و کبک متخذ بقوابل حار چون زیره سازند و تضمید کبد بمسک و عود و گل سرخ با آب سیب و ملیوسن نمایند و اگر ضعف در دافعه باشد تقویت آن کنند و تسخین کامله نمایند

بدانچه در باب او معلوم گردد باید کرد و تفتیح مسام نمایند مثل بادیان خطائی و رومی و هندی و کشوث و افسنتین و مانند آن و استعمال بارهنگ و سکنجبین نیز بود و خوردن هلیلهٔ مربی نافع ست و اگر بدن ممتلی باشد فصد باسلیق کنند و غذا از مزورهٔ زیرباج یا لحم بریان که بران شراب ابلیسرک باری پاشیده باشند باید ساخت و گوشت کبک و زردهٔ بیضهٔ نیم برشت خوردن و دارچینی و قرنفل و زنجبیل در طعام داخل کردن سود مند بود چه آنکه همه انواع سوء مزاج جمیع قوی را ضعیف کند و اگرچه ضعف قوت هاضمه و جاذبه بیشتر از برودت بود و لیکن گاه باشد که بسبب ضعف سوء مزاج حار بود و درین صورت باید که چیزی بارد دهند تا قوت هضم و جذب باز آید بدین جهت هر کجا که قوت ضعیف باشد اول تامل باید کرد که کدام سوء مزاج غالب ست پس تبدیل آن مزاج کنند بالجمله طبیب محتاج ست در علاج ضعف قوای طبیعی تفحص علت موجب آن از هر سوء مزاج و هر مادهٔ غالب تا قصد او بعلاج و غذا او ضماد موافق حال موذیه باشد و موافق ترین اغذیه آنست که دران غلظ و لزوجت نباشد مثل لحوم خفیفه و نان گندم غیر علکیه و ماء الشعیر مجرور را ساده دهند و مزورها با آملج و بیضهٔ نیم برشت و مانند آن و زیرباجات نافعه برای ایشان انار دانه مویز پخته با دارچینی و فلفل خوشبو ساخته هست و مویز فربه ایشان را بسیار نافع ست حتی که آن اسهال شبیه بآب گوشت منع کند

سدهٔ کبد و ماساریقا

یعنی احتباس مجاری آنها بدانکه سدها گاهی در خلل لحم کبد حادث گردد بسبب غلظ خونی که غذای او شود و بسبب ضعف دافعه یا شدت جاذبه او یا بسبب احتباس ماده بنا بر ضعف هضم او و این مشابه تر بورم و قلیل الوقوع ست و گاهی در عروق فیکه و چنانکه گذشت و محل نفوذ استحالهٔ کیلوس یا اخلاط بود و یا ماساریقا عارض گردد بسبب ضیق آنها در اصل خلقت یا عروض تقبض و مانند آن از اسباب دیگر که مذکور گردد یا التوای آنها در خلقت و یا بسبب [illegible] شود و این کثیر الوقوع ست و اکثر آنچه ازین قبیل باشد در شعب عروق باب بود که در مقعر کبد منقسم ست بجز آنکه ماده ساده اول بسوی آنها داخل شود و بعد صاف از ان بسوی فوهات عروق منشعبه از عرق طالع که در محدب کبد متفرق ست میرود و ثفل در آنجا بماند و با وجود آن گاهی محدب هم فراخ ست ولهذا اکثر سده در جانب مقعر افتد و گاهی امر بعکس شده سده در محدب سودی گردد و چون سده در کبد کثرت نماید و زمان آن طول کشد عفونات حادث حمیات و یا ورم سوداوی یا استسقا و تولید ریاح محدث اوجاع صعب انجامد و سده از مهمات امراض کبد ست و بدان حدوث استسقا لازم گردد و اما مادهٔ مولد سده یا خلط مسدد بسبب غلظ و لزوجت او خواه بسبب کثرت و امتلاء ان باشد یا ورم و یا ریح و یا کیفیت مقبضه بود و آنچه از نباتات هم یا ثولول یا دود و توت غیر خلط غلیظ میگویند بعید ست یا قلیل و نادر بجز آنکه فوهات او رو بهم [illegible] مثل آن چیزی نرسد [illegible] و اگر [illegible] همه اعضا بر قیاس مواضع باشد و اما فاعل سده ضعف قوت هاضمه و ممیزه و دافعه بسبب سوء مزاج حار یا بارد و مانند آن متولد در جگر یا منتهی بسوی آن از خارج از هوا و غیره بود و یا شدت قوت جاذبه باشد و اما منفعل که آن مادهٔ سده است تناول اغذیهٔ غلیظه از لحوم و از جبن خاصه و از تناول اشیای فاسده چون انگشت و گچ و اشنان و فطر و چیزهای سخت قابض چون اقسام امرود و زعرور و بلوط و آب معدنی و مانند آن باشد و اصل دران غلظ پس اگر ماده لطیف رقیق بود سده حادث نکند و اگرچه غلیظ باشد بسبب غلظ او سده پیدا شود و در سابق گذشت که بعض چیزها گاهی غلیظ نسبت بکبد بود و نسبت بما بعد او نباشد چون در جگر منهضم شود مثل گندم علکیه و اکثر طبیعت بر دفع مواد ساده قوت می یابد و با علاج اعانت بران می کند پس یا در براز خارج شود و اگر سده در جانب مقعر بود و یا در بول اگر سده در جانب محدب باشد و اخلاط مختلفه غلیظه بر گردد و بدانکه حرکت بعد از طعام خاصه که غلیظ و لزج و شیرین باشد و استحمام و خوردن شراب عقب غذا از موجبات سدهٔ کبد ست و کذلک نوشیدن آبهای ردی و بقول جرجانی سدهٔ جگر یا در جانب محدب افتد یا در جانب مقعر یا در هر دو جانب و سبب سدهٔ محدب کثرت خون غلیظ باشد و ضعف قوت دافعه و سبب سدهٔ مقعر غلظ و خامی و ناگواریدن کیلوس بود و فرق در سده و ورم آنست که ورم با تپ و گرانی اندک و درد صعب و در اکثر با نمو در موضع کبد بود و در سده گرانی بیشتر از ورم باشد و درد نباشد و اگر بود کمتر از درد ورم باشد و تپ نبود دیگر بعد از بیان سده و طریق تشخیص نیست که اولا امر

تشخیص نمایند پس محل سده که در محدب است یا مقعر بعد از آن اسباب او و این چنان باشد که نظر بر رنگ مریض و سحنهٔ او نمایند اگر رنگ او مائل بزردی و لاغر و قلیل الدم باشد حال احساس ثقل بلا وجع در موضع جگر و نرمی براز و سفیدی آن بپرسند اگر اقرار آن کند در جگر سده باشد و اکثر سفیدی بول و گاهی تنگی نفس بسبب مشارکت اعضای تنفس با کبد نیز تابع سده بود و اگر با این آثار تپ نیز باشد بر کثرت سده و از مان آن دلالت کند پس از حال کثرت براز و قلت بول و رقت آنها سوال کنند اگر اقرار کثرت براز و رقت آن نماید سده در مقعر کبد باشد و اگر گوید که بول اندک رقیق می آید و ثقل در کبد نیز زیاده بود سده در محدب جگر باشد و اگر مریض با وجود ثقل وجع در ناحیه کبد نیز بیان کند و دیگر علامات ورم جگر مثل تپ وغیره که در مبحث آن بیاید موجود بود سبب سده ورم جگر باشد و اگر با اندک ثقل تمدد و تنقل بود سببش ریح باشد و اگر یبس در بدن ظاهر بود و تقدم اسباب مقبضه مثل شرب آبهای قابضه و تناول اشیای قابضه بران گواهی دهد سببش تقبض عروق باشد و اگر این اسباب یافته نشود حال مدت حدوث این مرض بپرسند اگر کثرت حدوث سده باندک سوء تدبیری از صغر سن بگوید سببش ضیق و التوای عروق در اصل خلقت باشد و الا از خلط لزج یا غلیظ باشد و اگر آثار سدهٔ کبد و ورم و ضعف معده هیچ نباشد و براز کیلوسی آید اگر سده در افواه عروق بود و الا سبز آید و میان معده و جگر بجای مقعر جگر تمدد غائر و ثقل مریض دریابد و بدن بکاهد و ناتوان گردد سده در ماساریقا باشد فقط علاج بدانکه علاج سدهٔ مقعر و محدب جدا جدا مسطور گردد و در ینجا بعض تدابیر کلی و علاج بعض اقسام سده نقل می آید چنانچه بقول شیخ ادویه محتاج الیه در علاج سده کبد حادث از اخلاط آن ادویه جالیه اند و آنکه در آن اسهال معتدل و ادرار حسب حاجت بود پس اگر سده در جانب مقعر باشد آنچه اسهال آورد استعمال نمایند و اگر در طرف محدب بود آنچه مدر باشد بعمل آرند و بهتر آنست که بران هر دو یعنی ادویه مسهله و مدره تقدیم دوای مفتح و مقطع و جالی نمایند و چون سده مزمن گردد احتیاج بفصد باسلیق و مسهل افتد و اما وقت نوشیدن دوا و آنچه رعایت آن بعد نوشیدن مثل بزرالاصول و مانند آن واجب بود در علاج کلی امراض جگر مذکور شد و این ادویه جالی گاهی در بیخ کاسنی و آب کاسنی یا در مثل شیر شتر اعرابی معلوف بشبل بادیان و کاسنی و شیح و بابونه و اقحوان و اذخر و کشوث و شاهتره و یا در شراب و یا در طبیخ بزور و یا در طبیخ افسنتین می نوشانند و اگر در بول رسوب ظاهر نشود و علامات نضج بنظر نیاید ادویه قوی نباید داد و گویند که هر سده که قوی و کهنه شده باشد رگ باسلیق زنند از پای بزنند که فی اسهال اکتفا باید و الا ادویه مسهله بکار برند و چون در ین حالت در معالجه دیر شود احداث ورم جگر نموده منجر باستسقا گشته بزودی هلاک سازد کذا فی المجسطی و اگر سبب سده ورم یا ریح باشد معالجه سبب بدانچه در باب ورم جگر و نفخهٔ آن بیاید باید کرد و در مثل این نوشیدن شیر شتر و عقب او اسهال بقول و قیاس شیخ و مانند آن داد و از تلطیف پرهیز کنند زیرا که هیجان و حرارت نباشد از آنچه در باب آن بیاید نفع می یابند و اگر از خوردن گل و آب معدن قابض و میوهٔ قابض باشد جهت تفتیح سده و تنقیه بدن حب شبرم و شربت دینار در گلاب و عرق شاهتره بدهند و حب مسهل حب السلاطین عظیم الاثر است و بعد دو سه روز شیرهٔ برگ تنبول زرد سه عدد و مغز بادام شیرین هفت عدد و حب النیل سفید یک توله شربت بلیون چهار توله تخم شاهتره تخم بادرنجبویه هر یک چهار و نیم ماشه بدهند و غذا شوربای قاز نیان تغشکار دهند و خوردن خربزهٔ شیرین بکثرت سده را بکشاید و خصوصاً گل خواره را ایضاً برای سده که از خوردن گل باشد و بدن روز بروز زرد گردد و لبها سفید و خشک و گردن باریک و لاغری بدن و ضعف و سقوط اشتها و بالیدگی شکم مثل استسقای زقی باشد حب مسهل مذکور دو عدد وقت شب با آب نیمگرم دهند و صبح شربت انار چهار توله در عرق شاهتره و افسنتین هر یک پنج توله بدهند که سه چهار بار اجابت شده مواد مختلف الالوان بیرون آید وقت دوپهر نخودآب فاخته و قاز و وقت شام شوربا فقط بی نخود نوشانند و صبح شیرهٔ بادیان خطائی و رومی هر یک چهار ماشه و قرطم یک توله بادیان تخم خربزه هر یک سه ماشه شربت کشوث چهار توله حرف نه ماشه تودری پنج ماشه پاشیده بچوب انجیر سفید اندکی حرکت داده روغن بادام تلخ نه ماشه اضافه نموده دهند و غذا بدستور و باز حب و شربت تا بست روز همین دستور دهند بعده اگر اشتها زیاده شود نیم پاو دخن با نیم آثار شوربا بدهند و بعد از آنکه اعراض مذکوره زائل شود و آمدن مواد موقوف گردد دوا و غذای مذکور را موقوف نموده جدوار خطائی سه ماشه درونج [illegible] مسک نیم ماشه آمیخته بطبیخ چای وقت صبح و مصطگی سه ماشه در شربت تنبول یک توله و شربت افسنتین و تنبول هر یک یکنیم توله در عرق زردک علوبخان نه توله و عرق عنبر سه توله وقت شام دهند و غذا شوربای مرغ و سنگخوار با نان تنک

و بالای آن نمک سلیمانی یک ماشه دهند و اگر بسبب ضیق عروق در خلقت و فساد وضع دران عروق باشد بتدبیر ضعف کبد علاج کنند و مدام اشیای مفتح و مدر و شربت بزوری که دران ریوند باشد و حب ریوند استعمال نمایند و از مغلظات و دیگر موجبات سده اجتناب کنند و اگر بسبب تقبض و یبس باشد تدبیرش بملینات مرطبه منضجه از لعابات و غیر آن که در علاج سوء مزاج یابس کبد گذشت باید کرد و شیر و شکر و حریرهٔ روغن بادام و شوربای مرغ فربه و قلیه کدو و انار دانه سودمند است و ادویهٔ مفتحه در علاج سدهٔ محدب کبد و ادویهٔ مسهله در علاج سدهٔ مقعر جگر باید و اما تدبیر غذا آنست که صاحب این مرض از جملهٔ مغلظات و لزوجات و قابضات و همه لحوم غلیظه و پنیر و نان فطیر و نان سمید و لزج علک و شراب غلیظ و شیرین و برنج و جاورس و هریسه و کله پاچه و قلایای مجففه و شویات مجففه بلکه مطبوخ ماهی و از اوفق است و خرما و همه حلاوات خصوصاً آنکه دران لزوجت و غلظ باشد مثل خبیصه و بسطه و فالوده و قطائف و نشاسته و شیر برنج و بادام شیرین و عدس خصوصاً اگر تابع او شیرینی باشد و آب کدو و از جمیع آنچه مولد سده دانند و مذکور شد اجتناب نماید و باید که عقب تناول طعام حمام نکند که اعاله او طبیعت بدان بی تحلیل نماید و منهضم نشود و کذلک بران حرکت و ریاضت استعمال نماید و ایضا بران شرب آب کثیر و شراب نکند و میان اکل و شرب خصوصاً شراب که آن طعام را بسوی کبد غیر منهضم داخل کنند فاصله دهد و باید که آرد نان او کثیر التخمیر و نمک غالب بود و جو و گندم درس و نخود و گندم خفیف الوزن و باقلا همه آنها نیکو است و در شراب کنند که رقیق صرف باکی نیست و باید که در اغذیه او گندنا و مانند آن داخل سازند و طیهون و کبک نافع است و فروج و انار دانه با مویز پخته و لوبیا با سرکه و آنجا که با وجود سده مزاج مریض بارد بود غذا مثل نخود آب و طیهون کرفس با گوشت پخته اندکی دارچینی و زعفران آمیخته دهند و یا زیرباج با ابازیر حار خوشبو کرده دهند و چند حرارت مزاج بی ابازیر با سرکه در روغن بادام پخته خورانند و آب نخود با برگ کاسنی و اندکی سرکه پخته و کاسنی بروغن بادام بریان کرده و باندک سرکه ترش نموده بدهند و گوشت عصافیر نیز درین مرض مفید گفته اند و در صورت ضعف شوربای چوزهٔ مرغ هم جائز است و حتی الامکان ترک نان و گوشت اولی است طبری می گوید که سده در محدب کبد سهل المعالجه است و سدهٔ مقعر صعب المعالجه و شدید الخطر است و بسبب حدوث سده اخلاط غلیظه لزج عسر النفوذ یا کثرت غذا ای که کبد بنا بر شدت جذب او وارد شود و چنانچه از شیر پنیرها حادث شود که کبد بسبب محبت او شیر نیز را جذب کند و از اعراض سدهٔ مقعر قی صفراوی و شدت عطش با تغیر لون وجه بکبودت نیز بود و در بنا سده گاهی یکسان بشود که وجع قولنج است و طبیب ماهر میان این مرض و قولنج باین طور فرق می کند که وجع این مرض در هر ساعت انتقال یابد کند و قارورهٔ صاحب او صاف بود و سفید باشد خواه سرخ یا زرد و قارورهٔ صاحب قولنج غلیظ بود و باید که طبیب از سده عارض در کبد غافل نشود که آن مودی به ورم جگری گردد و گاهی تغیر مزاج و استسقا ادا می کند و او باهر در سده کبد تریاق کبیر که حرانی او ترکیب داده اند باین طور میداد که اگر سده مع برودت مزاج بودی به مطبوخ کرفس و مانند آن شراب و اگر با حرارت مزاج بودی به آب کاسنی عرقی و با سکنجبین ساده و باین از جملهٔ ادویهٔ استعمال ادویهٔ کبیر مستغنی بشد ابو الحسن گوید که بسبب سده کبد یا اخلاط سوداوی محترق یا اخلاط بلغمی غلیظ لزج باشد و استدلال کنند بر سده حادث از حرارت بعطش و تلهب و بر حادث از برودت بقلت عطش و این هم و از تلهیب وجب است توسل به حرارت خفیه حدوث سده و حرکت جهت چسپیدن فضول بسر اگر باعث حدوث سده از اخلاط محترقه باشد علاجش استفراغ بدن به مطبوخ افتیمون با قوا که بود و بعد از ان آنچه تفتیح سده بود با انجیر دهقان بود مثل سکنجبین شخاذ از تخم کاسنی و آب عنب الثعلب هندی و قرص زرشک و سکنجبین و شربت باد آورد استعمال کنند [illegible] باشد دهند و بعد تقاضا به سیرباج چوزهٔ مرغ اجازت دهند و اگر سده حادث از اخلاط غلیظ بلغمی باشد مریض را [illegible] استفراغ کنند صاحب کامل می نویسد که اگر علامات حرارت محسوس شود رگ باسلیق از جانب راست بگشایند و آب کاسنی و آب عنب الثعلب و آب کشوث با سکنجبین بدهند انطاکی گوید که در مزاج حار آب کاسنی و سکنجبین و کذا ادویه و عنب الثعلب و تخم خیار دهند و در بارد [illegible] دهند بجز حرارت سرکه و کذا آب نخود و عسل و آب بادیان بشکر خورانند و عود و سنبل و کشوث و سعتر و قوه تنقیه و تفتیح اکالی و شربا و ضماد نمایند و از مولدات سده که مذکور شد احتراز کنند خجندی گوید که سدهٔ کبد سه نوع است یا در محدب جگر حادث شود و یا در مقعر و یا در هر دو جا و اسباب و اعراض و علاج این نوع ثالث مشترک است میان هر دو نوع اول

و ثانی لیکن در علاج ابتدا باهم نمایند و بدهند که در سده کبد با وجود حرارت از تلطیف حذر کنند چه اکثر سبب حدوث سده غلیظ شود بهر آنکه احتراق و تغلیظ خون نماید پس سبب سده گردد و چون حرارت مزمن گردد از استعمال تلطیف خوف نکنند

علاج سدهٔ مقعر جگر و سده ماساریقا

بعد از نضج بمسهل و حقنه حاره تنقیه کنند و یا پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی تخم قرطم عنب الثعلب خار خسک هر یک نه ماشه انیسون بیخ کرفس فقاح اذخر هر یک هفت ماشه سنبل الطیب سه ماشه مویز منقی دو تولہ جوشانیده گلقند عسلی سکنجبین ریوندی دو دو تولہ داخل کرده هفت هشت روز دهند و غذا نخود آب مرغ تنها و یا نان با شوربا دهند بعده سنای مکی یک تولہ افسنتین چهار ماشه ریوند خطائی نه ماشه خیار شنبر هفت تولہ ترنجبین پنج تولہ شربت دینار چهار تولہ روغن بادام هفت ماشه زیاده کنند و سکنجبین را موقوف سازند و بجای آب عرق بادیان و گلاب نوشانند و دو پهر نخود آب دهند و شام شوربای مرغ بنان خشکه خورانند و روز دوم قرص ریوند سه ماشه در شربت کشوث یک تولہ آمیخته بخورند بالایش اصل السوس بادیان بیخ کرفس هر یک هفت ماشه اذخر انیسون هر یک چهار ماشه جوشانیده شربت بزوری چهار تولہ تخم ریحان نه ماشه داخل کرده دهند و همین سان سه چهار مسهل دهند پس بعد تعدیل قرص زرشک سه ماشه در دوا الکرکم نه ماشه خورانیده شربت افسنتین سه تولہ در عرق افسنتین چهار تولہ و شاهتره و گلاب هر یک پنج تولہ تخم بادرنجبویه چهار ماشه پاشیده بنوشانند تا یک هفته و ایضاً از مسهلات موافقه درین باب هنگام احتیاج باسهال بیا در سده مقعر مثل تخم کاسنی و بادیان و بیخ اینها و تخم کشوث و فوه و گل سرخ و خوبانی و آلوبخارا و مویز منقی و تخم خربزه و افسنتین و ریوند و خیار شنبر و ترنجبین و روغن بادام و آب برگ عنب الثعلب و آب برگ کاسنی است و مسهلات دیگر مثل بیخ کرفس و بادیان و تخم کرفس و اذخر و کاسنی با شربت افسنتین نیز مفید بود و تمر هندی و آلوبخارا و اهلیلجات و لبلاب و افسنتین و فلوس خیار شنبر و ترنجبین و شیر خشت و ریوند و غاریقون و افتیمون و قنطوریون و اسارون و بسفایج و غافث و شکاعی در مسهلات سده مقعر مستعمل است و ایارج فیقرا و زراوند هر دو مشترک النفع در سده مقعری و حدبی اند و اگر حرارت و تشنگی باشد آب کاسنی سبز مروق با شربت دینار و سکنجبین خورند و از ملطفات مانند افسنتین و ریوند با آب کاسنی سبز ضماد نمایند و اسهال بحب الفواکه مع ریوند و حقنه لینه نیز در حالت حرارت نافع بود و درینجا مغز فلوس در طبیخ کاسنی یا آب آن و غیر آن حل کرده نوشیدن بغایت مفید است و در تفصید نیز رعایت مزاج مرعی دارند و همچنین در غذا و ایضاً ریوند چینی که مفتح و مسهل است اگر سده با حرارت مزاج بود همراه آب کاسنی یا شیره بزور یا بزوری بارد دهند و اگر با برودت مزاج باشد همراه آب بادیان یا آب کرفس یا بادر اصول و سکنجبین عسلی یا بزوری حار بعمل آرند و گاهی بادویه مذکوره مغز فلوس و روغن بادام می آمیزند و از ادویه مفیده شربت دینار و سکنجبین و یا کنجبین یا ریوند است و سکنجبین در جمیع اصناف سده کبد مشترک النفع است و مطبوخ تالیف حکیم شریف خان و لقوع معمول والد او شان نیز جهت سده کبد و ماساریقا نافع و اگر با سده اسهال مفرط بود حابس او از قابضات صرف خالی از اشیا مفتحه نکنند که سده و اسهال زیاده خواهد شد و آب کاسنی سبز با زرشک و رب بهی و یا شربت آن مناسب بود و آب کاسنی که در ان انار دانه و زرشک و ریوند و ترکرده باشند نیز نیکوست و گاهی زرد و رد حذف کنند اگر سده قوی باشد و باقی علاج آن در اسهال کبدی بسدی مسطور گردد و اگر سده با هزال بدن و سقوط اشتها و زردی رنگ و بعضی آثار سوء القنیه باشد ریوند خطائی سه ماشه در دوا الکرکم کبیر نه ماشه آمیخته با عرق ترب نه تولہ و شربت مسهل دو تولہ دهند و وقت دو پهر غذا قلیه جلوان که در ان برگ کاسنی و یا ترب و یا شلغم یا برگ افتاده باشد و یا زردک بنان بره دهند و وقت عصر جند بیدستر یک ماشه جدوار دو ماشه در دوا الکرکم صغیر نه ماشه و شربت بزوری و زردک هر یک دو تولہ در عرق کیوڑه پنج تولہ و عرق تنبول هفت تولہ و غذا شوربای مرغ سلیمانی و حق گو و بجای آب عرق مکوه و گلاب دهند تا سه هفته اگر سده ماساریقا از خوردن افیون افتد و روز بروز لاغر و ضعیف کند سفوف بادیان خطائی و چای خطائی و لک مغسول و درخت لرزان هر یک یک تولہ سکر العشر برابر شربتی دو مثقال وقت خفتن بطبیخ چای و صبح ریوند خطائی سه ماشه نبات برابر در گلقند عسلی دو تولہ سرشته با شیره حب النیل سفید نیم تولہ در گلاب هفت تولہ عسل دو تولہ دهند و غذا قلیه زردک و پالک رومی و نخود آش مسلم بنان خمیری دهند تا یکماه **اقوال حکما** شیخ میفرماید که از مسهلات موافقه درین باب هنگام احتیاج بسوی اسهال مسهل قوی استعمال نکنند مگر عند ضرورت شدید بلکه واجب است که خفیف باشند بهر آنکه ماده قریب الزوال است و اگر با وجود آن عضو قوی بود

ادنی معین بر دفع آن اکتفا نکند و ادویه چیده بنابرین شان ایارج فیقرا و بسفایج و غاریقون و افسنتین است از ایارج فیقرا برای قوی تا یکنیم مثقال و برای ضعیف تا یک مثقال بخورانند و آن بروغن بید انجیر قوی تر و چیده تر بود و سفوف تربد مع جعده مذکور در قرابادین خیلی سودمند و مفتح و مسهل است و اگر احتیاج بمسهلات قوی تر افتد از استعمال مثل حب اصطمخیقون و حب سکبینج چاره نباشد و گاه حاجت آید مثل ثیادریطوس و لوغاذیا و اما ضمادها مثل ضماد متخذ از جعده و آرد ترمس و زرد مدره و مثل ضماد متخذ بحلبه و اشق و افسنتین و کماذریوس و مصطگی و زعفران بروغن ناردین و موم استعمال کنند مسیحی گوید که هرگاه در مجاری کبد یا در عروق دقیقه متصل میان کبد و امعا سده حادث شود باید که اشیای ملطف و مفتح و جالی و منقی مثل سکنجبین عنصلی و مطبوخ ترمس تلخ و مطبوخ پوست کبر و مطبوخ غافث و بیخ اذخر و بیخ بادیان و بیخ کرفس و بیخ سوسن آسمانجونی و مصطگی و انیسون و ریوند و لک و فوه و حلبه و سلیخه و مویز منقی و انجیر با روغن بادام شیرین و تلخ و پسته غافث و افسنتین با عصاره او و جعده و سنبل و عصاره قنطوریون دقیق و جنطیانا و سرکه عنصل و غاریقون مع عصاره غافث استعمال کنند و اما ادویه مرکبه که از اصلاح دار و دواء اللک و دواء الکرکم چیده و اثاناسیا معمول بجگر گرگ باشد و چون اراده تنقیه کبد و تفتیح مجاری آن بغیر سکنجبین تدبیر نمایند این دوا بخورانند سنبل رومی سه جزو افسنتین یک جزو هر دو را کوفته بیخته بعسل کف گرفته معجون سازند و یا افسنتین و انیسون و ریوند بطبیخ فطراسالیون بدهند و ایضاً اسهال طبیعت با یارج فیقرا یا بسفایج و غاریقون چون با انیسون و تخم کرفس و مصطگی و اسارون بخورند نافع بود و از خارج آرد ترمس و جعده و بزر ورد بر بول ضماد کنند مجوسی گوید که اگر سده در جانب مقعر کبد باشد اسهال بمطبوخ افتیمون و بحقنه مسهله که دران نیز مفتح سده باشد باید کرد و بعض معجونات مفتحه سده مثل دواء الکرکم و دواء اللک و اثاناسیا و معجون بنداد یقون که آن را فعل نیک در تفتیح سده و تحلیل ریاح است باید داد و تضمید کبد باین ضماد نمایند بابونه اکلیل الملک برنجاسف هر واحد ده درم تخم کرفس نانخواه هر واحد سه درم مصطگی سنبل الطیب اسارون هر واحد دو درم فراسیون بادام تلخ هر واحد سه درم همه را باریک سائیده بآب بادیان سرشته هنگام خلو معده از غذا بر کبد ضماد نمایند مجوسی و شیرازی می نویسد که اگر سده در مقعر کبد باشد هر صبح جلاب در اصل السوس و بادیان و تخم کاسنی هر واحد سه درم شکر سفید ده درم بنوشانند و غذا از فروره آب نخود و مغز حب القرطم دهند و اسهال بمطبوخ افتیمون نمایند یا بگیرند سنا پنج درم گل سرخ دو درم تخم کاسنی سه درم شکر سفید ده درم در آب جوشانیده و صاف نموده معجون خیار شنبر پنج مثقال دران مالیده صبح بنوشند و صبر کنند تا آنکه اسهال نیک گردد بعده در آخر روز مزوره نخود و آب باکیان غذا سازند پس معجون کرکم و اثاناسیا بدهند و تضمید کبد باین ضماد کنند بابونه برنجاسف شبت هر واحد دو درم تخم کرفس سه درم سنبل الطیب اسارون هر واحد یک درم همه را باریک سائیده بآب سداب یا بآب بادیان سرشته ضماد کنند و این معجون کرکم درین مرض نافع است تخم کرفس بادیان ابهل سلیخه هر واحد ده درم سنبل الطیب قسط بحری فوه الصبغ جعده غافث ثوم بری هر واحد پنج درم رب السوس ریوند چینی مر مکی هر واحد سه درم زعفران یک درم همه را باریک سائیده بعسل کف گرفته معجون سازند و بجاء الاصول بخورند جرجانی و ایلاقی گویند که تفتیح سدهٔ مقعر جگر با دویه مسهله بعد تفتیح و تلیین ماده باید کرد و در ابتدا ادویه مسهل برفق باید داد مثل حبی که از ایارج فیقرا یک درم غاریقون بسفایج هر یک دو دانگ انیسون یک دانگ حب سازند و اگر از ایارج فیقرا مثقال ریوند چینی دو دانگ نمک نفطی دو دانگی حب کنند جایز است و نقوع صبر و انیسون و روغن بادام تلخ سود دارد و این مطبوخ جنطیانا سده را بگشاید و ورم صلب را نرم کند جنطیانا نیم کوفته چهار درم افسنتین هفت درم اکلیل الملک پنج درم مویز منقی چهل درم انجیر بیست عدد همه را بآب تر کرده مقرر بپزند و صاف نموده چهل درم بخورند و یا این مطبوخ ریوند بدهند ریوند چینی دو درم افسنتین و قنابری از هر یک هفت درم سداب رطب یک دسته مویز منقی چهل درم انجیر سفید بیست دانه حلبه ده درم بپزند چنانچه سیوم شربتی چهار اوقیه بروغن بادام چشنها که دران تخمهای مفتح باشد بغایت موافق بود و اگر مسهل قوی حاجت آید بمطبوخ افتیمون و لوغاذیا و ثیادریطوس و حب اصطمخیقون اولی تر و اگر مزاج مائل ببرودت باشد معاجین گرم مفتح مثل دواء اللک و دواء الکرکم و معجون فودنجی و دحمرثا و معجون جنطیانا و معجون انجدان و تریاق اربعه همه موافق بود و سرخس و کمافیطوس سدهٔ هر دو جانب بگشاید و گرم نیستند و اگر سرخس با تخم کاسنی و کشوث و افسنتین و ناردین رومی ترکیب دهند دوای معتدل مفتح باشد و ترکیبش این است سرخس سه درم یا چهار درم ناردین رومی سه درم تخم کاسنی و کشوث دو دو درم افسنتین همه را در عسل مصفی بسرشند شربتی از سه درم تا چهار درم و اگر سده کهنه باشد رگ مابض از پای راست بگشایند و ضماد از کندر و اشق و کمافیطوس

و انیسون و مصطگی و زعفران و روغن ناردین و موم مصفی سازند یا از آرد ترمس و فوه و جعده و انیسون و کرفس و بادیان و مانند آن طبری گوید که چون سده
در تقعر کبد بسبب برودت مزاج عارض شود واجب است که استفراغ بحقنه مناسب سن و مزاج و وقت و قوت نمایند و غذا زیرباج که توابل او دارچینی و فلفل بود
و در ان بادام و پسته داخل کرده باشند باید داد و گاهی درین علت بول شتر با تخم کرفس و شیر شتر مفید است و تنقیه با این ضماد نمایند
سعد خشک و نمک اندرانی هر واحد دو دانگ صبر و مر هر واحد نیم درم فوفل و سنبل و مصطگی و بیخ کاسنی صحرائی خشک هر واحد دو ثلث درم تخم کرفس انیسون
حضض هندی ابهل بدون هر واحد یکدرم همه را سائیده با آب بیخ کرفس و شراب عفص حل کرده بر پارچه بهیئت کبد تراشیده مالیده بر کبد نهند و
نگذارند که طبیعت او قبض شود و اگر سده درین موضع با حرارت مزاج باشد تلیین طبیعت او بماء الفواکه یا بحقنه لین نمایند بعد ازان سکنجبین معمول از بیخ کاسنی
بنوشانند و گاهی درین علت سکنجبین با تخم کاسنی و بیخ آن و برگ عنب الثعلب و بیخ کاسنی دشتی می پزند تنها یا بماء الشعیر بحسب حاجت و امکان نفع می کند
و بارد و آب آس و بهی و آب سماق و اندک از آب بیخ کرفس و قلیلی از بورق و اندکی از سرکه تناول نمایند ثابت بن قره ذکر کرده که این مطبوخ تفتیح سده
و اخراج رطوبات کند هلیله سیاه و کابلی و آمله و برگ غافث و افسنتین و برگ کشوث و انیسون و زراوند و بسفائج کوفته و مویز منقی در آب شیرین بقدر کفایت
بپزند آب آن با ایارج فیقرا و غاریقون بنوشانند و بعد ازان روغن بادام بماء الاصول دهند و سه درم روغن مذکور با سه اوقیه نقوع حلبه و میان ایام مطبوخ
مسهل بنوشند مگر آنکه در هر روز دو سه بار اجابت طبیعت شود و اگر حاجت بمسهل قوی تر افتد مطبوخ افتیمون دهند و بعد آن شربت افسنتین بنوشانند و اگر کفایت نکند
ماء الجبن دهند و حقنه لین بعمل آرند اگر حرارت باشد و حقنه حاد اگر حرارت نباشد و بعد ازان معجونات مقوی جگر استعمال نمایند جالینوس گفته که از امراض کبد
آنچه مخفی بر جمهور اطبا است علتی است که آنرا تلج رطوبت در عروق کبد نامند و آن رطوبت لزج است که بر عروق آن مستولی میشود و بران می چسپد و در عمق
آن غوص می کند و سبب ضیق منافذ در اطراف عروق کبد انسداد میگردد و چون مدرات خورند با بول خیوط رسوب برآید و از بورقیت خالی نباشد و ازین جهت
جرب و حکه و بیخ قضیب حادث شود و استدلال می کنند بران بثقل اندک که مریض در کبد خود می یابد و حالت شبیه بتمدد و بیاض لون و تغیر او بصحت و
شدت شهوت طعام و قلت ثقل که بعد طعام در ساعتیکه در معده حاصل شود و این اول دلیل بر حدوث اوست و سفیدی قاروره و خامی او و زبد برآید
و امتلای رگها در اکثر اوقات و گاهی سعال خشک با ضعف هضم طعام بل هر قدر که طعام هضم شود و کیلوس بسوی کبد واصل گردد ثقل ظاهر شود و دیگر اعراض سیما
سعال بادی حادث گردد بسبب اتصال کبد بحجاب بنابر اتصال بحجاب که عوام آنرا اغلاف گویند میان این هر دو بسبب رباطات و غشیه که میان هر دو مخلوق شده
پس تنگ می گردد فضای سینه بمقدار جذب نفس و ازان کثرت می نماید و مجرای آن تنگ میشود و مساحت عروق کبد قصیر میگردد پس باضطرار سعال
می کند بنابر دفع قوت دافعه و یا بسبب ترطیب ریه بیشتر از آنچه باید بنابر وصول خون بارد مخلوط برطوبت از کبد بریه برای تغذیه پس باضطرار سعال واقع میشود
و بیشتر از آنچه استدلال کرده میشود برین علت بطول نبض است و چون این اعراض مجتمع شوند بصحت میرسد که این علت تلج رطوبت در عروق کبد است
و چون ایام متمادی گردد و طبیب تهاون در علاج او کند در جگر ورم رطوبی پیدا گردد و گاهی قوت تحیل غذا بسوی خون باطل شود و مودی باستسقا
بطرق فساد دم و ترطیب او گردد و علاجش فصد است اگر قوت و سائر شروط او مساعدت کنند و اخراج فضولی که در کبد برطوبت متحیل گردد بعده پرهیز
طویل از اغذیه مولد رطوبت و ریاح و اقتصار بر اطعمه مولد خون صالح جید مثل لحم حمل و شراب صاف و حلواهای متخذ از شکر سفید و نشاسته بعد ازان اگر
مانع نباشد ماء الاصول بدهد و دواء الکرکم و دبید الورد چند روز بخورانند و اگر حاجه در گرده و مثانه یا در بیخ قضیب شدت کند سنگ سرماهی بدهند و شیاف نافع
و بعد در تحلیل حکیما شود و بعد تنقیه آن با این حب نمایند ایارج فیقرا دو ثلث درم تربد دو دانگ غاریقون دو ثلث درم افسنتین نیم درم ریوند ربع درم
نمک نفطی ربع درم سائیده بجلاب سرشته حبها سازند و در سایه خشک نموده بوزن دو درم و ثلث بخورند و اگر مانعی نباشد سه شربت ازان متوالی خورند
بعده تقویه کبد با این ضماد نمایند [illegible] یکدرم صبر سقوطری نیم درم مصطگی یکدرم سنبل نیم درم همه را سائیده بشراب صاف آمیخته استعمال کنند اگر مانع نباشد
که این ضماد تحلیل این رطوبات کند و علامت تحلل آن تغیر قاروره بسرخی اندک و نقصان آب دهن و زوال کف که بر قاروره جمع میشد و تغیر رنگ

بسوی اشراق اوست درین وقت معاودت فصد باسلیق نمایند وقی بسکنجبین محلول در آب ترب یا در آب گرم بدفعات تا سه روز اگر از ان مانع نباشد و هر قسم این علاج را اگر از اعراض آن مانع باشد باید که طبیب اولاً علاج آن عرض و اصلاح سبب نماید بعده معاودت باین علاج کند و نیز آب گرم که در ان بابونه و اکلیل الملک و بیخ کرفس و بادیان باشد نیز بسیار نافع است و اگر مشکل شود اصلاح حال طحال بفصد اسیلم ایسر و تضمید او باشق و سرکه و خورانیدن قرص کبر نمایند که طحال چون قوی گردد فضول کبد را بقوت جذب کند

علاج سدهٔ محدب جگر

حرارت مانند تخم کرفس انیسون بادیان بیخ کاسنی تخم قرطم با سکنجبین بزوری و شربت دینار دهند و ایضاً طبیخ اسارون و سلیخه و افتیمون و تخم کرفس و انیسون بسکنجبین عسلی و تضمید کبد با ضماد ملطفه مثل جعده و افسنتین و ریوند و بیخ کرفس و آب کاسنی سرشته نافع بود و یا شیرهٔ قرطم و بادیان و تخم خربزه هر یک سه ماشه و انیسون هفت ماشه با سکنجبین بزوری چهار توله دهند و اگر قوی تر خواهند شربت دینار عوض سکنجبین کنند و ریوند خطائی سه ماشه در آب انار بن معصور سه توله بدهند و مروق بلوط الارض چهار توله با نبات یکنیم توله اثری عظیم دارد و شربت اصول و سکنجبین ساده یا بزوری با آب بادیان و اندک نمک نیز مفید است و اگر حرارت هم باشد شربت دینار و سکنجبین با شیرهٔ تخم خیارین و تخم خربزه و تخم کشوث و سیاوشان و یا آب بارتنگ و آب بادیان هر چه ازین مناسب داند بدهند و اگر حرارت قوی و عطش مفرط بود شیرهٔ تخم خیارین و کدو و تربز و تخم کاسنی یا آب او بسکنجبین بنوشانند و قرص زرشک با آب کاسنی مروق و سکنجبین بزوری و شربت بزوری بخورند و قرص ورد نیز مفید بود و بالجمله قرص زرشک در تفتیح سده کبد و تقویت آن نکوست اگر معده با برودت باشد نسخهٔ کبیر آن اولی است و اگر حرارت بسیار باشد نسخهٔ صغیر آن انسب و بیخ بادیان و فقاح اذخر و جعده و شیر شتر شرباً و اشق و جعده ضماداً نیز نافع **سویدی** می نویسد که خوردن پسته مع پوست داخلی او و کذا شرب زرشک بست درم خوب جوشانیده مالیده و صاف کرده بسکنجبین آمیخته و کذا شرب دوقو و کذا اکل کبر بسرکه و کذا پودینهٔ نهری و کذا خوردن بادنجان بسرکه و کذا اکل خربزهٔ تازه و نوشیدن سکنجبین بعد آن و کذا اختلاط ثوم در طعام و کذا سکنجبین بزوری و کذا پودینهٔ کوهی و کذا اسیسالیوس و کذا حرشف و لاسیما بریان کرده بزیت و سرکه و خردل خوردن و کذا پرسیاوشان و کذا اکل لبلاب چه خام یا پخته و کذا تخم او و کذا کاسنی بری هر واحد در تفتیح سده کبد مجرب من است و ارطیماوس و بنطافیلون و انیسون و باسلیقون و غیره نقل کرده که قرص مشک و برگ بادیان و سراج القطرب و عود و عنب الثعلب و روغن بلسان شرباً و ضماداً و اکل چقندر بسرکه و شرب آب او و کذا چقندر بسرکه و خردل و کذا تخم سلق و کذا افسنطین تا یک مثقال و کذا تخم فنجنکشت و حب بلسان و عود بلسان و خوردن نخود سرخ و نوشیدن آب طبوخ آن و سنبل هندی و سلیخه و مغز حب المحلب و قسط هندی و مامیران و مشک و لاک و جعدهٔ کوهی و دار فلفل و قنطوریون دقیق و جوز السرو و فوه الصبغ و جوز بوا و شرب کمافیطوس و ضماد او بسویق آمیخته و زنجبیل و دوقو و سرخس و خولنجان و کرفس بلمار و ترمس بشراب با فلفل خوردن و قاقله کبار بسکنجبین و شیر شتر و کمادریوس و سداب و لیمو با ملح و بارتنگ و شرب عصارهٔ حی العالم بست درم و شاهتره و تخم کاسنی و آب او و سکنجبین و شگوفهٔ انگور و تخم قثد و خیارین و گل سرخ شرباً و ضماداً و آب حصرم و کرفس رومی و تخم فاوانیا و اشق و خوردن انجیر تر یا خشک و نودری و غاریقون و صبر و زوفای خشک و شکر و سنبل رومی و کذا آرد شیلم با عسل و اصل السوس و رب آن و انجدان و بوزیدان و صعتر و خوردن تخم قطا و اکلیل الجبل و روغن بادام و خوردن بادام و هوفاریقون و صمغ بادام و خوردن حب خروع و کذا روغن او شرباً و ضماداً و فو و فطراسالیون و اسارون و خرما و نانخواه و تخم شلغم بری و غافث دو درم با سکنجبین و برگ لبلاب بسرکه و بادام تلخ و کبابه هر روز یک مثقال تا بطبیخ بیخ فجل و کذا تخم کشوث یک درم با سکنجبین و عصارهٔ کشوث تازه دو درم با سکنجبین و جعده و کرسنه و کاشم و فاونیا و زعفران و زوفا و آنکه آن خربسته زراوند مدحرج و حاشا و عصارهٔ غافث و تخم آن و قرفه بسرکه و فراسیون و خوردن ترب با عسل و تخم جرجیر و اقحوان و اذخر و سرکهٔ عنصلی و اسطوخودوس و افسنتین تنها و بگل سرخ و شکر آمیخته و ریوند و حماما و تخم بلیون و اکل کرم او و طبیخ بیخ او و شرب بیخ راسن و ضماد برگ او و بیخ جوز بوا و انیسون و قصب الذریره و کهربا و حب النیل و کمون هر واحد مفتح سدهٔ کبد است **بوعلی** گفته که از ادویهٔ مفتحه بعضی بارد اند و بعضی قریب الاعتدال

و بعضی حار که احتیاج آن در مزمنات افتد اما بارد مثل کاسنی بستانی و بری و آب بادرنگ به برگ و بیخ اوست و همه آنچه مدر مع تبرید باشد و کشوث مفتح جید ست
و در حرارت افزون نیست و ریوند که لک و افسنتین قریب اوست و اگرچه دران حرارتی ست باستعمال او در سده مقارن حرارت و برودت باکی نیست و باید
که بران خواب نمایند یا بر طبیخ او و خصوصاً در تب کشوث و آب کاسنی و بیخ او و غافث و بادام تلخ همه قریب بیکدیگر اند و نزدیک این عصارهٔ بادیان رطب
و عصارهٔ کرفس سکنجبین قوی البزورست و اگر حاجت بحرارت بیشتر افتد دران عسل و ماء العسل و سکنجبین عسلی داخل کنند و اما قریب از اعتدال ترمس ست
که آن افضل دوا برای تفتیح سده کبد بغیر اسخان و بیر بدست و کمافیطوس قریب اوست مگر ازان اندک گرم ترست و اگر با آب کاسنی نوشند معتدل گردد
و سرکهٔ عنصل و سکنجبین عنصلی و بلیون و اصل السوس ازین قبیل ست و لک نیز و این عجیب و جیب یا با آب کاسنی و آب کشوث اگر مزاج مائل بحرارت باشد
و یا بشراب و ماء البزور و آب ترمس و طبیخ افسنتین و مانند آن استعمال نمایند و سکنجبینات بزوری و سرکهٔ ثوم و سرکهٔ انجدان و سرکهٔ کبر و اما حار مدرات
قویه اند مثل اسارون و سلیخه و فطراسالیون و زراوند مدحرج و فوه و ایرسا و سبته و غاریقون و افتیمون و عنصل و جعده و قنطوریون دقیق و عصارهٔ او
و جنطیانا و ترمس و سکنجبین عسلی عنصلی که از فوه و بزور قوی و مانند آن سازند و انجیر در روغن بادام تر کرده و از ادویهٔ مرکبه قویه چند اقراص اند که
نسخ آنها در قرابادین مذکورست مثل قرص لک و افسنتین و قرص اسقولوقندریون و دواء اللک و دواء الکرکم و امروسیا و اثاناسیا و تریاق اربعه
و دحمرثیا و اسطرون و معجون جنطیانا و معجون ریوند بسقمونیا و بغیر سقمونیا و معجون نجاح سقون و معجون انجدان اسود و شهریاران و معجون فلافل و فودنجی خاصهٔ و
فلونیا و دواء المسک مر و معجون که در قرابادین ذکر کرده ام و دران شک ست و شفاء و فائدات وجوب که در انجا بیان کرده ام و ادویه که در باب صلابت کبد
نسخهٔ معجون و طحال باید و این معجون در تفتیح سده کبد و طحال قوی ست اشق و مقل و فیه مصطکی و کندر هر واحد پنج کرمه قسط و غافث هر واحد چهار کرمه فلفل و دار فلفل
هر واحد شش درم سادج هشت کرمه سنبل الطیب و پشک خرگوش هر واحد ده کرمه سنبل کبکج کرمه معجون سازند و شربت یک مثقال بشراب که دران بعض ادویه مذکوره
کرده باشند یا بماء الاصول و خفیف تر ازان اینست که بگیرند سنبل رومی سه جزو و افسنتین یک جزو و سه درم را با عسل سرشته بخورند و ایضاً غاریقون بعصارهٔ غافث
بسیار نافع ست و ازین جمله ست خوردن بیخ فاوانیا بسکنجبین و این طبیخ نافع سده کبد و طحال ست بگیرند عنصل و پرسیاوشان و بادام تلخ و حلبه و اطراف افسنتین
نسخهٔ طبیخ مساوی و جوشانیده با عسل بنوشند و این معجون سده کبد قریب العهد را نافع ست بگیرند فلفل و قیصوم و سنبل الطیب سه کرمات یا شش بحسب اختلاف نسخ
و حلبه و قسط و اشق و اسارون هر واحد شش کرمات و عسل یک نیم رطل معجون سازند و یک مثقال ببعض اشربه موافقه بخورند و از اشربه سکنجبین سکری بزوری
و اقوی ازان عسلی بزوری و عنصلی ست و ماء العسل مطبوخ دران افاویه عطریه که از انقبض باشد و طبیخ قوی و مطبوخ ترمس تلخ و گاهی درین عصارهٔ غافث
داخل کرده بنوشند و مطبوخ که دران بیخ کبر و بیخ بادیان و بیخ کرفس و اذخر و لک و فوه و حلبه داخل کرده باشند و مطبوخ غافث و شربت افسنتین و نقوع او و نقوع
معمول از صبر و انیسون و بادام تلخ **صاحب کامل** گوید که هرگاه سده در جانب محدب کبد باشد باید که صاحب او را ادویهٔ مدر بول منقی مجاری مفتح سدد
مثل کرفس و انیسون و نانخواه و بادیان دهند و قرص زرشک با عصارهٔ بادیان و کرفس بسکنجبین بدهند و قرص لک و قرص
افسنتین با ادویهٔ مذکوره استعمال نمایند و اگر این کفایت نکند ماء البقول که دران ماء الاصول و البزور مثل افسنتین و دوقو و نانخواه و تخم کرفس جبلی و تخم فنجنکشت و قسط و
و جنطیانا و مانند آن بروغن بادام تلخ دهند و اگر غاریقون و فقاح اذخر و جنطیانا رومی و مغز بادام تلخ هر واحد یک جزو همه را باریک سائیده و یک مثقال با سکنجبین
بخورند نفع بخشد و غذا آب نخود با شبت و زیره و دارچینی و زیت مغسول سازند و از اشیای شیرین لاسیما آنچه با آرد و نشاسته مثل خبیص و فالوده و قطائف
ساخته باشند و از حرکت بعد غذا منع کنند ایلاقی و جرجانی گویند که تفتیح سدهٔ حدبهٔ جگر بادویهٔ مدره باید کرد و اما اگر حرارت باشد آب کاسنی و سکنجبین و آب
خرشفوق با سکنجبین و آب بادرنگ و برگ او باید داد و سکنجبین بزوری بارد دهند و آب کرفس تر و آب برگ ترب و آب کاسنی با هم آمیخته با سکنجبین دادن
سده بگشاید و حرارت زیاده نکند و از ادویهٔ معتدل طبیخ غافث ست و بادام تلخ و آب بادیان قریب باعتدال قریب ست و اگر بدوای گرم حاجت آید
نسخهٔ ماء الاصول سکنجبین از عسل و بزور بسیار سازند و از ادویهٔ مرکبه ماء الاصول سخت نافع و قوی ست بگیرند بیخ کرفس بیخ بادیان بیخ سوسن بیخ اذخر

بیخ کبر هر یک ده درم مصطکی انیسون ریوند چینی فوه قسط هر یک پنج درم حلبه پانزده درم مویز منقی چهل درم همه را بکوبند و بیخته چهل درم بروغن بادام و شیرین بالمناصفه دهند و آن دوا سده را بگشاید غاریقون و صبر و قسط و بیخ کبر هر یک پنج درم شربتی یک مثقال با سکنجبین و دوا الکرکم و قرص لوز و قرص افسنتین و دوای معتدل و جبی که در قول جرجانی در علاج سده مقعر کبد گذشت همه سود دارد و این دوا در تفتیح سده و تقوی جگر است لک و فوه و انیسون و تخم کرفس و اسارون و افسنتین و مغز بادام تلخ و قسط و ریوند چینی و زراوند طویل و عصاره غافث مساوی شربتی یکمثقال با سکنجبین و بعد این علاجها شیر شتر اعرابی دهند و اگر شتر اعرابی نباشد علف او از بادیان و کرفس و کاسنی و شیح و بابونه و اقحوان و اذخر سازند و اگر این نباتات حاضر نباشد تخم کرفس و بادیان و کاسنی و بابونه خشک و اذخر در علف او آمیزند **ابن الیاس** گوید که اگر سده در محدب جگر باشد هر صبح جلاب از تخم کاسنی و عنب الثعلب هر واحد سه درم بیخ کاسنی پنج درم بادیان درم و شکر سفید ده درم دهند و غذا زیرباج بخورانند و یا قرص زرشک یکمثقال با سکنجبین بزوری ده درم بدهند و اگر مزاج بارد باشد هر صباح جلاب از بادیان و تخم کرفس هر واحد سه درم نانخواه یکدرم و شکر ده درم بنوشانند و از ادویه سده و اشیای شیرین و هریسه و عصیده و حسو حذر کنند **حصر** گوید که آب برگ زیب مفتح سده است و مطبوخ که در علاج امراض کبد از سوء مزاج بارد رطب در قول صاحب شفاء الاسقام گذشت بدهند و اگر کفایت نکند در آن مطبوخ بشل پوست بیخ کرفس و بادیان هر واحد دو درم لک و ریوند هر واحد یکدرم مویز منقی هفت درم داخل کنند و اگر طبع قبض باشد در آن بسفایج پنج درم اندازند و لزوم قرص زرشک بشربت عنصر اصل هند با سکنجبین بزوری هر روز نمایند و یا بگیرند ریوند و تخم کشوث هر واحد نیم درم سوده در شربت مذکور بخته بلیسند و اگر سده منحل نگردد در مطبوخ فنطوریون و ابرسا و بادام تلخ هر واحد درم و افسنتین نیم درم زیاده کنند و باید که اشربه و اغذیه را از لزوجت و غلظت دور دارند **مسیحی عوض** می نویسند که اگر سده در حدبه جگر باشد بعد از تنقیه آب بادیان و آب کاسنی و کرفس و تخم خیارین و امثال آن با سکنجبین تفتیح نمایند و آنجا که علامات حرارت موجود نباشد ماء العسل با روغن بادام تلخ و سکنجبین بزوری و قرص افسنتین و دوا اللک و دوا الکرکم و طبیخ ترمس با سکنجبین عسلی و معجون جنطیانا و تریاق اربعه و فودنجی و فلافلی حسب تفاوت درجات برودت استعمال نمایند و ضماد از بابونه و اکلیل و حلبه هر کدام پنج درم تخم کرفس اذخر افسنتین اسارون ترمس نانخواه مصطکی سنبل الطیب هر کدام سه درم زعفران یکدرم روغن بادام تلخ ده درم با شراب سرشته بر موضع جگر نهند و چون میل حاجت افتد از مسهلات قویه دست باز دارند و بطبیخ کرفس و بیخ بادیان و افسنتین و مغز خیارشنبر یا بیکمثقال ایارج فیقرا قناعت کنند و از اغذیه غلیظه احتراز فرمایند **طبری** گوید که هرگاه سده در حدبه کبد با برد مزاج عارض شود البته استفراغ و فصد نکنند بلکه تنها بر کبد به تقویت آن و تفتیح سده آن باید کرد و ملاک امر علاج در نوشیدن شراب رقیق کهنه بمقدار اقتضای مزاج و سن و مرض و سائر قوانین و حسب ادعا است و گاهی بعض ادویه و بزور در شراب می جوشانند و بگذارند تا مروق گردد بعده ماء الاصول با این نسخه با قرص ریوند بدهند تخم کرفس انیسون بادیان و فطراسالیون کمافیطوس جعده هر واحد دو درم بیخ اذخر و فقاح او هر یک نیم درم پوست بیخ کبر پوست بیخ بادیان پوست بیخ کرفس هر واحد سه درم زوفا اصل السوس هر واحد یک نیم درم برسیاوشان برگ توت اعنی فیلفوش هر واحد چهار درم بادام تلخ حب بلسان هر واحد درم مویز منقی پانزده درم ریوند چینی خالص کوفته سه درم ریوند را در صره پنج درم در خشخاش با بیخ او بسته همه را بدستور ماء الاصول تیز نمایند هرگاه مهرا شود مالیده صاف نموده آب او در شیشه بدارند و هر روز از آن پانزده درم با ده درم سکنجبین بزوری بنوشند و اگر خوف فاسد شدن این ماء الاصول بسبب حرارت هوا باشد از با سکنجبین مقوم آرند الا در هر دو سه روز تجدید طبیخ او نمایند و اگر این کفایت نکند این قرص ترکیب دهند گل سرخ دو درم اصل السوس مقشر نیم درم دارچینی دو ثلث درم تخم کرفس و دو فطراسالیون هر واحد نیم درم سنبل مصطکی هر واحد دو دانگ ریوند چینی خالص یکدرم زعفران یکنیم دانگ مغز تخم خیار مغز تخم بادرنگ مغز تخم خربزه تخم کاسنی هر واحد دو درم ساییده در شراب صاف سرشته هر قرص بوزن یکدرم و ثلث بندند و در سایه خشک نموده هر روز یک قرص از آن با بست درم سکنجبین معمول بزوری ماء الاصول بدهند و اگر بلد و مزاج مانع استعمال سکنجبین بزوری باشند سکنجبین معمول با اصول از تخم بزور دهند و غذا بعد سه ساعت از دوا زیرباج معمول بلحم فروج و اسفاناخ و اگر بهم رسند عصافیر و قنابر سازند و اگر این لحوم یافته نشوند از لحم حمل یکساله خصی بسازند و توابل آن دارچینی و زیره و برگ نمام و پوست بهی باشد و تضمید حدبه کبد

باین ضماد کنند صبر و مر و مصطکی و سنبل و تخم کرفس و فطراسالیون و جعده و رعی الحمام هر واحد دو درم پوست بهی و فوفل و تخم فنجنکشت و برگ او هر واحد درم همه را سائیده بشراب خوشبو آمیخته بر پارچه مالیده بر جگر ضماد نمایند و تریاق کبیر را در تفتیح سده کبد منفعت عظیم ست و باوی احتیاج استعمال ضماد نیست و هرگاه سده حادث کبد با حرارت مزاج باشد واجب ست که اولاً استفراغ بدن بیمار اغوا کم دادویه مسهله غیر شدید نمایند و فصد باسلیق کنند اگر قوت وسن و مزاج اطاعت کند و لزوم شربت ماء الشعیر و سکنجبین اصولی بزوری نمایند و این دوا دهند بگیرند بیخ خشقوق بیخ حی العالم و برگ عنب الثعلب مساوی سائیده از جمله دو درم گرفته با پانزده درم سکنجبین مذکور آمیخته بخورند و ایضاً بعد تخفیف بدن باسهال و فصد و جلاب ماء الشعیر و سکنجبین بزوری بگیرند تخم خیار و تخم بادرنگ و تخم خربزه مقشر هر واحد پنج درم تخم کرفس یکنیم درم همه را سائیده با آب کاسنی و سکنجبین بدهند و طبیبی که از غلطی نهاسیدن این دوا در ابتدای مرض قبل استفراغ و تسکین مزاج کند مریض را هلاک گرداند و ورم کبد حادث کند پس باید که طبیب تامل این نماید و تضمید کبد باین ضماد نمایند بگیرند برگ حی العالم و عصی الراعی و برگ کرنب هر واحد دو درم صندل سرخ صندل سفید هر واحد درم شیاف مامیثا نیم درم تخم کرفس مصطکی هر واحد درم جعده کمافیطوس هر واحد دو ثلث درم زعفران یک دانگ سویق جو دو درم بیخ کاسنی بری و دوقو هر واحد یکنیم درم همه را سائیده در آب کاسنی مروق و اندک سرکه ضماد کنند و اگر با حرارت مزاج تپ نباشد در نوشیدن شراب کهنه باک نیست و شرابی که جالینوس ذکر کرده و گوئیم که شراب افعاکیا عفص مزه نافع کبد ست و کسیکه سده او با برد مزاج باشد اکثر علاجش شراب ست و اگر بر ورکه مذکور شد بنوشند شراب مسخن بیاشامند

نفخه وریح در کبد

در این هر دو از اجسام بخاریه منحل از رطوبت اند لیکن اطبا تخصیص نموده آنرا که ساکن باشد باسم نفخه و آنرا که متحرک بود باسم ریح بالجمله گاهی اندر اجزای جگر یا در زیر غشای او یا در هر دو بخارات مجتمع شود و چون این بخارات محتبس کثیف و مستحیل بریاح گردد نفخه پیدا بسبب کثرت باشد از غذا و یا بسبب سده در کبد و یا بسبب صفاقت غشای محلل بود و نفخه در کبد همین ست و با آن تمدد بسیار زیر ضلع ایمن محسوس شود و در آن ثقل بسیار نباشد چنانکه در ورم و سده و نه تپ چنانکه در ورم باشد و بسبب ضعف قوت هاضمه از تغیر غذا و تلطیف او و یا بسبب ماده غذای غلیظ نفاخ و یا غلطی مهیج ریح حادث شود و گاهی ریح زیر کبد محتبس گردد چنانکه زیر طحال محتبس شود و از غمز حرکت نماید و قرقره پیدا کند و این قرقره نشان بودن ریح ست در جگر و احساس کثرت تمدد نشان بودن ریح در زیر غشای اوست و ایضاً از علامات نفخ غشائی ست که چون دست بران بالند و یا چیزی محلل گذارند تحلیل یابد و اکثر آنچه دلالت بر ریح کند تمدد ست که ابتدا کند پس زیاده شود و در ان قدری انتقال باشد و تابع این مرض تغیر حال در سینه و لون خارج از اعتدال نباشد و عقب انهضام طعام متغیر پیدا شود و نفخ غلبه کند و گاهی غمز نفخه را ساکن کند و تحلیل نماید و ماده آنرا متفرق گرداند **علاج** شیره بادیان شیره تخم کشوث شیره انیسون و گلقند بنوشند و معاجین محلله لطیفه مثل کمونی و دواء الکرکم کبیر و دواء المسک تلخ نه باشد با عرق نانخواه تولد بخورند و فلافلی و تریاق اربعه و شربت آسیا گرم نیز مفید نفخه کبد ست و شربت دینار چهار تولد بگلاب نیم پاو نوشیدن بغایت نافع ست و دیگر مسخنات مقویه مفتحه و جمیع اشربه و سفوفات و ضمادهای محلله ملطفه و هر چه در نفخ معده گذشت بکار برند و ببطوس مع نمک و جاورس فی الاکثر انکور تکمید کردن موضع نفخ و تمام بدن امر به تبدیل اعتدال البدن سود دارد دوا ز مصطکی و اذخر و سنبل الطیب و بابونه هر یک هفت ماشه ضماد نمایند و آب سرد کمتر نوشند و اگر عوض او بر عرق کاسنی یا گلاب و عرق بادیان برابر اکتفا نمایند اولی ست و غذا قلیه با مصالح و کباب مرغ و مانند آن اغذیه مجففه رطوبت و محلل ریاح دهند و زرده بیضه با آب کامخ و نان خورش که در ان خردل و ثوم باشد نیز مفید بود و بقول و فواکه رطب ترک نمایند و بقول جالینوس شرو دیطوس با عرق در چلبنی در تحلیل این ریاح عجیب ست و شعبه جبیل الزراع قطع و داغ کردن درین علت از مجربات اوست و ضماد سنبل و زرد و جاورس با آب قرنفل باندک مشک و عود مرشته از معمولات فرنجی ست و شیخ الرئیس می نویسد که علاج این قریب از علاج سده کبد و بادویه لطیفه محلله مذکوره در ان و معجونات مذکوره است و حمام بر ناشتا و خوردن شراب صرف بگرم بر ناشتا و قلت نوشیدن آب و تکمید بپارچه گرم کرده و با فاویه محلله و ضماد مصطکی و اذخر و سنبل و حب البان و حب الغار و مرهم معمول از مقل و روغن ناردین و مصطکی نیز نفع کند و اگر تکمید ریح را حرکت دهد و دفع نکند باید که رعایت جانب مشارکت کنند پس اگر وجع بناحیه امعا ممتد گردد اول اسهال کنند بعده تحلیل ریاح پردازند و اگر بسوی حجاب و شراسیف و پشت و گرده امتداد نماید مدر را استعمال کنند بعد از ان محللات ریح و حب مقل و سفوف نافع ریح البواسیر ریح کبد را نیز مفید ست

وجع کبد

در جگر حادث میشود یا از سوء مزاج مختلف در ناحیهٔ غشای او و یا از ریح ممدد غشا و یا از سدد و یا از ورم حاره یا صلبه بهر آنکه ورم بارد بلغمی وجع کمتر حادث کند و یا از ضربه و جراحت و یا از حصات و رمل و یا از شرقه و یا از حرکت اخلاط چنانچه در بحرانات و یا از ضعف کبد که احتمال نفوذ نکند و غشای او از آن ایذا یابد و یا از حرکات و از جماع که ثقل و وجع در نواحی کبد از آن پیدا گردد و از تمدد سطح کبد و سلیهٔ آن ناشی میآید و بدانند که وجع شدید تر نباشد مگر از ورم حار شدید و یا از ریح غلیظ پس اگر سبب باشد و وجع شدید بود و جنبش ریح باشد دلیل آن چون تیر در وجع ریحی ظاهر گردد و تحلیل ریح کند چنانچه بقراط گفته و ایضاً بقراط در رسالهٔ قبریه ذکر کرده که چون وجع در کبد با حکهٔ شدید در قمحدوه[1] و موخر راس و ورم در هر دو ابهام پای عارض شود و در قفا بثور شبیه بباقلا ظاهر گردد مریض در روز پنجم قبل از طلوع آفتاب بمیرد و هرگاه این علت ناقص گردد حصر بول شدید یا تقطیر بهم رسد بسبب انصباب در عضلهٔ مثانه شیخ الرئیس گوید میشود که باعث خفیفه اول در بول منقطع شود و لوحی از وجود نفوذ در اطراف نافذ گردد و در بر برودت و بوقیت آن حکهٔ شدید حادث شود و تشخیص اسباب این مرض چنان کنند که اولاً دریافت باید کرد که وجع بروز بحران واقع شده یا نه اگر در بحران بروز باشد سببش حرکت اخلاط و مواد بحرانی بود و الا علامات امراض مذکوره یعنی ضعف جگر و سده و نفخه و شرقه و ورم و ضربه و جراحت و رمل و حصات معلوم کنند اگر آثار جمیع این امراض یافته شود سبب وجع آن مرض باشد و الا علامات سوء مزاجات بطریقیکه در تشخیص امراض جگر از سوء مزاج مسطور شده دریافت کنند پس نشان هر سوء مزاجی که دیده گردد سببش همان باشد و ایضاً وجود التهاب و تشنگی و خشکی دهن و زردی رنگ و رنگینی بول و بعد از آن شروع ذوبان جگر و خروج صفرا [illegible] مراری و بطلان اشتها و عطش شدید و تب متصل [illegible] سوء مزاج حار دلالت کند و ورم در جگر [illegible] در اجفان و ورم اطراف و سفیدی بیاض [illegible] اسهال و تپ و قلیل سوء مزاج بارد است **علاج** اگر بسبب سوء مزاج با ضعف جگر باشد و یا ریح باشد علاج هر واحد مسطور شده و اگر بسبب شرقه یا حصات یا ورم جگر یا ضربه بود علاج آنها جدا جدا باید نمود و ایضاً اگر بسبب سوء مزاج حار باشد مداومت بماء الشعیر خوردن تجویز نمایند آنکه ممکن شود و آب خربزه انار و لعاب اسپغول با قند سفید و طباشیر با آب سرد و یا از قرع با آب خورده و یا از خیار و آب عنب الثعلب و آب کاسنی و کاهو و خرفه و سکنجبین و آب سرد ناشتا [illegible] طبیخ [illegible] باشد آلو بخارا و تمر هندی با نبات سودمند است و سکنجبین ترنجبین و خیار شنبر با ادویهٔ مذکوره و آب سرد ناشتا نوشند و غذا از بقلهٔ [illegible] و قطف و اسفاناخ و کاهو و شاخ چقندر به سرکه و روغن گل و سفید مسلوق و عدسیه دهند و اگر حاجت بتقویت باشد [illegible] شدید الایضاح دهند و از شراب شیرین و اغذیهٔ حاره و توابل پرهیز کنند و ضماد جگر ایضاً از گل سرخ ده درم صندل [illegible] هر یک سه درم زعفران کافور هر یک دو دانگ موم مصفی روغن گل بقدر کفایت کنند و ضماد خرفه بروغن گل و کذا اسپغول در آب سرد ترکرده بروغن گل آمیخته و کذا روغن گل و موم مصفی و آب عنب الثعلب و آب کاسنی و لعاب اسپغول و آرد جو نیز مفید بود و بیخ اثل کوفته در سرکه بیخته و مغز تخم کدو و بنفشه [illegible] ضماد او شراب در سرکه جوشانیده و طباشیر و عصارهٔ کاسنی و بیخ زرشک در سرکه پخته و منقوع [illegible] هر واحد مفید وجع حار کبد است و اگر بسبب سوء مزاج بارد باشد جهت تنقیه وقت خواب حب از ایارج فیقرا یکدرم و غاریقون یکدرم حب ساخته با آب نیم گرم دهند و یا حب غافت بخورانند و صبح این مطبوخ نوشانند هلیلهٔ سیاه هلیلهٔ کابلی آمله غافت افسنتین افتیمون لک ریوند چینی بسفایج مویز منقی عناب از هر یک بقدر کفایت جوشانیده [illegible] بعد از آن این ماء الاصول به روغن بادام شیرین و تلخ چند روز دهند [illegible] بیخ کبر بیخ کرفس بیخ بادیان بیخ اذخر بیخ سوسن آسمانجونی و لک و ریوند مصطکی [illegible] و حلبه و مویز منقی بقدر حاجت جوشانیده صاف نموده بقدر دو اوقیه با روغن بادام سه درم و یا دو روغن یاسمن اوقیه آب مطبوخ حلبه دهند و بعد [illegible] روز مطبوخ مذکور [illegible] تا آنکه هر روز اجابت زیاده از یک مجلس گردد پس مقویات جگر مثل قرص لک و قرص ریوند و قرص افسنتین و دواء الکرکم و اثاناسیا تقویت دهند و اگر [illegible] سنبل سه درم افسنتین دو درم کوفته بیخته بعسل مصفی معجون ساخته استعمال نمایند و یا آرد کرسنه و حلبه و نوره و تخم کرفس انیسون بیخ سوسن و سنبل الطیب و [illegible] و بادام تلخ و اکلیل الملک و بابونه و گل سرخ بر جگر ضماد نمایند و دواء جالینوس [illegible] و ضماد افسنتین [illegible] بروغن گل [illegible] آمیخته و کذا [illegible] افسنتین پخته نافع و ضماد سنبل و مرهم [illegible] روغن [illegible] و خوردن دواء [illegible] و قرص [illegible] و قرص غافت

---

[1] قمحدوه بفتحتین و سکون حای حطی و ضم دال حطی و فتح واو و ها در آخر استخوانی برآمده پس گردن و اعلای قذال پس گوش یا آن پس سر است ۱۲ منتهی الارب

و قرص فوه و معجون ریوند و نوشیدن شربت دینار همه سودمند است و اگر گل سرخ هشت درم زرشک پنج درم سنبل الطیب مصطکی عصارهٔ غافث افسنتین ریوند چینی هر یک دو درم فقاح اذخر سیاه دارون رب السوس هر یک درم و نیم درم زعفران یکدرم سفوف ساخته دو درم با سکنجبین بدهند در درد جگر و تهیج سودمند است و اندک مقلی گل سرخ هر واحد سه درم تخم کاسنی تخم کشوث هر یک دو درم سفوف ساخته دو درم با نیم درم شکر و چهار اوقیه شیر شتر گرم کرده کف گرفته بخورند که درد جگر را مفید است و فقاح اذخر پنج درم سنبل الطیب ده درم مرزنجوش بابونه اکلیل الملک هر یک پانزده درم کوفته با ده رطل آب بجوشانند تا بدو رطل آید با روغن ناردین و روغن بابونه هر یک ده درم بیامیزند و تکمید کنند که اوجاع کبد و سده آنرا نافع است و این دوا همه انواع اورا سوای شقی یعنی آنچه از جهت آفت است نافع است و از شرب سنبل الطیب با درنجویه هر واحد یک نیم ماشه نمک لاهوری دو ماشه با شیره حب النیل سفید و افتیمون هندی تازه هر یک نه ماشه عسل سه تولد بدهند و اگر اسیلم دست راست را قطع کرده بعد از آن داغ نهند درد جگر که از تدابیر دیگر مایوس شده باشند از مجربات جالینوس است و شاه ارزانی می نویسند که اگر زرده و سفیدهٔ یک بیضهٔ مرغ بگیرند و بقدر یکدرم عسل و یکدرم آب پیاز و یکدرم لعاب تخم حلبه خوب بیامیزند و بنوشند و چند روز چنین بعمل آرند و غذا نان گندم و دو پیازه گوشت بزغاله سازند برای درد جگر دوری که در هر هفته دو سه بار در آن مبتلا گردد و مسهل و قی فائده نکند آزموده است و نسخهٔ کبد را ابا التحلف مجرب نوشته و گویند که عسل خیار شنبر بروغن بادام و شکر و کذا سنبل هندی و شرب طبیخ وج کوفته و شرب کمافیطوس و کذا طبیخ اثل و شراب خوشبو و بخته و غاریقون یکمثقال و شرب زعفران و روغن پسته شرباً و ضماداً و اکل دو درم پسته با شراب خوشبو و بهار و ساذج هندی و اجابه و سنبل رومی شرباً و ضماداً و روغن و تمر هندی و اذخر و فقاح و بیخ بنطافلن و عود هر یک یکدرم و حجر ارمنی و عصارهٔ غافث و بهمن سفید و شاهسفرم و تخم او دو سه یکدرم با سکنجبین و بابونه شرباً و ضماداً و حقنه بروغن و قصب الذریره شرباً و ضماداً و انا غالس و فراسیون و اظفار الطیب شرباً و ضماداً و کذا افسنتین و اکلیل الملک بشراب و کذا بادام تلخ بشراب و خردل که مجرب سویدی است و اکل بقله و کرفس و کابلی و صمغ کمثری و کشوث و ضماد بنگ و بول شتر اعرابی و ضماد تخم ترب و پوست بیخ و صعتر شرباً و بیخ او تعلیقاً که مجرب است هر واحد نافع وجع بارد کبد است و ابن رئیس گفته که بقر وحشی را چون ذبح کنند و در قلب او سنگ یابند تعلیق او بر شاکی وجع کبد صحت بخشد و ابن سینا گفته که قدر را برای اوجاع کبد او نافع بقول مطلق ذکر کرده اند و اکثر نفع آن در نوع وجع از ضعف جگر است و بعضی از ان می نویسم و گویند که نفع می کنند این را اقراص ریوند بنسخ مختلف و معجون ریوند و دواء الکرکم و معجون سداب مسهل و معجون فروماموس و معجون قیصر و اثاناسیا صغیر و کبیر و کمثری و فوفی و معجون اسقلنادس و قرص عشره و معجون جالینوس و ایضاً آنچه نفع میکند دو اوقیه عصارهٔ برگ صنوبر با سکنجبین است یا مطبوخ برگ او یا ریوند نیم درم و زعفران ثلث درم و تخم کرفس و بادیان اندکی بدهند و ایضاً بگیرند گل سرخ چهار درم سنبل الطیب مصطکی هر یک دو درم عصارهٔ غافث عصارهٔ افسنتین و لک و ریوند و زعفران و فقاح اذخر و فوه الصبغ و راسن و تخم کرفس و بادیان و انیسون و عود خام هر واحد یکدرم عود بلسان نیم درم شربتی دو درم با جلاب یا گلقند و اگر درد با اسهال بود این دوا بدهند بگیرند دردی شراب مطبوخ و لک و ریوند و سنبل هر واحد مثقال خبث الحدید هفت درم با دو اوقیه آب کشنیز بخورند بقدر دو درم از ادویه مذکوره در جمیع این واجب است اجتناب از اغذیه و لحوم غلیظه و اقتصار بر خفیف لطیف از لحم طیور و غیره خصوصاً اگر در اینجا حرارت باشد و از فصد و ضماد و قروطی و ضماد و افیون و ضماد اکلیل الملک نافع است خجندی گوید که جوهر کبد احساس وجع نمی کند بلکه غشای او از تمدد بریاح یا ورم یا از لذع اخلاط متألم شود پس اگر با وی تب و حرارت شود این قرص بدهند عصارهٔ افسنتین گل سرخ هر یک سه درم بادیان تخم کرفس غافث ریوند سیاه دارون لک فقاح اذخر حب بلسان عود قاری عود بلسان هر یک درم سائیده قرص سازند و دو درم بماء الاصول بخورند و اگر سده است و تب و ورم نباشد فصد و تلیین طبیعت کنند و آب کاسنی و آب عنب الثعلب بنوشند و عصارهٔ مامیثا و حی العالم و شیر زنان و بزرقطونا و مانند آن ضماد نمایند تعلیم جیلانی گوید که ضعف و درد جگر را اکثر گویند و طبری گفته که جمیع امراض کبد را عرب کباد نامند لیکن نزد اطبا کباد عبارت از تلج رطوبت در عروق کبد است یعنی که شروع کنند از شرب آب و تشنگی بسیار کم گردد و وجه تسمیه کسی را که این کلام از اطبا بشنود وهم مزاج رطب در جگر و تلج رطوبت را واحد شمارد حال آنکه سوء مزاج تغیر جوهر کبد نماید و تلج رطوبت جائز است که با حرارت جگر و صحت جوهر او باشد و مراد قول ما از تلج بهم رسیدن رطوبت در اقاصی عروق

منقسم در کبد ست و علامات این قلت تشنگی و گرانی و درد در کبد نزد اواخر هضم بلا اشتها و قاروره سفید خام غلیظ باشد و جالینوس ذکر کرده جائز ست که از رطوبت مستلحجه در کبد سنگ تولد کند و علاج این اگر مزاج و حال علیل مانع نباشد نوشیدن ماء الاصول سکنجبین و گلقند ایام متوالی ست و از غذا بر نخود آب و زیربا رکابی اقتصار کنند بعد از ان تنقیه باین حب نمایند حب النیل حب الغار هر واحد دو دانگ نمک نفطی زعفران هر واحد یکدانگ ابوال ابل اعرابی خالص و فیلها مرج هر واحد ربع درم غاریقون دو ثلث درم ریوند چینی خالص خفیف یکدرم باریک سائیده به آب بادیان مروق آمیخته حب سازند و ابل کوفه این حب را حبکباد گویند و شربتی از ان سه مثقال با آب نیمگرم ست بعد از ان تنقیه بمدرات نمایند مثل فطراسالیون و تخم کرفس و تخم بلیون و اذخر و بادیان و پرسیاوشان و مانند آن مطبوخ یا مدقوق و گاهی حب می سازند و با بزور سید هند و در جمله آن اندک تخم کرفس باشد تا آنکه هر دو جزو کبد محدب و مقعر تنقیه یابند و فصد نکنند مگر آنکه مزاج او گرم گردد و قاروره او سرخ شود و درین هنگام آن دلالت میکند بر آنکه رطوبت مستلحج گرم شده و رقیق گشته و با خون آمیخته و مزاج کبد گرم گردیده پس فصد باسلیق نمایند که گاهی دفعة صحت می یابد و از اغذیه مولد رطوبات غلیظ و نفاخ احتراز کنند و اگر تحلل این رطوبت متعسر گردد از خارج ضماد بمر و صبر و سعد و زعفران و مصطکی و سنبل با آب ریحان آمیخته باید کرد و درین ضماد وتختی نکنند بلکه گاه گاهی استعمال نمایند و دائم متصل نگذارند بعده امر بشربت انجیر و خوردن انجیر خشک و ریختن آب نیم گرم بر کبد او نمایند و بدانند که معرفت این مرض بسیار مشکل و مغلطه طبیب ست بسبب آن که قاروره او گاه سفید غلیظ و گاهی سرخ حاد بود و گاهی صاحب او را تپ عارض شود و طبیب گمان کند که آن قولنج ست و حقنه استعمال نماید و درد زیاده گردد و در حدت حقنه زیاده نماید پس گاهی این رطوبات متحلل گردد و جگر گرم شود و ورم کند و درین وقت آن ظاهر شود که آن وجع کبدیست و فرق میان این و میان درد قولنج آنست که با این مرض سفیدی قاروره و عدم تشنگی و تهبج وجه و اشتها قوی بود و این وجع از موضع کبد متغیر و منتقل گردد و با وجع قولنج عطش شدید و قلت شهوت طعام و وجع راسخ در یک مقام باشد و قاروره او متغیر نشود مگر آنکه تپ آید و ایضا موضع وجع هر دو مختلف بود و هر آنکه وجع کبد در طرف اضلاع بود و وجع قولنج در آخر اضلاع زیر و اضلاع خلف باشد و چون طبیب درین تامل نماید بران مغلطه الفد واقع نشود و شیخ قرشی نوشته که انسان بسیار با بعد از سخت یا تعب یا خواب یا بزور خروج از حمام در حالت گرمی فوراً آب بغایت سرد بنوشد و آن آب نزد جگر رسد بسبب تنگی راه و حاجت جگر بجذب قبل از آنکه از حرارت معده گرم شود درد شدید بیرون از طاقت دفعة پدید آید و پریشانی و موضع جگر عرق ظاهر گردد و این مرض سریع الزوال ست اگر در ابتدا برسد و اگر طبیب در علاجش غلط کند باستسقا یا ورم جگر انجامد علاج همان وقت پارچه به آب گرم یا گلاب ترکرده بر جگر بستن و کماد نمک طعام در لته بسته و در گلاب گرم نموده تکمید نمایند و شربت بزوری حار و یا عسل سه تولہ در عرق بادرنجبویه و بادیان هر یک هفت تولہ بنوشانند و از زبیب و بادیان و سنبل الطیب و مصطکی هر یک هفت ماشه ضماد نمایند و آب گرم بریزند و بنشیند با آب گرم بنوشانند و تجمیر طبیخ حیاتی نافع ست و این سفوف مفید زرشک زرنباد بادیان رومی مصطکی رومی دارچینی مساوی سکر العشر برابر همه آمیخته بقدر نه ماشه با عرق بادیان هفت تولہ بخورند غذا آش ماهی مرغ با نان دهند و اکثر تکمید کفایت کند و اگر طبیب تساهل کند قوت او بحیل غذا باطل شود یا در جرم کبد ورم خوشید اگر دد و اگر جگر مریض با ضعیف بود و مزاج او فاسد کند و درین هنگام علاج او بعلاج سوء مزاج که بسیط باشد یا مرکب حسب نظر آن نمایند

اورام کبد و نواحی آن

بقول شیخ اورام حادث در نواحی جگر بعضی از ان در نفس کبد حادث شود و بعضی در عضلات موضوعه بران و بعضی در ماساریقا و بعضی در غشاء و در عروق جگر و این کمتر افتد و آنچه در نفس جگر پیدا شود بعضی از ان در اجزای عالیه یعنی جانب محدب افتد و بعضی در اجزای سافله یعنی جانب مقعر و گاهی ورم در جمیع اجزای جگر عام گردد و تعدد از ان ورم بنفسه خالی نیست از آنکه دموی یعنی فلغمونی دمیله و فیه دمیله بود و یا صفراوی یا بلغمی یا صلب یا سرطانی و غیر سرطانی و یا نفخه ریحی و اسباب آنها سوء مزاج حار مع حمیات یا بغیر حمیات بود یا سوء مزاج بارد و مانع هضم و دفع یا ضعف در معده و یا سده و جامع اخلاط و نفوذ آنها در اجزای کبد بنفوذ غیر طبیعی و ایضا ضعف و مانند آن از اسباب این سده بود و چون سده در جگر بجانب مراره باشد صفرا از جگر بسوی مراره نفوذ نکند

گشود و خون را بجوش آرد و در اجزای کبد تشرب غیر طبیعی تشرب کند بسبب کثرت صفرا و ورم حادث شود و کثرت صفرا یکی از اسباب ورم کبد حار است و گاهی ورم جگر بسبب مشارکت معده باشد پس هضم فاسد شود و کیلوس ردی از ان تولد کند و مادهٔ ورم گردد و اغذیهٔ مسخنه و غلیظه و آنچه هضم جید نیابد معین ورم شود اورام کبد شوند و کذلک چون کبد شدید الجذب باشد و زیاده از آنچه باید جذب کند و تابع او بود از آنچه حق او اندفاع شی صالح باشد پس آمادهٔ ورم گردد و گاهی بسبب ضربه یا وثی حادث شود و طبری گوید که در کبد جمیع اصناف ورم حادث شود اما ورم رخو در ان حادث گردد از انسداد عروق برطوبت که در ان بچسپد و تغیر دهد مزاج آنرا برطوبت و سبب این یا شرب آب سرد بسیار بغیر حاجت داعی بسوی آن بود یا ادمان اغذیهٔ رطبهٔ مولدهٔ نفخ و اما ورم صلب بر دو وجه حادث شود یا آنکه نوعی از انواع ورم صلب گردد یا ورم سوداوی بسبب ضعف طحال از جذب فضلات سوداوی جگر حادث گردد و اما ورم فلغمونی و حمرا و حمره و امثال آن از سه اسباب افتد یا از سدهٔ که در ان واقع شود و خون گرم گردد و بجوش شد یا بسبب مخالطت خون با صفرا و احتداد او بدین جهت یا بسبب اخلاط حریفهٔ حادهٔ که از اغذیهٔ ردیه متولد شود و از ابو ماهر شنیدم که خوردن فجره که آن نوعی از خرماست در جگر ورم حار پیدا می کند و این جمله اورام چون طبیب در معالجهٔ صحیحه او تساهل کند یا در تبرید او افراط نماید بیشتر صلب گردد و بعضی متقدمین ذکر کرده اند که ورم حار صلب نمیشود و مریض را قتل میکند یا زائل میگردد و طریق تشخیص درین اورام آنست که اول تشخیص ورم نفس جگر کنند بعده تشخیص ورم اجزای او و عضلات و بعد از ان اسباب ورم و ورم ماساریقا و غشای جگر مشخص نمایند مثلاً اگر رنگ رو و سحنهٔ مریض متغیر یابند حال لزوم ثقل تحت ضلع ایمن و کشیدن ترقوه بسوی اسفل در اکثر اوقات و عدم ضربان و عدم قدرت خواب بر جانب ایمن و ایضا ثقل خواب بر جانب ایسر و اکثر میل طبع بخواب بر پشت و نیز تعذر استلقا هنگام افراط ورم بهم رسند اگر اقرار این اعراض کنند ورم در جگر باشد بعده مریض را بر پشت او خوابانیده بجای جگر مس کنند اگر ورم هلالی الشکل زیر ضلع ایمن محسوس شود و با آن سعال یابس و ضیق نفس و قلت بول یا احتباس آن و انجذاب معالیق و ثقل منتشر و مائل بسوی پشت بود و هنگام کشیدن نفس درد میان جگر و جنبر گردن محسوس شود ورم در حدبهٔ کبد باشد و اگر ورم هلالی محسوس نگردد بلکه طویل یا عریض یا مدور که یکطرف او غلیظ و طرف ثانی دقیق مثل دم موش بود و اعراض مخصوصهٔ ورم جگر که مذکور شد معتد به ظاهر نباشند ورم در عضلهٔ موضوع بر کبد باشد و اگر ورم مس خوب محسوس نگردد و با آن فواق و غثیان و قیی و قبض طبیعت اگر قوت خصوصا معده قوی باشد و الا اسهال و قلت اشتها و ثقل اندک و نفس کشیدن آسان و سرفه کمتر بود و ورم در مقعر کبد باشد و اگر جمیع علامات مخصوصهٔ هر دو جانب محدب و مقعر یافته شوند ورم عام در هر دو جانب باشد بعد از ان نظر کنند اگر تپ حار و وجع شدید و ثقل اندک و شدت تشنگی و سقوط اشتها و قی و کرب و غشی و سردی دست و پا باشد و خصوصا در ورم مقعری و سوء تنفس و الم ممتد بسوی خلف و ترقوه و لذع در موضع کبد و تغیر بول بطرف حمرت و غسالیت بود و خصوصا در ورم حدبی ورم حار باشد پس اگر نبض موجی عظیم سریع متواتر و سرخی چهره و چشم و زبان و درد عروق و ثقل و حرقت بود ورم حار دموی باشد و اگر نبض صلب منشاری و صغیر با شدت سرعت و تواتر و زردی چهره و زبان و در آخر سیاهی زبان و وجع ناخس و ثقل و تمدد اندک و قلق و کرب و شدت التهاب و لذع و ناریت بول و صفرت براز و قی صفراوی و الا پس کرائی و زنگاری پس سیاه و ظهور بثور صغار بر زبان و نوائب اشتداد تپ بطور غب و انتفاع بیمار و رطب شدید تر بود ورم حار صفراوی باشد که حمرا و بقول شیخ آنرا اشترا نامند و اگر تپ و تشنگی و وجع شدید نباشد و ثقل بسیار و در معده شبیه تشنج محسوس گردد و سرفه خفیف بود ورم بارد باشد و سن و تدبیر و مزاج و لون نیز بران دلالت کند پس اگر با وجود این علامات تهبج وجه و سفیدی روی و زبان و براز و ورم نرم و عدم احساس صلابت و بطوء و شدت لین نبض و سفیدی قاروره و لزوجت آب دهن و اشتها قوی از هضم بود ورم بارد بلغمی باشد و اگر ورم صلب هلالی بغیر وجع محسوس شود و شدت ثقل بلا حمی باشد و هزال بدن و سقوط اشتها و تیرگی رنگ و خشکی و درشتی زبان و قلت بول و سیاهی آن بود ورم سوداوی صلب باشد و اگر درین نوع احساس وجع شدید تر بود و آفت در رنگ و اشتها و غیره بیشتر باشد ورم صلب سرطانی بود و چون درین فواق و غثیان بدون تپ حادث شود و وجع محسوس نگردد و در امانت عضو شروع کند و اگر بدون ظهور ورم در کبد علامات ورم کبد یافته شود و تپ ضعیف تر از ورم جگر باشد و ثقل و تمدد و غایر بسوی شکم و معده بود و تمدد بیشتر از ثقل باشد و براز کیلوسی رقیق بلا ضعف هضم معدی و دلائل او و یا مائل بسبزی باشد حکم باید کرد که ورم ماساریقا

ورم ست و هر اداورام جانب مقعر جگر او را ماساریقا بیشتر بود و اگر ورم حار اشد الوجع و اضعف الحمی بود و ورم اقرب غشیه و ورق جگر باشد و جذب طحال بسوی
اسفل دانسته ابی کند بسوی پشت و ظهور وجع در فقار و سرفهٔ خشک و ضیق در نفس و صلابت و نشاریت نبض نیز از دلائل ورم غشای موضوع بر کبد ست
و شیخ می فرماید که بحران اورام کبد حار حدبی و ایضاً ورم عضلات حار برعاف خصوصاً از منخر ایمن و بعرق یا بول محمود باشد و بحران ورم جانب مقعر
بعرق یا قی اسهال بود و ورم حدبه ردی تر از ورم مقعر بود و هر ورم که در کبد حادث شود حار بود یا بارد بسبب تسدید بسوی بدن جز خون مائی اندک نرسد و مع ذلک
کبد ضعیف بود از تمیز مائیت و با وجود این بیشتر مائیت در ماساریقا محتبس گردد و گاهی کبد و معده و امعا را چنان گردانند که در آن نفخ و ریاح کثیر حادث شود
و این امور سببی از اسباب استسقای لحمی و زقی و طبلی است و چون ورم حار از کبد بسوی طحال منتقل گردد بهتر بود و چون از طحال بسوی کبد انتقال
نماید ردی باشد و گاهی جمیع اصناف اورام کبد حار و بارد بسوی استسقا مؤدی گردد و ورم کبد را چون اسهال مقارن گردد مهلک بود و بنا بر
دلالت او بر شدت ورم و ضعف قوای معده و جگر و فرق میان ورم کبد و ورم عضلات موضوع بر آن در مراق از جهت وضع و شکل و اعراض کرده می شود
اما از جهت وضع چنانست که ورم عضلی دائم ظاهر باشد و ورم کبد گاهی ظاهر نشود خصوصاً مقعری و در عریض و نیز وضع ورم عضلی یا در عرض یا در طول
یا در مورب بود که یک طرف عضله اخذ کند و اما در شکل چنان بود که شکل ورم کبد هلالی باشد و ورم عضلی عریض یا مورب یا مستطیل یک طرف او غلیظ
و طرف دیگر دقیق گویا که دم موش ست که در طول اندک اندک باریک گردد و گاهی از آن معلوم نشود مگر جزئی از مستطیل اگر ورم در عضل غائر بود
و ورم عضل مورب مشابه تر با ورم کبد باشد و اما از جهت اعراض پس آنست که از اعراض خاصه و مشارکه عارض ورم کبد مثل احتباس بول و براز و
سقوط اشتها و جز آن در اورام عضل نمی شده نباشد و ورم عضله مستطیل انجذاب ترقوه گواهی دهد و چون مراق بمبادرت بسوی لاغری دیر رست
کنند بدانند که ورم کبدی ست و بقراط گفته که براز غلیظ و سیاه در اول مرض حاد دلیل آنست که در کبد ورم حار عظیم ست و ورم حار یا تحلیل شود و
اعراض او باطل گردد و یا ریم کند و یا آن علامات که پیشتر مذکور بود کثیر گردد و یا صلب شود و منتقل گردد بعلامات ورم صلب و علامات
ورم حار باطل شود و اکثر سبب انتقال او بسوی صلابت افراط در تبرید و قابضات و استعمال مغلظات در ورم حار ست و فرق میان ورم کبد حار
و ذات الجنب آنست که در عقب سعال ورم کبد نفث نباشد و وجع در یمین ثقیل بود و با آن رنگ زبان و بدن متغیر گردد و نبض منشاری نیز نباشد و بدین
معلوم شود و اگر ورم در حدبه باشد و دلالت کند بر آن تکلف نفس عظیم و استنشاق کثیر اگر ورم در مقعر باشد و گاهی در هنگام سعال هیجان کند و جرجانی
نوشته که آماس جگر و مرض ذات الجنب بر طبیب نا آزموده مشتبه گردد و فرق میان هر دو چنان کنند که مریض را بفرمایند تا نفس کشد چندانکه تواند پس
بپرسند که زیر سر پهلو با کنار های شراسیف گوید یا در بالای آن گرانی هست یا نه اگر هست باید دانست که آماس در جگر است و الا ذات الجنب
و ورم صلب اکثر بعد ورم دیگر و گاهی در ابتدا حادث شود بسبب وقوع سده در مجری که میان جگر و سپرز ست و گاهی از ضربه عارض شود و صلابت پیدا
کند و اگر ورم صلب مبادرت با ستسقا نکند حس خوب ظاهر بود و چه مراق با آن لاغر و ضعیف گردد پس ورم هلالی بلا وجع مشاهده گردد بلکه گاهی هنگام
ابتدای تناول طعام اذیت دهد و زود وجع خفت پذیرد و آن طریق بسوی استسقاست و تابع او استسقای لحمی بود بسبب ضعف تمیز مائیت مگر شیخ قلیل
پس مائیت با خون در اعضا جاری شود و لحمی و تهیج حادث گردد و گاهی آن مائیت بسوی فضای شکم نیز تجمع شود و زقی پیدا گردد و اکثر صاحبان او
با نحلال طبیعت هلاک شوند بسبب انسداد مسالک بسوی کبد و انحلال قوای آنها و همچنین کسان را اسهال خونین که در ابتدا که گاهی علاج نفع
بخشد و چون مرض طول کند علاج نفع ندهد و گاهی ورم صلب با حرارت مزاج بود و این حرارت سبب زیادتی تحجر و صلابت گردد و بدانند که حیات صاحب کبد
ضعیف از مرض روی فرمن بود و صاحب او تلف گردد و بدانکه جگر سریع الانسداد و تحجر است خصوصاً چون استعمال ادویه مغلظه و قابضه در ورم حار
با فراط کنند و چون در کبد ضعف و ورم تحجر شود یا علامات ورم زمی برای تشبیه بمبالغه تحمیض مضافات گردد و گاهی باشد که ورم در یک جانب جگر
بود و بسبب مشارکت جانب دیگر نیز آماس کند و علامات هر دو جانب ظاهر گردد و لیکن اول علامات آماس یک جانب پدید آید و در آخر

علامات دیگر جانب ظهور کنند و ظاهری گویند که ورم رخو در کبد طبیعت شود و یا از سوء تدبیر یا استفراغ رقیق از ماده و ترک غلیظ از ان و یا تحلیل رقیق از ان فضول منضما و متصلب غلیظ یا تضمید کبد بدواء مفرط الحرارة که مشوی و منعقد گردانند و فضول صلب و متحجر گردد پس این نوع ورم بغیر تحلیل صلب شود اما ورم حار بسبب فرط تبرید و ترک [illegible] یا تحلیل باشد بعد تبرید صلب میگردد و درین حال اکثر غلطی میکنند و این نوع بسوی مده یا اشیاء تحلیل میگردد و هر ورم که در کبد حادث شود چهار جنس باشد و یا انواع کثیر متنوع گردد پس ورم رخو دو نوع بود یا آنکه بر عادت خود باقی ماند و قوت را فاسد نکند و مودی باستسقا نگردد چون طبیب حفظ او نماید و مریض [illegible] علاج استعمال کند و یا قوت فاسد گردد و تغیر خون کند و ارخای جوهر کبد نماید و مودی باستسقا گردد و اما متصلب ورم رخو [illegible] و اما ورم حار منقسم بسه قسم میشود و یا دموی محض و این صلب نگردد بلکه قتل کند یا صاحب او مستسقی شود مگر آنکه طبیب رفیق و علیل حسن القبول باشد و یا صفراوی محض و این نیز صلب نشود مگر آنکه التهاب آورد یا بدین معنی که ورم صفراوی بیشتر در کبد افتد و در عروقی که از ان صفرا بسوی امعا نافذ گردد و در عروقیکه مراره از ان صفرا جذب کند سده افتد پس جرم کبد را گرم و ملتهب گرداند و ورم پیدا کند و این بیشک مودی باستسقا گردد و تحلیل قوای کبد و افساد جوهر آن اگر تدبیر لطیف و مرکب شود از خون و صفرا مساوی یا ظاهر شود و قوت یکی بر دیگر و معالجه بحسب قوی باشد و در مبادی بقوت علاج مرکب بود و [illegible] باشد فلغمونی گویند و اگر بکبد غوص کند مسمی بفلغمونی گردد و این نوع بیشتر صلب گردد [illegible] یا بسوی استسقا چون در قوت کبد ضرر و اثر نماید و اما ورم سوداوی البته بسده منتقل گردد [illegible] خون صافی بسوی عروق نافذ گردد و این نوع بدو قسم منقسم گردد یا بسبب [illegible] یا بغیر [illegible] استسقا یا تحلیل نشود یا بجمله ورم جگر اکثر حار می باشد

دموی بود و صفراوی و مرض [illegible] و صلب آن عسر العلاج

علاج کلی ورم جگر [illegible] باشد تا ماده رقیق شده منحل شود و همچنین ادویه [illegible] استعمال کنند [illegible] تا قوت [illegible] تحلیل شود و درین [illegible] و در ورم صفراوی اسهال مناسب [illegible] ورم [illegible] جایز ندارند و [illegible] ورم جگر استعمال نماید [illegible] کند تا ورم جگر در از دیاد باشد از اسهال [illegible] کنند [illegible] هرگاه نضج در ماده پدید آید [illegible] و در ورم صفراوی [illegible] و امثال آن و در ورم [illegible] احتیاج افتد [illegible] و اگر [illegible] باید که [illegible] آن کنند و ادویه قویه هم بر کبد استعمال نکنند و صاحب ورم کبد از تناول [illegible] قابض [illegible] احتراز کند که آن [illegible] ورم بسبب [illegible] و بقول [illegible] علاج ورم کبد همانست که در ورم معده گذشت [illegible] علاج ورم [illegible] علاج ورم جگر [illegible] علاج ورم [illegible] همانست که [illegible] کبد گذشت و علاج ورم جگر [illegible] چون ورم کبد [illegible] کند علاجش در دبیله باید بدان رجوع نماید

علاج ورم جگر دموی

اولا فصد باسلیق یا هفت اندام [illegible] نماید و چون فصد کنند [illegible] استعمال نماید [illegible] باشد که ورم صلب گردد و اگر محللات استعمال کنند خوف [illegible] ورم بود پس اول فصد نماید [illegible] و اگر ورم مقعر جگر باشد علاجش مانند علاج ورم معده حار نماید و [illegible] و اگر تخم کاسنی [illegible] کاسنی [illegible] خیسانیده و بصورت قلت حرارت جوشانیده نبات [illegible] تولہ داخل کرده [illegible] سفید بود و برای تلیین طبیعت بر ماء الفواکه قناعت ورزند و مغز فلوس

با شیرهٔ کاسنی یا آب انار و مانند آن مفید است و اگر ورم محدب جگر باشد ادویهٔ مدرهٔ بارده که در علاج سدهٔ جگر حاری گذشت بکار برند و آب انار با سکنجبین بسیار سودمند بود و کذا شربت انارین دو توله آب کاسنی آب عنب الثعلب هر یک پنج توله سکنجبین ساده دو توله و یا تخم کاسنی تخم خیارین هر یک شش ماشه عنب الثعلب پرسیاوشان اصل السوس هر یک چهار ماشه جوشانیده صاف نموده همراه سکنجبین سه توله بدهند و ادویهٔ مسهله استعمال نکنند لیکن اگر قبض طبع بسیار مزید الم باشد بچیزهای ملین خفیف و لعاب بهدانه و لعاب اسپغول برفع قبض پردازند و بعد چند روز بعد انحدار شب در آب کاسنی سبز مروق ترکرده صبح با ایارج صاف نموده شربت بزوری و سکنجبین داخل کرده دهند و گاهی قرص زرشک اضافه نمایند و هرگاه ماده کم شود و خوف انتشار آن نماند اگر حاجت بود مسهل سبک دهند لیکن مسهل درین نوع چندان فائده نمیکنند اگر مفید نشود باز بمدرات علاج کنند و چون از ماده حرارت زائل شود و موسم سرما باشد شیر شتر دادن مضائقه ندارد و بعد از آن گلقند و شربت دینار گاهی تنها و گاهی همراه شیرهٔ تخم کشوث و مانند آن از مدرات قلیل الحرارة بدهند لیکن در دادن شیر و ماء الجبن عدم تپ و حرارت شرط است و بقول جالینوس ادویهٔ مفتحه مائل برطوبت باشند و الا درد زیاده کنند و طریق ضماد در ورم حار کبد این است که در ابتدا از تخم کاسنی و صندل و زرورد و آرد جو و عنب الثعلب در آب کشنیز سبز و آب عنب الثعلب سبز و روغن گل و قدری سرکه سائیده ضماد کنند و در وقت تزید اکلیل الملک و افسنتین و زعفران زیاده نمایند و وقت انتها صندل موقوف کنند بنابر شدت برد و قبض او و بر باقی اقتصار نمایند و در وقت انحطاط بر افسنتین و زعفران و عود و مانند آن اکتفا کنند برای تحلیل ماده و تقویت جگر و آنجا که ورم با اسهال بود درین قرص دهند تخم حماض طباشیر گل سرخ زرشک هر یک پنج درم لک ریوند هر واحد یکدرم زعفران نیم درم کوفته بیخته قرص سازند هر یک مثقالی و یک قرص با رب ریباس یا زرشک یا انار بدهند اما بعد از فصد و از اغذیه بر ماء الشعیر قناعت نمایند اقوال الحذاق سویدی گوید که عصارهٔ خرفه و تخم آن و دوغ با الخیل و عصارهٔ زرشک و کذا ربوب ترنج او مطبوخ در سرکه و شربت و ضماد و غذا و حقنهٔ ملی هر واحد نافع ورم کبد حار است شیخ می فرماید اول آنچه بر طبیب واجب است آنست که بحال امتلا و حال قوت و سن و وقت و غیر آن نظر کند و از آن در فصد آنچه مطلب او گرده شود پس فصد کند اگر ممکن باشد نه باسلیق و الا بهفت اندام و الا بسر و اگر قوت قوی بود و خون بقدر حاجت در یک فصد بگیرد و الا بتفاریق در چند بار برآرد و بدانکه اگر فصد نکنند و ماده را در جگر گذارند و ادویهٔ قابض و رادع استعمال نمایند بیم باشد که ورم صلب گردد و اگر ادویهٔ محلله بکار برند بیم باشد که التهاب افزاید و ورم زیاده شود پس اول فصد کنند و دران کوتاهی نمایند چون مانعی قوی نباشد و خون را قدری برآرند و بدانند که در ابتدای او محتاج شوند بدانچه در اورام قانون از روادع و تبرید است لیکن دران هنگام از حدوث صلابت حذر کنند و برین سبب واجب است که روادع مخلوط بملطفات و مفتحات باشند و افراط استعمال اطلیهٔ بارده گاهی بتصلیب ورم انجامد و گاهی آنرا دخول حمام کفایت کند و گاهی بسوی گرده منفجر گردد و بدانکه اکثر ادویه که در آن قبض و برودت باشد و کذالک اغذیه که باین صفت باشد مثل انار و سیب و امرود از جهت دیگر ضرر کنند و آن است که سقف را که بسوی مراره است تنگ کنند و صفرا از جگر بمراره نرود و این سبب زیادتی آماس گردد و ضرر بسیار رسانند و با وجود یکه از قبض چاره نیست در اول مرض و در آخر و نیز عند وجوب تحلیل برای حفظ قوت از آن خوف حدوث تحجر و حبس صفرا در جگر باید کرد و ایضا بدین جهت احتیاج طبیب بمبادرت بسوی تدبیر تحلیل درین مرض بیشتر از مبادرت آن در سائر اورام بود بنابر خوف از تحجر و صلابت و هر وقع آنکه صدید بردی ترشح کند که از ترشح آن اورام جاره خالی نباشند لیکن تحلیل و تفتیح گاهی ارخای قوت نمایند و مرض بسبب موت گردد چنانچه جالینوس از حال طبیبی حکایت کرده که او علاج ورم کبد بمرضیات که بدان علاج سائر اورام کرده میشود مثل ضماد معمول از بزر کتان و آب و خورانیدن غذا روغن میکرد و وجه آن بود که آنچه دران جلا بلا لزوجت و غلظت است مثل ماء الشعیر خورانیدی و محللات ادویه که در آن قبض و تقویت و عطریت است مثل سعد و قصب الذریره و افسنتین مخلوط کردی و ازین ادویه بقدریکه حفظ قوت نماید استعمال نمودی و افراط کردی و معده در استفراغ بقوت اوست و در اوسط او ترکیب و در آخر او تحلیل مع قوابض ازین قبیل و اگرچه حاجت آماس بسوی تحلیل تعجیل وقت باشد پس این نصیحت جالینوس قبول نکرد و معده نزد مریضی که هر دو جمع شده بودند جالینوس او را چنین خبر داد که این مریض باختلال قوت و ظهور عرق لزج اندک بر آن

ہلاک خواہد شد پس مریض بمرد و امر آن بود کہ جالینوس گمان او کردہ بود و این تحلیل نیست کہ طبیب محتاج گردد کہ مبادرت کند بدان در وقت وجوب ردع و محتاج گردد بآنکہ از قبض و تقویت در حالت وجوب تحلیل صرف خالی نباشد و مراعات این ہمہ امریست دقیق و بدانکہ این عضو چنانچہ بتجربہ رسیدہ اسریع القبول ست ہمچنین تحلیل را بسرعت قبول میکند و گاہ تفتیح و تحلیل سبب تقیح میشود و چون محلل استعمال کنند آن از جنس چیزی کہ لذع یعنی تیزی می کند استعمال نباید کرد کہ درد انگیزد و ماء العسل اگرچہ جالی بلا لذع ست لیکن آن شیرین ست و شیرینی سدہ پیدا کند و لہذا ماء الشعیر ممدوح و کافی ست بہر آنکہ جلا بلا لذع میکند و سدہ حادث نمیکند بعدہ ممکن ست کہ تفتیح و جلای او باختلاط چیزی قوی نمایند اگر احتیاج بزیادتی قوت افتد و اشیای لذاعہ قابضہ بمقعر کبد بیشتر از محدب ضرر رسانند کہ آن بقوت خود غوص کنند و در اول مجاری سدہ حادث کند و چون بحدبہ رسد قوت او بشکند و بآخر فوہات عروق بلاقی شود پس واجب ست کہ جانب علیل دریافت کنند و حذر نمایند از انکہ ادرار کنند و علت در مقعر باشد و یا اسہال نمایند و علت در حدبہ بود کہ درین ہر دو حال مادہ غائر تر گردد بلکہ واجب ست کہ از اقرب مواضع استفراغ آن کنند پس از آنچہ در مقعر بود از جانب اسہال و از انچہ در محدب باشد از جانب ادرار استفراغ نمایند و از قبض ماندن طبیعت حذر کنند کہ دران اذیت عظیم و خطر جلیل ست و ایضا نگذارند کہ بافراط منطلق گردد و قوت ساقط شود و طبیعت ضعیف گردد بلکہ طبیب را باید کہ در حالت قبض طبع تلیین باعتدال نماید و بحالت لینت آن بقبض معتدل پردازد و اما ادویہ صالح برای اورام کبد در ابتدای امر چون در آن حرارت باشد آب کاسنی و آب عنب الثعلب با سکنجبین شکری و آب عصا الراعی و آب بارتنگ و آب کاکنج و آب کشنیز تر و ماء القرع و ماء الخیار و آب کشوث ست و باید کہ بدان مخلوط کنند چیزی از مثل افسنتین و قصب الذریرہ و قرص امبرباریس باین نسخہ زرشک دہ درم گل سرخ طباشیر ہر واحد پنج درم مغز تخم خیار مغز تخم کدو تخم خرفہ تخم کاسنی ہر واحد سہ درم بادیان یکدرم قرص ساختہ بوزن دو مثقال از ان بخورند و اگر حاجت بزیادتی تطفیہ افتد اندکی کافور دران اضافہ کنند و اگر ارادہ زیادہ تقویت کبد باشد دران لک و ریوند داخل نمایند و اگر سرفہ باشد رب السوس و قدری کتیرا و اندکی ترنجبین افزایند و اما ادویہ کہ آن قوی تر و بہتر برای ورمی ست کہ دران حرارت غالب بغایت نباشد آب بادیان و گاوزبان و اذخر و کرفس جبلی و لبلاب ہر واحد بسکنجبین ست و این ادویہ و مانند آن ورمی را نفع کند کہ در طبقہ اولی بود و چون در نضج اندک شروع کند و ایضا قرص ورد خصوصا برای آنکہ متصل بمقعر باشد و چون دانستند کہ ورم در جانب مقعر ست اولی آنکہ استعمال نمایند آب لبلاب مخلوط بچیزی کہ خلط او بدان واجب ست از مدرات مذکورہ و آب چقندر و ہمہ انچہ نضج و ردع و تلیین طبیعت کند و عند ظہور نضج خیار شنبر با آب بادیان و آب عنب الثعلب و آب لبلاب نفع کند و در اغذیہ قدری تخم قرطم و انجرہ و بسفایج داخل نمایند و چون اختلاط کند ادویہ قوی مثل صبر و غاریقون و ترید استعمال نمایند و قوی استعمال ہلیلہ زرد می کنند و من آنرا مکروہ میدارم بہر آنکہ در ان قوت قبض ست ترسم کہ مادہ رقیق را برآرد و غلیظ بماند و متحجر گردد و گاہی استعمال کردہ میشود درین وقت مثل تخم قرطم و مثل انجرہ و بسفایج در طعام و افتیمون بلا اختشام و گاہی اقدام مثل خربق بحسب حاجت میکنم و اما حقنہا در اوائل امر ہنگام اتفاق قبض طبیعت مثل آب برگ چقندر و نمک و بورہ یا شکر سرخ ست و نزد اختلاط قوی کنند و دران بسفایج و قنطوریون و زوفا و صعتر داخل نمایند و گاہی دران حنظل می افزایند و چون ورم در جانب حدبہ باشد باید کہ ابتدا کنند بمدرات بارد پس معتدل بعدہ چون نضج ظاہر شود قوی جید استعمال نمایند و این تاخیر بخوف تحجر واجب بود و این ادویہ مثل فوہ و فطراسالیون و اسارون و اذخر و قرص زرشک کبیر و قرص غافث قوی و سائر مدرات قویہ مذکورہ در مفردات و در باب ادرار ست و اما ضمادہا باید کہ بارد استعمال نکنند چنانکہ در اورام دیگر بلکہ فاتر بکار برند و انچہ مبادرت دران واجب ست نزد ابتدای ورم عصارات بارد قابض و عصارہ خرفہ و کدو و حی العالم و گلاب ست پس صندل و کافور و ضماد متخذ از شاخ انگور و گل سرخ خشک و آرد جو و تکرار امثال این واجب نیست بلکہ چون بصحبت رسد کہ ورم میشود بہترین ضمادات آنست کہ از مرہم سبع ادویہ دیگر بسازند و ازین قبیل ست کہ سفرجل با آرد جو و گلاب بسایند و بدان ضماد نمایند و یا سفرجل در سرکہ و آب بجوشانند تا پختہ شود با صندل بیامیزند و بران اندک روغن گل انداختہ استعمال کنند و ازین نوع ست کہ سفرجل در شراب ریحانی کہ دران اندک قبض باشد بپزند و بران عصا الراعی مضاف سازند و مثل اندک سنبل و افسنتین و سعد قوی کنند و بآرد جو آمیختہ استعمال نمایند و گاہی دران روغن سفرجل یا روغن مصطگی و روغن حنا

و از آبها آب آس و آب برگ سیب و آب سفرجل و مانند آن داخل می کنند وگاهی ضماد از سفرجل مطبوخ بمطبوخ افسنتین ساخته میشود و چون اراده کنند که ضماد را بدرجه تحلیل افزایند در ان مصطگی و بابونه و اکلیل الملک و آرد جو و حلبه بشیا که در ان عفوصت باشد و زیرکتان و از روغنها روغن شبت و بابونه و حلبه داخل کنند و از ضمادات ضماد دنیلوس و ضماد فیلغریوس و ضماد اکلیل الملک و ضماد [illegible] و دیگر ضمادات که در قرابادین مذکورست بکار برند نسخه ضماد مسکن الشهاب بگیرند صبر و عصاره عوسج هر واحد یک جزو زعفران و مصطگی هر واحد نیم جزو روغن گل چهار جزو موم بقدر حاجت و در آخر ورم استعمال نمایند ضمادات مسخنه محلله مخلوط بقوابض برای حفظ قوت مثل ضمادات متخذ از ایرسا و اسارون و اشنه و جعده و سعد و شیح و تخم کرنب و مقل و مانند آن که در ان مقویات افزوده باشند و ضمادات متخذ از آس و فوه الصبغ و حب الغار و زعفران و مر و مصطگی و موم و روغن زنبق و روغنهائیکه گاهی بدان آمیزند روغن نرگس و روغن سوسن آزاد است نسخه ضماد محلل ورم کبد منسوب بسوی قابوس محمود و مجرب بگیرند میعه و موم هر واحد ده درم مصطگی و زعفران و حماما هر واحد ربع درم روغن شجر مصطگی و روغن گل هر واحد دو درم شراب قوطولوقی و نصف موم و روغن را گداخته همه بدان آمیزند دیگر که بسیار نافع ست سوسن حماما سافج هر واحد دو درم اشق میعه موم هر واحد بست درم کندر زعفران اسارون هر واحد درمی روغن شجر مصطگی مقدار حاجت دیگر که جید ست صبر سه اوقیه مصطگی اوقیه بابونه اکلیل الملک هر واحد چهار اوقیه زعفران و فوه و قصب الذریره هر واحد شش اوقیه روغن سوسن مقدار کفایت دیگر محلل قوی زعفران دو اوقیه مقل هفت اوقیه چرک خانه زنبور عسل چهار اوقیه مصطگی سه اوقیه میعه و زفت و موم و اشق هر واحد نه اوقیه حماما و سنبل رومی و حب بلسان هر واحد شش اوقیه روغن سوسن بقدر کفایت بدستور مشهور استعمال نمایند و اما اگر با ورم اسهال ضعف باشد احتیاط در حبس او واجب ست باید که قرص زرشک و قرص ریوند قابض بخورند و اما غذا بهترین آن کشک شعیر ست که آن مبرد و جالی ست و محدث سده نیست و سریع النفوذ ست و اما خندروس و [illegible] از ان گندم ست که در ان غلظ و زحمت است از ورم ست و اگر از نان چاره نباشد نان خمیری که از میده و از گندم علکیه بود و در تنور پخته باشند بدهند و واجب ست که بغایت عنایت مصروف دارند و از بقول کاهو و سرمق ست و از فواکه انار شیرین برای تسکین تشنگی و بعد [illegible] اسهال نگردد و باید که از شیرینیها تا ممکن باشد اجتناب نمایند ایلاقی و جرجانی می نویسند که در ورم حار جگر قانون علاج اینست که در اول رادع استعمال کنند و در میان محلل با رادع بیامیزند و چندانکه آخر رسد محلل زیاده کنند و رادع کمتر نمایند و آب کاسنی و غیر آن آبها که در قول شیخ گذشت اول سکنجبین دهند و بعد از ان سکنجبین خصوصا اگر با طبع قبض باشد و یا ترنجبین با شیرخشت یا تخم خرفه بدهند و اگر اراده تقویت جگر باشد [illegible] زیاده کنند و روغن بادام بر ان بچکانند و اگر حرارت قوی نباشد آب کرفس نافع بود و خیارشنبر بمطبوخ افسنتین که در ان قصب الذریره [illegible] باشند و قرص امیرباریس سکنجبین و آب کاسنی و غیره مفید بسیار ست و نسخه آن همانست که در قول شیخ مسطور شد و اگر صفرا باشد و ورم کثیر از سده رب السوس زیاده کنند و اگر حرارت غالب باشد ثلث درم کافور افزایند و از خوف حرارت زیاده نکنند و سده بکشایند و اگر مغز تخم خیار مغز تخم خربزه هر یک پنج درم تخم کاسنی تخم کشوث طباشیر هر یک سه درم تخم کرفس انیسون بادیان هر یک دو درم عصاره زرشک چهار درم زعفران مثقال مصطگی افسنتین هر واحد یکدرم کافور دو دانگ و اگر صفرا باشد [illegible] و کثیر ادر رب السوس زیاده کنند و در آخر سکنجبین بزوری بدهند و این اقراص و سفوف بآن دهند ابوزید گوید که آب کاسنی و آب بقول دیگر درین علت سخت نافع ست خاصه اگر دو یا سه هفته پیوسته بدهند و اگر با حرارت پیوست بود ماء الجبن سخت موافق بود و ضماد در ابتدای علت از تراشه کدو و آب عنب الثعلب و آب کشنیز سبز و آب کاسنی و آب [illegible] و صندل سفید و موم و روغن گل و کافور باید و بعد از چهار روز آرد جو و بابونه و اکلیل الملک و خطمی زیاده کنند و تا وقت انتها [illegible] کنند و چون بانحطاط افتد محلل زیاده کنند و رادع کمتر بقدر حاجت و در اشربه نیز آب بادیان و آب کرفس و آب گاوزبان [illegible] آمیزند و ضماد که بوقت انتها و انحطاط سود دارد در قول صاحب کامل بیاید و اگر ورم در حدبه باشد ترتیب مذکور بعد فصد مرعی دارند و در آخر مثل سنبل و بسباسه و عصاره غافث و افسنتین و فطراسالیون و غیره که در قول شیخ گذشت بکار برند و درینجا بمدرات عنایت بیشتر مصروف دارند و اگر ورم در مقعر بود

همه قوانین مذکوره بجز آماس محدب بران ترتیب بکار برند جز آنکه درینجا تدبیر تلیین طبع باعتدال از شربت بلیله مثل آب فواکه وسکنجبین وشربت تمر هندی وماء الجبن باندک بنفشه وآب عنب الثعلب یا آب لبلاب ممزوج بآب چقندر باید کرد و در مزورهٔ چقندر ولبلاب وقرطم آمیزند وبعد از چهارم یا هفتم روز خیارشنبر در آب لبلاب یا آب کرفس دهند واگر طبع نهایت قبض باشد درسکنجبین ودیگر اشربه اندکی سقمونیا حل کرده بدهند وبعد چهارده روز وقت انحطاط ورم زره تخم قرطم وبسفایج وافتیمون

نسخهٔ سفوف

برای تلیین طبع بپزند و از صبر وغاریقون وتربد وامثال آن مسهل سازند وآین سفوف محلل ورم ومفتح سده وملین طبع بکار برند پوست هلیله زرد ده درم تخم کشوث تخم کاسنی مغز تخم خیار مغز تخم بادرنگ هر یک دو درم لک مغسول ریوند چینی هر واحد یکدرم ونیم سقمونیا نیم درم شربتی دو درم بماء الجبن صاحب کامل گوید که اگر ورم جگر حار باشد ابتدا بفصد باسلیق از جانب راست کنند واخراج خون بحسب حاجت نمایند اگر قوت وسن ووقت وغیره مساعدت کند واگر مریض را عادت باخراج خون باشد باید که اخراج آن زیاده کنند وماء الشعیر بشکر بدهند وبعد دو ساعت سکنجبین شکری ساده بنوشانند وبرای رفع قبض تلیین طبیعت بآب لبلاب وفلوس خیارشنبر کنند وحقنهٔ لین معمول سپستان وعناب وبنفشه وجو کوفته وچقندر وسبوس وخطمی وشکر سرخ وروغن بنفشه وروغن گل استعمال نمایند وبعد ازان باید که نظر کنند اگر ورم در جانب محدب بود باید که اکثر عنایت بادرار بول نمایند وقرص زرشک از یکدرم تا یکمثقال با یک ونیم اوقیه

نسخهٔ سفوف

سکنجبین مع آب کاسنی مروق وآب عنب الثعلب مروق وآب کشوث هر واحد پانزده درم صباح بدهند وشب وقت خواب مقدار دو درم ازین سفوف با ده درم سکنجبین شکری ساده دهند بگیرند مغز تخم خیار مغز تخم بادرنگ مغز تخم خربزه هر واحد پنجدرم تخم کاسنی وکشوث وطباشیر هر کدام سه درم بادیان تخم کرفس انیسون

نسخهٔ قرص

هر یک دو درم گل سرخ عصارهٔ زرشک هر واحد چهار درم ریوند چینی یکنیم درم همه را باریک سائیده استعمال نمایند وآین قرص نافع ورم حار در محدب کبد ست گل سرخ شش درم زرشک چهار درم طباشیر رب السوس هر واحد یکنیم درم زعفران سنبل مصطکی هر واحد یکدرم همه را باریک سائیده بآب عنب الثعلب سرشته هر قرص بوزن درم تا مثقال بسازند ویکی بماء الاصول وسکنجبین بخورند وآین قرص نیز نافع ست گل سرخ پنجدرم زرشک سه درم طباشیر یکنیم درم مغز تخم خیار مغز تخم بادرنگ ولک منقی وفوه وسنبل وزعفران وافسنتین هر واحد نیم درم ریوند چینی یکدرم همه را باریک سائیده بآب کاسنی سرشته قرص سازند واگر حرارت مفرط باشد دو دانگ کافور درین قرص افزایند وایضا کسی را که در محدب کبد او ورم بود بماء الجبن سکنجبین ساخته با سفوف مرکب از مغز تخم خیار ومغز تخم بادرنگ وتخم کرفس وانیسون وبادیان هر واحد بقدر حاجت بنوشانند وطعام علیل بکرفس وبادیان وکاسنی ومزوره ومانند آن سازند واگر ورم حار در جانب مقعر کبد باشد باید که اکثر عنایت باسهال بود بهر آنکه این جانب شارک امعاست واسهال صاحب او کنند بآب لبلاب وآب کاسنی وآب عنب الثعلب هر کدام مروق نوده ودر چهل درم آن هفت درم فلوس خیارشنبر مالیده با یکدرم روغن بادام در سرما نیمگرم ودر گرما سرد کرده بدهند وقرص طباشیر ملین با سکنجبین بدهند وماء الجبن بافلوس خیارشنبر وهلیله بااین سفوف فائده تمام دارد ونسخهٔ سفوف همانست که در آخر قول ایلاقی گذشت وتنقیهٔ بدن صاحب آن بمطبوخ فواکه نمایند ودران حقنهٔ لینه استعمال نمایند تا ماده را جذب کند وباسهال خارج نماید وایضا شیر شتر که از نیم رطل شروع کنند وبتدریج بیک ونیم رطل رسانند باین سفوف بغایت مفیدست پوست هلیلهٔ زرد وکابلی هر واحد پنجدرم پوست بلیله آمله هر واحد سه درم تخم کاسنی وکشوث وبادیان هر واحد دو درم همه را

نسخهٔ قرص

باریک سائیده سه درم باشیر شتر باید داد تا هفت روز وچون تپ نباشد این قرص بماء الجبن بدهند واگر تپ بود بشیرهٔ تخم خرفه ومغز فلوس باید داد گل سرخ شش درم زرشک ولک مغسول هر واحد چهار درم طباشیر سه درم ریوند چینی وصندل سفید وتخم کاسنی وتخم کشوث هر واحد دو درم بادیان انیسون هر واحد یکنیم درم زعفران یکدرم ترنجبین شش درم همه را باریک سائیده بآب ترنجبین سرشته قرص سازند هر یک بوزن مثقالی واگر حرارت قوی باشد کافور نیم درم افزایند واما ضماد باید که در ابتدا مرکب از اشیائی باشند که دفع ومنع ماده بتبرید وقبض خود کنند مثل قیروطی معمول از آب کاسنی وکشنیز وجرادهٔ کدو وعنب الثعلب وآب برگ انگور وگلاب وآب حی العالم وآب بارتنگ باروغن گل وموم سفید مضاف بسوی آن اشیای طیب الرائحه مثل صندل وگل سرخ وکافور وگلاب وچون در روز سوم وچهارم باشد بعض اشیای محلله مثل بابونه واکلیل الملک وخطمی وجو مضاف نمایند ومدام در اشیای محلله در تزاید ورم زیاده کنند وچون ورم بمنتهی رسد ضماد مرکب از اشیای قابضه مبرده ومحلله مساوی نمایند وچون ورم در انحطاط شروع کند

از اشیای قابضه کم کنند و در اشیای محلله زیاده نمایند و بیشتر آنست که امر درین احوال بورم صلب میگردد و تحلیل او مشکل میشود و سبب حدوث استسقا میگردد و هرگاه اشیای بارد جذب ماده و تغلیظ آن و منع از تحلیل ملینا یند و سدد حادث میکنند و باحداث سدد در مجاری کبد استسقا پیدا میشود و تدابیر ضماد در ابتدای ورم استعمال میکنند صندل سفید سه درم نیلوفر صندل سرخ هر واحد چهار درم گل سرخ پنجدرم شیاف مامیثا فوفل هر واحد دو درم اقاقیا گل تیمولیا هر واحد یکدرم کافور نیمدرم همه را باریک سائیده بآب کاسنی و آب حی العالم و آب کشنیز سبز و آب خرفه و کاهو ضماد نمایند ضماد دیگر برای ابتدای ورم کبد بگیرند برگ عنب الثعلب برگ کاکنج طحلب برگ بنفشه تازه و برگ خرفه و آب حی العالم و جراده کدو و کاهو همه را باریک سائیده و صندل سفید گل سرخ و اندک آرد جو اضافه نموده ضماد نمایند ضماد دیگر برای ورم کبد حار نزد منتهی صندل سفید چهار درم گل بابونه اکلیل الملک هر واحد سه درم افسنتین رومی یکنیم درم کافور دو دانگ زعفران دو دانگ باریک سائیده بروغن بنفشه و روغن بابونه هر واحد یکجز و موم ربع جز و گداخته آمیزند تا یکسان گردد و بر کبد ضماد کنند ضماد برای ورم کبد نزد منتهی صندل سرخ صندل سفید هر واحد پنجدرم گل سرخ هشت درم گل بابونه اکلیل الملک بنفشه آرد جو هر واحد چهار درم افسنتین رومی فوفل شیاف مامیثا هر واحد سه درم مصطکی سنبل الطیب هر واحد دو درم زعفران یکنیم درم کافور دو دانگ همه را باریک سائیده بروغن بابونه و روغن بنفشه موم زرد گداخته آمیزند ضماد دیگر بعد انحطاط ورم بکار آید صندلین فوفل بنفشه نیلوفر مصطکی سنبل سعد هر واحد سه درم گل سرخ بابونه اکلیل الملک افسنتین رومی پرسیاوشان بزرکتان هر واحد پنجدرم زعفران یکنیم درم همه را باریک سائیده بروغن بابونه و روغن شبت و روغن سوسن سفید و موم گداخته آمیزند و چون با ورم تپ باشد باید که از ادویه حاره مشروبه و ضمادهای حاره اجتناب نمایند و تدبیر صاحب ورم حار کبد در باب غذا مثل تدبیر سوء مزاج حار کبد باید و مسکن او در موضع بارد طیب الهوا و معتدل باشد شیخ گفته که هرگاه بکبد ورم حار حادث شود و بدن محتمل فصد باشد باید که فصد باسلیق از جانب ایمن کنند بعده استعمال ماء الشعیر نمایند که آن هر دو حالی بلا نزاع ست و چیزی از آبهای فواکه قابضه و لزجه نباید داد و آب کاسنی و آب عنب الثعلب با سکنجبین شکری بدهند و چون مرض بانتها رسد و ماده ورم نضج یابد اگر ورم در حدبه کبد باشد اشیای مدر بول مثل اسارون و سنبل رومی و فطراسالیون و ناردین و انیسون و فقاح اذخر و بسباسه و عصاره غافث و افسنتین و کمافیطوس استعمال کنند و اگر ورم در مقعر کبد باشد در نهایت علت انچه اسهال طبیعت اندک کند مثل چقندر و لبلاب استعمال نمایند و نزد انحطاط مرض ادویه قویه مثل سعد و غاریقون و تربد و بلیلج زرد بعمل آرند و ایضاً بحقنه استفراغ کنند اما در اول امر ماء العسل که در آن نمک یا نطرون باشد و در انحطاط اگر از ورم چیزی متحجر باقی ماند در حقنه ادویه قوی الجلاء و تلطیف مثل زوفای خشک و پودینه و حنظل و قنطوریون دقیق مخلوط سازند و بر جگر از خارج ضمادات و قیروطی که از ادویه محلله و قابضه مرکب باشد بنهند و اولا قیروطی از روغن گل بسازند و ضماد بصندلین و گل سرخ و حی العالم و آرد جو و قسب و سفرجل و مصطکی و افسنتین و بابونه و اکلیل الملک و بزرکتان و موم و روغن مصطکی و روغن سفرجل و روغن گل مرتب کنند و بعد انحطاط میعه و سوسن آسمانجونی و مرو و اسارون و [illegible] و جعده بروغن سوسن و سنبل و روغن بابونه و روغن شبت و روغن نرگس بیامیزند و قسط و شیخ و سعد و خضر گویند که در ورم حار ابتدا بالفصد باسلیق ایمن یا اکحل یا اسیلم ایمن کنند و رادعات بغیر مبالغه در تبرید استعمال نمایند بهر آنکه اگر در استعمال رادعات قوی التبرید مبالغه نمایند مودی بتحجر ماده ورم گردد و این بار زمان مرض انجامد و در آن ضرر بسیار است و اگر ماده صفراوی باشد جسارت بر تبرید بیشتر کنند و رادعات را بچیزی که در آن تلطیف و تفتیح باشد ممزوج سازند مثلاً آب کاسنی با آب بادیان مخلوط کنند تا رادعات صرف سده نیارد و بعد زمان ابتدا رادع بمنضجات بیامیزند و چون تجاوز با نتها کنند محلل بغیر خلط با رادعات استعمال کنند و محلل را از اندک قابض بهر حفظ قوت خالی نباشند تا قوت تحلیل نشود یا ماده بتحلیل لطیف آن متحجر نگردد و درین ایام در ضمادها شبت باید داد و از اسهال در ورم حدبی و از ادرار در ورم مقعری حذر کنند که ورم عام میگردد و لیکن نوشیدن ملینات نزد نضج اگرچه ورم حدبی باشد جائز است و افراط اسهال محلل قوت و مضعف ست و قبض طبیعت موم مزاحمت ست پس بر طبیب توسط در اسهال کثیر و احتقان قوی می باید بلکه مشغول شود بتلیین طبیعت چون قبض باشد و اگرچه ورم حدبی بود و بقبض چون اسهال کثیر مفرط بود و اگرچه ورم مقعری باشد تدارک از اشربه در ابتدا

اگر ورم جدبی باشد آب کاسنی و عنب الثعلب و آب انارین سکنجبین ساده یا بزوری بارد و یا قرص زرشک یا قرص ورد با غیره مناسبه و یا شربت دینار و
سکنجبین بشیره تخم خیار و کاسنی و خرفه و یا شیره تخم خیارین و خرفه سکنجبین و یا نقوع زرشک و انار دانه و تخم کاسنی اگر طبیعت نرم باشد و یا نقوع تمر هندی
و آلو بخارا و گل نیلوفر اگر قبض باشد با شیره تخم خیارین و شکر یا شربت نیلوفر بدهند و گاهی در تبرید احتیاج بمثل کافور افتد شربت آ و حماض داد و در این تبرید شدت
اشتعال ماده ورم صفراوی از جنس حمره بود و اما در وقت تزید تا انتها آب کاسنی آب بادیان یا آب کرفس مخلوط سازند و هر چونکه منتهی قریب تر شود
چیزی که در ان تفتیح و انضاج و تحلیل باشد زیاده کنند تا آنکه محلل صرف نزد منتهی باقی ماند و اما در وقت انحطاط آب بادیان که در ان زرورد و زرشک برای
تقویت جگر خیسانیده باشند یا قرص زرشک کبیر با سکنجبین یا شربت دینار دهند و غذا ماء الشعیر بشکر و کم از ان سویق و شکر ست و بعد ایام مثل کاسنی
بروغن بادام بریان و سرکه یا آب انار ترش یا آب غوره ترش کرده یا مزوره انار دانه یا زیرباج یا مزوره تمر هندی یا آلو بخارا یا چوزه مرغ نزد ضعف قوت
بدهند و چون اراده اسهال کنند مثل خیار شنبر با آبهای مذکوره یعنی مانند آب کاسنی و بادیان و آب کرفس و آب عنب الثعلب و روغن بادام جبری
و یا مطبوخ از بسفایج و گل بنفشه و تمر هندی و غاریقون و تخم خیار و کاسنی و زنیتان با ترنجبین و یا شیر خشت و ریوند یا شیده بدهند و گرد سقمونیا
و هلیله نگردند و چون بعد اسهال اراده برای تنقیه بقایای مواد تسبیل ادرار کنند و ماده ورم بقرب محدب باشد شیره تخم خیارین و خربزه و بعض اسهال
مذکوره یا اشربه مثل شربت دینار و سکنجبین شکری دهند و خضر انیهم نوشته که این ترکیب استاد من برای ورم حار کبد نوشته آب کاسنی مروق
نیم رطل گرفته در ان زرشک پنج درم اصل السوس مقشر یکدرم حشیشه غافث نیم درم تخم کشوث ربع درم خیسانیده صاف کرده از ترنجبین پانزده درم در ان
شیره بر آورده بدر و اوقیه شکر شیرین نموده بعض از ان تخم بادرنجبویه یکدرم خورده بنوشند و تضمید موضع بعسل خیار شنبر ده درم آب کاسنی سه اوقیه روغن بابونه
یک اوقیه موم یکمثقال در ان گداخته بر پنبه کهنه مالیده بگذارند محمود شیرازی نوشته که اگر ورم حار دموی باشد فصد باسلیق از دست راست و
ارسال دم بقدر قوت کنند و اگر زمان ربیع و مزاج دموی و سن شباب و مریض متحمل باشد باخراج خون کثیر حذر نکنند که در ان شفا و خلاص او ست و
باید که هر صباح جلاب از عناب و سپستان هر واحد بست عدد و بنفشه تر یا خشک پنج درم و تخم کاسنی سه درم و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم
بدهند و غذا ماء الشعیر سازند و از همه غذا بر ان اقتصار نمایند و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه با ترنجبین و شیر خشت کنند و اگر بتناول مطبوخ قادر نباشد
این حقنه بعمل آرند بنفشه نیلوفر تخم کاسنی هر واحد پنج درم سنای مکی هفت درم جو کوفته و سبوس و خطمی هر واحد کف در سه رطل آب بپزند تا بیک رطل آید
فلوس خیار شنبر ده درم و شکر سفید ده درم در ان مالیده صاف نموده روغن بنفشه و روغن گل و مری هر واحد ده درم داخل کرده در محقنه انداخته حقنه
کنند و اگر ورم در جانب محدب کبد باشد کل عنایت مصروف بادرار بول بود و هر صبح جلاب از تخم کاسنی سه درم و شکر سفید و شیره تخم خربزه و خیارین
هر واحد ده درم بنوشانند و با این سفوف دهند که سخت سود مند ست ریوند چینی یکنیم درم گل سرخ زرشک تخم کاسنی بادیان تخم کرفس هر واحد سه درم
مغز حب القرطم و مغز تخم خربزه و خیارین هر واحد ده درم سفوف کرده هر صبح سه درم بخورند و این قرص نیز ورم حار محدب کبد را نافع ست تخم کاسنی مغز تخم خربزه
تخم کشوث هر واحد سه درم طباشیر مثقال ریوند چینی نیم درم لک مغسول درم باریک سائیده بآب کاسنی یا بآب عنب الثعلب سرشته قرص سازند
شربتی مثقال و ماء الجبن مجرد با سکنجبین نیز ایشان را نافع ست سعید گوید که علاج ورم دموی بعد فصد باسلیق این لزوم بشرب مبردات مثل
ماء الشعیر سرد کرده و بعد آن سکنجبین شکری بآب سرد و یا ماء القرع و ماء البقله سکنجبین بنوشند و اگر ورم حادث بمقعر باشد تنقیه بدن باسهال نمایند و بادویه قویه
تحریک نکنند بلکه بادویه لینه مثل آب کاسنی بفلوس خیار شنبر و لعاب اسپغول بشربت نیلوفر و حقنه لین و اگر ورم حادث بمحدب او باشد حرص بر ادرار بول
بضرورت ماده مثل تخم خیارین و تخم کدو و تخم خربزه دهند و ماء الجبن سکنجبین بنوشانند و اگر طبیعت در لینت افراط کند ربیبی یا رب سیب دهند و از فواکه قابضه حذر
کنند و اگر التهاب عظیم باشد مریض را قرص کافور با سکنجبین بدهند و بر کبد بصندل و کافور و آب عنب الثعلب و گلاب و آب حی العالم نمایند و چون اصلاح
یابد بمزوره غذا سازند و بقول بارد مثل کاهو و کاسنی و خرفه بخورانند و اگر حرارت اندک باقی ماند عصاره زرشک با سکنجبین بنوشانند و اگر قوت ضعیف گردد

صفت حقنه

صفت سفوف

وزمانه طول کشد بچوزهٔ مرغ باب حصرم یا آب انار غذا کنند و تقلیل مبردات نمایند تا امر مؤول الی فساد مزاج یا بسقیروس نگردد طبری گوید که در ورم حار کبد نظر کنند بسحنه و سن و قوت و صناعت و عادت مریض و بلد و طبیعت او پس اگر این قوانین رخصت دهند در ابتدا فصد باسلیق از دست راست کنند بعده بحقنهٔ لینهٔ ملطفه استفراغ نمایند بگیرند دو کف از جو مقشر کوفته و باقلهٔ کبیره و حی العالم و باقلهٔ عصی الراعی و کف کبیر برگ عنب الثعلب و کف برگ اسپغول و برگ بارتنگ و خطمی و سبوس و عناب و سپستان از هر واحد کف همه را بجوشانند و صاف نموده اندک روغن بنفشه و روغن خلاف و قدری لعاب اسپغول آمیخته حقنه کنند و تضمید کبد باین ضماد نمایند سویق جو یکدرم قسب یا حشف قلیل الحلاوة شدید القبض سه درم پوست سفرجل و اندک از گوشت او همه را باریک سائیده آب برگ اسپغول و برگ بارتنگ و برگ آس رطب و سیب میخوش خوشبو برآورده بیامیزند و بدان پارچه آلوده بر جگر گذارند و ضماد بر کبد نیز کنند و لزوم شرب ماء الشعیر و سکنجبین ساده و سکنجبین سفرجلی کنند و غذا از وی سازند و اگر تپ نباشد زیرباج چوزهٔ مرغ و تیهو و حصرمیه و مطبوخ آب زرشک و عدس زرد و سرکه و شکر طبرزد دهند و اگر تپ باشد مزورات زیرباجیه و حصرمیه و کاسنی بری جوشانیده و کاسنی مسلوق و خس مسلوق و عنب الثعلب و مانند آن غذا سازند و اگر معدهٔ صاحب او قوی باشد مغز خیار و بادرنگ و حماض مسلوق مطیب باک ندارد و اگر با این ورم التهاب شدید و تپ محرقهٔ ملتهبه باشد و مریض صالح القوة بود این قرص دهند طباشیر تخم کشوث تخم کاسنی تخم خرفه و صندل سفید مغز تخم خیار و تخم بادرنگ و تخم کدو شیرین هر واحد سه درم عصارهٔ زرشک ده درم صمغ عربی نشاسته کثیرا هر واحد یکنیم درم کافور یک دانگ قند حضض یکدرم همه را سائیده بآب کاسنی سرشته هر قرص بوزن یکدرم سازند و در سایه خشک کرده هر روز یک قرص با پنجدرم آب کاسنی مروق و ده درم سکنجبین معمول از پوست بیخ کاسنی بدهند و اگر خواهند این قرص با ماء الشعیر بنوشانند و بعد آن سکنجبین دهند و اهل حران در ورم کبد حار ملتهب که با آن تپ باشد این مطبوخ میدهند بگیرند برگ عنب الثعلب و برگ بارتنگ و برگ اسپغول و کاسنی بری و بستانی و طحلب و همه را بجوشانند و بگیرند برگ اسفاناخ و بجوشانند و آب او مثل مجموع باشد بیامیزند و اگر ارادهٔ قبض طبیعت یا تبرید کبد می باشد طبیخ اینها با انار دانه یا سماق بروغن بادام و کشنیز خشک می کنند و اگر ارادهٔ تعدیل طبیعت می کنند بسرکه و شکر آمیزند و گاهی آنرا مطیب می کنند و خصوصاً بعصارهٔ زرشک و بادام و کشنیز و بروغن بادام بریان می کنند اگر هضم احتمال او کند و اگر معده ضعیف الهضم باشد بحسو خندروس اقتصار می نمایند و اگر ارادهٔ قبض طبیعت میکنند خندروس را بریان می کنند و در آن اندک بادام بریان داخل می نمایند و اگر با التهاب و تپ اسهال غالب باشد آن امر خطیر است از آن خوف هلاکت علیل بسرعت بود و علاج آن نوشانیدن ماء الشعیر و سویق او است و یا رب سفرجل با قرص طباشیر معمول از تخم حماض که اندک ریوند چینی در آن و قدری قرظ افزوده باشند و تضمید کبد او باین ضماد نمایند کعک بریان سوده پنجدرم گوشت سیب و سفرجل و پوست او هر واحد مقدار سماق دو درم گل سرخ ده درم برگ آس پنجدرم سائیده و بآب سفرجل آمیخته اندکی سک داخل کرده استعمال نمایند و وقتیکه معدهٔ او خالی باشد و هنگام تناول طعام ضماد را جدا سازند و لزوم شرب آب سویق شعیر و مزورات سماقیه و رمانیه نمایند و همه آنچه مذکور شد و آنچه باعتدال قبض کند و چون تپ و اسهال زائل گردد و ورم و التهاب و وجع باقی ماند آن دلیل خیر است و امید صحت کنند و درین هنگام تغذیه به تیهو و چوزهٔ ماکیان نمایند و از شکم سیری منع کنند و از حرکت باز دارند و چون چشم او بدو شدن زردی و باقیماندن سفیدی شروع کند خبر صحت دهند و باید که از نکس حفاظت کنند و اکثر نکس صاحب امراض کبد از طعام یا فساد هوا می باشد موضع خواب او و نشست پس باید که طبیب تعدیل هوای آن موضع حسب وقت از برد و حر و رطوبت و یبوست نماید و حوالی آن برگ بید و فواکه خوشبو نهند و از تفاح و سائر تخمه احتراز کنند و روفس ذکر کرده که هرگاه تخدیر کبد در اورام شدید کنند صاحب او دفعتاً هلاک گردد و تخدیر در اعضای ظاهره یا امعا عند الضرورة کنند و اما تخدیر اورام قلب و کبد و دماغ البته نباید کرد و در ورم معده خلاف است که تخدیر او در اورام شدید جائز است یا نه و اولی ترک تخدیر او است بعض متاخرین می نویسند که در ورم حار کبد و عضلات آن و ورم ماساریقا اول فصد باسلیق نموده در ابتدا مروق برگ کاسنی عنب الثعلب هر یک سه توله با سکنجبین قندی دو توله بدهند و هر روز یک یک توله آب می افزوده باشند تا هفته دوم ابتدا

گل بنفشه کاسنی کشنیز سبز مکوه برگ بارتنگ و شاخ انگور و برگ گلاب و گل سداگلاب و صندلین هر یک هفت ماشه زعفران پنج ماشه ضماد نمایند تا روز چهارم و بعد از ان محللات مثل بابونه و سنبل و اذخر و افسنتین و اکلیل و غیره تا روز هفتم بیفزایند غذا آش جو با شربت نیلوفر دهند و اگر تحلیل نشود بروز ششم جهت تلیین طبع و تحلیل ورم خیارشنبر ترنجبین هر یک هفت توله شیرخشت چهار توله شربت دینار چهار توله گلقند پنج توله روغن بادام هفت ماشه دهند و در وقت سابق رسند غذا وقت شام اسفاناخ و نخود آب مسلم با برنج و بجای آب عرق کاسنی و گلاب برابر دهند و صبح آن شیره کاسنی و خیارین و مغز تخم کدو هر یک نه ماشه و تخم خرفه چهار ماشه شربت بنفشه چهار توله اسپغول نه ماشه پاشیده بنوشانند ترنجبین تا دوازده روز بعمل آرند تا مقصود حاصل شود و در نه روز نشاید هم مطبوخ مناسب و شربت ورد و سنا اسهال آورند و در روز هفتم هم قرص زرشک سه ماشه و شربت بزوری بارد دو توله سرشته بلیسند و عرق هندبا و مکوه هر یک چهار توله شربت کشوث دو توله بنوشند و هر روز یک یک توله عرق و اندک اندک شربت افزایند غذا گوشت حلوان با برگ هندبا و مکوه و یا اسپناخ با نان تنوری دهند و بعد از هفته عرق و شربت بدستور یکجا اضافه نموده هر روز بکاهند تا بمقدار اول آید پس موقوف نموده تا مدت دو سه هفته پرهیز نگذارند تا از نکس ایمن گردد و چون بعد زوال ورم اندکی سرفه باقی ماند این حب دهند تخم کاسنی سه توله تخم کاهو مقشر مغز تخم خیارین و کدو شیرین و بهدانه هر یک یک توله کثیرا رب السوس هر یک نه ماشه زرشک یک نیم توله انار دانه ترش دو توله نبات هفت توله کوفته بیخته بلعاب اسپغول سرشته حبها بقدر نخود ساخته در دهان دارند و ترشی درین سرفه منع نیست و ایضاً درین ورم قرص زرشک کبیر همراه نقوع زرشک هفت ماشه تمر هندی دو توله انار دانه چهار ماشه آلو بخارا ده دانه گل نیلوفر تخم کاسنی کوفته هر یک شش ماشه شب در آب کاسنی سبز و آب مکو خیسانیده صبح مالیده صاف کرده شیره خیارین شش ماشه شکر سفید یا شربت نیلوفر دو توله داخل کرده دهند و گاهی شیره مغز تخم کدو شیرین و شیره تخم کاسنی می افزایند و در ابتدا گل بنفشه برگ خرفه برگ بارتنگ گل سرخ سوده ضماد نمایند و بعد از سه روز آرد جو گل خطمی سفید گل بنفشه ضماد کنند و بعد هفت روز اگر حرارت باشد بابونه بیفزایند و بعد از انحطاط از قابضات کم نمایند و محللات گل بنفشه خطمی بابونه گل سرخ با آب مکوه ضماد کنند

علاج ورم جگر صفراوی

آنچه در دموی گذشت بعمل آرند مگر در آنجا بفرط اخراج خون و درینجا بکثرت تبرید حاجت افتد و ایضاً اشربه بارد و رطب که در ان قبض نبود چون شربت نیلوفر و شربت آلو همراه سکنجبین باید داد و بقول جالینوس شربت اجاص و ازین نوع خود هم تجربه است و کذلک شربت عناب و نقوع زرشک و بر جگر مثل آرد جو و صندل و گلاب و آب کاسنی و سرکه ضماد نمایند و اگر حرارت شدید باشد اندکی کافور بیفزایند و آنجا که ورم مقعر بود و اسهال بماء الفواکه و چار گل یعنی گل بنفشه و گل نیلوفر و گل سرخ و گل خطمی همراه فلوس خیارشنبر و روغن بادام مناسب است و دست از ادرار کوتاه دارند و ایضاً بهترین مسهل برای ورم مقعری آب کاسنی و ماء القرع و ماء الخیار بمغز خیارشنبر و ترنجبین و شیرخشت و گلقند ترکیب حاجت است و اگر مناسب دانند درین اندکی ریوند داخل کنند و شربت دینار ازان اولی و ا در عمل است و گاهی نقوع می کنند در آبهای بقول بارد یا مطبوخ مینمایند گلهای مناسب و ایضاً در ورم صفراوی تخم کاسنی شش ماشه گل بنفشه گل نیلوفر هر یک چهار ماشه نبات یک توله و ضماد صندلین گل سرخ بنفشه عنب الثعلب در ابتدا نافع و برای تلیین طبع تمر هندی سه توله پوست بیخ کاسنی یک توله در عرق کاسنی پاو سیر خیسانیده مالیده صاف نمایند و ترنجبین شیرخشت هر یک چهار توله حل کرده بدهند یا برای اسهال تمر هندی سه توله تخم کاسنی پوست بیخ کاسنی عنب الثعلب هر یک شش ماشه جوشانیده صاف نموده شیرخشت ترنجبین هر یک چهار توله حل کرده دهند و آنجا که ورم محدب باشد دست از مسهلات باز دارند و بادرار اعانت نمایند بادویه مفتحه سده مثل کاسنی و خیارین و عنب الثعلب و بیخ کاسنی با سکنجبین را قبض هم روا ندارند و بهر رفع قبض حقنه لینه و شیر و با خفیف التلیین کفایت کند و اگر با ورم اسهال باشد و بقبض حاجت آید قرص مذکور در علاج ورم دموی بکار برند و نزد فرط حرارت آب حی العالم آب بارتنگ و آب کشنیز تر و ماء القرع و ماء الخیار دهند و اگر حاجت تبرید زیاده افتد قرص طباشیر ساده یا کافوری استعمال نمایند اقوال بعض مهره بوعلی سینا نوشته که علاج حمره قریب از علاج فلغمونی است ولیکن واجب است که اسهال و ادرار برفق تر باشند و تخمیر کیه مائل تر ببرودت بود و بر جگر ادویه مبرده برف نهند و مدام تجدید او نمایند تا آنکه مریض غوص برودت دریابد و ضماد از نیلوفر و آب کاهو و آب بهی و صندل و کافور و مانند آن سازند و در ان مهالکن مسخنات

استعمال نکنند ابو منصور گوید که بعد فصد باسلیق و لزوم ماء الشعیر و آب کاسنی و عنب الثعلب و خیارشنبر و کاهو و خرفه و تخم [illegible] و کدو و خیار و غیره
بماء الشعیر غلیظ و بقول اسلوق سطبیب با اندک سرکه و روغن بادام و کشنیز سبز و خشک نافع بود و چون تپ و حرارت ساکن شود [illegible] بس که در علاج ورم دموی
در قول شیخ مسطور باشد با سکنجبین ساده یا بزوری بدهند و ضماد در ابتدا صندل و گل سرخ و کافور و گلاب با پارچه تر کرده سرد نموده بجگر نهند و هرگاه گرم شود و
تبدیل آن نمایند و در [illegible] گل سرخ بنفشه صندل هر یک چهار درم کافور زعفران هر یک نیم درم کوفته بیخته روغن گل و آب کدو و [illegible] و آب خرفه و سویق
عدس و کعک سوده ده مثقال آمیخته در صیف سرد و در شتا گرم کرده ضماد نمایند اگر با ورم اسهال باشد [illegible] بنهند بعد از آن آب سویق جو [illegible] نمایند
و بهی و گل سرخ در آب بپزند تا مهرا شود و سوده ضماد کنند و اگر حرارت اندک باشد اندک شراب قابض داخل کنند و یا در شراب تخم [illegible] سوده [illegible] تا قوت او
اخذ کنند پس گل مختوم و کشنیز و سنبل و زعفران آمیخته ضماد کنند که از آن قوی تر نیست ابن الیاس گوید که هر صباح جلاب از تخم کاسنی سه درم نیلوفر چهار درم
و شکر سفید یا ترنجبین ده درم بنوشند و اسهال طبیعت بطبوخ فواکه یا مطبوخ هلیله یا منقوع [illegible] خشت و ترنجبین هر واحد ده درم یا افلوس خیارشنبر ده درم
کنند و غذا ماء الشعیر [illegible] سازند و تضمید کبد در ابتدای ورم بصندلین و نیلوفر و گل سرخ و عصاره مامیثا مساوی سائیده در آب کاسنی یا آب حی العالم سرشته
ضماد نمایند و چون از ابتدا تجاوز کنند رادع ترک نمایند و این ضماد [illegible] در ابتدای ورم صفراوی و دموی نافع برگ عنب الثعلب برگ کاکنج [illegible] گل سرخ تازه
یا بنفشه تازه صندلین سائیده با آب حی العالم سرشته ضماد کنند ابو الحسن گفته که علاج ورم صفراوی شرب ماء الشعیر و آب انار [illegible] و شیر [illegible] سکنجبین کنند
و اگر طبع قبض باشد تحریک او باب تمر هندی و جلاب نمایند یا آب کاسنی با ترنجبین [illegible] تقویت جگر [illegible] و ضماد [illegible] صندل و کافور و گلاب کنند و
غذا مزوره آب حصرم و ورم خربوزه مرغ با آب سماق سازند طبری گوید که [illegible] فلغمونی [illegible] سبب فاعل او صفرا است
که از مراره بسوی کبد رجوع میکند و [illegible] سدد در عروق [illegible] فلغمونی [illegible] اگر قوی باشد استفراغ اطلاق
یا بمنقیه او با این طبیخ کنند تخم کشوث تخم کاسنی تخم کاهو هر واحد ده درم عنب الثعلب برگ اسپغول هر واحد [illegible] تمر هندی منقی [illegible] درم آلو بخارا
سی عدد و پوست هلیله زرد پنج درم گل سرخ و بنفشه هر واحد سه درم مویز منقی ده درم همه را [illegible] بپزند تا مهرا گردد بعده صاف کرده هشتاد درم
از آن گرفته هفت درم مغز فلوس در آن مالیده و سه طسوج سقمونیای مشوی [illegible] آمیخته بنوشند [illegible] سرکه و شکر [illegible] نمایند
و کاهو و کاسنی و مغز خشخاش و مانند آن مسلوق بخورند و [illegible] موضع سدد [illegible] اگر [illegible] باشد چیزی
از قابضات مثل سیب ترش و به [illegible] بدهند تا عروق تنگ گردد و مراره [illegible] کبد [illegible] علامات سدد [illegible] موضع [illegible]
که قی صفراوی کم و اسهال آن بیشتر گردد [illegible] چون استفراغ [illegible] و بالعکس چون سدد در [illegible] اسهال صفراوی کم بود
و از آنچه علاج این علت کبد بدان کنند چون قاروره متوسط الحمرة باشد [illegible] آب [illegible]
صاف کرده ده درم سکنجبین ساده در بلد حار [illegible] و اگر احتمال کنند سکنجبین بزوری [illegible] مفتح سدد [illegible] آنچه [illegible]
نماید و اگر چه سکنجبین [illegible] از استعمال او [illegible] نمایند [illegible] استعمال کنند
و اگر احتمال استفراغ [illegible] کنند این حقنه [illegible] ماء الشعیر [illegible] و آب برگ اسپغول [illegible] هفت درم شکر سفید سه درم
روغن بنفشه ده درم بدفعات متوالی حقنه کنند تا آنکه زردی چهره و چشم [illegible] و التهاب تخفیف یابد ترک استفراغ او کنند و [illegible] کبد او
باین ضماد نمایند بگیرند [illegible] ده درم برگ اسپغول برگ [illegible] هر واحد [illegible] گل سرخ کشوث هر واحد [illegible] درم همه را [illegible] آب برگ عنب الثعلب
بپزند تا مهرا شود و [illegible] گردد بعده [illegible] پارچه [illegible] گل سرخ گلنار
هر دو ده درم [illegible] مامیثا سه درم فوفل دو دانگ [illegible] کافور [illegible] همه را [illegible] سائیده [illegible] ضماد کنند اگر [illegible] مریض
سرخ نباشد و این صالح ترین ضماد است که در فلغمونی کبد استعمال کنند و هرگاه در مریض علامات خون ثابت شود و فصد باسلیق [illegible] ابو ماهر [illegible] دیدم

کرد و فلغمونی کبد شیر زنان بعصارهٔ انبر باریس و سکنجبین و قرص آن بدون مصطکی و زعفران بخورانند و چون این ذکر نمودم خواص علاج بحسب موضع کبد بیان میکنم اگر ورم در حدبهٔ کبد باشد در علاجش آنچه مدر بول باشد مثل سکنجبین و بزور مانند تخم خیارین و کدو و شیرین افزایند و اگر در مقعر باشد در معالجه اولیین طبع زیاده کنند و چون ضماد کبد نمایند ترک بضماد از مقعر به کنند و اگر ورم در جمیع کبد باشد از هر دو طریق علاج طریقی جامع غرض همه ترکیب دهند تا و علاج حمره آنست که در ورم دموی مذکور شد و علاج فلغمونی و حمره واحد است الا در حمره اخراج خون زیاده کنند چنانچه در فلغمونی استعمال عفص زیاده میکنند بعضی متأخرین می نویسند که در ورم صفراوی قدری خون گرفتن نیز جائز است بعد از ان شربتهای سرد و ترش که در ان قبض نبود با شیرهٔ بزور بارده دهند مثلاً شیرهٔ خیارین و کاسنی و گل بنفشه هر یک نه ماشه شربت آلو با تمر هندی چهار توله دهند و غذا ماالکب و کشنیز سبز که با تمر هندی ترش ساخته باشند با برنج خورانند و از آرد جو و صندل سفید و برگ کاسنی و زرورد و حضض هر یک هفت ماشه بگلاب و سرکه ضماد کنند و اگر ضرورت باشد کافور اندکی با زعفران بیفزایند و روز ششم نقوع آلو و یا فواکه طبع را بگشایند تا دو سه مرتبه و اگر ورم تحلیل نیابد روز شانزدهم مطبوخ بلیله شربت ورد کرده دهند و قرص طباشیر کافوری یا زرشک کافوری یا علوسخان سه ماشه با عرق کاسنی نه توله شربت نیلوفر چهار توله بدهند و اگر کاسنی سبز بدست نیاید تخم کاسنی کفته نیم توله نیم کوفته شب در گلاب و عرق کاسنی و نیلوفر هر یک نه توله خیسانیده صبح صاف نمایند هفت بار مثل [illegible] مالیده و یا نقوع زرشک بدهند

علاج ورم جگر بلغمی

اگر ورم در مقعر باشد مطبوخ از تخم کاسنی تخم خطمی پرسیاوشان هر کدام چهار درم بادیان بابونه اذخر تخم کرفس یکدرم مصطکی نیم درم جوشانیده صاف نموده گلقند کهنه و سکنجبین عسلی هر کدام یک اوقیه مالیده بدهند و نخوداب و شوربای چوزه مرغ با دارچینی و شبت غذا سازند و بادیان حاره همچون روغن یاسمین و روغن بید و انجیر جایگاه ورم مستغرق دارند و ضماد استعمال بکار برند و با بادیان اصل السوس هر یک شش ماشه عنب الثعلب چهار ماشه تا شه دو توله جوشانیده بدهند و تنقیه بمسهلات مناسب مثل حب ایارج کرده تقویت معده و جگر بجوارشات مقویه و گلقند نمایند و تریاق نیم ماشه و مومیائی نیم ماشه نیز مقوی و نافع است و مسهلات مثل بیخ کرفس بیخ بادیان بیخ اذخر هر یک شش ماشه فقاح اذخر برگ غافث زوفای خشک هر یک چهار ماشه انیسون پودینه غاریقون هر یک سه ماشه مویز منقی ده دانه انجیر زرد سه دانه تربد سفید شش ماشه قنطوریون دقیق چهار ماشه جوشانیده صاف نموده شربت بزوری چهار توله حل کرده بدهند و یا سکنجبین شربت شکر سرخ نموده حقنه کنند که اجزای حقنه حاده نیز بهتر است و اگر از ایارج فیقرا یکدرم و غاریقون نیم درم حسب ساخته شب فرو برند و صبح بدرقه مطبوخ بنوشند نافع تر باشد و بعده برقرص افسنتین یا قرص ریوند سکنجبین بزوری و ماء الاصول دو درم نمایند و زراوند و اکلیل الملک و گل سرخ و تخم کتان بسایند بگلاب سرشته نیمگرم ضماد نمایند و ایضا مشک و زعفران بروغن سوسن حل کرده بر جگر طلا کردن نیکو ترین طلیها است و مومیائی نیم درم و گل و زیاده با قند سیاه پیچیده خوردن و صبر و زنجبیل بر جگر ضماد کردن در ورم بلغمی بعد تنقیه مفید نوشته اند و ایضا خردل با انجیر گاو طلی کردن و بران مداومت نمودن و غذا قبل از تنقیه نخوداب یا نبوباش با شیرهٔ بادام جیری نتوان داد و بعده تیهو و دراج با نخود و زیت و مری و زیره و دارچینی پخته بدهند و اگر ورم در حدبه باشد مدرات دهند چون طبیخ انیسون و بادیان و بیخ کاسنی و تخم کرفس و نانخواه با سکنجبین بزوری حاره و اگر صرف بادیان تخم کرفس هر یک چهار ماشه در آب کاسنی مروق ده توله جوشانیده دهند نیز مفید بود و دیگر مدرات حاره که در سده جگر مسطور شد استعمال نمایند و جهت تسخین جگر بعد تنقیه با سهال یا ادرار در ورم مقعری و حدبی قرص از گل سرخ و انیسون و تخم کرفس و فقاح اذخر و مصطکی و سنبل و اسارون و ریوند و لک منقی و قوه و زعفران ساخته بدهند و اگر ورم کبد بلغمی با تب مزمن و سرفه و ورم پایا در دو اد مار کثیر از رطوبت جگر بود بعد مسهلات و تدابیر معموله برعایت ورم احشا قرص گل صغیر سوده چهار ماشه بگلقند دو توله سرشته بخورانند و عنب الثعلب اصل السوس پرسیاوشان جوشانیده شیرهٔ خار خسک شش ماشه شیرهٔ بادیان چهار ماشه شربت بزوری معتدل دو توله خاکشی چهار ماشه پاشیده بنوشانند و ضماد معمولی کنند روز دوم برای تسکین شیرهٔ اصل السوس شیرهٔ عنب الثعلب شیرهٔ تخم خیارین هر یک چهار ماشه عوض جوشانده دهند باز برای تقویت معده و جگر که بسبب حصول برودت از زمان مرض هر دو خراب شوند قرص زرشک صغیر چهار ماشه نوشند اروی عماد

شش ماشه سرشته همراه عنب الثعلب بادیان زیره سفید هر یک چهار ماشه زوفای خشک گل بابونه هر یک سه ماشه جوشانیده شربت دینار قوزه ایکتوله داخل کرده بدهند و بجهت آخر روز سکاهی بادآورد و عنب الثعلب هر یک چهار ماشه تخم خربزه شش ماشه جوشانیده گلقند آفتابی دو توله بدهند و درین طبیخ که بجهت تب مزمن بلغمی و ورم جگر و سوء القنیه مفید است دوام نمایند و غرغره گل خطمی گشنیز خشک کوکنار هر یک چهار ماشه عنب الثعلب شش ماشه جوشانیده برای نزله اصل آرند

اقوال بعض ثقات سویدی گوید که شرب قصب الذریره و پوست بیخ غار نیم قیراط و حب الغار و دار فلفل و روغن بلسان و افسنتین و سنبل هندی و تخم کما و بیخ اثل در شراب جوشانیده و فرنجمشک و کذا شرب و ضماد بیخ اذخر و فقاح او و نعناع و مصطکی و فوه الصبغ و تخم کشوث و غافث و اسارون و ضماد برگ غار و تمام سبزه که پخته و اکلیل الملک هر واحد نافع ورم کبد بارد است شیخ می فرماید که درین محتاج استعمال ملطفات جالیه است و علاجش قریب از علاج سدد و از علاج دبیلات آماده نضج است و ادویه منضجه و مدره و مفتحه و ملطفه معلوم شده و باید که در اینها قوت قابضه مقویه عطریه باشد و از ادهان روغن بید انجیر و یاسمین و زنبق داخل کنند و ضمده از اینها بسازند و بهترین اضمده آن ضماد فولاد بیجون و مرهم فیلغریوس و مرهم اصطمخیقون و مرهم زرورست و دواء الکرکم و دواء اللک و مانند آن نفع می کند و بیشتر را درین منفعت عظیم است و قرص سنبل هندی و رومی و از اشربه شربت بزوری که بکمازریوس و جعده پخته باشند و از آنچه در آن نفع بسیار کند خصوصاً در آنچه قریب بصلابت باشد و ایضاً نفع باوجاع گرده و طحال را نماید دوای معمول بعض است باین نسخه بگیرند عنصل مشوی و سوسن آسمانجونی و اسارون و مو و فو و تخم کرفس و انیسون و سنبل الطیب و سلیخه و جند بیدستر و پودینه کوهی و زیره و پودینه نهری و دوقو و ابهل و عاقرقرحا و دار فلفل و جوز بوا و حماما و فرفیون و تخم خطمی و اسطوخودوس و جعده و سیسالیوس و تخم سداب و بادیان و پوست بیخ کبر و زراوند مدحرج و قرفه و زنجبیل و حب الغار و افیون و بزر البنج و قسط و نانخواه و کرویای سفید هر واحد یک جزو بعسل کف گرفته معجون سازند و استعمال کنند و این دوا معمول ثیوم برحی همین فعل کند بعینه بگیرند ثوم جبلیا نامی سفید و غافث و قسط و زراوند و کاشم و سیسالیوس و دار فلفل هر واحد سی درم تخم کرفس و اسارون و مو و فو و گزر بری و نانخواه و انجدان سیاه هر واحد پانزده درم برگ سداب خشک و پودینه کوهی و زیره و پودینه نهری و صعتر بری هر واحد ده درم جند بیدستر و بازرد و مر هر واحد دوازده درم این هر سه را بشراب حل کنند و باقی را بسایند و همه را خوب مخلوط سازند پس بعسل کف گرفته بسرشند و بنهند و بلااسدید و صاحب شفاء الاسقام می نویسند که علاج ورم بارد ملطفات و منضجات و محللات مثل شربت اصول و سکنجبین بزوری و شربت ملیون و روغن بید انجیر است و از قابض که حفظ قوت کند لا بد است و در ابتدا ادویه قابضه مقویه بر ادویه منضجه و ملینه غالب باشند بهر آنکه در ابتدای اورام بارده استعمال مبردات صرف بخوف تحجر جائز نیست و در اختلاط محللات را قوی کنند و بر محللات صرف اکتفا نکنند بلکه مقویات در آن اضافه کنند لیکن ادویه محلله بر قابضه مقویه غالب باشند و در اشربه و اضمده صاحب ورم بارد سنبل و فوه و لک و اسارون و زعفران داخل نمایند مثل این ادویه از مفتحات و مقویات کبد است و مسهل مثل حب ایارج مناسب است یا مطبوخ قرطم بسفایج هر واحد شش درم افتیمون و افسنتین و اصل السوس و تخم و پرسیاوشان هر واحد چهار درم و تخم خیارین و کاسنی و زرشک و غاریقون و تخم کرفس هر یک دو درم جوشانیده صاف نموده مغز خیارشنبر ده درم شکر یا گلقند یا ترنجبین بیست درم ریوند و روغن بادام هر واحد نیم درم یا اندکی زیاده از آن آمیخته دهند و اگر درین مطبوخ پانزده درم مویز منقی یا کشمش اضافه کنند احسن و انفع بود و جلنجبین و آبیکه در آن عود و مصطکی جوشانیده باشند بنوشند و اگر مزاج بارد باشد اندک شراب صرف را بهار بخورند و غذا نخود آب و قلیا و دراج بدارچینی و زیره بدهند مجوسی گوید که مداوات ورم بارد کبد آنست که قرص افسنتین یا قرص لک یا قرص ریوند و سکنجبین بزوری بدهند و اگر یکی ازین اقراص با آبیکه در آن حلبه و برگ کتان و بادیان هر واحد ده درم بیخ اذخر و فقاح او هر واحد پنج درم مویز منقی بیست درم انجیر سفید پانزده عدد در دو رطل آب جوشانیده باشند تا یک رطل بماند صاف کرده چهار اوقیه از آن گرفته و یکی ازین قرصها یک مثقال و روغن بادام تلخ و روغن بید انجیر هر واحد دو درم بدان اندازند نافع تر باشد و این قرص ورم کبد بارد را نافع گل سرخ پنج درم زرشک چهار درم انیسون تخم کرفس کوهی بیخ اذخر و فقاح او و سلیخه و قصب الذریره هر واحد سه درم مصطکی و سنبل و دارشیشعان و اسارون و ریوند چینی و فوه و عیدان الکرم و لک مغسول هر واحد دو درم و زعفران هر واحد یک نیم درم باریک

نسخه دوای معمول بعض

نسخه دوای ثیوم

نسخه قرص

سائیده بآب بادیان سرشته بوزن یک مثقال قرص سازند و آین قرص نیز مفید انیسون و تخم کرفس و نانخواه و افسنتین هر واحد سه درم فوه عیدان و لک منقی هر واحد دو درم ریوند چینی و مصطکی و سنبل الطیب هر واحد یکنیم درم عصارهٔ غافث و زعفران هر واحد درم همه را باریک سائیده و بشراب سرشته هر قرصے بوزن درم تا مثقال ساخته استعمال نمایند اگر ورم بارد رخو باشد باید که آین ماءالاصول بدهند پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر واحد ده درم بادیان تخم کرفس انیسون هر واحد چهار درم بیخ اذخر و فقاح اذخر و حشیش غافث و کماذریوس و کمافیطوس و شکاعی و بادآورد هر واحد پنجدرم مصطکی و سنبل الطیب و اسارون هر واحد یکنیم درم فوه عیدان و لک منقی و سلیخه و عیدان البلسان هر واحد یکنیم درم مویز منقی بست درم انجیر سفید ده عدد همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا بیک نیم رطل برسد و از آن چهار اوقیه صاف نموده دواء الکرکم یک مثقال و روغن بادام تلخ یکدرم در آن حل کرده بنوشند و اگر ورم رخو در جانب مقعر کبد باشد و در آن روغن بید انجیر یا جوزحل روغن بادام تلخ کنند تا اسهال طبیعت نماید و تضمید کبد با ضماد نسخهٔ مجففه نمایند و آین ضماد ورم رخو کبد را مفید سرگین ماده گاو و شبت و بابونه و خطمی هر واحد شش درم تخم کرفس و انیسون و نانخواه و کرویا و موم سفید هر واحد چهار درم بیخ اذخر و فقاح اذخر و صبر سقوطری و علک البطم و راتینج هر واحد سه درم ناردین افریطی و سنبل الطیب و مصطکی و زعفران هر واحد دو درم بورهٔ ارمنی و نطرون هر واحد یکنیم درم موم را بروغن ناردین یا روغن قسط گداخته علک و راتینج در آن حل کنند و باقی ادویه خوب آمیخته بر کبد ضماد کنند و ایضاً بضماد اصطمخیقون یا ضماد و یا سغربیطون تضمید نمایند و غذا نخود آب با زیره مصول یا تیهو یا دراج معمول اسفیدباج یا مطجن زیت و مری و دارچینی و زیره سازند و از بقول نعنع و بادرنجبویه و سداب و کرفس اجازت دهند و از جمیع فواکه و البان و حبوب منع کنند مگر مویز و شیرین یا انجیر اندک دهند و بار العسل و خندیقون و شراب عتیق خود و گاه گاه جوارش شکر و جوارش عنبر بقدر حاجت بدهند حکیم جالینوس گوید که اول استفراغ ماده باین ترتیب نمایند که ایارج فیقرا درم غاریقون درم حب ساخته در شب وقت خواب بخورند و بخسپند و صبح آین مطبوخ بنوشند بلیله اسیاه بلیله کابلی هر یک ده درم بیخ کرفس بیخ بادیان هر یک سه درم غافث چهار درم افسنتین پنجدرم تخم کشوث سه درم انیسون دو درم سنبل نیم کوفته پنجدرم ریوند چینی نیم مثقال مویز منقی بست درم همه را بسه کوب بپزند و صاف نموده بست درم فانیذ و سی درم ترنجبین در آن حل کنند و باز صاف نموده بنوشند و این قرص نافع است نسخهٔ آن همان قرص دو درم است که در قول مجوسی گذشت و اگر ورم در جانب محدب بود ماءالاصول بروغن بادام تلخ و شیرین دهند و اگر در جانب مقعر بود مطبوخ افسنتین با روغن بید انجیر بدهند تا طبع نرم کند و باقی علاج از آنچه در شماره در علاج سوء مزاج بارد جگر گذشت محمود گوید که هر صباح جلاب از اصل السوس و عنب الثعلب هر واحد سه درم بادیان دو درم و شکر سفید ده درم بدهند و غذا مزوره ماش نخود و مغز بادام سازند و استفراغ بدن بحقنه حاده که در باب قولنج بیاید باید کرد و یا گیرند سنا پنجدرم و بادیان و انیسون هر واحد سه درم و شکر سفید ده درم جوشانیده صاف نموده معجون خیارشنبر پنج مثقال تا هفت مثقال مالیده سحرگاه بنوشند و غذا در آخر روز مزوره نخود و مغز قرطم دهند و یا کیان خورانند اگر قوت ضعیف باشد بعد از آن تسخین و تجفیف معده بمعاجین و اقراص حار یابس کنند و اطریفلات و سکنجبین بخورانند نجندی گوید که هر صبح آبیکه در آن حلبه و تخم کتان و بادیان و بیخ اذخر و مویز منقی جوشانیده باشند روغن بادام تلخ داخل کرده بنوشند بعده تسخین و تجفیف کبد بمعاجین مثل اثاناسیا و دواء المسک تلخ بعصارهٔ کرفس نمایند و اگر ورم بسیار رخو باشد ماءالاصول بیک مثقال دواء الکرکم و روغن بادام تلخ بدهند و اگر حاجت باخراج ماده افتد معجون خیارشنبر هفت مثقال در ماءالاصول حل کرده بنوشانند و جوارشات دهند بعضی می نویسند که در ورم بلغمی اگر در مقعر بود اول طبع بحقنه حاده علوی خان بکشایند و اگر کاره باشد جهت نضج و تحلیل ورم این مطبوخ دهند پوست بیخ کاسنی و بادیان هر یک نه ماشه اذخر انیسون افسنتین هر یک سه ماشه عنب الثعلب یکتوله مویز منقی دو توله گلقند چهار توله و غذا نخود آب بچه مرغ و یا نخود ماش مسلم تا روز هفتم و روز هشتم حب غاریقون علوی خان نه ماشه و مطبوخ افسنتین تربدی تنقیه کنند و روز نهم مطبوخ سابق باضافه شربت افسنتین سه توله عوض گلقند حرف نه ماشه پاشیده دهند و بعد از تنقیه قرص ریوند سه ماشه و یا افسنتین و رود دواء اللک و یا دواء الکرکم نه ماشه با عرق افسنتین دهند و در ورم حدبی ماءالاصول پوست بیخ بادیان اصل السوس و

نسخهٔ ماءالاصول

نسخهٔ ضماد

نسخهٔ مطبوخ

پوست بیخ کاسنی اذخر هریک نه ماشه سنبل افسنتین بیخ کرفس هریک هفت ماشه انیسون تخم کشوث هریک چار ماشه تخم خربزه تخم قرطم هریک یکتوله با شربت اصول علو بیخان چار توله سه چهار روز داده روز پنجم برای ادرار تلیین ریوند چینی نه ماشه مویز منقی دو توله خیارشنبر ترنجبین هریک هفت توله شربت دینار چار توله روغن بادام هفت ماشه بیفزایند و روز ششم قرص زرشک ریوندی علو بیخان سه ماشه در شربت کشوث یکنیم توله انجیته باشیره بادیان و قرطم و تخم خربزه هریک نه ماشه و انیسون هفت ماشه و الایچی کلان پنج عدد شربت بزوری چهار توله تودری نه ماشه بدهند. و غذا نان تنوری با شوربای کبک و گنجشک و روز هفتم حب ریوند سید اسماعیل خورانند و صبح مسهل دهند همین نمط سه چهار روز عمل آرند و اگر اندکی از ورم باقی ماند این ضماد سازند زر سنبل الطیب اذخر تخم مویز دارچینی هریک هفت ماشه و این دوا دهند قرص افسنتین ریوندی علو بیخان سه ماشه در شربت فطوریون یکتوله دو مروق بادیان و بادرنجبویه هریک چهار و نیم توله شربت کشوث دو توله و هر روز مروق یکنیم یکنیم توله و شربت یکتوله اضافه نمایند تا یک هفته و بعده هر روز بجا آیند و غذا بدستور دهند و چون از ورم کهنه گردد و منجر باستسقای لحمی گشته بهلاکت می انجامد طبری نوشته در ورم رخو و لااستفراغ باین حقنه نمایند بابونه اکلیل الملک شیح قیصوم برگ زیتون خار خسک برگ تمام هر واحد کف پرسیاوشان و مادوران برگ بنفشه هر واحد حفنه قرطم زیرکتان حلبه تخم شبت برگ سداب هر واحد ده درم سبوس گندم خطمی هر واحد کف کبیر این همه در صره بسته جو غیر مقشر کوفته کف کبیر همه را بپزند تا مهرا شود و مثل حسو گردد پس صاف نموده هشتاد درم ازین گرفته در هاون اندازند و بران سه درم روغن سداب و سه درم روغن خروع و یکدرم روغن ناردین و یکدرم روغن قسط و نمک سرشت سوده بران ریخته دو دانگ بریزند و همه را در هاون حل کنند و نیمگرم کرده برنهار حقنه کنند و بعد سه ساعت طعام بخورند باین طباهجه بگیرند سینه قنابر و بنایک کوفته زیت بپزند و اندک آب بران ریزند و اندکی بیخ گندنا نامی نبطی دران اندازند بخورند و بران اندکی شراب کهنه بنوشند و اگر تا نضج طعام صبر کرده بنوشند بهتر است و اگر بشیر بزی میل طبع باشد بعسل کف گرفته اندکی پسته و مغز بطم و اندکی نارمشک اندازند بدل شیر بزی بخورند و از ان کثرت نمایند و تا سه روز رخصت داده هر روز ده درم سکنجبین عسلی بدهند و غذا بدستور دهند و اگر قنابر یافته نشود لحم دیگر طیور صغار یا قلیه محرقه گوشت حمل صغیر بدهند و در ریختن مری نبطی بران باک نیست و بعد سه روز اعاده حقنه مذکور کنند و در ایام رخصت امر بریاضت و دخول حمام نمایند و چون سه بار حقنه کردند تنقیه بسیار و باین ضماد کنند قصب الذریره دو درم مصطکی دو ثلث درم سنبل نیم درم صبر درم درم سائیده و موم و روغن ناردین گداخته آمیخته ضماد نمایند و بر پارچه طلا کرده بر کبد بندند و چون ورم کبد رطوبی سودوی به تهیج پاها و چهره گردد یقین کنند که ورم ابتدا بتحلیل نموده و در معالجه اتمام اصول جگر گرگ زیاده نمایند و در وزن غذا اندکی افزایند و بر اقل ما یمکن بدان اقتصار کنند و اگر باین ورم در بعض اوقات التهاب بود و قوت او مساعدت کند فصد باسلیق باک نیست که فصد این رطوبات حاصل در کبد را بجر صالح خارج می کند و از کبد تخفیف می یابد و دیدم که ابو ماهر فصد صاحب ورم رخو کبد نمیکرد دیگر چون در قاروره رسوب شبیه بنزاق سپید دید و حجم ورم صغیر بشد و قوت علیل صلاح می یافت و خواب دائم آنرا عارض میگردید پس فصد می نمود و صحت از فصد درین حال واقع میشد لیکن واجب است که فصد در غایت حذر از خطا درین حال بود چه اگر دران خطا کنند خیانت عظیم بر مریض کرده باشند و اگر تحلیل ورم مشکل گردد این قرص با سکنجبین عنصلی بدهند و ابوماهر با سکنجبین شربت سیب ساده خوشبو مضاف میکرد و نسخه قرص اینست ریوند یکنیم درم مقل [illegible] دو درم اسقولوقندریون یکنیم درم تخم کشوث سه درم ایرسا یکدرم قاقله صغار دو ثلث درم دارچینی دو ثلث درم زوفای خشک دو درم تخم کرفس انیسون بادیان هر واحد یکدرم و دو ثلث مصطکی دو درم زعفران یکنیم دانگ سائیده در آب برشته بر قرصی بوزن دو درم ساخته در سایه خشک کنند و هر روز یک قرص با پانزده درم سکنجبین و شربت سیب بخورند و اگر از نوشیدن شراب آن مانع نباشد مفید بود

علاج ورم جگر سوداوی

قرص زرشک با مطبوخ گاوزبان و بادیان و حشیش غافث و گلقند بدهند و یا دواء الکرکم با مطبوخ بیخ کرفس بیخ بادیان هر کدام دو درم بیخ اذخر قسط هر کدام دو دانگ افسنتین اسارون غافث بیخ کبر هر کدام نیم درم حلبه یکدرم مویز منقی بست درم اکلیل الملک یک مثقال جوشانیده صاف نموده یکمثقال

روغن بادام تلخ داخل کرده دهند و از معاجین تریاق اربعه و اثاناسیا بغایت سودمند است و طبیخ زوفا در انجا که حرارت نباشد عجیب النفع است و تخم کاسنی کوفته شاهتره قصب الذریره هر یک شش ماشه اصل السوس عنب الثعلب سنبل الطیب هر یک چهار ماشه جوشانیده شربت بزوری معتدل دو توله داخل کرده نیز در مزاج بارد نافع است و کذا بادیان تخم کاسنی تخم کرفس گاوزبان جوشانیده نبات داخل کرده بدهند و در مزاج حار تخم کاسنی گل سرخ مویز منقی شاهتره عناب گل نیلوفر در عرق بادیان جوشانیده نبات سفید داخل کرده دهند و بهر تحلیل ورم مرهمی که از چربی مرغ و مغز ساق گاو و [illegible] ساخته باشند ضماد نمایند و دیگر ضمادی که مراهم ملین صلابات مثل آرد حلبه و تخم کرنب و انجیر و مقل و اشق و اکلیل و سداب و سنبل الطیب و موم و روغن حلبه و بدستور مقرر باهم سرشته بر جگر ضماد کنند و باشیای خوشبوی قابض مثل گل سرخ و صندل و سنبل تقویت دهند و بعد نرمی صلابات و نضج ماده بماء الاصول و سکنجبین بزوری و عنصلی تنقیه ماده نمایند مطبوخی از افتیمون و سنا و بادرنجبویه و اصل السوس و گاوزبان و تخم کاسنی ساخته باشند بشکر شیرین کرده بدهند و معجون نجاح تنها و همراه همین مطبوخ نیز سودمند است و باشد که بقصد حاجت آید و نفع او بسرعت ظاهر گردد و بعد از تنقیه دواء الکرکم و اثاناسیا و قرص مقل و قرص زرشک کبیر دهند و انجا که در مزاج حرارت باشد در دوا و غذا مراعات و حمیه ضروریست و دیده اند که شش ماشه همراه شیر شتر چهار دام و شهد شش ماشه بصورت عدم حرارت و صلابت جگر معمول است و اگر صلابات کبد و معده با سرفه و تپ بود اصل السوس عنب الثعلب گاوزبان تخم خطمی تخم کاسنی پوست بیخ کاسنی هر یک شش ماشه در آب کاسنی سبز مروق جوشانیده صبح خام مالیده گلقند سه توله داخل کرده بدهند و ضماد از مصطکی سه ماشه سعد کوفی گل بابونه عنب الثعلب هر یک چهار ماشه کوفته بیخته مغز فلوس خیار شنبر شش ماشه روغن گل توله آمیخته بر شکم نمایند و اگر بعد مسهلات تپ و در جگر اندکی صلابت و رنگ چهره زرد بود قرص طباشیر زرشکی بی ریوند چهار ماشه خورده شیره خیارین شش ماشه شیره تخم خرپزه شش ماشه نبات یکتوله نوشند و اگر ورم سوداوی با حمی مزمن و تیرگی رنگ چهره از اغذیه ناموافقه و از سوداویات و اسباب مختلفه سفر جنوب باشد مویز منقی ده دانه خیارین کوفته شش ماشه عنب الثعلب شش ماشه جوشانیده شربت بنفشه دو توله خاکشی پنج ماشه بدهند با گل سرخ چهار ماشه گل بنفشه تخم کاسنی شاهتره هر یک شش ماشه در جوشانده افزایند و گلقند دو توله بجای شربت کنند غذا دال مونگ بعده تخم خطمی شش ماشه گل سرخ چهار ماشه و دیگر اجزای مسهله افزوده مسهل دهند باز عنب الثعلب خطمی گاوزبان هر یک شش ماشه جوشانیده شیره خیارین شش ماشه شربت بنفشه دو توله خاکشی پنج ماشه دهند و بعد مسهل سوم عنب الثعلب شش ماشه بهدانه سه ماشه جوشانیده نبات یکتوله یا انگور پاشیده بدهند بعده شیره عنب الثعلب شش ماشه در عرق بادیان ده توله کشیده نبات یکتوله داخل کرده دهند و اگر صلابت معده و کبد باندک تهیج چهره باشد بعد مسهلات معمولی دبید الورد چهار ماشه خورده شیر شتر از چهار توله شروع کرده تا یاو سیر تدریج افزایند و تا چهل روز استعمال نمایند و یا دبید الورد پنج ماشه شربت بزوری دو توله عرق عنب الثعلب ده توله بدهند اگر فائده نشود شیر شتر همراه دواء الکرکم دهند و اگر گرمی کند یک دو روز موقوف دارند باز تنها دواء الکرکم چهار ماشه همراه شربت بزوری و عرقیات بدهند و ضمادات معمولی بکار برند و اگر در علاج عمل مسهلها خوب نشود و صلابت مانع عمل آن گردد و تپ پیدا شود اول گلقند دو توله سکنجبین یکتوله سرشته بخورند و تخم کاسنی کوفته شاهتره هر یک شش ماشه مویز منقی ده دانه بعرق شاهتره ده توله جوشانیده شربت بزوری دو توله خاکشی پنج ماشه نوشند باز قرص گل صغیر چهار ماشه سوده عوض گلقند و سکنجبین و شیره مغز تخم هندوانه شش ماشه شیره تخم خرپزه شش ماشه افزایند باز اگر اسهال باشد طباشیر یکماشه سوده در شربت انار شیرین یکتوله سرشته همراه شیره خرفه شیره مغز تخم هندوانه هر یک شش ماشه شربت به دو توله زهر مهره سوده یکماشه بدهند **اقوال حکما** سویدی تسوید نموده که شربت افسنتین بعسل قوام کرده و خمر که در ان افسنتین تر کرده باشند برای صلابت کبد مجرب من است و غافث و عصاره افسنتین و امقولو قندریون و اشق بسرکه و طباشیر بآب کاسنی و اذخر و اسارون و زوفا و عنب الثعلب و مصطکی و روغن بلسان حل کرده و کذا شرب عصاره غافث و عود چون هر روز یکدرم تا بست روز متواتر بخورند و پوست بیخ شجر غار و پوست بیخ بان یکدرم بسرکه ممزوج و کذا الک طباشیر و زراوند و سکنجبین عنصلی خوردن و تخم کاسنی و اشق بسکنجبین و عصاره خلاف و عصاره برگ صفصاف و کذا شرب و ضماد جوزبوا و طراثیث و تخم فنجنگشت و حب البان و نمام و لادن و آب کبر [illegible] و بابونه و اشق و عذبه و افسنتین

هر واحد نافع صلابت جگرست بوعلی نوشته که از ورم صلب کبد مستقر و مستحکم احدی صحت نمی یابد مگر آنکه علاجش در ابتدای آن کرده شود و قانون علاج او آنست که بعد تنقیهٔ بدن از اخلاط غلیظه بادویهٔ مرکب از عقاقیر که دران تلیین معتدل و تحلیل و تلطیف و اسخان معتدل و تفتیح سده غالب تر از تلیین و تقویت و قبض و عطریت بقدر محتاج الیه کمتر از آنچه معاوق هر دو غرض دیگر باشد باید کرد و اکثر چنین ادویه تلخی غالب و قبض اندکی باشد و این ادویه بطور مشروبات و ضماده و نطولات استعمال کنند و باید که اگر قبض طبع باشد تلیین باشیافهای خفیفه و حقنهٔ لینه خاصه نمایند و این فعل [illegible] و بزرکتان و علک البطم باوجود نفع آنها بورم می کنند و واجبست که بر اسهال باشیافهای شدید الحرارة اقدام ننمایند که الم پیدا کنند و اذیت افزاید و باید که تدبیر برجانب رطوبت کنند که آن معین تر بر تحلیل اوست اما ادویهٔ مفردهٔ نافع این مغز چلغوزه و مخها و شحوم معتدل مائل بحرارت است و در آن حلبه اندک تلیین با تلخی و قسط شدید المنفعت بود و چون ازان سه درم با شقاقل بطلا ممزوج یا شراب بخورند نفع بین کند و نفع می کند آنرا نوشیدن روغن ناردین یا روغن بلسان یا روغن قسط یا آبیکه دران سداب و افسنتین جوشانیده باشند و شربتی از روغن ناردین چهار درم بود و این را یک هفته استعمال کنند که نفع عظیم بخشد و از آنچه نفع می کند آنرا عصارهٔ شیح رطب است اگر چند روز استعمال نمایند و کذلک تخم فنجنکشت یکدرم در بعض اشربه و غافث یکدرم با آب کرفس یا بادیان یا کاسنی و بادرنگ خشک یکمثقال و طبیخ ترمس و گاهی دران سنبل تا نیم درم یا فلفل کمتر ازان داخل میکنند و بادام تلخ و شراب طبیخ شیح [illegible] نافع و پوست [illegible] و حب الغار و بیخ فوه و بیخ لوف و [illegible] سیاه [illegible] و کما فراسیون و کرفس سفید و از ادویهٔ مرکبه نافع آن این قرص مقل است گل سرخ ده درم سنبل الطیب دو درم زعفران مر مکی مصطکی هر واحد یکدرم قسط بادام تلخ هر واحد نیم درم مقل سه درم ادویه را بکوبند و مقل را در شراب حل کرده بیامیزند و قرص سازند شربتی سه درم بماء الاصول یا بطبیخ بزور و اگر حرارت باشد بآب لبلاب و کاسنی و امثالها و دوای اسقلیبیس [illegible] مجربست و نافع بجهت آنکه دران از اقسام ادویهٔ نافع این بر شرائط مذکوره است و نسخهٔ او اینست بگیرند کما فیطوس و فراسیون و تخم کرفس کوهی و جنطیانا و تخم فنجنکشت و زیرهٔ خرمی و خردل و تخم خیار و اسقولوقندریون و بیخ جاوشیر و [illegible] و فوه الصبغ و تخم کرنب و راوند و فلفل و سنبل هندی و قسط و تخم کرفس بستانی و تخم جرجیر و بقلهٔ یهودی و جعده و افیون و غافث و حب [illegible] مساوی بعسل سرشته شربتی ازان بقدر بندقه بشراب عسل بقدر دو قوانوس دانند و آنچه نفع می کند آنرا از ادویه الکرکمست و اثاناسیا و تریاق اربعه و سجزنیا همه نافع اند و از مرکبات ضعیف دران [illegible] ست که در باب دبیله ذکر یابد و مطلق ادویه که در علاج ورم بارد مذکور شد و چون هر روز قرص انبرباریس تا یک هفته با آب بخورند و از [illegible] درم تا دو درم شروع کنند نافع بود و اگر قدری آب جمع شود قرص [illegible] و شبرم بتدریج از ثلث درم تا یکدرم استعمال نمایند و جهد کنند که این در اسهال آنرا ابتلا نسازد و [illegible] نماید و از اشربه که بطریق مطبوخ نوشند اینست قسط و شاخ نانخواه و حلبه و مویز جوشانیده بوزن چهار اوقیه با یک اوقیه روغن بادام یا روغن جوز تازه بنهند یا مطبوخ از جنطیانا و افسنتین و اکلیل الملک و مویز و انجیر یا مطبوخ از زراوند و افسنتین و سداب و نقاح اذخر و مویز و حلبه یا مطبوخ ترمس و قسط و افسنتین بروغن بید انجیر [illegible] و از ضمادهای جیده برای این آنست که [illegible] رطب یا یابس مطبوخ بشراب عفص ضماد کنند یا سنبل بروغن [illegible] افسنتین مطبوخ با ضماد از آرد حلبه و انجیر و سداب و اکلیل الملک و نطرون تا بگیرند اشق صد درم و مقل بیست و پنجدرم و زعفران دوازده درم همه را سائیده بقیروطی موم و روغن [illegible] ضماده سازند یا ضماد از آرد حلبه و پشک بز [illegible] و کبریت و انجیر و سداب و از تدابیر جیده آنست که چون استعمال مشروبات و ضمادات کرده برجگر محجمه بلا شرط نهند بعد ازان ادویه که قوی تر در تلطیف و تحلیل باشند استعمال کنند و لزوم وضع [illegible] نطرون و کبریت زرد در سرکه [illegible] روز یا هفت روز نمایند بعد ازان طلا بجگر [illegible] در هر روز استعمال کنند [illegible] و اگر ورم عصیان کند طریق سفیده استعمال نمایند و چون ورم سرطان گردد امید صحت کمتر بود و چیزیکه نفع کند دوای اسقلیبیوس بغیر زهر و قرص است که در قرابادین مسطور است و اما اغذیه آنچه سریع الهضم باشد مثل زردهٔ بیضهٔ نیم برشت و مثل کشک شعیر و غذای صاحب سده کبد و شراب رقیق اندک [illegible] و از گوشت اجتناب کنند ابوسهل گوید که هرگاه در کبد ورم سوداوی حادث شود و باید که در ابتدا اضمادات ملینه بعد ازان آنچه ملطف و جالی و مفتح باشد

نسخهٔ دوای اسقلیبیوس

استعمال نمایند مثل افسنتین و حب البان و اسارون و سنبل هندی و رومی و زعفران و مصطکی و حب الفقد و بیخ فوه و بیخ فاوانیا و عصارهٔ غافث و روغن سنبل و روغن مصطکی و بیخ قنطوریون دقیق و بیخ بادرنگ و برگ او و تخم او و پوست بیخ فار و مطبوخ ترمس تلخ و جعده و ریوند چینی و لاک و کمادریوس و غاریقون و فوه بعضی ازین ادویه از خارج و بعض آن از داخل استعمال کنند و از ادویهٔ مرکبه دواء اللک و دواء الکرکم و اثاناسیا ست و اما ادویه که برای تلیین صلابت از خارج نهند مقل و اشق و مخ و شحوم اند چون باین ادویه مدر بول مثل دوقو و تخم کرفس و بادیان و فطراسالیون و کرفس رومی و انیسون و سیسالیوس بیامیزند و از ادویهٔ مقوی مثل شگوفهٔ انگور و گل سرخ و سنبل و روغن مصطکی و روغن سفرجل داخل کنند ابن عباس گوید که اگر ورم حادث در کبد ورم سوداوی یعنی

ف
نسخهٔ مطبوخ زوفا

صلب باشد باید که این مطبوخ زوفا دهند حلبه ده درم تخم کتان هفت درم پرسیاوشان و اصل السوس هر واحد پنجدرم تخم خطمی و خبازی هر واحد چهار درم انجیر سفید ده عدد زوفای خشک سه درم مویز منقی بست درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف نموده چهل درم از آن با نیم درم روغن بید انجیر و مثل آن روغن بادام تلخ نیم گرم بنوشند که عجیب النفع ست و اگر در آنجا حرارت بغیر تپ باشد صاحب این علت را با انجبین سکنجبین ساخته بقدر حاجت باندکی دواء اللک یا دبید الورد و مانند آن بدهند و اگر تپ نباشد شیر شتر که علف او از بادیان و کرفس و قیصوم در اول روز نمایند و در آخر آن آرد جو در تخم کرفس و بادیان آمیخته بخورانند و تا ده روز عمل آرند بعد از ان یک رطل شیر از ان بگیرند و با دو مثقال کلکلانج و یا هلیلهٔ کابلی و سیاه هر واحد چهار درم تخم کرفس انیسون بادیان هر واحد یکدرم باریک سائیده سه درم از ان با شیر مذکور بدهند و تضمید کبد باین ضماد نمایند حلبه تخم کتان هر یک ده درم میعهٔ سائله پنجدرم موم سفید شش درم پیه بط و ماکیان هر واحد هفت درم روغن ناردین بست درم پیه و موم و میعه را با روغن بگدازند و ادویهٔ دیگر با آن آمیخته بر جگر ضماد نمایند و اگر با ورم صلب حرارت باشد تضمید بضمادی نمایند که در ان بابونه و اکلیل الملک هر واحد یک جزو بنفشهٔ خشک دو جزو حلبه تخم کتان هر واحد نیم جزو مصطکی ربع جزو همه را باریک سائیده در روغن بنفشه و موم حل کرده ضماد نمایند و این ضماد نیز صلابت کبد را نافع ست صبر و مر و میعه و زعفران و سیسالیوس و بیخ سوسن و لادن و قردمانا و حماما هر واحد پنجدرم حب بلسان و عود بلسان و افسنتین و قسط هر واحد دو درم و نیم اکلیل الملک و بابونه و حلبه هر واحد سه درم کندر هفت درم موم نیم رطل بروغن بنفشه یک رطل و روغن ناردین ربع رطل شحم اردک و گوساله هر واحد نیم رطل گداخته ادویهٔ دیگر کوفته بیخته آمیزند و بر کبد ضماد نمایند سید اسمعیل و یوسف گویند که اماس صلب که در جگر افتد علاج کمتر پذیرد و غالب آنکه کهنه گردد و اگر زود دریابند امیدوار تر از کهنه باشد لیکن بدشواری علاج پذیرد و قانون علاج او آنست که اگر در بدن خلطی ردی باشد آنرا بحقنهٔ لین معتدل و شربهٔ مرقه کم کنند چون لعاب تخم کتان و طبیخ حلبه که مزلق و منضج و ملین ست بگیرند ده درم حلبه در ده استار آب بپزند تا ثلث بماند

ف
نسخهٔ طبیخ یوحنا

صاف کرده سه درم روغن بید انجیر داخل کرده بدهند و یوحنا بن سرافیون می گوید که این طبیخ سخت نافع ست مویز منقی سی درم انجیر خشک بست عدد عناب بست عدد بیخ کرفس سه درم بادیان انیسون هر یک دو درم حلبه حساک هر یک ده درم همه را علی الرسم بپزند و صاف نموده سه درم روغن بید انجیر و دو درم روغن بادام اندر انداخته بنوشند و بعد از ان حبی سازند از ایارج فیقرا و غاریقون و عصارهٔ غافث و نمک هندی و انیسون و با آب عنب الثعلب و آب کاسنی بخورند و علک البطم طبع را نرم کند و طبیخ تخم کتان و لعاب آن منضج ست و ملین و چلغوزه درین علت سودمند ست و پیه بط و پیه ماکیان و مغز ساق گاو خوردن و در ضمادات بکار داشتن ملین و منضج ست و برگ بادرنگ خشک کرده و بیخ او و آب کرفس و آب کاسنی و آب بادیان سود دارد و حلتیت نافع ست و نخود آب از نخود سیاه نافع و از ادویهٔ مرکب معجون گل و معجون نافع ست و نسخهٔ معجون گل در قرابادین ست بقدر نیم مثقال از ان با طبیخ زوفا بدهند و نسخهٔ طبیخ زوفا در قول ابن عباس مسطور شد و کذا طریق شیر شتر لیکن شکر هفت درم با شیر افزوده اند مصنف حاوی صغیر میگوید که در ورم سوداوی یابس هر صباح جلاب از بادیان و تخم کاسنی و تخم کرفس هر واحد سه درم و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم ترتیب داده بنوشند و غذا امزوره از زیرباج سازند و تا تلیین طبیعت مطبوخ افتیمون با حب اوریا بگیرند سنا هفت درم بادرنجبویه اصل السوس تخم کاسنی بادیان هر واحد سه درم همه را با شکر سرخ پانزده درم بجوشانند و صاف کرده معجون نجاح هفت مثقال در ان انداخته سحرگاه بنوشند اگر زمانه حار باشد و بعد طلوع آفتاب اگر بارد باشد

دور ات و روز غذا نخود آب و مغز قرطم خورند و اگر مریض ضعیف بود ماء الکیان بدهند و بعد از آن سکنجبین بزوری ده درم بقرص زرشک کبیر یک مثقال دهند یا بگیرند سکنجبین عنصلی ده درم بقرص لک یک مثقال با دواء الکرکم بدهند یا بگیرند آب بادیان و آب کاسنی و شکر سفید هر واحد ده درم و صبح بنوشند و تضمید کبد باین ضماد کنند حلبه تخم کتان موم پیه بط روغن بنفشه هر واحد ده درم کندر هفت درم اکلیل الملک بابونه هر واحد یک کف لادن حماما هر واحد سه درم کوفته کوفته و گداخته بروغن بنفشه آمیزند صاحب مغنی گوید که علاج ورم سوداوی بدواء اللک و ماء الجبن بسکنجبین کنند و غذا اسفیدباجات بلحوم جیده الکیموس مثل تیهو دهند و اندکی شراب بیاشامند و استفراغ فضول بمخرجات سودا نمایند بعض متاخرین می نویسند اگر مریض قوی الجثه و جوان باشد اول رگ باسلیق از جانب مخالف زنند و حقنه مخرج سودا الطبع [illegible] بگشایند و بفاصله سه چهار روز رگ اسیلم از جانب موافق کشایند و از شحم بط و مرغ و اوز و مغز قلم گاو و مغز نرماشه و سنبل الطیب و اظفار الطیب و اکلیل الملک و اشق و مقل هر یک چهار ماشه موم زرد سه توله روغن گل و بادام تلخ هر یک سه و نیم توله قیروطی ساخته استعمال کنند و چون اندکی نرم شود ماء الجبن بمعجون سنجاح و حب لاجورد و سفوف آن بمطبوخ افتیمون غاریقون علوبخان بدهند و بعد از آن اگر اندک باقی ماند شیر شتر با دواء الکرکم کبیر و کلکلانج فیروزی و سفوف سکبینج دهند طبری گفته که نظر کنند بسوی قوت علیل و سن و مزاج او و وقت سال و عادت و صناعت که ناهار نیز در معالجه مدخل است پس اگر فصد جائز بود فصد باسلیق نمایند چون احتیاج بفصد باشد و غذا زیرباجات تخذ بچوزه مرغ و کبک و دراج و مانند آن دهند و سرکا ملیسر نشود مزوره اسفناخ بسرکه و شکر سفید خورانند و از لحم بقر و لحم صید و مانند آن و از شیر و البان غلیظ و سموک و طیور آب و از جمیع فواکه منع کنند مگر از انار شیرین یا [illegible] و تضمید کبد او باین ضماد نمایند پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر واحد پنج درم گل سرخ سه درم افسولوقندریون و جعده هر واحد پنج درم صعتر بری یکدرم همه را بسایند و در شراب عفص بیامیزند اگر قاروره و مزاج او بسبب اعتدال تنها باشد و بر کبد ضماد نمایند و اگر در قاروره حدت و در نبض سرعت بود در آب کاسنی و آب کشنیز تازه سرشته ضماد کنند و اگر احتیاج استفراغ باشد و آن ممکن بود باین مطبوخ نمایند هلیله سیاه ده درم بلیله املج هر واحد سه درم افسنتین رومی و افتیمون هر واحد چهار درم گل سرخ و کشوث و تخم کاسنی هر واحد هفت درم جعده و قنطوریون دقیق و کمافیطوس و کمادریوس و برگ لوف جعده هر واحد سه درم همه را [illegible] بجوشانند و صاف کرده مقدار احتمال از آن بگیرند و هفت درم فلوس خیار شنبر در آن بمالیده صاف نمایند و از این مطبوخ دو شربت یا سه بنوشند چون از استعمال او مانعی نباشد و تدهین بروغن سفرجل و روغن [illegible] نمایند و ابو ماهر در ورم کبد صلب [illegible] روغن استعمال [illegible] پوست سفرجل [illegible] و برگ [illegible] و دو فوفل صحیح پس آب کشنیز تر دو رطل بر آرند و در آب ادویه مذکوره و برگ [illegible] کوفته [illegible] انداخته و روغن خیری خالص بیست درم بران انداخته [illegible] روز بگذارند و در هر روز سه ساعت نیکو حرکت دهند و روز دیگر در دیگ [illegible] بجوشانند تا آب کشنیز فانی گردد پس روغن را صاف کنند و [illegible] بدان نمایند و گاهی [illegible] استعمال [illegible] سکنجبین [illegible] سفرجلی است هر واحد [illegible] باصول [illegible] از استعمال آن نباشد و اگر [illegible] علاج صاحب این [illegible] آب [illegible]

و شربت [illegible] باو [illegible] و طوس در [illegible]

علاج ورم عضلات

علامت حسب ماده مثل [illegible] ورم [illegible] علاج او [illegible] جگر [illegible] بهر آنکه [illegible] بروع ماده و تحلیل [illegible] قوی [illegible] ضماد کنند و خوف انحلال قوت نمایند چنانکه در ورم کبد مسکنند و در [illegible] حالت حدت قاروره [illegible] زیاده کنند [illegible] غذا [illegible] کباب [illegible] علاج ورم حار که در عضلات [illegible] علاج او ورم [illegible] گاهی در ورم

عضلات و اسهال رطوبی و عدم اسهال و هوا و زنی منضج باین ادویه بدهند اصل السوس پرسیاوشان سنبل الطیب بیخ سوسن بادرنجبویه غافث تخم خرپزه تخم [illegible] شربت بزوری و اگر نضج و تلیین زیاده خواهند افسنتین رومی افتیمون تمر هندی بسفایج فستقی ریوند چینی ترنجبین سکنجبین بیفزایند و اگر قبض خواهند قابضات مثل بلیله [illegible] دارچینی پودینه عود و حماما الایچی کلان مصطکی بیفزایند و ملینات مثل اصل السوس و بیخ سوسن و افسنتین و افتیمون و بسفایج و تمر هندی و ریوند کم کنند و اگر حرارت بمزاج باشد قابضات بارده مثل زرشک انار و دانه گل سرخ و شربت انار بیفزایند و در صورت سرفه صمغ عربی رب السوس کتیرا و بجای شربت بزوری شربت حب الآس یا شربت [illegible] داخل کنند و هرگاه ماده رو بجمع آرد و اراده ریم کند ادویه منضجه از ضماد و نطولات بکار برند بعده بر دوی انفجار کنند و بعد انفجار آن با دویه منفجره نکنند چه در دخول الیه مده در این موضع خوف تاکل و تعفن عضله و صفاق شکم است و باشد که بالذات منفجر شود و ریم بسوی اعضای باطنی سیلان کند و باحشا ضار گردد و اگر ام دمل یا انفجار

ورم بسوی داخل شود باید که تنقیه بیرون نمایند که بسوی داخل منفجر شوند بپردازند

ضربه و سقطه کبد

گاه باشد که از ضربه و سقطه صدمه بجگر رسد باعث درد و ورم گردد و باشد که قی یا اسهال خون آمدن آغاز کند علاج فصد باسلیق کنند و گل ارمنی یکدرم سائیده بلعاب اسپغول و روغن گل بدهند و ریوند چینی و گل ارمنی هر کدام نیم درم با شربت حب الآس بخورانند و هرگاه چند روز بگذرد و حرارت و التهاب زائل شود ریوند چینی دو فوه هر واحد یکمثقال دارچینی یکدرم سفوف ساخته یکدرم از آن با شراب انگوری یا شربت بنفشه آمیخته تا ده روز بدهند و در نسخه جالینوس دارچینی مطرح است و خوردن مومیائی و طلای آن بر جگر بعد فصد باسلیق یا ابطی نیز نافع است و این سفوف نیز کوفت جگر و سپرز و معده را که بسبب ضربه صدمه باشد نافع و حکیم علوی خان این دو بسیار ستوده قسط زعفران هر یک دو درم گل مختوم گل ارمنی لک مغسول ریوند قصب الذریره هر یک سه درم اکلیل الملک چهار درم سفوف سازند شربتی دو درم بعرق [illegible] آب که مغز فلوس در آن حل کرده و روغن بادام شیرین بر آن ریخته باشند و بقول ابو منصور بعد فصد باسلیق از دست چپ غذا رمانیه و سماقیه خورانند و بستجویا ریوند چینی و گل مختوم هر یک نیم درم بدهند و بر جگر گل سرخ پنج استار سائیده و سبعه عدد قشر [illegible] منقی از تخم در سرکه و آب پخته تا مهرا شود سائیده با گل سرخ آمیخته روغن گل و گلاب و صندل و کهربا هر یک ده درم و قدری بیخ سوسن داخل کرده ضماد نمایند و بعد گذشتن چند روز و عدم حرارت و التهاب فوه و دارچینی هر یک درم سه روز بخورانند و با این ضماد تضمید کنند مورد و عود و حب الغار و زعفران و مر و علک رومی و موم و روغن زنبق مخلوط کرده و با این ضماد بکار برند مورد اسفرم چهار درم عود و زعفران و حب الغار و قصب الذریره و مصطکی هر یک سه درم بیخ سوسن و موم و روغن کتان هر یک سه درم موم را در روغن گداخته با باقی ادویه سائیده آمیزند شیخ میفرماید که گاهی صدمه بر کبد عارض شود و محتاج تدارک گردد تا که از آن در جگر نزف خون یا ورم عظیم حادث نشود و هم او گوید که اکثر سبب ورم جگر دموی و ابتدای او دفعی یا ضربه می باشد و آنچه منع سیلان حدوث ورم را بعد از آن هر دو آنست که بعد فصد فوه و ریوند چینی سوده هر روز بقدر یکدرم تا سه روز بخورانند و اگر ورم حربی ابتدا بصلابت نماید موافق ترین فصده برای او مرهم مورد قرمست و گاهی زائده بزرگ اند و اند جمسه کبد از موضع خود زائل شود و آماس پیدا نشود بلکه از آن وجع تحت شراسیف این قسم رسیدن آسیبی و یا جستن از جایی پدید آید و این از اشتها دادن و سینه سست داشتن و خوردن حرکت و لرزه دادن اصلاح دهد و وجع دفعتاً ساکن شود و زائده بجای خود عائد گردد و تا غیر اینکه آماس کرده باشد یا محتاج نیست که ابتدا بفصد نمایند و اگر حرارت شدید باشد سبوس [illegible] بخورانند و طلا کنند بقانونی که در علاج ورم دموی گذشت و اگر خون قی یا اسهال برآید ادویه قابض در آن داخل نمایند و اگر حرارت شدید نبود و سیلان خون و یا حرارت و سیلان هر دو ساکن شده باشد و تا انتها بعد محللات استعمال کنند و طلای مومیائی و روغن ارتکی جید است و همه ادویه که بورم حادث [illegible] نافع است درینجا مفید بود و این دوا در ابتدا افزود حرارت و التهاب یا خوف سیلان خون جید است بگیرند ریوند و گلنار و دم الاخوین و طین اسیانی ساده یکمثقال با آب [illegible] بخورانند و اگر حرارت بسیار نباشد و اراده استعمال ادویه باشد که در آن قوت ردع با قدری تحلیل و تقویه بود آنرا این دوا نفع بخشد کهربا ده درم اکلیل الملک او ده درم گل سرخ نیم درم اقاقیا چهار درم سنبل الطیب زعفران هر واحد [illegible] مصطکی [illegible] کنند هر واحد چهار درم گل ارمنی هفت درم رب السوس [illegible] ده درم در آب [illegible] سرشته قرصها هر یکی بوزن یک مثقال سازند قدر شربت دو [illegible] بگیرند [illegible] فیلون ده درم [illegible] هفت درم ریوند چینی چهار درم [illegible] سه درم

حاشا یکدرم نخود سیاه هفت درم مرنجیدرم گل ارمنی ده درم بروغن سوسن چرب کنند وگاهی درین موسیائی می آمیزند وازان اقراص می سازند وتا سه درم می خورانند وبریوند چینی وگل مختوم اگر قدری حب الآس امیزند نافع ترین اشیاست برای این وآنرا تجربه کرده ام اما در اخر امر وبهنگام عدم خوف ازالتهاب وتورم باید که این قرص بخورند ریوند ولاک وزنجبیل قرص سازند وگاهی درین قدری زرنیخ زرد می آمیزند پس آن عجیب القوة در رفع وتحلیل خونست چون ازان بخورند ویا بران مثل این طلا استعمال نمایند بگیرند عود وزعفران وحب الغار ومقل وقصب الذريرة ومصطکی وموم وروغن سازفی وملیوسن ازان ضماد نمایند صاحب کامل بنویسید که اگر ورم کبد از سبب بادی اخنی ضربه یا سقطه باشد باید که تضمید جگر باین ضماد نمایند عود درمی وحب الغار وقصب الذريرة وزعفران درم مصطکی هر واحد دو درم موم پنجدرم روغن سوسن پانزده تا بست درم ملیوسن وآس هر واحد چهار درم همه را باریک سائیده بحریر بیخته بملیوسن لت کنند وموم را بروغن بگدازند وادویه بدان سرشته استعمال کنند وفوه ده درم گل ارمنی ودار چینی هر واحد یکجزو باریک سائیده ده درم بآب سرد یا گلاب بدهند واین ضماد صدمه ضربه مفید ونسخه آن همان دواست که در قول شیخ مسطور شد ودران فقنا فیلون ولاک وغیره داخل ست مگر اینقدر فرق ست که درین وزن لک ونخود مقشر هر یک شش درم وموسیائی سه درم وحاشا مطروح ست ونوشته که بر کبد ضماد نمایند وسه درم ازان بآب نخود کوفته ترکرده بخورانند واگر حرارت نباشد بشربت ریحانی ممزوج بدهند مصنف **حاوی** میگوید که اگر ورم جگر از ضربه یا سقطه بود هر صباح جلاب از عنب الثعلب سه درم تخم کاسنی سه درم شکر سفید ده درم بنوشانند وغذا امزوره نخود وماش ومغز بادام بدهند وتلیین طبیعت بمطبوخ افتیمون نمایند وتضمید کبد باین ضماد کنند لک مغسول ونخود مقشر وریوند چینی هر واحد هفت درم موسیائی سه درم کوفته بیخته وموسیائی در روغن بنفشه یا روغن کنجد گداخته آمیزند وضماد کنند

شق وقطع کبد

بقراط گفته کسیکه جگروی شگافته بمیرد وشیخ الرئیس نوشته که مراد او بدان تفرق اتصال عام در جرم کبد وعروق آنست واما آنچه کمتر ازین باشد دران امید صحت ست وبیشتر در شق جانب محدب کبد بول الدم ودر شق جانب مقعر جگر اسهال الدم حادث شود وعلاج بادویه قابضه مغریه که در علاج تفرق اتصال خواهد آمد وآنچه در باب نفث الدم وقی الدم مذکور شد معالجه نمایند وبیشتر خوردن دو درم گل سرخ بآب سرد نفع میکند ویا خوردن گلنار وتضمید بدان هر دو

دبیله کبد

این علت بیشتر عقب ورم حار افتد چنانچه صلابت اکثر بعد ورم بارد بهم رسد وآماس گرم از سه حال بیرون نباشد یا تحلیل پذیرد یا صلب شود یا ریم کند ودبیله گردد ونشان تحلیل آنست که اعراض ورم زائل شود وآثار صحت پدید آید وحال بیمار روز بروز نیکو گردد وعلامت صلب شدن آنکه صلابت بلمس محسوس شود وآثار ریم کردن ودبیله گشتن آنست که تپ ودرد شدت کند وجمیع اعراض چون تشنگی وسقوط اشتها وسرخی چهره وحرقت وتخس کبد وقلق والتهاب افزون شود وخفتن بر پشت وبر پهلوها دشوار گردد علاج هرگاه بدانند که ماده ریم خواهد کرد زودی فصد باسلیق وحجامت پشت متصل کبد وتلیین طبیعت واشربه واطلیه برادعات نمایند تا باشد که ماده از جمع باز ماند بهر آنکه جمع ماده در احشا خصوصا در عضو رئیس محمود نیست وهرگاه این تدابیر سود ندهد یا بسبب مانعی استعمال آنها متعذر باشد وآثار نضج وریم کردن پدید آید درین هنگام از انضاج وتفجر آن چاره نباشد پس ماء الشعیر با عسل بدهند ومطبوخ حلبه وانجیر بیاشامند وضماد از بابونه واکلیل الملک وتخم کتان وغیره ادویه منضجه که در قول بو علی سینا مسطور گردد استعمال کنند وچون نضج تمام شود وریم کند وعلامتش آنست که آماس نرم شود وانگشت دران فرو رود واعراض ورم ساکن تر شود بوره ارمنی وسرگین کبوتر در ضماد کنند وبیفزایند وبیمار را امر نمایند که بر پهلو خسپید وکمی راه رود وریاضت کند وساعتی در حمام درآید وچون ورم سر کند وبکشاید علامتش آنکه قشعریره ولرزه در بدن افتد وماده از جگر برآید وبدان سبب در کبد سبکی پدید آید پس ماده که از جگر برآید از چهار حال بیرون نباشد یا باسهال ویا بقی مندفع شود واین بیشتر در ورم تقعیری افتد که بسوی معده وامعا بکشاید ویا در ادرار بول خارج گردد واین وقتیست که ورم در محدب بود وبناحیه گرده وشانه بکشاید ویا میل نماید بجانب فضای جوف که مابین ترب وامعاست وآب استسقای زقی دران جا جمع میشود ودرین صورت اندر بول وبراز وقی اثری از ریم پدید نیاید مگر آنجا که قدری از ماده بدین موضع گراید وبعضی ازان بسوی معده

وامعا

و امعا یا گرده برآید اما هرگاه توجه ماده بتمامه جانب فضای مذکور باشد و در بول و براز چیزی از ریم ظاهر نشود درین حالت استدلال بر انفجار ورم از حدوث قشعریره و خفت اعراض ورم و پست شدن آماس توان کرد و ایضاً بالای معده که جای آن فضا است گرانی انصباب ماده محسوس گردد تا آنکه در بول و براز برآید اگر ریم سفید بود دلیل نضج تام باشد و اگر همچون دردی شراب بود نشان قصور نضج باشد بالجمله بعد انفجار نظر کنند اگر ریم از راه بول برآید مدرات بدهند و شیره تخم خیارین و تخم خربزه با شربت عناب و شربت خشخاش و شربت نیلوفر سفید بود و سکنجبین جلابی از زوفا و بیخ کرفس و بادیان و انیسون و نبات هر واحد از آنها بحسب بقیه حرارت و تپ و تقاضای حال دهند و بقول بوسهل مسیحی سرافیون هم را اگر ریم بطریق بول طبیخ هر واحد از عاقرقرحا و زوفا و پودینه نهری و فطراسالیون و فراسیون نافع است و مغوص خشخاش کم در قول بوعلی سینا باید بهر این کار مشغول است و در صورت حرارت شیرجات مذکوره و دو ادویه که در ان فائده کبیر است و در قول مسیحی خواهد آمد نافع بود و شیره تخم بزر و رمدره با شربت بنفشه و شربت نیلوفر و شربت زوفا و ماءالاصول دهند و اگر ریم بطریق قی یا اسهال بیرون آید مسهل خفیف دهند مانند خیارشنبر و شیرخشت و ترنجبین با عرقهای مناسبه بعده شیر خر با شکر طبرزد و اگر به فضای جوف شکم رود بعلاج استسقای زقی تدارک کنند و این صعب و دشوار است و بعد از آن باید بتدبیر التحام جراحت نمایند و هر بامداد ماءالعسل یا جلاب با شکر یا ماءالشعیر با جلاب یا ماءالعسل یا سکنجبین ساده بسبب حرارت بعد از آن بیاشامند و بعد دو ساعت قرص چون غسل کنند دم الاخوین و کهربای مخلوط با ادویه مبدرقه و مسهل آن بجگر چون تخم کاسنی و تخم کرفس مانند آن با سکنجبین یا ماءالعسل بدهند و این دو نیز ست مصطکی و تخم کاسنی گل مختوم یا ارمنی هر یک مثقالی کنند و دم الاخوین یا شیر گل سرخ هر یک دو مثقال که قیمه مختبه دو مثقال با سکنجبین یا ماءالعسل یا جلاب دهند و ایضاً تضمید کبد بقوابض مقویه جگر مثل صندل و بار تنگ و مصطکی و ریوند و لک باید کرد و جهت حفظ قوت اشیای خوشبو و قابض چون عود و زعفران و مانند آن از اشربه و اطلیه و ادهان موافقه استعمال نمایند و غذای لطیف مثل ماهی صخری و حسو متخذ از مغز نان سپید و روغن بادام و شکر و مثل بیضه نیم برشت و گوشت طیور لاغر دهند و شیر مطبوخ بخورند و اطریه که آرد ماله و بعضی رشته گویند موافق بود و برای تقویت جوزه مرغ مناسب اقوال اطبا بوعلی سینا می نویسد که در ابتدای دبیله هنگامیکه جمع شدن ماده و ورم حار معلوم شود رادعات از ضماد با اعتدال و اطلیه استعمال باید کرد و ماءالشعیر و سکنجبین بنوشانند و اگر حال مریض فصد را واجب کند فصد باسلیق کنند و یا حجامت موضعیکه از جگر متصل نشیب است و گاهی احتیاج باسهال افتد و چون از جمع شدن چاره نباشد باید که استعجال بانضاج و تفتیح نمایند و بالضرور اعانت بتقطیع و تلطیف کنند بهر آنکه اخلاط غلیظ در مثل این ورم که عضو آن را تشرب نماید ضرور بود و دوا هلیون نیز باید تا که خلط مستعد تحلیل کند و چون نضج ظاهر گردد و منفجر نشود اعانت آن بمفتحات قویه شرباً و ضماداً باید کرد و بعده اعانت طبیعت بر دفع ماده نمایند اگر محتاج معونت باشد و نظر بسوی جهت میل ماده کنند و مسهل و مدر حسب سیلان آن بعمل آرند و از چیزی قوی حاذر کنند که مورث تفرق شانه گردد و جهت حفظ شانه درین علت و عند انفجار ریم بسوی آن منفسه باید دوای مدر واجب است و چون منفجر گردد و ریم مندفع شود احتیاج بغسل بقایای ریم بمثل ماءالعسل و مانند آن افتد بعده حاجت بدوای مدمل قرحه بود و اگر قوت احتمال اسهال کند در ان معونت بسیار بر ادمال باشد اگر مفرط نبود و احتیاج اسهال دو امر باشد یکی قبل از انفجار برای تقلیل ماده و تخفیف طبیعت و دوم بعد از انفجار یا نزدیک انفجار و تمام نضج چون بدانند که ماده بسوی امعا مائل است و دبیله در جانب تقعیر است و از ادویه که اسهال بدان قبل انفجار بسبیل معونت طبیعت برای تخفیف کنند نوشیدن ترنجبین و شیرخشت و خیارشنبر و شکر سرخ و مانند آن در آب لبلاب و کاسنی است و اندک قوی تر از این طبیخ بزور و اصول است که در ان غافث جوشانیده و ترنجبین و شیرخشت و امثال آن حل کرده باشند و گاهی در ان صبر و افسنتین داخل می کنند و از حقنه‌های خفیف معروف است و اما مسهلات که بعد نضج دهند و ایضاً اعانت بر نضج و بر تفجیر نماید آنست که در طبیخ اصول و غافث روغن خشخاش چهار درم یا روغن زنبق دو درم با نیم اوقیه شکر و نیم اوقیه خیارشنبر بنوشانند و اما اگر ماده طرف حدبه باشد مسهلات استعمال نباید کرد مگر بسبیل معونت و تخفیف در ابتدای امر و قبل نضج و اما نزد نضج باید که بمدرات مذکوره بترتیب آن هر قدر که نضج زیاده تر گردد قوی تر استعمال کنند و اما ادویه مشترکه معین بر انضاج مثل شیر خر بشکر سرخ یا سکر العشر و مثل ماءالاصول بمویز و انجیر و پرسیاوشان و حلبه بروغن بادام شیرین یا تلخ و روغن حلبه یا روغن خشخاش است و اگر اراده قوی تر از این باشد در ان خربق داخل کنند و بر ناشتا طبیخ جعده و شربت زوفای قوی بنوشند و مسهل مصفی که غافث گرفته و انجیر و ماءالعسل و ماءالشعیر بخورند یا بگیرند طراثیث و فستق خشک یکدرم و تخم مرو یکدرم و نیم و آرد حلبه یکدرم و دو درم سه اوقیه شیر خر یا بشکر بخورند و ادویه که در ان تفتیح

و تلطیف و ایضا تقویت باشد مثل افسنتین و زعفران و سنبل و بیخ فاوانیا و بیخ حاشا و بیخ نو و مصطکی و حب الغار و عصارهٔ غافث و بیخ قنطوریون و انار دان و دهن ناردین و روغن شجر مصطکی و روغن سوسن استعمال نمایند و اما ضماد معین مثل ضماد الی است که در ان آرد و اکلیل الملک و بابونه و بیخ سوسن و پودینه و بیخ خطمی و انجیر و مویز و خمیر و پیاز بریان و روغن تخم کتان باشد و اگر حاجت بقوی تر ازین افتد ضماد از آرد جو و بورق و سرگین کبوتر و پودینه و علک البطم و زفت و دقاق کندر و مانند آن استعمال کنند و باید که چون احساس بنضج کنند بر جگر خواب نمایند و مداومت استحمام آب گرم سازند و گاهی احتیاج بریاضت و رفتار بود اگر ممکن باشد و چون منفجر گردد واجب است خوردن چیزی که غسل و تنقیه آن نماید مثل ماء العسل و آنچه حسب میل ریم باسهال و یا بادرار بهنگام احتیاج بآنها بنوشند عقب آن حمام نمایند و یا چیزی از ان بماء العسل بیامیزند و واجب نیست که مدرات بسیار قوی بنوشانند و مجاری بول نکایت آرد و اگر اتفاق آن افتد که ریم قرحه کنند یا خون بجاری بول و مثانه رساند صواب آنست که با غذیه که در ان جلا بغیر لذع بلکه باندکی تعریه باشد مثل ماء العسل مطبوخ بطبیخ معتدل که در ان قدری نشاسته و بنفشه و روغن گل آمیزند و ایضا مثل خبازی بپزند و روس غذا سازند و بالجمله واجب است که تدبیر او تدبیر قروح اعضای باطنی کنند بر طریقیکه در قروح کلیه واجب بود و چون تنقیه تمام یابد باید که هر صباح ماء الشعیر و سکنجبین بنوشانند و چون دو ساعت بگذرد رواز کنند و دم الاخوین یک یک مثقال و تخم کاسنی و تخم کرفس و مصطکی هر واحد یک مثقال سفوف ساخته بسکنجبین یا جلاب یا ماء العسل بدهند و بعد از ان تقویت او بغذا نمایند و معالجه قرحه او بدانچه در قروح کلیه خواهد آمد باید کرد و چون [illegible] در هنگام ناچار جلد نزدیک کنج سران ابن شکافند و عضله انجاب رکیو باشند تا آنکه صفاق داخل مسمی باربطاریون ظاهر شود و بعد [illegible] و شکم را بدست غمز کنند تا مده از ان بیفشارد و با نبوبه سائل شود تا آنکه نقای تمام حاصل گردد و بعد از ان بمرهم مدمله علاج نمایند تا آنکه صحت یابد و اما اغذیه که در ابتدا لطیف غذا استعمال کنند و بکشک شعیر و سکنجبین اقتصار نمایند بعد از ان اغذیه لطیفه که مذکور شد و زردی بیضه نیم برشت و حریرهای لطیف استعمال نمایند و چون منفجر و پاک گردد احتیاج بغذای مقوی افتد مثل ماء اللحم و لحوم حملان و جداء و طیور زرم و شوربای آنها یا با زردی بیضه نیم برشت و مانند آن و دائما شراب و عمومات مقوی استعمال کنند مجوسی گوید که هرگاه ورم کبد میل بتقیح کند ضمادی که در علاج دبیلهٔ معده ذکر شده هم استعمال کنند و این ضماد منضج ورم است بگیرند حلبه و تخم کتان و تخم مرو خمیر و پیاز نرگس هرکدام ده درم بیخ خطمی آرد شیلم گرد آسیا هرکدام هشت درم بابونه و اکلیل الملک بنفشه هرکدام پنج درم مصطکی دو درم سرگین کبوتر بوره ارمنی هرکدام سه درم همه را باریک سائیده و روغن خیری و روغن بنفشه که در ان موم سرشته گداخته باشند بقدر حاجت آمیخته مرهم ساخته ضماد نمایند و در بعض اما ماء الشعیر بعسل بدهند و آب انجیر مطبوخ یا حلبه بعسل و این طبیخ نافع و منضج است حلبه تخم کتان هر یک دو درم انجیر سفید ده عدد [illegible] تخم خبازی تخم خطمی هر یک پنج درم پودینه قنطوریون هر یک چهار درم زوفا خشک فراسیون هر یک دو درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف نموده چهار اوقیه از ان با عسل یا فانیذ ده درم و روغن بادام شیرین دو درم نیم گرم بنوشند و ایضا شیر خر یا شیر بز چهار اوقیه با اندکی تخم [illegible] و تخم کتان کوفته هر واحد یک نیم درم نیم گرم بیاشامند و باید که جذب ماده بناحیه گرده و مثانه نمایند باشیای مدر بول مثل طبیخ حاشا و پودینه و زوفا و بیخ کرفس و بادیان و دوقو بعسل اگر تپ نباشد و الا تخم خربزه و خیارین و مغز تخم کدو هر واحد پنج درم نشاسته کتیرا صمغ عربی هر واحد نیم درم [illegible] سوس دو درم کوفته بیخته سه درم از ان صبح بشربت بنفشه یا جلاب یا شربت خشخاش بدهند و مثل آن شب دهند و اغذیه [illegible] و قطعات بروغن بادام سازند و حریرهٔ معمول از مغز نان سپید بروغن بادام و فانیذ یا شکر و ماء الشعیر [illegible] و بیضه نیم برشت و شوربای کله پاچه حملان و ماهی ها بدهند و چون ورم منفجر شود و ریم بناحیهٔ کلیه و مثانه درآورده بول خارج گردد قرص خشخاش [illegible] شربت خشخاش یا شربت یا شربت نیلوفر بدهند و تغذیه با غذیه مذکوره از حریره وغیره نمایند و چون ریم بناحیه امعا میل کند و با براز بیرون آید [illegible] حقنه کنند و تا ممکن بود قصد تحلیل آن نمایند و تغذیه مریض به بیضه نیم برشت و حریره از مغز نان [illegible] حسا معمول از برنج و نشاسته سازند و اگر ماده در میان صفاق و امعا جمع شود باید که نزدیک [illegible] بشکافند [illegible] اگر [illegible] اخراج شود و استعمال ادویه منضج واجب است ضماد از آرد جو و انجیر مطبوخ و نطرون و سرگین کبوتر سازند و [illegible] مطبوخ

بزروفای خشک و پودینه و ماء الشعیر و آب آرد شعیر مطبوخ بعسل نوشند و اشیای مدر بول مثل طبیخ حاشا و زوفا یا مطبوخ فراسیون استعمال نمایند و دوای طرخشقوق با شیر خر یا شیر بز که همان ساعت دوشیده باشند با سه درم شکر بخورند و نسخه دوای مذکور همانست که در قول بوعلی سینا گذشت و اگر طبع قبض باشد بحب صبر و بحقنه تلیین نمایند و اگر ریم منفجر گردد و بسوی مثانه میل کند دوائیکه حفظ مثانه و گرده قبل از رسیدن اذیت باین ماده کند بخورند و آن انیست مغز تخم خربزه مغز تخم خیار اصل السوس کثیرا فانیذ و اغذیه لین معتدل مثل ماء العسل که دران قدری از نشاسته و شیر که بایست آن دور کرده باشند و زرده بیضه نیمبرشت اسفاناخ پخته و ماء الشعیر و ماهی رضراضی کوچک و گوشت طیر ملائم و طلا شیرین بخورند و اگر ماده بسوی شکم و امعا میل کند اغذیه که طبع قبض نکنند و نه اسهال بسیار آرند مثل بیضه تازه همان وقت جوشانیده و شیر مطبوخ و حریره معتدل باید خورد و طبری گوید ریم که در کبد جمع شود یا ماده غلیظ باشد که در عروق مجتمع گردد و ورگ زیر غشای موضوع بر عضله و فوق غشای باطن جلد و میان و نشگافد و برای مده و دو عا باشند مسمی بدبیله و این کلمه فارسیست و معنی او دو کیسه باشد برای مده چون ماده بسوی جگر زیر غشای که بران پوشیده است و فوق غشای تحت صفاق که در پهلوست منصب گردد دبیله باشد و چون این دبیله بشگافد یا ریم او کثرت پذیرد آن بجنب ظاهر شود و این نوع را از خارج باهن بگشایند تا مریض سالم ماند بهر آنکه مده میان غشای موضوع بر کبد و میان صفاق است پس هرگاه بگشایند ریم خارج شود و مریض صحت یابد و استخراج این یا در راه بول و یا اسهال ممکن نیست و گاهے ریم در موضعیکه اسباب استسقا دران جمع باشد و میرزد و کثرت می پذیرد و فوق غشای که بر شکم است همه مندفع گردد پس نزدیک بناف در طول بگشایند چون بر غشا و اسفل عضو بود صالح تر باشد و مادامیکه در عروق کبد و در لحم او جمع شود از خارج شق نکنند و هرگاه شق نمایند علاج نشق کبد فتد و انسان از شق کبد زنده نماند و بعضی اوائل درین قول مطلق گفته اند که تولد دبیله در عمق کبد و لحم او ممکن نیست پس واجب است که طبیب درینجا تامل باستقصا نماید و موضع شک دران نگذارد و اما کیفیت استخراج مده از کبد در هر موضع که باشد انیست که اگر ریم مده دبیله باشد بشگافند چون اخراج آن دشوار باشد و الا باسهال از شیاهای منقی مجاری بر آرند و اگر در حدبه کبد باشد تخم کرفس بستانی و فطراسالیون و دوقو هر واحد یکدرم همه را کوفته در صره بسته بعده این صره بگیرند و بران تخم خیارین و خربزه مقشر مدقوق اندازند و مریض بر نهار دو درم ازان بخورد و بعد ازان سکنجبین عسلی از یازده درم تا بیست درم بنوشند که این مده را از کبد و عروق آن بطریق بول باندک سعی و زود زمان پاک کنند و اگر مده در تقعیر باشد مریض را این سفوف بماء الفواکه یا سکنجبین مذکور بعد ازانکه دران سه مطبوخ سقمونیا مشوی در سیب خوشبو و یکنیم دانگ تربد و یکنیم دانگ افسنتین مالیده باشند چون قوت علیل احتمال نماید تنقیه کبد بسرعت ازین تدبیر گردد و ابو ماهر ابن سیار مقاله برای ابو یوسف مرقدی ترتیب داده و دران بیان نموده که صلابت در کبد نزد ورام حار حادث نمیشود مگر بعد خروج قیح و مده مثل صلابت اصول دبیله یا مثل صلابت اصول خراجات نزدیک خروج مده و صحت آن الا ورم صلب سوداوی و این قول بعید از قبول نیست و دیده شخصی را که در کبد او مده متحقق بود پس مده و خلط زنگاری قی کرد و مریض شفا یافت و اگر این در حقیقت باشد پس شک نیست که آن رجوع بمعده نمود در عروقیکه کیلوس بسوی جگر نافذ میشود و در عروقیکه غذا از جگر بسوی معده وارد میگردد و از آنچه ضماد میکنند کبد را نزدیک اجتماع مده دران انیست که بگیرند انجیر سفید ده عدد و مویز درم و صبر سقوطری دو درم و گل سرخ دو درم و فوفل یکدرم و سائیده موم روغن از روغن قسط بسازند و این ادویه بران انداخته مخلوط کنند و بر پارچه مالیده بر جگر نهند صاحب خلاصه و شفاء الاسقام مینویسند که در انجا که ماده بنواحی روده میل کنند و یا برای بیرون آمدن قرص سود و منفعت گل سرخ مغز تخم خیار مغز تخم خربزه هر کدام چهار درم نشاسته کثیرا صمغ عربی گل ارمنی طباشیر هر کدام دو درم بادیان تخم کرفس رب السوس تخم کاسنی هر کدام یکدرم سنبل الطیب مصطکی هر کدام نیم درم کوفته بیخته اقراص سازند هر یک بوزن دو درم و یکی ازان بدهند پس ازان آبکه اندران عناب ده دانه انجیر سفید پنج دانه سپستان یکدرم گل بنفشه دو درم گل نیلوفر دو درم تخم خشخاش سفید دو درم جوشانیده صاف نموده با شکر شیرین ساخته باشند بدهند و غذا آنکه در قول مجوسی گذشت بدهند و بر جگر قوابض ضماد نمایند تا مریض بانحلال قوت هلاک نگردد و تضمید کبد از خارج بسک و رامک و کندر و سعد و سنبل و مصطکی و قصب الذریره با آب سیب و آس و آب سفرجل نیز مفید ست

تشنج کبد

عبارت است از تشنج رگهای سطح جگر پیدا شود و این علت کمتر حادث گردد بهر آنکه سطح کبد بغشای صلب صفیق پوشیده است و حدبه کبد نیز صلب است پس فضول کمتر دران نفوذ میکنند و عروقیکه در نسبت فضول را جذب میکنند بسوی کبد و در کلیه قوت جذب قوی است پس فضول دران نشست نمی نماید و ازین جهت این علت نادر الوقوع است

و جنبش ماده صفراوی رقیق حاد بود و یا ثابت که از کیفیت حاده مزمنه لذا به سبب طول بقای او در جگر عارض شود و علامتش آنست که مریض حرقت و التهاب و الم در موضع جگر دریابد و گاهی به سبب مجاورت و ترشح ماده بر جلد محاذی کبد نیز بثور ظاهر شود یا رنگ آن متغیر گردد [illegible] و گاهی با آن عطش شدید و لهیب باشد و رنگ او بحمرت متغیر گردد و گاهی چشم سرخ شود و گاهی قشعریره و لرزه افتد و دیگر علامات سوء مزاج حار کبد پدید آید و هرگاه این بثور در عمق باشد بادی تب مطبقه و اسهال غسالی یا صدیدی منتن بود علاج فصد باسلیق نمایند و خون بحسب قوت برآرند و ماء الشعیر که در آب عنب الثعلب مروق پخته باشند با سکنجبین ساده مدام بنوشند و تضمید کبد باین ضماد نمایند آب عنب الثعلب آب برگ اسپغول آب برگ بارتنگ هر یک صد درم روغن گل ثلث او سرکه تازه سه درم آب گل سرخ ده درم باهم آمیخته نیکو برهم زنند و بر برف سرد ساخته پارچه بدان تر کرده بر جگر دارند و استعمال این ضماد با فصد و پرهیز و شربت ماء الشعیر باندک سعی این علت را زائل کند و سماقیه و حصرمیه و رمانیه و حماضیه مزورها غذا سازند [illegible] معروف بشربت عاصم که شخصی از حکمای ایشان برای باشرای معده و کبد و سائر اعضای باطنی ترکیب داده بنوشند بیخ ترنج پنجاه درم آب غوره صد درم سرکه تند کهنه صد درم پوست بیخ کاسنی با فد کشوث بغدادی کف برگ کاسنی صحرائی خشک و زرکت یا باقه ریوند چینی خالص سه درم همه ادویه [illegible] بجوشانند تا ادویه مهرا گردد پس صاف نموده آب سیب بخوش مطبوخ مصفی مساوی آن بیامیزند و شکر طبرزد بقدر حاجت برآن افکنده بقوام آورند [illegible] که در آن آب فواکه ترش داخل است نیز برای بثور کبد و جدری و مانند آن که در اعضای داخل حادث شود مجرب است و هر چه در علاج امراض جگر از سوء مزاج حار رطب و حار یابس مادی از اسهال و ادرار و تبرید کبد با شربه و اغذیه و اطلیه مبرده مذکور شد حسب حاجت بجا آرند

خفقه کبد

عبارت است از حرکت اختلاجی که در جگر افتد و این علت غریب است طائفه از اطبای مصر آن را [illegible] شناسند [illegible] لیکن نام او نیست [illegible] و جنبش در وقوع سده است در رگ بزرگ از عروق که از باب الکبد متشعب شده و در جگر منتشر گشته و یا در شعبه بزرگتر از شعب اجوف و علامتش آنست که مریض در [illegible] جگر اضطراب نماید و حرکت اختلاجی حرکت کند گویا که قارع آن را قرع میکند و گاهی با آن الم شدید تمددی در جگر پیدا بود و بعضی [illegible] بماند پس زائل شود و هنگام زوال آن خفت در درد و تمدد ظاهر شود و بیمار ارتفاع بخار حار بسوی سر خود دریابد و اکثر تابع او غشا بود و گاهی پریشانی [illegible] باندک مشغلی علاج برای تفتیح سده جگر سکنجبین بزوری که در آن بامیران و زعفران و ریوند و مانند آن مفتحات مناسب باشند [illegible] و تخم کشوث و افحوان و شاهتره و افسنتین و غافث بکار برند و شربت دینار و اخراج ماده سده به مسهلات نیز نافع است [illegible] استعمال نمایند و گویند که اگر از خرفه و تخم کشوث و غیره که مذکور شد باریک سائیده [illegible] و بر جگر ضماد نمایند مفید بود [illegible] گردد و بعضی متاخرین می نویسند که اول فصد باسلیق [illegible] کشایند و جهت تفتیح سده سکنجبین بزوری سه توله در عرق کاسنی عنب الثعلب و گلاب هر یک پنج توله بنوشانند تا چهار روز و روز پنجم رگ اسیلم بزنند و جهت تفتیح سده و نضج سودا این مطبوخ دهند تخم شاهتره و کاسنی [illegible] قنطوریون دقیق افسنتین تخم کشوث اذخر بامیران چینی انیسون هر یک [illegible] بیخ کرفس هفت ماشه [illegible] دو توله گلقند چهار توله [illegible] سه توله و غذا قلیه خلچی و زردک و شلجم با نان تنوری دهند بعد نضج مسهل [illegible] تنقیه نمایند با اضافه بعض دوای مسهل مثل برگ سنا [illegible] هر یک یک توله ریوند خطائی سه ماشه آلو هفت عدد خیار شنبر ترنجبین هر یک هفت توله شیرخشت پنج توله شربت [illegible] چهار [illegible] بنوشانند و بجای آب بعرق کاسنی و گلاب و مکوه قناعت کنند و وقت دو پهر نخود آب بچه بزه دهند و وقت شام نان [illegible] و چند شاخ پودینه سبز در آن افتاده باشد ترید نموده تناول نمایند و صبح این جرعه دهند طباشیر و گل [illegible] ساق [illegible] آمله دو عدد در عرق بید مشک شسته آمیخته و ورق نقره یک عدد پیچیده اول بخورانند بعده تخم کاسنی [illegible] زرشک چهار ماشه لعاب ریشه خطمی سه ماشه و گل گاوزبان پنج ماشه در عرق صندل و فواکه و زرشک [illegible]

معتدل و سیب هر یک دو تولہ داخل کرده تخم خشخاش نه ماشه پاشیده و غذا بدستور و یا پلاو و یخنی قاز مربای شلغم بدهند و همچنین نسخه چهار مسهل داده جهت تعدیل مزاج جگر و تقویت و تفتیح مانعی باده سده خمیره مروارید علوی خان با عرق چوب چینی و عرق زردک دهند طبری گوید که اگر مانعی از اعراض نباشد صاحب اورام این شربت بنوشانند ریوند چینی یکدرم مامیران یکدرم زعفران دو دانگ همه را نیکوفته در پارچه صره بندند بعده بگیرند بیخ کبر و پوست او و بیخ بادیان و پوست آن و تخم کرفس و در سرکه جوشانیده صاف نموده بشکر طبرزد شیرین کرده بر نهار بنوشند و تضمید کبد باین ضماد نمایند آب کرفس آب فطراسالیون سرکه باهم آمیخته پارچه بدان آلوده بر جگر نهند و اگر حاجت افتد فصد باسلیق نمایند و غذا زیرباج مزوره نه غیر آن سازند و اگر مزاج او احتمال نماید بادام تلخ و پسته بشکر طبرزد بخورند و بصورت احتمال مزاج او شراب صاف بنوشانند و در طعام کرفس و شبت و مانند آن مفتحات سده داخل کنند و درین علت تساهل نمایند که آن غشی و حالت شبیه بمالیخولیا پیدا کند پس کبد ورم کند و ایام مرض طول نماید و از آن بصعوبت شدید صحت یابد و از افراط حرارت مزاج او با وجود این سده حذر کنند که در ادوار حمیات و لبث و حرکت آن مختلف گردد و اکثر طبیب غیر ماهر در آن غلطی کند و در معالجه حال او فاسد نماید

حصات کبد

گاه سنگریزه در جگر پیدا شود چنانکه در اعضای دیگر متولد میگردد و سبب تولد آن در بحث حصات کلیه گفته آید و علامتش آنست که مدام بیمار و در آخر هضم قی کند و عطش و درد در جگر بدون ورم و صلابت آن لازم بود و گاه باشد که در بعض اجزای جگر که در ان مکان حصات متمکن باشد صلابت محسوس گردد و گاهی ریگ در بول یافته شود و ایضاً هرگاه فصد باسلیق این دست کشایند زیر خون ریگ دریابند علاج بادویه مفتت حصات بشکنند و بمدرات بیرون آرند چنانچه در علاج حصات کلیه و مثانه مذکور گردد و طبری گوید که علاجش پرهیز از اطعمه ردی غلیظ و اصلاح مزاج خون اوست و فصد و اسهال او و اگر از ان مانعی نباشد و این سفوف بدهند پرسیاوشان خارخسک هر یک دو درم حب القلت ریوند هر واحد یکدرم حجر الیهود زیتونی دو درم زجاج صافی محرق باحراق بلیغ که در آب انجبار مرات سرد کرده باشند و خاکستر عقارب هر واحد یکدرم مغز تخم بادرنگ مغز تخم خیار مغز تخم خربزه هر یک ده درم همه را سفوف کرده یکبار با شیره نخود و یک مرتبه بشربت انجیر و یکبار بشراب بدهند و شراب بحسب مزاج او باشد اگر بارد مزاج بود کهنه و اگر حار مزاج باشد معتدل باید و تضمید کبد از خارج بسرگین کبوتر و زراوند طویل نیز باید کرد که این هر دو تحلیل کنند چیزی را که در جگر باشد مگر آنکه از استعمال این مانع از اورام باشد و حمام و آب گرم و آبزن و نطول آبهای حشایش بدان استعمال نمایند چنانچه در حصات کلیه و مثانه استعمال میکنند و گویند که رگ باسلیق یا ابطی راست کشایند و بفاصله سه چهار گهڑی شوربای مرغ خورانیده قی کنانند و مفتتات حصات که در سنگ گرده و مثانه بیاید باضافه مقویات جگر بحسب حاجت گرفته با سکنجبین بزوری اصولی ریوندی علوی خان دهند و این مطبوخ مخترع راقم در تفتیت و اخراج بغایت مفید است و هو هذا بیخ تخم اذخر بادرنجبویه انگور شغال هر یک نه ماشه قنطوریون دقیق هفت ماشه گل بابونه گل گاوزبان زراوند مدحرج هر یک سه ماشه در عرق عنب الثعلب و خارخسک و خار شتر هر یک پاؤ آثار بجوشانند که سوم حصه بماند مالیده صاف نموده شربت بزوری چار تولہ داخل کرده بنوشانند

صغر کبد

در بعضی مردم جگر خرد باشد چنانچه گاهی مثل گرده کوچک بود و تابع صغر او این امر باشد که چون انسان غذا بقدر حاجت بخورد جگر وسعت آن نکند و معده آنچه بسوی آن فرستد در جگر نگنجد و آن سده و الم و ثقل محدث حادث کند و قوت کبد در افعال او سست گرداند بسبب انضغاط قوت فاعله آن تحت قوت منفعله وارد و بران این احوال هضم و جذب و امساک و تمیز و دفع اختلال پذیرد و گاهی ازین ذرب و اختلاف لزوم نماید بهر آنکه صفوت اکثر کیلوس بسوی جگر منجذب نشود و علامتش آنست که دلالت کنند بران حدوث سده بکبد و نفخ و ریاح بسیار و غذای معتدل المقدار بران ثقل آرد و بدن ضعیف گردد بنا بر حاجت او بکثرت غذا و صعوبت هضم و ورم کند و حدوث سده و ورم کثرت نماید و کوتاهی انگشتان در اصل خلقت و باریکی رگها بران گواهی دهد و شخصی بود که بدن او از طعام تازگی نیافت و قوتی معتد به بسوی آن صاعد نشد پس جالینوس دریافت که این مرد بصغر کبد و ضیق مجاری او است و تدبیر آن نمود و ایضاً از دلائل صغر کبد و ضیق آن اینست که انسان در آخر هضم طعام ثقل و تمدد در ناحیه کبد احساس نماید و اگر تناول غذا از عادت خود اندک بیفزاید متواتر مرات سرفه آید و هرگاه آب سرد نوشد در موضع کبد ضغطه و الم دریابد و بدن ایشان لاغر و قلیل الدم بود و برنگ مائل بزردی و سفیدی بود و اگر غذا بمقداری خورند که کبد صغیر وسعت صفوت کیلوس آن غذا دارد هزال بدن و فتور قوی و ضعف حواس و عجز از افعال پدید آید و اکثر از استیلاء بدق هلاک شوند علاج تدبیر این کسان مداومت باغذیه قلیل الحجم کثیر الغذا سریع النفوذ است چون زرده بیضه نیم برشت و گوشت بچه مرغ و حلوان تیهو و کبک

و دراج و نان جید الصنعت از گندم خوب و فربه پاک از شوائب سریع الفساد و باید که غذا متفرق در مرات اندک اندک تناول نمایند و از فواکه و بقول و امثال آن از آنچه مجمر او کثیر و غذای او قلیل بود اجتناب کنند و گاه گاهی جهت محافظت ادویه مدر و مسهل منقی کبد و لطیف مفتح استعمال نمایند مثل تخم کاسنی و پرسیاوشان و تخم کشوث و تخم کرفس و شربت بزوری و ماء الاصول و ایارج فیقرا و مانند آن که در علاج سده کبد مسطور شد و طبری گوید که اگر صحت انسان با وجود صغر کبد موجود باشد ترک معالجه باک نیست و حفظ او بر حالی که باشد باید کرد و اگر الم و ایذا العضو کبد دریابد و باوی صحت او نباشد طبیب را باید که معالجه او بعلاج ناقهین نماید و تدبیر منعش غذای بماکل و مشرب و این چنان باشد که مقدار طعام و شراب او بحسب احتمال کبد نماید و تجوید مضغ او نیز کنند و بحسب مزاج کیفیت و کمیت او اختیار نمایند و عادت حسن هضم و جودت او بران محفوظ دارند و از تخمه حذر کنند و بقراط ذکر کرده کسی که جگر او کوچک باشد و بران تخمه با تواتر کنند خناق او را حادث شود و جالینوس گفته چند کس را دیدم که جگرهای ایشان خرد بود و در ماکل و مشرب اسراف نمودند پس فسخ عروق و قذف الدم ایشان را عارض شد و غرض ایشان از ذکر امثال این کلام آنست که متعلم برین آگاهی یابد که هر کرا جگر کوچک باشد او را واجب است که تقلیل غذای او نماید و میل بتدبیر و تغذیه ای کنند که خون صاف رقیق قلیل پیدا کند و هرگاه فضول در جگر او جمع شوند استفراغ بسهولت نمایند و ادویه حاده که بشربت ضعف می آرند استعمال نکنند که استسقای زقی آرد و ریاضت برای ایشان متوسط غیر عنیف باید بهر آنکه کبد صغیر بسرعت محتاج رطوبت میگردد و چون رطوبت کبد کم شود اسهال دموی غلیظ حادث میگردد و ذبول و سقوط اشتهای انجامد و باید که طبیب رعایت جمیع این اسباب بدارد و بهترین معالجه نزد خروج کبد صغیر بسوی یکی از کیفیات از اعتدال خاص آن ضمادات مقوی آن مصلح مزاج متغیر آنست

سوء القنیه

عبارت است از رداءت خون جگر و این وقتی باشد که مزاج جگر فاسد شود و خون که اندران متولد شده ردیه گردد و حاصل آن بالغلبه بر قوت است که فعل او را از تولید خون بمجرای طبیعی قاصر کند و همچنان خون خام و فاسد بسبیل تغذیه باعضا رسد و اعضا نیز از احاله آن عاجز باشند و بافایت چنانچه در امراض حاده که جگر را گرم گرداند و قوت او تحلیل کند و از تولید خون صالح باز دارد و گاهی سوء القنیه بسبب فساد معده و ضعف آن حادث شود و گویند که سوء القنیه گاه باشد که بسبب بند شدن خون معتاد مانند حیض و بواسیر افتد و گاه بسبب کثرت سیلان آنها باشد و گاهی بسبب صعود بخارات بسوداوی افتد چنانچه در اصحاب مالیخولیای مراقی پیدا آید و گاهی بسبب تعفن هوا پدید آید و بهلاک رساند و مسیحی گوید حالتیکه مقدم بر استسقا کند سمی بفساد مزاج است و شیخ و جرجانی گویند که چون حال جگر فاسد شود و ضعف بران مستولی گردد و لا محالی نزدیک استسقی پدید شود که آن مقدمه استسقا بود و اطبا آنرا سوء القنیه نامند و مخصوص باسم فساد مزاج است [illegible] و لون رنگ بدن و چهره بگردد و سپیدی و زردی [illegible] و تهیج در پلک و روی و دست و پا ظاهر گردد و گاهی همه بدن ورم کند تا آنکه مثل خمیر گردد که از انگشت فرو نشیند و فساد و هضم نیز لازم بود و گاهی آنها زیاده شود و قبض و لینت طبع بترتیب باشد گاهی اجابت نرم و گاهی محکم بود و کذا بحال خواب بود گاهی خواب مستغرق آید و گاهی خواب طلوع کند و بول و عرق اندک آید و از قوباح و بشکم نفخ نماید و انتفاخ پوست شکم شهوت کند و گاهی مقدمه انتفاخ نماید و چون شیرو و قرحه بجراحت ایشان را عارض شود اندمال او دشوار گردد بنابر فساد مزاج و درگوشت بن دندان حرارت و حکه و نیز بسبب تصاعد بخارات فاسد عارض شود و بدن ثقیل و سست گردد و گاهی حالتی شبیه بسوء القنیه بسبب اجتماع آب اندر ریه عارض شود و بشره صاحب او مثل بشره مستسقی گردد و فرق میان هردو چنان باید کنند که تهیج و انتفاخ در چهره آنجا بیشتر بود و در باقی اعضا تهیج معتدل بود و در سوء القنیه چنین نباشد علاج اصلاح حال جگر نماید بوجهیکه در استسقا مذکور گردد و علاج این خفیف تر از علاج استسقای لحمی بود بهر آنکه و ریها سبب ضعیف پیدا شده اند و بر ادویه نیز آنچه غیر قوی بود استعمال کنند و نیز بروی معالجه نمایند بال استحکام نرسد و تحلیل تمام با استسقای لحمی می انجامد پس مدت دراز می کشند و اول تدبیر مانع تولد فضول نمایند و جهت تنقیه بدن ایارج فیقرا چند دفعه بتفاریق دهند و اگر مسهل قوی تر از این مطلوب شود غاریقون و ریوند و مانند آن بفیقرا بیفزایند و شربت افسنتین مسهل و شربت دینار و شربت ورد و حب ریوند نیز مفید است و بعد تنقیه مفتحات و مدرات دهند و شربت اصول و بزور و کشوث نافع بود و تقویت معده و کبد بدواء الکرکم و دبید الورد و غیره نمایند و ریاضت خصوص مشی کنند و در هر حال آب مطلقا منع نمایند و بجای آن عرق

عنب الثعلب و بادیان و سائج هندی و کاسنی و بادرنجبویه حسب فراخ دهند و تقلیل ماکول و مشروب عمده تدابیر ست و هرگاه اطراف ورم گیرد احتراز از تبرید لازم دانند
و از اکثار غذا و تناول اغذیه رطب بطی الانهضام مثل ماهی تازه و البان و سمن و روغن کنجد و حلوای نشاسته و قطایف و شیریه اجتناب شدید نمایند
و آنجا که بسبب سوء القنیه احتباس خون حیض یا بواسیر باشد تا ادرار حیض و ضمادات مخصوصه بواسیر خون بکشاید و فصد حاجت نیفتد بهتر باشد بهر آنکه اخراج
خون درین مرض بی ضرورت قوی فریب سبب و باعث ضعف و موجب آفات ست و الا فصد صافن و یا مابض کشایند و جهت ادرار و کشادن خون مطبوخ پوست خیار
شنبر و غیره از ادویه مفتحه و مدره که در امراض حیض و مقعد خواهد آمد بکار برند اکنون چند ترکیب نافع این مرض مرقوم میگردد حسب حاجت استعمال نمایند شیره
عنب الثعلب شیره تخم کشوث شیره بادیان شیره تخم کاسنی با شربت بزوری معمول ست و همچنین بادیان بیخ بادیان بیخ کاسنی عنب الثعلب جوشانیده گلقند
داخل کرده و ایضا برای سوء القنیه که اکثر بسبب ضعف کبد از برودت و رطوبت میباشد در ابتدا دارچینی بادیان شکاعی دانه هیل و عرق افسنتین و عرق گاو
و اگر نباشد در عرق بادیان جوشانیده صاف کرده بنوشند و سه روز مسهل آرند بعده سه روز دیگر از فرنگی عوض شکاعی باز سه روز دیگر بجای آن از فراسیون و
باز سه روز عوض بادیان پوست بیخ کرفس کنند بعد اگر غلبه بلغمی باشد تنقیه باین طور نمایند که قرص با فریون کوفته بروغن بادام چرب نموده بجوارش نارمشک
سرشته حب ساخته بوزن یک قیراط پیچیده فرو برند بالائش بادرنجبویه بیخ بادیان عنب الثعلب پرسیاوشان ماهروان افرنگی افسنتین رومی سنای مکی مویز سرخ جوشانیده
صاف نموده مخلوط خیار شنبر گلقند شربت دینار حل کرده روغن بادام پاشیده بنوشند غذا نخود آب مرغ روز دوم از مسهل مصطکی عود سوده با ماء العسل سرشته
بخورند بالائش دارچینی بادیان گلاب جوشانیده صاف کرده شربت افسنتین حل کرده بدهند بعد از آن همین مطبوخ همراه یکی از معاجین مثل دواء الکرکم
یا کلکلانج کبیر یا جوارش دارچینی و غیره دهند و ایضا برای سوء القنیه و زردی رنگ و قلت خون قرص زرشک صغیر یا دواء الکرکم صغیر سرشته بخورند بالائش تخم کاسنی
پرسیاوشان مویز منقی نبات جوشانیده بنوشند یا گلقند بجای نبات یا گل سرخ بجای گلقند و شربت دینار آمیخته بدهند یا برای سعال بلغم و صفرا عنب الثعلب
گل سرخ بادیان مویز منقی پرسیاوشان سنای مکی جوشانیده گلقند داخل کرده بدهند و اگر بادیان تخم کشوث عنب الثعلب مویز منقی یا عنب الثعلب کاسنی جوشانیده
گلقند مالیده صاف نموده بنوشند برای سوء القنیه و اقسام امراض جگر و درد پهلو معمول استاد بوده و همچنین برای سوء القنیه و سرفه و ورم عنب الثعلب تخم کاسنی اصل السوس
مقشر بادیان [illegible] در عرق عنب الثعلب یا در عرق گاوزبان جوش دهند و شربت بزوری آمیخته تخم ریحان کوفته یا پاشیده بدهند و در سوء القنیه برای اخراج مافی المعده
و معاء عنب الثعلب گل سرخ هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه بادیان پرسیاوشان هر یک چهار ماشه سنای مکی نه ماشه گلقند سه توله بایده و زعفران یک ماشه جوز بوا
هر واحد یک سرخ سنبل الطیب دارچینی هر یک دو سرخ مویز منقی چهار دانه همه را سائیده و در شهد خالص دو ماشه آمیخته خورانیدن برای سوء القنیه اطفال منقول از والد مرحوم
و برای سوء القنیه با تپ عنب الثعلب تخم کاسنی هر یک شش ماشه کوفته جوشانیده و شیره مغز تخم تربوز شش ماشه شربت بنفشه سه توله خاکشی شش ماشه نافع و این شربت [illegible]
سفید سوء القنیه ست بیخ بادیان بیخ کاسنی هر واحد چهار درهم بادیان کاسنی تخم خیارین تخم خربزه عنب الثعلب گل سرخ اصل السوس هر یک دو درهم تخم کشوث یک درهم
لک مغسول سه درهم ریوند چهار درهم مویز منقی پنجاه درهم قند سفید نیم رطل خوراک از دو تا سه توله و ایضا افسنتین ده درهم گل سرخ سی درهم تربد هشت درهم سنبل الطیب
چهار درهم شکر نصف رطل بدستور شربت بسازند شربتی تا سی درهم و شربت امیرباریس و دوائی نیز درین باب مجرب ست و ضماد سنبل الطیب کف دریا بوره ارمنی ترمس تخم کرفس
خاکستر نیشکر بآب عنب الثعلب برای سوء القنیه منقول از بیاض استاد مرحوم ست و اگر خواهند بشکل ضماد بدون روغن بکار برند و زرنباد و خاکستر
چوب انگور جدوار قسط تلخ ریوند چینی زردچوب سعد کوفی هر چه مناسب دانند بیفزایند و اگر صبر اقاقیا اشیاف ماثیا مرکی سعد زعفران حضض گل ارمنی کوفته
بسرکه و آب عنب الثعلب طلا کنند ورم نرم را که از این امراض طویله بر چهره و پلک و پای پیدا شود زائل کند و این قرص زرشک مقوی جگر ست و نافع سوء القنیه که با تپ
باشد زرشک شش درهم ریوند گل سرخ مغز تخم خیارین صندل سفید سوده تخم کاسنی هر یک دو درهم لک مغسول اصل السوس گل نیلوفر طباشیر هر واحد یک درهم قرص سازند
خوراک حسب مزاج و مفرح تالیف حکیم نظام الدین علی بنسخه بقائی نیز جهت ضعف جگر و معده و سوء القنیه و ضیق النفس معمول ست و بقول اهل هند نخود بقدر سه درم
در پا و آنرا آب جوش داده هرگاه نصف بماند صاف نموده نوشیدن نافع سوء القنیه ست و کذا از کریله تازه بقدر شش درهم آب فشرده صاف نموده بنوشند

[illegible]

[illegible]

و اگر خواهند قدری عسل آمیزند و چهار بار استعمال می آرد و ماده دفع میکند و پوست درخت سرس جوشانیده نوشیدن و بیخ کرنجوه سبز در آب سائیده بر دست و پا طلا کردن هم دافع ورم بدن است و حکیم عابد نوشته که آنچه درین باب بکرر تجربه کرده ام و خطا نکرده مگر بخطای عظیم مریض این مطبوخ هندی است گوکهرو و موصلی سیاه و گلو و بیدارچ و پیپلا مول بلیله سیاه و املتاس خرد هر یک دو درم کوفته در آب نیم تا مهر اشود صاف نموده بگرم نوشند و از همه چیزهای سردی و تری افزا پرهیز نمایند و در رساله مجربات حکیم علی مسطور است که قرص زرشک و شربت زرشک سادة در تهیج اطراف که از مرض ضعف بود نفع عظیم است هر روز یک مثقال قرص زرشک با سه مثقال شربت او و عرق کاسنی بخورند و کذلک عرق چوب چینی تالیف حکیم ممدوح و تقویت مزاج در اوائل بیا قوتی و قرص عنبر کنند و تهیج که از کثرت رطوبت در روی بهم رسد تخم شبت نیم کوفته در برگ سنبهالو و برگ چولائی نافع است و مالش روغن بابونه درین باب دخل عظیم است اقوال حکما سویدی می نویسد که شقاقل رومی و کذا شرب طبیخ نخود سیاه در سوء القنیه مجرب است و اکل انجیر و ملبه قنفذ بریان و کذا مغز تخم بیدانجیر بعسل و گز روشتی و شرب کما ذریوس با جرطی و عصاره یا طبیخ یابس کما فیطوس و کذا ابرا ... سه درم بشراب یکساله ... و عصاره مرزنجوش یا طبیخ یابس او و کذا اکردیا سه مثقال زبیب نخود و شبه هر روز تا یکهفته و طبیخ بیخ او فرو حاشا و غافث و عصاره آن و آب آهن تاب که در تشنیح از سرد کردن آهن در ان خمیر باشد و طبیخ نخود سرخ و شرب عصاره هندبا قوقا یا طبیخ او یا اکل حرم او مطبوخ مطیب بزیت انفاق و خوردن لحم قطای مشوی یا زیرباج یا سکباج با عصفور بسرکه و عسل هر واحد نافع سوء القنیه است مؤلف اقتباس گوید که هر بامداد شربت بزوری و افسنتین هر یک یک نیم توله در عرق خارخسک و عرق اشتر خار هر یک هفت توله نوشند و غذا شوربای مرغ و قلیه زردکی و شلجمی با نان تنوری دهند و اگر از کثرت سیلان خون بواسیر و حیض بود حب تیراج دو سه عدد و یا سفوف تیراج و یا قرص کهربا و حب مقل و قابض علوی خان با شیره بزور بارده مانند تخم خشخاش و مغز کدو و بزر بهدانه و تخم خیارین با بعضی فرزنقات مثل لعاب ریشه خطمی و بهدانه و اسپغول کنوچه و گل گاوزبان گاوزبان در عرق افسنتین و گاوزبان عنبری و تخم ریحان در باتنگ و تخم کشنیز دهند و از اغذیه غلیظه و بسیار خواری اجتناب ورزند و از اغذیه سریع الهضم که اندکی ازلاق داشته باشد بکار برند مثل پلاو و دو گوشته و نخود آب با سرنیم و دوغ و کله پاچه با نان تنک و زردی بیضه مرغ و نقل مغز بادام بریان و پسته و چلغوزه و طباشیر نافع است و ایضا در کثرت سیلان خون بواسیر دوا الامساک معتدل علوی خان و دوا الکرکم صغیر و الدادشان هر دو چهار ماشه بعرق عنبر پنج توله و عرق گاوزبان هفت توله صبح دهند و وقت شام جدوار خطائی سه ماشه مقل یک ماشه در عرق کیوڑا سوده در شربت سیب و ریباس مجموعه هر یک یک توله ورق طلا یک عدد آمیخته با شربت افسنتین سه توله و در عرق بید و پودینه و کیوڑا هر یک چهار توله دهند و غذا کباب بچه قاز و مرغ ساده و شامی با نان خشکا تنوری سازند و عوض آب عرق گاوزبان و بادیان نوشانند و اگر بسبب بخارات سوداویه باشد تدبیر مالیخولیای مراقی پردازند مع تقویت جگر و ایضا برای سوء القنیه بسبب بخارات مراق و شرکت معده که از علاج مشترک فائده نشود و غلبه تشنگی گردد دوا المسک بار بار با سکنجبین افتیمونی علوی خان نوشانند و غذا قلیه کدو و قورمه با نان تنوری و پلاو دهند تا هفت روز و روز هشتم وقت شب حب اسهال سودا خورانند و صبح ماء الجبن با شربت الهی علوی خان چهار توله عوض سکنجبین نوشانند و تا روز پانزدهم بهمین دستور و روز شانزدهم حب وقت ... دهم صبح با ماء الجبن دهند بعده اگر اندکی ضعف رو دهد و مرجعیت غلبه کند روز هفدهم دوا المسک تلخ سه ماشه با عرق عنبر پنج توله و کیوڑا چهار توله عوض حب دهند و روز بیستم ماء الجبن با شربت الهی چهار توله تا چهل روز دهند و وقت ظهر دانه انار ولایتی شیرین و انار کوهی ترش هر دو برابر بوزن سه فلوس با نمک سلیمانی سه ماشه خورانند و غذا وقت شب پلاو و شلجم و شربت مخلل دهند و بالای آن جدوار خطائی دو ماشه و دوا المسک معتدل ساده علوی خان و جوارش مصطکی مرکب هر یک شش ماشه و ... قلیه شلجمی و زردکی و فجلی با نان روده دهند و اگر بسبب تعفن هوا باشد تنقیه بدن کنند بادویه ذی تریاقیت و تعدیل مزاج بمعجون جدوار علوی خان و دوا المسک جدواری همراه عرق عنبر و جدوار کنند و اگر سوء القنیه باقی صفراوی و تهوع و خفقان و اختلاج معده از تعفن هوا عارض شود ... نه توله گلاب هفت توله گلقند چهار توله تخم خشخاش پنج توله شربت دینار معتدل علوی خان سه توله بی فاصله تا پنج شش روز دهند و غذا پلاو چوجه مرغ و زردک مخلل و بجای آب عرق شاهتره و کاسنی و گلاب برابر بدهند و بعد از طعام معجون جوز بوا و دوا چینی در دهن دارند و آب آشامیدن نمایند و ازین تدبیر قریب ... کس صحت یافته اند و اگر بسبب ... باشد تنقیه بدن ... نمایند ... در باب ربو گفته شده مع تقویت کبد و این دوا بسیار مفید است تخم فراسیون ده ماشه زوفا ... اسطوخودوس ... هر یک یک ماشه سوده در شربت زوفا و خشخاش هر یک یک نیم توله لیسانند و بالای آن شربت بزوری و فراسیون هر یک دو توله در عرق گاوزبان عنبری و زوفا هر یک هفت توله دهند غذا کباب مرغ و کنجشک دلوه با نان خشکا خورانند

شیخ میفرماید که نظر کنند اگر در بدن اخلاط مختلف صفراوی باشد اسهال بمثل ایارج فیقرا کنند که آن اخراج فضول سوای رطوبات اصلی می نماید و اگر اخلاط لزج غلیظ باشد با ایارج حنظل و بدانچه صبر و شحم حنظل و سفایج و غاریقون مع سقمونیا در ان داخل بود اسهال آورند و وزن این ادویه باندازهٔ رقت اخلاط و غلظ آن و حسب قوت بدن و ضعف آن باید کرد و گاهی بهر تقویت ادویه مثل خربق حاجت آید اگر غیر او در تنقیه و اخراج فضول لزج سودمند نشود و با این همه باید که اسهال برفق نمایند و دوای مسهل بتفاریق خورند و هر گاه احتمال شود که ماده جمع شده اعادهٔ تنقیه کنند و بعد از آن باید که رعایت امر معدهٔ آن کنند تا مسهلات ایذا ننماید و مسهلات ایشان را خوشبو بعود و مصطکی و سنبل و مانند آن نمایند تا قوت معده را نگاه دارد و اگر قوت قوی باشد در ان فکر بسیار نکنند و مبلغ کافی رخصت دهند و بالجمله باید که تدبیر مانع تولد فضول باشد و این باستفراغات بالرفق متواتر بود و تا ممکن بود از فصد اجتناب نمایند و اگر از ان چاره نباشد بسبب امتلای خون بحذر و تفاریق در سه یا چهار روز براخراج خون اقدام نمایند و اکثر آنچه فصد در ان واجب بود آنست که سبب سوء مزاج احتباس خون بواسیر یا حیض باشد و اولی آنست که اولا بدانچه خون را صاف کند مثل ایارج فیقرا و طبیخ افسنتین و مانند آن از مسهل سابق تنقیه نمایند پس اگر چاره نباشد اندکی خون بگیرند و در اکثر احوال ایشان احتیاج بتعدیل زحیری افتد کنند نضج اخلاط باسهال و تفتیح سدد باشد و بعده بدانچه بدرفق مفتح سدد بود و حقنه‌های ملطف محلل رطوبات مسهل آن سخت نافع است و چون استفراغ نمودند پس اولی آنچه معالجه بدان کنند ریاضت معتدل و تقلیل شرب آب و استحمام بآب بورقی و کبریتی و شبی است و قریب دریای شور و حمامات مقام سازند و حمام بآب شیرین نشاید ازیرا ضرر کند مگر آنکه تا منشف استعمال نمایند و در هوای گرم او عرق آورند و استعمال قی قبل طعام برای ایشان تدبیری خوب است و باید که در ابتدای امر بسکنجبین قی کرده و در آخر او بخربق کنند و تا ممکن باشد بتجفیف و بتفتیح اقدام نمایند و در ضماد و مشروبات ایشان ادویهٔ محققه مفتحه ملطفه خوشبو مثل سنبل و سلیخه و دارچینی استعمال کنند و ادویه مثل افسنتین است و کاشم و غافث و تخم انجره و کمافیطوس و زراوند مدحرج و عصارهٔ قثاء الحمار و قنطوریون و برگ بادریون و جاوشیر و کاکنج با نخاعیه و در ضماد ایشان کبریت و عصارهٔ غافث قثاء الحمار و بیخ بادریون و برگ او و نطرون و خاکستر سوسن کوهی و دریا داخل کنند و این ضماد ایشان را نهایت برای دلوکات ایشان و حمام صلاحیت دارد و طبیخ غاریقون و شراب اکیا اندک و رقیق و شراب سوسن نافع است و از آنچه ایشان را سخت سودمند بود نوشیدن شراب افسنتین بر نهار است و از معاجین خصوصاً بعد تنقیه تریاق و مثرودیطوس و دواء الکرکم و دواء اللک و کاکنج بزوری است و گاهی شیر شتر و بول او نیز شاید و خصوصاً او را بدان سخت و قوی و خصوصاً چون سوء القنیه مزمن شود و بیم باشد که استسقا گردد و گاهی دو اوقیه بول شتر با سکنجبین نیم درم تا مثقال سپید هند و کذلک در بول شتر خصوصاً آنست که بلیلهٔ زرد باوی بیامیزند اگر سودا رقیق صفراوی باشد و از کمادات تکمید معده و کبد بسنبل و سلیخه و دارچینی و بورهٔ ارمنی و زراوند مدحرج و مانند آن نافع بود و ایضاً ضماد از انها مثل سوسن و مانند آن و دوام تمریخ شکم ایشان بمثل بورق و کبریت بروغنهای حار و صبر و قیر تا و از ضماد و مرهم کماب سفرجل ایشان را نافع بود و اگر مشکل گردد بسرگین گاو و شیاف ترطیب لازم نمایند و اما غذای صاحب سوء القنیه آنچه در ان لطافت و تقویت طبیعت باشد مثل دراج و کباب و شوربای آنها و زیرباج مطیب بمثل قرنفل و دارچینی و زعفران و مصطکی و کذلک مصوصات و از فواکه انار شیرین است و بهی بسیار اندک نیز مفید بود و واجب است که باغذیهٔ ایشان مثل خردل و گندنا و ثوم و مانند آن یا تبیر کشنیز نیز مخلوط سازند مسیحی گوید که اولا ایشان را بایارج فیقرا تنقیه نمایند و بآب بحر و شبی و بورقی و کبریتی غسل کنند و قبل از قی بادویهٔ مسهله قی نمایند و حقنه ماده معجل آرند و در آخر استفراغ بحب متخذ از شحم حنظل و سفایج و غاریقون و افتیمون و سقمونیا و صبر نمایند تجندی گوید که در اوائل مثل سفایج و افسنتین تنقیه کنند و اگر با آن عطش شدید باشد این مطبوخ نوشانند افسنتین رومی و غافث بلیلهٔ زرد و هر یک پنجدرم سنای مکی چهار درم بوزیدان یکدرم ماهیزهره نیم مثقال پوست بیخ کرفس دو درم برگ کاسنی تازه با قته شاهتره پنجدرم تمر هندی ده درم چنانچه رسم است بجوشانند و صاف نموده سی درم سکنجبین در ان حل کرده باز صاف کرده چندرم ایارج فیقرا و غاریقون و تربد هر یک ربع درم سقمونیای مشوی نیم دانگ نمک هندی زنجبیل مقل هر یک نیم دانگ باریک سائیده اضافه کرده بنوشند حصر مینویسد که این مطبوخ برای سوء القنیه از املای استاد است پوست بیخ کاسنی پوست بیخ بادیان هر واحد سه درم تخم کاسنی کوفته بادیان هر واحد دو درم برگ گاوزبان مثقال تمر هندی هفت درم جوشانیده صاف نموده نصف آن صبح با شکر اوقیه و نصف آن بدستور وقت شام بدهند و ایضاً از املای استادی پوست بیخ کاسنی پوست بیخ بادیان پوست بیخ خشک هر واحد سه درم زرشک تخم کاسنی کوفته هر واحد پنجدرم تخم شبث غافث مغولی و عود و قاقله هر واحد نیم درم جوش داده صاف کرده بدستور سابق با شکر هر دو وقت بنوشند و این مطبوخ نیز برای سوء القنیه از املای آن مرحوم است بلیلهٔ پنجدرم زرشک اوقیه تخم کاسنی کوفته ده درم بسته سه درم غافث

نمایند [illegible] نیم درم در آب گرم خیسانیده بکار برند و این ترکیب برای سوء القنیه اطفال قلمی فرموده کاسنی بادیان هر واحد یکدرم تخم کشوث نیم درم کوفته شیره نصف آن در عرق گاوزبان شامی او شیره برآورده بشربت کاسنی نیم درم شیرین کرده صبح بدهند و باقی همچنین وقت شام و این نقوع برای سوء القنیه اطفال که با قبض طبیعت باشند از ادای آن مغز پسته تر بندی ده درم ورق جلیبی سه عدد تخم کاسنی کوفته مثقال زرشک نیم درم پوست بیرون پسته ربع درم خیسانیده صاف شود با شکر تیغال یا شیره شیرین کرده نصف صبح و نصف آن شام استعمال کنند و طبری نوشته که ترهل و تهیج که یک قسم است یا ترهل که زائل نشود و تهیج که نزد سیری و گرسنگی و هنگام طعام شب و ترک آن ورم کند و سبب این ضعف حرارت غریزی است که فضول سوء مزاج در کبد بهر آنکه حرارت غریزی چون ضعیف شود و کبد خارج از اعتدال بسوی رطوبت گردد پس وارد شود بران طعام سیما اغذیه بارده رطبه و بر طعامیکه کمیت او بیشتر از کمیت حرارت غریزی باشد فضلات متولد از ان ریاحی و رطوبت رقیق غلیظ گردد و بسوی اعضا روند و در ان محتقن شود پس اگر اعضا قوی باشند احاله آن نمایند و از نفس خود آنرا دفع کنند و اگر ضعیف باشند در این بخارات در ان بکشاکشند و تحلیل نشوند و قوت محلله صحیح بر مقدار مزاج خود باشد و علامتش آنست که چون فصد کنند دم او قوی آمده بود و شهوت و هضم او صالح باشند غیر آنکه اعضای او متهیج بود و اندرین قسم هرگاه صاحب او در ماکول افراط کند و بر اطعمه مولد نفخ و ورم نماید و در هر طعامیکه باشد کثرت کند یا ریاضت معتدل ترک نماید بر آن امن از این نباشد که حرارت غریزی او منطفی یا سخت ضعیف شود و قوت محلله متغیر گردد و باستسقای لحمی انجامد و علاجش آنست که در این هنگام مقدار حرارت غریزی او و اطعمه لطیفتر و اقل کمیت آن بدهند و از کثرت اکل و تخمه و سوء هضم حذر کنند و هرگاه احتمال مقدار [illegible] نمایند [illegible] باشد ببلیله خفیفه اندر از شیر و مثال اگر در قاروره اندک حرارت باشد شراب نو که شش ماه بران گذشته باشد قدری بنوشند و تکثیر در ان نکنند تا تمام [illegible] آنکه اعضای او [illegible] است و بعد نماید بتقویت آن بریاضت معتدله و آنچه از ادویه استعمال نمایند نوشیدن ماء الاصول و سکنجبین است و [illegible] مانند آن [illegible] کبد بدان ضماد کنند مثل صبر و فوفل و مصطکی و سنبل و موم و روغن [illegible] روغن ناردین است که ادویه کوفته بیخته در ان آمیخته [illegible] ضماد سازند یا [illegible] بالیده بر جگر بندند و اما وجه دوم آنست که حرارت او ضعیف بود و جگر آنکه او قوی تر از حرارت صاحب نوع اول باشد و علامتش آنست که سرخ رنگ صاف [illegible] و هضم [illegible] آنکه در بعض اعضا او نفخ عارض شود و متهیج گردد و بسرعت تحلل شود و جلد ظاهر گردد و اندک زیادتی که در کمیت طعام یا در شرب آب شود [illegible] زائل گردد و صاحب این نوع اقل خطرست سیما چون نفخ در قدم و سوای چهره ظاهر شود و چون نفخ در چهره یا پلک چشم ظاهر شود [illegible] قریب از قلب است پس اگر حرارت غریزی و قلب ضعیف نباشد نفخه در چهره ظاهر [illegible] تا بسیار نباشد بقدر یین نرسد و علاجش اصلاح اغذیه از کمیت و کیفیت است و استعمال ریاضت معتدل و تحلیل [illegible] و فی الفور آنرا اصلاح کنند و دوائیکه درین استعمال نمایند باید که ریاح و غازات [illegible] و منع طبیعت [illegible] چنین باشد که آن از سوء مزاج در اعضای متحلله بود [illegible] که هنگام ضعف قوت هضم و استیلای سوء مزاج رطب بر کبد و سائر اعضا پدید آید پس [illegible] باستسقای لحمی [illegible]

این نوع در علاج استسقای لحمی ذکر خواهیم کرد

استسقا

و آن مرضی است مادی مخصوص [illegible] بسبب ماده غریبه بارده که در خلل اعضا داخل و مستقر گردد و [illegible] اعضای ظاهره و اعضای بدن [illegible] خالی از نوعی اعضا که اندر ان [illegible] منوط است مثل فضای شکم و بدان سبب شکم بزرگ شود و [illegible] و زقی و طبلی [illegible] سه قسم [illegible] زقی و طبلی و از ترکیب هر سه چهار قسم مرکب حاصل شود سه ترکیب ثنائی و یک ترکیب ثلاثی و برای هر سه نوع اسباب و احکام و علامات [illegible] سبب و حکم و علامت و علاج خاص است پس اسباب و احکام و علامات و علاج عام درینجا مذکور میگردد و سبب و حکم و علامت و علاج خاص هر نوع [illegible] استسقا [illegible] ضعیف شدن جگر خاصه یا بمشارکت شود و اگرچه گاهی جگر مریض شود و باآن استسقا حادث نگردد و با لجمله اسباب استسقا یا خاص که بدو مشارکت باشد و اسباب خاص اول و عام

آن بضعف هضم کبدی ست و این سبب واصل ست و اما اسباب سابقه جمیع امراض کبدی مزاجی است و آلی مثل ورم و سده و اورام حاره و بارده و صلابت و سده و فتق که گاهی جالب سوء مزاج سوی طحال و صلابت صفاق محیط بدان و امراض مزاجی یعنی سوء مزاج یا گرم ملتهب باشد و اکثر آن استسقا بتوسط تشنجی پدید کند به سبب آنکه تشنجی به حرارت غریزی تحلیل کند و غریزی بدان سبب ضعیف شود و بدین جهت جگر تغییر غذا چنانکه باید نتواند کرد و سبب تشنجی اولاً افراط حرارت بود و تنها بدان عضو ابتداءً افراط نماند و یا بارد بود و این بواسطه رطوبت فضلی استسقا حادث کند و سبب واصل در هر دو تحلیل حرارت غریزی و نقصان آن بتدریج یا انطفاء و ضعف آن دفعةً باشد و سبب تشنجی فرط عطش و مسکر غریزی شرب آب سرد ست بر ناشتا و عقب حمام و ریاضت و جماع و یا استعمال اشیاء نه بر طریق مفرط بعد امور مخففه مثل فصد و اسهالات و استفراغات مفرطه بعرق و بول و اسهال و قیح و حیض و بواسیر بود و مضرترین استفراغات استفراغ خون ست و اما امراض آلیه مذکوره پس کیفیت مودی بودن آنها بسوی استسقا در محل خود هر یک مسطور شده و ظاهر است که ورم و صغر کبد که استسقا از وی سبب آن شده بود و اما اسباب استسقا بمشارکت اعضای دیگر یا بمشارکت همه بدن باشد که سخت گرم یا خیلی سرد گردد و یا بسبب آن ورم باشد یا بر معده و سوء مزاج آن خصوصاً چون عقیب ذرب باشد و یا بسبب سدد ماساریقا بود و یا بمشارکت طحال بسبب عظم او یا ورم صلب یا لین یا حار او باشد و یا بسبب کثرت استفراغ سودا بود که افراط او مودی بانهاک جگر بجهت انتشار قوت سودا حتی که بسوی کبد و قهر او یا اتصال اذیت آن بسوی او گردد چنانچه بسوی دماغ رسیده وسواس پیدا میکند و عظم طحال مودی باستسقا و تضعیف کبد بدو سبب میگردد یکی آنکه خون بسیار از جگر جذب میکند و قوت آن را ضعیف میگرداند دوم آنکه قوت کبد را بسبب مضادت او و منع او از تولید خون جید ضعیف مینماید و گاهی بسبب مشارکت کلیه بسبب برودت گرده یا بحرارت آن فاسده بود یا نارسیده و در آن ... و اگرچه کبد آن را قبول کند و گاهی بسبب امعا و امراض آن خصوصاً صائم بسبب قرب او از جگر باشد و یا بسبب مثانه یا رحم یا ریح یا حجاب بود و این مشارکت امعا بود و غیر بسبب سوء مزاج و تغیر حال او در کیفیات نباشد بلکه گاهی بسبب اوجاع او از مغص و زحیر و قولنج و تشدید الوجع و غیر آن عارض شود و کذا امثال این مشارکت رحم که تنها کیفیت آن تنها باشد بلکه بسبب اوجاع آن و احتباس حیض در آن بود و گاهی مشارکت مقعد بسبب احتباس خون بواسیر بود و همچنین حال اعضای دیگر مذکوره است و اکثر مشارکت اعضای ثقل تفقر کبد و اعضای او در انقباض بدیه باشد لیکن اکثر مشارکات مودی باستسقا آن مشارکات با گرده و معا صائم و طحال و ماساریقا و معده بود و چنانکه گویند که بسبب ضعف معده مرض جوع البقر پدید آید همچنان بسبب ضعف جگر استسقا عارض گردد و تولد جوع البقر از ضعف معده چنان بود که اول جوع الکلب شده باشد و بدان سبب طعام بسیار خورند و رطوبات ردی در فم معده جمع شود و فم معده گران گردد و مزاج او تباه شود و قوت جاذبه او از فعل خود باز ماند و آرزوی طعام باطل شود و بدین سبب عروق خالی گردد و همه اعضا گرسنه شوند و بسبب گرسنگی اعضا و عدم خواهش معده طعام را قوت ساقط شود و این را جوع البقر گویند همچنین اینجا بسبب ضعف جگر و عروق او از رسانیدن آب با عضای جاریه همه بدن بسته و کرده و اعضا تشنه شوند و از جگر آب طلب کنند این را استسقا گویند یعنی طلب کردن آب و آنچه صاحب او بخورد جگر ضعیف در آن تصرف نتواند کرد و با عضا نتواند فرستاد پس بعضی از آن در جگر باز گردد و در شکم جمع شود و بعضی منتشر شود با عضا رسد و در شکم و اعضا ورم پدید آید و هم او گوید استسقا که بمشارکت اعضای دیگر عارض شود و سبب آن اسباب ضعف جگر بود و آن و مخصوص ضعف جگر مذکور شد بسبب سوء مزاج بارد افتد که در جگر یا در اعضای دیگر که مذکور شد عارض گردد چنانچه سردی بهر معده در آید و معده را سرد کند و از معده بر روده اثنا عشری و روده صائم فرود آید و از این روده با ساریقا و جگر رسد و آن را سرد کند و سردی او به مجاری برسد و محمد ... گفته که جمیع اقسام استسقا از ضعف قوت مولده دم که از فعل خود قصور نماید حادث شود و این یا بسبب آفتی بود که جگر را عارض گردد که آن معدن اوست پس مزاج او سرد گردد و عصاره غذا بسوی خون چنانچه منقلب نشود و گاهی بسبب آفتی باشد که بعضی اعضای مشارک کبد و مجاور آن را عارض شود مثل معده که هرگاه آفتی بدان رسد آن را هضم جید غذا ممکن نباشد و عصاره آن غذا اخام بجگر رسد و آن را احاله آن بخون جید ممکن نبود و همچنان بجمیع بدن رسد و اعضا آن را انقلاب آن بطبیعت خود ممکن نبود مثل معای صائم و عروق معروف بجداول که چون ضعیف گردند از تغیر عصاره غذا و تنقیه آن بسوی جگر قوت مولده خون بنابر رسیدن غذا بجگر ضعیف شود و گاهی استسقا از فساد مزاج رسید حادث شود حتی که آن را تغذیه برطوبتی که در خون باشد ممکن نباشد و آن رطوبت در خون باقی ماند و اعضا از آن غذا نتوانند و مزاج آنها ترطیب یابد و گاهی بسبب ضعف گرده از جذب مائیت خون حادث گردد و آن مائیت در خون مخلوط بماند و آن دم مائی با عضا رسد و از آن غذا نیابند و بدین جهت مزاج آنها رطب گردد و شیخ میفرماید که ردی ترین استسقا آنست که با مرض حاد بود و رای بعضی کسان آنست که لحمی بدتر از دیگر انواع ست بهر آنکه فساد

و در ان عام باشد و جمیع عروق بدن و لحم بود حتی که هر سه قسم باطل شود و بعضی گویند که لحمی خفیف تر از زقی نیست حتی که از طبلی لیکن اولی آنست که زقی صعب تر از همه است پس از لحمی و بعضی خفیف تر از همه بود و بعضی سخت ردی باشد و این بسبب اعتبار اسباب موقعه در ان بود و ظاهر حال ما اکثر آنچه بتجربه ظاهر شده باید که اصناف لحمی خفیف تر بود و وجه مناسبت ضرورت که جگر دران بدان ضعف نبود که در زقی و طبلی و قوت صاحبان استسقا کثیر الخطر کسی است که مزاج طبیعی او حار یابس باشد بهتر آنکه مرض ضد مزاج اصلی بیمار نگردد و دیگر بسبب امر عظیم سخت قوی در استسقای واقع بسبب علامت حال سالم تر بسیار از واقع بسبب صلابت کبد بود بلکه آن مرجو العلاج است و گاهی ماده استسقا مطلبه کند حتی که ربو و ضیق النفس و سعال حادث کند و این دلالت بر قرب موت و [illegible] کند و گاهی عسر النفس از جهت شود و بسبب آن بود و این سالم تر است و گاهی پریشانی اقرب بصحت قروح و [illegible] بسبب سوادات بخارات حادث گردد و در اثر استسقا گاهی قروح در بدن بسبب سوء مزاج خون حادث شود و گویند که چون از مستسقی مثل پاره لحم نازل شود منذر بهلاکت بود و صاحب مالیخولیا اگر استسقا عارض شود مالیخولیا زائل گردد و بسبب ترطیب استسقا مزاج او را اقرب هند که اسهال در مستسقی بسبب اجتماع دو مرض قوی غیر سلیم و تدارک مضرت اسهال بکثرت متعذر و تعویق آن [illegible] کرده شود و این در استسقا جائز نیست و باید که صاحب استسقا معلوم کند که اول آنچه منتفخ شده آن عانه است یا پای یا پشت یا ناحیه گرده و قطن یا روده بهتر آنکه انتفاخ ابتدا از موضع که بدان انتفاخ ابتدا کند لا محاله تدبیر آن مختلف باشد و واجب است که طبیعت او در تدبیر و جلیس معلوم باشد چه بیرون طبیعت او خشک بهتر ازانست که نرم باشد خصوصاً در انتفاخ که ابتدای از قطن و کلیتین بود و در ابتدای از قطن این طبیعت بیشتر بود بسبب ارتداد رطوبات غذا ازان بسوی معا و در ابتدای از قدم لین طبیعت اکثر باشد و باید که حال موضع سره و عانه دریافت نمایند که آن چیست سخت است یا نرم یا حس میکند و دلالت بر قوت و بر احتمال اسهال و هم اینها نظر کنند که صفاق در انتفاخ مشارک است یا نه و چون مشارک باشد خوف فتق بود و در فتق [illegible] بسبب موت در قروح تشنج [illegible] و بعضی گویند که بسا اوقات مشاهده در آمده که چون صاحب استسقای لحمی را پشت او تنگ و یا پشت پای او اکله پدید آید [illegible] زائل شود و [illegible] اکله است و در فهم فی الاکله و غلی ابن زهر میگوید که اگر در مرض استسقا بول را مرخ باشد امید کمتر بود و بقول بقراط استسقا که از امراض حاده افتد ردی باشد و هم او گوید که چون صاحب استسقا را سرفه لازم بسبب ثقل [illegible] و در کام و کنار اسهال صفرا حادث شود امید خلاصی نباشد و اینها استسقا با تپ ردی است و جالینوس گوید که تپ با استسقا بهتر آنکه ذات الجنب با نفث الدم است که نفث الدم محتاج بچیزی بود که طبیعت اغلاط نماید و ذات الجنب محتاج باشیای مخرج آن باشد و اگر مرار مستسقی سعالات طبیعی باشد آن سالم تر بود بهتر آنکه دلالت کند بر آنکه حرارت غریزی قوی است و انطاکی گوید که اجماع واقع شده بر آنکه ردی ترین انواع استسقا و اکثرها از نوع [illegible] بود که از زقیت بود و علامت آن لزوم تپ و سرعت نبض موجی و بدبوی بول کف قاروره و شرب آب بسیار است و بعضی گفته که سبب رداءت این اقسام [illegible] که آن [illegible] جگر بود و علاج استسقا بتحلیل و ادرار قوی باشد و حرارت مانع آنست و این بحران نیک است و بحرارت منتفع نشود و بنا بر تعفن آن اخلاط ادرار و اکثر با این [illegible] که کبد بود و خون و صدید در بول یا براز آید و بعد خروج آن موت واقع شود و چون این مرض از کبد حواله نمود ردی ترین این که از عضو قریب مثل گرده یا معده در فعل مثل معده یا در حرارت غریزی مثل آلات نفس [illegible] و خفیف ترین آنست که از مرض عضو غیر کبد باشد **علامات کلی جمیع** انواع استسقا تابع او و فساد رنگ چهره است و تهیج پایها بسبب ضعف حرارت غریزی و رطوبت خون یا استحالت آن و تشنج [illegible] و تنگی و ضیق النفس و در اکثر قلت اشتها باشد [illegible] آب [illegible] و در بعض آنچه از سردی جگر باشد خصوصاً از نوشیدن آب سرد و غیره و در تبیع [illegible] زقی و کمی قلت بول و در بعضی احوال سرخی بول بسبب قلت آن و بعضا بسبب قلت تمیز و [illegible] و صفرا از بول [illegible] و سبب آنست که بسبب رنگینی و سرخی آن بحرارت استسقا نیابد و اکثر مرض تپهای مزمن و مشهور که ازان آب نمی یابد که کثرت شرب [illegible] و در [illegible] طبلی [illegible] دریافت نمایند اگر با آن علامات حرارت از التهاب و عطش و زردی رنگ و تلخی دهن و خشکی یابس بدن و سقوط اشتها و قی زرد و صفرا و شدت حرقت بول در آخر با [illegible] حرارت باشد سبب استسقا حرارت جگر بود و اگر کثرت صفرا در علامات ذوبان تقدم برانرا در بول جمالی و صدیدی بود و در مرض [illegible] بدانند که استسقا از جنس ذوبان بدن و تحلیل اخلاط بود و کذا اگر استسقا حادث از امراض حاده و اگر علامات خلاف این باشد دلالت اشتها [illegible] بود چه [illegible] در برد معده و [illegible] افراط برودت مزاج [illegible] استسقا بسبب برودت بود و اگر نبض ضعیف و ورم پایها و سرفه بلا نفث باشد ابتدا [illegible] استسقا از ورم کبد بود و اگر علامات ورم صلب ظاهر بود و تابع او ذرب و قلت اشتها باشد سبب آن ورم صلب بود و اگر ورم از جانب جگر

ابتدا کنند و با آن طبیعت قبض باشد و سائر علامات ورم حار پدید آید بیش ورم حار بود و اگر رنگ مائل بسبزی و سیاهی بود و سابق امراض طحال و عدم سقوط اشتها باشد استسقا از مشارکت طحال بود و کذا اگر علامات امراض معده یا سده ماساریقا و یا علل کلیه یا مثانه یا رحم یا امعا یا ریه و حجاب یا مقعد دریافت گردد استسقا بمشارکت همان عضو باشد

علاج کلی اقسام استسقا

تقلیل غذا کنند و حتی الامکان اکتفا بر آب یخنی نمایند و از حلیب حبوب و آب منع کنند و بضرورت برنج مجوز است و عوض آب بر عرقیات قناعت نمایند و عرق عنب الثعلب با عرق بادیان اندک اندک بنوشند و اگر نتوانند آب آهن تاب و نقره تاب طلا تاب دهند و گویند که اگر شش بار از آهن و پنج بار از طلا و چهار بار از نقره آب اداغ کنند انفع بود و قدر آب در تمام روز زیاده از سه چند غذا نشاید و مقدار غذا ششم حصه از حالت صحت باید و از کوزهٔ تنگ یا شوره بمص بنوشند و سید الورد یا دوا الکرکم همراه شیرهٔ عنب الثعلب و شیرهٔ تخم کشوث بشربت دینار یا گلقند یا شربت بزوری خورند و اگر برودت زیاده باشد شیرهٔ بادیان و تخم کرفس افزایند و اگر حرارت باشد شیرهٔ تخم کاسنی اضافه کنند و اگر سرفه بود شیرهٔ اصل السوس داخل کنند و از عنب الثعلب خشک و مغز فلوس و سنبل الطیب در آب عنب الثعلب سبز سائیده ضماد کنند و چند قرار فنجی در آب عنب الثعلب طلا نمودن نیز از برای هر قسم استسقا نافع بود و ریاضت و تعریق و اندفان در ریگ ساحل بحر بطرف جبال یا بعد اصحاب استسقا بسیار فائده میکند و تضمید با پشاب بز و سرگین گاو و دو پورهٔ ارمنی و سرکه برای هر قسم استسقا نافع بود و اگر با استسقا حرارت باشد قرص زرشک یا کلکلانج بارد همراه آب کاسنی سبز مروق و آب عنب الثعلب سبز مروق یا شربت بزوری یا سکنجبین بزوری بدهند و عصارهٔ زرشک و راوند با سکنجبین و آب انار در صورت حرارت هم مجوز است و شیرهٔ خیارین و تخم کاسنی و تخم خرپزه و زیرهٔ سفید در استسقا که با تپ باشد میدهند و در استسقا قبض بهتر از اسهال بود و اگر در ان اسهال هم باشد آب بارتنگ سبز مروق با رب به شیرین و بارتنگ مناسب بود و اگر درین امراض حاجت تنقیه شود بعد نضج از مسهل بلغم تنقیه کنند و یا بادیان تخم کرفس تخم کاسنی بیخ هر سه و اصل السوس مویز منقی انجیر زرد و افسنتین تخم کشوث بیخ اذخر سیاوشان برنگ کابلی ریوند چینی جوشانیده با گلقند دهند و اگر حرارت باشد تخم خیارین عنب الثعلب گل سرخ زرشک عوض ادویهٔ شدید الحرارة داخل کنند و بعد نضج سنای مکی هلیلجات تربد زنجبیل غاریقون مغز فلوس شکر سرخ روغن بادام اضافه کرده مسهل دهند بعد تنقیه تدابیر مذکوره بکار برند و حب استسقا نیز منقی و مفید اقسام اوست و کذا حب اهندی نسخهٔ علاج الامراض نافع و بعد استحکام مرض شیر شتر نوشانند و بدانند که درین مرض از آب سرد و حموضات و اشیای رطب مطلقاً احتراز کنند و ایضاً از جمله فواکه ترش اجتناب نمایند مگر انار که بالخاصیت مفید است و تقویت معده و اصلاح کبد و عضو مشارک واجب است و اعتدال میان لین و قبض مناسب بود و ریوند با آب کاسنی یا سکنجبین ملین است و شربت حب الآس با رب آب و طباشیر قابض و فصد شدید الضرر است و مدرات غیر معطش جید بود و بهر دوائی که در استسقا بکار برند باید که در سحق و مبالغه کنند تا قوت او زود بجگر رسد و از معاجین تریاق فاروق و مثرودیطوس و دواء المسک حلو و معتدل مفید و سید الورد درین مرض نافع ترین اشیاست و همواره معمول و باید که معاجین کبار قبل تنقیه خصوصاً تریاق و مثرودیطوس اصلا ندهند و حکیم علی نوشته دیدیم که بعض اطبای زمانه ما تریاق پیش از تنقیه خورانیدند و مریض قبل از روز سوم بمرد و گویند که چند قوقی را خاصیت عجیب است و کذلک فرفیون و اگر بر غذای یک وقت اقتصار کنند صواب تر باشد و اگر مرتبهٔ دیگر مضطر گردد مویز و انجیر یا اندک پسته و بادام و فندق رفع کنند و اغذیه بگوشت تیهو و دراج و جوزهٔ مرغ و امثال آن دهند و شوربا اگرچه از رطوبت مائیت خالی نیست لیکن بمعده مناسب بود و گاهی برنج و دال مونگ با گوشت پخته و یا صرف برنج با گوشت پخته و گاهی برنج جدا پخته با شوربای گوشت و اندک از هر دو آن میدهند و اگر دینجا تپ باشد ترک لحم اولی است و از بقولات برگ کاسنی و عنب الثعلب و شلجم و چقندر است و اگر آب را جوشانند تا ثلث بماند و بجای آب دهند جائز بود و آنجا که با استسقا تشنگی مفرط بود عوض اشیای گرم بر نوشیدن عنب الثعلب و تخم کاسنی قناعت کنند و نبوات با مغز بادام تناول نمایند و جهت تلیین این مطبوخ خورند سنای مکی هفت درم هلیله کابلی هلیله زرد هریک پنج درم بنفشه نیلوفر تخم کاسنی هریک سه درم مویز منقی یازده درم آلو سیاه و عناب هریک ده عدد سپستان بست عدد فلوس خیارشنبر و ترنجبین هریک ده درم و از اکثر خیارشنبر تنها عمل نیک کند فلوس و با شیرهٔ کاسنی نافع ترین مسهلات است پس عرق گاوزبان عرق کاسنی گلاب هریک ده درم با نبات یا شربت مناسب بیاشامند و بعد از تنقیه آب کاسنی و سکنجبین دهند تا که حرارت زائل شود و انفع اشیا در هر قسم اغتسال با آب کبریتی و نطرونی و مانند آن و تعریق است و هر استسقا که بمشارکت کبد یا ورم یا ضعف طحال یا از برودت ریه یا بمشارکت گرده یا معده یا رحم یا احتباس خون یا مغص یا زحیر یا وجع پشت یا مشارکت حجاب یا حرارت جمیع بدن باید که با وجود تدابیر استسقا در ازالهٔ آن نیز توجه فرمایند بدانچه در مقام هریک مذکور است و برخی ازان بذیل استسقای لحمی نیز مسطور گردد و هرگاه در استسقا ورم بود و تدبیر داغ دهند بر پنج جاے

یکی بر فم معده دوم بر جگر سوم بر سپرز چهارم بر قعر معده پنجم بالای ناف اگر مریض قوی بود یکبارگی و الا بتفاریق **طریق تعریق** بورهٔ ارمنی بروغن بابونه آمیخته بر بدن طلا نمایند یا نمک باریک سوده با پیه بز گاو آمیخته و یا زراوند طویل و مدحرج بروغن بان یا روغن غار ضم کرده یا دارچینی و سلیخه و قصب الذریره بروغن سوسن مخلوط ساخته ازینها هر کدام که بهم رسد طلا نمایند که در تعریق و تنشیف آب اثر بلیغ دارد و نشستن در آفتاب و حمام خشک و در تنور نیمگرم که سر بیرون و تافته باشند نیز معرق است **طریق اندفان** باید که مریض در ریگ رود و بر بدن او ریگ نیمگرم اندازند چنانچه تمام بدن او پوشیده شود سوای سر لیکن ریگ بسیار گرم نباشد و در مقدار هم بسیار نبود و غلطیدن در ریگ گرم نیز مفید بود **طریق استعمال شیر شتر** در امراض کبد و طحال بدانکه از جمله شیرها شیر شتر در ازالهٔ استسقا و تفتیح سدد و تحلیل اورام صلب باطنی و اخلاط غلیظ کائن در کبد و دفع یبوست جگر و ضیق النفس و امراض طحال خاصیتی عظیم دارد و با وجود آنهمه منافع غذای ابدان ضعیفه میشود و انعاش قوی مینماید و عادت اخلاط می شکند و تعدیل آن میکند و اخراج زرداب باسهال و ادرار مینماید و بسبب کثرت مائیت و قلت جبنیت خود بمجاری نمی چسپد و از آنها نمیکند و باعث شدت استرخا [illegible] منفعت آن از مائیت جدا میشود و ازین جهت گرم و رقیق و مائل بشوریت میباشد و جمیع انواع استسقا و اکثر امراض جگر بالخاصیه و باخراج مائیت سودمند بود اما هر گاه با امراض جگر و طحال تپ باشد شیر زنهار نباید داد و ایضاً در ابتدای ورم جگر که آن را استسقا ست اصلاً ندهند و همچنین تا مرض مستحکم نشود دادن شیر جائز نیست زیرا که قبل از استحکام امثال چیزی از مائیت نمیکند و ضعیف میگرداند و کذا کاستعمال شیر شتر بلکه بعد زائیدنش تا چهل روز نگذرد شیر شتر زائیده بعید العهد بهتر و خوب نیست و بهترین اوقات دادن شیر میانه یا اول زمستان است و شتر اعرابی جهت این کار بهتر است بالجمله هر گاه ارادهٔ استعمال شیر شتر کنند پس بگیرند مادهٔ شتر جوان صحیح البدن که بعید العهد از زائیدن باشد و چهل روز از زائیدن او گذشته باشد و اول هفت روز پیش از شروع شیر باید که مادهٔ شتر را خوردن چیزهای ملطف و مدر و مسهل مثل قیصوم و شیح و کرفس و بادیان و کشوث و کاسنی و عنب الثعلب و امثال آن اشیای مناسبه هر مرض حسب حرارت و برودت مزاج مریض داده باشند و گویند که در آخر روز آرد جو با تخم کرفس و بادیان و افسنتین آمیخته خورانیده باشند پس روز هشتم وقت صبح شتر را نزد بیمار طلبیده ظرفی را خوب شسته خشک نموده باتش گرم کرده در ان شیر بدوشند و کف آن دور کرده همان وقت گرم گرم بنوشند و سرد شدن ندهند بلکه اگر از پستان بنوشند بهتر بود و از چهار دام شروع نمایند و سه روز بر همین قدر اکتفا کنند و با یک توله شکر یا شربت نزوری یا شربت دینار یا گلقند تنها یا دیگر مرکبی مناسب مثل بید الورد و دواء اللک و دواء الکرکم و کلکلانج و دیگر سفوفات و اقراص مناسبه حسب حاجت همراه نموده بخورند و بعضی [illegible] چهار مثقال در شیر داخل کرده و سنبل الطیب نیم مثقال سوده بران پاشیده میدهند و میگویند که اگر مقدار سنبل الطیب و عسل گرمی کند یکی از ان هر دو ساقط کنند و از دوم نیز قدری کم داخل نمایند و کذا در وزن دیگر دوای مرکب که همراه شیر مستعمل شود تقلیل ورزند و بعد سه روز از استعمال شیر هر روز یک یک دام میفزایند تا چون هفت هشت روز افزوده شود باز بر مقداری که رسیده باشد تا سه چهار روز توقف نمایند هر گاه دریافت کنند که مقدار شیر خوب هضم میشود باز بیفزایند و باز بهمین محمل کنند و گر بعد هضم همراه شیر اسپغول گاهی گاهی بدهند فائدهٔ کثیر مشاهده گردد عصارهٔ غافث غاریقون زرد سفید تربد سفید گل سرخ هر واحد یکماشه ریوند چینی سنای مکی هلیلهٔ کابلی از هر یک دو ماشه کوفته بیخته سفوف سازند جملهٔ یک خوراک است و این سفوف نیز در جمیع انواع استسقا جهت اخراج مائیت مجرب است ریوند خطائی تربد سفید هر یک شش ماشه پوست هلیلهٔ زرد سه ماشه غاریقون سفید دو ماشه زنجبیل دو ماشه سفوف ساخته شکر سفید برابر همه آمیخته هفت ماشه با شیر بدهند بحاصل شیر را تا بست و یک روز بدستور زیاده کنند پس توقف کنند بروزیکه رسیده باشد بعده هر روز کم کنند بطوریکه زیاده کرده اند و گویند که تا بیک رطل نهایت دو رطل رسانند و در اکثر امزجه تا سه رطل هم گوارا میشود و بعضی گویند هر قدر که معدهٔ مریض هضم کند و قادر بر تحلیل آن بود توان داد و تا در آروغ طعم شیر ظاهر نگردد ترک نباید کرد و اگر مزاج قوی باشد تا چهل روز افزودن هم مناسب است و اگر مزاج متحمل مقدار زیاده نباشد هر قدر که در بست و یک روز رسانیده باشند بر همان قدر مستمر باشند یا کم و زیاده حسب طاقت عمل آرند و اولی آنست وقتیکه دریابند که فائده نمودن شیر بر قدری که رسیده باشد ظاهر میکند پس بر همان قدر مواظبت نمایند بالجمله زیادتی وزن شیر و مقدار استعمال آن بست و یک روز تا چهل روز و زیاده از ان موقوف برای طبیب است و باید دانند که هر گاه شیر شروع کرده شود در غذا کم باید کرد و هر روز که شیر زیاده نمایند در مقدار غذا قدری تقلیل نمایند تا آنکه یک وقت شیر و یک وقت غذا مناسب استعمال کرده شود و بعضی گفته اند که در ایام استعمال شیر در سه روز اول از غذای روزینه قدری کم بجای آن مقدار غذائیت شیر تواند شد کم کرده شود و بعد سه روز که حسب حاجت و تحمل مریض در مقدار شیر افزوده میشود همین قسم از غذا کم کرده بجائی رسانیده شود که یک وقت طرف صبح عوض غذای روزانه همان شیر باشد و بوقت شب از غذاهای موافق حال

[illegible]

مثل آب یخنی و نخود آب و قلیه و خشکه و پلاؤ و کم روغن استعمال کرده شود لیکن بباید که غذا وقت ظهور اثر بعد از شیر عمل آورده باشند که بامر الله سبحانه صحت عاجل و شفای کامل حاصل گردد و این طریق نوشیدن شیر با وجود بقای غذا امر جدید بخلاص است خصوص در صورتیکه اشتها فتوری نگرفته باشد و ورم و امتلای بادی بحد افراط رسیده باشد اما اگر معده مریض ضعیف باشد و بتحلیل غذا و شیر هر دو قادر نبود و اشتها کم بود درین حالت ترک غذا مطلقا انسب و اکتفا بر شیر فقط مناسب اگر با شیر بول شتر بیامیزند در ازاله انواع استسقا و اخراج زرد آب نافع تر خواهد بود و مخفی نماند که بعد سه روز از استعمال شیر بساست که شکم نرم میشود و گاه قبض میگیرد پس اگر اسهال نماید معلوم باید کرد که بدن تحمل نمیکند یا شیر متجبن میشود و در صورت تجبن بقدر ضرورت و استعمال دوا نگاه سکنجبین همراه شیر رفع تجبن مینماید و دوائیکه برای رفع آن تعلیف شتر بکرفس و بادیان و شبت و درمنه و مانند آن انسب و اگر طبع قبض بود گلقند یا شربت دینار ضم نمایند و گویند که هرگاه طبع مجیب نباشد تا بقدر نیم وزن شیر بول شتر مخلوط باید کرد و با وا میکه بول صاحب مرض بعد از شیر زیاده از آن رفع شود و زود و منحدر گردد و اطلاق نماید و اگر شکم نرم شود و از کثرت اسهال ضعف گردد با تنگ و ربوب و اشیای قابضه مقویه چون مصطکی و سنبل و قرص زرشک قابض و امثال آن همراه شیر بکار برند و یا شیر یک دو روز موقوف نمایند و یا شیر یک روز بدهند و دو روز ندهند و همین است طریق اول دادن شیر حکیم شریف خان در حاشیه شرح اسباب می نویسند که یکبار عوض شیر شتر هنگام فقدان او بول شتر در استسقا استعمال کنانیدم و کثیر النفع یافتم طریق دادن ماء الجبن از شیر شتر که نافع استسقا است بگیرند شیر شتر یک نیم رطل و در دیگ بجوشانند و یک نیم اوقیه سکنجبین بزوری حار یا معتدل حسب مزاج در آن اندازند و از چوب انجیر پوست جدا کرده خراشیده کوفته بر هم زنند و از آتش فرو آورده سرد نمایند پس از پارچه دو ته صاف کرده آب آن را بگیرند و در یک رطل آب یک درهم نمک اندرانی و پنج درهم تربد سفید کوبیده داخل کرده باز بجوشانند و کف بردارند و صاف کرده ثلث رطل از آن بیاشامند و هر روز اندک اندک بیفزایند تا بیک رطل آید و استسقا که با حرارت باشد مانند زقی در آن وقت از شیر بردن اولی است طریق نوشیدن آب کاسنی سبز مروق و آب عنب الثعلب سبز مروق که در امراض جگر مستعمل میشود بگیرند برگ کاسنی سبز و بریان مسح کنند و غسل بدهند و کوفته آب بیفشارند و در ظرف قلعی دار اندازند بر آتش خفیف گذارند تا مثل شیر بریده شود باز صاف نموده بکار برند و در ترکیب دادن و قدر شربت آن تنها مانند شیر است مگر مسهل مثل فلوس بطوریکه در ماء الجبن میدهند درین هم میدهند و همین است ترکیب ساختن و دادن آب بارتنگ سبز که در استسقا یا اسهال میدهند مگر بدون مسهل دهند اقوال بعض اطبا قرشی رسید گاذرونی می نویسند که صابر بر جوع و عطش از مستسقیان واجب است و اگر ترک نان ممکن بود احسن و اولی است بهر آنکه نان مسدد است و الا بر اندکی از نان خشکار یعنی سبوس دار که نیکو پخته باشد اقتصار نمایند و اغذیه غلیظه مثل هریسه و کله و [illegible] که از برنج با شیر و چیزهای شیرین مثل خرما و دبس یعنی عصاره رطب و خرمای تر پخته و اغذیه لزجه مثل پاچه که آن مسدد و ملزج است ترک کنند و از امتلا البته اجتناب ورزند زیرا که اعضای تدبیر غذا در ایشان ضعیف می باشند پس در تضرر با امتلا اشک نیست و استعمال مائیات کم کنند حتی که دیدن آب وحشی عائی مضر است و اگر چاره نباشد قدری آب بعد هضم غذا نزدیک افراط عطش استعمال نمایند و ریاضات محلله و سواری جهاز و تعرق نشستن در آفتاب بلکه در تنور گرم سر فرو بیرون داشته هنگام کثرت [illegible] و عدم تپ و ورم در احشا و مسکن نزدیک دریای شور و غلطیدن در ریگ و اندفان در آن در تجربت بسوی بلاد حجاز لازم گیرند و گاهی بدل اندفان در ریگ نمک و دوا گرم [illegible] و اعتنا باصلاح کبد و ادرار بول ایشان کنند و تعدیل اجابت طبع و لینت و قبض بهتر از افراط هر دو است اشربه آب کاسنی سبز سکنجبین بزوری و قرص [illegible] اگر در ینجا حرارت باشد و الا آب بادیان یا آب کرفس مخلوط سازند و بدانکه تدبیر اولی درین علاج آنست که گاهی شربت مسکن [illegible] اگر حرارت باشد و گاهی شربت ملطف [illegible] ترتیب که یک روز آب کاسنی با سکنجبین بخورند و یک روز آب بادیان مخلوط با آب کاسنی و یک روز آب کرفس یا عصاره برگ ترب و گاهی [illegible] بول [illegible] آب عنب الثعلب و آب کاکنج بنوشانند و سابق گفته که اکثر دیده ام که صاحب استسقا از آب برگ ترب سکنجبین خلاصی یافت و شربت دینار یا شربت اصول سکنجبین بزوری و قرص [illegible] یا عصاره غافث و بعض این شربه مقتضای حال وقت بدهند و اگر تریاق فاروق هر روز قدر حمصه استعمال نمایند در استسقا و یک فائده صحت یابند چنانچه بعضی اطبا تجربه کرده اند و همچنین خمر و دیطوس نافع است و شیر شتر اعرابیه شیح و قیصوم چریده باشد خصوصا هرگاه عوض غذا و آب همین استعمال کنند خیلی سودمند است و جماعتی از مستسقیان در بلاد عرب رسیدند و عوض غذا و آب شیر شتر خوردند و از استسقا شفا یافتند و کذلک بول شتر و [illegible] اعرابی که مفتحات و مقویات کبد و احشا مثل شیح و قیصوم و کرفس بری و غیره چریده باشد و اقراص بادیون مشکور است مسهلات ریوند سکنجبین با نیم درهم تا یک درهم و مسهل صفرا پوست هلیله زرد و ریوند و افسنتین هر واحد نیم درهم و کذلک ریوند با آب انارین [illegible] ایضا

آب کاسنی با فلوس خیارشنبر و ریوند و روغن بادام ست و مسهل بلغم غاریقون تربد هر واحد نیم درم نمک هندی ربع درم و کذالک غاریقون ریوند و غافث هر واحد نیم مثقال و مسهل سودا افتیمون و غاریقون و هلیلهٔ سیاه و کابلی و اسطوخودوس هر واحد نیم مثقال ست و باید که با اینهمه ادویه مقل ازرق و کتیرا هر واحد ربع درم برای اصلاح ادویهٔ مسهله آمیزند و ادویه را بروغن بادام چرب کنند و چون احتیاج باخراج اخلاط کثیر افتد مرات خارج کنند تا قوای معده و کبد ایشان ضعیف نگردد و مدرات قوی و تخم کرفس و انیسون و بادیان و تخم کاسنی و خیارین و تخم خربزه و قرص باذریون که مسهل و مدر مائیست درین مرض بغایت نافع اینهمه یا بعضی از آن حسب فراخ از آبها و اشربهٔ مذکوره استعمال نمایند اغذیه همه جید الجوهر لطیف قلیل الفضول مثل چوزهٔ مرغ و دراج و بچهٔ کبوتر مطبوخ زیرباج یا سکباج پخته یا بمویز و انار و آب ترش و نعنع باینطور که چوزه را با انار دانه و اندک دارچینی بسایند و بدیگ اضافه نمایند تا خوب پخته شود یا بطور مطجن با ابازیرها مثل دارچینی و زنجبیل و زعفران و مصطکی و کشنیز خشک بدهند و ادویهٔ موضعیه ضماد پشک بز و سرگین گاو و بورهٔ ارمنی و سرکه نمایند و گاهی دران گوگرد زیاده کنند صاحب حمی بر جمیع بدن و رقی بر شکم و طلی بر ورم خود استعمال کند ضعیف تر ازان نمک و سرکه و سنبل الطیب ست که در ابتدای این مرض و در سوء القنیه بهترست و جمیع اقسام آن غسل بآب چشمهٔ گرم و حمام عرق نافع ست و اما حمام رطب بآب شیرین ایشان را بسیار مضرست صاحب شفاء الاسقام گوید که غرض مقصود در جمیع انواع استسقا عنایت باصلاح مزاج کبدست بعده علاج نفس مرض و باید که در مستسقیان از اسهال بادویهٔ قوی الاسهال یا ذوات کیفیت ردیه حذر کنند و از ریوند در آب کاسنی یا قرص انبرباریس او بندی عدول نکنند و اقراص لک و ریوند که در اخراج مادهٔ کثیر و بار صفرا مشکورست و شربت قشر اصل هندبا با شربت متخذ از آب کاسنی و انبرباریس گلقند و اقراص اسارون منعقد ساخته هر روز دو اوقیه بخورند و در هر هفته یکبار ریوند چینی نیم مثقال دران اضافه کنند و استاد من هنگام عدم صبر ایشان بر نان بقدر تبرید هم ازان اسید او و عوض آب باستعمال مثل شربت هندبا یا عرق کاسنی با آب عرق او یا شکر یا آب زرشک یا نقوع غافث امر می نمود و اگر بعضی عادی استعمال شراب باشند اندکی که زرد و رقیق ازان باشد بدهند و شیر شتر با شکر بغایت نافع ست و اغذیه لزجه مثل رشته و حلوا که دران نشاسته و سوهان افتد ترک نمایند و بعد تناول غذا از ریاضت بسیار حذر کنند تا غذا ازان سوی اعضا نافذ نکند و عقب غذا از حرارت عطش از معطشات مثل تخم کرفس و انیسون که هردو قوی الادرار اند برای اخراج آب که پوشیده است بیاشامند و اگر حرارت نباشد ماء العسل بدل آب بنوشند و آب بابونه با تخم مدر بول و نافع استسقا خصوصاً لحمی ست و استعمال شراب ممزوج بآب کاسنی نافع و فصد در کدام نوع استسقا جائز نیست مگر در انجا که سبب او انقطاع خون حیض یا بواسیر باشد فصد اول کنند و لا سیما چون بول سرخ غلیظ بود و اگر تپ باشد در تهیج فصد نشاید بشرب مسهل تا آنکه تپ زائل نشود و اگر حرارت باشد در شربت قشر اصل هندبا با قرص زرشک راوندی ممزوج کرده همراه آب کاسنی و سکنجبین بدهند و غذا در انواع استسقا استاد من باینطور رسید او که لحم گوسفند یا کباب یا بچهٔ آن و کبک یا گنجشک و مانند آن بپزند و گوشت آن بخورند و شوربای آن بگذارند و در نان ایشان کرویا و کمون و نانخواه داخل کنند اگر استسقا بارد باشد و اگر حار بود از غذا اندک مزورات متخذ از سرکه و شکر و آب زرشک و کاهو و کاسنی پخته اقتصار نمایند و ماء الشعیر مخلوط بسکنجبین خصوصاً اگر سفرجل و خوشهٔ شیرین دران پخته باشد برای ایشان خوبست و اگر پخته در کبد او حاصل شود نافذ نگردد و کبد خود ثقل هنگام آخر هضم در یابد سکنجبین و آب کاسنی و شقشوق و آب عنب الثعلب بعد ازانکه جوشانیده و صاف کرده باشند اقتصار نمایند و سرکه قاطع عطش مستسقی و مفتح سدد آنست و زرشک در هر حال بهترست و در استسقای حار از قریص و هلام و دراج نافع بود و اگر خوف ضعف باشد و از بهترین نان خورش و ادویهٔ ایشان سرکه مطبوخ زیت ست و گویند که غذای مستسقی قرصات کنند و سه بس و بدهند اگر متوسط الاکل باشد و بیشتر آن اگر کثیر الاکل بود و آب که بنوشد باین تدبیر مدبر کنند که بگیرند آب بقدر صد رطل و بران یک رطل سرکه کهنه اندازند و بجوشانند تا ثلث بماند پس سرد کنند و هر روز سه چند غذا بنوشند و ازین زیاده ننمایند و اگر کمتر ازان بنوشند بهتر باشد و خاصه در استسقای ردی و از ضمده بابونه و اکلیل الملک و حاشا و بورهٔ و خسک و لوز تلخ و جند بیدستر و عسل خیارشنبر سرشته بر بدن طلا کنند اگر حرارت نباشد و اگر حرارت و ورم گرم باشد صندل و گل سرخ و خطمی و بنفشه و آرد جو و روغن گل و آب عنب الثعلب ضماد نمایند و حمام معرق هنگام صلاح اعضای باطنی نافع ست و استاد من امر بغسل ساقین و قدمین مستسقی بآب گرم کرده و بس و نمک می نمود و نشف رطوبت و ازاله از تن میکرد و دوام جلوس در آب دریای شور نافع ست لیکن اینهم بعد صلاح اعضای باطنی و زوال حرارت کبد انطاکی می گوید که ملازمت قی و شبت و ترب و عسل و بورق و دریا زود و سکنجبین و رها کنند و مشی و گرمی و خواب در ریگ و حمام گرم حاره و نمک و استحمام بآب شور و کبریت و استعمال ضماد که مدر و مفتح سدد و مقوی اعضا و مجفف فضلات بود و شونیز

لباس سود و صوف و ترک چیزی که سدد و تغلیظ خون باشد مثل لحم بقر یا بغرویت خون مثل پاچه یا هر دو مثل هریسه و استعمال الشرب نسخه از آب بادیان یک وزن و آب کرفس وزن دیگر نمایند و سکنجبین و قرص انبرباریس اگر در انجا حرارت باشد بدهند و الا افلا و ابوال نر یا آب برگ ترب و کرفس و سکنجبین دوای مجرب است چون یک و نیم گذارند و روز دیگر استعمال نمایند و سکنجبین کاکنج و کلکلانج و آب انار در حار و اشق و سکبینج و انجره بعسل در بارد و اگر در انجا اسهال باشد تریاق فاروق یا شرود بطوس بقدر تحمل قوت مع زیادت در لحمی نسبت بغیر آن دهند و اجتناب از فصد در سائر انواع خصوصاً چون ورم صلب باشد که آن ردی است و باید که تنقیه باسهال اولاً مثل ماذریون کنند و از ادویه مفیده نسبت سداب جعده مس سوخته سرگین کبوتر هر واحد یک جزو نمک نیم جزو بعسل سرشته از مثقال تا سه مثقال استعمال کنند و ریوند محمود است خصوصاً با آب سکنجبین و آب کرفس چون سدد عظیم گردد و از انچه تجربه کرده ایم این حب است بگیرند مس سوخته و بغایت نرم سائیده باقی اجزای و همان حب است که در استسقای زقی در قول صاحب خلاصه خواهد آمد و ضماد دیگر با این حب سکنند و همانجا بیاید در لحمی الک و حلبه و در طبلی اشق و انیسون و فرفیون بیفزایند و از مجربات ما این حب است توبال مس و ماذریون تربد انیسون پس اگر لحمی باشد زراوند اضافه کنند و اگر زقی بود ماذریون افزایند و اگر طبلی باشد بهارون عوض زراوند کنند و بهر حال اجزا مساوی و ریوند و لک هر واحد نیم جزو با آب کرفس سرشته حب سازند شربتی یکمثقال دو مرتبه در یک هفته با گرسنگی و تشنگی عقب مسهل و استعمال ورمالی و بهر خوشبو و بخور مثل به و قرشک و کندر بسته نافع بود و در حار او رمالی آب کاسنی حل کنند و در مسهل رعایت اخلاط غالب کنند مثل زیادت غاریقون در بلغم و افتیمون در سودا و هلیله در صفرا لیکن اکثار اسهال سود نکنند که گاهی سبب استسقا میشود و ملازمت مدرات مثل لبوب و بزور و ضمادات مجربه مثل سرگین گاو و شاک بر و سرگین کبوتر و بورق و کبریت باید کرد و استحمام بمالحات و تعریق در حمام بغیر آب و روغن های گرم مثل نمام و بابونه و نفط و ضماد در طبلی مثل زقی بر شکم کنند و استعمال نطولات محمود نیست مگر آنکه صلب یا مرض بسیار گردد و بهتر آن سداب و حلبه و اکلیل و بابونه و مرسوس است و در لحمی آهن افزایند و خوردن کرویا هر روز سه مثقال سوده بریت تا یک هفته ازاله استسقا کند و اگر دیر تحلیل شود و گندزهر زعفران شرباً و لک مطلقاً و ضماد بقطران مطلقاً و نیز بایه شرباً خصوصاً نیز بایه اسپ باد و زهره خرس نربیت و جگر خارپشت و قطابیان و هم او گفته بدهند که ملاک امر در علاج این مرض تصحیح معده و کبد و تعاهد قی و بول شتر و شیر آن و خاکستر سرگین گاو است و اکثر اهله از استسقا صحت یابد و دفعةً نزله یا اسهال میرد و سبب آن شر اغذیه و اعضا بود بهر آنکه اعضا بتفریق غذا قوی نباشند پس فاسد شود و قتل کند مسیحی گوید که هرگاه در استسقا ورم در جزوی از احشا باشد باید که اول قصد علاج ورم نمایند تا آنکه تحلیل شود یا نضج یابد و اگر ورم نباشد یا علاج آن کرده باشند صرف عنایت بعلاج استسقا نمایند و در جمیع انواع او عام اشیای مقطعه مجففه از داخل و خارج استعمال کنند و هم او گوید که اگر با استسقا تپ باشد استعمال اشیای مسخن نباید کرد و آب عنب الثعلب و آب کاکنج و آب قاقلی با لک مغسول و ریوند و زعفران و هلیله زرد استعمال نمایند و ایضا کاسنی تلخ چون عرق نمایند نافع بود و علاج استسقا با تپ صعب است بهر آنکه اشیای مبرد مضر در استسقا است و اشیای مسخن مهیج تپ بود پس اشیای مرکب استعمال کنند اگر تپ غالب تر باشد اشیای مبرد مسکن تپ استعمال نمایند که استسقا از اول تپ شود الا از دیاد حرارت خارج از طبع اولاً و هرگاه در استسقای حار احتیاج باسهال افتد با آب هلیله زرد و آب شاهتره و آب کاسنی بهی اسهال آورند و باین دوا برگ ماذریون هفت روز در سرکه ترکرده خشک نموده پوست هلیله زرد هر واحد پنجدرم عصاره افسنتین سه درم گل سرخ تخم کاسنی تخم خیار مقشر رب السوس هر واحد دو درم کوفته بیخته بگیرند ترنجبین سفید پاک کرده و فلوس خیار شنبر و فانیذ چراغی هر واحد پانزده درم و در آب گرم حل کرده صاف نموده باتش ملایم بپزند تا بقوام آید بدان ادویه سرشته شربتی از ان دو درم تا چهار درم و این قرص نیز از نافع ست برگ ماذریون شبیه برگ صعتر شصت درم آرد جو گل سرخ رب السوس هر واحد بست درم قرص سازند شربتی یکدرم مثل او شکر و یا پنج سکوس آسمانجونی خشک سائیده از یکدرم تا سه درم با دو اوقیه سکنجبین بخورند و یا آب رطب آن افشرده اوقیه تا دو اوقیه مثل آن جلاب و سکنجبین بالمناصفه بنوشند یا این سفوف بدهند گل سرخ شش درم مغز تخم بادرنگ مغز تخم خیار تخم خرفه هر واحد دو درم عصاره غافت و افسنتین هر واحد یکدرم سنبل الطیب مصطکی هر واحد نیم درم لک مغسول دو درم ماذریون سه درم ریوند دو درم زعفران یکدرم اصل السوس سه درم بادیان یک و نیم درم سفوف ساخته با جلاب و صاحب تپ با سکنجبین بخورد و ایضا آب کاسنی و عنب الثعلب و کاکنج و بادیان و کشنیز و خیار شنبر و سکنجبین و تمر هندی و ریوند و لک مغسول و زعفران نافع بود و شربت که از ماذریون و سرکه و شکر بسازند نیز نفع میکند و این سفوف استسقای با حرارت را اگر اسهال نباشد نافع است بسیار الاول با شیر شتر یا ماء الجبن بدهند عصاره غافت و ریوند هر واحد پنجدرم لک تخم کشوث هر واحد دو درم مغز تخم خیار تخم خرفه مقشر هر واحد یکدرم شربتی یکمثقال و در ایام راحت از مسهل مغز تخم خربزه مغز تخم خیار مساوی گرفته پنجدرم از ان سفوف سازند و بالای آن سکنجبین مسخن از تخم خربزه و خیار و تخم کرفس و کاسنی بنوشند و با آب انار

قرص نافع استسقا

سفوف نافع استسقا

سفوف نافع استسقا

طباشیر و عصارهٔ زرشک بدهند و شیاف بزکنه و سرگین گاو راعی و آرد جو و جاورس بسرکه طلا کنند و یا آرد حلبه و آرد جو و جاورس و سرگین گاو صحرائی و علک البطم هر واحد سه درم پیه گرده شش درم پیه و علک آنکه گفته‌اند و پیه بدان آمیخته ضماد کنند مجوسی گفته که هرگاه استسقا با حرارت بود و بول رنگین و تپ و تشنگی باشد از استعمال اشیاء مسخنه از داخل و خارج حذر باید کرد و در آب عنب الثعلب و آب کاکنج و آب قاقلی هر واحد پانزده درم لک مغسول یکدرم ریوند چینی نیم درم زعفران دانگی مغز خیارشنبر [illegible] در عصارات مذکوره حل کرده صاف نموده دیگر ادویه باریک سائیده اضافه کرده چند روز بدهند و اگر در بیرون جانب تپ باشد [illegible] باده درم سکر العشر لک مغسول ریوند چینی هر کدام نیم درم پوست هلیله زرد یکنیم درم باریک سائیده با ماء [illegible] یک رطل [illegible] و اگر احتمال کنند روغن بید انجیر یکدرم اضافه کنند که فائده تمام دارد و ایضاً این معجون بجای انجبین بدهند پوست هلیله زرد و هلیله سیاه و پوست بلیله آمله هر واحد ده درم [illegible] سی درم آلو بخارا عناب هر یک پنجاه عدد همه را در ده رطل آب بجوشانند تا ثلث آید صاف نموده مغز خیارشنبر یک رطل در آن مالیده صاف کرده فانید حرانی یک رطل نیم روغن بادام شیرین نیم رطل اضافه کرده بر آتش ملائم بجوشانند تا بقوام عسل آید از آتش فرود آرند و ریوند چینی و فقاح اذخر و عصارهٔ افسنتین [illegible] و عصارهٔ غافث و کمافیطوس و نمام هندی و عود بلسان و حب آن هر کدام یکدرم تخم کشوث و زرشک و تخم خیار [illegible] هر کدام [illegible] هر کدام سه درم تربد سفید سی درم همه را کوفته بیخته با طبیخ معقود [illegible] شربتی سه درم با ماء الجبن اگر [illegible] رطل آب بجوشانند تا نصف بماند صاف نموده روغن بادام شیرین سه اوقیه داخل کرده با آتش ملائم بجوشانند تا آب سوخته روغن بماند [illegible] نموده معجون سازند و از یکنیم درم تا دو درم بخورند که اسهال آب بسیار کند اگر استسقا [illegible] ماء [illegible] شیر یک رطل با کاکنج چهار درم و روغن بادام [illegible] مغز تخم خیار مغز تخم خربزه و تخم خرفه هر واحد دو درم گل سرخ چهار درم تخم کشوث سه درم [illegible] بیخته یکدرم و نیم با هشت اوقیه تا ده اوقیه ماء الجبن بدهند و این ضماد طلا کنند صندل [illegible] گل سرخ [illegible] آرد جو و بنفشه خشک هر واحد یک جزو زعفران ربع جزو همه را باریک سائیده با آب عنب الثعلب و آب کاکنج و آب بید و آب کاسنی [illegible] و روغن گل آمیخته [illegible] و معده در حالت خلو آن از غذا ضماد نمایند و از اغذیه تیهو دراج و کبک و [illegible] مرغ [illegible] معمول [illegible] با آب [illegible] و کشنیز تر و خشک بطور [illegible] سرکه [illegible] روغن بادام [illegible] بسرکه و نعناع معمول [illegible] چون [illegible] از ان خلاصی نبود مگر اندک و این بسبب شدت حرارت و ضعف جگر است [illegible] تپ زیاده کند و لهذا بقراط گفته استسقا که از امراض حاده افتد ردی است شیخ [illegible] کسانیکه استسقای ایشان بسبب احتباس خون باشد بعد آنکه فصد عضوهای ایشان [illegible] دیگر ایشان را [illegible] فصد در اکثر احوال مضر بود و اگر ورم باشد [illegible] که تریاق [illegible] در آخر استسقای [illegible] آن باید که [illegible] دانه [illegible] که گاهی [illegible] که [illegible] و قبول [illegible]

آن زن بخود می خورد و آرزوی خویش بخوردن انار چندان افراط کرد که ذکر او ناخوشنما ست و چند و در آغذا برای صاحبان استسقا باید که اندک و یک وقت باشد و اگر ممکن باشد نان گندم بسبب لزوجت و تسدید او ترک کنند و بنان جو مقشر اقتصار نمایند و اگر چاره نباشد نان تنوری خشکار نضیج محکم پخته دهند لیکن از گندم فطیر علکیه باشد و بعضی مردم آرد نخود در آن داخل میکنند و دسومت ایشان از قبیل زیت انفاق بود و از اغذیه آنها سرکه زیت و بهی مقوه موافق است و شوربای اکلیان نافع بود که آن جامع ادویه و صلاح کبد است و طعامیکه نصاری از زیتون و کبر و ثوم ملیا زند و باید که شوربا برای ایشان نخوداب و شوربای قنابر و خروس پیر و با کیان باشد و خصوصاً تخشیش با نانخواه و نخود سیاه گاهی تناول نمایند و لحوم طیور خشک مثل دراج و کبک و شفنین و فاخته و قنابر و قطا و غزال و جدی و ماهی کوچک سنگ لطیف و حریف مقطع است و نمک اندرانی سخت نافع است و لیکن گاهی تشنگی می افزاید و بقول ایشان مثل کرفس و چقندر و سنقابه و هندبی و کاسنی و شاهتره و اندکی سرق و کرفس و سداب و برگ کرنب و پودینه و ثوم و کبر و فرودوس و جمیع ایشان اضر دارد خاصه برای آنها که بلغمی اند اما ابو سهل پسته و فندق و بادام تلخ است و گاهی خوردن سیر چند ایشان را در وقت سحر یا دو سه روز در فواکه طیب اینها خصوصیت نیست الا انار شیرین و قوا اما شراب صاحب استسقای حار را از آن احتراز نماید و صاحب استسقای بارد رقیق کرده اندک نه بسیار نه بر طعام بلکه بعد زمانیکه اندکی طعام از معده منهضم شود فقط

نانخواه

[illegible]

استسقای لحمی

و آن عبارت است از ترهل جمیع اعضا و چون ماده آن در خلل لحم مستقر بود لهذا لحمی گویند و نزد اکثر سلیم ترین انواع استسقا است و کثیر الوقوع و بقول شیخ بعد استسقای مشترک که مذکور شد سبب مقدم درین فساد در هضم سوم که در عروق بدن است بسوی لحاجت و ابتدای فساد بود و بعد از آن [illegible] در بدن شایع شود بسبب [illegible] خود به مصبوغ طبیعی نماید و گاهی تقدم درین فساد هضم دوم که در جگر است یا هضم اول که در معده است یا فساد هر دو [illegible] آن بود و چون [illegible] با سکره و ممیزه در ضعیف شود و مبادا به در اعضا قوی و یا حصر در [illegible] ضعیف گردد این استسقا حادث شود و اکثر این بسبب برودت [illegible] با اجتماع رطوبت [illegible] و یکی بود و اگر چه اورام و سده و مانع نفوذ غذا نباشد عروق بدن اکثر البرد باشند و امراضی که آنرا عارض شود [illegible] که در آن از خوردن لزوجات و گل و مانند آن باشد و گاهی بسبب سکون خارجی و سرد شدن اعضا از هوای بارد که اثر قوی نماید میباشد و گاهی بسبب حرارت غریبه [illegible] اطراف [illegible] عروق [illegible] پس چون [illegible] یا در گلها سده افتد خلط صدیدی گداخته در نواحی گرد [illegible] و آن ماده در جمیع بدن متفرق گردد و با اعضا ملتحق شود و استسقای لحمی تولد کند و درین اکثر [illegible] اسهال گاهی در لحمی سخت نافع بود و بقول صاحب کامل استسقای لحمی از تغیر غذا در جگر بسوی [illegible] بلغمی بسبب [illegible] بود که بسوی سائر اعضای بدن نافذ شود و آنرا بلغمی گرداند و سده [illegible] این در کبد یا از ورم صلب جگر بود که مجاری [illegible] پس نفس از وصول بسوی آن [illegible] گردد و مزاج آن بارد شود و یا بسبب ورم طحال بود که از تنقیه بدن از سودا عقیم گردد [illegible] جگر [illegible] بلغمی باشد و یا از خروج خون مفرط بسبب جراحت یا خون حیض یا خون بواسیر بود که روح و حرارت غریزی را تحلیل کند و بدان سبب جگر ضعیف گردد و یا از احتباس خون [illegible] یا دم [illegible] چون حرارت غریزی [illegible] منطفی سازد و جگر بارد گردد و یا از برد مزاج معده بود و چون غذا از آن غیر منهضم بسوی کبد نفوذ کند و جگر احاله او بسوی خون متعسر گردد و یا از اخلاط غلیظ لزج باشد که سده در مجاری کبد حادث کند پس نفس از رسیدن بسوی جگر ممتنع گردد و مزاج آن بارد شود و ایضاً خون بحالت خود بسوی سائر اعضا نافذ نگردد و لیکن از آن آنچه در ماء باقی بود نفوذ کند و بدان سبب اعضا رطب شوند و اکثر این نوع استسقا از سبب لحمی سده حادث شود و گاهی از ضعف ماساریقا و عروق معروف بجداول [illegible] گردد و بیشتر عقب حمیات مطاوله بسبب نوشیدن آب بسیار و بسبب قلت انهضام غذا در معده و [illegible] سده حادث شود و ایضاً گاهی از قبیل امراض حاده بنگام منهضم مزاج کبد حادث گردد پس قوت او متحلل گردد و تولید خون از آن ممکن نبود و ازین نوع استسقای لحمی صاحب او خلاصی نیابد بهر آنکه ممکن نیست استعمال اشیای مسخنه که آن مزید حمی است و نه مبرده که مزید استسقا بود و یا بجمله سبب کلی لحمی ضعف قوای جگر است و سردی مزاج او در اکثر و باشد که از گرمی جگر افتد زیرا که چون جگر ضعیف شود بسوی مزاج گرم یا سرد مبتلا گردد و غذا را نیک هضم نماید و چیزی از غیر منهضم در جگر بماند و تغیر یافته و خون نا شده در اعضا و در خلل گوشت در آید و بدان سبب انتفاخ در جسم رو نماید و اسباب جزئیه ضعف و سردی جگر بسیار است چنانچه خروج خون بافراط و احتباس خون معتاد و نحو که بسط شد و شرب آب بسیار سرد خاصه عقب حمام یا بعد خواب یا عقب حرکت بدنی یا نفسانی مفرط مثل غضب و غم و جز آن در وقت عضو مشارک و مجاور چون ورم طحال و ورم معده و این خطرناک تر است و برودت [illegible]

از امتلای رطوبات لزجه و در ان ضعف گرده از جذب مائیت و حرارت جمیع بدن و مغص و تجشی امعا و درد پشت و آفت حجاب

و علامت لحمی آنست که انتفاخ و ورم رخو در همه اعضای بدن بود و رنگ بدن سفید گردد و بلا بریق چنانچه جسم میت را عارض شود و در ان اعضا خصوصاً چهره بفربهی میل کند نه بلاغری و در اکثر اول پای ورم کند پس شکم و خصیه پس روی و دست و دیگر جاها و چون در هر موضع از بدن انگشت غمز کنند فرو رود و یک لحظه همچنان از غمز بماند پس آهسته آهسته بجای خود عود کند و هر قدر که غلظ و لزوجت در رطوبت محدث انتفاخ زیاده باشد اثر انغماز تا دیر بماند و در شکم او انتفاخ و تحفحف و بیرون آمدن ناف که در شکم صاحب زقی و طبلی پیدا شد نبود و در اکثر تابع او ذرب و نرمی طبیعت بسفیدی بود و نبض او موجی عریض لین باشد و سفیدی بول و تشنگی نان و قلت عطش نیز از آثار اوست اما اگر با حرارت بود نشان آن هویدا باشد مثل شدت عطش و سرخی بول و تلخی دهان و مانند آن و گاهی از اعضا خصوصاً از ساقین رطوبت مائی تقاطر کند و گفته اند که چون در چهره انسان یا بدن یا دست چپ او ترهل پدید آید و بعد ازین عرض خارش در بینی او عارض شود در روز دوم یا سوم هلاک گردد و آنجا که این مرض بشارکت اعضای دیگر افتد اول در ان عضو آفتی و دملی بوده باشد چنانچه احتباس خون بواسیر یا ترک فصد بر کثرت خون و سرفه خشک و المی بر برودت ریه و نرمی طبع بشارکت ماساریقا و ضعف یا جراحت کلیه بشارکت گرده و اختناق رحم یا حبس حیض بشارکت رحم و تپ حاد یا حمیات طویل بر سوء مزاج گرم جمیع بدن و الم نواحی ناف بمغص و تجشی و تنگی نفس و سرفه بشارکت حجاب گواهی دهد بالجمله علامت مرض هر عضو مشارک در مبحث آن عضو مفصل مسطور است خلل هر عضو که با این مرض دریافت گردد از مشارکت آن عضو خواهد بود علاج هر چه در علاج کلی اقسام استسقا و آنچه در علاج امراض کبد از سوء مزاج بارد از اشربه و معاجین و ضمادهای مسخنه و جز آن مسطور شد بعمل آرند و جمیع قوانین که در سوء القنیه مذکور شد مفید شناسند و پس از تعدیل و تسخین جگر جهت نشف و تجفیف رطوبت ادویه ناشفه مثل سرگین گاو و پشک بز و سرگین کبوتر و بوره ارمنی و کبریت و خاکستر چوب انگور و گل مغره و زنجبیل و عنب الثعلب و سرکه ضماد کنند و تدبیر تعریق و اندفان بکار برند و اگر حاجت تنقیه بینند بعد از نضج منضج بلغم مسهل بلغم دهند و یا بنفشه عنب الثعلب اصل السوس تخم کشوث افسنتین بیخ کاسنی بیخ بادیان گاوزبان مویز منقی بادیان نیم کوفته جوشانیده گلقند مالیده صاف کرده بدهند و روز مسهل سنای مکی گل سرخ مغز فلوس ترنجبین شربت دینار روغن بادام افزایند و بجای آب عرق مکوه و کاسنی و روز دوم تبرید از عرق مکوه و عرق کاسنی عرق گاوزبان شربت بزوری دهند و منضج از پوست بیخ بادیان و بیخ کاسنی هر یک نه ماشه بیخ کرفس اذخر تخم کشوث افسنتین قنطوریون دقیق هر یک چهار ماشه بسفایج قرطم عنب الثعلب اصل السوس مقشر هر یک هفت ماشه انجیر زرد پنج عدد مویز منقی دو توله در عرقیات شب خیسانیده صبح جوشانیده با گلقند عسلی چهار توله بدهند و بعد هفت هشت روز حب ریوند یا حب بهرامی نه ماشه وقت شب با عرق مکوه نه توله و مسهل سه توله داده صبح در مطبوخ مذکور سنای مکی توله ریوند خطائی یا چینی تربد مجوف هر یک نه ماشه زنجبیل چهار ماشه خیار شنبر ترنجبین هر یک هفت توله شربت دینار کبیر چهار توله روغن بادام پنج ماشه اضافه نموده مسهل دهند و وقت دوپهر نخود آب مرغ نوشانند و روز دیگر تبرید از دوا الکرکم کبیر یا دبید الورد نه ماشه با ورق طلا پیچیده با مطبوخ اصل السوس پرسیاوشان بیخ کبر هر یک هفت ماشه قنطوریون دقیق کمافیطوس کمادریوس افسنتین اذخر هر یک سه ماشه در عرق جونسه و مکوه جوشانیده شربت بزوری چار چهار توله داخل کرده خرف نه ماشه یا تودرین پاشیده دهند غذا پلاو و کباب کلم روغن و بعد از سه چهار مسهل کل علاج یا دوا الکرکم یا امروسیا با عرق افسنتین و طلیه و ضمادهای محلله بکار برند و ریاضات نافع این مرض عرق و محلل ماده و ورم امر فرمایند و نافع ترین مسهلات درین نوع حب ریوند است و طبیخ نانخواه و افسنتین نوشیدن بغایت مفید و گویند که نقل بخور السیب نافع استسقای لحمی است بنا بر تسخین کبد و تجفیف رطوبات فاسده موجب ترهل و دیگر ترکیب یونانیه و هندیه که مذکور گردد حسب حاجت استعمال نمایند اما اگر با حرارت بود تدبیر یکه در علاج کلی و در علاج امراض کبد از سوء مزاج حار گذشت اول ازاله الحرارت نمایند و خوردن انار بسیار نافع است و بعد تسکین حرارت بعلاج خاص استسقا که اسهال ماء و ادرار و تعریق و تجفیف است متوجه شوند لیکن از آنچه شدید التسخین بود احتراز لازم دانند و جهت اسهال صفرا مطبوخ هلیله و شربت ورد مکرر و شیرخشت با شکر و آب کاسنی و شربت بنفشه توان داد و اگر سرفه بود شربت انجبار و فانید مفید باشد و بعد ادرار شربت بزوری و آب عنب الثعلب مطبوخ نافع است و بهتر آنست که اول ازاله سبب سابق کنند که کنایت از اسباب جزئیه مذکوره است و بعد معالجه سبب و اصل نمایند که عبارت از برودت و ضعف جگر است و تدبیر اسباب سابقه چنانست که اگر ضعف و برودت معده سبب بود اول قی کنانند و گلقند و افسنتین خورانند و جهت اسهال حب اصطمخیقون دهند و بهر تعدیل دوا الکرکم و اگر از بند آمدن خون کثیر بود باشد به اغذیه مولد خون مثل شربت سیب و

زرده تخم مرغ و گوشت تناول کنند و اگر از کثرت خون در بدن بود خون کم نمایند و درینجا شربت زرشک و لیمون و تمر هندی و آب انار مفید بود و اگر از ورم یا ضعف طحال بود تنقیهٔ سودا نمایند و تقویت سپرز کنند بدانچه در علاج ورم و ضعف طحال مذکور گردد و اگر از سردی ریه باشد شربت زوفا و گلقند دهند و اگر مشارکت ماساریقا سبب باشد شربت بزوری و آب انار دهند و مقویات جگر استعمال کنند و اگر مشارکت گرده بود از جهت ضعف یا جراحت او علاجش بحسب سبب از مقالهٔ آن اخذ کنند و اگر مشارکت رحم بسبب اختناق یا حبس حیض باشد علاجش از مبحث آن روشن گردد و اگر از جهت سوء مزاج گرم جمیع بدن افتد علاج مناسب نمایند و آن ردیست و اگر بسبب مغص و پیچش بود اول فکر مغص و زحیر کنند بعده تدبیر استسقا و اگر تابع درد پشت بود علاج وجع الظهر نمایند و اگر از جهت حجاب بود معالجهٔ حجاب نمایند و شربت بزوری که دران بنفشه و زوفا و پرسیاوشان داخل بود بنوشند و باقی تدابیر عند ترکیب اسباب و تقاضای حال برای طبیب است و علاج هر یکی ازین اسباب در موضع خویش مفصل مذکور است و تدبیر بسبب اصلیه بیشتر مسطور شد و جهت تغذیه گوشت مرغ یا نر جوان که با نخود پخته باشند یا مرق سماق اختیار نمایند و گفته اند که دفع مادهٔ این علت البته چه باید کرد اول آنکه از آب و اشیای آشامیدنی و نان و طعام و میوه های رطبه حتی الامکان مریض را باز دارند تا گرسنگی و تشنگی بحد و ماده منقطع گردد و خیلی تحلیل رود و چون از شدت جوع و عطش بی طاقت شود و جهت حفظ قوت اغذا دادن حاجت آید قدری قلیل یا مرغ خشک که از روغن باشد نیم سرخ دهند باز تا تشنه نشود و یا قدری کباب از طیور مثل کنجشک و بوده و تیتر و غیره بی نمک با عسل و یا پلاو دخن که گل کبر و روغن دنبهٔ تازه دران باشد و اگر نباشد عوض آن نخود گاو کنند و یا نان خشکار یا کباب و یا شوربای طیور مذکوره و یا العسل و یا دخن فقط العسل یا بقلهٔ نکوه و هیچ غذای غلیظ و لزج نباید داد و هر شش ساعت بی ضرورت دهند عوض آب عرق نکوه یا کاسنی یا بادیان و یا گاوزبان و امثال آن مناسب مزاج دهند بلکه آب دست و وضو نیز از عرقیات مذکوره کنند و در طبیخ و در هم استعمال نمایند دوم آنکه قی و مسهل و حقنه و شیاف ماده را کم سازند بدفعات و مسهلی قوی هم نباید داد تا قوت بر جا ماند و بعد از آن جهت تحلیل معاجین و طلیه محلله بکار برند و بعد شدن تا یکماه بلکه دو ماه رشته پرهیز بدست دارند تا باز عود نکند و الا ازالهٔ آن محال است سوم آنکه بعد از تنقیه باقی مواد را خشک نمایند بعرق آوردن در حمام گرم بی آب یا بخور آب تا عرق آید و باید که از پنبهٔ کهنه و یا ریسمانی که از و رسیده باشد پاک کنند تا بسیار آید و یا جلوس در آفتاب و ریاضات معتدله و سواری کشتی و مشی بر زمین ریگ و از مرغ و اندفان در ریگ گرم و غسل آب معدنی نفطی و کبریتی و آب دریای شور و اگر بیمار انتقال شهری نماید که هوای آن گرم باشد بسیار مفید بود و ذکر بعض ادویه و نسخها که مفید استسقای لحمی خوردن نخود انجیر هر روز یک مثقال و ضماد نخود و سیاه مجرب سویدی ست و جوز بوا و شکوفه خندقوقی و لسان باسه ضماد نخود سرخ و خنفس هر واحد نافع نوشته و کذا خبث الحدید و آب آن در لحمی مفید ست و اگر با کثرت برودت باشد دارچینی مصطکی ریوند چینی فی از فلفل فلفل سیاه هر یک سه ماشه زنجبیل برنگ کابلی هر یک شش ماشه کوفته در آب جوشانیده گلقند دو توله آلیده بنوشند و یا از برنگ کابلی و زنجبیل بوزن مذکور و ریوند چینی دو ماشه فلفل سیاه یک ماشه سفوف ساخته بدهند و بالایش دارچینی و مصطکی و دار فلفل بدستور جوشانیده بنوشانند و یا کاسنی بیخ کاسنی هر یک نه ماشه بادیان بیخ بادیان هر یک شش ماشه مویز منقی هفت دانه سنبل الطیب تخم کرفس برنگ کابلی هر یک سه ماشه جوشانیده شربت بزوری دو توله انداخته بنوشند بعد از آنکه ریوند چینی سه ماشه فلفل سیاه چهار سرخ باریک سوده بخورند که مجرب ست و ایضا عنب الثعلب پرسیاوشان قوه الصبغ تخم کشوث مویز منقی جوشانیده گلقند داخل کرده بنوشند و یا بهر بلغم غلیظ عنب الثعلب شش ماشه مویز منقی ده دانه انجیر زرد سه دانه پرسیاوشان چهار ماشه گل غافث سه ماشه اصل السوس چهار ماشه جوشانیده با گلقند بدهند و اگر رفع قبض منظور باشد روز دوم یا سوم سنای مکی نه ماشه برای تلیین شکم افزایند و یا عنب الثعلب گل سرخ هر یک شش ماشه بادیان پرسیاوشان هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده گلقند سه توله داخل کرده دهند و اگر خواهند تخم کاسنی شش ماشه افزایند یا از سنای مکی نه ماشه افزوده بعده سنا موقوف کنند و غذا شله و بجای آب عرق نکوه بدهند و یا جوارش شهریاران توله خورده بالایش عرق بادیان عرق جبل گیاه هر یک هفت توله عرق کاسنی پنج توله گلقند سه توله شربت دینار سه توله بنوشند و اگر سرفه باشد لعوق سپستان عوض گلقند داخل کنند و یا معجون دبید الورد شش ماشه خورده بالایش شیر شتر پنج دام شهد هفت ماشه حل کرده بنوشند نیم گرم و یا دواء الکرکم شش ماشه با عرق بادیان بخورند و خاکستر سرگین بز کوهی خاکستر پاچک دشتی و آرد جلبه و ریوند چینی هر یک شش ماشه بورهٔ ارمنی دو توله زیرهٔ سیاه دو توله و نیم سائیده بسرکه کهنه ضماد نمایند که مجرب ست و اگر نوشادر دی ساده همراه عرقیات بخورند و سعد کوفی بورهٔ ارمنی اشک آبنوس خاکستر چوب انگور هر یک چهار ماشه سوده با آب عنب الثعلب تازه ضماد بر دست و پا نمایند برای ضعف کبد و ورم اطراف مفید ست و اگر با وجع تمام شکم

و نزله باشد کلکلانج همراه عرق مکوه و همراه طبیخ عنب الثعلب اصل السوس و نبات دهند بعده اگر از استعمال دوای حار بیهوشی و بیقراری شود طبیخ بادیان اصل السوس عنب الثعلب گاوزبان شکاعی پرسیاوشان اسطوخودوس جوشانیده گلقند داخل کرده دهند و اگر با عسر نفس و نزله باشد زوفای خشک سه ماشه اصل السوس خطمی هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده شکر سرخ توله داخل کرده بنوشند و اگر در شب تنفس مانند زراوند طویل سه ماشه افزایند و همراه جوارش کمونی شش ماشه دهند اگر ضیق النفس بدستور ماند عنب الثعلب بیخ کبر هر یک چهار ماشه گلقند دو توله عوض زوفا خشک و شکر سرخ در نسخه سابق کنند و دوم روز سنای مکی نه ماشه افزایند بعده منضج پرسیاوشان بادیان بیخ کبر گل سرخ هر یک چهار ماشه بیخ بادیان بیخ کاسنی عنب الثعلب تخم کاسنی هر یک شش ماشه جوشانیده گلقند سه توله داخل کرده دو سه روز دهند بعده نضج از قاروره دریافته ترید سفید چهار ماشه زنجبیل یک ماشه عصاره ریوند چهار ماشه سرخ و دیگر اجزای مسهله افزایند و اگر در سن پیری بعد آمدن خون بسیار از بواسیر نوشیدن شیر شتر با پا و چهره و تهیج دائمی باقی باشد بادیان مصطکی پودینه خشک هر یک چهار ماشه الایچی خرد سه ماشه جوشانیده گلقند دو توله دهند روز دوم عود صلیب یک ماشه روز سوم سنبل الطیب دو ماشه مویز منقی هفت دانه افزایند و بجای آب عرق مکوه و غذا کم یک وقت بلا و بعده چون ورم کم شود الایچی خرد سه ماشه فقاح خشک اذخر مکی بیخ بادیان هر یک چهار ماشه جوشانیده با گلقند دهند بار گاوزبان افزایند و اگر اشتها زیاده باشد غذا از یکبار زیاده نباید خورد و مویز منقی هم بخورند باز دواء الکرکم خورده بالایش شیره عنب الثعلب شیره بادیان نبات بنوشند و اگر از دواء الکرکم چند دست لینت اجابت شود تخم ریحان چهار ماشه بعرق عنب الثعلب چهار توله بیخته شیره عنب الثعلب چهار ماشه نبات دو توله داخل کرده بنوشند و در خوردن معجون تاخیر کنند یا از خار خشک تخم خربزه کوفته هر یک شش ماشه بعرق عنب الثعلب ده توله جوشانیده تخم ریحان نبات داخل کرده دهند باز تخم شربتی چهار ماشه پاشیده بدهند باز چون اسهال موقوف و ورم پا کم شود و ورم چهره باقی ماند قرص گل صغیر چهار ماشه کوفته در نوشدارو ساده سرشته بخورند و عنب الثعلب چهار ماشه تخم کاسنی کوفته شش ماشه بادیان چهار ماشه جوشانیده نبات یک توله دهند اگر از این لینت طبع موقوف گردد دواء المسک چهار ماشه خورده شیره کاسنی شیره عنب الثعلب هر یک شش ماشه نبات یک توله بدهند و شام همراه دواء الکرکم دهند اگر باز لینت طبع شود شیره زیره سفید سه ماشه افزایند باز دواء الکرکم خورده تخم کاسنی چهار ماشه مویز منقی ده دانه عنب الثعلب چهار ماشه جوشانیده نبات یک توله دهند اگر باز چند نوبت اجابت گردد چهار تخم نه ماشه بعرق عنب الثعلب نیم پاو بیخته شیره عنب الثعلب شیره حب الآس شیره بادیان هر یک چهار ماشه نبات یک توله داخل کرده دهند باز چون طبع باعتدال آید دواء الکرکم دهند عوض آنکه اگر از دواء الکرکم لینت طبع شود اصلاح آن بقرابادین تحفه و مقویات جگر نموده باز استعمال آن کنند تا تقویت کلی بجگر حاصل شود و اگر با بول غسالی باشد عنب الثعلب تخم کاسنی تخم خربزه خیارین کوفته هر یک شش ماشه تخم کشوث اذخر مکی گل سرخ هر یک چهار ماشه بعرق شاهتره پاو آثار جوشانیده گلقند دو توله بدهند و بر جگر روغن بابونه بمالند و ضماد آب گوشت باز بادیان چهار ماشه بیخ بادیان شش ماشه پرسیاوشان چهار ماشه عوض تخم خربزه و خیارین و کشوث و گل سرخ و عرق نمایند باز گل خطمی سه ماشه گل بنفشه چهار ماشه در نسخه اول عوض تخم خربزه و کشوث و تخم کاسنی عرق کنند بعده مسهل از بادیان چهار ماشه بیخ بادیان تخم کاسنی عنب الثعلب هر یک شش ماشه پرسیاوشان اذخر مکی هر یک چهار ماشه سنای مکی نه ماشه گل سرخ چهار ماشه گلقند سه توله فلوس خیار شنبر شش توله ترنجبین چهار توله روغن گاو شش ماشه دهند و بعد مسهل باز منضج از عنب الثعلب خیارین هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه خیارین کوفته شش ماشه جوشانیده شربت بزوری دو توله داخل کرده دهند غذا شله و بجای آب عرق عنب الثعلب بدهند و دوای مقوی کبد بدست و مزاج ماده رطوبی بود اگر ورم پا و سینه و معده از غلبه بلغم و صفرا باشد اول منضج داده بعده مسهل از تخم خربزه تخم کاسنی پوست بیخ کاسنی گل سرخ هر یک شش ماشه اصل السوس ریوند چینی ترید سفید هر یک چهار ماشه جوشانیده گلقند دو توله فلوس خیار شنبر شش توله ترنجبین چهار توله روغن گاو چهار ماشه مسهل داده قرص گل صغیر چهار ماشه سوده با گلقند یک توله سرشته همراه عنب الثعلب شش ماشه گل سرخ پرسیاوشان هر یک چهار ماشه جوشانیده نبات داخل کرده دهند و اگر با اسهال کبد از بلغم رطوبی باشد عنب الثعلب تخم کاسنی شاهتره خار خسک هر یک شش ماشه لک مغسول چهار ماشه جوشانیده نبات داخل کرده باز گلقند یک توله ترنجبین ساده یک توله سرشته افزایند و اگر با کثرت مواد رطوبی در معده و کبد و حمای بلغمی و اسهال بود و ضعف مانع مسهل باشد باین ادویه مفتح مدر باده مقوی معده و کبد علاج باید کرد و اگر مزاج گرمی نباشد و بلغم غالب بود شکاعی بادآورد تخم کشوث پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی عنب الثعلب بادیان پرسیاوشان شب در آب گرم یا عرق مکوه یا آب مکوه تازه و آب کاسنی تازه تر کرده صبح مالیده صاف کرده شربت بزوری خاکشی با ترنگ پاشیده بنوشند و اگر سطور تلیین و اخراج مواد باشد مویز منقی

گل خطمی گلقند بیفزایند و هرگاه بر مزاج برودت مستولی بود و طبع نرم بود پوست بیخ کاسنی پوست بیخ بادیان گل سرخ تخم خربزه خیارین کوفته زرشک الائچی کلان خار خسک کوفته عنب الثعلب اصل السوس اذخر مکی کرویا انیسون پودینه در عرق بادیان عرق مکوه شب ترکرده صبح جوشانیده صاف نموده شربت بزوری بارتنگ تخم ریحان پاشیده بنوشند که ماده را با درار بر آورد و قبض صالح نماید و هرگاه بر مزاج برودت از بلغم غالب و اسهال نیز باشد مصطگی پوست بیخ بادیان بیخ کاسنی تخم کرفس گل سرخ کرده یا تخم خربزه در عرق کاسنی عرق عنب الثعلب جوشانیده صاف نموده شربت بزوری داخل کرده بارتنگ تخم ریحان پاشیده دهند و اگر بعد تخفیف ورم در محل کبد و تهیج چهره و ورم پایها بسیار باشد پوست بیخ کاسنی اصل السوس مویز منقی جوشانیده گلقند داخل کرده بنوشند بعد از دو سه روز عنب الثعلب پرسیاوشان گل سرخ تخم خربزه کوفته گل بنفشه عوض پوست بیخ کاسنی داخل کرده خیسانیده و شربت دینار افزوده بدهند و اگر از شربت دینار گرمی بر مزاج ظاهر گردد موقوف کنند و غذا آب گوشت با نان تنکی و بجای آب الطبیخ بادیان دهند و ضماد مکوه لیشک بر سوخته فلوس خیار شنبر بر پایها نمایند و پانزده بست روز همین استعمال نمایند و اگر با نفث الدم و سرفه باشد تخم خطمی تخم خبازی بهدانه اصل السوس نبات سفید در عرق بارتنگ جوش داده صاف کرده بارتنگ پاشیده بنوشند و اول صمغ عربی کتیرا مصطگی بجوشند روز دیگر اگر خون یکبارگی بسیار آید بعده بلغم سرخی آمیز بر آید و احساس و آنگی خون از طرف معده و طحال و حوالی آن بسوی حلق معلوم گردد قرصی که برای استسقاء و نفث الدم نافع است و سه ادویه یعنی ریوند چینی لک مغسول در سردارو اضافه کنند بعده شیره پوست بیخ انجبار افزایند و مغز فلوس عنب الثعلب خشک در آب سائیده بر ورم ضماد کنند و اگر در تپ خریفی بعد مسهل طهور نماید و اسهال عارض گردد اول بارتنگ عرق مکوه بعده تخم مویز بریان طباشیر کشنیز خشک بلیله سیاه بریان سفوف ساخته با لالیش نقوع خفیف یا طبیخ خفیف از عنب الثعلب پوست بیخ کاسنی وغیره شربت بزوری بدهند و اگر با ورم تمام شکم و صلابت باشد برنگ کابلی چهار ماشه عنب الثعلب بیخ کبر گل سرخ تخم کشوث پرسیاوشان تخم خربزه و عنب الثعلب جوشانیده گلقند داخل کرده بنوشند و عنب الثعلب کبیر و بر شکم ویا با ضماد کنند بعده سنای مکی نه ماشه افزایند غذا شوربا بجای آب عرق عنب الثعلب و هر روز دواء المسک معتدل خورده و عنب الثعلب ریوند چینی گل سرخ جوشانیده شربت بنفشه با گلقند بجای شربت کنند پس اگر ورم از جانب طحال کم شود و جانب کبد که موضع مرض است باقی ماند قرص گل صغیر سوده بکلکلانج بزوری سرشته همراه عنب الثعلب بیخ کبر پرسیاوشان خیارین جوشانیده با گلقند دهند اگر اسهال شود و در صلابت و ورم تخفیف گردد عنب الثعلب گل سرخ گاوزبان سنبل الطیب بیخ کبر ریوند چینی کاسنی جوشانیده گلقند بدهند کاسنی برای خفقان که از ادویه مسهله پیدا میشود و دوا برای آنکه ماده را به اصلاح ادویه حاره مثل سنبل الطیب وغیره میدهند و اگر افتادن بر پهلو دشوار بود قرص گل صغیر سوده با گلقند سرشته با ریوند چینی اصل السوس گاوزبان عنب الثعلب جوشانیده نبات داخل کرده دهند بعده برای تقویت دواء المسک بارد بخورند و گاوزبان گل گاوزبان عنب الثعلب جوشانیده نبات بدهند دواء المسک هر چند بارد است چون ماده باقی نبود و نقاهت حاصل شده باشد مضایقه ندارد و اگر بسبب ضعف از مسهلات خفقان عارض شود بلیله مربی با عرق شاهتره دهند باز گاوزبان زرنباد گل سرخ جوشانیده نبات داخل کرده دهند و اگر در پیرانه سال مرض مستحکم باشد بعد تنقیه بطبیخات معموله این حب فرما مسهل همراه عرق بادیان و عنب الثعلب هر یک پنج توله بدهند روناس یعنی مجیٹھ گل سرخ گل نیلوفر انیسون لک مغسول عصاره غافث پوست بلیله زرد افسنتین ریوند چینی صبر زرد هر یک سه ماشه تربد دو ماشه زنجبیل یک ماشه کوفته بیخته حب سازند و گاهی این حب با شیر شتر میدهند بدین طور که اول وزن این حب چهار ماشه همراه شیر شتر چهار دام داده هر روز شیر دو دام افزوده تا شانزده دام نهایت بست دام بقدر قوت هضم و مزاج مریض می افزایند و باز میکاهند و غذا همین و رپهان صرف شیر شتر ندامی شد و دو سه دام و نهجیکه در ابتدا شیر می افزایند بتدریج غذا میکاهند و در انتها شیر میکاهند و غذا می افزایند و بقدر اشتهای معمولی میرسانند مگر از تخمه و اسهال حذر کنند پس اولی آنست که شکم سیر هرگز نخورند و مادام که شیر بنوشند اصلا نان نخورند و حب روناس که مسهل نیست و مقوی جگر بارد و ست اینست سنبل الطیب مصطگی عود هر یک سه ماشه اذخر مکی سارون تخم کشوث گل سرخ روناس لک مغسول حب بلسان عود بلسان هر واحد چهار ماشه قرنفل قاقله صغار هر یک دو ماشه کوفته بیخته حب بندند و اگر خواهند با شهد سه وزن معجون سازند و اگر در سن دوازده سالگی ورم همه شکم از هشت ماه و عدم انتفاخ از خوردن گوشت تا و با سرفه شد بدین باشد اول شیره عنب الثعلب شیره اصل السوس در عرق مکوه بر آورده شربت بنفشه خاکشی داخل کرده دهند و مکوه خشک مغز فلوس اکلیل الملک در آب مکوه سبز سائیده بر شکم ضماد کنند

بازنکوه گل سرخ اصل السوس خطمی خبازی خار خسک بیخ کاسنی در عرق مکوه شب تر نموده صبح مالیده صاف کرده شربت بزوری خاکشی اضافه کرده بدهند بعده بهمان شدت سرفه گل گاوزبان پرسیاوشان اضافه کنند و نزله بند معروف نهند بعده ضماد زعفران صبر هر یک نیم درم افسنتین سنبل الطیب هر یک یکدرم بآب مکو گرم نمایند و لعوق شربت دینار و شربت بزوری تیار کنانند اگر از این ضماد گرمی شود و اسهال بسیار آید لعاب بهدانه بریان در عرق مکوه و گلاب بر آورده شربت بارتنگ داخل کرده دهند و آب که در آن بارتنگ جوش داده باشند بدهند و وقت شام گلاب عرق کیوڑا آب مکوه سبز مروق شربت بزوری بارتنگ داخل دهند بعده گاهی اسهال اگر درد شکم پیدا شود معجون کمونی با عرق بادیان بخورانند و از نمک و سبوس گندم تکمید کنند بعده معجون کمونی در کیوڑا جوش داده بارتنگ تخم ریحان داخل کرده بخورند باز معجون کمونی خورانیده بارتنگ نبات در عرق کیوڑا عرق اصل السوس خالص نه ساز عرق پودینه یکجا جوش داده بطریق قهوه گرم بنوشانند و اگر سرفه شدت کند پرسیاوشان اضافه کنند و برای ضماد اول زیره در عرق بادیان سائیده بازنکوه خشک اضافه کرده بازنکوه سبز در عرق بادیان سائیده باز زیره سیاه عنب الثعلب بابونه بآب مکوه سبز سائیده استعمال نمایند بعده چند روز بهمین جدوار ضماد کنند باز معجون کمونی خورده بارتنگ در عرق اصل السوس و آب مکوه مروق یک جوش داده شربت مرکب داخل کرده بنوشند بعده اگر مزاج متحمل ببینند شیر شتر لونی سه فلوس با نبات بدهند و وقت شام اگر سرفه پیدا شود کمونی اول بخورند بالائی اصل السوس پرسیاوشان در عرقیات جوش داده بارتنگ داخل کرده یک جوش دیگر داده شربت مرکب داخل کرده بنوشند و بعد چند روز کمونی دور کرده شود و هرگاه شیر تا دوازده فلوس رسد سه چهار روز بران توقف نمایند و اگر در بعض بسبب ناگواریدن طعم قی شود گلقند بر شیر افزایند و اگر درد معلوم شود کمونی بر شیر اضافه کنند و برای سرفه حب سعال معمولی و ایضاً و سپیدا لورد و دوا المسک بارد علوی خانی تیار کنند و بهر دو لعوق معمول جهت اخراج بلغم غلیظ هم مرتب سازند و گاه گاه بادیان بخورانند و ضماد تالیف اکمل خان برای علی نقی خان بعمل آرند بعده چون شیر شتر تا چهارده فلوس رسید بران اکتفا نمایند و کمونی را دور کنند و نسخه شربت مرکب اینست بادیان تخم کشوث زیره سیاه بارتنگ پودینه خشک انیسون تخم کرفس هر یک دو توله شب در آب تر نموده صبح جوشانیده صاف کرده با یک آثار شکر بقوام شربت آرند و اگر بعد تخمه و اسهال و خشی یا سقوط اشتها از سه ماه و از سده کبد باشد زرشک لک مغسول قصب الذریره گل سرخ هر واحد یکماشه سفوف نموده بخورند بالائی تخم کاسنی عنب الثعلب هر یک شش ماشه شکاعی بادآورد هر یک چهار ماشه بعرق عنب الثعلب ده دام جوشانیده نبات توله داخل کرده بنوشند دوم روز گلقند دو توله بجای نبات افزایند سوم روز سنای مکی نه ماشه زیاده کنند باز سنا موقوف کنند تا قوت زائل نشود و چه در استسقا اسهال کثیر ریست بذبول می انجامد لهذا گفته اند که اسهال درین مرض برفق باید کرد و اگر با ورم گلو باشد انجیر زرد دو دانه بادیان پرسیاوشان هر یک چهار ماشه بیخ بادیان عنب الثعلب هر یک شش ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده گلقند سه توله دهند غذا شله کهچڑی موتهه روزانه و بجهت شام آب گوشت دراج و تیهو و روز دوم بادآورد سه ماشه افزایند بعده گل بنفشه شش ماشه اضافه کنند بعده دو سه روز معجون کلکلانج شش ماشه همراه عرق مکوه ده دام دهند و بجهت ورم گلو غرغره با آب کشنیز سبز ده توله سکنجبین دو توله کنند و اگر طفل دو سه ساله را از یکماه دو سه اسهال و سرفه باشد عنب الثعلب پرسیاوشان بادیان هر یک سه ماشه مویز منقی پنج دانه تخم کاسنی کوفته دو ماشه بیخ سوسن زوفای خشک هر واحد یک ماشه گل بنفشه اصل السوس هر یک دو ماشه در عرق عنب الثعلب تر کرده صبح جوش داده گلقند یک توله مالیده صاف کرده دهند بعده بجای گلقند شربت دینار غذا آب نخودی گاهی دو دانه انجیر دهند یا چهار پنج دانه مویز منقی و طعام دیگر هرگز ندهند بجای آب عرق مکوه بعده بجای تخم کاسنی تخم خیارین چهار ماشه برعایت سرفه کنند و بدانند که در استسقا اگر حاجت تلیین شود برفق نمایند و ادویه حاره و خصوص در زمانی بسیار نباید داد چه گاهی در استسقا از حرارت ادویه حاره مضر میشود چنانچه یکی مستسقی را حرارت زیاده شد و سه روز خواب نیامد و هذیان بدرجه کمال بود و ارتعاش در دست و پا گردید چون آب کاسنی سبز مروق و آب عنب الثعلب تازه شیره زرشک سکنجبین بزوری دادند هذیان برطرف شد و خواب هم آمد و تخفیف یافت پس لازم ست که در اول علاج احتیاط از دوای حار نمایند در بعضی نسخه کاسنی و خیارین کوفته داخل کرده باشند بالجمله آنچه ترتیب علاج کلی در قول قرشی و سدید مسطور شد بهمان نسق میکرده باشند و بعد تخفیف ورم بشام آب تخم و صبح کهچڑی موتهه از یکدرم شروع کنند و اگر مرد پیرانه سال بیمار شده باشد و بیش از یکماه گاه گاه تپ و سرفه و ورم با عطش از سده بود باید که اول تفتیح سده باید کرد از بار الاصول عنب الثعلب بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی

هر یک شش ماشه بادیان چهار ماشه زوفای خشک سه ماشه گل غافث بیخ کبر قسط ریوند دقیق اصل السوس پرسیاوشان سایجه هر یک چهار ماشه جوشانیده گلقند سه توله داخل کرده و اگر بعد تخمه و تدبیر تجویز یافته هضم عوارض ضعف جگر و ورم همه بدن ظاهر گردد منضج اصل السوس پرسیاوشان عنب الثعلب هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده نبات توله خاکشی داخل کرده دهند روز دوم گلقند دو توله روز سوم بادیان چهار ماشه افزایند باز اسطوخودوس گل سرخ هر یک چهار ماشه عوض اصل السوس و بعده تخم خطمی چهار ماشه سنای مکی نه ماشه در طبیخ و فلوس خیارشنبر شش توله شکر سرخ سه توله روغن بادام داخل کرده مسهل دهند و در دوم مسهل حب ایارج وقت چهار گهڑی شب باقی مانده داده صبح بدرقه مسهل مغز فلوس بدستور دهند بعده مسهل تعدیل مزاج بدستور نموده و از ادویه مسطوره منضج داده اگر حاجت مسهل سوم نباشد مسهل خفیف نافع جگر و معده و احشا از معجون کلکلانج شش ماشه همراه شربت دینار چهار توله و عرق مکوه شش توله نمایند و اگر با عسر نفس و ضیق و ورم احشا باشد منضج عنب الثعلب تخم کشوث بصره بسته اصل السوس خطمی پرسیاوشان هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی هر یک شش ماشه جوشانیده گلقند سه توله داخل کرده دهند بعد چهارم روز فلوس خیارشنبر شش توله شربت دینار چهار توله روغن بادام افزایند غذا دو پهر و شام آب نخود و اگر روز دوم از مسهل نیز اسهال شود در مسهل دوم توقف کنند که لینت طبع بسیار دفعه در استسقا محذور و ممنوع است از نسخه منضج اول عوض گل سرخ پرسیاوشان چهار ماشه که مدر است داخل کنند بعد اصلاح طبیعت مسهل دوم از عنب الثعلب گاوزبان بیخ بادیان بیخ کاسنی تخم کشوث بصره بسته بیخ کبر اذخر هر یک شش ماشه مویز منقی ده دانه انجیر زرد چهار عدد بادیان چهار ماشه تربد سفید یک توله سنای مکی یک توله ریوند چینی شش ماشه جوشانیده گلقند چهار توله فلوس خیارشنبر شش توله افزوده بدهند روز دوم تبرید شیره تخم کشوث سه ماشه در عرق بادیان و مکوه و گاوزبان هر یک چهار توله برآورده گلقند شربت بزوری هر یک یکنیم توله داده باز منضج کامل با اجزای کثیر دهند بعده مسهل سوم نیز چهارم داده تبرید و تسکین نموده شیره تخم کشوث سه ماشه عرقیات ده توله شیره بادیان چهار ماشه شربت بزوری دو توله گلقند سه توله دهند روز دوم کلکلانج شش ماشه افزایند باز بعد سه چهار روز تسکین طبیعت نموده کلکلانج شش ماشه همراه شیر شتر بدوام شهد خالص یکنیم توله تجویز نمایند و اگر با سوداویت باشد عنب الثعلب گاوزبان هر یک شش ماشه چوب چینی سه ماشه بیخ بادیان شش ماشه ریوند سه ماشه عناب در آب گرم خیسانیده صبح جوش داده گلقند دو توله داخل کرده بنوشند و عنب الثعلب کبر و صبر زرد اکلیل الملک شمامه هندی چوب انگور سوخته برابر در آب مکوه ضماد نمایند بعده اگر هفت هشت نوبت مثل آب رقیق اجابت شود آب مکوه آب بارتنگ شربت بزوری دهند و اگر بالینت طبیعت باشد شیره بادیان بریان شیره زیره سیاه بریان هر یک چهار ماشه نبات یک توله بدهند باز شیره عنب الثعلب شیره اصل السوس شیره بیخ کبر هر یک چهار ماشه گلقند دو توله تخم ریحان چهار ماشه بعد از ان عنب الثعلب پرسیاوشان بادیان اصل السوس تخم کرفس هر یک چهار ماشه انجیر زرد سه دانه جوشانیده شربت دینار دو توله داخل کرده دهند و گاهی درین مرض قرص گل صغیر چهار ماشه سوده بکلکلانج بزوری شش ماشه سرشته همراه عنب الثعلب بادیان اصل السوس هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه زوفای خشک سه ماشه جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده میدهند و باز گاهی پرسیاوشان هر یک چهار ماشه می افزایند بعده قرص ریوند سه ماشه قرص زرشک سه ماشه کوفته بدواء الکرکم شش ماشه یا بزوری نسخه اروساوه سرشته همراه بدرقه میدهند و گاهی قرص زرشک صغیر بکلکلانج بزوری سرشته همراه شیره بادیان شیره خیارین شیره عنب الثعلب نبات حل کرده تودری پاشیده میدهند و بنا بر غلبه بلغم و سرفه بهر نضج ماده پرسیاوشان مویز منقی عوض خیارین افزوده جوش داده و بجای قرص مذکور قرص گل صغیر میکنند و ایضا در استسقای غیر عنب الثعلب مویز منقی بیخ کبر اصل السوس پرسیاوشان خیارین کوفته با گلقند میدهند با انجیر زرد سه دانه شکاعی چهار ماشه می افزایند و اگر سرطان زنده سه عدد برگ نیب سبز برگ فی برگ فنجنگشت برگ گز برگ بادیان هر یک با وزنا در یک سبوچه آب شیرین پزند تا خوب پخته شود پس سه عدد خشت گلی زیر چارپائی مریض هر سه جا نهند یکی برابر سر دوم برابر پشت و سوم برابر هر دو پای و بستر را از چارپائی دور کرده آب مطبوخ در خشتها اندازند بالایش بیمار را از لحاف بپوشند سوای سر و چون عرق آمدن شروع شود پنبه کهنه پاک سازند تا عرق دیگر بار بسیار آید و چون آب سرد شود باید که سه عدد خشت دیگر آتش خوب سرخ کرده در خشتها اندازند تا آب باز گرم شود و عرق آمدن گیرد و بدستور پاک سازند همچنین سه چهار مرتبه تکرار خشتها نمایند تا عرق خوب آید پس موقوف نموده بخوابند و صبح کلکلانج فیروزی یک توله با شیره مویز منقی دو توله و قرطم یکنیم توله و بادیان و مکوه هر یک نه ماشه و انیسون و تخم بلیون هر یک سه ماشه شربت افسنتین شربت آلمی هر یک دو توله نیم گرم بدهند و غذا کباب خارپشت بقدر اشتها بدهند و همین تدبیر

تا دو هفته بعمل آرند استسقای مزمن زائل شود و ایضا در استسقای لحمی مزمن عرق آب بلوط الارض و سداب یابس هر یک سه توله با شربت کشوث دو توله بدهند و
تا یک هفته هر روز یکنیم توله هر دو عرق و یک توله شربت افزایند و بعده بدستور بکاهند وغذا کباب مرغ با نان خشکار شب و صبح ارزن با عسل و باقلا و عنب الثعلب
و بجای آب عرق بکوه تنها و گاهی با عسل بدهند که اکثر مفید ثابت شود و بعضی بشربت دینار ریوندی و بزوری ساده اکتفا کنند و بجای آب آب کاسنی و انار و غذا
نخود آب با دارچینی و زعفران و زیره و کشنیز و پیاز بگوشت کبوتر بدهند و بعضی را هر روز یکمثقال ریوند سوده بسکنجبین حب ساخته بلع کنانند و بعضی هر روز عصاره
سداب بستانی بر تمام بدن طلا می کنند و یکدو قاشق از ان میخورانند و بجای آب بدستور عرق بدهند و انار میخورانند وغذا پلاو و نان با عسل بدهند و در یک هفته
صحت حاصل شود و اگر زعفران و سنبل الطیب سلیخه قسط اسارون تخم کرفس انیسون گل سرخ تخم کاسنی هر یک دو جزو مرمکی ریوند هر واحد یک جزو کوفته بیخته در عسل سرشته
آمیخته یکدرم تا یکمثقال با عرق بادیان بدهند سور القنیه در استسقا و صلابت جگر و طحال و معده و اوجاع آنها را نافع است و اگر لک مغسول چهار جزو و سنبل الطیب
زراوند هر یک سه جزو و اسارون تخم کرفس هر واحد دو جزو قسط تلخ مغز بادام تلخ فلفل سیاه زنجبیل زیره ساذج مصطکی هر واحد یک جزو با عسل سرشته معجون
کنند نافع استسقا و برودت معده و جگر است الکنون چند ترکیب مفید استسقای مع الحمی مسطور میگردد بادیان اصل السوس عنب الثعلب زرشک
هر یک چهار ماشه عناب پنج عدد تخم کاسنی شش ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده صاف نموده شربت بزوری معتدل دو توله داخل کرده بنوشند و در صورت
غلبه حرارت شیره خیارین و شربت بزوری بارد داخل کرده شود و بعد کم شدن حرارت تخم کشوث تخم کرفس انیسون و گاهی شربت دینار یا سکنجبین دیناری
حسب حال مزاج اضافه کنند و اگر سرفه نیز باشد عنب الثعلب اذخر مکی زوفای خشک هر یک چهار ماشه خیارین کوفته شش ماشه تخم خطمی چهار ماشه مویز منقی ده دانه
جوشانیده خمیره خشخاش یکتوله حل کرده برای تلیین و تنضیج نزله بدهند و اگر تخم کاسنی شش ماشه و دو قوت تخم مرو عنب الثعلب هر یک چهار ماشه تخم خیارین شش ماشه کوفته
چهار ماشه جوشانیده نبات یکنیم توله داخل کرده دهند نیز استسقای با تپ مفید بود و ایضا با تپ مرکب و سعال بنفشه عنب الثعلب اصل السوس گاوزبان خطمی
خبازی مویز منقی پرسیاوشان بادیان خیارین کاسنی پوست بیخ کاسنی کوفتنی را نیم کوفته در آب گرم شب تر کرده صبح گلقند یا نبات داخل کرده خاکشی پاشیده
نوشیدن معمول علوی خان است و اگر با ورم احشا و تپ باشد آب کاسنی تازه مروق ده توله شیره تخم کشوث چهار ماشه شربت بزوری بارد دو توله خاکشی چهار ماشه بدهند که
مجرب است و ایضا معجون کلکلانج چهار ماشه شیره عنب الثعلب چهار ماشه شیره بادیان شیره خیارین هر یک شش ماشه گلقند دو توله استسقای مع الحمی را نافع است و سکنجبین
قرص گل مع عصیر چهار ماشه کلکلانج شش ماشه سحق نموده همراه شیره عنب الثعلب و اصل السوس و تخم کرفس هر یک چهار ماشه شیره خیارین تخم کاسنی هر یک شش ماشه شربت بزوری
معتدل دو توله گلقند دو توله نیم گرم بدهند و سفوف عود و قرنفل مصطکی آلمگل گل سرخ هر یک پنج ماشه سه از کشنیز خشک [illegible] هر یک دو ماشه دو درم از این با شربت
زرشک و انار دادن در استسقا که با حرارت باشد مجرب است و این مسهل برای تنقیح اطراف و شحم حار مزاج نافع گل سرخ عنب الثعلب گل خطمی زرشک گاوزبان هر یک
چهار ماشه تخم کاسنی خام پوست بیخ بادیان بیخ کاسنی هر یک شش ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده صاف کرده گلقند چهار توله فلوس خیار شنبر شش توله شربت دینار
چهار توله روغن بادام شش ماشه داخل کرده بنوشند و اگر با تپ و اسهال و ورم احشا باشد قرص طباشیر قابض با شیره کاسنی و شیره تخم خرفه بدهند و اگر با تپ و ورم
و اسهال کبدی مع حمی باشد قرص سرطان چهار ماشه همراه گل سرخ عنب الثعلب هر یک چهار ماشه عرق [illegible] دو توله [illegible] جوشانیده شیره تخم کاهو شش
شیره حب الآس چهار ماشه شربت انار یا قوت دو توله داخل کرده بارتنگ سه ماشه تخم ریحان چهار ماشه پاشیده بخورند و بعده سفوف حب الرمان چهار ماشه همراه بارتنگ
چهار ماشه در آب سپغول سه ماشه هر دو [illegible] بعرق عنب الثعلب بیخته شیره حب الآس چهار ماشه شیره بادیان [illegible] چهار ماشه شیره تخم [illegible]
شیره تخم خرفه چهار ماشه و یاقوتی یکتوله داخل کرده دهند اگر اسهال بدستور بود ریشه خطمی تخم مرو هر یک چهار ماشه جوشانیده و صاف [illegible]
کرده یک جوش دیگر داده صاف کرده شیره حب الآس چهار ماشه شیره تخم خیارین شش ماشه شیره تخم خرفه چهار ماشه [illegible]
معده خرنوب نبطی زیره کرمانی سماق حب الآس [illegible] کنار بلوط گلنار [illegible] مصطکی هر یک [illegible]
صبح آن ریشه خطمی چهار ماشه الایچی خرد مع پوست سه ماشه تخم مرو دو ماشه بعرق عنب الثعلب [illegible]

دیگر داده شیرهٔ تخم حماض شیرهٔ تخم خیارین شیرهٔ بادیان هر یک چهار ماشه و یاقوتا یکتوله بدهند با سفوف عقلیا تا دو ماشه بنوشند اروی ساده شش ماشه شیر شتر همراه شیرهٔ بادیان بریان شیرهٔ الایچی خرد و سع پوست شیرهٔ حب الآس هر یک سه ماشه شیرهٔ تخم خرفه شش ماشه شربت بنفشه دو توله تخم ریحان شش ماشه پاشیده بخورند و بعد تخفیف این معجون استعمال نمایند مروارید شش ماشه کهربا مرجان هر یک سه ماشه صندل سفید طباشیر هر یک شش ماشه کشنیز خشک یکتوله گل سرخ گاؤزبان ابریشم مقرض بهمنین هر یک شش ماشه دانه هیل دو ماشه عنبر مشک هر یک یکماشه ورق نقره ورق طلا هر یک بیست و پنج عدد و شربت سیب شش توله نبات سفید دو وزن ادویه بدستور معجون سازند و اگر با ضیق النفس مزمن و تپ و گرانی شکم باشد اصل السوس پرسیاوشان بیخ کبر هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه انجیر زرد سه دانه جوشانیده شربت دینار سه توله داخل کرده بدهند غذا نخود آب و بجای آب شیرهٔ بادیان و مکوه در آب پخته باشد با عنب الثعلب گل سرخ تخم کرفس هر یک چهار ماشه عوض مویز و انجیر افزایند در نسخهٔ اول اعانت تلیین و در دوم بادرار است و اگر با تپ مزمن و پیرانه سالی باشد بعد مسهلات برعایت ورم کبد و تپ قرص گل عنبر چهار ماشه بکلکلانج شش ماشه سه شنبه همراه عنب الثعلب شش ماشه پرسیاوشان اصل السوس هر یک چهار ماشه انجیر زرد سه دانه جوشانیده شربت دینار داخل کرده بجهت تلیین خفیف دهند و اگر مریض جوان را شیر شتر موافق نیاید و بیهوشی و بدهوایی عارض گردد طبیخ خفیف بلین از گاؤزبان عنب الثعلب هر یک شش ماشه و عرق عنب الثعلب ده توله جوشانیده شربت دینار یکنیم توله گلقند یکنیم توله بدهند و اگر با تپ و زردی رنگ باشد و شیر شتر گرمی کرده باشد لعاب بهدانه شیرهٔ خیارین گلاب نبات بجهت اصلاح شیر شتر نخست دهند اگر ازین هم شیر موافق نشود ترک نمایند و باید که بی استحکام استسقا شیر شتر نباید داد چرا که مزاج بارده موافق نمیشود اگرچه اصلاح بگلاب و غیره کنند و اگر در ابتدای استسقا مزاج اصلی صفراوی شیر شتر موافق نشود و گرمی و سوزش و اسهال و درد معده و ریاح افزاید موقوف کرده جوارش انارین و جوارش خوزی باید بجهت اصلاح معده و قمع ریاح دهند و بعد اصلاح مزاج آب کاسنی مروق ده توله شربت بزوری سکنجبین ساده هر یک یکنیم توله دهند اگر با اسهال شود تخم مرو تخم ریحان هر یک پنج ماشه و عرق عنب الثعلب قدری پخته همراه عرقیات مناسبه و شربت بنفشه دو توله بدهند بعد از آن بادیان مصطکی هر واحد یکماشه سوده گلقند یکتوله سه شنبه یا با عنب الثعلب سبز مروق پنج توله شربت بزوری دو توله شروع کنند **بیان بعض ادویه هندیه** که استسقای لحمی را سودمند است انچه بتجربهٔ احقر رسیده از آنجمله آسوکنوار است بنسخهٔ ذکائی که در بیاب [illegible] بصحت تجربه پیوسته و ایضا برگ درخت کسوندی که شاخهای درخت او سیاه باشد بقدر یکنیم توله با فلفل سیاه بیست و یک عدد در عرق بادیان یا آب شیره برآورده صاف نموده بنوشند و تا یکهفته استعمال نمایند و از نمک پرهیز کنند و بعضی مجربین این برگ را تا چهار درم و فلفل هفت ماشه نوشته و غذا دال مونگ با نان گندم و گویند که هر قسم استسقا را بغایت نافع است و همچنین تخم کاسنی پوست بیخ کاسنی و سونف و پوست بیخ از هم اجوده پوست بیخ اجوده جوشانیده با گلقند بدهند و از غذا نخود آب کبوتر و جوزهٔ مرغ و گوشت بزغاله و نخود قناعت نمایند و بجای آب عرق سونف و کاسنی و مکوه اقتصار ورزند و کذا کاسنی سونف مکوه بالچهڑ هر یک دو درم گلقند هفت درم جوشانیده بدهند هر روز نسخه از رسالهٔ هندی منقول است [illegible] با آب مکوه نافع و [illegible] بدستور و کذا گیر و باب مذکور و بیخ کرنجوه سبز با آب سائیده شیر سفید دو درم و پوست [illegible] هلیله زرد سه ماشه با بول شتر چهار پنج درم خوردن نافع و همچنین [illegible] با بول گاو سائیده و کذا اکاس بیل [illegible] دوام خوردن و ایضا ریوند چینی یکماشه با طبیخ سونف و اگر ریوند بقدر نخود در شیر دایه حل کرده بطفل بدهند سود بخشد و استسقای اطفال را نافع بود و کذا [illegible] بشیر دایه دادن و جوان را بقدر یکماشه با دوای مناسبه بدهند و اگر [illegible] ماشه با [illegible] سائیده در خمیر [illegible] خمیر کرده سه گولی ساخته یکی بخورد و غذا برنج بی نمک با روغن زرد خورد و برای ورم بدن مریض قوی مجرب است تا سه روز استعمال نماید و مدره که در هند غله مشهور است آرد او در آب برگ کچنال سرشته نان بی نمک بپزند و با روغن بخورند و بجای آب طبیخ برگ کچنال یا عرق او بنوشند و غسل و وضو و آبدست نیز بهمان آب نمایند در دو هفته صحت شود و دوا اگر [illegible] در خمیر گرفته بریان نمایند و بقدر چهار سرخ از کار و بار یک [illegible] با شربت بزوری [illegible] ماده رطوبت را دفع کند و ضیق النفس [illegible] نیز [illegible] و عدم [illegible] و اسهال در استسقا نافع برگ اک سبز [illegible] هر روز چهار حب [illegible]

[illegible]

سود دارد و نیز بیخ اندراین ماده را باسهال دفع کند و اگر آب برگ گلکرونده بقدر یک توله هر صبح بنوشند و در سه روز تا ده توله برسانند نافع است و استعمال مرقی او یا ادویه دیگر مناسب این مرض معمول است و اگر آب برگ او یا چند دانه فلفل سیاه سوده بدهند برای ورم اطفال مفید بود و اگر بیخ کچنال تازه از زمین بر آورده پاک صاف کرده پوست او بگیرند و فلفل سیاه برابر او آمیخته بر سنگ سائیده حبها بقدر کنار دشتی ساخته یکی صبح و دیگری شام با عرق بادیان بدهند و یا [illegible] دستور از پوست بیخ سهرس با فلفل مساوی حبها بندند و با آب مطبوخ کچنال بدهند نافع استسقاست و اگر کبریت مغسول سیماب هلیله بلیله آمله اتخار جواکهار نمک سیاه نمک سنگ نمک طعام زنجبیل فلفل سیاه سهاگه بریان مساوی منعز جمال گوته مدبر یک جزو ادویه کوفتنی را کوفته همه را با آب لیمون سائیده خشک سازند و همچنین تا هفت و یکبار حب بقدر سرخ ساخته یک حب با شیر شتر بدهند نافع بود و سفوف زنجبیل سونٹھ شیطرج زیره سفید کتائی زرد چوب گج پیپل پیپلامول مساوی کوفته بیخته تا سه ماشه با آب گرم خوردن لحمی طبلی مفید و ایضاً تخم کرفس باڑنگ شیطرج فلفل دار فلفل پیپلامول سونف نمک سیاه هر یک درم پوست هلیله پنج عدد زنجبیل ده درم کوفته بیخته دو درم با آب بادیان خوردن نافع استسقا و سوء القنیه است و کذا اعصارهٔ ریوند صبر سقوطری هر واحد یک سرخ دانه هیل چهار سرخ لک مغسول سنبل الطیب ترید موصوف گل سرخ باڑنگ هر واحد یکماشه کوفته بیخته نبات برابر آمیخته بخورند یا بالشهد سرشته بلیسند و بالایش تخم کاسنی پنج ماشه بادیان هفت ماشه باڑنگ دو ماشه ناگکیسر دو ماشه انجیر ولایتی چهار عدد زنجبیل دو ماشه ملوخشک چهار ماشه تخم خربزه یک توله در یاو آثار عرق بادیان جوشانیده مالیده صاف نموده سه توله شربت دینار یا شربت بزوری آمیخته بنوشند و اگر سفوف کنگنی روز اول یکماشه و روز دوم دو ماشه و روز سوم سه ماشه خورند پس هر روز سه ماشه خورده باشند و غذا کهچڑی مونگ بخورند نافع بود و کذا زیره سفید نیمکوفته سه جزو کنگنی نیمکوفته نه جزو بقدر یکتوله وقت شب در پیاله آب خیسانیده صبح بجوشانند هر گاه نیمه بماند صاف کرده نیمگرم بنوشند سفوف پوست هلیله زرد سنای مکی ترید سفید باڑنگ هر یک دو درم پوست چیتا و پیپل اجوائن بادیان اسارون زنجبیل نمک سیاه کچلون جواکهار ریوند خطائی هر واحد یکدرم کوفته بیخته حسب مزاج بخورند که برای استسقا و سوء القنیه نافع است و همچنین انگزد سه درم دار فلفل زنجبیل نانخواه هر یک شش درم پوست هلیله زرد شیطرج قسط بهمن سفید سنای مکی هر یک نه درم سفوف ساخته بقدر حاجت استعمال نمایند که مجرب است و اگر هڑ بہیڑا آمله چیته بدهارا سونٹھ اجوائن بیخ [illegible] اجمود پیپل مرچ سیاه نمک سیاه مساوی کوفته بیخته یکدرم بخورند برای ورم بدن و تهیج اطراف نافع بود و این معجون جهت ورم شکم و استسقا مجرب بعضی اطبای هند است مرچ سیاه دو توله زیره سیاه چهار توله سداب نیم توله پودینه یک توله پوست هلیله زرد ترید موصوف زنجبیل هر یک پنج توله پنج نمک بجیسه هر یک نه ماشه گلقند شهد هر یک نیم پاو و ربع آن نبات مصری نیم آثار بدستور مرتب سازند و این عرق گهیکوار برای این مرض و صلابت سپرز و جگر و معده مجرب حکیم بقا خان است و گهیکوار چهار و نیم سیر زنجبیل دار فلفل فلفل گرد [illegible] تیرج الائچی سفید جایفل ناگرموتهه مرهٹی بوٹی نمک سنگ هر واحد شش درم قند سیاه سی و یک آثار با آب سه من شبانه [illegible] دفن کرده عرق کشند و دوای خبث الحدید به نسخه علاج الغربا که در قرابادین مرقوم شد نیز درین باب مجرب اهل هند است **اقوال حکما** شیخ می فرماید که فصد اصول کلیه درین مرض نافع است و مع ذلک در علاج استسقای زقی اشارت بمعالجات لحمی کرده شده و گاهی درین حاجت بفصد افتد اگر سبب مرض احتباس خون حیض یا بواسیر بود و درین جا دلائل امتلا باشد که در فصد این هنگام ازاله ماده خلق مطفی است و فصد برای لحمی از زقی شدید المناسبت است و لیکن طبیعت برای ایشان صالح است و اگر با لحمی تپ باشد اسهال بدوا و فصد جائز نیست تا وقتیکه تپ زائل نشود و قرص شبرم و شرب آن نیز چنانکه در باب زقی گفت باید شدید الملائمة لحمی است از سائر انواع استسقا و حبس و حب نیز و بلکه در الحم اسهال آورند و اگر چه بدوای معتدل باشد و قی و غرغره منقی دماغ نافع است و اسهال مفید بود و فضل آنست که بحب ریوند باشد و برای استسقا خصوصاً لحمی ریاضت است اولاً با استلقا ابتدا کنند پس بسواری [illegible] مرکب بعده برفتار بر زمین نرم رملی و عرق را مسح کنند تا [illegible] اول ثانی مرکب نشود و بعد از ریاضت متعرض تسخین شوند خصوصاً بآفتاب که آن قوی العوض است و چون حرارت آفتاب شدت کند سر را بپوشند تا مرض دماغی بهم نرسد و سائر اعضا را مکشوف دارند و بر ریگ بخوابند اگر یافته شود و در روایت که در زقی مذکور گردد بکار برند پس هر گاه عرق جاری گردد مسح کنند و مثل روغن قثاء الحمار و مانند آن بدهن نمایند و از مهب هوای بارد احتراز کنند و واجب است که دواء الملک و دواء الکرکم و کلکلانج نیز بخورند و درست مذکور در زقی و مسهلات که در آن لطیف تخفیف باشد استعمال کنند و از انجمله قرص [illegible] با سهل در باد الاصول است و در سکنجبین بزوری

[illegible]

[illegible]

اگر حرارت باشد وادویهٔ مفرده که در زقی بیاید درینجا همه نافع ست حتی که سکبینج وقسط و مازریون و فرفیون وطبیخ اسهل بسیار نافع ست واگرچه آنرا تنها بجوشانند تا آب سرخ گردد بعده سه درم اسهل سوده باین آب بخورانند و ایضاً نانخواه و زیره نمک طبرزد بخورند وآنچه از سبب حار باشد دران فصد اخراج صدید ردی ادرار آن نمایند چون عروق پاک گردد اصلاح مزاج کبد بدانچه رد کبد از التهاب بسوی مزاج طبیعی نماید باید کرد و تغذیهٔ لحمی بارد و حار در علاج کلی مذکور شد و لطیفهٔ آن چنانچه در زقی بیاید بعمل آرند وصاحب کامل گوید که چون سوء حال کبد و فساد مزاج محسوس شود باید که در ابتدا اصحاب اورا از اکثار غذا منع کنند که آن معده را تثقیل کند و آنرا از هضم منع نماید و در رطوبت ابدان افزایش کند و حرارت غریزی را منطفی سازد بهر آنکه درین حالت ضعیف میباشد و از اغذیهٔ بطی الانهضام و بارد رطب مثل البان وماهی تازه وگوشت فربه و روغن کنجد و حبوب وآنچه از گندم و نشاسته و اطریه وآنچه از عسل و شکر مثل فالوده و حلوا و قطائف و مانند آن بسازند اجتناب نمایند و فصل خیر یکه درین استعمال نمایند گرسنگی ست و کم نوشیدن آب و امتناع از حرکت و ریاضت بعد غذا و استحمام بآب شوره و شبی و بورقی و کبریتی بعد از ریاضت و تناول اغذیهٔ مسخنهٔ مجففهٔ لطیفهٔ سریع الانهضام بعد ساعتی از استحمام یا بعد از ریاضت اگر اتفاق استحمام نشود مثل لحوم دراج و بچهٔ مرغ و تیهو و کبک و گنجشک بطور اسفیدباج شبت و نخود و دارچینی و خولنجان و زیره پخته یا طبخ بسرکه و مری و کرویا و خولنجان و دارچینی و فلفل و انجدان و حلتیت و اندکی از شراب ریحانی و دران سداب و کرفس و پودینه قطع کرده و ادام بسرکه و مری و خردل وآنچه از تقنید بزیت و مری و خردل و سرکه وغیره اشیای لطیفه ساخته باشند و بنوشند شراب ریحانی کهنه رقیق با مزاج اندک و تا ممکن باشد از نوشیدن آب خالص منع کنند مگر اندک و آب برف سرد کرده نزدیک نبرند بعد ازان نظر کنند که سبب حدوث این مرض چیست اگر ورم جگر یا صلابت یا سدهٔ مجاری آن یا ورم معده یا برودت مزاج آن یا ورم طحال یا ضعف آن باشد بمقابلهٔ هر واحد معالجهٔ آن نمایند بدانچه در باب هر یک مذکور ست و اگر سببش احتباس خون حیض یا بواسیر بود فصد اکحل کنند و بمقدار احتمال قوت اندک اندک خون برآرند در یک دفعه بهر آنکه فصد درین صورت علاج نیکوست بنابر تخفیف از قوت و انتقاص حرارت غریزی بعد ازان در تقویت تدبیر مسخن مجفف مذکور بفرمایند و بحسب قوت ریاضت قبل غذا در آفتاب و در مواضع حاره استعمال کنند و امر بپوشیدن سر و سینه و پوشش بدن نمایند ولیکن بعضی ریاضت بسواری اسپ بود و بعضی به رفتار بر زمین گرم که دران ریگ یا خاک باشد و در ریاضت چندان افراط نکنند که باعث تحلیل حرارت غریزی و ضعف قوت گردد و اگر ممکن باشد علیل از بلد خویش بسوی شهری که هوای او گرم و خشک زیاده ازان باشد نقل کند و امر بغلطیدن در ریگ گرم یا خاک حار حسب امکان و احتمال آن نمایند و دلک جید بدست و پارچهٔ درشت کنند بعد ازانکه بر بدن قدری از بورق و نمک و عفص و شب و مانند آن از اشیای مجففه اندازند و بعد ازین استحمام در آب چشمهٔ بورقی یا کبریتی یا شبی نمایند و اگر میسر نیاید آبیکه دران بورق و عفص و بلوط و شب و بورق و کبریت و مانند مع نمک و پودینه و مرزنجوش و برنجاسف و نمام و آنکه دران آهن گرم داغ کرده باشند بر بدن ریزند بعده قدری استراحت دهند پس باغذیهٔ مذکوره غذا سازند و این تدبیریست که از تدبیر باغذیه وغیره درین مرض استعمال باید کرد و اما آنچه از تدبیر بادویه استعمال نمایند پس ادویهٔ مدر بول نافع در علاج استسقای لحمی مثل تخم کرفس کوهی و دوقو و نانخواه و بادیان و اسارون و سیسالیوس و [illegible] و پودینهٔ کوهی ست چون این ادویه در آب بپزند و عسل منتخبه و دو دو اوقیه ازان بوزن پنجدرم تا نیم مثقال بخورند بیاشامند و این دوا نیز مدر بول نافع ست دوقو و اسارون تخم کرفس کوهی انیسون هر واحد پنجدرم جعده کماذریوس کمافیطوس پودینهٔ کوهی حب بلسان فقاح اذخر هر واحد سه درم سنبل الطیب پنجه هر واحد یکنیم درم زعفران یکدرم باریک سائیده دو درم با دو اوقیه و نیم سکنجبین عسلی ممزوج باب بخورند و ایضاً بگیرند تخم کرفس انیسون بادیان عصارهٔ غافث افسنتین رومی سنبل هر واحد یکدرم لک [illegible] اسقولوقندریون هر واحد سه درم اصل السوس یکنیم درم باریک سائیده یکدرم بشراب ریحانی بخورند و این قرص در ابتدای این مرض نافع ست گل سرخ شش درم زرشک سه درم سنبل الطیب اسارون عصارهٔ غافث عصارهٔ افسنتین هر واحد دو درم تخم کرفس انیسون بادیان اذخر هر واحد یکنیم درم زعفران نیم درم همه را باریک سائیده بآب قرص سازند هر قرصی از دو درم تا مثقال بآب بادیان و آب کرفس اگر حرارت نباشد و اگر حرارت باشد بآب کاسنی تلخ و آب کشوث بخورند و قرص ریوند و یا قرص زرشک یا سکنجبین چند روز بخورند بعده گاه گاهی تنقیه بقی از سکنجبین و ترب و آب شبت مطبوخ کنند لاسیما اگر زمانهٔ تابستان باشد که باستفراغ خلط ازین قی نفع یابند و باید که استعمال قی قبل استحکام و غلبهٔ رطوبت باشد و مادام که قوت قوی بود و هرگاه رطوبت غلبه کند و قوت ضعیف گردد استعمال قی صواب نباشد و باید که استفراغ بدوا

بدوای

مسهل بلغم مثل حب اصطمخیقون که در ان تربد و ایارج و حب النیل و شحم حنظل افتد نمایند و این قبل استحکام مرض استعمال کنند و چون مرض مستحکم شود تدبیر تسخین و تجفیف و ادرار بول کنند و جوارشات استعمال نمایند و این جوارش مدر بول و نافع استسقای لحمیه سنبل فقاح اذخر اسارون هر واحد دو جزو قسط دارچینی سعد هر واحد یک جزو باریک سائیده بعسل کف گرفته معجون سازند شربتی یک درم و مع ذلک باید که نگاه بسوی قاروره کنند اگر سفید باشد برودت و رطوبت بر کبد غالب بود پس اگر در کبد حرارت نباشد ماء الاصول موافق این علت یا دواء الکرکم یا معجون لک یا عنبر یا کبریت روغن بادام تلخ و روغن بید انجیر بربندند و تاناسیا معمول جگر گرگ نافع است چون از ان درم تا نیم مثقال با آب بادیان افشرده استعمال کنند و کذلک شیر و بول شتر فساد جگر و استسقا را نافع است چون بمقدار حاجت از ان بخورند و ایضا تریاق فاروق درین باب منفعت بین دارد چون نیم درم تا نیم مثقال کم یا زیاده بحسب حاجت از ان بخورند و درین حال تعاهد باید به فراغ بدن گاه گاه بحب سکبینج یا بحب اصطمخیقون و جوارش شهریاران و مانند آن نمایند و بعض قدما ذکر کرده اند که گوشت خارپشت چون خشک کرده باریک سائیده دو درم تا سه درم بشراب کهنه بخورند صاحب استسقای لحمی را نافع بود و نوشیدن آب اثل بیست درم بعصاره بیخ سوسن آسمانجونی ده درم با اندکی شراب ریحانی استسقای لحمی را نفع بین دارد و اسبفاقلی ده درم بعصاره افسنتین بیست درم با قدری شراب ریحانی نیز نافع است و اما ضمادها و طلاها بر شکم و سائر بدن صاحب این علت با اینها طلا کنند بگیرند بابونه و اکلیل الملک و سرگین گاو و آرد جو و شبت خشک از هر واحد ده درم مصطکی و سنبل و اسارون و افسنتین رومی هر واحد دو درم پوست بیخ کبر و قسط و صبر هر واحد پنج درم باریک سائیده بسرکه و خمر و آب کرفس و بادیان سرشته بر شکم و سائر بدن طلا کرده در آفتاب بقدر تحمل بنشینند بعد از ان بآبیکه اندران بابونه و شیح و برنجاسف و قیصوم جوشانیده باشند بشویند و اگر چند روز بدن را بسرگین گاو و شبت خشک باریک سائیده بآب اثل سرشته طلا نمایند نفع بخشد و این ضماد نیز نافع است سرگین گاو و کبریت و شیح و قیصوم و بابونه علت کرده باشد یک جزو صبر ربع جزو نمک اندرانی نیم جزو بیخ سوسن ثمن جزو باریک سائیده نیز بدو سرکه کهنه سرشته تا غلیظ گردد بر شکم و سائر بدن طلا کنند و بگذارند تا خشک شود و در حمام یا آب گرم که در ان شیح و قیصوم و نمام و فرنجمشک جوشانیده باشند بشویند و سزاوار نیست که هر یکی ازین دواها را دوام نمایند لیکن باید که صاحب این علت دوا را تبدیل نماید و نقل او از دوائی بدوائی دیگر نمایند تا طبیعت بدوای واحد مالوف نگردد و بدان انتفاع نیابند و همچنین در سائر امراض و بعضی گویند که در لحمی اگر سبب ابتدای او انقطاع دم حیض یا بواسیر بود پس نافع و مفید و مجرب است که فصد کنند و تقلیل ازین خون [illegible] نمایند اگر قوت مساعدت کند و بعد از ان آنچه [illegible] استعمال کنند و این باسهال و تنقیه و ادرار بول و تعریق و تحلیل و تنقیه باید [illegible] خارج [illegible] آفتاب گرم [illegible] بسوی داخل بدن [illegible] و تجفیف و جذب رطوبات بسوی خارج و تحلیل آن [illegible] و باید که جمیع بدن در آفتاب باشد مگر سر که از آفتاب پوشیده باید داشت و چون آفتاب در وسط آسمان آید و زمین و هوا بسیار گرم گردد باید که در ریگ گرم دفن کنند تا آنکه عرق کند بعد از ان مسح بدن بروغنی که در ان نطرون سرخ بریان سوده باشند یا نطرون و نمک بعد روغن بر بدن بمالند و حمام استعمال نکنند مگر هنگام اراده استراحت از تعب یا نفث و تسخین و باید که استحمام با آب شور باشد و غسل با آب دریای شور یا آب نطرون یا شب یا کبریت و آبهای حمات نافع است و اگر موجود نباشد منفعت آن تیار کنند و همچنین این ادویه در آب مخلوط سازند و در ان بنشینند و باید که غذا سریع الانهضام و اشد مع ذلک مجفف مثل نان تنوری که در ان بعض مدر و محلل نفخ منفتح مثل بادیان و تخم کرفس و انیسون و نانخواه سرشته باشد و بدین نان بیخ درین مرض نافع تر از نان گندم است و کذلک نان جاورس و از بقول پودینه و کرفس و سداب و نعناع و کاسنی صحرائی و گندنا و از لحوم دراج و کبک و تیهو و قنابر و عصافیر و دجاج و حیوانات وحشی بری و جبلی غیر غلیظ اللحم است و مع ذلک در صنعت لطیف نمایند با نطرون و سرکنجبین و فلفل و دارچینی و فلفل و امثال آن استعمال کنند و از خوردن حبوب مثل نخود و لوبیا و عدس و ماش خصوصا در استسقای لحمی و طبلی بازدارند و از فواکه پسته و فندق و بسیار [illegible] است و البته آب ننوشند و لیکن شراب [illegible] کهنه صافی و تا ممکن باشد از ان نیز تقلیل نمایند که عطش از اعظم معالجات این مرض است و باید که در ابتدای این علت قی یکمرتبه قبل از طعام و مرتبه دیگر بعد آن باشیای مهیج قی استعمال کنند و نیز هنگام صعود علت قبل اجتماع رطوبت کثیر در بدن و قبل از ضعف قوت بعمل آرند و هر گاه رطوبت کثرت نماید و قوت ضعیف گردد واجب بود که ترک قی کنند و ادویه مسهله و ادویه مدر بول

و ادویه مجففه از خارج استعمال کنند پس اسهال بآب بقله مسمی قاقلی بقدر نیم رطل با سکر العشر آورند یا بگیرند توبال مس از درم تا دو درم و بیخ سوسن آسمانجونی درم
بخورند و یا بدل توبال مس سوخته نمایند و یا حنظل در طلای شیرین بخیسانند و طلا بنوشند و یا مازریون در سرکه تر کنند و خشک سازند و با شیر هم بخورند که این بقوت
اسهال نماید و یا اشق دو مثقال در شراب تر کنند تا آنکه در ان بگدازد بنوشند و یا سکبینج در ماء العسل تر کنند چون بگدازد بنوشند یا تخم انجره مقشر کنند و سائیده بعسل
کف گرفته بسرشند و نخودی بلع کنند که بزبان و حنجره نرسد تا احراق آنها نکند و از آنچه مدر بول است پودینه و اسارون و نانخواه و فطراسالیون و بیخ کرفس بستانی و بری
و امیون و دوقو و سوسن و فودنج و سنبل هندی و سنبل رومی و جعده و کمافیطوس و سیسالیوس و بادیان و انیسون و فوه است چون بعضی ازین یا همه در آب یا در ماء العسل جوشانیده
بنوشند و نافع تر آنست که این ادویه استعمال کنند و مدتی اهمال نمایند بعده دیگر تبدیل کنند تا بدن عادی او نگردد و انتفاع بدن بسبب آن حاصل شود و از نخود تا شش دانگ
دواء الملک صغیر و کبیر و دوای هندی مسمی کالکلانج و زنانا سیا نافع است و این دوا نیز مفید توبال مس برگ مازریون انیسون مساوی سائیده از مثقال تا
یک و نیم مثقال بدهند و اگر مرض طول کشد و کم نشود شیر شتر با هلیله زرد و انیسون و تخم کرفس و نمک هندی بدهند و در هر سه روز یکبار سکبینج از مثقال تا نیم مثقال
در شیر شتر با قدری سنبل الطیب بکار برند و از خارج آنچه محلل و ملطف و ملین باشد مثل دوای معمول از صمغ صنوبر و نطرون و پیه گاو و اشق و دوقو کنند استعمال
کنند و ایضا حلزون محرق مع صدف او سائیده بسرگین گاو بیامیزند و بر شکم نهند و بگذارند تا بچسپد و جدا کنند تا از خود جدا نگردد و نافع بود و گاهی شکم را بسرگین گاو
تنها طلا میکنند و مریض در آفتاب نشیند و ضماد بسرگین گاو استعمال کنند و اگر در کبد چیزی از ورم باشد حشیش افسنتین و حب البان و سنبل و زعفران و
شکوفه انگور و مصطکی و اکلیل الملک و بابونه ضماد کنند و اگر با استسقا تپ بود تدبیر مرض در علاج کلی در قول زقی نوشته شد و اگر حرارت نباشد پس در لحمی نفع میکند
ادرار بول کند مثل دواء الکرکم و ماء الاصول یا آب چند قوقی بنوشند و اسهال بسوده سه درم با بلیله اندران نانخواه و تخم کرفس سائیده باشند بخورند و این حب با شیر هم بخورند
پوست بیخ شبرم یکجزو بادام مقشر سه جزو فانید مثل او حبها ساخته از دو درم تا سه درم بخورند و ایضا با این دوا اسهال آورند تربد موصوف یک درم غاریقون دو ثلث درم تخم انجره
نیم درم فرفیون یک دانگ حب ساخته بخورند و این معقوف بخورند برگ مازریون یک هفته در سرکه تر کرده خشک نموده بگیرند بیخ نیم جزو فرفیون سدس جزو [illegible] دو ثلث درم
تا یک درم بشکر و حب مازریون که از مازریون و بادام و کتیرا سازند بسیار نافع است و نوع لحمی را این معجون نافع است هلیله زرد و مازریون و تربد هر واحد ده درم زنجبیل چهار درم
نمک سیاه دو درم بعسل سرشته از مثقال تا دو درم بخورند **و ابوالحسن** گوید که علاج استسقای لحمی تابع سوء مزاج بارد و تقویت کبد و اسخان او بود باستعمال [illegible]
یا عسلی با قدری از جوارش زنجبیل یا معجون کرکم بدهند و امر باستحمام از آب یا مثل آب دریای شور و آب حمامات شبی و کبریتی و بورقی نمایند و تخفیف معده از آنچه
در ان جمع شده بقی قبل الطعام از مثل شبت مطبوخ با سکنجبین کنند و گوشت گنجشک و تیهو بریان که بران سرکه و مری پاشیده باشند یا اسفیدباج نخود یا قلیه و زیره غذا
سازند و قدری شراب کهنه بنوشند و از اغذیه بارد و بطی الانحدار و بازدارند و امر بتهیج و ریاضت کنند و حتی الامکان از نوشیدن آب پرهیز کنند و تقمید شکم از زعفران و
مصطکی یا پیه بشیک کهنه نمایند و در آفتاب گرم نشانند و در ریگ گرم دفن سازند **و سید اسمعیل** و یوسف ایلاقی می نویسند که اگر سبب آن باز ایستادن خون بواسیر
و حیض بود اول رگ زدن صواب بود خاصه اگر بول سرخ و غلیظ باشد و اگر سبب غیر این باشد رگ نشاید زد و ایارج فیقرا درین نوع سودمند است و کذا مدرات بول
و حب سکبینج و حب بهرامی و ایضا حب شبرم که در قول ابوسهل گذشت و قرص لک بنسخه محمد زکریا و دواء الکرکم و کلکلانه تالیف آن و کلکلانج تالیف عیسی یا رجا
بزرگ درین علت سودمند بود و همه روز در آب دریای شور نشستن نافع بود و اگر آب دریا میسر نشود نمک با آب حل کرده در آفتاب مدتی بگذارند و در ان آب نشینند و از
ضماد محلل ریاح و سخت جنس است بقول ابوجابر بسرافیون نسخه آن نطرون و غیره همانست که در قول ابوسهل گذشت هم او گوید که اگر حلزون را بشکافند و بر شکم بندند تف
رطوبات آن کنند و بر شکم بدارند تا از خود بیفتد درین نوع و در زقی سودمند بود و این ضماد بنسخه ابوجابر با سویه نافع است بگیرند اشق پانزده درم سعد ده درم صبر بیست درم
زعفران عاقرقرحا بیخ سوسن هر یک ده درم مقل بیست درم فردانا ده درم حماما سه درم سکبینج پانزده درم شب یمانی و بوره ارمنی و کندر و کندش و بارزد هر یک سه درم
صموغ و زعفران را در شراب کهنه حل کنند و از موم زرد و روغن ناردین موم روغن ساخته با هم بسرشند و بر برگ کرنب نبطی نهاده بر جگر گذارند و اگر در جگر ورم باشد پیه بط
پیه گوساله ضماد کنند و پیشاب بز یا بول کودکان یا بول شتر ضماد نافع است و طعام نان خشکار باید با تخم بادیان و زیره و نانخواه و کرفس و انیسون در خمیر آن سرشته

ربع پنج

و گوشت تذرو و کبک و دراج و تیهو که در طبیخ آن دارچینی و فلفل و زیره و کرویا و نخود داخل کنند و پسته و روغن پسته سودمند بود و مصنف حاوی صغیر گفته که
هر صبح جلاب از تخم کاسنی سه درهم بادیان دو درهم پوست بیخ کاسنی پنج درهم شکر سفید یا گلقند ده درهم بدهند و غذا زیرباج با لحوم ماکیان یا تیهو یا دراج یا کبک یا
گنجشک یا کبوتر بچه سازند یا مزورهٔ نخود آب بشیرهٔ قرطم و دارچینی و تخم شبث و زیرهٔ کرمانی دهند و طبیخات معمول بسبب کرویا و دارچینی و فلفل و
زیره و خردل حاجت است و یا هر صبح سکنجبین بزوری ده درهم در آب گرم حل کرده با قرص زرشک بدهند و این نسخهٔ سکنجبین است تخم کرفس بادیان تخم کاسنی تخم کشوث
هر واحد سه درهم پوست بیخ بادیان پوست بیخ کرفس پوست بیخ کبر پوست بیخ کاسنی هر واحد پنج درهم در سه رطل آب شیرین و نیم رطل سرکهٔ کهنه یک شبانه روز تر کرده بجوشانند
تا ربع ان بماند فرود آورده مالیده صاف نموده یک رطل شکر سفید داخل کرده بقوام آرند و این نسخهٔ قرص زرشک است گل سرخ چهار درهم رب السوس دو درهم
زرشک دو درهم سنبل الطیب تخم خیار تخم خرفه طباشیر هر واحد یکدرهم عصارهٔ غافث لک مغسول ریوند چینی هر واحد نیم درهم کوفته بیخته بجلاب ترنجبین سرشته قرص
سازند شربتی دو مثقال و تناول ادویه و بزور مدر بول مثل نانخواه و بادیان و تخم کرفس ایشان را انفع بلیغ نماید و این دوا نیز ادرار بول کند کمافریوس کمافیطوس
جعده انیسون تخم کرفس بادیان هر واحد سه درهم سنبل الطیب تخم هر واحد یکدرهم کوفته بیخته دو درهم با سکنجبین بزوری ده درهم بدهند و چون احتیاج باستفراغ ایشان
آید نقیع بدان بچون خیارشنبر یا تبپ ایارج نماید و این ضماد تحلیل آرند آرد جو سرگین گاو و نشاستج هر واحد مساوی بورهٔ ارمنی زیرهٔ کرمانی سعد هر واحد سه درهم باریک
سائیده بسرکهٔ کهنه جوش داده بشکم و اطراف ضماد کنند و بگذارند تا خشک شود و در حمام بشویند با آب گرم و این ضماد استسقا را که از زردی کبد بود نافع است حماما
سنبل قردمانا هر واحد ده درهم مقل اشق هر واحد هفت درهم سعد پنج درهم صبر کندر حب بلسان هر واحد چهار درهم قسط غافث وج میعهٔ خشک گل سرخ سیسالیوس اکلیل الملک
زراوند قرنفل مصطکی هر واحد پنج درهم قثاء الحمار تخم حنظل هر واحد ده درهم موم و روغن سداب کوفته و بیخته تر نموده حل کنند و ادویهٔ خشک را سائیده بیامیزند و ضماد کنند و اگر
بسبب ضعف معده باشد هر صبح جلاب از اصل السوس بادیان تخم کاسنی هر واحد سه درهم بدهند و مزورهٔ نخود آب بشیرهٔ قرطم و لحوم دراج و کبک غذا سازند
و طبری نوشته که در معالجهٔ این نوع دو غرض است اول اصلاح کبد و این بزیادت در حرارت غریزی بود دوم قصد نشف تا رطوبت کم شود و بسبب قلت آن
حرارت افزون نماید پس سوی سن و مزاج مریض و سائر قوانین نظر کنند اگر ممکن بود فصد کنند بعده مقدار غذا را بتقلیل بر حسب امکان مقرر کنند پس اگر قوت قوی
باشد بریان خشک تنها قرصها نمایند و اگر قوت ضعیف بود با طعام اندک گوشت تیهو بریان دهند و از همه چیزی که تشنگی آورد نباید خورد و آب او مدبر باشد و تدبیر
آنست که بگیرند نشارهٔ ظرفا و خبث آهن و در آب یک شبانه روز تر کنند بعده صاف کرده بقدر صد رطل از ان وزن کنند و بران دو رطل سرکه انداخته بجوشانند تا دو ثلث
از ان برود و یک ثلث باقی ماند بعده در صافی بچکانند و سرد کرده از کوزهٔ تنگ تنگک که از ان جز آب برنیاید بنوشند و اما آنچه از دوا در ابتدا می نوشند این ماء الاصول
گل سرخ سه درهم افسنتین یک نیم درهم تخم کرفس انیسون بادیان هر واحد یکدرهم و نیم پوست بیخ کبر پوست بیخ بادیان و کرفس سعد کوفی هر واحد دو درهم [illegible] سلیخه مصطکی
سنبل هر واحد یکدرهم اذخر بیخ آن هر واحد هفت درهم مویز منقی بیست درهم توبال نحاس بریان بروغن بادام دو درهم در صره بسته با دو درهم ریوند چینی که قوت
[illegible] همه را در هفت رطل آب بجوشانند تا یک رطل و ربع بماند بعده افشرده صاف نموده هر روز بیست درهم با یکدرهم معجون کلکلانج بنوشند و چهار ده
روز همچنین آرند و غذا و تدبیر بر دستور سابق باشد و بعد از نوشیدن این نظر بقوت مریض کنند اگر احتمال استفراغ کند یک شربت حب منتن بدهند و دو روز صبر کنند بعده یک
شربت ازین حب بدهند معجون کلکلانج نیم درهم و بعد از دو روز دو ثلث درهم [illegible] توبال النحاس دو دانگ مازریون مدبر بسرکه خشک کرده دو دانگ ازین همه آنچه
سازگار است بسایند و همه را با آب برگ [illegible] سرشته مانند فلفل حبها سازند شربتی [illegible] مثقال است بحسب حاجت و قوت بخورند و چون تدبیر بدین مرتبه منتهی گردد هفت روز
[illegible] دهند و درین ایام از خوردن [illegible] و ندمان ان بریکسان گرم [illegible] روغن [illegible] ان نمایند و از حمام لختی باز دارند و بگیرند سرگین
گاو و [illegible] مساوی سائیده در سرکه آنچه بر تمام جلد طلا کنند و در آفتاب بخوابانند و این طلا را [illegible] تا آنکه از خود
جدا گردد و بعد هفت روز [illegible] یکدرهم با سکنجبین سرکه و عسل دو درهم بدهند و بعده سوی قاروره نظر کنند پس اگر باین تدبیر صحت پذیرد موقع حذر است و استعمال ادویه
ترک کنند تا آنکه قاروره باعتدال آید بعده اعادهٔ علاج کنند و چون قاروره باعتدال آید و امید قوی گردد این قرص بدهند گل سرخ سه درهم ریوند چینی دو درهم

نسخهٔ سکنجبین

نسخهٔ قرص زرشک

نسخهٔ ماء الاصول

مصطکی نیم درم سنبل دو دانگ عصارهٔ زرشک عصارهٔ غافث هر واحد یکدرم و نیم تخم کرفس بادیان انیسون هر واحد دو ثلث درم زوفای خشک دو ثلث درم همه را کوفته بیخته با آب کاسنی سرشته قرص بوزن درمی و ثلث سازند و هر روز یک قرص از آن با ده درم سکنجبین عنصلی بدهند و این چهارده روز بخورند و بعد چهارده روز از خوردن این قرص این سفوف هر روز یکدرم با پنج درم ماء الاصول بدهند پس اگر خوف اسهال باشد این سفوف ترک کنند و بسوی تدبیر غذا رجوع کنند نسخهٔ سفوف مازریون مدبر دو دانگ تودری سرخ دو دانگ سنبل ریوند هر واحد دو دانگ حضض گل سرخ مصطکی بلیلهٔ سیاه هر واحد نیم درم همه را باریک سائیده در هر سه روز سه درم از آن با سکنجبین عنصلی بدهند و در حمامات کبریتی یا نطرونی یا شبی بنشانند و آب آنها بریق و حار بنوشانند و جماعتی را دیدم که ایشان را این علت بود و بحمامات کبریتی صحت یافتند و گل این چشمه بگیرند و بر بدن او طلا نمایند و گوگرد کبریتی بگیرند و بدان ضماد کنند و در آفتاب بنشانند و یکی از علاج این نوع مراعات مزاج و حفظ قوت مریض است و منع او از حمام و از ریاضت اندک اگر ممکن باشد و حل طبیعت اگر امکان آن بود و در بستر تربیت نبیخ و حب منتن و حفظ غذای او تا تخمه واقع نشود و اگر شهریکه در ان مریض باشد شهر مثل بلاد طبرستان باشد نقل او از ان شهر بسوی بلد دیگر می کنند بهر آنکه تغییر مواضع علاج برای اتمام علاج از موافق ترین اشیاست و انطاکی گوید که تفتیح سدد و تقویت معده و قی بعد با عسل و شبت و بورق کنند و کثیر تناول انجیر و آب نخود نمایند و سه مثقال کرویا بر بیت هر روز خوردن مطلق استسقا را نافع است و ازین نوع خوردن خاربشت خلاص نماید و نوشیدن بول شتر و بقر دو درم بول بز یکدرم سنبل هر روز تا هفته و ازاله آن مجربست و کذا قرنفل و انیسون و زیره اکلا و ضماداً و خاکستر یا سرگین گاو ضماداً نافع و بعض متأخرین می نویسند که نیکوترین اشیا درین تریاق فاروق با ماء الاصول خوردن است و اگر یافته نشود تریاق اربعه دهند بقدر یکمثقال با گرم کاسنی و نوشانیدن بول شتر بیست درم و اول بقدر قلیل آن با یکدرم سنبل الطیب هر بامداد تا یک هفته استسقا را زائل سازد و قرص ماء الاصول معده کبد و طحال و برداشت ازاله سازد و استسقا را سخت مفید است پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر کدام هفت درم بیخ اذخر فقاح اذخر هر کدام پنجدرم مصطکی سنبل الطیب هر کدام یکنیم درم فوه لک عود بلسان کماذریوس کمافیطوس هر کدام دو درم سکاعی باداورد غافث پوست بیخ کبر هر کدام سه درم افسنتین رومی گل سرخ هر کدام چهار درم انجیر خشک ده دانه مویز منقی بیست درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا بیک ثلث رسد پس صاف نموده مقدار چهار اوقیه با یکدرم روغن بادام شیرین و یکدرم روغن بادام تلخ و دو دانگ [illegible] بقدر حاجت بدهند و ازین ضماد انواع استسقا را سود دارد سنبل الطیب صبر زرد هر کدام ده مثقال خاکستر سرگین گاو پانزده مثقال سرگین بز سعد قرومانا [illegible] قسط تلخ فوتنج [illegible] سلیخه حب بلسان عود بلسان بورهٔ ارمنی صعتر نمک هندی حلتیتا هر کدام پنج مثقال همه را کوفته با بول شتر سرشته ضماد کنند که در جمیع اقسام تجربه صحیح یافته [illegible] است و [illegible] نسخهٔ حکیم غلام امام و دوای عصارهٔ ریوند بنسخهٔ مجمع الجوامع و شربت استسقا و شربت کشوث و معجون جالینوس و معجون گل و زرشک نیز درین باب معمول است و اگر عصارهٔ ریوند از یکدانگ تا دو دانگ در گلقند سه درم سرشته بخورند و یا حب ریوند با مطبوخات مناسبه مانند طبیخ انیسون و تخم کاسنی و تخم کشوث تناول نمایند بهترین مسهلات این مرض است و گویند که اگر گوشت موش صحرائی را [illegible] کرده بکوبند و دو درم بمریض دهند استسقای لحمی را مفید بود

استسقای زقی

عبارت است از اجتماع آب در [illegible] در میان صفاق و [illegible] و در اکثر در میان ثرب و امعا یا در مجرای ناف بعد اسباب کلی استسقا که مذکور شد [illegible] در [illegible] است که رطوبات در بدن کثرت پذیرد و از ناحیهٔ مخرج بول خارج نشود [illegible] بسوی غیر مجاری ضروری جاری شود و در فضای شکم جمع گردد و اجتماع آب در چند وجه باشد یکی بسبیل ترشح یعنی تراویدن بهر آنکه چون مائیت در معده یا کبد بسوی کلیه و از ان بسوی [illegible] و مثانه نافذ نشود و بسوی فضای شکم بسبیل ترشح نافذ شود [illegible] از معده و امعا [illegible] ترشح گردد [illegible] بسبیل انفصال [illegible] آب [illegible] تا [illegible] و [illegible] قدرت [illegible] و [illegible] است [illegible]

از ضرورت قاهره در مجاری فضول بسوی فضای شکم دفع کند سوم بر سبیل انصداع بعض مجاری که غذا از معده و امعا اندران مجاری بسوی کبد میرود و پس رطوبات مائیت قبل از رسیدن بجگر ازان شگاف بیرون آید و در فضای شکم جمع گردد چهارم بر سبیل آنکه بعض قدمای ولیین گفته اند و بعض متاخرین آنرا اختیار نموده اند و این جهات که مائیت رجوع کند در دهنهای عروقی که در حالت بودن انسان جنین از مقعر کبد بناف آید و غذای جنین از ناف اندران رگها بجگر رسد و بول او نیز بهمان طریق خارج شود چه طفل در شکم مادر از ناف خود بول کند و مولود نیز قبل از قطع ناف از ناف او بول کند و چون بعد تولد کودک قطع ناف ناف بسته شود و بول ازین جانب باز ماند بسوی مثانه باز گردد پس هرگاه در جانب محدب جگر بسبب خلط یا ورم یا صلابت سده افتد و بسبب انحراف کبد از مزاج طبیعی خود که دران متولد گردد مائی شود و اگر کبد بارد بارد بود یا صدید می گردد اگر حار باشد و بنا بر سده نتواند که بگرده رسد و از انجا بطریق مثانه دفع شود و بدان سبب آب از مجرای بول کمتر بیرون آید و قوت دافعه اعضا از جهات دیگر دفع نماید پس بضرورت آن منفذ قدیم را که میان ناف و مقعر جگر بوده است طبیعت بگشاید و مائیت بسوی این عروق نافذ شود تا آنکه بسوی فوهات آن بیاید و بناف رسد و چون منفذ بسوی ناف نیابد آن مائیت که اندران مجتمع گردد بنا بر کثرت تمدد نزدیک ناف آن عروق شگافته و بیرون شود و بسوی شکم رجوع کند و آب دران جمع شود و فراخ تر نسبت بخلقت اولی گردد و ازینجاست که اندرین علت نتو ناف پدید آید و منافذ که نزدیک حدبه کبد است منضم شود و که آن تنگ زیاده است از آنچه نزدیک مقعر جگر است و بعید نیست که استفراغ مائیت واقع در شکم ازین جهات باشد و بسبیل برای جذب او و دست بسوی جگر پس بسوی امعاء و اسباب سابقه این سبب و اصل یعنی کثرت مائیت در شکم از سه بیرون نیست یکی آنکه سبب در قوت ممیزه باشد و چون تمیز مشترک میان قوت دافعه کبد و قوت جاذبه کلیه است پس هرگاه هردو یا یکی ازان ضعیف شود و نوعی از انواع سوء مزاج یا در مجری سده افتد خصوصاً چون در کلیه و هم طلب بود مائیت از خون تمیز نگردد و بدان آنرا قبول نکند و مجاری احتمال آن نتواند پس یکی از وجوه وقوع این مرض و سبب گردد و لهذا گاهی استسقا بسبب ضعف حادث شود و بسبب او و نیز تنها باشد یا صرف در کلیه بود دوم آنکه سبب در تمیز باشد و این چنان بود که مائیت بسیار زیاده بود فوق آنکه قوت تمیز آن قادر باشد یا غیر جید الانضمام بود و یا مائیت کثیر نوشیدن آب سرد بسیار است و این بسبب شدت تشنگی بود و غایة تشنگی یا بسبب سوء مزاج کبد معطش بود و یا بسبب دیگر معطش بسبب سده که باعث ان آن مقدار آب که جگر را بدان حاجت بود بسوی کبد منجذب نگردد و تشنگی با وجود کثرت شرب دوام نماید و یا بسبب آنکه نفس آب دافع عطش نباشد مثل آنکه گرم شیر سرد یا آنکه دران کیفیت معطشه از لزوجت یا بورقیت و غیره باشد که تشنگی را زائل نکند و گاهی سبب مائیت کثیر ذوبان رطوبات بدن بود یا آن انسداد مجاری معتاد و اتفاق افتد از ماسیح جز آن و بدان سبب آن رطوبات ذوبانی درین محل مجتمع گردد و قسم دیگر یعنی غیر جید الانضمام چنان باشد که هرگاه هضم غذای رطب هموار نباشد بدان یا کبد بعض غذای رطب را قبول کند و بعض آنرا رد کند و بدان سبب مجاری پر شود و پس گاهی مودی بسبب استسقای زقی گردد اگر مائیت غالب باشد یا طبلی اگر ریحیت غالب بود و این در قسم ثانی باشد سوم آنکه سبب در مجاری بود و این چنان باشد که در انجا ورم یا سده بود که مائیت را از سلوک مسالک خود نیز و از نفوذ در جانب او منع کند و بسوی غیر مجاری آن منعکس سازد و بقول صاحب کامل حدوث استسقای زقی از والی سوء مزاج بارد رطب بر کبد بود پس احاله غذا برطوبت مائیه کند و آن رطوبت در میان صفاق و امعا مجتمع گردد و اکثر این از تناول بقول بارد مزاج و از کثرت شرب آب سرد باشد و بدانند که چون طبیعت از مستسقی مائیت استسقا خود بخود دفع کند دلیل خلاصی باشد و در اکثر اوقات هرگاه بزاز مستسقی کنند انتفاخ و ریدت سه فزون شود و در اکثر این انتفاخ از ریح باشد و بقراط گفته هر کرا میان حجاب بلغم بسیار بود و معده درد کند هرگاه که بلغم برگها بگذرد و بمثانه درآید علت و از ان زائل شود و جالینوس گوید که فرود آمدن بلغم بار اولی تر است از مثانه و اگر آب بودی همان درستی که تراوش نمودی بمثانه فرود آمدی و بلغم ممکن نیست که تراود و شیخ الرئیس میگوید بعید نیست که بلغم تحلیل پذیرد و رقیق شود و تمیز او و نیز ممکن است که اندفاع او باختیار طبیعت باشد بسوی کدام جهت بسبب ضرورتی و یا در جهات دیگر بسببی حائل چنانکه بلغم را از سینه در رگ اوف مثانه فرستد و این دفع از طبیعت عجب تر از نفوذ بلغم باستخوان سینه نیست و آنچه بعضی گفته اند که مراد از بلغم مائیت باشد این بعید نیست احتیاج بدین نیست و گاهی عارض شود انتفاخ شکم مثل صاحب استسقا بسبیله اورام و قروح امعا باشد و دران سوراخ گردد و ثقل در فضای شکم ریزد و شکم او بزرگ شود و بو علی سینا گوید که اگرچه قومی این گفته اند لیکن نزدیک ما این معنی بعید است بهر آنکه موت سابق تر ازین باشد خصوصاً چون قرحه و خرق در معای علیا بود و در جانبی نیز بعید که نزد [illegible] تفصیل و مشغول مستسقی

وعلامات زقی

آنست که شکم بزرگ گردد و در ان ثقل محسوس شود و چون دست بر شکم او زنند از ان آواز نیاید بلکه چون آنرا بجنبانند از ان آواز جنبش آب مسموع گردد و همچنین هرگاه صاحب او از پهلوی بپهلوی دیگر منتقل شود آواز آب آید و هنگام مس شکم مثل مشک پر آب نماید نه مثل مشکی که در ان باد دمیده باشد و با آن اعضا معتدل نشود و حجم آنها بزرگ نگردد چنانکه در لحمی بلکه زبول در ان باشد و پوست شکم درخشنده مثل جلد طبل کشیده بود و گاهی با آن قضیب ورم کند و پوست خصیه پر آب شود و اطراف سرد بود و چهره و پلک چشم متورم گردد بسبب ضعف حرارت غریزی و بول اندک آید و در اکثر اوقات سرخ باشد و نبض صغیر متواتر مائل بصلابت باشد با اندک تمدد بسبب امتلای جگر و فضای شکم از آب و تمدد حجاب و گاهی در آخر بلغمیت میل کند بسبب کثرت رطوبت و از آنکه مرض مستحکم شود سرفه و تنگی نفس ظاهر گردد بهر آنکه کثرت آب با حجاب مزاحمت کند و بدان سبب نفس تنگ شود و سرفه پدید آید پس اگر نه حرارت بود عدم تشنگی و سفیدی رنگ بول و احساس سردی شکم و غیر آن آثار برودت بران گواهی دهد و اگر با حرارت بود علامات حرارت چون تشنگی و زردی رنگ بدن و بول و جز آن شاهد او باشد و اگر از ورم جگر باشد سرفه خشک یا با اندک نفث و قبض طبع بود و چون استسقای زقی بعد خروج حصات از مثانه بعید بسبب خلا هر در کبد و فتقه واقع شود و به آنند که یکی از دو مجرائی که از کلیه بمثانه آمده شگافته شده و آب ازان آمده و هرگاه که صاحب استسقای زقی از شقوق در شکم بر آید و در بیاز آن خون آمدن گیرد بیمار بعد از ان هفته هلاک شود و چون ورم خبیث بیند علاج مشکل گردد و نحول و قلت اعضا و نحو علیه مانند موت باشد اگر تپ بود و سل و قرحه کمتر از حلمی لازم این نوع است و آنجا که زقی با ورم جگر و سپرز باشد خصوصاً وقتیکه ضعف بسیار بود طمع زندگی نباید کرد و کذا فی النفیس الکبیر و هرگاه در تپ غیر خالص و شطر الغب یا بلغمی لازمه و نائبه استسقای زقی پدید آید یا سختی جگر و سپرز قطعاً مهلک است کذا فی الشفرة الکاملة علاج آنچه در علاج کلی اقسام استسقا گذشت بکار برند و اگر ورم کبد حار یا صلب سبب باشد معالجه آن نمایند و اگر حرارت نبود برای تعدیل سکنجبین بزوری حار و شربت دینار و شربت اصول دهند بعده تنقیه بمسهلات مائیت مثل کلکلانج حار نمایند پس مقویات جگر مثل قرص زرشک کبیر و قرص ورد و دبید اریسا و مانند آن دهند و استعمال حقنها و شیافات درین نوع بهتر است و استعمال معطسات مثل کندش و فرفیون معین بر دفع ماده بسوی مجاری است و جهت ادرار قرص ذریون و غیره حبوب و مطبوخات متخذ از مدرات بعمل آرند و اگر با حرارت بود جهت تبدیل آب کاسنی سبز مروق و سکنجبین با شیره تخم خیارین و شیره تخم خربزه یا شیره تخم خرفه و نبات دهند و تنقیه از ادویه قلیل الحرارة کنند بعد ازان قرص زرشک صغیر و کلکلانج بارد با آب کاسنی مروق و آب عنب الثعلب مروق یا شربت بزوری بارد و شربت انار استعمال نمایند و غذا زیرباج و سکباج و رمانیه و مزورها سازند و لحوم لطیفه مثل دراج و جوزه مرغ و تیهو یا بازیرجار اگر حرارت نباشد بدهند و در هر دو حال برای رفع قبض مغز فلوس بگلاب و روغن بادام مناسب است و ایضاً برای تلیین طبع عنب الثعلب تخم کاسنی هر یک شش ماشه جوشانیده صاف کرده بآب کاسنی تازه مروق منجبه مغز فلوس خیار شنبر چهار توله مالیده صاف کرده بدهند و حب غاریقون دو سه مرتبه دهند غذا نخود آب با دارچینی و بادیان و اگر لینت شکم بسیار گردد طباشیر یکماشه سوده بشربت انار دو توله خورده بالایش شیره زرشک هفت ماشه سکنجبین بزوری دو توله بنوشند و سفوف گل سرخ شش ماشه غافث چهار ماشه تخم کشوث سه ماشه کوفته بیخته نبات مساوی آمیخته نافع زقی است و بعد زوال ورم جگر و دفع سوء مزاج و بعد تنقیه گاهی همراه شربت مسهل بادر و گاهی برای تسکین تخم کاسنی عنب الثعلب هر یک شش ماشه بادیان تخم کرفس هر یک چهار ماشه نبات یکنیم توله بدهند و اگر بیخ سوسن نیم توله عصفر و یکی یکتوله نمک اندرانی سرگین گاو خشک هر یک چهار توله کوفته بیخته بسرکه انگوری بخته بر شکم ضماد کنند در نیاب مجرب است و اگر درین مرض ضعف بسیار گردد بسهولت و در ایام اسهال با صفرا باید کرد و اصل السوس بادیان پرسیاوشان هر یک چهار ماشه جوشانیده نبات یک توله داخل کرده بدهند روز دوم عنب الثعلب چهار ماشه روز سوم شربت دینار افزایند باز اصل السوس چهار ماشه مویز منقی ده دانه بیخ کبر چهار ماشه تخم هندبا شش ماشه جوشانیده گلقند سه توله دهند باز روز دوم برای تحریک و اخراج آب شربت دینار افزایند و روز سوم بادیان چهار ماشه عنب الثعلب شش ماشه افزایند و روز چهارم ریوند چینی سه ماشه تخم کاسنی شش ماشه بجهت ادرار و اسهال افزایند غذا نخود آب اگر دهند و باشد بی گوشت و گاهی آب موقر نه دهند و بجای آب عرق بادیان عرق عنب الثعلب و اگر عرق نباشد عصاره عنب الثعلب و بادیان با آب جوشانیده بکار برند باز برای نضج مواد رقیقه تخم هندبا عنب الثعلب یک شش ماشه بیخ کبر چهار ماشه مویز منقی ده دانه بادیان چهار ماشه گلقند دهند بعده گاهی مسهل خفیف و گاهی مدر بدهند و اگر مروق ترب و مکوه هر یک چهار توله شربت افسنتین دو توله شروع کنند

و تا بست روز هر روز عرق سه توله و شربت یک توله اضافه نموده باشند بعده بکاهند بدستور تا نوبت بروز چهلم رسد و درمیان این عمل بروز چهارم معجون کلکلانج فیروزی یکتوله و شربت دینار چهار توله با مروقین بدهند و شربت افسنتین موقوف کنند و روز دیگر آن حب دوار دو ماشه جند بیدستر یکماشه و روز دوا المسک تلخ و دوا الکرکم هر یک هفت ماشه سر شسته شربت بزوری چهار توله بخورانند و غذا مرغ پلاو از برنج کهنه با مربای شلجم و انناس صبح و بدهند و شام کباب فاخته و مرغ سلیمانی با نان خشکار و بدهند و بجای آب عرق کاوه و کاسنی بدهند نافع بوده مجرب و ایضا عروق برگ چقندر و ترب و کدوه هر یک یکنیم توله و عرق گاوزبان یک توله و سکنجبین بزوری بزوری علوی خان دو توله اول دوا الکرکم کبیر نه ماشه خورده بنوشند و هر و قهار [illegible] بروز تا بست روز از آن بدهند و بازنجا بدهند و بعده هر شربت بزوری چینی نه ماشه سوده و سکنجبین بزوری سه توله عوض دوا الکرکم بدهند غذا اغلب از برنج با چسل و برگ ترب و کاسنی و کدوه بروغن گاو پخته بخورند و بجای آب بر عرق پوست کهیار و کدوه برابر اکتفا باید کرد و تا چهل روز این ترکیب مجرب بعمل آرند

ذکر بعض ادویه یونانیه و هندیه مفید این علت

برگ مازریون و تخم آن و توبال نحاس و شیرهم وار سیا و آب قاقلی و تکلیخ و اشق هر واحد مسهل زرد آب ست و نوشیدن شیر شتر یک رطل یا دو درهم سکر العشر و کذا شیر [illegible] چینی و کذا اگر فتن بخار سنگ آسیا که بران سرکه پاشیده باشند در ینبا مجرب [illegible] ست و گویند که خوردن [illegible] بری در آفتاب بیار چه خشک کرده و کذا اکل لحم ادبیان با مطبوخ و کذا قصب الذریره و دقیل و تخم کرفس و کذا شیر [illegible] و کذا [illegible] و کذا [illegible] و کذا [illegible] در طعام و کذا شربت بول [illegible] و کذا [illegible] و کذا [illegible] و کذا [illegible] و کذا [illegible] خوردن هندی و کذا [illegible] و کذا [illegible] و کذا [illegible] تمام کوفته و کذا [illegible] خوردن [illegible] و کذا [illegible] و کذا [illegible] ستوار [illegible] و کذا [illegible] هر روز دو درهم [illegible] و کذا [illegible] خوردن [illegible] استسقای زقی [illegible] انطاکی ست و این دوا [illegible] مقوی [illegible] ماشه [illegible] دو توله [illegible] توله گلوی [illegible] تخم خربزه هر یک نه ماشه شربت دینار چهار توله [illegible] غذا [illegible] مرغ با نان [illegible] مرقوم ست که اگر [illegible] روز [illegible] حکیم علی گیلانی [illegible] خشک کرده [illegible] استسقای زقی [illegible] العلاج نافع ست و [illegible] تر کوفته [illegible] آب [illegible] دو درهم [illegible] وصول [illegible] نافع ست [illegible] دو شخص [illegible] یک [illegible] یکبار [illegible] تو [illegible] بشود [illegible] [illegible] [illegible] ده درهم [illegible] هر یک درهم [illegible]

و اگر لینت افراط کند رب به تنها بدهند و چون سرخی در قاروره و حرارت نباشد این حب ماذریون بدهند ماذریون نیم درم ریوند چینی ثلث درم فرفیون ربع درم سکبینج نیم درم نمک هندی دوانگ سرگین کبوتر دوانگ که این قریب آب و مجفف قوی ست و این ضماد استعمال نمایند که عظیم المنفعت در استسقای زقی ست آرد جو سعد پشک بز بوره ارمنی گل سرخ مساوی بر شکم طلا کنند که آب بسیار خشک کند و مجوسی گوید که مداوات زقی اینست که در اول امر تدبیر او مثل تدبیر یکه در ابتدای حدوث استسقای لحمی بیان کردم باید کرد و چون مرض قوت گیرد و آب مستحکم شود باید که ادویه مسهل آب مثل حب معروف بحب اشعیا و حب سرخس استعمال کنند و حب سکبینج نیز درینباب نافع ست و این حب مفید و مسهل آب ست بگیرند کوبال نخاس و برگ ماذریون هر واحد یک جزو باریک سائیده و آب کرفس سرشته حب سازند شربتی از یکدرم تا دو درم بحسب حاجت و ایضا ترید سفید پنجدرم ایارج فیقرا سکبینج هر واحد چهار درم غاریقون و بیخ سوسن آسمانجونی هر واحد سه درم و نیم نمک نفطی دو درم لک منقی و ریوند چینی و بیخ اذخر و فقاح اذخر و سلیخه هر واحد یکنیم درم فرفیون درم همه را باریک سائیده با آب بادیان سرشته حب سازند شربتی دو درم با شکر و آب گرم و اگر یکنیم درم از ان با شیر شتر بخورند منفعت بین نماید و این مسهل دیگر برای آب ست سنا و هلیله زرد و ماذریون و شبرم و مس سوخته هر واحد یک جزو قرفه و مصطکی هر واحد نیم جزو همه را باریک سائیده شربتی یکدرم و نیم با مثل او شکر سلیمانی با آب گرم نافع ست و ایضا مسهل و مجرب عصاره بیخ سوسن آسمانجونی ده درم بول بز دو اوقیه لفوع صبر نیم اوقیه همه را آمیخته بیخال کبوتر دو درم زعفران نیم درم باریک سوده بران اندخته بنوشند که اسهال آب بقوت نماید و در کسی استعمال نمایند که قوت او قوی باشد و این دوا مجرب ست بگیرند بول ناقه اوقیه و آب ترب یکنیم اوقیه آب قاقلا شله و سرگین کبوتر درم باریک سوده پاشیده بنوشند نافع ست باذن الله تعالی و هرگاه مریض احتمال تناول ادویه مسهله نکند باید که ضمادهای مسهله آب استعمال نمایند و ازانجمله این ضماد ست بگیرند تخم حنظل و بیخ آن و شبرم و حب النیل و ماذریون و سقمونیا و صبر سقوطری و مرکی و بیخ خطمی و مقل و بیخ سوسن آسمانجونی و سرگین گاو دشتی هر واحد سه اوقیه زهره گاو و قثاء الحمار و مویزج و قردمانا و فرفیون و حماما و میعه سائله هر واحد پنجدرم بوره سرخ و نمک نفطی هر واحد چهار درم صمغ صنوبر و ریوند و بیخ کبر و شحم بط و شحم ماکیان و شحم گوساله هر واحد دو اوقیه موم نیم رطل موم و شحوم را با روغن شبت گداخته بران ادویه کوفته بیخته اندخته بر شکم ضماد نمایند و از آنچه خوردن او بر مریض سهل بود و اسهال آب نیکو نماید و نافع باشد روغن ماذریون ست بگیرند ماذریون جید یک رطل و نیم و بران پنج رطل آب شیرین اندخته باتش معتدل بجوشانند تا یک رطل بماند بر ان روغن بادام شیرین ربع رطل اندخته بجوشانند تا آب بسوزد و روغن بماند و با شیر شتر یا با سکنجبین بقدر یکدرم بنوشند نافع ست و غذا برین ادویه شوربای اسفیدباج نخود کوفته و دارچینی و خولنجان و شبت سازند و این ضماد نافع آب زقی ست سرگین گاو سی درم کبریت زرد پنجدرم پشک بز بیست درم باریک سائیده بسکنجبین سرشته در آفتاب بر شکم ضماد کنند و ایضا انجیر سیاه خشک در سرکه خمر ترکرده مالیده شصت عدد پشک بز ده درم بوره و نطرون و بیخ سوسن آسمانجونی هر واحد چهار درم قردمانا و حب الغار و مویزج هر یک پنجدرم همه را باریک سائیده با انجیر سرشته بر شکم وقت خلو معده از غذا ضماد نمایند و بگذارند تا خشک شود و تا یکهفته بابونه و برنجاسف و شیح و مرزنجوش جوشانیده باشند بشویند و ایضا بگیرند زرنیخ و اشق هر واحد پنجدرم نطرون و دقاق کندر و قردمانا و گوگرد زرد هر واحد سه درم سرگین کبوتر دو درم باریک سائیده و ببول اطفال نابالغ سرشته بر شکم ضماد کنند و ایضا بگیرند مارقشیشا و گوگرد زرد و نطرون و اشق و علک البطم و موم مصفی هر واحد یک جزو و بیخ سوسن آسمانجونی و مویزج هر واحد نیم جزو باریک سائیده و اشق و علک و موم بروغن یاسمین یا روغن قسط بمقدار حاجت گداخته بر شکم ضماد کنند نافع ست باذن الله تعالی و ضماد معروف بضماد میلاطوس نیز نافع ست و کذلک ضماد فولاذخون منفعت عجیب ست و این ضماد نافع جمیع انواع استسقا ست بگیرند حماما و سنبل و قردمانا و پوست سلیخه و قسط و عاقرقرحا و میعه سائله و زراوند مدحرج و اکلیل الملک و بیخ سوسن و قثاء الحمار و تخم حنظل هر واحد ده درم مقل ازرق و برنجاسف و اشق و سعد و زعفران و نحاس محرق هر واحد پنجدرم صبر و کندر ذکر و حب بلسان و عود بلسان و لادن هر واحد پانزده درم قرنفل و مصطکی هر واحد هفت درم گل سرخ و سرگین کبوتر هر واحد بست درم صموغ را مع زعفران در شراب کهنه ترکنند و ادویه را باریک سائیده از پارچه گذرانیده و بروغن بان که در ان موم گداخته باشند بقدر حاجت آمیخته بصموغ محلول آمیز شوند تا مثل مرهم گردد و بر شکم ضماد نمایند و باید که نظر بآنچه تقدم نیز جید کنند و در آنچه از تدبیر با دویه و اغذیه ذکر نمودم و هر واحد از ان بحسب وجوب قوت مریض و ضعف آن و چیزیکه آنرا از قوت احتمال نماید استعمال نمایند که این اس ما یحتاج الیه ست از وقوع غلطی و خطا

در علاج مذکور کنند و چون این ادویه استعمال نمایند و فائده نکند و مرض طول کشد و آب مستحکم گردد باید که صاحب او را شیر شتر بدهند بهر آنکه در این حال از شان او است که غذا ببدن وی دهد که آنرا مرض ضعیف کرده باشد و انعاش قوت او نماید و عادیت اخلاط ردی بشکند و تعدیل آن نماید و اخراج آب با اسهال کند زیرا که شیر شتر قلیل الغذائیت کثیر الملینیت است و لهذا او در مجاری جمیع تنفیذ و تسدید آن نماید و باید که ناقه نوسن باشد و غیر بعید الولادت و نه قریب از آن و سلیم صحیح البدن بود و علف او از بادیان و شیح و قیصوم و کاسنی و کرفس و اذخر و مانند آن و در اول روز رسانند و در آخر روز آرد جو با تخم کرفس و بادیان [illegible] بدهند و این مقدار روز تا ده روز عمل آرند بعده هر روز یک رطل شیر او با پنجدرم سکر العشر و دو درم این سفوف بدهند انیسون تخم کرفس هر واحد دو درم بلیله زرد تربد هر یک هفت درم فوه الصبغ هر واحد چهار درم ناخواه بیخ اذخر عصاره غافث فقاح اذخر ریوند چینی بادیان [illegible] روز در سرکه تر کرده پوست سلیخه [illegible] سوخته هر واحد درم فرفیون یکنیم درم عصاره افسنتین بیخ سوسن هر واحد سه درم با یک سائیده از دو درم تا سه درم با شیر بخورند و این سفوف نیز با شیر سه یک گیرند انیسون و مصطکی و عصاره غافث و ریوند چینی و سنبل الطیب و جعده هر واحد یکدرم همه را با یک سائیده شربتی یکنیم درم با شیر نافع است باذن الله تعالی و این سفوف شامل است بلیله زرد چهار درم افسنتین رومی لک ریوند چینی عصاره غافث هر واحد درم همه را با یک سائیده دو درم از آن بگیرند بیخ سوسن آسمانجونی [illegible] سوخته هر وا یکنیم درم انگ ماذریون چهار یکشبانه روز در سرکه تر کرده خشک شوده همه را با یک سائیده بمقدار شفا شود با شیر بخورند که نافع است و اگر این کفایت نکند شیر با بول ناقه نوشند باین طریق که بگیرند شیر ناقه یک رطل و بول آن بیست درم و روغن عصاره تربد و سکر العشر ده درم با هم آمیخته بنوشند و ایضا شیر با معجون لک تخم کرفس با کبیر و با کلکلانج بخورند و ایضا دو درم حب النیل بیخ بنوشند و این معجون با شیر شتر بلیغ النفع است بلیله زرد تربد سفید هر واحد ده درم بلیله زرد دو درم الچی چهار درم فلفل چهار درم ماذریون روغن بید انجیل چهار درم همه را با یک سائیده بعسل کف گرفته سرشند و یک مثقال با شیر شتر یا دو درم تنها بخورند نافع است و باید که شیر تازه یکساله باشد از صاحبان استسقای زقی و غیره چه شیر صاحبان حمی ردی است و چون بانواع این علاج مذکور فائده نشود و بزل با دواغ استعمال کنند و در بزل خطر عظیم است بجهت آنکه قوت او قوی نشده استعمال نباید کرد و از این باد [illegible] احتمال قوت و [illegible] از بزل سالم مانده یک کس [illegible] درم که بزل او کردند و سالم نمانده و جالینوس ذکر کرده که احدی [illegible] و صاحب او را روغن بادام با روغن قسط [illegible] اکلیل الملک [illegible] اذخر [illegible] هر واحد ده درم [illegible] سنبل حب بلسان [illegible] هر واحد دو درم [illegible] تعالی نافع بود و شیخ الرئیس [illegible] کفرفس عام در [illegible] تخفیف و اخراج [illegible] بحجفت او وخته باشد [illegible] ترک آب و تقطیع [illegible] قطع نظر از شرب او حتی الامکان باشد و اگر از شرب آب چاره نباشد بعد طعام [illegible] شیر [illegible] آن [illegible] و تقلیل غذا [illegible] است و یا خمسی که در علاج حمی مذکور شد و مراعات قوت و تقویت آن [illegible] و ایضا تقویت قوت [illegible] شرب سکنجبین و ایان [illegible] نفع میکنند [illegible] قبل طعام و ایضا بعد آن یک روز یا چهار یا پنج روز در میان که اشیای [illegible] و علیه آوردن ادویه و نقوعات و غیره [illegible] مجاری [illegible] نفع میکنند و اگر در این جا وجع باشد اول [illegible] بدان نمایند [illegible] در صحت استسقای زقی که تابع او بود طمع نباید داشت و اگر استفراغ بایست بکدام استفراغ کنند باز دیگر عود کند [illegible] استفراغ با دویه بهتر از بزل است و التحام متعذر گردد و باید که استفراغ با دویه در وقتی بود که تب نباشد پس اگر تدبیر تخفیف استسقا کنند و هم اعاده او کنند و اقراص قابضه کمتر استعمال نمایند و اگر چه مقوی باشند مثل قرص زرشک و خصوصا هنگام قبض طبیعت و در استسقای بارد معجون حار لطیف مفتح تخفیف باید کرد و در استسقای حار نوعیکه در علاج کلی اقسام استسقا مذکور شد و ادویه مفرده مفید این قسم استسقا هرگاه بارد باشد مثل مطبوخ [illegible] قوی شدید النفع است که هر روز دو اوقیه بنوشند و یا عنصل

یک رطل در چهار قسط شراب در ظرف گلی پاکیزه بجوشانند تا ثلث شراب برود و اول روز بقدر یک لقمه بنوشند و تا پنج لقمه برسانند بعده بکاهند تا بیک لقمه باز آید و بعضی گویند
هر صبح عصاره پودینه یک اوقیه بنوشند و بعضی ذکر کرده اند که بگیرند در ابیج و سر و پاهای آن قطع کنند و جسم آن در ماء العسل حل کرده مریض را در حمام داخل نمایند
پس بنوشانند و یا نان بدان بخورند و درین نسخه نزدیک من مخاطره عظیم است و اکثر آنچه اختیار کرده شده اینست که از ان یک قیراط در شربتی از آبهای معهود
معلوم بنوشند و گویند که چون تنقیه بدن نمایند و هر روز تریاق بقدر نخودی با طبیخ پودینه با بست و یک روز بخور نهند و بر طعام خفیف یک وقت اقتصار کنند صحت
یابند و بعضی گمان کرده اند که خوردن بنتک با عسل نافع است یا بول شتر یا بول بز با سنبل و عسل و یا زراوند مدحرج سه درم در شراب و بعضی ستوده اند که هر روز
یا در هر دو روز قدری با قلا شب مصطفی در آب بخورند و از ادویه نافعه برای این کلکلانج و دواء اللک خاصه که در استسقاء نافع است و دواء الکرکم و معجون الورد کبیر
خاصه و جوارش کمون و دواء الاقلیل و شربت مفصل و تریاق است و از ادویه عجیب النفع قرص شبرم است بگیرند شبرم و هلیله زرد مساوی حب بیخ از کمونی و انگشت یک درم
رسانند در هر چهار روز یکبار بدهند و در میان آن ایام قرص زرشک بخورانند و از ادویه که از ریوند و قسط و حب النار و حلبه و ترمس و سوسن و حنظلیا تا گو سمع بادام
و قنه ترکیب داده باشند نافع بود و اما تدابیر استفراغیه مائیه مسهلات است و شیافات حقنه ها خاصه که آنها اقرب از آب و خفیف تر بر طبائع و بعید تر
از اعضای رئیسه است و انواع استحمامات بحمامات و تعریق در تنور گرم و آبهائیکه در ان ملطفات مثل بابونه و اذخر جوشانیده باشند و انواع مروخات و ضمادات
و کمادات است و درین جمله نوشیدن شیر بز و شتر داخل است و ازین قبیل است بول و شیر شتر آنچنانچه چون یک هفته با قراص صبر اول نیم درم با نیم درم طلبا شیر بخورند
تا آنکه بیک درم رسانند و بعد هفته استفراغ بماذریون مع دو درم کلکلانج نمایند بعده اعاده اقراص صبر یک هفته کنند و بدستور چنین عمل نمایند پس اگر صحت بیابند
و ضعیفت در پیدا اقراص صبر بخورد و نگاه یکی از نسخه اقراص صبر در قرابادین است و اما مسهلات پس در ان قانونیکه در علاج کلی استسقا گذشته
ملحوظ دارند و تابع مسهلات صوم باید اگر ممکن بود و صاحب مسهل بعد آن یک شبانه روز غذا نخورد و ایضا تابع او نمایند چیزیکه مقوی و اندک قابض باشد
مثل قرص زرشک و مثل آبهای خوا که لذیذ و مقوی تا تقویت جگر نماید و خصوصا بعد مثل فرفیون و ماذریون و اشق و مانند آن بعده ملطفات مفرح مانند
تریاق و دواء الکرکم در بارد و آب کاسنی در حار استعمال کنند و کسیکه محرور بسیار باشد شیر شتر اورا مناسب نیست و شیر شتر از چهل درم ابتدا کنند و هر روز ده درم
بیفزایند و چون حرارت باشد اسهال صفرا نکنند که آن مقاومت مائیت بوجهی نماید و بهر آنکه مائیت محتاج باسهال او است پس اسهال ضعف گردد
و قوت را آفت لاحق شود بلکه واجب تر است که تسکین صفرا و اسهال مائیت نماید مگر آنکه صفرا در کثرت از حد متجاوز باشد و درین هنگام بر مثل هلیله اقتصار
نماید که آن بهترین مسهلات است در مثل این حال چنانچه سکبینج بهترین مسهلات است در حالت برودت و همه افراط استفراغ دلیست و در زمان ردی است
و آن در حار صالح تر است و از ملینات جیده شوربای قنابر و شوربای خروس پیر خصوصا با بسفایج و شبت و مانند آنست و چون استفراغ کردند در هر روز
بچیزی از استفراغات ملائم بشیر شتر و ماء الجبن و غیره پردازند پس آب برآید و ورم خفت یابد و صواب آنست که بر شکم داغ نهند تا آب را بعد ازین قبول نکند
و داغ بعد پرهیز و ترک مسهل و سه روز باشد و آن شش داغ باید سه در طول از ابتدای قص تا عانه و سه در عرض شکم و بعد آن بر گرسنگی و تشنگی صبر کنند و صواب
آنست که با این مسهلات چیزی از مفتحات سده مثل قرص بادام تلخ بخورانند و اما نوشیدن شیر شتر و بز خصوصا اعرابیات و سیما معلوفات
بچیزیکه اسهال مائیت و تلطیف و ادرار نماید مثل شیح و قیسوم و قاقلی و غیره و در محرورین بدانچه مع ذالک موافق کبد باشد مثل کشوث و کاسنی و غیر آن
و بسوی قولی که طبیعت شیر مضاد استسقاست التفات نکنند بلکه بدانند که آن دوای نافع است بهر آنکه در ان جلا و رفق است و برای آنکه در ان خاصیت
است چه گاهی دوا ضد چیزی باشد که در علاج کیفیت طلب کنند لیکن موافق بنا بر خاصیت یا امر دیگر مثل استفراغ و غیر آن باشد چنانچه کاسنی در
معالجات جگر که بدان امراض بارده بودمی افتد و چنانچه سقمونیا در امراض صفراوی میدهند بلکه بدانند که این شیر شدید المنفعت است پس اگر انسانی بدل
آب و طعام بران اکتفا نماید شفا یابد و این را تجربه کرده اند در قومی که بسوی بلاد عرب رفتند و ضرورت بسوی شیر شتر مقارن ایشان گردید و صحت
یافتند و شیر شتر گاهی تنها استعمال می کنند و گاهی مخلوط بغیر آن از ادویه که بعض آن قصد تدبیر غیر سخن سخت می کنند مثل هلیله با تخم کاسنی و تخم کشوث

و نمک نفطی و بعضی قصد تدبیر معتدل بلطف مثل سکنجبین و شبه آن و بعضی آن قصد منع افراط اسهال مثل تمرهندی و مانند آن میکنند و گاهی با بول شتر می آمیزند و گاهی
از طعام و شراب بران اقتصار میکنند و گاهی طعام غیر آن بدان انضمام نمایند و در هر دو حال باید که امر او تحقیق نمایند که آیا بدن ازان غذا میگیرد و اسهال
نمی آرد و یا اسهال اندک یا بسیار از وزن او بقدر تحمل یا مفرط یا اسهال فوق تحمل میکند و یا در معده و مجاری بسته میگردد و یا بسوی تبرید بسودی میشود و یا خلط
بلغمی یا خلط محترق که بعفونت آن قبول کند مینماید و بعد آنکه افضل اوقات نوشیدن او ربیع است تا اول تابستان و از تدبیر حسن در نوشیدن او آنچه تجربه آن
کرده نموده ام و نفع کرده اینست که شیر شتر بر خلو شکم بنوشند و چند روز پیش ازان طعام خفیف اندک بخورند و اگر ممکن شود که در شب آن روز هیچ نخورند صواب بود و پس در روز اول
دوشیده باشند در همان مکان مقدار دو سه اوقیه بنوشند و بهتر آنست که دو اوقیه ازان با یک اوقیه بول شتر دهند و چند روز آب ترک کنند و تا سه روز
ملاحظه نمایند که آنچه باز از بیرون آید قریب آنست که نوشیده است و بعد سه روز گاهی شکم اطلاق کند بدانچه نوشیده است و گاهی اطلاق اندک نماید و
استطلاق بدان بهتر آن است که بدن ازان غذا نماید و اگر شکم او زیاده از آنچه نوشیده است اطلاق کند یک روز ازان توقف نماید و یا چیزیکه در ان قبض باشد
بیامیزند و اگر اطلاق نکند باید که شارب او خوف تجبن نماید و ترک آن کنند و کذلک اگر اطلاق کند کمتر از آنچه نوشیده است و درین هنگام باید که چیزی که انحدار
آن از معده کند بخورد و سکنجبین و غیر آن بدان مخلوط سازند بلکه احتیاط آنست که در هر سه روز قدری از سکنجبین و مانند آن استعمال کنند تا آنچه گمان تجبن بقایای او
با تجبن متولد شود خارج گردد خصوصاً هرگاه آروغ ترش آید و ثقل دریابند و از تدبیر بالغ و شامل این حال آنست که فی الفور قی کنند و ایضاً نوشیدن شیر ترک نمایند یک روز
یا دو روز و کمادات و ضمادات محلل بر شکم استعمال کنند و اگر نوشیدن شیر چیزی از زبد بینند و هر روز قدری شیر مفرط خارج شود بران اقتصار کنند تنها باشد یا با سکنجبین و حبوب
سکنجبین مسهل و غیر آن و اگر اسهال افراط کند یک یا دو روز ازان شیر قطع کنند بعده در نوشیدن او تدریج نمایند پس شیر بحسب آنکه قوای اعضا ناقه را خورانیده باشند
و در ساعتی که شیر بدوشند در ان خسنگ اسحه بدبری کوفته منخول بیامیزند و مقدار بیست درم قرطم و [illegible] هر واحد نیم درم تخم کرفس سه درم با قات از صعتر و کرفس و سداب
یک ساعت در شیر بگذارند بعده صاف کرده بنوشند بعد ازان بتدریج صرف بنوشند بعده مخلوط بدانچه مسهل باشد اگر احتیاج آن بود و اما مدرات نافعه درین مرض
واجب است که بهر یک مدر لازم نکنند بلکه از بعضی ببعضی دیگر نقل نمایند و آن مثل فطراسالیون و نانخواه و پودینه و اسارون و بادیان و تخم کرفس و سیالیوس و اذخر
و کمافیطوس و وج و سنبل هندی و رومی و دوقو و فو و سوسن و تخم آن و بیخ کبر و زرشک دشتی و کاکنج است و باید که باریک بسایند تا بسرعت بسوی ناحیه حدبه کبد
برسد و چون مدرات قویه استعمال کنند باید که بعد آن چیزی شوربای چرب مثل شوربای ماکیان فربه استعمال نمایند و اما ضمادها پس قانون آن اینست که
در ان کثرت چیزیکه تخفیف و تحلیل با قبض قوی سد مسامی که تنفس و تحلیل بدان باشد نباید کرد مگر اندکی بقدریکه حفظ قوت کند اگر احتیاج آن افتد مثل سنبل و کند
و سعد تخت اندکی که این حفظ قوت مراق نماید و ایضاً آنچه در ان باشد و از آنچه قابل مواد گردانند و ادویه ضمادیه مفرده و ضمادات مرکبه نافع این مرض اکثر در قرابادین است
و از آنچه مجرب و بالغ النفع است سرگین گاو و پشک است که در صحرا حشائش خورند و یا بگیرند از سرگین و پشک مذکور و در آب و نمک بجوشانند و بران گوگرد سوده
پاشیده بر شکم نهند و ایضاً سرگین بز با بول کودک است و ایضاً سرگین کبوتر و حب الغار و زراوند و قوی درین باب آنست که سرگین گاو و پشک بز که در ان قدری خربق
و شبرم داخل کرده ببول شتر سرشته باشند بر شکم ضماد کنند و از ضمادات ملصقه [illegible] است که بهیجان بر شکم مستسقی گذارند یا بعد کوفتن بدان ضماد کنند و بران
صبر نمایند تا آنکه خشک گردد و از ضمادات جیده آنست که زرنیخ و نطرون و سرسم و رقاق کنند بشحم گاو بسیار و این ضماد موافق استسقاست انجیر فربه در آب بپزند
و مازریون بگیرند و نطرون دو جزو کمافیطوس یک و نیم جزو سوده آمیزند و این ضماد بسیار قوی است بگیرند زرنیخ دو درم زوفای خشک و زفت و صمغ بطم هر واحد سه درم
میعه و صبر و زعفران و اطراف افسنتین و اشق هر واحد درم جندبیدستر و کبریت و حماما و صدف نمک معروف اسقیبا هر واحد نیم درم سرگین کبوتر و حرف بابلی و زبد البحر
دو بیخ هر واحد سه درم سوسن آسمانجونی چهار درم بوره سرخ درم بروغن بابونه بیامیزند و اگر در کبد ورم باشد ضماد تخم کتان و سنبل و زعفران و حب البان و مصطکی و
اکلیل الملک و فقاح کرم و بابونه و روغن های خوشبو نافع بود و از مراهم این مرهم است بگیرند مازریون و کبریت زرد و نطرون و اشق هر واحد یک جزو زیره دو جزو
دوغ ثلث جزو با موم و علک البطم و شراب بیامیزند و بر شکم نهند و مرهم جندبیدستر و مرهم افسنتین و مرهم ارسطاطالیس و مرهم فرفیون و شحم حنظل و مرهم متخذ

از اطلاف و مرهم حب الغار و مرهم بزور و مرهم بولس جندبیدستر همه نافع ست **واز ذرورات** نطرون و نمک هر دو بریان بر شکم ذرور کنند وخصوصاً بعد چرب کردن بروغن حار مثل روغن قثاء الحمار و روغن ناردین و گاهی بر ایشان ادویهٔ مجمره استعمال میکنند و گاهی اعضای طرفیه ایشان را بقضبان باریک میزنند و این نزد من محمود نیست و گاهی بر جوف ایشان متصل آن مثانات منفوخ تعلیق میکنند و در ان فائده کثیر دیده ام **واما بزل مراق** یعنی شگافت پوست شکم بدانند که آن کمتر نجات میدهد مگر در بدن بسیار قوی چون بعد آن بر ریاضت معتدل و عطش و تقلیل غذا قادر باشد و باید که تا علاج غیر او ممکن باشد بران اقدام ننمایند وصواب آنست که در یک دفعه آب بیرون نکنند تا روح یکبارگی خارج نشود و قوت ساقط نگردد بلکه اندک اندک ضعیف بدان متعرض نشود و اما صفت بزل آنست که نطیلس امر میکنند که مریض مستوی بایستد اگر بران قادر باشد یا مستوی نشیند و خدم او اضلاع او غمز کنند و بسوی اسفل ناف دفع نمایند بعده بزل استعمال کنند و اگر قدرت این نداشته باشد بزل آن نکنند و چون ارادهٔ بزل آن نمایند باید که زیر ناف بقدر سه انگشت مضموم شق کنند اگر ابتدای استسقا از امعا باشد و اگر از جانب کبد باشد شق جانب ایسر از ناف نمایند و اگر سبب در طحال بود شق جانب ایمن از سره کنند و باهستگی نمایند تا صفاق شق نگردد بلکه پوست مراق از صفاق اندک بسوی اسفل از موضع شق مراق جدا کنند بعده در مراق سوراخ کوچک نمایند بطوری که ثقبهٔ مراق اسفل از ثقبهٔ صفاق بود تا آنکه چون انبوبه را خارج کنند این منطبق گردد و آب بند شود بسبب اختلاف سیر دو ثقبه و بعد شق در ان انبوبهٔ مسی نهند و هرگاه آب بقدری که اعانت او احتمال کند گرفته باشند بند کنند و باید که دست بر نبض او بدارند هرگاه ضعف شروع کند آب بند نمایند و چون آب اخراج نمودند در اخراج باقی که قدری بماند تاخیر کنند که آن از ادویهٔ مسهله خارج گردد و گاهی بعد بزل داغ می نهند چنانچه مذکور شد و گاهی معده و کبد و طحال و زیر ناف بآله داغ باریک و گاهی تلطیف میکنند و مائیت را بسوی پوست خصیه میکشند و از ان اندک اندک بزل میکنند و این تدبیر منجح نافع ست و آن تطلیس بود و همه آنچه جذب مائیت باسفل کند و درین هنگام باید که حذر کنند تا در ان فتوق نیفتد و گاهی درین ضرر دیگر نباشد و گاهی در خصیه هنگام اجتماع آب در ان ورم بسیار متخلل مانند تا آب بسیار جای مترشح باشد و گاهی عقب بزل مغص افتد و درد شود پس باید که روغن شبت و روغن بابونه و ادهان ملینه بر مغص و موضع بزل بریزند و ضمادات معمول از حلبه و تخم کتان و تخم خطمی و مانند آن بران گذارند و گاهی بریختن آب گرم و روغن بر بزل اقتصار میکنند پس هرگاه مغص ساکن شود موقوف کنند **واما استفراغات** جزئیه برای ایشان آن ادویهٔ مسهل مائیت اند و آن در جلد اول ادویهٔ مفرده شمار کرده ام و افضل چیزیکه مضرت آنها دور کند سرکه و سیب و بهی و انار دانه است خصوصاً که در ان بهی و مانند آن پرورده و یا در ان پخته و چند روز در ان گذاشته و یا عصارهٔ او بران ریخته باشند و از چیزیکه مقیئات مثل شیر شبرم و مانند آن در ان بسرشند آن منجح ست که در ان سرشته حب سازند و سکنجبین بهتر از انست چون در یک اوقیه آن یک دانگ شیر شبرم خصوصاً شیر لاغیه و افیون حل کنند و این ربع و یکدرم در زردهٔ بیضه نیم برشت بخورند که آن اکثر مریضان قوی را نفع میکند با وجودیکه در ان خطر عظیم است و رمنج و توبال نحاس خصوصاً مغز نان سرشته حب بسته خشک نموده مسمی سند ربا و عصارهٔ قثاء الحمار و شیرابیکه در ان شحم حنظل ترکرده باشند و مازریون از جمله مقیئات قوی درین باب است و صلاح او آنست که در سرکه بخیسانند و گاهی از سرکه او سکنجبین میسازند و احمق تا دو درم بجای العسل میشنوند و آنچه قریب تر باعتدال بود سکبینج و اریسا و تخم انجره مقشر معجون العسل و آب برگ ترب ست و اما آنچه اسلم و ضعیف باشد آب قاقلی نیم رطل با سکر العشر و آب کاکنج و آب عنب الثعلب و سکنجبین مازریونی و شیر شتر مدبر و بادآورد و اسجبین بربقوه و اریسا و توبال مس و مازریون و مانند آنست و طریق مازریون در علاج کلی اقسام استسقا مسطور شد و از ادویهٔ مقاربه این و نافع استسقای حار آنست که پارچه های بهی در سرکه سه روز بخیسانند پس با همه وزن آن مازریون تازه خوب بکوبند تا بیامیزد و نیم وزن سرکه شکر بران انداخته بپزند تا بقوام عسل آید و همه را بیامیزند و قریب این حبوب متخذ از تخم مازریون با سکر العشر است و این ازانجمله است که در ان برای حار نیز خطر نیست **واز معجونات** کلکلانج و معجون تالیف با خبث الحدید و مازریون در قرابادین است و این معجون بعض اطبا بگیرند تخم کاسنی تخم کشوث هر یک ده درم عصارهٔ کاسنی بری خشک بست درم عصارهٔ زرشک پانزده درم [illegible] ریوند چینی هر واحد پنج درم عصارهٔ افسنتین غاریقون هر یک هفت درم عصارهٔ قثاء الحمار شحم حنظل هر یک پنج درم بحلاب بسرشند و بماء البقول بخورند این دوای جید است بعض اولین ذکر کرده اند و بعض متاخرین نسبت او بخویش نموده اند و این در نقصان کمتر از کلکلانج ست و درین تقویت و اسهال قوی نیست **واز اضمده**

شربت ایرسا و این شربت ماست بگیرند بس سوخته یکمثقال و نیکو بسایند و سرگین کبوتر نیم مثقال و ثلث آن شاخهای سداب اندک نمک طعام سائیده بشراب بنوشند و از حبوب جیده این حب فیلغوریوس ست توبال نحاس و برگ مازریون و انیسون هر واحد یکجز و حب ساخته مریض قوی یکمثقال و ضعیف را بقدر کم بخورانند و ایضا حب شبیار و حب بهرام و حب خمسه و حب کلبلینج ست و حب مازریون در زقی بغایت نافع چنانکه حب ریوند در لحمی بغایت مفید و حب مقل و حب شبرم در حبوب بکیه درقرابادین ذکر کرده‌ام و این حب شیر شبرم عصاره افسنتین سنبل تربد هر واحد یکدانگ غاریقون گل سرخ هر واحد نیم درم بآب عنب الثعلب حب ساخته بخورند و این حب نیز نیکوست قشور نحاس کمافیطوس انیسون مساوی حب بسته ابتدا بیک درم نمایند و زیاده کنند و **ایضا** از اقراص قرص ریوند کبیر مسهل و قرص مازریون بازوری و نسخه دیگر معروف انست **و اما استحمامات** پس رطب ازان برای ایشان مکروه است و بهتر آن برای ایشان یابس ست و یابس بهتر تنور سخن ست بقدر تحمل مریض که او در ان داخل شود و خصوصا صاحب لحمی و چون داخل شوند سر خود بیرون بسوی هوای بارد گذارند تا هوای بارد بسوی ناحیه قلب و ریه برسد و تشنگی زیاده نشود و از بدن عرق بسیار رونافع برآید و اگر حمام رطب باشد بآبهای چشمه حار بورقی و کبریتی و شبی معروفه مخففه بود که بدان انتفاع بسیار در انتهای مرض یابند خصوصا صاحب لحمی و در روزی بمرات تکرار در ان نماید و اگر قوت او ساقط نشده باشد و ممکن باشد که در ان تمام روز قیام نماید بهتر ست و ازین قبیل ست آب دریا چون فاتر و گرم کنند و آب بارد و ساده ازان و این در آخر امر شدید الموافقت ست و از نفع اعل آب چشمها تمکن از تدبیر نفس بارد ست که شل او در حمام غایر شود پس اگر آبهای حمات حاضر نباشند بآب شیرین اگر ادویه بیامیزند و در ان بجوشانند مثل بورق و کبریت و شبیمان و خردل و نوره و عقاقیر دیگر مثل آن باکی نیست و آبها را باید که در صاحب زقی و طبلی بر شکم او بریزند و در لحمی بر همه بدن و اما استسقای حار که آن یا تابع ورم حار یا تابع سوء مزاج حار باشد تدبیرش در علاج کلی اقسام استسقا مذکور شد و مع ذلک باید که جانب مائیت مجتمعه مرعی دارند و اگر رعایت جانب تپ نه‌دارند خطر باشد و اگر رعایت جانب مائیت کنند خطا بود پس باید که جمع میان هر دو تدبیر نمایند برفق و معتدلات بدهند و مقاومت غالب تر نمایند و تبرید نمایند که چون در استسقا جهد نمایند و ورم و تپ قائم بود تدبیر در مثل این آنست که آب عنب الثعلب و آب کاکنج و آب کرفس و آب قاقلی و آب کاسنی صحرائی تلخ استعمال کنند و باید که با این آبها قدری از لک و زعفران و ریوند مع هلیله زرد مخلوط سازند و بهنگام ضرورت آنچه از مسهلات مازریونی و غیره مذکور شد استعمال نمایند و باید که تامل کنند در آنچه جالینوس در علاج مستسقی باستسقای حار گفته که چگونه ابرای آن نموده و بلفظه نقل میکنیم گفت جالینوس که تدبیر کردم کسی که او را استسقای زقی مع حرارت بود و قوت ضعیف شده باین طریق نمودم که او را اغذیه لحم فرغاله بریان کرده و کباب و تیهو و نان خشکار و قریص و مصوص سهلهام بدان و عدس بسرکه دادم و درین بر حفظ قوت او وصیت کردم و اجازت شوربا بوی ندادم مگر روزیکه عزم خورانیدن دوا میکردم که در ان روز دادن زیرباج قبل دوا او بعد آن میدادم و چون تشنگی او غالب می‌شد و امر بخوردن آن اغذیه بسرکه متوسط ترشی مینمودم و اسهال او باین مطبوخ میکردم هلیله زرد هفت درم ثنا هندی چهار درم حشیش افسنتین دو درم حشیش غافث دو درم کاسنی تازه یکدسته سنبل الطیب دو درم تخم کاسنی دو درم گل سرخ دو درم در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند بالیده صاف نموده ده درم شکر در ان حل کرده بنوشند و ایضا این حب شیر شبرم و مثل او شکر معقود کرده حب ساخته و گاهی تنقیه او بلحم انجیر کرده قبل غذای او بقدر دو سه نخود میدادم و بعد آن رب غوره و ریباس بنوشانیدم و تضمید کبد او بار دیگر کردم و از طلیه بر شکم گل ارمنی بسرکه و آب و آرد جو و جاورس و سرگین گاو و پشک بز و خاکستر بلوط و خاکستر چوب انگور و در بعضی احیان بورق و کبریت این همه بسرکه سرشته می‌نهادم و حتی که تضمید کبد او بضماد صندل نمودم و گاهی ضماد صندل بر ناحیه کبد و محلل بر ناف و شکم میکردم و ایضا گاهی اسهال او بشربت ورد که بعد تر کردن مازریون در آب گل سرخ شربت او ساخته می‌نمودم و یکبار شیر شبرم در ان گداخته دادم و از فواکه اجازت انجیر خشک و بادام و شکر او را نمودم و در معالجات عطش کردم و اگر تشنگی بران افراط می‌نمود سرکه را بآب آمیخته می‌نوشانیدم و برگ مازریون کوفته بیخته بعسل انجیر سرشته قبل طعام و بعد او میدادم و بالجمله روزی بلا تحریک طبیعت او نگذاشتم این قول اوست و غذا اصحاب استسقا در علاج کلی مسطور شد **و اما حقنه‌ها و شیافات** پس حقنه‌ها متخذ از آبهای مخرج مائیت باشد مثل سکبینج و ایرسا و مانند آن باید و این شیاف در اخراج آب نیکوست بگیرند تخم انجره پنجاه عدد حب ماهودانه سی عدد

حب کاکنج

غاریقون هفت قیراط قشور نحاس دو ثلث درهم با مغز نان سرشته شیاف سازند و استعمال نمایند و شش یا هفت قیراط از ان تناول کنند و اما مدرات پس جمیع مدرات ایشان را نفع کنند و از انجمله آنچه ایشان را نیکوست این دوا مدر بول است بگیرند تخم انجره نه قیراط خربق سیاه مثل او کاکنج یک درهم سنبل هندی دو درهم باهم آمیخته تناول کنند شربتی ازان یک مثقال از شربت افاویه و این دوا نیز ادرار بول کند عود بلسان سنبل سلیخه زیره بیخ سوسن هوفاریقون فقاح اذخر بادام قسط گزر بری حماما سمرنیون که آن قسمی از کرفس بری است فطر اسالیون که آن تخم کرفس کوهی است قصب الذریره مثل کاکنج سیسالیوس که آن انجدان رومی است هر واحد یک درهم همه آمیخته دو درهم از ان بخورند و حب جاقی و ایلاقی گوید که اگر با مرض استسقا مزاج جگر گرم بود یا سبب مرض ورم گرم در جگر باشد مزاج جگر را باعتدال باز آرند جالینوس میگوید گروهی را دیدم که ایشان را استسقا از حرارت جگر عارض شده بود و با دویه بارد خلاصی یافتند و معلوم است که اعتدال سبب صحت است و خروج از اعتدال سبب عدم صحت بود پس هرگاه مزاج را باعتدال باز آرند واجب کند که قوت اعضا و صحت باز آید بدین سبب علاج استسقا که از حرارت افتد مرکب بود از علاج استسقا و علاج جگر گرم و این چنان باشد که نظر کنند اگر استسقا از ورم حار جگر تولد کرده باشد اول علاج بدان ادویه کنند که در ورم جگر مذکور شده و اگر از ورم بارد جگر پیدا شود اول علاج با دویه آن کنند تا ورم زائل شود پس تدبیر استفراغ آب کنند و اگر از سوء مزاج گرم بی ماده متولد گردد اول تبدیل مزاج نمایند اما آنرا که استسقا از آماس گرم جگر تولد کند گاهی شربت از آب کاسنی با سکنجبین آمیخته دهند و گاهی از آب بادیان تر با آب کاسنی و آب عنب الثعلب آمیخته یا با آب کشنیز تر آمیخته و خیار شنبر در ان حل کرده دهند و گاهی عنب الثعلب با آب کاکنج آمیخته و گاهی مقدار سه استار بول بز با همچندان آب عنب الثعلب آمیخته و در هر سه روز یا هر پنج روز پیش از طعام یا بعد آن قی کردن سودمند بود و اسهال مدام درین علت مضر بود بدین سبب در هر ده روز دوامی مسهل دهند که آب را باسهال اخراج نماید برفق و مزاج را گرم نکند و رگ زدن همه صاحبان استسقا را زیان دارد مگر آنرا که احتباس خون بواسیر یا حیض مستسقا شده باشد اگر قوت و سال و عمر و فصل و مزاج مساعد بود و اندک خون بدی کم کردن جائز بود و اطبای قدیم میگویند که چوب تر آتش افرو میراند کثرت خون بارد حرارت غریزی افرو گیرد و مصلحت آن باشد که آنرا اختیار کم کنند تا حرارت برافروزد و از بهر آنکه خون بدی و ماده بد در اعضا پراگنده بیابد شد همه انواع استفراغ چون فصد و ادرار بول و عرق آوردن و مالیدن و ریاضت کردن و غرغره کردن سودمند بود اما دوای مسهل که آب را برفق بیرون آرد و مزاج را گرم نکند آب حاقلی پنجاه یا شصت درم با آب تمر هندی آمیخته یا شیرخشت یا ترنجبین یا با شکر و ریوند چینی و لک مغسول و اندکی زعفران مرکب کرده و آب کاسنی بری و آب شاهتره هر یک سی درم با چهل درم آب اشنان آمیخته و جالینوس گوید سه درم اشنان فارسی هم اسهال کند و هم ادرار و بعضی اطبا مطبوخ هلیله زرد و تمر هندی فرموده اند و جائز داشته اند و اولی آنست که استفراغ صفرا کم کنند و روز دیگر از مسهل شربتی دهند که قوت را نگاهدارد و در آن قبضی بود و طعم آن خوش باشد چون شربت لیمو و قرص زرشک و شربت سیب و شربت بهی و مانند آن تا جگر را قوت دهد و در میان هر دو مسهل هر روز شربتی دهند که سده بکشاید و جگر را باعتدال باز آورد و ساهر میگوید مردی را که استسقا بود و تب می آمد او را قرص ابهل بیست دادم با آب کاسنی و مانند آن منفعتی ندیدم شیر اشتر با سکر العشر دادم آنرا نفع تمام دیدم بهر آنکه هر روز طبع اجابت میکرد و آن مرد صحت یافت و هم او گوید شیر شتر نباید داد الا بعد از آنکه مرض محکم شده باشد و باید دانست که برگ مازریون و تخم او قوی ترین ادویه است برای اسهال آب و او را در طعام و شراب پنهان کرده طعم او پوشیده توان کرد خاصه در کسانیکه از دوا نفرت نمایند مقدار یک درم با ماء العسل یا سکنجبین و روسختج یعنی مس سوخته نیز قوی است و او را طعم نیست در هرچه خواهند پنهان توان کرد خاصه در مغز نان سرشته حب ساخته یک درم با طم و بلیش بدهند و بیخ سوسن آسمانجونی را نیز طعم قوی نیست لیکن معده را اذی است نیم وزن او قرنفل یا پوست بیرون پسته بادامی بیامیزند تا مضرت آن از معده باز دارد و روسختج نیز مضر معده است او را هم بدین طریق اصلاح کنند پس با مغز نان سرشته بدهند و بیخ سوسن را در کتب طب اریسا گویند و منفعت عصاره او اطبا در کتب یاد کرده اند و جورجس گوید که هر که عصاره اریسا بخورد در خطر عظیم است و اگر بیخ سوسن از یک درم تا سه درم خشک کرده و کوفته بیخته با یک اوقیه سکنجبین بدهند استفراغ نیک کند و اگر این بیخ را در تری بکوبند و افشرده عصاره آن یک اوقیه یا دو اوقیه با هم چندان جلاب و سکنجبین بیامیزند منفعت عجیب کند و اگر یک اوقیه عصاره او با دو اوقیه بول گوسفند بدهند سودمند بود و کلکلانج بارد درین علت سودمند بود و معجون که در قول شیخ الرئیس

گذشت از پنج درم تا هفت درم بدهند و حب ریوند مازریونی به نسخهٔ محمد زکریا که نسخهٔ آن در قول مسیحی مسطور شد نیز مفید و این حب در اخراج آب با اسهال قوی است
بگیرند مازریون مدبر دو درم ریوند بصری نیم درم فرفیون دو دانگ و نیم شکر طبرزد سه چند ادویه شکر را گداخته ادویه بدان سرشته شوند و حب ساخته بخورند و این یک شربت قوی
بود و اگر این حب را بقرنفل و زعفران یا بدارچینی خوشبو کنند صواب باشد و این حب قوی تر است مازریون مدبر پنج درم مغز بادام یک نیم درم کتیرا ربع درم یعنی دو دانگ و نیم شکر
چند انکه ادویه بدان سرشته شود و این یک شربت تام بود و گاه باشد که ازین حب سوزش در معده پدید آید و تدبیر آن روغن بادام آنرا زائل کند و اگر غثیان افتد
خائیدن بهی آنرا زائل نماید و بعد اجابت طبع غثیان باطل شود و اگر بعد این حب یا غیر آن حرارت ظاهر گردد چند روز آب کاسنی و آب انار دانه و آب زرشک
با طباشیر باید داد و این حب خفیف تر است به نسخهٔ محمد بن زکریا مغز تخم خیار مغز تخم کدو هر یک دو درم گل سرخ سه درم و دو دانگ مازریون مدبر سه درم و دو دانگ صمغ
کتیرا هر واحد نیم درم بعصارهٔ بهی سرشته حب سازند شربتی از دو درم تا دو نیم درم با گلاب یا سکنجبین یا با آب کاسنی و عنب الثعلب و این سفوف ادرار کند و حرارت باز دارد
بگیرند مغز تخم خیار بست درم مغز تخم خربزه پنج درم کرفس و تخم گزر و رب السوس هر یک دو درم همه را بسایند شربتی پنج درم با سکنجبین بزوری و با سفوفی که در ان
گل سرخ شش درم است و در علاج کلی استسقا در قول مسیحی گذشت سه درم تا پنج درم با آب برگ ترب یا با آب قاقلی یا بول گوسفند بدهند و امرون گوید که [illegible] افسنتین
و افسنتین و سنبل اصوب است یعنی بهتر آنکه هر سه بول از سکنجبین کنند و تشنگی آرد و این سکنجبین اسهال آورد و آب را طلب کند برگ مازریون هر یک [illegible] سرکه دو استار
آب نیم من مازریون را درین آب و سرکه یک شبانه تر کنند پس بپزند تا آب برود و سرکه بماند و بپالایند و یک من شکر طبرزد داخل کرده بقوام آرند شربتی یک اوقیه و اگر جگر
سخت گرم بود بدل آب گلاب کنند و اگر بقدر ربع رطل آب بهی داخل کنند تقویت قلب نماید و کرب مازریون باطل کند لیکن اسهال کمتر کند طبیب [illegible] شربت
بیفزاید و بکاهد و اگر قطعهای بهی در سرکه با مازریون تر کنند و بپالایند و بپزند مجموع آب بود و این سفوف شکم براند عصارهٔ غافث و ریوند هر یک پنج درم باقی اجزای او همان
که در علاج کلی استسقا در قول مسیحی مذکور شد و قرصی که در ان آرد جو داخل است نیز شکم براند و همانجا در قول مذکور گذشت و اگر قوت ضعیف باشد قرصی که در [illegible]
در قول مسیحی گذشت بدهند و آن سه روز که این قرص دهند مسهل چیزی ندهند و این قرص انبرباریس برای حفظ قوت بدهند [illegible] رب السوس گل سرخ
مغز تخم خیار مغز تخم خربزه هر یک دو درم ریوند چینی فوه زعفران هر یک درم تخم کشوث تخم کاسنی هر یک سه درم طباشیر یک نیم درم سکنجبین [illegible] قرص سازند شربت
مثقال با سکنجبین و آب انار و زرشک با سکنجبین سفرجلی بدهند و این نسخه دیگر است عصارهٔ زرشک [illegible] مغسول ریوند چینی گل سرخ عصارهٔ کاسنی [illegible] تخم کاسنی
تخم کشوث هر یک برابر و کالکلانج سخت سودمند بود و شیر شتر اعرابی که علف او قاقلی و کشوث و کاسنی و کشنیز تر و کرفس باشد آب [illegible]
نوشیدن او وقت صبح است و بعد آن اندکی ریاضت کنند باهستگی و بعضی از اهل تجربه گفته اند شتری که گیاهی تر خورد شیر او نباید داد [illegible]
ضرورت شود با بول شتر باید داد از بهر آنکه بول گرم و خشک است و چون از مقدار شیر اطلاق اندک کند این هر دو حال دلالت کند بر آنکه بعضی از شیر غذا شد [illegible]
نشان این آن بود که قوت مریض بیفزاید و بدان راحت یابد و هم آنکه بعضی از شیر در معده بسته میشود و علامت وی آنست که اشتها زائل شود و در معده گرانی کند و نفس
تنگ شود و کرب آرد و درین صورت مصلحت آن باشد که دست از شیر باز دارد و اگر از خربق سفید شافه سازند و بردارند آب بسیار فرود آرد محمد زکریا گوید که طلا بسرگین
آهو سودمند بود و بوی هیچ ندارد و جالینوس گوید قومی را دیدم که طین بحر یعنی گل پاکیزه طلا میکردند و هیچ سود نداشت و سرگین گاو خشک بکوبند و بقدر چهار وزن
آن آرد کرسنه گرفته هر دو را با سرکه یا بول کودکان یا بول نر سرشته طلا کنند نافع افتد و جالینوس گوید سرکه سودمند ترین چیزهاست تشنگی صاحب استسقا را بهر آنکه تشنگی
درین علت از حرارت بود و از رطوبت و سرکه حرارت را ساکن کند و رطوبت را افانی نماید و قرص ممصوص با آب زرشک و آب انار دانه سودمند باشد و از لحوم گوشت
مرغان کوهی چون کبک و تیهو و تدرو و دراج بزرشک پخته و از فواکه انجیر خشک دهند و بعد ان سکنجبین بنوشانند و لیمون و خرنوب و خربزه و خیار بهر آنکه ادرار کنند بد نباشند
و ایضا مینویسند که اگر استسقای زقی از سردی جگر بود اصل در علاج آن تقلیل فضول و رطوبات از بدن و تعدیل مزاج جگر است و تدبیر تعدیل جگر در علاج
امراض جگر از سوء مزاج بارد مسطور شد و تدبیر تقلیل فضول و رطوبات تقلیل طعام و ترک آب و پیوسته استفراغ باهستگی بطریق اسهال و ادرار بول و تفتیح مسام و
تعریق و قی و تعطیس را ریاضت چندان باید که حرارت غریزی برافروزد و پیش از تحلیل ترک آن کنند و این حب سکبینج باید داد صبر و افتیمون هر یک دو درم غاریقون

نسخهٔ حب مازریون

نسخهٔ سکنجبین مازریونی

نسخهٔ قرص انبرباریس

نسخهٔ حب سکبینج

و سکبینج و سقمونیا هر یک سه درم مصطگی و انیسون هر واحد یکدرم همه را کوفته بیخته حب سازند شربتی دو درم و این نسخهٔ دیگر آنست سکبینج برگ مازریون مدبر غاریقون هلیلهٔ زرد هر یک پنجدرم اسارون ریوند چینی غافث سنبل الطیب انیسون هر یک دو درم حب سازند شربتی دو درم و اگر بعسل معجون کنند سه درم تا چهار درم بدهند و قرص شبرم از دو انگی آغاز کنند و بتدریج بیفزایند تا یکدرم و در هر هفته یکدرم با سکنجبین حل کرده بدهند و اگر با مفتح بسبر شند وصل کنند جائز بود و حب فیلغوریوس و حب دیگر که

نسخهٔ حب غاریقون

هر چهار نسخها در قول شیخ مسطور شد آب را باسهال بر آرد و حب مازریون که در قول مسیحی گذشت سودمند است و این حب غاریقون تربد سفید غاریقون ده درم عصارهٔ غافث ریوند چینی هر یک دو درم شکر طبرزد ده درم هر روز یکدرم بدهند و اگر اسهال مفرط گردد موقوف کنند و بعد استفراغ تریاق کبیر و مثرودیطوس و اثاناسیا و معجون لک بدهند تا تقویت جگر و تعدیل مزاج کند و این دوا ادرار کند مصطگی سه درم سنبل یکنیم درم فلفل زنجبیل سعد هر واحد یکدرم شکر دو چند همه ادویه شربتی از دو درم تا سه درم و در آفتاب و ریگ گرم و حمام یابس و تنور گرم نشستن عرق آرد و سودمند بود خاصةً بعد از آنکه استفراغ کرده باشند و مسهلها خورده و در آفتاب آنجا نشینند که گذر باد نباشد وقت ظهر هنگام گرم شدن زمین و اگر در ریگ نشینند آن موضع را بکنند و بگذارند تا شعاع آفتاب در آنجا جمع شود و گرم کند پس در آنجا نشینند و ریگ نرم و بیخته باید و سر پوشیده دارند و زانو بنیک بر یک شکل نشینند تا قوت آفتاب بقعر تن رسد و رطوبات لطیف گردانند و نظاهر تن کفند و اگر ریگ گرم بر آن بپاشند صوب بود و اگر عوض ریگ نمک سوده بود بهتر باشد و چون عرق آید پاک کنند و سرکه و روغن آمیخته بمالند و گاهی بورهٔ سرخ و نمک سوده تنها یا بروغن بمالند و ضمادات که مذکور شد بعمل آرند لیکن از سرکه اجتناب نمایند و عوض سرکه بول شتر و بول کودک کنند و آرد جو نیز در دارند و این ضماد همه انواع استسقاء سودمند بود و نسخهٔ آن در قول مجوسی گذشت و مجوسی گوید که هر صبح جلاب از تخم کرفس و بادیان هر واحد سه درم و شکر ده درم بنوشند و غذا

نسخهٔ سکنجبین بزوری بارد

مزورهٔ زیرباج بلحوم دراج سازند و اگر با حرارت مزاج باشد آب کاسنی بست درم سکنجبین بزوری بارد ده درم بیاشامند و صفت سکنجبین مذکور آنست تخم کاسنی سه درم پوست بیخ کاسنی پنجدرم تخم خیارین هر واحد پنجدرم تخم خرفه سه درم نیمکوفته در سه رطل آب و نیم رطل سرکه یکشبانه روز تر کرده بجوشانند تا ربع برود صاف نموده شکر سفید یک رطل داخل کرده بقوام آرند و ده درم هر صبح با آب گرم حل کرده بنوشند و غذا مزورهٔ زیرباج بلحم ماکیان یا اسفیدباج بچوزهٔ مرغ و این حب نافع استسقاء زقی است عصارهٔ افسنتین عصارهٔ غافث هر واحد درم لک و عود بلسان هر واحد دو درم انیسون و مصطگی هر واحد درم سقمونیا درم همه را باریک سائیده با آب بادیان سرشته حبها سازند شربتی دو درم و نیم و این ضماد نمایند نطرون بیخ سوسن هر واحد چهار درم قردمانا مویزج هر واحد سه درم سرگین گاو آرد جو هر واحد رطل تخم کرنب هفت درم پشک بز پنجاه درم همه را باریک سائیده در آب کاسنی یا آب بادیان سرشته ضماد کنند و چون استسقاء زقی با حرارت باشد آنرا اسهال بطبیخ هلیلهٔ زرد یا آب شاهتره یا آب کاسنی صحرائی و مغز فلوس نافع است و مرة بعد اخری اسهال نمایند و امین الدوله می نویسد که برای استسقاء زقی با حرارت این مسهل بدهند هلیلهٔ زرد پنجدرم آب کاسنی آب شاهتره هر یک سی درم فلوس خیارشنبر ده درم و این مطبوخ نیز نافع است نسخهٔ آن همانست که در قول شیخ بحکایت جالینوس مذکور شد لیکن در اینجا وزن هلیلهٔ زرد پنجدرم و شاهتره سه درم نوشته و تمر هندی ده درم و مغز فلوس خیارشنبر هفت درم عوض سنبل الطیب نموده و اگر با وی حرارت نباشد هر صبح جلاب بمعجون گل و تخم کرفس و شربت اصول دهند و این دوا اسهال بایت کند هلیلهٔ زرد دو درم شبرم نیمدرم باهم آمیخته بخورند و یکدانگ قرص شبرم بماء الاصول یا شربت آن بخت سودمند است و حب مازریون که در قول مسیحی گذشت دوای قوی و مجرب است و اسهال آب بقوت نماید و قرص لک بماء الاصول نافع است و از معاجین کاکلانج از مثقال تا دو درم در هفته یکبار بخورند و در باقی ایام هر روز نیم درم قرص صبر با چهار اوقیه شیر شتر خورند و حق آنست که صبر درین مرض بسبب اضرار او بکبد استعمال نکنند و عوض او دواء الکرکم کبیر بعمل آرند و این دوا مجرب و جید و مسهل از خیار [illegible] از یکدرم تا دو درم بحسب احتمال قوت با سکنجبین بزوری یا با آب کاسنی استعمال نمایند و نسخهٔ آن همانست که در قول شیخ بذیل معجونات مذکور شد و مجوسی میگوید که علاج استسقاء زقی تابع سوء مزاج بارد قریب از علاج استسقاء لحمی است مثل سکنجبین بزوری و گلقند عسلی و باید که استفراغ آب ببول و اسهال بمنزلهٔ حب سکبینج و ایارج فیقرا نمایند و بگیرند آب کاکنج یا آب قاقلی بنصف رطل شکر یا عصارهٔ برگ اثل بطلا یا آبیکه در آن انیسون و تخم کرفس و مصطگی جوشانیده باشند و چون استفراغ کافی آب شود ضماد تضمید شکم با آرد جو و سعد و پشک بز و سرگین گاو و بورق سازند و غذا

سهل الانهضام مثل تیهو و کنجشک مطبوخ بتخم بادیان و کرفس و سداب و زیره و زیت خورند و اگر قوت قوی باشد و هزال بدن نبود و زمانه مساعد باشد بزل کنند و آب بدفعات در هر روز اندک اخراج نمایند و اعانت قوت بشوربا و مغز نان و اندک شراب کنند و طبری گوید که اگر سبب این مرض حرارت باشد چون مزاج تغییر ابتدا کند نظر بقوت مریض و مزاج و قوت او و وقت سال نمایند پس اگر قوت او احتمال اخراج دم کند اندک از ان خارج کنند بهر آنکه خون هرگاه گرم شود و از اعتدال خود بیرون گردد کلال طبیعت و وبال بر کبد و ثقل بران آرد و چون خارج شود جگر خفت یابد و طبیعت قوی گردد و اگر بعد فصد علامات امتلا در بدن ظاهر شود در استفراغ بحقنه باکی نیست تا حاجت مرور دوا بر معده و کبد نشود و ابتدای آنها نمایند و از غذا امهال کن بر قلیل تر از ضرورات مثل سرکه و شکر و آب زرشک و کاهو جوشانیده و کاسنی و مانند آن نمایند و در غذا افراط نکنند بلکه بمقداری باید که تقویت کبد او نماید و غذا آنکه بکبد رسد اندک و بارد بود و تسکین حرارت بماء الشعیر نمایند که آن بهترین اشیا برای تسکین حرارت جگر است بجهت آنکه در ان لذع نیست و کبد از اشیای لذاعه ایذا می یابد و از ان نفرت می نماید و بسوی اشیای شیرین میل میکند و اگر حاجت بزیادتی تلطیف افتد با ماء الشعیر سکنجبین ساده بنوشند و باید که در غذای او تامل نمایند بهر آنکه غذا لابد است و تلطیف اضطراری و چون این هر دو خصلت در ماء الشعیر مجتمع است و با وجود آن بر کبد ثقل نمی آرد پس اولی است که بران اقتصار نمایند و چون اجتماع ماء الشعیر و سکنجبین بر جگر ثقل آرد از یک چیز کم کنند حتی که هرگاه احتیاج شود که بر غذا صرف اقتصار کنند یا ماء الشعیر تنها یا سکنجبین تنها همچنین کنند و اگر ماء الشعیر از معده او بسرعت نفوذ نکند بسبب جبن معده او یا خاصه مزاج او بر ماء الشعیر مع سکنجبین چیزی معطر معده مثل گلاب یا اندکی از فوفل اضافه کنند و یا با ماء الشعیر قدری از ربی خوش شیرین بیامیزند و اگر در کبد خشونت و عجز از هضم غذا باشد و علامتش آنست که هضم ثقل در کبد هنگام آخر هضم ثانی در یابد پس سکنجبین و آب کاسنی و آب [illegible] مشقوق و آب عنب الثعلب مجموع یا مفرد بعد جوشانیدن و صاف کردن اقتصار کنند تا آنکه هرگاه کبد او خفت یابد بماء الشعیر رجوع کنند و اگر در تحلیل ضعف ظاهر گردد و خوف سقوط قوت از ان باشد تیهو بطور زیرباج حصرمیه و مطبوخ با آب زرشک بخورانند و کثرت از ان ننمایند تا بر معده ثقل نیارد تا وقتیکه خوف ضعف نباشد بر ضرورت زیاده نکنند و بر کبد این ضماد نمایند برگ اسپغول برگ بادرنگ برگ حی العالم برگ عصی الراعی برگ آس صندل سرخ و اندک فوفل و اندکی[له] و اندکی مغز حب همه را باریک سائیده در آب سیب که در ان لعاب بی نمک جوشانیده صاف کرده باشند آمیخته در اوقات خالی معده بر جگر ضماد کنند و هرگاه اندکی صلاح و سکون در حرارت ظاهر شود این قرص دهند گل سرخ طباشیر هر واحد دو درم تخم کشوث پنج درم تخم کاسنی بری بستانی و برگ آن هر دو هر واحد سه درم صمغ عربی کثیرا افشانه هر واحد یک درم عصاره زرشک ده درم ریوند دو ثلث درم فوفل نیم دانگ همه را باریک سائیده در آب کاسنی مروق سرشته قرص سازند و در سایه خشک کرده هر روز یک درم با پنج درم آب کاسنی و ده درم سکنجبین معمول با آب زرشک دهند و اگر اجتماع آب اندک ظاهر شود و در ان قوت باشد این دوا بدهند بگیرند حضض مکی دو دانگ و سکر العشر یک درم و در سکنجبین و در شیر تفاح حل کرده بدهند که این ادرار و اخراج آب مجتمع درین نوع فعل عجیب است و اگر قوت متحمل باشد در هر پنج روز یک شربت این دوا بدهند و هرگاه احتیاج بمعاودت فصد بسبب فساد و رطوبت حادث در خون افتد معاودت آن باک نیست و درین نوع صاحب او محتاج بریاضت نباشد و ملاک امر آنست که غذای او وزن کنند مع قوت او تا معده و کبد او متعب و ثقیل نگردد و چون نقصان در حرارت و علت رو نماید و خوف ضعف قوت باشد در ازدیاد غذای او باکی نیست و لحم جدی ترقی کنند و این شدید تر چیزیست که تامل او بر طبیب واجب است تا زیادتی در غذا واقع نشود و آن مستغنی از دوی باشد پس بران وبال گردد و آبیکه بنوشند باین تدبیر مدبر سازند بگیرند از آب مطر صاف ده رطل و سرکه ربع رطل و هر دو بجوشانند تا ثلث بماند در هوا سرد کنند و اندک اندک از ان بنوشند و در وقتیکه نفس ساکن باشد بیاشامند و اگر انزعاج بغضب یا کثرت کلام یا حرکت شود در ان حالت البته ننمایند نوشید و اگر امر بزرگ شود و آب بسیار جمع گردد نظر کنند اگر جگر قوی باشد و قاروره رنگین نباشد و مریض قوی و نفس او ثابت بود درین صورت بزل آب نمایند بدین طریق که در زیر ناف سوراخ کنند و سوی در ان داخل کرده بران گره دهند و بر پهلو بخوابانند و بگذارند تا آب اندک اندک سیلان کند و هرگاه آب بند شود موی را حرکت دهند تا سیلان نماید و این نوع

له بادرنگ موافق اصل ۱۲

استسقا محتاج باسهال بدن و تضمید بدن نیست و ضماد و کلیه نشف آب کند تنقیه بدن نماید و باین طریق که ذکر نمودیم اکتفا نمایند و اگر طلب استظهار بضماد خواهند بگیرند سرگین گاو که گیاه علف کرده باشد و اطراف ل وکرسنه خشک کرده بسایند و بر هر ده جزو ازان یک جزو نطرون داخل کرده باب دریای شور یا آب نمک آمیخته و بر شکم ضماد کنند و برین زیادتی نکنند و اگر سبب این علت برودت جگر باشد و سودی باجتماع آب گردد پس شروع اجتماع آب کنند بطریقیکه مذکور شد و در معالجه این اگر قوت قوی باشد زیاده کنند خورانیدن ماء الاصول بکلکلانج و دواء الکرکم بماء الاصول بخورانند و اگر قوت اطاعت کند باید که مازریون و توبال نحاس مدبر باین طریق استفراغ نمایند بگیرند بیخ و برگ مازریون و در سرکه دو شبانه روز بخیسانند و خشک کرده بسایند و بوزن دو دانگ بگیرند و توبال نحاس باریک بسایند با نمک جریش اندک بریان کنند بعده از نمک جدا کرده ازان پاک نموده بسایند و یک دانگ یا ثلث طسوج حسب قوت بگیرند بعده مازریون مدبر مسحوق دو دانگ باین آمیزند و با دو ثلث درم ایارج فیقرا مخر و دو ثلث درم دواء الکرکم یا دبید الورد خوب سرشته باب کرفس مروق بخورند و اگر قوت احتمال کند و مریض صالح الحال باشد در استفراغ بحب کلکلانج و حب مشتن باکی نیست و این حب که قریب النفع عاجل التاثیر مبارک محمود است بگیرند کلکلانج و حاشا و شیر و جندبیدستر هر واحد نیم درم و همه را در شیر شتر بجوشانند تا بگدازد پس بجوشانند تا غلیظ گردد و بعده بگیرند سکر العشر یکدرم ابوال ابل یکدرم و ثلث مازریون مدبر نیم درم سورنجان دو دانگ حب الغار دو دانگ و نیم توبال نحاس یکدرم سقمونیای مشوی دو ثلث درم و بعضی حرانیان درین یک نیم دانگ بورق و نیم دانگ نطرون می افزایند این همه را جمع کرده بران مقدار که سرشته شود دو دوای اول جوشانیده اندازند و مثل فلفل حب سازند و در سایه خشک کنند شربت تمام ازان یکدرم و دو ثلث درم است و حسب ضعف قوت مقدار او کم کنند تا آنکه نیم درم نمایند و جماعتی را دیدم که احوال ایشان باین حب صلاح یافت و منفعت این حب در استسقای زقی که سبب او برودت جگر باشد منفعت حب ذهب در استسقای طبلی است چه ابن سرافیون در کناش کبیر خود ذکر کرده که آن تنقیه بدن انسان و معدهٔ او از رطوبت مستولی بران بنماید و طبلی بدان ابتدا نمیکند حتی که بر تمام می یابد و گیلانی گوید که اگر تعلیف ناقه که ارادهٔ نوشانیدن شیر او باشد یا طعمه طیوریکه بدان صاحب مرض اخذ کنند بمازریون چند روز کنند بعده لحوم آنها خورند و آب او استعمال نمایند نفع دارد و این مثل مسهل نافع قلیل الغائله کثیر المنفعت است و هرگاه مرض قوی گردد و دوا مستحکم شود باید که ادویه مسهل آب مثل حب کلکلانج استعمال نمایند و این حب نافع استسقای زقی است و در اسهال آب کند بگیرند انیسون و خولنجان هر یک دو درم اسارون مصطکی هر واحد یک نیم درم دارچینی عصارهٔ افسنتین عصارهٔ غافث هر واحد یکدرم مس سوخته مازریون در سرکه خمیر کرده شبانه روز تر کرده هر یک دو درم شحم حنظل سقمونیا بیخ سوسن آسمانجونی قسط هر واحد یکدرم همه را باریک سائیده باب بادیان سرشته حبها سازند شربتی یکدرم تا دو درم و نیم با آب گرم و تناول اشیاء ضعاف ماهودانه و غیره و اقراص جبر که شیخ ذکر کرده استعمال هر دو خالی از خطر نیست و حکیم شریف خان می نویسد که در استسقای زقی از ورم صلب جگر حکیم عابد میگوید که انجیر در ورم صلب بارها آزموده این شربت است موثری که ده درم انجیر خشک پانزده عدد سپستان بیست و پنج عدد پوست بیخ کرفس سی درم انیسون بادیان هر یک دو درم حلبه خارخسک هر یک پنج درم شکر پنجاه مثقال بدستور معمول شربت سازند و هفت درم با آب خالص مع روغن بنوشند تا آنکه نضج ظاهر گردد و درین هنگام تنقیه مطبوخ افتیمون یا سکنجبین یا مازریونی نمایند که استفراغ مستقصی نماید گویم که سپستان از شربت حذف کنند یا اصلاح یا بدل کنند بهر آنکه او مضر کبد است و گویند که شربت موسیائی اگر نفع کند و گویند که چون ورم جگر نضج شود و دوائی سود نه بخشد محاذی کبد بر جلد موضع داغ نهند و نیز باید که نهند تا آنکه آب ازان خارج گردد پس به شود و تجربه رسیده و در استسقای زقی حاره اگر حاجت تلیین و اسهال افتد در مروق کاسنی و عنب الثعلب و خیار شنبر فقط با ترنجبین و شیرخشت و روغن بادام دهند و آنچه در تسکین حرارت کبد و تغلیظ است آب عنب الثعلب با آب کاکنج است و همچنین سده از مجاری بول بگشاید و اندفاع آب بسوی آن شروع کند و خوف قرحه او باشد بسبب حدت و حرقت که دران باشد و گویند که میان هر دو اسهال آنچه مفتح سده باشد بدهند و شربت دینار قوی ترین مفرغ برای این علت است مطلقا حار و بشیرهٔ خیارین و بهر و دو شیرهٔ بادیان یا کرفس استعمال کنند و در دبید الورد حرارت بسیار نیست و خیلی نافع است و در صورت غلبه صفرا اسهال بهلیله باین طریق نمایند که پوست هلیلهٔ کابلی و هلیله زرد هر یک پنج مثقال در یک رطل آب صاف

ل
بیخ
زنخ
صح

شب بخیسانند و صبح جوش خفیف دهند و خوب مالیده در پارچه غیر صفیق بپالایند تا که در آب قدری از جرم هلیله آید پس بنوشند که این دوا اکثر در مجلس آب زرد خارج میکند و انطاکی گوید که علاجش تناول اغذیه یابسه و مشی و گرمی و لبس مثل صوف و خواب در ریگ و خاکستر سرد و گرم و شرب آب مدبر که در ابتدای امراض معده گذشت و خوردن معجون مغنی و تریاق الذهب و فنجوش مجربست و کذا کلکلانج و در بزل خطر عظیمست و آنچه نفع میکند ضماد خاکستر سرگین گاو و بدارچینی و تخم کرفس و حنظل شعیر یا شیر شتر و بول آن و طلای شکم به برس و حنظل و اشق و سرکه و سرگین کبوتر است و خوردن حب ماء اصفر از مجربات است و آن در قول ما بعد این بیاید و مؤلف خلاصه گوید بنگرند اگر با ورم حار کبد یا تپ بوده باشد آب کاسنی و سکنجبین و قرص افسنتین دهند و گاه گاه باستفراغ ماء اصفر پردازند بکلکلانج بارد و فقوع هلیله زرد و سرخ و قرص زرشک و قوت را بشوربای چوزه مرغ و آب زرشک و روغن بادام نگهدارند و مطبوخیکه در قول امین الدوله گذشت در استفراغ ماء اصفر سودمندست و بعرق کاسنی و عرق عنب الثعلب بشربت بزوری بارد و امثال آن چنانکه ضرری از ان متصور نباشد تلطیفه نموده باز ببید انجیر و سکنجبین پردازند و ضماد از گل ارمنی و سرکه و گلاب صندل کرده و آرد جو و جاورس و خاکستر چوب انگور و صندلین بر جگر و حوالی آن گذارند و بحقنات محلله بشکم طلا کنند بعد از ان مقویات جگر چون قرص زرشک و قرص ورد و دواء اللک صغیر و کبیر بحسب قوت حرارت و ضعف آن و رنگینی قاروره استعمال کنند و مدرات نیز بحسب مزاج از قبیل بادیان و انیسون و کرفس و اسارون و سنبل و بلیون و تخم خیارین و خربزه و کاکنج بدهند تا از اعاده مرض ایمن گردند غذا شوربای ماش با آلو بخارا و زرشک و در انجا که استسقای زقی با ورم صلب کبد یا طحال بود علاج آن دشوارست خاصه کسانیکه قوت شان بر جا نباشد طمع از حیات آنها باید برید و بالجمله همگی توجه بسوی استفراغ مائیت و تخفیف آن و تفتیح سدد و حفظ قوت و انعاش او باغذیه موافقه و اشربه مناسبه خوشبو و حلیوب لا انقه خاصه بوهای لذیذ برگمارند و استعمال قی قبل از طعام در انجا که قوت بر جا باشد بغایت مفیدست و این حب در ین باب از مجربات انطاکی است بستانند مس سوخته و بغایت نرم سائیده و از حریر گذرانیده غاریقون و زراوند مدحرج و شبرم همه مساوی الوزن همه سقمونیا پوست هلیله زرد مصطکی فلفل ریوند هر کدام نصف جزو همه را با آب کرفس و آب ترب و روغن بادام سرشته حبها سازند دو مثقال از ان در هفته یکبار بدهند و اگر قوت قوی باشد در هر سه روز یکبار توان داد و بعد از ان شکم را بحنظل و برس و سرگین کبوتر ضماد کرده باشند و از انچه برای اخراج مائیت در استسقای زقی بتجربه انطاکی رسیده این مطبوخ ست گلقند عسلی دو اوقیه تخم شبت یک اوقیه ترید سفید تخم کرفس و کرویا از هر کدام نیم اوقیه همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بسدس رسد صاف نموده ریوند چینی یک مثقال اضافه کرده بنوشند و در نسخه بعضی متاخرین وزن تخم شبت نیم اوقیه و عوض تخم کرفس کرویاست و در بعضی عوض ترید و در ایام راحت از استعمال منضجات و مدرات غافل نباشند و قوابض را بعد از مسهل هرگز استعمال نکنند مگر آنکه نقاهت کلی حاصل شده باشد چه دوام لین در ین مرض تا هنگامیکه قوت ساقط نشده باشد واجبست و از شیافات ماء اصفر را بیرون آورد تخم کرفس تخم جرجیر تخم گندنا نمک هندی زرد سکبینج همه مساوی کوفته بیخته بهیون بلوط شیاف ساخته یکی از ان استعمال نمایند و این حب در اخراج ماء اصفر قوی است و علی بن زین از بغایت سودمند دانسته مازریون و یکشبانه روز در سرکه تر کرده خشک نموده ترید سفید افتیمون هر کدام یک جزو انیسون تخم کرفس هلیله زرد هر کدام نیم جزو کوفته بیخته حبها ساخته دو درم از ان با آب نیمگرم بدهند و از مسهلات سهل المأخذ و کثیر المنفعت روغن مازریونست و ترکیب ساختن آن در قول مجوسی گذشت و در ایام استعمال مسهلات تغذیه بنخوداب با دارچینی و خولنجان و قسط و کشنیز خشک مقرر دارند و اگر بیمار را طاقت استعمال ادویه مسهله نباشد ضماد کنند از تخم حنظل و بیخ آن ست و در قول مجوسی گذشت بر شکم نمایند که باذن الله تعالی عمل حب میکند و هرگاه هر یک از ادویه مذکوره موافق جدر صاحب و تحمل مناعی بر طبق مزاج ضعف و قوت استعمال نمودند و فائده از ان مترتب نشود و علت در ازدیاد محکم گردد شیر شتر دستیست بایدید و قانون استعمال آن همانست که در قول مجوسی گذشت لیکن بمقدار ربع رطل از شیر با پنج درم سکر العشر و دو درم سفوف شروع کنند و هر روز ده درم شیر میافزایند تا بیک رطل رسد و اگر قی آورد پنج درم عصاره ترب و کرفس و سکنجبین بدهند همین اثر دارد یک روز بدهند و یک روز ترک کنند و از مرکبات دواء الکرکم و معجون مغنی و فنجوش و تریاق الذهب سودمند است و اگر تریاق بزرگ بمقدار نخودی تا سه هفته با نجیکه اندر ان کرفس و حب غار بخیته باشند بدهند فائده تمام دارد و در وقت اغتسال با آبیکه در ان کبریت و شب و نمک و بوره ارمنی و امثال آن بخیته باشند و بردن در ان آب مفیدست و انطاکی گوید که چون سه مثقال کرویا بازیت سائیده تا یکهفته بخورند استسقای زقی را

زائل سازد ان شاء الله تعالی اگرچه مزمن باشد و مصنف اقتباس العلاج نوشته که علاج مخصوص زقی این چند ترتیب است که مبین میگردد اول آنکه جهت استفراغ حب مازریون و شبرم و قرص مازریون و معجون آن و معجون هلیله زرد و غیره استعمال نمایند دوم آنکه بعد از تنقیه بدن چیزها استعمال نمایند که رفع غائله آنها کنند از اشربه و اغذیه مناسبه و تقویت احشا نمایند با دویه دابغ و مقوی و مدر مانند اطریفلات و معجونات که در ان هلیلجات باشند چون معجون خبث الحدید و فنجنوش و غیره چون دبید الورد و دواء الکرکم کبیر و غیره و دواء اللک سوم آنکه مقویات قلب الکلا و تما بکار برند و حرارت غریزی را برافروزند بمفرحات مناسبه و حرکات معتدله و ورزشهای قویه مثل دیدار عزیزان و خوبان و سماع مغنیان و رقص لولیان محبوب منظر چهارم آنکه ضماده و طلیه معرقه بر شکم کنند و اشنان و مطبوخ داود انطاکی نوشانند که آن در قول مؤلف خلاصه گذشت و هم معرق و هم مدر است و بکرات و مرات در تجربه بنده آمده و هلا اختلاف نمیکند سوای تبرید و آنجا که سوء مزاج گرم سبب بوده باشد و آن تپ هم یار باشد خصوصاً غب خالص و یا غیر خالص تدبیر نوبت باید کرد چنانچه روزی جهت تعدیل حرارت جگر مروق بکوه و کاسنی هر یک سه و نیم توله سکنجبین بزوری بارد دو توله نوشانند و اغذیه بارده که ذی تریاقیت باشند با ترشی زرشک و لیمون کاغذی و مانند آن و ضماده و طلیه سرد نهند و روزی جهت تفتیح و نضج ماده کوشند مثل مروق بادیان و کلوه و قطم و شاهتره هر یک سه توله با شربت بنفشه و شربت شاهتره مدبر هر یک دو توله و یا زیاده بحسب برداشت قوت و روزی تلیین شکم و تقلیل ماده کوشند بدادن خیار شنبر هفت توله و گلقند و شربت دینار معتدل علوی خان هر یک چهار توله و مغز بادام شش توله و روغن بادام هفت ماشه و در هر دو وقت مذکوره و روزی در ادرار کوشند بدادن قرص زرشک کبیر با آب برگ ترب و شلجم و کسنب و کرفس و شربت کشوث و روزی نخود آب مرغ و دراج فقط دهند جهت تقویت احشا و بفاصله هر سه چهار روز قی نمایند بمقیات مناسبه و بعد ده دوازده روز دوائی دهند که با سهال و ادرار رفع آب نماید مثل دواء الاسقیل و حب شبرم و حب مسهل و شربت الهی علوی خان و بعد از ان جهت اصلاح حرارت آن مثل شربت غوره و انارکی و لیمون کنند و بجهت تسکین تشنگی آب انار میخوش و شیرین در آب کاسنی و غذا های چاشنی دار زرشکی و رمانی و سرکه ملیم کم دهند و از آب مطلقاً و فواکه رطبه اجتناب ورزند و هرگاه از تدابیر مذکوره فائده نشود و مرض کهنه گردد شیر شتر یا بول او و یا ماء الجبن شیر شتر با روغن مازریون دهند و اگر از ین هم به نشود بزل نمایند و چون بزل کنند و تپ آید بسیار ردی بل مهلک است کذا فی الکبیر و خضر بن علی گوید که چون مازریون در عصاره گل سرخ تازه بخیسانند بعده از ین عصاره و شربت ورد بسازند و بیاشامانند استفراغ ماء اصفر کند و چون شیر انجیر با شکر منعقد کرده حب بندند و دو حب از ان بخورند هر روز بقدر جمعه استفراغ آب برفق نماید و عقب آن شربت غوره یا شربت لیمو نوشند و ایضاً صاحب زقی را در ریگ گرم دفن کنند و دفن سخن تا شکم او بیاشامند و طبری در باب استسقاء لحمی چنین نویسد که قبل استکمال و انتهای زقی تعفن اخلاط و اجتماع او جایز است پس درین هنگام او تپ پیدا کند خواه تپ عفنی باشد و از غیر منتظم یا ادوار منتظم بود و ادوار غیر منتظم بر عفونت در مواضع کثیر از اعضا میان عروق دلالت کند و منتظم الادوار بر عفونت موضع واحد دلیل باشد و اما چون این نوع مستحکم گردد تعفن اخلاط جایز نبود تا که با وی تپ باشد و این تپ در زقی باشد که بسبب او حرارت فساد قوت کبد بفرط حرارت بود و اما زقی که بسبب آن برد باشد کمتر بود که از ان تپ پیدا گردد و بعد حدوث مرض پس اگر با زقی تپ باشد نظر بقوت مریض و مقدار حرارت او و حال کبد آن نمایند اگر جگر گرم و قوت او صالح بود باید که اشیای معتدله مسکنه مثل آب کاسنی و آب خشقوق و آب عنب الثعلب با سکنجبین بنوشانند و بزوریات فرو و غذا سازند و چیزی از معجونات گرم مثل کلکلانج و دواء الکرکم و مانند آن نخورانند بلکه بر آنچه مذکور شد در تلطیف اقتصار کنند و در اصلاح مزاج کبد جهد نمایند چه هرگاه جگر قوی شود و حرارت او ساکن گردد و مزاج او با اعتدال آید تپ زائل شود سیما چون تپ از اجتماع اخلاط باشد نه از عفونت آن و هرگاه تپ از عفونت اخلاط بود نه از اجتماع آن کمتر به شود و در اکثر امر انتقال حمی بسبب عفونت در جمیع رطوبات بدن بسبب استعداد این امراض نیز بسبب شریان فساد در اعضا و اخلاط نیابد پس مفید شود و اگر تسکین اخلاط نمایند و انتقاء واقع شود بهر آنکه صحت از تپ نباشد بلکه عنده سکون اخلاط و صفای آن و زوال حرارت عارضی و این با استسقا نادر بود و گاهی برای صاحب تپ مع استسقای زقی چون مزاج مریض قوی و جگر او قوی و صالح الاحوال باشد این قرص ترکیب دهند بگیرند گل سرخ طباشیر تخم کشوث تخم کاسنی هر واحد سه درم ریوند مازریون مدبر سبر که هلیله زرد هر یک دو درم کوکب الارض توبال مس هر واحد یکدرم کوفته بیخته با آب کاسنی مروق هر قرص بوزن یکدرم سازند و یک قرص هر روز با پانزده درم آب کاسنی صحرائی و مثل او سکنجبین و

[illegible] و آب خالص بخورند و صاحب تپ را که از حدت اخلاط یا استسقای زقی باشد و زود تشنه شود ماء الشعیر یا سکنجبین بالکل نیست و این جلاب یا ماء الحیوة در این نوع مستعد و جزئیات آن طبیب حاذق استخراج نماید

استسقای طبلی

و آن عبارتست از اجتماع ریح غلیظ عسر التحلیل در فضای که آب زقی جمع گردد و گاهی با این ریح اندکی آبیت نیز باشد لیکن ریح غالب بود و این نوع استسقا را بقراط استسقای یابس نامیده و دیگران [illegible] بقول اطبا کامل حدوث او یا از ضعف حرارت جگر و ازدیاد برودت غیر مفرط بود یا از اجابت غذا بسوی ریاح کند و این ریاح میان صفاق و ثرب و امعا جمع گردد و یا از کثرت تناول اغذیه مولد ریاح باشد و شیخ میفرماید که اکثر اسباب طبلی فساد هضم معده است خواه بسبب ضعف قوت هاضمه معده و یا بسبب غلظ ماده غذائی باشد و چون غذا در معده نا منهضم بماند و نیز حرارت ضعیف در آن عمل غیر قوی کند و بدن آن را اکره دارد و اعانت او بر آنکه تحلیل بخار ریح گردد و بجوف اسفل مندفع شود و گاهی این مواد و مواد لطیف بنواحی معده و امعا بود و گاهی منفصل در لحم پدید آید بهر آنکه حرارت ضعیف در آن تحلیل نتواند نمود که احاله او بسوی ریاح کند و عضو صاحب هر گاه معده یا سوء مزاج بارد رطب بود و تنبیه هضم کبد نماید و در کبد حرارتی باشد که هضم چیزی غیر معده برای هضم او [illegible] و گاهی این یعنی فساد هضم یا حدوث استسقای طبلی یا تولد ریاح بسبب حرارت شدیده غریبه در معده یا کبد باشد که مبادرت کند بسوی اغذیه رطبه و رطوبات بدن قبل انتهای هضم که از حرارت غریبی [illegible] میشود و پس در آن فعل غیر طبیعی نماید و تحلیل ریاح قبل هضم کند بهر آنکه افراط حرارت نیز مضعف هضم است و ضعف هضم موجب ریاح پس سبب طبلی ضعف هضم اول بود و ضعف حرارت یا بسبب شدت حرارت مستولی باشد اگر مهلت هضم ندهد یا بسبب اغذیه و **انطاکی** گوید که طبلی عبارتست از احتباس ریح در کبد و روح اعضا پس بدان مزاحمت کند و آن از تولید صحیح عاجز شود و غذا خام بماند و ریاح کثرت پذیرد و سبب این وقوع سده است در مجاری بسبب [illegible] آن مثل [illegible] بریان و عدس و نان خمیده و شرب آب بالای آن و از اعظم چیزیکه آنرا پدید آرد شرب آب بالای طعام است و کثرت تخمه یا غفلت از استعمال منقیات و غذا [illegible] قبض یا قلت ورزش [illegible] بران تقدم نماید و اکثر کسی را افتد که حبس ریح کند یا بالجمله سبب بیش در اکثر حرارت مزاج جگر است برودت و رطوبت معده است که طعام را نیکو [illegible] و بالکل آن خام نماند و مهیای هضم کبد نسازد و چون صفوه آن غذای قلیل الانهضام بجگر رسد خواهد که او را بنیرو دیگر دارد لیکن آن نیز نتواند که آنرا هضم طبیعی نماید بلکه حرارت ناری او اندر آن اثر کند قبل از آنکه حرارت غریزی عمل کرده باشد و بسبب آن حرارت اجنبیه آتش در اجسام رطبه می نماید و در آن نماید پس آنچه غلیظ از آن [illegible] ابتدا استیلای برودت بر آن و مفارقت اجزای ناری از آن تحصیل ریاح گردد و این ریاح در جوف اسفل اجتماع پذیرد و از اینجاست که گاهی در حمیات وبائی و اکثر [illegible] انتفاخ شکم عارض شود تا آنکه چون طبلی باشد و چون دست بران زنند آواز طبل مسموع گردد و این علامت [illegible] بهر آنکه این ضعف مفرط حرارت غریزی [illegible] و بقراط گوید کسی که [illegible] و اوجاع قریب ناف بود و در شکم [illegible] باشد که از مسهل و غیره منحل نگردد امر او تحول باستسقای طبلی گردد و طبری گوید این نوع بسرعت بالا نکند بهر آنکه کبد [illegible] فساد تمام نپذیرد و گاهی هلاک میکند [illegible] که ریاح غلیظ بسوی آلات تنفس [illegible] و حجاب [illegible] ممتلی گردد پس تنفس تنگ شود و چون موضع نفس تنگ گردد و مثل خناق [illegible] شود یا اغذیه فاسده که بدان بدن غذا [illegible] بسوی [illegible] رجوع کنند و اسهال [illegible] شود پس بسبب قلت غذا و دوام اسهال مریض ضعیف شود و قوت باطل گردد و این نوع [illegible] بدترین انواع است و اگرچه [illegible] بلاکست و علامات طبلی آنست که در آن تشنگی بسیار [illegible] انتفاخ [illegible] اگر [illegible] زقی بود بلکه در این [illegible] ثقل [illegible] بود و [illegible] بلکه [illegible] و بول [illegible] هرگاه دست بر شکم زنند آواز مثل طبل دهد و [illegible] طبلی گویند [illegible] مثل [illegible] باد [illegible] ثقل [illegible] آب و صاحب او در اکثر مشتاق بسوی آروغ بود [illegible] و از خروج ریح [illegible] و طویل [illegible] دیگر انواع استسقا بود و ضعیف تر باشد بهر آنکه [illegible] منفعت [illegible] زقی [illegible] علامات [illegible] بود و علاج [illegible] هر گاه [illegible] عمل آرند و بعد نضج [illegible] الاصول تنقیه ماده مولد ریاح بارد [illegible] تحلیل [illegible] آب کاسنی و عنب الثعلب مروق با شربت بزوری یا سکنجبین بزوری دهند و تبرید جگر در این نوع مفید بود و تقویت معده و تحلیل ریاح و استفراغ ماده برفق و نرمی با حفظ قوت علاج استسقا

و استعمال مسهلات قویه درین نوع جائز نیست و از ادویهٔ مسهله ایارج فیقرا توان داد و بالجمله اسهال رطوبات غیر منضجه مولد ریح [illegible] نمایند که سخن کبد نباشد تا تواند بخره کثرت نماید و عطش نیز حادث نشود و بیش از جوهر انست که وقت استعمال مسخنات اشیای مبرد بر جگر طلا کنند تا از خوف سخونت کبد ایمن باشند و بعد از اسهال و تنقیه ماده بهر تحلیل ریاح اشیای [illegible] مثل مضغوغات و ایضا لمادات و ضمادات و حمولات و معجونات کاسر ریاح استعمال نمایند و غذا سریع الانهضام مثل لحوم طیور مطبوخ با انیسون و نانخواه و بادیان و کرفس خورانند و مالیدن روغن های محلل و بستن ریگ دریا گرم کرده مفید است و کمونی و نمک سلیمانی و معجون خولنجان را در کسر ریاح تاثیر عظیم است و معجون [illegible] خاصیت عجیب دارد و دوا المسک و قرص مقل منفعت بزرگ است و کذلک قرص افسنتین و قرص امبرباریس و قرص [illegible] تاثیر عجیب است و اگر [illegible] یکبار مطبوخ [illegible] سه درم با آب بادیان بخورند [illegible] ازین نوع خاصیت عجیب و مجرب است و سفوف کرفس و سفوف مالکی کذلک سفوف اصول اگر حرارت نباشد نافع است و بابونه و اکلیل الملک [illegible] خار خسک بازریون [illegible] بیدستر [illegible] بر شکم ضماد کنند اگر حرارت نبود و اگر حرارت یا وقت تابستان باشد صندل و گل سرخ و خطمی و بنفشه و آرد جو و روغن گل و آب عنب الثعلب ضماد نمایند و حمول اصول [illegible] خار خسک و حرمل و بادیان و تخم کرفس و تربد و بورق یکدرم و شکر سرخ [illegible] آب [illegible] شیاف سازند نافع و مداومت یکدرم انیسون [illegible] و گلقند برای [illegible] و طبلی مجرب نوشته و ضماد شکم [illegible] اکسیر [illegible] حکیم ارزانی [illegible] نافع استسقای طبلی ضماد سرگین گاو [illegible] بر شکم و در آفتاب نشستن تا خشک گردد مجرب [illegible] و کذا شرب و ضماد [illegible] و کذا شرب سنبل هندی و کذا انجبیل و کذا قطر اسالیون ایام متوالی از مجربات است و ارسطاطالیس و [illegible] و فولس و غیرهم می نویسند که شرب یکدرم حلتیت [illegible] تازه یا طبیخ خشک آن و [illegible] سرگین گاو سوخته تنها یا با عنب الثعلب و بورق پخته و خوردن پودینه با انجیر و شرب زهره [illegible] یکدرم با آب [illegible] و کذا تخم [illegible] پنجدرم کوفته و خوب [illegible] و جعده جبلی و اسارون و کذا بیخ کرم [illegible] شراب یکساله و کذا پنیر مایه [illegible] و مداومت خوردن تخم [illegible] و شرب شیر شتر [illegible] و طلای [illegible] و شرب آن و ضماد [illegible] زعفران و ضماد [illegible] انجیر [illegible] کوفته با آب پخته هر واحد نافع استسقای طبلی است **اقوال فضلا** فاضل سرهندی می نویسد که آب خار خسک و شربت بنفشه محلول در گلاب باشد [illegible] تسکین برای ریاح نافع است و بعضی در علاج طبیخ پوست بیخ [illegible] و مقصد اصلاح حال طحال و کبد بود و صحت یافتند و بعضی [illegible] شیر شتر ناشتا و سفوف قابض با آب عنب الثعلب سبز مروق [illegible] آخر روز [illegible] آب کاسنی در یک وقت و آب بادیان در وقت دیگر با قرص امبرباریس در هر دو وقت نموده و علاج بعضی با آب برگ [illegible] و قرص [illegible] و شفا یافتند و بعضی افاضل می نویسند که [illegible] گفته شد عمل آرند ولیکن بملاحظه این امر باید کرد که اگر [illegible] حرارت [illegible] معتدله مانند آب بادیان سبز و کرفس و خار خسک و [illegible] بکار برند و اگر بهم نرسد از تخمهای اینها شیره گرفته [illegible] و ضماد [illegible] آب [illegible] شکم نمایند و در غذا [illegible] نوع رعایت کنند و اگر برودت غالب باشد این طبیخ [illegible] تخم کرفس [illegible] بیخ بادیان [illegible] کاسنی هر یک [illegible] بیخ کرفس [illegible] مویز منقی [illegible] انجیر [illegible] عدد [illegible] ریوند و غاریقون [illegible] خان [illegible] تولہ [illegible] ریاح موقوف گردد [illegible] بعد [illegible] تحلیل ریاح [illegible] سفید [illegible] پنج [illegible] کاسر ریاح [illegible] معجون حب الغار [illegible] عرق [illegible] نانخواه [illegible] و معجون انیسون [illegible] بادیان و بیخ کاسنی بیخ کرفس [illegible] کبر هر یک پنجدرم انیسون تخم کرفس بادیان [illegible] اسالیون [illegible] هر یک سه درم مویز منقی پانزده درم انجیر زرد پانزده عدد [illegible] آب باران [illegible] صاف نموده هر روز [illegible] درم با شربت بزوری [illegible] چهار تولہ بنوشند و چون [illegible] گردد و هیچ علاجی نفع ندهد [illegible] سیاه و بابونه و افسنتین و اکلیل و سنبل الطیب و [illegible] هر یک یک تولہ صبر سه تولہ ضماد کردن بسیار

مفید و مجرب است و شیخ میفرماید که قانون علاج او نیست که استفراغ خلط نمایند اگر احتباس او سبب نفخ باشد و گاهی احتیاج باستفراغ ثابت افتد و بسوی بدل غیر مثل رقی و تقویت معده کنند اگر بسبب ضعف او باشد و تعدیل جگر بالطبیه باید و غیر آن نمایند تا تبخیر او مفرط نگردد و فصد را درین باب مدخلی نیست الا در نادر بلکه اولی آنست که اسهال شکم برفق کنند و باید که کثرت مسهلات نکنند و ایضاً استعمال مدرات باید کرد لیکن افراط در آن نمایند چه افراط در آن مودی بسوی تولد ابخره کثیر میگردد و بعد از آن استعمال مشتیات و محللات ریاح نمایند و بمالیدن شکم و در روزی چند بار و تکمید بجاورس و نمک اگر آن نافع کند و کذلک حبوب مفرد و به و محمولات عمل آرند و گاهی احتیاج بوضع محاجم ناری بر شکم چند بار افتد و از حبوب و بقول و البان و فواکه رطب و جمله منفخات اجتناب کنند و اگر استسقای طبلی از سوء مزاج حار باشد باید که مثل آبهای بادیان و کرفس و خار خسک و طبیخ اکلیل الملک و بابونه نوشانند و اگر از سوء مزاج بارد بود زیره و انیسون و جند بیدستر و نانخواه باید داد و زیره و کندر و نانخواه و امثال آن بخایند و معجون وج و شونیز آن را نفع کند و ایضاً نانخواه و عسل و زیره و نمک جمع کرده بگیرند زیره و بورق و برگ سداب دا زان ضماد سازند و از حقنه‌ها روغن سداب تنها یا با بزور محلل ریاح استعمال کنند و صاحب کامل گوید که چون تولد این نوع از ریاح بسیار باشد احتیاج در آن بسوی چیزی که محلل ریاح و مفتح آن بود می افتد و افضل چیزی که در آن استعمال کنند ماءالاصول و معجون بنداديقون و روغن بادام تلخ و روغن سداب و مانند آنست و این ماءالاصول نافع این نوع است بگیرند پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر واحد هشت درم تخم کرفس انیسون بادیان دوقو فطراسالیون زیره کرمانی هر واحد سه درم جعده بیخ اذخر و فقاح اذخر هر واحد چهار درم تخم سداب سعد هر واحد دو درم اسارون سنبل الطیب مصطکی سکبینج هر واحد یک نیم درم قسط سلیخه حب بلسان عود بلسان هر واحد دو درم و نیم مویز طایفی بیست درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا بیک رطل بیاید چهار اوقیه از آن بگیرند و در آن یک مثقال معجون بنداديقون مالیده بدهند و نیم مثقال مجرب بنیاد استسقای طبلی را منفعت بین نماید و صاحب [illegible] مسهله حب سکبینج دهند و ایضاً آب کرفس و آب بادیان مروق هر دو چهار اوقیه با یک مثقال این سفوف بدهند تخم کرفس انیسون بادیان نانخواه دوقو تخم شبت هر واحد سه درم اسارون و قسط و سنبل و مصطکی و فلفل سفید هر واحد درم قردمانا دو درم ریوند چینی یک نیم درم سکبینج نیم مثقال جند بیدستر نیم درم همه را باریک سائیده بکار برند و اگر خواهند با شراب ممزوج بخورانند و این حب نافع استسقای طبلی ست ایارج فیقرا شش درم سکبینج غاریقون نمک هندی هر یک چهار درم تخم کرفس انیسون نانخواه بیخ اذخر فقاح آن عصاره غافث مازریون پوست سلیخه هر یک درم افیون یک نیم درم تربد هشت درم عصاره افسنتین بیخ سوسن آسمانجونی هر یک سه درم سائیده حب سازند و از یک درم تا دو درم و نیم با آب گرم بخورانند و صاحب اوراد روغن ناردین و روغن قسط با شراب ریحانی نوشانند و تریاق فاروق بقدر حاجت بدهند و تضمید شکم باین ضماد کنند بابونه اکلیل الملک مرزنجوش پودینه هر یک دو درم زیره نبطی صعتر فارسی بادیان انیسون قردمانا دوقو هر یک سه درم اسارون سنبل الطیب حب بلسان و عود آن سلیخه هر یک دو درم جند بیدستر سکبینج مر مکی میعه سائله هر یک یک نیم درم بسایند و جمع بر روغن شبت یا روغن سداب بگدازند و در ان ادویه سرشته بر شکم ضماد نمایند و ایلاقی و جرجانی می نویسند که اگر حرارت غالب بود بر جگر از صندل و عود و لادن و مسک ضماد کنند و اگر سردی غالب بود ماءالاصول بدهند و معجون حب الغار سودمند بود و بوره و برگ سداب خشک بشهد سرشته در پیه آلوده حمول سازند و گلقند و عسل و مصطکی بدهند و این معجون کسر ریاح کند بگیرند برگ سداب و پودینه خشک و صعتر و کرویا هر یک دو درم نانخواه و فلفل و شونیز و وج هر یک نیم درم جند بیدستر و سکبینج و جاوشیر هر یک دو درم و نیم همه را با عسل کف گرفته سرشته شربتی دو درم با یک وقیه شراب گرم کرده و جند بیقون و بیه سود دارد و در آخر بعد استفراغات کسر اندک ریاح شیر شتر با دو درم سکبینج نافع بود و اگر شیر شتر با بول او بدهند سودمند بود و انطاکی گوید که علاج این لطیف اسهال است و خوردن ادویه مخرج ریح مثل حلتیت و جند بیدستر و اذخر و زیره و خولنجان و دارچینی و تضمید شکم بقطران و بورق و کبریت و عسل و آنچه از مرکبات در اقسام سابق گذشت و استعمال آبزن باید در آب حدید با زیره و نانخواه مجرب است و ابو منصور میگوید که تکمید شکم بجاورس و وضع محاجم بران در حالت جوع و تحقین بروغن سداب و تحمل شیافات که در باب مغص بیاید و شرب زیره و نانخواه و انیسون و بادیان نافع است و تا یک هفته اسطوخودوس سه درم با آب بادیان بخورانند که آن را درین نوع خاصیت عجیب است و هر روز شکم بمالند تا سرخ شود و بران محاجم نهند و چون قوت ضعیف گردد و متحمل استفراغ نباشد لزوم شیر شتر با دو درم سکبینج نمایند

ماءالاصول

اگر حرارت نبود و اگر طبیعت نرم بود با شیر این سفوف دهند لک مغسول طباشیر تخم کاسنی تخم کشوث هر یک دو درم گل سرخ سه درم شربت یک مثقال تا دو درم و ایضاً
گوید هر صبح جلاب از بادیان و تخم کاسنی و اصل السوس هر واحد سه درم و گلقند ده درم بدهند و غذا مزوره نخوداب با مغز بادام و قرطم و نانخواه و زیره و فلفل
و دارچینی و اندک زعفران خورانند و روغن سداب و زنبق و یا یاسمین و شبت و مانند آن بر شکم بمالند و این سفوف کاسر ریاح و محلل و نافع است تخم کرفس بادیان
انیسون اسارون زیره قسط راوند هر واحد دو درم زیره کرمانی سه درم سنبل جعده هر واحد یکنیم درم کوفته بیخته یک مثقال بخورند و یا این ماء الاصول دهند بیخ بادیان
بیخ کرفس بیخ کاسنی اصل السوس هر واحد ده درم تخم کرفس بادیان انیسون دوقو فطراسالیون زیره کرمانی هر واحد سه درم جعده بیخ اذخر فقاح اذخر هر واحد دو درم
مویز منقی بیست درم همه را در پنج رطل آب بجوشانند تا یکنیم رطل بماند هر روز مقدار پانزده درم تنها یا با سفوف مذکور بدهند و اگر اراده اسهال باشد معجون خیارشنبر
پنج مثقال با این ماء الاصول دهند و چون نفخ ساکن شود و قریب انحطاط بود تضمید شکم با این ضماد کنند بابونه اکلیل الملک مرزنجوش شبت پودینه هر واحد ده درم
زیره کرمانی سه درم کوفته بیخته با آب سداب سرشته بکار برند و ابن تلمیذ گوید که هر صباح جلاب از بادیان و زیره و نانخواه با گلقند بنوشند و اول استفراغ با ایارج
فیقرا بتدریج نمایند و محللات ریاح که در علاج قولنج ریحی ذکر یافته استعمال کنند و بخار گرم تکمید نمایند و از معاجین نافع‌تر هندادیقون یا انجرینیا یکمثقال بماء الاصول
یا بشربت اصول یا یکمثقال روغن بادام تلخ است و این معجون بدهند اگر با طبلی حرارت نبود انیسون فطراسالیون حب الغار سعد جندبیدستر شونیز قردمانا سنبل
حب بلسان جاوشیر انجدان اسارون زعفران سکبینج وج بادام تلخ سداب خشک غاریقون حماما نانخواه صعتر خولنجان برگ غار کعب بقر محرق جعده زنجبیل هر واحد
یک جزو سائیده بعسل سرشته شربتی از ان دو درم و این دوای مسهل برای طبلی که بی حرارت و با قبض بود نافع تربد یک درم غاریقون نیم درم زنجبیل نیم درم بعسل حب سازند
و این قرص راوند نافع استسقای طبلی حار است مغز تخم خربزه سه درم گل سرخ نیم درم راوند دو درم لک مغسول دو درم قرص سازند شربتی یکمثقال با آب کاسنی و سکنجبین
و اگر با وی سعال باشد مطبوخ زوفا یا با آب بادیان و کرفس دهند و مصطکی و کندر و قاقله و فلفل بخایند و طبری گوید که نظر بقوت و مزاج مریض و سائر قوانین
نمایند اگر احتمال کند ده روز ماء الاصول با این نسخه بدهند گل سرخ پوست بیخ کبر پوست بیخ بادیان پوست بیخ کرفس هر یک پنج درم تخم کرفس انیسون بادیان زیره کرمانی
زوفای خشک صعتر فارسی نانخواه هر واحد چهار درم مصطکی سنبل شامی و [illegible] وج سلیخه هر واحد دو درم ناردین هشت درم فقاح اذخر بیخ اذخر هر واحد پنج درم
مویز منقی بیست درم همه را [illegible] ماء الاصول بپزند و خرقه که با آب سرد گذاشته باشند [illegible] تا از جوش مانع گردد هر روز بیست درم بدهند دو درم کلکلانج یا دواء الکرکم
بدهند و غذای بیمار روغن کرده ششم حصه از معتاد بخورانند اگر متوسط الاکل باشد و الا دهم حصه اگر کثیر الاکل بود و آب مدبر با این تدبیر بنوشانند بگیرند آب صد رطل و
بران رطل سرکه کهنه اندازند بجوشانند تا ثلث از ان باقی ماند بعده سرد کرده هر روز چند بار غذا بنوشانند و برین زیاده نکنند و امر بریاضت و مشی در آفتاب و طلوع
دران بعد نوشیدن سرکه و چون ده روز آنرا نوشیدند یک شربت حب منتن بخورند و پنج روز برین صبر نمایند و غذا درین ایام خمسه تیهو و کبک بمقدار یکپاو از نان مذکور
شد بعده یک شربت حب سکبینج خورند و ده روز راحت دهند و هر روز دو درم ازین سفوف بدهند نانخواه انیسون تخم کرفس بادیان زیره کرمانی صعتر مصطکی کندر
هر واحد دو درم زنجبیل لسان العصافیر هر واحد دو ثلث درم همه را باریک سائیده هر روز از یکنیم درم تا دو درم بخورند و بالای آن شربت عسل ساده جید الطبخ
بنوشند و امر بریاضت و استحمام با آب شبی و نطرونی و کبریتی کنند و هر گاه تولد ریاح در معده اندک باشد امر بعلاج در هر پنج روز یکبار با این علاج کنند آب ترب
و برگ او پنجاه درم بر آورده بران [illegible] فلفل سرخ و یکدانگ کنکرزد و مثل او سکنجبین بزوری و اندک نمک انداخته نیم گرم اندک اندک بنوشند بعده بران صبر
کنند پس قی کنند اگر بقسمه منقلب نگردد اندک آب گرم بنوشانند بعده عقب آب گرم اندک آب سرد تجرع کنانند و بران قدری روغن یاسمین چکانیده بنوشند
و اگر ازین قی نیاید پر مرغ بروغن یاسمین آلوده استعمال کنند که این از اعظم علاج این نوع است و ایضاً اگر قوت متحمل شدید استفراغ با این حب کنند توبال نحاس
دو دانگ ریوند چینی یکنیم دانگ برگ مازریون و تخم او در سرکه ترکرده خشک نموده دو دانگ سرگین کبوتر یکدانگ جندبیدستر نصف دانگ ایارج فیقرا یکدرم سقمونیای مشوی
یکنیم دانگ زنجبیل دو دانگ [illegible] غاریقون [illegible] عصاره قثاء الحمار هر واحد یکدانگ و نیم همه را سائیده در شیره رب رقیق سرشته حبها سازند و دست را بروغن گل یا
چرب کرده در سایه خشک کنند شربتی از ان چون همه قوا بخدمت دهند از یکنیم درم تا دو درم و ایضاً او گوید که گاهی با طبلی تپ حادث شود و بهتر آنکه حرارت

[illegible]

ن دو درم

صاحب این نوع بسیار بود و بهمین سبب طبلی شده زیرا که حرارت چون برطوبت اشتعال نماید تحلیل و افنای آن کند و ریاح بخاری آنرا گردانند پس بسوی اعضا مرتفع شود و کبد و اعضا بر تحلیل آن قادر نباشند بنابر ضعف اعضا و ضعف کبد و ضعف قوی و واجب نیست که گمان کنند چون گوئیم که حرارت صاحب طبلی بسیار است و ما اراده بدین کثرت او در کبد یا در اعضا کرده ایم آنکه اراده بدان حرارت غریزی نموده ام لاکن اراده بدان حرارت خارج از اعتدال و فاسد کرده ام چنانچه در سرگین و زبل پیدا شود چون گرم شوند بالجمله سبب که با طبلی پیدا شود یا از احتراق او اخلاط یا از عفونت آن باشد و علاجش همانست که ذکر او در زقی گذشته و ندیدیم صاحب طبلی با تپ را که انتفاع بعلاج یابد زیرا که آن از تپ البته نقاهتی یابد چه بر جمیع اعضای او رطوبت با ریح مستولی شود و فساد اخلاط و تغیر آن استیلا بود و نمی بینی که رسوب چون طافی بود گوئیم که ریاح هنوز نافخ است اخلاط را نمی گذارد که متمیز گردد و اگر رسوب در وسط قاروره بود گوئیم که ریاح نقصان یافته و قریب است که تمیز یابد و چون رسوب نازل گردد گوئیم که ریاح زائل شد و ساکن گردید و رسوب نزول نمود و نضج و تمیز ظاهر شد و چون امر چنین باشد پس بدانکه ریاح و رطوبات بر جمیع اعضای او مستولی شده و این فصل را باستقصا تامل نمائید و ابو ماهر برای صاحب تپ با استسقای طبلی این قرص ترکیب داده زوفای خشک گل سرخ هر واحد چهار درم تخم خیار تخم بادرنگ تخم خرفه هر واحد پنج درم خاکستر گرم اگر بیابند والا آب اطراف گرم که بدان ادویه سرشته شود زعفران دو دانگ همه را سائیده و بدانچه مذکور شد سرشته هر قرص بوزن یک درم سازند هر روز یک قرص با ده درم سکنجبین بزوری بخورند گیلانی از بسیار نقل کرده که علاج حادث از سوء مزاج حار اجتناب از ادویه سخنه است و اقتصار بر همان هنگام قبض طبیعت بچیزی که تسخین نکند مثل رب آلو و قوی تر سکنجبین با آب تمر هندی و بجلاب و ریوند و طبیخ هلیله بشکر و آب انار بشیرخشت و با بعضی ازین ادویه با آب کرفس و بادیان تنها آب کشوث و طبیخ بابونه و اکلیل الملک لوشانند و تبرید مزاج کبد بشربت سکنجبین بمعمول آب تخم کاسنی و گلاب و ضماد که در قول [illegible] گذشت یا کرده و تقویت جگر بقرص امیرباریس مع سکنجبین و امتصاص انار میخوش و همی کنند و غذای ایشان مزوره متخذ از آب غوره و انار و ماء الحصرم با سرکه یا مری [illegible] و لیموی مملح سازند و اگر قوت ضعیف گردد تقویت بجوزه مرغ و دراج با آب لیمو نمایند بعد ازان در تحلیل ریاح بادویه [illegible] محللات و حبوبات کاسر ریح شروع کنند انتباه نوعی از استسقای طبلی است که آنرا جبن گویند و این در لغت [illegible] استسقا است لیکن نزد اطبا همین نوع است [illegible] و ریاح رقیقه استسقای طبلی تحلیل یابند و غلیظه عسر التحلیل از انها باقی مانند و تحلیل نشوند و بدان سبب صلابت زیاده شود و با جمله صحیح گردد و حال [illegible] صلاح پذیرد و شکم او [illegible] و [illegible] بدن او تمام [illegible] کامل گردد و [illegible] صلابت در شکم [illegible] باشد و حال صاحب آن شبیه بحال زن حامله بود [illegible] چون زن را عارض گردد گمان شود که او آبستن است [illegible] نباشد و علاجش جلوس در چشمه های کبریتی و نطرونی و [illegible] ضماد [illegible] و محللات ریاح مثل بابونه و اکلیل الملک و مرزنجوش [illegible] و تخم سداب و شبت [illegible] خاکستر [illegible] و نطرون با آب سداب و بول شتر است و انطاکی گوید که گاهی استسقا منتقل گردد و بدن صحیح شود و صلابات نزد ناف باقی ماند پس درین هنگام بجاوشیر و زیره دانه و زرقطونا و مصطکی مفرد یا مرکب بسرکه ضماد کنند و این باقی را جبن گویند و گویند که طبلی جبن است و گویند که کل استسقا و طبری گوید که جماعتی را دیدم که بایشان جبن بود و آب چشمه کبریتی نوشیدند و [illegible] بدان نمودند پس اکثر از ایشان صحت یافتند و از ادویه که اصحاب جبن را اکثر بدهند این معجون است عصاره قثاء الحمار پنجاه درم مازریون سی درم بیخ سوسن ده درم سائیده بعسل کف گرفته بسرشند و در هر پنج روز یکبار دو درم بروغن گل و آب نیم گرم بدهند و صرف باین صاحب این نوع علاج کنند که این خیلی بسیار نیک است و از اطلیه که صاحب جبن بکار برد [illegible] بگیرند صعتر فارسی برگ و بیخ او پنجاه درم خاکستر فارسی ده درم سائیده و ده درم نطرون بران انداخته ببول حملان یا بول شتر حل کرده طلای شکم [illegible] بر شکم کنند و در آفتاب بنشینند و سر پوشیده دارند و این طلا درین نوع بالغ النفع است و در جمیع انواع چون کبد صحیح باشد در کبد این نوع ضماد از مصطکی و سنبل و مر و فوفل و زعفران و ریوند سوده با آب صبر رطب اگر یافته شود والا بشراب اندک قابض مع آب علیق نمایند و از ضماد کبد ایشان را صحیح گردانند و گاهی برای اصحاب این نوع این شربت بسازند بگیرند زوفای خشک و تخم کرفس و بیخ بادیان هر واحد سه درم پوست بیخ کبر و بیخ کرفس و بیخ بادیان هر واحد پنج درم بیخ سوسن آسمانجونی هفت درم اسقیل بریان پنج درم همه را در دو صد درم سرکه بجوشانند تا [illegible] اگر دد بعده افشرده

مصاف کرده برابر همه اجزا عسل داخل کرده بقوام آرند هر روز پانزده درم بنوشند و غذا او آب بطریق طبلی وزن کرده دهند و اگر مریض ضعیف گردد از تیهو و اگر یافته نشود از بازوی جوزهٔ مرغ و مانند آن غذا سازند و صاحب حاوی نوشته که علاجش اسهال و تنقیه امعاست از اخلاط و ریاح غلیظه چنانچه هر صبح جلاب از تخم کشوث و تخم کاسنی و بادیان هر یک سه درم و از شکر سفید یا گلقند ده درم بنوشانند و غذا اغوره از نخود مع مغز قرطم و دارچینی و زیره سازند بعده اسهال طبیعت باین طور نمایند بگیرند سنا هفت درم عنب الثعلب پنج درم تخم کاسنی سه درم شکر سفید ده درم ترنجبین ده درم فلوس خیار شنبر پانزده درم و در آب کاسنی معصور غیر مغسول پنجاه درم حل کرده سحرگاه بنوشند و بعد اسهال در آخر روز مزوره نخود و آب مغز بادام یا حب قرطم از گوشت ماکیان یا بچه آن غذا سازند و قبض شکم نگذارند بلکه شیافات و حمولات مسهله استعمال نمایند و در آب شبی و کبریتی و غیره بنشانند و تضمید شکم بضمادات مفشی ریاح مثل تخم کرفس و انیسون و زهرهٔ گاو و مر و حب بلسان نمایند و دلک بطن بپارچه خشن و مضغ کنند رو نانخواه و همه آنچه آروغ آورد نافع این نوع ست و از بقول و فواکه رطب و البان حذر کنند

امراض مراره و طحال

یعنی زهره که تلخه نیز گویند و سپرز شیخ میفرماید که طحال را جمیع اصناف امراض مزاج و ترکیب مثل سده و تفرق اتصال و اقسام اورام عارض میشود و چون طحال فربه شود بدن لاغر میگردد بدو جهت آنکه غذا و قوت اولا قوت کبد را سخت ضعیف گرداند پس تولد خون کم شود دوم آنکه خون بسیار بسبب عظم خود جذب می نماید و بالجمله امراض طحال بر جودت اخلاط و کمین او و بر رداءت اخلاط دلالت کند و گاهی امراض طحال بحمیات مختلطه مؤدی گردد چنانکه امراض طحال گاهی ازین امراض متولد شوند و اکثر از تپ غیر خالصه و از حمیات ربائی مختلطه پیدا گردد و اکثر امراض طحال خریفی بود و رنگ صاحب او مائل بزردی و سیاهی باشد و امراض طحال بسوی معده متعدی گردد پس گاهی شهوت او زیاده و گاهی شهوت او باطل کند و گاهی هنگام قرب هضم بسوی قی ترش که از ان زبان بجوشد بعد از هضم و بعد وجع آن اختلاج گرداند و بول بدو دهی در آخر امراض طحال چنین بود که اکثر بول غلیظ گردد و در ان ثفل منتشر باشد و آنچه در ان مثل علاقهٔ خون بود و گاهی تپ که از امراض طحال بود و طحال را به بدان متحمل گردد و گویند که چون امراض سپرز شبیه با امراض جگرست علاج آنها نیز قریب بلکه جگرست غیر ازین که سپرز قوی تر از جگر و کمتر از وی شرف از وی ست لهذا تحمل ادویهٔ قوی تر از ادویهٔ جگر میشود و از استعمال ادویهٔ تلخ و شدید الحموضت چه از داخل و چه از خارج حذر نمی توان کرد و بعضی ادویه حافظ قوت مثل ادویهٔ عطریه و آنچه اندران اندکی قبض باشد داخل دواهای طحال باید کرد تا منقیه خون از خلط سوداوی و دفع آنچه در سپرز است از فضول بجانب معده توانند کرد پس فرق در علاج طحال و کبد باعتبار قوت و ضعف ست و از ادویه که مخصوص طحال اند ازانجمله پوست بیخ کبر و اسقولوقندریون و ثوم بری و اشق ست و امراض مراره انواع یرقان ست و امراض طحال هشت گونه ست یعنی سوء مزاج طحال و ورم طحال و تلیج طحال و نفخهٔ طحال و ضعف طحال و سدهٔ طحال و حجارهٔ طحال و وجع طحال

یرقان

و آن تغیر فاحش ست در رنگ بدن بزردی یا سیاهی بسبب جریان خلط صفرا یا سودا بسوی جلد و متصل آن بلا عفونت و اگر عفونت با وی لازم بودی تپ غب در یرقان صفری و تپ ربع در اسود همراه آن بودی پس یرقان زرد باشد یا سیاه و گاهی مرکب از هر دو بود بواسطهٔ اجتماع سبب هر دو و بود و سبب یرقان اصفر در اکثر امر از جهت جگر و از جهت زهره بود و سبب اسود بیشتر از طحال و گاهی از کبد باشد و گاهی اتفاق افتد که سبب اصفر و اسود هر دو سوء مزاج عام بود و بالجمله هر سه نوع آن علیحده بقلم می آید یرقان اصفر و او آنست که چشم و تمام بدن و ران زرد شود و آن از دو سبب بیرون نه باشد یا بسبب کثرت تولد صفرا بود و یا بسبب امتناع استفراغ آن از جگر و زهره اما آنچه بسبب کثرت تولد صفرا باشد از سه سبب خالی نباشد یکی آنکه بسبب عضو مولد بود و عضو مولد خلط یا بالطبع باشد و آن جگرست و او چون سخت گرم شود بسبب اسباب مسخنه و بسبب اورام جگر و مجاری صفرا و بسبب سده که صفرا از مراره محتبس شود و بسبب حرارت مزاج مراره که جگر سخت گرم کند صفرا پیدا نماید و یا مولد خلط غیر بالطبع بود و آن جمیع بدن است چون گرم مفرط شود پس خونی که در وی است آن را بصفرا استحاله گرداند دوم آنکه بسبب ماده باشد و آن اغذیه است از قسمی که از ان صفرا بیشتر متولد شود و یا بسبب حرارت مزاج غذا مثل عسل و شراب و یا بسبب سرعت استحالهٔ او بسوی صفرا مثل شیر در معدهٔ حار که از تولید صفرای کثیر خالی نباشد سوم آنکه بسبب اسباب خارجیه باشد و آن مثل حرارت خارجی ست که بر بدن مشتمل شود و یا در ان

منتشر گردد بسببی مثل لسع عقرب جراره یا مار یا قسمی از زهر خبیث و گزیدن مثل قملة النسر و رتیلا که زهر آنها خون را اگرم و صفراوی گردانند و گاهی این فعل ادویهٔ سمیه کند مثل زهرهٔ پلنگ و افعی و یرقان سمی در اکثر دفعةً ظاهر شود و بدانکه یرقانی که بسبب کثرت صفرا باشد گاهی با انتشار او نفسه بسبب شدت غلبه بر خون بود و گاهی بسبیل طبیعت باشد و آن یرقان بحرانی بود و گاهی اتفاق افتد که این کثرت دفعةً متولد شود و گاهی اندک اندک در ایام پدید آید و هرگاه که آنچه متولد شود تحلیل گردد بسبب کثافت جلد یا بسبب غلظ ماده و همچنین دو سبب باشد یرقانی که هنگام هیجان ریاح شمالی و در زمستان بارد و احتباس عرق معتاد کثرت کند و کثرت تولد صفرا گاهی در کبد و گاهی در همه بدن باشد چنانچه معلوم شده و بسبب اورام حار باین حیثیت باشد که مزاج را بسوی حرارت تغییر میگردانند پس تولد صفرا کثرت نماید و یرقان از مجاورت اورام حاره بسبب تغییر آن مزاج را حادث شود و اگرچه این گاهی بسبیل تسدید و منع استفراغ نیز حادث گردد و بار اول تولید سوده است و اما آنچه بسبب عدم استفراغ صفرا باشد آن نیز از سبب بیرونی نبود بلکه آنکه بسبب جگر بود و چون از کبد استفراغ نشود یا بسبب در فاعل باشد و یا در آله و سببی که در فاعل بود و آن ضعف قوت دافعه است و سببی که در آله باشد آن انسداد مجری است یا مابین کبد و مجری و از این قبیل است یرقانی که از برودت ضعف کبد باشد پس مجاری آن منقبض گردد و ایضاً آنچه از اخلاط و سائر اسباب سده بود و بدانکه چون سده در هر موضعی از جگر و مراره حاصل شود حبس صفرا در جگر نماید و بدین سبب جگر گرم تر گردد و صفرا از آنچه در حال سلامت متولد شدی زیاده تر از آن پیدا شود دوم آنکه بسبب مراره باشد یا بسبب ضعف آن از جذب صفرا از کبد لا سیما چون با ضعف جگر از تمیز واقع بود و یا بسبب قوت جاذبهٔ زهره که صفرا بیا جذب کند و یکبار ممتلی گردد و متمدد شود و بدین سبب قوت آن ساقط گردد و جذب نکند و یا بسبب وقوع سده در مجرای آن که بسوی امعا است و گاهی این سده بسبب شدت اکتناز او در آن بنا بر سیلان صفرا بسوی آن دفعةً باعث کثرت تولد یا شدت دفع از کبد یا جذب با زهره او بود پس بر دهن مجری آنچه محتبس گردد غلیظ شود و بدلک قوت بنا بر دوام ضعیف شود و گاهی بسبب سائر اسباب سده باشد و آنچه در قولنج بود بهر آن باشد که خلط لزج دهن مجری را تعزیه نماید پس صفرا بسوی امعا منصب نشود و این آنست که بسبب قولنج باشد و گاهی از یرقان با قولنج باشد و سبب او قولنج نبود بلکه آن هر دو مشترک در سبب واحد باشند و آن سده است که سبقت کند بسوی مجرای مراره قبل حدوث قولنج پس صفرا از انصباب بسوی امعا و غسل آن منع کند و هرگاه منع شود غسل امعا نگردد و در آن رطوبات کثرت نماید و قولنج هیجان کند و صفرا بسوی بدن رجوع نماید و یرقان هیجان کند و هر سده که در مجرای کبد بسوی مراره یا در مجرای مراره بسوی امعا بود و از التحام یا از قولولی پدید آید و بنا بر داشت سوم آنکه از امعا بود و وی آنست که قومی گمان کرده اند که گاهی یرقان عارض شود و باین طور که در امعا خصوصاً قولون صفرا بسیار کرد بسوی آن منصب شده مجتمع شود و از آن بسبب حائل خارج نشود پس صفرا که در مراره است و منع استفراغ نیابد و اگرچه مجری مفتوح باشد و این نوع بسیار اندک بود و گویا که بعید باشد بهر آنکه صفرا چون کثرت پذیرد و در امعا حاصل شود و نفسه و غیر آن خارج کند مگر آنکه بطلان حس عارض شود و دافعه ساقط گردد و اکنون بدانکه از این کلام جامع رئیس الجماعت مستفاد میگردد که اسباب جزئیهٔ یرقان هفده نوع است یکی سوء مزاج حار جگر و بدان سبب استحالهٔ غذا بصفرای غیر طبیعی و سرایت آن با خون در سائر بدن دوم ورم و اورام جگر بسبب تغیر مزاج جگر بسوی حرارت و یا تسدید مجرای مراره بسبب اخلاط و احتباس صفرا در جگر و انتشار آن در بدن سوم عروض سده در نفس جگر و بدان سبب امتناع صفرا از مراره و کلیه و انتشار آن در بدن چهارم سوء مزاج حار مراره و بدان سبب کثرت تولد صفرا در زهره و غلیان آن از کمیت و فرط حرارت و منع و انتشار آن در بدن پنجم سوء مزاج گرم در تمام بدن و عروق بسبب اکل اغذیهٔ حریفه یا چرب یا شیرین با کثرت تعب و شدت مقاسات و بدان سبب استحالهٔ خون عروق بصفرا و رسیدن آن بسائر بدن ششم کثرت تناول اغذیهٔ مولد صفرا که حار یا سریع الاستحاله بسوی صفرا باشند هفتم شدت حرارت هوا و بدان سبب استحالهٔ خون بدن بسوی صفرا هشتم حرارت غریب سمی و بدان سبب استحالهٔ بعض اخلاط بسوی صفرا و آن حرارت خواه از گزیدن جانوری باشد یا از خوردن دوای سمی نهم بسبیل بحران از جهت دفع طبیعت صفرا را بظاهر بدن دهم کثافت جلد و انسداد مسام بسبب گشتن در هوای سرد یا گرم و نشستن گرد و غبار بر بدن در سفر یا حضر یازدهم ضعف قوت دافعهٔ جگر و بدان احتباس صفرا در جگر و اگر بسبب ضعف سوء مزاج سرد بود گاهی باعث آن مجاری منقبض گردد و صفرا در جگر محتبس بماند دوازدهم وقوع سده

در مجری که میان جگر و مراره است و بدان سبب عدم تمیز صفرا از خون و جریان آن در عروق و انتشار او در اعضا سیزدهم ضعف جرم مراره بسبب وقوع نوعی از انواع سوء مزاج مضعف در آن و بدان سبب عدم انجذاب صفرا از جگر و بقای آن در کبد و مخالطت خون و رسیدن آن با خون در عروق سائر بدن و این نوع بی مشارکت ضعف جگر کمتر باشد چهاردهم ضعف قوت جاذبه مراره یا نثر دهم حدوث سده در مجری که مابین مراره و امعاست جهت دفع صفرا از مراره با امعا و بدان سبب کثرت صفرا در مراره و رجوع آن بسوی جگر و از آنجا انصراف او با خون در سائر بدن شانزدهم قولنج بلغمی بسبب چسپیدن بلغم لزج بر سطح امعا و ستر دهن مجری که محل انصباب صفراست هفتدهم نبات ثم یا ثولول در یکی از هر دو مجری مذکور هیجدهم کثرت اجتماع صفرا در قولون و از کلام سمرقندی دیگر سببی یرقان مفهوم میگردد و آن ورم مراره است و بدان سبب در فعل وی که جذب صفرا از جگر و دفع آن بسوی امعاست ضعف راه یابد و بالضرور صفرا در بدن بیفزاید و بواسطه ناریت که مستدعی محیط است بجانب جلد گراید و بقول بعض متاخرین یرقان از شمیدن روائح سمی و بسبب تعفن هوا نیز افتد و تشخیص اسباب مذکوره چنین کنند که اولا نگاه باید کرد که با یرقان مرضی دیگر مثل تپ و ورم جگر و سده آن و ضعف جگر و قی صفراوی و قولنج هست یا نه پس اگر با تپ حاد باشد دریافت نمایند که یرقان روز بحران عارض شده یا نه اگر روز بحران حادث شده باشد و با آن غثیان و تهوع و قی صفراوی و شدت بیخوابی و تشنگی و قلت اشتها و تلخی دهن و صغر نفس و قبض شکم و الم در احشا باشد یرقان بحرانی بود و اگر روز بحران نباشد و با تپ گرم و لهیب و کرب و تشنگی شدید و سرخی چشم و وجع شدید موضع کبد و دیگر آثار ورم حار کبد بود سببش ورم حار جگر باشد و اگر با تپ نرم و درشتی زبان و تهوع و ثقل اندک در جانب ایمن بود سببش ورم مراره باشد و اگر با وجود تپ و تشنگی سباتی و قبض و نفخ شکم بود و تقدم سیر در هوای بارد یا حار و وصول غبار بر بدن دریافت شود سببش انسداد مسام باشد و این اکثر در سرما و هوای سرد افتد و اگر با ورم صلب جگر بود و زمان اندک اندک پدید آید مع قبض طبع و سقوط اشتها و تهوع و گاهی قی زرد و یا سبز متعفن شود و دیگر علامات آن که در بحث ورم جگر گذشت یافته شود سببش ورم صلب کبد باشد و اگر آثار سده کبد که در باب آن مذکور شد دریافت گردد سببش همان باشد و ایضا سفیدی بول و براز نیز بر سده کبد دلالت کند و رقت و قلت بول بر سده محدب کبد و نرمی و رقت براز بر سده مقعر آن گواهی دهد و اگر علامات ضعف قوت دافعه کبد که در بحث ضعف جگر مسطور شد یافته شود سببش ضعف آن باشد و ایضا وجود ضعف در سائر افعال جگر و عدم شدت رنگینی بول چنانکه در یرقان سدی مجاری میباشد و عدم سفیدی خالص براز و عدم احساس ثقلی که در سده باشد نیز بر ضعف قوت دافعه جگر یا ممیزه آن گواهی دهد و گاهی همراه آن ذرب باشد و اگر با قی صفراوی بود پس نظر کنند اگر با آن زردی براز و قلت اشتها و کثرت تشنگی و نحافت بدن و عدم ثقل در جگر و تلخی دهن و سرعت نبض و در ابتدا سرخی بول یا سیاهی آن و کف زرد بالای بول بود سببش حرارت جگر باشد و گویند که این نوع کمتر دفعةً افتد و در اکثر با تپ سوزنده باشد و اگر با وجود قی صفراوی و تلخی دهان رنگ براز میان سفیدی و زردی باشد و یرقان اندک اندک افتد و ثقل نباشد و آثار ضعف جگر ظاهر بود سببش ضعف مراره باشد و اگر با وجود قی صفراوی و تلخی دهان رنگ براز و زردی آن زیر و زبر گردد و بتدریج سفید شود و یرقان دفعةً افتد و رنگ بول بسیار زرد و ثقل در مراق و پهلوی راست و وجع و نفخ هنگام غذا و حکه در بدن و خفت خواب بر جانب چپ بود سببش سده مجری مابین جگر و مراره باشد و اگر با وجود قی صفراوی تقدم ملاقات هوای گرم و تشنگی و ضعف اشتها و الم در معده بود سببش شدت حرارت هوا باشد و گویند که این نوع در اکثر با تپ غب لازمه یا محرقه باشد و بیشتر کودکان و زنان را عارض شود و باعث نرمی بدن ایشان و تخلخل آن و اگر با وجود قی و غثیان و تلخی دهن تقدم تناول اغذیه مولد صفرا یا سریع الاستحاله بصفرا دریافت گردد و بول سرخ و غلیظ و گاهی مائل بسیاهی بود سببش تناول اغذیه مذکوره باشد و اگر با وجود قی صفراوی خارش در تمام بدن و جوشش در نهایت زرد بر بدن باشد و گرمی لمس بدن و لاغری و یبس و عدم اشتها و تشنگی مفرط و براز قریب معتاد بزردی و همچنین بول بود و عروق بسیار گرم و متغیر اللون نماید و سفیدی براز و ثقل ناحیه کبد مثل سدی نباشد بلکه اکثر براز رنگین و بدبو و بول زرد بود و در آخر سیاه و غلیظ گردد و عروض یرقان بتدریج باشد و گاهی تپ نیز ظاهر گردد سببش حرارت تمام بدن باشد و اگر با قولنج بود سببش همان باشد و هرگاه مرضی از امراض مذکوره با یرقان نباشد در این صورت حال رنگ بول و براز دریافت کنند اگر بول در ابتدا سفید رقیق بود و بعد از آن زرد شود و پس از آن سیاه گردد و در آخر

سیل نجاست و بوی بد نماید و زبان سفید و تشنها سالم بود و یرقان و نفخه افتد بسبب حرارت مراره باشد و اگر براز دفعةً سفید شود و بعده یرقان پدید آید و طبع قبض بود و گاهی قولنج حادث شود و تلخی دهان شدید و تشنگی قوی بود بسبب سده مجری مابین مراره و امعا باشد و اگر اول و براز سفید نباشد و تقدم گزیدن حیوان سمی یا خوردن دوای قاتل حاد دریافت گردد یرقان سمی باشد و حدوث غشی و تقطیع در اعضای باطنی و التهاب و سرخی چهره و کرب و قلق و تحیر دهان نیز بر خوردن دوای قتال گواهی دهد و **ایضاً** اگر یرقان بعد دو سه روز با سوزش و کرب و خفقان و قی صفراوی پدید آید از شرب سموم معدنی یا نباتی باشد و اگر بعد گزیدن جانوری یرقان بی تپ با غشی و خفقان و کرب و تشنگی ظاهر شود و بروز دوم هلاک کند از گزیدن جانور زهردار باشد و اگر لعاب بمیدن روز نخ سمیه در سفیه یرقان با صداع و تپ و هذیان و بیهوشی پدید آید بسبب یرقان بحرانی باشد و اگر یرقان عام با تپ صفراوی و کرب و شدت تشنگی و درد و قی زنگاری و گرانی و نفخ شکم و احتباس بول و براز و بیهوشی و بوی بد آمدن از دهن و سقوط اشتها و سردی اطراف و تلخی جگر با خدرگی در دو سه روز دوم نهایت ششم بهلاکت انجامد و چون درین مدت زنده ماند باشد که بروز پنجم یا ششم شود سرخ رنگ مایل بسیاهی با خارش در همه بدن پدید آید و بسا باشد که ورم پس هر دو گوش ظاهر شود و در دو سه روز بی استعمال دوای منضج نضج یافته اندرون حلق بشگافد و ریم از حلق و هر دو گوش و بینی بر آید و همان سه روز یا در دو سه روز بهلاکت انجامد و اکثر بعد ظهور ورم عسر البلع پدید آید و در دو سه روز بهلاکت رساند و باشد که از بیرون و یا اندرون دهن شکسته همان روز تنها زبان مرگ شده در کید و پاس هر گاه کشند و از هر چیز طعام و یا آب در دهن اندازند از بینی و سوراخی که در ظاهر بود بیرون آید یرقان وبائی باشد و اگر از علامات مذکوره هیچ یافته نشود و دوام یرقان و دوام علامات سده و قلت نفع استعمال مفتحات از حقنه و غیره باشد بلکه هیچ دوا سود ندهد بسبب روئیدن گوشت یا ثولول در مجاری مذکوره باشد بدانکه شیخ میفرماید که اکثر طبیعت بحران یرقان اصفر قبض می باشد بسبب احتباس صفرای لذاع آگاه کننده بر دفع براز و کسی را که یرقان باشد و بگذارد و علاج نکند و ماده او تحلیل نگردد در آن خوف حرارت و تشنج ... بدترین اقسام یرقان کبدی آنست که از ورم بود و او آنست که بقراط ذکر کرده که چون کبد در یرقان صلب بود و این دلیل ردی است و ایضاً گفته که از یرقان قسمی ردی است سریع الاهلاک و در بول صاحب او شبیه بکرسنه باشد و با آن غرز در شکم و تپ و قشعریره ضعیف و خفیف در کلام بود و این تا روز چهاردهم بکشد و در اکثر یرقانات زرد و سیاه کف بول رنگین بود و هر چند بول بیشتر رنگین باشد آن جا و تر بود بر سلامت کبد و قوت آن و دفع کردن صفرا دلالت کند و هر گاه سبب یرقان سده یا برودت یا تقبض باشد بر احوال گذشته و حال کل بدن دلالت کند و اگر سبب خلط غلیظ باشد تدبیر سابق بر آن گواهی دهد و چون مدت بقای بول سفید یا کم رنگ با یرقان دوام نماید آن بدتر است و خوف در آن آنست که صاحب او در استسقا افتد بهر آنکه بر بودن سده و از برودت دلالت کند و نبض در یرقان اصفر در اکثر احوال ضعیف بود بنا بر ضعف کبد لیکن ضعف شدید نباشد بهر آنکه صفرا خفیف حارست و صلب بود بسبب شدت یبوست و سریع نبود زیرا که قوت چندان قوی نیست بسبب رداءت مزاج و در یرقان اصفر بیشتر عرق زرد خارج شود و گویند که نشان وقوع یرقان رنگینی کف بول است و در اکثر سیاهی بول بر حدوث یرقان گواهی دهد و بقول ابقراط حدوث یرقان در حمیات حاده پیش از روز هفتم ردی و مهلک است مگر آنکه بادی طبیعت از خود دفع شود این یرقان قبل السابع گویند و این از دفع طبیعت نباشد بلکه بر کثرت ماده صفراوی و عجز طبیعت دلالت کند و ظهور یرقان در تپ بروز هفتم یا نهم یا چهاردهم بشرط عدم علامات شر موقف این دلیل خیر است و با این تپ ساکن شود و مریض راحت یابد و بقول صاحب کامل چون حدوث یرقان از سوء مزاج کبد و عروق باشد دفعةً حادث نشود و ابتداء حدوث انواع سائر یرقان اندک اندک بود و بمرور ایام زیاده گردد و بدانند که انچه در یرقان زرد بهمه انواع سوای بحرانی و سمی نافع و لازم است ترک اغذیه ... و ... صفرا ... حرارت غریبه است و ترک گوشت و بیضه و استعمال آبزنات مفتح و جالی و آب مروق کاسنی و مکوه و سرق و شلجم و ترب و چقندر با سکنجبین نافع بلکه بعوض آن ... بروغن گاو پخته بنان خشکار خورانند و سکون در هوای خوش و نظر کردن در آب سبزه ها و تره تیزک و خیار و کدو و فرو بردن ماهی خرد زنده و خوردن اشربه و اغذیه سرد و نرم و مفتح سده و جالی و منضجه و تریاقات بارده و معتدل و تلیین و ادرار و تعریقات بتدریج و دفعات و تقویات جگر بمقویات معتدله و بارده مفید است و بقول شیخ الصناعة در علاج یرقان قصد دو امر نماید یکی ازاله نفس یرقان بر آنچه تحلیل او از جلد و از چشم باد و یه غسالة

وبسوعلات برای حتیم و یا دویۂ مسهل مادۂ فاعل یرقان نماید دوم قطع سبب و آن یا اصلاح مزاج ست و یا تقویت قوت و یا تدبیر ورم و یا تفتیح سدد و یا تنقیه بفصد باسلیق یا باسلیم یا رگ زیر زبان و اگر این ممکن نبود حجامت موضع جگر زیر کتف راست یا تحت او و در فضای زیر اضلاع و یا استفراغ باسهال استفراغ ماده و اگر چه استفراغ ماده نکنند و استفراغ بقی که در بعضی یرقان نافع ست و یا معالجه ضرر سم و تقدیم قطع سبب اولی ست باید که اول بدان مشغول شوند و بقول اطراد وشی چیزی مضر تر در یرقان مثل مسهل در علاج آن نیست چه در صورت عدم علاج صاحب آن دفعۃ هلاک میگردد پس باید که در معالجه این مرض بزودی کوشند و نخستین قطع سبب آن نمایند بالجمله اول علاج اقسام آن حسب سبب مسطور میشود و بعد از ان معالجه نفس یرقان در تعلیم جدا مذکور گردد

علاج یرقان غلیانی

اگر از حرارت جگر باشد تبرید کبد مثل آب انار ترش و ماء الشعیر وغیره از ادویه و اغذیه و منجمده که در علاج امراض جگر از سوء مزاج حار مذکور شد باید کرد و آنها قرص زرشک صغیر با آب کاسنی سبز مروق و آب عنب الثعلب سبز مروق و شربت بزوری و سکنجبین بزوری دهند که در اکثر اقسام یرقان معمول ست و گاهی قرص مذکور سوده در شربت انار ترش و گاهی شیره خیارین شش ماشه شیره اصل السوس شیره عنب الثعلب هر واحد چهار ماشه لعاب اسپغول یا اسپغول سالم شش ماشه پاشیده و گلقند دو توله و سکنجبین ساده یکنیم توله عوض آب عنب الثعلب و شربت و سکنجبین بزوری داده میشود و وزن آب کاسنی ده توله کرده میشود و تبرید آلوبخارا تمرهندی بعرق شاهتره مالیده سکنجبین ساده داخل کرده برای یرقان هم و نیز مفید بعده تنقیه بدن از مسهل صفرا نمایند و یا عناب آلوبخارا گل سرخ سپستان شاهتره تخم کاسنی مشمش در عرق نیلوفر عرق بید ساده عرق شاهتره جوشانیده صاف نموده با سکنجبین نبهدی مینوشند و بعده سه روز بهر تنقیه تمرهندی مغز فلوس ترنجبین روغن بادام اضافه نمایند و روز تبرید شیره تخم کاسنی با سکنجبین ساده یا رب به بنوشند و این شربت نیز نافع یرقان و دفع حرارت جگر و مقوی آنست براده صندل کشمش هر یک دو توله زرشک تخم کاسنی کوفته تخم خیارین کوفته هر یک یک توله گل سرخ دانه هیل هر یک دو درم قند سفید نیم رطل شربت سازند و این معجون نیز مفید حرارت جگر و در یرقان بعد مسهل مستعمل مغز تخم خیارین سه درم گل سرخ تخم کاسنی زرشک هر یک چهار درم صندل سفید سوده طباشیر هر یک دو درم آب لیموی تمرهندی چهار توله شربت انار شیرین مویز منقی هر یک شش توله قند سفید و چند ادویه بسته و معجون سازند و اگر از حرارت زهره باشد تعدیل مزاج او با شربۂ بارده مطفیه مثل شربت آلو و انار و سکنجبین [illegible] با آب کاسنی و آب لبلاب کنند و تنقیه بدن از صفرا بمطبوخ هلیله زرد و شاهتره و افسنتین و آلوبخارا نمایند و شیره تخم کاسنی با سکنجبین و جز آن که بحرارت جگر نفع دارد استعمال کنند و اگر از حرارت جمیع بدن و عروق باشد سوای تبریدات مذکوره و اسهال صفرا بمسهل آن اگر مناسب دانند فصد نمایند بعده تعدیل مزاج با شربۂ مبرده مذکوره و باغذیه مطفیه مثل ماهی صحری مطبوخ بسرکه و جوزه مرغ مطبوخ با آب غوره و انار ترش و مزوره ماش و کدو و تدهین با دهان مرطبه و دخول در آب زن مرطب نفع تمام دارد و منقوع سه دانه عناب گل خطمی بنفشه در عرق گاوزبان عرق عنب الثعلب عرق بادیان شب تر کرده صبح خام مالیده شیره تخم کاسنی و گاهی شیره بادیان گلقند و گاهی شربت بنفشه و گاهی سکنجبین و گاهی شربت بزوری داخل کرده پنج شش روز برای نضج داده مسهل از بیخ کاسنی بنفشه تخم خطمی گل نیلوفر تخم کاسنی گل سرخ گاوزبان در آب کاسنی سبز مروق شب تر کرده صبح مالیده صاف کرده با اضافه مغز خیارشنبر ترنجبین گلقند روغن بادام بدهند و در مسهل دوم سنای مکی و در مسهل سوم ریوند خطائی مویز منقی عنب الثعلب خیارین کوفته افزایند بعده تبریدات معمولی داده این معجون یرقان بدهند کشنیز مقشر سه درم گل سرخ یکنیم درم طباشیر یک درم کوفته بیخته بشربت سیب بسرشند شربتی یک مثقال با ده درم شربت سیب و این تدبیر برای یرقان مزاج حار با حمی خفیف مفید ست و اگر از شدت حرارت هوا باشد تبرید هوای مسکن نمایند و آب فواکه بارده مثل آب انار و سیب و خربزه هندی و ماء القرع و ماء الخیار بنوشانند و اغذیه بارده حامضه مثل رمانیه و ریباسیه و سکبیه بخورانند اقوال اطبا بعض متاخرین می‌نویسند که اگر یرقان از حرارت کبد و رگها و اکل چیزهای سریع الاستحاله باشد اول فصد باسلیق و یا ابطی کشایند و خون اکثر گیرند بعده شیره کاسنی شیره خیارین هر یک نه ماشه آلوبخارا پنج عدد و سکنجبین ساده چهار توله بنوشند و اگر از فصد مانعی باشد حجامت فرو سوی کتف و پس جگر باشرط کنند و باقی تدبیر از علاج سوء مزاج حار مادی کبد جویند و در سوء مزاج حار همه بدن بعد فصد باسلیق اسهال صفرا بمطبوخ هلیله زرد و یا فواکه یا خیارشنبر در مروق کاسنی و عنب الثعلب جوشانیده

مکدرات و مدرات نمایند و بفاصله یکهفته ماء الجبن از شیر بز یا میش با سفوف پوست هلیله زرد و کابلی و برگ بنفشه هر یک هفت درم تخم کاسنی شاهتره هر یک سه درم تخم کشوث افسنتین هر یک دو نیم درم زرشک سقمونیای مشوی هر یک نیم درم نمک طعام دو درم کوفته بیخته بقدر سه درم و شربت شاهتره مدبر شاه ارزانی میداده باشند و پس از انفراغ ماء الجبن رگ باسلیق زدن و قرص زرشک و طباشیر ملین و خمیره صندل ترش سرشته با عرق فواکه و زرشک دادن صحت کلی میدهد و غذا مزوره منو ماش و کدو یا اسفاناخ دهند با و برگ ترب و این نوع کمتر پیشود و اگر یرقان از خوردن و نوشیدن اشیای حاره افتد اول سکنجبین ساده پنج توله در گلاب یکنیم یا دو آب شیرین نیم آثار داخل کرده نمک طعام یکنیم توله سوده انداخته نیم گرم نوشانیده قی کنند بکرات و مرات بعده سکنجبین لیموئی چهار توله در گلاب و عرق کاسنی و نیلوفر پنج توله داخل کرده نوشانند و غذا انیو ماش مسلم برگ کشنیز سبز پخته با نان خشکار و اچار آمله که در مقطر باشد بدهند و بجای آب عرق کاسنی و گلاب برابر و مقطر چهار درم حصه نوشانند و اگر حرارت زیاده محسوس شود شیرجات تبرید بارده که بکرات ذکر یافته استعمال نمایند سه چهار روز و اگر صحت حاصل نشود خمیره گل بنفشه و گل سرخ هر یک یکتوله خیارشنبر هفت توله ترنجبین نه توله تمر هندی شش توله آلو بخارا پانزده عدد و شربت ورد مکرر سنائی علوی خان چهار توله روغن بادام هفت ماشه و یا بمطبوخ شاهتره و افسنتین که در ان کشوث باشد تنقیه نمایند و بعده بنابر تقویت قرص زرشک یا طباشیر ملین سه ماشه در شربت بزوری بارد یکتوله لیسانیده و شربت نیلوفر چهار توله در گلاب و عرق زرشک هر یک پنج توله بدهند و غذا قلیه زردکی که بزرشک و آب لیمون کاغذی ترش کرده باشند با نان دهند و اگر از کثرت شرب شراب بوده و در مزاج سوداویت باشد و از مسهلات و مدرات و ماء الجبن و غیره فائده معتد به نشود و بعد هفته عشره باز یرقان پیدا شود کنند حب یمانی بلوری یکماشه طباشیر لاجورد مغسول هر یک دو ماشه سوده در یکعدد موز پخته از کار و چهار پاره نموده بعرق کیوره و بید مشک آغشته ادویه مذکوره آمیخته و ورق طلا یکعدد پیچیده بخورند و شربت زردک و تنبول علوی خان هر یک دو توله در عرق کاوی نه توله بنوشند و غذا ابلا فی انناس و انبه پلاؤ یا بالائی حجرات گاوی و قلیه اناناس و خیار و کدو و قلیه زردکی و شلجمی با نان خشکار دهند و حب یمانی و طباشیر برابر سوده در آب کیری انبه و یا لیمون کاغذی آمیخته بمیل زر در روزی هفت هشت مرتبه در هر دو چشم کشند و سکنجبین در شب و تا چهل روز همین دوا و غذا بکار برند و اگر شراب ترک نمایند آنرا با سوم حصه عرق بید مشک ممزوج استعمال نماید که ازین تدبیر دوره یرقان موقوف میشود و مسیحی نوشته که اگر یرقان از سوء مزاج حار کبد و کثرت تولید آن صفرا را باشد تنقیه بمطبوخ هلیله زرد و شاهتره و افسنتین و آلو بخارا و تمر هندی و تخم غافث و اصل السوس و بیخ کاسنی و مویز منقی و غاریقون و ایارج و نمک نمایند و نوشیدن ماء الجبن و سکنجبین و هلیله زرد و نمک هندی این انفع میکند بعد از ان مدرات بول و معدلات کبد استعمال کنند و اگر در ینجا تپ باشد اسهال با آب لبلاب و بنفشه و آب آلو بخارا و تمر هندی و ترنجبین نمایند و اگر تپ نباشد بهلیله و شاهتره و افسنتین و غاریقون و صبر و سقمونیا و ایضاً کسی اگر یرقان از سوء مزاج حار کبد باشد ماء الشعیر و سکنجبین و ماء القرع با آب کاسنی و سماق رضی مطبوخ بسرکه و کرفس نفع میکند و کذلک آبجوجه مرغ و دراج مطبوخ بترشی ترنج یا با آب غوره یا آب انار ترش بقدری کرفس و تخم میفرماید یرقان که سببش سوء مزاج حار در کبد یا در بدن یا در مراره که جهتی از اسباب غیر مشروب و ماکول یا ازین هر دو باشد علاجش آنست که اگر در ینجا امتلای دموی یا صفراوی بود اول استفراغ آنها باید کرد اما برای خون بفصد مثل باسلیق و اما برای صفرا باسهال از مثل هلیله و شاهتره و مثل سقمونیا در رب و با جمله بمسهلات صفرا و انواع ماء الجبن مقوی بهلیله و سقمونیا و مانند آن و این نسخه ماء الجبن نیکوست بگیرند شیر بز سه رطل و قرطم یک کف کوفته ساعتی در شیر بمالند بعده صاف کرده شیر را بگذارند تا منعقد گردد بعد از ان جبنیت صاف کرده آب آن بگیرند و قدری شکر و عسل و نمک هندی دو درم و نیم داخل کنند و اگر قوی تر خواهند سقمونیا یکدانگ در ان اضافه کنند و بقدر احتمال مریض تا سه روز بدهند و از آنچه جامع تنقیه یرقان باسهال ماده بود آنست که بگیرند آب برگ ترب یک اوقیه و خیارشنبر هفت درم و تخم قطلت یکدرم و صبر یکدانگ و زعفران یکدانگ و این برای یرقانی که با ورم حار کبد یا مجاری و تپ باشد نیز خوب ست و غذا مثل ماء الشعیر و بقول باشد و اگر تپ نباشد و قوت قوی بود و این دلیل عدم ورم ست پس التهابی باشد مزوّرات و ترشیها و زیرباج گاو و بره و ترشیهای فواکه و عصارات آنها خصوصاً آب انار و ریباس بر ناهار و سکباج گاو و سکباج ماهی و عصارات بقول بارده دهند و اگر چه اکثر ازین اغذیه [illegible] از راه خاصیت قوی تر ادویه این باب در نفع و اصلاح مزاج ست و از علاجات مثل این حال آب برگ ترب و آب برگ توت مساوی وزن آن سی درم بنوشند

که این بیمار قصد نفس یرقان کرده میشود و کذلک اگر التهاب در مراره باشد و ایشان را شیر خر نفع میکند باندک سرکه جوشانیده بنوشند یا عصارهٔ افسنتین با آب سرد وگاهی خوردن تمام فطیر و نمات جریش و کاسنی بیا رهفت روز نفع می بخشد و این غسل مراره و ازالهٔ عفونت آن و تغلیظ چیزیکه در وی است میکند و این کسان را اجازت شراب ندهند مگر ممزوج کثیر المزاج و از طعام نیز متعرض نشوند مگر آنچه خفیف از لحوم باشد و لشوربای لحم طیور و هر که را یرقان از سبب حار باشد باید که بخوابی و غضب و حرکت بسیار و حمام ترک نماید و اگر حرارت در همه بدن باشد تبرید کبد و شانه و مراره تبرید عروق کنند و خصوصاً هرگاه استحمام با آب نیمگرم که دران ادویهٔ بارد و رطب جوشانیده باشند استعمال کنند و اما آب سرد بالفعل که دران قوابی ادویهٔ مقبضه باشد منع تحلل یرقان کند و گاهی در علاج کبد و مراره حار ضمادات بران استعمال میکنند و گاهی اقراص میخورانند و از انجمله است قرص مولف از مغز تخم خیارین و تخم کاسنی و تخم کاهو و مغز تخم کدو و صندل و طباشیر و گل سرخ مساوی و بهر ده درم ازان قیراطی کافور آمیخته قرص ساخته بخورند و منفعت تضمید کبد و قریب آن بعصارات سرده بربرف و بصندلین و کافور تا آنکه برودت او در باطن محسوس گردد تجربه کرده شده و آن ازالهٔ یرقان و بول را سفید در یکبار روز میگرداند و صاحب کامل گوید که هرگاه یرقان بسبب حرارت جگر عارض شود باید که قرص طباشیر ملین با آب کاسنی و کشوث و سکنجبین هر واحد اوقیه بعد از فصد باسلیق بدهند و سائر تدابیر از ادویه و اغذیه که در باب سوء مزاج حار کبد ذکر کرده ام استعمال نمایند و اگر حرارت اشتداد کند ماء الشعیر و سکنجبین نیم درم طباشیر بدهند و اگر آب کاسنی و آب کشوث هر واحد یازده درم و سکنجبین ده درم طباشیر چهار درم تخم سرمج یکنیم درم بدهند بدین نفع یابند و چون با یرقان تپ نباشد ما الجبن سکنجبین ساخته با این سفوف بدهند پوست هلیلهٔ زرد ده درم طباشیر یکدرم صبر سقوطری نیم درم سقمونیا ربع درم باریک سائیده سه درم بخورند و دوغ گاو باندک طباشیر یا قرص طباشیر دادن سودمند است و این قرص نیز بدهند بگیرند گل سرخ پنجدرم طباشیر رب السوس هر واحد دو درم مغز تخم خیار مغز تخم بادرنگ مغز تخم کدو هر واحد چهار درم عصارهٔ غافث و افسنتین هر واحد یکدرم تخم کاسنی و کشوث و تخم سرمج و زرشک هر واحد سه درم باریک سائیده هر قرص بوزن یکمثقال سازند و یک قرص با آب کاسنی و عنب الثعلب و سکنجبین هر واحد بقدر حاجت بخورند و صندل و کافور و گلاب و قیروطی بربرف سرد کرده و سائر آنچه در سوء مزاج حار کبد گذشت بر جگر ضماد نمایند و هرگاه یرقان از قبیل استحالهٔ اخلاط بصفرا باشد اعانت [illegible] به اسهال مطبوخ مقوی بسقمونیا و شربت ورد و مکرر سکنجبین یا آب لبلاب با شکر و سقمونیا و شکر نمایند و اگر صبر نیمدرم غاریقون یکدرم سقمونیا یکدانگ حب ساخته بدهند نفع بخشد و بعد ازان قرص طباشیر ملین با سکنجبین و آب کاسنی و کشوث بدهند و اگر بعد ذلک ذائقهٔ دهن تلخ باشد سکنجبین و آب گرم و آب سرمج و تخم خربزه و مانند آن قی کنند و ادویه که مذکور شد بدهند و با غذیهٔ مبرده ملطفه غذا سازند و ما الجبن سکنجبین ساخته با این سفوف بدهند هلیلهٔ زرد ده درم سقمونیا نیمدرم تخم سرمج و لک مغسول هر واحد سه درم باریک ساخته از دو درم تا سه درم بخورند و این دوا نیز یرقان حادث از استحالهٔ اخلاط بسوی صفرا را نافع است ریوند چینی عصارهٔ غافث و افسنتین رومی هر واحد چهار دانگ سقمونیا یکدانگ باریک سائیده با آب لبلاب یا با آب قطف مع شکر بخورند و جرجانی در ایلاقی مینویسند که در یرقان اصفر که از حرارت جگر و عروق آن باشد اشربهٔ بارد چون آب انار ترش و شیرین و آب کاسنی و آب خربزهٔ هندی و ماء القرع و ماء الخیار با سکنجبین یا جلاب و ماء الشعیر که تخم کاسنی دران پخته باشند و پست جو با شکر سرد کرده بدهند و پست را اول چند بار با آب گرم بشویند پس سرد کنند و اگر این تدابیر کفایت نکند قرص کافور دهند و قرص امبرباریس و این سکنجبین نیز روزی که برای دوستی ساختم بگیرند برگ کاسنی تر یا خشک سی درم تخم کاسنی و بیخ او هر یک ده درم افسنتین غافث هر یک هفت درم ریوند چینی سه درم همه را در آب و سرکه هر یک صد درم شب تر کرده صبح بجوشانند تا به نیم باز آید صاف نموده یک استار شکر داخل کرده بقوام آرند و اگر طبع قبض باشد بطبیخ تمر هندی و بنفشه و آلو بخارا و خیارشنبر نرم کنند و ضماده که از صندلین و گل سرخ و کافور و گلاب سازند بر جگر نهند و اگر ضماد برگ خرفه و برگ خطمی و آرد جو و محلب و گل سرخ و صندل و گلاب و اندکی سرکه سازند روا باشد و غذا سرکه بریت و شکر و اندک کشنیز تر و برگ کاهو و کاسنی با سرکه و مصوص از گوشت بزغاله و جوزهٔ مرغ با آب غوره و مغز خیار و بادرنگ با سرکه و برگ کاهو با نان بخورند و اگر یرقان از کثرت تناول اغذیه و اشربهٔ حار مولد صفرا باشد آنرا صفراوی و جگری بسیار بود و فصد باسلیق ایمن یا اسیلم از دست راست کشایند و حجامت کردن فرو سوی کتف که نزدیک جگر است نافع بود و اگر فرو سوی جگر قریب اضلاع خلف محجمه نهند صواب باشد و مسهل بطبیخ تمر هندی و آلو و بنفشه دهند

واگر خیارشنبر بآب کاسنی وآب عنب الثعلب وآب لبلاب حل کرده بدهند صواب باشد واشربهٔ مذکوره همه سودمند بود واگر ماده رقیق باشد مطبوخ هلیله زرد که دران افسنتین وتخم کاسنی وبیخ او وتخم کشوث وآلو بخارا وتمر هندی وعناب واصل السوس باشد واگر ماده غلیظ تر بود ومطبوخ افتیمون وشاهتره وغافث زیاده کنند واندکی نمک هندی وسقمونیا افزایند وبسیار باشد که بآب لبلاب وشکر واندکی سقمونیا تورف دهند کفایت بود ودر ابتدا مطبوخ کاسنی و بیخ کرفس وبیخ بادیان بپزند واگر تپ نباشد ماء الجبن با سفوف هلیله که در قول صاحب کامل گذشت بدهند وتپ صبر که در قول مذکور سطور شد بعد منقی حاجت دهند آنچه مذکور شد بدهند واگر یرقان از حرارت همه بدن باشد با شربه واغذیه که مذکور شد تعدیل مزاج نمایند وتدبیر مرطب ماء الشعیر که سرطان دران پخته باشد و ماء القرع وآب هندوانه ولعاب اسپغول با جلاب یا آب انارین استعمال کنند وحمام وآبزن سودمند بود وچون از آبزن بیرون آیند روغن بنفشه بمالند واگر ماده باشد با دویه مذکوره تنقیه کنند ومصنف حاوی صغیر گوید که اگر از سوء مزاج حار در کبد باشد هر صبح جلاب از تخم کاسنی سه درم آلو بخارا ده عدد تمر هندی ده درم وشکر سفید وترنجبین هر واحد ده درم بنوشند وغذا ماء الشعیر وتلیین طبیعت بمطبوخ فواکه با شیرخشت وترنجبین هر واحد ده درم ویا آب نقوع شمش سه اوقیه وترنجبین ده درم ویا با این مطبوخ هلیله نمایند سنای مکی پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هر واحد پنج درم گل سرخ هفت درم آلو بخارا سی عدد آلو سیاه وعناب هر واحد بست عدد بنفشه نیلوفر هر واحد چهار درم تخم کاسنی سه درم تمر هندی ده درم شاهتره رطب باقه واگر رطب نباشد تخم او سه درم در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند مغز خیارشنبر پانزده درم ویرسیاوشان سه درم وترنجبین ده درم وصبح بنوشند وچون تنقیه تمام حاصل شود تبدیل مزاج جگر نمایند بنوشیدن هر صبح سکنجبین ده درم وشیره تخم خرفه چهل درم ویا آب هندوانه سه اوقیه وقرص طباشیر ملین یک مثقال وغذا مزوره عدس بمغز بادام ویا از آلو چیلی یا تمر هندی یا زرشک بجوزه مرغ وانار میخوش یا ترش استعمال نمایند ویا غذا ماش بکدو طبیخ دهند واگر با آن تپ نباشد ماء الجبن بسکنجبین ساده ساخته بنوشند وغذا مزوره زرشک سازند واگر یرقان از سوء مزاج حار مراره باشد تبرید کبد نمایند بعد آن شربت جلاب هر صبح از تخم کاسنی سه درم وغیر آن که مذکور شد باید کرد وغذا ماء الشعیر دهند وتنقیه بدن از صفرا بآب آلو بخارا وتمر هندی ونقوع شمش یا مطبوخ فواکه نمایند واگر یرقان از حرارت جمیع بدن باشد بسبب خوردن اغذیه حریفه یا چرب شیرین یا کثرت تعب وشدت تابش آفتاب استفراغ صفرا از جمیع بدن بمطبوخ فواکه یا نقوع شمش یا مطبوخ هلیله نمایند بعده آب هندوانه سه اوقیه وسکنجبین ده درم بنوشند وغذا ماء الشعیر اگر تپ باشد واگر با وی تپ نباشد غذا مزوره زرشک بکدو وتره دهند ویا دوغ گاو سه اوقیه با نیم درم طباشیر یا قرص طباشیر ملین یک مثقال وسکنجبین ساده ده درم در آب سرد حل کرده بنوشند واگر یرقان از شدت حرارت صیف باشد دوغ برف بنوشند ودر مسکن بارد وزیر بادکش مبلول بگلاب بنشینند ولباس کتان بپوشند ونقوع شمش وآب فواکه بیاشامند و کدو وخیار وکاهو وبرگ بید نهند وخیار وکاهو وکاسنی رطب با سرکه بخورند وماهی خورند وبلع کنند بهر آنکه اتباع آن در ازالهٔ یرقان خاصیت است ودوغ گاو بر بدن بریزند ونشوق سرکه کهنه بگلاب نفع کند وغذا سکباج یا مضیره یا زرشکیه بمغز بادام وکدو تره دهند وامین الدوله گوید که اگر بسبب سوء مزاج حار کبد باشد هر صباح شربت از سکنجبین ساده بشیره تخم خیارین یا بآب کاسنی یا شربت تمر هندی یا شربت آلو بنوشانند وتلیین طبیعت بشیرخشت وترنجبین وشربت ورد مکرر دهند تمر هندی وریوند وامثال آن وکذا آب انارین بشحم فشرده بشیرخشت ونقوع شمش وماء الفواکه وآب هندوانه وآب شاهتره وماء الجبن نمایند وغذا ماء الشعیر مغز بادام بریان وماش بمغز بادام مع جراده کدو دهند واگر با آن سرفه باشد شربت بنفشه یا شربت نیلوفر وشربت ونیار دهند واسهال بفلوس خیارشنبر ویرسیاوشان وترنجبین و خمیره بنفشه نمایند واز اقراص نافعه او اقراص طباشیر ملین است واگر بسبب او سوء مزاج حار مراره باشد شربت تمر هندی وشربت آلو وسکنجبین ساده وغذا ماء الشعیر بمغز بادام دهند وترک اغذیه مولده صفرا کنند واگر بسبب او حرارت جمیع بدن باشد سکنجبین ساده بآب کاسنی هر وقت بدهند واستفراغ صفرا باشیائی که در قول مصنف حاوی گذشت باید کرد وابو الحسن می نویسد که علاج یرقان تابع سوء مزاج کبد حار شربت ماء الشعیر ونوشیدن سکنجبین معمول از تخم کاسنی بگلاب ودر استعمال آب آلو بخارا وآب تمر هندی بجلاب وشرب آب انار میخوش نمایند واگر مرض ازین زائل نشود قرص کافور بسکنجبین یا با آب انار میخوش بدهند وآب کاسنی بنوشانند وتبرید کبد بصندل وگلاب کنند ومزوره آب انار یا آب غوره غذا سازند وچون اصلاح یابد بخوردن چوزه مرغ مطبوخ بسرکه وکاسنی اجازت دهند

وعلاج یرقان تابع عفونت اخلاط باسهال از شربت ورد و خون قرص طباشیر بسکنجبین و کذا ماء الجبن بسکنجبین نمایند و هنگام اصلاح باغذیه مبرده غذا سازند
و از اغذیه بسخنه حذر کنند و علاج یرقان تابع سوء مزاج مراره حار شرب ماء الشعیر و خوردن آب عناب بسکنجبین و استعمال لعابات بجلاب نمایند و اگر
طبع قبض بود شربت بنفشه حرکت دهند و غذا چوزه مرغ معمول با آب انار یا آب حصرم سازند و مولف خلاصه گوید که آنچه از گرمی بود فصد و اسهال
بمطبوخ هلیله یا آب انارین با پوست هلیله زرد و تخم کاسنی و تخم کشوث و عنب الثعلب بمغز فلوس و ترنجبین و شیرخشت نمایند و شیره تخم خرفه با سکنجبین و
آب انارین با شربت بنفشه و آب هندبا و آب هندوانه با طباشیر و شربت انار دهند و اگر تپ باشد در تپ بیفزایند و بماء الشعیر غذا سازند و آب کاسنی و آب شاهتره
مروق با سکنجبین یا مغز فلوس عجیب الاثر است و اگر بسیار و شان جوشانیده مصاف نموده با سکنجبین دهند فایده تمام کند و آنجا که تپ نباشد اگر بماء الجبن
هلیله طبخ نمایند سخت سودمند است بنوعیکه در قول شیخ گذشت و این سفوف با ماء الجبن بغایت سودمند بود پوست هلیله زرد گل بنفشه هر کدام
پنج درم تخم کاسنی تخم کشوث شاهتره گل سرخ عصاره غافث عصاره افسنتین هر کدام دو درم تخم سرمق دو درم محموده مشوی یکدرم همه را کوفته بیخته دو درم
از ان با ماء الجبن و شکر و نمک هندی استعمال نمایند و آنچه بسبب حرارت جمیع بدن باشد اسهال صفرا بمطبوخ فواکه با سقمونیا و خیار شنبر و هلیله زرد و سنای مکی
نمایند بعد از ان تعدیل مزاج باغذیه و اشربه مطفیه کنند و طبری نوشته که علاج یرقان حادث از عفونت صفرا و غلیان آن آنست که در زمان صیف و وقت
طلوع کلب جبار استفراغ نباید کرد لیکن تسکین اخلاط بماء الشعیر و آب انار و تخم خرفه و مانند آن نمایند و از غذا الحصرمیات مبرده و خلیات متخذ بانبرباریس و
حماض اترج و حماض خراسانی و کاسنی و کاهو مسلوق و غیر مسلوق لزوم نمایند و بهترین اشیا باین علت بقله معروف بحبل المساکین است که دسقوریدوس
آنرا فوحی از شقیقوق نوشته چون آنرا در آب جوشانیده در دوغ تازه شیر نرد داخل کرده بخورند و اما شیر گاومیش و شیر میش و شیر شتر البته صلاحیت ندارد و الوباهر
دیدیم که مقابله این نوع از اغذیه میکرد و میان سل و سرکه جمع نمود و امر بطبخ چوزه مرغ در ان و نوشیدن شوربای آن و نوشیدن سرکه که در ان ماهی
باصغار رضراضی جوشانیده باشند و کباب بران و خوردن از ان ماهی سیگر و در روفس کبیر ذکر کرده که فرو بردن ماهی خرد رضراضی زنده نافع و الوباهر میگفت
که آنچه قدما امر ببلع ماهی نموده اند آن نوعیست که در خلیج میباشد و این خاصیت درین نوع ماهی هست و اما سائر سموک درین علت البته نفع نمیکند و من علاج
ببلع مار باصغار نمودم و از ان نجاح حاصل شد و گاهی درین نوع باین سفوف علاج میکنند طباشیر تخم حماض تخم خرفه هر واحد دو درم عصاره زرشک ده درم
سرطان نهری خشک کرده پنج و از آنچه معالجه این نوع بدان میکنند نوشیدن آب کاسنی بسکنجبین است و حضرمی و حماض هر دو مطبوخ در ماء الشعیر نافع این نوع است
و اگر زمانه موافق و قوت قوی باشد فصد باسلیق کنند و این شربت بنوشند پوست هلیله زرد پانزده درم تمر هندی از لیف و تخم پاک کرده سی درم آلو بخارا عناب
هر واحد سی عدد سپستان هوازی کشنیز خشک بنفشه هر واحد یک کف گل سرخ تخم کاسنی تخم کشوث هر واحد سه درم بکوبند مطبوخ نمایند بعده صد درم از ان صاف کرده
بست درم سکنجبین و سقمونیای مشوی یکدانگ نصف یا زیاده اگر قوت متحمل باشد داخل کرده بعد سرد شدن بنوشند و یکی این شربت را نوشید و او را یرقان ازین
نوع بود چند مجلس اسهال شد و یرقان کم گردید و هر گاه دوا تمام شد یرقان زائل گردید بعده پس از اختلاط و خوردن شیرینی عود کرد و باز اعاده این شربت نمود و
بار دیگر زائل شد و گاهی استعمال این شربت از معالجه مستغنی میگرداند و گاهی این نوع را شرب ماء الشعیر کفایت میکند و از آنچه مداوای این نوع بدان میکنند
چون وقت استفراغ نباشد این نقوع ست بگیرند عناب و آلو بخارا هر یک پنجاه عدد کشوث یک کف تخم کاسنی یک کف جو مقشر نیم کوفته دو کف برگ کاسنی
صحرائی خشک کرده یک کف برگ عنب الثعلب یک کف گل سرخ یک کف کثیرا عسالیج و خلاف و یا قبیره مویز منقی سفید دو کف همه را در ظرف چینی کرده چندان
آب کاسنی مروق بران ریزند که بپوشد و یک روز در آفتاب گذارند و هر روز از ان یک قدح بوزن ده درم بسکنجبین معمول از پوست بیخ کاسنی بنوشند که
این تعدیل طبیعت و تسکین ثوران صفرا نماید و از چیزیکه معالجه بدان اخراج میکنند نوشیدن قمیص معتدل و کفرست و پیش و فواکه خوشبو و حوالی اداسر
و خلاف داشتن و تعدیل مجالس خوب کردن و اگر عادت دخول حمام باشد در ان منع نکنند و اگر درین نوع صداع ملتهب ظاهر گردد امر بمالیدن پایها
مداومت نمایند و گلاب صد و سی درم و سرکه سی درم و روغن گل خالص پانزده درم در شیشه جمع کرده حرکت دهند تا سفید گردد و شیشه بالای برف گذارند

پس پارچه بدان تر کرده بر سر گذارند که مزاج دماغ را گلاب قوی و سرکه تبرید کند و روغن گل دفع ابخرهٔ صفراوی از سر نماید پس صداع بسهولت زائل گردد و اصلاح مزاج دماغ حار کنند و **ایضاً** او گوید بر تمام که از امتلای کبد و مراره از صفرا باشد قریب بنوع اول است و فرق بینهما قلت صفرا و غلیان آن در نوع اول و کثرت صفرا بغیر غلیان درین نوع است و اگر این با وجود کثرت آن غلیان نماید باضطراب عظیم و اسهال عظیم حادث کنند و از اعراض این نوع است که جمیع بدن و طبقات چشم زرد گردد حتی که اگر بر بدن خرقه یا پنبه بمالند مثل رنگ زعفران زرد شود و گاهی با این تپ صفراوی حادث شود و در کیفیات نوع اول گاهی با تپ و التهاب باشد و علاج این علاج نوع اول است بعینه و فرق میان هر دو علاج اینست که آن از صفرای اندک بود و قلب جوهر و تسکین آن کافی است و گاهی در آن از اسهال استغنا باشد و درین که از صفرای بسیار بود قلب و تسکین آن بسبب کثرت او ممکن نیست پس در علاج این اسهال اشد حق که در نوع اول ذکر شده زیاده کنند و فصد باسلیق نمایند اگر قوت متحمل و زمانه و وقت مساعد باشد و اگر قوت متوسط بود و طبیب را خوف سقوط قوت باشد این نقوع بنوشانند [illegible] پنجاه درم در دو رطل آب کاسنی مروق تر کرده در آفتاب گذارند بعده این شربت که در فصل ذکر کرده در منفعت الخزائن [illegible] گل بنفشه ده درم و گل نیلوفر و گل سرخ و عصاء الراعی مثل او برگ خلاف پنجدرم برگ عنب الثعلب پنجدرم تخم کشوث تخم کاسنی هر واحد چهار درم همه را در گلاب بجوشانند تا نصف شود بعده صاف کرده آب او بگذارند تا ساکن و صاف گردد بعده بر آن شکر طبرزد اندازند تا بقوام آرند و هر روز بیست درم ازین شربت با پنجدرم نقوع مذکور بنوشند و بعضی اطبا درین شربت برگ لبلاب داخل کرده اند و نزد من مضایقه نیست [illegible] اخراج صفرا و تقلیل آن کند و شربت ماء الشعیر با سکنجبین ساده و شربت فواکه شیرین مثل سیب و انار و حصرم لازم گیرند و روب ساده البته بنوشند و غذا اگر تپ نباشد کاسنی بری مسلوق و بزر قطونا تازه و کاسنی و گاهی با سرکه و کشوث رطب همه مسلوق و چوزهٔ مرغ مطبوخ با آب غوره دهند و اگر تپ نباشد در خوردن سکباج لحم جدی صاف از چربی باک نیست و درین [illegible]

یرقان دماغی لون صفراوی [illegible] که در نوع اول مذکور شد

علاج یرقان سدی

مفتحات بارد و حار و منقیات حسب حاجت بکار برند و مفتحات بارد مثل تخم خیارین و زرشک و تخم خرفه و تخم کاسنی و آب برگ آن و سکنجبین است و مفتحات حار مثل بسباسه و اشنان و افسنتین و شاهتره و تخم [illegible] و آب ترب و آب کرنب و آب پودینه و غافث و ابهل خشک و زیره [illegible] است و امّا منقیات مثل [illegible] و تخم آن و آلو و تمر هندی و هلیلهٔ زرد و مغز خیارشنبر و ماء الجبن و ریوند است اگر ماده رقیق باشد و غاریقون و صبر و سقمونیا اگر غلیظ باشد بالجمله اگر از سدهٔ جگر باشد هر چه در علاج سدهٔ کبد مذکور شد بکار برند و **ایضاً** اگر سده در محدب جگر بود تفتیح آن بشیرهٔ بادیان و تخم کرفس و تخم کشوث و تخم کاسنی و تخم خیارین و سکنجبین ساده یا بزوری یا ریوندی و اندک لک مغسول نمایند و اگر سده در مقعر جگر بود ادویهٔ مفتحه چون آب بادیان و آب کرفس و آب کاسنی و ریوند چینی با سکنجبین بدهند و اگر از سدهٔ مجاری مابین کبد و مراره باشد تنقیهٔ بدن بمسهل مناسب مزاج نمایند و بعد از آن دواء اللک و قرص ریوند و امثال آن مدت دهند و اگر قوت قوی باشد اول فصد باسلیق بگشایند و **ایضاً** بعد تنقیه مطبوخ فواکه مقوی سقمونیا تفتیح سده اگر حرارت باشد بآب کاسنی و عنب الثعلب و سکنجبین و اگر حرارت نبود بآب کرنب و کرفس و بادیان و سکنجبین بزوری حار و مانند آن کنند و هر چه در سدهٔ جگر گذشت بعمل آرند و سفوف کبریت و شربت راوند و قرص غافث و قرص ابهل در یرقان سدی مجرب است و مطبوخ کرفس نیز مفید و اگر از سدهٔ مجری مابین مراره و امعا باشد علاجش بعینه علاج سدهٔ مجری مابین کبد و مراره تفتیح سده است بحسب حرارت و برودت مزاج لیکن درینجا احتیاج بادویهٔ قوی تر از اول بسبب بعد مکان سده بیشتر باشد و استعمال حقنهٔ حاده بر تدبیر سابق بیفزایند و در سدهٔ این هر دو مجری نوشیدن آب کرنب که در آن فلوس خیارشنبر حل کرده و روغن بادام تلخ چکانیده باشند نافع است و اگر سده درین هر دو مجری بسبب رسیدن گوشت یا ثولول بود لاعلاج است و اگر بسبب انسداد مسام باشد فی الفور تلیین باید کرد و حقنه بعمل آرند و تفتیح مسام نمایند بغسل در حمام و نشستن در آبزن که در آن بنفشه و اکلیل و بابونه و گل خطمی جوشانیده باشند و مالیدن و شستن بدن بآنچه اندر آن نخود و سبوس گندم پخته باشند و اگر بسبب قولنج از انسداد طریق انصباب صفرا باشد علاج قولنج بلغمی نمایند **اقوال حذاق** بوعلی سینا مینویسد که آنچه عام هر سده است علاج سدهٔ مذکور در باب کبد است

از فصد و ادرار اگر سده در مراره باشد و از اسهال اگر در مقعر بود و بحسب حاجت و اجتناب از هر چه قبض مجفف باشد و اگر چه حار بود و تنگی مجری و تقویت سده کند و صواب آنست که تقدیم ملینین و ترتیب آن نمایند بعده تفتیح کنند و ملین گاهی حار رطب و گاهی بارد رطب بحسب وجوب حال بود و چون تفتیح نمایند صواب آنست که تابع او اسهال بحسب احتمال و بحسب چیزیکه از اسهال گذشت باید کرد و بدانند که چون ابتدا باسهال کنند و اثر آن ظاهر نشود مفتحات قوی دهند بعد از ان مسهل قوی و باید که یکبار بحسب حاجت و قوت نبوشانند و اگر از سده از لحم نابت در مجری باشد آنرا ادویه نیست و بعضی آنرا این دوا ذکر کرده اند بگیرند عصارهٔ خرفه البینه و عصارهٔ ترب تازه و آب برگ حماض هر واحد کوفته بر آورده همه را بجوشانند و صاف کرده در ان عصارهٔ حماض باندک کرسنه کوفته داخل کنند و ایضاً گویند که از ان چیزی با تخم ترب مقشر و تخم خربزه مقشر مخلوط ربع این هر دو مر و قسط بنوشند و اگر سده از یبس و قحل باشد و برین لاغری بدن دلالت کند ملینات مطلقه برای صفرا و مثل لعابات و مثل سپستان و مانند آن بروغن بادام استعمال کنند و اگر سده از ورم حار بود علاجش علاج ورم حار جگر ست و چون تفتیح باید اقدام بر تبرید از مدرات مثل انیسون و بادیان بلا خوف کنند و کذلک بر اسهال صفرا و اگر ورم صلب باشد امر در ان صعب ست باید که معالجهٔ ورم صلب نمایند و بعد از انکه این فعل کنند باید که قصد نفس یرقان نمایند بدانچه مذکور گردد و ادویهٔ مفردهٔ مستعمله درین باب در بحث سدد کبد مذکور شد و از مفتحات جیده خاصه درین باب مخصل و اسارون و قرص معمول از بادام تلخ و افسنتین و اسارون و انیسون و غاریقون ست و انچه در ان تفتیح باشد معافی ست و ایضاً بگیرند حب صنوبر کبار سه درم مویز منقی پنج درم کبریت زرد نیم مثقال افتیمون تخم کرفس جبلی نخود سیاه کندر سفید هر یک دو درم کوفته بیخته بقدر یکنیم درم با آب بادیان چند روز استعمال نمایند که این شافی معافی ست بمرات تجربه کرده ایم و شیخنا از اجداد ادویه یرقان ست و صعب ترین آنست که سده در ان در مجرای مراره و امعا باشد لیکن حقنها و مسهلات نیز موافق تر ست و مسهلات او از مثل افتیمون و بسفایج بسازند و این نسخه برای آن جید ست بگیرند مغز جلغوزه ربع درم غاریقون ثلث درم عصارهٔ غافث سه درم در آب کاسنی حب سازند و یکدرم از ان بخورند و بمرات تکرار نمایند و چون یرقان سددی مزمن گردد دواء الکرکم و تریاق و مانند آن دهند تا بقوت تفتیح نماید و کذلک دواء اللک و اگر با سده تپ باشد قطف خیلی خوب ست که آن مفتح مسقی ست و کذا بیخ خس الحمار و دو درم عسل و همچنین آب کشوث و کاسنی تلخ بفلوس خیار شنبر و روغن بادام تلخ یا شیرین و ابو سهل میگوید که اگر یرقان از سده کبد بود یا مجاری که در ان صفرا بسوی مراره یا بسوی امعا گذرد بسکند شربت افسنتین با روغن بادام با سکنجبین معمول از انیسون و تخم کرفس و اسارون بنوشند و حب از صبر و غاریقون و نمک هندی بسازند و تخم سرمق سه درم کوفته در سکنجبین ممزوج با آب حمام مخلوط کرده بنوشند و قی کنند که نافع ست و استحمام با آب شیرین نمایند و آب کاسنی و کشوث و عنب الثعلب بسکنجبین معمول از سرکه عنصل بنوشند و کبر مخلل و لحم حیوانات بری مثل دراج و غزال و غیر آن معمول بسرکه عنصلی و انیسون و زیره و چقندر و کرفس بخورند و شراب رقیق بیاشامند و از شحم سیری و سوء هضم و اطعمهٔ غلیظه احتراز کنند و از مدرات بول چون تپ و حرارت شدید نباشد مثل جنطیانا و کندر و زراوند و جعده و فنطوریون و قسط و [illegible] نافع ست و اگر تپ بود حماض و کاسنی و عنب الثعلب و تخم قطف و عصارهٔ افسنتین و بیخ فوه و غافث و خیار و ایضاً برگ ترب و آب او نفع کند و برادهٔ شاخ گوزن جهت ابطال [illegible] بسیار سودمند بود و بادام تلخ بریان بجای شعیر و چون گوگرد سوده بر بیضه پاشیده بخورند و از ادویهٔ مسهله در یرقان صفر صبر و سقمونیا و عصارهٔ قثاء الحمار و بلیلهٔ زرد و غاریقون ست و این حب یرقان را در اکثر احوال نافع ست غاریقون هفت درم ایارج فیقرا تخم کشوث هر واحد هفت درم بلیلهٔ زرد تخم قطف هر واحد پنج درم افتیمون هلیلهٔ سیاه هر واحد چهار درم نمک هندی تخم ترب سقمونیا هر واحد سه درم انیسون تخم کرفس بادیان هر واحد دو درم همه را کوفته بیخته با آب برگ ترب غیر مطبوخ سرشته حب سازند شربتی از دو درم تا دو مثقال و بهر تعدیل مزاج کبد بعد تنقیه این سفوف نافع ست گل سرخ طباشیر هر واحد دو درم لک نیم درم زعفران ریوند چینی هر واحد ربع درم کافور یک دانگ اگر طبیعت قبض باشد با آب آلو بخارا و تمر هندی و ترنجبین بخورند و اگر طبیعت معتدل باشد با سکنجبین استعمال نمایند و ایضاً این قرص نافع ست زرشک طباشیر گل سرخ هر واحد سه درم تخم کاسنی مغز تخم خیار مغز تخم کدو و تخم کاهو و تخم خرفه صندل سفید هر واحد یکدرم کافور ربع درم بوزن دو درم قرص سازند شربتی یک قرص و علی ابن عباس گوید که علاج یرقان حادث از سدهٔ کبد همانست که در باب سدهٔ جگر گذشت و اگر سده در مراره بود باید که فصد ابطی و اسهال کشایند اگر قوت قوی باشد

و اسهال مطبوخ افسنتین مقوی یا بارج و سقمونیا کنند و تا سه روز در هر روز آبیکه در ان پرسیاوشان و افسنتین رومی جوشانیده باشند و آب کرفس و آب سرمق هر واحد ده درم با یکدرم غاریقون بنوشانند و ایضاً آب پودینه نهری دو اوقیه سکنجبین یک اوقیه بیاشامند که این منفعت بین نمایند و این دوا نیز برای یرقان سدی نافع ست افسنتین رومی سه درم تخم سرمق پنجدرم عصاره غافث ریوند چینی هر واحد نیم درم باریک سائیده دو درم ازان با ده درم شراب ممزوج با آبیکه در ان پرسیاوشان جوشانیده باشند بخورند و ایضاً بگیرند عصاره ترب بست درم و شراب رقیق ده درم و آبیکه در ان قدری فوه و بوفاریقون نیکو پخته باشند ده درم و بنهار بنوشند که این نافع یرقان سدی ست و قرص افسنتین نیز نافع بود اگر بغیر تپ باشد و ایضاً بگیرند عروق و انیسون هر واحد درم سائیده با دو اوقیه سکنجبین و آب سرو و یا آب لبلاب و یا آب قطف مع شکر بنوشند و ایضاً از جالینوس ست افسنتین رومی انیسون هر واحد یکدرم بادام تلخ سه عدد باریک سائیده سکنجبین بخورند و ایضاً پرسیاوشان پودینه نهری فوه اصباغین هر واحد یک جزو در آب چاه جوشانیده نیم رطل ازان با شراب ریحانی آمیخته بعد ازانکه مریض در آفتاب باشد تا آنکه عطش و التهاب ظاهر شود بنوشد که بعد شرب این عرق کنند و زردی زائل گردد و رنگ او مثل لون طبیعی شود و صاحب این ماهی طری با صعتر تازه هنگام برآوردن از آب یک عدد یا دو بخورد که نفع یابد و شوربای سکباج لحم بقر نافع ست چون ثرید بخورد و اندک از شوربا بنوشد و گوشت نخورد و ایلاقی و جرجانی می نویسند که گاهی یرقان بسبب سده در خلل کبد و در رگهاکه در ان پراگنده است حادث شود و این سده کلی بود پس صاحب سده کلی را صبح آب کرفس و آب بادیان و آب شبت هر واحد دو اوقیه جوشانیده صاف نموده سه درم روغن بادام شیرین و یکدرم روغن بادام تلخ و یکدرم روغن پسته داخل کرده بدهند و شب تخم ترب و مغز تخم خربزه و انیسون هر واحد یکدرم تخم شبت و تخم کرفس هر واحد نیمدرم با یک اوقیه سکنجبین عسلی دهند و قی کردن درین علت سودمند بود بهر آنکه سده با ثبوت قی کشاده گردد و ماده را برکند و پرسیاوشان جوشانیده صاف نموده با سکنجبین نافع ست و اگر دو درم نمک جریش با یکدسته برگ کاسنی هفت روز ناشتا بخورند جگر و زهره را شوید و از ماده عفن پاک گرداند و شش درم برگ چقندر خشک کرده کوفته بیخته بماء العسل یا بسکنجبین ساده سده بگشاید و این اشربه بعد تلیین ماده و فتح آن باشربه که سابق مذکور شد بدهند و اگر سده در ان منفذ باشد که میان جگر و زهره است این اشربه مذکوره سودمند بود و قرص افسنتین و قرص لک بدهند و این قرص انیسون با سکنجبین بزوری نافع ست بگیرند انیسون غافث هر یک سه درم صبر پنج درم غاریقون دو درم افسنتین چهار درم کرفس تخم شبت مصطکی سنبل مغز بادام تلخ هر واحد یکدرم همه را کوفته بطبیخ افسنتین سرشته قرص سازند شربتی یکدرم و قی کردن به تخم سرمق سودمند بود و اسهال طبیعت بحبی که از ایارج فیقرا و افسنتین و بسفایج و غافث و غاریقون سازند صواب بود و طعام از سرکه کبر سازند و برگ ترب با چوزه مرغ پخته و برگ کرنب بروغن زیت پخته نافع بود و آب با سکنجبین آمیخته بنوشند و ضماد از بادیان و اکلیل الملک و بیخ خطمی و کرنب و شبت و بنفشه و افسنتین و انجیر و صبر و مر کوفته بیخته بروغن قسط یا روغن سنبل بسازند و بر جگر نهند و آنچه در علاج سده حدبه کبد گذشت بکار برند و اگر سده در منفذی باشد که میان مراره و امعاست این مسهل قوی بدهند هلیله زرد پانزده درم هلیله سیاه اصل السوس خطمی بیخ بادیان بیخ کبر هر یک هفت درم شاهتره مغز خیارشنبر هر یک ده درم غافث افسنتین تربد افتیمون هر یک پنجدرم مصطکی انیسون هر یک سه درم مویز منقی بست درم آلو بخارا بست عدد تمر هندی پانزده درم در سه من آب بجوشانند تا بیک من باز آید صاف نموده هفتاد درم ازان با نیم درم غاریقون سوده و دو دانگ نمک هندی و دانگی سقمونیای در هر پنج روز یکبار این مسهل بدهند تا سده بگشاید و بعد ازین با انجبین باین نوع استعمال کنند هلیله سیاه دو درم افتیمون یکدرم نمک هندی دانگی ایارج فیقرا نیمدرم و بحسب قوت کم و زیاده نمایند و اگر باین علاجها سده کشاده نشود شیر شتر بدهند هر روز شصت درم با سه درم هلیله زرد و یکدرم افتیمون و نیمدرم انیسون و دو دانگ ایارج فیقرا و غذا چوزه مرغ و دراج بسرکه پخته و بکرفس و پودینه پخته و آب کرفس و آب برگ کبر و آب برگ ترب با سکنجبین بزوری نافع بود و اگر با این سده حرارت بود اشربه بارده معتدل بنوشند و تفتیح سده میان کبد و مراره بدانچه مدر بول باشد مثل آب کشوث و کاسنی با سکنجبین که در ان تخم کاسنی پخته باشند و آب کاسنی با خیارشنبر و آب خرفه و آب برگ ترب و آب ترشی ترنج با سکنجبین مذکور باید کرد و ایضاً آب کشوث آب کاسنی آب برگ ترب بجوشانند و صاف کرده یکمثقال کرسنه مقشر و یکمثقال مغز تخم خربزه و یک مثقال تخم ترب کوفته آمیزند و طعام این حسو دهند آرد کرسنه چهار جزو تخم ترب کوفته یک جزو بپزند چنانکه رسم ست و شکر و روغن بادام داخل کرده بکار برند و عوض آب سکنجبین خورند که تخم کاسنی در ان پخته باشند و کسانی آن سده را

که میان زهره و جگر است شقه لینن و دوای مسهل معتدل باید چون طبیخ هلیله زرد که از افسنتین و شاهتره و تمرهندی و خیارشنبر و بیخ کرفس سازند و یا آب شاهتره آب کاسنی صحرائی هر یک سه اوقیه با سه درم هلیله زرد و دوانگی نمک هندی و طعام زیرباج نخود و انجیر و ران بچه و مزوره بقول کرفس و روی بخته دهند و محمود گوید که در یرقان قولنجی به تناول شیای بارد جسارت نکنند و این دوا در یرقان سددی نافع ست ریوند چینی عصاره غافث هر واحد یک نیم درم افسنتین رومی دو درم همه را باریک سائیده و دو درم از آن با سکنجبین ساده بخورند و سعید گوید که علاج یرقان حادث از سده مراره بنوشیدن سکنجبین و خوردن جلنجبین و شرب آب بادیان و کرفس بسکنجبین نمایند و غذا مزوره زیرباج و هنگام صلاح چوزه مرغ مطبوخ دهند و از اغذیه غلیظه اجتناب کنند و بقول جالینوس شربت دینار را درینجا باب خاصیت مزیست و میر محمد حسین بنویسد که هر بامداد پرسیاوشان افسنتین تخم کرفس تخم سرمق جوشانیده صاف نموده با یکدرم غاریقون بدهند تا سه روز و بعد از تفتیح سده استفراغ نمایند و این مسهل بسیار سودمند ست تمرهندی ده درم پوست هلیله زرد و افسنتین گل بنفشه هر کدام پنج درم تخم کاسنی تخم کشوث تخم سرمق پرسیاوشان از هر کدام سه درم بادیان تخم کرفس هر کدام دو درم همه را جوشانیده صاف نموده مغز فلوس و شکر سرخ هر کدام ده درم حل کرده غاریقون یکدرم سقمونیا یکدانگ اضافه نموده بنوشند بعد از آن دواء اللک و قرص ریوند و مانند آن بدهند و من مهتری را دیدم که بعد از چند روز دردی در معده وی برخاستی و تا پشت و شانه و اگرفتی و بعد مالیدن نمک آرام گرفتی و در همان ساعت نشان یرقان پدید آمدی و رنگ بدن چهره و چشمها زرد گردیدی و گاهی تب نرم باندک قشعریره عارض گردیدی بانواع تدابیر علاج کردم سودمند نیفتاد و آخر بسفوف کبریت که در قول بوعلی سینا گذشت علاج نمودم و ضماد از صبر و زعفران و گل سرخ و عود و افسنتین با گلاب بر معده وی فرمودم صحت یافت و بعد از مدتی دراز اندک دردی در همان موضع دریافت و یرقانی بغایت ضعیف محسوس شد مفتحات و آب پودینه و سکنجبین در اندک فرصت بصلاح آمد و **میرزا علی شریف** میگوید که در یرقان صفراوی سددی که علامتش سفیدی براز ست آب کاسنی سبز مروق با دو آثار یا شیره تخم کاسنی دو توله و آب تمرهندی با سکنجبین ساده یا گلقند بدهند خواه شیره کاسنی و عنب الثعلب و خیارین در گلاب بر آورده با سکنجبین بزوری یا تخم کاسنی عنب الثعلب گل سرخ آلو بخارا پوست بیخ کاسنی مویز منقی تخم خیارین کوفته در عرقیات خیسانیده و آب تمرهندی گلقند داخل کرده بدهند و درین قسم قی هم مفید ست و پس از آن آب انارین با شربت نیلوفر و سکنجبین بزوری و عرقها نیز نافع چنانچه ترشک شش ماشه در آب جوشانیده بنوشند و در آفتاب بایستند و حرکت کنند و بعد ازین پرسیاوشان فوه الصبغ نعناع جوشانیده بنوشند و گویند که تخم کشوث و عصاره کشوث تازه بسکنجبین و کرم که آن عروق الصفر ست تنها و تخم ابیض مع انیسون و عصاره برگ یا گل بنوست و اکل بقله تازه آن و شرب آب باران و سنبل هندی و کذا عصاره غافث و ریوند هر واحد یکدرم با طبیخ کشوث که مجرب سودمندی ست هر واحد نافع سددی بود و **طبری** گوید یرقان که از سده واقع میان مراره و کبد باشد عسر ترین انواع یرقان و بطی العلاج ست و بعض اطبا میان انواع یرقان و انواع علاجات آن فرق نمیکنند و علاج همه انواع آن بعلاج واحد می نمایند و امر مریض گاهی از خطای ایشان بسقوط قوت و انحلال طبیعت می انجامد و گاهی یک مرض را دو یا سه میگردانند و با یرقان تب یا تپ و اسهال بهم میرسد و کسیکه ماهر باشد فرق میان انواع آن از اعراض او دریابد بهر آنکه با نوع اول یعنی آنکه بطریق غلیان صفرا بود قی و التهاب در کبد نباشد و با نوع ثانی یعنی آنکه بسبب امتلای کبد و مراره از صفرا باشد التهاب و قلق و قی و اسهال صفراوی بود و با نوع ثالث یعنی سددی اضطراب تب بود و رعاف کثیر و صداع شدید و لهیب و عطش و شدت قبض طبع که براز او خارج نشود حتی که طبیب گمان کند که آن از قولنج صعب ست و علاج این فصد باسلیق ست اگر مانعی نباشد و اسهال با این مطبوخ هلیله کابلی و سیاه و زرد هر واحد پنج درم فطراسالیون تخم کرفس انیسون بادیان پوست بیخ کرفس و وفا هر واحد چهار درم تمرهندی سی درم آلو بخارا و عناب هر واحد چهل عدد اصل السوس پنج درم کشنیز خشک کف کبیر همه را بست رطل آب پخته صد درم از آن صاف کنند و سه طسوج سقمونیا و دو دانگ تربد بگلاب سرشته در آن حل کنند و بعد فصد و استفراغ با این مطبوخ لزوم شرب سکنجبین بزوری نمایند و اعظم علاج این نوع سرکه عنصل ست امر با صبابلاغ بدان و امر بخوردن کاسنی بسرکه مذکور نمایند و هنگام خواب ماء الشعیر لازم گیرند و سکنجبین بر نهار بنوشند و غذا مزوره بسرکه و شکر دهند اگر با وی تب باشد یا نه و چون وقت خواب بود و معده خالی باشد هفتاد درم ماء الشعیر بسکنجبین بدهند و تضمید کبد با این ضماد نمایند اگر حرارت از آن مانع نباشد کشوث تخم کاسنی هر واحد باقه برگ علیق و کرفس رومی هر واحد باقه صغیره برگ لبلاب و لفائف

کرم و عسالیج آن هر واحد باقه کبیره و در سرکه بجوشانند تا مثل حلوا گردد و بعده بر آن اندک گل سرخ و اندک قسب و جسنت و اندک روغن بادام شیرین انداخته برهم زنند تا مثل مرهم گردد و بر پارچه چیت کبود ترشیده مالیده بر کبد نهند و اگر با یرقان تپ نباشد در نوشیدن نبیذ که در ان تلخی ظاهر باشد باکی نیست و در این تفتیح سده نماید و علامت انفتاح سده آنست که طبیعت مسهل شود و صفرای صرف در اجابت برآید پس اگر در هیچ جا تپ نباشد در نوشیدن شراب که عرب آنرا اسفنط می نامند باکی نیست و او نیست که بگیرند باقه از نعناع و باقه از کرفس رومی و باقه از پودینه نهری و باقه از صعتر رطب و همه را در آب تازه اندازند و از صبح تا ظهر بگذارند بعد صاف کرده وقت ظهر بنوشند که این نزد ایشان مزیل یرقان است و در هر نوع آن می نوشند و اهل بصره را اطبای ایشان و ائم امر این میکنند و در این نوع را انفع میکنند آب مرسفید و آب گشنگشت و آب کرفس که در شب زیر آسمان گذارند تا صاف و مروق گردد و بعده بآب باران مثل آن بیامیزند و بوزن پانزده درم سکنجبین بنوشند و بعض اطبا در این ابوال شتر اعرابی بدوی بوزن یکنیم دانگ می آمیزند و بعضی از ان این قرص میدهند اگر تپ نباشد گل سرخ طباشیر تخم کشوث تخم کاسنی هر واحد دو درم تخم کرفس و پوست بیخ آن و پوست بیخ کبر هر واحد یکنیم درم کوکب الارض و سنبل الطیب هر واحد دو ثلث درم مغز بادام تلخ مغز پسته هر واحد پنج درم زعفران دو ثلث درم همه را باریک سائیده بآب کرفس سرشته بقدر یک درم و ثلث اقراص سازند و در سایه خشک کرده هر روز یک قرص با بست درم سکنجبین اصولی بزوری بخورند و این قرص را اهل حران قرص ابدی نامند و بحسن تاثیر در نوع یرقان سدی معروف ست و ایضا او گوید که سفیدی قاروره باین دلالت میکند بر آنکه سده در کبد اندر طرفیکه بسوی حدبه کبد مرتقی میشود و در عروقیکه بسوی امعا و گرده و مثانه نافذ میگردد واقع شده و با ضرر او بسوی اعضا و عروق میرسد و بسوی اعالی بدن صعود میکند و این نوع صعب العلاج ست سیما اگر با وی تپ باشد و اگر تپ نبود امر در ان سهل تر باشد و این مطبوخ نوشانند که مرکب

مطبوخ کرفس

بطبیخ کرفس ست زوفای خشک سه درم اصل السوس فطراسالیون تخم کرفس هر واحد چهار درم پرسیاوشان فقاح اذخر پوست بیخ کبر پوست بیخ بادیان هر واحد پنج درم مغز بادام تلخ سوده ده درم تخم کاسنی ده درم همه را جمع کرده در آب کاسنی مثل مطبوخ زوفا بپزند و صاف کرده هر روز بست درم از ان بوزن بست درم سکنجبین بزوری بنوشند اگر ازین مانعی نباشد و اگر انفتاح سده مشکل گردد و در هیچ جا تپ نباشد ازین طعام بخورند سرمق و ترب و اندک کرنب و چقندر خوب پخته کنار در ان نمایند و بر ان بعد امتلا از طعام آب شبت مطبوخ بنوشند و قی کنند و دو سه دفعه معالجه باین عمل نمایند که از علاج بعلاج قی منفتح سده است و سرمق و چقندر هر دو در این نوع یرقان نافع اند و ابوماهر را دیدم که صاحب این نوع را اگر سنه میکرد و بعده حقنه می نمود با آبیکه در ان کرفس و چقندر و پرسیاوشان و سرمق و سبوس و خطمی همه را پخته روغن بادام تلخ در ان داخل کرده یکدو دفعه بدان حقنه کنند پس سده در اکثر اوقات کشاده میشد و برای این نوع اگر تپ نبودی این قرص ترکیب میداد تخم کرفس انیسون فطراسالیون تخم سرمق تخم انجره رب السوس هر واحد دو درم تخم حماض صد درم پرسیاوشان دو درم زوفا پوست بیخ کبر هر واحد سه درم ریوند یکنیم درم مغز تخم خربزه و بادرنگ و خیار هر واحد چهار درم و اگر با آن تپ می بود بزورکه در اصل نسخه است کم می نمود و در ان تخم خیارین و نشاسته و صمغ عربی زیاده میکرد و گاهی اندک کافور و زعفران دو دانگ در ان داخل می نمود و این همه را سائیده در عصیده انگور سرشته قرص سازند پس اگر تپ نباشد هر روز یک قرص با سکنجبین بزوری بخورانند و اگر تپ بود بماء الشعیر و سکنجبین ساده و یا ماء القرع که در برسام حار مذکور شده و ماء الهندبا در آب تمر هندی سکنجبین و مانند آن بدهند و هر گاه تپ نباشد طعام زیرباج یا جوزه مرغ و حصرمیات و شوربای سکباج بگوشت بره یا تیهو یا تذرو یا کبک کرده و ماهی تازه صخری و مانند آن و قنابر و شفانین و امثال آن دهند و خوردن ماهی خرد و صرافی مطبوخ بسرکه نیز سخت سودمند ست و مولف اقتباس ملخصه بیند که در یرقانی که از انسداد مسامات در سرا بود اول تپ حار با کرب و اختلال عقل و صداع شدید و سرخی چشمها و غلبه بدو و غثیان یا روز چهارم یا پنجم یا ششم یا هفتم اندک اندک و یا دفعتا بمبدل بزردی گردد و یرقان خالص ظاهر شود با سبات و نفخ و قیض و شدت تشنگی که از آب سرد ساکن نگردد بلکه زیادتی پذیرد و اگر اندک آب بجام عسل آمیخته و یا تنها دهند فی الفور تشنگی بنشاند و بسا باشد که بروز پنجم و یا هفتم بکشد و اگر کسی زنده ماند بروز نهم و یا یازدهم اندکی عرق آمده موقوف شود و بثرهای سرخ مائل بسیاهی با سوزش مانند حصبه بر همه بدن پدید آید و بعد سه چهار روز انطباق مری عارض شود و اختلال زیاده گردد و بوقت شام یا روز دیگر بهلاک انجامد پس بمجرد ظهور این نوع یرقان رگ هفت اندام زنند و روز دوم باسلیق و انتظار بحران نکنند و وقت شام ملین مبارک از خیار شنبر هفت توله و آلو سیاه ده عدد و گلقند و ترنجبین هر دو پنج توله و روغن بادام هفت ماشه بدهند

اگر هوش نوشید فی ذاته مرباشد والا حقنه حاره علوی خان بعمل آرند که بهوش آید بعده ملینات مدر حاره و بارده تو به یهم آمیخته استعمال نمایند و بسا باشد که درین نوع نوبت معالجه نرسید و بیمار هلاک گردد و چون درین نوع اختلاج در رو وضیق یا در دیگر عضوها پدید آید پس فرسوم بهلاک می انجامد و همچنین بیهوشی که تعقبه بد و غب افتد و بول بی اراده بیرون آید پس بحران وزرد بار ورد دیگر بیمار بمیرد کذا فی العشرة الکاملة

علاج یرقان ورمی

ودانکه از ضعف جگر و یا از ضعف جرم مراره باشد اگر از ورم جگر بود تدبیر او همانست که در ورم حار جگر مذکور شد از فصد و اسهال وغیره مع رعایت مراره و اگر از ورم مراره باشد علاج آن نیز علاج ورم کبدست و ضماد ورم مراره و سوزش در سینه شیره تخم خیارین نه ماشه لعاب بهدانه سه ماشه گلاب چهار توله شربت نیلوفر دو توله خاکشی ششماشه عرق شعله باز شیره اصل السوس چهار ماشه افزایند بعده مسهل از آلوبخارا ده دانه فلوس خیار شنبر شش توله ترنجبین دو توله گلقند چهار توله عرق عنب الثعلب نیم پاو مالیده صاف کرده روغن بادام ششماشه داخل کرده دهند دوم روز از مسهل شیره تخم کاسنی شش ماشه گلاب چهار توله لعاب اسپغول نه ماشه گلقند سه توله بدهند روز دیگر آلوبخارا ده دانه بعرق شاهتره یا و نیم مالیده افزایند بعده اگر سوزش سینه و زردی چشم بدستور باشد مسهل آلوبخارا ده دانه تخم کاسنی کوفته گل سرخ سنای مکی هر یک شش ماشه گل نیلوفر چهار ماشه تمر هندی سه توله بادیان چهار ماشه جوشانیده مغز فلوس شش توله گلقند سه توله روغن بادام ششماشه دهند ۞ اگر بسبب ورم صلب کشته جگر باشد معالجه آن پردازند به آنچه در اورام کبد مذکور شد و این نوع اکثر باستسقا منجر گردد و بهلاکت رساند و شدن آن دشوار بود ۞ و اگر یرقان از ضعف جگر باشد تدبیر که در ضعف جگر گذشت علاج نمایند و اگر از ضعف جرم مراره باشد علاجش نیز ببینه علاج ضعف کبدست بهر آنکه مراره باشتراک جگر تقویت می یابد و بضعف این ضعیف میگردد ۞ **اقوال حکما** صاحب کامل گوید که هرگاه یرقان بسبب ورم حار جگر عارض شود فصد باسلیق ابطی کنند چون قوت وسن و زمان وغیره مساعد باشد و بحسب حاجت و قوت اخراج دم نمایند و بعد ازین اسهال بمطبوخ هلیله زرد و سنا و شاهتره و گل سرخ و بنفشه و تخم کاسنی و تخم کشوث و تخم سرمق و پرسیاوشان و آلوبخارا و عناب و سپستان مع باشند آن خیار شنبر بقدر حاجت در ان مالیده کنند و اگر خواهند اسهال به آب لبلاب و آب سرمق با مغز فلوس نمایند و اگر در نضج احتیاج باشد بعد ازین ماء الشعیر سکنجبین دهند و بعد چهار ساعت از ان ده درم سکنجبین ساده باندک آب سرد نوشانند و انار میخوش متصاص کنند و آب هندوانه بطباشیر و تخم خرفه دهند و غذا امزوره عدس و سرمق و لبلاب و کدو و ماش سازند و کاسنی و کاهو و کشوث و خرفه و آلوبخارا و توت و انار و حماض و بادام رطب دهند و اگر صاحب یرقان حادث از ورم جگر به آب کاسنی و آب عنب الثعلب عرق چهار اوقیه که در ان مغز فلوس هفت درم مالیده باشند بدهند نفع بخشد و تحلیل ورم کند و یرقان بکاهد و آنچه در ان پرسیاوشان جوشانیده باشند باندک سکنجبین نفع بین نماید و این قرص یرقانی را که از ورم کبد باشد نافع است گل سرخ تخم سرمق هر واحد پنجدرم تخم لبلاب بادیان هر واحد یکدرم نیم درم اسارون سه درم تخم خیار و تخم خرفه مثل آن ساییده به آب سرشته هر قرص بوزن یک مثقال بسازند و با آب [illegible] طباشیر سه درم اکلیل مغسول دو درم زعفران ریوند چینی هر واحد پنجدرم کافور یکدانگ همه را باریک ساییده هر قرص بوزن یک مثقال ساخته به آب کاسنی و کشوث و آب تمر هندی دهند و ضمادی که در ورم کبد حار گذشت ضماد نمایند و این ضماد نافع است برای یرقان که از حرارت و ورم کبد باشد صندل سرخ گل سرخ هر واحد چهار درم صندل سفید فوفل افسنتین هر واحد دو درم زعفران سنبل قیصوم هر واحد یکدرم همه را باریک ساییده و موم سفید پنجدرم بروغن گل و روغن بنفشه هر واحد ده درم گداخته آمیزند و بر کبد ضماد کنند مسیحی گوید که اگر یرقان بسبب ورم حار کبد باشد بعد فصد باسلیق آب عنب الثعلب و آب کاسنی مع آب کشوث بسکنجبین پخته دهند و چون در بول علامات نضج ظاهر شود و صبر بماء البقول و قدری عصاره غافث بنوشند و ماء الشعیر بعضی شربتهایی که ادرار بول برفق کنند بیاشامند چون پنج کرفس و پنج بادیان و ماء العسل با آب بسیار ساخته و بر جگر ضماد از صندلین و عنب الثعلب نمایند ابو الحسن میگوید که علاج یرقان تابع ورم جگر بفصد و شرب ماء الشعیر و بعده سکنجبین با آب سرد نمایند و آب انار و شیره تخم خرفه و آب تمر هندی و گلاب بنوشانند و اگر محموم باشد از غذا منع کنند و حوض ل و ماء الشعیر بیاشامند و اگر قبض طبع باشد به آب آلوبخارا و شربت بنفشه تحریک نمایند و بعد تبرید کبد بصندل و آب عنب الثعلب گلاب ضماد سازند و اگر تپ ساکن شود ماء الجبن سکنجبین بنوشانند و مزوره غذا کنند و چون اصلاح یابد باستعمال جوزه مرغ با آب غوره اجازت دهند و علاج یرقان تابع ورم مراره حار تسکین حدت آن بماء الشعیر و آب انار و یا آب نارنگ و تعدیل طبع بخیار شنبر و جلاب کنند و هرگاه اصلاح یابد بجوزه مرغ معمول بسرکه و کشنیز غذا سازند نجندی گوید که علاجش فصد و تبرید طبیعت بشیر آب یا با بشکلیسی درم یا بیکدرم قرص کافور و جلاب نبات و بزرقطونا و بهدانه و بالجمله علاج آن علاج ورم کبدست و این ضماد از آزموده مسعود بود گل سرخ صندل کشنیز اقاقیا [illegible] هر یک پنجدرم کافور نیم دانگ ساییده بگلاب سرشته بر جگر ضماد کنند و این دوا یرقان از حرارت کبد یا ورم حار آن را نافع است مغز تخم خیارین زرشک هر یک سه درم طباشیر یک [illegible]

عصارهٔ غافث تخم کاسنی تخم کشوث هر یک نیم درم کافور دو دانگ سائیده قرص سازند شربتی دو درم با سی درم آب کاسنی و ده درم شربت [illegible]

علاج یرقان سمی

تریاقات و آب کاسنی و قرص کافور و ماء الشعیر و روغن بادام دهند و قی و اسهال نیز مفید است و ثابت گوید که جالینوس در یرقان تریاق کبیر خورانید و مریض شفا یافت و درین علاج وقت سکون اعراض حرارت است و تنقیه بماء الجبن تا سه هفته بعده مفید است و گویند که روز دوم شرط و بعد اول که هفت اندام زنند و بفاصله سه چهار روز فصد باسلیق کشایند و باقی همه تدبیر آنچه در بحث سموم بیاید مع رعایت یرقان بکار برند و در سموم بلد و غیرها آن قیمت رگ هفت اندام زنند و موضع گزیده را حجامت یا شرط عمیق کنند و شیشه حجامت بر و بر بکلند و ضماده و طلیه سرد و مقوی قلب نهند و شیره تبرورت باردة و زرشک با سکنجبین لیمونی و مقطری دهند و بقول شیخ علاج آن تریاق و مثرودیطوس برای مقاومت سم است بعد از سبب ترش و آب انار و آب کاسنی و خرفه و لعاب بزرقطونا و زرشک و همه آنچه در ان تبرید با تریاقیت باشد مثل آب انار زین که مجرب است و اول تعدیل نمایند بعده قصد نفس یرقان کنند و آنچه تجربه کرده شده در ابتدای عروض آن خصوصا اگر به مشروب باشد آنست که شیر بز [illegible] و [illegible] نوشند و اما تدبیر اغذیه آنست که در سوء مزاج حار گذشت مجوسی گوید که اگر یرقان از گزیدن حیوان ذی سم حار حادث شود و قوت مریض قوی باشد باید که فصد اکحل کنند و لعاب اسپغول و ماء القرع و آب هندوانه و آب کاسنی با تخم خرفه دهند یا شیر و ماء الشعیر با سکنجبین بنوشانند و آنچه قرص کافور دهند اگر این احتیاج کفایت نکند و اگر یرقان از شرب دوای حار شود باید که قی کنانند و بار بار و همه اغذیه سرد و لطیفه که قبل ازین مذکور شد استعمال نمایند چه حیاتی و ایلاقی نوشند که اگر یرقان از گزیدن حیوان سمی باشد فصد باسلیق یا اکحل بکشایند تا خون ردی از بدن کم کنند بعده مطبوخ اهلیله دهند و ماء الشعیر سرد طالی با آب انار و هند بود و آب [illegible] و آب بارتنگ و آب کاسنی با خیار شنبر و سکنجبین و آب غوره نافع باشد و باقی علاج در باب علاج گزیدن جانوران زهرناک یاد کرده آید ابن الیاس [illegible] گوید که اگر از نوشیدن دوای سمی یا گزیدن حیوان ذی سم باشد هر صباح جلاب با آب انار ترش و شیر [illegible] یا شیر خرفه هم با قرص کافور و تنقیه با لعاب بزرقطونا و هندوانه بنوشانند و غذا ماء الشعیر با روغن بادام دهند و یا آب هندوانه سرد و قیه و شکر ده درم بنوشند و ضماد دیگر در علاج یرقان و ورمی در قول خجندی مذکور شد و این ضماد صندلین و فوفل گل سرخ بنفشه نیلوفر مساوی کوفته بیخته بگلاب یا آب برف [illegible] یا آب خلاف سرشته بر جگر ضماد کنند و اگر صاحب یرقان انقباض قوی عارض شود تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه مقوی بیقوتیا کنند و غذا ماء الشعیر دهند طبری گوید که علاج آن فصد و نوشیدن ماء الشعیر و تنقیه اخلاط فاسده است اگرچه [illegible] باشد و بعد از تنقیه قرص کافور با آب کاسنی یا سکنجبین با ماء الشعیر دهند و مقابله کیفیت سم باضداد آن [illegible] این نوع کنند و اگر [illegible] شود [illegible] که شیر از تغیر گردد امر به نوشیدن شیر بر سر از پستان زن یا بز نمایند و ابو ماهر صاحب این نوع را شیر با تریاق اگر مزاج مریض متحمل بود یا قرص [illegible] بنوشانند و اکثر متقدمین [illegible] و بعض متأخرین می نویسند که گاهی یرقان از نوشیدن [illegible] سمیه و حریفه یکبارگی با غثیان و قی و تپ صفراوی و خفقان و غشی پدید آید و علاج آنست که اول فصد باسلیق ایمن کنند و خون [illegible] گیرند تا بهوش آید و عطریات بارده مانند عطر خس و گلاب و گل خیره و [illegible] و زرشک چهار ماشه و خیارین و کاسنی و مغز تخم کدو هر یک نه ماشه تخم کاهو پنج ماشه آلو بخارا هفت عدد در عرق بیدمشک و کاسنی و گلاب [illegible] هر یک [illegible] تولہ [illegible] با سکنجبین تفاحی علوی خان [illegible] هر یک دو تولہ [illegible] صندل [illegible] سکنجبین [illegible] علوی خان هر یک دو تولہ در عرق بیدمشک [illegible] و همین [illegible] و غذا [illegible] تخم کاسنی [illegible] چهار ماشه تخم کشوث هفت ماشه آلو بخارا یازده عدد [illegible] در گلاب و عرق کاسنی [illegible] جوش دهند [illegible] چهار تولہ مغز خیارشنبر هفت تولہ ترنجبین [illegible] شربت دینار صندل علوی خانی چهار تولہ روغن بادام [illegible] هفت ماشه [illegible] بکار برند و بجای آب به عرق کاسنی و گلاب اکتفا نمایند و وقت شام [illegible] صبح این [illegible] طباشیر [illegible] یک ماشه [illegible] صندل ترش نه ماشه [illegible] شیرهٔ کاسنی و مغز تخم کدو هر یک نه ماشه لعاب بهدانه سه ماشه در عرق بیدمشک و کاسنی هر یک [illegible] تولہ [illegible] شربت نیلوفر [illegible] هر یک [illegible] اسپغول هفت ماشه

باشیده دهند و همچنین فقط سه مسهل داده بنگرند اگر اندکی باقی ماند روز شانزدهم مسهل مذکور روست هلیله زرد و کابلی و هلیله سیاه برگ سنا ریوند خطائی هریک نه ماشه شربت ورد مکرر هلیلجی علوی خان چهار توله اضافه نموده دهند و در تبرید مذکور زرشک سه ماشه و شربت بزوری و شربت کشوث هریک دو توله تخم شربتی هفت ماشه و روز دیگر در عرق کاسنی و مکوه تبرید دهند و غذا شوربای بچه بز لبنی با برنج دهند سه چهار روز همین دوا و غذا داده موقوف سازند ولیکن تا یکهفته از شیء مضر پرهیز از دست ندهند و جهت تعدیل مفرحات مناسبه با عرق بیدمشک استعمال نمایند ایضاً گویند که اگر از سیر باغ در موسم باقلا زار که بخار سمومی قوی تر آمیز باشد و نافرمان نیز دران بسیار بود اول اندک دردسر و تپ خفیف بسبب مصاحبت بخار باقلا زار و نافرمان پیدا شود و روز دیگر در همه بدن و چشمها و چهره زردی ظاهر شود و تپ غلبه کند و بول زرد مائل بسیاهی گردد شربت لیمون کاغذی و سکنجبین ساده هریک دو توله در گلاب و بیدمشک و عرق کاسنی و عرق نیلوفر هریک پنج توله داخل کرده نوشانند و وقت عصر زهر مهره نیم یکماشه و شربت انارین یک توله لیسانیده بالایش شربت نیلوفر دو توله در عرق زرشک نه توله دهند و غذا شلهٔ گیلانی با کدو دهند و انبه و تمر هندی تبرید سازند و در شب سوم اگر بیهوشی پدید آید و صبح بول احمر قاتم بود و باندکی هذیان همان وقت فصد باسلیق کنند و خون وافر گیرند که همان وقت بیهوشی و هذیان زائل شود و یرقان و تپ نصف باقی ماند پس شیره زرشک پنج ماشه و تخم کاسنی و گل بنفشه و گل سرخ هریک هفت ماشه آلو بخارا ده عدد در گلاب و عرق بیدمشک شاهتره و کاسنی و بهارنارنج هریک پنج توله شربت بنفشه و لیمون هریک دو توله نوشانند و غذا ایضاً ولیکن بعد تناول غذا دانه انار و لائچی دو حصه و انار کوهی یک حصه نقل نمایند پس در دو وقت و بجای آب آب سیب و یا شوربای پرورده نوشند و اکثر در شب و روز بزم و رقص لولیان خوبصورت و خوش آواز خود را مشغول دارند و دوا و غذا ایضاً تا دو روز دیگر سیر و تفرج حوض آب شیرین که اندران ماهیان باشند بدارند که همین تدبیر بدون مسهل و ملین فراغ در پانزده روز باصلاح آید و اگر فصد نکنند در مدت مدید بعد مسهلات قویه و دیگر تدابیر شفقت تمام صحت گردد

علاج یرقان وبائی

باید که در روز اول رگ هفت اندام زنند و روغن گاو در گلاب آمیخته بنوشانند بلکه در حوض پر کرده بیمار را در ان نشانند و تا بجا باشد و تا دیر نشسته دارند که لرزه پدید آید پس بیرون آورده در پنبه مند وفه دارند و این دوا دهند زهر مهره زرشک گرد سماق صندل سفید طباشیر و خمیره صندل ترش یک توله آمیخته بلیسانند و شیره زرشک خیار ریز و کاسنی و مغز تخم کدوی شیرین هریک نه ماشه آلو بخارا از سرد آلو هریک پنج عدد در گلاب و عرق بهار کرنه و کاسنی و گل نیلوفر هریک هفت توله شربت انار و صندل هریک دو توله و از صندل سفید در روغن گاو سوده پارچه ترکرده بر سینه و جگر نهند و نگذارند که خشک شود و بجای آب بر روغن یا عرق بهار و گلاب آمیخته اکتفا کنند و چون روز پنجم یا ششم باشد پس مرگ فصد نکنند که موجب هلاکت بیگردد و غذا اسفاناخ و خرفه با روغن دهند و وقت ظهر آب تربوز و ماء القرع با شربت نیلوفر نوشانند و تمر هندی و گلقند درین مرض از مجربات است

و تا هفته برین تدبیر ثابت مانند با خیر بگذرد و پس بروز هشتم ملین از مغز خیار شنبر و گلقند و تمر هندی و روغن بادام بدهند و روز نهم این تبرید دهند زهر مهره جواهر مهره طباشیر هریک یکماشه و خمیره صندل ترش نه ماشه سرشته با شیره زرشک پنج ماشه و کاسنی و مغز تخم تربوز و کدو هریک سه ماشه شربت بنفشه چهار توله بخورند و غذا شلهٔ با لک خورانند و روغن را موقوف سازند روز دهم مسهلی دهند که دران ادویه تریاقیه بسیار باشند و بسا باشد که بعد از افراغ مسهل احتباس بول پدید آید و شکم منتفخ گردد و هیچ تدبیر بول نگشاید و همان روز یا روز دوم بهلاک انجامد و همچنین بعضی را اسهال رقیق با حبس بول و فواق افتد و بروز سوم بمیرد و بعضی را فواق فقط و بعضی را سختی جگر یا تهیج و اسهال خونی افتد پس بروز دوم هلاک بسیار و بسا باشد که عرق هم زرد آید و بهلاک انجامد کذا فی التنقیح الکبیر و اکثر مشاهده چنان آمده که براق و عرق هم زرد گشته پس نخستین کسان هرگز ازین بلا خلاصی نیابند کذا فی المبسطی و هرگاه در تعفن هوا چنین اتفاق افتد و یرقان قوی پدید آید که عرق و براق و پارچهای پوشیدنی همه زرد گردد شیره تخم کاسنی دو توله در آب سرد و گلاب هریک نه توله و عرق بهار کرنه سه توله برآورده نمک لاهوری و یا شوره سوده آمیخته مانند بینی هفت عدد تمر نقوع نموده سرکه کهنه سه توله و یا مقطر سکنجبین نیم توله نوشانند و یا یکدسته برگ کاسنی سبز و چهارم حصه آن برگ ریحان سبز با نیمدرم نمک سلیمانی بخایند و هر وقت که تشنه شوند آب انارین معصور بگلاب یا نبات شیرین ساخته نوشانند و غذا قلیه کاسنی و کاهو که دران مرغ مدبر افتاده باشد در روغن گاو پخته با آب لیمون و سرکه ترش کرده بدهند و اگر هوا متعفن گشته مورث یرقان گردد بی تپ برگ حنای سبز هفت ماشه تخم کاسنی نه ماشه شب خیسانیده صبح مالیده صاف کرده فانید یا نمک طعام یکماشه انداخته لیمون کاغذی یکعدد افشرده بنوشند و اگر حنای سبز بدست نیاید عوض آن خشک دو چند بگیرند و اگر شیره تخم خرفه نه ماشه در آب برآورده نمک طعام یکماشه داخل کرده بنوشانند و غذا ایضاً چو تنها نیز مفید بود

[illegible]

[illegible]

علاج یرقان بحرانی

اعانت طبیعت بر دفع صفرا بجلوس در آب گرم و شربت سکنجبین تنها یا با شیرهٔ کاسنی نمایند و گویند که بهتر آنست که کار را بر طبیعت گذارند و بمعالجه هرگز اشتغال نمایند لیکن از برای مدد طبیعت بر دفع مادهٔ مرض، استحمام معتدل بدهند یا درین آبزن بنشانند یعنی گل نیلوفر و گل کاسنی و گل همیشه بهار و گل گاوزبان و گل خطمی هر یک نه تولہ برگ حنا برگ بید ساده برگ کاسنی برگ تمر هندی هر یک پاؤ آثار در آب بجوشانند و در دیگ کلان که آب تا بحلق باشد بنشانند و در حالت نشستن در آبزن مدرات بارده مانند شیرهٔ تخم کاسنی و شیرهٔ تخم خیارین و شیرهٔ مغز تخم کدوی شیرین هر یک نه ماشه و سکنجبین ساده چهار تولہ بنوشانند و این نسخه بویانند صندل سفید کشنیز خشک تخم کاهو خرفه [illegible] هر یک سه ماشه آب کشنیز سبز آب عنب الثعلب آب بید ساده روغن گل روغن یاسمین گل ارمنی هر یک چهار ماشه سرکه مقطر یک نیم تولہ کافور دو ماشه بدستور مقرر لخلخه سازند و اندکی هوای مسکن را گرم سازند و روغنهای مفتحه که در قول مسیحی خواهند آمد بمالند و اگر بحران بد واقع شود و بیهوشی و هذیان و تپ و کرب و گرانی بدن زیاده گردد طمع صحت مریض قطع باید کرد لیکن بهر تسکین اقارب بیمار هرچه در علاج سوء مزاج حار مادی جگر گفته شد بعمل آرند و جهت تبرید مزاج جگر و زهرهٔ قرص کافور با شیرجات بزور بارده و شربت نیلوفر بدهند و طلین مبارک ماده را بدفعات کم سازند شیخ الرئیس میفرماید که در یرقان بحرانی چون مرض نقصان پذیرد باید که در ان قصد علاج نفس یرقان نمایند بغسولات و مدرات منقیه و گاهی حاجت باسهال افتد و گاهی تنها حمام کفایت کند و اگر در بول و براز ایشان قلت رنگینی بینند بدانند که ماده در ان غلیظ است تنقیهٔ آن بمعالجه بغسولات و معرقات کنند و بقول مسیحی یرقان کائن بر سبیل بحران در اکثر احوال باستعمال ادویه محتاج نشود و در علاجش غسل آب گرم شیرین و تمریخ بچیزی از روغنهای محلله مثل روغن بابونه و یاسمین و روغن شبت و روغن سوسن کفایت باشد و صاحب کامل گوید که اگر یرقان از دفع طبیعت برای خلط صفراوی بسوی ظاهر بدن بر جهت بحران باشد صحت او سریع الحصول بود باستعمال حمام و ریختن آب نیمگرم بر بدن و تمریخ بروغن بابونه و شبت و ریاضت معتدل قبل استحمام و تغذیه بسکباج ماهی بار باد و بقول محمود شربت سکنجبین ساده ده درم با آب کاسنی بست درم و غذا فروزه زرشک و مغز بادام نافع است و ایلاقی و جرجانی گویند که گاهی یرقان بر سبیل بحران بود و آن دو نوع است یکی آنکه ماده نضج یابد و طبیعت آن را بسوی ظاهر در روز بحران دفع کند دوم آنکه طبیعت ضعیف شود و ماده بران غالب آید و بسوی ظاهر در غیر وقت بحران مندفع گردد و یرقان بحرانی را علاج نباید کرد لیکن طبیعت را یاری بر دفع ماده تمام تر دهند و این چنان باشد که مریض را در موضع حار نشانند تا مسام او کشاده گردد و سکنجبین بزوری که در ان تخم کاسنی و بیخ او و تخم کشوث پخته باشند بنوشانند و اگر [illegible] علاج آن بعلاج سوء مزاج حار جگر و علاج تپ و علاج یرقان که از تناول اغذیه و اشربهٔ حاره افتد باید کرد و طبری گوید که گاهی [illegible] بر طریق بحران و دفع طبیعت باشد و این بر طریق تنقیه بود و اکثر این نوع با تپ باشد و گاهی بغیر تپ در نادر بود پس اگر قبل سابع باشد بقول بقراط آن دلالت بر کثرت صفرا و ضعف طبیعت و غلظ ماده و عدم نضج آن کند و این علامت غیر محمود است و اگر بعد سابع ظاهر شود بر نضج ماده دلالت کند و بحران محمود و شفای صاحب او سریع باشد پس اگر میان نهم و یازدهم ظاهر گردد نظر بحالی که مریض بران در هفتم بود باید کرد اگر در ان روز محمود و مریض قلیل القلق باشد و در ان چیزی از علامات محموده مثل رعاف و عرق و انحلال محمود باشد دلالت بر بحران سخت محمود کند و آن در چهاردهم از یرقان پاک گردد و ملکم شود یا خفیف گردد و اگر روز هفتم مذموم بود و یرقان در نهم و یازدهم پدید آید بسوی قاروره نظر کنند اگر نضیج باشد و در روز یازدهم یرقان شود بر سلامت و قرب زوال علت دلالت کند و اگر بعد چهاردهم حادث شود مع سلامت احوال مریض در ما تقدم و سکون مرض بر حال خود و نه زیاده تر بسوی تغیر و صعوبت این محمود و بغیر خطر بود و علاج مذموم بعلاج تپ از نوشیدن ماء الشعیر و سکنجبین کنند و هرگاه قوت و نضج در قاروره و سلامت در حرکات ظاهر [illegible] باید کرد [illegible] درین موضع ذکر کرده که چون طبیعت در یرقان بعد هفتم و چهاردهم نرم گردد و اسهال صفراوی باشد مریض در اندک مدت از یرقان پاک گردد و علیم هرگاه [illegible] یرقان کرده شود ادویه منقی و مفتح بدن و ششم بعمل آرند و از انجمله استحمام است و آبزن بطبیخ حاکشی و نشوق بسرکه کهنه مرات متواتر در حمام و غرغره بسکنجبین و آبیکه در ان افسنتین پخته باشند و حمام سرکه [illegible] و اکتحال بگلاب تنها یا با آب انار ترش [illegible] و اگر کفایت نکند بعصارهٔ [illegible] بشیر دختر یا بعصارهٔ [illegible] بعصارهٔ [illegible] هر واحد مخلوط بشیر دختران و ایضاً بعصارهٔ [illegible] و بعصارهٔ [illegible] سعوط کنند و خوردن [illegible] بسرکه مجرب است [illegible] تریخ و سعوط

بشوتیز وشیر زنان وشرب دوغ وطبیخ غدیه وگویند که سعوط بشوتیز وشحم حنظل ونظر بسوی رنگ زرد وسفید وبقول شیخ الرئیس معالجات یرقانی که دران قصد نفض مرض و تحلیل او باشد واگرچه دران تفتیح سده وسائر منافع ست بعضی ازان مشربات اند وبعضی غسولات وبعضی سعوطات که اکثر منافع آن در چشم وچهره است وبعضی ازان تدبیر عام ست مثل استعمال حمام متواتر که بدار بران وبر امثال آن از استعمال آبزن با بهای مقویه است وچون بول اید در آبزن کنند که آن علاج نیکوست نفع او تجربه ظاهر شده وچون از حمام خارج شوند پارچه بپوشند تا سردی ببدن نرسد وپارچه پوشیده بخوابند واما آنچه غیر حمام ست واز قسم استعمال دوا بود اول آنست که یرقان را از جلد خارج کند وادویه که این اخراج نماید یا باسهال نماید ویا بادرار قوی ویا بعرق وبهتر این آنست که بریاضت وتعب وآتش بود وخصوصاً چون عرق شراب باشد وبهتر آنکه عقب حمام وهر که اراده معالجه یرقان خود تحلیل نماید برودت وشمال آن احتراز کند مگر آنکه اراده بدان مقاومت دوای حار ودفع او باشد چنانچه فلفل بخورانند وبعد ازان در آب سرد نشانند وگفته اند که صاحبان یرقان از نظر کردن در اشیای زرد نفع یابند که این تحریک طبیعت بسوی دفع [illegible] بسوی طرف جلد نماید وتکلیف یرقان بخفت یابد ومن از مثل این معالجات انکار نمیکنم **واز ادویه مشهوره معروفه** آنست که در هنگامیکه مریض در آبزن باشد دو اوقیه آب ترب با نیم درم بورق ویک اوقیه طلا بنوشانند که زردی ازان خارج شود وایضاً بگیرند یک خرمه بلیون ویک کف نخود ودر رطل با پنج قسط آب بپزند وشراب آمیخته بنوشند اگر تب نباشد واگر تب باشد تنها بیاشامند بعده در آبزن آبیکه دران پرسیاوشان جوشانیده باشند نشینند که زردی ازان بپرد و شود وایضاً روغن نطرون دو درم با شراب کهنه شب زیر آسمان دارند ونوشند واز تجمیم که گوشت بعمل آرند ویا اسقیل مشوی تا بش جزو نمک سوخته در فلنجار بر نهار نوشند ویا کبریت محرق دو درم بر بیضه نیم برشت پاشیده بنوشند ویا پوست انار چهار درم زرنیخ یکدرم بقدر یکه در زیر انگشت آید بگیرند ویا سه اوقیه شیر خر بخورند ویا بقدر یکدرم بازیاده ازان جلبه با آب وعسل بخورند ودر آبزن آب سرد نشینند ویا بگیرند پرسیاوشان سوده چهار درم وآبیکه دران انیسون جوشانیده باشند بخورند یا عصاره حماض بقدر [illegible] شراب بخورند ویا خراء الکلب که استخوان خورانیده باشند سفید او نه سیاه چهار درم بگیرند وبعسل بخورند ویا برگ چقندر خشک شده درم بماء العسل بدهند ویا اشنان بمطبوخ ویا پودینه خشک چهار درم شراب ممزوج تا سه روز بعمل آرند ویا نخود سیاه یک رطل پرسیاوشان یک کف بجوشانند تا ثلث آب برود دو اوقیه ازان بنوشند ویا عصاره ترب دو اوقیه شراب یک اوقیه ویا نخود سیاه رطل حب بلسان کندر بادیان هر واحد کف ودر شش قسط آب بپزند تا ثلث برود دو اوقیه ازان بنوشند واگر تب نباشد بشراب بیاشامند ویا در جبنی بمقدار یکه در سر انگشت در آید با شراب وعسل بالمناصفه بقدر یکنیم اوقیه یا با آب وشراب بخورند ویا حب [illegible] از هر یک دو پوست او دو درم بخورند ویا فوه الصبغ یکدرم در بیضه نیمبرشت ویا بگیرند برادهٔ شاخ گوزن سحیده قیراط وبا شراب فوساطیقون بخورند ویا بگیرند [illegible] ویا نخود ومویز [illegible] اندکی ازان بخورند ویا فلفل وسیر کبین سفید سگ خورندهٔ استخوان یک ملعقه بشراب ویا حنظل از شراب آب پر کرده بنوشند ویا قدری زهرهٔ خرس در شراب بیاشامند ویا بگیرند شاخ گوزن یکدرم وثلث وکبریت دو دانگ وبا شراب بخورند ویا بگیرند وخصوصاً برای سده ریوند وفاریقون پرسیاوشان [illegible] و بقدر یکدرم بخورند واز ادویه مفرده که درین باب وانفع بلشوند وفتیح [illegible] افسنتین انیسون بهارون [illegible] فوه الصباغین جنطیانا عود بلسان غاریقون [illegible] قسط زراوند طویل ومدحرج ست وآنچه ذکر کرده وآن خفیف ست نوشیدن دباغ قبح بشراب صرف ست ویا بگیرند زردهٔ دو بیضه ودر نیم سکرجه شراب آمیخته بنوشند وآنچه تعریف بسیار میکنند آنست که خراطین خشک بخورانند که منقی فی الحال ست وهمچنین زهرهٔ خرس وایضاً آنچه بتجربه رسیده آنست که بیخ حماض بنوشند ودر آفتاب باشند وبعد ازان ساعتی مشی کنند تا آنکه گرم وتشنه شوند بعده طبیخ پرسیاوشان وخصوصاً اگر با آن فوه الصبغ ونعناع جوشانیده باشند بنوشند که آن فی الفور عرق بسیار زرد آرد وایضاً اگر این دو عقب حمام بیاشامند **واز مدرات خاصه آن** آنست که بگیرند جوز السرو دو درم ونوشند با یکدرم سلیخه بطلای کهنه بعده صاحب او غذای قابض بخورد که آن همه مادهٔ یرقان ببول دفع کند وگاهی بگوشت خارپشت نفع یابند بسبب قوت ادرار وتنقیه وموافقت جگر واین مجرب است وچون آب کشوث یک سکرجه با تخم کرفس وشکر طبرزد بنوشند نافع بود **واز مسهلات خاصه** بدان آنست که حنظل را کاویده آنچه اندران باشد دور کنند وطلا دران کرده بر آتش جوش دهند وصاف کرده بنوشند وآنچه بتجربه کردن اهم آنست که بگیرند صبر نیمدرم سقمونیا یکدانگ نمک نفطی ربع درم فوه الصباغین وغاریقون هر واحد نیمدرم حب ساخته بماء البزور بخورند وادویه که سابق ذکر کردیم وحقنها که در قرابادین مذکور ست بهر این باب **واز سعوطات** عصاره است که بدان سعوط کنند

نسخه مجربه شیخ معروف است

نسخه مستعمل است

مثل عصارهٔ قثاء الحمار و عصارهٔ برگ حرف و عصارهٔ فراسیون یا عصارهٔ عرطنیثا یا عرطنیثا کوفته در شیر زن یک شب تر کرده صبح افشرده نیمگرم بچکانند یا عصارهٔ بیخ [illegible] با زنبق جوش خفیف داده قدری شکر آمیخته سعوط کنند یا عصارهٔ ترب بابرگ کوفته و از عصاراتی که سخت گرم نیستند عصارهٔ سلق است و از عصارات سرد و عصارهٔ حی العالم یا عصارهٔ اسپغول تر است و چون مرطوب سر را استنشاق کند و ساعتی بدارد و مریض در حوض حمام باشد این بهتر علاج است و همچنین اگر در آن [illegible] یک شبانه روز تر کنند پس صاف نموده سعوط و شم از آن نمایند تنها و ممزوج و از غیر عصارات آنست که گیرند مویزج نیم درم سائیده با آب کشنیز و روغن بادام ساده ده درم حل کرده بدان سعوط کنند در حالیکه اندر آبزن یا حوض حمام باشند و گاهی بدان قدری [illegible] و اندکی زعفران ممزوج نمایند [illegible] بگلاب و با آب کشنیز و آب بلغ نمایند و از مغسولات برای اصحاب یرقان آنهاست که در آن پسیاوشان و شیح و مرزنجوش و جعده و بابونه و اقحوان [illegible] که مهل در آنست جوشانیده باشند و گاهی در یرقان از سبب حار ترشی ترنج داخل میکنند که آن شدید الجلا است و قطع خود برای هر رنگ و گاهی زیت یا ضمادات بیسازند و گاهی روغنها که بدان تمریخ نمایند مثل روغن اقحوان و روغن بابونه و روغن شبت و ایضا روغن عقید انگور و روغن سوسن و غذای اصحاب یرقان آنچه خفیف و لطیف باشد و در آن تفتیح بود و شوربای ماهی ایشان را نافع است خصوصا سکنجبین که مدر و ملطف باشد صاحب شفاء الاسقام مینویسد که اگر با یرقان حرارت باشد آب عنب الثعلب و آب کاسنی یا آب انار بشکر شیرین کرده بدهند و تا چهارم روز علاج برفق نمایند و شربت پوست بیخ بدهند یا با آب کاسنی تنها یا با آب کرفس سکنجبین ساده یا بزوری یا آب انارین یا سکنجبین تنها یا شربت دینار یا آب ریباس یا آب بید که در آن شیرهٔ تخم خیار و تخم کاسنی و بادیان هر واحد سه درم برآورده باشند بدهند و اگر طبع قبض باشد شربت آلو و شربت بنفشه و شیرهٔ تخم کاسنی و مثال آن مسهله و حقنهای لینه نرم کنند و اگر علامات غلبهٔ صفرا ظاهر شود اسهال بطبیخ هلیلهٔ زرد و آلو و تمر هندی و خیار شنبر نمایند و اگر قاروره بر غلظ ماده دلالت کند تنقیه آن مثل طبیخ بیخ کاسنی و تخم کاسنی و خطمی و گاوزبان و اصل السوس و زرشک که در آن یک قبضه کاسنی غیر مغسول داخل کنند باید کرد و چون قاروره باعتدال آید اسهال بروند در آب کاسنی نمایند اگر حرارت بود و اگر بلغم ممزوج باشد خیار شنبر و غاریقون و هلیلهٔ کابلی و سقمونیا بحسب مقتضای نوع ماده و سن و فصل در آن مخلوط سازند و این مسهل برای صفراوی جیدست در آب شاهتره یا هندبا [illegible] درم آلوی بخارای کلان ده عدد تمر هندی بیست درم تخم بادرنگ و خیار و زرشک هر واحد سه درم غاریقون یکدرم بجوشانند تا نصف آب بماند صاف نموده پانزده درم خیارشنبر و یکدرم روغن بادام و نیم درم ریوند داخل کرده بنوشند و این مسهل از املای استاد من است ریوند یکمثقال حشیش غافث نیم درم باریک سائیده در شربت کاسنی اوقیه آمیخته بخورند و ایضا استادی رحمه الله برای یرقان اعرابی دوا [illegible] تخم کاسنی بادیان تخم خیار هر واحد درم غافث نیمدرم تخم کشوث ربع درم در عرق گاوزبان سه اوقیه شیره برآورده سکنجبین ساده اوقیه داخل کرده بنوشند و از مقیئات ترب را در سکنجبین تر کرده با آب گرم بدهند و یا عصارهٔ ترب با سکنجبین و نمک آب گرم و استاد من گوید که چون یرقان سرفه شریک گردد احتیاط بسیار کنند بهر آنکه یرقان محتاج بمفتحات است و سرفه به ملینات مفتقرست پس طبیب رعایت جانبین نماید و باید که صاحب یرقان لباس زرد مزعفر از قمیص و غیره بپوشد و بدان نظر کند و تعلیق کهربا نماید و تعلیق خرزهٔ یرقان که در آشیانهٔ خطاف یافته میشود نفع عظیم دارد و اکتحال بآب ترنج مزیل یرقان چشم است و دوام جلوس در آبزن نافع است بنابر جذب ماده بسوی خارج بدن و اما اغذیه در ابتدا [illegible] مثل حصرمیات و [illegible] و زیرباجات [illegible] انار دانه یا کاسنی بسرکه و شکر یا کاسنی مطبخ بروغن بادام و خرفه بسرکه یا کدو بسرکه یا مویز بسرکه یا ماش بشکر [illegible] و ترشی ترنج و حماض بری و کاسنی و کاهو مسلوق و کاسنی بری و کشوث رطب [illegible] و بعد از نضج و تنقیه شوربای [illegible] و سرکه یا انار دانه و زیره بادام و سرکه یا بسرکه و کاسنی و شوربای ماهی خرد سفید پرفلوس مطبوخ بسرکه و خوردن آن ماهی و کباب بر تابه آن هنگام پختن و کذلک ابتلاع آن زنده و قلیه ماهی و جدی یا مصوص بگوشت ماکیان و دراج و تیهو و ماست ترش و انار و شفتالو و کدو و خیار و عنب الثعلب و سکباج ماهی و بطون گوساله و ادمان [illegible] عظیم النفع برای یرقانست و یرقان سددی را زیرباجات بچوزهٔ مرغ و پیاز و نخود و [illegible] و بادام و کشنیز و نخوداب بسرمق و چغندر و ترب و کرنب نافع است و باید که معالجه بقی نمایند بعد امتلاء از این اغذیه و بعد شرب سکنجبین و آب شبت [illegible] و باید که از اشیای حاره و سریع الفساد مثل خربزه و شیر احتراز کنند و نان در سددی بالکل ترک نمایند [illegible] انتقال کرده که شرب یکدرم کهربا با نبات و کذا عصارهٔ عنب الثعلب و اکل بقلهٔ آن خام یا پخته و کذا بیخ حماض در سرکه پخته یا شراب [illegible]

اکل آن و تخم آن بشراب یکساله و کذا تخم هلیله و کذا افسنتین و کذا عصاره لبلاب و کذا عصاره غافث و سکنجبین بزوری با آب کشوث و کذا الکبریت با آب حل کرده یا در بیضه نیمبرشت و کذا عصاره کماذریوس یا طبیخ او و کذا عصاره اخشقوق یا طبیخ او و کذا مامیران چینی و کذا طباشیر تنها و آب عنب الثعلب و کذا طبیخ نخود سرخ و کذا اسقولوقندریون با سکنجبین و کذا انجور مریم با سکنجبین و کذا طبیخ شجره مریم تا سه روز متواتر و کذا اشنه کوهی بشراب یکساله و اکل اسپیده کوفته بسرکه سرشته و شرب شاخ گوزن سوخته دو فلنجیار و کذا الک با سکنجبین و کذا عصاره کرنب بشراب یکساله و خرنوب یا تنها چهل و پنج روز متواتر و سعوط بعصاره فراسیون و شرب عصاره ترب چهار روز متواتر یا تخم آن و کذا افاوانیا تنها یک مثقال از آن بچهار اوقیه آب برگ ترب و کذا عصاره پودینه نهری و کذا افسنتین با آب کاسنی و کذا عصاره برگ و اطراف نرم کنجد و کذا هلیله کابلی و کذا حب کاکنج و کذا عصاره نبات و تا هفت روز متواتر و کذا پرداتوی اسپ و کذا سرگین بچه اسپ در اول تولد آن بقدر باقلا و کذا استم سوخته بعسل سرشته و کذا اشنه کوهی بجدرهم سوده در شراب یکساله حل کرده صاف نموده و کذا مرماحوز و کذا الادن و کذا جوز جندم و کذا اخزو بسنجلی و کذا انار برش و کذا ریوند و تخم کشوث هر واحد یکدرهم و کذا شکر با آب طبیخ کشوث و کذا جگر محجل و کذا شحم قبجل بسرکه و کذا احشای قرلش بعسل سرشته و کذا طبیخ زردچوب و کذا اشیاف غافث در آب ترکرده و کذا شیر بز و خوردن اسفاناخ بطور غذا و کذا جرم ریباس و امتصاص آب او و شرب فلنجه و کذا هلیله زرد و کذا سپیاخریا و کذا خرزه البقر و اکل کرنب مطبوخ بماکیان و کذا جر جبر سه برگ و تعلیق کمات و تمریخ طلای و عصاره سعتر سبز و شراب در حمام هر واحد نافع یرقان اصفر است و گفته که فرو بردن سه عدد ماهی خرد زنده بر نهار برای دفع یرقان تجربه کرده ام و اکتحال گلاب و سرکه مند بمیل زجاج یا میل آبنوس در ازاله زردی چشم حادث از یرقان مجرب من است و اکتحال با آب کشنیز سبز و سعوط طبیخ شحم حنظل نیز مزیل زردی چشم است و بعضی از متاخرین مینویسند که لسپته مخلل و موید مخلل و او است بر کاکنج یکمثقال و بعد تخم سرق نوشیدن آب هندبا و عنب الثعلب هر واحد مجرب است اگر سبوس نخود چهار درم شب در آب ترکرده صباح زلال آن گرفته بقدری نبات شیرین کرده بنوشند نفع میکنند و چون گوشت موش صحرائی خشک کرده باریک بکوبند بخورند نافع بود و اگر برگ حنا تا دو درم نرم کوفته در آب شب ترکنند و صبح آب صاف آن بنوشند تا یکهفته مجرب است و خوردن ماهی و دیدن آن بانقاهت فائده میکند و اگر آب برگ ترب کوفته بقدر یک پیاله برآورده و دو درم شکر تری آمیخته نهار بخورند غذا سه چهار درم تمر هندی در آب مالیده صاف نموده چهار درم شکر آمیخته با خشکه تناول نمایند و برین منوال چندروز عمل کنند بجهت یرقان از مجربات حکیم جعفر است و نوشیدن شیره تخم کاسنی و تخم خربزه با سکنجبین عسلی نافع بود و کذا یکدسته برگ کاسنی با دو درم نمک هر صباح تا یکهفته خوردن و اگر هلیله زرد پانزده درم تمر هندی سی درم آلو بخارا سی عدد عناب سپستان کشنیز خشک گل نیلوفر گل سرخ تخم کاسنی تخم کشوث هر واحد یک کف جوشانیده با سکنجبین بنوشند اسهال بسیار آرد و یرقان را در یک روز زائل کند و شکنبه گاو و سرکه پخته خوردن مفید است و اکتحال آب تمر هندی و برگ آن و یا زرشک با گلاب بقول ابن هبل و سعوط آب چقندر به روغن زیتون و یا پوست بندق هندی و یا شونیز به شیر زنان و ابقاءً اکتحال پوست ترنج سوده بمیل نقره و کذا دار فلفل هلیله زرد هر دو در سرکه سائیده و کذا زردچوب و تخم جوزالقی هر واحد مزیل زردی چشم است طبری گوید که چون مرض زائل گردد و قاروره و براز بسوی طبیعت خود در حال صحت عود کند و زردی چشم باقی ماند ادویه مزیل آن بکار برند مثل انکباب بر سرکه مطبوخ و اکتحال بسد که داخل السدس کوفته بیخته و شاخ گوزن و صدف هر دو سوخته و ابدی امر باکتحال آب دریائی شور و سرکه میکنند و حفظ مزاج علیل نمایند تا [illegible] و این کحل مزیل صفرت عین بعد زوال مرض است ماهی بار باز غیر اضی صغار تا به بس سوخته و کهربا و هلیله زرد و دار فلفل مساوی سائیده مجربه اکتحال نمایند و بعضی حرانیان این البسر که تسقیه می نمایند تا از ان شرب صلاح کنند پس خشک کرده در چشم میکشند و ازاله تبقیه یرقان میکند و در کتاب خواص مذکور است که جز و مفید از سرگین سگ و زعفران مساوی سوده مزیل یرقان است و گویند که طلق و زبد البحر ازاله یرقان از چشم بعد زوال مرض میکنند حکیم شریف خان در حاشیه شرح اسباب مینویسند که تقطیر شیاف ابیض در شیر دختر یا سفیدی بیضه حل کرده نافع است و همچنین تضمید چشم باسپغول در آب کاسنی یا سفیدی رقیق بیضه و روغن گل برهم زده و خواب بر ان و با این کحل اکتحال نمایند و نسخه آن همانست که در یرقان چشم مسطور شد و اگر ازین تدابیر فائده نشود تنقیه این خلط بحب قوقایا یا حب ایارج نمایند بعده اکتحال بکحل معمول از هلیله زرد و دار فلفل در سرکه کهنه نمایند که ازاله بقایای ان در یک روز کنند و تجربه شده و علی ابن زین گفته که عصاره ترب و فرصاد از جمله ادویه عینی میکنند اطبای هند میگویند که اگر صندل زرد یعنی ملاگیر بگلاب یا آب سائیده و دار هلد با آب سائیده هر یک پنج ماشه عسل هفت ماشه آمیخته بخورند و غذا

مسهل یرقان

واز خشکه سازند و تا یکهفته استعمال نمایند برای کنول باد یعنی یرقان اصفر عجیب الاثر است و یرقان اسود را نیز مجرب نوشته اند و ایضاً گل حنا هفت ماشه شب در کاسه آب بخیسانند و صبح صاف نموده شربت لیمون دو توله یا شربت انار میخوش آمیخته بنوشند که در یکهفته ان شاء الله آن بسکیند و مجرب است و ریا تله سوخته یکتوله پوست درخت شیب سوخته یکتوله در پیاله آب شب بخیسانند و صباح صاف کرده بنوشند و اگر بیخ گدهاسته مسلم با آورده سی و سه قطعه کرده در ریسمان معصفر بفاصله نیم نیم گره بندند و در گلوی مریض آویزند بالخاصیة نافع است و ایضاً مونگ سبز سه پاو در آب شب تر کرده صبح آب صاف آن بخورند غذا دال خشکه و یا پهلی ببول که سنگا هولی و ثمله هر واحد دو درم نیم کوفته در یک آثار آب بجوشانند هرگاه چهارم حصه بماند قدری شکر دران انداخته صاف نموده بنوشند و اگر گل ببول و نبات مساوی سائیده نگاه دارند و صبح یکتوله خورده باشند نافع بود و یا کنگنی هفت ماشه سائیده با شهد خورند غذا دال خشکه و یا ثموله دو درم شب در آب تر کرده صبح سائیده آب صاف آن گرفته یکماشه نمک لاهوری داخل کرده بنوشند و از ترشی و بادی پرهیز نمایند و اگر ریته گا فران دو درم در یکپاو آب بخیسانند و صبح آب صاف کرده بنوشند در هفته صحت شود و یا دو سه برگ کسونده یا دو سه فلفل گرد سائیده بنوشند و ایضاً این دوا برای یرقان اصفر و اسود نافع است نثر جهال درخت پیپل ریزه ریزه کرده سه توله و نمک گاذرنی که آنرا ریه گویند سه توله هر دو را در یکنیم پاو آب شب بخیسانند و صباح آب صاف کرده بنوشند و نهایت تا یکهفته استعمال نمایند و اچار ترب در سرکه مقطر ساخته خوردن مفید یرقان و صلابت طحال است و ایضاً گویند که از مجربات است آک پان تا سه ماشه و فلفل ایکماشه در پاره کیله پخته کیله نهاده بخورانند و بالای آن باقی کیله بخورند و نوشیدن مطبوخ گلو نیز مفید یرقان است و گویند که نقوع پوست پیپل و برگ سپستان نیز مجرب است و اگر سنبل الطیب در آب تر کرده صبح آب صاف نهار گرفته دو سه قطره در بینی چکانند زردی چشم بهر دو بشتاب کوسفند با بعضی ادویه خوردن در دفع یرقان است و اگر توتری تلخ در آب سائیده اندکی آب آن سعوط نمایند نافع بود و اگر هفت دانه شونیز بشیر عورت سائیده سعوط نمایند زردی چشم را که بعد دفع یرقان باقی ماند زائل کند و آب لیمون در چشم چکانیدن نیز مفید است و چون گیاه گو سه را از بیخ بر کنده کوفته آب آن در چشم کشند سود دهد و اگر کیری انبه در آب بیخ و یا شوره پرورده و یا غیر پرورده بر تابه آهنی سوده در چشم کشند در یکدو مرتبه دفع زردی چشم نماید و اگر کیری بهم نرسد انجور خشک بکار برند و همچنین کشنیز سبز و خشک و گلاب و اگر کدوی تلخ را دو پاره نموده شب در شبنم بدارند و بامداد قطره شبنم که دران جمع شده باشد در بینی بچکانند عجیب الاثر است و در بیاض والد مرحوم مرقوم است که گل پلاس خشک دو درم در ظرف گلی نو شب تر نمایند و صبح مالیده صاف نموده شکر سفید دو درم آمیخته بنوشند جهت رفع زردی چشم مفید است و اگر بیخ پیل پاعید کوفته شب در آب تر نمایند و صبح جوش داده آب صاف او گرفته بنوشند و اسهال خواهد آمد و از یرقان نجات یابد و چون کدوی تلخ خشک را بشکافند و در سر آن پرده که مانند پرده عنکبوت میباشد بر آورده نرم سوده اندکی از ان سعوط نمایند یرقان صفرا که چشمها و رخساره همه زرد شده باشد باخراج رطوبات زرد رنگ از بینی دفع کند و مجرب نوشته و اگر بیل کسر این یعنی بارسنگال کوفته بیخته در پارچه بسته ببویند نافع بود و چون مغز تخم کدوی تلخ مساوی آن گرفته ناس آن بگیرند یا با آب آمیخته دو سه قطره در بینی بچکانند برای رفع زردی چشم مجرب است و خوردن پوست بیخ پنج بکلپهره یا برنج ساٹھی آس کرده تا یکهفته نافع است و اگر مغز تخم توری تلخ یکعدد یا بنداں سوده دو قطره از ان در بینی اندازند بعد از دو سه گھڑی زرد آب بسیار از بینی و دهان جاری شود و عقب آن درد سر شقیقه بهم رسد و در آخر روز تپ پیدا شود و تا سه پهر این عوارض باقی خواهد ماند و هرگز نترسند که در آخر شب همه آفات زائل خواهد شد و در یک روز شفا حاصل گردد اگر چه مرض کهنه بود و از مجربات حکیم نور الدین است و آنچه صاحب بقائی جهت یرقان مجرب نوشته این است که پیاز کدوی تلخ و سر آن بریده با آب پر نمایند و تمام روز در آفتاب و شب در شبنم بدارند و علی الصباح دو قطره در چشم کشند و بعد از دو گھڑی پوست هلیله و نبات سائیده کفدست بخورند و غذا دال با زیره با خشکه خورند

یرقان اسود

و آن تغیر رنگ بدن بسیاهی باشد و این را یرقان هندی نیز گویند و مخفی نیست که پیش از این مسطور شده که یرقان سیاه بیشتر از طحال و گاهی از کبد می باشد و بقول شیخ یرقان اسود طحالی را در وجوه تکون او و یرقان اصفر از جهت تکون آن بسبب سده و مجریین و از جهت تکون آن بسبب ضعف بعض قوی و قوت بعض آن قیاس نماید و یرقان اسود کبدی گاهی بسبب شدت حرارت جگر باشد نحو یکه خون محترق شده سودا شود و سودا در بدن کثرت پذیرد و پس از طحال و مجاری اعانت او کند امر تمام نگردد و گاهی بسبب شدت برودت جگر بود چنانکه خون عکر و سیاه گردد و گاهی این برودت با یبوست باشد و گاهی با رطوبت بود و گاهی

بسبب ورم بارد و صلب باشد و اما یرقان اسود که بسبب جمیع بدن بود یا از شدت حرارت بدن باشد که خون را محترق و سودا گرداند و یا از شدت برودت بود که خون را منجمد و سیاه کند مثل یرقان صفر و اسود که بسبب او همه بدن باشد آن بسبب عروق منتشر در بدن بود و فساد استحالهٔ خون بسوی او بر قیاس فساد استحالهٔ خون بسوی مادهٔ استسقای لحمی باشد و اگرچه در اینجا فساد ظاهر در کبد نبود بلکه در عروق تنها باشد و ممکن است که تقسیم یرقان اسود باین طریق نمایند که گاهی بسبب کثرت ماده و گاهی بسبب احتباس آن بود بر قیاسی که در صفر گفته شد و گاهی اتفاق افتد که یرقان اسود نیز بحران امراض طحال کما مانند آن بود چون طبیعت بسوی تنفض ماده بسبب مانعی بجز ناحیهٔ جلد راه نیابد بالجمله اسباب جزئیه یرقان اسود بر هفت نوع تقسیم کرده اند یکی سدهٔ مجرائی که مابین جگر و سپرز است پس سودا از جگر بسوی طحال نرود و با خون مختلط شده در بدن سرایت کند دوم سدهٔ مجرائی که مابین سپرز و فم معده است پس سودا از طحال بر فم معده نریزد و در سپرز بسیار جمع شده باز بجانب جگر رجوع کند و با خون در بدن ساری گردد و رنگ بدن سیاه سازد سوم ضعف جاذبهٔ طحال یا ماسکهٔ آن یا هر دو که طحال از جذب سودا پس سودا در جگر بماند و با خون آمیخته در همه بدن جاری گردد و رنگ بدن سیاه گرداند و سبب ضعف قوت یا سوء مزاج باشد یا تولد ورم در طحال و ورم نیز از سوء مزاج و از سده خالی نباشد چهارم ورم حار یا صلب طحال و بدان سبب ضعف او از جذب سودا و تنقیهٔ خون از آن پنجم دفع طبیعت بطریق بحران امراض طحال ششم وقوع حرارت قوی در جگر حتی که خون او در جگر بسوزاند و سودا گرداند و چون آن باعضا رود یرقان سیاه آرد هفتم حدوث سوء مزاج بارد مفرط در جگر و بدان سبب انعقاد خون در رگهای او و سیاه گردیدن آن و حدوث یرقان از آن طریق تشخیص این اسباب باید که اولا دریافت این امر نمایند که یرقان اسود طحالی است یا کبدی بعده اقسام هر دو مشخص نمایند چنانچه نظر کنند بسوی رنگ مریض که سیاهی آن شدید خالص است یا نه اگر رنگ سخت سیاه بدون زردی باشد و براز و بول هر دو سیاه بود و گاهی در براز دردی سیاه بیرون آید و گاهی بول سالم بود و پوست شکم کشیده باد و ثقل باشد و در اکثر احوال طبع قبض بود و گاهی نرم گردد و هضم ردی بود و با خبث نفس و غم و وسواس بلا سبب باشد و گاهی قی سیاه خارج شود یرقان اسود طحالی باشد پس اگر علامات ورم حار طحال یافته شود سببش همان باشد و اگر از مس طحال صلابت در موضع آن معلوم شود از ورم صلب طحال باشد و اگر آثار ورم و صلابت مدرک نگردد حال وجود ثقل و تمدد در جانب راست یا چپ و حدوث یرقان بتدریج دریافت کنند اگر ثقل شدید و دشواری خواب بر جانب چپ و ظهور یرقان بتدریج بیان کنند و بدن نحیف و نبض ضعیف بود از سدهٔ مجاری باشد پس حال سقوط اشتها بتدریج یا دفعةً و جانب ثقل بپرسند اگر سقوط اشتها بتدریج و ثقل بجانب راست گوید سده در مجرای مابین جگر و سپرز باشد و اگر سقوط اشتها دفعةً و ثقل در جانب چپ بیان کنند سده در مجرای مابین طحال و فم معده باشد و اگر ثقل و غیره نبود و با کدورت سفیدی چشم باشد پس اگر با سقوط اشتها بود از ضعف جاذبهٔ طحال باشد و اگر سوء هضم و اسهال برآید از ضعف ماسکهٔ طحال باشد و الا حال تقدم امراض طحال و ظهور خفت و راحت بعد وقوع یرقان دریافت کنند اگر باشد سببش بحران امراض طحال بود و اگر رنگ سیاه شدید خالص نباشد و آفت در بول بود و در براز زردی بیشتر نماید و اول آفات در جگر ظاهر شده باشد و ما قبل امراض سوداوی مراقی ظاهر شود یرقان اسود کبدی بود پس اگر سیاهی خفیف مائل بزردی بود یرقان از حرارت و یبوست باشد و اگر سیاهی و زردی با سرخی شامل شقرت اندک بود از حرارت و رطوبت باشد و اگر مائل بسبزی بود از برودت و یبوست باشد و اگر مائل باندک زردی فستقی بود از برودت و رطوبت باشد و گفته اند که یرقان اسود منذر باستسقای زقی شدید الحرارة است و در اکثر دفعةً عارض نشود بخلاف صفر **علاج** در طحالی سدهی بعد فصد اسیلم از دست چپ آب کاسنی سبز مروق و آب عنب الثعلب سبز مروق باسکنجبین بزوری و شربت دینار دهند و تنقیهٔ سودا کنند و با ایارجین با سفوف سودا استعمال نمایند و آنچه در سدهٔ جگر گذشت و هرچه در سدهٔ طحال باید بعمل آرند و اقراص و معاجین قوی التفتیح دهند و قرص زرشک کبیر و قرص کبر نیز مفید است دوا ایضاً مفتحات چون بادیان و کاسنی و بیخ آنها و عنب الثعلب و گل سرخ و بادرنجبویه و مویز منقی و اسطوخودوس و ریوند چینی و افتیمون و مغز فلوس و گلقند بدهند و هلیلجات برای اخراج سودا نیز داخل کرده میشود و اگر قاروره سیاه و کفهای زرد و با تپ باشد قرص زرشک صغیر چهار ماشه کوفته بشربت انار شیرین تولهٔ تناول نمایند و بعد آن آب کاسنی سبز مروق نه درم شیرهٔ تخم خیارین شش ماشه شربت بزوری بارد سه توله نوشند یا شیرهٔ زرشک شش ماشه افزایند چون در تپ و دیگر عوارض آن تخفیف شود منضج داده این مسهل دهند گل نیلوفر پنج ماشه آلو بخارا ده دانه تخم کاسنی و خیارین کوفته هر یک شش ماشه عنب الثعلب پوست بیخ کاسنی سنبل الطیب هر یک چهار ماشه سنای مکی نه ماشه جوشانیده مغز فلوس پنج توله گلقند دو توله ترنجبین چهار توله روغن بادام شش ماشه افزوده نوشند و تبرید شیرهٔ تخم کاسنی شش ماشه شیرهٔ بادیان چهار ماشه شربت بزوری دو توله و یا قرص زرشک صغیر کوفته چهار ماشه با آب کاسنی ده توله شیرهٔ خیارین شش ماشه شیرهٔ اصل السوس

ماشه سپستان [illegible]

شیرهٔ عنب الثعلب هر واحد چهار ماشه و گلقند دو توله و اسپغول شش ماشه پاشیده بدهند و شربت کشوث و کذا کما فیطوس هفت روز متواتر و شربت خشخاش هندی و تخم حماض و جعده جبلی هر واحد نافع یرقان اسود ست غذا نخود آب و شوربای گوشت بزغاله و مرغ دهند و اگر بسبب ضعف طحال باشد شیره تخم کشوث شیرهٔ انیسون هر یک سه ماشه همراه گلقند و شربت بزوری خورند و قرص گل و قرص کبر و ریوند و مانند آن که مقوی طحال اند همراه همین دوا استعمال کنند و گل سرخ و قرنفل و افسنتین و مصطکی سائیده با سرکه و آب عنب الثعلب سبز بر طحال ضماد سازند و هر چه در ضعف طحال باید بکار برند و اگر بسبب ورم طحال باشد علاجش در ورم طحال باید و اگر بطریق بحران باشد امداد طبیعت نمایند بشربت سکنجبین و استحمام بآب شیرین و مالیدن روغنهای لطیف چون روغن بابونه و شبت و سوسن بر بدن و جز آن که در علاج یرقان اصفر بحرانی گذشت و در کبدی احتراقی فصد باسلیق یا اسیلم کنند و تطفیه حرارت جگر و اصلاح آن باشربه و اغذیه و اطلیه مبرده که در علاج امراض جگر از سوء مزاج حار و در یرقان اصفر غلیانی گذشت باید کرد و تبرید قرص زرشک صغیر سوده بشربت انار شیرین همراه آب کاسنی سبز برگ ده توله سکنجبین ساده دو توله گلقند یک نیم توله و گاهی باضافه شیرهٔ خیارین گاهی شیرهٔ زرشک نیز معمول ست و تنقیه مواد محترقه بمسهل سودا و بمطبوخ افتیمون و شاهتره و بماء الجبن نمایند و گل بنفشه و نیلوفر و سپستان آلو بخارا تمر هندی و غیره نیز درین نوع مستعمل ست و اگر بسبب سوء مزاج بارد جگر باشد و درین نادر الوقوع ست علاج آن بعلاج امراض کبد از سوء مزاج بارد که مذکور شد باید کرد **اقوال** جهرهٔ مسیحی گفت که از ادویهٔ مسهله در یرقان اسود هلیله سیاه و بسفائج و خربق سیاه و لاجورد و حجر ارمنی استعمال کنند و در یرقان اسود طحالی فصد باسلیق و اسیلم از جانب چپ کنند پس اگر خون سیاه برآید اخراج آن نمایند و الا فی الفور بند کنند بعد ازان بمطبوخ افتیمون و بسفائج و هلیله سیاه اسهال آورند و بگیرند افتیمون سوده پنج درم و با دو یا سه اوقیه سکنجبین ممزوج بآب گرم بخورند و اگر چهار درم افتیمون یک مثقال غاریقون خورند افضل بود و عصارهٔ بادیان و عصارهٔ برگ طرفه و ملعقه سکنجبین بنوشند یا مطبوخ بسباسه و شان و فوه الصبغ و نعنع مساوی بنوشند و در آفتاب نشینند تا تشنه شوند و سخت گرم گردند بعده آب سرد بنوشند که از ان عرق آرد و رنگ بحالت طبیعی رجوع کند و اگر در مطبوخ بسباسه و شان نشانند خیلی نفع کند شیخ میفرماید که در طحالی نظر کنند اگر درینجا امتلاء دموی بسیار باشد فصد باسلیق الیسر و بعده اسیلم کشایند پس ازان بطحال و اصلاح سده آن و اورام آن و ضعف آن مشغول شوند و اگر سبب آن کثرت سودا باشد بسبب چیزیکه از هوا و اغذیه تولید آن نماید چنانچه مذکور شد ایضاً استفراغ آن بچیزیکه مخرج او باشد و حب ست و ازین قبیل ست مطبوخ اسقولوقندریون بخربق مذکور در قرابادین و مبرات بدان استفراغ نمایند و مطبوخ افتیمون باین صفت بگیرند هلیله سیاه و کابلی هر واحد ده درم شاهتره اسقولوقندریون بسفائج فقاح کبر هر یک پنج درم بیخ کرفس و بادیان هر واحد حفنه خربق سیاه دو درم در سه رطل آب بجوشانند تا ربع بماند و بران افتیمون پنج درم اندازند و جوش خفیف دهند پس صاف نموده با دو ثلث درم ایارج فیقرا بدهند و همچنین حبوب معمول از هلیله سیاه و افتیمون و نمک هندی و غاریقون و پوست بیخ کبر ست و بعد استفراغ ماده شیر شتر بنوشانند و اگر نافع نشود ماء الجبن بنوشند بسکنجبین بزوری و اذخر و جعده و ادویه طحالیه اسقولوقندریون و از بیخ کبر و مانند آن بدهند و آنهائیکه دران برگ طرفا و بیخ آن جوشانیده باشند و آب برگ کبر و آب برگ ترب و سکنجبین و کذلک آب عنب الثعلب و آب کرفس اگر حرارت باشد و سکنجبین مطبوخ دران اسقولوقندریون و برگ کبر و طرفا و جعده و اگر در طحال ورم حار باشد باید که در منضجات افراط نکنند و اگر دران سده باشد منضجات قویه مذکور در باب سده کبد نیز درین نافع ست و در باب سده طحال ادویهٔ مخصوص آن عنقریب ذکر خواهیم کرد و اگر بسبب ضعف حادث در طحال باشد باید که بران محاجم بلا شرط نهند و ریاضت استعمال کنند و ضمادات مقوی طحال مثل آنکه از افسنتین و قردمانا و فقاح اذخر و حاشا و قنطوریون و بیخ کبر هر واحد یکجزو و گل سرخ دو جزو و مقل یک نیم جزو و اشق هشت جزو یا ده جزو ساخته باشند ضماد نمایند و هر گاه بشویند بسرکه کهنه که دران شبت و بورق و نمک و سداب و پودینه جوشانیده باشند بشویند و اگر سبب یرقان سود حرارت کبد باشد علاج جگر بمطفیات نمایند و اگر برودت باشد علاج تریاق کبیر خاصه و با ادویه معلومه برای آن باید کرد و اگر سبب آن جمیع بدن باشد اول انچه بکبد و حسب ست بعمل آرند بعد ازانکه عروق بعده بدن ازان منفعل گردد و اما علاج نفس یرقان هر چیزیکه علاج نفس یرقان اصفر میکنند بتدبیر ازان باید کرد و صاحب **کامل** گوید که اگر یرقان از جهت طحال باشد باید که فصد اسیلم از دست چپ کنند و اسهال بمطبوخ افتیمون نمایند و ماء الجبن باین سفوف دهند هلیله سیاه دو درم هلیله زرد سه درم افتیمون غاریقون هر واحد درم نمک نفطی صبر هر واحد دانگ همه را باریک سائیده سه درم با هشت اوقیه تا یک رطل ماء الجبن بخورند و ایضاً آب پودینه نهری ربع رطل

مطبوخ افتیمون

سفوف با ماء الجبن

و سکنجبین دو اوقیه بر نهار سه روز بدهند و ایضاً آب برگ اثل مروق با سکنجبین بنوشانند و این دو ز نافع یرقان سوداوی ست بگیرند کندش و کبریت زرد و فوه الصباغین
و اسقولوقندریون هر واحد یکجز و بعد از باریک سائیده یکدرم با نیم بیضه نیمبرشت آمیخته بخورند و ایضاً مویز منقی ده درم گل سرخ پنجدرم کبابه کوفته سه درم پاشیده روز
در آب گرم خیسانیده یک رطل از آن بر نهار بنوشند و پنج روز یا یکهفته بعمل آرند که نافع ست و این دوا از زنی گرفته ام که در یرقان سیاه او عدس مقشر باریک سائیده
دو درم با قدری آب بادیان و اندکی بول کودک نابالغ ناشتا بنوشند که نافع بمنفعت بین یافته ام و اگر در طحال صلابت باشد علاج طحال با دویه و ضمده که در علاج
اوجاع طحال خواهد آمد باید کرد و در باب غذا و غیره بدان تدبیر بپردازند جرجانی و ایلاقی مینویسند که یرقان سیاه که از سپرز بود اول رگ باسلیق یا اسیلم از دست چپ بزنند
پس این دوای مسهل دهند بلیله زرد پانزده درم هلیله کابلی هشت درم بیخ کرفس بیخ بادیان هر یک شش درم برگ کبر یا کبر اسقولوقندریون هر یک هفت درم خربق سیاه دو درم
بسفایج چهار درم مویز منقی بیست درم آلوبخارا بیست عدد تمرهندی ده درم افتیمون پنجدرم همه را جوشانیده صاف نموده هفتاد درم با یکدرم ایارج فیقرا و نیمدرم
غاریقون و یکدرم تربد بدهند و این مسهل چند کرت باید داد و بعد از ان با سکنجبین که سکنجبین افتیمونی ساخته باشند بکار برند و اگر حاجت آید در هر چند روز این
سفوف هلیله بخورند هلیله زرد سه درم هلیله کابلی دو درم افتیمون یکدرم ایارج فیقرا نیمدرم نمک هندی یکدانگ و این یک شربت ست بقدر حاجت و قوت در
روز ان دو بهم وزن یا ده کنند و این سکنجبین درین علت سودمند ست بیخ کرفس بیخ بادیان بیخ اذخر هر یک ده درم انیسون افتیمون جعده ده دانه کبر و کبر بانج
و اسقولوقندریون و تخم کرفس و بادیان هر یک پنجدرم همه را در سرکه جوشانیده صاف نموده از ان سرکه سکنجبین سازند و هر بامداد یک اوقیه با آب بادیان و آب برگ کبر و آب
برگ کبر و آب برگ ترب آمیخته بدهند و شیر اشتر با هلیله سیاه و افتیمون و غاریقون و نمک هندی بقدر قوت مریض سودمند بود و اگر مزاج گرم باشد یا تپ بود آب عنب الثعلب
یا آب کاسنی با سکنجبین بدهند و غذا مصوص بسرکه و کرفس و کاسنی و بوارد از گوشت بزغاله و کبر بسرکه پرورده سازند محمود گوید که در سودی فصد باسلیق از دست چپ کنند
و هر صبح جلاب از عسل السوس مقشر کوفته و تخم کاسنی و پوست بیخ کاسنی هر واحد سه درم و از شکر سفید ده درم بدهند و غذا مزوره زیرباج بسرکه کهنه سازند و نیز دهند
سنای مکی پنجدرم و تخم کاسنی سه درم و پوست بیخ آن پنجدرم و شکر سفید ده درم و در سه اوقیه آب بپزند تا یک اوقیه باقی ماند معجون نجاح پنج مثقال در ان حل
کرده بنوشند و یا ماء الجبن سه اوقیه با این سفوف دهند هلیله سیاه هلیله زرد هر واحد سه درم افتیمون یکدرم غاریقون نیمدرم بسفایج نیمدرم کوفته بیخته شربتی یکدرم
و یا آب پودینه جبلی ده درم با شکر سفید ده درم بنوشند و یا آب برگ اثل سه اوقیه و شکر ده درم بدهند که آنرا خاصیت عظیم در ازاله یرقان اسود ست و اگر از
ضعف جاذبه یا ماسکه طحال بود صرف عنایت بتقویت امر طحال بنوشیدن هر صباح سکنجبین بزوری بجلاب کنند و غذا مزوره زیرباج لحوم ماکیان و تیهو یا حملان دهند
و گل سرخ و فوفل افسنتین مقل مصطکی هر واحد سه درم کوفته و مصطکی و مقل گداخته آمیخته بر طحال ضماد کنند خجندی و صاحب مغنی و غیره مینویسند که در یرقان
اسود سدی فصد اسیلم و تنقیه بدن و تفتیح سده بسکنجبین بزوری و امثال آن و ماء الاصول و شربت آن کنند و اسهال بمطبوخ سنای مکی و هلیله کابلی هر یک
سه درم تخم کاسنی دو درم پوست بیخ آن سه درم معجون نجاح پنجدرم نمایند و ماء الجبن با ترنجبین بنوشند و سفوف که نسخهٔ آن در قول محمود گذشت نافع ست و اگر سبب آن
شدت حرارت جگر باشد فصد اسیلم و باسلیق ایمن کنند پس استفراغ خلط سوداوی بمثل هلیله زرد و هلیله کابلی و سنای مکی و افسنتین رومی و گاوزبان و بسفایج
و افتیمون هر یک سه درم تخم کاسنی تخم کشوث پوست بیخ کبر بنفشه پرسیاوشان هر یک دو درم شاهتره پنجدرم جوشانیده صاف نموده مغز خیارشنبر بیست درم ترنجبین
بست درم حل کرده و یکدانگ حجر ارمنی آمیخته صباح بنوشند و آب برگ طرفا و آب برگ کبر و آب برگ ترب و آب عنب الثعلب نافع ست و غذا کاسنی و سرکه
و بعد تنقیه چوزهٔ مرغ مطبوخ بسرکه دهند و برای یرقان اسود ماء الشعیر بشربت اصول و تنقیه بمطبوخ افتیمون بدون هلیله کنند و یا افتیمون اسطوخودوس
غاریقون ریوند حجر ارمنی مغسول هر واحد نیمدرم بروغن بادام چرب کرده بعسل خیارشنبر سرشته استعمال کنند و معجون مغنی مفید ست بعضی از متاخرین مینویسند که اگر
تمر هندی بقدر پنج شش توله شب در آب خیسانیده صبح آب زلال آن بدون مالیدن بنوشند تا سه روز و روز چهارم مسهل قوی دهند باین نوع که جبدال سه ماشه
شب در یکپاو آب تر کرده صبح صاف نموده بنوشند و قدری نخود بریان بالای آن بخایند اگر در عمل آن درنگ شود بقدر ربعی تماع آب گرم بدو کنند و بعد از ان
تا چهار پنج روز سفوف سنا و بادیان و قند سفید هر یک سه ماشه بدهند و در ازالهٔ یرقان اسود از مجربی مسموع ست و بقول انطاکی تنقیه طحال و تفتیح سدهٔ آن و فصد اسیلم

نسخهٔ مسهل

نسخهٔ سفوف هلیله

نسخهٔ سکنجبین

نسخهٔ سکنجبین مسهل

نسخهٔ مسهل سودا

یا باسلیق کنند و کشوث و خولان بخورند و مروارید و مرجان سوخته مجرب است و قرص ریوند و معجون مغنی را درین باب خاصیت عظیم است و حکیم عابد گفته که آنچه درین علت بمنزلهٔ
حجر قاطع است آنست که ریوند را در آتش یا چراغ شمعی بسوزند و مثل او وزن چوب اکبرآبادی بریان کرده بگیرند و هر دو سائیده سه درم با آب سرد بخورند که این مرض
سوداوی را از بدن بیرون نماید و استعمال سبد سوده چند روز در ازالهٔ رنگ سیاه از چشم مجرب است طبری گوید که نوع یرقان سندی بسبب انسداد طریق ما بین مراره و کبد و
انسداد طریق ما بین طحال و کبد بود و چون این هر دو سده حاصل شوند مراره صفرا را جذب نکند و در خون جگر بیامیزد و در عروق بطریق غذا نافذ شود و اعضا بدان
اغتذا کنند و برنگ آن متشکل گردند و کذلک اگر طحال اخلاط سوداویه عکره را جذب نکند در جگر باقی ماند و با خون مع صفرا مختلط گردد و در عروق نافذ شود و هرگاه
صفرا و سودا مخلوط گردد و در عروق بسوی جمیع بدن نفوذ کنند بدن زرد و سیاه گردد و زردی در سیاهی رنگ غالب است و ازین جهت این نوع را سندی نامند پس اگر سده منحل
نشود و جگر ممتلی نگردد و احتمال اجتماع سودا و صفرا در خود بسبیل ورم نکند و درین هنگام حمیات صعب برادوار مختلف پدید شود و گاهی کبد ورم نکند و صلب گردد و همچنین
طحال بطریق عدم غذا و وصول صفرا بسیار و این نوع گاهی با صلابت کبد و طحال هر دو باشد و گاهی با ورم در جگر و سپرز و گاهی از سوء افراج در عروق و کبد و ورم
بود و شدید الخطر او آنست که با تپ باشد پس اگر با تپ بود علاجش آنست که اگر مریض متحمل باشد و قوت و زمان و وقت و مزاج و سن مساعدت کند فصد باسلیق
و حل طبیعت باین دوا کنند بگیرند حشیش غافث اسقولوقندریون مساوی و هر دو را در آب بجوشانند بعده در مقدار شربتی ازان پانزده درم فلوس خیارشنبر مالیده بجوشند
و یک شربت یا دو استعمال کنند اگر قوت احتمال آن نماید و لازم شرب ماء الشعیر سکنجبین معمول از سرکهٔ عنصل و بزوری نمایند اگر احتمال آن وقت و مزاج و بلد کند و الا سکنجبین
قرص [illegible]
از سرکهٔ عنصل و بابزور ساده بدهند و ایضا اگر با تپ باشد این قرص بماء الشعیر و سکنجبین بدهند اسقولوقندریون کوکب الارض افسنتین هر واحد دو درم سرخس پنج عرطنیثا
بادام تلخ و زوفای خشک و پرسیاوشان هر واحد یکدرم و نیم عصارهٔ زرشک عصارهٔ غافث هر واحد ده درم صمغ عربی نشاسته کتیرا هر واحد دو درم مغز تخم خیار
مغز تخم بادرنگ مغز تخم خربزه هر واحد پنج درم زعفران نیم درم تخم کرفس اسارون فطراسالیون تخم فنجنکشت هر واحد دو ثلث درم کافور سه طسوج صندل سفید [illegible]
و نشاستهٔ خراسانی معروف بکدر هر واحد سه درم کوفته بیخته به آب کاسنی سرشته بوزن یک یک درم قرص سازند و یک قرص با پانزده درم سکنجبین و چهل درم ماء الشعیر
شربت هلیله [illegible]
بخورند و حل طبیعت بشربت هلیله که روش او ذکر کرده باین نسخه باید کرد بگیرند هلیله سیاه پنجاه درم و هلیله زرد مثل او و کوفته در ظرف چینی کرده بران بست درم
زوفای صعتری و پانزده درم اصل السوس کوفته انداخته و آب داخل کرده پنج روز در آفتاب بدارند بعده آب صاف کرده پنج رطل شکر سفید ازان وزن کرده بجوشانند
تا نصف بماند از آتش فرود آورده و رطل شکر داخل کرده شب بگذارند پس بجوشانند تا بقوام غلیظ آید و هرگاه اراده تلیین نمایند در آب کاسنی مروق شصت درم
این شربت هفت درم حل کرده بجوشانند که اخراج اخلاط سوداوی نماید و غذا در جمیع این ایام مرق مزورهٔ زیرباج و مثل غیر آن و اگر مغز خیار بسرکه خورند
جائز است و بعض حکیمان ذکر کرده اند که اصطباغ بسرکه سخت نافع برای این نوع است و هرگاه اعراض تپ قوی شود و اسباب تپ قوی گردد معالجهٔ تپ
خاصه نمایند و هرگاه یرقان قوی شود و تپ ضعیف گردد بر معالجهٔ یرقان زیادت کنند و هرگاه هر دو مساوی در مقدار بود در علاج هر دو مساوات نمایند
و هرگاه قوت یابند و عرضی مانع فصد یافته نشود فصد باسلیق کنند و اگر زوال یرقان مشکل شود و تپ زائل گردد علاج کنند به تخم سرمق سوده و تخم ترب و
اندک کندش که مقدار او بوزن طسوج باشد که این علاج اکثر سده را بکشاید و یرقان را زائل میکند و هرگاه طبیعت محموم که بدان یرقان سندی باشد منحل گردد
و قدری خون در اجابت آید بیم آنست که هلاک گردد و بعلاج آن مشغول نشوند و تضمید طحال صاحب این نوع که با تپ باشد بسرکه که دران زوفا و فطراسالیون و
برگ حسفرم جوشانیده باشند باید کرد و تضمید کبد چون در آنجا تپ باشد بآب آس تر و آب سیب میخوش و بست جو و قسب و سفیده قیماش عصی الراعی و اندکی سرکه
و کعک مسحوق و قصب الذریره در روغن به نمایند و اگر یرقان بغیر تپ باشد امر او سهل تر و علاج او ممکن تر و صاحب او امیدوار تر است و علاجش درین هنگام فصد باسلیق
حب [illegible]
و حل طبیعت باین حب بود نسخهٔ آن افتیمون افسنتین رومی هر واحد دو ثلث درم هلیله سیاه و کابلی هر واحد یکدرم عصارهٔ غافث ریوند چینی هر واحد
پنج دانگ کندش سه طسوج مازریون مدبر بسرکه سه طسوج خربق سیاه مدبر بشیر تازه و نیم دانگ محمودهٔ انطاکی مشوی دو دانگ و نیم سقمونیا مشوی دو درم زعفران
دو دانگ همه را سائیده به آب پنج عرطنیثا و زرس تلخ مطبوخ آمیخته مثل فلفل حب سازند شربتی مثقال و ربع با آب بادیان و یا سه شربت ازین بخورند

و اقراص غافث با ریوند و زرشک و قرص ورد مساوی سائیده مرتب سازند و ازین اقراص سکنجبین معمول بهر که عنصل و اصول و بزوری مجور ندکه این بالغ النفع و کافیست و ضمید طحال
باشق منقوع در سرکه کنند و کمید بلیله مغموس در سرکه که دران اشق و انجیر و بیخ کبر و حاشا و حماما و جعده و فطراسالیون و تخم کرفس بستانی جوشانیده باشند باید کرد و بر کبد ضماد
کنند ما دربن دو درم سنبل مصطکی هر یک دو دانگ مغز بادام تلخ پسته و اقل لیمو میعه خشک سائیده با آب کاسنی و کرفس بکار برند و این وقتیست که تپ نباشد و نه تپ شدید و
بر ان از نبض استدلال کنند و اما از قاروره استدلال بران ممکن نیست و درین نوع گاهی مشکوک فیه بود پس طبیب نمی فهمد که آن از سده طحال است یا از سده میان کبد و مراره و میان کبد
و طحال و طبیب حاذق بران از سه وجه استدلال نماید یکی آنکه بسوی قاروره نظر کند اگر بصورت فضیحیح زعفران مخلوط باشد بداند که سده در دو موضع است و اگر سیاه بحت دیده شود
و سیاهی ظاهر تر بود و زردی ظاهر نباشد بداند که سده در طحال است دوم آنکه بسوی براز نگاه کنند اگر زردی و سیاهی هر دو دران معلوم شود بداند که سده در هر دو موضع است و اگر سیاه
بود و زردی دران نباشد مگر بمقدار یکه در اهل صحت هنگام جودت هضم بود بداند که سده در طحال است سوم آنکه بدن را بپارچه بمالد پس اگر در پارچه آثار سیاه بنظر آید سده در طحال
بلاشک باشد و اگر سیاه مائل بزردی نماید بداند که سده در دو موضع است و تپ لازم باضطرار بود پس اگر سده در کبد باشد از تپ حاد صعب و هذیان و قلق شدید لابد است
و اگر سده در طحال بود و در کبد نباشد باضطرار بادی تپ نبود و نفاخ جنبین و افکار مختلفه باشد و برین استدلال که سابق گذشت اعتماد نماید و اهل حران و درین نوع
علاجیست مخصوص بدین و آن تریاقیست که برای جمیع امراض کبد ترکیب داده اند و حسب مزاج انسان و بلد و سن گاهی با آب کرفس و گاهی بماء الاصول میداده اند
و الوباهران تریاق بماء الاصول و جمیع امراض کبد بسیار بخورانید مگر آنکه مرض بسیار حار و تپ لازم بود و ایضا این مرقوم است که آنرا غساله نامند بتخم خارشت و تخم اسولقند
بانک کرفس و شبت هر دو پخته شوربای آن مریض می نوشانیدند و مرض زائل شد و مردی را این نوع یرقان بعد تپ حادث شد و تا پنج سال باقیماند و معالجه مشکل گردید
شخصی بخوردن کبریت سوده با مغز بادام تلخ او را اشارت کرد و این را بخورد و مرض او بکلی زائل شد و کبریت را در معالجه این نوع دیاسقوریدوس و ارکاغانیس
ذکر کرده و روفس گفته که نوع سلیم این است که دران خصیه مریض ورم نکند و براق او متغیر نگردد و در وی تپ نیز نیست که باوی انحلال طبیعت و تپ باشد و بقراط ذکر نموده
که یرقان اسود سندی چون قبل از چهارم روز ظاهر شود مریض در هشتم بمیرد و اگر قبل از هفتم پدید آید در یازدهم هلاک شود و درین خلاف کثیر است که در امراض کبد ذکر کرده ام

ضماد

تریاق

حکایت

یرقان اصفر و اسود

شیخ میفرماید که گاهی هر دو یرقان باهم جمع شوند یا بسبب آنکه صفرا منتشر در خون فی راکه بدان مختلط باشد احتراق عارض شود و سودا گردد و خلط مرکب شوند و یا بسبب آنکه
در هر دو جانب اعنی جانب کبد و مراره و جانب طحال آفت افتد و بعض شراح قانون می نویسند که گاهی دو یرقان مجتمع میگردند بنحویکه اولا یرقان اصفر عارض شود بعده
ازین صفرا بعض محترق گردد و قدری خون با وی آمیزد و آن سودا گردد و یرقان اسود ازان حادث شود و یا باین طور که در بدن صفرا و سودا اکثرت پذیرد و هر واحد ازان
هر دو بسوی ظاهر بدن مندفع گردد بعده هر واحد ازین دو قسم یا بسبب آن واحد بالشخص یا بالنوع بود و یا چنین نباشد و اول چنان بود که هرگاه حرارت عارض شود و اولا صفرا
تولد کند بعده هرگاه فعل او اشتداد کند بدوام ملاقات او با منفعل سودا باحتراق پیدا گردد و ثانی چنان باشد که چون حرارت ضعیف عارض شود صفرا پیدا شود و درین هنگام
سده در مجرای مراره و سده در مجرای طحال عارض گردد و بدین دو یرقان از نوع واحد از سبب که آن سده است عارض شود و ثالث چنان بود که چون تخمت کبد را عارض
شود و صفرا تولد کند و مجرای طحال را سده عارض گردد و سودا اکثرت پذیرد و چون حدوث دو یرقان در وقت واحد بود و حدوث صفرا اول باشد بسبب سرعت نفوذ صفرا از سودا
ظاهر بدن نسبت بسودا و چون دو یرقان مجتمع شوند گاهی یکی ازان شدید الظهور باشد و گاهی هر دو متساوی باشند و در اکثر صفرا در زبان اندک عارض شود و اسود در زبان اندک
در زبان بسیار بهر آنکه اکثر از صفرا شی کثیر دفعة پیدا شود و درین هنگام ممکن است که دفعة بسوی ظاهر بدن متحرک گردد و علاج بقول الشیخ هرگاه هر دو یرقان مجتمع شوند و امتلا باشد
و احتیاج بفصد افتد از هر دو دست فصد کنند یکبارگی و یا میان هر دو فصد فاصله نیز روز کنند و در تدبیر هر دو یرقان جمع کنند و مطبوخ که دران افسنتین و افتیمون باشد تنقیه نمایند
در آبهای برگ کبر و طرفا و بیدمشک و حیکنیم اوقیه آب عنب الثعلب سه اوقیه آب برگ کبر دو اوقیه جمع کرده همه آنچه گفته شد بجوشانند و ده درم خیار شنبر مالیده و دو درم ایارج فیقرا و دو
زعفران و سه قیراط سقمونیا در پی بریان کرده اند نیم بنوشند بعده دو سه روز صبر کنند و بعد ازان ماء الجبن با سکنجبین بخورانند و اما اغذیه در جمیع یرقانات خفیفة معتدله و ماهی های غیر
و شوربای چوزه مرغ فربه و از بقول کاسنی و کرفس و مهر خاصة و کبر مخلل دهند و گویند که میان هر فصد با سلیق و باسلیق فاصله سه روز دهند و مطبوخ که بهر اخراج صفرا و سودا

مخصوص است استعمال آورند و آنجا که سودا زیاده باشد تدبیر طحال بیشتر توجه کنند و آنجا که صفرا غالب بود معاونت جگر اکثر نمایند و اگر در نسخه ایشان مذکور وزن خیار شنبر بست درم کنند و ترنجبین بست درم و گلقند ده درم و روغن بادام دو درم و باشد افزایند و در ادویه سردار و غاریقون یکدرم اضافه کرده در سکنجبین بزوری پنجدرم آمیخته بخورند و بالایش دوا بنوشند بهتر بود و نوشیدن شربت دینار جامع در تدبیر این بیت ابوسهل گوید که اگر یرقان مرکب از صفرا و سودا باشد و حدوث او از فساد کبد و طحال هر دو بود فصد باسلیق از دست چپ کشایند خصوصا اگر بدن متحمل فصد باشد بعده اسهال باین مطبوخ نمایند هلیله زرد بست درم هلیله سیاه و کابلی هر یک ده درم بیخ کرفس و بادیان هر واحد هشت درم شاهتره هفت درم ثمر کبر اسقولوقندریون هر واحد پنجدرم خربق سیاه سه درم بسفایج چهار درم مویز منقی بست درم آلو بخارا سی عدد عناب بست عدد تمر هندی بست درم همه را در پنج رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند افتیمون پنجدرم انداخته بمالند و یک رطل از آن صاف کرده با دو درم ایارج فیقرا و مثقال غاریقون بنوشند و اگر در ینجا حرارت مفرط باشد آب عنب الثعلب و تخم کاسنی و کشوث و آب بادیان و آب اطراف غرب و آب برگ ترب و آب برگ کبر و سکنجبین بدهند و اگر حرارت نباشد شیر شتر بعد تنقیه مطبوخ مذکور دهند و بگیرند این شیر با هلیله سیاه و افتیمون و نمک هندی و غاریقون و اگر اتفاق شیر نشود ما الجبن باین ادویه بدهند و ما الجبن با سکنجبین معمول از بیخ کبر و ثمر طرفا و بادیان مرتب سازند و غذا بجوزه آب مرغ معمول بسرکه و کرفس و لحوم جدی مطبوخ بسرکه و کبر مخلل و سکنجبین معمول از عسل و سرکه اکبر کنند سید اسمعیل و یوسفی گوید که اگر یرقان هم از سپرز بود و هم از جگر اول فصد باسلیق کنند بعده مسهل باین مطبوخ دهند هلیله زرد ده درم هلیله سیاه هفت درم افتیمون پنجدرم مویز منقی پانزده درم بیخ کبر بیخ کرفس بیخ بادیان بیخ کاسنی هر یک پنجدرم آلو بخارا بست دانه تمر هندی پانزده درم اسپستان پنجدرم همه را بدستور معمول بجوشانند و صاف کرده هفت درم تا ده درم فلوس خیار شنبر در آن حل کرده با یکدرم ایارج فیقرا و نیم درم غاریقون و دانگی سقمونیا مشوی بدهند و بعد از این ما الجبن دهند و آب کاسنی دو اوقیه و آب عنب الثعلب سه اوقیه و آب برگ ترب و آب برگ کرفس هر واحد نیم اوقیه و آب برگ کبر اوقیه جوشانیده صاف نموده ده درم فلوس خیار شنبر حل کرده بدهند و این سکنجبین در ینجا سودمند است تخم کاسنی تخم کرفس تخم رازیانه انیسون بیخ بادیان بیخ کاسنی بیخ کرفس مساوی در سرکه جوشانیده و از آن سکنجبین سازند و این ضماد نافع بود کزمازج اطراف انگور خشک هر یک ده درم گل سرخ بست درم صندل سفید هشت درم تخم خطمی پانزده درم بنفشه ده درم آرد جو بست درم زعفران پنجدرم سنبل الطیب جعده حماما کمافیطوس هر یک هفت درم مصطکی سه درم قنطوریون شش درم مقل ده درم کوفتنی را کوفته و مقل بسرکه حل کرده و اندک موم بروغن گل آمیخته با مقل ضماد نمایند و برگ چقندر یا برگ انگور مالیده بگذارند نظر کنند که گرمی بیشتر است یا سودا اگر سودا بیشتر بود عنایت طحال اکثر نمایند و اگر حرارت بیشتر باشد علاجات جگر جار بیشتر کنند

سوء مزاج طحال

بدانکه در طحال جمیع انواع سوء مزاج بسیط و مرکب مثل سایر اعضا حادث میشود و طریق تشخیص سوء مزاج شناختن آنست که اولا از مریض حال کثرت تشنگی و سوزش در جانب چپ بپرسند اگر اقرار آن کند پس نظر کنند اگر قاروره و براز سرخ مائل بسیاهی باشد و نبض مختلف در سرعت و بطوء و رنگ چهره زرد و تیره و سوء خلق و گرمی لمس و ساقین و سقوط اشتها و لاغری بدن بود سوء مزاج حار طحال باشد و اگر قاروره با وجود سرخی صاف بغیر رسوب و لین نضج بود و با آن قبض طبیعت و گرمی قدمین و ساقین باشد و نبض مرکب از سرعت و صغر و مختلف غیر منتظم بود سوء مزاج حار یابس طحال باشد و اگر اقرار تشنگی و التهاب نکند و لمس بارد بود و حال اشتها و هضم بپرسند اگر سقوط اشتها و قلت هضم بیان کنند و با آن کثرت قراقر و آروغ و آب دهن بود سوء مزاج بارد باشد و الا لمس طحال کنند اگر کیفیت آن و ثقل در آن باشد و با آن ترهل بدن و سیاهی آن و زبان مائل بسفیدی و سبزی بود و در قاروره سیاهی نباشد و غلظ نبض و فساد هضم بود سوء مزاج رطب یا حار رطب طحال باشد و اگر صلابت طحال مدرک شود و با آن نحافت بدن و سیاهی آن و صفای لون و قبض طبیع و فزع و غم بود سوء مزاج یابس طحال باشد و اگر آثار سوء مزاج بارد و رطب هر دو یافته شود سوء مزاج بارد رطب طحال باشد و گویند که قلت عطش و بیاض قاروره و نبض غلیظ مائل بسبزی و تیرگی و لطخی و غثیان و فرط اشتها از سوء هضم و بطوء و نبض مرکب تیراخی نیز نشان سوء مزاج بارد رطب و بارد یابس است و سیاهی طحال و غلظ او تابع سوء مزاج بارد یابس خبر میباشد و اگر با ثقل و تلون موضع یا تبخیر یا تهیج یا بروز آن مع صلابت و علامات غلبه خلطی باشد سوء مزاج مادی بود و الا ساذج علاج کلی بقول شیخ علاجات سوء مزاج طحال قریب از علاجات کبد است و محتاج بادویه قوی تر و نافذ تر بود و حیله برای نفوذ آن بجهت [illegible] مشغول نمایند بچیزی که حفظ قوت [illegible] نماید تا آنکه فعل خود بکند و جندی گوید که آنچه مطلق سوء مزاج طحال را نافع بود آنست که برگ بید در سایه خشک کرده بسایند و هر صبح دو درم از آن با سکنجبین بدهند و اکل [illegible] فایده و کذا سبوس گندم در سرکه جوشانیده و نمد در آن تر کرده بر موضع طحال [illegible] نافع

علاج سوء مزاج حار طحال

در مواقع تبدیل مزاج کنند بسکنجبین ساده چهار توله در عرق کاسنی و کوه هر دو هفت توله و اگر حرارت در مزاج زیاده بود شیرهٔ تخم خرفه نیز اضافه نموده بنوشند و غذا پالک و نخود و ماش مقشر بسرکه ترش کرده با برنج دهند و در اوایل فصد باسلیق و اسیلم از جانب چپ کنند و آب کاسنی و عنب الثعلب مروق هر یک هفت توله با سکنجبین لیموئی چهار توله دهند و آب برگ بید با سکنجبین و شیر سفید و بهر تلیین مطبوخ هلیله و مغز فلوس و مطبوخ افتیمون فواکهی و مانند آن بکار برند بعده اگر حرارت زیاده بود جهت تعدیل مزاج قرص طباشیر ملین یا از قرص کافور اسقولوقندریونی همراه آبهای مذکوره و شربت بزوری بارد و امثال آن و یا با سکنجبین مقطر و گلاب و عرق کاسنی استعمال نمایند بگیرند گل سرخ چهار درم طباشیر مغز تخم خربزه مغز تخم بادرنگ مغز تخم خیار تخم خرفه هر یک سه درم ریوند چینی اسقولوقندریون هر واحد یک و نیم درم زعفران یک درم کافور نیم درم کوفته بیخته با آب بید یا کاسنی سرشته قرص سازند و با ضماد بارده مثل آرد جو و برگ خرفا و کشنیز سبز بسرکه آمیخته و مثل لبلاب با سرکه پخته و آرد جو بسرشته تضمید طحال کنند و سبوس بسرکه جوشانیده و یا انجیر بسرکه پخته طلا کردن نافع است و غذا قلیه بچه تره با اسفاناخ و چقندر پخته و آب لیمون کاغذی و سرکه ترش کرده بنان دهند و در حرارت ساذج تبرید و تعدیل کفایت کند و بفصد و اسهال کمتر حاجت افتد و بقول جالینوس سفوف خرفه محلول در آب کاسنی تر و سکنجبین مغنی از سایر ادویه است و باین نوع سوء مزاج عنایت بیشتر مصروف باید داشت که در اکثر با امراض جگر می باشد و سودی باستسقا میگردد و غذا اسکباج که در ان کبر بسیار داخل کرده باشند و کبر مخلل نافع ترین اشیاست و امر بامتصاص انار چاشنی دار کنند و شیرهٔ تخم خرفه بشکر دهند و هنگام قبض طبع با آب آلو بخارا یا آب تمر هندی بجلاب تلیین نمایند و مزوره زیرباج یا بچه مرغ مصوص غذا سازند مسیحی گوید که هرگاه در علل طحال احتیاج بسوی اسهال حاجت آید این مطبوخ بدهند هلیله کابلی و سیاه هر واحد پانزده درم شاهتره هفت درم باقی اجزای این همان مطبوخ هلیله است که در علاج ورم سوداوی طحال در قول جرجانی بیاید و یا آب لبلاب بغاریقون بدهند که عظیم النفع است یا غاریقون مثقال با وقیه سکنجبین دهند و بعد مسهل لزوم آب عنب الثعلب یا آب اطریفل یا آب کشوث باندکی آب کرفس و سکنجبین کنند و این قرص بدهند طباشیر دو درم گل سرخ پنج درم زرشک دو درم اصل السوس چار درم سنبل عصارهٔ غافث لک ریوند پوست بیخ کبر در سرکه تر کرده خشک نموده هر واحد یک و نیم درم غاریقون یک درم با آب افسنتین سرشته قرص سازند شربتی مثقالی با سکنجبین یا فوده سوده و سکنجبین قرص ساخته محرور با سکنجبین و مبرود بطبیخ افسنتین بخورد و این سفوف بدهند تخم کاسنی کزمازج کدوی خشک هر واحد یک جزو تخم فنجنکشت نیم جزو کوفته بیخته سه درم با سکنجبین بخورند ابن الیاس گوید که علاج سوء مزاج حار تنقیه بدن از اخلاط سوداویست و فصد باسلیق و اسیلم چپ اگر قوت و سن و وقت حاضر مساعدت کند و هر صبح جلاب از تمر هندی پانزده درم و شکر سفید ده درم و ترنجبین پانزده درم بنوشند بعد از آن تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه که در ان هلیله زرد و سیاه هر واحد هفت درم تخم کشوث سه درم باشد باید کرد و غذا مزوره ماش بشیرهٔ بادام خورند و هر صباح جلاب از عنب الثعلب پنج درم و تخم کاسنی سه درم و تخم کشوث سه درم و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزوره مذکور و یا از ماش و نخود و شیرهٔ بادام و بچه مرغ سازند و نوشیدن ماء الجبن نافع است و یا قرص کافور اسقولوقندریونی که سابق مسطور شد در ان وزن گل سرخ پنج درم و زعفران نیم درم و کافور نیم دانگ نموده و اسقولوقندریون حذف کرده بدستور ساخته یک مثقال با سکنجبین ساده هر صباح بخورند و ضماد برگ اطریفل مذکور بکار برند و یا بگیرند تخم ترب و حرمل و شیطرج هندی هر واحد سه درم و کوفته و سرکه کهنه پخته قطعه نمد آلوده تکمید طحال نمایند و یا هر صبح قرص زرشک یک مثقال و سکنجبین بزوری ده درم و آب کاسنی و آب عنب الثعلب هر واحد ده درم بدهند و این سفوف نافع است طباشیر ریوند بیخ کبر هر واحد دو درم سنبل الطیب مصطکی عصارهٔ غافث هر واحد درم زرشک چهار درم اصل السوس سه درم کوفته بحریر بیخته یک مثقال با سکنجبین ساده ده درم بخورند و یا سکنجبین ده درم و آب کاسنی پانزده درم و آب بید بست درم بنوشند و اگر با آن تپ و عطش شدید بباشد بزرا شاهتره و رطب و کاسنی و کشوث و اثل و بید و جو خورانیده شیر آن بگیرند و در دیگ سنگین کرده بجوشانند و سکنجبین ساده در عین جوش داخل کرده از آتش فرود آورده و کیسه کرباس آویزند تا آب صاف برآید پس هر صبح این آب پنجاه درم با سکنجبین ساده ده درم بنوشند و غذا مزوره زرشک مغز بادام و بچه مرغ کوچک بخورند و این قرص نافع است ریوند چینی تخم خرفه هر واحد دو درم گل سرخ شش درم طباشیر هفت درم مغز تخم کدو مغز تخم خربزه هر واحد پنج درم زعفران ربع درم کافور یک دانگ باریک سائیده قرص سازند یک مثقال بخورند و اگر با آن تپ و تشنگی سخت باشد شیرهٔ تخم خرفه پنجاه درم یا آب هندوانه پنجاه درم سکنجبین ساده ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر یا مزوره ماش اگر از شیر کراهت کنند بدهند و نوشیدن آب برگ بید و آب اطریفا هر واحد سه اوقیه سکنجبین یک ده بهترین ادویه است و یا کبر مخلل یک اوقیه هر روز بخورند و یا انجیر

بسرکه پرورده و بر نہار بخورند و بعده ریاضت معتدل استعمال کنند و طبیب را باید که بلحاظ سحنه مریض و قوت او بعد فصد باسلیق از جانب چپ نمایند و لزوم شرب این سکنجبین کنند بگیرند پوست بیخ کبر خشک ده درم پوست بیخ کاسنی مثل او و در سرکه بمقدار سه رطل صغیر بجوشانند تا مهرا شود پس افشرده صاف نموده شکر طبرزد داخل کرده بقوام آرند و حسب قوت و مزاج با آب کاسنی بنوشند و از ریاضت منع کنند و غذا از فروج مطبوخ بسرکه و شکر سازند و این ضماد پوست بیخ کبر کشوث تخم کاسنی شحم انار برگ کاسنی صحرائی برگ کاسنی بستانی برگ عنب الثعلب همه را باریک سائیده بسرکه آمیخته بر طحال نمایند و اگر التهاب شدید باشد با سکنجبین ماء الشعیر و آب خندروس دهند و از چیزیکه در ان حلاوت باشد منع کنند و اگر تب حادث گردد یقین کنند که در خون او صفرا آمیخته پس بر ماء الشعیر و سکنجبین اقتصار نمایند و چون در قاروره نضج ظاهر گردد و قوت مریض صالح بود و حال طبیعت باین مطبوخ کنند تمر هندی منقی از لیف و تخم بست درم ترنجبین پنجدرم تخم کاسنی و کشوث هر واحد کف عنب الثعلب کف عناب آلو بخارا هر واحد بیست عدد پوست بیخ کبر کف همه را جوشانیده صاف نموده قدر شربت گرفته مغز فلوس خیارشنبر ده درم دران مالیده صاف کرده بنوشند و چون قاروره او بصلاح آید اکتفا بر آب کاسنی و آب عنب الثعلب مروق بالمناصفه با سکنجبین اقتصار کنند و اگر دیگر تب نباشد و نه در جگر مریض علتی باشد در خوردن شوربای سکباج بلحم حمل و چوزه مرغ مصوص بسرکه که در جوف آن کرفس و نعناع داخل کرده باشند باک نیست گیلانی می نویسد که آنچه از آبها می نوشانند آب طرفا و خلاف و غرب است بعد جوشانیدن با آتش ملایم و سکنجبین دران اضافه کنند و گاهی آب کرفس دران افزوده شود و قرص که در قول مسیحی گذشت با یکی از آبهای مذکوره دهند و آنچه هنگام التهاب و تب نفع میکند این دواست کدوی کوچک را خشک کرده کوفته دو درم از ان با ترنجبین بخورانند یا تخم خرفه کوفته دو درم با سکنجبین بدهند یا این سفوف گل سرخ طباشیر سفید تخم کدو مغز تخم خربزه تخم خرفه هر واحد چهار درم لک و ریوند هر واحد یکدرم زعفران نیم درم کافور یکدانگ شربت یک مثقال با سکنجبین و آنچه بسیار نفع کند آب کاسنی مروق است

علاج سوء مزاج بارد طحال

جهت تسخین این سکنجبین بزوری اصولی چار توله در عرق بادرنجبویه و شاهتره هر یک هفت توله دهند تخم کرفس بادیان انیسون تخم کشوث تخم فنجنکشت تخم سداب تخم بیخ کرفس بیخ بادیان بیخ سوسن هر یک هشت درم کوفته یک شبانروز در سرکه سه درم و آب بقدر کفایت خیسانیده بجوشانند چون نصف بماند صاف نموده با یک آثار قند سفید بقوام آرند و قرص معمول از پوست بیخ کبر و زراوند و اسقولوقندریون و اشق و تخم فنجنکشت و فلفل و قسط و سداب و اشنه و ایرسا و وج و سنبل کوفته بیخته بسرکه و آب برگ کبر و طرفا سرشته استعمال کنند و ضماد که تتخذ از انجیر و قسط و برگ سداب و پوست بیخ کبر و طرفا و اسقولوقندریون و مغز بادام تلخ و برگ غرب با سرکه آمیخته بر سپرز گذارند و خوردن مثلث بر نہار و آب ترب و تریاق اربعه و گلقند همه مفید و مجرب است و بهترین غذا گوشت مرغ با مصالح گرم و سرکه فلفل داده است و اگر طبع قبض بود یا سوء مزاج مادی باشد بعد ماء الاصول مطبوخ مسهل مناسب دهند و یا پوست بیخ کاسنی پوست بیخ بادیان هر یک نه ماشه بیخ کبر بیخ کرفس هر یک پنج ماشه تخم کشوث تخم فنجنکشت اذخر هر یک چهار ماشه تخم کاسنی بادیان هر یک نه ماشه مویز منقی دو توله جوشانیده گلقند چهار توله و سکنجبین بزوری اصولی دو توله داخل کرده هفت هشت روز داده تنقیه بحب اصطمخیقون کنند و مطبوخ افتیمون ریوندی علوی خان کنند و جهت تعدیل مزاج قرص کبر دهند و از انجیر خام و برگ آن و بیخ کبر و غذیه و اسقولوقندریون و برگ گز سبز و ملوه و مغز بادام تلخ هر یک دو درم در سرکه و آب کبر و طرفا و ملوه سبز ضماد سازند و غذا شوربای مرغ بنان دهند و ابن بیطار نوشته که نوشیدن نبیذ تنها و عصیر برگ با عسل در این باب از مجربات است و هرمس گفته که تریاق اربعه با گلقند دهند و قرص الطحال که معروف بقرص ارسطاست در این باب مجرب سودمند است و [illegible] خوردن سکنجبین و نوشیدن سکنجبین [illegible] گل سکنجبین عسلی در شرب [illegible] باشتا و غذا انجیر بسرکه یا گوشت بریان نافع است صاحب حاوی صغیر می نویسد که هر صبح جلاب از بادیان و زیره سیاه و تخم فقد هر واحد سه درم با گلقند عسلی ده درم بنوشند و غذا از فروج نخود مغز قرطم و اندک دارچینی سازند و یا هر صباح این قرص فنجنکشت بدهند تخم فقد تخم کاسنی مغز تخم کدو هر واحد ده درم سکنجبین ساده بنوشند و در سکنجبین بزوری یک مثقال از ان حل کرده بدهند و یا این ماء الاصول دهند پوست بیخ بادیان پوست بیخ کبر پوست بیخ کرفس اصل السوس مویز طائفی هر واحد ده درم تخم کاسنی بادیان تخم کشوث هر واحد سه درم تخم خیارین هر واحد پنجدرم تخم فنجنکشت سه درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند صاف کرده هر صبح مقدار سی درم در آب گرم حل کرده بنوشند و برگ سداب و برگ اثل بیخ کبر اشنه

مساوی در سرکه خمر جوشانیده و قطعه نمد دران آغشته بر طحال نهند و اگر طبیعت محتبس باشد و احتیاج تلیین افتد بدین مطبوخ کنند سنا مکی پنجدرم هلیله سیاه هفتدرم بیخ اذخر حشیشه غافث هر واحد سه درم بنفشه خشک پنجدرم تخم کاسنی سه درم آلو سیاه عناب سپستان هر واحد سی عدد در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند مغز خیارشنبر ده درم ترنجبین ده درم دران مالیده صاف نموده سحرگاه بنوشند اگر زمانه تابستان باشد و صباح اگر زمانه زمستان بود و خجندی گوید که ماء الاصول و شربت آن بدهند و غذا نخود آب بلحوم دراج و جوزه مرغ وغیره بلحوم فاخته و دراجی سازند و اگر احتیاج تلیین باشد بهمان حقنه نمایند و یا مطبوخی که در قول صاحب حاوی گذشت لیکن وزن هلیله پنجدرم و بنفشه سه درم و عناب بیست عدد و ترنجبین پانزده درم بست و گلقند پانزده درم عوض آلو و سپستان مرقوم و آنچه نفع میکند سوء مزاج بارد طحال اتریاق اربعه نیم درم بماء الاصول و روغن بادام شیرین بست و کندر برگ سداب خشک و مغز بادام تلخ مساوی در اشق محلول در سرکه سرشته ضماد کردن و همچنین ضماد انجیر مطبوخ. معجون نجرول و پوست بیخ کبر هر دو سوده خیلی سودمند است

علاج سوء مزاج رطب طحال

چیزیکه مجفف باشد مثل اقراص معمول از گل سرخ و بیخ کبر و ریوند و سنبل و اکثر معمول و زرشک با آب و فرفاشرشته با ماء العسل بدهند و ضماد معمول از پودینه و بورق و سداب و تخم فرفا بسرکه تند استعمال نمایند و در مادی مطبوخ ترید و حب ایارج تنقیه کنند و بهر تعدیل قرص زرشک یونیم شربت بزوری حار دهند و انجیر هفت عدد با اجزای سابقه ضماد کنند و یا هر صباح سکنجبین بزوری ده درم با آب بیخ کبر بیست درم بدهند و غذا نخود آب بمغز قرطم یا قلیه یا کباب مرغ با مصالح گرم بخورند و یا تلیین طبیعت بحب افتیمون یا بحب ایارج قوقایا نمایند و بقول ابن تلمیذ سکنجبین بزوری بماء الاصول یا شربت او بنوشند و تلیین طبیعت بحقنها کنند

علاج سوء مزاج یابس طحال

بهر ترطیب سکنجبین افتیمونی و شربت نیلوفر چهار توله در عرق شیره توله دهند و یا در عرق نیلوفر و گاوزبان هر یک هفت توله بنوشانند و شربت بنفشه و خشخاش و نیلوفر بماء القرع و ماء الخیار بنوشند و طلایه مرطبه مثل مغز تخم کدو و مغز تخم خربزه و تخم خرفه و خطمی بلعاب تخم مرو هر یک سه ماشه و شیر دختران و روغن بنفشه هر یک یک توله بر طحال نهند و گذارند که خشک شود و بشیر تر کنند و غذا شوربای بچه بز با خشکه گیلانی و دیگر اغذیه مرطبه تناول نمایند و آنجا که یبوست مادی بود و فصد باسلیق یا اسیلم چپ قدری وا رند و بماء الجبن مطبوخ و حب لاجورد و مطبوخ افتیمون فواکهی تنقیه نمایند بعده خمیره صندل ترش با عرق شیر و شربت انارین و تخم شربتی دهند و بقول ابن الیاس خجندی آب عنب الثعلب و بقشیره بنفشه و یا جلاب از تخم کاسنی و نیز فقد هر یک سه درم و شکر سفید ده درم بدهند و غذا از فوره ماش کدوی رطب و اسفاناخ بمغز بادام یا کدو بلحوم جوزه مرغ و جدی و فربه ماهی رضی و جمیع اغذیه مرطب مزاج خورانند و موضع طحال و کبد را بشیر دختی معمول بروغن بنفشه و یا روغن کدو ضماد کنند

علاج سوء مزاج حار رطب طحال

سکنجبین بزوری که دران پوست بیخ کبر باشد بنوشند و با ضماده که دران با وجود تبرید تنشیف بود مثل گل سرخ و ثمر طرفا و مغاث و صندل با آب طرفا و سرکه سرشته ضماد نمایند و آنچه در علاج سوء مزاج حار مفرد و رطب مفرد گذشت مرکب نموده استعمال کنند و طبری گوید که اگر سوء مزاج حار رطب باشد در معالجه سوء مزاج حار سکنجبین عنصلی ورن دو جزو و سقولوقندریون دو جزو و زوفای خشک افزوده باشند زیاده کنند و در ضماد مر و اندک اشق اضافه نمایند و ماء الشعیر نباید داد که ترطیب بغایت میکند

علاج سوء مزاج حار یابس طحال

اشربه مبرده مرطبه مثل شربت نیلوفر و بنفشه و عناب و سکنجبین با شیره تخم خرفه و ماء الجبن بنوشند و تضمید طحال باضمده مرطبه مبرده نمایند و دران آب برگ عنب الثعلب و عصی الراعی و برگ کدو و برگ بارتنگ و برگ بزرقطونا یا لعاب آن و برگ بید داخل کنند و سائر علاج سوء مزاج حار مفرد و یابس مفرد نمایند و اگر در ثقل حرقت و حرارت یافته شود در حقنه بماء الشعیر و آب چقندر و آب سبوس گندم و روغن بنفشه و مانند آن باکی نیست و در ترطیب افزایند و غذا کاسنی مسلوق مطیب بسرکه کبر و امثال آن سازند

علاج سوء مزاج بارد رطب و بارد یابس طحال

در بارد رطب تدبیر تسخین و تجفیف نمایند بدانچه در علاج سوء مزاج بارد مفرد و رطب مفرد گذشت و در بارد یابس هر چه در علاج سوء مزاج بارد مفرد و یابس مفرد مذکور شد بکار برند و تدبیر علامات طحال نمایند و طبری گوید که علاج این فصد ست اگر قوت اجازت کند بنا بر زوال اکثر از طبیعت و برودت که در خون باشد بعده حل طبیعت

اگر قوت اطاعت نماید باین دوا پوست بیخ کبر کف بلیلهٔ سیاه پنج درم اسقولوقندریون افسنتین افتیمون هر یک پنج درم هلیلهٔ کابلی هلیله اصل السوس مقشر بسفایج کوفته هر یک چهار درم کمافیطوس مویزج ایرسا کوفته هر یک سه درم برگ بادرنجبویه کف مویز منقی بست درم همه را مطبوخ بپزند و بقدر صد درم از آن جماعت نمایند و لوبیای دو درم فلوس خیارشنبر در آن مالیده صاف کرده نیمگرم بنوشند اگر قوت متحمل باشد دو یا سه مرتبه متواتر این بنوشند و تضمید طحال باین ضماد کنند پوست بیخ کبر اسقولوقندریون افسنتین هر واحد دو درم مر صبر سقوطری هر واحد درم نانخواه اشق سطالیه سفر تخم کرفس هر واحد نیم درم با ریاس سائیده برگ سنبلی درم سیری ضماد کنند و همه سکنجبین اصعولی بزوری یک درم اگر بود و غذا اکبر بسرکه و شوربای سکباج که در آن کبر بسیار پخته باشند بخورند و دوام قی نمایند اگر ممکن باشد در هر دو روز و در هر روز بسکنجبین سکنجبین ... و بعد ریاضت مرتبا و عقب آن بدخول حمام کنند و نظر بمقدار طعامیکه قبل از خود و شام مریض بخورد باید کرد پس تفریق آن در دو سه دفعه کنند و غرغره بمویزج و عاقرقرحا برای صاحب طحال نیکوست چنانچه جالینوس ذکر کرده که رطوبت کثیره از دماغ نازل میشود و غرغره محلل رطوبات از اعالی بدن است پس این هیاه را از نزول رطوبت بسوی طحال منع کند گفته که ورم و صلابت که در طحال عارض میشود اکثر از رطوبت نازل از سر میباشد بجهت آنکه رطوبتی که در طحال از کبد می آید با خون مختلط میباشد و رقیق میبود و ورم و صلابت از آن پیدا نمیگردد مگر آنکه بسیار کثرت پذیرد و قبول غلاظت نماید و مجاری از اخراج آن تنگ شوند و آنچه از سر نازل میشود بار غلیظ و خام میباشد پس صلابت و ورم حادث میسازد و غرغره بالطبع از آن منع میکند

اورام طحال و صلابت آن

بدانکه بقول شیخ در طحال عروض ورم حار در نهایت کمتر بود بلکه بسیارگاه اورام حار طحال حادث شود و در اندک مدت صلب گردد بجهت آنکه خونیکه بجهت غذای طحال بسوی آن میرسد آن غلیظ میباشد و در ورم مترهل میشود و از کثرت غلظ صلب میگردد و اکثر اورام طحال صلب بود و سهل و بعض احیان باشد و اکثر ورم حار که در آن عارض شود آن دموی بود و صفراوی کمتر عارض گردد چنانکه اکثر ورم بارد که اندر آن افتد صلب باشد و در اسفل طحال بود بسبب ثقل ماده و اشکال آن چنانچه پایست ... طول غلیظ و طویل مع رقیق و ورم بلغمی بندرت عارض شود و سطحول کسی آنگوید که در طحال او صلابت بود خواه بسبب غلظ جوهر طحال و اگرچه تجدد ورم نرسد و یا بسبب ورم صلب در آن مداول خفیف تر بود و بقراط گفته که اگر سطحول در باطن وجع دریابد آن سالم تر بود و این بهتر است که هنوز حس در آن باقی باشد و چون آن را اسهال دموی هم رسد دلیل خیر بود یعنی در سان مید انحلال ماده طحال آن باشد و اگر این اسهال دوام کند زلق الامعاء و استسقا و ورم حادث شود و هلاک گردد و سبب این ... وقت خروج ... حرارت غریزیست و گویند کسی که نوازل باشد او را طحال عارض نشود و درین نظر است و باشد که کثرت نوازل دلالت بر رطوبت مزاج او کند و این قرینه است بسبب و در کتاب فیر بقراط است کسیکه در طحال او درد باشد و خون سرخ با اسهال از او سیلان کند و در بدن او قروح سفید بیرون ظاهر شود در روز و هم میرد و از اشتهای او ساقط گردد و گاهی بحران ورم طحال برعاف بود خصوصا از جانب چپ و یا با ورم پس گوش که نضج و انفتاح او دشوار باشد بسبب غلظ ماده و بهتر بول ایشان غلیظ دموی است و بولیکه در آن ثفل و رسوب متفرق باشد دلالت بر صحت طحال کند و گفته اند که چون در بول شخص خون سیاه بود و صاحب سطحول باشد طحال او زبول یابد و در بعضی مردم اتفاق افتد که عظم طحال تولد کند و تا زمان طویل باقی ماند و از احوال ظاهری همه عمر بسلامت باشد و اگرچه از عظم او آفات کثیر بحسب ... فاعله و بحسب قوت طحال غیر عارض نشود و بدانکه گاهی طحال بعد ورم جگر بسبیل بحران انتقالی ورم کند و این فصل از آنست که ورم طحال بسوی ورم کبد منتقل شود و علامات جمیع انواع اورام طحال ظاهر است و ثقل و عظم و وجع که از جانب چپ بسوی حجاب و تا چنبر گردن بجانب چپ بر آید و اگر ورم قوی باشد تنفس را ضعف ثقل نفس گردد و ایضا انتفاخ طحال محسوس شود و بدن نحیف گردد و گاهی از اورام طحال خصوصا چون در ناحیه اسفل آن باشد خون رقیق شود و گرمی یا سیاهی در او کفها و سردی سر بینی و گوش عارض گردد و ایضا اکثر شکم و تغیر رنگ و دقت ساق و تغیر قاروره بتیرگی لازم این مرض است و انطاکی گوید که طحال صلب میشود و اگرچه بسبب ... باشد بجهت آنکه دماغ ... دارد و هرگاه ظهور او و حس بشدت باشد و بدن لاغر گردد پس مرض از سوداء بود قطعا و همه از آنچه عارض شود و اگرچه از بلغم باشد زردی و سفیدی در چشم و زبان و غیر آن بود و آنچه در رقعه و غیره بر آید در آن از سوداء ضرور باشد چنانچه در آن از سرخی در ورم کبد لابدست طریق تشخیص اقسام اورام اگر در ضلع چپ ورم محسوس گردد و با آن درد و گرانی و تمدد بجای طحال و سوزش و تشنگی و تپ گرم که در چهارم روز شدت کند و رنگ مایل بسرخی و نبض سریع و قاروره اقتم مایل بسیاهی بود و گاهی جلد محاذی طحال سرخی ظاهر شود و ورم دموی باشد و اگر با وجود ورم و درد و گرانی و تمدد اندک و سوزش مفرط و تشنگی قوی تر باشد و تپ حاد و متوسط ... شدید او نماید و زردی چشم و زبان و تمام بدن

مخلوط باشد که سیاهی بود و گاهی بثور بر جلد محاذی طحال ظاهر شود و یا یرقان اسود پدید آید و ورم صفراوی باشد و اگر زیادتی حجم طحال و ورم و صلابت در و و تغیر رنگ بسوی سفیدی و اندک سیاهی و سفیدی زبان و چشم و تهیج پلک چشم و بطوء نبض و سفیدی قاروره و فساد هضم و براز [illegible] بود و ورم [illegible] باشد و اگر در طحال [illegible] و ثقل محسوس شود و با آن تپ لازم بود و بلغمی در ربع یا بغیر نظام باشد و انتفاخ شکم و اذیت شدید بعد از طعام و فساد هضم [illegible] و تغیر رنگ بسوی [illegible] و یا [illegible] گردن و سرعت نبض و ضربان هر دو شریان حلقوم و ضیق نفس و کثرت اشتها و گرمی [illegible] هیجان هضم و سوء [illegible] و گاهی سیاهی زبان و خروج ساقین و تاکل اسنان [illegible] عارض شود و اکثر قاروره مثل بول تندرستان بود و گاهی بعد یا صفت سیاه گردد و [illegible] صلب باشد [illegible] جمیع این اورام طحال چون طبیب سوء تدبیر کند و مریض در پرهیز تساهل نماید سوی بورم صلب گردد و گاهی باستسقا قبل از صلابت او گند و ورم صلب چون طول [illegible] فاسد و ضعیف گرداند و باستسقا [illegible] انجامد و ورم ریحی را نفخه طحال گویند و آن جدا مسطور گردد و شیخ میفرماید که فرق در ورم و نفخه طحال آنست که در نفخه ثقل [illegible] شود و در ورم [illegible] و غمز [illegible] و [illegible] و قرقره و آروغ حادث نماید و در ورم صلب [illegible] عارض نشود مگر هنگام کثرت ماده غالیه و مشارکت حجاب و علامت [illegible] قرقره و [illegible] محسوس شود مگر آنکه بادی نفخه جمع گردد و گاهی بحران ورم صلب طحال بقروح ساقین گردد و صاحب طحال را ریاح بسخت عارض شود و [illegible] ساقین [illegible] گردد و [illegible] ورم طحال اکثر پیدا کند [illegible] و چون [illegible] ورم حار افتد اعراض ورم حار تقدم نماید [illegible] بسیار باشد که طحال [illegible] گردد و قوت دافعه او [illegible] ماده ردی که اندر ان باشند مستولی گردد و باسهال [illegible] دفع شود [illegible] اشتهای طعام زیاده تر بود [illegible] بر ایشان خیلی دشوار بود و در اکثر طبیعت ایشان قبض باشد و دق و اسهال بادویه بسیار [illegible] باشند و بقول صاحب کامل جمیع اورام طحال و عظم او را هزال بدن تابع بود و لهذا بقراط گفته که چون طحال عظیم شود بدن لاغر شود و چون طحال بسیار [illegible] گردد و شکم کلان شود و بدن ضعیف گردد [illegible]

علاج ورم دموی طحال

فصد باسلیق یسری یا اسیلم از دست چپ کنند و بعده بهلیلین فلوس خیار شنبر در آب کاسنی و آب عنب الثعلب [illegible] حل کرده بدهند و جهت تبرید ضمادهای مذکوره شکر و یا سکنجبین و [illegible] یا قرص طباشیر و قرص زرشک با طبیخ بنفشه و گل سرخ و پوست بیخ کبر و سکنجبین [illegible] بدهند و آب تمر هندی و شیره خرفه [illegible] و جو [illegible] گل سرخ صندل [illegible] آب عنب الثعلب [illegible] بر طحال ضماد کنند و یا بنفشه نیلوفر خطمی آرد جو [illegible] صندل سفید گل ارمنی [illegible] ورم در سرکه ضماد نمایند و هرچه در [illegible] مزاج حار طحال مسطور شد حسب حاجت استعمال نمایند **اقوال اطبا** شیخ میفرماید که معالجات اورام طحال حار قریب بمعالجه اورام حار کبد اند بغیر حاجت بمراعات جانب قبض لیکن بحذر [illegible] شدید تا ماده [illegible] و صلابت [illegible] که بدان ادویه که درو [illegible] تقطیع مع الحرارة باعتدال و قبض و قوت باردی مثل شب باشد مخلوط سازند [illegible] انکه در علاج جمیع امراض طحال دخل عظیم دارد باید که جمیع ادویه علاجات او بدان استعمال نمایند و واجبست که اولا فصد باسلیق [illegible] مذکوره در امراض کبد نوشته اند و آنچه اکثر مخصوص طحال است آن آب گلنار و آب برگ بید و آب برگ غرب و آب خرفه و آب پرسیاوشان رطب است و از آنچه [illegible] خاصیت در تحلیل اورام طحال و صلابت آن و برگ [illegible] خشک کرده هر روز بقدر ملعقه خوردن و غذا آنچه در باب کبد مذکور شد و [illegible] خاصیت [illegible] بدهند مسیحی گوید که هرگاه در طحال ورم حار باشد و بدن متحمل فصد بود باید که فصد اسیلم یا باسلیق [illegible] آب اطراف [illegible] آب کاسنی و آب [illegible] گوید که اگر طحال را ورم حار عارض شود فصد باسلیق [illegible] و اسیلم [illegible] یا قرص [illegible] سکنجبین [illegible] آب کاسنی و آب عنب الثعلب [illegible] نافع ورم طحال حار است گل سرخ [illegible] زرشک [illegible] هر واحد یکدرم مغز تخم بادرنگ مغز تخم خیار تخم خرفه هر واحد دو درم طباشیر [illegible] عصاره غافث زعفران عصاره [illegible] هر واحد [illegible] از یکدرم تا یک مثقال با سکنجبین [illegible] آب کاسنی و آب [illegible] این قرص [illegible] تپ شدید باشد بگیرند [illegible] خشک کرده کوفته دو درم سکنجبین [illegible] بدهند و اگر حرارت مفرط نباشد غاریقون یکدرم تا یک مثقال با سکنجبین [illegible]

و تضمید طحال بآرد جو و خطمی و نعنعات هر واحد یک جزو و گل سرخ صندل هر واحد نیم جزو کوفته بیخته با آب عنب الثعلب و آب گز و اندک سرکه خمر نمایند انطاکی گوید که در حار بفصد باسلیق
چپ اگر حاجت بود و اسیلم بکشایند و از مجربات جالینوس قطع شریان میان سبابه و ابهام از دست چپ است بعده اکثار بروب لبوب تخم خربزه و خیارین کنند و قرص کافور
اسقولوقندریون که در ان هر سه تخم مذکور با تخم خرفه هر واحد یک جزو و ریوند و اسقولو هر واحد نصف آن و زعفران و کافور ربع آن باشد و با آب بید قرص سازند قرص جید است
و کثرت تضمید باسقولوقندریون و صندل بسرکه نمایند و آنچه درینجا آزموده ام مداومت شربت اصول و بزوری و طبیخ هلیله زرد ست هر چه میسر آید و ضماد خطمی و گل و لعاب اسپغول
مع انجیر مطبوخ و عدس و خوردن یکدرم مرجان سوخته و اندکی کتیرا هر روز در یکهفته صحت بخشد و مجربست و این دوا در بحار العسل دهند و اگر سقوط اشتها غلبه یابد
سکنجبین بزوری نیز برای تفتیح دهند سعید گوید که علاج ورم حار بفصد باسلیق و شرب آب کاسنی با قرص زرشک و سکنجبین کنند تلیین طبیعت بماء الفواکه نمایند و اگر نضج یابد ورم باشد
شیره تخم خیارین و تخم خرفه با سکنجبین نوشانند و اگر سپرز ساکن شود مزوره و زیرباج غذا سازند و چون ورم بعض صلابت یابد غذا آب مویز یا زیرباج معمول بسرکه و مری یا اشناخ کبر بسرکه دهند جرجانی و ایلاقی
گویند که آغاز علاج بفصد باسلیق از دست چپ یا حبل الذراع پس اسیلم کنند بعده تنقیه با این مطبوخ هلیله نمایند هلیله زرد و سیاه هر یک هفت درم و تخم شاهتره هفت درم کز مازج تمر هندی هر یک
سه درم تخم کاسنی تخم کشوث هر یک یکنیم درم آلو سیاه تمر هندی بقدر حاجت جوشانیده صاف نموده گاه دو مثقال ایارج فیقرا و دو درم غاریقون مرکب ساخته بدهند و بامداد
مطبوخ مذکور نیز بنوشند و دو درم غاریقون با دو اوقیه سکنجبین سپرز را پاک کند و هر بامداد آب عنب الثعلب آب کرفس هر یک دو اوقیه با شکر یا سکنجبین دهند و آب برگ گز و آب گیاه
و آب کشوث هر کدام که حاضر باشد با آتش نرم جوشانیده با سکنجبین آمیخته دهند و قرص لک که غاریقون در ان زیاده کنند با آب کاسنی و سکنجبین دهند و اگر تپ نباشد با افسنتین
بدهند و برگ بدها یعنی ورق حب چیر در سایه خشک کرده کوفته بیخته با دو درم شکر هر بامداد خوردن آزموده است و سکنجبین برگ بید سپستان تلخی و بعض که در پوست و برگ گز در سایه خشک
کرده کوفته بیخته با شکر سود دارد و پوست بیخ کبر با سکنجبین بزوری ترش نافع ست و فوه یکدرم سوده با سکنجبین مفید و این سفوف تخم کاسنی تخم خرفه تخم خیارین کدو خشک کرده
مساوی کوفته بیخته دو مثقال با سکنجبین ترش بدهند و ضمادات ازین نوع سود دارد و تکمید بسبوس گندم و بسرکه بپزند و نمد باندازه سپرز درین سرکه تر کرده نیمگرم بر طحال نهند
و سبوس بالای نمد نهاده ببندند و اگر مریض طاقت تحمل نمد ندارد و در لفافه خوابانیده و سرکه و آب گرم کرده نمد بدان تر کنند و بر سپرز او نهند و اگر حرارت قوی نباشد سداب
درین سرکه بپزند و نمد بحسب طاقت نهند و بردارند و گرم کرده باز نهند و بردارند و اگر این علاج در حمام کنند بهتر بود و خاکستر سرگین گوسفند یا خاکستر گلخن بسرکه آمیخته
سود دارد و بنفشه بسرکه بپخته ضماد کردن معتدل است و تخم کتان بیخ خطمی و کذا سرگین گاو جوان بسرکه بپخته ضماد نیکوست و اگر گوگرد نیز بدان آمیزند گرم و قوی گردد
و ضمادها و شربتهای گرم در علاج ورم سپرز موافق نباشد بهتر آنکه بیم باشد که صلب گردد ابو منصور بعد بیان علاجی که در قول جرجانی گذشت و آنچه در علاج
سوء مزاج حار طحال در قول مسیحی مسطور شد می نویسد که از حلوا و اغذیه غلیظه پرهیز کنند و در اغذیه نانخواه و کبر زیاده کنند اگر حرارت قوی نباشد و اگر قوی بود کاسنی دو با
پخته و قطف بدهند پس اگر تپ و التهاب شدید باشد این قرص استعمال نمایند گل سرخ طباشیر مغز تخم کدو مغز تخم خربزه تخم خرفه هر یک چهار درم لک ریوند هر یک یکدرم زعفران
نیمدرم کافور یکدانگ قرص سازند و یک مثقال با سکنجبین بدهند و یا با آب کاسنی مروق با سکنجبین اقتصار کنند که بعد ایام بمراد رسانند و انجیر در سرکه پخته با اکلیل الملک آمیخته
ضماد کنند و یا برگ [illegible] سوده بسرکه سرشته ضماد نمایند ابن الیاس گوید که در ورم دموی حار فصد باسلیق و اخراج خون بحسب قوت واجب کنند و هر صباح مطبوخ از عناب
ده عدد آلو بخارا پانزده دانه تخم کاسنی سه درم و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا ماء الشعیر با تخم کاسنی خورند و یا جلاب با عنب الثعلب نیمدرم تخم کاسنی سه درم و شکر سفید و
سکنجبین هر واحد ده درم بنوشند و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه یا مطبوخ هلیله کنند و طلیه بارد مثل صندل و اقاقیا و [illegible] با برگ کشنیز تر بر طحال نهند تمر هندی گوید که
بعد فصد باسلیق یا اسیلم هر صباح شربت عناب یا شربت تمر هندی یا شربت آلو و آب کاسنی و آب عنب الثعلب یا ازین هر دو هر واحد بست درم با شکر طبرزد و سکنجبین بنوشند
و اسهال بخیارشنبر و آب کاسنی کنند طبری گوید که بعد فصد اسهال باین مطبوخ کنند تمر هندی بست درم ترنجبین پانزده درم آلو بخارا سی عدد عناب سی عدد هلیله زرد
پنجدرم تخم کشوث تخم کاسنی هر واحد کف کشنیز خشک کف کبر برگ کاسنی صحرائی برگ عنب الثعلب هر واحد کف جوشانیده فلوس خیارشنبر پانزده درم مالیده صاف
کرده بدهند و شربتها یا سه این بنوشند اگر قوت طاقت کند و مانعی دیگر نبود و از شربها ماء الشعیر مدبر باین نوع کنند آب کاسنی و آب عنب الثعلب جوشانیده صاف
نموده اندک جو مقشر کوفته درین آب بقدر خمس آن باشد تر کرده بجوشانند و بقدر حاجت آب در ان زیاده کنند و چندانکه تمام مهرا شود صاف نموده با سکنجبین بدهند و غذای

او کاسنی و کاهو پخته و مزوره زیرباج سازند و اگر با آن تپ باشد بدل ماء الشعیر قرص طباشیر ملین با آب انار دهند و عقب او بعد دو ساعت اندکی ماء الشعیر دهند و چون حمی و التهاب ساکن شود این قرص با آب کاسنی و آب عنب الثعلب بخورند گل سرخ طباشیر تخم خرفه صمغ عربی نشاسته کتیرا ترنجبین تخم کشوث تخم کاسنی هر واحد سه درم مغز تخم بادرنگ مغز تخم خیار مغز تخم خربزه مغز تخم کدو هر واحد سه درم کافور یک دانگ نسخه همه را سائیده هفت درم عصاره خار خسک سوده اگر ممکن باشد والا در آب کاسنی و آب عنب الثعلب ترکرده حل نموده ادویه مذکوره آمیخته و قرصها بوزن دو درم هر قرص سازند و هر صبح یک قرص با ده درم آب کاسنی و آب عنب الثعلب پانزده درم سکنجبین ساده دهند و اگر معاودت نماید مناسب بود مرة بعد اخری فصد کنند و تضمید طحال بپارچه درین آبها ترکرده نمایند آب برگ و شاخ عنب الثعلب آب کاسنی آب برگ اسغول و آب برگ بارتنگ برابر پنجم حماض زینها سرکه داخل کرده برگرسنگی و سیری بعمل آرند و اگر حاجت تسکین سوزش باشد کافور یا صندلین افزایند و ورم دموی که با آن صلابت بود باین علاج کنند و در تضمید او سرکه که در آن زوفا جوشانیده باشند و اندک اشق حل کنند زیاده نمایند سویدی گوید که شرب و ضماد خبث الحدید و کذا نیلوفر سفید و کذا تخم او و کذا انبرباریس و کذا بیخ حماض در سرکه پخته و کذا خولان و کذا خشخاش یکی با تعلیق مرجان و شرب آن یک درم با آب و سرکه و کذا طبیخ برگ طرفا با آب یا سرکه و کذا آب آهن تاب و کذا کعب بقر محرق با سکنجبین و کذا عظم فخذ ثور محرق با سکنجبین و کذا کاغذ سوخته بسرکه و کذا آب عصفاف و کذا غذا بسرکه هر واحد نافع ورم طحال حار مناسب است

علاج ورم صفراوی طحال

جهت تنقیه صفرا ماء الفواکه چون تمر هندی و آلو بخارا و مانند آن دهند و طبیخ هلیله زرد و شاهتره و تخم کشوث با سکنجبین آمیخته بدهند و ادویه بارده چون آب جو و تخم خطمی و کاسنی با آب کاسنی و سرکه آمیخته ضماد سازند و این سفوف نافع است از شک تخم خرفه مغز تخم خیار مغز تخم کدو مغز تخم خربزه هر یک سه درم صمغ عربی یک درم گل سرخ ده درم طباشیر صندل سفید هر یک پنج درم تخم کاسنی چهار درم خار خسک را در سرکه و گلاب حل کرده باقی ادویه کوفته بیخته آمیزند جمله هفت خوراک است برای هفت روز با آب کاسنی و سکنجبین بخورند و سازند ابهر نیز تجلیه در دموی گذشت و هر چه در سوء مزاج حار یابس طحال مذکور شد بعمل آرند اقوال حکما ابن الیاس گوید که هر صباح جلاب از تمر هندی ده درم و تخم کاسنی سه درم و شکر سفید ده درم و یا آب انار بن مغز ده سه اوقیه و شکر سفید ده درم و یا جلاب عنب الثعلب پنج درم و تخم کاسنی سه درم با شکر بیاشامند و غذا ماء الشعیر بشیره خشخاش دهند و با تلیین طبیعت بجلاب و ترنجبین ده درم و شقاقل از قرص طباشیر ملین کنند و تضمید طحال با ضماد بارد مثل صندلین و کشنیز تر و آب خرفه و آب برگ بید نمایند خجندی گوید که هر صبح شربت ترنجبین و یا شربت تمر هندی و یا شربت انارین و یا آب انها گلقند یا ترنجبین بنوشند و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه و شیر خشت و ترنجبین کنند طبری گوید که در ورم صفراوی باید که فصد صاحب او در ابتدای مرض نکنند و آنچه اخراج صفرا نماید مثل ماء الفواکه و نقوع مشمش با سکنجبین بنوشند و غذا مزورات زیرباج و حضرمیات کنند و تضمید طحال بضمادیکه در دموی گذشت باضافه مرو سرکه و گلنار و گل ارمنی سازند و درین نوع ورم سریع الزوال است بسکون صفرا ساکن بشود و ابو ماهر درین نوع آب انار معصور با تخم آن مع شربت بنفشه می نوشانید و تاثیر قوی میکرد محشی شرح اسباب مینویسد که قرص پوند که در ان غاریقون افزوده باشند نافع است با سکنجبین یا ماء الجبن و اگر تپ باشد با آب کاسنی و اول موضع را بروغن حنا و اندک سرکه گرم کرده تکمید کنند بعده ضمادیکه بیان کرده شد استعمال نمایند و اکثر بر طحال اشق در سرکه ترکرده و حل نموده طلا میکنند و ایضاً اگر هفت قیراط از ان بنوشند در حوض حمام نقع کند و باید که صاحب و قبل از ان انجیر خشک بخاید و یا بگیرند اشق دو جزو و جند بیدستر یک جزو و بقدر یک نیم درم بخورند و این انجیر احیا طحال انجیر نافع است مثل آنکه نفع میکند انجیر با بیخ کبر سوده که بسرکه سرشته ضماد کنند و ایضاً اگر سکنجبین با سکر بخورند اسهال کیموس صفراوی کند و پوست بیخ بید ایضاً مثل این نوع خوب است و ایضاً اگر سیاهی دیگ مس با آرد جو با سکنجبین ضماد کنند نیز نفع بخشد و آبیکه در ان آهن گرم سرخ سرد کرده باشند نیز نافع بود

علاج ورم بلغمی طحال

و این نسخه الطحال نامند جهت تفتیح و تحلیل ورم ماء الاصول بیخ اذخر بیخ کبر بیخ کرفس هر یک پنج ماشه بیخ بادیان بیخ کاسنی قوه عنب الثعلب هر یک هفت ماشه تخم خیارین شکاعی بادآورد افسنتین هر یک سه ماشه سوس منقی دو تولہ انجیر هفت عدد جوشانیده گلقند چهار تولہ آنرا حل کرده بدهند و بعد هفت هشت روز عصاره پنج ماشه و حب المحلب شب خورانیده صبح در مطبوخ مذکور سنای مکی یک تولہ هلیله سیاه یک نیم تولہ تربد سفید هفت ماشه ریوند خطائی پنج ماشه زنجبیل یک نیم ماشه مغز خیارشنبر شش تولہ آلو بخارا هفت عدد ترنجبین چهار تولہ شربت دینار دو تولہ روغن بادام چهار ماشه افزوده بنوشند و بعد تنقیه آب نخود و آش نان ترید در شوربای مرغ بدهند و صبح ماء الاصول مذکور بیاشامند

تو دری سرخ یا [illegible] پنج ماشه و شربت بزوری حاره سه توله بدهند و همین نسخه سه چهار مسهل داده جهت تعدیل مزاج معجون طحال تالیف بوعلی سینا دهند و باز بفاصله یکهفته مطبوخ [illegible] در علاج ورم دموی طحال در قول جرجانی گذشت سه چهار روز متواتر بدهند که مجربست و مخالف نمیکند خصوصا اگر چهار توله این شربت داخل کنند تخم کشوث گل سرخ هر یک پنج درم تخم کاسنی ده درم پوست بیخ کاسنی برگ سنا ریوند چینی تربد سفید هر یک پانزده درم مویز منقی سی درم شب در آب [illegible] کاسنی و مکوه و شاهتره هر یک نیم آثار خیسانید صبح بجوشانند که چهارم حصه بماند بالیده صاف نموده و قند نیم آثار قوام ساخته تربد سفید ریوند خطائی هر یک پنج درم سوده آمیخته بعده سه ماشه اگر بریان یکماشه جواکهار چهار سرخ با عسل یک توله بدهند و یا جهت تنقیه بلغم حبی که از افتیمون و اسقولوقندریون و تربد و غاریقون و ایارج و اشق هر یک بقدر حاجت گرفته کوفته بیخته با شهد سازند بمطبوخ هلیله [illegible] تربد و غاریقون اضافه کرده باشند بدهند و حقنه که از پوست بیخ کرفس و پوست بیخ کبر و بیخ بادیان و بیخ اذخر و [illegible] و انجیر و مویز زرد جوشانیده صاف نموده شکر و بوره ارمنی و آنچه [illegible] روغن بادام داخل کرده باشند نیز مفید بود و وقت کردن آب تربد و [illegible] و مسهل اولا و استعمال ایارج [illegible] از مجربات انطاکیست و بعد مسهل [illegible] بدهند غاریقون دو ماشه اسقولوقندریون زنجبیل مصطکی هر یک یک ماشه تربد سفید سه ماشه نمک طبرزد دو ماشه [illegible] بعد از تنقیه [illegible] فنجنکشت و [illegible] با سکنجبین بمداومت نمایند و خاکستر چوب انگور با روغن گل و سرکه آمیخته یا انجیر زرد در سرکه پخته یا بورق و سداب و اکلیل الملک [illegible] بعسل و سرکه سرشته [illegible] ضماد کنند [illegible] و خاکستر بیخ کبر [illegible] و با سرکه طلا کنند [illegible] اکلیل الملک [illegible] عنب الثعلب هر یک چهار ماشه انجیر چهار عدد و خاکستر چوب انگور [illegible] توله [illegible] و اگر انجیر خام صحرائی سه توله برگ گز ده درم در سرکه [illegible] بالیده صاف نموده [illegible] اشق [illegible] برگ سرو [illegible] دو مثقال گوگرد نیم مثقال حل کرده موضع طحال بروغن گل چرب کرده ضماد نمایند [illegible] قوی ترست و نیکوترین اغذیه نخود آب کباب مرغ و تیهو و کبک و شوربای ماهی است و آب کم نوشند و چیزهای مولد ریاح و رطب ترک نمایند اقوال [illegible] گوید که شرب و ضماد بورق و کذا اشق و کذا [illegible] و کذا ضماد خاکستر شاخ انگور و شراب [illegible] روغن گل و کذا شرب ابوال اشتر اعرابی و کذا شرب و ضماد تخم [illegible] بعسل هر واحد در تحلیل ورم طحال مجربست و از حکمای دیگر نقل کرده اند بخور مریم و کذا [illegible] و کذا آرد حلبه [illegible] تنها یا با نانخواه و کذا انجیر و خردل سائیده و کذا [illegible] ربع اوقیه انجیر نیم اوقیه سائیده و کذا دقیق [illegible] با موم و نوره مصطکی [illegible] و کذا برگ کبر سوده و کذا [illegible] سائیده و کذا [illegible] سوده پخته و کذا پوست [illegible] سوده و کذا فلفل بسرکه و کذا برگ لبلاب سوده بسرکه پخته و کذا اشق بسرکه پخته [illegible] و کذا [illegible] و کذا خاکستر شاخ کرم [illegible] بسرکه پخته و کذا [illegible] و کذا شیطرج بسرکه و کذا [illegible] و کذا [illegible] در سرکه حل کرده و شرب و ضماد جعده کوهی و کذا [illegible] و کذا کماذریوس و کذا زراوند مدحرج و کذا اسقولوقندریون دو اوقیه در نیم رطل سرکه بپزند تا نصف بماند و حمل [illegible] بنوشند [illegible] ضماد کنند و کذا [illegible] و کذا پوست [illegible] و کذا [illegible] و کذا [illegible] و کذا پوست بیخ کبر بسرکه و کذا اکلیل الملک [illegible] افسنتین و کذا اسارون و کذا افسنتین و کذا آرد کرسنه و حب البان بمساوی و کذا تخم ترب و کذا ریوند و کذا زراوند طویل و کذا حب النیل و کذا [illegible] و کذا عصاره [illegible] کذا کاسنی صحرائی و کذا خردل و کذا جعده [illegible] بسرکه و کذا [illegible] و کذا سداب و کذا زبد البحر [illegible] و کذا [illegible] و کذا روغن [illegible] و کذا عصاره [illegible] و کذا برگ [illegible] و شرب بیخ [illegible] و کذا [illegible] بسرکه و کذا [illegible] محرق بسرکه و کذا [illegible] با سکنجبین [illegible] روز متواتر و کذا [illegible] بعسل و فلفل و کذا [illegible] و کذا غاریقون یک مثقال با سکنجبین و کذا تخم کشوث و کذا [illegible] عسل و کذا [illegible] سرکه [illegible] خوردن و کذا روغن بادام تلخ با بیخ سوسن آمیخته و کذا ثمر کبر دو درم هر روز با شراب و کذا عصاره [illegible] و کذا خوردن [illegible] بسرکه [illegible] و کذا حب البان هر روز یک مثقال و کذا شرب [illegible] و کذا سنبل رومی [illegible] و کذا [illegible] و کذا [illegible] سنبل هندی [illegible] و کذا [illegible] عنب الثعلب چهار اوقیه هر واحد نافع ورم بارد طحال است و [illegible] ادویه حاره [illegible] فلفل و زعفران [illegible] و کمافیطوس [illegible] و جاوشیر [illegible] اذخر و [illegible] و طحال حمار وحشی و انجیر و ثوم و ثمر کبر مخلل و آب ترب [illegible] و قسط و خردل [illegible] ضماد [illegible] و سلق و اکلیل الملک حلبه [illegible] سوخته ضماد و پیاز [illegible] عنصل [illegible] ضماد و تعلیقا نافع ورم طحال است شیخ میفرماید که علاج ورم بلغمی طحال [illegible] با استفراغ بلغم و سودا

چه بلغم و سودا و سیت و ضمادات متخذ از اکلیل الملک و شبت و قصب الذریره و سداب خشک و غیر آن ابن هبة الله گوید که علاج ورم بارد بخورانیدن جلنجبین و نوشانیدن ماء الاصول بروغن بادام کنند و اگر مرض طول کشد قرص کبر سکنجبین بزوری دهند و همان مطبوخ افتیمون کنند و غذا مطلق مثل نخود آب سازند و اگر قوت ضعیف گردد دراج یا تیهو بطبخن بدهند و از اغذیه غلیظه حذر کنند و ریاضت قبل غذا و استحمام بر نهار امر کنند ابن الیاس گوید که علاج ورم بلغمی تنقیه بدن از بلغم است و هر صباح جلاب از اصل السوس مقشر نیم کوفته پنجدرم و عنب الثعلب سه درم و شکر سفید ده درم دهند و غذا امزوره نخود و مغز قرطم سازند بعده تلیین طبیعت باین مطبوخ کنند سنا مکی پنجدرم تربد خراشیده کوفته دو درم تخم کشوث تخم کاسنی بادیان تخم کرفس هر واحد سه درم انجیر خشک ده عدد مویز منقی ده درم شاهتره رطب باقه بادرنجبویه گاوزبان هر واحد دو درم هلیله زرد پنجدرم تخم کبر سه درم تخم خباشت سه درم عناب سپستان آلو بخارا هر واحد بیست عدد در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند خیار شنبر ده درم ترنجبین ده درم در آن مالیده صبحگاه بنوشند و بعد فراغ از اسهال جلاب بارد از شکر سفید ده درم و آب کاسنی ده درم و تخم ریحان دو درم دهند و غذا نخود آب بمغز قرطم و تخم شبت و تیهو و باکلیان و کباب بدهند و هر صباح جلاب از سکنجبین بزوری ده درم و یک مثقال قرص انبرباریس خورند نجیب سمرقندی و صاحب خلاصه گویند که هر صباح جلاب از تخم کرفس و تخم کاسنی و بادیان بشکر طبرزد بدهند بعده تلیین طبیعت باین مطبوخ نمایند و نسخه آن همانست که در قول ابن الیاس گذشت لیکن در این شاهتره و تخم کبر و سپستان و آلو داخل نیست و با ماء الاصول و مطبوخ که در علاج وجع طحال در قول صاحب کامل خواهد آمد بهر تنضیج مواد بدهند و دوای ورم طحال که بتجربه باشد صاحب کامل این قرص ستوده است گل سرخ ششدرم زرشک سه درم اصل السوس سه درم مصطکی سنبل الطیب عصاره غافث ریوند چینی پوست بیخ کبر در سرکه خمر ترکرده خشک نموده هر واحد یکنیم درم غاریقون یکدرم باریک سائیده بآب برگ بید و کرفس سرشته هر قرص بوزن مثقال ساخته با سکنجبین بزوری بخورند و با بیخ سوسن کبود و برگ سداب و زراوند طویل و افسنتین کوفته بیخته سفوف سازند و از یک مثقال تا دو مثقال با سکنجبین یا آب ترب بدهند طبری بنویسد که در ورم نو که صرف نضج نیست اخراج ماده بحبوب و حقنها کنند و البته فصد صاحب او نکنند مگر آنکه بدن شدید الامتلا باشد و رطوبت در سائر اعضا انتشار نگرفته و در این هنگام بکنند و احتیاطا در فصد باک نیست چنانچه فصد در استسقای لحمی بدرست بهر تخفیف طبیعت و اخراج دم بار میکنند و صاحب این نوع را منع از فصد بهر آن کرده‌اند که سبب فاعل این رطوبات غلیظه استسقائیه است و هرگاه فصد کنند ایمن از غلط تهیج و برد اعضا نباشد آنچه علاج خاص آنست که این حقنه بدفعات متوالی نمایند پرسیاوشان بابونه اکلیل الملک برگ ریحان خامسک قنطوریون دقیق و غلیظ برگ غار کرده کوفته قرطم کوفته تخم کتان تخم حلبه هر واحد کف برگ شبت برگ سداب هر واحد کف صغیر انجیر سیاه سی عدد همه را جوشانیده صاف نموده بقدر رطل صغیر بگیرند و در هاون کرده دو درم روغن خیری و یکدرم روغن بلسان و دو درم روغن بید انجیر و دو درم روغن سداب بران ریخته و نیمدرم جند بیدستر و نیمدرم بورق و یکدانگ فرفیون مسحوق نمک داخل کرده حل کنند بعده پنجدرم عسل سفید آمیخته باز صاف کرده نیمگرم حقنه کنند بر نهار و بقدر قدرت امساک آن نمایند و بعد دو ساعت از حقنه غذا دهند و سه روز متواتر عمل آرند بعده دو روز راحت دهند و بر تناول جلنجبین عسلی مداومت کنند تا آنکه در قاروره اندک نضج ظاهر گردد و بعده این حب بخورند افسنتین رومی یکدرم گل سرخ یکنیم درم مصطکی نیمدرم تخم حنظل دو دانگ مازریون مدبر یکنیم دانگ صبر دو ثلث درم غاریقون درم حب الغار دو ثلث درم ماهیزهره خربق سیاه ملح نفطی هر واحد یکنیم دانگ همه را باریک سائیده بآب برگ ترب سرشته بقدر فلفل حب سازند و در سایه خشک کرده شربت دو درم و دو ثلث درم باشد و در مدت ده روز سه شربت آن استعمال کنند بعده ده روز راحت داده این قرص بخورانند پوست بیخ کبر دو درم پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان خشک ریوند هر واحد یکنیم درم تخم کرفس انیسون صعتر فارسی زوفا اسقولوقندریون مصطکی هر واحد یکدرم سنبل الطیب نیمدرم عصاره غافث دو درم و نیم کوکب الارض دو ثلث درم زعفران دو دانگ همه را سائیده بشراب رقیق سرشته بقدر یکنیم درم قرص سازند بعده سکنجبین از عنصل مشوی ساخته بر یکقرص با پانزده درم این سکنجبین بخورند و غذا اکثر بسرکه و سکباج متخذ از سرکه کنند و لحم حمل دهند و تا ممکن باشد بر زیرباجات مزوره اقتصار کنند و آنچه بر طحال متهیج طلا میکنند این روغن است بگیرند روغن زیت خالص صافی شیرین معروف بزیت انفاق صد درم و بدان حنظل شامی کوفته و صعتر از هر یک دو درم اشق و جند بیدستر و صمغ سداب هر واحد یکدرم اندر آمیخته بجوشانند تا غلیظ گردد بعده از ثفل صاف کرده بر طحال طلا کنند و بعد ن غرق دارند گویند که مثل این روغن نیز درهم بر جمیع تهیج طحال استعمال کنند و جایز

گویند که جمیع انواع تهیج که از فساد خلط و نه از فساد قوت باشد بروغن گل و سرکه تمریخ کنند و بخاکستر گرم بسرکه و روغن گل ضماد کنند و بر موضع رفادهٔ مبلول بر آن نهند و به بندند که این تهیج را زائل کند و بعضی اوائل گفته اند که با طحال تهیج اگر در جگر علتی و در طحال وجع نباشد بریان قنح بدفعات متوالی نهند و جالینوس این را استعمال میکند و نزد من تعریق و دخول حمام و ریختن آب گرم بر طحال با تهیج را نیکوست

علاج ورم صلب طحال

اگر غلبهٔ خون باشد فصد باسلیق یا اسیلم از دست چپ بکشایند و بعد از فصد یک روز جهت تفتیح سکنجبین بزوری که در ان پوست بیخ کبر باشد و مانند آن دهند و بعد از نضج تنقیه بمسهل سودا و حب افتیمون نمایند و یا تنقیه بمطبوخ افتیمون و بسفایج و سقولوقندریون کنند و ایضاً از منقیات طحال مثل اطریفلات و فلوس خیارشنبر و افتیمون و غاریقون و قنطوریون دقیق و اسارون و اسطوخودوس و بسفایج و خربق سیاه و غافث و شاهتره و لبلاب ست و یا ماء الجبن با سفوف سودا دهند بلیله زرد و سیاه و کابلی هر یک سه درم گل سرخ هر واحد یکدرم تخم کاسنی چهار درم تخم کشوث افسنتین انیسون بادیان هر یک مثقال افتیمون دو درم دهند دو مثقال حجر ارمنی یکدرم همه را کوفته بیخته دو درم با شربت بزوری یا جلاب قند آمیخته بخورند و بعد آن یک پیاله ماء الجبن بنوشند و برای تحلیل ورم سرکه و سداب و بوره و زرنیخ باهم آمیخته و یا اشق در سرکه گداخته ضماد سازند و اگر سبوس گندم در سرکه جوشانیده و اشق در ان گداخته بر طحال نهند بسرعت تحلیل کند و بعد از تنقیه آب کاسنی سبز مروق و آب عنب الثعلب سبز مروق با سکنجبین و شربت بزوری مفید بود و قرص کبر و یا تریاق کبیر با شیر شتر فائدهٔ عظیم دارد و خوردن دوا شب جو و نکار یا نمک و سرخ نموده بالایش شیر ترخ شیرهٔ خیارین یا نبات شیرین کرده نوشیدن جهت طحول معمول استاد مرحوم ست و انجیر با سرکه و یا کل با سرکه و شفل با سرکه ورم طحال را زائل میکند و گویند که تعلیق پیاز عنصل بر طحال دو نیم و یک روز ورم آنرا تحلیل کند و اگر با حرارت باشد پوست کدوی خشک کرده دو درم با سکنجبین و تخم خرفه بالخاصیت تحلیل ورم طحال میکند و نوشیدن آب و خوردن طعام در ظرف چوب بیخ گز تا چهل روز بسیار نفع میکند و خوردن روغن سکنجبین عنصلی نافع ست و اسارون در تنقیه طحال مجرب سویدی ست و فوه شهریا و ضماد و [illegible] فلفل سیاه در طعام نیز منقی طحال ست و تعریق در حمام نیز مفید بود و این ضماد معمول ست آرد جو عنب الثعلب چوب انگور خشک کرده سوخته مقل بابونه اکلیل الملک اشق چوب جهاؤ در آب برگ گز و سرکه تند و آب عنب الثعلب سبز سائیده ضماد کنند و نیکوترین غذا زیرباجات ست که از گوشت مرغ بچه و دراج ساخته باشند و در همه اغذیه باید که سرکه و کبر و کرویا و زعفران و دارچینی داخل کنند و شلجم و ترب و سیر و پیاز و انجیر و جوز خوردن مفید ست و برنج مضر الکمون چند ترکیب مطبیان ساختهٔ نافع صلابت طحال مع امراض دیگر مسطور میشود مثلاً اگر با تپ باشد و از منضجات و مسهلات تپ بالکل زائل نشود و کسی بدن گرم باشد شیرهٔ اصل السوس شیرهٔ بیخ کبر شیرهٔ خیارین هر یک چهار ماشه شربت بزوری دو توله خاکشی چهار ماشه بدهند با سکنجبین که مدر و مفتح ست بجای شربت کنند باز قرص زرشک صغیر چهار ماشه افزایند غذا قلیه با نان که در تپ طحال نان میدهند و خشکه برنج منع ست اگر بلا و مضائقه ندارد و بعده شیرهٔ بادیان شیرهٔ عنب الثعلب شیرهٔ خیارین عرق شاهتره شربت بزوری خاکشی و بجهت آخر روز اطریفل کشنیزی با عرق شاهتره هفت توله دهند و مبالغه در تبرید طحول ممنوع ست و اکثر مطحول برنگ زرد مائل بسیاهی میباشند و گاهی با تهیج چهره و اطراف و گاهی باستسقا می انجامد دیگر اگر ضعف تپ و سرفه دقی با صلابت طحال باشد اول نضج داده سنای مکی یکتوله فلوس خیارشنبر شش توله گلقند چهار توله روغن بادام شش ماشه افزوده مسهل دهند روز هشتم بعده اصل السوس خطمی هر یک چهار ماشه زوفای خشک سه ماشه تخم خیارین [illegible] هر یک چهار ماشه سپستان بست دانه جوشانیده نبات گلیم توله داخل کرده دهند یا شربت بنفشه بجای نبات کنند بعده اگر درد بازو و پهلو باشد عنب الثعلب چهار ماشه مویز منقی ده دانه تخم کاسنی کوفته گل سرخ هر یک شش ماشه سنبل الطیب که مفتح و مقوی فم معده و جگر بارد ست چهار ماشه بعرق عنب الثعلب جوشانیده شربت بزوری معتدل دو توله خاکشی شش ماشه داخل کرده دهند غذا شله در دهم روز بلیله سیاه و سنای مکی هر یک نه ماشه افزایند بعده اسطوخودوس اصل السوس هر یک چهار ماشه تخم خطمی شش ماشه و غیر آن بمراعات تولد دهند و بجهت رفع ضعف دیگر بدهند و بعد نضج مسهل از بادیان گل سرخ بیخ کبر سنبل الطیب گاوزبان هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه تخم کاسنی عنب الثعلب پنج پاو شاهتره گل بنفشه شاهتره پوست بلیله کابلی هر یک شش ماشه عناب پنج دانه تخم بنجنکشت سه ماشه پوست بلیله زرد پنج ماشه بلیله سیاه نه ماشه سنای مکی نه ماشه جوشانیده فلوس خیارشنبر شش توله گلقند ترنجبین هر یک چهار توله روغن بادام شش ماشه دهند دیگر اگر با تپ سوم زرد و درد شکم و درد پای و درد سر باشد

اصل السوس چهار ماشه گل بنفشه شاهتره هر یک شش ماشه بیخ کبر چهار ماشه جوشانیده شربت بنفشه یا شربت بزوری دو توله خاکشی پنج ماشه داخل کرده دهند ایضاً اگر تپ
باشد قرص زرشک صغیر چهار ماشه بگلقند یکتوله سرشته شیرهٔ بیخ کبر چهار ماشه شیرهٔ تخم خرفه شش ماشه عرق شاهتره ده توله نبات یکنیم توله غذا شله دهند و بقولات مطلقاً
ممنوع الا ماش و چولائی و مرغن نمایند چه در تپهائیکه تعلق طحال بود روغن مضائقه ندارد و اگر مناسب دانند اول فصد و مسهل تجویز کنند ایضاً مع تپ بلغمی قرص گل صغیر
سوده چهار ماشه بگلقند یکتوله سرشته همراه شیرهٔ تخم کاسنی شش ماشه عرق عنب الثعلب عرق شاهتره هر یک ده توله نبات یکنیم توله بدهند و ضماد صبر زرد و ترمس هر یک دو ماشه
عنب الثعلب چهار ماشه گل خطمی سه ماشه کبر دو ماشه چندوار چهار ماشه و گاهی مقل آرد و بیخ کبر افزایند و بدستور بر طحال استعمال کنند ایضاً گاهی مطحول هر صبح تخم و چندی شنافی
میکنند و هر شب تخمیر بخورد و صبح قی می نماید و هر چند این عوارض و ضعف معده هم پیدا شد اما در اینجا غذا بر می آید و در اینجا سودا می برآید و ضماد ورم احشا هر چند موجب تجوع و قی میگردد
لیکن بید و عضو موقوف نمیباشد عنب الثعلب چهار ماشه تخم کاسنی گل سرخ هر یک شش ماشه جوشانیده گلقند دو توله و دوم روز سکنجبین دو توله بجای گلقند کنند غذا نان و تیهو و برنج
هرگز ندهند ایضاً اگر در فصل صیف مرد جوان مطحول باشد شیرهٔ عنب الثعلب چهار ماشه شیرهٔ تخم خرفه شیرهٔ تخم خیارین هر یک شش ماشه شیرهٔ بادیان چهار ماشه سکنجبین ساده
دو توله دهند و بدانند که در طحال ادویهٔ بارد خصوصاً شیرجات بارد اگر تپ نباشد نباید داد الا خرفه که مخصوص طحال است در وقتیکه تشنگی و هوا گرم باشد مضائقه
ندارد و در صورت تپ شیرهٔ خیارین و خرفه هر دو جائز است لیکن شیرهٔ مغز تخم هندوانه که مرطب است نباید داد مگر در صورتیکه عوارض صفرا حدت داشته باشد و گویند شیرهٔ کاسنی
بقدر و نباید داد ایضاً در فصل صیف تخم بنجکشت سه ماشه عنب الثعلب خیارین کوفته هر یک شش ماشه بادیان چهار ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده نبات
یکنیم توله فائدهٔ کلی بخشاید ایضاً اگر صلابت باقی الدم باشد و خون تا یک آثار نقی برآید فصد باسلیق جانب صلابت کرده منضج و مسهل معمولی دهند خون آمدن
از فصد موقوف شود و اکثر عوارض از مسهل برطرف گردد و اگر صرف صلابت باقی ماند ضماد و رشتا معمولی بکار برند ایضاً اگر صلابت با تپ باشد تبرید شیرهٔ خیارین
شیرهٔ کاسنی هر یک شش ماشه شیرهٔ بیخ کبر چهار ماشه عرق شاهتره ده دام شربت دینار دو توله خاکشی پنج ماشه دوم روز سکنجبین سوم روز شیرهٔ بادیان
افزایند و بجهت شام اطریفل کشنیزی عرق عنب الثعلب و مقل ازرق یکتوله بسرکه تر کرده ریوند چینی دو ماشه بیخ کبر دو ماشه سائیده حل کرده بر پارچه با آب تر کرده
مالیده بچسپانند ایضاً با نزله و تپ اطریفل کشنیزی خورده مطبوخ دوس شاهتره عنب الثعلب بیخ کبر هر یک چهار ماشه جوشانیده شربت بنفشه خاکشی داخل کرده
باز پرسیاوشان چهار ماشه خیارین کوفته شش ماشه افزایند ایضاً اگر با تپ و صلابت بسوی جگر نیز باشد گل سرخ گل نیلوفر هر یک چهار ماشه تخم خیارین تخم کاسنی
بیخ کبر شاهتره هر یک شش ماشه جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده دهند ایضاً اگر مطحول را نفث الدم با نفث طحال بود اول عناب بیدانه گل بنفشه پنج ماشه
بهدانه سه ماشه اصل السوس چهار ماشه جوشانیده شیرهٔ بیخ انجبار شیرهٔ مغز تخم هندوانه شیرهٔ کاهو شیرهٔ خرفه هر یک شش ماشه و یاقوتی توله داخل کرده کتیرا یکماشه
سوده پاشیده بدهند اگر حرارت زیاده باشد اصل السوس موقوف کنند و برای تشقیقه جانب چپ و درد پهلو روغن حنا بمالند بعده فصد باسلیق خون با وسیر
بگیرند باز در جوشانده اول خطمی چهار ماشه سپستان بست دانه خیارین کوفته شش ماشه افزایند و از شیرجات کاهو و خرفه موقوف کرده گلقند دو توله بجای
ویاقوت داخل کنند باز شاهتره شش ماشه اضافه کنند بعد حبس خون اگر صلابت و درد جانب طحال و خفتن بر پهلوی چپ دشوار و اندکی سختی جانب کبد باشد
مسهل مبارک از عناب بیدانه بهدانه سه ماشه اصل السوس خطمی بیخ کبر هر یک چهار ماشه گل بنفشه سه ماشه عنب الثعلب شش ماشه سنای مکی یکتوله جوشانیده فلوس
خیارشنبر شش توله ترنجبین گلقند هر یک چهار توله روغن بادام شش ماشه بدهند بعد مسهلات تسکین داده بعد چهار ده روز فکر طحال ضروری دارند بادیان عنب الثعلب
تخم بنجکشت هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه شاهتره شش ماشه جوشانیده گلقند دو توله دهند بعده اگر درد جانب کبد و طحال باشد جوارش کمونی با شیرهٔ بادیان
شیرهٔ تخم بنجکشت شیرهٔ بیخ کبر هر یک چهار ماشه شیرهٔ کدو یا دو ماشه شربت بزوری معتدل دو توله دهند باز شیرهٔ اصل السوس چهار ماشه افزایند چون درد جانب جگر
کم شود و درد بجای طحال باقی ماند قرص گل صغیر چهار ماشه کوفته بگلقند یکتوله سرشته با شیرهٔ بیخ کبر چهار ماشه شیرهٔ عنب الثعلب شش ماشه عرق عنب الثعلب ده توله
شربت بزوری معتدل چار توله حل کرده بدهند و بیخ ترکی سوده و بیخ کبر سوده بروغن گل بر موضع طحال ضماد کنند ایضاً اگر با ورم سپرز شکم دم و ضیق النفس
و بیمار چهار ماه و ضعف باشد ریوند خطائی چهار ماشه زنجبیل مصطگی هر یک یکنیم ماشه سوده با عسل سه توله شب لیسانیده صبح خیسانده شش توله نبات سفید

یکنیم تولہ باندکی سکنجبین دہند غذا از نان با عسل و شوربای بچہ فاختہ و از زرشک بروشتر شبت سنبل صبر برگ گرغنب الثعلب در بول شتر ضماد کنند و تا بست یکروز بعمل آرند ایضاً اگر با نفخ بسیار باشد و اسہال بعد غذا عادت گردد چورن بلیلجات و فلافل و نمک سلیمانی تجویز نمایند و سہاگہ بریان بخورانند و تربد زنجبیل اصل السوس بیخ کبر عنب الثعلب ہر یک چہار ماشہ جوشانیدہ نبات یکنیم تولہ دہند و اگر گرمی بسیار گردد خیارین کوفتہ شش ماشہ افزایند ذکر بعض ادویہ یونانیہ که در مطحولین مستعمل میشود حرف سہ درم کوفتہ بیختہ با یکدرم شکر آمیختہ ہر روز متواتر با سرکہ بخورند که مجرب حکیم علی است و دیگر مرجان سوختہ یکدرم با دو دانگ کثیرا بخورند و یا مرجان سوختہ دو دانگ با شکر یکمثقال و عرق بہار چہار مثقال تا یکہفتہ مداومت نمایند که در ازالہ سپرز مجرب صاحب تذکرہ است ایضاً مسہل که در مطحول معمول است گل بنفشہ پرسیاوشان شاہترہ ہلیلہ سیاہ پوست ہلیلہ زرد پوست ہلیلہ کابلی ہر یک شش ماشہ عناب پنجدانہ اصل السوس زوفای خشک گاوزبان تخم خطمی بیخ کبر ہر یک چہار ماشہ مویز منقی دہ دانہ سنای مکی یکتولہ جوشانیدہ صاف کردہ مغز فلوس خیارشنبر پنج تولہ ترنجبین سہ تولہ گلقند چہار تولہ روغن بادام شش ماشہ افزودہ دہند و بجای آب عرق شاہترہ و در مسہل دوم حب ایارج نہ ماشہ چہار گھڑی شب باقی ماندہ با آب گرم تناول نمایند و صبح بدستور مسہل مذکور بنوشند و بعد مسہلات قرص زرشک صغیر چہار ماشہ سودہ سکنجبین یکتولہ سرشتہ بخورند بالائش شیرہ بادیان شیرہ کاسنی اصل السوس ہر یک چہار ماشہ نبات یکتولہ داخل کردہ بنوشند و در مطحولین گاہی فصد باسلیق الیسر و گاہی اسیلم الیسر معمول است و دیگر از صبر سقوطری پوست بیخ کبر پوست بیخ گز زنجبیل فلفل سیاہ از ہر یک دو درم غاریقون سفید ریوند چینی از ہر واحد یکدرم کوفتہ بیختہ در سرکہ انگوری سرشتہ حبہا بقدر نخود سازند و طفل را دو حب بحسب مزاج سنان یکی صبح و یکی ہنگام خواب با سرکہ اگر سرفہ نباشد و الا مطبوخ مناسب از پرسیاوشان و اصول و بزور دہند و آدم کلان از یکدرم تا یکمثقال بخورانند که در ازالۂ طحال مجرب النفع است و گاہی مرجان محرق شیطرج ہندی اشق [illegible] بیخ گز و غاریقون و ریوند چینی داخل میکنند و وزن ہمہ مساوی میگیرند دیگر پوست بیخ کبر ریوند ہر واحد دو درم نانخواہ تخم کرفس نمک لاہوری ہر واحد یکدرم مر مکی نیمدرم و بعضی برگ صبر تر حل کردہ حب بقدر کنار دشتی ساختہ [illegible] ہم بخورند [illegible] تالیف علوی خان که مجرب [illegible] سنبل الطیب ناگکیسر کبابہ [illegible] مقل فطراسالیون ہر یک سہ تولہ اسارون ہلیلہ سیاہ حب بلسان عود بلسان [illegible] مصطکی برگ نانخواہ ہر یک چہار تولہ چوب چینی گل سرخ ہلیلہ سیاہ ہلیلہ زرد و کابلی و بلیلہ و آملہ ہر یک پنج تولہ آب ادرک سہ پاؤ آب لیمون نیم آثار [illegible] دو آثار نبات پنج آثار بدستور مربی ساختہ دو فنجان بنوشند و حب کبر و سکنجبین [illegible] و ریوندی و سفوف کبر و عرق نانخواہ مرکب و قرص کبر نیز مجرب است ضماد انجیر [illegible] در سرکہ خیسانیدہ صبح سائیدہ چوب انگور سوختہ پوست بیخ کبر زرشک آہو گل بابونہ گل خطمی اکلیل الملک عنب الثعلب صبر سقوطری سنبل الطیب سودہ آمیختہ نیم گرم ضماد کنند دیگر اشق یکتولہ در سرکہ انگوری نیم پاؤ بر آتش بگدازند بعدہ پوست بیخ کبر ریوند خطائی جدوار [illegible] ہر یک شش ماشہ کوفتہ بیختہ با اشق حل کنند تا مثل مرہم گردد بر پارچہ مالیدہ بر طحال بچسبانند و دو [illegible] تا از خود بیفتد و گاہی اکلیل الملک برگ سداب ہر یک شش ماشہ اضافہ کردہ میشود و گاہی تخم کتان تخم حلبہ ہر یک شش ماشہ انجیر زرد دو تولہ نیز افزودہ میشود و دیگر زیرہ سیاہ و سفید پوست بیخ کبر ہر یک شش ماشہ تخم حنظل ترمس ہر یک سہ ماشہ بابونہ [illegible] در پیہ گاؤ و یکعدد سرکہ یکجا ہم حل کردہ نیم گرم ضماد نمایند و بالای آن برگ بید انجیر یا پنیر کہنہ نہادہ بندند که مجرب است و دیگر سبوس گندم نیم پاؤ یک شبانہ روز در سرکہ تر کردہ خشک کنند پس بخوبی کوفتہ بیختہ اشق در قدری سرکہ گداختہ با سبوس مذکور و سکنجبین سرشتہ بنوشند و بر پارچہ گذاشتہ بر موضع طحال نہند و زیاقی معدہ بستہ دارند تکرار چند روز که افادت صلابت طحال و دیگر اورام صلبہ نماید مجرب است و دیگر ضماد اشق مقل ازرق جاوشیر ہر واحد یکتولہ با سرکہ تند کہرل کردہ مثل مرہم ساختہ نیز معمول است و ضماد خاکستر چوب تاک خاکستر زرشک برابر مساوی بہ سرکہ ہم نافع و ضماد انجیر و ضماد اشق و ضماد مقل و ضماد مسمی بقرص الضماد ہر واحد مفید و دیگر انجیر صحرائی انگور شغال برگ گز [illegible] ہر یک دو تولہ با سرکہ ضماد کنند و اگر انجیر سیاہ بیست و پنج عدد در سرکہ کہنہ یک شبانہ روز خیسانیدہ در آب کہرل کنند تا مثل مرہم شود پس قسط تلخ چہار درم مغز بادام تلخ حب الغار پنج عدد بیخ کبر اسقولوقندریون گل [illegible] برگ گز عنب الثعلب ہر یک سہ درم اشق دو درم انجیر [illegible] آلودہ بر طحال نہند ناشتا و بعد یکساعت بشویند با [illegible] بابونہ و اکلیل الملک و شبت و کرنب برابر در ان بختہ باشند و باز تکرار ضماد نمایند ہر روز چہار پنج بار تا سہ روز متواتر نیز اثر بطحال نمایند دیگر طبیبی در شاہجہان آباد برای ورم سپرز بیخ کبر و مقل را در سرکہ و روغن گل بختہ بر پارچہ کہنہ نہادہ می بست و در مدت سہ چہار روز ورم بالکل زائل [illegible] اتفاقا [illegible] شصت سالہ این علت عارض شدہ و آن طبیب ہمان ضماد معمول خود نہاد در روز دوم نصف ورم باقیماند لیکن در ہمہ بدن ورم [illegible] ظاہر شد

و اضطراب عارض گردید و از خروج ریح با سفل اندک راحت یافت و اشتها ساقط و بول و براز تا یکهفته محتبس شد و از مسهل قوی چند سده سخت بر می آمد و بازحال بدستور بود آخر بحکیم علوی خان رجوع کرد اوشان مطبوخ اسقولوقندریون باضافهٔ ریوند خطائی نه ماشه و روغن بید انجیر مرکب سه مثقال و شربت دینار دو توله نیم گرم نوشانیدند و غذا بعد یکپاس شوربای مرغ و فاخته مرغن صبح و شام بدون نان دادند روز چهارم دو سه مرتبه اجابت طبع شد و سده ها بر آمد و بجای آب عرق بادیان و مکوه و خار خسک مقرر فرمودند بروز هفتم یک نوبت اسهال رقیق متعفن مختلف الالوان قریب سه پاو و بول بسیار آمد و همه عوارض بقدر نصف تخفیف یافتند و روز هشتم ادرار بسیار و اشتها شدید گردید دهم روز مطبوخ موقوف کرده صعتر دو ماشه سوده بدواء الکرکم کبیر سرشته خورانیده شیرهٔ قرطم یکنیم توله مویز منقی دو توله گلوی سبز یکتوله در عرق جو انیسه و بادرنجبویه و مکوه هر یک نیم پاو شربت دینار چهار توله دادند غذا ارز آن باشوربای مرغ ازین دوا هم موقوف نشده اجابت دو مرتبه میشد و در پانزده روز صحت یافت و سبب مضرت ضماد استعمال آن قبل از تنقیه بود ایضاً سکنجبین افتیمونی نافع طحال افتیمون در صره بسته بسفائج هر یک ده درم گاوزبان برگ فرنجمشک تخم کاسنی شاهتره بادرنجبویه اسطوخودوس گل سرخ هر یک پنجدرم تخم کشوث سه درم و بیخ عقربی چهار درم در آب عرق کاسنی و عنب الثعلب هر یک یکنیم آثار شب خیسانیده صبح جوش دهند که چهارم بماند مالیده صاف نموده گلقند سه پاو اضافه نموده بجوشانند که نیمه آید مالیده صاف نموده سرکه مقطر یکنیم پاو و قند سفید نیم آثار داخل کرده قوام سازند نوعدیگر برای صلابت طحال که با حرارت بود نافع ست افتیمون چهار توله انجیر زرد هفت عدد پوست بیخ کبر بیخ کاسنی هر واحد دو توله تخم فنجنگشت تخم خیارین پرسیاوشان تخم کاسنی کزمازج تخم کشوث اصل السوس گل سرخ بهارون هر واحد یکتوله گلقند سه چند سرکه بقدر حاجت بدستور مرتب سازند ایضاً قرص فنجنکشت نافع طحال است که با حرارت بود تخم فنجنکشت تخم کاسنی پوست بیخ کبر مغز تخم خیارین تخم کشوث گل سرخ کزمازج هر واحد دو درم سادرون نیمدرم با آب عنب الثعلب قرص سازند خوراک دو مثقال فرو نوشیدن عرق برگ گز یا آب آن تا بجای آب تازه سوده است دیگر انجیر کهنه در سرکه کهنه سائیده صبر چهار ماشه زنگار چهار ماشه سوده آمیخته نیمگرم ضماد کردن صلابت و عظم طحال را نافع ست دیگر تخم فنجنکشت پوست بیخ کبر مساوی در سرکه تیز خیسانند و هر روز تجدید سرکه کنند تا یکهفته بعده در سایه خشک کرده دو درم با سکنجبین عسلی خورند که مفید بود دیگر ضماد شیطرج بسرکه سائیده نیز محلل ورم سپرز است و تخم ترب سائیده با سرکه یا سکنجبین خوردن دافع طحال است فرو نوشیدن آب برگ گز یک اوقیه با ده درم سکنجبین نافع و شیر شتر و بول آن آمیخته نوشیدن مفید و کذا اسفائج و ماهودانه و مغز بادام تلخ و عروق الصفر و قردمانا هر یکدرم دو درم سکنجبین یک اوقیه نافع و آب ترب افشرده دو اوقیه منقی طحال ست دیگر پوست بیخ کبر دوازده درم تخم شبت ایرسا هر یک شش درم خردل دو درم مرمکی هفت درم همه را کوفته بعسل سرشته دو درم بخورند و ازین اجزا ضماد نیز سازند دیگر برگ کرنب و اشق و قنطوریون و غافث و ابهل و صعتر مساوی در آب و سرکه نیک جوشانیده هر روز یک اوقیه بخورند و بقول ثابت اگر طحال بز را در دهان گیرند تا یکساعت و آب او فرو برند و بعد از آن آنرا بیرون اندازند و عقب او نمک یکدرم بخورند در چند روز طحال لاغر کند و مجرب نوشته و سبوس گندم شبت در سرکه پخته ضماد کنند دیگر ضماد حب البان و آرد شیلم سائیده در سرکه سرشته و کذا ضماد بیخ کرمهٔ بیضا و انجیر مساوی و کذا اشق محلول بسرکه و اسقولوقندریون و بورق و پوست بیخ کبر ضماد کردن و کذا خولان هندی بشیر گاو ضماد کردن و کذا شرب لک دو درم با سکنجبین تا پنج روز متواتر و کذا ضماد مر هر واحد و تحلیل صلابت طحال مجرب سویدیست و بدانکه شرب و ضماد جوز بوا و کذا گل بلاب سفید و کذا بیخ فاشرا و کذا بیخ مازریون و کذا ایرسا بسرکه یا در آب پخته و کذا تخم فنجنکشت و کذا عرطنیثا که آن بخور مریم و کذا اسکنجبین و کذا غافث و کذا اطرا و کذا صمغ امرود بری بسرکه و کذا اقحوان و کذا گل مختوم و کذا بول شتر اعرابی و کذا قسط و کذا کمافیطوس صنوبری و شرب حب البان بسرکه بطروح و کذا بیخ شبرم یکدرم بسرکه بطروح و کذا برگ طرفا سائیده با سرکه و کذا مطبوخ او بسرکه و کذا زراوند مدحرج با سکنجبین و کذا کعب بقر محرق با سکنجبین و کذا اشق یکمثقال با سکنجبین و کذا موسیائی یک قیراط بجلاب و کذا او همهٔ بری یعنی برگ نیل دشتی و کذا بیخ چقندر بسرکه و خردل و کذا شاخ گوزن سوخته سفید یکمثقال و کذا عصارهٔ بروی هر یک اوقیه و کذا خاکستر بردی دو درم و کذا اکل جنهٔ بری بسرکه و کذا دار فلفل و کذا آب برگ نورسته صفصاف و کذا پوست بیخ او در آب جوش نیک داده سه روز متواتر نوشیدن و کذا مغز کلنگ بعسل و کذا پوست شجر خرنوب شامی بسرکه عنصل و کذا مرجان سرخ یکدرم با سکنجبین و تعلیق آن با بطحال رساند بست روز متواتر و کذا اکل طرفا بسرکه یا شراب و کذا جگر و دل در تنور بریان کرده قدری از آن خوردن و اندکی باقی گذاشتن کذا کعب بقر محرق با سکنجبین و ضماد برگ شیربان سوده بعسل

آمیختہ وکذا کندر و سرکہ و اشق و پوست بیخ کبر وکذا جمیز تنہا و با اشق محلول بسرکہ وکذا اشیر جمیز وکذا زوفای خشک و انجیر وکذا اعدیہ سودہ بسرکہ پختہ وکذا کندش
وکذا پوست بیخ بید سوختہ بسرکہ سرشتہ وکذا اراک وکذا زوفای رطب و انجیر و بورق وکذا افسنتین و بورق وکذا افسنتین و آرد کشلیم و انجیر و نطرون وکذا آب گوگرد
و تغریق بدان وکذا افراسیون سہ درم ترمس سہ درم فلفل سیاہ نیم درم برگ سداب خشک یک درم وکذا بورق وکذا برگ خوخ وکذا نطرون و زوفای خشک و انجیر وکذا
صدف فرفیر وکذا آرد جو و پوست بیخ کبر وکذا آب پودینہ و موم و روغن سوسن وکذا زہرۂ بلح کہ آنرا شوبج گویند وکذا حلتیت وکذا برگ فسوس تازہ سودہ بسرکہ
سرشتہ وکذا برگ یاسمین بری و برگ شیطرج تا یک ساعت و بعدہ دور کردن وکذا اشیر فر وکذا تخم انجرہ و روغن سوسن و موم وکذا بیخ سوسن و اشق و مقل و عصارۂ
قنطوریون و دقیق سرشتہ وکذا خردل با اشق محلول بسرکہ سرشتہ ہر واحد نافع صلابت طحال است و باقی ادویہ مفید صلابت ہا آنست کہ در ورم بلغمی طحال در قول
سودی مسطور شد ذکر بعض ادویہ ہندیہ کہ اکثر اثر آن در طحول مجرب و معمول راقم است عرق گندھک از یک سرخ تا چہار سرخ در آب یا گلاب آمیختہ
نوشیدن برای تحلیل صلابت طحال و زیادتی اشتہا بی نظیر است و دیگر سہاگہ یکحصہ خردل سہ حصہ کوفتہ بیختہ بقدر یکماشہ خوردن بسیار نافع و ہمچنین نوشادر نیم درم
با آب ترب خوردن و کنجد و ترب مساوی سائیدہ گرم کردہ بر سپرز ضماد کردن مجرب است و دیگر خوردن اچار انبہ کہ در سرکہ مسقط ساختہ باشند با غذا ہر روز بشرطیکہ
سرفہ نباشد و مالیدن روغن سرشف نیمگرم ہر روز یکبار بر طحال در دفع صلابت آن مجرب است و دیگر کھیلنی بقدر سہ چہار سرخ در قند سیاہ حب بستہ بخورند
و در غذا روغن زیادہ تناول کنند و بتدریج تا یکماشہ رسانند و اگر حرارت زیادہ کند با شیرۂ تخم خرفہ و نبات بخورند کہ در ازالۂ صلابت طحال ہموارہ معمول
این احقر الرجال است و در ازدیاد اشتہا و باہ نیز اثری قوی دارد و دیگر ایلوہ سہاگہ بریان ہر دو مساوی سائیدہ با قند سیاہ بقدر نخود حب سازند و از نیم درم
تا یکدرم بحسب حاجت تا یکماہ بخورند و اگر ہر روز نتوانند خورد یکدو روز فاصلہ دادہ بخورند وقت شب بعد یکساعت بخوبی از تناول غذا و بالای آن ہیچ چیز
نخورند و از ترشی و اغذیہ نفاخہ پرہیز نمایند در دفع صلابت مجرب است و اگر فلفل سیاہ و حلتیت اضافہ کردہ ہر چہار مساوی بگیرند و در آب گھیکوار کھرل کردہ
حب بقدر فلفل بستہ دو حب صبح و دو شام بخورند نیز برای صلابت طحال و درد مفاصل معمول است و دیگر پوست ہلیلہ زرد زنجبیل شیطرج انجبار سفید تنکار
بریان زیرۂ سفید نمک سیندھ شورۂ قلمی بابرنگ زیرۂ سیاہ ہمہ برابر کوفتہ بیختہ بقند سیاہ کہنہ سہ سالہ دو چند ادویہ سرشتہ حبہا خرد بندند و از دو ماشہ تا چہار
ماشہ با آب گرم بدہند کہ در ینباب معمول است و دیگر شورۂ قلمی سہاگہ بریان نمک سونچر نمک سانبھر پوست ہلیلہ زرد آنبہ ہلدی اجوائن ہر یک یکدرم
کوفتہ بیختہ سہ دفعہ در آب لیمو و سہ دفعہ در آب ادرک کھرل کردہ حب بقدر کنار دشتی بندند و یکی صبح و یک شام خورند کہ بکثرت بعمل آمدہ و اگر ایلوہ زنجبیل فلفل سیاہ
اضافہ کنند قوی تر گردد و نفخۂ طحال را نیز نافع بود و دیگر فلفل گرد بیخ کبر سہاگہ بریان نانخواہ و دار فلفل نوشادر سعد تخم فنجنکشت شب یمانی صبر ہر یک سہ ماشہ
پوست ہلیلہ زرد و پوست بلیلہ مصطگی ہر یک ہفت ماشہ نمک لاہوری یکتولہ در عرق لیموی کاغذی و گھیکوار کھرل کردہ حبہا بقدر نخود ساختہ دو عدد صبح
و دو عدد شام بخورند و دیگر کف دریا خردل نوشادر شورۂ قلمی کٹکی گندھک مرچ سیاہ سہاگہ مساوی کوفتہ در آب گھیکوار خوب کھرل کردہ بقدر کنار دشتی
حب بستہ یک حب نہار بخورند کہ منقول از مجربات والد بزرگوار و معمول این خاکسار است و دیگر زنجبیل سہاگہ بریان شب یمانی بریان نمک سونچر نمک سیندھ پوست
ہلیلہ زرد شیطرج انجبار سفید شورۂ قلمی فلفل سیاہ نوشادر زیرۂ سیاہ و سفید و اجوائن جوا کھار بابرنگ حلتیت مساوی کوفتہ با آب گھیکوار کھرل کردہ حب بقدر
کنار دشتی بستہ یک صبح و یک شام بخورند و دیگر فلفل دار فلفل پھٹکری بریان سہاگہ نوشادر اجوائن دار ہلد نمک سنگ نمک شور جوا کھار بار کتانی ہر واحد یکتولہ
در رس گھیکوار دو سہ گھڑی کھرل کردہ بدستور حب بستہ بخورند و دیگر زنجبیل فلفل دار فلفل زرد چوب چیتہ کمیلہ جوا کھار مساوی بدستور حب ساختہ بخورند و حب بادگولہ
کہ در آب بیخ سہجنہ ساختہ باشند نیز مفید است و خوردن گوشت مہو کہ با مصالح پختہ صلابت طحال را مفید و مجرب است و در بیاض والد مرحوم مرقوم است کہ بیخ حنظل
و اسگند مساوی کوفتہ تا سہ روز با آب خوردن جہت طحال مجرب است و سہاگہ بریان صدف سوختہ مساوی سودہ بقدر یکماشہ با عسل شش ماشہ آمیختہ
تا دو ہفتہ خوردن در بیاض استاد مغفور مجرب نوشتہ و دیگر از روغن زرد چہار درم و قند سیاہ سہ درم و قدری آرد گندم حریرہ ساختہ بدارند و لسن کوفتہ
آب او چہار درم گرفتہ اول بنوشند و بالائش حریرۂ مذکور بیاشامند در یک روز نہایت تا سہ روز سپرز را دور کند و مجرب است و کم نمودن آب سپرز را

حسب طاقت مریض موقوف بر رای طبیب ست واحقر نصف وزن آن بعمل آورده مفید یافته اما گرم مزاجان ونازک طبعان نباید داد دیگر ترید موصوف پوست بلیلۂ زرد وایلوه سهاگه مرچ سیاه مساوی در آب گهیکوار چهار پاس کهرل کرده حبها ساخته بقدر یکدرم بخورند دیگر از صبر بیخ کبر نوشادر مرکی مساوی در آب مذکور حب بقدر کنار دشتی بسته صبح وشام یک یک خورده باشند دیگر صبر سقوطری قرنفل نمک هندی زرنبد حضض شوره قلمی کوفته بیخته حب بمقدار یکماشه بسته صبح وشام یک حب در سکنگاو غلوله کرده فرو برند دیگر اجواین پوست بلیلۂ زرد هر یک بیست دام بخته کیٹ یعنی خبث الحدید سی دام بخته هر سه را اندکی کوفته در ظرف کهنه چرب کنند وقند سیاه برابر ادویه درده برابر همه آب شیرین سرشت کرده وشیره برگ گهیکوار مقشر نصف وزن قند داخل کرده دهن ظرف محکم بسته در مغاکی که سرگین اسپ دران پین نموده باشند دفن کنند وبعد از ان تمام مغاک را از سرگین پر کنند وسه هفته بدارند پس برآورده صاف نموده در شیشه کنند وصبح وشام یکدام یا یکنیم دام یا زیاده حسب حال بنوشند برای سختی طحال ونفخ ودرد شکم داشتها تجربه رسیده دیگر آب لیمو یکدام آب پیاز یکدام باهم آمیخته بنوشند تا چهارده روز بعمل آرند وغذا از مثل کهچری ودال خشکه بخورند نافع بود وخوردن اچار شلغم نیز مفید بصاحب طحال ست وچونه آب ندیده باریک سائیده در شهد آمیخته بر سپرز ضماد کنند وبالای آن برگ بید انجیر ببندند دیگر کونپل کریل خشک کرده سه نیم مثقال مرچ سیاه نصف وزن آن کوفته بیخته هر روز ناهار همراه آب بخورند که صلابت طحال دور کند وسبوس گندم وخاکستر سیر مقشر ببرگ نیم طلا سازند واگر بهی از دو ماشه تا شش ماشه بقند سیاه آمیخته بست ویک بخورند بشرطیکه تپ نباشد واز ترشی وبادی پرهیز کنند نیز مفید بود دیگر اجواین یک رطل ترپهله ترشه هر یک نمک اشخار سفید کتائی ترپد زیره سیاه مرچ بادیان اجمود بدهارا هر واحد یکدام نیم کوفته در آب برگ گهیکوار بست عدد آمیخته درسایه خشک کنند وکوفته بیخته تا سه ماشه با آب تازه بخورند که نافع طحال وبائی سوا ملین طبع ست دیگر برگ جهاو خشک کرده کوفته بیخته شکر مساوی آمیزند ودو درم خورده باشند که نافع صلابت طحال بود دیگر سفوف هندی کبابه چکر مول چراکهار بلیلۂ زرد انگوزه نمک سنگ نمک سونچر زنگ کابلی شیطرج کف دریا ترپد سفید نانخواه مساوی کوفته بیخته بقدر یکتوله صبح وشام بخورند که دافع صلابت طحال ست ایضاً شربت برگ فراش که در دفع طحال از عمل اهل هند ست برگ فراش نیم رطل در روز در چهار رطل آب خیسانیده بجوشانند وقتیکه آب سوم حصه بماند صاف نموده با آثار شکر داخل کرده بقوام آرند ودو توله استعمال نمایند وگویند که اگر کندر تخم خشک سه ماشه سوده در قند سیاه کهنه یکتوله آمیخته غلوله بسته بخورند در یک یوم ازاله صلابت وعظم طحال میکند لیکن مریض ضعیف نحیف استعمال نباید کرد وغذا خشکه با حنوات بخورند واولی آنست که اولا کمتر از مقدار مذکور بعمل آرند واگر باسلیم دست راست از فتیله پارچه داغ نهند ومدتی آنرا مفتوح شدن دهند سختی سپرز را که تمام شکم گرفته باشد عجیب مجرب نوشته اند واگر آهک آب نارسیده با دک مغز فندق هندی کوفته در پارچه از مغز تمر کیله رسیده آمیخته بر بند ساعد دست راست از طرف انسی محاذی انگشت وسطی گذاشته از پارچه کرپاس ببندند وتا یکپاس بدارند تا آنکه بحدت آهک آنجا آبله پیدا شود پس دوا دور کنند بلاشک فائده دارد

اقوال حذاق شیخ الرئیس میفرماید که چون دانند که سبب در صلابت طحال سده از خون کثیر سوداویست باید که فصد باسلیق ویسری کنند واسیلم را بگذارند تا خون او از خود بند شود اگر قبل سقوط قوت محتبس گردد وگاهی بفصد وداج ایسر مضطر میگردند ولبا ست که بعد فصد حاجت استفراغ بحجر ارمنی که مخرج سودا باشد از آنچه در باب یرقان اسود گفته شد می افتد وباید که قانون مذکور در علاج صلابات از تلیین که تابع هر تحلیل باشد فراموش نکنند تا خلط متحجر نگردد وهرگاه ازین فراغت یابند یا احتیاج آن نباشد واجب بود که ادویه جلاء مقطع که دران حرارت بسیار نباشد استعمال کنند وگاهی این اغراض در ادویه مفرده یافته شود وگاهی بسوی ترکیب ادویه محتاج افتند وادویه مفرده که این فعل کنند آن ادویه است که دران تلخی وقبض با حرارت معتدل وقبض باشد وگاهی ادویه مفرده این فعل بخاصیتها که در آنها نیست میکنند پس هرگاه دوائی بیابند که دران مرارت تنها باشد بسرکه وانکی شب بیامیزند چه شب بقوت خود فائده تلطیف میدهد ودواع مذکور در مرض طحال بزرگی که در باطن ساعد چپ ست نافع واکثر تدبیر لطیف در شفای طحال کفایت کنند وگاهی اتفاق افتد که بتدبیر مخصب بدن نفع کنند چون سده پیدا کند ومغلظ خون نباشد یا چنین باشد لیکن جگر بر اصلاح او قوی باشد پس تدبیر مخصب بسبب ترطیب خون تعدیل واصلاح او کند وسودا را بشکند وگاهی صلابت طحال بدان حد رسد که علاج او استعانت بمشروبات بدون ضمادات کفایت نباشد وهمه شیر غیر شیر شتر برای طحال ردی ست و **ادویه مفرده** که برای این سبب استعمال کنند غالب که افضل آنها پوست بیخ کبر بود که آن اکثر بعمل غلیظ دموی وردی اخراج نماید وشفا دهد خصوصاً چون

[illegible]

[illegible]

با سکنجبین بزوری یا مثل آن شربتی بخورند و آن تنها نیست بلکه مثل قنطوریون و عصارهٔ این خیر است و خصوصاً دقیق و بیخ سوسن و زبیب و روح معجون عنصل هر روز

بملعقه و تخم فنجنکشت و آس و کمافیطوس و کمادریوس و جعده با سکنجبین و فراسیون خصوصاً با آب آهن تاب و عنصل نهایت نیکوست و بهتر سکنجبین عنصلی است و

اسقولوقندریون بعصارهٔ طرفا و حرف و شونیز و عصارهٔ غافقیون تنها با سکنجبین یا قنطوریون و شربتی از هر کدام از اینها مثقال تا دو درم بود و افتیمون یکدرم در اوقیه سکنجبین

چون مکرر بخورند چیزی که در طحال باشد باسهال برآرد و از آن لاغر کنند و اشق و ترمس لا سیما طبیخ او و سکنجبین و طبیخ سوسن یا با آب خالص با سکنجبین بنوشند و یا با آب مطبوخ جعده

و حماض بری با سکنجبین و عصارهٔ شوک تازه یا شبت خشک هر روز دو درم بخورند و عقب او بول اشتر بنوشند یا عصارهٔ غافث دو درم با آب مطبوخ افسنتین و انتفاع بشیر شتر و بول

آن خیلی شدید است و از این هر دو ضعیف و قوی بحسب حال خود بخورد و بهتر آنست که ناقه اعرابی را فیج و کرفس و بادیان بچرانند پس هر گاه از شربت او انهضام ورم و در ثقل

استفراغ سودا ظاهر شود و بعد آن بتقویت اقدام نمایند و یا لطم در سرکه کهنه هفت روز تر کنند و از این لطم هر روز سه ملعقه بخورند و عقب این آن سرکه بنوشند و یا تخم تربا یک درم

بسرکه کهنه بخورند و یا طبیخ برگ جوز تازه بسرکه عنصل یا آب برگ کبر بسکنجبین یا باردین بسرکه عنصل و از آنچه قائم مقام دوای باخاصیت است دو درم تخم خس بسرکه بود

یا اسپید خوب باریک سائیده مثقال بچیزی از اشربهٔ طحالیه یا جرادهٔ کبیره و نرم یا قنفذ کبیر و خشک کرده سائیده دو درم با سکنجبین بخورند و ایضاً تخم قصب و تخم کشوث

و برگ بید بسبب تلخی و قبض او و تخم حماض و تخم سرمق و ثمر طرفا و برگ او یا شش روباه یا جگر او خشک کرده دو درم با سکنجبین یا طحال گوسفند یا طحال اسپ و مهر هر کدام

که باشد دو درم خشک و یا بگیرند شیره و ذبح کرده خشک کنند و سائیده هر قدر که در سه انگشت آید بخورند و یا هفت شیره فربه بگیرند و ذبح کرده پاک نموده در دیگ گلی نهند

و آنقدر سرکه کهنه بر آن اندازند که بپوشد و گل حکمت کرده در تنور گرم نهند و هر گاه پخته شود دیگ را بگذارند تا سرد شود و بعده برآورده در سرکه بمالند و هر روز دو درم از آن

بنوشند و این علاج مجرب است و امثال این ادویه مذکوره اول و آخر بهتر آنست که با سکنجبین و سرکه بخورند و از اینها ضماد مقوی بسرکه بسازند و اما ادویه مرکبه مشترکه

مثل اسقولوقندریون و طباشیر است از هر دو بقدر دو درم با سکنجبین بخورند و اقراص کبر و اقراص فنجنکشت بسکنجبین و اقراص افتیمون سود است بیخ کبر بسرکه سخت ترش

بخورانند و این قرصیست که گفته نبوده و اقراص فوه و تریاق اربعه بسیار نیکوست اگر تب نباشد و یا بگیرند حرف بکر و شونیز نیم جزو عنصل کف گرفته بسرشند شربتی سه درم

بسرکه ممزوج یا سفوف زراوند و هلیله کابلی بقدر ملعقه ببول اشتر یا بول بز بخورند یا پوست بیخ کبر چهار درم زراوند طویل دو درم تخم فنجنکشت فلفل هر واحد شش درم

قرص سازند و این دوا مجرب کرده ام برسیاوشان پوست بیخ کبر تخم خرفه تخم سداب تخم فنجنکشت زوفای خشک مساوی شربت سه درم با سکنجبین یا بگیرند بیخ کبر و سونیز

و تخم شلغم و زوفا همه کوفته در سرکه یک شبانه روز تر کرده در آب بسیار بجوشانند تا اندک بماند و سکنجبین قوی البزور آمیخته بنوشند و یا سرکه که در آن اسل و جوز السرو

خوب جوشانیده باشند تا اندکی بماند بقدر قوت بنوشند و عنصل را ضماد کنند و یا شیر شتر بشیر انطاکی آن بحسب برگ غرب بنوشند و ایضاً این قرص فوه بگیرند فوه

دوازده درم پوست بیخ کبر زراوند طویل اسارون هر واحد دو درم و باریک سائیده بسکنجبین سرشته قرص سازند شربتی مثقال با آب مطبوخ افسنتین و پوست بیخ کبر

هر دو درم یا بگیرند برگ علیق تازه و پوست بیخ کبر و ثمر طرفا و اسقولوقندریون و عنصل مشوی و فلفل سفید مساوی و قرص ساخته دو مثقال با سکنجبین بخورند یا بگیرند طحال

گوسفند و طحال بهر دو خشک و سائیده از مثقال تا دو درم بشراب ممزوج بخورند و گویند که امثال این ادویه چون خنازیر را چیدند و خورده اند طحال آنها نیافتند بگیرند

افتیمون و پوست بیخ کبر مساوی و بعسل سرشته قریب پنج مثقال از آن بخورند یا بگیرند پوست بیخ کبر و اسقولوقندریون و کمازریوس و پوست بید و فوه و اسارون و بیخ

کوفته در سرکه تند پخته صاف نمایند و از آن سکنجبین عسلی ساخته بوزن درم بنوشند که عجیب است و اگر مطحول تنگی اسهال نماید و بدن نحیف معتقص نباشد سفوف

حب الرمان سه یا چهار روز هر روز سه درم بقدر غذای او و نصف از آنچه بخورد و باید که و این قیام طحالی بود و سبب در این آنست که بدن نحیف افیون میکنند و باید دانند که

اشیای حاره کثیر الموافقت طحال است بسبب آنکه صلابات و تحفیف می آرند و منع از تحلیل میکنند و هر گاه در قاروره حرارت باشد بهتر آنست که اقراص امبرباریس و

مانند آن بخورانند و این دوا برای صلابت قدیمه عارض در طحال نافع است بگیرند بیخ جاوشیر و اشق و پوست بیخ کبر و نوع لبلاب که معروف با نطرونیون است و مقل عنصل

مشوی و حب البان و صبر صحرائی هر واحد یکجزو و همه آمیخته یکدرم صبح با سکنجبین یا سرکه ممزوج با آب بخورند و ایضاً بگیرند مغز حب البان سه درم تخم توم بری شش درم پوست

بیخ کبر چهار درم قسط یکدرم اسطوخودوس شش درم جعده سه درم بیخ نبات معروف بمولیدنن و آن نوع معروف بسکه است دو درم و کمان کرده اند

که این نوعی از سکرجات است و آن نباتیست که برگ او شبیه بآس بود و در وسط او خاتمی شبیه بچشم و مشابه حی العالم اکبر است و حب الغار اکبر است پنج عدد و اشق چهار درم بازرد یکدرم تخم شجرة مریم یکدرم بابونج او سه درم قردمانا یکنیم درم عنصل بریان نشاسته ده درم همه را آمیخته بسکنجبین استعمال کنند و شربتی از آن یکنیم درم و در کثیر دو درم است و این قرص همین عمل وارد و مجرب است بگیرند بیخ سوسن چهار درم فلفل سفید سنبل سوری و اشق هر واحد دو درم قرص ساخته بدستور سابق استعمال نمایند و این اقراص نیز نافع طحال است بگیرند اشق و تمر هندی هر واحد هشت درم پوست بیخ کبر کرمازج و فلفل سفید و ثوم بری و عنصل مشوی هر واحد یکدرم با آب سرشته قرص بوزن دو درم سازند شربتی یک قرص بشراب عنصل و ایضا بگیرند مغز عنصل بریان دو رطل بیخ فاشرا و آن بیخ کرمه است هشت رطل فلفل سفید فطر اسالیون و جوز بری و آرد کرسنه و مغز چلغوزه هر واحد هشت اوقیه سوسن آسمانجونی و بیخ جاوشیر هر واحد سه اوقیه و بسرشند و هرگاه چیزی ازین ادویه استعمال نمایند بهتر آنست که آب ترک کنند و در شرب او تقلیل نمایند تا قوت دوا محفوظ ماند و بنواحی حدبه کبد بسبب سوست آب بسیار منجذب نگردد و اما ضماده پس در استعمال آن بهتر آنست که قبل از حمام طویل برنهار استعمال کنند و در آخر مقام بسیار نمایند و چون مریض از آن بیرون آید مقطعات حریفه معطشه مثل ماهی شور و گوشت نمکسود و خردل و صحنا بخورند و شراب ممزوج بآب دریای شور و مانند آن بنوشند و تلطیف تدبیر او نمایند و این سه روز بعمل آرند و روز چهارم ریاضت کنند تا آنکه عرق بدن و نفس متواتر گردد بعد ضماد کنند اگر امر قوی باشد و اگر ضعیف تر از آن باشد بر آنچه خفیف تر ازین باشد اقتصار نمایند و اما ماهیت ضماده آنست که از مفردات مذکوره بسازند و اشق تنها و پشک بز چون ازین هر دو بسرکه ضماد کنند ضماد قوی باشد و چون پشک بز سوخته ضماد کنند و خاکستر گلخن چون بسرکه بسرشند ضماد جید است و کذلک ضماد بیخ کرمه ایضا بسرکه یا کبریت بسرکه یا برگ تنوع بسرکه یا سداب بسرکه و چون بگیرند سرگین گاو راعی و خشک کرده بسرکه بپزند ضماد نیکوست و گاهی بر آن کبریت زرد پاشیده میشود و تضمید بزهره ملح عجیب است و ازین نوع است ثمر حب البان بسرکه و ایضا برگ حرمل مع تخم او در سرکه بپزند تا مهرا گردد بدان ضماد کنند و از ضمادات اقرب باعتدال چغندر مطبوخ بسرکه و بیخ خطمی معجون بسرکه است و از مرکبات مرهم باسلیقون و مرهم جالینوس و مرهم اسقلافیوس و ضماد ذهبی و ضماد صبر از جالینوس و مرهمی که از پوست بیخ کبر که چند ساعت در سرکه ترکرده خشک نموده باریک بسایند و بموم و روغن حنا مرهم سازند یا بگیرند سیاهی دیگ مسی و آرد جو و سرکه و سکنجبین که این ضماد نافع بالغ انفع است و یا ضماد خردل استعمال کنند که آن قویست و این ضماد تحلیل صلابت کند اشق صمغ صنوبر هر واحد هشت درم علک البطم مقل ازرق هر واحد شش درم کندر مر روغن قثاء الحمار هر واحد چهار درم ادویه گداختنی را در سرکه گداخته بیامیزند و استعمال نمایند ایضا بگیرند حلبه و آرد کرسنه هر واحد ده اوقیه اشق و صمغ البطم هر واحد پنج اوقیه پوست بیخ کبر و تخم فنجنگشت و بیخ سیسر صحرائی و فوه هر واحد یکدرم موم دو رطل در سرکه ترکرده و در زیت کهنه مخلوط سازند و یا آرد حلبه و خردل و نطرون یا انجیر در سرکه پخته بقدر سدس او اشق آمیخته با عسل بر قطعه کاغذ بقدر ورم طلا کرده و خردل بر آن پاشیده بر طحال گذارند و بقدر احتمال بدارند و یا انجیر فربه دو عدد سه ساعت در سرکه ترکرده بپزند تا مهرا شود و صاف کرده بوزن او خردل و بیخ کبر مجموع گرفته آمیخته همه را بسایند و گاهی با این اشق و مازریون بقدر حاجت داخل می‌کنند و از مجموع طلا ضماد سازند یا حلبه و قردمانا و نوره و بورق بسرکه یا اشق و کور و مر و کندر مساوی بسرکه کهنه بر بنیه طلا کرده بر شکم نهند و چند روز بگذارند تا آنکه از خود بیفتد و از آنچه مجرب است و کندی آنرا اختیار کرده سداب و پوست بیخ کبر و افسنتین و بابونه و سعتر است در سرکه تند جوشانیده بر قطعه نمد نهاده گرم کرده بگذارند و هرگاه پیله سرد شود تجدید آن کنند تا بست و یکبار و بسیار بکار برند و از ضماده بسیار نیک اینست که بگیرند دبق بلوط دو رطل و بر آتش نرم بگدازند و یک رطل نوره بر آن انداخته هر دو مخلوط کنند و از آن ضماد سازند و یا بگیرند بورق و نوره و عاقرقرحا و خردل و همه بالقطران آمیخته طلا کنند اگر تب نباشد یا بگیرند عاقرقرحا پنج اوقیه خردل یازده درم حب البان چهار اوقیه قردمانا سه اوقیه جوز الطیب یک اوقیه فلفل چهار اوقیه بسرکه عنصل جمع کرده سه ساعت طحال را بدان تکمید کنند بعد از آنکه موضع را بخردل و نطرون شسته باشند و برای عرض همین طلا از اشق و مغز بادام تلخ هر یک ده جزو و از برگ سداب خشک پنج جزو است بسرکه از آن طلا سازند یا پشک بز و خردل تازه ببعض عصارات نافعه و اندک سرکه سرشته و از نطولات آب طبیخ ترمس و سداب و فلفل است و از ضماده شدیدة القوة اینست که بگیرند خربق سیاه سه اوقیه خربق سفید چهار اوقیه اشق سه اوقیه نطرون سه اوقیه سقمونیا دو اوقیه فلفل سی عدد سائیده بشراب کهنه قدری علک البطم در روغن گداخته بسرشند و بیامیزند تا مثل مرهم گردد و بر موضع بعد تسخین او بدلک ضماد نمایند و این ضماد مسهل نیز هست و چون ادویه نفع نبخشد باید که محاجم نهند و شرط بر آن زنند و گاهی [illegible] میشود

هنگام غلبهٔ خلط سوداوی خون فصد وداج اسیر و بر پنج یا بر شش مواضع طحال داغ نهند و آن را اندمال شدن ندهند و اگر از آتش نفرت کنند از ادویهٔ کاویه استعمال کنند مثل ضماد انجیر
و خردل و مثل ضماد تافسیا و غیر آن و اگر حرارت غالب باشد و مریض احتمال ضمدهٔ قویه نکند تبخیر طحال او ببخار سرکه از سنگ رخام نمایند و یا بر نهار بر پشت بخوابانند و
بر طحال او قطعهٔ نمد در سرکهٔ گرم تر کرده نهند و خصوصاً سداب دران جوشانیده و یا دروی سرکهٔ گرم و بهتر آنست که مریض را در حمام گرم بزبا نشتا داخل کنند اگر متحمل نبا
باشد و دران بر پشت بخوابانند و همواره بران نمد بسرکه تر کرده یکی بعد دیگری نهند تا آنکه احتمال کنند و چند روز تکرار آن نمایند که این علاج قوی ست و آنچه
ف نسخهٔ سفوف قریب آنست و برای حار صالح ست بگیرند تخم کاسنی و تخم خرفه و کدوی خشک کرده و تخم فنجنکشت ۲ دو مثقال ازین سفوف با سکنجبین بخت ترش بخورانند بعد ازین
بعلاج نمد بسرکه تر کرده معالجه نمایند و اگر کسی را که طحال بحرارت باشد آب کاسنی با سکنجبین شفا میدهد چون برین تکرار نمایند و اما اغذیه آنچه خفیف و سریع الهضم باشد
از شوربای گوشت خفیف و لطیف و سنجن باعتدال بدهند و کبر مخلل و حبة الخضر مخلل و سائر آنچه در مواضع دیگر معلوم شده و واجب ست که با این ملطفات مثل
خردل و مانند آن استعمال نمایند و مشروب ایشان آب آهنگران باید یا سرابکه در آن آهن گرم بمرات سرد کرده باشند ابو سهل گوید تجربه کرده که طحال تا این حال
از خون غلیظ جامد متجمع در ورم بود و این ممکن نیست که بسرعت مستفرغ گردد بسبب غلظ آن و تحلل او نیز ممکن نیست و محتاج بادویهٔ ملطفه و مقطعه بغیر حرارت ظاهره بود
بهر آنکه حرارت قوی تجفیف زیاده کند و لهذا باید که ادویهٔ طحال مستخرج از تلخ و قابض مثل رفت و حنا و راتینج و سوم مرکب کنند و چند مسکه که با سکنجبین استعمال نمایند
بهر آنکه او تلطیف اخلاط غلیظه میکند و تقطیع بغیر تسخین می نماید و مفید است پوست بیخ کبر و اسقولوقندریون و کزمازج و اطراف گز و تخم فنجنکشت و دوج و عصارهٔ [illegible]
دقیق و اشق و طبیخ ترمس تلخ با سرکهٔ عنصل یا سکنجبین عنصلی بنوشانند و ایضاً این را شهدانج بری و فراسیون و کمافیطوس و ثمر کبر و بطم چون با سکنجبین دران آهن گرم
بمرات کثیر سرد کرده باشند بخورند که نافع ست و گاهی ازین آب پنج اوقیه تنها یا ممزوج بسرکه بنوشانند نفع بخشد طحال را و اذابت آن میکنند و ایضاً تریاق اربعه و این
ف نسخهٔ مطبوخ طحال مطبوخ نفع میکند تخم فنجنکشت کزمازج برگ گز و تخم آن پودینه حشیش غافث افسنتین اسطوخودوس هر واحد ده درم فوه پنجدرم لک سه درم ریوند صینی چهار درم ابهل
چهار درم حب السرو بست درم در سرکهٔ تند بجوشانند و صاف کرده مقدار دو اوقیه بر نهار بنوشانند و بیخ کبر و بیخ فنجنکشت بعد از آنکه هر دو را در سرکهٔ تیز یکشبانه روز
تر کرده خشک نموده باشند سائیده سه درم از آن با سکنجبین بدهند یا اسقولوقندریون بعصارهٔ طرفا جوشانیده بدهند یا بگیرند اسقولوقندریون پنج درم جعده سه درم عصارهٔ
افسنتین دو درم طباشیر لک هر واحد سه درم ریوند صینی دو درم زعفران یکدرم کوفته بیخته دو درم با سکنجبین بدهند و اگر سختی طحال باین تدبیر تحلیل نشود دران محاجم
ضل با شرط نهند و فصد وداج از جانب چپ بگشایند و یا بر پنج شش موضع طحال داغ نهند و مدتی بالتحام شدن ندهند و اگر از آتش کراهت کنند با دویه که قائم مقام اوست
مثل خردل و پوست بیخ غافث و پوست بیخ کبر و نطرون و آهک آب نارسیده و سرکه ضماد کنند و بگیرند کاغذ بمقدار طحال و در سرکه تر کرده خردل ناکوفته بران پاشیده
ف نسخهٔ حب طحال بر طحال بچسپانند و بقدر احتمال بگذارند بعده بآب نیم گرم بشویند و اگر هیچ تدبیر کفایت نکند این حب بدهند ایارج فیقرا اهلیلهٔ زرد تربد هر واحد ده درم غاریقون
برگ غار خشک هر واحد هفت درم اسقولوقندریون کزمازج هر واحد پنجدرم جعده افسنتین مقل اشق هر واحد سه درم نمک هندی دو درم سائیده حبها سازند و دو درم
با شیر شتر بدهند بعد از آنکه ناقه را اشجرهٔ کرفس و بادیان و برگ غرب و طرفا و بیخ اذخر و شیح خورانند صاحب کامل گوید که اگر طحال را ورم صلب باشد بنوشد مطبوخ افتیمون که دران
قدری کزمازج و تخم فنجنکشت و اسقولوقندریون داخل کرده باشند بدهند و قرص کبر معمول با اسقولوقندریون هر روز یکمثقال با یک اوقیه و نیم سکنجبین عسلی ممزوج بآب بدهند
ف نسخهٔ قرص کبر و صفت آن قرص اینست بگیرند پوست بیخ کبر چهار درم زراوند طویل قسط مر و سداب خشک و اشنه و اسقولوقندریون هر واحد دو درم تخم فنجنکشت و فلفل سفید هر واحد درم
اشق چهار درم اشق را در سرکهٔ خمر تر کرده ادویه سائیده بسرشند و اقراص بوزن مثقال سازند و اگر صلابت شدید باشد و ریاح و برد مزاج بود با سکنجبین عنصلی
بخورانند و سفوف و قرص نافع ورم صلب و وجع طحال مسطور گردد و باید که قبل از خوردن این ادویه کماد باین نوع استعمال نمایند پوست بیخ کبر و کزمازج
ف نسخهٔ کماد و تخم فنجنکشت و پودینه و سداب و بورق و اشنه هر واحد یک کف در سرکهٔ کهنه جوشانیده قطعهٔ نمد یا پارچه تر کرده یا اسفنج بدان تر نموده بر نهار تکمید کنند بمرات
پس موقوف کرده بعد یکساعت ادویه بخورانند بعده این ضمادات نافعه استعمال نمایند انجیر سیاه ده عدد در سرکهٔ خمر یکشبانه روز تر کرده برآرند و سائیده
قسط تلخ چهار درم مغز بادام تلخ هفت درم پوست بیخ کبر اسقولوقندریون هر واحد سه درم همه را کوفته بیخته با انجیر منقوع سرشته بر پارچه یا کاغذ مالیده هنگام خلو

معده بر موضع طحال بگذارند و قبل از تناول طعام بیک ساعت برو بشند تا بکیه اندران بابونه و کرنب جوشانیده باشند بشویند و روغن خیری بمالند و این ضماد نیز ورم طحال صلب را نافع ست حلبه و برگ کتان آرد جو و باقلا هر واحد پنجدرم اکلیل الملک شش درم اشنه پشپک بیخ سوسن هر واحد دو درم بورق و بیخ کبر هر واحد چهار درم مقل انجیر سیاه ده عدد در سرکه خمر یکشبانه روز تر کرده ادویه دیگر بدان آمیخته ضماد نمایند و این ضماد محلل اورام صلب ولیست بگیرند انجیر سیاه و در سرکه خمر یکشبانه روز سائیده پنجاه درم اشق و مقل و سکبینج و جاوشیر هر واحد اوقیه پشپک و حلبه هر واحد سه اوقیه صموغ را در سرکه حل کرده سوده و ادویه کوفته بیخته آمیخته با کنجیر مخلوط کرده ضماد نمایند و این طلا سهل و مجرب ست بستانند پاره کاغذ بقدر درم سبز و در عسل بیالایند و قدری خردل باریک سوده بران پاشیده بر طحال بگذارند و یکشبانه روز همچنان دارند بعد از ان آبکیه دران بابونه جوشانیده باشند بشویند و ایضا ترمس و حلبه و حرمل و تخم کتان و سعد و پشپاک و اکلیل الملک هر واحد بیخ کبر پوست بیخ کبر مقل و اشق و سکبینج هر واحد اوقیه انجیر سیاه ده عدد انجیر و صموغ در سرکه یکشبانه روز تر کرده سوده و ادویه دیگر باریک سائیده آمیزند و بر طحال ضماد کنند که صلابت را تحلیل کنند و تدبیر باغذیه و غیر آن باید که مثل تدبیر اصحاب امراض جگر باشد از تقلیل غذا و تلطیف او و دوائیکه سهل الانهضام بود و مختار باید انچه دران تقطیع و تلطیف باشد مثل لحوم طیور سریع الانهضام چون بچه مرغ و تیهو و دراج و امثال آن که گوشت او نرم باشد معمول بسرکه و مری و کرویا و دار چینی و مطبوخ بسکباج کبر شاخ کبر معمول بسرکه و مری بسیار نافع ست و انجیر در سرکه تر کرده چون هر روز سه عدد بر ناهار بخورند و چقندر معمول بسرکه و مری و خردل و زیتون و ماهی تازه با کشنیج بسرکه کهنه و سداب و کرفس و زعفران و فلفل و مانند آن و از نان خشکار خوب خمیر کرده در تنور آتش معتدل پخته بخورند و از نان میده اجتناب کنند که آن کثیر الغذا مولد خلط غلیظ ست و شراب ریحانی بنوشند و بران تنقل باندک بادام تلخ و مغز حبه الخضرا نمایند و از اغذیه عسر الانهضام بطی الانحدار بپرهیزند مثل لحوم مواشی مسن و لحوم بقر و اغذیه مولد خلط غلیظ لزج مولد سده فرید غلظ طحال مثل نان فطیر و هریسه و برنج بشیر و گندم بریان و انچه از آرد و نشاسته بسازند و زلابیه و دوشاب و قطائف لاسیما معمول بشکر و عسل و از سائر حبوب مولد ریاح احتراز نمایند و استعمال ریاضت قبل غذا موافق تر و جید ترین اشیا ست و اگر بحسب احتمال قوت باشد تنقیه باخراج عرق ریزی و تنکیه آن نماید و بعد غذا از ریاضت اجتناب کنند و حرکت و رحمت استعمال نمایند تا آنکه غذا انهضام شود و از معده منحدر شده بامعا خارج گردد و استحمام قبل غذا باید و بعد ریاضت در حمام که آب او کبریتی یا نفطی یا مالح بود و اگر این نباشد بر بدن آبکیه دران بابونه و اکلیل الملک و برنجاسف و مرزنجوش و نمام و بورق جوشانیده باشند و آب آهنگران نطول کنند و در آمدن در چشمه کبریتی و قیری نافع سید اسمعیل و ایلاقی بنویسند که اول ایقانون رستاروند و رگ باسلیق دست الیسرا و اسیلم گشایند و شربها ملطف و مقطع معتدل باندک دوائی قابض بکار برند و سرکه ملطف و مقطع ست خاصه سرکه کبر و سکنجبین که از سرکه کبر و شکر سازند باندکی زعفران ملطف ست و آب بادیان تر و آب کرفس با سکنجبین معتدل ملطف ست و انجیر در سرکه تر کرده ملطف ست و بعد از انکه چند روز ازین نوع اشربه داده باشند تنقیه باین مطبوخ هلیله کنند هلیله سیاه ده درم شاهتره بیخ اذخر غافث هر یک پنجدرم کزمازج تخم انیسون کرفس بادیان هر یک سه درم همه را بطور بجوشانند و صاف کرده ده اوقیه از ان بایکدرم ایارج فیقرا و یکدرم غاریقون و یکدرم تربد بدهند و این حب نیز نافع و نسخه آن همانست که در قول ابو سهل گذشت بدون اسقولوقندریون و کزمازج و جعده و عوض برگ غار برگ گز پنجدرم ست و ماء الاصول با یکدرم روغن بادام تلخ و چهار دانگ تریاق اربعه نافع ست و میوه های خشک چون پسته و بادام و چلغوزه و فانید و جوز و انجیر خشک سود دارد و شراب قوی تلخ سیر را بگدازد و چقندر با اسفندان اچار کرده و ترب بسرکه پرورده و خام سود دارد و آب باران بهترین اشیاست و فلفل در طعام داخل کردن و سیر را سیر دو در نان پزند و کرویا و نانخواه و بادیان داخل باید کرد و این قرص کبر نافع ست بگیرند حب اقشند و پوست بیخ کبر هر یک ده درم باقی اجزا همانست که در بحث وجع طحال در قول ابو سهل بیاید شربتی دو درم با ماء الاصول یا سکنجبین و ایضا نسخه عیسی صهاربخت پوست بیخ کبر چهار استار زراوند طویل دو استار تخم فنجنکشت و فلفل هر یک شش درم اشق چهار استار چنانکه رسم ست قرص سازند و این سفوف نافع ست بگیرند حب الرشاد تخم سه استار و در سرکه خالص بمقداریکه آن را تشرب کند یکشبانه روز تر کنند و روز دیگر برگ سداب خشک یک استار سوده با وی بیامیزند و قرص ساخته در تنور نیم گرم آن را خشک کنند تا آنکه بریان شود و سوخته نگردد بعده سائیده هر روز مثقالی با سکنجبین بدهند و یا بگیرند آرد یک آثار و تخم سپندان مهل و چهار درم کوفته با آن آرد بیامیزند و خمیر کرده از ان قرصهای کوچک بپزند و کوفته سرکه چکانیده بخورند و اگر بامداد ناکوفته بخورند جائز ست و این سکنجبین سودمند ست بگیرند پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان

هریک چهار جزو بیخ اذخر پوست بیخ کبر هریک دو جزو تخم کرفس بادیان انیسون فطراسالیون هر واحد یک نیم جزو همه را در سرکه کشمش بیست روز تر کرده بجوشانند و صاف کرده عسل داخل کرده سکنجبین بسازند و در آخر قوام یکدرم زعفران دران بمالند و دو ادرحل نسخه دیگر صاحب تحفه [illegible] جوشانیده بقدر باندازه سیر زیر بیده و درین سرکه ترکنند و پس بیز نشند و انجیر و اکلیل الملک در سرکه پخته [illegible] درم اشق بست درم بورق ده درم همه را بسرکه سائیده ضماد کنند و طعامهائی معمولان شوند با زیرباج [illegible] و نان با سکنجبین خوردن سود دارد و کاسنی و کرفس و برگ ترب و ترب و خردل با چقندر و زیتون [illegible] و از گوشتها آنچه خفیف تر و لطیف تر باشد چون دراج و تذرو و تیهو و کنجشک و این نان معمولان [illegible] حصه آرد سائیده بآرد بسرشند و نان بپزند و این نان را [illegible] تنها یا بسرکه بخورند و [illegible] ادویه مفتحه قویه استعمال نمایند بهر آنکه قوت ادویه مرور آنها در جگر و بسبب بعد موضع طحال [illegible] مقترن گردد و دران ابتدا فصد باسلیق و اسیلم یا حجامت کسیاسین باید کرد و بعده استفراغ ماده غالبه نمایند [illegible] بشربت قنطوریون بعسل هند یا با سکنجبین بزوری و شربت اصول و قرص کبر و قرص [illegible] و آب بادیان و کرفس و سکنجبین عنصلی نمایند و اگر با آن حرارت قوی باشد شیره تخم خرفه و تخم خیار [illegible] کاسنی [illegible] و گویند که مصلح او سکنجبین ست و آنچه مخصوص دو بار نافع ست آنست که مریض [illegible] و مقولو قندریون که آنرا خاصیت عظیم ست شربا و ضمادا و بسرکه عنصل استعمال نمایند بعد پرهیز [illegible] حتی که بر لک او بپارچه و رشته و گاهی دران ضماد بورق و کبریت زیاده کرده شود و این ضماد از املاحی [illegible] در سرکه [illegible] ترکنند و بسایند و مقولو قندریون و حلبه و افسنتین و پوست بیخ کبر هر واحد سه درم اضافه نمودن [illegible] نباید بست بلکه همین ضماد و ضمادها بند و [illegible] آب گرم یا با آب کیا اندران تخم کتان و حلبه و اکلیل الملک [illegible] کنند و بعد ازان روغن قسط بمالند و گاهی دران بابونه و اکلیل الملک و آرد ترمس [illegible] سرکه نیکوست و حتی الامکان تقلیل غذا و تلطیف آن نمایند و زیرباج چوزه مرغ [illegible] عدس و گوشت خشک کرده و کمات و بادنجان و تخم بقر و سائر لحوم غلیظه و اغذیه مولد [illegible] منتقل فرمایند و از همه مالح و حریف و حار پرهیز کنند و سرکه در بعض اوقات با انجیر و مویز یا شجان که آن اصل ست [illegible] ست و کبر را در نفع آن خاصیت عظیم ست و کاسنی مسلوق و کما مسلوق نافع ست اگر نفع نباشد و زیتون الماء طحال را [illegible] و سرکه دران اندک تلخی باشد نیکوست و شلجم و بادنجان مخلل نافع طحال غلیظ ست و حرف و خبازی و [illegible] شاخ گز در سرکه ترکرده [illegible] نافع و شرب شراب رقیق بعد تنقیه بدن بدل آب و مصاص کاسنی و [illegible] و سکنجبین بزوری [illegible] گوید که [illegible] طبیخ افتیمون دهند و این حب از مجربات ست پوست بیخ کبر ریوند مساوی صبر [illegible] تخم کرفس غاریقون نمک هندی [illegible] با آب بهار حب ساخته یک مثقال بماء العسل بدهند و از بیخ کبر و قسط و جوز رومی بعسل سرشته [illegible] بورق و ترمس و عسل ضماد کنند [illegible] و مقولو قندریون درین مرض قائم مقام طلسمات ست بهر طور که استعمال نمایند و اگرچه ضماد بود و [illegible] سکنجبین عنصلی با آب کاسنی و دباغ [illegible] و جمیع اجزای خارشت خصوصا طحال او درینجا نافع ست و [illegible] و صلابت [illegible] با انجیر و اشق و ترمس و حنظل و [illegible] بسرکه یا شراب ضماد کنند [illegible] و حلبه و شربت شیر خشت و فوه و ریوند و طبیخ ترمس [illegible] صلابات ست صاحب حاوی [illegible] گوید که صاحب جلاب از عناب ده عدد و تخم کاسنی سه درم شکر سفید ده درم بنوشند و غذا [illegible] زیرباج [illegible] یا کیان [illegible] بخورند و فصد باسلیق یا اسیلم کنند اگر قوت و وقت مساعدت

کنند و اسهال بمطبوخ افتیمون یا حب آن کنند و بعد تنقیه هر صباح سکنجبین بزوری ده درم و قرص کبر مثقال بنوشند و نسخه قرص مذکور همانست که در قول سعید گذشت و ضماد بیخ غافث که در قول ابوسهل مسطور شد بدون آب آن استعمال کنند و ضمادی که در ان اکلیل الملک شامل است و در قول صاحب کامل گذشت بکار برند و یا بود خیرچیلی و برگ سداب و سرکه ضماد کنند خجندی گوید که اگر احتیاج فصد شود فصد باسلیق ایسر یا اسیلم ایسر کشایند و سکنجبین و شربت عناب و شربت دینار دهند و تلیین طبیعت بحقنه یا بمطبوخ افتیمون کنند و قرص که در ان بیخ سوسن چهار درم است و در قول شیخ گذشت اشق آنرا در سرکه حل کرده بدان قرص ساخته دو درم با سکنجبین بدهند و گویند که نوشیدن شیر شتر و بول او بمداومت تا چهل روز در ازالهٔ طحال مجرب است و پوست بیخ کبر با هم چند عسل هر صبح مثقال بخورند سعید گوید که علاج ورم صلب نوشیدن آب برگ اطرفا با سکنجبین کنند و این دوا در حل صلابت نافع است بگیرند اسقولوقندریون سه درم و جعده دو درم و بادآورد و اذخر هر یک درم و زعفران نیم درم کوفته بیخته یک مثقال با سکنجبین بخورند و غذا اهری و کرویا و چقندر رومی با سرکه و خردل سازند و تلطیف تدبیر کنند و بر طحال انجیر سیاه در سرکه خمیر کرده با قسط و مغز بادام تلخ سائیده ضماد نمایند و اگر قوت ضعیف باشد در خوردن بچه مرغ و شرب شراب ریحانی رخصت کنند شریف خان در علاج شیرج اسباب بلغم نویسند که جالینوس شرح این مرض نموده بگیرند فرفیون یک جزو با آب و نمک بسیار بخیسانند و در ان سکنجبین ده درم اندازند تا صاف شود و صاف کنند که این اسهال خلط از سودا شیر آورد و احتقانا نامی نماید و از اهرن نقل کرده اند که در فصل علاج طحال بول مجرب است و جالینوس گفته که عسل بر موضع محاذی ورم طلا کنند و بر ان حب اشیاء وسطها باشند و در روزی بمرات بحسب احتمال این عمل کنند و [illegible] بخورانند و حکیم علی گوید که من علاج دو مرد جوان نمودم که طحال ایشان بزرگ شده و در شکم ایشان گویا سنگی بود که از جهت آن زیاده برآمده [illegible] کرده باشند و دو غنای [illegible] حالی باقی نمانده بود که بقدر انگشت فرو رفته و تنفس و اکل بغایت ممکن نبود و پس هر دو را این علاج فرمود که صاحب تذکره ذکر کرده نوشانید در شفای کلی یافتند بگیرند پوست بیخ کبر فاهی تازه و خشک کنند و ده درم از ان در ده [illegible] آب بجوشانند تا [illegible] شود و صاف کرده بحسب حاجت بنوشند و ثقل آن ضماد کنند و درین باب این دوا بی‌نظیر است و ذکر نموده که این نفع بیرقان سیلند قویست [illegible] می نماید و گمان من از مشاهده قوت تاثیر او آنست که این جمیع امراض سوداوی را قلع کند و از ادویه مشهوره که جالینوس در خواب بدان ملهم شده بود نوشیدن شیر از بول خود سحر هر بامداد تا هفت روز و گویند که خوردن صعتر محلل مجرب است و شربت از افسنتین و صندل و کزمازج ساخته سعید [illegible] گندم و اشق محلول در سرکه قوی النفع است و کذا پوست بیخ کبر و خردل طبری گوید که علاج ورم صلب دشوار است ناچار بران صبر کنند و نشاید که مریض الحاح بر دوا بلکه طحال با شیاف حاره قویه نماید که آن گاهی سوداوی میگردد و بسوی حالتیکه امید صحت بدان نباشد بلکه برفق کنند و تحلیل صلابت بتدریج نمایند و این صلابت اگر عقب تهیج حادث شود سهل البرء شدید التحلیل بود و اگر عقب ورم حاره دموی و صفراوی باشد ایضاً سهل البرء بود اما آنچه عقب ضربه یا صدمه یا سودا که عقب مرض طویل پیدا شود حادث گردد شفای این دشوار بود و مداوات او بحسب قرب حدوث او و بعد آن و بحسب سن صاحب طحال و مزاج او و شدت مرض و صعوبت آن مختلف بود و پس اگر جوان بود امید صحت او بسرعت بود و اگر دموی مزاج یا صفراوی باشد ایضاً بسرعت به شود و اگر سوداوی مزاج یا مرطوب بود شفای او بعیدتر باشد و اگر شیخ بود هر مزاج که باشد بر او بعیدتر بود و علاج عام آن ذکر کرده طبیب از جمله آن آنچه احتیاج بسوی او باشد بحسب مزاج و شدت مرض و ضعف آن استخراج نماید پس واجبست که اول سن مریض و وقت سال و مزاج آن نظر کنند اگر احتمال فصد بود فصد باسلیق ابطی از طرف چپ نمایند بعده مطبوخ افتیمون به نسخه قرابادین جند نیشاپور بنوشانند و غذا اشلاخ کبر بسرکه و سکباج و زیرباج سازند و هر روز بر نهار سه انجیر منقوع در سرکه بدهند و ابو ماهر سرکه کبر را جوشانیده گرما گرم بر انجیر در ظرفی می انداخت و دو روز آنرا می گذاشت بعده هر روز سه یا چهار عدد از ان انجیر میداد و بعد از ان امر بریاضت و صعود و نزول بر گهواره یا بر مکان بلند میکرد تا آنکه عرق آید پس امر بدخول حمام و ریختن آب گرم بسیار بر طحال او و خروج از حمام و شرب سکنجبین بزوری مینمود و اگر مزاج او احتمال میکرد و تدبیر او برین ترتیب می فرمود و چون تدبیر تا اینجا منتهی گردد و قوت قوی باشد و قاروره او رقیق شود و فصد اسیلم کنند و بحسب امکان خون بیشتر اخراج نمایند و جالینوس گوید که فصد اسیلم کنند و بگذارند تا خون بسیار بر آید و خود بخود منقطع گردد و اگرچه بر مریض غشی افتد و معلوم شود که عقب او صحت گردد جز آنکه مریض ضعیف شود و اما نهادن دست در آب گرم هنگام فصد اسیلم بهر آنست که آب گرم استفراغ و جذب بقوت و توسیع دهن رگ می کند تا خون

بقوت جاری گردد و بعد ازین تدبیر اگر قوت مریض احتمال کند اسهال باین مطبوخ اسقولوقندریون کنند هلیله سیاه بست درم اسقولوقندریون ده درم افسنتین رومی حشیش غافث افتیمون درمصره بسته هریک هفت درم ریوند کوفته دو درم جعده کمافیطوس ایرسا هریک سه درم بدستور مطبوخ جوشانیده سی درم ازان صاف کنند و دران یکدرم غاریقون و دو ثلث درم تربد و سه طسوج سقمونیا داخل کرده نیمگرم بنوشند این شربت تام النفع ست و زیادت و نقصان حسب قوت مریض و نقصان آن کنند و این مطبوخ تنها بالزوم بهمین ازاله صلابت طحال میکند و چون ازین تدبیر و حبابت طحال نرمی محسوس شود و قاروره اشقر گردد و دران قدری رسوب نازل شود این قرص بدهند بادیان انیسون تخم کرفس و پوست آن در سرکه جوشانیده خشک کرده و عصاره غافث و مانج مغز تخم خیار مغز تخم بادرنگ مغز تخم خربزه هریک پنجدرم اسقولوقندریون چهار درم ریوند چینی دو درم زوفای خشک سه درم رب السوس دو درم عصاره انبرباریس ده درم سنبل مصطکی هر واحد دو ثلث درم زعفران دو دانگ پوست بیخ کبر هفت درم کوفته بیخته بشراب صافی آمیخته بوزن یکنیم درم اقراص سازند هر روز یک قرص ازان با پانزده درم سکنجبین بزوری بخورند اگر بلد و مزاج و قوت و وقت مساعد باشد و بر ضرورت زیرباج اقتصار نمایند و اگر خوف ضعف بود زیرباج بچوزه مرغ سازند و اگر شوربای سلباج که با وی کبر بسیار بلحم حمل پخته باشند بدهند بهتر ست و ریاضت بحسب امکان لازم گیرند و چون ازین تدبیر مرض نقصان پذیرد تضمید طحال باین ضماد نمایند بگیرند اشق صافی بست درم و در سرکه کهنه تر کرده بگدازند بعده جعده برگ پودینه نهری هریک دو درم حماما و کزمازج و حنظل انا هر واحد یکدرم ساییده آمیزند بسین یا رچه کتان طلا کرده اولا طحال بیست یا بیارچه و لاکسا تخفیف کنند و بروغن ناردین و بروغن قسط سه چهار شب متواتر طلا نمایند بعده شب ضماد نموده بربندند و ده روز این ضماد نمایند و غذا و دوا آنچه مذکور شد بخورند و اگر بعد ده روز صلابت باقی ماند باین کماد تکمید طحال کنند بگیرند پرسیاوشان و خشک و برگ سداب و ازان و جعده و قنطوریون و پوست بیخ کبر و بیخه یابسه و ثمر طرفا و اسقولوقندریون هر واحد یک کف و دو کف کبیر از انجیر و از کبر نیز و بران آب آنقدر که بپوشد و سرکه کهنه اند آمیخته بجوشانند تا ادویه مهرا گردد و بعده قطعه نمد بقدر طحال بریده در این سرکه گرم ترکرده تکمید طحال بدان نمایند تا آنکه سرکه سرد گردد بعده باز بر آتش نهند و باز دوم تکمید کنند و در روز سه بار و در شب بقدر تحمل آن چند روز متواتر تکمید کنند و اگر سطح جلد متالم گردد بروغن گل تمریخ آن نمایند تا زوال الم مریض را راحت دهند بعد ازان اعاده تکمید نمایند و چون ده روز باین کماد عمل آرند باز اعاده ضماد کنند که آن بقیه صلابت بغیر ملک تحلیل کند و حرانیان را علاجیست در طحال صلب که صلابت حجری باقی نماند و البته تحلیل شود اگرچه متحجر گردد و حس او زائل شود و پس نزد این طحال و بر موضع داغ می نهند سه ازان نزد سره و سه نزد اضلاع قریبه و سه بر نفس طحال و بدین اراده کرده اند تا موضع او صاف گردد و علاج ایشان اینست که بگیرند اشق و تخم کرفس و انیسون هریک دو درم و کزمازج پنجدرم ادویه را کوفته بیخته و اشق را اگر خواهند بآب و بقدر یکنیم درم بلوط ازان سازند و هر روز یک بلوط ازان با سکنجبین بزوری بخورانند و بعد خوردن این سرکه عنصل بنوشانند و اما اهل عراق را الطافیست در علاج طحال در ابتدا بفصد باسلیق میکنند و لزوم ریاضت و شرب سکنجبین بزوری می نمایند و تضمید طحال نمیکنند بلکه آنرا در روز و شب چند بار بدست می مالند و این قرص بجای اقراص الاصول با سکنجبین میخورانند ریوند چینی و حضض مکی و کزمازج و اسقولوقندریون پرسیاوشان زعفران هر واحد دو درم ثمر طرفا پوست بیخ کبر هر واحد سه درم بارزد چهار درم همه را سائیده بسرکه قرص ساخته هر روز یک قرص با پانزده تا بست درم سکنجبین بخورند بعده سه ساعت صبر کرده مادالاصول بست درم با دو درم روغن بادام تلخ بنوشانند و در معالجه طحال برین زیاده نمیکنند و اهل بصره اعتماد میکنند طحول را بنشستن در آب دریای شور و آب شب و شرب آب پخته و منع میکنند از چشمه کبریتیه و با اشق و سرکه فقط تضمید طحال می نمایند و دیدم که اکثر مریضان باین طریق صحت یافتند و مردی را دیدم از حذاق اطبا که آنرا ابن ازرق میگفتند و طحول را اضماد بارد ذکر سنه و نقط سفید بعد تدبیر بسیار منود و اثر نیک کرد و در کتب نشان این ندیدم و در کوفه عورتی مسافر بود که علاج طحال میکرد و من او را ببغداد نزد او بردم و پرسیدم دستورش مطحولان امر بشرب سکنجبین میکرد با یکدانگ نطرون و یکدانگ بورق بهتر شود و مطحول را اسهال عظیم می افتاد و درین فکر نمیکرد تا آنکه اسهال بسبب سوده می پیشد و ندیدم مطحولی را که این دوا بخورد و بران صبارت کرد الا آنکه در پنج روز صحت یافت و این بعد از کتب نیافتم و در سبیل نوادر در معالجه ذکر آن شود **تفتیح الطحال** گاهی بر سبیل ندرت ورم صلب طحال پخته شود و ریم کند و بشکافد و علامتش آنست که بعد ورم درد شدید و تمدد و نخس در طحال ظاهر شود و ریم همچون درد می در بول آید و بد بو بود و باشد که ریم او بسوی معده گراید و در قی و اسهال نیز بیرون آید علاج جهت تنقیه ریم مدات مثل شیره تخم کشوث

چہار ماشہ شیرۂ بادیان و تخم کاسنی و تخم خیارین ہر یک شش ماشہ یا شیر شتر پنجتولہ یا شیر خر بدہند و یا ماء العسل و جلاب شکر بنوشانند حسب حرارت مزاج و عدم آن و دیگر بزور مدرہ مثل مغز تخم خیار مغز تخم خربزہ شربت دینار و یا پرسیاوشان و تخم خطمی و تخم مرو با خمیرۂ بنفشہ بدہند و از اغذیۂ حمصیہ و جاورسیہ کہ بدرست تناول کنند و اضمدۂ مفید ورم سوداوی طحال بکار برند و از جملہ قابضات احتراز نمایند و صاحب اقتباس گوید کہ اول جہت جلاے مادہ و تسکین وجع بماء العسل بگلاب کہنہ ساختہ دو سہ روز متواتر بنوشانند و غذا نخوماش مسلم تنہا یا با تقلیۂ بیگانیہ و نان رودہ دہند و بعد پاک شدن جہت اندمال دم الاخوین طباشیر کتیرا یکماشہ در شربت خشخاش دو تولہ بلیسانند و بالای آن شیرۂ کاسنی و خیارین ہر یک نہ ماشہ کاکنج ہفت ماشہ تخم کشوث سہ ماشہ در عرق خار خسک و گزو صندل بگلاب بکشند پنج تولہ شربت کشوث سہ تولہ شیر خر شتر چہار تولہ بدہند و یا دم الاخوین یکنیم ماشہ ریوند چینی بیخ کبر ہر یک یکماشہ در عسل یکتولہ بلیسانند و عرق کاسنی و مکوہ ہر یک پنج تولہ و شیر شتر یا خر سہ تولہ حسب حرارت و برودت مزاج بدہند و غذا شوربائے بچۂ مرغ و نان دہند و اگر بعد پاک شدن ریم در انجا سختی باقیماند سبوس گندم در سرکہ جوش کردہ اشق در ان گداختہ ضماد کنند و دیگر تدابیر کہ در ورم صلب گفتہ شد بعمل آرند حتی کہ در آخر داغ دہند و طبری مینویسد کہ جالینوس ذکر کردہ کہ ہرگاہ طحال صلب گردد گاہی از معالجہ تحلیل یابد و گاہی بر صلابت دائم باقیماند و ضعیف شود و جگر را فاسد گرداند بنا بر عدم جذب عکر دم ازان و بسبب ضعف قوای آن مودی باستسقا گردد و گاہی بدرست ریم کنند و این علت از امراض مہلکہ است و علاجش پرہیز از جمیع اغذیۂ ردیہ است و اقتصار بر مزورۂ حصرمیہ و سماقیہ و زیرباج و امثال آن و این بزور و سکنجبین بزوری اگر مزاج متحمل باشد و الا مطبوخ بیخ کاسنی و تخم آن کہ در قرابادین خود ذکر کردہ ام بدہند بگیرند مغز تخم خیار مغز تخم بادرنگ مغز تخم کدو مغز تخم خربزہ تخم بقلۂ یمانی تخم کرفس ہر واحد دہ درم شب یمانی یکدرم بورق و نوشادر درم حب القلت سہ درم ریوند چینی دو درم ہمہ را سائیدہ بیختہ ہمچند ہمہ شکر طبرزد سودہ آمیزند و صبح سہ درم بشیر شتر یا شیر خر و شام مثل آن بدہند کہ این نیز و شیر شتر تنقیۂ طحال از ریم و تفتیح عروق و تسہیل خروج ریم بطریق بول و غسل بربخ کہ میان گردہ و مثانہ استامی نماید و اگر مزاج او احتمال کند شراب عسل سادہ دہند و حریرۂ معمول از آرد کرسنہ بعسل تنقیۂ مدرہ نمایند و تضمید طحال باین ضماد کنند بگیرند سبوس گندم و در سرکہ بجوشانند و در ان سرکہ اشق تر کردہ بگدازند بعدہ سبوس جوشیدہ اضافہ کردہ بسایند تا مستوی گردد پس بر طحال ضماد نمایند کہ استفراغ مادۂ طحال و تنقیۂ آن نماید **نفخۂ طحال و ریح آن** نفخۂ ورم ریحی است سببش احتباس ریح سوداوی زیر غشای او یا میل او بسوی خروج بود و سبب تولد ریح سردی مزاج طحال است و کثرت سودا در ان و این از ضعف ہاضمہ و دافعۂ آن اکثر عارض گردد و علامتش احساس وجع تمددی در زیر پہلوی چپ است مع ورم نرم و بغمز انگشت فرو نشیند و قراقر کنند و گاہی آروغ آید و بغیر ثقل او ورم بود و علاج ہر چہ در نفخۂ جگر مذکور شد بکار برند و گلقند ہمراہ شیرۂ تخم کشوث و انیسون و بادیان درینجا نیز مفید است و ماء الاصول کہ در ان تخم فنجنگشت و سداب داخل کردہ باشند بنوشند و سکنجبین بزوری حار یا سکنجبین عنصلی با آب بادیان و مانند آن بدہند و اگر با حرارت بود تخم کاسنی گل سرخ بادیان جوشانیدہ گلقند داخل کردہ خاکشی پاشیدہ بنوشانند و ایضاً قرص فنجنگشت کہ در قول شیخ بیاید بدہند و قرص کبر درین باب مجرب رسیدہ و این سفوف حرف نیز مجرب است حرف یعنی ہالون یکشبانہ روز در سرکۂ خمر تر کردہ خشک نمودہ بسایند و باقدری آرد جو خمیر نمودہ نان ساختہ در تنور معتدل الحرارت بنہند تا پختہ شدہ خشک گردد و سوختہ نشود پس باریک کوفتہ بگیرند ازان یک جزو و کزمازج پوست بیخ کبر تخم فنجنگشت اسقولوقندریون ہر کدام نیم جزو کوفتہ بیختہ مقدار سہ درم ازان با سکنجبین بدہند و یا شونیز یک جزو حرف دو جزو سودہ بعسل سرشتہ ہر روز دو درم با یک تولہ سکنجبین بخورند و اگر تخم گندنا زیرۂ سیاہ مدبر بسرکہ تخم کتان مصطکی ہلیلۂ زرد ہر یک سہ درم ریوند چینی دو درم کوفتہ بیختہ از دو درم تا دو مثقال با سکنجبین بدہند نیز مفید بود و یا اجواین در آب لیمو تر کردہ خشک نمایند و بقدر تحمل طبیع صبح و شام بخورند و عرق نانخواہ مرکب نیز مفید باد طحال است و ہر دوائیکہ محلل و منقی ریاح و مقوی طحال باشد استعمال نمایند و آنچہ در ورم بلغمی کبد و طحال گذشت مفید شناسند و بورۂ ارمنی و پودینہ و سداب بسرکہ و عسل ضماد سازند و سبوس در سرکہ جوشانیدہ بر سپرز نہادن بعد ازانکہ بروغن گل مالیدہ باشند نیکوترین تدابیر است و کذلک روغن شبت یا بابونہ مالیدن و نمد گرم کردہ بہ مطبوخ سداب و سرکہ تر کردہ بران بستن و اشق بسرکہ حل کردہ طلا ساختن نافع است و این کماد نیز سودمند است زنجبیل زیرۂ سیاہ سنبل الطیب گل بابونہ اکلیل الملک تخم شبت صعتر ہر یک سہ تولہ افسنتین بیخ کبر جوزبوا قرفہ ہر واحد یکتولہ در عرق نانخواہ و بادیان یک و نیم آثار بجوشانند کہ سوم حصہ بماند مالیدہ صاف نمودہ روغن بابونہ و چنبا ہفت تولہ اضافہ نمودہ در مثانۂ گاو انداختہ تکمید کنند و چون مثانہ سرد

شود و در آب گرم غوطه دهند و بعد از آن استعمال نمایند بالجمله ادویه کاسر ریاح طحال مثل فنجنکشت و تخم سداب و نانخواه و حرف و زیره و شونیز و جاورس و کبوس و نمک و امثال آن نافع است و بدانکه نفخه گاهی تحلیل پذیرد و باز عود میکند بسبب تناول اغذیه غلیظه نافخه پس از اشیای مولد ریاح و نیز از آب سرد پرهیز کنند اقوال حکما شیخ میفرماید بدانکه ادویه صالحه بنابر علاج صلابت طحال قریب در قوت با ادویه صالح بهر علاج نفخه اند چه این نیز محتاج بسوی دوای مفتح جلای محلل با قوت قابضه اکثر از قوت تحلیل است بهر آنکه ماده ریحی خفیفه است و این بخلاف آنست که در اورام است و معذلک برای این ادویه است که آن مشابه بریه است و درین عامل تر و صالح تر است مثل فنجنکشت و زیره و تخم سداب و نانخواه و مانند اینها و وضع محاجم ناری بر طحال درین منفعت عظیم دارد و باید که گرسنه باشند و غذا اندک خورند و امتلا نکنند بلکه بمقدار قوت بسیار قلیل المقدار حتی المقدور و آب ننوشند بلکه نبیذ کهنه رقیق تلخ اندک بیاشامند و تا خفت شکم از طعام بخواب نکنند و چون بر امتلای شکم در شب یا روز و چه بجاز کنند از آن اکثر حذر کنند و تدبیر اجابت طبع نمایند و بخواب روند و اگر این نفع نبخشد تکمید کنند و چون بدانند که ماده سوداوی بسیار است و نفخ بسبب کثرت آنست استفراغ آن نمایند و از مشروبات این قرص است بگیرند حرف سفید سی درم و کوفته بیخته بسرکه خمیر نمایند و سرشته اقراص باریک کوچک بسازند و در تنور یا بر تابه بپزند تا خشک شوند و نسوزند و این اقراص سوده با تخم فنجنکشت و کندر نانخواه هر یک پنج درم اسقولوقندریون هفت درم سائیده مخلوط کرده قرص سازند و سه درم از آن بسکنجبین بخورند و ایضا قرص فنجنکشت نافع است بگیرند کزمازج ده درم تخم مرو ده درم تخم کاسنی تخم خرفه هر واحد پنج درم و قرص ساخته سه درم با سکنجبین عنصلی بخورند و سفوف تخم فنجنکشت و نانخواه و پوست بیخ کبر و سداب خشک و وج یکمثقال بشراب بنهند یا بالطبیخ ادویه نافعه او نفع کند و اما مروخات و ضمادات از ادهان روغن افسنتین و روغن ناردین و روغن سوسن است و از مراهم معمول از کبریت و شب و نطرون و زفت و جاوشیر و اما ضمادات مثل ضمادات مذکوره در ابواب ماضیه است مانند ضمادات انجیر بسرکه مع سداب و نطرون و تخم فنجنکشت و اکلیل الملک و بابونه و نانخواه و اما مطبوخات سرکه است که در آن ادویه مذکوره جوشانیده باشند و خاصه استعمال او و قبطیه مجد و نحو هما سرکه که اندران برگ کبر با زده و کرنب و شهد و فار اسقولوقندریون و برگ فنجنکشت و جوز السرو و سداب پخته باشند و اگر قوی تر خواهند و تب نباشد در آن اشق و مقل و مانند آن داخل کنند و ایضا آبزن نهری و سداب و شونیز و بوره از قسم مطبوخ در سرکه با اندک شب و غذا درین نسبت همان است که در صلابت طحال گفته شد مسیحی گوید که هرگاه طحال از ریاح غلیظه منتفخ شود باید که تدریق به روغن افسنتین نمایند و بر آن مرهم متخذ از شب و کبریت و نطرون و ملک الطیب و زفت و جاوشیر نهند و بر اشیا اینکه درین استعمال کنند غرض هست غالب تر از قوت محلله باشد و در رو شیخ قوت محلله در دوای مستعمل قوی تر از قوت قابضه بود و ریاح غلیظه در طحال از تکمید بسبوس مطبوخ بسرکه و شب نافع است و دیگر هر دو شیخ تکمیدیست که در قول شیخ در ذیل مطبوخات مذکور شد و بعد تکمید ضماد معمول از انجیر و سرکه پخته با اکلیل الملک و سداب و نطرون سازند و هم او گوید که اگر طحال منتفخ متمدد باشد و چون بر آن غمز کنند در شکم قرقره حادث شود قرص کبر [illegible] دهند و شراب کهنه بنوشند و از آب تقلیل نمایند و در صلابت طحال و ریح که در او باشد برگ سداب ده درم بوره ارمنی سه درم و پودینه خشک سه درم اشق هفت درم اشق را بسرکه حل کرده ضماد نمایند خضر جعید گوید که تریاق کبیر و مثرودیطوس نیز بغایت نافع است و تشنگی جمع کنند و نمک و جاورس و سبوس گندم گرم کرده تکمید نمایند و گاهی تکمید بپارچه گرم نیز کنند و از اکثار شراب خصوصا عقب طعام حذر کنند و گلقند عسلی بخورند و اصلاح غذا نمایند

ضعف طحال

بدانکه هرگاه قوت تمامی طحال ضعیف شود افعال او فاسد گردد و هر قوتی از قوای اربعه او یعنی جاذبه و ماسکه و هاضمه و دافعه که ضعیف شود امراضیکه بضعف آن قوت تعلق دارد پیدا گردد و اسباب ضعف قوت تمامی او سوء مزاج حار یا بارد باشد یا ورم و جراحت و خراج که در آن هم رسد اما اگر قوت جاذبه ضعیف گردد دردی خون را که سوداست از جگر بخود نتواند کشید و سودا یا خون باقی مانده در جمیع اعضا منتشر گردد و یرقان سیاه یا دیگر امراض سوداوی چون بهق سیاه و برص سیاه و کلف و قوبا و دوالی و داء الفیل و مالیخولیا پیدا آید و ایضا تیرگی سفیدی چشم و سقوط اشتها و زردی رنگ چهره مائل بسیاهی در آید و یرقان سیاه در آخر نشان ضعف این قوت است و اگر سبب ضعف سوء مزاج گرم باشد و جگر گرم بوده باشد جذام پیدا شود و اگر قوت ماسکه ضعیف شود سودا غیر منهضم از آن بیرون آید پس اگر بمعده ریزد غثیان و قی سوداوی پیدا آید و اگر بامعا فرود آید اسهال سوداوی افتد و بهر عضو که آید اورام سوداوی و امراض سودا تولد کنند و سفیدی چشم مکدر گردد

واگر قوت ماسکه ضعیف گردد سودا در سپرز زمانیکه هضم نشود بلکه متغیر بعفونت سخت گردد پس اگر بمعده در آید شهوت کاذب طعام زیاده شود و جوع کلبی تولد کند و اگر بامعا فرود آید اسهال سوداوی پیدا کند و اگر بعضو دیگر گراید ورم سوداوی در ان حادث شود و اگر باسفل بدن فرود آید داء الفیل و دوالی و بواسیر پدید آید و اگر سبب ضعف این قوت سوء مزاج گرم باشد سودا محترق گردد پس اگر بمعده یا امعا فرود آید جراحت معده و اسهال و ریش روده تولد کند و اگر بدماغ بر آید مالیخولیا پدید آید و اگر قوت دافعه ضعیف شود سودای فزونی از ان دفع نشود و ورم و عظم در طحال پدید آید و اگر ماده آن عفن گردد تپهای سوداوی تولد کند و اشتهای طعام ساقط شود بهر آنکه سودا از طحال بمعده دفع نشود و اگر قوت دافعه بجهت ضعیف باشد سودا اندک اندک دفع کند و بیشتر در وی بماند و بهمان مقدار عظم یابد و ورم کند و اسهال بی ترتیب ظاهر شود و بسیار باشد که سبب امراض سوداوی تناول طعام مولد سودا بود نه ضعف قوتهای سپرز و بدانند که اگرچه مزاج طحال بارد است لیکن در ان حرارتیست و رطوبتی غریزی معتدل و فعل قوت جاذبه بتقویت این حرارتست و اکثر از برودت و رطوبت ضعیف شود و فعل ماسکه بدین حرارت یا رطوبت مذکور بود و سبب نقصان فعل قوت دافعه دو چیز است یکی رطوبت غریب و رقیق که بر ان غالب شود و او را استرخی کند تا دفع نتواند کرد و دوم وقوع سده در منفذ خروج سودا از ان و سبب نقصان فعل ماسکه نیز غلبه رطوبت غریبی بر غریزیست و بدان سبب بطلان قوت امساک و گاه باشد که سبب ضعف این قوتها سوء مزاج حار باشد و سبب این حدت خلط سودا از احتراق خون یا احتراق صفرا در جگر بود و علامت حدت خلط سودا آنست که هر در مکانی از ان تولد کند و بهر عضو که جمع شود و قرحه گردد و سوزان بود بالجمله ضعف در هر قوتیکه باشد چون کشته شود منجر بضعف جگر گشته استسقا پیدا کند و بهلاکت رساند و تحیر در حد اشتداد امراض سوداویه فرشته صبر الیها کنند کذا فی المحیطی علاج اگر قوت جاذبه ضعیف باشد بعلاج یرقان اسود و مالیخولیا کنند و درین دوا بدهند تخم کاسنی بیخ کبر کنند هر یک یکماشه [illegible] مرزنجوش یکعدد [illegible] و شربت بزوری و گاوزبان هر یک دو تولہ در عرق شاهتره و کاسنی و گاوزبان هر یک پنج تولہ حل کرده [illegible] بدهند و بار دیگر نوشانند واگر قوت ماسکه ضعیف باشد بعلاج قی و اسهال سوداوی پردازند [illegible] و تنقیه سودا و اسهالات آن نمایند بعده بجهت تقویت آن ماء الجبن معسول با شیر گل گز تکید یکماشه ورق آمله مربی دو عدد ورق نقره شربت کندر و گاوزبان هر یک دو تولہ تخم شربتی [illegible] ماشه دهند و ایضاً در ضعف جاذبه و ماسکه سپرز ریاضت و سواری اشقر و اسپ و مالش موضع سپرز بدست یا بپارچه درشت و تکمید طحال و وضع محاجم ناری در قطرات و تکمید با ضمادهای مقویه نافع بود و این ضماد نیز مقوی طحال است افسنتین سعد سنبل کبر تازه بیخ قردمانا و افتیمون تخم کرفس گل سرخ مقل با ریک سائیده در آب برگ طرفا یا آب سداب آمیخته و سرکه افزوده ضماد کنند و در ضعف جاذبه ادویه مسخن مجففه مثل کمونی و فلافلی و فلاسفه و خبث الحدیدی و معجون خبث الحدید کبیر و مثرودیطوس و تریاق فاروق و در ضعف ماسکه مجففه تنها مثل فنجنوش مرکب از اطریفلات و خبث الحدید و غیره دهند و هر مرضی که از ضعف این چهار قوت پیدا شود تدارک آن پردازند چنانکه در مقام هر یکی مسطور است و اگر قوت ماسکه ضعیف بود تقویت آن نمایند و علاج هر مرضی که از ان تولد کند باید کرد و مثلاً در کثرت اشتها بمعالجه جوع کلبی پردازند و در اسهال بعلاج اسهال سوداوی رجوع نمایند و در ورم بمعالجه ورم پردازند و اگر امراض مالیخولیا پدید آید علاجش در امراض دماغ گذشت بدان رجوع کنند و اگر قوت دافعه ضعیف باشد علاج او تحلیل ورم طحال است چنانچه مذکور شد و فصد اسیلم کنند حکیم جنیدی گوید که در تدبیر ضعف جاذبه احتیاج باشیائی افتد که حرارت او کثیر و یبوست او کمتر از حرارت باشد و در تدبیر ضعف ماسکه محتاج شوند باشیائیکه یبوست آن بیشتر از حرارت بود و ایضاً در ان احتیاج شود باشیائیکه در وی اندک برودت باشد و در ضعف دافعه حاجت باستعمال اشیائی بود که در ان حرارت و یبوست اندک باشد و در ضعف ماسکه احتیاج بسوی استعمال اشیای رطبه کثیره باشد پس حسب مقتضی تدبیر کنند سویدی بنویسد که ضماد فلنجه در تقویت طحال مجرب است و شرب افتیمون مفید گفته اند و بیخ سوسن و اکل الطحال و کذا اجزاء مخلل و شرب صمغ امرود و کذا زعفران شرباً و ضماداً و شرب تخم کاسنی و کذا بسباسه و کذا تخم کشوث شرباً و ضماداً تخم ریباس شرباً فوه الصبغ هر واحد مقوی الطحال است بالجمله مقویات بارده مثل طباشیر و گل سرخ و صندل و قرص [illegible] و غذیه و عطر و قد و ثمر آن و آب انار است و سرکه مشترک النفع است و مقویات حار مثل افسنتین و سنبل و قردمانا و فقاح اذخر و فوتنج کبر و مقل و سداب است ضماداً و شرباً

سدهٔ طحال

اکثر از اجتماع فضول غلیظ بود و گاهی از ریح و گاهی از ورم باشد و سدهٔ خلطی با ثقل و عدم علامات ورم بود و در ریحی تمدد شدید با خفت باشد و در ورمی علامات [illegible]

بالجمله اگر سده در مجرائی بود که سودا از جگر بطحال می آید یرقان سیاه و سقوط اشتها بتدریج و دیگر امراض سوداوی پدید آید و اگر در مجرائی باشد که سودا از سپرز بفم معده می آید بطلان اشتها دفعةً عارض شود و علاج از معالجات قویه سده کبد بعینه علاج کنند و مطبوخ از بادیان و نانخواه و عنب الثعلب و انیسون و نبات دهند یا تخم سداب و نانخواه هر کدام سه درم جوشانیده صاف نموده با سکنجبین بزوری دهند و یا بیخ کبر تخم فنجنکشت تخم کرفس سداب هر یک چهار ماشه فوه بیخ بادیان بیخ کاسنی تخم قرطم عنب الثعلب هر یک نه ماشه بیخ کرفس پرسیاوشان هر یک هفت ماشه جوشانیده گلقند عسلی چهار توله سکنجبین عنصلی دو توله داخل کرده دهند و غذا شوربای مرغ با نان و بعد نضج استفراغ و بحب ریوند و خیارشنبر و شربت دینار تنقیه کنند و بعد تعدیل قرص بزور شیخ الرئیس و سفوف حرف دهند و قرص کبر با سکنجبین بزوری در نیابت بغایت سودمند است و قرص فوه و قرص فنجنکشت و قرص برسیا و قرص افسنتین و قرص غافث با سکنجبین مذکور با شربت بزوری نیز نافع و غذا مزوره زیرباج دهند و این سفوف نیز سده سپرز بگشاید تخم کاسنی کزمازج هر کدام پنج درم تخم فنجنکشت و نیم درم کوفته بیخته دو درم از آن با سکنجبین بزوری بدهند و این قرص تفتیح سده سپرز و کبد نماید بگیرند راوند انیسون تخم کرفس سنبل الطیب مصطکی اذخر قسط مر فوه نانخواه ابهل جنطیانا اسارون عصاره غافث افسنتین هر یک دو درم فلفل زنجبیل هر واحد یکدرم بدستور قرص سازند شربتی دو درم با طبیخ ترمس و این دوا جهت سده طحال و صلابت آن و استسقا و جمیع امراض بارده معده و کبد از تجارب اطبای هند است حلتیت ده درم نمک سنگ ماگز زرد چوب انجبار دار هلد نمک سیاه جواکهار هر کدام بیست درم برگ آک که پخته و زرد شده خود از درخت ریخته باشد صد عدد و همه را از هم سائیده در ده درم پخته روغن بخرمت دو ده درم پخته شیر آکه آمیخته بر برگهای مذکوره دو طرف طلا کنند و تو بر تو در دیگ گلین نهاده سر دیگ را بخمیر بگیرند پس دیگ را گل حکمت گرفته بعد خشک شدن میان پاچک دشتی گذاشته آتش دهند و بعد از سرد شدن سر دیگ بگشایند و اجزای خاکستر شده را هر روز بقدر یک نیم ماشه درآید با سکنجبین بخورند و از ترشی و شیرینی و اشیای چرب و ماهی پرهیز نمایند و گویند که علاج سده قریب از علاج ورم صلابت است انطاکی گوید که علاج سده طحال و سده کبد واحد است و کبر و کشوث و صعتر و فطراسالیون را در اینجا مدخل زیاده است و کذا ترمس و غاریقون و انیسون و گویند که علاج خاص آن وضع محاجم بر طحال و دلک و تحریک آن و شرب ماء الاصول است سرهندی گفته که طبیخ طرفا بشرابیکه در صلابت طحال گذشت مغنی از سائر تدابیر دیگر است و کلکلانج کثیر النفع است و طین مختوم است و راوند قوی الاثر است سدیدی گوید که اگر سده طحال شدید و نماید تا آنکه جذب خلط سودا از جگر آنرا ممکن نبود و از آن یرقان اسود حادث شود باید که بگیرند غافث و قردمانا و سنبل و حماما مساوی سائیده در سرکه تند خیسته بر طحال نهند بعد از آنکه قیروطی از موم و روغن کنجد بر طحال مالیده باشند و بالای دوا کاغذ گذارند و سه ساعت بگذارند بعده بر پشته یا پنبه زیاده بپوشند تا عرق آید بعده دوا را بر دارند و چون سه روز این تدبیر استعمال نمایند مریض خون بول کند و شفا یابد و سدیدی می نویسد که کبر و کشوث و صعتر بری و کذا اقتصار به سرکه و خردل و کذا اکل عنصل مشوی بعسل و کذا بادیان و برگ او و بقله او و کذا شرب و ضماد زراوند طویل هر واحد در تفتیح سده طحال مجرب است و شرب سرکه و کذا پوست بیخ کبر و کذا اسقولوقندریون چون چهل و پنج روز هر روز یکدرم با سکنجبین متواتر بخورند و حب بلسان و بوزیدان و اکل سکنجبین و اکل بقلهٔ کرفس یا شرب عصارهٔ او و تخم فنجنکشت و کمافیطوس و فوه الصبغ و راوند و جنطیانا رومی و کذا ترمس و سداب و فلفل و کذا حلتیت و پودینه بری و کراث و افسنتین و غافث و بیخ لوف جعد و کذا اکل بیخ لوف مسلوق خفیف تربیت و کذا مقر حب المحلب و کذا اغاریقون و کذا سرکه عنصل و سکنجبین آن و مصطکی و کذا اسارون در شراب ترکرده یا در عسل سرشته و انیسون و قسط هندی و فطراسالیون و دقیق و وج و زرنباد و اذخر و انجره و اشنه و کشوث و روغن قسط و نانخواه و کذا خمیر در سرکه یکشبانه روز ترکرده خوردن و پسته و سیسالیوس و جعدهٔ جبلی و عود البخور و سندروس و اکل بقلهٔ قنابری مسلوق و اکلیل الجبل و شیر شتر و قرة العین که آن کرفس الماست و بیخ لسان الحمل و کمافیطوس و سراج القطرب و خوردن بیخ فاوانیا بقدر بادام و کراث بری و قسوس بسرکه پخته خوردن و مرو و دارفلفل و کذا پوست درخت غار و پوست بیخ بادیان و پوست بیخ کرفس و تخم آن مجموعاً و بادام شیرین و کرفس صغیر خوردن و هیوفاریقون و تخم ریحان و آس و اکل بقلهٔ ترنجان و تخم آن و کذا صعتر و شاهتره و گل سرخ و اسقولوقندریون و دجاج و شیر و تخم کاسنی و اختلاط ثوم در طعام و شرب و ضماد اسقولوقندریون و کذا سنبل هندی و کذا بادام تلخ و کذا نخود سرخ یا سیاه و کذا کرسنه و کذا اشق و کذا اشنان و کند اشکامی و کذا بوزیدان هر واحد مفتح سده طحال است طبری گوید که گاهی اشتها منقطع شود و شکل میت ساقط گردد و انسان طعام نخورد و اشتها نکند و بر شیر و حبوب و فواکه یا بر یکی از آنها اقتصار کند و جگر و معده و سائر اعضای او صحیح باشد و فسادی در مزاج او سوای سقوط شهوت نبود و اطبای عصر بر این آگاهی نیابند

نسخهٔ سفوف

قرص

بجز آنکه این مرض بعینه در کتب مذکور نیست اکثر اطبا در تشخیص متحیر شوند و در معالجه او هدایت نیابند مگر کسانیکه در صناعت مهارت دارند و سبب این آنست که طریقیکه در آن از طحال خلط سوداوی ترشح بسوی فم معده برای اشتها دفع میگردد فاسد یا منسد شود پس چون طبیب ازین علامات ظاهر شود و شهوت ساقط بیند و هضم صحیح باشد یقین کند که این علت از انسداد طریق طحال بسوی معده است و علاج این دلک طحال و اکثر و شرط سطحه او وضع محاجم است تا اخلاط ساکن متحقق در آن حرکت یابد و تفتیح باین ضماد کنند تخم کرفس انیسون هر واحد پنجدرم بوره ارمنی یکدرم شبت و دو ثلث درم همه را ساییده بسرکه سرشته بر طحال ضماد تسخین نمایند و این نطول بران کنند بگیر تخم کرفس ده درم کوفته بران پنجدرم کبر بانج و یکدرم بورق و یکدرم شب یمانی و یکدرم زفت و یکدرم قطران و پنجدرم حب الغار سوده اند همه را در سرکه جوشانیده بگرمی بر طحال نطول کنند و بعد نطول ضماد و نمایند و با شیافات حریفه و با حقنه مثل تربد و سقمونیا و ایارج و سنبل و امثال آن و غیرها و قوی یک روز قی کنند و دیگر روز سکنجبین با آب ترب و یکدرم زیره بهار تا سه روز بنوشانند [illegible] و فم معده را بسیار بچیز ملائم بمالند و حسب مزاج مریض ضماد کنند اگر حار مزاج باشد بچیزیکه تبرید نماید فم معده کنند مثل گل سرخ و صندل و سیب و برگ [illegible] و برگ بادرنگ و مانند آن و اگر مزاج بارد بود اقاقیا و مصطکی و سنبل و صبر و مر و روغن ناردین و روغن مصطکی و امثال آن تا اشتها پدید آید و چون ظهور اشتها ابتدا کند مریض صحت یابد و غذا سیما است باید داد و تا دیرکه اشتها اعتدال نگردد و مرض مرتفع شود و حکایت باقی بود و شخصی از بصره ابتدای مرض حادث شده هیچ طعام نخورد [illegible] اشتها باقی ماند و روزے در صحبت بود و در هزیمت افتاد و بسوی بعض قریات رفت و در باغی داخل شد و در آن باغ خردل و ترب یافت هر دو را بافراط خورد و بر آن قی افتاد و اشتها کشاده و قوی گشت حتی که خواهش طعام غلیظ میکرد و بعد از آن صحت اشتها تا ده سال باقی ماند و این حکایت بهر آن ذکر کردم که منفعت قی با شیافات حریفه درین علت معلوم شود

حجاره طحال و رمل آن

گاهی بندرت ریگ اغبر یا اسود صغیر الاجزا و سنگ در طحال پیدا شود بسببی که در جهات کلیه و سطوح گرده و علامتش خروج ریگ است در خون فصد یا در بول یا در خون بواسیر یا خلش و وجع و ثقل در طحال و صحت و سلامت اعضای دیگر که در آن سنگ متولد میگردد مثل گرده و مثانه و کبد و ریه علاج بعد تنقیه ریگ شیره تخم و منقی مدر قوی مثل کاسنی و خیارین و کشوث و بادیان و کاکنج و کرفس و خار خسک و انیسون بنوشند حسب مزاج و انجیر بسرکه پرورده و کبر پخته و بر طحال ضماد آن کنند و دیگر اشربه و اطلیه و قیروطی و نطولات مدره مفتحه و اغذیه مناسبه استعمال نمایند و هر چه در ترتیب سنگ گرده و مثانه بیاید بدان علاج کنند و اغذیه مولده سنگ مثل اطعمه لزجه که با اندک حرارت باشند ترک نمایند و این عرق شیر درین باب مجرب نوشته شیر بز پنج آثار آب هندوانه آب زردک آب برگ خرفه هر یک دو آثار آب برگ ترب یکنیم آثار آب نیشکر چهار آثار گلاب سه شیشه بهمن سرخ و سفید خار خسک تخم خربزه تخم قرطم تخم خیارین عنب الثعلب هر یک پنج توله حب القلت هفت توله تخم کشوث پنج کبر هر یک چهار توله صندل سفید یکنیم توله خاکشی بست و پنج توله نبات یکنیم آثار از جمله پنج شیشه عرق کشند شربتی نه توله تا بست توله با شربت کشوث چهار توله و حجر الیهود و تخمها مغسول هر واحد یکماشه در جوارش مصطکی مرکب نه ماشه بدهند و این دوا بیانا نافع است لاجورد مغسول پنج کبر حجر الیهود هر یک ماشه در شربت کشوث و سکنجبین عنصلی هر یک یک توله شیره قرطم یکنیم توله و تخم خربزه و گوکهرو هر یک نه ماشه گلاب بست توله عرق گاوزبان ده توله سکنجبین بزوری ریوندی [illegible] چهار توله غذا کنجشک مسلم و مرغ

وجع طحال

سببش سوء مزاج یا ورم عظیم یا تفرق اتصال یا نفخه یا حجاره طحال بود و علامات و علاج هر نوع از آنها مذکور شد و اگر وجع در نهایت طحال نزدیک پهلو بجس معلوم شود و آن ریح متحرک میان احشا و صفاق باشد پس اگر طبیعت قبض بود تلیین پردازند و حمام استعمال کنند و فصد نکنند اگرچه عامه اطبا بدان حکم کرده اند مگر وقت ضرورت خون اندک بگیرند و آنگه بعد فصد [illegible] زوفای خشک پرسیاوشان تخم خطمی بادیان عنب الثعلب هر یک شش ماشه مغز [illegible] پوست بیخ کبر هر یک پنج ماشه تخم کرفس حب الرشاد پودینه خشک زیره سفید هر یک چهار ماشه انیسون سه ماشه جوشانیده صاف نموده سکنجبین دو توله حل کرده دهند برای درد شدید طحال از مجربات والد مرحوم است اگر پوست بیخ کبر پوست بیخ کرفس پوست بیخ کاسنی تخم کاسنی بیخ بادیان تخم فنجنکشت پرسیاوشان بیخ اذخر هر واحد یکمثقال غافث انیسون بادیان هر واحد یکدرم انجیر چهار عدد جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده بدهند نافع درد بارد طحال است و بعد هفت هشت روز که ماده نضج یابد از حب افتیمون کندی و مطبوخ افتیمون ریوندی تنقیه کنند و تعدیل مزاج تدبیر نمایند که در علاج سوء مزاج بارد طحال گذشت و این مطبوخ [illegible] در همه انواع وجع [illegible] ریوند چینی سه درم سنبل الطیب [illegible] انیسون مصطکی تخم کرفس

کزمازج اکلیل الملک مغسول بیخ کبر هر یک سه درم و نیم جعده قصب الذریره هر دو چهار درم بیخ کرفس پوست بیخ بادیان اسقولوقندریون هر یک پنج درم زراوند طویل [illegible] تا
هر یک دو نیم درم عنب الثعلب چهار درم مویز منقی ده درم در چهار رطل آب بجوشانند که بچهارم حصه آید مالیده صاف نموده ثلث رطل از آن با عسل شیرین ساخته با دو درم روغن
بید انجیر مرکب بدهند و این عرق نافع است بسیار مفید است عرق برگ گز و مکوه هر دو سه آثار برگ مورد و بنجنکشت سبز هر دو یک آثار تخم کاسنی و کرفس و بادیان و خولنجان و قرفه
و سعد و فلفل هندی و دار چینی و زرنباد و کبوبه و کری و بیخ کبر و افسنتین و افتیمون و زراوند و جعده و شاهتره و فوه هر یک سه توله و افسنتین مقشر نیم توله انجیر و [illegible] عدد فلفل چهار توله
برگ تنبول سی عدد یا و بید سبز نیم آثار روغن با و برگ ترنج و ریحان هر دو نیم آثار [illegible] آثار [illegible] تا یک شبانه روز [illegible] سه آثار [illegible] عرق کشند و از یک
از نه توله تا بست توله و این کماد نیز نافع بابونه پوست بیخ بادیان و از شقاقل اکلیل الملک [illegible] تخم کتان [illegible] برگ [illegible] تخم بید انجیر هر یک سه توله
جوز بوا بیخ کرفس و کبر هر یک دو توله در گلاب و عرق بادیان هر دو یک آثار بجوشانند تا ثلث آید مالیده صاف نموده روغن گل و بابونه و قسط هر یک دو نیم توله در
شبانه نگاه دارند و صبح بعمل آرند و ایضا تخم شبت حلبه سنبل الطیب بابونه نانخواه مکوه اکلیل الملک هر یک سه توله ریوند چینی دو توله برگ [illegible] پنج توله و این دوا در نیم آب
مجرب است ریوند چینی بیخ کبر مصطکی هر واحد یکماشه سوده در پلیله فرس یکعدد بسرشته بخورند بالابش سکنجبین بزوری انبول و سکنجبین [illegible] هر دو حسب قیمتی توله در عرق شاهتره
و بادرنجبویه هر یک پنج توله حل کرده تخم شاهتره هفت ماشه پاشیده بنوشند و دیگر ادویه کاسر ریاح و تلمید و غیره که تحت [illegible] اند و این سفوف نیز برای وجع طحال
در بیاض حکیم [illegible] مسطور است بادیان نانخواه زیره سفید پودینه پلیله پلیله آمله زنجبیل بیخ پیپل فلفل کرد و برگ سنا نمک [illegible] مساوی کوفته بیخته با بامو [illegible] سفوف
سازند و اگر در [illegible] بخورد که مسهل باشد بهتر بود و قرص غرول نیز مفید در تنقیه طحال هست و قرص کبر و حب [illegible] از دوا و علاج بار [illegible] نیز مجرب [illegible] توله [illegible] تا دو درم نافع
نیز او علاج درد طحال را نافع بود و اگر درد موضع با عفونات و تب باشد گلقند یکتوله سکنجبین ساده یک توله سرشته بخورند و شیر [illegible] بیخ کبر جهار ماشه شیره تخم خرفه شش ماشه
عرق شاهتره ده توله نبات او توله بنوشانند و ایضا برای درد و تپ اصل السوس پرسیاوشان گل بنفشه بعرق عنب الثعلب [illegible] نمایند و گلقند یا شربت بزوری شیره تخم خرفه شیره
بیخ کبر و اصل کرده با لنگو پاشیده بنوشند بعد نضج ماده کاسنی کوفته و خیارین کوفته برای ادرار ماده افزایند و بدانند که اگر در امراض طحال تب باشد تخم خرفه ضرور است
و کذا در امراض طحال سوداوی بالنگو باید داد که مسهل سودا است و این حب [illegible] نافع در [illegible] بیخ [illegible] نشف [illegible] حب بیل [illegible] پوست بلیله زرد
اجوائن [illegible] انکلس [illegible] هر یک دو درم کوفته بیخته بقدر نخود حب سازند و حسب حاجت استعمال نمایند صاحب کامل گوید که هرگاه طحال را وجع از حرارت عارض شود
فصد باسلیق یا اسیلم از دست چپ بگیرند اگر قوت [illegible] و وقت حاضر مساعدت کند و بعد از آن مطبوخ فواکه و آب عنب الثعلب و بلیله زرد و تخم کاسنی و کشوث و مانند
آن بنوشند و بعد از آن قرص طباشیر با سکنجبین بخورند و مزوره حموض و مرغ با مصوص القلیه و لبلاب و مانند آن غذا سازند و حقنه حاصل انا کنند و اگر با این اجر
صلاح پذیرد و قیماورا الاولی سکنجبین دهند و این سفوف بلیله زرد پنج درم گل سرخ زرشک هر واحد سه درم طباشیر دو درم باریک سائیده دو درم با سکنجبین بخورند و علت
بزر پید و اشل و کاسنی و کشوث باشند و این سفوف نافع وجع طحال از حرارت است طباشیر سفید یا اسکنجبین بخورند بگیرند گل سرخ پنج درم تخم کبر و سرکه یکشبانه روز تر کرده
خشک نموده دو درم زرشک سه درم اسقولوقندریون و لبوق هر واحد درم کزمازج و غاریقون هر واحد یک نیم درم همه را باریک سائیده دو درم تا سه درم استعمال نمایند
و گاهی این سفوف با آب خلاف و آب برگ فاو آب اشل مع سکنجبین بیدهند و نفع میکنند و این قرص نیز وجع طحال از حرارت را نافع سازد گل سرخ چهار درم طباشیر مغز تخم خربزه مغز
تخم خیارین مغز تخم بادرنگ تخم خرفه هر واحد سه درم ریوند چینی اسقولوقندریون هر کدام یکنیم درم زعفران یکدرم کافور نیم درم کوفته بیخته با آب بید و آب کاسنی سرشته هر قرص
بوزن یکدرم سازند و یکی از آن با سه اوقیه آب بید فقصرده و یکنیم اوقیه سکنجبین ساده بدهند و ضماد طحال از آرد جو و برگ گز با سرکه سرشته وقت خلو معده از غذا
نمایند و یا سبوس را در سرکه جوشانیده و پاره نمد و سان تر کرده بر طحال بر نهادن کنند و یا لبلاب را با سرکه خوب پخته و با آرد جو تخم ضماد کنند و این سفوف
نافع وجع طحال حارست گل سرخ شش درم زرشک چهار درم اصل السوس طباشیر بزر بیخ کبر اسقولوقندریون هر واحد دو درم مصطکی سنبل الطیب عصاره غافث هر واحد یکدرم
زعفران نیم درم همه را باریک سائیده از یکمثقال تا دو درم سکنجبین بزوری و آب سرد بدهند و این قرص وجع طحال را که با حرارت و تپ باشد نافع گل سرخ
سه درم طباشیر مغز تخم کدو مغز تخم خربزه تخم خرفه ریوند هر واحد دو درم زعفران ربع درم کافور یک دانگ همه را باریک سائیده هر قرصی بوزن درمی تا یک مثقال

سازند و یکی سکنجبین بخورند و چون وجع طحال از برودت ظاهر بود آن ماء الاصول دهند بگیرند پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان بیخ اذخر و فقاح اذخر هر واحد نسخهٔ ماء الاصول
پنجدرم تخم کرفس بادیان انیسون پوست بیخ کبر تخم فنجنکشت جعده شبت هر واحد سه درم شکاعی بادآورد حشیش غافث هر واحد چهار درم اسقولوقندریون اصل برگ غار
حب الغار حب بلسان هر واحد دو درم سنبل الطیب مصطکی هر واحد یکنیم درم انجیر ده عدد مویز طائفی بست درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف کرده
هر روز چهل درم با یکدرم روغن بادام شیرین و یکدرم روغن بادام تلخ و نیمدرم تریاق اربعه بنوشند و تکمید طحال صباح بر ناشتا بسرکه که در ان شبت و بابونه و سداب
و پوست بیخ کبر جوشانیده باشند قطعهٔ نمد در ان ترکرده بر طحال نهند و اگر صاحب این علت بنوشیدن دوای مسهل محتاج بود و طبیعت قبض باشد این مطبوخ دهند هلیله سیاه نسخهٔ مطبوخ مسهل
سنا هتره هر واحد ده درم بیخ اذخر شکاعی بادآورد حشیش غافث هر واحد پنجدرم کزمازج اسقولوقندریون هر واحد چهار درم شبت انیسون بادیان هر واحد سه درم همه را در چهار
رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید و ده اوقیه صاف کرده بران تربد و ایارج و غاریقون هر واحد یکدرم انداخته سحرگاه نیمگرم بنوشند و این سفوف وجع طحال را نفع کنند نسخهٔ سفوف
بگیرند پوست بیخ کبر و اسقولوقندریون و نخود هر واحد یکجز و باریک سائیده یک مثقال با سکنجبین ممزوج با آب آهن تاب بخورند و ایضا این طبیخ بنوشند تخم فنجنکشت نسخهٔ طبیخ
کزمازج پودینهٔ جبلی و نهری حشیش غافث افسنتین اسطوخودوس هر واحد ده درم غاریقون کوفته سه درم لک زراوند طویل هر واحد چهار درم جوز السرو ده عدد همه را
در سرکهٔ خمر کهنه بجوشانند تا نصف شود صاف نموده دو اوقیه از ان با عسل او عصارهٔ غافث بنوشند و این سفوف وجع طحال را که از برودت و ورم صلب باشد نسخهٔ سفوف
نافع ست بگیرند کزمازج و اسقولوقندریون هر واحد پنجدرم جعده و وج انیسون و اشق و شبت و مقل الیهود هر واحد سه درم برگ غرب یکدرم ایارج فیقرا هلیلهٔ زرد
هر واحد ده درم غاریقون هفت درم همه را باریک سائیده سه درم بده اوقیه تا یک رطل شیر شتر بخورند و ناقه را علف بادیان و شیح و برگ بید و طرفا و اثل و مانند آن بکیفیه
داده باشند و اگر این سفوف را بماء الجبن معمول با سکنجبین بدهند این او ورم طحال و صلابت آن را نافع بود و اگر با وجع طحال تپ باشد ترب شیر نگیرند و نه ماء الجبن بکار
برند و اگر وجع طحال از ریح باشد باید که این سفوف بدهند که من آنرا آزموده ام و نافع یافته ام بگیرند حرف باقی همان نسخهٔ سفوف حرف ست که در نفخهٔ طحال گذشت
و این قرص نافع وجع طحال از برودت و ریح و ورم صلب ست بگیرند پوست بیخ کبر و قسط کبر هر واحد پنجدرم بورق دو درم حب البان غاریقون بلیلج هر واحد چهار درم نسخهٔ قرص
تخم فنجنکشت سه درم اسقولوقندریون و فراسیون و بیخ سوسن و سنبل اقریطی و وج و زراوند مدحرج و طویل و جعده و قنطوریون غلیظ و دقیق هر واحد یکنیم درم کوفته بیخته بسکنجبین یا
در سرکه که در آب برگ کبر و طرفا حل کرده بسرشند و قرصها سازند هر یک بوزن مثقال تا دو درم و با اوقیه سکنجبین و اوقیه آب بید و شل او آب برگ عسل و شل او آب آهن تاب
بنوشند انطاکی گوید که در دعوی فصد اسیلم کنند و در غیر آن تنقیه او بعد از ان آنچه مزیل این باشد مثل آب لبلاب و قنطوریون و زعفران و اسقولوقندریون
و آنچه در وجع کبد گذشت بدهند ابو سهل گوید که هرگاه در طحال وجع با تپ باشد این قرص بدهند حب الفقد ده درم کزمازج ده درم تخم کاسنی تخم خرفه هر واحد پنجدرم
شربتی سه درم با سکنجبین شکری و اگر درینجا آثار غلبهٔ خون بود و بدن متحمل فصد باشد فصد اسیلم از چپ کنند و تکمید طحال بسرکهٔ گرم که در ان قطعهٔ نمد مرعزی ترکرده باشند
با بدر و از اطعمهٔ غلیظ و شیرین اجتناب نمایند و اگر با وجع حرارت نباشد این قرص کبر دهند پوست بیخ کبر حب الفقد هر واحد ده درم اسقولوقندریون هفت درم نسخهٔ قرص کبر
زراوند طویل برگ سداب حرف وج شونیز هر واحد سه درم اشق چهار درم اشق را در سرکه حل کرده ادویه بسرشند و از یکدرم تا دو نیمدرم قرص سازند و
یکی با سکنجبین عنصلی یا بماء الاصول بخورند سویدی می نویسد که خوردن جگر بریان خارپشت بالخاصیت وجع طحال را نافع و مجربست و شرب و ضماد سنبل هندی
و کذا شرب جنطیانا دو درم در وجع طحال مجربست و خوردن جوز بوا یکدرم و کذا برگ طرفا کوفته نوشیدن و خوردن طعام یا نوشیدن آب در ظرف چوب
طرفا تا چهل روز و کذا خوردن کرنب خام یا مطبوخ بسرکه و کذا افربیون و کذا [illegible] و کذا گل لبلاب بسرکه و کذا ابهل هر روز دو درم و کذا تخم انجره با سکنجبین که
فی الحال نافع و ضماد او با آب گرم و کذا خوردن زعفران و کذا بیخ شلجم تر یا خشک کوفته بعسل لیسیدن و کذا شرب فقاح اذخر و کذا طبیخ سیسبان و ضماد جرم او و کذا
طبیخ رجل الحمامه و کذا شرب عصارهٔ کرنب بشراب چند روز و کذا قسطرن یکمثقال بسرکه و عسل و کذا ایرسا بسرکه یا سکنجبین تا سه روز متواتر و کذا زراوند مدحرج و
کذا اسقولوقندریون و کذا ابوال انسان و کذا اصل ایرسا و حلتیت طیب و کذا ناردین بسرکه در محرور و بشراب در مبرود و کذا اسارون هندی و کذا غاریقون نیم مثقال
با پوست بیخ کبر نیم مثقال بعسل آمیخته و کذا قنطوریون دقیق و کذا جعدهٔ فنا و کذا اعذبه و کذا اراسن و کذا تخم ترب دو درم با سکنجبین و ضماد او با آب گرم

وکذا بهمن سرخ وجع طحال مزمن را وکذا موسیائی قیراطی بعصارهٔ برگ کبر یا بجلاب یا بعصارهٔ برگ گشنیز سبز وجع حار را وکذا عصارهٔ شاهتره نافع وکذا [illegible] بسرکه و کذا گاوزبان بسکنجبین وکذا پوست شجر صفصاف کوفته بسرکه وکذا طبیخ فراسیون یا عصارهٔ آن و یا جرم آن کوفته سه درم بسکنجبین و تضمید آن با آب گرم وکذا شرب ثوم بسکنجبین وکذا طبیخ وج وکذا [illegible] خشک کرده وکذا [illegible] بسرکه وکذا جگر روباه دو مثقال بسرکه یا سکنجبین وکذا خوردن [illegible] قبل طعام وکذا اسارون بسرکه وکذا انجیر سیاه شش روز در سرکه تر کرده هر روز چهار انجیر خوردن و یک درم سرکهٔ آن نوشیدن و شرب و ضماد [illegible] و اکل آن وکذا عصارهٔ [illegible] بسرکه وکذا [illegible] هندی وکذا حلتیت طیب وکذا روغن بادام تلخ وکذا ابرسا وکذا بیخ [illegible] وکذا شیح جبلی وکذا تخم کرفس وکذا [illegible] وکذا افسنتین [illegible] بسرکه وکذا هلیلهٔ سیاه وکذا هلیلهٔ کابلی وکذا خبث الحدید بسرکه سوده و ضماد [illegible] وکذا آب برگ کبر و بیخ او و تعلیق شیطرج بر گوش صاحب وجع طحال [illegible] خاتمه [illegible] بدانکه امراض غریبهٔ طحال آنست که در بدن مع صحت جسم و بقای اشتها و سلامت هضم ارتفاع سیاه و تلیلجی بدون الم [illegible] آثار ظاهر شود و گاهی [illegible] و دلیل بر آنکه این از طحال است سلامت سائر اعضا و عدم وجع مع صحت اشتها و هضم است و این آثار بسرعت زائل نشود و چون ازین اثری در چهره افتد بصعوبت و مدت مدید زائل گردد و چون ظهور این علامات ابتدا کنند علاجش فصد اسلیم است و تضمید طحال بابن ضماد نمایند بگیرند زرنیخ سرخ و زرد و هر دو را باریک بسایند و بقطران بسرشته و گاهی درین قدری فردل سیاه بری زیاده میکنند و اگر احتمال اسهال بود مطبوخ افتیمون کنند و [illegible] هفت درم افسنتین دو درم بیخ سوسن یک درم مغز حب المحلب دو درم [illegible] و الا سکنجبین ساده دهند و غذا شوربای سکباج [illegible] و گاهی آب برگ [illegible] و آب انار [illegible] و بر آثار بدن زرنیخ احمر [illegible] طلا کنند و گاهی [illegible] بسرکه طلا میکنند [illegible] این موضع از دست [illegible] نمایند و [illegible] در ازالهٔ این آثار نافع است و از علامات زوال او [illegible] آنست که درین آثار [illegible] شود و چون این معاینه کنند بشارت بعافیت دهند و سبب این خون فاسد سوداویست که در طحال بتدریج محتقن شود و بعد طبیعت آنرا از طریق [illegible] بسوی کبد دفع کند و قوت در فعل طحال قوی و قوت کبد ضعیف گردد پس این خون حار فاسد سوداوی [illegible] و گاهی آن حاصل شود و کبد بسوی عروق دفع نماید و اعضا بدان اغتذا کنند و همواره عضوی بعضو دیگر دفع کنند تا آنکه بسوی اطراف عروق [illegible] میان جلد [illegible] اجزای لحم را بکشاید محتقن گردد و [illegible] جالینوس [illegible] نکرده و با جمله از اغذیه [illegible] طحال [illegible] خون [illegible] استعمال کنند

امراض امعا

بدانکه امعا جمع معاست که بفارسی روده گویند و جرم امعا عصبی است [illegible] و [illegible] امعا [illegible] مزاج معده است [illegible] اسهال و اسهال الدم و سحج و قروح امعا [illegible] و نفخ و قراقر و قولنج و ایلاوس و زحیر [illegible] و کثرت آن و قلت آن و دیدان [illegible]

اسهال بدانکه جمیع اسهال بحسب سبب بر دو نوع است یکی بادی مثل هوائی و دوائی و غذائی [illegible] که باشد دیگر [illegible] مثل دماغی و معدی و کبدی و ماساریقی و مراری و طحالی [illegible] ازین اقسام ثلثه انواع بسیار است [illegible] قسم اول آنکه از اغذیه باشد [illegible] آنکه بسبب قلت غذا بود که در معده [illegible] فاسد گردد دوم آنکه بسبب غذائی بود که بغیر شهوت یا زیاده از اشتها خورده شود سوم آنکه بسبب غذای لطیف سریع الاستحاله باشد که زود فاسد گردد مثل شیر [illegible] و توت و کدو و انار چهارم آنکه بسبب ثقل غذا باشد [illegible] پنجم آنکه بسبب غذای لزج [illegible] ششم آنکه بسبب غذای کریه الطعم باشد که طبیعت بسبب نفرت [illegible] از هضم دفع سازد هفتم آنکه بسبب غذای نفاخ بود [illegible] هشتم آنکه بسبب اغذیه [illegible] نهم آنکه بسبب اغذیه [illegible] دهم آنکه بسبب غذای [illegible] یازدهم آنکه بسبب

غذاے شدید الرقت بود کہ رشح کند و نزد باب محتبس نماند و یازدہم آنکہ بسبب سوء ترتیب باشد کہ موجب انزلاق گردد مثل تقدیم غذای لین خفیف الہضم مزلق و تاخیر غذای قابض عاصر یا تقدیم بطی الاستحالہ و تاخیر سریع الاستحالہ دوازدہم آنکہ بسبب کثرت حرکت بعد غذا بود مثل ریاضت و جماع و حمام و سیزدہم آنکہ از افراط شرب آب باران باشد **قسم دوم** آنکہ از ہوای محیط باشد و آن سہ گونہ است یکی آنکہ بسبب ہوای گرم بود کہ آن تحلیل کند و خلفہ آرد یا حار رطب مرخی بود چنانچہ ہوای جنوبی کہ مطلق ست و ازینجہت کثرت باران و بلاد جنوبی انزلاق آرد دوم آنکہ بسبب ہوای بارد عاصر یا مانع تحلیل فضلات بود کہ آن جمع کند و احتقان نماید سوم آنکہ بسبب تعفن ہوا پدید آید کہ مضعف قوی و مرقق مواد و مفتح مسام باشد و گاہی ہوا سبب اسہال میشود بواسطہ افساد ہضم و تحریک غذا **قسم سوم** آنکہ از اعضا بود خواہ از عضو واحد باشد یا از جمیع اعضا و این ہمہ در اسباب مشترک اند بہر آنکہ یا تابع سوء مزاج مضعف ماسکہ یا ہاضمہ یا دافعہ باشد یا دافعہ قوی گردد و این ہمہ یا بسبب سوء مزاج مفرد یا سوء مزاج با مادہ مشتبکہ در اعضا یا لاحقہ بروجہ آن و یا از مرض آلی از رض یا قرحہ و فتق باشد بالجملہ این قسم برشش نوع ست **نوع اول** آنکہ از دماغ بود و بسبب نزلات ست کہ از دماغ بمعدہ و مجاری در غذا را فاسد کند پس طبیعت ہر دو را باسہال دفع سازد و این بسبب سوء مزاج دماغ بحرارت و برودت باشد تا آنکہ در آن فضول کثرت پذیرد و بعضے ازان از منخرین فرود آید و بعضے آن از طریق حنک و انچہ بر حنک ریزد بعضے از دہن بارادہ انسان می بر آید و بعضے کہ رقیق بود بجانب شش میگراید ذات الریہ و سرفہ تولد میکند و سبب سل میگردد و انچہ غلیظ است بسبب ثقل بمعدہ فرود آید و سبب اسہال میگردد و علت مذکور چون مزمن میشود بفساد مزاج معدہ و قصور ہضم و ضعف قوت مؤدی میگردد و پس باحداث ذبول و موت می نماید و این نوع را عامہ اطبا نمی شناسند چہ گاہی مشابہ بذرب البطن گردد و گاہی بخلفہ غیر ترتیب و گاہی بسل چون بعض فضول در ریہ و صدر حاصل شود و بعضے بسوے معدہ نازل گردد و بسبب قلت اعتدال بدن جسم گرم بود و سعال دائم باشد پس طبیب غیر ماہر معلوم کند کہ مرض سل با قیام ست و مایوس از صحت باشد و بدوہ ترک معالجہ او کند و یا معالجہ آن بعلاج سل نماید و بدان سبب بیمار ہلاک گردد و این اسہال چہار گونہ است یکے آنکہ مادہ نزلہ صفرا باشد دوم آنکہ بلغم بود سوم آنکہ سودا باشد چہارم آنکہ خون بود **نوع دوم** آنکہ از معدہ بود و این اسہال را ذرب و خلفہ و اختلاف و زلق المعدہ نیز گویند و ذرب در اصطلاح اطبا عبارت از انطلاق شکم متصل و اسہال دائم است و گویند کہ ذرب آنست کہ طعام در معدہ و امعا منہضم نشود و جمیع بدن ازغذا [illegible] بلکہ از اسفل تنہا باستفراغ متصل خارج گردد و کثیر الرطوبت بود و این قسم را ذرب از بہر آن نامند کہ ذرب در لغت فساد معدہ را گویند و یا بہر آنکہ ذرب بمعنے حدت نیز آمدہ بسبب حدت براز و سرعت حرکت او در خروج مسمی بدان شدہ و یا از بہر آنکہ ذرب بمعنے عدم قبول علاج ہم آمدہ پس بسبب صعوبت این علت و عظم خطر دران بدین نامیدہ اند و فرق میان ہیضہ و ذرب آنست کہ ہیضہ مرضے حاد سریع الانقضا باشد و ذرب مرضیست مزمن متطاول و اگرچہ مع القی بود و خلفہ آنست کہ طعام بر سبیل معتاد اندر شکم نہ ایستد بلکہ مندفع گردد و گاہی زرد و گاہی بدیر و گاہی بدفعات بسیار و گاہی بدفعات اندک و گاہی منہضم و گاہی نا منہضم **و اختلاف** و خلفہ نزد بعضے مترادف اند و جمہور اطبا اسہال حادث با دوار را اختلاف گویند و اسہال کائن بالوان را خلفہ نامند و سمرقندی میان خلفہ و اختلاف و ذرب ہیچ فرق نکند و **خجندی** گوید کہ ذرب اسہال متواتر مستمر ست از مواد مختلف فاسد رقیق و خلفہ اسہال ہمین مواد ست مگر متواتر نباشد بلکہ میان دو مجلس زمانے معتد بہ متخلل بود و بعضے تعریف ذرب چنین کردہ اند کہ آن استفراغ مواد رقیق مختلف فاسد از معدہ و امعا و این اعم از اول ست بہر آنکہ شامل بجمیع اسہال ست و آنرا اسہال معدی و اختلاف و زلق المعدہ نیز گویند و نزد بعضے اسہالے کہ سببش ملاست معدہ بود آنرا ذرب گویند و نزد بعضے اسہال و ذرب مترادف **و زلق المعدہ** نزد اطبا عبارتست از نقصان فاحش یا بطلان در ہضم کہ بسبب آن غذا منزلق گردد پس بمعنے زلق معدہ زلق غذا از معدہ است چنانچہ فیلسوف ابوالفتح در مفتاح تصریح نمودہ و ذرب و خلفہ کہ بسبب [illegible] معدہ باشد چنانچہ سمرقندی فہمیدہ بالجملہ اسہال معدی بچند گونہ است یکی آنکہ از ضعف قوت ہاضمہ معدہ یا بطلان آن باشد و این بنا بر ترہل معدہ و ابطال آن بسبب سوء مزاج بارد رطب یا فج حادث شود دوم آنکہ از تشویش و تغیر فعل ہاضمہ بود سوم آنکہ از ضعف قوت ماسکہ باشد و این بسبب سوء مزاج بارد بود و در اکثر چہارم آنکہ از ضعف قوت دافعہ بود پنجم آنکہ از قوت قوت دافعہ باشد ششم آنکہ از زلق معدہ بسبب کثرت رطوبت مزلقہ باشد کہ در معدہ جمع شود و این رطوبت یا لزج بود و یا مالح بود ہفتم آنکہ از کثرت بلغم در معدہ باشد ہشتم آنکہ بسبب انصباب صفرا از بدن بر معدہ یا تولد او در معدہ بسبب حرارت آن باشد نہم آنکہ از صفرا و بلغم مرکب باشد دہم آنکہ بسبب کثرت انصباب سودا از طحال بر فم معدہ باشد یازدہم آنکہ

بسبب تولد ریاح و نفخ در معده مفسد هضم باشد دوازدهم آنکه بسبب بثور یا قروح طبقهٔ داخلی معده باشد سیزدهم آنکه بسبب ضعف جگر باشد و آن در سده ماساریقا باشد چهاردهم آنکه بسبب فساد خمل معده بود پانزدهم آنکه از ورم حار معده و دموی یا صفراوی بود شانزدهم آنکه بسبب اوجاع معده و امعا و را آن محدث ضعف در ماسکهٔ آن باشد و آن اوجاع از ریاح و از اورام و از سوء مزاج مختلف بود هفدهم آنکه از تناول قوت ادویهٔ مسهله و سمیه بود که سطح امعا و معده و فوهات عروق معده و امعا را الزوم نماید هیجدهم آنکه بعد بحران باشد و بعضی انصباب نزله را که بسبب اسهال و ناغیست و رداءت تدبیر غذا را که بسبب اسهال غذائیست و امتلای بدن و عروق را که سبب اسهال از جمیع اعضاست نیز از اسباب اسهال معدی شمرده اند **الکتون** بدانکه این همه اسباب سبب اصل اسهال معدی نیستند بلکه بعضی از آن سبب ضعف هاضمه و ماسکه و دافعه هستند و آن موجب اسهال میشوند چنانچه شیخ میفرماید که گاهی زلق معده از رطوبات بود که آنرا از ثبات تقدیر هضم ممکن نبود و این سبب فی الحقیقت خارج از ضعف ماسکه و هاضمه نیست مگر تخصیص این با ایراد در تفصیل از برای تنبیه نموده ایم و تحسین صاحب خیره می نویسد که حدوث اسهال معدی سبب ضعف قوت هاضمه باشد چهار نوع بود یکی آنکه رطوبت لزج بر سطح معده آلوده شود و آن رطوبت میان معده و طعام حائل شود و حرارت معده را از طعام باز دارد و قوت هاضمه بدان سبب ضعیف شود دوم آنکه معده گرم باشد و در آن صفرا تولد کند و اسهال صفراوی آرد سوم آنکه صفرا و بلغم آمیخته باشد چهارم آنکه در معده ریاح تولد کند و طعام بدان سبب غیر منهضم ماند و اسهال تولد کند و سبب ضعف ماسکه پنج نوع است یکی رطوبت لزج که بر سطح معده آلوده شود و طعام را فرو لغزاند دوم آنکه بر سطح معده بثرها پدید آید و معده بدین سبب با طعام التفات نکند و از مماست ایذا یابد و قوت ماسکه بدان سبب ضعیف گردد سوم آنکه عقب طعام حرکات عنیف اتفاق افتد و طعام بدان سبب از معده غیر منهضم برآید چهارم آنکه قوت دوای مسهل بر سطح معده باقی مانده قوت ماسکه را ضعیف کند و اسهال آید پنجم آنکه سوء مزاج ساذج یا مادی قوت ماسکه را ضعیف کند و بدانند که بقول شیخ الرئیس اسهال معدی که به غیر منهضم میباشد بلکه گاه قدری منهضم و گاهی غیر منهضم میباشند و سبب این ضعف قوت ماسکهٔ معده بود که طاقت حمل غذا نیارد مگر تا زمان اندک که گاهی در آن منهضم شود و گاهی نی پس بر تدریج ارسال و اخراج او کند و بسا شد و این ضعف بسبب سوء مزاج بارد در اکثر بود و بسبب سوء مزاج حار و رطب و یابس نیز باشد و خطا کرده بعضی که گمان نموده که این همه بسبب بلغم بود نه غیر آن و اگرچه این بسبب سوء مزاج بارد رطب بیشتر میباشد و این بسبب طول خویش سوی استسقا می گردد و بالجمله این صعب العلاج چون مستحکم گردد و گاهی این را دوار محفوظ بوده بیشتر سوی سحج رودی و قروح گردد و ایضاً از مقولات اوست که ملاست معده و زلق آن گاهی بسبب سوء مزاج حار مع ماده کند اعنی لقمهٔ طعام با حدت لذع بود و در نادر از سوء مزاج حار بسیط باشد چون سحج رسد که انهاک ماسکه گردد و گاهی بسبب سوء مزاج بارد یا مادهٔ مزلقه یا بغیر ماده بود و گاهی بسبب قروح در معده باشد که از چیزیکه بسوی آن برسد ایذا یابد و بدفع آن تحریک نماید و گاهی از ضعف بود که ماسکه را بهم رسد چون بعد زلق معده و امعا و ملاست آن آروغ ترش حادث شود دلیل افراط علامت جید بود که این بر نقص حرارت نامه دلالت کند چه اگر حرارت تام نبود پس چنانچه باید و گاهی سبب اسهال معدی ازلاق معده امتلای معده بود و از اخلاط ردیه که بسوی آن از بدن بریزد و طعام را که در معده بود فاسد کنند و اگرچه طعام جید الجوهر باشد و محتاج بهتی شدن آن گرداند و یا انزال آن و اگر ناحیهٔ علیا قوی تر باشد بسوی آن منتفع نشود و به قی خارج نگردد بلکه با اسهال برآید و گاهی اسهال این اخلاط بسبب افساد او طعام را و اخراج معده بسوی قذف او نباشد بلکه در آن توجه باشد که معده از آن کراهت کند و آنرا از خود دفع کند و طعامیکه در معده بود بآن منتفع گردد و یا در نفس آن اخلاط قوت مسهله یا مزلقه یا مقطعه یا ساحجه باشد که هرچه در معده بود دفع کند و بلغزاند چنانکه کثرت انصباب سودا بسوی فم معده سبب اسهال معدی میگردد و بدانکه نوعی از اسهال معدی است که آنرا دور البطن و اسهال دوری نامند و دوری از آن نسبت کنند که اسهال با ادوار معلومه پدید آید بشرطیکه در کمیت غذا و در اوقات معینه تناول آن اختلاف نیفتد زیرا که اگر در کمیت غذا کم و بیشی راه یابد یا در اوقات معینه او تقدیم و تاخیر رود طبع بر ادوار معین نماند و سبب آمدن اسهال بر ادوار آنست که فضله در عضوی واحد چون اعور یا بطون دماغ یا قعر معده یا کبد یا طحال و یا دیگر عضو کثیر چون عروق و رقاق جمع گردد و بتدریج مانند مادهٔ حمیات دائره هرگاه آن عضو ممتلی گردد از آنجا بسوی امعا منتفع شود و مستفرغ همیگردد و استدلال بر نوعیت خلط و بر عضویکه محل آن خلط بود و تشخیص باید نوع سوم آنکه از جگر و ماساریقا باشد و اسهال کبدی را قیام کبدی نیز گویند و آن سه نوع است یکی آنکه از ضعف قوت هاضمهٔ جگر

باشد دوم آنکه از بطلان آن بود و سبب ضعف و بطلانات هاضمه در اکثر اوقات سوء مزاج بارد و رطب بود و در آخر با استسقا انجامد سوم آنکه از تغیر و تشویش فعل هاضمه باشد چهارم آنکه از ضعف قوت ماسکه جگر باشد پنجم آنکه از قوت دافعه جگر بود ششم آنکه از ضعف قوت جاذبه جگر باشد و اسباب ضعف قوای مذکوره وقوع سوء مزاج مانع یا ماده یا سده یا ورم سست در جگر هفتم آنکه از احتباس ماده فاسده در جگر باشد که قوت جگر بدفع آن کوشد هشتم آنکه بسبب سده جگر یا ماساریقا باشد نهم آنکه از ورم جگر یا ماساریقا باشد دهم آنکه از انفتاح سده بود یازدهم آنکه بسبب انفجار ورم جگر باشد دوازدهم آنکه از تاکل و قروح متعفنه بود سیزدهم آنکه از بحران باشد **فائده** شیخ میفرماید که اصناف اشیا از کبد گاهی به جوهر خیر بکه مندفع شود و گاهی به سببی که آنرا مندفع سازد مختلف میباشد اما جوهر شئ مندفع گاه کیلوسی بود و گاه مائی و گاه غسالی و گاه صفراوی و گاه شدیدی و گاه دمی و گاه اسود رقیق و اسود مثل دردی و اسود سوداوی و گاه منتن و گاه غیر منتن گاه چیزی غلیظ اسود و جوهر آن لحم کبد باشد اما سببی که این اشیا را مندفع سازد گاه انفجار ورم یا انفتاح سده یا قرحه یا تاکل یا ضعف ماسکه که آنچه حاصل شده امساک آن نکند یا ضعف جاذبه که جذب آن نکند یا ضعف هاضمه که آنچه در آن حاصل شود هضم نماید و چون منهضم نشود بدن آنرا قبول نکند و دفع نماید یا قوت قوت دافعه یا سوء مزاج حار مذیب [illegible] ضعف از اسبابی که معلوم شده و از انجمله استفراغات کثیره است یا بسبب امتلاء و فضولی که طبیعت بدفع آن محتاج بود و گاه امتلا بحسب سایر بدن باشد و گاهی در نفس کبد بود و چون تولید خون نیک کند لیکن در آن خون لبث نماید و در عروق نافذ نگردد و سبب ضعف جاذبه آن یا سده یا اورام و گاهی سبب آن دفع تنها ازدیاد بود که طبیعت بدفع آن محتاج گردد و گاهی مثل این در بحرانات بود و گاهی سبب در نفس کبد نباشد بلکه در ماساریقا بود و اگرچه در ماساریقا جمیع وجوه این اسباب ممکن نیست اما ممکن است که از جهت اورام و سده باشد و اگرچه بعید است یا ممکن نیست که کبد جذب کند و ماساریقا جذب نکند و از آن امر معتدبه عارض شود مگر آنکه جذب اول برای کبد است نه برای ماساریقا و جذب ماساریقا تنها جاذب معتدبه نیست و اکثر قیام کبدی بهر آن باشد که بدن غذا را قبول نکند پس رجوع کند بسبب سده یا بسبب غیر آن و جمیع اصناف این اندفاعات در حقیقت منسوب میشوند یا بسوی ضعف یا بسوی قوت پس آنچه منسوب بسوی سوء مزاج و ضعف قوی از جنس ضعفی باشد و فتح سدد و تفجر دبیلات و دفع فضول از جنس قوتی بود چه قوت تا وقتیکه قوی نباشد دبیله و فضول ردیه فاسده دفع نکند و چون خون منتن خارج شود گمان نباید کرد که در اینجا ضعف است اگرچه گاهی بسبب طول مکث بدبو میگردد بعده آن مثل دردی سیاه مندفع میشود و طبیعت آنرا دفع میکند چنانچه در قروح نیز منتن میشود لیکن آنچه از قوت مندفع گردد تابع او خفت بود و یا صحت احوال باشد پس منتن در همه حال ردی نباشد و اسود اولی است مگر آنکه در کل حال ردی بود و لهذا گاهی در اندفاعات الوان مختلفه شفا یا تخفیف باشد و خطا کند کسی که این الوان مختلفه را در همه حال حبس نماید و شدید تر خطا از آن است که کسی حبس آن بمسهلات مقبضه کند و بدانکه بعید نیست که قوت ضعیف باشد و تمیز فضول نکند و نه امتلا دفع شود و بعده حالتی عارض شود که قوت قوی گردد یا از استعداد مواد اندفاع و انفتاح سده که بدان دفع سهل شود حاصل گردد و فضول مندفع شود و سبب در اسهال کیلوسی که بسبب جگر و آنچه متصل آنست باشد یا ضعف قوت جاذبه کبد یا سده و اورام در قعر آن و در ماساریقا بود حتی که جذب نکند و البته تغیر ندهد و این از انجمله است که چون اسهال نماید ذبول آرد و قوت ساقط کند و چون حبس کنند در اعالی نفخ کند و آنرا اذیت دهد و نفس را تنگ نماید و یا بسبب کثرت مواد کیلوسی و بودن آن زیاده تر از قوت جاذبه کبد باشد پس اکثر آن غیر منجذب باقی ماند و گاهی سبب در این شدت شهوت معده و افراط آن باشد و سبب در اسهال غسالی ضعف قوت مغیره ممیزه کبد است یا زیادتی منفعل از فاعل یا بسبب ضعف ماسکه و در این هنگام نسبت اسهال غسالی بسوی کبد ضعیف مثل نسبت قی و هیضه بسوی معده که ضعیف است از آنچه معده متحمل نشود پس قبل از تمام فعل بسبب ضعف ماسکه مندفع شود و اگر از ضعف ماسکه بود آن بسبب ضعف مغیره باشد و هردو ضعف تابع سوء مزاج میباشند لیکن اکثر ضعف ماسکه بسبب حرارت و رطوبت و اکثر ضعف مغیره بسبب برودت بود و پس الیقین نکنند که غسالی بسبب حرارت تنها یا بسبب برودت تنها میباشد و در هر دو حال غسالی مستحیل شود بسوی آنکه او اکثر از دمویت بود و بسبب شدت استتباع از بدن بعده بسوی آنکه او خاثر بود و کائن از حرارت را علامات دیگر است و کائن از برودت را نشان آخر چنانچه مذکور گردد و سبب در اسهال مراری کثرت صفرا و قوت دافعه است و سبب در صدیدی احتراق خون و اخلاط و ذوبان آنست و گاهی باحتراق نفس جسم کبد و اخراج او بعد اخلاط مختلفه مؤدی گردد و گاهی صدیدی

بسبب فتح ورم یا دبیله بود و بیشتر رشح از کبد بود و قیام او در اول آید و **سابع** ورم حار کبدی که غلیظ مشابه دردی بود یا انفجار دبیله باشد و یا انفتاح سدد جگر
و یا تاکل و قروح متعفنه و یا احتراق خون در وی باشد یا او و در نواحی کبد بسبب آفات قوت آن و حرارت حادثه که متصل آنست یا بغیر او و در دق چون شدید الحرارت باشد
و آنرا فاسد کند و از آن بدن تازگی نیابد و غلیظ گردد و مثل دردی شود و شدید النتن و در آن زردیت بسبب غلیان و زردبان و مرار بسبب غلبه حرارت باشد و چون
با این فساد فاسد گردد طبیعت قوی آنرا دفع کند و بدینها از مزاج در اعضا دلالت کند و اسهال او لا محاله خشک اغبر باشد و قدری باسیاه و برنگ قوام و دردی
گردد و میشود و آن کمتر از این در سواد و غلیظ تر از این در قوام بود و از آن شدید بود که سواد مثل او نباشد یا مرقی که در او اخلاط حاره و حاد سازد و ضعیف گرداند و
بسوی آن از غسالی و موتی بسوی دردی مودی گردد و در دفعه نبود و گر در تا دو رود اکثر آنچه دفعه باشد آن از سوء مزاج محرق بود و بسا دا از اسهال غیر نضیج گرداند
و حار محرق آنرا مثل ورم و خاثر گرداند اما خروج نفس بحکم کبد محترق غلبه بود و سبب او رشتن و فوت [illegible] بسبب تاکل و قرحه بود و یا بسبب کثرت
احتباس و احتراق بعد از آنکه اکثار از شرب نبیذ تازه در تمام کبدی مخاطی اندازد و چون احتباس قیام بکرب بود و اسهال انحلال او ساده و راحت کند آن مهلک بود
و بدانند که بیرانه سال طویل المرض را چون عقب مرض آن قیام افتد و آن بخیت بود چون قیام او کبدی گردد قیام او نشتی گردد و بدن او قبول غذا نکند بسبب
عنقات مجاری و اسهال کبدی و رمی سالمتر از کبدی ضعیف است و قابل تر علاج است و چون عقیب استسقا اسهال شد خصوصا استسقا حادث از ورم
کبد رمی باشد و اسهال غیر بائیت نماید و منتقل آن شود و قیام کبدی صفراوی و مصدیعی و خاثری یا چون از فرمن گردد دال الموت بود [illegible] اسهال امعا شود **نوع چهارم**
آنکه از طحال یا مراره باشد و طحالی سه گونه است یکی آنکه بسبب قوت دافعه کثرت سودا بود دوم آنکه بسبب ضعف و تعطیل [illegible] آن باشد سوم آنکه بسبب
ورم آن بود و اسهال مراره چنان باشد که صفرا از زهره برود و در روده آید از روده بیرون آید که بسبب [illegible] اسهال صفرا افتد و بعضی سبب اسهال
این نوع ضعف ماسکه طحال یا مراره بسبب سوء مزاج آنها نوشته اند **نوع پنجم** آنکه از امعا بود و این [illegible] باشد [illegible] یا سحج باشد و این را زلق
الامعا گویند و دوم آنست که طعام در امعا نماند بلکه از آن بسرعت منزلق گردد و آن شش گونه است یکی آنکه بسبب [illegible] بواسطه آن ثقل در امعا
مکث نکند دوم آنکه از ثقل امعا بسبب رطوبت سائلی [illegible] سوم آنکه بسبب بثور باشد که از سودا و حار و صفرا در سطح داخلی امعا حادث شود
و چون غذا بدو رسد باعث احداث لذع بسرعت منتشر گردد و باشد که آن بثور در سطح خارج امعا عارض شود چهارم آنکه بسبب انصباب صفرا از اعضا
بر امعا باشد که از لذع وی آنچه در امعا است دفع گردد پنجم آنکه بسبب صفرا و بلغم مرکب باشد ششم آنکه بسبب سودا باشد هفتم آنکه بسبب شرب مسهل قوی باعث زلق الامعا گردد هشتم
آنکه از ضعف امعا باشد بسبب امتلاء اعصابی که بر روده آمده از خلط لزج یا بسبب ضربه و سقطه [illegible] آن تلف از عصب نخاع به امعا عارض شود و از امساک
غذا بسبب استرخای خویش عاجز گردد و [illegible] که از امعا بغیر [illegible] ورم بغیر سبب فوق آن باشد در اسباب مشارک زلق المعده است لیکن
کانون از قروح و ریش اکثر از آن باشد که [illegible] مگر ریش و اگر باشد از آن نبود و [illegible] آن دوام سیلان کند و لا محاله موذی
بسحج [illegible] و باطلاق و ورم گردد [illegible] سهل الفوهات عروق [illegible] اسهال آرد و آنچه از ضعف امعا و معده بود
[illegible] ناشد و اکثر بسبب [illegible] ضعف و قروح باشد و آنچه از امعا مستقیم باشد [illegible] با وجع بود و آنرا زحیر نامند و بعضی بلا وجع
بود و آن خونی بود [illegible] مذکور گردد و صاحب ذخیره میگوید که انواع اسهال [illegible] انواع اسهال معوی [illegible] باشد و اسباب
آن باشد [illegible] یک نوع که مخصوص است بمعده و آن اسهالی باشد که سبب آن ضعف قوت هاضمه بود و این نوع [illegible] باشد **نوع ششم** آنکه از جمیع
اعضا باشد و آن شش گونه است یکی آنکه بسبیل ذوبان اعضا بسبب حرارت بدنی غریبه رطوبات باشد دوم آنکه بر سبیل استفراغ اخلاط بسوی فساد باعث
حمیات ردیه و سموم ضاره بود که در عروق و اعضا جمع گردد و طبیعت بنابر کراهت آنرا بر سبیل اسهال دفع کند سوم آنکه بر سبیل تفاضل امتلا شدید از فضلات
بود که بجهت ترک ریاضت و حبس استفراغ معتاد [illegible] باعث تحلل از بدن و تراکم فضلهای کثیر [illegible] در بدن مجتمع شود و بر سبیل [illegible] دفع گردد
و آن تنقیه طبیعت بود چهارم آنکه بر سبیل امتناع از نفوذ غذا با عضا بسبب سده در عروق باشد بطریق اسهال دفع شود پنجم آنکه بر سبیل بحران قوت

واقع شود ششم آنکه بر سبیل سقوط قوت ماسکهٔ اعضا بود چنانچه از خوف و در آخر سل و دق عارض شود و شیخ میفرماید که اسهال واقع بسبب امتناع نفوذ غذا بمعدی است و آنرا اسهال ماسائی یا دواری نامند و این بهر آنست که عروق منفسده در مدت بعلوص ممتلی گردد تا آنکه احتمال ننماید بعد رجوع بانفراغ کند و میان آن حال صحت بود و اکثر نوبت بیست روز باشد و گاهی تقدم یا تاخر کند و صاحب ذخیره گوید که هر اسهالی که مادهٔ آن از عضوی دیگر یا از رگهای بعید بمعده و امعا ریزد آنرا نوبتی بود معلوم و این علت طویل بود و هر آنگه طعام و شراب بمعده و جگر صاحب او تمام هضم نیابد و بدین سبب فراغ بدن از آن ماده پاک نشود و صاحب علت تدبیر هضم و تدبیر استفراغ آن ماده نکند و هر بار که اسهال بازایستد پندارد که بحالت صحت رجوع کرده و هر بار که نوبت اسهال باز آید پندارد که اسهال [illegible] و از طعام و شراب نو تولد کرده است طریق تشخیص اسباب اسهال باید که اولا اقسام آن تشخیص نمایند باین طریق که نخستین کیفیت غذای متناول و ترتیب تناول آن از مریض دریافت کنند اگر سببی از اسباب مسطوره یعنی تناول نوعی از انواع اغذیهٔ مذکوره محدث اسهال یا سوء ترتیب در تناول آن معلوم شود و آروغ بد آید اسهال غذائی باشد و ایضا ظهور خفت عقیب اسهال بر انچه از تناول غذای کثیر باشد و وجود کثرت قراقر با اسهال بر انچه از تناول غذای نفاخ بود دلالت کنند و هرگاه حال حرارت و برودت هوا مدرک گردد یا عفونت آن باشد و اسهال عام بود اسهال هوائی باشد و ایضا اختلاف رنگ براز و قوام آن و اکثر رقیق کم رنگ کم بود و گاهی لزج و در گرمی هوا و بیشتر در آخر روز با گرمی و سستی بدن و کثرت عرق و تشنج یا کرب و خفقان و دیگر آثار وبا بر آن شاهد بود و ضعف زیاده از مقتضای اسهال شود و بهلاکت برساند و حال شبیه بمرده نماید و چشمها و صدغین فرو روند و تعفن از بدن یا عرق سرد اسهال هوائی از عفونت هوا باشد و الا قسمی از اقسام اسهال عضوی باشد و انواع او را چنان دریافت نمایند که اگر علامات نزله و فساد مزاج دماغ معلوم شود و اسهال بعد از خواب طویل بهم واقع شود و باز تا دیر منقطع گردد و تحفظ النوائب باشد و باز بدیت بود و سعال سحرگاه و بعد خواب آید اسهال دماغی باشد بعد از تشخیص آثار نزلات نوع مادهٔ آن دریافت کنند مثلا اگر اسهال صفراوی آید و در آخر تیز آرد و بالذع و حرقت دماغ و معده و تشنگی و تلخی دهن و غرغره سوزش حلق و قصبه و فم معده ظاهر بود مادهٔ نزله صفرا باشد و اگر اسهال بلغمی آید و با نموست و حلاوت کریه غلیظ و تعقد آب دهن بود مادهٔ نزله بلغم باشد و اگر با ترشی دهن و گرانی سر و آمدن بوی از دماغ همچون بوی آهن بود مادهٔ نزله سوداوی باشد و اگر با سرخی چشم و گرانی حواس و شیرینی طعم مائل بشوری و بدبوئی بود مادهٔ نزله دموی باشد و هرگاه اسهال بلا ترتیب بعدم تعین اوقات ثوران آن بود بلکه باختلاف جودت و رداءت تدبیر حال مختلف گردد و گاه اسهال زیاده و گاهی کم و گاه هضم و گاهی فاسد [illegible] و زیاده بیشتر زمستان آید با آن آثار معده بود و اسهال معدی باشد پس اگر با سقوط اشتها و خفقان و هزال و تواتر نبض بود از ضعف معدهٔ حار باشد و اگر با آروغ و تواق و قراقر بود از ضعف معدهٔ بارد باشد و اگر با خروج طعم غذا در آروغ و بطوء انحدار آن بود از ضعف معدهٔ یابس باشد و اگر طعام قلیل الهضم یا عدیم الهضم بوقت خویش خارج شود و پیش از اسهال ثقل در معده محسوس شود از ضعف یا بطلان قوت هاضمه بود و اگر طعام فاسد در اسهال برآید از تشویش و تغیر فعل هاضمه باشد و اگر غذا تا دیر در معده نه ایستد و قبل از هضم دفع شود و قلیل الهضم برآید و مدت ثقل در آن کمتر بود از ضعف ماسکه باشد و اگر بسرعت بیرون آید یا بسیار بیکدفعه خارج نشود بلکه اسهال اندک اندک متواتر دفع شود از ضعف دافعه باشد و اگر با آن رطوبت تمام برآید و غذا قبل از هضم خارج شود و طعام بر معده گرانی کند و غثیان آرد و ثقل غیر منهضم بیرون آید و سفید باشد از اجتماع کثرت رطوبت مزلقه در معده باشد و اگر با [illegible] این آثار ذائقهٔ دهان شور بود رطوبت مالح بورقی باشد و الا رطوبت مذکور لزج بود و قلت تشنگی و اسهال با قراقر و آروغ ترش نیز از نشان رطوبت لزج است و ممکن است که در رطوبت لزج تشنگی پدید آید چنانکه از خوردن ماهی یا برنج تشنگی ظاهر میشود و ایضا اگر طعام غیر منهضم بسرعت مخصوص در وقت حرکت خارج شود و فضله یکبارگی همچنانکه سنگی از بالا بزیر افتد فرود آید سببش ملاست سطح معده و از رطوبات لزجه باشد و اگر آروغ ترش بسیار با بلغم با طعام مختلط در اسهال و قی برآید و تواق و غثیان بود و طعام کمتر متغیر شود و دیگر آثار بلغم پیدا بود سببش اجتماع بلغم در معده باشد و اگر عقب حمیات صفراوی یا بعد تناول اشیای حاره یا شراب صرف کهنه افتد و دهان تلخ و التهاب و عطش مفرط و زردی براز و لذع متقدم بود در اسهال صفرا خالص [illegible] ریزش صفرا از بدن بمعده باشد و اگر ثقل با صفرا و بلغم هر دو آمیخته بیرون آید سببش صفرا و بلغم مرکب باشد و اگر سیاهی براز با گرسنگی

بسیار و حرقت فم معده که بدون خوردن طعام یا روغن ساکن نشود و ترشی دهان و خشکی آن و وجع بجانب طحال و قراقر و نفخ شکم بود سببش انصباب سودا باشد و اگر با علامات قروح و بثور معده از قی و براز صدیدی یا قشور و بثور دهن و حلق و بدبوئی دهن و حرارت و خشکی آن باشد و چون طعام خورده شود در معده وجع و لذع و حرقت پیدا بود و بعد نزول طعام از معده ساکن شود و طبیعت آنرا قبل از هضم دفع کند و کمتر متغیر گردد سببش بثور و قروح معده باشد و اگر بدن روز بروز لاغر شود و عروق بدن خالی و بی خون نمایند و رنگ بدن بسفیدی یا زردی گراید و اسهال سفید مثل آب کشک و یا سبز بود سببش ضعف جگر باشد و اگر با وجود لاغر شدن بدن آثار سده یافته شود سببش سده ماساریقا یا مقعر کبد باشد و اگر لاغری فساد رنگ گرانی زیر ضلاع ایمن بود و اسهال با ده خاصه آید سببش سده محدب جگر باشد و این اقسام را زحیری گویند و اگر غذا غیر منهضم برآید و در آخر لذع و وجع و مغص در امعا هیچ نباشد و پیش ازان انصباب خلط اکال یا قروح و ورم حار در معده یا تناول سموم حاره و غیره اسباب نباشد ضعف معده اتفاق افتاده باشد سببش ضعف ماسکه باشد و اگر آثار ریاح و نفخ معده با قوی و یا علامات ورم حار معده یا اوجاع معده که بهر یک بمقام خود تفتیش سطور شد پیدا بود و یا تقدم تناول ادویه مسهله و یا علامات بحران ظاهر باشد سبب اسهال همه همان باشد و در اسهال دوری استدلال بر نوعیت خلط از رنگ اسهال و ظهور او و ازان توان کرد مثلاً اگر اسهال زرد رنگ بود و بدور غب افتد از صفرا باشد و اگر سیاه رنگ بود و بدور ربع پدید آید از سودا باشد و اگر رنگ اسهال سفید بود و هر روز افتد از بلغم باشد و اگر دور و قیام را حدی معین نباشد و وجع بدام در عضوی لازم بود و هنگام حبس طبیعت در دغلبه کند از خون باشد و استدلال بر عضو محل آفت چنان کنند که در هر عضوی که اول درد و خلش مثل سوزن پدید آید و عقب آن اسهال افتد و بعد از اسهال خفت در وجع رو نماید باید دانست که محل آفت یعنی اجتماع فضول همان عضو است و این نوع اسهال اند حمیات که هر روز نوبت نیز افتد و بعضی اکثر بواسطه دفع طبیعت فضله را و ایضاً اگر محل ماده دماغ بود تقدم صداع مع تمدد و اگر معده باشد وجع و غثیان بعد بعده اسهال افتد و وجع اکثر گردد و هر گاه کیلوس بخوبی منهضم بود و ضرر فعل معده نباشد و اسهال با پیچش الم و کثیر نبود و دوام مستعمل در هر حال نباشد و در اکثر بعد براز ماده اندک بر آید نبود و اسهال در شب زیاده آید اسهال کبدی باشد پس نظر کنند که اسهال کیلوسی است یا غسالی یا صدیدی یا خاثری یا دردی یا تحجی یا اسود اگر کیلوسی یا و کیلوس قدری هضم یافته غسالی با اسهال بر آید از ضعف قوت هاضمه جگر باشد و اگر کیلوس غیر منهضم خارج شود از بطلان هاضمه جگر باشد و اگر کبد ورم یافته واقع شود و اول بی نضج بود از تغیر و تبدل فعل هاضمه باشد و اگر اکثر اجزای کیلوس منهضم یافته بر آید و غذا تا زمان هضم در کبد نماند و زود بر آید از ضعف ماسکه جگر باشد و اگر اسهال غسالی عارض شود از ضعف دافعه جگر باشد و اگر کیلوس قدری بجگر منجذب گردد و اکثر ازان با اسهال دفع شود از ضعف جاذبه جگر باشد و چون با ضعف قوای مذکوره وقوع سوء مزاج ساذج یا مادی در جگر است علامات مخصوصه هر سوء مزاج در مبحث امراض جگر گذشت و اگر اسهال کیلوسی یعنی سفید مائی بود و با آن علامات ضعف کبد متغیر رنگ و بول و غیر آن نباشد از ماساریقا باشد الا از کبد بود و اگر صدیدی بود و قبل او تپ باشد سببش قرحه یا شق ورم بود و الا سببش دیگر که در اسباب مذکور شد باشد و اگر اسهال صفراوی یا صدیدی بود و در جگر گرمی و سوزش باشد و دیگر علامات سوء مزاج حار کبد پدید بود و اسهال وقت خلو معده زیاده شود و در شکم سیری قلت پذیرد و ایضاً صفرا و صدید با براز مختلط نشود بلکه علیحده ازان بیرون آید و گاهی قریب موت مؤدی گردد و مخرج قطعه از جرم کبد که از آتش گداخته نشود و پیچ و درد نباشد بشرطیکه بهر روزی ایام احداث سحج در امعا نکرده باشد سببش اجتماع ماده فاسد در جگر باشد و اگر با دوی کیلوسی صرف بغیر علامات ضعف کبد از ورم یا وجع و ثقل او و تپ که لازم او باشد مصحوب بود و صدید مائل بسفیدی و زردی مثل صدید قرحه باشد صدید ماساریقا بود و اگر ضد این آثار یافته شود و صدید مائل بسفیدی و سرخی مثل رشح از ریم و خون بود صدید کبدی باشد و اگر اسهال خاثری بود و با آن خفت یافته شود و الوان مختلفه عجیبه خارج شود و با آن علامات اورام نباشد و گاهی قبل او سده بود و قبل ازان تپ و زبول و اسهال غسالی یا دموی رقیق یا صدیدی نباشد سببش قوت باشد و اگر در انجا ورم باشد و علامات جمع نبود و اول رقیق صدیدی نشجی باشد بعده در آخر امر غلیظ گردد سببش اورام و حبس خون از اعضاء و آن عدم دبیله باشد و اگر از غسالی ابتدا کند و دردی گردد و کمتر بود که دفعةً افتد و با تغیر رنگ و سقوط اشتها باشد سببش ضعف جگر بود و اگر علامات سوء مزاجی یافته شود سببش سوء مزاج باشد و اگر اسهال دردی بود پس هر گاه شبیه دم محترق باشد و پیش ازان ذوبان اخلاط و اعضا و اسهال صدیدی و عطش و قلت اشتها و شدت سرخی البول بود

و گاه باوی حمیات باشد و براز او همچون براز صاحب تپ وبائی در غایت بدبوی و غلظ و رنگینی بود پس در آخر او خون سیاه برآید سببش حرارت باشد و اگر شبیه بخون متعفن فی نفسه نه مثل لحم گداخته بود و سخت بدبو نباشد بلکه بدبوی او کمتر از بدبوی حار بود و ابتداء در تواتر و رنگ کمتر از حار باشد و گاه خون رقیق سیاه مثل دم عکر نه جامد بود و غسالی بیشتر باشد و تشنگی در ابتدای او اندک و اشتهای طعام اکثر بود و بعده گاهی در آخر بسبب عفونت بسوی حمیات انجامد و اشتها ساقط گردد و باستسقا انجامد و با امتداد حال طویل تر بود سببش برودت باشد و از حال قوام آنچه خارج شود و بعطش استدلال بر مصاحبت هر دو مزاج از رطوبت و یبوست توان کرد و اگر اسهال قیحی غلیظ یا دم عکر یا اخلاط کثیر باشد چنانچه در سده بود و علامات دبیله که به تفجج و انفجار او که مذکور شد معلوم شود سببش دبیله باشد و گاهی از دبیله و ورمی در ابتدا صدید رقیق سائل شود و بعده هنگام انفجار مده خارج گردد و گاهی با آن خون سیلان کند و اگر با وجع ناحیه کبد و با قلت چیزی که خارج شود و بدبو و تقدم موجبات قروح و اکله بود سببش قرحه یا اکله باشد و اگر اسهال اسود غلیظ آید و با آن ضعف قریب موت و آفات سابقه بود سببش خروج نفس لحم کبد باشد و فرق میان اسهال سیاه که از احتراق اخلاط و از انفتاح سده بود و میان اسهال سودا که از طحال بود آنست که اخلاط سوخته اول سیاه نباشد و قوام آن غلیظ تر از قوام سودا بود و خلط سودا سیاه تر و رقیق تر بود و متعفن نباشد و آنچه از سده آید متعفن بود از بهر آنکه عفونت پذیرفته باشد و هرگاه اسهال سیاه که از احتراق اخلاط بوده باشد سبز شود باید دانست که طبیعت قوت یافته و باصلاح نزدیک است و اول سبزی اگر آید پس زرد شود و پس منقطع شود و صاحب او خلاصی یابد و هرگاه علامات کثرت سودا و آفت طحال یا تقدم صلابت و بعد اسهال ضمور آن یا انفجار ورم آن دریافت گردد و اسهال مثل دردی با وجود عدم علل کبد بود اسهال طحالی باشد و اگر اسهال زرد بعد تپ غب و محرقه آید و دیگر علامات اسهال معدی صفراوی که مذکور شد یافته شود اسهال مراری باشد و هرگاه براز اندک منهضم برآید و بعد انحدار از معده در امعا لبث نکند بلکه مبادرت بخروج نماید و خلطی که مندفع شود مختلط با براز بود و معده از آفت خالی باشد اسهال معوی باشد پس اگر با ثقل قلیل الهضم رطوبت برآید و با آن ریاح و قراقر باشد و چون طعام از معده با امعا منحدر گردد کثیر بایستد و از لاق چیزی ثقیل محسوس گردد سببش رطوبت مزلقه باشد و اگر با ثقل غیر منهضم یا اندک منهضم صدید رقیق و قشور برآید و تحت مکان معده وقت انحدار طعام از معده با امعا درد محسوس شود و سوزشی از موضع امعا بجانب سر صعود کند و از تجرع آب سرد ساعتی تسکین پذیرد و با غلبه تشنگی و تلخی دهان و خشکی زبان و لذع مقعد هنگام خروج براز و رنگینی آن بود سببش بثور سطح داخلی امعا باشد و اگر همین علامات یافته شود الا صدید و قشور نباشد و وجع منتقل باشد و دغدغه و لذع در احشا پدید آید و طعام غیر منهضم برآید سببش بثور سطح خارج امعا باشد و اگر علامات رطوبت و خروج بلغم و آثار قروح و بثور نباشد و با قلت تشنگی آروغ ترش بود از سوء مزاج رطب سادج مضعف قوت ماسکه باشد و اگر صفرا در براز برآید و با لذع و خلش مقعد هنگام براز باشد و صفرا زرد یا کبود برآید و دیگر آثار صفرا ظاهر بود سببش انصباب صفرا از عضو بر امعا باشد و اگر بلغم و صفرا هر دو برآید و آثار هر دو پدید باشد و قراقر شکم بود و گاهی غثیان آید و در اکثر تقدم تناول فواکه اتفاق افتاده باشد سببش اجتماع هر دو مواد مذکوره باشد و اگر سودا که زمین از آن بجوشد آرد یا چیزی همچون صدید که بوی سرکه دهد با براز بیرون آید و مگس بر آن ننشیند سببش انصباب سودا باشد و اگر تقدم شرب مسهل قوی معلوم گردد سببش همان باشد و اگر آثار بلغم یا تقدم ضربه و سقطه بر مبادی اعصاب امعا دریافت شود و یا علامات فالج بود سببش ضعف امعا باشد و هرگاه در دماغ و معده و جگر و ماساریقا و طحال و مراره و امعا هیچ آفت نباشد و احشا بسلامت بود و از علامات هیچ جا به اسهال از آنها ریبت مدرک گردد اسهال از جمیع اعضا باشد پس اگر اشتعال و لاغری بدن و حرارت آن و ملازمت تپ دق و اختلاف رنگ و قوام و بدبوی براز بود و در ابتدا رقیق باشد بعده خاثر شود و گرسنگی اشتداد نماید و روز بروز اشتها و قوت ساقط گردد و گاهی غثیان و عسر بول و ریاح و قراقر و کمودت رنگ و سردی دست و پا و خشکی زبان عارض شود و اسهال فروبائی باشد پس اگر صدید مائی بود از ذوبان اخلاط باشد و اگر صدید غلیظ بود چنانچه در قروح مع دسومت آن و هیئت بول و الوان مختلفه بعده در قوام شحم متشابه القوام باشد و مائیت نبود از ذوبان لحم و شحمی باشد و اگر همین علامات سوای دسومت باشد و در آخر زردی اللون گردد از ذوبان لحم سرخ باشد و اگر با وجود اختلاف الوان براز مریض بعد از اسهال در خود خفت و راحت یابد از ذوبان نباشد بلکه اگر با تقدم حمیات ردیه و سموم ضاره موجب احاله اخلاط بفساد و دیگر علامات مواد فاسد بود سببش اجتماع اخلاط فاسد در عروق و اعضا باشد و اگر با تقدم ترک ریاضت یا استفراغ معتاد یا برد خارجی مانع تحلیل یا تراکم تخمه بود و مریض فربه و قوی بود و اشتهای طعام

نباشد و درد دائم در ناف بود و نوائب آید و براز بالوان مختلفه آید و فضله نه منهضم و کثیر الرطوبت و کثیر المقدار برآید سببش امتلای شدید بدن و عروق از فضلات باشد و اگر علامات بحران یافته شود سببش بحران باشد و اگر بعد خوف شدید یا در آخر مرض سل و دق افتد سببش سقوط قوت ماسکه اعضا باشد انتهی و بقراط گفته که خلفه کهنه سوداوی اصلاح نه پذیرد و هم او نوشته که چون اسهال مثل آب باشد بعده هیچ طعام هضم نشود ردی باشد و همچنین اگر اسهال چون آب بوده باشد و غساله شود بد باشد و هر خلفه که بعد مرض شدید ناگاه عارض شود دلیل قرب موت باشد و گاهی با استسقا قریب بود که منقطع شود و منفسد گردد و هر آنکه اسهال مائیت نکند بلکه اسهال چیزی نماید که بدان بدن ضعیف گردد و چون صاحب اسهال را اغذا دهند و نبض در قوت زیاده شود علاج او نباید کرد و بطون ضعیف رفته رفته هلاک میشود و سقوط نبض او که دودی و نملی گردد و مع ذالک زنده ماند بعده نبض او باطل شود و آن زنده بود و بعده هلاک گردد و در کتاب غریب نوشته که این نزلة الامعا بر اضلاع بثره سفید مثل نخود ظاهر شود و بول حابسی گردد و کثرت پذیرد و در ساعت بمیرد و کسی را که قیام باشد و محتبس گردد و آن کس بحال خود باقی ماند و قوت او عود نکند سببش آنست که بدن او غذا قبول نمی کند و بدانند کسی را که اسهال اصناف مختلفه از مراری و زبدی و تشنج بحی افتد و ضعیف نگردد پس حبس آن نکنند که مودی بامراض صعبه و اورام ردیه خبیثه گردد و بسیار باشد که بسبب خروج ماده لطیف و بقای کثیف عقب اسهال قولنج شدید افتد

علاج کلی اسهال

بدانکه ادویه اسهال یا مسددات یا مقویات بود و یا مزلقات لعابیه مثل اسپغول و بهدانه و ریشه خطمی و تخم کتان و بنفشه و شربت آن و مغز خیارشنبر و شیرخشت و ترنجبین و گلقند و روغن بادام و یا مغلظات مثل تخم خرفه و تخم خشخاش و کشنیز خشک و یا مغریات مثل تخم ریحان و تخم بارتنگ و آرد آن و صمغ عربی و نشاسته و کتیرا و زرده بیضه و یا قابضات مثل بزور مذکوره بریان کرده و انجبار و طباشیر خطائی و شیره برگ جمیز با آب و دم الاخوین و کهربا و بسد و مروارید و مهره خطائی و کافور و پوست بیرون پسته و حب الآس و رب آن و برگ تنبول و پنیر کهنه و پوست انار و رب به و ربوب و شربت صندل و عفص و صندل و فوفل و سندروس و سک و رامک و حبیله سیاه بریان و افیون و مخدرات و تخم مورد و سنبل و بسباسه و سعد و جوزبوا و قاقله و پودینه و توتیای بصری و شاخ گوزن سوخته و حب الرشاد و تخم گندنا و نخود و قاقله و بسند آنکه در قول شیخ و مسیحی مسطور گردد و آیین حب بوعلی سینا در حبس اکثر اقسام اسهال مجرب ست و دافع صمغ و زنجبیل اقاقیا و مازو و کزمازج هر یک دو مثقال افیون یک مثقال صمغ عربی نیم مثقال کوفته بیخته بآب فلفل سیاه حبها سازند طفل را یک حب جوان را تا سه چهار حب اگر افیونی باشد تا ده حب توان داد و شیخ الرئیس مینویسد باید که منع اسهال بقابضات و مغلظات مواد و مغریات کرده میشود احتیاج می افتد بمخدرات و گاهی علاج اسهال بمدرات و معرقات و موسعات مسام و مقیات کرده شود بهر آنکه این جمیع اشیا تحریک ماده بسوی خلاف جهت اسهال میکنند پس اگر با اسهال حرارت شریک باشد بادویه مذکوره مبردات آمیزند یا از انها مبردات اختیار نمایند و موسعات مسام و معرقات از خارج بدن استعمال کنند و اگر با آن برودت شامل بود با مسخنات آمیزند یا مسخنات از انها اختیار کنند و اکثر احتیاج بمسخنات وقتی افتد که قوت هاضمه ضعیف باشد پس چون سده و از اخلاط لزج باشد و بدانچه در باب ضعف هضم گذشت استعانت نمایند و اگر حاجت بمبردات افتد گاهی بود که ماسکه ضعیف باشد و حرارت گاهی اعانت می کند بر حبس طبیعت و بدانچه تنفیذ غذا بسرعت نماید و بدانچه مدر و معرق باشد و گاهی اشراب مسرف قوی کند این فعل کند پس کسی که آنرا اسهال باشد گاهی از ان اقداح بعض آن بعد بعض نوشند تا آنکه دائم مثل سکران بود حبس طبیعت شود و بدانکه تنویم انفع اشیا ست برای کسی که اسهال دارد و چون با اسهال سعال باشد چیزی که در ان حموضت شدید و قبض باشد ترک نمایند و هر چیزی که در ان این شیا باشد از اغذیه و ادویه اقتصار کنند و بارد و سعتری اختیار نمایند و کذالک هر آنچه جرم او صلب و در ان تقویت بدن بود و از ان تغذیه نمایند مثل پستها و الیشان امضر بود و هر آنچه سیلان کند از جریرها و شوربا و بدانند که رب شیرین اکثر مضرت میکنند بسبب هیجان عطش و از جمله اسباب اسهال حمام و دلک است بسبب تفتیح مسام پس اکثر آنچه جذب ماده کنند بظاهر بدن از مروخات و دلوکات ست و از انجمله ادهان حاره مثل روغن شبت و مانند آنست و از جوالیس اسهال ضماد اجمه بر شکم ست پس تجربه کرده شده گذاشتن شیاف ابر شکم کسی که او را اسهال صحیح باشد چون قریب چهار ساعت بر شکم مریض بگذارند حبس کند و ما این را آزموده ایم و از جوالیسات اسهال ضماد برای معده و امعا ست از مسخنات و قابضه و از مبردات و قابضه بحسب حاجت اخذ کنند و از جوالیس اسهال ست چون سبب اسهال خلط منصب بسوی معده و امعا

باشد و طعام را نازل کند و سائل نماید و استفراغ آن کند و استفراغ او را تبعیت اخلاط لازم گردد پس هرگاه آن مستوصل گردد و مستفرغ شود و جه تدبیر مسهل گردد و چون ادویه
استعمال کنند بمفرد ابتدا نمایند و اگر فائده نکند دران هنگام ادویه مرکبه بکار برند و ادویه حابسه یا مجففه سبب اند و یا مقبضه و یا مبرده مخدره یا مغریه مسدده مسام
و ادویه مفرده بارده مطلقاً یا بحسب قوت حابسه آن مثل گلنار ست و مازو و اقاقیا و گل سرخ و صمغ عربی و گل مختوم و گل ارمنی و طراثیث و طباشیر
خصوصاً بریان خصوصاً آنکه بکافور پرورده باشند و کزمازج و علیق و ناردانه و سماق و زرشک و ریوند و تخم حماض و اسپغول بریان و کشنیز و تخم بارتنگ و عصارهٔ
لحیة التیس و بزرالورد جید است و ثمر توت خام و خصوصاً سنج را و عصارات قابضه مجففه و رب آنها و عصاره تخم خرفه یک اوقیه نوشیدن نافع ست و از [illegible]
که دران مسک اصلاً نباشد **و ادویه مفرده حاره یابسه** آن مثل زیره بریان و نانخواه و انیسون بریان و قشار کندر و مر و میعه یابسه و دار شیشعان و مثل
لادن بنفسه وزن یک درم ازان مطبوخ بدهند و پنیر کهنه بریان نیم بریان بگیرند یا در عصاره قابض بجوشانند لیکن تشنگی می آرد و افضل تدبیر آن این ست که آب
نمک او نکو بشویند و بجوشانند تا نمک او خارج گردد و بعده خشک کنند پس یک درم ازان حبس کند و این قوی تر از هر چیز ست و برای صبیان جوز مقشر بریان سائیده
بشکر بقلو و آب بارد بقدر جوزه بدهند و از اجابت و انفحات قابض اند و انفحه جدی طفل را وزن ربع درم با آب سرد و کلان را زیاده ازان و تا یک درم بدهند و اما
پنیر مایه خرگوش حبس شکم فی الحال می کند و باید که هر که پنیر مایه بخورد از دانگ شروع نماید و اگر فائده نکند دران زیاده نمایند تا آنکه در وزن از یک درم تجاوز نکنند
و پنیر کهنه بتدبیر که مذکور شد چون یک درم بخورند در ضرر کمتر و در فعل قوی تر از انفحه ست و بعضی زعم کرده اند که چون قطعه شنج بسوزند تا سیاه گردد پس وزن
نیم درم بخورند حبس کند و دوستی بتصدیق تجربه این از من نموده و خرء الکلب که استخوان خورده باشد چون یک نیم درم با مطبوخ بخورند بقوت حابس گردد خصوصاً
خشک با خود در ماء سموز و پوست سنگدان شتر مرغ خشک کرده بسوهان براده نموده بقدر سه درم کسی را که ذرب باشد در رب آس یا رب بحسب میل مزاج
او بدهند و ایضاً شیر مطبوخ تا آنکه غلیظ گردد یا سه بار داغ کرده و گاهی اندکی برنج بریان دران داخل نموده و ایضاً زرده بیضه در سرکه جوشانیده و از
مرکبات مائل ببرودت قرص طباشیر قابض و قرص علیق مسمی فلیدیبون و قرص گل مختوم و قرص گلنار و قرص فیلزهرج و قرص طراثیث و قرص
زعفران و قرص افیون و قرص خشخاش ممسک و حب افیون و حب بیروج و سفوف حب الرمان و حب سندروس ست و برای اسهال مفرط
یک درم صدف سوخته و گل ارمنی بالمناصفه است و اصناف مقلیا تا بگل مختوم و بغیر آن و واجب نیست که در بریان کردن آنها افراط کنند و قوت آنها
زائل شود بلکه می باید که ظرفی گرم کنند و از آتش برداشته دران اندازند و حرکت دهند تا آنکه بریان شود **و از مرکبات مائل باندک حرارت**
قرص افادیه و جوارش خوزی و دیگر جوارشات که در قرابادین ذکر آن کرده ایم و جوارش بزوری قابضه و قرص زعفران و قرص کهربا ست و ایضاً بگیرند مازو بی سوراخ
سبز و پوست انار و سماق و فلفل هر واحد نیم درم کوفته بیخته در سفیدی بیضه سرشته در انار خالی کرده پر نمایند و بشحم آن بند کرده بر آتش گذارند و همچنین بگیرند
آرد گندم و باندک نانخواه و کزمازج و حرف آمیخته بزیت انفاق چرب کرده بسرشند و نان ساخته در تنور خشک سازند بعده ده درم ازین گرفته بسایند
و با آب سرد و اندک شراب بخورند و ایضاً ازین قبیل ست چون صبیان را اسهال هنگام نبات اسنان عارض شود و بدین معالجه نمایند بگیرند خشخاش
و حب الآس و کندر ذکر و سعد هر واحد نیم درم و باریک سائیده در شیر مرضعه آمیخته بنوشانند و این دوائیکه مجرب ازین قبیل ست بگیرند تخم مویز
خشک و خوب بسایند تا مثل غبار گردد و بگیرند استخوان سوخته و بگیرند مغز بلوط و پنیر مایه و کشنیز خشک بریان و سماق و خرنوب شوکی و تخم کرفس و زیره در سرکه
ترکرده و نان فطیر خشک و کندر و نانخواه مساوی اجزا و باریک سائیده بردارند و یا پنیر مایه کمتر یا نصف یک جزو ضم کنند پس هر ساعت ازان قمحه بخورند
تا در یک روز مقدار تناول او بست درم باشد اگر از پنیر مایه کم از جزو بود و کمتر ازان بخورند اگر پنیر مایه بسیار باشد در یک روز طبیعت حبس کند و ازین قبیل ست
که بگیرند سعد و سنبل و گلنار و دقاق کندر و قدری از مازو و مقدار نیم جزو و در آب خوب بجوشانند و این آب صاف نموده بران سک المسک و عود خام
جید قدری بحسب وجوب حال پاشیده بنوشند و ازین قبیل ست زنجبیل زراج اساکفه سماق مساوی و سفوف ساخته دو درم تا دو مثقال بخورند
و ازین قبیل ست و اقرب باعتدال که بگیرند پر سیاوشان و سنبل الطیب و تخم نیل الملس و مغز بیل و باداورد و بیخ شجر صنوبر و ازان قرص سازند و بدهند

[illegible]

که حاجت بطباشیر بهر حبس خون نیست و حاجت بنزد بنابر حبس اسهال معدی و حاجت باسپغول و بارتنگ بریان مخصوص ست و از اخص اسهال است و اولقد از کل
کنند و خصوصاً مکر بریان و غذا آنچه مذکور گردد و بیضه جوشانیده را در اسهال معوی منفعت ست و کبدی و معدی را موافق نبود بلکه گاهی با این هر دو ضرر کنند
و اما محذرات در استعمال آنها ضرریست اگرچه گاهی بسبب آن حاجت افتد و از جهت تغلیظ ماده و تنویم و ابطال حاجت بقیام بسبب حس لذع نفع
میکنند و بهر حیثیکه باشد واجب نیست که استعمال کنند اگر ازان مضر باشد و چون استعمال آنها واجب گردد بر کسی که بدن او بارد شود و قوت او ضعیف گردد و این
در نبض ظاهر شود استعمال آن نشاید کرد و اگر چاره نباشد مثل جند بیدستر و زعفران و مانند آن بدان مخلوط سازند و مشاهده کرده ایم کسی را که شیاف از افیون بعمل آورده بر
و چون ممکن بود که در شیاف استعمال نمایند در مشروب استعمال نباید کرد و چون امکان استعمال آن در ضمادات باشد بطریق حمول و شیاف استعمال نکنند
و از ضمادات محذره این ست که بگیرند از افیون و بزر البنج یک یک جزو و از جفت بلوط و گلنار و اقاقیا و کندر هر واحد پنج جزو و بعصاره بنج یا عصاره
پوست خشخاش یا طبیخ آنها آمیخته طلا سازند که نیکوست **و از مشروبات محذره** قوی القبض این ست که بگیرند پنیر مایه خرگوش دو دانگ و افیون مثل او و مازو
نیم درم و کندر نیم درم و ازان قرص سازند شربتی نیم مثقال و ازین نوع ست مازو خام یک جزو کندر افیون هر واحد نیم جزو شربت نیم درم و ایضاً بزر البنج و افیون
و خشخاش و طباشیر و گلنار و کندر مساوی شربتی تا درم و ایضاً افیون سندروس تاق کند بر زعفران و حب ازین بقدر نخود بخورند و بهتر ازین جند بیدستر
افیون میعه سائله بزر البنج مر زعفران سارون کندر نانخواه ست مساوی در عسل کف گرفته سرشته بقدر فندقه بخورند و ایضاً مر دو دانگ بنج دانگ پنیر مایه نیم درم استخوان
سوخته درم مازو دو درم افیون دانگ و ایضاً اقاقیا مازو افیون صمغ هر واحد جزوی گرفته اقراص سازند و ایضاً که مخدر نیست و در و زحیر حبس کند بگیرند نانخواه
و تخم کرفس و پوست انار ترش و مازو و ابهل مساوی هر واحد یک جزو و افیون نیم جزو همه را مثل شربت بسازند شربت از درم تا مثقال صباح و مثل او عشاء و برای
طفل از دانگی تا دو دانگ **و از ادویهٔ اسهال** آنچه صاحب اسهال را استعمال او موافق ست مثل آس و مصطکی و صمغ عربی و کندر و اسپغول بریان و طباشیر
و شاه بلوط و جوز و بادام بریان ست و بالجمله واجب ست که آنچه دران ترشی و زمختی سخت نباشد بلکه لیشد ید لتغریه بود دهند و اگر چاره نباشد ز مخت دهند
و تابع او لعوقات ملینه صدر کنند و بسیاری از لعوقات متخذ از خشخاش کثیرا و صمغ و خرنوب شامی و نشاسته بریان و لعابات چیزهائیکه اول بریان کرده بعده
لعاب برآورده باشند تابع مسیلان مرد و امراند **اما اغذیهٔ ایشان** باید که دران لذع و ملوحت کثیر و عفونت موذی نباشد که قوت دافعه را حرکت دهد و ازین مثل آن است
که از شیر مطبوخ مذکور شد ذکر کردیم و خصوصاً آنکه دران آهن بمرات داغ کرده باشند و سرد کرده بآب یا سکه دور کرده با برنج و یا جاورس بهر دو بریان کرده است
و باید که بحسب هضم بخورند و چون هضم نشود کمتر ازان تناول کنند و قوی ترین البان مطبوخه و تقویت شیر گاوست و اوفق آنها برای محرورین شیر بزست با وجودیکه
او قابض تر ست و رائب افضل محرورین از غیر رائب ست و مثل مزوزات بریان بهر تخفیف و مثل نان که آرد او بسرکه سرشته نیک پخته باشند که این برای محرورین
بغایت نافع ست و مثل عدس مطبوخ که دو آب او ریخته و بسوم آب پخته باشند تا نخیل گردد و ترش کنند یا نه و مثل حماضیه و اما حصرمیه مثل آنست که با سماق و از انار دانه
و کعک و کشنیز بسازند و گاهی دران برنج و باقلا مطبوخ بسرکه میکنند که برای ایشان نیکوست و از اغذیهٔ که ایشان بخورند و فی نفسها علاج بود این ست که بگیرند
سویق جو و جنبه و از تخم خشخاش حبه و پوست آن جنبه و خوب بپزند و صاف نموده بخورند و اگر آنرا بسویق سیب ترش یا انار دانه یا سماق ترش سازند صواب باشد
و نمک ایشان نمک اندرانی بود که کوفته خوب بریان کنند پس انار دانه و کشنیز و سماق بدان آمیزند و اگر حرارت شدید نباشد پنیر کهنه بریان سوده بیامیزند و باید که
آب ننوشند مگر بارد و هر چیزیکه باشد بهر آنکه بارد قبض میکند و نیم گرم حل طبیعت میکند و احتیاج بسیار میشود الا در بیضه بر آنچه شرح کرده شد و در اسهال معدی و
دودی و گوشتهائیکه ایشان را رخصت دران میدهند آن لحم تیهو ست و کبک دراج و گنجشک و قنبره و لحم ارنب و قطا و شفنین و فاخته و لحم سودانی خاصته و امثال
آنست که بریان هر دو حصر باشد و ایضاً زرده بیضه در سرکه جوشانیده و مصوصات متخذ ازانها بمثل انار دانه و مویز بزرگ تخم و کشنیز و بمثل سماق
و مانند آن از ثمر طلیق و شاخ انگور و برگ حماض و برگ بارتنگ و کرنب بکثر جوشانیده و ماهی کوچک مطبوخ بسرکه و آنچه جاری مجری اوست و گل پسته است
و گل نمر ور و کشنیز و حب الآس و چون لحوم هضم نکنند بگیرند از لحم جوزه مرغ و کبک و مانند آن کوفته و بقوت بجوشانند و بدان برنج یا جاورس اندک آمیزند بعد

[illegible]

صاف کرده باز بر آتش نهند تا قریب بانعقاد رسد بعده بسماق یا ناردانه و مانند آن ترش کنند و کرونا ک برای ایشان نافع ست اگر هضم بسیار فاسد و باید که تسکین نکنند مگر اندک و از آن رطوبت بسیار بغیر رسائل کرده باشند و بایچه شدید النفع ست برای ایشان چون در برنج بریان بپزند و از فواکه اصلا اجتناب کنند و اگر چه قابض باشند مگر هنگام تقویت معده از اطعمه دیگر و شاه بلوط ایشان را مضر نیست و کذلک قسب و اگر طعام لطیف در معده ایشان فاسد گردد اغذیه که دران غلظتی باشد مثل اکارع بر حبوب قابضه و مثل هریسه های قوی معمول از برنج و جاورس دهند و گاهی بعض ایشان منتفع میشوند بقرص بطون و مانند آن و سکباج متخذ از اطائب بقر سکباج تنها بخورند بثرید و آن اگر اشتها باشد از اطائب اندک بخورند بقدر قوت هضم و موافقت بطون عام برای جمیع اصحاب قیام نیست و از احسای محموده برای ایشان این ست که بگیرند خشخاش خوب بریان نمایند بعد از آن از برنج و جاورس حسو سازند از کسیل یا لبن و برنج و سپیه گرده بزد یا سماق را در آب باران یک شبانه روز بخیسانند و جوش خفیف داده خوب صاف کنند بعده دران قدره تر کنند تا تر گردد و لبن بجوشانند بعده آن را بالقوت بمالند و صاف کرده قفل ور کنند بعده مدام بر آتش حرکت دهند بچوب تا مثل سرشیر گردد و بعد از آن باندک نمک تسکین نمایند و بسویق و شیر جدی یا بادام بریان یا اندک زیت کنند و دران نمک و سویق زیاده نکنند و این غذا حار و بارد بود و از سویقات ایشان زیت انفاق ست و باید که آب ایشان آب باران باشد که دران قبض ست و بحال میکنیم که اکثر نفع آن بسرعت انحدار بسوی جگر و سرعت تحلل آنست پس در کیلوس رطوبت باقی نماند و شراب ایشان را بدست و اگر چاره نباشد و قوت مقتضی آن باشد تا انعاش بدان شود و اسود قابض الطعم اندک بدهند و صواب تر برای ایشان آنست که اغذیه کثیر الاصناف و بکرار نخورند بلکه بر طعام واحد قلیل المقدار و یکبار اقتصار کنند و بر طعامیکه آن قابض تر باشد تقدیم نمایند و قبل او قدری از سفرجل و انار ترش استمصاص کنند و بران آب ننوشند و اگر صبر کنند که البته ننوشند علاج جید باشد بنفسه خصوصا چون بران حرکت البته ننمایند و باید که اطراف عالی ایشان غمز کنند تا غذا بسوی آنها جذب شود و تضمید معده ایشان بادویه قابضه ممسکه بارده و حاره و مخلوطه بحسب وجوب استعمال کنند و باید که دران سنبل و مصطکی و مر و کعک اندازند و میسوسن کثیر النفع ست اگر درین ادویه افتد و آن طلائیکوست میان معده و کبد بدان طلا کنند چون این هر دو مشارکت در اسهال شوند ده درم افسنتین در شراب بجوشانند و صاف کرده بر موضع بپارچه بنهند بعده بگیرند از گل سرخ و گلنار و آس خشک و اقاقیا و هیوفسطیداس و بلوط اجزا مساوی و به آب آس بیامیزند و افسنتین مذکور خمیر کرده ضماد کنند بدانکه تریاق بسیار نافع ست برای هر اسهال که غشی آرد و قوت ساقط کند و معده او در هم اثنا شده نباشد و آنکه مستقل از ضعف خود نبود و قیام که بآن باشد محتبس شود لیکن بدن او قبول غذا نکند او را اقصا فیر و نواهض صدور آنها سوای اطراف علیه آنها علی الانحدار منضجات و کرده نا ک آنها بخوردن سیما هم و ایضا کسی که اشتهای او بسیار شود و هضم او کم گردد این اشیا و لحم مرغ بزیت بریان بران دارچینی پاشیده بدهند و ایضا این شربت بدو سیب نافع ست قرشی مینویسد که تدبیر جیده مشترک بجمیع انواع اسهال که از حرارت یا اخلاط حاده یا تشنگی باشد این ست شیره تخم خرفه بریان در آب یا عرقیات مثل عرق کیوره و گلاب و عرق گاوزبان بر آورده شربت صندل یا سیب بجوشد یا شربت انار ترش شیرین یا ربها مل اضافه کرده بنوشند و اسپغول بریان یا بارتنگ بروغن گل یا بادام چرب کرده پاشیده هنگام خوف حدوث مغص بدهند و ایضا انار دانه ده درم صندل سفید و زرد و انبرباریس هر یک چهار درم در آب گرم یا در آب بارتنگ یا آب کاسنی خیسانیده صاف کرده شیره تخم خرفه بریان درین آب بر آورده بشربت سیب شیرین داخل کرده بنوشند و اگر حرارت زیاده باشد اندک طباشیر افزایند و چون حرارت بسیار قوی بود بشیره کافور تقویت دهند و یا قرص کافور در قدری شربت سیب سرشته بلیسند بعضی بنوشند و از مرکبات نافعه جوارش عفص و جوارش خرنوب و جوارش کندر ست و برای تبرید کبد و امعا ز ورد و صندل در گلاب یا آب به یا آب آس ساییده پارچه را بآن تر کرده بر جگر و معده و امعا نهند و گاهی باین ادویه آرد جو سرشته ضماد میکنند و گاهی اندکی سنبل الطیب یا زعفران برای تقویت جگر و انعاش حرارت غریزیه زیاده مینمایند و لزوم این تدبیر پنج روز تا شش روز کنند و غذا درین ایام پست بشربت سیب یا صندل و یا ماء الشعیر بریان بشربت سیب ترش یا فشرده انار دانه باقدری مویز کوفته و یا زیرباج بره با آب غوره اگر اشتها قوی باشد و یا شوربای جوزه مرغ بر حصرم و یا بحب الرمان و قوق یا سماق یا جو مقشر بریان یا خشخاش بریان اگر قوت ضعیف باشد تناول نمایند پس هرگاه مزاج حار باندک اعتدال آید و کیفیت خلط سندفع صلاحیت یابد و بوی بد و احتراق و الوان مختلفه او زائل شود و قوام

قوی مثل شربت آس و سفرجل یا رب آن هر دو با تخمهای بریان و گل ارمنی و مانند آن استعمال کنند و اسهال که از برودت یا ماده آن بارد باشد شربت آس یا رب آن بطیب بعض افاویه مثل قرنفل و دارچینی و دار فلفل یا جوارش سفرجلی قابض دهند و گاهی سفوف مقلیاثا اضافه کرده باشد و قرص عود نیکو ست یا سفوف ترماق و کزمازج و زیره بریان و انیسون بریان و اقاقیا و سک و حب الآس و زرورد و کندر بریان ساخته هر صباح سه درم بر رب آس یا رب یا شربت سیب بدهند اگر اسهال سددی نباشد و بدن از مواد پاک شده باشد و اغذیه در اسهال بارد بچه مرغ مطجن و مشوی بمزبر بزرورد و کشنیز خشک یا سماق و زیره بریان دهند یا بچه مرغ در آب غوره تر کرده و مثل دارچینی و قرنفل مطیب ساخته و جمیع شوربا با سهولیهن مناسب نیست مگر در اسهال سددی الفمانز خوف عطش استعمال کنند و همچنین نوشیدن آب بسیار مناسب نیست بلکه جهت تسکین تشنگی ایشان حیله کنند مص بعض عصارات فواکه قابضه و مثل مص به و سیب و اگر چاره نباشد اندک اندک آب آهن تاب یا عرق بادرنگ و عرق عنب الثعلب باید و شوربای کبوتر بچه یا دراج با مصالح قابضه مثل زیره و انیسون و مانند آن در اسهال حادث از برودت بخورانند و کذا کاندراج با بازیرباج مذکوره بدهند و پنیر کهنه اگر از آب بشویند و خشک نموده بریان کنند و سائیده یک مثقال تا دو درم در بعض ربوب یا اشربه یا عصارات قابضه بدهند که اسهال قطع نماید و خیلی نفع بخشد حتی که از جمیع پنیرها یا سیاه قوی تر است و مضر بمضرت آنها نیست و سحج را نافع است و اکثر مضرت آن عطش است و تدارک آن بلعاب اشیر بریان و تخم خرفه بریان کنند و یا بعصاره خرفه استعمال نمایند یا دران بجوشانند و حجرات را بعد گرفتن مسکه چون بجوشانند تا مائیت آن برود و افضل از این آنکه در آن آهن گرم یا سنگ ریزه گرم کرده سرد نمایند و خود را نیز غذا با کعک بخورند و عوض آب تنها بنوشند کیفیت حاد را باصلاح آرد و دریک دور و در قطع اسهال اندکین است استعمال نباید کرد گیلانی گوید که در اسهالات تامل باید کرد و زود قابض نباید داد که اکثر بسبب دفع طبیعت بتقریب کثرت و رداءت مواد می باشد اگر در غیر وقت بستن شود مریض هلاک گردد پس بعلامات شناسند که ماده از کجا دفع میشود و چه جنس ماده است و کثرت و قلت ماده معلوم کنند و حدت و غلظت اخلاط را خوب یافت کنند [illegible] اکثر علاج اسهالات این است که حدت اخلاط را کم کنند و این معنی در شیره تخم خرفه و شیره تخم خیارین و خمیره بنفشه و بزور لعابیه چون اسپغول و تخم ریحان [illegible] بادرنگ [illegible] و در اسهال معدی جوارش خوزی بود و در معوی معجون قابض و سفوف و سنطاریا مفید است و علامات نیکو در اسهالات کمال خود بوجود میل طعام و قلت تشنگی و [illegible] بوی بد و هوشیاری مریض است و هوای سرد معین است بر علاج اسهال و هم او گفته که اگر در اوائل اسهال گمان شود که اشترکت [illegible] است که مرباو [illegible] باید داد و صندلین و زرشک مقشر و آب برگ تاک و آب عنب الثعلب و آب به و سیب و اگر نباشد آب برگ آنها هم خوب است و آرد جو و کافور و طباشیر بر سر معده ضماد کنند و در بسیاری از اسهالات چنان باشد که صفرا بسیار در معده و امعا باشد و تا منضج بسیار اندک اندک دفع می شده باشد درین باب نقوع [illegible] هلیله یا شربت ورد مکرر بغایت نافع است بطریق عصر دفع ماده مرض میکند و نقوع پوست هلیله [illegible] مثقال [illegible] یک مثقال بهتر است باید که پوست هلیله را شب در آب تر کرده صبح اندکی بجوشانند نه بسیار و الا قوت او کم میشود گاذرونی گفته اسهال صفراوی و سوداوی و مختلف الالوان که آن حرارت [illegible] و نبض سریع متواتر بود باشیای قوی القبض بند نکنند و مقبضات مثل رب به و سیب با گل ارمنی وغیره است و مغریات و مغلظات مواد مثل بزر [illegible] و بعضی [illegible] مثل شربت صندل با شیره تخم خرفه بهتر است و مخدرات مثل فلونیا است خصوصاً چون وجع امعا بسبب سحج و قروح حادث از اسهال کثیر و مواد حاره مقارن گردد و اسهال عضوی که از سوء مزاج باشد تعدیل بضد آن نمایند اگر سوء مزاج ساذج بود و اگر مادی باشد و ماده ردی بود جذب نیست که بقبض مشغول شوند مگر هنگام ضعف مفرط و گیلانی گفته که افضل اغذیه مسهولین برنج است و لحوم ردی است و استعمال ظروف مسی نیز منع کرده اند سویدی می نویسد که خوردن سفرجل قبل از غذا او کذا شرب کافور و کذا ریباس و کذا شرب طباشیر و کذا اکل و شرب مصطکی و کذا شرب تخم عناب باریک سوده بریان کرده و کذا شرب [illegible] سنگی که گاهی البطون [illegible] بیشود بر مسهول [illegible] شکم مجرب [illegible] است و شرب زرشک مع تخم سوده و کذا شرب نقیع اشنه یا جرم آن و کذا عصاره اذناب الخیل یا برگ آن و کذا آب مروی [illegible] و کذا طبیخ دانه شیشعان و کذا زرورد با قماع آن و کذا تخم سیسبان و کذا ان جاورس و کذا اکل جمار نخل و کذا جوز بوا و کذا اکل علیق و ثمر آن و شرب طبیخ برگ و اطراف نرم آن و جمیع اجزای آن و کذا زیتون سبز خام و یا از آب و نمک شسته و سه روز در سرکه تر کرده خوردن و کذا جمیع انواع حرشف یا گل او و شراب قابض کذا حشیش خرفه در قرن بریان کرده خوردن و کذا الحیه صلب [illegible] باریک سوده و کذا خوردن قطا بریان و کذا تیهو بریان و کذا خوردن به و نوشیدن شراب اسود عقب آن

وبابه بریان خوردن و عصارهٔ به بر سر ضماد کردن و کذا شرب طبیخ بیخ نبطا غلون و کذا استخوان بریان بزگاو سوخته و کذا شرب دو درم برگ جمیز و کذا سویق و قرص کذا سفرجل عراقی دو درم در بیضهٔ نیم برشت و کذا دخن به صحبه بریان کرده و کذا جگر بز بریان و کذا برگ قضبان و اغصان آن خوردن و بعد آن شراب قابض نوشیدن وکذا خوردن خرنوب خشک و کذا البسر و کذا سویق غبیرا و اکل غبیرا و کذا سویق کمثری و کذا سویق حب الآس و کذا دوغ گاو از آهن یا سنگ تفیده داغ کرده وکذا طبیخ عدس مقشر و کذا اکل بلوط و کذا شرب طبیخ جفت بلوط با نقوع آن و کذا عصارهٔ تازهٔ غوره و کذا خوردن نبق یا سویق آن و کذا طلع بشراب و کذا صمغ خطمی وکذا شرب طبیخ بیخ رجل الغراب و کذا خوردن زعرور سفید و کذا شاه بلوط و کذا برگ سنط و کذا اقاقیا و کذا طلع نخل و کذا ثمر بیخ و کذا کرویای بریان و کذا میعهٔ سائله وکذا سنبل رومی و کذا ثیل و کذا کاشم و کذا لحم خرگوش و کذا تخم حماض بریان و کذا کشنیز خشک بریان سه درم و کذا اقماع الرمان و کذا تخم انجبار بلیس باریک سائیده و کذا خوردن گل سفرجل و کذا بادام غیر مقشر بریان و کذا سماق بریان سه درم مع سفرجل بادام غیر مقشر بریان خوردن و کذا سویق سماق و ضماد سماق بر شکم و کذا شرب کبابه و کذا پوست باریک که بر مغز فندق باشد و کذا اطراف اثیث در شیر جوشانیده و یا تنها و یا ضماد آن بر ناف و کذا اکل عوسج یا عصارهٔ برگ اطراف نرم آن و کذا زرنب و کذا ابهرجان وکذا تخم شبت و صعتر و یا بیخ اذخر و کذا القوت شاهی خام سرخ مطبوخ و کذا زرنباد و کذا صمغ عربی بریان و کذا جعده و قسط و کذا افسنتین و کذا خمیر آرد گندم در آب حل کرده صاف نموده نوشیدن و کذا اکل خرنوب نبطی و کذا تخم قصصه و کذا تخم شاهسفرم بریان و کذا انیسون بریان و کذا اسار یعنی ثمر اثل بشراب ممزوج و کذا بیخ بید طبیخ که بر آن سماق پاشیده باشند و کذا خوردن تخم آراک و کذا لادن بشراب کهنه و کذا بیخ بادآورد و کذا ثمر شکاعا که آن قسم بری است و کذا لبسان و کذا شرب برگ مینتشک که در آب تر باشد و کذا برگ لحیة التیس با اکل آن و کذا التعلیق زمرد بر انسان و کذا طبیخ پوست و تخم خشخاش و کذا طبیخ قرظ و کذا جفت بلوط هر واحد حابس طبع ست

علاج اسهال غذائی

تدبیر یکه در فساد هضم و تخمه گذشت بکار برند و غذا القدر سریع الهضم خورند و موافق مزاج اختیار کنند و بتغییر ترتیب بتقدیم ما یلطف و سریع الاستحاله و تقویت معده و امعا به اشیای قابضه مثل سفرجل نمایند و اصلاح حال آنها از ضرر یکه به آنها عارض شده باشد کنند و ایضاً اسهال که از خوردن طعامی مکروه الطبع بوده با وی غثیان و بیقراری و کثرت تشنگی باگرمی تمام بدن و خروج بول گرم بدبو باشد اول بقی‌ها مناسبه قی کنند چنانچه اگر در مزاج حرارت بود ایسکنجبین ساده و گلاب گرم و یا آب عرق با سکنجبین و یا تنها آب نیم گرم با نمک طعام نوشانند و بفاصله دو سه گهری جوارش عود ترش نه ماشه با گلاب هفت توله بدهند و اگر در مزاج سردی باشد پس طبیخ شبت و ترب و شلجم و تنکار و افسنتین و سکنجبین عسلی و یا جوز القی سه ماشه در عسل یک توله بدهند بعده جوارش مصطگی مرکب نه ماشه با شیرهٔ بادیان نه ماشه و الایچی کلان پنج عدد و زیره سیاه و انیسون هر یک چهار ماشه نبات سه توله و یا جوارش عود شیرین نه ماشه با گلاب عرق نعنع چهار توله و یا مصطگی سه ماشه در مربای آمله یک عدد سرشته گلاب و آتشین پنج توله بدهند و تمام روز غذا ندهند و وقت شام اندک شوربای مرغ دهند و بالای آن بادیان نه ماشه و دانه قاقله کبار سه ماشه بخایند شیخ میفرماید که علاج معلوم برای آن اینست که منع کنند از اخذ آن تا آنکه معده قوی مستعد حادث نگردد و اگر از کثرت غذا باشد تقلیل آن کنند و بعد آن گرسنگی اختیار نمایند و چون مستعد گردد بعضی ربوب قابضه تناول کنند و اگر ضعف پیدا کند جوارش خوزی یا سفوف حب الرمان بخورند و اگر ضعف در معده بود آنچه از اکثار اتفاق افتد احساس نمایند و آنچه از قراقر و نفخ ماده شود برای آن لادن گیرند گلنار و کندر و نانخواه مساوی و بهدانه مع تخم کوفته بیخته شده و هر صبح مقدار یک درم بخورند و ایضاً دوائی دیگر از نانخواه که در قرابادین مذکور است بدهند و اما اگر از فساد اغذیه فی نفسه و وقت آن بسبب کیفیات ردیه و ران یا سرعت استحاله و دران باشد باید که بعد اندفاع آن اشیای [illegible] تناول نمایند و معالجه اثر باقی از حرارت و برودت بدانچه معلوم ست از جوارشات قابضه بارده و حاره کنند و اگر سبب لزوجت و زلق آن باشد آنرا ترک نمایند و طبیعی اگر دران باعث تقبض ابقا بسیار کنند و اما برودت آن و حرارت آن پس بحسب موجب آن اختیار نمایند و اگر سبب تقدیم مزلق باشد قابض را مقدم کنند و اگر سبب تاخیر سریع الهضم باشد تاخیر سریع الهضم نمایند و با شیر بعضی ربوب بخورند تا اصلاح معده از ضرر آن و تغییر آن نماید که آن هرگاه سخونت حادث میکند و اگر بیش بهت بدو [illegible] سبب [illegible] وقت طعام و بعضی احوال مثل این تدبیر با شیر جوارش خوزی تناول کنند و اگر سبب قلت [illegible] لطافت جوهر او باشد بعد آن [illegible] و مخللات از بای معتدل و مانند آن بقدری که تعدیل نماید غذا سازند و اگر مع ذالک غذا مستعد هضم باشد آن را امیز کنند

جرجانی گوید که علاج اسهالی که از خوردن طعام بسیار افتد همچون علاج صاحب هیضه کنند دیگر شبانه روز گرسنه دارند و غذا اندک دهند از [illegible] سبک [illegible] زود هضم باشد و معده را قوت دهند باید که موافق مزاج بود اگر مزاج گرم باشد گلقند با قرص طباشیر سرشته دهند و سفوف حب الرمان و مانند آن بکار برند و طعام سماق و انار دانه و مانند آن باشد و اگر مزاج سرد بود گلنگبین مصطکی با عود خام دهند و جوارش کمونی و جوارش عود و ترنج عربی و خائیدن مصطکی و علک سود مند بود و طعام کباب [illegible] تیهو [illegible] بریان خورانند و آنرا که اسهال از طعام بد افتد از آن نوع هیچ نخورند و آن عادت بگردانند و آنرا که اسهال از آن افتد که چرب [illegible] خورند دیگر گرسنه باشند و اندکی [illegible] شوربا و طعام کم چرب خورند و آنرا که اسهال از بی ترتیب خوردن بود آن عادت باید گردانید [illegible] معده را قوت [illegible] که [illegible] علاج اسهال معدی [illegible] بکار برند و ترتیب خوردن آن باشد طعام لطیف پیش از طعام غلیظ خورند و میوه تابع از طعام نخورند [illegible] گفته [illegible] اسهال [illegible] سبب [illegible] حرکات [illegible] بعد طعام [illegible] غذا غیر منهضم و فاسد از معده و امعا منحدر گردد تنقیه معده با ایارج فیقرا کنند و خواب و سکون [illegible] عدم حرکت بعد طعام [illegible] طعام وقتی خورد که [illegible]

علاج اسهال هوائی

اگر از تعفن هوا حادث شود و آنرا اسهال وبائی گویند و قلبی نیز باشد پس بهتر آنست که تبدیل هوا کنند اگر میسر نشود [illegible] علاج هوائی [illegible] و تریاقات قابضه مثل تریاق الطین و غیره با مفرحات [illegible] در آب [illegible] صندلی که بگلاب و عرق بهار کرده سوده باشند ترکرده [illegible] سرد ساخته بر همه بدن [illegible] چون خشک شود باز [illegible] صندل تر کنند [illegible] ساخته بجنبانند و اطراف را بنوار محکم ببندند و فادزهر حیوانی در دوغ گاو [illegible] غسل کردن و نشستن در دوغ و دیگر تدابیر مفرحه بکار بردن [illegible] غذا [illegible]

علاج اسهال دماغی

اولاً بحسب غلبه خلط تنقیه دماغ کنند بعده تقویت دماغ و تبدیل مزاج و منع نزلات نمایند چنانچه [illegible] بفصد و حجامت [illegible] اسهال و غرغره بحسب حال و اصلاح مزاج [illegible] مشمومات و ملطوسات [illegible] و نطولات [illegible] راس بحرقه خشنه و تضمید [illegible] و منع نزله بشربت خشخاش که [illegible] کتیرا [illegible] صمغ عربی [illegible] و از لعوقات حابس نزله نمایند و معجون [illegible] درین باب عظیم النفع است و اقراص که از گل سرخ و صمغ و خشخاش [illegible] کتیرا و زعفران [illegible] بسازند و اجتناب از خواب بر تکیه بلند نافع بود و درین قصد حبس طبیعت و منع اسهال [illegible] چنانچه [illegible] تخفیف دماغ [illegible] و منع نزله از انصباب مصروف دارند و ایضاً اگر بعد تنقیه اندکی باقی ماند شربت خشخاش دو توله [illegible] ماشه با عرق [illegible] هفت توله دهند و دیگر جوارشات قابضه استعمال نمایند و بیمار را تا یکپاس در آفتاب نشانند [illegible] بر سر [illegible] ساعت آب برگ [illegible] نمک اندرانی یک جزو و آب [illegible] چهار جزو بشویند بعد از آن نمک طعام در روغن [illegible] آمیخته بمالند بسیار نافع است و شاه ارزانی مرحوم فرموده که [illegible] منع نزله و اسهال نزلی از مجربات است و ایضاً در اسهال دماغی که آنرا نزلی گویند اول وقت صبح [illegible] جهت دفع ماده نزله که در معده جمع شده باشد دو سه روز متواتر پس تنقیه دماغ [illegible] و ایارج کنند و همه تدابیر که در نزله گذشت بعمل آرند بعد از حبس نزله اگر اندکی اسهال باقی ماند جهت منع آن مغریات و مزلقات با قرص خشخاش استعمال نمایند و این [illegible] دهند که بسیار مفید و مجرب است [illegible] هر یک سه ماشه [illegible] عرق بادیان [illegible] صبح شیره [illegible] یک نیم ماشه [illegible] غذا زردی بیضه و کباب شامی بنان تنوری خورند و اگر بعد [illegible] اسهال نزلی با خفقان و ضعف و سقوط اشتها عارض شود [illegible] هر یک یک ماشه جواهر مهره [illegible] جوارش عنبر علوی خانی [illegible] ماشه و ورق طلا یک عدد و شربت سیب و خشخاش هر یک [illegible] یک نیم توله [illegible] گاو زبان هر یک [illegible] توله عرق عنبر [illegible] سه ماشه [illegible] دو ماشه دهند و وقت شام [illegible] یک عدد [illegible] در باب نزله [illegible] غذا [illegible] شام

زردی بیضهٔ مرغ سه عدد فقط با نمک سیلانی ستم باشد خورانند و اگر ضعف اعضای رئیسه باقی باشد خمیرهٔ مروارید و ماء اللحم استعمال کنند و بعد آنکه در اسهال دماغی
که با ضعف قوی و نزلهٔ حار و قلب و دماغ و جگر حار باشند مغلظات مادهٔ نزله و کاسر حدت آن ازین قسم ادویه بکار می آید عناب گل نیلوفر گل سرخ عدس مقشر ریشهٔ
بیخ کاسنی کشنیز خشک عنب الثعلب و مرطبات قویه مثل بهدانه بشرطیکه ضعف در معده نباشد و بعض جا تخم خیارین لعاب اسپغول و لیکن نزله اگر در جوشانده نفع دهد و گاهی
و حرارت زائد بغرض آنکه گرمی دماغ بغایت مرتبه باشد لعاب بهدانه لعاب اسپغول لعاب خطمی شیرهٔ کشنیز خشک شیرهٔ تخم کاهو شیرهٔ عناب شیرهٔ تخم خرفه شیرهٔ
تخم خشخاش و غیره و گاهی با طبیخ خطمی بهدانه عناب که کنار جوشانیده دهند و بجهت اصلاح شکم حار و غیره عناب بیخ و ایته کشنیز خشک گل سرخ هر یک چهار ماشه
تخم کاسنی شش ماشه جوشانیده شربت بهی یا شربت حب الآس دو توله داخل کرده دهند و گاهی شیرجات سابقه بعرق آیند یا طبیخ و چهار تخم داخل کرده و کتیرا صمغ عربی
طباشیر سوده پاشیده بدهند و اگر با نزله و غیره ریاح سوداوی هم آمیخته باشد بادیان شاهتره در طبیخ داخل سازند و شربت خشخاش با عرق بادیان انفع است
و دیاقوذا حب جدوار قرصهای نزله و سفوف جوارش جالینوس حب اذاراقی تریاق النزله معجون اسهال رشتا حب مصطگی و غیره خوردن مهر و را نافع و ادویه مفرده که در نزله
و اسهال حار مثل تخم خشخاش پوست خشخاش حب الآس گلنار بزر البنج کافور زعفران اقاقیا کشنیز خشک گل سرخ لحیة التیس صمغ عربی کتیرا است و ادویه مفرده
برای سرد بن عود صلیب اسطوخودوس مرکی زعفران زنجبیل افیون الایجا عاقرقرحا دارچینی قرنفل سنبل الطیب است و انوشدارو ساده با عرقیات و شربت بزوری
و ضماد خردل معمول و شقیقه نیز مفید است **اقوال الاطبا** محمد زکریا گوید دوستی داشتم که مدتی از رنج اسهال با من شکایت کردی هر چند که علاج او کردم سودی نداشت
تا آنکه روزی اتفاق خواب با هم یکجا افتاد چون از خواب بیدار شد دیدم که دو سه دفعه پیهم بتقاضای حاجت رفت و بعد ازان آرام گرفت و در بیداری
پیوسته آب دهن انداختی دانستم که مادهٔ حار از دماغ وی بمعده همی ریزد و چون بیدار میشود همان مواد بتبزق از دهان می برآید پس تدبیر نزله کردم و سر او را بادویهٔ
حاره چون چند بیاستم و گرم چون خردل ضماد نمودم شفا یافت شیخ میفرماید واجب است که صاحب او البته بر قفا خواب نکند و چون از خواب بیدار شود باید که
مخرج خلط منصب بسوی معده از سر فاعل اسهال را استعمال نمایند و آنچه در باب نزله از تراشیدن موی سر و مالیدن او با شیای خشنه از تکمیدات سر
و استعمال ادویهٔ محمره و گاهی سیران و از تقویت آن و اصلاح مزاج آن مذکور شد بعمل آرند و گاهی احتیاج بداغ افتد و واجب نیست که حبس او از معده بادویهٔ قابضه
مشغول شوند که خطر او بزرگ گردد بلکه واجب است که اخراج نمایند آنچه ازان مجتمع گردد فوق معده بقی و آنچه نازل شود از طریق امعا و اگرچه بیجتنه باشد و آنچه
نازل شود ازان بسوی شکم حبس کنند بچیزی که قبض کند و در شکم محتبس نشود بلکه بمثل چیزی که حبس شود بدان از صدر آنچه در باب آن مذکور شد و بدانچه در
باب علاج نزله از حسم اسباب موجب نزله و اصلاح آن تعریف نمودیم صاحب کامل گوید که هرگاه از انصباب فضلات دماغی بجانب معده و امعا باشد
سزاوار آنست که قصد حبس طبیعت نکنند بلکه قصد منع سیلان نزله از دماغ و تنقیه و تخفیف فضلات نمایند و این چنان باشد که نظر کنند اگر انصباب این فضول
بسبب سخونت دماغ بود و احتمال سرده مقویه که در انسان صداع حادث از حرارت میکنند استعمال نمایند مثل ضماد مرکب از صندل ابیض و گل سرخ و اقاقیا و پوست خشخاش
و شیاف مامیثا و حضض و گل قیمولیا کوفته بیخته بگلاب و آب کاهو و آب طلع و آب بقله آمیخته و غرغره بکشنیز و گلاب و آب انار کنند و باید که استعمال این بعد
استفراغ بدن بفصد و حجامت تارک سر و پیشانی کنند اگر علامات غلبهٔ خون و قوت قوی یابند و اگر مادهٔ منصب از دماغ صفراوی باشد باید که تنقیهٔ دماغ
بنقوع صبر و هلیله و افسنتین کنند یا حب صبر که دران هلیلهٔ زرد و گل سرخ و صبر باشد و غذای ایشان سماقیه و زرشکیه و تفاحیه و حصرمیه و بیهویا جوزهٔ مرغ یا دراج
بود اگر تپ نباشد و اگر تپ باشد مزورهٔ بعض این اشیا دهند و اگر مادهٔ حادهٔ لذاعه بود شربت خشخاش و لعوق آن و دیاقوذا معمول بشیرهٔ مازو و گلنار و عصارهٔ
لحیة التیس و سماق و اقاقیا که در باب سعال نزلی گفتیم بدهند و غرغره با سکنجبین اندران عدس و گل سرخ و کشنیز و اصل السوس جوشانیده و اندک زعفران حل کرده باشند
باید کرد و یا بگلاب و سرکه و آب بارتنگ و آب خرفه و آب آس و آب طلع غرغره نمایند و تضمید سر بضمادهٔ مذکوره کنند و بخار سرکه که اندران سنگ ریزه گرم کرده اندازند بگیرند و شموم
صندل خوشبو بار دبویند که این همه از مقویات دماغ بر قبول غذا و امالهٔ او بسوی طبیعت اوست بعد ازان سفوفات حابسه استعمال نمایند بمنزلهٔ سفوف
حب الرمان و سفوفیکه دران تخم سوبزد و لیست سبب باشد و خوردن بلوط و مانند آن که این همه ازانجمله است که حبس مواد و منع آن از انصباب نماید و اگر

مادهٔ بلغمی باشد تنقیهٔ دماغ از بلغم بادویه که دران هلیلهٔ کابلی و صبر و گل سرخ و مصطکی افتد یا حب ایارج فیقرا نمایند و سعوطیکه دران صبر و مر و حضض و جند بیدستر و زعفران بود تسعیط کنند و از کندش و جند بیدستر عطوس سازند و بماء العسل که دران زعفران و سنبل الطیب با پوست سنگ داخل کرده باشند غرغره نمایند و آبیکه اندران بابونه و اکلیل الملک و برنجاسف و مرزنجوش و مانند آن جوشانیده باشند بر سر نطول کنند پس قوت مانند سپیدی بیضه و از اغذیهٔ بارده و بلغمیه اجتناب نمایند تا آنکه علیل شفا یابد ایلاقی گوید که صاحب این مرض را هر صباح بعد برخاستن از خواب اطریفل نمایند تا خلطیکه از سر بمعده نازل شده باشد بر اندازد و پشت خواب نکنند و وساده پست دارند و تدبیر منع نزله و تقویت دماغ کنند و ادویهٔ قابض مانع اسهال جایز نبود لیکن یاد کرده در قرص معده باشد لقی برانداز آنچه در معده نازل شده باشد بچیزی که زرق وقع کنند و تدبیر منع نزله بچیزهای یابسه بی‌بو و بغرغره و لشانه کردن و سر خاریدن و بخور دشت مالیدن و عطسه آوردن و اضمدهٔ مقوی دماغ بر سر نهادن و اطراف را مالیدن و این همه بعد تنقیهٔ بدن باستفراغی که واجب بود باید کرد و استفراغ بحب صبر و ایارج فیقرا و حب قوقایا و مانند آن باید کرد و بعد استفراغ غرغره کنند و غرغره عدس غیره که در قول صاحب کامل گذشت با اضافه سکنجبین ساده استعمال نمایند و اگر سنبل با آب بارتنگ و آب برگ خرفه و آب عدس و گلاب آمیخته غرغره کنند و منع نزله و تقویت دماغ خاصیتی دارد و شربت خشخاش و ملعقه وقت خواب خوردن منع نزله کند و اگر دو یک مثقال شربت خشخاش پیش از آنکه از آتش بردارند اقاقیا و سماق و عصارهٔ لحیة التیس و گلنار و کثیرا و زعفران هر یک چهار دانگ و دوده بیامیزند صواب باشد و این قرص خشخاش در منع نزله نافع ست گل سرخ و صمغ عربی هر یک چهار درم تخم خشخاش سفید و سیاه هر یک سه درم رب السوس نشاسته کثیرا هر یک دو درم زعفران نیم درم شربتی دو درم وقت خواب و این ضماد نیز صاحب دماغ گرم را سود دارد صندل سرخ و فوفل اقاقیا شیاف مامیثا قیمولیا گل ارمنی عدس مقشر زعفران حضض ساوی با آب بارتنگ و آب برگ خرفه سرشته ضماد کنند و بوئیدن سرکه دماغ را قوت دهد و خوردن آن دماغ را ضعیف کند و نوشیدن آب سرد بر تشنگی صادق بمقدار معتدل دماغ حار را تقویت نماید و بسیار خوردن ضعیف کند و صاحب دماغ بارد را المعالجه سبات و لیثرغس و صداع بارد علاج کنند و قیمولیا بسرکه و زهره گاو حل کرده بر سر طلا کنند و بعد آن با آب افشره و چغندر و سر را بشویند و بکنند و قسط و لادن تبخیر کنند و شونیز بریان کرده ببویند و ساقها از اعلی باسفل بروغن نمک بمالند و بطبیخ بابونه و اکلیل الملک گرم بشویند طبری گوید که علاج این علت آنست که طبیب نظر کند بقوت مریض و سن و مزاج او پس اگر احتمال استفراغ کند اول بحقنهٔ لینه تنقیه کنند و اصلاح غذا نمایند بعده تنقیهٔ سر بحب ایارج و حب صبر کنند و استفراغ بادویه قاتل خلط موذی باشد و بعد تنقیهٔ بدن و سر امر بغرغره در اوقات و دلک سر بخرقه خشن بدست و بعض اوقات نمایند و اگر مزاج مریض ملتهب باشد تضمید تارک سر او باین ضماد نمایند صندل سیاه با یک سائیده سه درم و صبر و حضض هر واحد یک درم مصطکی دو ثلث درم برگ خار فوق دو درم همه را سائیده و اندک سرکه و اندک آب کشنیز و قدری گلاب آمیخته بعده تضمید نمایند و امر با کباب سکنند برآبیکه دران جوشانیده مثل بابونه و اکلیل الملک و مانند آن جوشانیده باشد و چون غرغره و عطسه زایل گردد امر با فشاندن بینی بادام نمایند و ضماد مذکور را بعمل آرند و غذا از مزورات معمول بسرکه و شکر دهند اگر قوت صالح بود و اگر قوت ضعیف باشد غذا از قبیل بریان زردی بیضهٔ نیم برشت سازند و از جمیع اطعمه مبخره و غلیظه منع کنند که مریض ازین طریق بسرعت شفا یابد و امر بریاضت اندک نمایند و عقب آن در تشنگی احتیاط کنند و در حمام داخل شوند و آب نیمگرم بر سر ریزند و دائم بینی بیفشارند و اگر مزاج نحول جسم عارض شود از آن خوف نکنند که بعد صرف علت و معالجه آن بسرعت راجع بحال خود میگردد و چون قیام منقطع شود و مزه دهن بحال آید بر زوال علت دلالت کند و ار باستعمال آبزن و تمریخ بدن بروغن بنفشه و کدو و جلاب و قبل دخول آبزن نمایند که این ترطیب بدن و دلک او کند و اگر خلط سوداوی باشد تنقیه بدن بطبیخ افتیمون و تنقیه سر بایارج روفس نمایند و [illegible] هلیله [illegible] کنند و اکل را بدن و تضمید او بهمان که مذکور شد باید کرد و اگر خلط رطوبی باشد استفراغ بدن [illegible] نمایند [illegible] هر واحد یک درم رب السوس با و دو بار هلیله کابلی پنج درم ایارج فیقرا ده درم همه را سائیده با آب برگ سرخ سرشته حبوب سازند و بیاشامند و گاه دو درم تا سه درم بخورند اگر قوت متحمل شده و سه شربت باین تناول نمایند و غذا اشیای نافعه دهند و [illegible] الفحم و اشیا برای او [illegible] و علاج غذا هرگاه این علت دشوار گردد [illegible]

قرص خشخاش

ضماد سرد

وامر بقعود در آب چشمه کبریتی نمایند و آب آن بپاشانند و کذا النطرون و بورق و ریختن آب بنهار بر سر مفید و اگر آنچه بسوی سینه نازل شود بسیار عسر باشد امر بشرب
طبیخ زوفا و حریره معمول با آب سبوس نمایند و از تنقیه صدر او البته غافل نشوند و آنوبا صاحب این مرض اسفوف بلیله بلیله کابلی و سیاه و زرد و هر واحد سه درم
آمله دو درم ساذج هندی و نیم درم نشاستین رومی دو درم ایارج فیقرا سه درم قرص [illegible] پنج درم همه را کوفته بیخته مثل آن شکر طبرزد آمیخته هر صباح بر نهار یک درم بدهند و هر روز
امر بریختن آب نیم گرم در آن جوشانیده کوره سبع کف سبوس و کف نمک جوشانیده باشند می شود و اگر طبیعت قبض گردد و صداع ظاهر شود امر بتناول حب ایارج یا حب صبر
و حقنه لینه کنند و عطسه آورند و امر بافشاندن [illegible] ادامه کنند تا قیام او عود کند پس اگر قیام منقطع شود و صداع ظاهر نگردد و بدانند که مریض شفا یافت و الزام اغذیه محموده
مثل لحم تیهو و کبک و دراج و تدرج نمایند و مداومت [illegible] و تبخیر بعود هندی کنند و بغذا بوی خوش [illegible] طعام اندک بخورند و گاهی امر به سکنجبین صاحب این علت را
بحلق آس از نوره و بعده دلک و ریختن آب جوشانیده بر سر خجندی گوید که بعد تنقیه دماغ غرغره [illegible] که در امراض دماغ کنند و مصابرت بر عطش نمایند و خواب روز
خصوصا [illegible] اسهال دماغی را حلق سر و دلک او بخرقه خشن و غسل او بصابون و بورق [illegible] ست و اگر دماغ حار باشد شربت
خشخاش و این لعوق آن نافع ست بگیرند خشخاش نیم سیر کوفته در پنج رطل آب یک شبانه روز تر کنند و با آتش ملایم بجوشانند تا نصف آب بماند پالیده
صاف نموده نیم سیر شکر طبرزد یا عسل و یک رطل [illegible] داخل کرده بقوام آرند و پنج درم کتیرا سوده اضافه نموده خوب ممزوج سازند و کذالک لعوق [illegible] سفید

علاج اسهال معدی بارد رطوبی و بلغمی

جوارش مصطگی و جوارش عود و مانند آن همراه شیره بادیان بریان و شیره زیره سیاه بریان و شیره دانه هیل و عرقیات برابر و دو درب به شیرین داخل کرده بار تنگ
پاشیده بخورند و مصطگی و سنبل الطیب و عود و پوست ترنج در سرکه و گلاب سائیده بر شکم ضماد کنند و بالیدن دهن مصطگی هم مفید بود و اگر ازین تدبیر
فائده نشود و غثیان و کثرت لعاب دهن نیز باشد قی نمایند و بعد از قی به سهل بلغم تنقیه کنند و پوست سنگدان مرغ و قرنفل هر واحد یک توله کوفته بیخته
بخورند و همچنین سه روز استعمال نمایند که درین باب مجرب ست و اگر مریض متحمل این قدر دوا نباشد بیمان خوراک یک وزن سه روز بدهند و تا نه روز [illegible]
نمایند و انوشداروی قابض و جدواری و لولوی و بهادق کندری و تریاق الذرب و جوارش آمله لولوی و جوارش زنجبیل و جوارش فالیفه و جوارش شهر و حب اذراقی
و حب جدوار و خمیره آمله و سفوف ارسطاطالیس و سفوف شاهجهانی و سفوف سنگدانه و سفوف شیرین و سفوف قنب و سفوف لالی [illegible] و سفوف [illegible]
و سفوف یهودی و عرق آس و معجون سنگدان و مفرح قابض هم درین باب مجرب ست و بقول حکیم علی [illegible] مخلصه کنند مداومت کنند که از آن انفع دوائی
دیده نشد و چند کس که مرض آنها بشدت انجامیده بود و نجاح یافتند و تخم خردل سفید تخم تراتیزک تخم ریحان اسپغول تخم مرو بارتنگ تخم خشخاش سفید
هر یکی دو درم [illegible] بریان کنند و مصطگی [illegible] قصب الذریره انیسون هریک سه درم بادیان دو درم این اجزا را کوفته با تخمهای اول ناکوفته آمیزند و هر روز از
یک مثقال تا دو مثقال تناول کنند که در ذرب و زلق المعده و اسهال و رخاوت معده را نافع ست و بقول ایلاقی درین نوع خوردن قرص قابض و آنچه جلای
رطوبات کند مثل [illegible] و حب الآس و قوقایا نافع ست و تریاق اربعه و آب آهن بدستور و جالینوس گفته که تریاق کبیر را در این علت قوت ماسکه بعد
سقوط آن خاصیت عظیم ست و اگر میسر نشود تریاق اربعه بکار برند و استعمال جوارش خرنوب و جوارش کنند و اجتناب از آب گرم و استفاف [illegible]
نیک بریان مثل سویق کنار و برنج و زعرور نافع رطوبت لزجه است و در برودت و رطوبت ساذج بهر تسخین [illegible] تخفیف کمونی و فلافلی و فنداد یقون و جوارش
عود شیرین و آنچه در علاج امراض معده از سوء مزاج بارد رطب گذشت نافع بود و در صورت اجتماع بلغم کثیر در معده بعد قی جوارشات جامع ادویه قابضه
و حاده مفید ست و عمده تدبیر درین مرض این ست که تقلیل غذا نمایند تا بمقداری که بنیک هضم گردد و بعد از آن اندک اندک بیفزایند و الانفع ادویه قابضه
مشهور میگردد و فائده معتد به از آنها مترتب نمیشود و ذکر بعض ادویه مفرده و مرکبه یونانیه که درین نوع ذرب بکار آید شرب قرفة الدارصینی
و کذا الکندر و قشار آن و کذا اقاقیا و [illegible] کنند و کذا شاخ گوزن سوخته سفید یک مثقال و کذا اطریفل صغیر و کذا کهربا و کذا [illegible] کوفته اندک [illegible]
آمیخته حبها مثل نخود ساخته هر روز پنج حب از آن ایام متوالی خوردن و کذا شرب پنیر مایه اسپ ماده و کذا استعمال عود با بسباسه یا کبابه و قرنفل [illegible]

پوست سنگدانهٔ مرغ خشک کرده سائیده بقدر دو درم برب بهی یا رب آس خوردن بهر واحد نافع ست و محمد زکریا گوید که من آزموده ام دوائی را که در حبس قی و اسهال بیچون سحر ست و هرگز تخلف نمیکند حتی آنکه بسیار باشد که بقولنج سودی گردد و آن پنیر مایهٔ خرگوش ست اول بوزن یک دانگ بدهند اگر فائده نکند دو دانگ باید داد و الا تا نیم درم بتدریج باید رسانید و خوردن گلقند مقوی معده و امعا و قابض شکم و هاضم و دافع رطوبات غیر منهضمه است و جرم او ارضیت و دافع عفونت ست بخلاف گلاب یا گلقند مالیده که لینت شکم می نماید و بقول حکیم علی اگر اسهال تا یکسال طول کند و بدرب انجامد و هر روز زیاده از ده بار اطلاق گردد و اطبا همه مایوس شوند هر روز یک دانگ بلکه کمتر تریاق فاروق همه با گلاب دهند که روز اول فائده ظاهر شود و چند روز یک نیم مثقال بخورانند همچنین یک مثقال صحت یابد غذا آب جو با مرغ و عرق بید مشک و عرق کاسنی جهت تسکین عطش دهند و درین باب قیصوم جوشیده نیز بغایت نافع ست **انوشدارو قابض** نافع اسهال معدی و معوی و زلق الامعا و دافع سوء هضم و معمول سعد کوفی دو نیم توله پوست بیرون پسته زرشک اسارون صندل سفید بگلاب سوده تخم خرفه مقشر گاوزبان کشنیز خشک مقشر طباشیر قرنفل هر واحد یک نیم توله گل سرخ مصطکی هر یک سه توله دارچینی سنبل الطیب زرنب قاقله صغار اشنه مشک خالص زعفران عنبر اشهب گلنار فارسی اقاقیا هر یک یک توله صدف سوخته ساذج هندی بسد فرنجمشک سال مغز بیل صمغ عربی نشاسته تخم مورد هر یک یک نیم توله آمله مقشر چهل توله جوز بوا بسباسه هر یک دو ماشه قاقله کبار سه ماشه عسل سفید نیم آثار گلاب خوشبو یک شیشه نبات سفید یک نیم آثار **بنادق کندری** که در ذرب و اسهال معوی اسهال اطفال معمول ست مازو سبز یک درم کندر کزمازج هر یک پنج درم افیون چهار درم حب الآس ده درم کوفته بیخته بنادق سازند **تریاق الذرب** جهت ذرب و ضعف امعا و تقویت اعضای رئیسه مجرب مروارید ناسفته مرجان کهربا عقیق یشب برادهٔ عاج طباشیر طرائیث کشنیز خشک بریان صندل سفید بهمنین فوفل سعد زیرهٔ کرمانی مدبر مصطکی کرویا مازو سبز گل ارمنی شادنج عدسی صمغ عربی آرد کنار آرد سنجد حب الآس عذبه تخم عناب بریان پوست بیرون پسته تخم مورد هر یک سه درم ورق نقره یک درم تخم خرفه بریان تخم خشخاش سفید تخم انگور بزرگ هر یک پنج درم عود خام بزر البنج هر یک دو درم رب به شیرین رب سیب رب مورد مساوی دو چند یا سه چند همه ادویه کوفته بیخته بسرشند **جوارش قابضه** جهت ضعف معده و ذرب قوی تر از دیگر نسخهای آن پوست اندرون سنگدانه چینه پوست اندرون قانصهٔ خروس مروارید ناسفته طباشیر از هر یک یک مثقال گل سرخ عود هندی خشک پوست بیرون پسته قاقله صغار و کبار از هر یک نیم مثقال صندلین مصطکی کشنیز خشک بریان حب الآس پوست بلیله آمله هر یک یک درم بسد محرق کهربا فادزهر معدنی جوز بوا بسباسه قرنفل دارچینی سلیخه از هر یک نیم درم کوفته بیخته با شربت سیب و شربت بهی سرشته جوارش سازند شربتی دو درم **جوارش کندر** که در ذرب رطوبی بکار آید کندر گلنار هر یک پنج درم فلفل سیاه نانخواه سنبل الطیب کاشم انیسون شونیز هر یک یک درم کوفته بیخته با عسل سه چند آمیزند **جوارش خرنوب** که همین عمل دارد خرنوب نبطی از تخم پاک کرده زیرهٔ سیاه در سرکه تر کرده بریان نموده سماق حب الآس پست کنار بلوط کشنیز بریان مصطکی جمله مساوی گرفته و جرم سائیده همچند عسل قوام کرده بسرشند **جوارش آمله** قابض مقوی معده و معمول سعد کوفی پنج درم پوست بیرون پسته اسارون زرشک کشنیز گاوزبان طباشیر بسباسه هر یک سه درم گل سرخ مصطکی هر یک چهار درم زعفران گلنار بیل گری دانه هیل تخم مویز دانه قاقله کبار هر واحد یک درم آمله ده درم آمله را در گلاب خیسانیده صبح جوش داده صاف کرده بسه چند قند بقوام آرند و ادویه کوفته بیخته بسرشند **جوارش زرشک** نافع ضعف معده و جگر و دافع اسهال زرشک حب الآس نانخواه زنجبیل پوست بیرون پسته هر یک شش درم مصطکی طباشیر هر یک سه درم برب به بسرشند **جوارش خوزی** نسخهٔ محمد زکریا که جهت اسهال مزمن و تقویت معده و جگر و رفع رطوبات معده و امعا و قراقر نافع و موافق امزجهٔ اطفال و زلق الامعا بغایت مفید تخم مورد در سرکه تر کرده بریان نموده مثل سرمه صلایه کرده سی درم حب الآس بریان شصت درم خرنوب نبطی گلنار کزمازج جوز بوا هر یک ده درم کندر نانخواه سعد کوفی سنبل الطیب مصطکی هر واحد پنج درم کوفته بیخته با قند مقوم بگلاب سه وزن ادویه بسرشند **جوارش ثمرهٔ مغیلان** که درین زمان بجای جوارش خوزی بدهند قابض ست فلفل دراز فلفل زنجبیل دانه قاقله صمغ عربی بریان سلیخه هر یک دو درم کزمازج ثمرهٔ مغیلان خام هر یک چهار درم قند یاو آثار **جوارش عنبر** تالیف حکیم علوی خان جهت ذرب مزمن و ضعف بدن مجرب و ممتحن قاقله صغار قاقله کبار بسباسه دارچینی هر یک دو مثقال زنجبیل دار فلفل هر یک

یک مثقال طباشیر سافج ہندی پوست زرد ترنج ہر یک یک نیم مثقال مصطکی عنبر اشہب قرنفل زعفران قرفہ ہر یک یک مثقال جدوار و نیم مثقال مشک خالص نیم مثقال مروارید ناسفتہ اعلی یک مثقال و یک نیم دانگ کوفتہ بیختہ بعسل مصفی یک صد و بست مثقال بسرشند و در قاب چینی نگاہدارند **جوارش زنجبیل** کہ قابض و ہاضم ست زنجبیل بریان دہ درم صمغ عربی مغز بیل دانہ الائچی کلان ہر یک پنج درم سلیخہ دو نیم درم زرانباد یک درم نشاستہ بریان بیست درم شکر چہل و پنج مثقال بدستور مرتب سازند خوراک دو مثقال **حب آملہ** قابض نافع اسہال معدی و مقوی معدہ آملہ چہار دام در گلاب تر نمایند چون نرم شود بسایند و چہار ماشہ نمک سیاہ و سہ ماشہ مصطکی سائیدہ آمیزند و بقدر کنار صحرائی حب بندند یک حب صبح و یک شام بخورند **حب جدوار** نافع ذرب و زلق الامعاء رطوبی جدوار پوست بیرون پستہ طباشیر ہلیلہ سیاہ در روغن زرد بریان صندل بگلاب سودہ کہربا زیرہ مدبر بیل گری زعفران بزر البنج ہر واحد دو مثقال کوفتہ بیختہ بقدر فلفل سیاہ حبہا سازند و بحسب مزاج خورند **حب اذراقی** نافع از برای ذرب اذراقی را پارہ کردہ در آب کہ دو انگشت بالای آن باشد ترکنند پس بجوشانند کہ تمام آب بسوزد و اذراقی سیاہ گردد بعدہ بکوبند و با افیون فلفل سیاہ و گل ارمنی ہر یک شش ماشہ سحق بلیغ نمودہ حب بقدر خردل بندند شربتی یک حب تا سہ حب و برای درد گوش بآب برگ تنبول حل کردہ بچکانند و برای تپ بلغمی با شیرۂ زیرہ سفید بخورند و برای درد دندان زیر دندان درد ناک گذارند **دوائیکہ** ذرب را نافع طباشیر مصطکی ہر یک یک ماشہ سودہ بنوشند اروی سادہ شش ماشہ سرشتہ بخورانند **ایضاً** شیرۂ بادیان بریان چہار ماشہ شیرۂ نانخواہ بریان دو ماشہ نبات یک نیم تولہ تخم ریحان چہار ماشہ پاشیدہ دہند و اگر درد معدہ ہم باشد شیرۂ زیرہ سیاہ مدبر بریان چہار ماشہ افزایند **ایضاً** گلنار سہ ماشہ پوست بیرون پستہ نانخواہ کندر ہر یک شش ماشہ کوفتہ با مویز بادانہ سودہ بسرشند و نیم تولہ با عرق بادیان بخورند **ایضاً** اگر با تپ باشد بادیان الائچی خرد ہر یک چہار ماشہ زیرہ سیاہ سہ ماشہ گل سرخ چہار ماشہ جوشانیدہ صاف کردہ گلقند دو تولہ داخل نمودہ بنوشند یا زیرہ سیاوشان اصل السوس گل سرخ ہر یک چہار ماشہ بعرق عنب الثعلب دہ تولہ جوشانیدہ صاف کردہ گلقند **ایضاً** اگر با سقوط اشتہا باشد پوست ترنج بادیان الائچی سفید نانخواہ بریان ہر یک چہار ماشہ جوشانیدہ نبات یک نیم تولہ داخل کردہ و دانہ الائچی خرد کندر مصطکی پودینہ خشک پوست ترنج ہر یک یک ماشہ نبات پنج ماشہ خوردہ بنوشند باز بارتنگ چہار ماشہ افزایند باز چہار تخم دہند باز نوشدارو سادہ ہفت ماشہ خوردہ شیرۂ بادیان بریان چہار ماشہ شیرۂ دانہ الائچی کلان سہ ماشہ شربت بہی دو تولہ بنوشند باز چہار تخم مسلم شش ماشہ نانخواہ بریان سودہ یک ماشہ آمیختہ سہ روز دہند **ایضاً** اگر با قصور ہضم و نفخ شکم باشد مصطکی یک ماشہ سودہ بجوارش آملہ ہفت ماشہ یا آملہ مربی یک عدد سرشتہ بورق نقرہ یک عدد پیچیدہ تناول نمایند بالایش بیشہ خطمی شش ماشہ جوشانیدہ تودری سفید چہار ماشہ پاشیدہ بنوشند و دوم روز عود سودہ سوم روز درونج عقربی سودہ یک ماشہ عوض تودری کنند **ایضاً** اگر اسہال با عدم انہضام طعام و فواق بشدت بود و خلل جگر نیز باشد زہر مہرہ مصطکی دانہ ہیل ہر یک نیم ماشہ سائیدہ در شربت انار آمیختہ اول بخورند بعدہ شیرۂ بادیان بریان شیرۂ دانہ ہیل شیرۂ زیرہ سیاہ ہر یک سہ ماشہ در عرق بکوہ و کیوڑہ و گلاب ہر یک سہ تولہ برآوردہ رب بہ تخم ریحان بریان داخل کردہ بخورند و سنبل الطیب مصطکی پوست ترنج ہر یک ماشہ در گلاب بسائیدہ نیم گرم بر فم معدہ ضماد نمایند و سفوف لولوے علوی خانی دہند **ایضاً** اگر با ضعف بسیار باشد سفوف ارسطاطالیس ہمراہ عرق الائچی دہند باز مروارید طباشیر سودہ ہر یک یک ماشہ در نوشدارو پنج ماشہ آمیختہ ہمراہ عرق الائچی نیم پاو و گلاب دو تولہ بخورند **ایضاً** اگر در اسہال غذا غیر منہضم و زنگار رنگ آید جوارش جالینوس خوردہ شیرۂ زیرہ سیاہ شیرۂ دانہ ہیل شیرۂ حب الآس ہر یک سہ ماشہ در عرق عنب الثعلب برآوردہ رب بہ شیرین بارتنگ سہ ماشہ پاشیدہ بنوشند **ایضاً** اگر با مرض بارد و سہ اسہال ہم آید دارچینی قرنفل بسباسہ ہر یک دو ماشہ بادیان سہ ماشہ زیرہ سیاہ سہ ماشہ در عرق گاؤزبان جوش دادہ صاف کردہ نبات داخل نمودہ بنوشند **دوائی** کہ بجہت ضعف معدہ و اسہال و سحج و زحیر مجرب ست مصطکی بادیان بریان ہر یک نیم تولہ بنگ برو دو تولہ کوفتہ بیختہ سہ ماشہ با آب سرد بدہند دیگر نافع تر ازان بنگ برو چہار ٹانک مصطکی انار دانہ کوکنار نیم بشت ہر واحد یک نیم ٹانک زنجبیل نیم ٹانک ہیل نیم بشت کشنیز خشک بریان ہر یک یک ٹانک صمغ عربی ربع ٹانک کوفتہ بیختہ با آب سرد بنوشند بقدر مزاج مریض استعمال نمایند و طریق مدبر کردن بنگ این ست کہ بگیرند برگ قنب چیدہ قسم اول و بروغن بنفشہ یا روغن بادام یا روغن گاو چرب نمایند پس شیرۂ گاو دوغ سبز و قدری شیرۂ نانخواہ باہم آمیختہ ہر دو شیرہ در بنگ انداختہ بدست بمالند و در سفال نو آب نارسیدہ بر آتش نرم برشتہ نمایند فرود آرند و بعد خشک کردن

بازشیرهای مذکور آمیخته بریان کنند همین قسم هفت مرتبه بریان سازند پس بکار برند **سفوف ارسطاطالیس** که برای سکندر ساخته بود ذرب و تباهی معده و زردی رو و وسواس و نسیان را نافع بود و طعام هضم کند و بوی دهن خوش نماید و دل را قوت دهد و قوت این سفوف تا یک سال باقی می‌ماند [illegible] بیل خشک اسارون مصطکی هلیله کابلی تخم فرنجمشک نارمشک زیره سیاه دارچینی اشنه فلفل دارفلفل زنجبیل قرنفل انیسون دانه هیل خورد کافور قاقله هر یک دو درم مشک عنبر هر یک یک درم نبات سفید شش وزن ادویه کوفته بیخته سفوف سازند شربت از یک درم تا سه درم **سفوف شاهجهانی** که جهت ضعف معده و اسهال نفع بسیار دارد قرنفل عنبر مصطکی دانه هیل عود غرقی سنبل الطیب درونج سوخته گلنار فارسی بسباسه مرجان کهربا گل سرخ هر یک یک ماشه پوست بیرون پسته مغز بیل طباشیر هر یک دو ماشه کوفته بیخته سفوف سازند خوراک از یک درم تا یک مثقال **سفوف شیرین** که استاد آورده ذرب را برد و رنگ را سرخ کند و تپ بلغمی و مرکب اهم نفع رساند و مجرب است قرنفل دانه الایچی خرد [illegible] مرچ کنکول [illegible] زنجبیل دارفلفل [illegible] سنبل الطیب اسفید عود اسارون طباشیر کنول گته زیره سفید زیره سیاه تج برتج هر یک پنج ماشه کافور قیصوری یک ماشه نبات سه وزن ادویه سفوف سازند شربت پنج ماشه با آب **سفوف سنگرائی** مقوی معده نافع ذرب عود مصطکی طباشیر حب الآس صمغ عربی بریان [illegible] بریان نشاسته بریان زیره سیاه پوست بیرون پسته بیل گری بریان گلنار هر یک دو درم پوست سنگدانه مرغ پنج درم خوراک دو درم **نوع دیگر** عود مصطکی گلنار طباشیر تخم [illegible] خطائی هر یک یک درم آمله مقشر سنگدان مرغ پوست بیرون پسته مغز بیل هر یک دو درم خوراک به دستور **معجون سنگدان مرغ** معمول مجرب جهت تقویت معده و ذرب پوست سنگدان خروس طباشیر هر یک دو مثقال گل سرخ سه مثقال [illegible] پوست بیرون پسته ناخواه پوست ترنج هلیله زرد هر یک یک مثقال بهمن سفید بهمن سرخ [illegible] صعتر فارسی کشنیز خشک بریان حب الآس بریان هر یک دو درم کوفته بیخته بشربت فواکه بسرشند قدر خوراک دو درم با گلاب [illegible] حکیم [illegible] بیدانه خشک عوض ناخواه است و سنگ یشب سه مثقال نیز داخل است و نوشته که گاهی عنبر دو درم زیاده کرده [illegible] و فواید عجیب [illegible] وزن [illegible] طباشیر هر یک دو نیم مثقال است و عوض نعناع [illegible] خشک [illegible] کبابه [illegible] هر یک یک مثقال قرنفل [illegible] هر یک دو درم داخل است باقی به دستور **نوع دیگر** که ذرب و خلفه و تحلیل نفخ معده را نافع و ضعف معده [illegible] سنگدان مرغ دو مثقال [illegible] کشنیز مقشر طباشیر صمغ عربی بریان حب الآس دانه هیل [illegible] زیره [illegible] گل سرخ پوست [illegible] پوست ترنج صندل [illegible] صعتر فارسی دارچینی سعد کوفی مصطکی عود هر یک یک مثقال گلنار زعفران ناخواه هر یک یک درم مشک یک ماشه به دستور [illegible] قند [illegible] خوراک دو درم **معجون** که جهت اسهال معدی و مقوی مجرب است زیره سیاه طباشیر هر یک [illegible] دانه هیل [illegible] مصطکی رومی [illegible] پوست بیرون پسته کوکنار هر یک شش ماشه عود قماری سه ماشه کوفته بیخته با مربای بیل گری [illegible] معجون برای اسهال معدی مع غثیان لازم و سیلان رطوبت از دهن و تهیج اطراف مجرب است زرشک چهار درم زرنباد سنبل الطیب پودینه خشک عود غرقی [illegible] دانه هیل حب الآس مصطکی پوست بیرون پسته هر واحد یک درم طباشیر گل سرخ هر یک دو درم قند سفید دو چند به دستور معجون سازند [illegible] مرکبه هندیه مفید این نوع اسهال [illegible] که گیاهی است [illegible] آرند دو دام [illegible] پاو آب بجوشانند که نیم پاو بماند صاف نموده صبح بنوشند و شام همان دوای جوشیده را بار دیگر در یک نیم پاو آب بجوشانند که نیم پاو بماند صاف نموده بنوشند غذا شله کهچری و دال خشکه در عرصه یک هفته سنگرهنی و ضعف معده و پیچ شکم برطرف شود دیگر کهاپه را [illegible] روز در آب ترکرده پوست بالایش [illegible] جوشیده [illegible] یک سرخ با پان بخورند برای سنگرهنی در بیاض استاد مرحوم مفید نوشته دیگر کیوره کهچری شش ماشه با هم وزن شکر تری آمیخته با آب سرد خوردن مفید دیگر سفوف بادیان بروغن گاو بریان کرده تا سرخ گردد کوفته بیخته شکر تری آمیخته هفت ماشه خوردن در دفع اسهال بلغمی و تقویت معده و طرد ریاح مجرب است دیگر خرمهره در سبوچه خورد گلی نهاده گل حکمت کرده در تنور گرم نهند و بعد سرد شدن برآرند چون خاکستر سفید شود سائیده نگهدارند و مقدار درم یا دو درم با عسل سرشته قدری نمک سنگ آمیخته بخورند غذا خشکه برنج ساتهی با جغرات سازند نافع ذرب یعنی سنگرهنی است دیگر این شربت بیل گری نیز قابض مقوی معده است مغز بیل گری نیم پاو

در یک نیم آثار آب تر ساخته جوش دهند هر گاه نصف بماند با نیم آثار قند سفید بقوام آرند شربت حسب المزاج دیگر عرق بیل گری که از مغز خشک یا تازهٔ آن در آب شب تر کرده صبح عرق کشند قائم مقام عرق بارتنگ بود و مقوی معده نافع اسهال هم مستعمل در زحیر و سحج دیگر مربای بیل گری با صحاب خلفه بهترین دواست مقوی قلب و جگر و معده و دافع ضرر باد سموم طریق ساختن آن اینست که برارند مغز بیل که قریب رسیدگی از درخت جدا کرده باشند قطعه قطعه نموده از تخم و لزوجت جدا کرده در قند سفید بسته برابر با اضافهٔ قدری عرق کیوڑه بپزند چون همراشود فرود آرند و هر قدر که در لطافت این تکلف زیاده کنند باعث نقصان قوت گردد دیگر سفوف بیلگری که مغز تازهٔ آن بریان کرده قدری شکر آمیخته یک توله بخورند برای اسهال معدی خیلی مفید بود دیگر این حب ذرب نیز مفید است قرنفل بیلگری زنجبیل خرماهی بریان مائین خرد مائین کلان جوز بوا هر یک دو ماشه افیون نیم ماشه با آب ادرک کهرل نموده حب بقدر کنار دشتی بندند و یک حب بخورند دیگر جوز بوا بسباسه گل دهاوه سانج هندی بیل گری موچرس قرنفل زنجبیل فلفل دارفلفل کشنیز افیون برابر کوفته بیخته حب بندند و هر روز یک حب تا یک هفته بخورند دیگر برای اسهال کهنه و سنگرهنی مجرب بعضی احباست ایضاً برای اسهال معدی و خلفهٔ کهنه افیون بزرالبنج دانه هیل پوست بیرون پسته پوست اندرون پسته مغز خستهٔ کنار دشتی مغز خستهٔ انبه کهنه مغز خستهٔ جامن مصطکی تخم نیلوفر حب الآس بریان نان میده بریان بیلگری بریان کوفته بیخته در آب پوست خشخاش حب بقدر نخود بسته پنج حب می خورده باشند دیگر افیون و چونه که با برگ پان میخورند هر دو برابر سائیده بقدر موٹھ حبها بندند و از یک حب شروع کرده بیفزایند تا یک ماشه رسانند جهت ذرب و سحج آزموده است در زحیر و سحج را هم مفید نوشته ایضاً دوا التوتیا که برای ذرب و خلفه یعنی اسهال معدی بی نظیر است و بمنزله اکسیر و بکرات آزموده است و این را ال هندرس مالتی بسنت نامیده اند مجرب النفع است سنگ بصری ورق هشت توله ورق طلا دو توله شنگرف یک توله قرنفل فلفل گرد مروارید ناسفته هر یک چهار توله مسکه یک نیم دام اول سنگ بصری را در آتش ذغال سرخ نموده در بول مادهٔ گاو تازه زائیده صد بار گرم کرده سرد نمایند بعده فلفل گرد را شب در آب تر کرده صبح از کرباس بمالند که پوست سیاه او دور شود و باهم ادویه سائیده مسکه آمیزند بعده در آب لیمو کاغذی یک صد و یک عدد کهرل کرده خشک نموده قرص بندند خوراک تام یک ماشه بکلان و بخرد حسب حال چهار سرخ یا دو سرخ خورانند دیگر اگر فلفل گرد سه دام سنگ بصری شش دام مسکه یک نیم دام گرفته بدستور سنگ بصری را در بول بچه مادهٔ گاو صد بار در آتش سرخ نموده سرد کنند و فلفل بدستور مقشر نموده در آب لیمو سهان قدر کهرل کنند چون بخشکی رسد قرص ساخته بدستور بخورند نیز نافع اسهال معدی است و دو نسخهٔ دیگر سنگ بصری که در مجربات اکبری و قادری نوشته نیز مفید ذرب کهنه است دوائیکه در هندی دهنا پانچک گویند در ذرب و اسهال و پیچش عجیب الفعل است حسن گجراتی موتهه هندی بیلگری زنجبیل کشنیز خشک نتربالا صندل سفید کتهول هر یک ماشه در نیم آثار آب خیسانیده صبح بجوشانند هرگاه چهار دام آب بماند صاف نموده فاتر ده بنوشند و ثفل آن را باز وقت شام در یک آثار آب جوشانیده صاف نموده بنوشند و چون اصل این نسخه پنج جزو است یعنی موتهه و مغز بیل و زنجبیل و کشنیز و نتربالا لهذا باسم مذکور مسمی گشته و صاحب قادری نوشته که هر پنج اجزای مذکور یک یک ٹانک گرفته ترکیب کرده سه حصه نمایند و هر صبح یک حصه را در آب بجوشانند چون چهارم حصه بماند صاف کرده بنوشند و ادویهٔ مسطوره را تا آخر روز جوشانیده بدهند غذا خشکه برنج تنها یا با دال عدس یا دال مونگ بریان و اگر تپ نباشد ماست نیز گاه گاه باید داد همراه طعام و اگر دوای مذکور در سه روز کفایت نکند سه چهار روز دیگر باید داد و آنجا که اسهال کهنه و قوی بود دو هفته بلکه سه هفته بدهند و جهت تپ گلو داخل نمایند و زنجبیل موقوف دارند و برای اسهال خون و آنجا که بواسیر خونی مرکب با اسهال باشد عوض زنجبیل گل دهاوه و اندرجو بیفزایند و این درویش در اسهال که با حرارت و پیچش بود در مطبوخ مذکور عوض زنجبیل تخم خطمی و خبازی و گلو ضم کرده و گاهی طباشیر نیز علاوه اینها نموده و نفع کثیر مشاهده در آمده و جهت سرفه و تپ دق نیز مفید تام شده تم کلامه بالجمله حسب مزاج تغیر و تبدیل اوزان و اجزا نموده استعمال کنند و در مزاج گرم موتهه و زنجبیل موقوف سازند و حکیم شریف خان مینویسند که راقم پی کتول اکثر در ذرب و تباهی معده و جز آن این دوا استعمال نموده و منافع بسیار مشاهده کرده فقط دیگر بلیلهٔ زنگی بریان تخم بیلگری بریان بادیان بریان کوکناره ال مروڑپھلی اسپغول درست بریان کشنیز بریان جوز بوا مغز خستهٔ انبه کهنه سه برابر کوفته بیخته دو ماشه صبح و مثل آن شام خورند که برای سنگرهنی مجرب است و همچنین موچرس مائین گل دهاوه هر واحد یکدرم مصطکی نیم درم بیل گری کوکناره ال هر یک دو درم کوفته بیخته سفوف سازند و یکدرم صبح و یکدرم شام خورند غذا دال خشکه دیگر اگر اسهال معدی با درد معده و قصور هضم بود مصطکی زرنباد نانخواه حب الآس هر یک

سعد اجوف بلیله پوست هلیله خشک زنجبیل بریان زیرهٔ سیاه مدبر بادیان بریان گلنار پیلگری بریان صمغ عربی مساوی کوفته بیخته دو درم بخورند دیگر کاسنی اسپغول بریان
مغز تخم انبه مغز بیلگری تخم جامن نانخواه [illegible] گزر موشکه گلنار سوخته جامه ده درم اسپغول کوفته بیخته یک کف دست نهار با آب سرد بخورند که برای سنگرهنی مجرب است دیگر
زیرهٔ سفید بریان بادیان سوخته پیلگری هر یک یکدرم کوفته بیخته بنشاسته صبح و شش ماشه شام بخورند اسهال بلغمی را نافع و ضعف معده و رغاوت آنرا دافع است
دیگر [illegible] نافع ذرب است زنجبیل [illegible] پیلگری کشنیز خشک رال سفید کوفته بیخته قرص سازند شربت یکدرم با دوای مناسب دیگر مغز تخم انبه کهنه
مغز تخم جامن [illegible] گاو بریان همه برابر کوفته بیخته قرص سازند و یک مثقال با آب سرد بخورند که نافع ذرب و اسهال است ایضاً سفوف
[illegible] که دافع اسهال معدی است نانخواه دانه الائچی کندر سوخته [illegible] پیلگری صمغ عربی بریان کشنیز بریان هر واحد دو درم مغز تخم انبه چهار درم قند سفید
دو چند همه [illegible] مثقال [illegible] زیرهٔ بادیان بریان زیرهٔ سیاه بریان هر یک یکدرم و بشکر سفید یا [illegible] آثار بقوام آورده [illegible] پنج درم ساییده آمیزند و یک توله بخورند
کاسر ریاح و نافع اسهال معدی است ایضاً حب قابض که دافع اسهال بلغم و هاضم است فلفل دراز فلفل زنجبیل قرنفل عاقرقرحا هر واحد یکدرم افیون دو درم
با آب ادرک ساییده بقدر نخود حب سازند شربت یک حب دیگر زنجبیل بریان بادیان بریان پوست الائچی کلان مساوی ساییده کف دست بخورند قابض
و هاضم است ایضاً حب نافع ذرب و زحیر و حابس اسهال [illegible] مصطکی فلفل [illegible] مغز تخم انبه اصل السوس [illegible]
گل دهاوه [illegible] مساوی با آب کوکنار حب سازند شربت دو دانگ با آب [illegible] غذا [illegible] خشکه دیگر سفوف هلیله سیاه [illegible] بریان [illegible]
خشخاش [illegible] بریان [illegible] کوفته بیخته برابر شکر آمیخته یک توله صبح و هفت ماشه شام خوردن نافع اسهال معدی و زحیر صادق است [illegible] در این نسخه
صمغ عربی بریان یک توله داخل کرده [illegible] بادیان و زنجبیل هر دو بریان افزوده وزن هر چهار مساوی گرفته بدون شکر [illegible] آمده [illegible]
نافع یافته دیگر [illegible] پیلگری گل دهاوه مساوی کوفته بیخته دو درم بخورند نافع اقسام اسهال و سنگرهنی است دیگر [illegible]
اسهال مفرط معدی و معوی و زحیر که مجرب است مغز بیل گری تازه خشک کرده چهار ماشه دارچینی دو ماشه ناگرموتهه دو ماشه افیون مصری دو ماشه با آب [illegible]
برابر فالسه [illegible] حب سازند برای اطفال شیرخوار یکساله یک حب خرد و برای طفل دو سه ساله برابر نخود و برای جوان برابر فالسه [illegible]
بدهند دیگر [illegible] گندم هر واحد یک توله پوست خشخاش مغز بیل گری هر واحد [illegible] در نیم آثار آب بجوشانند هر گاه سوم حصه بماند صاف نموده بنوشند که برای
اسهال و ذرب مفید است ایضاً سفوف که دفع اسهال کند [illegible] کشنیز خشک بریان آمله [illegible] پیلگری پوست [illegible]
مغز تخم انبه پوست خشخاش بریان هر یک چهار ماشه هلیله سیاه بریان دانه الائچی [illegible] حب الآس [illegible] خرد هر یک سه ماشه کوفته بیخته چهار ماشه صبح و شام
بخورند ایضاً سفوف [illegible] قابض اسهال و سنگرهنی و هاضم و مشهی [illegible] مجرب است [illegible] فلفل دراز زنجبیل زیرهٔ سیاه و سفید هر یک
دو [illegible] انگوزه نمک سنگ نمک طعام نمک سیاه هر یک یک [illegible] برگ [illegible] بریان [illegible] کوفته بیخته [illegible]
گرده آمیزند شربت یک ماشه برای آنکه عادی نشه نباشد [illegible] دیگر [illegible] علاج اقوال حکما شیخ [illegible] چون [illegible] آن [illegible] باشد
مشروب [illegible] در علاج سوء مزاج بارد معده گذشت معالجه نمایند [illegible] معده است و [illegible] قابضه
[illegible] سازند و اگر با آن ماده باشد استفراغ آن نمایند و بعد [illegible] استعمال کنند مثل جوارش خوزی و جوارش حب الآس و جوارش خبث الحدید
[illegible] استعمال نمایند و [illegible] این را نافع کند جوارش
خوزی با آب [illegible] با سفوف حب الرمان [illegible] آنچه منفعت عظیم بخشد قرص
[illegible] قرص گلنار [illegible] اغذیه قریب آنست که در باب سوء مزاج حار رطب مذکور شد و مشویات و مقلیات [illegible] که
در آن [illegible] باشد [illegible] علاج این بحالست که در اسهال معدی بلغمی خواهد آمد مجوسی گوید که اگر ذرب بلغمی باشد سفوف [illegible] تخم گندنا و تخم کتان و هلیله
و مصطکی [illegible] هست بدهند و این سفوف نیز نافع است حب الآس تخم سوی هر واحد ده درم انار دانه بیست درم انیسون تخم کرفس هر واحد هفت درم

زیره کرمانی بسرکه تر کرده بریان نموده پانزده درم سنبل الطیب مصطکی قاقله هر واحد دو درم خرنوب نبطی و شامی هر واحد هفت درم سماق کاک عود هندی هر واحد سه درم جمیع را کوفته دو درم صبح و شام بهیئه ممسک یا بشربت سیب مطیب یا بشربت آس بدهند و اگر اقاقیا یک درم مصطکی نیم درم با رب سائیده با شراب قابض دهند منفعت تام نماید و ایضاً نانخواه و کندر و گلنار هر واحد یک جزو تخم مویز دو جزو کوفته بیخته بهیئه ممسک بدهند و این سفوف نافع اسهال بلغمی است انار دانه و حب الآس هر واحد دو درم زیره سیاه در سرکه تر کرده بریان نموده هفت درم تخم مویز مثل آن مصطکی سنبل الطیب و تخم کرفس و گل سرخ هر واحد سه درم عود و سعد و کندر و ذکر هر واحد یکنیم درم جند بید ستر نیم درم شربتی با رب سائیده از یکنیم درم تا دو درم بشربت سیب مطیب یا به بخورند و یا این شربت دهند بگیرند آب به و آب امرود و آب سیب هر واحد رطل و بران حب الآس سی درم انداخته خوب بپزند تا نصف بماند پس اگر صاحب اسهال بلغمی را بنوشانند وقت طبخ دران صره عود هندی سه درم سنبل و مصطکی هر یک دو درم سک مثل آن اندازند و چون بقوام آید نیم دانگ مشک دران داخل کرده در ظرفی بدارند و هنگام حاجت با ادویه مذکوره استعمال نمایند و اگر بصاحب اسهال صفراوی بیاشامند دران چیزی از افاویه و خوشبو داخل نکنند و ایضاً صاحب اسهال بلغمی را از معجونات ممسکه جوارش خوزی و جوارش سفرجلی ممسک بدهند و معده را وقت خلو از طعام بضماد مرکب از سعد و شونیز و تخم کرفس و نانخواه و سک با رب سائیده با آب نعنا و تفاح سرشته ضماد نمایند و ایضاً با این ضماد تضمید کنند سک رامک و عود خام و قرنفل و سلیخه و سعد و مصطکی و سنبل و اقاقیا و گل سرخ و مازو و گلنار و لادن و عصاره لحیة التیس هر واحد یک جزو زعفران نیم جزو با رب سائیده با آب آس و میبوسن سرشته بکار برند و غذا تیهو یا دراج یا کباب یا بچه مرغ معمول معده حرص محشو بسداب و کرفس و کشنیز خشک و دارچینی و انار دانه بسرکه آمیخته یا معمول بنارباج بمویز و انار دانه و دارچینی و خولنجان و کمون کرویا تلخی یا کرویا نلج دهند و این جوارش ممسک است تخم کرفس و قصب الذریره و نانخواه و سلیخه و بسباسه و اشنه و زعفران هر واحد پنج درم قاقله کبار و سک هر واحد چهار درم گل سرخ ده درم انیسون و قرفه و زنجبیل و دوقو هر واحد سه درم کافور و فلفل و عود بلسان و اظفار الطیب و اذخر و دارچینی هر واحد دو درم صندل سفید پنج درم حب الآس هفت درم با رب سائیده بشیره نبات بسرشند شربتی یک مثقال مسیحی گوید که اگر زلق معده از بلغم مجتمع در معده و امعا باشد چند مطبوخ و خردل و ماهی شور بخورند و شبت مطبوخ و آب گرم که دران نمک و عسل باشد بنوشند و استفراغ قی نمایند پس اگر معده پاک گردد مرض زائل شود و الا ادویه سخنه لطیفه مثل شجرینیا و مثرودیطوس و تریاق کبیر با شراب کهنه ریحانی استعمال کنند و ایضاً حب اقحوان و سکنجبین عنصلی استعمال نمایند و از جوارشات خوزی و کندری بدهند و تضمید معده بضماد متخذ از لادن و سعد و مصطکی و اذخر و قصب الذریره و مرزنجوش و نمام و عود خام و جوز بوا و آس و قرنفل و شراب سوسن کنند و قنابره و عصافیر مطبوخ بسرکه و کرفس و پوست ترنج و نمام و عود خام بخورند و مری نبطی و کوامیخ مالح قابض استعمال کنند و طبیخ دارچینی و کرویا و خولنجان و مانند آن داخل کنند و مصوص کبک یا عصافیر بعد پر کردن آن بسداب و نعناع و کرویا و کرفس تناول کنند و تضمید شکم با این ضماد نمایند کندر و نانخواه مازو و اقاقیا و دارچینی بشراب قابض سرشته طلا کنند و این دوا بخورند نانخواه کندر گلنار مساوی مویز مع تخم کوفته بسرشند و عسل جوزه صبح و شام بدهند و یا این سفوف انار دانه پنج جزو زیره کرمانی بلوط در سرکه تر کرده خشک نموده بریان خرنوب نبطی منقی از تخم حب الآس است کنار هر واحد دو جزو عود خام مصطکی هر واحد سه جزو و اگر در خلقه بلغم و صدید بر بیاید این سفوف دهند کندر دو درم فلفل نانخواه سنبل کاشم انیسون شونیز هر واحد دو درم گلنار پنج درم با شراب قوی صرف بدهند و اگر زلق معده از ضعف قوت ماسکه باشد دوامی متخذ از سک رامک و قصب الذریره و سعد و مصطکی و تخم کرفس و زیره در سرکه تر کرده و حب الآس و مازو و گلنار و انار دانه با بیه بدهند و از خارج با آس و گل سرخ و میبوسن و سفرجل کوفته و سک رامک و زعفران و مازو و گلنار و قصب الذریره بشراب عفص ضماد کنند و یا همه بدن و معده و مراق با این طلا مرکند مصطکی اقاقیا شب یمانی لادن صبر سقوطری پنج افاح هر واحد چهار درم پوست جوز گل سرخ سماق سک گلنار عصاره لحیة التیس مازو سبز ماینا حضض هر واحد هشت درم با رب سائیده بسرکه و آب آس تازه سرشته ضماد کنند و اگر حرارت نباشد بشراب یا میبوسن بکار برند و بر همه مراق از خلف بر پشت طلا کنند و بالای آن پارچه با این طبیخ آغشته بر وی بپیچند رومی یک اوقیه در شراب عفص یکشبانه روز تر کرده و شراب صاف نموده دران عصاره برگ آس و لادن و رامک آمیخته مبلول نموده و این پارچه را بعد تازه تجدید نموده بر معده و شکم بالا ...

طلاهای مذکوره نمایند و نگاه دارند تا از خود جدا گردد و اما غذا عدس مقشر مطبوخ با آب غوره یا آب سماق یا آب به یا آب سیب قابض بعد از آنکه در آن مویز منقی تخم کوفته و نعناع داخل کرده باشند باقتضای حاجت بحسب حرارت و برودت بدهند و اگر تپ نباشد دراج و چوزه مرغ مطبوخ با این اشیای مذکوره مثل مصوص مشوی بزیره سیاه و سماق و انار دانه و کرفس و سداب و کشنیز خشک ایضاً بیخ مطبوخ آب سماق و کعک مسحوق با پسته یا انار دانه یا پسته و غبیرا یا پسته کنار و رب سفرجل یا رب آس یا رب ریباس یا رب حصرم و بهی بدهند و ایضاً شربت فواکه متخذ از آب انار و به و امرود و سیب نافع است و در آن زعرور و غبیرا و سماق و کنار و حب الآس بپزند جرجانی و ایلاقی گویند که اگر سبب اسهال معدی ضعف قوت ماسکه از رطوبت لزج باشد ماهی شور و ترب و چغندر و خردل و شبت در آب جوشانیده عسل و نمک آمیخته بدهند تا قی کند و بعد از قی و خفت فم معده از ماده تنقیه قعر معده بحب صبر و ایارج فیقرا باید کرد و بعد تقویت معده بجوارش خوزی و معجون خبث الحدید و امروسیا و سفرجلیا و مانند آن کنند و این معجون بدهند گلنار کرمانی خرنوب نبطی هر یک پنج درم نانخواه کندر هر یک سه درم عود هلیله بادیان هر یک درم کوفته بیخته با مویز منقی تخم کوفته بسرشند و این سفوف حب الرمان بخورند که در با سرکه پرورده بریان کرده کشنیز خشک بسرکه تر کرده و بریان نموده هر یک بیست درم انار دانه ترش بریان کرده چون سرمه سوده ده درم خرنوب نبطی و سماق و گلنار هر یک ده درم کوفته بیخته شربت از دو درم تا سه درم و یا این جوارش کندر بدهند کندر مشک و دار فلفل و قرنفل و جوزبوا هر یک پنج درم زنجبیل و خولنجان هر یک ده درم کندر شصت درم شکر طبرزد سوده شصت درم همه را بعسل مصفی بسرشند شربتی سه درم و اگر تخم خشخاش و کندر مساوی نرم ساییده از دو درم تا سه درم با آب سرد بدهند اسهال بایستد از دو دارو و شیخ ذکریا گوید که فلادیای فارسی استعمال کردن را سود مند بود و اگر تپ نباشد و افراط گوید که حمام [illegible] اسهال را بایستد نافع بود و این سفوف نیز تابا نافع و مفید است هلیله کابلی هلیله سیاه و هلیله آمله همه را بروغن زیت بریان کرده و هر یک پنج درم زیره کرمانی بسرکه پرورده بریان کرده تخم گشنیز بریان کرده حب الرشاد بریان کرده هر یک هفت درم تخم کرفس بسرکه پرورده بریان کرده چهار درم مصطکی و دارچینی قاقله قرنفل عود هندی هر یک دو درم سعد شش درم سوای حب الرشاد همه را کوفته بیخته آمیزند شربتی سه درم صبح و سه درم شام و یا این سفوف عود بدهند عود و تخم زیره کرمانی بسرکه تر کرده بریان نموده قاقله دانه بسرکه تر کرده بریان نموده مساوی شربت سه درم و این حب اسهال بلغمی باز دارد و بگیرند مر و قرفه و افیون و جند بیدستر مساوی و مثل همه مقدار قرنفل سایند شربت هفت حب با آب سرد و کودک را یک یا دو حب و کودک دو ساله را چهار تا پنج حب و بعضی اطبا بجای قرفه تخم کرفس گیرند و زعفران افزوده مساوی گیرند حب ها بقدر نخود ساخته و حب یا این معجون سود مند افیون و جند بیدستر و میعه سائله بزر البنج و مر و زعفران و لسان الحمل و اسارون و کندر و نانخواه مساوی بعسل مصفی بسرشند شربتی نیم مثقال و این حب هم نافع است بگیرند خشخاش [illegible] اقیه و شراب [illegible] یک شب تر کنند و دیگر روز در آب صبح آن شراب را بجوشانند [illegible] و اکاسه [illegible] حل کنند و پارچه بدان تر کرده بر معده نهند و آنجا که معده [illegible] باشد [illegible] شراب تر کنند و [illegible] کنند و طعام [illegible] بریان کرده کنجشک و مانند آن با دار چینی و فلفل و زیره بدهند و [illegible] اگر [illegible] معده [illegible] ضعیف کند [illegible] تنقیه [illegible] مذکور شد بعده معده را بجوارش خرنوب و قرص گلنار و مانند آن قوت بدهند و جوارش خوزی و معاجین نیز بکار برند و تا معده از بلغم [illegible] ایارج فیقرا و مانند آن پاک نکنند این جوارشها و قرصها را بکار نبرند و نسخه جوارش خرنوب این است خرنوب نبطی و شاه بلوط هر یک سه جزو تخم انگور یک جزو حب الآس و جزو پسته کنار جزو همه را چون سرمه سایند و با شربت سیب سرشند شربت از سه درم تا چهار درم و صفت قرص گلنار این است گلنار [illegible] تخم گل [illegible] هر یک [illegible] سماق باز دو عصاره لحیة التیس اقاقیا کندر هر یک [illegible] درم زعفران نیم درم همه را ساییده با آب سیب سرشته قرص سازند شربتی یک درم با شربت سیب و این سفوف قرظ نافع طراثیث قرظ گلنار تخم گل سماق هر یک پنج درم بلوط بریان زیره سیاه بسرکه تر کرده بریان هر یک چهار درم خرنوب نبطی دو درم تخم حماض بریان کرده چهار درم همه را مثل سرمه ساییده دو درم با رب [illegible] بدهند و طعام کباب دراج بریان با سماق یا انار دانه بخورند صاحب حاوی نوشته که چون اسهال معدی بسبب انصباب بلغم لزج یا بلغم بورقی مالح باشد ازاله سبب موجب او کنند باین نحو که سکنجبین جلاب حار از شکر سفید دو درم و از حب الرشاد یا حرف یک درم بدهند و چون سبب موذی زائل گردد سفوف مقلیاثا پنج درم با آب سرد یا جلاب از تخم حرف و تخم ریحان و صمغ عربی هر واحد مثقال بریان کرده

حب الرمان

جوارش کندر

[illegible]

سفوف عود

جوارش خرنوب

قرص گلنار

سفوف قرظ

[illegible]

بروغن بادام چرب کرده بخورند و یا این حقنه ممسک بعمل آرند برنج عدس هر واحد کف پوست انار ده درم برگ آس خشک بلوط هر واحد ده درم مازو گلنار هر واحد پنج درم همه را بآب خوب بپزند بعده مالیده صاف نموده چند بار حقنه کنند و یا این سفوف بخورند که نافع اسهال بلغمی ست زیره کرمانی در سرکه تر کرده انار دانه هر واحد پانزده درم حب الآس سنبل الطیب مصطکی کرویا خرنوب نبطی هر واحد ده درم انیسون تخم کرفس هر واحد هفت درم همه اجزا کوفته ده درم بدهند و این قرص مثقال با رب آس ده درم بخورند سماق چهار درم دم الاخوین صمغ عربی بریان اقماع رمان گلنار اقاقیا هر واحد درم کوفته بیخته برب آس سرشته بندند انطاکی گوید که زلق معده و امعا که از اخلاط بارد باشد اکثر این علل از بلغم بود و درین چیزی بهتر از قی نیست اول آب شبت و بورق و ترب و عسل و ماهی شور قی کنند که این بهترین اشیاست که بدان تنقیه معده کنند بعد از آن مداومت بر اوزمالی یا سکنجبین بزوری کنند و اگر درینجا ازلاق باشد پس بگیرند گلقند عسلی سی درم عناب تمر هندی هر واحد پانزده سداب انیسون تخم شبت هر واحد هفت همه را در چهارصد درم آب بپزند تا پنجاه درم بماند صاف کرده بنوشند و اگر فائده نکند مکرر استعمال نمایند که از مجربات ست بعد از آن زنجبیل مربی و جوز مربی و جوارش عود و عنبر و مصطکی استعمال کنند و درین سفوف باکی نیست چنانچه سدیدی در شرح موجز بدان اشاره کرده و باقی همان ست که در علاج اسهال معدی رطوبی در قول میر عوض مسطور گردد خجندی می گوید که اگر از اجتماع بلغم در معده باشد قی کنند و جوارشات جامع قبض و معده مثل جوارش مقلیا ثا و سفرجلی تناول کنند و از اغذیه کباب و دراج غذا سازند و این دوا نافع این نوع ست خرنوب شامی حب الآس انار دانه بریان زیره کرمانی در سرکه تر کرده خشک نموده هر یک ده درم گلنار کندر نانخواه مصطکی عود راک هر یک سه درم تخم مویز انیسون تخم کرفس هر دو بریان هر یک هشت درم اقاقیا سنبل الطیب کشنیز بریان هر یک سه درم همه را سائیده سه درم با بیهدانه بخورند و اگر بسبب ملاست سطح معده و زلق آن و ضعف ماسکه بود مثل علاج زلق الامعا نمایند و از اشیای نافعه جوارش خرنوب و جوارش کندر و استعمال سویقهای نیک بریان کرده و ترک آب گرم ست سعیدی می نویسد که اگر اسهال معدی بلغمی باشد سفوف مقلیا ثا با بیهدانه یا شربت آس و یا جوارش سفرجل برب سیب یا بهی و تضمید معده بسعد و مصطکی و لادن و گل سرخ بآب آس سرشته نمایند و غذا محلل بالطف بمنزلة اللحوم دراج و تیهو متخذ بسرکه و کرفس و دارچینی یا مطبوخ با انار دانه و مویز سازند و علاج ملاست معده تابع سوء مزاج بارد رطب است که جوارش خرنوب بآب عوسج رطب یا سفوف انار دانه برب سفرجل یا گلنار برب آس بدهند و تضمید معده بزعفران و گل سرخ و عود و گلنار و قصب الذریره و سعد و راسن باریک سائیده بآب آس یا بآب نعنع سرشته نمایند و غذا قابض مثل دراج متخذ بزیرباج بمویز و انار دانه یا مطنجن سازند خضر و قریشی و غیره میگویند که سفوف حب الرمان مقوی معده و امعا ست و در اسهال زلقی گاهی احتیاج باستفراغ رطوبت مزلقه می افتد و بهترین مستفرغات هلیله ست بسبب آنکه عفوصت و قبض بود ولیکن هلیله کابلی باید و این حب رطوبات از معده و امعا خارج کند پوست هلیله کابلی ایارج فیقرا هر واحد درم غاریقون نرم مقل ازرق هر یک نیم درم بگلاب حبها ساخته استعمال نمایند و معجون فلنجمشک در ذرب بلغمی عجیب الاثر ست طبری گوید که اگر زلق معده از ضعف قوت ماسکه باشد جمیع آنچه در معده زلق حادث کند مثل او در امعا حادث کند و علاجات واحد ست و ترک استفراغ علیل کنند مگر بحقنه مقابل خلط موجب آن و احدی چیزیکه استفراغ بدان کنند این حقنه است بابونه اکلیل الملک برگ شبت برگ سداب قنطوریون دقیق هر واحد کف و باقله که آن قابل باقله باشد تخم حلبه قرطم کوفته تخم کتان هر واحد حفنه حلبه حنا کف کبیر جشیشه ساک کف سکبینج درم جاوشیر مثل او همه را بپزند تا مهرا شود و مثل حریره گردد بعده ثلث وزن آن صاف کرده در هادن اندازند و بران وزن پنج درم روغن بیدانجیر و روغن سداب و پنج درم روغن خیری و دو دانگ نمک سوده و یک دانگ بورق انداخته حل کنند تا یکسان گردد بعده بیک دفعه یا دو دفعه حقنه کنند و از آنچه برای تناول دهند این سفوف ست هلیله سیاه در زیت انفاق والا بروغن کنجد تازه بریان کرده ده درم قرظ طراثیث هر واحد سه درم پوست بیرون پسته پنج درم بلوط شاه بلوط خرنوب نبطی بریان هر واحد دو درم بلوط اصفر ده درم زیره در سرکه تر کرده بریان نموده پنج درم همه را سائیده هر روز پنج درم باده درم شربت آس بدهند و اگر مزاج او بحرارت متغیر گردد و سفوف طباشیر تخم خرفه و نشاسته این هر دو بریان و مانند آن زیاده کنند و اگر امر تپ زیاده گردد این سفوف بآب سویق شعیر که باین صفت پخته باشند انزاسیده بگیرند یک کف سویق جو و یک کف

دہن مقشر بریان و گل سرخ دو درم حب الآس کوفتہ سہ درم و در بیست چندان آب برفق بپزند تا بمقدار قدح کبیر آید بعدہ سفوف مذکور بران اندازند و بخورند و غذای او اگر تپ نباشد قلیۂ مزعفرہ و سینۂ دراج بگردن و کباب و تیہو و زردۂ بیضہ کہ در سرکہ جوشانیدہ و زردۂ او برآوردہ شکنند و بران اندک زیرہ و اندکی دارچینی انداختہ باشند روا و اگر درینجا تپ باشد حریرۂ معمول بجاورس مقشر بریان و پست جو و مزورۂ متخذ از سماق بریان و انبرباریس و مانند آن بدہند و سہ ساعت از تناول بران صبر کنند پس این طعام دہند و تضمید معدۂ او بر ناشتا اگر تپ نباشد باین ضماد نمایند مصطکی عود خام ہر واحد درمی قسب یکدرم خشخاش ہفت درم قصب الذریرہ دو درم و اگر مریض ضعیف القوت باشد دران پنج درم کعک افزایند ہمہ را سائیدہ بشراب عفص قابض و اندک آس رطب حل کنند و باید بعد استفراغ معدہ ضماد کنند و اگر تپ باشد این ضماد بکار برند گل سرخ گلنار حب الآس قصب الذریرہ پست جو قسب ہر واحد جزو صندل سرخ و سفید ہر واحد نیم جزو ہمہ را کوفتہ بیختہ بآب آس رطب و سیب مجوش و آب بہ قابض سرشتہ بر ناشتا ضماد کنند و وقت طعام ضماد را جدا کنند تا آنکہ طعام منہضم گردد و از معدہ نازل شود و بعدہ اعادۂ ضماد کنند ایضًا او گوید کہ اگر خلط رطوبی باشد جوارش خوزی یا این سفوف بدہند مصطکی یکدرم گل سرخ دو درم زیرۂ سیاہ در سرکہ ترکردہ بریان نمودہ یکدرم خرنوب شامی خرنوب نبطی ہر واحد پنج درم برگ سداب یکنیم درم فلفل سفید یکنیم درم ہلیلۂ سیاہ در زیت یا روغن زرد بریان دو درم تخم حماض بریان سہ درم سائیدہ ہر روز بر ناشتا حسب حاجت بدہند و غذا اگر تپ نباشد تیہو بریان بروغن و زردی بیضۂ نیمبرشت و مری کہنۂ نبطی و مانند آن بدہند صفت اقتباس گوید کہ اگر سوء مزاج سرد تر سادہ معدہ را مترہل ساختہ این علت پیدا کند اقاقیا سہ ماشہ سودہ در شراب کہنہ سہ تولہ نفع دارد و اگر بہ نشود نانخواہ و گلنار برابر بہ بر سرشتہ بقدر بندقہ صبح و شام دہند و معدہ را اول بروغن بیدانجیر چرب سازند پس زیرۂ سیاہ و شونیز و حضض برابر در شراب کہنہ ممزوج بآب سرشتہ بر پارچہ نہادہ بر معدہ گذارند و اگر باین منفعت قراقر و ریاح بود قرص گلنار و سفوف حب الرمان و سفوف مقلیاثا دہند و غذا گوشت طیور بریان بشحم دہند کہ برگ سماق و انجدان سودہ بران پاشیدہ باشند و باید کہ در ہر طعام پودینہ و بادیان و برگ شبت خشک اندازند و اگر بسبب اجتماع بلغم بود اول برگ چقندر و ترب ہر دو نیم آثار تخم شبت تخم ترب تخم شلجم تخم سرشف خردل ہر یک یک تولہ در آب بجوشانند کہ بنیمہ آید صاف نمودہ نمک طعام یکنیم تولہ سودہ آمیختہ نوشانیدہ قی آورند و جہت تنقیہ مطبوخ تربد و ایارج فیقرا استعمال نمایند و سکنجبین و تخم مورد و اذخر و سعد و مصطکی و جوز بوا و عود و سنبل الطیب و قرنفل و زنجبیل و قصب الذریرہ ہر یک دو درم در شراب کہنہ سرشتہ ضماد کنند و بعد تنقیۂ تام بنابر تعدیل و احتباس سفوف مقلیاثا و تریاق و مثرودیطوس و امروسیا با شربت افسنتین دہند و غذا گنجشک و کباب بنان تنک دہند کہ مری و برگ ترنج و نعنع دران باشد ایضًا ممدوح الیہ در اسہال کہنہ از مجربات خود نوشتہ کہ روز اول صبح جغرات گاو پاؤ آثار کہ در ظرف گلی نو ساختہ باشند بدہند و نیم آثار از ان دوغ نمودہ بجای آب و غذا تا شام صرف کنند و اگر جغرات پاؤ آثار ہضم نشود نیم پاو بدہند و در روز چہارم این سفوف سبز سہ ماشہ وقت صبح دہند صفت آن بنگ دیہ کہ عبارت از برگ بنگ است پاک نمودہ بروغن چرب کردہ در آب علف دوب و شیرۂ نانخواہ و نمک لاہوری ہفت مرتبہ مالیدہ در سفال نو بریان نمودہ است انار دانہ ترش پوست خشخاش کشنیز خشک زنجبیل بادیان خطائی دار فلفل ہمہ بروغن گاو بریان مصطکی کندر ہر واحد یکدرم صمغ عربی بروغن بریان دو نیم درم سفوف سازند و بعدہ دو یا چہار گھڑی دو حب زرد باین نسخہ دہند زرنیخ طبقی کشتہ فلفل گرد گل ارمنی ہر یک سہ ماشہ نصف در شہد و نصف در آب لیمو دو پہر کھرل کردہ بقدر موٹھ حبہا سازند و پس از ان بفاصلۂ یک یا دو گھڑی یک حب سرخ کہ از شنگرف و افیون و سہاگۂ بریان مساوی نصف بعسل و نصف بآب لیمو بقدر موٹھ ساختہ باشند اگر اسہال در شب زیادہ بود حب عسلی دہند و الا لیموئی بدہند و وقت برآمدن یکپاس روز باز سفوف سبز دو ماشہ با دوغ بدہند و بعد از ان بفاصلۂ دو گھڑی این حب زرد یک عدد دہند صفت آن زرنیخ طبقی کشتہ سہ ماشہ فلفل گرد دار فلفل قرنفل سہاگۂ بریان ہر یک چہار ماشہ در آب لیموی کاغذی دو پاس کھرل کردہ حبہا بقدر موٹھ سازند و بفاصلۂ چہار گھڑی حب سرخ دو عدد بدہند و بوقت دو پہر سفوف سیاہ باین نسخہ چہار ماشہ با دوغ بدہند صفت آن ہلیلۂ سیاہ بروغن گاو بریان شش تولہ زنجبیل کشنیز خشک بادیان نانخواہ مائین خرد ہر یک سہ تولہ زرنباد دو تولہ بذر البنج سفید یک تولہ صمغ عربی مصطکی ہر یک دو نیم تولہ ہمہ بروغن گاو بریان تخم ریحان یک تولہ حرف دو تولہ سفوف سازند و ہر دو حب بدستور بفاصلۂ مذکور بدہند

وقتیکه یکپاس روز باقی ماند باز سفوف سبز دو ماشه و جهاباد بدستور و وقت شام سفوف سبز سه ماشه و بفاصله یکپاس یک عدد حب سرخ و همچنین حب زرد اول در پاس دوم و در پاس اخیر حب زرد و قرنفلی تا در تمام شب دو عدد حب سرخ و دو عدد حب زرد داده شود و لیکن باید که بفاصله چهار چهار گهڑی بمراعات هضم این سفوف هاضم میداده باشند صفت آن پودینه خشک و زنجبیل هر یک سه ماشه سهاگه بریان قرنفل نمک لاهوری هر یک یک توله سفوف سازند و سه ماشه بدهند و تا هفته همین تدبیر بعمل آرند تا هضم خوب پدید آید پس از روز هشتم سفوف سبز سه ماشه صبح بدهند و حب سرخ یکعدد و بعد یکپاس و شام سفوف سیاه چهار ماشه و حب زرد بعد یکپاس دهند و جغرات راهی افزوده باشند نیم پاؤ یا پاؤ و آثار بحسب طاقت و هر قدر که جغرات خورده شود بخورانند و باقی دوغ نموده بنوشانند و درین اثنا اگر اسهال زیاده شود حبوب و سفوف سبز و سیاه مضاعف دهند و جغرات و دوغ را بآهن یا سنگ داغ کرده دهند بلکه باید که سفوف سبز و سیاه در روز و هم در شب بعد یکپاس همراه جهاباد دهند تا ده روز و یا زیاده تا اسهال بکاهند پس جغرات هر قدر که اشتها داشته باشد بیفزایند و تا روز بستم برین دستور دارند و بروز بست و یکم سفوف سبز صبح و شام و سیاه وقت خواب جهاباد بدستور تا بروز سی ام پس بعد از یکماه سوای سفوف هاضم دیگر سفوفات را موقوف داشته بر حبوب اقتصار کنند تا چهل روز رسانند که مطلوب حاصل شود و بعد ازین کلیچه روده با شوربای چوزه مرغ ثرید کرده نصف اشتها دهند و بالایش حب سرخ دو حبه با گلقند یکتوله و یا در مربای سیب تخمی رانند و تا سه روز همین غذا دهند روز چهارم احتیاط داشته غذا شکم سیر دهند و روز هشتم گوشت بچه مرغ هم دهند و حب سرخ تا بست روز بعده هر چه خواهد بخورد و این عمل مجرب است و اگر در ضمن این عمل قبض شدید عارض شود بمغز خیارشنبر شش توله و ترنجبین و گلقند هر یک چهار توله و روغن بادام و عرق مکوه و گلاب بکشایند که بهلاکت نرسانند ایضا قیمه گوشت گاو نیم پاؤ و باریک سائیده اندک ادرک و پودینه سبز و قرنفل و فلفل گرد و زیره و جغرات و پیاز انداخته کباب شامی و روغن گاو تازه ساخته و سه عدد با جغرات آغشته بدهند و سفوف سبز میداده باشند و بجای آب دوغ گاو داغ کرده دهند قال الرازی یوجد قطعة لحم البقر السمین الذی لایکون فیه شحم و یدق دقا ناعما و یجعل فیه الکمون و الزنجبیل و النعناع و الدارصینی و الفلفل و الهلیلج الاصفر من کل واحد درهمین و یطبخ فی الدهن البقر و یوتی المریض باللبن الحامض

علاج اسهال معدی صفراوی

و آنکه از صفرا و بلغم مخلوط و از حرارت سافج باشد پس در صفراوی اول بعد از نضج بمنضج صفرا تنقیه از مسهل صفرا و با هلیلجات و شربت ورد مکرر کنند بعد ازان قرص طباشیر قابض دهند و صندل و زرورد در گلاب سائیده بر جگر و زهره ضماد کنند و آب انار ترش با شکر و یا شربت ورد مکرر و هلیلج چهار توله و یا هلیله زرد با شکر نیز اسهال صفرا و تقویت معده و امعا نماید و بقطع این اسهال تعرض نکنند الا چون افراط نماید و خوف ضعف و غشی باشد بلکه به تبدیل و تسکین حرارت صفرا کوشند و آب پست جو که دران انار دانه پخته باشند یا تنها و رب سیب و رب غوره و رب ریباس و رب بهی و غذا از مزوره انار باج نیز مسکن است و بعد تنقیه قرص حماض نیز مفید بود و ایضا شیره تخم خرفه شیره بارتنگ لعاب بهدانه اسپغول دهند و اگر ماده قابل اخراج باشد بعد تنقیه سماق کثیرا کشنیز طباشیر ورد شربت خشخاش آمیخته همراه شیرجات و لعابها دهند و طباشیر بریان یکدرم بکافور یک حبه نیز مجرب است و اگر شربت انار شیرین دو توله در گلاب پنج توله حل کرده اسپغول شش ماشه پاشیده بنوشند مغلظ ماده رقیق و مفید اسهال صفراوی است و آنچه از تشویش فعل هاضمه بسبب حرارت باشد ادویه مبرده که دران اندک قبض باشد استعمال نمایند و تقلیل غذا کنند و از جنس بارد و غلیظ مرتب سازند و باید که بدانچه در باب سوء هضم مذکور شد استعانت نمایند و علاج آنچه از صفرا و بلغم مخلوط باشد در قول ایلاقی بیاید و اگر با تپ باشد لعاب بهدانه سه ماشه شیره مغز تخم کدو شش ماشه گلاب چهار توله شربت نیلوفر دو توله خاکشی چهار ماشه دهند و گاهی عوض بهدانه ریشه خطمی و بجای مغز تخم کدو شیره مغز تخم هندوانه کرده میشود و یا برای حبس اسهال و تسکین حرارت این دوای معمول بدهند شیره تخم خرفه بریان شش ماشه شیره تخم کاهو بریان پنج ماشه شیره تخم کاهو هفت ماشه در عرق کیوره و گلاب برآورده زرورد و طباشیر هر یک دو ماشه کافور دو سرخ سوده پاشیده شربت انار شیرین دو توله حل کرده تخم ریحان یا اسپغول پنج ماشه خورده بنوشند و این دوا نیز معمول است بارتنگ چهار ماشه دانه هیل سه ماشه سوده به آب پخته شیره کاهو مقشر لعاب ریشه خطمی چهار ماشه نبات یک توله داخل کرده بنوشند و گاهی چهار تخم افزوده میشود و در اسهال مزمن بجای شیره کاهو و نبات و چهار تخم شیره حب الآس چهار ماشه شربت انار شیرین دو توله سفوف مقلیا تا چهار ماشه داده میشود و یا ریشه خطمی جوشانیده شیره زیره سفید شیره خیارین شربت نیلوفر

داخل کرده خاکشی پاشیده بنوشند. **ذکر بعض تراکیب مطب اساتذه** اگر با ذرب خفقان باشد انار دانه طباشیر هر واحد یک ماشه تخم خرفه مقشر کشنیز خشک هر یک دو ماشه سوده با آمله مربی یک عدد سرشته بورق نقره یک عدد پیچیده تناول نمایند بالایش شیره تخم کاهو مقشر شش ماشه در عرق گاوزبان عرق عنب الثعلب عرق شاهتره هر یک چهار توله عرق کیوره دو توله برآورده شربت نیلوفر دو توله آمیخته بنوشند و بجهت شام جوارش انارین شش ماشه عرقیات شربت صندل دو توله دهند. ایضاً اگر ذرب کهنه باشد کندر تخم خشخاش سوده بقدر چهار ماشه بدهند بالایش لعاب بهدانه سه ماشه شیره خرفه شش ماشه شیره حب الآس چهار ماشه در عرق بارتنگ ده توله برآورده رب به دو توله داخل کرده بارتنگ پاشیده بنوشانند. ایضاً اگر با تشنگی باشد جوارش انارین هفت ماشه شیره زرشک چهار ماشه شیره دانه هیل سه ماشه عرق بادیان ده توله شربت انارین دو توله بدهند. ایضاً اگر با بخار باشد زهر مهره طباشیر هر یک یک ماشه سوده همراه شیره بهدانه سه ماشه شیره خرفه شش ماشه شربت نیلوفر دو توله طفل را کم وزن دهند. ایضاً اگر با وجود بخار درد شکم نیز باشد شیره دانه هیل شیره زرشک هر یک سه ماشه عرق گاوزبان گلاب شربت انارین. ایضاً اگر با حمی و بخار و قصور هضم باشد شیره کاسنی شش ماشه شیره زرشک چهار ماشه عرق کاسنی ده توله سکنجبین توله خاکشی چهار ماشه. ایضاً اگر مرض را با درد شکم و پیچ باشد بادیان برشته دو ماشه سوده بگلقند توله سرشته بخورند و شیره خیارین هفت ماشه لعاب بهدانه سه ماشه لعاب اسپغول شش ماشه عرق کیوره چهار توله شربت بزوری دو توله تودری سرخ بریان چهار ماشه پاشیده بنوشند. ایضاً اگر با فراط اجابت شود و دانه برآید نوشدارو ساده هفت ماشه یا جوارش آمله هفت ماشه خورده شیره تخم خرفه چهار ماشه تخم ریحان بارتنگ هر یک چهار ماشه شربت به شیرین دو توله. ایضاً برای اسهال معدی صفراوی قرص طباشیر یا سفوف انار دانه چهار ماشه همراه شیره خرفه شیره کاسنی هر یک شش ماشه شیره کشنیز خشک چهار ماشه شربت سیب دو توله یا شربت بهی یا شربت حب الآس بدهند و جوارش کافور چهار ماشه انفع و جهت درد شکم از کافور آب برگ ریحان تازه سوده انفع و اگر زرورد چهار ماشه گلنار ناشگفته طباشیر گل ارمنی صمغ عربی هر یک دو ماشه کوفته بیخته با شربت حب الآس چهار توله بدهند نیز اسهال صفراوی و بخار را مفید بود و این دوا نیز برای اسهال صفراوی مجرب است زهر مهره خطائی مروارید سوده طباشیر صمغ عربی بریان گل داغستانی هر یک یک ماشه سائیده در رب به شیرین آمیخته اول بلیسند و عقب آن شیره تخم کشنیز مقشر هفت ماشه شیره تخم خرفه مقشر برشته یک توله دانه هیل زیره سفید برشته هر یک دو ماشه در عرق عنب الثعلب هفت توله برآورده رب بهی شیرین داخل کرده بارتنگ شش ماشه پاشیده بنوشند. ایضاً اگر ذرب صفراوی بود و آب رقیق برآید لعاب بهدانه سه ماشه شیره تخم خرفه شش ماشه عرق عنب الثعلب عرق کاسنی عرق گاوزبان هر یک پنج توله شربت انار شیرین دو توله تخم ریحان بارتنگ هر یک چهار ماشه پاشیده بنوشند. ایضاً اگر [illegible] سه چهار دست [illegible] آید و در شکم بجای طحال درد و ضعف باشد زرشک چهار ماشه انار دانه شش ماشه در هر سه عرق مذکور و گلاب هر یک چهار توله تر کرده صبح مالیده شربت به شیرین دو توله تخم ریحان چهار ماشه داخل کرده بنوشند و بجهت آخر روز سفوف حب الرمان شش ماشه عرق بارتنگ دو توله بدهند. ایضاً در ذرب با تپ طباشیر سوده نوشدارو ساده سرشته بخورند بالایش شیره خرفه شش ماشه لعاب بهدانه سه ماشه شربت انار شیرین توله بارتنگ پنج ماشه پاشیده بنوشند و اگر رعایت بواسیر نیز منظور باشد عنب الثعلب زرشک هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده شیره تخم خرفه شیره خیارین شیره دانه هیل داخل کرده بارتنگ مسلم پاشیده رب به شیرین زهر مهره حل کرده دهند. که درین نسخه تفتیح و تنضیج و قبض نسبت بنسخه سابق کم است و علاج اسهال بواسیری برعایت جگر و بجهت آخر روز سفوف حب الرمان برب انار سرشته بخورند و بارتنگ چهار ماشه دانه هیل سه ماشه سوده بآب پخته شیره زیره سفید چهار ماشه شیره خرفه شیره تخم کاسنی هر یک شش ماشه خمیره صندل شیرین توله تخم ریحان شش ماشه پاشیده بنوشند و دوم روز مربای بهی بجای رب انار برعایت جانب قبض نمایند بعد رفع شدن تپ سفوف مقلیا شش ماشه بمربای بهی سرشته تناول نمایند بالایش بارتنگ دانه هیل سوده هر یک چهار ماشه بآب پخته شیره زیره سفید شیره تخم حماض هر یک شش ماشه خمیره صندل توله تخم ریحان شش ماشه صمغ عربی سوده یک ماشه پاشیده بنوشند و ترکاری زمین کند هم جائز دارند. ایضاً در ذرب که دو سه دست هر روز آید گاوزبان ریشه خطمی هر یک چهار ماشه [illegible] جوش داده شربت انار شیرین دو توله تخم ریحان بارتنگ پاشیده بدهند بعده شیره تخم کاهو شیره حب الآس شیره کشنیز خشک

شیرهٔ دانهٔ هیل و شربت شیرین خشخاش کی یکماشه سوده اسپغول مسلم تخم ریحان مسلم چهار ماشه پاشیده دهند بعده شربت موقوف زیرا که شیرینی در اسهال بواسیری ضرر دارد و کذا شیرهٔ کشنیز و کاهو در بواسیر نباید داد بعده شیرهٔ خرفه شیرهٔ دانهٔ هیل تخم ریحان دهند بعده اگر یکروز دست آید و یکروز قبض شود طباشیر سوده دو ماشه بنوشادروی ساده سرشته هشت ماشه شیرهٔ حب الآس چهار ماشه بی شیرینی دهند و چون عوارض بالکل زائل نشود معجون سنگدانهٔ تیهو صحرائی یا سنگدان خروس تجویز کنند **ایضاً** برای دو سه دست لینت از ضعف معده ست گل طباشیر دانهٔ هیل بریان هر یک یک ماشه سوده خورده بالایش شیرهٔ بهدانه بریان سه ماشه شیرهٔ بادیان چهار ماشه شیرهٔ دانهٔ هیل سه ماشه عرقیات تخم بارتنگ چهار ماشه پاشیده با شیرهٔ زیرهٔ سفید سه ماشه افزایند و زهر مهره یکماشه حل کنند کذا برای شیرینی در اسهال کهنه معمول ست **ایضاً** برای ضعف معده و اسهال بلیلهٔ سیاه کوکنار سرده یا در روغن بریان نموده شکر سفید آمیخته زهر مهره مروارید سوده همراه لعاب بهدانه بریان شیرهٔ دانهٔ هیل بریان در عرق کیوڑه گلاب عرق عنب الثعلب برآورده رب به بارتنگ داخل کرده بخورند بعد دو سه روز کهربا سفوف الطین شیرهٔ حب الآس اضافه کنند **ایضاً** اگر در ضعف معده ذرب دانهٔ خام در براز بیرون آید و تشنگی بدرجه باشد که قریب دوازده آثار آب در شب و روز بنوشد سفوف حب الرمان همراه شیرهٔ حب الآس شیرهٔ دانهٔ هیل در عرق عنب الثعلب برآورده رب به بارتنگ داخل کرده دهند بعده شیرهٔ خرفه بریان اضافه کنند و اجازت خوردن چاشن دهند بعد ازان اگر تشنگی زیاده گردد صرف رب به و عرقیات و گلاب دهند پس طباشیر و زهر مهره و مروارید اضافه کنند بعده تخفیف در تشنگی در سفوف حب الرمان زهر مهره مروارید آمیخته همراه آب کاسنی سبز مروق گلاب رب به بارتنگ دهند و آب کاسنی هر روز افزایند و شیرهٔ خرفه بریان نیز اضافه کنند و جوارش آمله لولوی علوی خان تیار کنانند و بوقت شب زهر مهره طباشیر در رب به آمیخته بدهند چون مقدار آب کاسنی زیاده گردد که تمام نوشیده نشود دو دو درم کم کنند باز همان نسخهٔ بی سفوف دهند بعده جوارش مذکور سه ماشه همراه گلاب دهند بعده بتدریج صبح پنج ماشه و بوقت شام سه ماشه جوارش فقط دهند و بعد چندی روز وقت صبح کافور بهیم سینی دانهٔ هیل بجوارش آمیخته بخورند و وقت شام پنج ماشه با کافور دهند بعده برای تقویت حب یاقوت دهند **ایضاً** اگر ذرب و تپ باشد طباشیر زرورد دانهٔ هیل پوست بیرون پسته سوده در شربت انار حل کرده بخورند **ذکر ادویهٔ مفرده و مرکب** نافع ذرب صفراوی شرب خولان و آب عصی الراعی و تخم خطمی و بلوط و جفت بلوط و خشخاش کمی و قرظ و تباشیر و گل علیق و تخم حماض و گل انگور دو درم با شیرهٔ بهی تا بیست روز و شربت تفاح کرم و کهربا و اذناب الخیل و گل لحیة التیس و برگ آن و خوردن نان که آرد او بسرکه و آب بالمناصفه سرشته باشند و سبب تاثیرش که در آرد و چیزی دیگر بریان کرده باشند و نوشیدن مطبوخ توت شامی خام سرخ رنگ و خوردن جرم آن و خوردن حماض السواقی و دیگر ادویهٔ بارده که در علاج زلق الامعای صفراوی مسطور خواهد شد هر واحد نافع ذرب صفراوی ست **جوارش آمله** معمول مولف که مقوی معده و قلب نافع اسهال صفراوی است و نیز مستعمل در حمیات که با اسهال باشد آمله بشیر پرورده ده درم صندل سفید بگلاب سوده زرشک محلول بگلاب گل سرخ کشنیز مقشر طباشیر دانهٔ هیل بنگالی هر واحد دو درم پوست بیرون پسته زهر مهرهٔ خطائی بگلاب سوده صمغ عربی حب الآس گل گاوزبان هر واحد یکدرم قند سه چند و اگر به رب به بسرشند بهتر بود بعده ورق نقره یکدرم ورق طلا نیم درم آمیزند و اگر میسر باشد زرشک موقوف دارند **جوارش زرشک** مقوی معده و جگر حاره و قاطع اسهال صفراوی و مانع انصباب صفرا بمعده زرشک منقی شش درم تخم خرفه مقشر بریان حب الآس طباشیر سماق گل سرخ کشنیز مقشر بریان هر یک سه درم زهر مهره سوده دو درم بر رب به و رب حماض ترنج و قند هر واحد برابر ادویه بسرشند **جوارش فواکه قابض** که تقویت معده کند و غلغله را سود دارد امرود از تخم پاک کرده ثلث رطل سیب پاک کرده نیم رطل بهی پاک کرده یک رطل همه را در سرکه تند بپزند و بکوبند و با دو رطل قند بآهستگی بپزند تا منعقد شود پس از آتش فرود آورده طباشیر یک اوقیه زرشک دو اوقیه اندازند و مخلوط سازند **جوارش سماق** اسهال صفراوی باز دارد و اشتها را قوت دهد سماق بیست درم حب الآس ده درم خرنوب نبطی سی درم صمغ عربی گلنار فارسی انار دانه هر یک پنج درم کوفته بیخته با مویز منقی دیگر بار کوفته بکار برند شربت سه درم و اگر وزن انار دانه ده درم کنند و بدون مویز سفوف سازند و یک مثقال بخورند تشنگی و اسهال معدی و معوی مزمن را نافع بود و این سفوف سماق نامند **حب یاقوت** جهت تقویت معده و قلب و رفع تشنگی و منع اسهال معمول ست و درین باب بسی نفیس یاقوت سرخ مروارید زهر مهره کهربا لعل بدخشی یشب سفید کافور هر یک یکدرم صمغ عربی

طباشیر پوست خشخاش گل گاوزبان هر واحد یک مثقال صندل سفید گل ارمنی هر یک نیم مثقال زعفران یک دانگ کوفته بیخته بلعاب بهدانه بقدر نخود حبها سازند مجرب است جهت کهنه و قریب و دیگر اسهال صفراوی که معمول استاد علیه الاعتماد است پنیر مایه خرگوش ازو کزمازج هر یک دو مثقال سماق بریان حب الآس بارتنگ بریان جفت بلوط بریان پوست انارین بریان پوست بیرون پسته خستهٔ خرمای سوخته کهربا بسد سوخته هر یک سه مثقال مغز خستهٔ جامن بریان پنج مثقال پوست سنگدانه مرغ خستهٔ انبه سرخ سوخته هر یک هشت مثقال تخم انگور بسرکه تر کرده بریان نموده دوازده مثقال کوفته بیخته بآب به شیرین حبها بمقدار نخود سازند خوراک از دو حب تا بیست **حب صندل** مقوی معده رافع اسهال خصوص اسهالی که زنان را بعد از وضع حمل عارض میگردد صندل سفید طباشیر آب ناشتی اقاقیا غنچهٔ گل سرخ حب الآس زیرهٔ سفید صمغ عربی زنجبیل مساوی کوفته بیخته بآب بارتنگ سرشته بقدر نخود حبها سازند شربتی از دو حب تا ده حب تنها یا بآب کشنیز تازه و یا شیرهٔ خرفه بریان و دانهٔ هیل کشنیز خشک یا تخم خشخاش **نوع دیگر** مقوی معده و جگر و قلب و دماغ و حابس اسهال صندل سفید صندل سرخ طباشیر آملہ حب الآس اقاقیا هر یک دو نیم درم کهربا کتیرا صمغ عربی گل مختوم هر یک یک نیم درم زنجبیل زیرهٔ سفید مدبر زیرهٔ سیاه مدبر غنچهٔ گل سرخ زرورد مصطکی هر یک دو درم بدستور سابق حبوب ساخته از یک حب تا هفت حب استعمال نمایند رب آس مانع انصباب مواد و مسکن حرارت مقوی معده مازو سبز نکوبیده و پوست انار صمغ عربی مویز مع تخم هر یک نیم جزو زعفران ربع جزو سائیده قرص سازند شربت آن یک درم بشربت حب الآس و ضماد آن بشکم نیز نافع است **رب قابض** که در اقسام اسهال معدی و بواسیری و زحیر و نزف الدم طمثی بی عدیل عصارهٔ جامن پخته عصارهٔ فالسه ترش و شیرین عصارهٔ جمبیر پخته هر یک برابر سرشته بآتش ملائم با قدری گلاب و عرق بارتنگ قوام نمایند و اگر خواهند بقدر چهار درم نشاسته داخل نمایند و گاهی بعضی اجزای قابضه چون پوست بیرون پسته و صندل و امثال آن نیز افزوده میشود و در امزجهٔ صفراوی عوض جمبیر آب زرشک و آب انار ترش داخل کرده میشود **سفوف حب الرمان** ضعف معده و امعا و اسهال صفراوی را نافع و مجرب است انار دانه بریان ده درم بلوط سماق زیرهٔ سیاه مدبر حب الآس کشنیز خشک بریان صمغ عربی [illegible] آرد گلنار هر یک پنج درم عود خام نیم درم آملہ منقی یک نیم مثقال کوفته بیخته بآب به استعمال نمایند شربتی سه درم **سفوف حب [illegible]** شکم را ببندد و معده را قوت دهد تخم انگور صمغ عربی هر یک چهار درم حب الآس سماق هر یک دو درم مصطکی گلنار هر یک یک درم کوفته بیخته سفوف سازند و گاه تخم مویز تخم خرفه اضافه میکنند و با قند مقوم سرشته جوارش میسازند و گاهی از اجزای مذکوره حبوب ساخته بعمل می آرند **سفوف حب الآس** که بعضی سفوف بلوط نیز گویند معده و امعا را قوت دهد و اسهال را باز دارد نشا بلوط تخم مویز آرد گلنار هر یک ده درم خرنوب نبطی حب الآس هر یک بیست درم کوفته بیخته سفوف سازند شربتی سه مثقال **سفوف خرنوب** اسهال معدی و استرخای آن را نافع است و تقویت امعا کند خرنوب نبطی بریان زیرهٔ سیاه مدبر سماق پسته گلنار حب الآس مصطکی بلوط کشنیز خشک بریان مساوی کوفته بیخته یک مثقال بخورند **سفوف دیگر** تخم حماض زرشک خشخاش مویز کشنیز خشک بریان گل سرخ خرنوب شامی بلوط طباشیر هر یک سه درم سماق حب الآس هر یک دو درم انار دانه بریان چهار درم کوفته بیخته سفوف سازند سفوف نافع اسهال و ضعف معده مجرب نسخهٔ طلب پوست بیرون پسته صندل سفید انار دانه پوست ترنج کشنیز خشک سماق زرشک طباشیر مساوی سائیده بشربت انارین سرشته با شیرهٔ تخم خشخاش باشد عرق [illegible] ده تولہ سکنجبین ربع تولہ دهند **ایضاً** برای اسهال حاری [illegible] معدی و کبدی مغز خستهٔ کنار دشتی مغز خستهٔ جامن مغز خستهٔ انبه گلنار بریان زیرهٔ سیاه [illegible] پوست ترنج سماق پوست بیرون پسته تخم خرفه بریان دانهٔ هیل حب الآس بریان کشنیز خشک بریان انار دانه آملہ برگ [illegible] بریان گلنار بریان مساوی کوفته بیخته پنج ماشه همراه شیرهٔ تخم خرفه بریان شش ماشه شیرهٔ بهدانه بریان دو ماشه در عرق بارتنگ ده تولہ برآورده شربت انارین حل کرده بدهند **شربت حب الآس** مقوی معده و امعا و قاطع اسهال حب الآس تر و خشک هر یک پنجاه درم قرظ طراثیث هر یک ده درم آب سیب و آب [illegible] و انار هر یک [illegible] اوزان ادویه کوفته در این آبها بجوشانند تا ثلث آب بماند صاف کرده با جوشش داده بقوام آرند **معجون** که برای اسهال جگری مزمن و تقویت معده و قلب معمول است زهر مهرهٔ خطائی طباشیر پوست ترنج گل نسرین [illegible] گل گاوزبان صندل سوده حب الآس [illegible] سفید هر یک [illegible] درم پوست بیرون پسته صمغ عربی تخم خرفه مقشر بریان کشنیز بریان زرشک بیدانه هر یک دو درم [illegible]

شربت انار شیرین هر یک پنج تولہ شکر سفید شش تولہ بگلاب در قوام آورده ادویه مسحوقه لبسرشند **اقوال حکما** شیخ می فرماید که اگر سبب ملاست معده و زلق آن سوء مزاج حار مادی باشد باید که اخراج خلط برفق نمایند و بعد ازان ربوب فواکه قابضه و آب سویق جو مطبوخ بجاورس استعمال کنند و اگر این طول کشد شیر سه شل دوغ گاو مطبوخ یا باهن یا سنگ ریزه گرم داغ کرده مخلوط با دویه قابضه مثل طباشیر و گل سرخ و کهربا و گلنار و قرط و طراثیث که بر نصف رطل دوغ پنج درم ازین ادویه بیفشانند و اگر حاجت افتد و بر معده اضمده مذکوره در علاج سوء مزاج حار معده استعمال نمایند و غذا از عدس مقشر و برنج و جاورس بعصارات فواکه قابضه مثل آب غوره و آب انار ترش و آب به ترش سازند و اگر از خوردن لحم چاره نباشد مثل لحم جوزه مرغ و کبک و تیهو بریان که بران ترشیهای مذکوره پاشیده باشند بخورانند و قریب ست معالجه آنکه بندرت وقوع این علت بسبب سوء مزاج حار ساذج باشد بدانچه در علاج سوء مزاج حار ساذج معده معلوم شده **ابو سهل** گوید که هرگاه زلق معده از سوء مزاج حار مع ماده باشد ربوب فواکه حامضه قابضه مثل رب سیب و رب حصرم و رب انار و رب به و رب امرود و رب ریباس و رب ترشی ترنج با طباشیر دهند و بعد ازین آب لپست جو مطبوخ بجاورس دهند و اگر مرض طول کشد دوغ گاو و گل مختوم و دیگر ادویه که در قول شیخ گذشت بهمان اوزان بدهند و تضمید معده و بهمه مراق بضماد بارد قابض متخذ از سفرجل و اطراف آس و سیب و گل سرخ و گلنار و مازو و صندل و سماق و لادن و رامک تماما و بجاورس مطبوخ بآب حصرم و عدس مقشر مطبوخ بسماق یا آب انار ترش و یا حماض مطجن بزیت انفاق غذا سازند و اگر درینجا تپ نباشد دراج یا بچه مرغ مطبوخ بآب غوره یا سماق و یا لحم گوساله مطبوخ بسرکه ترش و برگ ترنج و کشنیز خشک خورانند و گاهی نفع میکند این را نوشیدن آب لپست جو بصمغ و یا طباشیر آمیخته و یا کعک سوده در رائب آهن تاب و قدری طباشیر و یا برنج بریان یا جاورس مقشر بریان چون سماق بریان و انار دانه بریان بپزند و از نمک ملح اندرانی بریان استعمال کنند و اگر دوغ گاو بسنگ ریزه گرم یا باهن گرم داغ کنند تا آنکه نصف آن برود بعده دران آب سماق و آب زرشک قدری طباشیر و گل سرخ و تخم حماض و بلوط منقوع در سرکه سرد آمیز نمایند منفعت قوی بخشد و تضمید شکم باین ضماد نمایند افسنتین را در شراب عفص یک شب بخیسانند و صبح آب اطراف آس و رامک و سک آمیزند و بدان ضماد کنند و یا باین ضماد آرد جو گلنار گل سرخ مازو و یا بگیرند قیروطی از موم مغسول و روغن گل و آب گل سرخ تازه و آب حصرم و آب عصا الراعی تسقیه دهند و استعمال کنند و هنگام خواب رب به ساده یا تخم حماض بریان و صمغ و گل ارمنی و طباشیر دهند **مجوسی** گوید که هرگاه ذرب بسبب انصباب مواد بسوی شکم باشد باید که نظر کنند که آیا این اسهال مری ست یا نمی پس اگر صفراوی باشد قرص طباشیر ممسک با رب به و رب سیب یا رب آس دهند و یا ثمر علیق با رب ریباس و یا توت ترش خشک کرده و بعض این ربوب یا اشربه قابض بدهند و این سفوف صبح و شام بدهند و بعض این اشربه قابضه بدهند انار دانه بریان سی درم حب الآس بریان تخم زرشک بریان و سماق و پست غبیرا و پست کنار و پست سیب هر واحد ده درم کشنیز خشک بسرکه تر کرده بریان نموده و خرنوب نبطی و شامی و گل سرخ هر واحد پنج درم توت خشک و ثمر علیق خشک و تخم حماض هر واحد شش درم طباشیر سه درم همه را غیر با یک بسایند و بدستور استعمال نمایند و این سفوف نیز نافع ست تخم حماض بریان تخم انبرباریس بریان تخم مویز هر واحد هفت درم سماق و کشنیز خشک بریان هر واحد چهار درم سویق سیب و خرنوب نبطی و شاهبلوط و طباشیر و گل سرخ هر واحد پنج درم انار دانه بریان بیست درم حب الآس ده درم همه اجزا بیش سائیده صبح و شب سه درم ازان بخورند و همچنین در نیمروز و بعد آن رب آس یا رب به یا شربت آنها یا بعض اشربه قابضه بنوشند که این قطع مواد صفراوی منصب بسوی شکم کند و این سفوف حبس تام نماید مازو و پوست انار هر واحد چهار درم حب الآس سماق هر یک شش درم همه را باریک سائیده از نیم مثقال تا یک درم بآب سرد بخورند و باید که تضمید معده بضماد یکه دران گل سرخ و صندل و گل ارمنی و زریره و طلع و قصب الذریره و فقاح کرم و رامک و اقاقیا باشد بآب آس و آب به و آب برگ گل سرخ معصور و مانند آن سرشته قبل غذا استعمال نمایند و یا این ضماد اقاقیا و سماق و عصاره لحیة التیس و صندل سفید و سرخ و رامک و مازو سبز و قصب الذریره و گل ارمنی و کعک خشک و برنج فارسی هر واحد جزوی باریک سائیده بآب به و آب برگ انگور و آب برگ آس و آب برگ عوسج آمیخته بر معده ضماد کنند که در حبس مواد نافع ست و غذای مریض بعدس مقشر مطبوخ که آب اول او ریخته باشند مطیب بسرکه و آب انار ترش و کشنیز خشک بزوره معمول برگ حماض یا بآب سماق و آب انار و یا بقله خرفه بعض این آبها یا کشنیز خشک و رطب و روغن گل سازند و پست انار دانه و پست کنار و غبیرا و پست سیب

وامرود و مانند آن بنوشانند و زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت که جوشانیده و سماق و توت ترش خشک بران پاشیده بخورانند و باقلای مقشر مطبوخ بسرکه که بسیار کهنه نباشد
یا ممزوج بآب تناول کنند و اگر تپ نباشد دراج و تیهو و کباب معمول نارباج مویز و انار دانه یا آب سماق و یا عوض مشو کشنیز خشک و رطب و انار دانهٔ کوفته
و سرکهٔ غیر کهنه و یا حصرم سبیه یا زرشک بیه با اکارع بره مسمنه سکبیجی از بهها بدهند و قبل غذا تنقل بسفرجل و امرود و سیب مجوش قابض و زعرور و غبیرا و مانند آن سازند
و بصندل و گلاب و کافور خوشبو کنند و قریب او ریاحین باردهٔ قابضه مثل شاهسفرم و گل نارنج و آس و گل و گل سیب و مانند آن نهند پس اگر ازین صلاح
نیابد و اسهال منقطع نشود و در انجا حرارت بغیر تپ باشد دوغ گاو که بسنگ ریزهٔ گرم یا آهن داغ کرده باشند با کعک سوده قدر نیم رطل بدهند و هر روز
اندک اندک ازان بیفزایند تا آنکه بیک رطل برسد و آنرا بدفعات بنوشند نه بیکبار و دفعه و غذا آنچه مذکور شد بدهند ایلاقی و جرجانی می نویسند که اگر سبب ضعف
هاضمهٔ معده حرارت معده و تولد صفرا بود در صلاح رب مورد ساده یا رب انار ترش آمیخته و یا رب غوره برب به آمیخته و یا رب ریباس برب سیب
آمیخته باید داد و این ربوب با یک مثقال طباشیر یا قرص طباشیر بدهند و هر شب دو درم اسپغول بریان و یکدرم گل ارمنی سوده و نیم درم صمغ عربی بریان
بروغن گل چرب کرده سوده با آب سرد یا یکی ازین ربها دهند و اگر تپ نباشد دوغ گاو و سنگ تافته یا آهن تاب کرده با طباشیر و تخم گل و تخم حماض هر واحد یکدرم بدهند
و شیر بآب باران یا با آب سماق آمیخته بپزند تا آب برود و شیر بماند آنرا با این ربوب بدهند و طعام با پیچه سماق پخته و یا مزورهٔ انار دانه بمغز بادام بریان و کاک
برهی مطبوخ مطیب بسرکه و بارتنگ همچنین ساخته اسهال صفراوی باز دارد و باقلا با پوست بسرکه پخته نافع ست و بیضهٔ مرغ نیمبرشت بسماق و غورهٔ خشک
پاک کرده با اندکی مازو و گلنار و حب الآس و پوست انار هر چه ازین حاضر بود و مواد منصب بسوی معده و روده را منع کند و بیضهٔ مرغ جوشیده در اسهال کبدی

نسخهٔ قرص طباشیر قابض

و معدی نافع ست و در اسهال دموی نافع و نسخهٔ قرص طباشیر بست طباشیر سماق هر یک پنج درم تخم حماض بریان ده درم تخم خرفه بریان گلنار هر یک سه درم
صمغ عربی بریان هشت درم شربتی از مثقال تا دو درم و این جوارش طباشیر قرنفلی و حرارت را تسکین بخشد و معده را قوت دهد طباشیر گل سرخ تخم حماض صمغ

نسخهٔ جوارش طباشیر

بریان هر یک ده درم گلنار سماق عصارهٔ لحیة التیس هر یک هفت درم زعفران افیون هر یک دو مثقال همه را بجلاب بسرشند شربتی سه درم و اگر ده درم

نسخهٔ جوارش سماق

حب الآس درین جوارش افزایند و برب به بسرشند بهتر و قوی تر بود و این جوارش سماق نیز نافع ست سماق منقی سی درم سویق کنار سویق جو سویق سیب
بغدادی خرنوب شامی هر یک ده درم شکر طبرزد همچند ادویه برب سیب بسرشند شربتی سه درم تا پنج درم و این دوا نیز قابض ست سماق منقی دو درم پوست انار
نیم درم مازو یکدرم همه را کوفته برب به و یا برب سیب بسرشند یا برب به این یک شربت بود و این شربت اسهال صفرا را باز دارد و پست جو و شت تخم خشخاش یک کف
پوست خشخاش بیجند همه جدا جدا بپزند و صاف کنند و اگر بسویق انار دانه یا بسماق خورش کنند صواب بود و اگر حرارت سخت عظیم بود یکدرم پنیر کهنهٔ بریان
کرده بدهند یا پنیر مایه پنیر مایهٔ خرگوش دو دانگ افیون دو دانگ مازو نیم درم کندر نیم درم شربت نیم مثقال و بدانند که چیزهای مخدر چون افیون و بزر البنج را در بن باب
منفعت آنست که ماده غلیظ کند و خواب آرد و حس لذع صفرا را از روده باطل کند لیکن از خطر خالی نبود تا توانند گرد این اشیا نباید گردید پس اگر ضرورت شود زعفران
و جند بیدستر و مانند آن با وی آمیزند و اولی تر احتراز است و اگر ضعف هاضمه از بلغم و صفرای مختلط در معده بود بگیرند هلیلهٔ زرد یک جزو حب الرشاد نیم جزو حب الآس
سماق ثمر طرفا سک هر یک سدس جزو شربت دو درم و ایضا بارتنگ دو درم افیون یک درم پوست انار دم الاخوین هر یک نیم درم این یک شربت بود و اگر

نسخهٔ سفوف نافع

تپ آید این شربت در آب باران یا بعض ربها بدهند و این نسخه اسهال صفراوی را باز دارد بگیرند دانهٔ انار رانی و خرد کرده بریان کنند و در حال بریان
کردن چند بار سرکه بران همی پاشند پس کوفته یک جزو بگیرند و انار دانهٔ بریان و سماق منقی هر یک ثلث جزو کشنیز خشک بریان زرشک منقی هر یک ربع جزو
سائیده بیامیزند و بکار برند و صاحب اسهال صفرا را صواب آنست که بر یک طعام صبر کند و یکبار در روز و شب اندک خورد و قبل از طعام چیزی قابض چون بهی
و انار ترش و مانند آن بخورد و از آب صبر کند خاصة اگر صفرا با بلغم مختلط باشد و صاحب اسهال بلغم را یکبارگی از شرب آب باز دارند و اسهال صفرا سلیم تر از دیگر انواع
بود و زود تر علاج پذیرد و در اکثر بحران امراض حاده و حمیات غب و محرقه بود و اطبا گویند که زلق معده و امعا که از تیزی اخلاط باشد پس واجب تنقیهٔ
اوست اولا فصد در دموی و صفراوی بسبب کمیت و کیفیت در دموی و در کیفیت در صفراوی بعد ازان استعمال سکنجبین و مزید انواع انار

بایه و بهای آن و نوشیدن ماء الشعیر و تمر هندی و تنقل بسیب میخوش و زعرور و عناب و استعمال شربت ورد و اقراص انفع باشند که جوارشات را درین باب فائدهٔ بزرگ ست بلکه برای غیر این ترکیب افاده اند و ماخوذ ازان و چار جوارش صندل سیبی ست و اگر قبض نشود باستعمال اسهال مثل نبقی و شعیری باک نیست و این ترکیب از مجربات من ست انیسون کشنیز هر واحد جزو مصطکی نیم جزو همه را در آب پودینه و سرکه بپاشند و اندکی بورق دران حل کنند پس بعسل آمله مربی بسرشند و بصندل سوده خوشبو ساخته استعمال کنند و این شربت انفع کند برای زلق و بطلان اشتها و ضعف و ابخره و سوء هضم و احتراق و صداع و اوجاع عارضه هنگام تناول اغذیه و اسهال صفراوی و ترکیب این دادم و درین مجرب یافتم لیمو و سیب هر دو مساوی بکوبند و در گلاب بشیره بر آورند تا آنکه چیزی دران باقی نماند و ازین آب یک رطل بگیرند و مثل او آب پودینه و ربع آن آب کشنیز آمیزند و درین مجموع صندل انیسون و دارچینی و قرنفل هر واحد دو درم کوفته در پارچه بسته اندازند و بر آتش ملائم بپزند تا ثلث او برود پس پارچه را مالیده دور کنند و مثل آن شکر دران حل کرده حرکت دهند تا بقوام آید شربت ازان یک ملعقه است و این را یاد دار که از عجائب است ابن الیاس گوید که اگر اسهال بسبب انصباب صفرا بسوی معده و امعا باشد رب قابضه مثل رب سفرجل دو درم با قرص طباشیر قابض یک مثقال و گل ارمنی نیم مثقال بدهند یا رب سیب یا رب مورد و این قرص طباشیر ممسک طباشیر سفید یکنیم درم صمغ عربی تخم حماض هر دو بریان نشاسته هر واحد دو درم سماق زرشک منقی گل ارمنی هر واحد یکنیم درم کوفته بیخته بلعاب بزرقطونا سرشته قرص سازند و در سایه خشک کرده یک مثقال با رب به یا آس هر واحد دو درم بدهند و یا این سفوف یک مثقال تا دو ده درم بدهند نسخهٔ آن همانست که در قول مجوسی گذشت و این سفوف نیز حبس طبیعت فی الفور کند سماق شش درم حب الآس هفت درم مازو پوست انار هر واحد چهار درم شاه بلوط سه درم همه را باریک سائیده یک مثقال با آب به بخورند و غذا مزورهٔ سماق یا حصرم و ماکیان و تیهو دهند و اگر اسهال اسراف کند و مریض ضعیف شود و تشنگی شدت نماید باید که تضمید معده او بگل ارمنی و زیرهٔ کرمانی و صندلین و رامک و اقاقیا با صندل کرم یا آب آس یا آب به یا آب برگ گل سرخ مسحوق یا آب نی تازه بگل ارمنی سازند و صباح قرص طباشیر ممسک یک مثقال با آب سفرجل و امرود و سیب میخوش بخورند و غذا مزورهٔ انبرباریس با مغز بادام و ماکیان دهند و یا عنبی یا غوره یا مثل گل سرخ و گل سفرجل و تفاح و آس بجوشانند و یا دوغ گاو و سنگ تاب کرده همه بنوشند و بسویق کنار و غبیرا و غبیرا در گلاب تر کرده تنقل نمایند نجندی گوید که در ریاضت و تقلیل طعام افزایند و شربت تمر هندی با گلقند و شربت انار منعنع بنوشند و اسهال آب انار مشوی با شیر خشت و شربت و در دیگر روز با بلیلهٔ زرد کنند بعده قرص طباشیر و قرص حماض بخورانند صاحب [illegible] گوید که اگر اسهال مراری باشد قرص طباشیر ممسک به به دهند و ماء الشعیر که در طبخ آن قوابض مثل به و انار دانه انداخته و بعد تصفیه در آن گل ارمنی و صمغ عربی دران اضافه کرده باشند بنوشند و بعده ساخت رب سیب آب انار و بیاشامند و در بقیه روز سفوف حب الرمان سه درم با آب انبرباریس یا رب آس یا رب ریباس بدهند پس اگر تشنگی عارض شود شیرهٔ تخم خرفه با سکنجبین سفرجلی بنوشانند و باستفاف سویق شعیر با ایلج و انار دانه امر کنند و بغرغره امتصاص نمایند و غذا مزورهٔ سماق یا انار دانه سازند و اگر قوت ضعیف شود بچه مرغ معمول با آب سماق یا زردی بیضه نیمبرشت با آب سماق جوشانیده بخورانند و تضمید معده بگل ارمنی و اقاقیا و سماق و صندل و مازو کنند طبری گوید که ذرب نزد اطبا آنست که خروج اخلاط متواتر باشد و آنچه نازل شود حاد متدارک بود و گاهی با نزول او حرارت و لهیب و عطش و حمی نباشد و گاهی تشنگی و تپ باشد و علاجش اینست که نگاه بقوت و وقت و سائر قوانین کنند اگر استفراغ او ممکن بود و سقوط قوت او محسوس نشود و نضج باشد تلیین طبیعت او بهلیلهٔ زرد و سنگتین و مویز منقی نمایند و اگر تپ یا حرارت یا ضعف مریض یا سائر قوانین مانع آن باشد نظر بقاروره او کنند اگر مائی باشد غذای او مزورات سماقیه و رمانیه سازند و این قرص معروف بقرص ذرب ذرایع دهند اگر تپ آن باشد یا نباشد گل سرخ گلنار نشاسته بریان پست شعیر پست سیب هر واحد دو درم طباشیر بریان چهار درم صمغ عربی بریان گل مختوم گل قبرسی بریان هر واحد سه درم طراثیث تخم مویز بریان هر واحد دو درم و نیم تخم حماض هفت درم همه را سائیده آب سیب چاشنی دار یا به سرشته قرصها بوزن یکنیم درم سازند و هر روز یک قرص بخورانند بحسب مقدار و اگر حار باشد برب به و اگر حاد با حرارت باشد آب پست جو و اگر خلط محرق لذاع حاد

بود و رب حماض و رب ریباس و رب به و از برای این علت این سفوف مسمی بالمجموع گاهی از قرص کوزغنی میکنند گل سرخ گلنار حب الآس تخم حماض تخم خرفه تخم ریحان تخم مرو هر واحد سه درم همه را غیر از گل سرخ و گلنار بریان نمایند و نشاسته کتیرا صمغ عربی گل ارمنی گل قبرسی گل مختوم گل قیمولیا همه بریان هر واحد سه درم طراثیث پنج درم سماق بریان سویق سیب سویق غبیرا هر دو بریان هر واحد سه درم خشخاش چهار درم زیره در سرکه تر کرده خشک نموده بریان ساخته سه درم خرنوب نبطی بریان منقی از حب او پنج درم تخم مویز بریان بلوط و شاهبلوط هر واحد هفت درم انار دانه بریان ده درم همه را جریش بسایند و بدان بست درم اسپغول بریان و ده درم طباشیر بریان آمیزند و هر روز بر ناشتا چهار درم بدهند ببعض ربوب یا آب سویق جو یا بروغن گل و آب سرد بحسب اقتضای حال و غذا آنچه لائق مرض باشد از مزوره رمانیه یا سماقیه یا کعک و جاورس و هند و هر ذرب احتمال حموضات نمیکند و شخصی از قوم مجوس طبابت در عراق میکرد از کتاب ایشان معروف بزند پس هرگاه بانسان ذرب ذریع حادث شدی و با آن تپ ولهیب نبودی شکم کبک یا دراج را پاک کرده دران سماق و انار دانه در هاون نرم کوفته پر می کرد بعده او را بر خشتی در تنور گرم که یک شبانه روز دران نان پخته باشند میگذاشت تا مثل زغال میشد پس باریک سائیده برابر آن نان خشکار سوخته می آمیخت و مریض را بر ناشتا پنج درم ازان میخورانید و بران چند جرعه رب به که دران قدری سک مسحوق آمیخته باشند میداد و در یکروز قطع ذرب میشد و گاهی سبب این ذرب کثرت تلطیف غذا میباشد و اخلاط را لطافت غذا رقیق میکند پس طبیب ماهر درین علت نگاه کند اگر اسهال صفراوی بود یا قدری صفرا آمیخته باشد بگیرند شیر بز و با قطعهٔ فولاد صاف کرده در دیگ کنند و دو درم طراثیث در پارچه صره بسته و یک باقه نعناع خشک دران انداخته بآتش ملائم بجوشانند تا مائیت او برود و ثخین گردد پس سرد کرده بنوشانند و یا بگیرند شیر بز و قطعهٔ آهن فولاد در آتش سرخ کرده در شیر داغ کنند و چند بار همچنین عمل کنند تا فولاد مائیت شیر نشف کند پس آنرا بخورانند و بعض اطبا بدل شیر ماست میکنند و آنرا بدستور آهن تاب میدهند و میخورانند و بعضی از ایشان نان خشک گرفته ساعتی در آب غوره تر کرده خشک مینمایند پس بریان کرده در شیر مطبوخ ثرید نموده میدهند و این شیر عاجل النفع ست در مثل این ذرب

علاج اسهال معدی سوداوی

فصد باسلیق از دست چپ کنند و اسهال بمسهل سودا یا مطبوخ افتیمون نمایند و از ادویهٔ حارهٔ قابضه تکمید طحال کنند و از پارچهٔ درشت گرم کرده آنرا بمالند و اگر محجمه بر طحال می نهند بهتر باشد و علی الصباح پیش از انصباب سودا حریره از شکر و بادام و روغن زرد طیار نموده بخورند و یا تنقیهٔ سودا بماء الجبن نموده خمیرهٔ مروارید بماء اللحم بدهند و این سفوف علوی خان بغایت مجرب ست همچنین کزمازج همه بروغن بادام بریان گل گاوزبان زرنباد و سداب تخم مویز همه بروغن گاو بریان هر یک دو مثقال انار دانه بریان بست و دو نیم مثقال شربت سه درم انطاکی گوید که تنقیهٔ سودا کنند پس دوغ بشکر و کذا شیر میش و شتر که دران آهن یا طلا یا نقره داغ کرده باشند بدهند و اگر از مرجان سوخته یک درم و صمغ نیم درم و افیون مثل هر دو سفوف سازند قطع ازلاق و فساد هضم از سودا و تقویت احشا کند مجرب است و از آنچه تجربه کرده ام مروارید محلول ست و طریق حل او آنست که مروارید مسحوق را با ترشی ترنج در شیشه کرده و سر او بموم محکم نموده در سرکه بگذارند تا آنکه حل شود پس یکدرم ازان بعسل بلیسند که اسهال سوداوی و علل امعا را زائل کند و از خواص مجربه آنست که در چهارصد درم گلاب هفت درم نقره را هفت نوبت سرد نمایند پس پنج درم طلا را پنج نوبت پس چهل درم آهن را نه بار و بقدر پانزده درم ازان گلاب بنوشند که تمامی امراض آلات غذا را زائل کند بسیار سوداوی را و از فوائد مکتومه است و غذا از رومی بیضه و دارچینی دهند جالینوس گوید که تکمید طحال بسکر که اندران بابونه و حسبه و شبت و سداب و مرزنجوش و حب الغار و دوقو و تخم کرفس مساوی جوشانیده باشند نافع ست حکیم عابد مینویسد که طبیخ پنج طرفاکه در ورم طحال مذکور شد در استفراغ مادهٔ سوداوی بصحت تجربه پیوسته طبری گوید که اگر خلط سوداوی بود جوارش سفرجلی ممسک بدهند و لزوم تناول مقلیاتا پسته قرابادین نمایند و از غذا بر لحم حمل صغیر مقلو یا مشوی اقتصار کنند و اگر تپ باشد عدس مقشر جوشانیده بعده خوب پخته و اندک سرکه و روغن بران ریخته بخورند و اگر معدهٔ او احتمال نکند بر کعک بریان و مغز بادام بریان اکتفا نمایند صاحب حاوی گوید که تنقیهٔ معده و امعا از فضول سوداوی بحقنهٔ لینهٔ مذکوره در علاج اسهال معدی بلغمی نمایند و چون سبب منقطع شود اقراص حابس مثل قرص طباشیر ممسک و قرص کهربا و سفوف الطین و سفوف حب الرمان

وسفوف مقلیاثا دهند و اصلاح حال طحال نمایند و هر صباح جلاب از بزرقطونا و بارتنگ و تخم ریحان و صمغ عربی و گل ارمنی و نشاسته هر واحد یک درم بریان کرده بگلاب و آب سرد بخورند و غذا اگر زماج از دراج یا تیهو یا کبک دهند و از تناول حموضات و اغذیه حامضه و حلوا احتراز کنند مصنف اقتباس گوید که اکثر بتجربه رسیده که نوشیدن شوربا های چرب لحم بقر که در دیگ کلان پخته باشند و از بالایش بگیرند و یا خوردن آن همراه نان خمیری تنوری تا سه روز متواتر در حبس این اسهال اصلا تخلف نمیکند و همچنین خوردن کباب که از گوشت آن ساخته باشند و شائبه پیه دران نبود با جغرات ماده گاو لیکن پودینه و فلفل سیاه و نمک لاهوری همراه باشد و باقی علاج این نوع در اسهال طحالی بیاید

علاج اسهال معدی از بثره و قرحه

قرص طباشیر قابض بدون زعفران بخورند باین نسخه معمول گل سرخ پنج درم تخم حماض بریان شش درم طباشیر چهار درم نشاسته صمغ عربی هر یک سه درم کوفته بیخته بگلاب سرشته اقراص سازند خوراک یک مثقال و چهار تخم بریان کنند و بروغن بادام چرب نموده خورند و سفوف حب الرمان دهند اگر در جگر ضعف نباشد و سفوف زلق الامعای شوری نیز نافع ست و اغذیه مطفیه قابضه مثل برنج و جو و عدس مقشر مطبوخ که اول آب او ریخته باشند تناول کنند و اولی آنست که اغذیه ایشان خالی از حموضات باشد و اگر خوف لذع قرحه بحموضت نباشد سماقیه و زرشکیه از بهر منع انصباب و تنقیه مواد نافع ترین غذا ست و اگر مانعی نباشد در ابتدای مرض فصد باسلیق و حجامت ساقین نیکوترین تدبیر ست اگر غلبه خون و قوت باشد بعده غسل معده بماء العسل یا بماء السکر و پرهیز از عروض قی و بعد حصول نقا قرص کافور بحذف زعفران دهند تا قوت ادویه بسوی قلب مائل نکند و بسبب حرارت ایذا ندهد و از حب الآس و گل ارمنی و اقاقیا و لادن و گلنار و لحیة التیس و صندل سفید را بر معده ضماد نمایند و بالجمله علاج قروح بعلاج آن که در امعا معده گذشت باید کرد و بعده تدبیر تشدید معده نمایند **اقوال بعض عمده** مؤلف جامع الصناعه گوید که اگر علت بسبب بثور و قروح در طبقه داخلی معده باشد ادویه قابضه مبرده بغیر اسخان مثل قرص طباشیر حابس بغیر زعفران و قرص گلنار و رب مورد و رب به و شربت معمول با آب حب انبرباریس و سماق و آب سویق شعیر که دران حب الآس و قطع سفرجل پخته باشند صمغ عربی و گل قبرسی استعمال کنند و بقله خرفه و بقله حماض با بهدانه و بزرقطونا و تخم ریحان بریان بروغن گل چرب کرده دو درم برب سفرجل و رب آس بخورانند و با سفوف زلق الامعا شوری دهند و این قرص طباشیر نافع ایست گل سرخ پنج درم تخم حماض مثل او صمغ عربی طباشیر نشاسته کتیرا هر یک دو درم همه را باریک سائیده بلعاب اسپغول سرشته هر قرص بوزن مثقال سازند و ایضاً گل سرخ شش درم تخم حماض زرشک بارتنگ کهربا بسد هر یک دو درم نشاسته صمغ عربی گل مختوم طباشیر هر یک سه درم بدستور اول قرص سازند و یک قرص با آب به یا شربت آس یا رب آنها بدهند و این قرص گلنار نافع ست گلنار پنج درم گل سرخ سه درم تخم خرفه دو درم گل قبرسی صمغ عربی تخم حماض هر یک دو درم اقاقیا عصاره لحیة التیس هر واحد یکنیم درم باریک سائیده بآب خرفه بوزن مثقال قرص سازند و باشربه مذکوره بخورند و این قرص نیز سودمند ست گل قبرسی صمغ عربی هر یک پنج درم دم الاخوین سه درم باریک سائیده بآب قرص سازند بوزن دو درم با آب خرفه بخورند و معده را بادویه که برای اصحاب ذرب صفراوی گذشت ضماد کنند و غذا برنج مطبوخ بدوغ و سویق جو بروغن گل و کعک کوفته بقدری بادام بریان و مزوره معمول ببرگ حماض و عدس مقشر که آب اول او ریخته باشند بروغن بادام و کشنیز خشک و رطب سازند و خرفه و حب الآس رطب و بیست کنار و غبیرا و شاهبلوط و به و امرود و سیب و مانند آن تناول نمایند سید اسمعیل و یوسف بنویسند در بثرها که بر سطح معده برآید و قوت ماسکه را ضعیف کند اگر تپ نباشد اول فصد باسلیق کنند حجامت بر ساقین نمایند و اگر قوت قوی باشد بنقوع هلیله زرد و تمر هندی بعد فصد و حجامت استفراغ کنند تا ماده علت منقطع شود و ماء الشعیر که از پوست جو و حب الآس و خشخاش پخته باشند بدهند و آنچه بعلاج این مخصوص ست آنیست که هر روز یکدرم صمغ عربی دو درم اسپغول دو درم روغن گل بآب سرد بدهند و اگر بزرقطونا و بارتنگ و تخم ریحان در اندک آب بجوشانند و روغن گل بران چکانیده بنوشند صواب بود و این ضماد سرد بکار برند سفرجل در سرکه پخته و حب الآس و برگ سیب و گل سرخ و گلنار و مازو و صندل و رب اقاقیا قرظ و سماق و پوست انار ترش

هر یک پنج درم کافور نیم درم همه را با آب ساده و لیس بسرشند و اگر بکاید رم زعفران دو درم عود زیاده کنند روا باشد و غذا حسو که از کشکاب جو بریان کرده و برنج بریان کرده و مغز بادام بریان کرده و برگ حماض پخته و روغن بادام بران چکانیده و طفشیل از عدس مقشر و آب غوره و آب سماق و آب انار ترش و یا دوغ آهن تاب مقدار نیم رطل با پانزده درم کعک یعنی نان سرمه سوده و نان خشک در تنور بریان کرده نافع بود و برنج بریان کرده شحم گردهٔ بز پخته سودمند بود و اگر این بثرها عقب دق و سل برآید آنرا علاج نیست ابن هبة الله گوید که اگر زلق معده تابع قروح از قبیل سوء مزاج حار مفرد باشد علاجش بشرب ماء الشعیر که در طبیخ او قطعهٔ به داخل کرده و هنگام تصفیه و تبرید آن دران صمغ عربی و گل ارمنی آمیخته باشند و شیرهٔ تخم خرفه و رب به با سکنجبین سفرجلی و آب انبرباریس و رب سیب بنوشند یا قرص طباشیر حابس بغیر زعفران بخورند و معده را بحابس جراده که و سماق و گل سرخ ضماد کنند و چوزهٔ مرغ و آب سماق را با آب انار دانه غذا سازند و اگر قروح باقی بود و آن از صفرای حاد موجود در معده پیدا شده باشد اولاً قی بشرب آب سرد تنها یا آب انار نمایند و ماء الشعیر با آب انار بنوشانند و تبرید مزاج بشیرهٔ تخم خرفه با آب به ترش و طباشیر با رب سیب کنند و اگر تپ نباشد چوزهٔ مرغ معمول بسرکه و کشنیز یا با آب سماق غذا سازند انطاکی گوید که اگر زلق معده و امعا از قروح باشد تقلیل حوامض و تکثیر صموغ و ذوات اللعبه و ادهان مثل بزرقطونا و روغن بادام واجب است و غذا آنچه دران قبض و تقریه باشد مثل خرفه و چقندر و قطف و اطریه با بادام و آب مرید بنوشند و الطف تدبیر او نیست که دران آهن چند بار سرد کنند بعده با مصطکی و طرفا بجوشانند و سرد کرده بکار برند و قومی دران برگ آس و قطع انجبار می اندازند و این فعل نیکو است و تضمید معده با آس و صندل و اقاقیا و عدس بسرکه سرشته و تخفیف حرارت بضماد عصفر و گلاب یا آب کدو سرشته باک نیست خجندی مینویسد که علاج این زلق الامعای بثوری است خوردن این سفوف حب الرمان نفع کند انار دانه بریان جزو حب الآس بلوط سماق زیره در سرکه تر کرده بریان نموده آرد کندر و غبیرا کشنیز بریان خرنوب شامی و نبطی یک نیم جزو رامک سک عود کافور ثمن جزو همه را جریش سائیده سه درم با رب مناسب بخورند و اغذیهٔ لطیفهٔ قابضه مثل زرشکیه و سماقیه و ریباسیه و امثال آن تناول نمایند سدید عوض و ابو منصور گویند که در اول اسپغول با رب آس و اندک روغن گل مقرون با آب سرد بدهند و یا سه تخم مطبوخ بدستوری که در قول اسمعیل گذشت باید داد و اگر زائل نشود قرص طباشیر قابض با آب انار میخوش و آب به خورانند و شکم را با ورد و اقاقیا و لادن و افیون ضماد کنند و شبانگاه دو درم اسپغول بروغن چرب ساخته بدهند و چون ازین تدبیر تسکین نیابد دوغ گاو و سنگ تاب یا آهن تاب با نان کعک باید داد و این قرص بثور و قروح معده و امعا را زائل کند گل سرخ چهار درم تخم حماض زرشک بارتنگ کهربا بسد هر کدام چهار درم اقاقیا صمغ عربی گل مختوم طباشیر هر کدام دو درم کوفته بیخته بلعاب اسپغول قرص سازند هر یک بوزن مثقالی و یکی ازان با شربت حب الآس یا رب به یا رب سیب بدهند طبری نوشته که اگر زلق معده از حرارت و بثور باشد که در سطح معده برآید هر چند زلق معده از ضعف قوت ماسکه گفتیم یعنی آنچه در قول او در اسهال معدی طبعی گذشت همانا نافع است و بر حرارت تخم بارتنگ و اسپغول هر دو بریان بروغن گل خالص و روغن سفرجل بریان بخورانند و طعام او حصرمیات و سماقیات و انبرباریسیه و مانند آن سازند و بر معده این ضماد بارتنگ اسپغول گل سرخ پوست جوز قسب سادی در سرکه و روغن گل حل کرده بر معده تا وقت غذا ضماد نمایند و گاهی تضمید معدهٔ او آب با آس و به و سیب به تنهائی کنند و اگر با آس چون علت از بثور و حرارت بود بهی ازین روغن کردی نیکو بود آب به میخوش و آب آس رطب و آب عصی الراعی هر واحد رطل عصیر و سرکهٔ کهنه صد درم در دیگ آهن کرده و بران هفتاد درم روغن گل خالص اندازند و بآتش نرم بپزند تا همه آب و سرکه برود و روغن بماند معده و علیل را بدین روغن چرب دارند و بارتنگ و اسپغول هر دو درین روغن بریان کرده بدهند و درین علت چیزی بهتر ازین روغن ندیدیم

نسخهٔ سفوف حب الرمان

علاج اسهال معدی از ضعف جگر و سدهٔ آن

تدبیرش همانست که در بحث ضعف جگر و سدهٔ آن گذشت و جوارشات منفع غذا در بدل آن مثل جوارش فنداد یقون و جوارش مصطکی دهند و تقویت کبد بدانچه در باب ضعف کبد از اضمده و لکاوات و اغذیه و غیره مذکور شد باید کرد و کذا اقراص الشیخ و جوارش عنبر علوی خانی نیز درین باب مجرب است ابن عباس مینویسد که هرگاه قرب از قبل سده باشد باید که آنچه مفتح سده باشد استعمال نمایند از اغذیه و ادویه مثل آب کرفس و بادیان و زیره و انیسون و نانخواه و ایضا تخم کرفس و بادیان و زیره و انیسون دهند و ایضا قرص انبرباریس با سکنجبین سفرجلی و آبیکه دران زیرهٔ کرمانی جوشانیده باشند بدهند و از اغذیهٔ غلیظه احتراز

مثل تمرهندی بعمولهٔ از آرد و نشاسته و اطریه و مانند آن منع کنند و از دادن اغذیه و ادویهٔ قابضه حذر نمایند که این در معده افزاید و اگر در بیماری تپ نباشد این ماءالاصول بدهند پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان بیخ اذخر و فقاح آن هر واحد ده درم تخم کرفس انیسون بادیان هر یک پنج درم زبیب کرمانی دو درم شکل آرد سنبل الطیب مصطکی اسارون [illegible] تا قطعه هر واحد یکنیم درم عود بلسان سلیخه هر واحد سه درم مویز منقی بیست درم همه را در مثل آب بجوشانند تا نصف باند صاف کرده هر روز چهار اوقیه با دو و نیم مثقال بنوشند **صاحب خلاصة التجارب** بعد بیان تدبیر مذکور اینجا نوشته که چون ساده مفتوح گردد صندل سفید و زرشک و قلب انار دانه و زر ورد و هر کدام چهار درم در آبگینهٔ مسی یا آب بادرنگ یا آب گرم شب تر کرده صبح صاف نموده شیرهٔ تخم خرفه سه مثقال شربت سیب یا آبی آمیخته بنوشند در آنکه غلبهٔ حرارت باشد والا جوارش خوزی و سفوف مقلیاثا و جوارش آمله و امثال آن دهند و معده [illegible] که اگر تتابع انسداد عروق باشد مریض را آب سیب کرمانی سکنجبین داده با تنبه در دهند و اگر حرارت نباشد ماءالاصل بنوشانند و تقلیل غذا و پرهیز از اغذیهٔ غلیظه کنند و مزورهٔ زیره باج خورند

علاج اسهال معدی و دوری

بحسب خلط غالب تنقیهٔ بدن بفصد و مسهل و تنقیهٔ خاص داده و حبوب [illegible] بعده عضو یکه دران ماده جمع میشود تقویت آن مع تقویت معده حسب مزاج نمایند و درین قسم زنهار چیزی قابض پیش از استفراغ تام بکار نبرند بهر آنکه هرگاه ماده موجود باشد قطع این اسهال تا بامی قابضه نماید به بیلاقات یا اورام دیگر قتاله یا [illegible] منجر و غیر آن مودی گردد چنانچه شخصی را این نوع ذرب عارض شده و بعد خوردن طعام اسهال میشد و او که در دست طبیب منهم بود آمده طبیب نخستین قبل از تنقیه سفوف قابض داد که تا منهضم موقوف شد باز سفوف اوقیه چهار داده بعده روز سیوم شکم مریض سخت شد و رنگش سیاه گردید استادی مرحوم فرمودند اخلاط فاسده در معده محبوس و در صلب جمع شده این منضج دادند عنب الثعلب گاوزبان بادیان مویز منقی تخم کاسنی کوفته شاهتره گل سرخ بیخ کاسنی جوشانیده گلقند داخل کرده روز مسهل هلیلجات وغیره و فلوس خیارشنبر و سنای مکی روغن بادام افزودند بعده ریوند خطائی و غاریقون در جوشاندهٔ مسهل داده فرمودند و مبرد بعرق عنب الثعلب عرق گاوزبان عرق کاسنی گلقند شربت بزوری دادند دوم روز بادیان چهار ماشه افزودند **اقوال حکما** صاحب کامل گوید که اگر اسهال اندک اندک مختلف المواد یا بادوار معلومه آید باید دانست که این از فضول مجتمع در عروق یا در بعضی اعضا ست و طبیعت بدفع این فضول و اخراج آن تماما میکند [illegible] تا درست شود پس می باید که اعانت طبیعت نمایند بدادن دوای مسهل مخرج این فضول اگر فضول صفراوی بود آب انار ترش تنها و شکر بقدر حاجت دهند یا شربت ورد مکرر چهار اوقیه با یک اوقیه سکنجبین دهند و فضل ازین هلیلهٔ زرد با شکر بقدر حاجت است که آن استفراغ خلط و تنقیهٔ بدن نماید بعد آن اسهال اگر طبیعت کند و اگر خلط بلغمی باشد هلیلهٔ کابلی با شکر بقدر حاجت بدهند که این اسهال را ماده عروق بعضی معده و امعا و عروق نماید و باید که صاحب این علت ریاضت معتدل و تقلیل غذا و تلطیف او استعمال کند و از اغذیهٔ مولدهٔ خلط خارج یا اسهال منع نمایند و اغذیهٔ مضادهٔ آن خلط دهند و تدبیر [illegible] و بعد از دفع فضلات بتقویت معده بدستوریکه در انواع سابق گذشت توجه نمایند **صاحب شرح** و مغنی قدیم و شفا و از استقامت [illegible] گفته اطعمهٔ مولدهٔ خلط مخصوص اجتناب کنند و ترک غذا در روز ورود و اخراج هر خلط بدانچه لائق اوست و بعد از انقضای اسهال [illegible] بتقویت عضو یکه در آن [illegible] جمع گردد بدانچه لائق او باشد باید کرد از اضمدهٔ مقویه و سفوفات حابسهٔ قابضه و قطع این اسهال نشاید مگر اینکه بسیار افراط کند و ضعیف گردد و او و معده را الم رساند و زوال غرض نسخ باشد طبری گوید که بعد معرفت جوهر فضول استفراغ آن خلط نمایند اگر از خلط بلغمی باشد که محتاج دوای مسهل [illegible] ماءالاصول منضج دهند بعده مسهل خورانند پس اگر خلط سوداوی بود و دوره او در هر چهار روز باشد استفراغ او باین مطبوخ بعده باید تقویت آن و مزاج و فصل نمایند هلیلهٔ سیاه ده درم هلیلهٔ کابلی پنج درم افسنتین پنج درم حشیش غافث هفت درم کمافیطوس کمادریوس هر واحد سه درم [illegible] هر واحد دو درم تخم کرفس انیسون بادیان اسارون کوفته ملح هلیلهٔ زرد کوفته هر یک سه درم افتیمون پنج درم در پارچه صره بسته با دو درم ریوند کوفته همه بدستور مطبوخ بجوشانند و صاف کرده شربتی حسب قوت مریض بگیرند و تقویت او باین حب نمایند غاریقون یک درم نمک نفطی ده دانگ ایارج فیقرا نیم درم با آب [illegible] سرشته حبها ساخته با مطبوخ مذکور بخورانند و اگر شربت واحد این کفایت نکند ماءالاصول هفت روز بدهند پس شربت دیگر ازین مطبوخ بیاشامند و اگر بلغم بارد بود بهتر آنست که ایارج معتدل گردانند و بهلیلهٔ معتدل نقل کنند و اگر [illegible] این حب بجهة مانند افتیمون [illegible] درم

افسنتین یکنیم درم عصارهٔ غافث دو ثلث درم ایارج فیقرا دو ثلث درم همه را ساییده با هفت درم اطریفل کبیر سرشته و چهار درم از آن وزن کرده با آب نیم گرم بخورانند و اگر اتفاقاً از این علت املائی نشود قبل روز دوره شربت سکنجبین مالح و اطعمهٔ مشاکل و دو شراب غلیظ لزوم قی نمایند و در بلدی شخصی از ملوک اطراف وارد شد و او را این دور سوداوی بود پس علاج او حسب قوانین علی الرسم نمودم و در علاجش استقصا کردم و علاج در آن نفع نکرد گمان کردم که آن [illegible] پس لزوم علاج او قبل ورود دوره نمودم و غذا او تیهو و کبک ساختم و صحت تام یافت پس چیزی بهتر در معالجهٔ این علت از پرهیز قلیل الزوم و بلا فی حین اغذیه حسب امکان نیست و اما نوع صفراوی آن سهل المعالجه است و مجلل طبیعت در آید و دفعه از این مطبوخ زائل میشود تمر هندی صاف از تخم و ریشه بیست درم پوست هلیلهٔ زرد بیست درم آلو بخارا سی عدد همه را در پنج قدح آب بجوشانند تا بیک نیم قدح آید پس علوس خیار شنبر پانزده مثقال در آن مالیده بار دیگر صاف کنند و سه طسوج سقمونیای مشوی بر آن پاشیده نیم گرم بنوشند و غذا حصرمیات و سماقیات و ریباسیات سازند و شعیر که در آن انار دانه یا سماق پخته باشند و مانند آن دهند و لحوم خفیفه دهند اگر تپ نباشد و الا مزورات مذکوره دهند و آلو بخارا بر این شربت میباید تمر هندی منقی از حب و لیف پنجاه درم آلو بخارا پنجاه عدد ترنجبین پنجاه درم بر همه پنج رطل آب ریزند و بپزند تا نصف برود خوب مالیده صاف کنند و بر آن شکر انداخته بار دیگر بپزند تا بقوام سکنجبین آید و امر باستعمال این خاکه میکرد و از این علت با این شربت صحت می یافتند و اما ادویه و اشربهٔ قابضه هرگاه بعد تنقیه احتیاج بدان افتد پس رب حبیب و رب غوره و رب ریباس و رب سفرجل و مانند آن در آن کفایت میکند و اما نوع رطوبی استفراغ اگر قوت صالح باشد باین حب کنند غاریقون یکنیم درم تربد یکدرم ایارج فیقرا یکدرم نمک نفطی نیم درم خربق سفید شحم حنظل هر یک دو دانگ هلیله سیاه صبر سقوطری هر یک سه درم همه را ساییده بعسل مصفی سرشته حبها سازند خوراک دو درم و دو ثلث درم و گاهی صاحب این علت را شربت واحد از این حب کفایت کند و در آخر انجبین استعمال نمایند و غذا ناشف دهند و اگر رطوبت عسر الخروج یا غلیظ و لزج باشد لزوم شرب ماء الاصول با انجبین کنند و مصطکی اندک با انجبین استعمال نمایند و اگر در معده ضعف باشد حقنهٔ جاذب رطوبات استعمال کنند و نسخهٔ آن در سوء مزاج بارد رطب معده و در اجتماع رطوبت در آن و در اختلاج آن گذشت و هرگاه از فضول نقا حاصل شود این سفوف دهند مصطکی گل سرخ هلیلهٔ سیاه در زیت یا روغن بریان کرده هر یک دو درم زیرهٔ سیاه در سرکه تر کرده بریان نموده خرنوب شامی ضبط بریده واحد یکدرم قرظ طراثیث هر یک پنج درم تخم حماض بریان سه درم همه را ساییده مقدار واجب هر روز بر نهار بدهند و گاهی جوارش خوزی داده میشود و این وقتی است که در آنجا تپ نباشد و اگر تپ نباشد غذای او تیهو بریان و مطجن و زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت و مانند آن سازند و اما نوع دموی را علاج فصد باسلیق و اصلاح غذا است و حفظ قوت و استعمال سکنجبین سفرجلی ساذج و قرص حماض و غذای او از مزورات سازند اگر در آنجا تپ باشد مزورات با آب عدس مقشر مطیب بکشنیز خشک و مانند آن بدهند و هرگاه در فم معدهٔ او ضعف باشد بر آن ضمادات مقویه ضماد کنند و این نوع پادشاهی بزرگ را عارض شده بود و اطبا که در خدمت او بودند بترک فصد و حفظ قوت اشارت میکردند و من بفصد و اخراج خون بسیار و ترک شراب تا مدتی امر نمودم و از آن صحت یافت **مؤلف جامع** مینویسد بباید که مراعات پرهیز قلیل دور در جمیع این انواع و ترک اطعمهٔ غلیظه و سریع الفساد و اختصار بر خفیف تر آنچه ممکن باشد از اطعمه مثل لحوم چوزهٔ مرغ و تیهو و مانند آن از واجبات است و چیزی در معالجهٔ این علت از لزوم اغذیهٔ خفیفه تر مثل عدس مقشر چشانیده اندکی سرکه و اندکی روغن بریان پاشیده نیست و گاهی غذای او کعک بریان میسازند و بعد تنقیه برای قبض سفوف مقلیا تا مواظبت نمایند و همچنین بجوارش خوزی و جوارش [illegible] انیسون و جوارش سفرجلی ممسک

علاج اسهال معدی از ذهاب خمل معده

و این مرض صعب قتال است باید که تقویهٔ معده بقوابض مقویهٔ بارده مثل سماق و گل سرخ و طباشیر و فوفل و صندل و پوست انار و حضض و عصارهٔ لحیة التیس با آب آس یا با آب برگ انگور یا آب بهی سرشته ضماد کنند و سویقها مثل سویق جو و سویق سفرجل بروغن بادام دهند اگر حرارت باشد و بر شوربای لحوم خفیفه مثل کبک و تیهو و دراج اقتصار نمایند و بعد از غذا تا دیر بر پهلوی راست بخوابند و هیچ حرکت نکنند و گویند که هریسهٔ معمول بشیر و سمید بالخاصیت انبات خمل نماید و کذا ادویهٔ باردهٔ مفرده که در آنها قوت جالیه باشد مثل گلنار و مازو و اقاقیا و گل مختوم و گل ارمنی و طباشیر خصوصاً بریان مربی لیکا و زرور و نار دانه و سماق و زرشک و ریوند و تخم حماض و ام غیلان بریان و تخم بارتنگ و تخم گل و عصارات قابضه و رب مطبوخ که در آن مسکه اصلا نباشد خصوصاً اگر با آن سحج باشد و سویق بارد مثل سویق انار و سویق کنار اگر حار باشد

نافعست طبری گوید که اگر ذرب با خمل بعد ورم حار باشد بمزاج و قوت مریض نگاه کنند اگر مزاج او رجوع باعتدال کرده باشد و در اینجا بقیهٔ ورم نباشد و نه وجع از اغذیه بر الطف چیزی که آنرا دهند اقتصار کنند و غذای او شوربای لحوم چوزه مرغ و کنجشک و مانند آن باشد و تضمید معده از خارج باین ضماد کنند گل سرخ سه درم برگ مورد پنج درم فوفل دو دانگ قصب الذریره یکدرم همه را سائیده در آب به یا سیب یا مویز حل کنند و گاهی درین ضماد رامک و قسب و کعک افزوده میشود تا در تقویت معده قوی تر گردد و از شراب آنچه قلیل الحرارت و رنگ او مائل بسفیدی باشد بنوشانند و در سه یا پنج روز یکبار تغریق معدهٔ او باین روغن نمایند بگیرند روغن گل خالص و در آن ترنج و حب الآس و رامک و لادن بمقادیر مناسبه بجوشانند و روغن را صاف کنند و نیمگرم نموده تغریق معده بدان نمایند پس اگر بینند که هضم بقوت شروع نموده و آنچه غیر منطبخ برمی آمد بطبخ ابتدا نموده بدانند که خمل برجوع ابتدا کرده و برین تدبیر دوام نمایند و در غذای او مدققه و زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت زیاده کنند و در قوت شراب او بیفزایند حفظ مزاج او از تغیر نمایند و از ریاضت منع کنند و دخول حمام هر روز یکبار خفیف لازم گیرند و در آن طول جلوس نکنند و بر ناشتا امر بدلک معدهٔ او بدست نمایند بعضی اطبا وضع محاجم بغیر شرط بر معده یعنی بر عضلات موضوعه بر معده میکنند از برای آنکه جذب خون ازین و از دلک بسوی عضو میشود چه خون آله اولی برای طبیعت ست در رد اعضائی که ممکن ست رد آنها مثل لحم و غدد و امثال آن و بعضی اطبا گویند که خمل معده عضوی ست که از نطفه پیدا میشود و آن چون زائل گردد مثل اصبع که ببرد یا عضوی که قطع شود و آن عود نکند و اگر عود نماید مثل رشته بود که بر عضو واقع شود مثل جوهر عصبی که طبیعت آنرا حادث کند چنانچه طبیعت بر استخوان شکسته جوهری عصبی و شبیهی غلیظ پیدا میکند و بعضی ذکر کرده اند که خمل بار دوم می روید و آن عضو از نطفه تکون نمی یابد و از فضول پیدا میشود مثل نبات شعر طبیعت آنرا در ثانی الحال پیدا میکند برای منفعت و چون این علت قریب خبیث افتد باید که بعلاج آن مشغول نشوند تا آنکه مریض بقوت خود رجوع کند و بمقداری که بدان علاج کنند تا آنکه رجوع بقوت کند اصلاح غذای او کنند و مزاج او کنند تا که هرگاه بقوت خود عود کند بعلاجی که مذکور شد معالجه نمایند و اگر مزاج او مائل بحرارت باشد رب سیب و به بنوشانند و غذای او سماقیه و حصرمیه و ربانیه سازند و اگر مزاج او مائل ببرودت باشد این سفوف بخورانند زیره کرمانی در سرکه تر کرده خشک نموده سه درم حب الآس چهار درم گل سرخ دو درم مصطکی یک و نیم درم عود خام دو ثلث درم کندر نیم درم همه را [illegible] پاشیده و شربت آس معمول بعسل بدهند و اگر ذرب او از خوردن سموم باشد علاجش همانست که مذکور شد و در آن این زیاده نمایند که در هر سه روز ثلث مثقال تریاق دهند و در طعام او تخم [illegible] خورانند و بعض اوائل ذکر کرده اند که حسوی تخم مرغ سپید و شیر تازه یا شیر نعاج انبات خمل میکند و نوشیدن شیر خر آنرا بهتر باشد و تقویت دهد و ابو عمران موسی بن یسار درین علت تناول موم و روغن در هر پنج روز یک نیم درم از آن اشارت میکرد و امر بترک ریاضت و کد ابدان می نمود

علاج اسهال معدی از ادویهٔ مسهله

با دویهٔ قابضه حبس نمایند و دوغ سرد ساخته دادن مجربست و اگر بذور لعابیه در روغن گاو یک لمحه گداخته دهند نیز مفید بود و چار تخم بیان کرده بروغن گل چرب ساخته بدهند و اگر کتیرا سوده نیم درم در شربت آمیخته بخورند برای حبس اسهال که از خوردن حب السلاطین افتد سود دهد و یا زیرهٔ سفید بریان بنمک سوده با نیم پاو ماست مسکه دور کرده بخورانند و این سفوف قشر الرمان عند افراط عمل مسهل بکار آید و فوری آید حبس کند پوست انار [illegible] هر واحد یکدرم کعک دو درم کندر نیم درم بزر البنج ربع درم افیون یک دانگ این یک شربت کامل ست قوی مزاج را و با حبه بدهند و ایضاً برای قرحه که از حدت دوای حب السلاطین عارض شود لعاب ریشه خطمی ششماشه شیره مغز بادام چهار ماشه شیره خرفه ششماشه لعاب بهدانه سه ماشه در عرق عنب الثعلب ده توله گلاب چهار توله برآورده شربت انار شیرین دو توله داخل کرده چهار تخم ششماشه بروغن بادام چرب کرده پاشیده بنوشند و اگر بعد مسهل آمدن اسهال تقیه الطعام عادت شود سماق زرشک مصطکی الاچی سفید بادیان بریان صمغ عربی بریان کوفته بیخته بشربت انار شیرین سرشته تناول نمایند و بالای آن عرق عنب الثعلب بنوشند بو علی سینا و بعض شراح قانون مینویسند که در مسهل اسهال مفرط یا بسبب ضعف ماسکهٔ عروق میشود و یا بسبب وسعت دهان عروق و یا بسبب لذع مسهل یا آنرا و یا بسبب کثافت بدن سوء مزاج ساز مسهل مثل حرارت معده [illegible] و مانند آن مثل آنکه افراط او بسبب قوت دوای مسهله باشد

پس باید که مقابله بسبب موجب نمایند و متوجه در اول تقویت ماسکه نمایند چنانکه در علاج قریب بار گذشت توجه نمایند و در سبب ثانی ادویه مضیقه فوهات عروق مثل ادویه قابضه و مغریه و اغذیه و دوائیه باین صفت استعمال کنند و در ثالث باستعمال چیزی که کسر حدت و لذع رو کنند مثل ادویه مغریه مبرده بپردازند و ماست را درین منفعت عظیم است و در سبب رابع تعدیل مزاج و اصلاح حال عارضه از آن نمایند و آنچه چون اسهال در مسهل افراط کند ربط اطراف از فوق و اسفل مع ربط قوی نمایند و از نعل دبت ران ابتدا کنند و از آن نزول نمایند و اندک تریاق بخورانند یا قدری فلونیا و عرق آورند اگر حمام ممکن باشد و یا بخار آب گرم زیر جامه سر بیرون کرده و چون عرق کثرت کنند و بدان اسهال منقطع نگردد قوابض مسکه بخورانند و ایضا بدان دلک نمایند و گاهی بر [illegible] از آب ریا [illegible] صندل کافور و عصارات فواکه استعمال کنند و باید که دلک اعضای خارج و تسخین آنها سازند و اگرچه آن تسخین از وضع محاجم ناری باشد بنهادن آن تحت اضلاع و میان کتفین او و اگر احتیاج بنهادن ضماده لسویقهای قابض مثل سویق غبیرا و کنار و مانند آن و آبهای قابضه مثل ماء السماق و ریباس و [illegible] بر معده و حشا افکنند بعمل آرند و گاه اکثار از روغنها روغن سفرجل و روغن مصطکی نمایند و واجب است که از هوای بارد اجتناب کنند که بعضی اسهال می آرد و از هوای حار نیز که مرخی قوت و [illegible] معین بر اسهال است و بمشمومات خوشبو تقویت دهند و قوابض مثل [illegible] بریان و صمغ عربی بریان و گل مختوم بخورانند و کعک در شراب ریحانی گرم کرده و [illegible] بدهند و گاهی نان با آب انار برای [illegible] میدهند تا شراب حار بر معده خالی وارد نشود و همچنین سویقها برای قبض و تقویت [illegible] و نشف رطوبتی که حدت یافته و پوست خشخاش سوده که قوی القبض است مفید بود و از مجربات آنست که بستانند حب الرشاد سه درم و بریان کرده در دوغ بپزند تا آنکه منعقد گردد و بنوشانند که در نفع آن بنهایت نافع و باید که غذای او قابض [illegible] مثل چیزی که در آن آب غوره و آب [illegible] باشد بسازند و از آنچه اعانت بر حبس اسهال کند تهییج قی با آب گرم و ایضا نفع اطراف در [illegible] و تبرید آنها [illegible] نکنند و اگر جهت ایشان غشی افتد و از شراب [illegible] کنند و اگر این همه تدابیر سود نبخشند [illegible] مخدرات و معاجین قوی [illegible] اسهال استعمال نمایند ایضا شیخ نوشته که در ابتدای اسهال دوائی واجب است که بشیرها و [illegible] کنند خصوصا چون در الیان حیله نمایند که قابضه [illegible] و در ادهان [illegible] که در آن چیزی از قابضات باشد که این تعدیل سبب فاعل النزع کنند و گاهی در اول ابتدا بر شیر و روغن و آب گرم اقتصار کرده میشود و گاهی از شرب این یکبار دفعه شفا میگردد و شرب آب گرم اندک اندک خصوصا چون چیزی از جوهر دوا [illegible] که آن ازاله عادت [illegible] پس اگر [illegible] انقطاع آن نکنند بحقنه صغیره معتدله با غذا همچنین نفع کند جرجانی و ایلاقی می نویسند که گاهی سبب ضعف ماسکه بقای دوای مسهل در معده [illegible] اسهال افتد درین حالت [illegible] بریان کرده بروغن گل چرب کرده و یا سفوف [illegible] دهند و اگر صاحب علت مرطوب مزاج بود حب الرشاد سه درم بریان کرده و درست در روغن گل چرب کرده با آب سرد بدهند و اگر بدفع جرعه نمایند و دهند صواب بود و اگر امر مؤدی بتسحج گردد علاجش در علاج تسحج مذکور گردد و بحقنه [illegible] دم الاخوین در آن حل کرده نافع بود فقط **اشتها** ه اسهال معدی که از ضعف قوت ماسکه معده یا بطلان آن باشد اگر سببش برودت و رطوبت باشد اثر آنها با صفرا و بلغم مخلوط بود علاجش همانست که در علاج اسهال معدی بارد رطوبی و صفراوی مذکور شد و اگر سبب تحلیل [illegible] معده باشد علاجش نیز مثل علاج اسهال معدی بارد رطوبی است و هرچه در بحث نفخ و ریاح معده مذکور شد حسب حاجت بعمل آرند و آنچه از تشویش و تغییر فعل هاضمه بود علاجش علاج اسهال معدی صفراوی نمایند و هرچه در بحث فساد هضم گذشت بعمل آرند و آنچه از ضعف قوت ماسکه باشد پس اگر سببش رطوبت ملزج بود علاجش همانست که در علاج اسهال معدی زلقی گذشت و اگر سببش بثور معده بود علاجش نیز مسطور شد و اگر سببش حرکات عنیف عقیب طعام باشد علاجش در علاج اسهال [illegible] مذکور شد و اگر سببش قوت دوای مسهل باشد علاجش علاج اسهال معدی از ادویه مسهله است که مسطور گشت و اگر سببش سوء مزاج ساذج یا مادی بود علاجش [illegible] مذکوره و نیز در علاج امراض معده از سوء مزاجات آن [illegible] کنند و آنچه از ضعف قوت [illegible] علاجش از جهت ضعف و افعال معده [illegible] و آنچه از [illegible] قوت [illegible] در علاج اسهال معدی از بثور و قروح معده [illegible] گذشت بکار برند و آنچه از ورم حار معده یا [illegible] باشد هرچه در بحث اورام معده و [illegible] آن مذکور شد بکار برند و آنچه از امتلاء [illegible] عروق [illegible] بود [illegible] بحران باشد علاج [illegible] علاج اسهال از جمیع اعضا باید و آنچه از [illegible] تدبیر غذا بود علاجش در علاج اسهال غذائی گذشت و آنچه از نزله باشد علاجش در علاج اسهال دماغی مذکور شد

علاج

مثل اغذیه معموله از آرد و نشاسته و اطریه و مانند آن منع کنند و از دادن اغذیه و ادویه قابضه حذر نمایند که این در سده افزاید و اگر در پیچاپیچ تپ نباشد این ماء الاصول به مسهل بدهند پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان بیخ اذخر و فقاح آن هر واحد ده درم تخم کرفس انیسون بادیان هر یک پنج درم زیره کرمانی دو توله آب منضج الطیب [illegible] اسارون [illegible] هر واحد یک نیم درم عود بلسان [illegible] هر واحد سه درم سنبل هندی [illegible] بست درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا نصف بماند صاف کرده هر روز چهار اوقیه با [illegible] نیم مثقال بنوشند **صاحب خلاصه** بعد بیان تدبیر مذکور این هم نوشته که چون سده مفتوح گردد صندل سفید و زرشک و انار دانه [illegible] هر کدام چهار درم در آب کاسنی یا آب بادرنگبویه یا آب گرم شب تر کرده صبح صاف نموده [illegible] تخم خرفه بریان شربت سیب آمیخته بنوشند در آنجا که غلبه حرارت باشد و الا جوارش خوزی و سفوف مقلیاثا و جوارش [illegible] و امثال آن [illegible] سعید گوید که اگر [illegible] از انسداد عروق باشد مریض را آب زیره کرمانی با سکنجبین دهد یا بزور [illegible] دهند و اگر حرارت نباشد ماء الاصول بنوشانند و تقلیل غذا و پرهیز از اغذیه غلیظه کنند و مزوره [illegible] باج خورانند

علاج اسهال معدی و دوری

بسبب خلط غالب تنقیه بدن بفصد و مسهل و منضج ماده و حبوب قی کنند بعده عضویکه در آن ماده جمع میشود تقویت آن نمایند تقویت معده حسب مزاج نمایند و در این قسم زنهار چیزی قابض پیش از استفراغ تام بکار نبرند بهر آنکه هرگاه ماده موجود باشد قطع این اسهال بادویه قابضه نمایند به بیماریها و امراض دیگر مثل [illegible] و ورم و غیر آن مؤدی گردد چنانچه شخصی را این نوع ذرب عارض شده و بعد خوردن طعام اسهال میشد و دانه درست غیر منهضم بر می آمد طبیبی ناواقف قبل از تنقیه سفوف قابض داد که نامنهضم موقوف شده باز سفوف ادویه حاره داده بعده روز بروز شکم مریض سخت شده و رنگش سیاه گردید استاد استادی مرحوم فرمودند اخلاط [illegible] در معده و رحم صلب جمع شده این منضج دادند عنب الثعلب گاوزبان بادیان مویز منقی تخم کاسنی کوفته شاهتره گل سرخ بیخ کاسنی جوشانیده گلقند داخل کرده [illegible] هلیلجات و غیره و فلوس خیارشنبر و سنای مکی روغن بادام افزودند بعده ریوند خطائی و غاریقون در جوشانده مسهل زیاده فرمودند و تبرید عرق عنب الثعلب عرق گاوزبان عرق کاسنی گلقند شربت بزوری دادند و هم روز بادیان چهار ماشه افزودند **اقوال حکما** صاحب کامل گوید که اگر اسهال اندک اندک مختلف المواد با دوار معاودت آید باید دانست که این از فضول مجتمع در عروق یا در بعض اعضا ست و طبیعت بدفع این فضول و اخراج آن تمام [illegible] قادر نیست پس می باید که اعانت طبیعت نمایند بدادن دوای مسهل مخرج این فضول اگر فضول صفراوی بود آب انار [illegible] شکر بقدر حاجت [illegible] با شربت ورد مکرر چهار اوقیه با یک اوقیه سکنجبین بدهند و فضل از این هلیله زرد با شکر بقدر حاجت ست که آن استفراغ خلط و تنقیه بدن نماید و عقب آن [illegible] طبیعت کند و اگر خلط بلغمی باشد هلیله کابلی با شکر بقدر حاجت بدهند که این اسهال از ماده عروق بعض معده و امعا و عروق نماید [illegible] ریاضت معتدل و تقلیل غذا و تلطیف او استعمال کنند و از اغذیه مولد خلط خارج باسهال منع نمایند و اغذیه [illegible] و بعد از دفع فضلات بتقویت معده بدستوریکه در انواع سابق گذشت توجه نمایند **صاحب شرح** [illegible] اطعمه مولد خلط مخصوص اجتناب کنند و ترک غذا در روز دوره او اخراج هر خلط بدانچه لائق او بود بطریق اسهال نمایند و کذا التقویت عضویکه در آن ماده جمع گردد بدانچه لائق او باشد باید کرد از اضمده مقویه و سفوفات حابسه قابضه و قطع این اسهال نشاید مگر [illegible] افراط کند و ضعیف گرداند و اوجاع را الم رساند و از آن خوف هیج باشد **طبری** گوید که بعد معرفت جوهر فضول استفراغ آن خلط نماید اگر از خلطی باشد که محتاج دوای مسهل [illegible] ماء الاصول منضج دهند بعده مسهل خورانند پس اگر خلط سوداوی بود و دوره او در هر چهار روز باشد استفراغ او باین مطبوخ [illegible] و مزاج و فصل نمایند هلیله سیاه ده درم هلیله کابلی پنج درم افسنتین پنج درم حشیش غافث هفت درم کمافیطوس کمادریوس هر واحد سه درم [illegible] هر واحد دو درم تخم کرفس انیسون بادیان ایرسا کوفته [illegible] بلیله ترید کوفته هر یک سه درم افتیمون پنج درم در پارچه سره بسته با دو درم ریوند کوفته همه را بدستور مطبوخ بجوشانند و صاف کرده شربتی حسب قوت مریض بگیرند و تقویت او باین حب نمایند غاریقون یکدرم نمک نفطی دو دانگ ایارج فیقرا نیم درم با آب این [illegible] سرشته حبها ساخته با مطبوخ نیم گرم بخورانند و اگر شربت واحد این کفایت نکند ماء الاصول هفت روز بدهند پس شربت دیگر از این مطبوخ بیاشامند و اگر بلد بارد بود بهتر آنست که هوا را معتدل گردانند و به بلد معتدل نقل کنند و اگر ضرورت معالجه این علیل بلا مدافعت افتد این حب بخورانند افتیمون درم

افسنتین یکنیم درم عصارهٔ غافث دو ثلث درم ایارج فیقرا دو ثلث درم همه را سائیده با هفت درم اطریفل کبیر سرشته و چهار درم ازان وزن کرده با آب نیمگرم بخورانند و اگر اتفاقاً کسی ازین علت اسهال نشود قبل روز دوره شربت و سکنجبین و اطعمه مشاکل و دو شربت بسیط کرده قی نمایند و در بلدهٔ ری شخصی از ملوک اطراف وارد شد و او را این دو سوداوی بود پس علاج او حسب قوانین علی الرسم نمودم و در علاجش استقصا کردم و علاج در آن نفع نکرد گمان کردم که آن بسیر نکبت پس لزوم علاج او قبل وزن و ورد نمودم و غذا او تیهو و کباب ساختم و صحت تام یافت پس چیزی بهتر در معالجهٔ این علت از پرهیز تقلیل لازم و ملائم تر یا اغذیه جید امکان نیست و اما نوع صفراوی اسهل المعالجه است و محلل طبیعت در یکی و دو دفعه ازین مطبوخ زائل میشود تمر هندی صاف از تخم و ریشه بست درم پوست بلیلهٔ زرد بست درم آلوبخارا سی عدد همه را در پنج قدح آب بجوشانند تا بیک نیم قدح آید پس حلوای خیارشنبر پانزده مثقال در ان مالیده بار دیگر صاف کنند و سه طسوج سقمونیای مشوی بران پاشیده نیمگرم بنوشند و غذا حصرمیات و سماقیات و رمانیات سازند و شعیر که در ان انار دانه یا سماق پخته باشند و مانند آن دهند و لحوم خفیفه دهند اگر تب باشد والا مزورات مذکوره دهند و آلو با مبراین شربت میاد تمر هندی منقی از حب و لیف پنجاه درم آلوبخارا پنجاه عدد ترنجبین پنجاه درم هر همه پنج رطل آب انداخته شب تا نصف بجوشانند و خوب مالیده صاف کنند و بران شکر انداخته بار دیگر بپزند تا بقوام سکنجبین آید و امر باستعمال این دائم میکرد و ازین علت باین شربت صحت می یافتند و ادویه داشته تقاضا هرگاه بعد تنقیه احتیاج بدان افتد پس رب ریباس و رب حصرم و رب سفرجل و مانند آن دران کفایت میکند و اما نوع رطوبی را استفراغ اگر قوت صالح باشد باین حب کنند غاریقون یکنیم درم تربد یک درم ایارج فیقرا یکدرم نمک نفطی نیم درم خربق سفید شحم حنظل هر یک دو دانگ بلیله سیاه صبر سقوطری هر یک سه درم همه را سائیده بعسل سرشته حبها سازند خوراک دو درم و دو ثلث درم و گاهی صاحب این علت را شربت واحد ازین حب کفایت کند و دائم جلنجبین استعمال نمایند و غذا ناشف دهند و اگر رطوبت عسر الخروج یا غلیظ و لزج باشد لزوم شربت ماء الاصول گلنجبین کنند و مصطکی اندک بجلنجبین استعمال نمایند و اگر در معده ضعف باشد حقنهٔ جاذب رطوبات استعمال کنند و نسخهٔ آن در سوء مزاج بارد رطب معده و در اجتماع رطوبت دران و در علاج آن گذشت و هرگاه از فضول نقا حاصل شود این سفوف دهند مصطکی گل سرخ بلیلهٔ سیاه در زیت یا روغن بریان کرده هر یک دو درم زیره سیاه در سرکه تر کرده بریان نموده خرنوب شامی ذبیطر هر واحد یک درم قرظ طراشیث هر یک پنج درم تخم حماض بریان سه درم همه را سائیده مقدار واجب هر روز بر ناهار بدهند و گاهی جوارش خوزی را داده میشود و این وقتی است که در انجا تب نباشد و اگر تب نباشد غذای او تیهو بریان و سطجن و زرده بیضه نیمبرشت و مانند آن سازند و اما نوع دموی را علاج فصد باسلیق و اصلاح غذا است و حفظ قوت و استعمال سکنجبین سفرجلی سادج و قرص حماض و غذای او از مزورات سازند اگر در انجا تب باشد بقدر ضرورت با آب عدس مقشر مطبوخ بکشنیز خشک و مانند آن بدهند و هرگاه در فم معده او ضعف یابند بران ضمادات مقویه ضماد کنند و ازین نوع پادشاهی بزرگ را عارض شده بود و اطبا که در خدمت او بودند بترک فصد و حفظ قوت اشارت میکردند و من بفصد و اخراج خون بسیار و ترک شراب تا مدتی امر نمودم و از ان صحت یافت **مؤلف جامع** می نویسد باید که مراعات پرهیز تقلیل و در جمیع این انواع و ترک اطعمهٔ غلیظه و سریع الفساد و اختصار بر خفیف تر آنچه ممکن باشد از اطعمه مثل لحوم جوزهٔ مرغ و تیهو و مانند آن از دجاجات است و چیزی در معالجهٔ این علت از لزوم اغذیهٔ خفیفه تر مثل عدس مقشر چشانیده اندک سرکه و اندکی روغن بران پاشیده نیست و گاهی غذای او کعک بریان میسازند و بعد تنقیه برای قبض سفوف مقلیاثا مواظبت نمایند و همچنین بجوارش خوزی و جوارش لیمون و جوارش سفرجلی مسک

علاج اسهال معدی از ذهاب خمل معده

و این مرض صعب قتال است باید که تسمید معده با قوابض مقویه بارده مثل سماق و گل سرخ و طباشیر و فوفل و صندل و پوست انار و حضض و عصارهٔ لحیة التیس با آب آس یا با آب برگ انگور یا آب به سرشته ضماد کنند و سویقها مثل سویق جو و سویق سفرجل بروغن بادام دهند اگر حرارت باشد و بر شوربای لحوم خفیفه مثل کبک و تیهو و دراج اقتصار نمایند و بعد از غذا تا دیر بپهلوی راست بخوابند و هیچ حرکت نکنند و گویند که حریرهٔ معمول از شیر و سپید با خاصیت انبات خمل نماید و لهذا ادویهٔ باردهٔ مفرده که دران قوت حابسه باشد مثل گلنار و مازو و اقاقیا و گل مختوم و گل ارمنی و طباشیر خصوصاً بریان مرلی بکار برند و انار دانه و سماق و نشاسته بریان و تخم حماض و اسپغول بریان و تخم بارتنگ و تخم گل و عصارات قابضه در رب مطبوخ که در ان مسکه اصلا نباشد خصوصاً اگر با آن تپ باشد بتوقه بار دیگر مثل سویق انار و سویق کنار اگر حار باشد

ناصح طبری گوید که اگر ذرب خملی بعد ورم حار باشد بمزاج و قوت مریض نگاه کنند اگر مزاج او رجوع باعتدال کرده باشد و در انجا بقیهٔ ورم نباشد و نه وجع از اغذیه بر الطف چیز باید آنرا و منضما اقتصار کنند و غذای او شوربای لحوم چوزهٔ مرغ و گنجشک و مانند آن باشد و تضمید معده از خارج باین ضماد کنند گل سرخ سه درم برگ مورد پنج درم فوفل دو دانگ قصب الذریره یکدرم همه را سائیده در آب به یا سیب یا ریوش حل کنند و گاهی درین ضماد رامک و قسب و کعک افزوده میشود تا در تقویت معده قوی تر گردد و از شراب آنچه قلیل الحرارت و رنگ او مائل بسفیدی باشد بنوشانند و در هر پنج روز یکبار تفریق معده او باین روغن نمایند بگیرند روغن گل خالص در ان ترنج و حب الآس و رامک و لادن بمقدار مناسب بجوشانند و روغن را صاف کنند و نیم گرم نموده تفریق معده بدان نمایند پس اگر بینند که هضم بقوت شروع نموده و آنچه غیر منطبخ بر می آمد بطبخ اتیان نموده بدانند که خمل برجوع ابتدا کرده و برین تدبیر دوام نمایند و در غذا اسفیدباج و مدققه و زیرباجه بتخفیف زیاده کنند و در قوت شراب او بیفزایند و حفظ مزاج او از تغیر نمایند و از ریاضت منع کنند و دخول حمام هر روز یکبار بخفیف لازم گیرند و در ان طول جلوس نکنند و ضرر باشد نا امید که معده او به سستی نماید و بعضی اطبا وضع محاجم بغیر شرط بر معده و مقی بر عضلات موضوعه بر معده میکنند از برای آنکه جذب خون از ین و از دل بسوی عضو میشود چه خون الذ او لی برای طبیعت است در رفع اعضائی که ممکن است رد آنها مثل لحم و غیر آن اشتال آن و بعضی اطبا گویند که خمل معاء عضوی است که از نطفه پیدا میشود و آن چون زائل میگردد مثل اصبع که برود یا عضوی که قطع شود آن عود نمیکند و اگر عود نماید مثل ان نشده بود که بر عضو واقع شود و مثل جوهر عصبی که طبیعت آنرا احداث کند چنانچه طبیعت بر استخوان شکسته جوهر عصبی و شبیهی غلیظ پیدا میکند و بعضی ذکر کرده اند که خمل بار دوم می روید و آن عضو از نطفه تکون نمی یابد و از فضول پیدا میشود و مثل نبات شعر طبیعت آنرا در فی الحال پیدا میکند برای منفعت و چون این عقب ذرب خبیث افتد باید که بعلاج آن مشغول نشوند تا آنکه مریض بقوت خود رجوع کند و بقدر یکه بدان علاج کنند تا آنکه برجوع بقوت کند اصلاح غذای او عکس مزاج او کنند حتی که هر گاه بقوت خود عود کند بعلاجی که مذکور شد معالجه نمایند و اگر مزاج او مائل بحرارت باشد پست سیب و به بجوشانند و غذای او سماقیه و حصرمیه و رمانیه سازند و اگر مزاج او مائل ببرودت باشد این سفوف بخورانند زیره کرمانی در سرکه تر کرده خشک نموده سه درم حب الآس چهار درم گل سرخ دو درم مصطکی یک و نیم درم عود خام دو ثلث درم کندر نیم درم همه را جرش سائیده و بشربت آس مع العسل بدهند و اگر ذرب او از خوردن سموم باشد علاجش همانست که مذکور شد و در ان این زیاده نمایند که در هر سه روز ثلث مثقال تریاق دهند و در طعام او لحم قنفذ خورانند و بعض اوائل ذکر کرده اند که حسوی که از مغز سپید و شیر بز یا شیر نعاج اثبات خمل میکند و نوشیدن شیر خر آنرا اقرب باشد و تقویت وصله و ابو عمران موسی بن سیار درین علت تناول ثوم و روغن در هر پنج روز یک نیم درم از ان اشارت میکند و امر بترک ریاضت و کذا البته مے نمود

علاج اسهال معدی از ادویهٔ مسهله

با دویهٔ قابضه حبس نمایند و مع سرد ساخته دادن مجرب است و اگر بذر و لعابیه در روغن گاو و اکیله گذاشته و سپیده نیز مفید بود و چهار تخم بریان کرده بروغن گل چرب ساخته بنوشند و اگر کتیرا سوده نیم درم جدوار آمیخته نیز برای حبس اسهال که از خوردن حب السلاطین فرو نشود سود مند است و با زیره سفید بریان کشش سوده با نیم پاو ماست مسکه دور کرده بخورانند و این سفوف قشر الرمان عند افراط عمل مسهل بکار آید و فوراً حبس کند پوست انار و زیره هر یک برشته ده درم کندر نیم درم بزر البنج ربع درم افیون یک دانگ این یک شربت کامل است قوی مزاج را و با ضعیف بدهند و ایضاً برای ذرب که از حدت دوای حب السلاطین عارض شود و لعاب ریشه خطمی شستشا شده شیرهٔ مغز بادام چهار ماشه شیرهٔ خرفه شستشا شده لعاب بهدانه سه ماشه در عرق عنب الثعلب ده توله گلاب چهار توله بر آورده شربت انار شیرین دو توله داخل کرده چهار تخم شستشا شده بروغن بادام چرب کرده پاشیده بنوشند و اگر بعد دوای مسهل آمدن اسهال عقیب طعام عادت شود سماق زرشک مصطکی الایچی سفید با دیان بریان صمغ عربی بریان کوفته بیخته بشربت انار شیرین سرشته تناول نمایند و بالای آن عرق عنب الثعلب بنوشند **بو علی سینا** و بعض شراح قانون می نویسند که در مسهل اسهال مفرط یا بسبب ضعف ماسکهٔ عروق میشود و یا بسبب سعت دهان عروق و یا بسبب لذع مسهل یا انحراف و یا بسبب اکتساب بدن سوء مزاج را از مسهل مثل حرارت محدد اخلاط و رطوبت مرخیه و مانند آن مثل آنکه افراط او بسبب قوت دوای مسهله باشد

پس باید که مقابله بسبب موجب نمایند مثلاً در اول بتقویت ماسکه بنحویکه در علاج ذرب بارد گذشت توجه نمایند و در سبب ثانی ادویه مضعفه قوت مسهله مثل ادویه قابضه و مغریه و اغذیه و دوائیه با این صفت استعمال کنند و در ثالث باستعمال چیزیکه کسر حدت و لذع دوا کند مثل ادویه مغریه بعیره پردازند و ماست را درین منفعت عظیم است و در سبب رابع تعدیل مزاج و اصلاح حال عارضه از آن نمایند و ایضاً چون اسهال در مسهل افراط کند ربط اطراف از فوق و اسفل بر بند قوی نمایند و از بغل و بن ران ابتدا کنند و از آن نزول نمایند و اندک تریاق بخورانند یا قدری فلونیا و عرق آورند اگر حمام ممکن باشد و یا بخار آب گرم زیر جامه سر بیرون کرده و چون عرق کثرت کند و بدان اسهال منقطع نگردد و قوا بعض لقمکی بخورانند و ایضاً بدان دلک نمایند و بخاری خوشبو از آب ربا هیچ صندل و کافور و عصارات فواکه استعمال کنند و باید که دلک اعضای خارج و تسخین آنها سازند و اگر چه آن تسخین از وضع محاجم ناری باشد بنهادن آن تحت اضلاع و میان کتفین او و اگر احتیاج بنهادن ضماد بسویقهای قابض مثل سویق غبیرا و کنار و مانند آن و با دوای قابضه مثل سماق و [illegible] بر معده [illegible] بعمل آرند و کند لک اطراف روغنها روغن سفرجل و روغن مصطکی نهند و واجب است که از هوای بارد اجتناب کنند که بعضی اسهال می آرد و از هوای حار نیز که مرخی قوت و بنا بر آن معین بر اسهال است و بشمومات خوشبو تقویت دهند و قوا بعض مثل [illegible] قطونای بریان بوضع عربی [illegible] و گل مختوم بخورانند و کعک [illegible] شراب ریحانی گرم کرده در ساخته بدهند و گاهی نان با آب انار بریان بتقدم میدارند تا شراب ها به معده خالی وارد نشود و همچنین سویقها اجزای قبض و تقویت [illegible] و نشف رطوبتی که حدت یافته و پوست تخم خشخاش سوده که قوی القبض است سفید بود و از جمله بابات آنست که بسیار نشایند حب ارشاد [illegible] درم و بریان کرده در دفع [illegible] نیز مدتا که منفعتی نگیرد [illegible] آن [illegible] نافع و باید که غذای او قابض [illegible] مثل چیزیکه در آن آب غوره و آب [illegible] باشد بسازند و از آنچه اعانت بر جنس اسهال کند [illegible] با آب گرم و ایضاً در وضع اطراف در پوست و تبرید آنها [illegible] نکنند و اگر [illegible] ایشان غشی افتد و از شراب منع کنند و اگر این تدابیر سود نبخشد [illegible] و معالجات قویه [illegible] اسهال احتمال نمایند ایضاً شیخ نوشته که در ابتدای اسهال دوائی واجب است که بشیر [illegible] کنند و خصوصاً چون در القاء حیله نمایند که قابض شوند و [illegible] که در آن چیزی از قابضات باشد که این تعدیل بسبب فاعل النزع کند و گاهی در اول ابتدا بر شیر و سبوس و آب گرم اقتصار کرده میشود و گاهی در شرب این یکدو دفعه شفا میگردد و شرب آب گرم اندک اندک و خصوصاً چون چیزی از جوهر دوا به معده [illegible] بچسپد که آن ازاله ما دست او کند پس اگر ابتلاع آن کنند [illegible] معتدل باشد همچنین نفع کند جرجانی و ایلاقی بنویسند که گاهی بسبب ضعف ماسکه بقای دوای مسهل در معده بود و بانسب اسهال افتد درین حالت اسبغول بریان کرده به روغن گل چرب کرده و یا سفوف الطین دهند و اگر صاحب علت مرطوب مزاج بود حب ارشاد [illegible] درم بریان کرده [illegible] به روغن گل چرب کرده با آب سرد [illegible] و اگر به وضع [illegible] نمایند [illegible] دهند صواب بود و اگر امر مودی بسحج گردد علاجش در علاج سحج مذکور گردد و [illegible] به روغن گاو [illegible] دم الاخوین در آن حل کرده نافع بود فقط **انتباه** اسهال معدی که از ضعف قوت ماسکه معده یا بطلان آن باشد [illegible] برودت یا رطوبت یا صفرا [illegible] بلغم مخلوط بود علاجش همانست که در علاج اسهال معدی بارد رطوبی و صفراوی مذکور شد و اگر بسبب [illegible] معده باشد علاجش نیز مثل علاج اسهال معدی بارد رطوبی است و هر چه در بحث نفخ و ریاح معده مذکور شد حسب حاجت بعمل آرند و آنچه از تشویش و تغیر [illegible] هضم بود علاجش علاج اسهال معدی صفراوی نمایند و هر چه در بحث فساد هضم گذشت بعمل آرند و آنچه از ضعف قوت ماسکه باشد پس اگر سببش رطوبت بلغمی بود علاجش همانست که در علاج اسهال معدی رطوبی گذشت و اگر سببش شور معده بود علاجش نیز مسطور شد و اگر سببش حرکات عنیفه عقب طعام باشند علاجش در علاج اسهال ابتدائی مذکور شد و اگر سببش قیء [illegible] باشد علاجش علاج اسهال معدی از ادویه مسهله است که مسطور گشت و اگر سببش سوء مزاج ساذج یا مادی بود علاجش از اقسام مذکوره [illegible] از علاج امراض معده از سوء مزاجات آن اخذ کنند و آنچه از ضعف قوت دافعه بود علاجش از بحث ضعف دافعه معده اخذ کنند و آنچه از قوت قوت دافعه بود هر چه در علاج اسهال معدی از بثور و قروح معده [illegible] گذشت بکار برند و آنچه از ورم حار معده یا از اوجاع آن باشد هر چه در بحث اورام معده و وجع آن مذکور شد بکار برند و آنچه از امتلاء بدن عروق [illegible] تحلل بود و یا بطریق بحران باشد علاج آنها در علاج اسهال از جمیع اعضا بباید و آنچه از رداءت تدبیر غذا بود علاجش در علاج اسهال غذائی گذشت و آنچه از نزله باشد علاجش در علاج اسهال دماغی مذکور شد

علاج اسهال کبدی کیلوسی

اگر سبب آن ضعف قوت جاذبهٔ کبد باشد یا اورام مقعر آن و ماساریقا باشد هر چه در بحث ضعف کبد برای تقویت جاذبهٔ آن و آنچه در باب سده کبد بهر تفتیح سده و آن و در باب اورام آن در علاج ورم مقعر کبد و ماساریقا مسطور شد حسب سبب بکار برند و در معالجه این اسهال تعجیل نکنند که ذبول آرد و قوت ساقط کند و بحبس این نیز مشغول نشوند که اعالی بدن را اذیت رساند و نفس را تنگ نماید و ایضاً آنچه بسبب ضعف جاذبه باشد علاجش بچیزهای گرم و منفذ باید کرد چون فلافلی و فودنجی با اندکی شراب صرف کهنه و این دوا نیز قوت جاذبهٔ جگر را تقویت دهد بگیرند سلیخه و سنبل و زعفران هر یک سه درم قصب الذریره و عود بلسان و سعد کوفی و اذخر هر یک پنج درم جوز بوا پنج عدد قاقله و قرنفل و انیسون و بسباسه کندر و اشنه و لادن هر یک دو درم قردمانا سه درم سک چهار درم دارشیشعان سه درم نانخواه چهار درم حب الآس بریان کرده سی درم همه را کوفته بیخته بشربت سیب معجون سازند شربتی چهار درم و طعام لطیف سریع الهضم دهند و آشامیدنی یا اطعمه خوشبو کنند چون خردل و چقندر و انجدان در طبیخ انار دانه و مانند آن و اگر سبب ضعف جاذبه سوء مزاج حار کبد باشد علاجش بعلاج امراض کبد از سوء مزاج حار نمایند و آنجا که سبب ضعف جاذبه کثرت مواد کیلوسی و بودن آن زیاده از قوت جاذبه کبد باشد اکثر آن غیر منجذب باقی ماند با وجود استعمال مقویات آن در تقلیل غذا کوشند **وایضاً** در سدی و ورمی ادویهٔ قابضه صرف استعمال کردن خطاست بهر آنکه در تسدید افزاید و موجب خطر عظیم شود و ورم صلب گردد و همچنین اند ادویه شدید التبرید و قابض بر جگر طلا کنند که باعث عفونت شود و حرارت غریزی را فانی کند و در آن هلاکت مریض است بلکه واجب است که هرگاه معلوم کنند که سببش سده کبد و ماساریقا یا ورم است همگی عنایت بتفتیح سده با ادویهٔ مفتحه و تحلیل ورم مصروف دارند و اطبا مویز فوه را درین باب ستوده اند چنانکه قرشی گمان کرده اند که آن اسهال غسالی ضعیف را نفع بخشد و بقول قرشی و خضر درین هنگام مثل شربت سیب شیرین چیزی نیست که آن با وجود قبض خود مفتح است و کذا آب کاسنی که در آن انار دانه و زرد ورد و زرشک خیسانیده باشند بهر آنکه این اشیا مرکب از اجزای قابضه و اجزای مفتحه اند و معروف مقلیا تا اسهال سدی را نافع است و کذا قرص امبرباریس و گاهی احتیاج بخلط آب کرفس با دیان با آب کاسنی می افتد اگر خوف حرارت نباشد و حاجت بتفتیح قوی بسبب مادهٔ غلیظ مسدد موجب اسهال سدی بود و جرجانی از شیخ نقل کرده که بسیار باشد که برای کشادن سده بمسهل قوی حاجت آید تا جذب مواد غلیظه موجب سده کند و گاه حقنهٔ قوی الجذب با التفتیح بهر دفع مادهٔ سده احتیاج افتد و قی بهر این انفع اشیاست اگر از خود آید چنانچه بقراط بدان شهادت داده و صواب بصاحب این علت آنست که طعام بتفاریق اندک اندک خورد و بعد از آن چیزی که معین بر تنفیذ غذا بسرعت و مفتح سده باشد باید خورد و افضل آنها نزد جالینوس جوارش فودنجی است پیش از طعام تا یک مثقال از آن بدهند و چون طعام هضم شود نیم درم دیگر از آن بدهند و شراب کهنهٔ قوی رقیق اندک بعد نیم هضم شدن طعام در معده بسیار سودمند است و تریاق نافعترین اشیاست از برای این چون انهضام طعام درست شود و استحمام نمایند و دلک قبل از طعام و بعد او کنند چون اسهال ضعیف گردد و بعد اکل شدید از پارچه و بست بر پشت و شکم و اعضا حاجت افتد و گاهی احتیاج بطلای بدن از زفت و از ادویه محمره شود و بسبب لاغری بیمار از استفراغ خلط غلیظ که سبب اسهال است توکل کنند نباید ترسید بهر آنکه چون سده کشاده شود و اخلاط ساده برآید غذا ببدن نافذ شود و بعد از آن اسهال عارض نشود و بدن او قوی گردد و گوشت باز آید

علاج اسهال کبدی غسالی

اگر سبب ضعف هاضمهٔ کبد باشد و آن اکثر از برودت بود علاجش بعلاج ضعف هاضمه کبد که در بحث ضعف جگر مذکور شد باید کرد و اگر از حرارت باشد هر چه در علاج امراض کبد از سوء مزاج حار مسطور شد استعمال نمایند و آنجا که سبب این اسهال ضعف ماسکهٔ جگر بود و آن بقول شیخ اکثر از حرارت و رطوبت می باشد و علاجش همانست که در باب ضعف کبد برای ضعف ماسکه آن ذکر یافت و زرشک لک مغسول لسان الحمل مغسول تخم خرفه طراثیث شیرین گل سرخ هر واحد یک ماشه طباشیر زعفران ریوند چینی دارچینی هر یک نیم ماشه کافور قیصوری چهار برنج کوفته بیخته بشربت انار شیرین یک توله سرشته بخورند و با زنگ چهار ماشه دانه هیل سه ماشه سوده با آب بخته شیرهٔ تخم خرفه شیرهٔ حب الآس نبات داخل کرده بنوشند و کهربا و اخرور و خبث الحدید مدبر سوده نیم ماشه بدو آثار اسهال چهار ماشه سرشته بخورند و شربت ورد یا قرص گلنار یا قرص طباشیر حامض که نسخه دیا در شربت به خام قرص طباشیر حامض از درد پوست بیرون اسهال

سه درم عود مصطگی صندل هر واحد یکدرم استعمال کردن وبهنگام خواب گلقند با قبیه مصطگی ربع درم انیسون نیم درم خوردن در اسهال کبدی از مجربات استاد صاحب شفاء الاسقام است وگویند که طباشیر وگل سرخ وسنبل وسلیخه نافع اسهال غسالی ست وبقول سدید صاحب اسهال غسالی را در ابتدای علت نان خوردن نشاید بهر آنکه جگر آنرا قبول نکند وهضم نتواند کرد وصواب آنست که برکشکاب که از پشت جو پزند قناعت کنند وبهر روز دو یا سه بار بدهند اگر این هم نشود در آخر چهار درم سویق مقشر با پشت جو پزند وصاف کرده بدهند واگر غیر پخته هضم کنند بدون صاف کردن باید داد ودر طریق پختن این کشکاب آنست که پنج پیمانه آب بیک پیمانه باز آید ویا با یک جزو سویق در بیست جزو آب بپزند تا سه جزو بماند ویا آنکه غلیظ گردد پس بکار برند وتخم حماض بریان سوده بر جگر نیز بپاشند وکباب کنند که سودمند بود وبعضی اطبا گفته اند که اسهال غسالی ضعیف را از تناول بعضی منقی تنها نفع نشود بلی علاجی دیگر بکشیان با دانه خائیده فرو برند وشیخ الرئیس گوید که من این را از مبسوطه ومنفعت آن دیدم آنچه گفته اند از ضماد نسبت او این سفوف در اسهال کبدی سودمند بود گل سرخ شش درم زرشک مغسول تخم حماض بریان هر یک سه درم قوه طباشیر صندل سفید نشاسته صمغ عربی بریان هر یک دو درم ریوند چینی یک نیم درم زعفران یک درم شربتی دو درم بطریق آهن تافته در نسخه معمول متاخرین وزن گل سرخ نیز سه درم است وبا شیره تخم کاسنی بریان در تنگی گلاب سپید میدهند وهمچنان گوید که اگر اسهال بسبب ضعف قوت ماسکه بود وسبب ضعف این قوت در بیشتر احوال سوء مزاج سرد وتر بود گل سرخ وگلنار وعصاره قرظ هر یک پنج درم سنبل الطیب هفت درم مصطگی سه درم زعفران اذخر هر یک چهار درم کوفته بیخته دو درم با سیب یا بهی یا سیب بدهند وغذا آنکه مزاج وتیهو ونیز سفوف سکباج بریان بدهند واین ضماد نافعست مرو کنند تخم گل وسنبل اذخر وزعفران اکثری که بمبه اسمائیده با سیب ودیگر آب سیب جگر بپزند وخجندی گفته که اول معالجه اسهال غسالی آنچه کنند ودوا وگل ترک نان کنند بهر آنکه کبد از هضم آن عاجز بود هرگاه ضعیف باشد بخلاف هضم گوشت را وهمه لکن این بود وبعضی از هضم گوشت عاجز باشد چون ضعیف بود واز هضم نان عاجز نباشد واز اغذیه نافعه بهر آن در اوائل کشکاب شعیر حباوریست وکبیر حیوانات خفیفة اللحم وامثال وطیهو کباب کرده در آن تخم حماض بریان پاشیده واین سفوف نافع اسهال کبدی وغسالی ست ونسخه آن همانست که در قول سدید گذشت گلنار زرشک ورق از خوق تا صمغ عربی هر یک نیم درم باقی سفوف بود

علاج اسهال کبدی صفراوی

زنهار حبس نکنند وقوا بعض ندیدند که منع این اسهال غیر ممالکت عاجل میگیرد وگاهی استسقا وبعضی امراض اسهال پیدا میکند بلکه تبدیل مزاج علاج باید کبد جگر از دو سو ایجاد نا یعنی نباشند بلکه تند مثل شیره صندل وشیره خشخاش با شیره تخم خشخاش با سکنجبین وشربت انار بدهند وهر چه در علاج امراض جگر از سوء مزاج حار مذکور شد بکار برند ودیگر ادویه مناسبت نیکو است وکذلک شربت سفید که اندران قبض قوی نباشد چون شربت خشخاش وشربت غنا وشربت انار شیرین وزرشک با شیره تخم خرفه با شربت صندل بدهند وبقوت زرشک صندل اند وبا شربت انار شیرین تبریز سفید بود واگر گل ارمنی وگل مختوم را جوشانیده ضماد نموده وقبل آن شکر طبرزد اضافه نموده القوام آرند واستعمال کنند فائده دهد وبعد از تعدیل مزاج تنقیه کنند اگر اسهال باقی باشد شربت حماض شربت انجبار با تخم خطمی بدهند وسفوف تخم ریحان بارتنگ صمغ عربی هر یک بریان تخم خرفه زرد بریخته تخم حماض هر واحد یکدرم باشد قوت یک ماشه شراب حب الآس خوردن برای اسهال کبدی حار نافع دارد وکذا که با حرارت مزاج باشند نافع است وایضا قوابعض اقوی حکیم مثل زرشک شستگی ریوند وانار دانه وشربت صندل وشربت حب الآس بدهند وبقول سویدی شربت عصاره حی العالم وکذا حسوی دهن مقشر بریان وکذا پنیر مایه اسپغول دانگی تا ربع درم وکذا تخم خرفه چون بقدر زیره دران در پوست نیز نافع اسهال کبدی است حکیم علی می نویسد که در اسهال کبدی وغیره اگر مریض اشیای گرم مداومت کرده باشد جهت بادزد تمام باید کرد که از بدن مریض حدت ولذع کمتر شود واکثر اسهال ازینها تبدیل اخلاط واطفای حرارت وترطیب مزاج علاج میکنیم وموافق می آید ومستوجب تلیین قبض کم می شود نیم در اکثر اوقات ملینی با مربات مسکنیم آنکه هم اسهال باشد که کبد را تا آن شکستگی نبود اما اطبای زمان ما تا وقتیکه بار جگر درست وقبض نشود گمی دانند که اسهال کبدی ست وحال آنکه اکثر صفرا دفع از کبد میشود که حدت در اخلاط باقیست بجهت دفع صفرا وحرارت بدن وتشنگی البته شیره تخم خیارین وخمیره بنفشه میدهیم وبجای غذا آب هندوانه با فراط میدهیم وگاهی دوغ شیرین ودفع ضعف کبد را بروغن بادام که کافور در آن حل کرده باشند چرب میداریم بعد از آنکه حدت اخلاط کم شده اند کمی از قوابض سیب بهی مثل تخمهای

۲۲۵

بیان کرده در کلان قانونچه تالیف شیخ مثال آن نزد شفا می باید و الیضاً حکیم موصوف میگوید که حکایتی نقل میکنیم که مستوری بود بعد بیان راو معالجهٔ اسهال کبدی جوانی دید که در آخر شباب به اسهال صفراوی که گذشته بود مداوات نیک شد بعد ازان باز عود کرد در صفراوی که کراثی و زنگاری از و دفع میشد بقریب سابست نوبت و شبانروزها و تب میکرد چون مشاهده احوال شد معلوم گردید که کبدی ست و تب از انست و زود جرم کبد را ضایع خواهد ساخت ما با قرص کافور در روغن گل یا روغن بادام حل کرده بیرون ضمد کبد میکنیم و شیافا تا که قریب پنج مثقال کافور درین علاج صرف میشد نزد و رنگ خون باز فرو میآمد و شربت او از خمیره بنفشه و شیره تخم خیارین با نبات خرفه سیاه دیدیم با آنکه حدت ماده کم شد اما از غایت حدت امعا مستقیم بعض مجروح شد چنانکه خون سیاه باز فرو دفع میشد بعد ازان از جرم امعا کفی عظیم هم دفع میشد و درین اثنا دبی عظیم در حوالی مقعد و امعا او ظاهر شد چون دفع ماده دلیل و را بآن حضرت معلوم نمودیم پنج زالو بر حوالی آن چسپانیده شد روز دیگر خفت در همه عوارض شده و دوا و طلا بدستور بود در دو روز بعد از خون کشیدن ریختن جراحت و ورم امعا و رنگ خون بالتمام بر طرف شد و اسهال نیز تخفیف یافت اختصار کردیم با آنکه تقویت کنیم پس بجهت تقویت نیم درم یاقوتی معتدل با نیم درم یاقوتی بارد ممزوج کرده دادیم که تجربه معلوم بود که تقویت میکند و غذا مزوره ماش و برنج بود تا یکماه بهمین منوال صحت یافت صحیح شد گوید که اگر صفرا بسیار و قوت وافی بود تنقیه کبد بمطبوخ هلیلهٔ زرد و آب انار و عرق و آب کاسنی منضج خیارشنبر کنند و اگر ضعیف باشد تخم کاسنی و شیره تخم خشخاش و ترنجبین با شیر بدهند و باقی تدابیر همان نوشته که در علاج اسهال مراری در فصل جگر جانی نیز

علاج اسهال کبدی صدیدی

هر چه در صفراوی گذشت علاج همین است و الیضاً صندل و گلاب بر دل و جگر نهند و تبدیل هوا کنند و فصد باسلیق از دست راست بغایت مفید ست و این اسهال را نیز تسقیط سبب بالکل مداوا بعض تقویت باید داد و تدبیر بهر دو طب و خوردن قرص کافور و استعمال اطلیه سرد ضماد بر موضع کبد و قاعدهٔ تبدیل مزاج و حفظ قل ماء الشعیر و امثال آن که در ان تبرید است با شدا نافع بود و صاحب شفاء الاسقام گوید که اگر اسهال کبدی اول از زرداب باشد از شدت احتراق باشد قرص طباشیر کافوری دهند و بعد تبرید کبد و امعا گل ارمنی که در ان چوب صندل و زرد و ترکیده باشند با آب به یا آب سیب و به یا چند کتان دهند گاهی این را بسوفی شیره بطریق ضماد استعمال میکنند و در شیاف اعمال هر دو تقوی تنها با شربت صندلین و ورد یا شربت لسان الحمل و ریباس و فقیر کنند و صلابت شیره با شیره تخم خرفه شربت صندلین دهند و چون از هفت روز تجاوز نقل کنند بسبب قرص طباشیر حامض یا قرص طباشیر کافوری اگر حرارت قوی و عفونت باشد و در تبرد گل ارمنی و پوست خشخاش ضماد کنند و اگر قوت احتمال کند کافور دهند و بعد آنکه اسهال صدیدی که بسبب ورم کبد یا دبیله آن باشد بعد انفجار در ورم و دبیله کبد مذکور شد علاج او نمایند

علاج اسهال کبدی خاثری و دردی

اگر بسبب ضعف ماسکه یا ورم یا سستی و حبس خون و فساد آن و سوء مزاج گرم یا سرد و ضعف جگر باشد علاج هر واحد در مباحث امراض کبد مسطور شد بدان رجوع نمایند و اگر بسبب احتراق خون باشد هر چه در اسهال کبدی صفراوی گذشت استعمال کنند و بالجمله تقویه کبد بمبردات و مشروبات که مسکن اند استعمال شربت خشخاش و ماء الشعیر مطبوخ از کشکاب با طباشیر و سبوس بادوران ... آب گرم و دلک آنها برای جذب حرارت نافع ست و باید که گاهگاه سرد و آب برف و آب انار و نیم پخته و بعضی و قت پا بسته بود و در ان معجون بودینه مفید ست و شراب اندک و شناخت بعد از هضم غذا اسود و دار هر دو ببادین اعضا بیا رجوع شد نفع میرسد و دلک جگر نیز نیکو ست و بدانند که علاج اسهال کبدی اسود اگر از احتراق اخلاط باشد مثل علاج اسهال اخلاط صفراوی نمایند اگر از خروج یا رجا سبب جگر بود نشان قرب موت باشد و اسهال کبدی یعنی دموی را که بسبب انفجار ورم جگر باشد بعد انفجار دبیله کبد مذکور شد علاج نمایند تعلیم پیش ازین از کلام شیخ معلوم شده که اسهال کبدی صفراوی و صدیدی و خاثری چون عرض شود در اکثر امر مصحوب اسهال گردد چنانکه و همچنین بران بگذرد از خراشیدن سطح امعا ازین اخلاط و علامت آنست که گاهی اخلاط مذکوره با خون مختلط برآید بسبب ترشح خون از موضع جراحت و اختلاط او با آنها و گاهی غیر مختلط بسبب قلت خون در امعا که عضو عصبانی ست و وقت خروج آن و بدان سبب خلو اخلاط در بعض اوقات از خون آن و گاهی مرکب بعد تعلم

راحت یابد بسبب اندفاع مادهٔ سوداوی وگاهی از شدت الم بنا بر مرور آن اخلاط بر موضع جراحت قریب بغشی گردد و تدبیر این نسبت که با وجود مراعات جگر از تعدیل مزاج و اخلاط چنانچه مذکور شد علاج سحج سفوفات مثل صمغ و نشاسته و کثیرا و بزرقطونا و بارتنگ و تودری مقشر با آب گرم و تمریخ بروغن گل نمایند و این دوا سفید سنگ اسپغول بارتنگ تخم خرفه مغز تخم خیارین هر واحد یکدرم نشاسته صمغ عربی هر یک دو درم گل ارمنی یکدرم و نیم سوای اسپغول و بارتنگ همه را کوفته بهم آمیخته بقدر حاجت در آب گرم ابتلاع کنند و روغن گل آمیخته بنوشند و باقی هرچه در علاج سحج بیاید بکار برند و جرجانی گوید که اگر اسهال کبدی بطول کشد سحج پیدا آید هیچ دوای قابض نشاید داد لیکن چیزهای غروی نرم باید داد و این سفوف نرم است بگیرند تخم خطمی و تخم خبازی هر دو مقشر هر یک پنج درم نشاسته صمغ عربی هر یک ده درم همه را بریان کرده نرم بسایند و ده درم گل ارمنی کوفته در آن آمیزند شربتی سه درم بشربت آس و اگر با سحج طبع خشک بود بگیرند تخم خطمی تخم خبازی مقشر و کوفته اسپغول تخم کنوچه تخم ریحان سیاه دانه اسپغول خام ناکوفته با هم بیامیزند و بروغن گل چرب کرده با آب گرم بدهند شربتی سه درم و اگر خیار شنبر در آب حل کنند و این تخمها را بدو بیامیزند صواب بود و گاه باشد که در اسهال کبدی خراشه اندک بیرون آید و طبیب گمان برد که از روده است و از علاج جگر باز ایستد و مرض زائل نشود پس در علاجها تامل نیک باید کرد و از مراعات جگر باز نباید استاد

علاج اسهال مراری

علاج مختصر آنست که در علاج اسهال معدی صفراوی گذشت و بقول شیخ آن متعلق است در آخر امعا بمجامعت احوال کبد و مراره و معده مولد صفرا و باید که از آنجا طلب کنند و جرجانی و ایلاقی گویند که طریق علاج این نوع آنست که نگاه کنند اگر صفرا بسیار بود اول بطبیخ اهلیله زرد و تمر هندی تنقیه کنند بعده تدبیر منع اسهال کنند تا ممکن باشد سویق جو و سفوف حب الرمان و قرص طباشیر و دوغ سنگ تاب تا آهن تاب دهند و اگر سفوف حب الرمان با کشکاب دهند صواب بود و اگر چهار درم [illegible] پست جو تخم خشخاش سفید بگیرند و هر دو را بسایند و شیره برآورند و بنوشند سخت نافع بود و اگر دو جزو پست جو و یکجزو سفوف حب الرمان آمیخته بخورند اسهال صفرا باز دارد و کعک بغدادی چون سرسوده با دوغ آهن تاب سوده دارد و سی درم از این کعک سوده یا کمتر یا بیشتر در شبانروزی بتفاریق بدهند و شربت ریباس چیزیست بعلاج تخم و قدر اسهال کمتر صفراوی را باز دارد صفت سفوف حب الرمان بگیرند انار دانه بریان کرده صد درم کشنیز خشک یکبار شسته و سرکه تر کرده و بریان نموده پنجاه درم سماق گلنار هر یک پانزده درم کندر مازوج خرنوب نبطی هر یک ده درم همه را کوفته بیخته شربتی از دو درم تا سه درم صفت قرص طباشیر گل سرخ صمغ عربی بریان و گل ارمنی و جفت بلوط و طباشیر هر یک پنج درم تخم حماض هفت درم حب الآس چهار درم نشاسته بریان سه درم شربتی مثقال نافع بود و دیگر گل سرخ هشت درم تخم حماض بریان صمغ عربی بریان طباشیر هر یک چهار درم تخم خیار مقشر بریان ده درم شربتی مثقال اغذیه و ادویه که در علاج امراض جگر از سوء مزاج حار مذکور شد بکار برند و طعام از انار دانه و سماق و زرشک و غوره فرمایند و از اشربه شربت غوره و ریباس دهند صفت ضماد نافع بگیرند صندل سفید گل سرخ رامک و گل ارمنی و اقاقیا و سک را کوفته همه را کوفته بگلاب یا آب مورد یا آب به سرشته بر موضع جگر نهند و مدام تازه بکنند نافع بود

نسخهٔ حب الرمان

نسخهٔ قرص طباشیر قابض

علاج اسهال طحالی

هرچه در علاج اسهال معدی سوداوی گذشت بکار برند و اولا رگ باسلیق زنند و بفاصلهٔ سه چهار روز [illegible] حب [illegible] بدهند و منضج بزوری [illegible] ماء الجبن بنوشانند و در نقوع سپستان [illegible] سه عدد [illegible] اسپغول [illegible] بنوشند و بعد از انضاج ماء الجبن جهت تقویت این خمیرهٔ مروارید دهند مروارید ناسفته یکتوله یشب سبز کهربا یک هفت ماشه گل سرخ [illegible] گاوزبان هر یک [illegible] ابریشم خام چهار ماشه طباشیر لاجورد مغسول هر یک نه ماشه در آنکه مربی آمله پنج عدد و قند سفید با شربت سیب [illegible] هر یک سه توله قوام ساخته [illegible] مثقال [illegible] ابریشم [illegible] گوشت [illegible] گل گاوزبان بیخ کبر گل نیلوفر گل کاسنی یک هفت توله بادرنجبویه نه توله بهمنین هفت و نیم توله [illegible] زرشک ده توله تخم بادروج و بالنگو و تخم کشوث یک سه توله تخم [illegible] بادرنجبویه دوازده توله تخم بارتنگ [illegible] هر یک [illegible] سنبل [illegible] زعفران هفت ماشه مشک عنبر هر یک سه ماشه از جمله [illegible] عرق کشند شربتی از هفت توله تا پانزده توله با تخم شربتی هفت ماشه و این ضماد بطحال نهند [illegible] مازو [illegible] برگ [illegible] عنب الثعلب یک هفت ماشه و این سفوف [illegible] جوز السرو [illegible] گل [illegible] گل سرخ [illegible] طباشیر یک دو درم سوای [illegible] همه را در روغن بادام [illegible] بریان کرده یکدرم [illegible] در آمله مربی یکعدد سرشته

ورق طلا پیچیده و حب اول بخورند و شربت سیب و گاوزبان هر یک دو تولہ در عرق کیوڑہ و زرشک هر یک پنج تولہ تخم شربتی هفت ماشه پاشیده بنوشند غذا پلاو مرغ و خشکه کنگیلا فی مجربات گاو مع بالائی آن بخورند و بقول شیخ الرئیس باید که اولاً قصد علاج طحال کنند و حال و در یافته انچه دران واجب است دیدن مقابله آن نمایند اگر در انجا کثرت سودا و قوت وافر بود بطبیخ افتیمون و مانند آن تنقیه کنند و اگر سودا غلیظ باشد مثل دردی باشد و از ورم بنود و یا که از غلیظ نفس سودا باشد این مسهل استعمال نمایند اگر قوت قوی بود دیگر بگیرند نمک اندرانی یک جزو و شوکه مصری سه جزو و خربق سیاه دو جزو بپس شوکه مصریه و خربق را در آب خوب بجوشانند و دران نمک حل کرده صاف نموده بنوشند و این طریق اسهال و تنقیه آنست از انچه اسهال کنند و اگر فصد واجب گردد فصد کنند و تقویت جگر و معده نمایند و اگر سبب این اسهال کثرت انصباب اخلاط سوداوی بسوی معده باشد بر طحال محاجم نهند تا انچه از ان بسوی معده و امعا میرسد محتبس گردد و بعد ازان تدبیر بچیزی که لطیف مقوی باشد مثل این ترکیب باید کرد بگیرند انار دانه ده درم بهمن سرخ بریان دو درم زرنباد بریان کهربا تخم سداب تخم ریحان هر واحد یک درم و ازین سفوف ساخته سه درم بدهند و ایضاً بگیرند انار دانه و مویز سیاه و سبک و آس سائیده شیره او برآورده صاف کنند و اندک نمک و صعتر آمیخته بدان نانخورش سازند و اگر تقوی ترازین حاجت آید بگیرند کندر و سعد و جوز السرو و سماق [illegible] هر یک یک درم [illegible] صرف بخورند و جهت جا [illegible] در ترکیب نانخورش مذکور وزن انار دانه ده استار و مویز نیم [illegible] گفته که [illegible]

علاج اسهال معوی رطوبی

اگر مادی باشد تنقیه از مسهل بلغم و حب ایارج کنند و ایضاً مسهل [illegible] چون ایارج فیقرا و حب صبر خورند و بعد تنقیه اگر اسهال باقی باشد برای نشف بقیه رطوبات سفوفات و اقراص مجففه قابضه مثل سفوف حب الرمان و اقاقیا و قرص گلنار بکار برند و هر چه در علاج اسهال معدی رطوبی گذشت استعمال نمایند و مصطگی و طباشیر با گلقند یا آمله مربی سفید بود و سفوف بهودی ماشه خورده شیره بادیان [illegible] ماشه و افیون و زیره سفید هر یک چهار ماشه الائچی کلان پنج عدد قرنفل دو ماشه شربت خشخاش و گاوزبان هر یک یک نیم توله دهند یا سفوف سقمیا [illegible] شیره بادیان [illegible] ماشه و الائچی پنج عدد لعاب حلبه و کتان و کندر [illegible] قرنفل گل سرخ بادیان [illegible] هفت ماشه در شراب کهنه سرشته ضماد کنند غذا کباب تیتر مرغ و کبک [illegible] دهند و اگر دارچینی مرکی افیون [illegible] برابر گرفته و بقدر فلفل حب ساخته چهار پنج حب بخورند مجرب است و تشنگی دگر [illegible] نفع تمام دارد و هر چه [illegible] باشد مفید [illegible] و این طلا اسود و ارد سعد سنبل تخم کرفس هر یک چهار درم زعفران مصطکی هر واحد یک درم بگلاب سائیده و طلا نمایند و نیکوترین غذا گوشت طیور است خاصه کباب با مصالح موافق اما اگر تب بود گوشت ندهند و اگر رطوبت سازج باشد اقراص و سفوفات قابض و نشف و سویقها دهند و روغن گل بر امعا مالند و اغذیه موافق باسن بخورند که او [illegible] مفرده و مرکبه [illegible] نافع در رطوبت مجففات مثل پوست بیرون پسته و عود عرقی و پودینه خشک و زیره سفید و آمله خشک و صندل سفید و [illegible] نافع و اگر برودت نیز باشد عود عرقی و دانه الائچی سفید و بادیان [illegible] خشک [illegible] سفید و [illegible] که زهر [illegible] و تعلیقا و شربت دارچینی و کذا پوست خشخاش چینی بجوشانند تا مهرا شود و صاف کرده با شکر بقوام شربت آرند و کذا شربت پوست خشخاش صبح نیم درم با آب سرد مثل او وقت خواب و کذا استعمال امرود بری هر واحد در اسهال من مجربات و از حکمای دیگر نقل کرده که شربت [illegible] باریک سائیده و آب آهن تاب عذبه و خشخاش سوده بشراب کهنه قابض [illegible] بلع کردن [illegible] که آن نوع سفید [illegible] بقول [illegible] بشربت به و [illegible] بشراب کهنه و عصاره [illegible] و گل لالی و اکل [illegible] سفید و شربت [illegible] آهن تاب و طبیخ [illegible] و عصاره [illegible] بالخشک او سائیده و [illegible] با پوست او خوردن و اقماع گل سرخ و جفت بلوط و اقماع او و پوست درخت او و خولان و بزرکتان بریان و تخم مرو بریان و خوردن شاه بلوط [illegible] دو درم [illegible] با در گلاب قرص ساخته خشک کرده [illegible] و شربت آب طبیخ [illegible] تا نصف [illegible] و کذا سویق [illegible] و اکل [illegible] و طبیخ [illegible] و دار شیشعان و سویق آن و بیخ نیلوفر و تخم آن و شرب مازو سبز باریک سوده بر آب سرد پاشیده و کذا یک مثقال از ان با آب سرد خوردن

و تخم حماض بریان با برگ آن جوشانیده بسماق خوردن و شرب عصارهٔ آس تنها و بروغن گل و شراب قابض آمیخته و خشخاش سیاه بشراب و اکل سفرجل مشوی
و توت شامی شیرخ خام و پنج بادام و دو تخم آن [illegible] و سرخ گلنار و مرتقر ربا قالا و شرب آب برگ کاسنی صحرائی طراثیث و زرنب و قنا و زرنباد و خوردن
بیخ بریان آرد جو بریان و پوست انار ترش [illegible] سائیده با غاغره و کذا کهربا و تخم حماض بریان هر دو بقدر دو درم و کذا کهربا در بیضه که بسرکه جوشانیده باشند
آمیخته و اقاقیا و برگ قصاب و جماز نخل و زردهٔ بیضه مشوی بسماق سوده و ثفل الیهود و خرنوب شامی و رب [illegible] و غبیرای بریان و دخن بریان و حب الآس سرده بخته و کذا سویق
آن و بلیح و زرشک و بهمنی بشراب قابض و گل ارمنی و گل کرم بری و عصارهٔ حی العالم و حجر قیسطے و تخم حماحم بریان بروغن گل چرب کرده و آمله دو درم و نیم و پوست بیضه مرغ
باریک سوده سه درم خوب بریان کرده هر دو خوردن و کذا اسماق ماز و پوست انار و قرظ همه در بیضه آمیخته بریان کرده خوردن مجرب و تخم انگور بریان باریک سائیده
و جگر نیم بریان بسماق خوردن و اقماع بادنجان خشک کرده سائیده و تخم نیل و عصارهٔ آن و طبیخ بیخ رجل الغراب و سویق جامسه که آن با اقاقیا قسطی ست و
برگ جنیز خشک مثل غبار سائیده دو درم خوردن مجرب و ابوصیر که برگ او سفید باشد و بیخ بوصیر که برگ او سیاه بود و بسباسه و عصارهٔ لحیة التیس تنها و بشراب کهنه قابض
با جرم آن خشک سوده و کذا پوست انار باریک سوده پنج درم در آب آهن تاب بپزند تا مهرا شود آرد سفید گندم پانزده درم اضافه کرده عصیده پخته بشکر
در بیت الخلا خوردن و کذا ماز و سبز و پوست انار مساوی مثل غبار سائیده در سرکه کهنه بخته حبها مثل فلفل سازند و هر روز از هفت حبه تا بیست حب
بخورند که مجرب ست و حکیم علی درین قرظ و طراثیث و جفت بلوط نیز افزوده و خوردن قطات بریان بمرات و کبک بریان و شرب برگ شجر مصطکی و اطراف
نرم او جوشش بلیغ داده و پنیر تازه بی نمک بریان کرده خوردن و حب المیسر [illegible] خوردن و کذا عدس مقشر با نشاسته بریان پخته و شرب دقنه حضض مکی
و کذا [illegible] از زیتون بری و آرد جو و کذا دردی خمر محرق بر اسفل شکم و کذا برگ زیتون و سویق مساوی سائیده زیر ناف و کذا عصارهٔ برگ کرم
بر ناف و تعلیق [illegible] بر شکم بالخاصیة و حقنه بطبیخ پوست رمانده هر واحد قاطع اسهال مزمن ست انوشدارو دی لولوئی تالیف حکیم محمد هادی خان
مقوی اعضای رئیسه معده و هاضمه و اسهال رطوبی و بواسیری را مفید شیر آمله منقی چهل و پنج مثقال مروارید ناسفته بسد محرق مغسول یشب سبز کهربای شمعی
سعد کوفی [illegible] هر یک [illegible] مثقال عود غرقی خام طباشیر ساذج هندی سنبل الطیب گل ارمنی ابریشم مقرض هر یک چهار و نیم مثقال زعفران سه مثقال
عنبر اشهب یک مثقال شربت به شیرین شربت سیب شیرین هر یک بیست مثقال عسل و نبات بالمناصفه سه وزن ادویه علی الرسم معجون سازند و در نسخه
دیگر قرنفل پوست کوبله و پوست ترنج درونج مصطکی رومی قاقله کبار هر یک سه مثقال جوزبوا دو مثقال مشک خالص نیم مثقال افزوده است جوارش
[illegible] مصطکی [illegible] هر یک پنج درم حب الآس سماق هر یک ده درم تخم [illegible] هر یک بیست درم عسل برعایت حرارت با قند [illegible]
[illegible] حکیم علی [illegible] پوست انار و قرظ و طراثیث جفت بلوط مساوی کوفته بخته در سرکه خمر بجوشانند تا منعقد شود مثقال
[illegible] خوراک [illegible] تا یک مثقال ایضا که برای اسهال مزمن عجیب و مجرب ست کندر نانخواه هر واحد پانزده درم ماز و کلید دو در آب برگ [illegible]
[illegible] ساخته پانزده حب بخورند حب عفص که در قطع اسهال سریع الاثر ست ماز و چهار درم افیون دو درم نانخواه یک مثقال
[illegible] سازند و یکی خورانند حب [illegible] اسهال کهنه و زحیر را نافع ست و قلیلک ست حرارت نباشد [illegible]
مساوی کوفته بخته با آب حب سازند شربت دو درم و اگر افیون و مرمکی افزوده با عسل کف گرفته معجون سازند و نیم درم بخورند مسمی بمعجون سبعه شود و اسهال
[illegible] و زحیر کهنه [illegible] حرارت بود نافع بود و در قطع تپ ربع بی عدیل ست و بهذا معجون ربع نیز گویند حب که اسهال بلغمی باز دارد و مغص و زحیر را نیز مجرب
[illegible] افیون [illegible] کوفته بخته [illegible] با آب حب سازند خوراک دو درم و گاهی جوزبوا کندر را اضافه کرده دو حب صبح و دو حب شام
[illegible] افیون [illegible] زعفران برابر گرفته بقدر نخود حبها سازند شربت دو درم حب برای اسهال
[illegible] پوست [illegible] بروغن گل بریان کرده [illegible] حب الآس [illegible] هر واحد یکماشه [illegible]
هر یک [illegible] مرمکی چهار ماشه کوفته بخته بعسل مصفی سرشته حبها سازند و بقدر حاجت خورند و در بعضی نسخه راسن و پودینه هر واحد یکماشه نیز افزوده

دوائیکه بجهت اسهال بلغمی نافع بادیان تخم کرفس انیسون هر یک شش ماشه دریاو آثار آب جوشانیده صاف نموده شربت انار شیرین دو توله داخل کرده بنوشند **ایضاً** برای زلق الامعا بارتنگ دانه هیل هر یک چهار ماشه سوده بعرق عنب الثعلب بخته شیره بادیان بریان چهار ماشه شیره زیره سیاه مدبر بریان سه ماشه شربت شیرین دو توله داخل کرده تخم ریحان شش ماشه پاشیده بدهند **ایضاً** اگر در خواب اسهال شود سفوف مقلیاثا پنج ماشه خورده بالایش شیره دانه هیل سه ماشه شیره زیره سیاه چهار ماشه عرق عنب الثعلب ده توله شربت حب الآس دو توله بنوشند **ایضاً** که اسهال رطوبی و پیچش و نفخ را نافع ست حب الآس تخم کتان بریان هر یک دو نیم ماشه کنوچه بارتنگ هر یک یکنیم ماشه بادیان حرف بریان هر یک یکماشه سائیده نصف آن در گلقند دو توله سرشته بخورند بالایش عرق مناسب بشربت مناسب بنوشند و نصف باقی وقت شام بخورند و گاهی بجهت اسهال کهنه رطوبی تخم گندنا یک ماشه و گاهی تخم بادروج یکماشه تخم ریحان اسپغول مسلم هر یک یکنیم ماشه می افزایند و گاهی تخم بادروج و تخم خشخاش و صمغ عربی هر یک یکماشه عوض بارتنگ و تخم گندنا و بادیان میکنند و گاهی بالایش برشعثا بقدر دو سه نخود در آخر روز میدهند که حابس قوی ست **ایضاً** برای اسهال بلغمی گلنار سه ماشه الائچی مع پوست هفت عدد بادیان نیم شکست شش ماشه زیره سفید نیم شکست دو ماشه در آب شیره کشیده شهد داخل کرده دهند **ایضاً** برای اسهال از مجربات استاد مرحوم بادیان زنجبیل هلیله سیاه پوست خشخاش همه بریان نموده کوفته بیخته سه ماشه با آب بخورند **سفوف هلیله** که جهت حبس اسهال مجرب ست هلیله سیاه بروغن گاو برشته یک ماشه کوکنار برشته یکنیم ماشه کوفته بیخته شکر برابر آمیخته با آب سرد بخورند و گاهی صمغ عربی بریان یکنیم ماشه افزوده نافعتر یافته شد **سفوف قنب** که بجهت اسهالات فائده عظیم دارد و بتجربه رسیده برگ قنب بریان زنجبیل نیم شکست دارفلفل هر یک نیم مثقال مصطکی انار دانه بریان کشنیز خشک بریان هر یک چهار دانگ صمغ عربی بریان یکدانگ پوست خشخاش بریان یک مثقال و یکدانگ کوفته بیخته هر روز یک درم با آب سرد بخورند **معجون اسود** که اسهال بلغمی مزمن و زحیر را بغایت نافع ست افیون جندبیدستر میعه سائله بزرالبنج زعفران مرمکی اسارون تخم کرفس بابونه گل ارمنی گلنار مساوی با سه وزن ادویه عسل گرفته معجون سازند خوراک نیم درم با رب بهی یا آب سماق و در نسخهٔ کندر و نانخواه و در نسخهٔ دیگر بجای گلنار انیسون و سنبل الطیب داخل ست **ذکر ادویه مفرده و مرکبه هندیه** که نافع اسهال رطوبی ست خرما را چون بریان کرده بخورند حابس اسهال ست خصوصاً با افیون در قطع آن مجرب **دیگر** مائین کوفته بیخته سه ماشه با آب بخورند **دیگر** بن قهوه در رنگ مانند نخود بریان کرده کوفته بیخته بخورند که حابس اسهال مجرب ست **دیگر** تخم میب یک مثقال خوردن در اسهال مزمن مجرب **دیگر** کنار صحرائی در آوند گلی پر کرده دهن او بند نموده گل حکمت کرده در آتش بپزند و یک کف دست صبح و شام بخورند **دیگر** نخود خشکه با دال مونگ دهند نافع اسهال ست و پوست عدس مقشر بریان نیز قابض اسهال ست **دیگر** دهی خرد در آب شیره برآورده یک پیاله بنوشند مفید اسهال ست و کذا شیر بیگ اگر در سوراخ ناف پر کنند و گرد ناف نیز از آن طلا نمایند **دیگر** تخم تربز بریان کرده شش ماشه با شهد برابر آمیخته بخورند اسهال بلغمی را نافع ست **دیگر** آمله در روغن زرد بریان کرده با آب سائیده گرد ناف ضماد نمایند **دیگر** قدری افیون در آب ادرک حل کرده دو سه قطره در ناف اندازند **دیگر** شیره درخت گولر بقدر یک ماشه بخورند مفید بود **دیگر** آمله را در خمیرات ترش سائیده گرد ناف حلقه ساخته آب ادرک در آن پر کنند و زمانی بدارند در حبس اسهال عجیب النفع ست و کذا پوست درخت انبه در سرکه سائیده و یا گوند درخت کنار سائیده بر ناف طلا کردن حابس اسهال ست **دیگر** مغز فندق بریان کرده خوردن دافع اسهال ست **دیگر حب قابض** موچرس گل دهاوه مغز تخم بلیله مصطکی گل ببول نشاسته انبه مغز خسته جامن گلنار بیل گری سعد طباشیر انار ترش مساوی کوفته بیخته با آب کوکنار بقدر کنار صحرائی حب سازند و همراه آب برنج ساٹهی یک حب دهند **ایضاً** انار خام در گل پیچیده در خاکستر گرم نهند تا پخته شود گل دور کرده انار پخته را صلایه نمایند پس صمغ عربی بریان آمله بیل گری بریان نانخواه هر یک دو ماشه افیون زرنباد هر واحد ماشه سائیده آمیخته حب بقدر نخود بندند بجوان حسب مزاج دهند و طفل را یکی صبح و یکی شام خورانند **ایضاً** مغز بیل بریان زرنباد صمغ عربی بریان آمله افیون هلیله سیاه بریان مائین تخم مونیه بریان نانخواه گیرو گلنار برابر سائیده بقدر نخود حب سازند خوراک بدستور **ایضاً حب قابض** که مکرر بعمل آمده پکهان بید مال بیل گری نرکچور آمله

افیون گیرو برابر سائیده بقدر نخود حب سازند و یک صبح و یک شام دهند ایضاً حب شدید القبض مویز مع تخم هفت عدد خستهٔ انبه کهنه
یک دانه افیون نیم ماشه کوفته بیخته بهم سرشته هفت حب سازند و یکیک حب هر روز بخورند حب هندی که در حبس اسهال قوی و مجربست سهاگه بریان
یک حصه شنگرف دو حصه افیون چهار حصه باریک ساخته نصف آن بعسل سرشته قدر فلفل حبها سازند و نصف دیگر را در آب لیمو حب کنند پس اگر اسهال
در شب زیاده شود حب عسلی دهند و اگر در روز غلبه کند حب لیموئی و دیگر رال و مغز بیل و گل سپاری و خرما و سونف هر واحد یکدرم و نیم کوفته بیخته نخود حب سازند
که اسهال و پیچش را مجربست و دوائیکه اسهال کهنه را مجربست زنجبیل بادیان بیل گری رال سعد کوفی گل ماوه هر یکیک دو ماشه سوده اسبغول شش ماشه
درست آمیخته بخورند و بالائیش باترنگ چهار ماشه دانه هیل سه ماشه سوده بآب بخته شیره حب الآس و کشنیز خشک هر یک چهار ماشه زهر مهره سوده یکماشه
بجای شیرینی داخل کرده بنوشند و دیگر پوست بیخ عشر خبث الحدید هر واحد نیم رطل قنب دو رطل بگیرند و اولاً پوست بیخ عشر را بآب شسته خشک نموده
باریک بسایند و بشیر عشر منقعه نمایند پس سائیده قدرے در دیگ فرش کنند بعده خبث الحدید سوده نصف فرش نمایند پس قنب فرش کرده نصف
خبث الحدید فرش سازند بعده باقی پوست عشر فرش کرده ظرف را محکم نموده یکشبانه روز بران آتش افروزند خوراک آنچه در سه انگشت آید هر روز بخورند که برای
اسهال مزمن مجربست ایضاً زیره سیاه بریان مغز خستهٔ انبه بریان بیل گری بریان مساوی کوفته بیخته هموزن نبات سفید آمیخته از نه ماشه تا یکتوله
بآب سرد خوردن در حبس اسهال مجرب بعضی اطباست و همچنین مغز خستهٔ جامن مغز خستهٔ انبه مغز تخم کونچ زنجبیل سلیخه گلنار گل سپاری مساوی کوفته بیخته سفوف
کنند خوراک از درمی تا دو درم حسب مزاج سفوف سهل برای اسهال از هر نوع که باشد نافع نوشته اند دانه زیره سفید بریان بادیان هر واحد شش درم
خبث الحدید مدبر کندر صمغ عربی هر یک چهار درم گلنار مویز مع تخم هفت بلوط مصطکی هر واحد سه درم موچرس پوست بلیله بریان آمله بریان بیل گری
سعد کوفی تخم شبت دار چینی جوز بوا هر واحد دو درم طباشیر زعفران هر واحد درم نبات برابر همه کوفته بیخته سفوف سازند شربت از یکدرم تا سه درم
بآب سرد و دیگر جایفل مغز تخم انبه کهنه مغز بیل بقدر مناسب گرفته افیون قدری داخل کرده بر شکم طلا نمایند که اسهال باز دارد و بعضی مغز تخم جامن عوض
جایفل آمیخته بر ناف می چسپانند و دیگر مغز بیل آمله خستهٔ جامن ضماد کنند که بغایت نافع ست ایضاً حب شنگرف که قابض ست شنگرف قرنفل
افیون هر سه مساوی یکیک ماشه نبات چهار ماشه بقدر ماش حب سازند خوراک یک حب ایضاً لوده بیل گری خرما هر یک چهار درم افیون درم
بآب کوکنار بقدر فلفل حب سازند شربت از یک حب تا دو حب ایضاً افیون درم قرنفل درم هلیله سیاه دو درم بقدر فلفل حب سازند شربت یک حب
ایضاً حب قوی القبض و نافع اسهال صوف گیرو هر یک نیم توله مردار سنگ مساوی هر دو سائیده بقدر نخود حب بندند و یکی صبح و شام خورند دیگر
زنجبیل بریان مائین لوده افغانی رال سفید گل ماوه اندرجو شیرین بیل گری موچرس تخم انبه خرمای بریان فلفل گرد کوفته بیخته حب بندند که نافع اسهال ست
ایضاً تباک بریان برگ کنار زرنباد برابر سائیده حب بمقدار نخود دهند هر دو وقت دو حب خورند و دیگر تخم گلنار گل سپاری مساوی سفوف کرده
بآب موافق مزاج خورند که نافع اسهال ست ایضاً سفوف کشنیز که در قطع اسهال مجربست و اسهال دموی را که بی سده باشد نیز فائده میدهد
خستهٔ جامن سوخته خستهٔ انبه سوخته پوست گردگان سوخته خستهٔ کنار سوخته شاخ گوزن سوخته قنب بریان کوکنار بریان مویز بریان هر واحد یکدرم کشنیز سیاه
بادیان انار دانه کشنیز تخم حماض صمغ عربی نشاسته زیره سیاه زیره سفید تخم خرفه زنجبیل صندل تخم ریحان هر واحد بریان و تخم خرفه درست دارند
هر یک دو درم گل ماوه آمله مغز بیل گری رال کتیرا سفید کتیرا مغز تخم کونچ پوست الائچی کلان زرنباد گلنار هر واحد نیم درم سفوف سازند
خوراک تا دو مثقال بآب و دیگر زنجبیل بادیان رال خرمای بریان هلیله سیاه بریان مغز بیل گری مساوی سفوف سازند که نافع اسهال ست
و دیگر زنجبیل بریان گل ماوه موچرس مساوی سفوف ساخته یکتوله بخورند نافع اسهال طبعی ست ایضاً سفوف قابض و مجرب نخود بریان مقشر
لیسکل سوش هر واحد یکدرم کوفته بیخته سفوف سازند اگر قوی مزاج باشد پنج شش ماشه و الا چهار ماشه بدهند ایضاً بیلگری خس موچرس کشنیز مساوی کوفته
بیخته بآب شبت سفوف بادیان بریان مغز تخم انبه کهنه مساوی شکر برابر هر دو بقدر نیم دام خوردن نافع اسهال ست

الیضاً مطبوخ برای دفع اسهال مجرب ست سماق بالنگو مازو پوست کبیر اتیس ناگرموته بیل گری زنجبیل بوده گلو هر یک یکنیم ماشه در یک آثار آب بجوشانند تا نیم پاو بماند صاف کرده سرد نموده بنوشند و هفت روز بعمل آرند **اقوال اکابر** شیخ میفرماید که علاج زلق الامعا قریب از علاج زلق المعده و مناسب اوست و معده چنانکه اشربه و اضمده و قوانین که باین موضع اولی ست وارد میکنیم و قانون برای صاحبان زلق الامعا لیکن آن انفع نباشد انیست که ادویه قویه با ادویه قابضه مسخنه شربا و ضمادا مخلوط سازند و ادویه که اعانت طبیعت و تقویت روح نمایند مثل تریاق فاروقی و مثل امروسیا و آثاناسیا استعمال کنند و باید که مدرات بعمل آرند که آن درین علت قوی النفع ست و اگر دلائل بر کثرت بلغم دلالت کنند باستفراغ آن اشتغال ورزند و اگر ادویه مستعمله [illegible] گاهی بسوی مثل خربق احتیاج افتد و اما استفراغ ماده این مرض لیکن بسبب ردی است و کم ست که بلغم نازل بسوی امعا را خارج کند [illegible] آب بناید نوشید و اگر بنوشند جائز نیست که گرم بنوشند و شراب کهنه رقیق صرف اندک ایشان را نفع کند و آنچه مخالف این باشد مضر بود و اگر [illegible] خواهند مثل سویق شعیر یا سویق فستق سویق خرنوب و سویق انار دانه و سویق کنار و سویق کشنیز کنند و کشنیز در جمیع اسهال معدی قوی الاثر و از مرکبات جیده برای ایشان با رشک و انیسون هر واحد یک درم پوست انار دم الاخوین هر واحد نیم درم و این یک شربت ست باید که شراب عفص بخورند و اگر در اینجا تپ باشد آب باران و مثل آن و مرکبات نافعه حب عفص و جوارش کندر و جوارش خرنوب ست و از اضمده مثل ضماد بزر کتان مع خرما نافع ست تقویت دهند مثل آب سیب با انفحه رطب طراثیث و اقاقیا و گلنار و مصطگی و گل سرخ و صمغ عربی و آس جزا اسما و گاهی ازین ادویه بموم و روغن مصطگی یا روغن سفرجل یا روغن گل مرهم ساخته میشود و مثل ضماد اقلیمیا و ضماد ورد بادیوس و ضماد و قوفل اگر [illegible] باشد و این دوا برای زلق رطب نیکو ست و مثل غذا بود بگیرند زیتون سیاه و جوشانیده با تخم ریباس و پوست انار و فلفل سفید و زیت انفاق دران آمیخته با نان بخورند و باید که با قوابض بارد که درین استعمال کنند مصطگی و کندر آمیخته نمایند و اگر مشکل باشد فلفل مخلوط کنند و چون اسهال زمانه مزمن گردد و قوت قریب سقوط باشد پس واجب درین آنست که ابتدا بتبدیل مزاج و تسخین آن کنند و مریض را بسبب احتمال در ریاضت کنانند و در حمام داخل کنند و خمر لطیف کنند و دلک بدن او کنند بعده در حالی که آن خوابیده باشد درو راست نباشد بلکه سرین او بلند تر از اعضای فوق او باشد اندک ماء اللحم قوی مخلوط بشراب قابض بعض کعک خشک بنوشانند و اگر قوت و مزاج او متحمل باشد عقب او چیزی منفذ مثل فلافلی اندک قوی بدهند تا [illegible] و چون این عمل کنند هر گاه چیزی ازین غذا جذب کند و بدان تقویت یابد و اما سائر اصناف اسهال معدی و معوی که سوای زلق باشند علاج اکثر آنها قریب از علاج زلق ست اگر بسبب او بلغم باشد علاج بچیزی که مخرج بلغم باشد از مشروبات و حقنها کنند اگر بسیار باشد بعده بدانچه قبض کند و تسخین معتدل نمایند علاج کنند و از آنچه این را صالح ست جوارش حب الرمان بکمون و جوارش خوزی و قرص اقاقیا ست و اگر بلغم زجاجی باشد از مثل قرص [illegible] بناشد و از سفوفات مسخنه از انجدان و نانخواه و زیره در سرکه تر کرده بریان نموده و تخم کتان بریان و مسک گلنار و کرویا و کندر [illegible] مشاهده واجب کند بدانند و اگر بسبب او ضعف قوی و سوء مزاج باشد بعلامات سوء مزاج دریافت کنند و اکثر سوء مزاج برده مشارکت سوء مزاج معده بود و علامتش علامت این باشد پس اگر ضعف در هاضمه تنها بود یا برودت باشد بجوارش خوزی و باین جوارش انتفاع شوند بگیرند تخم زیره که تر کرده بریان نموده نانخواه کرویا مرزنجوش کندر بریان قاقله تخم مویز مساوی کوفته سفوف سازند شربتی تا سه درم و اگر در اینجا تلخ [illegible] باشد تخم ریحان و تخم سداب ان را داخل کنند و این مرکب بعض اطبا درین باب بسیار فائده دارد بگیرند زنجبیل دار فلفل انیسون دار فلفل قاقله هر واحد یک درم نانخواه تخم کرفس هر واحد چهار درم سلیخه قصب الذریره سعد شوک و تمام هر واحد سه درم و نیم سک پنج درم زعفران چهار درم قرنفل [illegible] سه درم و سدس آن حب الآس بست درم اقراص سازند شربت بمقدار مشاهده و دران قرص هر با عود نفع کند خصوصاً اگر قوت دافعه نیز ضعیف باشد و الیضاً دران اضمده مسخنه مذکوره نافع بود و اگر با ضعف دافعه بود با مسخنین مخلوط سازند و اگر ضعف در ماسکه بسبب برودت یا حرارت باشد قوابض مذکوره در اول باب حار و بارد استعمال کنند و اگر دافعه نیز ضعیف باشد سفوف خبث الحدید بجوز بوا در شربت نفع

و اغذیه بحسب اجب استعمال کنند مصنف کامل گوید که اگر زلق الامعا بسبب رطوبت لزج باشد باید که تدبیر ادویه و اغذیه مخشن معده و مجفف رطوبت لزجه که دران تقبض باشد مثل جوارش خرنوب و جوارش سماق و خوزی و سفوفات قابضه و حب المسک و طبیخ خبث و مانند آن کنند و این سفوف نافع ست گلنار حب الآس سماق قرظ طراثیث هر واحد پنج درم مازو بریان در سرکه سرد کرده پوست انار ترش کزمازج رامک تخم حماض خرنوب نبطی تخم مورد جفت بلوط هر واحد دو درم زیره کرمانی یک شبانه روز در سرکه تر کرده بریان نموده سه درم مصطکی سنبل الطیب سک عود هندی هر واحد یکنیم درم همه ادویه را کوفته دو درم صبح و شام و شام فقط تا سه درم بشربت آس بخورند که بسیار نافع ست و بتجربه این کردم و درین علت بالغ النفع یافتم و ایضا انار دانه بریان حب الآس بریان هر واحد ده درم سماق خرنوب نبطی و شامی بلوط بریان مقل مکی تخم مورد هر واحد پنج کشنیز بریان زیره کرمانی در سرکه تر کرده بریان قشار کندر هر واحد سه درم اقماع الرمان حماض بریان سنبل الطیب مصطکی سک سعد عود هندی قرفه هر واحد دو درم جمله را کوفته هر روز سه مرتبه بقدر حاجت با میبه مسکه و رب آس مخلوط بخورند و این سفوف مقلیاثا که از تالیف من ست درین باب نافع ست هلیله کابلی و هندی و بلیله و آمله همه در روغن زیت بریان کرده هر واحد پنج درم زیره کرمانی در سرکه تر کرده بریان نموده حب الرشاد تخم گندنا هر واحد هفت درم تخم کرفس انیسون هر دو در سرکه تر کرده چهار درم مصطکی قرنفل قاقله عود هندی سنبل الطیب هر واحد دو درم سعد سه درم همه را باریک سائیده صبح و شام بقدر حاجت بخورند و این حب نافع زلق الامعا ست بگیرند اقماع رمان حماض تازه و سبز هر واحد چهار درم قشار کندر جفت بلوط هر واحد یکنیم درم همه را باریک سائیده و در سرکه تند خوب بجوشانند تا آنکه سرکه خشک شود منعقد گردد حبها بقدر فلفل سازند شربتی از درم تا مثقال و این حب نیز مجرب ست قشار کندر مازو پوست انار ترش قرظ طراثیث جفت بلوط کزمازج خرنوب نبطی هر واحد ده درم سک المسک عود هندی قاقله بسباسه هر واحد یک درم خبث الحدید در شراب ریحانی سه روز تر کرده در سایه خشک نموده بریان ساخته مثل همه ادویه باریک سائیده آب سماق سرشته مثل فلفل حبها سازند شربتی یک مثقال و این قرص گلنار نافع زلق الامعا ست گلنار بزر ورد تخم حماض هر واحد سه درم سماق مازو سبز عصاره لحیة التیس اقاقیا کندر هر واحد یکنیم درم زعفران نیم درم باریک سائیده با آب آس رطب سرشته قرص سازند هر قرص وزن درم و یکی از ان با میبه مسکه بخورند و باید که تضمید معده و شکم صاحب این علت باین ضماد کنند گل سرخ گلنار سماق صندلین هر واحد چهار درم قرظ طراثیث جفت بلوط قشار کندر مازو سبز اقاقیا هر واحد دو درم همه را باریک سائیده موم سرد و روغن ناردین گداخته آمیزند و ضماد نمایند و درین اضافه نمایند فقط سنبل و سک رامک عود هندی و سنبل الطیب هر واحد یکنیم درم سعد قصب الذریره هر واحد سه درم و اگر خواهند ادویه را با آب آس یا میبوسن یا بشراب ریحانی یا بفقوح و مانند آن حلول کنند و ایضا از نقل سعد اشنه مصطکی سلیخه اذخر اسارون هر واحد سه درم جوز بوا خرنوب لبنی میعه عود هندی حماما قسط تلخ بسباسه کبابه قصب الذریره هر واحد یک درم سک لادن زعفران مرماحوز زنجبیل هر واحد یکنیم درم اقاقیا عصاره لحیة التیس اکاسیا و سبز [illegible] گلنار گل سرخ هر واحد دو درم همه را باریک سائیده با آب برگ آس و میبوسن و بفقوح با قدری روغن ناردین سرشته بر معده ضماد نمایند و غذا بر اصحاب این مرض لحم طیهوج و تیهو مثل کباب تیهو و دراج و قطا معمول [illegible] تخم [illegible] آب که دران رشک خیسانیده باشند محشو با برنج دانه و سداب کرفس کرویا و زیره و کشنیز خشک نانخواه بریان مویز و انار دانه و حب الآس و کشنیز خشک زیره و دارچینی و خولنجان بسازند و صاحب این علت را امر بآرام و سکون و خواب کنند لاسیما بعد غذا کاین [illegible] حرارت غریزی و تحلیل آن کنند و رطوبت را افنای سازد حکیم جیلانی و ایلاقی مینویسند که زلق الامعا که سبب آن رطوبت لزج باشد و ثقل را ابلغ الله و قوت ماسکه را ضعیف کند این مرضی ست که معده و امعا را بسیار افتد و قوت ماسکه هر دو ضعیف گردد و آنچه در علاج اسهال معدی رطوبی مذکور شد علاج اینست اما اول امعا را با ایارج فیقرا و حب صبر پاک باید کرد و پس شربت افسنتین و سکنجبین عنصلی و میبه و صندلقون بکار برند و جوارش خرنوب با آب عوسج و جوارش سماق با آب لوبیا استعمال نمایند و جوارش خوزی با شربت مورد سودمند بود و این دوا نافع ست سک رامک مصطکی تخم کرفس زیره کرمانی بسرکه تر کرده بریان نموده حب الآس گلنار هر یک پنج درم انار دانه ترش بریان کرده ده درم همه را کوفته بیخته سه درم با میبه بکار برند و این ضماد نافع ست و نسخه این ضماد

که در قول مسیحی در علاج اسهال معوی طوبی گذشت و دران شب یمانی ست لیکن درین نسخه افیون و بزر البنج هریک چهار درم عوض بنج لفاح آورده و طباشیر هشت درم هم افزوده اند و گفته که بر شکم طلا کنند و بگذارند تا خشک شود و از خود فرو ریزد اگر تب باشد یا نباشد سودمند ست و ازپس آن این ضماد قبضتین بکار برند و نسخهٔ آن همان طبیخ قبضتین ست که در قول مذکور هانجا مذکور شد و این ضماد مسک و زعفران هریک نیم ماشه ده درم مصطکی هفت درم سعد پنج درم قصب الذریره ده درم رامک شش درم کرفس پنج درم حب الآس ده درم مازو ده درم کوفته بشراب قابض سرشته بر شکم نهند و اگر قبل از ضماد هر بامداد و شبانگاه ده درم با میبختج بخورند سودمند بود و طعام کنجشک بریان کرده و کباب تدرو و تیهو مطجن کرده و میان او زیره و کرویا و دارچینی و کشنیز و سماق و انار دانه و کرفس و پودینه و سداب پر کرده سازند و پست خمیر او پست کنار و پست انار دانه سودمند بود و شربت فواکه که از امرود و سیب و زعرور و حب الآس و کنار و سماق و انار دانه پزند سود دارد و گویند که تنقیه بدن از رطوبات فاسد بقی نمایند و هر صبح جلاب با تخم شبت و تخم خربزه و عسل در آب جوشانیده بنوشند و قی کنند بعده با غذیهٔ تخشینهٔ معده و امعا مثل مزورهٔ سماق و انار دانه تغذیه نمایند و سفوفات قابضه دهند و صرف عنایت تخشین معده و تجفیف رطوبات آن نمایند و این سفوف نافع معده و امعاست آنرا در درشت کردن معده و تجفیف آن نفع بلیغ ست و نسخهٔ این هانست که در قول مصنف کامل اول مسطور شده و سفوف مقلیاثا و حب که دران خبث الحدید ست نیز در قول مذکور گذشت میر عوض نوشته که اگر سبب زلق الامعا آمدن نزلات بمعا باشد علاجش تخشین قی آوردن ست بطبیخ شبت و تخم ترب با بورهٔ ارمنی و عسل بعد از آن گلنگبین سی درم عناب تمر هندی هر کدام پانزده درم سداب انیسون تخم شبت هر کدام هفت درم همه را در چهار صد درم آب بجوشانند تا به پنجاه درم رسد صاف نموده بنوشند تا سه روز که از مجربات ست آنگاه مربای زنجبیل و مربای جوز و جوارش عود و جوارش عنبر و جوارش مصطکی بدهند و این سفوف را سدیدی می ستاید کزمازج یک مثقال کشنیز خشک زیره هر کدام یک درم مصطکی انیسون کندر سنبل الطیب هر کدام نیم مثقال طباشیر رامک هر کدام ربع مثقال کوفته بیخته دو درم از آن با گلنگبین استعمال کنند و مداوم کرد باعث ضعف نگردد و هضم را بجوارشات حاره تقویت دهند و چون مرض بطول انجامد و ضعف و نقاهت پدید آید بشلیثا و مثرودیطوس و تریاق بزرگ و رب زرشک و شربت حب الآس و شربت انجبار علاج کنند و این سفوف بختیشوع ترکیب اوست برای تقویت هضم و انعاش قوی و اصلاح غذا و تحلیل ریاح غلیظ مجرب ست پوست ترنج یک جزو و نیم کرویا یک هفته در سرکه تر کرده در سایه خشک نموده یک جزو انیسون و عود هندی هر کدام نیم جزو مصطکی ربع جزو و شکر بوزن مجموع و اگر خواسته باشند زنجبیل سعد هر کدام ربع جزو سنبل الطیب صندل هر کدام ثمن جزو اضافه کنند و این تصرف از انطاکی ست و در بعض نسخ انیسون حذف کرده و در بعضی مشک افزوده اند و در اسهال گل مختوم و در کثرت خون کهربا صمغ عربی بریان و کهربا مثل مصطکی بیفزایند شربتی یک مثقال و این سفوف نیز زلق معده و امعا را مجربست و نسخهٔ آن هانست که در قول مصنف کامل اول مرقوم شده غذا قلایای مزوره و کباب بسماق و کشنیز در انجبا که بجیش نباشد و الا چون قوت قوی بود از گوشت و روغن اجتناب کنند و در صورت ضعف قوت کنجشک مطجن با روغن بادام دهند و جلوس بر صرهٔ نمک و جاورس و سبوس گندم و خشت گرم و تضمید بدهن المبارک که در فصل القوه گذشت سود دارد و سمرقندی گوید که سفوف کشنیزک درین باب بصحت تجربه رسیده و خلق کثیر بعد از یاس ازین دوا اشفا یافته بگیرند پوست بیخ سرخ که در داخل آن بود سه تا گل مهاوه ده درم تخم ریحان ده ماشه افیون نیم ماشه کوفته بیخته با آبیکه در آن بیخ سرخ تر کرده باشند بخورند و این ایاد دارند که مؤلف آن ضامن نفع آن شده و من آنرا تاثیر عجیب دیدم و بیخ سرخ را در هندی کاموه گویند طبری گفته که زلق الامعا که از رطوبات لزجه بود گاهی از اجتماع رطوبت نشسته در امعا و معده یا در یکی ازین هر دو افتد و این غیر ازین رطوبت حادث نشود بلکه از رطوبات زجاجیه چون در معده و امعا کثرت پذیرد نوعی از قولنج حادث شود و اگر رطوبات حاره مالح بود از آن قولنج که با الم شدید باشد تولد کند و مراد از رطوبت منش آنست که حلو مثل آب شیرین مخالط با رطوبت مانند آن باشد و علاجش تقویت معده و امعاست و قبض طبیعت درین مرض در اول امر خیلی ردی ست بلکه واجبست که استفراغ این رطوبت بلطف حسب امکان کنند تا اشیائیکه

و رطوبت نیفزاید و از نضج امن باشد و مختار اہل حران درین این حب معروف به حب زبیب است گرد یا نانخواه زیره کرمانی صعتر فارسی تخم کرفس ہر واحد دو ثلث درم بلیله سیاه دو درم مصطکی سه درم صبر سقوطری مثل همه کوفته بیخته با آب برگ ترنج سرشته حبها سازند و چون طعام محمور بخورند دو قوی الامعا باشد و بدان امن از نضج بود ازین حب نیم درم تا دو دانگ بعد طعام بخورانند تا امعا و معده را از رطوبات غسل دهد و اگر خواهند کمیت این حب کم کنند تا عمل او کمتر و برفق گردد و بر جمیع مصنفین کتابها ابن التلمیذ رفته است که اشاره به سوء جلیس طبیعت باشیای قابضه بغیر تنقیه استفراغ این رطوبات مجتمعه در امعا و معده نموده اند گویا که ایشان گمان کرده اند که زلق الامعا نمیباشد مگر از شدت یا فساد طعام و در اجتماع رطوبت در امعا و معده سبب این علت در آنکه با وجود وقوع سبب قطع مرض و مداوات او ممکن نیست ذکر نکرده اند بالجمله چون رطوبات کم شود و آنچه از طعام خارج شود در رطوبات کثیر مختلط نباشد از نضج پیدا گردد ابتدا نمایند رطوبات تکمیل ابتدا نموده و طعام اکثر از آنچه محتبس می ماند درین هنگام محتبس شده است پس ترتیب مثل رب خورده و سیب به بدهند تا معده قوت یابد در جرم او خشونت و قبض حاصل آید و اگر انقطاع زلق با این تمام نشود مقویات قابضه بخورانند و آنچه اقوی است بعد قطع زلق که از رطوبات نشده باشد ترکیب داده ام پست سیب ترش و پست کنار زیرش و پست به قابض ترش و سماق بریان و گل سرخ و تخم حماض و زعرور و کوبی بخته آن سوده و پست غبیرا برابر آس بریان کرده اجزا مساوی بقدر درم یا سه درم به رب خورده بدهند و اہل حران را این شربت است در قطع زلق الامعا که از رطوبت باشد و یا از بشور بعد از آنکه رطوبات تحلیل گردد و قوت پذیرد دیگر بدهند رب به و رب ریباس و رب خورده و رب انار ہر واحد مثل سوده آب حب الآس رطب در وقت رطوبت او برآورده قبل نضج گرفته جمع نمایند و بجوشانند تا مثل عسل گردد لعبه ہر روز باشد [illegible] درم از آن بنوشند [illegible] دانگ سک و ثلث درم گل سرخ سحق نمایند و از آنکه بلوط و شادنج و طین ارمنی زلق الامعای بردی است و همچنین قروح و طرشه بود و او فق قابضات زلق الامعا تخم سوسن و سفرجل و سویق او است و گاهی صاحب زلق الامعا را صحت در [illegible] دفع شود پس ہر که کسی که قصد او کنند خطا است [illegible] باید در زلق الامعا در بدن بالاس و هزار [illegible] نمایند [illegible] که بدن او را اصلاح نمایند گرم باز دارند تا آنکه ہلاک شود و درین صورت غذا واجب است که قصد کنند و تسکین حدت و حرارت به آب سویق شعیر و جاورس که باین طریق پخته باشند باید کرد که آب سماق غلیظ تر و قوی تر بعد از قدر خود برآرند اگر ترتیا پخته شود و از سماق را در آب [illegible] ترکنند صبح مالیده صاف کرده و در آن آب سماق دیگر یک بار ترکرده باز دیگر مالیده صاف کنند همچنین سه مرتبه تکرار نموده در آن جاورس مقشر و جو بریان کوفته [illegible] بجوشانند بعده خوب بجوشانند تا که گداخته و آتش تیز نکنند تا ثخین گردد و آنرا بخورند که قبض و تقویت معده و تسکین حدت مزاج کند و گاهی درین علت جهت تنقیه معده احتیاج افتد پس این ضماد نمایند گل سرخ و قسب و حشفه ہر واحد دو درم سویق جو بریان کرده دو درم نعنع خشک بریان کرده دو درم کعک بغدادی بریان سه درم رامک سک مصطکی ہر واحد دو ثلث درم سنبل سنبل جبلی برگ آس تر ہر واحد پنج درم همه را سائیده بر معده و شکم و ہر دو پہلو ضماد کنند و گاهی در آن حضض هندی و گل ارمنی و [illegible] و صمغ [illegible] اضافه نموده اجزا مساوی گرفته با سرکه و آب [illegible] طلا میکنند و شب تا صبح نگاه دارند تا آنکه خشک گردد و از خود فرو ریزد و از بعد بار ضماد [illegible] پخته مغز [illegible] میکرد و ضماد دائمی شست بلکه ضماد در ہر [illegible] دیگر میکرد و اثر محمود می نمود و درین نوع امر سبب نقی معالجه باران صواب می دانست و من امتحان این کردم سریع التاثیر یافتم و علاجش باید که طعام کنند اگر خراج او اشتمال کند که در طعام او خردل باشد مشروب ماهی شور و شربت تناول کنند و عقب او تحریک نمایند که این تنقیه معده او بسهولت کند و حفظ قوت او نماید و قطع ماده زلق کند و اگر اندک شراب عفص قابض بنوشند باک نیست اگر در آنجا مانع از تب و تغیر مزاج نباشد تا معده او را قوت دهد و حفظ قوت آن نماید و اہل بصره در شراب عفص اندک را یک جوش داده بر طعام می نوشانند و شربت و بر طعام جائز نیست بلکه استعمال آن بر خلای معده نافع تر است و غذا لحم مطبوخ که آب آن سیلان کند در آب سماق و شراب عفص پخته پس کباب کرده بخورانند و منفعت ظاهر میکنند

صاحب شفاء الاسقام گوید که از اغذیه که اسهال بلغم و زلق الامعای رطوبی را نفع کند بر طعام خفیف است مثل [illegible] عنبر او انار دانه و بلوط بریان و تخم حماض و زعرور و جبلی و حب الآس و خرنوب شامی و کنار و کشنیز بریان و سیب ترش و به قابض ترش و امرود قابض و جو و گندم و بادام

[illegible]

بریان و فندق بریان چون هر واحد را بعض حبوب قابض مثل جاورس مقشر و برنج بریان و جو مقشر و مسلول خصوصاً سرخ از آن چون تخم گرده بر بکار برند و مطجنات و قلایای متخذه از لحوم خفیفه و بهتر آنست که شوربای آنها در بارد استعمال کنند و از لحوم آنها اجتناب نمایند و اگر از لحم چاره نباشد حیوان محلله مسبرزه شوربه دهند و از ان جلد آنچه شدید الیبس باشد بخورند و از فربه و رطب پرهیز نمایند و از بقول کرفس و گندنا و کشنیز و نعنع و فوتنج و بادیان و شبت و سداب و هرچه مدر بول باشد صالح ست و از فواکه بسر و قسب و حب الآس و خرنوب شامی و غبیرا است و از ابازیر سنبل و کمون و نانخواه و خردل و جوز بریان ست

علاج اسهال معوی بثوری

و بعضی این نوع را اسهال قلاعی نیز گویند بنابر از وهم حدوث بثور در مری و دهان و زبان آنرا السبب بخره صاعده از امعا بسوی آنها و گویند که این اسلم انواع اسهال معوی ست چون ابتدای آن تدارک کنند و اما در آخر سحج یا قرحه آرد و در ان هنگام صحت نباید با بجلا اول فصد باسلیق کنند و چهار تخم در روغن بادام چرب نموده بگلاب بخورند و ادویه بثریه مانند صمغ عربی و نشاسته و کتیرا بریان نموده همراه لعاب بهدانه و لعاب ریشه خطمی در گلاب و عرقیات دیگر پرورده چهار تخم به روغن بادام چرب کرده یا شیده بنوشند غذا لیست جو و برنج یا عدس و روغن بادام تناول کنند و گویند که اگر ضرورت بینند مسهل صفرا از هلیله و غیره بدهند و قرص طباشیر قابض با شربت خشخاش بخورند یا طباشیر کتیرا کهربا گل ارمنی یکجا سوده با شربت سیب و انار دو تولہ لیسیده اسپغول پاشیده در گلاب نیم پاو جوشانیده بروغن گل نه ماشه داخل کرده با شربت خشخاش دو تولہ دهند و دیگر مبردات بخورانند چون آب سویق شعیر مطبوخ و روغن گل آمیخته و سفوف لق الامعای بثوری و لعاب اسپغول و مانند آن و حقنه مبرده مثل جو بریان و برنج و پوست خشخاش و تخم خطمی و تخم مرو جوشانیده صاف نموده روغن گل و صمغ عربی و نشاسته در ان آمیخته و اشربه بارده چون شربت خشخاش و انار شیرین و شربت آس و مثل آن همه مفید ست و اغذیه لطیفه مثل برنج مطبوخ بعدس و روغن گل و مثل کعک کوفته بروغن بادام و یا پست جو بدهند و از ترشی خالص پرهیز ند تا حرقت نیفزاید و مطلق آرد جو و گلنار و گل سرخ و صندل و پوست انار کوفته بخته با آب سیب ترش و آب آس سرشته بر شکم ضماد سازند و اگر ماده بسیار بود و وقتی آسان باشد تغرغر نمایند و اگر بثور به سطح خارج رود و باشد بعد فصد برای تسکین حرارت شیره کاسنی و خرفه هر یک ۹ ماشه شربت بنفشه دو تولہ بنوشانند و یا این دوا دهند طباشیر و ماشه سبوس اسپغول چهار ماشه کف اول نموده با آب به و آب شاخ نرم انگور هر یک هفت تولہ گلاب عرق کاسنی و عرق نیلوفر هر یک چهار تولہ لعاب بهدانه و ریشه خطمی هر یک ۹ ماشه شربت نیلوفر و خشخاش هر یک دو تولہ بدهند و ضماد از تراشه کدو گل نیلوفر برگ بید گل بنفشه گل سرخ گلاب هر یک ۹ ماشه لعاب اسپغول هفت ماشه بنانند و کاسنی مسلوق و مزورات بنوراش عدس معمول بآب غوره بخورند و با ضماد مبرده مرطبه مثل طحلب و تراشه کدو و آب برگ بید و برگ اسپغول و برگ بارتنگ و حی العالم و آرد جو بر شکم ضماد نمایند و دوای سرد مسکن سازند از اقوال حذاق شیخ میفرماید که اسهال کائن از قبل قروح امعا علاجش علاج قروح ست که کثرت استعمال مجففات قابضه از ادویه و اغذیه باره مثل حصرمیه و سماقیه و بعلاج ذوسنطاریا که ذکر کنیم علاج کنند و اگر در اینجا سبب انصباب صفرا و تقریح آن باشد اولی آنست که تنقیه او در ابتداء بلیغی کنند و از طریق قروح استفراغ نکنند و اگر سبب وی بلغم باشد احتیاج باخراج بلغم افتد بحقنه مخرج بلغم و تخفیف و تسخین غذا کنند و از مشویات و قلایای متخذه از لحوم خفیفه سازند و تقلیل شرب آب نمایند بعده اگر حاجت بقوی تر از آن آید مثل خربق ست سفید او برای معده و سیاه او بهر امعای سفلی که وی باوجود آنکه استفراغ کند علاج قروح نیز ست مجوسی مینویسد که هرگاه زلق الامعا بسبب بثور و قروح باشد باقی قول او بعینه همانست که در علاج اسهال معدی از بثور و قروح در قول مؤلف جامع [illegible] مسطور شد سید جرجانی و یوسف مینویسند که سبب این بثر باد و دمیدگی روده ها حرارت مزاج بهر در خلط صفرا برده باشد نوعی که انصباب آب گرم یا روغن گرم بر عضو آن عضو را بدماند بهر آنکه هم گرم باشد و هم تیز و هرگاه که مزاج را با اعتدال باز آرند و صفرا از تن بیرون کنند زود بصلاح باز آید از بهر آنکه اسهال صفرا اسلم تر از دیگر انواع و بسهولت علاج پذیر ست و اگر مزاج بدین حال بماند و هم بران گرمی آن ماده باد نیست سحج و قروح امعا پدید آید و امید بهتری نبود و علاجش علاج اسهال معدی که از بثور معده باشد و علاج اسهال معدی صفراوی ست که مذکور شد و هر صباح نیم رطل بغدادی دوغ ترش از مسکه صاف کرده با گل سرخ و طباشیر و تخم حماض هر واحد درم کوفته

[illegible]

بپخته باید داد و دوغ سنگ تاب یا آهن تاب دهند و شیر بز با آب سماق آمیخته هر یک نیم رطل بغدادی سنگ تاب کنند تا به نیم باز آید و سه اوقیه آب انار میخوش با وی بنوشند و چند روز ناشتا این بخورند و وقت خواب دو اوقیه آب غوره و یک اوقیه آب انار ترش با اندکی شکر بدهند و اگر آب غوره تنها بی شکر دهند روا باشد و اگر طباشیر و تخم حماض و گل سرخ با وی آمیزند همچنانکه با دوغ می آمیزند جائز بود و اگر مستعمل این ترشیها نباشد هر بامداد این سفوف طباشیر با یک و نیم اوقیه آب سفرجل دهند تخم حماض بریان اسپغول بریان صمغ عربی بریان گل ارمنی طباشیر بساوی سوای اسپغول همه را بسایند و بکار برند و کشکاب از کشک جو بریان و جاورس مقشر پخته بروغن گل و بی روغن گل سودمند بود و طعام جوزه مرغ و یا بچه بره با آب سماق یا با آب انار دانه پخته دهند و بجای آب شربت انار ساده تا آمیخته بنوشانند و ضماد از سبزی که بر سر آب ایستاده بود و بتازی طحلب گویند و آمله و ترواره جو و گلنار و گل سرخ و مازو و صندل و رامک پوست انار با آب سیب ترش و آب مورد سرشته بر شکم نهند و موم روغن که از روغن گل و موم سفید سازند و آنرا با آب برگ بارتنگ و آب برگ خرفه و آب انار ترش و آب غوره بیامیزند بر شکم بمالند و اگر مواد بسیار باشد و قی ممکن بود و بغایت صواب بود خصوصاً بر ناشتا با آب گرم و سکنجبین و اگر بر ناشتا قی نتواند کردن اول کشکاب بسیار پس آب گرم و سکنجبین خورده قی کنند و بعد قی هر بامداد نیم رطل دوغ گاو با این سفوف الطین بدهند گل ارمنی گل مختوم طباشیر کهربا گل سرخ هر یک شربتی سه درم ابن الیاس و خجندی گویند که فصد کنند اگر احتیاج آن باشد و قوابض لطیفه از اغذیه و سفوفات و اشربه قلیل الحموضت یا بی حموضت خورند و حقنهای مبرده بکار برند و هر صباح رب آس ده درم یک مثقال قرص طباشیر قابض و یا مثقال قرص گلنار برب میخوش یا شیرین بنوشند و یا سویق جو چهار درم برب سفرجل دو درم یا تخم ریحان و بارتنگ و تخم مرو و صمغ عربی هر واحد درم بریان کرده بگلاب آمیخته بروغن گل چرب کرده بخورند و یا بگیرند صمغ عربی و گل ارمنی هر واحد درم بریان کرده با شیره تخم خرفه سه اوقیه بشربت آس شیرین کرده بدهند و این قرص نافع این علت طباشیر سفید گل سرخ نشاسته صمغ عربی تخم حماض هر یک پنج درم همه را باریک سائیده بلعاب اسپغول سرشته قرص سازند شربتی یک مثقال و ایضاً بگیرند گلنار و عصاره لحیة التیس هر واحد سه درم و گل ارمنی و تخم حماض هر واحد چهار درم کوفته بیخته با آب سماق یا با آب آس سرشته قرص سازند شربتی از آن یک مثقال با ده درم رب آس و آیین ضماد نافع ست صندلین آمله حضض پوست خشخاش گل ارمنی اقاقیا مساوی سائیده با آب شاخ انگور یا با آب آس رطب یا با آب حی العالم سرشته ضماد کنند و غذا جاورس و برنج بریان و مغز بادام اگر با آن تپ باشد و الا لحوم طیور و فاخته کباب کرده و سویق غبیرا و نبق کنار نافع ست و ایضاً تناول حب الآس رطب مفید و یا بگیرند شاه بلوط و حب الآس هر واحد پنج درم کشنیز خشک کرده بریان تخم حماض هر یک چهار درم کوفته بیخته سفوف سازند و صبح و شام هر مرتبه یک مثقال بخورند و از اشیاء نافعه برای او شاه بلوط و حب الآس و کبیرا و زعرور ست و کعک بسفرجل و امرود و سیب کنند و اگر سبب او خروج بثور در سطح خارج امعا باشد علاجش قریب از علاج نوع اول ست و چون ماده بسیار باشد قی سهل بود هر دو نوع را نافع بود و اگر مریض متحمل ترشی باشد شرب یک رطل دوغ ترش از دو سوست او صاف کرده بسنگریزه یا آهن داغ نموده و بران زیره و تخم حماض طباشیر هر واحد نیم درم پاشیده نافع ست و بدل آب شربت انار ممزوج با آب یا بعرق کاسنی و عرق لحیة التیس دهند و ضماد و قیروطی همانست که در قول سید جرجانی گذشت ابو الحسن طبری گفته که بثور سطح خارج امعا را جالینوس ذکر نکرده پس اگر قاروره زائد بر حرارت طبیعیه باشد علاج بفصد و تسکین حرارت بلزوم ماء الشعیر نمایند و اغذیه مبرده مثل قطف و کاسنی مسلوق و کاهو و مزورات متخذ از بقله و آب حصرم و آب سماق دهند و فکر اسهال نکنند و تضمید احشا باین آبها کنند آب جراده کدو آب شاخ بید و برگ آن و برگ اسپغول و برگ بارتنگ و عصا الراعی و حی العالم بر آورده دران پارچه آلوده بر شکم و پهلوها گذارند قبل از غذا و از دخول حمام البته منع کنند و اگر اراده استحمام باشد با آب سرد نمایند سیما اگر زمان تابستان باشد و هوا حار و در موضع بارد و هوا نشینند و علامت قرب منتهای این مرض زوال الم و ظهور شبیه بحکه در جلد شکم ست حتی که علیل آن را بخارد و واجب نیست که از دست بخارد و بر احشا و پوست شکم قبض کند که این گاهی تا امعا برسد و قرحه آن کنند بلکه دست خود بر شکم بگرداند گویا دلک خفیف این موضع میکند و بعد فصد عرق سیلا بروغن گل منفعت بین نماید و ابو ماهر موم روغن رقیق باندک موم ساخته و بران قدری مرداسنگ مغسول انداخته دائم بر پهلوها و جلد شکم مالش میفرمود و خصوصاً در مریض کثیف الجلد سخت بدن و مریض نفع ظاهر می یافت و علاج بثوری که در باطن امعا ظاهر شود این ست که فصد مریض تمام

سفوف طباشیر

سفوف الطین

اگر قوانین او موجود باشد و بدو البته استفراغ نکنند و اگر قاروره حار باشد لزوم نمایند بشرب آب سویق جو که باین طریق ساخته باشند بگیرند سکر جو از سویق دو نصف او جاورس و مثل او ماء الشعیر بپزند و صاف کرده بران چند قطره روغن گل خالص چکانیده بنوشند و از خوردن طعام حالی و ترش و نمکین و حلو و از طعام قوی غلیظ و مانند آنکه غالب الکیفیة باشد و خصوصاً در ابتدای مرض منع کنند و بر سویق جو مذکور اقتصار ورزند و چون وجع ساکن شود یا کم گردد سماقیه و رمانیه و مانند آن خورانند و بدل روغن که در مزوره داخل کنند روغن گل نمایند و ثرید از مغز نان سمید در ان سازند و این در وسط مرض باید و چون اسهال کم شود و درد ساکن گردد و در براز شبیه بقشور قرحه و اغشیه که بر ثبور باشد مثل صفائح باریک فلوس ماهی بیرون آید این سفوف دهند بگیرند تخم مورد بریان باریک سائیده ده درم و سویق شعیر پنج درم گل ارمنی و طین قبرسی و مختوم بریان صمغ عربی و نشاسته همه بریان هر واحد دو درم سویق غبیرا منخول از تخم سائیده ده درم همه را جمع کرده اندکی زعفران آمیزند و به روغن گل و آب سرد بخورند و اگر بر تناول آن قادر نباشد و یا تشنگی شدید بود به رب ریباس یا رب غوره یا رب به بخورند و اگر این سفوف سفوف را همین بوب به دهند و اگر از ان اکراه کنند آنرا باین طریق بخورانند که بگیرند کعک شامی بریان و کوفته بیخته با به بگرده بی نمک جریره سازند و بران این سفوف بقدر واجب انداخته بنوشند و آبو ماهیر بدل بیه گرده بزیره پاکیان می شود و درین تغذیه بسیار است بخورند و اما اشیای قابضه و خشنه نباید خورد و بگریزد در زوال اندک وجع و اگر قاروره حمائی باشد بدل جریره آب پست جو مذکور دهند و بران قدری ازین سفوف اندازند و اگر احتمال فصد بود در ان باکی نیست که استفراغ خون ماده ثبور را قطع کند اگر دموی باشد و تقلیل ماده او کند اگر صفراوی باشد و معدلک خون اندک بود و اگر قاروره حار بود که صفرا بسیار بران مخلوط باشد بدانند که ثبور صفراوی از جنس نمله است و علامتش اینست که با وجود ناریت قاروره مریض در جوف و امعای خود آتش ملتهب گویا در یابد پس در معالجه او این تدبیر کنند که حکیم بکار برند و در استحلال طبیعت او خوف نکنند مگر آنکه خوف سقوط قوت او با نحلال باشد و آن تدبیر اینست که آب کاسنی و آب عنب الثعلب و آب برگ بارتنگ بگیرند و همه را جوشانیده صاف کرده گل قبرسی بقدر حاجت در ان حل کرده بنوشند و در ثبور صفراویه چیزی از روغنها استعمال نکنند و نه در طعام او نمک داخل کنند بلکه چون بدانند که آن از جنس نمله است اغذیه از آب سویق جو مطبوخ با آب کاسنی و عنب الثعلب بعد تصفیه آن و دیگر اغذیه مبرده لطیفة الحرارة اقتصار ورزند و اگر امر در لهیب زیاده گردد در آب سویق شعیر اندکی کافور داخل کردن مضائقه ندارد و از معرفت مزاج اصلی او غافل نشوند اگر متحمل کافور نباشد نباید داد و اگر امر زیاده شود و الم و حرقت بغایت رسد حتی که از فرط بیخوابی و درد و خوف هلاکت باشد در خورانیدن اندکی افیون با آب سویق جو باکی نیست تا حس را خدر کند و خواب آرد و چون از مرض صحت یابند تلافی ضرر افیون بنوشیدن گلقند در آب انیسون و زوفای خشک باید باید کرد و اگر ضرر او نیابند حاجت نوشیدن این نیست و ضررش اینست که اراده حاجت براز باطل یا ضعیف کند و برای این علت بعد بهتری آن آخر این سفوف مقوی و مزیل آثار ثبور است بگیرند بلیله زرد بریان نمایند تا قریب سوختن رسد بسایند بوزن سه درم و کوکب الارض بآتش بریان کرده یکدرم طباشیر سه درم پوست ترنج یا برگ او و اگر پوست یافته نشود دو درم همه را سائیده بقدر حاجت با شربت آس بدهند و طعام کباب با انار دانه و سویق مع تخم نانخواه و کشنیز خشک و کرویا و مانند آن ساخته با نان و [illegible] نان بخورانند که این تقویت امعا و معده او کند و اگر علیل متحمل نوشیدن او نیست بسبب وجع حلق و دهان یا معده نباشد در ثبور امعا که تابع او زلق الامعا حادث قاروره باشد این حقنه نافع آید بگیرند جو مقشر بریان یکدرم و عدس مقشر بریان و جاورس مقشر بریان هر واحد پنج درم حب الآس دو درم گل سرخ سه درم همه را مثل مطبوخ حقنه بپزند و صاف کرده بران بست درم روغن گل و یکنیم درم سفید آب قلعی مغسول بیخته در روز سه دفعه و در شب دو دفعه حقنه کنند و عقب حقنه آب پست جو بنوشند و اندکی روغن گل و گل قبرسی و مختوم در ان داخل کنند و اهل بصره هر گاه قاروره حار نباشد درین مرض این سفوف استعمال میکنند راوند خالص یکدرم گل مختوم دو درم لک عیدان سه درم صمغ عربی دو درم نشاسته دو درم تخم خرفه ده درم اسپغول بریان کرده [illegible] باریک بسایند بعده بگیرند بیضه مرغ تازه و سفیدی او دور کرده زردی او بر آتش گرم نمایند تا اندک مجتمع گردد پس بران این سفوف بقدر حاجت انداخته امر بخوردن آن میکنند و برین زیاده نمیکنند مگر آنکه قاروره حار باشد یا در آنجا تشنگی یا لهیب باشد که دران حالت عدول میکنند به آب سویق جو و مزوره سماقیه و رمانیه و مانند آن و اگر میدانند که ثبور صفراوی از جنس نمله است سویق جو به آب کاسنی و آب عنب الثعلب مروق مصفی پخته می نوشانند و اثر محمود در ثبور

صفراوی میکنند و اما اهل ابدا از این معالجه عدول میکنند و در صحت قاروره و کیفیت آن نظر میکنند و در اول سفوفات قویه جامع اصلاح امعا و تقویت آن
میخورانند مثل سفوف طین و سفوف حب الرمان و شربت حبوب و مانند آن میسهلند اما احتراز میکنند طبیعت قبض می نماید چیز آنکه الزم باقی طحین باقی میماند و زائل نمیشود و
و این قبض چون ظاهر شود و با آن سحج الامعاء و تشنگی شدید و سوزش پیدا شود یا صداع پیدا باید که ابتدای علاج او باین طریق جائز بود بگیرند سیب ساده ربع
و ربع ریباس و رب ترشی ترنج و همه را جمع کرده اندکی کافور داخل کرده دائم در ابتدای او بقدر واجب بنوشانند و گاهی با آن نان بخورانند چون لعاب بسیاری شود دهند ا
بعلاجی که مذکور شد باید کرد و اگر با آن تپ باشد قرص طباشیر حامضی بخورانند و مزوره سماقیه یا رمانیه یا انبرباریسیه مانند آن بدهند و چون بسبب عطش تپ یا صداع نباشد علاج سابق الذکر نمایند

علاج اسهال معوی صفراوی

و آنکه بلغم و صفرا مخلوط باشد تنقیه بدن از آن نمی کنند و مسهل کنند و بهر اسهال صفرا چیزی که مسهل با قبض بود چون هلیله زرد و شربت ورد مکرر یا مطبوخ هلیله و نقوع آلو یا هلیله زرد
با شکر آمیخته و مانند آن بدهند چه هلیله زرد با وجود اسهال صفرا تقویت امعا از قوت قابضه خود میکند و بدان سبب مانع انصباب فضول بر امعا میگردد و وقتی از اسهال
صفراوی افضل است بعد تنقیه جهت تقویت قرص طباشیر قابض با شربت انار یا حب الآس خورند و هرچه قابض و بهر امعا و مقوی احشا باشد شربا و طلاء استعمال کنند
و گویند که اگر با لذع باشد سفوف بنفشه از دو درم تا چهار درم خوردن مجرب است و اگر حرارت بشدت باشد طباشیر بریان یکدرم با کافور یک طسوج سائیده بدهند
و نیکوترین غذا با سیچه گوسفند است گوشت مرغ کباب کرده و مقشر از آب سماق به کوفته داده و گاورس و ارزن مقشر و برنج بریان بهم بریان کرده بزنیز مفید گفته اند اما
اگر تپ باشد گوشت و چربی نباید داد و آنجا که بلغم و صفرا مخلوط باشد بسبب زلق الامعا گردد آنچه در بلغمی و صفراوی مذکور شد ترکیب داده استعمال نمایند ادویه بارده و حاره
مزلقه و معقره برابر یا کم و زیاده ترکیب نموده بدهند و یا این سفوف دهند سماق کزمازج حب الآس هر یک چهار ماشه تخم کاسنی بادیان کشنیز هلیله سیاه هر یک
دو ماشه همه بریان تخم ریحان یکنیم توله شربتی سه درم با گلاب و عرق بادیان هر دو هفت توله و غذا مرکب از برنج و عدس مقشر و منو ماش مرغن دهند و بقول شیخ
با این دو انفع باشند بگیرند هلیله زرد و کچری دو جزو نیم جزو سک حب الآس سماق و کزمازج هر واحد سدس جزو و بعضی از عروق تا آخر بیکبید ثلث جزو بگیرند و سواء
حب الرشاد همه را کوفته بیخته با هم آمیخته دو درم بدهند **ذکر ادویه مفرده و مرکبه یونانیه** که نافع اسهال حار است زرشک گرد سماق غنچه انار ترش بارتنگ
حب الآس ورد برای اسهال که از حرارت باشد نافع است و مسعودی گوید که حب الآس سفید و سیاه تازه یا خشک هر واحد در قطع اسهال حاد حار صفراوی
مجرب من است و سفید از سیاه قوی تر است در فعل و کذا توت شامی سرخ قبل از سیاه شدن و پختن خشک کرده جوشانیده و کذا آب غوره کهنه و کذا حب حصرم
خشک کرده و کذا اسماق صد درم در آب حصرم کهنه که چهار انگشت بالای آن باشد بجوشانند تا ربع بماند صاف نموده در آن آب کشنیز خشک یکشبانه روز تر کرده
خشک نموده بریان نمایند و سائیده در اغذیه نافع اسهال صفراوی استعمال کنند و کذا شرب اقاقیا و کذا آب عصی الراعی و کذا کشنیز خشک یکشبانه روز در سرکه تند
تر کرده خشک ساخته بریان نمایند و سائیده بخورند و یا در اغذیه نافع اسهال حاد آمیزند و کذا شرب کافور و کذا پوست خشخاش نیم درم سوده با آب سرد صبح وقت
خواب خوردن هر واحد قاطع اسهال صفراوی مجرب من است و از اطبای دیگر نقل کرده که تخم ریحان بریان بروغن گل چرب کرده و دفعتاً بریان و آب اذناب الخیل
تازه یا برگ خشک و سوده و شرب و ضماد طلع نخل و گل ارمنی با آب بارتنگ و رب انجبار و کذا تخم بستان افروز بروغن گل چرب کرده و سویق سماق بریان و سویق شعیر
بعصاره لحیة التیس و گل علیق و ثمر خام او قبل از پختن و سیاه شدن و عظم مخ ثور وحشی مثقال بشربت آس و امتصاص ریباس و کشنیز و در آب حصرم عتیق یا در
ترشی ترنج یکشبانه روز تر کرده خشک نموده بریان نمایند و سوده بخورند یا در اغذیه موافقه آمیزند و شرب طباشیر و اختلاط افیون بقدر عدس در ادویه نافعه
و بارتنگ بریان و خوردن بقله خرفه بریان کرده و تعلیق زمرد و کذا بیخ خطمی با آهن قطع کرده و شرب حب عناب باریک سوده و بریان کرده و گلنار و بقلة الحمقا
مسلوق با سویق خوردن و نقوع انبرباریس سرخ رومی و شرب پوست شجر خلاف یا صمغ او و ثمر او و پوست بیضه بریان سوده و خوردن جماع نخل و شرب آب شعیر
بریان با سویق شعیر و شربت زرور و بهر واحد قاطع اسهال حار و صفراوی است دیگر صمغ عربی هر روز سه مثقال سائیده بنوشند تا سه روز یا زیاده بر آن جهت اسهال
مراری و مقوی توحش مجرب صاحب تحفه است و اگر با اسهال سده نباشد آشامیدن پوست خشخاش که مثل غبار سائیده باشند از یک مثقال تا دو مثقال ۱۲

آب سرد صبح وشام در اسهال که با حرارت والتهاب ورقت اخلاط بود خلطی باشد یا دموی از مجربات ست واگر با صمغ ممزوج کرده دو مثقال دهند مجربست واگر صمغ وتخم ریحان برشته هر دو برابر وکوکنار چهارم حصه آن ممزوج کرده بدهند کثیر النفع بود وآزموده است دیگر چهار تخم یک توله در گلاب پنج توله وعرق عنب الثعلب شش توله یک جوش داده سرد کرده شربت بنفشه دو توله داخل کرده بنوشند که برای اسهال صفراوی وسحج وزحیر معمول فقیر ست وگاهی لعاب ریشه خطمی چهار ماشه اضافه کرده میشود وگاهی ریشه خطمی جوشانیده با شربت مذکور وتخم ریحان داده میشود دیگر ریشه خطمی چهار ماشه بهدانه سه ماشه جوشانیده شیره خیارین شش ماشه شربت بنفشه دو توله داخل کرده اسپغول شش ماشه پاشیده بنوشند دیگر ریشه خطمی تخم مرو هر یک شش ماشه جوشانیده شیره تخم کاهو شش ماشه شیره حب الآس چهار ماشه شربت به شیرین دو توله دهند ودر آخر بجای کاهو وحب الآس شیره بادیان شیره عنب الثعلب هر یک چهار ماشه شیره تخم خرفه شیره خیارین هر یک شش ماشه وبارتنگ شش ماشه داخل کرده میشود واگر بادیان حرارت کند بجای آن کاهو کنند وبجهت شام لعاب اسپغول عرق شاهتره شربت نیلوفر معمول است وبه اندیشه آنکه اکثر در آخر اسهال ضعف جگر بهم میرسد لهذا شیره عنب الثعلب داده میشود وبرعایت تقویت معده که از کثرت لعابات وشیرجات خراب میشود شیره بادیان میدهند دیگر ریشه خطمی [illegible] بهدانه گل سرخ جوشانیده شیره مغز تخم کدو دهند وانگه قند داخل کرده خاکشی پاشیده بنوشند که مفتح ومسکن حرارت ست دیگر سفوف الطین چهار ماشه بروغن بادام چرب کرده بجوارش آمله شش ماشه سرشته تناول نمایند بعد آن بارتنگ ودانه هیل سوده بگلاب پخته رب به شیرین دو توله داخل کرده بنوشند در کثرت اسهال وتقویت معده واسهال معمول ست دیگر در اسهال صفراوی مع تپ لعاب ریشه خطمی چهار ماشه شیره تخم کاسنی شش ماشه در عرق شاهتره دو توله برآورده شربت نیلوفر دو توله داخل کرده خاکشی شش ماشه پاشیده بدهند واگر سحج هم باشد چهار تخم شش ماشه بجای خاکشی کنند ایضاً ریشه خطمی چهار ماشه بهدانه سه ماشه بعرق شاهتره دو توله جوشانیده شیره مغز تخم کدو شش ماشه شربت انار شیرین دو توله داخل کرده بارتنگ شش ماشه پاشیده بدهند ایضاً شیره تخم خرفه شش ماشه بعوض تخم کدو وچهار تخم بدل بارتنگ کنند وتخم مرو سه ماشه در جوشانده افزایند دیگر برای اسهال کهنه ست گلو طباشیر دانه الایچی سفوف نموده همراه عرق عنب الثعلب دهند وقت شب [illegible] بخورانند واگر فایده نشود دانه هیل طباشیر هر یک دو ماشه برگ قنب کوکنار زرد ومصطگی نیم نیم ماشه کوفته بیخته بخورند بعد آن شیره تخم حماض شیره حب الآس هر یک چهار ماشه شربت دینار دو توله داخل کرده سفوف الطین بروغن بادام چرب کرده پاشیده دهند بعده سفوف الطین سه ماشه خورده بآلائش شیره بیلگری دو ماشه شیره بهدانه سه ماشه شیره حب الآس شیره دانه هیل هر یک چهار ماشه زهر مهره کافور هر یک ماشه سوده پاشیده بنوشند ایضاً اگر اسهال کهنه بلا تپ یا با تپ باشد وعمر جوان شیره تخم خرفه شش ماشه لعاب بهدانه سه ماشه لعاب ریشه خطمی چهار ماشه در عرق عنب الثعلب برآورده اسپغول شش ماشه بروغن گل چرب کرده زهر مهره یکماشه سوده پاشیده دهند بارتنگ دانه هیل هر یک چهار ماشه سوده بآب پخته شیره خیارین شش ماشه شیره بادیان بریان چهار ماشه شیره تخم کاسنی شش ماشه تخم ریحان چهار ماشه یا قرص طباشیر چهار ماشه سوده پاشیده دهند حب که جهت اسهال صفراوی مجرب ست حب الآس سه درم گل ارمنی پنجدرم نشاسته پنجدرم تخم خرفه تخم خشخاش همه بریان هر یک سه درم بقدر نخود حبها سازند وهفت حب بخورند حب القرظ که در اسهال صفراوی وحمیات محرقه معمول ست کافور نیم ماشه طباشیر صندل سفید نشاسته صمغ عربی هر واحد یک ماشه مثل نخود حبها بسته با شربت مناسب دهند وگاهی زهر مهره یکماشه افزوده میشود حب ممسک طبیعت [illegible] از شکم باز دارد سماق دو درم مازو یکدرم پوست انار نیم درم حب الآس دو درم تخم مویز بریان سه درم صمغ عربی پنجدرم کوفته بیخته بلعاب بهدانه حب سازند شربتی دو درم بآب به یا مورد بدهند یا عقب آن اندک آب سرد بخورند نوع دیگر که در منع استطلاق بطن مجرب ست پوست انار نیم درم سماق یکدرم مازو دو درم کوفته بیخته بقدر نخود حب بسته از ده حب تا بیست حب با زرده بیضه نیمبرشت بخورند دیگر افیون یکدرم اقاقیا دو درم گل گز سماق حب الآس هر یک چهار درم کوفته بیخته با صمغ عربی حب سازند ونیم مثقال بخورند شکم در ساعت ببندد سفوف نشاسته در حبس اسهال مراری معمول ومجرب ست نشاسته صمغ عربی تخم کنوچه بریان تخم خرفه هر واحد پنج ماشه گل ارمنی هفت ماشه اسپغول بریان یک توله تخم ریحان بریان تخم حماض بریان هر یک پانزده ماشه کوفته بیخته سفوف سازند وکنوچه واسپغول وتخم ریحان را درست آمیزند وبروغن بادام چرب ساخته بعمل آرند سفوف گل در اسهال مراری مزمن که بعد [illegible] حاره بغایت نافع ومجربست مصطگی عود قماری هر یک یک مثقال طباشیر گل مختوم یا گل داغستانی هر یک دو مثقال گل سرخ صمغ عربی بریان سماق بهدانه هر یک سه مثقال گل ارمنی انار دانه بریان تخم [illegible]

بسرکه پرورده بریان هریک پنج مثقال سفوف سازند شربتی دو مثقال با ربوب مناسبه **سفوف قابض** تالیف حکیم علی در اسهالات عظیم نافعست و مجرب تخم خرفه بریان طباشیر گل قبرسی گلنار تخم حماض هریک چهار درم گل سرخ نشاسته طراثیث دم الاخوین حب الآس کشادنج مغسول هریک دو درم کندر یکدرم افیون مصری نیم درم کوفته بیخته شربتی از نیم ماشه تا یکماشه با سفوف الطین پنجماشه استعمال نمایند و در نسخه دیگر وزن افیون نیز یکدرم ست **سفوف حب الآس** جهت اسهال که با او سرفه باشد حب الآس شاه بلوط خرنوب خشخاش سفید از هریک دو درم صمغ عربی یکدرم کوفته بیخته سفوف سازند شربتی سه درم **نوع دیگر** که همین نفع دارد صمغ عربی طباشیر گل ارمنی حب الآس هریک چهار درم پرسیاوشان کندر هریک یکدرم خرنوب شامی مقل مکی هریک سه درم کوفته بیخته شربت سه درم بشربت خشخاش بدهند **شربت حابس شکم** طراثیث پنج انجبار هر واحد یکتوله صندل سفید دو توله کوفته شب در آب گرم خیسانیده صبح جوشانیده صاف نموده با قند سفید دوازده توله بقوام شربت آرند و هر روز دو وقت بقدر دو مثقال با نیم مثقال صمغ عربی سوده داخل کرده بخورند **شربت حب الآس قابض** که اسهال و زلق الامعا را مجربست وقتیکه با سفوف قابض بنوشند حب الآس چهل درم نیمکوفته در آب بشیرین آب امرود و آب سیب شیرین آب انار شیرین هریک یکرطل خیسانیده بجوشانند تا بنصف رسد صاف نموده باز باتش ملایم بجوشانند تا بقوام آید و اگر اسهال بلغمی باشد در اول جوش مصطکی عود هندی سنبل الطیب سک المسک هریک دو مثقال کوفته در کیسه کرده اندازند و آنرا دائم بمالند تا قوت او برآید پس کیسه را خوب مالیده دور کرده صاف نمایند و بدستور بقوام آرند **قرص طباشیر افیونی** و گلناری نیز قوی الاثرست **قرص حب الآس** اسهال با سرفه را نافع حب الآس ده درم پرسیاوشان مغز تخم خربزه هریک پنجدرم رب السوس صمغ عربی هر واحد یک نیم درم کوفته بیخته قرص سازند شربتی سه درم **قرص قابض** جهت اسهال مجرب حکیم علی سماق مازو تخم مورد کزمازج افیون هریک چهار ماشه اقاقیا دو ماشه بآب جفت بلوط اقراص سازند ایضا در اقسام اسهال و حبس خون بواسیر و حیض و نفث الدم معمول حکیم موصوف حب الآس نشاسته بریان پنج پنج بریان پوست خشخاش بریان هریک سه مثقال گل ارمنی پنج مثقال بقدر نخود قرص سازند شربتی هفت قرص **ذکر ادویه مفرده و مرکبه هندیه** که مفید اسهال حارست برگ نازک درخت گولر یکدام مانند غبار سائیده در آب شبینه حل کرده صاف نموده بنوشند که در اسهال صفراوی و دموی در سه روز اثر بین ظاهر شود و مجرب راقم ست دیگر تج سه ماشه تا نیم توله نرم سوده با ماست ملفوف نموده بخورند و یا با دوغ بخورند دیگر مغز خسته جامن کوفته بیخته شکر سفید برابر آمیخته یک کف دست صبح و شام تا سه روز بدهند دیگر گوند ببول سه درم خشک بسایند و در آرد گندم انداخته نان بپزند و بروغن چرب کرده بخورند و یا صمغ در آب آمیخته برنج دران پخته بخورد شکم قبض شود و مجربست دیگر چیزے که بر درخت کنار مثل صمغ ترشح یافته باشد آنرا سائیده بقدر هشت ماشه تا ده ماشه در دوغ حل کرده بخورند که سریع الاثرست دیگر آمله یکتوله در قدرے آب تر نمایند هرگاه نرم شود صلایه کرده اندکی نمک سیاه سائیده آمیخته حب سازند مقدار کنار دشتی و یک حب صبح و یک شام خورده باشند که اسهال معدی را هم نافع ست **سفوف انار دانه** نافع اسهال مراری انار دانه ترش ده درم زیره سفید بریان پنجدرم آمله مثقال کشنیز چهار درم گلنار صمغ عربی هر واحد درم شربت از مثقال تا دو درم **شربت آمله** که دافع اسهال ست آمله چهار دام نیمکوفته در یک رطل آب تر سازند و بجوشانند تا نصف بماند صاف کرده شکر سفید یا قند آثار آمیخته بقوام شربت آرند و باذائقه الایچی نافع غثیان و با شیره تخم خرفه مفید صبیان ست دیگر برگ نورسته جامن را با آب شیره برآورده بنوشند و کذا از برگ حماض نافع بود دیگر برگ تر هندی را با آب شیره برآورده قدرے نمک آمیخته بنوشند و یا آب شیره آن برنج ساٹھی پخته بخورند دیگر کهیری با برنج ساٹھی در دوغ و آب برگ تر هندی با مصالح کشنیز زیره و نمک وغیره پخته بخورند در اسهال کهنه مفید ست و هم ساٹھی دیگر سویق کنار نافع اسهال مراری ست و نوشیدن آب برنج یعنی پیچ مفید اسهال صفراوی بود **اقوال ماهرین** شیخ میفرماید که اسهالیکه سببش مره صفرا باشد که ابوی معده و امعا بکثرت انصباب نماید باید که تعدیل عضوی که دران صفرا پیدا شود و ازان منبعث گردد اعنی جگر و زهره کنند بدانچه در باب او معلوم شده و استفراغ فضول صفراوی نمایند اگر بسیار باشد و این اتقی صواب تر بود و اگر محرکه مسهل باشد و یا باسهال کنند اگر در قوت ضعف نباشد خوف حدوث قروح یا حصول آن نبود و بعد از تنقیه برا

قابضهٔ مذکور تدارک نمایند و بسیار باشد که این را نوشیدن هلیلهٔ زرد شفا بخشد که آن اخراج صفرا کند و عقب او قوت مبردهٔ مقبضه بود و از آنچه ایشان را نفع میکند استعمال رُب‌ها خصوصاً رب طباشیر است و همچنین آب سویق جو خجندی گوید که اگر سببش ترشح مادهٔ صفراوی لذاع از اعضا بسوی امعا باشد قی با آب نیمگرم مائل به برودت و سکنجبین شکری غیر حادق الحموضت نمایند بعده اشربه مثل شربت انار و شربت لیمون و حصرم و ربوب آنها و تمرهندی و شربت ورد مکرر بنوشند و غذا مزورات بزرشک و انار و سماق بشکر شیرین کرده خورند و اسهال بهلیلجات و راوند و تمرهندی و شیرخشت و گلقند کنند بعده اقراص قابض مثل قرص زرشک یا قرص طباشیر خورند طبری گوید که چون زلق الامعا از ترشح خلط لذاع حریف صفراوی بسوی امعا و معده باشد سریع الزوال بود و علامتش اینست که اگر قاروره حاد و قوت قوی بود و بهلیله یا آب انارین معصور بشحم آنها استفراغ کنند و شرب آب سویق شعیر ساده در ابتدای مرض لازم گیرند و غذا اگر در آنجا تپ نباشد تیهو سماقیه و کبک و کنجشک سماقیه و رمانیه و حصرمیه دهند و بعضی کسان را حالتی شبیه به زلق الامعا حادث شود و آن از ضعف اسفل معده نزد موضعی که معروف به بواب است یا از کثرت حس او باشد و علامتش اینست که صاحبش اگر چیزی که در آن حموضت یا لذع یا حرافت یا یبوست قوی باشد تناول کند همانوقت دفع شود و میان تناول و اندفاع او ساعتی باشد بلکه در بعضی اسفل او حاجت قیام بود و اگر دو طعام بخورد که یکی از آن ناشف بود و دیگر چیزی که اندران حموضت یا لذع یا حرافت بود و یا شیرین رقیق باشد این رقیق لذاع فی الفور بیرون آید و طعام کثیف ناشف باقی ماند تا آنکه انهضام نیک یابد و بر اکثر اطبا مخفی بود و او را قبض طبیعت کنند و تقویت معده نمایند و چون مریض این اطعمه تناول کند و بآن صفرا منحل نشود و مزاج مریض را انها گرم کنند و این محتقن شود و گاهی متعفن گردد و بقوت دفع شود و سحج پیدا کند پس هرگاه طبیب امتحان این حال نماید و ظاهر شود که طعام مائی رقیق و لذاع منحل میشود و آنچه ناشف ست باقی میماند سبیل او اینست که حبس این اسهال نیر وازند بلکه استفراغ صفرا باین مطبوخ نمایند تمرهندی منقی از تخم و لیف و سی درم آلو بخارا سی عدد پوست هلیله زرد بست درم تخم کشوث یک کف توت شامی خام یک کف کبیر همه را بدستور مطبوخ بپزند و مالیده صاف نموده ازین و یا سه شربت تفاحات او نوشانند بعد ازان تقویت معده او باین سفوف کنند کشنیز خشک بریان ده درم انار دانه بریان بست درم حب الآس بریان بست درم طباشیر پنج درم مصطکی عقاق کندر هر یک ۴ درم عود خام اقاقیا هر واحد یک نیم درم مقل نیم درم گل سرخ طباشیر هر یک سه درم زیرهٔ کرمانی یک شبانه روز در سرکه تر کرده خشک نموده بریان ساخته هفت درم نشاسته بریان پنج درم همه را سائیده و سه درم با رب به سادهٔ ده درم بخورند و مضغ سفوف نباید کرد بلکه فرو برند و چون این علت زائل شود و امتحان نمایند بخورانیدن چیزی رقیق لذاع که از معده او همانوقت دفع نگردد و نظر قاروره آن نمایند اگر قاروره معتدل باشد نان خشک در شراب عفص خوشبو ثرید کرده هر صبح ناشتا ایام متوالی بدهند و اندک ازان بخورانند و طعام او مشوی از گوشت جوزهٔ مرغ و کبک و تیهو و جدی مبرد با انار دانه و کشنیز خشک باشد و اگر در میان هر ده روز یک مرتبه باتخلیط مثل مالح و ترب و شوربا و مانند آن قی کنند باک نیست و دران لحوم و البان و امثال آن نباشد و چون این علاج کنند بعد ازان تا ده روز بهر تقویت معده گلاب سخن که دران مصطکی و عود خام جوشانیده باشند و سفوف مذکور استعمال نمایند و پارچه در روغن مصطکی یا روغنی که دران مصطکی و عود خام جوشانیده باشند تر کرده بر معده نهند پس اگر متعسر گردد و آنچه مذکور شد دران اثر نکند با یارج کابلی مربی بخورند و از غذا بر تیهو بریان اقتصار کنند و تضمید اسفل معده باین ضماد کنند مر و صبر سقوطری هر واحد نیم درم سنبل الطیب و مصطکی هر واحد یک نیم و انگ قرظ سه درم برگ آس پنج درم همه را سائیده بشراب عفص سرشته بر اسفل معده بر شکل ضماد نمایند و هنگام خوردن طعام ضماد را جدا کنند و گاهی صاحب این علت را این حقنه میکنند پنج جوشانیده آب یک و ربع رطل صغیر بگیرند و بران پانزده درم روغن گل خام و ده درم شراب عفص آمیخته حقنه نمایند و پای او بر دارند [illegible] آن نمایند تا آنکه در آروغ بوی حقنه آید پس بدانند که آن باسفل معده رسیده است و این نافع ست و قطع علت مذکور میکند و اغذیهٔ مولد صفرا البته نباید خورد و اگر حرارت صفراوی در مزاج و امتلای خون دریابند فصد کنند لیکن خون بسیار نباید گرفت و شخصی را از افاضل بصره این علت پیدا شد و بعد چند ماه که سبب زوال آن مرض پرسیدم خوردن خربوزه بیان نمود و فی الواقع در خربوزه این قوت است پس طبیب را واجب است که در سفوف مذکور جزو وافر ازان

زیاده کنند و اہل عرب را این مرض بسیار عارض میشود و علاج او باین طریق می نمایند که ماست را از آهن گرم کرده بدفعات داغ کرده میخورند و بعضی از ایشان ذکر میکنند که این بعد چندی مرض زائل میشود و بعضی گویند که آن در اول تناول قطع میکند و بعض اوائل بیان کرده اند که اگر باین علت حرارت مزاج نباشد بگیرند حب الرشاد پنج درم و در روغن گاو بجوشانند تا بسته گردد و پس آنرا بخورند که فی الفور این علت را قطع کند و ما کسی را که در مزاج او حرارت باشد این دوا او را مناسب نیست و ابو ماہر گوید که من درین علت که با حرارت مزاج بود در ماء الشعیر خرنوب نبطی و حب الآس و جفت بلوط و تخم گل پخته خورانیدم و بسهولت آنرا قطع نمود مؤلف اقتباس مینویسد که اول زهره و جگر را با طلیه و اضمده مبرده سرد سازند تا سه چهار روز متواتر و شیره خرفه نه ماشه لعاب بهدانه سه ماشه و اسپغول نه ماشه بنوشانند و غذا آش جو با نبات دهند و اگر بند نشود مطبوخ هلیله زرد و شربت ورد و مکرر الهلیلجی علوی خانی بنوشانند چهار پنج روز تا تنقیه فضلای معوی نموده حبس آن کنند و اگر اندک باقی ماند جهت حبس و تعدیل سفوف حب الرمان و قرص طباشیر و معجون سماق با دوغ آهن تاب بدهند که خیلی نافعست و همچنین این مثل انجبار استاد صاحب شفاء الاسقام پوست بیخ انجبار یکمثقال ریشه خطمی پوست خشخاش هریک پنج درم زرشک سماق هریک سه درم حلبه حب الآس هریک دو درم عود قاقله صندل سفید هریک پنج درم مصطکی ربع درم جوشانیده صاف نموده تخم خرفه بریان سه درم در آن شیره کشیده طباشیر یکدرم سوده پاشیده شربت ورد قابض و بهی خام هریک یک اوقیه تخم بارتنگ و حماض هردو بریان نیم درم خورده بنوشند نیز پنیر مایه خرگوش و کزمازج هریک دو مثقال سماق تخم حماض بارتنگ حب الآس جفت بلوط و اقاقیا انار دانه جمله بریان کرده پوست بیرون پسته مروارید کهربا بسد یاسمن سوخته ابریشم سوخته هریک سه مثقال پوست سنگدانه مرغ خسته انبه گل سرخ هریک هشت مثقال دانه دگور رسیده که تر کرده و بریان نموده دوازده مثقال کوفته بیخته در رب سیب سرشته حب بقدر نخود و بندند شربتی از دو حب تا بیست حب و این دوا نیز برای اسهال صفراوی مجرب است سماق کشنیز خشک طباشیر هریک ماشه در شربت کوکنار یکتوله آمیخته بلیسانند و بالائش شیره خرفه بریان کاسنی هریک نه ماشه زرشک هفت ماشه لعاب بهدانه و ریشه خطمی هریک سه ماشه شربت صندل ترش سه توله سبوس اسپغول هفت ماشه بنوشانند غذا از زرشکیه و سماقیه و رمانیه و یا برنج با جغرات دهند و اگر بعد اسقاط حمل اسهال صفراوی مع خفقان و ضعف و غشی افتد فادزهر برزی دو ماشه در بالائی جغرات گاو سه دو توله صبح دهند و وقت شام شیره خرفه بریان نه ماشه زرشک سه ماشه شربت خشخاش دو توله تخم بارتنگ هفت ماشه پاشیده بدهند غذا پلاو خشکه گیلانی با جغرات و مربای کدو و انبه و تمر هندی دهند که در دو هفته صحت می شود

علاج اسهال معوی سوداوی

و آنچه از شرب مسهل قوی بود پس اگر از انصباب سودا بر امعا باشد هرچه در اسهال معدی سوداوی و آنچه در اسهال طحالی گذشت بکار برند و ایضاً بعد تنقیه از سودا و فاسد آشامیدن دوغ آهن تاب یا شیر آهن تاب مفید بود و گویند که چون این علت طول کشد و مزمن گردد و در آخر افیون و عنبر و فادزهر فائده نبخشد نشان هلاکت باشد و ایضاً اگر این نوع در آخر حمیات افتد قاتل بود و اگر از شرب مسهل قوی باشد هرچه در علاج اسهال معدی از ادویه مسهله مسطور شد بکار برند و گویند که در اسهالی که از استعمال ادویه مسهله حاده مثل سقمونیا و مازریون و حب السلاطین و عصاره ریوند و محوقان و جیپالا افتد اول رگ باسلیق زنند و چهار درم تخم ریحان بریان بروغن بادام چرب نموده یکتوله شربت سیب و به هریک دو توله در گلاب و عرق کیوڑه هریک پنج توله دهند و یا ایرج و او دهند جواهر مهره دو ماشه در خمیره مروارید نه ماشه ورق طلا یک عدد و شیره خشخاش و غیره دهند یا مغز تخم کدو هریک نه ماشه لعاب بهدانه و ریشه خطمی هریک سه ماشه در عرق بید مشک و کیوڑه و گلاب و عرق گاوزبان هریک هفت توله تخم ریحان خشک شش ماشه و اگر بزر و ربعا بیده از دوغ گاوی یک لمحه گذاشته دهند در یک روز فائده میدهد

علاج اسهال معوی از ضعف امعا

هرچه در علاج استرخاء و فالج مذکور شده بدان علاج نمایند مع رعایت اسهال لیکن این نوع اصلا علاج نمی پذیرد و کذا فی النفیس الکبیر و طبری گوید که گاهی در امعا نقصان حس حادث شود و بدان سبب خلفه که برازد در غیر وقت او خارج شود و اراده او باطل گردد و پیدا آید و این هردو وجه بود یا از ضعف در اعصاب یکه

وارد امعا گردد و در ان منقسم شود و ضعف اعصاب و قلت حس آن یا بسبب حصول رطوبات کثیره دران باشد و یا بسبب حصول اخلاط سوداوی و چون اعصاب ضعیف شود شعبهای آن که باعضا وارد گردد نیز ضعیف شود و حس او کم گردد یا ضعف و قلت حس او بسبب حصول آفت در نخاع بود پس در هر موضع او که آفت رسد حس اعضای مشارک آن ضعیف گردد پس هرگاه حس امعا از ضعف اعصاب رطوبت حاصل بود دران باخلاط سوداوی ضعیف شود نظر بسحنه مریض و قوت او کنند اگر متحمل استفراغ باشد این حقنه بعمل آرند بابونه و اکلیل الملک و خسک و برگ شبت و برگ سداب هر واحد یک کف حلبه بزر کتان و تخم سداب و قرطم کوفته هر واحد پنج درم سپستان بیست دانه یک کف اطراف چقندر زیاده اطراف کرنب باقه انجیر سی عدد و سبوس یک کف خطمی دو کف این همه در صره بسته همه را بدستور مطبوخ و حقنه بجوشانند بوزن هشتاد درم صاف کرده بران سه درم روغن بید انجیر و یکدرم روغن بلسان و دو درم روغن خیری بیزند و سه درم سلیخ انداخته بسایند و دوباره صاف کرده نیمگرم حقنه کنند و چهار مرتبه در مدت هشت روز بر ناشتا استعمال نمایند و غذا نخود آب با لحم فراریج دهند بعده این غرغره بکار برند بگیرند عاقرقرحا یکدرم مویزج دو ثلث درم خردل سیاه نیم درم سائیده در سرکه جید که دران سرکه شبا شده حل کرده غرغره کنند و دران استفراغ نمایند و غذای مذکور دهند و بعد غرغره پنج روز راحت بدهند و بمعالجه بدین طریق امر کنند که در اول طعام او آب ترب و نمک و شبت بخورانند و گوشت با شبت تازه مع ترب بپزند و گوشت و ترب بخورند و شوربا بنوشند بعده شبت و نمک و عسل جوشانیده قدح کبیر صاف نموده بدارند و میان اکل طعام آب گرم بنوشند که بنوشند و چون خوب ممتلی شوند آن آب بشبت و عسل و نمک بنوشند پس اگر قی از خود نیاید پر پیشه در روغن بادام آلوده حرکت دهند و چون معده خوب پاک گردد و دران چیزی باقی نماند صبر کنند و دران روز چیزی نخورند و نیاشامند اگر ممکن باشد و فردای آن سکنجبین چهار اوقیه و آب سه اوقیه دهند اگر [illegible] آب ترب مطبوخ داخل کنند و بر نهار بنوشانند و در قی مبالغه کنند الی صبر نمایند تا آنکه گرسنگی ظاهر شود و بعده پانزده درم گلاب که خوب جوشانیده باشند بنوشند و گوشت مشوی تیهو یا کبک بخورند چندانکه خفیف باشد بهتر بود و در روز سوم هفت درم جلنجبین دهند و بر غذای مذکور اقتصار کنند بعده این سفوف بدهند افسنتین کزمازج ایرسا سعد هر واحد یکدرم گل سرخ تودری بوزیدان نارمشک نانخواه زیره سیاه هر واحد دو درم مصطکی طالیسفر سعتر فارسی هر واحد سه درم همه را باریک سائیده مثل هلیله کابلی کوفته بیخته و مثل مجموع شکر طبرزد آمیخته هر صباح و وقت خواب یک یک درم بخورند و از دخول حمام و نوشیدن آب گرم بر معده و اسهال منع کنند و اگر قلت حس از اخلاط سوداوی باشد همین علاج بعینه معالجه کنند و در حقنه اندکی جاوشیر زیاده کنند و در سفوف افتیمون مثل افسنتین داخل نمایند و در مقدار شربت آن بیفزایند و یک وقت بر ناشتا یک نیم درم بخورند که این تقویت حس می‌شود و امعا نماید و اگر قلت حس از شکایتی واقع بر نخاع باشد علاج امعا باطل بود و باید که نظر بعمل طبیعت کنند و حفظ مریض از اختلاط و ترک پرهیز و اسراف در ماکول و مشروب نمایند و موضع را که شکایت آن باشد بچیزی قابض و مقوی ضماد کنند پس اگر دران حال بدین مؤدی گردد که بر علیل اراقت بول متعذر شود و براز یا بول بغیر اراده بیرون آید امید دران نباشد و اشتغال بعلاج او فضول بود ایضاً او گفته که گاهی حس امعا ذکی گردد و اسهال بسبب ذکای حس آن حادث شود پس بعضی گویند که آنکه ذکای حس او جایز نیست ولیکن در قطع اسهال او باید که فالبته علاج کنند سیما اگر نوع او صفراوی بود و علاج قطع او بحسب قاروره و اعراض او نمایند اگر قاروره سرخ و در اسهال غلبه عطش باشد قطع او بآب پست جو و مزوره سماقیه و امثال آن کنند و اگر قاروره سفید خام غلیظ باشد و نوع اسهال رطوبی بود باید که قطع او اگر در اسهال تپ نباشد بجوارش سفرجلی ممسک و سفوفات مرکبه کنند و غذای او تیهو و کبک و مانند آن باشد و اما کسانی که علاج ذکای حس میکنند قطع اسهال بدین سفوف می‌نمایند خشخاش سیاه و سفید هر دو بریان کرده هر واحد دو درم تخم خرفه تخم شهیران هر دو بریان هر واحد دو ثلث درم قرظ طراثیث بلوط دشاه بلوط هر واحد یکدرم و نیم پست کنار سه درم صمغ و گل ارمنی و نشاسته بریان هر واحد دو درم افیون مصری یکدرم همه را سائیده مثل نصف آن اسپغول آمیزند و بر ناشتا سه درم یا پانزده درم رب به بخورند و غذا باقلای مطبوخ بسرکه و صفرت بیضه نیمبرشت کرده دهند

علاج اسهال از جمیع اعضا

اگر از ذوبان باشد مانند تپ دق علاج پذیر نبود و بالجمله بعلاج دق پردازند و قابضات آنچه در دق مذکور شوند زیاده باشند و قرص طباشیر کافوری و قرص الورد

وقرص خشخاش معمول ست و همگی تسکین حرارت و تدبیر مرطب پردازند و ماء الشعیر که در دق ذکر یابد بدهند و صندل و گلاب بر دل و جگر نهند و حریره از کعک و صمغ و نشاسته
و مغز بادام بریان بخورانند و باید غذا درین غلیظ لزج دهند تا اسهال از آن متولد شود و همچنین باشد ذوبان و تحلل بسوی آن مبادرت نکنند و گویند که چون در اسهال
ذوبانی اسهال نمایند ذبول آرد و چون بند کنند اذیت دهد پس استعمال مقویات مثل قرص طباشیر حامضی و کافوری انسب بود و شیره تخم خرفه بریان و کافور
استعمال کنند و این سفوف مجرب ست مروارید ناسفته یکتوله عصارهٔ لحیة التیس طباشیر دم الاخوین اقاقیا مغسول گلنار فارسی تنکر تیغال پوست
بیرون پسته حب الآس پوست بیخ انجبار کتیرا کهربا جفت بلوط بریان نشاسته بریان بسد گل گاوزبان برگ بارتنگ خشک گل ارمنی هر یک سه ماشه [illegible]
هفت ماشه تخم بارتنگ و شربتی هر یک یک تولہ شربتی از هفت ماشه تا نه ماشه با عرق کافور دالحکیم علوی خان که در دق بیاید و لعاب بهدانه
و ریشه خطمی شیره تخم خرفه و خیارین و اصل السوس در عرق عنب الثعلب برآورده زہر مہرهٔ خطائی طباشیر سوده آمیخته تخم ریحان بارتنگ پاشیده بنوشند
که برای اسهال الوان مختلفه و سعال و عطش و حمی مفید ست و اگر مروارید ناسفته کهربای شمعی هر یک ماشه زہر مہره طباشیر گل مختوم یا گل ارمنی صمغ عربی هر یک
دو سرخ کافور نیم سرخ با رب به شیرین سرشته بلیسند و بالائش شیرهٔ زرشک شیرهٔ کشنیز خشک شیرهٔ تخم خرفه شیرهٔ حب الآس هر یک هفت ماشه شیرهٔ دانه هیل دو ماشه در عرق
بارتنگ برآورده تخم ریحان شش ماشه پاشیده بنوشند در اسهال صفراوی و تپ وبائی نافع ست ایضاً در اسهال عوارض سل و دق بارتنگ چهار ماشه دانه هیل سه ماشه سوده با آب پخته شیرهٔ تخم کاهو
شش ماشه دیاقوذا یکتوله زہر مہره سوده یک ماشه داخل کرده دهند باز سفوف الطین سه ماشه بروغن بادام چرب کرده بشربت انار شیرین دو توله سرشته شیرهٔ تخم خرفه شش ماشه شیرهٔ عنب الثعلب
چهار ماشه زہر مہره یک ماشه بنوشند باز لعاب بهدانه شیرهٔ عناب شیرهٔ تخم خرفه شیرهٔ مغز تخم هندوانه شیرهٔ دانه هیل نبات اسپغول بارتنگ داخل کرده و قرص طباشیر کافوری سوده
پاشیده دهند باز قرص مذکور بگلقند سرشته بخورند و خطمی خبازی بهدانه اصل السوس جوشانیده شیرهٔ تخم کاهو شیرهٔ تخم خرفه زہر مہره بارتنگ داخل کرده بنوشند و اگر بعد خوردن ادویه
ماده صرف آن شکایت سبب سل و دق و اسهال وبائی رسد قرص طباشیر کافوری کوفته بخمیرهٔ صندل سرشته بخورند و شیرهٔ تخم خرفه بریان شش ماشه شیرهٔ حب الآس چهار ماشه
شیرهٔ بهدانه بریان سه ماشه شیرهٔ مغز تخم هندوانه بریان شش ماشه شیرهٔ بیخ انجبار چهار ماشه شربت دیاقوذا دو توله بارتنگ چهار ماشه زہر مہره ماشه بنوشند و ترکاری
پکنال هم بخورند و چون گلو از فرط خشکی حرارت آتش بسوزد و لعاب اسپغول و آب کشنیز تازه کات سفید سوده پاشیده غرغره کنند و بجهت آخر روز ست گلو طباشیر
مغز کنول گتہ دانه هیل سوده همراه عرق عنب الثعلب دهند باز قرص مذکور چهار ماشه بگلقند دو توله سرشته بارتنگ چهار ماشه دانه هیل سه ماشه سوده با آب پخته شیرهٔ بهدانه
بریان سه ماشه دیاقوذا یکتوله کتیرا یک ماشه سوده پاشیده صبح و بجهت شام لعاب بهدانه عرق عنب الثعلب شربت نیلوفر داخل کرده بنوشند باز بجهت آخر روز
خبازی چهار ماشه بهدانه سه ماشه کوکنار شش ماشه سپستان نه دانه جوشانیده شیرهٔ بیخ انجبار و خرفه دهند و اگر بسبب اجتماع اخلاط فاسده در عروق و اعضا باشد
این اسهال را بند نکنند و از اخلاط زائد تنقیه بدن کنند غذا از عادت کم دهند و غذا لطیف و سریع الهضم باشد و مصطکی سه ماشه در گلقند یکتوله و یا طباشیر یک ماشه در آمله مربی یک عدد
و یا زرشک و سماق هر یک یک ماشه و خمیرهٔ خشخاش یا صندل سرشته دهند و آب بسیار ندهند و بر تشنگی صبر کردن نفع کثیر میدهد اگر نتوانند حصه سومی گلاب با آب ممزوج کرده
دهند و گویند که فصد و ریاضت و دلک بدن و تعریق در حمام نیز در اسهال از امتلای بدن و عروق از ماده نافع است و نیکوترین تدابیر تقلیل غذاست و روزه داشتن
و سواری اسپ نمودن و اگر اسهال سددی از همه بدن باشد علاجش در علاج اسهال کبدی کیلوسی در قول جرجانی مسطور شد از آنجا اخذ کنند و اگر اسهال بحرانی بود
آنرا نیز بند کردن خطاست و اگر بسبب سقوط قوت ماسکه بود درمان از آن سبب باید کرد **اقوال حذاق** شیخ الرئیس فرموده اسهال وبائی که در مثل دق و سل
و مانند آن بود در معالجه او طمع نیست مگر مثل طمع در علاج سبب او و ما اشبه سوای آنها باشد معالجه بدن بمبردات مرطبه و هوا و نطولات بحسب آن کنند و قرص
طباشیر و قرص کافور دهند و اطلیه و اضمده مبرده بر قلب و صدر کنند و اغذیه از لحوم خفیفه بلامات و قریصات و معصوصات و سکباج لحم ماهی اسقرہ و نان میده
نیک خمیر کرده و پخته سازند و گاهی از این نان حریره بصمغ و نشاسته آمیخته بسازند و کذلک حماضیه و مانند آن دهند و اسهال را یکبارگی بند نکنند بلکه بتدریج حبس کنند
بمثل این معالجات و بقرص طباشیر ممسک خاصته و باین قرص بگیرند گل ارمنی طباشیر شاهبلوط تخم حماض مقشر زرشک گل سرخ صمغ بریان سرطان سوخته
مساوی همه را سائیده با آب به سرشته قرص سازند و سه درم بدهند و علاج اسهال حادث از تکاثف بتدبیر جذب مواد و استفراغ بسوی ظاهر بدن کنند از استعمال

دلک و غسل و حمام و تعریق و امثال آن و اولی آنست که اخراج اخلاط بفصد و اسهال مناسب اولاً نمایند و حمامات با آبهای مفتح استعمال کنند و او آنست که دران مفتحات جوشانیده باشند و غسولات مفتحه بکار برند و در آبزنات یرقان افراط کنند اگر تکاثف شدید باشد و دلک بپارچه درشت و بلیغ نمایند تا آنکه جلد سرخ گردد و بعده بران آب گرم و آبیکه دران قوت مفتحه باشد از انچه مذکور شد بریزند و علاج اسهال بحرانی اینست که تا موقوف به سخط عظیم نشود حبس او نشاید کرد و اگر افراط کند علاج او بتقریب از انچه معالجه سیفیه بدان می کنند باید کرد مگر بار اللحم ندهند اگر مرض سخت حاد باشد بلکه چیزی که دران تبرید و تغلیظ باشد بخورانند مثل حریره معمول از پست جو و پست سیب و اگر متحمل لحم باشد غذا مثل لحم طائر و ماهی تازه مطبوخ با ناردانه یا آب او مطیب بقوابض از کشنیز در سرکه ترکرده خشک شوده و مانند آن و سنبه گیلانی می نویسد که اسهال قی و باقی را نفع میکند مفرحات یاقوتی بارد مثل یاقوتی بارد و تالیف ما بقدر یکدرم یا سفوف قابض با وزن دو دانگ تا نیم مثقال آمیخته با شیره تخم خرفه بریان بدهند و ایضاً عرق بید مشک بمقدار صالح نوشیدن نافع بود و اگر تشنگی باشد در آب مشروب او بیامیزند و باید که بعد استعداد غذا از اعالی [illegible] آنرا بنوشانند ایلاقی و خرجانی گویند اسهالی که بسبب اجتماع مواد ردی در عروق جمیع بدن باشد و اعضا آنرا قبول نکنند و قوت دافعه هر عضو آنرا بسوی عروق دفع کند و عروق بسوی جگر و او بسوی ماساریقا باز ده پس بامعا فرود آید علاجش اینست که اول اصلاح معده و جگر و قوتهای هر دو نمایند و اگر سوء مزاج باشد ازاله آن کنند و تدبیر غذاهای نیک بر ترتیب واجب فرمایند و استفراغ بحسب واجب خصوصاً هنگام قرب نوبت نمایند و ایارج فیقرا و مطبوخ هلیله و مطبوخ افتیمون و شربت افسنتین و جوارش سفرجلی و المرتقیل کبیر درین باب سودمند است و چون تنقیه بدن کرده باشند هر بامداد و هر شبانگاه ریاضت کنند و مالش بدن در حمام نمایند طبری گوید که اسهال دور ابطن که از اعضای کثیر یا از جمیع بدن باشد علاجش همانست که در اسهال معدی و دوری مسطور شد سوای آنکه تقویت و مانع بعد تنقیه بیشتر و تقویت قلب و معده و تنقیه آن کنند و استفراغ بدن یکبارگی نکنند بلکه استفراغ یک یک عضو نمایند پس تنقیه راس بحب صبر و حب [illegible] نمایند و استفراغ ماده در عروق بفصد کنند و تنقیه فضول ما بقی بپرهیز و تقلیل غذا سازند و بعض اوائل گفته اند در ابطن که جمیع اعضا باشد اگر معالجه آن نکنند دفعةً هلاک کند بسبب سقوط قوت عباس گوید چون اسهال بسبب بحران بود هنگام دفع طبیعت خلط موذی را بسوی معده و امعا و اخراج او باسهال پس تقطیع و امساک او متعرض نشوند تا آنکه اسراف کند و از ان غشی حادث شود و درین وقت مریض را اسپغول که دران قطع سفرجل جوش داده باشند بدهند و رب به و رب سیب یا شربت آنها بنوشانند و قرص طباشیر قابض ببعض این اشربه بدهند یا تخم مویز باندکی طباشیر و گل قبرسی و حماضه و بزر ورد و سماق و غوره و زرشک و بقله خرفه یا عدس مطبوخ که از ان آب اول ریخته باشند مطیب بسرکه و آب انار و کشنیز و زیره و مانند آن غذا سازند و قطع تام اسهال نکنند ابن الیاس گوید که چون اسهال بسبب دفع طبیعت فضول ردیه و یا بسبب حرارت واقع خلط از معده و امعا باشد باید که بحبس آن نپردازند و چون افراط کند و منجر بغشی و سقوط قوت رسد بنوشانیدن پست جو دو درم شکر سفید ده درم منع آن کنند و یا اسپغول یا تخم تنگ هر واحد دو درم بریان کرده و آب برف و گلاب و ده درم بغیر شکر بدهند و یا سفوف انار دانه پنج درم و از قرص طباشیر قابض یک مثقال همراه رب به دو درم بدهند و غذا از مزوره سماق سفرجل بادراج و ماکیان سازند محمد طبری نوشته که گاهی اسهال از رشح اخلاط غریبه فاسده بسوی معده و امعا بود و معنی اخلاط غریبه آنست که فاسد باشند بکیفیتی از کیفیات ردیه مثل حرافت و ملوحت و حدت و مانند آن و درین علت اطبا اکثر غلطی میکنند و علاج این معالجه اسهال طبیعت دوسنطاریا می نمایند بهر آنکه گاهی انچه بسوی امعا ترشح کند اخلاط صدیدی بود که رنگ او وردی باشد پس طبیب غیر ماهر گمان کند که این قیام دم از جهت سحج است و در علاج او بمسک حبس این فضول و ادویه شیافی قابضه بر بعض سلوک نماید و علیل باین تدبیر بهلاک گردد بهر آنکه این اخلاط فاسده متغیر شده و کیفیات آنها کیفیات ردیه قتاله گردیده و خوبی در معالجه این آنست که تغییر کیفیت این اخلاط نمایند و حبس طبیعت نکنند بلکه طبیب ماهر بسوی جوهر خلط نگاه کند پس اگر خلط حار باشد بداند که این خلط از سر نازل میشود و اگر این خلط نازل محرق لذاع لغایت حاد بود و چون بر زمین افتد بر سطح زمین مثل کف جوش کند بداند که آن خلط صفراوی حاد است و اگر خلط اغبر اللون قلیل اللذع باشد بداند که خلط سوداوی است بسبب کثرت کمیت خود این علت پیدا کرده و اگر باوجود غبرت لون سوداویت حاره محرق ملتهب بود بداند که سوداوی محترقه است که آنرا حار یابس گویند و او آنست که از احتراق اخلاط صفراوی حاصل شود و اگر سهل الرجا باشد بداند که خلط رطوبی است پس این اخلاط یا در بطون دماغ یا در طحال یا در کبد یا در امعا یا در عروق فاسد گردد

و مدت او طول کشد چون فساد آن در عروق بود و هرگاه این اسهال را بچیزهای قابض قطع کنند به دبیلات و اورام صعب یا قتال یا بحمیات طویله یا بسرسام یا برسام
موذی گردد و از اسهالی که قطع او واجب نیست این نوع اسهال است و اطبا درین علت به دو وجه غلط میکنند یکی آن که این اسهال را قطع می نمایند و مریض را
هلاک میسازند دوم آنکه قطع نمیکنند اسهالی را که قطع او واجب بود باین گمان که آن ازین نوع است و آن نوع دیگر از اسهال باشد و دیدم کسی را که بسبب قیام
کبدی بود و قوت او بتحلیل در کبد او ضعیف شده و طبیب ملازم او اشاره بعدم قطع آن می نمود بسبب استماع این سخن که نوعی را از قیام قطع نباید کرد و دوا نستم
کرد او مریض را هلاک نمود و اگر تدارک آن نکنند موذی باستسقا یا فساد احشا خواهد شد و امر کردم لزوم علیل باشیای مبردهٔ قابضه مثل آب سویق شعیر و تنقیه کبد
بچیزهای مبردهٔ مقویهٔ قابضه مثل آب گل سرخ و گلنار و رامک و فوفل اندک و قصب الذریره و کعک و مانند آن پس بعد اندک ایام مرض کم شده و قیام منقطع گردید بعده بهای
آن طبیب مقالهٔ در قیام کبدی و قیام شحمی و قیام سحجی مرتب نمودم و میان همین طبیب مذکور دوستی واقع شد و ذکر این فصل مطول درین بهر آن کردم تا در نفس
متعلم قرار یابد که قطع هر قیام واجب نیست و نه ترک هر قیام واجب است و معنی قول ما که آن رشح میکند آنست که این اخلاط در عروق میباشند و شعب عروق
بسوی امعا میرسانند و آن بسوی کبد دفع میکنند بعده از ماساریقا بسوی امعا رجوع مینمایند و علاج این نوع قیام باصلاح کیفیت آن اخلاط در هر موضع که باشند و حفظ
قوت مریض بخوشبوها و خوشبو کردن مسکن و اصلاح غذا و تضمید عضوی که ازان اخلاط فاسد ترشح کنند باید کرد و این قول اطبا کافی است تا متعلمین و بعض اطبا
باین قول منتفع نمیشوند شرح آن میکنیم که بدان هر یک نفع یابد پس میگوییم که اگر اخلاط مترشح بسوی معده و امعا از دماغ باشد علامتش همانست که در اسهال دماغی
از غثیان و تقلب نفس و نزول او در بعض اوقات بسوی سینه و سرفه در بعض اوقات و بودن اسهال متعقب انهضام طعام و بعد خواب گرفتن و هم و اگر از کبد باشد نشانش بود
در مواضع که ازان رشح باشد مثل درد و خلیدن و سوزش و ریاح و چون این محسوس گردد طبیعت خواهش قیام کند و بهترین استدلال بر موضع رشح از صورت قیام و جوهر او ست
و هرگاه طبیب این را شناسد مریض را اشیائی ندهد که دهن عروق را قبض کند یا حبس طبیعت نماید یا چیزی دهد که کیفیت آن اخلاط را تغییر سازد مثل ماء الشعیر و مزورات
معمول از سماق و انار دانه و غوره و مانند آن و ایضا جائز است که عدسیه مقشر بسرکه و شکر بدهد و تضمید کبد نماید اگر اسهال ازان باشد و آن حدت مزاج بود و چیزی که تبرید
و قبض و تقویت نماید مثل پست جو مطبوخ بسرکه و گل سرخ و قصب الذریره و فوفل اندک و قسب قلیل الحلاوة و صندلین و مانند آن و مبالغه در تبرید کبد واجب نبود
بلکه میان ادویهٔ مقویه مثل فوفل و گل سرخ و میان ادویهٔ مبرده مثل صندل و املج و مامیثا و غیره جمع نماید و هر چیز که تعطیر کبد افاده و قبض کند آنرا نفع دهد و قوی سازد و بهترین
ادویه آنست که رمان او نماید و چون اسهال منقطع شود و اثر ترشح کبد از وی نرود و غیره سفرجل که در اسهال معدی مذکور شد ضماد و مغز سفرجل کوفته و مغز سیب با آب سیب و مانند آن
کنند و اگر ترشح ماده از دماغ باشد ضماد و اگر ماده نازل رطوبت خام فاسد بود مذکور شد و اگر ماده نازل اخلاط حاده باشد تضمید سر از برگ عنب الثعلب و برگ اسپغول و برگ
بارتنگ و حی العالم و اندک سرکه و امثال آن نمایند و در تبرید مزاج دماغ نیز مبالغه نکنند بلکه ادویهٔ او مؤلف از اشیای معتدل البرد باشد و اشیای خوشبو
مثل گلاب و آب آس و آب مرزنجوش بدان ضم نمایند و اگر ترشح از عمق بدن باشد علاجش آنچه مذکور شد از لزوم آب سویق شعیر نمایند و ایضا در ابتدا مثل رب به
و رب ریباس و رب سیب اضافه کنند و غذای او سماقیه و رمانیه سازند و بهترین غذا که بران اقتصار کنند وقت شدت سویق شعیر است که دران اندک انار دانه
یا جفجری یا حماض پخته باشند و این بیمار را مسهل خورانیدن خلاف است با این مریض و تضمید معده و جگر او بخلاف و مسهل طبیعت آسوده می نمود و اکثر مهیج و مسکر و مطرقه و تمام معالجه
این علیل حفظ قوت بحسب امکان است اگر ممکن باشد بغذای محمود مثل تیهو و کبک و تدرو و دراج و الا بمزورات مثل اسفاناخ قابض یا ماهی خورش کنند و اگر حفظ قوت ننمایند
بسقوط قوت هلاک گردد و اگر قبض طبیعت نمایند موذی بهلاک شود یا نوعی از انواع دبیلات و خراجات و سرسام و برسام و حمیات حاده منتهی شود پس چون مبتلا
باین علت گردد در مداوات او این دو غرض یعنی حفظ قوت و تبدیل مزاج خلط فاسد بر طبیب واجب بود و چون باصلاح غذا نماید و آنرا از نوع معتدل المزاج گرداند حفظ قوت او
و اصلاح خلط فاسد سازد و اگر مریض صالح القوة و سیال الفضلات بود و بیان زیاده کنند که قی نیز آنرا نافع بود بلکه گاهی این اسهال را یکبارگی قطع کنند نهایت بد است بدانکه
بقول اهل هند گاهی سبب اسهال تحرک ناف میباشد و مالش شکم آنرا مفید میشود و این سبب نیز برای اسهال که از بیماری شده مات باشد نافع نوشته اند بیکلی
سوخته اجوائن تکمیل مساوی کوفته بیخته بقدر سیاه گلنده حب بسته بقدر یک ماشه بر روغن گاو خورند و ضماد شبیه بیانی سه درم مازو سه عدد گلنار پوست انار

کزمازج جوز السرو قشر و اصدیکا عدس مقشر در روغن سرکه آمیخته گرد ناف ضماد کرده سر فافه محکم بستن نیز بیجا شدن ناف را مفید گفته اند و باقی علاج تحرک سره در امراض صفاق و مراق مسطور خواهد شد ٭ ایضاً ٭ بدانند که اسهال کسانی که مخدرات استعمال میکنند مثل افیونیان و کوکناریان و بنگیان مشکل بند میشود و علاجش حسب سبب نمایند و در هنگام احتیاج حبس آن در ادویه آن مخدرات داخل کرده استعمال کنند و در مزاج حار حب ابو علی سینا و سفوف قابض حکیم علی که در علاج اسهال معوی صفراوی مذکور شد و در مزاج بارد سفوف مهوسی و برشعثا معمول است و دیگر ادویه مخدره که در علاج کلی اسهال و دیگر انواع آن مسطور شد حب و حب جالی النحل آرند و بقول اطبای آخر آرد زنجبیل نصف بریان و نصف خام و حلتیت بریان سفوف کرده بقدر نخود با یک لقمه جغرات مسیح آمیخته بخورند و بالایش پنج لقمه دیگر تنها بخورند تا سه روز و بعد آن از نان و گوشت پرهیز کنند برای اسهال افیونی نافع بود و اگر لوده پهانی و اندر جو تلخ موچرس بیلگری گل دهاوه نیز بالا و اقاقیا مغز کنول گٹه اتیس جوز بوا افیون آب ورقی سائیده بقدر نخود قرصها با آب بخورند بجهت اسهال افیونی و کوکناری مجرب نوشته و خوردن گل دهاوه در آب هر یک چهار ماشه سفوف کرده با روغن آهن تا بیم و درین باب مفید گفته و حکیم علی نوشته که مرد افیونی را اسهال با ورم معده و نهایت حدت ماده عارض شد و ورم نزدیک بانفجار رسیده وقت فصد نبود و احتباس بول در نهایت و شدت عطش بغایت گاوزبان نیم مثقال بادرنجبویه ثلث مثقال بنفشه ریشه خطمی نیلوفر هر یک یک مثقال عناب دوازده دانه جوشانیده صاف نموده خمیره بنفشه قرص عنبر محلول در گلاب داخل کرده میداده ایم اگرچه پیش ازین چند پاره اثنا عشری از وجه جدا شده ریخته بود اما همه عوارض از و برطرف شد و جمله صحیح گشت

اسهال اطفال

اکثر در وقت برآمدن دندان عارض میشود خصوصاً از اکثار تناول اغذیه و یا افراط خورانیدن شیر با ایشان و گاهی بسبب قطع شیر و یا بسبب سده جگر و یا ماساریقا و یا ضعف معده بهم میرسد و سبب وقوع اسهال هنگام روئیدن دندان یا گلیدن فضول شور مدی متولد از تفرق اتصال لثه با شیر است و شرح او بنا بر جلا آنکه لابد چرک و ریم بود و نیز افساد آن شیر را و یا اشتغال طبیعت به تکوین دندان و باز ماندن از هضم غذا و برآمدن غذای غیر منهضم باسهال و یا عروض وجع موجب توجه طبیعت و ارواح و قوی بسوی دندان و بدان سبب منع هضم غذا علاج اگر نزد نبات اسنان بود در ابتدا متوجه بحبس آن نشوند مگر وقتیکه از افراط آن خوف سقوط قوت باشد بلکه در ابتدا تدبیر برآمدن دندان بدانچه در بحث تدبیر تسهیل نبات اسنان مذکور شد باید کرد که اصل علاج همین است و در صورت افراط اسهال از زهره و طباشیر و جز آن ادویه ضعیفة القبض که در باب عطاش گذشت بتدریج حبس باید کرد نه با دویه قویه و دفعة و شیره زیره سبز بریان و بادیان بریان و دانه هیل بهم سفید و بیلگری کوفته بیخته هموزن آن نبات آمیخته بقدر نیم درم یا کم و زیاده بدهند که سودمند بود و اگر تشنگی مفرط بود با شیره تخم خرفه و انجا که تب نبود با ماست تکیه دهند که قوی الاثر است و اگر پوست خشخاش هلیله سیاه بروغن بریان کرده برابر آن شکر سفید آمیخته قدر قلیل بطفل دهند برای حبس شکم بهتر از همه و آنی است و اگر صمغ بریان قدری اضافه نمایند قوی تر گردد و آب بارتنگ سبز که در آفتاب یا بآتش اندکی گرم کنند و طفل را بهمان ساعت که از دست [illegible] شود دران فشانند و بعد هر دست چنین کنند و یا ازان آب آبدست نمایند و پارچه را بآن تر کرده بر مقعد نهند بسیار مفید بود خصوصاً وقتی که [illegible] در روغن ماده گاو و یا آب برگ بارتنگ یا آب سیب یا به سائیده خورانیدن نیز بغایت سودمند است و بقول شیخ اگر خوف افراط اسهال باشد تدارک به تکمید شکم بارزد و زیره یا انیسون یا تخم کرفس بصره بسته و گرم نموده تنها یا با قدری سرکه آمیخته باید کرد و یا تضمید شکم بزیره و گل سرخ مبلول بسرکه یا بجا و رس مطبوخ باید کرد سرکه نمایند و ضماد از زیره و حب الآس و عود و سنبل هندی باریک سوده بگلاب و سرکه سرشته نافع است و اگر فائده نشود و طفل غذا هم خورد شیر پاچه خرگوش و یا شیر پاچه بز بحاله بقدر یک دانگ بآب سرد بدهند که بهمان ساعت حبس میکند مگر دران روز شیر ندهند که خوف تجبن او در معده هست بلکه بغذای پرهیزی دارند و شیخ بدادن زرده بیضه نیم برشت و مغز نان مطبوخ در آب یا لیست مطبوخ بآب نیز حکم کرده و داشکه دران خشخاش و حب الآس است و ایضاً آنچه دران تخم [illegible] شیر پاچه خرگوش با شربت [illegible] سرکه کرده باشند داخل است اگر قدری ازان بدهند سودمند بود و در علاج کلی اسهال در قول شیخ مذکور شد نیز درین باب معتبر است و تقلیل غذای مرضعه و طفل و اجتناب از روغن و چیزهای چرب و لحوم نمایند و بهترین لحوم در صورت احتیاج گوشت دراج و تیهو دلوه است و گویند که نافع ترین اغذیه درین باب پالو با ماست تازه گاو است و اگر اسهال بسبب بازگرفتن شیر باشد تدبیرش اعاده شیر است بعده بتدریج شیر کم کنند و در غذا اسپ مناسب افزایند تا آنکه بفصل و بانوع قطع شیر نمایند و اگر

باوجود آن زائل نشود تخم خشخاش سفید تا یک درم بدهند و غذا و دوای قابض بخورانند و بادویهٔ قلیل القبض علاج کنند و اگر بسبب سدهٔ جگر و ماساریقا بود و در وقت نبات اسنان و قطع شیر واقع شود تدبیرش تفتیح سده و تقویت جگر و معده است و اجتناب از ادویه و اغذیه قابضه بایسته و گاه گاهی هلیلهٔ مربی با عرق بادیان و یا نوشدارو دادن درین نوع سودمند است و صمغ عربی قدری سائیده دادن و یا ابرشدق هندی با سادهی حب لسته خورانیدن برای اسهال سبز اطفال مفید بود و اگر از ضعف معده باشد هرچه در ضعف معده مذکور شد حسب حال استعمال نمایند و برگ پودینه و دانهٔ هیل سائیده بنوشانند و یا طباشیر و دانهٔ هیل و نبات سفید سفوف کرده در شیر مادر بدهند و زیرهٔ گل سرخ یا حب الآس یا بلوط و یا پوست انار در آب سائیده بر معده ضماد کنند و این سفوف در اسهال که از ضعف معده بود نیز مجرب است بادیان و هلیلهٔ سیاه هر یک دو ماشه و زنجبیل یک ماشه در روغن گاو برشته کرده کوفته بیخته نبات سفید پنج ماشه آمیخته یک یک ماشه صبح و شام بدهند و گاهی زیرهٔ سفید عوض زنجبیل و گاهی طباشیر و گاهی بلگیری افزوده میشود و اگر دو دانگ طباشیر و یک دانگ سک بدهند [illegible] صفراوی اطفال را نافع بود و کراو دوچه لیثانی مفید اسهال صبیانی شیرهٔ تخم خرفه یا بارتنگ در آب برآورده زهر مهره سوده آمیخته دادن مفید اسهال با حرارت و خون است و خورانیدن سفوف تخم ریحان و بارتنگ بروغن بادام چرب کرده بریان نموده هم نافع است و خورانیدن پنیر تازه بی نمک بریان کرده و گل ارمنی و صمغ عربی بریان بارده سفیده نیمبرشت نافع بود و در اسهال که با تپ و سرفه باشد شربت حب الآس صبح و شام چند انگشت لیسانیدن بغایت سودمند است ایضاً حب کافوری برای اسهال شیر اطفال که با تپ حاد باشد بتجربه رسیده افیون کات سفید طباشیر مغز تخم کدو هر یک ماشه کافور چینیه چهار سرخ در آب بارها سائیده حب بقدر دانهٔ مونگ بندند صبح و شام یک یک حب بطفل بدهند ایضاً حب افیون تالیف حکیم علوی خان برای اسهال سبز و زرد اطفال شیرخواره نافع است کات سفید چهار جزو مغز تخم کدو شیرین مغز تخم خرفه هر واحد دو جزو افیون خالص یک جزو بمقدار مونگ حب بسته صبح یک حب بدهند و اگر احتیاج باشد شام نیز ایضاً حب رمان که در دفع اسهال اطفال سریع العمل آمده بگیرند انار خام و از طرف سر تراشیده و قدری از دانه خالی کرده اول یک ماشه افیون خالص پر کنند و بعد آن یک عدد جوزبوا نهند و باقی جوف آنرا از دانه برآورده پر کرده سر تراشیدهٔ آن بالا نهاده از ریسمان محکم به پیچند که انار به نظر نیاید پس در روغن زرد بریان کنند وقتیکه ریسمان سرخ شود برآورده ریسمان دور کرده مع جوزبوا و افیون انار را در کهرل انداخته باریک بکوبند و صلابه نمایند و نیم دام لسان سائیده آمیخته حلا کرده بقدر فلفل حب بندند شربتی یک حب تا دو و اگر در اسهال خون هم آید قدری کهربا باریک سائیده نیز آمیزند ایضاً حب مسکارانی برای اسهال مفرط اطفال مجرب نوشته و گویند که بالخاصیت مسکن عطش ایشان نیز هست زیرهٔ سفید بریان بادیان هر یک شش ماشه جوزبوا دو ماشه نانخواه یک ماشه افیون شش سرخ همه را کوفته در انار خام کلان که ساخته پر کنند و انار را در خمیر آرد پیچیده در تنور گرم گذارند تا خمیر پخته شود برآورده و بعد سرد شدن خمیر را دور سازند و انار را مع ادویه بسایند و حب برابر دانهٔ نخود یا فلفل سیاه بندند و موافق سن و سال اطفال بدهند دیگر زرد چوبه [illegible] کنند پوست انار ترش کوفته با آب بیا ساق سرشته ضماد آن برای اسهال اطفال مجرب نوشته دیگر گل مختوم ماشه کافور طباشیر گلنار هر واحد یک ماشه سفوف ساخته بقدر دو سرخ باد و نخود یا قوتی معتدل ممزوج کرده بدهند اسهال آنکه از رخاوت معده و امعا مع حرارت مزاج باشد مجرب حکیم ولی است دیگر سفوف طباشیر انار دانه بریان با آب سرد و صمغ عربی کتیرا اسطلکی حب الآس گل سرخ گل ارمنی مساوی نیم مثقال شام و همین قدر صبح با شربت به یا شربت سیب ترش و انار وغیره باطفال بدهند جهت اسهال ایشان مجرب حکیم محمد زمان است و در غیر اطفال نیز نافع بود و دیگر بلیله مازو سماق بلوط کوفته بیخته دادن قبض قوی دارد و دیگر حب الآس پخته رسیده دو جزو امرود نیم پخته یک جزو هر دو را نکوفته در آب چندان بجوشانند که حل شود پس مالیده صاف نموده با قدری قند سفید بقوام آرند و بقدر حاجت بدهند برای تپ و سرفه و اسهال عظیم النفع و مجرب مخترع صاحب خلاصة التجارب و موسوم بشربت مورد اطفال است دیگر شیرهٔ دانهٔ هیل شیرهٔ زیرهٔ سفید در عرق بارتنگ برآورده رب به بارتنگ داخل کرده دادن اسهال مفید متواتر که از ضعف معده باشد معمول حکیم شریف خان است ایضاً طباشیر مصطکی سماق انار دانه هر یک نیم ماشه سوده به شربت انار نیم توله سرشته بخورانند بالائیش شیرهٔ ندرشک دو ماشه در گلاب یک توله عرق کاسنی سه توله برآورده شربت لیمو یک توله داخل کرده دهند دیگر طفل که با اسهال و سرفه شیر اندازد پوست ترنج طباشیر رب السوس پوست سنگدانهٔ مرغ هر واحد یک ماشه سائیده بشربت

دو تولہ سرشته اندک اندک بدهند دیگر طفل که از دواهای هندی زرد و لاغر شود و اسهال آید و از جهت بخارات حرارت ادویه حاره که انقلاب و دماغ رسد چشم بند بدارد عنب الثعلب سبوس منقی تخم خطمی جوشانیده و شیره خرفه داخل کرده تخم ریحان پاشیده بدون شیرینی بدهد که اخراج مواد حار و تفتیح سده و تقویت جگر حاصل گردد **ایضاً** لقوع برای اسهال اطفال صاحب شفاء الاسقام نافع نوشته زرشک دو درهم آمله کوفته یک درم صندل سفید ربع درم چوب کاذی نیم درم زرور نیم درم در گلاب تر کرده بشربت سیب یا شربت انجبار شیرین کرده بدهند **ایضاً** و این دوا بهر اسهال اطفال چون با حرارت و تشنگی باشد از املای استاد خود نوشته تخم خرفه مقشر یک درم طباشیر دو خرنوب با شربت ورد و شربت نیلوفر دواء قیه بدهند و تدهین معده او بروغن گل و قتل ازرق نمایند و مادر او هم ریزه خرفه بخورد **ایضاً** این لقوع نیز از املای استاد خود پس نوشته و گفته که قطع اسهال و منع عطش و تسکین تپ و تقویت جگر نماید دوا اطفال را نیز این امر سکیدو تپر بالیس هفت درم انجبار تخم کاسنی کوفته در صره بسته هر یک دو درم آمله شقاقل طباشیر نیم درم زرور یک درم در آب تر کرده نبات شش درم داخل کرده صبح و شام نیز بدهند دیگر ادویه هندی نافع اسهال که با طفال عارض شود شیره دو دهی در آب برآورده با کته سفید یک ماشه استعمال کردن مجرب است دیگر کوکنار بقدر دو ماشه جوکوب نموده شب در آب تر کنند و صباح شیره بادیان بریان و زیره سفید بریان در آب مذکور برآورده صاف نموده با نبات شیرین کرده بنوشانند که بتجربه رسیده و همچنین پوست درخت فالسه شب در آب تر کرده صباح آب زلال آن از نبات شیرین نموده بنوشانند دیگر شیره درخت کرار در بتاسه بخورانند دیگر مهره با شیره زیره سبز و بادیان دو ادهلی و طباشیر دیگر شیره برگ نورسته مغیلان و شیره زیره سبز از هر یک بقدر دو سه سرخ و شیره غنچه انار ناشگفته یک عدد در آب برآورده پانچ یا هفت قطعه خرف سنگتاب نموده تا سه یا پنج روز صبح ناشتا نوشانیدن نافع **ایضاً** دوائیکه برای سبزی و نیل گونی براز اطفال صاحب تکمله هندی نافع نوشته زعفران یک دو حبه سوده در شیر مادر حل کرده بدهند و کذا کات سفید یکی بقدر دو ماشه در شیر مادر حل کرده بدهند و جمیع مصلحات معده چون زیره و الایچی خرد و عود و مصطکی درینجا نافع و اصلاح حال مرضعه واجب دانند و برگ تلسی چار پنج عدد و سائیده بنوشانند دیگر بیلگری موتهه دهنیه مساوی کوفته بخیته با آب بشسته برنج سرخ بدهند درین باب مجرب و معمول است و اگر لوده پٹهانی گل دهاوه عوض دهنیه نموده هر چهار مساوی باریک سوده برای طفل شش ماهه نیم ماشه و بیکساله یک ماشه و بدو ساله دو ماشه در شیر مادر حل کرده بدهند نیز برای اسهال شدید اطفال مجرب است دیگر مجربی می‌نویسد که برای اسهال سبز اطفال که لاعلاج است اکثر این در ماه بهادون یا بعد چیچک یا در ماه جیٹهه عارض شود این دوا نافع است پوست هلیله زرد و نرکچور مغز چاکسو برگ نیم مغز هر واحد یک سرخ فلفل گرد چهارم حصه هر پنج دوا در آب سائیده بطفل بنوشانند در دو سه روز بدو سه عمل بهتر شود مجرب است دیگر برای اسهال که با تشنگی و تپ باشد شیره خرفه بریان دو ماشه شیره حب الآس شیره بیلگری یک یک ماشه در عرق گاوزبان برآورده رب بهی شش ماشه تخم بارتنگ دو ماشه داخل کرده بدهند دیگر گل دهاوه بیلگری اندر جو تلخ خس مساوی کوفته بخیته یک ماشه یا کم و زیاده بحسب سن و مزاج طفل بعسل آمیخته بلیسانند بجهت اسهال و پیچش اطفال معمول و مجرب است و بعضی آمله بجای گل دهاوه میگیرند و درین صورت ابتی هم نفع میکند و در مجربات اکبری اندر جو شیرین نوشته و لوده هم داخل است و اگر خواهند دوا را جو کوب کرده جوش داده بدهند **ایضاً** حب قابض نافع اسهال اطفال اگر با تپ باشد نیز فایده دارد کات سفید گلنار هر واحد سه ماشه زهر مهره سوده آمله صمغ عربی بیلگری بریان هر واحد دو ماشه افیون مازو ماعین بادیان بریان زیره سفید بریان هر واحد یک ماشه کافور یک سرخ حب بقدر فلفل سازند و حسب مزاج و سن بدهند و گاهی با طباشیر بدل زهر مهره میکنند و گاهی اضافه می نمایند و اگر تپ نباشد کافور موقوف سازند **ایضاً** حب برای اسهال اطفال که برنگ سبز آید نافع برگ ببول [illegible] آمله زهر مهره گلنار زعفران برگ نیم نورسته بادیان بریان زیره سفید و سیاه نمک سونچر سلیخه اجواین بامی ٹنکار هر یک هفت ماشه سائیده حب بقدر مونگ سازند و یکی صبح و یکی شام بدهند **ایضاً** حب جهت اسهال هر قسم اطفال که با سرفه باشد مجرب است کل خرد انار یک عدد جوز بوا افیون هر واحد یک ماشه چاکسو رسوت نرکچور زیره سفید هلدی پوست خراشیده کونپل نیم کونپل بکاین کونپل ببول هر واحد دو ماشه کوفته بخیته بمقدار مونگ حب سازند و یک تا دو حب با آب و یا در شیر حل کرده بخورانند دیگر غنچه انار برگ ببول بادیان بریان هر یک قدری کوکنار سوخته برابر همه قدری ازین موافق سن بدهند که نافع اسهال اطفال است دیگر از مغز بیلگری کات آمله پوست انار سفوف ساخته بحسب مزاج بدهند برای اسهال اطفال که در وقت بر آمدن دندان می شود

مفید است و دیگر آنکه باید شیاف گرم زیاده از ده قیراط با آب سائیده به حسب نافع اسهال اطفال است و اگر آدم کلان باشد تا یک توله بقدر فراخ خورانند اسهال باز دارد و باید که قدری گلنار نیز آمیزند

اسهال الدم

اسهال خون اگر از جگر آید آن را در اصطلاح اطبا ذوسنطاریای کبدی گویند و اگر از امعا باشد ذوسنطاریای معوی نامند سبب کبدی یکی کثرت امتلای آن از خون بود بنابر احتباس سیلان خون معتاد از رعاف یا حیض یا بواسیر و غیر آن که به سبب ثقل خون مجتمع در ان متاذی گردد و آن را بسوی امعا دفع کند یا بنابر عطالت از حرکت و به سبب اجتماع خون کثیر در جگر دفع آن به طرف امعا باعث ثقل او در بین انواع اسهال مراری و صدیدی وغیره تقدم نکند دوم قطع عضوی بزرگ مثل دست و پا که خون تغذیه آن بجگر باز پس رسد و او با امعا دفع کند و درین قسم مدت طول نکشد بلکه بزودی منقطع گردد و بادی اشتها باطل نشود و ازین قبیل است بستن عضوی محکم و نرسیدن غذا بدان سوم تفرق اتصال جگر بنا بر شگافتن ورم حار آن یا بنا بر انشقاق آن از کثرت امتلا یا ضربه و سقطه وغیر آن چهارم انفتاح رگ جگر یا انشقاق یا انقطاع آن بنا بر امتلا یا اخلاط حاده اکال و این خون با التهاب و حدت برآید و با عطش مفرط بود پنجم ضعف قوت مغیره جگر و تابع این نوع قلت اشتها بود و صدید و خون غسالی بران تقدم نماید و انطاکی استعمال اغذیه حار رطب و حبس بول بسیار نیز از اسباب این شمرده و سبب معوی یکی خراش امعا است و آن را سحج گویند و آن جدا گفته آید دوم گشادن دهن رگی از رگهای امعا بواسطه امتلای عروق آن از خون و این انفتاح یا در امعای نازله یعنی سفلی بود و یا در رقاق یعنی علیا باشد سوم انقطاع رگ یا انشقاق یا انفتاح آن در عضو دیگر از عضوها مثل مری و معده و طحال و انطاکی حبس براز و کثرت آن تفریغ مری سودا و صفرا و حقنهای حاده و بواسیر نیز سبب این گفته و شیخ و جرجانی می نویسند که اسهال دموی یا دفعة واقع شود و یا اندک اندک افتد و سبب اول گشادن رگها و ترقید آنها بود و چون بادی درد نباشد از امعا نبود بلکه از دیگر احشا باشد و خصوصا چون بدان علامات آفت احشا مقترن بود و گاهی از امعا نیز بدون وجع باشد اگر به سبب انفتاح دهان عروق آن بغیر سبب دیگر بود و این سالم تر است و اندک اندک پدید آید و اگر زمستان خشک شمالی بود و عقب او ربیع مطیر جنوبی و تابستان مطیر آید اسهال خون بسیار افتد و کذا اگر شتا جنوبی و ربیع شمالی با اندک باران بود و خصوصا اگر در ابدان رطبه و ابدان زنان و گاهی سبب اسهال الدم در بلاد جنوبی وبا سبب باد جنوبی بسیار و کثرت باران به سبب تحریک آن مواد و ارخای آن و سام او خصوصا عقیب نزله شود یا رعاف شود و اسهال خون که بعد اسهال صفراوی و سحج مراری افتد و باد رود آن سخت بد باشد و خاصة چون اول خراطه آمده باشد و بعد آن خون صرف آید چه این دلالت کند بر آنکه آفت در شی دهه فرو رسیده و در کتاب بقراط است کسی را که ذوسنطاریا باشد و پیدا گردد چیزی چون قطعه گوشت پاره مثل ریشه ظاهر شود و بعد از آن تشنگی سخت عارض گردد و در هشتم بمیرد و ازین تاخر و تجاوز نکند و گاهی اتفاق افتد که چیزی از خون که در شکم رفته منعقد گردد و سردی دست و پا و اشتعال شکم و سقوط قوت و نبض و غشی بران دلالت کند و اسهالی که از مقعد بلا وجع باشد آن خون بود غیر آن و اکثر آن بسبیل دفع طبیعت باشد فضول بدن را حصر او در بدن اسباب فضول از اغذیه و احتباس سیلان یا بنا بر قطع عضو یا ترک ریاضت یا جمیع آنچه در موضع او گذشت شد و این را حبس نباید کرد مگر آنکه خوف سقوط نبض و قوت باشد و گاهی اسهال خون از انفتاح عروق بود و با او سحج باشد چون قرحه کند و گاهی به تقریب اول بود و بعد اسهال خون تابع او گردد و نشان اسهال معوی و دموی روی آن است که تابع سحج مولم یا اسهال متواتر باشد یا بعد و بادی اشتها باطل شود و تقلب نفس افتد و معوی سحج او و خراش گردد و این اکثر هلاک کند و آنچه دفعة بلا وجع کثیر حادث شود و تابع او آفت در احشا نیز نباشد آن سلیم بود و آنچه از فضول امتلائی بود که طبیعت از بدن دفع کند اسباب مذکوره آن بران دلالت کند و آن را ایضا غیر سحج خون صرف اکثر بلا وجع که تابع آن ضعف نباشد و یا نوائب بود و انطاکی گوید که ذوسنطاریا مرض خطرناک است به سبب منفذ آن مرغیات را در اخراج خون که بدان قوام بدن است و اسباب عام او فرط امتلاء و توالی تخمها و جمع میان اغذیه مختلفه خصوصا برنج و بسرکه و سرکه و بشیر و حریفات مثل ثوم و خردل است و به سبب کثرت تولید آن اخلاط اکال را و گاهی از ضربه و شدت منفجر عروق بود و ذوسنطاریا گاهی حفظ ادوار مثل حمیات نماید و علاج بقطع و استسقا یا در طحال می اندازد و گاهی به سرعت هلاک کند و اسهال معوی کبدی اگر تشنگی مفرط و التهاب عارض شود در یک هفته هلاک کند طریق تشخیص این مرض و اسباب آن باید که دریافت

نمایند اگر با اسهال خون علامات مثل سحج مغص مخراطه و اختلاط خون با براز و علامات بواسیر مثل وجع مقعد و ثقل و حکهٔ آن و خروج خون نیز رقیق و تقاطر بعد براز یا قبل آن غیر مختلط با براز و علامات زحیر مثل تزحج و خروج براز اندک اندک هیچ نباشد ذوسنطاریا بود و سفیدی لبها و لاغری آنها و زردی بدن و سبزی ناخنها و خفقان نیز از علامات اوست پس نظر کنند اگر خون با براز مختلطه نباشد و دفعةً کثیر المقدار و سرخ خالص و بدبو و بادوار بر آید و تپ لازم بود اسهال دموی کبدی باشد پس تقدم هر سببی از اسباب مذکورهٔ آن که معلوم شود سببش همان باشد و اگر این همه علامات یافته نشود و در اکثر بی درد بود و بادی قوت باشد اگرچه طول کشد و اشتها ناقص نشود اسهال دموی معوی باشد پس اگر در هر قیام اول براز با خون آمیخته آید بعده بدون خون بر آید کشادن دهن رگ در امعای غلاظ باشد و اگر هر بار اول براز صرف بر آید بعد از ان با خون مختلط آید در امعای دقاق باشد و اگر در جگر و امعا آفتی یافته نشود و الم و حرقت در معده یا عضو دیگر معلوم شود سببش همان باشد مولانا نفیس و صاحب کامل گفته اند طبیب را باید که در معرفت این مرض امعان نظر نماید تا در غلط نیفتد چه بسا است که ذوسنطاریای کبدی بود و طبیب گمان کند که آن معوی ست و علاجش بعلاج معوی نماید و از امر جگر غافل ماند و مریض هلاک گردد و اما اطباء زمانهٔ ما را حاجت بمعرفت امراض و اسباب و علامات آنها نیست خصوصاً بفرق کردن میان امراض متشابه بلکه نزد ایشان این همه فضول ست و از ان استغنا دارند و دوشان تحت دعای جالینوس اند که گفته کثر الله بهم عدد المقابر و ایضاً جالینوس گفته که می شناسم قوم کثیر را که باین مرض مبتلا شدند و بسبب قلت معرفت اطباء بتفرقهٔ میان این هر دو نوع ذوسنطاریا هلاک گردیدند و اکثر غلط واقع شده مر ایشان را بجهت آنکه با خون کبدی گاه خلط مراری عیبا شد و امعا را منجرد شد و با براز خراطه بر می آید و ایشان گمان کردند که این سحج امعا ست پس واجب شد که فرق میان هر دو بیان نموده شود و این از چند وجه باشد یکم آنکه در کبدی درد نمی باشد مگر بندرت مریض در نواحی جگر درد خفیف دریابد بخلاف معوی که با وجع شدید بود و اگر با سحج باشد دوم آنکه در کبدی خون اکثر با دوار می آید و چون دو سه روز بر آید باز بند شود تا آنکه مرتبهٔ دوم در جگر جمع گردد بخلاف معوی که استفراغ خون در ان متصل بغیر سکون بود سوم آنکه در کبدی بدن لاغر گردد بخلاف معوی که در ان هزال بدن نباشد مگر آنکه چون افراط کند و زمانه دراز گردد چهارم آنکه در کبدی از اول تا آخر خون محض یا غسالی آید و خراطه بادی نیامیزد مگر چون افراط کند که در آن هنگام سطح امعا منجرد شده و خون با خراطه مختلط شود بخلاف معوی سحجی که در وی اول خراطه بر آید پس خراطه و جراده پس خون و اجسام غشائی پس ریم مگر وقتیکه دهن عروق از کثرت خون در ابتدا بکشاید خون خالص بر آید لیکن این خون اندک اندک می آید چنانچه جهال را توهم میگردد که این خون بواسیر ست پنجم آنکه اسهال کبدی بغایت بدبو بود بسبب حرارت و رطوبت جگر بخلاف معوی که بسبب برودت و یبوست امعا بدبو نمیباشد علاج اگر ذوسنطاریای کبدی باشد چند روز غذا ندهند و تا وقتیکه مریض ضعیف نگردد اسهال بند نکنند و فصد باسلیق بار بار بکشایند و خون اندک اندک بگیرند و دست و پا و پستان و خصیتین به بندند تا میل ماده بجانب دیگر شود و بعد اماله قابضات مثل قرص کهربا و غیره همراه شیرهٔ خرفه و بارتنگ و مانند آن که در بحث نفث الدم گذشت بدهند و زرور و صندل را در گلاب سائیده بر جگر ضماد سازند و ضماد گل سرخ صندلین گلنار لحیة التیس گل ارمنی حب الآس مساوی کوفته بگلاب سرشته نیز برای گرمی جگر و ذوسنطاریای کبدی مجرب ست و اگر زهر مهرهٔ خطائی یک ماشه طباشیر دو ماشه سوده در انوشداروی لولوی نه ماشه سرشته با ورق طلا یک عدد خورانیده آب برگ بارتنگ چهار توله شربت حب الآس یک نیم توله بنوشانند و آب مذکور تا یک هفته بخورانید و باز بگذارند و شام زهر مهرهٔ سبزی یک ماشه سوده در سرشیر جغرات یک نیم توله بلیسانند و غذا دوغ و پلاو و مربای سیب دهند نافع بود و اگر طباشیر حب الآس گلنار فارسی کتیرا صمغ عربی تخم خرفه پوست سماق پوست بیرون پسته گل ارمنی پوست بیخ انجبار صندل سفید بگلاب سوده کهربای شمعی از هر یک نیم مثقال طراثیث شیرین دو درم کوفته بیخته با شربت حب الآس یا انجبار یا فواکه سرشته بخورند مقوی جگر و معده و مفید اسهال دموی است و سفوف طباشیر لولوی و شربت حب الآس مرکب و مفرح قابض هر واحد نافع اسهال دموی کبدی ست و حب نفث الدم درین باب مجرب است و در انجا که بسبب تفرق اتصال جگر باشد اول ازالهٔ سبب وقوع نکایت او بدانچه در امراض کبد مذکور شد باید کرد و پس از ان اقراص قابض و ملحم معمول از نشاسته و طباشیر و عصارهٔ لحیة التیس و دم الاخوین و گل ارمنی و درلوند و گلنار با آب بارتنگ بدهند و قرص نفث الدم که در ان ریوند چینی یک جزو

افزوده باشند و در قبض و التحام اثر تمام دارد و آنچه از ضعف قوت مغیره جگر باشد پس چه در ضعف جگر اسهال غسالی رنگ پیدا شد بکار برند و اگر دوسنطاریا سوداوی باشد فصد باسلیق کنند اگر در خون کثرت بود و قوت اطاعت کند و بعد از آن قابضات چون قرص طباشیر قابض یا قرص کهربا و شربت حب الآس و شربت انجبار و رب به و سیب و ریباس و حصرم و امثال آن همراه ادویه مغریه مثل چهار تخم و صمغ عربی و بیهدانه و امثال آن که در بحث زحیر مذکور باید داد بخورد و گل ارمنی نیم درم با یکی از اشربه مذکوره فایده تمام دارد و چون پوست انار و کزمازج و گل ارمنی هر یک سه ماشه کوفته بیخته حب سازند و دو درم از آن بدهند و درین باب مجرب است و اگر در اسهال مثلی باشد حقنه حابس خیز البیل آرند و گویند که عصاره برگ خرفه حقنه کردن مفید و ضماد گچ بر بهم شکم و یک ساعت حبس کند و حکیم علی گفته که چون در لعاب بهدانه بریان و دو مثقال تخم ریحان و صندل سوده هر واحد یک مثقال و شربت انجبار منجمد شود و حبس خوردن امعا لغایت نافع است و آنچه از زحیر البول آسیر بود بتدبیر بواسیر پردازند و کلیا آنچه پنیر خوردن بآن تنگ که در آن شیر کرده باشند تا آنکه حقنه کردن آن از آن به تجربه رسیده و شیر کهنه سرشته بریان نموده نیز نافع بود و آنکه گمیزه خوردن از مجربات است و کذلک آرد کنار و کذا نیم درم تخم محرق اگر از عضو دیگر یا بواسیر آید بعلاج آن مشغول شوند و آنچه از خون منجمد گردد آنچه در امراض معده در بحث قیء الدم مذکور شد عمل آرند که ادویه لعابیه دهند نافع اسهال الدم بیاد انیسون خشک کرده سائیده بریشته قند سرشته باشند و خوردن و کذا حقنه بعصاره عصی الراعی و کذا خوردن برگ عنب الثعلب مطبوخ بروغن بادام و کذا شرب بامی و تعلیق آن در پایچه پیشی سرخ بسته و کذا شرب پوست درخت کهنه که بیشتر بادام باشد هر دو در قطع اسهال الدم مجرب است و شرب خشخاش سیاه یا سماق بریان یا سوخته در سرکه یا مقل و در شراب سیب آب بود و سرکرده یا خولان که قسمی هندی است یا گلنار یا عصاره لحیه التیس یا بیخ آن یا بیخ علیق یا شاخ گوزن سوخته یا ثمر طاعم یا کشنیز بریان آب بارتنگ یا هندبا یا تخم حماض بریان یا حب الآس تر و خشک یا آب برگ آن یا دو ضرع گاو آفتاب یا مرجان خام و سوخته یا کهربا و آب بارتنگ یا جاورس بریان و انار دانه کوفته هر دو شرب تخم و نیم درم صمغ عربی بریان بریان پاشیده و تناول سیب ترش نیم گرفته بریان کرده یا تمر هندی یا کندر و گل ارمنی یا بیخ تمر شاخهای خرفه بدون برگ آن یا ارشیغان یا حب الآس یا ریباس یا طراثیث یا صمغ عربی و گوشت شانه مرغ خام در طعام یا سکنجبین جگر بوزان آن آب صاف و قطعه آهن گرم انداخته بپوشانند تا آب فانی گردد پس بعد صرف سیاهه و از آن نیم رطل عراقی بخورند یا اسبغول سیاه و آب بارتنگ هر دو سی درم و کذا شرب آن یا عصاره برگ مطبوخ طراثیث اگر تب نباشد و تعلیق زمرد و کذا عقیق و شرب آن بهر واسطه قطع اسهال الدم است و دیگر سنگ جراحت از دو ماشه تا نیم توله با عرق بارتنگ و یا با دیگر ادویه مناسبه مثل طباشیر و زهر مهره و صمغ عربی و گل ارمنی و گلیر خوردن در اسهال مجرب است و دیگر در قطع اسهال خون و تسکین امعا قرص آن نافع است ریوند چینی را کوفته بروغن بادام یا روغن گل چرب کرده نیم درم با آب سیب ترش بخورند و کذا بریان کوفته بیخته با شربت خوردن و دیگر بقول حکیم علی شیرازی تخم خرفه بریان و غیر بریان و گل مختوم و گل ارمنی و صمغ عربی و طراثیث و کندر و شیره تخم و شیره تخم خیارین ترش و از ادویه مرکبه شربت انجبار و قرص کهربا و قرص کافور و قرص طباشیر قابض و یاقوتی بارد و خمیره بنفشه و سفوف قابض و معجون زحیر و تریاق فاروق و معجون لبوب بارد و اطریفل مقل و سفوف مقلیاثا و معجون آسیر و جوارش خوزی و جوارش جالینوس و معجون فلنیوش هر واحد برای اسهال دموی و غیر دموی نافع است دیگر برای اسهال خونی از مجربات والد مرحوم است گل طباشیر و پوست انار را کوفته بیخته سه ماشه با آب سرد بخورند ایضا صمغ عربی کتیرا طباشیر سنگ جراحت هر واحد یک ماشه با رب به یا رب ریباس خوردن نیز نافع اسهال خون است دوائیکه بهر اسهال کبدی و معوی و غیر دموی و اسهال معوی و دموی مجرب است دانه هیل گل ارمنی گل مختوم هر واحد یک ماشه با خمیره ابریشم علوی خانی نه ماشه ورق طلا یک عدد سرشته و یا دم الاخوین کات مغسول کهربا گل ارمنی هر یک ماشه در خمیره مروارید نه ماشه ورق طلا یک عدد آمیخته بخورند و بالای شیره زرشک و بادیان هر یک نه ماشه و انیسون چهار ماشه و الایچی کلان چهار عدد و یا شیره بارتنگ و بیخ انجبار هر یک چهار ماشه لعاب ریشه خطمی و بهدانه بریان هر یک سه ماشه شربت حب الآس یا خشخاش یا انجبار سه توله گلاب عرق کیوڑه

بیدمشک ہر یک پنج تولہ عرق بارتنگ شش تولہ تخم خرفہ کشک و بارتنگ ہر یک سہ ماشہ بہ نوشند ایضاً سفوف بہودی یک ماشہ تخم بارتنگ چہار ماشہ شیرۂ انجبار و حب الآس بہدانہ بریان ہر یک سہ ماشہ تخم خشخاش و خرفہ ہر یک نہ ماشہ لعاب گاؤزبان چہار ماشہ و ریشہ خطمی سہ ماشہ در گلاب کیوڑہ و عرق بیدمشک ہر یک پنج تولہ شربت حب الآس سہ تولہ و یا گل ارمنی و قبرسی و مختوم و نشاپوری ہر یک یک ماشہ در انوشداروی لولوی علوی خان نہ ماشہ و ورق طلا یک عدد و سرشتہ اول بلیسند ایضاً کہ بجہت اسہال الدم معمول ست تخم خرفہ بریان طباشیر گل رمی گلنار صمغ عربی گل سرخ نشاستہ بریان حب الآس بریان صمغ الاخوین شادنج مغسول ہر واحد یک درم کندر افیون ہر یک ربع درم کوفتہ بیختہ بقدر سہ ماشہ ہمراہ شیرۂ خرفہ بریان شش ماشہ لعاب ریشہ خطمی چہار ماشہ شیرۂ تخم خیارین ہفت ماشہ لعاب بہدانہ بریان سہ ماشہ در عرق بارتنگ سہ تولہ عرق عنب الثعلب عرق گاؤزبان ہر یک پنج تولہ عرق کیوڑہ شربت بشیرین ہر واحد دو تولہ بارتنگ بریان تخم ریحان بریان ہر یک سہ ماشہ پاشیدہ بنوشند و اگر سرفہ باشد شیرۂ اصل السوس نیز افزایند ایضاً دانہ پنج دانہ ریشہ خطمی چہار ماشہ جوشانیدہ صاف نمودہ شیرۂ تخم خرفہ شیرۂ کاہو ہر یک شش ماشہ شربت بنفشہ دو تولہ داخل کردہ بارتنگ شش ماشہ پاشیدہ بنوشند ایضاً شیرۂ خرفہ سیاہ شش ماشہ شیرۂ پوست بیخ انجبار چہار ماشہ در عرق بارتنگ دہ تولہ برآوردہ بارتنگ پنج ماشہ پاشیدہ شربت بہ دو تولہ داخل کردہ بنوشند ایضاً گویند کہ ازین تدبیر در دو روز صحت میشود جوز الطیب و بسباسہ ہر یک سہ ماشہ اظفار الطیب دو ماشہ در گلاب و عرق کیوڑہ و گاؤزبان ہفت تولہ و عرق بہار نارنج چہار تولہ شیرۂ برآوردہ شربت سیب ولایتی و شربت حب الآس ہر یک دو تولہ حل کردہ تخم بارتنگ و شربتی ہر یک چہار ماشہ خوردہ بنوشند و وقت شام جدوار خطائی سہ ماشہ با دوغ گاؤ و آہن تاب پادسیر و سہند و پوستہ اظفار الطیب دوانہ ہیل در دہن دارند و ہمچنین مصطگی و قاقلہ کبار ہر دو بریان ہر یک نیم ماشہ در تنبول پیچیدہ بجای خوفل نہادہ در روزی چہار پنج بار بخورند و ہمچنین در شب و غذا ایلپا و برنج و پلاو خشخاش مزعفر مسکہ گاؤ و بالائی و مربای اناناس و سیب بخورند ایضاً برای اسہال کبدی کہ در اول خون تا آخر خون رقیق صرف آید مجرب ست زہر مہرۂ خطائی یک ماشہ طباشیر دو ماشہ سودہ در انوشداروی لولوی نہ ماشہ سرشتہ با ورق طلا یک عدد پیچیدہ بخورانند و آب برگ بارتنگ افشردہ چہار تولہ شربت حب الآس یک نیم تولہ نوشانند و آب برگ مذکور تا یک ہفتہ افزودہ باز بکاہند و شام زہر مہرۂ نبری یک ماشہ سودہ در بالائی جغرات یک نیم تولہ بلیسانند غذا دوغ و لحم لقرہ و پلاو و مربای سیب ایضاً حکیم عابد نوشتہ کہ کندر تا بہ برنج در تشنہ پدید فوبات عروق بے عدیل ست و نوشیدن آب برگ آہو دستہ معصور و مروق و حبس خون از ہر عضو کہ باشد مجرب ست و چون ریوند چینی باریک سائیدہ در آب بارتنگ و اندک شراب کہنہ حل کردہ بنوشند کہ از امعای سفلی باشد بہ الساعۃ ست و جالینوس گفتہ کہ خوردن این اقراص ادا از ان قوی تر ست راوند انبرباریس تخم کاسنی مساوی گرفتہ و عصارۂ زرشک یا آب بارتنگ قرص ساختہ تا دو درم بخورند کہ حبس خون فی الفور کند و ارباب تجربہ چون برین مداومت نمایند شفا یابند و بصحت تجربہ پیوستہ دیگر بقول صاحب تکملہ ہندی نوشیدن شیرۂ برگ بانسہ دوازدہ درم با نبات نافع ست و شیرۂ برگ مغیلان بواسیری اہم مفید ست ایضاً مغز خستہ جامن مغز خستہ انبہ تخم کوچ برابر کوفتہ بیختہ بآب شستہ برنج سانٹھی بقدر قوت مریض بدہند کہ اسہال خون را مجرب ست دیگر رال کتھ سفید تبلگرے ہر سہ برابر کوفتہ بیختہ بقدر حاجت دادن حبس اسہال خون کند و سفوف کشنیز کہ در اسہال معوی رطوبی مذکور شد در اسہال دموی نیز مجرب اطبای ہند ست شربت جامن نافع اقسام اسہال دموی و معدی و زحیر و بواسیر و حابس قی و دافع تہوع ست آب جامن نیم پختہ کبود شدہ در قدرے گلاب یا آب برارند و بقدر چہارم آن قند سفید داخل کردہ شربت بسازند و در آخر قوام اگر بعض اجزاے قابضہ مثل طباشیر و صندل سفید بگلاب سودہ افزایند قوی العمل گردد سفوف طرائیث کہ ضعف جگر و معدہ را نافع و در اسہال دموی بہ تجربہ رسیدہ طباشیر حب الآس گلنار فارسی کتیرا صمغ عربی تخم خرفہ پوست ساق پوست بیرون پستہ گل ارمنی پوست بیخ انجبار صندل سفید بگلاب سودہ کہربای شمعی ہر یک نیم مثقال طرائیث شیرین دو درم کوفتہ بیختہ بہ شربت حب الآس یا شربت انجبار یا شربت بہ یا شربت فواکہ سرشتہ تناول نمایند سفوف لولوی حکیم علوی خان مینویسند کہ این سفوف بجہت خود در اسہال دموی بواسیری و حرارت جگر و تپ و تہیج پاہا و خفقان و نفخہ مراق ترتیب دادہ ام و منافع بسیار مشاہدہ نمودہ ام مروارید ناسفتہ یشب سبز زہر مہرۂ خطائی ہر واحد یک مثقال ورق طلا عنبر اشہب

هر یک یک نیم دانگ ورق نقره یک مثقال و یک نیم دانگ صندل سفید ابریشم مقرض طباشیر پوست بیرون پسته دانه هیل بریان کشنیز خشک بریان بادیان بریان آمله منقی هلیله سیاه در روغن گاو بریان کرده هر یک یک نیم مثقال زرشک منقی سماق منقی انار دانه دارچینی مصطگی رومی هر واحد یک مثقال کوفته بیخته سفوف سازند **سفوف شادنج** جهت اسهال مراری و دموی و جریان خون باسور و طمث مشکوز و بهیشه معمول ریوند خطائی یک درم کهربا بسد ودع سوخته هر یک دو درم دم الاخوین شادنج عدسی مغسول عصارهٔ لحیة التیس صمغ عربی بریان هر یک سه درم همه را باریک کوفته تخم بارتنگ بریان پنج درم آمیخته سفوف سازند قدر خوراک یک درم تا دو درم **نوع دیگر** درین باب قوی تر دم الاخوین صمغ عربی اقاقیا طباشیر گلنار بسد سرخ کهربا تخم حماض هر واحد یک جزو کوفته بیخته شادنج عدسی مغسول دو جزو همه را با تخم بارتنگ و کنوچه و اسپغول و تخم ریحان هر واحد یک جزو درست آمیخته سفوف سازند **سفوف خطمی** مستعمل در اسهال دموی وغیره تخم خطمی سفید تخم خبازی نشاسته صمغ عربی گل ارمنی مغسول طباشیر مساوی کوفته بیخته سفوف سازند **سفوف مخترع** جهت اقسام اسهال و خون و بواسیر وغیر آن مجرب نشاسته بریان گل ارمنی تخم گل صمغ عربی بریان نوفل شاخ گوزن سوخته پوست تخم مرغ گلنار دم الاخوین تخم ریحان بریان بارتنگ زیره بریان جفت بلوط گل سرخ بسباسه هر یک نیم ماشه پوست بیرون پسته عود غرقی طباشیر حب الآس کشنیز خشک مغز بیل بیخ انجبار هر واحد یک ماشه کهربا انار دانه بریان مروارید بسد شادنج هر یک دو ماشه کوفته بیخته سفوف سازند **شربت حب الآس مرکب** نافع ذوسنطاریای کبدی و اسهال دموی حب الآس یک اوقیه صندل سفید سوده سه درم بیخ انجبار گلنار خرنوب آمله منقی تخم حماض گل سرخ هر یک دو درم ادویه نیم کوفته در آب بجوشانند و صاف کرده رب به و رب انار شیرین هر یک بست درم آب زرشک ده درم گلاب یک پیاله بقوام آرند **نوع دیگر** بنسخهٔ شفائی آمله مقشر یک مثقال حب الآس دو مثقال پوست بیخ انجبار گلنار گل سرخ تخم حماض بری هر یک دو درم آب به آب انار شیرین گلاب از هر یک بست مثقال شربت صندل سی مثقال بدستور معهود شربت سازند **شربت** نافع جهت اسهال دموی و ضعف معده آب به شیرین سی مثقال گلنار عدسه کزمازج آمله صندل سفید حب الآس هر یک یک مثقال گلاب قند هر یک بست مثقال بطریق مقرر شربت سازند **قرص کهربا** که جهت اسهال خون و نزف دم جمیع اعضا مجرب است زعفران مصطگی نشاسته طباشیر کات منقی بزر البنج هر یک یک درم گلنار سک ودع محرق هر یک سه درم جلغوزه کشنیز بریان صمغ عربی بریان گل ارمنی پوست تخم مرغ سوخته شاخ گاو کوهی سوخته تخم حماض بسد تخم خرفه کهربا هر یک پنج درم شربتی یک مثقال با آب به جهت نفث الدم و با شربت خشخاش جهت قروح امعا **قرص شادنج** مجرب و نافع از برای قطع سیلان خون از اعضای باطنی و اسهال مراری و ذوبانی و تپهای دموی و دق وسل و سرفه شادنج عدسی مغسول تخم خرفه مقشر کشنیز خشک تخم خشخاش سفید طباشیر گل سرخ گل ارمنی مغسول طین رومی هر یک پنج مثقال کوفته بیخته بلعاب اسپغول سرشته اقراص سازند شربتے یک مثقال با شیرهٔ تخم خرفه مقشر **قرص طباشیر قابض** که اسهال دموی و صفراوی و نزف دم از هر موضع باز دارد و سحج و سرفهٔ رطوبی و بواسیر را الغایت مجرب است زعفران افیون هر یک یک درم مازو تخم حماض دم الاخوین هر یک دو درم آرد کنار خرنوب نبطی گل ارمنی بیخ انجبار تخم مورد هر یک سه درم طباشیر نشاسته صمغ عربی کتیرا گلنار گل سرخ شاخ گوزن سوخته هر یک پنج درم با آب بارتنگ قرص سازند شربتی یک مثقال با ادویه موافقه هر مرض **قرص خشخاش** جهت اسهال دموی و صفراوی سحج و بواسیر و دفع عفونت و تسکین حرارت و اوجاع امعا مجرب است زعفران نیم حبه کافور یک حبه دم الاخوین سه حبه مصطگی دو خرنوبه پوست خشخاش گل مختوم گل ارمنی طباشیر صمغ عربی نشاسته هر یک ربع مثقال جمله یک شربت است **قرص گلنار** که خون نفث باز دارد و سابقه گل ارمنی صمغ عربی هر یک چهار درم گل سرخ گلنار اقاقیا هر یک سه درم کتیرا دو درم کوفته بیخته با آب گلنار قرص سازند **نوع دیگر** که برای اسهال دموی و نزف الدم از هر عضو که باشد همواره معمول است گلنار زرورد تخم حماض هر یک سه درم پوست سماق اقاقیا مازو سبز عصارهٔ لحیة التیس کندر هر واحد یک درم کوفته بیخته قرص سازند با آب شربت مورد شربتی یکدرم بشربت حب الآس **قرص دیگر** که جهت اسهالات دموی مجرب است حب الآس بریان تخم خرفه بریان کشنیز خشک بریان پوست بیخ انجبار هر یک یک توله طباشیر کهربا تخم حماض بریان کتیرا صمغ عربی صندلین نشاسته برشته پوست خشخاش بریان انار دانه بریان هر یک نیم توله کوفته بیخته بلعاب بهدانه قرصها سازند و بشیرهٔ تخم خرفه و شیرهٔ کشنیز بریان شربت به داخل کرده بخورند **ایضاً** نافع اسهال دموی کتیرا طباشیر نشاسته بریان

صمغ عربی بریان هر یک دو درم گل سرخ تخم حماض هر یک پنج درم پوست خشخاش بریان حب الآس گلنار صندل سفید سوده اقاقیا کهربا هر یک سه درم اقراص سازند بشربت حسب مزاج **ایضاً** حابس اسهال دموی و صفراوی و خون بواسیر است دم الاخوین بیخ انجبار گلنار پوست ساق هر یک سه درم گل ارمنی طباشیر نشاسته صمغ عربی پوست خشخاش هر واحد دو درم و کافور نیم جزو به دستور قرص ساخته پنج ماشه بخورند **قرص گل** که جهت نزف الدم و اسهال ذربانی مجرب است گل سرخ گل ارمنی طباشیر نشاسته بلوط تخم حماض مقشر صمغ عربی بریان سرطان سوخته جمله برابر کوفته بیخته بآب به قرصها سازند **قرص انجبار** که اسهال دموی و افراط حیض و قی الدم را نافع است پوست بیخ انجبار چهار درم گل سرخ صمغ عربی کهربای شمعی تخم خرفه از هر یک سه درم گلنار نشاسته گل ارمنی بسد سرخ طباشیر سفید رب السوس از هر یک دو درم اقاقیا یک و نیم درم کوفته بیخته بآب مورد قرص سازند **قرص قاطع الدم** که اسهال دم و خون بواسیر و جز آن قطع کند تخم بارتنگ طباشیر گل قبرسی گل مختوم هر یک یک درم کندر سپید کهربای شمعی صدف سوخته بسد سرخ حجر الدم یعنی شادنه مروارید ناسفته هر یک دو درم عفص کیم یک درم عصاره لحیة التیس سه درم باریک بسایند و با شربت حب الآس یا ریباس یا به یا سیب بسرشند و اقراص سازند و در سایه خشک نمایند وقت حاجت یکی از اشربه مذکوره بدهند

اقوال اکابر شیخ در علاج اسهال الدم سفیر باید دانستی که این از بدن یا از جگر و از معده و امعای علیا و سفلی و از مقعد می باشد و علامات آن نیز معلوم کردی آنچه از ان صدیدی یا دردی یا غسالی بود علاجش از جهت کبد و اصلاح مزاج آن و تفتیح سده آنست و تدبیر مقدم در علاج این مراعات حال بدن در امتلا و مراعات اسباب موجبه اوست پس آنچه با وجع نباشد دریابند که از بدن یا کبد است و قوت ساقط نشده باشد حبس او نکنند و اگر خوف بود که سیلان او مورث سحج یا ضعف خواهد شد فصد بکشایند و اخراج خون از ضد جهت حرکت او کنند بعده ادویه قابض حابس خون استعمال نمایند و آنچه از شگافتن عروق روده حادث شود گاهی بسحج عاجل موذی می گردد پس باید که اقتصار بسوی حبس او و اماله او بطرف ضد جهت مصروف دارند اگر در انجا امتلا شدید تر و بیشتر باشد و بدانند که مشروبات از حابسات موافق تر است برای آنکه از امعای علیا و قریب او و ما فوق او باشد و حقنها اوفق است از بهر آنچه از امعای سفلی بود و آنچه میان این هر دو باشد صواب تر آنست که میان هر دو علاج جمع کنند و جمیع ادویه بارده قابضه و مغریه مذکوره در بحث اسهال حابس خون اند لا سیما چون از ان شب یمانی و شادنج مثل غبار سوده و دم الاخوین و کهربا و بسد آمیزند بطریق شرب و حقنه بعمل آرند و گاهی احتیاج به مخدرات آید و گاهی حاجت بسوی تقویت آنها افتد بنا بر با وجود قبض در ان قوت باشد و در جمله مشروبات اقراص گلنار را قوت قوی است و قرص تخم حماض و قرص شادنج را بدستور و عصاره بارتنگ و عصاره برگ اسفغول و عصاره لحیة التیس را درین ابواب منفعت است و خصوصاً چون در ان ادویه مذکوره و اقراص مذکوره سابق داخل کنند و ایضاً بگیرند سیب و به و گل سرخ خشک هر واحد نیم رطل و در پنج رطل آب بجوشانند تا یک نیم رطل بماند بعده صاف کرده مثل او بر ان روغن گل انداخته در آوند مضاعف بجوشانند تا آب فانی گردد و روغن بماند و این روغن در مشروبات استعمال نمایند و اما حقنهای حوابس از عصارات مذکوره و از آبیکه در ان قوابض معروفه جوشانیده و بر ان از آنچه ملینج در ان کرده باشند پاشیده بعمل آرند و دو سه مثقال از پیه گرده بز و از روغن گل خالص عمده سازند و در قرابادین و ایضاً در بحث سحج ذکر آنها خواهیم کرد و اولی آنها حلیم معتدل که در ان ادویه و اقراص حاده نباشد اختیار نمایند و بعض آنها در اینجا وارد میکنیم و آن حقنه جید است و از تالیفات است بگیرند پوست انار و بارتنگ و خرنوب شوک و پست کنار و پست بیخ هر واحد هشت درم مازو خام ده عدد و گلنار و گل سرخ هر یک چهار درم و بر ان یک من صغیر آب اندازند و اگر این آب از عصی الراعی باشد بهتر بود پس بآتش ملائم بجوشانند تا قریب ثلث او باقی ماند و صاف کرده شب یمانی نیم درم دم الاخوین اقاقیا و شادنج و گلنار و عصاره لحیة التیس و صمغ بریان و سفیداب قلعی و صدف سوخته و گل ارمنی هر واحد یک درم و روغن گل شش درم پیه گرده بز شش درم افزایند و اگر خواهند افیون از دو دانگ تا یک نیم دانگ در ان داخل کنند و بدان حقنه کنند و اگر غرض از حقنه اسهال خون باشد حاجت بتغلیظ آن بمغریات از بیخ و حب الرس و مانند آن نیفتد و اگر غرض بدان تدبیر سحج یا تدبیر هر دو باشد احتیاج بسوی آن افتد و باید که جهد کنند تا در حقنه ریح داخل نشود و از شیافات قویه درین باب است بگیرند اقاقیا و صمغ عربی و بزر البنج و افیون و سفیداب قلعی و گل ارمنی و کهربا و مازو خام مساوی و سائیده بدوای مطبوخ گرم آمیخته ملوطها سازند و آنچه از مقعد باشد آنرا استعمال این ادویه کفایت کند بگیرند مرداسنگ و گلنار و سفیداب قلعی و قند سوخته و بعد شستن و پاک کردن موضع بر ان استعمال کنند چون این همه

تدابیر لکه برند و مرض را فائده نشود از بستن دستها از بغل محکم و مالیدن اطراف و نشاندن مریض در آب سرد در گرما و هوا و سرما و نوشانیدن آب سرد و ریختن عصارات بارده سرد کرده بر شکم و اشربهٔ حابسه مثل رب حصرم و رب ریباس و مانند آن بر برف سرد کرده چاره نباشد صاحب کامل گوید که علاج دوسنطاریای کبدی مشکل است و کمتر از آن سالم مانند و این بسبب قلت معرفت اکثر اطبا بود بضعف جگر و بسببی که از آن ضعف کبد حادث شده باشد چنانچه در قول جالینوس است که اکثر دوسنطاریای کبدی حادث از ضعف کبد بسبب برودت و خراطه از اصحاب اخلاط حار بسوی امعا جاهل اطبا قرحهٔ امعا پنداشته بعلاجش می پردازند و علاج کبد را اهمال میگذارند و مریض را بهلاک میگردانند لهذا طبیب را باید که در دلائل دال بر امراض جگر نظر بالاستقصا نماید و چون فی معلوم شود قصد معالجهٔ کبد نماید بچیزهای مقوی آن و مزیل سوء مزاج از آن که در علاجات سوء مزاج جگر و ضعف آن ذکر کردیم و بعد از آن بدانچه حابس خون و مزیل آفت حادث از آن باشد اخذ نماید مثل سفوفیکه در آن زرشک و لک مغسول و ریوند و گل مختوم و گل قبرسی و طباشیر و مانند آن افتد و قرص طباشیر قابض درین باب نافع است و این سفوف نفع بین دارد گل سرخ شش درم زرشک چهار درم لک مغسول تخم حماض هر یک سه درم فوه طباشیر صندل سفید نشاسته صمغ عربی زعفران هر واحد دو درم ریوند چینی یک و نیم درم همه را باریک سائیده از یک مثقال تا دو درم با آب آهن تاب یا سنگ تاب بخورند و اگر بگیرند قرص کهربا و قرص طباشیر هر یک نیم مثقال و رب سیب چاشنی دار یا آب انار قدری آب خرفه یا آب زرشک یا رب ریباس بخورند نافع بود و کذلک سائر ادویهٔ نافع نفث الدم چون با دویهٔ نافع سوء مزاج حار کبد و ضعف آن مخلوط سازند دوسنطاریای کبدی را نفع بخشد و تضمید جگر باضمدهٔ مقویهٔ آن و باضمدهٔ حابسهٔ دم نمایند مثل این ضماد که جامع هر دو است صندلین هر واحد چهار درم گل سرخ شش درم سماق گلنار هر واحد سه درم گل قبرسی عصارهٔ لحیة التیس هر واحد دو درم همه ادویه را باریک سائیده با آب بارتنگ و آب عصی الراعی و آب برگ گل سرخ و آب شاخ انگور سرشته بر خرقهٔ کتان مالیده بر جگر ضماد کنند و یا پارچه در آن تر کرده بر کبد گذارند و چون خشک و گرم گردد تبدیل نمایند صاحب حاوی گوید که اسهال الدم گاهی عقیب اسهال مفرط بسبب ضعف قوت ماسکه یا بسبب ادویهٔ مسهله حادث شود و آنچه از شکافتن رگ یا کشادن آن باشد علاجش آنست که هر صباح اسبغول و تخم ریحان و بارتنگ بریان هر واحد یک مثقال صمغ عربی بریان سه مثقال بگیرند و صمغ را سوده با تخمها درست آمیخته بروغن بادام یا بروغن گل چرب کنند و در گلاب مبلول کرده بلع نمایند و غذا مزوره جاورس مقشر و مغز بادام مقشر مزه و بریان کرده و کلیان یا تیهو دهند و یا از قرص کهربا یک مثقال و از قرص طباشیر ممسک یک مثقال و از سفوف نشاسته پنج مثقال مبلول بگلاب و لتوته بروغن گل بدهند نجندی گوید که این سفوف نافع دوسنطاریای کبدی است گل سرخ شش درم زرشک چهار درم لک مغسول سه درم نشاسته صمغ عربی هر یک چهار درم زعفران دو درم همه را سائیده بدستور بکار برند سفوف بقول صاحب کامل گذشت بدستور و نسخهٔ ضماد همان است که در قول مذکور مسطور شد و در اسهال دموی معوی اول قصد سبب فاعل علت نمایند و اگر مانعی نباشد و خون غالب بود فصد فائده کند بعده ادویهٔ مغریه و ملحمه و مسکنهٔ وجع و لذع استعمال نمایند مثل سفوف الطین و ربوب مثل رب سیب یا رب حصرم یا رب انار یا رب آس و آب آنها گاهی نافع بود خصوصا گل مختوم و از آنچه نفع بدان نمایند دم الاخوین صمغ عربی نشاسته و اقاقیا و حضض و لحیة التیس و طباشیر و کهربا و گلنار است و گویند که آنچه در ابتدا این را نافع است آنست که اینقدر چهار درم صمغ تنها با آب سرد بخورند و کذا اگر بدو با آب بارتنگ و این سفوف با اوساط نافع بود و شاهبلوط تخم مورد مساوی کوفته بیخته پنج درم با یکی از ربوب مذکوره بدهند و این سفوف سماق مقشر است سماق یک جزو حب الآس خرنوب انار و دانهٔ ترش هر یک نیم جزو صمغ عربی گلنار هر یک ربع جزو سائیده پنج درم با ربوب مذکوره بدهند جرجانی در ایلاقی نوشته که علامت اسهال خون که از جگر آید آنست که در شکم و امعا هیچ درد و آفت نباشد و علامات ضعف ماسکه و سوء مزاج آن ظاهر بود و اسهال یک روز یا دو روز منقطع شود و باز عود کند و هر گاه مرض زیاده شود خلط غلیظ مثل دردی شراب در اسهال بر آید و علاجش آنست که گل ارمنی و گل مختوم و گل قبرسی باید داد و این سفوف الطین نافع بود گل ارمنی طباشیر صمغ عربی بریان حب الآس هر یک ده درم دم الاخوین کندر هر یک دو و نیم درم شربتی سه درم با شربت مورد و این قرص طباشیر صاحب اسهال خون را که با تپ بود سود مند باشد طباشیر چهار درم گل سرخ پنج درم تخم حماض بریان هفت درم گل ارمنی گل رومی بلوط صمغ عربی بریان هر یک پنج درم حب الآس ده درم نشاسته بریان هفت درم شربتی مثقال با رب به و گاه باشد که اسهال کبدی موی مثل دردی شراب بود و متعفن و کفناک

سفوف الطین

قرص طباشیر

وگمان شود که خلط سوداویست و خلاف آن باشد و این نوع اسهال مزمن محرور را اغلب افتد بسبب حرارت شدید و تشنگی که در معده و غیر آن کشیده باشد و چون این سبب گرم شود و خشکی غالب گردد و خون غلیظ و محترق شود و علاجش تبرید بود و نوشیدن آب یخ بر نهار و شربت خشخاش و ماء الشعیر سرد کرده و مانند آن باید کرد و گاه باشد که بسبب اسهال خون امتلای همه بدن باشد و علامات امتلا ظاهر بود و علاجش اینست که اول فصد اکحل کشایند و طعام خفیف ترکنند و اسهال بتدریج بند کنند و آب بارتنگ و برگ خرفه دهند و هرکه را یا اسهال یا قی یا از جراحتی یا از بواسیر و غیر آن استفراغ خون بسیار شود طبع او نرم گردد و هرآنکه جگر ضعیف شود و حرارت غریزی قلت پذیرد و طعام هضم نشود و ایضا اگر بسبب ذوسنطاریا کشادن رگی بود که بقوت طبیعت بکشاید و خون آمدن گیرد و آنرا بند نکنند و چون بیمار ضعیف گردد حبس او نمایند و در اکثر خود بخود باز ایستد و صاحب او بدان سبب از امراض صعب خلاص یابد و حبس او به قرص کهربا و قرص گلنار که در باب قی الدم گذشت و قرص اسفیدباج و ادویه و حبوب که بهر حبس خون مذکور شد باید کرد و آنچه غرض باشد از باب مسطوره اخذ کنند و باین تدبیرها اضافه کنند و اگر بسبب کشادن رگ و اسهال خون رطوبتی باشد که سرگها را مسترخی و ضعیف کند تریاق کبیر و فلونیای رومی و فارسی و سنجرنیا علاج کنند سعید گوید که علاج ذوسنطاریای کبدی منع مریض است از غذا در ابتدای حدوث مرض چند روز اگر قوت مساعدت کند خصوصاً اگر تابع اسهال تپ باشد باید که دید اگر بسبب موجب مرض سوء مزاج حار باشد و دلیل او التهاب و عطش است باید که معالجه آن بنوشانیدن ماء الشعیر با گل ارمنی و طباشیر کنند و قرص طباشیر و قرص کهربا برب به دهند و عنایت به تقویت جگر نمایند به تضمید جگر از صندلین و گل سرخ و گل ارمنی و سماق و عصاره بارتنگ و گلاب و مریض را آب زرشک و سکنجبین سفرجلی سرد کرده و شیره تخم خرفه برب سیب دهند و چون تپ ساکن شود غذای مریض نان مبلول در آب انار میخوش سازند و مزوره به و زعرور بدهند و اگر اسهال خون کبدی تابع سده عروق کبد باشد و دلیل او استفراغ خون غلیظ عکر سوداوی است بسبب طول زمان احتراق یا احتقان فضول باید که علاج سده با دویه محلله نمایند و از استعمال ادویه قابضه منع کنند بهر آنکه از تفتیح سده منع کند و تابع آن عفونت جرم کبد گردد و گاهی اسهال دموی کبدی از ورم جگر حادث شود و دلیل او تپ و تشنگی و ثقل و لهیب شدید است و علاجش باستعمال مبردات بود و این هر دو نوع در امراض کبد مذکور شد خضر بن علی گوید که قطع این اسهال که از امتلا یا دفع طبیعت باشد جائز نیست مگر آنکه ضعف محسوس شود و ضرر ضعف قوی تر از ضرر دفع باشد و اگر در خون کثرت و در قوت احتمال دریابند فصد کنند بعده ربوب قابضه مثل رب ریباس و غیر آن که مذکور شد بدهند و ادویه قاطع دم در نفث الدم و اشربه و ادویه قابضه در باب اسهال مسطور شده حسب حال از ان استعمال نمایند و این تدبیر جید استاد من برای اسهال دموی و نزف افواه عروق قلمی نموده بگیرند شربت انجبار دو اوقیه و در ان نیم درم قرص کهربا و یک درم معجون خبث بهم زده بخورند و تنطیل موضع بآب پوست خشخاش و یا آب شاخ انگور و یا آب قرظ و یا آب خطمی نمایند و یا زرورد با قماع او و پوست خشخاش و گلنار و شاخهای انگور و خطمی مقشر پخته تنطیل بدان نمایند و بعجلت نشف کنند و ایضا بگیرند معجون خبث و پوست خشخاش سوده و در شربت بارتنگ آمیزند و ایضا بگیرند دار شیشعان و قرص کهربا و ساییده در شربت انجبار آمیزند و یا بگیرند دو خرنوب از دم الاخوین و در شربت انجبار آمیخته بلیسانند و این لعوق نیز از املای استادی ست برای این مرض صندل مقاصری و طباشیر از هر یکی و دم الاخوین مساوی کوفته بیخته در گلقند شکری آمیخته استعمال نمایند و سندروس حبس خون و اسهال فرسن کند و استاد من گفته که چون با اسهال خون قبض طبیعت بود احتیاج افتد بچیزی که قطع خون نماید و تلیین طبیعت با زلاق کند و آن مثل این مطبوخ است خطمی مقشر و تخم کاهو و تخم خیار کوفته و تخم کاسنی کوفته هر واحد سه درم پوست بیخ انجبار یک درم عناب سپستان هر واحد یک اوقیه مویز منقی پنج درم جوشانیده صاف کرده شیرخشت ده درم داخل کرده باز صاف نموده شکر دو اوقیه آمیخته بنوشند و از ترنجبین احتراز نمایند که آن مدر خون است و اغذیه برای اسهال دموی اغذیه اسهال حار است و سماق عماد آنها درین باب است و هر سبزی مجفف مثل نان که آرد آن در سرکه سرشته مائل بفطیری ساخته باشند و مثل عدس مطبوخ که دو آب او تبدیل کرده باشند و بترشی غیر موذی از سماق و انار دانه ترش کرده باشند یا بدون ترشی بدهند و مثل نانخورش معمول از مویز مائل بحموضت و عفوصت مع تخم انار دانه کوفته همراه کعک مجفف در تنور دهند و این ترکیب ماء الشعیر نافع اسهال دموی خصوصاً کبدی است کشک جو بریان کرده جریش نمایند و بانجبار خشک و انار دانه و خرنوب نبطی بپزند و در ان صره طباشیر و عصاره زرشک و اندکی ریوند همه نیم کوفته اندازند و کباب دراج و تیهو و مانند آن

در مزورات ترش مثل زرشک و انار دانه و سماق پخته بر شوربای آن هنگام عدم تپ اقتصار نمایند و نان در آب غوره تر کرده خشک نمایند و بریان کرده و در شیربا است که با آهن یا سنگ داغ کرده باشند تا مائیت او نشف گردد شیر یکرده بخورند و همه لحوم سحج و اسهال الدم را ردی است و اگر ازان چاره نباشد لحوم طیور خفیفه بعد جوش کردن و ریختن آب آن بدهند و اکارع و بطون و امعا صالح تر از لحوم برای ایشان است و لاسیما چون بسرکه بپزند و لحم بره مخلل یا لحم ماکیان یا لحم میش بدستور و کشنیز دران زیاده کنند و کباب بریان با آب سماق تسقیه داده خوب است و اما عند حرارت مزاج و سخونت خون چیزی از گوشت مضر تر نیست و دران هنگام ربوب مثل رب لیمو و رب حماض و غیر آن که مذکور شد انتفاع عظیم یابند و بر انهادن ماء الشعیر مذکور و مزورات متخذه از سماق و انار دانه و مانند آن نافع بود و از شیر و اشیای فاسده و از مالح و حریف مثل ثوم و پیاز اجتناب نمایند طبری می گوید که سبب سحج خالی نیست ازانکه ورمی باشد و ورم خالی نبود ازانکه جریان او از عروق مقعد بود یا از افواه عروق امعا یا جریان او از جگر باشد پس آنچه از افواه عروق امعا بود یا بجهت خون یا بسبب کثرت آن باشد و آنچه از کبد جاری گردد یا از ضعف کبد یا بسبب کثرت اجتماع خون دران باشد و ضعف کبد یا از ورم آن باشد یا بسبب اجتماع چیزی که دران جمع شود و این همه انواع را سحج و می گویند و بعض اوایل سحج غیر حقیقی نامیده اند و این بدن را ضعیف و لاغر کند و بگدازد و حس عضو ببرد و بالجمله خون که از جگر یا افواه عروق جاری شود و در امعا سحج و قرحه نباشد آنرا سحج غیر حقیقی و سحج و می نامند و هرگاه با خراش باشد یا قرحه کند و خون ازان جاری باشد یا آنرا سحج حقیقی نامند پس اگر جریان خون از افواه عروق مقعد باشد آنرا انصداع عروق گویند و آنکه خون ثخین بود و چیزی از ریم و خراطه و قطع لحم با آن مختلط نگردد و اگر خون را چیزی ازین مخلوط گردد آنرا سحج مقعد گویند و علاجش نیست که نظر کنند اگر قاروره حار و نبض سریع متواتر و در بدن فضول و قوت صالح بود در فصد کردن باک نیست و این همان نوعست که ابیاسوس فصد این ملک با وجود سحج نموده بود و اراده سحج مقعد کرد و بعد ازان لزوم شرب ماء الشعیر کنند و غذا مزورات زیرباج و مثال آن سازند اگر طبع قبض باشد و اگر نرم بود غذا سماقیه یا ربانیه و مانند آن دهند و چون قاروره باعتدال آید و سرعت و تواتر نبض ساکن شود این شیافه بردارند بگیرند سفیداب قلعی اشسته خشک سازند دو ثلث درم انزروت سفید دو دانگ دم الاخوین نیم درم اقاقیا نیم درم و همه را سائیده صاف کرده و موم روغن از روغن گل ساخته خوب مخلوط سازند پس آنچه ازین دو غلیظ باشد ازان شیاف ساخته در روز بردارند و در شب پنبه را آنچه از دوای مذکور رقیق باشد آلوده در مقعد دارند و در بعض اوقات روغن گل را تغییر داده و دران پنبه آلوده و میل را حمل کرده بشوید و بموضع سحج و تکمید حوالی مقعد بروغن گل مفرد کنند و هرگاه قاروره باصلاح آید و گرمی او زائل گردد و تپ نباشد خوردن کباب و تیهو یا جوزه مرغ و گوشت بره مضائقه ندارد سیما چون خوف ضعف باشد و چون زحیر مضاف گردد نظر کنند اگر طبیعت نرم باشد بقبض پردازند و در علاج او احتمال این شیافه زیاده کنند گلنار اقاقیا عصاره لحیة التیس دم الاخوین مرمکی زعفران حضض فقاح کندر هر واحد نیم درم افیون مصری دو ثلث درم کوفته بیخته بآب برگ بارتنگ سرشته شیاف سازند و در اجزای ترقیق از مرهم مذکور آلوده بردارند و تکمید مقعد بروغن گل ترک ننمایند و غذا بحسب حرارت قاروره دهند و اگر استرخای شرج مضاف این علت گردد در معالجه این زیاده کنند بگیرند برگ آس پوست انار جفت بلوط خرنوب نبطی هر واحد یک کف همه را در آفتابه بپزند تا مهرا شود و بدان آب استنجا کنند و تکمید تقویت آن کنند که این رد شرج و تقویت آن نماید و اما نوع جریان خون که از افواه عروق امعا باشد خالی نیست ازانکه آن خون از عروق امعای واسع باشد یا از عروق امعای دقاق پس اگر از امعای وسعه بود خون با براز یا قبل آن با براز مرکب با خون بر آید بعده براز بغیر خون نازل شود و درین صورت اگر شرائط مذکوره موجود باشد در فصد باک نیست و لزوم شرب ماء الشعیر نمایند اگر طبع معتدل بود و اگر قبض طبیعت باشد با ماء الشعیر جلاب یا شربت بنفشه ضم کنند و اگر طبیعت نرم باشد غذا سماقیه یا حریره جاورس بریان و سویق جو بریان دهند و قدری روغن گل خالص داخل نمایند و اگر تپ نباشد و یا ساکن شود بجوزه بره نان خشک یا سیب بپز غذا سازند و بعد ازان اگر متحمل باشد غذا سماقیه یا کباب یا شفنین و مانند آن دهند و اگر خون از امعای علیا مثل قولون یا اعور جاری بود علامتش آنست که اخلاط خارج شوند بعده خون بزمانه اندک برآید و رقیق و بدون کف و بتقطیر بعد براز آید و نزد بیمار در زیر ناف وجع محسوس شود پس اگر قوت قوی باشد و مانعی نبود فصد اکحل یا باسلیق کنند بعده اگر قاروره سرخ حار باشد غذا ماء الشعیر و مزورات قابضه مثل سماقیه و ربانیه و مانند آن بدهند و اگر طبیعت نرم بود و تپ شدید و تشنگی و التهاب نباشد لحم بره با این نوع مزور سازند بگیرند خرنوب نبطی و ماز و سبز و در سرکه بخیسانند روز در کرده

صاف نمایند و اندکی گرد یا نانخواه و کشنیز خشک و زیره و صعتر در آن کرده حل کرده گوشت یکشبانه روز در وی می خیسانیده برآرند و بسرکه از آن نشف کرده بریان نموده بخورند و از آن کثرت نکنند و اشربه قابضه مثل رب به و رب حصرم و رب ریباس هم نافع است و این انواع دموی را از هر موضعی که خون جاری شود نافع است و هرگاه درین انواع عطش و لهیب تب حادث شود نوشیدن ماء الشعیر در حالت قبض طبع و آب سیب جهت مزورتی آن بهتر و احدازان بحسب وجوب بصورت مرض اضافه کنند و اگر خون از امعای دقاق مثل ذات تلافیف یا صائم و یا اثنی عشری جاری می گردد علامتش آنکه بیرون آید و بعد گذشتن ساعتی یا دو ساعت خون بقرقره و ریاح نازل شود و خون کفناک و رقیق باشد و درد نزد ناف یا اندک بالای او محسوس شود و این خون با براز البته نیامیزد بهر آنکه بعد نزول همه براز جاری میشود و علاج این نوع نیز فصد و شرب ماء الشعیر با لیست آن بحسب شرائط مذکور است و از اشربه قابضه کثرت نمایند و یا این اشربه را جمع کنند چنانچه اهل حران میکنند و این جمیع ربوب را در انواع اسهال دموی تریاق نامند و آن چنان باشد که میگیرند رب ریباس و رب حصرم و رب سیب و رب به و رب آس مساوی الاجزا و بعده اندکی از وقاق کنند بران انداخته مریض را مدام می نوشانند و غذای او سماقیه و رمانیه و حصرمیه و مانند آن میسازند و هرگاه خواهند که بدانند که این خون از جگر جاری میشود یا از نفس امعا نظر بحال کبد و قاروره نمایند پس کبد هرگاه ضعیف شود و از آن خون سائل گردد تابع او تب بغیر شک بود و لهیب و عطش و تغیر رنگ بسوی تیرگی و وجع و ثقل در جگر نیز و اگر از ورم جگر باشد ورم بحس ظاهر گردد و علاجش همان است که مذکور شد از فصد و شرب ماء الشعیر با آب سویق شعیر چون از فصد مانع نباشد و تضمید کبد بانچه مبرد و مقوی آن باشد مثل برگ آس رطب و مغز سیب و مغز به و قصب الذریره و حضض و شیاف مامیثا و پست جو و مانند آن نمایند و از انچه ضماد میکنند جگر را در نوعی که نه ورم و نه تب در آن باشد انیست که میگیرند آرد جو و در سرکه نیک بجوشانند بعده در روغن کرده بران کعک و قصب الذریره و به و مغز سیب و عدس مطبوخ به سرکه انداخته باریک بسایند و بر پارچه طلا کرده بر جگر گذارند و قرص کهربا و رب به و سیب خورانیدن این مرض را نیکو است اگر در انجا تب نباشد و اگر با این مرض تب باشد قرص مذکور بماء الشعیر و یا آب سویق شعیر انداخته بحسب حال بخورند و همه ربوب مذکوره او نیز از اشیا است بهر این مرض و این سفوف موسی بن سیار ترتیب داده اگر تب نباشد با ربوب قابضه و اگر تب بود با ماء الشعیر یا آب سیب جو بحسب حال بدهند بگیرند گل قیمولیا و گل مختوم و گل قبرسی هر واحد دو درم ریوند خالص یک درم تخم مورد تخم خرفه و سماق و زرشک عصاره لحیة التیس تخم طرفا تخم مویز زرد و کهربا هر یک دو درم و ابو عمران بن موسی بن سیار درین اضافه نموده گلنار سوخته پنج درم سعد اسود سه درم مغز تخم خیار بریان سه درم و آنچه از آن بریان کردنی است بریان نمایند اگر رای واجب کند یا بجهتی که طبیعت قبض یا معتدل باشد و اطبای متقدمین در علاج این انواع دموی اهمال کرده اند گمان من آنست که اکثر از ایشان این را نمی شناختند بهر آنکه جالینوس ذکر کرده که برای اطبا استخراج این نوع بسیط معروف بمعنی که صحیح حقیقی نیست صعب است میر عوض و انطاکی گویند که فصد قیفال از جانب راست در کبدی و از جانب چپ در معوی کنند و خون بحسب قوت و احتمال برآرند و در صورت ضعف جگر اخراج او کافی ست چه غرض اماله است نه استفراغ بعد از آن گل مختوم و قدری قلیل عنبر در گلاب حل کرده بنوشانند و در نوع کبدی با این طبیخ مداومت کنند مویز سه اوقیه صندل سفید و سرخ هر کدام نیم اوقیه تخم خرفه انیسون کشنیز خشک سماق هر کدام سه درم همه را جوکوب نموده در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل آید صاف نموده با شربت خشخاش چند روز استعمال کنند و بعد از آن سفوف از این نوع مرتب سازند گل ارمنی صمغ عربی تخم خرفه بریان هر کدام یک جزو کهربا سندروس برگ حبیر و رسایه خشک کرده هر کدام نیم جزو کندر راتینج و ارچینی هر کدام ربع جزو قند سفید مساوی مجموع کوفته بیخته سه درم استعمال نمایند و اگر حرارت قوی باشد طباشیر بوزن گل ارمنی بیفزایند و قرص کهربا باشیره تخم خرفه و بارتنگ مناسب است و این سفوف نیز درین کار سود مند است طباشیر ریوند چینی لک مغسول سنبل اسارون صندل سفید قره لحیة التیس هر کدام یک جزو زرشک صمغ عربی بلوط هر کدام دو جزو کوفته بیخته بریسه به شیرین سرشته دو درم بخورند و شکم را با آب کشنیز سبز و اقاقیا و گل سرخ و آس و صندل و عدس مقشر و روغن بنفشه مقو از ضماد نمایند و در نوع معوی گلقند دو اوقیه تخم شبت مصطکی هر کدام یک درم در دو رطل آب بجوشانند تا به سه آید صاف نموده چند روز بدهند تا عفونت منقطع گردد و اگر در طبیعت قبض محسوس گردد سنای مکی بر روغن بادام مالیده در مطبوخ مذکور اضافه نمایند و چون اعتماد بر دواسی کلی حاصل شود تریاق فاروق و مثرودیطوس و سفوف مقلیاثا و آلامرعی بادیه و اهلیلج سیاه

بروغن گاو بریان کرده و بادیان بریان نصف آن داخل کرده کوفته با قند سفید نصف مجموع آمیخته دو درم با آب سرد بدهند که فائده تمام دارد و نیل هندی و صمغ درین نوع مجرب ست و چون کار دشوار گردد این معجون باید داد که از مجربات ست لبد سوخته سندروس کهربا پشم خرگوش هر کدام یک جزو حکاکه زبرجد علاج دم الاخوین هر کدام نصف جزو کوفته بیخته با عسل صاف سرشته یک مثقال بدهند و شافیج عدسی مغسول با مرهم اسفیداج سرشته بردارند و از اغذیه مزورات و فندق بریان و اگرچه شیره آن برآورده باشند اقتصار نمایند بعد نقاء و عند انحطاط قوت ماکیان مطجن و قلیهای مزور و کباب و زرده بیضه نیمبرشت بدهند و استنجا با آب گرم و طبیخ گل سرخ و آس و گلنار و بابونه کنند پس اگر زحیر زیاده گردد دبر نمک و زرده و شونیز و خشت مجموع یا مقر گرم کرده نشانند و ایضاً از ماکی نوشته که علاج قیام دموی تقلیل خون ست و اگر متعذر باشد محاجم بر اعلی نهند و مفرحات دهند و آنچه قطع خون کند مثل گل مختوم و قرص طباشیر و مخمونیا نجاح اختلاف ست و باید که استعمال زعفران نکنند و لادن و عصفر و بازرد و مویز سرخ و تخم کشوث همه مقوی جگر اند مطلقاً گیلانی طبیب که یکی از اطفال اهل دولت را اسهال دموی عظیم عارض شد بسبب کثرت ادویه حاره که خورانیده بودند علاج به نیلوفر و بنفشه و عناب و لعاب چهار تخم کردیم اگر احیاناً اندکی قابض سیاده شد آن روز مرض اشتداد میکرد و در آخر سپستان لعاب بزر قطونا اکتفا کردیم و روز آخر بزر قطونا را بریان کرده لعاب آن دادیم و غذا دوغ باندک برنج ساده بود و ایضاً حکیم ممدوح گوید که اطلاعی چند جهت اسهال افیونیان استخراج کرده ایم که زیاده از دو مثقال میخوردند اول نبی بود که اسهال دم بهم رسانید و قبل ازین چند سال تریاق فاروق بسبب خطای طبیب بسیار خورده بود و چون تفرس بر حدت و لذع اخلاط بدن او کردیم شیره تخم خیارین با اسپغول فرمودیم و روز سه مرتبه شفا یافت و دیگری از رجال که زیاده بیست سال افیونی بود اسهال دم و بلغم بهم رسانید و ضعف شدید و عطش و عسر البول با آن یار شد شیره خیارین با بزر قطونا دو نوبت دادیم و در هر دو نوبت زود نفع میشد نوبت سوم یک درم قرص کافور تالیف خود دادیم با شیره مذکور و بزر قطونا نوبت دیگر دو درم قرص مذکور دادیم شفا یافت و از روز اول علاج ثلث افیون معتاد منع کردیم بعد از یک هفته فرمودیم که افیون بدستور سابق خورد و ایضاً حکیم موصوف گفته که مردی ابو خیلی افیون میخورد و اسهال دم و زحیر پیدا کرد دو نوبت تخم ریحان با گلاب گرم کرده دادیم و دو مرتبه جوارش خوزی و چهار مرتبه معجون قابض خورد که با افیون معتاد مخلوط کرده میخورد هر روز یک نیم مثقال و عمده درین باب و در جمیع اسهالات آنست که فرق کنند که لذع و حدت در اخلاط هست یا نه اگر هست شیره تخم خیارین عجیب النفع ست و اگر نیست معجون قابض و سفوف قابض و اکثر اوقات شیره تخم خیارین را با خمیره بنفشه سپید هم عجیب نافع ست

سحج و قروح امعا

سحج خراش سطح درونی امعاست و سبب این خراش یا انصباب صفرا بر امعا باشد که از حدت خود سطح آنرا انجراد شود و اسهال صفراوی در مدت یک هفته منجر بسحج میشود و یا بلغم شور یا لزج که بسبب بورقیت خود سطح روده را انجراد شود یا بسبب لزوجت بر سطح امعا بچسپد بشدت و چون جدا گردد تمام لزوجات امعا برکشد و انجراد سازد و یا انصباب سودای محترق و لذاع بر امعا که به تندی خویش بخراش روده ادا کند و یا مرور ثفل درشت بامعا که روده را انجراد شود و یا تناول ادویه سمیه مثل زرنیخ و نوشادر و آهک و غیرآن موجب سحج و یا خوردن ادویه مسهله از حدت کیفیت دوا یا از مرور اخلاط حاده از اعضا بامعا باعث سحج و از کلام طبری مفهوم میشود که سحج گاهی با تپ بود و گاهی بغیر تپ و جمیع انواع سحج پنجگونه است یکی آنکه آنرا خشف گویند و آن سهل ترین انواع آنست و سببش جریان اخلاط حاده صفراویه یا طعام غیرنضیج بود و کثرت جریان آن بر امعا لزوجات امعا را انجراد شود و خراش او روز بروز افزاید تا آنکه همه امعا یا بعض انجراد شود دوم انصباب اخلاط عفنه حریفه مجتمعه در عروق بدن بسوی امعا که کثرت جریان این مؤدی به سحج امعا و ذوبان بدن گردد سوم انصباب اخلاط اکال از افواه عروق مثل سودای احتراقی و این سودائی ست که آنرا حار یابس حریف لذاع گویند و این اخلاط بجراحت خود چون بر امعا جاری شود سحج آرد و این نوع اسهال قاتل بود سوای آنکه در ابتدای سحج ظاهر شود و یا در آخر آن چهارم بمشارکت جگر و این چنان باشد که در عروق کبد اخلاط عفنه حاده حریفه جمع شود و بسوی امعا جاری گردد و این نوع شدید ترین انواع سحج ست پنجم از شرب اشیای سمیه مثل زرنیخ و نوشادر و مثل آن یا تناول اطعمه و ادویه که در نهایت حرافت یا در حموضت یا در نهایت مرارت باشد و شیخ میفرماید که سحج خراش سطح روده هست و آن خراشنده یا مواد صفراوی یا دموی حاد یا صدیدی یا مدی یا دردی

بود که از نفس امعا یا از فوق آن منبعث شود و بسوی امعا آید و اسهال الطحالی مراری و کبدی هم و آنچه از قروح معده و مری بود همه از قبیل آنست که از ده بسوی امعا منبعث شود و آنچه از نفس امعا باشد یا بسبب ورم در امعا بود یا بسبب لذع صفرا یا انصباب خون شدید الحرارت از جگر یا از شگافتن رگی در امعا یا از تناول یا بسبب دوای مسهل که در امعا جراحت کند مثل شحم حنظل یا از قلاع و قروح به عفونت و تاکل یا قروح بلا عفونت و تاکل یا نفس تقرح یا قروح وسخ بود و این یا در امعای غلاظ بود و آن سالمتر باشد و یا در امعای دقاق باشد و آن صعب تر است خصوصا واقع در صائم چه جرم او به شود قطع نظر از قرحه آن بنابر کثرت عروق او و عظم آن و رقت جسم او و سیلان صفراوی صرف بسوی آن از مراره بغیر خلط و یا بسبب آنکه عظیم الغائله است بهر اذیت بنابر قرب او از عضو رئیس که آن جگرست و کذا می روده قریب تر بسوی جگر از صائم نیست و دوا نیز بران متوقف نگردد بلکه از ان منزلق میشود و قروح از خراش برادة یا از حدت صفرا یا شوری خلط یا شدت تشبث او بسبب لزوجت او که چون منقلع شود جراحت کند یا بسبب انفجار اورام و سایر استفراغات مختلفه موذیه بمرور آن باشد و آنچه از سحج سوداوی بر سبیل ابتدا واقع شود و آن قتال است بهر آنکه دلالت بر سرطان متعفن کند و آنچه در آخر حمیات افتد آن سخت قتال بود و اگرچه هنوز سحج نگردد بلکه هنوز اسهال سوداوی باشد خصوصا آنچه بر زمین بجوشد و آنرا بوی ترش بود و اگرچه هنوز قوت مریض باقی بود بلکه اگرچه در صحت افتد که از این قسم سوداوی صاحب او صحت نیابد و اما چون آنرا این خاصیت نباشد و نه جوشش زند و نه رائحه حامضه بود و آن فضول سوداوی باشد که طبیعت آنرا دفع کند و بادی امید عافیت باشد و قرحه گاهی عقب آن هم متولد شود و گاهی از مثل قاشر و جالی بر سبیل ابتدا بود مثل دوای مسهل یا غذای لذاع که منزلق شود و بعده بخراش منفصل گردد یا غذای صلب که بمرور او سحج شود و گاهے از اخلاط بود که اسهال آرد پس قرحه کند و حدوث آن تولد قرحه از اسهال صفراوی و دموی است و از بلغم بورقی یکماه و از سوداوی بعد چهل روز و اکثر از ان و بسیار باشد که در امعای صاحب قروح سوراخ شود و در اکثر بمیرد و گاهی بعضے از ایشان قوی باشد و مدتی باقی ماند و ثفل در شکم او جمع گردد و شبیه مستسقی گردد پس هلاک شود و اما در اکثر امر چون قروح بدان حد رسد که از جهت امعا چیزیکه آنرا حمی باشد خارج شود موذی بعفونت و اسقاط قوت و شهوت طعام بمشارکت معده و بسوی موت گردد و فکسیه که چون امعا سوراخ و از شود خصوصا امعای علیا و قوی حکایت میکنند که مردی را در بعض امعای سفلی سوراخ شد پس در شکم و مراق بنابر ورم حادث شد بدان محاذی آن ثقبه و بنابر مشارکت این عفونت و آفت سوراخ گردید و از همانجا در شکم نیز سوراخ شد و ثفل از ان براز خارج میشد و آن مرد زنده بود و این اگرچه از جمله ممکنات است لیکن از جمله ممکن بعید است و بعید تر ازین آنست که زنده بماند و براز بسوی فضای شکم بریزد و گفته اند که چون سوراخ معای صائم و شکم مقابل آن واقع شود گرسنگی بیمار ساکن نشود و هرچه بخورد در معده او درنگ نکند و صاحبش لاغر گردد و شکم منتفخ شود و بمیرد و اقسام سحج یعنی اسهال سحجی دموی و صدیدی و مدی و مری و خراطی و مخاطی و زبدی و قشاری است و مری سلیم است تدارک آن بسهولت از اطفای حرارت و استعمال مغریات کرده میشود و اکثر از امراض حاده و حمیات محرقه و غبیه بود و بیشتر بر سبیل بحران برای آنها بود و مدی چون ابتدا ابدی نماید سببش یا انفجار دبیلات و اورام احشا باشد که طبیعت آنرا بسوی امعا دفع کند و این سلیم ترست و این قسم در حقیقت معوی نیست بلکه اکثر مده خارج با سهال از ورم یا دبیله در عضو دیگر باشد که از ان بسوی امعا سیلان کند و بعض معوی هم معوی میگردد و از ان فساد در آخر امر پیدا شود و بسیار باشد که تابع او اختلاف مدی بود که بند نشود و اکثر آن قیحی مدی بود و گاهی خون با وی بیامیزد و سببش این نباشد و در اعضاے باطن ورم منتقیح منفجر بود و از جهت سرطان متعفن در امعا باشد و آنرا علاجی نیست بنابر کثرت چیزیکه اصلاکاک نماید قلت وجدان سکون و بنابر صعوبت مرض فی نفسه و اما صدیدی یا از ذوبان بود و یا از ترشح ورم که در طریق نضج بود و اکثر او معوی نبود بلکه از ورم سرطانی معده بود و که از وی مده صدیدی ترشح کند و اما دموی پس بعضی از ان دفعة واقع شود و بعضی اندک اندک افتد چنانچه در بحث اسهال الدم مسطور شد و چون صیف ابرناک بعد ربیع شمالی و شتای جنوبی آید اسهال سحج کثرت نماید و سبب آنها کثرت نوازل بود و اما خراطی دلالت کند بر خراش چیزیکه بر صفحه معا بود و اما مخاطی بسبب رطوبت غلیظ بود و گاهے اسهال مخاطی در حمیات مرکبه و در حمیات وبائیه افتد و اکثر آنچه در وبائی افتد زبدی باشد بنابر شدت غلیان عارض از ان و اما قشاری گاهی از قروح معده بود و با اسهال خارج شود و لیکن در اینجا سحج نباشد چون با سحج بود آن از نفس طبقات امعا باشد و دلالت کند بر آنکه از امعای غلاظ است و اما لفائف قشار و در اکثر بکبر آن و بر امعای دقاق برقت و صغر آن این قشارات

نزد اسهال خارج شود و اکثر خروج او هنگام استعمال حقنهای غساله بود و گاه سحج و قروح امعا بسوی استسقا منجر گردد و صاحب کامل گوید که حدوث این مرض یا عقب زحیر شدید باشد که امعا را بشدت حرکت منجرد شده یا از قبیل ورم حار بود که در امعا عارض شود و منفجر گردد و یا از انچه بسوی امعا ریزد در مرض هیضه یا ذرب چون مواد آنها حاد و صفراوی یا بلغم شور باشد که طبقهٔ امعا را منجرد شود و صاحبان این مرض را اول اخلاط صفراوی مختلف برآید و بعد ازان رطوبت بلغمی و این از انجمله بود که از امعا رطوبت لزج مطلی بران از داخل منجرد شده و پس ازان خراطه چیزی از جسم روده خارج شود و این هنگام خراش چیزی از جسم آن بود پس اگر این جراده گوشت پارهای بزرگ باشد دران تلف مریض است بهر آنکه این دلالت کند بر آنکه در جرم امعا آکل عمل کرده حتی که بطبقهٔ دوم امعا رسیده و مثل این امکان شفا ندارد و بعد ازان خون صرف از کشادن دهان رگهائی که در امعاست برآید و گاهی چیزی مانند زرداب که از احشا و عرق بدبوی سیال میشود برآید و گاهی شبیه با پیه گداخته در رنگ و قوام بود و این از گداختن حرارت بود شحمی را که در اعضای فربه باشد پس هرگاه مدت دراز شود شبیه بدردی گردد و بسبب احتراق حرارت و تابع این تپ نرم باریک باشد و گاهی این مرض از شگافتن رگها بود و هرگاه خون دران کثرت و رقت پذیرد و گاهی اطبا گمان کنند که این خون بواسیر است و چنان نباشد بهر آنکه خون بواسیر از عروق مقعد بود و گاهی این علت از انصباب مرهٔ سوداوی که کیفیت لسوعی امعا باشد و باسهال مرهٔ سوداء باین استدلال کرده میشود و گاهی این از اخراج سرطانی حادث در امعا باشد و نشان این نیز اسهال خون سوداوی هست و این مرض نسبت روسی قتال اند و لا سیما چون بد بو باشد چنانچه بقراط در کتاب فصول گفته که چون ابتدای اسهال از مرهٔ سوداء باشد بر موت دلالت کند و جرجانی گوید که آفریدگار تبارک و تعالی رطوبت لزج اندرون امعا آفریده است و بر سطح روده اندوده تا درشتی براز و تیزی اخلاط که بران گذرد ضرر آن باز دارد و آنرا زود دفع کند و بلغزاند و این رطوبت چیزی ست چون آهار که از نشاسته بپزند و آنرا اطبا صمغ الامعا گویند و غشای مخاطی نیز نامند و هرگاه اخلاط تیز بسیار بر روده گذرد این رطوبت را منجرد شده و سحج و قرحه امعا تولد کند و در مدتی که بهر خلط مقرر ست چنانچه در قول شیخ گذشت و سحج که در معای مستقیم افتد بعضے ازان بادرد باشد و آنرا زحیر گویند و بعد ازین جدا ذکر کرده و بعضے بی درد باشد و این همچون خون آمدن از ناسور بود که آنرا قوابید و س گویند و هرگاه مریضی را تپ صفراوی آید و بول سفید بود و صداع و آفت دماغی نباشد و هوش بر جا بود خوف حدوث سحج باشد و اگر شخصی را اسهال یا ادرار بول یا نفث الدم همی آید و تپ نباشد و عمر او از سی و پنج سال تجاوز کرده باشد و قبل ازین ترک ریاضت و تعب معتاد نموده باشد و آرام یافته دران امید انقطاع او در مدت چهل یا شصت روز بسهولت باشد و خلاصی یابد طریق تشخیص این مرض باید که دریافت نمایند اگر تشنگی و پیچیدگی در امعا بود و خون و خراطه در براز بیرون آید مرض سحج باشد بعده تفحص نمایند که سحج در امعاے علیاست یا در سفلی پس نگاه کنند اگر خون و لزوجات شدید الاختلاط با براز برآید و مثل انک اندک و غیر مختلط بدسومت بود و بادی و درد شدید نزدیک ناف و بالای آن و بیقراری و غلبهٔ تشنگی و قلت لبث و اودر امعا باشد سحج در امعای علیا بود و اگر خون و خراطه پیش از براز برآید و یا با براز غیر شدید الاختلاط آید و یا اول براز صرف آید و بعده خون و خراطه برآید و درد زیر ناف بود سحج در امعای سفلی باشد بعده نظر کنند اگر با خون و خراطه اجزای چرب و شحمی یا ربو و سحج در روده مستقیم بود و اگر با خون و خراطه رطوبت لزج یار بود و بغیر دسومت سحج در قولون و اعور بود و بعد ازان سبب سحج دریافت نمایند و این چنان باشد که اگر پیش از سحج خون صرف اندک مختلط با وجع یا بغیر وجع و با دوار یا غیر او دوار آید و علامات امتلای خون بران مقدم باشد سببش انفتاح عروق بود و الا نگاه کنند اگر صفرا با براز و خراطه امعا مختلط برآید و لذع مقعد نماید و بعده با خون و خراطه و ارتجاج هامع وجع امعا آید و رنگ براز زرد باشد و عوارض صفرا مثل عطش شدید و کرب عظیم و لذع قوی ظاهر بود و تقدم اسهال صفراوی باشد سببش صفرا بود و اگر بلغم شور یا غلیظ لزج با خراطه و خون برآید و براز بی رنگ باشد و با کثرت ریاح و قراقر و درد و ثقیل دائم لازم غیر منتقل بود و دیگر آثار بلغم و تقدم اسهال بلغمی بران گواهی دهد سببش بلغم باشد و ایضاً این قسم اکثر عقب نزله و زکام می افتد و اگر سودا با خون و خراطه امعا برآید و رنگ براز سیاه شبیه بدردی شراب باشد و کرب شدید بود و گاه به غشی انجامد از شدت درد سببش سودا باشد پس اگر ترش اوترش بود و چون بر زمین رسد زمین بجوشد و مگس گرد آن نگردد سوداء احتراقی باشد و اگر وی بغیر بوی ترش و بدون جوش زمین بود سوداء طبیعی باشد و اگر ثفل یابس بانداز برآید و قبض طبیعت بود و تقدم قبض شکم و تناول

چیزهای خشک بران گواهی دهد و وجع هنگام زحیر و شکم تسکین یابد بیشتر ثفل خشن باشد و بسیار باشد که بصارهٔ منفصل از ثفل هنگام غلظ و جفاف آن بیرون آید و یا سده‌ای که آنرا خشک نماید و گمان کنند که اسهال است و حبس نمایند و دران هلاکت مریض بود و علامت این آنست که چیزی ازان هنگام لین طبع و مفارقت ثفل نباشد و ثفل تقدم کند بعد ازان ثفل یابس برآید اقسامیکه قبل ازین مذکور شد اکثر ازان برای هنگام لین طبیعت و مفارقت ثفل مگر آنکه سحج از وی تقدم نماید و اگر تقدم تناول ادویهٔ سمیهٔ مذکوره و یا ادویهٔ مسهله می شد سحج دریافت گردد سببش تناول همان ادویه باشد و اگر آثار قسمی از اقسام مذکورهٔ سحج یافته شود یا تقدیم ادویه و سائر علامات او را هم بود مثلاً تپ گرم آید و در شکم گرانی و ضربان بود و بعده تپ و لرزه آید و ازان پس آن گرانی و درد شکم ساکن شود و اسهال خون و ریم آمیخته و یا جدا و خراطه آید و هنگام انحدار طعام و رسیدن ثفل نزد قرحه درد امعا در خیزد خاصةً اگر چیزی شور یا ترش خورده باشد و اشتها ضعیف گردد قرحه در امعا باشد و فرق میان ریم و بلغم از نشستن ریم در ته آب و جز آن و ریختن سیل سطوح شد و اگر با وجود خراطه و جراده که هر دو دلیل تآکل بر قروح است سحج بدبو باشد بر تآکل قرحه دلالت کند و اگر با وجود بوی بد خون سوداوی بود خوف بودن سرطانیت باشد **و مکان قرحه** چنان دریافت کنند که اگر درد بالای ناف و بیش بود و خراطهٔ امعا رقیق و قشور دقیق و صغیر آید و آنچه از قرحه خارج شود مختلط با براز باشد و مریض تنج قبل خروج براز بعادت درد از دریابد و براز کیلوسی و شبیه بآب گوشت و بدبوتر بود و اگر خون برآید غسالی غیر مختلط با براز آید قرحه در امعای دقاق باشد پس اگر ریم و خون که از قرحه برآید شدید الاختلاط با براز باشد قرحه در امعای بالای صائم بود و اگر اختلاط او شدید نباشد قرحه در معای صائم بود و اگر درد زیر ناف بود و باشد بتنه نباشد و خراطهٔ امعا غلیظ برآید و مریض حاجت براز در وقت لذع دریابد و بوی منفص نباشد و قشور غلیظ و کبیر و خون قبل براز آید قرحه در امعای غلاظ باشد پس آنچه از قرحه خارج شود غیر مختلط با براز بود دلالت بر قرحهٔ معای مستقیم کند و اگر اندکی مخالط براز باشد دلالت نماید برآنکه قرحه در معای اعور یا در معای قولون است پس اگر قرحه مزمن بود و آنچه خارج شود مقدار او زیاده باشد و وجع بسبب آن نباشد بدانند که قرحه کثیر الوسخ است **و فرق** میان قرحهٔ متوسخه و متآکله آنست که متآکله بیشتر بالوجع بود و آنچه ازان خارج شود بیشتر مائل بسیاهی و قلیل تر بود و وسخ صدیدی مائی مائل بسفیدی و زهومت باشد و چون بعد خراطه خون بسیار برآید بر تجوز قرحه و قوت مرض و فنای چیزیکه بر روی امعا باشد و رسیدن تا بجرم امعا دلالت کند **و بقراط** در کتاب خود در امراض حاده ذکر کرده که گاهی صاحبان سحج امعا را امتناع ریاح از نفوذ و خروج و رجوع او بسوی فوق و سقوط قوت و سردی دست و پا عارض شود و جالینوس بین جمع معده و امتلای راس یاد نموده و سببش این آنست که چون آنکه بر ان سحج باشد ایذا یابد از جمیع اشیائیکه بدان نافذ گردد لاسیما از لذاعه و چون ازین ایذا یابد و در ساعتی که لذع عارض شد مبادرت باسهال این چیز لذاع نکرد بسوی فوق بطریق صعود رجوع کند و ریاح در درد و معده و امتلای دماغ بسبب صعود بخارات این ریاح بسوی راس پیدا نماید و لذع عارض و وجع امعا ضعف قوت و سردی اطراف بنابر رجوع حرارت بسوی موضع الم تابع بود فقط و سحج که عقیب امراض حاده افتد ردی است و قلیل الافلاح و بدانند که سبب سحج دو دو سه است یا مثل صفرا یا سودا یا خون حاد یا بلغم عفن یا زجاجی یا ثفل یابس اگر قایم بود یا آنکه با خراطه در برآید مرض در طرق ازدیاد و ملازمت سبب باشد و اگر سبب منقطع شود و خراطه و جراده و خون مانند آن باقی ماند سبب منقطع شود و مشابه اثر حاصل ازان باقی ماند پس قصد تنها بعلاج کرده شود

علاج کلی سحج و قروح امعا

اولا ازالهٔ سبب و تنقیهٔ خلط غالب و انزلاق ثفل نمایند و آنچه در باب زحیر مسطور گردید بعده مغریات از صموغ و لعابات طینیه استعمال کنند و ادویهٔ لعابیه اصل علاج اینست و خداوند سحج را از نان و گوشت تا امکن احتراز اولی است و اگر سحج در امعای علیا عارض شود و علاج بشرب ادویهٔ مشروبه کنند نه بحقنه و اگر در امعای سفلی باشد ادویهٔ مغریه مثل برنج و جو مطبوخ که در آب آنها زردی بیضهٔ بریان و صمغ بلوط و کاغذ مصری سوخته و دم الاخوین و سفیداب ارزیز و گل ارمنی و افیون سوده آمیخته باشند حقنه کنند و گویند که منع سحج به پنج وضع باید کرد اول آنکه استعمال قوابضات صرفه کنند و این وقتی باید کرد که مجاری را قوت امساک رطوبات ضعیف شده باشد دوم آنکه مغریات صرفه بکار برند و این آنگاه دهند که دهن رگی گشاده باشد و یا خراش در سطح روده افتد سوم آنکه مخلطات دهند و این آنگاه دهند که مواد رقیق و سیال باشد چهارم آنکه مخدرات فقط یا با ادویهٔ دیگر ممزوج نموده دهند و این آنزمان بکار برند که مواد تیزی داشته باشد پنجم آنکه مائل سازند مواد را بخلاف جانب امعا و این تحریک بود اگر ماده رقیق و قابل آن باشد و یا بقی اگر ماده عسر التصعد بود و یا مواد را اگر ماده قابل آن بود و یا بحجامه یا تنطول یا بحجامه ناریه بر عضو بالائین بر شکم اگر قوی بود

وچون تحقیق آنچه بوضوح پیوست پس باید که بتقویت قوای ارکیه امعا پردازند بنهجی که در مقدمه نوشته شد و اما در کشادن سر رگ رودها ادویه دهند که بنابر بستن خون جراحات درونی بکار برند از داخل و خارج و اصل در تدبیر این علت حفظ حرارت غریزی ست بدانچه ممکن باشد بمناسب علت و وقت و قوت و رعایت اعضای رئیسه و معده **شیخ الرئیس** گوید باید که در سحج غلط نکنند که گاهی این محتاج نبود بسوی چیزی که دران قوت شدید باشد و در استعمالش دران هلاکت بود و نفس تبرید شدید داد مثل بنج دانه و کاهو و خرفه در علاج کافی گردد و هرگاه حقنها که دران ادویه کاویه افتد استعمال کنند بهلاک شود و واجب ست که آنچه در معای علیا باشد بمشروبات و آنچه در سفلی باشد بحقنها علاج کنند و آنچه در وسط باشد بهردو علاج پردازند و اول چیزی که رعایت آن واجب ست حال سبب فاعل سحج و قروح امعا بود که آیا آن هنوز در انصباب ست آیا سبب متقدم او از شگافتن رگ یا امتلا یا ورم باقی ست یا تحقیقش منقطع باطل شده و اثر او از سحج و قرحه باقی مانده پس اگر سبب هنوز در انصباب باشد تدبیر قطع و حبس او که مواضع آن معلوم شده باید کرد و اگر از استفراغ بسبب ادرار خلط حاره نباشد بحذر و احتیاط تعجیل آرند و جهد کنند که مسهل شدید الضرر با اثر و قرحه نباشد بلکه مثل هلیله بود و اصلاح او باخلاط مثل کتیرا و مانند آن نمایند و اگر ممکن باشد غذا دو روز منع کنند تا بدان چیزی که بران منصب گردد تحلیل شود و چون اراده تغذیه باشد بشیر انقنات مطبوخ غذا سازند که این غذا از سبیل دواست و اما نفس غذا عند الحاجت و ظهور ضعف بدانچه قلیل الکیموس بود و تقویت او ظاهر شود مثل جگرهای ماکیان فربه و اندکی نان میده مائل بفطورت و خروس خصی و بیضه زیاده از نیم برشت و کم از شوی مقوی دهند و گاهی از ماهی بریان حار خیلی انتفاع یابند و اکارع مطبوخ در شیره برنج بریان برای ایشان خوب ست چون مص آن کنند و باید که بحفظ قوت او بربوب و فواکه نیز نمایند و اغذیه مذکوره در باب اسهال نافع ست و باید که نمک ایشان نمک درانی و بریان باشد و شراب نباید خورد مگر آنکه چون حرارت نباشد دران هنگام اندک شراب اسود قابض بنوشند و آب ایشان سرد باشد و مناسب نیست که اولاً بادویه صرف موذی بکیفیات آنها مثل عفص و خشخاش خراشنده ابتدا کنند و چون مرجع است اگر احتیاج ضرورت بمغریات افتد تا مثل ستر و طلا بر روی مرض گردد و جمیع ادویه مبرده مقبضه مخلوط بمغریه دران نافع ست مگر آنکه تأکل افتد که گاهی حاجت بادویه جالیه کاویه مخلوط بمجففات بلاذع آید و باید که صاحب سحج از بزور و غیره در آب بارد بخورد و نه در آب حار و ریوند را در قروح امعا و اسهال خون خاصیت عجیب ست و خصوصاً چون در مثل آب بارتنگ باشد که شراب که بخورند بلوط بریان و خرنوب را مفرداً و مجموعاً قوت قوی ست و تخم گل بسیار عجیب ست و تجربه کرده ایم آنچه بعض اطبا ذکر کرده اند که در ابتدا چون صمغ چهار درهم با آب سرد بخورند مرض زائل شود و گل مختوم هر سحج حتی که متأکل را سخت سودمند است بتنقیه تأکل و چرک بحقنه از حقنهای که مذکور شوند بخورند و همچنین هرگاه حقنه کنند بگل مختوم در آب بارتنگ ایضاً کوکب شاموس و آب خرفه و ایضاً آب توت خام که خوب خنیده باشد نفع بخشد و کذالک نوشیدن حشیشه ذنب الخیل و آب حشیشة الصباغین اصفر و آب گل سرخ تنها و حقنه و بعضی اطبا در ادویه این باب رجل غنقق ذکر کرده و گمان میکنم که آن رجل الغراب ست و گویند که بقراط چون رجل العقعق گوید مراد از آن برگ انجیر بود و این درین باب صلاحیت ندارد و خوردن شیر مایه خرگوش ایشان را نافع ست و شیری که نمک آن دور کرده باشند چنانکه در باب اسهال مذکور شد درین باب شدید النفع ست و اگرچه تأکل رسیده باشد و از مرکبات نافعه برای ایشان اقراص سفوفات بارده مذکوره در باب اسهال ست و آنچه ایشان را نافع ست چون بریان باشد بخورند و بعد آن آب سرد بنوشند اینست که بگیرند غاقتی خرمهره چهار جزو و مازو دو جزو و فلفل یکجزو و کوفته بیخته یکدرم بکار برند و قلونیا نیز نافع ست چون با آب سرد بخورند **و اما حقنها و حمولات** صالح این مثل حقنها و حمولات صالح برای اسهال خون ست مطلقاً که اندران در ابتدا مغریات قابضه و در آخر آن با اگر تأکل انجامد منقیات و کاویات افزایند و تا آنکه تصحیص امعا برود و ظاهر او باقی ماند تجاوز از مغریات و قابضه نباید کرد و بعضی گفته اند که اقاقیا در حقنها داخل نباید ساخت چون در مرض خون نباشد و این قول درست نیست بعده چون قرحه پاک گردد مجففات قابضه مع مغریه و دسمه بکار برند بعده در آخر اگر تأکل او اکند منقیات و کاویات تعجیل آرند و بعضی مردم اندکی فلفیون در بعض عصارات و حقنهای سلیمه داخل میکنند و ازان منفعت عظیم حاصل میشود و لیکن چون ضرورت بچیزی ترش و داعی نباشد پس اولی آنست که استعمال نکنند و باید که اول بحوامض بعده بجادات انتقال نمایند و چون ضرورت تأکل داعی بود از آنها و از فلفیون خوف نکنند و بحسب حاجت استعمال کنند و گاهی صواب آن باشد که ابتدا بچیزی مخدر کنند بعده حقنهای حاده استعمال نمایند چون مریض احتمال این نکند و از حقنهای حاده و زرنیخیه خوف آن باشد که جلد امعا از آن دور شود تا آنکه معا سوراخ گردد

[illegible] و غیره

ازامعا

ولهذا باید که مبادرت باستعمال آنها کنند هرگاه بدانند که قرحه فاسد شده و تاخیر نکنند تا آنوقت که خوف حدوث تنقیه بسبب اتساع قروح و غور آنها باشد **و بدانکه** چیزیرا بجهت تجمیر در حقنهها از مغریات جمع کنند فضیلت ست که آن تبرید و تسکین لذع کند و بر موضع مرض بسرعت منجمد گردد و احتیاج این تبرید در ابتدای مرض بود و چون بریم انجامد حاجت بمنقیات افتد بعده بسوی آنکه قوی تر ازان باشد و نگذاشتن دسومات و مغریات که میان دوا و مرض حائل شوند حاجت افتد و چون معلوم کردند که قروح وسخه ست تنقیه آن بمثل ماء العسل کنند و قوی تر ازین آب نمک آبی که دران زیتون مملح پروره باشد یا طبیخهای شوربست و با وجود فرط ریم از استعمال مثل قرص زرنیخ لابد چاره نباشد چون مرض از نازکی تجاوز کند و ازان مانعی نباشد **و بدانند** که حقنهای چرب مغری اگرچه تسکین وجع قرحه متاکل نماید لیکن ازان شفا نگردد بلکه شفا بادویه نافع تاکل میشود و آن منقی حالی مع تخفیف و قبض باشند مانند آنچه از اقراص سازند بران کثرت مغریات و دسومات نشاید تا میان او و میان تاکل حائل نگردد و ادویه نافعه قرحه متاکل گاهی درد و الم آرند و ازان خوف نکنند **و بدانکه** چون بحقنه جاده پاک کنند واجب ست که عقیب او حقنه مدمل متخذ از قوابض و مغریات بعمل آرند و این هنگامی ست که بدانند که لحم صحیح ظاهر شده و چون تپ و ضعف و تاکل جمع شود و حرارت باشد و مریض بر استعمال مثل قرص زرنیخ تنها صابر نباشد نکند باید که در آبهای فواکه قابضه بارده مثل حصرم و سماق و ریباس و گل سرخ و مانند آن بگذارند بعده تخفیف و تکرار این بران کنند و استعمال نمایند و گاهی از خلط بزر البنج و افیون بدان با تقدم مخدرات بران و دادن مریض طعام اندک محمود چاره نباشد و اکثر مقدار این اقراص از نیم درم تا دو درم بود و گاهی صواب تر آن باشد که در آبهای مبردات قابضه داخل کنند و ازانجمله عدس مقشر جفت بلوط است و این اعانت در احداث خشکریشه نماید و ازانچه اشتداد وجع او و منفعت او هر دو کند انیست که حقنه قرص زرنیخ در آب نمک هنگام شدت غلظ ریم نماید و گاهی صاحبان تپ و ضعیفان و کسانی را که تپ ایشان اشتداد کند و متحمل حقنهای حاده نباشند این تدبیر غنی سازد که ابتدا بحقنه ماء العسل نمایند و بعد چهار ساعت آب نمک بعد ازان گل مختوم بسرکه ممزوج آب بخورانند که صحت بخشد **و از تدابیر در باب حقنها** انیست که اندک اندک در حقنه یا حقنه کنند و چون لذع شدت کند تدارک بحقنه روغن گل نمایند و اما حقنهای مستعمله بهر حبس خون و منع اسهال آن دیگر اند و قریب از حقنهای منع اسهال هستند و گاهی آنرا اقراص نیز میسازند و هر چیزیکه مناسب آن باشد استعمال میکنند و اکنون نسخ حقنها و شیافات و اقراص که در حقنهای افتد ذکر میگردد و پس از خفیفه درین باب و در اسهال حار انیست که آب بارتنگ تنها یا بعض اقراص که ذکر یابد حقنه کنند یا بآن قیلمیه در عصاره گاخته بعمل آرند و از حقنهای خفیفه انیست که بگیرند ماء الشعیر و روغن بادام و زرده بیضه و آب برنج مطبوخ بیامیزند گرده بریکسیاله مصفی و دران گل مختوم اندازند و همچنین مطبوخ برنج بریان شحم بز و گاهی دران پوست انار و مازو داخل کرده میشود و کذالک حقنه آب پست و گل مختوم **و ایضاً** این حقنه هنگام حرارت شدید نافع آب جرادهٔ کدو و خرفه و بارتنگ و عصی الراعی و حب الآس هر یک آب او دو بار بیخته باشند همه را جمع کرده روغن گل و سفیده بیضه گل ارمنی و اقاقیا و توتیا دران آمیزند و اگر حاجت افیون افتد در وی بحسب حاجت و حال داخل کنند و این نسخه حقنه سحج را نیز صالح است بگیرند پوست بادام و پوست انار و مازو و سماق و برگ علیق و بیخ ینبوت و در شراب بجوشانند تا ثخین گردد پس صاف نموده بعض اقراص حقنه اسود در بزر آس دران داخل نمایند **و اما شیافات** برای سحج پس لعابات ادویه آنها و کندر و زعفران و سندروس و شب و صمغ عربی بیدستر چون افیون داخل بود و عفص و قرطاس سوخته و دم الاخوین و شاخ گوزن سوخته و گل قیمولیا و دیگر گلها و بزر و اقلیمیا و مرداسنگ مانند اینها و گاهی احتیاج بزراجات و زنگار افتد و این شیاف سحج و زحیر انافع مرکب از زعفران افیون و سفیده بیضه بسرشند و دیگر رومی پیه مرغ زعفران افیون در آب بارتنگ بسرشند و دیگر افیون جند بیدستر صمغ عفص بعصاره بارتنگ بسرشند و گاهی از مثل این ادویه مراهم بروغن گل و سفیداب میسازند و بر پاره حریر و قطعه پنبه آلوده در مقعده گذارند بمیل و بعده میل را باید بپیچند تا مستوی گردد و باقی ماند **و اما اقراص** پس به حقنهای سحجیه مثل اقراص کوکب ست و اقراص زرنیخ برای متاکل و باید که در شیره انگور نگاه دارند تا حفظ قوت او نماید **و اقراص** قرطاس محرق باین نسخه کاغذ سوخته ده درم زرنیخ سرخ و زرد هر دو سوخته قشر مرمر شب یمانی و مازو سبز و آهک آب نادیده هر واحد دوازده درم بعصاره بارتنگ هر قرص بوزن چهار درم سازند در کوچک یک درم ازان استعمال کنند و در بزرگ یک قرص تمام و قرص دیگر انیست بگیرند سماق و پوست انار و سوقوطن و گلنار و حب حصرم و قاقیه و قلقطار و رصاص محرق درمه هر واحد یکجزو زنگار نیم جزو و ازان قرص سازند و این قرص قوی ست بگیرند آهک و اشخار

و اقاقیا و مازو و زرنیخ که در سرکه چند روز تر کنند پس قرص سازند و از قوت آن گاهی حقنه کردن آن با آب بارتنگ کفایت کند **و اما الضماد و الاطلیه** خود در بیان ضماد مذکور شده در باب علاج اسهال مطلق ست و طلای قرص کوکب با آب بهی و تجربه رسیده و از آن بسیار انتفاع میشود و چون باین وجه رانفع نشود مریض را در آبزن کرده آب آن قوابض مطبوخ باشند کشیده حابسه و خطمی نخینه باشد بنشانند **حکیم حاذق** گوید که اصل علاج سحج و اکثر امراض مراعات اعضای رئیسه است اگر ماده باشد آنرا از آن پاک کنند و اگر ضعف بود قوت دهند و اگر سوء مزاج باشد تعدیل نمایند بعده بعلاج عضو علیل مشغول شوند و اول مراعات مزاج دماغ کنند و آنرا از فضول که دران جمع شده باشد پاک کنند و نطولات محلله بکار برند و مشمومات مقویه بتقویت نمایند که ازین تدبیر ماده نزله که از دماغ به دیگر اعضا نازل شود منقطع گردد و از آفت آن ایمن شوند پس احوال قلب را مراعات کنند که این اصل همه علاجهاست و در منع علیل از غذا در هیچ علت چندان استقصا نشاید کرد که قوت ساقط شود و هرگاه ضعف پدید آید قوت را بچیزی غذائی تقویت دهند و بران مقدار نگاه دارند و اگر بین تمام مقصد بر نیاید دوای موافق حال مزاج با آن ترکیب دهند بهر آنکه هرگاه حفظ قوت قلب کنند قوت غریزی بتحلیل فضول و دفع مضرت اخلاط ردی قادر شود و مراعات حال جگر نیز باید کرد از برای آنکه سبب این علت و اکثر علتها ضعف و سوء مزاج جگر بود و هرگاه سوء مزاج او را زائل کنند خلط ردی و ماده حاد و لذاع دران تولد نکند و حال معده را نیز مراعات کنند چه اگر قوتهای معده سالم بود و هضم تمام کند فضول و اخلاط ردی در بدن جمع نگردد و اگر در قوای او تقصیری بود هضم تمام نکند و اعضای دیگر آن تقصیر را تدارک نتوانند و اخلاط ردیه گرد آید و امراض تولد کند و بهترین مراعات معده آنست که او را از طعام فزونی و از امتلا و ثقل نگاه دارند و اگر دران فضله بود آنرا بقی یا باسهال موافق استفراغ کنند و هرگاه مراعات احوال این اعضا چنانکه باید کرده شود و ماده مرض منقطع گردد و علاج عضو علیل سهل شود و منفعت علاج زود پدید آید و بدانند که اکثر اوقات در مرض قرحه معا از بسیار فکر و از علاج بهترین علاج باشد و گاه باشد که بسبب طول مرض معالجه و تجربه دوا بود و خصوصا درین علت از بهر آنکه اصل علاج این مرض تخفیف ثقل غذا از طبیعت و تقویت اعضا و خاصه قوت امعاست و حفظ قوت غریزی بچیزی غذائی قلیل الماده کثیر الغذا مثل ماء اللحم و زرده بیضه نیم برشت و ماء الشعیر و بجا و طبیعت بهر آنکه بیمار را قوت او بسیار ست و ماده او لطیف و از آن چیزی سخت اندک بامعا رسد و آنرا اثری نباشد پس هرگاه حفظ قوت غریزی نمایند و نیز تقلیل ماده از آنکه قوت او بسیار باید تا غذا اسان و نیز از مجاعت است تا غنی گرداند و قوت اعضا بجای باز آید و ماده که بود از خود باز دارد و دفع کند و نیز کرا کند و بعض غذاهای بادی و اکثر مخوره در ان گران گردد و ناگوار بود و تغییر یافته و از وی حادث شود پس اولی تر آن بود که غذا از نوعی که ذکر شد به بیند لطیف و مقوی و دوا نیز سبیل باید کرد تا قوت او بشکند و جرعه و دوا دهند و هر ساعت اندک اندک دهند تا بامعا ثقل نیارد و آنرا منتجانند و این چنان باشد که و دوا را نیکو نیز و چون بعد آن که یک موافق او بخسبانند و مالیده قوت او درین باب بشانند مثلا درین مرض که بچیزهای قابض حاجت ست و قابض از دوا خالی نباشد چون گلنار جفت و مازو و امثال آن بکوبند و در و لیمون در آب بهی یا آب سیب تر کنند و مالیده صاف نموده لعابات چون لعاب اسبغول و بارتنگ بدو بیامیزند و هر ساعت اندک اندک بدهند و باید دانست که سماع الحان خوش و حکایات عجیبه باز ساعی طرب انگیز و نظاره های بستان و دیدن جواهر و شمیدن عطرهای موافق در قوت و نشاط مریض مشغول داشتن او از فکر مرض باز دارد اثر عظیم دارد و درین غافل نباید بود و این قرص گل سحج و اسهال خون را زائل کند بگیرند گل سرخ و تخم حماض بریان هر یک سه درم صمغ عربی و کتیرا و نشاسته بریان کرده هر واحد یک درم و همه را کوفته با لعاب اسبغول سرشته قرص سازند هر یک مثقالی تا دو درم و اگر اسهال در باشد بجای تخم ریحان بارتنگ تخم مرو مساوی گرفته به مقدار سه درم یا چهار درم در آب گرم لت کنند تا لعاب گیرد و مقدار دو درم روغن گل بران بچکانند و بنوشند و قرص ریوند که نسخه آن در ذیل ادویه اسهال الدم گذشت و این نسخه او نیز مفید ست ریوند چینی زرشک کرمانی گل ارمنی گلنار مساوی شربتی مثقالی تا دو درم با آب کاسنی و اگر ریوند چینی را بکوبند و بر روغن گل چرب کرده نیم درم تا درم در آب سیب ترش بدهند و اگر تب نباشد در شراب کهنه آشتاب یا در دوغ سنگتاب دهند و شربت سنبله یا ماء الشعیر که بوجه لاس را نیز پاک ارنی نافع بود ان شاء الله تعالی **ایضا** در علاج سحج و قرحه امعا مینویسد که طریق علاج این علت آنست که تامل کنند تا دانسته که فوق امعاست یعنی اثنی عشری و قرحه بود و است خون از انجا یا امعا فرودی آید یا از نفس امعا می آید و از هر کجا که آید اول تدبیر تنقیه و غسل آن موضع باید کرد و پس بعلاج قرحه مشغول شوند و اگر سبب نفس ماده تیز یا شور باشد که از همه بدن برو ده همی آید اول بدن را از آن ماده پاک کنند و اگر از دو بان اعضا بود بعلاج تب دق معالجه آن نمایند

قرص گل

[illegible]

و اگر سحج و قروح در امعای علیا بود آنرا با شربت لیمون غسال پاک کنند که در علاج شحم بکار آید مثل لعاب اسبغول و لعاب بهیدانه و لعاب تخم کتان و لعاب تخم مرو مانند آن تا همه آنرا بشوید و باقی مانده درد و لذع خلط حاد را باطل کند و حدت را از امعا باز دارد و اگر صفرا و اخلاط تیز در امعا گیرد دو خیار شنبر و آب کاسنی و آب عنب الثعلب از کی بزعفران علاج کنند و اگر خلط تیز شوریا سوداوی همگنده بمطبوخ هلیله زرد و سیاه و مویز و خیار شنبر معالجه نمایند و اگر سحج کهنه شده باشد و قرحه پلید گشته و از خوردن اشیای حاره الیه چون ماء العسل و حلاوات و ایارج فیقرا چاره نباشد از بهر آنکه ایارج گوشت فاسد را دور کند و غیر آن پاک کند و گوشت صحیح برویاند چند گرت ایارج فیقرا باید داد بعده روغن صاف کرده و سنگتاب نموده و شیر تازه سنگتاب با آهنتاب کرده بنوشانند اگر تب نباشد بغایت نافع بود و در ابتدا تدبیر آنست که مریض را از طعام باز دارند دو روز یا سه روز و حفظ قوت نمایند چنانچه مذکور شد و اگر قناعت نکند چیزی نرم و گرم دهند یا برین شیر قناعت باید کرد و از اغذیه که درین علت مناسب حریره معمول از خندروس و بیه لعاب و بیه مرغ ست و بیه بز با گل ارمنی و خشخاش ست و سودمند تر بود و از جاورس مقشر و برنج شسته برشته و نیکو فته آشها سازند و اگر این آشها در آب جوش ندهند که اندک خشخاش کوفته در آن جوشانیده و صاف نموده باشند و اندک نشاسته بریان و صمغ عربی بریان اندازند صواب باشد و این آشها سودمند ست بگیرند سماق و در آب باران یک شبانه روز تر کرده صاف نمایند و از برنج مقشر یا برنج یا سبوس سپید درین آب سماق تر کرده تیار ساخته پختند پس بدست نیک مالیده صاف کنند و با بیه بز و با پیه بز دو حرکت دهند تا مستطیل شود و اندک صمغ بریان سوده اندازند و اگر تب نباشد آشها از برنج و پاچه بز بپزند و صمغ عربی داخل کنند و همین مقشر در آب پیه بز بپزند و در آب ... سوم با برگ حماض و برگ بارتنگ یا برگ خرفه یا آب سماق و پیه بز یا پیه بط یا مغز بادام بریان بپزند و اگر گوشت حاجت آید گوشت تیهو و دراج با آب سماق و آب انار پخته صواب بود و زرده بیضه نیم برشت با سماق ... سودمند بود و حاجت اگر اول آنرا در آب ... آب سماق تر کرده خشک گردانند و نیم بریان کنند که قمحه حب الآس و خرنوب و سماق در آن پخته صاف کرده باشند و اگر نیم برشت طبیخ با پیه بز پزند صواب باشد و شربت سیب و شربت به و شربت انار و شربت ... و شربت ... قابض که در باب گذشته مذکور شد همه سودمند بود و شراب قابض با آب ممزوج کرده و آب در آفتاب آهن جوشانیده ... و اگر شراب قابض نباشد حب الآس ... یک شبانه روز در آن تر کرده صاف کنند و اگر شاه بلوط عوض آن تر کنند روا باشد و این سفوف متعلیا تا هنیده اسبغول تخم مرو تخم بارتنگ تخم گل تخم خرفه تخم حماض تخم خطمی مقشر تخم ریحان هر یک ... بریان کرده طباشیر گل قیمولیا نشاسته بریان صمغ عربی بریان هر یک دو ... سوای اسبغول همه را بکوبند شربت از سه درم تا پنج درم با شربت مورد و غیر آن وقت خواب دو درم اسبغول بریان کرده بروغن گل چرب نموده با یک درم گل ارمنی بدهند و شیر خشک کنند قرحه کهنه را سود دارد. لیکن تخم گل آنرا اول چند بار با آب بجوشانند تا شوری او برود پس خشک کرده بریان نموده بکوبند شربت یک درم است و نیز این قرص نهایت نافع ست ثابت بن قره گوید که بعضی اطبا درین علت خوردن یک رطل بغدادی گل ارمنی در یک روز بمقدار ... سودمند گفته اند و دو درم تخم گندنا با دو درم حب الآس ... اسهال کهنه را باز دارد و بواسیر را سودمند بود و این حب از مودوست و اسهال خون باز دارد بگیرند افیون یا بارتنگ با درو کرد بارتنگ مساوی و با صمغ حب سازند شربتی دو و بگاه اگر سحج در امعای سفلی بود تدبیر حقنه کنند بگیرند برنج فارسی نیم درم کشک جو هشت درم گل سرخ ده درم پیه گرده بز بیست درم همه را در یک نیم رطل آب بپزند تا یک رطل بغدادی باز آید صاف کرده بکار برند و اگر در امعا سفلی قرح نیم درم و قیره روغن گل داخل کنند و ایضا ... بریان کرده و برنج شسته هر یک ... حب الآس گلنار و گل سرخ هر یک پنج درم هفت بلوط ده درم برگ مورد بیست درم همه را در یک نیم من آب بپزند تا کمتر از نیم من بماند و صاف کرده عصاره برگ خرفه و روغن گل و عصاره برگ اسبغول هر یک ... و یک زرده بیضه مرغ نیم پخته بیامیزند ... بگیرند قیمولیا و اسفیداج سوخته و اقاقیا هر یک نیم درم ... و قرطاس سوخته و مرو سوخته و مشته و عصاره لحیه التیس و نشاسته بریان و دم الاخوین هر یک نیم درم همه را سائیده و بحقنه بیامیزند و بکار برند و ... گل حکمت کرده ... برآرند تا بسوزد و این حقنه نیز نافع آب بارتنگ ... عصی الراعی آب برگ خرفه هر یک ستار و قیره روغن گل ... یک ... سفیدی بیضه مرغ و اگر سوزش باشد بعوض سفیدی زردی کنند و همه را بیامیزند یک درم صمغ عربی اقاقیا دم الاخوین کندر سوخته گل ارمنی هر یک درم همه را سائیده بیامیزند و اگر آب برگ خرفه نباشد این ادویه بکار برند روا باشد و بعد حقنه برگ مورد و مازو و گلنار در آب بپزند و ... در آن آب تر کرده و گرم ... بنشینند تا حقنه ... هرگاه قرحه فاسد شود و آکله کرده اول بماء العسل یا آب نبات یا آب ... بشویند ...

بارتنگ

با طبیخ [illegible] شود حقنه کنند و اگر [illegible] چرک [illegible] از قرص زرنیخ [illegible] نباشد بقدر نیم درم و نبات ده درم در [illegible] آبها بکار برند [illegible] پیش از [illegible]
بصورت [illegible] متحمل [illegible] و تدارک سوزش آن از عقب حقنه روغن گل همانست که در قول شیخ گذشت و نسخه قرص زرنیخ اینست بگیرند زرنیخ سرخ و زرد هر یک رطل
بغدادی آهک دو رطل کاغذ سوخته هشت اوقیه اقاقیا هشت اوقیه همه را بسایند و بآب بارتنگ سرشته قرص سازند و ایضا از زرنیخ زرد قرطاس سوخته هر یک
پانزده درم زرنیخ سرخ بیست و چهار درم عصاره لحیة التیس مرداسنگ هر یک [illegible] درم [illegible] و سفیداب هر یک [illegible] درم [illegible] ده درم بدستور قرص سازند و یک نسخه
این همانست که در قول شیخ گذشت و این اقراص را بطریق استعمال نمایند که [illegible] کرده [illegible] تر کرده [illegible] بمالند [illegible]
[illegible] قرص مذکور در آن حل کرده بعمل آرند و اگر در آب سماق و آب بارتنگ و آب برگ مورد [illegible] بکار برند بهتر باشد [illegible] گوید که چون سحج [illegible]
امعای علیا باشد باید که در اول امر سفوف طین [illegible] یا شربت آس [illegible] سفوف کهربا [illegible] آس [illegible] یا آب بارتنگ دهند و یا قرص گلنار و قرص [illegible]
یا شربت [illegible] مذکور دهند و این دوا نافع سحج است صمغ عربی گل قبرسی هر واحد [illegible] دم الاخوین عصاره لحیة التیس هر واحد [illegible] جزو [illegible] دو درم شربت
آس یا آب برگ حماض یا [illegible] دهند و ایضا صمغ عربی گل قبرسی هر واحد [illegible] درم اقاقیا عصاره لحیة التیس کهربا [illegible] هر واحد [illegible] درم گلنار تخم [illegible]
هر واحد [illegible] تخم خرفه بریان [illegible] درم [illegible] آس [illegible] بارتنگ [illegible] تا بایستد [illegible]
[illegible] بدهند و اگر تب [illegible] و اول قرص طباشیر [illegible] صمغ عربی و گل قبرسی بدهند و بعد دو
ساعت [illegible] اسپغول [illegible] تخم ریحان هر واحد [illegible] صمغ عربی گل قبرسی [illegible] نشاسته هر واحد [illegible] درم طباشیر گل سرخ کهربا هر واحد دو درم [illegible]
[illegible] استعمال [illegible] بریان [illegible] سوخته [illegible] امعای [illegible] و اگر تب نباشد [illegible]
[illegible] سماق [illegible] چون [illegible] خرفه و بقله حماض در آن انداخته
[illegible]

[illegible] صمغ عربی و گل قبرسی و گل ارمنی [illegible]
[illegible] گل ارمنی [illegible] صمغ عربی گل ارمنی [illegible] گلنار [illegible] گل سرخ هر واحد [illegible] درم [illegible]
[illegible] عصاره لحیة التیس [illegible] و اگر تب نباشد [illegible]
[illegible] گل قبرسی صمغ عربی اقاقیا عصاره لحیة التیس [illegible] هر واحد [illegible] درم سماق گلنار گل سرخ [illegible]
[illegible] بآب بارتنگ سرشته قرصها سازند [illegible] و اگر امعا را جراحت [illegible]
[illegible] سفوف طین [illegible] اقاقیا [illegible] تخم [illegible] هر واحد [illegible]
[illegible] گل ارمنی هر واحد [illegible] شربت آس [illegible] و اگر [illegible] جراحت [illegible]
[illegible] روغن گل [illegible]
[illegible] امعای سفلی باشد [illegible]

که آنها با شیافات وصول به موضع علیل لیکن بعد ضعیف شدن قوت مجبور انها با اعضای علیا نفع بلیغ وارد سبب اگر صعود آنها اسهال خون بود باید که نظر کنند اگر آید آن خون بغیر نفس بود هرچه در و لذع کمتر باشد آب بارتنگ و آب بزر خرفه و آب عصی الراعی مجموع نیم رطل گرفته زرده بیضه نیم برشت حل نمایند و گل قبرسی و صمغ عربی هر واحد دو درم عصاره لحیة التیس اقاقیا دم الاخوین هر واحد چهار دانگ باریک سوده آمیزند و روغن گل چهار سیر بران انداخته و با دهان بارزده سفیده بیضه بسایند بعد از آن نیم گرم حقنه کنند و اگر صعود آنها تب و لهیب و کرب باشد آب کدو و لعاب اسپغول درین اضافه کنند و اگر آمدن خون باشد و غشی لذع باشد باید که تخمهای مخدره مسکن لذع مثل حقنه که در آن بنج و لیست بود و بیخ صمغ عربی باشد حقنه کنند و این حقنه درین باب قوی النفع است بنج فارسی بعد از قشر [illegible] قشر خشخاش هر واحد دو درم پوست انار ترش گلنار عفص بلوط حب الآس قشر بلوط طراثیث هر واحد پنج درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند صاف نموده نیم رطل از آن بگیرند و برین فرو انداخته بگیرند گل قبرسی گل مختوم لیلا صمغ عربی نشاسته بادیان گل سرخ هر واحد دو درم اقاقیا دم الاخوین عصاره لحیة التیس سفیداب ارزیز سرب سوخته کندر سوخته کاغذ سوخته هر واحد یکدرم باریک سائیده چهار درم از آن بگیرند و زرده بیضه و سرکه بجوشانیده و روغن گل و پیه بز گداخته هر واحد دو درم همه را باهم نیک بسایند و در آب مطبوخ آمیخته نیم گرم حقنه کنند صبح و شام و دو سه روز این عمل نمایند تا آنکه کفایت کند و این حقنه نیز مجرب است بگیرند اجزای مطبوخ مذکور سوای جاورس و به دستور آب آن گرفته و در آن صمغ عربی و گل ارمنی و گل قبرسی و نشاسته و کاغذ سوخته هر واحد دو درم سفیداب ارزیز دم الاخوین اقاقیا هر واحد نیم درم و زرده بیضه که در سرکه پخته باشند و بعد از سه گرده بزده درم به دستور آمیخته حقنه کنند و این حقنه خفیف است بنج سفید و پوست خشخاش هر واحد بیست درم گل سرخ گلنار حب الآس هر واحد پنج درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل آید صاف نموده نیم رطل از آن بگیرند و این فرو کنند قرطاس محرق دم الاخوین صمغ عربی گل قبرسی سفیداب ارزیز کشنیز خشک هر واحد نیم درم باریک کوفته بیخته و زرده بیضه و سرکه بجوشانیده و روغن گل خام اندکی و پیه ماعز حل کرده در آب مطبوخ آمیخته نیم گرم حقنه کنند و باید که از این حقنها بحسب اشتداد قوت مرض و ضعف آن استعمال نمایند و احاجت بسوی آن از اشیای قابضه و لذع و یا درده و غیر آن دوائی است باید که تقلیل غذا کنند تا برازهم شود و برین مواضع بسیار گذر نکنند تا نتیج آرد و اگر مرض طول کند و از قروح آکله گردد و این حقنها برای تخفیف قرحه بسبب کثرت عفونت و رطوبت آن دوا کنند و آنچه خارج شود بیشکی چرک چیز خون بود باید که حقنها بجهت قرحه قوی التخفیف مثل حقنهای زرنیخ حقنه کنند بعد از آنکه قروحی که خارج عارض میشود هرگاه لشعت آن با دیگر مثل مراهم و ذرورات بیکرود و در آن احتیاج میشود باستعمال اشیائی که در غایت تخفیف باشند و آن دانست و از اقسام دوای آن آنست که با دو یا سه چیز قرحه مثل فلفل افیون و [illegible] بسیار بیگانه بود و یا آتش فلفل ابیا یابد که در مثل این نوع حقنهای جاوده که قائم مقام داغ باشند استعمال کنند و آنست که در آن زرنیخ افتد و نشاید که مثل این حقنها در ابتدا استعمال کنند لیکن بعد از درازی مدت و خروج ریم و این صفت اقراص زرنیخ است که در حقنه می اندازند زرنیخ سرخ و زرد و قشر یمانی و مانند پوست خشک آهک آب نادیده هر واحد شش درم [illegible] دم الاخوین هر واحد سه درم افیون و صمغ عربی و سفیداب ارزیز هر واحد دو درم همه را باریک سائیده با آب آس سرشته قرص ساخته و هنگام احتیاج دو درم از آن در آب بیخ و پوست مطبوخ بادیان و نیم که مذکور شد بیارامید حل کرده حقنه کنند و ایضاً زرنیخ سرخ و زرد و قشر یمانی هر واحد دو درم نوره غیر مطفی بیست درم سوخته کاغذ سوخته افیون اقاقیا عصاره لحیة التیس زاج سرخ هر واحد نیم درم باریک سائیده با آب بارتنگ سرشته قرص سازند و در آب برنج و بیخ [illegible] که مذکور شد استعمال نمایند و ایضاً زرنیخ سرخ و زرد و کاغذ سوخته اقاقیا دم الاخوین بابونه صمغ عربی و گل قیمولیا که آن گچ [illegible] است هر واحد چهار درم قشر یمانی و پیه سوخته هر واحد سه درم افیون زعفران هر واحد دو درم آهک آب نادیده شش درم سائیده با آب آس سرشته قرص سازند و وزن یک مثقال با آنچه ذکر شد استعمال کنند و اگر قرحه فتح و ریمهای [illegible] باشد باید که شیافات نافعه آن استعمال کنند که آنها به موضع برسند و این شیاف قاطع خون کند اقاقیا عصاره لحیة التیس گلنار گل قبرسی هر واحد جزو دم الاخوین جزو [illegible] سوخته سفیداب ارزیز هر واحد نیم جزو همه را باریک سائیده با آب بارتنگ یا آب عصی الراعی یا آب خرفه سرشته شیافات سازند به قدر چهار انگشت مضبوط [illegible] ازان سرشته کرده اند خشک نموده استعمال کنند و این شیاف قرحه را مجرب است [illegible] صمغ عربی گل قبرسی هر واحد جزو اقاقیا کاغذ سوخته کهربا سفیداب ارزیز دم الاخوین عصاره لحیة التیس افیون هر واحد نیم جزو باریک سائیده با آب بارتنگ یا با آب آس سرشته شیافات سازند که بطول آن [illegible] باشد و اگر از موضع قرحه ریم آید این شیاف استعمال کنند زرنیخ سرخ و زرد هر واحد دو درم آهک آب نادیده سه درم دم الاخوین اقاقیا هر واحد دانگ [illegible] کندر عصاره لحیة التیس هر واحد

بکشند و درم سه درم یا یک پیاله یا شیافه با صمغ عربی سرشته شیافات را بقدر انگشت سازند و دران رشته گذارند تا وقت حاجت اخراج رشته را بکشند و باز دوم اعاده کنند و اگر سحج در معاء علیا باشد دران ادویه مشروبه و حقنه ها هر دو استعمال کنند باید که چون صاحبان زخم امعا اصلاح یابند و به شوند از دادن ادویه مسهله لا سیما انجیر زان شحم حنظل و سقمونیا و امثال آن اجتناب نمایند و چون بدادن دوای مسهل ایشان را ضرور افتد هلیله و سنا و گل سرخ و شاهتره و هلیله سیاه و خیارشنبر و مانند آن دهند و ذکر ادویه مفرده و مرکبه که نافع اقسام سحج و قرحه امعاست خوردن برودی محرق دو درم بقدر با قلاه کثیر القدر درم و تخم کرنب مع حب الآس مازو و پوست انار ترش هر دو کوفته و بیخته و خشک کرده سوده یک درم خوردن و دم الاخوین با عصاره گلنار و سماق و تخم حماض و برگ او و عدس مقشر و بلوط و بهیدانه و گل خیازی و مقل زرد و طراثیث و کشیر تازه و بهمن و بلوط و خیار زهره سفید و زرده بیضه نیم برشت و بسد که جوشانیده و رب انجبار و پوست بیخ آن دو درم و تخم حماض و مازو یک درم به زرده بیضه نیم برشت پاشیده و تعلیق استخوان ران [illegible] حقنه ثابت بریان و کذا الاجر محلول در روغن گل و کذا در عصاره بارتنگ کثیرا یک درم حل کرده که مجرب سعیدی است و شربت سوم در روغن گل هر دو [illegible] لکن بضعف اشتهاست و حقنه پوست انار ترش و آرد جو بریان و بیخ بریان همه جوشانیده و ضماد [illegible] با آب برگ های تازه [illegible] و شربت و دوغ آهن تاب که مجرب سعیدی است و [illegible] و تعلیق [illegible] که حقنه شربا و غلط اندکی افیون در ادویه سحج که مقوی قوی آنهاست و انفع اکثر برگ و بیخ بریان و جلد [illegible] مریض و طبیخ گندم و آس و گل سرخ و پوست خشخاش و گلنار همه را خوب جوشانیده که مجرب سعیدی است بعد از اعتبار شیخ نوشته اند و گویند که قروح امعا را خوردن آرد با قلای مصری و قرطاس مصری سوخته و گل علیق و ثمر آن قبل از سیاه شدن و حشیشه خرفه بریان و شاخ آن بدون برگ و تخم خرفه بریان و [illegible] کرده و تخم غافث تنها یا با شربت بیخ خطمی یا شربت [illegible] و کندر و پوست آن و با قلا مطبوخ بسرکه و آب سراج القطرب و ثمر علیق الکلب که [illegible] گویند و گل آن و گل لحیه التیس و تخم آن از هر یک بقدر [illegible] و طراثیث و خولان و بلوط و جفت بلوط و تخم حماض بریان و عصاره لحیه التیس و گل آن و برگ آن و [illegible] خشک [illegible] شاهی خام سرخ و سفرجل و [illegible] و بیاسه هندی و تخم [illegible] و طین مختوم محلول با آب بارتنگ [illegible] و خیار و پوست آن و [illegible] صمغ عربی هر یک سوده و مصطکی و برگ [illegible] بقدر با قلا و لبلاب که گل او سفید باشد مسلوق به روغن بادام و گل سفید آن و سپند [illegible] و گل ارمنی و تخم بارتنگ و برگ آن مسلوق به شیره بادام و شاخ گوزن سوخته که سفید شود و خون آن بریان کرده و طین [illegible] و تخم عاقر [illegible] و گل ختمی و [illegible] و تخم آن و زرشک [illegible] بریان و پنیر [illegible] و شاه بیخ مغسول و خاکستر شاخ انگور [illegible] خشخاش سفید و سیاه و دم الاخوین و طباشیر و مرجان سرخ و گل ارمنی [illegible] و شکوفه انگور و خرنوب و سوخته و نشاسته ابیض مغرد با آب بارتنگ [illegible] در سرکه جوشانیده [illegible] سوخته [illegible] و شاخ و برگ [illegible] سوخته و تخم مویز سوده و بیضه نیمبرشت و آرد [illegible] نیمبرشت در روغن گل بریان کرده و برگ [illegible] و بیضه [illegible] خشک کرده و گل قیمولیا [illegible] بریان [illegible] سوده [illegible] و کف [illegible] مسلوق دو بار و طین [illegible] و اندکی نمک و مقل ازرق [illegible] عصاره اطراف [illegible] عصاره حی العالم و عصاره اذناب الخیل و برگ آن با شربت و طبیخ بیخ [illegible] و طبیخ بیخ [illegible] و طبیخ برگ او و عصاره او و دانه [illegible] سوده [illegible] در سرکه [illegible] کرده سوده در آب سرد باشد صباح نوشیدن و آب [illegible] و طبیخ جفت بلوط و طبیخ نشاره چوب کنار در سرکه و طبیخ [illegible] شاهی خام سرخ و [illegible] عصاره او که مجرب سعیدی است و طبیخ [illegible] بریان [illegible] عصاره برگ [illegible] و طبیخ جوز السرو و طبیخ برگ لبلاب سیاه و عصاره کاسنی بری و عصاره بارتنگ عصاره [illegible] و طبیخ انار دانه و طبیخ [illegible] عصاره [illegible] بریان و بهیدانه و شربت حقنه [illegible] و طبیخ [illegible] حقنه [illegible] و روغن گل [illegible] و کذا طبیخ اقماع بلوط و کذا گل [illegible] عصاره [illegible] شربت [illegible] غلط اندکی افیون [illegible] و کذا [illegible] عصاره برگ [illegible] عصاره بارتنگ [illegible] و کذا طبیخ گل سرخ با اقماع او و کذا العصاره خیازی و کذا [illegible] تخم [illegible] عصاره بارتنگ [illegible] درم [illegible] باشد [illegible] واحد نافع است و دیگر گویند که [illegible] سوده با بیره [illegible] آمیخته [illegible] کردن [illegible] نافع است [illegible] یا با گل ارمنی [illegible] پوست خشخاش [illegible] صمغ عربی با شربت حب الآس و شربت انجبار [illegible] کنند

و خون باز دارد و دیگر سفوف المطین بروغن بادام چرب کرده پنج ماشه سفوف سیوه‌دی یک ماشه سفوف حب الریان بروغن بادام چرب کرده سه ماشه با شیرهٔ کشنیز خشک بریان شیرهٔ خشخاش بریان هر یک چهار ماشه شیرهٔ بیخ انجبار شیرهٔ تخم خرفه بریان شیرهٔ حب الآس بریان هر یک شش ماشه لعاب ریشهٔ خطمی چهار ماشه لعاب بهدانه سه ماشه اسپغول شش ماشه بارتنگ بریان پنج ماشه برای سحج شدید معمول ست و دیگر ریشهٔ خطمی چهار ماشه بهدانه سه ماشه جوشانیده چهار تخم یکتوله داخل کرده یک جوش دیگر داده سرد کرده شربت بشیرین دو توله روغن گل شش ماشه داخل کرده بنوشند و گاهی شربت انار و روغن بادام و شیرهٔ خرفه عوض بهدانه کرده میشود و بهدانه کرده روغن بادام وقت [illegible] و دوا از لذع مادهٔ تیز و شور و سحج و مغص و زحیر سوداوی و صفراوی و زلق الامعای شوری و در اسهال باز دارد که از ترش [illegible] در امعا مانده باشد. و در تلیین طبیعت و قولنج بادی [illegible] مناسب معمول ست و روغن گل و روغن نیلوفر برودت دارند بگیرد روغن گل قابض و مقوی ست و روغن نیلوفر و روغن بادام [illegible] ملین [illegible]. دیگر مروارید محلول [illegible] ترنج کهربا تخم حماض پوست انار پوست خشخاش مازو صمغ عربی بریان [illegible] سوده [illegible] یا زردی بیضه [illegible] باشیده استعمال کردن برای منع سحج و اسهال که اطبا از علاج آن در مانده باشند و از [illegible] انتفاع حاصل نشود مجرب الطاکی ست و دیگر حکیم علی گفته که یکی را از افیونیان اسهال عظیم بمشارکت [illegible] امعا و سحج امعای دقاق و زحیر عظیم با سائر علامات [illegible] عارض گردید اول تلیین کرده شد ببنفشه [illegible] ماشه و عناب [illegible] بیست [illegible] دانه و ریشهٔ خطمی نه ماشه و گاوزبان [illegible] هر یک پنج ماشه و خمیرهٔ بنفشه سه توله تا سه روز هر صبح این دارو داده میشد آخر روز یک دانگ [illegible] سرفهٔ قوی که مرکب ست از مر و میعه و زعفران و روغن بلسان و افیون داده [illegible] با یک مثقال مفرح [illegible] چهارم و پنجم روز [illegible] این دارو داده شد که [illegible] یک دانگ گل مختوم و دو دانگ دم الاخوین یک دانگ گل ارمنی یک دانگ صمغ عربی بریان [illegible] دانگ اسپغول بروغن [illegible] چرب کرده یک مثقال با عرق بارتنگ داده شد شفا یافت [illegible] دیگر دم الاخوین کهربا طباشیر [illegible] هر یک [illegible] سرخ سوده تناول نماید [illegible] بالانش چهار تخم آب بچکتیه یا بارتنگ چهار ماشه دانه [illegible] سه ماشه سوده با آب بچکتیه شیرهٔ خرفه شیرهٔ بیخ انجبار داخل کرده [illegible] سحج و اسهال خونی [illegible] را مفیدست [illegible] سحج و اسهال خونی [illegible] نافعست [illegible] کتیرا تخم [illegible] مساوی بقدر [illegible] صبح و شام یک نخود [illegible] افیون [illegible] مساوی [illegible] کرده [illegible] نخود [illegible] سحج را نافع بود عرق [illegible] نیز مفیدست و دوای دیگر کتیرا شاخ گوزن سوخته مساوی سفوف ساخته یکمثقال بخورند [illegible] قروح امعا و اسهال [illegible] را نافع بود و اگر [illegible] کتان بریان کرده در آب [illegible] جوشانند [illegible] مفید

علاج سحج و قرحهٔ امعای صفراوی

اگر ماده در امعای غلاظ باشد تنقیهٔ صفرا از حقنهٔ بارده مناسب بود و اگر در امعای دقاق باشد از مسهل صفرا [illegible] بود و اگر قوت قوی باشد فصد باسلیق کرده [illegible] دارد و در صورتیکه ماده منصب [illegible] باشد [illegible] مخدرات هم مفید بود و بعد از تنقیه تقویت امعا از قرص طباشیر [illegible] شربت انار کنند و یا قرص [illegible] سه ماشه با شیرهٔ خرفه [illegible] ماشه و لعاب بهدانه سه ماشه و لعاب اسپغول هفت ماشه در آب سرد آورده [illegible] و صمغ عربی سوده چهار درم تخم ریحان سه ماشه [illegible] نیم آب سرد [illegible] بسی نافعست و کذا قرص گل حماضی که در [illegible] جرجانی گذشت [illegible] صمغ عربی کتیرا [illegible] هر یک [illegible] ماشه بارتنگ [illegible] اسپغول هر یک چهار ماشه با یک پیاله دوغ گاو [illegible] و انار و سیب تناول نماید [illegible] مقوی معده [illegible] مقوی امعا نیز [illegible] احتیاج [illegible] استعمال کنند و گل ارمنی صندل سفید [illegible] اقاقیا با آب [illegible] سازند و خوردن [illegible] نیز مفیدست پس هرگاه ماده از انصباب بایستد علاج سحج از بزور بارده لعابیه [illegible] با شربت بنفشه [illegible] و دیگر [illegible] لعاب ریشهٔ خطمی شش ماشه لعاب بهدانه سه ماشه شیرهٔ بیخ انجبار چهار ماشه شیرهٔ تخم خرفه شش ماشه در عرق گاوزبان ده توله گلاب چهار توله بر آورده [illegible] شیرین دو توله اسپغول تخم ریحان هر یک چهار ماشه [illegible] بنوشند و یا ریشهٔ خطمی چهار ماشه بهدانه [illegible] ماشه بعرق عنب الثعلب جوشانیده شیرهٔ تخم خرفه چهار ماشه شیرهٔ تخم کاهو شیرهٔ حب الآس هر یک شش ماشه روغن گل پنج ماشه [illegible] موقوف دارند و یا بارتنگ چهار ماشه دانه [illegible] سه ماشه سوده با آب بچکتیه شیرهٔ خرفه شش ماشه لعاب ریشهٔ خطمی چهار ماشه [illegible] تخم [illegible] ماشه روغن گل توله حل کرده بنوشند و اگر با سحج سقوط اشتها و اختلاج قلب باشد علاج دیگر [illegible] تازه یک ماشه [illegible] آب سحج یا [illegible] در [illegible] نطول کنند و همین سان چهار مرتبه [illegible] یک پاس اول روز تا آخر روز بعمل آورند [illegible] موقوف [illegible] بالائی حضرات [illegible] نیم توله [illegible] تشنگی بجای آب باران [illegible] جوشانند که مجربست

و اگر با زو عفص بیروا احد ده درم صمغ عربی یکدرم افیون نیم درم گرفته بقدر فلفل حبها سازند و دو حب بکلان و یک حب بطفل دهند در سحج و زحیر صادق مجرب ست و لیست چو یا کهربا درین نوع مجرب الطاکی ست و بقول تمیمی شرب کهربا و تخم حماض سحج صفراوی نافعست و کذا اقاقیا شرباً و حقنةً و ضماداً و خوردن صمغ عربی و مثل او ماز و نیز مفید بود و بیلگری کاث مساوی سفوف ساخته خوردن بقول اطبای هند نافع سحج ست **اقوال جمهره** شیخ میفرماید که چون عطش و کرب در سحج صفراوی اشتداد نماید آب مطبوخ ... آب لیست ... درآورده استعمال نماید و اگر وجع شدت کند حتی که قریب بغشی گردد از استعمال مخدرات چاره نباشد و قبل از ان بشحم بانده گاو مع آب لیست حب حقنه کنند که گاهی تسکین وجع کند و عرض منقطع گردد و بعد حصول اعتدال خلط و اگر تسکین نیابد بچیزی که مناسب داند علاج کنند و اگر خواهند در مثل این وقت این حقنه درست ... آب کشک جو ... سحج و سپیدی بیضه ... روغن گل و صمغ عربی و سفیداب زردی بیضه و همه را بهم زنند و اگر خواهند درین افیون داخل کنند.

و استعمال نمایند قرص طباشیر ... پسندد که از ادویه جید و شیر آهن تاب ست حتی که باعث آن بر ... ده گاهی دران صمغ عربی و نشاسته و طباشیر ... بریان اضافه کرده میشود و پوست خشخاش سوده بشربت انجبار یا سیب یا آس آمیخته لیسیدن خیلی سودمند است و این حقنه نافع سحج و قروح امعاست جو بریان برنج مقشر بریان ذره بریان بارتنگ پوست خشخاش گلنار زرد ... خطمی حب الآس برگ آن جوشانیده صاف نموده زردهٔ بیضه مشوی محلول در روغن گل یا پیه گردهٔ بز یا در پیه ... صمغ عربی بریان نشاسته بریان دم الاخوین کهربا ... یک درم اضافه کرده بکار برند و این دوا درین باب سخت نافع ست بگیرند جو بریان و خطمی زرد و پوست خشخاش جوشانیده صاف نموده شربت انجبار و شربت آس یا سیب داخل کرده بیاشامند و هنگام شدت حرارت و عطش لشیرهٔ تخم خرفه بریان استعمال کنند و گاهی چهار ... تخم ... بریان سه درم افزوده میشود و گاهی عند شدت حاجت و قوت مرض نشاسته و صمغ عربی و طباشیر بریان زیاده کرده میشود و اگر قرحه تا کل ... باشد بجای آن مثل جلاب و ماء الشعیر حاجت افتد بعد استعمال ادویه مذکوره نمایند و هم او گوید که اگر اسهال سحج باشد غریات مثل بزر ورد بریان و گل ارمنی اختیار نمایند و سفوف طین نافع سحج مفرط ست و در سحج از کثرت حوامض ... الحموضت مثل سماق احتراز کنند خجندی گوید که چون بروغن زرد و خاکستر گرم حقنه کنند زحیر و قروح امعا را انفع بود و حقنه از نشاسته بریان نافع سحج ست و کذالک حقنه از لادن مفید سحج بود و اگر خشخاش نیکوفته در آب بجوشانند و دران اندک صمغ عربی و نشاسته بریان حل کرده حریره سازند صواب باشد و چون مریض مقدار باقلا بخورند اسهال و قرحه امعا را نافع بود و کذالک چون از نیم درم دم الاخوین حقنه کنند و با نیم ... از ان در بیضه نیمبرشت بخورند و نوشیدن عصارهٔ گل سرخ تازه و حقنه کردن با آب آن نافعست و کذا اکتحال که دران حب الآس و اندک ... تخم خشخاش پخته باشند با گل ارمنی و اغذیه سحج لزج قابض مثل برنج و جاورس بشحم گردهٔ بز و بادام بریان باید و انفع ازین آنست که از خرفه ... بریان سازند و حریره معمول از پست جو و نشاسته بریان و بادام و خشخاش هر دو سوده با آب شیر اندک و پیه گردهٔ بز و کشنیز خشک بریان و اندکی انزروت ... در سرکه تر کرده و بریان نموده ... از هرچه مالح و حاد و حریف باشد حذر کنند و استاد من گفته که انچه از حوامض لطیف حاد غواص مثل سرکه باشد آن مضر سحج بود و انچه کثیف قابض مثل زرشک و سماق باشد ضرر نکند بلکه گاهی نفع دهد و سمرقندی گوید که اگر سبب سحج که آن انصباب صفراست هنوز باقی ... قطع آن برابوب ترش مثل رب حصرم و انار و ریباس و سیب و به ترش کنند و غذا از حصرمیات نمایند و کرمانی میفرماید اولی آنست که ترشیها استعمال نکنند که در انها الذع و تقطیع و ازدیاد وجع و حرقت ست مگر در قرحه بی گاه ضرورت آنها بعلت ... تعفن ... بعد از ان معالجه سحج بزور باردهٔ لعابیه بریان و بادویه مخدره مثل سفوف مقلیاثا نمایند و حقنهای حابس بعمل آرند و مغری چیزی از زج را گویند و مقلیاثا در یونانی حرف را گویند و نسبت سفوف بدان بسبب وقوع حرف در آنست و گاهی بسفوف بزور نیز اطلاق نمایند و درینجا همین مراد است و ترکیب این نسخه قرابادین ... انیست که اسپغول بست درم تخم ریحان تخم بارتنگ صمغ عربی تخم خشخاش هر یک ده درم تخم مرو ... پنج درم تخم حماض تخم خرفه نشاسته هر یک هفت درم گل ارمنی پانزده درم تخمها را بریان کرده و سوای چهار تخم همه را کوفته بیامیزند و بقدر حاجت با آب سرد بخورند. ابوالحسن گوید که اگر سحج ... امعای علیا باشد ... سفوف الطین برب سفرجل خورند و ماء الشعیر بگل ارمنی و صمغ عربی بنوشند و شیرهٔ تخم خرفه و گل ارمنی و طباشیر با آب به استعمال کنند و اگر خون زیاده آید باید که قرص کهربا با شیرهٔ تخم خرفه و آب بارتنگ برب سیب بنهند و هنگام تب ساکن گردد و هیچ خارج شود ... باشد بشیر سنگتاب یا آهن تاب بنوشانند و غذا از فروره سماق سازند و چون صلاح یابد زردهٔ بیضه که در آب سماق

[illegible]

یا سرکه جوشانیده باشند بخورانند و در راج و تپ نیز معمول آب سماق یا آب انار دانه بدهند و اگر سحج امعای سفلی باشد حقنه آب بارتنگ یا بشیره تخم خیارین و تخم خرفه با روغن گل
و زردی بیضه بریان یا آب سماق و عصاره بارتنگ و مرهم الاخوین و گل ارمنی و افیون نمایند و تبرید مزاج نمایند و اگر تپ نباشد غذا امروده دهند و چون مریض صلاح یابد
تیهو با آب سماق بدهند ابن الیاس گوید که سفوف طین یا سفوف نشاسته بگلاب یا روغن بادام بخورانند و غذا امروده جاورس مقشر و مغز بادام مقشر سازند و صاحب او
اناقیبای بخیر عن لسبیا سه تری ترش بسیار و آنچه در ان کیفیت غالب باشد احتراز نماید و این دوا نافع سحج و زحیر و اسهال خون است عصاره لحیة التیس شاخ گوزن
سوخته گل قبرسی نشاسته هر واحد نیم درم صمغ عربی بریان سه درم کوفته بیخته یک مثقال به رب آس دو درم یا آب خرفه پنجاه درم بدهند و خجندی می نویسد که
منع انصباب صفرا باشربه مثل شربت انار و شربت حماض و اخراج صفرا بمطلبات مثل شیرخشت و آب انار بیدانه و ترنجبین و شیرخشت و مانند آن کنند بعده معالجه سحج
بادویه که در قول سمرقندی و ابن الیاس گذشت باید کرد یا قرص کهربا یا قرص طباشیر قابض به رب آس دهند و غذا برنج بریان و مغز بادام بریان یا سماقیان ترشی
نوشته که اگر سبب سحج انصباب خلط لذاع بسوی امعا از سوء مزاج جگر یا ورم یا اخلاط ردی در جمیع بدن باشد اولاً قصد باصلاح امر سبب کنند و این تعدیل مزاج
جگر یا معالجه ورم او یا تنقیه بدن از اخلاط فاسد بود و چون سبب منقطع شود و بسوی امعا چیزی لذاع و موذی منصب نشود در علاج قروح آن شروع کنند و
ابتدا باین امر نمایند که بیضه نیم برشت دو روز یا زیاده بحسب قوت گرسنه دارند بعده شیر تازه بآهن داغ کنند تا غلیظ گردد پس بنوشانند و بعد از آن نان در آب انار ترش و حریره
نشاستج معمول از لبیت جو و شیر بدهند و اگر میسر نباشد و در انصباب باشد حریره از آرد برنج و جاورس بیهی ترسانند و بران صمغ بریان سوده بپاشند و اگر لذع بیشتر
باشد حریره از لبیت جو و تخم ... و اگر سحج خراش خفیف و نشاسته بریان و هرگاه اسهال بسیار باشد سماق در آب باران دو روز تر کرده بدست نیک
بمالند و صاف کرده در ان نمک بریان اندازند به بیست غرب مالیده صاف کنند و جوشانیده بحبوب سبب حرکت دهند و اندکی نمک بیهی بزرگ داخل کرده بپزند تا منعقد
گردد بکار برند و در سحج را حریره معمول از کعک سوده و نقوع خرنوب و سماق و قسب و سفرجل و غبیرا و کنار نیز و حب الآس بادیان نافع بود و کذلک مقشر چون دو بار بجوشانند
و در طبیخ بارتنگ اندازند و سرکه زیرت مطیب سازند و هرگاه مرض طول کشیده و بدن ضعیف شود و تپ در انجا نباشد یا اندکی خفیف بود از لحم آنچه خفیف باشد مثل
گوشت دراج و تذرو و فیضین و خرگوش و غزال و گوزن و کبش بری چون هر واحد ازین بریان کنند یا با آب حصرم یا آب سماق بجوشانند بدهند و ایضاً بیضه با سرکه
جوشانیده و بیضه که در ظروف آبگینه کرده و بدان اندکی گلنار سوده یا مازو یا عصاره لحیة التیس یا سماق سوده یا پوست انار آمیخته بر آتش نرم پخته بخورانند و جمیع فواکه
ترک نمایند و اگر صبر نکنند بتناول اندک به و امرود و سیب و غبیرا و خرنوب نیز مرو و انار قابض و کنار خشک و شاهبلوط جایز است و بهر نوشیدن آب دریا یا آب باران
مطبوخ در آفتاب آهنی یا شراب سیاه زمخت ممزوج یا بشربت به ساده بدهند و اگر اسپغول بریان سالم صمغ بریان سوده و گل ارمنی بریان سوده با شربت به ساده بدهند
سحج را نافع بود و قروح امعای و قاق بزرقطونا و تخم خرفه و تخم بارتنگ و تخم خبازی و تخم گل و تخم حماض و تخم خطمی هر واحد اوقیه طباشیر و صمغ و نشاسته هر یک دو اوقیه
گل ارمنی هفت اوقیه بریان کرده بقدر دو درم از آن بآب بارتنگ یا آب عصی الراعی یا آب خرفه یا لعاب اسپغول یا آبیکه دران صمغ مع گل ارمنی تر کرده باشند بیاشامند
تا نفعت و اگر در انجا تپ باشد قرص طباشیر معمول تخم حماض برب غوره ساده یا رب سیب تازه بدهند و دو شب اسپغول بریان دو درم با گل ارمنی و روغن گل دهند و ایضاً
قرصیکه از گلنار و قرظ و ثمر عوسج و تخم گل و جفت بلوط و توت خام خشک سازند نافع بود و ایضاً این سفوف طین نافع است اسپغول تخم بارتنگ تخم خرفه تخم ریحان هر واحد
ده درم صمغ عربی گل ارمنی هر واحد سی درم تخمها را بریان نموده بغیر از اسپغول بکوبند صمغ و گل را نیز کوفته بیامیزند و سه درم صبح و شام برب به ساده بخورند و اگر قرحه در
امعای سفلی باشد حقنه نافع تر از شربت و ادویه پس هرگاه با سحج مغص و اسهال خون باشد باید که آنچه مسکن لذع و مغری سطح امعا بود حقنه کنند تا اخلاط لذاع آنرا
ملاقی نگردد و صفت آن اینست برنج و جو مقشر هر یک سی درم گل سرخ ده درم بیهی گرده برتازه ده درم و باقی تدبیر این همانست که در تعلیل ... گذشت مع نسخه دیگر
که بعد ازین هم آنجا مسطور شد بگیرند سبوس ... سوخته دو درم ست و عوض آب خرفه آب بارتنگ اگر خروج خون بغیر مغص جمع باشد آب لحیة التیس یا بارتنگ مقدار
نیم رطل سفیدی بیضه خام و گل ارمنی و نشاسته بریان و عصاره لحیة التیس سفیداب ارزیز هر واحد نیم درم کوفته بیخته با آب لحیة التیس آمیخته استعمال کنند یا با آب
عصی الراعی مقدار رطل مع اناقیبای مغسول دو درم الاخوین صمغ بریان هر واحد نیم درم سائیده و یا با آب خرفه مع گل که آنرا فراتیم بجیره گویند و نشاسته و کهربا دو درم ... آب

نسخۂ سفوف الطین

مربی و زردهٔ بیضه و روغن گل و حقنه با ماء الشعیر مطبوخ مع روغن گل و گل ارمنی حل کنند و اگر در امعاء کالیه بود و آنچه برآید ریم بغیر خون باشد باید که ادویه که محرق باشند
مثل این قرص استعمال نمایند زرنیخ زرد سه اوقیه آهک آب نادیده نیم رطل کاغذ سوخته یک اوقیه اقاقیا هفت اوقیه عصارهٔ لحیة التیس کوفته بیخته با آب بارتنگ
سرشته در سایه خشک کنند و وقت حاجت از نیم درم تا یک درم گرفته برنج فارسی دو مرتبه شسته و خشک کرده و آب مویز که با تخم سوده باشند شیره برآورده صاف کنند بقدر
نیم رطل و دران قرص کوفته آمیخته حقنه کنند و یا با آب بارتنگ یا با آب طبیخ سماق و آس رطب و پوست انار و گل سرخ خشک و جفت بلوط حل کرده بکار برند و اگر قرحه در امعای
مستقیم باشد بنحویکه شیافات را بسوی آن وصول ممکن باشد این شیاف بردارند دم الاخوین صمغ بریان عصارهٔ لحیة التیس اقاقیا گل ارمنی سفیداب ارزیز مرداسنگ مربی
نشاستهٔ بریان شاخ گوزن سوخته هر واحد اوقیه کاغذ سوخته نیم درم اقاقیا هفت درم کوفته بیخته با آب بارتنگ یا با آب عنب الثعلب یا با آب خرفه سرشته بلوطها سازند
و بکار برند و ایضاً ضمادات مثل اسفرجل و قسب و پوست انار و اقاقیا و گلنار در سرکه پخته و بیت جو و رب غوره و گل سرخ و آب آس آمیخته استعمال کنند طبری گوید
که اگر سحج در شرج باشد از حدت خون یا از جریان اخلاط حاده یا از عفونت یا از قرحه دران بغیر قرحه بواسیر نظر بسوی سبب فاعل کنند پس اگر سببش جریان دم حاد باشد
نگاه کنند که از کدام موضع جاری و دفع میشود بعده اگر در رای طبیب فصد واجب بود بسبب کثرت ماده و قوت صحیح باشد و دران جا مانعی نبود در فصد باک نیست بعد ازان
تسکین حدت مزاج بماء الشعیر یا با آب بیت جو حسب برای کنند و واجب نیست صاحب این علت را نوشانیدن چیزی از نبیذ و قبض طبیعت البته نشاید بهر آنکه
چون ثقل مجتمع شود و بر موضع سحج جاری گردد التحام او منع کند و آنچه ملتحم شده باشد آنرا بخراشد پس طبیعت او را معتدل دارند بلکه اگر آنچه جاری شده است حاد باشد
عنایت بتسکین حدت او نمایند و بعضا کیفیت او تبدیل کنند و برای این مثالی که متعلم بدان هدایت یابد بیان کرده میشود یعنی گمان کنند که خونیکه از ماساریقا بسوی امعا
جاری میگردد خون حاد یا خلطی متعفن در جگر یافته و جگر آنرا دفع میکند و یا زهره ممتلی شده و صفرا با خون آمیخته بسوی امعا مندفع میشود پس بر اطبا واجب است که اگر
اندفاع درین خون از کبد باشد در وقته آنرا قطع نکنند غیر آنکه مریض را لزوم چیزی نماید که مطفی جگر و حافظ آن باشد پس اگر حار بود سکنجبین و ماء الشعیر و رب قابض
بیاشامند و تضمید کبد به آنچه مقابل جوهر خلط باشد باید کرد بعده چون کم شود ماده و اصلاح یابد حدت او و زائل گردد در قطع آن باک نیست بهر آنکه بقیه ماده
که اصلاح یافته طبیعت آنرا بطریق دیگر تحلیل کند و قطع این تضمید جگر از اشیای قابضه قاطعهٔ اسهال مثل این ضماد کنند بگیرند لحم سفرجل مع پوست آن
و سیب و برگ آس و طلع قسب یا حشفه و صندل سرخ و قصب الذریره و عصارهٔ لحیة التیس و بیخ مامیثا و برگ عنب الثعلب اجزا مساوی یا مختلف بحسب غرض
همه را با یکدیگر بسایند بعده بگیرند دقاق کندر و طراثیث هر واحد دو درم و بسایند و آمیزند و بر جگر در خلوی معده از طعام بدان ضماد کنند و چون طعام خورند ضماد را جدا سازند
و غذا سماقیه و مزوره مانند دهند و اگر تپ و حرارت نباشد در خوردن گوشت مسمنین بطور مخصوص و کباب و تیهو و امثال آن باکی نیست پس اگر از اندفاع صفرا
باشد لزوم شرب ربوب و اکل مزورهٔ حصرمیه مبرده نمایند و اگر احتمال نماید ماکیان یا تیهو کنند آنرا بخورانند تا آنکه سیلان منقطع گردد و سحج مقعد باقی ماند بعده آنچه از مرهم
و شیافات و تکمید و تقویت که در علاج مذکور گردد استعمال نمایند و اگر سحج در امعای مستقیم باشد با سایر علل آن نحویکه بیان کردم نیز نظر باید کرد و در قطع سبب برفق عمل کنند.
و در تدبیر او غلط نکنند و آنچه نوشتم تعدی ازان ننمایند و چون سیلان منقطع یا کم شود و سحج باقی ماند و عود کنند بسوی خون و ریم که در اسهال برآید پس اگر دسومت
و قوت بادی آمیخته باشد بزودی سفوفات قابضه نخورانند اگرچه در زمانهٔ بعید اثر کند حقنهای مخرجه لحمیه بعمل آرند که این آنرا اولی است و بجهت قطع سیلان و اصلاح
عضو محتاج میباشد و نسخهٔ حقنه که درین نوع از اصلاح او و قطع سیلان بدان حقنه کنند اینست برنج فارسی مقشر مغسول بدفعات کثیر بریان کرده و نیکوفته ده درم جاورس
مقشر نیز کمیاب آن بریان پنج درم جو مقشر بریان کوفته نانخواه بریان هر واحد سه درم گل سرخ و اقاقیا و جفت بلوط و گلنار و دقاق کندر و عصارهٔ لحیة التیس هر واحد
ده درم تخم حماض بریان کوفته سه درم عدس مقشر بریان پنج درم حب الآس ده درم برگ مورد تر پنج درم قرظ و طراثیث هر واحد ده درم حشیشه معروف بلسان که آن مثل
شاخهای انگور میباشد و با درخت قریب خود می پیچد و برگ او کم از برگ کدو میباشد یک باقه این همه را مثل حقنه بپزند تا مهرا شود بعده بوزن صد درم صاف کرده
در هاون انگبینه یا سرب یا آهن بریزند و بران ده درم روغن گل خالص و ده درم چربی گردهٔ بز بی نمک و دو زردهٔ بیضه که در سرکه
جوشانیده باشند و سه درم کاغذ مصری سوخته انداخته حل کنند تا نرم و یکسان شود پس بدان حقنه کنند بدفعات در روز و شب و غذای او

جفت و صمغ عربی

حریرهٔ متخذ از خندروس یا نشا سپید کرده بزر تخم بطباشیر پی ماکیان باشد و اهل حران را حریره ایست که برای سحج میسازند و مریض را ازان بعد تقلیل مادهٔ سائل یا قطع آن مینوشانند و آنرا حساء مغربی نامند و مسکه بدان از جاورس بریان و برنج مغسول بریان و نشاسته بریان و با تخم گروه نیز ازان حریره میسازند بعد بریان اندک زیره لب که تر کرده بریان قدری کشنیز خشک بریان انداخته نیم گرم مینوشانند و احیانا تغذای او اگر در آنجا مانعی نباشد شوربای لحوم میسازند و این شوربا و جمیع الملاح سحج مفید هند بگیرند شفنین و فاخته و گنجشک و کبک گوشت حمل و جدی و گوشت گاو خفیف و با سرکهٔ معتدل خوب بپزند بعد ازان شوربای چرب صاف کنند تا بغیر چرب باقی ماند پس مغز نان در ان تر کرده بخورانند و اگر مزاج او احتمال نماید اندک بپزند حمص فا بعض بنوشانند ملاک امر در معالجهٔ این نوع سحج صحیح اینست که ذکر آن کردم و معالجهٔ قروح با معالجهٔ سحج بیان نمی کنم تا بر متعلم اشتباه واقع نشود و اگر سحج در قولون یا در اعور باشد دلیل بران یکی از سه چیزست یا آنکه آنچه از جمیع در ان موضع ظاهر شود یا اسهال خون و ریم بود و یا خروج خون مده بعد خروج ثقل شده یا آنچه با ریم و خون برآید رطوبت لزج بود نه شحم و دسومت بهر آنکه آنچه از سحج امعای مستقیم خارج شود بادی دسومت و شحمیت بود و آنچه از قولون و اعور برآید بادی رطوبت لزج بلا شحم و دسم باشد و این دلائل کافی ست و علاج این اگر در قولون یا اعور باشد قطع سبب ست چنانچه مذکور شد و قلع ماده و اصلاح آن بعده حقنه که ذکر کردیم چه درین امعا حقنه بسهولت میرسد و وصول سفوفات بسوی آن بعید بود و حریره که ذکر آن نمودیم شدید التاثیرست و ملاک امر در معالجه مراعات مزاج و قاروره و عضو باعث و عضو قابل ست و اطبای ناقص صاحب این مرض را از چند وجه خوف می آرند از انجمله اینست که ایشان نوع این مرض و موضع آنرا تمیز نمی کنند و در ان سیلان و شحم و حدت ماده و سهولت آنرا اعتبار نمی نمایند و هر نوع را ازین انواع بعلاج واحد معالجه میکنند پس یک حقنه که در مرض بیشتر ازان میسازند و اگر سحج در امعای دقاق باشد علامتش چیزیست که ذکر آن نمودیم یکی ازان الم دوم نوع اسهال سوم بودن خون و ریم اندک صاف که بدان خلط و دسومت و رطوبت لزج مخلوط نباشد و علاجش قطع سبب و اصلاح خلط بماء الشعیر و آب سویق شعیر و مانند آنست و اغذیهٔ موافقه مثل سماقیه و رمانیه است و زیادت و نقصان بحسب حال از وجود تپ و عدم آن کنند و بالجمله مریض را وجود حرارت و تپ از مزورات عدول نکنند و از خوردن مخصوص تهیو یا سماقیه اگر مانعی ازان نباشد و تپ و حرارت نبود منع نمایند بعد ازان سفوفات لینه مثل این سفوف دهند تخم بارتنگ و تخم خرفه و تخم حماض هر واحد دو درم گل سرخ تخم مرو تخم ریحان گل ارمنی و طین مختوم صمغ عربی و نشاسته و کتیرا هر واحد سه درم آنچه بریان کردنی ست بریان نموده باریک بسایند بعد ازان بست درم اسبغول بریان کرده آمیزند و ازین سفوف هر روز پنج درم هربار با رب غوره یا رب سیب یا رب آس بدهند و غذای او سماقیه و رمانیه سازند و جایز ست که اندکی از کعک یا نان سمید یا بادام بریان یا حریرهٔ معمول از خندروس یا نان مغز نان بریان تخم ماکیان یا پیه بز یا پیه گوزن دهند اگر در انجا تپ و حرارت مزاج نباشد و بعض اطبای متقدمین تخم کو سالهٔ و اهل جرون در انجا تپ نباشد مناسب انگاشته اند و پیه گوزن را در سحج تاثیر عجیب ست و اهل حبشه و نیشاپور را حسوی ست برای سحج و قرح حقیقی دوا که آنرا استعمال میکنند و بر وی سحج شفا میابد بگیرند سماق تازه منقی از تخم آن یک رطل و در سه رطل آب شیرین و بهتر آنست که آب باران باشد کیسا اندازند تر کرده اندک بجوشانند و ثلث آن بپاه اندک برنج فارسی مغسول و در خرن مقشر اندازند و تیسانیده خوب بکالند پس صاف نموده تخم گرده نیم پا یا پیه ماکیان حریره را سازند و چون پخته شود بران اندکی از خرنوب نبطی کوفته بیخته بقلیلی ریوند با شیر یده بنوشانند و الو باسر در آنچه بران پاشند و این ورد افزوده بگیرند یا روغن یک جزو و کندر یک جزو و اندکی افیون بران بپاشند و ذکر نموده که این غایه کرده و تنبیه که بعض با سحج الم دریابد و در وصف این مبالغه نموده و این از اختراع اوست یا از کسی شنیده و بیان کرده که اهل حران برای زحیر سفوفی ترکیب داده اند صاحب حجرون قاروره رنگین نباشد و در امعا سحج نبود و نیز باید آنرا تناول کنند نسخهٔ آن بگیرند [illegible] مقشر از هر یک نیم درم و [illegible] ثلث درم تخم کرفس نیم درم افیون خالص نیم درم و باریک بسایند شربتی ازان دو دانگ [illegible] اگر سحج از زحیر شود امر کرده که بگیرند سپیده سفیده بیضه و برآورده بر آتش گرم کنند تا لقیمه رقیق یا نیمبرشت [illegible] شربتی از سفوف مذکور بران انداخته مریض بخورد و این وقتی ست که تپ و حرارت مزاج نباشد و امر میکند که سفیده بیضه پس که بجوشانند بعد زردی او برآورند و در سماقیه یا تهیو یا [illegible] بسیار زردی سفیده مزوره جمع کنند و کعک [illegible] کرده او خوردن آن کنند و این [illegible] علیل و قطع زحیر میکند اگر مریض را تپ و گرمی نباشد و از بیان سحجی که در امعا باشد فارغ شدیم و [illegible] نوع دهی باشد و احیانا آن از

سحج مرکب با ورم جگر

جگر بود و بسبب ورم او و فساد جوهر او دم ضعی که بران جاری گردد بخراشد ذکر میکنیم و این نوع با قیام ورم و سحج و ورم کبد جمع میشود و میان اطبا این نوع سحج مرکب با ورم کبد معروف ست و این چنان باشد که اگر در جگر ورم بود و پس بسوی امعا مواد بسیار حاد نازل شود اعم از آنکه مواد ورم باشد یا غیر آن از رطوبات که در جگر جمع شود و بسبیل اندفاع در طریق عروق ماساریقا پس را بامعا نازل شود و دران سحج و قرحه پیدا کند و موجب اسهال گردد و این قسم بسیار ردی و کثیر الخطر است و از علامات ظاهره این نوع اختلاط براز با ریم و خون بود و بدبو باشد و الم در کبد و ظهور ورم بحس احیانا بود و علامت دیگر آنست که این نوع بی تپ نباشد و منتهی میشود باستسقا یا مرکب گردد و اگر طبیب فیق و ماهر نبود و کلام درین نوع مذکور شد چون با تپ باشد بغیر آنکه اعاده صورت این نوع چون با تپ باشد میکنیم و اندک از علاج آن بیان مینماییم و اگر طبیب اراده کند برای این نوع مرکب استخراج علاج از بسائطی که مسطور شد ممکن ست و تفصیل علاج این نوع آنست که طبیب بعلاج سحج مشغول نشود و خون را قطع نکند بلکه بر اصلاح جگر و تقویت و صلاح مزاج آن مواظبت کند و آن اینست که ابتدا کند بنوشانیدن ماء الشعیر سحرگاه برناشته و چون این از معده او منحل گردد ربوب بقدر صالح بنوشانند بعده مزورات معمول از سماق و انار دانه که دران ابازیر پخته باشند غذا سازند و تفریق طعام او کنند و این نوع سحج آنست که جالینوس بقطع غذا ازان امر کرده چون در اول او یک روز یا دو روز باشد بعد ازان از ورم ماء الشعیر با آب لبست جو و تضمید جگر او بدانچه مذکور شد باید کرد و بگیرند لبست شعیر جلال و آب بزر بارلیس اگر وقت او باشد والا با بزر بارلیس بجوشانند بعد ازان برگ آس طبع ده و اندک گلنار و قلیلی گل سرخ و کعک و قصب الذریره یا حشف یا قسب هر واحد قدری قلیل بران انداخته خوب بایند و بر پارچه بهیئت کبد تراشیده بمالند و بر جگر گذارند و اما طبیخ ماء الشعیر برای این نوع یا لبست جو انیست که بگیرند جو بریان و نیم کوفته یک رطل ازان بگیرند و از چهار خشک ده درم و انار دانه ترش ده درم و خرنوب نبطی یکدرم گرفته وقت طبخ جو اندازند و در ده رطل آب بجوشانند پس بگیرند یک نیم دانگ ریوند چینی و یک درم عصاره انبرباریس یکدرم طباشیر همه را نیم کوفته در پارچه بسته وقت طبخ در جو اندازند و چون پخته شود افشرده صاف نموده اندک اندک ازین ماء الشعیر بدفعات در روز و شب بدل غذا و دوا بنوشانند تا آن اصلاح کبد نماید و چون ورم جگر تخفیف یابد و رنگینی قاروره و تپ و اسهال کم گردد حفظ قوت و مزاج جگر و تدارک ضعف او کنند و قرص طباشیر معمول تخم حماض بدهند که این علت را اصلح ست و تپ را زائل کند و اسهال قطع نماید و مزاج کبد باصلاح آرد و واجب نیست که در تضمید این جگر تقصیر واقع شود و ضعف او زیاده گردد و غذای صاحب این نوع وزن کرده بدهند بقدریکه جگر احاله آن قادر باشد چون بسوی آن رسد و اگر مریض بقدر یکدرم ازان از قوت او زیاده کند مزاج جگر فاسد شود و باستسقا مودی گردد و هرگاه وزن غذای او بقدر قوت او نمایند و از مزورات و احسا سازند سالم ماند و فلاح حاصل شود و خلقی را دیدیم که ایشان را این علت بود و یکبار گوشت خوردند و ازان هلاک گردیدند اگر درین ورم کبد نباشد و در ابتدا مثل غساله گوشت تازه جاری شود و بعده غلیظ و ثخین گردد و بوی کریه آید پس طبیب را واجب ست که درین همه احوال تامل نماید سیما درین نوع ایضاً و گوید که چون خون از جگر جاری شود و امعا بخراشد این دلالت کند بر آنکه خون در جگر محتقن شده و حدت پذیرفته و متعفن گشته و اکال گردیده بسبب مخالطت اخلاط عفنه حریفه پس هرگاه از کبد جاری شود بنابر حدت خود صورت سحج گردد و جگر درین حال خالی ازان نباشد که آن بنفسه متالم و متورم گردد یا متالم نشود بنابر قوت غیر ازانکه این خون فاسد را بسوی امعا دفع کند و این خون آنست که چون بدیگر اعضا منصب شود مورث حمره و فلغمونی یا دبیلات و خراجات عظیمه و اشباه آن گردد و چون در امعا جاری شود سحج دران احداث نماید و معالجه این نوع معالجه سبب ست تا علت منقطع گردد و قطع سبب مرض کنند تا آنکه زائل شود پس واجب ست که نظر بسوی مریض و مزاج و سن و مقدار قوت او کنند اگر از فصد او مانع از سائر قوانین نباشد فصد باسلیق از دست راست او نمایند و این فصد با وجود قیام ورم مثل فصد صاحب رعاف مفرط ست و درین سه غرض ست یکی جذب ماده بسوی اعضاء عالیه که آن قوی ست تحلیل و تلطیف و تطریق دیگر کند پس بوجه دیگر منحل شود و دوم نقصان ماده که چون آن کم شود جریان آن بر امعا کم گردد و سوم اخراج بعضے از عفونات با خون و اگر قائلے گوید که جالینوس از اخراج خون چون متعفن شود بفصد منع کرده پس گوییم که میان متعفن خون و میان آنکه گویند که دران عفونت حاصل شده فرق ست چون متعفن خون متعفن یا بدطریق در اصلاح اخراج او بفصد نیست بلکه در تبدیل او و اصلاح عفونت او با غذیه و ادویه موافقه سعی کنند بهر آنکه چون بفصد خارج کنند امید

کہ بقیہ اصلاح خونی کہ متولد شود نماید و چون اصلاح غذا و تعدیل کبد نمایند بچیزیکہ اصلاح خون جگر کند لازم گیرند در جگر خون صحیح پیدا گردد پس دائم کہ مختلط بدم فاسد عفن شود و طبیعت قوی بود و فصد آنرا ضعیف نکرده باشد آن فضول را بالعرق و بخار و رسوب نضیج از طریق بول دفع کند و در عروق و کبد دم صحیح حاصل شود و از این جہت جالینوس از فصد کسی کہ ہمہ خون او فاسد و متعفن شده باشد منع کرده و اما کسی کہ عفونت در خون او حاصل شود از فصد او منع نکنند بہر آنکہ بعض عفونت از فصد خارج شود و آنچہ از عفونت باقی ماند اندک بود و در آنجا خون صحیح باشد پس دم صحیح با وجود قوت طبیعت اصلاح آن نماید و مثال این مستسقی لحمی ست کہ رطوبت در خون او حاصل شود و از فصد بعض آن رطوبت با خون خارج گردد و جگر را اصلاح یابد و خونیکہ در بدن او پیدا شود رطوبت کم گردد و طبیعت آن بقیہ را اصلاح بخشد ہمچنین فصد کرده میشود کسی کہ در خون او عفونت حاصل گردد و لیر معای او جاری شده بحرارت سببی کہ ذکر آن کردیم بعد از آن تضمید کبد او بچیزیکہ تقویت و مصلح آن باشد مثل این ضماد کنند تخم سفرجل پوست آن ۵ درم مغز سیب ۵ درم برگ آس رطب بیست جو مقشر دو درم بریان کرده ہر واحد پانزده درم یا حشف سہ درم صندل سرخ و سفید ہر واحد دو درم فوفل دو ثلث درم ہمہ را سائیده با آب آس رطب و آب کاسنی آمیختہ بر جگر در خلو معده از طعام ضماد نمایند و از امر سحج با وجود علاج جگر غافل نباشند بلکہ این سفوف بخورانند اگر قاروره رنگین و در انجا تپ باشد بر ماء الشعیر یا آب بست جو انداختہ حسب حال بدہند و اگر تپ نباشد و قاروره رنگین نبود و در انجا اندک تشنگی باشد این سفوف بربت یا رب آس بدہند و آنچہ جالینوس اختیار کرده رب آس ست و نسخہ سفوف اینست باژنگ بریان و نشاستہ بریان ہر یک سہ درم صمغ عربی بریان چہار درم ریوند چینی خالص ہفت درم کہربا دو ثلث درم گل سرخ یک نیم درم ہمہ را سائیده بزر قطونای بریان ده درم آمیختہ ہیم حسب حال در وقت بخورانند و غذا ہای و مزوره سماقیہ یا رمانیہ یا بعصاره زرشک سازند کہ باین طریق خون جگر اصلاح یابد و جگر قوی گردد و بدین سفوف ختم سحج شود و اگر کبد اصلاح پذیرد و تپ حرارت زائل شود و سحج باقی ماند بموضع سحج نگاه کنند و استدلال بر معرفت موضع سحج از ہمہ چہ باشد مثل اسہال و کہ اگر خون رقیق یا متحقق مختلط باہم بغیر رطوبات کثیر لزوجات بر آید و در انجا درد نباشد کہ از ان استدلال کنند پس سحج بلا شک در امعای علیا باشد و اگر وجع ثابت باشد لیکن و از ان استدلال مستقیم تا و اگر خون مختلط برطوبات لزجہ و بجو سرخی غردی بر آید و بسیار باشد استدلال کنند بر آنکہ سحج در امعای غلاظ است و اگر وجع باشد حاجت باین استدلال نباشد و اگر وجع در مواضع مختلفہ بسوی فوق و سفل و نزدیک ناف بود بدانند کہ سحج در جاہای مختلف ست و اگر وجع نبود نظر کنند بچیزیکہ خارج شود پس اگر از جمیع انواع بعض آن بعض مختلط باشد ایضاً استدلال کنند بر آنکہ سحج در مواضع مختلفہ است پس اگر سحج بعد اصلاح کبد و زوال حرارت باقی بود و سحج در امعای سفلی باشد حقنہ کہ بیان کردیم بعمل آرند و آن نیست کہ روغن گل و پیہ بز جمع کنند و زیاده و کم کنند دران بحسب حال و اگر در امعای علیا باشد از ہمہ مفردات از سفوف مثل تخم باژنگ نشاستہ و صمغ و اسپغول و مانند آن نمایند و اگر در مواضع مختلف باشد اول حقنہ کہ ذکر کردیم ابتدا نمایند بعده بسفوف گل ارمنی و قرصی و مختوم ہم سائر بزور و چنانچہ شرح آن نمودیم علاج کنند و ہرگاه در ینجا استرخا باشد در سفوف گل سرخ و گلنار و قرظ و طراثیث زیاده نمایند اینست طریق معالجہ سحج چون از جریان خون جدا از کبد باشد و اما ہرگاه از انفتاح افواه عروق امعا باشد نظر بسوی مریض کنند پس اگر متحمل فصد بود فصد آن کنند بعده تدبیر آن بغذا و دوا بطریقیکہ بیان کردیم باید کرد و تغیر معالجہ بحسب موضع مرض کنند و ہرگاه خوف ضعف قوت باشد حفظ او بتہیو مصوص با سماق و آبغوره و انار دانہ و سرکہ ممزوج کنند و اگر در انجا تپ باشد این شوربا بدہند در ابلی و فضوح از برہم و برگ بادرنجبویہ و برگ ریحان برگ و نعناع برگ ترنج و آب سیب و آب و سکنجبین یا ان شکر کافور مرتب سازند و در شیشہ انداختہ و اکثر از تمیدن آن کنند و اگر تپ حرارت مزاج نباشد جالینوس درین علت اجازت شرب شراب عفص سود قابض داده و ذکر کرده کہ این جگر را نفع کند و طبیعت قبض نماید و در قوت مریض فزاید و درین مرض اطلاق آن بہر آن کرده کہ این علت ضعف بسیار مے آرد برابر ست کہ جریان خون از کبد یا از دہن عروق باشد و گفتہ کہ این مرض ضعیف میکند بخروج خون بسیار کہ سبیل او آن باشد کہ منصرف شود بسوی بدن اما آنچہ کہ از جریان اخلاط حاده حادث میشود مریض را بسیار ضعیف نمیکند زیرا کہ خونی کہ از ین موضع جاری میشود اندک میباشد و سبیل او نیست صرف غذای بدن شود بلکہ آن فضول ست انفع در شعب عروق ست پس خروج او بسیار ضعیف نمیکند و جالینوس حقنہ بیان نموده کہ قبض افواه عروق کند چون منفتح گردد و بسیار عجیب و مجرب ست و این ہمانست کہ ذکر کردیم و اعاده آن میکنیم بزیادتی کہ دران فرموده اند درین موضع بیان ہیئتہا ہم نسخہ آن برنج مغسول بدفعات کثیر بریان کرده بست درم جاورس مقشر بریان تخم سونیز

یا با یک سیر ده حب الآس جفت بلوط نشاسته بریان صمغ عربی بیرو و سوده هر واحد پنج درم و نشاسته و صمغ اختیاری است که با دیگر ادویه بجوشانند یا حقنه بطبیخ پوست خشخاش قرظ و طراثیث هر واحد سه درم تخم بارتنگ بریان پنج درم گلنار گل سرخ هر واحد دو درم عصارهٔ لحیة التیس هفت درم این همه را بپزند تا [illegible] پنجاه درم از آن صاف کرده در بار دیگر بپزند و بر آن زرده بیضه سه عدد که در سرکه خوب جوشانیده باشند و دو درم کاغذ سوخته و اقاقیا و انزروت و دم الاخوین هر یک نیم درم کوفته بیخته اندازند و بلبوب ده درم روغن گل خالص بر آن بیخته یکبار یا دو بار بدان حقنه کنند بعده ده درم پیه گرده بز افزوده و در موضع دیگر پیه بز و در موضعی پیه بط و مرغابی و ماکیان قرنموده و [illegible] حقنه از این شحوم جمع کرده و بر آن روغن گل که بعصارهٔ لحیة التیس جوشانیده باشند ریخته و در آن دو دانگ ازوی سوخته در سرکه [illegible] زیاده نموده و بعد از آن بدل مازو اقاقیا کرده و این حقنه درین مرض برای قبض دهن رگها و قطع خون تاثیر نیک دارد و اما آنچه گران را شقیقی نامند از جهت آن اخلاط حاره یا از قرحه خارج و امعا باشد علاجش آن نیست که نگاه کنند که آیا با وی تپ و حرارت یا عطش و التهاب است یا نه اگر نباشد بسوی براز یا با خون [illegible] خارج میشود نظر کنند پس اگر مجتمع باشد سفوفی که ذکر آن کردیم بهار و الشعیر انداخته بخورانند و غذا ملی و مزوره زیرباج سازند و اگر براز رقیق بود سفوف مذکور را با آب پست جو اندازند و غذای او سماقیه و رمانیه سازند و چون حمومات بر موضع سحج جاری شود و ایذا و لذع بدان سازند عوض [illegible] معمول از جلاب [illegible] آن هند و از ضعف ذکر کردیم حفظ قوت یا تهییه هنگام عدم تپ یا شور یا وقت تپ [illegible] زیاده نکنند اگر تپ از استعمال شود یا بی تهییه زیاده شود ترک استعمال آن نمایند و حفظ قوت او بانچه ممکن باشد از ضمادات و نضوح روایح لطیفه کنند و هرگاه قرحه متعفن گردد و باتساع انجامد که بران از کثرت بدبوی و فساد او استدلال نمایند و درین موضع [illegible] ذکر کرده که چون قرحه سحج ابتدا کند و اول آنچه باسهال برآید خلط سوداوی با خون بود منذر بهلاکت شود و اگر اول آنچه خارج شود خلط صفراوی مختلط با خون بود و چون اسهال [illegible] شود [illegible] قطع گردد [illegible] و در موضع دیگر گفته [illegible] اگر خلط [illegible] اول خلط سوداوی برآید دلیل هلاک باشد بعد از آن گفته که هرگاه قرحه متعفن [illegible] از استعمال [illegible] باشد [illegible] بیان نموده که حقنه مذکوره اندازند و آن [illegible] معالج [illegible] آن گران آب سمک است باین قرص [illegible] هر مرتبه تنقیه نمایند بعده خشک کرده باریک بسایند و بحریر بیزند بعد از آن زرنیخ [illegible] دو درم [illegible] اقاقیا و دم الاخوین انزروت هر یک یک درم گرفته همه را با سفیدی بیضه سرشته [illegible] و قرص [illegible] خشک کنند و یک قرص از آن سائیده در حقنه مذکوره وقت استعمال حقنه انداخته [illegible] و بعض اطبای ملی بعد [illegible] با حقنه تجویز کرده اند و شیخ آنرا الطف بود و غیره [illegible] آنکه [illegible] آنها باید که اکثر باشند

علاج سحج و قرحهٔ امعای بلغمی

تنقیه بلغم کنند [illegible] و صاف آن نمایند بعد از آن علاج سحج از چاه بلغم و سفوت [illegible] و این سحج بلغمی الفع کلی [illegible] سیاه بر دهن بریان کرده بسایند و بعده از [illegible] ایشان [illegible] و [illegible] داخل کرده شود و [illegible] حب [illegible] درین نوع از تجارب [illegible] است و بقول شیخ اگر سحج بلغمی بود واجب است که ابتدا العلاج [illegible] کنند که قطع بلغم و اخراج آن نماید و از آن راحت یابد و غذا [illegible] که غذای او [illegible] شود و عناب خردل [illegible] و [illegible] باشد [illegible] و [illegible] و اگر [illegible] قطع کند بسایند و چون کثرت تغذیه بگندم بریان کنند و چیزی از ادویه [illegible] بحرارت [illegible] و [illegible] تناول کرده باشد بدان انتفاع یابد و بعضی اطبا ذکر کرده اند که بعضی کسان که قروح امعا بود بجاورس [illegible] منتفع گشتند آنرا [illegible] بعده غذا گندم بریان کرده [illegible] و [illegible] و صحت یافتند و [illegible] اند که آن [illegible] باشد و اطبا ذکر کرده اند که شخصی علاج [illegible] کهنه بعلاجی میکرد که [illegible] میکرد و [illegible] آن [illegible] روز آب کم میداد و [illegible] چهار حقنه میکرد و از [illegible] و حقنه [illegible] حقنه های [illegible] و [illegible] میکرد و [illegible] صحت می یافت [illegible] ایشان [illegible] این حقنه باشد [illegible] آب [illegible] بپزند تا [illegible] و ثلث [illegible] صاف کرده آن [illegible] استعمال نمایند و ایضا حقنه بطبیخ [illegible] و [illegible] شود و [illegible] درین نوع مرض [illegible] است [illegible] و [illegible] و [illegible] داخل کرده شود و [illegible] چون [illegible] محسوس گردد و بلغم زجاجی باشد گیلانی می [illegible] که گاهی

سحج از بلغم شدید اللذع بسبب کثرت لسیط امعا حادث شود و چون منقلع شود و امعا مجرد شود علاجش اولا ازاله سبب ست با شامیدن مطبوخ اهلیله سیاه و مویز و خیارشنبر بعده خوردن نبرد لعاب بزر قطونا و حقنه‌های لینه که مسخن نباشند چه مسخنات بلغم رقیق را منحل سازد و کثیف آن تشبث باقی ماند و آن مضرست و از اشربه نافعه شربت حب الآس ست و این قرص دهند اگر قراقر و نفخ و مغص با سحج بلغمی باشد خواص ثابت این قرص آنرا ذکر کرده زیره سیاه و کرویا و کشنیز کوفته همه را در سرکه یکشبانه روز تر کرده خشک نموده بریان کنند برگ سماق و پوست کندر و گاهی اصل السوس نیم وزن آن گلنار مسکند از هر واحد یک جزو حب الآس دو جزو کوفته بیخته در آب اسپغول طب سرشته قرص سازند شربتی یک مثقال این حقنه را نیز ستوده برنج جاورس بلوط کوفته و اندک برگ آس همه را بپزند تا مهرا گردد و آب چهار اوقیه گرفته در ان سه درم و بیضه بریان حل کنند و بهتر آنست که مقعده را بعد برچیدن شانند پنج درم روغن گل خام و گل ارمنی سفیداب کاغذ سوخته دم الاخوین هریک یکدرم و اقاقیا نیم درم داخل کنند و اگر زحیر و درد دران شدید باشد نیم دانگ افیون داخل سازند و اگر دران پیه نیز اضافه نمایند نفع عجیب نماید و اگر احتیاج بزیادت قوت آن افتد عصاره لحیة التیس و جوز سرو کندر و حلیتی جمع میشود و نیز سوخته مازو سوخته و بسرکه سرکرده کباب سندروس نشاسته بریان داخل نمایند این و انیز بسیار نافع ست آن قول سعید است و اما سحج حادث از بلغم مالح بورقی که فعل صفرا میکند علاجش نیز بعلاج سحج صفراوی کنند سید جرجانی گوید که اگر سحج بوده از بلغم شور باشد طعام او از قلیه کنند با قوابض بپزند و کرنب و بار پخته و آب تازه کرده و هم سیر پخته و اگر گوشت دهند گوشت خرگوش یا گنجشک یا قنبره بریان کرده و توابل او زیره و کرویا و نیسون و انجدان و قرنفل باشد و از شربتها لیمو و شربت مورد دهند و این دوا درین نوع سودمند بود صمغ عربی بریان مصطگی هلیله کابلی بروغن گاو بریان یک یک درم تخم کتان بریان تخم مرو بریان تخم سپندان بریان لوبیا چینی انیسون هریک سه درم سوای سپندان همه را کوفته سه درم با شربت مورد بکار برند نافع بود و ایضا گزیده سپندان بریان پنج درم کرفس بریان نانخواه بریان حب بلسان هریک پنج درم زیره هفت درم کرویای بریان هفت درم صمغ بادام ده درم سپندان همه را بکوبند شربت سه درم با لیمو باشد سمرقندی گفته که بعد ازاله سبب باستفراغ بلغم و منع انصباب آن نیز و لینه که آنرا غرویت باشد و مناسب این نوع سحج بود چون تخم ریحان با رتنگ و بادروج و تخم مرو دهانند دهند و این حقنه بعمل آرند حب الآس پوست انار جفت بلوط در آب جوشانیده صاف نموده شب یمانی کاغذ سوخته و زعفران سفیداب زیر یک ساخته دران آمیزند و حقنه کنند و وزن این ادویه منتخبی نسبت با دویه جوشیدنی سدس حصه باید و کمی زیادتی ادویه و وزن برای طبیب بحسب ضعف و قوت مرض و مریض تصرف نماید و اینجا که درد قوی باشد و در بعض اضطراب بسیار بود باید که بقدر نیم درم افیون بل کمتر از ان یا اندکی بزر البنج درین حقنه آمیزند تا فی الفور تسکین وجع نماید. خجندی بنوشته که جلاب با دیان قرص حرف با نبات و بزر و رجاره لعابها دهند و غذا الحمر ماکیان یا تیهو یا دراج بماش برنج و جاورس بخورانند و اخراج بلغم بقلوس خیارشنبر و گلقند بعد ادویه کنند و بعض افاضل گفته اند که جمیع اطبا برای این نوع سحج آنچه از رطوبت لزجه باشد ادویه حاره لطف رطوبات لزجه که آن سبب سحج بود مثل خردل و زیره و انار دانه و بادیان ستوده اند و استعمال آنها نه راست بلکه این ادویه گاهی معا را ابدار ساند و بخراشد پس سحج زیاده گردد و آن رطوبات حدت زیاده گردد کنیف و خراش قوی آید و فناعل سعید نوشته که اگر سحج حادث از خلط بلغمی باشد بگیرند تخم ریحان بریان تخم مرو بریان از هر واحد دو درم کشنیز خشک بلوط هر دو در سرکه تر کرده خشک نموده بریان از هر واحد سه درم حب الآس یکدرم گلنار یک مثقال جز لیس بسایند و بسحرگاه دو درم از ان با آب سیب بخورانند و غذا شوربا مطنجن یا جوزه بریان یا لحم عصافیر دهند و اگر مزاج بارد باشد با زیره حاره مثل کرویا و زیره کشنیز ساخته بدهند

علاج سحج و قروح امعای سوداوی

تنقیه سودا و منع انصباب آن کنند و تقویت طحال نمایند بعد از ان سفوف طین یا ادویه لعابیه مغریه باشد از آن بعد از انکه نوشته شطلی شربت بنفشه و چهار تخم خورند و اجتناب از محمضات نمایند و اصلاح غذا ابدانچه مولد سودا نبود باید کرد و اگر سحج در امعای سفلی باشد احتقان بحقنه لینه مغری مثل آب مطبوخ برنج که دران صمغ عربی و کتیرا و دم الاخوین و گل ارمنی و نشاسته باریک سائیده و زرده تخم مرغ آمیخته باشند نمایند و تقلیل غذا فرمایند و گل مختوم هر وار درین نوع از مجربات انطاکیست و قیروان شیر لینه نان چون فصد مناسب نه. و تمر الکادی باشند فصد باسلیق بکشایند بعد از ان البلیغ و گاهی سر ان هم معده ضعیف میشود و بجوارشی مصطگی دهانند آن تقویت دهند و تقویت طحال شیخ روغن مصطگی معمول از روغن گل نمایند شیخ میفرماید که در سحج سوداوی بعد علاج اسهال سوداوی طحالی که مذکور شد و بعد ابلاغ نفع میکند آنرا سفوف طین صاحبان او را حقنه‌های برنج که دران ادویه عطریه و نیز در جاره لینه مبرده که قابضه باشد و روغن گل و زرده بیضه داخل کنند

باشند نافع بود و اغذیهٔ ایشان مخ لدغون صالح باشند **مصنف ترویح** گوید که علاج مجمل آن قطع سبب است و آشامیدن جلابات از نبات و چار تخم و روغن بادام شیرین چکانیده و غذا ماء الشعیر و ماش بلحوم جوزهٔ مرغ و دراج و جگر ماکیان فربه و اندک از نان میده و سفیدهٔ بیضهٔ نیمبرشت و تنقیهٔ طحال و اصلاح تدبیر او چنانچه از ترشی و آنچه مفصل تنقیهٔ طحال است بدانچه در امراض طحال مذکور شد و خوردن این سفوف طین نسخهٔ آن بزر قطونا تخم مرو تخم ریحان نشاسته صمغ عربی گل ارمنی هر واحد یک جزو صمغ و گل و نشاسته را بریان کنند و تخمها را متوسط بریان نمایند و آمیخته بروغن گل چرب کرده استعمال نمایند شربتی از آن سه درم با آب آس این سفوف اکثر انواع سحج و اسهالات صفراویه را نیز نافع است و افعال این سفوف تا دو ماه بعد یوم ترکیب آن باقی میماند و ایضاً آنچه آنرا نافع بود سفوف تبرد است و آن این نوع سحج و ریاح و نفخ را انفع کند صفت آن کرویا انیسون زیرهٔ کرمانی قاقله قرفه نانخواه تخم کرفس یک یک درم قرنفل نیم درم زنجبیل دارفلفل سرکه یک دو دانگ شکر سفید مثقال کوفته بیخته شربت دو درم باید که شراب اکثر انواع سحج ننوشند مگر آنکه چون با وی حرارت نباشد و درین هنگام اندکی از آن با لعبهٔ قابضه بیاشامند **ابو الحسن** نوشته که اگر سحج حادث از مرهٔ سودا باشد علاجش با بزر قطونای بریان تخم مرو و تخم حماض و نشاسته و صمغ عربی و گل ارمنی عصارهٔ بارتنگ مع شاهسلوط بریان مرتب کنند و بعد آن ماء الشعیر گل ارمنی و صمغ عربی بنوشند و آب انار بآبش استعمال

علاج سحج و قرحهٔ امعا از ثفل یابس

علاجش آنکه اولاً در قولنج سددی زحیر که ذکر کنند و مرطبات ملینه چون لعاب بهدانه و اسپغول و شربت بنفشه و روغن بادام و مانند آن لعابات حاره و بارده چون خطمی خیارین بزر قطونا سپستان انیسه خطمی بهدانه وغیره با ادویهٔ ملینه مثل گل بنفشه و انجیر و گل سرخ وغیره آمیخته بدهند و گویند که شیر ماده گاو نیم پاو با ترنجبین سه توله و روغن بادام یک توله دادن مفید بود و مغز خیارشنبر نیز و ادرار دیگر مسهلات قوی و بعضی مثل هلیله و جز آن بدهند و پیش از نقای امعا از ثفل چیزی قابض نباید داد و وقتیکه امعا از براز خشک پاک شود و سحج باقی باشد عرقیات و اعابات اطلیان و بعضی قوی النفس استعمال توان کرد و بقول شیخ علاج سحج ثفلی بدانچه تلیین طبیعت نماید و دوران لین و سوست و تغریه و ازلاق باشد باید کرد و اقدام طعام مثل زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت و مثل شوربای خروس پیر و مثل شوربای سفیدباج معمول از جوزهٔ مرغ نرم گوشت فربه نمایند و حقنهای ملینه از عصارات مغریه زلقه بروغن گل زردهٔ بیضه و مانند آن استعمال کنند و گاهی نفع میکند چون این سحج طول نماید این و انگبین بزر کتان و بزر قطونا و تخم مرو و تخم خطمی و لعاب اینها باشند قبل طعام بنوشانند که این جامع ازلاق و تسکین و جمع و تغریه است و تناول آلو بخارا قبل از طعام گاهی زائل این علت میکند **سمرقندی** و علامه گویند بسا است که طبیعت بعد اخراج ثفل خشک میباشد و سبب سحج در امعا هنوز باقی بود و از موضع سحج خون و خراطه سیلان میکند و طبیب جاهل می پندارد که اسهال است و برای امساک او قابضات استعمال میکند و احتباس که از جفاف او زیاده میشود و مؤدی بقولنج و زیادت سحج میگردد و در بعضی هلاک میشود پس باید که تا از اخراج جمیع اثفال یابسه که در ساحهٔ خاطر جمع نشود استعمال قابضات ننمایند و بعد از آن هم تدریج دهند و علاجش تلیین کم مرتفات مثل لعابات و شربت بنفشه نمایند سوای مسهلات که مجدد خود امعا باز شد و از ذوالعلل چیزی ندهند بلکه بعد نقای امعا از ثفل یابس به آن حقنه کنند اگر خروج خون و خراطه باقی بود **محشی** شرح اسباب و علامات مینویسد که اغذیه و ادویهٔ افضل درین نوع همه آنچه دران تلیین و ازلاق بود مثل آنکه در قول شیخ گذشت و آب سبوس گندم بشکر و روغن بادام و نخود آب است و اگر خوف عود قبض باشد ماء اللحم با ازمیرباس بدهند و آب انار ترش باید نوشید بلکه با چیزی از شربت بنفشه یا شربت انجیر یا جلاب و جالینوس گفته که چون مزاج حار باشد باید که قبل طعام بتنقل زنج عدد تا ده عدد آلو در جلاب خیسانیده نمایند و اگر دران چیزی از آثار حرارت ظاهر نشود زنج یا دو دانه انجیر بخورند و گویند که اگر زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت سه یا چهار قبل طعام متصل بدان تناول نمایند قبض دور کند و بقول شیخ نوشیدن آب آلو و خوردن آن اجابت بسرعت شفا بخشد و سید گفته که تخم کتان و حلبه و حب الرشاد مساوی بجوشانند تا لعاب بر آید پس دو اوقیه از آن با روغن کنجد یا یک اوقیه مگر بنوشند و این در مرتبه لعل آرند که ثفل بسرعت بلغزاند **جخندی** گوید که آب نقوع آلو بخارا و لعاب اسپغول و تخم خطمی بنوشند و یا هر صباح جلاب از عناب و تخم بارتنگ و نشاسته و تخم مرو و تخم ریحان که روغن بادام شیرین بران چکانیده باشند بیاشامند و تلیین بترنجبین و فلوس خیارشنبر کنند و غذا از چوزهٔ مرغ نمایند **بعضی** گویند که ادویهٔ لعابیه مثل لعاب بهدانه و اسپغول و ریشهٔ خطمی تنها یا با چهار تخم بروغن بادام یا روغن گل چرب کرده و یا با شربت بنفشه بنوشند و اگر ازین لعابات فائده نکنند مغز خیارشنبر را دران لعابات حل کرده صاف نموده روغن بادام یا روغن گل آمیخته بیاشامند بالجمله اول شکم را نرم باید کرد و این چنان باشد که شربت بنفشه شکر چهار توله در گلاب شش توله بدهند و یا شیر گل بنفشه یک توله گل سرخ ناشته گلقند چهار توله لعاب اسپغول و بهدانه و ریشهٔ خطمی هر یک چهار ماشه شربت بنفشه

چهار توله نیز قطونا و بالنگو هر یک یک ماشه کف کرده بدهند و یا شیر تازه گاو نیم آثار ترنجبین سه توله یا شکر سرخ و روغن گاو سه توله و یا روغن بادام داخل کرده بنوشانند و هر یک وزن ربع
سحج منعا باید داد الا آنکه بهدانه و ریشه خطمی و تخم آن خبازی هر یک چهار ماشه گل بنفشه یک نیم توله سپستان شصت عدد مویز منقی دو توله در گلاب یکنیم پاو و ماء الجبن از شیر بز نیم آثار
بپزند که به نیم آید خیارشنبر هفت توله ترنجبین نه توله گلقند پنج توله روغن بادام یک توله اضافه نموده بنوشانند و بجای آب گلاب بدهند و وقت شام غذا اسلیه اسفاناخ از روغن بدهند و صبح شیرخشت [illegible]
و نیز و به هر یک ماشه لعاب اسبغول ریشه خطمی هر یک پنج ماشه در گلاب یکنیم پاو و شربت بنفشه چهار توله تخم ریحان بالنگو هر یک ماشه غذا [illegible] بعده دال مونگ [illegible] با گلاب [illegible]

علاج سحج وقرحه امعاء از تناول ادویه سمیه

قی کنانند و شیر تازه تنها یا با ادویه تریاقیه حریرهای معری مبرد که از نشاسته و تخم ریحان و شیر و شکر و غیر آن ساخته باشند بنوشانند تا آنکه درد تسکین یابد و دیگر معالجات آن از بحث سموم گرفته بعمل آرند و لیکن جهت زوال سحج سفوف طین مختوم مقلیا تا یا بارد والعبه بارده دهند و غذا برنج با شیر خورانند و گویند که آنچه از شرب شراب بود فصد صافن نیز جائز است و مجرب کثیر الاطباء شیر لیسد لکه یا شیر با خمیره مروارید ماشه آمیخته ورق نقره یک عدد پیچیده بخورند بالائش شربت سیب [illegible] خشخاش هر یک دو توله با عرق بید مشک و عرق کیوره و عرق گاوزبان هر یک پنج توله تخم خرفه مقشر شش ماشه یا شیره بنوشانند و غذا ایلاو با جغرات گاو نیز دهند و باقی تدابیر آنچه در صفراوی گفته شد بعمل آرند **طبری گوید** چیزیکه انسان فرو خورد خالی نیست از آنکه مضاف مختشن باشد مثل جلبسین مرداسنگ یا مانند آن یا حریف قطاع اکال بود مثل خاکستر که شک حرانی که آن نوعی از دوار الفارست و یا مثل اشیای قاتل بالصورت چون سموم ترکیبه و اشیای قابله و درین موضع کلام نمی کنیم و اما اشیای معطله مختشنه لیس است که سحج آرند بهر آنکه امعاء درین گاه را صلب کنند لیس عروق فضول بند شود و بعده منفجر شوند و مواضعی را که بر آن جاری گردد مجروح شود و نقش مرداسنگ این فعل کنند و جلبسین نیز و هرچه که این فعل کند باید که مداوات او بمداوات این هر دو چون سحج آرند قیاس کنند و سحج سکنند این هر دو چون علامات او باقی باشد و آن است که مواضع امعاء صلب شوند و الم شدید ظاهر شود و زبان گران گردد و چشم غائر شود و بعده مثل خون سحج منفجر گردد و چون از افواه عروق باشد و چون سبب ثابت شود لیس بفهرست از فصد چاره نبود تا فضول کم شود بعد از آن شیر تازه دوشیده بیاشامند و اگر چه در اسهال او زیادتی شود و اگر قی کند سبب عافیت باشد زیرا که فضول از اعلای بدن منجذب شود و بعده حفظ قوت مزاج او نمایند و ماء الشعیر ساذج بنوشند و از حموضات البته پرهیز کنند و چون غایله او تسکین یابد درین هنگام بچیزیکه تغریه و الحام و اندمال کند علاج نمایند و آنچه در معالجه این نوع زیاده سکنند فصد و قی و نوشیدن شیر تازه است اما سایر معالجات قریب به معالجات سایر انواع سحج است و از حموضات اجتناب کنند که آن در صلابت مواضع بیفزاید و چون درد تسکین یابد و الم کم گردد این حریره بهر او بسازند شیر جو بعد طبخ برآرند و با نشاسته جمع کنند و دران پیه گرده بز تازه داخل کرده حریره چرب مرتب ساخته نیم گرم بنوشند و این سبب چون مید الست که سحج از نوشیدن چیزی ست بر حریره از پیه بز روغن گل سکیر ولیس چون از پیه بز گرم سحج زیاده گردد و بموضع سحج نگاه کنند اگر در امعای رقاق باشد بزور وصمغ و نشاسته و کتیرا بروغن گل خورانند یا این بر آب بیت جو انداخته بنوشانند و معالجه مثل علاج سایر انواع سحج نمایند و اگر تپ باشد در نوشیدن بیضه نیم برشت باک نیست یا این بزور بران اندازند و اگر تپ باشد بر آب بیت مع این بزور لیسه اقتصار ورزند و اگر سحج در امعای غلاظ باشد چیزی زیر ندهند و اقتصار بحقنه مرهمیه این نسخه کنند بگیرند موم و روغن گل بران سفیداب اندک مرداسنگ انداخته صلایه کنند تا مثل مرهم گردد و بعده این حقنه نیز بگیرند جاورس سحج یان مقشر و عدس مقشر بریان و برنج فارسی بریان و این هر سه را مثل برنج رقیق بپزند و چون مهرا شود خوب بالیده از پرویزن سوی بوزن هفتاد درم صاف کنند و بران ده درم روغن گل انداخته و از ان مرهم وزن سه درم داخل کنند و در صلایه حل کرده بدان حقنه نیمگرم نمایند و لزوم این حقنه کنند و تا ممکن بود باشیای شدید القبض مثل جفت بلوط و حب الآس حقنه نکنند و در حقنه او چیزی از آن داخل ننمایند و اگر سحج قریب شرج باشد بسلیم بود و علاجش مرهم الحمیه بدل کنند و غذای این نوع بعد از حریره که ذکر آن کردیم برنج و جاورس هر دو رقیق بپزند و بران اندک پیه گرده بز اندازند و چون سحج زائل گردد و اسهال منقطع شود لزوم کشکیه و شراب سلس نمایند لیس این نوع سحج چون از شرب چیزی محلل قوت باشد چنانچه دیاسقوریدوس گفته که حشیشه حامضه که سحج کند باسقاط قوت نه بطبع خود قتل کند و اگر ممکن بودی که مریض را قوت مع قیام مرض رسیدی می بایست که از ان غذای مقوی قطع نکردندی غیر آنکه این ممکن نیست بسبب بالیده کردن آن مرض را و چون مرض زائل شود از تقویت او درین وقت چاره نباشد و اگر سحج از اشیای حریفه

اکاله قطاعه باشد باید که مریض را روغن سرد یا نیم گرم بدفعات کثیر نوشانند بعده ازان غذا یک شبانه روز قطع کنند قی کند بانه و اگر خون قی کند آن علامت هلاکت بود و در سحج هر دو حال هر اول این ثانی چون نکایت در معده باشد قتل کند و اگر در فم معده بود مریض بغشی هلاک گردد و اگر در قعر معده باشد گاهی خلاصی یابد و اگر هلاک نشود باین جهت هلاک گردد که طعام در معده ثابت نماند و هضم نشود و اگر سحج باشد نگاه کنند که در کدام موضع از امعا علی و سفلی است علاجش بحسب آن معالجه این نوع کنند و آن معالجه ذوسنطاریاست و برای این نوع و قروح امعا که تسحج یا ضیق باشد حقنه هاست و آن همین حقنه هاست بعینه و در ینجا ذکر حقنه که مصلح ذوسنطاریا و این نوع ست اعاده میکنیم پس اگر موضع سحج متعفن شده آنرا انچه که ظاهر گردید احتقان باین نسخه حقنه که ذوسنطاریا و این نوع را اصلاح بخشد باید کرد جفت بلوط حب الآس گلنار هر واحد ده درم عصاره لحیة التیس جاورس مقشر بریان عدس مقشر بریان خرنوب شامی خرنوب نبطی هر یک سه درم اقاقیا یک درم همه را خوب بجوشانند تا ثلث حریره گردد بعده بوزن هفتاد درم صاف کرده یا ده ان کرده بیضه مرغ سه عدد در سرکه بجوشانند تا آنکه پوست آنها بشگافد پس زرده آن برآورده انداخته بسایند و دو نیم درم کاغذ مصری سوخته و یک درم دم الاخوین یک درم سفیداب ارزیز مغسول مجفف انداخته و بران پنج درم روغن گل خالص تازه و پانزده درم شحم گرده بز بی نمک گداخته ریخته خوب حل کنند و بدان حقنه نمایند بنگاهی که حرارت او مثل حرارت شیر تازه دوشیده باشد و نشاید که حرارت او غالب درجه اگر حرارت او زیاده بود هلاک گرداند و مردی یهودی در ری مطبب بعض امرا بود و طفلی را که سحج بود بحقنه بسیار گرم حقنه کرد پس تمامی صمیمیه همه امعای او باخراطه شبیه سحج خارج شده و مریض ان زمان هلاک گردید و این حکایت بهر آن کردم تا طبیب با تدبیر عالم بهر این باشد و حقنه مذکور اصلاح قروح امعا و این نوع سحج تا که متعفن نشود و آنچه که متعفن ظاهر گردد نماید و اگر متعفن شود همین حقنه بعمل آرند و بدان ده و ثلث درم زرنیخ [illegible] ده و ده و ثلث درم زرنیخ سرخ و نیم درم آهک نارسیده زیاده کنند و این سه [illegible] گرفته بران آب نانخواه که آن آب آهک است که در جای آن باشد بمقداری بریزند که آنرا بجوشانند و ساعتی خوب حل کنند تا مثل مرهم گردد بعده در حقنه مذکوره مطبوخه که مقدار او هفتاد درم باشد آمیخته یک دفعه صبح و نیم روز و وقت عصر حقنه کنند و تا شام غذا ندهند بعده غذا بغذای موصوف سازند و بعضی اطبا هر دو زرنیخ را بسرکه یا با آب سماق طبخ میکنند بعد ازان در وقت حاجت استعمال میکنند [illegible] نیست و اگر این سحج قریب مقعد باشد و طبیب داند که حقنه بسوی آن بسهولت رسد بگیرد مرهم موم روغن گل و سپیداب ارزیز مغسول [illegible] اندک عصاره لحیة التیس انزروت بعده مرهم را با روغن گل نیم گرم حل کنند تا آنچنان گردد که چیزی در زراقه [illegible] و در حقنه انداخته بدان حقنه کنند و آن نیم گرم باشد [illegible] در مثال این علت چون تعفن شد حقنه بالعسل روغن گل یک دو دفعه میکرده اگر بعد حقنه که ذکر آن کردیم درد شدید حادث شود پس از حقنه بدین لعابات و روغن گل چاره نباشد لعاب اسپغول لعاب تخم خرفه و لعاب کتان لعاب تخم حلبه برآرند بعده همه را بجوشانند تا تحلیل گردد و بران روغن گل [illegible] انداخته بجوشانند و بدان حقنه کنند و این العسل و روغن گل السکین جمع نماید تحلیل صلابت کند اگر حوالی قرحه حادث شود و اگر مریض را باید [illegible] باشد [illegible] غسل او [illegible] آب بمقداری که فوق این ریت شود انداخته بجوشانند [illegible] بگذارند تا روغن بر آب [illegible] ممکن باشد صاف کنند [illegible] حقنه [illegible] معمول و اسفیداج مغسول استعمال میکنند [illegible] روغن گل خالص [illegible] استعمال [illegible]

علاج سحج و قرحه امعا از خوردن ادویه مسهله

ادویه مغریه [illegible] چون [illegible] بنوشانند و یا بتخ بخورانند و لعابات بافراط استعمال کنند و اگر تخم ریحان تخم مرو و تخم بارتنگ همه بقدر دو مثقال در [illegible] گل [illegible] باشند بریان نمایند و بر [illegible] مطبوخ [illegible] بنفشه مربی [illegible] نیلوفر [illegible] بنوشند این سحج [illegible] زائل کند و بقول شیخ سحج حادث [illegible] ادویه مغریه مذکوره نافع بود و کتیرای بریان یک نیم درم و زیاده ازان [illegible] نوشیدن مفید است و ایضا چون سحج بسبب دوای مشروب واقع شود [illegible] اینست که حقنه بروغن گل تازه [illegible] درم و دم الاخوین از درم تا سه درم نماید و خوردن آرد برنج بریان [illegible] برای سحج حادث از شرب دوای مسهل سود کند [illegible] بقول صاحب [illegible] نیم درم با آب سرد برای صاحبان این نوع سحج نیکوست [illegible] بنوشند [illegible] بخورند و بعد آن آب سرد بنوشند و بباید که اول امر برای تدارک غائلت ادویه مسهله [illegible] چون معده و امعا [illegible] مریض را آب گرم مکرر بخورانند تا اثر دوا [illegible] معده و امعا [illegible]

سحج عقب ادویهٔ مسهله افتد و این سلیم ست اکثر در یک هفته شفا بیابد بهر آنکه مثل این سحج تازه بود و بادی عفونت نباشد خصوصاً هرگاه اعانت طبیعت بتقویت و بمثل سفوف مقلیاثا سفوف طین با بعضی حبوب موافقه کنند و آشامیدن چار تخم باشیرهٔ تخم خرفه و بعض لعابات نیز مفید گفته اند لیکن هرگاه سحج بقرحه انجامد تا که سحج باقی بود همین تدابیر مذکوره حسب مناسب بکار برند و آنجا که سحج زائل شود و قرحه تنها بماند و علت دراز شود و آنچه در براز بیرون آید همگی چرک بلا شائبهٔ خون باشد درین صورت علاج قرحه بدانچه در بحث اسهال المده مسطور میگردد باید کرد

اسهال المده

بدانکه از انفجار دبیلهٔ هر عضو باطنی مثل معده و کبد حتی که از صدر ریم باسهال بر آید و بران تقدم ورم دران عضو دلالت کند و علاج آنها مذکور شده گاهی ریم از امعا در اسهال خارج شود بسبب تقرح سحج یا تقیح و انفجار ورم روده و نشانش تقدم سحج یا ورم آنست و اکثر قرحه در امعای غلاظ افتد و سالم تر بود بسبب ثخن جرم او و احتمال دوام قرحه در او و در امعای دقاق کمتر افتد و در اکثر موت بران سبقت کند بسبب سخافت جرم و شدت ذکای حس آن و زیادت شرف و قرب آن از اعضای رئیسه خصوصاً اگر در صائم بود و فرق میان ریم و بلغم آنست که ریم در ته آب نشیند و بتحریک میان متفرق و منحل گردد بخلاف بلغم و تشخیص قرحه و اقسام آن و مکان قرحه در بحث سحج مسطور شد علاج اول ماء العسل و قند آب خورند و اگر گرمی باشد آش جو مناسب بود و بعد جلای قرحه ادویهٔ مدمله که در باب نفث الدم مذکور شد بخورند و شیر آهن تاب بنوشند و یا کهربا دم الاخوین بسد سوخته طباشیر نشاستهٔ بریان همه مساوی سفوف کرده یک نیم درم باضافهٔ یکدرم سفوف الطین بدهند غذا حریرهای خشخاشیه و جاورسیه وغیره و دوغ سنگتاب و آهن تاب و بقول رازی پنیر کهنهٔ شستهٔ بریان یکدرم با دوغ گاو خصوصاً وقت خواب بدهند که بسی نافع ست و افیون درین علت نیز مفید ست و الیفا در ابتدا بر آب جلا حقنه مجلی بماء العسل که قلیل الماء بود بعمل آرند و بعد ازان باب نمک تا که روده از ریم و چرک پاک شود پس حقنهٔ مدمل بمثل آب بارتنگ و گل مختوم و جز آن بکار برند و چون این تدابیر تخفیف قرحه نماید و مرض بطول امتداد کشد و قرحه از نوع اکاله گردد و آنچه در براز بیرون آید همگی چرک بدبو و متعفن باشد درین وقت از استعمال حقنهٔ حادهٔ قوی التنقیه چاره نباشد و حقنهٔ زرنیخ بکار برند بشرطیکه قرحه غائر نشده باشد تا حقنهٔ زرنیخ موجب ثقب امعا نگردد و مریض را هلاک نسازد و دلیل بر غور قرحه خروج خراطهٔ ثخین و اجابت مرض بنهایت ست و بهتر آنست که اول بحقنهٔ اشیای ترش و بعد ازان بحقنهٔ ادویهٔ حاده گرایند و گاهی بصورت عدم تحمل علیل استعمال خیری مخدر او گاه حقنهٔ حلوا پس آن صواب باشد پس هرگاه قرحه از رطوبات و سحج و اجزای متعفنه پاک شود حقنهٔ قابضهٔ مغریهٔ ملحمه بکار برند و اگر شیافی از مرهم ابیض و شادنج بکار برند کفایت کند و باقی تدابیر قرحهٔ امعا در علاج کلی سحج و اقسام آن در اقوال علما منفصل مسطور شد و هرچه در دبیلهٔ معده و قروح آن مسطور شد حسب حاجت استعمال نمایند سمرقندی گوید که اولاً بحقنه های جالیه حقنه کنند بعد تنقیهٔ قرحه از چرک و ریم و ظهور جرم لحم و الیاف صحیحه بمثل جوشاندهٔ سماق و گلنار و آش برنج و جو که دران اندک آهک غیر مسر کرده حل کرده باشند بعد ازان بحقنهای مدمله مثل عصارهٔ بارتنگ و قوت خام که دران صمغ و گل ارمنی و دم الاخوین و عصارهٔ لحیة التیس و کاغذ سوختهٔ باریک سوده آمیخته باشند حقنه کنند و اگر بدو ردی کریه الرائحه باشد دلالت بر تاکل و تعفن قرحه کند پس بحقنهٔ زرنیخ حقنه کنند بقدر حاجت کم یا زیاده ازان تا آنکه قرحه پاک شود و از رطوبات و چرک و اجزای متعفنه و بوی بد فع گردد و بعد ازان بحقنه های قابضهٔ مدمله حقنه نمایند ابن سینا می نویسد که چون قرحه خبیث باشد از حقنه باب نمک دریائی چاره نباشد بعد ازان اگر احتیاج بدان افتد بحقنهٔ زرنیخی بسیار باشد اتباع آن کنند تا آنکه گوشت صحیح ظاهر شود و بعده معالجه بمدملات از حقنه نمایند و حقنه های لینه برای این مثل حقنه الیست که دران شوکهٔ مصریه سه جزو و خربق سیاه دو جزو افتد و باب نمک دریائی بجوشانند و اگر این نفع نکند اقراص زرنیخ بکار برند خجندی گوید در مده که از امعا خارج شود اگر طبع محتبس یا سحج باشد بگیرند بزر البنج و در روغن گل بلوط و بریان کردن آمیزند یا بترنجبین و ازان سه درم بنوشند و بفلوس خیار شنبر و نبات اسهال مده نمایند و اگر ریم بدبو باشد بحقنهٔ قرص زرنیخ حقنه کنند نسخهٔ آن زرنیخ سرخ زرنیخ زرد آهک مغسول [illegible] مساوی سائیده در سرکه قرص ساخته خشک کنند و چون احتیاج بدان افتد یک مثقال ازان بگیرند و در آب برنج و عدس لپیت جو بزرده بسفیده روغن گل گداخته بکار برند و اگر مریض لذع و حرقت دریابد بعد ازان بروغن کنجد نیم گرم یا بروغن گل نیم گرم حقنه کنند و چون تپ و ضعف و تاکل جمع شود از استعمال اقراص زرنیخ جسارت نکنند و اگر ازان چاره نباشد واجب ست که در آبهای قوابض بارده مثل حصرم و سماق و ریباس بگدازند و این نسخهٔ دیگر اقراص زرنیخ ست زرنیخ اصفر آهک ناسوخته هر احد جزوی نشاسته فی افیون مازو کاغذ سوخته دم الاخوین اقاقیا بزر ورد سفید ابرنیز عصارهٔ لحیة التیس هر یک ثلث جزو

نسخهٔ قرص زرنیخ

بهم سائیده و در آب بارتنگ و آب سماق خیسانیده باشند قرص سازند بعضی از متاخرین می‌نویسند که اول جهت پاک کردن قرحه از چرک و دور کردن گوشت مرده و بالیدن گوشت صالح ماء العسل یا جلاب خام با اندکی ایارج فیقرا آمیخته بدهند بکرات و مرات تا نقای تام حاصل آید پس مرققات و مغریات بدهند و یا دوغ گاو سنگ تاب آهن تاب یا سفوف کهربا و دم الاخوین وغیره با اضافه سفوف طین که سابق مذکور شد بدهند و حقنه های قابضه مدمله بعمل آرند و غذا حسو که از پیه بط و مرغ و یا بز ساخته باشند بدهند و یا حسو که از جاورس یا برنج بریان کرده در مطبوخ خشخاش پخته اندکی صمغ عربی و نشاسته بریان کرده اضافه نموده بدهند و هنگام تآکل قرحه این قرص زرنیخ استعمال کنند زرنیخ سرخ زرنیخ زرد شب یمانی مازو سبز مس سوخته آهک سر دنا کرده هر واحد شش درم افیون زعفران هر واحد چهار درم همه باریک بسایند و با شیره بارتنگ سرشته قرص سازند و خشک کرده وقت حاجت از نیم درم تا یک درم در طبیخ برنج و عدس و جو حل کرده حقنه کنند تا اجزای متعفنه و متآکله را ببرد اید و اگر عفونت کمتر باشد از نیم درم هم کمتر آمیزند و بعد پاک شدن روده از ریم و چرک با دویه مدمله حقنه سازند تا قرحه به شود اما قرص زرنیخ در ابتدای قرحه زنهار بکار نبرند و کذلک اگر اسهال دموی و صفراوی باشد یا تب بود بلکه این را وقتی بکار برند که ماده غلیظ و بلغم بود و آنچه از روده برآید چرک باشد و تب نبود و اگر از استعمال آن سوزش بسیار پدید آید بروغن گل حقنه نمایند و اگر سوزش نباشد دیگر بعمل آرند و اگر مریض تحمل نتواند کرد بعد خورانیدن دوای مخدر استعمال آن کنند و عقب آن حقنه از گل ارمنی و صمغ عربی با شیر خر حقنه کنند و آنجا که تسکین غذا حاجت آید از آرد جو که با سبوس بود شیر کشیده با شیر پخته و نبات آمیخته بدهند و یا نخود گوسفند با صمغ عربی مفید ست و آنجا که سحج سبب اسهال مده باشد هنوز سبب سحج منقطع نشده باشد اول قطع سبب آن نمایند بدانچه در اقسام سحج گذشت بعده بشفت مده و قرحه روده متوجه شوند

نسخه قرص زرنیخ

زحیر

یعنی پیچش و آنرا علة الدجاج نیز گویند بنا بر آنکه براز صاحب او مشابه براز ماکیان می‌باشد در مقدار یا بجهت زمان تبرز و یا بهر آنکه این مرض ماکیان را بیشتر عارض می‌شود و بفارسی کتاک گویند و آن حرکتی ست غیر طبیعی از معای مستقیم برای دفع فضله و دفع نمی‌شود مگر اندکی از رطوبت مخاطیه یا سطحیه روده با درد شدید و یا شد که با آن اندک خون خالص بشدت تبرز و تمدد از گشادن دهن عروق روده مخلوط شده و در قانون مسطور ست اسهالی که از معای مستقیم باشد و آن روده که ششم ست بلفظ ازان یاد و لهد و آنرا زحیر گویند و آن وجع تمددی اجزای معای مستقیم ست و بقول سید جرجانی سحج اگر بالای امعا بود و آنرا زحیر گویند این کلام مفهوم می‌شود که زحیر نوعی از سحج ست و این خلاف آنست که از کلام قوم مستفاد می‌شود و نزد بعضی قول سید سدید ست و گویند که زحیر آنست که انسان گمان کند که آن محتاج بسوی قیام ست و در قیام چیزی بر نیاید مگر مثل لعاب بینی و خراطه بالجمله زحیر دو قسم ست یکی کاذب باطل و سبب او احتباس ثقل یابس ست در امعا مثل بعر و بدان سبب دائم احتیاج بدفع براز گردد و خروج ثقل مذکور بسبب جفاف و بعد مکان دشوار باشد بسبب تبرز جز رطوبت لزج و اندکی از خراطه امعا بیرون آید و ریح غلیظ ثقل مستحیل شده جرم روده را متمدد گرداند و درد شدید پیدا کند و گاهی بسبب خراش امعا خون برآید دوم صادق و حق و سبب او انصباب صفرای حاد لذاع ست یا سیلان بلغم شور لذاع بمعای مستقیم از بالا که هر واحد بلذع خود مدام بدفع براز محتاج گرداند و یا عروض ورم گرم در معای مذکور و توهم مریض از گرانی آن که ثقل در روده محتبس ست و بدان سبب تشنه احتیاج بدفع براز شود و یا رسیدن سردی مفرط بمقعد خارجی مثل از سرد یا نشستن بر زمین سرد یا داخلی مثل اسراف در تناول اشیای بارده و بسبب تکثیف عروض تشنج و دردی و تمدد در روده مستقیم و توهم بیمار احتباس ثقل را در آن اضطرار برد دفع آن به تبرز و یا ایذای مقعد و معای مستقیم از خروج ثقل سخت غلیظ یا طول جلوس بر چیزی صلب همچون سواری بر زین سخت یا نشستن بر سنگ یا چوب که بجهت رسیدن ایذا دفع فضول از آن دشوار باشد و یا تناول اشیای ترش در خلو معده و امعا که سطح امعا را بگزند و موجب زحیر شوند و بعض متاخرین تحفن بهوا را نیز سبب زحیر نوشته اند و شیخ الرئیس ورم صلب و احتباس ریح و استرخای عضله مقعد و تمدد و کزاز آن و خلط غلیظ و اخلاط حاره و تابع ذوسنطاریا و ناصور و بواسیر و شقاق مقعد و قروح و تآکل نیز از اسباب زحیر نوشته و گفته که اکثر از خلط مخاطی بود و بعد بودن مخاطی خراطه گردد و بعد از آن خون تقطیر کند و گاهی در زحیر چیزی مثل سنگ برآید چنانچه بعضی اطبا حکایت آن کرده اند و جالینوس آنرا بعید سید اند و اکثر زحیر صاحبان بلغم عفن را عارض شود بهر آنکه بسبب عفونت اثر او در معای مستقیم هنگام مرور او هر وقت باقی ماند بعد از آن بلغم لزج لازق مؤذی بود و گاهی مریض گمان کند که در مقعد او نمک پاشیده است بسبب بقیت آن و اسهال زحیر شفا می‌یابد آنچه عقب

علامات

ذوسنطاریا و متولد از دوسنطاریا یا نباشد و گاهی مقعد و سعای مستقیم متشنج شوند یا متورم گردد پس عضلهٔ او را حالتی عارض گردد که حبس نکند چیزی را که بدان رسد چنانکه عارض شود آنرا که متشنج گردد پس بر استنزال چیزی که فوق او باشد بسوی خویش قادر نباشد و گیلانی گوید که گاهی حرارت و یبوست سبب زحیر گردد و سبب زحیر مثل اسباب سایر اوجاع منحصر در دو امر است یعنی سوء مزاج و تفرق اتصال و گاهی هر دو مجتمع شوند چنانچه در اورام و واجب است که اسباب زحیر ازین امور باشد یا مقتضی بدان آن یا ورم حار بود که موجب هر دو امر سوء مزاج و تفرق اتصال کائن از جهت تحلیل مادهٔ ورم در سعای مستقیم باشد لذا ان چیزی سیلان کند پس ورم حار در اندک مدت نضج میابد و چون درینجا حادث شود و را انفجار بسرعت لازم گردد بسبب وی و ثقل و حرکت زحیر فلا جرم انان زحیر صرف یا مخلوط سیلان نماید و ورم صلب نیز موجب هر دو سبب مذکور است و **طبری** گفته که زحیر دو قسم است قسمی ازان آنست که در شرج باشد فقط و قسم دیگر آنکه در سعای مستقیم بود و این با تیج و سیلان صدید باشد و درین مقعد سلیم و زحیر اندک بود و آنچه خارج شود با دنی تزحر بغیر تعب مریض بر آید و زحیر که از مقعد باشد دران قطره قطره اندک بعد اندک تزحر و تعب قلیل بر آید و مادهٔ مورث زحیر خلط واحد است و او آنست که با وی لذع و حدت و حرافت باشد واما غیر این نوع از اخلاط مورث زحیر نشود و اندک جاری گردد یا بسیار پس هرگاه این خلط مذکور بر سعای مستقیم یا شرج جاری شود و تهیج آرد اشتهای قیام نماید بحسب جریان او کثرت قیام باشد و **خجندی** نوشته که زحیر در سعای مستقیم بود و برای دفع آنچه از شیء موذی بکیفیت یا بکمیت یا بهر دو دران محتبس شود و زحیر مختص بموجع در سعای مستقیم است چنانچه صداع مختص بوجع راس است و هم او گفته در اسهالی که با آن زحیر شدید بود مشاهده کردم که چیزی شبیه بپرده بقدر یک شبر خارج شد از مقعد او بخته سه روز بماند پس سیاه شده بیفتاد و ازان دو کس نجات یافتند و سه چهار شخص هلاک گردیدند و گمان غالب است که آن طبقهٔ داخلی سعای مستقیم بوده و مولف نیز مشاهده نموده که زنی را زحیر سخت عارض شد و چیزی مجوف بشکل روده بطول یک وجب در اسهال بر آید و شدت مرض از صحت او مایوس گردید و راقم بسفوف سه تخم و تبرید از لعابات و شیرجات بزور بارده علاج نمود و صحت کلی یافت **طریق تشخیص اقسام زحیر** باید که اولا فرق نمایند میان زحیر کاذب و صادق تا از خطا محفوظ مانند بهر آنکه گاه باشد که بعضی جهال زحیر کاذب را اسهال بیندارند بجهت خروج رطوبت و خراطه و خون بدین گمان کاذب ادویهٔ قابضه استعمال نمایند و آن موجب هلاکت مریض گردد پس فرق میان این بدین امتحان کنند که سه چهار دانه تخم خیار تنبیر یا تخم خربزه یا تخم کرسنه بروغن گاو چرب کرده مریض فرو برد و بعضی اسپغول و تخم ریحان و کنوچه و حلبه و حرف و تودری و امثال آن مریض را میدهند لیکن بعض حذاق اعتماد بر امتحان این تخمها نمیکنند بنا بر آنکه در زحیر کاذب اگر سده ناقص بود و این تخم زود بر آیند و حق آنست که درین صورت اگر زود بر آیند اندک اندک آیند و اگر بر آید مخلوط و یا تنها بتمامه بیک دفعه زود بیرون آیند زحیر صادق باشد بالجمله اگر آن تخم در اسهال بر نیاید یا اندک اندک آید و در شکم بماند باید دانست که زحیر کاذب است و ثقل محتبس مانع خروج آن گشته بعده حال گرانی در شکم و درد پشت و دوام مغص و قلت اشتها و گاه بر آمدن براز خشک قلیل المقدار مثل دانهٔ نخود و بعر گوسفند ازان و تقدم تناول اغذیهٔ یابسه قابضه و تدابیر مجففه که از لوازم این نوع است نیز از مریض بپرسند و اگر تخمهای ماکول با براز بیرون آید بدانند که نوعی از انواع زحیر صادق است درین صورت حال سوزش مقعد بپرسند اگر اقرار آن کند و در اسهال صفرا با خراطه و خون بر آید و غلبهٔ حرارت و شدت تشنگی و سرعت و تواتر نبض و وجع ناخس لذع و تاب بسر در راحت یابد زحیر صفراوی باشد و اگر با وجود سوزش بلغم با رطوبت مخاطیه بر آید و با آن نفخ و قراقر و قلت تشنگی و بطوء نبض و غلظ او باشد و با خراطه خون کمتر بر آید زحیر بلغمی بود و اگر ضربان و ثقل و تمدد در اسفل بجای رودهٔ مستقیم بیان کند و نبض منشاری باشد و گاهی از شدت ورم و انضغاط فم مثانه تب و عسر بول نیز پدید آید زحیر ورمی باشد و اگر از استعمال آب گرم و نشستن بر موضع گرم راحت یابد و تقدم رسیدن سردی بمقعد معلوم شود زحیر بارد باشد یعنی از رسیدن سردی بمقعد و اگر این علامات یافته نشود حال نشستن مریض بر چیزی سخت بپرسند اگر اتفاق آن شده باشد زحیر ابتدائی باشد و الا حال تناول ترشی در خلو معده دریافت نمایند اگر اقرار آن کند سببش همان باشد و اگر زحیر تابع ذوسنطاریا یا نواصیر یا بواسیر یا شقاق مقعد یا قروح و تاکل باشد زحیر عرض آن مرض باشد و اگر زحیر عام با خفقان و غشی متواتر در اجابت و تشنگی و تعفن دهن و ظهور بثرات خرد با خارش و سوزش بر همه بدن بود از تعفن هوا باشد

علاج کلی اقسام زحیر

بدانکه زحیر از هر قسم که باشد و حبس او مبادرت نکنند الا بتحقیق و زوال سبب و قبل از تحقیق سبب اگرچه مزمن باشد حابسات مثل گلنار و بیل گری و بلیله و آمله وغیره هرگز نباید داد که بهلاکت می انجامد و زوال سبب فاعل حدوث او چنان بود که نگاه کنند اگر حدوث او از خلط حاد باشد بتسکین حدت آن و اگر از ورم باشد بتحلیل آن و اگر از احتباس براز باشد با سهال آن علاج کنند و تقلیل غذا در جمله اقسام آن علاج کلی ست و بطول نمیگرایم اکثر انواع زحیر را نافع ست و حقنه و شیاف در زحیر نسبت بمشروبات نافع تر ست و در اکثر اقسام زحیر عنایت بتبرید جگر از ادویه مبرده کبد مثل گل سرخ و گلاب و خیارین و کاسنی و دیگر مفتحات بارده واجب ست و مغریات و مزلقات ثفل مثل بهدانه لشیبه خطمی تخم کنوچه سپستان خطمی وغیره لازم و اگر تپ باشد توجه بازاله آن کنند باشربه مثل شربت بنفشه و نیلوفر و شربت بزوری اگر منظور تفتیح باشد و وقتیکه حاجت بقبض باشد در شربت شربت انار شربت حب الآس شربت خشخاش شربت بزوری که بادرار قابض ست باید داد و انطاکی گوید معلوم ست که درین مرض و در غیر آن افضل و اولی علاج قطع اسباب موجبه مرض ست لهذا تقدیم کلام بران قبل سائر احکام در هر مرض میکنیم و آن اگر از خلطی باشد تنقیه لابد ست و فتیلها و حقنها در مرض متعلق زیرین اولی بود و مثل این مرض سوای آنکه درینجا مزید عنایت باستعمال چیزیکه مصلح اسفل و مقوی آن ست مثل عناب و پسته و مصطکی و مقل واجب بود و بدانکه افیون و مر و جندبیدستر و حلتیت در آخر این مرض مطلقاً نافع ست بهر طور که استعمال نمایند لیکن اولی آنست که بطریق فتیله بکار برند و هرگاه درینجا قروح حادث گردد علاج آن در سحج مسطور شد و برگ چمیر در سایه خشک کرده و کندر و مقل را درین مرض اختصاص زیاده ست و از مجربات فتیله حلتیت و زباد ست و کذا افیون و پوست لیمو و تربت اکلا و آس مطلقاً شیخ میفرماید که سردی زحیر را ضرر دارد در اکثر احوال لهذا تسخین لطیف آنرا در بیشتر حالات نفع کند و کذلک اکثر انواع زحیر را تکمید نافع بود چنانکه تبرید مضرت کند و اکثر انواع او را تناول اغذیه مولد خلط غلیظ و لزج بجهت سفر بود و چون زحیر صعب گردد و در انجا ماده نباشد که خارج شود و آن قیام بسیار متواتر باشد و گاه سبب او ورم صلب بود و گاهی سردی لازم تکمید او از صوف مرغنی مثل روغن گل و روغن آس و بنفشه و بابونه و اندک شراب نیم گرم عشیه دائم بر شرج و عانه و خصیه نمایند پس اگر ساکن نشود حقنه بروغن کنجد نیمگرم نمایند و چند ساعت امساک او کنند که آن شفائی حیرت ست و این تدبیر را شفقه بعین ذکر نموده اند و بعض متاخرین نسبت او بخود کرده اند و آنرا تجربه کرده ام که شدید المنفعت ست و از آبها که دران صاحب زحیر را نشانند یا برای تسکین وجع باشد و آن مثل آبی ست که دران خبازی و شبت و بابونه و خطمی و اکلیل الملک جوشانیده باشند و یا برای حبس چیزیکه سیلان کند و آن آبهاست که دران قوابض مطبوخ باشند و واجب ست که میان آبها بحسب حاجت جمع کنند پس اگر مقعد خارج شود غسل او بلطافت و اعاده آن کنند و صاحب آنرا در آبهای بسیار قابض نشانند یا تضمید آن بعد اعاده و رد بقابضات قویه مسحوقه و بعض عصارات قابضه آمیخته نمایند سر هندی مینویسد که چون این مرض کثیر الوقوع ست واجب شد که از ادویه آن انچه بصحت تجربه حذاق دران بغیر تخصیص نوعی سوای نوع دیگر آن رسیده بیان کنیم و از انجمله شیاف معمول از خطمی و بورق و شحم حنظل و شکر سرخ ست گویند که حاجت بتکرار این نشود و ایضاً این سفوف بلیله سیاه بادیان هر دو در روغن بادام یا روغن گاو بریان کرده طباشیر سه ارباریک سائیده نبات سفید مساوی اجزا آمیخته محرور المزاج بخورد و بدل طباشیر سنجبین بریان کرده مبرد سیل نماید و سرد و موقوف نموده معتدل المزاج استعمال نماید که این دوا مجرب ست در زحیر ورمی و در بعض کتب تبدیل بلیله سیاه بدوائیکه آنرا بفارسی بل گویند و بهندی بیل بفتح با گویند دیده ام شکر مثل او و یا نصف مثل او باشد و روز اول دو درم بخورند و این دوا شرباً و احتقاناً نافع ست بگیرند طبیخ برنج و صاف کنند پس شیر تازه بپزند تا غلیظ گردد و قدری صمغ عربی اضافه کرده بیکی از دو وجه مذکور استعمال نمایند که شدید النفع ست و این مرض بعضی از اولاد مارا که بسن سه ساله بود عارض شد و استاد ما در معالجه او مبالغه نموده نافع نشد پس بسوی دوائیکه بدان اطبا وثوق دارند مضطر گردید و یکدرم پوست درخت لسان العصافیر او را نوشانید و بشربت او اول شفا یافت بعد از ان این بر صاحب زحیر که بما رجوع کرد استعمال نمودیم و در زحیر غیر ورمی مثل تیریکه خطا نکند یافتیم و ایضاً اطریفل ناتی که دران سقمونیا داخل نکرده باشند هر که بداد او صحت یافت و چون بگیرند تخم ترب کوفته در عسل سرشته بلیسند در یک شربت یا دو شفا بخشند و ایضاً حب سهال که شنگرف و افیون که در علاج اسهال معوی رطوبی در ذیل ادویه مفرده و مرکبه بند به مسطور شد نافع ست لیکن در زحیر ورمی استعمال آن نکنند و بعض مشائخ را این علت عارض شده و باکثر ادویه علاج او کردم بچیزی از آنها منتفع نشد و ازین جوارش صحت یافت پوست سنگدان مرغ کیان طباشیر هر یک دو مثقال گل سرخ سه مثقال خشخاش بوداده پوست بیرون پسته پوست ترنج پوست بلیله زرد هر واحد یک مثقال همه را درم باریک سائیده بشربت فواکه یا شربت سیب سرشته شود و سه چهار دانگ

سفوف مجرب

جوارش سنگدان

بریان بخورند پس صحت تام یافت و حمد خدای تعالی کردم بعضی گویند که شیرهٔ بادام نوشیدن و روغن آن بر مقعد مالیدن مسکن جمیع زحیرست و کذا در طبیخ حلبه و شبت و تخم کتان نشستن و محمول لشیاف مرو کندر و زعفران و افیون که در ان رشته نهاده باشند تا وقت حاجت بر آرند برای اقسام زحیر غیر کاذب مجربست و اگر در زحیر چیزی بر نیاید و درد شدید باشد کبریت سوده و سیماب هر دو برابر آمیخته بمقعد دود آن سازند و بینی را از ان محفوظ دارند و از دوای مجربست که در اسهال سحج و زحیر صادق و کاذب انیست که از قرص جو زبوا و مرکی و جند بیدستر و افیون کندر مساوی مثل نخود حب بسته دو حب صبح و شام بخورند و از معمولات اهل هند بر آرند زحیر و اسهال انیست که ملیله سیاه را بر سنگ بسایند و با بنوشند و اگر دانک بلگنیم و انگ کا خور یا انگت و روغن زنبق بسته قرصه ساخته بخورند فوراً حبس اسهال و دفع زحیر کنند و طفل را کمتر ازین باید داد و زیاده ازین نه دهند که در ان خوف حدوث قولنج است

علاج زحیر کاذب

از چیزهای قابض اصلا ندهند که مهلکست بلکه برای اخراج ثقل یا لبن تخنیس مزلقات و ملینات دهند مثلا ریشهٔ خطمی بقدر یکتوله در آب یا عرق عنب الثعلب جوش آورده مغز فلوس شش توله گلقند چهار توله در ان مالیده صاف کرده روغن بادام شش ماشه بالای آن ریخته بنوشند و اگر خواهند ترنجبین چهار توله نیز افزایند و اگر مریض مفلوک باشد شکر سرخ و روغن گاو عوض گلقند و ترنجبین و روغن بادام کنند و حقنه کردن ازین ها و دیگر حقنه های لینه انسب بود و یا شیر خشت یک نیم توله گل سرخ یک توله جوشانیده گلقند چهار توله مغز خیارشنبر هفت توله ترنجبین سه توله مالیده صاف نموده شربت آلو مسهل چهار توله روغن گل یا بادام داخل کرده بدهند و یا عناب بهیدانه اصل السوس مقشر و بیخ خطمی و سپستان جوشانیده با فلوس خیارشنبر و ترنجبین و شیرخشت و شربت بنفشه و روغن بادام بدهند و یا لعاب ریشهٔ خطمی شش ماشه لعاب بهدانه سه ماشه در آب برآورده تخم ریحان تخم کنوچه یک یک درم و روغن بادام شیرین سه درم داخل کرده بدهند روز اول و دوم پس اگر فایده نشود فلوس خیارشنبر ده مثقال مع الادویه مذکوره زیاده کرده روغن بدستور داخل نموده نیمگرم دهند که علاج اکثر باین طریق کرده شد و این مطبوخ نیز مسهل و مزلق و دافع زحیر کاذب است بادیان نیمکوفته دو درم تخم خطمی ریشهٔ خطمی عنب الثعلب هر واحد یک درم سپستان بیست عدد گاوزبان بنفشه هر واحد یک مثقال مویز منقی ده توله در آب جوش دهند سه گاه چهار درم بمانند صاف کرده فلوس خیارشنبر پنج توله گلقند سه توله مالیده باز صاف نموده قدری روغن بادام یا روغن گل اضافه کرده بنوشند روز دوم چار تخم بقدر یکتوله با لعاب ریشهٔ خطمی بخورند و بعد یوم راحت همان مسهل باز بدهند و بعد رفع سده تبرید بمبردات و قابضات یا مقویات معده استعمال کنند و این مسهل نیز برای رفع فضول زحیر کاذب معمول استادی مرحومست گل سرخ خطمی ریشهٔ خطمی بادیان بعرق عنب الثعلب جوشانیده صاف نموده مغز فلوس گلقند مالیده باز صاف کرده روغن بادام ریخته بنوشند و بدانند که در حالت سده ادویهٔ مسهله العصر نباید داد و گاهی برای تفتیح سده چار تخم بقدر نه ماشه در گلاب و عرق عنب الثعلب خیس داده شربت بنفشه داخل کرده بدهند و آب گرم صرف و با شربت بنفشه نوشیدن نیز تفتیح سده میکند و یا لعاب ریشهٔ خطمی بعرق عنب الثعلب و گلاب برآورده گلقند داخل کرده بدهند و یا ریشهٔ خطمی گل بنفشه مویز منقی گل سرخ بعرق عنب الثعلب و گلاب جوشانیده شربت نیلوفر معتدل داخل کرده دهند و گاهی بادیان گلقند و چار تخم عوض شربت و عرقیات میکنند و گاهی عوض مویز گل سرخ و اصل السوس و تخم کنوچه درین نسخه داخل می نمایند و یا ریشهٔ خطمی تخم کنوچه گل بنفشه بیخ کاسنی بادیان پرسیاوشان مویز منقی تخم کاسنی کوفته جوشانیده گلقند داخل کرده بدهند که مفتح و مزلق است غذا شله و یا ریشهٔ خطمی عنب الثعلب گاوزبان جوشانیده شیرهٔ اصل السوس شربت بنفشه داخل کرده بنوشند و گاهی تخم خیارین کوفته می افزایند و یا گل بنفشه یکنیم توله گل سرخ توله جوشانیده لعاب گاوزبان هفت ماشه و ریشهٔ خطمی ماشه در عرقیات یعنی گلاب یا آب گاوزبان عرق کوه نیم و عرق کیوره پنج توله برآورده آمیخته اسپغول یا لنگو هر واحد یک توله با روغن بادام چرب نموده پاشیده فاتق نه ماشه مثل فالوده کرده و لسین نبات چهار توله انداخته بخورانند و یا ریشهٔ خطمی گل سرخ جوشانیده گلقند مالیده اسپغول پاشیده دهند یا شیرهٔ کاسنی لعاب بهدانه افزایند و گلقند بعرق بادیان عرق عنب الثعلب حل کرده نیز مفتح سده است و اگر گره گره بندها در اجابت آید ریشهٔ خطمی تخم مرو هر یک چهار ماشه گل بنفشه شش ماشه جوشانیده صاف نموده شیرهٔ خیارین شش ماشه شربت نیلوفر داخل کرده و کتیرا که مصری ست بجهت اسهال سده معمول بوده پاشیده دهند و اگر بعد مسهل از خوردن اغذیهٔ مختلفه در تپ حر سده عارض گردد مفتحات مثل ریشهٔ خطمی تخم مرو بنفشه بادیان کوفته خیارین کوفته جوشانیده گلقند داخل کرده دهند چون سده دفع شود آلو بخارا در عرق بادیان مالیده شیرهٔ خیارین گلقند لری القا یا حرارت بدهند و بعد دفع سده و تسکین طبیعت دیده اگر حاجت بود مسهل خفیف از ماء الجبن گل بنفشه عنب الثعلب شیرهٔ خیارین گلقند دهند یا بیچهانه در زحیر کاذب بعد رفع

سده بر لعاب بهدانه و ریشهٔ خطمی و روغن بادام اقتصار کنند و سفوف الطین یا سفوف مقلیاثا با گلاب و شیر یا لعاب بهدانه عرقیات و ربّ بارتنگ و اگر سده باقی بود تخم خطمی
خبازی گلقند در عرق عنب الثعلب جوش داده صاف کرده شربت بنفشه داخل کرده دهند و اگر سده باقی بود یک روز دیگر مسهل بگیرند و روز دیگر لعاب بهدانه
و ریشهٔ خطمی و عرقیات و شربت بنفشه و اسبغول مسلم بخورند **اقوال** مهره شیخ شیفر باید که معالجه از حقنه‌های لینه و شیافات آغاز نمایند و اگر حقنه‌های لینه کفایت نکند با وجود لین
و رطوبت آنها تنقیه بایرج فیقرا یا اخراج ثفل خشک نمایند چنانکه بعده در باقی که بلین و رطوبت احتیاج افتد بر آن اقتصار نمایند و گاهی حب لسنز حب مقل یا صمغ بطم آید اگر در اینجا
غلظت ماده باشد و اگر حرارت بود احتیاج بمثل خیارشنبر و شربت بنفشه و مانند آن با امثال حب معمول از مغز خیارشنبر و رب السوس کثیر افتد صاحب **کامل** گوید که اگر زحیر
بسبب ثفل محتبس در امعا باشد جوارش شهریاران و جوارش تمری دهند یا قرص بنفشه با شکر و آب گرم خورانند و اگر در اینجا حرارت باشد لعوق خیارشنبر یا قدری ترید بدهند
یا لعوق جامع یا مدرک سقمونیا و شیاف معمول از خطمی و بورق و شکر سرخ و شحم حنظل بردارند و بشویند یا سفیدباج قنابر یا مزوره حقنه در روغن کنجد غذا سازند یا شوربای اسفیدباج
قنابر یا مدرک اسفیداج و مغز قرطم خورشانند و دیگر اغذیهٔ ملینهٔ شکم بدهند بهر آنکه چون شکم نرم شود زحیر ساکن گردد **خجندی** گوید که شربت بنفشه و شربت عناب و شربت آلو با بزرقطونا یا فلوس
و لعوق خیارشنبر بخیسانند و بعد تنقیه تا سه مثقال آورند و شیاف متخذ از خطمی و شکر سرخ و نمک سنگ دارند و مزوره ساق بروغن کنجد با شحم قرطم بدهند و اگر ثفل شدید العفاص باشد جوارش
شهریاران یا تمری دهند **مسعود** گوید که اگر زحیر حادث از ثفل متحجر باشد علاجش بحقنه و حمولات نمایند و اگر کفایت نکند قرص بنفشه دهند و چون صلاح یابد مزوره اسفاناخ غذا
سازند و بعد تکمیل صلاح اسفیدباج چوزهٔ مرغ دهند **قرشی** و خضر نیز نوشته که در زحیر با ثفل ملین طبع مثل شربت بنفشه آب تخم خطمی و لعاب بهدانه کنند یا معجون بنفشه
با آب گرم یا در آن تخم خطمی و بهدانه جوشانیده باشند بدهند و تخم مرو و بزرقطونا با شیره مثل شربت بنفشه با بر بخورند و اگر بزور ثفل متحجر خارج نشود مثل خیارشنبر مطبوخ در
روغن بادام کثیر و رب السوس بدهند و گاهی شیاف با آب گرم نهاده شستن آن نیز کفایت کند و گاهی احتیاج بحقنه‌های لینه افتد و در آن مقل ازرق داخل کنند و غذا مثل
ماش خیار اسفاناخ یا خبازی یا اسفیدباج سازند **شریف خان** صاحب حاشیهٔ شرح اسباب نوشته که شهریاران تمری لعوق جامع مقوی یا اگر زحیر ثفل سده اند لیکن بسبب
قوت و حدت خود گاهی معا را ایذا رسانند و اگر بسبب زحیر ضعیف شده از لین بریلی و چسپانندگی نهایت قوت عدم افاده ادویهٔ لینه از قدر این حب
ممدوح است مغز خیارشنبر دو جزو رب السوس یک جزو کثیرا ربع جزو حب ساخته با آب گرم بخورند **بعضی متاخرین** گویند که اول بغذا مثل لعاب ریشهٔ خطمی و بهدانه و اسبغول با شیرهٔ تخم خرفه و
با شیرهٔ تخم خیارین و بزرقطونا و سبستان و روغن بادام یا روغن گل چرب کرده یک دو روز بدهند بعده مغز فلوس خیارشنبر العنب مذکور حل کرده روغن بید انجیر داخل نموده نیم گرم بنوشانند و یا حقنه
لینه استعمال آرند و گاه نوشیدن الحقنه کرده [illegible] از [illegible] خارج میشود و گویند که شخصی را در مرض [illegible] تا گاه زحیر [illegible]
گل بنفشه گل سرخ حب گل کنیج گل گاوزبان هر یک یک ماشه زرد آلو ده عدد مویز منقی سه تولہ ده دانه در گلاب خیسانیده و کیوره نیم پاؤ و عرق [illegible] پاؤ آتش خیسانیده
صبح بجوشانند که نیم آثار ماند صاف نموده خیارشنبر هفت تولہ ترنجبین سه تولہ گلقند شیرخشت هر یک سه تولہ آلو بخارا یک عدد [illegible] شربت شیرخشت [illegible] چهار تولہ روغن بادام یک تولہ
اضافه نموده و در دهند و بجای آن عرق [illegible] کاسنی و گلاب نوشانیدند و از آن اول سده با تسهیل و شرح و زرد [illegible] سنگ ریزه برون آمدند و بیماران تا صحت حاصل شدند

علاج زحیر صفراوی

لعابات و مزورها و دیگر برید مثل لعاب بهدانه و ریشهٔ خطمی و عرقیات برآورده شربت بنفشه و چهار تخم داخل کرده بدهند و گاهی رب بجای شربت و شیره خرفه اضافه کرده میشود و سفوف الطین
یا سفوف سه تخم بروغن بادام گاو یا روغن بادام چرب کرده بقدر نه ماشه همراه دوای مذکور بخورند و اگر بروغن گل چرب کرده دهند مضایقه ندارد و تخم ریحان بریان سفوف
ساخته از سه ماشه تا نیم تولہ صباح و شام با آب سرد خوردن برای زحیر نسخ معمول مجرب است و اگر خواهند صمغ عربی بریان اضافه کنند و اگر با بدرقه لعاب اسبغول و ریشهٔ خطمی و
بهدانه دهند بهتر باشد و اگر چهارم حصه گوکهرو در این سفوف افزایند انفع گفته شده و بارتنگ چهار ماشه تخم ریحان پنج ماشه و اندر جیل سه ماشه سوده بگلاب تولہ نخته لعاب
ریشهٔ خطمی لعاب اسبغول هر یک شش ماشه لعاب بهدانه سه ماشه چهار تخم شش ماشه بروغن بادام چرب کرده و رب شیرین دو تولہ آمیخته نوشیدن مجرب است و گاهی اندر جیل چهار تخم
طرح کرده میشود و یا سفوف مقلیاثا بارد عادی خان نه ماشه و شیره زرشک کاسنی و خیارین هر یک شش ماشه لعاب بهدانه و ریشهٔ خطمی هر یک سه ماشه در گلاب و عرق نیلوفر هر یک
تولہ اسبغول مسلم هفت ماشه دهند و غذا اجتناب میشود و این حقنه وقتی که مرض مفرط و حرارت غالب بود سفید گل ارمنی سفیدهٔ بیضهٔ مرغ [illegible] ریک ساییده

در شیرهٔ برگ بارتنگ سے خرفہ آمیخته زردهٔ تخم مرغ و اندکی سرکه داخل کرده بعمل آرند و سفیدی بیضهٔ مرغ بروغن بادام یا روغن گل آمیخته زیر ناف طلا کردن مفید بود و اگر ازین تدبیر فائده نشود علاج زحیر صفراوی کنند و کثیر الفقدر حاجت در قدری آب تر نموده قدری شکر آمیخته صبح و شام بخورند و اگر پوست خشخاش نیز با لبیخ تخم خرفه بریان ہر یک مصطگی گل ارمنی حب الآس سماق عناب ہر واحد نیم جزو صمغ عربی ہر واحد ربع جزو سائیده بلعاب حبها سازند و یک مثقال بخورند برای زحیر و اسهال مجربست و اگر خون آید کہربا بیخ انجبار ہر واحد نیم جزو افزایند و این حبوب مجربست زردهٔ تخم مرغ بروغن گل آمیخته ہر واحد دانگ صمغ عربی سفیدهٔ ارزیز ہر یک قدری باریک ساخته دران آمیزند لته ابدان آلوده برآرند و شیاف بازو خام و سفیدهٔ قلعی کنند و دم الاخوین افیون بقول شیخ نافع ست و نیز قرص طباشیر حامض ... صندل ترشی ماشه با شیرهٔ خیارین و کاسنی و مغز تخم کدو ہر یک نیم ماشه بدہند سفوف نافع زحیر و اسهال تخم حماض بارتنگ نشاسته دانه ہیل صمغ عربی مغز بیل جمله بریان ہر واحد دو درم کہربا طباشیر دم الاخوین ہر یک یک درم پوست خشخاش در روغن گل بریان کرده نیم درم سفوف ساخته بحسب مزاج و سن با شیرهٔ تخم کاسنی یا شیرهٔ زیره سفید یا شیرهٔ بادیان ہر واحد بریان استعمال کنند نافع زحیر و اسهال ست مطبوخ نافع زحیر و قیام صفراوی بیخ انجبار بیخ ... مثقال پوست خشخاش تخم خطمی ہر یک چهار درم عود صندل سفید ہر یک دو درم حب الآس ورد ہر کدام یک درم مصطگی ربع درم ہمه را جوش داده صاف نموده از سه درم تخم خرفه بریان شیره برآورده و نیم درم طباشیر سوده و دو تولہ شربت به داخل کرده با بارتنگ و تخم حماض ہر یک نیم درم در دہن انداخته بالای مطبوخ بنوشند دیگر ہنگام شدت درد تخم ریحان یک تولہ در یک نیم پاؤ گلاب بجوشانند وقتیکه نصف بماند از قاشق نیز بنوشند و اگر گلاب نباشد بعرق بادیان بجوشانند دیگر لیشبینه خطمی تخم مرو بعرق عنب الثعلب بجوشانیده شیرهٔ تخم خرفه شیرهٔ کاہو زہر مہرهٔ خطائی سوده نبات بارتنگ داخل کرده دہند دیگر برای قدر دشت در انها و پیچش لعاب اسپغول خطمی شیرهٔ خرفه ہر یک شش ماشه عرق گاؤزبان عرق عنب الثعلب عرق شاہتره ہر یک پنج تولہ شربت بنفشه دو تولہ چهار تخم نشاسته داخل کرده بنوشند و فصد باسلیق از دست راست کنند دیگر بقول سویدی شربت کہربا و آب برگ انگور و تخم خرفه باریک سوده بروغن گل چرب کرده با آب گرم و گل ارمنی و تخم شبنین بریان و شربت و ضماد صمغ خطمی و حقنه لبنیه تازه خوردن شاہی بلوط تازه ہر واحد نافع زحیر ست دیگر گویند که جدوار با آب چند دانه سائیده خورانیدن برای زحیر صفراوی با خون اندکی بلغم و کثرت اسهال که از افیونی عارض شود مجربست حریره که جهت پیچش و بواسیر مجربست صمغ عربی سه ماشه نشاسته روغن بادام ہر واحد یک تولہ اول بارتنگ بریان ہفت ماشه و قدری نبات بدستور مرتب ساخته بنوشند و یا عوض نبات شربت انجبار داخل کنند و اگر پیچش بسیار باشد بغیر نبات بعمل آرند دیگر حریره که از صمغ یک مثقال اسپغول درست بارتنگ ہر یک نیم مثقال نشاسته شش مثقال مرتب سازند و با شربت صندل شیرین کرده بدہند جهت پیچش و اسهال دموی مجربست **سفوف ابن ماسویه** که جهت زحیر و درد و اسهال و پیچ نافع ست تخم خطمی خبازی مقشر ہر یک پنج درم نشاسته بریان سه درم صمغ عربی گل ارمنی ہر یک دو درم کوفته بیخته سه درم صباح و سه درم شام با آب یک طباشیر و گل ارمنی و صمغ عربی دران تر کرده باشند بخورند **سفوف الطین** که در زحیر و اسهال صفراوی و دموی و پیچ ہمراه معمول ست اسپغول تخم ریحان تخم کنوچه نشاسته تخم حماض بریان صمغ عربی گل ارمنی طباشیر مساوی بغیر از سه تخم اول کوفته بیخته با ہم آمیخته سه درم بروغن گل یا بادام چرب کرده بگلاب بخورند و اگر خواہند زردچوبه کوکنار ربع درم یا ثمن درم حسب مزاج در شربت داخل نمایند سفوف سه تخم که بیان نفع دارد و مجربست و معمول صمغ عربی تخم کنوچه اسپغول بارتنگ مساوی بریان کرده و صمغ را سوده با تخمها آمیخته ہر روز سه درم بروغن بادام چرب نموده با آب سرد بخورند **شربت مرور پھلی** از عمل اطبای ہند برای زحیر صادق مرور پھلی پوست خشخاش برابر شب در آب تر کرده صبح جوش داده صاف نموده با دو چند قند بقوام آرند **دوای ہندی** ہلیله سیاه بروغن بریان کرده کوفته بیخته شکر سفید آمیخته شش ماشه خوردن غذا برنج و ماست ساختن مجربست دیگر ... کات و افیون مساوی حب بقدر فلفل ساخته با آب برنج سانجی خوردن آزموده است **ایضاً** برای زحیر که با گرمی باشد اسپغول بریان دو درم صمغ عربی گل ارمنی ہر واحد یک درم برگ البنج یک درم نافع **دیگر** سفوف گل ارمنی تخم ریحان بریان اسپغول بریان ہر دو درست داشته تخم حماض ہر واحد دو درم گلنار صمغ عربی نشاسته ہر واحد یک درم مفید بود دیگر بیخ فالسه نیم کوفته شب در آب تر نمایند و صبح لعاب آن گرفته با یک تولہ اسپغول بخورند که نافع زحیر ست دیگر صمغ عربی اسپغول تخم ریحان نشاسته مساوی سفوف کرده سه درم خورند دیگر تخم تمر ہندی سوده یک درم با قدری جغرات آمیخته خوردن نافع اسهال و زحیر صادق ست و کذا کوکنار ... المسوده یک دام ... خوردن **دیگر** سپاری سوخته با قدری جغرات آمیخته خوردن و کذا برگ انار سائیده بیک قدح آب نوشیدن و تخم گل ملتانی سائیده ہمراه لعاب انبه اسپغول

دادن مفید ست **اقوال مهره** صاحب کامل گوید که چون زحیر از خلط حاد لذاع عارض شود باید که اندکی بزرقطونا بروغن بنفشه بدهند و شوربای چرب بنوشانند و بر اسفل بدن آب گرم ریزند و بروغن بنفشه تمریخ او کنند و اگر منع ذلک اسهال صفراوی آید سفوف الطین بشربت حب الآس **سند محمود** گوید که اگر سبب زحیر انصباب خلط لذاع مراری یا رطوبت شور باشد هر صباح سفوف طین یا سفوف نشاسته از سه تا پنج درم برب حب الآس ده درم بخورند یا قرص کهربا و یا قرص گلنار یکمثقال برب [illegible] و یا گل ارمنی یک مثقال در شیره تخم خرفه بریان پنج درم حل کرده بنوشند و دوائیکه در سحج مسطور شد نیز نافع ست و غذا مزوره جاورس مقشر بریان با شیره مغز بادام و خشخاش و اگر حرارت بسیار باشد گوشت تیهو دهند و دوغ آهن تاب یا سنگ تاب نفع کند و این شیاف استعمال نمایند افیون و حبه کنند نیم درم برگ کرنب مطبوخ [illegible] زردی بیضه یک عدد [illegible] کرده روغن گل [illegible] بلیسانند تا یکذات گردد و از آن شیاف سازند و این شیاف قطع خون کند و محرق گل قبرسی گلنار عصاره لحیة التیس اقاقیا هر واحد سه درم همه را با یک سائیده بآب بارتنگ یا آب عصی الراعی یا آب خرفه سرشته استعمال کنند و یا گیرند نشاسته سه درم تخم بارتنگ صمغ عربی هر واحد چهار درم بریان کرده کوفته بیخته سه درم از آن بخورند **انطاکی** گوید که اگر سبب زحیر اخلاط حاده باشد [illegible] واجب بود با هر چند از سحج که آن اعظم خطرست و هرگاه خواهش قیام طول کشد و قوت متحمل اسهال باشد اسهال نمایند پس اگر بعد وثوق تنقیه تام مرض انحطاط نکند و قوت کم شود قطع آن اولی بود با احتیاط بهر آنکه در خطا دریجا خطرست و بیشتر قطع این قیام سبب [illegible] گردد چنانچه در فو سنطاریا گذشت و در اینجا انچه قبل تنقیه و بعد آن بتجربه رسیده ذکر میکنیم آنرا یاد دارند و مع ذلک حقنه با فتائل [illegible] کنند و این حقنه زحیر حار را بکشاید بعد فصد باسلیق در دموی گل سرخ گل بنفشه هر واحد هفت درم تخم خبازی و خطمی خام خشک حلبه هر واحد پنج درم تخم کاسنی سه درم مقل [illegible] درم عناب بیست عدد مجموع کوفته در سه رطل آب بپزند تا یک رطل بماند صاف کرده هژده درم خیار شنبر ده درم شکر و هفت درم روغن بادام داخل کرده استعمال نمایند پس اگر [illegible] کنند [illegible] کاسنی زیاده کنند و با درم [illegible] ماکیان این فتیله همان نفع دارد تخم ملوخیا سنا [illegible] مساوی سوده بشکر و روغن [illegible] شیاف سازند و بروغن گل چرب کرده برانند و مداومت [illegible] کنند مع [illegible] الطبیخ سبوس [illegible] اکلیل و بنفشه [illegible] استعمال کنند و این قرص مجرب ست پوست خشخاش [illegible] سفید تخم خرفه بریان مساوی [illegible] گل مختوم حب الآس [illegible] هر واحد [illegible] صمغ هر واحد ربع قرص [illegible] سازند شربت مثقال و اگر در اسهال خون آید کهربا [illegible] نصف جزو افزایند [illegible] گل سرخ [illegible] گلنار هر واحد ده پوست خشخاش [illegible] اساروان [illegible] اقاقیا هر واحد [illegible] **صحیح** گوید که علاجش مثل علاج سحج صفراوی ست و اصلاح [illegible] بشیافات و حقنه [illegible] خوردن بزرقطونا بروغن گل [illegible] راحت [illegible] اگر بادی [illegible] تغذیه بشیر تازه و نان [illegible] ترکرده بسازند و اگر [illegible] نافع ست [illegible] روغن گل [illegible] سفید [illegible] آمیخته حمول کنند و این شیاف نیز نافع کند زعفران [illegible] صمغ عربی [illegible] افیون [illegible] شیاف ساخته استعمال کنند و این مرهم نیز [illegible] گلنار [illegible] مرداسنگ اقاقیا سفیداب [illegible] نشاسته دم الاخوین صمغ عربی [illegible] مساوی [illegible] کنند و بپارچه نرم [illegible] آبی کنند [illegible] باشند **زحیر حالی** و ایلاقی [illegible] ای صاحب زحیر صفراوی را [illegible] صاحبان زحیر [illegible] طعام بخورند [illegible] صاحب زحیر صفراوی اشربه اسپغول یا روغن گل چرب کرده [illegible] و اگر تپ [illegible] در شیر سنگ تاب [illegible] کرده دهند و اگر تپ نباشد [illegible] بریان سازند [illegible] چنانچه در علاج سحج مذکور شد و قرص طباشیر [illegible] این سفوف نافع ست اسپغول بریان ده درم صمغ عربی صمغ امرود صمغ [illegible] پنج درم [illegible] سوخته هر یک [illegible] کوفته دو درم [illegible] شربت آبی بکار برند و نسخه حمول و شیاف و مرهم همانست که در قول [illegible] سحج گذشت و اگر عدس گل سرخ پخته و بروغن گل چرب کرده بر سره و مقعد ضماد کنند سود مند بود و اگر در آبیکه عدس سماق و عنب الثعلب [illegible] باشند [illegible] صواب بود **ابن هبة الله** گوید که اگر زحیر حادث از خلط حاد باشد علاجش قریب علاج سحج بود بهر آنکه علاجش بخوردن این سفوف الطین ست که از بزرقطونا و تخم حماض و تخم بارتنگ مساوی بریان کرده و مثل نصف آن

و گل ارمنی و صمغ عربی و نشاسته یا شیر حب بیشتر کنند و در آن اضافه کرده و مرتب نمایند و از حقنه و درم بسیار ساده نیز زیاد پس اگر التهاب شدید باشد از غذا منع کنند و یا ماء الشعیر که در آن آرد جو پخته باشند و بعد تنقیه و تبرید آن گل ارمنی و صمغ عربی در آن اضافه کرده باشند تنقیه نمایند و بعد دو ساعت آب به جوش داده سرد کرده و بعد ماء الشعیر استعمال کنند و چون اعراض ساکن شود و حدت و قلت زحیر و مرض رو به کمی گذارد از جوشانیده‌ها و شیافات خیط بر دارند و غسل او به آب برنجاسف نمی‌کنند قرشی می‌نویسد که آنچه به سبب حرارت یا فضلات حاره باشد فضول از پوست خشخاش و خطمی و زرورد استعمال کنند و آنچه به سبب آن برودت باشد پس آن نمایند و هنگام شدت وجع قاتل زحیر و مروارید مع گل و قیر و طین با آب گشنیز تر بکار برند خجندی گوید که علاج هر دو نوع زحیر که از اخلاط لاذعه صفراوی یا از بلغم شور باشد علاج هر دو نوع اسهال و سحج صفراوی و بلغمی است مگر آنکه انتفاع از شیافات و حقنه‌ها در زحیر بیشتر باشد پس اول دوا قابضه نافع سحج مثل قرص طباشیر کافوری و قرص گلنار سوده در شربت انجبار یا آب بارتنگ آمیخته یا شربت به خام یا شربت صندلین و غیر آن استعمال کنند و شیافه زحیر به روغن گل چرب کرده بردارند و آب جوشانیده که در آن خطمی مع پوست آن جوشانیده باشند فضول نمایند و با غذیه قابضه و مقویه لذا چنانکه در علاج اسهال و سحج مذکور شد غذا سازند و از شیرینیها مثل زیرباج و نیم بریان پرهیز کنند و خوردن سفرجل مطبوخ یا بریان موافق بود صاحب خلاصه گوید که اسپغول و تخم ریحان و تخم بارتنگ و تخم کنوچه بریان کرده در روغن گل چرب نموده و اندک گل ارمنی افزوده سفوف سازند و سفوف طین با رب به و رب آس سود مند است و از شیافات ما مرّ و کنند و مانند آن بسیار ساده شیاف ساخته بکار برند و این سفوف طین از مخترعات جالینوس است برای زحیر و اسهال که هیچ شیافی که سود مند و مجرب است و قوتش تا یک سال باقی می‌ماند تخم حماض اسپغول تخم ریحان حب الرشاد تخم خرفه همه بریان کرده هر کدام ده درم غنچه گل سرخ گل ارمنی صمغ عربی هر کدام هفت درم نشاسته پنج درم دم الاخوین سه درم گلنار یک درم طباشیر دو نیم شربت تا ل طبری گوید که غرض در مداوات زحیر اول قطع سیلان ماده است یا تغییر حدت او و قلب او به سوی کیفیتی که حدت او زائل کند اما قطع او پس به اصلاح غذا و اقتصار بر اشیای ناشفه و تقلیل اغذیه مثل مخ تخم مرغ نیم برشت و تدریج کنند اگر در آنجا تپ و حرارت نباشد و الا در دم یا او شیر کنند و غذا مزورات و زیرباجات باکدو و گشنیز سبز و خرفه و مانند آن سازند و اگر طبیعت نرم باشد مزوره سماق و مزوره انار دانه و زرشک و مانند آن دهند و رای بعض افاضل آن است که به صوم معالجه کنند تا قدیب مشغول با عالی بران گردد و طلب ریح دیگر تحلیل شود و بعد از آن به مقدار ریح و صعوبت آن نظر کنند پس اگر در دو شبانه روز باشد که بران صبر نتوان کرد و سحج در امعاء مستقیم بود باندک آب آس و روغن گل تنقیه کنند که آن تسکین وجع کند و از معالجه به سهولت تمکن نمایند و تقلیل غذا و اشیای ناشفه تدارک کنند تا آنکه فضول کم گردد و بعد از این حقنه که جامع است مثل آن ترکیب نمایند برنج فارسی مغسول بریان پنج درم گلنار گل سرخ هر واحد دو درم حب الآس پنج درم طباشیر کوفته دو درم اقاقیا دم الاخوین هر واحد یک درم همه را نیک ساییده مانند مرهم شود و مثل مرهم گردد و بعده صاف کنند پس تنقیه ده درم و در یک بار از او اخته بران یک درم اقاقیا نیم درم دم الاخوین دو درم گلنار مغسول نیم درم عصاره لحیة التیس اندازند و بوزن ده درم پیه بز گداخته مثل آن یا زرده درم روغن گل نام و زرده بیضه که پیشتر جوشانیده باشند بران ریخته یک جوش دهند و بعده به روغن گل حل کنند تا غلیظ گردد و اندک گرم کرده بدان حقنه کنند و بعض افاضل گفته اند که صبر کرده بدان حقنه نمایند یک دفعه یا دو دفعه که آن از جمله علاج مستغنی سازد و چون در بعض شرح یافته اول قطع ماده و اصلاح غذا نموده بر روغن گل سیما مرهم بر شده و رنج زوال و طعام و طلی بر فضلات کیمیا سکبینه گفته و کاسنی در روغن گل آب مرجشانیده و صاف کرده اضافه کرده می‌شود و بعض افاضل آب آس شیر مطبوخ اختیار کرده اند و بعضی گفته اند که ترکیب زرده درم اسفیداج و شراب عفص قابض پنج درم و روغن گل خام پانزده درم همه را آمیخته کرده شیافا کنند پس همگی نموده بدان حوالی مقعده و ما بین قبلتین و زیر سره و بر فضلات آن طلی نمایند چرا که در آن تنبیه بر ماده است آن خون گل بر حرف شود تا گرم گردد و ماده از سوی آن منجذب شود و تقویت اعضا تا استرخا نشود بهر آنکه زحیر تمدد اعضا و رخاوت آن است از سبب اسهال و شدت آن منعکس که بدان ماده بدین شدید اعضا تقویت آن مرجع ماده کرده اند پس عصاره چون قوی تر شود از قبول فضول آن شیر منع گردد و بعده از شیافات بردانه اقاقیا دم الاخوین گلنار اقاقیا کندر هر واحد پنج درم بر دانه عفص عفص مقشر عصاره لحیة التیس هر واحد درم دانگ نیم ورانک افیون مصری خالص و ثلث درم همه را بار یک ساییده با لعاب بزرگ بارتنگ سرشته مثل تخم نخود شیاف سازند و اگر سحج بالا تر در معاء مستقیم باشد شیافات طویل سازند تا بوضع برسد پس اگر نکایت عظیم شده سحج قرحت نماید و سیلان اسهال زیاده گردد و سحج ریشه دار شده باشد الی این مرهم استعمال کنند و جالینوس ذکر کرده و این نافع و مجرب در این علت است گیرند مرداسنگ پنج درم عنزروت و ساق گاو گداخته ده درم روغن گل خالص ده درم

[illegible] نیم درم سوده مشقی انداخته بر آتش نهاده حرکت دهند تا بگدازد بعده از آتش فرود آورده بریان برند از یک نیم درم تا دو درم سماق کوفته بیخته و یک درم سفیدهٔ قلعی و نیم درم [illegible] اگر خشک باشد والا با موم روغن [illegible] اگر حرارت و لهیب عطش نباشد والا حاجت زفت نبود بعده [illegible] مرهم آید بعده بفتیله استعمال کنند حرارت [illegible] باشد [illegible] اگر در معا مستقیم باشد باید که این مرهم حمول کنند یا روغن گل نیم گرم گداخته در حقنه کرده بدان حقنه نمایند تا بمعا مستقیم برسد و اگر [illegible] اعضا [illegible] باشد [illegible] علاج [illegible] کنند یا یکبار [illegible] سکنجبین [illegible] تا یک نیم درم تخم بارتنگ دو درم [illegible] روغن گل خالص [illegible] حقنه [illegible] سیلان کنند یا [illegible] حرارت [illegible] اگر طبیعت [illegible] باشد [illegible] غذا [illegible] اسفاناخ بر روغن بادام [illegible] معتدل الغذا [illegible] و اگر طبیعت [illegible] بسبب [illegible] ماندن آن غذا سازند و اگر [illegible] سبب فساد [illegible] آن با زحیر [illegible] نشاسته [illegible] صمغ عربی بریان [illegible] شرح اسباب العلل آرد [illegible] در علاج زحیر ریحی خواهد آمد [illegible] بسیار سیلان کنند [illegible] قطع نکنند [illegible] علاج خاص زحیر [illegible] که سابق مذکور شده [illegible] سکنجبین [illegible] علاج خاص [illegible] علاج [illegible] علامت [illegible] آن [illegible] در علاج زحیر [illegible] بیان کردیم و طبیب [illegible] باشد استفراغ نماید و علاج را ترکیب [illegible] باشد.

علاج زحیر بلغمی و ریحی

[illegible] علاج زحیر بلغمی [illegible] شیرهٔ بادیان [illegible] تخم کتان [illegible] بادیان [illegible] زحیر بلغمی [illegible] زحیر ریحی [illegible] زحیر بلغمی [illegible] دو درم [illegible] بارتنگ [illegible]

تخم حماض شیره تخم خرفه سفید و داخل کرده صبح و بوقت شام ریشه خطمی تخم مرو جوشانیده و صاف کرده چار تخم روغن بادام داخل نموده بدهند و دیگر [illegible] سفید اسپغول [illegible] هر واحد بریان هر یک دو درم تخم افیون سه درم هر یکرا [illegible] سواے اسپغول سائیده تا یکپاشد هر چند که مجرب است و اگر تقبض منظور نباشد سواے افیون هر یک دو ماشه بگیرند و [illegible] عوض اسپغول کنند و سائیده بخورند و دیگر بلیله سیاه زنجبیل بادیان مساوی بروغن [illegible] بریان کرده [illegible] تمام داشته کوفته بیخته بقدر حاجت بدهند که درین باب مجرب است و گاهے همه را بریان کرده شکر برابر آمیخته [illegible] بدهند نافع یافته و اگر تقبض مطلوب باشد کوکنار بریان عوض بلیله کنند و دیگر با شربت [illegible] سقوطا [illegible] باشد [illegible] یک [illegible] همراه شیر [illegible] و عرقیات [illegible] داخل کرده [illegible] و اگر از شدت پیچش خروج مقعد عارض شود پوست انار [illegible] در آب جوش داده و از آب آن آبدست نمایند و [illegible] آن سائیده [illegible] مقعد ضماد کنند و اگر خون بسیار آید لعاب ریشه خطمی اضافه کنند و یا چار تخم و عرقیات جوش داده روغن بادام داخل کرده بنوشند و یا [illegible] بهر دستور برآید ریشه خطمی [illegible] تخم مرو پنج کاسنی پنج بادیان جوشانیده صاف نموده شیره تخم کاسنی شش ماشه چهار تخم نه ماشه روغن گل دو ماشه داخل کرده بنوشند بادیان عنب الثعلب هر یک چهار ماشه [illegible] الاچی خرد هر یک سه ماشه [illegible] خشک پوست ترنج هر یک دو ماشه جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده بدهند و درین [illegible] پوست ترنج و غیره برای تقویت معده است و اگر ازین تقبض شود و در اسهال [illegible] گردد و نفخ شکم ظهور نماید برای [illegible] مفردات داخل کنند یعنی تخم [illegible] جوشانیده [illegible] تخم ریحان [illegible] بجاے گلقند شربت بنفشه [illegible] کنند و در حالت [illegible] قوی [illegible] و غیره [illegible] بدهند [illegible] اگر حال بدستور باشد [illegible] ظاهر گردد [illegible] گل [illegible] چهار ماشه کوفته [illegible] کلکلاں پنج [illegible] شش ماشه [illegible] تخم خیارین کوفته عنب الثعلب هر یک شش ماشه جوشانیده نبات یک توله داخل کرده بدهند یا با شربت دینار برای تفتیح سدد [illegible] و قرص گل صغیر برای نفخ معده و طحال [illegible] معمول است و کلکلاں پنج بزوری [illegible] درم طحال و معده و جگر [illegible] و استسقا از امراض بارد [illegible] معمول و دیگر که باعث [illegible] مفاصل [illegible] باشد [illegible] مصطکی [illegible] شود و گلقند [illegible] شربت [illegible] نمایند [illegible] تخم مرو [illegible] عنب الثعلب و عرق بادیان جوشانیده شربت بزوری معتدل داخل کرده بدهند و گاهے برعایت [illegible] بادیان [illegible] داخل [illegible] سفوف [illegible] مجرب اسپغول تخم کنوچه تخم ریحان هر سه بریان کرده درست [illegible] تخم کتان هر دو بریان نموده و [illegible] گل ارمنی صمغ عربی بریان نشاسته بریان گلنار [illegible] کوفته بیخته برابر [illegible] آمیزند [illegible] تا دو درم سفوف [illegible] شکم تقبض کند و معده را نافع [illegible] بلیله سیاه در روغن زیتون بریان [illegible] صمغ عربی بریان زیره سیاه [illegible] افیون [illegible] بریان هر واحد یک جزو اسپغول بریان [illegible] هر یک دو جزو [illegible] کوفته بیخته اسپغول [illegible] سفوف مقلیاثا که نافع زحیر است بگیرند [illegible] تخم ریحان و اسپغول هر سه بریان نموده درست داشته [illegible] صمغ عربی نشاسته تخم خطمی هر واحد یکدرم کوفته بیخته آمیزند شربت از سه درم تا چهار درم [illegible] سفوف مقلیاثا نافع زحیر [illegible] زیره سیاه بریان بلیله سیاه بروغن گاو بریان هر یک نیم جزو [illegible] کوفته [illegible] مصطکی [illegible] جزو بدستور بانبات [illegible] شربت [illegible] و اگر مصطکی نباشد [illegible] داخل کنند [illegible] زحیر بلغمی را نافع ست بلیله سیاه بروغن چرب کرده [illegible] بریان نموده [illegible] زنجبیل [illegible] بادیان بریان پنج ماشه کشنیز خشک بریان سه ماشه مصطکی سه ماشه نبات [illegible] سائیده شش ماشه با زیاده همراه لعاب ریشه خطمی یا شیره [illegible] مناسب حال [illegible] پیچش با خون و بلغم و درد و نفخ مجرب [illegible] است و دیگر [illegible] هر کدام یکدرم [illegible] صاف نموده بقدر [illegible] افیون حل کرده بنوشند [illegible] پیچش و سنگرهنی [illegible] مجرب است [illegible] گل [illegible] هر یک شش ماشه برگ [illegible] بریان کرده بقدر [illegible] بدهند [illegible] روز [illegible] اول [illegible] مناسب حال [illegible] رفع نفخ ظاهر شود [illegible] صحت تام [illegible] اسهال [illegible] و اگر مریض ضعیف یا طفل باشد [illegible] بلیله سیاه [illegible] زیره سفید [illegible] کوفته بیخته [illegible] ماشه [illegible] پیچش [illegible] اسهال که [illegible] مجرب [illegible] زنجبیل بادیان [illegible] هفت ماشه [illegible] کوفته بیخته [illegible] هفت ماشه [illegible] دو ماشه [illegible] سوم [illegible] مجرب است [illegible] هفت ماشه [illegible] بریان زنجبیل بادیان صمغ عربی

هر یک شش ماشه افیون چهار ماشه سفوف سازند خوراک آن یک مثقال با شربت [illegible] دو ماشه دیگر نافع جریان بلغمی ست پوست بلیله کابلی پوست بلیله آمله در آب [illegible] گرم [illegible] جوش داده در شکم نموده بروغن گاو بریان سازند سپس تخم کتان زیره سیاه بادیان حب الرشاد هر یک بریان هر واحد دو جزو مصطکی یکجزو سوده حب الرشاد کوفته بیخته با شیر [illegible] سه درم ایضاً [illegible] است [illegible] اسپغول [illegible] زیره سیاه [illegible] بادیان هر یک [illegible] تولہ [illegible] کلان هر یک [illegible] ماشه [illegible] سه عدد کوکنار بریان [illegible] و اسپغول [illegible] سفید [illegible] صمغ عربی [illegible] اول [illegible] با روغن گاو [illegible] آهنی بریان نمایند [illegible] بادیان [illegible] بریان آنگاه [illegible] بریان کنند [illegible] شود [illegible] اول [illegible] آب انداخته [illegible] کرده باشند [illegible] روغن گاو چرب کرده [illegible] بریان نمایند [illegible] اسپغول [illegible] بریان کرده [illegible] کوفته بیخته شکر سفید مساوی آمیخته سفوف سازند و نهار یک [illegible] با آب [illegible] مناسب بخورند [illegible] مثقال [illegible] سازند [illegible] افیون [illegible] ماشه [illegible] سیاه [illegible] پوست [illegible] پوست بالا [illegible] [illegible] پوست [illegible] با آب [illegible] گرم [illegible] بنوشند [illegible] اسهال [illegible] شفا خواهد شد [illegible] نافع [illegible] تخم [illegible] بریان [illegible] تخم کتان بریان صمغ عربی [illegible] هر واحد یکدرم [illegible] [illegible] درم [illegible] سوده [illegible] اول کوفته بیخته [illegible] برگ کنار [illegible] زیره سفید [illegible] نوشیدن نافع جریان [illegible] دیگر [illegible] کات [illegible] گرمی [illegible] تخم [illegible] مساوی سفوف کرده [illegible] خوردن نافع اسهال [illegible] [illegible] دیگر [illegible] زیره سفید [illegible] ماشه [illegible] ماشه افیون [illegible] کوفته بیخته [illegible] سازند [illegible] آب [illegible] سفوف [illegible] نافع بود [illegible] دیگر [illegible] [illegible] مساوی [illegible] جوشانیده صاف نموده نوشیدن نافع [illegible] موافق ست [illegible] دیگر [illegible] در آب [illegible] سازند [illegible] [illegible] چیزی [illegible] نماید [illegible] اسهال خون [illegible] دیگر [illegible] سازند [illegible] پوست [illegible] شکر سفید [illegible] کوکنار [illegible] بریان [illegible] کوفته بیخته [illegible] خوردن نافع زحیر [illegible] دیگر [illegible] بادیان پوست [illegible] کوکنار [illegible] نیم [illegible] کوفته بیخته [illegible] با آب [illegible] صبح و شام بخورند [illegible] غذا [illegible] برنج [illegible] سازند خون آمدن را نافع [illegible] دیگر [illegible] پوست [illegible] بادیان [illegible] گلنار [illegible] اسپغول نیم [illegible] بریان [illegible] روغن [illegible] بریان کرده [illegible] اسپغول [illegible] کوفته بیخته [illegible] باشند [illegible] [illegible] بادیان کوکنار [illegible] بریان کرده [illegible] درم [illegible] سیاه [illegible] بخورند نافع اسهال [illegible] موافق [illegible] دیگر افیون خالص [illegible] مساوی [illegible] [illegible] صبح و [illegible] شام خوردن نافع اسهال [illegible] زحیر خونی موافق دیگر [illegible] افیون [illegible] [illegible] نافع ست دیگر پوست اندرونی درخت [illegible] [illegible] آتش [illegible] بادیان [illegible] آمیخته [illegible] خوردن [illegible] اسهال [illegible] سفید [illegible] خوردن نیز مفید و مجرب ست

اقوال حذاق

[illegible] شربت [illegible] آب [illegible] [illegible] علاج او [illegible] اشیاء [illegible] [illegible] اسهال باشد [illegible] [illegible] [illegible] اسهال [illegible] [illegible] مسهل [illegible] [illegible] بلیله کابلی بلیله آمله [illegible] روغن گاو [illegible] بریان [illegible] تخم کتان بریان [illegible] [illegible] بریان [illegible] [illegible] آنکه چیزی خارج شود کبریت بر آتش انداخته

و بر آن ظرف سرپوش سوراخدار گون داشته مریض بر آن نشیند بطوریکه مقعد مقابل سوراخ باشد و گاهی کبریت با پیه گرده بز یا کوهان شتر سرشته بطور شیاف ساخته حمول میکنند یا شلی اول بخور سیاه دانه یا شیاف از حضض و زعفران و کندر و صمغ مساوی ساخته بردارند پس اگر در آنجا حرارت و وجع باشد در دوا قدری افیون داخل کنند و هرگاه با زحیر ریاح سوزش و حرقت باشد این سفوف استعمال نمایند بزر البنج سفید بادیان تخم شبت هر واحد پنج درم نانخواه افیون هر واحد دو درم تخم کرفس ده درم شربت یک مثقال و هرگاه با زحیر ریاح موذیه بود و تپ و حرارت نباشد این معجون دهند جندبیدستر افیون اسارون میعه سائله بزر البنج سفید کندر مساوی با عسل بقدری که سرشته شود دانه دو درم تا یک درم بدهند مجوسی گوید که هرگاه زحیر بسبب رطوبت لزج سخته رسوب امعا عارض شود باید که صاحب او از اشیاء بارده منع کنند و سفوف مقلیاثا دهند که آن زحیر البیاریا نافع ست و یا قدری تخم کرفس و تخم گندنا مساوی با آب گرم بدهند یا حب الرشاد دو درم با آب گرم خورانند و قرص مسمی با سقرباطون چون نیم درم با آب نیمگرم دهند نفع کنند و کذلک قرص کوکب و این شیاف بردارند کندر ذکر مر هر واحد یکجزو زعفران و افیون هر واحد نیم جزو باریک سائیده با آب سرشته شیاف سازند و دو کناره او رشته دارند که این حاضر النفع ست و این شیاف نیز نافع ست مر میعه و کندر و افیون و سندروس و زعفران مساوی سائیده با آب شیاف ساخته بردارند و اگر ازین ادویه مثل نخود حبها سازند و صاحب زحیر را دو حب با آب نیمگرم بخورانند نافع بود و این قرص نافع زحیر ست نانخواه تخم کرفس هر واحد چهار درم سنبل الطیب و اسارون و زعفران هر واحد یکدرم و نیم افیون جندبیدستر و بزر البنج هر واحد یک درم همه را باریک سائیده بقدر نیم درم قرصها سازند و این سفوف نافع زحیر ست تخم خشخاش و پوست آن هر واحد سه درم تخم کرفس تخم گندنا هر واحد دو درم کندر ذکر و نانخواه هر واحد یک نیم درم باریک سائیده از یک درم تا دو درم بخورند با آب گرم و ایضا مغز چهار مغز بریان سه درم نانخواه یک درم کندر ذکر نیم درم سائیده همه با آب گرم بخورند و فلفل را دو درم بدهند و این سفوف نیز نافع زحیر بود و بگیرند تخم کرفس و انیسون و نانخواه هر واحد سه درم کندر و مصطگی و سنبل الطیب و زنجبیل و اهیل هر واحد یک درم سعد و بیخ اذخر هر واحد دو درم جوز بریان پنج درم باریک سائیده شربت دو درم با آب نیمگرم و ایضا تخم کرفس و سعد و سنبل هر واحد پنج درم عود و سماق و جوز بویا هر واحد یک نیم درم باریک ساخته یکمثقال با آب نیمگرم بخورند پس اگر با زحیر اسهال بلغمی باشد آنرا بادویه ممسکه بدهند و این سفوف زحیر مع الاسهال را مفید ست گندگان بریان و اهیل و پوست انار ترش و سنبل الطیب و قرنفل و سعد و کندر و لادن و قرفه و سماق و گل سرخ هر واحد دو درم عود و سماق و مصطگی و قصب الذریره و قاقله و بسباسه و انیسون و تخم کرفس و زیره در شراب تر کرده خشک نموده و بادام بریان در شراب سرکه کرده و ریوند چینی و ثمره طرفا هر واحد یک درم انار دانه بریان شش درم همه را باریک سائیده بقدر حاجت با آب نیمگرم بخورند و غاونیای فارسی زحیر را منفعت بین دارد و باید که صاحب او از اغذیه بارده اجتناب کنند و غذاے او نخود آب بفراخ و نواهض یا کشکاب بزیت بریان یا برنج مطبوخ بزیت که بدان قدری حب الرشاد انداخته باشند بسازند و تقلیل غذا کنند که آن نافع ست براے او ایلاقی و جرجانی گویند که صاحب زحیر بلغمی را که بسبب زحیر او بلغم شور باشد تقلیاثا دهند و نسخه او همان سفوف ست که در قول ابو سهل گذشت و نسخه دیگر انیست هلیله کابلی بست درم در شراب قابض تر کرده و تخم مرو بریان کرده هر یک ده درم حب الرشاد بریان کرده پنج درم همه را کوفته بماء العسل قرص سازند و بیان کرده که مقدار شربتے سه درم بشراب قابض و ترکیب بخور کبریت و پیه گرده بز پیشتر در قول ابو سهل مسطور شد و اگر بابونه و قیصوم و بنفشه و گل سرخ و اکلیل الملک و مرزنجوش و برگ کرنب و شبت در آب بپزند و مقعد را بروغن کتان چرب کرده و درین آب نشانند سود مند بود و ابو زید گوید که من بیمارے از بیستان دیدم و این علاج کردم در همان روز بهتر شد و آن سعد و قصب الذریره و انیسون یکشبانه روز در آب تر کرده جوشانده نشانند و حقنه و شراب کهنه آمیخته نوشانند نافع بود و سفوفی که در آن مغز چهار مغز بریان سه درم ست در قول مجوسی گذشت و از مر و کندر و زعفران و تخم شبت هر یک برابر شیاف سازند و یا از زعفران و جندبیدستر و مر و بنج و افیون هر یک برابر اگر مرض طول کشد حقنه کنند بلعاب آب زیتون مقعد را پنج اوقیه پس تکمید کنند بشراب گرم کرده و آب سرد و روغن ناردین و جنجندی گوید که علاجش تسخین و تلطیف و علاج سحج بلغمی نمایند و از آنچه این نوع را نافع بود حقنه با آب حقنه و سبوس و مرزی و اندک بورق ست یا با آب زیتون مالح یا آب سلق و تربد و بنفشه و از کمادات نافع او انیست که صوف را در شراب قابض نیمگرم آغشته بر او نهند یا حقنه کنند بدان یا بروغن گل نیمگرم یا روغن ساده نیمگرم تنها که این انواع زحیر را نافع ست و شیاف که در قول مجوسی گذشت و کذا شیاف که از تخم خطمی و خبازی و تخم کتان و مانند آن سازند بکار برند و نطولات آب ادویه حاره ملطفه آنرا نافع ست و اگر بسبب او احتباس ریح

[illegible] او باشد جوارشات مثل سکونی و غلافلی و کمادات سخنه استعمال کنند و این سفوف آنرا نافع ست زحیر که با [illegible] نانخواه [illegible] سنبل الطیب مصطکی [illegible] سعد و تخم کرفس انیسون هر واحد یکجزو باریک سائیده و استفاف نمایند و مریض را اقلیه ها و مطبخات [illegible] خورانند و مقعد را بشراب گرم تکمید کنند خضر گوید که سفوفے که در ان مغز [illegible] سعد [illegible] قول محبوسی گذشت نافع زحیر بلغمی ست و بگیرند سعد و قصب الذریره و انیسون و نانخواه [illegible] و در آب شب تر کنند پس صاف کرده اندک [illegible] شکر [illegible] بآن آمیخته بنوشند و اگر [illegible] بقدرے نانخواه بخورند زحیر بلغمی را نافع بود و تخم رشاد نیز نفع کند [illegible] ساکن نماید و اگر زحیر از ریح [illegible] باشد علاجش تحلیل ریح ست [illegible] مانند آنچه در علاج زحیر بارد [illegible] ابو الحسن می نویسد که اگر زحیر تابع [illegible] بلغمی باشد علاجش بشرب [illegible] و خوردن تخم کنوچه و تخم ریحان بریان با [illegible] بریان نمایند و بعد آن آب [illegible] بنوشند و شیاف [illegible] کنند و [illegible] بریان [illegible] سازند و تقلیل غذا نمایند [illegible] محسن [illegible] نقل کرده که [illegible] هر کدام ده درم [illegible] هر کدام [illegible] درم تخم [illegible] تخم شلغم انیسون هر کدام [illegible] سفید چهار درم [illegible] آب [illegible] و روغن زیت و عسل هر کدام [illegible] اوقیه اضافه کرده استعمال نمایند و [illegible] تخم [illegible] سفید [illegible] قسط [illegible] روغن [illegible] کنند که مجرب ست و دو درم حب الرشاد کوفته [illegible] و آب [illegible] سفوف نمایند [illegible] کنند [illegible] معجون [illegible] این باب مجرب ست و همین عمل دارد قسط [illegible] سنبل [illegible] هر کدام [illegible] سیاه [illegible] هر کدام ربع جزو کوفته بیخته با عسل [illegible] سه درم [illegible] هر کدام [illegible] عسل [illegible] هر کدام دو درم زیره [illegible] تخم [illegible] کنند تا تخم [illegible] تخم کرفس [illegible] هر کدام [illegible] افیون سه درم [illegible] از [illegible] همه را کوفته [illegible] ازان استعمال نمایند [illegible] افیون هر کدام [illegible] شیاف سازند [illegible] این دو نسخه سفوف [illegible] ست [illegible] مجرب [illegible] ست [illegible] مجرب عجیب ست [illegible] زحیر را نسبت [illegible] سفید [illegible] همه بریان کرده هر یک [illegible] درم تخم [illegible] انیسون افیون [illegible] کوفته بیخته [illegible] کوفته آمیزند [illegible] اضافه [illegible] شربت [illegible] گیلانی گفته [illegible] کمتر ازین شربت کافی باشد [illegible] سفوف نانخواه [illegible] بریان [illegible] درم [illegible] افیون [illegible] درم [illegible] تخم کرفس [illegible] افیون [illegible] شیاف ساخته [illegible] تسکین می بخشد [illegible] بقول شیخ از افیون [illegible] زعفران شیاف ساخته [illegible] نافع زحیر ست [illegible] بآب [illegible] خشک [illegible] و لعاب تخم کتان [illegible] روغن گل [illegible] سازند [illegible] شیاف [illegible] کرده با روغن [illegible] روغن گل [illegible] ست [illegible] قوت [illegible] تقویت [illegible] استعمال نمایند و اگر کبریت [illegible] کنند [illegible] باشد.

علاج زحیر ورمی

اگر سبب [illegible] باشد [illegible] تقلیل [illegible] انقطاع [illegible] کنند [illegible] مطفیات خون [illegible] روغن گل تر کرده [illegible] و بر [illegible] تا [illegible] ثعلب [illegible] آمیخته طلا کردن [illegible] روغن گل [illegible] تخم مرغ بهم [illegible] آمیخته [illegible] طلا کنند و [illegible] شیاف سازند [illegible] گل سرخ و بزرقطونا و روغن گل [illegible] آب [illegible] ثعلب یا آب خطمی نیز نافع بود و [illegible] خطمی [illegible] تخم کتان [illegible] شیاف ساخته استعمال کردن مفید ست [illegible] غذا [illegible]

[illegible]

آنش جوشیده شود و چون ماده حار و انصباب باشد بر استفراغ و تحلیل آن تسکین درد بآب ادویه لطیفه ملینه مثل خطمی و خبازی و حلبه و تخم کتان و بنفشه و اکلیل الملک و بابونه و برگ کرنب جوشانیده آبزن و نطول به مقعد و تکمید سازند و شیافات نیز از این ادویه بکار برند پس اگر شیافات بموضع ورم بسبب بعد او نرسد حقنه از این ادویه استعمال نمایند و این آبزن نیز برای تحلیل ماده ورم و تسکین درد و رفع زحیر نافع است و اکثر نفع میدهد تخم خطمی و خبازی و بنفشه و عنب الثعلب هریک سه توله برگ انار و برگ کاسنی و برگ کدو و برگ چغندر و خیار هریک سه توله برگ کرنب هفت توله بدستور بکار برند و ثفل آن را گرم گرم بر جای امعا و عانه و مقعد ببندند و اگر در مطبوخ مذکور خیار شنبر هفت توله و شکر سرخ شش توله و روغن گل اضافه نموده حقنه کنند انفع بود و همچنین بعد از نضج تنقیه ماده بسهل بارد و حقنه کنند و آنچه که تر باشد اولی آید نفع کثیر دارد و باقی آنچه در علاج ورم معده گذشت و در قولنج ورمی بیاید بکار برند و اگر درد و سوزش هنوز باقی ماند برگ خطمی و سه گلاب و لعاب تخم خطمی هریک سه ماشه و زرده بیضه مرغ یک عدد و مرداسنگ مغسول چهار ماشه و روغن گل یک نیم توله ضماد کنند و هرگاه ماده تحلیل نشود و جمع گردد ضمادات منضجه مثل بنفشه و خطمی و شبت و اکلیل الملک و حلبه و بابونه و امثال آن با آب پخته تا مثل خمیر گردد و با روغن گل و زرده بیضه آمیخته بر مقعد و حوالی آن بگذارند و بکار برند استعمال نمایند تا بر نضج تام و انفجار یاری دهد پس اگر خود بخود منفجر شد بهتر والا شیافات مفجره استعمال کنند و بعد از آنکه بشگافد هرچه در اسهال المده از تنقیه ریم و اندمال جراحت گفته شد بکار برند و اگر بسبب ورم بارد باشد معالجه آن بدانچه در قولنج ورمی بیاید باید کرد و این کمتر افتد و اگر ورم صلب گردد حقنه با آب حلبه و تخم کتان و انجیر و سبوس گندم سازند و اگر ورم بتدریج منفجر گردد در آب مورد و شراب عفص تا بعض نشینند **اقوال حکما** شیخ میفرماید که اگر بسبب زحیر ورم حار باشد اهتمام باین چیزی که بسبب ورم در طریق عروق یا از طریق اسهال جاری میگردد در تدبیر ورم و تعدیل خلط حار نمایند و باید که در ابتدای او فصد اگر واجب بود و تقلیل غذا علاج کنند و اگر امکان باشد دو روز فاقه کنند و در ابتدا بران آبها و نطولات که میل بسردی اندک مع ارخا داشته باشند منع انصباب ماده کنند استعمال نمایند و از چیزیکه این را نافع کند صوف در آب آس و گلاب و اندک حنا آغشته نهادن ست و اینها در ابتدا حقنه مثل ماء الشعیر و آب عنب الثعلب و گلاب و روغن گل و سفیدی بیضه کنند پس اگر ماده منصب بطریق اسهال باشد حبس آن بدانچه میدانند باید کرد و بعد از نطول و ضماد و مرخیات از بابونه و شبت تحلیل باید چیزی از قوابض کنند و بعده منضجات استعمال کنند و اگر جمع گردد مفتحات بعد نضج استعمال نمایند و در این همه در موضع سابقه دانسته آمد هرگاه که حقنه بزیت شیرین مطبوخ بقدری از قوابض نفع کند و چون غذا دهند بهترین چیزیکه بدان غذا کنند شیر تازه مطبوخ ست که آن حبس سیلان از فوق و تلیین جمع کنند و از ادویه جیده چون اراده انضاج و تحلیل و تسکین جمع کنند ضماد حلبه و خبازی و ضماد اکلیل الملک و ضماد از برگ کرنب مطبوخ ست پس اگر حاجت بقوی تر افتد بادویه اندک بازهر بیان و بقدری مقل آمیزند و از مراهم بسبب وقت بودن ورم منتقب مرهمی است که بگیرند اسرب محرق مغسول و سفیداب ارزیز و مرداسنگ مربی اجزا مساوی و بزرده بیضه و روغن گل سرشته حمل کنند که این بالغ النفع ست و اگر خواهند بران آب عنب الثعلب و آب کشنیز سبز بیکا مانند اگر خواهند دران اقلیمیات زیاده کنند و گاهی ایشان را تنها یا با زرده بیضه و روغن گل نفع بخشند و اگر بسبب زحیر ورم صلب باشد علاجش بدانچه از علاج اورام صلبه معلوم ست باید کرد و از آنچه درین مجربست آنست که بگیرند مقل و زعفران و حنا و خیری زرد و یا سبز و سفیده قلعی بعده انبارا با پیه بط و پیه مرغ خانگی خصوصا الی جمع کنند و زرده بیضه و روغن گل و روغن خیری مخلوط کنند و از آن مرهم سازند مسیحی گوید که اگر زحیر از ورم معا مستقیم باشد باید که اول عرق و کنج ران و مقعد با بنفشج که در روغن گل مخلوط بقدری شراب آغشته باشد تکمید نمایند و دو روز از غذا منع کنند تا اسباب ماده فانی گردد و بعد از آن قدری نان و شیر مطبوخ تر کرده یا حریره معمول از برنج و شیر بخورانند و اگر طبیعت نرم باشد نجا و رس عوض برنج بکار برند و اگر این تدبیر کفایت نکند حقنه معمول از جو کوبیده و برنج و حب الآس و گلنار و عفص و بلوط و آس رطب پخته باشند با زرده بیضه بریان و روغن گل و سفیداب و نشاسته حقنه کنند و اگر چون اسهال جاری باشد عصاره لحیة التیس و اقاقیا و گل و گل ارمنی بدان مخلوط نمایند و اگر در آنجا ورم و تمدد بود در حقنه روغن سوسن و آنکه کنند و یا بطبیخ حلبه و بزر کتان و خبازی و بیخ خطمی حقنه کنند و بر آن شیئی که دران زرده بیضه و روغن گل آمیخته باشند ضماد نمایند و اگر با ورم لهیب باشد ضماد از آب عنب الثعلب و روغن گل و زرده بیضه سازند و هرچند مقعد مقشر و گل سرخ و عنب الثعلب و برگ آس پخته دران نشینند یا این ادویه بپزند تا مثل مرهم شود و بدان از زرده تخم مرغ و روغن گل آمیخته ضماد کنند و هرگاه در مقعد ورم حار باشد باز در شراب پخته قباء بدان ضماد نمایند **ابن عباس** می نویسد که هرگاه زحیر از قبیل ورم امعا باشد و آن در طرف معای مستقیم بود شیافات معمول از خطمی و خبازی و بزر کتان باریک سائیده با آب حلبه سرشته و شیافات معمول از افیون و زعفران هر واحد بقدر حاجت گرفته بدو ارند و مریض را در آبی که حلبه و تخم کتان و برگ خطمی و برگ کرنب و عدس مقشر دران پخته باشند بنشینند و اگر ورم بالاتر ازین موضع باشد حتی ک

شیاف در استنجا نیز سود کند و حقنه معمول از کرنب نبطی و حلبه و تخم کتان و کنوچه و انجیر و سبوس جو ارزن و روغن کنجد اکثر استعمال کنند و صاحب اوراد امر نماید که بر حقنه اندک صبر کنند و درد و رد را از نضاج طبیخ حقنه ثفل آن تکمید کنند که این ورم را تحلیل کند و با این ضماد تضمید کنند کرنب جوشانیده در هاون خوب بسایند و بران زردی بیضه جوشیده و روغن گل و بنفشه انداخته نیک حل کنند و موضع علیل را از نضاج ضماد نمایند و اگر ورم شدید الحرارة باشد باید که لعاب عنب الثعلب مطبوخ با روغن گل و زردی بیضه آمیخته ضماد کنند و با آب عنب الثعلب آب کاکنج و زردی بیضه مطبوخ و روغن گل خالص تنها حقنه نمایند که این ورم حار را تحلیل کند **ایلاقی** و جرجانی گویند که اگر سبب زحیر ورم گرم باشد بعد فصد باسلیق یا حجامت زیر کمرگاه و بعد قی با آب عنب الثعلب و روغن گل طلا کنند و اگر ورم صفراوی بود با صندل سرخ و آب کاسنی و کافور ضماد نمایند و این ضماد سود مند است بنفشه نیلوفر برگ کاکنج و برگ عنب الثعلب و برگ اسپغول یک جوش داده بکوبند و با روغن گل و روغن نیلوفر آمیخته بر مقعد نهند و لیکن صاحب سدیدی گوید اگر بارزد را کوفته با آب [illegible] بران ضماد کنند اورام مقعد را نافع بود و اگر خواهند که قابض تر شود بشراب قابض بپزند [illegible] یا گل ارمنی [illegible] کنند و در آب عنب الثعلب و روغن گل و زردی بیضه مرغ [illegible] بر مقعد ضماد کنند و اگر حاجت بنضج ورم افتد از حلبه و اکلیل الملک و کرنب مطبوخ و پیاز بریان و امثال آن ضماد سازند و اگر ورم صلب بود [illegible] گرم تکمید کنند و ضمادها از حلبه و تخم کتان و تخم خبازی و تخم خطمی و بیخ آن سازند و برگ کرنب پخته با پیه گاو کوفته ضماد کنند که [illegible] تحلیل کند و ضماد از کرنب پخته با زرده بیضه مرغ و روغن گل نیز سود مند بود و مسیحی گوید که علاج زحیر تابع ورم [illegible] کنند لیکن اگر التهاب شدید باشد بزردی بیضه و روغن گل بر ورم ضماد کنند و با آب عنب الثعلب آب بارتنگ و روغن گل و زردی بیضه حقنه نمایند [illegible] از غذا کنند و چون اصلاح آید [illegible] غذا سازند **مصنف غفرله** گوید که فصد باسلیق نماید اگر ممکن باشد [illegible] عنب الثعلب کوفته جوشانیده با روغن گل و زردی تخم مرغ آمیخته حقنه با آب عنب الثعلب آب کاکنج و ماء الشعیر [illegible] و غذا ماء الشعیر [illegible] تسکین حرارت ضماد [illegible] بابونه و اکلیل الملک عدس مقشر گل بنفشه انجیر نشاسته [illegible] و آب [illegible] کوفته با روغن گل و زرده تخم مرغ استعمال کنند و در آنجا که ورم [illegible] صلابت گراید اندک شحم [illegible] مقل [illegible] ضماد و برگ مطبوخ با روغن گل و زرده تخم مرغ مخلوط [illegible] و شیاف از تخم خطمی و خبازی و بابونه و گل بنفشه و تخم کتان بکار برند **انطاکی** گوید که آنچه از ورم باشد در طبیخ شبت و بابونه [illegible] نشانند اگر ورم بارد باشد و مالیدن و حمول کردن روغن قسط و بابونه [illegible] روغن زرد [illegible] مجموع [illegible] و اگر ورم حار باشد طبیخ انجیر و خبازی و بنفشه آبزن کنند و روغن بنفشه و روغن گل [illegible] که در علاج زحیر باطنی در قول [illegible] گذشت روغن زرد [illegible] حنظل [illegible] بر ورم [illegible] در قول آن [illegible] **طبری** نوشته که گاه سبب زحیر صلابت [illegible] و شرح ورم کند [illegible] گاه و [illegible] روغن گل [illegible] کنند و اگر حاجت حقنه بود [illegible] روغن گل [illegible] بعضی گویند [illegible] تسکین [illegible] ورم [illegible] آمیخته [illegible] روغن گل و زردی بیضه ضماد کنند [illegible] اگر حمول از زرده بیضه و روغن گل [illegible] سازند [illegible] گذشت [illegible] خطمی و بابونه و خبازی [illegible] ورم [illegible] شود [illegible] آب بارتنگ [illegible] گل ارمنی حل کرده باشند استعمال کنند چون ورم [illegible] بود [illegible] بعد [illegible] ارند

علاج زحیر بارد

روغن گل و زردی بیضه مرغ و روغن بابونه آمیخته گرم کرده [illegible] بنشینند و در آب گرم [illegible] روغن قسط و بابونه و نرگس نیم گرم بر مقعد و شکم مالند و در آب بابونه و خطمی و شبت و برگ کتان و عنب الثعلب و اکلیل هر یک [illegible] جوشانیده باشند بنشینند [illegible] یکجا و قدری [illegible] کرده [illegible] زرد چوب [illegible] در ان [illegible] کنند پس [illegible] ساخته [illegible] روغن قسط [illegible] شیاف سازند تا یک گهری بدارند زحیر را که از [illegible] تجربه بلا تکلف است و شیاف زحیر که در علاج زحیر باطنی در قول مجوسی گذشت و فاضل النفع است بکار برند و بقول انطاکی علاج این همان است که در اسهال [illegible] و روغن [illegible] حقنه [illegible]

نافع زحیر بارد است **شیخ نفیس** گوید که اگر سبب زحیر رسیدن سردی بمقعد باشد علاجش تکمیدات از پارچه گرم یا سبوس گندم نمایند و بر این مقعد و عانه و مابین آن تکمید کنند و بر صره کاه و ریگ و نمک هر دو گرم کرده نشینند یا بطبیخ آب گرم و یا بطبیخ خشکاب گرم کرده تکمید نمایند و بتقطیر و طلی بعض ادهان حاره مانند [illegible] تدهین نمایند و ادهان اگر گرم سازند و طلا نمایند شراب گرم کرده و بر [illegible] انفاق کنند و در ابزن و حمام حار و نشستن در ابزن حار نمایند **خجندی** گوید که طلا [illegible] از [illegible] و حرف دهند [illegible] تکمید بصوف مبلول بروغن مصطکی و روغن گل و روغن [illegible] و بابونه نمایند و [illegible] روغن [illegible] شبرم [illegible] عانه [illegible] کنند پس اگر تسکین نشود [illegible] حقنه کنند [illegible] ساعت مسک آن [illegible] از [illegible] انواع زحیر بمقدار سه درم از آن [illegible] تجربه کرده [illegible] و [illegible] بیان کرده [illegible] آب گرم [illegible] روغن شبت گرم کرده و روغن بابونه طلا کنند **قرشی** گوید که قیروطی بروغن قسط بمالند و در آب گرم کرده آن زیره و [illegible] بابونه و خطمی جوشانیده باشند بنشینند و در ابزن حمام گرم یا صوف گرم کرده نشینند و شراب صرف [illegible] با زحیر نفع عجیب است شرباً و طلاءً خصوصاً قابلی از ان

علاج زحیر دوائی

برای ازاله حدت [illegible] قیروطی معمول از موم و روغن شبت و بابونه و مقل بمالند [illegible] بیضه مرغ [illegible] روغن گل [illegible] مقل [illegible] حقنه [illegible] قیروطی که از موم و روغن شبت و بابونه و مقل و لعاب تخم کتان و مغز ساق گاو ساخته باشند [illegible] مقعد [illegible] بر [illegible] صوف آلوده [illegible] کنند [illegible] روغن نرگس [illegible] روغن کنجد [illegible] حقنه کنند و یا [illegible] تر کرده [illegible] و آنچه در علاج زحیر [illegible] در قول انطاکی گذشت بکار برند و گوید که [illegible] روغن کنجد [illegible] سیاه [illegible] زردی بیضه مرغ [illegible] عدد [illegible] طعام [illegible] حقنه کردن [illegible] مسجه آن [illegible] مزلقات و مغریات کنند

علاج زحیر از تناول حریفات

شربت نبات [illegible] زردی بیضه نیم برشت [illegible] صمغ عربی و گل ارمنی بخورند [illegible] روغن گل دو توله [illegible] بیضه نیم برشت [illegible] صمغ عربی کتیرا گل ارمنی هر یک [illegible] ماشه بخورند و غذا شیر برنج سازند

علاج زحیر تابع قرحه و تاکل و غیره

بقول شیخ اگر زحیر از قرحه و تاکل باشد نگاه کنند اگر طبیعت [illegible] قبض [illegible] کنند [illegible] معتدل مزلق برای انحدار [illegible] خشکی [illegible] مقعد [illegible] بسیار [illegible] است واجب است که [illegible] شور و حامض [illegible] غذا [illegible] ازین [illegible] همه [illegible] علاج [illegible] تاکل امعا [illegible] علاج [illegible] شیافات کنند پس اگر [illegible] آن اند از [illegible] باید که نمک [illegible] کرده حقنه نمایند [illegible] باشد که امعا [illegible] نسازد [illegible] عسل [illegible] ساخته استعمال کنند بعد از ان بعلاج قرحه مشغول شوند

اگر زحیر از [illegible] بواسیر [illegible] شقاق مقعد باشد علاج سبب [illegible] باب [illegible] مذکور گردد

علاج زحیر از تعفن هوا

[illegible] از زحیر وبائی گوید [illegible] راست نمایند [illegible] تخم [illegible] خشک [illegible] در عرق کیوره و بید مشک هر یک [illegible] توله [illegible] شربت سیب دو توله آمیخته [illegible] نفع [illegible] تخم ریحان [illegible] گلاب [illegible] شربت انار و [illegible] کاغذی دو توله [illegible] غذا [illegible] تبدیل هوا [illegible] آن [illegible] تریاقات [illegible] تریاق [illegible] نافع است [illegible] آب [illegible] نفع کثیر [illegible] روغن گاو [illegible] بیرون آوردن [illegible] صندل سفید و گل ارمنی [illegible] عرق بید مشک و کیوره [illegible] خشک [illegible] صندل ساخته [illegible] کنند [illegible] روغن گاو [illegible] آمیخته ده درم [illegible] علاج دیگر مستغنی کند و اگر [illegible] یک توله [illegible] روغن گاو [illegible] عرق کیوره هفت توله شربت سیب دو توله و انار [illegible] چهار توله [illegible] صبح و شام دهند و غذا [illegible] بالائی [illegible] زمستان [illegible] گشته [illegible] زحیر گردد [illegible] بسیار [illegible] متعفن [illegible] طعام [illegible] نیم [illegible] عرق بهار [illegible] شربت سیب یک عدد ورق طلا آمیخته [illegible] بالا [illegible] شیره [illegible] تخم [illegible] عرق بید مشک و کیوره هر یک هفت توله عرق بهار نارنج پنج توله

به آورده شربت یاقوت و کیوڑه هر یک دو توله و تخم شربتی نه ماشه دهند و این نسخه نیز بانند آب سیب و به و کرک هر یک دو توله گل ارمنی و مختوم و نیشاپوری هر یک سه ماشه عطر گلاب چهار ماشه و غذا ایلاو چوچه مرغ و نخود ماش بجغرات گاوی و مربای سیب و انبه خورانند و در باغ خوش هوا ساکن نمایند و در لهو و لعب و سماع مشغول دارند و پسته یا روغن بگلاب آمیخته بر شکم نهند و وقت دوپهر دو سه عدد قلفی برف خورانند و خواب نمایند و وقت شام دوا و غذا بدستور دهند روز دیگر اگر خفقان غلبه نماید و بعد دو لمحه حالتی قریب بغشی شود طباشیر لاجونه مغسول هر یک دو ماشه جواهر مهره یکماشه در آمله مربای بنارسی دو عدد و ورق طلا دو عدد پیچیده دو شربت یاقوت و سیب هر یک نیم توله تخم خرفه کشنیز نه ماشه عرق بید مشک و کیوڑه هر یک پنج توله بدهند و نسخه بدستور لیکن در غذا آنقدر زردک اضافه کنند و هر دو وقت همین غذا و دوا دهند روز سوم همین مزاج [illegible] باعتدال صحت میگردد و اگر [illegible] اختلاج قلب بوقت هضم غذا پیدا شود صبح جواهر مهره یکماشه در آمله مربی یکعدد پیچیده [illegible] ورق طلا یکعدد و شربت تنبول [illegible] زبان هر یک دو توله در عرق شیر [illegible] توله تخم خرفه کشنیز هفت ماشه دهند و اگر در ایام تعفن هوا از سوء تدبیر غذا زحیر عارض شود مصطگی و [illegible] پوست بیرون پسته یکماشه سوده [illegible] نه ماشه ورق طلا یکعدد سرشته بخورانند و تخم شربتی و لعوق [illegible] چهار ماشه بعرق کیوڑه نه توله و شربت سیب یک دو توله دهند فائده کند و اگر در این نوع از زحیر تشنگی بسیار لاحق شود برف خوردن نجاح میرساند

علاج زحیر اطفال

اکثر بسبب برودت عارض میشود و گاه از صفرا نیز هم میرسد چنانچه در اسهال عارض میگردد و آنچه از برودت باشد [illegible] و زیره [illegible] کوفته بیخته در روغن گاو کهنه سرشته بقدر حاجت بخورانند و آب سرد بقول شیخ الرئیس و بعضی نوشته اند که وزن [illegible] یک دانگ و زیره کرمانی سه دانگ گرفته بدستور در روغن مذکور سرشته [illegible] بقدر حاجت بشیر مادر [illegible] دهند و بقول اطبای هند سنگ [illegible] سنگی نرم و مایل بسرخی میباشد بقدر دو ماشه با جغرات گاو و در دانه [illegible] و اسهال خون [illegible] و کذا پوست [illegible] یک دو ماشه سوده با جغرات خورانیدن و این حب که در این باب مجرب مؤلف است که را صمغ عربی بریان هر یک هفت ماشه گلنار سه ماشه [illegible] بریان [illegible] ماشه [illegible] نه ماشه [illegible] سوخته [illegible] کوفته بیخته [illegible] حب با سازند و صبح و شام دهند و بجوان زیاده باید داد و گویند که [illegible] انگشت [illegible] بشکل [illegible] گرم [illegible] بطفل را بران نشانیدن و کذا نشانیدن آن بر خشت گرم [illegible] که گرمی آن [illegible] نباشد که اذیت رساند [illegible] افیون [illegible] بطفل آنها عارض گردد مفید است و آنچه از حرارت باشد [illegible] باید داد و اگر اجابت بقراقر [illegible] کنند [illegible] تا صدق و کذب [illegible] معلوم گردد [illegible] بطفل [illegible] انفع [illegible] تقویت [illegible] انفاق فائده تمام دارد و اگر [illegible] مرغ با روغن گل [illegible] بطفل را بران نشانند [illegible] بجای [illegible] مقعد [illegible] عمل [illegible] اسهال [illegible] مناسب [illegible] حسب مراعات مزاج [illegible] دهند و اگر تخم [illegible] اسپغول هر واحد چهار ماشه گرفته [illegible] بدهند [illegible] شود [illegible] صبح و شام بدهند [illegible] اسهال خونی اطفال مجرب است باقی علاج همان است که در اقسام [illegible] مناسب [illegible] استعمال کنند

مغص

[illegible] مرض معروف است که آن [illegible] قولنج [illegible] اسهال [illegible] بود و گاه [illegible] اسهال [illegible] اسباب او [illegible] کیفیت [illegible] آن [illegible] شود [illegible] مغص آرد [illegible] بسبب غذا [illegible] ضعف قوت [illegible] مغص آرد [illegible] اسهال [illegible] شود [illegible] مغص [illegible] وقت غشی [illegible] بسبب مغص [illegible] جمیع بدن باشد یعنی ماده که از آن مغص حادث شود [illegible] بسبب غذا باشد که مغص پیدا کند یا بسبب تولید ریاح [illegible] فضلات موجب مغص [illegible] بحرانی [illegible] بحران [illegible] اسهال [illegible]

وگاہے علامت جید بود در ایام بحارین بعد از اسہال و رفع طبیعت ماده مرض را و چون بول در امراض حاده سفید و کم شود و در آنجا علامت آفت در دماغ نبود و نه در احشا مثل سدد و یا ورم و در آنجا مغص عارض شود پس واجب است که اسہال واقع شود و شیخ معتمد باید که مغص شدید خصوصا آنچه با وی اسہال نبود و آن مشابه قولنج باشد و علاجش علاج قولنج است مگر مغص صفراوی که اگر معالجه این بدان علاج کنند بدان خطر عظیم باشد بلکه مغصے که با وی اسہال نبود هرگاه داشته از کنند خود قولنج یا ایلاوس گردد و چون مغص یکبار از عنق فواق و هول اعتقال معدی گردد دلالت بر موت کند و کذا قی زنگاری و احتباس بول و بدانکه درین مرض خروج چیزے که خارج شدنی ست متعسر نباشد بسبب عدم انسداد طریق تام بخلاف قولنج و ایضا مغص وجع الکال لذاع در امعا است و قولنج وجع ثقیل و در ان و در ایضا از قولنج وجیز و خفیف باشد و مغصے که بالاے ناف باشد صعب تر و شدید تر از تحت آن بود و بعض اطبا گفته هر گاه شدت درد شکم ہم بسیار و دست و پاے او سرد گردد آن ردی ست و اگر که زیر ناف بود و از مسہل زائل نشود مانند را باستسقا گردد **طریق تشخیص اقسام مغص** اولا حال تشنگی و سوزش و گرانی در شکم از مریض دریافت نمایند اگر او تشنگی و سوزش و عدم ثقل کند و تقدم تناول ادویه حریفه و اغذیه حاده نیز شاهد بود مغص حار ساذج باشد و اگر با وجود شدت تشنگی و سوزش گرانی اندک نیز بیان کند و کرب و التهاب بود و براز زرد یا سوزش مقعد آید و پیش از مغص اشیاے گرم چون عسل و ثوم و فلفل و حرف خورده باشد مغص صفراوی باشد و اگر با وجود تشنگی و سوزش ثقل و تمدد نیز بود و بلغم و براز و قے بیرون آید مغص از بلغم شور باشد و چون بلغم شور از سر نازل شود مع ذلک آفت در دماغ نیز بود و اگر مریض از تشنگی و سوزش و ثقل هر سه انکار کند و نفخ و تمدد و قراقر و تمدد در شکم و سکون درد بجشاء و خروج ریح بود و تقدم تناول بقول و فواکه کثیر الرطوبت یا خام یا حبوب نافخه و اغذیه کثیف الکمیت و ردی الکیفیت نیز بران گواهی دهد مغص ریحی باشد و اگر اقتصار صرف گرانی نماید و آب از دهن بسیار آید و بلغم لزج گاہے در براز برآید و وجع در یکجا لازم باشد و جاے درد سرد بود مغص از خلط بلغم خام باشد و اگر با وجود گرانی و لذع و وجع بموضع واحد علامات خلط سودا یافته شود مغص سوداوی باشد و اگر پیش از مغص ادویه مسہله خورده باشد سببش همان باشد و اگر آثار احتباس ثفل یا ورم امعا که در قولنج مسطور گردید یا علامات قرحه که در سحج و قروح امعا گذشت یا نشان دیدان که در مبحث آن بیاید یافته شود مغص ثفلی سددی یا ورمی یا قرحی یا دیدانی باشد الکنون بدانکه مغص در قولنج و سحج و غیر لازم ست پس اگر با این امراض باشد علاجش علاج امراض مسطوره است و ایضا آنچه از ثفل یا سبب یا ورم امعا بود علاج قولنج ثفلی و ورمی کنند و ایضا در ثفلی اگر ثفل محتبس در امعاے علیا باشد دواے مسہل بدهند مثل حب ایارج و حب بنفشه یا جوارش تمری و اگر ثفل در امعاے سفلی باشد حقنه موافقه استعمال کنند و اگر بسبب قرحه باشد هر چه در علاج سحج و قروح امعا گذشت بکار برند و آنچه بسبب کرم شکم باشد هر چه در مبحث دیدان بیاید استعمال نمایند و مغص که بدون این اسباب باشد علاج اقسام آن درینجا مسطور گشته و شیخ معتمد باید که واجب است در هر مغص مادی که ماده او مراد و باشد آنکه صاحب او قے کنند بعده اسہال نمایند و حاصل این فقره آنست که چون براے ماده که از آن مغص حادث شود مدد باشد مثل آنکه ماده کثیف از مرارة انصباب نماید یا بلغم از معده منحدر گردد و درین هنگام تدبیر او واجب است که اولا قے استعمال کنند و این بهر قطع مدد ست بهر آنکه معمول این مدد از فوق بود و قے تحریک او بسوے خلاف جهت کند با وجود که او استفراغ ماده نماید و درین اختلاف نیست خواه مغص زیر ناف باشد یا بالاے آن زیرا که غرض از قے اخراج نفس ماده محدث مغص بالفعل نیست بلکه قطع مدد ازانست و اما چون ماده مغص را مدد نباشد و ماده فی نفسه کثیر و متحرک باشد قے نفع کند اگر مغص بالاے ناف باشد و امید اخراج آن ماده بقے بود و اما اگر چنین نباشد قے مضر باشد باید نماید خصوصا چون با این مغص خوف انتقال بسوے ایلاوس باشد پس در مثل این حالت واجب مبادرت بسوے اسہال و خصوصا بحقنه باشد و امدادات شیخ قید این مغص باین طور نموده که براے ماده او مدد باشد تا در ان غلط نکنند و تنبیه آنکه رعایت شرط کنند

علاج مغص ریحی

شیره بادیان شیره زیره سیاه و شیره تخم کشوث در عرقیات برآورده گلقند دران بالیده صاف نموده بنوشند و دیگر بزورکاسر ریاح مثل تخم کرفس و انیسون و نانخواه و قردمانا و حب بلسان و تخم سداب و حب الغار و کذا اوج و عود و زراوند و فنطوریون مفرد و مرکب استعمال کنند و مصطگی با گلقند نیز مفید بود و کمونی و فلاسفه و آب بادیان بدستور و یا مشک یکبار آنگشتی شوده گلقند سرشته با شیره بادیان و شیره زیره بدهند و از نخود آب غذا سازند و شکم را بروغن بابونه بمالند و سیاه ورس و نمک تکمید کنند و نان ماش بقدرے جوز القیء و جلتیت از یک طرف پخته و طرف خام آن بروغن کنجد چرب کرده بر شکم بستن اکثر انواع مغص را مجرب است و تخم ترب دو درم باریک کوفته با قدرے عسل سرشته لیسیدن اکثر انواع مغص و اسہال را سود مند بود و اگر حاجت تنقیه شود بعد از نضج مسہل حار تنقیه کنند و یا حقنه تنقیه بدن و طرد ریاح

حب کبیکج یا جوارش شہریاران و منہ مابعد تنقیہ بمعتدل معجون حب الغار و کمونی کبیر یا شیرہ کہ بادیان نہ باشد و بادیان خطائی چار ماشہ و بادیان رومی پنج ماشہ در گلاب و عرق نانخواہ بدہند و حب ایلیا و نانخواہ ہر یک پنج تولہ بدہند و غذا شوربا سے طیہو یا نان خشکار تناول نمایند و بجاے آب عرق بادیان و ماء العسل کہ از عرق بادیان ساختہ باشند اکتفا نمایند و ایضا اگر تولد ریاح از ضعف معدہ بود معجون کمونی و معجون حب الغار بکار برند و از آب سرد و اشیاے مولد ریاح و مضعف معدہ پرہیز کنند و غذا شوربا با مرچ بمصالح گرم سازند و این روغن مغص بزرگان و صبیان را براے اخراج ریاح اثر تمام دارد خردل سفید بورہ الطبیب سوختہ برگ خشک سدر و نانخواہ سوختہ برگ سداب تخم لبوب آملہ انجدان سوختہ باذروج یا بجاے او آید بمساوی بگیرند و نیم کوفتہ در آب بجوشانند چون نصف بماند صاف نمودہ برابر آن روغن کنجد آمیختہ باز بجوشانند تا آب بسوزد و روغن بماند ازین روغن بر شکم و مقعد بمالند کہ باد بسیار دفع شود و چند انگشت بقدر آن و شور اگر دیدہ آن قرص کنند مغص ریحی را نافع بود نانخواہ تخم شبت بادیان ہر یک پنج درم تخم کرفس سہ درم نانخواہ دو نیم درم با آب قرص سازند شربتے مثقال و ضماد آرد جو و زیرہ و تخم بیدانجیر حب الغار [illegible] حنظل بعسل و این معجون مغص بارد و قولنج و سائر اوجاع شکم را مجرب است تخم شبت کرویا انیسون خولنجان ہر کدام دو درم سداب خشک [illegible] ہر کدام شش درم عود ہندی پوست ترنج [illegible] آقرقرحا [illegible] حب الرشاد شیح ارمنی ہر کدام سہ درم کوفتہ بیختہ بعسل سرشتہ دو درم با آب گرم استعمال نمایند و این معجون براے درد ریحی و [illegible] نافع [illegible] زنجبیل [illegible] مصطکی سنبل الطیب بوا سعد [illegible] خولنجان [illegible] ہر یک دو درم نانخواہ [illegible] ہر یک سہ درم قند سفید بقوام آرند شربت سازند [illegible] مثقال

اقوال اطبا شیخ الرئیس [illegible] مغص ریحی اولا [illegible] اجتناب از چیزے کہ [illegible] باشد و تقلیل غذا و تقلیل شرب آب بر طعام و حرکت بعد طعام [illegible] ساکن لازم باشد [illegible] حقنہ کنند تا [illegible] گردد و [illegible] استعمال نمایند و یا بشرب [illegible] اگر مغص بالاے ناف باشد مثل شہریاران و [illegible] در بالاے ناف [illegible] مثل [illegible] و مثل [illegible] نافع است [illegible] تخم کرفس [illegible] جند بیدستر [illegible] پانزدہ درم [illegible] و مثل [illegible] و شبت و سداب خشک [illegible] تخم کرفس [illegible] در آب جوشانند [illegible] حاجت حل کنند [illegible] روغن [illegible] ہر ہفت سداب [illegible] عسل [illegible] کرده [illegible] سفوف [illegible] نانخواہ ہر واحد نیم درم [illegible] پنج درم [illegible] سفوف سازند و این [illegible] اگر [illegible] حب الغار [illegible] است کہ [illegible] مغص ریحی از آن استفادہ نماید و یا حب الغار [illegible] حب ایارج و حب اصطرک ہر واحد یک درم با آب گرم بخورند [illegible] شبت و سداب [illegible] خشک [illegible] صحیح [illegible] براے ریحی [illegible] شوربا سے [illegible] پرہیز کنند [illegible] جند بیدستر [illegible] بباید [illegible] است و [illegible] نافع است ابن الیاس گوید [illegible] ریاح [illegible] از بادیان [illegible] بادیان بخورند [illegible] سیاہ بمساوی کوفتہ بیختہ با آب گرم بعسل بخورند و اگر [illegible] باشد بگیرند [illegible] مثقال با آب سرد بخورند و اگر [illegible] باشد [illegible] ہر واحد چہار درم [illegible] سہ درم بخورند و یا با آب [illegible] کہ [illegible] باشد تا حل کنند اگر [illegible] اخلاط [illegible] از اخلاط [illegible] علامت بودن غلط آن

بیچ آنست که علامات ریاح با گرانی باشد حب سکبینج و ایارج فیقرا و مانند آن روده را از آن خلط پاک کنند و بعد تنقیه امعا جوارش فنداداقیقون و جوارش کمونی بکار برند تا فاسد ریحی تولد نکند و اگر با این زیره و نانخواه در آب بجوشانند و آن آب با شراب ریحانی بخورند ریاح را بشکند و هر چه در علاج امراض معده از ریاح مذکور شد و هر چه در قولنج ریحی مسطور گردد همه درین باب نافع است و اگر بسبب تولد ریاح ضعف امعا و ضعف حرارت آن بود سنجرنیا و دحمرتا و معجون حب الغار بکار برند و تخم سداب و زیره سیاه و نانخواه و حب الغار و انیسون و تخم کرفس همه را کوفته با فانید ابسرشته و هر صباح مقدار یک جوز بخورند و طعام نخود آب با روغن جوز و زیره و جعفر خورند و جند انقرون و شراب کهنه سوده از دو حرارت غریزی را برافروزد و وانه پس طعام حرکت نکنند و تا دو ساعت بران نگذرد آب نخورند و بسیار باشد که مزاج روده با سرد بود و دماغ گرم باشد پس این ادویه جائز نبود و علاج باین حقنه باید کرد سفاتج و قنطوریون رقیق و نخیسه که در قول شیخ گذشت هر یک ده درم گرفته در آب آنها سکبینج و مقل هر واحد یک درم نخیسه آن حل کرده حقنه کنند **خجندی** گوید که تحلیل ریاح بملطفات از بادیان و انیسون و نانخواه و سداب و صعتر و کرویا با گلقند شکری کنند و همچنین بالعموم طبیخ فاضله سازند و دران سداب و زیره اندازند و تناول معاجین مثل کمونی و فلافلی با تریاق اربعه یک مثقال هر چه ازین حاضر باشد بعرق بادیان و اگر طبیعت غیر مجیب باشد بحقنهای مناسبه حقنه کنند و شراب کهنه بقدر نیم من آثار نافع است **مسیح** گوید که تحلیل ریاح بجوارشات حاره کنند و استاد من رحمه الله تعالی امر بسفوف اصول و حاکمی و خوردن گلقند که دران انیسون و مصطکی و عود سرشته باشند و شرب انیسون در آب سوده با شکر میکرد و از آنچه نافع است شرب شراب سیخ مزمانیست و شرب آبی که دران مصطکی و عود جوشانیده باشند و شرب آبی که انیسون و تخم زیره دران پخته باشند **صاحب جامع** گوید که تخم کرفس و انیسون و بادیان و نانخواه و صعتر فارسی مساوی با یکدیگر کوفته بیخته دو درم بشراب کهنه ریحانی دهند و اگر با این مغص اسهال باشد حب الرشاد بریان با قدری سبوس یا سفوف مقلیا تا دهند و اگر طبیعت معتدل باشد این سفوف حب الرشاد بریان ده درم انیسون تخم کرفس نانخواه هر واحد یک نیم درم حب الغار یک درم با یک سائیده بقدر حاجت با آب گرم بخورند و سنجرنیا نیم درم دهند و اسهال طبیعت با ایارج فیقرا و تربد هر واحد یکدرم با آب گرم که دران انیسون پخته باشند باید کرد **جالینوس** گفته که چون ریح در غایت غلیظ بود ادویه قویه مثل تریاق و شجرنیا و مثرودیطوس و سنجرنیا یا شراب ریحانی ممزوج با آب بادیان یا با عسل مع حب الرشاد و انیسون و زیره و نانخواه و تخم کرفس و بادیان سوده بخورند و حب الغار بکار برند و ثفل آن بر ناف ضماد کنند و چون طبیعت قبض گردد و مرض در غایت باشد سهال کنند یا ادویه کاسر ریاح حقنه سازند

علاج مغص صفراوی

هر چه در علاج زحیر صفراوی گذشت بکار برند و بزور لعابیه و دهنی بریان مثل اسپغول و تخم ریحان و باتنگ بروغن گل چرب کرده با گلاب دهند یا لعاب بهدانه لعاب ریشه خطمی در آب برآورده با یکمثقال روغن بادام دهند و یا مغز خیارین و تخم کدو با شکر دهند و هر مخلل نرمی لعاب مثل تخم مرو شربت ورد مفید بود و آبی دو وا جیلی نافع است اسپغول سه درم در گلاب نه توله و آب انار سه هفت توله روغن گل نه ماشه نبات سه توله دهند و ضماد روغن گل سائیده ضماد کنند و شربت دینار و شربت ورد نیلوفر مفید است و این بادوق نیز مسکن جمیع مغص و قولنج صفراوی است تخم کاهو تخم خرفه انیسون مساوی کوفته بیخته بلعاب اسپغول سرشته قند سازند هر یک بوزن دو درم وقت احتیاج استعمال کنند و اگر مغص با ابینت طبع باشد ریشه خطمی جوشانیده صاف نموده شیره مغز خیارین شربت انار شیرین داخل کرده دهند و غذا شله باز شیره تخم کاسنی شش ماشه شیره بادیان لعاب ریشه خطمی هر یک چهار ماشه نبات یک توله گلاب چهار توله دهند بعده باتنگ دانه هیل هر یک چهار ماشه سوده در آب نخست شیره تخم خرفه شش ماشه لعاب ریشه خطمی چهار ماشه شربت انار دو توله تخم ریحان چهار ماشه صمغ عربی سوده دو ماشه پاشیده بخورند و اگر مغص کهنه با درد معده و پیچ و عرق آمدن بسیار باشد لعاب ریشه خطمی شربت انار تخم ریحان پاشیده دهند باز شیره تخم خرفه چهار ماشه گلاب چار توله افزایند و اگر تدابیر مذکوره کفایت نکند تنقیه صفرا بمثل خیار شنبر و شیر خشت و مانند آن در آب کاسنی یا عنب الثعلب حل کرده باید کرد و این سفوف مسهل مجرب انطاکی نیز مغص صفراوی و قولنج را از اهل سازد انیسون تربد سفید هر کدام ده درم گل سرخ گل بنفشه سپستان عشر هر کدام هفت درم همه را در چهار صد درم آب بجوشانند تا ربع بماند صاف نموده از تخم مرو تخم خطمی و اسپغول هر کدام پنج درم در آب مذکور لعاب کشیده صاف کرده مغز فلوس ده درم شکر بقدر احتیاج مالیده صاف کرده روغن بادام شیرین اضافه ساخته بدهند **اقوال حکما** شیخ میفرماید که در مغص صفراوی باید که نگاه کنند اگر در انجا قوت قوی و ماده بسیار باشد استفراغ آن نمایند بمثل طبیخ اهلیله

یا مثل آب انار ترش و مانند آن سقمونیا یا مخیس سقمونیا بلکه تمر هندی و تابع آن آب گرم کنند و مثل طبیخ تمر هندی و خیار شنبر و شیرخشت و مانند آن بعده تعدیل ماده کنند بمثل بزرقطونا و روغن گل در آب انار یا عصاره خیار و روغن گل و تضمید شکم با صندل [illegible] و در آب عنب الثعلب و شگوفه انگور ساز نایند و باید که با این نیز مثل اسفناخ [illegible] مخلوط کنند و غذا ماءالشعیر و سماقیه و اسفاناخیه و انبرباریسیه و مانند آن دهند و واجب است که از غلطی که درین واقع شود یعنی گمان کنند که این قولنج است و معالجه بعلاج آن کنند و مریض هلاک گردد احتراز نمایند و باید دانست که مؤلف مختصر [illegible] کرم تعریف تمام چیزی که بدان معالجه این قسم نفس نمایند چون در امراض قولنج صنف او می کلام کنم پس تمام قول درین جا ملاحظه کنند محمود گوید که بهترین چیز لعاب اسپغول و بارتنگ و تخم ریحان و شیره تخم خرفه و شیره مغز تخم کدو هندوانه هر واحد ده درم با شکر سفید ده درم نوشند یا تخم ریحان و اسپغول و بارتنگ هر واحد یک درم مغز تخم کدو مغز تخم خیارین هر واحد دو درم طباشیر سفید گل ارمنی هر واحد نیم درم همه را سوای تخم ریحان و اسپغول یکجا نموده بهم نرم سحق نموده همه را با روغن گل یا روغن بادام شیرین لت کرده چهار مثقال ازان بخورند و غذا مزوره ماش و شیره مغز بادام و کدو رطب دهند و بر شکم روغن بادام تکمید تقطیر کنند و از نوشیدن شراب حذر نمایند مسیحی و ایلاقی گویند که اگر سبب غلبه حار و صفراوی بود اسهال از ماده صفرا کنند بقلوس خیار شنبر که در آب عنب الثعلب یا در آب آلو حل کرده باشند یا دو سه حبه سقمونیا در آب آلو یا در جلاب حل کرده بدهند و اگر طبیخ بنفشه و تمر هندی با خیار شنبر و ترنجبین و شیرخشت دهند جلاب باشد و بعد تنقیه اسپغول و روغن گل چرب کرده با جلاب مسوده بخورند و اگر طبیعت قبض باشد آب انار شیرین با شکر و روغن بادام مسوده دهند و غذا زیرباج با شکر شیرین کرده و طفیشل با شکر شیرین کرده و [illegible] پخته و مزوره اسفاناخ و مانند آن بخورند و شربت آلو و عناب [illegible] نوشند و اگر شکم نرم بود شربت انار و شربت غوره و شربت ریباس مشروب باشد سعید گوید که اگر نفس حادثه از غلبه ماده باشد علاجش بشربت صبر ورت کنند مثل ماءالشعیر که در طبیخ آن انار دانه انداخته باشند و بعد ازان رب ساده با سیب نوشند و شیره تخم خرفه شیره زرشک یا سکنجبین سفرجلی و طباشیر و گل ارمنی استعمال کنند و سفرجل استنشاق نمایند و ماءالشعیر [illegible] و طباشیر نوشند و غذا مزوره سماق یا حصرم و مرغ با آب انار و غوره دهند **مصنف جامع** مینویسد که بهتر بزرقطونا و تخم خرفه و تخم ریحان و مغز تخم خیار و مغز تخم کدو هر واحد یکجزو طباشیر تخم بارتنگ هر واحد نیم جزو همه سوای بزرقطونا و ریحان بسایند و بروغن گل لت کرده ده درم با شربت ریباس و آبیکه دران زرشک تر کرده باشند بخورند **نفس** گوید که تخم ریحان را استعمال نمایند اگر اسهال صفراوی باشد یا گرده شیره تخم خرفه با شربت نیلوفر یا شربت انارین و نقوع زرشک یا شربت لسان الحمل که دران قرص طباشیر کافوری سرشته باشند بدهند و صندل و گلاب و آب عنب الثعلب بر دل ضماد کنند

علاج نفس حار ساذج

در نفس که از حرارت ساده باشد بعد تبدیل مزاج هر چه در نفس [illegible] باشد و [illegible] گذشت استعمال نمایند چون آب انار ترش مع اسپغول دو درم [illegible] گلاب و روغن گل و مانند آن دهند و صرف آب انار ترش [illegible] شکر سفید ده درم یا لعاب [illegible] بزرقطونا ده درم [illegible] شیره تخم خرفه [illegible] طباشیر نیم درم و شکر سفید یا شربت انار ده درم و غذا مزوره ماش و شیره مغز بادام [illegible] شکر [illegible] تبدیل مزاج [illegible] لعابات بارده [illegible] قلیل السلاوت کفایت کنند

علاج نفس بلغمی

اگر [illegible] بلغم [illegible] باشد علاج [illegible] که از بلغم شده بود [illegible] آن [illegible] کنند [illegible] روغن گل [illegible] باشد [illegible] رشته خطمی زیره سفید تخم خیارین کوفته جوشانیده شربت بنفشه [illegible] کرده [illegible] رشته خطمی [illegible] ماشه [illegible] شیره خیارین چهار ماشه شیره زیره سفید سه ماشه [illegible] داخل کرده نوشیدن نیز مفید بود و چون [illegible] طبع باشد [illegible] رشته خطمی [illegible] شیره زیره سفید شربت انار شیرین تخم ریحان داخل کرده نوشند [illegible] شیره حب الآس شیره زیره کرمانی افزایند و اگر از بلغم خام لزج باشد تنقیه بمسهل حار و حبوب مسهله کنند و ایضا استفراغ آن بقی نمایند اگر خلط در اسافل [illegible] باشد بمثل طبیخ شبت و عسل [illegible] آن که منقی بلغم باشد [illegible] اگر در سفلی باشد و بعد از تنقیه جوارشات حاره مثل کمونی و فلافلی و جوارش مصطکی و ترکیب [illegible] و مانند آن که در [illegible] گذشت با عرق نانخواه و [illegible] نفس [illegible] تحلیل باقی و تبدیل مزاج و تقویت هضم دهند و حب نارمشک مجرب است و این حب در نفس بلغمی [illegible] مجرب شده [illegible] نانخواه یک درم حب بلسان سه درم هر دو را باریک سائیده نیم درم صبح و نیم درم شام با آب گرم یا عرق بادیان گرم بخورند

و ما ازسن نبوشند و از اشیاء بادلت ترک نمایند ذکر ادویه مصنف در خوردن وج و کذا لعق جند بیدستر ثمن درم بعسل و کذا شرب عصاره کرفس رومی و اکل اقلام آن و کذا خوردن عود و انجره بعد از مغص یا مجرب سویق ست و شرب نانخواه با ماء العسل یا با سیران یا ایرسا مثقال بآب بادیان یا روغن آن یک نیم اوقیه یا سداب خشک و شبت خشک سوده بعسل آمیخته یا تخم اشبت بشراب کهنه یا کمافیطوس یا طبیخ ثیل مرزنجوش آن یا طبیخ سعد یا جرم آن یا مرزنجوش یا قعر المیه ده درم یا بزر کراث آن خراسانی یا طبیخ انیسون یا کاشم یا فلفل مخلوط با برگ نمام یا آب فودنج یا شبت تنها یا ثفل آن سداب مطبوخ یا تخم آن تنها یا طبیخ ابهل یا جرم آن یا طبیخ بادیان یا جرم آن یا تخم نعنع بری بشراب یا طبیخ نمام نیا بشراب یا سکنجبین یا اسقیل تنها یا ثفل او سنبل یا حب بلسان یا عود بلسان بآب طبیخ کمون یا برگ سداب بستانی خشک سوده یا روغن آن یا حرف یا ریوند چینی ده درم یا راوند شامی سه درم یا جدوار یا قردمانا یا کاکنج دو مثقال یا تخم جرجیر یا پوست شجره بنات از قشر وه قیراطا یا یک نیم درم بعسل یا دو توله یا طبیخ خرنوب شبطی یا طبیخ برگ طرفا یا حلتیت یا عصاره قثاء بری یا تخم سیسالیوس یا طبیخ برگ برنوف یا عصفر دو درم بعسل یا خولنجان یا آطریلال یا بادام تلخ یا روغن آن یا طبیخ پوست زرد نارنج یا اسارون یا ابوالمسک یا برگ ترنجان مطبوخ یا فادزهر حیوانی نیم درم یا روغن آجر سه درم یا غاریقون سه درم یا انیسون و شراب ریحانی یا طبیخ تنبول یا پوست ترنج یا روغن او یا پوست زرد تمیز خشک کرده سوده بهیئت لعق کردن و شرب ... تنها و وج یا شمام یا فلفل سیاه یا نفط یا جاوشیر یا تخم بید انجیر یا شونیز صغیر یا قنطوریون دقیق یا حب الغار یا مصطکی یا عود هندی یا قلب جوز بریان و اکل عنصل بریان مطبوخ بعسل یا نقیله فودنج یا شاه بلوط تازه یا نقیله جرجیر یا شقاقلین یا بیضه کبک در سرکه جوشانیده یا پسته مع پوست داخلی آن و همچنان آرد و زیره خوب پخته یا فودنج سوده یا سبوس گندم تنها پخته یا در شراب یکساله پخته نیم گرم یا جوز مع پوست نمک ساییده یا آرد جو و ثفل او حلبه پخته یا جند بیدستر بهیئت کهنه و بقعه زیت و کمون کوفته پخته یا شبت و سداب پخته یا انجیر در شراب یکساله خوب پخته یا روغن حلبه یا طبیخ آن یا نطرون مخلوط با زیره و آب شبت و یا آب سداب یا بول الانسان تنها و تکمید جاورس بریان گرم و تعلیق الماس بر ورا اخذ مسکن مغص ست **اقوال حذاق** شیخ میفرماید که علاج مغص حادث از بلغم لزج قرص از علاج ریحی ست مگر آنکه حقنه باید که بتنقیه پیشتر یا بسهل یا از زیر یا از بالا و انچه آنرا انفع کند اگر اسهال نبود و سفوف حماماست خوردن حرف یا موسی و اقراص افادیه آنرا نافع ست و اما در مغص کائن از بلغم مبادرت باستفراغ او کنند بحقنهاے تریاق و بسفایج که دران قدرے تعدیل یا مثل سپستان نخود بنفشه باشد و ایضا بمثل ایارج فیقرا یا سفرجلی استفراغ نمایند بعد از ان اغذیه جید الکیموس چرب بسرعت جید مثل ... کائن از لحوم حملان رضیع و ماکیان جوجه آن فربه استعمال کنند و تقلیل غذا با وجود تجوید او نمایند و شراب رقیق اندک نوشند و از آنچه در مغص بارد نافع ست نوشیدن ماء العسل یا حب البرشاد و انیسون و وج و جوز الحیا و برگ غار و زراوند و قنطوریون و عود و بلسان مفرد و مرکب ست **مصنف** حاوی صغیر گوید که علاج مغص از خلط بورقی تنقیه امعاست بحقنهاے منقی امعا و از شرب آب منع کنند و هر صبح جلاب از سناے مکی پنج درم و شکر سرخ ده درم نوشند و غذا مزوره نخود آب و اسهال طبیعت با مطبوخ کنند سناے مکی پنج درم بنفشه خشک بادیان تخم کاسنی عنب الثعلب هر واحد سه درم تربد خراشیده کوفته ده درم عناب سپستان هر واحد ده عدد همه را در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل آید صاف نموده مغز خیارشنبر پانزده درم ترنجبین ده درم یا شکر سرخ ده درم بالیده صاف کرده سحرگاه بنوشند و نسخه دیگر بسفایج سه درم روغن بادام نیم درم ... ست و گفته که اگر خواهند بدین مطبوخ حقنه کنند و علاج مغص از خلط لزج غلیظ از جاجی تنقیه معده و امعا از فوق بقی و از اسفل بحقنهاے حاده کنند و هر صبح جلاب از بادیان و اصل السوس خراشیده نیم کوفته هر واحد سه درم با گلقند عسلی ده درم بنوشند و غذا نخود آب با شیره مغز قرطم و دارچینی و فلفل و ادرک و زعفران و صعتر فارسی خورند و بآب گرم که دران شبت و تخم ترب جوشانیده باشند و آب برگ ترب آب پنج ادرم کنکر زد یا نمک و عسل ... بحقنهاے حاده مذکوره در باب قولنج حقنه کنند و چون امعا و معده از ثفال و فضول پاک گردد هر صبح جوارش کمونی یا عود یا مصطکی یا عنبر جواهردار باشد یک مثقال تناول کنند یا از کمونی یک مثقال و غذا قلیها ... متقویه سبزه خورند و بالمره آب سرد ترک کنند **ایلاقی** و جرجانی گویند که اگر بسبب اخلاط غلیظه و بلغم لزج بود امعا را از ان پاک کنند یا بایارج فیقرا و در آب گرم که انیسون و بادیان دران پخته باشند و در حقنه که در ریحی مذکور شد ده درم آنجا ... یک درم بورق زیاده کرده بکار برند یا حب سورنجان خلافلی و سکنجبینیا استعمال نمایند و این حسب احادیه دریش باب سود مند بود مصطکی ترنجبین وقت نعناع ده درم چینی و فلفل ده درم فلفل ... خشک مساوی از همه ده درم بکیسه بند ... نیم ده درم شکر ده درم ... و ساز ... یک حب یک مجلس اجابت کند تا دو حب بر سیری و گرسنگی هر وقت که خواهند طبع شود آید

بکار برند که طعام هضم کنند و آروغ آرد و ریاح را تسکین کنند و اشتهای طعام ظاهر شود و غذا شوربای خروس پیر و شوربای کنجشک با فلفل و قرنفل و زیره و دارچینی سازند و گوشت بریان کرده مسعود را درد شکم بادی و بلغمی را و حب لبسان دو درم بکوبند و با نخواه یک نیم درم آمیخته با آب گرم بخورند و اگر طبیعت شود باشد که از سفایج و تربد و سپستان و بنفشه و بادیان پخته باشند استفراغ کنند و یا ایارج فیقرا و آب انار ترش شیرین مرکب بخورند و شیر خشت و طعام شوربای مرغ فربه و گوشت بره فربه دهند **صاحب تحفه و مج** گوید اگر سبب مغص غلبه بلغم لزج باشد علامتش نوشیدن جلابات از بادیان و عرق مع شکر طبرزد و ترک آب تنقیه امعا بحقنهای لینه است و این حقنه نافع این نوع است سنای مکی و بسفایج هر یک سه درم تربد سفید سبوس گندم چقندر سپستان پانزده عدد شکر سرخ ده درم بدستور معهود ترتیب سازند و بدان حقنه کنند و غذا آنخود و اسفیدباج با نخود نیم پخته مرغ و این مطبوخ نیز نافع است سنای مکی پنج درم بنفشه بسفایج هر یک سه درم تربد سفید خراشیده درم بادیان ده درم تخم کاسنی ده درم ترنجبین پانزده درم فلوس خیار شنبر ده درم روغن بادام شش مثقال بدستور معهود ترتیب داده نیم گرم بنوشند و اگر از خلط غلیظ لزج زجاجی باشد بعد تنقیه آن از معاجین مثل کمونی و فلافلی یا تریاق اربعه بخورند و غذا نخودآب و مرغ ماکیان و دراج باصلاح گرم سازند **ابن هبة الله** گوید که اگر مغص حادث از خلط بلغمی لزج باشد علاجش نوشیدن شراب سکنجبین بر نهار و خوردن سکنجبین و شرب آبی که در آن مصطکی و عود جوشانیده باشند باید کرد و اگر مریض علاج نیابد باید که از کبار تریاق یا معجون کندری یا سکنجبین دهند و آبی که در آن انیسون و صعتر و زیره پخته باشند نوشانند و امر بحرکت کنند و حقنهای حاده حقنه سازند و بعده ماء الحمص و مزوره زیرباج غذا سازند و بعد صحت زیرباج قنابر یا گوشت بریان با زیره دهند و شراب کهنه صرف بنوشند و بحسب مزاج مریض و قوت مرض و ضعف آن از این زیاده و کم نمایند و گویند که اگر یک مثقال ایارج بعسل سرشته با آبی که در آن انیسون و نانخواه و تخم برنج جوشانیده باشند بخورند و تکثیر این نمایند تا آنکه نقاسه تمام حاصل شود و بعده موثبت بحب نقاسه کنند به دو روسه دیگر احتیاج نیفتد و بقول جالینوس

خوردن سیر بریان بزیت یا روغن بادام نافع است و تا خیر گرسنگی و ریاضت زیاده آنچه ممکن باشد اکثر انواع او خاصیت عجیب دارد

علاج مغص سوداوی

تنقیه خلط سوداوی از فوق سفل و تحت (٭) انجام نماید بعده آنچه در علاج مغص سوداوی مسطور شد و هر چه در علاج وجع معده سوداوی گذشت بکار برند

علاج مغص از مسهل

بعد ورود اسهال آب بیمه و گلاب نیم گرم چند جرعه بنوشند و مصطکی بگلاب بر شکم مالیده نیم باز قند سه تولیه شیرین ساخته نیز مفید و لیف و نیز اگر دو ماسه آل نبات بیمه درون معده رسانند و اگر با وجود آمدن اسهال بسبب مقاصد داده ماندی بوده لعاب اسپغول در شیره خطمی و بهدانه و مانند آن تنها یا با شکر و روغن گل بنوشند و سفوف مقلیا یا اسپغول بگلاب بدهند و اگر سفوف طین سیاه با لعاب بهدانه و شیره خطمی هر یک با شکر یا حرکت با صد با شکر برای به به شتاب دم بیک نصف تولیه شربت بنفشه یا زوفا بگذارند بسپرند یا اسپغول نیک نصف تا نیمه مرهم روغن گل سپرده بکار برند و روغن گل نیز خاصیت مقوی با آلند و اگر درد بسیار و حل بیچیده عمل کنند و در شدت نما بینی یا کیفیت شد یا عارض شود و درین صورت فصد باسلیق کنند

علاج مغص اطفال

چون اطفال را درد معده و بیچش با ناف و قبض شکم عارض شود و خود را می پیچاند و گریه میکنند و درین هنگام کودکان شیر خواره را افتد بسبب ضعف معده و کثرت نوشانیدن شیر و تا از مدد شیر انتفاخ باشد که ریح ازان تولد کند و درد و غذای اسهال بیدا نماید باید که روغن زیت و آب گرم هر دو آمیخته در شکم طلا کنند و گرم گرم بمالند ... بر شکم نهند و کمید نیز گاه نیز نافع بود بشب مالند و ساید و گرم کرده و مالند و غذای نیز نافع بود و چون اعصاب پشت طفل را با روغن گل و مانند آن بمالند تسکین درد شکم میکند و در علاج مغص بزرگان گفته شد که ازان استعمال باید کرد و گویند که نانخواه ساییده با سفیده تخم مرغ سرشته بر شکم طلا کردن نافع است و در یاریات لو فشت ... ساییده و شیر آمیخته بدهند و انیسون و مصطکی کوفته بخورانند و سود مند ترین تدابیر آنست که مقعد طفل را از زنان بسه معده و بعد هر نوبت بزبان خود بلیسند و بعد هر مسح آب و زبان بیرون اندازند و بعد از آن شب با گلاب یا روغن گل یا زیت حل کرده در شکم مالیدن و بسیار عنبر تنها خورانیدن ... و مولف گوید که در علاج مغص اطفال بیشتر مستعمل می شده اند ... اثر تمام دارد

و طلا بروغن مسخن محلل مثل روغن بابونه و سوسن و خورانیدن مصطکی و کندر بشیر مرضعه یا اندک حلتیت در شیر دایه نیز نافعست و مالیدن بادیان نرم سوده گرم نموده و یا جو سوده گرم کرده خشک یا با آب سوده گرم نموده و مالیدن مصطکی بدستور یا روغن آن مفید بود و اگر مغص با قبض باشد و این تدابیر فائده نبخشد بشیافات مناسبه که در اعتقال بطن مسطور گردد طبع را بگشایند و اگر درد قوی باشد اندک افیون را در روغن آمیخته در مقعد او بمالند که در تسکین وجع بعدیل ست و مخرج ریاح نیز و گاه باشد که سبب مغص در اطفال حرارت بود و ریاح که از ماده گرم پیدا شود و ادویه مذکوره در آن فائده نکنند درین صورت پارچه را با آب سرد تر کرده بر شکم نهند و یا صندل سفید بگلاب سائیده طلا نمایند و اسپغول بروغن گل مالیده با آب سرد بخورانند و در ازاله حرارت طفل و مرضعه او تدابیر لائقه بکوشند و آنجا که مغص با لینت طبع باشد تدبیریکه در اسهال گذشت بعمل آرند

نفخ و قراقر و خروج ریح بلا اراده

بدانکه نفخ یعنی ورم شدن شکم و قراقر یعنی آواز حادث از ریاح متحرک در جوف امعا از کثرت ریاح پیدا می شود و سبب کثرت ریاح سوء هضم ست و اسباب سوء هضم دوگونه بود یکی آنکه در اغذیه باشد مثل آنکه اغذیه نفاخه چون لوبیا یا غذای کثیر الکمیه یا ردی الکیفیه عاصیه ثقیله بر قوت هاضمه چون گوشت جاموس خورده شود دوم آنکه در اعضا بود و این اکثر بسبب برودت و ضعف باشد و یا بسبب سقوط قوت چنانچه در آخر سل افتد و اکثر نفخ و قراقر با نرمی طبیعت و هیجان حاجت براز بود و بیشتر قراقر که در امعای عالیه دقیقه باشد آواز او تیزتر بود و آنچه در غلاظ باشد صوت او ثقیل تر بود و چون رطوبت بدان آمیزد با بقبقه باشد و گاهی قراقر علامت بحران اسهالی بود و گاهی بمشارکت طحال باشد و مراقیان را بسبب سده اکثر افتد بهر آنکه امعای ایشان سرد میشوند و گاهی از ضعف جگر و معده بود و اما خروج ریح بغیر اراده گاه بسبب استرخای روده مستقیم باشد و گاهی بسبب استرخای معای صائم بود و فرق میان این هر دو از فقدان حس مقعد یا از خروج آن در استرخای معای مستقیم توان کرد و طریق تشخیص اسباب نفخ و قراقر باید که اولا حال تناول اقسام اغذیه و مقدار آن از مریض بپرسند اگر خوردن اغذیه نفاخه یا ردی الکیفیه ثقیل الهضم یا غذای کثیر المقدار بیان کند نفخ و قراقر غذائی باشد و اگر غذا در کیفیت و کمیت صالح خورده باشد نفخ و قراقر اعضائی باشد بعده اگر قوت و اعضای دیگر سالم باشد نفخ و قراقر از برودت و ضعف امعا بود و اگر قوت ساقط باشد سببش سقوط قوت بود و اگر خللی در طحال یا مراق یا جگر یا معده معلوم شود سببش همان باشد و اگر در بحران در مبادی اسهال بحرانی عارض شود سببش بحران باشد علاج در نفخ و قراقر غذائی تجویز غذا معتاد و تقلیل آن نمایند و گلقند و گلاب و شیره بادیان و شیره تخم کشوث و کذا مطبوخ زیره و بادیان و نانخواه با گلقند نافعست و در ضعف امعائی نیز تقلیل طعام کنند و جهت تقویت و تسخین امعا جوارش کمونی و غیر آن خورند و هر چه در علاج نفخ و قراقر معده مسطور شد حسب سبب بکار برند و آنچه از مشارکت طحال یا مراق یا جگر یا معده عارض شود علاج اعضای مذکوره نمایند و بحرانی بزوال اسهال بحرانی زائل شود و آنچه از سقوط قوت باشد لا علاج ست شیخ میفرماید که در نفخ و قراقر تدبیر باجتناب اغذیه نافخه و کثیر المقدار و بصبر بر گرسنگی و تقویت هضم بدانچه در علاج ضعف هضم معلوم شده و تحلیل ریاح بادویه که در علاج قولنج ریحی مذکور گردد باید کرد و بهترین ادویه درین مرض در اکثر اوقات کمونی ست و ایضا فلافلی و ایضا وج مربی و اگر با اسهال بود جوارش خوزی دهند و ایضا بگیرند زیره و نانخواه و کاشم و کرویا هر واحد یک جزو انیسون دو جزو فانید سنجری دو چند ادویه بقدر پنج درم سفوف نمایند و معالجه خروج ریح بغیر اراده بعلاج استرخای مقعد کنند اگر از استرخای روده مستقیم باشد و بتناول تریاق و روغن کلکلانج و تمریخ بالای ناف بروغن قسط و مانند آن اگر بسبب روده صائم باشد محمود گوید که علاج قراقر تقلیل غذاست و تناول کمونی و نانخواه و مانند آن و اجتناب از اغذیه نافخه مثل باقلا و نخود و لوبیا و انجیر و انگور و خربزه و خیارین و بقول بارده و استعمال ریاضت کثیره و مالیدن معده و دست و پا و استحمام و یا این سفوف بخورند که نافع این مرض ست حب الرشاد نانخواه تخم کرفس بادیان و زیره کوهی تمام انیسون هر واحد سه درم شکر سرخ بست درم کوفته بیخته هر صبح پنج درم بخورند بعضی گویند که قراقر و نفخ امعا گاهی بسبب کثرت حرارت معده و امعا نیز عارض شود بالجمله علاج امراض مذکوره بترک اغذیه غلیظ و تناول اغذیه لطیفه سریع الهضم و در صورت حرارت مائل ببرودت و در صورت برودت مائل بحرارت و تقویت معده و امعا و تناول جوارش عود و سفرجلی بارده و معجون نانخواه باید کرد قولنج و آن دردی ست شدید که روده قولون را عارض شود و مانع خروج براز گردد و آن دو نوع ست حقیقی و مجازی و قولنج حقیقی آنست که سببش در امعای سفلی خصوص در قولون باشد و ازینجاست که نام قولنج از اسم قولون اشتقاق کرده اند

دگویند که اصل او قولون ریخ ست یعنی مرض قولون بعده بحذف و تصغیر قولنج شد بالجمله این وجع تمددی ست که در قولون بسبب برودت و کثافت و کثرت پیچ آن بیشتر افتد و بسبب برودت آن پیه بران بسیار بود و قولنج اگر در امعای علیا افتد اسم مخصوص آن بحسب تعارف صحیح بزبان یونانی ایلاوس ست لیکن گاهی در بعض جاها مجازا ایلاوس را نیز قولنج نامند بسبب شدت مشابهت آن در قبض شکم و درد امعا و اسباب قولنج حقیقی دو نوع ست **نوع اول** آنکه خاص در قولون افتد که آنرا قولنج ذاتی نیز گویند و آن سه قسم ست **قسم اول** سوء مزاج ساذج حار یا بارد یا یابس امعا و حار بتجفیف آن ثفل را و بنا بر شدت متوجه کردن و دفع نمودن آن غذا را بسوی جگر قولنج آرد اما حرارت بالذات و بتفریق اتصال چندان الم نیارد که بحدی رسد که آنرا قولنج نامند بهر آنکه جوهر امعا و خصوصا قولون بارد ست پس آنرا بحرارت الم شدید حتی که آنرا قولنج گویند عارض نشود و سوء مزاج بارد بتجمید آن یا بحدوث سوء مزاج موذی که هر سوء مزاج مختلف مولم و موذی بود قولنج احداث نماید و بیشتر این در بلاد بارده هنگام وزیدن باد شمالی باشد و برودت گاهی این فعل از جهت سدهٔ عضلهای شکم کند پس سخونت او بجوفها منتقل گردد و ثفل را خشک کند و یا از جهت سدهٔ عضلات مقعد کند پس اثقال را و آنچه با ویست آنرا بسوی بالا دفع کند و سوء مزاج یابس بسبب عدم چیزیکه ازلاق ثفل کند و وجود چیزیکه آنرا خشک کند و نشف آن نماید بحیث قولنج گردد و اما سوء مزاج رطب ساذج بالذات سبب قولنج نشود مگر آنکه از آن عارضیکه سبب قولنج شود عارض گردد بارد باشد یا رطب بادی **قسم دوم** سوء مزاج مادی و آن یا ماده حار بود که التهاب و لذع و تفرق اتصال آرد و از حد مغص بحد قولنج تجاوز کند و یا سوء مزاج بارد مادی باشد که بسبب سوء مزاج مختلف بارد درد آرد و یا تفرق اتصال در مجرا و پیدا کند و گاهی بارد بسبب آنکه ریح از آن در جرم امعا ساعت بساعت تولد کند و آن در طبقات امعا نفوذ نماید قولنج پیدا کند و گاهی خلط فاعل این وجع بسبب عادت سوداوی مولم باشد گاه عروض او بنوبتها و هنگام خوردن طعام بود و گاهی قی چیزی ترش سوداوی آنرا ساکن کند و اگرچه شکل این قی در شکل این درد در اکثر بلغمی بود بسبب شدت برودت اعضا و سوء هضم و اغذیه و فواکه و بقول **قسم سوم** سبب قولنج خاص سده است که براز و اخلاط و ریاح را هنگام نفوذ منع کند و آن منع شود پس وجع و تمدد عظیم حادث گردد و اکثر این سده چون ورمی نباشد بعد امتلای امعا افتد بعده تنادی بسوی قولون گردد و اسباب این سده شش گونه است یکی آنکه بسبب ورم امعا باشد و اکثر آن ورم حار بود و سوی بود یا صفراوی و گاهی بلغمی یا صلب سوداوی باشد پس مجری تنگ سازد و مانع خروج براز و ریح گردد و قولنج پدید آید و این را قولنج ورمی گویند دوم آنکه از خلط بلغمی لزج بود که فضای روده را ممتلی سازد و آنرا مسدود کند و این اکثر حادث شود و از تپ منقطع گردد و این را قولنج بلغمی نامند سوم آنکه از ریح غلیظ محدد بود که در تجویف امعا بند شود و قولنج آرد و این را قولنج ریحی خوانند **چهارم** آنکه بسبب التوای امعا بود که بنا بر ریح پیچیده شود و گره در آن افتد یا بعض رباط که امعا را با پشت مربوط سازد گسسته شود یا صفاق بشکافد و فتق و قیله واقع شود و انقطاع روده بنواحی کنج ران و خصیه یا فتق بالای این افتد و روده از موضع خود زائل شود و این را قولنج التوائی و فتقی گویند **پنجم** آنکه بسبب ازدحام و کثرت دیدان ساده باشد که بعض آن بعض پیچیده در مجری و ممر اثقال و فضلات افتند پس قولنج دودی حادث شود **ششم** آنکه بسبب ثفل یابس بود که در امعا خشک شود و بنادق گردد مثل پشک اشتر و غیر آن و این را قولنج ثفلی نامند و اسباب یبس و احتباس ثفل چهار ده گونه است یکی آنکه بسبب تناول اغذیه یابسه مثل گاورس و ذرّه و برنج و بلوط و سماقیه و کباب و قدید و پست و نان خشک و مانند آن بود دوم آنکه بسبب باقی ماندن ثفل مانع طویل در امعا باشد پس خشک گردد و سبب بقای او ضعف دافعه امعا باشد که دفع فضله نتواند کرد و بسیار باشد که این بقا بسبب خوردن چیزی مخدر بود که قوای فعاله ثفل را خدر گرداند و مع ذلک آن مخدر تجمید نیز کند و یا طعام قلیل المقدار خورده شود و بسبب قلت او دافعه بدفع نپردازد و گاهی بسبب طول احتباس اختیاری بود چنانچه هنگام اشتغال بمباحث علمی و غیر آن اتفاق افتد سوم آنکه بسبب ضعف قوت عاصره در عضلات شکم بود چنانچه عارض شود کسی را که کثرت جماع نماید چهارم آنکه بسبب بطلان حس روده بود بواسطهٔ شرب مخدرات یا سوء مزاج بارد مفرط که در امعا افتد یا وقوع ناصور در روده پنجم آنکه بسبب قلت انصباب صفرا و فاع غسال یا حبس آن بود چنانچه در یرقان سدی بسبب انسداد منفذ صفرا که از زهره بروده آید قولنج افتد ششم آنکه بسبب وقوع فرط تحلیل در بدن بود پس تا سایر بقا از آن رطوبت بسیار نشف کند بجهت ادرار عرق مفرط یا ریاضات معرقه یا شدت تخلخل بدن که ادعا کنند بهر جذب هوای محیط حار و لهذا استحمام آب گرم از جمله حابسات شکم بوده است هفتم آنکه بسبب هوا بود که از تسخین او نوبت بجذب رطوبات رسد و اگرچه از غیر تخلخل باشد هشتم آنکه بسبب تخلخل یا سوء ربو نهم آنکه

بسبب صناعت مهیج مقاسات حرارت بود مثل شیشه گری و آهن گری دهم آنکه بسبب سوء مزاج حار بسیار بود در نفس شکم که بنا بر حرارت خود رطوبات را نشف کند و ثفل را خشک گرداند و گاهی سبب این حرارت در اکثر احوال صفرای حاد باشد که بسوی نفس شکم بسیار گرم بریزد و بحرارت خود ثفل را خشک گرداند پس ثفل را محترق سازد و چون از آن ملاقی شود بسبب قلت آن یا بسبب یبوست جوهر آن و این کثیر بود در اکثر آن صفرا اسهال و تهیج آرد و چون این قولنج در اقل احوال عارض شود امعا را اذیت و ایلام شدید غیر متحمل رساند و گاهی سبب این حرارت شدت برودت هوای خارجی باشد که حرارت را در داخل محتقن گرداند و منع ادرار بول کند و مقعد را مسدود سازد پس ثفل بسوی بالا مندفع شود و این باشد که از جهت حرارت زهره عارض شود که روده را گرم سازد یازدهم آنکه بسبب سوء مزاج یابس در امعا و شکم بود پس ثفل را خشک کند دوازدهم آنکه بسبب زحیر و ورم روده مستقیم بود که حبس ثفل کند و بعضی زعم کرده اند که گاهی ثفل محتبس متحجر شده و مثل سنگریزه خارج گردیده سیزدهم آنکه بسبب تولد کرم حب القرع در امعا بود که رطوبات را بخورند و بدان سبب ثفل اندک بماند و خشک شود چهاردهم آنکه بسبب برآمدن مائیت بسیار از بدن بر سبیل ادرار بول یا اسهال و مانند آن بود و بدان سبب بدن خشک گردد پس اعضا جذب مائیت باستقصا نمایند و ثفل خشک در روده بماند و ظاهر ست که تا ثفل را قوام مائل برطوبت نبود بر نمی آید نوع ثانی آنکه در غیر قولون افتد و بسوی آن بسبیل شرکت متادی گردد پس آنچه بمشارکت افتد که آنرا قولنج عرضی نامند دو قسم ست یکی آنکه در جگر یا در گرده یا در طحال یا در مثانه یا در رحم ورم عارض شود و روده را بسبب ضغطه ورم قبض و مسدود سازد دوم آنکه گرده را اوجاع حصات مشارکت کند پس فعل روده از دفع اخلاط ضعیف شود و در آن محتبس گردد و قولنج بمشارکت حصات عارض شود با وجود آنکه درد حصات از انجمله است که مشابه درد قولنج باشد و آن مخفی بود مگر بر کسی که آنرا بصیرت تامست و عنقریب فرق میان هر دو مذکور خواهد شد بالجمله سمرقندی و محمود شیرازی و جرجانی و کازرونی اقسام خمسه قولنج سدی یعنی بلغمی و ریحی و ورمی و التوائی و ثفلی نوشته اند و صاحب کامل خلط حریف لذاع صفراوی را که در روده امعا جمع گردد نیز سبب قولنج سدی شمرده و طبری عوض التوائی و صفراوی دو قسم دیگر یکی آنکه از خلطی افتد که قولون آنرا تشرب کند دوم آنکه مرکب از ریاح غلیظه و اخلاط غلیظ باشد ذکر کرده و گفته که آنچه از رطوبت زجاجیه بارده غلیظه افتد صعب ترین انواع قولنج ست و گاهی هلاک کند بسبب دشواری تحلل و اسقاط قوت و قرشی و صاحب شفاء الاسقام مینویسند که اکثر قولنج از ریح یا ثفل افتد و از سده خلط غلیظ لزج مثل بلغم نیز بود و گاهی از صفرا افتد و این نادر باشد و گاهی درد در قولنج قوی تر شود و قتل کند بخلاف صداع که مهلک نیست و گاهی بنوبتها عود کند فوائد جلیله شیخ جرجانی مینویسند که گاهی قولنج و ایلاوس بسبیل عروض امراض وبائی عارض شود پس از یک بلد به بلد دیگر و از شخصی بشخص دیگر متعدی گردد و طبیبی از متقدمین حکایت میکند که بعضی را قولنج مؤدی بصرع گردیده و آن صرع قاتل بود و بعضی را بسوی انخلاع معای قولون و استرخای آن مع سلامت حس آن و مثل این بعید خلاص بود و اکثر آن ایلاوس بوده و از ایلاوس بعضی را بقولون بسبیل انتقال شبیه بحران مضرت فرود آمده و بعضی اطبا علاج ایشان بعلاج عجیب کردند و ایشان را کاهو و کاسنی و گوشت ماهی بزرگ و گوشت جانوران که جلد آن خزفی باشد و پاچه خورانیدند این همه سرد کرده و آب سرد و ترشیها پس باین شفا یافتند حتی که جمیع کسانی که در صرع و فالج مذکور افتاده بودند شفا یافتند و بعضی کسان را که هنوز صرع ابتدا کرده بود شفا یافتند و گاهی قولنج ارباب تمدد را عارض شود پس از دفع ثفل و اخلاط از امعای عالیه عاجز شوند همچنانکه ایشان عاجز میشوند از حبس براز که در امعای سافله باشد و برودت مزاج ایشان سبب قولنج میشود و اکثر قولنج از بلغم غلیظ عارض شود پس از ریح که در امعا بند شود یا در طبقات روده و لیف آن نافذ گردد و تفرق اتصال او گرداند و بسیار باشد که در معده ریاح غلیظ بود و مضرت آن چندان نباشد که مضرت آن ریح در امعا بود و سبب این آنست که ریح در معده پراگنده میشود بسبب فرط وسعت معده از روده و بسبب حرارت معده و قرب اعضای حاره از آن و سرعت وصول قوت ادویه بدان و از امعای علیا نیز پراگنده میشود بسبب رقت آنها و بنا بر آنکه مزاج آنها گرمتر ست و باعضای گرم نزدیکتر ست و صفرا که از زهره بامعا آید اول بدین روده ها گذرد و ریاح را تحلیل کند و در امعای سفلی محتبس شود و مضرت آن پدید آید بسبب اضداد آن از برودت و تنگی آنها و کثرت پیچ اندر آنها و صفاقت طبقات آنها و قولنج ریحی اگرچه بدون ماده که بدان ریح مدد یابد و از آن متولد گردد نباشد لیکن قولنج را منسوب بسوی این ماده نکنند بهر آنکه آن ماده تنها روده را ممتلی نکند و متمدد نماید و راه براز را بند نسازد و بذاته موجع نباشد بلکه بچیزی که از ان پیدا شود و آن ریح ست

و قولنج بلغمی روده را ممتلی کند و منقبض سازد و راه ثفل را مسدود کند و مولم و مسدد بالذات بود و اما سائر اقسام قولنج کمتر ازین باشد و از چیزهائیکه امعا را مستعد قولنج گرداند و خصوصاً ریحی را آن شراب ممزوج با آب بسیار است و بقول بارد چون کاهو و کشنیز تر و خیار و خصوصاً کدو و میوه‌های تر چون امرود و خصوصاً انگور و نوشیدن آب سرد بر میوه‌ها و حرکت بر آن و جماع بر طعام و باز داشتن ریح از خروج و نیز طعامهای بادانگیز را بیان داده و وصول سردی سخت بامعا که تبرید و تکثیف آن نماید بدستور و از چیزهائیکه امعا را قولنج ثفلی مهیا سازد بسیار خوردن بیضه مرغ پخته و بریان کرده است و امرود و به قابض و قنبیط و سویق و گاورس و برنج و نان خشک و مانند آن و ریاضت بسیار و ادرار عرق و ادرار بول و ایضاً دفع کردن حاجت براز در آن می اندازد و مجامعت کثیر و خصوصاً بر طعام غلیظ و چیزهائیکه روده را آماده قولنج بلغمی گرداند نان فطیر است و گوشت ماهی بزرگ و گوشت گاو و گوشت میش و قطائف و شیر و جغرات و برف و شیر برنج و رشته و پنیر و بقول مائی رطب مانند چغندر و اسفاناخ و خرفه و مانند آن و میوه‌های تر چون خوخ و امرود ترش و سیب ترش و خیار بادرنگ و کدو و مانند آن و هر قولنج که از خلط غلیظ یا از ثفل خشک باشد اول روده اعور از ماده ممتلی گردد و اکثر امر ابتدا امتلا بسوی غیر او متأدی شود و تا آن ماده را که در اعور باشد مستفرغ نکنند صحت تام حاصل نشود و نشان آنکه روده اعور پاک نشده اینست که چون علاج کنند اسهال آید و تخفیف ظاهر شود و دیگر بار درد خیزد و قولنج معاودت کند بسبب آنکه مواد اعور بعد از آن نفوذ نماید و گاهی هر دو ماده قولنج از بالا فرو می آید و چون حقنه نمایند یا تکمید کنند ماده بیشتر نزول کند و درد زیاده گردد و باید دانست که تب در همه انواع قولنج که سبب او ریح غلیظ یا بلغم یا سوء مزاج بارد باشد نافع است و او یکی از اسباب شافیه برای قولنج ریحی است و بسیار باشد که قولنج منتقل شود بدیگر امراض چون فالج و درد مفاصل و درد پشت و بواسیر و مالیخولیا و صرع و استسقا و صاحب کامل گوید که انتقال قولنج بسوی وجع مفاصل را دیدم و ایضاً مشاهده کردم شخصی را که قولنج او منتقل بخلع کتفین شده بود و شیخ میفرماید که قولنج بیشتر منتقل بفالج گردد و بدان بحران انتقال کند و این چنان باشد که ماده رقیق شود و بسوی اطراف مندفع گردد و عضلات آن را تشریب کند و کند آنکه گاهی بحران کند باوجاع مفاصل و گاه منتقل بدرد پشت بلغمی یا دموی گردد و این درد پشت دموی چنان باشد که حرارت از درد تولد کند و حرارت ادویه قولنجیه ماده خام قولنج را نضج دهد و گرم کند و فصد دریجا سود دارد و گاه باشد که ماده قولنج بجانب دماغ بر آید و امراض دماغی تولد کند و چون قولنج منتقل بوسواس و مالیخولیا و صرع گردد آن ردی است و سببش نیز استعمال ادویه حاره است که آن تقویت امعا و تبدیل مزاج او کند پس ماده از طریق امعا رجوع نماید و بجانب دماغ تصاعد کند و گاهی مؤدی باستسقا گردد بافساد مزاج کبد از سوء مزاج و چون قولنج باوجاع مفاصل و مانند آن یار گردد این اوجاع ضعیفتر شود و ظاهر نگردد به سه سبب یکی آنکه هر کجا که دو درد بود درد قوی‌تر از درد ضعیفتر غافل کند دوم آنکه مواد بجانب درد قوی متوجه شود سوم آنکه صاحب قولنج از طعام خوردن باز ماند و از درد خواب نکند و در دو گرسنگی و بیخوابی تحلیل فضول کند و چون مدت احتباس طول کند شکم منتفخ و بلند گردد و هلاک کند و چون اعضای قولنج قوی گردد فضول را قبول نکند پس بیشتر فضول زیاده شود و سر مریض گردد و اکثر قولنج عقب استفراغات و اسهالات که خودبخود افتد پیدا بود بنا بر دفع ماده لطیف و بقای ماده غلیظ حادث شود و بیشتر آنست که علاج قولنج و مغص فواق آرد و قی و فواق با قولنج ردی باشد بهر آنکه سببش درین هنگام صعود ماده بسوی معده بود و پس بخار آن بسوی دماغ صعود کند و سبب اختلال عقل و تشنج گردد و قتل کند و قرشی گوید که اکثر قولنج از ریح یا ثفل یا یبس افتد و بعضی گویند که قولنج اکثر در امزجه سوداویه حادث شود زیرا که طبیعت ایشان بیشتر خشک میباشد پس یبس باعث سدد و بنادق فضله براز میگردد و طریق تشخیص قولنج و اقسام آن باید که اولا مرض قولنج را تشخیص نمایند و آن چنان باشد که بر اعراضیکه در آغاز حدوث این مرض ظاهر میشود و بر علاماتیکه بعد استحکام این علت ظهور مینماید نظر کنند یعنی هرگاه کسی را براز کمتر از عادت طبیعی بیرون آید و خشک باشد و در نوبت برخاستن بحاجت براز تاخیر شود و اشتهای طعام کم گردد بلکه ساقط شود و از چیزهای چرب و شیرین نفرت گردد و اندک میل طبیعت بچیز ترش یا تیز یا شور باشد و تهوع و غثیان حادث شود خصوصاً بعد تناول شیء چرب یا شیرین و شمیدن بوی آنها و هضم ضعیف شود و هر ساعت شکم به پیچد و درد در پشت و ساقها پدید آید و آشامیدن آب میل بسیار باشد بدانند که قولنج شروع میگردد و هرگاه این اعراض شدت کند و شکم قبض شود و براز و ریح خارج نگردد و آروغ نیز بند شود و پیچ شکم و درد آن چنان شدت کند که گویا در شکم از جوالدوز سوراخ میکنند یا در امعا جوالدوز ایستاده است که هرگاه حرکت کنند بخلد و الم آرد و تشنگی چنان شدت کند که صاحب او

از آب سیر نشود اگرچه آب بسیار نوشد و گاهی در بعضی قشعریره بلا سبب ظاهر کثرت نماید و اگر حیله باخراج چیزی از شکم قولنجی کنند رطوبات غلیظ لزجه و بنادق مثل پشک کلان و کوچک و یا براز منتفخ که بر آب بایستد بیرون آید و گاهی قی صفراوی یا بلغمی تواتر کند و در اکثر امر ابتدا قی بلغمی پس مراری کند بعده گاهی خلط سبز کراثی و زنگاری قی کند و گاهی چیزی از جنس سودا و رقی برآید بهر آنکه اخلاط گاهی از شدت درد و بیخوابی و استعمال ادویهٔ حاره فاسد و محترق گردد و قی متواتر بسبب مشارکت معده با امعا بود و بنا بر کثرت ماده و فقدان طریق آن بسوی اسفل و در اکثر امر بنا بر انسداد طریقی که از آن ثفل بسوی امعا فرود می آید پس از سوی بالا برآید و لهذا در قولنج بول سرخ گردد بنا بر آنکه همه صفرا متوجه بگرده گردد چون راه بسوی زهره نیابد و بهر آنکه درد و ترک غذا بول را سرخ کند و بهر آنکه گرده در وجع مشارکت کند و لهذا گاهی بول محتبس نیز گردد و گاهی رنگ بول در ابتدای قولنج برنگ نخود آب یا مثل ماء الجبن باشد و گاهی خفقان عظیم بهم رسد پس محتاج بگرفتن سینه از دست گردد و گاهی از شدت درد بعرق بارد و غشی مودی شود پس بدانند که قولنج محکم شده بعد از آن نگاه کنند اگر در آن احتباس شدید نبود و درد منتقل باشد و گاهی بسیار تخفیف یابد و اگرچه بعد آن عود کند و مریض بخروج ریح و براز و استعمال حقنها خفت و راحت بیند باید قولنج سلیم باشد و ضد این علامت قولنج صعب بود و اگر درد شدید باشد و قی و عرق بارد و غشی تواتر کند و دست و پا سرد گردد بسبب شدت درد باطن و میل خون و روح بسوی آن علامت ردی باشد و چون بسوی فواق متواتر و بسوی اختلاط عقل یا کزاز متادی گردد و احتباس شدید بود بنحویکه هر آنچه خارج کنند بکدام حیله خارج نگردد مهلک بود و ایضاً آنکه و درد شکم باشد پس برابر روی او آثار و بثور سیاه بقدر باقلا ظاهر شود بعد از آن ریش گردد و تا دو روز یا زیاده باقی ماند آن هلاک کند و این انسان را سبات و کثرت خواب در ابتدای مرض او بهم رسد و جودت نفس درین هنگام بر خلاصی مریض دلالت اندک دارد و تکیه بر دارت آن و بدانند که طبیب را باید که درین مرض تامل نیک نماید بهر آنکه گاهی مرض در گرده بود و گمان شود که آن مرض قولنج است و این بجهت آنست که بعض اعراض شبیه باعراض تابعهٔ قولنج تابع درد گرده بود و آن درد شدید و غثیان و قی و احتباس شدید براز و ریاح خارجه از فوق و اسفل است پس فرق میان این هر دو مرض چنان باید کرد که این اعراض در قولنج شدید تر و صعب تر و دائم تر باشد و درد در یک موضع نباشد بلکه از جای خود تجاوز کند و در درد گرده این اعراض خفیف تر بود و درد در جایگاه گرده بود و از آن منتقل نگردد و در درد گرده که از حصات بود صغیر مثل خلیدن جوالدوز باشد و در درد قولنجی بزرگ از آن بود و ایضاً درد قولنجی از طرف راست از زیر ناف آغاز کند و بسوی بالا و چپ آید و چون مستقر شود طرف یمین و یسار منبسط گردد و بسوی ناف و پیش شکم و عانه مائل تر از خلف باشد و گاه باشد که درد قولنج از سوی چپ آغاز کند و باشد که درد بر براز فرود آید و یک خصیه کشیده شود و درد گرده از بالای تهیگاه ابتدا کند و اندک فرود آید تا آنکه قرار گیرد و مائل تر بخلف باشد و ایضاً در درد گرده در وقت خلو معده شدت کند و قولنجی در آن خفت یابد و هنگام تناول چیزی اشتداد نماید و قولنجی دفعةً و در زمان اندک شروع کند و در دردیکه از سنگ گرده باشد اندک اندک آغاز کند و در آخر او شدت نماید و ایضاً در درد گلوی اولاً در پشت بود و در بول دشواری گردد بعده علاماتیکه در آن قولنج است ظاهر شود و در قولنج علامات مذکوره ظهور نماید پس وجع و ایضاً درد قولنجی بسوی جهات یمین و یسار و فوق و تحت حرکت کند و گلوی ثابت بود و از موضع کلیه تجاوز نکند و ایضاً اقشعرار در گلوی بسیار گردد و مناسب قولنج نبود و ایضاً حقنها و خروج ریح و براز وجع قولنج را تخفیف بخشد و در گرده را تخفیف معتدبه نماید و در اکثر احوال ادویهٔ مفتت حصات تخفیف در گرده کند و قولنج را تخفیف نکند و ایضاً در گلوی گاهی قبض نباشد و چون براز برآید مثل پشک و بندقها مثل سرگین گاو و طاقی باشد و گاهی نفخ و قراقر و مانند آن اصلاً نباشد و قولنجی از قبض خالی نباشد و ایضاً در ساقین وجع پشت و قشعریره و احتباس بول یا قلت آن در گلوی اکثر بود و لیکن سقوط اشتها و قی صفراوی و بلغمی و قلت هضم و شدت الم و تادی بغشی و عرق بارد و انتفاخ بطن در گلوی کمتر باشد و ایضاً تواتر تخمه و تناول اغذیهٔ ردیه و مزاولت پیچ شکم و قراقر و حبس براز در قولنج سابق بود و بول رملی و خلطی در گلوی سبقت کند و اولاً در گلوی بول رقیق بود بعده خلطی غلیظ پس رملی و باید که فرق نمایند در قولنج و مغص بآنکه در قولنج انحلال طبیعت متعسر باشد بخلاف مغص که در آن اجابت طبع دشوار نبود بلکه شکم نرم شود و بعد یکدو ساعت از آغاز مغص خصوصاً اگر صاحب او آب بسیار گرم بنوشد و فرق در قولنج و وجع رحم و جگر و طحال و وجع دیدان از موضع عضو و مقدار وجع و عوارض لازمهٔ هر یک ظاهر است چنانچه وجع رحم مائل بسوی اسفل تا جبههٔ عانه بود و احتباس طمث و جز آن بر آن گواهی دهد بخلاف درد قولنج که در اکثر مابین ناف و عانه بود و صعب باشد و بعده وجع کبد و طحال

نرسد مگر بندرت و تغیر رنگ بسفیدی و زردی در وجع کبدی و به تیرگی در طحالی لازم بود و مواضع وجع دیدان مختلف بود بحسب انتقال دیدان و وجع آن بسیار خفیف باشد و خروج دیدان لازم اوست اکنون بدانکه چون از اعراض ذوق مسطوره مرض قولنج متشخص گردد اقسام او را باین طریق تشخیص نمایند که اولا اقسام قولنج را که از سوء مزاج بارد ساذج یا سوء مزاج صفراوی یا سوداوی افتد دریافت کنند و آن چنین باشد که اگر قلت تشنگی و تفوی براز و انتفاخ آن و احساس برودت در امعا و خفت وجع باشد و گاهی سنی آن بارد بود قولنج از سوء مزاج بارد ساذج امعا باشد و اگر تقدم اسباب صفرا مثل تناول اغذیه و اشربه حارة مولد صفرا و سن و بلد و سحنه و فصل و غیر آن و شدت تشنگی و تلخی دهان و بیخوابی و قی و اسهال صفراوی و احساس لذع شدید و التهاب و احتراق و ابتدا حقنهای حاده و باسهال و نزول صفرا و بگرسنگی و انتفاع بمعدلات بارده و استفراغ صفرا اگر ماده قشر نباشد و هیجان درد باطور غب و گاهی با آن وجود تپ و گاهی نه و نبودن تپ او مثل تپ قولنج ورمی در عظم اعراض و گاهی با آن وجع در عانه مثل خلانیدن بکارد و عدم ریح بود قولنج صفراوی باشد و اگر آروغ ترش آید و براز سیاه و انتفاخ شکم و فقه باقلت درد بود قولنج سوداوی باشد بعد از ان اسباب مولد بلغم و مولد ریح و اسباب احتباس ثفل باز تناول چیزهائیکه مستعد قولنج بلغمی و ریحی و ثفلی گرداند و در ضمن فوائد جلیله این بحث مسطور شد از مریض دریافت نمایند پس اگر استعمال چیزهائیکه مستعد قولنج بلغمی گرداند مثل اغذیه غلیظه و جز آن بیان کند و تقدم تخمها و سقوط اشتها و سوء هضم و سن و بلد و وقت و خروج بلغم در براز قبل حدوث قولنج و بعد آن هنگام حقنها و برودت اسافل از ناف و قی بلغمی و فرط ثقل و شدت درد و قبض شکم که چیزی از براز یا اخلاط یا ریح برنیاید و اگر خارج شود چیزی منتفخ مثل سرگین گاو باشد و طول مدت درد معلوم شود قولنج بلغمی باشد و بقول شیخ نشاید که مغرور شوند بر شدت تشنگی و التهاب و سرخی قاروره و گمان کنند که قولنج حار ست بهر آنکه این عوارض مشترک بجمیع اقسام قولنج ست و اگر خوردن چیزهائیکه آماده قولنج ریحی گرداند مثل کثرت شرب آب سرد و بقول و فواکه نفاخ و اغذیه نفاخه مثل کرسنه و باقلا و عدس و کرنب و طعامی که هضم نشود بیان کند و با آن قراقر و انتقال درد در اکثر و شدت آن و بیامدن آروغ بفراغت و مغص و غثیان و انتفاع قلیل از راستی قامت و انتفاع بآروغ و حبس براز و تمدد و تمزق شدید گویا که امعا بجوال دوز سوراخ میکنند و گویا که در امعا جوال دوز گذاشته است و عدم ثقل شدید و تقدم قراقر بسیار و نفخ و سکون ریاح و عدم قراقر بعد حدوث قولنج و عدم خروج ریح و قراقر بهنگام تکمید و غمز و گاهی بنوبت درد و عدم انتقال آن و گاهی ادراک انتفاخ و نتوءهای انتفاخ ریح ببصر یا بلمس دست و در اکثر انتفاع بغمز و گاهی انتفاع بتکمید و دلک و گاهی عدم انتفاع از آن بلکه زیادتی در درد بان چون ماده فاعل ریح نابت باشد و از یافتن حرارت و سخونت ریح پیدا کند و گاهی خروج براز منتفخ مثل سرگین گاو و چون براز آب اندازند بالا ایستد و فرو ننشیند بنا بر کثرت امتزاج ریح در براز و گاهی لینت شکم در آن باشد و براز لزج رقیق برآید و گاهی عدم انتفاع از اسهال و اخراج مواد بسبب احتباس ریح غلیظ در طبقات امعا بود قولنج ریحی باشد پس آنچه در آن انتقال درد بود اسلم باشد و آنچه در آن انتفاخ شکم مثل طبلی بود و سخت گردد ردی باشد و اگر تناول چیزهائیکه مهیا قولنج ثفلی سازد بیان کند و تقدم احتباس براز و یا آن ثقل بسیار شدید و احساس وجع مثل شکافتن روده و عدم خروج چیزی بتزحر بلکه گاهی خروج شی لزج غلیظ مدرک گردد قولنج ثفلی باشد بعده سبب احتباس ثفل از اسباب مذکوره آن متشخص نمایند پس اگر تقدم تناول اغذیه خشک مثل جاورس و غیر آن مریض را اتفاق افتاده باشد و براز بنادق خشک آید و درد یکجا قائم بود سببش تناول اغذیه یابسه باشد و اگر تقدم لین طبع و حاجت انقیام متواتر بود لیکن اندک اندک برآید و تقدم اسبابیکه قوت را ضعیف کند از حرارت یا برودت و اصل یا تناول و اکثر بودن طبع نرم یا معتدل و عدم کمیت براز و کیفیت او بر مجرای طبیعی لیکن احتیاج در اخراج ثفل بانگشت یا باستعمال حقنه یا شمول افتد و یا تقدم ناسور بود سببش ضعف قوت دافعه روده باشد و اگر تقدم تناول چیزی مخدر یا طعام قلیل المقدار یا طول احتباس براز بارادہ یا کثرت جماع اتفاق افتاده باشد سببش همان باشد و اگر از تناول اشیای مائل بکیفیت براز بسوی لزج مثل کندر و پیاز و پنیر و حلبه و اغذیه حریفه مثل آنکه در آن فلفل و ثوم و خردل و کرفس باشد تقاضای حاجت براز نگردد و ابتدا اذیت از استعمال ممولات حاده مثل بورق و زنگار و صابون محسوس نشود و هر چیز که تناول نماید نفخ شکم آرد پس احتباس شکم گردد و در چه اندک سرد و درد معده بنیارد و یا چیزهای مخدر استعمال کرده باشد و یا اصول مفسد حس در روده بود سببش ضعف حس روده باشد و اگر ثقل و نفخ شکم و سفیدی رنگ براز و عدم خروج آن قبل از قولنج مع درد مده بنا بر ثقل و مزاحمت حادث از ان و گاهی با آن یرقان بود سببش احتباس صفرا منصب

امعا باشد و اگر تقدم عرق مفرط یا ریاضت معرق یا تحلل از هوای حار یا تخلخل یا سهر یا مزاولت صناعت حارّه محلّله مثل حدادی و غیر آن اتفاق شده باشد بادی سبوق قلت براز بود و سبب احتباس ثقل همان باشد و اگر تقدم قلت براز و یبس آن و نرمی بدن و فرط گرسنگی و سرعت ایذا از حرارت و برودت خارجی بود سببش تخلخل مسام بدن باشد و اگر دوام یبس براز و بدبو و سیاهی آن مائل بسرخی قبل از حدوث قولنج باشد و شدت عطش و وجود التهاب در مراق و لاغری آن بود سببش حرارت شکم باشد لیکن اگر سبب حرارت شکم انصباب صفرا باشد زردی براز و کثرت خروج صفرا و حرقت و التهاب و لذع و شدت وجع و تقدم ایذا باسهال صفراوی و خشکی زبان و دهان و سرخی و حدت بول نیز باشد و اگر علامات حرارت شکم بغیر التهاب در مراق و عدم بدبوی براز و سیاهی آن با یبس مراق و غثیان بود سببش یبوست شکم باشد و اگر در براز بوی بد نباشد و رنگ او مائل بسبزی بود سببش برودت جگر یا غیر آن باشد و اگر تقدم آثار زحیر یا ورم روده مستقیم یا تقدم کثرت ادرار بول و تناول چیزهای مدر یا تقدم اسهال بود سببش همان باشد و اگر هیجان وجع و غثیان در خلو معده بود و تقدم خروج کرم و دیگر علامات دیدان که در بحث آن مسطور گردد یافته شود سببش دیدان باشد و اگر قولنج اندک اندک ظاهر شود و احتباس نیز بتدریج افتد و وجع محدود ثابت در یکجا با ثقل و ضربان و التهاب در موضع امعا و تپ تیز مطبقه و تشنگی شدید و سرخی رنگ چهره و ظهور رگها و تهیج پلک چشم و شیرینی دهان باشد و احتباس بول که این علامت قویست و ایذا باسهال و گاهی بودن این درد با لینت طبیعت و گاهی مؤدی بودن بسردی دست و پا مع حرارت شدید در شکم و گاهی سرخی محاذی ورم بر شکم بود قولنج ورمی دموی باشد پس اگر تمدد و ضربان و ثقل کمتر باشد و تپ صفراوی و التهاب و لذع شدید بود یا قی صفراوی و تلخی دهان و وجع لذاع بود قولنج ورمی صفراوی باشد و اگر سکون اعراض مذکوره و عدم سوزش و تلخی دهان و شوری یا بی مزگی آن و قی بلغمی باشد و تپ نائبه هر روز آید و سستی بدن و کثرت ثقل در روده و ورم مستطیل بود و در موضع درد ظاهر شود خصوصاً هنگام انحدار شی از آنچه از شکم منحدر میشود و انتفاخ موضع با نرمی بدست محسوس شود و با ترهل سحنه و تهیج باشد و سابق موجبات این از تناول شیر و ماهی و لحوم غلیظ و فواکه و بقول بارد رطب اتفاق افتاده باشد و منی بارد رقیق و براز بلغمی بود قولنج ورمی بلغمی باشد و این کمتر افتد و اگر ثقل و قلت وجع و تشنگی و ترشی دهان و تقدم فساد طحال و با اعراض سودا و گاهی با تپ ربع بود قولنج ورمی صلب سوداوی باشد و اگر قولنج دفعةً بعد حرکت سخت مثل جستن شدید یا ضربه و سقطه آن موضع یا دوانیدن اسپ یا کشتی گرفتن یا از جای بلند افتادن یا بار گران برداشتن یا حدوث فتق یا ریح شدید باشد درد در آن متشابه الاحوال بود بعده اندک اندک بیفزاید و درد در یک مکان لازم بود و از مرکز او منتقل از موضعی بموضع دیگر نشود و آنجا که موجب التوا فتق باشد وجود فتق و نتو در مراق آنجای و عظم در کیس خصیه ظاهر شود قولنج التوائی و فتقی باشد و اگر با قولنج علامات ورم جگر یا طحال یا گرده یا مثانه یا رحم که در موضع هر یک مسطور است معلوم شود و یا آثار سنگ گرده موجود بود قولنج شرکی باشد

علاج کلی اقسام قولنج

بدانکه مقصود کلی اندرین مرض صرف نظر بتلیین امعا و تلطیف غذا و تعدیل دوا و انعاش قوت است در عین مرض و در هنگام افاقه مرض از تنقیه بدن غافل نباید بود چه این علت اکثر از ادوار و نوائب خالی نباشد و باشد که در زمان عود نوبت دفعةً مستعصی و هلاک سازد کذا فی ابیذیمیا و شرب مسهل مفید است بشرطیکه اخلاط محتبسه قولنج یا بنادق مستعد دفع باشند در امعای غلاظ سده قوی نبود و الا اولاً حقنه لینه ابتدا کنند پس حقنه حاده بعمل آرند و گاه باشد که اخلاط غلیظ عسر الخروج باشد و یا سبب سده در روده علیا بود و از استعمال حقنه و تکمید درد زیاده شود و گمان شود که حقنه یا تکمید ضرر کرده پس در مثال این حال خوف نکنند و باز اعاده حقنه بتکرار نمایند تا آنکه همه مواد و ثفال بدفعات منجذب گردد و اگر با قولنج تپ باشد حقنه حاده استعمال نکنند تا نکایت او بقلب و دماغ نرسد بالجمله در مطلق قولنج تا که طبع را بحقنه یا شیاف اول نگشایند مسهلی هرگز ندهند سوای معجون تمری مسهل و سفرجلی مسهل تا رفع سده کند بعده مسهلی دهند و بعضی حذاق در قولنج ثفلی و بلغمی و ریحی ابتدا معجون سفرجلی مسهل بمقدار مقرر در آب گرم میدهند و میگویند که چون طبیعت بدفع مرض در آن محل مشغول است دوا را در مقصود خود استعمال میکند و از آن هیچ عیب نیست و تجربتاً که در اغلب نفع عظیم میکند و بعضی اولاً شیاف از شیح و زهره گاو برای تفتیح سده بکار می برند و بعد رفع آن مسهلی دیگر میدهند چنانچه بعضی را صبر یک مثقال بعد یک اوقیه عسل و دو اوقیه شیر گاو دادند نافع آمد و بکرات در تجربه رسیده اگرچه عرق سرد و قی و اسهال می آرد و ازین اعراض نباید ترسید که فی الفور نفع میدهد و از آنجمله عصارهٔ ریوند است که از چهار حبه تا یکماشه با مصطکی دو ماشه در گلقند دو توله با گلاب نیم پاو بخورانند و همچنین [illegible] یا جلاپا بمقدار قلیل نفع کثیر دارد و هرگاه در همه انواع قولنج کار از جوارشات و

شیافات بر نیاید پس باید که روغن بید انجیر ساده دهند روز اول دو مثقال با شیرهٔ بادیان و قرطم و زیرهٔ سفید هر یک یک مثقال عسل یک نیم توله نیم گرم بنوشانند و هر روز نیم مثقال روغن و همچنین بر زور و عسل تا هفت روز زیاده نمایند و از روز هشتم بکاهند تا بمقدار اول آید و بعد از تنقیه تریاق کبیر و مثرودیطوس و معجون مسک و دواء المسک سود مند ست شیخ میفرماید که قانون علاج قولنج اینست که مدافعت تدبیر قولنج نباید کرد و چون علامات ابتدای او ظاهر شود باید که ترک امتلا کنند و مبادرت به تنقیه حسب واجب نمایند و اگر عقب تناول طعام افتد فی الحال آنرا بقی خارج کنند و بادوی آنچه از اخلاط باشد قی نمایند تا آنکه نقای تمام حاصل گردد و قی مادهٔ قولنج رطب صفراوی را قطع کند پس اگر قی افراط کند بحابسات قی حبس آن نمایند و از چیزیکه درین نیکوست اینست که در شربت انار شفع اندک زیره و سماق داخل کرده بدهند و از آنچه نزد من صوابست آنست که بسرعت باشامیدن مسهل از فوق کنند بهر آنکه گاهی سده قوی بوده اخلاط و بنادق بسیار باشد پس اگر حقنه نکنند و مسهل استعمال نمایند و خلط از بالا بسوی آن متوجه شود و منفذ نیابد تدبیر مؤدی بخطر عظیم گردد پس واجبست که اولا ابتدا بنوشانیدن ملینات مزلقه مثل شوربای خروس پیر کنند بعد از آن حقنهٔ لینه استعمال نمایند و اگر در انجا تپ باشد بدل شوربا ماء الشعیر کنند تا اخلاط و بنادق اندک اندک بزیر گرایند و چون محسوس شود که بنادق و اخلاط بسیار خارج شدند پس اگر نوشیدن چیزی از بالا واجب گردد بعمل آرند و اگر ممکن باشد که از بالا قی متواتر کرده استعمال فرمایند و شدت حاجت باشامیدن دوای مسهل از فوق وقتی باشد که چون مبدا ماده معده و امعای علیا بوده و دانند که معده ضعیف و کثیر الاخلاط ست و امتلا و ثقل بالای ناف یافته شود پس این هم مستدعی آنست که اسهال از فوق کنند و همچنین اگر قولنج عقب تخمه عارض شود علاج آن از فوق اولیست و این نوع قولنج حالیست که ابتدای او از معده و امعای عالی بوده و در آن ماده ساکن باشد پس آن بسوی امعا ماده اندک اندک ترسیل نماید و هر قدر که بسوی آن واصل گردد اعاده رجوع نماید و محتاج به تنقیه سهل ادا باشد پس چون مسهل بنوشند با آنرا خارج کنند و از ان راحت یابند و یا آنرا باسفل بسوی موضع واحد منحدر گردانند پس حقنه یکدفعه یا اکثر از آنچه احتیاج بتکرار آن قبل از ان باشد تنقیه آن نمایند و چون نوشیدن دوا از فوق بسبب ضرورتی معین واجب نگردد بهتر آنست که از بالا چیزی از مسهلات استعمال نکنند و اقتصار بر حقنها کنند و این بهر آنست که اکثر سبب قولنج خلط غلیظ لزج میباشد که تمام از مستفرغات خارج نمیشود و چون دوا از فوق آشامیده نه صرف از معده و امعا استفراغ نماید بلکه از مواضع دیگر که آنرا حاجت باستفراغ نیست هم نماید و این لامحاله مورث ضعف گردد پس هرگاه حال این باشد و بعد از آن حاجت بسوی تنقیهٔ امعا داعی حقنهای کثیر و استفراغات متواتر باشد قوت بسیار ضعیف گردد پس بالضرور تا ممکن باشد اختصار بر حقنها و امثال آن نمایند چه آنها تا خلط در امعا باشد از مواضع دیگر جذب نکنند و از سائر اعضا استفراغ کثیر ننمایند و اگر تکرار حقنه بمرات کثیر بسبب چسپیدگی خلط مسول وجع کنند اندران آنچنان خطر نباشد که در استفراغ از فوق بادویهٔ حاده بود و از همه بدن باشد و چون حقنه چیزی بر نیاید بدانند که ماده نضج نیافته پس صبر کنند و حقنه نمایند خصوصا بحقنهای حاده چه وقت آنها بعد از نضج ست و با وجود این از حقنهای حاده خوف ضرر قلب و دماغ ست و بسیار باشد که حقنه کنند و اسهال نیاید لیکن صداع و دوران آرد پس واجب بود که از فوق اعانت نمایند و گاهی استطلاق از فوق باشد و بعده از اسفل پس احتیاج آن باشد که از بالا تغلیظ ماده بقوابض کنند تا که مرض حبس واحد گردد و بعد از آن استفراغ نمایند و واجبست که حقنها را لین کنند چون در انجا تپ باشد و روغن او افزایند تا شوری نمک که گاهی احتیاج آن تا [illegible] ورم می افتد اشکنند و چون بالیقین شود که بحقنه چیزی بر نیاید ایارج فیقرای محرر یا حبشک و مثل شهریاران و مثل آن قبل حقنه بخورانند و بعد از ان حقنه کنند و ایارجات ایشان لغایت قوی نکنند که آن غواص ست در احشا و باید که تا در معده چیزی از طعام باشد حقنه نکنند که خام را باسفل جذب کند بلکه در خلو معده حقنه نمایند و ادویهٔ قوی الجذب در حقنها استعمال نکنند چه گاهی اتفاق افتد که ادویهٔ جاذبه از بدن بسوی امعا اخلاط ردی دیگر جذب کند و گاهی اخلاط ساحجه پیدا کند پس قولنج و سحج با هم جمع شوند و این از آفات مهلکه است و بدترین چیزیکه در قولنج آشامند مسهلات کثیر المقدار کریه الرائحه بد طعم ست که بنوشانند و در معده باقی نماند بلکه حبوب و ایارجات و هر آنچه حجم او قلیل تر و خوشبو تر باشد نوشیدن او اولی ست و باید که بسوی سر عنایت شدید باشد و از امر دماغ بحفظ او غافل نشوند تا ابخرهٔ مرتقیه از اخلاط محتبسه در شکم و ابخرهٔ ادویهٔ حاره مستعمله در اکثر انواع قولنج قبول نکند چه گاهی تبخیر مؤدی بوسواس و باختلاط عقل گردد و آن در قولنج مخوف ست و از آنچه بسبب او مضرت پیدا شود اینست که طبیب را ممکن نبود که حال از علیل دریافت کند پس بواجب علاج هدایت یابد و عنایت مذکور تمام شود بخوشبو بارد و بروغنهای سرد و سائر آنچه در علاج سوء مزاج حار راس مذکور شد و گاهی اتفاق افتد که حاجت بتسخین امعا مقابل حاجت

تبرید کبد باشد پس رعایت آن با ضمده مبرد کبد و مانند آن کنند و حفاظت ناحیه کبد از ضمادات شکم و مروخات حار آن نمایند و همچنین حال قلب ست و موافق‌ترین چیزیکه تبرید بدان کنند عصارات بارده با کافور و صندل ست و باید که درین وقت میان نواحی امعا و نواحی قلب و کبد از پارچه یا خمیر یا مانند آن حجاب سازند تا از سیلان آنچه مخصوص یکی ازان هر دو باشد بسوی دیگر مانع آید و صاحبان قولنج را تشنگی کثرت کند پس آب اندک نوشند و صبر نمایند و چون آن آب اندک همراه ممزوج بچیزی از جلاب باشد برای تشنگی بسبب محبت بدن بچیز شیرین و تنفیذ او مر آب را نافع تر بود و عوض آب سرد گلاب یا عرق بادیان نیم گرم دهد اگر تشنگی باشد خیر تجربه کرده درین مرض معمول مؤلف ست و بدانکه بقول شیخ آبزن اوجاع قولنج را شدید النفع ست و خصوصاً چون در آب او ادویه قولنجیه پخته باشند که آن بحرارت خود مستفاد از آتش و تقویت مستفاد از ادویه تحلیل سبب ورم نماید و برطوبت مع حرارت خود ارخای عضو کند پس انقباض سبب فاعل وجع سهل گردد و عضل مقعد را ارخا نماید و این معین بر اندفاع محتبس شود لیکن آبزن کرب و غشی بسبب ارخای قوت پیدا کند پس واجب ست که استعمال او در مریض ضعیف باحتیاط نماید و هنگام استعمال او آنچه مقوی قوت باشد از خوشبوهای فواکه خوشبو و کردناک و نان گرم و آنچه استلذاذ بدان کنند نزدیک او کنند و در ان بنشانند و چون کنند تا آب آبزن سینه و قلب او را نپوشد و آبزن با آبهای حمات قولنج بارد را شدید النفعت چنانچه حمام با آب شیرین بدان اولی ست که قریب او نشود و چون ظرفی از آب چشمهای حاره یا از آبیکه دران ادویه قولنجی پخته باشند پر کنند و زیر آن ظرف سوراخ بسیار و تنگ که بشکل محسوس شوند کرده باشند و مریض را بر پشت خوابانیده و ظرف بقدر قامت ازان بلند بدارند تا بر شکم او از آن قطرات متفرق متواتر بچکد نفع شدید نماید و سرهندی مینویسد که این عمل با آب گرم ساده نیز در تسکین درد از عجایب ست و بعضے گویند که اگر ماده در انصباب باشد آبزن بسبب ارخا و ترقیق ماده باعث زیادتی انصباب ماده گردد و اگر سبب قولنج ریاح غلیظ بود و بسبب غلظ تحلیل نشود و منبسط گردد پس وجع زیاده شود و ازین جهت استعمال آبزن در قولنج بیشتر ضرر رساند اما وقت انحلال یا هنگامی که سبب قولنج ضعیف باشد شدید النفعت و گویند که آبزن بقولنج ریحی و ثفلی شدید الموافقت ست و مسکن درد فی الحال اما آب آبزن آنقدر باشد که از محل درد تجاوز نکند تا اعضای فوقانی مسترخی نشوند و خجندی مینویسد که نشستن در آبزن از معین ترین اشیاست بر تسکین وجع قولنج و گاهی درد شدت کند حتی که از قولنجی متصل نزائل شود پس جلوس در آبزن فی الحال تسکین درد نماید و قوت وارد کند و معالج را تمکن حاصل شود و اگرچه در آب گرم تنها نشانند لیکن ضعیف از آن حذر کند و در آن مقام را طول ندهد تا غشی بر آن نیفتد و باید که وقت جلوس در آبزن معده از طعام و شراب خالی باشد و باید که خوشبو با بویانند و بدانند که در قولنج مبادرت بتخدیر نکنند بهر آنکه مبادا درین تسکین وجع از مخدرات در خطر عظیم می اندازند و استعمال مخدرات علاج حقیقی نیست بهر آنکه علاج حقیقی قطع سبب ست و تخدیر تمکین سبب کند و ابطال حس نماید پس اگر سبب قولنج خلط غلیظ باشد غلیظ تر شود و اگر بارد یا مزاج بارد باشد بارد تر گردد و اگر ریح غلیظ بود و تخدیر بیش شود و اگر شدت تکاثف جرم روده باشد که محتبس از آن منحل نشود تکاثف او شدید تر گردد و درد بعد یک روز یا سه روز سخت تر از اول عود کند پس واجب نیست که تا ممکن باشد بدان مشغول شوند بلکه بازالۂ سبب مصروف گردند و ذکر ادویه که بالخاصیت قولنج را نافع ست شیخ الرئیس مینویسد که آنچه در قولنج بالخاصه فعل کند از انجمله شوربای هدهد و گوشت آنست و ایضاً خراطین خشک کرده نافع اوجاع قولنج ست و سرگین گرگ که از خوردن استخوان بهم رسد و علامتش آنست که سفید باشد و در آن رنگ دیگر مخلوط نبود و خصوصاً آنچه بر خار انداخته باشد نافع ترین چیزیست در شربتی یا در عسل بیاشامند و یا در عسل سرشته چند قاشق بلیسند و یا سفوف کنند بنمک و فلفل و اندک افاویه خوشبو سازند و اگر در سرگین او استخوان یافته شود آن نیز عجیب ست و دعوی کرده اند که تعلیق آن بر ان جانب درد نافع ست قطع نظر از شرب آن و امر کرده اند که تعلیق او نمایند در جلد نر یا گوزن و صوف بزیکه گرگ آنرا گرفته و از ان رسته باشد و جالینوس شهادت نفع تعلیق او میدهد و اگرچه در نقره باشد و گفته اند که خوردن جرم روده گرگ خشک کرده سائیده با آنچه مناسب بود در نفع بالغ تر از سرگین اوست و این بعید نیست و همچنین کباب گرده آن و آنچه قائم مقام آنست کژدم سر و دم بریده بریان کرده است که آن قولنج را شدید النفع ست و باید که تجربه این بر قولنج صحیح نمایند تا آن نباشد که مجربین به قولنج [illegible] تجربه کرده اند زیرا که آن نافع سنگ گرده است پس در سنگ گرده بالذات نافع بود و در قولنج بالعرض و آنچیزیکه در اوجاع قولنج و شدائد وجع ستوده اند آنست که شاخ گوزن سوخته که سفید شده باشد تا یک مثقال بخورند گمان کرده اند که این تسکین

وجع در ساعت کند ارکیغانس گوید که اگر بزر البنج یا بیخ آن بر صاحب قولنج تعلیق نمایند تسکین الم او نماید و جالینوس گفته که اگر سگ را به بندند و سه روز بجز استخوان چیزی آنرا خوردن ندهند و بعد از آن سرگین او بگیرند و در جوف تعویذ نقره نهاده بر کمر صاحب قولنج بندند درد او ساکن کند و در خواص آمده که چون پارهٔ از ناف کودک نرینه بگیرند و در نگین انگشتری زر یا سیم در طالع مریخ داشته با خود دارد حامل آن از قولنج ایمن شود و سرهندی مینویسد که از مجربی بمن رسیده که برگ طرفاے کبیر که اہل ہند آنرا فروش نامند چون بسایند و بآب گرم بخورند فی الحال تسکین درد او کند و ایارج فیقرا را در تسکین درد او قوت عجیب ست و گویند که خوردن تخم حنا نیم مثقال بعرق بادیان یا بشیرهٔ آن نیز بالخاصیت نافع قولنج ست و کذا سرگین خروس سرگین مگس بآب خوردن مجرب ست و بعض مجربین گویند استخوانی که از سرگین گرگ بر آید تعلیق او بقدر باقلا بر کمرگاه بهانوقت از قولنج نجات دهد و این مجرب ست چنانچه شخصی معتاد بقولنج بود چون تعلیق او در رشتهٔ صوف بران نمودم صحت یافت و اصلا عود نکرد و چند مرتبه این را آزمودم و بهر مرتبه صحیح یافتم و بارباب قولنج برای تعلیق بدفعات دادم و شفا یافتند و بعد از آن ازین شکایت نکردند و رازی گفته که نشستن بر پوست گرگ و خفتن بر آن و گذاشتن آن بر زین اسپ سواری خود در قولنج تاثیر عظیم دارد و همچنین اگر از آن کمربند سازند و بر پشت بندند و در هر سال تجدید او کنند **ذکر اغذیهٔ اصحاب قولنج** اما حکم کلی غذا در اقسام قولنج انست که تا وقتیکه منفعت نشود طعام و شراب مطلقا ترک نمایند و بعد انحلال قولنج بقدر اقل شوربای چرب از لحوم قنابر و عصافیر و حملان و ماء اللحم با توابل بدهند و بقول شیخ در جمیع اصناف قولنج احتیاج بغذای مزلق ملین میباشد و این امریست که دران شک نیست و اما احتیاج بغذای مقوی امریست که بهنگام ظهور ضعف بسبب شدت درد و کثرت استفراغ باشد و مقویات مثل آب لحوم خفیفه مطبوخ بقوت و مصالح نافعه و زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت و مغز نان در شوربا و شراب کم مقدار است و اما ترک غذا اصلا نافع قولنج بلغمی و ریحی و غیر آنست و این امریست قائم مقام قانون و گاهی احتیاج افتد که ترید و شتونیا در شوربا و در نان ایشان داخل کنند و باید که نان ایشان خشکار خمیری غیر فطیر و ملائم غیر سخت باشد و اکثر صاحبان قولنج را که نفع کند یا ضرر نرساند انجیر و مویز و سویز و بادام و خرمای تر ست چون هر واحد ازینها شیرین باشد و خربزهٔ بسیار شیرین و پخته قبل از طعام در حال صحت باکثر صاحبان قولنج ضرر ندارد و اما شوربای خروس پیر و قنابر و بچهٔ کبوتر قولنج ثقلی و اصناف بارد را مشترک النفع ست و در گوشت خروس پیر خصوصیتی نیست و اما در لحم قنبره نیز قوی خصوصیتی نداده بهرآنکه توقع قوت او در طبیخ از لحم او بیشتر است و قوی مثل روفس و جالینوس حکم داده اند که لحم او نافع ست و اگرچه بریان باشد و همچنین لحم هدهد و تجربه مرغ مطبخی قبل الطعام بهفت جرعه نافع ست در هر قولنج که اندران حرارت عظیم نباشد و کذا ایک نیمبرشت برای ایشان نافع ست **ذکر مضرات ارباب قولنج** بدانکه برنج و جاورس و سویق و هرچه قابض و مولد ریاح بود استعمال نباید کرد و خجندی گوید که عسل خام و اگرچه اندک باشد مورث قولنج ست و ظاهر السبب ریحیت که در آنست و قلت خود در کسی متولد قولنج خواهد بود که امعای او بالطبع در خلقت یا بعارض مثل حامله تنگ باشد و لهذا حامله را از شرب ماء العسل بهنگام خواب قولنج ظاهر شود و آن دلالت بر حمل او کند چنانچه بقراط گفته و بعضی محققین از اطبا گفته اند که جماعتی را در دمشق قولنج از تناول عسل و اگرچه مطبوخ با اشیای دیگر بود عارض شد و بوعلی سینا مینویسد که اشیائیکه صاحبان قولنج را ضرر دارد بعضی از آن اغذیه است و بعضی افعال اما اغذیه هرچه غلیظ باشد از لحوم وحشی حتی که خرگوش و آهو و بقر و جزور و خصوصا ماهی کلان تازه باشد یا شور و جملهٔ لحوم بریان و جمیع بطون حیوانات بلکه جمیع [illegible] سوای آنکه در ذکر اغذیه مذکور شد و نان میده و فطیر و سکباج و مضیره و زیت و کشکیه و بهطه و لوزینج و قطائف که کمتر ضرر دارد و کذا خشکنانات همه [illegible] و الوان [illegible] و کل اغذیه که دران نفخ باشد و جملهٔ بقول سوای چقندر و سداب ضرر دارد و نعناع که دران نفخ ست نیز مضر بود [illegible] جرجیر و طرخون ایشان را مضرت دارد و مثل زیتون و جمیع فواکه الا المشمش و آلو برای صفراوی و حار و ثقلی از حرارت فقط سوای عنبر اینها و کدو خاصه [illegible] بادرنگ و کرنب و شلغم و قنبیط و امرود و سیب خصوصا ترش و قابض و زعرور و کنار و عنبر او کندش تازه و توت سیاه و زرشک و سماق و حصرم و ریباس و انجیر امثال اینها مانند آن اعدای قولنج ست استعمال او برای ایشان جائز نیست و همچنین جوز تر و بادام تر و باقلای تر ایشان را مضرت و انار شیرین کمتر مضر از ترش ست و اما افعالیکه صاحب قولنج را حذر از آن واجب بود مثل حبس ریح ست و حبس او از خواب بر حاجت براز خصوصا براز خشک بلکه واجبست که بهنگام خواب برفع حاجت رود و بدانکه حبس ریح بیشتر قولنج حادث کند بسبب اصعاد او ثفل او حصر او در انجا حتی که ثفل واحد مکثر جمع شود و بسبب احداث او ضعف در امعا و گاهی این مؤدی باستسقا گردد و

گاهی ظلمت بصر و دوار و صداع پیدا کند و گاهی در مفاصل مرتبک گردد و تشنج پیدا کند و ایضاً حرکت و جماع بر امتلای طعام صاحبان قولنج را مضرت و شرب آب سرد و شراب البته بر طعام بد است

علاج قولنج بلغمی

روغن بیدانجیر یا یک توله در گلاب شش توله آمیخته بنوشند و اگر روغن مذکور تا سه توله در شیرهٔ قرطم یکنیم توله و شیرهٔ تخم خربزه نه ماشه عسل سه توله داخل کرده نیمگرم بدهند درین باب از مجربات حکیم علویخانست و در یکپاس صحت میشود و کمتر تخلف میکند و اگر سنای مکی نه ماشه گل بنفشه گل سرخ بادیان هر یک شش ماشه تخم قرطم نه ماشه انیسون ماشه مویز منقی سه توله در عرق عنب الثعلب و گلاب جوشانیده روغن بیدانجیر یکتوله داخل کرده بدهند نافع تر باشد و یا سنای مکی پنج ماشه تربد موصوف سه ماشه در گلقند سه توله آمیخته همراه گلاب و عرق عنب الثعلب بخورند و گاهی ریوند چینی سه ماشه درین دوا افزوده و وزن سنا چهار ماشه و گلقند چهار توله کرده همراه عرق بادیان هفت توله گلاب پنج توله داده میشود و تربد پنج ماشه زنجبیل یک ماشه سوده با شکر مساوی آمیخته نیز مفید بود و معاجین مسهله چون جوارش اسقف و تار مشک و قیصر و معجون تمری و بنفشه و تربدی و معجون راحت و تربلاشه و مانند آن بآب گرم یا گلاب یا مطبوخ سنا بخورند و پس از تناول معجون راحت یکتوله شیرهٔ سنای مکی یک توله تا دو توله مویز منقی دو توله گلقند چهار توله گلاب پاؤ سیر شربت دینار چهار توله بنوشند و سفوف مسهل و شهریاران خصوصاً اگر با قولنج غثیان باشد مفید بود و خوردن مصطکی یک مثقال با مثل آن شکر سرخ بآب گرم و تریاق اربعه و تریاق کبیر نیز نافع ست و در صورتیکه قولنج قوی باشد و لا شیاف مسهل بکار برند و شیافی که از تربد و شحم حنظل و بورق و انزروت و نمک و شکر سرخ جمله مساوی بسازند درین باب مجربست و اگر از شیاف اسهال نشود حقنهٔ قوی بحسب قوت سبب و شدت اعراض بعمل آرند بعد ازان از مسهل بالتمام تنقیه نمایند و اگر درد شدید باشد و خوف هلاکت بود برشعثا یا فلونیا یا حب الشفا برای تسکین آن بدهند و تکمید و آبزن هم ضرر میکند مگر وقتیکه سبب ضعیف باشد و بعد تنقیه صبح و شام جوارش مصطکی نه ماشه با شیرهٔ بادیان نه ماشه شیرهٔ قرطم یک توله و نیم شیرهٔ انیسون چهار ماشه شهد دو توله تخم حرف پنج ماشه پاشیده بدهند و بعد زوال مرض یکدو روز غذا ندهند بلکه اقتصار بر آب یخنی نمایند و یا شوربای مرغ که خوب آزار دوانیده ذبح نموده اسفاناخ نه ماشه تخم قرطم یکنیم توله صعتر یک توله قرنفل هفت ماشه بصره بسته دران انداخته بروغن گاو پخته باشند بنوشند و عوض آب سرد عرق بادیان دهند و تا سه روز دوای اسهال مکرر دهند تا تنقیه تمام حاصل شود و بعده جهت تقویت معده و امعا جوارش کمونی کبیر و فلافلی بعرق مناسب استعمال کنند و نان تنوری بزور دار با شوربا دهند ذکر ادویهٔ مفردهٔ یونانیه که نافع قولنج بارد ست خوردن یک مثقال تخم ماهودانه دو مرتبه نیم مثقال بعسل سرشته یا بالعسل یا بجلاب گرم حب سویدی ست و کذا خوردن گوشت قنابر مسلوق یا شوی یا نوشیدن شوربای آن و کذا خوردن فطراسالیون و کذا شرب و حقنهٔ روغن بلسم و کذا شرب و حقنهٔ نمک نفطی و کذا حقنهٔ بطبیخ انجیر در شراب کهنه پخته چون بورق دو درم و سقمونیا نیم درم بران پاشیده باشند و کذا شرب مرق خروس کهنه که شکم او از بسفایج کوفته و مغز قرطم و نمک پر کرده پخته باشند تا مهرا شود و بعد ازان شب زیر آسمان گذارند و کذا خوردن ریوند دو درم با ربع درم محموده و یکدرم غاریقون و کذا زعفران برای تسکین درد و جندبیدستر از مجربات او ست و گویند که شرب و حقنهٔ بطبیخ قنطوریون دقیق یا سکبینج یا عصارهٔ چقندر یا بول و عسل محلول بالعسل یا روغن بیدانجیر یا شحم حنظل و خوردن مغز حب المحلب بعسل یا فرفیون سه اوثولوسات بنصف درم انیسون همراه ماء العسل یا بلیون یا غاریقون دو درم بنصف درم جندبیدستر یا مغز بادام تلخ بعسل قدر جوزه یا خولنجان یا تخم عنصل کوفته بعسل سرشته بقدر مغز فندق در انجیر نهاده یا حلزون مع صدف او کوفته بشراب عتیق و مرا آمیخته یا حب الرشاد سه درم بآب گرم یا تخم چقندر یا ازاج بریان یا بسفایج ده درم یکبار یا سرگین ماکیان بسرکه ممزوج بآب و شراب عسل در قولنج صعب یا جاوشیر دو درم تنها و بشراب یا مغز تخم بیدانجیر یا روغن آن همراه سکبینج و ایارج فیقرا یا شحم حنظل یا زراوند طویل یا تخم غزال یا حب البان یا حرف پنج درم باریک سائیده بآب گرم یا رجل الغراب یا ثوم یا بندق هندی نه قیراط یا حب الغار یا حاشا دو مثقال بآب گرم یا زراوند مدحرج یا پوست هلیلهٔ کابلی یا بنگ یا شکاط اشتیخ یکدرم بربع درم محموده یا فوتنج بری بعسل آمیخته یا تخم خارپشت و تخم آن بشراب یا تخم شبت یا جوز الزنج یکدانگ بآب نیمگرم یا مربای زنجبیل یا محروث یا انجدان یا کاشم یا بیخ راسن و بشراب کهنه یا انجیر تر و خشک و نوشیدن آب برگ ماهودانه در شوربای خروس پیر پخته یا حریره از مغز قرطم و آب سبوس گندم ساخته یا طبیخ نبات سمسم یا آب طبیخ بیخ کندنا یا طبیخ اقحوان یا طبیخ حرمل یا آب اطراف نرم آزاددرخت یا روغن بلسان یا عصارهٔ کرفس یا طبیخ عرطنیثا که آن بخور مریم ست یا حنظل تلخ در شراب خوشبوی

خوب جوشانیده یا طبیخ خسک یا طبیخ برگ سوسن یا شراب کهنه صرف یا عصارهٔ برنوف مع جاوشیر یا عصارهٔ لبلاب یا طبیخ حرفراف که در مصر معروف ببقلة السلطان ست یا شوربای بط بشبت پخته یا شوربای خراطین بآب طبیخ شبت پخته یا طبیخ انجدان یا شراب افسنتین یا شراب حلو یا نبیذ زبیب و شرب روغن ناردین یا روغن سداب و مالش آنها و اختلاط مری شعیر در طعام و حقنه بدان و حقنهٔ سداب مطبوخ در زیت خوشبو و خلط فلفل سیاه در طعام که آمن از حدوث قولنج ست و اختلاط سرگین کبوتر در حقنه و حمول فتیلهٔ زهرهٔ نرگاو و شحم حنظل و لطوخ مقعد بدان و حقنهٔ زیرهٔ باریک سوده بزیت یا بزیت کهنه تنها و استعمال حب النیل در حقنه و شرب و ضماد میعهٔ سائله یا حرمل و حمول قطعهٔ صابون بطول انگشت تراشیده و امتصاص انگور بسیار شیرین بدون پوست و تخم او و طبیخ مغز قرطم در شوربای خروس پیر و یا در حقنه و ضماد کنجد مع پوست آن بر ناف یا سرگین گاو بزیت خوب پخته بر ناف و حوالی آن و کذا عصارهٔ قثاء الحمار و زهرهٔ گرگ و کذا نطرون بزهرهٔ بز و کذا اشک بز با سرکه یا بول طفل نابالغ سوده بر شکم و کذا برگ تنبول سوده و کذا بادیان و برادهٔ شاخ نرگاو و شحم حنظل بر ناف و غذا از انجرهٔ مسلوق مطیب بروغن کنجد یا بروغن بادام و کذا قطف مسلوق مطیب بروغن کنجد و کذا البلاب سفید گل مسلوق مطیب بروغن بادام هر واحد نافع ست و بقول صاحب تحفه اگر حرمل را سائیده با روغن شبت بر ناف ضماد کنند جهت قولنج مزمن نافع ست و اگر پیخال کبوتر با شهد آمیخته زیر ناف بمالند و طلا سازند شکم آرد و فائده کند ذکر ادویهٔ مرکبهٔ یونانیه که نافع قولنج بلغمی ست جوارش تمری قولنج و عسر بول را بگشاید زیرهٔ سیاه مدبر بورهٔ ارمنی فطراسالیون زنجبیل فلفل سفید هر یک دو درم و نیم سقمونیای مشوی پنجدرم خرمای دانه بیرون کرده مغز بادام مقشر بریان کرده هر یک ده مثقال برگ سداب ده درم خرما را در سرکه یکشبانه روز خیسانیده سائیده از غربال بیرون کنند و عسل کف گرفته سه وزن ادویه آمیخته بجوشانند تا بقوام آید پس ادویه کوفته بیخته بدان بسرشند شربتی از پنج تا هفت مثقال با آب گرم جوارش شهریاران که اسهال آورد و قولنج بگشاید و مفتح سدد و مفید استسقا دافع سردی معده و جگر مسهل بلغم و مرهٔ سوداست نسخهٔ معمول زنجبیل قرفه دارچینی قرنفل سلیخه سنبل الطیب دانهٔ قاقلین مصطکی رومی نارمشک ساذج نانخواه تخم کرفس انیسون هر یک ششدرم شیطرج زعفران هر یک چهار درم سقمونیای مشوی تربد موصوف بروغن بادام چرب کرده افتیمون حب النیل هر یک هشت درم بسفایج پنجدرم نمک هندی سه درم قند سفید بیست درم بعسل سه چند بسرشند جوارش سفرجلی مسهل نافع قولنج و در امزجهٔ حار و بارد حتی که در تپ بتجربه رسیده و اسهال خوب نموده دارچینی زنجبیل دارفلفل زعفران هر یک دو درم تربد موصوف پاو سیر عالمگیری عرق نعنع قطعات بهی از تخم پاک کرده هر یک نیم سیر عالمگیری عسل یک سیر اول قطعات بهی را در عرق نعناع که عبارت از سرکهٔ خالص و برگ پودینه است که آنرا عرق بیکشند بپزند که مهرا شود از آتش فرود آورده بر سنگ صلایه کرده با شهد قوام نمایند پس ادویهٔ دیگر سوای زعفران کوفته بیخته بیامیزند و زعفران را در گلاب سائیده کم کم اندازند و حل کرده بدارند قدر خوراک تا دو توله و هر گاه موسم بهی تازه نباشد مربای آن بدستور بسازند جوارش اسقف قولنج بگشاید و بلغم خام از معده و امعا برآرد و قی بازدارد و بریاح بواسیر و وجع خاصره و پشت را نافع سقمونیا تربد سفید هر یک هفت درم فلفل سیاه زنجبیل هر یک چهار درم دارچینی آمله مقشر قرنفل جوزبوا بسباسه مصطکی هر یک دو درم قند سفید بست درم کوفته بیخته بعسل بسرشند شربتی جهت هضم دو درم و برای اسهال ششدرم جوارش نارمشک طبع نرم کند و قولنج بگشاید خیربوا یکدرم قاقله دارچینی هر یک دو درم نارمشک قرنفل هر یک سه درم دارفلفل پنجدرم زنجبیل ششدرم سقمونیا بیست درم نبات سفید سی درم کوفته بیخته با عسل معجون سازند شربتی از یکدرم تا سه درم جوارش قیصر قولنج و نقرس را نافع بود و اخلاط لزجه و غلیظه را دفع کند دارفلفل زنجبیل هلیلهٔ زرد سقمونیا تربد سفید هر یک دوازده درم تخم کرفس نانخواه عاقرقرحا هر یک ششدرم قند سفید پانزده درم کوفته بیخته بعسل بسرشند حب منتن اکبر نافع ست از برای وجع قولنج و نقرس و درد پشت و زانو و پاک بسازد بدن را از اخلاط غلیظه اشق سکبینج جاوشیر مقل ازرق تخم حرمل شحم حنظل صبر سقوطری افتیمون هر یک ده درم سقمونیای مشوی ششدرم دارچینی سنبل الطیب زعفران جندبیدستر هر یک دو درم فرفیون یک درم صموغ را بآب حل کنند و باقی اجزا را کوفته بیخته بآن شهد حب سازند شربتی دو درم حب مسهل سنای مکی مقل گل سرخ پوست هلیلهٔ زرد هر یک سه ماشه سقمونیای مشوی یک توله مغز خیارشنبر دو توله بروغن بادام چرب کرده حب بندند و بحسب احتیاج دهند حب السلاطین اخلاط مختلفه می برآرد و بهترین نسخهٔ آنست و حرارت و حدت کمتر دارد و در رفع قولنج ثفلی و بلغمی

وبغایت نافعست گل بنفشه گل سرخ تخم خرفه مقشر هر یک پنج درم مغز تخم کدو مغز تخم خیارین مغز بهدانه گل نیلوفر نشاسته هر یک سه درم کشنیز خشک مصطکی طباشیر کتیرا هر یک دو درم مغز حب الملوک مدبر ده درم کوفته بیخته بلعاب اسپغول صلایه کرده حب بقدر نخود سازند خوراک از یکماشه تا دو ماشه حسب مزاج بشربت شکر و گلاب **نوع دیگر** از بیاض استادی غفر الله له حب النیل تربد سفید مجوف خراشیده ریوند خطائی هر یک یکتوله بهدانه شش ماشه حب السلاطین مدبر بیست دانه ادویه را بلعاب بهدانه گهول کرده بقدر دانه باجره حب بندند خوراک نه حب **حب اسمر انیل** که جهت قولنج نافع است سقمونیا ثلث جزو انزروت تخم حنظل هر یک نیم جزو شبرم سکبینج هر واحد یکجزو کوفته بعسل مصفی سرشته بقدر نخود حبها بندند شربت پنج حب **حب تخم حنظل** در اخراج مواد از عمق بدن بغایت قوی العمل است مخصوص در حل قولنج و تسکین درد آن نظیر ندارد قرنفل دانه الایچی سفید دارچینی زعفران مر سیاه صبر سقوطری پوست بلیله زرد زنجبیل شنگرف هر واحد یکدرم تخم حنظل تربد مجوف هر یک سه درم همه را یکجا سائیده بعرق بادیان یا گلاب حب سازند بقدر گاورس خوراک شصت حب تا هشتاد و صد بقدر قوت مزاج و شدت و ضعف مرض با آب یا بعرق مذکور **جلی مسهل** معده را قوت دهد و اشتهای طعام آرد و قولنج بگشاید سیب شیرین نیم من از پوست و دانه پاک کنند و در دو من سرکه خمر بجوشانند تا مهره شود و بعد از ان سائیده از غربال بیرون کنند و یک من عسل صاف آمیخته بجوشانند تا بقوام آید پس این ادویه کوفته بیخته بسرشند زنجبیل دار فلفل فلفل الایچی هر یک دو درم قاقله صغار و کبار زعفران هر یک سه درم تربد سفید سی درم مصطکی پنج درم سقمونیا ده درم شربتی از پنج تا هفت مثقال با آب گرم **شربت بسفایج** مسمی بشربت مبارک در اقسام قولنج و امراض بارده بغایت نافع و مجربست و مقوی احشا بگیرند بسفایج سبز خراشیده باریک کوفته پنجاه درم تربد مجوف کوفته ده درم عود زیاده کوفته دو درم ابریشم خام نیز و مقرض هفت درم همه را خوب بجوشانند و صاف کرده گلاب عرق گاوزبان عرق بادرنجبویه هر یک یک سکره قند سفید سه صد درم اضافه کرده بقوام آرند مشک خالص زعفران هر یک ربع درم بیفزایند خوراک سی درم یا شصت درم با آب گرم **ضماد نافع قولنج** مغز خیارشنبر دو توله مصطکی یکتوله اشک سرخ سه توله باهم سوده گرم کرده بر شکم ضماد نمایند **معجون تربد لا شبیه** که مسهل قوی است قولنج صعب را در یکساعت بگشاید و مجربست سادج هندی فلفل دار فلفل زنجبیل برنگ کابلی قرنفل ایرسا مقشر هر واحد یک مثقال تخم کرفس سنبل الطیب زعفران مصطکی هر یک نیم مثقال تربد سفید سقمونیا هر یک ده مثقال کوفته بیخته با سه چند آن عسل بسرشند شربتی دو درم **معجون تمری** که قولنج بگشاید زنجبیل فلفل سفید هر یک بیست درم سقمونیا ده درم خرمای دانه بیرون کرده مغز بادام برگ سداب هر یک شصت درم خرما را یکشبانروز در سرکه ترکرده بسایند و ادویه را کوفته بیخته با سه من عسل صاف معجون سازند شربتی سه درم تا چهار درم **معجون مسهل** تالیف حکیم مومن قولنج را بغایت نافع است و اخراج مواد سوداوی نماید بعد از نضج و در حل امراض حاده مستعمل است بسبوس سقمونیای مشوی نشاسته بسفایج گل سرخ هر یک پنج مثقال بلیله سیاه و پوست بلیله کابلی بروغن بادام مغز تخم قرطم هر یک بیست مثقال سنای مکی گل بنفشه هر یک سی مثقال عسل و چند عسل را نخست آب کرده دران سنا و گل سرخ و بنفشه و بلیله سیاه هر یک ده مثقال بلیله کابلی بیست مثقال جوشانیده باشند بقوام آرند و ادویه کوفته بیخته دران بسرشند شربتی پنج مثقال **معجون سنا** تالیف حکیم علی اصفهانی برفق نماید و دفع مواد حمیات و امراض دماغی و معدی و مفاصل میکند و از هر قسم ماده که غالب باشد دفع مینماید و بغایت نافعست سنای مکی یک نیم رطل افتیمون یکرطل بسفایج فستقی تربد سفید خراشیده گل بنفشه هر یک نیم رطل زنجبیل هفت مثقال ادویه را سائیده با پنج رطل خمیره بنفشه و یکرطل گلقند و نیم رطل عسل خمیر کنند شربتی از دو مثقال تا ده مثقال در آب حل کرده بر آتش ملائم گرم نمایند تا بجوش آمده بر آید پس از پارچه باریک صاف کرده بنوشند مجربست **معجون تربد** تالیف حکیم موصوف دفع مواد بلغمی کند بگیرند تربد سفید مجوف خراشیده یکرطل زنجبیل یک اوقیه فلفل سه درم مصطکی رومی یک اوقیه تربد را بروغن بادام چرب کنند و با سائر ادویه کوفته بیخته با دو وزن عسل خام معجون سازند شربتی از دو درم تا پنج درم با آب گرم حل کرده بنوشند **معجون بنفشه** مسهل اخلاط ثلثه و معمول استاد زنجبیل مصطکی قرنفل گل سرخ قاقله هر یک سه درم بسفایج سنای مکی سقمونیا هر یک پنج درم تربد سی درم سنا گل بنفشه هر یک ده درم شربت گاوزبان شربت نیلوفر هر یک بیست درم شیرخشت سی درم ترنجبین گل سنا تمر هندی هر یک پنجاه درم شیرخشت و ترنجبین در گلاب حل کرده و صاف نموده با شربتها آمیخته با سه چند قند بقوام آرند **معجون سنا** که قولنج بگشاید و معده و دل را قوت دهد

برگ سنا پنجاه درم ترنجبین نیم آثار مویز منقی یا کشمش نیم آثار شیرخشت سی درم گل سرخ پوست هلیلهٔ زرد هر یک ده درم کوفته بیخته شیرخشت و ترنجبین در آب حل کرده صاف نمایند پس کشمش کوفته با مویز بقوام آرند و ادویه بدان بسرشند شربتی پنج مثقال تا هفت مثقال و در نسخهٔ سدیدی بنفشه نیلوفر با رنجبویه روغن بادام هر یک ده درم عوض هلیله است و نوشته که اگر شکر سفید نیم رطل نیز در قوام داخل کنند بهتر باشد معجون سکبینج قولنج بگشاید سکبینج تخم کرفس جندبیدستر از هر یک یک جزو سقمونیا نیم جزو سقمونیا را در روغن بادام بسایند و سکبینج را در عسل حل کرده بهم آمیزند و دوارو های دیگر را کوفته بیخته بآن بسرشند شربتی سه مثقال معجون بنسخهٔ معمولی که نافع قولنج و مسهل بلغم است مغز بادام پوست هلیلهٔ کابلی سنای مکی هر واحد یکتوله غاریقون ترید موصوف هر یک دو مثقال بادیان گاوزبان رب السوس هر یک دو درم زنجبیل نیم درم شهد سه چند ادویه معجون که ملین طبع مسهل بلغم مقوی معده مفید قولنج است مویز منقی نیم رطل مصطگی شش درم ترید موصوف ده درم زنجبیل یک درم بجلاب بقوام بسرشند خوراک تا پنج درم و برای ادامت سه درم مسهل معمول میرزا و شاه و نیز نافع قولنج است سنای مکی یکنیم توله گل سرخ یکتوله تخم کاسنی بیخ کاسنی بادیان بیخ بادیان هر یک نه ماشه سداب قمردانا انیسون بیخ کرفس هر یک پنج ماشه در نیم آثار آب جوش دهند تا چهارم حصه بماند صاف کرده گلقند چهار توله داخل کرده بنوشند غذا نخوداب دیگر زیرهٔ سیاه انیسون هر یک شش ماشه بیخ بادیان پنج ماشه بیخ کرفس چهار ماشه جوشانیده مغز خیارشنبر شش توله گلقند چهار توله روغن بادام شش ماشه داخل کرده بدهند و در صورت تشنگی [illegible] گل بنفشه شش ماشه بادیان یکتوله عرق بادیان پاؤ آثار گلاب نیم پاؤ جوشانیده مغز فلوس چهار توله ترنجبین چهار توله حل کرده روغن بادام داخل کرده بدهند ایضاً مسهل که برای قولنج بادی [illegible] انیسون هر یک چهار ماشه نانخواه شش ماشه جوشانیده شیرهٔ تخم عصفر دو توله فلوس خیارشنبر شش توله فانیذ چهار توله روغن بادام شش ماشه داخل کرده بنوشند ایضاً مسهل که معمول است حب الثعلب بنفشه گل سرخ مویز منقی پرسیاوشان بیخ کاسنی بادیان بیخ بادیان سنای مکی در آب جوش داده مغز فلوس گلقند شکر سرخ روغن بید انجیر داخل کرده بنوشند و بجای آب عرق مکو غذا نخوداب و روز دیگر شیرهٔ بادیان شیرهٔ تخم کشوث هر یک پنج ماشه در عرق بادیان بر آورده گلقند شربت [illegible] داخل کرده بخورند و این نطول کنند گل بابونه پاؤ سیر تخم خربزه کوفته توله برگ شبت پاؤ سیر تخم شبت تخم قرطم [illegible] بست آثار جوشانیده نطول نمایند و نقل حب بنبند دیگر گل بنفشه گل سرخ هر یک شش ماشه انیسون چهار ماشه [illegible] دو توله تخم خربزه نه ماشه در عرق بادیان گرم کرده شب تر نمایند صبح جوش داده صاف کرده گلقند مالیده باز صاف نموده روغن بید انجیر انداخته بنوشند شیاف شکر سرخ [illegible] ترنجبین یکتوله بقوام نموده مغز فلوس توله [illegible] در آب مالیده تربد سفید سنای مکی بوره ارمنی هر یک سه ماشه عصاره [illegible] توله یکماشه تخم حنظل دو ماشه صابون توله روغن گل توله آمیخته بدستور فتیلها ساخته یکی بعد دیگری بردارند دیگر که قولنج بلغمی و دوری با ریح البواسیر باشد فرفیون چهار مصطگی یکماشه [illegible] گلقند یک توله [illegible] بالائی گلاب سه توله عرق بادیان پنج توله نیمگرم بنوشند بعد از آن شیرهٔ مغز بادام شیرین پانزده عدد شیرهٔ قرطم سه توله در گلاب پاؤ آثار بر آورده گلقند چهار توله مالیده نیمگرم بیاشامند روز دیگر که غلبهٔ ریح بواسیری باشد مقل ازرق یکماشه در جوارش مصطگی یکتوله در ورق نقره پیچیده بخورند شیرهٔ انیسون پنج ماشه شیرهٔ صعتر فارسی هفت ماشه بادیان نه ماشه مغز قرطم یکتوله مغز بادام هفت عدد در گلاب سه توله کیوره پنج توله عرق بادیان هفت توله برآورده شربت بزوری حار چهار توله داخل کرده دو تودری و حرف نه ماشه و فرنجمشک یا بالنگو چهار ماشه بدهند و غذا دو پهر شوربای چوزهٔ مرغ نان [illegible] و خمیری که در آن بادیان افتاده باشد بخورانند و بجای آب عرق بادیان و گلاب نوشانند و روز سوم باز فرفیون دو حبه مصطگی چهار حبه گلقند یکتوله شیرهٔ تخم قرطم سه توله شیرهٔ سنا یکتوله شیرهٔ مغز بادام پانزده عدد گلقند چهار توله دهند و وقت دو پهر شوربای گوشت بچهٔ مرغ نوشانند صبح تبرید دوم بدستور معمول داده تا سه روز منضج دادند و تبرید بدستور عمل آرند و بعده [illegible] دیگر روز متواتر وقت خواب این سفوف خورانند مقل ازرق سه توله در آب گندنا دوازده پاس حل کرده تربد سفید چهار توله صعتر فارسی دو توله زنجبیل بی ریشه یکنیم توله شیطرج هندی دو و نیم توله کپور کچری یکتوله و سه ماشه مصطگی یک توله نمک لاهوری توده قند بقدر ذائقه شربتی نه ماشه با عرق بادیان از این تدبیر دورهٔ قولنج و ریح بواسیری باذن الله تعالی بالکلیه دفع خواهد شد و دیگر تراکیب مسهله مثل حب اسرائیل و حب تخم حنظل مجرب حکیم علام امام و شربت سیاه که مجرب شاه ارزانی و معجون تربد تالیف حکیم علی و معجون سکبینج در این باب نافع است ذکر ادویهٔ مفرده

چرکیبه هندیه که مفید قولنج بارد ست برگ پیپل و نیم عدد سائیده با تمند سیاه حب بسته خورند دیگر مغز تخم بیدانجیر و ایلوه بشیره گاؤ سائیده گرم کرده ضماد نمایند و یا تخم بید سن سوده گرم نموده جای درد ضماد کنند و یا پوست بیخ آگ بآب سائیده ضماد شکم طلا کنند دیگر مغز تخم مهوه پنج شش عدد بآب صلایه کرده شیاف ساخته بر دارند دست بفراغت آرد و قولنج بکشاید دیگر پشکل گوسفند با بول طفل جوش داده بسایند و بر پارچه مالیده نیمگرم بر شکم بچسپانند و یا سیماب بآب برگ ساکهو یا ساگون سحق کرده گرد ناف مالند دیگر روغن چنبیلی خوشبو گرم کنند و پنبه بدان تر کرده بر شکم نهند و یا صابون بآب گرم حل کرده بر شکم طلا کنند دیگر جمال گوته مدبر یکدرم مغز تخم ارنڈ هی ده درم پوست بلیله زرد دو درم سیماب سهاگه بریان جواکهار زرد چوب فلفل سیاه هر واحد یکدرم صلایه کرده بقدر فلفل حب سازند برای گرانی شکم یکحب بآب گرم و برای درد شکم دو حب بشیره بادیان و برای دفع قبض پنج حب بآب سرد و برای آوردن اسهال هشت حب بآب گرم بدهند نافع آید و چون گرمی معلوم شود شربت بنات بگلاب آشامند دیگر سفوف که دست بفراغت آرد و هاضم طعام ست پوست بلیله زرد بلیله سیاه نمک لاهوری سنای مکی مساوی سائیده بقدر نه ماشه بآب گرم وقت خواب بخورده باشند دیگر قند سیاه در ظرف مسی نهاده بر آتش بگذارند پس نمک سائیده دران آمیزند تا منعقد گردد سرد کرده شیاف ساخته یکی بر دارند اجابت بفراغت آرد و حمول نمک فقط نیز اجابت بفراغت آرد دیا سوم دو درم نمک نیم درم باهم سرشته شیاف سازند به روغن چرب کرده بر دارند و یا پشک موش نمک سانبهر شکر برابر بر آتش نرم معقود سازند و مانند حشفه خر یا فتیله کرده بروغن چرب ساخته در مقعد نهند دیگر تخم شبت تخم حلبه هر یک دو توله یا کم و زیاده بحسب مزاج گرفته جوش داده روغن گاو بقدر دو توله انداخته بنوشند نافع قولنج بود دیگر بیخ بیدانجیر دو دام اگر تر باشد چهار دام و نیم آثار آب بجوشانند تا چهار دام بماند صاف کرده روغن بیدانجیر دو توله انگوزه سه ماشه باهم آمیخته نیمگرم بیاشامند برای درد قولنج و دفع قبض اگر با سردی مزاج باشد نافع بود دیگر تخم تراتیزک پنجدرم در آب بجوشانند و قدری روغن کنجد داخل کرده بنوشند و نوشیدن روغن کنجد باشکر نیم دام نیز نافع قولنج نوشته اند دیگر مغز ارنڈ هی ایلوه مغز تخم مهوه همه را کوفته در سرکه پخته نیمگرم طلا کردن نافعست دیگر خوردن و ضماد کردن لهسن برای تسکین درد قولنج بارد عجیبست و زهره گاو نیمگرم کرده زیر ناف مالیدن شکم براند خاصة کودک را برای دفع قبض بسیار مفیدست دیگر سهاگه تیلیه بلیه تھوتھه مغز جمال گوته هر یک درم همه را در شیر تھوهر سائیده گرد ناف ضماد سازند اسهال بلا اهمال کند و اگر ازین دوا برابر عدس بطفل شیرخواره دهند دیگر اطفال را النفع تمام کند دیگر اجوائن زیره سیاه انیسون بادیان هر واحد یکمثقال کوفته بیخته ناشتا بخورند و بالائش نیم سیر شیر شتر که همان لحظه دوشیده باشند گرم کرده بیاشامند چند روز مداومت نمایند لشیر چار پهر تمام و تقدم تنقیه بدن از خلط خام در دفع قولنج کهنه اثر تمام دارد و مجرب نوشته دیگر پوست بیخ آگ با پشک موش سائیده نیمگرم بر شکم ضماد کنند قولنج بلغمی را مفید بود دیگر پوست بیخ ارنڈ تر دو دام پوست بلیله کابلی زنجبیل وج ترکی صبر زرد هر واحد یکدام سائیده نیمگرم ضماد نمایند اسهال آرد دیگر پوست بلیله زرد ایلوه زرد مغز تخم مهوه بآب پخته طلا نمایند برای قولنج اطفال مفید بود و بعضی بروغن بیدانجیر عوض تخم مهوه می آمیزند و برای دفع قبض شدید بر ناف و عانه طلا میکنند و ضماد بادیان پشک موش ایلوه بآب پخته بر حوالی ناف نیز محلل قولنج اطفال ست اقوال مهره ابوسهل گوید که اگر علت از اخلاط غلیظه لزجه باشد اولا اشیای مقطعه ملطفه و روغن بیدانجیر بماء الاصول بلطف صحت مع ایارج بنوشانند پس تنقیه بحقنه حاده مثل آنکه از مطبوخ بیخ حنظل و بابونه و اکلیل الملک و حسک و شبت و حلبه و بزر کتان و انجیر و سبوس گندم و مقل و عصاره شیر و سکبینج و روغن بیدانجیر و روغن سنبل و زهره گاو و عسل و مری ساخته باشند باید کرد و یا بمطبوخ قثاء الحمار مخلوط بمری و عسل حقنه کنند و اگر درد ساکن نشود در آبیکه بابونه و اکلیل الملک مرزنجوش و شبت و برگ غاره و کرنب دران پخته باشند بنشانند و موضع الم را بروغن سنبل و بابونه و بروغن سداب و بروغن سوسن بمالند و هر گاه در قولنج غثیان باشد و تپ و حرارت نبود این جوارش سنگ دهند مصطگی قرنفل زنجبیل دار فلفل قرفه جوزبوا اسک هر واحد ده درم سقمونیا هشت درم کوفته بیخته آب به ترش افشرده یا مثل او عسل بپزند تا غلیظ شود دواها بدان بسرشند از یک درم تا دو درم و نیم بدهند پس اگر غثیان ساکن نشود این حب بدهند شحم حنظل ده درم سقمونیا سه درم سکبینج ده درم حب بسته یک مثقال بخورانند و اگر قولنج عسر الانحلال باشد داروئیکه مشروح شد دران فائده نکنند این شیاف بر دارند نمک نان ده درم شحم حنظل پنج درم سقمونیا یکنیم درم شیاف طویل مقدار چهار انگشت مضموم بسازند و اگر مفید نشود این حقنه کنند انجیر پنج عدد

نسخه حب جمال

نسخه [illegible]

نسخه حب [illegible]

سبوس کف خطمی کف دریارچه بسته برگ چقندر ده عدد در دو رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند و بر آن بورق مثقال روغن کنجد اوقیه شیاف مذکور یک درم انداخته بکار برند بعد ازان این حقنه لعل آرند شحم حنظل ده درم قنطوریون دقیق پنج درم بخور مریم دو درم پودینه سداب هر واحد باقهٔ صغیره سعتر یک کف در سه رطل آب بپزند تا دو ثلث رطل بماند صاف کرده قطران جند بیدستر جاوشیر هر یک دو درم و شیاف مسبوق الذکر یکدرم عسل پنج درم داخل کرده نیم گرم حقنه کنند پس اگر قولنج حل نشود اعادهٔ او کنند و این حب نیز نوع بلغمی را مفید ست شبرم سکبینج هر واحد دو درم صبر یک درم زعفران مصطکی هر واحد نیم درم سائیده حبها سازند شربت از دو ثلث درم تا یکدرم و اکثر اصناف قولنج را این حب نافع بود شحم حنظل سقمونیا هر واحد دو درم صبر سه درم بورق مقل هر واحد یکدرم حبها سازند شربت از درم تا مثقال و ایارج فیقرا برای تسکین غثیان قوی المنفعت ست و این حقنه جامع اکثر اصناف قولنج ست بزر کتان حلبه هر یک اوقیه مغز تخم بیدانجیر نوسی درم انجیر سیاه شهد انجیر هر واحد ده درم مغز قرطم سی درم سداب تریاقهٔ صغیره زیره اوقیه سبوس کف بادام مقشر اوقیه سپستان اصل السوس بیخ خطمی هر واحد اوقیه و نیم بیخ چقندر بیخ کرنب هر واحد دو اوقیه در سی رطل آب بجوشانند تا پنج رطل بماند پس اگر خوف حرارت موضع نباشد دران مقل الیهود نیم اوقیه سکبینج اشق جاوشیر هر واحد دو مثقال داخل کنند و ازین آب پنج اوقیه صاف کرده بر آن روغن ناردین اوقیه و مری دو اوقیه و نیم و عسل اوقیه و پیه ماکیان گداخته اوقیه داخل کرده حقنه کنند پس اگر فائده نکند و حل قولنج تمام نگردد اعادهٔ آن کنند تا آنکه به اتمام شود و این حقنه خفیف ست آب گندنا و روغن کنجد نیمگرم حقنه کنند. شیخ میفرماید که در قولنج بارد به تقطیع و تحلیل و توسیع مسام آنکه دران لزوجات او محتبس گردد مشغول شوند اکثار ادویه ملطفه که شدید الحرارت نباشد ممکن بود بهر آنکه شدید الحرارت چون بر ماده دفعةً برسد ایمن نباشد از آنکه هیجان ریح کند بلکه بمقداری باید که در سبیل تحلیل قوی کند و ماده را به تلطیف انضاج کند نه تحلیل قوی و لهذا گاهی ترک طعام و شراب چند روز کفایت کند و بجهت آنکه گاهی هیجان درد شدید کند پس درین هنگام یا ترک تکمید یا باستکثار و تکرار آن مضطر شوند بسبب تحلیل آنکه تکمید اول هیجان ریح کرده بعد ازان حقنهای مخرج بلغم استعمال کنند و باید که بدانند که گاهی چیزی ست از اخلاط که تنقیه نمایند اندکی ازان که مصاحب ناحیهٔ الم بود و فاعل الم باشد باقی ماند پس نگویند که علاج نفع نکرده بلکه آن باقی را نیز بحقنهای مستفرغ نمایند و اگر سبب قولنج باد و متحلب ماده اندک اندک بسوی موضع ماده باشد چنانچه مذکور شد و دران هنگام وجع حادث شود ولا جرم استفراغ الطبیعت مفرط سودمند ست الا آنکه بدانند که در تحلیل باد و بسیار ست تنقیه کنند و آنچه بر سبیل تحلب تولد یابد پس واجب ست که قوت نوبتی جمع و در شب چیزی مثل حب صبر و حب ایارج و حب مرکب از شحم حنظل و سقمونیا و سکبینج و صبر هر آنچه باشد نیم مثقال تا دو ثلث مثقال بخورند و چون هر چیزی که ادویه ست خاید و علاج غذا کنند بعد ازان و این حقنه بلغم و ثفل را اخراج نماید بگیرند حسک و بسفایج و حلبه و قرطم و سپستان سنای مکی و ترید ده درم و شحم حنظل بسفایج هر یکی کف نیم مثقال انجیر ده عدد و بزر کتان تخم کرفس انیسون قنطوریون دقیق مغز تخم بیدانجیر کوفته بنفشه هر واحد پنج درم سداب باقه برگ کرنب چقندر و آب بسیار یا سنگی بجوشانند تا اندکی بماند مالیده صاف نموده قریب صد درم ازان بگیرند و دران خیارشنبر هفت درم و شکر سرخ و سکبینج و مقل هر واحد یک درم حل کرده و بورق مثقال روغن کنجد پانزده درم داخل نموده حقنه کنند و گاهی درین قدری زهرهٔ نر گاو می آمیزند و این حقنه مخرج بلغم لزج ست اگر خواهند اجزای حقنه زیاده کنند شحم حنظل نیم یا ده ازان داخل کنند و تخم بیدانجیر پنج درم بگیرند و در آب لبلاب حل کنند و بر پنج یا یک حقنه اول صاف کنند و بنیادند و بدل خیارشنبر و شکر پانزده درم عسل داخل کنند و روغن بابونه و روغن قرطم کنند و مثل سکبینج یعنی یک درم جاوشیر داخل کرده حقنه نمایند گاهی درین دهن بیدانجیر داخل کرده میشود و بسیار باشد که بر طبیخ بزور و حشائش مثل زیره و فطراساليون و تخم سداب و بسفایج و قنطوریون و پودینه و انجیر اقتصار کنند و دران عصارهٔ قثاء الحمار قریب نیم درم حل کنند بدان حقنه نمایند و یا آن بیخ قثاء الحمار و اندکی شحم حنظل بجوشانند و سکبینج و جاوشیر و مقل هر واحد یک درم داخل کرده حقنه کنند و اکثر این ادویه در زیت یا در روغنی حار جوشانیده بدان حقنه میکنند و گاهی با سکبینجات و شیافات مقطعه حقنه می نمایند و اینها مثل ایارج بسیار نافع اند و این حقنها مسکن وجع اند بگیرند مر و جند بیدستر و سیساليوس عاقرقرحا اکلیل الملک هر واحد اوقیه تخم سداب تازه دو اوقیه افیون یک نیم اوقیه و بدارند و وقت حاجت قدری ازان استعمال نمایند و در بعض حقنها داخل کنند گاهی در بعضی

اکل شحوم و دهان

داخل کرده حقنه کنند و این حقنه قوی ست چون ثفل عاصی با بلغم شدید اللزوجه متناهی در قوت و عصیان باشد باید که آب اشنان رطب نیم رطل بروغن کنجد اوقیه و بورق پنج درم گرفته حقنه کنند و اقوی از آن این ست که بگیرند حب شبرم و برگ بادزیون و کبر و انیسون و قشر و بیخ مریم و عرطنیثا و [illegible] و شحم حنظل و قثاء الحمار و تربد و بسفایج و هموزن آن آب بجوشانند بعده نرم بپزند و روغن بید انجیر و عسل و زهره گاو انداخته حقنه کنند یا این ادویه در روغن گرم آمیخته بدان حقنه کنند و چون بروغن قثاء الحمار حقنه کنند گاهی بلغم لزج برآرد اگر بر حقنه چند ساعت صبر کنند و همچنین روغن تربد و روغن کاکلانج ست و گاهی هنگام شدت بداخل کردن حلتیت و اشق و سرگین کبوتر خاصة بجهتی که تسخین عضو کند و فرفیون در بعض اوقات درین حقنها حاجت افتد و گاهی بقدر آن مضروب با ماء العسل کثیر الافادة حقنه میکنند و تسکین وجع می نماید و عصاره بیخ مریم بسیار عجیب ست و گاهی احتیاج بسقمونیا یا فرفیون و غیره افتد و اطبا دوائی را که ذنب الفار نامند ستوده اند چون حقنه داخل کنند بدان انتفاع یابند و گاهی بوزن دو درم جندبیدستر در زیت آمیخته حقنه میکنند و ایضاً بگیرند زفت یک درم و آن را طلا و روغن سداب و روغن [illegible] درهم واحد [illegible] انداخته استعمال کنند و گاهی در حقنهای قویه برگ انجیر و پوست [illegible] آن را داخل میکنند صفت ادویه مسهله برای قولنج بلغمی از حبوب قوی النفع درین حب شبرم و سکبینج و ایضاً حب سکبینج و شقاقل و [illegible] ست و ایضاً تربد و سقمونیا و شحم حنظل مساوی سقمونیا ثلث جزو و عسل کف گرفته آمیخته حب سازند و این حب برای بلغمی جید ست بگیرند شحم حنظل یک دانگ و تربد یک درم و عصاره قثاء الحمار نیم دانگ و جندبیدستر یک دانگ و زنجبیل یک دانگ و ایارج فیقرا دو ثلث درم و اگر سقمونیا هم دهند جائز ست اما مسهلات دیگر مثل سقمونی و غیره و شهریاران و ایارج قوی و شحم حنظل مع روغن بید انجیر و مثل سفرجلی ست و چون ثفل و بلغم مخلوط شود و ثفل بسیار سخت شده باشد و ضرورت باشد احتمال مسهلات قویه داعی گردد از آن جمله این حب ست بگیرند فرفیون تخم بادرنجبویه سقمونیا مساوی شربت از آن درم و این مسهل بسیار قوی ست و [illegible] از سرگین کبوتر و خرمهره شبت دو درم آب بپزند تا نصف بماند صاف نموده دو درم از آن بنوشند و این شدید القوه والخطر ست و شیر جمیع یتوعات حل قولنج کند مثل [illegible] و شیر [illegible] ماننده آن حب [illegible] معروف بحب خراطین است و مثل نوعی از یتوعات مانند اذان الفار که مشابه بجوش کبیر الورق است و گویند [illegible] بدان [illegible] کنند و در آن شیر بسیار بود و آن را در ادویه مفرده ذکر کردیم صفت حمولات قویه که ثفل بسیار و بلغم لزج خارج کنند از فتیله ها [illegible] باید که طول آن شش انگشت باشد بعضی از آن بلوط کبیر ست که از [illegible] شیاف سازند یا فتیله از تربد سازند و بعسل آلوده بردارند یا بلوط از عسل [illegible] شحم حنظل یا بلوط از قثاء الحمار و شحم حنظل و زهره گاو و نطرون و عسل مع [illegible] و ایضاً شحم حنظل از [illegible] و ایضاً عسل و ترنجبین و شحم حنظل [illegible] مساوی [illegible] و ایضاً این [illegible] بگیرند شحم حنظل و جندبیدستر [illegible] مثل [illegible] بقدر [illegible] عسل استعمال کنند و عصاره بیخ مریم بسیار قوی ست احتیاج بسوی آن افتد اگر چیزی [illegible] باستعمال سقمونیا و تخم انجره [illegible] افتد [illegible] نوشیدن روغن بید انجیر در علاج قولنج بارد و کسی را که اعتیاد قولنج باشد باید که نوشیدن روغن بید انجیر از انفع ترین اشیا ست برای صاحبان قولنج بارد [illegible] واجب ست مقدار او و در وقت او و در ماء الجبن [illegible] استعمال کنند و بعد تنقیه بدن مثل حب [illegible] بنوشند و در روز اول دو مثقال [illegible] روز دوم نیم [illegible] و همچنین هر روز نیم مثقال تا یک مثقال تا روز هفتم زیاده کنند بعد از آن اندک اندک کم کنند تا دو مثقال بماند و اگر خواهند روز هفتم توقف کنند و هر گاه بر ماء الاصول آن را بریزند خوب بیامیزند و باید که غذا در هر روز که آن را بنوشند بعد شش ساعت تا قریب ده ساعت [illegible] سازند و اگر خواهش ترشی باشد زیرباجات دهند و بجای آب ماء العسل بنوشانند و باید که حفظ دندان [illegible] روغن [illegible] بر دندان بمالند و از پس آن روغن گل خالص بمالند و چون از نوشیدن او فارغ شوند ایارج فیقرا [illegible] شحم حنظل [illegible] تقویت او نباشد بخورند بهر آنکه ایارج فیقرا دفع مضرت او از سر و چشم میکند و از مشروبات مسکنه اوجاع آنها این ست که افسنتین و [illegible] مساوی بنوشند یا حشیشه جاوشیر تنها و با زیره بنوشند یا بگیرند انیسون و فلفل و جندبیدستر مساوی و از آن یک نیم درم بخورند و [illegible] و کمونی و تریاق خورند اگر از آن مانع حاضر نباشد و جندبیدستر با پودینه عجیب ست و از آنچه تجربه شده این ست که بیخ سوسن چهار درم با سکنجبین در آن [illegible]

جوشانیده باشند و یا در ماء البیض بخورند و سوسن بنفسه با همین قدر بدهند و ایضاً حرف پنج درم در آب خیسانیده سنجری اوقیه روغن کنجد بخورند و ایضاً پوست بیخ غرب چهار درم زنجبیل سه درم جوز و خرما هر واحد شش درم آب شیرین قسط ادویه را کوفته در آب بپزند تا ثلث قسط بماند و تحریک با شاخهای سداب کنند و هر روز دو اوقیه بنوشند و ایضاً بگیرند پوست غرب و شاخهای سداب و زنجبیل مساوی و در آب چهار چند ادویه بجوشانند تا ثلث بماند و هر روز دو اوقیه بنوشند تا سه روز سه روز راحت دهند و واجب است که چون ماء العسل بنوشند آنرا طبخ شدید دهند بهر آنکه ماء العسل ضعیف الطبخ مورث نفخ میگردد و اضمده قولنج بارد بعضی از آن ضماداتی است که در آن چیزی مسهل باشد مثل ضماده که از شحم حنظل و مغز قرطم سازند و الطلیه که از زهره گاو و شحم حنظل و مانند آن بگیرند و بعضی از آن ضماداتی است که بدان قصد اسهال نبود و مثل تضمید بتخم انجره مع مغز تخم قرطم و تضمید به بزور و حشائش مذکوره که در حقنها افتند و بحب الغار تنها ضماد میکنند و سوم هشتاد و کزبات علک البطم شش کزبات تربد سه کزبات سورنجان یک نیم کزمه عاقرقرحا مرزنجوش حب الغار تخم انجره نرمس خشک شحم حنظل هر واحد یک نیم درم سقمونیا اوقیه سه کزبات زهره گاو بقدر کفایت روغن غار بقدر کفایت از آن طلای شکم سازند و ایضاً خرابق تخم انجره تخم سپستان هر واحد جزوی از زهره گاو و سوم هر واحد نیم جزو شحم مرغابی سه جزو از ناف تا بیخ قضیب لطوخ کنند و اگر در بین ماء بوره داخل کنند بهتر بود و گاهی در آن قشور نحاس داخل میکنند **ضمادات قولنج بارد** مثل ضماد [illegible] و دخن بریان یا کماد معمول از بزور و حشائش که در حقنها مذکور شد سائیده گرم کرده یا در زیت گرم آمیخته استعمال نمایند و **مروخات** روغن قثاء الحمار و روغن خردل است و هر روغنی از روغنهای حاره که خواهند بعد از آنکه در آن جند بیدستر و فرفیون بحسب حاجت داخل کرده باشند **تدبیر مخدرات** در علاج کلی کیفیت وجوب اجتناب از مخدرات ذکر کردیم پس اگر شدت ضرورت باشد و از آن چاره نباشد فلونیا و معاجین که در قرابادین بیان نموده ایم باید داد و بهتر آنچه در آن مخدرا جند بیدستر افتد و از آنجمله این اقراص است شیطرج یا محرز است زعفران میعه سائله زنجبیل دارفلفل بزر البنج هر واحد درم افیون جند بیدستر هر واحد ربع درم از این حب حدها سازند شربتی از دو ثلث درم تا یک درم و این دوا نیکو است بگیرند بیخ فاداینا و زعفران قسط ناردین سعد هر واحد دو اوقیه برگ بودنیه خشک قسط مر دار فلفل ها سنبل هندی هر واحد سه اوقیه تخم کرفس انیسون زنجبیل سلیخه حب البلسان هر واحد چهار اوقیه افیون تخم شوکران پوست بیخ یبروج هر واحد یک اوقیه عسل مقدار کفایت بعد شش ماه استعمال کنند و ایضاً بعضی حقنهای معروفه مستعمله استعمال کنند و در آن جند بیدستر نیم درم افیون بقدر باقلا یا کمتر داخل نمایند و گاهی افیون و مانند آن در روغنهای حقنه قولنج داخل میکنند و گاهی مع ذلک سکبینج و حلتیت و روغن بلسان و اندکی مشک داخل کرده میشود و گاهی فتیله از افیون و جند بیدستر سائیده در زیت الزیت سیاه سازند و در آن فتیله آلوده در مقعد نهند و در آن رشته نهند تا بیرون بماند و هر ساعت آنرا کشند و تجدید دوا کنند و **غذا** که مخصوص قولنج بارد است خوردن ثوم و مری ادام طعام است و تتبیل طعام ایشان بکنند تا تلطیف آن و تقویت آن بدار چینی و زنجبیل و صعتر و زیره و انجره و قرطم کنند و باید که اسفیدباجات بکمون و خردل تناول نمایند و کماکان ایشان اندرانی بسیار بخلاف القرطم و شونیز و زیره و انیسون باشند و از جمیع بقول اجتناب کنند مگر سداب و چقندر و در نعناع نیز نفع است و از اشربه ایشان شراب بجای صرف و شراب عسل با فادیه است صاحب کامل مینویسد که هرگاه حدوث قولنج از جمله بلغمی باشد جوارش شهریاران یا جوارش تمر یا جوارش سفرجلی مسهل با آب گرم بدهند و جای درد را بنمک گرم کرده تکمید کنند و صاحب را در آب نیم گرم که در آن بابونه و اکلیل الملک و برنجاسف و کرنب و ضنا خشک و مانند آن جوشانیده باشند بنشانند و موضع را بروغن خشک با الندی اگر اسهال الطبیعت و تسکین درد شود بهتر و الا سکبینج از دو درم و نیم تا سه درم یا شیاف مثل آن با آب گرم بدهند و اگر بسبب حرارت مزاج و سن و وقت متحمل این حب نباشد فلوس خیار شنبر بیست درم یا پانزده درم گلقند در آب که بادیان در آن جوشانیده باشند مالیده و لوزالمر مثقال تربد یک درم ایارج فیقرا ایران نیم گرم بنوشانند و این حب بدهند ایارج فیقرا تربد هر واحد درم شحم حنظل ربع درم نمک نفطی دو دانگ سقمونیا یک دانگ مقل ازرق نیم درم باریک بسائیده مقل را در آب گرم حل کرده ادویه بدان بسرشند و حب بسته در سایه خشک کنند و آب بگیر شربت تام است قولنج بلغمی را نافع بود و این حب برای قولنج بلغمی کثیر المنفعت است و حبی حب اللولو نامیده و آنرا اشعری گویند بگیرند شیرم سکبینج هر واحد یک جزو سکبینج را در آب گرم حل کرده شیرم بدان بسرشند و اندکی زعفران آمیزند شربت نیم مثقال تا مثقال و صبیان را دو دانگ تا نیم درم و این حب نیز قولنج بلغمی را نافع است تربد سفید خراشیده ایارج فیقرا هر واحد سه درم غاریقون دو درم سکبینج و جاوشیر و مقل و جند بیدستر هر واحد درم کوفته بیخته را باریک کوفته و صمغ ع

در آب سداب تر کرده ادویه بدان بسرشتند و بشکل غلغل حبها ساخته دو درم با سکنجبین و آب تخم کرفس و انیسون و بادیان جوشانیده باشند بخورند و آنچنانکه تربد ده درم صبر دو درم
سقمونیا و انیسون هر واحد دو دانگ باریک سائیده بعسل سرشته شوند و این یک شربت ست نفعت ازان با آب گرم بخورند و این حب نافع قولنج بلغمی و ریاحی ست غاریقون
و سکبینج و مقل و جند بیدستر و جاوشیر هر واحد دو درم صبر چهار درم ادویه خشک را باریک سائیده و صمغها را با آب گرم حل کرده ادویه بدان بسرشتند و حب ساخته از
یک درم تا مثقال با آب گرم بخورند و اگر صاحب این علت ایارج فیقرا بعسل خمیر کرده سه درم بدهند و بالای آن این ماء الاصول بر روغن بید انجیر دهند ازان انتفاع
یابد بگیرند پوست بیخ کرفس و بیخ بادیان و حلبه و شبت و خارخسک هر واحد ده درم تخم کرفس و انیسون و بادیان و پرسیاوشان و تخم خطمی هر واحد چهار درم سعد کوفی
و سنبل الطیب هر واحد دو درم قنطوریون دقیق پنج درم انجیر سفید ده عدد و مویز منقی بیست درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند و هر روز ازان
چهار اوقیه با دو مثقال ایارج فیقرا بعسل یا یک مثقال روغن بید انجیر بنوشند و اگر عوض روغن بید انجیر این روغن استعمال کنند نافع تر باشد شبرم سی درم مازریون
ده درم حب النیل بیست درم تربد سه درم مغز تخم بید انجیر هر واحد چهل درم همه را کوفته در دیگ سنگین کرده بران شش رطل آب بیاندازند و باتش معتدل بجوشانند تا نصف بماند
بران روغن کنجد یک رطل انداخته باز باتش معتدل بجوشانند تا آب فانی گردد و روغن بماند صاف کرده در ظرفی بدارند و استعمال کنند شربتی از یک مثقال تا دو مثقال
بماء الاصول و اگر خواهند با آبی که دران حلبه و بادیان و تخم کتان و مویز منقی و انجیر سفید و پرسیاوشان جوشانیده باشند استعمال کنند که این درین باب نافع ست اگر
در حقنه بقدر حاجت استعمال نمایند باذن الله تعالی نافع بود و اگر این ادویه استعمال کرده و اسهال طبیعت و تسکین درد نگردد حقنه استعمال باید کرد لاسیما اگر
درد در امعای سفلی باشد و اگر بعد از بعض چند روز گذشته باشد استعمال حقنه دران هنگام از افضل اشیاست و باید که در ابتدا حقنهای لینه استعمال کنند
اگر فائده شود فهو والا انچه ازان قوی باشد بعمل آرند و این حقنه لینه قولنج را که قوی نبود نافع ست انجیر ده عدد و سپستان سی عدد و عناب بیست دانه مویز منقی بیست درم
خارخسک بابونه اکلیل الملک کرنب شبت چقندر هر واحد پنج اوقیه بنفشه سبوس خطمی هر دو دسته بسته هر واحد سه درم همه را در سه رطل آب بپزند تا یک رطل
بماند نیم رطل ازان صاف کرده بران پیه بط گداخته و مری هر واحد دو اوقیه شکر سرخ ده درم بورق نیم درم روغن بنفشه یا روغن کنجد ده درم انداخته نیم گرم حقنه کنند
و این حقنه قولنج حادث از بلغم نیز نافع ست بگیرند انجیر پانزده عدد عناب بیست عدد سپستان سی عدد خارخسک و شبت هر واحد ده درم قرطم کوفته
مغز تخم بید انجیر کوفته و بابونه و اکلیل الملک هر واحد هفت درم قنطوریون دقیق و غلیظ و حلبه و تخم کتان هر واحد پنج درم سداب تر کف کرنب و چقندر هر واحد
ده اوقیه پرسیاوشان و شحم حنظل و تخم کرفس و بادیان و انیسون و کمون و سبوس و برگ خطمی سفید هر دو دسته بسته هر واحد سه درم تخم حلبه چهار درم
همه را در شش رطل آب بجوشانند تا یک رطل آید نیم رطل ازان صاف کنند و بران اوقیه روغن کنجد و اوقیه پیه بط گداخته و یک نیم اوقیه مری و اوقیه
شکر سرخ و بوره ارمنی مثقال اندازند پس اگر مرض قوی و بلغم بسیار غلیظ باشد عوض روغن کنجد روغن زنبق یا روغن خسک یا روغن شبت و عوض شکر
عسل کنند و درین ادویه سکبینج و اشق و جاوشیر هر واحد نیم درم زیاده کنند و این صموغ در آب گرم گداخته در داروها انداخته بسایند و در حقنه داخل کنند و اگر
در حقنه دو دانگ زهره گاو اندازند منفعت بین کند و باید که درین اشیا زیاده و کم نمایند بحسب مشاهده قوت مرض و منفعت آن و کثرت بلغم و قلت آن و گاهی
از حقنه باستعمال شافه استعانت کنند چون مرض و درد در نواحی عانه و قریب از امعای مستقیم باشد و این شافه مجرب ست خطمی و بورق هر واحد جزوی سقمونیا
ربع جزو و شحم حنظل نیم جزو باریک سائیده و شکر سرخ گداخته معقود کنند و ادویه بران انداخته بقدر انگشت [illegible] شیافها ساخته استعمال کنند و ایضا
شحم حنظل و زهره گاو و بورق و خطمی هر واحد جزوی باریک سائیده بشکر سرخ یا عسل معقود بسرشتند و این شافه قوی ست زهره گاو و سکبینج و مقل و بورق دو درم و شحم حنظل
و خطمی مساوی ادویه باریک سائیده و صمغها با آب گرم حل کرده ادویه بدان بسرشته شیاف سازند و چون این همه تدابیر بعمل آورند و تسکین وجع و حل طبیعت نشود
پس دوائیکه دران سرگین گرگ می افتد استعمال نمایند بهر آنکه سرگین گرگ که بر خار افتد دوائیست که دران خاصیت عجیب در نفع قولنج ست
در کتاب ادویه مرکبه ذکر کرده که هر کسی که قطعه سرگین گرگ بگیرد و بران صاحب قولنج بنهد یا بر ناف او طلا کنند اسهال کند و او این ابرا
کثیر تجربه کرده و این صفت دوای خرء الذئب ست بگیرند سرگین گرگ که بر خار افتد شود چهار درم انیسون و زیره و بادیان و زنجبیل و دار فلفل

و نمک نفطی هر واحد درم صبر سقوطری دو درم ادویه را باریک سائیده بعسل کف گرفته سرشته شربت از دو درم تا سه درم با آب شبت و زیره و این دوای دیگر خرء الذئب سست تر یعنی سفید خراشیده پنج درم سرگین گرگ چهار درم تخم کرفس و انیسون هر واحد هشت درم همه را باریک سائیده شربت شش درم با آب گرم [illegible] استعمال حقنه و شیافات و غیر آن کردند و اسهال طبیعت شود و بقیه درد باقی ماند این مطبوخ استعمال کنند که این تنقیه امعا از بقایا تمام کند بگیرند پوست بیخ کرفس و پوست بیخ بادیان بابونه و اقحوان و پرسیاوشان و بنفشه خشک و اصل السوس مقشر کوفته هر واحد ده درم حلبه مغز کتان تخم خطمی تخم خبازی و بادیان هر واحد پنج درم انجیر سفید ده عدد مویز منقی بیست درم همه را در پنج رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید و از آن نیم رطل تا دو ثلث رطل گرفته بوزن ده درم فلوس خیار شنبر بمالیده و فانید شکری ده درم روغن بید انجیر مثقال تر بده درم داخل کنند و این را یک وقت استعمال کنند و یک وقت تا سه روز پس این تنقیه امعا نیکو کند و نافع شود انشاء الله تعالی

نسخه مطبوخ مسهل

سید اسمعیل که اول تدبیر شیاف و حقنه باید کرد و غذا منع کنند و بهر حفظ قوت شوربای خروس اندک اندک نوشانند و چون حقنه رطوبت لزج و باد دفع شود شیاف بار بار و حقنه کنند تا درد و از ماده قولنج پاک گردد و آنرا که قولنج قوی نباشد تا اعراض بد پدید آید امر بقی باید کرد بهر آنکه ماده قولنج را قلع کند و اگر قی باز ایستاده شود بشربت لیمو دهند که در آن انار دانه و سماق و زیره پخته باشند باز باید داشت و بورق و نمک را بسایند و فانید را در کفچه آهنی بر آتش بگدازند پس بورق و نمک را سرشته شیاف سازند و طول شیاف چهار انگشت مضموم و بقول بعضی شش انگشت باید یا ازین ده درم تخم حنظل پنج درم سقمونیا دو درم و نیم شکر سرخ یا فانید پانزده درم بدستور شیاف سازند و این شیاف در وقت قولنج بلغمی سود دارد و بگیرند سکبینج و مقل و جاوشیر و اشق و صابون و بوره و تخم حنظل و نیم درم سقمونیا و زنجبیل و شقاقل و نمک هندی و برگ سداب و تخم آن و حرمل مساوی و حسب دستور شیاف سازند و اگر صابون بغدادی را بلسان شیاف تراشیده بنهند سود دارد و همچنان عرطنیثا را مثل شیاف تراشیده بنهند جائز است و یا از شحم حنظل یک جزو بادام ده جزو و یا از شحم حنظل و مقل مساوی شیاف کنند و این حقنه بکار برند زیره حلبه تخم کتان تخم خطمی هر یک اوقیه انجیر بستی ده عدد سداب شبت برگ چقندر و برگ کرنب هر یک دسته سبوس گندم دو اوقیه بادام تلخ نیم اوقیه برگ خطمی یک حصه بسته ده درم عناب سپستان هر یک بیست عدد اصل السوس یک اوقیه برگ غار اوقیه همه را در شش آثار آب بپزند تا دو آثار بماند صاف نموده بقدر هفتاد درم بگیرند و در آن سکبینج و مقل هر یک مثقال اشق جاوشیر هر یک درم جند بیدستر نیم درم نمک هندی دو دانگ فانید دوازده درم بگدازند و هفت درم روغن کلکلانج هفت درم آب کاسنی هفت درم عسل دو آثار ده درم پیه بط و پیه مرغ اوقیه با وی بیامیزند و نیم گرم حقنه کنند و گاهی درین تخم بید انجیر کوفته داخل سازند و ادخال شحم حنظل در حقنه خطر دارد مگر آنکه بسیار عسر الخروج شود و پاک گردد یا دو درم پیدا کنند پس تا ضرورت نباشد آنرا بکار نبرند و این حقنه معتدل است بگیرند برگ چقندر یک دسته خطمی سفید یک اوقیه سبوس اوقیه انجیر بیست ده عدد همه را در دو آثار آب بپزند تا بقدر نیم آثار بماند چهل درم ازین مطبوخ گرفته ده درم روغن کنجد بیامیزند و دو مثقال بورق در آن حل کنند و بکار برند و این حقنه قوی است انجیر سی عدد سپستان پنجاه عدد بیخ چقندر و برگ کرنب هر یک پنجاه درم و مقل دو درم و سکبینج چهار درم پیه کهنه بچه فربه اوقیه و باقی اجزا [illegible] سکبینج و اشق و جاوشیر و پیه ماکیان سه وزن آن است که در قول ابوسهل و حقنه جامع اکثر اصناف قولنج مسطور شده و این حقنه درد بنشاند و باد و بلغم و صفراوی را بیرون آرد بگیرند حلبه و اکلیل الملک و شبت و خطمی بابونه هر یک ده درم همه را در یک نیم آثار آب بپزند تا به نیم آثار آید و صاف کنند و ده درم پیه بط و ده درم پیه کوزه ده درم چهار مغز پنج افتاح و پنج درم روغن شبت با وی آمیزند و وقت ضرورت بکار برند خواب آورد و درد بنشاند و این حقنه قولنج بلغمی و ریحی و ثفلی را بگشاید بگیرند بادیان و کرفس و تخم شبت و انیسون هر یک چهار درم همه را جوشانیده صاف نموده هفت درم بورق و ده درم فانید یا شکر سرخ در آن گداخته ده درم روغن کنجد یا روغن کتان اندازند و اگر ده درم پیه سائیده و بیست درم روغن کنجد بگدازند و بدان حقنه کنند سود دارد و اگر بورق بمقدار هفت درم تا ده درم و چهار درم سداب و ده درم روغن زیت آمیزند قولنج بلغمی و ریحی را در حال بگشاید و جمله هشتاد درم باید و اگر عوض بوره نمک باشد روا بود لیکن نمک پانزده درم گیرند و اگر دو اوقیه آب کاسنی اندازند رطوبت لزج قلع کند و اگر دو درم بورق در آب گرم حل کرده حقنه کنند زود بگشاید مقدار سی درم باید و چهار اوقیه آب برگ چقندر با ده درم بوره و نیم اوقیه روغن کنجد حقنه مفتح و معتدل است و این حقنه تیز و گرم جز بوقت ضرورت بکار نبرند بگیرند عرطنیثا اوقیه بخور مریم نیم اوقیه شحم حنظل دو درم و در دو آثار آب بپزند تا به نیم آثار باز آید صاف کرده سه اوقیه ازین مطبوخ بگیرند و دو درم نوشادر در آن حل کنند و دو درم روغن [illegible] اندازند و حقنه کنند و هرگاه حقنه بکار برند

ادخال شحم حنظل در حقنه

مراعات دماغ نمایند و از بالا نیز مسهل خفیف دهند تا حقنه را یاری دهد و بعد از آنکه حقنه کرده باشند و راه ثفل و ضمادی گشاده گردد دو درم ایارج فیقرا با سه درم عسل سرشته باید داد و پس از آن بارد الاصول با روغن بید انجیر بدهند و اگر شیر و تخم معصفر با بارد الاصول هر یک سه درم و قیمه با سیر بدو شش درم روغن بید انجیر دو درم فانیذ داخل کنند صواب باشد و از چیزهائیکه زود اسهال آرد و قولنج ثقلی و بلغمی و ریحی را بگشاید این ست بگیرند سقمونیا نیم جزو شحم حنظل دو جزو مصطکی نیم جزو حب سازند شربتی از نیم درم تا یک درم و حبی که آنرا حب قولنج گویند و در آن شحم حنظل دو درم ست و نسخهٔ آن در قول ابن سهل گذشت با آب سداب حب سازند بدهند و یا سقمونیا یک جزو شحم حنظل دو جزو حب ساخته از درم تا مثقال بخورند و باید دانست آنجا که حاجت سرعت اسهال باشد صبر استعمال نکنند بهر آنکه بطی الاسهال ست لیکن او را مع قولنج منفعت عظیم ست و همچنین ایارج فیقرا منع قولنج و تسکین درد کند لیکن چون بغثیان متادی باشد زعفران از آن دور باید کرد و عوض آن گل سرخ در ایارج داخل کنند و این وجع تسکین درد کند و اسعار اسر و نماید و قبض شکم نسازد و پنج لفاح دانگی بزر البنج دو دانگ زنجبیل خولنجان هر یک یک نیم دانگ سقمونیا نیم دانگ این همه یک شربت بود و این حب قوی ست و زود اسهال آورد و شیر شبرم یک نیم دانگ سقمونیا مثل او شحم حنظل نیم درم کتیرا دانگی همه یک شربت ست و اگر خواهند که بسرعت اطلاق کند و بدمزه نباشد شکر نیم درم عوض شحم حنظل داخل کنند و اگر از صبر یک مثقال سکبینج نیم مثقال حب کنند در حال درد بنشاند و بعد چند ساعت اسهال آرد و ریاح بشکند و هرگاه صاحب قولنج را درد از تهیگاه ظاهر شود از این حب نفع تمام یابد و در حال درد ساکن شود و این وجع را اگر اهمیت ندارد پوست شبرم سائیده در خرما بسرشند و بدهند و شیر شبرم با سقمونیا که در جلاب یا در نخود آب یا در شراب حل کنند طعم ناخوش ندارد و زود اسهال کند و حبی که چنین آنرا حب اللولو نامیده و ثابت میگوید که بهترین حبها درین علت ست نسخهٔ آن در قول صاحب کامل گذشت و این حب سکبینج درد قولنج و نقرس و درد معده را سود دارد بگیرند صبر و هلیله زرد و سکبینج هر یک سی درم شحم حنظل و انزروت هر یک پانزده درم تربد صد درم و در بعضی نسخها تخم کرفس پنج درم نیز داخل ست شربتی دو درم و نیم و هرگاه با درد قولنج و نفخ غثیان باشد حب افاویه که در باب مغص گذشت نافع بود و در دوای دیگر خرء الذئب که نسخهٔ آن در قول صاحب کامل مذکور شد فانیذ پانزده درم داخل کرده هفت درم بدهند قولنج صعب را بگشاید و سرگین گرگ که در ادویه بکار آید سپید و خشک باید خاصه آنکه بر سر خاری یا بر سنگی افگنده باشد و در آن ریزهٔ استخوان بسیار بود و بوی نباشد و جالینوس گوید که صاحب قولنج سرگین گرگ بر تهیگاه بسته بود و بسیاران تشبیه و شفا یافت و بسیار آزموده که آنرا بقدر باقلا در تعویذ نقره کرده بر تهیگاه صاحب این علت بستم و منفعتی عجیب دیدم و این معجون همه انواع قولنج صعب را بگشاید بگیرند سکبینج و جند بیدستر و تخم کرفس هر یک یک جزو سقمونیا نیم جزو سقمونیا را بروغن بادام حل کنند و سکبینج در عسل حل کنند پس سقمونیا و باقی ادویه بسرشند شربتی مثقال تا سه درم و این معجون خیارشنبر نافع ست تربد چهل درم بنفشه بیست درم سقمونیا دوازده درم نمک هندی و رب السوس هر یک هفت درم بادیان انیسون مصطکی هر یک پنج درم فلوس خیارشنبر و فانیذ و عسل هر یک صد درم این هر سه را جوشانیده صاف کنند و ادویه کوفته بسرشند شربتی از هفت درم تا ده درم بمطبوخ هلیله یا آب گرم و هرگاه درد صعب شود و بیم غشی و ضعف قوت بود فلونیای رومی دهند تا حس او کند شود پس علاج کنند و این معجون خواب آرد و درد بنشاند و قولنج بگشاید بگیرند نانخواه و فلفل و سداب و پودینه و جند بیدستر و زیرهٔ کرمانی و حب الغار هر یک سه درم افیون بزر البنج و بیروج هر یک ده درم سقمونیا از درم بشهد مصفی بسرشند شربتی مثقال و این معجون مسهل ست بگیرند فلفل دار فلفل زنجبیل زیره سداب خولنجان قرنفل مساوی از همه ده درم سقمونیا ده درم بعسل چهل درم بسرشند شربتی در حال صحت از نیم درم تا درم و در حال مرض مثقال تا دو درم یا بیشتر و این جوارش هندی قولنج و درد پشت و درد مفاصل را زائل کند بگیرند سقمونیا ده درم قاقله کبار زنجبیل دارچینی قرنفل ناردشک تمر فلفل مصطکی فلفل هر یک پنج درم تربد صد درم شکر صد درم همه را در شهد بسرشند شربتی از پنج درم تا ده درم و معجون ترب الاشه و شهریاران و تمری و سفرجلی مسهل و غیر آن در قرابادین یاد کرده آید و مغز تخم قرطم سه جزو شحم حنظل یک جزو در زهرهٔ گاو بپزند بکفایت ضماد قوی ست و ارزن گرم کرده و تخم کرفس و نانخواه و حلبه آمیخته در خریطه کنند و بر ناف تکمید کنند درد بنشاند و تحلیل کند و روغن شبت مالیدن سود دارد خاصه اگر فرفیون و جند بیدستر قوت داده باشند و اما بعد این علاجها که مذکور شد تدبیرهای مانع قولنج باید کرد و بهترین چیزیکه بعد تنقیه بکار برند تا قولنج از معاودت باز دارد روغن بید انجیر ست با بارد الاصول و ترتیب استعمال آن همان ست که در قول شیخ گذشت و بعد هفت روز هر روز نیم مثقال کم کنند و اگر خواهند که از پس یک هفته سه روز یا بیشتر بحال قدر

فـ نسخه [illegible]

فـ نسخه [illegible]

فـ نسخه [illegible]

فـ نسخه [illegible]

فـ نسخه [illegible]

فـ نسخه [illegible]

فـ نسخه [illegible]

که بروز هفتم رسیده بدهند روا بود و صاحب قولنج بارد را در طعام سیر و فلفل و زیره و کرویا و انجدان [illegible] کنند و اگر زیره دو درم کوفته در چهار اوقیه آب بجوشانند تا نصف بماند صاف نموده مغز قرطم پنج درم فانیذ او قیه در ان حل کرده بنوشند تا طبع نرم کند و قولنج باز دارد و اگر دو درم روغن بادام اندازند بهتر بود چند روز استعمال نمایند و این شربت انجیر سخت موافق بود انجیر فربه یک من در چهار من آب بپزند تا نیمه باز آید صاف نموده باز بجوشانند تا بقوام جلاب آید و در اثنای جوشانیدن یک درم دارچینی و یک درم خولنجان و یک درم زنجبیل سوده در صره بسته در ان افگنند و هر ساعت بمالند و بفشارند و جوز و نارجیل و فانیذ سود دارد و اگر بدین علاج و تدبیر زائل نشود و با حاجت کنیا باید داد تا سواد و فضول از امعا پاک کند و آنکه در هر چند روز قولنج معاودت کند مدام پیش از طعام اول چیزهای ملین چون انجیر بکار برد و ماء العسل و جلاب ترکرده و آلو سیاه بکار برد و در جلاب خیسانیده تناول کند و بیضه مرغ نیمبرشت خاصه که فانیذ کوفته بران پاشیده باشند بنوشند و کاسه کبر و اسکباج و عسل و روغن زرد و چغندر که سخت پخته باشد و حریره که در ان شیره مغز قرطم و فانیذ داخل کرده باشند بنوشند و در طعام کنند تا بیشتر اندازند و اگر اول اندکی جوز و بادام و شهد و فانیذ بخورد سود دارد و شیر [illegible] گاو که بر جلاب [illegible] از بادیان و تخم کرفس و بادرنجبویه هر یک سه درم با گلقند عسلی دو درم بنوشند و تا [illegible] تا وقت سکون [illegible] جمع کنند و تنقیه الطبیعت را این مطبوخ نمایند سنای مکی هفت درم بادرنجبویه سه درم بادیان دو درم با شکر سفید بجوشانند و معجون خیارشنبر مثلث با شش یا پنج مثقال [illegible] در ان حل کرده بنوشند و یا سفرجلی مسهل پنج مثقال و یا شهریاران یا جوارش تمر شش مثقال هر چه ازین حاضر باشد در آب گرم حل کرده بیاشامند و تکمید [illegible] بابونه و سبوس و جاورس گرم کرده نمایند و در آبزن آب گرم که در ان [illegible] و خشک و شاهتره و حلبه و عنب الثعلب [illegible] در قول [illegible] گذشت بهتر مریض را بنشانند و اگر ازین ساکن نشود و طبیعت منحل نگردد حب سکبینج یا حبی که در ان ایارج و تربد هر واحد یک درم ست و در قول صاحب کامل مذکور شده سوای سقمونیا ساخته بدهند تا اسهال کثیر آرد و این حقنه نافع قولنج حادث از بلغم لزج ست سنای مکی پنج درم [illegible] هشت درم انجیر ده عدد [illegible] و غاریقون هر واحد سه درم پرسیاوشان چهار درم طبخ کنند کرنب و حقنه [illegible] هر واحد [illegible] بابونه اکلیل الملک هر واحد کف باقی اجزای [illegible] حنظل [illegible] ست که در قول صاحب کامل گذشت [illegible] گوید که اولا شیافات مسهله بردارند پس اگر اسهال نشود حقنه [illegible] اوقیه [illegible] تقویت کنند و باید که در قولنج از هر نوع که باشد خصوصا در بلغمی توجه تا طبیعت [illegible] و تلیین آن [illegible] پس اسهال آن [illegible] و [illegible] اسهال [illegible] طبیعت [illegible] آنکه در [illegible] عظیم باشد که در ان [illegible] مزلقات کنند و این معجون مسهل [illegible] برای تنقیه امعا از بلغم ست [illegible] حب القرطم [illegible] عسل [illegible] قوام نموده [illegible] اوقیه بخورند و این حمول انواع قولنج را حل کنند و ریاح را متفرق سازد زیره برگ سداب هر واحد کف [illegible] دو درم ابرق دو درم [illegible] عسل [illegible] سرشته بصوف بردارند که انفشاش ریاح و اخراج آن نماید و این حمول اسهال بلغم و تنقیه امعا از بلغم کند سکبینج جاوشیر مقل اشق حلتیت تربد هر واحد یک جزو صابون [illegible] مثل ادویه [illegible] شکر یا عسل [illegible] سرشته فتیلها سازند و یکی ازان استعمال کنند و این حقنه برای جمیع انواع قولنج سوای ورمی مجرب ست بادیان انیسون تخم کرفس تخم شبت هر واحد چهار درم در یک رطل آب بپزند تا نصف بماند صاف کرده ده درم ابرق دو درم شکر سرخ دو درم روغن کنجد در ان حل کرده حقنه کنند و از اشربه اقتصار بر شربت [illegible] این جلاب هر صبح نمایند بادیان نانخواه تخم کرفس هر یک دو درم با ده درم گلقند بدهند و از معاجین مسهله نافعه سفرجلی مسهل ست [illegible] در آب گرم یا این مطبوخ حل کرده بدهند سنا پنج درم بادرنجبویه سه درم بادیان دو درم با گلقند بجوشانند و این نافع معده و مقوی [illegible] ست و معجون خیارشنبر قولنج حار و یبوست امعا و [illegible] صفراوی را نیز شدید النفع ست و شهریاران سودا و زرد آب را نیز [illegible] دارد و [illegible] قولنج و درد معده و عسر البول را نیز مفید ست و اگر تسکین و تلیین نشود حب سکبینج یا حبی که در قول [illegible] گذشت بدهند بعده شوربای جوزه مرغ با توابل بیاشامند و بدانکه قی عارض در قولنج اگرچه فی الجمله مضعف ست مگر در استعمال مواد [illegible] معده خاصه اگر ابتدای مواد آن از جانب معده باشد نافع ست بهر آنکه بیشتر سبب قولنج اجتماع رطوبات و بلاغم لزجه در معده باشد که معده جزوی ازان بسوی امعا فرستد و او را قولنج تکرار کند و [illegible] قی درین نوع شافی بود و اگرچه عرض موذی مضعف ست و این حب مسهل ست [illegible] شحم حنظل کثیرا تربد سفید [illegible] یک جزو سقمونیا نیم جزو [illegible] ربع جزو شربت مثقال بماء الاصول و این حب مجرب ست تربد نیم درم [illegible] بیشتر

زنجبیل بلکه یک انگ و این یک شربت است و این دوا در حل قولنج قوی ست شبرم شحم حنظل فرفیون سقمونیا مساوی شربت یک درم طبری گوید که گاہی قولنج از غلطی افتد که قولون آخر الشرب کرده باشد و سیلان ہر دو البته آن حاصل شود و تحلیل گردد و مستحیل بریاح ہم نشود بسبب قلت حرارت و ضعف آن و الم شدید و قلق آرد و باشد که بفرط الم ہلاک شود و باید که طبیب از سرخی قاروره و حرارت دران نترسد که این از فرط الم بود و علاجش این ست که اندکی ایارج با این طبیخ دہند بگیرند بادیان انیسون تخم کرفس کرویا نانخواه صعتر ہر واحد یک درم کوفته بجوشانند تا بزور بھر اشود صاف کرده ایارج بنوشانند و از اغتذا و شرب آب سرد منع نمایند تا در برودت ماده نیفزاید و عوض غذا شوربای مرغ ہر که در علاج قولنج ریحی مذکور گردد بدہند و دوائیکه دران بر کنند و اجینی و زوفا افزایند و این حقنه مکرر بعمل آرند و اول آن سه مرتبه بابونه اکلیل الملک شیح قیصوم برگ مرزنجوش برگ شبت برگ سداب ہر واحد کف قرطم کوفته حلبه تخم سداب ہر واحد حفنه برگ کرنب نبطی برگ چقندر ہر واحد باقه صعتر زوفا ہر واحد حفنه تخم کرفس انیسون ہر واحد کف بو مقشر کوفته کف کبیر ہمه را بجوشانند تا مهرا شود پس بقدر صد درم صاف نموده دریاده کنند و بران پنج درم روغن بیدانجیر و پنج درم روغن سداب و پنج درم شکر سرخ ده و ثلث درم بورق انداخته حل کنند و نیم گرم حقنه کنند صبح لزوم پرہیز و منع غذا سوای شوربای مرغ و منع از آب سرد و سه دفعه حقنه نمایند و اگر مرض کم نشود و درد ساکن نگردد در حقنه نیم درم سکبینج و نیم درم جاوشیر و دو دانگ جند بیدستر حل کرده دو سه دفعه حقنه کنند پس اگر درد زائل نشود فلونیا اندک بخورانند و گاہی اندکی ازان در حقنه مذکور داخل می کنند و در آبیکه اندران بابونه و اکلیل الملک و شیح و قیصوم و برگ نمام و برگ مرزنجوش و برگ حماحم جوشانیده باشند بنشانند و بعد خروج ازین آب این ضماد کنند تخم کرفس انیسون بادیان صعتر زوفا ہر یک دو درم ہمه را سائیده و موم روغن از پیه بط و پیه ماکیان ساخته بیامیزند و بر پارچه مالیده ضماد نمایند و چون راه بگشاید و ہر چه بخورد نازل شود الا درد باقی بود بر تغذیه مبادرت نکنند سیما چون تہوع و تقلب نفس باقی باشد و اگر تقلب نفس زائل شود و غثیان ساکن گردد و اشتہای تناول چیزی باشد این علامت صحت است پس در بیست ہنگام بعفر زبان بسیده در شوربای مرغ تر کرده دہند و بعد ساعتی از تناول شوربا اندک شراب کہنه بخورند و اگر گاه گاہی درد عود کند بجاورس و نمک جریش گرم تکمید نمایند و در ماجلاس آبزن کثرت نکنند بہر آنکه در این نوع قولنج کثرت جلوس در آب کنند مفاصل سست می گردد بلکه گاه گاہی دران بنشانند و بعده موضع الم را بروغن خیری و یاسمین و روغنی که دران صعتر و زوفا پخته باشند بمالند و این نوع اکثر بعد زوال او بشرب آب سرد و زیادتی غذا عود کند چون ازین فضول ریاح متولد گردد و علاجش ہمین ست و گاه گاه بعلاج قولنج ریحی منتقل گردند ایضاً او گوید که گاہی قولنج از رطوبت زجاجیه غلیظه که بقولون منتشب گردد و مجری را مسدود سازد و از نفوذ چیزی دران منع کند عارض شود و این نوع صعب التحلیل بطی الزوال شدید الاحتباس عظیم الوجع ست و گاہی مریض را بسبب عسر تحلل و سقوط قوت از شدت وجع ہلاک کند الا چون زائل شود بسرعت عود کند و علامت زوال او و نقای علیل ازان خروج شظایای رطوبت عقب حقنه یا مثل آبگینه یا مثل قطعه جلید ست و علاجش این ست که در اول امر طریق انضاج و تلیین پس طریق تحلیل و تنقیه مسلوک دارند و بگیرند زوفا تخم کرفس و انیسون و زیره و صعتر کوفته بجوشانند تا مهرا شود پس صاف کرده جلنجبین دران خوب مالیده باز صاف کنند و بران اندک روغن بید انجیر یا روغن سداب چکانیده بنوشند دو روز صبح و شام و بروز سوم دو درم حب سکبینج بدہند و درین ایام آبیکه دران ادویه منضجه محلله جوشانیده باشند بنشانند تکمید موضع درد نمایند و روز چہارم در آب نیم گرم نشانند و آب گرم بسیار از دہن بالیه بر موضع وجع ریزند بعده این حقنه کنند برگ سداب برگ شبت ہر یک دو کف بابونه اکلیل الملک ہر واحد یک کف کبیر قرطم کوفته و تخم کتان کوفته ہر واحد کف قنطوریون دقیق کف شحم حنظل یک و نیم درم انجیر سی عدد ہمه را جوشانیده صاف کنند بقدر صد درم و دران سکبینج یک درم جاوشیر نیم درم جند بیدستر نیم درم حل کرده در حمام بعد خروج از آبزن حقنه نمایند و رانها را خوب بردارند و تا ممکن باشد امساک حقنه کنند و اگر ضبط او ممکن نبود از پنبه بستہ و سازند و دست بران دارند و خاصرین بمالند و حرکت دہند و بحقنه مذکور چند مرتبه حقنه کنند و راحت دہند و در آب گرم نشانند و دائم تکمید کنند و حفظ قوت مریض بشوربای مرغ پیر و روغن بادام کنند و تسکین عطش بجلاب نمایند پس اگر امر طول کشد و زوال مرض تاخیر نماید از خورانیدن ایارج فیقرا یا ایارج ارکاغانیس یا ایارج روفس چاره نباشد و ہنگام تاخر نضج ماء الاصول با ایارج و روغن بید انجیر دہند بعده حقنه کنند که این اعانت بر نضج و تحلیل کنند و اگر درد

اشتداد نماید این معجون که بعض اوائل آنرا تریاق قولنج نامیده اند بخورانند بگیرند فلونیای رومی و فلونیای فارسی هر واحد یک درم معجون کلکلانج یک و نیم درم سکبینج گرگر سفید یک درم و نیم همه را باهم سرشته یک درم از ان با آب نیمگرم یا جلاب بدهند و هر روز یکبار دهند بعده هر روز چنین یک مرتبه حقنه نمایند و حفظ قوت بشوربای خروس سازند و غذای صحیح ندهند تا آنکه وجع بالکل زائل گردد و گاهی صاحب او تسکین و راحت از تحریک در گهواره یا بدو یا در چادر انداخته بجنبانند اگر تهوع مانع نباشد و صاحب او را نشاید که از قلت سکون وجع مغرور شود و هنوز از ان تنقیه نشده باشد و غذا شکم سیر نخورد و جماع نکند که این گاهی فی الحال هلاک کند و ابن ازرق در بصره حقنه درین نوع با آب گرم و زیت بدفعات در وسط علاج بعد ابتدا و قرب نضج میکرد و زیت و آب گرم درین نوع تسکین وجع میکند ابو الحسن گوید که علاج قولنج حادث از اخلاط بارد اولا بشیافات مزعجه کنند پس اگر اسهال شود و درد تخفیف یابد بهتر و الا حقنه مسهله بعمل آرند و قوت حقنه بمقدار قوت وجع و صعوبت مرض باید و اگر شکم نرم نشود و وجع ساکن نگردد مرتبه دوم معاودت آن کنند و از نوشیدن دوای مسهل بغیر آنکه اولا طریق بشیافات و حقنها بگشاید حذر کنند مگر آنکه درد بالای ناف باشد و ریح خارج شود که دران صورت مسهل دهند و اگر درد لازم ناف بود و ریح را منفذ نباشد از مسهل قبل گشادن راه حذر باید کرد و چون فضول مستعد باشد چیزی از حبوب مسهله مثل حب ایارج و یا حب سکبینج و یا حب منتن بمقدار دو درم تا سه درم با آب گرم بدهند و اگر دوا قی کند اعاده آن نمایند و اگر بر خوردن این ادویه بسبب حرارت قادر نباشد گلقند در آبیکه اندران بادیان جوشانیده باشند مالیده و مثقال تربد حل کرده و دو درم ایارج فیقرا با آب نیمگرم بدهند و شوربای اسفیدباج بنوشانند و چون امعا پاک گردد شوربای فراخ و خروس عتیق که دران دو درم بسفایج انداخته باشند بدهند و امر بدخول حمام گرم کنند و معجون فلافلی دهند و امر بحرکت و تقلیل غذا نمایند تا بعد از ان از عود مرض ایمن شوند خضر مینویسد که در قولنج بارد ابتدا بحقنه لینه پس حاده کنند و گاهی جوارش سفرجلی مسهل یا تمری کفایت کند و گاهی عقب این طبیخ از سنا و بسفایج و انجیر و مویز منقی هر واحد شش درم و پرسیاوشان خرنوب لطیفه اصل السوس بادیان تخم کرفس هر واحد سه درم بدهند و گاهی آب گرم تنها یا بمسهلات کفایت کند و حقنه ایشان مثل بسفایج و غاریقون و تربد و بابونه و حلبه و اکلیل الملک و قنطوریون و سرگین کرگ و تخم کتان و شبت قوی کنند و ضمادات نهند مگر بضرورت یا مصلح آن و از شراب در ابتدا احتراز کنند که اکثر را استرخا و صرع می اندازد و چون مرض بمنتهی قریب شود معجون مسک بشربت ابریشم بدهند و گاهی ضرورت بدادن مثل تریاق افتد و تنقل بمثل جوارش کمونی و عود و پوست اترج بمقداریکه بتحلیل و انضاج رسد و ثقل بیارد باید کرد و گاهی در مثل این قولنج بدادن نیم درم حلتیت وقت خواب بمضطر شوند و یا گلقند و بادیان در آب جوشانیده صاف کرده یک مثقال تربد خراشیده و دو خرنوب مجوف دران انداخته بنوشند بعضی گویند که عصاره را زیره تا چهار سرخ با گلقند بخورانند و بعد انفتاح سده آبزن و کماد و ضماد استعمال نمایند و بیشتر از ان ادویه مشروبه مسهله قویه و ضمادات حاره قوی التحلیل بکار نبرند و گرسنگی قائم مقام استفراغ ست در تحلیل بلغم و اگر بر گرسنگی صبر نشود آب گوشت خروس پیر یا کباب یا عصافیر که دران بسفایج و دارچینی زنجبیل و زیره و پودینه داخل کرده باشند و یا حریره آب سبوس گندم مطبوخ با روغن گاو که دران کرویا و نانخواه و شونیز داخل باشد باید داد و بعد طعام جرعه آبکامه مفید ست و این حقنه قولنج بلغمی و ریحی را در حال زائل کند در آب برگ سداب و آب برگ چقندر و کرنب از یک مثقال تا پنج مثقال بوره ارمنی یا انگشت هفت مثقال روغن گاو یا چهار مثقال روغن بادام آمیخته نیمگرم عمل نمایند و اگر یک قاشق یا چهار مثقال آبکامه افزایند بهتر باشد و این ضماد رافع قولنج ست شونیز سعتر هر یک [illegible] گرفته نرم بسایند بزهره گاو آمیخته بر ناف ضماد نمایند و حب نار مشک و کذا سعتلوبان با انیسون مجرب ست و کذا دوا المسک بعد تنقیه و حب صبر فلفل حبها ارشاد زنجبیل سیاه دی شیرازی مثل همه بر نهار خوردن نیز مجرب ست و حب از ریوند و مغز بادام و بلیله زرد هر واحد یک درم انزروت نیم درم زعفران ربع درم عجیب ست و این حب ماسرجویه برای خود ترتیب داده و در تلیین شکم و رفع قولنج و اکثر امراض بلغمی سود مند ست هلیله سیاه بلیله آمله مقشر هر کدام چهار درم تخم کرفس انیسون بادیان کرویا نانخواه بسفایج تربد سورنجان نمک سیاه مصطکی اشق هر کدام یک درم زنجبیل دارچینی قاقله سنبل الطیب عقرقرحا سلیخه هر کدام نیم درم سکبینج سه درم تخم حنظل یک و نیم درم غاریقون تربد سفید هر کدام بیست درم صبر دوازده درم ادویه را باریک بسایند و صمغ را در آب گندنا حل کرده بیامیزند و بآب گندنا حبها بقدر فلفل ساخته دو مثقال با آب گرم بخورند و این حقنه از تجربه اطبای متاخرین ست بیکی یا دو درین کار بهیچ ترکیبی نظیر این نیست اندر کشادن قولنج فعلی عجیب دارد حقنه که ایلاوس انیز زائل سازد

حب ماسرجویه

باذن الله تعالی نطرون اسکندرانی دو ثلث اوقیه در آب گرم و روغن زیت حل کرده حقنه کنند باید که مقدار مجموع دو ثلث رطل باشد و آب و روغن مساوی باشد و یا روغن ثلث آب بود و چون امر حقنه را اراده کنند و هیچ یکی ازینها مفید نیفتد بشیافات پردازند سرگین گرگ خاصته آنچه بر ریزهٔ خار افتاده باشد و با عسل سرشته بشیافت و فلفل سیاه خوشبو سیافته بدهند و بیماران ابن ماء الاصول جوشانیده و مادام که درد ثابت باشد هر شب تخم کتان و حلبه و حب الرشاد در آب جوشانیده و لعاب آن را صاف نموده دو اوقیه با قدری قند بنوشانند و روغن کنجد بدهند و از غذا منع کنند و اگر چاره نباشد بشوربای مرغ تغذیه سازند

علاج قولنج ریحی

هرچه در علاج قولنج بلغمی گذشت علاج این است مگر آنکه شیافات و حقنه و مسهل که درینجا استعمال کنند کاسر ریاح باشند مثل این شیاف بوره مقل جاوشیر تخم سداب جند بیدستر حنظل از هر یک بمقدار لایق گرفته باب شکر سرشته شیاف سازند و مثل این حقنه سداب تمام بابونه قیصوم مرزنجوش تخم کرفس بادیان نانخواه انجیر بمقدار مناسب در آب جوشانیده و عسل آمیخته نیم گرم حقنه کنند و مثل این مسهل پوست بیخ بادیان و بیخ کاسنی قنطوریون بسفایج هر یک هفت ماشه تخم کرفس و بیخ هر یک پنج ماشه انجیر زرد پنج عدد مویز منقی دو تولہ تخم قرطم یک تولہ صعتر انیسون هر یک چهار ماشه ترید سفید نه ماشه زنجبیل سه ماشه سنای مکی دو تولہ جوشانیده صاف نموده مغز فلوس خیارشنبر هفت تولہ گلقند چهار تولہ حل کرده بانصاف کرده شربت دینار چهار تولہ روغن بادام هفت ماشه داخل کرده بدهند و نیز دوای کمونی کبیر و معجون حب الغار هر یک پنج ماشه بخورده شیره بادیان نه ماشه و انیسون هفت ماشه صعتر و زیره سیاه هر یک چهار ماشه و قرطم یک نیم تولہ و الاچی کلان پنج عدد در گلاب یک نیم پاو بخیسانند و در عسل سه تولہ حل کرده صبح با تودری نه ماشه پاشیده بنوشند شب حب سکبینج خورند بدستور تا پنج سه چهار مسهل بدهند غذا آش شوربا با نان دهند یا بجوارش نار مشک یا شهریاران اسهال آورند و بعد از تنقیه جهت تعدیل و دفع ریاح معجون کنند و جوارش انجدان البرقی نانخواه و صعتر بدهند و ایارج فیقرا نیز برای تحلیل باد و اخراج مواد نافع است نانخواه کاشم کرویا زیره کرمانی صعتر شونیز هر یک کوفته در سه رطل آب بپزند تا یک رطل بماند صبح و شام بیست درم از آن با دو درم روغن بیدانجیر بنوشند و هرگاه بعد استعمال شیافات و حقنه و مسهل خروج ریاح و ماده آن درد ساکن نشود و سببش برودت امعا باشد بوقت جهت تسخین امعا این حقنه کنند بابونه اکلیل الملک سعد سداب نانخواه شونیز کوفته در آب جوشانیده صاف نموده و نیم اندکی جند بیدستر آمیخته حقنه کنند و مریض ایارج الفیقرا باشد که دوا را زمانی طویل در شکم بدارد تا گرمی آن بوجه احسن امعا را حاصل گردد و نافع ترین ادویه در قولنج ریحی خوردن کمونی و فنداد یقون و شجرینیا و تریاق کبیر است و همچنین با دهمست و جوارش انجدان طیب که در قرابادینها مشکوت است و حلوای مغز تخم بیدانجیر و معجون قولنج و کاسر ریاح و مداومت جوارش کمونی مسهل یا شیاف در بیشتر بمقدار یک درم با اجابت معمولی است شود و پرهیز از جمیع بقول و غیر آن اشیای مولد ریاح در دفع قولنج ریحی دوری نماید معمول است و مالش روغن سداب و شبت بر شکم و نوشیدن ماء العسل و عرق بادیان و گلاب و عرق نعناع گرم مفید بود و اگر انصباب سودا بر امعا موجب نفخ و قولنج ریحی گردد بنا بر آن بعضی ادویه مالیخولیای مراقی اند جهت تلیین طبع و تحلیل ریاح حقنه و شیافات غیر آن که مذکور شد استعمال نمایند و زیره و کرویا جوشانیده نوشیدن پودینه و سداب جوشانیده و صعتر و شونیز و هرچه که گذشته تنکید کردن مفید بود و بعد افاقه تنقیه سودا نمایند و هرچه در علاج قولنج سوداوی بیاید بکار برند و ذکر بعضی ادویه یونانیه که نافع قولنج ریحی است میشود گویند لیسیدن حب المحلب بعسل نافع قولنج ریحی بود و بقول تمیمی ابن مهار بخت نوشیدن روغن بلسان مفید قولنج ریحی و بلغمی است خوردن قردمانا که آن کرویای بری است مطبوخ انیسون بقول جالینوس مدر و ابن جزله نافع قولنج ریحی باشد و شرب فطراسالیون این نوع مجرب بسودمندی است و بقول انطاکی خوردن صعتر با آب گرم حل قولنج ریحی بسرعت کند و کذا شرب نانخواه و کذا العوق نانخواه سوده بعسل سرشته و کذا شرب در بیخ با کاشم و ادویه مستعمله در آبزن کما در قولنج ریحی این است انیسون زیره سیاه عنب الثعلب حلبه بادیان اکلیل الملک مغز تخم بیدانجیر نانخواه پودینه برنجاسف شبت صعتر مرزنجوش جند بیدستر بابونه در آب جوشانیده علیل را دران نشانند یا این آب بر شانه گاه و اندام ریزند مریض بنشیند با دهمست که جهت قولنج ریحی و بلغمی و ریاح شکم نفع تام دارد حلبه تخم حرمل هر یک شش درم بیخ عاقرقرحا فلفل دارفلفل اسارون سلیخه قسط زعفران زنجبیل هر یک دو درم کوفته بیخته بعسل سرشته شربتی دو درم جوارش انجدان قولنج بگشاید ریاح دفع کند و آروغ ترش را نافع بود فلفل دارفلفل هر یک پنج درم ساذج زنجبیل هر یک شش درم انیسون بادیان مصطکی

نانخواه تخم کرفس هر یک دو درم انجدان پانزده درم کوفته بیخته با عسل سرشته بنوشند شربتی سه درم حب الملوک که قولنج بگشاید و ریاح غلیظ دفع نماید صبر پنج درم تربد سفید ده درم انزروت پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هر یک شش درم نمک هندی ده درم مصطگی زعفران سافج هندی قسط سلیخه ریوند چینی زنجبیل انیسون تخم کرفس فلفل قرنفل خیربوا دارچینی کتیرا اقاقیا هر یک نیم درم سقمونیا دو مثقال مشک دانگی کوفته بیخته حب سازند شربت سه درم حریره مفید درد شکم و رافع قبض و معمول است مغز تخم معصفر یک توله در پاؤ آثار عرق بادیان سائیده دو توله گلقند دران مالیده صاف کرده بطریق حریره پخته بنوشند تا سه روز حلوای مغز تخم بیدانجیر کسیکه عادی بقولنج باشد مداومت این نماید مغز تخم بیدانجیر شکر برابر مغز را در شیر تازه گاو که چهار چند ادویه باشد سائیده صاف کرده بر آتش گذارند تا مثل عصیده گردد پس شکر آمیخته حلوا سازند خوراک یک توله و بعضی قدری زنجبیل می آمیزند حقنه که برای قولنج مجرب انطاکی است برگ شبت و تخم آن هر واحد دو اوقیه کرمدانه یک اوقیه قرطم نیم اوقیه بوره ارمنی شحم حنظل تربد هر واحد پنج درم همه را کوفته در سه رطل شوربای خروس بپزند تا یک رطل بماند صاف کرده سی درم زیت در زمستان و روغن کنجد در غیر آن و بست درم شکر در تابستان و عسل در غیر آن حل کرده حقنه کنند و بقدر طاقت امساک آن نمایند و در شدت حرارت عارض تخم چقندر مثل قرطم افزایند دوائیکه قولنج ریحی را نافع است انیسون سه ماشه بادیان زنجبیل زیره سیاه تخم کرفس کرویا هر یک چهار ماشه حب الرشاد نه ماشه جوشانیده شربت بزوری حار دو توله یا شربت دینار داخل کرده بدهند ایضا قرنفل دانه هیل هر یک سه ماشه در گلاب و عرق بادیان هر واحد پنج توله جوشانیده جرعه جرعه بنوشند ایضا برای قولنج معتاد که درد آن بطرف معده و جگر آید مجرب است جهت درد گرده نیز نافع انیسون زیره سیاه صعتر فارسی بادیان هر یک چهار ماشه گل سرخ تازه شش ماشه در عرق عنب الثعلب پاؤ سیر جوشانیده شربت دینار گلقند داخل کرده بنوشند و گاهی کرویا عوض صعتر و گلقند کرده میشود ایضا اگر در قولنج ریحی دوری هر دوائی که بخورد قی رفع شود اول محجمه بر معده و فم معده نهاده این دوا بدهند جوارش کمونی بلدین جلوی خانی نه ماشه حب سکبینج سه ماشه خورده شیره در شک نه ماشه شیره قرطم یک نیم توله و تخم خربزه یک توله گلاب پاؤ سیر گلقند چار توله روغن بیدانجیر مرکب یک توله بنوشند و اگر شب درد باز غلبه کند جدوار هفت ماشه دار شیشعان گل عاشقان قسط تلخ بابونه زرد چوب هر یک یک توله در مغز گهیکوار کهرل کرده بر پارچه سفت مثل مرهم مالیده بر جای درد نهاده بالای آن برگ انگور و تقلهٔ شبت پخته بندند و شوربای قفقد نوشانند بعد از دهن کمونی کبیر نه ماشه و عرق حیات نه توله و درد موقوف میشود ایضا که قولنج یکماهه و دوائی را نیز تجربه بعضی مفید آمده پیاز عنصل در سیخ قلعی دار کرده مقل صبر هر یک سه ماشه اشق چار ماشه سوده به بهره دو سوراخ پیاز و باقی بران پاشیده بریان نمایند و سه توله آن را در کنند پس صبر سه ماشه دیگر بر روغن تاوند مرکب طلاء سنجانی آمیخته آلوده بطور شیاف سازند و بر دارند و بعد یک لحظه برآورده باز نهند و در یکپاس هفت هشت مرتبه همین نوع عمل نمایند و تا سه روز استعمال کنند و تمام روز قسمی از غذا نه دهند جز چوزه مرغ هفت یاده محسوس شود وقت دو پهر شوربای مرغ سلیمانی در روغن که چهارم آن عرق کیوره و هشتم حصه مقطر باشد نوشانند روغن که در تحلیل نفخ معده و قولنج و ریاح غلیظ مجرب است سنبل الطیب دار شیشعان گل بابونه برگ سداب تخم شبت شونیز مصطگی هر واحد یک توله زیره کرمانی دو توله کوفته در سه آثار آب بجوشانند هر گاه چهارم حصه بماند برابر آن آب شبت سبز و روغن بیدانجیر و روغن بابونه هر یک چهار توله داخل کرده جوش دهند چون آب بسوزد و روغن بماند صاف نموده عنبر اشهب نیم درم دران حل کرده بدارند وقت حاجت نیم گرم بر شکم بمالند و اگر ریح غلیظ و درد شدید باشد وقت استعمال قدری جندبیدستر حل کرده بکار برند سفوف که قولنج مع برودت را مجرب نوشته صبر فلفل سیاه حب الرشاد زنجبیل مساوی شکر برابر همه بر نهار و عند هیجان درد بخورند و استفاده تربد موصوف با پنج حصه آن زنجبیل و برابر هر دو شکر نیز حل قولنج نماید و سنت لوبان با انیسون نیز مجرب است شیاف که فی الحال قولنج خاصه ریحی بگشاید و مجرب است پاره موم زرد در زهره گاو گداخته قدری بادیان سوده بآن سرشته شیاف سازند و بر دارند گاه و که وجع ساکن کند و قولنج بگشاید تخم کرفس نانخواه حلبه و سپاریه بسته نیم گرم بر ناف نهند معجون قولنج که فی الواقع در قسم ریحی و آنچه از ماده غلیظ باشد نفع عظیم دارد و با وجاع معده ریحی بلغمی فائده بین میکند و معمول استاد مرحوم برگ سداب پودینه خشک فلفل سیاه نانخواه کرویا کاشم زنجبیل دارچینی دار فلفل مساوی کوفته بیخته بشهد خالص سه چند ادویه معجون سازند و اگر اسهال مطلوب باشد تربد موصوف مساوی یا نصف جمله اجزا افزایند معجون مسهل که ترکیب محمد اکبر است جهت قولنج ریحی و ثقلی خاصه که با غثیان

بوزن زنجبیل دارفلفل دارچینی هر یک نیم دانگ مصطکی یک دانگ سقمونیا ربع درم ترنجبین موصوف یک درم عسل کف گرفته آنقدر که ادویه بران آمیزند نوعی که حب توان بست و این یک شربت ست معجون نافع اکثر انواع قولنج دارد از مجربات افلاطون ست مغز بادام تلخ یک جزو زنجبیل خولنجان عاقرقرحا فلفل سیاه هر یک نصف جزو عود هندی بوره ارمنی مصطکی هر یک ربع جزو کوفته بیخته با عسل سه چند سرشته دو درم استعمال نمایند معجون از مجربات حکیم رکن الدین در قولنج ریحی خیلی مفید سداب خشک خولنجان سلیخه بیخ کبر ساذج هندی از هر یک هفت مثقال کوفته یک شب در گلاب خیسانیده پس بجوشانند تا بنصف رسد صاف کنند زرنباد مصطکی نانخواه مشک عود هندی پوست ترنج دارفلفل کاشم تخم کرفس ساذج هندی انیسون اذخر اسارون تخم ترب [illegible] دارچینی [illegible] خشک حلتیت زیره کرمانی قرنفل [illegible] از هر یک دو نیم مثقال جندبیدستر یک مثقال بادیان کوفته بیخته پس بوزن جمیع ادویه عسل [illegible] باقی ادویه را با آن بسرشند و اگر خواسته باشند روغن بادام تلخ هفت مثقال برای قوت عمل فلوس خیارشنبر قدری که خواهند اضافه نمایند دیگر ادویه که قولنج ریحی را مفید ست اگر پوست بیخ بیدانجیر و زنجبیل هر واحد یک درم در سه پاو آب بجوشانند چون نیم پاو بماند صاف نموده انگوزه و نمک سیاه هر واحد یک ماشه حب بسته فرو برند و بالایش جوشانده بنوشند برای باد گوله نافع ست ایضاً اگر زرد چوب و زنجبیل با نون سائیده قدری افیون آمیخته بر شکم طلا کنند [illegible] نیمگرم بران ببندند یا نان مونگ از یک طرف پخته از طرف خام بروغن بیدانجیر چرب کرده و زنجبیل انگوزه سوده بران پاشیده ببندند مفید بود حب [illegible] قبلگاهی مرحوم مغفور ست که حلتیت فلفل سیاه تنکار و صبر هر واحد یک ماشه در آب گهیکوار کهرل کرده حب بقدر کنار صحرائی بسته نگهدارند و وقت قولنج و امراض بادی شکم داده باشند دیگر حلتیت مغز تخم بیدانجیر مغز کرنجوه زنجبیل [illegible] مساوی بقدر کنار دشتی حب ببندند و یک حب با آب نیمگرم بخورند در وقت شدت درد نافع ست بوجع معده نیز مفید دیگر [illegible] برای اجوائن پیپلامول فلفل گرد مغز تخم کرنجوه [illegible] صبر نمک سیاه برابر کوفته در رس ادرک حب بندند و بوزن چهار ماشه در وقت شدت درد بخورند دیگر سونته ستوه سهاگه بریان نمک سینده هینگ هر چهار مساوی با شیر [illegible] کهرل کرده بقدر کنار دشتی حب بندند و یکی صبح و یکی شام بخورند باد گوله و طحال و تپ [illegible] را نافع ست دیگر [illegible] هراد نسوت و سهاگه و ایلوه با آب گهیکوار چهار پهر کهرل کرده حبها خرد ساخته یک ماشه تا سه ماشه خوردن مفید باد گوله و طحال ست دیگر گهیکوار [illegible] سونته [illegible] هینگ نمک سینده کوفته بیخته [illegible] آرد ماش آمیخته و در آب برگ ترب یا شبت خمیر کرده نان بقدر حجم دو انگشت بپزند از یکطرف نیم طرف خام آنرا بروغن شبت چرب کرده نیمگرم بر شکم بندند قولنج ریحی [illegible] معده را مجرب ست و اگر اجوائن خراسانی زیره سیاه اضافه کرده هر واحد دو درم و هینگ نیم درم گرفته بیزند و سائیده در پاو آثار آرد ماش آمیخته نان بقدر حجم [illegible] بپزند و از طرف خام بروغن بیدانجیر چرب کرده بر موضع درد ببندند نافع تر باشد شخصی از سه روز در قولنج مبتلا بود و مسهل عمل نکرد چون این نان بسته شد دو سه بار اسهال گردید و نجات یافت دیگر برای باد گوله آثار مغز گهیکوار نیم آثار نمک سینده نیم پاو هر سه مخلوط کرده در سبوچه به زمین دفن نمایند و بعد هشت روز برآورده بوزن شش درم صبح و شام بخورند و از مضرات پرهیز کنند قولنج را نافع بود روغن آب برگ بیدانجیر یک جزو روغن چنبیلی نیم جزو آمیخته بجوشانند تا آب سوخته روغن بماند و بر شکم طلا کنند تفتیح مسام و تحلیل مواد خاصه در قولنج ریحی و درد اسکان کند سفوف که نافع باد گوله شکم ست مغز سمندر پهل کف دریا نمک سنگ نمک سیاه [illegible] سفید [illegible] جوا کهار سهاگه پوست هلیله زرد دارفلفل زنجبیل انگوزه [illegible] تانک کوفته بیخته دو تانک بخورند دیگر [illegible] زنجبیل سائیده در بول گوساله آمیخته ضماد کنند قولنج ریحی و بلغمی را نافع بود دیگر تخم بیدانجیر تخم شبت تکوه تخم خطمی بابونه هر یک قدری در آب بجوشانند تا بنصف بماند صاف نموده در آن نشینند دیگر از پارچه صابون شیاف ساخته بروغن بیدانجیر یا بروغن گلچکان چرب ساخته بردارند بسرعت نفع بخشد ایضاً اگر فتیله بقدر چهار انگشت مضموم از پارچه درست ساخته زرد چوب بقدر یک ماشه در آب سوده بالایش صابون بقدر سه ماشه سوده بر فتیله آلوده بردارند و وقت حاجت اجابت برآرند و بعد فراغت باز بردارند نافع بود دیگر سهاگه نمک سینده جوا کهار سجی ایلوه مساوی با آب گهیکوار حب ساخته بخورند که نافع قولنج و درد [illegible] ست دیگر چوب بیدانجیر بسوزانند و خاکستر آن یک کف دست بخورند ریح و درد شکم دور شود و کشیدن قلیان نیز مفید بوجع قولنج ست **اقوال** حذاق مسیحی گوید که اگر این علت از کیموسات غلیظه بارده یا ریح منفخه باشد باید که معالجه با دویه لطیفه

که حاد و قوی الحرارة نباشد باید کرد و ایضاً اگر علت از ریاح غلیظ باشد حقنه که در ان زیره سیاه و تخم سداب و تخم کرفس و انیسون و کرویا جوشانیده صاف نموده پیه بط یا پیه ماکیان یا دنبه گداخته باشند حقنه کنند پس اگر کفایت کند بهتر والا اعاده حقنه بهمین نحو کنند بعد ازانکه در ان چند بیدستر درم و فرفیون نیم درم افیون حل کرده باشند و گاهی باین حقنه سکبینج و حلتیت که در روغن بلسان آمیخته میشود و ایضاً گاهی به روغن سداب و طبیخ غار خسک و شبت حقنه میکنند پس تسکین وجع و تحلیل ریاح میکند و اگر حقنه از شدت وجع نافذ نشود شیافات معمول از شحم حنظل و نمک و عسل و بورق و تخم سداب بر دارند و شکم را به روغن سداب بمالند و تکمید موضع بجاورس کنند و روغن بیدانجیر با ایارج فیقرا همراه آب طبیخ شبت و حلبه و انیسون با تودری و تخم کرفس و نانخواه و قردمانا و تخم سداب دهند و قوی تر آنچه [illegible] نموده شد و این قولنج را که از ریاح غلیظ و از اخلاط باشد [illegible] بود و این حب نافع است سکبینج و مقل و جاوشیر و شقاقل و تخم کرفس و نانخواه و قردمانا و تخم سداب و تخم شبت و زنجبیل و دارفلفل هر واحد نیم درم ایارج فیقرا [illegible] هر واحد دو درم شحم حنظل درم هلیله زرد پنج درم تخم حنظل چهار درم کوفته بیخته سکبینج و مقل و جاوشیر را بآب سداب حل کرده باقی ادویه سرشته حبها سازند و هم بآب انیسون دهند و طبیخ ثوم استعمال کنند که آن محلل ریاح و ملطف اخلاط غلیظ است و لیکن با غذا طبیخ قنابر و شوربای جوجه از خروس پیر که در شکم آن انیسون و نانخواه و کرفس و سداب و شبت و کمون پر کرده باشند طبیخ [illegible] کنند یا ماهی [illegible] و شبت و زیت سازند و اگر با وجع شکم نفخ و قراقر و تمدد در شکم باشد و طبیعت قبض بود و این حب دهند برگ سداب خشک ده درم نانخواه [illegible] شونیز [illegible] کرویا [illegible] انیسون بادام تلخ فلفل و دارفلفل [illegible] زوفا [illegible] هر واحد دو درم سکبینج چهار درم [illegible] سه درم [illegible] سرشته حب سازند هر شربت [illegible] گرم کرده یا بماء الاصول بخورند و این حمول بکار برند زیره برگ سداب [illegible] دو درم [illegible] اخراج آن فتیل کنند و تکمید بجاورس گرم کرده نمایند و در آبزن نشانند و اگر کفایت نکند به موضع [illegible] نشود و آن موضع را بمالند [illegible] شود و به روغن سداب بمالند و بعد ازان حقنه کنند بعد ازانکه در ان نیم درم جند بیدستر و فرفیون حل کرده باشند [illegible] طبیعت و تحلیل ریاح کند و غذا آب نخود و فلفل و نانخواه و برگ سداب [illegible] جند بیدستر [illegible] هر واحد یک درم [illegible] هر واحد [illegible] سرشته بقدر یک مثقال بدهند و این حقنه برای قولنج ریحی [illegible] زیت [illegible] بعده ازین زیت سی درم گیرند و در ان جند بیدستر و جاوشیر و سکبینج هر واحد دو ثلث درم و [illegible] ساید دو درم حل کرده حقنه کنند و ایضاً به روغن سداب و عسل گرم [illegible] حقنه نمایند و در آبزن نشانند که [illegible] سداب و شبت و [illegible] پخته باشند [illegible] قولنج ریحی عارض شود [illegible] مقل [illegible] فلفل [illegible] اغذیه [illegible] که گاهی [illegible] تنقیه اخلاط کنند [illegible] محلل ریاح [illegible] لطیف استعمال کنند و گاهی در همین هنگام [illegible] حار [illegible] کفایت کنند و گاهی وضع محاجم ناری بر موضع در کفایت باشد و گاهی نوشیدن [illegible] محلل ریاح کافی بود و گاهی [illegible] شراب گرم و گاهی [illegible] محلل ریاح کفایت کند و گاهی [illegible] مفید شود و [illegible] گاهی تحلیل کند و گاهی [illegible] فضلات شکم کند و حمام و آب [illegible] گرم [illegible] نفع بسیار کند [illegible] در ان [illegible] سهل است اگر احتمال شرب آن باشد [illegible] و همچنین [illegible] در ان ادویه محلله [illegible] پخته باشند و گاهی [illegible] شکم [illegible] کفایت کند و گاهی شرب [illegible] در [illegible] آن در این علت مضرترین اشیاست و سردی و هوای سرد [illegible] چنانکه گرمی و هوای گرم و آب گرم برای ایشان انفع اشیاست بالجمله در قولنج ریحی حقنه [illegible] که [illegible] استعمال نمایند و غذا اصلا ترک کنند و اگر [illegible] خواب کنند و در قولنج [illegible] محلل [illegible] تنقیه [illegible] ریاح [illegible] نمایند پس اگر [illegible] نباشد تسخین و تکمید چنانکه [illegible] بعمل آرند و ایضا در زمان [illegible] اگر طبیعت [illegible] باشد [illegible] بر موضع درد [illegible] مثل روغن [illegible] ناردین [illegible] روغن بان گرم کرده و تکمید از جاورس و نمک گرم [illegible] استعانت نمایند و اشکال [illegible] پهلو خواب کردن و بر پشت و [illegible] خوابیدن [illegible] آنچه موافق تر و انفع تر برای مریض باشد

اختیار نمایند. و آنچه از مشروبات آنرا نافع بود و نیست که کرویا و تخم سداب در آب مزور یا در شراب کهنه یا در ماء العسل یا بغایند بخورانند و گاهی در یکدفعه فلونیا خورانیدن
خلاص میکند و این حقنه برای قولنج ریحی نیکوست بگیرند حاشا و زوفا و سداب خشک و صعتر و وج و تخم سداب و تخم فنجنکشت و تخم بیدانجیر کوفته و بابونه و خارخسک
و قنطوریون و شبت و بزور ثلثه یعنی بادیان و کرفس و نانخواه و انجدان و فطراسالیون مساوی دو در آب سداب یا پودینه نیکو بپزند تا از بسیاری باندکی باز آید
صاف کنند بعده زیت یکجزو و آب مطبوخ دو جزو گرفته بجوشانند تا زیت صرف باقی ماند بعد ازان بقدر حقنه از وی بگیرند و دران سلیط و پیه بز و اندک جاوشیر و سکبینج
آمیخته حقنه کنند و اگر آب مذکور تنها بگیرند و دران صموغ مذکوره و هر دو شحم ده درم حل کنند و بآن حقنه نمایند نافع بود و داد خال جند بیدستر و حلتیت و حقنه های
ایشان خیلی سودمند است و گاهی حقنه بوزن بست درم زیت که دران ده درم میعه سائله حل کرده باشند نافع بود و گاهی بورق ببیا تا ده درم محلول در
آب سداب با نمک پانزده درم دران حل کرده حقنه میکنند و گاهی احتقان بروغن سداب و روغن ناردین و روغن بابونه و روغن ترب و روغن بیدانجیر
می نمایند و این حمولات برای ریحی نافع است سداب بماء العسل بسایند تا مثل لعوق گردد و نصف وزن آن زیره و ربع آن نطرون داخل کرده شافه بطول
شش انگشت سازند و ایضاً بگیرند تخم سداب جند بیدستر و عسل و زهره گاو و بورق هر واحد نیم مثقال و ایضاً از سکبینج و مقل و بورق و حنظل و خطمی شیاف سازند
مجوسی گوید که هرگاه این مرض از ریح غلیظ باشد باید که حب منتن دو درم و نیم تا سه درم یا حب سکبینج یا این دوا دهند ایارج فیقرا دو مثقال تربد مثقال
تخم کرفس انیسون نانخواه هر واحد نیم مثقال جند بیدستر فرفیون هر واحد ربع مثقال کوفته بآب کرفس حب بندند شربت مثقال و این حب مثل اوست
شبرم و شحم حنظل هر واحد درم سکبینج یکنیم درم زنجبیل و جند بیدستر و فلفل و مقل هر واحد نیم درم صمغ را در آب گرم حل کرده ادویه دیگر بدان بسرشند و حبوب
کوچک سازند شربتی دو درم و این ماء الاصول دهند پوست بیخ کرفس پوست بیخ بادیان هر واحد ده درم تخم کرفس انیسون بادیان نانخواه دو توله پودینه
صعتر فارسی زیره هر واحد سه درم تخم سداب ثوم بری مصطکی سنبل الطیب عود بلسان بلیخا اسارون هر واحد دو درم روغن بیخ اذخر فقاح اذخر شبت هر واحد
پنج درم مویز منقی بست درم انجیر ده عدد عناب بست دانه همه را در پنج رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف نموده بوزن چهل درم ازان گیرند
و یک مثقال روغن بیدانجیر و نیم درم سکنجبین نیا بنوشند. و اگر تریاق فاروق نیم درم بآبیکه دران زیره سیاه و تخم کرفس و انیسون جوشانیده باشند بخورند
منفعت بین نماید و شکم و نواحی امعا را باین روغن بمالند بگیرند آب سداب و آب بادیان و آب کرفس هر واحد نیم رطل زیره سفید و نانخواه و تخم کرفس هر یک
پنج درم همه را بجوشانند تا ثلث بماند صاف نموده بران زیت یا انفاق یا روغن کنجد نیم رطل انداخته بآتش معتدل بپزند تا آب فانی گردد و روغن بماند
در مالش استعمال کنند و ازان یک مثقال بآبیکه اندران پودینه نهری و صعتر فارسی و نانخواه پخته باشند باندک عسل و فانیذ سجزی بنوشانند که تحلیل ریاح
کند و کمیه بجای زیره گرم نیز محلل ریاح است و ایضاً این حقنه محلل ریاح بعمل آرند و خار خسک شبت و سداب و پودینه نهری و بهی و نمام و بابونه
و اکلیل الملک حاشا و قیصوم و مرزنجوش هر واحد کف تخم کرفس و انیسون و بادیان و نانخواه هر واحد پنج درم چقندر ده اوقیه انجیر خشک ده عدد عناب
بست دانه سپستان سی عدد جمله را در شش رطل آب بجوشانند تا یکنیم رطل بماند و نیم رطل ازان صاف کنند و بران بورق درم مقل و سکبینج و اشق و جاوشیر
هر واحد نیم درم جند بیدستر دو دانگ عسل بست درم اندازند صمغ را در آب گرم حل کرده و باقی ادویه را کوفته و آب صافی آمیخته در هاون باوزن پانزده درم
مری و پانزده درم روغن قسط حل کرده نیم گرم حقنه کنند و چون بحقنه چیزی منعقد بیرون آید باید که اعاده حقنه بار دوم و سوم کنند تا انعقاد زائل شود و برای زنان
بهایم و این حقنه نافع ریح غلیظ است آب گندنا آب چقندر آب پودینه آب سداب هر واحد بست درم روغن بیدانجیر روغن ناردین روغن قسط روغن چنبیلی
هر چه ازین حاضر باشد پانزده درم عسل ده درم جند بیدستر و شحم حنظل هر واحد یکنیم دانگ باد یک سوده همه را باهم جمع کرده نیم گرم حقنه کنند و ایضاً بگیرند آب سلق
یک رطل و تخم کرفس و انیسون و بادیان و شونیز هر واحد پنج درم جند بیدستر درم همه را نیم کوفته بران آب اندازند و یک رطل زیت انفاق داخل کرده بآتش معتدل
بپزند تا آب فانی شود و روغن بماند و ازان نیم رطل بگیرند و پیه ماکیان و پیه بچه کبوتر گداخته هر واحد دو اوقیه انداخته نیم گرم حقنه کنند و اگر با زیت عسل آمیزند بهتر
باشد پس اگر درد شدت کند و از دوای مسهل و حقنه و غیر آن ساکن نشود فلونیای رومی یا فارسی از نیم درم تا نیم مثقال استعمال نمایند و مریض را در آبزن آبیکه دران

بابونه و اکلیل الملک و سداب و خارخسک و شیح و قیصوم و شبت و برگ غار و حنا قوقی و مانند آن جوشانیده باشند و در حالت خلو معده از غذا و شراب بنشانند و غذا صاحب قولنج بلغمی و ریحی نخوداب بیضهٔ نیمبرشت مغسول زیره و شبت و دارچینی و خولنجان و فلفل و گندنا و بچهٔ کبوتر نواهض و قنابر و شوربای خروس پیر دهند و اگر در شوربای خروس و قنابر قدری اسفاناج انداخته بنوشند انتفاع یابند و همچنین اگر اندک مغز قرطم دران داخل کنند تلیین طبیعت نماید و ایضاً عسل بروغن جوز بخورند و باید که کثرت استعمال غذا نکنند بلکه بمقداری که حفظ قوت او نماید و لحوم مواشی و ماهی و شیر را ترک نمایند و آب سرد خالص نیاشامند بلکه بماء العسل یا بماء السکر آمیزند پس اگر بشرب آن مضطر شوند و تشنگی شدت کند اندک بعد اندک ازان بنوشند و اگر قدری شراب ریحانی ممزوج بخورند انتفاع یابند و چون این تدبیر در قولنج ریاحی استعمال نمودند و نفع نکرده و درد تسکین نشد پس باید که محاجم و اقداح ناری بر پوست شکم و موضع الم مرات نهند که این تحلیل ریاح کند و بدان انتفاع یابند انشاء الله تعالی ابن الیاس گوید که هر صبح جلاب از بادیان و انیسون و نانخواه هر واحد سه درم گلقند عسلی ده درم بنوشند و غذا نخوداب بمغز قرطم سازند و تلیین طبیعت بحب منتن یا بجوارش سفرجلی یا کمونی کنند و این حب خوب است تخم کرفس انیسون نانخواه هر واحد درم جند بیدستر ربع درم همه را باریک سائیده حبها سازند شربت یک مثقال یا این شیافه استعمال کنند خطمی بورق هر واحد یک جزو باقی اجزای او همانست که در علاج قولنج بلغمی در قول صاحب کامل در شیافهٔ مجربه گذشت و این شیافه نیز نافع ست زهرهٔ گاو بورق شحم حنظل خطمی هر واحد سه درم سکبینج یک نیم درم مقل نیم درم همه را باریک سائیده و صمغ را در آب گرم حل کرده ادویه بدان سرشته شیاف سازند و هنگام حاجت استعمال نمایند و اگر باین علاج نجاح حاصل نشود این حقنه کنند سنای مکی ده درم یا هفت درم انجیر سفید ده عدد عناب بست عدد سپستان سی عدد مویز سرخ پانزده درم خارخسک و بابونه و اکلیل الملک و شبت هر واحد کف برگ چقندر و کرنب هر واحد باقه بنفشه و سبوس و خطمی و حلبه بسته هر واحد کف همه را در سه رطل آب بپزند تا یک رطل بماند و نیم رطل ازان صاف کرده آنگاه ده درم عسل سرخ و روغن زیت هر واحد پانزده درم بورق و نمک هر واحد نیم درم داخل نموده نیم گرم حقنه سازند و گاهی استعمال شیاف از حقنه مستغنی کند و شکم و نواحی امعا را باین روغن بمالند آب سداب و آب برگ کرنب هر واحد چهار اوقیه تخم کرفس تخم سداب هر واحد پنج درم برگ سداب برگ رطبه هر واحد سه درم همه را بآتش نرم بپزند تا آب خالص تا نصف بماند صاف کرده بران روغن کنجد یا روغن زنبق نیم من انداخته بجوشانند تا آب برود و روغن بماند استعمال کنند و این دوا بسیار نافع ست بگیرند تخم کرفس و بادیان و نانخواه هر واحد سه درم تخم رطبه چهار درم کوفته بیخته بعسل کف گرفته سرشته و هنگام حاجت یک مثقال استعمال کنند نجیب می گوید که علاج این نوع مثل علاج نوع اول ست لیکن حقنه های مستعمله درین نوع باید که کاسر ریاح باشند و هر صبح جلابی که در قول ابن الیاس گذشت باضافهٔ زیره و کرویا دران بنوشند و باید که ابتدا بحقنه های لینه کنند بعده بتدریج بسوی قوی میل نمایند بهر آنکه حقنه های حاده باعضای رئیسه ضرر رساند و این حقنه نافع بادیان تخم کرفس تخم فنجنکشت قردمانا انیسون صعتر پودینه حاشا کاشم وج قنطوریون فلفل زنجبیل زوفا تخم سداب هر یک سه درم انجیر ده عدد بسفایج چهار درم مغز خیارشنبر ده درم سقمونیا یک دانگ شحم حنظل دو دانگ روغن کنجد پنج درم حقنه کنند و مریض امساک آن زیاده بر آنچه قادر باشد نماید و این حقنه مفتش ریاح ست سداب و زیت سه مرتبه بپزند و بست درم ازان گرفته دران جند بیدستر و جاوشیر و سکبینج هر یک نیم درم داخل کرده حقنه کنند و تکمید بجاورس و نمک و سبوس و خاکستر و مانند آن نافع بود و این حقنه نافع قولنج ریحی ست عصارهٔ سداب عصارهٔ پودینه عصارهٔ گندنا عصارهٔ چقندر عصارهٔ کرنب هر واحد یک جزو روغن ناردین ثلث جزو روغن بید انجیر ربع جزو زهرهٔ گاو نیم درم شحم حنظل دو دانگ و باید که آبزنات و نطولات قبل انحلال استعمال نمایند و بعد آن نه و از تخم سداب بورق سکبینج مقل شحم حنظل مساوی همه را بشکر سرخ و خطمی جمع کرده شیاف ساخته استعمال کنند و دیگر شیاف همانست که در قول ابن الیاس گذشت و تکمید باشیای حاره و تمریخ بادهان حاره مثل روغن سداب و یاسمین و شبت نافع بود و از معاجین مفتش ریاح کمونی و فلافلی و تریاق اربعه است و ترک آب در هر دو نوع بلغمی و ریحی ضروریست ایلاقی و جرجانی می نویسند که ترتیب قانون علاج که در قولنج بلغمی گذشت بکار برند بنوعی که اول تدبیر شیافات و حقنه کنند و این حقنه ریاح غلیظ را بشکند و امعا را گرم کند و تعدیل مزاج او نماید و نسخهٔ او همانست که در قول بوعلی گذشت و ایضاً بگیرند روغن زیت رکابی یا من سداب تر یک دسته و جوشانیده افشرده صاف کنند و اگر عوض سداب آب عصارهٔ او کنند قوی تر بود و عصاره را بروغن بجوشانند پس روغن صاف سازند

گرفته یکدرم جندبیدستر و یکدرم جاوشیر و یکدرم سکبینج دران حل کنند و بکار برند و اگر دو صمغ یا سکبینج و درم بزرالبنج و سی درم ازین روغن سداب بجوشانند و بدان حقنه کنند یا عوض بزرالبنج دو دانگ جندبیدستر و دو دانگ افیون گیرند و اگر ده درم پیه سالکه با سی درم ازین روغن بکار برند سود دارد و شیافها و ضمادها و تکمید که در علاج بلغمی گذشت درین باب نافع بود و این شیاف سودمند است بگیرند برگ سداب تر و زیره و نانخواه و بورۀ نان مساوی همه را نیکو سائیده بعسل بسرشند و بر پارۀ تخته طلا کرده باندرون رسانند چند بار و اگر پارۀ خرقه نرم دران آلوده و رشته بر کنارۀ آن خرقه بندند و خرقه اندرون مقعد رسانند و رشته بیرون بگذارند تا بدین رشته بیرون کشند چند بار این خرقه بکار برند سود دارد و ایضاً جندبیدستر و زعفران و مر و سکبینج و افیون مساوی گرفته شیاف سازند و بنهند درد را بنشانند و خواب آورد و مجمرۀ ناری درین باب سخت نافع است و در حال درد بنشانند و اگر ریح اندک بود و تحلیل کند و درد زائل شود و اگر زیاده بود تا آنکه دیگر بار جمع شود و درد باز معاودت کند این مجمره درد بنشانند پس این را فائدۀ بزرگ آنست که طبیب در میان این فرصت بتدبیر تلطیف ماده و تحلیل و استفراغ آن مشغول شود و حقنه و شیافات و مسهل تدبیر تنقیه کند و حبهای مسهل که در قولنج بلغمی مذکور شد درین باب نیز نافع است و حب سکبینج و معجون حب الغار و معجون ابهل و جوارش کندر و جوارش انجدان درین باب مفید است و این مطبوخ قولنج ریحی را بگشاید بگیرند بادیان کرویا و زنجبیل انیسون بادیان تخم کرفس انجدان نانخواه صعتر سداب هر یک پنج درم همه را بسه من آب بجوشانند و صاف کرده مقدار چهار اوقیه ازان با یک اوقیه فانیذ و یک اوقیه عسل و نیم اوقیه روغن بادام تلخ بدهند امعا را گرم کند و ریح را بشکنند و اگر درین مطبوخ اصول چون بیخ کرفس و بیخ بادیان زیاده کنند و بار روغن بید انجیر و بهند صواب بود و اگر حب الرشاد پنج درم در آب بجوشانند و ده درم فانیذ و یک استار روغن کنجد تازه داخل کرده نیم گرم بنوشند ریح را بشکنند و انیسون و زیره و شبت و صعتر و جندبیدستر و مرزنجوش در آب جوشانیده و صاف نموده درین آب نشانیدن سود دارد و اگر در مثانه گاه پر کرده بر ناف نهند روا باشد و ناف و شکم را بروغن شبت و روغن سداب که با فرفیون و عاقرقرحا و قسط و جندبیدستر قوی کنند مالیدن سود دارد و جالینوس گوید که صاحب این علت را بهترین تدبیر آنست که از طعام و شراب تا ممکن باشد صبر کند تا ماده تحلیل گردد و این بهتر از شرب ادویۀ حاره است بهر آنکه بسا که دوا اخلاط را بگدازد و تحلیل آن نتواند کند و ریاح و بخارات زیاده شود و درد صعب تر گردد و می گوید که مردی را این علت عارض شده بود و هر گاه معاودت مرض دریافت میکرد میان خود می بست و اندک سیر بقدر نان می خورد و همه روز بکار خود مشغول می شد و شبانگاه قدری شراب صرف خورده بخواب میرفت و بامداد چاق میشد و میگوید که سیر درین علت بهتر از همه ادویه است بهر آنکه ریح را بشکند و تشنگی نیارد و هیچ دوای دیگر را این خاصیت نیست پس صاحب این مرض را بهترین تدبیر آنست که سیر بسیار خورد و تریاق کبیر بکار برد و بهترین طعام او شوربای کنجشک است یا شوربای خروس جوان که شکم آنها با انیسون و بادیان و نمک و سداب و کرویا و گندنا و فلفل و سیر پر کرده بپزند و ازان شوربا بخورند و بجای آب شراب کهنه سفید خورند و اگر اسهال طبع شود و درد بحال خود باشد ناشتا شراب کهنه گرم کرده مقدار ده استار بتفاریق بخورند اندک اندک پس مرق اللحم بیاشامند و اندک نان خشکار در آن ثرید کرده بخورند و این تدبیر خواب آرد و ماده را نضج دهد و تحلیل کند و درد را زائل سازد و این نانخورش ریاح را بشکند بگیرند خردل اوقیه و کوفته در آب بمالند و صاف کرده و پنج دانه سیر و مغز جوز ده عدد سوده دران حل کنند و اندران نان تر کرده بخورند و غالیه و لخلخۀ مشکین بر ناف نهاده دارد طبری گوید که مریض را از غذا منع کنند و امر بدخول حمام و ریختن آب گرم بسیار بر موضع درد نمایند و غذای او شوربای خروس پیر سیاه رنگ سازند و جوف او شبت و زیره و صعتر و نانخواه و اندک نمک پر کرده چندان بپزند که مهرا شود و گاهی میان قدری روغن بید انجیر یا روغن زیت می اندازند و چون مهرا شود آب آن صاف کرده عوض غذا بنوشند و این شوربا درین نوع تاثیر نیک دارد و گاهی درد زائل کند و ریاح را تحلیل نماید و بالای ایارج مخمر بعسل این ماء البزور دهند بادیان و انیسون و زیره و تخم کرفس نانخواه صعتر کرویا در آب بجوشانند چندانکه آب متغیر گردد و پس ایارج مخمر خورده بنوشند و این حقنه بعمل آرند بابونه اکلیل الملک تخم کرفس انیسون هر واحد کف کبیر اطراف کرنب نبطی باقلا انجیر خشک پنجاه عدد سبوس و خطمی هر واحد کف هر دو در صره بسته همه را بپزند و بوزن صد درم ازان صاف کرده در هاون نموده روغن بید انجیر و روغن سداب هر یک پنج درم و جاوشیر و جندبیدستر هر یک دو دانگ داخل کرده حل نمایند

و از این دو سه دفعه دیگر حقنه کنند و اگر با ریاح خلط غلیظ رطوبی نازل گردد و اندک شحم حنظل داخل کنند و سکبینج دران بگدازند پس اگر در مزاج حدت پیدا شود و ریاح و درد باقی بود بوزن نیم درم تا یک درم فلونیا با آب سرد و جلاب بدهند و چون درد تخفیف یابد اعادهٔ حقنه نمایند تا آنکه یقین شود که ریاح تحلیل شد و امعا از ان رطوبات غلیظه پاک گردید و چون این یقین شود غذا باین شوربا سازند قنابره ده عدد گندنا می خطمی باقسه نخود و کف کبیر بطور سفیدباج بپزند بعده دران ثرید کرده بخورند و لحم قنابر نیز خورند و اگر این شوربا از فاخته و شفنین بسازند جائز است پس این طعام ایذا نرساند و از ان سالم ماند و نازل شود و از مرض صحت یابد پس تدبیر موافق لازم گیرند و شراب سلس بعد ابتدای طعام سکنجبین بیاشامند و در اثنای معالجه رعایت قاروره و نبض او نمایند هرگاه قاروره حدت پذیرد و در نبض سرعت در تواتر یافته شود نظر بسائر اعراض کنند و اکثر اصحاب قولنج را قاروره حادی شود و در نبض ایشان سرعت حادث می شود بسبب فرط الم مگر تب پس اگر تب نباشد و این اعراض از فرط الم پیدا شده باشد در علاج مذکور تامل نکنند که این اعراض بزوال الم و انحلال او کم و منحل گردند و اگر درین نوع حاجت ضماد باشد این ضماد العمل آرند تخم کرفس نانخواه زوفا هر یک دو درم صعتر سه درم بابونه پنج درم همه را باریک سائیده و بپخته موم روغن از روغن ناردین ساخته آمیزند و بر جای درد ضماد کرده بالایش پارچه مباول در روغن بید انجیر یا در آب گرم بدارند و این نوع بدین تدابیر کم محتاج شود بهر آنکه از لزوم پرهیز و قطع غذا و استعمال حقنه های مذکوره بسرعت زائل شود قرشی و صاحب شفاء الاسقام می نویسند که در حقنه ریحی مثل سداب و زیره و اکلیل الملک و بابونه و تخم کرفس و بادیان و قرطم و قنطوریون داخل کنند و تریاق کبیر و تریاق اربعه بخورانند و برشعثا و فلونیا وقت شدت وجع نافع بود و سفوف زیره و انیسون و بادیان و کرویا و مصطکی و کمون هر چه ازین حاضر باشد بشکر بدهند و سفوف الاصول و حاکمی نیکوست و تکمید بگاورس گرم و سبوس گرم و نمک گرم و پارچه گرم کنند و روغن گل و سنبل و مصطکی و عنبر بر شکم مالند و یا روغن بابونه که دران سداب و زیره و جند بیدستر جوش داده باشند بمالند و شکم را بدان و آب گرم در حمام حار بجهت تخفیف وجع بشویند و مثانه را به آب گرم پر کرده بران بندند و این حقنه برای ریحی و ثقلی نافع است بسفایج و سنا و کرفس و سداب و خطمی و بابونه و اکلیل الملک و سبوس و قرطم هر واحد کف غاریقون سه درم در یکصد درم آب چندان بجوشانند تا بنصف باز آید صاف کرده عسل و زیت ده ده درم بورق مثقال محموده پنج درم داخل کرده گرم دو مرتبه استعمال نمایند و غذا شوربای خروس بشبت و نخود سیاه و دارچینی و مصطکی و فلفل پخته بدهند یا شوربای چوزه مرغ و لحم آن اگر اشتها قوی باشد و اگر دو درم بسفایج کوفته بجبره بسته در شوربای خروس هنگام طبخ اندازند تلیین طبیعت کند و اعانت بر تحلیل ریاح نماید مولف جامع و ابومنصور گویند که اگر وجع شدید باشد و خوف غشی و هلاکت بود فلونیا دو دانگ بدهند و تریاق نیم درم با آبیکه دران زیره و تخم کرفس و انیسون جوشانیده باشند بخورانند و اگر با قولنج غثیان باشد حب الافاویه یا معجون را بعد تلیین طبیعت بحقنه ها و شیافات دهند و درین نوع معاجین و بزور کاسر ریاح و حقنه ها و حمولات مفشش ریاح استعمال کنند چنانچه در قول بوعلی سینا و طبری مسطور شد و این سفوف بخورند خولنجان دارچینی شونیز هر یک نیم درم قرفه قاقله صغیر فلفل هر یک یک درم کرویا دو درم زرنباد و دوقو نیم درم شکر طبرزد پنج استار همه را کوفته بیخته بکار برند و یا این سفوف بدهند انیسون تخم کرفس نانخواه مصطکی صعتر زیره سیاه هر یک دو درم جند بیدستر انجدان سداب هر واحد یک درم شربتی یک مثقال با آب گرم و از هر چه منفخ باشد مثل باقلا و نخود و عدس و غیره اجتناب کنند و ماء العسل که نزد طبخ او در هر رطل از ان دو درم فلفل سوده در صره بسته انداخته باشند بیاشامند و بروغن بید انجیر همراه ماء البزور که در ذیل علاج این نوع گذشت مداومت نمایند که نفع بلیغ کند و کذا معجون حب الغار و حقنه روغن زیت که دران سداب پخته باشند و در قول مسیحی و ایلاقی گذشت نافع بود و دو سه روز مریض را گرسنه دارند بهر آنکه از شان این وجع است که از تناول غذا هیجان میکند و اگر چه ساکن شده باشد و اگر ممکن نبود اندک آب گوشت مطیب بتوابل بنوشند و از کثرت شرب آب حذر کنند و گویند که آشامیدن شیره بادیان و زیره کرمانی و کرفس و انیسون با شکر سرخ و یا گلقند گرم نموده سودمند است

علاج قولنج ثفلی

انچه در علاج قولنج بلغمی مذکور شد بکار برند و از هر سبب که باشد اولاً بمزلقات از معالجات و ادهان علاج کنند و در تلیین طبع و دفع ثفل کوشند و خروس سیاه رنگ پیر را بدوانند تا آنکه مانده شود پس ذبح کرده مهرا بپزند و در اثنای طبخ صره بسفایج و قرطم نیکوفته اندازند و بمصالح خوشبو ساخته بنوشند و اگر آبکامه در روغن بادام باهم آمیخته و گرم کرده بنوشند و یا شوربای چرب و مزلق و گرم چون شوربای ماکیان فربه بیاشامند نیز مفید بود و بعد از نوشیدن اشیای مزلقه و حصول لینت در امعا مریض بهیکپای چندبار آهسته آهسته بجهد بعده حقنه ملین مزلق مع روغنهای موافقه بعمل آرند مثلاً برگ چقندر و بنفشه و سبوس و خطمی و انجیر و حلبه و مغز تخم قرطم هر یک بمقدار مناسب جوشانیده صاف نموده روغن کنجد و شکر سرخ و مری و مغز خیار شنبر در ان داخل کرده حقنه کنند. و چون طبع نرم شود اما تنقیه حاجت بود ادویه سریع الاسهال مثلا بورق و سقمونیا و شحم حنظل بکار برند و اگر حرارت باشد این ادویه استعمال نتوان کرد بلکه جهت نرم کردن ثفل شیر بادام گاو نیم آثار روغن زیت یا ترنجبین یا شکر سرخ ۹ توله و یا کم و زیاده بحسب برداشت طبع بنوشانند و یا شوربای مرغ که پاک کرده سیر شق در ان داخل کنند و روغن در ان بسیار باشد بدهند انکه و شیافات و حقنهای مسهله طبع را بکشایند و مزلقات بنوشانند مثل نقوع آلو و فواکه و شربت بنفشه و البه بارده و روغن کدو و بنفشه و بادام و روغن گل با شیر گاو

صاحب جامع میگوید که قولنج ثفلی اسلم انواع قولنج و اسهل برست و فرق میان این و احتقال طبیعت آنست که در احتقال ثفل در معای مستقیم یا اعور یا در ذات تلافیف محتبس باشد پس بادی تهوع و تقلب نفس نبود و این نوع در قولون بود پس با این اندک تهوع و تقلب نفس و قلت اشتها حادث شود و لهذا قولنج نامند و اکثر درین اطبا غلطی میکنند و علاج بچیزی می نمایند که جایز نیست مثل استعمال حقنهای حاده و آبزن و کمید و بدترین چیزیکه درین نوع استعمال کنند کمید در ابتدا است پس هر قدر که کمید زیاده کنند سبب بخفرادیه و درد و قلق افزون گردد و آنکه علاج کنند بمعالجه عامه و ادویه مسهله در ابتدا دهند و فضول از اعالی بدن منحل شوند و در قولون جمع شوند پس تمدد و الم عظیم گردد و مریض بشدت مرض هلاک شود و مزاج امعا بسبب حقنهای حاده متغیر گردد و پس مزاج کبد و طحال و قلب فاسد شود و دماغ و قلب از بخارات متصاعده از مواد محتقنه و ادویه حاره متاذی گردد و این همه سبب هلاکت مریض است ابو منصور گوید که در قولنج ثفلی شربت بنفشه بر روغن بادام دهند و آب انجیر و آب فانید و عناب و خیار شنبر و ترنجبین و اصل السوس و شیرخشت درین نوع نافع ست و حقنه لینه مرطبه و مثل حقنه متخذ از بنفشه و انجیر و فانید و ترنجبین و عناب و روغن بادام و مانند آن بعمل آرند و غذا شوربا و قطف یا لبلاب بر روغن بادام دهند لیکن این بقدر حرارت و برودت در ینجا باید و در صحت مداومت این مطبوخ سازند بنفشه پنج درم انجیر ده عدد و مویز منقی پانزده درم اصل السوس است درم در سه رطل آب بپزند تا دو ثلث رطل بماند و در ان فلوس خیار شنبر سه درم مالیده روغن بادام چکانیده بنوشند و خربادمونیه و حلوا معمول از نشاسته و روغن زرد و فانید بخورند بالجمله نظر بسوی سبب ثفل نمایند و حسب سبب تدارک کنند مثلاً **اگر قولنج ثفلی از سبب غذا** یا قلت مقدار آن باشد هر چه ضد آن در کیفیت و کمیت باشد استعمال نمایند و آب گرم نوشانند و بعد از ان حقنه و شیافات مسهل استعمال کنند شیخ میفرماید که قولنج ثفلی اگر سبب اغذیه باشد اگر ممکن بود که باقی از ان در معده از قی برآید بعمل آرند و غذا از مزلقات بارد و حار و معتدل بحسب واجب مایل سازند مزلقات بارده مثل امراق و سمسم ست و خاصة شوربای خروس پیر چون آنرا بدوانند تا ساقط شود و قوت باقی نماند پس ذبح کنند و قطع نمایند و استخوان بشکنند و در آب بسیار نمک و شبت و بسفایج بپزند تا مهرا شود و بنوشند و گاهی بران روغن قرطم می اندازند و مثل مرقه اسفاناخیه بچوزه مرغ فربه و مثل مرقه اجاصیه و غیر آن و این مزلقات یا اخراج ثفل کنند و یا تلیین آن نمایند و میان آن و جرم امعا حاجز شوند و میان این هر دو فاصله کنند و ثفل را آماده لغزش سازند و چون مسهل بنوشند و حقنه استعمال کنند اخراج ثفل بدان سهل گردد و حقنهای خفیفه که در علاج قولنج صفراوی مذکور شوند و حقنه از عصاره چقندر و بنفشه سوده و مری در روغن کنجد و بورق چنانچه معلوم ست استعمال کنند و این حقنه بکار برند بگیرند چقندر قبضه سبوس جو مشت انجیر ده عدد و آب هفت رطل و اندک خطمی سفید در ان اندازند و بپزند تا بیک رطل آید و صاف کرده بران شکر سرخ ده درم و بورق مثقال و مری نبطی نیم اوقیه و روغن کنجد نیم اوقیه انداخته حقنه کنند و اعاده حقنه نمایند تا آنکه جمیع ثفل برآید و مثل این حقنه بعمل آرند بگیرند خارخسک و بسفایج و شبت و قرطم کوفته هر واحد ده درم آلو بخارا ده عدد و انجیر ده عدد و بنفشه حقنه تربد ده درم تخم کتان تخم کرفس هر واحد سه درم ترنجبین تمر هندی هر واحد سی درم شیرخشت خیار شنبر هر واحد دوازده درم شاخ چقندر و شاخ کرنب قبضه قبضه بپزند جوشانیده صاف کرده آبکامه و شکر سرخ هر واحد پانزده درم بورق مثقال روغن کنجد ده مثقال در ان

داخل نمود و حقنه کنند و اگر امر شدید باشد و قول این حقنها انتفاع نیابد حقنهای قوی که در قولنج بلغمی مذکور شد استعمال نمایند که آنها بلغمی عادت شاع ثفل کثیر را نافع ست و از انجمله حقنه شیشه نیست و اما شربها مثل ماء بحری و شیرها از آن و اسقفی در سفر جلی ست بعد از آنکه مزلقات مذکوره در قولنج صفراوی فائده نکنند استعمال نمایند و انجیر بسیار بهر دو قوت بسط است انیست که بگیرند شکر سرخ و فانیذ و در ثقل آن روغن کنجد تازه حل کرده بنوشند و سکنجبین طبیخ انجیر مع ثقل آن سپستان شیاف بنوشند و اگر چیزی از جوارشات مذکوره نفع نکند از حبوب و اشربه قوی مذکور در قولنج بلغمی مسبوب بآن که احتباس شده بلغم و ثقل کثیر را شدید النفع ست چاره نباشد و از ادویه جیده قوی درین باب انیست که مویز و سپستان و خیارشنبر را حسب حال بپزند و آب او صاف کرده ایارج فیقرا مثقال با اندک روغن بید انجیر داخل کرده بیاشامند و ایضاً بگیرند ایارج فیقرا دو درم و روغن بید انجیر نیم هفت درم و در طبیخ شبت بنوشند و کسی که اشکنار تناول نماید یا ماهی سیر و بیضه بسیار جوشانیده نماید و نمک بسیار استفاف کند و بران آب گرم مقداری که ممکن باشد بنوشد بعد از آن حرکت و ریاضت بسختی کند اکثر سهال آرد **مسیحی** گوید که اولا اغذیه مرطبه دهند بعده تابکیه اندران بابونه و خطمی و سپستان جوشانیده و روغن کنجد و فانیذ و نمک و نطرون داخل کرده باشند حقنه کنند و مطبوخ معمول از مویز منقی و انجیر و سپستان با خیارشنبر و ایارج فیقرا و روغن بید انجیر بیاشامند و این دوا تحجر اثقال را نافع ست تخم کتان حلبه حب الرشاد جوشانیده لعاب آن بگیرند دو اوقیه از آن با قدری ترنجبین و روغن کنجد بنوشند هر روز دو بار با دام که درد باقی بود و از غذا اسفیدباجات و سم بلحم فربه دهند و در طبیخ انجیر و کشمش و عسل استعمال کنند و هر صباح دو اوقیه آب چقندر مطبوخ با نیم درم بورق بنوشند یا انجیر در ماء العسل بخیسانند تا منحل شود و قبل طعام بسه ساعت از ده عدد تا پانزده عدد بخورند **محمود** گوید که هر صبح جلاب از شربت بنفشه ده درم و ترنجبین پانزده درم بنوشند و غذا مزوره ماش و نخود و اسفاناخ با دام بسیار و ماکیان فربه و شوربا های چرب خورند و یا شربت بنفشه بیست درم و ترنجبین ده درم و فلوس خیارشنبر پانزده درم یا شیرخشت ده درم در آب گرم حل کرده بنوشند یا این دوا بنوشند که نافع تحجر ثفل در امعا است تخم کتان تخم حلبه حب الرشاد هر واحد ده درم در ده رطل آب بجوشانند تا یک رطل آید بعده ترنجبین پانزده درم و روغن کنجد ده درم حل کرده صاف نموده بیست درم از آن بنوشند **محمد جندی** گوید که هر صباح شربتی از اشربه مرطبه مثل شربت بنفشه و جلابات بشکر طبرزد و نبات و لعابات یا ترنجبین و لعابی از ادویه و روغن بادام شیرین بنوشند و تغذیه بشوربا های ماکیان فربه سازند بعد از آن حقنه لین مثل ترنجبین و فلوس خیارشنبر و تخم خطمی و تخم مرو و سپستان و روغن کنجد و بورق کنند و این حقنه نافع تحجر ثفل در امعا ست بزر کتان تخم حلبه حب الرشاد هر یک پنج درم ترنجبین پانزده درم روغن کنجد ده درم بر تخم ها سحق و ترتیب کرده استعمال نمایند و این دوای مسهل نافع ست انجیر خشک ده عدد مویز منقی ده درم سپستان پانزده عدد جوشانیده صاف نموده ده درم فلوس خیارشنبر و ده درم ترنجبین حل کرده و دو درم روغن بادام داخل کرده بنوشند و قبل ازین مطبوخ یک مثقال ایارج فیقرا بخورند و چون رجع دوا کند مطبوخ تخم کتان و حلبه و حب الرشاد بدستوریکه در قول محمود گذشت بنوشند با روغن کنجد یا روغن بادام و هرگاه خوف معاودت احتباس باشد چند روز به آب لحوم فربه فاضل معمول شوابل بخیسانند و اندک بورق اقتصار ورزند و از اشیای نافعه انیست که انجیر یا آلوبخارا ابکار روزه در ماء العسل یا جلاب شکری تر کنند و چند ساعت قبل از غذا تا پانزده عدد بخورند و بعد آن اندک از آن جلاب بنوشند **جرجانی** و **ایلاقی** می نویسند که دو مثقال یا یک مثقال صبر با یک اوقیه عسل دو روز قیه شیر سودمند بود و طبیخ لبلاب بخیارشنبر نافع ست و طبیخ انجیر و سکنجبین سود دارد و حقنه لین از حلبه و تخم کتان و خطمی و بابونه و انجیر و سپستان و سبوس گندم ساخته بر روغن کنجد و نمک هندی و عسل و زهره گاو آمیخته بکار برند و شیافات که از نمک اندرانی و بوره و شکر سازند سود دارد و غذا اسفیدباج چرب و آب سبوس با شکر و روغن بادام و شوربای خروس اسفاناخ و نخود آب چربه با روغن و قطمه سازند گندنا و خطمی و دران پخته بدهند و شربت بنفشه و شربت انجیر و جلاب سود دارد و آب بالی [illegible] بنوشند و اگر [illegible] طعام سه یا چهار عدد شفتالوی تر نیم پخته بیاشامند طبع را نرم دارد و این شربت فواکه ملین طبع ست بگیرند کشمش خشک و مویز سیاه منقی هر واحد یک من شفتالوی خشک و آلو بخارا و عناب هر یک نیم من شفتالو و انجیر پستی کشمش و [illegible] هر یک ربع من سپستان نیم من همه را مجروح کنند و یک شب در آب بخیسانند چندانکه دو انگشت آب بر او باشد و صبح بجوشانند و صاف کرده یک من شکر و نیم من [illegible] در صافی حل [illegible] تا بقوام آید شربتی بیست درم **خضر** گوید که ابتدا بحقنهای مزلقه

کنند مثل تخم خبازی و خطمی و بزر کتان و سبوس با آب چقندر و خیار شنبر و بعد حقنه وقت خواب شب جلاب معمول از تخم کاسنی چهار درم خطمی سه درم اصل السوس نیم درم بادیان مثقال جوشانیده ترنجبین ده درم شکر دو اوقیه حل کرده بدهند و اگر فائده نشود اعاده حقنه کنند و مثل گل بنفشه و سنا مکی و بسفائج و قرطم هر واحد پنج درم انجیر اوقیه شبت حقنه قوی سازند و اعاده جلاب مذکور نمایند و چون از ثقل باقی ماند روز چهارم لبلاب یا نمک شراب کهنه بیاشامند که تحلیل بقایای او نماید **و اگر قولنج ثفلی از حرارت** امعا و یبس آن باشد خواکه بارده رطبه مثل آلو بخارا و مشمش و شاه‌لوج خورند و شربت بنفشه و نیلوفر بنوشند و تمر هندی با مغز فلوس و عرق بادیان مالیده گرم نموده بدهند و حقنه لینه بعمل آرند یا شربت بنفشه با آب گرم دهند و لعاب بهدانه یا تخم کتان با مثل شربت دینار و شربت ورد و مانند آن بدهند شیره تخم کدو و شیره تخم خرفه و ترنجبین نفع کلی دارد و روغن بنفشه و لعاب بیخ خطمی و کتیرا بر شکم مالیدن مفید است و در اینجا عوض شوربای‌های گرم حریره‌های چرب خورند و دیگر اشربه و اغذیه مرطبه لینه استعمال کنند و این حقنه سود دارد عنب الثعلب بنفشه نیلوفر تخم خطمی خبازی بابونه سبوس جو هر یک هفت درم عناب ده دانه سپستان بیست دانه همه را بجوشانند و صاف کرده ترنجبین لعاب اسپغول با روغن بنفشه یا روغن بادام یا کنجد و مغز خیار شنبر هر یک ده درم آمیخته حقنه کنند و آنجا که حرارت امعا از گرمی مراره بود فصد باسلیق نفع دارد و اگر زائل نبود **مسیحی** گوید کسی را که عادت قولنج از حرارت باشد مداومت این مطبوخ نماید آلو بخارا بیست عدد انجیر پنج عدد مویز منقی پنج درم بجوشانند و مالیده صاف نموده مغز خیار شنبر بمالند و صاف کرده روغن بادام بران چکانیده بیاشامند **مسیح** گوید که تعدیل مزاج با تبرید و اغذیه لینه بارده کنند و آب فواکه و لعاب اسپغول و ماء الشعیر و روغن بادام دهند و لعاب اسفیدباجات نرم و چرب مثل مرغ فربه و اسفاناخ و سرمق و قطف و روغن بادام و شیره مغز تخم قرطم و طبیخ مشوق و آلو و مشمش مطیب بروغن بادام و شکر خورانند و اگر شاخ برگ چقندر در آن بپزند موافق بود و تلیین طبع بخیار شنبر و آب کاسنی و آب عنب الثعلب نمایند **ابن الیاس** گوید که آنچه بسبب حرارت امعا باشد بهترین جلاب از شکر سفید ده درم و ترنجبین ده درم و آب هندوانه بیست درم بنوشند و غذا فروره ماش با شیره مغز بادام و کدو تر خورند و یا جلاب از بنفشه تر و تخم کاسنی و عنب الثعلب هر واحد سه درم و شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بدهند و یا این حقنه کنند بابونه اکلیل الملک بنفشه نیلوفر تخم خبازی و برگ خطمی و سبوس جو نیم کوفته و لبلاب و رپیاوشان هر واحد یک کف عناب و سپستان هر واحد بیست عدد همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف کرده بران لعاب اسپغول و لعاب تخم کتان و روغن بنفشه و فلوس خیار شنبر و ترنجبین هر واحد ده درم داخل کرده نیم گرم حقنه کنند **خجندی** گوید که هر صباح آب تربز ترنجبین با شیر خشت بدهند و از اشربه شربت دینار و شربت جاهم شربت تمر هندی دهند و این حقنه نافع است بنفشه نیلوفر هر یک سه درم عناب سپستان هر یک پانزده عدد روغن بنفشه پنج درم باقی اجزا و ترکیب همانست که در قول ابن الیاس گذشت **ابو منصور** گوید که اگر شکم سده بالحرارت باشد آب لبلاب یا آب بارتنگ با سه درم خیار شنبر در روغن بادام یا کنجد بنوشند یا این قرص دهند بنفشه ده درم سقمونیا درم و ثلث دانگ بلعاب اسپغول سرشته ده قرص سازند و یک قرص بجلاب بدهند یا آب ترنجبین بیست درم دهند و اگر از یبس امعا باشد قبل طعام روغن بنوشند و در حمام داخل شوند و شراب شیرین و اغذیه چرب استعمال کنند و اگر شدت کند قرص بنفشه بدهند دو درم و یا ماء الجبن بسقمونیای مشوی در به بجوشانند درهم او گوید کسی که معتاد این مرض از حرکت باشد باید که چون از علت خارج شود و در غذا اعادت شود رجوع نکند تا آنکه صحت تام حاصل شود و تقلیل غذا نماید و نان بماء السکر و روغن بادام بخورد و تر نماید آلو بخارا در ماء السکر تر کرده هر روز از ده تا بیست عدد قبل دو ساعت از طعام تناول نماید و گاهی نوشیدن روغن بادام شیرین یک دو هفته باین نحو انتفاع یابد بگیرند انجیر سفید سه عدد مویز منقی بیست درم بنفشه ده درم و در چهار رطل آب بپزند تا مهرا شود و صاف کرده هر روز چهار اوقیه با سه درم فلوس خیار شنبر و از سه تا پنج درم روغن بادام بنوشند **بعضی** از متاخرین مینویسند که بعد خفت وجع این حقنه لینه بعمل آرند بگیرند خارخسک سی درم برگ چقندر یک مشت بنفشه نیلوفر هر یک هفت درم حلبه قرطم تخم خربزه کوفته هر یک پنج درم سپستان بیست عدد و آلو بخارا سی عدد و تخم خیار سه درم ترنجبین سی درم خیار شنبر ده درم جوشانیده صاف کرده روغن بادام شیرین دو درم بران ریخته استعمال نمایند و غذا شوربای چرب از گوشت حیوان شیرخواره و ماکیان و بچه آن فربه در روغن بادام و بقله یمانی و خرشف و یبون و خبازی و چقندر سازند **و اگر قولنج ثفلی بسبب کثرت تحلل** از بدن باشد در مکان سرد نشینند و قیروطی معمول از روغنهای مکثف مثل روغن گل و آس بر بدن مالند و اغذیه و اشربه لینه غلیظه بخورند و اگر ماهی را کوفته آب او بگیرند و در روغن گل نیم گرم کرده آنرا حقنه نمایند

تا روغن بادام پیه موم سفید دران گداخته باشد بهتر عمل کند و اختیار آسایش و جلوس در آب سرد مفید بود و بقول شیخ اگر سبب تحلل بدن و تعریق یا حرارت شکم و یبس باشد باید که علاجات خفیفه که در قولنج صفراوی مذکور گردد استعمال نمایند و ایشان و هم کسانی را که قولنج از یبس اغذیه باشد واجبست که قبل طعام چیزیکه از مزلقات مثل آلو بخارا و چقندر مطیب بزیت شیرین و اسفاناخ و شیرخشت و ترنجبین و انگور و انجیر و شیرخشت بخورند و مری بدستا یا زیتون الماء بنهار خورند و سعوطات در طعام زیاده کنند و قبل طعام آب کرنب مطبوخ بلحم حملان فربه یا ماکیان فربه بنوشند و اگر تحلل در بدن مفرط باشد تکثیف او بمالش مثل روغن گل و روغن آس و قیروطی آن نمایند و حمام کم کنند مع استعمال سائر تدبیر مذکور و استحمام با آب سرد کنند محمود گوید که آنچه بسبب کثرت مشی و تعب و تحلل کثیر از بدن باشد بهتر حلاب از شیر نیم گرم یا بنفشه یا شیرخشت یا خشخاش هرکدام که باشد در دهن بنوشند و غذا حریره معمول از نشاسته و روغن بادام شیرین یا از شیر گوسفند مع لحوم چرب سازند و شکم و بدن را خاصه بقیروطی معمول از روغن بنفشه و خطمی و کتیرا و موم صاف بمالند یا حلوا از نشاسته و روغن بادام ساخته بخورند یا نان بسکه و شکر خورند یا مرق اللحم بسیار چرب بخورند و مسکن مریض در موضع بارد و مهب شمال باشد خجندی گوید که علاج این نیز قریب آنست که از ثفل یابس باشد و بهترین حلاب از شربت بنفشه و ترنجبین بنوشند و غذا مزوره ماش و کدو و شیره مغز بادام یا روغن آن و شوربای چرب خورند و حقنه با دهان رطبه مثل روغن بنفشه و روغن کنجد و روغن بادام و تطلیل با آب شیرین نیمگرم کنند و آنچه از تحلل بدن باشد این روغن سفرجل بمالند بگیرند روغن کنجد یک رطل و آب بهی سه رطل در ظرف آبگینه کرده چهل روز در آفتاب نهند پس بردارند و چون اراده کنند که حبس قوی تر گردد نیم رطل گل سرخ خشک دران اضافه نمایند **و اگر قولنج ثفلی از کثرت درور بول باشد** اخراج ثفل با دویه معلومه کنند بعده استکثار تناول خرما و مویز و حلوای مرطب معمول از نشاسته و مسکه و فانید نمایند و شربت بنفشه و خیارشنبر و مانند آن که تقلیل بول و تلیین براز کند بنوشند و گویند که نقوع پنبه دانه مجرب است و انجیر سود دارد و اسپغول و تخم ریحان مفید است و بهترین غذا مرغ فربه است و مدرات مثل خیار و بادرنگ و هندوانه و اکثر فواکه مدره و حبوب مدره مثل جاورس و نخود و لوبیا و برنج و مانند آن ترک کنند و بقول اسمعیل و یوسف در قولنج ادراری اگر حرارت غالب بود شربت بنفشه و شربت آلو و شربت کاکنج و جلاب و اسپغول دهند و طعام مسکه و شکر و اسفاناخ و ماش مقشر و مانند آن و اگر حرارت غالب نباشد شربت انجیر و طبیخ او دهند و شکر سرخ در روغن کنجد حل کرده و سفنج با روغن کنجد و افزونی چرب و دیگ چقندر و روغن بادام و حلواهای نرم بدهند **مؤلف جامع الصناعه** گوید که آنچه تلیین ثفل کند مثل جوارش تمری با آب گرم دهند و حقنهای لین حقنه کنند بعد از آن گلقند با ماءالبزور و فلوس خیارشنبر با شربت بنفشه و جلاب و مانند آن بنوشند و بعد انحلال قولنج چند روز دوام بر مرقه اسفیدباجات و شوربای قنابر و فاخته و شفانین و دخول حمام و ریختن آب گرم بر موضع باعتدال کنند **و اگر قولنج ثفلی از احتباس صفرا باشد** در تنقیه سده مجاری صفرا کوشند بآنچه در علاج یرقان سددی مذکور شد بعد از آن اشیائیکه دران تنقیه و جلا باشد مثل مغز قرطم با انجیر و مثل معجون خولنجان استعمال کنند و گاهی چقندر مسلوق مطیب بزیت الماء و اسفاناخ و خردل پیش از طعام خوردن کفایت کند و علاجهاییکه در قولنج صفراوی بیاید بکار برند و در غذا مری و خردل داخل کنند و انجیر خام بخورند **و اگر قولنج ثفلی از بطلان حس امعا باشد** مثل لوغاذیا و انقردیا و فنداديقون و حمرنا و تریاق کبیر و اربعه و مثرودیطوس خورند و از شرابها مثل فنداديقون و میسوسن و شراب صرف بنوشند و روغنهای مقوی مثل روغن کلکلانج و بیه انجیر و قسط خاصه و قطران در زیت و زفت در زیت شرباً و حقنةً استعمال کنند و اطلیه مقوی بر شکم و خاصره نهند و نیکوترین مسهلات درین قسم ایارج لوغاذیاست و روغن بیه انجیر مطبوخ با دویه و روغن فیفلا و با ایارج فیقرا با آب افاویه نوشیدن و تنها روغن مذکور بر شکم مالیدن نیز مفید بود و غذا شوربای قنابر و عصافیر و فراخ سازند و بدانند که اگر سبب بطلان حس شرب مخدرات بود ترک آن نمایند و اگر سوء مزاج بارد مفرط در امعا باشد بتسخین امعا کوشند و شیخ میفرماید که اگر سبب برد امعا باشد و مراق رقیق بود و صاحب او در هر وقت قولنج بسرعت عارض شود پس بباید که دائم شکم پوشیده دارد و بپوشیدن جامه پشمین یا بستن آن بر شکم دفع سردی آن نماید و استعمال مروخات از روغنهای گرم و نطولات حاره نافع است و گاهی حاجت بتکمیدات افتد و گاهی احتیاج بادخال جندبیدستر و فرفیون در ادهان حاره شود و بقول جرجانی تنقیه با ایارج لوغاذیا و شبادریطوس طبیخ سلیخه که در نوع مابعد این بیاید دو سه

نسخه روغن سرخ

با روغن بیدانجیر بنوشند و ایارج فیقرا و معجون بلادری و شجرینیا و مثرودیطوس و اثاناسیا بر روغن بیدانجیر استعمال کنند و بر شکم و تهیگاه بمالند و غذا شوربای گنجشک و کبوتر بچه بمصالح گرم دهند و شراب کهنه لطیف و خندریقون بنوشند و بقول بعض متأخرین علاج قولنج حادث از سردی که باعاره سدبا دیه کنند که آنرا انفع بر سبیل هضم و اصلاح و خاصیت بود نه بر سبیل استفراغ و این ادویه مشروبات و ضمادات و کمادات و مروخات ست و ثوم را درین باب خاصیت عجیب است و جوارش فوتنجی هنگام احساس با بتدای قولنج بارد خورند و طعام ترک نمایند و بر ریاضت اعانت کنند و وقت خواب شراب صرف بخورند و اگر قطران دو درم مع زیت حقنه کنند نفع بخشد و سرگین کبوتر بعصارهٔ پودینه و روغن بیدانجیر نافع بود و مشروبات و اضمده و کمادات و مروخات که در علاج قولنج بلغمی در قول شیخ مسطور شد همه نافعست

واگر قولنج ثفلی از ضعف دافعهٔ امعا باشد هرچه بر بطلان حس امعا گفته شد بکار برند و از چیزهای ترش و قابض و آب سرد پرهیز کنند و طبیخ سلیخه و دارچینی و بسباسه و جوزبوا و سنبل و اشنه و تخم کرفس و سعد با روغن بادام تلخ بنوشند و جهت اسهال صرف ایارج فیقرا مفیدست و بهترین غذا نخود آب گوشت مرغست و از حوامض و قوابض و شرب آب سرد اجتناب نمایند و بقول شیخ این نوع را استعمال مقویات مثل تریاق و مثرودیطوس و شاذریطوس و شجرینیا و حمرنا نافع بود و در اسهال و مثل ایارج فیقرا با آب افاویه و روغن بیدانجیر استعمال کنند و غذای او از اغذیهٔ جیده مثل اسفیدباج و زیرباج بلحوم خفیفهٔ محموده باید کرد و بقول ابن سرافیون روغن بیدانجیر بماء الاصول بدهند و زیرباج مخلوط بشراب ریحانی خورانند و دائم در حمام داخل کنند و بر شکم روغن بان بمالند و بقول ایلاقی شکم را بروغن ناردین یا بروغن سوسن گرم که دران افاویه داخل کرده باشند بمالند و بعد طعام اندک شراب ریحانی بنوشند و غذا اسفیدباجات نرم و چرب خورند

واگر از دیدان باشد بعد از تلیین طبیعت قتل و اخراج آن نمایند بدانچه در باب او گفته شود پس اگر درد بالای ناف باشد مشروبات استعمال کنند و اگر نزدیک ناف و زیر آن بود حقنها که درانجا مذکور گردد بعمل آرند و اول جهت تسکین درد اندکی فلونیا و برشعثا دهند و ایارج فیقرا با گلقند دادن مفید بود و آنگاه اندک اندک برناشتا خوردن مادهٔ گرم را قطع کند

علاج قولنج ورمی در ورم حار اول فصد باسلیق یا هفت اندام از دست راست کنند و هر روز بجهت ازلاق ثفل ملینات مثل خیارشنبر و ترنجبین و شیرخشت و گلقند و خمیرهٔ بنفشه و روغن بادام و تمر هندی و آلو دهند بلکه ازین حقنه کنند تا ثفل در روده جمع نشود و درد زیاده نکند و از احتباس آن قولنج ثفلی عارض نشود و جهت تلیین آب آلو و فلوس خیارشنبر و شیرخشت و شربت بنفشه نیز مفیدست والفا مغز خیارشنبر هفت توله گلقند چار توله شیرخشت پنج توله آب مکوه و کاسنی هر یک نه توله و گلاب پاؤ آثار و روغن بادام هفت ماشه نوشانند بعده حقنهای مزلقه مسهله بکار برند و بعد از نضج مسهل صفرا تنقیه سازند و حقنه نمایند و پارچه بروغن گل و سرکه تر کرده بر موضع ورم نهند و یا صندلین بگلاب سائیده ضماد نمایند و روغن بنفشه و بابونه نیمگرم کرده بمالند و چون سوزش ساکن شود و از زمانهٔ تزاید تجاوز کنند اضمدهٔ ملینهٔ محلله حسب شدت حرارت ورم و قلت آن مثل بنفشه و خطمی و آرد جو و بابونه باموم و روغن بابونه و لعاب تخم کتان باهم سرشته استعمال کنند و آبیکه اندران همین ادویه پخته باشند نطول سازند و اگر بنفشه عنب الثعلب نیلوفر تخم خطمی خبازی جو مقشر گل خطمی در آب جوشانیده مریض را دران نشانند و ازین آب در مثانهٔ گوسفند کرده تکمید زیر ناف نمایند نافع بود و حقنهای مرکب از ادویهٔ مبرده مثل ماء الشعیر و آب عنب الثعلب از ادویه که اندک حرارت دران برای امعا باشد مثل حلبه و برزکتان و بابونه جوشانیده و فلوس خیارشنبر دران مالیده بعمل آرند و این طلین نیز نافعست عناب هفت دانه بنفشه ششماشه سپستان یازده دانه بادیان گل سرخ تخم کرفس هر یک چهار ماشه اسپغول سه ماشه نبات دو توله بعمل آرند و هرچه در ورم جگر حار گفته شد رعایت آن درینجا لازم بود و غذا ماء الشعیر دهند و در آخر بیخ بادیان و مانند آن دران بپزند و در ورم صفراوی خیارشنبر هفت توله در آب انارین مصفی پاؤ آثار و گلاب نیم پاؤ و شیرخشت و گلقند هر یک چهار توله و روغن بادام هفت ماشه بدهند لیکن اول سقمونیای مشوی دو ماشه با آب تمر هندی بلیسند و گویند که در ورم صفراوی حاجت بفصد نبود و دران با دویهٔ مشروبه مزلقه سقمونیا نیز داخل نمایند و درانجا شربت بزوری و بنفشه و شربت ورد و دیگر زرد آب تمر هندی با قند و گلقند و گلاب با عرق بادیان سود دارد و در ورم بلغمی از ابتدای امر دوائی که دران قوت محلله باشد بنوشانند و حقنهٔ منقی بلغم بعمل آرند و معجون تربد خوردن مفیدست و از آب سرد و مغلظات خصوصاً از کدو و خیار و مانند آن احتراز واجب بود و هرچه در قولنج بلغمی مذکور شد حسب واجب بکار برند و آنچه برای اورام باردهٔ اعضای باطنی مخصوص ست علاج انفعست و اگر ورم صلب سوداوی

باشد حقنه که از چربی مرغ و روغنها و ادویه کاسر نفخ ساخته باشند استعمال نمایند و بطبیخ حشائش ملینه آبزن سازند و مطبوخ افتیمون بنوشند و شوربای چرب خورند و باقی تدبیر آنچه در ورم صلب جگر بیان یافته بعمل آرند و این نوع عسر البرء بلکه مهلک ست کذا فی النفیس الکبیر **اقوال متدربین** عیسی بن یحیی گوید که هرگاه قولنج از ورم حار باشد و بدن متحمل اخراج خون بود باید که فصد صافن کنند بعد از ان آب عنب الثعلب و آب کاکنج و آب خبازی و آب برگ خطمی و آب انار همراه خیارشنبر بنوشانند و بماء الشعیر و روغن بابونه حقنه کنند و از خارج ضماد برگ بنفشه تر و برگ خطمی برگ عنب الثعلب برگ کاکنج باریک سائیده با بنفشه خشک و خطمی و آرد جو و گل بابونه و اکلیل الملک کوفته بیخته و روغن بنفشه آمیخته استعمال نمایند **شیخ** میفرماید که در قولنج کائن از ورم حار واجب ست که اندران خون بفصد باسلیق اخراج نمایند اگر سن و حال و قوت و سائر موجبات دران رخصت دهند یا آنرا واجب کنند پس اگر ورم شدید العظم باشد و تا بحدی رسد که گرده بدان مشارکت کند و بول محتبس شود باید که فصد صافن نیز بعد باسلیق کنند و اولا در علاج او ابتدا بتناولات بارده رطبه مثل ماء الخیار و لعاب اسپغول مانند آن کنند سواے آنکه آنرا خاصیت ردی در امراض معا ست و ایضاً بگیرند بزرقطونا چهار درم و روغن گل جید یک وقیه و دو وقیه آب با هم زده بنوشند تا تلیین طبع کند و آب انارین و آب برگ خطمی و آب کاسنی و آب عنب الثعلب که در امثال اینها شیرخشت و خیارشنبر داخل کرده باشند بنوشند و چون در مثل این حال بحقنها احتیاج افتد بماء الشعیر مع قدری خیارشنبر و شیرخشت حقنه کنند و اگر در ماء الشعیر سپستان و بنفشه بپزند موافق تر باشد و اگر بماء الشعیر آب عنب الثعلب و کاکنج آمیزند شدید الموافقت بود و من برای او حقنه لشبیر خرکه دران خیارشنبر مالیده و روغن بادام و روغن کنجد داخل کرده باشند دوست دارم و گاه در ماده صفراوی کثرت یابند پس دران هنگام حاجت بدان افتد که اسهال بمثل سقمونیا و بصبر حاصل کنند بعده به تبرید و ترطیب و علاج بحسب ورم متوجه شوند تا نافعتر باشد و چون مرض ازین موضع متجاوز کنند و اندک لین ظاهر شود پس باید که بحقنه ماء الشعیر آب برگ خطمی و بزرکتان و اندک حلبه و بابونه و شبت و کرنب یا عصاره یا روغن این هر دو داخل کنند و دران مثلث عصیر انگور و خیارشنبر آمیزند و همچنین در آنچه برای اسهال بنوشند شکر سرخ داخل نمایند و غذای او آب نخود و مطبوخ نخود مقشر سازند و ایضاً آب بادیان بیاشامند و اما ضمده بحسب اشتقاق از نفس چیزهائی که ازان حقنه سازند بحسب آن وقت کنند و اولا ابتدا کنند با ضمده مبرده که دران قدری تلیین باشد مثل بنفشه و مثل بزرکتان بعد ازان میل بتحلیلات اکثر کنند مثل بابونه و قیروطیات مرکب از مثل روغن گل مع روغن بابونه و مصطگی و شموع و چون اندک هم نفع گردد دران مثل صمغ بطم و حلبه در زفت داخل کنند و اما کائن از ورم بارد که آن قلیلے اندک بود از معالجات جیده آن اینست که بگیرند روغن غار یکجزو و زیت و بیه بط مساوی یک جزو و این عجیب است و اضمده معمول از قیصوم و شبت و اذخر و اکلیل الملک و سائر ادویه که بدان معالجه اورام بارده کنند آنچه در هر موضع میدانند نافع بود و از چیزیکه آنرا البسیار نافع ضماد قیصوم متخذ بقفر الیهود ست **ابن عباس** گوید که هرگاه قولنج از ورم حار عارض شود نشاید که صاحب او را اول مر دوای مسهل بنوشند که بدان امر مؤل بایلاوس میگردد بلکه صاحب او را امر بفصد باسلیق و اخراج خون بمقدار حاجت اندک اندک بدفعات نه در یکدفعه کنند و ماء الشعیر که دران اصل السوس و تخم خبازی پخته باشند بنوشانند و این ضماد بکار برند برگ خطمی و خبازی و عنب الثعلب و بنفشه تر هر واحد ده درم همه را باریک سائیده بدان آرد جو و خطمی و صندل سفید و بابونه و اکلیل الملک هر واحد سه درم کوفته بیخته آمیزند پس موم سفید بروغن بنفشه و روغن نیلوفر و بیه بط گداخته آمیخته بر موضع ضماد نمایند و اگر احتیاج بتحلیل زیاده افتد لعاب تخم کتان بادی آمیزند و اگر وجع ساکن شود و ورم تحلیل گردد فهو و الا آب عنب الثعلب و آب کاکنج و آب لبلاب هر واحد بست درم که دران ده درم فلوس خیارشنبر مالیده و سه درم روغن بادام شیرین چکانیده باشند بیاشامند تا یکدو هفته و این حقنه کنند بابونه اکلیل الملک بنفشه نیلوفر پرسیاوشان هر واحد ده درم چقندر و خبازی و برگ خطمی و لبلاب هر واحد کف سپوس صره و خطمی صره عناب بست عدد سپستان سی عدد همه را در رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند و صاف نموده نیم رطل ازان بگیرند و بران لعاب اسپغول لعاب تخم کتان هر واحد اوقیه روغن بنفشه روغن تخم بید از هر واحد مثل او بیندازند و فلوس خیارشنبر پانزده درم دران حل کرده صاف نموده نیمگرم حقنه کنند و صاحب او در آبزن آب معتدل الحرارة که دران بنفشه و نیلوفر و برگ خطمی و خبازی و اکلیل الملک و شبت و برگ کرنب جوشانیده باشند نشینند که نافع ست و چون مرض

بمنتهی رسد مریض را آب طبیخ انجیر و بنفشه و تخم خطمی و خبازی که بران روغن بادام شیرین چکانیده باشند تا تحلیل شدن ورم بنوشانند و صاحب این علت را در باب غذا آنچه که در قولنج صفراوی بیاید امر نمایند و بدانند که گاهی صاحب این مرض را عسر بول بسبب ضغط ورم مثانه را عارض شود پس باید که فصد صافن کنند و زهار و تهیگاه را با ضمده مذکوره ضماد نمایند و آن موضع را بر روغن بنفشه و بابونه و موم گداخته بمالند که تحلیل ورم و ادرار بول کند ایلاقی و جرجانی گویند که طریق علاجش اینست که درینجا در دادن دوای مسهل تعجیل نکنند و قومی دران عجلت کردند و مریض هلاک گردید و آنکه از ایشان خلاصی یافت در ایلاوس افتاد و اولی آنست که ابتدا الفصد باسلیق کنند پس فصد صافن نمایند و خاصةً اگر بول محتبس باشد و اخراج خون بمقدار واجب کنند تا قوت ضعیف نگردد و اشربه سرد و تر باید داد چون آب خیار لشکر و لعاب اسپغول بجلاب چون شربت بنفشه و بهر تلیین طبیخ آب انارین وغیره که در قول شیخ گذشت بروغن بادام بدهند و ماء القرع نشاید داد که اورا در قولنج خاصیتی بد است و خبازی و خطمی سفید در صره بسته و بهدانه مساوی جوشانیده صاف نموده سه وقیه ازین مطبوخ بگیرند و یک اوقیه فانیذ جزائی دران بگدازند و روغن بنفشه یک وقیه آمیخته حقنه کنند و اگر سرگین گرگ نیم درم بیامیزند روا باشد و اگر عوض فانیذ خیارشنبر یا شیرخشت کنند نیز جائز بود و ایضاً آب برگ چقندر پنج اوقیه روغن کنجد و شکر هر یک اوقیه بوره نان دو درم حقنه کنند و یا بنفشه ده درم خطمی سفید در صره بسته پنجدرم سبوس گندم ده درم جوشانیده صاف کرده نیم وقیه روغن بنفشه و نیم وقیه روغن کنجد و ده درم شکر و دو درم بوره آمیخته حقنه کنند و اگر ماده صفرا بسیار بود اندکی سقمونیا در آب کاسنی سبز و خیارشنبر حل کرده بدهند و بعد ازان اگر حاجت اسهال بود تربد درین شربت افزایند و از ضمادات اول پارچه کتان بسرکه و گلاب سرد کرده تر کنند و بر موضع درد نهند و هرگاه گرم شود تبدیل آن کنند و ضماد طین در قول عیسی گذشت و ایضاً موم پنج جزو روغن بابونه و روغن بنفشه هر یک پنج جزو آرد باقلا دو جزو زرده بیضه بریان کرده دو جزو لعاب تخم کتان بقدر کفایت باید که زرده بیضه و آرد باقلا را بلعاب کتان بسرشند و موم با روغن گداخته آمیزند و ضماد کنند و ایضاً بابونه و آرد جو و خطمی سفید و بنفشه همه را کوفته بآب و روغن سرشته ضماد کنند و غذا مزوره از کشک جو و نخود مساوی بروغن بادام کنند و اگر حرارت سخت قوی باشد مزوره از شیشوق و آلو و اسفاناخ و مانند آن سازند و هر صبح آلو سیاه در جلاب تر کرده از ده دانه تا بست دانه بخورند و آن جلاب نیز بنوشند و در آخر مرض این شربت سود دارد بگیرند انجیر پنج عدد مویز منقی بست درم بنفشه ده درم و در دو من آب بپزند تا بالنصف بماند صاف نموده هر صبح چهار اوقیه با سه درم فلوس خیارشنبر و سه درم روغن بادام شیرین تا دو هفته بنوشند و این لعوق بنفشه نافع بود بنفشه ده درم فلوس خیارشنبر پنجدرم مویز منقی بست درم عناب ده عدد سپستان سی عدد همه را جوش داده صاف نموده نیم من شکر طبرزد و هفت استار روغن بادام داخل کرده بقوام آرند پس هفت استار بنفشه سوده بسرشند تا هموار شود بکار برند طبع را نرم کند شربتی از پنج درم تا هفت درم و اگر ورم بارد باشد حقنها و ضمادها و شربتهای محلل استعمال کنند محمود گوید که اولا فصد کنند اگر مریض قوی باشد و درین نوع چیزی از ادویه حاره استعمال نکنند و پارچه سرد کرده بر موضع درد نهند و تنطیل بآبهای گرم کنند و روغنهای فاتره مثل روغن بنفشه و روغن گل هر دو مخلوط کرده بمالند و هر صبح جلاب از عنب الثعلب پنج درم و شیره کاسنی سه درم شکر سفید ده درم یا ترنجبین یا خمیره بنفشه پانزده درم دهند غذا مزوره ماش یا شیره مغز بادام سازند و تلیین طبیعت باین مطبوخ کنند سنای مکی چهار درم عناب سپستان هر واحد بست عدد پرسیاوشان تخم خطمی هر واحد دو درم عنب الثعلب درم همه را در سه رطل آب بجوشانند تا یکرطل بماند فلوس خیارشنبر پانزده درم و گلقند دران مالیده بنوشند و یا صاحب این علت آب گرم یا جلاب قلیل الحلاوت بروغن بادام بمرات تجرع نماید یا شوربای ماکیان فربه با نمک و مغز نان بنوشد یا هر صباح جلاب از شربت بنفشه و ترنجبین هر واحد ده درم بدهند و یا شربت بنفشه و شیرخشت هر واحد ده درم در آب گرم حل کرده بنوشانند و یا عناب و آلو بخارا هر واحد ده عدد بنفشه نیلوفر هر واحد سه درم جوشانیده دهند و غذا مزوره ماش یا ماء الشعیر سازند و یا این حقنه کنند بگیرند بنفشه نیلوفر هر واحد سه درم سنا هفت درم جو کوفته خطمی سبوس هر واحد کف در صره بسته برگ خبازی برگ چقندر هر واحد یک مشت همه را در سه رطل آب بجوشانند تا یکرطل بماند صاف کرده فلوس خیارشنبر ده درم شکر سرخ یا ترنجبین هر واحد پانزده درم روغن بنفشه ده درم داخل کرده

نیم گرم حقنه سازند و اگر در انجا لذع و حدت و حرارت قوی باشد حقنه بماء الشعیر و عناب و سپستان و خطمی و آب هندوانه و آب خیار و آب کدو و لعاب اسپغول هر واحد بقدر ده درم روغن بنفشه روغن کدو روغن نیلوفر هر چه ازین باشد ده درم همراه آمیخته نیم گرم حقنه کنند و غذا شوربای چرب مثل اسفید باج معمول بروغن بادام و ماکیان فربه سازند **صاحب جامع** گوید که بعد فصد تضمید موضع باشیای محلله مبرده مثل صندلین و لیش و شیاف مامیثا و آرد جو و خطمی و بنفشه سائیده نمایند و لزوم ماء الشعیر و شرب جلاب و لعاب بزر قطونا کنند و غذای او حریرهٔ معمول بمغز نان میده یا شیرهٔ جو با شکر و روغن بادام و مانند آن سازند و اگر ورم صفراوی باشد ایضاً فصد کنند و شرب ماء الشعیر لازم گیرند و تضمید موضع باسپغول مضروب باندک سرکه و روغن گل کنند و این حقنه بعمل آرند در ماء الشعیر برگ بارتنگ و سپستان و عناب بپزند و صاف کرده روغن بنفشه بران انداخته حقنه کنند تا آنکه الم تسکین یابد و آنچه بنوشند بسهولت نازل گردد و بعد ازان آنچه انحلال صفرا نماید مثل لعوق حامض و فلوس خیار شنبر و ترنجبین و تمر هندی بدهند و اگر دو سه شربت از آب لبلاب بفلوس خیار شنبر بنوشانند جایز است و اگر ورم بارد بود و آن اندک افتد مرلیس جلنجبین بنوشانند و بزیت و آب گرم حقنه کنند و تضمید موضع بموم روغن که دران مر و صبر داخل کرده باشند باید کرد و چون راه بکشاید جوارش تمری و فلوس خیار شنبر و مانند آن دهند و اگر ورم صلب باشد و قاروره سفید مائل بسبزی بود لشرب ماء الشعیر سازج لزوم کنند و حقنه بآب چقندر و روغن بید انجیر و روغن خیری سازند و تضمید موضع باین ضماد نمایند برگ بیجان یک کف برگ کاسنی یک باقه هر دو را سائیده در روغن کنجد بپزند تا ملائم گردد پس اندک خطمی آمیخته ضماد کنند و ضماد دائم نشاید بلکه وقت بعد وقت و اگر مزاج او حدت پذیرد بفصد باک نیست مگر آنکه مانعی باشد و چون طریق بکشاید لزوم حقنهٔ لین باین ادویهٔ محلله نمایند چون روغن خیری و روغن سداب و روغن شبت بعد ازان حب سکبینج و حب منتن دهند و قدر شربت آنها خفیف کنند و عقب هر شربت شربتی دیگر از فلوس خیار شنبر سازند **و بدانکه** درین نوع قولنج ورمی نیز اطبا غلطی میکنند بهر آنکه بادی در اکثر تهوع و تقلب نفس و امتناع براز از خروج بود و پس بعلاج قولنج از نوشانیدن ادویهٔ حاره و استعمال حقنهای حاده علاج می نمایند و این در ورم می افزاید و قتل میکند و تپ که با قولنج می باشد اعتبار حرکت آن نمی کنند و دران تفکر نمیسازند و ازالم آن عدول می نمایند و علاج این نوع بعلاج کلی میکنند و علیل را هلاک میسازند و این موضعی ست که طبیب دران تامل شافی نماید **بعض متاخرین** مینویسند که بعد فصد آب انار و شربت بنفشه بدهند و یا شربت بنفشه بآب کاسنی یا آب عنب الثعلب یا آب برگ خطمی بفلوس خیار شنبر بنوشند و یا هر روز آب عنب الثعلب و آب کاسنی و آب کاکنج و آب انار همه بمقدار نیم رطل گرفته خیار شنبر ده درم مالیده روغن بادام شیرین سه درم داخل کرده بنوشند و بقول جالینوس آب کاسنی و آب عنب الثعلب مروق مجموع بقدر نیم رطل گرفته پنج درم فلوس خیار شنبر دران مالیده و سه درم روغن بادام بران چکانیده بدهند و تا یک هفته بلکه دو هفته برین مداومت کنند و آشامیدن لعوق از آلو بخارا و شربت بنفشه و شربت دینار نافع است و ماء الشعیر بروغن بادام بیاشامند و حقنه بار دانه گل بنفشه و خطمی و سپستان و عنب الثعلب که فلوس خیار شنبر و روغن بنفشه و شکر سرخ اندران آمیخته باشند مفید بود و اگر در ماء الشعیر عنب الثعلب و کاکنج بپزند و خیار شنبر و شیرخشت آمیخته حقنه کنند نافع است و هرگاه چند روز بگذرد فلوس خیار شنبر بآب طبیخ انجیر و بنفشه حل کرده بکار برند و گاهی حقنه بآب شاخهای چقندر و آب شاخهای خطمی و سبوس گندم و عناب و سپستان و انجیر سفید و بورق و روغن کنجد و شکر سرخ میکنند و هرگاه طبع بکشاید و بنادق برآید اعادهٔ حقنه کنند تا آنکه منقطع گردد و با حقنه چیزی برنیاید و اگر محتاج بشیاف باشند بگیرند بنفشه خشک و دران یک دانگ سقمونیا داخل کرده شیاف سازند و معجون خیار شنبر نافع بود و در ابتدا ضماد رادع و صبر و آرد جو و مامیثا و حضض و صندل بگلاب کنند و یا از گل سرخ پنج درم صندل و فوفل هر یک نیم درم آرد جو بنسبت درم نمایند و بعد ازانکه فی الجمله حرارت تسکین یابد و از زمان تزید بگذرد و ملینات محلله چون مغز خیار شنبر و روغن بنفشه و موم بکار برند و نطول بآب گرم سازند و گاهی این ورم بسبیل ندرت بلغمی باشد و دران آشامیدن ماء الاصول و احتقان بحقنه نرم که از بابونه و اکلیل و حلبه و تخم کتان بپزند و آب کلم مرتب ساخته باشند سودمند بود و گویند که در قولنج کائن از ورم بلغمی فصد در حالت مرض تعجیل کنند مگر آنکه خون غالب و حرارت بسیار باشد و آنچه از ورم صلب باشد علاج او [illegible]

علاج قولنج التوائی و ثفلی

اگر التوائی بود مریض را بالای بستر نرم بر پشت بخوابانند و شکم او را بنرمی و اعتدال آهسته بمالند و چنان بنشانند که نشستگاه او بملائمت [illegible] و هر دو ساق او محکم بندند و دست و پا

آن برداشته نیکو بجنبانند تا رودهٔ او بجنبد و بجای خود باز آید و درد ساکن شود پس حریره یا شوربا سه چرب بخورانند و اگر درد بدستور باشد هیچ نخورانند و یا مطبوخ عناب با تخم خطمی چند درم و شکر سفید ده درم بنوشانند و غذا نخود آب به روغن بادام بسیار دهند و اگر روده بجای خود رجوع نکند از ده درم تا بیست درم سیماب [illegible] همچنان یا مغسول بحلق فرو برند و چند قدم راه روند و شکم و تهیگاه و پشت را از اعلی با سفل ایستاده بمالند و بجنبانند تا سیماب بزیر فرو آید و موضع روده پیچیده مالتر و بعد از ان شوربای چرب دهند و چند روز غذا همین قسم دارند و بر اشیای آشامیدنی چرب [illegible] ورزند و یکدو روز پیشتر از شرب سیماب نیز همچنین شوربا غذا سازند و یا حریره چرب دهند پس شوربای مرغ و روغن یک پیاله نوشیده متصل آن سیماب بدهند و اگر سیماب بیرون نیاید و در شکم بماند و ثقل و درد زیاده شود بیمار را ساعتی سرنگون گردانند تا سیماب از حلق بیرون افتد و یا بهر طرف بخوابانند و اندک حرکت دهند و بر فوق مشی نمایند تا خارج گردد و طریق غسل سیماب این است که همراه آب و خشت سبز آنچه [illegible] نمایند هرگاه آن آب سیاه شود دور نمایند و آب و خشت عنب الثعلب در سیماب اندازند و باز نیکو بسایند پس آن آب را نیز دور کرده سیماب بکار برند و اگر در آب هلیله بلیله آمله که یکشبانه روز خیسانیده باشند سیماب را بسایند تا آنکه سیماب صاف گردد هم جایز است و اگر فتقی باشد بیمار بر پشت خسپید و دست بر موضع فتق نهد و بزور باز گردانند و اگر باز نشود دو کس دست و پای وی بگیرند و بر دارند تا پشت او [illegible] شود و شکم در قعر افتد و او را بهمین شکل بجنبانند و جای فتق از دست فشار دهند تا روده بجای خود باز رود پس محکم ببندند و برهمان شکل نگاه دارند که هرگاه روده صاحب فتق خالی باشد فرود آید تا بآسانی بجای خود باز رود و اگر به این شکل باز رود و درین صورت صواب آنست که اول شیاف تیز نهند تا روده تهی گردد و ریاح خارج شود پس تدبیر مذکور کنند و اگر اول قی فرمایند پس شیاف نهند روده زود تهی گردد و بآسانی بجای خود باز شود و اگر همه تن ممتلی باشد اول قی کنانیده پس شیاف نهند و اگر با این همه [illegible] باز نشود بیمار را در حمام برند و آب گرم بسیار بران ریزند پس دست و پای گرفته بدستور سابق بر دارند و بجنبانند و دست بر موضع فتق فشار دهند تا باز رود پس محکم ببندند و اگر بستری بخوابانند که بالش او بلند بود و یک بالش زیر سرین او نهند تا پشت او همچنان [illegible] باشد و بران شکل بر گسنند پس بعد در روده باز شدن اگر [illegible] درد قولنج و اعراض و بحال خویش باشد تدبیر قولنج و اعراض آن باید کرد خاصه علاج قولنج ریحی و ثفلی چنانکه مذکور شد و باقی علاج فتق در جایش مذکور گردد و [illegible] بجا آوردن روده بحیل مذکوره [illegible] و تضمید ادویهٔ قابضه بر محل فتق و بستن آن موضع بنحوی که روده را از جای او رفتن ندهد ضروری ست

علاج قولنج صفراوی

شیخ الرئیس می نویسد وجه است که در حقیقت این نوع را از باب مغص شمار کرده شود بهر آنکه اکثر صفرا بکیفیت خود بغیر احداث سده و نفخ درد احداث میکند لیکن با بر عادتی که دران جاری شده جزم نموده در قولنج بیان کردیم زیرا که از جمله اوجاع این روده است و گاهی در علاج این بعض اطبا غلطی عظیم میکنند و ملطفات و مسخنات استعمال مینمایند و مریض هلاک میگردد و وجه تدبیر درینباب آنست که خلط منصب در فضای روده و غیر متشرب دران باشد پس در علاج او به تعدیل مزاج و اخلاط و استعمال اغذیهٔ بارد رطب کفایت کنند مثل آلوبخارا [illegible] و مثل آب انارین و مثل ترنجبین و شیرخشت و مثل اندک سقمونیا بجلاب و مثل بنفشه و شربت او و قرص او و رب او و گاهی دران تناول شیر و قرطم مع تناول انجیر یا تناول [illegible] قبل طعام یا تناول حقنه مطبوخ [illegible] و مری [illegible] او را کفایت کند و گاهی حاجت داعی باستعمال حقنها از آب لعاب مع بورق و بنفشه و [illegible] و روغن بنفشه یا ماء الشعیر به روغن بنفشه و بورق باشد و آیا در خلط متشرب [illegible] بمثل ایارج فیقرا بود که آن نافعترین ادویه برای خلط متشرب است و یا سقمونیا مع حب صبر دهند و از حقنها این حقنه است بگیرند خیارشنبر سی درم برگ چقندر یک قبضه بنفشه هفت درم عناب قرطم پنج بادیان تخم خیار کوفته هر واحد پنج درم سپستان سی عدد ترنجبین سی درم خیارشنبر ده درم همه را بپزند حقنها سازند و صاف کرده بران مری دوازده درم شکر سرخ دوازده درم عسل یک مثقال بورق مثقال حل کرده استعمال کنند و گاهی درین باب خوردن سکنجبین [illegible] با ادخال آن در حقنها نیز موافق بود و مخدرات درینجا موافق نیست بهر آنکه باوجود تسکین وجع گاهی حدت ماده [illegible] وجع را ساکن میسازد و اصلاح آن نماید صاحب کامل میفرماید که هرگاه قولنج از خلط حاد و لذاع منصب باشد باید که چیزی از ادویه حاره که مذکور شد استعمال نکنند و آب لعاب و ثلث رطل که دران بیست درم فلوس خیارشنبر بالیده و یکدرم تربد و یکدرم [illegible] روغن بادام شیرین داخل کرده باشند بنوشانند و یا آب عنب الثعلب آب

کاکنج و آب خبازی هر واحد ده اوقیه که دران ده اوقیه فلوس خیارشنبر مالیده باشند بدهند و یا آبیکه اندران انجیر و عناب و سپستان بریان و تخم خطمی و خبازی هر واحد ربع رطل در سه رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند و ثلث رطل از ان گرفته فلوس خیارشنبر پانزده درم مالیده یک مثقال روغن بادام شیرین انداخته شبگیر منوشند و صاحب ادرار آب گرم به روغن بادام شیرین جرعه جرعه مرات نوشانند و شوربای ماکیان فربه باندک مغز نان سپید و روغن بادام بیاشامند و یا شوربای پاچه حملان به روغن بادام شیرین بنوشانند و اگر لعاب اسپغول یا لعاب بهیدانه از مجموع ثلث رطل باندک شربت بنفشه یا لعوق خیارشنبر و روغن بادام شیرین و روغن تخم کدو یکدرم ترنجبین سفید و نیم دانگ سقمونیا دهند بدان انتفاع یابند و این حقنه کنند عناب بیست عدد سپستان سی دانه جو مقشر کوفته بیست درم سبوس گندم خطمی هر دو ده درم بسته هر واحد سه درم بنفشه سپستان و نیلوفر هر واحد چهار درم برگ خبازی و چغندر هر واحد یک کف همه را در پنج رطل آب بپزند تا بیک رطل آید صاف کرده فلوس خیارشنبر ده درم شکر سرخ پنج درم روغن بنفشه ده اوقیه مری یک نیم اوقیه داخل کرده شبگیر حقنه کنند و اگر در بیمار لذع و حدت و حرارت قوی باشد حقنه بماء الشعیر کنند که دران عناب و سپستان و پنج خطمی چهار اوقیه پخته و آب هندوانه و آب خبازی و آب خیار و آب کدو و لعاب اسپغول هر واحد پانزده درم روغن بنفشه روغن تخم کدو روغن نیلوفر همه یا هر چه ازین حاضر باشد بیست درم داخل کرده و همه را یکجا مخلوط کرده باشند بعمل آرند و از غذا شوربای چرب معمول از ماکیان فربه و روغن بادام شیرین و اسفاناخ و سرمق و چقندر و لبلاب و خبازی و سفیدباج به روغن بادام شیرین و بیضه نیم برشت بدهند و انار شیرین امتصاص نمایند و شربت نیلوفر و شربت بنفشه و مانند آن بنوشند و در آبزن که آب او معتدل الحراره باشد و دران بنفشه و نیلوفر و برگ خطمی و خبازی و جو مقشر کوفته و مانند آن جوشانیده باشند بنشینند ابوسهل گوید که اگر این مرض از اخلاط حاره لذاعه باشد تنقیه آن نمایند اگر محتبس در تجویف امعاست به سقمونیا و حب صبر اگر غائص در اغشیه امعا باشد بایارج فیقرا و باید که ماء الشعیر بنوشند و باشیای مسکن حدت اخلاط غذا سازند و روغنی که اندران حلبه و خطمی و بیدانجیر تازه پخته باشند حقنه کنند قیم او گوید که اگر با وجع تپ باشد مغز خیارشنبر در آب کاسنی مروق بنوشانند و یا شربت بنفشه بدهند و یا اسفاناخ به روغن بادام غذا سازند و بحقنه ملینه حقنه کنند سعید گوید که علاج قولنج حادث از خلط حار آنست که اگر بدن از خون ممتلی باشد فصد باسلیق کنند و بعد فصد اسهال بطبیخ هلیله و آلوبخارا و تمرهندی و خیارشنبر نمایند و بر شکم پارچه بگلاب تر کرده نهند و بحقنه نرم حقنه کنند پس اگر التهاب شدید باشد ماء الشعیر با شربت بنفشه و لعابات بارده بنوشند و امر با امتصاص انار شیرین کنند و بعد آن سکنجبین بنوشانند و آب تمرهندی با شربت نیلوفر دهند و چون تسکین یابد غذا امزوره اسفاناخ سازند و در آخر شوربای ماکیان با مغز نان سپید و روغن بادام دهند و در حمام معتدل داخل کنند و از تعب و استعمال اغذیه و اشربه حار منع نمایند بعضی از متاخرین می نویسند که خوردن آلوبخارا یا شمش سوزن زده در جلاب تر کرده بیست عدد نافع است و کذلک اسهال بادویه بارده معلومه و ماء الشعیر بروغن بادام و شربت بنفشه بروغن مذکور و لعاب بهیدانه برای تسکین مفید بود و بهر اسهال معجون بنفشه و معجون خیارشنبر نافع باشد

علاج قولنج سوداوی

اگر در مزاج حرارت نباشد علاج قولنج بلغمی نمایند و اگر حرارت احتراقی باشد از استعمال ادویه حاره [illegible] و آنچه در قولنج صفراوی گذشت بکار برند و قولنج [illegible] بمسهل سودا تنقیه کنند و استعمال یارج افتیمون یا سفوف لاجورد و شربت مسهل مجرب است و بعد تنقیه برای تعدیل [illegible] لاجورد [illegible] سوده در شیره ابریشم [illegible] شیخ [illegible] که استفراغ سودا [illegible] افتیمون و حب لاجورد [illegible] و اگر حاجت حقنه افتد دران بسفایج و افتیمون [illegible] داخل نمایند [illegible] حقنه لاجورد [illegible] سودا [illegible] قوت [illegible] گوید که قولنج [illegible] سوداوی [illegible] طبیعت [illegible] شیرین [illegible] قولنج [illegible]

علاج قولنج مرکب

گیلانی در شرح جامع از طبری نقل کرده اند که گاه قولنج از اخلاط غلیظه و نیز [illegible] تسکین [illegible] شود

فی الفور هلاک کنند و من بسیار دیدم که این نوع قولنج او را عارض شد و مهلت نداد و فی الحال آنرا هلاک گردانید و قدما این نوع را خناق معوی مسمی ساخته اند بهر آنکه صاحب او مختنق گردد و استدلال بران بترکیب علامات انواع ثلاثه مذکوره و بشدت اعراض از تقلب نفس و تهوع و غثیان و [illegible] فاسد و دوران کرده و درد آن مرکز ثابت در قولون بود و ضغط و قلق عظیم باشد و علاج این است که اولا ابتدا کنند بقطع غذا و اقتصار بشوربای خروس پیر کنند و گلقند مع ماء النیلوفر که در قولنج بلغمی مذکور شد بیاشامند و گاه گاهی بآب گرم تکمید کنند و در بعض اوقات اندر آبزن نشینند و چون دو روز بگذرد حقنه لینه که در آن روغن بسیار باشد یکدو دفعه حقنه کنند پس اگر زبل منحل شود و راه کشاید حقنه مصبوغ تیز سازند و شکر سرخ در روغن بید انجیر و بید لیق قوی کنند و چون خروج ریاح ابتدا کنند و رطوبات و وجع کم گردد یک شربت حب منتن خورانند و یک روز راحت دهند و اگر حال تکمید را واجب کند نمک و جاورس یا آب گرم کماد کنند و اگر چیزی از اعراض باز درد بعد خوردن حب باقی ماند جوارش تمری خورانند و چون اعراض بلوبت بران ظاهر گردد و بیچوکیه آنچه خارج شود اکثر آن رطوبت باشد و ریاح و زبل کمتر از آن بود چیزی از ایارج بماء الاصول بدهند و آبزن و تمریخ استعمال نمایند بعد از آن حقنها که در قولنج بلغمی مذکور شد حقنه کنند و چون امعا پاک گردد و علامتش آنست که آنچه از حقنه برآید بدان چیزی مخلوط نباشد و درین هنگام یکدو دفعه زیت و آب گرم حقنه کنند بعده ماء الاصول با ایارج بنوشانند بعده در آن حقنه اندک شحم حنظل و قنطوریون افزایند و صمغ بمقدار و حب و لایق قوت مریض باشند و اگر در نهایت الطف لزج باشد مثل این حقنه آنرا قلع کند بگیرند قنطوریون و کمافیطوس و اکلیل الملک بابونه هر واحد کف کبیر سبوس گندم خطمی هر واحد دو کف هر دو در پارچه صره بسته بعده بگیرند جاوشیر سکبینج هر واحد یک نیم درم و در آب گرم حل کرده در حقنه بعد طبخ و تصفیه آن اضافه کنند و بران اندک روغن بید انجیر و روغن سداب و روغن کلکلانج اندازند حقنه کنند و باید که حقنه با قل جرم باشد که حقنه بسیار اندازضر کند و حتی المقدور مریض امر بامساک حقنه کنند و اگر این اثر نکند این حب بخورانند سکبینج یک درم جاوشیر سقمونیا هر واحد دو ثلث درم ایارج فیقرا نیم درم جند بیدستر دو دانگ صمغ را در آب گندنا حل کنند و باقی ادویه آمیخته مثل فلفل حبها سازند و در سایه خشک کرده دو درم از آن بنهار بخورند و بالای آن آب گرم که اندک روغن بنفشه بران چکانیده باشند بنوشند و بعضی اطبا درین حب شحم حنظل می افزایند و بعد خروج از آن شوربای قنابر و سفانین معمول با صول کرات بخورانند و محمول او اینست که بگیرند سفانین و قنابر و دریا و ن بکوبند بعده آب گندنا برآورده با روغن کنجد یا زیت گرم آمیزند تا بهم مهرا گردد پس مالیده صاف نموده بمغز نان سپید و ران ترید کرده با قاشق بخورند و اگر مزاج متحمل باشد اندک شراب بنوشند و این قیتی است که زوال مرض معلوم نکنند و الم فقط باقی و بسیار باشد که عقب این نوع حالت شبیه بیرقان پدید آید و بصوریت باید که تضمید طحال و کبد نمایند و ماء الشعیر بنوشانند و اگر احتیاج فصد کنند و امری از ضعف قوت و غیره مانع نباشد فصد باسلیق کنند و از امر معالجه جگر و طحال غافل نباشند بهر آنکه در اسهال الم آنها خوف استسقا

علاج قولنج وبائی

بعض متاخرین می نویسند که آنچه از تعفن هوا حادث شود و علامتش آنست که باکثر مردم عارض گردد و با کثرت عطش و التهاب خفقان بود و آمدن بوی بد از دهان و شدت درد و دیگر آثار وبا ظاهر باشد و در یک ساعت بهلاکت میرساند پس شوربای جوزه مرغ مع روغن ممزوج با سکنجبین و سرکه بالمناصفه بدهند یا شیر گاو نیم آثار با دو تولیه روغن بادام بنوشانند و ایضا نقوع آلو با شیر خشت و ترنجبین خیار شنبر هفت تولیه در شیر گاو نیم آثار و ایضا روغن بنفشه بادام دو اوقیه در هفت اوقیه گلاب حل کرده و بعد از گشادن طبع تبرید مزاج باید و از نسج رعایت قولنج و ایضا باقی علاج حسب حاجت از قولنج صفراوی اخذ کنند و بیات عفونی که در قولنج ریحی مذکور شد در قولنج وبائی کنند مفید بود

علاج قولنج عرضی

که از ورم جگر یا طحال یا حجاب یا گرده یا مثانه یا رحم یا سنگ گرده یا مثانه عارض شود مرجع در تخفیف هر یک از امراض مذکوره مسطور است بکار برند

ایلاوس

و آن لفظ یونانی است بقول بقراط تفسیر او استعاذه بالله منه است یعنی پناه خواسته شده بخدا از این مرض و آن از ردی ترین مرض است [illegible] و این مرض بسیار ردی است و از جهت سبب که باشد در اکثر امر هلاک بود و بسبب شدت وجع الاسباب چنانکه صاحب او میداند که گویی از بدن [illegible]

باشد بسبب عفونت تمام قتل کنند و آن بقول اکثر قسمی از قولنج ست لیکن در امعای دقاق یعنی رودهای علیا افتد و بقول جالینوس ترجمهٔ ایلاوس بعربی یا رب ارحم یعنی ای پروردگار رحمت کن و این علت بدین نام از جهت آن خوانده اند که ازوی خلاص کمتر بود و از جهت آنکه مزاج معده و امعا و کبد فاسد شود و دوا و دویه خوردنی قبول نکند و اثر شیاف و حقنه بجای مرض نرسد و جالینوس گوید من جماعتی را دیدم که باین مرض مبتلا شدند و یک کس از ایشان خلاص نیافت و این مرض گاه بسبیل ابتدا افتد بسببی از اسباب قولنج وگاهی قولنج منتقل باین علت گردد و بالجمله اسباب این مرض یا سوء مزاج گرم خشک یا سوء مزاج سرد خشک مادی یا غیر مادی بود و یا ورم امعای دقاق باشد که منفذ ثفل را تنگ کند و یا ریح بود که در طبقات روده بند گردد و یا التوا و خلع روده و فتق صفاق شکم بود و بسبب حرکت ناهموار راه ثفل و ریح مسدود گردد و یا سده باشد که از براز خشک یا خلط غلیظ لزج مرکب در بین امعا افتد و بسیار باشد که اندکی صفرا در بین امعا فرود آید و ثفل را خشک کند و دفع نتواند کرد و بسبب این علت گردد و از طعامهای خشک و قابض بسیار افتد و اکثر از خوردن ادویهٔ ناموافق که بغایت گرم یا سرد یا با قوت سمیه باشد این مرض متولد شود وگاهی این مرض از عدم غذا یا از تناول سم قتال افتد و شیخ بنوشته که ایلاوس مثل قولنج ست چون در امعای دقاق افتد آن عارض شود و از جمیع اسبابیکه از آن قولنج حادث گردد و باید که در اسباب و اعراض و علاجات این بسوی تفصیل مذکوره در باب قولنج رجوع کنند وگاهی بسبب شرب اقسام سموم محدث ایلاوس عارض شود وگاهی بسبب شدت قوت ماسکهٔ روده عارض گردد که هیچ چیز که دران باشد منفصل نشود و آنرا احتباس گویند و فرق از قولنج در احکام آن چنین است که این از سوء مزاج ساذج بیشتر از آن افتد که قولنج ازوی عارض شود و اکثر این از سوء مزاج بارد بود و خصوصا چون اتفاق افتد که معده بسیار حار بود و روده بانتهای گرد و ریح و بلغم مسدود شود وگاهی بسبب او شرب آب سرد بر جگر و جهاد بود و ایلام ایلاوس بجهت حدوث سده بیشتر از ایلام او بتمزیق طبقات باشد بلکه جمیع مضرت او از آن بود و این بخلاف آنست که در قولنج باشد و قسم ورمی در این بیشتر بود از آنچه در قولنج باشد و آن بسیار ردی ست و ایلاوس ثفلی خلطی شدید الوجع بود و بسیار باشد که قولنج با ایلاوس منتقل گردد و اکثر ایلاوس روز هفتم هلاک کند و متعدی بود و از بعض ایشان بعض دیگر در هوای وبائی منتقل شود و از شهری بشهر دیگر بسبیل انتقال امراض افتد و بقراط گوید که چون از قولنج مستعد شده یعنی ایلاوس قی و فواق و اختلاط عقل و تشنج حادث شود دلیل ردی بود و این اعراض بمشارکت معده و مشارکت دماغ عارض شود و هم او گوید که چون از تقطیر بول ایلاوس حادث گردد صاحب او روز هفتم میرد مگر آنکه تب پیدا شود و بآن عرق بسیار جاری گردد و جالینوس سبب این نشناخته و ایلاوس بلغمی و ریحی نیز از تب انتفاع یابد و چون او را قی خبیث و کرب از فواق اشتداد کند بکشد و جودت قاروره درین علت دلالت بسیار بر خیر ندارد و لطیف رداءت آن ردی تر ایلاوس آنست که براز در قی برآید و [illegible] پس آنکه دران عرق بدبو مثل بوی براز باشد پس آنکه دران نفس بدبو بود پس آنکه آروغ دران بدبو باشد بعد آن که ریح اسفل دران گندیدن بود و تشخیص ایلاوس باین علامات مخصوصه او باید کرد که درد شدید بالای ناف بود و چیزی از مبرز بیرون نیاید و بحقنه انتفاع بسیار نیابد وگاهی براز بسوی بالا آمده قی شود و براز و کرم قی کنند و بوی آروغ او بدبو گردد بلکه گاهی از جمیع بدن او بوی بد آید و چون این علامات ظاهر شود در بودن ایلاوس شک نماند و احتباس ریح و هیچ چیز از اسفل لازم این مرض است و اما اعظم حال قی براز لازم نیست بلکه هنگام خطر این عظم پذیرد لیکن حرکت قی و تهوع درین بیشتر بود از آنچه در قولنج باشد بجهت آنکه این در روده قریب تر بسوی معده بود و همچنین اعراض کرب و غم و خفقان و غشی و سهر و سردی دست و پا و ضعف نبض و سقوط قوت در ایلاوس اکثر از قولنج بود و ثقل در بلغمی و ثفلی این شدیدتر بود از آنچه در قولنج باشد وگاهی درین تهیج چشم بیشتر از قولنج ظاهر شود و قاروره مستقی باشد پس هرگاه باین علامات مرض مشخص گردد تشخیص اقسام او بهمان طریق نمایند که در بحث قولنج مسطور شد و ایضا اگر در ابتدای عروض و قبل از اشتداد وجع وجع مؤدی بضعف و استرخا و خفقان بغیر سبب ظاهر دیگر گردد سببش شرب سم باشد و اگر شدت صلابت براز و سرعت قی براز و عدم تب و عدم سقوط قوت بشدت بود سببش شدت قوت ماسکهٔ امعا باشد علاج و بسبب این علت نگاه کنند و قصد دفع او نمایند و چون اسباب قولنج و این مرض واحد ست بسبب علاجش بعلاج اقسام قولنج سددی و غیر آن کنند و در بلغمی و ریحی شراب دفینا گرم کرده اندک اندک نوشیدن مفید بود و همچنین انار سقمونیا و مقل هر واحد یکمثقال صبر دو مثقال حب بمثل نخود بسته هفت عدد خوردن نافع ست لیکن در ابتدای ایلاوس نیز سعد ده دو قی انافع بود و تخم کرفس

انیسون و دارچینی هریک شش جزو مصطکی چهار جزو فلفل و مرد افیون و جند بیدستر هریک دو درم باب قرص سازند شربتی یک مثقال و در نسخهٔ دیگر وزن تخم کرفس و انیسون هریک هفت نیم جزو سنبل و افسنتین پنج جزو سلیخه ده جزو عوض دارچینی و مصطکی ست و وزن فلفل و مرد افیون و جند هریک یک جزو پا و بالا مرقوم و در التوائی راست نشانیده روده را بدست بمالند و شراب ریحانی با آب عنب الثعلب و آب بارتنگ و آب خیارشنبر بنوشانند و حقنهٔ لینه معمول آرند و با سفیدباجات نرم و حریرهٔ معمول از فانیذ و روغن کنجد غذا سازند و شیاف بطول ده انگشت ساخته بر سرش زهرهٔ گاو طلا کرده یکی بعد دیگری بردارند و اگر فائده نشود بنادق رصاص فرو برند منافذ در و بیرا او و بعده همان ساعت حقنه کنند و اگر هیچ تدبیر قی بند نشود باید که شیشهٔ حجامت یا محجمهٔ ناری دوائی دهند که هضم شود و جهت تنقیه ماء الجبن نوشانند و ایضاً جوارش سفرجلی مسهل نه ماشه معجون ملین علوی خان سه ماشه در یک پیاله دوغ گاوی ترش عرق گیله و گلاب یک پنج تولکه روغن بادام شیرین پنج درم اضافه نموده بعد وضع محاجم ناری بر معده بدهند که دوا البته هضم خواهد شد و دو سه بار اجابت خواهد شد و اگر وقت شام باز براز و رقی اندازد دوائی مذکور بدستور دهند و همچنین صبح و وقت دوپهر غذا شوربای نخود الطین دهند و شام باز دوا دهند وقت تا یک نیم پاس شیشهٔ حجامت بر معده نهاده شوربا بدهند تا هضم شود و همین تدبیر در عرصه دو سه هفته صحت میشود و بقول مسیحی اگر از ورم حار باشد ابتدا فصد کنند بعده آب عنب الثعلب و آب کاکنج و آب لبلاب با روغن بادام شیرین و فلوس خیارشنبر دهند و بگل سرخ و صندل و فوفل و شیاف مامیثا و آس ضماد کنند و اگر از ورم بارد بود باید که روغن بید انجیر با ماء الاصول و خیارشنبر دهند و از خارج بطبیخ بابونه و اکلیل الملک و کرنب تضمید کنند و اگر از خلط غلیظ بلغمی باشد حب صبر و مصطکی و حب سکبینج دهند بعد از آن روغن بید انجیر با ایارج یا روغن کلکانج با ماء الاصول بدهند و اگر از براز صلب باشد در حقنهٔ ملین بعمل آرند و بعده حقنهٔ حادتر از آن و در طبیخ بابونه و اکلیل الملک و کرنب و شبت نشانند پس اگر درد بسبب شدت وجع قرار نگیرد زیرهٔ سیاه سماق بشراب ریحانی یا شربت انار منعنع دهند **اقوال حذاق** ابن سینا گوید که علاج ایلاوس مگر آنکه این قوی تر است و مشروبات در این نافعتر و ایضاً از حقنها نیز در این چاره نباشد بهر آنکه چون دوا از فوق نوشند و منع از خروج گردد حقنه معین بهر مشروب شود و برابر است که تقدیم حقنه بر مشروب کنند یا تاخیر آن بحسب حاجت پس هر کدام را از این هر دو که مقدم کنند واجب است را ضعیف تر گردانند و بسیاست که در این را تجرع آب گرم تسکین دهد بهر وصول این آب بسوی آن بسبب قرب موضع و تحلیل بخیری که در آن و قومی رأی داده اند که صواب آنست که اول تسویه امعا بوضع مفتاح در دبر آن بملائمت کنند بعده حقنه کنند تا حقنه بموضع بعید بسهولت رسد و در ایلاوس واجب تر است بهر آنکه اگر ورم باشد از فصد چاره نبود و اگر درد شدید باشد خوف ورم از آن بود پس استظهار بدان واجب باشد و گاهی از این تفرق اخلاط ردیه در بدن عارض شود بسبب احتباس آن نهان از دفع تا آنکه بدن بدلو گردد و چون اخلاط ردیه در بدن متفرق شوند و اخراج آنها باسهال مشکل گردد و فصد واجب باشد و مالیدن دست و پا از آن جمله است که ماده مولمه را از نفوذ بغور منع کند و استعمال مزلقات مائل بحرارت و لعابات حار و روغن بید انجیر اکثر انواع ایلاوس را نافع باشد مگر صفراوی و ورمی شدید الحرارة را و کذلک مطبوخ شبت بنمک و زیت پخته و همچنین مالیدن بدن بزیت گرم کرده و معالجه ایلاوس بلغمی بمثل آنکه در قولنج بلغمی از مشروبات مذکور شده و بمثل حب صبر و حب سکبینج و حب ایارج کنند و این همه بروغن بید انجیر دهند و بحقنهای معتدله جذب باسفل نمایند و معالجه ریحی بمثل آنکه در قولنج ریحی از مشروبات نافع ریاح گذشت و بحقنها کنند تا حقنه معین مشروب گردد و محاجم کثیر بر اعلای شکم نهند و گاهی احتیاج بشرط زدن بجای درد افتد و جذب ماده بسوی مراق کنند و معالجه ایلاوس از سوء مزاج ساذج بدانچه مید اشتداد تبدیل مزاج و از مادی به تنقیه خلط بنوعیکه در قولنج مادی گذشت باید کرد و معالجه ورمی حاره و بارده بدانچه در قولنج گفته شد و موافق تر برای ورمی بارد نوشیدن روغن بید انجیر در ماء الاصول یا بخیارشنبر است و بسائر علاجات معلومه کنند و ایضاً سنبل رومی و سنبل هندی و شبت و حب الغار و بزرکتان و حلبه و تخم خطمی و تخم مرو هر واحد مثقال پنج بادیان پنج کاسنی پنج کرفس هر واحد هفت مثقال انجیر پنج عدد سپستان ده دانه جوشانیده بروغن بید انجیر یا بروغن بادام تلخ بنوشند و معالجه صفراوی بمثل آنکه در قولنج صفراوی بدان علاج کنند و معالجه التوائی و تفتلی بمثل آنکه در باب قولنج

گفته شد و ایضاً علاج فتق بوضع مناسب سبب عود چیزی که در فتق بند قع شده و به بستن آن باید کرد و ایلاوس که از شدت قوت امعا باشد معالجهٔ آن بمزلقات چرب و شوربای ماکیان فربه و بچهٔ آن و حملان سازند شوربای چرب آنها بطور اسفیدباج و زیرباج خورند خصوصاً چون در آن شبت و بیخ کرفس نای شطلی و روغن بادام و امثال کنند و بعد از آن حقنهٔ مرطب لین لطیف الحرارة استعمال نمایند و معالجهٔ ایلاوس ثقلی اولاً بحقنهٔ لینه کنند بعد از آن بتدریج بحقنهٔ قویه نمایند و عقب آن بشرب مسهلات خاص ثقلی کنند تا ثقل باقی را فرود آرد و در علاج ایلاوس سببی ابتدا به تنقیه از مثل آب گرم و روغن کنجد کنند و گاهی چیزی که بنوشند احتیاج قوت از تربد یا تخم ترب افتد و بعد از آن تریاق کبیر و فادزهر و مانند آن بخورند و شراب مار السکر و طعام او شوربای چرب سازند و چون بر صاحبان ایلاوس قی تواتر کند و طعام قبول نکنند دوای مذکور در مثل اینحال از قولنج بنوشند و گاهی حبس قی و امساک طعام در شکم ایشان بعد از دادن نان در آب گرم یا مطبوخ تر کرده بگردد و ایلاوس که از اغذیهٔ عفصه و قابضه و لزجه حادث شود علاجش قریب بعلاج مثل او از قولنج است مگر آنکه در آن نفع مسخنات و اشربات ندارند مجوسی گوید که اگر از ورم حار حادث شود باید که معالجهٔ آن بدانچه در قولنج حادث از ورم حار مذکور شد نمایند از فصد باسلیق و اکحل اگر قوت و سن و مزاج مساعدت کند و از نوشانیدن ادویه و اشربه و تضمید باضمده و غیر آن که در آنجا مسطور شد و باید که از فصد در اصحاب قولنج حذر کنند و فصد ننمایند مگر بعد از آنکه بدانند که مرض از ورم حار است و این بمعرفت صحیح معلوم کنند بهر آنکه فصد برای کسی که مرض او از غیر ورم حار باشد قاتل است و اگر ایلاوس بسبب تشبث خلط غلیظ بلغمی با امعای رقاق باشد ادویهٔ مشروبهٔ مذکوره در باب قولنج بلغمی مثل ماء الاصول یا ایارج مخمر بعسل و سکنجبین و روغن بید انجیر و قرص معروف بشوارس با آب مطبوخ انیسون و تخم کرفس و بادیان دهند پس اگر درد اشتداد کند فلونیای رومی دهند و معجون معروف بارسطن و شجرنیا و دلیطوس و تریاق فاروق نیز در این باب نافع است و ایارجات کبار و مانند آن مفید و باید که از فلونیا حذر کنند بمقداری که تسکین وجع کند باید داد و چون درد ساکن شود اعادهٔ آن نکنند بهر آنکه انجام آن بدست خدر پیدا کند و حرارت غریزی را ضعیف نماید و افراط در آن بیم بیاد کرده باید که صاحب این مرض را اگر از خلط بلغمی باشد شراب صرف اندک اندک بدهند تا آنکه خواب آید یا درد در پایهای او پیدا شود و بدین اراده تسخین خلط و تلطیف و انضاج او و تقویت امعا نمود و اگر مرض بسبب براز محتقن در امعای رقاق باشد دوای آن شرب ادویهٔ مسهله و معجونات و حبوب نافعه است چنانچه در قولنج گذشت و حقنهای قوی بعمل آرند و هرگاه این مرض بسبب دوای قتال باشد باید که معالجهٔ صاحب او بدوائی که مضاد آن سم باشد یا استعمال قی و تریاق و مثرودیطوس و مانند آن که در باب علاج سموم بیاید باید کرد و آنچه حدوث او از ابطای غذا باشد دوای او نوشیدن شوربای چرب است معمول از لحم حمل فربه که در آن مغز نان میده ترید کرده باشند و باید که این اندک اندک بدفعات دهند و ایضاً لعابات و روغن بادام و بنفشه بدهند و آنچه از فتق حادث شود دوای او رد امعا است بموضع او است بغمز دست و بستن او مع اضمدهٔ نافعهٔ آن و سزاوار است صاحب این علت و مرض قولنج را که چون از آن صحت و صلاح یابد معاودت باغذیهٔ مألوفه از اول مفارقت آنها نکنند تا آنکه صلاح تام نیابد بلکه بتقلیل غذا کند و اجتناب از اغذیهٔ غلیظه نماید و اغتذا بشوربای چرب اسفیدباجیه یا زیرباجیه یا مطنجنه سازند و تعاهد و تناول کند فانیذ و شکر طبرزد و اگر مرض از بلغم باشد یکروز در میان ایارج مخمر بعسل تناول کند و در بعض اوقات گلقند عسلی با آب مطبوخ انیسون و تخم کرفس هم استعمال ریاضت باعتدال و دخول حمام و قعود در آبزن نمایند و شکم و نواحی امعا را بروغن که در آن زیره و تخم کرفس جوشانیده باشند یا روغن شبت یا روغن حسک یا روغن بابونه بمالند و در غذا اندک ابازیر افزایند چون دانند که از مرض پاک شده بنقاهت تام و اگر مرض از حرارت باشد بتقلیل غذا کنند و نان خشکار بجلاب و روغن بادام شیرین و زیرباج بدراج یا بچهٔ مرغ خورند و برای ایشان جوز آب شوربای ماکیان فربه یا بروغن بادام و ببقلهٔ چقندر و روغن بادام و تعاهد آلوی بخارا در شربت بنفشه تر کرده قبل طعام دو سه ساعت و امتصاص فلوس خیارشنبر در جلاب تر کرده صالح بود و در هر سه روز یا یکروز در میان فلوس خیارشنبر و گلقند در آب گرم مالیده صاف کرده بدهند تا چند روز تا آنکه امعا پاک گردد و اگر بدانند که بقیه از آن باقی مانده این طبیخ بدهند بنفشهٔ خشک پنج درم انجیر سفید هفت عدد مویز منقی پانزده درم در دو رطل آب بجوشانند تا ثلث رسد هر روز چهار اوقیه گرفته و در آن پنج درم مغز فلوس خیارشنبر مالیده و روغن بادام چکانیده بنوشند سید اسمعیل و جماعت گویند که اگر علامات ورم گرم

ظاهر شود و علاج آماس سودی و صفراوی یکی باشد مگر آنکه اگر قوت بسیار قوی بود و علامات دموی ظاهر تر بود اول رگ باسلیق زنند پس ضماد از برگ عنب الثعلب و خطمی و آرد جو و بابونه و اکلیل الملک کوفته بیخته با روغن بنفشه آمیخته سرشته باید کرد و شربت از آب عنب الثعلب و آب کاسنی مروق هر یک دو اوقیه که در او پنج درم فلوس خیارشنبر مالیده و روغن بادام و شکر هر یک ده درم آمیخته باشند بنوشند و یا آب کاکنج و آب لبلاب مروق صاف کرده و روغن بادام و شکر و مغز فلوس داخل کرده بنوشند و یا بنفشه و ثمار خسک و اکلیل الملک و خطمی و اصل السوس و بابونه همه را جوشانیده صاف نموده چهار اوقیه از آن با دو اوقیه آب خیار و دو اوقیه آب لبلاب یا آب عنب الثعلب و ده درم فلوس خیارشنبر مالیده و ده درم روغن بنفشه و ده درم شکر انداخته بدهند و غذا اسفاناخ و برگ چقندر و مانند آن با روغن بادام و شکر سازند و بجای آب جلاب بدهند و معالجه صاحب ورم بارد بنوشیدن روغن بید انجیر و ماء الاصول و خیارشنبر کنند و از خارج ضماد بابونه و اکلیل الملک و برگ کرنب و حلبه و تخم کتان نمایند و اگر از اخلاط بلغمی غلیظ باشد حب سکبینج یا حب صبر [illegible] دهند و شیافها و حقنه‌ها که در قولنج بلغمی گذشت بکار برند و قصبه حقنه دراز تر و سوراخ در سر آن نه در پهلوی آن باید تا دوا با امعای علیا برسد و بهتر ماء الاصول با روغن بید انجیر و ایارج فیقرا دهند و اگر قی بسیار کرده و هیچ در معده نایستد زیره سیاه و سماق سائیده بشربت لیمو بدهند و ادویه که در علاج قی و هیضه گفته شده بکار برند و علاج ورم سوداوی قریب است و این معجون قی باز دارد و قولنج را بگشاید و درین علت موافق بود مصطکی و قرنفل و زنجبیل فلفل دار فلفل جوزبوا مساوی کوفته بیخته این جمله ده درم سقمونیا ده درم همه را بجلابی که از شکر و آب بهی شیرین کرده باشند بسرشند شربتی از درمی تا مثقالی تا دو درم و اگر مرض از سوء مزاج گرم و خشک بوده باشد یا فرود آمدن صفرا بر روده و خشک کردن ثفل باشد اول حقنه نرم باید کرد از بنفشه و خطمی و بابونه و تخم کتان و سپستان و کشکاب جو و سبوس گندم با روغن کنجد بسیار یا روغن بنفشه و قدری مری و اندکی نمک هندی و بعد از آن آبزن نشانند که در آن بابونه و اکلیل الملک و کرنب و شبت و بنفشه و سبوس و بیخ خطمی و اصل السوس جوشانیده باشند و از روغن بنفشه یا روغن بابونه و موم مصفی موم روغن ساخته بر شکم او مالند و بعد از آن حقنه‌های قوی کنند و خیارشنبر و عناب و مویز منقی و سپستان و اصل السوس و بیخ خطمی در آب جوشانیده صاف نموده چهار درم روغن بادام و دو درم روغن بید انجیر و یک درم ایارج فیقرا ترکیب داده بدهند و گاهی شیاف نهند تا طبیعت را نرم کند و باد را فرو کشد و طعام زیرباج دهند و اسفاناخ بروغن بادام پخته یا بروغن کنجد سفیده و بجای آب جلاب خام دهند و اگر مویز و عناب و سپستان جوشانیده صاف نموده شکر داخل کرده سرد کرده بدهند روا باشد و علاج قولنج ثفلی باید کرد و اگر سبب مرض خوردن دوای ناموافق بود آب گرم با روغن کنجد آمیخته یا شیر خر باید داد تا دوا بقی بر آید بعد تدبیر تلیین شکم باید کرد و علاج این در علاج سموم مذکور گردد و اگر سبب علت بهم پیچیده شدن روده باشد علاج در قولنج التوائی مذکور شده ابن الیاس گفته که اگر مریض را طاقت تحمل درد نباشد او را فلونیای رومی بدهند تا حس را خدر کند و مهلت دهد باید که در علاج صواب حقیقی تهاون نکنند تا فلونیا درباره قولنج نیفزاید و شهریاران فلافلی و سفرجلی مسهل یا جوارش تری هر یک از اینها حاضر باشد پنج مثقال تا هفت مثقال بدهند یا بگیرند سنای مکی پنج درم بادرنجبویه بادیان انیسون هر واحد سه درم شکر سرخ ده درم جوشانیده صاف نموده معجون خیارشنبر هفت مثقال در آن حل کرده صبح بنوشند و تا آخر روز صبر کنند حتی که طبیعت انحلال تمام یابد و اگر منحل نگردد این حقنه بعمل آرند بابونه شبت حلبه تخم کرفس بادیان هر واحد سه ده درم انجیر خشک بست عدد سکبینج مقل جاوشیر هر واحد دو درم در پنج رطل آب بپزند تا یک رطل بماند نیم رطل از آن گرفته روغن زیت یا روغن بید انجیر یا روغن کنجد هر چه ازین باشد ده درم عسل طبرزد پانزده درم مری ده درم بورق نمک نفطی هر واحد دو درم جمع کرده نیمگرم حقنه کنند و جوارش شهریاران درین قولنج منفعت بین است و شکم مریض و نواحی امعا را با این روغن بمالند بگیرند سداب [illegible] درم زیره نانخواه تخم کرفس هر واحد پنج درم همه را بپزند تا ثلث بماند و روغن زیت یا روغن کنجد نیم رطل بر آن انداخته با آتش ملائم بجوشانند تا آنکه آب فانی گردد و روغن بماند و جوارش سفرجلی تجویز کنند چون درد تسکین کند و غثیان و قی صفرا آید و یک دو روز از اغذیه خصوصاً غلیظ اجتناب کنند و در آبزن بابونه و شبت و اکلیل و تمام و فاخره و تخم بید انجیر و صعتر و پودینه و عنب الثعلب نشانند و چون غذا دهند اندک از نخود آب بشیره مغز قرطم و لحم تیهو و دراج و کبک خورانند و چون تنقیه کنند و تنقیه باید بعد از این شیاف استعمال نمایند بوره ارمنی نمک هندی شحم حنظل هر واحد پنج درم سکبینج سه درم شحم حنظل را سائیده و باقی را گداخته در آن بسرشند و شیاف ساخته بردارند

و این شیاف حل طبیعت نماید و سکنجبین بورهٔ ارمنی صابون هر واحد دو درم همه را سرشته شیاف سازند خجندی گوید که روغن بید انجیر را در قولنج شرباً و حقنةً
خاصیتی است این نوع را نفع دهد و حقنه کردن بلعابات گرم مثل لعاب تخم کتان و تخم حلبه و تخم مرو بروغن بید انجیر مفید بود و چون غلبهٔ ریح و سردی باقی ماند
در روغن حقنه پیه انخواه و مقل بجوشانند و این قوی النفع ایلاوس است افسنتین یک درم تخم کرفس یک درم سلیخه یک درم کلفته هفت درم جوشانیده صاف کرده
حقنه نمایند و این را آزموده‌ایم و نفع او ظاهر شد و صاحب اختیارات حاوی گفته که حقنه بخیار شنبر برای اثفال متحجره در قولنج و ایلاوس جید است خصوصاً در آنچه
سبب آن ورم حار باشد بروغن بادام استعمال نمایند و بهترین چیزها در اخراج اثفال صبر است از مثقال تا دو درم حب ساخته در شربت انجیر بدهند و اگر
احتباس اثفال زیاده و مانند صبر را باندک سقمونیا قوی کنند چه صبر بطی الاسهال است و سقمونیا سریع الاسهال پس اسهال آن بالملاطفه بود و بسرعت گردد و
اصحاب قولنج محتاج تر بمسهل هم بسرعت اسهال اند و باید که ارباب قولنج و ایلاوس امر آبزن کنند تا آنکه آب بمحل وجع رسد تا اسافل را اغذا و توسیع نماید و از ان قدر
آب تجاوز نکنند تا از جاهای اعالی نگردد که از دفع ضعیف شود و باید که اعانت اعالی و تقویت آن کنند تا قادر بر دفع گردد و حقنه نطرون که مجرب کرده‌ایم آب
می شاید و در علاج قولنج بلغمی در قول بعضی مذکور شد بعید نیست که اگر عطش و غیره آثار قولنج صفراوی ظاهر باشد از غلط حار مشروب با شیره تخم و پس ماء الشعیر
با سبح و بدهند و حقنه بماء الشعیر و روغن بادام کنند و اسهال بجلاب بقوی سقمونیا آورند و اگر ورم در امعاء از اشتداد وجع بغور دست تغیر رنگ نان بامل بسیار ی
و تیبه قوی تغییر آن بسیار یافت گردد از مسهل حذر کنند که جلب اخلاط بسوی آن نماید لیکن فصد باسلیق و اخراج خون اندک اندک بمرات کثیر واجب است
پس اگر تسکین نیابد فصد صافن یا از ابط یا صافن از جانب مقابل میل الم کنند و اگر میل وجع مساوی بهر دو جانب بود از طرف راست فصد کنند
صاحب اختیارات حاوی گفته که گاهی فصد باسلیق کرده‌ام فی الحال شکم نرم شد طبری گوید که اگر از ورم حار باشد فصد باسلیق کنند اگر نافع نباشد لزوم
شرب ماء الشعیر اندک و آب عنب الثعلب و آب کاسنی و مانند آن از مطفیات نمایند و این حقنه کنند جو کوفته دو کف سپستان و خطمی هر واحد دو کف هر دو
در صره بسته سپستان عناب عدس مقشر کشنیز خشک هر واحد یک کف همه را در آب عنب الثعلب یا آب کاسنی یا آب عصی الراعی بپزند تا مهرا شود و مثل حریره
گردد و بعد از آن پنجاه درم تا صد درم بقدر قوت مریض از آن صاف نموده در آن اندازند و بر آن پانزده درم روغن بنفشه و ده درم لعاب اسپغول
انداخته و اندک بورق آمیخته حل کنند تا مخلوط شود و حقنه نمایند و تضمید موضع باین ضماد کنند برگ عنب الثعلب برگ عصی الراعی برگ اسپغول
هر واحد یا گوگبیره همه را در سرکه بپزند تا نرم گردد و از آتش فرود آورده از سرکه صاف کنند و روغن بنفشه و روغن گل بر آن ریخته بدست بزنند تا مثل
مرهم گردد و ضماد نمایند که گاهی این ضماد صاحب این نوع ایلاوس را خلاص گرداند و گاهی طبیب بین نوع غلطی کند و باشیاف حاره حقنه نماید و ورم بفزاید و
مریض را هلاک گرداند و اما چون ورم سوداوی باشد در آن حیله نمودن و رجا در شفای او است بسبب صلابت و رجا قلت جا در تحلیل آن عسیر آنکه ابتدا در آن
این حشایش پخته باشند آن را بر موضع ورم ریزند و اندر آن مریض را بنشانند بگیرند شیح ارمنی و قیصوم و بابونه و اکلیل الملک و اذان الفار و پوست خشخاش
و گل سرخ و بنفشه و سبوس و اندک نمک نیم کوفته و کف کبیر برگ ریحان و برگ انجره همه را در آفتابه سربسته بپزند تا مهرا شود و بعد از آن بگیرند و از بلبله بر موضع ریزند
و آبزن از آن نمایند و حریره معمول از آب سبوس بروغن گل یا بادام بخورانند و این حقنه بعمل آرند بابونه و اکلیل الملک و برگ شبت و برگ سداب و قرطم کوفته و
تخم حلبه و پوست خشخاش و سبوس همه را بدستور مطبوخ حقنه بپزند و بقدر حاجت صاف کرده روغن بید انجیر و روغن ناردین و مانند آن از ادهان داخل نموده شکر
سرخ و پنج استار عسل کرده حقنه نمایند که این حقنه گاهی این صلابت را تحلیل کند و تضمید موضع باین ضماد کنند سرگین گاو و پیه بز حضض یک جزو آرد خطمی هر واحد
یک کف همه را در روغن گل بپزند و ضماد نمایند و اگر سکنجبین عنصلی هنگام عطش دهند باک نیست چه از غلظ عطش مریض خوف هلاکت حاصل است و اگر وجع
افراط کند بروغن بید انجیر که در آن اندکی افیون و بزر البنج جوشانیده باشند حقنه کنند که این تسکین وجع کند و چون مرطوبی باشد باید که اندک ایارج
و مثرودیطوس و تریاق کبیر یکجا بر آب گرم دهند و یکبار بروغن بنفشه یا روغن گل و این حقنه استعمال نمایند بابونه اکلیل الملک گل شبت برگ سداب قرطم
کوفته تخم کتان تخم حلبه تخم سداب سبوس خطمی بمقدار واجب و اندکی جاوشیر و اندکی سکبینج و اندکی از جند بیدستر همه را بپزند تا مهرا شود و موضع را بگدازند و صاف کرده

[illegible]

[illegible]

اندک روغن بید انجیر و اندکی روغن کلکلانج آمیخته نیمگرم حقنه کنند که گاهی باین طریق منحل شود ابن هبته القدری نویسد که اگر این علت حادث از یبس اثفال باشد علاجش اگر مزاج حار بود شربت بنفشه مع خیارشنبر کنند و شربت اجاص یا اجاص منقوع در جلاب ممزوج بآب خورند و غذا از مزوره اسفاناخ سازند و اگر مزاج بارد بود شربت انجیر دهند و ایارج فیقرا رانند و حقنه کنند و لبشوربای خروس شبت و نمک غذا سازند و اگر این مرض حادث از ورم حار باشد علاجش بفصد باسلیق یا اکحل کنند اگر قوت مساعدت کند و اگر ورم حار بنا باشد فصد در بلاکت مریض تعجیل کنند و بعد فصد ماء الشعیر بروغن بادام بنوشانند و سکنجبین بگلاب دهند و آب کاسنی و شیره تخم خرفه بلعاب و جلاب یا بشربت بنفشه بدهند و غذا مزوره زیرباج سازند و بر موضع ورم آب عنب الثعلب آب حی العالم و صندل و گلاب کنند و چون تپ ساکن شود و مریض صلاح یابد باسفیدباج چوزه مرغ غذا سازند و اگر این علت حادث از خلط بلغمی باشد علاجش بشرب شراب صرف و اسهال بحب صبر یا حب شبیار کنند و حقنه های لینه حقنه نمایند و در آخر لقوه بیه و غذا از سیرباج دهند و سیر و انجیر خورند و اگر علت حادث از ورم صلب باشد امر بجلوس در آبزن آب سبوس یا حلبه کنند و بروغن کنجد مالش شکم نمایند و بر موضع ضماد قصه طلا کنند و در حمام داخل نمایند و شوربای چرب نوشانند و حقنه های محلله معمول از شحوم و ادهان حقنه کنند و از اغذیه مولده خلط سوداوی امتناع کنند و چون ورم تخفیف یابد و ریح جاری شود تنقیه بدن بمطبوخ افتیمون نمایند و اگر علت حادث از فتق باشد مریض را امر کنند که بر پشت بخوابد و روده را بموضع اولش دست بران نمایند پس اگر عود نکند مریض را بنشانند و شکم او را بدست مسح کنند و اگر عود نکند در حمام داخل نمایند و بر موضع آب نیمگرم ساعتی تطویل کنند و غمز نمایند و اگر نزول او مشکل گردد امر نمایند که دست و پای مریض گرفته بردارند تا پشت آن خم گردد و شکم فرو رود پس حرکت مختلف دهند و بر فتق غمز کنند و چون عود کند ضماد قابضه بران گذارند و از اغذیه غلیظه منفخه منع کنند و لبشوربای لحوم خرفان غذا دهند و از حرکت سخت و امتلا باز دارند و موضع را محکم بسته دارند تا از عود مرض ایمن گردند حصر یعنی قبض شکم و اسباب این مثل اسباب قولنج باشد و گاهی تابع امراض حاده و غیر آن مثل مراق و ریح البواسیر و بواسیر بود و علاج آنچه در قولنج مذکور شد حسب سبب تدبیر خفیف بهر دفع قبض از ان بر گیرند مثلا آنجا که سببش غلبه یبس باشد ادویه ملین کاسر ریاح استعمال کنند و آنجا که حرارت و یبوست معا سبب قبض بود ادویه مبرد مرطب ملین بعمل آرند و ماء الجبن سفید بود و کذا شوربای مرغ مرغن دو سه روز بعده روغن بید انجیر مرکب دو مثقال در نیم آثار شیر گاو و ترنجبین نه توله بدهند که فی الفور رفع قبض میکنند و همچنین معجون ملین علوی خان هفت ماشه و شربت دینار چهار توله در یک پیاله ماء الجبن و آنکه تابع مرض دیگر باشد بازاله آن مرض کوشند و بعض ادویه رافع قبض که درینجا مسطور میگردد حسب رعایت مزاج استعمال نمایند و صاحب ترویح الارواح می نویسد که حصر قبض شکم است زمانی طویل خواه با وجع و درد باشد یا نه پس حصر عام تر از قولنج باشد چه در قولنج بودن درد شرط است و علاج او قریب از علاج قولنج است اگر تابع امراض حاده نباشد و این دوا نافع این مرض است برای کسانی که طبیعت ایشان دائم قبض باشد و تا مدت دو هفته استعمال این نمایند که باستعمال قبض نماید انجیر زرد بنفشه خشک مویز منقی اصل السوس مقشر هلیله یکجا جوشانیده صاف نموده سه اوقیه از ان گرفته پنج درم مغز خیارشنبر دران مالیده و ده درم روغن بادام بران چکانیده بنوشند و گاهی درین سفاناج و تمر هندی بحسب اقتضای وقت زیاده کرده میشود و در مصطفوی نوشته که روغن بید انجیر با ماء الاصول و روغن بادام تلخ با طبیخ سلیخه دارچینی بسباسه خیربوا سنبل الطیب انیسون تخم کرفس سه عدد نوشیدن نفع دارد و استحمام بوقت خلو شکم و طلای روغن سوسن و ناردین بر شکم سود دارد و بهر آنکه این مرض از ضعف امعا قولون میباشد و بعضی گویند که این علت از امراض سوداویه است مدتها می ماند باید که در معالجه ملول نشوند پس بهتر آنست که منضجات سودا که دران افتیمون و بسفایج و غیره باشد بسیار نوشانیده مسهلات دهند بکرات و مرات و اگر ضعف ظاهر شود باید که دو سه و یا چهار پنج روز فاصله داده باز منضج بدستور نوشانیده مسهل دهند تا مقصود حاصل شود پس تعدیل مزاج نمایند بمقویات مانند خمیره مروارید و زهرمهره و ابریشم علوی خان همراه ماء اللحم علوی خانی و یا عرق عنبر حکیم بقا خان و غذا در اثنای منضجات شوربای مرغ مرغن با نان خمیری تنوری دهند یا قورمه و پلاو لیکن یک روز قبل از مسهل نان و پلاو موقوف نموده بر شله یخنی مرغ و یا بر کهچری نمک با شوربای مرغ اکتفا نمایند و بر روز مسهل بجای آب تا بودن عمل مسهل عرق گاوزبان و یا بادرنجبویه نوشانند بعده آب صرف غیر سرد دهند بر صرف شوربه دهند و اطریفل شاهتره علوی خان در دفع این علت از مجربات است و معجون ملین ممدوح الیه یکدرم شیر گاو نیم آثار روغن زرد چهار و نیم توله و شکر سرخ پنج توله

داداو در اخراج مواد و دفع قبض مجرب ست و تعلیم گاه باشد که اطفال را بسبب غلبهٔ رطوبات که بضعف قوتهاست و یا بسبب عدم انصباب صفرا بر معا قبض حادث شود و علاجش این ست که اگر با تپ نباشد زهرهٔ گاو و بخور مریم بر ناف طلا کنند و یا مسکه و یا روغن زیتون با آب گرم آمیخته بر شکم بمالند و دست را وقت مالیدن آهسته از طرف معده بطرف ناف کشیده باشند و از صابون یا نمک یا سرگین موش شیاف سازند و یا پودینه و بیخ سوسن سائیده بعسل سرشته شیاف کنند که قوی الاثر ست و اگر با قبض تپ باشد این شیاف بعمل آرند ترنجبین شکر سرخ هر یک پنج جزو خطمی صابون نمک طعام هر یک دو جزو بدستور متعارف شیاف سازند و این حمول نیز مفید ست گل بنفشه سه درم گل خطمی دو درم برگ سنای مکی پنج درم نمک سنگ یک درم مغز خیارشنبر هفت درم ادویه کوفته بیخته با مغز خیارشنبر سرشته شیاف سازند و ضماد مغز فلوس خیارشنبر محلول در گلاب بر شکم مفید بود و اگر فائده نشود بحسب حاجت و رعایت مزاج مشروبات ملینه تنقیه کنند و ذکر بعض ادویهٔ یونانیه و هندیه دافع قبض شکم نوشیدن شربت بنفشه با روغن بادام مزیل قبض ست و خوردن اسپغول مسلم هر روز شما نیز رافع قبض و دافع یبوست امعاست و انجیر و مویز و مغز بادام خوردن ملین طبع ست و بنفشه کوفته بیخته هموزن شکر آمیخته وقت خواب شب با آب گرم خوردن تلیین طبع می نماید و همچنین سفوف بادیان و اگر مصطکی رومی بقدر دو سه ماشه با هموزن شکر آمیخته همراه آب گرم بخورند تلیین طبع و تقویت معده است و اگر این حب غاریقون هر شب یک درم بخورند طبع را نرم کند غاریقون ده درم عصارهٔ غافث ریوند چینی هر یک دو درم تربد سفید پانزده درم کوفته بیخته با آب حبها سازند حب دیگر برای رفع قبض و ریح البواسیر مفید سنای مکی سه توله تخم گندنا دو توله پوست بلیله آمله بلیله سیاه هر یک نه ماشه پوست هلیله کابلی یک و نیم توله بادیان یک توله صندل دو توله و نیم همه را سائیده بطور حب یا سفوف استعمال نمایند و دوائیکه برای قبض دائمی نافع گل بنفشه بادیان هر یک شش ماشه تخم خرفه کوفته یک توله انجیر زرد چهار عدد جوشانیده همراه گلقند یا ترنجبین یا شربت دینار یا شربت بزوری معتدل و چار دو توله بدهند که ملین طبع ست و دیگر سفوف گل سرخ و بنفشه هر واحد یک توله نبات سفید دو توله از شش ماشه تا نه ماشه وقت خواب خوردن رافع قبض ست سفوف ملین مقوی با هضم و رافع قبض پوست هلیله زرد سنای مکی هر یک پنج درم زیرهٔ سیاه گل سرخ پودینه خشک مصطکی هر واحد یک درم زنجبیل نیم درم کوفته بیخته خوراک ده درم با آب گرم شربت ملین که ادویه او دافع یبوست امعا و ملین طبع ست و سرفه و تپ را نیز نافع و از مخترعات حکیم ارزانی مرحوم بهدانه دو درم گاوزبان پنج درم گل بنفشه گل سرخ هر یک هفت درم اسپغول نه درم عناب ده دانه لاچی بست دانه سپستان بزرگ شصت دانه جوش داده صاف کرده بعده لعاب بهدانه و اسپغول آمیخته با یک رطل قند سفید یا ترنجبین بقوام آرند صبح با روغن بادام آمیخته حسب حاجت بدهند نوع دیگر که رافع قبض و منضج صفرا و مسکن حرارت ست گل گاوزبان گل بنفشه شاهتره هر یک ده مثقال تمر هندی چهل مثقال زرشک چهل مثقال آلو بخارا آلو سیاه هر یک صد عدد همه را در دو رطل آب بجوشانند تا بنصف رسد مالیده صاف نموده شیرخشت یک صد مثقال ترنجبین خراسانی یکصد و پنجاه مثقال داخل کرده بقوام آرند مجموع ده شربت ست در هفته یک روز یک شربت بخورند معجون که با کثر امراض نافع و تدارک قصور عمل مسهل هم میکند و بدفع قبض دائمی فائده می نماید و درد معده و قولنج و رفع بلیساز د پوست هلیله زرد و پوست بلیله سنای مکی گلقند هر یک پنج درم گل بنفشه تربد مجوف تراشیده دو درم قرنفل یک درم کوفته بیخته با سه چند آن عسل معجون سازند از یک توله تا سه توله با آب گرم بخورند معجون ملین نافع برای قبض دائمی حار مزاج و نافع تنقیهٔ کثیر گل بنفشه گل نیلوفر گل سرخ تربد مجوف هر یک ده درم ترنجبین سی درم کشمش عسل هر یک نیم رطل ترنجبین را بگلاب صاف کرده با عسل بقوام آرند و ادویهٔ خشک کوفته بیخته بروغن بادام چرب ساخته و کشمش را سائیده بسرشند قدر شربت دو درم تا پنج درم و در بعض نسخه پوست هلیله زرد ده درم و سنای مکی بست و پنج درم نیز داخل ست و وزن ترنجبین یا دا آثار و شیرخشت سی درم عوض عسل و تربد معجون انجیر برای دفع ریاح معده و تلیین طبع و هضم طعام مستعمل ست مغز بادام گل سرخ سنای مکی مغز قرطم هر یک شش توله بادیان زنجبیل هر یک دو توله دارچینی لک انه قاقلین هر یک نیم توله انجیر ولایتی مویز منقی هر واحد یک رطل اجزای خشک کوفته بیخته مغزیات صلایه کرده و انجیر و مویز را شسته و دانه بیرون کرده سوده با یک رطل نبات بقوام آرند و دیگر مغز تخم قرطم یکجزو انجیر خشک ده جزو با هم صلایه کرده بقدر جوز بخورند که جهت تلیین طبع مشائخ نافع و دیگر صاحب تکملهٔ هندی بنویسد که چون یک مثقال یعنی هفت هفته برین دوا ادامت کنند عادت قبض را دفع کند سفوف سوخته هرنگی سنای مکی نبات هر واحد یکجزو مویز منقی پنج جزو ادویه را کوفته بیخته با مویز بی دانه کوفته معجون سازند و بسبب یکبار

مدام تجویز کنند **حب ملین** برای رفع قبض و بلغم و ریاح و سردی معده خصوص بهر اطفال شیرخواره مجرب ست هلیله سیاه چهار جزو نرکچور بادیان هر یک دو جزو سهاگه بریان یکجزو یا نیم جزو کوفته بیخته بقدر نخود حب سازند و یکی خورانند و اگر بادیان پشک موش هر دو برابر باریک سائیده با آب نیمگرم زیر ناف طلا کنند و بالای آن برگ ترب یا تنبول بر بندند قبض و سده که در شکم طفل باشد رفع کند و کذا پودینه تربد سفید پشکل موش هر واحد یک مثقال کوفته بیخته بعسل خیارشنبر سرشته شیافها ساخته بروغن زیت چرب کرده برداشتن مجرب ست و اگر زبل الفار و نمک طعام و شکر سرخ برابر بر آتش نرم معقود رسانند و مانند خسته خرما فتیله ساخته بروغن بنفشه چرب کرده بردارند معمول و کثیر النافع ست و حب مبارک و روغن تخم و شیره بنسخه بقائی و مربای فلوس خیارشنبر و بعض سفوفات که در علاج ضعف هضم مذکور شد همه رافع قبض و ملین طبع ست **ابطای قیام** و سرعت آن شیخ میفرماید که این یا متعلق بود بغذا بنوعیکه قابض یا عفص یا غلیظ یا لزج باشد و یا ملین لزج سیال بود و یا متعلق باشد بقوت پس قوت دافعه اگر قوی بود دفع کند و اگر ضعیف باشد دفع نکند و قوت عضلات شکم اگر قوی باشد پاک شود و اگر قوی نبود پاک نگردد و محتبس شود و قوت حس امعا اگر قوی باشد تقاضا بقیام کند و اگر قوی نبود تقاضا نکند و قوت مزاج پس حار و بارد و تر و خشک اند و تدبیر این بحسب معرفت سبب می‌شناسند **کثرت براز و قلت آن** بقول شیخ این هر دو متعلق اند بغذا در کمیت و کیفیت و بحال جگر که بسوی جگر مندفع شود پس غذا بسیار رطب منشرب علیه براز او کثیر بود و ضد این براز او قلیل باشد و چون صفوت بسوی جگر بسیار مندفع شود براز اندک شود و چون مندفع نگردد بسیار بود و مقابله مفرط ازین هر دو بحسب مضادت سبب از آنچه مذکور شد می‌شناسند **دیدان** یعنی کرمهای شکم بدانکه هر ماده که حاصل شود و کسوت مزاج در پوشد صانع قدیر بهترین هیئتی و صورتی که آنرا لائق بود عطا فرماید و لهذا حیوانات ضعیف و خسیس چون کرم و مگس و پشه و مانند آن از مواد عفنه رطبه مخلوق گردد بهر آنکه این مواد صالح تر برای قبول صورتی ست که آن حیات کرمی و مگسی باشد و تولد اینها بهتر از بقای آن رطوبت بر عفونت صرف ست و معهذا کی از تولد این حیوانات عالم را منفعتی بزرگ ست بهر آنکه آنها بر عفونتهائی که در عالم متفرق ست مسلط میشوند و بدان اغتذا میکنند بسبب مشاکلت و از مساکن مردم و از هوای محیط بایشان آن عفونات را میگیرند و هوا بدین سبب از عفونتها پاک و صاف میشود و کرمهای شکم ازین قبیلست بالجمله سبب تولد کرم شکم رطوبات بلغمی ست که در امعا متعفن شود بسبب حرارت غریبه که دران حادث گردد پس آن حرارت ضعیف بود که رطوبت غلیظ را تحلیل و انضاج نتواند کرد لیکن دران اثری ضعیف کند و آنرا از حال متغیر گرداند و فاسد کند و تولد آن بجز چنین رطوبت و حرارت از هر خلط ممکن نبود چنانچه از صفرا که شدید الحرارت و یابس و تیز و تلخ ست کرم رطب پیدا نشود و از سودا که بارد و یابس بعید از مناسبت مزاج حیات ست و بر امعا منصب نشود نیز تولد نکند و اما خون اگرچه شایسته آن ست که از دیدان تولد کند لیکن بسبب آنکه صیانت طبیعت متسلط بر آن ست و حاجت اعضا شدید بسوی آن ست و آن مناسب اعضای انسان ست نه برای کرم چه طبیعت آنرا ضائع نکند تا ازوی حیوان خسیس تولد کند بلکه آنرا صرف موضعی میکند که ازان حیوان شریف مثل انسان تولد کند و ایضاً خون بامعا نرسد و اگر وقتی لختی خون بر امعا ریزد و در انجا منجمد گردد پس باسهال دفع شود و چندان نایستد و باقی نماند که متعفن شود و ازان کرم تولد کند پس ماده دیدان بلغم باشد چون گرم شود و متعفن گردد و در امعا کثرت پذیرد و دران باقی ماند و اسباب کثرت تولد بلغم از ماکولات غلیظه و تخمها و ضعف هضم بهر سببی که باشد و از مزاج اعضای بارد معلوم ست الحاصل اسباب تولد او اغذیه خام لزج مثل گندم و لوبیا و باقلا و نخود و آرد و کم خام و نیم پخته و شیر و خمیرات بسیار و بقول و فواکه رطب خام و درد اصیر و حرکتها و غسل بآب گرم بعد طعام و همچنین حمام بعد خوردن و جماع بر امتلاء و شرب آب قبل هضم و خلط طعامها و توالی تخمها و بعد عهد بادویه ست و **اقسام دیدان** که در امعا تولد کنند چهار ست یکی دراز بزرگ سرخ باریک که آنرا حیات گویند و آن مشابه شاخ خرفه بود دوم مستدیر یعنی گرد و کوتاه و سفید رنگ سوم عریض و کوتاه و سفید که آنرا حب القرع و کدو دانه گویند و آن مشابه تخم کدو باشد چهارم خرد و کوچک و باریک که آنرا خلی گویند و این شبیه کرم سرکه بود و تولد این همه مختلف میباشد بحسب اختلاف ماده مولد و اختلاف محل تولد و این چنان باشد که بعض دیدان متولد شوند از رطوبتی که انقسام و تفرق از جهت جذب کبد و از جهت شدت عفونت بران استیلا نیافته باشد و کرمهائی که از رطوبت امعای علیا پیدا شود ازین قبیل ست و آن قسم دراز و بزرگ بود که در اغلب بطول یکوجب گاهی زیاده از ذراع گردد و بعضی ازان متولد گردد از رطوبتی که جذب کبد بآن متصل و عفونت و کثرت مرور ثفل آنرا متفرق و قلیل و صغیر ساخته باشد و چون متولد شود

تفل در بقای آن بر صغر اعانت آن کند قبل از آنکه عظیم یابد بسبب قرب آنها از مخرج ضیق و کرمهائی که از رطوبت معای مستقیم پیدا شود از این قبیل ست و آن قسم کوچک بود و بعضی از آن متولد شود از رطوبتی که میانه این دو رطوبت بود و کرمهائی که از رطوبت امعای اعور و قولون تولد کنند از این قبیل باشد و آن قسم مستدیر و پهن بود و اگرچه گاهی در امعای علیا نیز خصوصاً غلاظ عظام از آن پیدا شود و گاهی متولد نشود مگر در قولون و اعور پس از جانبی بسوی معده منتشر گردد و از جانب دیگر بسوی مقعده و این عراض و مستدیر گویا که از نفس لزوجات متشبث بسطح روده پیدا شود و بران غشای مخاطی جاری شود که آنرا جمع کند گویا از آن پیدا شده و دران تعفن یافته و کمترین کرمها در ضرر کرم خرد باشد لیکن چون بزرگ شود و بقای آنها تا مدتی که عظیم پذیرد اتفاق افتد بدتر از همه اقسام باشد و رسیج و مضرت آن عظیم شود که کرم دراز در رداءت پهن نیست بهر آنکه ماده پهن اشد العفونة باشد و کرم پهن و کوچک اکثر از مقعده خارج شوند بسبب قرب از مقعده و بنابر ضعف که استطاعت تشبث بروده مثل تشبث کرم دراز ندارند و دراز تشبث شدید دارند و از بهر از خارج نشوند لبعد موضع آن از معای مستقیم و تنگی مکان آن و گاهی هنگام قوت طبیعت بر دفع فضول ردی بهر از خارج شود چنانچه در وقت بحران بیرون آید و کرم کوچک را اندفاع سهل تر بود بسبب وسعت امعا که دران تولد کنند و تفرق آن و چون صاحب دیدان را تپ آید اعراض آن تپ قوی خبیث تر باد بهر آنکه مریض تپ از غذا خوردن باز ماند و حرارت تپ آن رطوبت را که در امعا غذای کرم شدنی ست بگدازد و متفرق کند پس کرمها برای طلب آن در حرکت آید و در روده تشبث نماید و از ان ردی بسوی دماغ بر آید و ایذا دهد و از حرارت تپ همه بر خود می پیچد و امعا از پیچیدن ایشان رنجور شود و غثیان عارض گردد و چیزی بر نیاید و مریض را آرام نگردد و آن ایضاً تپ در جوهر آنها ایذا رساند و قلع آن کند و ایضاً تپ در طبیعت آنها عفونت و حدت و قلق زیاده کند و ایضاً چون صعود بسوی آنها در سبب انصباب نماید با آنها ایذا رسانند پس چون آنها در امعا لذع کنند ایذا شدید رسانند و بعضی از اطبا حکایت کرده که دیدیم که کرم در شکم سوراخ کرده و از آن بیرون آمد شیخ الرئیس میفرماید که این سخن نزدیک من عظیم ست یعنی این معنی مراد نیست نماید و گاهی احتباس کرمها در امعا و احداث آنها عفونات را و بسبب عفونت آنها تپ شود و حال دیدان چنان نیست که بدان انتفاع به تنقیه امعا مثل انتفاع مگس و مانند آن در تنقیه عفونات عالم باشد بهر آنکه ازینها آفات دیگر پیدا شود مثل ربودن آنها غذای محتاج الیه را و بدان بسبب حدوث ضعف قوت و زردی و تیرگی رنگ و مضادت حرکات آنها و احداث آنها قولنج را و مضادت کیفیت آنها مزاج بدن انسان را و جز آن و گاهی بسبب دیدان دحیات صرع و قولنج پیدا شود و گاهی جوع کلبی حادث گردد بسبب کثرت ربودن آنها غذا را و گاهی بولیموس پیدا کند و شهوتها از فم معده ساقط شود بسبب صعود دیدان بسوی آن و متعفن کردن کرمها آنرا و گاهی تا به این سر و حال خفقان عظیم بود و اکثر دیدان در سن صبا و ترعرع و حداثت پیدا شود و حب القرع اکثر در کسی پیدا شود که از سن صبا مفارقت کرده باشد و قسم مدور اکثر در صبیان پس جوانان افتد و تولد دیدان در پیران کمتر بود و در خریف بیشتر از سائر فصول متولد شوند و اکثر هنگام شام و وقت خواب و جوع شدید هیجان کنند و تعب و ریاضت شدید گاهی دیدان را با سهال دفع کند و چون از صاحب حمیات حاده کرم زنده خارج شود شدید الرداءت نباشد و بر صحت قوت و اقتدار او بر دفع دلالت کند خصوصاً اگر در انحطاط مرض بود و اگر مرده بیرون آید علامت ردی باشد و بالجمله خروج آنها در حمیات بهر از دلیل جید نیست خصوصاً قبل انحطاط لیکن چون با کرم زنده خون بر آید آن نیز ردی و منذر به آفت در بدن و معاست و اما خروج آن لقی دلالت بر اخلاط ردی و معده کند تا اینجا اکثر از کلام شیخ منقول شده

و جرجانی گوید که همه انواع کرم خاصه کرم خرد در شکم کودکان بیشتر تولد کنند بسبب کثرت رطوبت که در معای ایشان بود از فرط تناول غذا و عدم انهضام آن و همچنین در امعای کسانی که صفرا در بدن ایشان کمتر بود و کرم دراز و بزرگ از دو سه بیش نبود بهر آنکه تولد آنها در امعای علیا بود و آنجا عفونت کمتر بود و اما سبب درازی کرمها دو چیز ست یکی آنکه رطوبتها که بدین امعا فرود آید اجزای آن پیوسته بود دوم آنکه این روده ها تنگ تر و باریک تر ست پس از تنگی جایگاه و پیوستگی اجزای ماده آنچه درین امعا تولد کند دراز باشد و آنچه از رطوبتی تولد کند که قوت جذب ماساریقا و جگر اجزای آنرا از هم در گسسته باشد کوتاه و گرد بود و اما کرم کدو دانه بسیار گرد و مسطح بود از بهر آنکه جای آن فراخ ترست و ماده فاسد بیشتر و با یکدیگر پیوسته باشند از بهر آنکه طبیعت نگذارد که پراگنده شوند تا انبوهی و زحمت آنها کمتر بود و ایشان را غشائی باشد چون خریطه گرد ایشان در آمده و این غشا از جوهر آن غشای لزج ست که اندرون روده ها اندود

و آنرا التهاب غشای مخاطی و صدر و ح الامعا گویند و هرگاه که جزوی ازین غشای مخاطی عفونت پذیرد غشای آنها گرده گرده کرمهای دراز برگ قطعه قطعه یا شده و دیده بیرون افتد لیکن علاج دود و دوا به ایشان نرود و تیر رسد و کرم کدو دانه خرد و ضعیف تر بود و زود تر بیرون افتد و علاج آنها دشوار تر بود از بهر آنکه دوا دیر به ایشان رسد و چون برسد قوت دوا ضعیف شده باشد و مجوسی گوید که اکثر این مرض کسی را عارض شود که در شکم او رطوبات بلغمی غلیظ لزج حادث گردد و بسبب اهمال تدبیر حافظ و اکثار اغذیهٔ سریع الانهضام و ترک استحمام و اسهال تنقیه بدن و طبری گوید که گاهی از دیدان امعا اسهال شود و بسبب لذع امعا و الم او گشته آنها تسهیل امعا شده اند و گاهی با وجود دیدان در امعا درد نبود پیدا از حیات بسبب جمع شدن آنها و بعضی زعم کرده اند طوطی که از آن کرم متولد گردد با سایر اخلاط هضم از اخلاط اربعه تولد کنند غیر آنکه بران رطوبت غالب باشد و بسکندر و رکناش ذکر کرده که دیدان هفت نوع است چهار از آن همان است که مسطور شد و نوع پنجم مثل ریگ است پیدا از رطوبت شکل مخاط که چون با اسهال خارج شود حرکت در آن نباشد و نوع ششم کبار طولی شکل و در قطع که بعبور تولد دیگر لیحد و بعضی اوقات بیرون آید و نوع هفتم آن است که صورت اشکال موریا و غیر آنکه این را دهن و پا نباشد لیکن حرکات کند و گفته که هر نوع ازینها در بعض بلاد و در بعض مزاج کثرت کنند و مجوسی ذکر کرده که گاهی در قرحهٔ امعا چون کهنه و متعفن گردد کرم تولد کنند و بعد اسهال با خون و ریم کرم کوچک آید آن نوعی آنرا ذکر کرده است و گفته که تولد کرم در قرحهٔ امعا محال است بهر آنکه فضول و رسد که از قرحه سائل شود و تا زمان دراز تا ماند نماند بلکه بسرعت مندفع شود و تولد دیدان محتاج بر قوت مستعفن در عضو بود تا آنکه در آن کرم متولد شود و گمان این آن است که ابهری خطا کرده و وجه وقوع خطای او معاینهٔ از انواع دیدان مذکوره باشد که در اسهال با ریم و خون مختلط شده بیرون آمده باشد و آنرا کرم متولد در قرحه گمان کرده باشد و انطاکی گوید اطبا گفته اند که نوع کرم در امراض دلیل موت است و هرگاه از کرم گرسنگی شدید یا خفقان یا غشی از درد او حادث شود گاهی هلاک گشته و بدانند که هرگاه این علت مستحکم شود علاج آن دشوار بود پس مبادرت بعلاج آن هنگام ظهور علامات آن باید کرد و انطاکی گوید نشاید که در امر اینها تهاون نمایند بهر آنکه در ذبول و دق و وجع کلبی و قولنج و صرع و خفقان می اندازد و زردی و تیرگی رنگ می آرد طرق تشخیص تولد دیدان در شکم باید که اولا نظر بعلامات مشترکه آن نمایند مثلاً اگر احساس حرکت آنها پیچ شکم و امعا در حالت گرسنگی و سیلان لعاب دهن و بهم سائیدن دندان در خواب و تشنگی لبها در شب و خشکی آنها در روز و مدام تر کردن آنها بزبان و عروض غثیان و کرب بعد طعام و درخشندگی سفیدی چشم و گرانی سر و گاهی عروض ضجر و استثقال کلام و حالت غضبناک و بدخوئی بر کسی که بیدار کنند و گاهی متادی شدن پهنهٔ یاران بسبب صعود بخارات ردی به دماغ و گاهی عروض اعراض قرانیطس بدون حمیات بسبب صداع و در اکثر اوقات بودن حالتی که گویا چیزی میخاید و گویا که شوق بسر آوردن زبان است و در بعض اوقات جستن در خواب و لغزه کردن و در آن اضطراب [illegible] اعراض نبض هنگام مثل ساقط است و یا ظاهر بدن و در اکثر اسهال رطوبت و سقوط اشتها و گاهی شدت آن و گاهی تشنگی شدید اگر از اسباب بسیار شود و گاهی عروض قولنج یا صرع یا وجع کلبی یا ایلاوس یا خفقان یا غشی و هنگام اشتداد مرض و تشنج عروض سقوط و تشنج [illegible] در مثل این حال عروض تپ و اختلاف رنگ چهره چشم و در بعض اوقات و گاهی انتفاخ و تشنج آن و تمدد شکم مثل [illegible] بادستی [illegible] بوی معلوم شود باید دانست که در شکم کرم تولد شده بعد از آن انواع آنرا جدا جدا دریافت کنند که کسی از اقسام کرم که در براز بیرون آید همان نوع باشد و الا علامات مخصوصهٔ هر نوع نگاه کنند مثلاً اگر در نفخهٔ فم معده و لذع آن و مغص و غثیان و تهوع خصوصاً هنگام گرسنگی و عسر بلع و سقوط اشتها و در اکثر کراهت از طعام و خصوصاً از چرب و فواق و گاهی بسبب اذیت ریه و قلب بمجاورت آن حدوث سرفهٔ خشک و خفقان و غشی و اختلاف نبض و خواب و بیداری بر غیر ترتیب و کسل و بغض از حرکت و از نظر و گشادن چشم مایل بودن بپوشیدن چشم و گاهی سرخی چشم و گاهی تیرگی آن و گاهی کشیدگی شکم مثل صاحب استسقا و گاهی عروض اسهال و لیبد [illegible] کرم عروض ضعف نبض و سردی ظاهر بدن و حدوث خارش در لبها و بینی و گاهی خروج کرم از دهن و زردی رنگ باشد بر کرم دراز دلالت کند و اگر در اکثر اشتهای طعام بسیار شود و قوت ضعیف گردد و مغص و کرب و تحریک آنها هنگام گرسنگی بحرکات قارص موذی مضعف قوت مرخی متقطع متصل ناف بود و گاه گاه یک در براز خارج شود و دلالت بر کرم مستدیر حب القرع کند ما گر فرق

میان حیات و درین دو قسم مشکل گردد و مریض را در حمام چندان نشانند که اعضا گرم شوند و تشنگی غلبه کند آنگاه پاره یخ یا چیزی سرد بر شکم او نهند و نگاه کنند
اگر بالای ناف او بلند شود و حرکتی در آنجا پدید آید کرم دراز بود و اگر زیر ناف او بلندتر شود و حرکت ظاهر گردد حب القرع و غیره باشد و اگر با خارش مقعد باشند دود کرم
لدغ متصل آن و گاهی اشتداد او بحدی تا آنکه غشی آرد و خواهش حاجت براز و دوام نرمی آن و هنگام اجتماع آنها زیر سر پهلوها و در پشت ثقل محسوس شود بر کرم
کوچک دلالت کند علاج کرم دراز و حب القرع و غیر آن باید که تا سه روز شیر و شکر و نبیذ شفتالو بداراند بعد از آن سه روز قبل از اخراج کرم برنگ کابلی و درمنه ترکی و تربد سفید هر
ده جزو سرخس و قنبیل و ترمس و حب النیل و قسط تلخ هر یک پنج جزو و نمک هندی یک نیم جزو کوفته بیخته تا یکتوله با شیر و شکر بخورند و در نسخه حکیم شفائی خان وزن برنگ
افسنتین و تربد هر واحد یکدرم و درمنه دو درم و باقی ادویه هر یک نیم درم و نمک هندی یک دانگ است جالینوس گوید که برنگ کابلی در قتل دیدان فعل قوی دارد و لیکن
مضر امعاست و مصلح آن کتیرا است و سرخس مفید خفقان و حزن و غم و انجره سوداویه است لیکن اگر مضر ریه است و مصلح آن شیح و قنبیل از امهات ادویه
کرم است بقوت لیکن مضر امعاست و مصلح او شیح و کتیرا است و قسط تلخ از ادویه شریفه در استیصال دیدان و نهایت است و مضر مثانه و مصلح آن گلقند عسلی است
و شرب با عصیح بلغم لزج از امعاء قاطع به آن است پس قطع ماده کرم کند و اعانت ادویه بر اخراج کرم نماید و بعضی النفس تجربه ابتدا از ادویه مجربه قاتله کرم شمرده اند و نمک
مستاصل بلغم و رطوبات از جهت خام است و جهت تمر در آن هندی است و از این جهت قتل دیدان و اخراج آن میکنند و برگ شفتالو و نمک و شونیز ساوی
با زهره گاو سرکه سرشته و با درمنه ترکی و وج و صبر و قسط تلخ و کالی زیری و سیاه اهم بر ناف ضماد کنند و مثقال آب برگ شفتالو و یا مغز بادام تلخ و قنبیل و ترمس و شیح کبر
و کرنب بسرکه آمیخته بر شکم ضماد کنند و اگر در مزاج حرارت باشد ادویه حاره استعمال نکنند بلکه ادویه بارده چون آب برگ کاسنی و خرفه و توت سیاه و خرنوب شامی و تخم کاهو
مطبوخ پوست درخت توت شامی و پوست درخت انار و حماض و نقوع سماق و مانند آن استعمال کرده بکار برند و بعد سقوط کرم و حب القرع آبکامه از چهار درم
تا ده درم بر نهار بنوشند و از اغذیه از جبه رطبه مثل هریسه و باچه و شیر برنج و نان فطیر پرهیز کنند و کم ادویه مشروحه و مرکبه لونا فیه که قاتل اقسام کرم است ضمادا
بیخ قثاء الحمار بر ناف و گرده و خون در منه خراسانی از سه درم تا چهار درم و انفحه دو دو درم حیات شکم مجرب سودمند است و ضماد ترمس مطبوخ بر ناف و کذا
تخم سیر مریم و کذا آرد ترمس با آب افسنتین یا ترمس تلخ بسرکه سرشته و کذا شونیز در آب نعناع یا سرکه سرشته و شربت پوست بیخ انار ده درم با آب سماق بعد ریاضت شدید و کذا
آب نعناع و کذا نعنع بسرکه و کذا آب آن و دواء قیه با ادویه شیر خوب و کذا برادهٔ چوب ساج و کذا انغوا سپید و کذا تمام بسرکه جوشانیده و کذا برنج کابلی دو درم سوده
تنها یا بسرکه سرشته و کذا اول ثوم خوردن بعده برنگ کابلی سوده بعسل سرشته خوردن و کذا قنطوریون سه اوقیه و ساقیه بعسل و کذا تخم کاکنج دو درم با شیح ارمنی
یکدرم و کذا کنجد مع پوست و کذا ادویه جهة حاره پخته و کذا تخم آن و کذا قنبیل با آب بادیان و کذا عود قرح سیاه تخم چهار درم بماء الاصول و کذا انغوذ یا کثیرا از روز
در سرکه تر کرده تنها یا خردل و دوست خوردن و کذا آب مطبوخ کرنب و کذا شاه تره یا پلپل سوده و کذا [illegible] و کذا آب [illegible] سیاه با عسل [illegible] ساده
و کذا آب کشنیز سبز بطبیخ و کذا فاغره و کذا سداب تازه باریک سائیده و در شیره خوشبو [illegible] و کذا شکم سوده بعسل سرشته القدر ملعقه و کذا عسل
و نمک طعام و پودینه و کذا سماق در آب خوب مالیده صاف کرده و در آن شیره تخم خرفه برآورده و کذا شیح ارمنی سه درم بعسل و کذا از اج [illegible] درم با ادویه دیدان
آمیخته و کذا اقلیمیا سوخته دو درم و عصیر [illegible] و اندریون هر واحد مخرج دیدان و حیات است و ایضا [illegible] شیح ارمنی و ترمس تلخ ساوی [illegible] شش درم
خوردن و کذا زعفران و مر و ترمس مساوی لشرابا بطبیخ تناول کردن در اخراج حب القرع از مجربات سودمند است و شربت آب نبات خرفه و خوردن لقلقه
آن دلعبده و نوشیدن آب آن و کذا خوردن ثوم خام بر ناشتا تا هفت روز بتواتر و کذا حرف بابلی سه درم یکدرم شکر و کذا آب سداب و کذا اجوز هندی کهنه
و کذا آب برگ شفتالو و کذا آب گل آن و کذا مغز تخم آن و کذا قردمانا و سرخس و ترمس و مر و کذا قردمانا و بزور ملینه خشک و کذا اندریون سیاه شش درم در یک نیم رطل
آب پخته تا نصف باند و کذا هم آن یک مثقال بطبیخ پودینه جبلی و کذا سرخس چهار مثقال و ربع درم سقمونیا شربت بعسل و قبل این خوردن ثوم بر ناشتا و کذا
سرخس دو درم دو کرد یا دو درم و کذا آب کرنب با آب شیح جبلی یا آب کرفس آمیخته و کذا پوست درخت توت شامی جوشانیده و کذا اقلقند بعسل یکدرم تا دو درم
تنها یا با قنبیل و کذا قسط هندی یک مثقال با آب یا بعسل و کذا پودینه سوده بسرکه و نمک پاشیده و کذا پودینه نهری بعسل و نمک و کذا اقلیمیا سوخته سه درم

بآب شیح جبلی وکذا آب شکاعی شیح تازه یا جرم آن وکذا مغز حب المحلب وکذا برگ غرب یا پوست بیخ آن با آب سرخس سرشته وکذا اشخاص ده درم وکذا آب بابونج فی نفسه وکذا روغن حب البخیر اوقیه یا با ماء الاصول سه اوقیه وکذا پوست بیخ کبر یا آب برگ او ویا برگ او چهار درم خوردن وکذا برگ توت شیرین یا پوست درخت آن یا پوست بیخ آن هر سه کوفته که بالخاصیت مجرب نوشته وکذا پوست بیخ ان چهار درم با آب سرد وکذا شعر البنات تنها و بعسل وکذا حب الکاکنج دو درم شیح ارمنی دو درم آمیخته وکذا مغز جوز ده عدد بر نهار خوردن و بعده نبیذ یک اوقیه نوشیدن وکذا روغن جوز یا خوردن مغز آن بر نهار وکذا [illegible] دو درم سرخس یا شیح ارمنی هر یک یک درم وکذا شیر [illegible] وکذا آب القوبع نخود سرخ یا سیاه وکذا گل یاسمین دو درم سرخس یک درم سوده بعسل لیسیدن وکذا خردل با آب سرد وکذا حب الغار و شیح ارمنی وکذا [illegible] وکذا اسفنجا و بعسل او زیره کرمانی وکذا مغز بیخ ترش سه درم وکذا پوست بیخ کنار [illegible] ذکر سبت وکذا طبیخ او [illegible] خشک یا آب تازه آن وکذا تخم [illegible] یک شب در سرکه تر کرده برآورده دو درم به روغن بادام آمیخته بعسل خوردن یا شربت ضماد تخم حنظل وکذا شونیز وکذا قسط هندی وکذا تخم حرمل وکذا اجیره جبلی وکذا زراوند طویل وکذا روغن نعناع وکذا زراوند مدحرج وکذا اسفناج و ضماد جوز هندی با برگ سوده بر ناف وکذا صبر عربی وکذا قاقلد وکذا سقونیر با آب شیح جبلی وکذا قطران وکذا ترمس و شیح جبلی سوده بطبیخ افسنتین سرشته وکذا روبیان و نخود سیاه حقنه با آب پودینه سبز وکذا قطران هر واحد مخرج حب القرع است ایضا ضماد برگ شفتالو بر ناف وکذا حنظل ان و تخم آن وکذا [illegible] وکذا برگ شمش سوده و شربه [illegible] دو درم یا سه درم وکذا آب برنجاسف شربا بطبیخ او با عسل وکذا جوز بوا و ترمس تلخ وکذا اسقیل وکذا قرفه الدارصینی [illegible] وکذا اسپیده یعنی تخم حنظل دو درم وکذا کاشم از یک مثقال تا دو درم شربا و ضماد نام وکذا [illegible] وکذا حب با آب برگ شفتالو هر واحد مخرج حیات و حب القرع است و گویند که استعمال بادام تلخ و ثوم و کرفس و ترمس و کرنب و کبر بسرکه و عسل و نمک در نبیذ و قرطم و زیره هر واحد مانع از تولد دیدان است و چون پوست بیخ توت بقدر هفت مثقال [illegible] با برگ شفتالو جوشانیده بنوشند برای اخراج حب القرع مجرب صاحب تحفه است دیگر پوست بیخ انار ترش سه دام نیم [illegible] نصف بماند بنوشند و [illegible] بخورند تا غثیان نیارد و اگر پوست [illegible] یکدرم با آب گرم بخورند نیز [illegible] دیگر پوست بیخ توت [illegible] مسهل با جلاب هر واحد مجرب نوشته و شونیز با سرکه شربا و طلاء نافع دیگر زیره کرمانی ساییده [illegible] بخورند [illegible] قبیلی که بجهت قتل و اخراج [illegible] و تنقیه مواد غلیظ فاسده و امراض بلغمی و اوجاع مفاصل نافع است هلیله کابلی و زرد و هلیله سیاه و بلیله و آمله هر یک یک تولیه برنگ کابلی [illegible] شش ماشه قسط تلخ ریوند چینی سورنجان [illegible] تلخ هر یک پنج ماشه قنبیل ترمس افسنتین درمنه افتیمون خردل [illegible] تخم حنظل [illegible] شیح ارمنی پلاس پاپره برگ سنا هر یک چهار ماشه زیره سیاه زنجبیل انیسون [illegible] مصطکی گل سرخ حب السلاطین [illegible] هر یک سه ماشه کتیرا رب السوس هر یک دو ماشه ادویه کوفته بیخته بروغن بادام چرب کرده با سه چند آن [illegible] بقوام آورده [illegible] سه ماشه برنگ کابلی درمنه ترکی هر یک دو ماشه [illegible] افسنتین زنجبیل کتیرا صبر سقوطری هر یک یک ماشه کوفته بیخته حب ساخته حسب مزاج بخورند [illegible] قنبیل برگ پودینه برنگ کابلی نمک هندی [illegible] زرد [illegible] ساخته [illegible] حیات و حب القرع است [illegible] درین می افزایند و گاهی تا نمک هندی وزن هر یک پنج درم [illegible] آب تلخ [illegible] درمنه ترکی [illegible] نوع دیگر تربد موصوف دو دانگ برنگ کابلی تخم ارمنی ترمس [illegible] هر واحد [illegible] سقمونیای [illegible] نیم دانگ کوفته بیخته حب سازند و جمله با آب گرم بخورند کرم بکشد دیگر برنگ کابلی پودینه خشک پوست درخت انار ترش هر یک پنج ماشه کمیله ترمس صبر سقوطری هر یک چهار ماشه تخم حنظل سه ماشه نمک هندی دو ماشه کوفته بیخته در آب برگ شفتالو حب بسته دو ماشه یا زیاده وقت خواب شب بخورند که مجرب است دیگر ترمس قنبیل حب النیل شیح ارمنی خشخاش کبیر یعنی درمنه خراسانی انیسون تربد افسنتین برگ شفتالو ترمس هر یک سه درم [illegible] سقمونیا صبر [illegible] کوفته بیخته بشربت اصول سرشته حب سازند و بخورند و عقب آن مغز جوز [illegible] نمایند و آب گرم [illegible] در قتل و اخراج حب القرع و حیات مجرب است [illegible]

بطول پنج ذراع برآمده و دوائیکه برای دیدان طوال نافع بود برنگ کابلی مقشر پوست هلیله زرد آمله هر یک پنج مثقال تربد سفید سه مثقال فانیذ برابر همه ادویه آمیخته ششماشه با آب گرم بخورند و در نسخه دیگر وزن هر سه ادویه اول هر یک پنج درهم و نیم و تربد سیزده درهم ست و در نسخه دیگر نمک هندی عوض آمله است و وزن هر یک دو مثقال و تربد بروغن بادام چرب کرده پنج مثقال و فانیذ بدستور و نوشته که با آب حب بسته دو مثقال با آب گرم بدهند دیگر برنگ کابلی مقشر خمسه تربد زنجبیل هر یک پنج درم ترمس قسط تلخ هر یک هفت درم شیح ده درم نمک هندی یکدرم کوفته بیخته سه درم نهار بخورند قتل و اخراج دیدان کند دیگر برنگ کابلی مقشر هفت درم تربد دو درم مویز سیاه پنج درم باهم آمیخته بقدر حاجت بخورند حب القرع در رطوبت لزجه فاسده را از امعا بیرون آرد و دوائیکه اخراج کند حب القرع و استیصال ماده آن نماید برنگ کابلی مقشر تربد قنبیل کمیون و آن برگی ست که از حبش می آورند لسان العصافیر تلخ تخم پلاس مساوی و با نه هر یک بقدر ضرورت گرفته کوبیده و در گلقند یا اطریفل صغیر سرشته و یا بشیر تازه پاشیده بخورند دیگر درمنه ترمس پوست بیخ انار کوفته با شیر گاو استعمال نمایند دیگر حب النیل نمک هندی هر یک نیم درم قنبیل یکدرم تربد سفید دو درم برنگ کابلی مقشر سه درم کوفته بیخته بمویز منقی سرشته تناول نمایند دیگر گویند که این دوا جهت دفع کرم بغایت مجرب ست کندش مویز منقی ترمس هر واحد یک مثقال نمک هندی افسنتین هر یک دو درم کوفته بیخته بقند سیاه و زهره گاو سرشته سحق کنند و یک مثقال تا دو درم استعمال نمایند دیگر سرخس مع ارچینی قنبیل دار فلفل زنجبیل فلفل سعد کوفی برنگ کابلی تربد سفید هر واحد یک مثقال کوفته بیخته بگلقند سرشته بقدر یک توله بخورند که در قتل خراطین و حب القرع مجرب حکیم کمال الدین ست دیگر برنگ کابلی مقشر دو درم درمنه ترکی یکدرم خرمای دانه بیرون کرده ده عدد مغز گردگان سه درم کوفته باهم سرشته وقت خواب بخورند که مجرب نوشته معجون تالیف حکیم علی که جهت حب القرع مجرب ست صبر سقوطری ایارج فیقرا ایارج جالینوس هر یک پنج توله دوا التربد قنبیل هر یک پاو سیر اکبری برنگ کابلی نیم سیر اکبری عسل سفید سه چند ادویه و حب دیدان و سفوف برنگی و معجون سرخس نیز درین باب نافع ست ذکر ادویه مفرده و مرکبه چند که در قتل و اخراج دیدان بکار آید مغز کنجوده با نمک با آب بخورند دیگر اجواین خراسانی با آب تفته سائیده یکدرم با شربت قند بخورند که در دفع کرم شکم بی عدیل ست دیگر بابرنگ را کوفته پوست او دور نموده بسایند و با شکر سفید و روغن گاو بخورانند دیگر پلاس پاپره سه عدد سائیده در یک توله قند سیاه آمیخته حب بقدر کنار دشتی ساخته صبح و شام یک حب بخورند دیگر آب برگ توت با نمک بنوشند دیگر آلو لتا شب تر کرده صبح آب آن بنوشند دیگر بوره که بر سر سنگهای حار وب میباشد شب تر کرده صبح مالیده آب آن بنوشند حب مغز تخم سیحوه یکتوله پلاس پاپره کمیله هر یک شش ماشه اجواین خراسانی سه ماشه سائیده با قند سیاه بقدر کنار حبها ساخته یک حب بخورند و در نسخه دیگر زیره سیاه و در بعضی نانخواه عوض اجواین خراسانی ست دوای آخر حنظل درمنه تربد ترمس قسط تلخ بابرنگ مقشر پلاس پاپره کمیله کالی زیری نمک هندی از هر یک نیم درم کوفته بیخته با قند سیاه یا خرمای پوسیده سرشته بخورند دیگر سوده اجمود کچوره موتهه هر یک دو درم با آب بسایند و یکجا نموده بخورند نافع بود دیگر نیم کوب سه ماشه با پان شش ماشه در آب شیره برآورده تا سه روز بدهند که اخراج کرم نماید دیگر کرنج سفید پاره ماهی اگر دشتی باشد قوی از بستانی ست یک ... و اگر کلان تر باشد سوم حصه آن در آب شیره برآورده نمک سنگ یک ماشه افزوده بنوشند که برای اخراج کرم عجیب النفع ست دیگر روغن شیرین تا این یکدرم بروغن بید انجیر دو نیم توله آمیخته بنوشند کرم را بکشد و برآرد و طفل را کمتر از وزن مذکور بدهند دیگر پوست بیخ انار ترش یکتوله سبوس نخود یک توله بابرنگ نیمکوفته سه ماشه قند سیاه کهنه یکتوله شب در یک پیاله آب تر کرده بشبنم گذارند و صبح صاف کرده بنوشند که در سه چهار روز همه کرم برآید دیگر یک دو روز شیر اشتر بنوشانند دیگر گلقند سنای مکی هر یک دو نیم توله پوست هلیله زرد هلیله زنگی هر واحد یکتوله سونٹھ مویز منقی هر واحد شش ماشه بعسل حب ساخته یکتوله بخورند نافع بود دیگر اجمود برنگ کابلی نمک سنگ جواکهار پوست هلیله زرد دارفلفل زنجبیل همه مساوی انگوزه بریان نصف یک جزو کوفته بیخته نهار دو درم یا سه درم بخورند که قاتل کرم و هاضم طعام ست دیگر برنگ کابلی نمک سنگ کمیله پوست هلیله زرد مساوی کوفته بیخته نیم دام با دوغ گاو بخورند غذا کهچری دیگر پوست درخت انار ترش پوست بیخ توت هر واحد دو توله نیمکوفته در آب خوب جوش داده صاف کرده بنوشند نافع بود دیگر پوست بیخ بکاین دو توله در هشت سکوره آب بجوشانند هرگاه یک سکوره بماند با قدری قند سیاه شب نوشیده بخسپند و صبح باز بدستور بنوشند تا رفع

همین طور بعمل آرند کرم کبار و حب القرع دفع کند دیگر در سفوف مذکور بجای تخم آن بادرنگبویه کنند و برگ را البست وانه وطفل را نخود دانه و هند نافع بود و بیار تخم پلاس پاپره بشکم و مانند آن بمالند دیگر کمیله با بادرنگبویه بیخ حنظل ترخس ترید هر واحد سنگ هر واحد سه و نیم ماشه پوست هلیله زرد هفت ماشه مغز خسته شفتالو نیم عدد مغز تخم کرنجوه سه عدد در صبر که سائیده روغن بید انجیر روغن بهروزه هر واحد دو و نیم ماشه افزوده بر حوالی ناف ضماد نمایند که کرم را بکشد **اقوال حکما** شیخ الرئیس میفرماید که غرض مقصود در معالجات دیدان این است که از اسباب تولد ماده مولد آن از ماکولات مذکوره باز دارند و تنقیه بلغم نمایند از روده که در ان کرم متولد شود و کرم را با دویه که بنسبت آنها سموم است بکشند و آن ادویه تلخ طعم است که بعضی ازان حار بود و بعضی بارد و بند کور گردد و ادویه که بخاصیت این فعل کنند و بعد قتل آن با دویه اسهال آورند اگر طبیعت از خود آنرا دفع نکند و نشاید که بعد مردن کرم تا زمانی دراز در شکم گذارند و مضرت بخار آن ضرر سمی رساند و ادویه حاره تا درجه سوم در تدبیر آنها بر وقت موافقتر است مگر آنکه در انجا تپ یا ورم باشد و ادویه حاره تلخ بحرارت خود مضاد مزاج کرمهاست و هم مضاد کیفیتی ست که آنها حریص تر بران اند یعنی چرب و شیرین و گاهی مشروبات و حقنه ها چنان یافته میشوند که آن جامع این هر سه خصال باشند و اما حمولات برای اخراج آن اولی از قتل کردن آن است مگر آنکه در معای مستقیم کرم کوچک باشد و گاهی حمول از عسل صحیح با شیرین میسازند تا کرم ببوی آن بنابر محبت منجذب شود و چون بیرون آرند با وی بخارج شود و معاجین و مشروبات وقت خلو شکم اولی بود و چون سموم قاتله آنها در شیر و در کباب و مانند آن پنهان کرده بخورانند کرم بر تناول آن حریص تر باشد و آنرا زیاده تر قبول کند و گاهی صاحب دیدان را مثل شیر دو روز میخورانند و روز سوم در شیر دوای قتال آن می نوشانند و گاهی قبل آن کباب ماهی میکنند چه هر گاه کرم بوی آن می یابد بر حرص اقدام میکند تا بوی آن منجذب گردد پس هر گاه عقب او این ادویه دهند آنرا زیاده تر قبول کند و چون حقنه های سمیه قاتله استعمال نمایند اولی آن است که معده را بقابضات طلا کنند خصوصاً آنچه دران قوت قاتله کرم باشد مثل سماق و عطر اشینه و اقاقیا در شراب حل کرده و همچنین کبر و شب الشراب و اگر متحمل قبض این نباشند پس گل مختوم با شراب ضماد کنند و چون ادویه دیدان بخورانند باید که بینی را خوب ببندند و از اخراج نفس و ادخال آن حتی الامکان کثرت نکنند و آهسته و کمتر گیرند و فضل آن است که در نفس چیزی از بوی دوا مختلط نشود و از علاج متصل بعلاج دیدان اصلاح اشتهاست چون ساقط شود و گاهی در ضمادات و مشروبات چنان یافته می شوند که جامع تقویت اشتها و قتل و اخراج کرم باشند مثل شراب صبر با افسنتین و مثل حب معدل از ایارج طلا از بن هر دو و کذلک صبر مع رب ترش و گاهی با دیدان اسهال صحیح شود پس احتیاج بقتل آن نیفتد بهر آنکه حرکت طبیعت آنرا خارج کند و گاهی حال اقتضا بران کند که بقابضات تلخ قتل نمایند تا موت آنها و قبض طبیعت مجتمع گردد و چون دیدان در اسهال جمع شوند و خوف سقوط اشتها باشد خصوصاً با ضمده قابضه که قاتل دیدان باشند قوت ساقط نشود و بعد ازان خارج شوند یا بدفع طبیعت و یا بدوای مشروب یا محمول و گاهی با دیدان اورام در احشا باشند پس احتیاج بتدبیر لطیف افتد و ادویه که قتل حب القرع کنند تیز تر از ان باید که قتل کرم دراز نماید و آنکه قتل حب القرع و بتدبیر کند کرم دراز را نیز قتل نماید و سبب درین آن است که مکان حب القرع بعیدتر از دوای مشروب است بناه سخت دارند و برطوبات که آنرا وقایه کننده است پوشیده می باشند و گاهی در کیسه غشائی صفاقی مستتر باشند و بهر آنکه متولد از ماده غلیظ تر و کثیف تر و اقرب باخراج جا یابس و در اشد عفونت و اشبه بچیزی جامدی میباشند پس تشکل آنها از ادویه سمیه منفعل نشود تا آنکه مفرط و غالب بسیار بران نباشند و ادویه حاره قتاله دیدان و خصوصاً کرم دراز اما مفرده پس مثل فراسیون است و قردمانا و یک مثقال و شیح و ترمس تلخ و سلیخه و پودینه و آب آن و تخم و بهمست و قسط تلخ و افتیمون و قرطم و نعنع و تنبیل و کمافیطوس و قنطوریون و شکاع و اشنه و ثوم حافته گاهی حب القرع را قتل کند و با دیدان و آس و صعتر و نوفل و افسنتین و تخم کرنب پوست بیخ و بیخ راسن خشک سه اوقیه و زیره بریان و قیصوم و سعد و عرعر و انیسون و تخم کرفس حرف درین باب قوی است و شونیز و تخم سیر و اسهال آن مع قتل نیز نماید و بیخ لبلاب و بسفایج و اولی چیزیکه بعد قتل بدان اسهال کنند صبر است و چون انسان زیت را وافر بمقداریکه شرب او ممکن بود بنوشند قتل و اخراج کرم نماید خصوصاً زیت الفاق و آن کرم عریض را نیز قتل کند و بحرارت خود و بزلق بنا بر نزد جهت قتل کند و اگر شرب او یک دفعه ممکن نبود بدفعات و ملعقه بنوشند و حب النیل قتال کرم حیات و مخرج آن است و گاهی در کرم عریض نفع کند و اما مرکبه قتاله آن مثل تریاق فاروق است و آنچه جامع قتل و اخراج بود مثل ایارج فیقرا و مثل این

دو راست بگیرند شیخ و افسنتین هر واحد یک درم و ثلث آن و شحم حنظل ربع درم و نمک هندی یک دانگ و بخورند و گاهی خوردن زیره و نطرون نیز انیم قتل کند و
از جمله دو مثقال بخورند و ایضاً نطرون فلفل قردمانا مساوی شربت تا یکنیم درم و ایضاً فلفل حب النار زیره هندی مصطکی سنبل سرشته یک ملعقه صبح و قبل وقت
خواب بخورند و بادیان و شیخ و فلفل و سرخس مساوی از یکنیم درم تا سه درم بخورند و حب افسنتین مخرج کرم طوال ست و کرم عراض محتاج تقوی تر ازین ست ادویکه
خاص تر بحب القرع ست و آن قطران بود در حقنها و طلیه استعمال کنند و برنگ کابلی و مغز او و سرخس و قسط تلخ و پوست بیخ توت و عصاره او و تنبیل
و شحم حنظل و صبر و شنجار در عراض عجیب ست و پوست بیخ از اشجاره و گمان من آن ست که این از کنار دار آن درخت باشد و آنچه اخراج آن بلا اذیت
کند این ست که سه اوقیه آب بیخ راسن تازه بنوشند که آن خیلی عجیب ست و علما ذکر کرده اند که از بیان مخرج حب القرع ست و از ادویه عجیبه بجمیع اقسام
دیدان هوی حیوانی ست مسمی باخربون و قلقدلیس ازانجمله است که قتل آن منفعت کند اگر در آنجا اسهال باشد و در قرابادین مطبوخی ازان از قنطوریون
ذکر کرده ایم و ایضاً شیر تازه سه روز صبح بنوشند و بعد ازان شوربا بخورند بعده بگیرند برنگ کابلی شش مثقال و سرخس و قنبیل هر یک سه درم و کوفته در سرکه ترش یا در سکنجبین
حل کرده اندکی کباب بخورند تا دیدان حرص آن نماید پس ازان بقدر یکه حدس و تجربه واجب کند بنوشند و اما ادویه بارده و قلیل الحرارت مثل تخم کشنیز ست
چون سه درم با سفیخ بخورند و تخم کرفس بسیار قوی ست از قسم کرم را بکشد و در سکنجبین یا دوغ بخورند یا طبیخ او بنوشند و نوفل و برگ شفتالو و آب شوکه بصری آن
غیر کثیر الحرارت ست و علیق و مطبوخ پوست درخت انار ترش با میخوش که در آب همه شب پخته صاف کرده بنوشند و همچنین آنکه در ان بیخ او جوشانیده باشند
و آب بادرنگ برای کسی که کرم و اسهال هر دو باشد نیکو ست یا بادرنگ خشک و ایضاً سماق در آب بالیده عجیب ست و طراثیث و گل مختوم لشراب عجیب ست
و گل المغرة نیز عجیب بود و از تخم خرفه چون کثرت کنند قتل کرم نماید و همچنین کاسنی تلخ و کاهو تلخ و کرفس سبز که سپردره و گویند که خربزه قتل و اسهال آن کنند و خیار
قریب این ادویه است و از قوت اینها بالعرض آن ست که اخراج کرم عریض نیز کنند یعنی مثل تخم خلاف و آب برگ شفتالو و کشنیز و کاسنی تلخ و جعده و غیر آن و این
ها بدوغ یا آب گرم یا سکنجبین بخورند حقنه ها برای اصحاب دیدان مطبوخات ادویه مذکوره بهر ایشان حقنه کنند و گاهی در ان مسهلات مثل شحم حنظل و صبر و تربد
و قثاء الحمار بحسب قوت و وقت داخل میکنند و در حقنه ایشان استعمال قطران نیکو ست و نفع عظیم می نماید و درین هنگام رعایت مقعد و معده کنند بلعابات و حریره
باشربه و اضمده معدیه تا چیزی و ضعف معده عارض نشود و این همه دانسته اند و گاهی حقنه با آب شور یا آب نمکین و نطرون و مانند آن و خصوصاً بقطران نفع میکند
و گاهی در حقنه ایشان آب برگ شفتالو و مطبوخ بیخ توت و پوست انار داخل میکنند و خاصة اگر حرارت باشد ضمادات برای اصحاب دیدان
ضمادات نیز از ادویه قویه مذکوره بسازند مثل شحم حنظل و زهره گاو و عصاره قثاء الحمار و بقطران و صبر تقویت کنند و چون بصبر و افسنتین یا بصبر
در سه به ما سیب ضماد کنند قتل دیدان نماید و اشتهار اسفید بود و چون این همه را جمع کنند صواب تر باشد و این ضماد نیکو ست شونیز را در آب حنظل تر
یا مطبوخ شحم آن ساییده بر شکم و ناف طلا کنند و گویند که مغز گوزن چون بر ناف ضماد کنند آنرا نفع کند و همچنین بر دغنهای ادویه مذکوره طلا کنند نفع بخشد
و خاصة بر دهن بابونه و افسنتین اغذیه ایشان اما غذائی که بسبب مقابله سبب احب بود این ست که حار یابس باشد و در ان لزوجت نبود و در ان
جلا باشد تا جلا و اخراج آنها کند و در اغذیه ایشان آب نخود و سیر که ضبه داخل نمایند و گوشت کبوتر نیز برای ایشان نافع ست و نوشیدن آب شور همه را
از ایشان نافع بود و اگر اسهال و حرارت باشد بجریره که از سماق ترش کرده باشند غذای ایشان سازند که آن قاتل کرم و قابض شکم ست و همچنین آب انار ترش
و چون اسهال ضعیف کند احتیاج بغذای قوی افتد و اگر هضم نشود از جنس حریرها و آب لحوم سازند و اما وقت و ترتیب غذا این ست که گرسنگی بنماید کشید
تا هیجان کرم و لذع معده گردد و گاهی اشتهار اساقط کند بلکه واجب است که قبل حرکت کرم در وقت رحمت غذا خورند و تفریق غذا کنند و سیر اندک زمان
تناول نمایند و چون خوف اسهال باشد بر شکم اضمده قابضه مذکوره استعمال کنند مسیحی گوید باید که در اخراج کرم و حیات حب القرع اشیایی که آنرا کیفیت قاتل
این حیوانات و کیفیت دیگر جلالی و ملین شکم باشد بدهند تا اخراج آنها نماید و چیزی از اینها خارج نشود مگر آنکه بمیرد یا ضعیف گردد و میان زنده و مرده شود
و گاهی این ادویه شربا و حقنه و ضماداً استعمال میکنند در قتل حیات و دود و دیدان نشفیه شهری و نوره و حاشا و بیخ سوسن و آب خلاف و کبر و پوست بیخ توت

و مانند آن کرد و قول شیخ مسطور شد کفایت کند و برگ شفتالو سوده بر ناف طلا کردن و قرطم مطبوخ فطراسالیون خوردن نیز مفید بود و اما حب القرع که آن کرم عریض ست آن محتاج بادویه بسیار قوی باشد مثل سرخس و قسط تلخ و پوست بیخ توت و برنگ کابلی و تنبیل بود و این دوا حیات را نافع ست قسط تلخ چهار درم شونیز دو درم مغز برنگ کابلی سه درم سرخس چهار درم قنبیل پنج درم تربد ده درم کوفته بیخته چهار درم بشیر یا بسرکه یا بمری بعد از انکه شش ساعت گرسنه بوده باشند بخورند و ایضاً مغز برنگ کابلی و تربد و سرخس و نمک هندی هر یک دو درم قسط تلخ شش درم کوفته بیخته پنج درم بشیر تازه بدهند و ایضاً شیح قسط تلخ ترمس برنگ مقشر سرخس قنبیل هر واحد پنج درم تربد پانزده درم کوفته بیخته دو درم بشیر تازه بخورند و کسی که معتاد این علت باشد باید که از اغذیه مولده بلغم احتراز نماید و قبل غذا لقمه کعک بخردل بر نهار بخورد یا مری قوی بناشتا بنوشد و این دوا دیدان کبار عراض را خارج کند برنگ مقشر هفت درم به گرسنگی شدید بخورند و این حیات کبار را بر آرد برنگ مقشر سرخس حب النیل تربد بساوی ترمس دو جزو قنبیل نیم جزو شربت هفت درم و قبل این شیر تازه سه روز بنوشند و در روز چهارم گرسنگی کشند و بینی بند کنند و دوا در شیر تازه حل کرده به جوع شدید بنوشند و ایضاً برای اخراج حیات قرع و انا دو مثقال با آب شیح ارمنی معصور سه اوقیه بخورند و یا قسط تلخ دو مثقال منقوع ترمس و یا پوست توت مطبوخ و یا حب الرشاد سوده و یا آب پودینه بری چهار اوقیه با دو مثقال حاشا سوده و یا آب سداب سه اوقیه با یک اوقیه عسل بخورند و یا آب سرمق کوفته با حنظل بر ناف طلا کنند یا شونیز سوده با سرکه سرشته ضماد نمایند صاحب کامل گوید که علاج صاحب دود و حیات با ادویه مضاد مادۀ محدث آن و بعد انچه قتل و اخراج آن باسهال کنند باید کرد و از ادویه که این فعل کنند آن ست که مزاج او حار یابس منقطع باشد چه حدوث این علت از مادۀ بارد غلیظ میباشد و انچه دران تلخی و قوت مسهله یا جلا ر بود پس به تلخی هلاک این حیوان شود و باسهال و جلا اخراج آن از امعا بعد موت او گردد و این ادویه افسنتین و سرخس و ترمس و شیح ارمنی و افتیمون و نمک و اسبل و قسط تلخ و مانند آن ست چون از این مفرد یا مجموع از سه درم تا چهار درم با ماء العسل گرم بدهند قتل دود و حب القرع و اخراج آن نماید گاهی این رنجور ضعیف قریب از هلاکت بر آرد و این دوا قتل دود و حب القرع و حیات کند بگیرند سرخس سه درم تربد و ترمس برنگ هر واحد دو درم باریک سائیده سه درم بعسل سرشته با آب گرم حل کرده بنوشند و ایضاً برنگ و تربد و ترمس و سرخس مساوی کوفته بعسل سرشته سه درم با سرکه ممزوج با آب بدهند که این هلاک کرم و منقطع بلغم ست و دیگر شیح و افسنتین و قسط تلخ و قیلسوم هر واحد یک جزو ترمس و سرخس هر واحد دو جزو باریک سه درم با سرکه ممزوج با آب دهند و دیگر برنگ و سرخس و ترمس هر واحد یک جزو باریک سائیده بعسل سرشته در آبیکه اندران پودینه نهری و شیح ارمنی جوشانیده باشند سه درم حل کرده بدهند و اگر خشیشۀ خراسانی مسمی بخشیزک دو درم تا سه درم باریک سائیده بعسل سرشته با آب گرم بدهند اخراج دود و حیات کند و دیگر بگیرند برنگ و سرخس و قسط تلخ هر واحد دو درم تربد سفید سه درم باریک سائیده بعسل سرشته از پنج درم تا شش درم با آب گرم بدهند و یا بگیرند ترمس و برنگ و سرخس و قنبیل هر واحد دو درم قیلسوم و شیح ارمنی هر واحد سه درم نمک نفطی یک نیم درم تربد شش درم ادویه را باریک سائیده سه درم تا چهار درم با آب ترمس مطبوخ بدهند و اگر تربد یک درم و شیح دو درم گرفته باریک بسائید و با آب گرم و عسل بخورانند اخراج دود و حب القرع نماید و اگر بگیرند حب النیل و برنگ و تربد و ترمس مساوی کوفته بیخته چهار درم با آب گرم و عسل و سرکه ممزوج با آب بخورند نافع بود و بالجمله چون این ادویه مفرد یا مجموع بگیرند با سرکه و عسل صاحبان دود و حیات را بخورانند اخراج آن نماید و آن ادویه این ست سرخس و برنگ کابلی و تربد و قیلسوم و افسنتین و قسط و ترمس و درمنه و شیح و زوفا و پودینه نهری و اسل و قنبیل و کسی که اراده تناول دوای کرم نماید باید که معده او خالی بود از غذا چیزی دران نباشد و صاحب آنرا سه روز قبل از تناول دوا شیر تازه بر سر سفید یک رطل بنوشانند بعد ازان آنرا دوا بدهند و آن خالی معده گرسنه باشد پس بدان انتفاع یابد جبه جالی و ایلاقی می‌نویسند که از ادویه مفرده آنچه گرم ست این ست سرو بادام تلخ و بیخ انجدان با سرکه پرورده و باقی همان ست که در قول شیخ گذشت و این ادویه را بعضی بعسل خورند و بعضی با آب کامه و بعضی با سکنجبین سر انچه خوش آید و از ادویه سرد آنچه سخت گرم نیست این ست که گشنیز خشک سه روز هر صبح دو درم یا سه درم یا بیخته آمیخته بخورند و سکنجبین بزوری که از بادیان و کرفس و بیخ آن ساخته سود کند و آب برگ شفتالو و پوست بیخ درخت توت و غیر آن همان ست که در قول شیخ مسطور شد و اگر مریض را تپ باشد آب کاسنی و آب طحلب و آب مخشتوق و آب کرفس

باسکنجبین دهند و ادویه که مقصود از آن کشتن و باسهال دفع کردن کرمها بود بر گرسنگی باید خورد و اول دو روز شیر تازه خورند و بران قناعت کنند و اگر بران صبر نبود نان با شیر خورند و روز سوم اول کباب بخایند پس دوا با شیر آمیخته بخورند و اگر پیش از دوا خوردن نخستین ریاضت قوی کنند و بعد از آن کباب بخایند پس آن دوا بخورند مقصود تمام حاصل شود و اگر مریض از خوردن دوا کاره باشد تدبیر حقنه باید کرد و هر گاه حقنه کنند اول مراعات معده باید کرد و ضمادات از ادویه قابض که مزاج آنها ضد مزاج کرمها بود بر معده نهند تا معده را قوت دهد و آن ادویه در قول شیخ گذشت و اگر از حقنه نیز کراهت کنند علاج آن بضمادات باید کرد و بهترین همه ادویه مرکبه تریاق کبیر است از بهر آنکه دران همه منفعت است و هیچ مضرت نیست اگر بخورند و یا طلا کنند کرم را بکشد و تبدیل مزاج نماید و تدبیر صواب این است که سیر بامداد ناشتا خرما و انجیر خشک چند دانه بخورند پس این دوا بخورند افسنتین و شیح که بفارسی درمنه ترکی گویند قسط تلخ و برنگ کابلی و هلیله سیاه و آمله هر یک سه مثقال ترمس و نخود سیاه هر یک مثقال تربد سفید سه درم انیسون شش درم سعتر فارسی چهار درم شکاعی شیح سه درم همه را کوفته بیخته بعسل بسرشند شربتی بقدر جوز معتدل و از پس این چندانکه تواند بر گرسنگی صبر کنند و سر وقت که طعام خورند سخت بسیار بخورند و آن چه وانیز کرم را بکشد و باسهال بیرون آرد دیگر بداریج فیقرا و شیح و افسنتین هر یک یکدرم و دو دانگ تخم حنظل دو دانگ و نیم نمک هندی دانگی این یک شربت است دیگر جوزبوا دارچینی فلفل زنجبیل فلفل سعد برنگ کابلی هر یک چهار درم تربد سفید چهار درم فانید بقدر همه ادویه شربتی بقدر جوز دیگر که کرم دراز و حب القرع را بکشد بسفایج و قنبیل و نعناع و برنگ کابلی و ترمس هر یک ده درم نمک هندی هفت درم ترمس شش درم قسط تلخ ده درم پوست درخت توت ده درم قردمانا هشت درم همه را کوفته بیخته سه درم با آب شیح یا آب نخود یا سرکه کهنه یا با شیر تازه بدهند و این دوا مجرب است برنگ کابلی مقشر و [illegible] هر یک ده درم همه را کوفته وقت خواب بخورند و مجربند دوای دیگر قوی است تخم حنظل و بوره هر یک دو دانگ بارزد و نوشادر هر یک دانگی همه را بزهره گاو بسرشند و حب سازند این یک شربت بود و بیخ انجدان با انگبین بخورند کرم دراز را بکشد و پوست بیخ توت نیز و اگر کسی انگبین نخواهد با آب با کامه خورد و تخم کرنب با انگبین سوده ست و شونیز بعسل مادهٔ ایشان را قلع کند حقنه با این حقنه مجرب [illegible] پوست درخت توت پوست درخت انار ترش هر یک دو تولہ و یکروز در آب تر کرده همه شب [illegible] صبح صاف کرده با آب برگ شفتالو آمیخته حقنه کنند و این حقنه [illegible] سه درم تخم حنظل سه درم قنطوریون دقیق ده درم افسنتین ده درم همه را در یک نیم من آب بپزند تا سه یک آب بماند صاف کرده چهل درم نمک [illegible] دران بپزند [illegible] و سی درم آبکامه بیامیزند و حقنه کنند نوع دیگر قنطوریون باریک تربد بیکوفته قسط تلخ هر یک ده درم شیح و بیخ کرفس و تخم کرنب هر یک پنج درم شحم حنظل دو مثقال صبر دو درم قثاء الحمار شش مثقال همه را حسب الرسم بپزند و صاف کرده دو درم قطران دران حل کنند و ده درم نفط سیاه با روغن بیامیزند و حقنه کنند نوع دیگر شونیز و ترمس و بابونه هر یک پانزده درم افسنتین هشت درم همه را جوشانیده و صاف نموده با آبکامه و آب زیتون یا با نفط سیاه و قطران آمیخته حقنه کنند ضمادها تریاق کبیر را در طبیخ شیح یا در طبیخ قسط تلخ یا در طبیخ شکاعی اشیح حل کرده بر شکم طلا کنند و اگر شیح و قسط یکجا بپزند و تریاق درین طبیخ حل کنند سخت قوی بود و اگر قاقند با تریاق یار کنند بهتر بود و اگر تریاق حاضر نباشد و بجای آن قاقند تنها بکار برند روا بود و این ضماد کرمان را بکشد و باسهال بیرون آرد شونیز کوفته بطبیخ شحم حنظل بیامیزند و ضماد از جهت کرمان دراز بالای ناف نهند و اگر حب القرع بود زیر ناف گذارند و یا صبر و افسنتین و شحم حنظل و قطران و زهره گاو با هم بیامیزند و ضماد کنند و یا زهره گاو و صبر و زیره و انگبین و مغز گوزن یا پیه او سرشته ضماد کنند و اگر قطران بسر و سعتر با این ادویه یار کنند صواب باشد و شونیز در سرکه پخته و برگ شفتالو کوفته بر ناف نهند نیک است مجرب گویند که در حیات تا چهار روز متواتر هر صبح شیر تازه سه اوقیه با شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزوره نخود و مغز قرطم و سعتر فارسی و دارچینی بخورند و روز پنجم بگیرند شیح و برنگ کابلی مقشر و خس و ترمس تربد و قسط تلخ هر واحد یکدرم حب النیل نیم درم کوفته بیخته سه درم بر شیر یا شیره سحرگاه بنوشند و تا آخر روز بران صبر کنند تا بالکل خارج شوند و اگر اسهال تاخیر کند سرکه کهنه ده درم با آب گرم بران بخورند و در آخر روز نان و در آب قراقروط و تخم کوفته شیر کرده تناول کنند و اگر بقیه از ان بماند معالجه بکشنیز مع عقید انگور رسانند و یا بگیرند آبکامه ده درم و در آب گرم حل کرده بنوشند و یا بگیرند شحم حنظل یک نیم دانگ و زهره گاو یک مثقال و قنبیل نیم درم ادویه سائیده

حب نوع

بزهره آمیخته شیاف ساخته استعمال نمایند و از اغذیه بارده غلیظه مولد بلغم حذر کنند و حبهای حب القرع شیح و برنگ کابلی تقشیر هر واحد مثقال سقمونیای مشوی دانگی نمک هندی یک نیم دانگ تربد یک درم شحم حنظل یک دانگ کوفته بیخته بشیر تازه یا شیره بادام بندند و یا مری ده درم برنهار بنوشند و لبنیات و هرایس و اغذیه لزجه و رطبه ترک کنند صاحب هدی گوید که اگر شیح را کوفته بزهره نرگاو سرشته بر شکم ضماد کنند کرم دراز برآید و اگر بر جراحات ضماد این کنند کرم متولد در آن دفع شود و این حقنه مجرب است شیح قیصوم اکلیل الملک بابونه هر واحد یک کف برگ سداب ده درم برگ شفتالو ده درم برگ چقندر باتیه همه را در دو رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند و بدان ده درم مری و ده درم روغن تخم مشمش تلخ و شحم حنظل یک نیم دانگ انداخته حقنه کنند و آنچه در جمیع انواع کرم سیما حب القرع نفع کند این است بگیرند روغن تخم مشمش زهره نرگاو و بوره ارمنی و شحم حنظل و یا بگیرند صبر مثقال و در آب افسنتین مطبوخ یا آب برگ شفتالو یا آب سداب حل کرده پنبه بدان آلوده ساعت بساعت حمول کنند و حبهای کرم دراز هر روز برناشتا مزوره نخود سیاه و ترمس بمغز قرطم یا بمغز تخم مشمش یا مرب بمحض مری و خردل و جوز عقید انگور یکتنیز خشک و نعنع و جوز و مری بخورانند و نانخورش بکف خردل سازند باین طریق که خردل کوفته در آب بجوشانند و کف آن بگیرند و این شدید الحدة و حرافت است چون بخورند دیدان از ان بگریزند و خارج شوند و این دوا مخرج حیات است شیح برنگ کابلی تربد کبیل دارو هر یک چهار درم نمک سیاه دو درم قسط تلخ شش درم شربتی از ان پنج درم بشیر تازه و ابن جمیع گفته که آنچه در اخراج حب القرع تجربه کرده ام این است که مریض را یکشبانه روز گرسنه دارند صباح هفت جوز بخورانند و سوای آن در آن روز چیزی نخورند پس آنرا خارج کنند و گاهی بخلاف آن خارج کرده و نوشیدن مری قوی و نانخورش بر نخود خردل ناشتا استیصال و منع تولد آن نماید و این دوا در اخراج حب القرع بارها آزموده ام و آن همان نسخه مجرب است که در قول جرجانی گذشت مریض قوی را سی درم و ضعیف را بست درم بدهند و شونیز سائیده بزهره نرگاو و سرکه سرشته بر ناف ضماد کردن درین باب قوی است و آنچه اخراج کرم خصوصا حب القرع نماید آرد ترمس و افسنتین رومی و شیح است شربا و ضمادا یا نخود سیاه در سرکه تر کرده بر نهار بنوشند و بر گرسنگی صبر کنند و همچنین آب سماق منقوع و آب پودینه و آب خرفه یا آب کرنب و آب سداب و آب گندنا و آب پوست بیخ توت مطبوخ هر چه ازین خواهند از دو اوقیه تا چهار اوقیه با اندک عسل بخورند و اگر با یکی ازین آبها دو مثقال قسط تلخ یا روغن بید انجیر یا پنج درم حب الرشاد اضافه کنند فعل او قوی تر گردد و در زنی جوان را دیدم که از ناف او کرم برآمد و بعد دو ماه یا کم تر از ان بمرد و خجندی و قرشی مینویسند که تنقیه ماده بلغم کنند و قتل دیدان باشیای تلخ یا بچیزیکه آنرا خاصیت بود و یا بسکار آن مثل کشنیز خشک نمایند و اخراج آن بمسهلین بلیغ کنند و از حیلهای جید در اسقاط کرم با دویه قتاله که از ان نفرت میکنند و ترهیب آن نمیشوند این است که صاحب او را چند روز شیر دهند که کرم آنرا دوست میدارند بعده گرسنگی شدید کشند و ادویه قتاله بشیر در ترا از مریض بیامیزند تا بوی آن نشمد و دیدان را بوی آن محسوس نگردد تا نگریزند بعده دفعة منی بند کرده بنوشانند و اگر قبل شرب دوا اندک گوشت کوفته بریان بی نمک و بدون کشنیز بخورند و فرو نبرند اولی بود و ادویه قتاله آن مثل شیح و درمنه ترکی و کبر و جاشا و غیر آن است که در قول شیخ گذشت و مثل افتیمون و افسنتین و شحم حنظل و حب النیل و صبر و سقمونیا و تربد و قسط تلخ از مسهلات آن است چون کرم از خود خارج نشوند استعمال نمایند و مثل اطراف شیح و کشنیز خشک و سماق و تخم خرفه از قاتلات است چون با کرم اسهال یار گردد استعمال کنند و گویند که آب درمنه بالخاصیت قتل کرم نماید و مصر که خاصه بهر قتل حب القرع است چون صاحب کرم هر شب بخورد بسیار تنقیه کند و ماده آن قطع کند خصوصا به بعض ادویه و حب دیدان و لعوق که در علاج شهوت کلبی گفته ایم نافع است و اگر سقمونیا مثل او شیر تازه ناشتا بخورند کرم صغار و کبار را اخراج نماید و این در قتل آن عجیب است و گاهی ادویه با ضماد از خارج استعمال کنند و این ضماد قوی است ترمس بری و صبر و شحم حنظل و حب النیل با آب برگ شفتالو یا آلو سرشته حوالی ناف ضماد کنند و اگر معده ضعیف باشد ادویه را با آب به یا مربای آن بسرشند و تغذیه با اغذیه یابسه قلیل الفضول کثیر التوابل باید مثل قلایای ناشفه و مطجنات بمری و کامخ کبر و صعتر و انجدان و لحوم صید و نمک سود و مقدد و دبا با زیره و تخم کبوتر و نخود آب کثیر الملح و جمیع کوامخ و صحناه و کنبیه و سیر تغذیه ملطف و جمیع بقول حاره حریفه مثل تره و خردل و سداب و جمیع ابازیر و لبوب گرم مثل گردو یا در سرکه کهنه و مری و جوز و نارجیل خصوص کهنه و شربت آب شوره و کبر تقی و شاهی و آب قنفل و آب انیسون [illegible] و شیح قتل کرم نماید و باید کاغذیه بارده طب غلیظه مولد بلغم حذر نمایند

و بحسم بقر و مانند آن ترک نمایند مسیحی گوید که علاج عام دیدان و حیات و حب القرع استعمال حقنها و ضمادات و آشامیدن ادویه است اما نوشیدن ادویه بر سه نوع است اول آنکه بابطال تولد آن تمام شود و این بدانچه مضاد سبب محدث آن بود حاصل گردد و آنچه این فعل کند ادویه مقطعه بود که مزاج آن حار یابس باشد مثل ثوم و پیاز و کرفس و ترمس و عنصل و کبر و سبر که و کرنب دوم قتل آن و این تمام شود بدانچه دران تلخی بود مثل طبیخ افسنتین و آب ترمس و صبر و قنطوریون و سوم اخراج آن از امعا بعد قتل آن و این تمام شود بدانچه دران قوت مسهله و جلائیه باشد بهر آنکه تلخی هلاک این حیوان بود و باسهال و جلا اخراج آن گردد و اخراج آن تربد و سنا و خربق و شیح ارمنی و برنج کابلی و راسن و افتیمون و غاریقون بود و چون این ادویه مفرد و مجموع بکار برند و ضمادات بر دو وجه است یکی ضماد قتال دوم ضماد مستفرغ اما قاتل حیات قلقند و تریاق است چون بدان طلای شکم نمایند با آب شیح و آب قسط تلخ نمایند و ضماد مستفرغ تضمید ناف است بترمس بقطران سرشته و بشحم حنظل و صبر و قردمانا بسرکه و زیت سرشته و حقنها نیز بر دو وجه بود یکی قاتل مثل بهره بقر و آب پوست توت و آب کبر و آب نمک و قطران و روغن سداب دوم مستفرغه مثل آب شیح و آب شحم حنظل و بورق و قنطوریون و از استعمال حقنها حذر کنند چون در اسفل امعا صعود نیافته باشند و غذا نخود آب یا گوشت بریان سازند و از اغذیه ردیه مثل البان و باقلا و سرکه و کوامیخ حذر کنند و اگر باین تدبیر غرض حاصل گردد فهو المراد و الا سه روز شیر بکیر طلل نوشند بعد ازان این دوای مولف در حالت خلو معده استعمال کنند خربق سیاه درم برنگ و ترمس هر واحد دو درم قنبیل و افسنتین هر واحد یکدرم قیلیوم شیح ارمنی هر واحد مثقال خشخاش دو درم تربد و حب النیل و شیر خشت و قسط و غاریقون و صبر هر واحد نیم درم همه را سائیده دو درم بخورند و علاج این انواع که با تب باشد بشربت جلاب و آب سیب و گلاب و خوردن خربزه دراز و توت و شرب آب کاسنی کنند و غذا چون تب ساکن شود زیرباج یا سماقیه دهند انطاکی گوید که واجب است بمداومت اولا ترک هر غذا که ماده دیدان ازان پیدا شود چنانچه مذکور شد بعد ازان استعمال چیزی که تفریق لزوجات و تقطیع بلغم کند مثل صعتر و ایارج بعده به تناول هر فرق اقدام نمایند مثل نوشیدن شیر تازه و آنچه مالوف کرم باشد چون شیرین و شوربای سخن و هر روز تناول طعام یک وقت مقرر نمایند بعد ازان گرسنگی شدید کشند تا کرم در فم معده و دهن کشاده جمع شود و درین هنگام ادویه معد قتل آن بخورند که خطا نکنند و باید که بعد شرب دوا سوی چپ میل کنند بهر آنکه تولد کرم در یسار امعا میباشد بالجمله علاج انواع اربعه کرم واحد است بکیفیت و ترکیب اما بکم واجب است که دوای حیات کمتر باشد بسبب قرب آنها از معده و دوری حب القرع بیشتر ازان و در خلق اکثر از همه و ادویه قاتله این همه تلخ مائل بحدت است مثل حنظل و شیح و صبر و ترمس و خشخاش و آنچه قتل آن از دین تعجیل نباشد پس بالخاصیت بود مثل برنگ و قنبیل و برگ شفتالو و بیخ انار و کمون حبشی و خربق و حب النیل و افتیمون بعده تکثیر مسهلات باید کرد تا اخراج آن قبل از تعفن کنند و بعد اخراج آن ملازمت خوردن چیزی نمایند که ماده آن قطع کند مثل سرکه عنصل و مری و گاهی از ادویه مذکوره ضماد بر ناف میکنند و بهتر ضماد همان است که در قول قرشی گذشت و از آنچه اسقاط کرم نماید خوردن نخود در سرکه جوش کرده است بر گرسنگی و مالیدن ناف به شحم حنظل با ضماد ترمس و ادویه مثل [illegible] و سقمونیا تقویت فعل آن بسیار کند و از مجربات دران شونیز و زعفران و روغن نفط و نارجیل و جوز شامی مجرب است انتهی [illegible] شود و گویند انواع [illegible] و تمام [illegible] مفصلات و شونیز با آب پودینه و قطران سرشته بر ناف ضماد کردن و از مجربات صحیح خوردن تخم کدو بریان [illegible] بیخ انار [illegible] ترش [illegible] بروغن گاو و سرکه و روغن نارجیل کهنه است هر چه ازین طبیب گرید و مثل این است تخم حنظل دو درم و شیح هر واحد یکدرم زعفران نیم درم با آب پودینه ضماد نمایند و باید دانست که تولد کرم مختص بشکم نیست بلکه در هر جوفیکه اندران رطوبت باشد مثل بینی و گوش و دندان پیدا میشود و علاج هر واحد در محل آن [illegible] شد و گاهی کرم در جراحت پیدا شود و علاجش در قروح خواهد آمد و گویند کسی که خربزه با نشاسته بخورد و کشنیز خشک و سماق در غذا تناول کند از دیدان ایمن باشد صاحب خلاصة العلاج نوشته که نخستین تا چهار روز هر بامداد قدری شیر و شهد و وقت ظهر نخود آب و روز پنجم سحرگاه اندکی [illegible] چیزی گران [illegible] بجای نقل نمایند [illegible] آنکه نفس [illegible] شود پس ازان سفوفیکه مذکور گردد در شیر و شیرینی پنهان ساخته بیک بار بخورند و تا ظهر [illegible] بعد ازان نخود آب [illegible] نمایند و سفوف مذکور این است [illegible] درمنه ترکی قنبیل برنگ کابلی مقشر هر کدام یکدرم ترمس [illegible] حب النیل قسط تلخ هر کدام نیم درم کوفته بیخته [illegible] شربت باشد و این دوای هندی درین کار مجرب است [illegible] کرمانی [illegible] تخم پلاس قنبیل

باثر تنک مقشر هر کدام یکدرم باریک سائیده با قند سیاه سرشته دو حصه سازند و یکی از آن شب وقت خواب با شربت فانید بخورند و بخوابند و دیگر کرت چهارم حصه آن
کافی ست و اگر شب وقت خواب پشت کنجد با قند سرخ یا قند ابیض پخته بخورند و بامداد بقدر سه چهار درم قنبیل یکدرم صابون هم مالیده سه حب ساخته بآب گرم فرو برند انواع
دیدان در همان روز بالکل دفع گردد باذن الله تعالی و از آنجا که تولد کرم از بلغم بود مولدات بلغم را بالکل متروک سازند و بعد از تنقیه و دفع آن هر صباح ناشتا قدری
آبکامه بجرع باید کرد که از تولد آن منع کند و بدین مسهل صاحب دیدان را تنقیه فرمایند هلیله سیاه افسنتین رومی درمنه ترکی برنگ مقشر گاوزبان شاهتره بسفایج
سنا مکی گل سرخ عناب تخم کشوث خیارشنبر گلقند روغن بادام شیرین هر کدام بقدر حاجت بدستور معهود جوشانیده صاف نموده و ترنجبین شیرخشت مالیده
و روغن داخل کرده بدهند و بعد از آن سفوفی از این اجزا مرتب ساخته مداومت نمایند زیره سبز زیره کرمانی کرویا دارچینی مصطکی گل سرخ پودینه بادیان گاوزبان
هر کدام یکجزو کوفته بیخته یک مثقال بعد غذا سفوف سازند و بامداد اطریفل مربی بگلاب شسته مصطکی اضافه نموده بخورند مولف اکسیر گوید که این حقنه قاتل
کرم است آب برگ شفتالو و فوفل و برگ نیب و آزاد درخت و پودینه و لوسا ترش و سپستان افتیمون هندی و گلکونده و قرطم و جوز قاتل هنگرد و بیدانجیر و درمنه و قثاء الحمار
هر یک چهار توله فنجنکشت نه توله سداب افسنتین حنظل سیاه دقیق صعتر ترمس افتیمون درمنه ترکی شیح بیخ کبر قسط هر یک نه ماشه شب خیسانیده صبح آب
برگ نیب و بکاین و ملهل و کسوندی و املی هر یک نه توله و آب شور یک نیم پاو داخل کرده بجوشانند که نیمه آید مالیده صاف نموده خیارشنبر هفت توله شکر سرخ
نه توله مقل هر یک یکدرم تخم حنظل نیم درم تربد سفید چهار درم سوده سر دارو نموده روغن بیدانجیر مرکب دو نیم توله اضافه نموده بکار برند و این حب مسهل نافع
برنگ کابلی صبر کشنیز تربد سفید برگ سنا برگ شاهتره هر یک سه درم سیماب کبریت زرنیخ بیش مدبر نانخواه زنجبیل هر یک دو درم کشته افسنتین حب النیل بریان مغز اکتمکت
پوست هلیله زرد و کابلی هلیله سیاه سهاگه بریان فلفل گرد هر یک دو مثقال حب السلاطین مدبر شوره پنج توله کوفته بیخته در آب برگ تنبول و پاس کهرل نموده
حب بقدر نخود سازند شربتی از سه عدد تا پنج عدد با آب شهد یا آب لیمون کاغذی و این سفوف نیز بسیار مفید است بیخ کابلی قنبیل خرس افسنتین درمنه افتیمون
سعد برگ سمن ترمس هر یک نه ماشه حب النیل مدبر یک توله تربد سفید برگ سنا هر یک سه توله تخم حنظل یک نیم درم پوست هلیله زرد و کابلی و هلیله سیاه هر یک
سه درم صبر مغز اکتمکت فلفل سیاه هر یک دو نیم درم نمک لاهوری سه درم شربتی سه درم با یک پیاله شیر گاو و این معجون از خلاصة التجارب منقول است افسنتین
شیح ارمنی قسط تلخ مرکی قرنفل برنگ کابلی پوست هلیله کابلی و بلیله و آمله تربد سفید مشکطرامشیع هر یک درم ترمس نخود سیاه هر یک یکدرم غاریقون شش درم صبر
چهار درم کوفته بیخته بعسل سرشته وقت شب یک توله با شیر بخورند و صبح چند عدد انجیر خشک بخورند و بعد از آن شربتی بمقدار یکتوله بخورند و این حب استاد صاحب
کتاب مذکور است برنگ کابلی پنج ماشه حب النیل مدبر تربد قنبیل تخم حنظل هر یک دو نیم ماشه خردل یکماشه سعد درمنه ترکی افتیمون نمک نفطی ترمس هر یک
یک نیم ماشه با روغن نارجیل حب نموده حبها سازند شربتی دو درم و این معجون در قتل و اخراج اقسام کرم مجرب است افسنتین شیح ارمنی قسط تلخ قرنفل مرکی
آمله بیخ کابلی پوست هلیله زرد پوست بلیله هلیله سیاه تربد مشکطرامشیع کشنیز هر یک سه درم ترمس نخود سیاه هر یک دو درم و نیم تخم حنظل حب النیل بیخته
عصاره ریوند هر یک دو درم زنجبیل خرس هر یک چهار درم دارچینی یک نیم درم عصاره غافث پنج درم کوفته بیخته بروغن بادام چرب نموده بعسل سه چند قوام ساخته
از سه درم تا سه مثقال در شیر حل کرده وقت شب بدهند و صبح سه توله انجیر چهار عدد با ناشتا خورانند ولیکن باید که وقت شب کباب گوشت گاو غذا
سازند محشی شرح اسباب نوشته که گاهی با دیدان سقوط اشتها یا اسهال بود که از آن خوف سقوط قوت باشد پس باید که معالجه با شربه و اغذیه نافعه هر دو
امر نمایند و گاهی با آن اورام احشا بود پس علاج مشکل باشد بهر آنکه علاج دیدان در اکثر امر با شیای جلایه بود و علاج اورام احشا در اغلب بتدبیر لطیفه هر دو
باشد و این هر دو امر متضاد یکدیگر اند و ترمس را تاثیر عظیم و نفع تام در قتل دیدان است و گاهی کشنیز سوده با ادویه قاتله افزوده نیز سود اگر در انجا حرارت باشد
و مهر هندی گفته که طبیخ پوست درخت توت و پوست بیخ آن مجرب است باید که یکی را از آن دو پوست تمام روز در آب تر کنند بعد از آن در تنور گرم
تمام شب بدارند تا پخته شود اگر دو پس برآورده صاف کرده بمقدار تحمل قوت بنوشند و اگر آب برگ شفتالو و سکنجبین با دوغ در آن اضافه کنند قوی تر گردد
و ایضاً از آنچه بتجربه رسیده طبیخ بیخ انار ترش و همچنین طبیخ پوست درخت آن است لیکن باید که بعد نوشیدن آن متصل اندک نان در روغن [illegible]

آکرده نخورند و در جوامع ادویه در خواص مرداسنگ آورده که مجربی میگفت که یکدرم از آن در آب گرم یا در جلاب اخراج کرم دراز وحب القرع میکند و من تجربه این کردم و چنانکه او گفته بود همچنان یافتم واثر بین میکند و گویند که شونیز و برگ شفتالو را در شراب پخته بر شکم ضماد کنند که آنرا در قتل واخراج کرم خاصیت عجیبست و تکمید باین ادویه نیز منفعت کثیر نماید طبری گوید واجب است بر طبیب که مزاج شاکی دیدان را نگاه کند اگر مزاج او رطب باشد استفراغ او یک دفعه یا دو دفعه نماید بدانچه استخراج رطوبت کند و غذاهای او نشف شبل تیهو و کبک و بچه ماکیان بریان سازد و بعد از آن این سفوف بدهد مر صافی نیم درم صبر سقوطری دو ثلث درم هلیله سیاه برنگ کابلی قنبیل برگ فنجنگشت هوفاریقون هر واحد نیم درم شیح ارمنی یکدرم ترمس دو ثلث درم همه را سائیده در قدح شیر تازه حل کنند و یک روز غذا نخورند و روز دوم صبح این دوا نوشند که آن جمیع دیدان امعا را قتل کند و قومی گفته که اولا قتل دیدان کنند بعد از آن استخراج آنها باین دوا نمایند قتل دیدان باین نوع کنند که بگیرند پوست توت و شونیز و افسنتین ساذج و هر روز دو دانگ یکبار با جوز و بار دیگر با شیر تازه و یکبار با شکر بدهند تا آنکه چون کرم را ببینند که مرده خارج شده و حرکت بدان نبود بدانند که ابتدا ابدت نموده و ضعیف شده و تشبث آن بموضع ضعیف گشته پس دوای مذکور بدهند که آنرا بیرون آرد و چون متعسر گردد و بعد اخراج نشود باید که بنوبت یکمرتبه یا دو مرتبه حقنه کنند بعد از آن دوا بدهند و بعض متقدمین از قدما تریاقی که مسمی بتریاق الدیدان است تصنیف نموده و امر کرده اند که بدان حقنه کنند و از آن بنوشند نسخه آن بگیرند تخم حبکار پوست بیخ توت برنگ کابلی اظفار الطیب جوزبوا بیخ سوسن آسمانجونی هر یک دو درم زنجبیل جینی اسفند هر یک یکدرم شونیز و سرقه قنبیل حنظل بریان آرد کرسنه هر یک سه درم افسنتین و شیح ارمنی و ترمس هر یک پنج درم همه را کوفته بیخته بعسل تلخ سرشته بپرورند و چون اراده حقنه بدان کنند در زیت یا در شیر تازه یا در آب گرم حل کرده حقنه کنند و مقدار او در حقنه از یک مثقال تا دو مثقال باشد و چون اراده تناول او نمایند سه روز ناشتا شکر و شیر تازه یک یک قدح بنوشند و روز چهارم ازین دوا دو دو مثقال گرفته در شیر حل کرده بنوشند که استیصال دیدان کند و هرگاه خروج دیدان و موت آنها مشکل گردد این ضماد استعمال کنند افسنتین و صبر و هلیله و مر هر واحد سه درم برگ ریحان سه درم پوست یا ثمر آزاد درخت سه درم آب مرزنجوش دو درم همه را سوده بشراب تلخ یا آب قصب رطب سرشته بر پارچه مالیده بر ساعی مستقیم اگر دیدان در ان موضع تولد کنند و در کرم حیات سپند سیر نیم کوفته ضماد کنند که آن قتل دیدان کند پس خروج آن بدواء مسهل گردد و گفته اند که اگر انجره در ابتدای طلوع آن از زمین گرفته با ثوم پخته بخورند و آب آن بنوشند همه کرم بسهولت فرود آرد و بعضی از قدمای طبرستان از سن گفت که آن از آب چشمه گبرتی هفت روز هر روز یکبار نوشید و روز هشتم با سهال اسهالی مثل سبیخه طویل از حب القرع که طول او زیاده از دو ذراع بود بر آمد یافت و بعد از آن او هیچ وقتی حب القرع ندید و فربه شد و رنگ آن نیکو گشت و شخصی در بغداد معروف ببلور بود که برای دیدان افسنتین پخته یکدو دفعه بخوراند اثر محمود ظاهر میشد

علاج کرم کوچک

حقنهای منقی امعاء و حمولات قاتل کرم که در قول شیخ و جرجانی وغیره مذکور شده بکار برند و حقنه و حمول که در قول خجندی مسطور شده نیز مجربست و روغن خسته مشمش تلخ بمقعد بمالند و بچکانند و قطور روغن برگ نیب آب برگ آن بمقعد و کذا قطور و طلای بمقعد مطلقا بمیم یا سوت آب یا سوده درین باب آزموده است این حمول نیز بسیار مفید است آب برگ شفتالو و سنبهالو و جهنگره سیاه و برگ تنبول پخته و جوهر رائل هر یک یک توله روغن بابونه درمنه هر یک نیم توله عصاره افسنتین و نافت هر یک سه ماشه به پنبه کهنه آلوده بردارند و ایضا زفت و صبر و شونیز یکسه ماشه در روغن تلخ آمیخته و ایضا گل فتیله چراغ در روغن چراغ سوده و ایضا تخم حنظل قنطوریون کبیر زراوند شونیز هر یک دو درم کوفته بیخته به آب برگ شفتالو و عسل و ایضا افسنتین سیاه و قطران و صبر برابر در آب برگ شفتالو و شراب تیغه و این حب نیز مجربست بیخ کبر قسط تر و دیه سنبل ترمس اهل افتیمون هر یک هفت ماشه جند بیدستر سه ماشه در شیره مویز منقی سرشته حبها بقدر نخود سازند شربتی سه عدد بورق نقره پیچیده وقت شب بعرق شاهتره و افسنتین هر یک پنج توله و شربت افسنتین سه توله صبح این دوا دهند بیخ کبر ترمس افتیمون هر یک یک ماشه اطریفل کبیر انطاکی یک توله ورق طلا یک عدد پیچیده بخورند و شربت آلوی و افسنتین هر یک یک توله در عرق کیوڑه سه توله عرق بهار نارنج پنج توله بنوشند و تخم کاردی یک ماشه شونیز چهار ماشه جند بیدستر زفت رومی و افسنتین و گل بابونه هر یک سه ماشه در روغن خطمی سه توله آمیخته و بمقعد بمالند و بقول شیخ حمول نمک و حقنه به آب گرم قتل کرم صغار و قلع ماده آن نماید و قوی تر ازین حقنه ایست که در ان قنطوریون و قردمانا و زوفا و فودنج و تخم حنظل داخل باشند و کرم استعمال کنند و قوی تر ازین حمول قطران است در پنبه آلوده و حقنه خصوصا در روغن تخم مشمش تلخ و روغن تخم شفتالو

تلخ کردن ادویهٔ قتاله پخته باشند و گاهی بقطران نیز حقنه می کنند و حمول بعض فتیلها از بخور مریم و پوست بیخ توت میسازند و برای چیدن کرم خرد پاره گوشت فربه نمک ریز برشته بسته در مقعد نهند و بعد ساعتی رشته را برکشند پس کرم بسیار بران جمع شوند و اعادهٔ این تدبیر نمایند تا آنکه شفا یابند و بدانند کرمهای خرد که در مقعد طفل متولد شود در سرعت تدبیر کمیله با بورهٔ تنگار کوفته بیخته بآب پنجوه رانند و هر گاه همین ادویه را سائیده بزهرهٔ گاو سرشته بپارچه آلوده حمول کنند در قتل و اخراج کرم کوچک مجرب و آزموده است و مغز نارجیل با شکر خورانیدن بالخاصیت نفع دارد و حنای خشک و موم سرشته شیاف سازند و بعد از [illegible] طفل را بر روی او غلطانیده مقعد او را اندک اندک بانگشت یا بچیزی دیگر بخارند و مقابل چراغ دارند و بگشایند و سرگینی که ظاهر شود آنرا بگیرند و اگر موم و روغن بیرون و اندرون مقعد چسپ کنند منع خوردن کرم مقعد را و نفاخ بیرون آن عمل نماید و اگر حوالی مقعد کرم خورده باشد مغز خستهٔ شفتالو و برگ [illegible] را باهم کوفته طلا نمایند و مالیدن [illegible] که روغنی فرنگ است بر مقعد طفل در قتل کرم مجرب است و شحم ارنبی یا مثقال و صبر سقوطری باهم کوفته بیخته در آب برگ شفتالو سرشته بر ناف ضماد کنند و حمول بروغن تخم زرد آلو تلخ و یا آب سداب و یا صبر در آب افسنتین یا آب برگ شفتالو یا سرکه یا بقطران حل کرده یا پنبه آلوده و یا کرو یا آب شفتالو و یا قردمانا و یا بروغن اخروت یا آب گندنا و فتیلهٔ [illegible] بپارچه آلوده و خوردن نفع دارد و نوشیدن طبیخ [illegible] و کدو طبیخ باقلا و فتیلهٔ [illegible] و حقنه بروغن کنجد [illegible] نافع است و بهتر از همه این است که حب [illegible] ترش که بسیار تند نباشد سائیده و پنبه بدان آلوده در مقعد نهند که در یکبار [illegible] نماید و بتکرار استعمال حاجت نیفتد مجرب است بقول اطبای هند [illegible] و با برنگ در آب سائیده شکر سفید آمیخته بنوشانند و یا برگ شفتالو سائیده بنوشانند و پنبه آلوده حمول کنند و یا شیرهٔ برگ گندنا و یا برگ ارند یا گل تنباکو سوخته در روغن [illegible] حل کرده یا آلوده و [illegible] را سوده بروغن چراغ آمیخته در مقعد بمالند و یا برگ شبت و [illegible] را سائیده [illegible] دیگر [illegible] در مقعد طفل در آرند [illegible] بسیار نافع است و روغن تخم [illegible] برای کرم [illegible] است و یا شیرهٔ برگ [illegible] سیاه و شیرهٔ برگ [illegible] مقعد [illegible] سیاه و شیرهٔ برگ [illegible] آمیخته [illegible] و یا بانگشت در مقعد [illegible] یا فتیله از پارچه ساخته باین آب آلوده [illegible] کرم [illegible] نافع است [illegible] مقعد [illegible] هر یک [illegible] صبر [illegible] فلفل سیاه هم باشد برگ [illegible] در آب [illegible] افیون [illegible] کنند [illegible] کرم خرد [illegible] شکمهای مقعد بسیار افتد باید که آنرا پاک کنند و روغن تخم زرد آلو و روغن مغز تخم شفتالو بمالند [illegible] بزهرهٔ گاو [illegible] سیاه یا بقطران آلوده [illegible] آب پودینه و آب برگ شفتالو و طبیخ شحم حنظل هم نافع است فتیلها ازان سازند یا حقنه بدان کنند و اگر [illegible] بدان حقنه کنند [illegible] و یا [illegible] شحم حنظل و [illegible] قنطوریون [illegible] سیاه [illegible] حقنه [illegible] فتیله بدان آلوده بر دارند و از نطرون و شحم حنظل و [illegible] شیاف کنند [illegible] ارمنی [illegible] بزرگ را اگر این مرض محکم شود [illegible] زائل شود و در ابتدای ظهور آن [illegible] علاج [illegible] حقنه بطبیخ [illegible] شحم [illegible] آب پودینه و نطرون و مطبوخ [illegible] و شحم حنظل و قنطوریون کنند و آب [illegible] حقنه کنند [illegible] طبیخ افسنتین [illegible] شیاف معمول از نمک و نطرون و شحم حنظل نافع است و حمول زهرهٔ گاو و صبر و پنبه آلوده [illegible] صاحب خلاصه گوید که حقنه آب برگ شفتالو یا [illegible] شحم حنظل ساخته [illegible] در شیر آمیخته بقدر حاجت بدهند و اگر احتیاج افتد افسنتین و [illegible] کابلی [illegible] شحم حنظل با زهرهٔ گاو سرشته بر شکم ضماد کنند و اگر [illegible] نیم درم با آب برگ شفتالو سرشته بر شکم بمالند و چون خشک شود اعاده کنند [illegible] صاحب خلاصة التجارب میگوید که کودکی سه ساله را کرم [illegible] پیدا [illegible] بیرون آمده بود [illegible] بسیار [illegible] شکم [illegible] با وجود آن [illegible] شکم [illegible] گاهی [illegible] اجابت کردی کرم [illegible] از بیرون آمدی حضرت والد [illegible] مقعد [illegible] دیگر [illegible] و صحت یافت انتهی [illegible] گاهی در شکم [illegible] کرم کوچک متولد شوند [illegible] و اکثر آن در نواحی مقعد باشند و گاهی [illegible] در ایشان تولد کنند [illegible] کرم [illegible] شوند [illegible]

اندک بمقدار قوت ایشان در شیر بدهند و گاهی احتیاج افتد بتضمید شکم ایشان از افسنتین و غیر آن که در قول صاحب خلاصه گذشت و علاج کرم خرد این ست که روغن زرد چوبه با صبر واحد یکجزو و شکر مساوی همه در دو در آب بخورانند و از شحم حنظل و قنطوریون و نار شیاف سازند و حمول زیت انفاق یا روغن خسته مشمش یا روغن تخم شفتالو تنها یا باندک صبر یا زهره گاو یا نفط سفید در پنبه آلوده نافع بود و این حقنه مفید قنطوریون و سرخس و افتیمون و بسفایج و قسط و مر و پوست بیخ توت همه واحد سه درم جوشانیده بنیت استعمال کنند بعضی گویند که چون کرم خرد قبل استحکام و بلوغ عارض شود بسرعت شفا یابد و بعد آن بمشکل زائل شود و مقعد را آب پودینه یا آب برگ مشمش یا آب شحم حنظل بشویند و از شحم حنظل قنطوریون دقیق نمک هندی مغز تخم زرد آلوی تلخ مساوی کوفته بیخته شیاف سازند و اگر افسنتین رومی صبر سقوطری شحم حنظل کوفته بیخته بزهره گاو سرشته بر شکم و مقعد ضماد نمایند جهت دیدان صغار که در روده مستقیم اطفال بهم رسد مجرب ست و اگر افسنتین سه درم برگ شفتالو ده درم در زهره گاو یک عدد داخل کرده و قدری سرکه داخل نموده بر حوالی ناف طلا کنند حب القرع و کرم دراز اطفال را مفید بود و ادویه مختصه مسهله اینها پلاس پاپڑه و اندر جو تلخ و کالی زیری ست و آب منقوع کریله خورانیدن درم واسنگ نیز داخل ادویه مسهله ایشان می نمایند و خورانیدن زیت انفاق و مالیدن آن بر مقعد مفید ست و طفل و مرضعه را از اغذیه مولد بلغم باز دارند دخول حیه در بطن صاحب شفاء الاسقام می نویسد تدبیر کسی که از دهن در شکم او مار داخل شود این ست که شیر و شراب بنوشانند و ادویه مقیئه با ادویه تریاقیه حافظ روح مقوی قلب بدهند و اگر قی کند و در آن خارج گردد بهتر و الا ریاضت قویه و دویدن شدید لازم گیرد تا قوت او ساقط گردد و سرنگون بیاویزند و مقابل دهن او شیر گرم بدارند تا بخار او بحلق رسد و مار بسوی آن میل کند و برآید و اگر آب بجوشانند و در آن اندک نوشادر و اندک کبریت آمیزند و بدان حقنه کنند مار بجانب دهن گریزد و خروج او بقی سهل گردد سقطه و صدمه بر شکم بقول شیخ علاج صواب در جمیع آن این ست که خون برآرند اگر ممکن بود و بعد از آن کندر و دم الاخوین و گل ارمنی و کهربا همه واحد یک درم بشربت رقیق بخورانند و اگر نزف الدم یا اسهال آن باقی آن باشد انیسون یک قیراط دران آمیزند و بعد ازین باید که نظر کنند بدانچه در باب صدمات در آخر کتاب بیاید

امراض مقعد

بدانکه بیماریهای مقعد عسر البرء ست از پنج سبب یکی آنکه گذرگاه و مجرای فضلات ست که بالطبع بسوی آن میریزد بواسطه سفل مکان و دائم براز بدان می آید و تحریک آن مینماید و در الم آن می افزاید پس سکونی که بدان قبول منافع ادویه تمام شود و طبیعت بدان از اصلاح مرض متمکن گردد حاصل نشود دوم آنکه معکوس و مقلوب از تحت بسوی فوق و دهن آن بسوی اسفل ست پس لزوم و استقرار ادویه در انجا مشکل بود بلکه قبل از وصول نفع ساقط شوند سوم آنکه شدید الحس ست بهر آنکه عصب بسیار ست تا باعضاء حس دیگران بسیار ست باندک ایذا متالم میگردد و درد بسیار میشود و کثرت وجع جاذب مواد ست چهارم آنکه موضوع در اسفل ست انحدار فضول بسوی آن آسان بود پنجم آنکه محل استنکاف از نظر طبیب و از اظهار حال بران ست پس در علاج امراض این مهلت روا ندارند و هرگاه خللی درین عضو محسوس شود بزودی در علاج آن کوشند چون امراض این طول کشند اکثر علاج نپذیرند و علل مقعد تابع امراض امعا بود بهر آنکه مقعد طرف معای مستقیم ست و امراض مقعد دوازده است یعنی ۱ بواسیر و ۲ ریح البواسیر و ۳ قشر البواسیر و ۴ ناصور و ۵ ورم مقعد و ۶ شقاق مقعد و ۷ استرخای مقعد و ۸ خروج مقعد و ۹ حکه مقعد و ۱۰ قروح مقعد و ۱۱ مقعد غیر مثقوب و ۱۲ فوهات عروق یعنی نزف الدم از مقعد بواسیر فرد و بینها ست که بر دهن رگهای مقعد از دم سوداوی غلیظ پیدا شود و بواسیر جمع باسور ست و باسور ثولول یعنی مسه را گویند و مراد از مطلق بواسیر آن ست که در مقعد باشد و در غیر آن مقید استعمال میکنند چنانچه بواسیر انف و شفت و رحم و بواسیر هفت قسم ست بحسب اشکال آن یکی ثولولی و آن از جهت رنگ و صلابت مشابه بسهای خرد مثل عدس و نخود باشد و این ردی تر ست و این را عدسیه و حمصیه نیز گویند دوم عنبی و آن مستعرض مدور سر او جوانی رنگ مشابه دانه انگور باشد سوم توتی و آن دراز نرم دموی بشکل توت نیم پخته بود که سرش مدور مکعب سرخ و بیخ او باریک سبز باشد چهارم نفاخی و آن مثل نفاخات بود که از شکم ماهی برآیند و سفید و بیدرد باشد پنجم نخلی و آن شبیه بخوشها دانه دار بسیار همچون درخت خرما و این از همه ردی تر بود ششم تینی و آن گرد و پهن بود مثل انجیر و این دردار ست کمتر از نخلی باشد هفتم تمری و آن دراز و سخت مثل اثمار خرما باشد و ازین جمله سه نوع اول معروف اند و چهار نوع اخیر غیر مشهور و گویند که یک نوع شبیه بوزغه در دست و پا و دم باشد و این را وزغی گویند و این بدتر بود

کذافی القبض الکبیر و هر کدام ازین اقسام اگر منفتح سیال بود که خون و زرداب ازوی سیلان کند آنرا دامیه گویند و خون یا بادوار معینه یا غیر معینه آید و گاهی بسیار سائل گردد بسبب انفتاح عروق کثیره و اگر چیزی ازان سائل نشود آنرا عمیا خوانند و اصم نیز و آنیکه هر یکی از انواع مذکوره یا خارج از مقعد بود و آنرا ناتی و ظاهر گویند و علاج این سهل بود و یا داخل مقعد باشد و این را غائر نامند و این ردی تر باشد بهر آنکه محسوس نشود و دوا و دوا در انجا بدشواری رسانیده شود چنانکه باید بران قرار نگیرد تا تاثیر نکند خصوصاً آنکه بسوی پیش قریب ناحیه قضیب بود که این گاهی حبس بول بسبب ورم و مزاحمت مجرای بول کند و آنچه بسوی پست یا چپ یا بسوی پس باشد درد و ارت کمتر ازان بود و در بعضی این باسور با سه یا چهار یا شش عدد بود و در طول روده مستقیم قریب از گرد و تا آنکه مقعد عقده عقده پدید آید و این نیز از همه ردی بود بالجمله سبب بواسیر خون سوداوی بود و این خون دو گونه بود یکی خون محترق و تیره از تناول اشربه و اغذیه حاده و دیگر گرم و یا از حسبان صفرای حاد محترق با خون و تسخین آن دوم خون غلیظ متولد از تناول اطعمه سوداوی مثل کرنب و عدس و بادنجان و لحم قدید و صید و مانند آن و این حالت بسیار نباشد مگر اگر صاحب او آنچه بخورد نیک نخاید و کثرت جلوس بر جای برانه خاصه بر جایکه صاحب بواسیر نشسته باشد نیز ممد بهم رسیدن آن و نسطایون تواناگوید که بسیار خوردن روغن بید انجیر بواسیر پیدا کند و اکثار صبر مضر این مرض است و خوردن لسان و گرما و سرماهی شدید سوزش مقعد آرد و در گرمای [illegible] رطب که هوای آن عفن و تیره بود و طعام ایشان شیر و خرما و ماهی شور و میوه بسیار بود اکثر پیدا شود و مردم سوداوی مزاج را هم اکثر در بدتر واقع شود و هم و خوف بسیار ممد و مولد این علت است و در خلاصه نوشته اهل تجارب چنان یافته اند که اکثر مردمان را که در دماغ علت سوداوی بود ازین علت خالی نباشند از باد آن یا از دائمه آن و شیخ میفرماید که بواسیر اکثر از سودا و دم سوداوی پیدا شود و کمتر از دم بلغمی متولد گردد و اگر ازین تولد کند مثل نفاطات یا نفاخات [illegible] ماهی پیدا شود و قول اولی اقرب باده سودا قریب از صرافت بود و نوعی بسوی مادّه دموی قریب از صرافت و بعضی میان دمویت و سوداویت باشند و القول طبری و کرمانی فساد این خون و غلظ آن یا بسبب حرارت جگر و یبوست آن باشد و یا بسبب کثرت و طول وقوف آن در عروق و یا بسبب ضعف طحال از جذب فضول غلیظه و بقای آن مختلط بخون و یا بسبب تناول اطعمه مفسده مولّده سودا و جالینوس گوید ممکن نیست که بواسیر بدون انفتاح دهن رگها در مقعد حادث گردد و لهذا در بلادهای جنوبی و در بلاد جنوبیه بسیار افتد و بهترین اقسام بواسیر آنست که خون ازان اندک اندک آید نه دفعةً و چون در زمان خون بواسیر بسوی جسم مائل گردد و یحیض برآید بدان انتفاع یابند و باید که این بصناعت کنند و ادرار حیض ایشان نمایند و گاهی صاحبان بواسیر را رعاف عارض شود و بواسیر زائل گردد طریق تشخیص این مرض اکثر ارباب بواسیر را رنگ مخصوص ایشان باشد و آن زردی مائل به سبزی است و درد و ثقل و خارش مقعد و درخوفی خروج خون قبل از برانه یا بعد آن بقطرات و غیر مختلط با براز نیز از علامات بواسیر است و انطاکی سفیدی لب زیرین و تقشف آن و خفقان و سیاهی زبان و ضعف قوت و خروج براز اندک و تقدم انتفاخ عروق نزد حدوث آن نیز از ایشان تولد بواسیر نوشته پس کثرت ثقل و قلت خلش و سوزش دلیل خون غلیظ است و شدت درد و کثرت خلش و سوزش نشان خون صفراوی و ضعف قوت جماع و کثرت دغدغه و ظهور ضعف بسیار پس از جماع و قلت اشتها و سوء هضم و گرانی بسیار و کدورت اعضا بعد از خواب و تغیر رنگ موی و خارش در بن آن و ریختن موی و ضعف دندان و بدی رنگ آن و سرعت سقوط آنها و تهیج روی و چشم مثل سوء القنیه و سرعت سستی در حرکات و وقوع غشی و دوار و سدر و صداع سوداوی و اختلاج معده و قلب و جگر و هلاکت ببرگ مفاجات نیز از علامات این مرض نوشته اند و باشد که انتهای باسور با خروج مقعد و درد و ورم بیرون آیند و اصلا اندرون نروند و بهلاکت رسانند کذافی القبض الکبیر و باید که بشبهه گمان نشود که مریض را بواسیر است و آن قروح در معای مستقیم و بالای آن باشد بخروج خون یا زرداب شبیه بدانچه از بواسیر خارج شود پس باید که در بینه تامل نمایند تا غلط نکنند بالجمله علاج جمیع اقسام آن قریب بیکدیگر است بهر آنکه ماده همه خون سوداوی است و این مرض کمتر زائل میشود با سانی که در آغاز امر مقعد مستور شده و معه لک ماده این مرض سوداست علاج وی آنکه علاج بواسیر بر دو نوع است تام و غیر تام و علاج تام قطع باسور یا آهن و اسقاط آن با دویه اکاله و مجففات و مدملات جراحات آن است و علاج غیر تام تنقیه سوداء الفصد و حجامت و زلو و مسهل است و اصلاح کبد و طحال و معده و تقویت آنها و استعمال حابسات خون و مسکنات وجع و مفتحات باسور و تحلیل مادّه بواسیر با استحمام و ریاضت و اصلاح غذا بالجمله معالجه بواسیر مطلقاً از ده وجه بیرون نیست

اول تنقیه بدن بفصد وحجامت وبمسهل واین وقتی باید که ماده غالب باشد واعراض مستولی گشته ویا بیم استیلای آن باشد ویا سیلان معتاد حبس شده باشد واز ان بیم حدوث مرض دیگر بود دوم رعایت اصلاح جگر وروده وغیره بدانچه درجای هر یک مسطور ست بهر آنکه اگر بر مزاج این اعضا چیزی غالب باشد پس از اصلاح مزاج آنها نوع مرض سهل گردد سوم تحلیل ماده باستحمام معتدل متواتر وریاضت وورزش اسافل بکرات ودلک آهسته ودر اکثر اوقات نشستن بر اره حجه ویا درکشتی نشستن بعد تدبیر سابقه لیکن در شدت مرض نشاید چهارم رعایت غذا چنانچه که در مالیخولیا گذشت وپرهیز از هر چه ادرار سودا کند پنجم قطع باسوریات وشقاق وآثول بشرط تحمل مریض الم آنرا وعدم حصول صحت از علاج دیگر بهر آنکه در قطع آنها احتمال آفتی عظیم ست مثل سرطان یا ضربان یا شلل عضله مقعد وغیره وعدم حبس خون وتوهم مقعد ششم استعمال ادویه اکاله واین عمل وقتی باید که قطع آن بهتر شود وبا انها بطور تنقیه هفتم استعمال مفتحات سر باسور قبل از آنکه ماده آن ابن وقتی باید که خون متعاد حبس گردد واز امتلای آن در وجع پیدا شود ویا اعراض دیگر از فساد آن در بدن پیدا شود هشتم استعمال مسکنات الم نهم استعمال حابسات خون دهم استعمال مدملات جهت بواسیر هر یک ازین معالجات عشره مفصل مسطور گردد مجملا این ست که تا وقتیکه خون غلیظ وسیاه برآید وحرارت والتهاب باشد وضعف طاری نشود وبند نکنند که دران امان است از اکثر امراض سوداویه اما چون سیلان خون افراط کند وسرخ وصاف ورقیق برآید وضعف شدید ظاهر شود علاجش مثل علاج نفث الدم نمایند ودیگر حابسات خون استعمال کنند وداغ کردن بابینا خنصر وبنصر از برای قطع خون بواسیر از مجربات نوشته اند وحب سنه روس نیز مجرب است وخاصیت بیخ انجبار وشربت آن ست که با وجود حبس خون قبض طبیعت نمیکند واگر مسهای بواسیر از جهت ملتهب وبادرد باشند وخون محتبس گردد باید که بعد فصد باسلیق فصد صافن ویا فصد مابض ویا حجامت میان هر دو سرین نمایند ومفتحات افواه باسور وسیل خون بکار برند وبهتر آن ست که بعد فصد باسلیق زلو بر مقعد یا بر حوالی بواسیر یا بر نفس آن چسپانند ومسکنات بعمل آرند ومالیدن روغن زرد وموم زرد بر بواسیر میکنند ومرهم سفیداب کافوری نیز در تسکین مخصوص ست واگر احتیاج باشد تنقیه سودا بمسهل یا بطبیخ هلیله سیاه وافتیمون که دران مزلقات بسیار باشد ویا ماء الجبن کنند بعد ازان اطریفل صغیر وحب مقل خورانند وطبیعت ملائم را لازم دارند باستعمال اطریفل مقل ملین وهلیله مربی وامثال آن واصلاح کبد وطحال کنند وتقویت جگر مرعی دارند که بواسیر بضعف جگری انجامد ومسهل اگر سبب ضعف جگر ست وتصفیه خون از مصفیات آن وملینات نمایند واگر تدابیر مذکوره فایده نکند بهتر آن ست که مجففات باسور بکار برند ویا باهن قطع کنند واگر درشت قطع نباشد دوای تیز مانند دیگ برنگ وقلقطار ونحو آن اگر این ادویه بر روی مرهمی چسپانند بی روغن که بسپیده رقیق یا سپیدۀ تخم مرغ مالیده باشند قدری قلیل یا فصیده بر روی دوا چسپانند چنانکه بجای دیگر نرسد دیگر بگذارند ویک روز مهلت دهند تا آنکه سیاه شود وچون سیاه شود مطبوخ در روغن گاو وکتیرا گذارند وتسکین وجع کنند بعده اعاده دوا کنند تا آنکه ساقط شود پس در آبیکه اندران قوابض مثل عدس وپوست انار ومازو ونیز در دو گلنار جوشانیده باشند بنشیند مقعد را نشانند وگاهی احتیاج بتسکین وجع افتد مثل طبیخ خطمی خبازی وبنفشه وگاهی بروغن زرد بسیار قبل از قطع استعمال میکنند بعده مرهم اسفیداج وترکیب والعبا استقاط پیه بط ومرغ ومرغابی وکوبان شتر ومغز ساق گاو وخطمی وکتیرا وزردی بیضه با روغن بنفشه مرهم ساخته استعمال کنند ویا برگ کرنب را در آب بجوشانند ویا موم در روغن بادام گاو سرشته بکار برند وباید که تمام مسهای را بیک دفعه ساقط نکنند واصلاح غذا بغذیه جیده رطبه مولد خون صالح مثل شوربای گوشت بره وماکیان فربه ومغز تخم مرغ نیم برشت وخاگینه ومانند آن سازند واز اغذیه مغلظ کثیف وشور ومحرق خون مثل گوشت گاو وآهو واسپ وگاومیش وبادنجان وعدس وکرنب وشیر وخرما وماهی شور وغیر آن از فواکه ردیه مضر این مرض وانبار توابل چون سیر وفلفل واز گوشت خشک وپنیر خشک اجتناب نمایند وبدانند که درین مرض ضعف معده وامعاء وجمیع اعضای لازم میباشد پس میباید که بالای طعام قرص مصطکی ومحمود یا جوارش عود ومصطکی مرکب والوشدارو ساده ولولوی ونمک سلیمانی والاتینا کپور کچری سه ماشه در عسل یک توله یا سفوف آن ویا سفوف کنند والایچی کلان وبادیان کپور کچری برابر ونبات مساوی همه قدر شربتی هفت ماشه وقدر سه ماشه ستاب وخام باکپور کچری والایچی کلان وبادیان هر یک سه ماشه وبا چهار ماشه تنها ویا همه در برگ تنبول پخته سه چهار عدد خصوصا کسی را که عادی تنبول باشد نفع بود وفایده اکثر اطبای مجربین زوال این مرض بالکلیه نادر نوشته اند وکذا جمله امراض مقعد را وعلاج برای تخفیف مرض وتسکین اعراض آن نوشته کذا فی الطب الاکبر لیکن مخفی نماند که چون در ابتدای ظهور آثار بواسیر اول فصد باسلیق کنند وبفاصله یک هفته فصد صافن

و همچنین رگ اسلیم چپ بکشایند و بار بار انجبار نوشانند در تلطیف غذا کوشند و از متولدات سودا اجتناب ورزند و تا چهل روز این دوا دهند آنیسون اندرجو تلخ رسوت مکه کوتی هر یک یکماشه نبات یک نیم تولہ اسگند دو تولہ همچنین استعمال حب رسوت که دران ستر بالا داخل است و عنقریب در قول اطبای هند بیاید و بعد دو پہر غذا تورسه بچه بریان خشکار تنوری دهند بحکم آلهی دفع میگردد و باقی تدابیر الا آن در مجففات و مسقطات بیاید حابسات خون بواسیر مثل شیرهٔ بیخ انجبار و خرفه و کشنیز و بارتنگ و شربت صندل و انجبار و قرص کهربا بدهند دیگر لعاب ریشهٔ خطمی چهار ماشه شیرهٔ بیخ انجبار چهار ماشه شربت بنفشه دو تولہ بارتنگ چهار ماشه پاشیده بدهند دیگر گوکنار یکماشه هلیلهٔ سیاه یکماشه در روغن گاو بریان کرده سوده همراه لعاب ریشهٔ خطمی که در عرق عنب الثعلب عرق شاهتره برآورده رب به بارتنگ داخل کرده باشند بدهند که در حبس خون بواسیر معمول است دیگر هلیلهٔ مربی یک عدد خورده بالایش لعاب اسپغول شش ماشه با نبات شیرین ساخته بنوشانند که رفع قبض نیز کند و گاهی لعاب ریشهٔ خطمی چهار ماشه و بجای نبات شربت انار دو تولہ و بالنگو شش ماشه پاشیده داده میشود دیگر طباشیر صمج تپر شاخ گوزن هر دو سوخته یک یک ماشه در انوشدارو لولوی علوی خان نه ماشه ورق طلا یک عدد سرشته شربت حب الآس و انجبار هر یک یک نیم تولہ در عرق کیوڑہ چهار تولہ گلاب عرق بارتنگ هر یک پنج تولہ برآورده تخم بارتنگ ذوفرنجمشک و سبوس اسپغول هر یک سه ماشه خورده بنوشند دیگر کهربا بسد سنگ جراحت گلنار پوست بیضهٔ مرغ سوخته هر واحد یک ماشه در شربت انجبار آمیخته همراه لعاب بهدانه بریان لعاب ریشهٔ خطمی در گلاب و عرق بکوه برآورده رب به داخل کرده بارتنگ پاشیده بخورند و رسوت برگ نیب قدری در گلاب سائیده ضماد نمایند دیگر لعاب بهدانه سه ماشه در آب برآورده نبات یک تولہ اسپغول مسلم شش ماشه داخل کرده بخورند و ضماد مذکور بعمل آرند دیگر در آمد فصل بسنت بعد فصد باسلیق لعاب ریشهٔ خطمی چهار ماشه شیرهٔ تخم خرفه شش ماشه شیرهٔ بیخ انجبار چهار ماشه عرقیات شربت نیلوفر دو تولہ کهربا رسوت گل ارمنی هر یک یک ماشه سوده اسپغول تخم ریحان بارتنگ هر یک سه ماشه پاشیده بنوشند دیگر بارتنگ چهار ماشه دانهٔ هیل سه ماشه سوده با آب بخته شیرهٔ خرفه شش ماشه شیرهٔ بیخ انجبار چهار ماشه بدون شیرینی بدهند چه قدری قبض شود و [illegible] شیرینی و شربت انمیده بدهند و رسوت دو ماشه سوده در روغن گل شش ماشه سفیدهٔ بیضهٔ مرغ یک عدد آمیخته ضماد کنند دیگر کهربا یک ماشه سوده با اطریفل صغیر یک تولہ سرشته تخم ریحان بارتنگ هر یک چهار ماشه بگلاب بخته شیرهٔ بیخ انجبار چهار ماشه نبات یک تولہ داخل کرده دهند دیگر شیرهٔ پوست بیخ انجبار لعاب ریشهٔ خطمی عرقیات رب به بارتنگ دهند و آهسته آهسته گوکنار و برگ تنبول بدهند و از موم سفید دو نیم تولہ روغن گل سه تولہ لعاب اسپغول دو تولہ مردار سنگ دو درم کافور سه درم آب برگ خطمی تولہ مرهم ساخته بکار برند دیگر اگر با کثرت اسهال خون ریح بواسیری و نفخ یار باشد دم الاخوین کهربا گل ارمنی بسد کاغذ سوخته شاخ گوزن سوخته هر یک ماشه در جوارش مصطکی مرکب تولہ ورق طلا یک عدد سرشته دهند و شیرهٔ بادیان نه ماشه و انیسون سه ماشه و زیرهٔ سفید چهار ماشه و الایچی کلان پنج دانه بریان با شربت انجبار سه تولہ بارتنگ و تودری سرخ هر یک سه ماشه پاشیده بنوشانند دیگر که قوی تر است مصطکی لاجورد مغسول دانهٔ هیل دم الاخوین یک یک ماشه در آملهٔ مربی یک عدد و ورق طلا یک عدد سرشته شیرهٔ انیسون بریان سه ماشه و بادیان ختائی چهار ماشه و الایچی کلان هفت عدد در گلاب و عرق کیوڑہ و گاوزبان و بادرنجبویه هر یک پنج تولہ برآورده شربت سیب و انجبار هر یک یک نیم تولہ داخل کرده سفوف مقلیا تا هفت ماشه انداخته بنوشند دیگر که با تهوع و غثیان و نفخ و ضعف بود طباشیر پوست سماق مصطکی کهربا یک یک ماشه در دواء المسک معتدل علوی خان نه ماشه سرشته خورده شیرهٔ زرشک انیسون و زیرهٔ سفید و حب الآس یک یک چهار ماشه و بادیان هفت ماشه و الایچی سرخ چهار عدد بهم بریان در گلاب نیم پاو و عرق بارتنگ و کیوڑہ هر یک پنج تولہ برآورده خرفه سه ماشه بارتنگ چهار ماشه پاشیده بنوشند دیگر قوی مصطکی کندر حجر ارمنی مغسول یک یک ماشه در شربت یاقوت یک تولہ و خمیرهٔ مروارید علوی خان هفت ماشه ورق طلا یک عدد شیرهٔ تخم بارتنگ و حب الآس هر یک شش ماشه و انجبار سه ماشه انیسون پنج ماشه بریان در عرق بارتنگ و هیل و بادرنجبویه هر یک پنج تولہ گلاب شش تولہ تخم خرفه و کنوچه هر یک سه ماشه پاشیده بنوشند اطریفل مقل ملین نافع بواسیر و ملین طبع و حابس خون پوست هلیلهٔ زرد و کابلی هلیلهٔ سیاه آمله پوست بلیله هر یک ده درم کوفته بیخته بروغن بادام چرب کرده مویز منقی پنج درم مقل سی درم مقل را در آب گندنا یا گاوزبان یکبار حل کنند و [illegible] ادویه بعسل مقوم بسرشند و بعد از چهل روز استعمال کنند و هر چند کهنه شود در حبس خون بواسیر انفع بود و در نسخهٔ حکیم شریف خان وزن مویز منقی چهل درم است اطریفل مقل قابض حابس خون بواسیر نسخهٔ معمولی پوست هلیلهٔ زرد

و کابلی ہلیلہ سیاہ پوست بلیلہ این ہمہ در روغن زرد بریان کردہ آملہ منقی کشنیز مقشر مقل ازرق در روغن زرد گداختہ حل کردہ صاف نمودہ ہر یک سہ درم حضض غنچہ انار ہر یک دو درم تخم حماض بریان دم الاخوین طباشیر ہر یک یکدرم بر وچند قند و کلجینہ شربت حب الآس بقوام آرند خوراک تا یک تولہ حب سندروس کہ بجہت بواسیر خونی مجرب و معمول پوست بیضہ مرغ سوختہ سندروس شیطرج ہندی ہر یک پنج ماشہ نوشادر پنج سرخ کوفتہ بیختہ حبہا مثل فندق سازند شربت پنج شش حب حب مقل تالیف علویخان مجرب ست مقل یک تولہ بآب گندنا حل کردہ پوست بلیلہ کابلی پوست ہلیلہ زرد پوست بلیلہ آملہ ہلیلہ سیاہ ہر یک دو ماشہ حضض دم الاخوین گل ارمنی کہربای شمعی گلنار ہر یک یکماشہ کوفتہ بیختہ حبہا بقدر نخود سازند ہر روز چہار حب خورند حب دیگر برای حبس خون بواسیر نافع صمغ عربی بریان زیرہ سیاہ مدبر زیرہ سفید مدبر تخم خرفہ بریان ہر یک چہار ماشہ کشنیز خشک بریان شش ماشہ گلنار شش عدد پوست خشخاش یک عدد کہربا طباشیر ہر واحد یک ماشہ برابر نخود حب سازند و بحسب مزاج دہند و گویند کہ اگر موم بقدر کنار صحرائی گرفتہ ازان دو حب سازند و بورق نقرہ پیچیدہ یکی صبح و یک شام خورند در یک روز خون بند میکند ایضاً حب علوی خانی کہ مجرب النفع ست رسوت چہار ماشہ کہربای شمعی دانہ ہیل گل ارمنی دم الاخوین ہلیلہ سیاہ در روغن زرد بریان آملہ طباشیر ہر یک دو ماشہ مقل یک تولہ بآب گندنا حل کردہ بقدر نخود حب سازند خوراک از چہار حب تا ماشہ ایضاً حب قاطع خون بواسیر و معمول ست پوست ہلیلہ زرد پوست بلیلہ آملہ ہلیلہ سیاہ بروغن بریان ہر یک دو درم دم الاخوین صندل سفید سودہ گلنار ہر یک یکدرم بارتنگ طباشیر لسد محرق ہر یک یک مثقال حضض دو درم بیخ انجبار دو مثقال مقل چہار مثقال ادویہ کوفتہ بیختہ در مقل محلول بآب گندنا صاف کردہ لبشند و حب سازند شربت یکدرم تا دو درم ایضاً حب کہ در قطع خون بواسیر مجرب صاحب دارا شکوہی ست ہلیلہ سیاہ بروغن گاو بریان کردہ آملہ مقشر پوست ہلیلہ زرد ہر واحد یک تولہ گل سرخ طباشیر کہربا زاج صدف سوختہ تخم کشنیز رسوت ہر یک نیم تولہ مروارید لسد کہربا ہر یک یک تولہ ریوند چینی نیم تولہ کوفتہ بیختہ با مقل محلول بگلاب سرشتہ حب بستہ ہر روز پنج ماشہ با عرق بارتنگ و عرق بید بخورند و آخر روز گلقند دو تولہ بایک ماشہ مصطگی و یک ماشہ طباشیر تناول نمایند و اگر قوت معدہ ضعیف باشد بجای گلقند نوشدارو استعمال کنند حب جدوار اگر با خون بواسیر خفقان و نزلہ نیز باشد مجرب ست جدوار خطائی افیون کافور دنی ہر واحد یک تولہ تخم خشخاش مغز تخم کدو شیرین تخم کاہو کشنیز مقل پوست ہلیلہ کابلی در روغن زرد بریان گل گاوزبان مغز بادام ہر یک دو درم صمغ عربی بریان کتیرا زعفران دارچینی بہمنین دانہ ہیل دم الاخوین لسد کہربا طباشیر ہر یک یکدرم صندل سفید بزرالبنج ہر یک نیم درم کوفتہ بیختہ بقدر نخود حبہا سازند خوراک یک حب صبح و یک شام حب کہ در دفع اسہال بواسیری از مجربات والد حکیم علویخان ست طراثیث شیرین دم الاخوین اقاقیا گل ارمنی طباشیر صندل سفید ہر یک یکدانگ کافور نیم دانگ افیون خالص یک حبہ زعفران یک طسوج بآب سرشتہ حب سازند و دو خوراک نمایند ایضاً برای حبس خون بواسیر مجرب و بی نظیر مروارید ناسفتہ سودہ کہربای شمعی لسد ہر یک دو ماشہ پوست بیخ انجبار چہار ماشہ رسوت دو ماشہ کوفتہ بیختہ با مربای آملہ خستہ دور کردہ دو عدد حل کردہ حبہا بقدر نخود بستہ نگہدارند خوراک یک مثقال ہمراہ عرق شاہترہ و عرق بارتنگ ہر یک دہ تولہ و در نسخہ دیگر وزن ہر یک دو شش ماشہ و وزن آملہ مربی یک تولہ و مربای ہلیلہ یک تولہ زیادہ ہست جوارش تیواج تالیف علویخان جہت اسہال بواسیری بسیار مفید ست بلکہ اسہال خونی و جگری را کہ ضعف دران بسیار شدہ باشد و نزف الدم از ہر عضوی کہ بود نفع عظیم دارد تیواج خطائی سہ مثقال پوست بیخ انجبار کہربا طباشیر مروارید ناسفتہ سودہ ہر یک یک مثقال گل مختوم دم الاخوین کتیرا ہر یک نیم مثقال کوفتہ بیختہ بسہ وزن ادویہ شربت سیب ولایتی و شربت بہ ولایتی و با شربت انجبار و حب الآس آمیختہ یک مثقال با شیرہ تخم خرفہ و خشخاش ہر یک دو مثقال بخورند ایضاً حب تیواج کہ جہت امراض مذکورہ از حکیم ممدوح ست تیواج خطائی ریشہ انجبار ہر یک یک مثقال مروارید ناسفتہ در عرق کیورہ حلایہ کردہ لسد سوختہ مرجان قرمزی کہربای شمعی دم الاخوین کتیرا گل مختوم گل داغستان نادزہر معدنی ہر یک نیم مثقال بآب برگ بارتنگ تازہ سرشتہ حبہا بقدر نخود بستہ ورق طلا پیچیدہ یک مثقال بآب شبینہ دریا بخورند ایضاً سفوف تیواج حکیم موصوف کہ ہمین نفع دارد تیواج خطائی یکدرم کتیرا تخم نیلوفر ہر یک نیم درم نبات برابر ادویہ نصف صبح و نصفی شام با شیرہ سبدانہ ماشہ بارتنگ ہفت ماشہ و شربت انجبار دو تولہ و آب شیرین تالاب نیم پاؤ بخورند دیگر تیواج خطائی سودہ بقدر سہ تا چہار ماشہ در جغرات حلکہ آمیختہ بخورند برای حبس خون

بواسیر مجرب ست وجائیکه تیواج یافته نشود پوست درخت کرتا انفع ازان ست بدستور استعمال نمایند غذا برنج وخنعرات یا هرچه مناسب دانند دیگر بقول حکیم علویخان اگر تیواج خطائی کهربای شمعی گل مختوم رسوت هر واحد دو دانگ کوفته بیخته بجرات خورند در قطع خون بواسیر مجرب ست واگر تیواج خطائی بهم نرسد پوست کرتا که تیواج هندی ست گیرند دیگر بقول حکیم علی اطریفل مقل هرچند که کهنه باشد بهتر بوزن دو مثقال اگر گرفته ونیم وزن آن پوست تیواج بغایت نازک سائیده آمیخته هر روز بمقدار یک مثقال بخورند که در دو سه روز یا یک هفته خون می بندد و بغایت مجرب ست وسالها برین عمل کردیم ودیا کهربا گل مختوم انیس هر یک نیم مثقال باریک سائیده بخورانند و همچنین سه روز متواتر بدهند وگاهی انیس تنها نیم مثقال هر روز تا سه روز متوالی استعمال کرده وبسیار مفید شده وگاهی همراه حضض مکی لعل آمده نیز نافع یافته در حابس خون بواسیر نظیر ندارد و معجون خبث الحدید کهنه بغایت نافع ست و کذلک اطریفل مقل کهنه و گویند که اطریفل مقل ممسک وحب مقل ممسک وحب صندل و رشیاف کحلی هر واحد حابس خون بواسیر ست سفوف برای بواسیر خونی و ضعف معده مجرب ست [illegible] گل ارمنی بریان تخم انگور در سرکه پرورده بوداده هر یک پنج مثقال سماق بیدانه گل سرخ صمغ عربی بریان هر یک سه مثقال طباشیر گل مختوم هر یک دو مثقال کوفته بیخته با ربوب مناسبه خورده باشند معجون برای شخصی که جریان خون بواسیر با ضعف معده و اسهال آمیخته باشد مجرب ست تخم حماض حب الآس هلیله سیاه هر یک بوداده طباشیر دانه هیل بریان آمله پوست بیرون پسته خبث الحدید مدبر مساوی بعسل ورب به بالمناصفه سرشته خورند از دو درم ایضاً اگر بسبب کثرت سیلان خون بواسیر ضعف جگر وتهیج اطراف بهم رسد و بعد علاج سوء القنیه باز خون بواسیر جاری گردد این معجون بدهند که مجرب ست مربای آمله مربای هلیله هر یک سه عدد زرشک بیدانه صندل سفید بگلاب سوده تخم کاسنی هر یک دو درم پوست بیرون پسته کهربا حب الآس هر چهار سوده بگلاب طباشیر تخم حماض گل سرخ هر واحد یک درم شربت انار شیرین ولایتی شربت انجبار قند سفید هر واحد یک چند ادویه قند را بگلاب بقوام آورده هر دو شربت آمیخته ادویه آمیزند خوراک دو مثقال مرهم که برای حبس خون از مجربات ست دو پاره سرب گرفته اندک اندک روغن گل خوئی وزرد آلو انداخته بمالند تا سیاه شود آن روغن سه توله بگیرند خاکستر دریائی کهنه یک توله مرداسنگ مغسول دم الاخوین شادنج عدسی مغسول شاخ گوزن سوخته هر یک نیم توله سفیده ارزیز دو توله پیه بط و مرغ و مرغابی و پیه گرده بز مغز قلم گاو هر یک یک نیم توله موم زرد پنج توله روغن گل خوئی بقدر حاجت تیار ساخته بکار برند و سویدکی خوردن سماق که با بادنجان سیاه بدون فلفل و سیر پخته باشند سه روز متواتر وکذا ضماد افواه عروق بسردهی که یک شبانه روز در شیر قاطع البطن یک ساعت تر کرده پس بر آورده خشک نموده سوخته باشند وکذا خوردن بزر البنج سفید دو دانگ بالعسل وکذا کثرت تناول خرنوب شامی وکذا التعلیق سنگ یشم وکذا خوردن پوست بیخ انجبار یک مثقال با رب آن وکذا خوردن لقانه بارتنگ مسلوق بطبیب بروغن بادام وکذا شرب عصاره آن وکذا عصاره لوسیماخیوس کذا آن خرخ [illegible] حابس خون بواسیر مجرب با خون نوشته و شرب طلق محلول بعصاره بارتنگ وکذا عصاره طالیسفر وشرب و ضماد حجر الیهود وکذا گلنار شرب [illegible] دم الاخوین و خوردن مروارید دو درم و تعلیق یاقوت و خوردن طرثوث نیز هر واحد حابس دم بواسیر ست و بقول اطبای هند رسوت سه ماشه با ماست چکیده ملفوف کرده خورانیدن و غذا گلتهی با ماست دادن برای اسهال خون بواسیر مجرب ست دیگر مجیٹھ اندرجو شیرین ساوی کوفته بیخته دو ماشه در ساگا و یک توله آمیخته لیسیدن تا یک هفته در حابس خون بواسیر و منع عود آن مجرب ست دیگر پوست انار ولایتی یک درم سوده با چهار دام خنعرات چکنا سه روز بخورند خون بند کند وکذا رسوت دو خرد در ساگا و شش خرد آمیخته خوردن و همچنین رسوت کاکر شنگی چهار خرد سفوف کرده دیگر این دو اقوی ترست هلیله سیاه اندرجو تلخ هر یک یک نیم ماشه نبات سه ماشه در ساگا دو توله بخورند ایضاً کوه مقل هر دو یک ماشه در گلقند بخورند ایضاً استخوان انسان سوخته بیخته رسوت صمغ عربی کهربا یک توله سه ماشه در ساگا یک نیم توله نبات دو توله بخورند دیگر ناگکیسر مصری برابر سائیده نیم دام بخورند خون بند کند و درد بنشاند دیگر نیل را در آب سائیده طلا نمایند و اندکی در جوف مقعد بمالند دیگر پوست ثمر مهندی سائیده بمقدار نخود حب بسته بدهند سه روز یا زیاده که در حبس خون بواسیر مجرب ست دیگر ساگ گوکهرو سنبر یع برگ با روغن و نمک پخته بخورند نافع بود و اگر قابل پختن نباشد و سخت بود عرق ازان کشیده خوردن مفید ست دیگر موسلی سیاه کوفته بیخته با دوغ گاو نیم پاو تا یک پاو بخورند دیگر ریشه [illegible] پوست نارجیل از یک عدد نارجیل گرفته بسوزند سیاه [illegible] آمیخته سه خوراک نمایند دیگر اندرجو تلخ هر روز نیم توله با آب سرد بخورند جهت اسهال بواسیری

مجرب ست دیگر گل معصفر بقدر سه ماشه در جغرات آمیخته خوردن نافع بواسیر خونی ست دیگر هلیلهٔ زنگی در روغن بریان کرده سائیده و شکر آمیخته هر روز بقدر توله بخورند دیگر نیل سوخته با قدری شکر بخورند حابس خون بواسیر ست دیگر تخم تمر هندی سوخته خاکستر آن تا سه ماشه با جغرات بخورند دیگر در بیاض استاد مرحوم خوردن پوست ارجنا یک ماشه در قند سیاه سه ساله برای بواسیر خونی نافع نوشته حب بسیار مفید مغز خستهٔ زرد آلو و نیب و آزاد درخت و رسوت و گوگل و فلفل گرد و پوست بیخ کوڑا که سه ماشه کوفته بیخته بعسل حبها بقدر نخود ساخته یک صبح و یک شام با آب شبینه بخورند و غذا گوشت حلوان با زردک و شلجم و چقندر و سبزگ گندنا و روغن گاو پخته همراه نان تنوری خشکاری دهند حب رسوت که در حبس خون بواسیر مجرب ست رسوت سه توله در گلاب نیم پاؤ و عرق کیوڑه یک چھٹانک حل کرده در پارچه سفید مثل رهنی بچکانند و در ظرفی بگذارند تا غلیظ شده قابل حب بستن شود پس کات هندی مغز تخم نیب مغز تخم بکاین گل ارمنی هر یک هفت ماشه داخل کرده در آب برگ گندنا سه پاس صلایه نموده اندر جو تلخ نشتر بالا هر یک چهار ماشه و نیم کوفته بیخته اضافه کرده بقدر نخود حبها سازند و بورق نقره پیچیده یک صبح و یک شام بخورند و بعد از بلع آن قدری نان با روغن گاو و شکر بخورند و اگر تنها از رسوت مصفی اسطور دست را به روغن بادام یا گاو چرب نموده حبها سازند و هر روز تا چهار ماشه بخورند و در ایام استعمال آن روغن در غذا بیشتر خورند نیز خون بواسیر بند کند و اگر پنج حب با آب سرد خورده بالایش پنج شش عدد مویز منقی تناول نمایند نیز مفید بود ایضاً رسوت قسم اول هفت ماشه مویز بی تخم چهار ده ماشه کتیرا دو درم کوفته بیخته با مویز سرشته بقدر کنار دشتی حب سازند و یک صبح و یک شام خورند و بالایش دو لقمه چرب از نان بخورند ایضاً رسوت پنج درم کتیرا دو درم مازو سنگ جراحت گیر و هر واحد یک درم کوفته بیخته حب بندند بمقدار نخود و یک مثقال بخورند بواسیر خونی و زحیر مزمن را نافع بود دیگر برگ کنگهی با فلفل سیاه مساوی سائیده حبوب سازند و نیم درم بخورند که حابس خون بواسیر ست و حب پیارا نگاه بستور دوائیکه برای حبس خون بواسیر معمول والد مغفور ست زیره سفید رسوت هر یک چهار ماشه چھچھیچه دو ماشه برگ بھنگ یک ماشه شیره کشیده بنوشند دیگر نیلوچن مازو و پوست انار باین خرد و کلان مساوی کوفته بیخته همراه آب بخورند دیگر گل چکنه باریک سائیده سه چهار ماشه در روغن و شکر هر یک یک توله حلوا پخته بخورند که در حبس خون بواسیر مجرب نواب افراسیاب خان ست ایضاً ناگکیسر دو دام پخته چھٹنکی نیم دام پخته شکر سفید برابر جمله کوفته بیخته چهار ده پڑیه بندند یکی صبح و یک شام با آب ساٹھی بخورند که جهت قبض خون بواسیر مجرب نوشته دیگر تخم هلیله تخم بارتنگ شکر تری مساوی گرفته هر روز یک ماشه صبح و یکماشه شام با آب تازه یا شبینه بخورند جهت حبس خون بواسیر از مجربات مولانا فخر الدین قدس سره است لیکن اگر یک دو روز خون زیادتی کند مضایقه ندارد و اگر روز اول با آب تازه بخورند تا هفت روز با آب تازه استعمال نمایند و اگر با آب شبینه خورند همین آب تا هفته بعمل آرند سفوف که در حبس خون بواسیر معمول ست گل گوپی چندن کڑا چھال ناگکیسر مساوی رسوت برابر همه خوراک هفت یا ده ماشه دیگر مغز نبولی دو ماشه جفت عفص گلی یکماشه شکر تری سه ماشه سفوف ساخته با آب گرم بخورند که در منع خون بواسیر مجرب حکیم شریف خان ست دیگر رسوت نگرکوٹی یک دام انگشت دیوار کهنه نیم دام هر دو را سوده به روغن بادام چرب کرده دو ماشه با آب وقت نهار بخورند و قدری پوست فیل را سوخته سائیده نگاه دارند و بعد فراغ از براز بر مقعد بمالند و از قدری پوست نا سوخته آن دود گیرند جهت حبس خون بواسیر مجرب ست سفوف هندی که قابض اسهال بواسیر ست هلیله سیاه نیم بریان ناگکیسر اندر جو تلخ طباشیر اتیس تحتاجوڑی رسوت نگرکوٹی پوست کڑا هر یک دو درم نبات برابر شربتی از یک درم تا دو درم ایضاً اندر جو تلخ پوست بیخ کوڑا ناگکیسر خاکستر برگ انگور مغز تخم بکاین هر یک دو درم تخم ریحان بریان هفت درم شربتی دو مثقال با آب سرد یک دو جرعه ایضاً تالیف مصنف اقتباس که بسیار نافع ست اندر جو تلخ فوة الصباغین هلیله سیاه بریان اتیس کندر کاغذ مصری سوخته گل نار سنگتار هر یک دو درم تخم ریحان ذر تخمک هر یک نیم توله شربتی از دو درم تا سه درم ضماد دیگر در بیاض استاد مغفور بواسیر خونی را نافع نوشته دال نخود و مغز تخم نیب هر دو را سائیده در روغن گاو گرم کرده بوقت خواب ضماد سازند غذا الگنتهی بی نمک تا هفت روز عرق گل صد برگ که در قطع خون بواسیر مجرب عجیب الفعل است برگ گل نگوره پاؤ آثار در آب بیخ کمیله دو آثار شب تر نموده صبح عرق کشیده دو توله صبح و مثل آن شام بنوشند دوا اسپند سوخته گندم سوخته مساوی سائیده از دو ماشه تا سه ماشه به روغن گاو دو توله خورند خون بواسیر بند کند دیگر گل ببول و شکر مساوی هر صبح کف دست خورند برگ مهندی یک توله

با هفت عدد فلفل سیاه در آب ساییده بنوشند اسهال خون بواسیر را بند کند و در دفع تپ نایبه و حمای کهنه نیز نافع ست دیگر اندر ماهولی در سایه خشک کرده باریک ساییده نصف آن فلفل گرد سوده آمیزند و نیم دام با آب تازه خورند دیگر نوف گیرو و گل کهربا مساوی نیم دام گرفته با خیرات چکیده هر صبح خورند تا سه روز نفع کند خون بند کند گل دهاوه یکدام در قدح آب تر سازند و در شبنم دارند و صبح بدون مالیدن از پارچه گذرانیده بنوشند و بالای آن یک دام شکر خورند ایضاً آمله برگ حنا هر واحد دو دام در یک نیم پاو آب شب تر کرده صبح بنوشند و خوردن ساگ پاهل با قدری خیرات نیز قاطع خون ست و کذا استنجا بطبیخ پوست انار یا چهال کچنال و چهال جامن و چهال مولسری دیگر شیره تخم بیاو فر خشخاش اشد در آب بر آورده شهد خالص دو توله آمیخته هر صبح بنوشند دافع خون بواسیر کثیر النفع ست و کذا خوردن ساگ گوبی و کشتی پخته دیگر برگ نرم انبه یعنی کونپل آن با آب شیره کشیده با قدری شکر خورند نیز خون بند کند دیگر برگ اسوندی لبتد رد و توله در نیم پاو آب شیره بر آورده صاف کرده با دو نیم ماشه گیرو بنوشند دیگر برگ جامن نرم دو دانگ با آب شیره کشیده و قدری شکر آمیخته بنوشند دیگر برگ فراش نرم یکدرم شیره بر آورده با قدری شکر آمیخته بنوشند دیگر گوند خشک پاته با آب ساییده و نبات آمیخته بخورند خون فی الحال و بواسیر حیضی بند شود دیگر [illegible] طباشیر نبات هر یک نیم دام سفوف ساخته هر روز نهار بقدر نیم درم با آب بخورند برای بواسیر خونی مجرب نوشته مسکنات وجع باسور و آن یا مخدره و امنسده و مراهم و ادهان ست و یا آبزن و نطولات و یا حمولات و یا بخورات اما ضمادات مثل ضماد معمول از اکلیل الملک و خطمی و افیون و زعفران و برگ کتان و زردی بیضه و پیه بط و کلیان و مقل و صمغ سائله و مغز ساق گاو و مغز کوهان شتر و چربی مرغابی و بط و روغن سرد استعمال نمایند دیگر روغن گل با زرده بیضه و اندکی افیون و زعفران طلا کنند دیگر برگ کرنب سیر پخته بروغن گل و سفیده بیضه بسرشند و قدری افیون آمیخته ضماد نمایند و درد ساکن شود دیگر آب برگ عنب الثعلب یا عنب الثعلب خشک و عفص و کات سفیدی و سفیده تخم مرغ و روغن قسط هر واحد یک توله لعاب اسپغول و قدری کافور و افیون و زعفران باهم ساییده و آمیخته ضماد کنند که جهت سوزش و درد بواسیر مجرب است دیگر اسپغول با روغن گل یا سفیده بیضه طلا کردن نیز آزموده است دیگر از اسرب پنج توله دسته ساخته یک توله مغز تخم سیب بروغن گل از آن حل کنند تا مثل مرهم سیاه گردد لیس طلا نمایند بسیار مفید شود و اگر سوزش زیاده بود و قدری [illegible] تخم مرغ نیز [illegible] سازند ضماد علاج سپجان که در تسکین درد بواسیر مجرب ست بابونه اکلیل الملک گل خطمی تخم کتان هر یک سه درم افیون زعفران هر واحد یکدرم مقل دو درم کوفته بیخته زرده تخم مرغ آمیخته ضماد کنند ایضاً گل بنفشه گل بابونه اکلیل الملک حلبه برگ کتان برگ خطمی هر یک یک توله گل خطمی گل سرخ هر یک نیم توله کوفته بیخته در آب بزر کتان خمیر شود ضماد نمایند که جهت بواسیر و ورم مقعد بسیار مجرب ست دیگر پیاز را نیک بجوشانند و مقشر کرده بروغن گاو بسایند و گرم کرده بربندند و وجع و ورم بنشانند و اگر زرده بیضه مرغ ممزوج سازند و یا قدری بنگ یا کوکنار سوده آمیزند در تسکین درد انفع و ابلغ گردد دیگر زرده تخم مرغ آرد جو سوده با روغن گل ضماد کنند سوزش و درد را نافع بود ضماد دیگر مغز تخم کدو مغز تخم آلو بخارا در شیر گوسفند یا در آب ساییده دافع سوزش ست و کندر محرق مسحوق بروغن گل نیز نافع است آبزن هایی که دافع درد بواسیر ست برگ بنگ کوکنار هر یک نصف بسه توله کوفته در شیر یاده گاو دو آثار بجوشانند و اول انکباب از بین نمایند پس صاف نموده در آن بنشینند و اگر خواهند آب نیم گرم مناسب با شیر افزایند ایضاً برگ خرزهره برگ نیلوفر برگ خطمی برگ کدو برگ کاهو برگ بنفشه برگ بنگ هر یک یک دسته در بیست رطل آب بجوشانند و بعد از فرو ریختن طبیخ در آب نیم گرم بنشانند که درد بواسیر و حرقت آن را نافع ست دیگر تخم خطمی خبازی تخم کتان اکلیل الملک بابونه شبت حلبه باقلا نخود بوره کوکنار با پوست خشخاش هر چه از این اجزا بدست آید کوفته بجوشانند و در آب آن نشینند که تسکین درد بواسیر ایضاً که مفید ست بابونه اکلیل الملک سداب شهدانج برگ کتان حلبه مرزنجوش شبت تخم کتان هر یکی سه توله برگ شفتالو و انار [illegible] و پیاز سفید هر یک نه توله گل خطمی چهار توله بنگ هفت توله مقل سه و نیم توله روغن بید انجیر دو توله روغن گل که از تخم شفتالو ساخته باشند هفت توله [illegible] درد باسور مجرب ست خاکستر تخم کدو با کشنیز برابر در ظرف بسوزند و دود آن بگیرند دیگر مقل و استخوان [illegible] کوهان شتر [illegible] سازند جهت درد باسور و آماس خارجی بدان آلوده [illegible] حمول که برای تسکین وجع بواسیر [illegible] نافع ست [illegible] بابونه افیون موم سفید هر یک دو درم قیروطی ساخته بصوف آغشته حمول کنند شیاف جهت درد بواسیر [illegible] حکیم ابوالفتح [illegible] نیم درم مقل دو درم روغن

زرد آلو و روغن گل هر یک سه درم بدستور شیاف سازند مرهم برای وجع بواسیر نافع گل خطمی یک توله سفیده ارزیز شش ماشه افیون دو ماشه روغن گل سه توله سفیده بیضه یک عدد بدستور مرهم ساخته بکار برند دیگر موم زرد یک ماشه روغن گل مغز ساق گاو پیه بز هر یک دو توله گرم نموده افیون شش ماشه در آب حل کرده در هاون مخلوط نموده مرهم سازند دیگر مقل یک توله در آب گندنا حل کنند و روغن گل دو توله موم اقاقیا عصاره لحیة التیس سفیداب مغسول تخم تمر هندی ام الاخوین لعاب ریشه خطمی مرسوت هر یک شش ماشه بدستور مرهم ساخته طلا کرده باشند که برای بواسیر مجرب حکیم علوی خان است مرهم که دافع سوزش بواسیر است روغن بنگ که چند بار بآب شسته باشند بقدر چهار توله گرفته دران مرداسنگ و کات هندی و سفیده کاشغری شسته هر واحد دو درم حضض چهار درم کوفته بیخته آمیزند بعده سفیده بیضه مرغ یک عدد نیز مخلوط کنند که یک ذات شود و بعمل آرند و اگر خواهند قدری کافور افزایند و اگر ازال و چهار مغز و موم سفید در روغن کنجد بساده مرهم سازند جهت بواسیر عظیم النفع است دیگر روغن بید انجیر بقدر پنج مثقال در ظرف مسی یا قلعی بر آتش گذارند و سر آنرا بپوشند تا گرم گردد پس باز نموده برودی دو حبه کافور دران انداخته بپوشند و از آتش فرود آورده حرکت دهند که ممزوج گردد و همان قسم سربسته بگذارند تا سرد گردد و بوقت حاجت قدری ازان گرم نموده بر بواسیر بمالند ورم و درد را تسکین بدهد و تحلیل روغن بادنجان و روغن وزغ و روغن ضفدع و روغن خراطین هر واحد نافع ایضاً مغز تخم بید انجیر دو توله حضض یک نیم توله زعفران پنج ماشه و شیرمش و روغن گل هر یک سه توله ضماد سازند روغن که بسیار مفید است حسب ارشاد حکیم قسطلی کنجد سفید گل بابونه شونیز تخم گندنا و پیاز و کتان مغز بید انجیر سرخ عدس مقشر مرزنجوش اکلیل الملک مقل زرد هر یک شش مثقال جوکوب نموده در سه دو آثار آب شیرین بجوشانند تا بنیم آید بمالیده صاف نموده بدارند و روغن بید انجیر روغن بادام گاو آب گشنیز کوه جوز ماثل و قثاء الحمار و پیاز سفید هر یک پاو آثار بآتش چوب کنار بپزند تا تمام آبها بسوزد صاف نموده با آب مطبوخ سابق آمیخته باز بجوشانند که آب بسوخته روغن بماند صاف کرده روغن بیضه مرغ و خسته زرد آلو تلخ و شفتالو و روغن یاسمین هر یک توله به روغن سابق ممزوج ساخته در کراهی آهنی انداخته بر آتش نهند و از چوب بید حل سازند بعده شحم کوهان شتر مغز قلم گاو و آهو و پیه سوده هر یک دو توله اضافه نموده آب برگ گندنا نه توله اندک اندک انداخته باز خوب حل کنند تا آب جذب گردد پس از آتش فرود آورده سرد کرده مصطکی میعه سائله هر یک دو درم مقل زرد دو نیم درم زعفران سه درم سوده آمیخته بکار برند لیکن باید که بالای آن برگ قنب سه توله در آب سائیده و مغز بادام تلخ هفت عدد زرد چوبه هفت ماشه سوده آمیخته در روغن تخم شفتالو بریان ساخته قرص نموده بر مقعد نهاده برگ تنبول پخته سه عدد بران گذاشته لنگوٹ بندند و در روزی سه چهار مرتبه تکرار نمایند دیگر روغن نفع کلی میدهد مرهم سفیداب کافوری که در رفع درد و سوزش بواسیر و حرق نار معمول است موم سفید یک مثقال و در روغن گل پنج مثقال گداخته سفیداب مرداسنگ هر واحد یک مثقال باریک سوده بیامیزند و بعد فرود آوردن از آتش سفیده تخم مرغ دو و ماشه کافور سوده بیفزایند الکمون بعض ادویه مشهوره به تعلّم می آید [illegible] پنج درم هلیله زرد یک نیم درم هلیله سیاه نیم درم اصل السوس یک درم همه را سائیده در آب لیمو دانا هفت روز کهرل کرده حبوب سازند و بکار برند که بواسیر خونی و بادی را نافع است حب انجیر که رافع بواسیر و ملین طبع است بادیان پوست هلیله زرد پوست بلیله آمله مقل زرد هر یک چهار درم تخم گندنا یک درم انجیر پنج عدد کشمش دو توله هلیلجات با روغن چرب کرده سائیده حب سازند خوراک حسب مزاج دیگر مفید دوازده اندرسوت یک درم مقل دو درم حب بسته تجویز نموده و آنکه بواسیر مع نزله و خفقان نافع بود مصطکی یک ماشه سوده هلیله مربی یک عدد سرشته تجویز نموده گل خطمی سه ماشه مویز منقی ده دانه در عرق عنب الثعلب ده توله عرق کیوڑه دو توله جوشانیده شیره تخم کاهو شش ماشه شیره تخم خشخاش چهار ماشه شربت نیلوفری دو توله داخل کرده تخم فرنجمشک چهار ماشه پاشیده بنوشند ایضاً برای بواسیر مع مراق و نزله زرنباد یک ماشه سوده بدواء المسک شش ماشه سرشته لعاب گل خطمی لعاب بهدانه هر یک سه ماشه عرق بید ساده ده توله عرق کیوڑه دو توله شیره عنب الثعلب چهار ماشه شیره کاهو شش ماشه شربت انار دو توله فرنجمشک چهار ماشه و اگر خواهند عرق شاهتره بجای بید ساده و شربت به عوض شربت انار کنند دیگر خفیف مع نصف آن مویز منقی البذر بکنار صبح و شام خوردن مجرب نوشته و مسطو خودوس نصف آن پوست بیخ کبر و سنبل سرشته بغایت نافع دیگر برای بواسیر که مع احتراق در فصل صیف و قبض و بر آمدن سده خون آلوده و درد سر و نزله و تنحنح حلق و درد دندان باشد گل بنفشه ریشه خطمی هر یک هفت ماشه تخم خطمی شش ماشه سپستان بست دانه بهدانه سه ماشه در آب گرم مالیده صاف نموده شیره تخم خرفه چهار ماشه شیره خیارین شش ماشه شربت نیلوفر دو توله داخل کرده تخم ریحان اسپغول مسلم هر یک شش ماشه پاشیده بنوشند و موم روز خبازی افزایند و بعد تسکین حرارت در اصلاح نزله و بواسیر که اهم عوارض عناب

پنجدانه سپستان ده دانه بهدانه سه ماشه خطمی گاوزبان هر یک چهار ماشه در آب گرم مالیده صاف کرده شیره خیارین شش ماشه شربت بنفشه دو توله صبح بنوشند و آخر روز خمیره گاوزبان سه ماشه خمیره خشخاش سه ماشه با عرق گاوزبان بخورند بعد منضج بواسیر و نزله و مراقی بنفشه ریشه خطمی خبازی هر یک چهار ماشه سپستان ده دانه تخم خطمی گاوزبان گل نیلوفر اصل السوس عنب الثعلب هر یک چهار ماشه خیارین کوفته شش ماشه مویز منقی ده دانه بیخ بادیان کوفته شش ماشه در آب گرم خیسانیده گلقند دو توله داخل کرده بنوشند بعده از ملین ماء الجبن ساده به شربت وردی و شربت گاوزبان سه روز [illegible] یک نیم از اطریفل بشود دیگر بواسیر قرمز که با اسهال بلغم و خون باشد زرنباد یک ماشه مصطکی یک ماشه سوده خبث الحدید مدبر یک ماشه بهلیله مربی یک عدد در شربت بخورند بالائش مویز منقی ده دانه عنب الثعلب چهار ماشه جوشانیده شربت شیرین دو توله داخل کرده بنوشند ایضاً برای بواسیر مزمن خبث الحدید مدبر سوده یک ماشه با اطریفل یا شربت و یا بهلیله مربی یک عدد در شربت بخورند بالائش مویز منقی ده دانه دو توله بعرق بادیان عرق عنب الثعلب هر یک دو توله مالیده صاف نموده نبات دو توله داخل کرده بنوشند یا شیره خار خسک شیره تخم خربزه هر یک شش ماشه برای ادرار بول افزایند دیگر که با صلابت اسپرز خار خسک و قبض و عسر بول بود مقل ازرق یک ماشه سوده با اطریفل صغیر یک توله سرشته تناول نمایند و گل نیلوفر چهار ماشه مویز منقی ده دانه تخم کاسنی کوفته شش ماشه بعرق عنب الثعلب ده توله جوشانیده شربت بنفشه دو توله داخل کرده اسپغول شش ماشه پاشیده بنوشند و منفشته شفا و شش ماشه مقل ازرق چهار ماشه تخم گندنا چهار ماشه با قدری آب گندنا در روغن گل شش ماشه ضماد کنند و سه اگر خشکی کم شد یا زود به عصعص گذارند و مقل سوده به روغن کنجد سرشته به پارچه مالیده بر موضع درد گذارند دیگر اطریفل صغیر خورده بالائش شیره خار خسک شیره خشخاش شش ماشه نبات بنوشند دیگر باسور شش در سه [illegible] نزد العصعص حسب یابند و اطریفل کشنیزی خورده بالائش شیره تخم کاسنی شیره بادیان شیره خار خسک نبات داخل کرده بنوشند دیگر باسور که قدیم و تقاطر بول و عسر آن با اطریفل مقل یک توله خورده گل بنفشه ریشه خطمی خار خسک هر یک شش ماشه شب در آب گرم تر کرده صبح خام مالیده شربت بزوری گلقند هر واحد یک نیم توله داخل کرده خاکشی پنج ماشه پاشیده بنوشند و هرگاه عسر بول زیاده باشد فصد و حجامت عصعص یا زالو بکار برند و چون آن ادویه باسور بند گردد زالو بر باسور نیز گذارند ایضاً اگر بواسیر بادی در ریاح گرده و سوء هضم باشد بلیله سیاه بلیله زرد بلیله کابلی پوست بلیله هر یک یک ماشه مقل یک ماشه سرشته به روغن بادام حب کرده همراه لعاب اسپغول که در عرق گاوزبان عرق بادیان هر یک شش توله بر آورده باشند شربت بنفشه دو توله داخل کرده بخورند بعده چون طعام هضم شود مصطکی پوست ترنج عود هندی هر یک ماشه سوده در گلقند یک توله آمیخته همراه عرق بادیان دوازده توله دهند بعد از آن چون درد باقی بود در سفوف مذکور طباشیر یک ماشه افزوده همراه عرق عنب الثعلب گلاب شیره دانه هیل سه ماشه شیره تخم کرفس شش ماشه شربت دینار اسپغول مسلم داخل کرده بخورند دیگر بواسیر با نفخ شکم و رحم منضج بادیان بیخ بادیان بیخ کاسنی هر یک شش ماشه مویز منقی ده دانه انجیر زرد سه دانه گل خطمی سه ماشه عنب الثعلب شش ماشه پرسیاوشان چهار ماشه اسطوخودوس چار ماشه تخم کاسنی گل بنفشه هر یک شش ماشه جوشانیده و صاف کرده گلقند مالیده بنوشند در فرجه استعمال نمایند دیگر بواسیر که با عسر بول و تقطیر آن از ضغطه بواسیر مثانه را و قبض شدید و تهیج چهره و نزلی و بر آمدن بول با [illegible] از ضعف مثانه باشد اسطوخودوس یک ماشه سوده با اطریفل صغیر یک توله سرشته همراه گل خطمی شش ماشه مویز منقی ده دانه تخم کاسنی شش ماشه جوشانیده و صاف نموده شهد یک توله داخل کرده اسپغول چهار ماشه پاشیده بنوشند که بعد رفع قبض همه عوارض برطرف خواهد شد دیگر بواسیری خفقانی را که ماده به مثانه و مقعد افتد و هر دو جا ورم پیدا شده در شدید تا عارض شود و با حبس بول و قبض باشد بعد تنقیه فصد باسلیق کنند بعده نقوع حقنه داده ملین از گل خطمی سه ماشه عنب الثعلب بادیان هر یک چهار ماشه گل گاوزبان سه ماشه عناب پنجدانه گل بنفشه پنج ماشه اسپغول و ماشه در عرق عنب الثعلب پانزده توله خیسانیده گلقند دو توله داخل کرده بدهند و ضماد مثانه از گل خطمی و بابونه بنفشه عنب الثعلب کتیرا مقشر هر یک شش ماشه کوفته بیخته در آب برگ سبز عنب الثعلب تازه بیخته روغن گل آمیخته بر موضع ضماد نمایند و حب مقل برای بواسیر دهند و معجون کوتوالی برای تقطیر بول اگر سجوف گرمی نه دهند بجای آن سفوف قلعی کشته دانه هیل سلاجیت یکسان به طباشیر نبات مساوی همراه عرق گاوزبان و خمیره مروارید همراه عرق کیوڑه و غیره و مفرح شیخ الرئیس برای تقویت دهند.

ایضاً اگر خفقانی مراقی و نزله و قبض دائمی گل نیلوفر چهار ماشه گل خطمی سه ماشه بعرق شاهتره ده توله مالیده صاف کرده شیره بادیان شیره خیارین هر یک شش ماشه نبات یک نیم توله اسپغول شش ماشه داخل کرده دهند و گاهی حب ایارج [illegible] و نقوع قدیم و ریاح و نفخ اطریفل کشنیزی نه ماشه و شیره خشخاش شش ماشه [illegible] اضافه کنند دیگر که با اسهال سرخ رنگ و اندک [illegible] بسفوفات حابسه تسوع عارض شده ریشه خطمی چهار ماشه تخم خطمی

سه ماشه گل نیلوفر چهار ماشه عناب پنجدانه بعرق شاهتره پاؤ سیر جوشانیده و یا خیسانیده شیرهٔ تخم خرفه شش ماشه زهرمهره سوده یک ماشه گلاب چهار تولہ بارتنگ چهار ماشه شربت انار شیرین دو تولہ داخل کرده بدهند یا تخم مرو چهار ماشه افزایند و علاج بمرخیات نمایند و بجای شیرهٔ خرفه تخم خیارین کنند و برای درد بواسیر ضماد معمول برگ کرنب بریان و بیضهٔ مرغ در روغن گل ادویهٔ مرخیه سازند و ریشهٔ خطمی چهار ماشه بهدانه سه ماشه جوشانیده شیرهٔ تخم خرفه گلاب ماشه شربت انار شیرین بدهند و بعد موقوف شدن خون منضجات مثل کاسنی و خیارین نیز دهند مثلاً لعاب بهدانه و ریشهٔ خطمی شیرهٔ تخم کاسنی شش ماشه شیرهٔ خیارین شش ماشه عرق عنب الثعلب هشت تولہ شربت بنفشه دو تولہ بارتنگ تخم ریحان هر یک چهار ماشه بدهند و بعد موقوف شدن اسهال نسخه خفیف کرده دهند ایضاً اگر با اسهال بواسیر مجاری رقیق آید و خون باشد سفوف الطین بروغن بادام چرب ساکرده تناول نمایند بعد ازان ریشهٔ خطمی تخم خشم مرو هر یک چهار ماشه جوشانیده شیرهٔ حب الآس چهار ماشه چار تخم نه ماشه داخل کرده بنوشند باز بارتنگ چهار ماشه دانه هیل دو ماشه سوده آب پخته لعاب ریشهٔ خطمی شیرهٔ انجبار شیرهٔ حماکسو هر یک چهار ماشه دهند و شیرینی موقوف کنند اگر حال بدستور باشد سفوف حب الریان چهار ماشه نوشدارو ساده بخورند و بالایش نسخهٔ اول ریشهٔ خطمی وغیره بنوشند دوم روز خبث الحدید مدبر سوده نیم ماشه افزایند سوم روز انار دانه بریان خرنوب نبطی مصطگی حب الآس خبث الحدید مدبر هر یک ماشه سوده پاشیده بعده سفوف مقلیاثا چهار ماشه بدواء المسک شش ماشه سرشته تناول نمایند باز دیاقوزا نه ماشه بخورند بالایش بادیان چهار ماشه ریشهٔ خطمی سه ماشه بعرق عنب الثعلب پاؤ سیر جوشانیده چهار تخم نه ماشه انداخته یک جوش دیگر داده شربت انار شیرین سه تولہ رب سوس یک ماشه پاشیده بنوشند باز اگر آمدن آب رقیق و خون بدستور باشد عنب الثعلب ریشهٔ خطمی تخم مرو هر یک چهار ماشه جوشانیده شیرهٔ تخم خرفه شش ماشه شیرهٔ بیخ انجبار چهار ماشه تخم ریحان چهار ماشه کهربا یک ماشه سوده پاشیده بنوشند باز یا دو سه روز دو دانه شهد چهار ماشه خورانند ایضاً در بواسیر مع مالیخولیا و تبخیر و بلند شدن غذا آلوده بعد آمدن خون لیه و خشکی دهان و درد دندان و کثرت ریاح شکم و درد شدن اسفل شکم بگرمی مزاج و تمدد عضلات شکم بنا بر سودا و سوداء آلودگی را هفت عدد ریشهٔ خطمی شش ماشه مویز منقی ده دانه گاوزبان چهار ماشه سپستان پانزده دانه خطمی چهار ماشه تخم ریحان بادیان نیم کوفته گل بنفشه هر یک شش ماشه جوشانیده صاف نموده گلقند دو تولہ داخل کرده و گاهی شربت بنفشه دو تولہ نیز داخل کرده بدهند و گاهی اصل السوس شش ماشه بجای ریشهٔ خطمی گاهی بنا بر حدت ماده و حرارت شیرهٔ تخم خیارین شیرهٔ تخم خرفه هر یک شش ماشه نیز و گاهی برای درد سر شیرهٔ تخم کاسنی شش ماشه و بنا بر عسر بول که لازم بواسیر غائر است شیرهٔ تخم خربزه شش ماشه افزایند ایضاً اگر بواسیر مع سوزاک باشد و بجای مقعد اثر مواد تشنج رگهای مقعد و عسر بول بود و از مالش روغن بر مثانه بول غلیظ بدر تمام آید و نفخ و ضعف هضم و کسل باشد و تمام درد در سر و سکان ماند گندنای سوده یک ماشه با اطریفل صغیر یک تولہ سرشته همراه لعاب گل خطمی سه ماشه بگلاب سه تولہ عرق شاهتره هفت تولہ بر آورده نبات یک تولہ بالنگو چهار ماشه پاشیده بخورند دوم روز اسپغول شش ماشه عوض بالنگو کنند باز گندنا و اطریفل همراه طبیخ ریشهٔ خطمی گل نیلوفر هر یک چهار ماشه بعرق عنب الثعلب هفت دام گلاب چهار دام جوشانیده شیرهٔ کاسنی شش ماشه نبات یک تولہ بخورند دوم روز اطریفل موقوف کرده سفوف کنند تا مقل مصطگی هر یک ماشه سوده همراه طبیخ مسطور دهند بعد ازان این طبیخ [illegible] گل خطمی سه ماشه گل سرخ چهار ماشه تخم خربزه و خار خسک نیم کوفته هر یک شش ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده نبات تولہ اسپغول شش ماشه پاشیده بدهند بعده اگر بول بسیار بیشتر آید و درد مقعد بدستور بود فصد باسلیق خون پاؤ سیر بگیرند و شب اطریفل صغیر خورده صبح لعاب گل خطمی سه ماشه شیرهٔ زنیه سفید چهار ماشه شیرهٔ تخم خربزه شش ماشه شربت بزوری دو تولہ اسپغول شش ماشه پاشیده بنوشند سوم روز شیرهٔ خار خسک شش ماشه و گندنای سوده یک ماشه افزایند بعد ازان بنادق البزور چهار ماشه سوده تناول نمایند بالایش گل خطمی سه ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده شیرهٔ حب القرطم شش ماشه شیرهٔ خار خسک چهار ماشه شیرهٔ خارشتر چهار ماشه نبات یک تولہ بنوشند بعده ریشهٔ خطمی کاسنی بارتنگ برگ طرفای رطب هر یک چهار ماشه شیره کشیده افزایند باز شب اطریفل تولہ خورده صبح ریوند ماشه سنا و چهار ماشه مویز منقی ده دانه برگ کابلی دو ماشه خیارین کوفته شش ماشه برگ سنا پوست بکاین هر یک چهار ماشه شب در آب تر کرده صبح خام مالیده صاف نموده بنوشند باز زلوها بر مقعد چسپانند و برای تقویت شربت آمله مربی وغیره مسکنات مناسب بواسیر و سوزاک دهند بعده اگر درد اندک باشد مصطگی سوده یک ماشه با اطریفل کشنیزی یک تولہ سرشته بخورند بالایش گل خطمی سه ماشه بعرق عنب الثعلب هفت تولہ گلاب چار تولہ جوشانیده شیرهٔ کاکنج چهار ماشه شیرهٔ تخم خربزه شش ماشه نبات یک تولہ بنوشند بعده اگر ماده بسیار باشد ماء الجبن شروع نمایند و در شیر جوشان پاؤ آثار آب لیمو دو تولہ داخل کرده شب نگذارند

صبح قدری نمک انداخته باز بجوشانند و صاف کرده شربت عناب شربت گاؤزبان هریک یک نیم توله داخل کرده بنوشند بعد ازان منضجات و مسهلات و در ماء الجبن و مسهل بعد هفتم از شروع و بعد نهار دهم بعمل آرند و سفوف لاجورد و حب سودا و غیره بکار برند ایضاً اگر سوزش شدید باشد و قبض و بی اشتها باشد اطریفل مقل ملین خورده بالایش ریشه خطمی گل بنفشه هریک شش ماشه در عرق بادیان جوشانیده شربت بنفشه چهار توله تخم ریحان آمیخته بنوشند چهار چهار ماشه یا شمیده بنوشند و طلای ریسوت مقل تخم گندنا کوفته بیخته در روغن گل و بقیه مرغ نیم شته طلا سازند و بقیه مرغ بروغن گل لت کرده بعد ازان نیم گرم طلا کرده باشند و لقوقل حکمای هند اگر ریسوت و برگ نیم بگلاب سائیده ضماد کنند و برگ بهنگ در آب سائیده و بر بندند و در شیر ماده گاو جوش داده بخار آن بگیرند برای درد باسور نافع است دیگر کائی آب گرفته بر مقعد بر بندند سوزش و درد دفع کنند دیگر کتهه سفید هلیله زرد مساوی در آب سوده بر بلته نهاده در مقعد نهند مغز تخم نیم مغز تخم بکاین و شیر برگ مکوه دافع سوزش بسیار است ضماد و برای تحلیل ورم آن و برد دفش باندرون باسانی و حبس خون آن مجرب است مغز خسته بکاین و نیم و مقل و حضض هر یک سه ماشه حل بالعضی در آب گندنا سائیده ضماد کنند ایضاً نوشیدن آب گندنا تا سه روز هر روز نیم ماشه تا یک نیم ماشه مجرب لیکن بالای این چنین ادویه خوردن بالائی سه توله و نان سپید خمیری یک نیم فلوس ریانان در روغن زرد و شکر تری الیه مناسب است دیگر [illegible] جوش داده صاف کرده در ان نشینند دافع درد بواسیر و مفید حبس بول است دیگر ترب بیانه در وقت غلظت بی رشته است [illegible] و دو توله نبات بخورند تا بیست و یک روز بعمل آرند بواسیر دیگر عود نکند دیگر ترب سبز دور کرده ورق ورق تراشیده در سایه خشک کنند و کوفته بیخته شکر برابر آمیخته یک یک توله بخورند تا چهل روز نافع بواسیر خونی است دیگر کنجد بریان کرده سه درم سوده با سه درم مسکه گاو بخورند تا سه روز دیگر کیون هندی یعنی کالی زیری نصف بریان و نصف خام کوفته بیخته سه درم بگیرند و هر روز با آب سرد صبح ساعتی یکدرم بخورند بواسیر خونی و بادی را مفید است دیگر مغز کرنجوه باریک سائیده یک عدد شکر یک توله آمیخته خورده باشند و بعده از روغن خورند دیگر زردی گل هوالچ یا بنجال کبیر سفید [illegible] برابر سائیده یک ماشه با قدری گلاب صبح بخورند و از ترشی و بادی پرهیز نمایند در سه روز بواسیر خونی و بادی را آرام کند دیگر ریسوت در آب گندنا سائیده طلا کنند خارش باسور را نافع بود حب که بواسیر خونی و بادی را مفید است ریسوت گیرو کتهه سفید مرچ سیاه هر کدام یک توله در آب گندنا یک سیر گهرل کرده برابر کنار دشتی حبوب سازند یکی صبح و یکی شام بخورند و غذا گوشت و نان کنند ایضاً مغز تخم نیب نیم پاو و فلفل سیاه مقل هر کدام یکدام بقدر فلفل حب ساخته هر صبح شش ماشه بشیره بادیان و شیره زیره سفید خورند و از دست نهایند که برای بواسیر خونی و بادی معمول است دیگر مغز خسته نیب ریسوت هر یک توله فلفل گرد شش ماشه با آب ترب حل کرده حبها سازند شش ماشه هر روز بشیر چهار ماشه [illegible] بخورند حب برگ نیب [illegible] که نافع بواسیر خونی و بادی است برگ نیب برگ کسونجی صندل [illegible] صمغ و [illegible] برگ چنار ریسوت [illegible] فلفل گرد مساوی در به لعاب سه دانه حبها سازند و بقدر مزاج دهند دیگر برگ نیب نیم پاو نوشادر هفت ماشه [illegible] بریان هشت ماشه گرفته اول برگ مذکور در آب [illegible] حل کنند که باریک شود پس هر دو دوای مذکور در ان انداخته و بسازند و بقدر کنار دشتی حب بسته یکی صبح و یکی شام بخورند دیگر حضض کی فلفل سیاه هر یک ده چهار ماشه چهار چند کوفته در آب کوکرونده حبوب بقدر سابق بسته یک صبح با آب شنیده و یک بوقت خواب شب بخورند و از ترشی و چیزهای گرم پرهیز نمایند و روغن و ترب هر قدر که خواهند بخورند برای بواسیر مجرب است ایضاً ریسوت [illegible] هر یک یک دام کوفته در آب گندنا دوازده حب بسته یک حب هر روز خوردن دفع بواسیر خونی و بادی مجرب ایضاً تخم بادسنگان مقشر کرده و کتهه سفید برابر هریک توله فلفل گرد سه ماشه کوفته بیخته بقدر نخود حب سازند و بقدر [illegible] هر صبح با آب بادی خورده باشند تا یک هفته که مجرب است ایضاً که برای خونی و بادی هر دو مفید است مغز تخم نیب مغز بکاین مقل ریسوت صبر فلفل گرد گیرند مساوی با آب برگ عنب الثعلب حب بقدر کنار دشتی ساخته یک صبح و یک شام بخورند دیگر چاکسو [illegible] گل بادنجان مغز بادام تلخ هر یک نیم [illegible] سیاه کت وزن ادویه کوفته بیخته در شهد آمیخته بقدر نخود حب بسازند و یک صبح با آب تازه بخورند و از [illegible] حموضات و بقولات و اغذیه حاره و بارده و حلویات و تخم مرغ پرهیز نمایند و غذا خشکه و دال مونگ و کهچری با روغن زرد حب که برای بواسیر مجرب الاثر است سفید [illegible] هر یک پنج ماشه زیره سفید ده نیم ماشه ریسوت دوازده ماشه در آب گندنا سوده حب مثل نخود بندند و یک حب بخورند و بالایش ترب تراشیده همراه نبات بخورند دیگر چاکسو ریسوت هر دو مساوی در آب برگ گل [illegible]

بقدر کنار دشتی بسته یک صبح و یکی شام بخورند برای بواسیر دموی بی نظیر ست دیگر صاحب تکمله هندی گوید که این حب بواسیر را نادر و مجرب ست در آب برگ کگرونده قدرے رسوت و مرچ سیاه سوده انداخته در ظرف گلی بگذارند هرگاه قابل حب بستن شود بقدر کنار صحرائی حب بسته یکی بخورند و نیم حب سائیده بر مسہا طلا سازند و بعد فراغ استنجا بآب سرد و اگر تخم بکاین تخم نیب اضافه کرده بدستور حب ساخته تا بآب شبینه بخورند و دو سه لقمه نان جو بسیار اول و آخر آن تناول کنند بغایت مفید گردد دیگر از مرچ سیاه و زرنباد و مغز تیزلی و رسوت مساوی حب بقدر نخود بسته دو ماشه خورده باشند بواسیر ریحی و دموی را نافع بود و در نسخه دیگر مرچ مطروح ست و بقدر یک تخم سپاری طلا هم نوشته‌اند دوائیکه از بیاض استاد مرحوم منقول ست موے بز سیاه و برگ گلی سوخته خاکستر آن با نمک سیاه برابر برابر وزن هفت ماشه با آب سرد بخورند دیگر چوک بیل برابر سائیده مقدار مونگ حب بسته ناشتا دو حب بلع نمایند دیگر اندرجو تلخ جیترک هر واحد یک ماشه نمک مصری یک نیم ماشه کوفته بیخته یک ماشه با دوغ گاو بخورند غذا دال مونگ مقشر با خشکه دیگر بار بکاین بادیان مساوی کوفته بیخته شکر آمیخته صبح شش ماشه با آب بخورند مفید بود و اگر مرچ سیاه عوض شکر داخل کرده هر سه مساوی گرفته یکدام با آب بخورند و بالای آن فوراً نان روغنی خورند مجرب ست و کذا کشنیز خشک ناگرموتهه برابر کوفته صباح شش ماشه با آب تازه خوردن دیگر بلیله بلیله مائین کلان تخم بکاین مساوی کوفته بیخته همچند آن شکر تری آمیخته یک لعق نهار بخورند بواسیر خونی و بادی را مجرب نوشته دیگر رسوت پوست کرا اندرجو تلخ آمیس مساوی سائیده و با شهد معجون ساخته نگاه دارند و قدری با غبار ساعتی بخورده باشند و اگر سوای پوست کرل هر سه دوا را بقدر یک ماشه گرفته با نبات یک نیم توله و مسکه دو توله بهبهنیه نیز بسیار مفید بود دیگر دال گنگنی گلونجی موتهه جاکسو شکر تری برابر سوده یک کف وقت خواب بخورند ایضاً بالون روغن گاو شکر تری هر یک شش ماشه مخلوط کرده با شیر بخورند و همچنان سه بار دستور بعمل آرند سفوف هندی که برای بواسیر خونی و بادی مفید ست تخم بکاین خشک رسوت نمک گولی هلیله سیاه هر واحد یکدام نرم کوفته از دو ماشه تا شش ماشه بآب خورند بعد ازان قدری نخود بریشته بخورند غذا نان روغن بی نمک یا کم نمک دال خشکه و بعضی حب بسته بقدر نخود صبح و شام استعمال میکنند دیگر رسوت مغز تخم بکاین پوست درخت کرا هر کدام یک درم فلفل سیاه ربع درم کوفته بیخته شش ماشه با شیر بامداد بخورند و بعد یک ساعت نان خمیر و دال مونگ بر روغن غذا سازند و تا چهل روز باین نوع مداومت کنند و از حموضات و مفتحات اجتناب نمایند و اگر اسهال بود از گوشت و نان احتراز کنند بواسیر خونی را مجرب ست ضماد که مسها را نرم کند و درد ساکن نماید تراسا برگ بهنگ هر یک چهار دام باریک سائیده و میده گندم دو دام را بر روغن کنجد بریان کرده باهم آمیخته و آب انداخته مثل حلوا بپزند پس بر مقعد بسته لنگوٹه ببندند و ضماد مغز خسته بکاین و نیب و رسوت و فلفل در آب گگرونده نیز بسیار مفید ست دیگر در دو دام شیره برگ نیب نرمه کمی آب گرفته باشند نیم دام زرد چوب سائیده در شیشه نگاهدارند و بعد از آبدست آب خشک کرده طلا کنند و بنشینند که خشک شود و جهت تسکین درد بواسیر مجرب و بی نظیر ست و از ورق گل صد برگ بدستور عرقها عرق کشیده نوشیدن مفید بواسیر ست دیگر برگ گنگهی بست و یک عدد و مثل آن فلفل گرد با آب سائیده هفت حب بندند و یکی صبح و یکی شام خورند نافع بواسیر خونی و بادی ست دیگر شوره قلمی رسوت مساوی سائیده بمقدار کنار صحرائی حب سازند و یک صبح و یکی شام بخورند و ازان ضماد هم سازند نیز نافع بود دیگر برگ بکاین پاره تا نمک شور یکدام سائیده بقدر کنار دشتی حب ساخته بکار برند نافع ست و کذا بیخ انکول یک ماشه با فلفل گرد مساوی سفوف کرده خوردن و بخور آن نیز دافع بواسیر ست دیگر تخم ملهل سوده بلجه و شکر دو جزو بقدر دو ماشه خورده باشند خونی و بادی هر دو را نافع حبیکه ازان خلقی کثیر انتفاع یافته آنست بلدے باریک سائیده با موم خالص مساوی در هاون بکوبند تا نیکو مخلوط شود پس حبها برابر دانه جوار بندند و یکحب صبح قبل از طلوع آفتاب بخورند و بالایش سه جرعه آب شبینه بنوشند و دو هفته همین طور بعمل آرند و سوای مونگ هر چه خواهند بخورند دوائیکه برای ازاله بواسیر خونی و بادی و پژمرده کردن مسها و منع اسهال عجیب النفع ست بکن که گیاهی ست مشهور شش ماشه تا یک توله با چند دانه فلفل سیاه در اندک آب سائیده بنوشند و نان گندم بر روغن زرد چرب کرده بالایش بخورند دیگر زمین کند را پارچه پارچه کرده خشک سازند و مقشر نمایند و کوفته بیخته هر روز نهار یکدرم خورند نافع ست دیگر پوست هلیله زرد در روغن بریان نموده بادیان هر دو کوفته هر واحد یکجزو تخم تراتیزک درست دو جزو آمیخته هر روز یک بهلولی که نه ماشه باشد بملعقه شیر یا آمیخته بخورند دیگر برگ نیکسو کوهان شتر

مهره وبرابر آن بیخته بسوزانند و دودش بدستور معروف برسانند نافع درد بواسیر ست دیگر حب السمنه یعنی چرونجی بر سنگ ساییده قرص ساخته باندک روغن زرد در مغرفه آهنی بریان کرده بر مقعد بستن رافع درد و محلل ورم ست ایضاً قطعه کوار پاٹھه بقدر یک گره مربع گرفته از یک جانب پوست آن دور کرده سهاگه خام سه ماشه سوده بپاشند و بر تابه گرم از همان جانب بریان کنند و بر مقعد نیم گرم نهاده بالالیف پارهٔ پلیه کهنه گذاشته بربندند دیگر برگ اروسه در سایه خشک کرده کوفته بیخته هر روز چهار پنج بار بر مقعد مالیدن نافع ست بخور زنبدال جوش داده وکذا ناخن دست و پا تراشیده جمع کرده سوخته وکذا برگ ازهر برگ سرس گل دهاوه برگ بنگ هر یک یکدام جوش داده وکذا بخور شاخ کرگدن وکذا گوشت موش پران یعنی گادهری خشک کرده کوفته صبح و شام قدری ازان بخور ساختن وکذا برگ بید انجیر در آب جوش داده و آب پست تا آب برگ بلهل جوش داده نیز نافع ست روغن که نافع بواسیر ست سندور چهار ماشه روغن گاو یکدام در کٹوره کانسی با چوب درخت جیت یعنی ردامن که بسر او یکدام سرب چسپانیده باشند حل سازند و بر بواسیر بمالند دیگر برگ تازه نیل گرفته آب او برآرند و بامساوی آن روغن کنجد بجوشانند تا روغن بماند بر بواسیر بمالند دیگر آب گندنا یک حصه روغن کنجد نیم حصه باهم بجوشانند تا روغن بماند و هنگام طلا اندک گوگل حل کرده طلا سازند نافع بود دیگر دهتوره سیاه در روغن کنجد بسوزند تا روغن بماند پنبه بدان آلوده بر بواسیر نهاده بربندند دیگر از پنج شش توله سرب دسته ساخته یکدام مغز بنوله را بدان بسایند تا بقدر یکدام از دسته هم با وی حل شود و دو مثل مرهم گردد و طلا کرده باشند نافع ست ایضاً رسوت نگرکوتی دو جزو کافور یک جزو در آب ساییده کاغذی صلایه کرده حبها ابیر کتار کشتی ساخته هر صباح یکی خوردن برای بواسیر خونی و ریحی مفید تام ست دیگر نبات بلی کمسون که بر مکانات پخته کهنه میروید و برگش کوچک مشابه برگ نورسته پودینه جبلی و گلش زرد و نهالش بقدر وجب میباشد بقدر یک توله با هفت دانه فلفل سیاه در آب ساییده بنوشند و بیست و یک روز استعمال نمایند که بواسیر خونی و بادی را مجرب ست دیگر برگ نیم باریک ساییده دو دام زرد چوب ساییده نیم دام هر دو باهم آمیخته در روغن زرد گرم کرده بر پارچه نهاده بر مقعد ببندند بسیار فائده کند دیگر از آب قلیان که زرد و بدبو باشد آبدست بگیرند و از برگ آک بجای کلوخ مقعد را پاک ساخته باشند نافع بود و نشستن بر جلد شیر بالخاصیت نافع بواسیر ست دیگر دو سه برگ مدار پخته زرد شده بروغن ماده گاو چرب کرده بر شعله چراغ گرم ساخته بربندند برای درد بواسیر نافع ست دیگر ورق گل صد برگ از شش ماشه تا یک توله با فلفل دو ماشه تا سه ماشه ساییده بنوشند مفید بود دیگر چاکسو سه درم مقشر کرده ساییده با یک نیم درم شکر سرخ بخورند نافع بواسیر خونی و بادی ست دیگر برگ نیب که زرد شده خود بخود ریخته باشد و زرد چوب مساوی سوده یک درم با آب خوردن نیز مفید بواسیر ست **مفتحات افواه باسور** هر گاه حاجت استعمال مفتحات افتد اول در حمام مکرر داخل کنند و یا تطمیخ خطمی و شبت تکمید نمایند و روغن خسته شفتالو یا روغن خسته مشمش تلخ و روغن بادام تلخ و مقل یا پیه کوهان شتر یا مغز ساق گاو یا گوزن منفرد و مجموع بمالند و بر تابه حمام گرم تا دیر نشسته از ان پس بر اسپ سوار شود و بزور تمام بدوانند تا دو سه گھڑی که خود بخود سر رگها بکشاید و اگر بدین تدبیر کشاده نشود اول رگ بالیق یا صافن زنند و عقب آن ادویه مفتحه قویه ضماد کنند و یا بعد نرمی باسور ادویه مفتحه مانند سرگین کبوتر و مهره و زهره و زهره گاو و بخور مریم با آب پیاز حل کرده بمالند و همچو آب پیاز با زهره گاو و عرطنیثا مصوفه یا پنبه آلوده نیز مفتح ست و پیاز تنها گرم کرده نهادن نیز تفتیح میکند و اگر پیاز بروغن گاو بریان کرده بر نهند و یا پیاز سفید را خوب بجوشانند پس مقشر کرده بروغن گاو بسایند و گرم کرده بر نهند همین عمل کند و درد بنشاند و ایضاً مرهم داخلیون وکذا شراب خار روقی بدین النفع باشد و اگر آب پیاز و صبر و زهره گاو هر یک قدری بیامیزند و طلا کنند خون بسته را بکشاید و درد ساکن کند و اگر مقل یک ماشه سوده با طریفل صغیر یک توله سرشته بخورند و بالایش عرق شاهتره بنوشند نیز تفتیح خون فاسد بواسیر نماید و مشرب و ضماد حنا وکذا آلو دری وکذا اشق وکذا بیخ سفید وکذا قنوس وکذا اذخر وکذا دارچینی وکذا آب برگ گندنا و ضماد روغن حنا وکذا البصل مقلو بزیت وکذا آب برگ انجیر یا شیر آن وکذا بخور مریم وکذا صبر وکذا اقحوان وکذا لادن وکذا اسعد بروغن تخم زرد آلو تلخ سرشته که مجرب سویدی ست وکذا گل سوسن سفید با تخم آن و جلوس در آب مطبوخ شاخهای انجیر کوفته وکذا اذخر ضماد و حمول و اکل عسل و اکل ثوم بزیتون سیاه در دردا اسفنج سوخته و شیر انبرباریس که مجرب سویدی ست هر واحد مفتح افواه عروق ست و باقی مفتحات در اقوال اطبا مسطور گردد اما اگر از استعمال مفتحات درد شدید پیدا شود ادویه مسکنه که سابق مذکور شد ضماد کنند **مجففات و مسقطات باسور** تبخیر زرنیخ و یا پوست انار و مقل دانهای بواسیر را خشک و ساقط میکند دیگر پیاز

حنظل تازه در وقت تازگی گرفته قطع کنند و آبیکه از بیخ آن برآید قطره قطره بر دانه باسور بمالند باسور خشک شده دفع شود و از مجربات تکرره مولوی عبدالله صاحب تلمیذ حکیم علوی خان است دیگر شاخ گاومیش سوخته دود بگیرند و بخور سلخ الحیه بخفیف مسقط است دیگر سلخ الحیه برگ گوش فیل یا پوست فیل سوهان کرده مقل زرد پوست بیخ کبر پوست تخم مرغ پوست انار کلاه بادنجان فرفیون شاخ گوزن شاخ کرگدن شاخ گاو که از کله پوسیده گرفته باشند بنگ دانه و از خراطین خشک موی سر آدمی خار خسک نیز دانه همه برابر مجموع را هاون کوب کرده بقدر نیم درم بر آتش لیکن نشتر گذاشته دود آن بگیرند و از هوا محافظت کنند و پیش از تبخیر اگر دانها ظاهر باشند بسیست و یکبند و نگذارند تا از راه نیش باد و متشنج شود و الا حاجت نیست تا در تسکین وجع و پژمرده کردن باسور مجرب است بخور دیگر جهت اسقاط دانها بخور مجرب گوگرد بلادر بیخ سوسن برگ مورد مساوی کندر باستعمال آرند و یا با روغن زیتون سرشته شبها ساخته دخنه نمایند و در نسخهٔ دیگر زرنیخ و بیخ خربزه زیاده است ایضا برگ مورد و جوز السرو کلاه بادنجان و پوست بیخ کبر و مر و تخم حنظل و سلخ الحیه و مقل و پیاز مفرد و مجموع بر اخگر لیتا شتر انداخته بر ظرف سوراخ دار نشسته دود آن بگیرند که بطول مدت باسور را خشک و ساقط میکند دیگر پوست انار و کندر و حفت بلوط و جوز السرو مساوی کوفته در آب انگور بجوشانند و در هاون مالیده صبح و شام بر بواسیر طلا کنند و از مقل زرد و کندر و زرنیخ و خردل و بیخ کبر مساوی تبخیر کنند که بواسیر را خشک کند و گویند که اگر خاکستر عقرب بر بواسیر طلا نمایند و شیر و بیخ بجوزند در روز ساقط شوند تبخیر به پوست فیل و پوست خرس و پوست گربه ساقط کننده باسور است طلا که بواسیر را تباه کند زرنیخ سرخ را گندنا بگیرند بوره بوته که قسمی از بورق است سه درم زرنیخ دو درم سم الفار یک نیم درم زنگار یک درم مرم سوده اندک بیه مرغ را گداز زند و قدری از ان آمیخته طلا کنند اگر علت ضعیف باشد سه روز نهند و سه روز دیگر بار و اگر قوی باشد پنج روز هر دو وقت نهند تا باسور سیاه شود پس مرهم از پیاز سرخ در روغن گاو سرخ کرده بر سرها نهند تا بیفتد و درین حالت بدان جایگاه آب نرسانند تا زخمیکه پیدا شود و چون سرها بیفتد مرهم انزروت و دم الاخوین و سفیداب و سفیده مرغ مرتب کرده بکار برند تا گوشت برویند دیگر حکیم علی گفته بهتر آنست که باستعمال ادویه حاده جسارت نکنند که آن مریض را بسبب شدت درد اکثر هلاک میکنند و این دوا برای اسقاط دانه بواسیر از مجربات من است بگیرند سم الفار و بسایند و در شیر خر جوش دهند و بعد از جوش سه روز در همان شیر دارند و در وقت سائیدن و جوش کردن از غبار و بخار آن ملاحظه کنند و بعد از سه روز بیرون آرند و بحجر معقد نشند تا بسته لوای سیم بپیچند تا آنکه اگر ازین باشند پس بقدر نیم عدس یا نخود بر بسته بواسیر یک مرتبه در روز و یک مرتبه در شب گذارند و بالنهایه احتیاط کنند که بجای دیگر نرسد سرها را جذب میکنند و خارج می نماید و در دو هفته یا سه هفته درانه میشود و باریک میکند و علامت ور یک ماه ساقط میکنند بغیر اذیت و درین اثنا تقویت مزاج قلب میکرده باشند و غذا اندک و لطیف دهند اگر یکی را نه دیگری ساقط کنند اولی بود و روغن جهت ساقط کردن دانهای بواسیر مجرب در بلی نانامه است گوگرد زرنیخ هر دو برابر سائیده بر آتش نرم نهند و روغن کنجد بقدر یک تسبیح خوب حل کنند تا اسپهای الفیسم از صح بامی بالقطیر نمایند و روغن عقرب که چند کژدم زنده را در شیشه که در ان روغن کنجد باشد انداخته چهل روز در آفتاب گذارند مسقط بواسیر مجرب مذکور است مرهم بهانی دافع ثولول بواسیر نافع روغن گل روغن کتان آب عنب الثعلب هر سه را دیگر انداخته یا دو دسته سر چکیاس بیائند هرگاه آب خشک شود یک عدد سفیده مرغ نیم بشت و یک ماشه کات سفید و دو ماشه دم الاخوین و یک ماشه گل ارمنی و چهار مرغ موی سوخته خرگوش و نیم دانه گندم سوخته همه را با یکدیگر سائیده داخل کرده چهار پاس کهرل نمایند که مثل مرهم شود بعد شبها بمالند و بقول اطبای هند تبخیر کچله و تخم بکاین وانه بواسیر را خشک میکنند و اگر تخم کچله کوفته بیقدار انگشت زده شود اسقاط ایضا و اگر اکتون در سایه خشک ساخته در چلم قلیان کشیدن بفاپانگونا تا کشند تا یازده روز هر روز دو نوبت و آتش نیز از چوب انبه نهند و تخفیف باسور اثری عجیب دارد و بخور تری تلخ صحرائی خشک نموده نیز مفید دیگر پوست کسکو سانپ کرفی بسوزند و از تلخی که جا بر ای انگنده کانع سیاه آمدن شود و جانب سر باشد بپوشند و دود آن بباسور رسانند و تحلیل باسور عجیب نوشته دیگر شوره با ریت آب باشم کرده بر باسور ضماد کنند و ساعتی بقدر سه آتش ملایم بدارند و چند روز بر این مداومت نمایند دانهای بواسیر مضمحل شده بیفتند دیگر تربد را کافو سیده معاکه سپر کرده گل حکمت نمایند و در آتش پخته گل را دور کرده صبح و شام بخورند تا بیست و یک روز و غذا کچهری تناول کنند دیگر چهال کرده که بغایت تلخ میباشد بگیرند و کوفته بیخته هر صبح ده ماشه با آب پایه شسته بدهند در سه هفته بواسیر خونی بالکل دور شود مجرب است سیر از تشنگی و بادی دیگر بیخ درخت کریل را در سایه خشک کرده نیمکوفته در سه سیر آب بجوشانند تا نیم سیر آب بماند صاف کرده با وآثار انه برین آب صبح و باقی شام بنوشند تا هفت روز

نهایت ده روز همچنین کنند خون بسته شود و دانه بواسیر بتدریج تحلیل گردد دیگر بخور تخم بکاین کوفته جوشانیده و کذا نیل جوش داده چند روز در دفع بواسیر مجرب ست و ایلوه با آب سائیده طلا کردن نیز مسقط بواسیر نوشته اند ایضا شیره برگ کمافیطوس هندی بوزن پنج تولی و نیمه آن نبات وقت صبح دهند هفت روز نهایت دوازده روز و دو دو برگ درخت لرزان و کذا گل سرس و پوست آن و کذا تخم سرس نیز دافع این علت ست دیگر خاکستر عقرب بر بواسیر طلا نمایند و شیر و برنج تجویز نمایند در سه روز ساقط شوند دیار سه جو بار در شیر زقوم هفت مرتبه تر کرده خشک ساخته بر بواسیر ضماد کنند انکباب اهراقی که مجفف دانه بواسیر ست برگ بکاین و ثمر آن برگ گز برگ تمر هندی برگ سنبهالو برگ بنگ برگ جامن برگ سرس برگ نیب برگ درخت کنگهی برگ ارهر برگ بیل هر چه ازین مناسب دانند و سه سه انکباب نمایند و کذا انکباب از پوست درخت انبه نافع دیگر بخور که باسور را خشک کند بهچال با ببول منکوت هر یک چهار تا باریک سائیده سه شیشی بسته نگهدارند و سه روز استعمال کنند هر روز یک شیشی بر آتش چوب ببول انداخته دهونی بگیرند دیگر سیاه تنک بیکو رودانک یک تانک گندم سه عدد هر چهار را در باریک سائیده دو حصه نمایند یک حصه بر آتش چوب ببول انداخته دهونی بگیرند دیگر بالن کشته زیاده انداخته وقت دهونی در دهن دارند و اگر احیانا دهن جوش کند از چهال ببول یا چهال جهر سبز مضمضه کنند و نان گندم بی نمک با روغن بادام ساخته پرهیز از جمیع اشیا کنند در بواسیر خونی مجرب نوشته حب که در بواسیر خونی و بادی مستعمل ست بکهان بهیگر و گیرو صندل سرخ سفید بیان کاته سفید بلیله زنگی آمله هر واحد یک دام و آب برگ نیب پاس با شاخ گوران کهرل کرده حب بهند و تا بتازه در شیر باشد و پوست بلیله و عوض صندل انداخته و دوا شیر برای خوردن دهند و اگر مثقل مغز تخم نیب اضافه کرده بعمل آرند نافع تر باشد دوا دفع بواسیر مجرب ست پنج گل عباسی سه دام پوست پنج کچنال سه دام سوپاری یک دام اول پنج عباسی را از کاردر ریزه ریزه کرده هر دو اجزا دیگر نیم کوب نموده به هم مخلوط کرده سه حصه نمایند و یک حصه را در نیم سیر آب انداخته در ظرف چینی کرده شب بشبنم بگذارند و صبح دست مالیده از پارچه گذرانیده بیاشامند و بعد از چهار گهری برنج ساتهی با کهیا و آب آن بقدر کفایت مال نمایند که شیره برنج بر آید بعده نیم دام پکهان بید را کوفته سه حصه نمایند و یک حصه را داخل آب برنج کرده بیاشامند و یک نیم پاس روز بر آمده دلیه گندم را با شیر بی نمک بطریق شیر برنج پخته روغن داخل کرده بخورند و از دیگر غذا پرهیز کنند بعد از سه روز بواسیر بطور چلیپا از خود می افتد سه روز بهمین غذا اکتفا کنند و بعد از آن هفت روز دیگر گوشت نخورند و برنج و روغن هر چه مناسب دانند تجویز نمایند ایضا که برای بواسیر معمول فرنگی ست سرب دوازده مثقال سیماب نه مثقال اکر ترکی سیزده مثقال سرب را گداخته سیماب دران ریزند و بگذارند تا سرد شود پس صلایه کرده از حاله که جاته ریشمی باریک می باشد بگذرانند و اکر ترکی را نیز صلایه کرده داخل نمایند و با عسل خام سرشته حب سازند بقدر نخود کوچک و دو حب صبح و سه حب وقت خواب تجویز نمایند باید که در چله زمستان و چله تابستان استعمال نمایند تا چهل روز ایضا کونپل درخت انبه و مرچ سیاه پیپلا مول دیوار سوخته نمک سنگ شطرنج بازی هر یک هر یک بیست ماشه کوفته بیخته یک حصه و بیست ماشه با آب گرم تجویز نمایند ایضا برگ کنگهی برگ گنده برگ کلو و مرچ سیاه قدر حاجت گرفته در آب شیره بر آورده بنوشند و از برگ سیر و برنج دهونی گرفته باشند همچنین تا دو هفته بعمل آرند دیگر اجوائن خراسانی بنگ برابر وزن اسپند هر سه برابر در بول بچه ماده گاو بریان سازند مثل مرهم شود بالای پارچه سفید گذاشته مثل مرهم بنهند دانه باسور دفع شود ایضا پهتکری نیم پاو در یک تخته کاغذ سفید پیچیده در آتش با چوب و شتی بنهند تا جوش زده خشک گردد پس آنرا بگیرند و با کهیا و روغن گاو در ظرفی که در سه روز جغرات دران ساخته باشند با چوب نیم حل کنند چندانکه سخت شود و بوی خوش دهد پس نگهدارند و تخم شبت در آب سبز بندند و سائیده بنهند تا دو روز از صبح تا شام بندند و از شام تا صبح بعده پنبه در مرهم مذکور آلوده بر مقعد نهند و لنگوته بر بندند و از صبح تا شام و از شام تا صبح بسته دارند همین سان تا هفت روز بعمل آرند جمله مستها گداخته می افتد مجرب ست ایضا از مجربات حکیم علی دوائی که بهندی آنرا اندال تلخ گویند و بغایت تلخ ست لیسانند به نهایت نازک قریب دو مثقال و بر پنبه نهاده بر مقعد چنان بندند که لوحی ادرسد و انتهای بواسیر بیرون آید و در یک هفته متعفن شده بر طرف می شود و اگر اندکی بعد قلع بواسیر رسانند قوی تر عمل کند اما از ورم و وجع مقعد بغایت تکلیف کشند تلافی آن بروغنی که برنج دران پخته باشند باید کرد و تقویت

قلب و دفع اذیت آن تریاق و مثرودیطوس و مفرح یاقوتی و عرق بیدمشک و گلاب و دواء المسک و امثال آن کنند و در استعمال این خطرست مردم ضعیف مزاج و بیتاب این نخواهد آورد لیکن در دفع بواسیر بے نظیرست **ایضاً** صاحب کمال گوید که اگر تخم کچور و حلیم با آب سائیده طلا سازند هر روز سه بار باسور ساقط گردند **ایضاً** مجرب در دفع بواسیر معمول حکیم وارث علی خان سہاگہ بریان یوزنہ مغز حب دیتی گل ارہنی نیهال هر واحد یک توله بهلانوه شش ماشه صبر نه ماشه مرکی ماشه **ایضاً** مغز بنولی بروغن زرد چرب کرده روز اول یک عدد و روز دوم دو عدد فرو بلع کردن و همچنین هر روز یک یک عدد افزوده تا چهل روز چهل عدد رسانیدن و بعد از ان هر روز یک یک عدد کم کردن و بدین طریق تا هشتاد روز خوردن در دفع بواسیر از مجربات حکیم ممدوح ست دیگر گویند که تدخین چند رس خشک کننده بواسیر ست خصوصاً به تخم گندنا دیگر نیله تھوتھه یک ماشه گل ملتانی پنج ماشه سیندور یک ماشه روغن شیرین دو توله بگیرند ادویه سائیده در روغن آمیخته نگهدارند و بعد فراغ از براز و استنجا با انگشت خوب مالند باسور دفع شود و اندک زنگار در جغرات آمیخته بدستور مالیدن در سقاط باسور از مجربات بعضی احباست دیگر بندال القدر دو نیم آثار در یک سبوی آب جوشانیده بخور رگبیرند حتی که تلخی آن در دهان اثر کند پس از ان آب آبزن سازند از مسهای آب جاری شده در اخر زائل شوند و بستن نفضله دوای مذکور نیز استیصال بواسیر میکند دیگر بیخ کنیر تازه با آب سائیده و قدری بر دانهای بواسیر که وقت اجابت بیرون آیند طلا نمایند اگرچه این دوا درد بسیار میکند لیکن کثیر النفع ست دیگر شوره قلمی پهٹکری بریان سائیده با آب صابون حب سازند بمقدار نخود و بعد فراغ از براز صبح و شام تا سه روز یک حب حمول کنند مسهها را در سه روز مضمحل سازند لیکن کرب آرد و همچنین بندال در قند سیاه کهنه آمیخته شیاف آن تا سه روز بکار بردن دیگر بلادر را در آب برگ ترب سائیده بر مسهها ضماد نمایند مضمحل شده فرو ریزند

تدبیر قطع بواسیر و حزم آن بدانکه چون اراده قطع با آهن باشد باید که اول تنقیه به فصد کنند و بعد دو سه روز دوای بیهوشی داده بیهوش سازند تا از ادراک درد آن ضعیف نگردد و بغشی و مرگ مفاجات نه انجامد و بعد قطع خون را بند نمایند تا مؤدی بغشی و دیگر آفات نشود کذا فی المفتاح و در بعضی بعد قطع با آهن یا تیزاب در همان سال باز عود میکند و همه اعراض بدتر از اول پس مداومت تدبیر نافع مدام تا آخر ضرورست و بقول شیخ و جرجانی و طبیبها استقلال بواسیر گاه بقطع بود و گاهی با دویه حاده و چون باسور متعدد باشد قطع جمله آنها یکبارگی واجب نیست بلکه میباید که وصیت بقراط شنوند و یکی از آنها بگذارند پس علاج کنند و صواب آن ست که علاج بقطع یکی بعد دیگری نمایند اگر مریض بر این صبر کند بهتر انکه قطع چند عدد آن در یک دفعه اکثر سقوط قوت بسبب کثرت ضعف از وجع شدید حادث بقطع میکند و منجر میشود بغشیان قوی تحمل آن وجع نمیتوانند لهذا اکثر ضعیفان از قطع بواسیر هلاک میگردند و در آخر امر یکی بگذارند تا خون فاسد که طبیعت باخراج آن عادت دارد از ان سائل گردد و امراضی مثل استسقا و سل و مالیخولیا و سرطان و داء الفیل و مانند آن از امراض سوداوی حادث نشوند و باسور بادی که اراده قطع آن باشد اگر ظاهر بود تدبیرش سهلتر باشد و اگر غائر بود تدبیرش صعب تر باشد و در ظاهر بهتر آن ست که بیخ او بریشمه ابریشم یا کتان یا اسپ محکم ببندند و بگذارند و پیوسته بروغن گل تر دارند تا بیخ آنها باریک شود پس اگر ساقط شود بهتر و الا بران ادویه مسقطه گذارند و الا قطع کنند و باسور غائر محتاج آن باشد که قلب مقعد نمایند پس قطع آن کنند و قلب آن گاه با له بود مثل نهادن محجمه بر مقعد و مکیدن آن تا آنکه بیرون آید بعد از ان باسور را بقالب بگیرند و اگر خوف سرعت رجوع مقعد باشد محجمه ساعتی بگذارند تا آنکه موضع ورم کند پس عود نماید بعد از ان آماس را علاج کنند و گاهی بسرعت باسور را بریشمه موی ذنب مستحکم می‌بندند و باسور بخارج باقی می‌ماند و گاه با ادویه منقلبه بود مثل آنکه عصاره قنطوریون و شبت رطب و مومیج گرفته همه را در عسل سرشته بر مقعد طلا کنند یا در صوف آغشته حمول سازند که آن تهیج براز و تشویق باسر از مقعد و سهولت آن میکند و یا فطراسالیون و زهره گاو و یا فلفل و فطراسالیون استعمال کنند و یا همه را جمع کنند تا آنکه عصاره بخور مریم یا مومیج در ان داخل کنند و از جمله احتیاط فصد باسلیق پیش از قطع ست و چون اراده قطع کنند باسور را باله که آنرا قالب گویند بگیرند و پیش خود بکشند پس از بیخ آن را قطع کنند و واجب ست که از بیخ او متعدی نشوند و گوشت که بران پیوسته بود بریده نشود چه اگر سوای آن چیزی از جسم صحیح قطع گردد تا آفات و اورام و اوجاع عظیم مؤدی گردد و گاهی باحتباس بول بسا از انجامد و خون را بند نکنند تا آنکه از خود باز ایستد پس اگر بسیار برآید و خوف ضعف گردد آنگاه بحابسات بند نمایند و اگر خون بسیار اندک سائل شود فصد باسلیق کنند و اگر مستحل اجرای خون بفتحات مذکوره باشد و خون بدان جاری گردد و صواب بود اگر خوف سقوط قوت از وجع نباشد و گاهی درین مثل آبهای بیاز کفایت کنند و اگر اراده حزم باشد باسور کوچک را بیخ آن و بزرگ را از نصف یا ثلث یا ربع

اصل

نرم کنند پس بران دوای مسقط گذارند و تدارک نمایند تا ورم و درد نکند و این چنان باشد که بران پیاز مطبوخ یا گندنای مطبوخ بروغن رسد برشته گذارند و مریض را در آبهای قابضه مطبوخه در آبزن نشانند و در سرکه و آبیکه در ان مازو و پوست انار پخته باشند بنشانند بعد ازان بمرهم [illegible] معالجه کنند تا ورم نکند و فائده در حسم مهیا کردن باسور برای نفوذ قوت ادویهٔ مسقطه است تا دوا به بیخ او تا بسانی رسد و باقی زود خشک شود و بسهولت بیفتد و چون ورم و درد مقعد از استعمال این معالجات شدت کند باید که بقیل و کوهان شتر و پیه شتر بخور کنند و بقول گیلانی اگر سر ماهی شور نیز افزایند نافع تر بود و بضمادات مذکوره ضماد نمایند و یا بنان سفید یا کثیرا و زردی بیضه با مرداسنگ و افیون ضماد کنند و بر بندند و نشستن در نبیذ و ادهی در تسکین وجع قطع و مانند آن عجیب النفع است و همچنین نشستن در آبیکه اندران ملینات مثل بنفشه و خطمی و تخم آن و برگ کرنب و مانند آن جوشانیده باشند و بسیل بدان طبع را نرم دارند و صاحب کامل گفته که چون ارادهٔ قطع باسور کنند مریض را امر کنند که در جای روشن بنشیند بنجو اهد پس باله باسور را بگیرند و بکشند و بمقراض از بیخ آن ببرند و بعده بر موضع گل ارمنی و کهربا و شاخ گوزن سوخته و کاغذ سوخته و مانند آن باریک سوده بپاشند و بران کبوس موضع قطع بمانند تا خون بند شود و بر فاده و دو عصابه بطریق لجام بر بندند و بعضی در بواسیر خرم استعمال میکنند و آن این است که بیخ باسور را برشته ابریشم نیک یا رشته محکم بر بندند و یک باسور را بگذارند و بعد ازان رفادهٔ مبلول بزیت بعصابه ببندند و بیمار را به سکون و راحت امر فرمایند بعد ازان معالجه موضع بروغن کتان نیمگرم کنند بعده بمغز نان و زعفران ضماد نمایند تا آنکه باسورها قطع شود پس علاج انشراب کنند تا مندمل گردد و بعضی اهل عمل وقت قطع باسورها به رشته ابریشم محکم که در هر واحد ازان علیحده بسوزن غلیظ انداخته باشند باعتدال میکشند و در قطع احتیاط میکنند تا به تشریح و حوالی آن نرسد که ازان خوف نواسیر عسر الاندمال است بعده چون از قطع آن فارغ شوند بر مقعد محجمه نازی می نهند و زمانی میگذارند تا اصول بواسیر بسوی محجمه کشیده شوند بعد ازان محجمه را از مقعد جدا میکنند و دران خون غلیظ فاسد از اصول باسور منقطع می آید و باسور منقطع در شکل مثل حیوان مسمی بورل برآمده باشد اقوال حذاق

ابو سهل مسیحی میگوید که هرگاه از مقعد خون غلیظ الغیر مرجح بر دو مقام جاری شود قطع آن مادام که بدن ازان ضعیف نگردد سزاوار نیست که آن شفاء از امراض کثیره است پس اگر بدن ضعیف شود و احتیاج بقطع آن افتد این قرص کهربا با آب [illegible] بخورانند بلوط دو درم کهربا صمغ هر واحد یک درم کثیر الشاشته گل مختوم هر واحد نیم درم با آب بارتنگ قرص سازند و غذا اسماقیه یا حصرمیه یا رمانیه دهند و اگر شدت بسیار شود دجاج [illegible] که بر آن آب [illegible] و شراب چکانیده باشند غذا سازند و اگر کفایت نکند این معجون خبث الحدید بخورانند هلیله سیاه و کابلی و بلیله و آمله و کندر و مازو هر واحد ده درم سنبل الطیب اذخر سعد زنجبیل فلفل سیاه نانخواه کندر هر واحد پنج درم خبث الحدید که یک هفته در سرکه تر کرده بریان نموده باشند پانزده درم عسل کف گرفته [illegible] باشند و مثل جوزه هر روز بخورند و دوا [illegible] که اندران برگ آس و قشر عوسج و گلنار و طرفا و جفت بلوط و خرنوب [illegible] و مازو و شب و پوست انار جوشانیده باشند بنشانند و هرگاه باسور ظاهر باشد با درد و خون ریزی که استفراغ آن سزاوار است محتبس گردد باید که تنقیح آن [illegible] تا خون ریزی ازان خارج گردد و این چنان باشد که آب پیاز در صوف یا زهره گاو حمول کنند یا شیاف از [illegible] با آب پیاز نیز ساخته حمول سازند و همه شب بران صبر کنند و هلیله مربی یا هلیلهٔ سیاه در روغن گاو بریان کرده بخورند و آب گندنا و داو قیه بمقدار سه درم روغن جوز نیز بنوشند و اطریفل صغیر که دران مقل مساوی هر واحد از ادویه داخل کرده باشند بخورند و این دوا بواسیر را انفع کند گیرند هلیله سیاه بروغن گاو بریان و بادیان ساده دو کوفته بیخته مثل هر دو حرف آمیخته هر روز بقدر یک ملعقه با طلا ممزوج با آب گندنا بمقدار او قیه بدهند و یا بگیرند خبث الحدید بسرکه کوفته بیخته سه درم حرف سفید دو درم و سیر ناشتا با یک او قیه آب گندنا و دو درم روغن جوز دهند و تضمید موضع بگندنای جوشانیده بروغن گاو بریان کرده باید کرد و تبخیر مقعد از بیخ کبر با تخم گندنا جوشانیده یا از بیخ حنظل در آب گندنا تر کرده خشک نموده باید ساخت و این بخور جید است بیخ کبر بیخ کرفس بیخ حنظل زهره [illegible] بیخ انجدان بیخ سوسن مساوی کوفته بیخته بعسل بلادر سرشته قرص سازند هر یکی ازان بوزن مثقال و بر آتش [illegible] یک قرص انداخته ظرفی سوراخ دار بران نهاده صبح و شام بخور گیرند تا آنکه باسورها خشک شده بیفتند و ایضا بیخ کبر بیخ حنظل حرف سفید انزروت مساوی کوفته بیخته بروغن یاسمین جمع کرده بدان بخور سازند و ایضا برای اصحاب جراحات در بواسیر حرف سفید و زردچوب و بیخ کبر بیخ اذخر و حب الفلفل و اشنان سفید و انزروت مساوی کوفته بدان تبخیر نمایند و این بخور برای بواسیر که ازان خون جاری نبود نافع است [illegible] سفید زرنیخ صمغ بلادر هر واحد جزوی کوفته آمیخته بخور گیرند و بر آتش ظرف سوراخ دار و از [illegible] بالایش بمقابل سوراخ بنشیند و این بخور بر [illegible] بواسیر [illegible] مقعد مفید

[illegible]

[illegible]

بیخ کبر و بیخ حنظل و بیخ حرمل و بلادر و سورنجان و فرفیون مساوی جوکوب کرده بدان بخور کنند و یا بگیرند انزروت و راتینج و پوست شاخ توت و پوست مار مساوی نیمکوفته بخور سازند و ایضاً به شاخ گوزن تنها یا بلادر تنها یا بمقل تنها تبخیر نمایند و اگر در مقعد وجع بعد خروج او باشد در نبیذ وادی بنشینند که آن در تسکین این وجع بالغ النفع است و برای بواسیر که از ان خون کثیر جاری باشد این حب نافع است هلیلهٔ سیاه و بلیله و آمله هر واحد ده درم بروغن گاو بریان کرده صدف سوخته هفت درم کهربا سه درم زاج سفید دو درم مقل بیست درم کوفته بیخته و مقل در آب گندنا حل کرده بدان حب سازند و دو درم تا سه درم با آب سرد بخورند و ایضاً این سفوف برای بواسیر شخصی را که دائم اسهال خون آید نافع توبال آهن تخم گندنا نانخواه هر واحد دو درم تمر کبر خشک چهار درم کوفته بیخته یک درم با آب گندنا مقدار اوقیه و آب گرم دو اوقیه بخورند و این ضماد وجع بواسیر و ورم آنرا تسکین بخشد اکلیل الملک بابونه در آب بجوشانند تا مهرا شود بعده از ان یک قبضه بگیرند و از زردی بیضه جوش کرده دو درم و زعفران یک درم و افیون یک دانگ و تخم کتان و حلبه و خطمی هر یک یک حفنه با یک استار سوده در طبیخ که اندران مقل سه درم حل کرده باشند آمیخته بر برگ یا پارچه مالیده و سطح مقعد را بروغن کنجد که دران پیه بط یا پیه مرغ گداخته باشند مسح کرده بر موضع نیمگرم بچسپانند و این ضماد تسکین وجع و ورم کند پیاز سفید را در آب خوب بجوشانند پس بروغن گاو بسایند تا نرم گردد و نیمگرم بمانند بر مقعد اربعه بنهند که این تسکین وجع بسیار کند و بواسیر را که خارج است میان سرین نفع کند و این حب استعمال نمایند هلیلهٔ سیاه و بلیله و آمله هر یک ده درم مقل ازرق سی درم مقل را در آب گندنای مروق تر کرده بسایند تا مثل مرهم گردد و دیگر ادویه کوفته بیخته با مقل سرشته حب سازند شربت دو درم با آب نیمگرم وقت خواب یا بعد از دخول آبزن یا حمام و ایضاً خبث الحدید بصری کوفته در آب گندنای غیر مغسول هر روز هفت روز تر کنند و هر روز تجدید آب نمایند پس خشک کرده از ان و انزروت سفید یک جزو بگیرند و از تخم گندنا و تخم شبت و تخم پیاز و حلبه هر واحد نیم جزو کوفته بیخته با آب گندنا سرشته مثل نخود حب سازند و بقدر بیست حب وقت خواب با نبیذ ممزوج بخورند و ایضاً بگیرند بیخ هلیلهٔ سیاه و بر آن روغن گاو و آنقدر که آنرا بپوشد بمانند خسته بر آتش انگشت سه جوش بدهند و روغن صاف کنند و هلیله را خشک کرده و سائیده دو درم بخورند با ان دو اوقیه شراب که بر وی یک اوقیه روغن مذکور انداخته باشند بنوشند و این دوا برای اسهال خون بواسیری باطنی نافع توبال آهن تخم گندنا هر واحد دو درم کشنیز خشک چهار درم نانخواه سه درم با یکدیگر سائیده دو درم با آب گندنا بخورند

بوعلی سینا میفرماید واجب است که ابتدا بالفصد کنند که اصلاح بدن بعد از استفراغ خون بسوی آن نماید حتی که فصد صافن و رگ خلف عقب کنند و رگ مابض قوی تر از این هر دو است و حجامت میان هر دو سرین آن را انفع کند و استفراغ اخلاط سوداوی نمایند و معالجهٔ طحال ترکیب کنند اگر این بهر اصلاح خون متولد حب گردد پس اگر وجع و ورم و انتفاخ نباشد حاجت بسیار بعلاج حبس نبود و حبس علاج آن گاهی مودی بنواصیر و شقاق گردد و بعده واجب است که در تلیین طبیعت جهد کنند تا صلابت ثفل مقعد را ایذا نرساند پس کار عظیم گردد و بهتر آن است که مسهلات و ملینات از ادویه که دران نفع بواسیر بود مثل حب مقل و حب ایارج و حب وادی و جز آنکه آثر آن کلیم باشد و باید که تا ممکن در تفتیح بواسیر صم و تسییل خون از ان جهد نمایند تا آنکه ضعف آرد یا از ان خون سرخ صافی که دران سیاهی نباشد خارج شود پس اگر فائده نشود تدبیرش جدا کردن باسور و اسقاط آن بقطع است یا بتجفیف و احراق آن بادویه که این فعل کنند و بدانند که خونی که از بواسیر یا از مقعد سائل شود دران امان از اکله و جنون و مالیخولیا و صرع سوداوی و از جمره و جاورسیه و سرطان و تقشر جلد و قوبا و از جذام و از ذات الجنب و ذات الریه و سرسام است و چون معتاد از ان محتبس گردد خوف این امراض بود و خوف استسقا بسبب معده و ورم سردی و صلابت در کبد و فساد مزاج و خوف سل و اوجاع سینه بسبب اندفاع دم بسوی آن باشد و چون سیلان آن غشی حادث گردد بیشتر باید با شیر گل ارمنی گرم اندک اندک بنوشند و از ادویه باسور بعضی مفتحات آن است و بعضی مدرات و بعضی حابسات برای افراط سیلان خون و بعضی قالعات آن و بعضی مسکنات وجع آن و این همه یا مشروبات بود و یا حمولات و یا طلیه و ضمادات و لطوخات و یا قیروطات و یا بخورات و یا آبها که دران نشانند و اما حوابس و همه اینها یا مفرد باشند و یا مرکب و بدانکه حب مقل را در بواسیر ذی الافواه منفعت ظاهر است و در آنچه آن ثابت باشد و آنرا دو دهنی نبود کثیر المنفعت نیست و چون شقاق و ورم و وجع شود اول علاج این هر دو نمایند پس معالجهٔ بواسیر و دهن خستهٔ مشمش که دران مقل محلول بود بواسیر و شقاق را نافع است و آنچه مخصوص اورام مقعد از بواسیر است این است سفیداب ارزیز سیسه اوقیه و اسفیدلوس یک اوقیه و مرداسنگ دو اوقیه مصطکی سه درم بعصارهٔ مشمش جمع کنند و تدبیر قطع بواسیر و حسم آن بالا مذکور شده و تدبیر تفتیح بواسیر صم و ادرار خون آن این است

که واجب است اولا تلیین باستحمامات و استعانت بفصد صافن و رگ باسلیق و بر رغبات مثل روغن بنفشه تخم کتان و مغز تخم شبت و بیخ و [illegible] و بابونه [illegible]
گوزن و مقل و غیر آن بعد از آن آب پیاز تیز در پنبه آلوده بر آن استعمال کنند و گاهی در آن عصاره بخور مریم داخل میکنند و گاهی با وجود این اندکی از [illegible] داخل میکنند و بیخ
و بیخال کبوتر داخل کرده میشود که این بالضرور تفتیح میکنند و گاهی بر سر آن گاو زهره بشیرینه استعمال میکنند و از آنچه در پنبه داخل کرده شود مقل است و [illegible]
افواه انفتاح و ادرار خون و توسیع مسام میکنند و دوای هلیله با شرد. با وجود نفع آن بسوی بواسیر ادرار دم بواسیر میکنند بهر آنکه در آن [illegible] است و از آنچه ادرار خون
مختلس کند این است که بگیرند حنظل سه درم مغز بادام تلخ چهار درم و از آن فتیله دراز ساخته بمقعد نهند و هر ساعت تبدیل آن نمایند چنانچه پنج فتیله در پنج ساعت
استعمال کنند و چون سوزش و درد شدت کند در مقعد فتیله از روغن گل گذارند و فصد صافن تفتیح آن منفسها میکنند کلام در ادویه [illegible] ذرورات
و ذرورات صواب تر آن است که قبل از ذرورات قویه با انزروت در آب حل کرده لطوخ سازند و اگر لیفی بوجع صاحبه باشد داخل مقعد با آب حمام تنها لطوخ کنند
و اندک بر آن صبر نمایند پس [illegible] بشویند بعد از آن ذرور بر آن پاشند و از آنچه بر بواسیر ذرور میکنند قشور مس سابیده است تنها یا با [illegible] سوخته و اقاقیا
زرنیخ و زراوند و نوشادر بر آن ذرور کنند و تدارک بدانچه مذکور شد از روغن سرد و مانند آن نمایند و قوی تر از این آن است که بول صبیان [illegible]
دوای حاد است و اما آنچه موافق تر از این و نرم تر بود مثل خاکستر عنز السر و مغسول بشراب و خاکستر پوست بیضه و خاکستر تخم خرما سوخته [illegible]
و از آنچه جاری مجرای خواص است این است که بگیرند سرهای ماهی شور و نمک و آتش خشک کرده کوفته مثل آن [illegible] خشک کوفته [illegible]
و همچنین خاکستر دم ماهی شور و شونیز از جمله ذرورات جیده عجیب النفع است و اما تحجیرات از آن جمله قوی بلادر تنها است یا با سایر ادویه [illegible]
و زرنیخ تنها و کبریت تنها و اما سایر ادویه مثل انجدان و بیخ دفلی و [illegible] و بیخ سوسن و بیخ کبر و بیخ کرفس و بیخ حنظل و بیخ [illegible] و حب [illegible]
و لینک شیر و اشخار و اشنان و بهروزه و انزروت است مفرد و مجموع استعمال نمایند و قدری بلادر در آن داخل کنند و بر روغن یاسمین [illegible]
برای تحجیر آن نگاه دارند و دوائیکه در آن اشنان [illegible] و انزروت [illegible] نافع بود و گاهی تحجیر [illegible] کفایت کند و این تحجیر مرکب است و نسخه آن همان
نسخه تحجیر جید است که در قول ابوسهل گذشت لیکن در اینجا بلادر عوض روغن آن است و نوشته که از آن بلادر در روغن زیتون اساز ند و تحجیر استعمال کنند و گویند
که تحجیر ببرگ آس بسیار نافع است [illegible] و نوشادر و این تحجیر گاهی [illegible] که ظرف او نزد مقعد باشد و گاهی [illegible] میکنند
و موافق ترین آتش برای او آتش [illegible] است در سیالات که بر باسور نهند [illegible] آبهای قوی حاد است مثل آبیکه در آن آهک [illegible] و اشخار و زرنیخ [illegible]
جوشانیده باشند [illegible] و اشخار [illegible] باشند و آب [illegible] طلا [illegible] و غسلا از ادویه جالبه [illegible] بواسیر است و این طلا نافع که بگیرند حنظل چهار پاره کنند و در ظرفی گذاشته
بر آن بول شتر که در صحرا چریده و خصوص اعرابی انداخته در آفتاب تیز گذارند و هر قدر که بول کم شود تجدید آن نمایند که این بسیار النفع است باسقاط باسور [illegible]
گاهی طلا میکنند که اکال بواسیر است و در آب خربوزه [illegible] تر کرده بر بواسیر نهادن البته با آن زایل گردد و اگر بر آن [illegible] چنانچه [illegible]
همین عمل کند و همچنین تمر کبر رطب و [illegible] روغن زرد کشته است و روغن [illegible]
پنبه در عسل آلوده بر آن شونیز سوخته بپاشند و استعمال کنند و گاهی فتایل [illegible] و مانند آن [illegible] ادویه [illegible]
آنچه عجب [illegible] لیکن [illegible] است این است که [illegible]
در فتیله [illegible] سازند نفع کند و گمان [illegible] باشد [illegible] انا [illegible]
و اذی است نسخه آن هلیله بلیله شیر آمله مساوی [illegible]
حب سفید [illegible]
بندق سازند [illegible]
ابوسهل گذشت و از آنچه تجربه کرده شده این سفوف است [illegible] باقی همان است که در قول ابوسهل گذشت لیکن [illegible]

شکر بسه درم ست و شربت یک کف و ایضاً دو نسخهٔ اهلیله بروغن گاو بریان و یک نسخهٔ خبث الحدید همانست که در قول مذکور مسطور شد و اطریفل صغیر و اطریفل خبث الحدید نافع ست و ایضاً بگیرند زراوند طویل و عاقرقرحا و حسک و بادام تلخ و نانخواه و بریان یک کف آرد جو اندخته بآب گندنا و روغن مشمش بسرشند و ایضاً بگیرند ابهل نو منقی ده درم و در آب گندنا چند روز بخیسانند و در سایه خشک کرده بسایند و تخم حرمل و انجدان کرمانی و حرف سفید و نانخواه و حلبه هر واحد شش درم بران اضافه کنند و حرف و حرمل بروغن جوز و روغن مشمش بریان کرده سائر ادویه کوفته در ظرف آبگینه بدارند شربت از مثقال تا دو مثقال و از انچه مختار و مجرب ست اینست که بهروزه خشک دو درم بآب بخورند که این بواسیر را شفا بخشد و اگر سه مرتبه خورند عود نکند و سکبینج و میعهٔ خشک از جملهٔ ادویهٔ مشهوره در بواسیر ست پس اگر طبیعت نرم باشد سفوف بلیله بسبز و نفع کند و آن ادرار خون کند و از انچه ایشان را نفع کند اما ان خوردن لوف بعسل ست و اما اطریفل بخبث الحدید حبس خون و نفع بابسور کند و **مسکنات** وجع بگیرند سکبینج و مقل هر واحد دو درم میعهٔ سائله یک درم افیون نیم درم روغن خستهٔ مشمش یک اوقیه شمع زرد حل کرده نیم درم چند بیه ستر و بران داخل کنند و ایضاً نیلوفر خشک یک جزو خطمی نیم جزو و ایضاً اکلیل الملک عدس مقشر هر واحد یک جزو و زرده بیضه و روغن گل جمع کنند و چون بران مرهم داخلیون بروغن گل و اندک زعفران و افیون و میفختج بنهند نافع باشد و پیه بط سخت سودمند ست و ایضاً سرطان نهری زرد و قای رطب پیه گردهٔ بز نافع و ایضاً خصوصاً چون ورم کند بگیرند بابونه و اکلیل الملک و اندک زعفران سائیده بلعاب بزرکتان و شاشت بسرشند و انچه در باب ورم مقعد بیاید بسوی این باب مضاف سازند که آن نفع کند و تسکین اوجاع قطع و خرم و ورم نماید **حوابس سیلان** منجمله آن آنست که حبس سیلان قطع باسور کند و این قوی تر بود و واجب ست که کاویه باشند و بعضی ازان اینست که حبس سیلان انفتاح باسور نماید و انچه حبس خون قطع باسور کند از اجات ست و ایضاً مثل زنجار از جبر کنند و دم الاخوین و گلنار و شیاف ماینا و مانند آن پاشیده محکم ببندند و ایضاً پشم خرگوش یا نسج عنکبوت بسفیدی بیضه آلوده باز و جالینوس گرد اشیاء مذکوره بندند تا آنکه خشک کند و قوی مثل قلقطار مع اقاقیا و ماز و ست بعده محکم بستن پس اگر بچیزی انتفاع نیابد بپنبه که در زیت گرم فرو برده باشند داغ دهند که خون بند شود و بعد ازان بران ادویهٔ حابسه بپاشند و درین خطر شنیع ست و اما انچه کمتر ازین ست قوابض معروف ست و آبیکه دران قوابض پخته باشند یا شراب عفص که دران پوست انار و ماز و جوشانیده باشند و از انچه برای این خورده شود اطریفل صغیر ست که دران خبث الحدید در سرکه یک هفته تر نموده سرکه ازان صاف کرده بریان نمایند و مثل غبار سائیده داخل کنند و تغذیه بسهوریس واجب ست که از همه غلیظ مثل لحوم و اشیای لبنیه و همه محرّق خون از توابل و ابازیر کثیره اجتناب نمایند و باید که غذائی بخورند که هضم او سریع و غذائیت او نیک بود از لحوم و زردهٔ بیضه و شوربای چربه جوزا باته و زیرباجات و نخود آب و روغن کنجد شیرین ایشان را نفع کند و بیجو شهد هی با خانید نفیه بود و اگر دران جا اسهال و سیلان مفرط از خون باشد بسبیج و رمانیه بیت نفع کند و در روغنهای ایشان روغن جوز و روغن نارجیل و روغن بادام و روغن خستهٔ مشمش و پیه کوهان شتر و شحوم فاضله او ست خاکینه از زردهٔ بیضه و از گندنا و اندک پیاز سودمند بود و انجیر از خرما برای ایشان خوب ست **صاحب کامل** گوید بواسیر یکه ازان خون جاری باشد باید که صاحبش او قی استعمال کند و تقاطر او در هر اندک مدت نماید و از ادویه انچه مجفف باشد مثل کهربا و بسد و مروارید مخلوط باشیای مفرحه مثل گل قبرسی و ارمنی مع اشیای مخدره مثل فلونیای فارسی و تریاق نو استعمال کنند و این حب برای بواسیر نافع ست قرص کهربا یک درم و نیم بلیلهٔ سیاه و بلیله و آمله بزیت بریان کرده باریک سوده هر واحد دو درم مقل ازرق یکدرم همه را باریک کوفته و مقل را در آب گندنا حل کرده ادویه بدان سرشته حبها سازند و در سایه خشک کرده سه درم با آب نیمگرم بخورند و این حب نیز برای بواسیر خونی نافع هلیلهٔ سیاه و بلیله و آمله هر واحد پنج درم تخم گندنا شش درم کهربا و بسد و ودع سوخته گل ارمنی هر واحد دو درم و نیم مقل ده درم همه را سائیده و مقل را در آب گندنا و آب برگ سرو حل کرده ادویه بدان سرشته حب سازند شربت سه درم با آب آهن تاب پس قطع خون کند باذن الله تعالی و ایضاً بگیرند هلیلهٔ سیاه و بلیله و آمله هر واحد چهار درم حب الآس و جفت بلوط و طراثیث و گلنار هر واحد دو درم مصطکی و جوز بوا و سنبل الطیب و قرنفل هر واحد یکدرم تخم گندنا سه درم مقل خالص ده درم خبث الحدید باریک سوده و در نبیذ و اذی یک شبانه روز تر کرده بریان نموده خشک کرده بیست درم هلیلجات و تخم گندنا را در زیت بریان کرده همه را باریک بسایند و مقل را در آب برگ سرو حل کرده ادویه بسرشند و حبها سازند شربت سه درم با آب نیمگرم و اما بواسیر یکه دران خون جاری نباشد باید که تفتیح نمایند و اخراج خون ازان کنند پس خون ردی که ازان خارج شود و درد ساکن گردد و چون اراده تفتیح آن کنند بعضی ادویه

مثل بخور مریم و آب پیاز حریف یا فلفلمون یا دیگ بر دیگ بران طلا نمایند و هلیلهٔ مربی و حب مقل و اطریفل صغیر و هندی، و این سفوف بواسیر و اوجاع و ریاح را رفع ازان نفع کند هلیلهٔ سیاه و بلیله و آمله بریان بریان هر واحد ده درم تخم گندنای نبطی و حب الرشاد هر دو بریان و نانخواه هر واحد پانزده درم حرمل و حلبه هر واحد هفت درم ابهل و خشخاش هر واحد پنج درم مصطکی و جوزبوا هر واحد یک درم همه را جریش سائیده سه درم با آب گرم بخورند و اگر صاحب این مرض از آب گندنای نبطی پانزده درم با دو درم روغن جوزبوا بنوشد آنرا نفع کند و اگر بروغن بزرکتان کهنه بر موضع طلا کنند نافع بود و اگر صاحب او دوای هلیلهٔ سیاه و بادیان و حرف کوه و قول ابوسهل گذشت هر روز سه درم با اوقیه نبیذ و اذی بخورد مفید ست و این حب تسکین اوجاع بواسیر و اسهال کند بگیرند هلیلهٔ کابلی و بلیله و آمله و مقل هر واحد چهار درم انیسون تخم کرفس بادیان زیرهٔ سیاه نمک هندی صعتر فارسی سورنجان سفید اشق حرمل شیطرج نانخواه سلیخه مصطکی راسن هر واحد یک نیم درم فانیذ و تربد هر واحد سه درم صبر سقوطری بیست درم سکبینج دو درم انچه سودنی ست با یکدیگر بسایند و صموغ را در آب گندنا حل کنند و بدان بسرشند و حبها سازند بقدر نخودی دو درم تا سه درم این تا سه شب متواتر بخورند که نفع کند و تسکین وجع نماید و این ضماد وجع مقعد و بواسیر را نافع ست بگیرند مقل ازرق و در روغن بزرکتان حل کنند و گندنای مطبوخ بروغن گاو اضافه کرده همه را در هاون بسایند تا هموار گردد و بر مقعد ضماد نمایند و ایضاً بابونه و اکلیل الملک و گندنای نبطی و برگ خطمی هر واحد یک کف در آب خوب بجوشانند تا مهرا گردد و در هاون بسایند تا مستوی گردد و زردهٔ بیضه بران انداخته همه را خوب بسایند و عند الحاجت استعمال کنند و ایضاً بگیرند حلبه و تخم کتان هر واحد دو جزو مقل در روغن گداخته پیه ماکیان نیم جزو همه را سائیده و بدانچه مذکور شد آمیخته نیم گرم بر مقعد ضماد کنند و این سفوف اوجاع بواسیر را مجرب است ابهل و خار خسک و بادام تلخ و نانخواه هر واحد یک جزو تخم گندنای نبطی دو جزو زراوند و عاقرقرحا هر واحد نیم جزو با یکدیگر سائیده آرد پاکیزه بران انداخته با آب گندنا سرشته و در تنوریکه آتش او نرم باشد نان پزند و سائیده بروغن جوز و روغن مشمش لت کنند شربت چهار درم با نبیذ و اذی و هرگاه با بواسیر ورم حار باشد تضمید با این ضماد کنند سفیداب ارزیز پنج درم مرداسنگ سه درم مصطکی یک درم بزر البنج سفید دو درم همه را با یکدیگر سائیده بزردهٔ بیضه و روغن بنفشه سرشته نیم گرم بر موضع ضماد نمایند و این ضماد نیز ورم حار مقعد را که با بواسیر باشد نافع ست برگ خطمی بابونه اکلیل الملک هر واحد یک کف حلبه بزرکتان هر واحد سه درم عدس مقشر ده درم همه را بجوشانند تا مهرا شود و در هاون بسایند تا مثل مرهم گردد و بران زردی دو بیضه در روغن بنفشه انداخته مخلوط سازند و ضماد کنند و این دوا در تسکین اوجاع بواسیر که با وی حرارت باشد نافع ست ثوم مقشر را اندکی بسایند بران روغن بزرکتان انداخته خوب بجوشانند تا ثوم پخته شود و بعده روغن صاف کرده بدان مسح مقعد کنند و ثوم ضماد نمایند که تسکین وجع کند و این چهار نسخه [illegible] تجفیف بواسیر ست اول مقعد را بشراب قابض بشویند و بران خاکستر جوز السرو و خاکستر حنظل و خاکستر جفت بلوط ساعتی بپاشند و ایضاً جوز السرو و پوست انار و جفت بلوط هر واحد یک کف نیکوفته در شراب قابض جوشانیده صاف کنند و بدان صبح و شام چند روز متواتر مقعد را بشویند که این نیز از مجففات بواسیر ست و این مرهم تجفیف بواسیر کند مرکب از عصارهٔ لحیة التیس دو درم کندر سه درم کوفته بعصارهٔ انگور تر کنند و مرهم ساخته بر پارچه طلا کرده بر موضع بچسپانند و این مرهم نیز مجفف ست زرچوب مرداسنگ هر واحد پنج درم کوفته بحریر بیخته در روغن گل بقدری که آنرا بپوشاند گرفته و یکدرم موم انداخته بپزند تا مرهم گردد و استعمال نمایند و این مرهم مجرب تجفیف بواسیر و نواصیر ست زفت دو درم روغن جوز پانزده درم زفت را در روغن گداخته بدان کبریت بحری سوخته یکدرم افیون [illegible] هر واحد یکدرم کوفته بیخته مخلوط سازند و بر پارچهٔ کتان طلا کرده بر موضع بچسپانند و این روغن بواسیر را نفع کند بگیرند آب گندنا یک رطل و دران تخم حرمل و پوست بیخ کبر هر واحد ده درم سداب یکمشت داخل کرده نیک بجوشانند تا پخته شود پس صاف نموده نیم رطل روغن کنجد را انداخته بپزند تا آنکه آب فانی گردد و روغن بماند استعمال نمایند و این روغن دیگر بواسیر را نفع کند اگر بنوشند یا حقنه سازند کندر پوست بیخ کبر قسط حرمل هر واحد یک جزو دار فلفل و کبریت [illegible] هر واحد نیم جزو در روغن [illegible] حل کنند و استعمال نمایند و ایضاً چون بنوشند و بمقعد بمالند نافع بود بگیرند آب گندنا و آب حنظل [illegible] هر واحد یک رطل و پوست بیخ کبر و حرمل هر واحد ده درم زراوند طویل قسط تلخ هر واحد پنج درم مرزنجوش شاهسپرم هر واحد چهار درم همه را نیکوفته در آبهای مذکور انداخته بجوشانند تا ثلث بماند پس روغن خستهٔ زردالو و روغن بزرکتان هر واحد نیم رطل بران انداخته باتش نرم بجوشانند تا آب برود و روغن باقی ماند و مریض یک درم تا یک مثقال ازان با آبیکه دران حلبه پخته باشند بنوشد و بمقعد بمالد که فی الحال تسکین دهد و این نسخه تسکین وجع بواسیر کند مقل ازرق

تخم گندنا هر واحد جزو پوست بیخ کبر دو جزو جمیع کوفته بر آتش زیر ظرف سوراخ دار نهند و مریض بالای آن بنشیند تا دخان بمقعد رسد که این تخفیف بواسیر کند و ایضاً شونیز و حرمل و تخم گندنا و راتینج و کندر و مقل و پوست بیخ کبر مساوی کوفته با قرص ساخته بدان تبخیر نمایند و اما بواسیر که عفونت پدید آید تا آنکه ادویه بدبو گرد دران نفع نکند ادویه حاده استعمال نمایند و ازین جمله است که نوره و زرنیخ در حمام طلا کنند و ساعتی بران صبر نمایند تا آنکه بسوزد پس موضع را بشراب بشویند بعده پوست حنظل سوخته و عدس سوخته مساوی بران بپاشند که این تخفیف عجیب نماید و چون این فائده نکند باید که قوی تر ازین استعمال کنند و آن فلقطیون دو دانگ سه دانگ ست که سه روز صبح و شام بدان طلا کنند و هر گاه دوا ازان جدا کنند بشراب بشویند پس ازان دوا بران طلا نمایند تا آنکه سیاه گردد و بریزد بعده دوا ازان جدا کنند و بر آن مرهم سفیداب برای تخفیف موضع و تسکین احتراق حادث از دوای حاد طلا سازند و اگر آن دوا نیز حدت عارض از دوا را ساکن نکند کنجد با یک سائیده و بروغن گل و سفیدی بیضه طلا کنند و یا کتیرا نرده سفیده و آرد جو در روغن گل مخلوط کرده موضع را بعد از دوای حاد طلا نمایند و کسی که برد دوای حاد صبر نکند قطع آن بآهن استعمال کند سید اسمعیل و ایلاقی گوید که از طعامهای غلیظ و تیز و هر چه خون را سوداوی کند پرهیز باید کرد و همچنین از گوشت حیوانات آبی و سیر و پیاز و خردل و از مستی شراب خاصه از شراب احمر قوی و از سکر بشوانند ولی در بلی احتراز کنند و ریاضت معتدل و مالش بدن و حمام کردن را بپایان بکار دارند تا فضول در بدن جمع نشوند و حرارت غریزی به افزایند پس بنگرند اگر خون گرم و سوخته و صفراوی بود اول رگ باسلیق زنند پس بدن را بمطبوخ بلیله آمله و سپستان و آلوبخارا و خیار شنبر و مانند آن پاک کنند بعده اطریفل کوچک که دران مقل مساوی هلیلجات داخل کرده باشند بقدر چهار درم هنگام خواب بخورند و اگر آماس مقعد درد کند این ضماد کنند اکلیل الملک و بابونه هر یک پانزده درم کوفته بپزند باقی همان ست که در قول ابو سهل گذشت و مرهم سفیده سفیداب و پیه بط و روغن گاو نیز درم و دو درم ایلینانند و اگر گندنای اشته با دبه پاره پاره کنند و در پاتیله کرده سر پوش نهاده بر آتش نرم نهند تا حدت او برود پس بروغن گاو یا روغن بادام تلخ انداخته بریان کنند و دو بار آن بسایند تا مرهم شود و ضماد کنند باسور را نرم کند و درد بنشاند و ضماد دیگر که در قول ابو سهل گذشت همین عمل دارد و دیگر ضمادات همان ست که در قول ابو علی سینا مذکور شده و اگر برگ خطمی اکلیل الملک پخته تخم مرو در روغن گل پخته ضماد کنند نافع بود و اگر حاجت کشادن باسور آید تا چیزی بالا آید ادویه کشاینده نهند و هر گاه این ادویه بکار برند اول بخار آب گرم بنشیند و روغن بنفشه و ادویه تلخ و امثال آن که در قول ابو علی گذشت بمالند تا باسور نرم شود و راه برا گشاده گردد و بسیار باشد که فصد صافن و بالعض باسور بالی علاجی دیگر گشاده و اگر باسور بدان گرمی نشود ابتدا اول فصد باسلیق کنند تا خون فاسد کم گردد بعده بمطبوخ هلیله افتیمون کنند و بلیله مربی بخورند و پوست هلیله کابلی بروغن گاو بریان کرده کوفته بیخته بسبل شکر سود مند بود و چون از باسور خون سود و منفعت آرد پس اگر این خون بنوبت آید و سیاه باشد منع باید کرد تا وقتیکه سستی و زردی چهره و ضعف ساقها ظاهر شود و چون این حالات پدید آید جزو دی تدبیر حبس خون کنند و اگر از باسور اندک زرداب تراود و جز این ادویه دیگر شود و علاج حبس باد و تخفیف نمایند و چون سیلان آن عود کند اعاده العلاج آن کنند تا مدت عمر بسلامت گذرد و دوا و تنقیه همان ست که در قول ابو علی سینا گذشت و اگر مقل و تخم حنظل مساوی گرفته مقل را در آب گندنا حل کرده شیاف سازند همین عمل کند و اگر حلتیت عوض تخم حنظل کنند صواب باشد و سرگین کبوتر و زهره نر گاو قوی ست و روغن آن با گندنا که در قول صاحب کامل گذشت اگر بخورند و بدان حقنه کنند و طلا نمایند سودمند بود و این حب مقل درینجا موافق بود هلیله سیاه و پوست هلیله کابلی هر یک ده درم سکبینج سه درم سپندان سفید دو درم مقل پانزده درم مقل را با آب گندنا حل کنند و ادویه بدان سرشته حب سازند و سفوف هلیله سیاه و حرف و دوای خبث الحدید و جز آنها همان ست که در قول ابو سهل گذشت صفت ادویه که خون آمدن از بواسیر باز دارد و حبی که دران صدف سوخته است و در قول مذکور شد بکار برند و این حب نیز خون بواسیر باز دارد هلیله کابلی بلیله آمله هر یک پنج درم زاج سفید یک درم مقل ده درم با آب گندنا حب کنند شربت یک درم و اگر درین حب پنج درم ودع سوخته و سه درم کهربا زیاده کنند مقدار شربت افزایند صواب بود و ایضاً هلیله کابلی بروغن زیت بریان کرده پنج درم بلیله آمله و هلیله سیاه و کهربا هر یک چهار درم و اذی شش درم ودع سوخته پنج درم مازو سوخته مقل پانزده درم با آب گندنا حل کرده حب سازند شربت دو درم یا زیاده و کم ازان و ایضاً هلیله کابلی بروغن گاو بریان کرده ده درم کهربا ده درم مقل چهل درم حب سازند با آب گندنا شربت دو درم و این سفوف نافع خبث الحدید ده درم و کندر هر یک دو درم تخم کبر تخم کشنک چهار درم کوفته بیخته یک درم با آب

کنند با دو وقیه آب گرم و آین قرص کهربا نافع بلوط دو درم باقی اجزای آن در قول ابو سهل گذشت شربت دو درم و این نسخه آن از محمد بن زکریا ست کهربا و صمغ جزو دکدو و گلنار و عصاره لحیة التیس هر یک پنج درم کندر سه درم افیون دو درم بلعاب اسپغول قرص سازند شربتی دو درم با وقیه آب سماق و اگر صمغ جزو نباشد سه درم سوس بدل آن کنند و اجزای نسخه معجون خبث الحدید سوای فلفل سیاه و نانخواه همان ست که در قول ابو سهل گذشت و آین معجون مقل سفید و ودع سوخته و کهربا و هلیله سیاه و بلیله و آمله و رازیانه و خام کوفته بسرکه تر کرده و بلوط و جزنفل و گلنار و نانخواه و فوفل هر یک پنج درم لسید و مصطکی هر یک سه درم مقل بست درم بدستور معمول العسل معجون سازند شربت از دو درم تا چهار درم و اگر کتیرا نیم جزو کنند ریک جزو کوفته بیخته با موئیز خراسانی بسرشند و بقدر جوز بزرگ بخورند نافع بود و این ذرور نافع صبر و کندر و دم الاخوین و شیاف مامیثا و گلنار مساوی مثل غبار سائیده و خانه عنکبوت یا پشم خرگوش به سفیده تخم مرغ تر کنند و بدین ذرور آلوده بران موضع نهند و بر بندند و اگر قلقطار و مازو و اقاقیا درین ذرور آمیزند قوی تر باشد صفت ادویه که باسور را خشک کند و لاغر گرداند و بیفگند اطریفل مقل که در ابتدای علاج مذکور شد و حب مقل و جوارش مقل و معجون دیگر که در علاج شقاق مقعد یاد کرده آید و هلیله مربی همه درین باب نافع ست و آین جوارش نافع بود و بر قوت باه یاری دهد بگیرند تودری سفید پوست بیضه مرغ شقاقل هندی تخم گندنا هر یک سه جزو نوشادر نیم جزو خبث الحدید برابر همه ادویه کوفته بیخته بروغن گاو چرب کرده بعسل بسرشند شربت از دو درم تا چهار درم و آین گوارش بواسیر را لاغر کند و داغ را پاک گرداند و شهای طعام باز آرد بلیله زرد ده اوقیه بلیله مصطکی دار فلفل تمر سفید شونیز هر واحد یک اوقیه و در بعضی نسخها دارچینی و اسارون هر یک نیم اوقیه داخل ست کوفته بیخته شش اوقیه روغن گاو و دو رطل بغدادی عسل جوشانیده ادویه بسرشند شربت بقدر جوز و معجونی که معروف بسه بکی ست از چهار درم تا ده درم با آب موئیز خوردن بواسیر و سرفه و ضیق النفس و ریاح البواسیر و وجع حلق را سودمند بود و حب سه روس بواسیر را خشک کند و طعام هضم نماید و خون باز دارد و نسخه آن در قول بو علی سینا گذشت و آین معجون مختصر صاحب این علت و مالیخولیا و بهق سیاه را سودمند بود بگیرند افتیمون تازه و کوفته بیخته با موئیز سفید بی دانه بکوبند شربت بقدر جوز بزرگ با سکنجبین و بعد طعام اگر مدتی بخورند بدن را از ماده سودا پاک کند و ذرور خاکستر جوز السرو و غسول که بعد آن مسطور ست در قول صاحب کامل گذشت و این دوا بواسیر خارج شده را سیاه کند و بیفگند قلقطار و بوره زرگران مساوی بسایند و بروغن مغز زرد آلوی تلخ چرب کرده طلا سازند و بر بندند و اگر قوی تر خواهند سک و دم الاخوین مثل غبار سائیده اول آن موضع را بغسول مذکور تر کرده این دوا بپاشند تا آنکه سیاه شود پس این مرهم سفیداب طلا کنند سفیداب انزروت دم الاخوین برابر سائیده بموم و روغن تخم زرد آلو چندانکه کفایت کند مرهم سازند و شش روز این مرهم گذارند تا بیفتد پس مرهم کافوری طلا سازند و آین شیاف بواسیر را بیفگند سرو گلنار و مازو و سرمه و اقاقیا و شب یمانی شیاف سازند و آین دخنه سودمند بگیرند جوز سرو یا پوست سرو و مغز زرد آلو مقشر بریان کرده بسرابه سرو در آب بسوزند و بروغن کوهان شتر بسایند تا چون مرهم شود و طلا کنند پس بگیرند مارریون درست و با کوهان شتر کوفته بدستور معمول دود کنند اگر بدین مداومت نمایند باسور خشک کند و بیفگند و محمد زکریا گوید علاج با آهن بهتر و سالمتر از علاج دوای تیز ست بهر آنکه استعمال دوای تیز از درد صعب آماس خالی نباشد و هرگاه علاج بدو و احاد یا آهن کنند اول رگ باسلیق زنند پس علاج نمایند و ثابت این قدر گوید که اگر این دوا بکار برند درد باسور بنشاند و خون باز دارد و اگر پیوسته بکار دارند آنرا خشک گرداند و بیفگند و زود اثر کند بگیرند سیعه سائله و کندر و قسط و پوست بیخ کبر و پنج شبرم اسفند هر واحد یک جزو و خرزهره و گوگرد زرد هر یک نیم جزو همه را بکوبند و بر هر ده درم از دوا روغن زیت و روغن گنجد و روغن زنبق جمله سی درم بگیرند و اول کندر و گوگرد را درین روغن حل کنند پس ادویه آمیزند و در شیشه کنند و بکار برند نافع بود و آین دوا از نسخه ثابت ست بگیرند زرنیخ زرد و سرخ و نوشادر و زرد اسپیج و آهک و ناس مساوی و بآب اشخار سائیده قرص سازند و بسایه خشک کرده وقت حاجت بسایند و بر ثبیل فرو ریزند بندند و این دوا تیز تر بسیجه او ست و قریب از و یک بر دیگر ست بگیرند خربق سیاه زرنیخ زرد و سرخ و آهک و اشخار و زرد اسپیج و مویزج و قنبار السحار و نوشادر مساوی و همه را بآب اشخار سرشته قرص سازند و اگر خواهند که قوی تر باشد همه را بشیر که و قطران بسرشند و اگر نرم تر خواهند به پیه گاو بسرشند و اگر ببول کودک بسرشند قوی باشد و آین ایضا از ثابت بگیرند مار افعی از جائی که از آب دور باشد و سر و دنبال او از هر طرف مقدار چهار انگشت دور کرده باقی را در دیگ سنگین کنند بعد پاک کردن شکم و شستن از شیر و روغن زیت بپزند و سر دیگ محکم بسته باشند چون مهرا شود از آتش بر دارند بعد سرد شدن آن سر دیگ بکشایند و آن روغن را نگاه دارند بعد

باسور طلا کنند آنرا خشک گرداند و بریزاند و اهرن گوید باسور را بروغن زیت چرب کنند و اشنان سبز کوفته بر آن بپاشند تا هفت روز آنرا خشک کند و بیفگند و این شیاف معتمدان آزموده اند بگیرند عشقه و آنرا در دیگ مسی نو قلعی ناکرده با آب بپزند و بمالند و بپالایند تا سطبر شود پس در طاس مسی کرده در آفتاب چهل روز بنهند و به شب بپوشند و از غبار نگاهدارند و هر روز حرکت دهند پس بمقدار یک اثار از این صبر و مر و تخم سپندان سفید از هر سه برابر یک استار بر آن افگنند شیاف ساخته یک شب بکار برند و یک شب ترک کنند و طعام شوربا دهند زیاده از سه شب حاجت نیفتد و خشک گردانند و بیفگنند و محمد زکریا گوید که و یک بر دیگر و همه ادویه تیز که بر باسور گذارند پس یک دو آسایش دهند و یک دو بکار برند تا خشک شود و سیاه گردد انگاه پس برگ کرنب را آب پخته بروغن گاو سوده مثل مرهم کنند و بر نهند تا بیفگند و نسخه روده همان ست که در قول ابوسهل و ابوعلی و صاحب کامل گذشت و هرگاه باسور اندرون باشد و درد و دواهای تیز بدان نرسد تدبیر حقنه باید کرد بگیرند مغز زردآلو تلخ و از آن روغن بکشند و کنجاره او را در آب بالیده صاف کنند بمقدار هفتاد درم از ان آب بمقدار پانزده درم از این روغن بهم آمیزند و نیمگرم کرده حقنه سازند و این حقنه درد و سوزش بنشاند بگیرند عصاره سداب یا برگ او و گل سرخ و بجوشانند و مالیده صاف نموده یک زرده تخم مرغ و روغن گل در آن حل کرده حقنه کنند بعد از یک ساعت عصاره سداب و عصاره برگ بارتنگ و گل مختوم و قرطاس سوخته باهم مرکب کرده حقنه سازند و چندانکه ممکن بود نگاه دارند و تدبیر قطع باسور [illegible] مسطور شد محمود و صاحب تشریح گویند که علاج همه اقسام بواسیر فصد باسلیق ست و اخراج خون بقدر قوت کنند و هر صبح جلاب از عناب ده عدد و سپستان ده عدد و شکر سفید ده درم و یا شربت عناب و شربت دینار بنوشند و غذا مزوره ماش بشیره مغز بادام سازند و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه یا بمطبوخ هلیله زرد نمایند و این وقتی ست که طبیعت و خون هر دو محتبس باشند و اما چون طبیعت نرم و خون سائل باشد هر صبح قرص کهربا با مثقال و گل ارمنی مثقال و رب به ده درم بیاشامند و غذا مزوره سماق مع گوشت ماکیان و تیهو و دراج خورند و این حب برای بواسیر که خون از ان جاری باشد نافع نسخه آن همان ست که برای بواسیر خونی نافع و در قول صاحب کامل گذشت و ایضا اقاقیا و اثیث و گلنار و مقل و هلیله سیاه و بلیله و آمله هر واحد چهار درم حب الآس و جفت بلوط هر واحد دو درم همه را باریک سایند و بیخته مقل را در آب گندنا حل کرده ادویه بدان بسرشند و حبها سازند شربت دو درم و یا صاحب این مرض آب گندنا پنج درم با روغن جوز ده درم بنوشد و به برگ مورد و کلاه بادنجان و مر و تخم حنظل و سپست و پوست مازو و مقل و پیاز بخور نماید و یا همه بساوی گرفته بآب گندنا سرشته هر روز دو سه مرتبه بخور گیرند تا هر روز ایام باسور لاغر شود و ساقط گردد و اما چون بواسیر موجع مولم بسبب کثرت امتلای آن از خون سوداوی فاسد باشد تفتیح افواه او بچیزهائی که از ان خون سائل شود باید کرد تا درد خفیف و ساکن گردد مثل آب پیاز حریف و بخور مریم و زهره گاو و فلفل و فربیون و مانند آن و تناول اطریفل مقل و اطریفل صغیر ایشان را نافع بود و چون درد افراط کند با دویه مسکنه وجع ضماد کنند مثل اکلیل الملک و بنفشه و خطمی و خبازی و شبت هر واحد ده درم کوفته بیخته بروغن بنفشه یا روغن گل آمیخته ضماد کنند و یا ضماد برگ کرنب نمایند و آن در مسکنات گذشت و این ضماد نافع بواسیر ست تخم گندنا تخم کتان مقل ازرق هر واحد پنج درم پیه و روغن گاو پخته در هاون بسایند تا مثل مرهم گردد و بر مقعد ضماد کنند و این سفوف نفع کند بابونه اکلیل الملک خار خسک بادام تلخ نانخواه تخم گندنا مساوی کوفته بیخته بآب گندنا سرشته بر آتش نرم گذارند تا پخته گردد و بروغن تخم گندنا زردآلوی تلخ چرب کرده چهار درم بخورند و این دوا بواسیر را خشک کند پوست انار عصاره لحیة التیس جفت بلوط جوز السرو کندر هر واحد سه درم کوفته بیخته در آب انگور پخته باندرون فرج کنند مثل مرهم گردد پس بر پارچه طلا کرده بر موضع بچسپانند و این روغن در این مرض نافع ست آب گندنا و آب حنا و قوقی هر واحد بیست درم باقی اجزا همان ست که در قول صاحب کامل گذشت لیکن سلیخه چهار درم عوض زراوند طویل و حرمل ست و نسخه بخور نیز همانجا مذکور شد و اما علاج تام برای این مرض قطع ست یا وضع دوا حاد بر آن مثل فلفل و فربیون و مرهم زنگار و دیگر ادویه حاده مثل فربیون و زرنیخین و چون مرض با دویه حاده زائل گردد و حرقت و وجع باقی ماند بدین دوا ضماد کنند سپیده بیضه ماکیان مغز ساق گاو پیه کوهان شتر هر واحد یک جزو گداخته روغن از ان بگیرند و سپستان و روغن بنفشه و روغن کدو و موم صافی هر واحد یک جزو گداخته بپزند و کتیرا و خطمی کوفته بیخته هر واحد یک جزو آمیخته قیروطی ساخته استعمال نمایند و تا هنگامی که بواسیر قلیل الالم یسیر الضرر باشد بقطع آن متعرض نشوند بلکه بتسکین الم او نمایند انطاکی در تذکره خود می نویسد که در غیر سیالة ابتدا الفصد باسلیق کنند تا خون فاسد کما و کیفا یا هر دو خارج گردد پس اگر قوت متحمل استفراغ باشد تا خون در یک دفعه صاف شود بهتر ست و الا بعد راحت تکرار فصد نمایند اما در سیالة فصد نکنند مگر آنکه خون سرخ و درخشان بر آید و قوت قوی بود در آن وقت فصد قیفال بهر جذب مثل وضع محاجم بلا شرط کنند و اگر خون

خارج متغیر غلیظ و سیاه باشد قطع آن بفصد و غیر آن جائز نبود بهر آنکه در خروج آن امان است از هر مرضیکه اصل او سودا بود مثل ذات الجنب و ذات الریه و طحال و جذام و غالب صرع و جنون و در قطع آن امراض استسقا و ضعف کبد پیدا شود و بعد ازان اشربهٔ مرطبه مثل شربت بنفشه و عناب نوشند بهر آنکه اول محلل ماده است و دوم مصفی خون و هر روز سفوف سودا آباد و مثقال با بن مضغ استعمال نمایند انجیر عناب سپستان هر واحد یک اوقیه اسطوخودوس افتیمون گل سرخ گل بنفشه انیسون هر واحد نیم اوقیه در چهار رطل آب بجوشانند چون یک رطل باند صاف نموده بنوشند پس اگر ثولولی باشد بسفایج یک اوقیه افزایند و اگر توتی بود عوض اسطوخودوس اسارون کنند و الا میان هر دو جمع نمایند و در تسکین و اسقاط بواسیر مداومت این حب از مجربات و مخترعات است و استعمال آن صلاح کند و ریاح آن ببرد و بعد ازان تعدیل مزاج نماید و صرع و صداع و غالب امراض احشائی یا لبه را نافع است مقل تربد غاریقون صبر هر واحد یک جزو مصطکی بازدر رازیانج انیسون بزر السرو حصالبان سقمونیا هر واحد نیم جزو حجر ارمنی یا لاجورد ربع جزو کوفته بیخته بآب گندنا حب سازند شربت یک مثقال بآب مویز و از مجربات درین عوارض سلوک حب مقل بسکمی اطریفل کبیر است پس اگر زائد گرما و قوت وافر و وجع زیاده بود بآهن قطع کنند و بعد ازان در طبیخ مازو و شب یمانی و آس نشانند لیکن درین خطر است چون کار راند و ابرا باید جائز نبود کسی که اراده سلامت از شر او کند و خواهد که باز عود نکند بعد از قطع با پیه خنزیر داغ دهد که این مجرب است و هر که قطع نکند بتعفین آن مثل زنگ سبز دیگ از اکالات نماید و طلای روغن افاعی برای اسقاط این مجرب است و گویند که همچنین روغن عقارب است و کسی که هر سنگ بسوزد و با خاکستر او صبر مساوی اضافه کنند و بآب گندنا سرشته حمول نماید در اسقاط او مجرب است و کذا زاج و گوگرد و سلخ الحیه و پوست بیخ کبر طلا نموده بخور از بیرون سوراخ دارد و هرگاه خون بند شود و باعث درد گرده بروغنها و مرهم سفیداب و زنگار بکشانید و گفته اند باید که باسور یک دفعه قطع نکنند بلکه یکی ازان بگذارند تا خون ازان خارج گردد و این تعلیل بهتر نافع است اما در سعی بقطع آن دفعتهً هیچ نیست و از جملهٔ تدابیر جید در علاج بواسیر تلیین طبیعت است چه قبض او کار بر خداوند مرض دشوار کند و باید که چون خطر او بواسطهٔ انسداد اشتداد نماید فصد صافن کنند و مداومت بر طبیخ افتیمون بغایت نافع است و هرگاه از فساد عضوی دیگر باشد مثل طحال در شفای آن سوای صحت آن عضو طمع نباید داشت و در شرح موجز است که حب سندروس از عجائب ادویهٔ آن است نسخهٔ آن در قول ابوعلی سینا ذیل مشروبات گذشت و دو اثر کبیر نیز و شربت سیاه و ورم فقه برف مجرب است و همچنین سکنجبین و سیه سانده و طلای روغن بادنجان مجرب و اعظم ازین روغن بیضه است که در قرحه پر کرده تقطیر نمایند و مقطر را بار دیگر بعض سحق نموده مکرر بچکانند که این از اسرار غریبه است و کذا مسکه و روغن خستهٔ زردآلو و لزوم بخور بلادر و از آنچه تسکین آن فی الحال کند چون الم و ورم آن شدت نماید نشستن در طبیخ قول و خشخاش و اکلیل نیم گرم است و کذا لطوخ زعفران افیون و شمع محلول بآب گندنا یا آب کرنب و اعتنا باصلاح اغذیه در بواسیر علاج واجب است که او اهم بود و در اجتناب لحم بقر و ماهی و همه نمکین و ترش تاکید دارند و ملازمت طلای مقعد بروغن ماکیان یا نارجیل و روغن زرده و کوهان شتر و پیاز بریان از اعظم مجربات است و اگر پیاز عنصل باشد اولی بود و همچنین حمول صبر و انزروت و نطرون و خاکستر چوب انگور و شونیز و شب چون با پیه افعی و آب گندنا بسرشند که این مجرب است و اگر چه ذرور ازینها بعد مالیدن بانجیر یا کرنب مذکور شده استعمال نمایند و چون آرد مثل آن بیخ لوف بسرشند و بخور بردن اول ورم کنند ساقط کند خصوصاً با مازو و جوز السرو و دانه کرسنه و حصالبان و مقل و بخور به پوست مار و پیه دانه و حنظل و سندروس و بزر قطونا و زراوند طویل و جوز السرو و دولب و گوگرد و میعه و خون بهرو و پیشاب شتر مجرب باشد و اقطار ان سه شیره و همه آنچه در تشقاق بواسیر مذکور گردد درینجا مناسب است و بالعکس و گاهی معالجهٔ بواسیر و ثالیل و بحرمیت بقطع و داغ میکنند و اطبا از اشیای حریفه آنچه قائم مقام آن باشد استنباط نموده اند و لطیف تر آنها این آب است آهک آب با ندیده زرنیخ سرخ زاج سبز اشخار هر واحد دو اوقیه باریک بسایند و در چهار رطل آب آمیخته در شیشهٔ سر بسته سه هفته بدارند بعده بحجر علقه صاف نموده بدارند پس هرگاه قدری آهک و اشخار با آن سرشته بر باسور یا ثولول یا گوشت مردار بگذارند تا آنرا بر باید و چون آهک و اشخار صابون نوشادر بوره ارمنی زرنیخ خاکستر چوب اضافه کنند قائم مقام داغ گردد و افعال عجیبه ازوی بظهور رسیده و در بعضی از نسخ قطع عنبی کنند چون در ابریح ازان خدمت کنند ایضاً در نسخه میگوید که در عنبی و توتی فصد کنند و در نزف سلاقا تا پایطن اغذیه و ترک همه حریف و مالح و حامض و مولدات سودا و خصوصاً بواسیر مثل لحم بقر و خرما و بادنجان و عدس نمایند و تنقیهٔ بدن بشربت فاکهه و طبیخ افتیمون و سفوف لولو و حبوب لاجورد یا حجر ارمنی کنند پس معجون خبث الحدید یا حب مقل الحمل آرند و در قطع آن بآهن خطر است و گاهی

عرض او بموی می بندند تا آنکه ساقط گردد و باید دوای حاد مثل زرنیخ و دیگ و گاهی ساقط میشوند بتجویز زرنیخ و کبریت و مرهم بیخ کبر و آس و مازو و سلیخ الحبه
که مجرب است و کذا الطرفا و تخم گندنا و شبرم طلیه بجوریاتش یا پشک شتر گیرند و قبل او و بعد این مسهل بدانچه بسیر آید از مرارات و زیاده کنند و طلا بکا کبریت و سیاه انگور با سیر
و آب گندنا که بیکو سیده و چون خناق دور در دانا بت تخم فقار الحمار بجوشانند تا نرم شوند و بدان جمع کنند و صباح دیگر روغن گاو بمالند و بطبیخ کنند تا ساقط شوند
و همچنین دو روز بعمل آرند و ازاله آن مجرب است و ضماد تخم حرمل و خاکستر تخم عدس با هلیله با برگ پودینه سبز و نطرون سائیده بعسل سیر با تخم گندنا و طلا
و در خواص آمده هر که بنویسد یک ورق کبیر و بعد قبل طلوع آفتاب بر دو در نگام غروب آفتاب گوید که تو با سور فلان ابن فلانه هستی با سور بالاخر و ساقط گردد
بن هبة الله گوید که علاج بواسیر عمیا تفتیح آن و اخراج خون محتبس دران است بهر آنکه چون خون سائل شده درد آن ساکن گردد و طلای عصاره تخم هیرم با عصاره
بصل حار حریف تفتیح افواه او کنند و مریض را چیزی بدهند که خون را فرو دارد مثل هلیله مربی و اطریفل اصغر و تجویز مقعد از بیخ کبر مع تخم گندنا و بیخ حنظل در آب گندنا تر
کرده مجفف است و زهره گاو مع لعاب خردل بر مقعد طلا کنند و مریض را در آبیکه بنفشه و بابونه اندران پخته باشند بنشانند و غذا آب لوبیا و نخود آب و گوشت بریان کنند
و بالجمله علاج حبس قریب از علاج احتباس حیض است و علاج بواسیر سائله این است که اگر بدن ممتلی باشد فصد باسلیق و تبرید موضع بروغن گل و کافور و افیون مع
مرهم مرکب کنند پس اگر طبع خشک و بدن ممتلی از خلط سوداوی باشد اسهال بمطبوخ افتیمون نمایند و اگر خون اسراف کند حابس او بسبب بکنند پس اگر خون حار معتدل
و قوت قوی بود قطع آن نباید کرد و اگر اسهال اسراف نماید بقرص کهربا مع رب سفرجل حابس آن کنند و غذا بیضه مرغ با آب سماق سازند و مریض را در آبیکه مازو و پوست انار
و غیر آن که در قول ابو سهل گذشت جوشانیده باشند بنشانند پس اگر بواسیر بزرگ و خون خارج بسیار باشد بجز قطع چاره نبود و اگر خوف از کثرت خروج خون باشد
و بعض اطبا قطع آن با آهن می کنند و قطع محجم دم بدوای خشک می نمایند و معالجه موضع بعد ازان بدانچه منقی باشد و در آخر بدانچه ملحم بود میکنند و بعضی از ایشان
ختم آن میخ نمایند و چون ساقط شوند علاج موضع بروغن زرد یا مسکه و در آخر بمراهم مرکب و سفیدی بیضه و کافور و روغن گل و سفیداب از زیر میکنند طبری
گوید باید که تنقیه علیل قبل هیجان علت کنند و فصد باسلیق نمایند و از خوردن لحوم بقر و نمک سود و پنیر و ماهی شور و بقول حریفه حاده منع کنند و بر سفیدباج یا زیرباج
بچه مرغ یا پاچه حملان اقتصار ورزند پس بمزاج او نظر کنند اگر مائل ببرودت و رطوبت باشد امر باستعمال این حب کنند بگیرند هلیله سیاه ده درم زوفای خشک
و سعتر فارسی و مصطکی هر واحد یک درم کوفته بیخته مقل ازرق پنج درم در آب گندنای بطی تر کنند تا حل شود و بعده ادویه آمیخته حب بمثل فلفل بسازند و استعمال نمایند
که تجفیف و ازاله بواسیر مع پرهیز کند و سلیخ الحبه و کشنیز خشک و مقل و پوست هلیله و پوست بیخ کبر و اجتماع بادنجان بخور زیر ظرف سوراخ دار کنند که باسور را
خشک گرداند و بریزاند و از روغنهائیکه برای او استعمال کنند چون مزاج ساکن بود روغن تخم زردآلو و روغن عقیق و روغن بان است و اگر مزاج علیل مائل
به برودت و رطوبت باشد روغن بلسان است که دران اندک مقل و جند بیدستر جوشانیده باشند و اگر مزاج مریض مائل بحرارت باشد روغن گل و روغن بنفشه
و روغن نیلوفر و روغن طلع است و این روغنها برای تسکین حرارت است چه استعمال آنها علاج مخصوص بواسیر نیست داد و هان حاره علاج مخصوص آن است
و تکمید حلقه دبر دائم بروغن گل نیمگرم مقوی آن و مانع از انشقاق است و ازانچه استعمال کنند برای تسکین ورم چون در حلقه مقعد حادث شود مرهم معروف بکافور
است و آن این است که از موم و روغن و سفیداب از زیر مغسول اندک شنگار که معروف بخشبه حمر است مرهم بسازند بعده در هاون انداخته و بدان
آب سرد ریخته بجهل کردن مغسول نمایند تا نرم گردد و بعد ازان که دو سه دفعه آب باران ریخته باشند اندک سفیده بیضه رقیق آمیخته حل کنند تا مخلوط گردد و استعمال
کنند که تسکین ورم کند و چون رگ بشگافد باید که بصورت خون نظر کنند پس اگر سیاه غلیظ باشد بگذارند تا آنکه سیلان کند و صاف گردد بعد ازان حبس نمایند
بهر آنکه کثرت سیلان او مضعف معده و موهن قوت و مورث خفقان و زردی رنگ است و گاهی استسقا بطریق ضعف کبد و برد آن پیدا کند و قطع خون به
شیافات قاطعه دم و باقراص یا به سفوفات نمایند و نسخه شیاف قاطع خون این است مر یک جزو اقاقیا یک جزو دم الاخوین عصاره لحیة التیس حضض فشار کندر هر واحد
دو جزو همه را سائیده قدری زعفران و بسیار اندک افیون آمیخته با آب برگ بارتنگ شیاف دراز سازند و دائم حمول کنند تا آنکه خون بند شود و نسخه قرص قاطع دم که نافع است
بگیرند تخم بارتنگ و طباشیر و گل ارمنی و کهربا و گل مختوم هر واحد یک درم حضض یک نیم درم لبان سفید کهربا ودع سوخته بسد حجر الدم مروارید کوچک هر واحد دو درم عصاره

لحیة التیس سه درم همه را باریک سائیده بشربت آس سرشته بوزن یکدرم اقراص سازند و در سایه خشک کرده هر روز یک قرص با دو درم شربت آس یا شربت ریباس یا سفرجل بخورند و غذا [illegible] سماق و [illegible] آب انار دانه سازند و [illegible] طعام کنند و غذای شب ترک نمایند و این سفوف نافع خون البواسیر است بگیرند [illegible] چینی خالص یکدرم [illegible] دو ثلث درم خشخاش نیم درم عصاره لحیة التیس یک نیم درم کهربا دو درم هلیله سیاه در روغن زرد بریان کرده سه درم و این سفوف بطریق سفوف [illegible] تمام عجیب است بگیرند پوست [illegible] اندک شیرین خشک کرده دو درم [illegible] سیاه پنج درم [illegible] دو درم [illegible] که [illegible] نمک [illegible] کرده خشک نموده باشند پنج درم [illegible] دو درم همه را سائیده بطریق سفوف استعمال کنند که در قطع دم عجیب الفعل است گاهی در یکروز و گاهی در دو روز قطع کند و این سفوف نیز عجیب الفعل است بگیرند [illegible] یک جزو [illegible] سه جزو همه را سائیده دو مثقال با بعض اشربه مثل شربت سیب و آس و ریباس بر ناشتا بخورند و باید که تقویت معده [illegible] کنند [illegible] اگر حاجت [illegible] شرح و سنبل الطیب اندک [illegible] روغن [illegible] و موم ضماد نمایند و ایضا التقویت [illegible] پوست [illegible] باشد و صندل [illegible] سفید با آب آس حل کرده [illegible] پارچه [illegible] بر [illegible] گذارند [illegible] یا آهن قطع کنند و بعد از آن بمرهم علاج نمایند و باسور که معروف [illegible] است آنرا [illegible] قطع بردارند و دوای [illegible] بر آن گذارند و اگر باسور [illegible] باشد با آهن [illegible] آن نشوند [illegible] بر اطراف [illegible] می رویند [illegible] برای بواسیر [illegible] سیاه [illegible] آمله [illegible] هر یک سه درم [illegible] بیست درم [illegible] سی و هشت درم [illegible] ده درم [illegible] و این [illegible] بدان [illegible] کنند و نسخه او همان نسخه اول است که در قول صاحب کامل گذشت [illegible] فتیله ساخته [illegible] روغن [illegible] زرد آلو [illegible] بواسیر [illegible] کنند و چون از خون [illegible] جاری گردد [illegible] شب [illegible] گلنار [illegible] آس [illegible] باشند [illegible] گردد یا خنافس گرفته بوزن [illegible] کرده سر آن محکم بندند و چون خشک شود سائیده [illegible] پارچه [illegible] باسور گرفته [illegible] بران طلا کرده خنافس سوده [illegible] باشند و ساعتی بر باسور گذارند [illegible] بخورند [illegible] عجیب است عملی کند که آن دوای [illegible] اگر [illegible] دو درم [illegible] سوده [illegible] تازه [illegible] پس روغن تخم زردآلو بمالند و غذای [illegible] کرده [illegible] روغن گاو [illegible] سازند و اگر حرارت باشد [illegible] اسفاناخ و قلیه [illegible] گوشت [illegible] و پیه [illegible] انجیر و مویز نافع بود و روغن گاو [illegible] بیخ [illegible] سفید و پیاز باسور را [illegible] مضر بود و [illegible] اغذیه برای [illegible] گوشت [illegible] کنند [illegible] شکار و جز آن که سابق مذکور شد و شراب سیاه و آب سرد نوشیدن [illegible] اگر [illegible] قطع کنند و بران [illegible] سوده گذارند و اگر [illegible] عظیم باشد در مواضع [illegible] کنند [illegible] محتاج علاج بدوای حاد است [illegible] قطع [illegible] باشد و الا [illegible] بود که [illegible] کثیر نمایند [illegible] در استعمال [illegible] اگر خون منقطع نشود و چون [illegible] شربت [illegible] قرص کهربا و شربت [illegible] آب گرم [illegible] باب [illegible] بر [illegible] بواسیر [illegible] از استاد خود شنیده ام [illegible] و جمع [illegible] اکلیل الملک [illegible] تازه [illegible]

بیضه از پرده پاک کرده مثل غبار سائیده نیکوست و این لطوخ مجرب ست سورنجان دو درم مقل و دم الاخوین هر واحد یکدرم سائیده در مسکهٔ تازه و روغن بنفشه هر واحد اوقیه آمیخته لطوخ سازند و باب نیمگرم یا بطبیخ خطمی مذکور رشته بیضه و تدبیر بهم مقل و سنام و یا پیه کوهان شتر یا مغز ساق گاو و جیبت کلاه بادنجان با مثل آن بادام تلخ سائیده بروغن بنفشه سرشته بر بواسیر طلا کردن درد از آن مجرب ست و ضماد برگ نفع اعصاب بواسیر را نافع ست و این بیح دوا درا نسبت و اگر درد صعب باشد اکلیل الملک بابونه هر واحد استار خطمی سه درم کوفته بیخته مقل سه درم و افیون هر دو در میفختج حل کرده بیامیزند و زردی بیضه اضافه کرده در هاون بسایند تا مثل مرهم گردد و بسیار چیده مالیده بروغن گل لطوخ کرده نیمگرم بر موضع نهند و اگر از سهم طلیثیا و مقل اندک سرگین کبوتر شیاف ساخته بردارند عقب تنقیح باسور کنند و لا سیما اگر مقل بزهرهٔ گاو حل کنند و این قرص قطع خون بواسیر و حیض کند هلیله سیاه و بلیله و آمله و خبث الحدید و مازو و عفص هر واحد دو درم و کندر و دم الاخوین و صمغ عربی و کهربا و سندروس و گل ارمنی و نشاسته هر واحد یکدرم زیره و سنبل الطیب و اسعد و قرنفل و مصطکی هر واحد نیم درم تبر البنج سه درم افیون یک درم شربت متوسط یک نیم درم با طبیخ کشنیز خشک و سماق بمقدار دو اوقیه و صاحب بواسیر را باستعمال حقنه بلا ضرورت رخصت نه نهند و اغذیه اصحاب بواسیر باید که خلاف اغذیه صاحبان دیدان باشد پس نفع میکند ایشان را هر غذای مرطب مثل مخ مولد خون شیرین مثل اسفیدباجات چرب با لحوم بره از بزه و بزغاله و ماکیان و چوچهٔ آن فربه و زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت و اسفاناخیه و ملوخیه بروغن بادام و خاصتهً ایشان را نافع ست کنناک دو بار جوش داده بگوشت بزغاله با آن بپزند و یا بروغن زرد و چوچه او سازند اگر ایشان را حرارت نباشد و حلبه نافع بواسیر ست و کذا شوربای خروس پیر و قلت شراب سیر نفع کند بسیار سریع الهضم و جید الغذا باشد لازم گیرند و از هر ترشی اجتناب کنند تا مستحیل بصفرا نگردد سویدی گوید که خاکستر چوب انگور بروغن تخم زردآلو کبوتر ساده ضماد و تحریک ابدان مستخرج در حمام بروغن تخم مشمش تلخ حل کرده ضماد آوز باد و خالص حب هینا برای تسکین الم بواسیر و کذا ضماد شیر گاو در آرد جو و حمول تخم زردآلوی تلخ و کوهان شتر و مثقال ازرق فتیله ساخته برای بواسیر باطنی کرد و یا مثقال تا نیم مثقال هر روز بر ناشتا تا ده روز خوردن و کذا تخم فرو خوردن آن نیم بروغن نرگس بواسیر ظاهری باطنی و سورنجان نیم درم بروغن تخم کنند فتیله ساخته تمام شب حمول کردن و ضماد کلاه بادنجان بمشمش سوده و ضماد قرطاس مصری کذا ازاروند طویل شربا ضماد آهن و تجویز طلیثیا بر آتش ابشک شتر بخ بار متواتر و حجر الیهود نیم درم خوردن برای مرد و کرد برای زنان نافع در قطع خون بواسیر و ضماد سنبل آن سنبل الطیب بشراب یا کشنیز چیده که برگ آن مشابه برگ بنفشه و غلیظتر از آن و گل او زرد و بیخ او زرد اکثر قتل بواسیر میباشد بیخ آن را مع زوائد در روغن زرد بریان کرده بخورند و دران روغن پنبه تر کرده بر بواسیر ظاهر نهند و در بواسیر باطن بدان حمول کنند و بیخ اذن القسیس و کذا تخم بادنجان دشتی بر آتش ابشک شتر هر احد مجرب ست و طلای عصارهٔ شاهسفرم که آن ریحان صغیر الورق ست و ضماد زنگار حدید و موم محرورد و کذا خاکستر چوب انگور بسرکه و کذا خاکستر مذکور و سیاه ماهی بر روده و بیضه سرشته سه روز متواتر و کذا انار حیل کنند در روغن آن و کذا پوست سخت جوز سوخته بعسل و زیره آمیخته و کذا اثر قثاء الحمار در روغن کتان بالینو بیخته و کذا فلفل بلا در بیرت آمیخته و کذا رصاص محرق بروغن مشمش تلخ و کذا در هاون و دسته رصاص و روغن مذکور یا روغن گل با زیت خوشبو حل کنند تا سیاه شود و کذا آگشتای شاهی بجوش کرده و کذا تخم شبت سوخته تنها و بروغن تخم مشمش تلخ و یا بیخ خشک آن سوده و کذا اصداف سوده بشراب حلو و کذا سندروس بروده و بیضه و روغن گل و کذا اسندروس بروغن بزرکتان و کذا خاکستر مار و کذا امنی خر و کذا مغز بادام تلخ و کلاه بادنجان خشک کرده سائیده بروغن بنفشه سرشته یا با بادام تلخ تنها و کذا الیودینه مصری که از مجربات کرکره ابن قیه ست و کذا روغن شلغم و آب گندنا و روغن تخم مشمش و کذا اشکنه و روغن بادام تلخ و کذا امیخته سائله در روغن گل و کذا الطرون بروغن گل و کذا زهرهٔ نحاس تنها و با روغن مشمش تلخ و کذا حب الغار بروغن بنفشه و کذا فلفل سیاه و کاغذ سوخته در زردهٔ بیضهٔ بریان و یا روغن گل عوض کاغذ سوخته آمیخته و کذا زرد چوبه الیسادی سوده و کذا صبر بعسل آمیخته یا با آب گندنا مخلوط کرده هفت بار و لعاب آن بروغن گل تحلیل کرده در هاون و دسته اسرب و کذا زیت شرخ بروغن گل و کذا اسلیب سوده با پیه کوهان شتر آمیخته و کذا سماق تنها یا با گندنا بیخته یا بسلاخ آن با روغن کوهان شتر و روغن تخم مشمش تلخ و آب گندنا که مسکن درد ست و کذا زاج سوخته بعسل سرشته و کذا کرسنه مسکه و زردی بیضه بریان سرشته و کذا زنگار تنها بعسل یا طلاء القوام بر آتش و کذا زنگار نیم درم مثقال ازرق دو درم بشراب بنفشه سرشته یا زنگار و روغن گل آب بادیان و کذا بپیه قیروطی

مفردات قاطع الدم

گرد یا می بریان ست وکذا اسفیداج القره بسیماب کشته وکذا ذرنب بروغن مشمش وکذا الیتن بلسان وکذا جادشیر وکذا آبیکه دران خاکستر چوب [illegible] زرد تر کرده
صاف نموده وہمچنین چند بار تکرار این کرده باشند وکذا اقصر البید در روغن خسته شفتالو تلخ وکذا تخم تربه سوده با سرکه سرشته وکذا اثال کاغذ سوخته وخاکستر [illegible]
بیضه بریان وکذا ریوند وفلفل وانزروت وکذا تخم عنب الثعلب بمرات کثیره وکذا زرنیخ زرد بروغن گل وکذا مس سوخته بروغن زرد آلو وموم وکذا زراوند [illegible] سرکه وکذا
بمرات وکذا روغن شونیز وکذا روغن خیری زرد وکاغذ بصری سوخته وکذا اخثه بلیله سوخته در روغن گل وموم وکذا تخم حدق زرد وکذا آس سنده در روغن کتان و
وکذا اکلیل الملک وزرده بیضه وکذا حضض مکی وکذا برگ نعناع بستانی سوده که انفع دوای بواسیر ست وکذا کمافیطوس بعسل وکذا بیخ یتوع وکذا آب خرنوب شامی
سبز در صوف آلوده وکذا اشفلیخ که آن ثمر بیخ کبر ست سبز گرفته سوده وکذا زراوند مدحرج بآب دہن روزه دار سرشته وکذا بیخ قثاء الحمار بباریک سوده بروغن کنجد پخته
وشرب آب ہندبا یا خبث الحدید یکدانگ ویا بلیله زرد ویا روغن جوز ہندی کہنه بروغن زرد آلو تلخ ہر واحد یک مثقال ویا آب بارتنگ خوردن ویا مسلوق آن
ویا گندنا مطبوخ ویا آمله پنج درم ویا عرق فرنجمشک خوردن جرم آن ویا بلیله کابلی تنها ویا سه درم ازان بعسل سه درم وکبابه قرنفل نیم درم ویا سفوف حرف
وتخم گندنا ہر دو بریان مع سماق سائیده ویا حرف بریان مسلم تنها ویا مقل ازرق بجلاب سه درم ویا ملازمت اکل زیت ویا کنجد مع پوست در روغن آن یا کندر ویا دارچینی دو درم با
سرکه ویا روغن دارچینی یا بلیله ویا مصطکی سوده یکدرم شکر یکدرم تا ده روز ویا طبیخ حلبه یا آب سداب یا آب گندنا ویا روغن مشمش تلخ ویا بلیله سیاه تنها یا [illegible] ازان
بشکر پنج درم کبابه قرنفل نیم درم ویا زہره خروس دو دانگ با عسل یا دوغ گاو ویا طبیخ شلغم ویا قرفه القرنفل دو درم ویا خولنجان یکجزو دارچینی نیم جزو ویا ریباس
بالخاصیت ویا اذخر دو درم بشکر و روغن گاو بمرات ویا بسباسه ہندی ویا طبیخ افسنتین بشکر ویا کلاه بادنجان خشک کرده سوده خوردن وزیت
گرم کرده تدہین باسور نمودن ویا طلای شیر ویا سندروس محلول بروغن کتان وبعد آن شرب نخود آب طبیخ بیت مغسول یا با بچه حلوان که مانع نزف الدم
ست ویا ثوم بریان بیست روز بر ناشتا ویا طلای خبث الحدید ہفت روز دران ترکرده باشند نوشیدن وشرب وضماد سعد وکذا حرف وکذا مقل
ازرق وکذا اطریفل صغیر وکذا صبر تنها وبشراب حلو وکذا حماض یا تخم آن وکذا پوست انار ترش وکذا حلتیت وکذا ارشیشعان وکذا اسفیداج القره وکذا خبث القلعی
وکذا برگ کبر وکذا اسکنجبین وکذا اذخر وکذا زوفرا که آن خراست وکذا بادام شیرین وکذا روغن نارجیل و روغن زرد آلو و روغن شفتالو وکذا خولان ہندی
وکذا خبث الحدید وکذا افسنتین رومی وعصاره آن وکذا دمعه کرم که از شاخ آن میچکد مخلوط بمقل وحمول مشک ویا بیضه سائیده ویا صبر یا خاکستر چوب
زیتون بروغن گل سرشته ویا عنصل بریان ویا خاکستر آن بزیت ویا خولان ہندی ویا روغن کتان که اندران قثاء الحمار ریخته باشند ویا خبث الحدید
ورصاص سوخته در روغن گل وموم ویا موم وانجدان وسورنجان ہر واحد یک مثقال روغن زرد سه مثقال برہم ساخته یا فتیله بروغن آجر آلوده برده
که مفتح باسور ست ویا ودع سوخته با آب لیمو سرشته فتیله ساخته ویا خبث فضه وبخور خسته بلیله ویا بیخ قثاء الحمار ویا پوست انار ویا مقل وبیخ کبر وبلادر وزراوند
طویل سائیده بلوطها ساخته ویا برگ آس خشک سائیده وسم یا پیه کوہان شتر یا اشک آن یا دماغ آن ویا مخ خشک کرده ویا برگ کبر ویا طرفا [illegible]
وشیاف آن روغن کتان ویا روغن یاسمین وانزروت وبلادر برہم سه مخلوط کرده ویا بیخ حلفا ویا تخم حرمل حمول وضماد زیت خوشبو ودر ناودان [illegible]
رصاص حل کرده ویا مقل یا سداب سوده بروغن کوہان شتر سرشته ویا ایرسا بروغن مشمش یا آب ترب سیاه زیت خوشبو ویا مغز سوخته بزرده بیضه
در روغن گل یا کلاه بادنجان ومغز بادام تلخ ہر دو سائیده بروغن بنفشه سرشته ویا قصب الذریره بآب صعتر ویا خرنوب نبطی بعسل وجلوس بر جلد
ویا بر جلد خرگوش ویا در بول ماده گاو ویا نر گاو ویا در طبیخ گندنا یا در آب مطبوخ شلغم ویا در طبیخ آس یا طبیخ سرو ودر آس خشک یا براده عاج وبراده
آہن ویا خبث الحدید ورصاص سوخته ہر دو سوده وکبوس زہره نحاس سفید ویا سماق وفلفل وانگشت چوب بلوط برای بواسیر دامیه ویا قاقیا
وصبر [illegible] در ریش شراب کہنه برای بواسیر ویا بعد تدہین بروغن برگ طرفا سوده بمرات وغسل بواسیر بآب اشنان ہر روز چند بار تا بیست روز ولبد
جلد خرگوش یا پلنگ وتعلیق بیخ لسان الحمل در گردن صاحب بواسیر ہر واحد نافع بواسیر ست ومعالجه ہر دو اگر نمایند تکرار آن بمرات لابد ست
دانش در تمامی تجربات بواسیر اشک شتر باشد بعض متاخرین مینویسند که سبب اسہال بواسیری در اکثر انفتاح سرگہا باشد بسبب استرخا

بعضی منفتحات و یا حادث خون محترق پس اصلاح ترکیب حبس این خون نشوند و چون بسبب ضعف درد ساقین و دوران سر پدید آید و برداشتن چشمها بسوی آسمان دشوار بود و خانهٔ چشمها درد کند پس حابسات خون که در اسهال کبدی نوشته شد بکار برند و غذا خفیف سریع الهضم مانند پلاو و بچه مرغ دشوار باشد آن و به غذا ایشان تندری نیز در وار صبح و شام دهند و بالای آن نمک سلیمانی باشد یا جوارش مصطکی مرکب یا انوشدارو یا لولوی جدواری علوی خان چهار ماشه خورانند و جهت امالهٔ ماده باید که نخستین رگ صافن بزنند یا باسلیق کشایند پس حابسات دهند و این قرص مقل قابض مجرب من نافع پوست هلیله زرد و هلیله و آمله و هلیله سیاه همه بروغن بادام بریان اندر جو جفت بلوط مکی هر یک یک درم گوند سوخته بسد سوخته مقل ازرق هر یک دو درم حب الآس صمغ عربی گل ارمنی هر یک یک مثقال با آب گندنای سبز و پوست بهرل نموده اقراص سازند شربتی دو درم با شیرهٔ الایچی کلان چهار عدد و بادیان [illegible] و این حب مجرب حکیم علی خان مفید و در بواسیر خونی و ریحی مکرر تجربه رسیده پوست [illegible] خطائی جفت بلوط گوند اقاقیا اندر جو تلخ برگ سنا هلیله سیاه ناگکیسر هر یک دو درم کوفته بیخته بعسل حبها سازند بقدر ریگا یکی صبح و یکی شام بخورند با عرق گاوزبان هفت توله و این حب مؤلف بسیار مفید است در بواسیر و اسهال [illegible] سوت نگر گوئی ناریشک هلیله سیاه بریان مقل مکی اندر جو تلخ پوست کر اکر بابسه صدف هر دو سوخته هر یک هفت ماشه کوفته بیخته با آب گندنا و یاس کهرل کرده حبها بقدر نخود ساخته ورق طلا پیچیده دو عدد بخورند و این حب نیز مفید است اندر جو تلخ رسوت نگر گوئی تر بالا پوست کر اصمغ عربی بریان هر یک دو درم و حب حکیم اکمل خان نافع ذرب مطلق اسهال و سفوف حکیم شریف خان بر اقسام اسهال و سفوف لولوی علوی خان نیز حابس خون بواسیر است و این آبزن نافع برگ قنب برگ زیتون برگ [illegible] هر یک پاو آثار حلبه گل خطمی بکوه نبر البنج عذبه هر یک سه توله در آب جوشانیده آبزن کنند و حکیم علی که در حابسات مذکور شد با تخم بارتنگ دو درم [illegible] گلاب نیم پاو بخورانند و چون از کثرت اسهال خروج مقعد و ورم پیدا شود و درد غلبه کند این آبزن بکار برند برگ انار سبز برگ زیتون بهول [illegible] باغی هر یک پاو آثار مغیلان پوست خشخاش پوست انار و لاتی هر یک نه توله نبر البنج بزرگ کتان حلبه عدس مسلم عذبه گلنار بکوه هر یک چهار توله برگ یاسمین نه توله در روزی سه چهار بار بعمل آرند و این دوا ضماد کنند عفص مکی استخوان انسان سوخته برگ حنای خشک هر یک یکجا شده و بالای جغرات نیم توله بیست و غذا پلاو بچه مرغ و شوربای خفیف جغرات دهند یا نان [illegible] و شوربای جوزه مرغ و اگر از این تدابیر حبس نشود ترکیب خوردن جغرات و حب سرخ و سفوف [illegible] و ترکیب گوشت گاو که در اسهال مسطور است طبی که در قول صاحب اقتباس گذشت بعمل آرند و گویند که اگر سه برگ کریت یا گرفته با بست بجوشانند و رشیره آن دو رکرده و لبانید و زردی بیضه مرغ دو یک مثقال و زعفران یک دانگ حل نمودن خوب ضماد کرده و حل کنند تا مثل مرهم گردد و نیم گرم طلا نمایند درد تسکین دهد بواسیر مجرب است و تخم برگ شفتالو کوفته بیخته ازرق گل بزنند در تخفیف تا لیل بواسیر مجرب است استنجا با آب سرد و شیر و عدس نیز در البواسیر است و اگر با بواسیر وجع مفاصل باشد و سورنجان نافع بود چنانچه ابن بیطار گفته که آن را در دفع بواسیر با مثل و وجع مفاصل خاصیتی هست باید که نیم درم از آن بگیرند و سائیده بروغن تخم سرشته در پنبه بگیرند و لسبب حمول نمایند که درد و شب اصلاح آن نماید و در شب سوم حاجت نیفتد کذا قیل فی حاشیة شرح الاسباب و گویند که اگر گندنا کوبیده با بان سر و احمد با نخود و یار یک سائیده بپیمانه یکجا نموده بروغن سرشت و روغن کنجد سیاه و روغن السی هر یک یک جزو بر آتش گداخته فرود آرند و قسط تلخ پوست بیخ کبر پوست بیخ کبیر اسفند هر یک یک نیم جزو سائیده آمیزند و بیسه طلا کرده باشند خشک شده بیفتد و حکیم علی گوید اگر خواهند که بواسیری اسهال نشود این دارو بدهند پوست هلیله تخم کاسنی هر واحد یک مثقال اعیان تخم کرفس هر یک نیم مثقال مجموع یک شربت است کم و زیاده هم بتوان کرد و اکثر اساتذه با صاحب بواسیر مسهل نمیدهند و علاج بمرخیات و ملینات می فرمایند اگر ضرورت مسهل و مار البچن باطبیات گاهی میدهند باوجود این بعمل بواسیریان را بسهولت طبیعت میشود و بر آن رفع قبض ایشان ترکیب استعمال هلیله مربی و اطریفل مقل الطین و اطریفل صغیر و حب مقل الطین با فرزقات معمولست مثلاً هلیله مربی با لعاب اسپغول یا لعاب بهیدانه و خطمی با سرد و بدهند یا لعاب بهیدانه و اسپغول مسلم و بیک مصطکی و مقل کبیا یک سوده با اطریفل کبیر تولیه سرشته بخورند و بالای آن و سفتی دو دانگ گاوزبان چهار ماشه جوشانیده با گلقند یا نبات داخل کرده دهند و دیگر اطریفل صغیر با لعاب بیخ خطمی یا لعاب اسپغول عرق بادیان گلاب شربت گاوزبان یا شربت نفشه تخم ریحان دهند و دیگر خمیرهٔ بنفشه یا گلقند سرشته بخورند و بالای آن آب کاسنی سبز مروق یا شیرهٔ تخم کاسنی گلاب عرق کاسنی عرق عنب الثعلب شربت گاوزبان یا انگور یا شیده بنوشند و دیگر اطریفل صغیر خورده لعاب بهیدانه و خطمی شیرهٔ تخم کاسنی و کاسنی

گاوزبان عرق نکوه گلاب خمیره بنفشه گلقند مالیده بنوشند و اگر برای ریاح شیره بادیان افزایند میشاید و اگر برای تنقیه رطوبات کرده دادرا شیره تخم خیارین باشیره تخم خربزه و در عسر بول شیره خارخسک نیز بیفزایند بهتر ست و گاهی برای تسکین حرارت و ادرار سکنجبین بزوری نیز مے افزایند یا شربت بزوری مناسب ست و دیگر هلیله عربی خورده مویز منقی بنفشه گل سرخ ریشه خطمی در عرق کاسنی عرق بادیان عرق نکوه گلاب جوشانیده صاف کرده شربت یا گلقند داخل کرده بنوشند گاهی همراه اطریفل صغیر طبیخ بهدانه ریشه خطمی وغیره و گاهی طبیخ گل خطمی مع عناب و گاهی در بلغم مع انجیر زرد دو یا سه چهار عدد و بحسب قوت و بیماری میدهند ایضاً در اصحاب بواسیر و نزله که اکثر قبض و سده ها حادث باشد و برای تلیین و تسکین مزاج و تقویت قلب و جگر و معده و تفتیح سده گاهی طبیخ بهدانه گاهی بهدانه خطمی گاهی ریشه خطمی تخم مرو گاهی ریشه خطمی مویز منقی گاهی خطمی خبازی گل بنفشه بهدانه گاهی بهدانه گل بنفشه آلوبخارا گاوزبان گاهی برای بلغم جگر و معده و تفتیح سده عنب الثعلب اصل السوس گاهی مویز منقی گل نیلوفر گاهی گاوزبان الایچی کلان خیارین گاهی اصل السوس مویز منقی هر کدام از اینها در عرق نکوه عرق بید عرق بادیان عرق شاهتره عرق کیوڑه گلاب وغیره همراه یکی و شیره از نکوه و خیارین و مغز تخم کدو و تخم کاسنی و تخم خربزه و الایچی کلان و انیسون و بادیان و تخم کشوث با شربت مثل شربت بنفشه و نیلوفر و شربت بزوری و انار شیرین و شربت عناب و تخمهای مناسبه از چهار تخم و تودری و تخم فرنجمشک و بالنگو پاشیده و هر روز تبدیل معمول ست تا طبیعت بیکی را مانوس نگردد **ایضاً** اگر از حبس خون بواسیر درد و ورم تمام بدن و تمدد ظاهر شود و نیز در قرب وقت کشادن خون تپ و لرزه بشدت آید و اختلاج دل و بجانب چپ افتند و لب زیرین مانند صاحب لقوه آونجته گردد و بعد آمدن خون همه عوارض موقوف شود در شدت دوره آنرا ابتداءً چهار سرخ اسقیل خشک یک ماشه در عسل یک توله آمیخته با عرق خارشتر پنج توله بدهند و بعد دو گھڑی طبیخ چای خطائی بنوشانند تا ادرار بول بسیار گردد و اعراض مذکوره موقوف شود و بعده تا یک هفته فادزهر حیوانی چهار حبه هم شربت یاقوت یک توله آمیخته با عرق کیوڑه و عرق عنبر هر دو چهار توله دهند و غذا لحم حلوان با نان روغن خورانند و اگر باز دوره آید اول فصد صافن کرده دوای مذکور دهند که خون بی مشقت خواهد آمد **ایضاً** اگر از حبس خون بواسیر ریح بواسیر غلبه کند و بعده زحیر باد در مقعد و خروج آن و حبس بول اسباب اختلاج قلب و معده شبیه ظاهر شود از فصد اسلیم چپ بقدر نیم پاو خون بگیرند و برگ بنگ نیم پخته با دو انار و چھاد هر یک سه توله پنج کیر نکیم توله پنج بابونه بادیان هر یک دو توله جوشانیده بخور گیرند و سفوف یهودی ماشه بروغن بادام چرب کرده با شیره گل سرخ نکیم توله و مویز منقی دو توله شربت گاوزبان چهار توله بخورانند غذا ایلاه مرغ مرغن و وقت شام تخم کونچه هفت ماشه تودری سرخ چهار ماشه با عرق کیوڑه و بیدمشک هر یک پنج توله عرق گاوزبان هفت توله شربت بنفشه یک ربع شربت گاوزبان هر یک دو توله دهند و در شب بوقت خواب یک قبضه شل صبر ته نیم پخته بروغن گل چرب کرده بمقعد بندند و در شب سه چهار بار تکرار این نمایند و کذا بخور مذکور و بعد از آن اگر ضعف باقی ماند همراه دوا موقوف کرده فادزهر حیوانی چهار حبه طباشیر لاجورد مغسول هر یک یک ماشه ورق طلا یک عدد در شربت سیب دو توله آمیخته و شربت یاقوت دو توله در عرق کیوڑه و عنبر هر یک چهار توله عرق بیدمشک سه توله حل کرده تخم فرنجمشک نه ماشه پاشیده تا یک هفته بدهند و غذا قلیه و قورمه حلوان با نان خشکار دهند

ریح البواسیر

و آن ریح غلیظ سوداوی عسر التحلل ست که در تهیگاه و حوالی ناف و گرده میگردد و درد و نفخ و قراقر اندر شکم پدید آید و مشتبه بمراقیه شود و گاهی ببوسیر زهار و خصیه و قضیب و مقعد فرود آید و گاهی بجانب بالای سینه و سرهای پهلو و شانه و گردن و پشت برآید و درد در اعضای مذکوره حادث نماید و گاهی زحیر و اسهال خون آرد و گاهی شکم قبض کند و اعضا شکسته و درد زانو و مفاصل عارض گردد و گاهی بجانب اعضای دیگر چون دست و پای میل نماید و بدان سبب هنگام نشست و برخاست از زانو و مفاصل آوازی همچنین برآید و این آواز را بعربی قرقعه گویند و سوء هضم و ضعف باه و قلت لذت از جماع و شدت ضعف از پس آن و اندکے درد در مقعد و زهار در وقت انزال و گاهی اختلاج مقعد و گاه زیرے شکم و خروج براز ناهموار با ریح و لقابق بسیار و باز بقاسے ثقل اضا بر سقوط و خارش چهره و بدن و فساد هضم و آمدن بوسے مانند ماهی گنده از دماغ یا سوزش سینه و معده و بودن آن کاهے راست و گاهے بچپ و احساس اینکه گویا چیزے در گلو آویخته است و بدمزگی دهن و کثرت خواب و کسل و خمیازه و خروج چیزے شبیه برنگ خون مائل بسیاهی و یا بوسے بد و یا سیاه رنگ بالزوجت و گرانی اندامها وقت بیداری از خواب و تغیر رنگ رو بزردی یا سبزے یا سیاهی یا رماسے یا نحاسی و حکه چهره و بدن و تغیر رنگ

موی بغبرت و نخستین آن و خارش بن موی و دردی پدید آید و گاهی شب کوری و سدر و دوار و صداع و قولنج و غثیان آرد و صاحب او را اشتهای طعام صادق بنود و سبب قوی لذا این ریح خلط سوداوی ست که بر گرده بریزد یا در گرده و حوالی آن پیدا شود و بحرارت گرده مستحیل بریاح غلیظه گردد و بدانند که این مرض از امراض مقعد نیست بلکه پیدا از گرده است و درینجا بنا بر مناسبت لفظی و مشارکت اسمی با بواسیر ذکر میکنند علاج تنقیهٔ سودا بمسهل آن یا مطبوخ افتیمون و حب افتیمون نمایند و افتیمون بماء الجبن و شیر خشت برای این مرض و مراق و بواسیر بغایت نافع بود و جوارشات کاسر ریاح مثل جوارش کمونی و غیر آن ادویه محلل ریاح یا مدرات خورند تا اثر آنها بگرده رسد و حب مقل و اطریفل صغیر و سنا و جوارش خبث الحدید و جوارش جالینوس و دبید الورد و عرق تنبول و بعض تراکیب مذکوره در بواسیر نیز نافع بود و استعمال دیگر ملینات و محللات قویه مثل حلتیت و سکبینج و جندبیدستر و طبیخ بسفایج اثری تمام دارد و گاهی درینجا هنگام غلبهٔ حرارت فصد باسلیق بجهت استخراج مادهٔ سودا که سبب این مرض ست نافع گردد و مالش بدن و حمام و سواری اسپ و ورزش بدوام نفع تمام دارد و از لبان و فواکه و اغذیهٔ مولد سودا و سکر مسکرات و هر چه مولد ریح باشد اجتناب نمایند و این دوا برای اخراج ریح در ریح البواسیر نیز مفید برگ سیر خشک نانخواه سوخته برگ سداب خشک تخم بلبوس اصل الخیدان سوخته هر دو اذریون خردل سفید جوز بوا سوخته کوفته بیخته یک درم با طعام بدهند در خواب و بیداری ضبط خروج ریح نتوانند کرد و اگر مجموع ادویه را با چهار مثل آن آب بجوشانند تا بربع رسد پس صاف نموده با مثل آن روغن بجوشانند تا آب بسوزد و بر شکم بمالند اثر او در اخراج ریح نصف از خوردن ادویهٔ مذکوره خواهد شد و ایضاً که در قلع ریح بواسیر و سپرز و جگر و معده و نفخ اینها مجرب شده شیر باده گاو نیم آثار و یا گرم شکر سرخ شش توله با برگ سنای مکی یکنیم ماشه افیون زنجبیل تا یک یک ماشه نبات برابر ادویه چهل روز مداومت کنند و اگر غلبهٔ بلغم بینند و قوت قوی باشد وزن ادویه مضاعف نمایند و گویند که وضع محجمه بر مقعد بسیار مؤثر ست و داغ بر مفصل ترقوه جهت ریاح بواسیر از مجربات حکیم علی ست و زن العصافیر سائیده بقدر کنار تا حب بسته خوردن برای نفع در ریاح بواسیر صحیح اسافل مجرب نوشته و اگر ده درم اهلیل را دانه بیرون کرده با روغن گاو بقدری که او را فراگیرد بر آتش گذاشته بریان کنند تا روغن جذب کند پس سائیده یا ده درم قانید مخلوط ساخته هر روز دو درم ناشتا با آب گرم مریض بارد مزاج بخورد برای وجع اسافل که از باد بواسیر باشد از مجربات بعض اطباست حب مقل که در بواسیر معمول ست پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی سیاه مقل ازرق هر یک پانزده درم تربد سفید ده درم سکبینج پنج درم خردل دو درم مقل و سکبینج را در آب گندنا حل کنند و ادویه دیگر کوفته بیخته بسرشند و حبها بقدر نخود ساخته هفت حب با آب آهنتا سیا یا عرق گاوزبان یا عرق بادیان یا گلاب بخورند و در نسخهٔ بیاض علوی خان پوست هلیله و آمله عوض تربد داخل ست و وزن هر یک از هلیلجات ده درم و سکبینج سه درم و حرف سفید عوض خردل ست ایضاً افتیمون درونج عقربی بیخ کبر فلفل گرد تخم گندنا صعتر عاقرقرحا مقل ازرق هر یک یک توله سهاگه دارچینی هر یک دو مثقال جواکهار سه درم پوست هلیله زرد و هلیله سیاه تربد سفید هر یک دو توله کوفته بیخته در آب گندنا که سیر چهار پاو کهرل کنند و همچنین در آب گندنا و حبها بقدر نخود سازند شربتی یک صبح و یک شام حب دیگر برای ریاح بواسیر حاضر النفع ست دیق و حکیم را مفید ست پوست هلیله زرد بلیله سیاه پوست بلیله هر یک دوازده مثقال آمله منقی شش مثقال شیطرج دارفلفل هر یک پنج مثقال جوزبوا نمک اندرانی هر واحد یکنیم مثقال تربد موصوف بروغن بادام چرب کرده صبر سقوطری هر یک سه مثقال کوفته بیخته بروغن بنفشه یا دام چرب نموده مانند شمع بسازند و در سایه خشک نمایند پس باز کوفته با آب سرشته حبها بقدر نخود سازند شربتی دو سه مثقال وقت شب با آب گرم فرو برند سفوف هلیل که برای بواسیر بادی و ریاح بلغمی نافع دانهٔ هلیل چهارده جزو سلیخه دوازده جزو ساذج هندی ده جزو نارمشک هشت جزو دارفلفل شش جزو فلفل سیاه چهار جزو زنجبیل دو جزو نبات چهل و دو جزو کوفته بیخته دو درم بخورند سفوف دیگر جهت ریح بواسیر و کبد و طحال و معده و امعا و نفخ اینها و صلابات و قولنج ریحی را مفید ست وج ترکی زنجبیل شونیز کندر زنیان زیرهٔ سیاه مدبر هر یک یک درم پودینه کشنیز سهاگه بریان نانخواه هر یک دو درم حرمل یکنیم درم مغز تخم بید انجیر سه درم تربد سفید دوازده درم مقل ازرق شش درم تخم گندنا چهار درم مغز بادام تلخ دو توله کوفته بیخته بروغن بید انجیر چرب نموده نمک لاهوری بقدر ذائقه آمیخته شربتی از یکنیم ماشه تا سه و نیم ماشه ایضاً که نفع قبض و نفخ و بواسیر کند و اخراج ریح بدرجهٔ کمال نماید وج ترکی زرنباد نانخواه اجمود پودینه پوست بیخ بادیان زیرهٔ سیاه و سفید ریوند سهاگه بریان مقل اسود زنجبیل خردل

حب مقل

بزرالبنج سیر دو بریان هر یک هفت ماشه تربد سفید برگ سنا هلیله سیاه هر یک سه توله ریوند خطائی دو توله برگ سرو برگ گز برگ سنبهالو هموزن ادویه خشک ساخته سوده اسپ جو نیم کوفته هر یک چهار و نیم ماشه حلتیت نه ماشه کندر ... زرد هر واحد دو و نیم درم پوست بیخ آگ تخم سهجنه بزر سیر دوده توله ... از یکماشه تا سه ماشه شیاف درامر بواسیر ریحی که با ریح مفاصل بود نافع ست سورنجان نیم مثقال کوفته بیخته بروغن دنبه یا گاو سرشته در پنبه گرفته متواتر در مقعد نهند دو روز و شب و احتیاج بروز سوم نمی افتد و اگر شیاف مقل و برگ قنب و مغز خسته شفتالو و آب گندنا اضافه کنند بسیار نافع شود طلا جهت درد اعضا که از باد بواسیر بهم رسد سفیده زنجبیل یک مثقال فلفل دو مثقال قاقله نوشادر هر یک سه مثقال حابه پنج مثقال سورنجان یازده مثقال با موم پنج مثقال روغن گردگان بست مثقال آمیخته طلا کنند معجون مقل که در بواسیر ریحی سودمند است پوست هلیله کابلی پوست بلیله آمله دانه هیل بادیان هر یک دو درم نانخواه سداب نمک هندی نمک ... زنجبیل صعتر ... دار فلفل هر جزو هر واحد یک درم مقل شانزده درم اول مقل را در روغن زرد گرم ... حل نمایند پس ادویه کوفته بیخته بدو خیسانده عسل سرشته سازند خوراک دو مثقال دیگر معجون انبرود معروف بعطائی و اطریفل کبیر معجون کاسر ریاح و معجون بادشمهر ... گیلانی نافع ست از اغذیه فلفل باشند بیان بعض تراکیب سفید باد بواسیر از مطب ... کرام زرینباد یکماشه سوده هلیله مربی یکعدد بخورند بالایش شیره خیارین شش ماشه در عرق مکوه عرق شاهتره هر یک چهار توله عرق کیوڑه سه توله برآورده شربت بزوری دو توله داخل کرده تودری سفید چهار ماشه پاشیده بنوشند گاهی مصطکی و گاهی عود و گاهی مقل و گاهی کندر بجای زرینباد هر کدام یکماشه سوده همراه دوا داده میشود دیگر اطریفل صغیر خورانیده شیره بادیان گلقند ... شیره کاسنی شش ماشه زرینباد و نیم ماشه سوده مقل یکماشه سوده افزایند دیگر مقل یکماشه سوده با اطریفل صغیر یکتوله سرشته بخورند بعد آن شیره بادیان ... و بادیان ... هر یک چهار ماشه گل بنفشه نه ماشه جوشانیده صاف نموده گلقند دو توله افزوده بنوشند دیگر مصطکی مقل یک یک ماشه سوده با اطریفل کشنیزی یکتوله سرشته تناول نمایند بالایش مویز منقی ده دانه گاوزبان چهار ماشه جوشانیده نبات یکتوله داخل کرده تودری سفید چهار ماشه پاشیده بنوشند دیگر هلیله مربی یکعدد بخورند بعده لعاب ریشه خطمی شیره بادیان هر یک شش ماشه در عرق گاوزبان ده توله برآورده شربت بنفشه اسپغول تخم ریحان پاشیده بنوشند دیگر که باد ... تسکین ... باشد بادیان عنب الثعلب اصل السوس پرسیاوشان مویز منقی شاهتره گل بنفشه جوشانیده گلقند داخل کرده ... روغن بادام ... مسهل دهند ... سنای مکی یکتوله هلیلجات هر یک شش ماشه بادیان گل سرخ هر واحد چهار ماشه افزوده ... ایارج شش ماشه ... بعد مسهل اگر ... گاهی در شربت بزوری مصطکی یکماشه سوده با اطریفل صغیر یکتوله سرشته بخورند بالایش عرق بادیان هفت توله نبات دو توله تودری چهار ماشه پاشیده بنوشند باز اگر ... در باقی بود تربد سفید چهار ماشه زنجبیل یکماشه در مسهل سوم افزایند دیگر که باد در مقعد بود ... کنند و اطریفل ... اطریفل کشنیزی یکتوله خورده مویز منقی ده دانه الائچی خرد کوفته سه ماشه جوشانیده نبات داخل کرده بنوشند برای تقویت معده و اعصاب پرسیاوشان پنج ماشه بادیان چهار ماشه گلقند دو توله عوض الائچی و نبات کنند غذا ... دیگر که با درد ... اطریفل صغیر خورانیده مویز منقی ده دانه بعرق شاهتره ده توله گلاب چهار توله جوشانیده نبات دو توله داخل کرده دهند باز گلقند عوض نبات کنند بعده مصطکی سورنجان یک یک ماشه سوده با اطریفل صغیر یکتوله سرشته خورده بالایش عرق بادیان بنوشند بعده فلاسفه شش ماشه بخورند بعده مصطکی مقل ... هر یک نیم ماشه سوده با اطریفل صغیر سرشته تناول نمایند گل خطمی سه ماشه مویز منقی ده دانه تخم ... چهار ماشه خیارین کوفته شش ماشه جوشانیده نبات دو توله داخل کرده بنوشند باز خارخسک بجای خیارین و گلقند بجای ... بعده مقل سوده با اطریفل سرشته مویز منقی دو توله بادیان چهار ماشه تخم کاسنی شش ماشه بعرق بادیان ده توله جوشانیده نبات دو توله باز اگر شکایت درد ... سورنجان ... افزایند دیگر که با گرانی شکم و نفخ و درد باشد بادیان چهار ماشه مویز منقی ده دانه پرسیاوشان چهار ماشه جوشانیده گلقند دو توله باز بسفایج چهار ماشه گل خطمی سه ماشه افزایند غذا شله باز مقل ازرق یکماشه سوده با اطریفل صغیر توله سرشته خورده بالایش عنب الثعلب پرسیاوشان گل سرخ هر یک چهار ماشه گل خطمی سه ماشه انجیر ... سه دانه جوشانیده نبات دو توله داخل کرده بنوشند باز بسفایج شش ماشه افزایند دیگر که با درد کمر و قبض باشد اطریفل صغیر خورده شیره خیارین شش ماشه شیره بادیان چهار ماشه نبات دو توله بنوشند و اگر با درد تمام شکم باشد مقل سوده یکماشه با اطریفل صغیر سرشته بخورند بالایش بادیان مویز منقی جوشانیده

گلقند دیگر که باندکی تنقیح و صلابت فم معده باشند مقل نشسته سوده با فلفل کشمیری توله سرشته با آب گرم بخورند دیگر که با اسهال باشد سفوف بهی دوسے و قلیا تا با شیره نانخواه و کرفس و بادیان دهند غذا با یخنی جوان با نان تریده کرده دهند گاهی از شوربای آن حقنه کردن بسیار نافع بود دیگر حلتیت بریان چهار حبه بیخ کبر بلیلا باشد در گلقند یک توله آمیخته بلیلا سنده و بهیده بشیره بادیان و انیسون هفت باشد در گلاب و عرق هیل و پودینه هر یک هفت توله نبات سه توله کنند که در ریاح بواسیر مفید بود **اقوال اطبا** جرجانی و ایلاقی می‌نویسند که باعث این علت را نیز همچون صاحب بواسیر پرهیز باید کرد و از میوه‌های باذناک دور باید بود و داروهای بادشکن بکار باید داشت و این حب باد باسور بشکند و درد گرده و تهیگاه و مفاصل را سود مند بود صبر شش درم تخم سپندان جاوشیر مقل اشق غاریقون عصاره غافث هر یک پنج درم سکبینج ده درم شحم حنظل سه درم بآب گندنا حب سازند شربت از دو درم تا دو مثقال بآب گرم و در نسخه حب المقل پنج درم زیاده است و وزن مقل دو درم و در نسخه دیگر سکبینج نیز دو درم ست و این حب نیز باسور باطن و ریاح گرده را نافع بود زرنباد درونج بلیله سیاه بلیله شیطرج هندی عاقرقرحا نانخواه دارفلفل از افلفل تخم گندنا مقل سادی کوفته بآب سوی حبها سازند شربت از دو درم تا سه درم بآب گندنا دهند و این حب خبث الحدید باد باسور و سپرز گرده و شهوت باه افزاید و نخود درم را سود مند بود و طعام بگوارد و رنگ روی نیکو گرداند و فربه کند بگیرند خبث الحدید یک سیر و هفت روز در آب گندنا تر کنند و هر روز آب گندنا تازه کنند پس خشک گردانند و تخم سپندان سفید یعنی حرف و تخم جرجیر و تخم کرفس و تخم ترب و تخم گندنا و تخم گزر و تخم پیاز و حلبه هر یک چهار جزو و مقل یک جزو در آب گندنا بقدر نخود حب کنند شربت بست و یک حب در هر هفته یکبار یا دو بار و اگر پوست بیخ کبر یک جزو صعتر فارسی نیم جزو سپرده کوفته بخته دو درم بآب گرم با شوربای چرب دهند نافع بود و این لعوق تخمه و ریاح بواسیر و صداع بارد و ظلمت بصر را سود مند بود و قوت باه زیاده کند سنبل الطیب قرنفل دارچینی حب بلسان فلفل سفید دارفلفل اسارون سلیخه قصب الذریره سعد حب الآس زنجبیل قرفه قاقله همه مساوی سائیده با عسل مصفی سرشته شربتی دو درم تا دو مثقال و این حقنه باد باسور بشکند آب شبت شصت درم آب گندنا سی درم عسل و روغن کنجد و روغن حبة الخضرا هر یک نیم سکره فانید بیست درم یا سی درم همه را جوشانیده حقنه کنند و هر گاه بر زانوی صاحب بواسیر بثره بسیار سیاه پدید آید بعد بست روز بمیرد **مسیحی** گوید که این حقنه نافع ریاح بواسیر است تخم زردآلو را کوفته روغن از آن برآرند و بآب گندنا یا مطبوخ آمیخته نیم گرم حقنه کنند **انطاکی** میگوید که گاهی عقب باسور و ناسور ریح حادث میشود و که یکی از این هر دو مضافت پیدا زند و گاه بسوی دماغ برآید و گاه فرود آید و قلق و کرب و درد در پشت و معده پیدا کند و باه را ساقط نماید و علاجش آنچه مذکور شد مع اکثار از شربت صحلاتی که مثل تخم کرفس و انیسون و قردمانا یا مطبوخ بعسل و مربی بادیان حاره **حکیم شریف خان** در حاشیه شرح اسباب می‌نویسند که از ادویه نافعه سکنجبین افتیمونی و شربت دارچینی و شربت افسنتین و شربت انیسون و شربت مشک و شربت کسنبلت و شربت خبث الحدید بر یک همه نافعست و حب مقل طین و قرصه در این باب بهترین مجربست و کذا اطریفل مقلی و این حب خبث الحدید برای آن نافع بود و حبیکه در آن هلیلیا و مقل هر یک چهار درم است و در بحث بواسیر در قول صاحب کامل گذشت نیز در ریاح بواسیر و تنقیح باسور عجیبا نفع بیرون کند و مجربست و بدانند که معاجین کاسر ریاح همه در این باب نافعست و کذا نطولات با ادویه کاسر ریاح و کذلک تبخیر باین ادویه و اتفاق کرده اند بر آنکه سرد و اکه نطول نفع کنند بخور آن نیز نافع بود و بالعکس و گویند که شیاف حقنه مجربست و روغن خراطین نافع بود و در **علاج الامراض** نوشته که این حب خبث الحدید برای ریاح بواسیر بتجربه در آمده و شخصی را قرحه در آلات بول از مدتی بود و ریم بسیار می آمد قرحه را بالکل زائل نموده هیچ اثری از آن باقی نمانده و قاروره صاف شد و برودت و ضعف معده را نیز نافع و مقوی باه است و نسخه آن همان حب خبث الحدید است که در قول جرجانی مسطور شد لیکن وزن خبث الحدید شانزده جزو و حرف که حب الرشاد است نیم دو جزو و قاقله و در نسخه دیگر حب فلفل چهار جزو و عوض مقل سه نوشته که خبث الحدید را بعد خشک کردن چنانچه بسایند که چون بر روی آب بریزند تا یک ساعت بر آن بایستد و اگر ته نشیند و مبالغه نکنند احتمال ضرر ست **حکیم عابد سرهندی** در شرح اسباب نوشته که دوستی را در گرده بسبب این ریاح شدت نمود و از نزد من ضماد و دوا که استعمال او کنند باقی نمانده بود و کرب بر آن افزوده اگر دردی او و نفخت گشت پس شربت دینار بشیره خیارین نوشانیدم و بر گرده ضماد خردل زنجبیل سائیده در بول گوساله سرشته نمودم و غذا شوربا سے چوزه مرغ دادم و هیچ سوی کنج ران منحل گردید پس شربت از سفوف نمک دادم

وبحمد الله تعالی نجات یافت و دیگری این امر بحجم آورد و اقراص افسنتین خورانیدم و بر سائر شکم او همین اقراص ضماد کنانیدم و در چند روز مرض مقهور شد و بالکلیه از ان خلاص یافت و گاهی شراب و در آب کاسنی حل کرده طلا کرده میشود و حکه را که گاهی باین ریح پیدا شد ساکن میکند و از روغنهای نافع روغن ککلانج و روغن ناردین است و آنچه بارها بتجربه رسیده و خطا نکرده این روغن است نقل از تالیف قدماست مقل ازرق سعد مرزنجوش حرمل حلبه حبة الخضرا صعتر تخم سبد الجبیر هر واحد ده مثقال میعه سائله اشق افتیمون بسفایج حب بلسان بادام مقشر خربق سفید زرنباد فلنجه شیطرج هر یک شش مثقال قرنفل جوزبوا زنجبیل خولنجان عود دار چینی جندبیدستر هر یک سه مثقال مرداسنگ کندر سیسالیوس تخم گندنا شونیز حرف نانخواه قسط تلخ هر یک پنج مثقال اشنه تخم شبت برگ غار فوفل هر یک چهار مثقال عسل مصفی روغن گاو روغن یاسمین نفط سفید قطران روغن بید انجیر روغن زیتون هر یک شش صد و پنجاه مثقال نیم کوفته در آب باران یکهزار مثقال بجوشانند تا آنکه آب فانی شود و روغن بماند و مقلیاثا مجرب و معمول است مصنف اقتباس العلاج گوید که اول فصد باسلیق و یا صافن کنند و جهت نضج مادهٔ سودا و تحلیل ریح این ماء الاصول دهند پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی پوست بیخ کرفس اذخر پوست بیخ کبر اصل السوس مقشر بادیان سنبل الطیب خار خسک ناگکیسر مصطکی هر یک نه ماشه اسارون انیسون افسنتین حرمل قنطوریون دقیق صعتر هر یک هفت ماشه فوه درونج بسفایج تخم خربزه هر یک یکنیم توله تخم قرطم سه توله انجیر زرد پانزده عدد مویز منقی پنج توله برگ شاهتره بادرنجبویه افتیمون هر یک یکنیم توله در عرق خار خسک و کوه و جوانسه و شاهتره هر یک سه پا و شب خیسانیده صبح بجوشانند که بنیمه آید بالیده صاف نموده هر روز نه توله با نه ماشه روغن بادام و یا بید انجیر مرکب تا پانزده روز و یا کم زیاده تا حصول نضج دهند و غذا وقت دوپهر نخود آب چوجه مرغ و وقت شام نان خشکار با شوربای مرغ و بعد حصول نضج در قاروره تنقیه بدن بمطبوخ بسفایج تربدی و افتیمون تربدی علی التوالی کنند و وقت شب حب لاجورد و یا افتیمون خورانند و یا در ماء الاصول مذکور بعضی ادویه مسهله مثل هلیله سیاه سه توله برگ سنا یکنیم توله خیارشنبر هفت توله شیرخشت پنج توله ترنجبین نه توله گلقند شربت دینار هر یک چهار توله روغن بادام هفت ماشه اضافه کرده دهند و بجای آب عرق گاوزبان و کوه و گلاب برابر دهند و وقت دوپهر نخود آب و وقت شام نان ثرید در شوربای مرغ و صبح این تبرید دهند مصطکی بیخ کبر لاجورد مغسول هر واحد یک ماشه در هلیله مربی یکعدد سرشته و رق نقره یکعدد پیچیده با شیرهٔ بادیان و قرنفل هر یک نه ماشه انیسون زیرهٔ سفید هر یک سه ماشه صعتر هفت ماشه در عرق گوکهرو و بهیلا و گاوزبان هر یک هفت توله شربت بزوری چهار توله دهند و یا حرف نه ماشه و آب و غذا بدستور و همین نمط چهار پنج مسهل داده جهت تعدیل و تحلیل ریاح جوارش انجدان و بادمرج با عرق دار چینی و یا بهیلا و یا نانخواه دهند و یا دیگر حبوب و سفوفات که مذکور شده و اگر ازین تدبیر صحت حاصل نشود داء المحبین دهند و همانچه در نفخ معده و جگر و سپرز از سفوفات و حبوب و غیره مذکور شده در اینجا هم عمل آرند اطبای هند می‌نویسند که از برگ لگونده و مرچ سیاه مساوی حب بسته خوردن و معجون مقل که آنرا گوگل پاک گویند تناول کردن ریح البواسیر را نافع است و هلیله زنگی بریان در روغن زرد یکدرم زیرهٔ سیاه بریان نیم درم کوفته بیخته با آب گندنا حب ساخته با شربت کنند نافع بواسیر ریحی است و این روغن زیره برای اکثر نفخها خصوصاً نفخ بواسیر مالیدن نفع دهد زیرهٔ سیاه سه درم در ربع درم آب خیسانیده صباح بجوشانند و یا دو نیم درم روغن کنجد با آتش ملایم بجوشانند تا روغن بماند و این سفوف بجهت بادبواسیر و درد معده و ضعف آن کثیر المنفعت است چراتیه بیخ چیتا دار فلفل فلفل سیاه هر یک دو ماشه برگ سنا زیرهٔ سفید نمک نفطی نمک کوکتی نمک سیاه نمک سانبهر نمک لاهوری هر یک سه ماشه تربد مجوف قرنفل کلان دار چینی دانه الاچی سفید پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی پوست بلیله آمله هلیله سیاه سهاگه بریان سپرد هر یک ماشه انار دانه پانزده ماشه اجوائن زنجبیل کشنیز خشک هر یک پنج ماشه کوفته بیخته سفوف سازند خوراک چهار ماشه و این چورن برای بادبواسیر مفید و باگوله و امراض بلغمی را مجرب نوشته انگوزه یکدرم با هینگ و نمک سنگ سه زیره چهار سونٹهه پنج مرچ سیاه شش پیپل هفت کوٹه هشت زردچوب شیر کرده اجمود یازده قند دوازده درم همه را سائیده در قوام قند مذکور انداخته خوب بیامیزند و فرود آورده در سایه خشک کنند و در آوند آبگینه بدارند و هر روز سه درم تا یک هفته بخورند از کعب و بادنجان خردل الاچی تیز باشد و اگر مغز تخم کدو تخم بکاین بادیان مساوی سائیده شکر سفید برابر آمیخته نیم درم بخورند نافع بواسیر بادی است و نوشیدن مطبوخ حلیله تیز نافع ریاح بواسیر است

قشر البواسیر

بدانکه گاهی مرضی مسمی بقشر البواسیر عارض شود و آن جسم قشری غشائی مائل بصلابت مشابه بصفاق است و آن ممتد بر روده مستقیم و ملتصق بدان باشد گویا که

طبقهٔ ثالثه آنست و گاهی از معای مستقیم تا قولون تجاوز کند و در اغلب طول او بقدر یک وجب گاهی زیاده ازین بود و این غشا مملو از ریح باشد و صاحب او گمان کند که معای او از ریح پر است و لیکن ریح داخل طبقه بود و این مرض غیر ریح البواسیر است که مذکور شد پس این غشا که آن قشر البواسیر است گاهی از بالا منقطع گردد بسبب سختی اسهالات و از مقعد معلق نازل شود و از آن مریض بترسد و طبیب غیر مجرب آنرا روده گمان کند و پندارد که روده مریض ساقط شده و چنان نبود و آن از خطر خالی نباشد و علاجش قطع آنست و جدا کردن قشر از مقعد و قطع این بسیار سهل است بهر آنکه قشر از بالای روده مستقیم زائل شده و از سطح او مفارقت کرده و بحوالی حلقهٔ مقعد اندک متعلق باشد و بعد قطع ادویه و مراهم مسکن وجع و ملحم قروح استعمال کنند و حسب عوارض بانواع علاج معالجه نمایند

نواصیر

و آن قروح خبیثهٔ غائره است که بر کنارهٔ مقعد حادث شود و متعفن گردد و گرد اگرد او روده مستقیم و گوشت فاسد شود و مدام زرداب از آن جاری باشد و علاج آن مشکل بود و اسباب آن بقول خجندی قریب از اسباب بواسیر است و حدوث او در اکثر از خراجی بود که در حوالی مقعد بر آید و در شگافیدن دادن آن تاخیر کنند حتی که گوشت گرد اگرد او فاسد گردد و نزد جرجانی و ایلاقی اسباب نواصیر و بواسیر هر دو یکسان است و شیخ الرئیس مینویسد که نواصیر گاهی از خراجات مقعد و جراحت آن پیدا شود و گاهی از بواسیر متاکله متولد گردد و نواصیر دو نوع بود یکی غیر نافذ بسوی داخل روده مستقیم و این سالم تر است دوم نافذ بسوی آن و این ردی تر بود و آنچه قریب از تجویف مقعد باشد اسلم و در آن خطر اندک بود بهر آنکه اگر قطع کنند تمامی عضلهٔ مقعد را آفت نرسد بلکه بعض آنرا و از باقی فعل حبس باز کنند و اما بعید را چون قطع کنند و علاجش همین است که عضلهٔ حابسه تمام یا بیشتر قطع گردد و همه فعل حبس زائل شود و خروج براز بلا اراده موذی گردد و نواصیر گاهی متصل باورده و شرائین و عصب باشد و در آن خطر است و گاهی در استخوان اثر کند **و فرق** میان نافذ و غیر نافذ چنان کنند که میل در ناصور داخل کنند و انگشت اندر مقعد در آرند و از انگشت منتهای موقع میل تجسس نمایند اگر سر میل بانگشت ملاقی گردد نافذ باشد و الا غیر نافذ و ایضاً بر نافذ خروج ریح و براز از آن دلالت کند و آنجا که مجری بغایت تنگ باشد و ادخال میل ممکن نبود و براز نیز از آن بر نیاید و خروج ریح هم از آن طرف محسوس نگردد دلیلش باید که مریض مقعد را از پنبه یا پارچه یا دست خود بند نماید و حبس دم کرده باسفل زور نماید چنانچه برای اخراج براز میکنند و انگشت بر دهن قرحه دارد پس اگر بر آمدن ریح از قرحه بانگشت محسوس شود قرحه نافذ بود و الا غیر نافذ و گاهی یک دهن باشد و گاهی بسیار **و مولف** بعضی کسان را دیده که نواصیر در طرف قدام مقعد ایشان بود و همواره از آن بول بیرون می آمد و ازین معلوم شد که نواصیر تنها نافذ بطرف معای مستقیم نمی باشند بلکه گاهی نافذ بسوی آلات بول هم میباشند **علاج** اگر نواصیر غیر نافذ باشد مریض را بر پشت بخوابانند و زیر سرین او تکیه نهند و اولاً قرحه را بفشرند تا آنچه در آن باشد بیرون آید پس شیاف غرب را سوده دو سه قطره بچکانند صبح و شام و تا آنکه خشک شود و بیمار بر همان هیئت بماند و آنجا که در آوردن فتیله در قرحه ممکن بود فتیله را با آب صمغ محلول تر نمایند و در سفوف ادویه شیاف مذکور غلطانیده در ناصور نهند و اگر نواصیر نافذ بود دست از معالجه آن کوتاه دارند زیرا که علاجش بدستکاری است یا بوضع ادویه حاده تا گوشت فاسد زائل شود و این هر دو خالی از خطر نیست و گویند که آنچه نواصیر را از زیادتی باز دارد استخوان سپیدهٔ سگ است که چون آنرا در آب نقوع هلیله و بلیله و آمله سائیده طلا کنند و استخوان پنجهٔ شیر سوده طلا کردن باز دارد و مرداسنگ هر یک سه جزو روغن گل دو جزو موم زرد یک جزو در آب بپزند و هرگاه آب بسوزد مثل مرهم استعمال نمودن نواصیر را نافع نوشته اند و بقول گیلانی اگر برگ شب را سائیده و با یک آب نادیده که بنصف وزن آن یا کمتر از آن باشد بیامیزند و با برگ نازک درخت مذکور و اگر بهم نرسد به آب آن تر کرده در نواصیر بگذارند نفع بین نماید و درین باب نظیر خود ندارد خصوصاً اگر قرحه با خوف اعماق رسیده باشد و مرهم رسل را نیز درین مرض تاثیرات قوی است و بعضی خوردن سفوف پوست بیخ کبر سه ماشه با شقاقل فارسی یکنیم ماشه نیز مفید گفته اند و طلای مغز نارجیل دریائی در لعاب دهن مثل صندل سوده نیز مجرب نوشته اند و اگر مرداسنگ گلنار زرد چوبه مرهم الاخضر شب یمانی هر یک سائیده اگر سرخ باشد بهتر شاخ گوزن سوخته موم سفید هر یک یک توله روغن زیت چهار توله بدستور مرهم ساخته استعمال نمایند جهت نواصیر و اندمال جراحات قدیمه نافع بود و این مرهم نیز برای بهگندر مفید نوشته خاکستر چرم کیمخت کات سفید سنگ جراحت موم هر واحد یک درم بقدری روغن گاو صد بار شسته آمیزند و ایضاً مرده سنگ سفید و سرب هر واحد دو درم سیماب بشنگرف موم هر یک یک درم نیله توتیا بریان ماشه

روغن کنجد چهار درم اول اجزای دیگر بسایند بعده سیماب انداخته بسایند پس موم در روغن گداخته آمیزند و بخور و حب نافع نواصیر در آتشک خواهد آمد و استعمال مطبوخ عشبه نیز درین باب سودمند است و دیگر ادویه که در غرب گذشته و در شقاق مقعد و ناصور مطلق ذکر یافته بکار برند و تبخیر باستخوان کله انسان در تجفیف نواصیر مجرب جالینوس **شیخ** **اقوال حذاق** **سوید** گوید که چون براز طفل قبل از بلوغ آن بگیرند و خشک نموده بوزن آن برگ علیق خشک باریک سوده مرهم نمایند در ابرای نواصیر بالخاصیت نافع و مجرب صحیح من ست و ضماد صبر و کذا محروث بانصف وزن آن خاکستر چوب انگور بزرده بیضه سرشته و کذا بادام تلخ و کذا بیخ دینه نهری مخلوط بمثل آن قلقند بعسل سرشته و کذا میعه سائله و کذا اشراس بمنه و عسل و صبر آمیخته و کذا اسفند روس و صبر و صمغ زیتون با آب برگ زردآلو سرشته و کذا رصاص محرق بروغن گل آمیخته و کذا اسعد سوده بزرده بیضه مرغ آمیخته و کذا بیخ فاشرا کوفته طبخ نموده تا مثل مرهم گردد و کذا اریوند و مثل او انزروت و بخور اسفند روس و کذا تخم گندنا و ذرور خاکستر چوب زیتون و جلوس در آب مطبوخ پوست انار ترش و جو مقشر بریان و برنج بریان هر واحد نافع ناصور مقعد است **مجوسی** میگوید که غور نواصیر گاهی بجز نافذ بسوی امعا باشد و چون علاجش بادویه مجففه کنند صحت یابد و گاهی بعید الغور نافذ بسوی روده بود و در آن علاج سود ندارد **شیخ** میفرماید که اگر نواصیر غیر نافذ اذیت بسیلان بسیار و بدبوی مفرط نباشد بترک علاج او خوف نیست و اگر ایذا دهد بران شیافات غرب و امثال آن از ادویه نواصیر تجربه کنند پس اگر اصلاح آن نماید یا فساد آن کم گردد بهتر و الا دوای حاد استعمال نمایند تا لحمیت زائل شود و گوشت صحیح ظاهر گردد و تدارک الم بنهادن روغن زرد و روغن گل بران باید کرد و بعد ازان اندمال جراحت بادویه و مراهم مدمله خصوصاً مرهم رسل نمایند که آن صحت بخشد و اگر ناصور نیز باشد معالجه بعد انچه قطع بحرق نماید بنا باید کرد لیکن باهستگی در مدتی و از انچه آنرا مندمل گرداند مرهم اسود است و اما علاج نافذ خزم است و در خزم رعایتیکه در نواسیر نافذ کور شد باید کرد و از خزم جدید اولیست که بموی تافته باریک یا با بریشم تافته محکم ببندند و ترک نمایند هرگاه شود سست بوضع شدید گردد و خوف عروض تشنج و دیگر اعراض ردیه باشد رشته ازان جدا کنند و علاج بمسکنات نمایند بعد ازان اعاده بستن آن کنند. **ایلاقی** و **جرجانی** گویند که علاج ناصور غیر نافذ بادویه حاده مجففه مثل قرص فلدفیون و شیاف غرب نمایند و اول ناصور را افشارند تا صدید او خارج گردد و پاره پنبه کهنه بر سر میل باریک پیچیده تر کنند و در دوا اگر دانند که بقعر ناصور نشیند و میل را بکشند چنانکه پنبه در انجا بماند و یا فتیله ساخته بدستور نهند و یک طرف او بیرون بماند تا اخراج او سهل باشد و اگر میل یا فتیله دران فرو نرود دوا را در ماء العسل گداخته بچکانند و یا دوا خشک دران ذرور نمایند و بسر میل باریک فرو برند و چون قرحه از چرک و ریم پاک شود و خشک گردد مرهم سفیداب و شیاف ابار بسفیدی بیضه مرغ سوده علاج کنند و در آب قابض که اندران برگ مورد و سعد و پوست انار و جفت البلوط و مانند آن جوشانیده باشند مریض را بنشانند تا گوشت بروید و درست شود و اگر ناصور نافذ باشد و نزدیک مقعد بود بهیچ چیز به نشود مگر بقطع و بریدن او و آله آهنی بود که بشکل منجل یعنی داس باشد بعد ازان بادویه رویاننده گوشت علاج کنند مثلاً صبر و مر و دم الاخوین و کندر و زعفران و انزروت مساوی نرم سائیده بر جراحت بپاشند و این دوا را اکسیرین گویند و اگر درین زنگار و سرمه و گلنار و زاج سفید افزایند قوی تر گردد و اگر ناصور از لب مقعد دور باشد آنرا قطع نکنند بهر آنکه دران خوف انقطاع عضله مقعد و استرخای آن و خروج براز بلا اراده باشد لیکن آنرا بخراشند تا همچون جراحت تازه گردد پس اگر حاجت بود بدوختن و بمراهم و شیافات رویاننده گوشت علاج کنند **محمد بن الیاس** گوید که علاج نافذ خزم و قطع و وضع دوای حاد برانست تا لحم فاسد فانی گردد و یا این مرهم استعمال نمایند که نافع نواصیر است گوگرد یکدرم حجر قیسور که بدان نقره را حک میکنند یکدرم سلخ الحیه دو درم زفت ده درم روغن جوز ده درم زفت را در روغن گداخته باقی ادویه سوده بیامیزند و علاج غیر نافذ بفشردن و گذاشتن این مرهم نمایند دم الاخوین سرمه شب یمانی گلنار هر واحد چهار درم صبر کندر انزروت هر واحد سه درم زنگار نیم درم تنکار کوفته و بحریر بیخته بروغن بنفشه سرشته با فتیله استعمال کنند و حق آنست که قول در معالجه این مرض فضول است بلکه سزاوار اینست که ترک معالجه کنند و تحمل اذیت آن مدت العمر نمایند **مسیحی** گوید که اگر نواصیر قلیل الوسخ بود و اندک بوی بد داشته باشد مکروه العاقبت نیست و علاجش باصلاح غذا و امتناع از اغذیه ردیه و استعمال مراهم ملحمه مثل مرهم مرتک و مرهم زفت نمایند و مریض را در آبهای قابضه بنشانند و اما شفاے تام را بسوے

آن سبیل نیست الا العلاج آهن و اگر شق خارج از ناصور بسیار بد بو لذاع حاد باشد آن ردی عفنی بود پس باید که طبیب بعلاج آن اهتمام نماید یا بادویهٔ حاده یا بعلاج حدید بنحوی که بمنجل بشگافند اگر بعید از مقعد نباشد و اگر بعید بود از ان تعرض نکنند بهر آنکه خروج براز بغیر اراده بسبب انقطاع عضله تابع علاج حدید گردد و اگر قریب باشد اقدام بر علاج آن نمایند و بعد از قطع بدوا یا آهن آن موضع را بدوای خشک و بیضه پر کنند بعده بمسکه و روغن زرد علاج کنند و بعد نقا بمراهم ملحمه تدارک نمایند **ابو منصور** گوید که دبق مقشر و صمغ زیتون سائیده بسرکه آمیخته و اندکی زعفران داخل کرده بر فتیله طلا کنند و در ناصور نهند و یا فتیله از اندک جاوشیر و روغن نارجیل ساخته نهند و یا مرهم مرتب از آرد باقلا و حلبه و آب و روغن نارجیل گذارند و کهربا و صبر صبح و شام پر نمایند که بقوت تجفیف آن نماید و یا دوای مسطور در باب غرب استعمال کنند و اما بر تمام حاصل نشود دیگر بعلاج حدید **رازی** گفته که علاج ناصور غیر نافذ آنست که پارچهٔ درشت بر میل پیچیده در آن داخل کنند و بخارند تا خون بر آید و یک روز گذاشته باز اعادهٔ این تدبیر کنند تا سه مرتبه و هر قدر که کهنه باشد حاجت باستقصا درین تدبیر بیشتر بود بعد از ان صبر و مقشر کندر و مر و انزروت و اسپید آرد کرسنه و پوست بیخ جاوشیر و دم الاخوین سوده پر نمایند که التحام کند **انطاکی** گوید که ناصور قروح غائرست که منتهی میشود و منفجر میگردد مثل غرب و علاجش تنقیهٔ ماده است اولا و استعمال دوای مجفف بعد ازالهٔ سواد فاسد بعد از ان بشیاف غرب پر کنند و نافذ را قطع کنند و بر آن ادویهٔ اکاله نهند تا مستوی گردد پس اندمال آن نمایند و در ان خطرست و تکمید تنقیه بصبر یا دام تلخ و انزروت و ریوند و کندر و گلنار کنند

ورم مقعد

و آن اکثر حار بود از خون صرف یا خون صفراوی و گاهی بارد باشد و ورم مقعد ابتدا اکثر افتد بسبب [illegible] و گشادگی آن [illegible] و اکثر عقب شقاق یا قروح یا حکه یا انسداد دهن بواسیر یا عقب معالجات بواسیر و نواصیر بقطع یا استعمال ادویهٔ حاده یا ضربه و سقطه و بسبب تقیهٔ مواد بسوی مقعد از شدت درد عارض شود و بالجمله اگر ورم با تب گرم و درد شدید و سوزش و تقطیر بول و سکون وجع بوضع اشیای بارده بالفعل باشد ورم حار بود و اگر [illegible] آثار حرارت و تسکین درد بچیزی گرم بالفعل باشد ورم بلغمی بود و اگر با صلابت و فقدان حس باشد ورم صلب باشد پس اگر این اورام جمع شود و خراج گردد بران خوف بود و ان ناصور بود فلهذا لا قرار الامر بشگافت آن قبل از نضج نموده **علاج** در ورم حار فصد باسلیق کنند و اگر از فصد باقی باشد بر قطن حجامت نمایند یا زلو بچسپانند و بعد از نضج بمسهل صفرا تنقیه سازند و جهت تعدیل مزاج شیرهٔ بزور بارده یا تخم ریحان و اسپغول بشربت عناب یا نیلوفر یا بنفشه و یا نقوع عناب و آلو بخارا با نبات بنوشند و قی لعاب سپغول بود و تقلیل غذا باید کرد و اغذیهٔ مبرده بخورند و از اغذیهٔ حاره اجتناب نمایند و در ابتدا جهت ردع ماده مرهم سفید آب نهند و یا پنبه را بروغن گل و آب گشنیز سبز و زردی بیضه آلوده نهند یا سفیدی بیضهٔ مرغ و روغن گل بطرف از زیر یا اسرب خوب حل کرده بر مقعد ضماد کنند و آنجا که درد شدید بود مقداری افیون بغیرا اسیند و بعده بر روغن گل و موم یا زردی بیضه بطوخ نمایند و هنگام شدت وجع اندکی آب گشنیز تر زیاده کنند یا مرهم حل کرده در روغن گل نهند و چون ورم مزمن گردد مرهم داخلیون بگذارند و منضجات ملینه مثل خطمی و خبازی و اکلیل الملک و بابونه و گل بنفشه نطول کنند و چون علامات نضج ظاهر گردد و ماده دریافت شود قبل از نضج کامل باید شگافت تا ناصور نگردد و در ورم بلغمی قی کنانند و مسهل بلغم دهند و اگر حاجت بود فصد اندکی خون بگیرند و مرهم محلل استعمال نمایند و مرهم از برگ کرنب پخته و پیه گاو ساخته استعمال آرند و زردی بیضه و روغن گل و مقل طلا کنند و هنگام ظهور آثار نضج بشگافند و در ورم صلب جهت تلیین و تحلیل او پیه اردک و مرغ و زردهٔ بیضه و روغن گل و نفت و سفیداب و مرداسنگ و اندک زعفران و مقل مرهم ساخته طلا نمایند و بعده مقل بغیرا اسیند و در طبیخ ادویهٔ محلله نشانند و مرهم داخلیون و مرهم رسل در روغن گل و زردی بیضهٔ مرغ آمیخته استعمال نمایند و طبع را در جمیع انواع مدام نرم دارند تا ثقل بر آن رنجاند و ماده هم بدین تدبیر کم گردد

اقوال مهره سویدی تسویه مینماید که مالیدن روغن تخم زردآلوی تلخ در تحلیل ورم مقعد مجرب صحیح من است و برای تسکین ورم حار ضماد عصارهٔ خرفه و کذا المحلب سائیده و کذا گل سرخ خشک مطبوخ بآب و کذا گل بنفشه تنها یا با ادویهٔ مناسبه و کذا برگ بنفشه سبز نافع و ضماد صبر تنها و با عسل و شراب طلا کردن و غنا قوی و ضماد دادی و کذا پیاز بریان بروغن زرد یا پیه سوده و کذا رصاص محکوک بشراب و کذا روغن حلبه و کذا شحم بط و دماغ آن و کذا بیخ خطمی بشراب پخته و کذا عدس مطبوخ و بریان زعفران و کذا عدس مقشر بعسل و اکلیل الملک و پوست انار پخته و کذا بابونه و کذا اکلیل الملک و زردهٔ بیضه یا بنفشه پخته و کذا لادن در روغن گل حل کرده و کذا اسفیداج

وکذا اکلیل سرخ مطبوخ بشراب یکساله وکذا گندنای مطبوخ بروغن زرد وکذا اسفیداب ارزیز و مرداسنج مساوی بروغن گل آمیخته وکذا توتیا وکذا روغن بیض الحجر
وجلوس در طبیخ خیری یا صفر وکذا در طبیخ خطمی وکذا در طبیخ شکاعا وکذا در طبیخ خبازی وکذا در طبیخ ملوخیا و شربت و ضماد خطمی وکذا حمص وکذا حب الآس وکذا طبیخ اذخر و تفاح آن
وحمول بیخ شکاعا وکذا خولان و دردی پوست حنظل سوخته هر واحد نافع ورم مقعد است و ضماد زعفران و موم مساوی وکذا زفت رطب بموم مساوی و یا
بروغن گل وکذا زوفای خشک نافع ورم صلب مقعد است و ضماد مصطکی ورم بارد را مفید بود **ابوعلی سینا** می‌نویسد که واجب است استعمال فصد در ابتدای
این اورام چه این گاهی تنها تسکین وجع کند و مرهم اسفیداج بران استعمال کنند و یا سفیدی بیضه در روغن گل در هاون رصاص یا آنک سایند تا سیاه گردد طلا نمایند
و یا بگیرند مرداسنگ پنج درم نشاسته هشت درم سفیداب دو درم موم سه اوقیه روغن زرد دو اوقیه پیه بط یک اوقیه روغن کنجد بمقدار کفایت و یا این قیروطی مثلث
و شراب آمیزند و پیه بط سخت سود مند است و همچنین ضماد نان در آب پخته بزردی بیضه و روغن گل آمیخته یا نان پاکیزه یک رطل زعفران یک اوقیه افیون یک اوقیه
در میبختج سرشته ضماد کنند خیلی نیکو است وکذلک ضماد زردی بیضه بریان در شراب قابض سوده بموم و روغن گل آمیخته و چون ورم از ابتدا تجاوز کند و از
قطع بواسیر پیدا شده بران مرهم داخلیون بروغن گل حل کرده و یا اندک مرهم باسلیقون با زردی بیضه نیمبرشت استعمال کنند و ایضاً بپاشند نطول بجوشانده
بابونه و یا مرهم سفیداب باشق و اگر درد شدت کند برگ بیخ رطب افشرده و اندکی آب او گرفته تا بآب آمیزند و در ان نان تر کرده و زردی بیضه مسلوق کمتر از بریان
بسیار روغن گل افزوده مرهم سازند و ایضاً گاهی تکمید بعد از جلوس در آبیکه مسکنات وجع مثل برگ کتان و خطمی و تخم خطمی و ملوخیا جوشانیده لعاب گندم مقشر و
در ان ریخته باشند نافع بود و باید که سوی بحث زحیر رجوع نمایند که در ان علاج جید این باب است **گیلانی** گوید که درینجا قاعده وجوب شگاف قبل نضج
و تفتیح اگرچه واجب الرعایه نیست الا اگر انضاج و تفتیح بعید باشد در مدت اندک با دویه قوی الانضاج واقع شود باک نیست و باین طریق اکثر این مرض را علاج
کرده‌ایم و بیکار با هم ضرر نرسید تا که دو گل خطمی و برگ آن را خاصیت نیکو است از ان مرهم ساخته بر مقعد لطوخ سازند پس اگر استعمال در ابتدا بود منعش کند تا درد
و دفع لذع آن از نفع بخشد و اکثر بدان ورم زائل شود و خصوصاً چون در گلاب بپزند و اگر بعد ابتدا باشد گاه زائل کند و گاهی نضج دهد که عقب او غایله نباشد
بلکه ریم را اخراج کرده بسرعت مندمل سازد و لاسیما چون با مرهم اشق آمیزند و این از خواص است و جدوار در این باب منفعت تام است چون در گلاب سوده
بر موضع طلا نمایند و هر گاه ورم با جراحت اندرون مقعد بنهایت دردناک پیدا شود و سیلان خون آورد این دوا مجرب است گل بنفشه بابونه اکلیل الملک حلبه
تخم کتان برگ خطمی هر یک دو توله گل خطمی گل سرخ هر واحد یک توله کوفته بجوشانند که چون خمیر شود در هر روز دو سه بار گرم گرم به بندند و این ضماد نیز بنهایت نافع است
بابونه اکلیل الملک تخم خطمی بنفشه حلبه تخم کتان افیون نیم مثقال اشق روغن گل هر واحد یک مثقال زرده تخم مرغ یک عدد ادویه را بکوبند و بجوشانند تا مثل خمیر شود و مقل
و اشق و افیون در آب حل کرده بیامیزند و روغن و زرده تخم مرغ اضافه کرده بعمل آرند **صاحب کامل** گوید که چون مقعد را ورم حار بغیر بواسیر عارض شود
باید که برگ خطمی و برگ عنب الثعلب و بنفشه خشک و عدس مقشر را با آب بجوشانند تا پخته شود و بران روغن گل یا روغن بنفشه و زرده بیضه و سفیده آن انداخته و نیک
خوب بمالند و بر موضع ضماد کنند و این دوا نیز ورم حار مقعد را نافع است سفیداب ارزیز پنج درم کندر یک نیم درم اقلیمیای نقره دو درم سائیده بموم که در روغن گل آمیخته
و آب خیار اگر حاضر باشد و آب حی العالم و خبازی گداخته باشند آمیخته در هاون حل کرده استعمال نمایند **جرجانی** و **ایلاقی** می‌نویسند هر گاه که بر مقعد آماس گرم پدید آید اول
رگ باسلیق باید زد و ضماد سفیدی بیضه و غیر آن همانست که در قول بوعلی سینا مسطور شد و گفته که اگر التهاب تسکین حرارت برگ چغندر بکوبند و با روغن گاو آمیخته
و با زردچوبه ضماد کنند در خراج مقعد را زائل کند و در نسخه ایلاقی حلبه عوض زردچوبه است **ابن الیاس** گوید که علاج ورم حار فصد و اخراج خون بحسب قوت باید
و هر صباح جلاب از عناب ده عدد بنوشانند و غذا ماء الشعیر با مزوره ماش و شیره بادام دهند و تضمید موضع از بنفشه خشک و باقی همانست که در قول صاحب کامل گذشت
اگر ضماد خبازی یا عوض [illegible] و یا اگر سفیدی بیضه در روغن گل بران [illegible] افیون اندازند [illegible] یا اسپغول حل کرده استعمال نمایند
و یا این مرهم سفیداب [illegible] آن همانست که [illegible] الا آنکه [illegible] حی العالم مطبوخ [illegible] ورم حار فصد کنند و
اشربه مثل شربت عناب [illegible] همانست که در قول ابن الیاس [illegible] اگر درد شدید باشد ضماد آب برگ بیخ [illegible] که در قول

بوعلی سینا گذشت و کذا آبزن استعمال نمایند و بالجمله باید که مبادرت بانضاج ورم کنند اگر در تقیح شروع کنند تا بسرعت بشگافد والا شگافت دهند و مهلت روا ندارند که ماده غائر شود و ناصور گردد چنانچه بقراط امر کرده که اورام مقعد را قبل التقیح (ریم کردن) بشگافند بخلاف سائر اورام و آنچه بسرعت نضج اعانت کند نیست در مرهم داخلیون زرده بیضه و روغن گل افزایند و قیروطیات متخذ از مغز ساق بقر یا موم آب چقندر بکار برند و تدبیر ورم صلب همانست که در ذیل علاج گذشت انطاکی گوید که روغن زرده بیضه و مغز شتر و لادن و زعفران را درینجا فائده عظیم ست و برگ بنج سوده و خشخاش باسائر اجزای آن و گل سرخ مطبوخ بشراب در حار نفع جلیل ست و در بارد خاکستر پوست حنظل زرد آب و صبر و عسل و بیه ماکیان طلا کنند و پیاز و کندنای بریان بر روغن زرد بدستور و حلبه و بابونه نطولاً و کذا انواع خبازی خصوصاً خطمی نافع بود و از مجربات انیست که بنج و پوست خشخاش و حلبه بجوشانند و بآب آن نطول بجرم آن ضماد در حار و با عسل در بارد ضماد کنند ابن هبة الله گوید که معالجه ورم حار بفصد و شرب مبردات نمایند و بعده مقشر و اکلیل الملک و برگ عنب الثعلب و بنفشه و خشخاش و گل خطمی تا بپخته روغن بنفشه و زرده بیضه و آب حی العالم آمیخته بر مقعد ضماد کنند و بآب ریاحین بشویند و تقلیل غذا نمایند و اگر ورم صلب باشد علاجش بشحوم سازند و بآب ریاحین بشویند ابو منصور گوید که اگر ورم حار باشد فصد و قی استعمال کنند و باین دوا عدس مقشر خطمی سفید اکلیل الملک سائیده با آب عنب الثعلب و زرده بیضه و روغن گل سرشته طلا نمایند و اگر با ورم استرخا بود عدس گل سرخ بپزند تا نضج یابد پس سائیده بآب عنب الثعلب و روغن گل آمیخته ضماد کنند یا بابونه را در آب بجوشانند تا پخته شود بعده سائیده اندکی روغن گل و آس و خلاف آمیخته حل کنند تا نرم شود و استعمال نمایند و درین وقت تسکین وجع با ورم نماید اکلیل الملک بابونه باقی ترکیب و اجزا همانست که در بحث بواسیر در قول ابو سهل گذشت مگر درینجا وزن افیون و تخم کتان و حلبه و خطمی هر یک پنج درم ست و اگر معه آن طبیعت قبض باشد بحب مقل لزوم نمایند و اگر معتدل باشد اطریفل صغیر معمول بخبث الحدید دهند و در آب قمقم کرمازو و آس و گلنار و پوست انار و عفص بلوط و گل سرخ و عدس و ارزن و جوز السرو و برگ آن و ثمر طرفا جوشانیده صاف نموده نیم گرم بران ریخته باشند اندران نشانند و چون خارج شوند این دوا جوز و مازو و اقاقیا و سفیداب و کندر و مر مساوی سوده بران پاشند و بآب گرم استنجا نکنند بلکه بآب سرد و اگر با برودت بود این دوا نافع بود که مقعد را بشراب قوی تر نمایند و بران [illegible] و قشور کندر و اقلیمیا و مرداسنگ مساوی نخاله خبث ارزیز و سماق هر یک یکجزو و مر دو جزو سوده بپاشند و این طلا ورم و شقاق مقعد را نافع و تسکین حرارت کند ابار محرق مغسول سفیده ارزیز مرداسنگ مربی و زرده بیضه روغن گل در هاون بسایند تا شامل مرهم شود و طلا کنند طبری گوید که در ورم مقعد و آنچه بعد فصد تحلیل کنند و لزوم پرهیز نمایند و امر بعلاج کنند و بآرد جو و آرد عدس و اسفیداج سفیده بیضه و روغن گل خالص حل کرده ضماد سازند و دائم بروغن گل گرم کرده تکمید نمایند که تحلیل ورم و ازاله الم نماید

شقاق مقعد

گاهی بسبب یبوست و حرارت بود که مقعد را عارض شود پس از مرور ثفل یابس و از اذی سبب یا نشق گردد و گاهی بسبب ثفت غلیظ براز و خشکی و خشونت آن بنا بر ادمان تناول اشیای یابسه یا جلوس طویل بر زمین یا چوب بود و گاهی بسبب بواسیر یا نواصیر باشد و گاهی بسبب حدت اندفاع خون بسوی فوهات عروق مقعد و امتلای آنها حادث گردد و گاهی ورم حار یا سوداوی یا ریحی مقعد سبب شقاق شود و گاهی عقب اسهال و خروج اخلاط حاده اکال یا کثرت قیام براز یا ضربه و سقطه افتد و گاهی سردی بود که از خارج بدانجا رسد و مزاج آنرا خشک و ضعیف گرداند و بشگافد چنانچه در موسم سرما در دیگر اعضا این حال محسوس میشود طریق تشخیص این اسباب باید که از مریض حال وجود بواسیر یا نواصیر یا ورم بپرسند اگر اقرار یکی ازین هر سه سبب نماید سببش همان باشد ایضاً ورم و ریح و نتو مکان مخصوص و قوت الم نیز دلالت کنند و اگر مریض از اسباب مذکوره انکار کند حال التهاب و جفاف در ان موضع و حوالی آن و استراحت از استنجا بآب سرد و کثرت تشنگی دریافت نمایند اگر باشد سببش حرارت و یبوست بود و الا از حال خروج براز خشک و تقدم خروج اخلاط حاد یا کثرت اسهالها و وقوع ضربه و سقطه یا رسیدن سرما در انجا سوال کنند اگر اقرار یکی ازینها نماید سببش همان باشد اگر شقاق با سیلان منفرد خون بود سببش امتلای عروق مقعد از خون باشد **علاج** اول بازاله سببیکه دارند مثلاً در یبسی حار تعدیل مزاج و در بواسیری و نواصیری و ورمی و اسهالی و ضربی علاج هر واحد کنند و در امتلائی تسکین حرکت خون و در ثفلی تلیین طبیعت نمایند و ایضاً در حار و یبسی طلای مرهم سفیداب کافوری قیروطی معمول از شحوم و عصارات بارده و لعاب خطمی و اسپغول و بهدانه و موم سفید و روغن گل و نشاسته و کتیرا و خیار و اسپاناخ نافع ست و اگر موجب حرارت ماده صفرا یا خون سوخته باشد تنقیه آن بمطبوخ هلیله و خیار شنبر و غیره نمایند و شربت بنفشه و نیلوفر و گلاب با تخم ریحان

و اسپغول و شیره خرفه دهند و در وی وضع بی فصد باسلیق و مابض و صافن و حجامت قطن و چسپانیدن زلو نفع تمام دارد و در امتلائی اجد فصد برای حبس خون اقراص قابضه دهند و در آب قمقم که اندران مازو و مورد و گلنار و پوست انار و گل سرخ و جوز السرو و ثمر طرفا پخته باشند بنشانند و ذرورات مانع خروج خون مثل صندل سوخته و قشنا کندر و غبار آسیا و سرمه بکار ساخته بر شقاق بپاشند بالجمله بعد ازاله سبب جهت دفع شقاق قیروطی معمول بروغن گل و موم و سفیداب و مرداسنگ و اقلیمیا نقره و مغز ساق گاو و ذفت بران گذارند و مرهم مقل و مرهم شادنج درین باب مجربست یا زرده بیضه و مقل و روغن تخم زردالو یا مقل و پیه گرده بز و تمر و موم سرخ به پنبه آلوده نیمگرم نهند و صاحب شقاق از اسباب سرد و جمیع اشیا که قوی الحموضت و قوی القبض و تیز اند احتراز کند و قبض طبیعت آنرا مضرست مدام طبیعت را مثل شربت بنفشه و لعاب بهدانه نرم دارند و از اغذیه هرچه ملین بود مثل شوربای چرب زرده مرغ و پایچه و شتا خورانند و از سواری اسپ و نشستن بر جای سخت اجتناب نمایند و پیوسته بر جای نرم نشینند و در شب آب خصیتین را بروغنهای مرطب چرب سازند در مردان و پستان را در زنان **اقوال حکما** سویدی منیو لبید که پیه ماکیان پنج درم موم زرد سه درم بر آتش گداخته مرهم ساخته بر مقعد استعمال نمودن و ضماد بول شتر اعرابی و سنگ ریزه و یگیه کهنه و کذا خاکستر سرطان نهری و پیه ماکیان و موم زرد و شرب صبر سقوطری و حمول چربی بدن یا جرم صابون یا تخم آن مخلوط بچربی بدن که در حمام جدا شود و حمول عصاره لحیة التیس مع چربی ابدان که در حمام خارج گردد و ضماد روغن تخم مشمش تلخ بموم زرد و سیر واحد در شقاق مقعد مجربست **و حمول** خولان هندی و کذا فتیلۀ الیۀ خام بقدر انگشت و کذا موم زرد و زردی بیضه و روغن گل **و ضماد** روغن خیری بسفیداب مخلوط بموم زرد و یا مرهم سرطان سوخته و زیت خوشبو و موم زرد و یا سرطان نهری خوب کوفته بعسل سرشته و یا خاکستر آن بعسل آمیخته و یا صبر بشراب حل و یا روغن پنبه دانه و موم زرد و یا اشق محلول بآب و یا روغن کنجد و موم زرد مساوی و یا صعتر سوخته با زردی بیضه و روغن گل سرشته و یا روغن گل و سفیداب و دسته از زیر سوده تا سیاه گردد و یا گل بنفشه و یا روغن گندم و یا زهره میش و یا مرداسنگ و روغن گل و موم و یا شنگرف و روغن گل و موم و یا تخم شفتالو و یا چربی صابون و روغن گل و موم زرد و یا تخم مرغ نیمبرشت **حمول و ضماد** زعفران و مر و دقاق کندر آمیخته و کذا روغن نارجیل بموم زرد و کذا روغن بادام تلخ و کذا روغن بنفشه و موم زرد و کذا مغز استخوان **و شرب و ضماد** دم الاخوین و کذا حب بشراب قابض و جلوس در طبیخ خیری و یا طبیخ افسنتین و یا طبیخ برگ زیتون و کبوس صبر و کذا توتیای کرمانی بعد تدهین مقعد بروغن گل و کبوس و ضماد افسنتین و کذا اسفیداب و ذرور خاکستر سر ماهی و ضماد مملوح از صبر و غیره و کذا شاخ گوزن سوخته و اختلاط افیون با ادویه شقاق و اکل اسفیداج لحم شتر و کذا لحم جدی مشوی یا مسلوق یا مطبخ بروغن کنجد تازه یا روغن بادام و کذا ماکیان فربه پخته یا با حبوبات و کذا شوربای مرغابی و کذا خاگینه که از مغز سلوق با بیضه نیمبرشت و روغن گاو و گشنیز سبز ساخته بهر واحد نافع شقاق مقعد است **عیسی بن یحیی** گوید که چون در مقعد شقاق باشد و هنگام یبس طبیعت ایذا یابد بداو است این حب مقل تا میدهند کابلی ده درم سکبینج سه درم حرف سفید دو درم مقل نرم چرب چهار درم و نیم مقل و سکبینج در آب گیرند تا گداخته حب سازند و از دو درم تا سه درم خورده باشند و بر موضع مرهم اسفیداج مالند اگر گرمی باشد و الا این مرهم مقل بلعاب بان شتر بگیرند موم زرد در روغن کنجد بسیط مغز ساق گاو و روغن کوهان شتر مقل برابر اول مقل را در لعاب بزرکتان حل کرده باقی را گداخته جمع کنند که بلیغ النفع است و این حقنه مسکن حرقت و ممسک خون جاری از شقاق است بگیرند برنج یک کف و بپزند تا مثل حریره گردد و صاف کرده از آن آب سه سکرچه و زرده بیضه و دو درم مرداسنگ مربی کوفته بیخته و نیم سکرچه روغن گل باهم حل کنند تا مستوی گردد و نیم گرم بعمل آرند **شیخ** میفرماید که بعضی ادویه شقاق مدمله ملزقه و بعض آن ملینه قابضه مجففه مثل مازو بی سوراخ است که در آب یا اندک شراب خوب بجوشانند و طلا کنند و قوی تر از آن نیست که بگیرند شنگرف و گلنار و سفیداب و مرداسنگ و رصاص سوخته و خبث الفضه و اقلیمیا و بروغن گل و اندک موم استعمال کنند و ایضاً مرهم سفیداب معروف یا سفیداب یا سرب سوخته و روغن گل و سفیدی بیضه و یا خبث الرصاص مع بزرورد ساییده بطریق مرهم یا خشک یا ذروق استعمال نمایند و ایضاً برگ حنا دو جزو موم سفید سه جزو موم را در روغن گل گداخته بیامیزند و سود کند خیری خشک کرده و آنچه قائم مقام خواص است اینست که بگیرند خاکستر صدف و نشاسته مساوی برگ زیتون نصف یک جزو و طلا کنند و ایضاً از ادویه نافعه مرتک و اسفیداب و سحاله رصاص و روغن شمع سفید و موم مساوی و روغن گل بمقدار کفایت است و ایضاً بسیط و کندر و مغز استخوان گوزن و زیرورد و توتیا و اقلیمیای مغسول و سفیداب از زیر و اسرب سوخته مغسول و افیون مع [illegible] و آب عنب الثعلب و روغن گل و موم اندک قیروطی سازند و دران مع اصلاح جراحت منع ورم و اصلاح آن و دفع الم است و از آنچه دران تقطیر آب قمقم است که اندران عنب الثعلب و عدس و گل سرخ و جو مقشر جوشانیده باشند و اگر دردناک نباشد قیمولیا بروغن آس نرم کنند و آنچه قوی و مجاست الطبیعة است که بگیرند روغن کنجد و لبان و سیانج و شب سرد واحد دو درم زعفران و مر هر واحد دوازده درم و با آنها در روغن گل جمع کنند و از آنچه درین باب نافع ادویه است که نفع بست آن بین

نوشته از شراب است ۱۲

وتعدیل کنند وشحوم واوراکه لعابات وعصارات وادهان ومغریات مثل نشاسته وغبار آسیا وکتیرا ومانند آن وعلاج شق باین نسخه جامع آنست زوفای رطب مغز ساق گوساله نشاسته مغسول پیه بط وماکیان وروغن گل ازین قبیل است که بگیرند مغز ساق گاو ونشاسته مساوی وطلا کنند ایضاً مرهم مقل بکوهان شتر وایضاً مغز ساق بقر وخمیر آرد جو مساوی سوده مجرب است وایضاً مغز ساق گاو ومغز ساق گوزن وپیه گوزن هر واحد یک اوقیه مومیائی نیم اوقیه روغن کنجد دو اوقیه نشاسته اوقیه کتیرا اوقیه با روغن کنجد جمع کنند وروغنهای نافع در شقاق که در انجا حرارت بسیار وورم نباشد روغن خیری وروغن یاسمین وروغن خسته مشمش وروغن خسته شفتالو است ودران مقل حل کنند وتبخیر بمقل وپیه سرشته نافعست واما شقاق ورمی علاجش معلوم شده ودران قیمولیا بروغن آس نفع میکند ودر قواطی مرهم زیت انفاق نیز نافعند وایضاً مازو بطلا نجنه ضماد کنند واما شقاق بواسیری محتاج باستعمال مراهم واشربه است وحب مقل بکشنیز شب وروز بخورند وچون از شقاق چیزی سائل گردد بگیرند پنبه وآنرا در آب شب ترکرده خشک کنند ومسح مقعد بآن نمایند واز حوامض وقوابض ومجفف بر از اجتناب کنند واغذیه ایشان شوربا واسفاناخیه وملوخیه با کوهان شتر وشحوم ماکیان وبط سازند وشوربای کرنب ورزرده بیضه نیمبرشت وخصوصاً قبل سائر طعام وفاکینه زرده بیضه وکندنا وپیاز بروغن گاو ونخیر شدید العقد نافعست جوز هندی بادام وفانیذ سفید بود طریق تغذیه ایشان طریق تغذیه اصحاب بواسیر است گیلانی مینویسد که اگر شقاق بسبب صعود صفرا از بدن باشد مراهم بارده ولعابات سرد استعمال نمایند حتی که آثار حدت صفرائی که مقعد را بر روز خود بران ایذا رسانیده زائل شود وگاهی استفراغ صفرا باین مطبوخ خیار شنبر کرده میشود بگیرند تمر هندی بیست درم آلو بخارا وعناب هر واحد پانزده عدد وبنفشه سه درم جوشانیده پانزده درم فلوس خیارشنبر مالیده صاف کرده بعد به تبرید صادق بنوشند وتبدیل مزاج او بشربت بنفشه یا نیلوفر یا جلاب یا شربت ورد غیر مسهل یا بلعاب اسپغول ایشکیه یا شیره تخم خرفه کنند واگر بسبب کثرت اسهال باشد علاجش در منع سبب ودر شقاق بواسیری مرهم سفیداب استعمال نمایند مداومت تلیین طبیعت با غذیه ملینه واشربه بحسب مزاج کنند وبهترین اغذیه برای ایشان آنست که متعلق الطوان باشد مثل لحم بقر ونمک سود وکرنب ونخیر کهنه ولحم صیبه وثمر وکشار از توابل حاره مجوسی گوید که این دو شقاق مقعد را نافع مغز ساق گاو ومغز ساق گوزن با پیه آنها هر واحد ده درم موم سفید پنج درم مومیائی سه درم همه را سائیده وموم را باندک روغن بنفشه گداخته با مغزها مرهم سازند وبر موضع طلا کنند وایضاً بگیرند مغز ساق گاو ودو درم مرهم سفیداب مرهم باسلیقون وهمه را آمیخته در ان حل کنند وطلا سازند ویا بگیرند راتینج وزفت هر واحد یک جزو وهر دو را در روغن بنفشه اندک پیه ماکیان گداخته زرده بیضه وقدری افیون آمیخته طلا نمایند وایضاً مغز ساق بقر یک اوقیه زفت رومی نیم اوقیه سفیداب ارزیز ومرداسنگ هر واحد سه درم موم مصطکی یک اوقیه روغن گل چهار اوقیه موم وزفت ومغزها بروغن گداخته بران مرداسنگ وسفیداب را در هاون انداخته حل کنند تا مستوی گردد واگر با شقاق التهاب وحرارت باشد مرهم سفیداب بدل سفیدی بیضه واندکی کافور طلا کنند ویا بگیرند آب عنب الثعلب وآب برگ خطمی وآب برگ خرفه وبران روغن گل اندازند وموم گداخته در هاون قیروطی سازند وبر موضع طلا کنند که انشاء الله تعالی نافع بود وسید اسماعیل ایلاقی گوید که اگر سبب شقاق ورم مقعد یا امتلای رگها یا بواسیر باشد نخست اول رگ باسلیق زنند وفصد رگهای صافن ومابض همه سودمند ونافع تر بود وحجامت میان هر دو سرین نافع واگر ورم با حرارت وسوزش بود سفیدی بیضه مرغ وروغن گل در هاون سر زنند بسایند تا سیاه شود وطلا کنند واین مرهم کافوری طلا کردن سودمند موم سفید دو نیم درم روغن گل ده درم سفیداب ارزیز ده درم مرداسنگ سه درم نشاسته افیون هر واحد یک درم کافور نیم درم همه را نرم سوده در موم وروغن گداخته داخل کرده اندک سفیده بیضه مرغ آمیخته استعمال کنند ومرهم سفیداب همانست که در مبحث ورم مقعد در قول صاحب کامل گذشت مگر آب عنب الثعلب بعوض حی العالم وخبازی ست ووزن کندر دو درم ونیم واگر حرارت قوی بود سفیده بیضه مرغ وکافور با مرهم مذکور یار کنند واگر شقاق با گرمی وسوزش نبود این مرهم مقل بکار برند ونسخه آن در قول عیسی گذشت اگر در مرهم مغز ساق گاو وخمیر جو که در قول شیخ مذکور شد نشاسته سوده افزایند وبر سر آن بگیرند سودمند بود ونسخه مرهم زوفای رطب ومغز ساق گوساله ومرهم مغز ساق گوزن همانست که در قول شیخ گذشت اگر ورم بارد باشد برگ کرنب با آب نخود جوشانیده با پیه گاو بکوبند ومرهم ساخته بنهند که ورم را بنشاند وآماس را تحلیل کند وپیوسته در آب گرم نشانند واگر ورم صلب بود بگیرند مرداسنگ سپید در روغن گل [illegible] سفیده ارزیز وموم زرد وپیه [illegible] وپیه مرغ خانگی هر یک چهار درم زعفران نیم درم زرده بیضه پخته دو عدد [illegible] مرهم سازند ومقل با کوهان شتر سرشته دود کردن نافع بود واگر شقاق [illegible]

[illegible]

وخبث الحدید دران یافته شود و اگر آماس ورد کنند مطبوخ بابونه و اکلیل الملک نشینند و این معجون صاحب شقاق و بواسیر را طبع نرم دارد مقل ده درم کتیرا پنج مثقال انجیر زرد مویز سیاه دانه بیرون کرده و دو چند وزن آن مقل و کتیرا همه را کوفته شبانگاه یا علیش از طعام پنج درم بخورند و این جوارش مقل صاحب شقاق و بواسیر و درد مقعد را سود دارد هلیله کابلی بلیله آمله انیسون مصطکی هر یک ده درم نانخواه پنج درم همه را کوفته بیخته بروغن فستق لت و چرب کنند و بیست درم مقل را در آب حل کرده ادویه بدان بسرشند شربتی دو درم تا سه درم با آب گرم و این حب مقل طبع را نرم کند هلیله کابلی ده درم باقی اجزای این همان است که در قول عیسی گذشت مگر زنجبیل و وزن مقل پانزده درم است و اگر شقاق کهنه باشد [illegible] تا ناخون [illegible] سپس بمرهم باسلیقون علاج کنند و غذا صاحب این علت را تقلیه کنند تا سپیده بیضه مرغ در روغن گاو و در روغن کوهان شتر مناسب و طعامهای آشامیدنی باید خورد و خوردن مغز بادام و فندق و نارجیل و مویز و انجیر سود بخشد و اگر آنچه حریره سازند جایز است و شراب مویز کهنه و شراب دوشابی که در هر دو دوا داخل کرده باشند ابن الیاس گوید که اگر بسبب یبوست مفرط یا حرارت باشد هر صبح جلاب یا از شربت بنفشه سکنجبین هر واحد ده درم بنوشند غذا مزوره ماش و کدو خورند و پیه بط و پیه ماکیان یا پیه مغز ساق البقر در روغن بنفشه گداخته بر موضع طلا کنند و اگر با شقاق التهاب و درد شدید باشد این طلا استعمال نمایند سفیده انزروت یک درم سفیده بیضه ده درم کافور یک دانگ باهم سرشته طلا کنند و یا بگیرند آب عنب الثعلب و آب کاسنی و آب گشنیز تر و آب برگ خرفه و آب خبازی و آب خطمی هر واحد بیست درم روغن بنفشه و موم صاف سفید هر واحد ده درم کتیرا کوفته بیخته یک درم موم و روغن را گداخته در هاون اندازند و کتیرا داخل کرده قیروطی ساخته استعمال نمایند و اگر از آن خون سیلان کند هر صباح قرص کهربا یا قرص گلنار هر کدام که باشد یک مثقال کوفته چرب به آمیخته بخورند و غذا مزوره سماق تناول نمایند و در آنچه در باب بواسیر مذکور شده باشد بخشند جیلی گوید که علاجش تناول اغذیه مبرده مرطب و ترک مسخنات و مجففات و ملازمت اغذیه ملینه و کشک جو مع لحوم فاضله و قرعیه و اسفاناخیه و امراق و حمامست و اشربه مرطبه مثل شربت نیلوفر و شربت بنفشه و ملین طبیعت شیر سکنجبین و خمیره بنفشه و لعابات مرطبه و تمریخ مقعد بشحوم مرطبه مثل پیه مرغابی و ماکیان و مغز ساق البقر و روغن بنفشه و روغن الیه و روغن کنجد و روغن کدو و قیروطیات بروغن بادام و موم و جلوس در آبهای نیم گرم نافع بود و بنفشه و نیلوفر و خطمی و عنب الثعلب و کاکنج ضماد کنند و بهین ادویه در آب پخته نطول سازند و چون با شقاق حرارت و یبس نباشد مرهم سفیداب یا مرهم باسلیقون و پیه ماکیان و بط و قدری زفت آمیخته و پیه را مرهم ساخته استعمال نمایند و چون شقاق مزمن باشد [illegible] مالیدن خون بمرهم [illegible] اسفیداج و مرداسنگ بزیت و وضع جبهه الخضرا علاج کنند و این مرهم انواع شقاق و خصوصا آنکه با درد الم شدید باشد بغایت النفع است اقاقیا دم الاخوین شادنج مغسول اسفیداج مغسول مرداسنگ سفیداب بساوند افیون ربع جزو ادویه را باریک سائیده بروغن گل و موم زرد گداخته آمیخته مرهم سازند و بکار استعمال نمایند و اگر درین مرهم قدری زعفران بنصف ادویه اضافه کنند نفع او ابلغ باشد سعید گوید که علاج شقاق بمرهم سفیداب مع سفیده بیضه و کافور و روغن گل و حی العالم کنند و مرداسنگ را در آب سایند حل نشانند و اگر التهاب شدید باشد تضمید موضع بزرده بیضه و مغز ساق البقر و پیه ماکیان و کتیرا و نشاسته و افیون و گل ارمنی و موم در روغن نمایند و مرهم را در اغذیه کثیر و از شراب و حلوا منع کنند و استعمال غذا شوربای بیضه نیم برشت و چوزه و اسفاناخ و شبت الدالالکی گوید که تنقیه و تلیین مزاج و تدبیر کنند و مثل مرهم ابیض و باسلیقون و اسود و در مرطبات بکار برند و این مرض [illegible] بمقعد رسانند و مجرب صحیح این است که پیه خنزیر گداخته فتیله بدان آلوده در مقعد گرم گرم نهند و از [illegible] علت نمایند و اگر [illegible] استعمال کنند و ایضا از آنچه تجربه کرده ایم این است که سنگ را به تمام بسوزند پس با چندان صبر سائیده و با پیه ماکیان و روغن بنفشه و موم و افیون و مرهم ساخته و [illegible] خاکستر صعتر مع صبر یا زرده بیضه و هر روغن که دران رصاص حک کرده باشند ابن اللوح گوید که اگر شقاق با التهاب و حرارت باشد این مرهم اسفیداج آنرا نیکوست موم مصفی در روغن گل گداخته دران سفیداب بالقدر کفایت اندازند و بران سفیده بیضه انداخته حل کنند تا مستوی گردد پس اگر التهاب شدید باشد کافور دران داخل کنند و اگر حرارت و التهاب نباشد لزوم حب مقل و معجون آن نمایند و این طلا بکار برند موم سرخ و روغن خیری یا روغن سوسن و پیه بط و ماکیان بوزن موم و روغن گدازند و بران قدری کتیرا سوده اندازند و در هاون حل کنند تا مجتمع گردد و بردارند و اگر درشت کند

در آبیکه بابونه و اکلیل الملک پخته باشند نشانند و بعد ازان شیاف مسطور در باب باسور که بزردهٔ بیضهٔ برشته میشود استعمال نمایند و اگر حرارت نبود مرهم شقاق بکار برند و نسخهٔ او همانست که در قول مجوسی گذشت و دران مغز ساق تقریباً یک اوقیه است و حب الرشاد بریان و زیرهٔ مدبر بسرکه و بزر کتان و تخم گندنای بریان و مصطکی و بلیله سیاه بروغن گاو بریان نخورانند یا هلیله و بلیله و آمله را در آب بیکجوش داده در روغن گاو بریان کنند تا خشک گردد پس بکوبند یا بگیرند تخم کتان و تخم گندنای بریان و حب الرشاد و مصطکی هر واحد نیم اوقیه گل ارمنی یک اوقیه و بیامیزند شربت سه درم با آب به طری گوید که اگر شقاق بغیر صلابت و تغیر رنگ باشد آن سلیم ست بمرهم علاج کنند و مرهم خاص شقاق این ست اول موم روغن مغز ساق بقدر روغن گل و اندک مقل لباز ند پس مرداسنگ کوفته بیخته و سفیداب مغسول و اندکی خاکستر حلزون بران اندازند بعده از آتش فرود آورده در هاون حل کنند و اندک اندک زیت آمیزند تا قوام درست شود و ایضاً این مرهم بر شقاق این موضع که با وجع باشد نهند بگیرند تخم مرو یک جزو تخم کتان دو جزو و هر دو باریک سائیده بشیر تازه بجوشانند تا غلیظ گردد پس در هاون کرده اندکی سفیدهٔ بیضه و قدری روغن گل بران ریخته حل کنند تا مختلط گردد و بر موضع شقاق گذارند که جلا و التحام آن نماید و چون بواسیر یا شقاق ظاهر شود باید که طبیب ازان غفلت نکند بلکه استیصال آن نماید قبل از عظم آن مصنف اقتباس میگوید که اگر از گرمی و خشکی باشد مرهم ابیض کافوری بمالند و بالای آن برگ بید ساده یا ریحان یا گلاب یا ترنج چسپانند و در آب سرد تا دیر نشاندن فی الفور نفع میدهد و اگر طبیب مناسب داند تنقیهٔ بدن به نقوع فواکه و آلو نماید و با تعدیل مزاج باشربه و اغذیهٔ بارده مثل شربت نیلوفر و لعاب اسپغول وغیره کند و اغذیهٔ مرطبه مانند خرفه و کدو و شوربای بچه مرغ با برنج دهند و قیروطی که از روغن گل و سفیداب و مرداسنگ و اقلیمیای نقره و نشاسته و غبار آسیا و کتیرا و لعاب خطمی و اسپغول و بهدانه و پیه بط و موم سفید ساخته باشند بکار برند و در نفلی سفیدی بیضهٔ مرغ و روغن گل و سفیده ارزیز آمیخته بکار برند و یا مسکه شسته تنها بمالند و غذا شوربای بچه مرغ با نان دهند و در بواسیری وغیره کات هندی و رسوت و سفیده ارزیز هر یک سه ماشه در مسکه گاو شسته آمیخته بمالند و مرهم زرد و ابیض برابر در روغن گل آمیخته فائدهٔ عظیم دارد و در غذا کله پاچه و نان تنوری خورانند و اطریفل کشنیزی و شاهترهٔ علو خانی بدهند و در امتلائی فصد صافن یا ابطی و باسلیق کنند و این مرهم نهند مرداسنگ مغسول زفت رومی سفیده ارزیز هر یک سه ماشه پیه بز هفت ماشه موم یک نیم توله مغز ساق گاو نه ماشه روغن گل سه توله و در انچه از کثرت اسهال باشد بروغن بنفشه بادام و یا بمسکه طلا کنند و مرهم اصحابه در روغن گل آمیخته نافع و کذا آبزن از آب برگ خرفه و خبه و انار و پنبه دانه هر واحد یک آثار گلاب سه سیر تخم مورد و جو و نکوه و گل کاسنی هر یک دو قبضه گل ریحان سه قبضه گل خطمی یک نیم قبضه و بعد بر آمدن از آبزن مرهم زرد در روغن یاسمین آمیخته بمالند و مهلبه و شیر برنج غذا سازند و در سرائی بمعالجه شقاق لب و دیگر اعضا چه دارند و از آب سرد چیزهای سرد اجتناب ورزند و علی ابن زین گفته که پیه خوک در موم و زیت آمیخته نفع کثیر میدهد و مختار ابن هبل گفته که سر سگ بچه که هنوز چشم نگشاده باشد سوخته در روغن گل آمیخته و کذا پیه آن نافع بعضی از متاخرین می نویسند که ارسال علق را کثیر المنفعت در مثل این مواضع یافتیم و بعضی از معالجات که در مبحث بواسیر و ورم مقعد مذکور شد این مرض را نیز نافع ست و اگر در ینجا شدت حرارت نباشد بمرهم مقل طلا کنند.

و گاهی آنرا این دوا کفایت کند که مغز ساق بقدر شراب بپزند تا غلیظ مثل مرهم گردد پس استعمال نمایند و مرهم زوفای رطب درین نیکوست و این حب مقل نافع شقاق مقعد و ملین طبع و موافق محرور ست پوست هلیله کابلی بست درم مقل ده درم کتیرا پنج درم انجیر سی عدد انجیر را در آب بپزند تا مهرا شود پس بپالایند و مقل و کتیرا در ان حل کنند و هلیله کوفته بیخته بدان سرشته حب سازند شربتی دو درم و اگر خون سیلان کند شادنج دم الاخوین شب یمانی سوده بپاشند

مرهم شقاق

حب مقل

استرخای مقعد

گاه آنرا استرخای شرج نیز گویند بقول شیخ گاهی از مزاج فالجی یعنی سوء مزاج استرخائی و یا از برودت ساذج یا مادی کثر ازان بود و مزاج فالجی از رطوبت رقیق متشربه در اکثر باشد و گاهی از رطوبت مائل بحرارت و حرارت آن بسبب تشرب آن بود و گاهی استرخای مقعد بسبب ناصور یا جرح با سور یا قطع آن

غالبا

چون عضلهٔ ممسکهٔ مقعد را آفت عام رسد حادث شود و گاهی بسبب سقطه بر پشت یا ضربهٔ آن عضو مبدأ عصب که بسوی آن عضله فرود آمده عارض گردد و گاهی بسبب تمدد عصب یا عضله بسوی بیرون مشابه باسترخا حادث گردد و بیشتر تابع قولنج شود بسبب بهم رسیدن تمدد لعضلهٔ جالبه و بقول قرشی گاهی از سبب ورم مقعد افتد بالجمله شناخت استرخای مقعد این است که براز و ریح بی اراده خارج شود و گاه استرخا با حس بود و این سالمتر است و گاهی با بطلان حس باشد پس اگر استرخا تبدید ریح اندک اندک عارض شود و با سردی لمس و ترهل مقعد و سائر علامات سردی مزاج و تری آن و تقدم اسباب سرد و مرطب مثل نشستن بر سنگ تا مدتی یا در آب یا بر جاهای سرد و تر یا خوردن آب سرد بافراط و مانند آن از امور ظاهری و باطنی بود از سوء مزاج بارد رطب باشد و این علاج بدیست لیکن اگر لمس گرم محسوس گردد و رطوبت استرخائی مائل بحرارت باشد والا فلا و اگر این مرض دفعةً یکبارگی ظاهر شود از ضربه و سقطه یا قطع یا سوریا جرم آن باشد و این لا علاج است خصوصاً که با بیهانیز سست گردد و انچه با صلابت باشد از تمدد بود و وجود ورم و رجیع در مقعد بر استرخای ورمی دلالت کند علاج در غیر ابتدا علاج فالج از تنقیهٔ مادهٔ مرخیه بمسهلات بلغم و تبدیل مزاج بتناول معاجین گرم نمایند و بعد از حصول نضج این مسهل الاصول دهند پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی هر یک ماشه بیخ اذخر سه ماشه بیخ کرفس اصل السوس هر یک هفت ماشه بادیان خطائی پنج ماشه انیسون مصطکی هر یک چهار ماشه اسطوخودوس بادرنجبویه بادیان هر یک نه ماشه انجیر زرد هفت عدد مویز منقی سه توله تربد سه و نیم ماشه گلقند عسلی چهار توله غذا شوربای مرغابی و کبوتر و مرغ جوان بنان گندم خشکاری تنوری و بعد ده دوازده روز یا زیاده تنقیهٔ بدن بایارجات کنند و روغنهای گرم مثل روغن بابونه و نرگس و زنبق و ناردین و شبت و سیر و انجیر و روغن قسط که اندران جند بیدستر و فرفیون حل کرده باشند بر فقرات سفلی پشت و بر مقعد بمالند و حقنه کنند و ضمادیکه در فالج مذکور شد نیز بر مهرهٔ زیرین از مهرهای پشت ضماد کنند و سیسالیوس و شبت و بیخ بادرنجبویه ریحان و حب الغار و فستقیس و زرنب و زرنباد و پوست انار و تخم سوسن و گل بابونه هر یک سه توله پخته آبزن نمایند و بعد برآمدن از آبزن بر فقرهای زیرین پشت و شکم روغنهای مذکوره بمالند و باید در آبیکه اندران ادویهٔ حاره قابضه مثل سنبل الطیب و قسط و مر و جوز السرو و مانند آن پخته باشند مریض را به نشانند و گلقند تنها یا با مقل و قرص انبرباریس را و دیگر تناول نمایند شیخ میفرماید که اگر سببش برودت شدید بیماده یا بغیر ماده باشد در آب مطبوخ که اندران ابهل و قسط و جوز السرو و سنبل و اندکی مر و اذخر جوشانیده باشند بنشانند و اگر احتیاج بقوی تر از این افتد بدوای مسمی افربیون تبخیر از فرفیون حقنه کنند و بر مقعد مثل روغن قسط و غیر آن استعمال نمایند و اگر ماده موجب رطوبتی باشد که دران حرارت بود در آب قوابض قویه مائل ببرودت مخلوط بچیزی که دران تسخین نیز باشد بیمار را بنشانند و اگر گمان شود که در ینجا تمدد است مرخیات ملینات از روغنها و شحوم و غیره استعمال کنند و در آخر آن ادویهٔ قابضهٔ محرکه که اندران تلطیف و تحلیل نیز باشد استعمال باید کرد و استفراغ ماده مثل آب مالح و ملح و حنظل نمایند و در انچه اندر باب خروج مقعد بیاید نیز تامل کنند قرشی گوید که علاج ورم و تعدیل مزاج و تقویت عصب نمایند و در اکثر از سردی و رطوبت بود و این نطول نیکو است طراثیث و زرد ورد و پوست انار و خطمی و آس و قرظ و قسط و مر و اذخر جوشانیده در آب او نشینند بعده بر روغن قسط گرم کرده بمالند و بران سفیداب و ورد و آس خشک و مقل ازرق و زریره و اذخر کنند همه از بن یا بعض بحسب مشاهده بپاشند گیلانی گوید که ما در سالف زمان برای این مرض و بهر خروج مقعد نیز این نسخه نوشتیم و تام النفع بر آمد خصوصاً چون بصبیان عارض شود و یا بران سالهای بسیار گذشته باشد بگیرند سفیداب اسرب مسهر واحد دو مثقال مرداسنگ و مازو و دقاق کندر هر یک چهار مثقال ابهل شش مثقال شب یمانی یک مثقال باریک سائیده بحریر بیخته باز خوب بسایند تا بغایت باریک گردد بعد چرب کردن مقعد باندک روغن گل بران بپاشند و استنجا نمایند بآبیکه این ادویه دران پخته باشند کزمازج سنبل قرنفل گل سرخ مازو هر یک پنج اوقیه ابهل ده اوقیه اذخر سه اوقیه مرکی دو اوقیه کوفته در ظرف آهنی بجوشانند و در همان ظرف بدارند و باین آب نیم گرم استنجا نمایند و الیاف یا پارچه بدین آب تر کرده بر مقعد بندند زیرا که صالح بدارند خصوصاً قبل استعمال ذرور مذکور محمودی نویسد که هر صبح جلاب از بادرنجبویه و بادیان هر یک سه درم جوشانیده و غذا زرده نخود و شیرهٔ تخم قرطم خورند و بر خرزات پشت سفلی نمایند و مریض را در آبزنیکه بابونه و شاهسفرم و برگ غار و تخم ترب اندران پخته باشند بنشانند و باقی علاج آن علاج فالج است ابو منصور گوید که خروج ریح بغیر اراده بسبب استرخای عضلهٔ سطیف داخل مقعد میباشد و این اکثر در صبیان و مشایخ و خواجه سرایان حادث میشود و خروج او از آن شکم تنخ یا سرفه یا ندامی بحال میگردد و علاجش این است که بلادری و تریاق بخورانند و در آبزن نشانند و حمول و تمریخ بادهان حاره کنند و غذا باغذیهٔ لطیفه [illegible]

و فلفل ساخته‌اند و از اغذیه بارده رطب نافع مثل بقول و حبوب و ماهی و شیر خورد و اگر رطبه اجتناب ورزند و همین ست علاج کسی که براز او بی اراده برآید و آن با طریفل کبیر باخبث الحدید نافع ست بلیله و آمله منقی و شیطرج و تخم کرفس و نانخواه و صعتر هر واحد یک اوقیه سنبل و حماما و خیربوا و دوج هر یک سه درم دار چینی چهار درم فلفل دار فلفل و نار مشک زنگ هندی هر یک نیم اوقیه خردل یک نیم اوقیه نوشادر نیم درم خبث الحدید سه اوقیه کوفته بیخته در روغن گاو چرب کرده بعسل بسرشند و استعمال کنند حکیم شریف خان در حاشیهٔ شرح اسباب و دیگر تصانیف خود می نویسند که این اقراص بهائی قدر کثیر النفع ست پوست انار خشک مازو و شاه بلوط صدف سوخته کاغذ سوخته ودع محرق خاکستر سرطان باقی اجزا همان ست که در بحث خروج مقعد در قول اسماعیل و ایلاقی بیاید و نسخهٔ ذرور نیز بعد ازین نسخه همانجا مسطور ست و این ذرور نیز استرخای مقعد را نافع مازو و جفت بلوط قشار کندر شبج سوخته گلنار شاخ گوزن سوخته مرداسنگ صدف سوخته اقلیمیا اسادی صلایه کرده بر مقعد بپاشند و سفوف زیره و نانخواه و غیره که در امراض امعاء در بحث قراقر گذشت خروج ریح بی اراده را نافع بود و کمونی فلافلی و دوج مربی نیز مفید ست و آیین سفوف خروج براز بی اراده را سود مند بود و بعد تنقیه بحقنه بکار برند که مانع است افسنتین ایرسا سیر هر واحد یک درم نانخواه زیره کرمانی گل سرخ تودری نار مشک بوزیدان هر یک دو درم مصطکی طالیسفر صعتر فارسی زوفای خشک هر یک سه درم کوفته بیخته برابر همه بلیله کابلی سوده آمیخته و مثل مجموع شکر طبرزد مخلوط کرده یک درم صبح و یک درم وقت خواب بدهند و از استحمام و ریختن آب گرم بر امعا و مقعد پرهیز نمایند و اگر سبب این مرض خلط سوداوی بود افتیمون یک درم اضافه نمایند و یک نیم درم ناشتا فقط بدهند

خروج مقعد

یعنی بیرون آمدن سر روده و آنرا بروز مقعد و نتوی مقعد نیز گویند سببش گاه شدت استرخای عضله ماسکه مقعد مثل آن بسوی فوق بواسطه غلبه رطوبت بود و گاهی ورم عظیم منقلب مقعد باشد و گاهی زحیر شدید بود و گاه در مرض زحیر یا بسبب براز خشک یا در عسر بول اتفاق افتد بالجمله در استرخای مقعد بسهولت و سرعت باندرون راجع شود و درد و ورمی نبود بخلاف آنکه از ورم بود که در آن وجع و ورم والم لازم ست و علاج سابق سهل تر از علاج غیر راجع بود دیگر آنکه سبب سهولت رجوع فالج یا استحکام باشد که در آن هنگام علاجش دشوار تر از آن بود که رجوع نمیکند و گاهی علاج راجع متعذر بود و اگر آن از انقطاع عصبه باشد و این مرض اکثر در اطفال پیدا شود از زحیر و اسهال کثیر عارض میشود علاج بازالهٔ سبب کوشند و اول باعانت دست مقعد را بالا رد کنند و اگر مشکل باشد اولا از موم روغن یا زرده بیضه یا شیر گاو چرب کنند تا نرم و باز گردد و بعد از آن پوست انار و جفت بلوط گلنار مازو و برگ مورد در آب جوشانیده صاف نموده هر گاه نیم گرم بماند دران نشانند و بعد از آن استنجا کنانند و ثفل آنرا ساییده بر بندند و لنگ بکشند و ایضا در استرخا ذرور ادویهٔ قابضه مثل ذرور سفیدهٔ ارزیز و گلنار و جفت بلوط و مازو و شب و سرمه چون غبار ساییده و اول مقعد را به روغن گل خام چرب کرده پاشیدن و مقعد را داخل کرده با پنبه و عصابه بستن نافع لیکن استعمال ادویه بعد نشستن تا حاجت قیام بسهولت نگردد و درد و ورمی باشد اندران مسکنات و جمیع مرخیات و ملینات در ورم مثل بنفشه و خطمی و خبازی و پوست خشخاش و بابونه و برگ کرنب و تخم شلغم و تخم کتان و تخم مرو پخته باشند مریض را بنشانند و نیز در طلی موم و روغن بابونه و روغن شبت بر مقعد بمالند تا نرم شده اندر رود و بعد از آن به روغن قسط یا روغن گل چرب کرده ذرور ادویه قابض بپاشند و از آب قابضات مذکوره آبزن و استنجا نمایند و ثفل آن مثل مرهم باریک ساییده ضماد کنند و بر بندند ذکر ادویه یونانیه مفرده و مرکب مفید این مرض ضماد حجر ابراهیم مسحوق به روغن گل و کبوس کمات خشک مرات و کذا السینه سیاه بعد چرب کردن مقعد به روغن گل و کذا اشنان سفری ضماد شلیثا الزجاج هر واحد بر ذرور مقعد مجرب سوخته ست و کبوس اقاقیا و کذا خبث الحدید و کذا موی کهنه سوخته و کذا گل بنفشه خشک سوده و کذا خرنوب نبطی سوخته و کذا مازو سوخته در شراب سرد کرده و کذا آمله و کذا دم الاخوین و کذا کندر و کذا پوست درخت اثل و کذا تخم حماض و کذا هلیله زرد بعد تدهین مقعد به روغن گل و کذا کاغذ مصری سوخته ضماد روغن پلپه دانه مرات و یا مصطکی در روغن گل و یا حب الآس بشراب پخته و یا برگ مورد و یا سفرجل یا طبیخ مهر سوده و یا مازو کوفته در شراب قابض یکساله پخته و یا تخم تمر هندی و یا حضض مکی و یا جوز السرو کوفته بیخته و یا عصفر سوده و یا گل سرخ خشک با طبیخ آن و یا گلنار و یا گل ارمنی و یا عصاره برگ علیق و اطراف سرو و جلوس در طبیخ خرنوب شوک و یا برگ آس و یا حب آس و یا زاذی و یا آب آهن تاب

و یا پوست انار ترش تنها یا بگلنار و یا سعد و یا خرنوب نبطی و یا مازو کوفته و یا سرکه و یا بخور مریم سوده و یا سماق و یا برگ بلوط و یا رامک و شرب تخم حماض و لعق شاخ گوزن سوخته بعسل و کذا شاخ مذکور سوخته مع دو چند آن خرنوب شوک سوخته بعسل آمیخته تا پانزده روز متواتر و حقنهٔ عصارهٔ سفرجل و یا سفرجل قطع کرده بآب پخته تا مهرا شود و نیم رطل ازان صاف کرده و یا عصارهٔ سیب ترش و حمول خولان هندی بقبیله آلوده و یا ودع سوخته و خوردن گوشت زرزور بسیر واحد نافع بروز مقعد ست و باید که تلطیف غذا و تقلیل آن صاحب بروز مقعد لازم گیرد تا هر وقت محتاج ستر نگردد و ایضاً قرظ و پوست انار و زر ورد با تجاع آن و تخم خطمی و خرنوب شوک همه را در آب خوب بجوشانند تا مهرا گردد و صاف نموده نیم گرم اندران نشستن در تقویت مقعد مجرب سودمند ست و کذا شرب آمله و کذا شرب و ضماد مقل ازرق و کذا جلوس در طبیخ خرنوب شامی و کذا شرب و حمول دم الاخوین و کذا البلیلج و کذا ضماد و حمول روغن گل و گلنار و زرورد و موم سفید همه مقوی مقعد ست و دیگر گویند که دود کبریت بمقعد رسانیدن در ساعت مقعد مستخرجه را بجای خود برد و ایضاً روغن گل بر مقعد بمالند و بالای آن پوست انار صدف سوخته اقاقیا هی مغسول عصارهٔ لحیة التیس شب یمانی سر سه هر یک دو درم ذرور سازند و بالایش عنب سائیده و قرص سازند و بروغن گل بریان نموده بر برگ تنبول نهاده لنگوٹ محکم بر بندند و لیکن باید که اول درین آبزن در آیند مرزنجوش بابونه اکلیل الملک گلنار جفت بلوط مازو سنجد عدس مسلم نخود مورد برگ انار و چنبیلی هر یک سه توله و بعد دو ساعت بر روغن قسط و آجر چرب سازند ضماد که حکیم علوی خان در عشرهٔ کامله از مجربات خود نوشته و تخلف نمیکند استخوان قحف الانسان در آب مکوه و بارتنگ سوده بزردهٔ بیضهٔ مرغ و سنگ پشت و روغن گل آمیخته ضماد کنند و بالای آن برگ بنگ سه توله و چای خطائی هفت ماشه قرص ساخته بروغن گل بریان کرده نیم گرم بر بندند و بعد از یک پاس تجدید نمایند در یک روز نفع بین میکنند و دیگر بر نوبت مقعد خارج شده را بر بخور خرنوب و پوست بیخ کبر داشتن از مجربات صاحب خلاصة التجارب ست و کذا دود شاخ گاو کوهی سوخته دیگر عدس مقشر گل سرخ پوست انار گلنار جفت بلوط نیم کوفته فوفل نیم کوفته جوز السرو هر یک ده دام پوست مغیلان یا دهاتاریه برگ نورسته انار نیم آثار در آب بقدر یک من خوب جوش داده در ظرف وسیع اندازند و چون نیم گرم بماند بنشینند تا وقتیکه سرد شود بعد آن بیرون آیند و آب آنرا نگاهدارند و وقت حاجت گرم نموده استنجا بدان کرده باشند که برای خروج مقعد کثیر النفع ست کبوس که اورام مقعد و بواسیر و انتشار را نیز مفید کند مازو اقاقیا سفیدهٔ ارزیز همه بمساوی سوده اول مقعد را بشراب قابض بشویند و بعد ازان اجزای مذکوره ذرور نمایند مرهم که بر آمدن مقعد و وجع آنرا مفید ست عنب الثعلب عدس مقشر هر یک سه مثقال گل سرخ دو مثقال کوفته بیخته بآب کشنیز تازه بپخته زردهٔ تخم مرغ و روغن گل داخل کرده مرهم سازند و اگر جهت دران بهم رسد گل ارمنی دم الاخوین مرداسنگ زرورد سماق مرکهر باشمل غبار سوده بر مقعد بپاشند و اندک بسیار چیزی نرم کنند چند ته نموده پاشیده بدان مقعد را بر دارند تا باندرون رود و تا التیام زخم هر وقت که بر آید بکار برند و بعد ازان بروغن تخم شفتالو چرب کردن لازم گیرند سفوف فلفلمویه که برای خروج مقعد و ورم آن نافع فلفلمویه دوازده درم فلفل سیاه چهار درم کشنیز نمک سنگ نمک سیاه هر یک دو درم زنجبیل آمله هر واحد یک درم کوفته بیخته بقدر دو درم بدهند و اگر آب مطبوخ آمله با مساوی روغن کنجد آمیخته بپزند تا روغن بماند و طلا نمایند برای خروج مقعد مجرب نوشته و نیز برای سرعت رفتار اطفال و تقویت اعضا و رفع اعیا و رویانیدن موی و تسوید و تقویت آن مفید ست ذکر ادویه هندیه نافع مرض مذکور راسنا کوفته بیخته باشیر یا آب آمیخته بر مقعد مستخرجه نهند و عصابه بر بندند و اگر درد بشدت باشد برگ بهنگ نیز کوفته بیخته آمیزند و خصیهٔ کودکان که کلان شود نیز از استعمال این دوا بر حالت خود باز گردد دیگر مریض بول خود را در ظرفی بگیرد و چون از بول کردن فراغت یابد آب دست ازان بول کنند سه چهار کف کافی ست بعده بآب پاک استنجا نماید در دو سه روز نافع گردد دیگر پوست کهنه غربال یا پاپوش را بسوزند و اندک بر مقعد افشانند مقعد اندرون گردد و باز بر نیاید و اگر اول مقعد را بزردهٔ تخم مرغ چرب نموده خاکستر مذکور بران پاشند و مقعد را از کفش باندرون کنند مجرب ست دیگر استخوان قحف آدمی بآب برگ دهتوره سائیده تا ده روز هر روز دو سه بار طلا کنند بجای بروز مقعد که در بواسیر بهم رسد و بهیچ وجه علاج نپذیرد نفع بخشد و اگر بقیه از مرض ماند چای خطائی در آب سائیده لکدی ساخته به بندند مجرب ست دیگر تخم گل مهندی باریک سائیده افشانند و لنگوٹه بر بندند نافع بود دیگر اول مقعد را بروغن چرب کرده میستان سوخته

سائیده ذرور نمایند و دیگر پھلی ببول و برگ ببول گل دهاوه جوش داده در طبیخ آن نشانند یا بآب آن استنجا نمایند نافع بود و دیگر برگ انبه برگ جامن و پوست هر دو نیم کوفته جوش داده ازان آبدست سازند و دیگر سم بز سوخته مازو و گلنار پوست انار جھینگری بریان مساوی کوفته بیخته بپاشند مفید بود و دیگر گویند که سبب این مرض در صول برودت ست یا ضعف جرم معای مستقیم و اکثر بعد زحیر یا اسهال مفرط در اطفال واقع شود پس نشانیدن طفل بر زانو بهنگام تکمید از خشت گرم و نمد گرم مفید ست و آبزن از شراب و مطبوخ ادویه قابضه مثل پوست کچنال و مازو و پوست و ثمر ببول و کزمازج می شاید و ذرور پوست غربال سوخته و مازو سوخته و نمد سوخته انفع ست ایضاً اگر سبب خروج مقعد ورم بارد بود برگ شبت جوشانیده افشرده بر بندند ایضاً برگ حنا برگ سنبھالو برگ شیرازی در آب جوشانیده انکباب نمایند بعده ثفل دوا افشرده نیمگرم بر ورم بندند و دیگر تخم سن بسوزند و بر مقعد ذرور نمایند اندرون برد ایضاً بھوج پتر مازو سنبر جفت بلوط گل دگیدان شاخ گاو سوخته موی سر آدمی سوخته جھینگری سوخته باریک سوده بر پرچه سفال نهاده کانچ را بدان بخور دارند و دیگر سرمه و سفیده ارزیز و پھلی ببول مساوی سائیده بپاشند و مقعد را انجش کردن و یا خشت آب ندیده گرم کرده بدان بخور دادن هم مستقر مفید ست **اقوال اطبا** مسیح گوید که برای خروج مقعد اکلیل الملک و مر و مازو و در مطبوخ بپزند تا سطبر گردد و دران صوف تر کرده حمول نمایند و ایضاً زیره کوفته و با اقاقیا و طبیخ و پوست انار آمیخته استعمال نمایند بوعلی بنویسد که صواب تر آن ست که معالجه آن بچیزی که علاج حبس بدان میکنند باید کرد و در آن کنند و به بندند و اگر رجوع نه شود مرخیات استعمال نمایند و واجب ست که ذکر ادویه شده در مقعد بقطعه آن کرده شود پس اگر اکثر حاجت بسوی استعمال این واشیا استعمال نمایند و بعده آن مقعد را رد کنند اگر رد شود و به بندند نفع کند پس بعضی ازان آبهاست که دران نشینند و بدان نطول کنند و دران ادویه قابضه طبخ میکنند و اوفق این ست که آن آب شراب قابض باشد و ازان جمله این ست که بگیرند گل سرخ و عدس و عنب الثعلب و سماق و در آب پخته استعمال نمایند و ایضاً این نافع ست اگر در انجا ورم باشد و بعضی ازان ذرورات ست و ازین قبیل ست چون حرارت شدید نبود آنکه بگیرند پوست شجر البطم هشت درم جوز السرو دو درم سفیداب یک درم و مقعد خارج را بشراب قابض گرم کنند و بشویند پس این دوا بران بپاشند و ایضاً دقاق کندر و مرداسنگ هر واحد هشت درم جوز السرو خشک سفیده ارزیز مغسول بحک از هر یک بعض آن بر بعض بشراب قابض دو درم ذرور سازند و ایضاً خبث رصاص و سماق هر واحد چهار درم مر یک درم تخم گل چهار درم و ایضاً مقعد بشویند و بروغن گل خام چرب کنند پس شب و مازو و مر و سفیده ارزیز بران بپاشند و رد کنند اگر رجوع شود و به بندند و اگر مقعد رد نشود و رجوع نکند بسبب ورم عظیم پس اولی آن ست که تدبیر ورم کنند و تقویت آن نمایند بجلوس در آب گرم که اندران مسکنات و جمع مرخیات ورم ازانچه در باب آن مذکور شد جوشانیده باشند و بعد ازان بروغن شبت و بابونه چرب کنند که باین تدبیر نرم شود و رجوع کند پس درین هنگام معالجه بقابضات مذکوره نمایند و ازانچه درین وقت نفع کند مسکنات درست که مذکور شد و خصوصاً نیلوفر مذکور و ضماد دیگه دران عدس داخل ست ابن عباس گوید که هرگاه مقعد خارج شود مریض را در آب گرم که سابق مذکور شد نشانند و مقعد را بشراب قابض بشویند و این دوا بران بپاشند جوز السرو و آس خشک و اقاقیا و عصارة لحیة التیس و مازوی سبز هر واحد یک جزو باریک سائیده بکار برند و یا بگیرند خبث الفضه و سندروس و سماق هر واحد چهار درم مر دو درم و باریک ساخته بر مقعد بپاشند بعد ازانکه بشراب قابض شسته باشند و ایضاً اقاقیا کندر و مرداسنگ هر واحد یک جزو جوز السرو نیم جزو سنجاله ارزیز و ودع سوخته هر واحد ربع جزو باریک کوفته بعد شستن مقعد بشراب قابض بپاشند و اگر با خروج مقعد ورم باشد بگیرند عدس مقشر و پوست انار و جفت بلوط و جوز السرو هر واحد یک جزو و در آب آس پخته و روغن گل بران ریخته در هاون حل کنند و بر مقعد ضماد نمایند اسماعیل و ایلاقی گویند که طریق علاج این مرض آن ست که بگیرند گل سرخ و عدس مقشر و پوست انار و جفت بلوط و همه را در آب بپزند و بپالایند و دران آب بنشینند و ثفل این بروغن گل حل کنند تا چون مرهم شود بر مقعد ضماد کنند و اگر با این مرض مزاج سرد بود بگیرند و ادوی جفت بلوط و مرزنجوش خشک مازوی بریان بروغن سه پاره آهن کهنه زنگ گرفته و همه را در شراب کهنه یک شبانه روز ترکرده صاف نمایند و یک ساعت دران شراب نشینند پس مقعد را خشک کرده بروغن تخم ترنج یا بروغن مغز تخم زرد آلو یا روغن مغز تخم شفتالو چرب کنند و این دوا بپاشند پوست انار خشک و مازو و شاه بلوط و صدف سوخته و ودع سوخته و خاکستر

سفال

سفال سرطان و عصارهٔ لحیة التیس و جفت بلوط و خاکستر پاس کهنه مساوی کوفته بیخته بآب مورد تر سرشته قرص سازند و بسایه خشک کرده کوفته بکار برند و یا این دوای مختصر بعمل آرند بگیرند گلنار و مازو و پوست انار خشک و صدف سوخته و عصارهٔ لحیة التیس و اقاقیا و سفیداب و شب یمانی و همه را مثل سرمه سوده بپاشند و بر بندند و بخسپند و هم این دوا در شراب قابض بپزند و دران شراب بنشینند و اگر با وی ورم گرم باشد گل سرخ و عدس مقشر و برگ عنب الثعلب در آب او بپزند و با روغن گل حل کرده بر موضع نهند و آماس سرد را در آب گرم نشستن نافع بود و موم روغن که از روغن شبت و بابونه سازند طلا کنند تا آماس برود و هرگاه مقعد بیرون آید و ریش گردد آنرا بشراب قابض که ادویهٔ قابضه دران بیخته باشند بشویند و این دوا استعمال کنند بگیرند سرب سوخته مغسول هشت درم گل سرخ و سماق هر یک چهار درم مر دو درم نرم سائیده اول مقعد را بشراب مذکور شسته بپاشند ابن الیاس گوید که اگر برون مقعد بسبب استرخای تشنج باشد مریض را در آبیکه اندران جوز السرو و جفت بلوط بیخته باشند بنشانند و اقاقیا و مازو و قشا کنند و عصارهٔ لحیة التیس و ودع سوخته و سحالهٔ مس مساوی باریک سائیده بر مقعد ذرور سازند بعد ازانکه مقعد را بآب آس شسته باشند و یا بگیرند گلنار و مازو و سرمه اجزا مساوی باریک سوده بحریر بیخته ذرور کنند و هر صبح سفوف حب الرمان پنج درم برب به ده درم بخورانند و غذا مزورهٔ سماق و شیرهٔ مغز بادام و ماکیان و کبک سازند و از فواکه رطب و الوان و حمام احتراز کنند خجندی گوید که این آبزن آنرا نافع است برگ مورد و برگ حنا گلنار بلوط جوز السرو سحالهٔ نحاس اقاقیا پوست انار لحیة التیس قشور کندر مساوی جوشانیده دران نشینند و اگر ودع سوخته کندر مرداسنگ هر یک باریک سوده بپاشند بر قرب مقعد اگر از زحیر باشد و بعد از جمیع انواع آن نافع است و ایضاً خبث رصاص هشت مثقال سماق مثل آن گل سرخ نصف آن هر مثقال سائیده بر مقعد بپاشند بعد ازانکه بشویند آب قابض یا بآبیکه اندران قوابض جوشانیده باشند مقعد را بشویند و ایضاً پوست صنوبر و اقاقیا کندر مرتک هر واحد یک جزو جوز السرو ربع جزو باریک سوده بعد غسل مقعد بآب قابضات بپاشند و خروج مقعد را استرخای آنرا جلوس در آب شیاف نافع است و آن آبی است که دران خرنوب نبطی رطب بیخته باشند بعده بروغن گل چرب کرده بران این کبوس بپاشند و رد کرده بر بندند سفیدهٔ ارزیر یا زرد گلنار هر یک سائیده بپاشند و این دوا که بعمل آرند مع جلوس در آب منقع و آن آبی است که اندران خرنوب و گلنار و قرظ و طراثیث و مازو و پوست انار بیخته باشند انطاکی می نویسد که خروج مقعد گاهی عقب مرضی بود که افراط کنند تا آنکه بدن لاغر گردد و اربطه ضعیف شود و علاجش تسمین و اکل غذای یابس مثل قلیها است و گاهی بسبب فرط رطوبت و برودت باشد و علاجش جلوس در مطبوخات حاره و قابضه مثل بابونه و حلبه و اکلیل الملک و سماق و مازو است و ذرور مثل سرمه و مقل سوخته و شب و گاهی از ورم بود و آن مذکور شد و روغن کدو نیکو است و آب آهن تاب شرباً و غسلاً و خاکستر کتان ذروراً و کذا تعلیق دموی انسان سوخته نافع ابن هبل گوید که معالجه قوی مقعد بنشستن در آب منقع نمایند و هنگام انقلاب آن جوز السرو و اقاقیا و گلنار و عصارهٔ لحیة التیس و مازو و شب و سفیداب کوفته بحریر بیخته بر مقعد بپاشند بعد نشستن مقعد بشراب قابض در دان کنند و بر بندند و اگر ورم کند و رجوع نشود باید که مریض را بجلوس در آب ریاحین نیمگرم امر کنند پس هرگاه ورم تحلیل شود اعادهٔ آن نمایند و بعده بند مذکور بسته دارند طبری گوید که خروج مقعد بسبب استرخاء عضلهٔ ممسکهٔ شرج بود و علاجش سفوف بمقعد دم بود بعده بردار و بروغن گل نیمگرم کنند و بران ودع سوخته و کندر باریک سوده ذرور نمایند پس هرگاه رجوع شود در آبیکه اندران برگ مورد و حب الآس و پوست انار و مازو و خرنوب نبطی و گلنار و حشیشهٔ معروف بعصی الحمام جوشانیده باشند هرگاه نیمگرم باشد بنشانند که تقویت شرج و منع او از خروج کند و این بعد رد مقعد بکار برند و اگر این آب بر مقعد خارج شده برسد رجوع نکند و آنچه در رد آن نافع بود این است که بگیرند مازوی سوخته و مداد چینی و عصیصهٔ خروس سوخته و همه را سائیده ذرور ساخته رد آن نمایند و مریض را از اغذیهٔ چرب منع کنند و ایضاً آنچه رد آن کنند و تقویت شرج نماید این است که بشراب عفص بشویند و بران مصطکی بپاشند و رد کنند و بران رفاده در شراب تر کرده نهاده بر بندند و گاهی استرخای شرج را داغ میکنند و قطع میگردد بهر آنکه داغ موضع را صلب گرداند پس مقعد خارج نشود و باید که با امثال این معالجات جسارت نکنند که آن مرض دیگر پیدا میکنند تعلیم جرجان ابن ... اطفال را بسبب غلبهٔ رطوبت و ضعف اعصاب بسیار عارض میگردد پس علاج ایشان بمثل خاکستر ... غربال کنند و غیر آن که مذکور شد باید کرد و ایضاً

دم الاخوین وگل ارمنی ومازو وجفت بلوط وکات هندی وکهربای نرم سوده بحریره بیخته بر پارچۀ نرم پاشیده بدان بردارند که بموضع خود بر گردد و بعونه تعالی دیگر بنخواهد آمد و بقول الشیخ الرئیس پوست انار جفت بلوط برگ آس رطب گل سرخ شاخ گوزن سوخته کاغذ سوخته سم خر سوخته شب یمانی گلنار فارسی مازو جمله مساوی بگیرند و در آب بسیار بجوشانند تا قوت ادویه در آب آید صاف نموده طفل را دران نشانند در حالتی که نیمگرم باشد و اگر طفل با هوش و تمیز باشد او را بفرمایند که بسبیل جذب مقعد را باندرون کشد والا باعانت دست اندر کنند و در انجا که بسبب ورم و جز آن ادخال مقعد متعذر باشد اولا مقعد را بموم روغن مناسب یا بزردۀ تخم مرغ چرب نمایند تا نرم گردد و بجهت تحلیل ورم مغز فلوس خیارشنبر در آب عنب الثعلب حل کرده ضماد نمودن بغایت نافع ست و بسیار باشد که چون اطفال را در صغر سن این مرض پدید آید بعد از چندی که رطوبات کم گردد و قوت در اعضا بهم رسد خود بخود بدون علاج زائل شود

حکۂ مقعد

یعنی خارش مبرز گاهی بسبب دیدان صغار متولد در مقعد افتد و خروج کرم برین نوع دال بود و گاهی بسبب اخلاط بورقیه یا مراری لذاع باشد و خروج این اخلاط مع تزحر در براز برین نوع دلالت کند و گاهی بسبب انصباب خون سوداوی حاد لذاع بمقعد بود و این مقدمۀ بواسیر باشد و از سوزش و ثقل مقعد خالی نباشد و گاهی بسبب قروح و سحج مقعد عارض شود علاج در دیدان بعلاج دیدان معالجه نمایند و استعمال تربد و صبر انفع ست و قروح را بعلاج قروح تدارک کنند و در کائن از اخلاط مراری و بورقی اگر ماده از عضوی ما فوق آن سیلان کند اصلاح غذا و تنقیۀ آن خلط بفصد و مسهل نمایند و اگر در مقعد محتبس باشد بشیافات منقی معای مستقیم از خلط بلغمی و صفراوی که در باب زحیر مذکور شد استفراغ کنند و حقنه نفع تمام دارد و بحمولات معدله و مخدره معالجه نمایند و مالیدن سرکه خمر درین نوع خیلی سودمند ست و کذلک حجامت بر عصعص و شرب طبیخ سپستان و عناب و طلاء العصارۀ مجموع اجزای انار نافع و روغنهای مرطب مثل روغن بنفشه و روغن نیلوفر و مسکۀ تازه بر مقعد بمالند و ادامت حمام و جلوس در آب شیرین نیمگرم کنند و اگر در روده مستقیم بلغم شور باشد بحقنها و حمولات مسهله تنقیه کنند و این ضماد نافع ست گندنای سوده ده درم مومیائی هفت درم موم سه درم روغن ناردین یا نرگس یا سوسن اوقیه و نیم بدستور ضماد ساخته صبح و شام بر مقعد نهند و یا صبر زوفای خشک سائیده با پیه بط آمیخته حمول سازند و یا آب انار ترش با اندک عسل آمیخته طلا کنند و یا صبر بطلا حل کرده طلا نمایند و یا بروغن گل و سرکه و صبر و موم ضماد کنند و ایضاً اگر خلط مراری بود تنقیۀ بدن با آب انارین و هلیله کنند و اگر بورقی باشد بهلیلۀ کابلی و ایارج و غاریقون نمایند و هرچه در بحث حکۂ مطلق بیاید مفید بود و انچه مقدمۀ بواسیر باشد دران فصد باسلیق و حجامت ساقین و رکبتین و ارسال علق کنند و اضمدۀ مبردۀ مسکنه بکار برند و جهت اسهال مسهل سوداء و مطبوخ افتیمون و ماء الجبن دهند و اصلاح خون باغذیه و ادویۀ مبردۀ مرطبه نمایند و ثقل در روغن تخم زردآلو حل کرده بر مقعد بمالند و مالیدن صبر محلول در شراب ممزوج بموم روغن مرتب از روغن گل یا بروغن زردآلو نیز نفع کلی دارد و از اغذیۀ سوداوی پرهیز کنند و شب یمانی بریان و قطران مساوی سرشته مقدار یک درم به پارچۀ نرم بردارند و حمول سازند و این حب نافع بود برگ سداب ده درم شونیز چهار درم جوز سوخته با پوست دو عدد همه را سائیده بعسل قوام نموده حب سازند و یا شب یمانی بریان چهار دانگ قطران دو دانگ بسرکه حل کرده طلا سازند و پارچۀ کتان بدان تر کرده بر مقعد نهند و اگر آب پودینه با صبر و یا زهرۀ گاو با آب سداب یا بروغن بیدانجیر بکار برند سودمند بود و یا صبر یک جزو زوفای خشک دو جزو با روغن گل و سرکه و آب انار ترش سائیده صبح و شام بنهند مؤلف اقتباس می‌نویسد که اگر از ریح بواسیر بود گرمی مقعد و حبس بول بران گواهی دهد و علاج حبس علاج آن ست دو پیه مرغابی در روغن زردآلو و سقمونیا گداخته بقدر ثقل از رب حل کرده بمالند و در انچه از خلط مراری بود بعد فصد باسلیق اول مقعد را بآب نیمگرم تا دیر بشویند بعده سرکه و روغن گل برابر آمیخته بمالند و بعد یک ساعت بآبکامه گل سرشوی بسیار دران حل کرده باشند آبدست نمایند گیلانی گوید که بهترین چیزیکه درین باب استعمال کرده شود خواه از کرم کوچک بود یا از خلط بورقی یا از سبب دیگر این ست که اندک جدوار خالص در سرکه کهنه سوده بخرقه یا پنبه آلوده اندرون مقعد نهند که استعمال این سه مرتبه در سه روز باذن الله تعالی شفا بخشد صاحب شفاء الاسقام گوید که جمیع اقسام را مسح مقعد بروغن گل و سرکه و حجامت عصعص نافع ست و اگر حکۂ لذاعه باشد

بگیرند بورهٔ ارمنی و زنگار و استخوان ماهی و سرگین سگ و گربه و کبوتر و گنجشک و حب الآس و مازو جمع کرده بدان تدخین نمایند و مالیدن گل وراقن وکذا روغن آن در تسکین حکهٔ مقعد مجرب ست سویدی ست و ضماد محرورش بنصف او خاکستر چوب انگور وکذا زردی بیضه بریان و روغن بادام تلخ و حمول ثولان و تمریخ برطوبت انار ترش که دانهٔ او سیاه تخم او در اغشیهٔ او کوفته گرفته باشند هر واحد مسکن حکهٔ مقعد ست

قروح مقعد

اسباب این یا از امور داخلیه بود و یا از خارجیه و در اکثر خلطی تیز بود و یا کدام سببی خراشنده علاج بپاشیدن مجففات قویه مثل سرب سوخته مغسول و مرد اطراف شجر سماق و اطراف مورد و دم الاخوین و گل ارمنی و کهربا و غیر آن ادویه که در باب سحج مذکور شد معالجه نمایند و اگر درد شدید باشد تخدیر حس مع قطع مثل افیون و بزرالبنج و بیخ لفاح نموده بعلاج پردازند و مرهم اسود و مرهم زنگار و مرهم مرداسنگ و مرهم زرد آنجا نافع ست هر واحد ازین در صوف آلوده حمول کنند و طلا و ذرور گل سرشو بهترین ادویه است و روغن دیودار را خواص عجیبه است و آبی که اندران گل سرخ و پوست انار و عفص بلوط پخته باشند بشویند دوا نافع ست از ذرور سوخته سماق هر یک نیم جزو مازو و بزر ورد هر یک نیم جزو اقلیمیا عصارهٔ بارتنگ و ودع سوخته لت ساخته هر واحد یک جزو ادویه را سائیده بکار برند و اگر افیون زعفران هر یک نیم دانگ مرداسنگ یک مثقال سفیداب ارزیز نیم درم روغن کنجد پنج درم ضماد سازند نافع بود و هر چه در شقاق مقعد گذشت و آنچه در باب قروح مطلق بیاید بکار برند انطاکی گوید که قروح مقعد یا از سوء مزاج بود و یا از جراحت انتقادم و یا سحج و همه معلوم شده و از آنچه مطلقا بدان مخصوص ست مرهم اسود ست و روغن گل بازیت که دران ارزیز حک کرده باشند بعده اگر قروح نزافهٔ رطبه باشد علاجش بهمه ادویه یابس و قابض نمایند مثل مازو و بلوط و آس و سماق و مرداسنگ ذرور گرد صبر اکلا و معجون خبث الحدید و مقل و اگر یابس باشد بجمیع ادویه لین مثل مرهم ابیض و لعابات و شحوم کنند بعده اگر قرحه متعفن شود آنرا بآب گرم پاک کنند و بسیاهی آن هر اکال مثل روغن زرد و زنگار نهند تا آنکه نقاهی او حاصل شود پس بدل مثل صبر و مرداسنگ سندروس استعمال نمایند و این قانون کلی در علاج قروح ست سویدی گوید که صبر بسبز آب و عسل وکذا اکلیل الملک بنفشج وکذا انار ترش معصور بشحم او مطبوخ به عسل تا آنکه قوام او غلیظ گردد وکذا خولان وکذا توتیای کرمانی و سعدی هندی وکذا زهرة النحاس وکذا روغن گل و رصاص سوخته وکذا خاکستر بردی بآب سرطانات نهری وکذا زهرهٔ جاموش وکذا کندر وکذا زردی بیضه خام یا نیم گرم بر آتش وکذا زنبخ سرخ بر روغن گل وکذا مازو کوفته بآب یا شراب پخته وکذا گل ارمنی وکذا طبیخ حب الآس و برگ آن و ضماد و رقهای رطب وکذا عدس مقشر و پوست انار و ذرور ورد مساوی کوفته بآب پخته وکذا اسفیداج و زردهٔ بیضه وکذا زهرهٔ نر گاو و عسل وکذا برگ بنطافلن و ذرور صبر وکذا داشیشعان وکذا برگ کتان سوده وکذا بردی محرق و کبوس توتیای کرمانی و نطول مشکطرامشیع و جلوس در طبیخ برگ زیتون کوفته هر واحد نافع قروح مقعد ست و بقول اهل هند شاخ گوسفند یا کلن یا پوست بیضه یا کاغذ هر کدام سوخته بعد چرب کردن مقعد ذرور کردن مفید ست و یا پستان سوخته و یا پوست غربال کهنه سوخته و یا تخم سن سوخته و یا مازو در پوست انار بریان

مقعد غیر مثقوب

صاحب ترویح گوید کسی که پیدا شود و دبر او سوراخ نباشد علاجش در اطفال این ست که در دبر سوراخ کنند و از مبضع کشادگی نمایند و صوف در شراب قابض تر کرده نهند و دران یکدو روز انبوبهٔ ارزیز نهند بعد ازان بمراهم معالجه نمایند و گاهی این بصبیان و غیر هم از رجال و نساء بعقب قرحه که علاجش کما ینبغی نشده باشد حادث شود و موضع ملتحم و منسد گردد و علاج این نیز مثل آن علاج نمایند و حفظ مقعد بفتیله یا انبوبهٔ ارزیز ملطوخ به بعض مراهم ملحمه تا آنکه صلاح کامل یابد باید کرد و در زمانهٔ طفلی فقیر پسری را دیدم که در مقعد او منفذ نبود و براز او از راه دهن بر می آمد لیکن تفتیش احوال او نکردم و این از ان جمله است که عقل استبعاد او می نماید و همچنین ست علاج زنی که در فرج او منفذ نباشد و عورتی را دیدم که در فرج او سوراخ و محل دخول ذکر نبود لیکن دران تنگانی بود که ازان بول و وقت احتیاج حیض برون می آمد

فوهات عروق

عبارت ست از انفتاح عروق مقعد و خروج خون ازان همچون بواسیر بدون ظهور علامات بواسیر و سببش امتلای خون ست یا حرارت کیفیت و انقلاب آن

بحدت رادکالیت یا به مخالطت باقی اخلاط که محترق شوند و این برنگ آن دریافت شود و امتلائی به تقدم امتلا و گاهی نوبات از او هست اغذیهٔ حریفه مثل پنیر کهنه و سیر و خردل افتد و گاهی این را ادوار محفوظ بود مثل حیض زنان و علاجش دشوارتر است و گاهی با ادوار مختلفه آید و این سهل تر بود و گاهی قطع خون سبب موت گردد چون طبیب جاہل در ابتدا مبادرت بنوشانیدن اشیای قاطع خون کند پس سزاوار آنست که قطع نکنند تا آنکه در زانوها ضعف ظاهر گردد که آن شفا از امراض کثیره است و بعد ظهور ضعف دران قطع او واجب است بهر آنکه اگر دران تاخیر کنند باستسقا انجامد علاج اول جذب خون بمحاجم و فصد قیفال و تقویت عروق مع ترک مولدات خون نمایند بعد ازان تعدیل مزاج و قطع خون کنند و افضل درین قرص کهربا است و تریاق الذهب جامع است همه را و کذا افنجوش و از مجربات آشامیدن مروارید محلول است و این در الغایت سودمند است حجر الیهود دم الاخوین صمغ عربی با همه مساوی هر کدام یک جزو مقل خاکستر اسفنج هر کدام نصف جزو سندروس ربع جزو کندر ثمن جزو همه را کوفته بیخته یک درم ازان بطریق سفوف بخورند و یا در زرده بیضهٔ نیمبرشت آمیخته بدهند و همچنین گل مختوم با ربع وزن آن شب یمانی است و فتائل افیون مجرب است و کذا کافور ابو منصور خجندی گوید که از انچه قلع این کند استعمال قی و اد است این قرص است بلوط دو درم کهربا صمغ هر واحد یک درم باقی اجزا همان قرص کهربا است که در مبحث بواسیر در قول ابو سهل گذشت و یک مثقال ازان با شرابیکه دران خبث الحدید و کشنار کندر و تخم مو نیز خیسانیده باشند بدهند و لزوم این دوا و این شراب دائم نمایند تا آنکه منقطع گردد و ایضاً معجون خبث الحدید تناول نمایند و یا کندر یک جزو کتیرا نیم جزو با موم هم چند هر دو آمیخته سه درم بخورند و بران مداومت کنند و صبر کندر انزروت دم الاخوین سوده بمقعد بپاشند و یا در سفیدی بیضه سرشته بمقعد ضماد نمایند و چون اثر ضعف دران ظاهر گردد بماء اللحم بران آب به و شراب انداخته باشند غذا سازند و جوارش افنجوش این علت را نافع است جالینوس گوید کسانی را که افواه عروق مقعد منفتح شود و ایشان را ذات الجنب و ذات الریه و اکله و جنون و جرب و تقشر جلد و قوبا و جذام و سرطان و مانند آن بهم نرسد پس اگر علاج باصواب کنند مثل این امراض بایشان عارض گردد و هلاک شوند مگر آنکه لازم استفراغ آن خلط و جودت تدبیر نمایند و گفته که ادویهٔ مانع نزف الدم چهار گونه است یا مجففه یا مغریه یا کاویه یا مخدره یهودی گوید که اگر از انسان خون بسیار سیلان کند از هر موضع که باشد و تابع آن غشی یا فواق بود باعث هلاک گردد و اگر غشی عارض نشود لیکن قی و خلفه حادث گردد و تابع آن فواق شود ایضاً بمیرد و بعضی متاخرین می نویسند که فوهات عروق نزف خون است بدون ثالیل و علاجش مثل بواسیر بود و هر انچه نفع بیکی ازین هر دو نماید نفع بدیگر کند

امراض کلیه

یعنی بیماریهای گرده و گرده را عارض شود امراض سوء مزاج و امراض ترکیب در صغر مقدار و کبر آن از سده و حصات و امراض تفرق اتصال مثل قروح و اکله و انقطاع عروق و انفتاح و انفجار آن و هر واحد ازین امراض ثلاثه یا در نفس گرده عارض گردد یا در مجاری آن که میان او و میان غیر آنست و این کمتر بود پس اگر درین مجاری سده از خون یا خلط دیگر یا حصات حادث شود و مشارک گرده در علاج بود و چون امراض گرده کثرت نماید جگر ضعیف گردد تا آنکه باستسقا انجامد گرده ها بارد بود و چون بینند که صاحب اوجاع گرده بول ترنج و عرق می کند باید دانند که این اراده اوجاع آن می نماید بهر آنکه جذب مواد در گرده کند و گاهی حصات پیدا کند و ایضاً امراض آن بول غلیظ که دران ثفل و رسوب بسیار باشد منحل میگردد و بیشتر پس پشت همیانی الم و حرارت در گرده پیدا میکند و گویند که امراض بارده اکثر در گرده افتد بسبب بعد او از قلب و مجاورت او از اعضای بارده و آن فقرات قطن است و بسبب کثرت نزول مائیت بسوی گرده و لیکن با وجود این معلوم نمایند که حرارت چون به گرده مستولی گردد امراض کثیره که موجب هلاکت شوند اندران پیدا گردند پس بر کثرت تسخین آن حرارت ننمایند و بقول خجندی میان کبد و کلیتین مشارکت است و لهذا هر واحد ازان از امراض یکدیگر بعض میشوند مشارکت گرده بکبد در امراض بیشتر از مشارکت کبد بگرده است و بدانند علاماتیکه ازان استدلال بر احوال گرده کنند بول است در مقدار و رقت و رنگ او و انچه مخالط آن گردد و حال تشنگی و حال شهوت جماع او و حال ساقین و نفس و وجع و لمس و ازانچه موافق و مخالف بود و گاهی همراه امراض گرده قلت بول باشد و امراض گرده گاهی

مشابه با امراض جگر گردد و فرق فیما بین آن است که در امراض گرده اشتها بالکل ساقط نشود بخلاف امراض جگر و کسی که بول کند و بالای آن حبابات بسیار بود دلیل مرض در گرده او باشد و بهند ر بطول امراض آن بود اگر سبب آن امر از خارج مثل تناول اغذیه غلیظه و تراکم تخمها نباشد و همچنین صاحب رسوب لحمی و شعری و کرسنه نضیج لیکن نضیج چون بسیار شد بدبو بود و بادی خلط از اشیای دیگر باشد معلوم کنند که مرض در مثانه است اگر نضیج از آن کمتر بود در گرده باشد و اگر نضیج نه بینند دریابند که مبدا مرض در جگر است پس اگر صحت آن نبود نضیج نباشد و اگر آفت در آن نبود عدم نضیج نباشد و در امراض گرده اکثر بوی دهان ناخوش گردد و گاهی بیماری گرده با امراض قلب و ریه و آلات تنفس متعدی گردد و این همه از مشارکت گرده با جگر بود و بالجمله امراض گرده دوازده مرض است یعنی سوء مزاج گرده و هزال کلیه و ضعف کلیه و ریح الکلیه و وجع کلیه و سدد کلیه و ورم کلیه و دبیله کلیه و قروح کلیه و جرب کلیه و دیابیطس و حصات و رمل کلیه طریق تشخیص امراض گرده که از سوء مزاج حار و بارد باشد باید که بقاروره نظر کنند اگر رنگین بسرخی و زردی و با حرافت و بوی بد باشد و احیانا با دهنیت بالای بول بود و با وی سرعت نبض و گرمی موضع گرده و کثرت تشنگی و سرعت قیام ببول و عدم ضبط آن و هنگام بول احساس حرارت در مجری و سرعت قبول اورام حاره و قوت شهوت جماع و انتفاع بوضع ادویه بارده بر اسفل پشت و تضرر از ادویه حاره و تقدم تناول اغذیه و ادویه گرم و ریاضت مفرط و تعب و خواب بر فرش گرم باشد مرض از سوء مزاج حار بود پس اگر با ثقل و دردی در گرده باشد و آثار غلبه خون پیدا بود از سوء مزاج حار دموی باشد و اگر با وجود علامات سوء مزاج حار سوزش و خلش و تپ و آثار غلبه صفرا پیدا باشد سوء مزاج حار صفراوی بود و اگر قاروره در رنگ سفید باشد و با آن سردی موضع گرده و ضعف و انحنای پشت مثل پشت پیران و بطلان شهوت جماع و عدم تشنگی و کثرت امراض بارده در گرده و تقدم شرب آب سرد بسیار و چیزهای سرد خاصة بر ناشتا و بعد حمام و ریاضت و خوردن اغذیه و ادویه بارده و ملاقات هوای سرد و خواب بر زمین سرد و بر بستر بارد و تضرر از سردی بود از سوء مزاج بارد باشد پس اگر گرانی در موضع گرده و غلظ بول و دیگر آثار بلغم نیز پیدا بود از سوء مزاج بلغمی باشد بقراط گوید که چون بول چرب بود و زود زود و بحران آید علامت آن بود که حرارت بر گرده غالب است و پیه او میگدازد و هم او گوید کسیکه بول او بروغن ماند یعنی چرب بود و ناگاه بحران آید دلالت بر مرض حار در گرده کند

علاج کلی امراض کلیه

بدانکه قی در اکثر امراض گرده سود دارد و فصد باسلیق و قی در امراض مادی گرده بهترین تنقیات است بخلاف مسهل و مدر که مدرات علت به مجاری بول می آرد و سبب تهیج آن میگردد و اما بعد تنقیه که قدری ماده در نفس عضو باقی ماند درینوقت چیزهای مدره نفع تمام بخشد و ایضا هر چند مسهل ماده را از مجاری بول بامعا می آرد و اما از انکه بعضی اجزای او خالی از ادرار نباشد چیزی از ماده بدن بمجاری بول هم می فرستد پس تا ضرورت نباشد مسهل ندهند و هر چه مقوی جگر است مقوی گرده هست و امراض گرده و مثانه اکثر منجر بفساد جگر میشوند و اصلاح حال کبد موجب اصلاح حال گرده و مثانه میگردد

علاج امراض گرده از سوء مزاج حار

و آن هزال کلیه و ضعف کلیه و وجع کلیه و ورم آن و قروح آن و دیابیطس است چیزهای سرد مرطب که ذی ادرار نباشند از لعابات بارده مثل لعاب بهدانه و اسپغول و شیرجات مثل شیره خرفه و تخم کاهو و مغز تخم بهدانه و کدو و خشخاش و زرشک و اشربه بارده مثل شربت انار و زرشک و ریباس و خشخاش و صندل و نیلوفر و بنفشه بدهند و یا قرص طباشیر ملین سه ماشه و شربت صندل ترش یک تولہ سرشته با شیره خشخاش نه ماشه و شربت نیلوفر دو تولہ دهند و شرب آب سرد و نشستن در آن در تبرید گرده نفع عظیم دارد و اضمده بارده مثل اقاقیا و عصاره لحیة التیس و صندل و گلنار با آب شاخهای نورسته درخت انگور یا آب برگ مورد یا آب خارشتر بر آن ضماد نمایند و ضماد صندل سفید بگلاب سوده سریع النفع است و طباشیر و کافور و نیلوفر و بنفشه استعمال کنند و خوردن خیار و بادرنگ بسیار که بهی دارد و نفع کثیر دارد و اگر از آب انبا و سرکه و ترنجبین سکنجبین ساخته در آب کشنیز سبز دهند بسیار مفید بود و ایضا بر بستر سرد و تر خفتن لیکن در تبرید گرده مبالغه نکنند که فعل او باطل شود و نیکوترین غذا آش غوره و اسفاناخ است یا آش جو با مغز نیلوفر و یا پالک و کشنیز سبز با برنج دهند و در دموی بعد فصد باسلیق تدابیر مذکوره بکار برند و در صفراوی جهت تنقیه صفرا مسهل صفرا دهند یا آب

انارین باشیرۂ خشت وشربت بنفشہ بعدہ تدابیر مذکورہ بعمل آرند واگر خواہند بہر تنقیۂ صفرا آب انارین معصورہ نہ تولہ مغز خیارشنبر شش تولہ ترنجبین پنج تولہ شیرخشت چہار تولہ آلو بخارا دہ عدد شربت ورد مکرر چہار تولہ روغن بادام ہفت ماشہ بدہند غذا شلۂ اسفاناخی روز دیگر قرص طباشیر کافوری سہ ماشہ شیرۂ کاسنی وخیارین ہر یک نہ ماشہ لعاب بہدانہ سہ ماشہ شربت نیلوفر دو تولہ سبوس اسپغول ہفت ماشہ پاشیدہ تبرید دہند وہمین طور سہ چہار مسہل دادہ خمیرۂ صندل ترش با عرق فواکہ دہند ویا دیگر مفرحات باردہ خورانند **اقوال حکما** سویدی می نویسد که شرب آب برگ کاسنی یا شیرۂ تخم آن وکذا شیرۂ تخم خیار در تسکین حرارت گردہ مجرب من است ودانۂ انار ترش بگلاب خستہ افشردہ از آب او ہشت اوقیہ گرفتہ با یک اوقیہ سکنجبین وشیرۂ تخم خیارین وتخم خربزہ نوشیدن وکذا ماء القرع در ظرف نقرہ یا طلا آشامیدن وکذا خربزۂ زرد خوردن یا شیرۂ تخم او نوشیدن ہر واحد مسکن حرارت گردہ است شیخ سیفر باید که علاج سخونت گردہ بشرب شیر خر ونبیذ معروف بہ بقول باردہ وبہ دوغ گاو نمایند اگر خوف تولد سنگ نبود واگر خوف آن باشد آب دوغ بنوشند که آن شدید التطفیہ حرارت گردہ است وہمچنین جمیع عصارات ولعابات که معلوم است وچون بدان حقنہ کنند انجع باشد وگاہی حقنہ بآب بارد وروغن تخم خیار میکنند وجید بود وکذلک ضمادات مرتب ازان وتمریخات بروغنہای بارد وکافور را در تبرید گردہ تاثیر بسیار است وبالجملہ تشنگی در مثل این مزاج تواتر میکند ومنع آب سرد حاجت نیست جرجانی وایلاقی گویند که اگر سبب سوء مزاج تعب وریاضت بودہ باشد علاجش راحت وآسایش بود وبروغن گل واندکی سرکہ وگلاب طلا کنند وشیرۂ تخم خرفہ وسکنجبین وآب خیار ودوغ ترش دہند وطعام از حصرم و وکشک جو وطفیل از عدس وآب غورہ وروغن چکانیدہ سود دارد واگر بآب خیار وآب برگ خرفہ وآب عنب الثعلب وروغن گل حقنہ کنند صواب بود ومنفعت بیش کند واگر سبب اغذیہ واشربۂ گرم بودہ باشد آنرا ترک نمایند وہمین تدبیر مذکور بکار برند واگر مرض ذیابیطس انجامد جداگانہ آید واگر مادہ خون بود اول رگ باسلیق زنند واگر مادہ صفرا بود بطبیخ بنفشہ وسپستان وعناب وآلو بخارا وتمر ہندی ومغز خیارشنبر وشیرخشت تنقیہ نمایند یا حقنۂ لین کنند تا صفرا کم شود پس فصد باید کرد وآب انار وآب کاسنی وآب خیار وخیار بادرنگ با شکر دہند یا کشکاب با روغن بادام بخورانند وضماد از لعاب اسپغول وآرد جو وآب کشنیز وقدرے سرکہ سرشتہ برجایگاہ گردہ نہند واگر حرارت سخت قوی بود درین ضماد سفیدی بیضۂ مرغ وروغن گل وآب خرفہ وآب عصی الراعی وبنفشہ ونیلوفر وصندل زیادہ کنند وشربت بنفشہ وشربت آلو باید داد وطعام آنچہ مذکور شد محمود گوید که ہر صبح آب انارین مشحومین سہ اوقیہ وشکر سفید یا ترنجبین دہ درم بیاشامند غذا ماء الشعیر واگر حرارت گردہ افراط کند باید که معالجۂ آن بشیرۂ خرفہ وقرص طباشیر ملین وقرص کافور کنند یا شربت خشخاش یا شربت سیب یا شربت بہ یا انارین یا غورہ ہر کدام که حاضر باشد دہ درم بنوشانند یا این قرص مقدار یک مثقال بدہند که نافع است صندل سفید گلنار سماق ہر واحد دو درم کافور یک دانگ طباشیر سہ درم تخم کاہو تخم خرفہ ہر واحد ہفت درم تخم حماض کشنیز خشک گل قبرسی گل ارمنی ہر واحد سہ درم ہمہ را باریک سائیدہ بآب خرفہ یا آب کاہو سرشتہ اقراص سازند وبآب انار مجوش یا بآب غورہ یا بشربت ریباس یا بشیرۂ تخم خرفہ بخورند یا ہر صبح دوغ گاو یک رطل بقرص طباشیر قابض یک مثقال بنوشند وصندل سرخ وگلاب بر گردہ ضماد کنند واین ضماد نیز نافع است صندل سفید گل سرخ گلنار تخم کاہو ہر واحد سہ درم کوفتہ بآب کاہو آمیختہ ضماد نمایند واگر فصل تابستان وسن شباب باشد در آب سرد نشانند خجندی گوید که شربت حماض یا اشربۂ دیگر که سابق مذکور شد بنوشند وغذا عدسیہ وحصرمیہ یا زرشکیہ بشیرۂ مغز بادام سازند وشربت عناب بشیرۂ تخم خرفہ دہند وروغن گل باندکی سرکہ بمالند واگر درانجا مادہ دموی بود بعد فصد اشربۂ ترش بنوشند ومفردات مذکورہ بخورند واگر صفراوی باشد بشربت ورد مکرر وشربت آلو مسہل تنقیہ کنند وبعد ازان دو سہ روز راحت دادہ فصد کنند واشربۂ مذکورہ بدہند وغذا ماء الشعیر بروغن بادام سازند واگر حاجت تبرید قوی باشد این قرص دہند ونسخۂ آن ہمان است که در قول محمود گذشت لیکن عوض گل قبرسی گل سرخ است ووزن این وگل ارمنی ہر یک دہ درم نوشتہ سعید گوید که چون مزاج گردہ بحرارت خارج گردد علاجش بشرب ماء الشعیر واستعمال سکنجبین وشیرۂ تخم خرفہ وخیار بشربت بنفشہ نمایند وتبرید حوالی گردہ بآب حی العالم وگلاب وصندل کنند وغذا مزورۂ اسفاناخ سازند وکاسنی وکاہو بآب غورہ خورند [illegible]

مینویسد که شخصی را استسقاء من بخوردن کافور زیاده از شربت آن امر کرد و در شهر مشهور این ست که بقدر یک توله در یک نوبت داد و مریض تحمل آن نمود و صحت یافت و ضرر مدرات مثل خیارین و آب خالص سرد و مکرر تجربه کردم پس تا ممکن بود ازان اجتناب نمایند حکیم شریف خان میگویند که تصدیق این تجربه عقل نمیکند چه شیخ گفته که منع آب سرد جائز نیست و گیلانی نوشته که علاج سوء مزاج حار استسقاء را از شرب شیرهٔ تخم خیارین و نحو آن است و آب خیارین باشکر نیز جائز داشته و مخفی نیست که این اشیاء مدر اند و آب انار و کاسنی و نیلوفر را تاثیر عظیم ست بعضی گویند که ادویهٔ سرد کرده آشامیدن نافع تر ست در تبرید گرده و این سفوف نیز نافع و لتقطیر البول باحرقت را نیز مفید مغز تخم خیار مغز تخم خیار زه مغز تخم کدو هر واحد ده درم تخم خبازی تخم خطمی هر واحد سه درم مغز بادام شیرین مقشر یک درم صمغ الوکتیرا هر یک دو درم رب السوس نیم درم کوفته بیخته یک درم بخورند غذا مزورهٔ ماش با کدوی تازه یا ریباسیه و یا رمانیه و امثال آن سازند و از اغذیه و ادویهٔ حاره اجتناب نمایند

علاج امراض گرده از سوء مزاج بارد

در آن هزال کلیه و ضعف کلیه و وجع کلیه است معجون لسان العصافیر و لبوب صغیر و کبیر دهند و اگر قبض طبع باشد گلقند عسلی چهار توله و گلاب و عرق بادیان بدهند و فلاسفه بخورانند و مغز فندق و پسته و نارجیل و کنجد و حبة الخضراء و بادام باشکر و مویز و انجیر بتنقل نمایند و روغنهای گرم مثل روغن قسط که در ان فرفیون سوده آمیخته باشند بر گرده بمالند و از ترشی و فواکه بارده اجتناب کنند و غذا شوربا و کباب و گوشت کبوتر و گنجشک با مصالح گرم سازند و اگر بلغمی بود قی و اسهال برین تدابیر مقدم دارند مثلاً اصل السوس مقشر پرسیاوشان هر یک هفت ماشه بادیان تخم خربزه تخم قرطم عنب الثعلب هر یک نه ماشه جوشانیده گلقند عسلی چهار توله سه چهار روز داده قی کنانند و باز دو سه روز مطبوخ نوشانیده شب حب ایارج خورانند و صبح سنا مکی یک توله تربد سفید هفت ماشه مویز منقی دو توله ریوند خطائی پنج ماشه خیار شنبر هفت توله ترنجبین شربت دینار هر یک چهار توله روغن بادام هفت ماشه در مطبوخ مذکور افزوده مسهل دهند همچنین سه چهار مسهل داده پس ازان فلاسفه و لبوب کبیر و کمونی کبیر خورانند و روغن قرطم و قسط و بادام تلخ بمالند اقوال الاطبا سویدی التوید میباید که بگیرند سه بیضه نیم برشت و عوض سفیدی او روغن گاو آمیزند و در هر بیضه نیم درم تخم جرجیر و اندکی نمک افزوده هر سه بیضه وقت خواب بخورند که تسخین عجیب گرده کند و مجرب من ست و جوز و روغن آن و جوز خرد هر لی بالعسل و حاشا و سعد و روغن حبة الخضراء و کمادریوس و خولنجان و اسارون و قسط شیرین و فطراسالیون و دارشیشعان و کرفس و عصارهٔ آن و ریوند و فانیذ و سیسالیوس شرباً و روغن نارجیل شرباً و مرو خاو بادام تلخ اکلاً و ضماداً و حرف شرباً و خلطاً در طعام و روغن الیه شرباً و حقنةً هر واحد مسخن گرده است ابو علی می نویسد که حقنه به روغنهای گرم و باوراک حاره و روغن گاو و روغن کنجد و روغن جوز و روغن کلکلانج و روغن بادام تلخ و روغن قرطم و آب حلبه و شبت و شوربا کله بره و بچه کبوتر و نحو آن نافع سردی گرده است و از خارج با پیه روباه و پیه کفتار و به روغن غار و روغن جوز و پسته و روغن قسط خاصةً مالش نمایند و گاهی میان آبهای مذکوره روغنها حسب واجب بالمناصفه جمع کرده حقنه میکنند و ایضاً ضمادات از ادویهٔ مسخنهٔ معلومه سازند و کمونی را منفعت عظیم ست در علاج سردی گرده خاصةً آنچه اجزای او بسیار لباب باشد و حقنه به روغن قسط بسیار قوی ست و قریب آن به روغن حبة الخضراء و پسته است و به روغن الیه چون حقنه کنند آنرا در تسخین و تقویت گرده تاثیر نیک ست ایلاقی و جرجانی گویند که تمریخ به روغن فرفیون نافع ست و غذا نخود آب و بچه کبوتر بریده دارچینی و قلیهٔ خشک و گنجشک بریان بدهند و اگر با ماده بود اولاً قی امر کنند تا بلغم پاک گردد و بعد ازان حقنها که در باب قولنج بلغمی مذکور شد بعمل آرند پس ادویهٔ گرم بکار برند و روغن فرفیون بمالند و معاجین و مروخات حاره مقوی باه که در باب ضعف باه بیاید درین باب نافع ست و غذای مذکور دادن مناسب بود ابن الیاس گوید که هر صبح جلاب با انه بادیان سه درم و گلقند عسلی ده درم بیاشامند و غذا مزورهٔ نخود آب مع لحوم عصافیر و کبوتر صحرائی و کبک و تیهو خورند و بر پشت و موضع گرده روغن قرطم یا پسته یا زنبق بمالند و یا هر صباح جوارش کمونی یک مثقال بخورند و لحوم ماکیان و کبک مطنجن سنبر تناول کنند و از میوه‌های رطب و البان و حوامض اجتناب نمایند و تناول پسته و شکر و یا نارجیل با شکر

نافع بود ابن هبة الله گوید که اگر مزاج گرده به برودت مائل گردد علاجش خوردن جلنجبین و شربت آب نیم گرم و اکل لبوب حاره مثل فندق و حبة الخضرا و نارجیل و پسته نافع است و بر کمرگاه روغن زنبق و غالیه بمالند و غذا گوشت بریان با ابزار حاره و زیرباج سازند و اگر غرض بدین حاصل نشود و اندکی دواء المسک یا معجون مفرح استعمال کنند مؤلف فوائد شریفیه می نویسد که اگر عقب کمر از آب گرم بشویند در همین هنگام انفع دوا در تبدیل مزاج بارد ایشان خواهد بود و چون سردی شدت کند روغن شبت بیدستر که در آن مشک حل کرده باشند یا روغن پسته یا نارجیل یا بادام مفرد یا مجموع بمالند و گاهی درین روغن ها مشک و شبت و عنبر آنچه حاضر باشد داخل میکنند و بچوزه ماکیان و گنجشک و کبوتر بچه غذا سازند و لبوب گرم مثل بادام و پسته و مانند آن منفعت عظیم است و چون سوء مزاج مادی باشد نضج و تنقیه بلغم مقدم دارند بعد ازان معاجین حاره مقویه مثل تریاق و فلافلی و مثرودیطوس و دواء المسک حلو و امثال آن بخورانند

هزال کلیه

یعنی لاغری گرده بدانکه گاهی گرده را چنان عارض شود که لاغر گردد و پیه او کم شود یا فانی گردد و سبب سوء مزاج حار محلل بافراط و مفسد مزاج یا بارد مفسد از خدمت نضج و اغتذا او یا بسبب کثرت جماع مهزول الکلیه آن و یا بسبب استفراغ کثیر به مسهل یا مدر و نشان این مرض سفیدی قاروره و کثرت بول و نحافت بدن و الم دائم در زیر پشت و کمرگاه و ضعف آن و قلت شهوت باه است و گفته اند که هرگاه گرده لاغر شود و پیه او قلت پذیرد ضعف بصر و صداع عارض گردد و ضبط بول نتواند کرد و کمرگاه سرد بود و استدلال بر نوعیت سبب از تقدم سبب محدث آن توان کرد علاج اول ازاله سبب مهزل کنند مثلاً آنجا که باعث هزال حرارت یا برودت بود تبدیل آن نمایند بدانچه در علاج سوء مزاج حار و بارد گرده گذشت و اگر جماع یا استفراغ مفرط سبب آن باشد ترک آن نمایند بعد ازان تدبیر فربهی بدن و گرده و توسیع غذاء مسمن و خوردن لبوب مثل مغز نارجیل و پسته و فندق و جوز و چلغوزه و بادام و حبة الخضرا و لبوب بشکر یا معجون بعسل و تناول شحوم ماکیان و بط و خبز آن با نان گندم گرم گرم و مالش آنها بر گرده کنند و این حقنه مسمن کلیه است کله میش و گندم و نخود و لوبیا و باقلا با آب بپزند صاف نموده روغنهای لبوب مذکوره و مثل روغن سمسم و قرطم و حبة الخضرا و کنجد و مخ ساق بقر و شتر و میش و نخاع در آن داخل کرده بعمل آرند و آنجا که حرارت باشد لبوب بارد مثل خشخاش و مغز تخم کدو و پنبه دانه بخورانند و خوردن دواء الترنجبین بغایت نافع است و تناول فیرنی و شحوم سمنه و کله پاچه و تخم مرغ نیم برشت سود دارد **اقوال حذاق** سویدی می نویسد که خوردن مسکه تازه و کذا پیه مرغابی در تسمین کلیه مجرب من است و خوردن لحم کبوتر بچه و کذا تمر رطب و کذا انجیر خشک لاسیما با جوز و کذا مویز و کذا جوز بشکر و کذا باقلا و کذا نان گندم سفید بمسکه تازه آلوده و کذا شیر گاو تازه و کذا شیر غنم بساعتی که دوشیده باشند و کذا گرده و کذا گندنا و عصاره آن و کذا القلیه خارخسک هر واحد مسمن گرده است ابن سینا گوید که ادمان خوردن لبوب چون مغز بادام و نارجیل و فندق و پسته و خشخاش با شکر کوفته و نخود و باقلا و لوبیا و شحوم مثل پیه ماکیان و مرغابی و پیه گرده نیز نافع است و نان مخلوط با پیه و ادویه مسمنه موصل به افادیه مقویه محرکه قوت گرم خوردن مفید و گاهی درین مثل نمک و آنچه در آن لزوجت چرب باشد بهر تقویت چرب تر تخم هم می آمیزند و نوشیدن شیر گاو و شیر مطبوخ تا ثلث یا ربع آن ترنجبین سودمند بود و چون گرده گوسفند فربه دهند بعضی گفته اند و بر آن آنچه مسمن و مقوی باشد از ابازیر و ادویه اندازند نافع باشد و حقنهای معمول از شحوم حملان و بچه کبوتر و کله میش با روغنهای خوشبو و روغنهای لبوب مذکوره و روغن الیه خاصةً ایشان را نفع کند و اگر در آن گرده فربه داخل کنند سودمند باشد و کذلک آنچه مشابه این باشد و این حقنه مفید کله حملان فربه در دیگ کرده بدان آب نیم قسط داخل کنند و گل حکمت کرده در تنور یک شبانه روز نهند تا لحم از استخوان جدا شود و روغن زرد و زیت و اندکی عصاره گندنا آمیزند و اگر با این خارخسک و شقاقل و حلبه و تخم خشخاش کوفته و اندکی پیاز آمیزند بهتر باشد و اگر حاجت بفرط تسخین افتد در آن روغن بید انجیر و روغن قسط داخل کنند و در اعتدال روغن قرطم و ایضاً حقنه شیر گرم در ساعتی که دوشیده باشند خیلی سودمند است و اگر حاجت تسخین بر آتش اندک آید باید کرد و در قرابادین حقنهای دیگر و معجون که در آن لبوب است ذکر کرده ام اسمعیل گوید که تناول

مغزها و تخم خشخاش با شکر و نخود و باقلا و لوبیا و شوربا پخته سوددارد و نان سپید آگنده که دران بادیان و امثال آن و زنجبیل و مغزیات مذکوره و ملک مغز را که در شیره سرشته نان پخته باشند سخت نیک باشد زنجبیل حرارت را قوت دهد این تخمها و مغزها را بجنباند و بادیان آنرا بجای گرده رساند و ملک و تخمها جوهر گرده را قوت دهند و اگر کسی نخواهد بر مغزیات اقتصار کند و اگر گوشت گرده بکوبند و با پیه مرغ و پیه بط و پیه گرده بپزند و آنرا به کشنیز خشک و بادیان و زنجبیل خوشبو کنند سوددارد و حقنه که از طبیخ هریسه و گوشت کبوتر بچه و روغن دنبه سازند نافع بود و پیه گرده گداخته بدان حقنه کردن گرده را گرم و فربه کند و طعام هریسه و پاچه و بیضه نیم برشت و حلواها که دران خشخاش و مغز کدو و مغز تخم خیار و خیار بادرنگ داخل کرده باشند سوددارد و بالجمله از جهت فربهی گرده طعامها باید که میل بچسبندگی دارد خجندی گوید که این حقنه مسمن گرده است بگیرند سر و پایش و پاک کرده خوب بکوبند و باوی نیم رطل الیه و دو رطل شیر و گندم و برنج از هر یک ربع رطل آمیزند و آب بالقدری که آنرا بپوشاند انداخته بپزند تا آنکه مهرا شود و از ان آب سه اوقیه صاف کرده و چربی نیم اوقیه و روغن بادام و روغن جوز هر واحد یک اوقیه داخل کرده در شب بعد تبرز حقنه کنند و بران خواب نمایند و در یک ماه ده مرتبه استعمال کنند و اگر زیاده ازین بعمل آرند بهتر باشد و غذا هرائس المجوم فاضله و فالوده که اندران مغز تخم کدو و مغز تخم خیار و تخم خشخاش کوفته پخته باشند نافع بود و انطاکی می نویسد که علاجش استعمال هر چیز فربهی منفعت چرب مثل بادام و پسته و نان الشحوم خصوصا پیه مرغابی و ماکیان سرشته و کذا شکر و خشخاش و کنجد و هریسه و نخود و فول و گرده میش و شیران سست خصوصا گردیده که هریسه و مغز فندق و نخود و جوز و مغز بادام و پسته و مغز پسته بشیر تازه و نشاسته و شکر دهند و غذا گوشت ماکیان فربه سازند و نقل بامرود و تخم خشخاش و شکر و مغز بادام و طلع و جمار [illegible]

ضعف کلیه

بقول شیخ گاهی ضعف گرده بسبب سوء مزاج مستحکم و گاهی بسبب هزال آن بود و گاهی بسبب اتساع مجاری و انفتاح آن و تهلهل اکتناز قوام لحم گرده باشد و ضعف خاص تر بدان همین است و سبب این گرده از تصفیه انیست از خونیکه بادی سوی گرده آید عاجز گردد و گاه عروق گرده سلیم بود و گاهی نه و سبب اتساع مثل کثرت جماع است و کثرت استعمال مدرات و کثرت بول و دوانیدن اسپ بالغیر تدریج و اعتیاد و هر تعب و هر صدمه که بگرده رسد و ازین قبیل است ایستادن بسیار و سفر دراز خصوصا پیاده و پا و جرجانی می نویسد که هر مرض گرده مثل سوء مزاج و ورم و تولد سنگ و ریگ ضعف آرد و همچنین هر کلفت از زخم یا صدمه در رفتن پیاده و سواری اسپ زیاده از عادت و بر خاستن و نشستن بسیار و جماع مفرط همه گرده را ضعیف کند لیکن اطبا ضعف گرده آنرا گویند که گرده از فعل خود باز ماند و فعل گرده آن است که آبیکه با اندک خون رقیق از جگر بدان آید بیشتر از ان خون هضم کند و نضج دهد و بغذای خویش بکار برد و آب را بسپرد دفع کند و هرگاه که ضعیف شود آن خون را نتواند گوارید و غذای خویش گرداند و آن آب همچنان که بادی آمده باشد با خون از وی جدا گردد و هیچ در وی نگیرد و اگر درد بود ضعیف باشد و سبب این ضعف آن باشد که جوهر گوشت او سست و متخلخل شود و اندکی گوشت او باطل شود بسبب کثرت جماع یا بسیار خوردن ادویه مدره یا بسبب رنجهای دیگر که مذکور شد طریق تشخیص این مرض و اسباب آن ضعف گرده هر چونکه باشد هزال آن و قلت بول و مع ذلک تواتر آن و عجز از جماع و ضعف البصر و صداع تابع آن باشد پس اگر این آثار یافته شود لحاظ کنند بعلامات سوء مزاج گرده و هزال آن پس هر کدام ازین که ظاهر گردد سبب ضعف همان باشد و اگر بادی درد نبود و تنگ اندک در بعض اوقات و اشتهای طعام کم گردد و بول قبل انهضام غذا و رسیدن او بعروق در اکثر امر مائی باشد و بعد هضم کبدی و رسیدن غذا بعروق در اکثر خون و رطوبات غلیظه با بول خارج شود و اکثر بول او مثل غساله لحم قلیلا باشد و سببش اتساع مجاری و سستی لحم گرده بود پس اگر بول ساعتی بنهند و دسومت و رطوبت ته نشین گردد و بر سر بول چیزی همچون کف دریا بایستد دلالت بر سلامت و قوت عروق و عدم آفت در مجاری کند و اگر چیزی تمیز و جدا نگردد بلکه بول بر حال خود باقی ماند سبب ضعف نضج پس عروق و مجاری سلیم نباشد بلکه ضعیف بود و جرجانی گوید که گاهی سبب این بول غسالی دفع طبیعت بود بسبیل بحران و فرق آن است که درین بیمار از پس آن راحت یابد و لاغر نشود و باشد که آنرا نوبتی معلوم بود و آنچه از ضعف گرده باشد بعکس این بود و انطاکی گوید که ضعف کلیه از هزال و سوء مزاج بود پس جمیع احکام او مؤلف ازین هر دو باشد و ایضا بقلت بول شناخته شود علاج اگر بسبب سوء مزاج باشد در ساذج تبدیل مزاج نمایند و در مادی تنقیه آن کنند چنانچه در علاج امراض گرده از سوء مزاج حار و بارد مذکور شد

و ایضاً اگر ضعف با حرارت بود ادویۂ نافع بول الدم از آنچه مقوی قوت ماسکه باشد مثل دم الاخوین و گلنار و عصارۂ لحیة التیس و صمغ عربی و گل ارمنی سائیده با آب بارتنگ خورانند و ادویۂ باردۂ مقویه مثل صندل و گل سرخ و اقاقیا و رامک و آس و سک با آب مورد بر کمرگاه ضماد نمایند و آنجا که ضعف از برودت باشد هیچ وجه در تسخین افراط نکنند که مزید سبب است بلکه مرتبۂ اعتدال مرعی دارند و اگر بسبب هزال گرده باشد علاجش گفته شد و اگر بسبب اتساع مجاری از ماندگی سفر یا کثرت جماع یا کثرت ادرار و ممارسه و غیره باشد ترک سبب اتساع نمایند بعده تقویت گرده از لبوب مذکوره سابق نمایند و ادویۂ قابضه بر گرده ضماد کنند و مالیدن روغن گل با سرکه نیز مفید بود و شیر گوسفند و شیر شتر در تقویت گرده بی عدیل است و خصوصاً با حب مروارید و حب فاذزهر معدنی و معجون لبوب با شیرۂ تخم خربزه و قرص طباشیر ممسک و بادیان هر یک شش ماشه و شربت لیمون و خشخاش هر یک دو توله تودرین هفت ماشه دهند و کذا فاذزهر حیوانی و یا قفر الیهود هر یک یک ماشه و بر دوام استعمال حلوای نخودان نه ماشه با ماء اللحم ساده نه توله بدهند و این دوا بسیار مفید است اگر بسبب بسیاری جماع بود مغز بادام سه عدد و صمغ تمر هندی چهار حبه شیر خشت سه ماشه و شربت یاقوت دو توله دهند و غذا شیر برنج و کله پاچه یا چربی گرده نهایت مناسب بود و خوردن بهی و زعرور درین باب نافع است و معجونات مثل معجون لسان العصافیر و لبوب صغیر و کبیر و لبوب ابریشم و خمیرۂ ابریشم و جوارش عطا و حلویات مثل حلوای گزر و حلوای خصیة الثعلب و حلوای شیر مرغ و حلوای سپاری پاک و حلوای سوهن بس خورانند و فلونیای رومی و فارسی با شیر شتر جلیل النفع است و دوائیکه مقوی گرده و باه است مغز پنبه دانه مغز حب الخضرا مغز حب الصنوبر کبار و صغار مغز پسته تخم لیمون مغز نارجیل مغز حب قلقل مغز گردگان هر واحد یک جزو شقاقل زنجبیل حب الزلم لسان العصافیر هر یک نیم جزو بهمنین بعسل بسرشند شربتی بقدر گردگان و اگر مغز گنجشک نر یک جزو نعناع و دارفلفل هر واحد یک جزو کوفته به عسل بسرشند قوی‌تر شود و سفوفی که برای تقویت گرده و مثانه جهت حکیم شریف خان والد اوشان تالیف فرموده بودند صمغ کتیرا طباشیر گل ارمنی گل قبرسی گل مختوم صندل سفید گلنار اقاقیا کهربای سوده رب السوس گل سرخ شادنج عدسی مغسول تخم خرفه مقشر نشاسته خشک بریان کرده ست گلو ست سلاجیت قلعی کشته مروارید ناسفته هر یک دو ماشه تخم خشخاش مغز تخم خیارین هر یک چهار ماشه نشاسته مغز تخم کدو مغز بادام مغز فندق مغز چلغوزه موچرس هر یک سه ماشه کوفته بیخته سفوف سازند معجون که برای تقویت گرده و مثانه و باه حکیم ممدوح برای خود ساخته بودند و مفید افتاد مغز بادام مغز پسته مغز چلغوزه حب السمنه تخم خشخاش کنجد مقشر مغز فندق مغز حب قلقل مغز حب الخضرا دارچینی خولنجان موچرس از هر واحد سه ماشه مغز نارجیل بهمن سرخ و سفید تودرین دانه الایچی خرد و کلان از هر یک چهار ماشه کشمش شش ماشه مویز منقی شقاقل خرمای سلیمانی یک توله شقاقل مصری تخم کرفس لسان العصافیر درونج عقربی پودینه خشک مصطگی طباشیر تال مکهانه کباب چینی بسباسه زنجبیل دارفلفل توت سرخ خارخسک مرچ قرنفل تخم زردک تخم شلغم تخم لیمون تخم کونچ زرنباد و شقاقل بغدادی هر یک دو ماشه سنبل الطیب عنبر اشهب از هر واحد یک ماشه چوب چینی دو دام قرفه دو ماشه قند سفید چهارده دام ترنجبین سفید نیم پاو عسل سفید چهارده دام زعفران یک ماشه بدستور معجون سازند حلوا که در تسمین گرده و سائر بدن و تقویت باه مجرب حکیم علاء مهرنبی است و گفته که مثل این درین باب دیده نشد تودری سرخ تودری سفید تخم خشخاش سفید هر واحد سه درم حب السمنه بوزیدان جوز جندم حب القلقل هر واحد یک درم زعفران ده درم مغز بادام مقشر دو رطل مغز فندق یک رطل مغز نارجیل ده استار آرد برنج دو رطل شهد مصفی چهار رطل فانید یک رطل شکر سفید یک رطل سه رطل روغن گاو و آرد را جدا جدا بریان کنند و شهد و شکر و قند را بقوام آورده فانید و آرد و ادویه دیگر مع لبوب بیامیزند و زعفران را بگلاب سوده داخل نمایند و اگر خواهند آرد را با روغن گاو بریان نموده با شهد و شکر سفید و فانید قوام حلوا آنچه تیار سازند و مغزیات را اجزای بسیار ساخته اضافه سازند بعد زعفران و مشک و دیگر ادویه بیامیزند و بقدر پنج درم همراه شیر یا با دودان شیر وقت صبح بخورند اقوال جمهره شیخ الرئیس مفید آید که آنچه از سوء مزاج باشد علاجش علاج آن است و در تبدیل او و تنقیه ماده او اگر مادی باشد و آنچه بسبب هزال باشد علاجش علاج هزال است و آنچه بسبب اتساع باشد و آن ضعف حقیقی است باید که قصد منع اسباب اتساع و تکثیف نیز تقویت نمایند و منع اسباب اتساع ترک حرکت و جماع و ترک استحمام کثیر و التجا بسکون و قرار و ترک ادرار است و اما غذا نیز باید مغریه مقبضه تجویز کنند اما انواع غذا مثل سماق و قسب و زعرور و بهی و مانند به تخم سونیه مع چربی بز و مصوصات و قریصات معمول از مثل انار و انبه و عصارات ترش و مخیض و خل طیب مع کشنیز و مانند آن است و از شرابها نبیذ مویز عفص بود و اما ادویه مثل عصارات قابضه مخلوط بگل ارمنی و صمغ و اضمده از سماق و قسب و بهی و گل سرخ و مانند آن و مراهم مذکور برای ضعف معده و کبد است و اما مقویه

اغذیه و حقنها و معجونات مسمنه مذکوره در باب هزال ست دهایند که دران قوابض زیاده کنند و در مثل حقنهای مذکوره قسب و سفرجل اندازند و دران از شیر [illegible]
و شیر میش استعمال کنند که این تقویت گرده و جمع و تلذذ بیدآن نماید و شیر گوسفند در امراض گرده از قبیل ضعف بی نظیر ست خصوصاً چون بدان قوابض مثل
گل ارمنی مخلوط سازند و خوردن گرده با سایر ماکولات و آمیختن چیزهای نافع بادی کثیر المنفعت ست اما جرجانی و ایلاقی می نویسند که طریق صواب درین
مرض آن ست که پیش از استحکام علت علاج کنند چه اگر تاخیر کنند دشوار گردد و گاهی باین مرض در مجاری بول قرحه و تقیح باشد و علاجش جدا گفته آید اما علاج خاص
آن ست که اگر مانعی نباشد فصد باسلیق کنند و باندازه قوت مقدار خون برآرند و دوای مسهل و حقنهای مدر البته ندهند از بهر آنکه هر دو فضله دیگر بمجاری بول آرند
و مرض زیاده شود و تدبیر آن باید کرد که گوشت گرده اگنده شود و تدبیر آن اشربه بود و غذا و غذا دادن اما اشربه آب سیب باید داد و آب بهی و شربت امرود و شربت
ریباس و شربت لیمون که ترشی غالب بود و پست جو و پست گندم و قرص طباشیر و غذای عدس بآب سماق و آب غوره و آب انار دانه و اسفیدباج بره و کله بره و ترشی
و گوشت کبک و تذرو و دراج و طیهوج مقوص و انشرده بآب سماق و غوره و آب انار دانه و گوشت گوساله فشرده کرده هم باین آبها و کوکب پاکیزه و نان با پیه
اگنده مغزها و نمک و بادیان ساخته خاصه اگر آنرا بسماق خوش کنند و اگر جای ضعیف بود بیند ریشه مرغ نیم برشت سماق اگنده سود دارد و از فربهی گوشت
و اسفیدباجات پرهیز کنند و از میوه ها بهی و زعرور و خرمای قسب موافق بود و قرص طباشیر این ست بگیرند گل سرخ پوست سماق طباشیر صمغ عربی گل مختوم گل ارمنی
و فارسی صندل سفید هر یک یک نیم درم نشاسته بریان تخم حماض گلنار هر یک دو درم خرفه بریان حب الآس بلوط بریان هر یک سه درم اقاقیا دو درم کوفته بیخته
بآب سیب و آب بهی ترش سرشته قرص سازند شربتی دو درم با یکی از شربتهای مذکوره قرص دیگر بگیرند شب یمانی دم الاخوین گلنار صمغ هر واحد یک درم کتیرا
ده درم قرصها یک درم کنند شربتی یک قرص با شربت غوره یا شربت مورد و آن ضماد بر پشت نهند بگیرند گل سرخ و طباشیر و برگ سماق و صندل سفید و عصاره
لحیة التیس و گل ارمنی و گل مختوم هر یک ده درم کعک بغدادی سه درم سیب خشک هشت درم خرنوب نبطی و برگ مورد هر یک دو درم پست جو سه درم همه را کوفته
بآب مورد تر و آب سیب ترش آمیخته بر پارچه طلا کرده بنهند و پارچه را بآب مورد تر و آب سیب ترش تر کنند و بر کنج ران و زهار و بیخ قضیب گذارند و اگر لحیة التیس و خرنوب
نبطی و جوز السرو و پوست انار و گل سرخ و بیخ عوسج در آب بپزند و در آن آب نشینند صواب بود و آن آب بر زهار و کمرگاه چکانند صواب تر بود و آنرا که این علاج اثر نکند
در آب معدن شب و زاج بنشانند و از آن آب اندک اندک باید داد از بهر آنکه این آبها مجاری را تنگ کنند و اگر ممکن بود که در هوای سرد تر بنشیند صواب بود و اگر
قی کنند همه امراض گرده را سود دارد و باشد که بیکبار زائل شود طبری گوید که بعضی اطبای اهل مصر برای این مرض فصاد خاندن از شیر [illegible] بهی سرشته فرمودند و خرمای
قسب خوردن و آبهای قابض بر پشت و کمرگاه و [illegible] البدن و بدترین امور درین مرض تکلیف ست و حرکت و بهترین آن آسایش و چون علت بانتها
رسد و صحت پدید آید شیر اشتر و شهد باید داد و اینکه خون را باز دارد چون فلونیای رومی و فارسی و اقراص کوکب و قرص گلنار تا بدن قوی گردد و از چیزهای تیز و شور
و تلخ پرهیز کنند و اگر سبب بول غسالی ضعف طبیعت بود آنرا باز نباید داشت و یاری باید داد تا تن پاک شود و اگر بسیار گردد و از حد بگذرد و ضعف آرد علاجهای
مذکوره باید کرد و اگر این مرض نوبتی معلوم بود پیش از نوبت فصد باید کرد و این علاج بعمل آوردن و اگر علت دراز گردد و ورم در همه اطراف و همه بدن ظاهر
گردد علاج استسقای لحمی باید کرد و محمد زکریا گوید اطراف انگور را بپزند و آب طبیخ آنرا اندکی نمک بر افگنده نه روز بخورند همه امراض گرده را سود دارد و خجندی
گوید که تغذیه باغذیه قابضه مثل رمانیه و [illegible] سماقیه [illegible] تخم کوفته با تخم گرده [illegible] کنند و حقنهای مسمنه کابیه مثل امخاخ و اکارع باسماق و یا بغوره بعمل آرند و حقنه تخم
ماکیان در ضعف گرده بی نظیر ست و مالش بدهنهای مسخنه بعصارات نمایند و نشستن در آبیکه ادویه قابضه دران پخته باشند اثر نمایند و اگر با درد شدید باشد
ادویه مخدره مثل فلونیای رومی و قرص کوکب استعمال کنند و گاهی در الم استعمال بعض ادویه بارده مدره مثل بنادق البزور و تمریخ جلاب کم کفایت کند و باد در ابر
و غسل و [illegible] ریاح مخدره تسکین بخشند و اگر از ریح باشد باضمده حاره و باستعمال بعض بزور حاره مدره علاج کنند خجندی گوید که اگر سببش سوء مزاج باشد تبدیل
مزاج کنند پس اگر حار ساذج بود مبردات مثل تخم خیار و تخم خرفه و بشربت نیلوفر و لعاب اسپغول کنند و اگر با دق بود یا قریب با آن [illegible] باشد فصد نمایند
و آب عنب الثعلب بنوشانند و پارچه مبلول بگلاب که در آن صندل و اقاقیا حل کرده باشند یا بآب آس محلول در آن بسکنه بر قطن نهند و اگر کفایت نکند

نسخه قرص طبا

در آب عنب الثعلب فلوس خیار شنبر مالیده بدهند و ماء الشعیر مدبر بلعابات و عناب و تخم خبازی و خطمی تجویزند تا آنکه مرض بانحطاط آید و اغذیه اسفاناخ و خبازی دهند و بعد انحطاط جوشانده با کیمان بجو مقشر و اگر بارد بود بلعاب بزرکتان و طبیخ رسن و انیسون علاج کنند و اغذیه نخود آب دهند و حوالی انثیین بروغن بابونه و روغن چرب مالش کنند و در ریحی آبزن که دران بابونه و اکلیل الملک و حلبه و خار خسک پخته باشند نشانند و در طبیخ حلبه و پودینه داخل کنند و اگر سبب او اتساع باشد غذا نان شعیر که دران تخم کدو و تخم خیار و تخم خشخاش و غیره لبوب بارده داخل کرده باشند بدهند و شربت آس و ورد بنوشند و از ادویه مسهله احتراز نمایند مسیحی گوید که گاهی مجاری بول اتساع پذیرد بسبب ضعف یا استرخا که گرده را بهم رسد پس بول مختلط با خون خارج شود و درین حالت باید که سکون لازم گیرند و جمله حرکت خصوصاً جماع ترک نمایند و شیاف قابضه مثل امرود و بهی و زعرور و کبر و قسب و عدس مقشر استعمال کنند و عصاره عصی الراعی بصمغ عربی و گل ارمنی بنوشند و بر تهیگاه و کنج ران ضمادات و اطلیه معموله بسویق جو و قسب و بهی گذارند

ریح الکلیه

گاه باشد که در نواحی گرده ریح غلیظ ممدد آن از اخلاط غلیظ که دران حرارت ناریه ضعیفه اثر کرده باشد پیدا گردد و بدان وجع در کمرگاه و گرده و تمدد و ثقل و عدم علامات حصات دلالت کند و دران قدری انتقال در درد بود و در حالت گرسنگی و بعد هضم جید وجع و تمدد قلت پذیرد علاج شیره بادیان شیره انیسون شیره تخم کشوث و مانند آن از مدرات که شدید الحرارت نباشند با گلقند و شربت بزوری و شربت دینار بنوشند یا بادیان و گل سرخ و پوست بیخ کبر هر یک چهار ماشه پوست بیخ بادیان شش ماشه انیسون سه ماشه سداب دو ماشه جوشانیده نبات سفید دو توله یا عسل آمیخته بدهند و روغن گل و روغن بابونه بمالند و اگر فائده نشود این ماء الاصول دهند پوست بیخ بادیان و بیخ کاسنی و بیخ کبر و بیخ کرفس هر یک نه ماشه سداب انیسون فوه تخم کرفس هر یک چهار ماشه انجیر زرد پنج عدد مویز منقی دو توله عسل سه توله روغن بید انجیر نه ماشه و غذا شوربای مرغ بنان دهند و از تخم سداب و زیره سیاه و شبت و کرویا ضماد کنند و از روغن قسط و زنبق و سداب بمالند و اگر گل پالس و سعد و غیره و دیگر مدرات در آب جوشانیده صاف نموده نطول کنند و ثفل آن بر بندند و بر روز اکل کنند و تکمید از نمک و سبوس گندم و زیره گاوزبان بسیار نافع بود و چون از آرد ماش مانند حلتیت و زنجبیل و تخم شبت سوده در آب سرشته نان از یک طرف پخته طرف خام از روغن گل یا روغن بابونه چرب کرده نیمگرم بر جای درد بندند درد رفع میشود و این ضماد مجرب است زرده بیضه مرغ در ظرف مس داخل کرده زیره و چوب سوده و قدری آب بر آن بر آتش نهاده خوب بسته بمالند تا یک ذات شود و غلیظ مثل مرهم گردد بر محل درد ضماد نموده برگ پان بالای آن گذاشته از پارچه گنده بسته دارند و اگر حاجت بود حقنهای محلل بکار برند و تکمید بجاورس و سرگین خر نیز مفید بود و انفع ازان محاجم ناری است و آنچه در ریح المعده گذشت مفید باشد و اگر حب مقل بقدر یک دو نخود وقت خواب خورده باشند یا حب مقل یا اطریفل آن یا معجون آن تناول کنند خیلی سودمند است و یا کمونی نه ماشه و یا جوارش مصطگی مرکب نه ماشه با شیره انیسون و شیره زیره سفید هر یک چهار ماشه بادیان پودینه هر یک نه ماشه الایچی کلان پنج عدد عسل چهار توله بدهند و آبزن و کماد درینجا نفع بسیار دارد چنانچه برگ قنب و کرم و شبت هر یک بیست مثقال حلبه بزرکتان بادیان خار خسک حب القلت بابونه هر یک دوازده مثقال بعمل آرند و بعد بر آمدن از آبزن روغن بابونه نیمگرم بمالند و کماد از پشک موش تنها و یا پشک بز و نمک شور برابر در پارچه بسته و یا سرکه و گلاب مساوی در دیگ مسی قلعی دار انداخته بر آتش نهاده پارچه بافته چهار پنج تو دران تر کرده بعمل آرند و همچنین در گلاب نقطه و گذاشتن زلو دو سه عدد و محجمه ناری بر جای درد مجرب الاثر است و این دو بسیار مجرب است نقل از ق اظفار الطبیب هر واحد یک ماشه در جوارش جالینوس نه ماشه سرشته با عرق بادیان و گلاب هر دو هفت توله بخورند و اگر بادرد قرار نزد بر مزاج بود شیره بادیان پنج ماشه شیره تخم کشوث سه ماشه در گلاب پنج توله و عرق بادیان شش توله بر آورده گلقند شربت بزوری هر واحد یکنیم توله داخل کرده بنوشند و روز دیگر شیره کرفس اضافه کنند و نطول بدینگونه بعمل آرند لعبه برای تحلیل ماده آن عنب الثعلب بادیان پرسیاوشان بنفشه گل سرخ هر یک هفت ماشه اصل السوس تخم کشوث هر یک پنج ماشه بیخ کاسنی نه ماشه مویز منقی نه دانه شب در آب گرم تر کرده صبح جوش داده گلقند دو توله مالیده صاف نموده بنوشند و اگر درد حوالی گرده نزد و پیچ و نفخ شکم باشد عوض شربت بیخ خورد شیره خار خسک هفت ماشه در عرق مکوه و گلاب بر آورده شربت بزوری دو توله خاکشی شش ماشه

ریاح

داخل کرده بخورند و روغن گل نیم گرم بمالند و غذا آب نخودی فقط دهند پس اگر قبض بود گلقند یک توله اضافه کنند باز کهچڑی در آب گوشت پخته بدهند و بجای آب عرق بکوه و بعد غذا آب آهن تاب دهند و اگر معجون کونی کبیر شش ماشه خورده بالایش مویز منقی ده دانه در ربع غفرلی دو ماشه جوشانیده گلقند داخل کرده بنوشند نافع بود و اگر درد کلیه با درد شکم و نفخ و قبض باشد اول کاسرات ریاح و مدرات رطوبات مثل شیره خار خسک شیره تخم خرپزه شیره خیارین عرقیات شربت بزوری گلقند شربت دینار دهند بعده منضج داده مسهل کنند و روغن شبت بر موضع درد بمالند و بقول اهل هند گل داؤدی سفید یک توله در آب ساییده و شکر سفید آمیخته نوشیدن مفید است و کذا انگوزه سه ماشه در قند سیاه پیچیده نعلوله بسته خوردن و با آب برگ ارنی پنج توله با اضافه قدرے نمک باشهد بنوشند که برائے جمیع اوجاع ریحی حارث در تنور بدن استعمال این پرنفع ست و مغز تخم کرنجوه ساییده در سفیدی تخم مرغ آمیخته ضماد کنند و کذا برگ تنباکو ضماد کردن مفید **اقوال حکما** شیخ میفرماید که از اغذیه نافخه اجتناب باید کرد و مدرات محلل ریاح مثل بزور و تخم سداب و حب الغار در ماء العسل یا در جلاب بجهت حال بدهند و ضمده کاسر ریاح مثل زیره و بابونه و شبت و سداب خشک ضماد کنند و بدین ادویه تکمید نمایند و روغن قسط و زنبق و خیری و مانند آن بمالند خجندی گوید اغذیه که اندران افاویه محلل ریاح باشد تناول کنند و بروغن یاسمین یا روغن سداب مالش نمایند و حمام خشک بر خلو شکم کنند و تلیین طبیعت بحقنها سازند و جوارشات مفشی ریاح بخورند انطاکی گوید که ریح الکلیه احتقان ریح بسبب دو کثرت شرب یا غذاهای بارد ست و علامتش تمدد و نفخ مع قلت در درست و علاجش خوردن سیر و زنجبیل و تضمید بمثل شونیز و عاقرقرحا و نان گرم ست میر عوض گوید که مدرات منضج ماده ریاح که گرده را بالغایت گرم نگرداند همچون ماء الاصول که دران تخم خرپزه و خار خسک و رازیانه و پرسیاوشان داخل کرده باشند بنوشند و در آبزن که بابونه و شبت و اکلیل دران جوشانیده باشند بنشینند و اینا ماء الاصول نافع تخم کرفس بادیان انیسون بیخ کرفس بیخ بادیان زیره کرویا نانخواه هر کدام یک مشت سنبل الطیب گل سرخ وج قوه ریوند چینی هر کدام ده درم مویز منقی بست درم اصل السوس سه درم انجیر خشک پنج عدد همه را در سه من آب بجوشانند تا بنصف آید صاف نموده هر بار دو چهل درم ازان با روغن بید انجیر بدهند و اگر باسنجر بنیاد دهند سخت سود مند است میر شهدی گوید که دوستی را این مرض مع بعض اعراض ردیه از کرب و غشی و تپ عارض شده او را شربت دینار شیره بادیان شیره انیسون بادمکی شیره خیارین نوشانیدم و تخم دل فرنجمشک در بول گوساله ضماد کنانیدم صحت تام یافت و طبیخ بادیان گل سرخ و غیره که مذکور شد نیز مجرب گفته

وجع کلیه

درد گرده گاهی از سوء مزاج و هزال و ضعف گرده و ریح الکلیه بود و این همه مذکور شد و گاهی از ورم یا حصات یا قروح بود و هر یک ازینها جدا جدا مسطور گردد و لهذا خجندی گفته که این در حقیقت عرض مرض ست نه مرض برأسه پس آثار هر کدام از امراض مذکوره که یافته شود سببش همان باشد و گاهی تابع این وجع ضعف هضم و سقوط اشتها و غثیان شود و فرق در وجع کلیه و درد قولنج در بحث قولنج مفصل مسطور شد علاج حسب هر سبب به آنچه در محلش مضبوط است معالجه فرمایند و در حال هر چه ملین و مسکن وجع بود نفع دارد و فلونیا و برشعثا مع مدرات مطلق در درد گرده را نافع گفته اند و این آبزن مفید جمیع اقسام درد گرده است بابونه شبت خطمی برگ کرنب ابو دینه بقدر مناسب گرفته بجوشانند و آبزن نمایند و دادن ملین بسیار که در همه انواع فی الفور نفع میدهد و کذا استخوان آدمی که در سرگین گرگ یافته شود در کمر بستن و کذا انگشتری نگینه فیروزه در دست راست داشتن باعث امان از درد گرده است و همچنین انگشتری سنگ و شیخ فرنگ یا نگینه آن در دست داشتن همان دم تسکین درد مینماید و مجرب است و شربت بنفشه نافع وجع حار گرده و بدر صفرا است و اگر با قرحه یا ضربه یا سقطه یا علتی دیگر از غلبه خون حادث گردد اول فصد باسلیق بکشایند بعد ازان حسب غلبه اخلاط تنقیه نمایند و ایضاً بنادق البزور در تردحی و آبزنات و ضمادات و روی و حصاتی و ضماد لعوق بید مشک و یا کیوڑه و تدهین بروغن لبوبات و آنچه از ضعف گرده باشد نافع ست و این آبزن مفید درد گرده است تخم کتان حلبه بابونه بنفشه بادیان تخم خطمی تخم کرفس کوه اکلیل پرسیاوشان قنطوریون دقیق هر یک سه توله برگ زیتون و کرنب و گل پلاس هر یک ده توله اسارون پوست بیخ بادیان و بیخ کاسنی و بیخ کرفس هر یک چهار توله و ایضاً توتسر برگ زیتون و کنجد و کرنب و خطمی و بابونه و بادیان و شبت و گوکهرو و گل پلاس

هر یک پنج توله تخم قلت اجمود پرسیاوشان کوه بابونه تخم شبت بادیان تخم کتان حلبه بزرالبنج هر یک سه توله دکماد کزبرة البیر در آب پخته کنند و یا از گل بابونه و برگ کرنب سبز و برگ انار هر سه یک یک مشت جوش داده مالیده صاف نموده روغن بابونه هفت توله آمیخته در مثانه گاو انداخته تکمید کنند و اگر شیره تخم خیارین نه ماشه شیره بادیان پنج ماشه شیره خار خسک شیره تخم خربزه هر یک هفت ماشه شیره تخم کشوث چهار ماشه در آب برآورده گلقند دو توله مالیده صاف کرده خاکستی چهار ماشه باغنیده و نجو رند و گل ٹیسو گل کسنب هر یک پاو سیر تخم خربزه نیم پاو پرسیاوشان شش توله تخم سعفو پنج توله تخم شبت چهار توله پوست خربزه نیم پاو ساگ شبت نیم پاو در آب بست آثار جوش داده آبزن نمایند نافع بود و اگر یا درد مثانه و احتباس البول باشد شیره خیارین شیره خار خسک هر یک هفت ماشه شیره تخم کشوث پنج ماشه در آب برآورده شربت بزوری داخل کرده بنوشانند و گل پلاس گل معصفر برگ شبت تر هر واحد پاو آثار تخم خربزه نیم کوفته نه توله خار خسک نیم کوفته دو توله در آب جوشانیده صاف کرده بر جای درد نطول نمایند و ثفل آن ببندند و خرقه بگلاب گرم تر کرده فشرده گرما گرم تکمید کنند و در وجع کلیه بارد انجیر زرد سه عدد دو توله فطراسالیون پرسیاوشان هر یک چهار ماشه خار خسک شش ماشه زوفای خشک سه ماشه جوشانیده صاف نموده شیره تخم قرطم نه ماشه گلقند دو توله بدهند که بجهت دفع بلغم و بواسیر و رفع تبض بلغمی نافع و همچنین شیره فطراسالیون شیره بلیون شیره انیسون هر یک سه ماشه گاهی داده میشود و گویند که اگر بارگیلی در روغن تلخ سائیده بر دست بمالند درد گرده را مفید بود و همچنین نوشیدن آب برگ بیوش نجو که در حصات کلیه بیاید نیز مفید بود و کذا اگر انگور دو توله از آب شیره برآورده نمک سانبهر یک ماشه افزوده نوشیدن و تریاق فاروق و معجون مخلصه را در دفع اوجاع کلیه تاثیر قوی است و استعمال اثاناسیا و معجون هیطیانا و فلاسفه نیز مفید بود گرده بارد است و اگر صبر هفت ماشه مغز خیارین تشنیر چهار ماشه در عرق بادیان سائیده گرم کرده بر گرده ضماد سازند نافع بود و کذا انیسون دو ماشه تخم شبت زعفران کندر صبر قرطم هر یک سه ماشه ضماد کردن و یا افیون زعفران کندر هر یک دو ماشه سائیده بسرکه مانند سوزن آلوده مالیده بیکجا در پیچانند از اقوال الطبا سویدی گوید که در وجع گرده حار سبب عصارة البقلة الحمقاء خرفه شرباً و ضماداً و کذا بنفشه شرباً و در بارد سبب خوردن مغز حب صنوبر کبار بسویق مفرح با سنگ هر واحد مجرب هین است و نشاسته اکلاً و ضماداً و کذا روغن بادام و کذا خیار زهی مسلوق و مخلوط بروغن بادام و کذا شنجار و اکل عناب و شرب نقوع آن و طبیخ آن و شرب لبن و ماء الجبن و کذا طبیخ خار خسک و حقنه آن و شرب ماء الکثیرا هر واحد نافع وجع کلیه حار سبب است و شرب آفرونا شراب کهنه و کذا افاوانیا و کذا حل المحاجه و کذا اصل السوس و کذا روغن تخم ترنج و کذا کمافیطوس و کذا امر و کذا شاهسفرم و کذا فقاح اذخر و کذا سنبل رومی و انجر و کذا دارچینی و کذا کرفس و کذا بادیان و کذا مویز و کذا وج و کذا اللک و کذا راوند و کذا سنبل هندی و کذا اسپسالیوس و کذا حماما و کذا اسکلا العشر و کذا اسقیلفیج و کذا اسلیخه و کذا اسارون و کذا خولنجان و کذا تخم انجره و کذا الاجوه و تعلیق حب الملکی و اکل حب کاکنج و کذا اعصل سپریان مخلوط بعسل و کذا گوشت خار پشت و شرب و تمریخ و حقنه مومیائی هر واحد نافع وجع کلیه بارد سبب است تنفیخ مشیر باید که چون وجع شدت کند مثل فلونیا و قرص کوکب و مانند آن باید داد تا وجع تسکین یابد بعده معالجه بحسب سبب نمایند و آبزن نات در اوجاع گرده شدید النفع است خصوصاً چون اندران ادویه ملینه مسکنه وجع داخل کرده باشند و از بنادق البزور در علاجات گرده و مثانه لاسیما ذات قروح چاره نیست لیکن استعمال بزور با وجود وجع خطر است بهر آنکه مواد فرو دمی آرند و در استعمال مخدرات نیز احتیاط موجب حزم است پس برای تسکین وجع به آبزن گرم بغیر تطویل در استعمال آن که بعودی نخدر ضرر با مواد گردد اقتصار نمایند انطاکی گوید که علاج وجع گرده از فساد اخلاط حار اول فصد است و شرب ماء الشعیر بزور و لعوب بنفشه و خرفه و گل ارمنی کاسنی و علاج وجع کلیه از ماده بارد ببو نیند و قسط و دارچینی و مغز حلغوزه و مانند آن مثل جوز و سعد و خولنجان کنند عبدالعزیز می نویسد که تخم انجره به سکنجبین نافع فی الحال است و عبد هوار شرباً و طلاءً مفید و آب صبر سبز به شکر درار رقلیبین و کسر ریاح و وجع مجرب است و طبیخ حلبه و نانخواه و تخم گزر و تخم کرفس و سداب بسیار قوی مجرب ابوخناب و مطبوخ کاکنج و تخم خیارین هر واحد دو درهم زبیده در فستیتین و اصل السوس و تخم خربزه هر واحد چهار درهم نافع است

سدد کلیه

از اخلاط لزج یا غلیظ یا ورم بود و علامتش رقت بول و قلت آن و ثقل در جگرگاه است و در ورمی الم و تب علاج در سده ورمی علاج ورم گرده نمایند و در خلطی انجیر منضج باشد از طبیخ بادیان و نخود و انیسون و بادام تلخ و آب خربزه و ماء القمح دهند کذا فی النزهه و سویدی گوید که قسط تلخ هندی و کذا شرب کبابه و کذا غاریقون در

تفتیح سدد گردہ مجرب بامن ست و افسنتین و کذا حب بلسان و کذا عود آن و کذا روغن آن و کذا دارچینی و کذا جعدہ و کذا جعدہ بہمنی و کذا بادام تلخ و کذا خولنجان و کذا فطراسالیون و کذا اہلیون و کذا اسلیخہ و کذا بیخ و تخم بادرنگ و کذا افاوانیا الشراب کہنہ و کذا مقل ازرق و کذا مغز محلب و کذا اوفت و کذا برگ کبر و بیخ کبر و بزر حرد واحد مفتح سدد کلیہ است و ابو منصور میفرماید کہ ادویہ منقی مجاری گردہ از سدد و غلظ و لزوجات عارضہ دران تخم کرفس و بادیان و کرفس جبلی و گندنا بری و اسارون و فقاح اذخر و نانخواہ و کاشم و انیسون و وج ست ازین جملہ چون دو درم مفرد یا مرکب با سکنجبین و حل با آب ترب معصور و آب کرفس و آب بادیان و آنچہ در سیاہ بجوشند ہمان فعل کنند

ورم کلیہ

گاہی گردہ را انواع اورام حار و بارد عارض شود چنانکہ سائر اعضا را عارض گردد و اورام حارہ گردہ گاہی در مادہ مختلف بود پس بعضی ازان از خون غلیظ و بعض از خون رقیق تیز صفراوی و بعضی از صفرای صرف و بعضی از بلغم عفن و بعضی از خون و بلغم عفن باشد و کذا اورام باردہ آن بعضی از بلغم و بعضی از سودا باشد و گاہی ورم بسبب آنکہ آن مختلف بود پس بعض آن در جرم گردہ باشد و بعضی در باطن بجانب تجویف گردہ و بعضی در خارج آن بجانب غشای مجلل گردہ بسوی پشت یا متصل بعلائق و بعضی ازین بسوی اندرون طرف امعا بود و ایضاً بعض آن بسوی مجری حالب یعنی منفذ بول کہ میان مثانہ و گردہ است و بعضی بطرف مجری بسوی فوق یعنی آنکہ میان گردہ و جگرست و دران آب از جگر بگردہ می آید و ایضاً ورم گاہی در ہر دو گردہ افتد و گاہی در یک گردہ و گاہی در بعض اجزای یکی یا ہر دو باشد و گاہی بزرگی ورم بدان مرتبہ رسد کہ راہ رودہ بند کند و قولنج پیدا نماید و ایضاً گاہ جمع شود و ریم کند و گاہی جمع نگردد **و اسباب** ورم گردہ امتلای جمیع بدنست و یا اعضائیکہ گردہ مشارک آنہاست یا بحسب کمیت خون یا کیفیت او یا خراش سنگی کہ در گردہ تولد کند و از انجا حرکت نماید و گوشت او را بخراشد یا الم ضربہ و سقطہ و زخم یا احتباس بول قریب گردہ مہمد آن و غیر اینہا بود و دلیل بر مثال این امور ورم گردہ آرد و بستن چیزی گران چون ہمیانی بر کمرگاہ مورث اورام گردد و گاہی از زور قوی در برداشتن چیزی و یا از انتقال مادہ مرضی واقع شود و **جرجانی** میفرماید کہ حال ورم از سہ بیرون نباشد یا تحلیل پذیرد یا ریم کند یا صلب گردد و آماس صلب کہ در گردہ افتد از دو حال خالی نباشد یا مادہ آن غلیظ غیر قابل نضج و تحلیل از اخلاط سوداوی باشد یا ورم سرد بلغمی یا ورم گرم بسبب معالجہ ناصواب صلب شدہ باشد مثلاً بسبب استعمال ادویہ حارہ لطیف مادہ تحلیل پذیرد و کثیف آن صلب گردد و یا از کثرت تبرید غلیظ شود و این ہر دو تدبیر سبب عدم وقوع نضج گردد و ورم صلب گردہ متعسر العلاج ست و اگر زود بعلاج مشغول نشوند عسر گردد و باشد کہ ریم کند و بیمار ہلاک شود و ورم صلب اکثر باستسقا مؤدی گردد بسبب عکس بانیت در جگر و گاہی ازان تپ دق عارض شود بسبب انقطاع غذا از قلب بسبب ضعف رگ صاعد از گردہ بسوی آن کہ دران غذای او جاری گردد و بقول شیخ جمیع اورام گردہ بسبب عدم نضج و صلب گردد و چرا نشود کہ آن خانہ تولد سنگ ست **طریق تشخیص** اورام مذکورہ باید کہ اولاً نوع مادہ ورم متشخص نمایند باین طور کہ نظر کنند اگر تپ گرم ہمہ وقت لازم بود و آنرا فترات و ہیجانات غیر منتظم باشد مثل آنکہ در ابتدای تپ بلغمی بود اما در ابتدای نوائب آن نبض صغیر نگردد چنانکہ در ابتدای حمیات دیگر لیکن سست و یا سہر شود و گاہ گاہ تپ آہستہ تر گردد و باز بتیزی تیز شود و این آہستگی و تیزی بے نظام بود و نوبتی معین باوی نباشد و لرزہ باشد کہ بہ پشت برآید و گاہ حرارت قوی گردد و قشعریرہ مخالط بالتہاب باشد و گاہی تپ شدت کند بسبب عظم ورم و مؤدی باختلاط ذہن گردد و درد شدید و تشنگی و عسر بول و تمدد و ثقل نزد ناحیہ گردہ دائم محسوس شود و اشیای مدر و تیز و شور و ترش ضرر رساند و گاہی مؤدی بقی صفراوی گردد بسبب مشارکت معدہ بجگر و گاہی درد تا چہرہ و چشم متصل شود و شکم قبض گردد بسبب ضغطہ ورم و تنگ کردن امعا و قارورہ اول سفید باشد پس زرد ناری شود پس سرخ گردد و ورم حار باشد پس اگر حرارت سخت سوزان نبود و درد با تمدد و گرانی مفرط در پشت بود و تشنگی بسیار سخت نباشد و تپ بچون تپ دموی مطبقہ بود و قلت حاجت بول و سرخی البشرہ و موضع گردہ و بول رقیق و دردی و نبض عظیم باشد و دیگر آثار مخصوصہ غلبہ خون پیدا بود ورم حار دموی باشد و اگر شدت تپ و درد و غلبہ تشنگی و قلت ثقل و کثرت سوزش و درد سر و قے صفراوی یا بیخوابی باشد و بول اندک و اندکی زرد و زود و با سوزش برآید و نبض سریع و متواتر بود و ہمہ علامات غلبہ صفرا ظاہر بود ورم حار صفراوی باشد و اگر تپ گرم و التہاب و تشنگی و شدت درد نبود و کثرت ثقل و تمدد در کمرگاہ و قصور در افعال گردہ باشد و گاہی در چہرہ و چشم و در سائر

بدن ترهل پدید آید و نبض بسیار رطب رقیق بارد و فقدان آثار ورم صلب بود و از هوای گرم و آب گرم راحت یابد و دیگر علامات غلبهٔ بلغم چون بطوی نبض و سفیدی و غلظ قاروره و بیاض براز پیدا بود ورم بارد بلغمی باشد و اگر گرانی شدید با درد اندک بود و بول کبود اندک آید و عدیم النضج رقیق باشد و باشد که پشت خم گردد و راست نتواند کرد و سرین باریک و خشک شود و گاهی ساقها خدر گردد و بهر و از ضعف خالی نبود و در جملهٔ اعضای سافله لاغری و نحافت عارض شود و گاهی تشنج عارض گردد و رنگ فاسد و تیره و شکم بزرگ شود و اکثر باستسقا انجامد و جانب طحال الم با خلش باشد و اعراض مالیخولیا و دیگر علامات غلبهٔ سودا ظاهر بود ورم صلب سوداوی باشد پس اگر این ورم صلب از درد خالی نباشد و رنگ بول تیره باشد و با وی آثار دموی یافته شود ورم دموی صلب گشته باشد و اگر از سوزش و تشنگی خالی نبود و گاهی درد هیجان کند ورم صفراوی صلب شده باشد اکنون بدانند که بعد تشخیص نوع مادهٔ ورم شناخت موضع آن بجفت و شدت اعراض محل درد نیز ضرورست و این چنان باشد که اگر درد ساکن تر بود ورم در گوشت گرده باشد و اگر درد عظیم و شدید باشد و پشت راست نتواند کرد و سرفه و عطسه را منع کند و از همه شکلها بر وی باز خفتن آسان بود ورم در غشا باشد خاصه نزدیک معالیق گرده و اگر درد غائر بود و گاه قولنج ارد و طبع قبض نماید ورم در ان ناحیه باشد که بجانب امعاست و اگر شدت حصر بول بود ورم در مجاری باشد و هرگاه بیمار را بر پهلوی راست خفتن آسان تر بود و درد بجانب راست بود اما بالاتر تا نزدیک جگر برآید ورم در گردهٔ راست باشد و اگر درد بجانب چپ باشد اما فروتر و نزدیک مثانه فرود آید ورم در گردهٔ چپ باشد و اگر درد بهر دو جانب میل کند ورم در هر دو گرده باشد و اگر آفت عام بود ورم نیز بجمیع اجزا عام باشد **انتباه** قرشی گوید که خواب کردن بطرف گردهٔ وارم مریض را مشکل بود و اگر بجانب دیگر بخسپید در طرف ورم چنان ثقل محسوس شود که گویا چیزی گران بدان طرف آویخته است و هرگاه بول در ابتدای تپ رقیق سفید بود مع سلامت دماغ و احشا و کبد و عدم اسهال دلیل ورم گرده بود و یا آنکه بمقابل گردهٔ وارم بود و خدر گردد و بقول شیخ گاهی بجهت عظم ورم و شدت درد و تپ هذیان و اختلاط ذهن پدید آید و این قاتل باشد خصوصاً چون با وی دلائل ردیه موافقت کنند و اگر دلائل جیده رفاقت آن نمایند انفجار آن بسلامت انجامد و گاهی در مثل این چیزی از پیه گرده برآید و گاهی چیزی مثل موی سرخ در طول یک شبر و زیاده از ان خارج شود و گاهی در ورم حار گرده تصلب سرعت کند و درین هنگام علامات ورم صلب ظاهر شود و چون سفیدی قاروره دوام کند نشان آنست که ورم یا صلب خواهد شد یا دبیله خواهد گشت و ریم خواهد کرد و بالجمله چون درین علت بول با نضج غلیظ ابیض باشد و بران دوام کند دلیل ردی است و چون بول در رسوب محمود تسرع کند بر نضج مادهٔ ورم بغیر استحاله بسوی چیزی دیگر دلالت کند و چون ورم از ایام اول تجاوز کند و بول صاف رقیق ماند ورم در طریق ریم گردیدن یا در طریق صلابت باشد و چون ورم گرده بانتها رسد بول غلیظ تر شود و در ته شیشه رسوبی پدید آید

علاج کلی اورام گرده

باید که در ابتدای این ورم احتیاط بسیار لازم دارند که بصلابت نه انجامد چنانچه استعمال ادویهٔ محللهٔ قویه جائز نیست و آب سرد نوشیدن نیز ممنوع است و استعمال مدرات قویه در ابتدا و اسهال بمسهل قوی و حرکت و جماع بالکلیه ممنوع و قی دادن و نرم داشتن شکم درین باب مفید بود و این آبزن نافع در ورم کلیهٔ حار و بارد است اکلیل الملک بابونه سبوس گندم جو مقشر عنب الثعلب تخم خطمی در آب جوش داده آبزن نمایند و اصوب آنست که قوام ماده را باشربهٔ معتدل گردانند پس بحقنه اسهال کنند بهر آنکه حقنه بموضع علت رسد و قوت دوا بر حال خویش بود و از بالای تن چیزی از ماده فرود نیارد چنانکه دوای مسهل فرود آرد و حقنه نیز نرم چون لعاب تخم خطمی و خبازی و تخم کتان با کشکاب و روغن گل باید و خیارشنبر در علاج گرده سخت نافع است چه در حقنه و چه در مسهل بهر آنکه استفراغ او بی عنف بود و اگر ماده غلیظ بود و نیز می لغزاند و صاحب ورم گرده را حمام نشاید تا علت در انحطاط نشود و چون در اول نشان نضج پدید آید ادویهٔ مدره بکار برند و بوحنا گفته که معالجهٔ اورام کلیه و مثانه با دویهٔ لذاعه نباید کرد که این سریع النکایت اندر انست و نواب علوی خان و معتمد الملک فرموده اند که اصل عظیم در تدابیر این ورم حفظ آنست از صلب شدن و در تعدیل قوام مادهٔ آن بغایت کوشیدن زیاده از مراعات

اورام سائر اعضا چه این عضو معدن تولد سنگ و سخت گوشت واقع ست پس طبیعت آن بتحلیل لطیف مواد و تعقید کثیف آنرا الغایت قابل باشد و باندک مددی آن فعل بظهور رساند و بدوافع قویه ازان بازایستد پس هرچه مواد را افسرده و کثیف گرداند بکیفیت و خاصیت حتی المقدور استعمال آن نشاید کرد چنانچه اطبای پیشین درین باب آنقدر احتیاط فرموده اند که آب سرد را در دیگر اورام در حین غلیان حرارت اندکی نوشیدن تجویز کرده اند بخلاف اینجا که جز همین بدان قطرهای که از کوزه نو تراود رخصت نداده اند و آن نیز بشرطیکه بغایت سرد نباشد و استعمال ادویه حاره مقلل اجزای لطیف و بارده مجمد را از داخل و خارج نیز برین قیاس باید نمود و قوانین مراعات اوقات مرض و تنقیه و استعمال غذا و دوا از داخل و خارج مناسب هر خلطی و لائق هر شخصی همان نوع ست که سابق در ورم معده و جگر وغیره بیان یافته بالجمله در تعدیل قوام و مزاج این ماده و اصلاح ورم از هشت نهج رعایت باید کرد اول آنکه مدرات قویه را مادام که بتنقیه لقایای ریم قرحه احتیاج نیفتد هرگز ندهند خصوصا در ابتدای ورم بنا بر تحریک مواد و ایصال آن بمحل مرض و حصول ضرر از قیام هر لحظه برای تقاضای بول و این مضرت از دو حال بیرون نیست اولا احداث سنگ بسبب اخراج مواد رقیق و بقای غلیظ وثانیاً متحجر شدن بصلابت و در کم دادن آب نیز این مصلحت مرعی بود دوم آنکه مسهلات قوی اصلا استعمال ننمایند جهت وقوع سحجه قوی و تحریک دوا اخلاط را بسختی تمام و مائل ساختن آن از اعالی بدن باسافل و حدت و گرمی دوا و جمله این حالات بدین مرض مضر بود سوم آنکه چیزهای سخت گرم و تیز طعم و ترش یا شور مطلقا دور دارند جهت بد ساختن آنها کیفیت ماده سبب ورم را چهارم آنکه در تنقیه لقی جهت منافع مذکوره قبل ازین مبالغه کنند پنجم آنکه از حرکت عنیفه جماع وغیره که کوفتی بمحل رساند بغایت محترز باشند ششم آنکه در جذب مواد ورم بجانب مخالف و تحلیل بقیه آن ملازمت حقنه نمایند جهت قرب محل رسیدن اثر دوا و انکسار قوت آن لیکن در ورم حار مطلقا بعد فصد این تدابیر کنند هفتم آنکه پیوسته شکم را نرم دارند باشربه و اغذیه لائقه جهت منع مزاحمت ثفل بر گرده و کلیه و تقلیل مواد زائده مضره و امالهٔ ماده مرض بجانب امعا هشتم آنکه استعمال ضمادات و نطولات و آبزنها و طلاها و اغذیه و اشربه هرچه دران کیفیت قویه بالفعل یا بالطبع باشد ازان بپرهیزند و غایت اعتدال مرعی دارند چندانکه از مصلب شدن ورم ایمن شوند و چون کلیه را با مثانه اشتراک بسیارست و اکثر تدابیر هر یکی تدبیر دیگری بود تفصیل این علاج و تعیین اغذیه و اشربه و ادویه را از مبحث ورم مثانه نیز استخراج باید کرد و جمله را با قوانین تدابیر اورام داخلی مذکوره سابق مخلوط کردن افضل دانند

علاج ورم حار گرده

فصد باسلیق از جانب ورم کنند و دران تاخیر روا ندارند و لعاب اسپغول و لعاب بهدانه و شیره عناب و مانند آن با شربت بنفشه بدهند و آرد جو و عنب الثعلب و صندل و تخم کاسنی سائیده در آب عنب الثعلب سبز و آب کاسنی سبز و یا آب کشنیز سبز آمیخته ضماد کنند و مالیدن روغن گل و روغن بنفشه با موم نیز مفید بود و یا عناب پنج دانه گل بنفشه شش ماشه در عرق عنب الثعلب جوشانیده گلقند مالیده صاف کرده بنوشند و روغن گل نیمگرم بمالند و یا بعد فصد عناب پنج دانه بهدانه سه ماشه جوشانیده شیره خیارین شش ماشه شربت بنفشه دو توله خاکشی پنج ماشه داخل کرده بدهند و روز دوم گل نیلوفر چهار ماشه افزایند و اگر با درد تمام پای جانب ورم درد خفیف باشد بعد فصد بهر تسکین گل خطمی سه ماشه عنب الثعلب چهار ماشه در عرق عنب الثعلب جوشانیده شربت بزوری دو توله بدهند و یا لعاب بهدانه سه ماشه شیره خارخسک نه ماشه در آب برآورده نبات داخل کرده بنوشند بعده اگر از شدت درد و دفع آن بر ادرار معلوم شود عنب الثعلب گل بنفشه گل خطمی اکلیل الملک هر یک پنج ماشه آرد جو یک توله در آب مکوه سبز سائیده نیمگرم ضماد سازند و تبرید را اندکی نیمگرم نموده بنوشند و روغن گل بجای درد مالیده از پنبه کهنه بندند بالجمله اگر حاجت تنقیه بود بعد از نضج از مسهل صفرا تنقیه کنند و برای رفع قبض ملینین بمغز فلوس خصوص باب عنب الثعلب و کاسنی و روغن بادام و یا بآب انارین و شیرخشت و یا مطبوخ هلیله مناسب بود و یا روز اول گلقند بعرق مکوه عرق شاهتره گلاب و دوم روز بهدانه گل خطمی هر یک سه ماشه بعرق شاهتره ده دام جوشانیده شیره تخم خرفه شش ماشه شیره مغز تخم هندوانه شش ماشه شربت نیلوفر یا شربت بنفشه دو توله اسپغول شش ماشه پاشیده بدهند و در چهارم منضج عناب پنج دانه گل خطمی

سه ماشه سپستان پانزده دانه عنب الثعلب تخم خیارین کوفته هر یک شش ماشه جوشانیده شیرهٔ خارخسک شش ماشه شربت نیلوفر دو توله و اسپغول پاشیده بدهند بعده بهدانه گل خطمی هر یک سه ماشه سپستان بست دانه بعرق عنب الثعلب ده توله جوشانیده تا شردهم مرض به تبدیل شیرجات گاهی شیرهٔ مغز تخم هندوانه گاهی شیرهٔ خیارین گاهی شیرهٔ خرفه گاهی شیرهٔ خارخسک بقدر شش ماشه همراه شربت نیلوفر دو توله دهند بازبعد نضج این مسهل بدهند اصل السوس گل خطمی تخم خطمی عنب الثعلب تخم خبازی گل نیلوفر هر یک چهار ماشه عناب پنج دانه سپستان پانزده دانه گل بنفشه خیارین کوفته هر یک شش ماشه مغز فلوس خیار شنبر شش توله ترنجبین گلقند هر واحد چهار توله روغن بادام شش ماشه بدهند و اگر در ورم حار از غلط طبیب بعد استعمال مدرات و مسهلات حاره ورم جگر و فواق و اسهال نیز عارض گردد بعد فصد و گرفتن خون دوازده دام تبرید از گل خطمی عنب الثعلب بگلاب و عرق مکوه جوشانیده شیرهٔ خیارین نبات داخل کرده دادن و ضماد معمولی ورم گرده از آرد جو آرد باقلا گل خطمی گل سرخ برگ کتان گل بابونه هر یک سه ماشه کوفته بیخته بشیر گاو پخته روغن گل سفیده بیضهٔ مرغ یک عدد داخل کرده حضض مکی دو ماشه کافور یک ماشه سوده آمیخته بجای گرده نهادن مفید است و اگر در آخر قبض بسیار باشد و صاحبان این مرض اکثر یابس الطبع میباشند گل سرخ بادیان هر یک چهار ماشه جوشانیده گلقند دو سه توله داخل کرده بدهند الحاصل چون مدت یکهفته بگذرد و ماده تحلیل نگردد و درد شدت کند و سوزش و گرانی زیاده گردد و قاروره رقیق باشد بدانند که ورم ریم میکند درینحالت علاج دبیله کلیه باید کرد فقط اقوال حذاق میگویند که هرگاه در گرده و مثانه ورم حار پیدا شود و سن و قوت و وقت محتمل اخراج خون باشد باید که فصد باسلیق کنند بعده انچه ملطف و مستفرغ بغیر لذع باشد مثل ماء الشعیر و ماء العسل استعمال کنند و هر انچه در آن حرارت و قوت مدر بول بود اجتناب نمایند بهر آنکه این اشیا هیجان اورام درین اعضا میکنند و کذلک بول حاد که در انجا مرور نماید و لهذا باید که تدبیر رد ماکل سازند بسوی چیزیکه تسکین لذع و حدت کند مثل حریرهای نرم و آب شیرین تا آنکه ورم نضج یابد بعد ازان انچه ادرار بول نماید بدهند تا فضول مستفرغ شود و اگر احتیاج باسهال طبیعت شود باید که ادویه مسهله استعمال نکنند لیکن حقنهای لینه معمول از خطمی و خبازی و برگ کتان و حلبه مطبوخ و مصفی روغن کنجد دران داخل کرده استفراغ نمایند بعده صوف منغمس در روغن گرم که دران شبت و خطمی پخته باشند بر عضو نهند یا ضماد آرد گندم مطبوخ بماء العسل سازند شیخ میفرماید که اول علاج قطع سبب است بفصد باسلیق اگر خون غالب باشد و گاهی عقب آن بفصد مابض کبیر حاجت آید و اگر این رگ ظاهر نشود فصد صافن نمایند و ایضاً باسهال اگر در انجا با خون اخلاط حاده باشد از حقنهای لینه لعابیه تا ممکن بود و افضل چیزیکه بدان اسهال کنند ماء الجبن و خیار شنبر است چه در ماء الجبن امالهٔ ماده بسوی امعا و غسل و جلا و تبرید و انضاج و اصلاح قرحست و در خیار شنبر اسهال و ایضاً انضاج برفق است و ماء السکر و ماء العسل ممزوج بآب بسیار ازین قبیل است و اگر ممکن باشد که بشربه تعدیل خلط نمایند بعده اسهال کنند بهتر باشد و باید که اسهال عنیف و قوی نباشد که ضرر عظیم کند بسبب خلط بسیار منصب بسوی امعا نجا در گرده و ماء الشعیر از انجمله است که لزوم او درین واجب است و باید که ادرار البته نمایند و بزور و بنادق آن نخورانند خصوص که بدن غیر نقی باشد تا آنکه نضج صحیح گردد پس ادرار نمایند و همچنین منع از شرب آب حتی الامکان درینوقت واجب است تا آنکه تنقیه کرده شود و اگرچه تبرید و ترطیب آب موافق اورام حاره است لیکن بسبب حرکت ادرار و مزاحمت بجوهر ماده منصب بسوی ناحیه ورم ضرر بسبب کمیت زیاده از منفعت بسبب کیفیت کند و مع ذلک آب همراه خود اخلاط را بسوی گرده آورد و انحدار انها بسوی آن برفاقت آب سهل گردد پس اگر چاره ازان نباشد باید که آب شیرین صاف سرد بر شفه و مص اندکی بنوشند و باید که برودت آب چندان نباشد که منع نضج کند و از گوشت و شیرینی احتراز کنند و آب گرم ایشان را ضرر کند و همچنین جمله اشیای حار بالفعل قوی الحرارت و بالجمله آب بسیار از قبیل گرده بحرکت و مرور خود خالی نیست و برای اورام و قروح مثل سکون چیزی نیست و حمام ایشان را موافق نیست مگر بعد انحطاط اورام حاره و باید که در ابتدا از مشروبات و اطلیه و حقنها و غیر آن انچه رادع باشد استعمال کنند بعد ازان انچه جالی و مرخی و منضج باشد بحسب عظم ورم و صغر آن بدان مخلوط سازند بعده جالیات و مرخیات

استعمال

استعمال نمایند و باید که از جوالی چیزی اختیار نمایند که در آن لذع نباشد پس اگر احتیاج بقوی افتد که در آن لذع بود بسبب عظم ورم صواب آنست که بران چیزی که در آن لذع نبود غالب باشد که تا کسر آن نماید که اخلاط لذاعه بود دوای لذع نشاید بعد از آن استفراغ نمایند و واجب ست که باغذیه از جنس حریرهای موافقه گرده و اورام کثرت نمایند مگر آنها از آنجمله باشد که در آن لذع نبود و باید که حال اخلاط در رقت و غلظت و در جوهر آن که از جنس فاسد ست یا صحیح یا خلط دیگر ست و در اندازهٔ آن که اندک ست یا بسیار دریافت نمایند تا مقابلهٔ آن بکیفیت دوا و کمیت آن کرده شود و تا مقدور باشد که معالجه بچیزی کنند که آن حدت کمتر و اروشی حار ندهند و چون ورم نضج تام یابد و این از بول دریافت گردد مدرات مثل بزور و بناد و آن در ماء الشعیر مانند آن بنوشانند و قبل از آن مدرات ندهند خصوصاً اگر اخلاط بدن ردی باشد و گاهی از نوشیدن آن گرانی معلوم میشود پس از آن خوف نکنند که آن ازالهٔ بقیهٔ این میکند و اولی چیزیکه بدان معالجه میکنند در اصلاح ورم و در اسهال خلط ردی حقنهاست نه مشروبات لسببی که در علاج کلی مذکور شد و باید که حقنه سلس غیر مستکرهه باشد و مزاحمت نکند که الم آرد و ضرر رساند و چون معلوم شود که بدن پاک شد و ورم اندک است اکثر نوشیدن ماء العسل یا ماء السکر ممزوج بآب بسیار کفایت کند بهر آنکه جلا و تلطیف و تقطیع این هر دو بساست که تحلیل آن بلا لذع کنند و اشیای نافعه در ابتدا ماء الشعیر سپید و غنی و عصارهٔ بید و عصارات بارده و تضمیدات بمطفیات ست و لعاب اسپغول بیاشامند و گاهی شیر بنوشانند و اگر التهاب باشد باید که شیر بخوهی باشد که وصف آن کردیم و بعد از آن حقنها از خطمی و خبازی و تخم کتان بچیزی بارد و روغن گل استعمال کنند و ضمادات از آرد جو و بنفشه و باقلا بعمل آرند و در آخر آن ادویهٔ بارده ترک کنند و حلبه و بابونه و مانند آن افزایند و بهن روغن کنجد و روغن قرطم باشد و از خارج بچیزیکه منضج و مسخن زیاده بود ضماد کنند و ازین قبیل ست نهادن صوف مغموس و آن در قول مسیحی گذشت و ضمادات از آرد گندم و ماء العسل مطبوخ و از برگ حلبه و اصل السوس و شبت و خطمی و بابونه بروغن کنجد مثل حلوا پخته استعمال نمایند و اگر خواهند درین اضمده بنفشه و شحوم ملینه مثل پیه بط و مرغ داخل کنند و گاهی بسبب درد احتیاج بداخل کردن چیزی از خشخاش و پوست لفاح افتد صاحب کامل مینویسد که هرگاه حرارت گرده و ابتدای ورم حار معلوم شود باید که فصد باسلیق از جانب مائت نمایند اگر قوت و سن و فصل موجود مساعدت کند و خون بحسب وجوب مقدار علت برارند و تضمید موضع بآرد جو و خطمی و صندل و شیاف مامیثا و مغاث و آب عنب الثعلب و آب کاسنی و جرادهٔ کدو و روغن بنفشه نمایند و یا پارچه مبلول بقیروطی معمول از روغن گل روغن بنفشه و موم سفید و آب کاسنی و آب کشنیز و آب حی العالم و آب خرفه و مانند آن باندکی سرکه و گلاب بعنان نهند و مریض را در ابتدای از مغز تخم خیارین و مغز تخم خربزه و تخم خرفه مساوی باریک سائیده از دو درم تا سه درم بگلاب و آب سرد بدهند و اگر بعد از آن باشد ماء الشعیر بشربت بنفشه باید داد و تغذیه بمزورهٔ کدو و ماش و اسفاناخ و خبازی و قطف سازند و شبانگاه شربت بنفشه و لعاب اسپغول و اندک تخم خرفه و تخم خیارین و تخم خربزه دهند و مداومت تا آنکه ورم در طریق نضج و تقیح شروع کند همین تدبیر بکار برند و چون ریم کردن ورم معلوم شود آنچه در دبیلهٔ گرده مذکور گردد استعمال نمایند ایلاقی و جرجانی مینویسند که در ابتدا ضماد از بنفشه و آرد جو و باقلا و خطمی و صندل سفید و شیاف مامیثا تراشته کرده و تخم و روغن گل و آب عنب الثعلب سازند و گاهی بسبب صعوبت وجع درین ضماد پوست خشخاش اندکی داخل میکنند یا فلونیای رومی بخورانند و اگر ورم صفراوی بود قیروطی که در قول صاحب کامل گذشت بنهند و این ضماد محلل ست و نسخهٔ او همانست که در قول شیخ گذشت لیکن برگ کرنب و عسل عوض برگ حلبه است اما اگر ورم دموی باشد اول رگ باسلیق یا صافن زنند و اگر ورم تازه باشد رگ باسلیق کشادن کفایت باشد و اگر آماس کهنه بود یا بیمار ضعیف رگ مابض باید زد و این شربت بدهند عناب دانه بیرون کرده و تخم خشخاش سفید کشنیز خشک عدس مقشر هر یک صد درم در هفت چندان آب بپزند تا بچهار صد درم آید مالیده صاف نموده چهار صد درم شکر طبرزد داخل کرده بقوام شربت آرند و هر روز بست درم با سکنجبین ده درم بدهند و اگر با کشکاب شعیر بدهند نیز رواست و اگر بشیرهٔ تخم خیار و تخم خربزه و مغز تخم کدو و خرفه بدهند روا باشد و ماء الخیار و خیار بادرنگ با شکر و دهن بادام سود دارد و طعام مزوره از عدس و سماق دهند و اگر ورم صفراوی بود بنگرند اگر صفرا اکثر بود و خون بیشتر ابتدا رگ باسلیق کشایند پس بمطبوخ هلیله استفراغ کنند و اگر صفرا بیشتر بود و خون کمتر فصد نباید کرد بلکه اول بابن مطبوخ هلیله استفراغ باید کرد هلیله زرد مقشر ده درم تمر هندی

[illegible]

[illegible]

بست درم آلوبخارا وعناب ہر یک سی دانہ سپستان وبنفشہ ہر یک یکمشت تخم کشوث دو مشت برگ کاسنی برگ عنب الثعلب ہر یک ستہ ترنجبین دہ درم ہمہ را بپزند چنانچہ رسم ست ومالیدہ صاف نمودہ پانزدہ درم فلوس خیار شنبر مالیدہ صاف کنند وسطوخ سقمونیای مشوی دران حل کردہ نیمگرم بنوشند واگر حاجت بود این مطبوخ در مدت دہ روز دو بار یا سہ بار بدہند وسکنجبین سادہ وماء الشعیر دہند وماء الخیار با شکر وشیرۂ تخم خرفہ با سکنجبین وغذا مزورہ از آب غورہ ومانند آن سازند واگر کشکاب با شربت بنفشہ دہند صواب باشد واگر شب بوقت خواب شربت بنفشہ با لعاب اسپغول وشکر وشیرۂ تخم خرفہ خورند بہتر بود واگر معدہ احتمال کند شب بر کشکاب بخسپند تا آنکہ ظاہر شود کہ ورم در نضج شروع نمودہ بعدہ انچہ در دبیلۂ کلیہ بیاید استعمال نمایند **ثابت بن قرہ** گفتہ کہ ورم گردہ را بحقنہای نرم علاج باید کرد وکشکاب در دہن کنجد حقنہ نرم ست واگر لعاب خطمی ولعاب حلبہ ولعاب تخم کتان وروغن کنجد تازہ با ہم آمیختہ حقنہ کنند نافع بود وہرگاہ کہ مادہ سخت ردی نباشد لیکن بسیار بود باشد کہ سکنجبین دادن صواب باشد وہرگاہ اندک باشد لیکن سخت تیز باشد ماء الاصول دور باید داشت وآب نیمگرم پی در پی باید داد تا مادہ را نرم کند وتیزی آن زائل نماید ودر ورم مرکب از صفرا وخون در علامات تامل باید کرد پس ترکیب علاج نمایند ومریض در حمام نرود تا آنکہ ورم از ریم پاک نشود **قرشی** گوید کہ در علاج اورام گردہ ومثانہ ابتدا بفصد باسلیق کنند واستفراغ وقی وتلیین طبیعت واجتناب از جملہ حریف وحار ومدرات قویہ نمایند وماء الشعیر بشکر یا شربت بنفشہ ونیلوفر ولعاب بہدانہ یا شیرۂ تخم خرفہ وخشخاش وخیار یا شربت آلوبخارا یا آلوبالو بدہند وچون از ایام ابتدا تجاوز کنند ماء الشعیر سادہ بشکر یا شربت لیمون دہند واز مسہلات آب کاسنی بمغز خیار شنبر وروغن بادام یا مغلی حلو بمغز خیار شنبر وروغن بادام ویا این مطبوخ بدہند سنا وبسفایج وگل بنفشہ وتخم خیارین وتخم کاسنی وآلوبخارا وعناب وسپستان وشاہترہ وبر مغز خیار شنبر وروغن بادام صاف کنند وتغذیہ در ابتدا بماء الشعیر بشکر یا شربت نیلوفر سازند وچون اشتہا قوی شود وتپ خفیف گردد اسفاناخ یا کدو یا ماش یا ملوخیا بروغن بادام بدہند وایضاً در ابتدا نطول از خبازی وخطمی وآرد جو وگل بنفشہ وتخم کتان جوشانیدہ بر کمرگاہ یا بر عانہ نمایند وثفل آن ضماد کنند وبعد چند روز بابونہ واکلیل الملک وحلبہ افزایند وازادویۂ باردہ کم کنند ہر روز تا مسخنات تنہا ہنگام تحلیل وانحطاط باقی ماند **محمود** گوید کہ بعد فصد باسلیق ہر صبح مطبوخ از عناب دہ عدد عنب الثعلب پنج درم تخم کاسنی سہ درم سرد کردہ بنوشند وغذا ماء الشعیر بروغن بنفشہ وخشخاش وعناب وسپستان ونیلوفر خورند ویا ہر صبح شربت بنفشہ یا شربت خشخاش ہر کدام کہ باشد دہ درم بلعاب اسپغول پنج درم یا لعاب بہدانہ دہ درم بدہند واین ضماد مفرد یا مجموع بحسب قوت مریض وضعف آن نمایند ونسخۂ آن ہمانست کہ در قول صاحب کامل گذشت یا پارچہ سرد کردہ بگلاب یا مبلول بقیروطی کہ در قول مذکور مسطور شد بر گردہ نہند ویا ہر صبح شیرۂ تخم خیارین وخربزہ بدہند ویا مغز تخم کدو ومغز تخم خربزہ ومغز تخم خیارین ہر واحد پنج درم تخم خرفہ دہ درم کوفتہ بیختہ سہ درم بگلاب بار واز شکر سفید دہ درم وگلاب دہ درم بخورانند وازین معالجہ بدیگر انتقال نکنند تا آنکہ دریافت شود کہ ورم نضج یافت ودر طریق ریم کردن شروع نمود **نجندی** گوید کہ شیخ الرئیس در قانون گفتہ کہ اول علاج قطع سبب بفصد باسلیق ست مرادش آنست کہ این وقتی ست کہ اگر خون غالب باشد والا فالاوفق آنست کہ این انگاہ می باید کہ حرکت خون ومادۂ مورمہ از اسفل بدن نباشد چہ اگر دران ہنگام فصد باسلیق کنند این سبب انجذاب مادۂ کثیر بناحیۂ گردہ گردد وہمچنین اگر حرکت اخلاط در ابتدا از فوق بجانب گردہ باشد دران حالت باید کہ فصد ہفت اندام یا سرو کنند نہ باسلیق تا جذب بسوی خلاف بعید باشد پس فصد باسلیق درینجا وقتی جائز ست کہ مادہ غیر متحرک از اسفل باشد ومع ذلک حرکت او از فوق باشد اگر مادہ کم شدہ باشد وگاہی با وجود فصد باسلیق حاجت بفصد مابض رکبہ یا صافن افتد واین وقتی ست کہ حرکت مادہ از اسفل باشد لہذا فصد قاطع حرکت آن ازینجا بود واما تقدیم فصد بحسب حرکت قوی تر مختلف باشد پس اگر حرکت مادہ از اسفل بدن قوی تر بود باید کہ ابتدا بفصد رگ اسفل کنند والا ابتدا باسلیق نمایند ومریض را انچہ مبرد ومسکن باشد بدہند مثل شربت نیلوفر وخمیرۂ بنفشہ یا شربت آن بلعاب بزرقطونا یا بلعاب بہدانہ یا بشیرۂ

ورم صلب

پرسیاوشان

تخم خرفه و شیرهٔ خیارین و تخم خربزه با شربت عناب و تلیین بشیرخشت و معجون بنفشه و آب عنب الثعلب و آب کاسنی کنند و غذا ماء الشعیر بروغن بادام دهند و ضماد همانست که در قول صاحب کامل گذشت **مسیحی** گوید که اگر در گرده ورم حار حادث شود بفصد باسلیق مبادرت کنند و خون بحسب قوت بر آرند و بعد فصد مغز تخم خیارین و تخم کدو و تخم کاسنی و تخم خرفه و مغز تخم خربزه هر واحد یک جزو خشخاش سفید شش درم خشخاش سیاه یک درم همه را سائیده شکر سفید هموزن جمله آمیخته سه درم با آب سرد یا جلاب وقت سحر بخورند و صبح ماء الشعیر بروغن بادام بنوشند و در آخر روز شیرهٔ بزور بشربت بنفشه بیاشامند و تبرید پشت بصندل و گلاب و شیاف مامیثا و آب کاهی و آب حی العالم نمایند پس اگر طبع قبض باشد بفلوس خیارشنبر و جلاب یا شربت بنفشه و لعاب تحریک کنند و از دوای قوی حذر نمایند بعده چون ورم متوقف گردد بمزوره ماش و اسفاناخ غذا سازند و بر پشت آب یا حین بریزند **انطاکی** گوید که علاج ورم حار گرده فصد و شربت ماء الشعیر و تمر هندی و اسوقه و شربت بنفشه و شربت ورد و کثرت ضماد است تا آنکه منفجر گردد و بسکون اعراض و خروج مواد دریافت شود پس دران هنگام بمدملات علاج کنند **خضر** گوید که ابتدا الفصد باسلیق از جانب علیل کنند و چون ابتدا مقتضی گردد فصد مابض نمایند و از اشیای شور و ترش شدید الحموضت و مسهلات سخت اجتناب ورزند و از اضمدهٔ مفرد التبرید احتراز نمایند تا ورم متحجر نگردد و شربت حسک با تبرید دهند و چون اصلاح یابد غذا از چوزهٔ مرغ سازند و اگر در ابتدای امر درد شدید باشد بگیرند یک دانگ افیون و مثل او زعفران و با روغن بنفشه طلا کنند و باقی همانست که در قول قرشی گذشت **ابو منصور** گوید که در ورم حار گرده و مثانه اگر علیل قریب العهد بورم باشد فصد باسلیق کنند و اگر بران ایام گذشته باشد و مریض ضعیف شده مابض رکبه یا صافن کشانید و در علاجش قصد علاج ورم حار کبد از نوشیدن آب کشک و شیر زنان مع طلا وغیره از اغذیه و ادویه و ضمادات که در آنجا مذکور راند باید کرد و جالینوس گفته که در ورم حار وجع محسوس نمیشود لیکن ثقل بهر آنکه زیرا عصب نیست و ایضاً تحجر بکلیه سرعت میکند و خاصةً اگر دران ورم حار بود و محمد زکریا گوید که تکثیر تبرید کلیه نکنند که آن ورم را صلب کند و عند اشتداد وجع درد ورم حار گرده و مثانه معالجه بمخدرات کنند و من درین هنگام بافیون و زعفران علاج کردم ازان خواب مدد و درد ساکن گردید بعضی از متاخرین مینویسند که شیرهٔ خشخاش بشربت بنفشه تام النفع است و نقوع عناب ده دانه عنب الثعلب تخم کاسنی هر یک نه ماشه با شربت بنفشه یا خشخاش نافع بود در صفراوی آلو بخارا هفت عدد افزایند و شیرهٔ خیارین و خربزه نه ماشه با سکنجبین سه توله بنوشند و غذا اسفاناخ با برنج دهند و بعد تنقیه بنادق البزور با شیره بسیار مفید بود و این شربت در ابتدای ورم حار گرده نافع ست عناب پنجاه عدد خشخاش سفید سی درم کشنیز خشک ده درم عدس مقشر صد درم جوشانیده صاف نموده با دو صد درم قند بقوام آرند و ده درم با شیرهٔ خرفه و خیارین بنوشند و بنفشه آرد جو خطمی صندل مامیثا تراشهٔ کدو آب مکوه آب کشنیز سبز آب برگ خرفه بگلاب و سرکه ضماد کنند و در وقت شدت درد کوکنار آمیزند و در ورم دموی بعد فصد باسلیق یا صافن مروق کاسنی و مکوه هر یک چهار و نیم توله و خاکشی سه ماشه و شربت بنفشه چار توله دهند و غذا اسفاناخ با نان یا آش جو بگلاب و نبات خورانند و صندل مکوه عدس مامیران چینی مامیثا هر یک هفت ماشه مویز منقی یک توله در آب مکوه سبز ضماد سازند پس تلیین طبع کنند از خیارشنبر هفت توله شیرخشت گلقند شربت دینار هر یک چار توله روغن بادام هفت ماشه در مروق کاسنی نه توله و روز دیگر لعاب گاوزبان هفت ماشه گلاب پاؤ سیر شربت بنفشه چار توله و تخم ریحان نه ماشه دهند و بهمین نمط تا یک هفته بعمل آرند تا ماده تحلیل رود و الا تدبیر دبیلهٔ کلیه نمایند

علاج ورم بلغمی گرده

بهر تحلیل و ادرار و انضاج طبیخ تخم کرفس و خار خسک و انیسون و پرسیاوشان و فلیون با گلقند عسلی یا شربت دینار یا بزوری یا شربت انجیر دهند و امر بقی کنند که بغایت مفید ست و یا نضج بطبیخ خطمی و شربت اصول داده مسهل بلغم دهند و با ضمدهٔ مسخنه مثل بابونه و نمام و برگ غار و مرزنجوش نیمگرم ضماد کنند و از طبیخ بابونه و اکلیل و شیح و شبت و سداب و اطراف کرنب و حلبه و خار خسک و انجیر آبزن نمایند و روغن کنجد و نمک و بورق درین طبیخ افزوده حقنه سازند و مروخات حاره مثل روغن قسط و بابونه بمالند و بقول جالینوس روغن حسک و سداب التاثیر عظیم ست **اقوال اکابر** **بوعلی سینا** مینویسد که علاجش با ضمدهٔ مسخنه و مدرات منقیه نمایند و باید که تعویل کثیر بر غار و برگ آن و روغن آن و بر سداب کنند و مثل این چیزها

استعمال سازند ایلاقی میگوید که قی کنند اگر ممکن باشد و مداومت گلقند عسلی نمایند و شربت انجیر که در آب سه وزن آن بجوشانند تا ثلث بماند صاف کرده نیم وزن آن عسل داخل کرده بقوام آرند تا در قوام عسل آید نافع بود و اگر اراده تلیین طبیعت باشد در رطل آن دو درم شیر خشت داخل کنند و این لعوق خیار شنبر نافعست لعوق خیار شنبر سه جزو عسل انجیر یک جزو مخلوط کرده در آفتاب گذارند تا غلیظ گردد شربت یک ملعقه و چون هر روز در آبزن که اندران بابونه و اکلیل الملک سبوس گندم و کشک جو پخته باشند نشینند نفع کند و این حقنه مفید بابونه اکلیل الملک شیح شبت برگ سداب گل شاهسفرم اطراف کرنب و چقندر هر واحد یک دسته حسک جبلی دو کف پرسیاوشان حلبه تخم کتان سبوس گندم خطمی هر واحد یک کف انجیر سی عدد بنفشه یک کف جوشانیده هفتاد درم ازان بگیرند و در آن ده درم روغن کنجد و پنج درم روغن بید انجیر و دو ثلث درم بوره و نیم درم نمک هندی داخل کرده هر روز حقنه کنند که منضج ورم و منقی ماده است و اگر بول غلیظ بعد کدر باشد هر شب ثلث درم ایارج فیقرا بخورند و بعد آن آب گرم جرعه جرعه بنوشند پس اگر ثقل زایل شده و ماده پاک گردید بهتر والا این حب استعمال کنند نانخواه زیره هر واحد یک درم مصطکی یک نیم درم صبر دو چند ادویه سائیده بآب برگ ترنج و اگر میسر نشود بآب برگ بادرنجبویه حبها سازند و دو ثلث درم هر روز قبل طعام یا بعد او بخورند که تنقیه بدن از رطوبات و قطع مواد ورم کند و این ضماد بکار برند سنبل الطیب ثلث درم مصطکی نیم درم مر دو ثلث درم سائیده و قیروطی از موم زرد و روغن یاسمین ساخته آمیزند **ابن الیاس** گوید که هر صبح مطبوخ اصل السوس و بادیان و تخم کاسنی هر واحد سه درم و شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزوره نخود و ماش و مغز بادام سازند و بهر تلیین طبیعت سنا پنج درم بادیان سه درم شکر سرخ ده درم جوشانیده صاف کرده فلوس خیار شنبر پانزده درم حل کرده بدهند و یا این مطبوخ دهند بادیان تخم کرفس تخم کاسنی گل سرخ بادرنجبویه بنفشه نیلوفر هر واحد سه درم سنای مکی پنج درم اصل السوس چهار درم تربد موصوف کوفته دو درم مویز منقی ده درم عناب سپستان هر واحد پانزده عدد انجیر خشک ده عدد همه را در سه رطل آب بپزند تا بیک رطل آید فلوس خیار شنبر پانزده درم ترنجبین بست درم دران مالیده صاف نموده وقت سحر بنوشند و یا بگیرند سنا پنج درم بادرنجبویه بادیان تخم کاسنی هر یک سه درم اصل السوس مقشر کوفته چهار درم در آب جوشانیده صاف کرده معجون خیار شنبر پنج مثقال داخل کرده سحرگاه بنوشند و تا آخر روز بران صبر کنند و بعد مزوره نخود آب و مغز قرطم مع گوشت ماکیان غذا سازند و تضمید گرده باین ضماد کنند شبت بابونه هر واحد چهار درم تخم کتان و حلبه هر واحد پنج درم تخم خبازی و خطمی هر واحد ده درهم باریک سائیده بآب بادیان بسرشند و یا صمغ عربی یا صمغ آلو سیاه در آب گرم حل کرده و ادویه بدان سرشته ضماد کنند و یا بمغز ساق گاو و پیه بط و پیه ماکیان یا مقل محلول در آب گرم آمیخته ضماد سازند **ابن هبة الله** گوید که در ورم بلغمی جلنجبین استعمال کنند و آب مویز بنوشند و تلیین طبع بترنجبین کنند و از بابونه و نمام و برگ غار و مرزنجوش ضماد نمایند و غذا مزوره زیرباج دهند و چون اصلاح یابد دراج یا چوزه مرغ بریان بدهند و از بقول نعنع و کرفس بخورند **انطاکی** گوید که شرب جلنجبین و بزرکتان و خیار شنبر در ورم بارد گرده و کثرت ضمادات نافعست **عبد العزیز** مینویسد که در ورم بارد ضماد آرد جو بآب کشنیز و کاسنی شرب مطبوخ تخم کرفس و انیسون و تخم کتان و پرسیاوشان بگلقند عسلی نافعست

علاج ورم صلب گرده

هر چند علاج این دشوار است بهر حال بزور ملینه محلله مثل تخم خطمی و تخم کتان و حلبه کوفته بیخته بمدرات مثل شیره تخم خیارین و تخم خربزه برای سرعت ایصال اثر ادویه محلله بخورانند و بضمادات محلله مثل بابونه و اکلیل و بزرکتان و حلبه و خطمی و مقل و اشق و پیه خرس و مغز ساق بقر تضمید نمایند و روغنهای ملینه مثل روغن بابونه و قرطم و غار بمالند و تکمید مثل روغن قسط و شبت و آب گرم کنند و بطبیخ بابونه و خار خسک و بزرکتان و بنفشه و بسفایج و انجیر و حلبه نطول و آبزن سازند و اگر مانعی نبود فصد باسلیق کنند و بمطبوخ افتیمون و خیار شنبر تنقیه نمایند و کشک جو بشربت خشخاش و شربت بنفشه سود دارد **اقوال ماهرین** **سویدی** تسوید مینماید که زوفا یابس رطب ضماد او کذا برگ خبازی جوشانیده و روغن گل آمیخته و مرداسنگ و ضماد او و بزرکتان و تخم خطمی و حلبه و ماء السکر کثیر المزاج و ماء العسل بروغن بادام و شیره بنفشه و نشاسته و مثل او و بزرکتان هر واحد نافع صلابت گرده است **ابو سهل** گوید که اگر ورم صلب شود و ریم نکند بلعاب حلبه و بزرکتان و بطبیخ بابونه و اکلیل الملک و خطمی و سبوس گندم حقنه کنند و لزوم قی نمایند و مع ذلک از بابونه و تخم کتان و سبوس که بروغن کنجد مثل حلوا پخته باشند ضماد سازند و در آبزن مدام نشانند پس اگر مقدار بول کم گردد باید که دوای مدر بول دهند تا باستسقا مؤدی نگردد و هم او گوید که هرگاه در کلیتین ورم صلب باشد

وبول رقیق قلیل المقدار غیر نضیج بود از خارج بچیزی که تلیین صلابت و تحلیل ورم باشد ضماد کنند و ضمادهای ملینه استعمال نمایند وانچه مدر بول بود برفق و تمهل بیاشامند و هرگاه در امر این ورم اهمال نمایند باستسقا انجامد شیخ میفرماید که چون این نوع بیشتر مؤدی باستسقا میگردد بسبب انسداد طرق مائیت و رجوع او بسوی بدن فلهذا باید که در مثل این علت ادامت ادرار بول نمایند و در اصول معالجه صلابت کبد و ادویه آن تامل کنند که آن بعینه طریق معالجه صلابت کلیه است پس اگر بسبب کثرت خون سوداوی حاجت فصد افتد بگشایند و شرب بزوری که دران تلیین و تحلیل باشد مثل تخم مرو و تخم کتان و تخم خطمی و حلبه و قرطم بطریق سفوف نافع بود و درین ادویه مدرات حسب حاجت مخلوط سازند و در ادرار افراط نکنند که ماده غلیظ بماند و تحجر گردد بلکه بول او ملاحظه کنند هر قدر که غلیظ شود ادرار باعتدال نمایند و هرگاه رقیق باشد انضاج کنند و از علامات نضج او انیست که بول کثرت پذیرد و مروخات و کمادات مثل روغن قسط و ناردین و زنبق و روغن بابونه و شبت و روغن غار نفع بخشند و ضمادات از بابونه و اکلیل الملک و بزرکتان بکار برند و گاهی حاجت افتد مثل مقل و اشق و سکبینج و پیه خرس و پیه شیر و مغز ساق گاو و گوزن و غیر آن و ازان مرهم و ضماد ساخته استعمال نمایند و گاهی احتیاج بود بانکه مثل مقل و اشق در طبیخ مدرات بگدازند و همچنین بابونه و خار خسک و اکلیل و بسفایج و ازان بنوشند جرجانی و ایلاقی مینویسند که در ورم سوداوی اول علاج کلی که درین باب گفته شد اختیار نمایند و تنقیه بمطبوخ افتیمون باید کرد و اگر قوت ضعیف باشد و مرض دشوار بود ماء الجبن و سکنجبین افتیمونی ساخته باید داد و استعمال اطریفل کبیر سود دارد و از غذا بزیرباج اقتصار کنند تا آن وقت که در بول اندک رنگی پدید آید پس رگ باسلیق کشایند چنانکه در نوع سابق گذشت بعمل آرند و همان ضمادات بکار برند و این ضماد معمول ابو الحسن و ابو ماهر ست تراشه کدوی تر تراشه خیار گل بید برگ خبازی همه را کوفته آب بگیرند و در هاون سربی کرده بسیار بسایند تا سیاه گردد و چیزی از سرب حل کنند و بدان بیامیزند و روغن بنفشه اندکی داخل کرده باز بسایند تا همه یک ذات شود اندکی برگرده طلا کنند و در باقی پارچه کتان تر کرده بر موضع گرده نهند و هرگاه خشک شود باز تر کنند و این ضماد جمیع اورام صلب سوداوی را تحلیل کند ابو الحسن گوید که من درین ضماد آب کاسنی و آب کشنیز زیاده کرده و در علاج توتر قضیب استعمال کردم و بسیار نافع یافتم. بانکه صاحب مرض بر فصد و قی راضی نشد و پرهیز نکرد در مدت چهل روز مرض او زائل شد و مقصود من از بیان این حکایت آنست که معلوم گردد که اثر این ضماد در تحلیل اخلاط غلیظه چه خوب ست و اگر اول ورم حار یا بارد بود پس صلب گردد اگر زود بعلاج مشغول نگردند علاجش صعب گردد و باشد که ریم کند و هلاک گرداند و علاجش فصد باسلیق ست اگر مانعی نباشد و ماء الشعیر و شربت انجیر یا شربت بنفشه دهند و این حقنه بکار برند بگیرند حسک مشتی برگ اطراف کرنب اطراف چقندر هر یک مشتی خطمی در صره بسته و سبوس گندم در صره بسته هر یک مشت انجیر بستی سی عدد پرسیاوشان مشت بزرگ تخم خیار تخم بادرنگ تخم خربزه هر یک مشت و نیم بکوبند و همه را بپزند و بقدر نیم رطل بغدادی صاف کنند و سه زردی تخم مرغ و پانزده درم تا بیست درم روغن کنجد بیامیزند تا یک ذات گردد و بکار برند سه بار و موضع گرده را از پیه بط و پیه مرغ و مغز ساق گاو چرب کنند و این ضماد نهند تخم کتان تخم حلبه تخم خبازی هر یک پنج درم شبت بابونه خطمی هر یک چهار درم مقل اشق علک البطم هر یک سه درم مقل و اشق را در آب حل کرده ادویه بدان بسرشند و اشق را در نرم کردن اورام صلب اثری نیک ست و هرچه سابق گذشت از اشربه و ضمادها بکار برند و غذا آب سبوس بعسل و روغن بادام فرمایند و مزوره ماش مقشر که خبازی و اسفاناخ دران پخته باشند و زیرباج بعسل یا شکر شیرین کرده بخورانند و چون صاحب او جماع کند مرض علاج نپذیرد سعید گوید که در ورم سوداوی اگر مزاج حار و گرده گرم باشد بشرب خیارشنبر مع جلاب تلیین طبیعت نمایند و باستعمال بزور مثل تخم خیارین و خرفه و خشخاش و شربت بنفشه علاج کنند و اگر حرارت نباشد طبیخ اصل السوس بجلاب بنوشانند و گلقند بخورانند و آب نیمگرم بنوشانند و زیرباج غذا سازند و از تخم کتان و حلبه و تخم خطمی و شبت و بابونه کوفته با آب گرم سرشته ضماد کنند و موم و پیه ماکیان و بط و مغز ساق بقر مع مقل محلول با آب گرم برپشت بمالند خجندی گوید که از بابونه و اکلیل الملک و حلبه آرد باقلا و خطمی و اشق و مقل و پیه بطی و ماکیان و مغز ساق گاو بر پشت ضماد کنند و ایضاً مرهم داخلیون ضماد نمایند و این ضماد نافع ست آرد حلبه

تخم خطمی و بابونه و اکلیل الملک شبت تخم خبازی مساوی باریک سائیده با قیروطی روغن زیت و مغز ساق بقر و پیه ماکیان و آب چقندر آمیخته در یادون حل کرده ضماد سازند و اگر بادی حرارت نبود اشق و راتینج و علک البطم دران حل کنند و بابونه اکلیل الملک خبازی حلبه مساوی در آب پخته مریض را دران نشانند و هرگاه در بول غلظ و کدورت ظاهر گردد بر تاثیر دوا دران دلالت کند دران هنگام مدره گاه ملین و گاه منضج استعمال نمایند و یوحنا ابن سرافیون گفته که از اورام گرده نوعی ست که صحت نیابد بلکه طول کند و بدن بگدازد و لاغر کند بعد ایام و چون امر باین مئول گردد سرین باریک شود و تشنج پذیرد و درین هنگام باید که ضمادات و حقنهای لینه استعمال کنند تا مبادرت باستسقا نماید مجوسی مینویسد که اگر ورم صلب در گرده عارض شود این ضماد نمایند و نسخهٔ آن همانست که در قول جرجانی گذشت لیکن وزن تخم خبازی چهار درم ست باقی بدستور و مالیدن پیه بط و پیه مرغ و مغز ساق گاو باندکی مقل و راتینج محلول در آب گرم که همه را در یادون نیک بمالند در تلیین و تحلیل صلابت اثری نیک دارد و قوی تر ازین مرهم داخلیون ست چون بر گرده ضماد کنند آن را فعل عجیب ست در تلیین صلابت گرده و سائر اورام صلبه است و هرگاه در گرده حرارت باشد از ضماد حاره احتراز نمایند و آنچه ازان استعمال کنند بحذر و احتیاط بکار برند و مطبوخ خیارشنبر دهند و سفوف از تخم خیارین تخم کدو تخم کتان و خطمی و خبازی هرکدام جزوی کوفته بیخته سه درم با شربت بنفشه بدهند و غذا اسفیدباج بروغن بادام سازند و مسخنات را بملاحظهٔ تمام بکار برند

دبیلهٔ کلیه و خراج آن

شیخ می فرماید که چون ورم گرده دبیله گردد گرانی بسیار عظیم پذیرد و گرده چنان محسوس گردد که گویا چیزی گران در گرده و شکم نهاده یا آویخته است و در مواضع خالی نفخ پیدا شود و اعراض ورم مثل وجع و تپ بسیار شدت کند و خلش سخت در شکم محسوس گردد اما در دور ورم گرده چپ بالای خصیتین محسوس شود و وجع آن بعضل پشت و وجع عظیم پذیرد و چون نضج یابد تپ خفیف گردد و قشعریره و غلظ بول زیاده شود و رسوب محمود دران کثرت پذیرد و چون منفجر گردد تپ و لرزه البته زائل شود پس اگر ریم سفید هموار نه بد بو باشد و در بول برآید امید سلامت بود و کذلک اگر خون با ریم سفید آمیخته بود و آنچه خلاف این باشد آن ردی بود بحسب مخالفت آن و ایضاً بقول شیخ چون ورم گرده ریم کند گاهی بسوی مثانه منفجر گردد و این از همه بهتر ست و گاهی بسوی امعا دفع شود بسبیل دفع طبیعت ازان بسوی امعای ملاقی چنانکه مادهٔ ذات الجنب را در استخوانهای پهلو بسوی ظاهر بدن دفع کند و گاهی بر سبیل رجوع ماده از گرده بسوی جگر پس ماساریقا پس با معا دفع شود و آنچه بسوی امعا دفع گردد هرچند که باشد بسیار ردی ست و گاه بطرف فضای شکم و مواضع خالی منفجر شود و این هم بد بود و محتاج بشگاف گردد پس خارج شود و یا آماس پخته منفجر نگردد بلکه دران باقی ماند و معالجهٔ این نیز گاهی بشگاف کرده شود و این هم ردی باشد و صاحب کامل گوید که چون ورم خراج گردد با وجود علامات ورم حمیات مختلفة الادوار و قشعریرهٔ مختلف عارض شود و درد شدت کند و چون صاحب این علت بر جانب صحیح بخوابد در کلیهٔ علیل چنان محسوس گردد که معلق ست و بقراط گفته کسی را که در گرده باشد و آن را وجع پشت و ضربان عارض شود دلالت بر اجتماع فضول دران موضع کند و اگر ضربان از داخل باشد بر خراج که از داخل برآید دلالت نماید و خراج گرده و مثانه عسر البرء ست و لاسیما در مشائخ علاج هرگاه مادهٔ ورم گرده ارادهٔ ریم کند تخم کتان تخم خطمی حلبه با نبات سفید در آب جوشانیده صاف نموده بنوشند و همین ادویه را در آب سائیده روغن کنجد آمیخته بگرم ضماد نمایند و در آب جوشانیده نطول سازند و اگر خواهند اکلیل و مکوه و آرد جو در ضماد مذکور افزایند و وزن هر یک هفت ماشه سازند و ایضاً اکلیل و بابونه و مکوه و انجیر در نطول اضافه کرده انکباب نمایند و وزن هر یک سه توله و انجیر هفت عدد بگیرند و بعد از نضج کامل که وجع بالکلیه ساکن شود و ثقل باقی ماند اشیای منفجره مثل سرگین کبوتر و غبار آسیا و آرد کرسنه در ضماد مذکور افزوده بکار برند و یا آب پیاز نیز افزایند و اگر انجیر در ماء العسل بپزند تا مهرا شود و ضماد کنند نیز انفجار ورم میکند و هرگاه ورم منفجر شود و ریم از راه بول بیرون آید شیرهٔ بزور منقیهٔ مدره مثل تخم خیارین و تخم خربزه و خارخسک هر یک ماشه با شربت بزوری یا شربت خشخاش یا شربت بنفشه سه توله بخورانند و اگر خواهند مغز تخم کدو و بادیان افزایند و شیرهٔ خشخاش با شیر خر نیز عضو را از ریم پاک میکند و کذا شربت بنفشه

باشیر خرفه خاصه اگر با بزور مذکوره دهند نفع تمام دارد و چون بعد از پاک شدن ریم که بول صاف گردد و ثقل زائل شود ادویهٔ ملحمه مثل تخم کتان بریان و خشخاش و کاکنج و نشاسته و گل ارمنی را کوفته سفوف ساخته چهار ماشه با مدرات و شربت خشخاش بدهند تا مندمل گردد و گاهی دم الاخوین نیز درین سفوف می افزایند ایضاً قرص کاکنج با شیر شتر میدهند و درین اثنا غذا نخود آب ماش که در آن پالک داخل کنند نان دهند و از لحوم مطلقاً اجتناب ورزند و بعد ازان اگر قرحه گردد علاج قرحهٔ کلیه باید کرد **اقوال مجربین** مسیحی گوید بعد از آنکه ورم نضج یابد آرد گندم چار جزو جعده و کمافیطوس و فقاح اذخر هر واحد یک جزو و بطلا سی حلوه یا بماء العسل پخته ضماد کنند بجای گرده و اگر ورم در مثانه باشد بر عانه و اگر نضج او مشکل گردد ضماد از آرد و طبیخ انجیر بماء العسل سازند و اقوی ازان اینست که در آن فسنتین و ایرسا آمیزند و از داخل ادویهٔ مفجره و مستفرغ بول مثل تخم فنجنکشت و وج بدهند پس اگر منفجر نشود با وجود این ضمادات حقنهای حاده استعمال نمایند و چون ریم برآید ادویهٔ مدره مثل طبیخ بادیان و کرفس استعمال کنند تا مده ببول پاک گردد و اگر در انجا تلهب شدید باشد که منع از تنقیح نماید بماء الشعیر و شیر و روغن شیرین حقنه کنند و در آب شیرین معتدل الحرارت نشانند و چون ریم خارج شود باید که عنایت شدید باندمال قرحه نمایند و الا امر متعذر العلاج انجامد بهر آنکه قرحهٔ حادث در آلات بول بسبب مرور مائیت حاده یعنی بول دائم بر ان عسر البرء گردد **شیخ الرئیس** میفرماید که از اضمدهٔ قویه در انضاج دبیلهٔ کلیه انجیر مسلوق بماء العسل ست و اگر حاجت افتد که آن اقوی کنند بما فربیون و ایرسا قوت دهند و از مشروبات مجربه بزر کتان دو مثقال نشاسته یک مثقال ست و آنرا در شربت سازند و چون نضج تمام شود مدرات بطریق شرب و حقنه استعمال نمایند و از ضمادات کمافیطوس جعده و فطراسالیون و فقاح اذخر و سنبل ست و باید که در حال وجع تامل نمایند و تسکین قلق آن بسکنات که بارها ذکر یافت باید کرد و گاهی حقنهٔ مخرج ثقل راحت و تسکین وجع بخشد بسبب ازالهٔ مزاحمت و تلیین طبیعت پس اگر این فائده نکند حاجت تخفیف آن بمثل فصد و بوضع محاجم برفق میان قطن و صلب پس شرط آید و تکمید موضع از صوف منقوس در زیت گرم که اندران مثل خطمی و قیصوم و بابونه پخته باشند باید کرد و بمثل بزر کتان و مانند آن ضماد سازند و گاهی حاجت قوی کردن ضماد بمثل جعده و کندر و کرنب و موم و روغن سوسن افتد و گاهی احتیاج بتنفیذ دوا افتد باین نحو که محجمه نهند و شرط خفیف زنند بعده بکمادات مذکوره تکمید نمایند و گاهی حاجت آید که بمخدرهٔ بارده باندکی از حاره لطیفه و قلیلی از مخدرات مثل افیون خورانند و مثل فلونیا که آن بهتر دوا درین جاست و اما علاج خاص دبیله چون بدانند که ورم مستعد نضج گردید نیست که اعانت با ادویهٔ منضجهٔ مذکوره باید کرد و قوت آنها بمثل اکلیل الملک و انجره و فسنتین و ایرسا و آرد کرسنه افزایند و گاهی در ان مثل بیخ فاشرا یا با فربیون و سرگین کبوتر داخل میکنند و گاهی طبیخ انجیر بعسل کفایت کند و باید که در حقنها و در اشربه چیزیکه نضج بقوت نماید و کمادات مذکوره مقوی بچیزیکه تقویت آن واجب بود استعمال کنند و بیشتر سبب بطوء نضج سوء مزاج حار ملتهب باشد و چون تعدیل آن کنند نضج یابد و این بمثل البسان بطریق شرب و حقنه و اضمده بود و حیله بانضاج باشیای بارده یا بطبخ حار بالعرض مثل نشستن در آب گرم نمایند پس اگر منفجر نشود مفجرات و حقنهای حاده حتی که در ان خربق و قثاء الحمار و شحم داخل بود استعمال کنند و کمادات و ضمادات از خارج و مدرات قویه مثل وج و تخم فنجنکشت که این هر دو را در انفجار خاصیتی ست بکار برند و از مفجرات جعده و ارتیغی و حرف ست و چون منفجر شود چیزیکه ادرار بقوت کند استعمال نمایند تا از ریم تنقیه یابد بعد ازان ادویهٔ ملحم قروح گرده که مذکور گردد استعمال کنند مسیحی گوید که چون معلوم شود که ورم گرده در ریم کردن شروع نمود ضماد منضج مفتح مثل ضمادیکه سازند از آرد جو و خطمی و اکلیل الملک و حلبه و تخم کتان و بنفشهٔ خشک باریک سائیده بعصیر انجیر مطبوخ و روغن بنفشه سرشته ضماد کنند و آب نیمگرم که اندران خطمی و بنفشه و شبت و حلبه جوشانیده باشند بر موضع گرده نطول کنند پس اگر نضج دشوار گردد باید که در ضماد چیزهای دیگر از اشیای مفتحه مثل آرد کرسنه و غبار آسیا و سرگین کبوتر افزایند و چون خراج منفجر گردد و ریم در بول ظاهر شود و در موضع قرحه افتد علاج قرحهٔ کلیه نمایند **جرجانی** گوید که اکثر سبب خام ماندن دبیله نپختن ورم حرارت و حدت بود و هرگاه مزاج باعتدال باز آید چنانکه حدت زائل شود زود پخته گردد و طریقش اینست که ماء الشعیر بجلاب و روغن بادام و شربت بنفشه و شربت نیلوفر و ماء القرع دهند و اگر تپ نباشد شیر خر بدوشانند و غذا اسفاناخ و ملوخیا و قطف و کاهو بروغن بادام و کنجد تازه دهند

و چون مزاج باعتدال آید تنقیه کنند بطبیخ انجیر و عناب و سپستان و بیخ بادیان و بیخ کرفس و خیارشنبر و اگر این طبیخ بطریق شربت خورند هر روز سی درم یا پنج درم خیارشنبر صواب بود و جُجندی گوید که علاج دبیله گرده قریب از علاج دبیله کبد ست و هرگاه درد قوی باشد که مریض را ضعیف کند چیزی از مخدرات مثل فلونیا دهند و در آب گرم نشانند و چون مریض ریم بول کند بعلاج قروح گرده پردازند قرشی گوید که چون ورم منفجر گردد مدرات قویه مثل تخم خربزه و خیارین بشربت آلوبالو دهند و گاهی حاجت بسکنجبین افتد پس اگر تپ قوی نبود ماء الشعیر بعسل دهند تا جلا و تنقیه نماید بعده بزور مدره حاره مثل بادیان و کرفس با تخم خیارین و تخم خربزه استعمال کنند بعد از آن مدملات مثل نشاسته و کثیرا و صمغ بریان و دم الاخوین و تخم خرفه بشربت آلوبالو استعمال نمایند

قروح کلیه

بقول شیخ الرئیس اسباب قروح گرده بعینه اسباب سایر قروح ست و آن اسباب تفرق اتصال بود چون ریم کند و این گاهی از شگافتن رگها و گسستن آنها از اسباب آن مثل ضربه و سقطه و جز آن باشد و گاهی از انفجار دبیله یا بثره و گاهی از خروج سنگ و خراش آن و گاهی از مرور اخلاط حاده صفراوی یا بورقی محدث خراش و تاکل و قطع یا انقلاع خلط لزج بعنف از جای التزاق محدث خراش بود و قروح گرده از قروح مثانه ردائت کمتر دارد و حال قروح مجاری میان هر دو حال بود و قروح مجاری اکثر بسبب ماده صفراوی محدث خراش یا حدوث سنگ بود و گاهی این قروح متاکل باشد و گاهی نه و بیشتر از قروح گرده نواصیر پیدا شود که علاج نپذیرد و آنچه از سیلان خود در حال نقای بدن بایستد و هنگام امتلا سیلان کند اگر ریم جید باشد از آن خوف بسیار نبود و از آن خوف اتساع و تاکل نباشد و آنچه ریم او ردی باشد از آن تاکل و اتساع پیدا شود و بهلاکت انجامد و کسی که گرده او بشگافد بمیرد و گاه سر ورم گرده مائل بخارج بود و کبود خارج منفجر شود و **طریق تشخیص** قرحه گرده و اسباب آن و موضع قرحه اگر درد بغیر ثقل و بلا تمدد در موضع گرده تا اضلاع خلف محسوس شود و در بول ریم و خون و اجزای شعری و کرسنی و حبیشی و سرخ لحمی بیرون آید و بول بدبو باشد و تشنگی و غثیان نیز بود قرحه در گرده باشد پس اگر خروج خون بکثرت بود یا بول الدم بران تقدم نماید یا وقوع ضربه و سقطه اتفاق افتد قرحه از انفجار عروق باشد و عدم درد و دوام بول الدم اندک اندک بر انفتاح عروق دلالت دارد و اگر ریم بسیار آید و دبیله کلیه بران تقدم نماید قرحه از دبیله باشد و اگر قشور بسیار آید قرحه از خلط اکال باشد و اگر الم انقلاع سنگ بران تقدم نماید قرحه از خروج سنگ باشد پس اگر نبض صلب و تپ و قلق و درد قوی و سوزش بسیار بود قرحه در غشای گرده باشد و اگر درد و سوزش اندک بود قرحه در گوشت گرده باشد پس اگر گاه گاهی پارهای گوشت سخت در بول برآید دلالت بر تاکل لحم گرده کند و اگر درد تا کتفین برآید و تشنگی غالب باشد قرحه نزدیک بمنفذی بود که مابین جگر و گرده است و اگر درد تا رانها و زانو گراید قرحه بسمت مجری بود که میان گرده و مثانه است و ایضاً وجع حوالی ناف و تهی گاه و کنج ران و سستی دست و پا و تقطیر بول بدشواری و شدت درد بدون خون و لحم باندک ریم بر قرحه برنجبین دلالت کند و گویند که هرچند ریم از عضو بعید براید کثیر الاختلاط با بول باشد و بقول شیخ بول الدم که از انفجار دبیله و انشقاق رگ از فوق باشد دو سه روز دوام کند اما اگر این طول نماید بسبب انفتاح یا بسبب قرحه باشد و چون در بیخا تغیر رنگ یا مخالطت زرداب طول کند قرحه در گرده یا در مثانه باشد و این بول موی مضعف بود بهر آنکه اگرچه مقدار او هر وقت اندک بود پس از تواتر مؤدی باستفراغ مبلغ کثیر باشد و چون صاحب قروح کلیه یا مثانه بعد بول ده خون بول کند ازین بر تاکل استدلال نمایند و قلت قبول علاج و طول مدت و کثرت دردی و رنگ ردی سبز و ریول و شدت بدبوی آن بر صعوبت قروح گرده و خبث آن دلالت کند و **فرق** میان قرحه گرده و مثانه و مجاری بول اینست که در قروح کلیه بول سلس بغیر عسر و در قوام معتدل بود و قشور در آن سرخ برآید و درد اندک بجای کمرگاه باشد و بول شدید الاختلاط بریم و قلت بدبوی آن بود و در قروح مثانه با عسر بول باشد و در آن قشور سفید و بزرگ غلیظ برآید و درد صعب تر بموضع عانه و کنج ران و بیخ قضیب بود و بول الدم متواتر در مقدار کمتر و خون و ریم قلیل الاختلاط با بول و بسیار بدبو باشد و در قروح مجاری قشور کوچک و دقیق بود و درد مابین گرده و مثانه و در مجرای قضیب باشد و گاهی در قروح مجاری صعب گردد و آنرا سر ساعت هیجان مثل ورنه باشد **علاج** اگر مانعی نباشد فصد باسلیق از جانب موافق کنند و تا یک هفته قی نمایند و قرص گلنار و قرص کهربا و قرص کاکنج و مانند آن بادویه مغریه مثل نشاسته و کثیرا و صمغ عربی

[illegible]

[illegible]

آمیخته بالعاب اسپغول و لعاب بهدانه و شیره تخم خیارین و شربت بزوری و دیگر مدرات خورند. بالجمله اول بفصد و قی اخراج ماده کنند اگر غالب باشد بعد از آن بعلاج قرحه کوشند باقراص و ادویه مثل قرص شب و قرص خشخاش و مثل دم الاخوین و گل ارمنی و کاغذ سوخته و کندر و غیر آن مخلوط با ادویه مذکوره و بمدرات بهر بدرقه و ایصال آنها بموضع قرحه و بدانند که قی درین علت نفع تمام دارد بخلاف مسهل که هرچند قوی تر بود مضر تر باشد لیکن تلیین خفیف مجوز است تا ماده را بسوی اسافل سازد و قرص کاکنج که صاحب تحفه آنرا جهت قروح کلیه و مثانه و تقطیر بول و بول الدم بغایت مجرب نوشته همان نسخهٔ عیسی صهاربخت است که در قول سید اسماعیل خواهد آمد لیکن درین نسخه وزن افیون و تخم کرفس و بزر البنج سفید و شهدانج هر کدام یکدرم است باقی بدستور و نوشته که با صمغ سرشته قرصها سازند و نسخهٔ دیگر قرص کاکنج که در قول خجندی مذکور گردد اگر اندران کنجد مقشر ده درم داخل کنند و وزن تخم کرفس یکدرم نمایند و کاکنج ده عدد گیرند و قرص ساخته با شربت بنفشه بخورند در التحام قروح گرده و مثانه و سوزش بول و تسکین درد بغایت مؤثر و مجرب است **خمیرهٔ مروارید** مقوی دماغ و قلب و رافع خفقان و برای قروح گرده و مثانه بسیار مفید و اخراج سنگ گرده و مثانه و ریگ آنها نماید مروارید ناسفته طباشیر سفید هر واحد دو توله حجر الیهود سنگ سرماهی هر یک شش ماشه عنبر اشهب یک توله صمغ عربی سه ماشه گلاب بیدمشک و قند سفید و عسل صاف هر یک نیم آثار بطریق خمیره سازند **سفوف صندل** که قروح کلیه و مثانه و مجاری بول و ذیابیطس انفع است صندل سفید صندل زرد که آنرا ملاگیر گویند صندل سرخ نبات سفید گل سرخ هر یک چهار درم و نیم ریوند خطائی نشاسته رب السوس شاخ گوزن سوخته صمغ عربی هر یک دو درم و نیم مغز خیار دراز مغز خیار بادرنگ مغز چهار مغز هر یک یک مثقال و ثلث کثیرا مغز تخم کدو هر یک یکنیم درم کافور کهربا هر یک ربع درم کوفته بیخته در شیشه نگاه دارند و هر روز از دو درم تا چهار درم بخورند **سفوف مامیران** جهت قروح کلیه و مثانه و جرب آنها مجرب حکیم علی مامیران چینی ریوند چینی هر واحد یک مثقال صمغ عربی افیون هر واحد دو مثقال تخم خرفه پنج مثقال کنجد سفید شش مثقال زرشک هفت مثقال طباشیر گوگرد زرد پخته تخم خیارین هر واحد دو مثقال نبات سفید بست مثقال کوفته بیخته با ثلث مزوج کرده بقدر دو درم بخورند و دو درم آب سرد وقت شام و اگر بدین دوا حرارت مزاج بهم رسد بشیر تازه و آب هندوانه اصلاح کنند بغایت نافع است **نقوع هلیله** برای قروح گرده از مجربات اهل هند و حکیم علوی خان می نویسند که بکرات آزموده ام پوست هلیلهٔ زرد پوست هلیلهٔ کابلی آملهٔ منقی پوست بلیله کشنیز خشک بادیان هر یک پنج درم برنگ کابلی مقشر دو درم و نیم مجموع را نیم کوفته در آب گرم خیسانیده شب در هوا دارند و صبح صاف کرده بنوشند و باید که پنج روز باین مداومت کنند و اگر مرض قوی بود تا هفت روز **سفوف هندی** بجهت قروح کلیه و مثانه و حرقت بول بغایت سودمند است گوکهرو سنگ جراحت بهیند مساوی کوفته بیخته شکر سفید بوزن مجموع آمیخته یکدرم با لسی شیر بدهند و راقم تال مکهانه تخم خرفه کثیرا صمغ پلاس درین سفوف افزوده و نافع تر یافته و بنادق البزور و سفوف بزور و قرص لبوب نیز هر واحد نافع است **اقوال حکما** سویدی می نویسد که شرب عصارهٔ بارتنگ و کذا خوردن بقلاً او مسلوق مطیب بروغن بادام شیرین و کذا شرب بساط الراعی سوده بر زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت پاشیده و کذا التعلیق بهمنی در پارچهٔ صوف سرخ بسته بر صاحب قروح گرده هر واحد مجرب من است و بیخ خطمی و کذا تخم کاکنج شرباً و کذا بزر کتان و کذا شرب زردهٔ بیضهٔ ماکیان خام و کذا اسفیده و زردهٔ آن هر دو آن قدر گرم کرده که منعقد نشود و کذا اشافیج مغسول شرباً و کذا قضم قریش اکلاً و کذا خبازی مسلوق بروغن گل و بادام و کذا تخم و گل آن و کذا تخم خربزهٔ زرد بشربت انجبار و کذا تخم خیار بشربت مذکور یا بشربت بارتنگ و کذا روغن گل با شیر گوسفند تازه و کذا نشاسته گندم با شیر شتر پخته و کذا رب انجبار یا پوست بیخ او سه درم متواتر زیاده از یک ماه و کذا شرب آب عنب الثعلب اکل بقله مسلوق آن مطیب بروغن گل هر واحد نافع قروح کلیه است **عیسی بن یحیی** گوید که علاج قرحهٔ گرده و مثانه اولاً بآشامیدن اشیای منقیه بنماید مثل تخم خیار و تخم خطمی بماء العسل و آب بادیان یا آب اذخر باید کرد و تدبیر ازین ماء العسل است که در آن [illegible] جوشانیده و زردی بیضه حل کرده باشند و یا زردهٔ بیضه که در مطبوخ علو حل کرده باشند و یا علک الانباط بآب حل کرده صاف نموده و یا فطراسالیون بشراب خوشبو و قوی تر ازین در تنقیه ایرسا سوده بماء العسل خوردن است و یا فراسیون و یازه و ماء العسل پس اگر قرحه سلیم باشد این ضماد

استعمال نمایند آرد جو و کندر و روغن حنا و روغن شجر مصطکی و ایضاً ضماد گل سرخ خشک و عدس و عسل و حب الآس بهر آنکه این ادویه قرحه را از تعفن منع کند و حریره که معمول از آب جو و نشاسته و آرد سفید مطبوخ بشیر و چه پاکیان و خبازی و بقلهٔ یمانی و کدو و خیار بخورند و بعد تنقیهٔ ریم اشیای ملحم قرحه مثل رب غوره و عصاره لحیة التیس و گل مختوم و بسد استعمال کنند و چیزی از ادویهٔ مغریه مثل نشاسته و کتیرا و چیزی از ادویهٔ منقیه مثل تخم خطمی و تخم خربزه و قوتیر ازین که تخم کرفس و دوقو ست بادی بیامیزند و چون درد شدید باشد و بسوی قرحه تندی از مواد جاری شود چیزی از ادویهٔ مخدره مثل پوست بیخ لفاح و خشخاش سیاه و بزر البنج و افیون با وی مخلوط سازند و از ادویهٔ مرکبه این سفوف نافع ست تخم خربزه و خیار و بادرنگ و کدو شیرین هر یک مقشر تخم خشخاش سفید و سیاه صمغ بادام کتیرا نشاسته تخم خرفه تخم خبازی و خطمی لک مغسول ریوند چینی هر واحد پنج درم گل ارمنی ده درم مغز چلغوزه تخم کتان تخم کاکنج هر واحد سه درم رب السوس شکر طبرزد اسپغول هر واحد بیست درم ادویه سوای اسپغول کوفته و شکر بدان آمیخته پنج درم با جلاب بدهند و اگر با شیر خر بخورند نافع تر بود و هرگاه در قرحه اعضای بول باستفراغ حاجت آید باید که قی استعمال کنند و تلیین طبیعت نمایند و قی تخم خربزه سوده بعسل آمیخته باید کرد و اغذیهٔ شیرین چرب خفیف المقدار خورند و مطبوخ حلو بسیار ننوشند و باید که در قروح آلات بول از حرکت حذر کنند و تا ممکن بود سکون لازم گیرند و جماع اصلا ترک نمایند و این قروح را آنچه منفعت بین نماید اینست که هر روز پنج اوقیه شیر تازه تنها یا بعض ادویهٔ ملحمه مثل نشاسته و صمغ و کهربا و بسد و تخم خبازی بنوشند و چیزی از ادویهٔ منفذه مثل انیسون و دوقو بدان آمیزند و اگر شیر در معده بدیر منهضم شود اندکی نمک با وی آمیزند و هرگاه تپ شدید باشد باید که استعمال شیر ترک نمایند و اگر تپ نباشد یا اندک بود استعمال کنند که آن عظیم المنفعت ست و هرگاه قرحه ملتحم گردد گوشت جدی و دراج بخورند و از فواکه بادام شیرین بعسل و مغز چلغوزه و پسته و فندق و سیب و امرود و بهی و خیار و کدو باید خورد شیخ میفرماید که اول آنچه واجبست که در علاج قروح کلیه و مثانه قصد نمایند تعدیل اخلاط و اماله آن از مراریت و بورقیت بسوی عذوبت ست بهر آنکه جرح بعد جرح نشود و از جمله حریف و تلخ و نمکین و ترش اجتناب کنند و تقلیل شرب آب نمایند تا حاجت بول کمتر شود و حرکت گرده از آنچه بسوی آن سیلان نماید و خراش و بدان کم گردد چه قانون علاج قروح تسکین ست و از آنچه تعدیل اخلاط کند فصد ست اگر واجب بود و اسهال لطیف و ملایم بلا عنف البته و نه اسهال اخلاط حاره بکیفیت چه مثل آن از بدن تعفن لطیف کند مع میل بسوی غیر جهت کلیه و تا مسهل بهر مرار استعمال نکنند اولی ست مگر بضرورت و اولی اینست که تعدیل ماده کنند و بعد از آن اخراج آن نمایند و خصوصاً بقی و قی جلیل ترین چیزی ست که معالجهٔ قروح گرده بدان کنند از جهت تنقیه و استفراغ و جذب اخلاط بصد طرف کلیه و گاهی استعمال قی متواتر کفایت باشد و از غیر خود غنی سازد و اولی آنست که اولاً بجزور ادرار کنند بعده بر قی اقدام نمایند و باید که قی بر طعام از چیزی که آنرا سهل کند مثل تخم خربزه خاصةً بشراب حلو و مثل سکنجبین بآب گرم باشد و واجب ست که تهییج شدید منتهی نبود و از آنچه تعدیل اخلاط کند تناول مثل هندوانه و خیار و کاکنج و خشخاش ست و از اصول علاج که رعایت آن واجب بود اینست که چون درد شدت کند اول معالجهٔ درد نمایند بعد از آن علاج قرحه کنند پس اگر قرحه تازه باشد چنانکه ورم منفجر گردد علاجش سهلتر بود و گاهی تخم خیار بشربت بنفشه کفایت کند و چون مزمن گردد امر دشوار گردد و باید که مبادرت بتنقیه کنند اما در قرحه خفیف بمدرات خفیفه و مثل تخم کاکنج و خطمی یا بادیان و اما در ردی خبیث بمثل پرسیاوشان باعتدال و ایرسا و فراسیون و آرد کرسنه و احتیاج بجمع میان مشروب و تضمید افتد اگر مرض خبیث باشد و گاهی دران زوفا و سداب و مانند آن داخل کنند و چون قرحه تنقیه یابد بتختیم آن مشغول شوند تا آکل نخیزند و باید که سکون لازم گیرند و مهما امکن تعب اختیار نکنند بلکه واجبست که از ریاضت بر دلک اطراف اقتصار کنند و استفراغ آنچه استعمال کنند استفراغ بریاضت کنند تکمید یابس تا آنکه ایشان را امکان بمشی و غیره نباشد و خصوصاً چون معتاد ریاضت باشند بعد از آن چون مریض صحت یابد بتدریج ریاضت خفیف نماید تا آنکه بعادت خود در حرکات او رجوع کند و اما در علاج نفس قرحه باید که اولاً جماع ترک کنند که جماع آنرا مضر ست و کثرت حرکت و ریاضت نکنند و بر مالش اقتصار نمایند که آن نافع و جاذب خون بسوی بدن ست و اما تدبیر آن بادویه باید که بمجففات جالیه بلا لذع باشد پس اگر قرحه چندان ردی نباشد دوای معتدل در جلا و تجفیف کفایت کند

واگر خبیث باشد احتیاج افتد بچیزیکه آن قوتیر در تنقیه و غسل چرک و شدیدتر در تجفیف بود تا چرک منع گردد و بعد ازان شدیدتر در قبض و منع باید تا انصباب اخلاط ردیه را منع کنند پس هرگاه تنقیه یابد و خشک شود و مواد ازان محتبس گردد صحت یابد و باید که در ادویه جمله قروح مغریات مثل نشاسته و کثیرا و صمغ بارده مخلوط سازند بهر آنکه تفرق قروح را التحام او بمرور خود بدان در امان میدارد و آنچه ازان چرب باشد مثل الک لحم عضو را و آنرا که ازان اغتذا کند متانت و لزوم و استعداد التحام می بخشد وایضاً واجب ست که بدان مدرات و ادویه ملطفه برای ایصال ادویه مصلح و خاتم قروح مخلوط سازند و اگرچه مدرات فی نفسه مضر و مهیج ست وگاهی احتیاج آمیختن مخدرات مثل خشخاش و بیخ و لفاح و افیون و شوکران بهر تسکین وجع و تجفیف در دفع بدان هم افتد و چون بدانند که در قروح چرک ست جالیات که در ان قوت ادرار باشد مثل ماء السکر و ماء العسل بعض برور بیاشامند تا ادرار و غسل نماید بعده عقب آن ادویه مجففه دهند و ادویه مشروبه که بدان معالجه قروح کلیه که بسیار خبیث نباشد کرده شود مثل تخم خطمی و تخم مرو و بیخ آنها بماء العسل و تخم کاکنج و آب عنب الثعلب خصوصاً جبلی ست و ایضاً تخم خیارین و گل ارمنی بجلاب پرسیاوشان بماء العسل و بیخ سوسن بهر تجفیف و تنقیه و انضاج و تغریه ست و ایضاً بزر کتان و کثیرا یک یک جزو نشاسته دو جزو بماء العسل ست و ایضاً مغز جلغوزه و مغز تخم خیار ست چون ازان هر دو بقدر کف دست بخورند و ایضاً تخم خشخاش بریان سوده بقدر یکدرم در آبیکه اندران اذخر و بیخ سوسن جوشانیده باشند و قوتیر ازینها فطر اسالیون یا دوقو بشراب ریحانی و اندک گل ارمنی ست وگاهی بخوردن مقل مقلول بصمغ بطم و گل مختوم مساوی الاجزا تا یک مثقال در شراب حلو انتفاع یابند و ایضاً آرد کرسنه در تنقیه و تجفیف هر دو قویست و چون با وی مثل گل مختوم و اقاقیا و عصاره لحیة التیس جمع کنند فائده تمام دهد ایرسا نیز قوی ست و بدان هم عمل نمایند **و اما مرکبات** مثل انیست که بگیرند مغز تخم خیار سی و پنج عدد و مغز چلغوزه دوازده عدد و مغز بادام پنج عدد و زعفران بقدر مناسب همه را کوفته برناشتا بخورند پس اگر حرارت شدید باشد چلغوزه تخم خیار بادرنگ بدل کنند و ایضاً مغز چلغوزه بست عدد مغز تخم خیار چهل عدد نشاسته یکنیم درم با یکنیم رطل آبیکه اندران نار دین و تخم کرفس هر واحد هشت درم جوشانیده باشند تا ربع باز آید بخورند و ایضاً گل مختوم و دم الاخوین و کندر و نشاسته و مغز تخم خربزه و تخم کرفس و مغز تخم خیار و مغز تخم کدو و رب السوس و لک و ریوند چینی و مغز چلغوزه کلان و خشخاش و بزر البنج اجزا مساوی بحسب مشاهده حال بمیفختج بخورانند و ایضاً مغز چلغوزه بزرگ سی عدد بادام مقشر بست عدد خرمای فربه پانزده عدد کثیرا چهار مثقال رب السوس چهار مثقال زعفران سدس مثقال بمیفختج سرشته استعمال کنند و چون درد اشتداد کند باید که از علاج قرحه اعراض نمایند و مثل این دوا معالجه کنند بزر البنج یک دانگ افیون یک قیراط مغز تخم خیار دو درم تخم کاهو یکدرم تخم خرفه یکدرم بدهند که این تسکین درد فی الحال کند و اگر درد اندک باشد نوشیدن شیر عوض آب تسکین آن نماید و شربت بنفشه بنوشند و از ادویه قویه قوتی و قرص کاکنج و قرص اسقانیادس و قرص دیقوریدس ست و سفوف لک و ریوند تخم کاکنج جبلی و سفوف کماذریوس بسیار قویست و اکثر حقنهای ذوسنطاریائیه بر سبیل مجاورت نفع کند وگاهی اضمده ازین قبیل استعمال کنند و بر پشت و تهیگاه نهند مثل آرد کرسنه مطبوخ بشراب و عسل و ایضاً گل سرخ و عدس وغیره که در قول عیسی گذشت منع تعفن و توسع کند و از مروخات روغن حنا و روغن شجر مصطکی و روغن سفرجل ست وگاهی بدان مثل میعه آمیزند وگاهی احتیاج بمثل سپیدباج بهر تلیین افتد **و اما** ناصور کلیه را علاج نیست مگر تخفیف و منع فساد اما تخفیف با دامت تنقیه بدن و احتراز از امتلا بحسب کمیت و کیفیت حاصل شود و این کفایت کند در علاج قرحه که خبیث نباشد و اما خبیث را معالجه باین تدبیر و آنچه قوتیر ازین باشد مثل اضمده و اشربه مانع تعفن بمثل قوابض معروفه مع جلا بلا لذع و تنقیه باید کرد **و اما غذا** باید که حسن الکیموس باشد از لحومیکه معلوم ست و ماهی رضراضی و بقول جیده مثل سرمق و بقلة یمانی و مادام که قروح ردی باشد واجب ست که مشوی مهنه و فضل آن لحوم طائر و گنجشک کوهی بریان ست و مثل زرده بیضه نیمبرشت و تدریج ماکیان فربه و اطریه بدهند و البان ایشان را نافع ست چون آنرا هضم کنند پس آنچه مثل شیر خر و شیر اسپ ماده نیز و شیر شتر باشد نفع کند بهر آنکه این البان اصلاح مواد قروح و غسل آن و تغریه آن بجنبیت خود میکنند و آنچه از مثل شیر گاو و شیر میش بود پس با وجود آن جامع زیادتی در تقویت عضو و تغذیه آن باشد مگر آنکه شیر خر و شیر نیز از جهت اصلاح مزاج و غسل و از جهت خاصیت نفع بیشتر از غیر خود نماید خصوصاً معلوف بدانچه موافق قروح باشد از آنچه حال آن معلوم شده و باید که با البان و اغذیه ایشان چیزی از ادو

صالح قروح مثل کثیرا و نشاسته و صمغ و ایضاً مجففات و چیزی از مدرات مثل بزور معروفه مخلوط سازند و واجب ست که این البان بعد تنقیه بنوشند و چون شیر بنوشند بران چیزی نخورند تا آنکه منحدر گردد و چون انحدار او بطی گردد اندکی نمک بدان آمیزند گاهی دران نمک و عسل داخل کنند و شیر عوض آب و طعام آنرا صالح بود و هنگام کم شدن ریم شیر میش بجهت تحمم و تغریه و تقویت نفع بخشد و اگر خواهند البان وقت تشنگی بنوشند و اما نقل فواکه که آنرا موافق ست خربزه و خیار نپخته و امرود و زردآلو و انار شیرین و بهی و سیب ست و از نقل خشک بادام و خصوصاً بریان و پسته و فندق و مغز چلغوزه خاصةً و قسب ست و از انجیر خشک اجتناب کنند که آن قروح را ردی ست جلای آن و حک آن و تهیج آن کنند و دران تنوعیت خفی ست و باید که از جمله حامض قوی عفصت و محمو و حریف و نمکین و شدید الحلاوت احتراز نمایند مجوسی گوید که چون خراج منفجر شود و ریم در بول ظاهر گردد و موضع متقرح شود باید که اولاً بنادق البزور بشربت خشخاش دهند و ایضاً مغز تخم خیار و تخم خیار بادرنگ و بزر کتان هر واحد سه درم نشاسته گل ارمنی هر واحد دو درم خشخاش چهار درم باریک سائیده از دو درم تا سه درم بشربت خشخاش بخورانند و اگر ریم پاک نشود قرص خشخاش و شیر خر بدهند و ایضاً شیر زنان باین سفوف دهند مغز تخم خیار و خیار بادرنگ و خربزه و کدو هر کدام چهار درم خشخاش سفید و سیاه هر کدام سه درم نشاسته صمغ عربی هر کدام دو درم تخم کاکنج جبلی ده عدد همه را باریک سائیده سه درم از ان با سی درم شیر زنان یا شیر خر وقت دوشیدن آن بدهند پس اگر مدت خروج ریم طول کند قرص کاکنج بشربت خشخاش یا شیر خر یا شیر زنان دهند و این قرص برای کسیکه ریم از گرده و مثانهٔ او در بول برآید نافع ست بگیرند کاکنج مغز تخم خربزه و خیار و خیار بادرنگ و کدو هر واحد پنج درم نشاسته بادام شیرین مقشر شهدانه هر واحد چهار درم رب السوس شش درم تخم خطمی و خبازی و تخم خرفه و مغز چلغوزه کلان و مغز بهدانه و تخم محلب مقشر و تخم حماض و بادام تلخ مقشر و صمغ بادام و کثیرا هر واحد سه درم بادیان دو درم زعفران یکدرم تخم کرفس کوهی یکنیم درم کوفته بیخته بآب بسرشند و بقدر دو درم قرص سازند و یک قرص صبح بسکنجبین و آب نخود سیاه بخورند و این دوای فولس و بول الدم و قروح مثانه مجرب ست کما ذریوس و کما فیطوس هر واحد شش درم اسارون و فلفل سفید هر یک پانزده درم دارچینی نیم مثقال همه را سائیده و طبقه سکنجبین بخورند و غذا حریرهٔ معمول از آرد سفید یا از نشاسته بشکر و روغن بادام و مزورات معموله باسفاناخ و قطف و خبازی بماش و عدس و روغن بادام شیرین باشد و اگر در انجا حرارت نباشد چوزهٔ مرغ و پاچه جدی بطریق اسفیدباج بماش و عدس پخته و بیضهٔ نیم برشت بروغن بادام و شکر و خشخاش بدهند سید **اسمٰعیل و ایلاقی** مینویسند که هرگاه ورم ریم کند و در بول برآید اگر مانعی نباشد اول فصد باسلیق کنند و ماء الشعیر دهند با شربت بنفشه یا با شربت خشخاش یا شربت انجیر اگر حرارت نباشد و مغز تخم خیار و خیار بادرنگ و تخم خرفه و مغز تخم کدو سائیده در هر سه روز پنج درم بدهند اگر ریم بند شود هر روز آب سبوس با شکر و روغن بادام دهند و اگر حرارت غالب نباشد مسکه و عسل بدهند یا ماء العسل تا ریم باز آید و هرگاه ریم باز ایستد بران قناعت نشاید کرد الا چون درد و گرانی آن زائل شود و قاروره صاف گردد و مدتی بران حال بماند بران اعتماد باید کرد پس اگر هنوز گرانی باقی باشد شربت انجیر باید داد و شیر خر با قرص کاکنج سود دارد و اکثر آب تخمها ریم پاک کند و این سفوف ریم محتبس را بگشاید و پاک کند فطراسالیون سه درم اسن یکنیم درم تخم بلیون دو درم خرشف یکدرم تخم کرفس دو درم بادیان انیسون هر واحد یکدرم همه را کوفته دو درم صبح و دو درم شام بخورند بشربت انجیر و این ضماد ریم محتبس را بگشاید بگیرند تخم کرفس و پوست بیخ او و بادیان و پوست بیخ او و فطراسالیون و صمغ بطم و قصب الذریره و برگ راسن مساوی و با موم و روغن خیری ضماد سازند و حمام و ریختن آب گرم بر موضع گرده سود دارد خصوصاً بر ناشتا پس ضماد و اشربهٔ مذکوره بکار برند و این شربت گرده را پاک کند بادیان تخم کرفس فطراسالیون انیسون مصطکی جبلی تخم بلیون راسن عنصل بریان همه مساوی در سرکه بپزند تا مهرا شود صاف نموده بر نیم من ازین سرکه یک من عسل داخل کرده بقوام آرند شربتی بست درم و گرده را بروغن بنفشه چرب باید کرد و اگر ریم بآسانی برمی آید این شربت نشاید داد **صفت قرص کاکنج** بگیرند گل سرخ طباشیر تخم خرفه نشاسته صمغ عربی کثیرا گل ارمنی گل قبرسی هر یک دو درم تخم خیار و خیار بادرنگ هر یک سه درم کهربا یکنیم درم ریوند چینی یکدرم [illegible] مروارید هر یک دو درم کاکنج سی عدد همه را کوفته بلعاب اسپغول سرشته قرص سازند هر یک بقدر درمی و هر روز یک قرص با چهل درم شیر خر بدهند و سه ساعت صبر کنند پس آش ماش بسبوس بدهند و از لحم گوشت تیهو و کبک سودمند باشد و این سفوف مبهی

نسخهٔ سفوف کاکنج

نسخهٔ قرص کاکنج

مجرب ست بگیرند گل سرخ طباشیر آرد جو آرد عدس کلا رنج برگ سماق لبست کنار لبست سیب لبست بهی لب زیدان تودری خشخاش سفید خشخاش سیاه بزرالبنج پوست بیخ لفاح هر واحد یکنیم درم بسد مروارید کهربا ریوند چینی گل ارمنی گل قبرسی گل قیمولیا حب القلت مغز چلغوزه تخم کرفس هر واحد یکدرم مغز تخم خیار و خیار بادرنگ و تخم خرفه تخم بنجنکشت هر یک دو درم تخم مویز خرنوب شامی هر یک سه درم همه را کوفته هر صبح سه درم بخورند و از پس آن شیر خر یک قدح کوچک بنوشند و هنگام خواب دو درم با آب سرد بخورند و این سفوف تا آن وقت بدهند که اراده اندمال جراحت و منع ریم باشد و ضماد نیز ازین نوع باید اقاقیا حضض هر واحد یکدرم رامک دو درم آرد کرسنه دو درم آرد جو سه درم کعک بریان کرده سه درم گل سرخ گلنار شیاف مامیثا هر یک یکدرم و اگر مزاج بیمار متحمل باشد یکدرم کندر را افزایند همه را سائیده با آب برگ مورد تر سرشته ضماد کنند و سوای وقت تناول طعام جدا نکنند و آب مورد تنها طلا کردن سود دارد **ایضاً** محمد و حنین میگویند که اگر قرحه در گرده باشد اول نظر کنند اگر درد بجانب راست باشد از دست راست فصد باسلیق کنند و اگر درد بجانب چپ بود از دست چپ فصد باید کرد و اگر در هر دو جانب بود از هر دو دست فصد باید گرفت و اگر قرحه در مجاری بود فصد صافن اولی تر باشد پس تدبیر غسل قرحه و تنقیه ریم کنند بعد از ان تدبیر التحام قرحه باید کرد اما اگر تب نباید و مزاج گرم نباشد تنقیه قرحه باین طبیخ و امثال آن نمایند بگیرند تخم کرفس و بیخ بادیان و اذخر و هر سه را جوشانیده صاف کرده بماء العسل آمیخته بدهند و این سفوف تنقیه ریم کند فطراسالیون و کرفس و انیسون و فوه و مر و راسن و مغز تخم خربزه همه را کوفته یکدرم بماء العسل بدهند و یا تخم کرفس بادیان انیسون فطراسالیون دوقو هر یک دو درم کندر سه درم کوفته بیخته دو درم با ده درم ماء العسل بخورند و طعام گوشت کبک و تیهو و گنجشک و مانند آن فرمایند و اگر تب هم آید یا مزاج گرم باشد قرحه و مجاری را بالشیره تخم خرفه و خیارین یا بجلاب یا ماء العسل بشویند و مغز این تخمها با تخم کتان کوفته با سپستان یا جلاب سرشته بخورانند و مغز چلغوزه و اندکی کرفس بماء العسل گرده و مثانه را از ریم پاک کنند و شیر خر با تخمها و باشکر درین علت سخت نافع ست و طعام مزوره از غوره و سماق و انار دانه سازند لیکن بسیار ترش نسازند و اگر قرحه پاک باشد و ریم باز ایستد بیمار را در آبزنیکه اندران حسک و پرسیاوشان و سبوس گندم و برنجاسف و اندکی سعتر کوفته بیخته باشد بنشانند و بر موضع گرده و کنج ران و زهار را بروغن چرب دارند و اگر خون و ریم با درد شدید بود در سفوفات مذکوره بزرالبنج و پوست اقاقیا و افیون بقدر حاجت زیاده کنند و در آب آبزن پوست خشخاش بپزند و شیاف ابیض در شیر زنان گداخته بروغن آمیخته در قضیب بزراقه بچکانند و مدام مثانه را بروغن گل چرب دارند و این حقنه تسکین درد کند کشک جو و سبوس گندم و برگ عصا الراعی و برگ بارتنگ همه را مثل کشکاب پخته صاف کنند در روغن گل بگیرند و با سه درم آن آب عصا الراعی و آب برگ بارتنگ آمیخته با آتش نرم بجوشانند تا روغن بماند ازین روغن ده درم با چهل درم کشکاب مذکور آمیخته نیم گرم حقنه کنند و شربت خشخاش و شیر خر بنوشانند و این قرص کاکنج تسکین درد و اندمال قرحه کند مغز تخم خیار و خیار بادرنگ گل ارمنی صمغ عربی کندر دم الاخوین هر یک دو نیم درم خشخاش سفید مغز بادام رب السوس نشاسته کتیرا هر یک دو درم تخم کرفس دو درم افیون یکدرم کاکنج شش درم شربتی سه درم با شربت بنفشه و نسخه دیگر آن که عیسی صهار بخت ذکر کرده انیست بزرالبنج تخم کرفس هر یک شش درم بادیان دو درم زعفران تخم حماض مغز چلغوزه افیون مغز بادام تلخ کوهی هر یک سه درم کاکنج بست و پنج عدد مغز تخم خیار دوازده درم شهدانج شش درم همه را کوفته سه درم با میبختج بدهند و در بعضی نسخها کاکنج پنجاه عدد است و کندر دو درم و بعد از انکه تنقیه ریم شده باشد و خون صاف بی ریم همی آید تدبیر اندمال جراحت باید کرد و این قرص خشخاش درین باب نافع ست خشخاش سفید و سیاه هر یک دو درم بزرالبنج چهار دانگ کتیرا صمغ عربی نشاسته گل ارمنی گل قبرسی گل مختوم گل سرخ گلنار سماق هر واحد یکدرم طباشیر کهربا هر واحد یکنیم درم کندر نیم درم ریوند چینی دو دانگ همه را کوفته بیخته با آب برگ بارتنگ سرشته قرص سازند شربتی مثقال تا دو درم با پانزده درم سکنجبین سفرجلی یا با کشکاب و اگر درین قرص دم الاخوین و حب الآس و کاغذ سوخته زیاده کنند در اندمال قوی تر باشد و اگر قرحه در مثانه بود در سفوفات حب القلت و ودع سوخته و بسد و مروارید افزایند و روغن گل بچکانند با عصارهٔ لحیة التیس بچشانند تا قوت ان گیرد از بهر آنکه مثانه عصبانی ست و قرحه آن بدیر به میشود و جراحت بدشواری مندمل میگردد و بر موضع گرده و تهیگاه این ضماد قابض بنهند آرد جو و کعک بغدادی بریان کرده و گلنار و حضض و شیاف مامیثا و برگ سماق و خرنوب همه را کوفته با آب برگ بارتنگ بسرشند و یا گل سرخ و گلنار و کندر و برگ مورد و مغز سیب ترش

[illegible]

[illegible]

[illegible]

مساوی کوفته بآب مورد یا بآب بهی بسرشند واگر برگ مورد و برگ عوسج و خرنوب نبطی و پوست انار در آب بپزند پارچه بدان تر کرده بر موضع تهیگاه و گرده و
کنج ران و زهار نهند سخت سودمند بود واگر قرحه در مجاری بود ضماد گاه گاه باید نهاد نه بدوام واین معجون منضج و مدمل ست مقل و صمغ البطم و گل ارمنی گل مختوم
مساوی بسرشند شربتی مثقال با شراب شیرین واین سفوف مدمل ست گل مختوم و قبرسی و قیمولیای مغسول هریک دو درم طباشیر صمغ عربی نشاسته
کثیرا هر واحد یکدرم تخم بارتنگ سه درم بسد کهربا شاخ گوزن سوخته هر واحد یکدرم شربتی یکنیم درم با شربت خشخاش یا رب سیب و مانند آن این سفوف
مدمل و منقی ست بگیرند مغز تخم خیار و خیار بادرنگ و مغز تخم خربزه هریک پنج درم گل ارمنی و مختوم و فارسی و نشاسته و کثیرا و صمغ فارسی و خرفه و طباشیر هریک
دو درم تخم کرفس انیسون زوفا دم الاخوین کهربا هر واحد یکدرم ریوند چینی یکنیم درم همه را بکوبند شربتی سه درم با شربت ریباس و مانند آن صمغ فارسی
که در سفوف می آید صمغ الوست واین قرص نیز پاک کنندۀ قرحه و رویانندۀ گوشت است بگیرند صمغ فارسی و صمغ عربی و نشاسته و کثیرا و خرفه
و طباشیر و گل مختوم و مغز تخم خیار و خیار بادرنگ همه مساوی بآب بارتنگ قرص سازند شربتی از دو درم تا سه درم با سکنجبین یا با شراب شیرین واگر مزاج
گرم بود بآب بارتنگ یا بلعاب اسپغول یا کشکاب واین قرص نیز مفید سفیدۀ ارزیز مغسول و مجفف نیم درم کاغذ سوخته دم الاخوین حب الآس هر واحد
یکنیم درم صمغ عربی کثیرا نشاسته هر واحد یکدرم صمغ البطم درم همه را کوفته با شراب شیرین بسرشند شربتی درم با شربت مورد یا رب بهی و سیب و غیر آن
واین قرص شب نافع شاخ گوزن سوخته کثیرا شب یمانی گل ارمنی مغسول گلنار تخم خرفه مساوی کوفته بیخته بآب برگ خرفه قرص سازند شربتی دو درم و
نسخۀ دیگر اینست شب یمانی دم الاخوین گلنار هریک سه درم کثیرا شش درم صمغ عربی دو درم با شربت مورد دهند واین قرص کهربا سودمند
بگیرند کهربا کثیرا نشاسته صمغ عربی مغز تخم خیار و خیار بادرنگ هریک سه درم گلنار دو درم اقاقیا یکنیم درم و در بعضی نسخها کهربا یکدرم ست همه را سائیده بآب
برگ بارتنگ قرص سازند شربتی دو درم بآب سماق واگر حاجت تنقیه بود بجز قی و حقنۀ ملایم و شیافات نرم علاج نشاید کرد و منفعت قی در جمیع امراض
گرده و مثانه نیک ست اگر طبع نرم باشد والا در پی بحقنه قی کردن سودمند بود و تنقیۀ ماده کند و از طرف گرده بازگرداند واین حقنۀ نرم ست کشک جو
و سبوس گندم و حسک و برگ چقندر و پرسیاوشان و خطمی همه را بجوشانیده صاف نموده روغن کنجد و ماء العسل آمیخته بعمل آرند طبع را نرم کند و ریم
را که بجانب امعا میل کرده باشد بیرون آرد **و بباید دانست** که اگر قرحۀ گرده منفجر شود و ریم بترشح بروده درآید بحقنۀ نرم آنرا علاج نباید کرد و
این حقنه نیز مفید ست کشک جو برگ خطمی سبوس گندم برگ چقندر برگ کرنب لعاب تخم کتان تخم معصفر نیم کوفته همه را بپزند و بپالایند و روغن بنفشه و
شکر سفید حل کرده بکار برند و باشد که قرحۀ گرده دشوار گردد و حاجت بشگافتن آن افتد ابوالحسن گوید که ابو ماهر از برای این مرض این معجون ساخته است
و آنرا تریاق نام کرده گل مختوم پنج درم گل قبرسی پانزده درم گل ارمنی مغسول ده درم ودع سوخته شاخ گوزن سوخته بسد مروارید هر واحد
یکنیم درم عصارۀ لحیة التیس چهار درم تخم خطمی تخم خبازی تخم خرفه هریک پنج درم صمغ فارسی کثیرا نشاسته هریک هفت درم سماق منقی غورۀ خشک
گل فارسی هریک سه درم حب القلقل قضم قریش مغز چلغوزه مغز بادام مقشر هریک هفت درم ریوند چینی سه درم مغز تخم خیار و خیار بادرنگ مغز
تخم خربزه مغز تخم کدو هریک پنج درم رامک سه درم کاکنج بزرگ چهل عدد فطراسالیون زوفای خشک صعتر تخم کرفس انیسون هریک چهار درم طلق
سه درم افیون دو درم خشخاش سفید و سیاه بزر البنج هریک سه درم رب السوس دو درم دم الاخوین پنج درم همه را کوفته بیخته بعسل بسرشند در
ابتدای مرض جهت تنقیۀ ریم یکمثقال با سه اوقیه شیر خر و هفت درم ماء العسل و اگر مزاج گرم بود نیم مثقال با شربت بهی و رب غوره و مانند آن
دهند واگر مرض در وسط باشد سه درم با هفت درم آب بارتنگ مروق و پنج درم ماء العسل بدهند و در آخر مرض و نقای مده و سیلان خون صرف
یکمثقال و ربع با ده درم شربت حب الآس و رب حصرم دهند و طعام کبک و تیهو و دراج بود و بدانند که منفعت شیر خر و دیگر شیرها درین علت بزرگ ست
اما در اول علت که ارادۀ تنقیۀ قرحه و منع خوردن گوشت صالح از ریم و فراهم آمدن قرحه بهن کنند شیر خر دهند هر صبح چهار اوقیه با دو درم معجون مذکور یا با سفوف
و قرص که مسطور شد و در میانۀ علت شیر بز دهند گاهی بمعجون مذکور و سفوفات و اقراص و گاهی با شکر و در آخر علت که تن لاغر شده باشد

قرص شب

قرص کهربا

معجون ابوماهر

شیر گاو یا شکر یا عسل یا یکی ازین ادویهٔ مذکوره که بدن را فربه کند و قوت باز آرد و طبیعت قوی گرداند تا جراحت را مندمل سازد و اگر بسیار سخت لاغر شده باشد و اعضای اصلی گرم گشته شیر زنان فرمایند خاصه که از پستان خورد و چون شیر هضم شود کشکاب سرطانی دهند و طعام مزورات مغز بادام و یا بچه بره سازند محمود گوید که چون ورم گرده منفجر گردد و ریم بطریق بول سائل شود باید که هر صبح شربت بنفشه و ترنجبین و یا شربت خشخاش و شیرهٔ بزور ثلاثه هر واحد ده درم بنوشند و یا بگیرند بزر کتان و نشاسته و گل رمنی و کاکنج هر واحد سه درم کوفته بیخته سه درم با شربت خشخاش ده درم بدهند و غذا مزورهٔ ماش و شیره بادام شیرین و کدوی تر خورانند و یا شیر خر سه اوقیه با شکر سفید ده درم بدهند و اگر مدت خروج ریم طول کشد و متمادی گردد این سفوف دهند مغز تخم خیارین و خربزه و کدو هر واحد ده درم تخم خشخاش سفید نشاسته صمغ عربی هر واحد دو درم حب الکاکنج پنج عدد کوفته بیخته شربتی سه درم بشربت خشخاش ده درم یا این قرص بجلاب شکر سفید ده درم بخورند مغز تخم کدو و خربزه و خیارین هر واحد پنج درم تخم خطمی تخم خبازی تخم خرفه هر واحد سه درم مغز بادام مقشر هفت درم بادیان سه درم کوفته بیخته بلعاب بهدانه قرص سازند که این برای کسی که ریم بول کند نافع است خجندی گوید که در قروح کلیه آب هندوانه بطباشیر و تخم خرفه و یا مغز تخم خیارین و مغز تخم خربزه بشربت انار و گل رمنی بشربت خشخاش دهند و این قرص قروح گرده و بول المده را نافع است مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه مغز تخم کدو هر یک چهار درم گل سرخ طباشیر گل رمنی صمغ عربی نشاسته هر یک سه درم شادنج مغسول دم الاخوین قاطریکی که بعضی دم الاخوین را گویند عصارهٔ لحیة التیس شادنج حب المحلب خشخاش سفید هر یک سه درم مغز بادام رب السوس مغز بهدانه هر یک دو درم تخم کرفس یکدرم زعفران نیم درم کاکنج پانزده عدد ادویه را سائیده بلعاب بهدانه قرص سازند شربت دو درم با آب بزور و اگر قرحه پر چرک و ریم بسیار باشد بغسالات مثل جلاب بشویند و گاهی آب نیم گرم که اندران پرسیاوشان و تخم خبازی جوشانیده بشکر شیرین کرده باشند بنوشند و اگر قروح تازه باشد بچیزی که منقی و ملحم باشد علاج کنند و این دوا آنرا نافع است مغز تخم خیارین تخم کاهو هر واحد یکجزو نشاسته کثیرا گل رمنی اقاقیا عصارهٔ لحیة التیس کندر هر یک نیم جزو اسارون تخم کرفس کمافیطوس کمادریوس هر یک ربع جزو شربتی دو درم بشیر خر یا شیر زنان و چون ارادهٔ اسهال کنند بحقنهای مسهله نمایند و ایضاً اگر خواهند در حقنهای التیام ادویهٔ ملحمه و جالیه و مغریه برق داخل کنند و اگر با قرحه درد شدید باشد با بزور ادویهٔ مخدره اضافه کنند و این قرص کاکنج نافع درد گرده و قرحهٔ آن و قرحهٔ مثانه است مغز تخم خیار گل رمنی صمغ عربی کندر دم الاخوین خشخاش سفید مغز بادام رب السوس کثیرا نشاسته تخم کاکنج هر یک ده درم تخم کرفس دو درم افیون یکدرم بشربت بنفشه قرص ساخته از دو درم تا سه درم بدهند و این قرص نیز مسکن الم است تخم کاهو مغز تخم خیارین خشخاش هر یک پنج درم گل ارمنی صمغ عربی نشاسته کثیرا طراثیث رب السوس کندر دم الاخوین عصارهٔ لحیة التیس هر یک سه درم تخم کرفس بادیان افیون بزر البنج اسارون فلفل سفید هر واحد یکدرم قرص سازند جالینوس گفته باید که بر سرعت اخراج ریم از گرده حریص شوند چه اگر مزمن گردد دشوارتر شود و چون حکه در مثانه هیجان کند دران هنگام بادویهٔ مدره و ماء العسل مبادرت کنند والا به قتود و محمد زکریا گوید که هرگاه ارادهٔ اندمال قرحهٔ گرده کنند کحل و سفیداب استعمال نمایند و هرگاه دران حرقت باشد لعابات بکار برند قرشی گوید که در قروح گرده و مثانه تنقیهٔ بدن بقی و استفراغ نمایند و امالهٔ ماده بسوی امعا بتلیین طبع کنند و اصلاح اغذیه سازند و از هرچه مستحیل بخلط حاد گردد احتراز نمایند و اغذیهٔ لطیفه مثل رشتا و بالوجیا و اسفاناخ و ماش بروغن بادام لازم گیرند و گوشت کم خورند و اگر چاره نباشد بجو مقشر یا گندم بخورند و جمیع محرکات ردی است و خصوصاً جماع و هر روز صبح ماء الشعیر مبزر یا سادج بشکر دهند و گاهی بسبب شدت وجع احتیاج بتخدیر افتد و این مثل قرص کاکنج کنند یا شربت آلو یا آلو بالو و شیرهٔ تخم خرفه و خشخاش و تخم خیار دهند و در مدرات مبالغه نکنند تا آنکه نقا حاصل شود سعید گوید که قروح گرده اولاً احتیاج بادویهٔ منقی قرحه و جالی آن بغیر حدت و لذع بود و بعد ازان استعمال ادویهٔ ملحمه کنند و ادویهٔ جالیه قروح بغیر لذع شربت بنفشه بآب ست و بنادق البزور بشربت خشخاش و بآب انار شیرین مع پرسیاوشان و تخم خیارین و تخم خربزه بجلاب پس اگر قرحه پاک نگردد

قرص کاکنج بشیر خر و شربت خشخاش دهند و اگر الم عظیم باشد در قرص قدری بزرالبنج سفید مخلوط سازند و بر پشت از صندل و گل سرخ و مازو و گلاب و سرکه ضماد کنند و غذا از زرده بیضه سازند و کاهو و کاسنی و خرفه خورانند و چون قرحه پاک گردد چیزی که الحام آن نماید مثل گل ارمنی و صمغ عربی و کتیرا و حب الآس بشربت خشخاش دهند و غذا مزوره اسفاناخ سازند و اگر تپ نباشد جوزه مرغ دهند ابو منصور گوید که اگر شیر خوشانند قبل انهضام و نزول ادار معده غذا ندهند و مقدار شیر از چهار اوقیه تا پنج و اکثر تا ده اوقیه باشد و باید که در قول عیسی گذشت بدهند و بشیم العلا و روغن بادام حقنه کنند و بشوربای پاچه بره بقطعات و بقلهٔ یمانی و حریره غذا از کرسنه غذا سازند و در انتها برنج و نشاسته و آرد سفید بدهند و ضماد بارد چون خطمی و بنفشه با آب عنب الثعلب و روغن گل کنند و این قرص برای ورم گرده که منفجر شده باشد نافع است کتیرا سفید چلغوزه گل سرخ هر یک چهار درم نشاسته سه درم زعفران یکدرم خشخاش هشت درم باب مقدار مثقال اقراص سازند و یکی بشیر بز مطبوخ بخورند و یا از مغز تخم خیار و نشاسته مساوی قرص ساخته بخورند و اگر در مثانه سوزش شدید در یابند تخم خیار و نشاسته و قرص کاکنج بخورند و روغن زرد و سپید بر عانه ضماد کنند و در احلیل مغز تخم خیار سوده بشیر زنان و سفیدی بیضه و روغن گل و سفیداب و اندکی عسل حسب وجوب حال آمیخته بچکانند و اگر ریم بدون خون بول کنند این قرص دهند مغز تخم خربزه و خیار و کدو هر یک بست درم گل ارمنی صمغ عربی کندر دم الاخوین هر یک ده درم افیون سه درم تخم کرفس یکدرم بقدر دو درم قرص سازند و یک قرص با اوقیه شربت خشخاش بخورند انطاکی گوید که تنقیه خلط کنند بعد ازان مدرات مثل فوه و اظفار الطیب و خربزه و لبوب و انواع خبازی و تخم آن مثل خطمی و ملوخیا بروغن بادام دهند و از مجربات برای تنظیف گرده شرب شیر میش بروغن گل و بنفشه و بزرکتان است بعضی متاخرین مینویسند که در همه انواع قی متواتر یا یکمقتم کنند که از دیگر تنقیها مستغنی میسازد و اگر در خون حدت و یا کثرت یافته شود رگ باسلیق زنند که تدبیری بدل است بعده طبع را دائم ملایم دارند بملینات مناسبه و جهت پاک کردن ریم اگر در مزاج حرارت باشد جلاب خام دهند و الا ماء العسل بگلاب و یا ممزوج بعضی مدرات حاره و بارده مناسب مزاج و چون ریم بسته شود و درد زیاده گردد جهت کشادن ریم و رفع درد این آبزن استعمال نمایند گل بابونه برگ سیب انار و پنبه باغی و پنجنکشت و تخم قرطم و گوکهرو و پرسیاوشان و تخم خبازی و بزرالبنج و شبت هر یک پنجتوله بادیان تخم خربزه برگ کرنب و یاسمین هر یک نه توله و تا دیر نشسته دارند و مدرات مناسبه با شربت کشوث علوتجان بدهند و مواد را بجانب مخالف مائل سازند بمسهل اگر غلبه صفرا باشد بمسهل خفیف و غذا بقوباش مقشر با اسفاناخ و خرفه و ملوخیا و بروغن گاو پخته با برنج اقتصار کنند و هرگاه قرحه از ریم پاک شود جهت اندمال قرص کاکنج و سفوف آن با شربت خشخاش و شیر خر دهند و چون کهنه شود سفوف ماهیزان و معجون ابو ماهر باشیر باید داد و درین علت بجهت تقویت قوت و تلیین و تغذیه و تسکین شیر دادن بسی نافع لیکن در ابتدا شیر خر چهار اوقیه هر صبح با آنچه مناسب بود و در اوسط شیر بز باید ستور و در آخر شیر گاو با قدری عسل و یا شکر و یا شربت بنفشه وغیره و از هرچه طعم غالب از ترشی و شیرینی و تیزی و شوری داشته باشد و از مولدات خلط تیز و قطعا از استعمال لحوم اجتناب ورزند

جرب کلیه

عبارت از انفجار بثور گرده است و سببش تناول اشیای مسخن خون یا مولد صفرا و بلغم شور است و بقول شیخ الرئیس جرب کلیه و مجاری بول از جنس قروح آنست و اسباب این اسباب آن و در اکثر بثوری ست که بر گرده ظاهر شود از اخلاط صفراوی یا بورقی بعد ازان متقرح گردد و علامت این مثل علامات قروح بود و خروج خون و ریم اندک و قشور سرخ کوچک با دغدغه و خارش و درد و نخس در جایگاه گرده و گاهی درد بادی عظیم پذیرد و جرب که در مجاری بود قشور غشائی دران خارج شود و بقول ایلاقی اگر جرب در گرده بود درد و سوزش لازم باشد و حرارت عظیم بود و باشد که تپ آرد و از تشنگی خالی نبود و اگر در مجاری بول و قضیب باشد وقت خروج بول درد و سوزش شود و بعد ساعتی ساکن گردد و در کنج ران و در قضیب نیز بود و این را اگر تر بود و علاج کنند بسرعت زائل شود و اگر تغافل کنند قرحه شود و مشکل گردد و علامت جرب گرده آنست که خارش در گرده بود و در بول لعاب غلیظ

همچون گل در آب گداخته بیرون آید و اگر در مجاری و قضیب باشد خارش در بیخ قضیب و کنج ران بود و بوقت مرور بول دغدغه کنند و در قضیب نیز بمشارکت خارش پدید آید و هرگاه جرب محکم شود در بول رسوب قشاری و نخالی ظاهر شود و **گوهر شیار** که سوزش بول و سردی اطراف در جرب گرده تیز آید و دانجا که ثبور بر ظاهر گرده بود وجع شدید دائم باشد و قلت و کثرت درد بحسب کم و بیشی ثبور و اتساع قرح است و چون این مرض کهنه شود چیزی غلیظ چون پیه گداخته در بول بر آید و بعد لحظه چون نهاده شود مانند حجرات بسته گردد **علاج** قی کنانند و کسی را که باسانی آید در هر سه روز یکبار قی فرمایند و فصد باسلیق از جانب مرض کنند و حجامت با شرط بر کمرگاه و چسپانیدن زلو بران نیز مفید بود و بعد از نضج مسهل صفرا تنقیه نمایند و بعد ازان به تبرید و ترطیب اصلاح مزاج کنند و بنادق البزور سائیده با گل ارمنی آمیخته همراه مدرات خورانند و ایضاً اسهال بطبیخ شاهتره و هلیله و آلوبخارا و سپستان با ترنجبین و مغز خیار شنبر یا شربت ورد مکرر بسنائی و یا بحقنهٔ لین و تبرید و ترطیب باشربه و بقول رطبه مثل شربت بنفشه و نیلوفر و خشخاش بلعاب اسپغول و مثل بقلهٔ یمانی و اسفاناخ و خطمی و کشنیز تر مفید بود و از مجربات سرهندیست که اگر شاهتره و عناب و برگ حنا و سرپهوکا هر واحد یکتوله نیمکوفته در گلاب خیسانیده بجوشانند تا مهرا شود و صاف نموده بنوشند حدت خلط و بورقیت آن نمیگذارد **ابو علی سینا** مینویسد که فصد باسلیق اگر همه بدن ممتلی بود آنرا نفع کند و نافعتر ازان در هر حال فصد صافن و حجامت زیر موضع کلیه است و دائم استعمال تنقیهٔ بدن و خصوصاً بقی و بنادق البزور بگل ارمنی و رب السوس مساوی الاجزا و غذا آنچه جید الهضم و کیموس باشد مثل زردهٔ بیضه و آنچه مبرد و مرطب بود مثل جوزهٔ مرغ و بقطف و بقلهٔ یمانی و کدو و اسفاناخ و فواکه رطب و خصوصاً انار شیرین و بقول رطبه دهند و علاج جرب مجاری میان دو علاج جرب کلیه و جرب مثانه باشد پس هر دو نگاه کنند **ایلاقی و جرجانی** گویند که علاج این مرض بفصد و حجامت کمرگاه و حقنه باید کرد و دوای مسهل نباید داد بهر آنکه مسهل ماده را از بالا فرود آرد و ریح زیاده کند و ترتیب علاج بدینگونه باید که اولاً اگر مانعی نباشد و قوت بر جا بود رگ باسلیق کشایند پس بر کمرگاه حجامت کنند پس حقنه بعمل آرند باین نوع که بگیرند حسک و بابونه و اکلیل الملک هر یک مشت و اطراف کرنب و اطراف چقندر هر یک دسته تخم معصفر نیمکوفته تخم کتان تخم حلبه سبوس گندم خطمی سپستان عناب هر یک مشت جو نیمکوفته دو مشت چنانکه رسم است بپزند و مقدار یکصد و ده درم بستانند و پانزده درم روغن بنفشه و ده درم شکر سفید و نیم درم نمک سوده بیامیزند و هر روز بکار برند

جلاب

بر ناشتا و در هر سه روز قی کنند و از پس قی هیچ طعام و شراب نخورند سوای گلاب نیمگرم پانزده درم پس هرگاه اشتها صادق شود طعام شوربای چرب و اسفاناخ و ماش و مانند آن دهند و چون مدت طول کند طعام از غوره و سماق و انار دانه و مانند آن سازند لیکن بسیار ترش نباید و این سفوف بعد استفراغها بکار برند مغز تخم خیار و خیار بادرنگ و تخم خربزه هر یک پنج درم نشاسته و صمغ و کثیرا هر یک دو درم خشخاش و بزر البنج هر یک دو درم رب السوس چهار دانگ تخم خرفه ده درم همه را بکوبند و ده درم اسپغول بادی بیامیزند شربتی هر بامداد سه درم با هفت درم شربت انجیر و سه درم آب شاهتره مطبوخ و پانزده درم شراب حلو و در سوراخ قضیب شیاف ابیض با شیر زنان و روغن گل سوده بچکانند و بهترین چیزها در آب گوگرد نشستن است و آن آب خوردن ابو الحسن نیحی گوید مردی را این مرض عارض شد و تکلیف سخت کشید او را بجلوس در آب کبریت و شرب آن امر کردم و بعد ده روز همه رنج از و زائل شد و آنجا که آب گوگرد نباشد گوگرد در آب سایند و در شراب بجوشانند و ازان اندک اندک بخورند و هم او گوید که طبیبی درین علت خوردن آب آهنگران میفرمود و کنیزک سندیه را این علت پدید آمد ابو ماهر فرمود که پنبه با آب آهنگران تر کرده بر رحم بر دارد کنیزک همین علاج کرد و زود این مرض زائل شد و این سفوف سودمند طباشیر صمغ فارسی نشاسته کتیرا هر یک دو درم تخم خرفه سه درم ریوند چینی ماميران چینی هر واحد یکدرم زرشک منقی هفت درم کنجد سفید بریان کرده پانزده درم گوگرد خوردنی مغز تخم خیار و بادرنگ هر یک ده درم نبات سفید بیست درم شربتی سه درم با پنج درم لعاب اسپغول و شب وقت خواب دو درم آب سرد و بر گرده و قضیب و زهار و حوالی آن روغن گل گرم کرده بمالند و در هر سه روز یکبار بحمام در آیند و در آبزن نشینند و این حریره سودمند است بگیرند کنجد بریان کرده ده درم نبات سفید پانزده درم نشاسته چهار درم آرد کرسنه سه درم و کنجد را کوفته چنانکه رسم است اشاسه سازند و در روغن بادام داخل کرده بخورند و شیر خر درین مرض سخت نافع است **خجندی** گوید که در بثور کلیه و جرب آن بعد فصد صافن یا باسلیق یا حجامت موضع گرده مغز تخم خیارین یا تخم خربزه

بشربت عناب و بنفشه بخورند و غذا ماء الشعیر بشیرهٔ مغز بادام شیرین و اگر با وی تپ نباشد بشوربای چرب بغیر ابازیر و بچهٔ مرغ و زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت غذا سازند و در احلیل روغن بادام و شیر دختران با لعاب بهدانه و شیر زنان و روغن نیلوفر بزراقه رسانند و بالجمله علاجش قریب از علاج حرقت البول تابع حرارت شدیدست چنانچه بیاید **ابن نوح** گوید که علاج جرب گرده و مثانه فصد صافن و حجامت تحت موضع کلیتین ست و بزرقطونا و تخم خیار و آب کشک و روغن بادام و شیر زنان بنوشانند **بعضی گویند** که افضل چیزیکه بدان تنقیهٔ کلیه مجرب و به کنند حجامت بر تهیگاه ست که آن قائم مقام فصد بود بلکه فائدهٔ او جلیل تر و نیکوتر از آن ست و همچنین گذاشتن زلو بر جایگاه گرده و چون حاجت به تنقیهٔ بدن افتد اول دو سه مرتبه قی کنند بعده اسهال بمطبوخ شاهترهٔ اهلیلجی علوبخان و شربت ورد مکرر بسنائی و شربت دینار و نقوع آلو نمایند و بعد تنقیه بنادق البزور شیخ الرئیس و سفوف ماميران ایلاقی و معجون ابو ماهر که در قروح گرده گذشت با شیرخر و ماء الجبن دهند ◆

ذیابیطس

اکثر بذال معجمه نوشته اند و بعضی مثل انطاکی بدال مهمله می نویسند و ایضاً بعضی بعد الف عوض بای موحده نون نگاشته اند بالجمله مرضی ست که اندران مریض مدام تشنه بماند و چون آب خورد در اندک زمانی بی تغیر براه بول دفع شود با اراده بخلاف سلس البول که بدون اراده بود و این مرض را زلق الکلیه و دولابیه و دواریه و پرکاریه و سلس البول و استسقای انمس و معطشه نیز نامند و وجه تسمیهٔ آن هر یک خواهد آمد و بقول شیخ الرئیس ذیابیطس آنست که آب بیرون آید همچنانکه بنوشند در زمان اندک و نسبت این مرض بسوی مشروب و بسوی اعضای او نسبت زلق معده و امعا بسوی مطعومات و اعضای او ست و گویند که بدین سبب این علت را زلق الکلیه گویند و آنرا اسمای یونانی سوای ذیابیطس نیز هست که گاهی آنرا دیاسقوس و فراییس نیز گویند و بعربی دواره و دولاب و زلق الکلیه و مرض مجاری و معیر نامند و صاحب این مرض تشنه شود پس آب نوشد و سیراب نگردد بلکه بول کند چنانکه بنوشد و بر حبس آن البته غیر قادر باشد و سبب ذیابیطس برودت حال گرده است یا بسبب ضعف عارض آن و اتساع و انفتاح فوهات مجری پس منضم نشود بنحویکه مائیت در گرده ثابت ماند و یا بسبب سردی مستولی بر بدن یا بر جگر و اکثر این فعل شرب آب سرد یا رسیدن سردی شدید از برودت سخت کند و این نادر الوقوع ست و یا بسبب شدت جاذبه از قوت حرارت غیر طبیعیه با ماده یا بغیر ماده و این اکثر باشد پس گرده از جگر آب زیاده از احتمال خود بکشد و آنچه از کبد و کبد از ما قبل خود جذب کند دفع نماید و این انجذاب متصل مائیت و اندفاع آن دوام کند و معلوم ست که چون شی سیال بقوت دفع شود بضرورت خلا استتباع دیگر کنند و این مرض ردی ست و گاهی بذوبان بدن و بدق انجامد و گویند که مراد از دق درینجا دق الشیوخت و ذبول ست نه دق مشهور و چون این مرض مستحکم شود مورث ضعف جگر و نحافت بدن گردد و بر همه تن یبوست و قشفت و عدم نضارت پدید آید و **صاحب کامل** گوید که مرض مسمی بذیابیطس معروف بپرکاریه است و آن حاجت متصل ببول بود و سلس البول نیز نامند و حدوث او یا از شدت قوت جاذبه باشد که بدان قوت گرده مائیت خون را که آن بول ست جذب میکند بنا بر شدت خواهش گرده رطوبت مائیه را و این از افراط سوء مزاج حار بر گرده بود که بدان سبب مشتاق بسوی مائیت گردد تا برودت این حرارت و لهیب عارض خود را لطفیه نماید پس بسوی گرده رطوبت از جگر و از سائر اعضا منجذب شود و ازین جهت شدت تشنگی و خواهش اعضا بسوی رطوبت مائیه عارض گردد و یا از ضعف قوت ماسکهٔ گرده باشد از ضبط مائیتی که از جگر بسوی آن می آید بسبب کثرت و ثقل آن درینجا و علامات داله برین علت شدت تشنگی ست بغیر تپ و بدون یبس که در بدن ظاهر شود و خروج بول مدام بغیر سوزش و آنکه بول رقیق و سفید مشابه آب بود و این بهر آنست که انسان چون آب بنوشد بسرعت آنرا از بول دفع کند بنا بر آنکه گرده آنرا از جگر جذب کند بغیر آنکه در جگر ثابت ماند و آنرا از خود نیز بسرعت دفع نماید بدون آنکه اندران ثابت ماند بهر آنکه گرده طاقت امساک او ندارد بسبب کثرت او بالجمله بقول جرجانی اسباب این مرض چهار نوع ست یکی ضعف گرده و عجز آن از حفظ آب که از جگر بسوی او می آید و از هضم آن دوم اتساع دهنهای عروق مجاری بول کم بدان سبب آب در آن

نه ایستد و غیر منهضم بسرعت بیرون آید سوم سوء مزاج گرم مفرط که در گرده افتد پس گرده آب زیاده از تحمل خود جذب کند و دائم جذب او و دفع او نماید چهارم سوء مزاج سرد که بر همه بدن یا بر جگر یا بر گرده مستولی گردد و گرده بدان سبب مائیت از جگر زیاده از آنچه دران گنجد و فزون تر از آنکه هضم تواند کرد بکشد و غیر منهضم دفع کند و جگر از ماساریقا و آن از معده کشد و معده طلب آب کند و تشنگی بدان سبب غالب شود و این کشیدن آب را که اعضا از یکدیگر میکشند و سرعت دفع بول را و سرعت تشنه شدن و طلب آب را بدولاب تشبیه داده اند و ازینجهت این مرض را بزبان یونانی ذیابیطس گویند و معنی آن بفارسی دولاب ست و گویند که این مرض را استسقای انمس بهر آن گویند که همچنانکه آب استسقا در احشا جمع میشود درین مرض آب دائم در وعای قابل بول که آنرا انمس نامند و آن مثانه است جمع میگردد و معطشه بنابرآن نامند که تابع او عطش شدید باشد و دواره و پرگاریه بهر آن گویند که دائره و پرگار بنحویکه رجوع میکنند بسوی نقطه که انتها از آن ابتدا کرده اند همچنین آب درین مرض بسوی خارج عود و ابتدا میکند و اطلاق لفظ سلس البول برین مرض باعتبار لغت یا اشتراک این لفظ ست یا بجهت آنکه چون ذیابیطس مزمن میشود مؤل بدان میگردد **و بدانند** که ضعف گرده محدث ذیابیطس عام ست که بسبب سوء مزاج آن باشد یا بسبب تهلهل جرم آن و اگر با ضعف گرده اتفاق اتساع فوهات مجاری آن افتد نزول مائیت دران سهل تر باشد پس مرض شدید تر بود و همچنین اگر اتفاق شود که ضعف ماسکۂ گرده با قوت جاذبۂ آن متقارن گردد احتباس آن برای مائیت شدید تر باشد و مرض نیز صعب تر بود و چون ضعف ماسکۂ گرده تنها موجب مرض میگردد پس هرگاه با وی سوء مزاج حار مادی یا ساذج باشد دران هنگام شدید تر باشد و ازین مرض تپ دق عارض نمیشود بسبب فقدان رطوبات و قوت با وی بسیار ضعیف میگردد بسبب قلت غذا و عرق نیز کم میشود **طریق تشخیص** اسباب این مرض باید که نظر کنند اگر با وی تشنگی شدید باشد و گرمی در پشت و تهیگاه محسوس شود و دیگر آثار سوء مزاج حار گرده که در شروع امراض گرده مذکور شد بدون رنگینی و سوزش بول یافته شود سببش حرارت گرده باشد پس اگر بول مائل بسرخی بر آید و حرارت جانب راست محسوس شود سببش حرارت جگر باشد و اگر با وجود تشنگی علامات سوء مزاج بارد گرده که همانجا مسطور شد دریابند و با هزال بدن روز بروز و سقوط قوت و اشتهای طعام و سکون تشنگی بشرب آب نیمگرم و یا گرم تا دیر باشد و بآخر منجر باستسقا گردد سبب آن برودت گرده باشد و اگر آثار ضعف گرده و اتساع مجاری آن که در بحث ضعف کلیه گذشت ظاهر گردد سببش همان باشد

علاج ذیابیطس حار

قرص کافور و قرص ذیابیطس و قرص گلنار و قرص طباشیر با مبردات قابضه بخورند و یا ماء القرع و ماء الخیار بنوشند و از آب سرد مکرر کنند و آب انار ترش و لعاب اسپغول و آب آلو بخارا نیز فائده مینماید و دوغ ترش غلیظ گوسفند بر برف سرد کرده خوردن انفع اشیاست و کذا اندران نشستن و صندل و گلنار و اقاقیا و گل ارمنی و آرد جو و گلاب و آب کاسنی سبز سائیده بر گرده ضماد نمایند و در نسخهٔ دیگر برگ مغیلان تخم کاهو عوض آرد جو و اقاقیاست و در آب سرد غوطه زدن بحدیکه بدن سرد شود درین باب مفید بود و نوشیدن ماء الشعیر تنها و بروغن بادام که حاجت ترطیب زیاده باشد و اشربه مسکنهٔ مبرده مثل شربت انار ترش و غوره و حماض و لیمون و خواب بر پشت بالای ریاحین بارده مثل نیلوفر و بنفشه و گل سرخ و شگوفه بهی و سیب و بید و گل نسرین و گوڑهل و گل لیمون شیرین و ترش و هار سنگهار و کاسنی و سد اگلاب و گل فردوس و بستان افروز و گل کدو و بزوبه و کشنیز و تغذیه مثل حصرمیه و رمانیه و مانند آن از اغذیهٔ بارده قابضه نافع ست و بالجمله در تطفیه حرارت گرده کوشند بدانچه در علاج امراض گرده از سوء مزاج حار ذکر یافته **ذکر بعض تراکیب مجربه** اگر بعد سلس البول قلت اشتها و ضعف گرده و عوارض ذیابیطس ظاهر گردد اول شیرجات معموله با ربوب قابضهٔ حامضه بعده قرص طباشیر و گلنار و نحیره دهند و در غذا دوغ گاو و مربای تمر هندی مناسب دیگر بعد سقوط اشتها و ظهور ضعف و نحافت بدن طباشیر سوده مروارید سوده با آملهٔ مربی سرشته با عرق بید ساده عرق کیوڑه عرق کدو شربت انار بغایت فائده میکند **دیگر** یشب یکماشه سوده با آملهٔ مربی یکعدد سرشته با عرق بید ساده پنج توله عرق نیلوفر پنج توله شربت نیلوفر دو توله ضماد آرد جو یکتوله گل ارمنی عدس مقشر گل سرخ هر یک شش ماشه با آب برگ خرفه

سفیدی اقند **الیضاً** گشنیز خشک گل سرخ طباشیر تخم کاہو تخم خرفہ گل ارمنی گلنار صمغ عربی ہر یک نیم ماشہ کافور یک سرخ کوفتہ بیختہ سفوف کردہ بشربت انار شیرین یکتولہ تنہا ہمراہ شیر یا معمولی نوشیدن خواہ قرص ساختہ خوردن درین باب نافعست خوردن جامن نیز نافع میشود **الیضاً** قرص ذیابیطس شش ماشہ ہمراہ لعاب بہدانہ سہ ماشہ نبات یکنیم تولہ دیا ہمراہ گاؤ سبز شب در آب خیسانیدہ صبح شیرہ کشیدہ نبات داخل کردہ بدہند **دیگر** مفرح بارد قابض ہفت ماشہ ہمراہ نقوع چھال فالسہ کہ یکدام آنرا ریزہ ریزہ کردہ شب در آب زیر آسمان گذاشتہ صبح مالیدہ صاف نمودہ نبات یکتولہ داخل کردہ باشند خوردن و اطریفل کشنیزی یکتولہ وقت شام تناول کردن در موسم سرما نافع **الیضاً** پوست اندرونی درخت گولر سفوف کردہ ہموزن نبات سفید آمیختہ یکتولہ ناہار خوردن اکثر سفیدی اقند **الیضاً** قرص طباشیر کافوری و قرص ذیابیطس در خمیرہ صندل ترش علویخان سرشتہ با عرق مسیحا دہند و از بنفشہ و نیلوفر و تراشہ کدو و عسالیج کرم و برگ خرفہ ہر یک یکتولہ کافور سہ ماشہ ضماد کنند غذا آش جو با شربت انار ترش و نیلوفر دہند **دیگر** قرص کافور با عرق کافور والد علویخان و عرق شیر دہند و یا لعاب بہدانہ و اسپغول ہر یک سہ ماشہ و شربت غورہ یا لیموں کاغذی سہ تولہ در عرق بید سادہ و نیلوفر ہر یک ہفت تولہ دہند و یا بشیرہ خرفہ و خشخاش بو دادہ و یا بشیرہ خیارین تنہا کہ درینہا قبض شیر و ادرار کثرت دہند و نوشیدن افشرہ فالسہ و خوردن کسیرو لیسرہ کہ پروردہ با نبات نفع عظیم دارد و این ضماد سازند صندل سفید گلنار کشنیز سبز برگ بید سادہ عسالیج کرم گل بہ و سیب و گل گڑہل ہر یک دو تولہ کافور سہ ماشہ بکار برند و خوردن انارین و خرماے ہندی و آلو سیاہ و زرد آلو و توت سیاہ بالخاصیت مسکن این تشنگی ست و ہمچنین سرکہ تنہا و در آخر این ضماد کنند طحلب کنب بید سادہ برگ گل سدا گلاب و برگ آن تخم خطمی و خبازی برگ خرفہ عسالیج کرم ہر یک دو تولہ سرکہ و گلاب ہر دو برابر و باقی تدبیر از بحث دق گرفتہ بعمل آرند آبزن نافع ذیابیطس گل گڑہل گل نیلوفر گل بیتہ باغی گل سدا گلاب گل شگفے گل زنگترہ و کاسنی و کاہو و باقلا گل خطمی کنب بید ہر یک شش تولہ تخم خطمی و خبازی و تخم کاہو ہر یک شش تولہ پارہ خیار و ہندوانہ و خربزہ و کدو ہر یک پاؤ آثار و بعد آبزن روغن گل و سرکہ برابر جا بگاہ گردہ را چرب کنند و دوغ ترش یکدو پیالہ نوشانند **جوارش آملہ** تالیف علویخان بجہت حرارت مفرط گردہ و ذیابیطس کہ با لینت طبع و ضعف قلب و خفقان و نسیان باشد آملہ منقے دہ مثقال زرشک منقی پنج مثقال کافور زعفران ہر یک نیم مثقال گل سرخ سہ مثقال طباشیر زہر مہرہ خطائی گل داغستانی کہربا گل ارمنی مغسول یشب سبز صندل سفید ابریشم مقرض کزمازج ہر یک یکمثقال کشنیز مقشر تخم خرفہ مقشر ہر یک سہ مثقال آنچہ را صلایہ باید کرد با گلاب بر سنگ سماق صلایہ نمودہ باقی ادویہ کوفتہ بیختہ در رب بہ شیرین و رب سیب شیرین ہر یک پنجاہ مثقال بسرشند شربتی دو درم **خمیرہ صندل ترش** کہ مقوی قلب معمول درین مرض و مخترع حکیم علویخان ست گل گاؤزبان گل سرخ ہر یک دو تولہ صندل سفید سہ تولہ در عرق بید مشک و گلاب و عرق فواکہ ہر یک پاؤ آثار شب خیسانیدہ صبح بجوشانند کہ ثلث آید مالیدہ صاف نمودہ زرشک سہ تولہ تمر ہندی سہ و نیم تولہ آلو بخارا پانزدہ عدد در آب مذکور شب خیسانیدہ صبح صاف نمودہ در قند سفید نہ تولہ و آملہ مربی پانزدہ عدد و شربت سیب پنج تولہ قوام ساختہ طباشیر ابریشم مقرض کشنیز مقشر ہر واحد یکتولہ آمیختہ بدارند شربتی دو مثقال **سفوف** از مجربات اطبای ہند گلو خشک برگ جامن خشک کردہ قاقلی کشتہ خاکستر مرجان صدف دریای سودہ اصل السوس مقشر صمغ عربی کتیرا گل نیلوفر گاؤزبان مروارید ناسفتہ گل سرخ کشنیز خشک تخم خرفہ صندل سفید کافور گلنار فارسی گل ارمنی تخم خشخاش سفید مغز چلغوزہ موصلی سیاہ تخم سمروالی ہمہ اجزا مساوی کوفتہ بیختہ سفوف سازند و بماء القرع یا بماء الرائب شش ماشہ بخورند و گیاہ شانہ و ست گلو و قلعی کشتہ نیز سفید ست **الیضاً** کہ برای ذیابیطس بسیار نافع و مجربست سوسلی دکھنی یکتولہ ستاور آملہ منقی مصطگی خار خشک ست گلو ست سلاجیت بنسلوچن بکہان بید گل منڈی ہر واحد نیم تولہ خشت چاہ کہنہ مدبر سہ تولہ نبات سفید ہمچند ادویہ آمیختہ سفوف سازند خوراک یکمثقال با بدرقہ مناسب و طریق تدبیر ساختن خشت چاہ اینست کہ خشت را گرفتہ اجزاے ارضی کہ بر آن جمع میشوند دور کردہ کوبیدہ خمیر در آب اندازند تا تہ نشین شود پس آب دور کردہ دیگر آب بیندازند و ہمچنان پنج مرتبہ بعمل آرند پس بکار برند و اگر ہفت مرتبہ سازند بہتر شود **عرق مسیحا** معمول درین مرض صندل سفید کشنیز خشک عنب الثعلب اصل السوس ہر یک پاؤ آثار

برگ شاهتره یک آثار برگ کاسنی دو آثار گل منهدی سه آثار گل نیلوفر تخم کاسنی گل خطمی گل گاوزبان برگ گاوزبان هر یک نیم آثار کافور نیم درم شربتی ازان هفت توله تا بیست و یکتوله **قرص** نافع ذیابیطس طباشیر رب السوس مغز تخم خیارین تخم کاهو تخم خرفه بریان صندل سفید هر واحد یکنیم کشنیز خشک بریان گل ارمنی نشاسته هر واحد نیم جزو گلنار سماق صمغ عربی هر واحد یکنیم جزو قرص ساخته بخورند **قرص** درین باب از مجربات منقول قلعی کشته چهارده ماشه مرجان کشته چهار ماشه گل سرخ علاج سوخته تخم کاهو مقشر کشنیز مقشر زرشک حب الکاکنج صمغ عربی گلنار هر یک چهار درم مغز تخم خیار مغز تخم تربوز تخم خرفه مقشر صندل سرخ صندل سفید هر یک دو درم تخم کاسنی یکدرم کافور نیم درم کوفته بیخته بآب انار ترش قرصها هر یک بوزن چهار ماشه سازند و صبح یک قرص همراه شیر تازهٔ بز که هنوز حرارت آن نرفته باشد بخورانند و شام یک قرص با شربت ورد دهند گویند که برای ذیابیطس و سرعت بول و ودی و تقویت گرده و مثانه بی نظیر ست تعداد خوردن این دوا هشتاد روز ست اما در بیست روز هم اثرش معلوم میشود و اگر برعایت مذی و ودی تخم کنگنی شقاقل ثعلب مصری هر کدام یکتوله داخل کنند اولی ست **قرص** از مجربات والد ماجد غفر الله له مروارید ناسفته سوده بسد کهربای شمعی زهر مهرهٔ خطائی هر یک سه ماشه طباشیر رب السوس هر یک چهار ماشه تخم خرفه تخم کاهو هر یک سیزده ماشه کشنیز خشک تخم حماض گل ارمنی زرشک هر یک دو نیم ماشه پاو بالا صندل سفید گلنار پوست سماق صمغ عربی هر یک یکنیم ماشه پاو بالا کافور یکماشه خاکستر پوست بیضهٔ مرغ چهار ماشه بدستور متعارف قرص سازند یگی اقراص پانزده خوراک ست و کم و بیشی حسب مزاج موقوف بر رای طبیب ست همراه این عرق استعمال نمایند برادهٔ صندل سفید کشنیز خشک صندل سرخ عنب الثعلب اصل السوس گل سرخ هر واحد نیم پاو تخم کاسنی گل نیلوفر هر یک پاو آثار برگ شاهتره برگ حنای خشک هر واحد یکنیم پاو در آب تر کرده و چند وزن دوا عرق کشند و صرهٔ کافور در نیچه آویزند غذا مناسب مرض دهند **ایضاً** این قرص برای ذیابیطس بلیغ النفع ست طباشیر رب السوس صمغ عربی کتیرا هر واحد نیم درم کافور افیون هر کدام یک قیراط بلعاب اسپغول قرص ساخته بآب تمر هندی بخورند **مفرح** سفید ذیابیطس دافع صفرا و گرمی مزاج نافع خفقان مقوی قلب و معمول شربت انار شیرین و ترش هر واحد نیم پاو آب آلو بخارا هفت دانه تمر هندی چهار توله آب رنگتره نیم آثار نبات سفید نیم آثار بقوام آورند و در آخر عنبر اشهب نیم ماشه حل نموده از آتش فرود آورده این ادویه داخل کنند تخم حماض پنج ماشه کشنیز مقشر زهر مهرهٔ سوده مغز تخم کدو شیرین مغز تخم خیارین خرفه مقشر تخم کاهو طباشیر هر یک شش ماشه گل گاوزبان چهار ماشه کهربای شمعی ورق نقره تودرین یشب سبز مرجان سرخ مروارید ناسفته هر واحد سه ماشه سائیده بدستور معهود سرشند و خمیرهٔ ابریشم علوی خان و سفوف صندل نیز درین باب مجرب ست

اقوال جمهره ابو سهل گوید علاج ذیابیطس که آن کثرت بول با عطش ست باین طریق نمایند که تبرید گرده و تقویت و ترطیب همه بدن نمایند و اغذیهٔ باردهٔ غلیظه بخورانند و این را نفع میکند ماء الشعیر مخین و طبیخ معمول از کشک جو و اسفاناخ و کدو و ماء القرع یا آب انار ترش و آلو بخارا و رب ریباس و رب بهی ساده و رب غوره و اسپغول چون با ماء الخیار یا دوغ گاو بخورند و لیست جو بماء القرع و قرص طباشیر بشیرهٔ تخم خرفه یا بآب انار و **ایضاً** این قرص گلنار نافع ست اقاقیا دو درم گل سرخ سه درم گلنار چهار درم صمغ درم کتیرا نیم درم کوفته بیخته بلعاب اسپغول قرص ساخته بآب سرد بدهند و از همه آنچه در ان حرافت و حدت و تلطیف و ادرار باشد حذر کنند و در جذب ماده بسوی ظاهر جلد حیله نمایند و لهذا درین استعمال ادویه که ادرار عرق کنند از خارج نفع بخشند و از خارج بر کنج ران و موضع کمرگاه بضماد معمول از آرد جو و سرکه و روغن گل و شگوفهٔ انگور و سبی کوفته و اطراف بید و خرفه و عصی الراعی و حی العالم و طحلب تضمید کنند و اگر احتیاج بقوی تر ازین افتد این ضماد بکار برند گل سرخ ده درم اقاقیا چهار درم عصارهٔ لحیة التیس لادن رامک هر واحد دو درم مازو یکدرم کوفته بیخته بآب مورد سرشته ضماد کنند و اگر اراده قوی تر ازین باشد بر ضماد مذکور صفحهٔ رصاص بربندند و این اقراص طباشیر نیز آنرا نافع ست طباشیر ده درم تخم کاهو تخم خرفه هر واحد پانزده درم کشنیز خشک صندل گل سرخ گل ارمنی هر یک پنج درم گلنار دو درم کافور نیم درم بآب انار ترش بخورند و این قرص نیز نفع کند بآب طبیخ پنج درم کشنیز در سرکه تر کرده خشک نموده

[illegible]

[illegible]

عدس مقشر هلیله سیاه گل ارمنی صمغ عربی هر واحد ده درم بقدر سه درم ازان صبح و شام بخورند **بوعلی** مینویسد که اکثر ذیابیطس از حرارت ناریه عارض میشود فلهذا بیشتر علاج او بتبرید و ترطیب ببقول و فواکه و ربوب بارده غیر مبرده است مثل کاهو و خشخاش و سکون در هوای سرد تر و جلوس در آبزن بارد حتی که بدن سرد شود و تسکین تشنگی او و تبرید گرده و تشدید عضلهٔ او نماید و بوئیدن کافور و نیلوفر و مانندان از ریاحین بارده درین باب نافع ست و از انچه این را نفع بخشد خواب آوردن و باز داشتن از تشنگی ست و تدبیر عطش مقدم ست باید که بدان اشتغال نمایند و اگرچه بنوشیدن آب بسیار باشد و بهتر آنست که آب بسیار سرد بنوشند پس قی کنند و برین تکرار آن نمایند و واجب ست که مائیت را از گرده بقی و تعریق قوی بگردانند و تخدیر ناحیهٔ گرده از انجمله است که نفع کند با بانت قوت از تقاضا و عجز آن از جذب او نیز و باید که از تعب اثیث و تناول مدرات اجتناب کنند و تلیین طبیعت ایشان را نافع ست و اگرچه حقنهای معتدله باشد چه اکثر ایشان یابس الطبع میباشند و گاهی محتاج بفصد در ابتدای مرض میشوند **و از مشروبات نافعه** دوغ ترش سرد کرده است و بهتر آن غایط و خصوصاً از شیر میش بود و ماء القرع مشوی و عصارهٔ خیار با سپغول و آب انار ترش و آب توت و آب آلو و امثال آنست و اشربه او از ین قبیل باشد حتی المقدور و بعوض آب آنرا بنوشند و رب تفاح ایشان را بسیار نافع و گلاب بلکه عصیر گل سرخ نافع بود و تسکین تشنگی ایشان کند و شربت آن بقدر دو قوطولی ست و ایضاً آب مقطر از دوغ گاو یا دوغ گوسفند ترش نفع کند و تسکین تشنگی نماید و اگر سه بیضه در سرکه یک شبانه روز تر کرده بنوشند نافع بود و از مجربات ما اینست که بگیرند فقاع از آرد جو و آش دوغ ترش مروق بعد تخثیر دوغ و تکرار اتخاذ فقاع ازان چند بار و تروق آن بعد ازان استعمال آن بارد جو بطریق فقاع کنند و هر قدر که تکرار این نمایند سرد زیاده باشد بعده سرد کرده بنوشند و از ادویه این قرص گلنار ست بگیرند اقاقیا دو درم باقی اجزا همانست که در قول ابوسهل گذشت بوزن سه درم بلعاب اسپغول و آب سرد یا ماء القرع بخورند و ایضاً قرص طباشیر بماء القرع یا خیار یا آب انار و ایضاً بگیرند طباشیر گل مختوم سرطان نهری سوخته مغسول هر واحد یکجزو لک سه جزو خشخاش تخم کاهو هر واحد یکنیم جزو بلعاب اسپغول قرص سازند و شربت ازان حسب مشاهدهٔ حال **و از اضمده** انچه از ادویه که دران تبرید و تشدید باشد گرفته شود و بگیرند سویق جو و شاخ نرم انگور و اگر از روغن به یا سیب یا زعفران یا بند بدان آمیزند و ضماد کنند و همچنین گل سرخ تازه و ریباس و غوره و عصی الراعی و پوست انار مخلوط کرده ضماد نمایند و کندر دو درم و جز آن که در قول ابوسهل گذشت طلا سازند **و از حقنهای قویه** درین مرض بهتر حقنه بدوغ و اعصارات بارده فالیفته مذکوره در اضمده است و گاهی بشیر تازه و روغن کدو و روغن بادام حقنه میکنند **و اما اغذیهٔ ایشان** انچه سریع الاستحاله بسبب لطافت خود بسوی صفراویت نباشد و یا بسبب لطافت و قلت او بحیثیتکه بخار گردد و تحلیل شود و ثفل را خشک کند بود و گاهی حفافت او بصرف مائیت از روده بسوی گرده میباشد بلکه اگر لطیف باشد مائیت او تحلیل شود بغیر آنکه ازان بول بسیار جمع شود و بادی لینت طبیعت باشد آن فاضل ست چه افضل شی از اغذیه که ایشان را بدان امر کنند نوعی باشد که تابع او لین طبع بود و تشنگی بشکنند و از انچه ایشان را موافق بود حریره معمول از خندروس و آب کشک جو و مصوصات و هلامات ست و چیزیکه قبض طبیعت ازان دور شود بدان مخلوط سازند و شوربا های بسیار چرب از لحوم برهٔ یکساله و ماکیان فربه و پاچهٔ گاو و ماهی تازه حمص و غیر حمص اگر از تشنگی او امن باشد و شیر میش مطبوخ با آب تا آب و قدری شیر برود و همه ایشان را نافع ست و باید که از فواکه که اندران تبرید و قبض مع ادرار بود مثل بهی احتراز کنند **ابن عباس** گوید که هرگاه حدوث ذیابیطس از غلبهٔ حرارت مفرط بر گرده بود با اشیای مبرده مطفیه و اغذیهٔ بسیار چرب علاج کنند و ماء الشعیر بشربت خشخاش و آب انار میخوش و شیرین و قرص طباشیر قابض با آب سیب و شربت ریباس و شربت به و لعاب اسپغول و آب خرفه بدهند و اسپغول و روغن گل و اندک گل ارمنی و گل قبرسی بر رب ریباس یا رب غوره دهند و اگر ازین فائده نشود قرص کافور با آب انار یا رب ریباس باید داد و این قرص ذیابیطس بدهند که نافع ست طباشیر پنج درم تخم کاهو تخم خرفه هر یک هفت درم تخم حماض تخم کشنیز خشک گل سرخ گل ارمنی هر واحد سه درم صندل سفید گلنار سماق هر واحد دو درم کافور نیم درم همه را باریک سائیده با آب خرفه یا با آب کاهو سرشته قرص بقدر درم تا مثقال بسازند و با آب انار میخوش یا آب سیب یا شربت حصرم یا رب ریباس یا مانند آن بخورند و اگر این کفایت نکند دوغ گاو و اقراص طباشیر

[illegible]

مسلک یا بعض اقراصیکه برای این مرض موصوف ست بدهند و ایضاً دماغ که آب او دور کرده باشند باید داد و تضمید گرده بصندل سفید و کافور و گل سرخ و گلاب کنند و این ضماد نفع کند صندلین گل سرخ هر واحد چهار درم اسپغول سه درم گل ارمنی گلنار هر واحد دو درم باریک سائیده بآب خرفه یا آب کاهو و گلاب سرشته بر گرده ضماد نمایند و یا اسپغول و آرد جو و صندل سفید هر واحد پنج درم حب الآس جفت بلوط هر واحد سه درم عصارهٔ لحیة التیس ایک اقاقیا هر واحد دو درم باریک سائیده بآب طرخشقوق یا آب کاهو یا آب خرفه یا آب بقلهٔ حماض سرشته ضماد کنند و روغن گل بر گرده بمالند و این حقنه بعمل آرند بگیرند آب خرفه و آب حی العالم و آب کاهو و آب برگ خشخاش هر چه ازین حاضر باشد یا آب شاخ گل سرخ هر واحد یکجزو لعاب الشعیر دو جزو از همه چهار اوقیه گرفته بران روغن گل و روغن نیلوفر هر یک اوقیه انداخته حقنه کنند که نافعست و غذای صاحب این علت گوشت بره و بزغالهٔ مسلوق بطریق سماقیه یا حصرمیه یا رمانیه یا زرشکیه باشد و دماغ حملان و پاچهٔ آنها و مخ آنها و بیضهٔ نیمبرشت و پنیر تر و ماهی تازهٔ فربه بدهند و از بقول کاهو و خرفه و طرخشقوق و از فواکه سیب و شفتالو و امرود و بهی و انار و عناب تازه و بادام تر و خشک و بسر و حلسوان اخضر و جلاب خورند و گاهی به تناول جمار و طلع نفع یابند و اگر زمانه تابستان یا ربیع باشد نشستن در آب سرد صواب بود و راحت و سکون و مانند آن ازین تدبیرست و از اشیای حاره و اشیای مدر بول مثل خیار و بادرنگ و خربزه و تخم اینها و مانند آن اجتناب نمایند **جرجانی و ایلاقی** مینویسند که صاحب ذیابیطس اگر قوت قوی بود و مانعی نباشد اول رگ باسلیق زنند پس تدابیر مبرده و مرطبه باید کرد و کشکاب غلیظ سرد کرده و روغن گل چکانیده باید داد و اسپغول و شکر در آب خیار ترش و شیرهٔ تخم خرفه بآب انار ترش و آب کدو بریان کرده و رب حماض ترنج و دوغ گاو یا بز سخت سود دارد و اگر مرض دراز بود و تن فربه و قوت برجا باشد عرق آوردن صواب بود و اگر انار دانه و سماق و تمر هندی و در دهان دارند تشنگی بنشاند و این قرص طباشیر بوزن سه درم بآب انار و رب مورد سخت سودمندست صندل سفید صمغ عربی اقاقیا هر یک دو درم طباشیر ده درم باقی اجزا همانست که در قول ابوسهل گذشت و نسخهٔ قرص گلنار نیز در قول مذکور گذشت و پارچه بآب یخ سرد کرده بر گرده گاهی نهند و ضماد آرد عدس بگلاب سرشته آزموده است حرارت گرده را ساکن کند و اگر محتمل باشد اقاقیا چهار درم کندر دو درم بآب مورد تر سرشته ضماد کنند و اگر اقاقیا در آب حل کنند و آن آب را سرد کرده پارچه بدان تر کنند و بر گرده بپوشند سود دارد و هرگاه گرم شود تبدیل کنند و حقنه که از عصارهٔ خرفه و بارتنگ و سفیدهٔ بیضهٔ مرغ سازند حرارت گرده را تسکین دهد و با غذا بازآرد و اگر درین حقنه دوغ ترش پالوده زیاده کنند صواب بود و طعام قلیهٔ کدو و ماهی تازه تیز بشیر پخته و قلیه از ساق کاهو و ثرید قرص نان در دوغ ترش و مصوص بآب غوره و مانند آن فرمایند و آنرا که دهن رگها فراخ شده باشد ادویهٔ قابضه دهند **خجندی** نوشته که صاحب اقناع گفته علاج ذیابیطس قریب از علاج تپ محرقه است و هر صباح رب فواکه قابضه مثل به و سیب و انار و آب اینها با قرص کافور یا طباشیر یا اقاقیا دهند و لعابات بشربت انار یا آلو یا خشخاش استعمال کنند و از حلو و مالح و حریف و حرکت متعب و جماع حذر نمایند و غذا ماء الشعیر بریان یا ریباسیه یا سماقیه و مانند آن دهند و اغذیهٔ غلیظه مثل هریسه و لحم بقر و بره ترش کرده و عدس و درابیه و پاچهٔ بز ایشان را نافع است و نوشیدن نقوع سماق بشراب حلو مجرب و این ضماد مجربست اقاقیا کافور صندل هر سه مساوی کوفته بگلاب سرشته بر تهیگاه ضماد کنند و یا اقاقیا در سرکه و گلاب حل کرده پارچه بدان تر نمایند و بر یخ سرد کرده نهند و این قرص ذیابیطس مجرب محمد زکریاست طباشیر رب السوس هر یک ده درم تخم کاهو بیست درم تخم خرفه پانزده درم گل سرخ کشنیز خشک هر یک پنج درم اقاقیا صمغ صندل گلنار گل ارمنی هر یک دو درم کافور نیم درم کوفته بیخته قرص ساخته دو مثقال بآب انار ترش یا بدوغ گاو بدهند **سعید** گوید که این مرض خطرناک است و خاصه اگر بکهول باشد ایشان کم ازان خلاص می یابند بهر آنکه امراض متطاوله حادث بکهول عسر العلاج بود کما قال بقراط و هرگاه این علت از سوء مزاج حار یابس حادث شود بر طبیب واجب است که مقابلهٔ سوء مزاج حار یابس باشیای سرد مرطبهٔ مقویهٔ گرده مثل ماء الشعیر و شربت آب انار و آب غوره و آب سرد و استعمال ماء القرع و سکنجبین و آب خرفه و شربت خشخاش و شربت لعابات با آب انار و آب آلو و گلاب و اغذیه که بالا مذکور شد نماید پس اگر بدن

ممتلی از خون باشد فصد مریض در ابتدای مرض یا بر دهراج نمایند و اگر مرض عظیم باشد قرص کافور بآب تا با قرص طباشیر با ماء الفرع دهند و تبرید کمرگاه بپارچه مبلول بصندل و گلاب و آب حی العالم و آب کاهو و گل ارمنی و گلنار و گل سرخ و اقاقیا کنند و بشیره تخم خرفه و آب بارتنگ و روغن نیلوفر مع شیر گاو گرم و سفیدی بیضه حقنه نمایند آن ره تقاسیر الاستحاله الطبی الهضم در معده مثل لحم گوساله و یا بچه جدی و حملان که پخته ابن علی گوید که همه آنچه در علاج سلس البول حار گفته شود در اینجا نافع بود و در تجربه جو با قرص طباشیر کافوری بدهند و آب سماق با قرص صندل و درین باب مجربات و کذا گل سرخ و کشنیز خشک بگلاب و استاد من امر میکرد بنوشیدن یک بیضه مرغ خام هر روز و از ادویه تجبیر بدره مثل کاهو و خشخاش و کشنیز با آب گل ارمنی و عدس بریان استعمال کنند و آب سرد بر ایشان ترش بنوشند و بجرقه و عنب الثعلب و لحم خیار و جراده کدو و هر چه حاضر باشد مبرد بسویق و با شاخ نرم انگور و روغن سفرجل و رامک و بازرد و مورد و اقاقیای مفرد و مرکب بر کمرگاه ضماد کنند انطاکی در تذکره مینویسد که فصد باسلیق حسب احتمال قوت نمایند بعد از آن تبرید بقرص بنفشه و شربت او و شیره تخم خرفه و کاهو و مغز خیار و کدو بدهند بعده ماء الجبن و ماء الشعیر بسکنجبین ساده و طباشیر و گل مختوم در اینجا از مجربات ست و بر بخره صدر لسبر که و آب کشنیز و گلاب و روغن بنفشه طلا کنند و در نزهته میگوید که ذیابیطس یا بسبب سوء مزاج باشد و یا بسبب هزال گرده و علاجش همانست که در علاج سوء مزاج گرده و هزال آن گذشت محشی شرح اسباب مینویسد که در ابتدا اگر قوت قوی و خون غالب باشد فصد کنند برای انصراف سواد بطرف دیگر و بهر اشتیاق گرده بسوی غذا تا اجزای دموی را که در مائیت میباشد هنگام انصراف او بسوی گرده از جگر امساک نماید و سمرقندی نوشته که استاد من بدوای مفرد برین مرض ظفر یافته و استیصال آن مینماید و مجربست و آن اینست که حب العطود در آب تر نمایند و بمالند و بیفشرند و شکر طبرزد درین آب حل کرده در دیگ پاکیزه بآتش ملایم بپزند و هر صبح وقت نهار بیاشامند و بقدر سه ساعت بران صبر نمایند و هر کرا این دوا نوشانیدم صحت یافت و تعریق قوی نافع ست لیکن استعمال تعریق مشکل ست بهر آنکه ایشان محتاج هوای بارد و سکون هستند و این مانع از عرق ست و باید که در استفراغ افراط نکنند تا در تخفیف بدن نیفزاید و غسل کردن بآب گرم معتدل الحرارة مفید بود و این سفوف نافع ست صندل سفید یکدرم نشاسته کثیرا تخم کاهو تخم خرفه هر یک سه درم صمغ عربی گل ارمنی گلنار سماق سنبل بلوط گل سرخ هر یک پنج درم کوفته بیخته بقدر سه درم همراه بعضی اشیا که جامع قبض و حموضت باشد مثل آب انار ترش و شربت صندل و حماض دهند

علاج ذیابیطس بارد

شرودیطوس و معاجین حاره مثل ماسک البول حار و فلافلی و زرعونی و جز آن که در بحث سلس البول مفصل مذکور گردد بدهند بعد تنقیه بدن بقی از طبیخ ترب و سکنجبین عسلی و اگر قی کفایت نکند حقنهای لین بکار برند و حتی المقدور مسهل ندهند که مضرست و بر پشت روغنهای مقوی و گرم مثل روغن قسط و محلب و سعد با جند بیدستر و عاقرقرحا بمالند و تعریق شدید النفع ست و غذا گوشت گنجشک و قلیه خشک از لحم طیور دهند و اگر آثار کثرت ماده بلغمی مدرک گردد اول برای تقلیل ماده بمقیات بلغمی قی کنند بعده حسب حصول نضج سواد این ماء الاصول دهند پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی بیخ اذخر بیخ حسک بیخ کرفس هر یک هفت ماشه اسارون سنبل الطیب قنطوریون دقیق هر یک چهار ماشه لکوه نه ماشه مویز منقی دو توله گلقند عسلی چهار توله و غذا شوربای مرغ بنان دهند و نخوداب نوشانند و روز چهارم شکاعی بادآورد و زرنب هر یک سه ماشه فوه الصباغین نه ماشه و روغن بیدانجیر هر یک یکتوله اضافه نموده تا هشت روز نوشانند و روز نهم بعد تنقیه وقت شب حب ایارج علوجانی نه ماشه بخورانند و صبح در ماء الاصول بعضی ادویه مسهله مثل برگ سنا توله ریوند خطائی سه ماشه مغز خیار شنبر شش توله ترنجبین پنج توله شربت دینار چهار توله روغن بادام شش ماشه اضافه نموده دهند و عوض آب بر عرق بادرنجبویه و گاوزبان اکتفا ورزند و وقت دو پهر نخوداب نوشانند و شام غذا بدستور دهند و صبح این حب دهند جدوار خطائی دو ماشه سوده بدوای المسک تلخ نه ماشه آمیخته ورق طلا یکعدد پیچیده بلیسانند و بالایش این مطبوخ دهند افتیمون زرنب هر یک سه ماشه شکاعی بادآورد صعتر فارسی برگ گاوزبان هر یک هفت ماشه در عرق بادرنجبویه و گاوزبان هر یک نیم پاو بجوشانند که به نیمه آید مالیده

صاف نموده شربت افسنتین و بزوری حار هر یک دو توله تودرین هفت ماشه تخم بادرنجبویه سه ماشه بخورند و در وقت دو پهر غذا بدستور دهند و همین نمط سه چهار مسهل داده جهت تعدیل و تقویت و رفع مرض این یاقوتی و ماءاللحم و ماسک البول و ضماد بعمل آرند **یاقوتی** که ذیابیطس بارد و سلس البول و تقطیر البول و سیلان منی را مفید است و مقوی گرده و مثانه و نافع بول الدم مروارید ناسفته یکتوله زهر مهره خطائی ابرک سوخته کهربا هر یک نه ماشه حب الآس خفت بلوط دم الاخوین شسمرا انجبار دانه هیل شادنج عدسی مغسول دارچینی حب کاکنج خصیة الثعلب سعد کوفی صندلین تودرین تخم خشخاش سفید بریان ابریشم مقرض هر یک دو درم در شربت حب الآس و قند سفید سه چند قوام ساخته مشک عنبر اشهب هر یک نیم ماشه آمیزند شربتی از هفت ماشه تا نه ماشه **ماءاللحم** گوشت حلوان چهار آثار مرغ جوان سه عدد گوشت آهو یک آثار زرنب بسفایج درونج عقربی هیل بوا عشبه دارچینی شقاقل تودرین بهمنین هر یک سه توله جوزبوا چهار و نیم توله ابریشم خام بست و پنج توله بادرنجبویه نه توله گاوزبان نیم آثار مویز منقی یک آثار عنبر اشهب مشک هر یک سه ماشه شربتی نه توله **ماسک البول** گلنار عذبه کزمازج عصارهٔ لحیة التیس هر یک یکتوله تخم مورد سه توله کوکنار برگ قنب برگ سرو جوز السرو بزرالبنج پوست انار ولایتی هر یک نه توله بکوده برگ گز گل گز هر یک هفت توله حلبه پنج توله بابونه چهار توله حب کاکنج دو توله **ضماد** جندبیدستر قصب الذریره سعد کوفی مصطکی شونیز قسط تلخ افسنتین هر یک یکدرم و هرگاه که درد زانو و پشت و تیرگی چشم پدید آید این دوا دهند حب بلوط دانه هیل بریان جدوار خطائی هر یک یکماشه جندبیدستر مشک هر یک سه حبه در جوارش جالینوس نه ماشه و دواءالمسک معتدل علوی خان سه ماشه ورق طلا یکعدد آمیخته بلیسانند و بالاتش زیرهٔ سفید سنبل الطیب سعد کوفی خولنجان صعتر فارسی هر یک چهار ماشه الائچی کلان چهار عدد زرنب انیسون هر یک سه ماشه در عرق دارچینی و بادرنجبویه و اسطوخودوس هر یک نه توله جوش کنند که به نیمه آید بالیده صاف نموده شربت ابریشم چهار توله تخم فرنجمشک نه ماشه بدهند که بسیار مفید است **اقوال مجربین** شیخ میفرماید که ذیابیطس حادث از برودت مع ذلک از تشنگی خالی نبود و بار اتفاق مشاهده این نشده و بعض قدما تدبیر آن کرده اند و گفته که واجب است تلطف بهر تسکین عطش آن بعد از آن اسهال او بحقنهای لینه مکرر نمایند بعده اسهال بحب صبر کنند و بایزده حب آن که هر حب مثل نخود باشد بدهند بعد از آن سه روز راحت داده اعادهٔ تدبیر نمایند پس از آن بر طعام فی تیرب و مانند آن کنند بعده تسخین بدن او بوضع محاجم بر آن و کمادات و بخورات و ضماد دست و پای او نمایند و گاهی احتیاج باستعمال ادویه محمره بر آن افتد پس چند روز راحت داده ریاضت سواری معتدل و دلک معتدل و خاصه در اطراف آن فرمایند و امر بحمام گرم کنند و شراب ریحانی بنوشانند **ایلاقی و جرجانی** مینویسند که آنچه از سردی بود اگر ماده باشد اول قی فرمایند پس معاجین گرم و ماسک البول دهند و علی بن زین گوید هر که خواهد که بول او باز ایستد سه جوز بریان کرده بعسل بخورد و معجون فلافلی سودمند است و شربت انجیر مسخن و منقی گرده است و اگر با جوز بریان بخورند بر امساک بول اعانت کند و روغنهای گرم بر کمرگاه و زهار بمالند و نشستن در آب گوگرد نافع بود و دوائیکه قوت باه زیاده کند بر قوت ماسکهٔ بول نیز یاری دهد خضر گوید که خوردن مصطکی بشکر و شربت راسن و خولنجان بشکر و بلوط و شاهبلوط و سنگدانهٔ ماکیان و سائر آنچه در سلس البول بارد بیاید نافع بود و بگیرند سعد و کندر مساوی و کوفته بیخته بمویز سرشته تناول نمایند که مجرب است و تناول باقلای بریان و کذا گوشت روباه بریان نافع است **حکیم شریف خان** مینویسند که چون مسهل موجب مرور مواد بسوی گرده و بسوی مجاری آن که امعاست میباشد لهذا درینجا قی را اختیار کرده اند و حقنه نیز از اندک اضرار مذکوره خالی نیست و نوشیدن سه حب نخودیکه در قول بوعلی مذکور شد در ذیابیطس بارد نیز شدید النفع است چنانچه جالینوس گفته لعلیم چون ذیابیطس مزمن شود در بول مگسها هجوم مینمایند و مورچها در آن می افتند و می میرند و آن را بالفارسی بول شیرین گویند و در هندی شهد میه پرمه نامند و درین وقت از ادویهٔ هندیه مجرب اینست که گلو خشک کرده نرم سائیده با شکر تری آمیخته بمقدار دو کف دست هر روز بخورند و سفوفیکه جهت تقویت گرده و مثانه برای حکیم شریف خان تالیف شده بود و در بحث ضعف کلیه مسطور شد اگر بقدر یکتوله با آب نقوع گلو سبز یا شیرهٔ آن بدهند نیز نافع بود و ایضاً قرص طباشیر یا قرص ذیابیطس چهار ماشه با شربت انار شیرین

دو تولہ سرشتہ با شیرہ تخم خرفہ شش ماشہ شیرہ چھال فالسہ یکتولہ شربت صندل دو تولہ عرق صندل پنج تولہ بدہند و بجای آب دوغ بزد دہند و گاہی با اقراص مذکورہ لعاب بہدانہ سہ ماشہ وغیرہ میدہند و اگر موسم سرما باشد دوغ موقوف دارند و گاہی زہر مہرہ طباشیر مروارید سودہ ہر واحد یکماشہ ہمراہ کیلہ پختہ نرم شیرین دو سہ عدد ممزوج ساختہ سہ پہر دادہ میشود و گاہی جامن نیز پس اگر بول سہ چہار بار زیادہ آید و گاہ گاہی مگس بران نشیند عرق کنول گٹہ و گاہی شیرہ کنول گٹہ و گاہی اقراص معمولی ہمراہ عرق شیر و گاہی با شیر خر بدہند و اگر بول مثل روغن سیاہ کم رنگ رقیق باشد و مگس بران نشیند سفوف شقاقل مصری خصیۃ الثعلب بہمن سرخ بہمن سفید حب السمنہ چلغوزہ کنجد مقشر دانہ ہیل مغز تخم خیارین ہر یک دو ماشہ مغز تخم ہندوانہ شش ماشہ کوفتہ بیختہ نبات دو چند آمیختہ نہ ماشہ تناول کردن مفید بود و اگر در ابتدا سلس البول مع بواسیر و قبض دائمی و درد کمر و نزلہ و کثرت ریاح و بلغم باشد و در آخر منتقل بذیابیطس شود و مگس بر بول نشیند و حرارت و یبوست بر مزاج مستولی گردد نسخہ ذیابیطس معمولی یعنی شیرہ تال مکھانا شیرہ بہمن سفید شیرہ تخم خشخاش ہر یک چہار ماشہ شیرہ تخم خربوزہ شش ماشہ شیرہ کبستان افروز چہار ماشہ خمیرہ صندل یکتولہ تودری سفید چہار ماشہ پاشیدہ دہند و بجای آب شیرہ بادام بعدہ لعاب گل خطمی سفید سہ ماشہ شیرہ مغز بادام شیرہ تال مکھانہ شیرہ کاکنج ہر یک چہار ماشہ لعاب اسپغول شیرہ مغز تخم ہندوانہ ہر واحد شش ماشہ خمیرہ صندل یکتولہ بدہند و اگر ازین دوا درد کمر زیادہ شود شیرہ مغز حبۃ الخضرا شیرہ مغز چلغوزہ ہر یک چہار ماشہ عوض لعاب اسپغول کنند و برگ سداب سعد کوفی تخم کاہو تخم بنگشت ہر یک ماشہ سودہ ہمراہ آن دہند این نسخہ بجہت درد کمر و بواسیر و سلس البول و ذیابیطس از بلغم شور مرکب است آخر روز لعاب اسپغول شیرہ قرطم ہر یک شش ماشہ شربت انار شیرین دو تولہ دہند باز برعایت بواسیر خبث الحدید مدبر سودہ سہ ماشہ با طریفل کشنیزی سرشتہ ہمراہ شیرہ مغز تخم ہندوانہ شیرہ خیارین ہر یک شش ماشہ شیرہ خشخاش شیرہ حب الحلب شیرہ فندق ہر یک چہار ماشہ نبات یکتولہ تودری سفید پاشیدہ دہند بعد ازان اگر خشکی دہان و عطش مفرط شود و ہوای سرد خوش آید و تہوع پیدا شود و درد کمر کمتر و بواسیر بدستور باشد مصطگی یکماشہ سودہ بپیالہ مربی یکعدد سرشتہ با شیرہ حب الحلب وغیرہ دہند و اگر حرارت مستولی گردد دوغ دہند و کافور قیصوری نیم ماشہ طباشیر مغز تخم کدو ہر واحد یکماشہ سودہ بخمیرہ صندل تولہ سرشتہ ہمراہ شیرہ خشخاش شیرہ خرفہ شیرہ تال مکھانہ ہر یک چہار ماشہ اسپغول شش ماشہ پاشیدہ دہند بالجملہ در آخر علاج دق می باید کرد و گویند کہ مرکی صمغ عربی در آب حل کردہ چند قطرہ در احلیل چکانیدن در حبس بول شیرین مجرب است و بقول اہل ہند پوست درخت لزان یا الماس را یا مجیٹھ یا صندل را در آب جوشانیدہ صاف نمودہ نوشانیدن برای بول کہ مگسہا بالای آن نشینند زائل کند و ہمچنین پوست بیخ ارنی یا پوست شیب در آب جوش دادہ صاف کردہ خورانیدن و اگر سلاجیت را با یکی ازین مطبوخ یار کنند در نفع قوی تر گردد و سفوف خشت کہنہ نیز درین باب از مجربات است

حصات و رمل کلیہ

یعنی سنگریزہ و ریگ گردہ سمرقندی از صاحب کامل نقل کردہ کہ سبب فاعلی سنگ حرارت غریبی ناری خارج از اعتدال است و سبب مادی آن خلط غلیظ لزج از بلغم یا ریم یا خون غلیظ پس حرارت آتشین رطوبت او کند و شدید الغلظ باندر و از غلبہ حرارت بطول مدت خشک شود و متحجر گردد لاسیما چون بدین سبب ضیق مجاری مابین گردہ و مثانہ در خلقت یا بسبب سدہ از اخلاط چسپندہ یا از ورم بحادث سدہ در تنفس مجاری یا در مجاورہ آن مثل امعا انضغاط گردد پس بول رقیق و لطیف اندک اندک بپالاید و شی غلیظ مادی بیرون نیاید بسبب تنگی مجری و ریگ آنگاہ پیدا شود کہ مادہ قلیل الغلظ و لزوجت باشد و در فضای گردہ بہم رسد و اندک اندک ازان منعقد گردد و قوت دافعہ بتدریج آنرا دفع کند پس در بول راسب شود و اما سنگ وقتی تولد کند کہ مادہ بسیار و شدید الغلظ و لزوجت باشد و در فضای گردہ چسپیدہ و بیرون نیاید و در انجا بقوت حرارت منعقد شود و بسوی آن مادہ اندک اندک مضاف گردد و روز بروز منعقد شود تا آنکہ سنگ گردد و این مثل آن باشد کہ گل از طبخ خزف گردد و در دیگ حمام و ظروفی کہ دران آب دائم گرم کنند در اسفل آنہا سنگریزہ منعقد گردد و جالینوس گفتہ کہ گاہی سنگ در گردہ بسبب قرحہ گردہ حادث شود بجہت آنکہ ریم آن خارج نشود و حساند متحجر گردد

و شیخ میفرماید که گرده و مثانه در سبب تولد سنگ مشترک اند و این بهر آنست که تولد از ماده منفعله و از قوت فاعله تمام میشود اما مادهٔ آن رطوبت لزجه غلیظه از بلغم است یا ریم یا از خون که در ورم دبیلی جمع شود و این نادر بود و اما قوت فاعله حرارت خارج از اعتدال است و برای ماده دو سبب است یکی مادهٔ آن ماده دوم حابس ماده اما مادهٔ آن مادهٔ اغذیهٔ غلیظه است از شیر ها و خصوصاً سطبر و پنیر ها و خصوصاً رطب و گوشتهای غلیظ مثل لحوم طیور آبهای اجامی بزرگ جثه و گوشت شتر و ماده گاو و بز و لحوم غلیظهٔ وحشی و ماهی غلیظ و بهمه گوشت بریان و برنج بشیر و هریسه و کله پاچه و فالوده های لزج و نان لزج و خام و فطیر و رشته و لاکشیه و بسطه و میده و آرد سفید و لزجه و حلوای لزج و فواکه خام و عسر الهضم و آنچه مولد خلط لزج باشد مثل سیب خام و شفتالو خام و مثل لحم ترنج و لحم امرود و آبهای تیره و خصوصاً غیر مالوفه مختلف و شرابهای سیاه غلیظ و خصوصاً اگر هضم ضعیف باشد بسبب ضعف قوت هاضمه یا بسبب کثرت متناول یا بسبب سوء ترتیب و ریاضت بر امتلا و گاهی مادهٔ ریم از قروح دران یا در نحو آن باشد و اما حابس ماده ضعف دافعه گرده بود بسبب سوء مزاج یا ورم حار یا قروح گرده که دران فضول و رسوبات از همه آنچه بسوی آن از مائیت برسد جمع شود یا شدت حرارت که فضول را ریگ گرداند و آنرا متحجر سازد قبل از انکه مندفع گردد و بسوی آن قبل هضم تام در اعالی بدن آنرا جذب کند و این حرارت یا لازم بود یا عارض بسبب تعب یا تناول مسخن و یا بسبب سده از فضول مجتمعه بود یا برد مقبض یا اورام ساده حاره و این بسیار باشد یا بارد و صلب یا مشارکت اعضای قریب مثل روده و غیر آن چون گرده را ابقیشی دران سده پیدا کند و این همه اشیا در مثانه سنگ تولد کنند و حصات گرده مردمان فربه را اکثر بهم رسد و مردمان لاغر را سنگ مثانه بیشتر افتد و مشایخ را سنگ گرده بیشتر از سنگ مثانه بهم رسد و امر صبیان و کسانی که متصل ایشان اند بالعکس باشد و اکثر این علت کودکان را میان طفلی تا اول بلوغ افتد و اکثر تولد سنگ در صبیان بسبب کثرت غذا و حرکت بر امتلا و نوشیدن شیر و بسبب ضیق مجاری مثانه آنها بود و در مشایخ بسبب ضعف هضم ایشان و لهذا بقراط حکم کرده که آن در مشایخ زائل نشود و هر بول که دران خلط بسیار بود دران تولد حصات بیشتر گردد و چون آن بول را بنهند ازان نمک پیدا شود و نمک او زیاده تر باشد و نمک پیدا میشود از مائیتی که دران ارضیت بسیار بود و آنرا حرارت محترق ساخته باشد و در بول صبیان که نمک بیشتر از بول مشایخ بود نه بسببی ست که اجزای ارضی اندران بسیار ست بلکه بهر آنست که حرارت دران بیشتر ست و اجزای ارضی که اندران ست جمله بدان حرارت سوخته و لهذا بول کودکان تیره بود و بسبب کثرت تخلیط طعام آنها و بسبب تخلخل ابدان ایشان پس اکثر مائیت ازان بتحلل خفی تحلیل گردد و اذکی صبیانی که ایشان را سنگ پیدا شود کسانی ست که در اکثر طبع ایشان خشک و معدهٔ آنها گرم باشد و پس طبع ایشان در اکثر بسبب انجذاب بسوی جگر پس باعضای بول آنها بود و چون درانجا حرارت بود و سبب فاعل حاضر باشد و بالجمله پس طبیعت بول را غلیظ تر کند و ل دردی که در بول باشد به بندد و سنگ شود و اکثر کسی که رسوب رملی در بول او کثرت نماید دران حصات مجتمع نشود مگر آنکه ماده مجتمع نشود و ایضا بسیار بهم نبود چه اگر ماده بسیار بودی در ابتدای انعقاد ازان سنگ بزرگ صلب متولد شدی مگر آنکه سنگ بزرگ باشد و نرم قابل شکستگی بود و اما رسوب رملی در بول بسیار جدا نشدی و هرگاه صورت این باشد معلوم شد که ماده چنان نیست نه بسببی در نفس خود و نه بسبب شدت حرارت که تحجیر غیر قابل لقلت باید و دلالت بر قوت دافعه کند و این حکم اکثری غیر ضروری ست و تحقیق صاحبان حصات را نوائب تولد سنگ بود و چون بول او درانجا مجتمع گردد و قریب بود که سنگ در بول خارج شود ایشانرا مثل قولنج بهم رسد و مدتها درین مختلف بود میان یکماه تا یکسال و بدانکه حصات کلیه و مثانه از چیزیست که ورم آرد چه جماع گویند که کثرت منی و باز داشتن شهوت جماع خاصه اگر شهوت صادق باشد و منی حرکت کرده و انزال نشده ازان منی متحجر گردد در خصیه و امثال آن و سنگ تولد کند و فساد شیر دایه از جمله اسباب این علت بود از دو وجه یکی آنکه اگر شیر صفراوی بود احشای کودک را گرم تر کند و غلظت بول آن افزود و تر سنگ کند دوم آنکه اگر شیر بلغمی بود بول کودک را غلیظ تر کند و حرارت مثانه آنرا به بندد الطالی گویا که سنگ منعقد گردد و چون ماده بسیار بود و ملتهم شود و الا ریگ انعقاد یابد و احدی بالانعقاد آن از سردی و غلظ سوداوی تصریح نکرده و نزد من ازین مانع نیست تا به تحقیق تجربه پیوسته و سنگ مرض سرد ثابت بود و گاهی ذی ادوار مخصوص باشد و اکثر سنگ گرده در مردمان فربه و زنان و پیران بسبب غلظ سوداوی و سردی مزاج و ضیق مجاری در بیشه تولد کنند و سنگ مثانه بالعکس بود و لهذا

بقراط گفته که تولد سنگ مثانه در خصیان و زنان کمتر شود و اگر واقع شود امید زوال او نباشد و تولد سنگ در انسان بر حد تولد حجر البقر و فادزهر در حیوانات است و
وسبب او قات استفراغ و تنقیه و اوزان مغلظات مثل پنیر و قدید و بادنجان و بیضهٔ پخته و نان خشک و فواکه فوق ما کل و شرب آب کدر بعد حمام است
بعضی گویند که در موضع تولد سنگ بواسطهٔ قابلیت مزاجی و تدبیرات خارجی بخار دخانی عاقد همچون بخاری که در معدن احجار آن فعل میکند
پیدا آید و تولید سنگ کند و بدین جهت بعضی مردم را اتفاق شود و این ماده از دو شی خالی نباشد که ارضی المزاج و نیز باشد که اجزای ترابی بسبب خوردن
آبهای لائی و اشباه آن باین ماده مخلوط باشد و بران اعانت نماید و همچنین بسیار خوردن چیزهای غلیظ لزجه خاکناک و حجریات و انفحه **ابن جزله**
گوید که اکثر سنگ گرده در مزاج حار و سن شیخوخت و در فصل خریف و بلدان غربیه تولد کند و گویند که در پانزده جا سنگ پیدا میشود یعنی گرده و مثانه
و حالبین و اعور و قولون و زهره و کبد و طحال و ریه و مفاصل و دماغ و حنک و زبان و خنازیر و سلعه و محمد زکریا گفته که غلامی را دیدیم که همه
انگشتان او سنگ شده بود **طریق تشخیص** سنگ گرده و ریگ آن اگر مریض شکایت عسر بول و خروج آن اندک اندک و سوزش بول و گرانی
در کمرگاه نماید گویا چیزی ازان آویخته است و خاصه هنگام خواب بر روی نماید و درد اندران گویا که دوال دوز دران نخلد و خصوصاً در وقت امتلای
امعا از ثقل و ایضاً گاهی عروض الم در خصیه محاذی گردهٔ علیل و گاهی ظهور الم مع خدر در پای همان طرف بیان کند لهذا باید که بول تمام شب را در
ظرفی صاف جمع کنند و آن ظرف را از گرد و غبار پوشیده دارد و صبح بول را بآهستگی ازان ظرف بریزد اگر زیر آن بول ریگ سرخ و زرد ظاهر گردد بر
تولد سنگ یا ریگ در گرده حکم باید کرد پس فرق در سنگ و ریگ از شدت و خفت اعراض توان کرد و ایضاً صفائی و رقت بول بعد از کدورت و غلظ
و اقشعرار در وقت نوبت نیز بر تولد سنگ دلالت کند و ایضاً درد سنگ را لو تنها باشد که دران اشتداد و هیجان نماید و صاحب او را درد مثل قولنج
عارض شود و فرق میان درد گرده و قولنج در بحث قولنج گذشت **و مجوسی** گوید که طبیب را باید که درین مرض نظر جید نماید چه گاهی مرض در امعا
متصل خاصره بود و معلوم شود که آن در گرده است چنانچه جالینوس گفته که مرا وقتی درد در شکم قریب خاصره عارض شد تا آنکه گمان کردم که دران موضع
سوراخ بدوال دوز میشود و لاسیما در جائیکه اندران بول از گرده بسوی مثانه می آید پس حقنه بزیت استعمال کردم و ازان کیموس شبیه بآبگینه
گداخته همراه روغن خارج گردید و درد ساکن شد و من گمان میکردم که مرا سنگ در مجری میان گرده و مثانه است و درد اندر رودهٔ از امعای غلاظ بود و
ابن سینا گوید که چون بول در ابتدا غلیظ بود و بعده بسوی رقت شروع کند از احتباس کدورت در گرده بول رقیق شود پس بدانند که مواد در
گرده باز می ماند و سنگ تولد میکند با وجود آنکه گاهی در ابتدای امر بول رقیق کند و غلیظ بودن آن در ابتدا دال تر بر صحت قوت و وسعت مجاری بود
و گاهی با آن رسوب بسیار بود و مشابه برسوبی که در امراض جگر علیل باشد و هر قدر که بول شدید تر و دائم تر در صفا و کمتر در رسوب بود دلالت کند بر آنکه
سنگ صلب ترست و گویند که تشخیص صحیح خصوصاً شیخ چون بول سیاه کند یا درد یا بغیر درد منذر بتولد حصات در مثانهٔ او بود و علامات حرکت حصات
آنست که درد از کمرگاه بسوی کنج ران فرود آید و درین هنگام سنگ در پیچ آید و هرگاه آن درد ساکن شود بدانند که سنگ در مثانه حاصل شده و فرق
در حصات کلیه و مثانه اینست که سنگ گرده اندک نرم تر و کوچک تر و مائل تر بسرخی بود و سنگ مثانه سخت تر و بزرگتر و مائل تر به تیرگی و خاکستری یا سپید
باشد **علاج** حجر الیهود سوده سنگ سرماهی سوده هر واحد یکماشه صمغ اکو یا صمغ عربی سوده نیم ماشه همراه شیرهٔ تخم خیارین شیرهٔ تخم خربزه شیرهٔ
خار خسک در عرق عنب الثعلب و گلاب برآورده با شربت آلو بالو یا شربت بزوری خورند و سفوف حجر الیهود و معجون آن بکار برند و یا سنگ سرماهی
و حجر الیهود و صمغ عربی هر واحد یکماشه بگلاب سوده اول بلیسند و عقب آن شیرهٔ تخم خربزه شیرهٔ تخم خیارین هر واحد یکتوله شیرهٔ خستهٔ
آلو بالو شیرهٔ دوقو هر یک شش ماشه در عرق عنب الثعلب نیم پاو و گلاب عرق خار خسک هر کدام چهار دام شیره کشیده شربت آلو بالو یا شربت بزوری
بارد دو توله داخل کرده بنوشند و اگر خواهند شیرهٔ تخم شلغم و شیرهٔ تخم گزر و شیرهٔ تخم ترب چهار چهار ماشه اضافه نمایند و یا حجر الیهود و سنگ سرماهی تخم ترب
حب القلت از هر یک دو ماشه سوده در شربت کشوث دو توله سرشته بخورند بعد ازان شیرهٔ تخم خربزه یکتوله شیرهٔ تخم خیارین دو توله شیرهٔ

نوع دیگر

بادیان شیرهٔ خار خسک شیرهٔ تخم کرفس هر یک چهار ماشه عرق بادیان ده توله بنوشند و یا سنگ سرماهی حجر الیهود حب القلت تخم ترب هر یک دو ماشه کوفته بیخته با آب عنب الثعلب سرشته حبها ساخته اول بخورند بالای آن شیرهٔ تخم قرطم شیرهٔ مغز خستهٔ آلو بالو هر واحد یکتوله شیرهٔ تخم خربزه دو توله در عرق خار خسک ده توله برآورده شربت کشوث دو توله حل کرده بنوشند و استعمال ماء الجبن نیز برای سنگ گرده و مثانه فائده میکند و گل پلاس و گل معصفر و تخم خربزه و تخم خیارین و خار خسک در آب جوشانیده صاف نموده نطول نمایند و ثفل آن را بر ایر بندند و اگر ازین تدابیر فائده نشود قی نمایند و تنقیه از فصد و مسهل کنند و این مسهل در مرض سنگ گرده و مثانه معمول است گاوزبان عنب الثعلب پرسیاوشان گل سرخ خار خسک حب القلت بسفایج هر یک نه ماشه تخم خیارین تخم خربزه مغز خسکدانه هر یک یک توله سنای مکی یکتوله و سه ماشه جوش داده صاف نموده مغز فلوس ترنجبین هر یک شش توله شربت کشوث چهار توله حل کرده بار دیگر صاف نموده روغن بادام شش ماشه انداخته بنوشند و یا عناب هفت دانه سپستان بست دانه گل بنفشه پرسیاوشان هر یک نه ماشه گاوزبان گل نیلوفر تخم کاسنی نیم کوفته حب القلت هر یک هفت ماشه آلو بالو دو توله خار خسک نیم کوفته نه ماشه سنای مکی چیده یکتوله و سه ماشه گل سرخ یک توله شب در آب گرم تر کرده صبح جوش داده صاف نموده مغز فلوس چهار توله ترنجبین پنج توله حل کرده بار دیگر صاف نموده روغن بادام شیرین چهار ماشه پاشیده بنوشند که جهت تنقیهٔ گرده و مثانه سریع الاثر است و خوردن تریاق فاروق در تفتیت سنگ گرده مجرب سدیدی است و از اغذیهٔ غلیظه مثل گوشت گاو و میش و فواکه خام مثل زردآلو و امثال آن که در آغاز این بحث در قول شیخ مفصل مسطور شده و از تعب و جماع مفرط پرهیز کنند و بعد حصول تنقیهٔ بدن بهر تنقیهٔ نفس عضو باستعمال ادویهٔ مفتتهٔ حصات که مذکور شد مداومت نمایند و با ادویهٔ مفتتهٔ حصات میباید که صمغ آلو و مانند آن یار باشد و همچنین ادویهٔ مقوی عضو مانند سلیخه و سنبل الطیب و اگر درد شدید باشد ادویه که بالخاصیت مسکن درد باشند مانند تخم کرفس و تخم شبث یا ادویه که بسبب تخدیر تسکین نمایند باید داد و مدام آبزن باید کرد **ذکر بعض تراکیب معموله** چون درین علت مریض از حبس بول مضطر گردد حجر الیهود خاکستر عقرب خاکستر آبگینه یکد ماشه در شربت کشوث توله لیسیده شیرهٔ بادیان و قرطم و تخم خربزه و خار خسک یکدنه ماشه با گلاب و عرق جو انسیه و مکوه هر یک هفت توله و شربت بزوری چهار توله بنوشند و دیگر حجر الیهود و سنگ سرماهی عقرب سوخته مصطکی هر یک ماشه در شربت انناس دو توله لیسانیده شیرهٔ هلیون و کاکنج هر یک چهار ماشه و تخم خربزه و خیارین هر یک نه ماشه در عرقیات مذکوره و شربت فنطوریون علو بخانی سه توله بدهند و دیگر دانهٔ هیل و سماق یکد ماشه عوض عقرب و مصطکی داخل کرده و شربت لیمون دو توله داده شیرهٔ کاسنی و زرشک و خیارین و خربزه هر یک نه ماشه و هلیون چهار ماشه با عرقیات یعنی عرق کیوره هفت توله و گلاب یا آب انار و شربت انناس و شربت بزوری یکدو توله بنوشانند و دیگر مدرات و مفتتات مثل شیرهٔ کشوث و کرفس و بیخ کبر و هلیون و خار خسک و غیره بدهند و از تخم شبث و بادیان و تخم خربزه و قرطم و گوکهرو هر یک پنج توله و اکلیل سه توله و نخود سیاه و تخم ترب و گل بابونه هر یک نه توله آبزن سازند و دیگر اگر از ریگ درد گرده باشد شیرهٔ بادیان پنج ماشه شیرهٔ تخم کرفس دو ماشه در عرق بادیان و گلاب هر دو دوازده توله برآورده گلقند دو توله داخل کرده بدهند و روغن گل روغن بابونه گرم کرده بر موضع درد بمالند دیگر در مزاج حرارت باشد شیرهٔ خار خسک شیرهٔ تخم خیارین شیرهٔ کشنیز خشک در عرق عنب الثعلب و کیوره و گلاب برآورده شربت بزوری داخل کرده بدهند غذا آب گوشت و نان دیگر اگر گاه گاه درد شود و ریگ سرخ بیرون آید حجر الیهود سوده همراه شیرهٔ خار خسک و خیارین و تخم کرفس در گلاب و عرق عنب الثعلب برآورده شربت دینار اسپغول مسلم داخل کرده بخورند بعده سنگ سرماهی اضافه کنند و شربت بزوری بجای شربت دینار نمایند و وقت سرخی بول کرفس موقوف کنند **ایضا** برای درد حوالی گرده و خروج ریگ حجر الیهود و سنگ سرماهی هر یک ماشه همراه شیرهٔ بادیان و تخم کشوث هر یک پنج ماشه شیرهٔ کلتهی سه ماشه شیرهٔ خار خسک شیرهٔ خیارین هر یک هفت ماشه در عرق مکوه دوازده توله برآورده شربت بزوری حل کرده بخورند و نطول که در وجع کلیه گذشت نمایند **ایضا** در سنگ گرده و درد بجای عصعص اول نطول بر گرده و مثانه هم نمایند و قی از ترب مع برگ چهار عدد قطع کرده جوشانیده کنند بعد ازان سنگ سرماهی حجر الیهود هر یک ماشه بگلاب سوده شیرهٔ خار خسک شیرهٔ تخم خیارین هر یک شش ماشه جو الکمار یکماشه حل کرده بنوشند و روغن بابونه یا روغن ترب

یا روغن عقرب بر موضع کمرگاه و بر عانه هم بمالند بعد دو سه روز که آرام شود گلقند نسترن توله همراه عرق بادیان چار توله شیرهٔ خارخسک نبات دهند و دیگر اگر باد در گرده باشد بعد فصد لعاب بهدانه سه ماشه شیرهٔ خیارین شیرهٔ خارخسک هر یک شش ماشه در عرق خارشتر عرق خارخسک هر واحد پنج توله برآورده شربت بزوری بارد داخل کرده بدهند و دیگر اگر در بول بلغم مثل زردی بیضه برآید بدانند که مادهٔ حصات ست لیس درچنین صورت کثرت مواد و امتلا قبل از تنقیه مدرات قویه ممنوع ست از دیگر جا ماده بعضو ماؤف که گرده و مثانه است می آید و زیاده موجب آفت میگردد باید که بعد تنقیه درین حال و این مرض معجون مقوی معده و گرده در فصل بارد همراه شیر شتر استعمال نمایند تا از ضعف هاضمهٔ معده بلغم بسیار متولد نگردد و ابرک کشته دو سرخ نیز منفعت بسیار می نماید و دیگر اگر دردی سفید مثل آهک زیر بول و بجای بول کردن منجمد شود حجر الیهود دو ماشه سنگ سرماهی یکماشه سوده همراه شیرهٔ خارخسک شش ماشه شیرهٔ بادیان چهار ماشه گلقند دو توله دهند باز شیرهٔ تخم ترب شیرهٔ زیرهٔ سفید هر یک چهار ماشه افزایند و دیگر اگر درد بجاے گرده باشد و بول اکثر اوقات غلیظ گردد علامت حصات بود اول شیرهٔ خارخسک شیرهٔ بادیان هر یک شش ماشه گلقند سکنجبین هر واحد توله داخل کرده دهند باز سنگ سرماهی حجر الیهود بگلاب سوده تخم کرفس مغز تخم خربزه تخم بلیون هر یک دو ماشه پوست بیضهٔ مرغ سوخته حب القلت هر واحد چهار ماشه خاکستر خرگوش که تمام سوخته باشند آبگینهٔ سوخته هر یک دو ماشه همراه آب ترب مع برگ کوفته هفت توله بخورند و دیگر اگر دورهٔ درد گرده روز بروز قریب تر شود و درد شدید باشد و در هر دوره بلا فصد آرام نشود بعد فصد شیرهٔ خارخسک شیرهٔ خیارین هر یک شش ماشه شیرهٔ زیرهٔ سفید چهار ماشه با نبات و گاهی با شربت بزوری و گاهی با شربت دینار و عرق کیوره دهند و گاهی طبیخ پوست خیارشنبر چهار ماشه تخم خربزه شش ماشه مشکطرامشیع حب القلت هر یک چار ماشه بجوشانیده جوکهار چهار سرخ سوده پاشیده دهند باز معجون حجر الیهود پنج ماشه خورده شیرهٔ خارخسک شش ماشه شیرهٔ تخم کرفس چار ماشه در عرق خارشتر عرق خارخسک عرق عنب الثعلب هر یک چهار توله برآورده شربت بزوری دو توله داخل کرده بنوشند و دیگر اگر درد کمر و کش ران و خصیه باشد حجر الیهود سوده شیرهٔ عنب الثعلب شیرهٔ خیارین شیرهٔ خارخسک هر یک شش ماشه شربت بزوری دو توله گلقند توله شربت انار توله تودری پاشیده دهند و دیگر اگر درد گرده و حصات باشد سنگ سرماهی بگلاب سوده بلیسند بالائش تخم خیارین نیمکوفته تخم خربزه خارخسک هر یک نه ماشه حب القلت دو توله هر یک شش ماشه شب در آب گرم تر نمایند و صبح گلقند بالیده صاف کرده بنوشند و این سفوف حجر الیهود و سنگ سرماهی هر واحد یکنیم درم مغز خستهٔ آلو بالو صمغ آلو بالو هر یک دو درم مغز تخم خیارین خارخسک هر یک پنج درم ریوند خطائی چهار دانگ دوقو تخم کرفس حب القلت تخم ترب کاکنج انیسون هر واحد یکنیم درم تخم خشخاش سفید سه درم طباشیر سه درم مغز تخم خربزه مغز تخم کدو هر یک پنج درم تخم کاسنی یکدرم تخم خرفه سه درم کوفته بیخته نبات آمیخته هفت ماشه همراه عرق خارخسک عرق کاسنے عرق شاهتره گلاب گلقند حسب مزاج بخورند **ذکر ادویهٔ مفرده که یونانیه** که منفعت حصات گرده است شرب حب القلت وکذا قسط هندی وکذا اکل لقلة جرجیر الماء و شرب تخم آن وکذا شرب مرزنوه که دواے شدید التاثیر عظیم النفع ست وکذا اکل ثوم هفت روز متواتر برناشتا وکذا التعلیق فوه الصبغ وکذا حجر البسر وکذا شرب سنباذج مثل غبار سوده و کذا شرب و تعلیق بلور وکذا اختلاط بیه ماکیان در غذا هر واحد در شکستن سنگ گرده مجرب سویدی ست و شرب برگ غار ویا حب الغار ویا غاریقون یک مثقال ویا روغن بادام شیرین ویا حب الصنوبر کبار ویا آب ثیل ویا تخم آن ویا طبیخ ثیل ویا تخم شلجم در ترب پخته هر روز چهار درم یکروز در میان ویا روغن بادام تلخ وایرسا ویا طبیخ نخود سرخ ویا نقوع آن برناشتا ویا زراوند ویا روغن قرطم ویا آب مطبوخ خستهٔ خرما کوفته ویا طبیخ بلیون برنهار ویا تخم آن سوده سه درم یا شش درم عسل سه روز متصل ویا آب تمام تنها و بشراب خوشبو ویا تخم تمام بری یا شونیز بماء العسل ویا بیخ شونیز ویا لسان العصافیر ویا خاکستر سیاوشان ویا حجر الیهود نر برای حصات نر و ماده برای حصات ماده ویا تخم الجزره ویا سرگین موش بکنند روا در ثقافی ویا لعوق آن بعسل ویا شرب انجوان بدون گل آن ویا اسقولوقندریون سه درم حجر الیهود نیم درم ویا مغز حب المحلب نیم درم ویا حشیشة فطراسالیون ویا بیخ آن ویا برگ کبر ویا عصارهٔ آن ویا پوست بیخ آن ویا آب کاسنی بری ویا خاکستر صفراغون ویا بیخ عوسج ویا فقاح اذخر دو درم ویا حب صنوبر صغار

یا سکنجبین و یا آب کرفس الماری و یا بقله آن یا طبخ آن و یا حب منتش بحجر و یا نفط سفید و یا فراسیون و یا کهربا و یا اشق و یا درونج و یا قیصوم و یا عود صلیب و یا کمادریوس مطبوخ آن بآب و اندک زیت سه روز متواتر و یا شیطرج و یا ایرسا دو درم و یا تخم گندنا و یا ثمر ابهل و یا آب حی العالم کبیر و یا عصاره افسنتین و یا کندش و یا خاکستر بیخ کرنب و یا صمغ پسته و یا فاقله کبار هر روز یکدرم بسکنجبین تا سه روز متواتر و یا کف دریا گلابی رنگ و یا بیخ غافث و یا فاقله صغار و یا حجر الحوت و یا پوست سنگدانه شتر مرغ و یا قسط هندی تلخ بسه وزن آن عسل و یا شرب روغن تخم خربزه و یا قطور آن در ذکر و یا خوردن برگ اذن القسیس مع بیخ آن و یا بقله بلیون و یا مدام خوردن لحم سمانی و یا لحم خرگوش بآب نخود سرخ پخته و یا بقله حماض السواقی خام و مطبوخ یا تخم او و یا بیخ آن مطبوخ آب شتر یکساله و یا قطاة و یا دوام اکل الخبیز و یا بقله کرفس و طبیخ آن و یا لحم افعی و یا گوشت کفتار و یا بیضه نیمبرشت و **تعلیق** سنگی که از صاحب حصات کلیه ساقط شود و یا خرزه بقر هر واحد مفتت حصات کلیه است و گویند که اغتذا بلحم دراج افضل اغذیه ایشان ست و اگر آرد جو بسفیدج پخته بعضوی که در ان سنگ باشد ضماد کنند خروج آن بآسانی گردد و باید که صاحب حصات پشمینه بپوشد و بر بستر آن خواب نکند **دیگر** جالینوس گفته که انگشتری آهن در دست داشتن و پوشیدن موزها که در ان میخهای آهن باشد تفتت حصات میکند و باز پیدا نمی شود **دیگر** شیره تخم قرطم یکتوله نبات آمیخته دو سه هفته نوشیدن مخرج ریح و دافع قبض ست و اگر مغز قرطم برآورده با مساوی نبات سفید سفوف ساخته کف دست صبح و شام خورده باشند در ازاله درد و ریگ و سنگ گرده بغایت نافع و مجربست **دیگر** آب شلجم با نمک و آب گیاه که از وی بوریا می بافند و مغز علکه و کلاغ و آب سرد دو سه جرعه بر نهار و خاکستر پوست بیضه و استخوان هدهد و گوشت آن هر واحد مفید **دیگر** در بیاض والد مرحوم مرقوم ست که کشته حجر الیهود سنگ گرده و مثانه را بشکند و ریگ را خارج کند بلا مشقت و ترکیبش اینست که بگیرند حجر الیهود بقدر پاو آثار و در آب ترب سه آثار پاو بالا سایند هرگاه خشک شود در آوند گلی کرده گل حکمت نموده آتش دهند پس برآورده باز بدستور اول در همان قدر آب ترب کهرل کرده آتش دهند و مرتبه سوم همچنین عمل کنند تا که سه بار قریب ده آثار آب ترب جذب شود و مرتبه سوم از آتش برآورده بدارند و بقدر یکدو ماشه یا کم و زیاده صرف یا همراه ادویه مدره استعمال نمایند که مجربست **ایضاً** کشته مرجان که برای سنگ گرده مفید نوشته مرجان یکتوله مسلم گرفته و قرص گل سرخ تازه سوده بسازند و یک قرص بالا و یک زیر آن نهاده در میان سکوره کرده گل حکمت نموده در پنج آثار پاچک دشتی آتش دهند شگفته خواهد شد خوراک یک سرخ در برگ پان در سه روز نهایت هفت روز فائده بین نماید و اگر گل سرخ تر نباشد خشک را کوفته در گلاب سائیده قرص کرده بعمل آرند **ایضاً** ترکیب خاکستر عقرب که برای سنگ گرده و مثانه و حبس بول حصاتی نفع بسیار مینماید باید که عقرب زنده را در پوست تخم مرغ که بچه از وی فی الحال برآمده باشد بیندازند با یازده دانه تخم ترب پس سر او را القطع پوست دیگر پوشیده بالای او پارچه پیچیده گل حکمت کرده یا در خمیر آرد غلاف کرده در آتش سرگین نهند تا سوخته شود و چون سیاه گردد برآورده و غلافها دور کرده همراه آن پوست عقرب را خوب بسایند و برابر دو برنج با آب برگ ترب بقدر پیاله آب خوری بخورند نفعش بسیار مشاهده گردیده و باقی ادویه مفرده در اقوال حکما خواهد آمد **ذکر ادویه مرکبه** پوشانیه که در سنگ گرده و مثانه مستعمل آبزن مفید در سنگ گرده و مثانه و عسر البول و احتباس حیض و اخراج بچه مرده و معین بر اسقاط حمل ست نعناع سداب مشکطرامشیع نانخواه قنطوریون سنبل الطیب مرزنجوش اصل وج نمام پرسیاوشان برنجاسف مرمکی فراسیون سلیخه اذخر قسط اکلیل الملک شونیز بلیون برگ کرنب کرفس حاشا قردمانا جعده عود بلسان اسارون بابونه برگ ترب اسپست تخم شلجم تخم گندنا سرگین کبوتر صحرائی شبت تخم قلت پوست بیخ بادیان تخم خربزه پوست خربزه خشک ریشه خطمی خبازی خشک بنفشه اشنان درمنه تخم خطمی برگ خطمی بیخ سوسن کاکنج دو قیصوم پوست بیخ کبر برگ کنجد تخم قرطم از ین ادویه هرچه مناسب دانند جوش داده آبزن و نطول نمایند و اگر خواهند صرف از اوراق مثل برگ ترب برگ کرنب برگ شلغم برگ کنجد برگ خطمی هریک قدری و یا از بزور صرف مثل بزر خطمی بادیان تخم شبت تخم کرفس حلبه تخم قرطم نانخواه بلیون شونیز تخم شلجم تخم قثاء تخم گزر تخم خربزه ده ده هریک قدری در آب بسیار جوش دهند تا نصف بماند بعمل آرند **حسب تالیف حکیم ابو القاسم** سنگ گرده

[illegible]

وشانه را شکسته بیرون آرد حجر الیهود صمغ آلو مغز تخم خیارین تخم شبت آبنوس رب السوس زعفران مثانهٔ بزغاله همه برابر در گلاب و شیرهٔ تخم کرفس سرشته حبها سازند شربتی سه دانگ با عرق خار خسک نه توله دوائیکه سفید ریگ و سنگ ست گل خطمی بعرق عنب الثعلب جوشانیده شیرهٔ خار خسک شش ماشه شیرهٔ زیرهٔ سفید شیرهٔ خشخاش هر یک چار ماشه نبات یکنیم توله داخل کرده دهند و گاهی شیرهٔ بادیان شش ماشه عوض گل خطمی میکنند **ایضاً** گل نیلوفر پرسیاوشان تخم گندنا تخم ترب هر یک چهار ماشه بنفشه خار خسک بادیان هر یک پنج ماشه تخم کرفس سه ماشه نخود سیاه یکتوله جوکوب نموده در آب سه پاؤ بجوشانند هرگاه چهارم حصه ماند صاف نموده شیرهٔ تخم خیارین شش ماشه شیرهٔ تخم خربزه پنج ماشه داخل کرده گلقند سه توله مالیده باز صاف کرده بنوشند سه روز تا یکهفته **ایضاً** نافع سنگ سر ماهی حجر الیهود تخم قلت مصطکی هر یک یکماشه در گلقند دو توله آمیخته بلیسند و شیرهٔ بادیان و قلت و قرطم هر یک نه ماشه تخم هلیون چهار ماشه شربت هلیون شربت بزوری هر یک دو توله تخم شربتی هفت ماشه بدرقه نمایند **ایضاً** کردم حجر الیهود واجور مغسول هر یک ماشه و رب دواء المسک معتدل علوی خانی نه ماشه سرشته با شیرهٔ خیارین و گوکهرو و تخم خربزه و گل بنفشه هر یک نه ماشه شربت بزوری چار توله بخورند **ایضاً** که در تفتت حصات اثر تمام دارد حجر الیهود سائیده حجر اسفنج خاکستر کژدم هر یک دو دانگ با شربت بادام معسل بخورند جمله یکشربت ست **ایضاً** مجرب حکیم علی سرگین کبوتر سرخ رنگ دو درم دارچینی سه درم کوفته بیخته بخورند و اگر آن کبوتر تخم کتان بجای دانه بدهند در شکستن سنگ قوی تر باشد **سفوف حجر الیهود** که در سنگ گرده و مثانه معمول ست تخم قلت پانزده درم مغز تخم خربزه مغز تخم خیارین مغز تخم کدو هر یک چهار و نیم درم سیسالیوس دو درم صمغ عربی نشاسته کتیرا هر یک سه درم حجر الیهود شش درم قند سفید هشتاد و هشت درم کوفته بیخته دو درم بخورند **نوع دیگر** حجر الیهود چهار دام سنگ سر ماهی یکدام مغز تخم خیارین مغز تخم آلو بالو مغز حب المحلب حب القلت مغز چلغوزه زیرهٔ سفید بادیان هر واحد یک مثقال کوفته بیخته با عرق خار شتر هفت توله میخورده باشند **نوع دیگر** که سنگ گرده و مثانه را پاره پاره کرده بیرون آرد مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه مغز تخم کدو هر یک پنج درم خار خسک مربی چهار درم حجر الیهود حب القلت هر یک سه درم تخم کرفس سیسالیوس فطراسالیون هر یک یکدرم صمغ عربی کتیرا هر یک یکمثقال کوفته بیخته دو درم با شربت حسک بخورند **نوع دیگر** مجرب حجر الیهود چهار دانگ نشاسته کتیرا حب القلت هر یک یکدرم تخم خرفه دو درم مغز تخم کدو سه درم مغز تخم خربزه مغز تخم خیارین هر یک پنج درم شکر سفید همچند همه سفوف سازند شربتی سه درم با آب نخود سیاه **نوع دیگر** از اختراع حکیم علوی خان برای سنگ گرده و مثانه و اخراج مواد غلیظ بول و تنقیهٔ کلیه و مثانه حجر الیهود صمغ آلو خار خسک حب کاکنج تخم هلیون بادیان مغز خستهٔ آلو بالو هر یک یکدانگ مغز تخم خربزه یکمثقال تخم ترب حب القلت هر یک دو دانگ خاکستر عقرب آبگینه سوخته هر یک یک قیراط صمغ عربی یکنیم دانگ نبات سفید پنج مثقال کوفته بیخته سفوف سازند مجموع یکشربت ست نهار کامل کف نموده بعد از ان عرق بادیان عرق خار شتر آب برگ ترب هر یک ده درم بنوشند **سفوف** که سنگ گرده و مثانه را فرود آرد و قرحه را سود دارد و سنگی که در مجاری بول بود پاره کند و مجرب ست ریوند چینی سوده چهار دانگ تخم کاسنی یکدرم بادیان تخم قلت سنگ سر ماهی حجر الیهود هر یک یکنیم درم کتیرا نشاسته صمغ عربی صمغ آلو رب السوس هر یک دو درم تخم خرفه تخم خشخاش طباشیر هر یک سه درم مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه خار خسک مغز تخم کدو هر یک پنج درم شربتی سه درم با ده درم شربت خشخاش و ده درم شربت بنفشه و هشت درم شیرهٔ خیارین **سفوف** صرح نافع اندرین باب فوه شش درم گوکهرو تخم قلت هر یک سه درم مغز تخم خربزه پنج درم نبات مساوی شربتی دو مثقال **شربت آلو بالو** اخراج ریگ و سنگ گرده و مثانه کند و ادرار بول نماید آلو بالو نیم رطل را در دو رطل آب شب بخیسانند و صباح بجوشانند هرگاه آب به نیمه آید صاف نموده با دو رطل نبات سفید بقوام آرند قدر شربت دو توله و زیاده هم توان داد **شربت هلیون** ریگ از گرده و مثانه پاک کند هلیون سی مثقال در چهار رطل آب بجوشانند پس مالیده صاف کرده با دو رطل قند بقوام آرند شربت هفت درم **شربت برگ انگور** نافع سنگ منقی ریگ گرده و مثانه تخم قلت پانزده درم خار خسک ده درم پرسیاوشان هفت درم تخم خربزه نیم کوفته پنج درم بادیان نیم کوفته سه درم برگ انگور چهل درم یکشبانه روز

در آب خیسانیده صبح جوش داده صاف کرده سه چند قند بقوام آرند شربت حب القلت که در شکستن سنگ گرده و مثانه و پاک کردن آن قرحه آنچه ساید اندمال او باشد و حجر الیهود و علونخیان مجرب است نسخه آن حب القلت پانزده درهم پرسیاوشان اسقولوقندریون هریک هفت درهم دو تو قطراسالیون آب لیموی کاغذی هریک چهار درهم گوکهرو ده درهم انجیر زرد ده عدد در سه چند نبات قوام ساخته از نیم اوقیه تا یک اوقیه بخورند حار مزاجان را با شیرهٔ خیارین و خار خسک و کاسنی و مغز تخم کدو و شاهدانه هندی و بارد مزاجان را با شیرهٔ انیسون و بادیان و قرطم وغیره بدهند شربت مجرب سنگ گرده و مثانه مجرب حکیم شریف خان پوست بیخ کبر پوست تربه بادآورد پوست بیخ بادیان بیخ کرفس خار خسک قطراسالیون بلیون اسارون خسک مرلی بیخ حماض گل سرخ پرسیاوشان اسقولوقندریون عنب الثعلب قیصوم نانخواه ریشهٔ خطمی گوکهرو اسارون سنبل الطیب دارچینی سعد کوفی هریک دو توله انجیر زرد سی دانه اجزای کوفتنی را کوفته و دو شبانه روز در چهار سیر آب خیسانند پس بجوشانند تا ثلث آب بماند باز در سیر قند صاف ده مثقال سکنجبین انگوری بقوام آرند و چون سرد شود بوره ارمنی تخم تربه هریک پنج توله حجر الیهود ریوند چینی هریک دو توله کوفته بیخته آمیخته و هر روز سه توله ازین شربت با جلاب که اجزای او این است بنوشند سنای مکی اصل السوس مقشر کرفس تخم بیخ کبر بیخ بادیان بادآورد پرسیاوشان خار خسک قصب الذریره قیصوم ابرسا هر کدام کوفته فراسیون عنب الثعلب انجیر زرد مویز منقی مجموع یکتوله در سه برابر آب بجوشانند تا نصف بماند صاف کرده گلقند چهار توله آمیخته شربت مذکور بیاشامند غذا نخود آب با شیرهٔ تخم قرطم طبیخ که در درد گرده و سنگ و ریگ گرده و مثانه را نافع است بادیان انیسون تخم خربزه تخم خیارین خار خسک پرسیاوشان تخم خیار زه گل بنفشه تخم کشوث حب القلت بقدر مناسب گرفته در عرق خار خسک یک رطل جوش خوب بدهند هرگاه سوم حصه بماند شربت بزوری یا شربت دینار یا شربت آلو بالو هفت مثقال داخل کرده بخورند عرق سنگ پیژد که درین مرض معمول است پیزد به از پوست و تخم پاک کرده پنج آثار گل داودی یک آثار ریشهٔ ... حب القلت هریک نیم آثار خار خسک سه پاو قند پنج آثار زعفران نه ماشه بدستور عرق بکشند از پنج تا هفت شیشه شربتی از هفت توله تا بست توله مطبوخ که برای سنگ گرده و مثانه نافع بادیان تخم کرفس عنب الثعلب گل سرخ بیخ بادیان بیخ کاسنی تخم خربزه پرسیاوشان ریوند چینی هریک شش ماشه انیسون سه ماشه بیخ کرفس تخم قرطم تخم خطمی خبازی هشت عدد ... هر واحد چهار ماشه گلقند چهار توله جوش داده صاف کرده ترنجبین چهار توله مالیده باز صاف نموده حجر الیهود سوده حل کرده بنوشند الغذا که جهت اخراج سنگ الاثر است خار خسک بادیان انیسون هریک چهار ماشه بیل حب کاکنج پرسیاوشان هریک سه ماشه دارچینی اکلیل الملک هریک دو ماشه فلفل یکماشه نبات چهار توله همه را کوفته در آب یک آثار جوش دهند چون بهفتم حصه رسد صاف نموده حجر الیهود سه ماشه حل کرده اول بنوشند معجون عقرب معجون ید الله حجر الیهود ... هر چند که سنگ سخت و کلان باشد ریزه ریزه شده برآید بسیار مجرب است معجون حجر الیهود که در اخراج سنگ گرده و مثانه بعمل می آید مغز تخم کدو مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه حب کاکنج هریک پنج درهم حجر الیهود پنجاه درهم صلایه کرده بعسل بسرشند شربتی دو درهم تا سه درهم ... حکیم علونخیان اسارون افرونا تخم گزر تخم کرفس مغز حب قرطم دو قو مغز تخم هندوانه انیسون هریک پنج درهم زیاده است لوح دیگر نسخه معمول حجر الیهود دو توله چوب انگور سوخته مغز حب قرطم مغز تخم خیارین تخم خطمی عنب الثعلب هریک یکتوله تخم کرفس مغز تخم خربزه هریک نه ماشه مغز تخم کدو ... شش ماشه عسل سه چند خوراک یکتوله لوح دیگر مغز چلغوزه حجر الیهود سنگ سرماهی هریک یکتوله بادیان چوب انگور سوخته مغز قرطم تخم ... مغز تخم خیارین تخم خطمی مغز تخم خربزه مغز تخم کدوی شیرین خار خسک بلیون گاوزبان کاکنج هریک دو درهم تخم کشوث تخم کرفس کتیرا کبابهٔ چینی دارفلفل هریک یکدرهم انجیر پنج ... عسل سه چند بدستور لیسانند لوح دیگر از مجربات حکیم علیم صاحب تخم قرطم حب القلت خار خسک تخم خربزه تخم خشخاش هریک سه توله یکجا نموده از جمله در آب شیره برآورده صاف نموده با شهد خالص و نبات سفید هریک یکنیم پاو بقوام آرند بعده حجر الیهود یکنیم توله سنگ سرماهی نه ماشه صمغ عربی سه ماشه در گلاب باریک سائیده بیامیزند خوراک نه ماشه **معجون سنگ سرماهی کبیر** جهت سنگ گرده و مثانه مجرب سنگ سرماهی حجر الیهود هریک دو درهم مروارید ناسفته یکدرهم

مغز تخم خربزه مغز تخم خیارین مغز خستهٔ آلو بالو تخم لیمون مغز حب المحلب هر یک دو مثقال انیسون دو قوه کاکنج تخم قلت خارخسک مغز تخم کدو مغز چلغوزه هر یک یک مثقال نبات سفید برابر شربت لیمون شربت خارخسک هر یک برابر عرق بید مشک گلاب پاؤ سیر عنبر نیم درم بدستور معجون سازند **نوع دیگر** نسخهٔ صغیر مجرب بسیار نافع مذکور بعض نسخه از مغز خستهٔ آلو بالو هر یک یکتوله حب القلت سنگ سرماهی حجر الیهود بادیان هر یک دو توله تخم کشوث تخم کرفس هر یک سه توله مغز تخم خربزه مغز تخم خیارین مغز تخم کدو کاکنج هر یک پنج توله با عسل سفید بقدر دو توله معجون سازند و در نسخهٔ دیگر تخم ترب عوض خستهٔ آلو بالو پوست ذرت تخم کرفس یکتوله **نوع دیگر** نسخهٔ علویخان معمول مغز خستهٔ آلو بالو مغز قرطم حب القلت تخم ترب کاکنج تخم کرفس تخم کرنب هر یک یکتوله صمغ آلو بالو حجر الیهود سنگ سرماهی بادیان مغز تخم خربزه هر یک دو توله مغز تخم خیارین سه توله بقند سفید و شهد قوام سازند خوراک از دو درم تا دو مثقال **نطول** برای سنگ گرده و مثانه و ادرار البول و درد انثیین اصول تخم بید انجیر پرسیاوشان خارخسک کوفته گل بابونه بنفشه اکلیل الملک گل خطمی تخم کرفس تخم قلت عنب الثعلب مرزنجوش پوست بیخ بادیان کاکنج برنجاسف برگ سداب گل سرخ انیسون تخم کشوث تخم کتان هر واحد دو توله پوست خربزه سبوس گندم هر یک چهار درم تخم لیمون یکتوله در بیست آثار آب بجوشانند هر گاه نصف بماند صاف کرده نطول سازند و در آن بنشینند دیگر ادویهٔ مفرده و مرکبهٔ مذکوره که منفعت حصات اند خوردن گوشت ممولا بالخاصیت نافع حصات نوشته اند دیگر گیاه پتهر پهوڑی که نبات شوره است بقدر شش ماشه در آب خیسانیده یا سائیده با نبات بخورند نفع میکند و استعمال آن بقدر یکدام هم نوشته اند و گویند که تازهٔ آن نفع کم دارد و خشک آن زیاده ایضاً گل داؤدی خشک کرده دو دام جوشانیده بنوشند یا سفوف ساخته شکر برابر آمیخته از هفت ماشه تا شش درم با آب یا شیرهٔ مدرات بخورند دیگر برگ نیب مثل نمک سائیده یک پیاله آب او را با روغن گاو بقدر پنج روپیه بخورند سنگ گرده شکسته برآید و مجرب نوشته دیگر برگ مذکور سوخته کهار آن برآورده مقدار دو ماشه خورده باشند دیگر خوردن دودهٔ چهپر کهٹ بسوخته بقدر یکماشه همراه آب در بیاض والد ماجد مجرب نوشته و همچنین خوردن جواکهار با شکر تری دیگر شیرهٔ کاه دوب سه توله در آب برآورده صاف نموده نبات داخل کرده بنوشند از دو روپیه منقول است که در این باب نافع دیگر اجواین سه درم در شیر یک رطل جوشانیده با ده درم شکر بر نهار بنوشند دیگر مغز کرنجوه یکتوله در شهد سرشته با شیر گاو تا یکهفته مداومت نمایند سنگ بشکند و بعضی گویند مغز کرنجوه سوده بقدر یک ماشه با شهد سه ماشه بخورند و هر روز یک یکماشه افزایند تا بروز یازدهم یک یکماشه کم سازند تا به یک ماشه رسد سنگ دور گردد دیگر آب برگ کریلهٔ سبز سه ماشه با یکدام بماست آمیخته بخورند و بالای آن چهار دام دوغ بنوشند تا سه روز متصل بخورند پس سه روز فاصله داده باز چهار روز بعمل آرند پس چهار روز فاصله دهند و همین طور یک یک روز زیاده نمایند تا یک هفته برسند و غذا در اثنای استعمال منحصر در خشکه و کهچڑی دانند و اگر آب کریله بعمل آرند نیز مفید بود و در رفع سنگ گرده و مثانه از مجربات حکیم ارشد است ایضاً آب برگ پیونی معروف که درختش بشکل درخت عنب الثعلب میباشد و در موسم برشکال پیدا میشود بقدر هفت توله باضافهٔ قدری نمک یا نبات بدهند سریع الاثر است و کسانی که عادی درد گرده بسبب ریگ یا سنگ باشند اگر در هر موسم یک هفته استعمال کنند از درد این شوند مجرب است ایضاً خاکستر چوب انگور شش ماشه با شیرهٔ گوکهرو همین قدر بخورند دیگر برگ نوبستهٔ کرنجوه خشک کرده سوخته دو درم با دو توله شهد بخورند دیگر چوب کنهار بسوزند و خاکستر آن دو درم لسی که یکدام آمیخته خورند دیگر گوکهرو با نخود بجوشانند و آب او بیاشامند دیگر گل جاروب دو توله تا دو پاس در آب خیسانیده صاف کرده در آن تخم خیارین و گوکهرو و جواسه هر واحد شش ماشه قنب یکدو ماشه سائیده صاف نموده بقدری شکر شیرین نموده بنوشند نافع حصات و مدر بول است ایضاً آلوی باریک سائیده نوشیدن نافع سنگ گرده و مثانه است و ساگ چولائی خوردن نیز نافع حصات است ایضاً اجمود سه ماشه در دهن گذاشته با شیرهٔ برگ ترب چهار دام فرو برند دیگر جواکهار و سهاگه هر یک دو ماشه بشیرهٔ خارخسک بخورند دیگر کلتهی گل مکرنده هر واحد یکتوله شب در یکنیم پاؤ آب بخیسانند و صبح بجوشانند تا نیمه باقی ماند صاف کرده شهد یک توله داخل کرده بنوشند و دو سه هفته استعمال نمایند در اخراج سنگ گرده و مثانه مجرب است دیگر برگ شندلی یکتوله در نیم پاؤ آب شیره برآورده شورهٔ قلمی

یکماشه سوده بیامیزند و بنوشند در چند روز قلع و دفع حصات مینماید و عجیب الاثر است دیگر اصل السوس کاتهی هریک سه درم بادیان ده درم در چهار پیاله آب بجوشانند چون یک پیاله بماند صاف نموده سه ماشه نمک سنگ و دو درم روغن گاو آمیخته بنوشند در تفتت سنگ گرده و مثانه مجرب نوشته و در تکمله اصل السوس مطروح است دیگر قند سیاه کهنه و مغز فلوس هریک سه توله در آب نیم آثار بجوشانند و صاف نموده بنوشند بجهت سنگ گرده و مثانه و ادرار بول و تلیین شکم نافع بود دیگر جواکهار یکمثقال شوره دو مثقال تخم گزر چهار مثقال کوفته بیخته یکمثقال با دوغ گاو بخورند مفید بود **ایضاً** الایچی سهاگه پکهان بید گوکهرو کاتهی سونتهه اجود برابر سوده بعسل بدهند دیگر ستیا سپاری یعنی حجر الیهود سه درم مغز تخم خربزه مغز تخم خیارین گوکهرو کلتهی هر واحد دو درم سونف اجود گوند ببول هر واحد یکدرم سفوف سازند و دو درم با آب جوشانده یا خیسانده نخود بخورند حصات کلیه و مثانه دفع کند و اگر این ادویه را بسه چند عسل مقوم لبسرشند معجون گردد دیگر سرگین کبوتر تخم سویه کلتهی بیخ بادیان گوکهرو پوست خربزه حلبه تخم خطمی کتول هریک قدری در آب جوشانیده اندران نشینند در اخراج سنگ نفع دهد **اقوال حکما** میگویند که احتراز نمایند از تولد حصات در گرده و مثانه باجتناب دوام امتلا و سوء هضم و اشیای غلیظه لزجه که در مجاری بچسپد مثل شیر و بیضه نیمبرشت و میده و اطریه و نان سفید و پنیر تازه و ماهی تازه و حلواجات لیسه و لحوم البقر و بز تر و فواکه خام و نان فطیر و غیر نضیج و شراب غلیظ و حرکت بعد طعام و هرگاه تولد حصات ابتدا نماید باید که قی بعد طعام بمرات کثیر نمایند و غذا سریع الانهضام لطیف قلیل التغذیه سازند و بقول مدره مثل کرفس و شبت و کاسنی و لوبیه استعمال کنند و ایضاً مغز خربزه و انجیر تر و خشک و انگور سفید و شراب لطیف بکار برند که این همه تنقیه و تفتیح مجاری بول و اخراج ریگ مستعد برای تولد سنگ مینماید و خاصةً بهر این معنی مطبوخ کرفس و تخم گزر و نانخواه و کمون و تخم ترب نافع است و ایضاً تخم خیار و تخم خربزه و بادام تلخ و زیتون الماء و راسن و کبر مخلل هر که عسل و سکنجبین آن مفید بود و ایضاً ریاضت معتدل و مالش همه بدن و تمریخ او خاصةً موضع کمر نفع کند و ایضاً در بعض اوقات استعمال ملک مطبوخ و اسهال طبیعت برفق در هر اندک مدت خاصةً اگر در گرده حرارت ناری باشد سود مند است و اگر حار نباشد اسهال قوی نمایند و اگر حرارت گرده از تعب و عفونت باشد باید که راحت دهند و اگر از استعمال اغذیه و ادویه حاره بود ترک آن باید کرد و اگر از ورم حار نباشد قیروطی معمول از موم و روغن بابونه و روغن گل و آب کاهو و کاسنی و خرفه و عصی الراعی و حی العالم بمالند و ضماد کرده و آرد جو و طحلب و خل ضماد کنند و ماء الشعیر و سکنجبین بدهند و اگر ورم حار باندک صلابت بود و اشیای ملین صلابت و قامع حرارت مثل بابونه و شبت و خطمی و حلبه و تخم کتان استعمال نمایند تا آنکه ورم نضج یابد و صلابت نرم گردد و لیس و ادویه مدر بول از داخل بکار برند و چیزهائی که از خارج استعمال کنند انچه ملین و محلل باعتدال بود مثل اشق و رابتج و میعه و شحوم و مخها و جند بیدستر و مرزنجوش و روغن بلسان آمیزند و تلطیف غذا حتی الامکان نمایند و اما علاج حصات بعد تکون او و وجه در اخراج آن این است که تکمید و تضمید موضع او با کمادات و ضمادات مرخیه باعتدال نمایند و این چنان باشد که تغریق موضع بروغن سداب کنند بعد از آنکه بازد سوده و بابونه بدان آمیخته باشند و با سفنج و نمد در آب و روغن آغشته تکمید نمایند و یا ضماد معمول از روغن که بیخ کرنب پخته و با روغن بابونه جمع کرده باشند و یا ضماد معمول از نان یا آرد گندم و روغن بابونه بغیر نمک بعمل آرند و تغیر ضمادات و کمادات متصل نمایند تا موضع گرم بماند و اگر در انجا درد شدید باشد ضماد از پوست لفاح و خشخاش و بیخ و افیون و آرد گندم و روغن بابونه بسازند و اندک فلونیا بخورانند تا آنکه معلوم کنند که از مواضع و مجاری که در ان سنگ است میل نموده و باید که حرکت نماید و خارج گردد که آن نرم و فراخ شده و محاجم بلا نار قریب موضع درد بنهند و مدام اندک اندک غمز و دلک نمایند پس هرگاه وجع در خاصره محسوس شود و سنگ بطریق بول منحدر گردد و اگر بسبب بزرگی و خشونت خود در انجا تشبث کند و بدان سبب درد شدید پیدا کند در آب گرم که اندران حلبه و خطمی و شبت و بابونه جوشانیده باشند بنشانند و در ان روغن بسیار اندازند تا وجع تسکین یابد و خروج سنگ آسان گردد و لیس اگر طبیعت قبض شود حقنه ملینه حقنه کنند و در ان پیه ماکیان تازه و روغن شبت و روغن حلبه و پیه بط داخل نمایند و از خارج قیروطی موم و پیه بط و روغن بابونه بمالند و ضماد معمول از تخم کتان و حلبه و خطمی و روغن بابونه و پیه بط یا پیه ماکیان تضمید نمایند و همواره این تدبیر استعمال کنند تا آنکه درد ساکن شود و اگر در انجا ورم باشد علاج ورم اولاً بفصد و ضمادات

دفع آن نمایند تا آنکه ورم نضج یابد و موضع پاک گردد و بعده بعلاج سنگ رجوع نمایند و اگر در انجا ریح غلیظ باشد که در وجع افزایش کند ادویه که برای سنگ بنوشانند اشیای محلل ریاح مثل سداب و انیسون و نانخواه و زیره و کرویا و شونیز بیامیزند و در ضمادات که از خارج استعمال کنند چیزی ازین مخلوط سازند و با گلقند عسلی بیاشامند و دوا استخوان از خون بز کوهی برای وجع کلیه و تفتت حصات اگر پیدا شده باشد و برای منع از تولد غیر آن در تسکین وجع عجیبی دارد گرده از دم یا حصات باشد تا نفع بهرگاه انگور سیاه شدن ابتدا کنند بگیرند ظرفی نو و در آن آب بنوشانند تا پاک گردد و بعده بز کوهی جوان چهار ساله ذبح کنند و در آن ظرف خون وسط بگیرند و خون اول و آخر نباید گرفت و آن ظرف را بپارچه باریک پوشیده در آفتاب نهند و از تری و غبار محفوظ دارند تا آنکه منعقد گردد و بعد از آن اجزای کوچک قطع کنند و بسایند و در آن قدری از سرافیح و حماما و سنبل الطیب و فلفل آمیخته بردارند و یک مثقال با طلای شیرین هنگام سکون وجع بدهند که خیلی عجیبست و باقی ادویه بحث حصات مثانه مسطور گردد و از تحلیل سنگ سینه ... که برای گرده خاص و مشترک مثانه است ذکر نکنیم بعد ازین بحث حصات مثانه باب مفرد و علامات مفرد و خاص حصات کلیه و اغراض که اطبا قصد آن در علاج حصات مینمایند قطع ماده آن و منع تولد او و تفتیت سنگ یا اصلاح اوست و بعده تفتت و کسر آن و کشیدن و جدا کردن از متعلق آن با دویه که این فعل کند و بعد از آن اخراج آن و تلطف در آن و ترتیب آن بود و این تمام شود با دویه مدره یا معجونات از خارج و پیشتر تدبیر تسکین وجع آنچه تابع این از اوجاع باشد و اصلاح آنچه که بادی از قروح عارض شود باید کرد و قوی تر اخراج آن شق خاصره و پشت تصدی نموده و آن خطر عظیم است و کسی که این فعل کرد بی عقل باشد اما قطع ماده آن پس اولا باستفراغ و از مسهل یا لقی کنند بعده پرهیز از اغذیه غلیظه و آبهای تیره و پیشتر تعدیل ماکول و تقویت معده و اجادت هضم و بریاضت معتدل بر خلو و مالش کمر بسته و تلیین طبیعت بهر میلان اخلاط غلیظه بجانب ثقل و عدم مزاحمت ثقل بگرده و عدم سده باید کرد و از آنچه آنرا نفع بخشد ادامت ادرار بچیزیکه مثانه را بشوید از بزور مدره است و آنچه درین نیکوست آب نخود و آب حرشف و آب برگ ترب و نفس ترب خصوصا با ریک رطب باشد و چون بران چند روز بگذرد مدر قوی استعمال کنند و در صبیان آشامیدن شراب رقیق ابیض ممزوج منع تولد حصات کند و گاهی حقنهای معتدل با دویه مخرج ثقل و تلیین طبیعت منتفع شوند و گاهی در آن ادویه سنگ داخل کنند پس قوت را از قریب برسانند و آزموده بهر تولد آن قی بر طعام ست و استکثار از آن که آن در دفع فضول غلیظه از طریق مضاد طریق حرکت آن بسوی گرده است و جانب گرده را پاک گرداند و حمام و آبزن نافع بود گاه بازلاق آن مدد کنند و گاهی سواد را بسوی ظاهر بدن جذب کند و از گرده بگرداند لیکن چون از آن استکثار نمایند ارخای قوت و اضعاف کلیه نماید و همچنین هرگاه در غیر وقت حاجت بسوی تلیین و تسکین وجع استعمال کنند گرده را قابل مواد منصبه بسوی آن بسبب استرخای آن گرداند و خواب بر پشت حصات را نفع کند و اما ادویه مفتته آن اکثر ادویه تلخ نیست که بسیار شدید الحرارت نباشد تا در سبب تنفیذ آید و هرگه تقطیع دارد و حرارت او اقل باشد آن افضل بود و باید که ادویه سنگ مثانه در حرارت شدید تر از ادویه سنگ گرده باشد و ینجا ادویه از جنس دیگر نیست که فعل آن بسوی حرارت و برودت منسوب نبود بلکه فعل آن فعل دوای بالخاصیه بود و از ادویه حقیقه آنست که در وی قوت مفرط نباشد و طبع آن چنین باشد که سنگ کوچک را بشکند و آنچه شدید القوت نیست بعضی از آن چنان بود که شدید القوت بحسب سنگ گرده باشد گر آن قلیل القوة بحسب سنگ مثانه بود و هر آنکه از ادویه را در آن این قوت نباشد مثل حجر الیهود و بعضی از آن آنست که بحسب گرده قوی بود و در حصات مثانه نیز فعل کند و بعضی از آن آنست که قوت او در هر دو سنگ شاید باشد مثل گنجشک مسمی اطراغولیدس و مثل خاکستر کژدم و چون از ادویه مفتته ادویه ترکیب دهند ... بدین اقسام ادویه که معین فعل آن باشد یا کنند بعضی از آن ادویه قوی الادرار بود که اخراج بول غلیظ کند تا آنچه از حصات منقلع گردد بسهولت خارج گردد و بعضی از آن ادویه باشد که در آن تعسیر یا بهر حرکت ادویه دیگر و اخراج ثابت بود تا کمال عمل و بسرعت گردد و این ادویه غیر سریع النفوذ باشد ... و در آن آن مع ذلک منفعت بود مثل صمغ بسفایج و بعضی از آن ادویه سریع النفوذ و تفتیت باشد مثل فلفل و غیر آن و ادویه باشد که تقویت عضو کند ... اختلاف تأثیرات در آن حرکات بر آن و آن ادویه فادزهریه بود مثل سنبل الطیب و سلیخه و غیر آن و بعضی از آن ادویه باشد که در آن قبض لطیف بود مثل رب فواکه تا حفظ قوای عضو نماید و گاهی با این ادویه مخلوط میکنند ادویه مسکن اوجاع بخاصیت یا تخدیر پس هرگاه دوائی برین صورت ترکیب دادیم قوت طبیعت

دران تصرف کنند و ادویه حصویه را نزد حصات استعمال نماید و معطل کند ادویه مدره و مبدرقه را نزد موافقات او با ادویه حصات ابتدا استعمال این ادویه مدره را تا ادویه حصویه را بسوی مکان حصات رساند و دران هنگام ادویه مرتبه و ملینه را و در انجا برای ترتیب دوای حصات تا بشد آن استعمال کنند پس آن فعل خود کنند و منفذ و مدر را از موضعیکه احتیاج توقف زمانی دران باشد حرکت ندهد تا آن فعل خود کند بدانچه قوت مستعمله آنرا معطل داشته و قبل این ادویه منفذه را استعمال کرده باشد تا ادویه حصویه بسوی حصات استعجال نماید قبل ازانکه از طبیعت منفعل گردد و بانفعال موهن قوتیکه بدان در حصات فعل کنند و چون منفته و محرکه را استعمال کند و فعل آن نماید ادویه مرتبه را معطل کند و عمل مدره و منفذه نماید پس چون درد تشدید کند تجدیده را استعمال نماید برنحویکه آن قانون معروف در ترکیب ادویه است و گاهی در یک دوای مفرد بسیار ازین خصال مجتمع بود و اکنون ادویه منفته حصات مخرج آن شمار کرده میشود و آن مثل قسط و بیخ علیق و مقل و بیخ رطبه و پوست بیخ دهمست و نخود سیاه و خصوصاً آب او و تخم خطمی و تخم آلو بالو و صمغ زعرور و دو درم نیز این قوتست و خار خسک و بیخ او و این را نیکو ست و بیخ حنا و عنصل و سرکه او و سکنجبین او و کرفس جبلی و لودینه و افسنتین و سلیخه و بیخ خیار دشتی و عود بلسان و حب بلسان و روغن بلسان و فلفل و قوی بسیار ست و تخم خیار دشتی و حرشف و آب بیخ او و اسقولوقندریون و سپیاوشان و دو درم با آب ترب و کرفس و بیخ نیل و تخم سانج و عصی الراعی و خصوصاً رومی و زیرهٔ صحرائی و بیخ سنطافلون و آب او و کمافیطوس و جعده و بیخ بابونج و تخم سعد مصری و پوست بیخ غار و تخم واسقوردیون و برگ فاشرا و سداب بری ست و ایضاً بوره ارمنی نیم درم بگیرند و بعسل بسرشند و با آب ترب بسرشته بخورانند و ایضاً وطین یک مثقال با آب نیم گرم و بعضی اطبا ذکر کرده اند که چون فلفل هفتاد عدد بگیرند و باریک سائیده هفت قرص ازان بسازند و هر روز یک قرص بخورند سنگ را خارج کند و در لیسه قوت تفتیت حصات کلیه است و از ادویه قویه مجرب گرده حجر الیهود و مشکطرامشیر و کمافیطوس ست و از قویه مطلقا خاکستر عقارب ست و روغن عقرب و آن ترتیب است که دران عقارب شش کنند طلا کنند در زقا بر زاقه در سنگ مثانه و بهترین تدبیر خاکستر کردم آنست که کردم را در شیشه کرده بگل حکمت گرفته در تنور گرم یکشب یا کم ازین بدارند و مبالغه در سوختن آن نکنند و صبح برارند و شیشه بهتر از ظرف گلی ناشفت آخذ قوت ست و خاکستر خرگوش ذبح کرده بهمین نوع و این قولیست و شربت دو درم بود و آب او شدید التحلل ست و کرم شب تاب که ازان سر دو ست و پا دور کرده خشک کنند و در آفتاب اندر ظرف مس بیاویزند و ایضاً خراطین خشک و ایضاً آبگینه مثل غبار سائیده و ایضاً خاکستر آبگینه و بهترین آن آنست که در چمچه آهن مشبک گرم کنند تا سرخ شود پس در آب اندازند تا دران اجزای سوخته جدا گردد و باقی مانده را باز گرم کنند و بدستور عمل نمایند تا همه خاکستر شود بعده آن وزور را مثل غبار بسایند و یک مثقال ازان در دوازده مثقال آب گرم بخورند و بهترین آبگینه سفید صاف ست و از ادویه بسیار قوی سنگی ست که در اسفنج یافته شود و ایضاً خون بز کوهی خشک کرده است و بهتر طریق اخذ آن آنست که در وقتیکه اندران انگور رنگ کردن شروع کنند بگیرند و در ظرف نوشسته اخذ نمایند و اگر ظرف سنگ باشد بهتر ست و بعد بسته شدن خون اجزای کوچک آن تراشیده و ازان اقراص ساخته بر ظرف مشبک یا پارچه صاف در آفتاب از حریر پوشیده بدارند و چون خوب خشک گردد در جائیکه تری نباشد آن قرص را بدارند و یک ملعقه ازان در شراب حلو وقت سکون درد یا در آب کرفس جبلی بخورند و امر عجیب مشاهده نمایند و باقی طریق این همانست که در قول مسیحی گذشت و از انچه قوی عجیب ست خاکستر بیضه ماکیان بعد بیرون آمدن بچه آنست و آنچه شدید القوة و افضل ازجمله است گنجشک مسمی در یونانی اطراغولیدیطوس و آن گنجشک ست از جنس صعوه کوچکتر از همه گنجشکها سوای گنجشک ملکی و رنگ بدن او میان خاکستری و زردی و سبزی بود و بر سر و بازوی او پرهای طلائی رنگ باشد و بر دم او نقطه های سفید بود و اکثر ظهور او در زمستان و در زمین شوره و تر دیوار ها باشد و بسیار طیران نمیکند بلکه اندک میپرد و زود می نشیند و دائم آواز دهد و دم بجنباند و آنرا خام بخورند و این افضل ست و مطبوخ و بریان و نمکسود کرده بخورند و گاهی آنرا تمامه بسوزند در تنور یکه بسیار گرم نباشد بقدریکه بران احتراق معطل قوت مستولی شود و در آبگینه باشد بنحویکه بر عقرب و غیر آن مذکور ست و گاهی در دیگ سنگین بسوزند و مراد تشویه است پس هرگاه حد تشویه بسوی احتراق تجاوز کند برارند و گاهی مغز معاوج و مشوی قرنفل

وسایر و مانند آن کنند و از خشک کرده یا خام یا سوخته سوده بشراب صاف یا بعسل یا بماء العسل و بجندلقون بخورند و کذلک هر واحد ازین ادویه و قومی گمان کرده
که این گنجشک عصفور الشوک است و در نیجا طائر یست که با فرنجیه صفراغون نامند نمیدانم که آن همین است یا غیر آن گمان کرده اند که چون آنرا خشک کنند و اندک
اندک بخورند اخراج سنگ از هر موضع نماید و قومی ذکر کرده که نفس سنگ اخراج سنگ میکند و ایضا سرگین کبوتر و سرگین خروس حیثین و کندی زعم کرده اند که اگر ازان بزرگها
را دو درم و کوچک را نیم درم با مثل او شکر طبرزد بخورند هر سنگ را اخراج کنند و گاهی با وی فلفل و نمک هم آمیزند و یکدرم خصوصاً با طبیخ مشکطرامشیع دهند و ایضا
خنافس مجففه و بعضے گمان میکنند که مدمنین زیرزگر بجار خارپشت سنگ را در بول برآرد و این از انجمله است که آنرا حق نمیدانم و اما ادویه که بهر تفتیت بدین ادویه مخلوط
سازند مثل فلفل و پودینه و دارچینی ست و این ادویه با وجود آن در باب تحریک سنگ معونت ست و اما ادویه که بهر ادرار قوت و اخراج فضول غلیظه بدان
مخلوط سازند مثل بزور سیعه و خصوصاً حلبه مثل دوقو و فوه و مرو اسارون و وج و نانخواه و کاشم و سیسالیوس و تخم فنجنکشت و اذخر و قردماناست و گاهی
بعض مردم برا استعمال ذراریح جسارت میکنند و این ادویه با وجود شدت ادرار آنها تاثیر در حصات نیز دارند و اما ادویه که برای ترتیب اندک اندک آمیزند
مثل صمغ ست و گاهی در نفس خود با فاعل در سنگ باشند مثل صمغ لبنی و صمغ جوز و اما ادویه مسکنه وجع مثل تخم کتان و لعاب آنست و مثل جلوز و فندق
و تخم خطمی و این را ترتیب نیز بهر ادویه حصویه و موافقت برای جرم گرده است و از مخدرات آنچه معروف ست و اما ادویه مقویه مثل بهمن و زرنباد و سوسن خسک
و تخم فنجنکشت ست و ایضا مثل گل سرخ و گلنار و اذخر و صندل و اما ادویه مرکبه برای حصات مثل مثرودیطوس ست که آن قوی فاعل در سنگ گرده است
و مثل سنجرنیا و مثل معجون عقارب معروف برای گرده و مثانه و ایضا دوای متخذ بدم تیس کم آنرا ید الله لسبب جلالت قدر او نامند و دوا معروف بجرانی متخذ از [illegible]
روغن بلسان و آن عجیب ست و مثل این دوای قوی که تجربه کرده ایم بگیرند خاکستر آبگینه و خاکستر عقرب و خاکستر بیخ کبر و تنطی و خاکستر خرگوش و حجر اسفنج و خون بزکوهی خشک
کرده سوده و خاکستر پوست بیضه بچه بر آورده و حجر الیهود و صمغ جوز و وج ترکی اجزا مساوی یکیکجزو و فطراسالیون و دوقو و مشکطرامشیع و صمغ و تخم خطمی و ترب و فلفل
هر واحد یکنیم جزو بعسل دو چند سرشته نگاهدارند شربتی ازان دو مثقال و زیاده ازان با آب خارخسک مطبوخ بنخود سیاه و این بهر سنگ مثانه نیز صالح ست و ایضا
خاکستر بیخ کبر و تنطی و خاکستر بیضه که بچه ازان بیرون آمده باشد و براده حجر الیهود و تر و باده مساوی همه را جمع کرده بقدر ملعقه ازان در شراب یا آب خارخسک
بخورند و این سنگ مثانه را نیز رافع بود و آنرا مثل گل سفید برارد و ایضا آنچه قوی جامع ست تخم خربزه آبگینه سوخته تخم قلت دوقو مساوی یکدرم با آب نخود یا ترب و ایضا
سرگین کبوتر و سرگین خروس اندکی ازین با آب ترب یا بشراب یا با آب گرم بدهند و این جامع ست و از آنچه جامع ست اینست که بگیرند کندش یکدرم سرگین
کبوتر یکدرم خنافس نیم دانگ کوفته بشراب بدهند و ایضا حجر اسفنج و سقولوقندریون و برسیاوشان و تخم خطمی و فطراسالیون مساوی شربت مقدار حاجت
در آب کرفس یا بماء الاصول یا آب خارخسک یا آب ترب و ایضا از آنچه جامع ست حب بلسان و پودینه دشتی خشک و تخم خبازی و حجر اسفنج و بادروج
خشک مساوی کوفته هر روز یک ملعقه بشراب ممزوج چهار اوقیه بدهند و از آنچه اخص بکلیه است سیسوسن دو درم سموریون دو درم فلفل چهار درم
و شربت مقدار مناسب بسکنجبین عنصلی و ایضا سداب بری و خبازی بری و بیخ کرفس مساوی بقدر دو ملعقه ازان گرفته در شراب بجوشانند و صاف کرده بنوشند
و ایضا فطرافلون بسکنجبین عنصلی یا بماء العسل و ایضا تخم ترب و تخم قلت مساوی تک بندقه ازان بروغن یاسمین بدهند و ایضا دوای مجرب تخم خربزه
و قرطم و زعفران و قلت مکرر بخورند و ایضا حب المحلب مقشر کوفته دو مثقال زعفران مثقال زراوند نیم مثقال بعسل بسرشند شربتی چهار درم و ایضا
قردمانا درخمی مع مثل آن پوست بیخ غار و ایضا از تخم سپند و مقل حبها سازند شربتی هر روز تا یکدرم با آب برگ ترب و راسن رطب یا با آب زیتون دوای
فائق مسکن درد و مخرج حصات بگیرند سموریون و آن کرفس بری ست و معروف بکرفس فرس یک اوقیه سعد مصری سنبل الطیب تخم خشخاش سفید
دارچینی سلیخه فلفل سفید تخم گزر بری وج هر واحد یکنیم اوقیه حجر الیهود نیم اوقیه سنگی که از بلاد فادونیا آرند نیم اوقیه بعسل بسرشند و شربت بندقه
بشراب دهند و اما فتح تکون حصات بگیرند تخم صامریوبا و مشکطرامشیع و تخم خطمی هر واحد درخمی تخم خیار بستانی و تخم خربزه و کثیرا هر واحد نصف
درخمی و همه را مخلوط کرده بخورند شربتا دو درخمی با شراب لطیف ممزوج دیگر بگیرند حجر موجود و راسنج و بیخ خار خسک و تخم گزر هر واحد دو درخمی [illegible]

تخم خیار و تخم خطمی و نشاسته هر واحد یک درهمی بادیان و انیسون و خبازه هر واحد سه درهم و زحمیات و گاهی آبهائی که اندران ادویهٔ حصویه و مفتتات آن جوش دهند می نوشانند مثل آبهائی که دران کمافیطوس و جعده و فودنیه و سیسالیوس و بیخ خارخسک و ثمر آن و اسقولوقندریون و بیخ خبازی و برسیاوشان و عصی الراعی و بیخ نیل و بیخ غافث و تخم خطمی و حماما و لوبیا و شونیز و ششکطرامشیج و غیر آن از مدرات و چون انهارا در ایام صحت نیز استعمال کنند تولد حصات منع کنند و از مطبوخ خاتیله بدان در حصات کلیه انتفاع یابند چون استعمال او تکرار نمایند در اوقات نوبت اینست که برگ خبازی دشتی بجوشانند و در طبیخ او روغن زرد و عسل داخل کرده مقدار کثیر ازان بنوشند که آن ازلاق حصات و ادرار بول و تلیین مسالک آن کند و آنرا بسهولت برآرد. روفس گفته که کثرت استحمام در حمامات آب کبریتی منفعت حصات ست و این اشاره میکند بسوی بعض آبهای حاره که گاهی جلد را قرحه کنند چون ازان ادویهٔ حصویه بسازند و دران پارچه آغشته گرم بر موضع سنگ نهند آنرا تحلیل کند و ما تجربه کرده ایم چیزی را ازین قبیل و اما تدبیر در تهیهٔ حصات برای انقلاع و انفعال از ادویه و آسانی زلق و خروج پس واجب که مالش دهان مرخیه استعمال نمایند و کذلک نطولات و ضمادات و قیروطیات مرخیه و حمامات و آبزن بقدریکه ارخای قوت بافراط ننماید پس والا ظهر را ضعیف کند و گاهی بسبب این بسوی عضو ماده زیاده سیلان کند و درین هنگام دوای انقلاع حصات بنوشانند تا قلع و اخراج بران آسان گردد و باید که مرخیات بمقویات بر قانون معلوم مخلوط سازند و خصوصاً آنکه دران هم تقویت بسیار مضادت برای غرضیکه در تحلیل ست نباشد و این مثل روغن سوسن و روغن سنبل و روغن حنا و روغن خیری ست و اجرام آنها نیز در روغن خیری معانی کثیره جمع اند بعد ازان کمرگاه و خاصره و عانه بربندند تا مجاری از بالا فراخ شود و یا بدست مالش نمایند بعد ازان دوای منفعت بخورانند و عقب آن مدرات دهند و ایضاً در نوشیدن مثل خیارشنبر بروغن بادام و یا عصارهٔ ترنج از عصارات مدره که اندران لزوجت و ازلاق باشد با روغن بادام باک نیست و از آنچه نفع کند بعد ارخا یا عند استغنا از ارخا هرگاه معلوم شود که سنگ منقلع متحرک ست تکمیدات باسفنج مغموس در آبی که دران نخود پخته باشد و ضمادات مسخنه و مروخات با دهان حاره مسخنه مثل روغن سداب یا زیت و جندبیدستر ست و احتیاج حفظ سخونت ضماد بود و اگر حاجت بقوت بیشتر ازین آید محاجم خالی بر موضع سنگ گذارند تا آنرا جذب کند بعده ازان موضع فرود آرند و همچنین بتدریج از موضع کلیتین تا بعد طرف حالبین بسوی اسفل نازل کنند پس اگر سنگ بمثانه فرود آید درد ساکن شود و گاهی ریاضت و حرکت و سواری بر چارپایه خردگام کافی گردد و کذلک انزال بر زدن بان خصوصاً که مروخات استعمال کرده باشند و چون سنگ از مثانه بسوی مجرای قضیب منحدر گردد پس گاهی درد کنند و درین هنگام باید که تدبیر آن موضع نمایند بنحویکه ذکر یابد و اما تدبیر وجع چون هیجان کند و خصوصاً نزد مثانه بسبب عظم حصات یا زواید که دران باشد و کبر آن شده و خشونت سازد پس گاهی ممکن بود که بحمام و آبزن زائل گردد و چون افراط اینها کنند و ارخا آرند وجع شدید بعد ساعتی عود کند و نطولات بابونجیه و اکلیلیه و حلبیه و نخالیه جید و نافع ست و اگر قبض طبیعت باشد اخراج ثفل صواب بود و لشیاف یا حقنهٔ غیر کثیر مضعف و مولم بلکه شیاف نزد من بهتر ست و در تلیین طبیعت تخفیف بسیار و تسکین وجع ست و باستعمال مسهل سبیل نیست که آن مولم بود و مودی بنزول مواد از فوق گردد و اما در حقنه چون شحوم و دسومات و قوای مرخیه و قوای مدره باشد با وجود اسهال تلیین کند و درد را بشکند و اعانت بر اخراج سنگ نماید و چون درد شدید باشد و از علاجی که مذکور شد تسکین شود بعده چون علاج با ادویهٔ حصویه کنند درد و ثوران نماید پس صواب تر آنست که از ادویهٔ قوی التحریک دست باز دارند و بحقنه لین و بمروخات و قیروطیات مرخیه ملینه مزلقه مشغول شوند و گاهی درین وقت استعمال قی نفع بخشد و این بسبب تقلیل مواد مزاحم حصات بود و گاهی ضرر کند بنابر جذب حصات بسوی فوق پس اگر وجع متعسر شود ناچار مخدرات خورانند و افضل آن فلونیا ست و ایضاً دوای لفاحی و تریاقی که کهنه نشده باشد بلکه بتازگی باشد و قوت افیون دران باقی بود که آن بوجوه کثیره نافع بود چنانچه نفع کند از جهت تریاقیت و از جهت ادرار و تفتیت حصات و از جهت تخدیر وجع و گاهی در ایلام ریح که در گرده بود و مزاحمت حصات کند اعانت نماید و بعلامات ریح الکلیه شناخته شود و یا در امعا بود که مزاحمت او نماید و بعلامت آن دریافت گردد پس درین هنگام باید که آنچه کسر ریاح کند مثل سداب و تخم آن و تخم کرفس و انیسون و نانخواه و کرویا و شونیز در مثل ماء العسل بخورانند یا ضماداً یا با ضماد قیروطی ازان در روغن یا در حقنه استعمال کنند و اگر حصات

اورم حار باشد اولاً بمعالجهٔ ورم کلیه علاج کنند و بدانچه معلوم ست از نطولات و قیروطیات و ضمادات مبرده که در ابواب کثیره گذشت اندک سهر که برای تنفیذ بران ریخته کفایت کنند و کذلک حقنه بآن عصارات و بروغن گل نمایند و اگر حاجت بود فصد کنند و اگر ورم صلب باشد مثل لعابات حار چون لعاب بزرکتان و حلبه و خطمی و تخم مرو مخلوط بچیزی سهر دیگار برند و کذلک بابونه و اکلیل الملک و خار خسک و شبت بعمل آرند بطریق شرب و حقنه و اطلیه استعمال نمایند پس هرگاه اطلیه بعمل آرند باید که دران مثل ساذج و سکبینج و اشق و میعه و جند بیدستر و مر و الغیار و غنهای گرم مقوی داخل کنند و از مراهم مرهم داخلیون و مرهم شحوم و غیر آن بکار برند بعده چون نضج معلوم شود دران هنگام بادرار پردازند و **اما اغذیهٔ اصحاب حصات** پس انچه مخالف اغذیهٔ ضارهٔ ایشان باشد و لحوم مشوی عصافیر بادی و عصافیر ذوردکیو تریچه مهر البطیخ ایشان را مضر نیست و همچنین لحوم لطیفه و گوشت سرطان بریان نفع کند و باید که در طعام ایشان خرشف و هلیون خصوصاً بری اندازند و آب نخود بریشتا و بروغن قرطم دهند **صاحب کامل** گوید که هرگاه این مرض اشتداد نماید و مریض را درجای گرده درد بهم رسد و در بول او ریگ ظاهر شود باید که تدبیر بلطف مقطع خلط غلیظ بغیر آنکه حرارت مفرط کند بعمل آرند و از استعمال اغذیهٔ عسیر الانهضام مولد خلط غلیظ لزج مثل لحوم کبش و قضیر و نان فطیر و نان سپیده و هر انچه از آرد و نشاسته سازند و اطریه و هریسه و بیضهٔ منعقد و پنیر رطب و خشک و برنج بشیر و غیر آن منع کنند و اغذیهٔ سهل الانهضام مثل لحوم طیور ملائم چون بچهٔ مرغ و دراج و قنابر و لحوم جدی بطریق اسفیدباج و زیرباج و مطجن نیک پخته و نان خشکار خمیری خوب پخته استعمال نمایند و مغز خیار و بادرنگ و خربزه و انگور سفید و کاسنی و کشوث و کرفس و بادیان و لبوبیه و نانخواه بکثرت تناول کنند و باستعمال بادام تلخ و تخم خربزه و تخم کتان و بلیون و آب زیتون و کبر مخلل و هلیون مخلل و مانند آن که ادرار بول کند و غذا اندک دهند حریص گردانند و ریاضت معتدل قبل غذا و دخول حمام معتدل الحرارة بعد ریاضت و ریختن آب نیم گرم بر جانب مریض و نشستن در آبزنیکه اندران خار خسک و بابونه و اکلیل الملک و مرزنجوش و کرفس و کرنب و شبت و برگ خطمی و پرسیاوشان برابر جوشانیده باشند استعمال کنند و بجای گرده گاهی روغن حسک و گاهی روغن شبت و روغن خیری و مانند آن بمالند این تدبیر هر روز و یا یکروز درمیان بعمل آرند و بعد خروج از آبزن مغز تخم خیار و بادرنگ و خربزه و کدو هر واحد یکجزو بادیان نیم جزو همه را باریک سائیده سه درم بسکنجبین و گلاب و اندک آب سرد بخورند و گاه گاه این طبیخ بنوشند عناب و سپستان و انجیر سفید و پرسیاوشان و اصل السوس و تخم خطمی و تخم خبازی و تخم کرفس و بادیان و جعده و خار خسک و حاشا هر واحد بقدر حاجت گرفته همه را بسه چندان آب بجوشانند تا بسوم حصه باز آید صاف نموده چهار اوقیه از ان با یکنیم اوقیه سکنجبین شکری بکار برند و گاه گاهی امر بقی نمایند بعد تناول طعام مختلف مثل ترب و ماهی شور و خربزه و شبت و کرفس و بادیان و نوشیدن سکنجبین که دران ترب خیسانیده باشند و شرب شراب مختلف و امثال آن پس اگر علامات غلبهٔ خون ظاهر بود فصد باسلیق نمایند و اگر نباشد دوای مسهل بلغم منقی خلط غلیظ بدهند پس اگر در انجا حرارت باشد دوای قوی الاسهال ندهند بلکه انچه اسهال بسهولت نماید مثل مطبوخ مقوی تبرید و قرص بنفشه و خیارشنبر تبرید دهند و اگر در انجا حرارت قوی نباشد و خلط غلیظ بود دوای قویتر مثل این حب استعمال کنند تربد یکنیم درم حب النیل چهار دانگ صبر نیم درم شحم حنظل یکنیم دانگ یا دو دانگ نمک نفطی دو دانگ همه را باریک سائیده بآب حبها سازند و امثال آن انچه استفراغ بلغم و خلط غلیظ کند بعمل آرند و هرگاه این علت مستحکم شود و در گرده سنگ متشکل گردد باید که سائر تدبیر بلطف مقطع معتدل در حرارت و ادویهٔ مفتت حصات بالخاصیت استعمال کنند و هرگاه در انجا حرارت باشد باید که از ادویهٔ حاره و تدبیر مسخن احتراز نمایند و این دوا مفتت حصاتست اگر در انجا حرارت بود دیگر بدانند تخم خربزه و خیار و بادرنگ و کدو هر واحد پنج درم تخم کرفس دو درم بادیان حجر اسفنج آبگینهٔ سوخته هر واحد سه درم همه را باریک سائیده سه درم بسکنجبین بدهند دیگر که مفتت حصات ست اگر حرارت نباشد بگیرند تخم خیار و بادرنگ و خربزه هر واحد چهار درم حب القلت خار خسک صمغ آلو و نانخواه پرسیاوشان اسقولوقندریون هر واحد دو درم حب المحلب بادیان پوست بیخ کبر هر واحد یکدرم همه را باریک بسایند شربتی دو درم بآب نخود سیاه و سکنجبین و اگر در انجا حرارت باشد این استعمال نکنند دیگر که سنگ بشکند اگر حرارت قوی نباشد حب بلسان و حب البان و حب المحلب و حجر اسفنج و تخم خربزه هر واحد یکجزو کوفته بیخته بقدر ملعقه بشراب ممزوج بدهند دیگر اگر حرارت نباشد تخم خیار و تخم کرفس [illegible]

ونهری وانیسون وسلیخه وسنبل و دارچینی و حب القلت هر واحد یکجزو عاقرقرحا و جندبیدستر و فرفیون هر واحد ربع جزو کوفته بیخته بریخته یکمثقال بسکنجبین و آب که دران نخود سیاه پخته باشند بخورند دیگر هرگاه در انجا حرارت باشد خارخسک حب القلت حجر الیهود هر واحد جزو اسقولوقندریون بادیان پوست بیخ کبر مغز تخم خربزه مغز تخم خیار هر واحد دو جزو همه را باریک سائیده دو درم با آبیکه دران پرسیاوشان و بادیان جوشانیده باشند با سکنجبین بدهند که باذن الله نافع بود و حجر الیهود دوای بسیار نافع برای سنگ گرده است و چون از کژدم سوخته نیم درم با آب بادیان و آب تراس افشرده یا با آب مطبوخ پرسیاوشان واسقولوقندریون بخورند نفع بین کند دوای مفتت حصات زنجبیل فلفل دار فلفل هر واحد پنج درم حنطیانا دو درم بیخ کاکنج ده درم جندبیدستر سه درم کژدم سوخته مثل همه را باریک سائیده بعسل کف گرفته بسرشند خوراک دو دانگ تا نیم درم بعد شش ماه دیگر مفتت حصات زنجبیل و سنبل هندی و جعده و حب بلسان هر واحد سه درم دارچینی و اسقولوقندریون و فقاح اذخر و زعفران و جندبیدستر هر واحد چهار درم سلیخه یکدرم اسارون و دار فلفل و وج و فوه و قسط هر واحد دو درم فطراسالیون و گل سرخ و فلفل سفید هر واحد دو نیم درم باریک سائیده بعسل کف گرفته بسرشند شربت درم با آب مطبوخ نخود سیاه دیگر که سنگ بشکند بگیرند سرگین کبوتر و آبگینه سوخته هر واحد یکجزو کندش نیم جزو باریک بسایند و یکدرم با آب تره افشرده او قییر با با آب اسقولوقندریون جوشانیده بدهند دیگر ذراریح نیم دانگ سرگین کبوتر نیم مثقال باریک سائیده بشراب کهنه بخورند نافع است در روغن عقرب چون بر خاصره و عانه بمالند حصات را منفعت بین نماید و این صفت آنست بگیرند زیره و بادیان حنطیانا و سعد و پوست بیخ کبر هر واحد ا وقیه و نیکوفته بران روغن بادام تلخ رطل ریخته یکهفته در آفتاب بدارند بعد از آن صاف کرده درین روغن ده عقرب زنده که همان ساعت گرفته باشند انداخته دو هفته در آفتاب بگذارند پس صاف کرده بردارند و استعمال کنند و حجر عنبا که آن سنگ معروف بحجر انبیاست و سقطیرا و حجر بنیا چون از هر واحد نیم درم تا نیم مثقال با آب نخود سیاه یا آبیکه دران وج و اسقولوقندریون و کرفس جوشانیده باشند بخورند نافع و از آنچه درین مرض نفع کند آبگینه شامی سوخته است چون نیم درم تا نیم مثقال از آن باریک سائیده با آب مطبوخ پرسیاوشان بخورند و همچنین اگر کژدم سوخته مثل این بخورند منفعت بین کند و باید که استعمال این ادویه با احتیاط و حذر نمایند و این چنان باشد که نگاه کنند اگر سنگ در یک موضع گرده ایستاده باشد و علامتش آنست که درد دائم بود و ساکن نشود و مریض را قلق بود پس ادویه حاده و آنچه ادرار بول بقوت نماید ندهد و بدویه معتدله و مرخیه مثل لعابها و روغنها استعمال نماید کرد و بلکه تخم خیار و بادرنگ و خربزه و خطمی و تخم کدو و پرسیاوشان و مانند آن از ادویه که ادرار بول برفق نماید استعمال نمایند و تکمید موضع بسبوس و حما و رس بطور کماد خفیف کنند و هرگاه سنگ از موضعی بموضع دیگر منتقل باشد و آن گاهی هیجان وجع کند و گاهی ساکن شود و تنطیل با آب گرم کنند و در آبزن که اندران پرسیاوشان و شبت و کرنب و خار خسک و بادیان و مانند آن که مذکور شد جوشانیده باشند بنشانند و بر روغنهای مذکوره مالش کنند و تکمید موضع با سپنج منقوع در آب گرم در روغن نمایند پس هرگاه در انجا حرارت نبود و بلکه برودت باشد باید که بکثرت مالش بروغنهای گرم مثل بروغن شبت و روغن سداب و خیری و نرگس نمایند و دران اندکی از جندبیدستر و غیر آن که مرخی مجاری بول بود و توسیع آن برای نفوذ سنگ و اخراج آن بسوی مثانه بسهولت کند حل نمایند پس اگر درد شدت کند و ساکن نشود باستعمال این اشیا باید که اشیای مخدره معروفه بسکنه وجع مثل فلونیای رومی و فارسی و افیون و پوست بیخ لفاح و مانند آن استعمال کنند و بعض چیزهای مدر بول مثل تخم خربزه و خیار و بادرنگ آمیزند و با آب گرم بخورند که تسکین درد کند و اگر درد ساکن نشود و سنگ از جای خود نازل نگردد باید که محاجم نهند و مص کنند که آن سنگ از موضع او نقل کند و تسکین عجیب وجع نماید و باید که وضع محجمه بر موضع فسارق قریب از موضع وجع بسوی اسفل باشد و اندک اندک مص کنند که سنگ از موضع منجذب گردد بعد از آن محجمه را از آن موضع باسفل تر قریب نقل کنند و اندک اندک امتصاص نمایند تا موضع محجمه کشیده شود و همچنین محجمه را باسفل طرف مثانه نقل کنند و همین نوع عمل کنند تا آنکه سنگ بمثانه نزول نماید و از مجرای قضیب خارج گردد پس اگر این علاج استعمال کردند و سنگ در موضع واحد توقف نمود و از آن نازل نشد بسبب عظم خود و در انجا درد پیدا کرد باید که مریض را نشستن در آبزن که اندران حلبه و بزرکتان و خطمی و خبازی جوشانیده باشند امر کنند و موضع را ببعض روغنها

محلله بلیغه مثل روغن بنفشه و روغن کنجد که اندران حلبه و تخم کتان جوشانیده و بآن پیه بط و پیه کبوتر بچه گداخته باشند مالش نمایند پس اگر درد ساکن نشود حقنه بسپستان و بابونه و خطمی و بنفشه و تخم کتان و حلبه و سبوس و روغن بابونه و روغن شبت و مانند آن استعمال کنند و مالش موضع بادهان و آب گرم نمایند و مدام این فعل کنند تا آنکه درد تسکین یابد و چون درد ساکن شود و مرض تخفیف یابد پس مثانه را نگاه کنند اگر سنگ بسوی مثانه نازل شود و از ان خارج گردد مرض زائل شود و اگر سنگ خارج نشد اعادهٔ ادویه مفتتهٔ حصات مدرهٔ بول که مذکور شد و آنچه در بحث سنگ مثانه ذکر یابد باید کرد **صاحب جامع** بعد ذکر علاج مذکور را نقدر زیاده نوشته که من اکثر صاحب این مرض را علاج باین سفوف نمودم تخم ترب قرد مانا کرد یا مغز تخم خربزه خار خسک بادیان هر یک سه درم حب القلت دو درم باریک سائیده سه درم بعد فصد باسلیق بخورند و در هر هفته یا پانزده روز یا بعد یکماه بحسب قوت مریض اسهال طبیعت باین دوا نمایند که بگیرند بادیان سه درم و باریک سائیده با گلقند یک اوقیه بسرشند و در آب حل کرده صاف نمایند و در ان فلوس خیار شنبر دو اوقیه حل کرده باز صاف نمایند و روغن بادام شیرین انداخته نیمگرم بنوشند پس مرض شفای تام باذن الله تعالی در زمان اندک یافت **ایلاقی** و **جرجانی** گویند که قطع اسباب تولد سنگ باید کرد پس تدبیر تفتیت و اخراج او مانند تدبیر قطع سبب آنست که بدن را از ماده پاک نمایند و از اغذیه که غذای آن ماده سنگ شود باز دارند و از حرکات و اسباب معین بر تولد آن احتراز نمایند و اگر ارادهٔ حفظ قوت باشد طعامهای زود گوار چون گوشت تیهو و دراج و تذرو و مرغ خانگی سبک اندام فربه و گوشت بزغاله و بره یا اسفیدباج مرغ فربه و بیضهٔ مرغ نیمبرشت و نان خشکاری خمیری نیکو پخته بدهند و اگر قوت قوی باشد چیزها یکه غذا کمتر دهند چون ماش مقشر و اسفاناخ و کشک جو و قلیهٔ کدو و قلیهٔ خیار و نخود آب و زیرباج و مزورات ساده بمغز بادام و روغن آن و روغن کنجد تازه یا روغن گاو بخورانند و از امتلای طعام حذر کنند و تدبیر تنقیهٔ بدن استعمال قی و مسهل ست و قی بدو سبب بهتر ست یکی آنکه قی زود زود توان کرد و مسهل نه زود زود و نشاید خورد دوم آنکه قی هم ماده را قلع کند و هم از ان طرف منع نماید لیکن بر قی طبع را نرم باید داشت تا ماده را بطریق اسهال بازگرداند و مسهل بحسب مزاج و حال مریض باید داد و تقویت معده بهر هضم طعام حسب واجب نمایند و از آنچه تولد سنگ را منع کند آنست که آب سرد در میان طعام بخورند و گاه گاه ناشتا اندکی شراب خورند و بر بستر پوستین نخسپند لیکن بر کتان خسپند تا گردهٔ ایشان گرم نشود و از مفردات آنچه ماده را لطیف کند و مثانه را پاک کند و سنگ را بشکند بعضی از ان بقول ست مثل کرفس و کاسنی و شبت و لوبیه و بادیان و خار خسک و برگ ترب و ترب و راسن و بعضی فواکه مثل خربزه و خیار و بادرنگ و انگور سفید و انجیر تر و خشک و بادام تلخ و شیرین و پسته و بعضی اچارها مثل کبر مخلل و بلبوی مخلل و عنصل مخلل و زیتون پرورده و بعضی شرابها مثل سکنجبین که از سرکه کبر و از سرکه عنصل سازند و آب ترب و شراب سفید لطیف و بعضی ادویه است مثل آنکه در قول ابو علی سینا گذشت و اگر قوت گرده و مثانه ضعیف شده باشد ادویه مقویه بیامیزند مثل بهمن و غیر آن که در قول مذکور مسطور شده و بعضی میوها مثل سیب و بهی و چون از آن بیرون آید شیرتی از تخم خیار و خیار بادرنگ با نیم مثقال حجر الیهود و نیم درم حجر اسفنج سوده بدهند و روغنهای ملینه با روغنهای مقوی چون روغن شبت و مسک با روغن سوسن و خیری آمیخته بمالند و روغن خیری هم مقوی و هم محلل ست و قی بوقت درد نباید کرد مجرب ذکریا گوید بسیار آزموده ام که بعد فصد و درد ساکن شد و سنگ باسانی بیرون آمد و این دوا سنگ را از گرده بیرون آرد مغز تخم خربزه و زیرهٔ سیاه و نانخواه و صعتر و تخم کرفس و تخم ترب و مغز بادام تلخ مساوی شیرتی یکدرم بطبیخ پرسیاوشان و الیفا دو قوفوه و کرفس و مغز تخم خیار هر یک شش درم سلیخه و سنبل و دارچینی هر یک چهار درم همه را بکوبند شربتی القدر یک ترس با چهار وقیه آب خسک سه روز این دوا بخورند سنگ را بریزانند و پاک کند و درین دوا خاصیت عجیبست و آن اینست که هر که این دوا بکوبد در دست او انگشتری آهنی نباشد و بر میان او کارد نباید و در کفش او میخ آهن نباید و بهیچ وجه با وی آهن نباشد و این خاصیت آزموده من نیست لیکن آنچه در کتب دیده ام اینجا حکایت کردم و در اختیارات گفته همی آید که آب ترب بر چهار یک وقیه بخورند همه سنگها را بریزاند و پاک کند و جانوریست که در میان بقول یعنی تره بسیار باشد پشت او چون گنبدی گرد و رنگ او سرخ و بران نقطه های سیاه در میان سرخی بود و چون از ان جانور سه عدد بخورند سنگ بریزاند و پاک کند و کرم شب تاب که بشبها روشنائی دهد سر و اطراف وی را دور کنند و تن او در آفتاب خشک کرده هر روز یکدرم با دوازده درم آب نقیع انگور

[illegible]

بدهند سه روز و بعضی گفته اند که یکدرم بسه روز باید خورد و مجرب نوشته اند و این ازموده من نیست و همه ادویه که از بهر این علت دهند در حمام آبزن بدهند که نافع بود و حب بلسان سوده یکمثقال سنگ گرده بریزاند و معجون ازنده در قول بوعلی گذشت و معجون عقرب در بحث حصات مثانه در قول ابو سهل خواهد آمد شربتی بعد از شش ماه کودکان را نیم دانگ و بزرگان را دانگی در آب کرفس محمود شیرازی گوید که در سنگ گرده و مثانه هر صبح مطبوخ از بادیان سه درم و تخم کاسنی و اصل السوس مقشر کوفته هر واحد سه درم با شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزوره نخود آب بشیره قرطم و لحم کبک و یا شیره تخم خیارین و تخم خربزه هر واحد ده درم بنوشند و یا بگیرند بادیان و انیسون هر واحد سه درم و با شکر سفید ده درم جوشانیده صاف نموده بران شیره بزور ثلاثه هر واحد ده درم انداخته بنوشند و اگر درد اشتداد نماید و امر عظیم گردد این مطبوخ بیاشامند بادیان تخم کرفس تخم خیارین تخم خطمی هر واحد سه درم تخم کاسنی بنفشه خشک هر واحد چهار درم عناب سپستان انجیر سفید هر واحد بست عدد سنای مکی هفت درم اصل السوس مقشر چهار درم پرسیاوشان پنج درم جعده خار خسک حاشا هر واحد هفت درم همه را سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل باز آید صاف کرده در آن ترنجبین و خیار شنبر هر واحد ده درم حل کرده سحرگاه بنوشند و اگر ازین دوا فائده نشود حقنه استعمال کنند بعد تناول اندک اغذیه مختلفه مثل ماهی شور و ترب و خربزه و شبت و یا بگیرند شبت و سر سق و تخم ترب و تخم خربزه و تخم کرفس و برگ ترب و بیخ آن در آب خوب بجوشانند و صاف کرده بران عسل و روغن کنجد و نمک انداخته بنوشند و بپر مرغ ملوث بروغن کنجد قی کنند و حلبه و قرطم و بنفشه و مانند آن که در قول صاحب کامل گذشت جوشانیده آبزن نمایند و بر کمرگاه روغنهای گرم محلل مثل بابونه و زنبق و نرگس و غیر آن بمالند و از تناول اغذیه غلیظه مثل عصائد و حلوای نشاسته و جز آن احتراز کنند و اغذیه لطیفه زود گوار مثل نخود آب بلحوم ماکیان و گنجشک و کبوتر صحرائی و قلیه پر مصالح بنان خشکار تناول نمایند و ترک عشا و تقلیل غذا نافع بود و هر روز چند بار حرکت کنند و پای بردارند و اگر مریض را طاقت شدت درد نباشد مخدرات مثل برشعثا و بزر البنج بشکر و خشخاش و غیره دهند و چون مرض مستحکم شود ادویه مفتته حصات بخورند و از ادویه حاره سخنه مثل زنجبیل مربی و فلفل و قرفه و قرنفل و مانند آن اجتناب سخت نمایند تا ماده باستفراغ لطیف و بقای کثیف متحجر نشود و این دوا حصات را بشکند اگر در مزاج حرارت باشد مغز تخم خیارین و تخم خربزه هر واحد ده درم تخم شلجم پنج درم تخم کرفس بادیان انیسون هر واحد سه درم حب المحلب چهار درم همه را باریک سائیده بعرق پخته سه درم با سکنجبین ساذج یا بزوری ده درم بخورند و اگر باردی حرارت نبود این دوا دهند بادیان تخم کرفس اسقولوقندریون هر واحد سه درم حب المحلب مغز تخم خیارین و تخم خربزه خار خسک صمغ آلو سیاه پرسیاوشان هر واحد چهار درم حب القلت پنج درم همه را باریک سوده بدارند شربت سه درم سکنجبین بزوری ده درم غذا مزوره نخود و مغز قرطم و اندک دارچینی دهند و معجون عقرب نیز بجهة احتیاط استعمال کنند تا تسخین مزاج بسیار نکند و قرحه مثانه بسبب شدت لذع در انجا پیدا نماید و یا هر صبح یکمثقال معجون حجر الیهود با شیره بزور ثلاثه هر واحد ده درم بخورند و یا بگیرند تخم گزر و تخم شلجم و تخم ترب و بادیان هر واحد سه درم و شکر سفید ده درم و جوشانیده صاف کرده با معجون حجر الیهود بنوشند و اگر سنگ در موضع واحد واقف بود و نازل و متحرک نگردد و علامتش اینست که درد چنان شدید بود که مریض طاقت آن نیارد و سکون و خواب نبود و درد ساعتی ساکن نشود پس باید که ادویه قوی الادرار مثل تخم گزر و کرفس و بادیان و خیارین و خربزه و ادویه مفتته حصات بقوت مثل این دوا بدهند بگیرند فطراسالیون فلفل سفید و سیاه هر واحد سه درم زنجبیل سنبل سلیخه دارچینی جعده اسارون هر واحد چهار درم جندبیدستر فقاح اذخر حب بلسان هر واحد دو درم همه را باریک سائیده بحریر بیخته بعسل کف گرفته بسرشند شربتی از ان یکدرم و اگر سنگ غیر واقف در یک موضع باشد و علامتش اینست که درد ساعتی ساکن شود و درد ساعت دیگر هیجان نماید و علاجش اینست که هر صبح جلاب از پرسیاوشان سه درم تخم شبت و اکلیل و بادیان و کرنب و گزر هر واحد ده درم بسیار گرم بنوشند و غذا نخود آب مغز قرطم و دارچینی و انیسون بلحوم ماکیان و کبک و گنجشک بخورند و تکمید موضع بسبوس و جاورس و تمریخ بادهان حاره محلله چون روغن زنبق و حسک و سوسن و غیر آن بنوعی که در قول صاحب کامل گذشت باید کرد و تریاق کبیر و مثرودیطوس یا سنجر بینیا هر چه ازین حاضر باشد دو درم بجلاب بادیان سه درم بخورند و علاج ریگ گرده و مثانه مثل علاج سنگ بود و الا در ان ادویه حاره استعمال نکنند و نه ادات بسیار قوی تجمید کی گیرد

که علاج مجمل سنگ گرده اولاً قطع مادهٔ آنست بمنع اسباب مولده از اغذیهٔ غلیظه و بعد طعام قی و اسهال طبع و حقنتان اگر ثقل یا یبس بود و ادرار بچیزیکه بسیار سخن نباشد و استعمال ملطفات و تدبیر مرطب و ریاضت و تجوید هضم بعد از آن تفتیت آن بادویهٔ مفتته از اقراص و معاجین و عند هیجان وجع فصد اگر خون غالب باشد و اما علاج مفصل آنست که از اغذیهٔ غلیظه اجتناب کنند و قی علاج نافع است و اگر برقی متواتر یا در غب یا در هفته تکلف نمایند جائز است و استعمال مسهل در ابتدا نیز جائز است و چون حرارت غالب بود صواب آنست که مسهل خفیف میان هر دو ماه دهند و مسهل قوی ندهند و تلیین طبع برفق از حقنهای لین نمایند و خون تیس بری در حمام خشک کرده چون با سکنجبین عنصلی کثیر الاصول و البزور دهند نافع است و دخول حمام دریکروز دو بار مفید و از آنچه آنرا نفع کند آب ترب یک وقیه با وقیه شیر تازه است تا شیر حدت او بشکند و آب ترب گرده و مثانه را پاک کند و آبگینه سوخته از دانگی تا دو ثلث درم بطبیخ این ادویه دهند پرسیاوشان اسقولوقندریون هر یک سه درم بیخ کرفس بیخ بادیان هر یک بیست درم در دو رطل آب بجوشانند تا سوم حصه بماند صاف کرده هر روز یک اوقیه بنوشند و مداومت این معجون نافع است خولنجان شونیز کوفته بعسل بسرشند شربتی سه درم تا چهار درم با آب برگ ترب و زنجبیل مربی الیشان را نافع بود ابن هبة الله گوید که اگر ریگ در بول ظاهر شود باید که مریض را امر بدخول حمام در روز چند بار کنند و بر پشت ناحیه گرده روغن نرگس یا خیری یا شبت بمالند و در آبزن ادویه که در قول صاحب کامل گذشت بنشانند و ادویه مزلق حصات مثل فلوس خیار شنبر بروغن بادام و شربت بنفشه یا لعاب بهدانه دهند و پشت را بجنبانند و بر پایهای بجهند یا از زینه فرود آیند بشدت پس اگر سنگ از موضع خود منتقل شود و تابع این درد شدید بود باید که تسکین وجع بادویهٔ مخدره مسکنهٔ اوجاع مثل افیون و پوست بیخ لفاح مخلوط ببعض ادویهٔ مدر بول نمایند و اگر سنگ از موضع خود منتقل نشود آنرا بوضع محاجم بر قطن زیر موضع درد بکشند و حجام را باستمصاص آن امر کنند پس اگر بسبب عظم خود منتقل نشود حقنه از سپستان و بابونه و غیر آن که در قول صاحب کامل گذشت بعمل آرند و در آبزن ادویه بنشانند و بر پشت پیه ماکیان و بط بمالند و اگر منتقل نشد ادویهٔ مفتتهٔ حصات بنوشانند و این دوا مفتت حصات است تخم خربزه و خیار و بادرنگ هر واحد ده درم حب القلت خار خسک بادیان صمغ آلوچه پرسیاوشان هر واحد دو درم پوست بیخ کبر تخم کرفس تخم ترب زیره کرمانی سعد هر واحد یکدرم شربتی دو درم با سکنجبین یا آبیکه در آن پرسیاوشان جوشانیده باشند و اگر در آنجا حرارت باشد از ادویهٔ مسخنه احتراز کنند و غذا ملطف مثل زیرباج یا نخوداب یا گوشت جوزهٔ مرغ یا دراج سازند و از اغذیهٔ غلیظه مثل نان فطیر و پنیر رطب و لحم بقر و مانند آن منع کنند انطاکی در تذکره می گوید که واجب است تنقیه بدن بالقی پس هرگاه سواد پاک شد لزوم تلیین طبیعت نمایند بنوعی که در اسهال مبالغه نکنند پس اگر ماده دموی باشد فصد باسلیق نمایند بعده در استعمال ادویهٔ مفتت و مدر شروع کنند این همه وقتی است که امر غیر خطیر باشد و الا اگر در آنجا وجع و عسر زائد بود ابتدا بازالهٔ آن هر دو نمایند بنشانیدن او در آب گرم لاسیما اگر در آن اکلیل الملک و حلبه و خار خسک و بابونه و پرسیاوشان جوشانیده باشند و از آن بنوشند و روغن بابونه و بنفشه و شبت بمالند و انگشت در دبر و آلهٔ مصنوع برای این در احلیل داخل کنند و در آن روغنها چکانند و شیر زنان که در آن حلتیت و زباد حل کرده باشند بزرقه اندر احلیل رسانند که این مجربست بعد از آن ملازمت بر استعمال بزور خصوصاً تخم شلجم و گزر نمایند و از مجربات ناجحه در این امر است پوست بیضه که میان روز ماکیان نهاده باشد و آبگینه و نانخواه همه سوخته باریک سائیده نصف مجموع آن صمغ آلوبخارا آنچه مثقالی از آن با سکنجبین بزوری استعمال کنند و گویند که چون انار ترش بسیار از میان کاویده تخم شلجم پر کنند و در خمیر گرفته در آتش گذارند تا آنکه پخته شود و از آن آرد کرده از آن ترب و سه درم تخم مذکور بعسل بیامیزند و تفتیت سنگ را بشکند و مجرب است و کذا زعفران البشیر شیر گاو و بعضی روغن گاو و شکر گفته اند و از مجربات مشهوره الشیان دوائیست که آنرا ابدالسلد نامیده اند بسبب غلظت او گویند که آن از استخراج بقراط است و طریق اخذ آن همانست که در قول مسیحی و بوعلی گذشت شربت آن یکمثقال با آب کرفس یا ترب یا شربت اصول و خاکستر عقرب سنگ را ساقط کند و اگر چه در امعا و طحال باشد و کذا خاکستر آبگینه و عقرب و مغز خربزه و نخود و حجر اسفنج و حجر الیهود خصوصاً مستطب شیر یا باب گرم و در شربت مینویسد که تنقیه ماده بفصد و غیره کنند و مبالغه در تلطیفات کنند مثل طبیخ خار خسک و بابونه و مفتتات سنگ مثل سنجر بینیا و کاکنج و معجون لبوب و بزورات و مدرات و حمام و انتقاع در آبزن و زرق ادهان و الجماع بکثرت و مالش بدن و الحقنات

بملینات خصوصاً هنگام سدد نمایند و اجود آنها بنفسج ست و روغن عقارب با شهریاره طلا کرده و زرقا و طبیخ اجزای شجر غار و ترب و علیق بر روغن بادام شیرین مجربست و کذا شونیز و سرگین موش و عسل و غاریقون اکلاً و آبگینه سوخته و نانخواه کذلک و زباد بحلتیت خوردن و چکانیدن مجربست و ید الله از مجربات جمیع اطباست و گویند که چون کبوتر بچه بر روغن کنجد تنها بغیر چیزی دیگر چون نمک و ابازیر بپزند و بر خوردن او لزوم نمایند سنگ را بشکنند **ابو منصور** گوید که علاج سنگ گرده ضعیف تر از علاج سنگ مثانه است بهر آنکه دوا بسرعت میرسد و این دوا عجیب الفعل ست و نسخه آن همانست که در قول ایلاقی گذشت و دران بادام تلخ داخل ست شربت دو درم بآب پرسیاوشان مطبوخ چند روز و یا بگیرند پوست بیخ کبر و حب القلت و حب الغار و دوقو و فطراسالیون و حب المحلب و سعد و وج و فوه مساوی شربت دو درم با وقیه آب ترب افشرده پس اگر حرارت پیدا کند چند روز توقف کرده باز اعاده کنند و تسکین حرارت بسکنجبین شکری کنند و او است آبزن و مالش روغن بر حالبین و کمرگاه و تکمید نمایند و این دوا در شکستن سنگ عجیب ست حب بلسان تخم ترب دوقو فطراسالیون پوست بیخ کبر بیخ هیو و شیر مغز بادام تلخ حب الغار جنطیانا زراوند مدحرج اسارون قردمانا مر اشق سکبینج مقل فلفل وج مساوی صموغ را حل کرده ادویه را بروغن بلسان چرب کنند و بسرشند و هر روز دو درم بطبیخ بزور بدهند و از ادویه مفرده نافع سنگ گرده و مثانه خار خسک را دران خاصیت ست چون بنوشند یا حقنه کنند و همچنین صمغ بادام تلخ و پرسیاوشان و قردمانا و حب الغار و میعه و بادام تلخ و روغن او و مقل الیهود اگر هر کدام از اینها را دو درم بعد قی بگیرند و در آب خار خسک یا آب برنجاسف یا آب بیخ خطمی یا آب پرسیاوشان حل کرده بخورند و کذلک بزر کتان و حب القلت چون از اینها سه درم بآب بادیان و آب ترب یا آب کرفس یا آب نخود سیاه یا آب پودینه نهری خورند و غذای او آب نخود سیاه بزیت قوی باشد و زیتون الماء و اسفاناخ و قنابری و بقلة یمانی بروغن بادام بخورد و از شیر و عصائد و هرایس و اغذیه غلیظه پرهیز کند و کامخ کبر و کامخ کرفس و نانخواه و هر انچه آنرا حرارت و قبضی باشد از سائر اغذیه بخورد و اما احتراز از تولد حصات بترک اغذیه غلیظه و استعمال قی و تعاهد چیزیکه منقی آلات بول و مجاری آن باشد و تلطیف آن بجمیع مدرات بول از ادویه مؤلفه مثل سنجبینا و امروسیا و دواء الکرکم و مثرودیطوس و امثال آن کنند و ادویه مفرده برای این تخم خربزه و خیار و بادرنگ و حماما و تخم کرفس و نانخواه و سعد و زیره و تخم ترب و بادام تلخ ست مفرد و مرکب بقدر احتمال قوت و کذلک خوردن زیتون الماء و راسن و کامخ کبر و خربزه در زمان او و همه انچه ادرار بول کنند **خضر و قرشی** مینویسند که علاج مشترک برای سنگ گرده و مثانه اینست که اولاً منع ماده آن نقی بسیار و اسهال بلغم بمسهلات و حقنه ها که دران ادویه حصات افتد و تلطیف غذا کنند و ادرار در بعض اوقات تا چیزی قابل تحجر جمع نشود و بعد ازان ادویه مفتته استعمال نمایند و باید که ادویه مدره باوی یار بود تا آنرا برساند و این مثل تخم کرفس و فوه است لیکن دوای مدر و دوای مفتت را بسرعت خارج کند پس می باید که بدان دوائی مخلوط نماید که آنرا در عضو مدتی ثابت دارد تا عمل و قوی گردد و این مثل صمغ الو ست و هر انچه دران دسومت و لزوجت باشد و از شدت وجع خصوصاً که خوف ورم بود دوای مدر تحریک مواد بسوی عضو خصوصی کند پس می باید که باوی ادویه مقوی عضو مثل سلیخه و سنبل بیامیزند و بهر آنکه وجع محلل قوتست باید که انچه مسکن وجع باشد یا بخاصیت مثل تخم کرفس و تخم شبت و خطمی یا بتخدیر مثل خشخاش مخلوط سازند و طبیعت باذن خالق آن هر دو را در مقاسمه که لایق تربدان باشد استعمال میکند و عصفور که در یونانی انرا اطراغولیدوس نامند و گمان میکنم که آن مرغ معروف بابو الفصیل ست بوجهی که وصف او در کتب نموده اند و باشد که آن معروف بصفراغون در افرنجیه باشد آنرا خام و مطبوخ و مملح بخورند که نافع حصات ست و این دوا در تفتیت حصات مجربست نانخواه تخم کرفس هر واحد ده درم تخم جرجیر دو درم همه را بایکبار سائیده هر روز دو درم ازان بآب سرد بخورند و این دوا اگر با حرارت گرده باشد نافع ست مغز تخم خیارین و خربزه و کدو هر واحد پنج و بادیان نیم جزو شربت سه درم بسکنجبین بزوری و اگر نیم جزو آبگینه سوخته افزایند نافع تر بود و گاهی که اطفال را در بول ریگی ظاهر شود پس باید که مرضعه او را از اغذیه رطبه غلیظه پرهیز کنانند و از طبیخ خرد اطیفا خلق کثیر از حصات و عسر البول خلاصی یافته بگیرند خطاف که آنرا ابابیل گویند و بال و سر آنرا دور کرده سالم در دیگ اندازند و بران روغن بادام شیرین و پیاز و ابزار و نخود که قیمه و نمک انداخته بپزند پس آب

[illegible]

کرفس معصور بقدر نیم سکرجه بران ریزند و بعد پختن کشنیز و دارچینی و خولنجان آمیزند و بعد تنقیه بدن خوردن این مطبوخ فائده کلی دارد محشی شرح اسباب منیولیسید که گنجشک مسمی و در زبان افرنجیه لصفراغون و در عربی بابو الفضیل و در هندی بمولا خام خوردن بهتر و قوی ست و ماء الارنب که در قول بو علی سینا مسطور ست طریق آن اینست که خرگوش را ذبح کنند و بجمیع اجزای او در آب بپزند تا مهرا گردد پس صاف کرده بیاشامند که این سنگ را بشکند و بقوت خارج کند و گویند که این دوای الخطاطیف سنگ را از مکان او فرود آرد یا آنرا بشکند و درین باب مجرب ست تخم کرفس انیسون زعفران نانخواه حرمل دارچینی مرزراوند طویل هر یک ده درم گل سرخ بست درم قسط خاکستر خطاطیف هر یک سی درم نشاسته سنبل الطیب هر یک پنج درم بانز و سه درم کوفته بیخته بعسل سرشته استعمال نمایند و ادویه مدره که درینجا بکار آید آنچه گرم ست بادیان و تخم کرفس و انیسون و صعتر و شونیز و بلیون و آنچه سرد ست تخم خیارین و خار خسک و تخم هندوانه و تخم کدو و کاکنج و آنچه معتدل ست پرسیاوشان و فوه و تخم خربزه و امثال آنهاست هرچه ازینها مناسب مزاج باشد باید داد لیکن مدرات گاه گاه بدهند نه همیشه که دوام او ضرر دارد و بنابر تضعیف کلیه

نسخه دواء الخطاطیف

امراض مثانه

و آن بست و یک مرض ست یعنی حصات مثانه و رمل مثانه و اورام مثانه و قروح مثانه و جرب مثانه و جمود دم در مثانه و خلع مثانه و استرخای آن و اوجاع مثانه و ریح المثانه و ضعف مثانه و حرقت البول و عسر البول و احتباس آن و تقطیر البول و سلس البول و بول فی الفراش و کثرت البول و قلت البول و بول الدم و ابوال غریبه و شیخ میفرماید که در مثانه نیز امراض سوء مزاج مادی و غیر مادی و اورام و سده عارض شود و ازانجمله حصات ست و گاهی دران امراض مقدار افتد در صغر و کبر و امراض وضع از نتو و انخلاع آنرا عارض گردد و امراض تفرق اتصال با نشقاق و انفتاح و انقطاع و قروح عارض شود و ایضاً دران خون به بندد و ریح تحقق شود و دران وجع و ضعف و امساک بول عارض شود و گاهی مثانه را دیگر اعضای رئیسه و شریفه مثل دماغ عصب مشارک گردد و بادی صداع و دوار رسد و گاهی لبرسام انجامد بسبب مشارکت امراض حادهٔ مثانه و مثل جگر نیز پس اکثر استسقا بسبب برودت مثانه پیدا شود و امراض مثانه در زمستان کثرت پذیرد و معالجه آن نیز مثل معالجات گرده بود در سوء مزاج و اورام و قروح و حصات آن و بادویه منقی قوی و آن مشروبه باشد و مزروقه و مروخات و ضمادات که بدان تضمید حالبین و زیر ناف و در زیر عانه بر تین کنند و کسی که مثانه او شگافند زود بهبر و بخلاف شگافتن گرده که آن زمانی مهلت دهد و اوجاع مثانه در اهویه و ریاح و بلدان شمالیه و در فصول بارده افتد **ذکر اشیای مسخن مثانه** جمیع مدرات حاره مثانه را گرم کند و مروخات و مزروقات از روغنهای گرم و صموغ حاره مثل دهن قسط و ناردین و بان و کمادات و ضمادات از ادویه مذکوره در علاج امراض کلیه از سوء مزاج حار بنحویکه معلوم ست باید کرد **ذکر چیزهای مبرد مثانه** آشامیدن شیرهٔ خرفه و خیار و کدو و شرب طباشیر باب سرد تبرید مثانه کنند و از اطلیه صندل و کافور و فوفل بهره نافع ست و کذلک عصارات و لعابات بارده و روغنهای سرد مثل روغن گل خالص و روغن تخم کدو و روغن خشخاش و روغن تخم کاهو بکافور و مانند آن از زرقات خاصة لشیر زنان **خجندی** می گوید که ادویه مستعمله در تسخین مثانه باید که حار بالفعل باشند خواه استعمال آنها از داخل بدن بود یا از خارج آن و ادویه مستعمله در تبرید مثانه اگر از خارج باشند باید که نیمگرم بعمل آرند زیرا که جوهر آن عصبی ست و کذلک اگر مزروقه باشند و آنچه متناول باشند جائز ست که بارد بالفعل باشند بهر آنکه موضع مثانه بعید ست دوای متناول دران نافذ نشود مگر بعد از آنکه گرم شود و صافترین چیزها برای مثانه استعمال حوضات ست

حصات مثانه و رمل آن

سنگ مثانه و ریگ آن از اسبابیکه در حصات و رمل کلیه مذکور شد یعنی خلط غلیظ لزج و حرارت جرم مثانه و تنگی گردن آن پیدا شود **طریق تشخیص آن** اگر کسی شکایت درد و گرانی در موضع مثانه و نواحی آن و دشواری بول یا احتباس آن کند باید که بول آنرا ملاحظه نمایند اگر بول سفید و رقیق باشد و ریگ یا به تیرگی و خاکستری و سفیدی در ته قاروره معلوم شود و بعد فراغ از بول باز تقاضای بول فی الحال گردد و صاحب آن پیوسته دست بر زهار مالد و خارش در بیخ قضیب و غلبه انعوظ یکبارگی و باسستی آن بقیتم سبب خروج مقعد نیز دریافت گردد باید دانست که در مثانه حصات ست پس اگر درین شک افتد و عسر بول

دوام نماید باید که مریض را امر کنند که بر پشت بخسپد و سر و پای او بردارند و حرکت شدید دهند و آب گرم مع روغن بر مثانه زیر ریزند و بدست از اسفل باعلی بمالند تا حصات از موضع خود زائل شود بعده مریض را امر کنند که بول کند پس اگر بول بفراغت آید بهتر والا قاثاطیر حصات را دفع کنند تا از مجری زائل شود و بعد از آن بول بسیار کند پس اگر اینچنین یافته شود بدانند که در مثانه او سنگ است **وفرق** در حصات کلیه و مثانه بقول شیخ اینست که سنگ گرده اندک نرم تر و کوچک تر و مائل تر بسرخی بود و سنگ مثانه سخت تر و بسیار بزرگ و مائل تر به تیرگی و خاکستری و سفیدی باشد و گاهی درین حصات منفتته منتنه پیدا شود و بول در حصات مثانه مائل بسفیدی بود و رسوب او غیر مسرّج بلکه مائل بسفیدی و رمادیت شده باشد و گاهی بول غلیظ بود با رسوب زیتی و در اکثر رقیق بود خصوصاً در ابتدا و در سنگ مثانه درشت مثل سنگ گرده نباشد زیرا که مثانه بخلاف در فضاست مگر هنگامیکه سنگ در دهانه مثانه افتد و بول را انبار کند درد اشتداد نماید و خشونت در حصات مثانه بیشتر بود و سبب آنکه در فضاست ممکن است که ماده دیگر که خشونت آن کند بر آن منضم گردد و لهذا این بزرگتر بود زیرا که مکان این فراخترست و گاهی اتفاق افتد که در یک مثانه دو سنگ یا بیشتر از آن بود و در حرکت با یکدیگر سوده شوند و از آن سوده ریگ کثرت نماید و گاهی باریک رسوب نخالی بخراش سطح آن از سنگ درشت آید و در حصات مثانه حکه و وجع در قضیب فیخ آن و درز هار بسبب مشارکت قضیب بمثانه دوام کند و صاحب او اکثر دست بقضیب خویش برد خصوصاً اگر طفل باشد و دائم باوی انتشار بود و گاهی بخروج مقعد انجامد بسبب حبس و عسر بول و گاهی در آخر آن بلا اراده بول کند و هرگاه از بول فارغ شود خواهش بول دیگر بار در حال نماید بنابر تقاضای حصات مستدفعه با ستدفاع بول مجتمع و اکثر خون در بول آید بسبب خراش سنگ خصوصاً چون درشت کبیر باشد و بیشتر بول بند شود پس هرگاه صاحب حصات را بر پشت بخسپانند و بر مثانه او آب گرم ریزند تا مسترخی گردد و سرین او بردارند و بجنبانند سنگ از دهن مثانه جدا شود پس اگر درین وقت بر عانه غمز کنند بول جاری گردد و این دلیل قوی بر سنگ مثانه است و گاهی این را سهل کند بروک صاحب حصات بر سر دو زانو و ضم اعضای او بعضی ببعض و گاهی بداخل کردن انگشت در مقعد و جدا شدن سنگ بر مثل این شکل بول بآسانی آید و گاهی این باشکال دیگر از غمز و عصر و استلقا و برک سهل گردد پس هرگاه مثل این تدابیر نفع نه بخشد قاثاطیر استعمال کنند تا سنگ دفع گردد و اگر در انجا چیزی باشد که قاثاطیر را انعطاف نماید و آنرا دفع کند و بول بر آید آن دلیل قوی بر وجود حصات باشد و کذلک اگر ادخال او دشوار گردد و در یتوقف بهتر آنست که بسختی تکلف در ادخال آن نکنند و گاهی قاثاطیر دلالت کند بدانچه همراه او آید بر ماده مولد حصات و سنگ کوچک حابس تر برای بول ست از بزرگ بهر آنکه او ثابت تر در مجری بود و اما بزرگ از مجری بسرعت زائل شود و بدانکه حصات مثانه در بلاد شمالیه خصوصاً در صبیان کثرت نماید جرجانی میگوید که کودکان و مردم ملیح ولاغر را سنگ در مثانه بیشتر افتد از بهر آنکه رگها و منفذهای ایشان فراختر بود و محمد زکریا گوید که اینچنین نگاه کردم و همچنین یافتم و میگوید که در مثانه زنان سنگ نادر افتد بهر آنکه دهانه مثانه ایشان کشاده تر از مردان و لبوی خارج قصیر ترست و تعاریج یعنی خم کمتر دارد و بدین سبب هر خلطی که بمثانه ایشان فرود آید زود بیرون آید و هم او گوید که گاهی سنگ مثانه بزرگ و گران بود و بوقت براز کردن با مقعد مزاحمت کند و آنرا بیرون آرد و باز گرداند خاصه اگر حلقه مقعد ضعیف بود و هرگاه که صاحب سنگ مثانه را عسر بول تکلیف بسیار دهد باید دانست که سنگ بزرگ نیست و بدان سبب اکثر در دهانه مثانه افتد و بول را باز دارد و کثرت ریگ در بول دلیل سستی و ریزانی سنگ بود و نیامدن ریگ دلیل سختی سنگ بود و هرگاه که صاحب مرض پیاده بدود و حرکت کند قضیب او درد کند و هرگاه که مریض ساکن گردد و باز غلطد پس درد ساکن شود باید دانست که سنگ در مثانه متشبث نیست بلکه در آن جداست **علاج** معالجه این مثل علاج حصات کلیه نمایند الا درینجا ادویه قوی تیر می باید بسبب بعد عضو و سردی مزاج آن و تولد سنگ بزرگ و سخت تر درین و ایضا درینجا خاصه دوائیکه در احلیل بزراقه رسانند و سنگ را بشکنند مثل روغن عقارب و روغن حسک و بابونه و مانند آن استعمال نمایند و بر عانه بمالند و خوردن تریاق و مثرودیطوس و سجزنیا نافع بود و این دوا نیز مفتت حصات است حب بلسان حب القلت حجر اسفنج خاکستر عقرب بیخ کاکنج همه مساوی کوفته بیخته بآب خار خسک سبز بسرشند و در سایه خشک ساخته باز بآب مذکور تر نمایند و خشک کنند و همچنان هفت کرت

کنند پس سفوف کنند و خواه با عسل معجون سازند شربتی یکماشه تا سه ماشه و کم و زیاده و آنجا که از رمل و سنگ و احتباس بول درد شدید پیدا شود همان وقت بهر فرد بر شقاق الانطاکی و یا بیهوشی دارو علوی خان دهند و در این آبزن نشانند برنجاسف و شبت و کتان و گوکهرو و اکلیل و حلبه و قلت هر یک سه توله برگ تنبول ده توله افتیمون هندی برگ نیب برگ سنبهالو گل پلاس هر یک هفت توله و باید که شیره تخم قلت یکنیم توله و بادیان و تخم خربزه هر یک نه ماشه عسل سه توله بنوشانند که فی الفور درد را ساکن سازد و سنگ را بریزاند پس اگر سنگ در مجرای قضیب متعلق شود قضیب را در آب گرم نهند و دهن احلیل لعابات و ادهان بهم رسانند و بران نکر ریکالند تا آنکه بیرون آید و اگر دانند که بدین تدبیر بیرون نتواند آمد باید که بیمار را بر پشت باز خوابانیده و دو شخص پاهای او را بگیرند و بر داشته بهر طرف بجنبانند چندانکه سنگ بمثانه باز رود و الا القا طیرا آنرا باز گردانند و مقعدت او نشانند و آبزن نرم بکار برند تا ریزه شده برآید و اگر سنگ بزرگ باشد و مثانه بر نیاید باید که گردن مثانه را شق کنند و سنگ را بیرون آرند و این عمل در سن ده سالگی می باید کرد و بعد از این سن خطر دارد **بیان ادویه مفرده** که سنگ مثانه را بشکنند سویدی گوید که سرگین کبوتر سائیده بشبل و شکر آمیخته دو درم خوردن در شکستن سنگ مثانه و اخراج ریگ آن مجرب است و کذا تیس را در حمام بر مثانه مریض حصات ذبح کردن در سهولت خروج حصات از مثانه بخاصیت مجرب گویند که شرب شیر زنان بعسل و یا بشراب یکساله آمیخته و کذا روغن تخم خربزه زرد و ادمان اکل آن و کذا آبگینه مسحوق بسرکه تند و یا بشراب سفید سوخته آن و غیر سوخته و اکل ترب و تخم آن و کذا زهره حمار وحشی و خولنجان مساوی چهار قیراط و کذا شرب طبیخ نخود سیاه و اکل جرم آن و کذا حب الغار و پوست بیخ آن بشراب یکساله و کذا کبابه تنها و بعصاره بیخ ترب و بشراب تا هفت روز متواتر و کذا القابله جرجیر و تخم آن و کذا شرب سرکه عنصل و کذا عصاره حسک تنها و بشراب یا تخم آن و کذا روغن آن یکدرم و کذا بهمن سفید یکدرم و کذا شرب آبنوس سوخته و غیر سوخته و کذا روغن ناردین و کذا حب القلت بشراب سفید و یا بخاکستر عقرب و حجر الیهود و کذا خون اوزبای فی نمک بر نهار و کذا سرطان نهری کوفته جوشانیده و کذا امینون تا ایام متوالی و کذا خاکستر خون خرگوش و جلد او سوخته بقدر ملعقه و کذا خاکستر عقرب دو قیراط بمثل آن پوست کبر با رب انگور و کذا صفراغون که آن طیطوی ست بجمله اجزای او سوخته و کذا جگر بط ملح خشک کرده بوزن دو فلفل بنشر آب و عسل و کذا حجر اسفنج بشراب و کذا بیخ خطمی بشراب و کذا سرگین کبوتر بچه که هفت روز آنرا تخم کتان خورانیده باشند و بعد از آن زبل او گرفته و در سرکه حل کرده نوشیدن و کذا اکل مغز صنوبر کبار و کذا نانخواه و کذا بلور بشراب یکساله و کذا برنجاسف و کذا بلیون خشک کرده سوده هر روز شش درم متواتر خوردن و کذا مداومت اکل لحم ثعلب و شرب تخم آن و کذا مقل ازرق و کذا حجر الیهود نیم درم با سقولوفندریون نیم درم و حب القلت درم و کذا شونیز سوده بعسل و کذا خون ایل و کذا خراطین بطلی و کذا روغن بطم و کذا البسان که آن نوعی از خردل ست تخم آن و کذا شیر زرق و کذا شرب بول نگاو و کذا برگ مرسیای عربا یا تخم آن و کذا بابونه و کذا روغن بلسان و کذا اسلیخه و کذا افسنتین رومی هر واحد منفعت سنگ مثانه است و باقی در سنگ گرده مسطور شد **ذکر ادویه مرکبه** که منفعت حصات مثانه است اگر حب صنوبر پوست بیخ کبر هر یک ربع جزو تخم کرفس نیم جزو تخم خربزه کنجد و کوفته بخته دو مثقال بخورند منفعت حصات و منقی مثانه و مخرج بول غلیظ ست دیگر اگر درد شدت کند این تبرید کاسر سنگ مسکن وجع بدهند شیره خیارین شیره تخم خربزه شیره زیره سفید هر یک شش ماشه گلاب چهار توله نبات یکنیم توله حجر الیهود سوده دو ماشه پاشیده یا شربت بزوری یا گلقند بجای نبات کنند پس اگر تا روز سوم در درد خفت شود و سنگ نبر آید شیره خار خسک شش ماشه شیره و چهار ماشه افزایند با زریوند چینی چهار سرخ افزایند و حجر الیهود بگلاب سوده نیز چهار سرخ کنند پس اگر در آخر روز شدت درد شود جواکهار دو ماشه افزایند باز شیره زیره سفید چهار ماشه با هر دو شیره مذکور افزوده و برای حفظ از خراش دوائیه مفتته لعاب اسبغول شش ماشه لعاب گل خطمی چار ماشه و برای تلیین با ادرار شربت دینار چار توله یا شربت بزوری عوض آن کنند و حجر الیهود بگلاب سوده شیره کاکنج برای خوف زخم شدن مجرای بول و شیره تخم بلیون سه ماشه شیره مغز تخم سند دانه شیره خار خسک هر یک شش ماشه شیره حب القلت چهار ماشه شیره تخم ترب سه ماشه شهد یکتوله برای جلای مجاری داخل کرده دهند و بعد خفت درد نسخه خفیف کرده صرف شیره خار خسک شش ماشه شیره تخم خربزه نه ماشه شیره زیره سفید چار ماشه گلاب چار توله شربت بزوری سه توله دهند ایضاً در حالت درد نطول برگ شبت گل بابونه

ترب مع برگ جوشانیدہ روغن گل چہار تولہ داخل کردہ نمایند و شیرۂ خارخسک شش ماشہ شیرۂ زیرۂ سفید چہار ماشہ عرق بادیان عرق عنب الثعلب ہر یک پنج تولہ گلاب چہار تولہ شیرۂ تخم خربزہ شش ماشہ شربت بزوری دو تولہ دہند باز شیرۂ کاکنج شیرۂ تخم کرفس شیرۂ خارخسک عوض شیرۂ زیرہ کنند سوم روز ریوند چینی دو ماشہ سودہ پاشیدہ دہند بعدہ سفوف آبگینہ سوختہ و صمغ آلو بالو و غیر آن و اصل السوس خطمی خبازی ہر یک چہار ماشہ خیارین کوفتہ شش ماشہ جوشانیدہ نبات یا گلقند داخل کردہ بالنگو پاشیدہ بدہند دیگر اگر طفلی را بول بعسر از حصات باشد ریشہ خطمی تخم مرو ہر یک چہار ماشہ جوشانیدہ شیرۂ حب القرطم شش ماشہ شیرۂ خارخسک سہ ماشہ شربت بزوری دو تولہ دہند دیگر اگر طفل نہ سالہ را بول بعسر و درد زیر ناف بود حجر الیہود سنگ سرماہی ہر یک چہار سرخ بگلاب سودہ شیرۂ خارخسک چہار ماشہ لعاب گل خطمی سہ ماشہ و یا احجار مذکورہ ہمراہ شیرۂ دو قو دو ماشہ شیرۂ تخم خربزہ شش ماشہ و خارخسک شش ماشہ و تخم کندنا چہار ماشہ دہند دیگر برای تنقیۂ صاحب حصات بنفشہ گاوزبان شاہترہ حب القرطم حب القلت ہر یک شش ماشہ گل نیلوفر پرسیاوشان عنب الثعلب بادیان انیسون ہر یک چہار ماشہ جوشانیدہ گلقند سہ تولہ یا شربت دینار چہار تولہ دہند و مالش روغن گل بر موضع درد کنند و اگر بلغم لزج باشد ادویۂ قویہ باید داد و در اثنای منضجات قبل از مسہل ضماد از گل بابونہ گل خطمی عنب الثعلب گل کافیشہ ہر یک شش ماشہ کوفتہ بیختہ با آب برگ شبت پنج تولہ روغن گل شش ماشہ کنند بعدہ مسہل دہند و بعد ازان جوارش عود ترش شش ماشہ شیرۂ انیسون سہ ماشہ شیرۂ بادیان چہار ماشہ شربت بزوری دو تولہ باز بادیان انیسون ہر یک ماشہ سودہ بجوارش عود سرشتہ با عرق مکوہ عرق گاوزبان عرق شاہترہ شربت بزوری بدہند و روغن شبت نیم گرم مالش فرمایند دیگر اگر حبس بول بود و خون کم آید سنگ سرماہی حجر الیہود ہر یک ماشہ شیرۂ خارخسک شیرۂ خیارین شیرۂ تخم خربزہ ہر یک شش ماشہ شربت بزوری شربت خشخاش ہر واحد یکنیم تولہ بدہند و نطول از ترب مع برگ ہفت عدد و برگ شبت و شلغم مع برگ ہر واحد یک سیر گل کافیشہ چہار تولہ خسک دانہ بابونہ تخم قلت ہر یک دو تولہ و غیرہ جوشانیدہ بدستور نمایند دیگر اگر کودکی دست بر بار بردہ حبس بول و نفخ مثانہ بود سنگ سرماہی حجر الیہود ہر یک دو سرخ بگلاب سودہ شیرۂ زیرہ سفید شیرۂ خارخسک ہر یک سہ ماشہ نبات تولہ دہند دیگر اگر با سوزش و درد شدید ہنگام بول و مرض مزمن ذی ادوار مرکب از سنگ بواسیر و سوزاک باشد سنگ سرماہی یکماشہ حجر الیہود دو ماشہ بگلاب سودہ شیرۂ خارخسک شش ماشہ شیرۂ خارشتر شیرۂ حب قرطم ہر یک چہار ماشہ عرق کیوڑا چہار تولہ عرق شاہترہ دہ تولہ نبات تولہ اسپغول شش ماشہ پاشیدہ بدہند باز شیرۂ بادیان شیرۂ دو قو شیرۂ سردائی ہر یک چہار ماشہ لعاب گل خطمی سہ ماشہ خمیرۂ صندل یکتولہ دہند باز حجر الیہود سنگ سرماہی ہر یک دو ماشہ بگلاب سودہ ہمراہ شیرۂ حب القرطم شیرۂ کاکنج و غیرہ بدہند اکثر مدرات در نوبت شدت عارضہ مید ہند

دوای القمر کہ در تفتیت و اخراج سنگ گردہ و مثانہ مجرب بلا تخلف نوشتہ شورۂ قلمی سہ تولہ در کفچۂ آہنی انداختہ بر آتش گدازند و کبریت زرد یکتولہ سودہ اندک اندک بران پاشند چون شورہ آب شود در ظرف مسی قلعی دار اندازند و حرکت دادہ سپید سازند بعدہ سودہ سہ ماشہ با آب برگ ترب نیم پاو و جہت سوزاک با شیر بز دہند و گویند کہ شخصی از بست سال مبتلای این مرض بود این دوا سہ ماشہ با آب برگ ترب نہ تولہ و ترنجبین پنج تولہ صبح و با شیرۂ گل داودی سہ تولہ در گلاب نیم پاو و عرق کیوڑا و بید مشک ہر یک پنج تولہ نبات سہ تولہ وقت شام دادند و غذا لحم فاختہ و مرغ حق گو بروغن گاو پختہ بنان خشکار مقرر کردند و آب شورہ پروردہ بسیار نوشانیدند بروز بستم بسیار سنگ ریزہا بیرون آمدند و صحت یافت دیگر اگر بسبب حصات بول بند شود و قبض باشد اول جوارش ملین علوی خان نہ ماشہ با گلاب نیم پاو بخورانند و لفاصلۂ یکساعت بخورے دوای القمر مذکور سہ ماشہ نبات سہ ماشہ با یک پیالۂ آب برگ ترب و عسل سہ تولہ بنوشانند لیکن اول درین آبزن نشانند بادیان قرطم مکوہ گل پلاس برگ کرنب و مقیبہ منہ یاغی و قنبیلہ و بنہ دانہ و برگ یاسمین زرد ہر یک نہ تولہ بدستور آبزن نمایند مجرب ست سفوف مدر رمل از مختار ابن ہبل مغز تخم خیارین مغز تخم خربزہ تخم خبازی تخم کرفس بادیان ہر واحد یکجزو مغز بادام حب البان بیخ علیق بیخ کاکنج حب بلسان دو قو فقاح اذخر نانخواہ برگ سداب فلفل گل سرخ سعد ہر یک نیم جزو کوفتہ بیختہ سہ درم یا کم ازان با طبیخ پرسیاوشان بخورند شربت کہ ہفت ست بیخ کاسنی بیخ بادیان ہر یک ہفت مثقال انیسون بادیان نانخواہ ہر یک

سه مثقال تخم کرفس یکنیم مثقال پرسیاوشان یکمثقال تخم کشوث و گل کشوث هر واحد دو مثقال تخم خیار تخم خیارزه هر یک چهار مثقال تخم خربزه تخم کاسنی هر یک پنج مثقال قند سوا سیر سرکه پاو سیر بدستور مرتب سازند و بآب پرسیاوشان بنوشند **شربت حسک** جهت تفتیت سنگ مثانه و عسر بول خار خسک تازه را بکوبند و اندک آب پاشیده بفشرند پس یکرطل ازین آب و دو اوقیه عسل و دو رطل قند آمیخته بقوام آرند و اگر خار خسک خشک باشد در پیاله اوقیه نیم کوفته یک شبانه روز در آب تر کرده بجوشانند و صاف کرده یکرطل قند آمیخته بقوام آرند **ضماد** که برای حصات مثانه از والد حکیم علوی خان منقول ست سنگ سرماهی حجر الیهود برگ حنا پرسیاوشان برنجاسف بیضه سنگ پشت خار خسک تخم بابونه جعده شبت تازه اقحوان کوفته بآب بادیان تازه سرشته روغن عقرب روغن حسک داخل کرده نیمگرم بر عانه ضماد نمایند **ایضاً** که همین نفع دارد خاکستر عقرب حجر الیهود سنگ سرماهی قردمانا اشنا برگ حنا کمافیطوس کمازریوس بیضه سنگ پشت مغز استه آلو بالو گل سرخ گل خطمی کوفته بآب شبت تازه آب بادیان تازه آب عنب الثعلب روغن حسک روغن سداب داخل کرده نیمگرم ضماد نمایند **عرق اناناس** جهت سنگ مثانه مجرب ست اناناس دوازده عدد پاره پاره کرده بادیان روناس هر یک یک آثار پیاز سفید خار خسک هر یک دو آثار در دیگ انداخته آب آنقدر که بالای اجزا چهار انگشت باشد ریخته عرق کشند خوراک پاو سیر با قدرے نبات صبح و شام و وزن سیر بیست و چهار توله درینجا معتبرست **مسهل** معمول در سنگ مثانه گل بنفشه خبازی خطمی خار خسک تخم خربزه گاوزبان خیارین کوفته هر یک شش ماشه گل نیلوفر گل سرخ هر یک چهار ماشه سپستان بیست و پنج دانه پوست بیخ کاسنی نه ماشه سنای مکی یکتوله شب در آب گرم خیسانیده صبح خام مالیده صاف کرده گلقند سه توله فلوس خیار شنبر شش توله مالیده باز صاف نموده شربت دینار چهار توله روغن بادام شش ماشه داخل کرده بدهند غذا دو پهر نخود آب شام شله و تا ده پهر بجای آب عرق مکوه و دستور ست که اول شربت دینار عرقیات در وقت شدت درد میدهند و بروغن شبت نیمگرم مالش میکنند باز منضج داده مسهل میدهند و گاهی صرف شیرجات کاسر سنگ و منضج رنگ کفایت میکنند **معجون** ازینها سوده سنگ مثانه را منفعت نیک دارد اسارون تخم کنگر دشتی حب الغار سلیخه اسفند حب بلسان عود بلسان همه را برابر نرم بکوبند و بحریر بیخته بآب بادیان و عسل مقوم معجون سازند و سه درم بخورند **معجون حجر الیهود** مخترع نواب علوی خان مجرب بلاخلاف ابرسا تخم سیسالیوس کمازریوس هوفاریقون لاذن سیاه هر یک چهار مثقال حماما هشت مثقال دارچینی حرف جبلی زعفران سنبل الطیب تخم کرفس جعده سداب بری اصل السوس حجر الیهود مشکطرامشیع هر یک دوازده مثقال تخم فنجنکشت حرف هندی هر یک بیست و چهار مثقال قردمانا بیست و پنج مثقال با سه چند عسل مقوم بسرشند خوراک سه درم با شراب ممزوج بعسل و در اثنای این نطول از ادویه محلله و مدره بکار برند **ولقول** اطبای هند جواکهار سهاگه هر یک دو دانگ با دوغ یا آب خوردن سنگ مثانه و بادگوله را نافع ست و **ایضاً** مجرب بابوره کاه چار دب یکتوله جوانسه سه توله هر دو را جوش داده صاف نموده بنوشند گویند که اگر کوپیل درخت کنجد در سایه خشک کنند و سوخته در ظرف محکم دارند و سه درم بخورند سنگ مثانه دور شود و نوشیدن آب ترب بشکر سفید آمیخته و کذا شیره کلتهی و کاسنی و با گل داودی جوشانیده نوشیدن خواه سفوف کرده خوردن و کذا از کال چوب انگور در آب سائیده آشامیدن یا بیخ درخت جیت را در آب برنج سائیده نوشیدن و یا تخم خربزه تخم قرطم کلتهی جوشانیده شکر سرخ آمیخته نوشیدن نافع ست **اقوال حذاق** مؤلف اقتصار مینویسد که از جمله ادویه مجربه اینست که معجونے که دران عقرب سوخته سه نیم درم ست و در قول ابوسهل خواهد آمد یکدانگ با شیره کرفس هفت ماشه در عرق اناناس بدهند و باید دانست که دران خاکستر بیخ کرنب منطی ست و در بحث سنگ گرده در قول بوعلی سینا گذشت و دران حب القلت افزوده همه مساوی گرفته نبات برابر آمیخته یک مثقال با عرق دهماین بدهند دهماین گیاهی ست که در موسم برشکال بر کنارهای تالاب بسیار میباشد پنج آثار گرفته [illegible] تخم ملهتی هر یک سه پاو آمیخته پنج شیشه عرق کشند شربتی از نه توله تا بیست توله و گاهی تخم قرطم و گوکهرو هر یک یک آثار عوض [illegible] تخم ملهتی نیز یک آثار میگیرند و پنج آثار نبات افزوده بدستور عرق کشیده از نیم پاو تا پاو آثار در سنگ گرده نیز استعمال میکنند و باد [illegible] سه ماشه جواکهار یکماشه نبات برابر بخورند و بالائش آب برگ ترب و یا شلجم و یا چقندر و یا سرکه یک پیاله با شکر سرخ پنج توله بنوشند و کذا خاکستر

مربع سلیمانی سه ماشه با نبات برابر و کذا پوست خیار شنبر و کذا پوست خیار و بادرنگ خشک و کذا پوست خربزه و کذا آب زردک با عسل و آب نیشکر نیم آثار و یا معجون اربده که مجرب بو علی سیناست و در سنگ گرده گذشت یکدرم تا یکمثقال بدهند و یا معجون مختار ابن سهل دهند که مجرب بلا تخلف ست و یا حجر الیهود را در عرق کیوڑا اصلایه کرده بر کاغذ مصری آلوده فتیله ساخته در احلیل گذارند و کذا مغز علکه در خمر آمیخته و کذا خوردن مغز علکه بقدر نخود با نبات و کذا مغز کلاغ دشتی خشک کرده و کذا احل خشک کرده سه ماشه با نبات هفت ماشه با عرق گوکهرو و بادیان و کذا مغز علکه با پیاز سفید و فلفل گرد و قرنفل و زیره و الایچی کلان در روغن گاو بخته بنان نمک از روغن چرب نموده خوردن و کذا گوشت آن بخته با نان تناول کردن در کشادن بول و شکستن سنگ مجرب ست و کذا آب بیخ علفی که ازان بوریا میبافند افشرده یک اوقیه و آب اناناس که بکدو کش کشیده افشرده باشند دو اوقیه و نبات نیم اوقیه نوشیدن و بیخ علف مذکور دو آثار و اناناس پنج عدد پاره پاره نموده جوشانیده آبزن کردن و در حالت نشستن بآبزن تکرار دوا کردن بدستور نافع و مجرب و گویند که سنگ مثانه و گرده بوزن چهار حبه نبات برابر با آب شبیه دادن سنگ را شکسته برآرند کذا فی اسرار الاطباء ابو سهل گوید که اگر سنگ در فضای مثانه باشد وجع شدید نبود بهر آنکه جای فراخ ست لیکن اگر بسوی گردن مثانه یا قصبه احلیل دفع شود حبس بول شدید و درد مفرط عارض گردد پس بسرعت در آبیکه شبت و اکلیل الملک و بابونه و بیخ خطمی و بزرکتان و حلبه و ساذج و سنبل الطیب و پرسیاوشان و برگ فنجنکشت و عصی الراعی و مرزنجوش و گل سرخ جوشانیده باشند بنشانند و بقیروطی معمول از موم و روغن بابونه و پیه بط و ماکیان و مقل و بهروزه و اشق بر موضع طلا کنند و ضماد متخذ از پرسیاوشان و برگ عصی الراعی و ساذج و جعده و خطمی ضماد نمایند و ادویه قوی منفتت حصات بخورند پس اگر از استعمال این ادویه عضو مسترخی و ضعیف گردد در روغن سوسن و روغن حنا که دران سنبل هندی باشد بمالند و اگر سنگ در مواضعی که اندران مرور کند قرحه پیدا کند شیر بعسل بنوشانند و معالجه بعلاج قروح آن مواضع نمایند و اگر سنگ در نفس قصبه احلیل بند شود و دران تشبث کند بعضی روغنهای مرخیه مذکوره بمالند و ازان قطرات اندران چکانند پس برفق مص کنند تا خارج گردد و اگر سنگ متولد در مثانه بزرگ باشد که در مجاری بول خارج نشود با دویه کاسر سنگ علاج کنند پس اگر فائده نکند یا بالغی عائق گردد بدون شق علاج نبود و ادویه مفرده منفتت حصات تخم خربزه است و تخم خیار و آب آهن گران و آب طبیخ حقندر و مشکطرامشیع و قصب الزریره و بیخ قصب و صمغ آلو و صمغ بادام و خون تیس بعد خشک کردن سائیده با گلقند عسلی خوردن یا تیس را بر عانه ذبح کردن در حمام و غیر آن که در بحث حصات کلیه در قول بو علی سینا مسطور شد و روغن عقرب بر عانه بمالند و با پنبه حمول کنند و ترکیب آن نیز در بحث مذکور در قول صاحب کامل گذشت و در تفتیت حصات مثانه بسوی چیزیکه قویتر از جمله این ادویه باشد حاجت افتد و با ادویه منفتته ادویه که ادرار بول غلیظ کثیر نماید مثل بیخ فوه و پوست بیخ کبر و وج و دوقو و نانخواه و اسارون و تخم کرفس و بادیان و انیسون و کاشم و سیساليوس و تخم فنجنکشت و اذخر و قردمانا و مو و فو و فطراسالیون مخلوط سازند و ایضاً ادویه که منفذ ادویه باشد و فعل آنرا قوی و سریع کند مثل فلفل و ساذج بادی آمیزند و ایضاً ادویه مقوی اعضای بول مثل سنبل الطیب و حماما و قصب الزریره و قردمانا مخلوط کنند و ایضاً در تفتیت حصات نفع میکند خاکستر عقرب از دانگی تا دو دانگ با آب راسن رطب بقدر دو اوقیه یا با این طبیخ پرسیاوشان اسقولوقندریون هر واحد سه درم بیخ کرفس بیخ بادیان هر واحد ده درم بدو رطل آب بجوشانند تا ثلث او بماند صاف کرده هر روز یک اوقیه بنوشند و اگر عوض خاکستر عقرب آبگینه سوخته از دو دانگ تا دو ثلث درم بخورند جائز ست و گاهی حقنه مثانه بروغن عقرب مع روغن ناردین یا روغن بلسان و آب سداب میکنند و تعلیق عانه و حمول بصوف ازان مینمایند و ایضاً آبگینه سوخته یکدرم مغز تخم خربزه دو درم با آب نخود سیاه دادن نفع کند دیگر حجر اسفنج و اسقولوقندریون و غیر آن که در بحث حصات کلیه در قول بو علی گذشت کوفته بیخته سه درم با آب کرفس بدهند دیگر پرسیاوشان درم با آب کرفس دیگر مغز تخم خربزه و خیار و بادرنگ هر واحد پنج درم تخم ترب تخم شلجم صحرائی دوقو فطراسالیون هر واحد دو درم تخم کرفس بادیان هر واحد سه درم حب المحلب چهار درم کوفته بیخته چهار درم با آب کرفس و ترب جوشانیده صاف کرده بدهند دیگر خار خسک ده درم دوقو فطراسالیون هر واحد شش درم پرسیاوشان اسقولوقندریون هر واحد پنج درم انجیر سفید هفت عدد در چهار رطل آب بجوشانند تا یک رطل بماند صاف کرده یک سکرجه بعد خروج از حمام بنوشند دیگر اسقولوقندریون یک اوقیه

محلب مقشر نیم اوقیه در دو رطل آب بپزند تا سوم حصه بماند صاف کرده یک سکرجه بنوشند دیگر حب المحلب مقشر کوفته ده مثقال زعفران مثقال زراوند مدحرج نیم مثقال بالعسل سرشته چهار درم بطلا بخورند دیگر حب المحلب مقشر شونیز هر واحد هفت درم جند بیدستر میعه سائله روغن بلسان هر واحد دو درم ادویه کوفته بروغن بلسان و میعه لت کرده بالعسل معجون سازند شربت دو درم بآب بزر و سداب ترب دیگر عقارب سوخته سه درم تخم قطلیانا یک نیم درم زنجبیل یکدرم فلفل دار فلفل هر واحد دو درم تخم ابیج کاکنج پنج درم جند بیدستر چهار درم کوفته بیخته بالعسل معجون سازند شربتش [illegible] بدانند شربتی از دانگی تا دو دانگ بآب کرفس دیگر عقارب را باین طریق بسوزند که بگیرند ده عقرب زنده و در کوزۀ گلی نو انداخته سر او بند کنند و بآرد گندم طلا کنند و در تنور بچوب انگور گرم کنند بعده خاکستر از ان دور کرده در ان کوزه نهند و در تنور بند کنند و یک شب بگذارند پس آن کوزه را برآورده بدارند تا سرد گردد و عقارب را برآورده در ظرف آبگینه بدارند و وقت حاجت سائیده مقدار دو قیراط با خل العنصل بخورانند که آن سنگ را بشکنند و مستعد را از پیدا شدن سنگ در ان محفوظ دارد دیگر بورۀ ارمنی پنج درم سوده بالعسل سرشته بعصارۀ ترب دو اوقیه حل کنند و از ان هر روز مقدار یکدرم بدهند دیگر اسارون فوه تخم کرفس هر واحد ده درم انیسون دو درم حب بلسان کثیرا تخم خربزه هر واحد سه درم کوفته بیخته بالعسل سرشته بآب ترب بدهند دیگر حب بلسان و اودیۀ دشتی بنجنکشت باقی اجزا همانست که در بحث حصات کلیه در قول بوعلی سینا گذشت و ملعقه با طلای حجر یهود سه نیم اوقیه بدهند شیخ میفرماید که مثانه محتاج بادویۀ قوی‌ترست زیرا که باردتر و بعیدتر و سنگ آن شدید التکلس از شدت انعقاد است و ادویۀ او ادویۀ قویۀ مذکوره در علاج حصات کلیه است و تخم بنجنکشت و شیر و ایشوس نفع کند اگر سنگ کوچک یا نرم باشد و همچنین آثاناسیا نفع کند ایشان را و قنطوریون یک اوقیه مع محلب مقشر نیم اوقیه بشراب نافع ست ایشان را قلت کوفته پانزده درم پرسیاوشان هشت درم اسقولوقندریون پنج درم خار خسک ده درم فطراسالیون هر واحد چهار درم تخم بنجنکشت هفت عدد [illegible] دیگر در قول ابوسهل گذشت جوشانیده بیاشامند نیم رطل و در وقت احتیاج افتد با آنکه ایشان استعمال آن کنند با آنکه تیزتر باشد و ان با ادویۀ [illegible] و مثل بزر تخم بنجنکشت و سیاوشان و سائغ و تمام و گل سرخ بود و چیزیکه در ان [illegible] ضمادات ایشان بارزد و زفت و اشق و فرفیون داخل کنند و افضل آنها ضماد [illegible] ست و بهترین ادهان روغن عقارب ست و ضماد [illegible] بدان چیزی مقوی آمیزند و ادویۀ ضمادات ایشان تخم اسقولوقندریون و تخم [illegible] و سائج و قیطی و پرسیاوشان ست و در ان مثل بزر [illegible] الرازقی داخل کنند و کنجشک مذکور در باب حصات کلیه و آنچه بادی از طبقه مذکور شد این را بسیار نافع ست و از آنچه ایشان را در معالجات آنها مخصوص ست اینست که ادویۀ حصات در زراقه استعمال کنند پس بدان انتفاع شدید یابند و چون بول بدشواری آید یا بند شود بسبب حصات مثانه و میل بسوی شق نباشد بسبب حائلی یا بسبب [illegible] پس بعضی کسان میان حلقه و بر خصیتین [illegible] میکنند و در ان انبوبه می نهند تا بول از ان خارج شود و موت دفع میشود و اگرچه عبث [illegible] ست و چون ادویه نفع نبخشد و ارادۀ شق کنند باید که شخصی را برای شق اختیار کنند که آن واقف از تشریح مثانه باشد و موضعی را دانسته باشد که از گردن مثانه و [illegible] متصل ست و موضع شریان و موضع لحمی را از مثانه شناسا بود تا در آنچه اجتناب واجب بود احتیاط نماید پس آفت ورم یا نزف الدم یا ناصوریکه ملتحم نشود حادث نشود و باید که اسفل روده و مثانه را قبل از ان تکمید کنند عباس گوید که اسباب مولد سنگ مثانه در اکثر امر اشیای مولد حصات کلیه است و لهذا تدبیر صاحب او باید و اغذیه تدبیر واحد بود از تقلیل غذا و استعمال اغذیۀ لطیفه مولد کیموس محمود و اجتناب اغذیۀ غلیظه مولد بلغم و اخلاط غلیظ و استعمال ادویۀ ملطفه مفتتۀ حصات و تمریخ عانه و موضع مثانه بروغنهای محلل ملطف و ریختن آب گرم که در ان بابونه و اکلیل الملک و پرسیاوشان و حلبه و حنا و خسک و مانند آن جوشانیده باشند و ایضا صاحب او را حجر الیهود سوده نیم درم بآب نیمگرم دهند و عقارب سوخته چون دو دانگ تا نیم درم بآب نخود سیاه بدهند منفعت بین نماید و این دوا [illegible] حصات مثانه نیک کند بگیرند آبگینۀ سوخته غیر مصقل و سنگی که در اسفنج یافته شود و حجر الیهود هر واحد یک جزو تخم عرطنیثا و صمغ [illegible] و اسقولوقندریون هر واحد دو جزو همه را باریک سائیده بحریر بیخته دو درم بسکنجبین بخورند صفت دوای دیگر که در شکستن سنگ مثانه کافی و بالغ النفع ست پوست بیخ کبر و خولنجان و خار خسک و وج و فرفیون و عاقرقرحا و جند بیدستر هر واحد دو درم دارچینی و زنجبیل

وفلفل سفید و ریوند چینی و دار فلفل و دوقو و تخم کرفس نبطی و فطراسالیون و قسط و سلیخه و کمافیطوس و کمازریوس و مر و جنطیانا و اصل السوس و فراسیون و اسقولوقندریون و زراوند طویل و مدحرج و نانخواه و مصطکی و فو و راسن و زیره سیاه و قرنفل و بادیان و عنصل بریان و خردل و مغز چلغوزه و انیسون و حب بلسان و تخم گزر و صعتر و قسر دمانا و تخم سداب و تخم فنجنکشت و تخم انجره و انجدان سیاه و حب بهمنست و فقاح اذخر از هر واحد یک نیم درم حب القلت و صمغ آلو از هر واحد سه درم عقارب سوخته چهار درم همه را باریک سائیده بحریر بیخته و با یک اوقیه و نیم روغن بلسان لت کرده بعسل کف گرفته تمام بسرشند و شربت از دو دانگ تا نیم درم بعد شش ماه **صفت** معجون دیگر که حصات مثانه را نفع کند عقارب سوخته و نوشادر ده و دوقو و مر و فو و فطراسالیون از هر واحد سه درم انیسون و بادیان و تخم کرفس و نانخواه و فلفل سفید و سیاه و جندبیدستر از هر واحد دو درم سداب خشک پنج درم تخم شبت و تخم ترب از هر واحد چهار درم همه را باریک سائیده بعسل کف گرفته معجون سازند شربتی از آن نیم درم تا نیم مثقال با طبیخ بادیان و تخم کرفس جوشانیده بنوشند یا بآب آنها اگر تازه باشند نافع ست باذن الله و کذلک باید که سائر تدبیری که در باب حصات کلیه ذکر کردیم استعمال نمایند پس هرگاه سائر ادویه مستعمله درین باب استعمال کردند و در سنگ چیزی عمل نکند باید که اخراج آن بشگافتن نمایند اسمعیل گوید که اگر در مثانه دردی بود ادویه مسکن وجع با ادویه مفتته آمیزند چون تخم کتان و لعاب آن و چون مغز چلغوزه و فندق و تخم خطمی و صمغ بسفایج و صمغ جوز و چون سنگ گرده بمثانه فرود آید بابونه و اکلیل الملک و سبوس گندم و تخم خطمی در آب پخته بر مثانه ریزند و روغنهای گرم چون روغن سداب بمالند تا درد بنشاند و روغن عقرب در مجرای قضیب چکانند و بر مثانه بمالند و مقعد بردارند تا سنگ را بشکند و طبیخ سداب با مرزنجوش با روغن بلسان و روغن ناردین و نفط سفید چکانیدن سود دارد خاصه اگر حرارت غالب نباشد و مثانه ورم نکنند و بدانکه ادویه مثانه گرم تر از ادویه گرده باید لیکن ادویه سخت گرم نشاید از بهر آنکه ادویه گرم ماده را منحجر کنند و سبب زیادتی علت گردد و جالینوس گوید مردی که او را این مرض بود مرا حکایت کرد از طبیب خویش که او را در طبیخ کرنب نشاندی و با نیم اوقیه مغز تخم خربزه کوفته با شکر بوی دادی مثانه او از سنگ پاک شد و نیم درم تا نیم مثقال آبگینه سوخته با اوقیه آب گرم بدهند سنگ را بشکند و با بول بیرون آرد و مقدار یک ملعقه خون کبش بز که بتازی تیس گویند خشک کرده مانند کی بادیان و سنبل بیامیزند تا خوشبو شود و آنرا با شراب شیرین دهند که سنگ را می‌ریزاند و اگر تیس را بر تربه صاحب این علت بکشند تا خون بران ریخته شود و سخت سود دارد و استعمال همه ادویه دیگر با قرابزان نافع بود دوا حب سنگ مثانه را بشکند اشق و فلفل و فطراسالیون هر یک مثقال حب بلسان نیم مثقال مر چهار مثقال همه را در شراب شیرین سرشته حب بقدر نخود سازند و هر بامداد سه حب بخورند و گرمابه یا بعد خروج از آن در مدت چهل روز مثانه را پاک کند و بدانند که اگر سنگ مجرای بول را بجبر شد و جراحت کند علامتش آنست که بعد خروج سنگ بول با خون ممزوج آید یا خون خالص آید اگر بول با خون تنگ آمیخته بود باید دانست که جراحت در گرده افتاده است و اگر اول خون آید پس بول باید دانست که جراحت در مثانه یا در مجرای قضیب افتاده است و موضع درد بران گواهی دهد پس هرگاه جراحت افتاده در حال رگ باسلیق باید زد تا ورم ساکن شود پس جراحت را علاج کنند و تن و دوا التحام جراحت کند گل ارمنی کندر دم الاخوین هر یک یکجزو اقاقیای مغسول سدس جزو مغز تخم خربزه برابر همه باریک سائیده بآب بارتنگ قرصها سازند هر یک مثقالی هر روز یک قرص [illegible] بآب بارتنگ و مانند آن بامداد بخورند و بعد ده ساعت از طعام یک قرص دیگر بدهند و سفیداب ارزیز و گل مختوم و دم الاخوین مساوی و افیون دهم حصه یکجزو از همه شیاف سازند و بوقت حاجت بآب بارتنگ یا گلاب سائیده بمجرای قضیب بچکانند و این دوا خون را از گرده و مثانه و مقعد و غیر آن بازدارد دیگر کهربا و گل ارمنی و گلنار و کندر برابر افیون ربع یک جزو شربتی مثقالی با آب سماق و باقی علاج در باب بول الدم یاد کرده آید و اگر خون در مجری بسته شود علاج آن در بحث جمود الدم بیاید خجندی گوید که ترک عشا و تقلیل غذا و ریاضت معتدل و تناول اغذیه که در حصات کلیه گذشت مفید بود و شرب آب گرم بر ناهار تولد حصات را نفع کند و اگر درد شدت کند مخدرات مثل فلونیای رومی و فارسی دهند و این سکنجبین منفعت حصات ست پوست بیخ کبر پوست بیخ بادیان پوست بیخ کرفس یک یک اوقیه پوست ترب دو اوقیه اشق بیخ عنصل فطراسالیون نیم نیم اوقیه سرکه سه رطل شربت پانزده درم و نانخواه باریک سائیده بعسل سرشته یک مثقال خوردن منفعت حصات و منقی آلات

تناسل ست و از معاجین مفتته حصات این نسخه مجربست جند بیدستر افیون دارچینی اسارون فو مودو قو هر یک دو درم مر فلفل دارفلفل قنه قسط هر یک دوازده درم زعفران درم قنه را در عسل حل کرده بدان معجون سازند و بعد شش ماه از درم تا دو درم استعمال کنند و این بنادق تخریج حصاتست و ادرار بول بقوت کند تخم کرفس بزر دوقو فطراسالیون فوه اسارون اہل ناتخواه سنبل الطیب بادیان بادام تلخ قسط هر یک ده درم تخم خربزه مقشر بیست درم ذراریح مقطوع الراس واجنحه [illegible] کثیرا را در شراب حل کرده ادویه را سرشته از ان بنادق سازند و از دو درم تا سه درم بخورند و این حب بول را نیز نیکوست واستسقای لحمی و امراضی را که محتاج بتلطیف بدن باشند نفع کند و اگر معالجات مذکوره فائده نکند معالجه بشق عنق مثانه عند درزی که میان خصیتین و مقعد است باید کرد سعید گوید که علاج سنگ مثانه بتقلیل غذا و تلطیف او کنند و عانه را بروغنهای محلل مثل روغن شبت و روغن بان بمالند و آبکیه در آن بابونه و اکلیل الملک و حلبه پخته باشند بر ریزند و شیره تخم خیار و تخم خربزه بگلاب بیاشامند و بخوردن زیتون [illegible] و کامخ کبر و تخم خربزه امر کنند و افضل ازین جمله عصفوریست که رنگ او متوسط میان رنگ عصفور و ماده است و در بازوی او پر طلائی و در دم او نقطه‌های سفید و آن را حرکات متواتر و صفیر دائم بود که آنرا خاصیت عجیب در شکستن سنگ مثانه است چون بطریق شوربا یا بریان خورند یا مملح نموده خشک کنند و بخورند و اگر روغن عقارب در مثانه بچکانند یا آنرا بمالند نفع عجیب عاجل بخشد و اگر سنگ کوچک بود و بسوی قضیب مندفع گردد آنرا بکشند و عقب خروج آن در احلیل شیاف ابیض بشیر زنان و سفیده بیضه بمرقه رسانند و اگر سنگ بزرگ باشد ابقا تا طیر دفع کنند و اگر بزرگ تر باشد عنق مثانه شق کرده بیرون آرند. **ابن نوح** گوید که این دوا در کسر حصات قویتر است آبگینه سوخته و سرگین کبوتر و کندش مساوی بقدر درم بآب ترب معصور بخورند و ایضاً سرگین کبوتر یک نیم درم کندش دو درم ذراریح نیم دانگ شربت نیم درم و کمتر بقدر قوت و اگر با برودت شدید باشد مثانه او را بروغن ناردین یا نفط سفید یا روغن بلسان یا روغن عقارب با آب سداب و بادیان و حقنه بر حقنه کنند و تمریخ عانه بروغن عقارب و تقطیر آن در احلیل هر روز چند قطره بعد خروج از آبزن و حمول آن بصوف نافع است و خاکستر سرطان نهری دو درم بشراب و یا یکدرم مثانه تیس سوخته یا صمغ آلو نیم درم بشراب نفع میکند و اما در وقت هیجان مرض عانه و الیتین و خاصره را بروغن خیری بمالند و در آبزن که اندران برگ کرنب و برنجاسف و پودینه سبز و سرگین کبوتر و ترمس جوشانیده باشند بنشانند پس اگر سنگ بزرگ باشد علاج او بشق یا اخراج آنست **قرشی** و خفض [illegible] که ادویه قویه حصات کلیه سکنجبین عنصلی و بزر و ری با آب ترب یا با آب کرفس یا آب بادیان در نجا استعمال نمایند و باید که دوام آبزن و انطول بمرخیات کنند تا مجری نرم شود و خروج سنگ آسان گردد و درد تسکین یابد.

اورام مثانه و دبیلهٔ آن

آماسی که اندر مثانه افتد اکثر آن حار باشد از ماده خون گرم لطیف یا مره صفرا یا مرکب ازین هر دو ماده و ابتدا از و یا بسبب خراش حصات و در د ایلام آن و ضربه و سقطه عارض شود و گاهی در مثانه ورم بلغمی بسبب کثرت رطوبات و خون رطوبی و استنقاع مثانه در رطوبات و انجماد آن ورم رطوبی و گاهی ورم صلب عقب ورم حار و یا عقب ضربه یا سقطه یا شق مثانه حادث گردد **طریق تشخیص** این اقسام ورم اگر درد شدید و ضربان نخس در عانه و انتفاخ آن و عسر بول یا تقطیر آن یا احتباس آن و سرعت نبض و نادریت قاروره و تپ حاد محرقه و تشنگی و سردی اطراف و هذیان و سیاهی زبان و گاهی ظهور سرخی در عانه از خارج و گاهی بادی احتباس براز باشد ورم حار بود و فرق در ورم دموی و صفراوی از شدت تشنگی و درد و حرقت شدید در مثانه و قی صفرای صرف و جز آن آثار مخصوصه صفرا و کثرت ثقل و انتفاخ مثانه و سرخی رو و چشم و مانند آن علامات مخصوص خون باید کرد و اگر وجع و التهاب و حرارت نباشد و گرانی در مثانه و دشواری بول و ضعف ساقین بود ورم بلغمی باشد و اگر صلابت در عانه و تمدد در آن بود و بول و براز هر دو بدشواری آید و اگر ورم عظیم باشد ظاهر محسوس گردد و ساقها خدر و ضعیف شود ورم صلب باشد و شیخ سبقر باید که این مرض ردی ست و اکثر این خصوص صبیان بسبب حصات و ایلام و شدخ آن مثانه را عارض شود و ردی این [illegible]

که با وی حرارت تپ متصل باشد و احتباس بول و براز و درد بشدت بود و در بول نضج نباشد و این قتال ست و اکثر این وقتی باشد که چون دبیله گردد و اما چون در بول ثفل راسب سفید املس ظاهر شود آن امید وار تر ست و با دبیله قشعریرات مختلفه و حمیات مختلفه که در دبیله کلیه گفته شد ظاهر شود و کذلک بر نضج او نرمی و سکون اعراض و نضج بول و رسوب آن و با انفجار آن بول مدی دلالت کند و اگر علامات نضج ظاهر نگردد و منفجر نشود و در یکهفته نکشد و اکثر انفجارات مثانه طرف گردن آن بود و گاهی مائل بنواحی دیگر باشد و گاهی بسوی باطن مثانه می کشاید و گاهی بجهت دیگر میشگافد و در صلابت مثانه اعراض صلابت کلیه از احتباس ثفل و خدر ساقین و اضطراب و ضعف و تادی باستسقا عارض شود و اگرچه کمتر ازان باشد ٭٭

علاج ورم حار مثانه

علاجش مثل علاج ورم گرده نمایند مگر آنکه ادویه مستعمله درین می باید که قوی باشد و در ابتدا مدرات قویه ندهند و هیچ وقت از اشیای بارده قابضه ضماد ننمایند و ادویه بارده لینه مرخیه مثل آرد جو و بنفشه و خطمی در آب جوشانیده اندران بنشینند و ثفل آن را بر عانه گذارند و از آب عنب الثعلب و آب کاسنی سبز و موم و روغن گل و روغن بنفشه قیروطی ساخته ضماد کنند و اگر خواهند ادویه سابق نیز درین قیروطی افزایند و بعد از چند روز نان میده و کنجد مقشر کوبیده با شیر تازه و روغن بنفشه یا روغن بابونه سرشته ضماد کنند که در ورم مثانه بی بدیل ست و نوشیدن شیر شتر برای تحلیل ورم مثانه بی نظیر ست و دیگر ادویه مرخی و ملین و محلل که تدبیر آن بکار برند مثل شلجم و برگ کرنب و بابونه و خیار خشک ضماد کردن مفید بود و هر روز در تقویت محللات بحسب تلیین ماده و استعداد او جمع آن در تحلیل و تنفیر افزایند و این ضماد محلل ورم حار خارج و داخل مثانه و رحم معمول ست گل خطمی بابونه عنب الثعلب اسپغول تخم ریحان آرد جو هر یکی چهار ماشه بسوده و با شکوفته پخته با آب عنب الثعلب تازه و روغن گل و اندکی سرکه ضماد کنند و ایضاً معمول گل خطمی آرد جو بزرکتان گل سرخ اکلیل الملک مرزنجوش هر یک چهار ماشه عنب الثعلب شش ماشه کوفته بیخته بشیر گاو نیم پاو مثل مرهم پخته روغن گل دو توله زردی بیضه مرغ دو عدد مخلوط ساخته از بیرون ضماد نمایند و قابله در موضع معلوم نهند و آنجا که درد قوی او بجهت تخدیر کاهو کوفته و اسفنگ افیون و نیم دانگ زعفران دران آمیخته بروغن بادام ضماد نمایند و چون درد ساکن شود بزودی دور کنند و باشد که تعطیل شیر تسکین الم کند و اگر ورم تحلیل نشود و اراده ریم کند آنچه در دبیله کلیه مذکور شد از منضجات و مفجرات و منقیات ریم بمدرات لعابیه الحاجم بمالات بعمل برند **اقوال مهره** شیخ الرئیس میفرماید که واجب ست در ابتدا فصد باسلیق چپ بحسب قوت که آن اول علاجات و افضل آنست و استعجال نمایند اگر در انجا حرارت شدید باشد بضمادات بارده مدت قصیر و دران افراط نکنند و نه طول دهند که آن مضر ست و ورم را ببرودت صلب کند بلکه ابتدا بمرخیات نمایند و اگر ازین مانع از صلب شدید نباشد این اولی بود بهر آنکه عضو عصبی ست و لهذا استرواح علیل بسوی کمادات و تکمیدات باسفنج و صوف مغموس در آب مطبوخ ملینات محلله و مثانه منفوخ مملو بآب گرم و ادهان ملینه ملطفه شتد گردد و قریب باینست آنچه در علاج ورم کلیه معلوم شده و معذلک تلطف به زرق نمایند اگر تحلل باشد از فاناطیر در ابتدا بمثل لعاب اسپغول در شیر خر یا ماء الشعیر در شیر خر که این سلیم تر ست و بعد ازان شیر خر و شحم و سمسم خیارشنبر و شیره علی الترتیب که بحسب اوقات ورم معلوم ست و گاهی حقنه بدان بمراتب آن نفع کند و از احقنه جیده بعد اول ابتدا نان میده و کنجد مقشر بشیر و روغن بنفشه و روغن بابونه و مانند آنست و ایضاً شلجم جوش کرده خیلی نیکوست و ایضاً رطبه جوش داده ضماداً و کماداً پس اگر تجاوز از هفته کند و قریب منتهی باشد آرد باقلا و بزرکتان و بابونه و مثلث ضماد کنند و بعد انحطاط فصد صافن کنند و در استعمال محللات بسط نمایند از اضمده و از مراهم مذکوره در باب ورم کلیه و گاهی احتیاج بضماد از زوفا و چند بیدستر و موم افتد و خصوصاً بعد مخدرات و بدانند که ادامت جلوس ایشان در آبزن خیلی سودمند ست حتی که اگر ایشان را بول آید بهتر آنست که بول اندران کنند و بهترین آبهای آبزن ایشان آنست که دران رخا بود و از آنچه بمرات معلوم کرده اند و گاهی دران دار شیشعان و فودنج و مانا و سعد و سنبل و حماما و اذخر مع حلبه و تخم کتان داخل میشود پس تسکین وجع و ورم میکند و این آبهای مرخیه که مکرر دانسته اند آن مثل طبیخ بزرکتان و حلبه است و ایضاً آنچه دران شلجم و خیار خشک و کرنب جوشانیده باشند و علاج دبیله قریب از علاج دبیله کلیه است بلکه محتاج بدانست

که ادویه این قوی‌تر باشند و آشامیدن خشخاش سفید یکدرم و نیم در طبیخ سنبل و اذخر ستوده اند و خصوصاً چون حبس بول و وجع باشد و چون درد اشتداد
نماید و خوف موت باشد از مخدرات اطلیه و حمولات چاره نباشد اما اطلیه مثل طلا و حمول انیج و بیروج و خشخاش در زیت سرشته است یا بگیرند
ربع درم افیون و در آن روغن بنفشه با اندک زعفران حل کنند و خرقه آلوده در دبر حمول کنند پس اکثر راحت یابد و فی الحال خواب آید و گاهی قدری
از آن در قاثاطیر استعمال کنند اگر متحمل باشد و طلای افیون از خارج قوی التخدیر است و اما اشربه و سائر علاج مثل علاج سرسام و برسام ست
ابن عباس گوید که در ورم مثانه باید که نظر کنند اگر آن حار باشد و این از سبب خارجی مثل ضربه و سقطه باشد پس باید که فصد رگ باسلیق
کنند و روغن بنفشه بر موضع آن بمالند و آب گرم بریزند و اگر سود نکند بول محتبس بود و مثانه را السبوی قضیب بنشانند که بول خارج شود و هرگاه
ورم از سبب داخلی باشد باید که درین هم فصد باسلیق نمایند و در ابتدا القیروطی حمول از آب کاسنی و عنب الثعلب و آب کاکنج و آب حی العالم و روغن
بنفشه و موم سفید ضماد کنند بعد از آن بآرد جو و خطمی و بنفشه خشک و صندل سفید هر واحد یک جزو باریک سائیده در آب عنب الثعلب و جراده کدو
پخته باشند در روغن بنفشه آمیخته ضماد نمایند و تخم خیار و بادرنگ و تخم خربزه و مغز تخم کدو هر واحد پنج درم تخم خرفه چهار درم تخم خطمی و خبازی و پرسیاوشان
هر واحد سه درم باریک سائیده دو درم بجلاب یا شربت بنفشه بدهند و چون ورم منتهی رسد و در طریق نضج و ریم کردن شروع نماید باید که بر آن
آب گرم که اندران بابونه و اکلیل الملک و حلبه و بزرکتان و پرسیاوشان پخته باشند مع روغن بنفشه و روغن خیری تطول کنند و درین آب قطعه
نمد یا پارچه تر کرده یا اسفنج آغشته تکمید نمایند و حلبه و بزرکتان هر واحد ده درم خطمی و آرد کرسنه و آرد شلیم و کرنب خشک هر واحد پنج درم بابونه
اکلیل الملک و بنفشه خشک و پرسیاوشان هر واحد چهار درم همه را باریک سائیده بعسل الخیر مطبوخ معصور سرشته و اندک پیه ماکیان و بط و روغن
خیری گداخته آمیخته بر مثانه نیم گرم ضماد کنند و مکرر بعمل آرند و این سفوف دهند مغز تخم خیار و تخم بادرنگ و تخم خربزه هر واحد چهار درم تخم مرو تخم خطمی و خبازی
و تخم کتان هر واحد دو درم باریک کوفته شربتی سه درم بدوا وقیه سکنجبین و یک اوقیه آب مطبوخ حاشیه پرسیاوشان و این سه روز بخورند و بدل او
تنطیل بآب و روغنها و استعمال ضمادها که مذکور شد باید کرد که این نضج و تفتیح ورم و تفجر آن بعد تقیح نماید باذن الله تعالی پس اگر طبیعت قبض شود
آب کاکنج و آب لبلاب و روغن بنفشه و مری و یا آبی که در آن سپستان و خطمی و سبوس و خبازی و بزرکتان و بنفشه خشک جوشانیده و مغز خیارشنبر
در آن مالیده و روغن بنفشه داخل کرده باشند بدهند که این تلیین طبیعت انشاء الله تعالی خواهد کرد و چون خراج مثانه بشکافد این سفوف بدهند
بگیرند کتیرا و بزرکتان هر واحد دو درم نشاسته چهار درم گل ارمنی یکدرم همه را باریک سائیده شربت یکدرم تا مثقال بشربت خشخاش یا شربت عناب
و یا بگیرند تخم خیار و بادرنگ و نشاسته هر واحد یکنیم درم حب الصنوبر کبار مقشر ده عدد همه را باریک سوده از دو درم تا سه درم بشربت بنفشه یا شربت
خشخاش بدهند و باقی علاج در قروح مثانه مسطور شود **ایلاقی و جرجانی** نوشته‌اند که اول رگ باسلیق زنند و باندازه قوت خون برآرند و اگر
آماس نیاید و اگر گذشته باشد رگ صافن زنند و اگر آماس صفراوی بود ضماد رادع بر نهند و زود بضمادات مرخی باز گردانند تا صلب نشود و اگر الم
صعب نباشد اول ضماد مرخی بر نهادن روا نباشد زیرا که عضو عصبانی است و بدین سبب است که آن تکمید از آب گرم و روغن راحت یابد و این
تکمید چنان باید که مثانه گاه در آب گرم بر نشینند و گاه اسفنج یا پشم پاره بر روغن بنفشه چرب کنند و نیم گرم کرده بر آن موضع نهند و آب عنب الثعلب
باندکی خیارشنبر و شیر زنان در طبیخ [illegible] خطمی و تخم کتان و سبوس و روغن بنفشه سازند و مانند آن جهد باید کرد تا برق اندکی
لعاب اسپغول و شیر زنان بجای قضیب چکانند [illegible] بعد از آن خیارشنبر با شیر زنان و همین لعاب اسکاب خیارشنبر و شیر زنان
حقنه کردن سود دارد و آماس را نرم کند و نضج دهد و زود بشکافد و پیوسته مثانه را بروغن بنفشه باندکی روغن بابونه آمیخته چرب دارند و بعد سه روز روغن بابونه
تنها بکار برند و ضماد نیز از مغز نان سپید و غیره که در قول شیخ گذشت بعمل آرند و باقی تدبیر همانست که در قول مذکور مسطور شد **ابن الیاس** گوید
که اول فصد باسلیق کنند اگر قوت و سن و وقت حاضر مساعدت کنند و هر صبح جلاب از بنفشه چهار درم و تخم کاسنی سه درم و عناب ده عدد و شکر سفید

و ترنجبین هر واحد ده درم بدهند و غذا ماءالشعیر بشربت خشخاش یا شربت خورانند و روغن بنفشه بمالند و بآب گرم که دران بنفشه و پوست خشخاش جوشانیده باشند نطول کنند و در آبزن که بنفشه و خبازی و خطمی پخته باشند بنشانند و یا ضماد از بنفشه و خطمی و صندلین و آب عنب الثعلب و آب کاکنج و آب حی العالم و جرادهٔ کدو و روغن بنفشه نمایند و چون احتباس بول بشدت باشد شیرهٔ بزور ثلاثه هر واحد ده درم و شکر سفید ده درم بنوشند و باشد که دران پرسیاوشان ست و در قول ابن عباس گذشت چهار درم بشربت بنفشه یا شربت خشخاش هر کدام که باشد ده درم بدهند لیکن درینجا وزن سه تخم اول هر واحد ده درم ست و تخم کدو [illegible] باقی بدستور و یا از برگ کنجد تر یا کنجد مقشر با نان سمید و شیر ضماد کنند و چون ورم به نضج شروع کند و ارادهٔ ریم کردن باشد هر صبح جلاب از شربت بنفشه بلعاب اسپغول هر واحد ده درم بنوشند یا تخم مرو و بزرکتان هر واحد سه درم شکر سفید ده درم بخورند و غذا مزورهٔ ماش و مغز بادام و گوشت بچهٔ مرغ دهند و مریض را در آبزن که بنفشه و خطمی و خبازی و پرسیاوشان و اکلیل و شبت و حلبه و تخم کتان در آن جوشانیده باشند بنشانند و این ضماد کنند بنفشه آرد شلیم آرد کرسنه کرنب خشک بزرکتان بابونه اکلیل الملک خبازی هر واحد یک کف همه را باریک سائیده با پیه ماکیان یا بط یا مغز ساق البقر سرشته ضماد کنند سمرقندی گوید که فصد باسلیق یا صافن کنند و این از امراض قتاله است و هر صبح شربت بنفشه شربت عناب یا شربت خشخاش بیاشامند و بر روغنهای سرد مثل روغن بنفشه و نیلوفر بمالند و بآبزن که دران بنفشه و پوست خشخاش و خبازی و خطمی پخته باشند نطول کنند و به خطمی و خار خسک و کاکنج و عنب الثعلب و نیلوفر ضماد کنند و در ابتدا بضمادات سردهٔ رادعهٔ شدید الردع ضماد نکنند و دران افراط ننمایند بسبب عصبیت عضو و در تحلیل آب حی العالم و شیر دختران با لعاب بزرقطونا بشیر خربزه رقیق رسانند و چون از ابتدا درگذرند بنان سمید و زردی بیضه در روغن گل ضماد کنند و گویند که درین وقت طلا با شلغم پخته و پوست خربزه و بابونه و اکلیل الملک نافع بود و چون ورم نضج یابد بچیزیکه تقیح کند اعانت نمایند چنانچه جلابات از شکر و تخم مرو و اسپغول و ضمادات معمول از بابونه و اکلیل الملک و حلبه و بزرکتان بکار برند و کذا ضماد برگ کنجد و غیره که در قول ابن الیاس گذشت و تحلیل و تسریع تقیح بطلیات نمایند و ابن سرافیون گفته که ورم حار مثانه در اکثر طفلان را وقت روئیدن موی زهار عارض شود ابن هبة الله گوید که علاج ورم حار مثانه فصد باسلیق و حقنهٔ لینه و شرب ماءالشعیر بروغن بادام و تلیین طبع اگر قبض باشد بفلوس خیارشنبر و جلاب و نوشیدن شیرهٔ تخم خربزه و شیرهٔ تخم خیار و لعاب اسپغول بشربت بنفشه باید کرد و تضمید مثانه بجرادهٔ کدو و صندل و آب عنب الثعلب و آب حی العالم کنند و چون ورم بانضاج رسد بر مثانه آب ریاحین ریزند و روغن و موم بمالند پس اگر ورم ریم کند و بشگافد قرص کاکنج بشربت خشخاش دهند و اگر حرارت قوی باشد قرص خشخاش بشربت بنفشه بدهند و غذا مزورهٔ اسفاناخ سازند و چون صلاح یابد خوردن جوزهٔ مرغ بریان رخصت نمایند ابو منصور گوید که علاج ورم مثانه همانست که در ورم کلیه گذشت پس اگر حرارت تسکین نیابد و ورم در ریم کردن شروع کند و علامتش شدت نخس و ضربان ست بعلاج قروح آلات بول مشغول نمایند و چون ریم بول کند بزور موصوفه در علاجات قرحة البول بخورانند بعده اقراصیکه در باب بول الدم والمده ذکر یابد بدهند و رازی گفته که ورم حار مثانه محتاج بارخا در ابتدا است بخلاف سائر اعضا زیرا که عضو عصبی ست محتاج بقوابض نیست **شریف خان** مینویسد که نفوذ مشروبات بسوی مثانه دیر باشد و هنگام نفوذ ضعیف القوة گردد فلهذا باید که عنایت بضمادات و نطولات و زروقات بیشتر باشد لاسبب لقای ضمادات بر عضو بدلی قوی تر از نطولات بود و عضو غیر بعید از ظاهر بدن است تا محتاج ادویهٔ سریع النفوذ باشد و اما زروقات گاهی درین وقت بسبب ایلام ممتنع گردد و بدانند که بر استعمال مرخیات کثیره در اول ظهور علت بسبب سماعت این سخن که مرخی تسکین وجع میکنند بسیار حریص نشوند زیرا که عضو شدید الحس ست درد اندران مفرط بود و در جذب مواد بکثرت ست و ارخای عضو برای قبول مواد عضو را قابل میگرداند بلکه هرگاه انجلا تمام شود و ماده مستقر گردد پس [illegible] اعداد ماده را برای نضج توسیع مکان بران نماید پس ضغطه کم گردد و ازان قلت وجع لازم شود

علاج ورم بلغمی مثانه

مثل علاج ورم بلغمی کلیه نمایند و قی کنند و حقنهٔ حاد بکار برند و در طبیخ مرزنجوش و بابونه و نمام و برگ غار و مانند آن نشینند و شربت بزوری حار

و در ادرات بماء العسل و خیار شنبر بنوشند و اگر بول بدشواری آید سفوف از تخم کرفس و مغز تخم خربزه و رب السوس و انیسون ساخته هر روز یکمثقال بخورند و عقب آن سکنجبین یا جلاب یا آب شیر گرم بنوشند و ادویه و روغنهای محلله در مجرای قضیب بچکانند و بر مثانه طلا کنند و بمالند و چون مریض صلاح یابد مرغ بریان و کباب بزغاله و نخود و غذا سازند و بقول خجندی گاهی از رطوبات ریاح بلا ورم حادث شود و علاجش نفخ شیدن بار الاصول یا شربت او بروغن بید انجیر و بالش عانه بروغن سوسن و مقل ساق البقر یا شیر بجیه بید ستر و حلتیت و مشک و غالیه و ضماد آب سداب پودینه و شبت و جند بید ستر نافع است و تناول معاجین مذکوره در باب قولنج ریحی [illegible] گوید که مریض را تخم خربزه با شکر دهند و گلقند بخورانند و آب گرم بنوشانند و غذا نخود آب دهند پس اگر صلاح نیابد قدری از معجون انجیر یا شربت انجیر دهند۔

علاج ورم صلب مثانه

آب بزور بدرقه مثل تخم خیارین و بادیان و انیسون و پرسیاوشان و لفلوس خیار شنبر و روغن بادام دهند و در ادرار مبالغه نکنند تا ماده متحجر نگردد بلکه بادی رعایت نضج و تلیین کنند و آب کرنب و آب نخود بنوشند که تحلیل ورم صلب کند و آنگاه محلل ملین مثل طبیخ بابونه و اکلیل و بزر کتان و حلبه و خطمی و تخم قرطم و پرسیاوشان و خار خسک نمایند و بر مثانه نطول کنند و روغنهای محلل مثل روغن خیار و نرگس و پیه ماکیان و بط بمالند و با ضماد طلا مثل بابونه و تخم کتان و حلبه و اشق و مقل و مخ ساق بقر و روغن قسط و زیت و آنچه در علاج ورم صلب کلیه گذشته ضماد نمایند الیضاً بجهت مثانه باد و حبس بول اول طبیخ خار خسک تخم آلو بالو هر یک شش ماشه بادیان نه ماشه تخم خربزه شش ماشه نیکو فته در عرق عنب الثعلب نشانیده صاف نموده با شربت بزوری دهند و اگر بول نیاید طبیخ عنب الثعلب شش ماشه خیارین کوفته ماشه خار خسک شش ماشه جوشانیده شربت بزوری دو تولہ دهند ضماد گل خطمی گل کافشه عنب الثعلب خار خسک هر واحد شش ماشه کوفته بیخته با آب عنب الثعلب تازه و روغن [illegible] ضماد کنند الیضاً اگر صلابت و درد مثانه باشد [illegible] با شیره [illegible] یک ماشه [illegible] مثانه یکی چهار ماشه [illegible] شیره عنب الثعلب چهار ماشه شیره خیارین شیره خار خسک هر یک شش ماشه شربت دینار سه تولہ دهند و هر روز [illegible] با شیره تخم کاسنی شش ماشه لعاب گل خطمی سه ماشه نبات بجای [illegible] گلقند و شربت [illegible] با شیرجات مذکوره افزوده دهند یا شربت دینار [illegible] نبات و [illegible] عنب الثعلب و [illegible] عنب الثعلب پرسیاوشان هر یک چهار ماشه جوشانیده لعاب گل خطمی سفید سه ماشه شیره تخم [illegible] شیره تخم خربزه هر یک شش ماشه [illegible] کاسنی چهار ماشه [illegible] لعاب گل خطمی و شیره خیارین و شربت [illegible] و خار کاسنی [illegible] [illegible] گل خطمی [illegible] تخم خطمی خباری هر یک چهار ماشه خیارین [illegible] شش ماشه جوشانیده گلقند [illegible] گل خطمی سه ماشه [illegible] عنب الثعلب [illegible] جوشانیده نبات [illegible] تولہ [illegible] ضماد محلل ورم [illegible] چون صلابت [illegible] هر یک ماشه [illegible] تناول نمایند [illegible] گل خطمی [illegible] جوشانیده بنوشند باز شیره عنب الثعلب شش ماشه لعاب گل خطمی سه ماشه شیره خیارین شش ماشه شربت بزوری دو تولہ [illegible] باشد پاشیده دهند ضماد مذکور [illegible] [illegible] چهار ماشه جوشانیده شیره تخم خربزه شش ماشه شیره بادیان چهار ماشه شربت انار شیرین دو تولہ [illegible] الیضاً برای صلابت و درد مثانه [illegible] شیره خار خسک [illegible] شربت بزوری دو تولہ دهند و فضول برای صلابت از بابونه پرسیاوشان گل [illegible] گل خطمی هر یک دو تولہ [illegible] چهار تولہ [illegible] پرسیاوشان [illegible] آب جوشانیده بالای مثانه ریزند الیضاً اگر ورم [illegible] ورم و درد مثانه و صلابت [illegible] گلقند سه تولہ عرق بادیان گلاب [illegible] گل بنفشه [illegible] جوشانیده شیره بادیان [illegible] سوم اگر باه [illegible] مثل قرص [illegible] کاسنی [illegible] عرق بادیان

ده توله و گلاب پاو و عرق مکوه اندکی گرم کرده شربت بنفشه سه توله دهند بعد ازان ریشه خطمی شش ماشه مویز منقی نه دانه عنب الثعلب شش ماشه در عرق عنب الثعلب ده توله جوشانیده نبات یکنیم توله داخل کرده تودری سفید چهار ماشه پاشیده بدهند **ایضاً** اگر با صلابت مثانه ورم اندک با صلابت رحم باشد منضج بادیان پرسیاوشان فوه الصبغ اسطوخودوس اصل السوس هریک چهار ماشه بیخ بادیان بیخ کاسنی شاهتره تخم کاسنی هریک شش ماشه گل خطمی سه ماشه مویز منقی ده دانه جوشانیده با گلقند سه توله دهند در روز مسهل هلیلجات مغز فلوس تربد زنجبیل ترنجبین روغن افزایند و بعد تنقیه ضماد گل خطمی بابونه برگ کتان عنب الثعلب حلبه آرد باقلا اکلیل الملک تخم تمر هندی هریک چهار ماشه کوفته بیخته بشیر گاو ونیم پاو مثل مرهم پخته روغن گل شش ماشه داخل کرده بر موضع نخی زیر ناف ضماد کنند **اقوال اطبا** سویدی گوید که پیه باکیان موم زرد و ضماد آن و کذا پیه بط و لعاب حلبه در نرم کردن صلابت مثانه مجرب من ست و زوفای رطب نیز نافع اورام مثانه و صلابت آنست **شیخ** میفرماید که علاجه بعینه معالجات صلابت کلیه است از مالش بروغنهای گرم و تکمید بدان و آشامیدن مطبوخ بزور مدره بعسل و خیارشنبر و استعمال آبزنات بران صفت و تبدیریات مذکوره درانجا و ازانچه مخصوص بمثانه است آن استعمال همان روغنها و ضموع و آبها در قاثاطیر اعنی زراقه بول ست اگر ممکن باشد **نخجندی** گوید که علاجش شرب ماء البزور مدر و پرسیاوشان لفلوس خیارشنبر و روغن بادام ست و غذا نخوداب بکنند و دهند و تحلیل محللات و تکمید بدان نمایند و بالجمله علاج او قریب از علاج ورم صلب کبد ست و لهذا گفته چون مثانه متمدد و صلیب گردد و درد او شدید نماید و با آن تپ حاد لازم بود این دلالت بر ورم آن و بر هلاکت کند

قروح مثانه

عسر البرء ست ولاسیما در مشایخ **شیخ** مینویسد که قرحه مثانه از اسباب قروح معلومه که در باب قروح کلیه شمار کرده شد حادث شود و اکثر از خراش سنگ یا خراش خلط صفراوی عارض گردد و گاهی بعد انفجار ورم یا تقرح بثور افتد و هر که را بول حار دوام نماید عقب آن جراحت قروح مثانه حادث شود و قروح مثانه سخت تر از قروح کلیه بود بهر آنکه قروح عضو عصبی ست و کسی که مثانه او شگافته در اکثر حالات هلاک گردد و اگر سوراخ شود ملتحم نگردد مگر آنکه در جزء لحمی او افتد و فرق میان قرحه مثانه و گرده در قروح کلیه مذکور شده مثلاً در قروح مثانه بول بدشواری آید و محتبس گردد و درد این در موضع عانه و خاصره بود و با آن قشور سفید برآید یا سطبر بزرگ اگر در مثانه بود و یا باریک کوچک اگر در مجاری افتد و غیر اینها که درانجا معلوم شده و علامات قرحه که دران تاکل بود و مثل آنست که در باب قروح کلیه گفته شد و علامت عام برای قروح گرده و مثانه آمدن خون و ریم اندک اندک در بول ست نه دفعة کبیره فرق میان هر دو همانست که درانجا فرق آنها کرده شد و علامات گشادن و شگافتن و تاکل و مثل آن در هر دو واحد ست بالجمله تشخیص این قرحه چنان کنند که اگر مریض شکایت درد مثانه و بیخ قضیب و کش ران و عسر بول و سوزش آن کند ازان حال بدبوی بول و برآمدن ریم و خون و قشور مثل سبوس نیز بپرسند اگر اقرار این نماید قرحهٔ مثانه باشد **علاج** علاجش بعلاج قروح کلیه کنند و ایضاً گاهی منقیات قرحه مثل ماء العسل و ماء السکر و گاهی مدملات مثل قرص طباشیر و قرص کهربا و قرص کاکنج بشربت خشخاش دهند و طباشیر دانه هیل خرد مروارید یا صدف آن مساوی سوده سه ماشه نواله با شیره برگ سپستان سه توله خوردن سودمند ست و یا زردچوب و آمله مساوی بکوبند و قرص ساخته بدهند که مفید بود و درانجا که بیمار بسیار نحیف و ضعیف شده باشد و حرارت در اعضای اصلیه باشد او را شیر زنان و شیر خر باید نوشانید و چون آنرا هضم کند آشکاب سرطانی دهند و ملاحظه جانب دق کنند که تپ دق اکثر با اورام و قروح داخلی واقع شود کذا فی الاسباب و چون مثانه عضوی عصبانیت و کم گوشت و ممر و مجمع آب حار واقع پس در اندمال این سعی بیشتر ازان باید کرد که در قرحه گرده و لهذا بعد تنقیه ریم جهت اندمال استعمال سفوفات و اقراص و معاجین کنند که دران ادویه از جنس صمغ محرق و بسد و مروارید و دم الاخوین کهربا و عصارهٔ لحیة التیس و غیره باشد و در قطورات نیز عصارهٔ لحیة التیس و عصارهٔ برگ خرفه و حبه و حضض مکی و مرداسنگ بالشیر خرد داخل سازند و از لحوم مطلقاً پرهیز کنند و بر غذای

ثفل مثل پالک و سرمق و چقندر که دران منو باشد افتاده باشد با برنج قناعت کنند و در رساله میر محمد شفیع که در سوزاک خواهد آمد در عجائب مجربات و چکانیدن شیاف ابیض با شیر بز و زرد قات در مثانه در بینا نافع بود و اگر حرک بسیار آید چکانیدن ماء العسل یا ماء الشکر و نوشیدن آن بسیار فائده میکند و از اغذیه حریفه و مالحه و جماع احتراز کنند دوائیکه اگر قرحه مثانه با سوزاک بود سفوف کاکنج پنج ماشه همراه ماء الخیار ده تولہ حب الیهود سوده دو ماشه شیره تخم خرفه شش ماشه شربت بزوری دو تولہ دهند **ایضاً** برای درد ریش گل خطمی خارخسک کشنیز خشک آمله هر یک شش ماشه کات سفید چهار ماشه شب در آب تر کرده صبح بنوشند دیگر که بارها قیت باشد شیره عناب پنج دانه شیره کاهو شش ماشه شیره زیره سفید چهار ماشه لعاب بهدانه سه ماشه لعاب گل خطمی سه ماشه گاهی لعاب اسپغول نه ماشه و گاهی سپغول مسلم خمیره صندل یکتولہ و گاهی ست سلاجیت طباشیر دانه هیل و پست تخم بکاین هر یک ماشه سوده همراه لعاب اسپغول شش ماشه شیره خارخسک شش ماشه شیره بادیان چهار ماشه شیره خیارین هفت ماشه نبات یکنیم تولہ دهند و مرزه سفیداب با شیر خر یا دختر یا بز و در حالت عسر بول بنادق البزور همراه شیرجات مذکوره مفید شود **زرروق** که زخم تازه مثانه را زود به کند شیاف با شیاف مومیائی قسم اول بعده اسفیداج واحد یکسیر رخ همه را سائیده در روغن بنفشه یا بادام حل کرده همین قدر شیر دختر داخل کرده بزرقه سرد دهند که بزخم رسد **دیگر** انزروت سفیداب قلعی هر یک یکتولہ دم الاخوین شش ماشه صمغ عربی کتیرا هر یک سه ماشه کوفته بیخته هر دو وقت دو دو ماشه ازین دوا گرفته در شیر دختر یا بیض اول حل کرده زرروق نمایند **ایضاً** که جهت قرحه مثانه و سوزش بول معمول و مجرب است صمغ عربی کتیرا نشاسته اقلیمیای نقره هر واحد یک ماشه سفیداب [illegible] مغز تخم خیارین هر یک دو ماشه شیر خشت نیم تولہ باریک سائیده شیاف سازند وقت حاجت بشیر دختر سائیده بچکانند **ایضاً** که برای قرحه مزمن [illegible] نوشته سفیداب کندر نشاسته انزروت صمغ رال سفید گلنار سنگ جراحت سلیخه کتیرا مازو هر واحد یکجزو افیون دم الاخوین کات سفید [illegible] بشیر زنان زرروق سازند و اگر در نسخه زرروق حجی که در قول شیخ خواهد آمد مومیائی کانی اصیل یکجزو آمیخته استعمال نمایند فائده [illegible] اصلاح قروح خبیثه مثانه مشاهده کنند و بارها به تجربه رسیده و گاهی عوض موم در روغن گل در شیر خر یا زن یا لعاب اسپغول و [illegible] حل کرده [illegible] می آید و [illegible] حضض و ثلث جزو گل ارمنی یکجزو و عوض صبر مکی نوشته اند **سفوف** جهت قرحه مثانه مفید است مومیائی کانی و دو انگ [illegible] دم الاخوین شادنج مغسول نشاسته تخم کرفس هر یک نیم درم صمغ عربی یکدرم کاکنج دو درم سفوف سازند شربتی یکنیم درم با شربت خشخاش **قرص** که برای قروح مثانه [illegible] نوشته اند حب زعفران هر یک نیم درم مغز تخم خیار مغز تخم خیار زه مغز تخم سند وانه تخم خرفه تخم کتان بادیان هر واحد یکدرم خشخاش سفید [illegible] درم [illegible] پنج درم کتیرا صمغ عربی نشاسته مغز بادام تلخ هر یک ده درم با [illegible] قرص سازند و قرص که جهت بول الدم [illegible] و در قول ابن سینا خواهد آمد **قطور** نافع برای التحام قروح مثانه انزروت دم الاخوین کندر سفیداب نشاسته صمغ عربی افیون مساوی شیاف ساخته وقت حاجت بشیر دختران حل کرده قطور یا زرروق نمایند **ایضاً** پوست خشخاش نشاسته [illegible] سوده شیاف سازند وقت حاجت بشیر دختران سوده در احلیل چکانند و اگر قدری افیون و بزر البنج داخل کنند نیز روا است و بنادق البزور [illegible] مومیائی که در باب سوزاک بیاید و شربت کاکنج و معجون کاکنج و قرص طین هر واحد نافع قروح مثانه است

اقوال حکما [illegible] خبازی بستانی اکلاً و کل اوشل آن و تخم اوشل آن برای قروح مثانه مجرب است و [illegible] سرطان نهری مشوی یا مسلوق و از تالقی و تفلیسی و غیره نقل کرده که شرب [illegible] شیر زنان و کذا آب [illegible] بلبوب لشکر و لی شکر و کذا کتیرا و کذا حب کاکنج و کذا تخم خیار بشیر تازه و کذا آب برنج [illegible] و کذا [illegible] و کذا [illegible] آتش نیم گرم کرده و کذا بزرکتان و کذا شادنج و کذا مر و کذا خبث الحدید و کذا شوربا [illegible] شیر [illegible] و کذا پیه ماکیان و کذا پیه خارپشت و کذا لعاب بهدانه در روغن گل و کذا مغز تخم کدو و کذا اکل [illegible] شکر و نان جوارمی و کذا مغز حب صنوبر کبار مع مغز تخم خیار و کذا شرب

وزرق شیر خره و کذا اکل مغز حب صنوبر صغار هر واحد نافع قروح مثانه است شیخ میفرماید که واجب است اجتناب از طعوم حریفه و مالحه حامضه شدید الحلاوت و مستحیل بسوی صفرا و تناول اغذیه غذیه حسن الکیموس و آنچه تعریه کند نمایند و ریاضت بسبب احداث حدت و لهب ایشان را مضر بود و اگر محدث آن شود بسبب تقویت عضو نافع گردد پس تجربه آن اندک اندک کنند و در قوانین مذکوره در قروح کلیه نگاه کنند که اکثر آنها درین موضع نقل کنند و کذلک آنچه از شرب البان نوشته ایم نظر کنند که آن بشرط مذکور نافع قروح مجاری بول است خصوصاً شیر اسپ ماده و بدانند که استفراغ در علاج این آنست که اول تنقیه بماء العسل یا ماء السکر مطبوخ بمدرات شرباً یا زرقاً استعمال نمایند بعده تابع آن سائر ادویه کنند پس اگر ریم در بول بسیار آید باید که دران آب خاکستر شجر انجیر یا خاکستر درخت بلوط یا خاکستر شیح مزرقه رسانند تا تنقیه بالغ حاصل شود آنگاه ادویه مشروبه مثل اسپغول بروغن گل است و مثل شیر خره بز و اسپ ماده که دائم چند روز بمقدار بعضم نوشند و اکثر آن سماق قیه بود و شیره و رازقه ابیض مبرده خورانیده باشند و قرص خشخاش و قرص کاکنج بوزن مثقال با آب سرد و از مراهم چنیده که بدان مالش کنند اینست که بگیرند میعه سائله یکدرم و پیه مرغابی از سه تا چهار درم و موم سفید ده استار و روغن بنفشه بقدر کفایت و ضماد سازند و این مرهم نافع است خصوصاً هنگام تاکل بگیرند خرما و مویز و مازو و اقاقیا و شب و طراثیث و باوی زوفا و پیه آمیزند و بر عانه نهند و قبل این در قرحه که اندران تاکل نباشد این مرهم استعمال کنند موم و پیه بط و روغن گل و استعمال مجففات شرباً و زرقاً نمایند و گاهی ازین حقنه بعینه استعمال کنند و مریض بار کند یعنی بر زانو خفته باشد و چون مشروبات نفع نکند خصوصاً در قرحه که قریب تر از مجری باشد و بادی تاکل بود و علاجش زراقات بلعابات و در شیر زنان حل کرده بهتر است و منجمله آن قرص طراخیس است و قرص اندرونیلیس باندک مرداسنگ و سفیدآب و نشاسته و آنکه مضمون این نسخه زراقه برای آن چنانست بگیرند گل مختوم و گل قیمولیا و شاخ گوزن سوخته هر واحد یکجزو و شادنج و شب هر واحد ثلث جزو و افیون نصف سدس جزو و سفیدآب سه جزو و انزروت نیم جزو و مر و کندر هر واحد ثلث جزو و همه را باندک روغن گل و موم جمع کنند و در زراقه استعمال کنند و گاهی این زراقه نیکو و ضماد کرده شود و خفیف تر ازین انزروت و نشاسته و سفیداب است که بشیر زرق نمایند و اگر انزروت القلعی سوخته و کندر قوی کنند قوی تر گردد و این قرص مجربست عصاره لحیة التیس گل مختوم بسد کهربا نشاسته مغز تخم خیار تخم قطمی مغز تخم خربزه یا تخم کرفس یا دوقو یا فطراسالیون و قرص کاکنج دوای دیگر مغز تخم خیار مغز تخم خربزه مغز تخم بادرنگ مغز تخم کدو هر واحد پنج درم نشاسته چهار درم رب السوس هشت درم تخم خرفه سه درم و نیم مغز بادام شیرین مغز فندق بریان هر واحد چهار درم مغز چلغوزه سه درم و نیم تخم کرفس دوقو تخم جرجیر مغز حب المحلب هر واحد دو درم و نیم تخم حماض و مغز بادام و کتیرا و صمغ بادام و بزر البنج و افیون هر واحد سه درم تخم سیاه دو درم زعفران یکدرم [illegible] سرشته هر قرص بوزن دو درم سازند و با آب ترب یا با آب کرفس یا آب تخم سیاه بخورند و خصوصاً بعد پاک شدن قرحه و باید که تقلیل شرب آب نماید و چون درد شدت کند شیاف ابیض که در چشم استعمال میکنند در شیر زنان زرق نمایند و ایضاً ترتیب این خشخاش و افیون و پیه ماکیان است بحقنه یا حمول یا زرق استعمال نمایند صاحب کامل گوید که افضل چیزیکه بدان معالجه قروح مثانه و خروج ریم ازان کنند قرص کاکنج بشربت خشخاش است اگر باوی حرارت نبود و اگر حرارت باشد قرص خشخاش بشربت خشخاش نافع است و کذلک می باید که سائر تدبیر با غذیه و ادویه که در قروح کلیه و خروج مده ازان ذکر کردیم نافع بود و این دوا قروح مثانه را نافع است مغز چلغوزه بست عدد مغز تخم خیار چهل عدد نشاسته نیم مثقال سنبل مثله تخم کرفس دو مثقال اول سنبل و تخم کرفس را بیک نیم رطل آب بجوشانند تا بنصف رسد و ادویه مذکوره را بدان بسرشند شربت دو درم تا سه بسکنجبین و فولس ذکر کرده که این دوا تجربه کرده ام و نافع یافتم و نسخه آن همانست که در قروح کلیه در قول مجوسی گذشت جرجانی گوید که طریق صواب در علاج این علت آنست که اول مثانه را از ریم پاک کنند بماء العسل و جلاب که دران ادویه مدره پخته باشند بخوردن و هم بزراقه در مجرای بول چکانیدن و علاج مثانه بیشتر بزراقه بود و اگر ریم بسیار همی آید خاکستر درخت انجیر یا خاکستر بلوط یا خاکستر درمنه در آب بیامیزند و یک شبانه روز بنهند تا صاف شود و آب قوت خاکستر گیرد آن آب را بچکانند تا پاک شود و هرگاه که حرقت و لذع بهم رسد شیر زنان با روغن گل و شیر خره و شکر و شیر بز و شیر اسپ بنوشانند بیشتر [illegible]

تا باستانی بگوارد و در علف این جانوران چیزی قابض و خشک آمیزند چون ازرق و کشنیز خشک و بلوط و برگ گل و برگ سیب و برگ امرود و برگ بهی و قرص خشخاش و قرص کاکنج که در علاج قرحه گرده مذکور شده هر بامداد مثقالی باید داد با شیر یا شربتی که مناسب حال مریض و مزاج او بود و گاهی با شربت بنفشه و گاهی با شربت حب الآس گاهی برب غوره و گاهی با کشکاب و گاهی با آب سرد و ابن الیاس گوید که صحیح شربت بنفشه یا شربت خشخاش بقرص کاکنج یا قرص خشخاش یک مثقال بخورند و اگر چرک بسیار باشد ماء العسل بلعاب تخم مرو بنوشند و غذا مزوره ماش و مغز بادام و اندک نخود و چون درین مرض طبیعت قبض گردد بگیرند عنب الثعلب و لبلاب هر واحد پنج درم بنفشه خشک چهار درم و در آب جوشانیده فلوس خیار شنبر پانزده درم ترنجبین ده درم در آن مالیده بنوشند و این دوا نافع این علت ست نشاسته چهار درم کثیرا تخم کتان هر واحد دو درم گل ارمنی یکدرم باریک سائیده یکدرم بشربت خشخاش ده درم بدهند و افضل علاج این قرص کاکنج یک مثقال بشربت خشخاش یا شربت بنفشه هر کدام که باشد ده درم ست و یا بگیرند مغز چلغوزه بست عدد مغز تخم خیار ده درم نشاسته نیم مثقال سنبل تخم کرفس هر واحد یک نیم درم کوفته بیخته ده درم و نیم ازان استفاف نمایند محشی شرح اسباب نوشته که این قرص کاکنج نسخه شرح اسباب اگر با شیر است باده بخورند منفعت او بسیار بزرگ گردد و بی نظیر شود و تجربه صحیح یافته اند بگیرند مغز تخم خیار ده درم تخم کاکنج سه درم تخم کرفس شهدانج گل ارمنی دم الاخوین صمغ عربی بزر البنج هر یک دو درم افیون یکدرم کوفته بیخته قرص سازند شربتی یکدرم تا یکمثقال و بزراقه شیاف ابیض بشیر زنان بهر التحام قرحه در دو سه روز بتجربه نوشته و اگر با وی اشیای ملحم قروح مثل گل ارمنی و شاخ گوزن سوخته و شادنج و کندر و سفیداب افزایند قوی تر گردد و همچون الیاس هر راکه در قروح کلیه در قول سید اسمٰعیل گذشته تاثیر قوی ست و آرد کرسنه در تنقیه و تجفیف هر دو قوی ست و چون با آن گل ارمنی و اقاقیا و عصاره لحیة التیس جمع کنند فائده او تمام شود و مرهم سبیکه سالکه که در قول شیخ مذکور شد طلای جید مجرب ست آنرا یاد دارند

جرب مثانه

و آن خارشی ست در مثانه سببش فضول حاد شور یا بورقی ست که بشوراند مثانه پیدا کنند و متقرح گردد و از سوزش بول و بدبوی آن و درد شدید با حکه بمثانه و بن قضیب و بن رانها و پیوسته مالیدن قضیب و نفر بازدن و خصوصاً وقت تبرز و خروج مقعد و خروج رسوب نخالی و ریم مثل آب برنج پخته و لاغری بدن روز بروز جرب مثانه را اعلام کنند و گاهی مدام رطوبات مدی یا صدیدی سیلان کنند و در آخر ورم پشت پایها پدید آید و گاهی خفقان بسیار بد بو سائل شود و بیمار هلاک گردد علاج تدبیرش مثل علاج جرب کلیه نمایند و نوشیدن مغریات و لعابات مثل لعاب بهدانه و بزرقطونا و نشاسته و صمغ و کثیرا جوشانیده جلابیات مثل بارهنگ و خمیره نافع ست و خوردن و زراقه گرفتن از لعاب بهدانه و اسپغول و شیر خر و بز و گوسفند و روغن بادام مفید بود و برگ نازک مغیلان شب در آب ترکرده صبح شیره آن برآورده صاف کرده تنها یا با ادویه مناسبه استعمال کردن نفع بلیغ می نماید و قرص شب بنسخه دیگر که در قول سید اسمٰعیل اندر علاج قروح کلیه مذکور شد سودمند ست و چون در نسخه بنادق بزور وزن بزر البنج یکدرم نمایند و قرص ساخته با شیر خر یا شیر بز و بشربت بنفشه بدهند نافع بود و اگر اصلاح و تعدیل کفایت نکند تنقیه بفصد باسلیق و حجامت قطن و قی و اسهال حسب حاجت نمایند و گویند که تنقیه درینجا چندان سود ندارد بخلاف جرب کلیه و گویند که اول رگ باسلیق زنند و بعده جهت تسکین و تعدیل مزاج شربت بنفشه چهار توله در گلاب و عرق کاسنی و نیلوفر هر یک هفت توله نوشانند و بفاصله سه چهار روز حجامت قطن کنند و قرص طباشیر سه ماشه با عرق شیر نه توله بدهند و این آبزن سازند مغز هندوانه و کدوی شیرین و خیار و بادرنگ و غیره پاره پاره کرده هر یک یک آثار مروق کاسنی و شاهتره و مکوه هر یک دو آثار گل خطمی و نیلوفر و گاوزبان و بستان افروز و گل کاسنی و سداب گلاب هر یک پاو آثار در آب شیرین هفت آثار جوشانیده صاف نموده شیر بز پنج آثار مروق بید ساده و عصیر طحلب هر یک یک آثار در آب معادن نشانیدن و از آن آبها و یا از آب آهنگران اندکی خورانیدن بسیار سودمند ست شیخ میفرماید و واجبست که حوالی منقیه استعمال نمایند

بعد از ان ادویهٔ مخففه بغیر لذع و بالجمله انچه قوی تر بود و از انچه در سایر قروح باشد و ادویهٔ مزروقه و مشروبهٔ جرب کلیه استعمال کنند و ایضاً مغذیات مبرده مثل ماهیچه و شوربای جرب به روغن بادام و ماء الشعیر و هریسه لحم طیور و البان مثل شیر خر و بز و میش و گاو بنوشند و ادامت تنقیه بدن نمایند شیخ میفرماید که اول اشربه و ادویه جالیه که سوزاننده نباشد چون جلاب و ماء العسل و کشکاب بالعسل و ادویه که در جرب گرده ذکر یافت بباید خورد و بزراقه در مجرای بول چکانند و در هر چند روز یکی استفراغ کنند و شیر خر و شیر بز را درین منفعت بسیار است و لعاب دانه اسبغول و اسبغول با شکر و روغن بادام بعد از انکه مثانه را باشربه جالیه پاک کرده باشند سود دارد و طبیخ حلبه با انگبین و شیرهٔ تخم خیار و تخم آبی پخته ملحم است و غذا ماهیچه بره و اسفیدباجهای جرب و هریسه گوشت مرغ فربه باید داد و آب بعد ازان کم کم خوردن و اندر آن نشستن سود دارد و شیر زنان تنها و با لعابها در مجرای بول چکانیدن مفید بود محمود گوید که هر صبح شربت بنفشه یا شربت خشخاش ده درم در آب گرم حل کرده بنوشند و غذا مزوره ماش بشیرهٔ بادام و جلاب از عناب ده عدد و بنفشه پنج درم بنوشند و یا لعاب اسبغول و لعاب بهدانه هر کدام که باشد ده درم با شکر سفید ده درم بیاشامند و در احلیل شیر زنان و لعابات مذکوره بچکانند و حریره آرد گندم و مغز بادام و روغن آن و شکر سفید و اکارع جدی غذا سازند خجندی گوید که شربت عناب بلعاب بهدانه یا اسبغول بدهند و روغن بنفشه و قیروطی ساده بروغن کنجد بریانه بمالند سعید گوید که علاج جرب مثانه بفصد و خوردن بنادق البزور و شرب لعابات بشربت بنفشه و استعمال شیرهٔ تخم خیارین و شیرهٔ خرفه بشربت خشخاش و آشامیدن شیر خر و بز بگل مختوم و زراقهٔ شیر زنان و لعاب بهدانه و روغن نیلوفر و شیافات ابیض سازند و غذا شوربای جرب با زردی بیضهٔ نیم برشت نمایند

جمود دم در مثانه

گاهی خون که از جگر و یا گرده در مثانه ریزد منجمد گردد و گاهی بسبب ضربه و سقطه یا حمل بار گران رگ بزرگ از مثانه بشگافد و خون بسته شود و تشخیص این چنان باید کرد که اگر بعد اسباب مذکوره بول الدم زردی رنگ چهره و کرب و غشی و سردی دست و پا و عرق سرد و صغر نفس و نبض ضعیف و تواتر و غثیان و گاهی لرزه با بعض عارض شود بدانند که خون در مثانه منجمد گشته و بقول جالینوس تب شدید با لرزه و قشعریره بسبب حدوث کیفیت سمیه در خون منجمد نیز با علامات مذکوره پدید آید علاج سکنجبین عنصلی تنها یا باندک خاکستر چوب انجیر در آب گرم بدهند و یا مقطعات مثل برنجاسف و تخم کرفس و تخم ترب و سداب بمری جوشانیده با سکنجبین مذکور آمیخته بنوشند و سکنجبین ساده نیز نافع است و گاهی نوشیدن سرکه تنها فی الحال صحت می بخشد و کذا شرب بسفایج و قسط و پنیر مایها نافع و در آبزنیکه ادویه محلله ملطفه مثل اکلیل الملک و حاشا و اذخر و انجدان و بابونه و شبت و سداب و انجوان جوشانیده باشند بنشینند و بر مثانه بریزند و ثفل او ضماد کنند و روغن بابونه و ترب و شبت بمالند و زمانی طویل در هوای حمام مقام سازند و طبیخ مذکور بر مثانه ریزند و این آبزن نیز مجرب است تخم شبت و حلبه و فلفل و کاکنج و تخم خربزه و گوکهرو و قرطم و گل بابونه و اکلیل الملک بنفشه و ریوند چینی و بزر البنج هر یک سه توله برگ نیب و سنبهالو و قرطم و کرنب و کرم کز و بیدسه باعی و شاهتره الشیخ و بیدسه باعی و انار و قنب هر یک هفت توله و انچه در غیاب عظیم النفع یافته اند این است و انچه منقول از معالجات اوست جگر خر خشک سه ماشه زهره سنگ پشت یکماشه در آب خاکستر انگور هفت توله و یا مطبوخ سداب و نانخواه و سیاه بخورند و غذا نخود آب مرغ یا شوربای مرغ با نان دهند و اگر ازین تدابیر فائده نشود مدرات قوی التحلیل چون قردمانا و فاوانیا و حب بلسان و عود بلسان و صمغ الصنوبر و ابهل و زراوند و آب نخود سیاه باید داد و ادویه مفتت حصات دهند و اگر هیچ تدبیر سود ندهد و خوف هلاکت باشد مثانه را بطریقی که در سنگ مثانه شق میکنند بشگافته خون منجمد را بیرون آرند شیخ می فرماید که علاجش علاج حصاة است و گاهی در ان شرب سکنجبین کفایت کند و اگر در ان قی کنند جائز است خصوصاً عنصلی و خصوصاً با قدری خاکستر چوب انجیر یا با مطبوخ مقطعات و ادویه حصاة بدهند و پنیر مایه خرگوش و ادویه جمیعه بزرقه چکانند و در آبزن طبیخ خشخاش حصوة بنشینند و از چیزهائیکه برای این سود دهد شرب حب بلسان دو درم یا مثل آن عود و فاوانیا و حب فاوانیا

خصوصاً با عود داء یا مثل اظفار الطیب یا مثقال قردمانا با آب گرم یا سرکه خمر و زیت اتفاق ست و سکنجبین ترش عنصلی نزد من بهتر از خلی ست چه سرکه که از ان می فتد تقطیع و غسل و تحلیل و جلا میکند و ایضاً ابهل و حلتیت و اشق و فوه الصبغ مساوی گرفته بنادق سازند و چهار بنادق بماء الاصول بخورند و در زراقه بچکانند یا غاریقون یا سیسالیوس یا دو مثقال حلتیت یا زراوند طویل بدهند و از ادویه ذوالخاصیه جگر خروس و زهره سنگ پشت و پنیر مایه خرگوش و خصوصاً در آب خاکستر چوب انگور و قیصوم و درین نافع ست و شیر انجیر خشک کرده چون اندکی از ان به زراقه رسانند و بقدر درم از ان شطول استعمال کنند و ایضاً از خشک او یا کدام آب از انها و کذا که نطول وزن یک مثقال پنیر مایه خرگوش و آبهائے که اندران این ادویه باشند مثل آب نخود سیاه و آب خار خسک و آب خاکستر چوب انگور و انجیر و خاکستر چوب قیصوم و طبیخ قیصوم سداب ست ایلاقی و جرجانی مینویسند که پنیر مایه خرگوش مقدار دو دانگ تا نیم درم و طبیخ شبت و بابونه و یا در آبهائے مذکور قول شیخ گذشت بخورند و مقدار مثقال پنیر مایه و طبیخ بابونه و اطراف کرنب و اذخر و سرگین کبوتر حل کنند و اسفنج بدان تر کرده بر زهار نهند و پیوسته بجای آب سکنجبین با آب آمیخته دهند لیکن بعد طعام آب ساده دهند و اگر پنیر مایه را در آب خاکستر چوب زرد و انجیر و بلوط یا در طبیخ اصول حل کرده بمجرای بول چکانند صواب بود و اگر این آب خاکستر ها تنها بچکانند سود دارد و آبزن و اخون بسته و ریم را از مثانه پاک کند بگیرند فوه و مر و قردمانا و دیگر اجزای بنادق که در قول شیخ گذشت مساوی حب ساخته بقدر بخورند و بمثانه چکانند شربتی یک مثقال و سنجرنیا درین باب نافع ست و خوردن روغن بید انجیر بماء الاصول مفید بود و آبزن و اخون بسته را بکشاید پنیر مایه خرگوش بگیرند و حلتیت خمس جزو و فو نیم جزو و پودینه خشک نیم جزو شربتی مثقال در یکروز سه چهار بار بدهند یا سکنجبین ترش و در طبیخ پودینه نشانند و در مجرای قضیب چکانند و غذا نخوداب مرغ از نخود سیاه و دارچینی و شبت دران پخته بدهند جرجانی نوشته که هرگاه بطریق بول خون همی آید و بی علاج صواب ناگاه باز ایستد و بول بدشواری بیرون آید و در گرده و مجاری بول گرانی و تمدد پدید آید باید دانست که خون در گرده و یا در مجرای بول بسته شده و از ادویه مفرده که خون بسته را بکشاید درست و قردمانا و عود و فاوانیا و حب بلسان و اظفار الطیب و پنیر مایه خرگوش و غاریقون و زراوند طویل اما هر یک مثقال با سه وقیه آب کرفس باید داد و یا سکنجبین ساده و قردمانا همچنین مثقال و نیم با آب کرفس یا با آب گرم و عود و فاوانیا دو درم با آب گرم و حب بلسان هم دو درم با آب گرم و پنیر مایه درم تا مثقال در آب نخود و غاریقون هم مثقال در آب نخود و زراوند بادستور یا در شراب ممزوج یا در آب گرم یا در سکنجبین و اگر شبت بسوزند و خاکستر آن مقدار یک درم با پنیر مایه خرگوش بیامیزند و بابونه و سداب در آب بپزند و صاف کرده با این آب بدهند چند روز پیوسته خون بسته را بکشاید و سکنجبین مدام خوردن مجاری را پاک کند خجندی گوید که شب یمانی در سرکه یک شبانروز تر کرده صاف نموده بشکر شیرین کرده نوشیدن مفید ست و آبزن و اخون منجمد را از مثانه خارج کند پوست بیخ کبر حب بلسان قردمانا زراوند مدحرج ابهل فوه تخم کرفس دو قوه هر واحد یکجزو اشق حلتیت هر یک نیم جزو شربتی از مثقالے تا دو درم بماء الاصول

خلع مثانه و استرخاے آن

سبب خلع مثانه یعنی بیجا شدن آن از موضع خویش رطوبت ست یا ریح غلیظ ممدد یا ضربه یا سقطه که بر پشت رسد و بعضے علائق مثانه را بگسلاند و بجهتے از جهات مائل سازد و سبب استرخا بعینه اسباب استرخای مطلق ست که معلوم شده و تابع خلع و استرخای مثانه گاهی حصر البول و گاهی سلس البول بود و بسبب عروض تمدد و اتساع عضله یعنی اگر عضله فم مثانه متمدد شود بول بدشواری آید و اگر اتساع پذیرد بول بے اراده بر آید و گویند که در خلع ضربے درد و احتباس بول و در ریحی خروج بول گاهی بعسر و گاهی بے اراده بود و در استرخا هر وقت بول بے اراده آید علاج انچه از ریح غلیظ باشد علامت و علاجش از مبحث ریح المثانه جویند و محللات ریاح مثل تریاقات بکار برند و بقول شیخ انچه از ضربه و سقطه باشد علاجش دشوارست و معالجه آن برد کردن بجایش و بستن با دو سه تخته مجففه که مذکور گردد باید کرد و انچه از سوء مزاج فالجی باشد استفراغ مواد بلغمی و تنقیه و امتناع از مولدات آن و تدبیر اصحاب فالج در ماکول و مشروب و حرکت و غیر آن نافع ست و قی آنرا نافع بود و اگر چه بخربق سفید باشد پس اگر بول بلا اراده

خارج شود باید که مقبضات اشد استعمال کنند وارخای بسیار نمایند بلکه میان تحلیل و شد بر قیاس معالجات فالج جمع کنند و هر چیزیکه بائیت را غلیظ و چرب کند و خون محمود و خار غلیظ مثل فالوده پیدا نماید تناول کنند و اگر بول بحال خود باشد یا بدشواری آید به مرخیات اندک مع تحلیل جید و تقطیع بالغ اقدام واجب شناسند و از مشروبات نافع برای جمیع اصناف او از ضربی و فالجی تریاق کبیر و مثرودیطوس و سجرینیا و امروسیا و دواء الکرکم و معجون قوفی ست و ایضاً گل اقحوان و سعد و کندر مرکب یا مفرد یا محلب ایضاً بطریق طبیخ و تخم سداب تر یا گل او طبیخ در شراب و ایضاً تخم بنجنکشت و تخم جاوشیر و زیره و گاهی نفع میکند و خصوصاً آنرا که با وی عسر بول باشد خوردن پوست خربزهٔ خشک کرده یک مشت با شکر و آزاد و دیگر قائم مقام انیت و سبوس خوراص منسوب است خصیهٔ خرگوش خشک کرده است که با شراب ریحانی بخورند یا حجرهٔ خروس سوخته بناشتا با آب نیمگرم بخورند و اما ادویه مزروقه مثل روغن سداب است و روغن قسط و روغن غار و روغن ناردین و زنبق و روغن قثاء الحمار و روغن صنوبر که با پیه‌ها جند بیدستر و حلتیت و بیروزه و جاوشیر آمیخته باشند و ایضاً مالش این اشیا بر زهار و مراق نیکوست و خصوصاً روغن ثافسیا مخلوط با بازیره خوب و اما ضمادهٔ ادویه حاره است که دران اندک قبض باشد مثل سعد و دارچینی و مقل و سنبل الطیب و بسباسه مع بابونه و شیح و عسل و ایضاً گاهی معالجه بحقنهای گرم معمول از قنطوریون و حنظل و بید انجیر و مانند آن بروغنهای حارهٔ مذکوره و شناوری در آب دریای شور و استحمام در آب چشمهای گرم این را بسیار نافع ست سدید حنیسید که اگر بول بی مراد آید علاج سلس البول باید کرد و اگر بول بدشواری آید علاج عسر البول کنند چنانچه هر واحد جدا جدا مذکور گردد و در همه درین حال ادویه مرخی اندک با ادویه محلل مقطع باید آمیخت و محلل بیشتر باید آنچه از ریح افتد علاجش در ریح المثانه بیاید و فودنجی و غیره معاجین که در قول شیخ گذشت همه انواع را نافع ست و سعد و سنبل و گل اقحوان آمیخته با سفنج سود دارد و تخم سداب تر و شکوفهٔ او در شراب پخته صاف کرده خوردن و در مجرای بول چکانیدن و بنجنکشت و تخم او و زیره و جاوشیر ضماد کردن و طبیخ آن خوردن و چکانیدن سود دارد مسیح عوض گوید که آنچه از ضربه و سقطه باشد ضمادهٔ قابضهٔ سخت معطره چون سعد و گل سرخ و سنبل و قسط و روغن غار و امثال آن بکار برند و استخوان حجرهٔ خروس سوزانیده بقدر نیم درم تا یک درم با آب گرم بدهند و آنچه بسبب غلبه رطوبت و ریاح باشد علاجش بدستور فالج کنند و مالش با روغن حاره و نوشیدن آبیکه اندران سعد و زیرهٔ سیاه و سداب جوشانیده باشند و زراقه به روغن سداب و تضمید با ضمادهٔ سخنه مفید ست و گویند که غالیه طلا کردن نافع بود و اگر تمدد عضله بوده باشد فصد صافن نفع دارد و هرگاه این مرض با دیگر امراض مثانه چون ورم مثانه و جز آن باشد اول بازالهٔ آن کوشند پس تدبیر خلع متوجه شوند

وجع مثانه

سبب درد مثانه حرارت یا برودت یا سنگ یا قرح یا جرب یا ورم یا ریح یا خلع مثانه یا جمود الدم باشد و گاهی از دود الاکل که گران تقطیر بول و وجع مثانه در فصل بارد و هنگام وزیدن هوای شمالی بیشتر شود و گویند که اگر صاحب او را درد زیر بغل چپ و ورم مثل نخود حال و نفخ ظاهر شود در مدت پانزده روز هلاک گردد و خصوصاً اگر آنرا اسباب عارض شده باشد طریق تشخیص اسباب مذکوره اگر درد مثانه در روز بحران افتد او را بول ظاهر شود بحرانی باشد و اگر درد مرضی از امراض مذکوره عارض شود سببش همان مرض باشد و الا اگر تشنگی و حرقت در موضع مثانه و سوزش بول و زردی آن باشد و پیش ازان کثرت تناول مدرات و اشیای حاره اتفاق افتاده باشد سببش حرارت مثانه باشد و اگر این آثار یافته نشود و بول سفید بود و عقب استعمال ادویه بارده مثل کافور یا بعد وزیدن هوای سرد یا سفر در طریق بارد عارض شده باشد سببش برودت مثانه باشد علاج در بحرانی اعانت او را نمایند بحرارت مناسبه مثلاً در حار بارده و در بارد بحاره و اگر تابع مرض دیگر باشد علاج آن مرض نمایند بطریقیکه در مقام هر یک مسطور ست و اگر از حرارت باشد شربت بارده مرخیه مثل شربت بنفشه و نخماش با شیرهٔ تخم خرفه و خیارین و مغز تخم کدو و تخم کاهو

و کاسنی بنوشند و ماء القرع با سکنجبین سود دارد و ضماد کردن بارده مثل صندل و فوفل و آرد جو با عنب الثعلب و آب کاسنی یا آب کشنیز ضماد کنند و گاهی درین نوع سفیده بیضه و آرد باقلا و اقاقیا افزوده شود و با آرد جو و سبوس گندم بنفشه هر یک پنج درم خطمی سه درم با آب بید و روغن گل و اندکی سرکه ضماد نمایند و روغنهای سرد مثل روغن کدو و بنفشه و نیلوفر بمالند و بزرقه در احلیل چکانند و بطبیخ بنفشه و نیلوفر و تخم خطمی و عنب الثعلب آبزن سازند و بهترین غذا قلیه اسفاناخ و خیار و زرده بیضه مرغ و گوشت جوزه مرغ با آب انار است و آنچه در وجع کلیه گذشت استعمال نمایند سدیدی گوید که شرب طبیخ خبازی و ضماد آن با روغن گل و شرب لاجورد و کذا بیخ نیلوفر سفید و تخم آن و کذا خار خسک و کذا تخم خیار و ضماد آن و اکل و شرب کاکنج و شرب کشنیز خشک و کذا نشاسته گندم و کذا عناب و کذا کثیرا و کذا عصاره بارتنگ و کذا عصاره خرفه و اکل آن هر واحد مسکن وجع حار مثانه است صاحب شرح گوید که شربت نیلوفر و بنفشه و گلقند تخم خرفه یا مغز تخم خیارین و جلاب یا شکر و لعاب اسپغول و بهدانه بنوشند و مزوره از کشک جو بمغز بادام شیرین بخورند و زراقه شیر زنان و روغن بنفشه و نیلوفر یا لعاب بهدانه یا لعاب اسپغول استعمال نمایند و تلیین طبیعت بحقنه لینه این مرض را نافع است و آبزنها و مروخات مذکوره در بحث حصات کلیه بعمل آرند و اگر درد مثانه از برودت باشد مدرات حاره مثل مطبوخ بیخ بادیان و کرفس و پودینه و انیسون و تخم گزر و سداب با شربت دینار بدهند و تضمید و تکمید باشیای گرم مثل سداب و برنجاسف و شبت و پودینه با قدری جندبیدستر و صلقیت کنند و بطبیخ بابونه و قیصوم و بنفشه و اکلیل الملک و مرزنجوش آبزن سازند و نخود آب و گوشت کبوتر بچه غذا نمایند و گلقند عسلی و اطریفل صغیر و تریاق کبیر و مومیا و خمیره خوردن و روغن سوسن و نرگس و فرفیون بر مثانه مالیدن و آب نیمگرم بر مثانه ریختن نفع تمام دارد و از وصول هوای بارد احتراز کنند و گویند که اگر خصیه بز را شگافته زراوند مدحرج و نطرون و زیره بر آن پاشیده خشک کنند و یک مثقال با آب گرم بدهند جهت درد مثانه و ریح و درد جگر نافع و مداومت آن جهت تقویت باه عجیب الاثر است و دانه هیل مع پوست در قلیان بطور تنباکو کشیدن مفید و یا گل خطمی سه ماشه عنب الثعلب گل بابونه هر یک چهار ماشه خار خسک شش ماشه جوشانیده نبات یک نیم توله داخل کرده تخم ریحان سه ماشه پاشیده بنوشند و هر چه در وجع کلیه مذکور شد بکار برند خجندی گوید که طبیخ حلبه بعسل و یا طبیخ پرسیاوشان و بادیان و تخم خطمی بشکر یا گلقند بنوشند و غذا اسفیدباج بلحوم فاخته مثل ماکیان فربه و کبوتر فربه و خروف فربه سازند و تنطیل با آب گرم بتی و زرق لعابات حاره و شیر زنان بعمل آرند سدیدی هندیه گوید که خبازی مطبوخ تخم حندقوقا کوفته و کذا حندقوقا و تخم ملوخیا و کذا روغن حندقوقا و کذا شرب و مرخ و حقنه بروغن بادام شیرین که مجرب است و کذا شرب صعتر بشکر و خمیره آن و کذا گل حب الصنوبر کبار یک مثقال با وزن در آب تر کرده و شکر یا مویز سرخ و کذا فاوانیا و کذا حب الغار و کذا شرب حمول دارشیشعان و کذا شرب بادیان و کذا تعلیق بیخ شیطرج در گردن یا گوش و کذا شرب سنبل رومی بخمر و کذا اشاخ گوزن سوخته تنها یا دو مثقال از آن با کثیرا و کذا طبیخ تخم انجره کوفته با اصل السوس مقشر کوفته و کذا امرکی و کذا روغن تخم ترنج و کذا مویز شیرین و طبیخ آن و کذا راوند و کذا شاهسفرم و کذا الک و کذا شرب پودینه نهری و کذا سنبل هندی و کذا حجر قیطی با آب خالص و کذا اسکر العشر و کذا اسلیخه و کذا وج و کذا شرب حلزون مع صدف آن کوفته و بقدری مر آمیخته بخمر و کذا انس تر خشک کرده و با قرنفل سائیده و کذا اجاشیر و کذا طبیخ فراسیون و کذا بطون ماکیان درقیه آن خشک کرده با مر آمیخته هر واحد نافع وجع مثانه است

ریح المثانه

و این را انتفاخ مثانه نیز گویند و این مشابه بورم بود و گاه محتبس باشد و گاهی منتقل و سببش تناول اغذیه و فواکه نافخه است یا اجتماع رطوبت در مثانه مع ضعف حرارت از هضم آن رطوبت و تحلیل آن علامتش ظهور تمدد و درد و عسر بول است و فرق میان هر دو سبب چنین کنند که اگر تمدد با انتقال نفخ و قراقر و بلا ثقل باشد از اغذیه نافخه بود و اگر تمدد با ثقل

ظاهر شود و نفخ منتقل نباشد از رطوبت بوده و گاهی از ریح البواسیر باشد و وجود علامات آن بران دلالت کند علاج شیره تخم کشوث شیره انیسون شیره زیره سیاه در عرق بادیان برآورده گلقند داخل کرده نیم گرم بنوشند و یا تخم خربزه خار خسک هر یک شش ماشه بادیان گل سرخ هر یک چهار ماشه بعرق بادیان ده توله جوشانیده شربت دینار سه توله داخل کرده بنوشند و اگر با مغص و بواسیر ریحی باشد گل خطمی سه ماشه نانخواه بادیان هر یک چهار ماشه جوشانیده شربت بنفشه دو توله داخل کرده بنوشند و اگر مثانه گاه بیگاه سخت شود بسبب اجتماع ریاح در روده قولون و مصادمت بمثانه و ظهور صلابت عارضی جوارش عود شیرین ناشته خورده بالایش عرق عنب الثعلب ده توله نیم گرم بنوشند و روغنهای گرم محلل ریاح مثل روغن بان و زنبق و صموغ حار مثل حلتیت و صمغ سداب بر مثانه بمالند و بزرقه در احلیل چکانند و از سبوس گندم و نمک تکمید نمایند و از مطبوخ ادویه گرم نطول سازند و هر چه کاسر ریاح و محلل آن باشد ضماد کنند و از اشیای مولد ریاح و ضعف اعضا احتراز نمایند و روغن زعفران خوردن و بر مثانه مالیدن نفع تمام دارد و هرگاه بول بدشواری آید پوست خربزه خشک اندکی سوده با نبات بخورانند و در آبزن نشانند و آنجا که رطوبت غالب بود قی متواتر کردن فائده دارد و تریاق و شجرینیا و شرودیطوس و انجیر خوردن سودمند ست شیخ می فرماید که نافع ترین علاجات این بعد پرهیز از منفخات و از سوء هضم آنست که روغن بید انجیر بدار الاصول بنوشند و بمالند و روغنهای خوشبوی محلل و صموغ حاره طلا کنند و بسداب و پودینه و شبت باندک جند بیدستر یا حلتیت یا مشک ضماد کنند و این ادهان باندک جند بیدستر در احلیل بزرقه چکانند یا آب سداب بمشک یا روغن بان بمشک و غالیه بروغن زنبق بچکانند و آنچه در باب کلیه گفته آمد از آنکه مسکن کلیه و مثانه را چون درد باشد یا علیل باشند گرد بنادق البزور نگردند که درد بسیار زیاده گردد و نه مخدرات استعمال کنند بلکه بآب نیم گرم بقدریکه حقنه ساده کنند و چیزی مخدر نسازد و جرجانی گوید که بزر بار روغن یاسمین روغن سوسن و روغن بان بجند بیدستر حلتیت و مشک و غالیه بمالند و عصاره سداب و پودینه و شبت با جند بیدستر ضماد کنند و شیاف از کرفس انیسون و بادیان و صعتر و فلفل و سکبینج و فانید بکار برند و حبوب تا که در علاج قولنج ریحی مذکور شد درین باب نافع ست و طعام هم ازان نوع سازند که در آنجا مسطور شد جالینوس گفته که خوردن ثوم و زنجبیل و تکمید بشونیز و جاورس و نان گرم آنرا نافع ست و گویند که ضماد سداب و غیره که در قول شیخ گذشت با جند بیدستر بشرط مداومت درین باب مجرب ست

ضعف مثانه

گاهی مثانه را نیز ضعف بسبب سوء مزاج عارض شود و اکثر آن بارد باشد بسبب ورم صلب یا استرخا یا انخلاع افتد و علامات و علاجات هر واحد مذکور شد و چون مثانه ضعیف شود احتمال بول بسیار نکند و مشتاق باخراج آن باشد گاهی عضل او از معونت بر اخراج باطلاق آن و صب آن ضعیف شود و از اجتماع این دوام تقطیر غیر مبسوط گردد

حرقة البول

یعنی سوزش بول اسباب آن سه نوع ست یکی حدت بول و کثرت بورقیت آن بسبب حرارت مزاج و غلبه صفرا دوم فقدان رطوبت لزج که بهر تعدیل حدت بول و تغریه مجرای آن در سطوح غدد آنجا می باشد و این اکثر بسبب کثرت جماع و امراض مذیب بدن یا شرب مدرات قویه حاره و تناول اغذیه حاده افتد سوم قروح قضیب و گرده و مثانه و جرب و ورم کلیه و مثانه طریق تشخیص این اسباب اگر آثار حرارت مزاج پیدا بود و قاروره رنگین باشد و مریض پیش ازان اشیای گرم استعمال کرده باشد سببش حدت بول باشد و اگر خروج خون و ریم و قشور با بول بود سببش قروح یا جرب باشد و اگر آثار حرارت و قروح یافته نشود و خشکی بدن و تقدم سبب فقدان رطوبت بوده باشد سببش فقدان رطوبت بود و اگر علامات ورم گرده یا مثانه مدرک گردد سببش همان باشد و بقول شیخ اکثر هر دو سبب اول مؤدی بسبب سوم میگردد و سبب اول و دوم مثل مقدمه سبب سوم ست چنانچه اسهال صفراوی که مانند مقدمه برای قروح امعا می باشد علاج

بنادق البزور همراه لعاب اسپغول و عرقیات بارده آورده بشربت بنفشه داخل کرده بنوشند و یا کشنیز خشک و گل نیلوفر و صندل سفید و آمله مقشر در آب تر کرده صبح صاف نموده شربت نیلوفر داخل کرده بنوشند و نوشیدن ماء الجبن نیز فائده میکند و از شیافات ابیض و کافور و شیر زن یا شیر خر یا شیر دختر زراقه بگیرند و یا از ماء الشعیر و بیضه نیمبرشت و روغن بادام و شوربای ماکیان فربه با اسفاناج و کدو و غیره اغذیه که دران طعمی غالب نباشد تجویز نمایند و در علاج اهتمام نمایند تا در صورت درنگ بقروح نه انجامد و آنجا که ماده بسیار باشد و تعدیل کفایت نکند تنقیه بفصد و قی و تلیین نمایند و اگر بسبب فقدان رطوبت باشد بعد قطع سبب آن لعابات و مغزیات و زراقه و غیره که مذکور شد بعمل آرند و اگر بسبب قروح و جرب باشد علاج هر واحد ازان در مقامش مذکور است بدان توجه نمایند ذکر بعض ادویه مفرده و مرکبه که بحرقة البول نافع است درخت سوز یعنی کیله قدری از میان تنه آن شق کنند و شب در انجا ظرفی وصل نمایند بطوریکه آب ازان در ظرف آید و صبح آن آب را بگیرند و حسب حاجت بدهند که بجهت سوزش بول نفع تمام دارد دیگر جو با تخم خیار و تخم بادرنگ و مغز تخم کدو و تخم خربزه و خشخاش و خرفه همه باریک کوفته بپزند تا مهرا شود و صاف کرده شکر سفید آمیخته بنوشند که در تسکین سوزش بول مجرب سدیدی است و کذا خوردن هندوانه و نوشیدن آب آن و کذا نوشیدن شیره تخم خیار مجرب است و دیگر نوشیدن شوربای ماکیان فربه که با کشنیز سبز مفرط پخته باشند و کذا خوردن کاهو و کذا بیضه ماکیان با حریره پخته و کذا مسکه تازه مخلوط بیضه نیمبرشت و کذا شرب تخم کاسنی و شرب و ضماد برگ آن و کذا شرب آب برگ خرفه و تخم آن و کذا روغن بنفشه حل و کذا حقنه باب بنفشه حل و کذا شرب تخم خطمی و طبیخ بیخ آن و کذا خوردن حب الآس یا شرب طبیخ آن و خصوصاً حب الآس سفید که قوی تر از سیاه است و کذا رب آس و کذا نوشیدن بیضه نیمبرشت و کذا طبیخ سپستان و کذا خوردن موز و کذا شرب کتیرا تنها و دو درم ازان در سکنجبین تر کرده و بادرنگ شاخ گوزن سوخته سفید و کذا طبیخ اصل السوس سرد کرده بشکر و کذا شرب تخم خربزه و کذا طبیخ عدس مقشر و کذا تخم بادرنگ و کذا مغز تخم کدو و کذا شربت بنفشه و کذا شرب شیر و کذا شرب روغن بادام شیرین و کذا ضماد اسفاناج و کذا شرب لعاب اسپغول با روغن گل هر واحد حرقت مثانه و بول را نافع است دیگر صندل زرد و صندل سفید صمغ عربی هریک دو سرخ تخم کاهو کافور هر یک چهار سرخ نبات دو تولہ نبات را در آب سرد حل کرده دوا را باریک سوده پاشیده آمیزند و بنوشند در دفع سوزش بول چهار روز مقرر مجرب است دیگر سنگ جراحت یکدام گل ارمنی دو ماشه کوفته بیخته بقدر شش ماشه با آب برنج سکند آس که تمام شب در شبنم گذاشته باشند قبل طلوع آفتاب بنوشند حرقت بول زائل میشود دیگر شیره خارخسک شیره تخم خربزه هریک شش ماشه شیره تخم کدو سفید چار ماشه گلقند دو تولہ برای حرقت بول و سوزاک در تنقیح سوداوی معده معمول است و گاهی تخم خرفه بجای تخم خربزه کرده و عرق شاهتره نیز داخل کرده میشود دیگر زرورق مغز تخم کدو مغز تخم تربوز در شیر دختر سائیده سوزش بول را نهایت مفید است دیگر اگر بول اندک اندک با سوزش آید حجر الیهود ماشه سوده شیره خارخسک هفت ماشه شیره خیارین نه ماشه شیره تخم خطمی هفت ماشه در عرقیات برآورده شربت بزوری بارد داخل کرده نوشیدن مفید است دیگر اگر سوزش بول با تپ باشد اول مسکنات مثل لعاب بهدانه سه ماشه شیره مغز تخم هندوانه شیره خارخسک هر یک شش ماشه شربت نیلوفر دو تولہ خاکشی شش ماشه بدهند یا لعاب گل خطمی سه ماشه لعاب اسپغول شش ماشه داده روز دیگر اول شیره تخم خطمی چار ماشه شیره تخم خربزه شش ماشه نبات عوض تخم هندوانه و شربت نیلوفر داخل کرده بدهند و اگر ماده حاد بود و تسکین نیابد بالکه سه هم بود فصد کنند و برای سوزش بول و عسر و تقاطر آن منقول عنب الثعلب گل خطمی گل نیلوفر جوشانیده شیره قلمی حل کرده سائیده در آخر منضج عنب الثعلب گل خطمی شاهتره خیارین کوفته هریک شش ماشه گل نیلوفر چهار ماشه عناب پنج دانه جوشانیده مغز خیارین شش ماشه تولہ گلقند سه تولہ روغن بادام شش ماشه بدهند و دوم روز شیره عناب گل خطمی ماشه شیره عناب پنج دانه شیره اصل السوس چار ماشه شیره خارخسک شش ماشه شربت بزوری دو تولہ دهند و دوم روز

قرص طباشیر چهار ماشه از ابتدا سوم روز شیرهٔ تخم خطمی لعاب بهدانه عوض گل خطمی کنند باز مسهل دوم داده تبرید لعاب گل خطمی بدستور سابق دهند باز لعاب اسپغول شش ماشه لعاب بهدانه سه ماشه عرق شاهتره ده توله نبات یکنیم توله قرص طباشیر کافوری پنج ماشه سوده پاشیده دهند بعد از آن اگر ریم آید لعاب گل خطمی و بهدانه هر یک سه ماشه شیرهٔ خارخسک و مغز تخم مندیانا هر یک شش ماشه شیرهٔ تخم خطمی چهار ماشه نبات داخل کرده بدهند دوم روز شهد برای جلای ریم داخل کنند ایضاً برای حرقت لعاب اسپغول شش ماشه شیرهٔ خارخسک شش ماشه شیرهٔ خارشتر چهار ماشه نبات یک و نیم توله بدهند باز شیرهٔ خیارین شش ماشه لعاب گل خطمی سه ماشه عرق شاهتره ده توله نبات یکنیم توله اسپغول شش ماشه پاشیده دهند دوم روز شیرهٔ کشنیز خشک چهار ماشه افزایند و دیگر حرقت بول که با سوزش قضیب باشد فصد باسلیق کنند و شیرهٔ خارشتر چهار ماشه شیرهٔ تخم خربزه شیرهٔ خارخسک هر یک شش ماشه شیرهٔ قصب الذریره چهار ماشه عرق شاهتره ده توله نبات دو توله دهند ایضاً برای سوزش وقت بول کردن کبابهٔ چینی کتیرا هر یک سه ماشه سوده بخورند بالای آن شیرهٔ کاکنج و حب القلت و تخم خیارین در عرق کاسنی پانزده توله برآورده شربت بزوری بارد چهار توله داخل کرده بدهند **اقوال حذاق** ابو سهل گوید که هرگاه مریض حرقت و لذع وقت بول دریابد از مالح و حامض و حریف پرهیز کنند و اسفیدباج لیمون و زیرباج شیرین تناول نماید و این دوا بخورد مغز تخم خربزه ده درم مغز تخم خیار مغز تخم کدو و تخم خرفه خشخاش سفید هر واحد ده درم نشاسته کتیرا رب السوس هر واحد سه درم بزر البنج سفید دو درم شکر مثل مجموع ادویه سفوف ساخته هر روز سه درم صبح و شام با یک اوقیه شربت خشخاش یا جلاب بدهند ابن سینا میفرماید که اگر حرقة البول با ریم و خون باشد علاجش علاج قروح مثانه و نواحی آنست و آن مذکور شد و این نسخه قرص برای اینکه بسته مغز تخم خربزه و تخم خیار و تخم کدو هر واحد بست درم کندر صمغ عربی دم الاخوین هر واحد ده درم افیون سه درم تخم کرفس یکدرم قرص ساخته دو درم با شربت خشخاش بخورند و اگر قروح و ریم باشد افضل علاج او دفع حدت بول باستفراغ فضول باسهال لطیف است چنانچه در امراض مثانه معلوم کرده اند و تقلیل اغذیهٔ مسهره و مرطبه از اطعمه و بقول و فواکه و اجتناب از حلاوتهای تیز و بسیار شیرین و تعب و جماع و از آنچه نفع کند شربت لعابات و استعمال زروقات مثل لعاب تخم کتان و اسپغول و بهدانه و اندک خشخاش دهند و بارد مدر است و انیسون و در آب سعد و بابونه و استعمال کشک جو و آب او و سفیدهٔ نیمبرشت و مزوره کدو و ماش است یا بقول سرد و روغن بادام و با مثل جوزهٔ مرغ و ماکیان فربه و اگر سبب در آن جفاف عارض غدد باشد علاجش ترطیب بدان است و ترک مجففات از جماع و غیره زروقات مستعمل در این لعابات ثلاثهٔ مذکوره و صمغ و سفیداب و سفیدی بیضهٔ تازه و شیر زنان آمیخته چکانیدن است و گاهی او را ست زروق شیر خر و شیر دختر و شیر بز کفایت کنند و گاهی در آن اندک از لعابات بارده و قدری از شیاف ابیض داخل کرده میشود و گاهی زروق سفیدهٔ بیضه تنها یا بچیزی از مذکورات و با روغن گل کافی شود و گاهی در آن مخدرات افزوده میشود و اگر درد اشتداد کند خصوصاً چون بول ریم کند از ادخال قدری مخدر است در زروقات پس نسخ مذکوره در باب قروح چاره نباشد و این نسخه حبیب است بگیرند پوست خشخاش و نشاسته و رب السوس و از آن زروق سازند پس اگر احتیاج بتقویت آن شود اندک افیون و بزر البنج در آن داخل کنند جرجانی و ایلاقی گویند که اگر نشان آن باشد که مادهٔ تیز با بول همی آید اول قی فرمایند بر سکنجبین و ماهی تازه و فقاع گرم و مانند آن پس فصد باسلیق نمایند و اگر مانعی باشد بر قطن حجامت کنند و هر صبح نبات دق البزور با شربت بنفشه یا با شربت خشخاش یا بآب الشعیر با روغن بادام دهند و شب اسپغول و شکر با روغن گل بمقدار دو درم و شربت کاکنج نیز نافع است هر صبح باید داد و اگر معده احتمال اسپغول و شربت بنفشه و روغن نکند بجای اسپغول تخم ریحان و بجای شربت بنفشه جلاب مطبوخ در گشنکاب بی روغن بدهند و اغذیهٔ نرم چون اسفاناخ و پاچه و جوزاب نان سمیذ و سپید مرغ فربه و ترشی که سخت ترش نباشد چون طفشیل و زیشوق و مانند آن سود دارد و این صفت نبات دق البزور است و نسخهٔ او همان سفوف است که در قول ابو سهل گذشت سوای شکر و نسخهٔ دیگر که سوزش بول و صاحب قرحهٔ مثانه را سود دارد همان نسخهٔ قرص است

[illegible]

که در قول ابن سینا مذکور شد و نوع دیگر تخم خربزه تخم خیار تخم کدو هر یک مقشر مغز بادام کثیرا نشاسته رب السوس گل ارمنی خشخاش تخم خرفه مساوی با شربت بنفشه یا جلاب بدهند و در طعام ایشان روغن بادام زیاده اندازند و بقول بارده مثل اسفاناخ و سرمق و بقلهٔ یمانی نافع بود و اگر سوزش سخت باشد در قرص پوست خشخاش افزایند بمقدار حاجت و در آب گرم نشستن سود دارد و شیاف که بچکانند همان نسخه جیدست که در قول ابن سینا گذشت همه ادویه مساوی گرفته شیاف سازند و سائیده بچکانند نجیب الدین می گوید که فائده معمول از نشاسته و روغن بادام و تخم خشخاش مجرب زید و شربت بنفشه بلعاب اسپغول و ماء الشعیر شیرهٔ مغز بادام نیم پخته و وقت خواب دو درم اسپغول با شربت انار سیحوش و جلاب بلعاب بهدانه و بر روغن گل تازه یا بر روغن بادام شیرین دهند و آب بهدانه نافع ست و این قرص مفیدست مغز تخم خیارین تخم کاهو خشخاش سفید و سیاه هر یک ده درم کندر صمغ عربی دم الاخوین مغز بادام کثیرا رب السوس هر یک سه درم افیون دو درم تخم کرفس دو درم قرص سازند شربت از درمی تا دو درم خضر و قرشی گویند که آنچه در علاج قروح گرده و مثانه ذکر کردیم بکار برند و شیرهٔ خیاران به روغن بنفشه چکانیدن نافع ست و بزرگ لعاب خطمی و شیاف امیثا به روغن گل یا بنفشه یا بادام و نوشیدن شربت حسک و بنادق البزور مفید و آنچه از حدت بول یا فقدان رطوبت معدله باشد دران مثل آب انار و شیرهٔ تخم خرفه کفایت کند و طبیخ ریشهٔ خطمی نافع حرقة البول ست و برنج با شیر و خرفه و بقلهٔ یمانی و خبازی به روغن بادام و شیرهٔ خشخاش و شکر و بادام و نان و شحم ماکیان فربه از اغذیهٔ موافقه ست انطاکی می نویسد که اگر از حدت بول بسبب حرارت مزاج و حراقت خلط باشد علاجش اصلاح اغذیه و تبرید و شرب ادهان و لعابهاست و از مجربات هندوانه و خربزه و طبیخ سپستان و مسکهٔ مخلوط به شیر بشست و شوربای ماکیان با شیر نیز مجربست

عسر البول و احتباس آن

یعنی دشواری بول و بند شدن آن و احتباس مفرط را آنچه که هیچ بر نیاید اسر گویند بالجمله اسباب این مرض بسیارست و وقوع آن بیشتر در مشایخ خالی نبود یکی آنکه سببش در نفس مثانه بود مثل ضعف آن از وقوع و این تابع سوء مزاج خصوصاً بارد باشد چنانچه در کثرت وزیدن باد سرما عارض شود یا ورم و غیر آن از امراض مثانه پس هنگام وقوع امتلاء مثانه به بول قوت نشود تا بعسر آنرا اخراج کند چنانکه امر طبیعی ست و گاهی سبب دران برودت یا حرارت خارجی یا ضربه یا سقطه و نشانه یا حبس بول قصداً بود دوم آنکه سببش در مجری باشد که گردن مثانه و سوراخ قضیب ست و آن سبب یا از سده بود یا بغیر سده و سده یا در نفس مجری باشد یا بمشارکت بود و سده در نفس آن یا بسبب ورم حار یا صلب و دران یا چیزی غلیظ مثل رطوبت لزج و جمود خون و ریم که در اکثر محدث سده میشود یا سنگ یا ریح معارض یا لحم نابت و ثؤلول یا التحام قرحه یا تقبض از سردی شدید بود یا تقبض و جفاف از گرمی سخت چنانچه در حمیات محرقه و در امراض وبائی باشد و گاهی بسبب قرحه و بثر بود و گاهی بسبب تمدد شدید آن که سده آرد و چنانچه از افراط بند باندن بول در شب بسبب خواب یا در روز بسبب شغلی عارض شود پس مثانه کشیده گردد و مجری منطبق شود و آنچه از سده در مثانه بمشارکت بود مثل آنست که ورم حار و صلب در روده یا رحم یا ناف یا کنج ران باشد یا امتلاء رحم یا خروج آن بود و یا ثقل یا یبس فرا رحم یا بلغم کثیر منعقد و یا ریح معارض یا ممدود در امعا یا ورم مقعد مبتدی یا بسبب زحیر و یا قطع بواسیر یا الم بواسیر یا اشتقاق عضلهٔ مقعد بود و مثل آنکه در ناحیهٔ اسفل پشت ورم یا التوا و زوال فقرات بود و بلکه مثل آنکه خصیه را ارتفاع آسیبی مراق عارض شود پس مزاحمت مجری نماید و بسوی بالا کشیده آنرا تنگ سازد و خروج بول دشوار گردد و درد کند و بول اندک اندک بیرون آید و سبب عسر بول و حابس آن بغیر سده و ورم در مجری ست بسبب قروح مجری پس هرگاه اراده بول کند درد نماید و بول کننده مثانه را بعضل شکم از بهر الم منعصر نسازد خصوصاً چون با وجود آن عضل ضعف یا تشنج و مانند آن باشد و چون بول کننده بنفسه جهد کند چون طبیعی حرکت و کیفیت آید و در و ساکن شود و گاهی صاحب این با عسر بول مبتلا بتقطیر بول گردد که چون اندک اندک خارج شود خفت یابد

بتحلیل گیرد سوم آنکه سببش در قوت باشد و آن یا در قوت حساسه بود یا محرکه یا طبیعیه و آنچه بسبب قوت حساسه بود چنان باشد که حس مثانه یا عضله آنرا آفتی رسد پس از دافعه دفع قوی یا دفع اصلا نشده و باتمادی را آن آفت رسد مثل آنکه در قرانیطس و لیثرغس نسیان و قلت حس عارض شده و آنچه بسبب قوت محرکه بود آنست که عضله نفسه منطبق نشود و از انقباض خود بسوی انبساط حرکت کند و یا عضلهٔ شکم غیر مجیب قوت باشد تا آنکه آنچه در مثانه بود آنرا منعصر نسازد و بسبب ضعف قوت یا بسبب حالتی که دران چیزی تمدد و ماند آن باشد و آنچه بسبب قوت طبیعیه بود مثل آنست که دافعه ضعیف شود بسبب سوء مزاج مختلف ساذج حار و این کمتر بود یا بارد و آن در اکثر باشد یا سوء مزاج مادی چنانچه حار با حدت بول و بارد با رطوبات مرخیه یا مجمده باشد و گاهی سبب این ضعف معارضهٔ اختیاری مر طبیعت با حبس بول بود پس قوت دافعه ضعیف شود چهارم آنکه سببش در عضله باشد پس آن یا آفت سوء مزاجی بود یا ورم یا آفت عصبی از تشنج و استرخا و بطلان قوت حرکت بسبب ضربه یا سقطه و یا غیر آن یا در نفس آن و یا در مبادی آن از شعب عصب یا نخاع یا دماغ پنجم آنکه سببش در عضو یا مجاور بود چنانچه در گرده ورم حار یا صلب یا سنگ یا ضعف جاذبه از فوق یا ضعف دافعه بسوی تحت باشد یا جگر غیر منقسمه مر تمیز مائیت و ارسال او بسبب احوال استسقائیه باشد ششم آنکه سببش در بول باشد و این چنان بود که بول حار باشد که درد آرد و این در اکثر اوقات تجربه شده و گویند کسی را که عسر بول باشد و عقب آن زحیر بهم رسد در روز هفتم بمیرد مگر آنکه تب عارض شود و ادرار بسیار نماید طریق تشخیص اسباب مذکوره باید که اولا آفت اعضا مثل جگر و گرده و مثانه و مجاری بول و امعا و رحم و ناف و کنج ران و خصیه و مقعد و پشت و عضله دریافت کنند مثلا اگر این مرض در استسقا عارض شده باشد و پیش ازان بول غسالی باشد سببش ضعف جگر از تمیز مائیت و ضعف جذب کلیه باشد و اگر در گرده و مثانه و مجاری بول آثار ورم حار یا صلب یا جرب یا سنگ یا ضعف یا قرح یا ریح یا جمود دم یا خلع مثانه بود سببش همان مرض باشد و اگر علامات ورم روده و یا احتباس ثفل یا یبس یا بلغم یا ریح دران یا ورم رحم یا میلان یا خروج آن یا ورم مقعد یا زحیر یا بواسیر یا شقاق مقعد یا ورم ناف یا کنج ران یا ورم اسفل پشت یا زوال فقرات او یا ارتفاع خصیه یا ضربهٔ پشت و زهار یافته شود سببش همان علت باشد و ایضاً بدانند که اگر بول بتدریج بند شود و دفعةً سببش اکثر ورم باشد و اگر در مثانه صلابت و انتفاخ نباشد سببش در جگر یا گرده بود پس اگر گرانی و درد در ناحیهٔ گرده باشد علت در آنجا بود و بعده اگر علامات ورم کلیه موجود باشد ورم اندران بود و اگر در آنجا گرانی شدیدتر باشد بول همانجا محتبس بود و اگر ثقل کمتر ازان باشد در آنجا رطوبت ساده بود ورم یا غیر ورم بود و اگر ثقل نبود بلکه وجع ممدد در آنجا باشد ریح در گرده بود و چون شکم نرم باشد و علامات سده کلیه و مثانه و ضعف مثانه و غیر آن موجود نبود سببش ضعف جذب گرده باشد و احوال استسقائیه نیز بران یا بر دافعهٔ جگر دلالت کند و اگر سختی در مثانه و انتفاخ و تمدد اندران بود سببش در نفس مثانه بسبب مرض یا اعضا مخالط آن باشد پس اگر یا درد بود و سببش اصناف سده در نفس مثانه یا از اعضا مخالط آن باشد و سده ورمی از علامات ورم و سدهٔ غیر ورمی بقاثاطیر و اخراج آن از خون یا ریم یا خلط خام دریافت گردد و خون و ریم و خلط از بول سابق نیز معلوم شود و نفس خون بعلامات جمود دم در مثانه که در بحث آن مذکور شد نیز ظاهر گردد و این ردی است کمتر ازان خلاص یابد و اگر با وجود علامات حصات چیزی بسیار سخت مس قاثاطیر محسوس شود سببش احتباس سنگریزه بمجرای قضیب باشد و اگر تمدد بلا ثقل در مثانه محسوس شود و گاه با انتقال و گاه محتبس در مثانه بود از ریح باشد اکنون بدانند که اگر اسباب مذکوره یافته نشود و پس دریافت نمایند اگر بول با سوزش بود و از صبر کردن مریض را اذیت و گاه از عجز مثانه بول خارج شود و درد و تسکین یابد سببش وجع معارض از قرحه یا حدت بول باشد و فرق در میان هر دو بوجود علامات قرح و فقدان آثار حرارت در قرحه توان کرد و اگر بول سفید یا غلیظ یا رقیق باشد و قبل ازان کثرت حاجت بقیام و احساس آن وقت بود سببش برودت باشد و اگر حدت بول و التهاب محسوس شود سببش حرارت باشد و ایضاً بسبب تقبض از برودت نفع ارخا دلالت کند و بر تقبض و جفاف مجرای بول از حرارت شدید امراض حاد و یا سنی و حمیات محرقه و انتفاع از ترطیب دلالت نماید و از علامات اینست که بول قلیل خارج نشده و کثیر بسهولت بر آید بسبب آنکه از پله خود

ترطیب مجری و توسیع آن کند و اگر تقدم سکون و راحت و خوردن اغذیهٔ غلیظهٔ لزجه مثل لحوم البقر و پاچه و پنیر و وجود ثقل در عانه و خروج بر طوبت خام در بول دریافت گردد سببش چسپیدن خلط لزج در مجرای بول بود و اگر تقدم تدابیر مسخن و تناول چیزهای گرم و سرخی بول بود و مریض سوزش در طرف مجرای قضیب دریابد و چون بوجع سمی کند بول خارج شود سببش نزول خلط حاد بسوی مثانه باشد و اگر این مرض عقب امساک بول و اطالت حبس آن بسبب خواب طویل یا شغل کثیر پیدا آید سببش تمدد مثانه و ضعف آن از فعل خود بود و این را موت قوت مثانه گویند و اگر مریض لذع بول وقت آن احساس نکند سببش ضعف حس مثانه باشد و اگر غمز مثانه در جائیکه مریض بر پشت خوابیده باشد بول را بسهولت خارج کند سببش ضعف دافعه باشد و اگر در ضعیف نفیه زرق قوی بود و مریض را چنان محسوس شود که چیزی از باطن او بر عصر مجیب است یعنی حرکت ارادی که در نفثه برای دفع بول محسوس باشد و بر دفع غیر قادر بود و غمز مثانه بول را از زرق ضعیف بیرون آید سببش استرخای عضله باشد و اگر اندک بول که از آن خارج شود بجفر یعنی زرق بیرون آید یا دراره و دیگر علامات تشنج مثل حدوث او دفعةً و ثقل و تمدد و امتلای نبض و غلظت قاروره و آثار غلبهٔ بلغم موجود بود سببش تشنج عضله باشد و اگر تقدم اسباب جفاف که در حرقة البول گذشت یافته شود و ترطیب بول را جاری کند سببش جفاف رطوبت اعضای غددیه باشد و بدانند که اگر این اسباب نیز معلوم نشود و عسر بول و اکثر عقب اندمال قروح عارض شده باشد سببش روئیدن لحم در مجاری بول بود پس اگر بمس قاثاطیر معلوم شود لحم در مجرای قضیب روئیده باشد و اگر در مجرای قضیب مانعی از قاثاطیر نباشد و هیچ علاج سود ندهد لحم مافوق آن روئیده باشد پس اگر ثقل در پشت معلوم شود و مثانه از بول خالی بود سبب مذکور بالای مثانه در مجرای فیما بین گرده و مثانه یا در منفذ میان جگر و گرده باشد و اگر ثقل و صلابت مثانه و گرانی در عانه و درد شدید و تمدد مفرط بود سبب مسطور زیر مثانه باشد

علاج عسر بول از برودت مثانه

ادویهٔ مسخن مثانه که در شرح امراض آن مسطور شد بکار برند و اگر از برودت حس مثانه ضعیف شده باشد ایضا روغنهای گرم مثل روغن قسط و پسته و روغن بان باندکی مشک و جندبیدستر و فرفیون بر عانه مالند و در احلیل بچکانند و اضمدهٔ مقوی خوشبو مثل سوسن و اکلیل و شبت و غیره که در قول شیخ بیاید بر مثانه نهند و سنجرنیا و فلاسفه بخورند و اگر آفت در دماغ بود علاج آن نمایند و اگر ضعف دافعه یا استرخای جرم مثانه از سوء مزاج بارد رطب بدنی یا خارجی مثل تقدم کثرت تناول اشیای سرد مثل خیار و هندوانه و خربزه و بیزه و کثرت خواب و جلوس بر چیزهای سرد و کثرت قیام میان آب سرد تا ناف حادث شود اول منع اسباب سابقه کنند پس مطبوخ دارچینی و فلفل الطیب و سعد و سلیخه و قرنفل و جوزبوا و بسباسه و زرنب هر یک سه ماشه با شربت ماء الاصول چهار توله دهند و باقی همه تدابیر آنچه در استرخای مطلق گفته شد بعمل آرند مع تقویت مثانه و تریاق کبیر و انقردیا و حلوای بلادری درین باب اثری عظیم دارد و همچنین معجون اذراقی و فلاسفه نافع و روغن زیره و راحت بمالند و در احلیل چکانند و ریگ دریا و زیره در خریطه کرده تکمید نمایند و قی کردن و در آب معادن گرم نشانیدن بتکرار هم نفع میدهد و آنچه در قول ابو منصور بیاید بکار برند و اگر تدابیر مذکوره بول نکشاید بقاثاطیر بیرون کنند و بقول شیخ اگر سبب مزاج بارد باشد با دهان حاره و معجونات گرم علاج کنند و از آنچه این استرخای مثانه را نفع کند این است که بگیرند سرگین کبوتر صحرائی نیم درم و بول اطفال بخورند که ادرار نماید و یا سرگین موش یک مثقال با آب طبیخ شبت و گاهی بطریق زرق با میه میانی و یا یک درم سنگدانهٔ رخمهٔ خشک با همچند آن نمک هندی با آب گرم بخورند و نوشیدن روغن ناردین با آب گرم نافع بود و بادود و انگشت حلقیت و شیر خر دهند و این برای آنکه از اخلاط غلیظ باشد نیز نفع میکند و آنچه از ضعف حس باشد بتدبیری را اگر مرض منبعث از مبدأ اعصاب عضله مثانه بود بادویهٔ فادزهریه از تریاق و مثرودیطوس و مروخات و زرقات موافقه مثل روغن یاسمین و سوسن و زعفران و نرگس و بلسان خاصه معالجه نمایند و ضماد از برگ اشجار حاره و بقول منبه روح نفسانی مثل برگ سیب و نعناع و سداب

استعمال

استعمال کنند و ادویه مسهله مثل تخم حرمل و تخم سداب کوهی بیاشیزند و بر عانه بدان ضماد نمایند و اگر بوقت سوء حبس ضعف و انعقاد گردد علاجش بتجفیف کند در ان تسخین و قبض باشد باید که بکمد و خصوصاً آنچه در ضعف مثانه گفته شد **صاحب کامل** گوید که اگر عسر بول از برودت بود باید که صاحب او را در آبزن که اندران بابونه و اکلیل الملک و بنفشه و شیح و قیصوم و مرزنجوش پخته باشند بنشانند و روغن حسک یا روغن شبت یا روغن ناردین یا روغن عقارب و مانند آن بر عانه بمالند و این سفوف بدهند تخم کرفس بادیان انیسون هر واحد سه درم حب القلت فطراساليون هر واحد سه دو درم سنبل سلیخه زعفران اسارون دارچینی هر واحد یک درم همه را باریک سائیده یکمثقال تا دو درم با آب گرم یا شربت عسل بدهند و ایضاً اسقولوقندریون و حب القلت هر واحد سه درم دوقو و حب بلسان و فقاح اذخر و قسط هر واحد یکنیم درم نانخواه و تخم کرفس کوهی و مشکطرامشیع هر واحد دو درم مغز چلغوزه کلان پنج درم همه را باریک سائیده بعسل کف گرفته سرشته شربت دو درم تا سه درم با آب گرم که اندران انیسون و تخم کرفس جوشانیده باشند و اگر این فائده نکنند ماء الاصول باندک سکبینج بدهند یا غافث یا حرانیا از دو دانگ تا نیم درم با آب زیره و آب انیسون و تخم کرفس و اندک روغن بادام تلخ بخورانند و این ضماد اکلیل الملک بابونه شبت قیصوم حب الغار فطراساليون تخم ترب حماما هر واحد یکجزو همه را باریک سائیده در روغن سوسن یا روغن بان یا روغن خیری آمیخته نیمگرم بر عانه ضماد کنند و غذا نخود آب بزیت مغسول و شبت و دارچینی و زیره و بادام تلخ باشد و از بقول کرفس و بادیان و نعناع و ریشا و جرجیر و ترب بخورند و بریته الخضرا و حب السلاطین پسته و بادام تلخ و مانند آن حریص گردانند و اگر سائر تدابیر مذکوره فائده نکنند استعمال قاثاطیر نمایند **جرجانی** گوید که اگر سببش سوء مزاج سرد و بطلان حس مثانه بود اولا اگر امتلا باشد قی فرمایند پس تریاق بزرگ یا مثرودیطوس یا سکبینج یا دهند و ماء الاصول با روغن بید انجیر سود دارد و روغنهای گرم بر زهار مالند چون روغن فرفیون و مانند آن **سعید** گوید که اگر عسر بول تابع سوء مزاج بارد بود علاجش بخوردن گلقند عسلی یا اطریفل صغیر و تنقل با انجیر و مویز و مالش مثانه بروغن نرگس و بان و ریختن آب گرم بر مثانه و غذا نخود آب با کبوتر بچه مطنجن یا ماکیان باز بیسازند **انطاکی** گوید که در بارد ثوم و نعناع و سداب کنند و کرویا اکلاً و ضماداً و ابزن فائده میکند **ابو منصور** می نویسد که اگر بسبب ضعف مثانه باشد که بلذع بول احساس نکند دو درم سرطان سوخته با آب نیمگرم بدهند یا مغز تخم خربزه و شکر طبرزد هر دو باریک سائیده مقدار ده درم تا بست درم هر روز بدهند و یا مثانه کبش سوخته با طلا بخورند و چون این ادویه بخورانند باید که مریض در آبزنی باشد که اندران اقحوان و کرنب رطب و سرگین کبوتر و مرزنجوش و شیح و بابونه و خام رطب پخته باشند و ثفل آن بر عانه ضماد کنند پس اگر امر دشوار گردد در احلیل آب بورق یا آب نمک نیم اندر رسانند اگر ازان بول الدم یا مده حادث شود بر خاکستر بلوط یا خاکستر چوب انجیر مثل او آب انداخته خوب برهم زنند و صاف کرده بزرقه چکانند و اگر این بطفل باشد تخم خرفه و طلای کهنه بخورانند

علاج عسر البول از حرارت مثانه

ادویه مبرد مثانه که در آغاز امراض آن گذشت باید داد و اگر از حرارت شدید مجری بسته شود تبرید و ترطیب مثل لعاب اسپغول و بهدانه با شربت بنفشه و روغن نیلوفر آمیخته بنوشند و ماء الشعیر و اسفاناخ و کدو و شیره مغز بادام بخورند و آبزن از ادویه مرخیه استعمال کنند و ادهان مرطبه مثل روغن بنفشه و کدو بر مثانه بمالند و **جالینوس** در کتاب منافع اعضا گفته که مردے را از شکایت عسر البول پیش من کردند و تا اجتماع بول بسیار در مثانه بر اخراج بول قادر نشود پس دریافتم که مجرای بول خشک و منضم میشود و بعد اجتماع بول کثیر مثانه یکبارگی بدفعهٔ قوی دفع میکند تا آنکه مجری کشاده میگردد و باشد با همی مرطبه علاج کردم صحت یافت **مسیحی** گوید که علاج عسر البول که در حمیات بود تمریخ مثانه از روغن شبت یا بابونه یا سداب کنند پس اگر طبیعت قبض باشد بمطبوخ حلبه و خطمی مع روغن بابونه حقنه نمایند و در آبزن که اندران بابونه و بیخ خطمی و خار خسک پخته باشند بنشانند **خجندی** گوید که علاج حبس بول حادث در حمیات آنست که اسفنج در شیر نیمگرم تر کرده بر عانه نهند و در طبیخ خارخسک و برگ کرنب و رطبه و فوه الصبغ و بابونه و بنفشه و خطمی بنشانند **شیخ** می نویسد که بادهان معتدله بارده که در ان تلیین و ارخا باشد مثل روغن بنفشه و کدو مخلوط

به روغن شبت و بابونه معالجه کنند و اگر در سبب یبوست نیز باشد آبزنات و ادهان مرطبه و اغذیه مرطبه و تدبیر ناقهین و حمام استعمال نمایند جرجانی گوید که نطول آب گرم بر مثانه کنند خاصة اگر بابونه و خطمی و بنفشه در آن آب پخته باشند و روغنهای مذکوره ضمادها گرم کرده بمالند و اگر در طبیخ بابونه و خبازی و بیخ خطمی نشانند صواب بود و کذا روغن خشخاش مالیدن ابن هبة الله گوید که در عسر البول و حرقت آن تابع سوء مزاج حار ادویه مبرده مثل بزر قطونا بجلاب و ماء الشعیر به روغن بادام و شیره تخم خرفه و تخم خیارین و تخم خربزه و شربت انار و لعاب اسپغول یا بهدانه بشربت خشخاش و ماء القرع بسکنجبین بنوشند و قرص خشخاش یا بنادق البزور بجلاب یا شربت بنفشه بخورند و باید که تبرید مثانه بآب کاسنی و آب عنب الثعلب و آب حی العالم کنند و غذا از مزوره اسفاناخ یا کدو و بیضه یا چوزه مرغ بآب انار یا ماهی تازه دهند و مریض را از اغذیه و اشربه حاره منع نمایند و از فواکه خیار و کاهو و هندوانه دهند انطاکی گوید که در حار کدو و خس و بزر بنج سوده و آرد جو و زعفران ضماد کنند

علاج عسر البول از ورم مثانه

آنچه در ورم مثانه از تنقیه و انضاج و ادرار مذکور شد بکار برند و بقول مسیحی تسکین درد را نطول آب گرم که اندران بابونه و شبت و بیخ خطمی پخته باشد باید کرد و دواء المر و روغن خسک و بابونه بمالند و بقول شیخ علاج ورم و ارخاء و تلیین کنند و در حمام مائی تعریق نمایند و بملینات ضماد و زراقه و حمول و مقعد سازند و آب کمتر نوشند و مدرات ترک کنند و غذا تا دو روز منع نمایند و هنگام نرمی ورم گاهی بول بعسر و عجز بعد کثرت ارخاء و تلیین خارج میشود و کرنب و خطمی و پیاز و سطبخ و کندنای مطبوخ را درین باب منفعت بسیار است چون بدان ضماد کنند و تقدیم فصد باسلیق پس حجامت از واجبات است اکثر بعد از آن ادرار بول میشود جرجانی گوید که اگر ورم گرم بود رگ باسلیق زنند و مثانه را بروغن چرب دارند و باقی علاج در بحث ورم مثانه مذکور شد و اگر آماس سرد بود علاجش در علاج ورم سرد ذکر کرده شده و آنچه علاج خاص مثانه است اینست که روغنهای محلل در مجرای قضیب چکانند و ضمادات محلل بر زهار نهند مجوسی گوید که اگر عسر البول از ورم حار بود علاجیکه در ورم حار مثانه گذشت استعمال نمایند و باید که مدرات حاره حتی الامکان از استعمال قاثاطیر اجتناب کنند که آن اکثر ماده را بسوی ورم می آرد پس اگر اضطرار بسوی آن باشد استعمال او بحذر و رفق و دهن بسیار نمایند

علاج عسر البول از انجماد خون و ریم

هرچه در جمود دم در مثانه گذشت بکار برند و بقول مسیحی اگر سبب عسر بول دم منعقد باشد باید ادویه مفتت حصات بسکنجبین دهند و سکنجبین عنصلی تنها درین نافع است و شیخ میگوید که اگر سبب جمود علقه باشد بدانچه در باب جمود علقه در مثانه ذکر کرده علاج نمایند و اضمده از ان ادویه بآب ترب استعمال کنند و گاهی طلا تریاق و مثرودیطوس و امروسیا و دواء الکرکم و قباد الملک کرده میشود و اکثر احتیاج افتد بتحلیل آلات قویه معمول از مثل خردل و سکبینج و شیح و سرگین کبوتر و ایضا از بورق و عاقرقرحا و خردل و این ضماد جید مجرب است بگیرند حب الغار و شب یمانی و حماما و اکلیل الملک و آرد کرسنه و سیاه دانه و بابونه هر واحد ده درم و قنه و تخم کرفس بستانی و کوهی و تخم ترب هر واحد هفت درم به روغن بلسان یا به روغن سوسن و آب کرنب ارتی سرشته ضماد کنند و این مرهم نیکوست بگیرند سکبینج و مقل و جاوشیر و وج مساوی و از ان مرهم بشحم بط و موم زرد و روغن سوسن بسازند و زروقات زرق از قنه و میعه و جاوشیر و فلفل ساخته و گاهی درین حلتیت داخل می کنند جرجانی گوید که او رجه مرهم مذکور در قول شیخ بطبیخ شبت یا بطبیخ کرنب حل کرده با پیه و غیره بیاشامند و آب شبث نافع است بگیرند شب یمانی دو درم و سرکه کهنه شش درم در آن کرده ضماد نمایند و از ان سرکه سکنجبین سازند و تمام علاج این از باب جمود دم در مثانه بجویند ابن فرج مسیحی گوید که این دوا در گداختن خون و ریم که در مثانه بود عجیب است و بانا مرو و گلنار ... در باب جمود دم در مثانه در قول شیخ مسطور شد و نوشته که آنرا یک مثقال با سکنجبین ترش یا بالطبیخ ... یا سکبینج و قنه و جاوشیر هر کدام که باشد

نیم مثقال بدهند و عاقرقرحا و بنفشه و قرطم و رطبه جوش داده تکمید کنند و آبزن که اندران بابونه و شیح و مرزنجوش و تمام و برگ کرنب پخته باشند مدام نشانند و اگر فائده نشود قاثاطیر داخل کنند و غذا نخود آب بقدر ضرورت دهند و ترشی و قابض و اغذیه غلیظه ترک نمایند و آب نمک محلول زیر اقد بگیرند

علاج عسر البول از ریاح غلیظه

بعلاج ریح المثانه علاج کنند و بقول مسیحی روغن بید انجیر بماء الاصول بنوشند و روغن بلسان و یاسمین و سنبل بمالند و در احلیل چکانند و یا جندبیدستر در آب سداب حل کرده یا مشک در روغن بلسان آمیخته بچکانند و جرجانی گوید که این ماء الاصول بدهند تخم کرفس بادیان کرویا زیره نانخواه هر واحد یکمثقال سنبل گل سرخ وج فوه ریوند چینی هر یک سه درم مویز منقی هشت درم اصل السوس سه درم انجیر پنج عدد همه را در سه من آب بجوشانند تا به نیمه باز آید صاف نموده هر بامداد چهار درم با روغن بید انجیر بخورند و اگر شجرنیا بدهند سخت سودمند بود و روغن ناردین گرم یا روغن سداب با جندبیدستر در مجرای قضیب بچکانند خجندی گوید که مشک در روغن سداب حل کرده بچکانند و دود و انگشت حلتیت در شیر خر بنوشند و روغن فرفیون بمالند و از معاجین نافعه تریاق کبیر و مثرودیطوس و شجرنیا است هر چه ازین حاضر باشد با آب ترب بدهند

علاج عسر البول از ضربه یا سقطه

فصد باسلیق کنند و روغنهای قابض مقوی مثل روغن گل بمالند و در آبزنها نشانند و ایضاً بعد فصد گل خطمی سه ماشه تخم مرو گل سرخ هر یک چهار ماشه خار خسک شش ماشه عنب الثعلب چهار ماشه جوشانیده گلقند مالیده دهند و لک مغسول مصطکی رومی یک یک ماشه سوده با زرده بیضه مرغ نیمبرشت نیز برای ضربه معمول است و سماق بغدادی سه ماشه برگ مورد دو ماشه سنبل الطیب آرد مونگ هر یک چهار ماشه گل سرخ خطمی هر یک دو ماشه کوفته بیخته بقدری روغن گل و دو عدد زرده بیضه و قفر الیهود یک ماشه سوده ممزوج نموده بر مثانه ضماد سازند ابوسهل گوید که فصد باسلیق کنند و آب گرم بر موضع نطول نمایند و روغنها بمالند و تا شش ساعت این عمل کنند بعده بقرب مثانه در اخراج بول جهد کنند شیخ می‌نویسد که اگر از سقطه یا ضربه باشد که ورم کند یا نکند بلکه چیزی زائل کند علاجش فصد است اولاً و مرخات نطول و آبزنها و اجتهاد در بول کردن پس اگر خون بسیار بول کند حبس او بقرص کهربا که بصمغ جوز ساخته شده باید کرد و اگر خوف جمود دم باشد معالجه او بعلاج دم جامد نمایند و اگر علقه سده آرد علاج سده کنند چنانکه مذکور شد

علاج عسر البول از حبس بول قصداً

یا بسبب خواب طویل و یا اشتغال ضروری ادویه مدره بدهند و با دویه مرخیه مثل تخم کتان و حلبه و قرطم و برگ کرنب و خطمی آبزن و نطول کنند و مثانه را از دست غمز نمایند و روغن بلسان و روغن گل و زنبق و مانند آن که اندران قبضی باشد بمالند و اگر فائده نشود قاثاطیر استعمال کنند بوعلی می‌نویسد که اگر بسبب اطالت حبس باشد علاجش بآبزنهای مرخیه باید ساخت از تخم کتان و حلبه و قرطم و رطبه و خطمی ساخته از این ادویه کنند بعد از آن ادویه مدر البول بدهند و قاثاطیر استعمال نمایند و روغن بلسان و امثال آن را در اینجا منفعت عظیم است جرجانی گوید که اگر سبب عسر البول باز داشتن بول بود و ضعف قوت دافعه که آنرا موته القوه گویند علاجش آنست که قاثاطیر بکار برند و بیرون آرند و در آب معتدل گرم نشانند و ضماد ملین نهند و روغن شبث بمالند و طعام موافق مزاج بیمار فرمایند و بسیار بزرگان بدین علت گرفتار شدند و صواب آنست که خویشتن را از مجلس اکابر نگاه دارند که منع بول در ان حاجت آید یا بسبب دارند و جهد کنند تا بدان مبتلا نگردند ابن الیاس گوید که اگر از اطالت حبس بول در مثانه و طول احتباس آن بسبب امری باشد که صاحب او را بواسطه نشستن در جائی و مجلسی چنان اتفاق افتد که برخاستن برای بول از آن مناسب نبود و مثانه کشیده گردد و از فعل خود ضعیف شده علاجش آنست که ادویه مدره بول نخورد بلکه در آب نخود و مغز قرطم غذا سازد و در آبزنها نشیند و با فیزج شیرین مقدار کشمش مخمور و صابونش بتناول [illegible] مغز تخم خیار و مغز تخم خربزه یک شکر سفید حرمین گردد و بنفشه و آب که اندران نعناع و کرفس

و دار چینی و جرجیر و زیره و سیاه پخته باشند غذا سازند

علاج عسر البول از رطوبت لزج یا ریم

مدرات قویه مثل انیسون و تخم کرفس و دوقو و تخم شلغم صحرائی در آب جوشانیده صاف کرده شربت بزوری حار داخل نموده بنوشند و همین ادویه را در آب جوشانیده اندران نشینند و یا بطبیخ برگ غار و مرزنجوش و بابونه و اکلیل الملک و شبت و حلبه و کرفس و حرمل آبزن سازند و روغنهای گرم مانند روغن شبت و عقرب بر مثانه بمالند و در احلیل چکانند و شرب مدرات در حالتیکه مریض در آبزن باشد و تقطیر روغنها در احلیل متصل بعد برآمدن از آبزن سریع الاثر ست وقتی حقنه سود دهد جهت تنقیه سنا و ریوند خطائی و ترید و غیره آن و خیارشنبر و شربت دینار دهند و حلبه و بابونه و اکلیل گل بنفشه برگ کرنب چقندر پیاز آرد باقلا و نخود و عدس هر یک هفت ماشه دانه انگور سبز نه ماشه سرگین کبوتر صحرائی یکتوله در روغن گل آمیخته ضماد کردن بسیار نافع ست و کذا سرگین کبوتر دشتی در طبیخ شبت و یا در بول طفل حل کرده در احلیل چکانیدن و کذا سرگین موش دشتی و کذا مغز عکه یک نخود با مدرات قویه خوردن و غذا شوربای مرغ و یا نخودآب دهند مسیحی گوید که اگر سدهٔ محدث عسر البول از رطوبت غلیظ یا مدهٔ غلیظه باشد با شیاف مفتح و جالی قوی علاج کنند و مثل مو و فوه و انیسون و سنبل الطیب و تخم کرفس و بادیان و دوقو و فطراسالیون و سیساليوس و قسط و حماما و نخود سیاه جوشانیده آب او بیاشامند و ایضا معجونات ملطفه مسخنه مثل معجون فلیا و مثرودیطوس و سکنجبین عنصلی استعمال کنند و آبیکه دران برگ غار و سنجاسف و بابونه و شبت و اکلیل و حرمل جوشانیده باشند نطول کنند و از حلبه سوده و اشق و بارزد ضماد کنند و سدهٔ بلغم غلیظ را این دوا نیز نافع ست حب الغار شبت حماما هر واحد چهار درم اکلیل الملک آرد نخود سیاه بابونه هر واحد ده درم تخم گندنا صحرائی تخم ترب تخم کرفس بستانی و کوهی هر واحد سه درم کوفته با آب کرنب و روغن سوسن و روغن بلسان سرشته بر خاصره ضماد کنند و آب مرزنجوش و مصطکی و کرفس و شبت و روغن بادام تلخ بنوشند و روغن عقرب بر خاصرتین بمالند ابن سینا میفرماید که اگر سبب ریم یا خلط باشد بمفتحات و مدرات قویه علاج کنند بشرطیکه خوف امر اعظم از نفع مدر دران نباشد و آن اینست که اگر استعمال کنند ماده دیگر را بسوی مثانه فرود آرد و درد و تمدد زیاده شود و چیزی بیرون نیاید یعنی مدرات وقتی استعمال نمایند که دران ماده بسیار نباشد و آب ترب را درینباب تاثیر قوی ست حتی که نان خورش ازان باید کرد و همچنین آب نخود سیاه را و اما مدرات مثل فطراسالیون و فقاح و مو و فوه و حماما و قسط و سیساليوس و وج و شبت و تخم آنست و نیمه در آب مطبوخ ترب یا آب نخود سیاه یا در آب خارخسک یا در عصارهٔ کرفس و بادیان خصوصا صحرائی بدهند و سکنجبین عنصلی بسیار نافع ست و تریاق و مثرودیطوس شدید النفع ست و دواء الکرکم و امروسیا و دواء فیلا و الملک بهسنو و این اطفال را در شیر یا در شیر مرضعهٔ آن بنوشانند و این دوا قوی ست بگیرند اهیل و اسارون و حماما و نانخواه و سنبل و فطراسالیون و تخم کرفس و فوه الصبغ و بادام تلخ هر واحد سه درم مغز تخم خربزه ده درم احشای ذراریح که سر و بازوی آن قطع کرده باشند یکدرم اشق سه درم و اشق را بشراب رقیق حل کنند و ازان بنادق سازند شربت تا ثلث درم و ایضا دواء اهیل و حلتیت مذکور در باب جمود دم در مثانه شربا قورنقا و گاهی ادویه ترکیب میدهند که اندران جندبیدستر و فرفیون و زنجبیل و دار فلفل و روغن بلسان افتد و گاهی دران افیون و بزر البنج بسبب وجع داخل میکنند و جمیع ادویه حصات این را نافع ست و از برای اکثر اصناف آنکه از حرارت و یبوست باشد بعد از آنکه خون و قرحه نباشد آن مثل خاکستر عقارب و حجر اسفنج و خاکستر آبگینه ست و از چیزیکه او را درین خاصیت ست مثانهٔ ابن عرس خشک کرده ست دو درم ازان در شراب ریحانی بخورند و ایضا سرطان نهری سوخته ده درم بشراب و خصوصا با مرضعیان ادویه دیگر که در علاج عسر البول از برودت مثانه مذکور شده همه اینجا نیز بکار آید اسماعیل گوید که اگر سبب اجتماع ریم در مثانه بود ادویه مفتحه و مدره دهند بشرط آنکه معلوم گردد که درین ماده نیست که فرود آید و رنج زیاده کند و طریق صواب آنست که اول قی فرمایند پس حقنهٔ لین کنند از تخم خطمی و تخم خبازی و بزرکتان و کشک جو و سبوس گندم و خیارشنبر و روغن بابونه و روغن شبت ساخته باشند بکار برند و بیشتر درین حقنه اندکی بورهٔ ارمنی زیاده کنند و به روغن بابونه تنها نیم گرم کرده

نسخه بنادق

حقنه کردن سود دارد و ورمی را که در مثانه مانده باشد و غلیظ شده و نرم شده یا درار بیرون آید و ضمادها که از اطراف کرنب و اطراف چقندر و حلبه و اکلیل الملک و بابونه و پیاز پخته و آرد باقلا و آرد جو و آرد نخود و اندکی سرگین کبوتر در روغن زیت سازند بر زهار نهند و پیوسته آب بسیار گرم یا به روغن بابونه و روغن شبت تکمید کنند بعد ازان ادویه مدره دهند و بنادق البزور بکار برند و سفوفها و قرص که در علاج قروح کلیه در قول مجوسی مسطور شده استعمال نمایند و اگر سبب حصر البول رطوبت لزج باشد ادویه که در علاج حصر البول از برودت در قول شیخ مسطور شد بدهند و این لعوق رطوبات غلیظه را از مثانه و از تن پاک کند عنصل بریان پنجاه درم شب یمانی ده درم هر دو را در سرکه بپزند تا مهرا شود و بالیده شکر یا عسل داخل کرده بقوام آرند و ضمادیکه در جمود دم در مثانه مذکور شده درین نیز سود دارد و روغن عقرب بالیدن سود دارد و آب کرفس و آب ترب با روغن بادام دادن نفع کند خاصه اگر در آبزن نشسته خورند ابن الیاس گوید که اگر احتباس بول و حصر آن بسبب چسپیدن خلط لزج در مجری باشد هر صبح بادیان و انیسون هر یکسه درم شکر سفید ده درم بنوشند و غذا از مزوره آب نخود با مغز قرطم خورند یا بادیان سه درم با شکر سفید ده درم جوشانیده شیره خیارین و شیره تخم خربزه هر یک ده درم داخل کرده گرم بنوشند و یا بگیرند حب القلت سه درم و بادیان و انیسون و تخم کرفس هر واحد پنج درم کوفته بیخته سه درم ازان بخورند یا هر صبح جلاب از تخم گزر و بادیان و کرفس و تخم ترب هر واحد سه درم شکر سفید ده درم بنوشند و روغن کنجد یا زنبق یا نرگس در مثانه بچکانند و بر موضع کلیه و مثانه بمالند و یا روغن بابونه مالش کنند و در آبزن که اندران شبت و شاهسفرم و برگ غار و بابونه و اکلیل الملک و شبت و حسک و قیصوم جوشانیده باشند بنشانند و بر کلاه و مثانه روغن سوسن و روغن خیری و قیروطی بمالند و ازین ضماد کنند اکلیل الملک بابونه شبت مرزنجوش در آب پخته گرم ضماد نمایند

علاج حصر البول از روئیدن گوشت

یا ثولول یا التحام قرحه اگر در مجرای قضیب بود اخراج بول بقاثاطیر نمایند و اگر بالای آن باشد در گرده و یا گرده و مثانه بود علاجش بجز تلیین مجری با [illegible] و اتساع نیست پس باید که در آبزنهای ملینه نشیند مطبوخ از بابونه و خطمی و بنفشه و غار خشک و برگ کرنب و پرسیاوشان و برگ کتان تا زمانی دراز نشانند و عقب آن ضمادات ملینه مثل آرد حلبه و خبازی و بنفشه و بابونه و اکلیل الملک با آب کرنب و روغن حسک سرشته از مثانه تا حلقه ضماد کنند و بقول شیخ علاجش آبزنهای مرخیه و ادویه مرخیه معلوم در باب مثانه و اجتناب از هر حامض و قوابض است و گاهی صحت میشود و گاهی نه سپاه گوید که علاج این نوع دشوار بود اگر مجری بکلیا رگی بسته شده باشد بهتر چیز آن باشد که محمد زکریا در علاج و شمار میگوید که هرگاه آماس عظیم باشد و مجرای بول بدان سبب بسته شده باشد و قاثاطیر استعمال نتوان کرد از دشواری آماس و بیمار مشرف بهلاکت گردد مثانه باید شگافت بر آن موضع که جهت اخراج سنگ میشگافند و نایژهٔ آب در شگاف نهادن تا آب بیرون آید لیکن این شگاف تنگ و باریک باید چندانکه آب بیرون آید و بیشتر خطر در شگافتن بیش ازان نیست که جراحت بسته نشود و این اولی تر ازانست که بیمار را بمرگ رسانند و قاثاطیر آلتی که بول را از مثانه بدان بیرون آرند الی المقصود گوید که بتضمید ضمادات ملینه چون روغن گل و پیه گوساله و مقل و موم و امثال آن نمایند

و در احلیل ادهان اعانت بزرگ میرسانند

علاج حصر البول از ورم حار

و صلابت رود و یا ثقل یا یبس یا بلغم کثیر یا ریح گرده و یا ورم حار یا سیلان یا خروج آن یا ورم [illegible] یا کثیر زان یا ورم مقعد یا زحیر یا بواسیر یا شقاق مقعد یا ورم پشت یا زوال فقرات آن یا ارتفاع قضیب یا قرحه مجرای قضیب باید که آنچه در علاج قولنج و ورم دموی و ثقلی و بلغمی در جای خود مذکور شد بکار برند و همچنین علاج دیگر امراض مذکوره نمایند بطریقیکه در مقام هر یک مسطور است و ایضا در حبس البول از ورم حار [illegible] منقطع شده تا ناهار اطریفل کشنیزی یکتوله خورده شیره کاکنج و شیره عنب الثعلب هر یک چهار ماشه شیره خیارین خشک شش ماشه نبات یکتوله قرص حجر الیهود ماشه سوده با شیره بنوشند یا از شیره تخم خیارین سفید چهار ماشه افزوده و یا عنب الثعلب شش ماشه و بزر بنفشه ده ماشه و پرسیاوشان

گاوزبان هر یک چهار ماشه جوشانیده نبات یک‌ونیم توله داخل کرده تخم ریحان پنج ماشه پاشیده دهند یا شیره عنب الثعلب شیره بادیان هر یک چهار ماشه شیره تخم خربزه شیره خارخسک شیره حب القرطم هر یک شش ماشه نبات یک نیم توله تودری گلگون چهار ماشه پاشیده بدهند بعده بنادق البزور دهند و اگر با ضغطه مسه و تمزیق و تصادم مثانه و تقاطر بول با قبض طبع و تهیج چهره باشد اسطوخودوس ماشه سوده با اطریفل صغیر یک توله سرشته بخورند بعد از آن گل خطمی سه ماشه مویز منقی ده دانه تخم کاسنی شش ماشه جوشانیده صاف نموده شهد سفید یک توله داخل کرده اسپغول شش ماشه پاشیده دهند و اگر با بواسیر و گرمی مزاج باشد فصد باسلیق نموده اهلیله مربی یک عدد خورانیده تخم خیارین کوفته ۵ ماشه تخم خربزه کوفته ۵ ماشه حب القلت چهار ماشه بیخ بادیان پنج ماشه شب در عرق مکوه ده توله تر کرده صبح صاف نموده شربت بزوری بارد چهار توله داخل کرده اسپغول تخم ریحان هر یک چهار ماشه پاشیده دهند و روغن عقرب بر مثانه بمالند که مفتح بول است و جهت بواسیر جاکستی تخم گندنا کشنیز خشک بر آتش در مجمر سوخته دود بکشش بمقعد رسانند و برای حبس بول نیز آبیه شوره قلمی چهار ماشه حل کرده بالائی آب ترب بنوشند و محمد زکریا گفته عسر بول که از قطع بواسیر عارض شود آن از جهت ورم بود باید که تسکین وجع پردازند چه شافی گوید که اگر سبب آسیبی و خروج مهره بود از فقرات کمرگاه از جای خویش یا آفتی بنخاع رسیده باشد خلاصی از وی کم بود خاصه اگر حس رانها و حس مثانه باطل شده باشد بعلاج آن مشغول نباید شد مگر پس از آنکه اولیای او را بگویند که بیمار بر خطر است اگر آفت بدین حد نباشد اول فصد باسلیق باید کرد و تریاق کبیر یا مثرودیطوس دهند و قاثاطیر استعمال کنند و آب گرم و طبیخ بنفشه و بابونه و اکلیل و پودینه نهری و شیح و قیصوم و سیسنبر بر زهار ریزند و موضع زخم را و مهره پشت علاج کنند چنانکه رسم است ابو الحسن برنجی گوید مردی را این علت در زمانه شاهنشاه افتاد طبیب او را استعمال حقنه فرمود و شیره تخمها داد و ماده دیگر بمثانه آورد و آن مرد همان روز بر من طبیب را گفتم که شیره تخمها نمی بایست داد که تن او ممتلی بود و ماده دیگر بمثانه آمد و قوت او ضعیف بود و مثانه ممتلی شد و درد زیاده گشت و مرد هلاک شد سخن من در وی اثر کرد و وقتی دیگر یکی را همین علت افتاد و حس پایهای او باطل شد و مثانه ممتلی طبیب شاهنشاه حاضر آمد پس مرا گفت که این همان است که آن دیگر را افتاد اگر خواهی که زنده بمیرد همان آب تخمها فرما پس گفتم که تدبیر آنست که بول بقاثاطیر بیرون کنند و برا حقنه و شیافات و اگر این تدبیر کنند چهل روز زنده باشد و اگر آب تخمها دهند همین روز هلاک شود و چنان آمد که من گفتم پس از چهل روز قوت حیات ساقط شد و بمرد و هم برنجی گوید که یکی را دیدم که از این علت خلاص یافت لیکن پای او سست گشت و سلس البول بی خواست او میرفت

علاج عسر البول از استرخا یا تشنج عضله مثانه

در استرخا معاجین گرم مثل مثرودیطوس و بلادری بخورند و روغن ناردین و قسط و سداب و بید انجیر و سوسن با اندک جندبیدستر و فرفیون بمالند و آنچه در علاج استرخای مطلق مذکور شد بکار برند و بقول جرجانی بهر شکلی که بول کند بنشانند و دست بر زهار مالند و اگر بول بیرون نیاید قاثاطیر استعمال کنند و [illegible] و امروسیا دهند و دارچینی و سعد و سنبل و قرنفل و بسباسه نیم کوفته در آب جوشانیده بدهند و اگر از این آب با ماء العسل بپزند و بجای آب بنوشند و ایضا بدان آب تکمید کنند و همین اجزا را کوبیده و بعسل سرشته بر بالا دهند و روغنهای گرم هم مالند و حقنه کنند و اگر تشنج عضله بود بعلاج تشنج مطلق از تنقیه بدن بتدریج بعد انضاج اخلاط و بعد از آن تفریح و تکمید باشیاف حاره علاج کنند و ایضا برای حبس بول با فواق و درد عصعص گردن بادیان بنفشه عنب الثعلب بیخ بادیان بیخ کاسنی خطمی خبازی پرسیاوشان هر یک شش ماشه مویز منقی ده توله گل سرخ چهار ماشه گاوزبان تخم خربزه هر یک شش ماشه انیسون چهار ماشه تخم قرطم نه ماشه جوشانیده گلقند چهار توله مالیده صاف نموده بنوشند

علاج عسر البول از خلع مثانه و جراحات آن

و یا ورم حار یا صلب گرده یا حصات آن یا ضعف آن یا ضعف دافعه جگر هرچه در امراض مذکوره مسطور شد بکار برند و تقطیر البول سببی اگر بسبب انسداد مجری از حصات باشد باید که مریض را بر پشت او بخوابانند و پاهای او برداشته بجنبانند و حرکت مختلف قوی دهند که سنگ از دهن مجری زائل شود و الا قاثاطیر داخل کنند تا آن را دور کند و در تفتیح مجاری از سد و تخم خربزه و تخم کرفس و فطراسالیون و فقاح اذخر و دوقو و نانخواه و انیسون و بادیان و سعد و دارچینی و حب بلسان و اسارون و بزر کتان و افسنتین و عنصل و پودینه بستانی و کرویا و تخم [illegible] سیاه است و گوید که اگر بسبب ضعف گرده و یبوست آن ادویه مفید نشود و لعاب خطمی شیره بادام شیرین و بهمن سفید هر یک چهار ماشه لعاب اسپغول شش ماشه شیره دانه هیل سه ماشه شیره تخم خیارین شش ماشه شربت بنفشه دو توله ثعلب مصری یکماشه سوده پاشیده بدهند و شیخ میفرماید که آنچه بسبب گرده و کلیه و امعا و پشت باشد باید که قصد علاج این اعضا نمایند پس اگر در ان علاج فائده کند صحت یابد و الا نشود و مع ذلک از استعمال مرخیات از آبزنها و ضمادها و زرقات چاره نباشد و در استعمال مدرات خوف فرو آوردن آن ماده کثیر نبود

علاج عسر البول از بول حار و مولم

علاجش بعلاج حرقة البول نمایند و ایضا حاجت تعدیل بول حاد که بمثانه رسیده لعابات و شیره‌های بارده استعمال نمایند مثل لعاب اسپغول و بهدانه و تخم مرو و شربت بنفشه و خشخاش و عناب و روغن کدو و بادام و بنفشه و ماء الشعیر و مانند آن بخورند و از چیزهای گرم و مدرات پرهیزند و برای تفریح مجاری لعاب اسپغول و صمغ عربی در احلیل چکانند و چکانیدن شیاف ابیض در شیر زنان حل کرده مقدری و روغن بادام یا کدو و بنفشه نفع تمام دارد و اگر ماده بسیار باشد تنقیه بدن مقدم دارند و تقلیل [illegible] بنقوع مشمش و معجون [illegible] شفای این خواص [illegible] است و آنچه از تیزی باشد هرچه در باب حرقة البول خواهد آمد استعمال نمایند و برای تسکین الم مخدرات مثل افیون و بزر البنج و مغریات مثل لعاب اسپغول و صمغ عربی در احلیل چکانند و قرص کاکنج مجرب است شیخ میفرماید که آنچه بسبب وجع آلة البول باشد با استعمال نمایند [illegible] علاج کرده شد و بعد جاری شدن بول علاج قرحه کنند یا تعدیل بول حاد یا غلیظ و تقلیل مذکوره نمایند و گاهی مغریات بزرق استعمال میکنند تا میان حدت بول و میان صفحه مجرای حاسه حائل شوند صاحب کامل گوید که اگر عسر البول با حرقت باشد باید که کثیرا و مغز تخم خربزه کدو و خیار و بادرنگ مساوی سائیده و تخم قطونا درست آمیخته سه درم با آب سرد و [illegible] روغن چکانیده باشند بخورند که نافع مجرب است و بنادق البزور کبیر نیز این را نافع است و این دوا حرقة البول و عسر آن را نافع میکند مغز تخم کدو و خربزه و خیار و بادرنگ و تخم خطمی و خبازی هر واحد سه درم مغز بادام شیرین و بادیان و رب السوس هر واحد دو درم صمغ و کثیرا [illegible] هر واحد [illegible] درم همه را باریک کوفته سه درم با آب [illegible] دهند و ایضا آب خیار و آب بادرنگ و آب [illegible] دهند و اندازه جمله ثلث رطل بجلاب بنوشند و اگر عسر البول قوی باشد باید که این ادویه وقتی دهند که مریض در آبزن آید گرم باشد و بر مثانه این ضماد کنند بنفشه خشک یا تر برگ کاکنج و خطمی و عنب الثعلب و خبازی همه را باریک سائیده آرد جو و روغن بنفشه آمیخته نیم گرم بکار برند و ایضا خطمی آرد جو بابونه بنفشه اصل السوس مساوی همه را باریک سائیده با آب عنب الثعلب و آب کاسنی و روغن بنفشه سرشته نیمگرم بر مثانه ضماد کنند باذن الله تعالی نفع کند ابن الیاس گوید که اگر حدوثش از نزول صفرای رقیق باشد هر صبح لعاب اسپغول دو درم بروغن بادام دو درم و یا روغن بنفشه سه درم دهند و درین علت از ادویه مدره و اغذیه احتراز کنند که آن درین علت می افزاید

ذکر ادویه مفرده و مرکبه یونانیه که نافع عسر البول و مدر بول است سدیدی مینویسد که حجر الیهود [illegible] میباشد و از آن معالجه مردان و از ماده آن علاج زنان میکنند چون نیم درم سوده با آب نیمگرم بیاشامند در حل عسر البول مجرب صحیح من است و کذا شرب طبیخ فوة الصبغ و کذا امتصاص آب انگور سفید سیاهی حرم و تخم آن اگر با عسر البول سوزش نباشد و کذا اکل ثوم اگر با وی حرقت نباشد و کذا خوردن مغز حب و کذا ابره در آب انداخته آن آب نوشیدن و کذا شرب مغز تخم کدو و کذا اکرم سراج القطرب و آنرا اطبای دیگر نقل کرده که شرب طبیخ خطمی با تخم آن

مطبوخ در شراب وکذا گوشت خشک کردۂ قنفذ سودہ بمقدار یکہ در سہ انگشت آید وکذا برگ ثوم دو درم با وزر مالی وکذا بیخ انجدان وکذا شکر مصفی
شش درم با روغن گاو یک اوقیہ عراقی وکذا دوقو وکذا مرجان وکذا تعلیق آن وکذا اسبل با تخم خیار وتخم خربزہ وکذا تخم بادرنج سودہ یا عصارۂ
آن وکذا طبیخ پودینۂ بستانی یا تخم نعناع بری بشراب وکذا لعق بیخ باریک شلجم تر یا خشک نرم سائیدہ بعسل وکذا کمادافیطوس وسداب مطبوخ در بیت ریحانہ
وکذا شرب عصارۂ آن یا جرم آن وکذا فسافس سودہ بر سر میل لطخ کردہ در سوراخ قضیب نہادن وکذا لیسیدن قضیب گوزن خشک کردہ سودہ
نیم درم بعسل وکذا لعق برگ سرو سودہ بعسل وکذا بخور موی کور موش وکذا اکل سماق برات وکذا شرب آب مطبوخ سرطان نہری کوفتہ بشراب یکسالہ
وکذا طبیخ بیخ طیون یا خوردن جرم آن وکذا حب بلسان وکذا بخور ریشم خرگوش وخوردن گوشت آن وکذا خوردن آرد کرسنہ بسرکہ وکذا شرب
طبیخ حسک یا روغن تخم آن وکذا زرا قدر روغن بلسان وشرب آن از درم تا مثقال وکذا شرب طبیخ مرزنجوش وکذا احمول فتیلۂ مومیائی محلول
در روغن سوسن وکذا دارچینی بنجریا وکذا طبیخ دار شیشعان وکذا نمام بری وبستانی وکذا اشنان سبز از نیم درم تا یکدرم وکذا بخور ملح خصوصاً زنانرا
وکذا شرب جوز بوا وکذا روغن اقحوان وکذا بادام شیرین وکذا لسان العصافیر وکذا سحالۂ طلا ایک انگ وکذا قیصوم خام یا مطبوخ وکذا کمادعانہ نیقرہ
وکذا شرب امعای خشک کردۂ صفراغون کہ آن طیطوی ست یا طبیخ انجیر وکذا طبیخ برسیاوشان بشکر وکذا طبیخ نخود سیاہ یا خوردن جرم آن یا روغن آن
وکذا طبیخ حرشف وکذا آب نخود مطبوخ مع پیاز صحیح وخولنجان وکذا فقاع شعیر وکذا طبیخ فو وکذا حریرۂ آرد سلت وکذا طبیخ گندنا وکذا
طبیخ کرویا بسرکہ وکذا طبیخ مو وضماد عانہ بدان وکذا آب بہی بشراب وکذا طبیخ بیخ ثیل یا تخم آن کوفتہ وکذا اشیخ جبلی وکذا دو درم کہربا
وکذا خوردن مغز بادام تلخ وشرب وزرق روغن آن وکذا آبزن بسرگین کبوتر مطبوخ بآب وکذا شرب کماذریوس وکذا نطول طبیخ ماذریون
وکذا ضماد خردل وانجیر سودہ بر عانہ وکذا شرب حجر اسفنج وکذا اہلیلۂ کابلی مثقال وکذا طبیخ برگ مرو وجلوس دران وکذا شرب فطراسالیون
وکذا جنطیانای رومی وضماد آن وکذا خوردن بیخ عود صلیب بمقدار بادام بعسل وکذا پوست بیخ بندق مثقال وکذا عود بلسان وکذا ایرسا
یا طبیخ آن وکذا اکمافیطوس صنوبری مطبوخ یا جرم آن وکذا وج وکذا قصب الذریرہ تنہا و یا مطبوخ با تخم کرفس وکذا صمغ جوز رومی مثقال وکذا
اطراف نرم و برگ از درخت مطبوخ بعسل وکذا آبزن آب مطبوخ سرگین موش وکذا شرب زیرہ مخلوط بسرکہ وکذا اغاریقون وکذا آبزن طبیخ سنگ پشت نہری
کوفتہ وکذا شرب زہل وکذا بابونہ بشراب یکسالہ پختہ وکذا آب درخت لسان الحمل مع بیخ آن ہر واحد نافع عسر البول ست و ایضاً او گوید کہ شرب
تخم خربزہ واکل عنصل بریان وکذا اقالت وکذا برگ نیلوفر سبز خشک کردہ وکذا صمغ پستہ وکذا خوردن ابوجیا ہر واحد در ادرار بول مجرب من ست و
شرب سنبل ہندی وکذا اجمود وکذا شیر انجیر وکذا عصارۂ ثیل وکذا طبیخ بابونہ وکذا قسط ہندی وکذا مقل ازرق وکذا مر وکذا انانخواہ وکذا کرفس مطبوخ وخام و
تخم آن وکذا طبیخ کرنب واکل جرم قلب آن وکذا کبابہ وکذا سعد وکذا فوہ الصبغ وکذا حاشا وکذا اشق وکذا اسارون وکذا بیخ اذخر وفقاح آن وکذا افسنتین و
ضماد آن وکذا شرب انیسون وکذا خوردن قلقاس وکذا اکاشم وکذا لادن وضماد آن وکذا شرب کرویا وکذا حب کاکنج وکذا طبیخ زوفای خشک وکذا زوفرا
وکذا سلیخہ وکذا حب الآس سیاہ یا سفید وکذا علک البطم وضماد آن وکذا خوردن حبۃ الخضرا وکذا شرب حندقوقا وتخم آن وکذا اکل شلجم یا تخم آن یا بیخ آن مطبوخ وکذا شرب
سکبینج وکذا اغاما وکذا حرمل وضماد آن ونطول آن وکذا شرب حب الزلم وکذا اماقیت وکذا راسن مطبوخ وکذا تخم چرچیر واکل بقلۂ خام یا طبیخ آن وکذا گزر وتخم
وکذا عود بلسان وکذا شرب طبیخ غنثی وکذا بیخ شکاعا وکذا بیخ شقائق النعمان وکذا خوردن عسل وکذا تخم انجرہ وکذا کماشیر وکذا برگ کبر وشاخ وگل آن وکذا
بسرکہ وکذا فلفل سیاہ مخلوط بطعام وکذا شرب تخم خربزہ وکذا تخم خیار وکذا شونیز سودہ با آب وعسل وکذا روغن سوسن سفید وکذا بیخ بادآورد وکذا فطراسالیون
غلیظ ورقیق وکذا خوردن ثوم بستانی سیاہ وجلوس در طبیخ برگ آن وکذا شرب سرکۂ عنصل وکذا الاجبرۂ غیر مغسول وکذا طبیخ باقلا واکل جرم آن
وکذا شرب شاہترہ وتخم آن وکذا خوردن خرنوب شامی وکذا کرفس الماء وکذا تخم کتان وکذا شیطرج وکذا انار ترش وشربت آن وکذا تخم پنجنکشت وکذا
خوردن بلح وکذا شرب شربت بنفشہ وکذا کشوث وکذا برنگ کابلی وکذا عصارۂ قثاء الحمار وکذا خوردن پیاز مطبوخ وکذا زعرور سفید وکذا بیخ قصب فارسی

و برگ آن و کذا ماء الشعیر و کذا صمغ خطمی و کذا احرالمین سوده بشراب طلا با آب انگور و کذا خوردن درخت شلغم خام و پخته و کذا اکاهوی بستانی و کذا اسس وکذا ابرقوه و کذا برگ طرفه و سیسالیوس و تخم آن و کذا اسقطراشیع و کذا دوغ آهن تاب و کذا اصطفر و کذا اتوبالمس و کذا زرنباد و کذا شقردین و کذا الیوجیه نهری و عصاره آن و کذا النفط سفید و کذا اسندروس با ماء العسل و کذا اسیلا و کذا صمغ زیتون و کذا ابرنجاسف وکذا اخوردن توت شامی و کذا اسقنقور و کذا اجرم شبت و تخم آن و کذا توت شیرین و کذا قفر الیهود و کذا امور و کذا اثر اسل و کذا انان خن یا مطبوخ آن و کذا اشرب برگ نباشت آن و کذا اشرب و ضماد لبلاب یا خبازی یا راشوق و کذا اشرب عنب الثعلب و اکل تخم آن و کذا اکل جرم فرصعتر ازرق و شرب طبیخ آن و دیگر ادویه که برای عسر البول مذکور شد هر واحد مدر بول ست شیخ الرئیس می نویسد که شیر بهترین اشیاست برای صاحبان عسر البول اگر تپ نباشد و هر وقت در ان بنادق البزور نیکو ست و اگر تپ نباشد با شیر بخورند و بعضے گفته اند که زرق سرگین کبوتر بول سیالی ادرار بول کند و ایضاً آنچه در علاج عسر البول از سده و رطوبت غلیظ و در علاج عسر البول از برودت مذکور شد و بعضے گویند که حمول نمک طبرزد در و برابرے ادرار بول و اطلاق مجرب کرده ام و اگر در سوراخ قضیب بیش زنده یا قسافس در انبل کنند ادرار بول کند و کذا اگر با ثوم و پیاز سوده و بر مثانه طلا کنند و یا کتاب زعفران یا چند شاخ کرات مثل فتیله با هم پیچیده در احلیل نهند و اگر ورم نباشد بلکه در سده هر چونکه بود و بیخ قرب سفید که بسیار ردی نباشد نیز راقه در احلیل سیال باشد بنفع اعانت کنند مسیحی گوید که عسر بول را مداوست آبزن و ایشان بر وجهها و اجتناب از اغذیه ترش و قابض و غلیظ نافع ست حکیم علی گوید که در احتباس بول فصد صافن و باسلیق نافع ست و گاه چهار بیخ فصد و رگیه و ذکر ده میشود و نطول آب گل بلیاس گرم گرم از بلندی یا قتات نافع ست و بقول بقراط شرب خمر صرف و فصد حل عسر البول کند یعنی اگر از خلط خام باشد شرب شراب آنرا حل کند و اگر از ورم باشد فصد منحل سازد و بقول جالینوس طریق عام علاج عسر البول آبزن و حمام و کماد و مدر بول ست جرجانی گوید که برای عسر البول کهربا کان مغز تخم خیار و مغز تخم بادرنگ و مغز تخم خربزه و پوست خربزه خشک سائیده و کوفته با شکر آمیخته بخورند و اگر پوست خربزه تنها با شکر بخورند صواب بود و علاجهاے دیگر که بخاصیت کرده کان و بر رگان اسود و عارد سمانست که در قول شیخ الرئیس گذشت و ایضاً اگر مثانه کیش سوخته بسایند و با شراب شیرین بدهند سود دارد و اگر دو درم سرطان نهری بریان کرده و کوفته با عسل یا شکر بدهند سفید بود و اگر کبوتر بچه را بکشند و خون او بر زهار بچکانند و او را بگرمی سینه نشگافند و بر زهار بندند قوت مثانه را بجنباند تا بول را دفع کند و شیاف نمک طبرزد تراشیده در بول و شکر فرو دارد و چند بیضه مور نمک سوده با روغن سداب بر زهار رسانند قوت مثانه و حرارت غریزیه را برانگیزد و بول دفع گردد و در هر که اکدام حیوانی که باشد بچکانیدن قوت دافعه را بیدار کند و بوره ارمنی با نمک در مجرای قضیب نهادن همین عمل کند قرشی گوید که هرگاه سن از قرق باشد بید و سکنجبین عنصلی باید و ری شوند و اگر خوف آن باشد شربت آلو یا بخورند تجنید می گوید که تدبیر سید اے احتباس بول آنست که مریض در حمام در آید و در حوض گرم نشیند و پوست خربزه سائیده بخورد و در حالیکه آن در حوض باشد و ساعت بساعت باید که تحلل بول کند و ضماد هم بیان آنست که قوچ هندیه یا شنا سند و سر پاکیان بریان اندازند و یا پوست سفید مرغ از پوست بار آب آن پاک کرده یک درم بقلیل آب نمک بخورند و در گرم ترین جا بنشینند که در ساعتی به شود و کذا اجلوس در مطبوخ برگ کرنب و طبیب انطاکی گوید که زرد ق زیاد و حلتیت و شیر زنان و خوردن هر صنح مدر شل اگر سه تلخ دمه و کرنب و ادهان و مروخات و حمام بالخاصیت نافع و مجرب از خواص آمده که بول کردن بر خاکستر جای سین بول کند و در آب بلس البول آرد و انفیا حکیم ممیح در دستور العلاج قلمی فرموده که هرگاه و هم و نکس زنده را صاحب این علت فرو دبد فی الفور بول کشاید جعفر گوید که شرب حجر الیهود و تاثیم اشتعال سعتر نافع الاثر ست ازین آبزن منفتح محلل ورم یا بین جاری بول نافع عسر البول و احتباس آنست خار خسک و بابونه و شبت و کرفس اکلیل الملک و سیسالیوس و شالی برگ ترب و برگ کرنب و خطمی و شیر گیاه و مطبوخ و خنثی و سیر هر واحد کند مثل شانیده در آب آن نشانند گوشه اگر کافور در آن سازی قریحی در احلیل نهادن بول بکشاید و ورق طلا بلید اسک خوردن همین عمل دارد و دیگر بوجنی سه تولد عرق بادیان سائیده گرم کرده بر عانه ادامل ضماد سازند

تکرار عمل بول بکشاید و شربت جدوار بشیرهٔ خیارین نیز مفید است دیگر تقطیر جند بیدستر بر روغن عقرب وکذا نهادن اندکی شب یمانی در احلیل وکذا سعد عدد و سوسی اسپ یافته با نیم سوخته تخم تاریخ آلائیده در احلیل یک لمحه نهادن فی الفور بول بکشاید وکذا شیاف کاغذ مصری با خیسته تخم تاریخ دیگر تقطیر مشک و جند بیدستر برابر در روغن سداب حل کرده و همچنین سوخته مغز نیم سوده و تخم تاریخ هر دو سه ماشه در روغن راحت یکنیم توله وکذا انگور ارمنی سه ماشه و زیره کرمانی شب یکتوله دیگر نوشیدن شیر گاو یکنیم پاو در روغن زرد چهار و نیم توله شکر سرخ شش توله وکذا آب پشنگ یک پیاله وکذا آب گیاه جو و آب پشنگ آب شربت و یا شلجم یا سرق و یا چقندر یک پیاله با شکر سرخ هفت توله وکذا ریانه دو مثقال مسکه و هفت مثقال شکر وکذا یک اوقیه روغن کنجد نیم اوقیه نبات وکذا روغن بادام نیم اوقیه سکر العشر چهارم حصه وکذا تقطیر سیماب دو ماشه در روغن گل پنج ماشه دیگر بچه طاوس نر که تند بوده باشد ذبح کرده خون آنرا به شکم و عانه ریختن پس شکم آنرا شگافته از جگر پاک نموده گرما گرم بر عانه بستن مغز سر آن به روغن گاو نه توله فی مصالح مانند حریره پخته از نبات هفت توله شیرین ساخته نوشانیدن در کشادن بول مجرب است دیگر سه عدد کبوتر صحرائی نر گرفته ذبح کرده خون آنرا گرما گرم بر عانه چکانند و شکم آنها شگافته بر آن ببندند و بعد یکساعت تخمی تحمد یکبوتر نمایند دیگر بعد از کشودن بول تقطیر البول عارض شود و بعده در مثانه این عرض یک مثانه موشک پران به روغن گاو بریان کرده فلفل گرده دو ماشه و نمک اندرانی چهار رتی نبات یکتوله آمیخته سفوف کرده سه روز صحت شود آب نوشیدن که برای حبس بول مجرب است عنب الثعلب گل خطمی گل بنفشه پرسیاوشان تخم خبازی گل بابونه خارخسک تخم کوفته هر یک دو توله بنفشه اکلیل الملک تخم خطمی تخم شبت تخم کرفس حلبه هر واحد یکتوله گل معصفر گل بابونه سبوس گندم هر یک چهار توله همه ادویه را در دو آثار آب بجوشانند و هر گاه ثلث بماند دران نشینند زرورق جهت حبس بول که بسبب مزاحمت حصات باشد در مجرای قضیب باشد همواره معمول مؤلف است سیماب دو ماشه در رقعه انداخته در پائینه رسانند که زود اثر کند و جلیل القدر است دوائیکه مفید حبس البول است تخم کاسنی کوفته خارخسک کوفته هر یک هفت ماشه بادیان کوفته چهار ماشه مویز منقی ده دانه گل سرخ چهار ماشه در عرق عنب الثعلب دو توله گلاب چهار توله جوشانیده شربت بزوری دو توله داخل کرده بنوشند ایضاً نافع تخم خربزه تخم خیارین هر یک نه ماشه پرسیاوشان هفت ماشه تخم کشوث تخم معصفر هر یک پنج ماشه بادیان انیسون هر یک شش ماشه خارخسک هفت ماشه در یکنیم پاو آب جوش داده صاف نموده شربت دینار گلقند داخل کرده بخورند و روغن بید انجیر نیم گرم بمالند و روغن خشت یا بابونه همراه جغرات زیر ناف طلا کنند ایضاً اگر با تپ و درد بر بالای عانه بشدت باشد شیرهٔ خارخسک هفت ماشه شیرهٔ خیارین نه ماشه در آب هفت توله و گلاب پنج توله برآورده گلقند بالیده صاف کرده تخم الیمو بکشیده داخل کرده خاکشی پاشیده بخورند و خارخسک تخم خربزه تخم معصفر هر یک ده توله پرسیاوشان توله پوست خربزه ده دام گل طیبه یا پاو آثار برگ شبت یا پاو آثار در آب بیست آثار جوش داده صاف کرده نطول نمایند و دران نشانند و ثفل برابر عانه بربندند اگر سرفه باشد در نسخهٔ اول شیرهٔ اصل السوس اضافه کنند ذکر ادویه مفرده و مرکبه بهند که بول بسته را بکشاید مغز تخم کدو سائیده بر ناف طلا کنند و یک حبه کافور بخورند دیگر شورهٔ قلمی سائیده بر عانه نهند و قدری آب بر ان پاشند و زانی همچنان بر پشت بخوابند دیگر چه خوشبو بقدر یکماشه با برگ پان بخورند که برای حبس بول مجرب است دیگر قلمی شوره در سوراخ قضیب نهند دیگر چرک گوش گاو میش بر ناف مریض بمالند که فی الحال بول بکشاید دیگر لیمو را دو حصه کنند و تخم از وی دور کرده شورهٔ قلمی دران پر سازند و بنوک کارد تمه نشانند پس لیمو را بر انگشت گذارند تا جوش زند فرود آورده سرد کرده بر ناف و حوالی آن بمالند بول بکشاید دوائیکه برای حبس بول خیلی مفید شوره یک مثقال تا دو مثقال با شکر برابر آمیخته سفوف کرده بخورند همچنین شوره تنها در آب حل کرده بدفعات دادن از مجربات است و استعمال شوره تا سه توله معمول است و در طب فرشته نوشته که اکبر بادشاه را بول بند شده و بهیچ دوا نکشود آخر حکیم مصری سه توله شورهٔ قلمی در آب حل کرده داد و بفاصلهٔ دو گهڑی دو توله دیگر داد حق تعالی شفا بخشید دیگر شورهٔ قلمی خردل هر یک نیم دام بخته سائیده در آب نباشند تا بخورند که در کشادن بول بسته مجرب است دیگر سپاری سفید و اگر نباشد سرخ سائیده خمیر کرده بر شکم و ذکر ضماد سازند و از بالا پارچه بربندند و یکساعت بدارند دیگر اگر خرمهرهٔ نصف عدد با آب سائیده بخورند بول بسته بر آید

سپیده

دیگر حکیم علی نوشته که انبه رسیده که پوسیده باشد و لائق خوردن نبود بدست بمالند و آب آنرا علی المبالغه تمام صاف کنند و در شیشه کرده نگاه دارند و اندکی از ان صاحب حبس البول را بخورانند که فتح عجیب میکند ایضاً سه درم روغن بید انجیر با آب نوشیدن بول کشاید دیگر صاحب تکمله گوید که اگر زیره چار دو درم جوشانیده نوشند بلیغ التاثیر ست دیگر شوره قلمی جو اکهار ریوند چینی بادیان مساوی نبات برابر همه کوفته بیخته بست و یکماشه بخورند ضعیف را یکتوله یا کمتر از ان بدهند ایضاً نیل بڑی کافور شد رسے گرفته سوده فتیله را بدان آلوده در سوراخ قضیب نهند دیگر مسکه گاو نبات سفید هر یک یک نیم توله شوره قلمی یکماشه سوده با هم آمیخته بخورند برای حبس البول معمول استاد مرحوم ست و داشتن شوره و کافور اندر احلیل و طلا کردن آن زیر ناف فائده میکند دیگر شوره قلمی نمک ترب جو اکهار بقدر دو دو ماشه کوفته بیخته با لسی شیر بخورند فائده عظیم دهد دیگر زعفران یک حصه شوره قلمی دو حصه در آب حل کرده قطره قطره بچکانند بول کشاید دیگر ده درم روغن بید انجیر با چهار دام شیر ماده گاو بدهند فی الفور بول بسته کشاید دیگر سعد کوفی هندی کشنیز بقدر دو توله در شیر نیم پاو پخته نیم وزن او شوره قلمی اضافه نموده بر عانه ضماد کنند جهت رفع احتباس بول مجرب ست و کذا برگ نیل در آب سائیده و تخم [illegible] جمیع اینها سائیده بر عانه ضماد کردن مفید بود دیگر چون پوست درخت بید انجیر ریزه ریزه کرده با شیر ماده گاو بجوشانند و بطریق مرهم ساخته ضماد نمایند در تنقیح بول مجرب ست و اگر حرارت و ورم محسوس شود آرد جو اضافه نمایند دیگر دال ماش خام و شوره و نیل بڑی بر عانه ضماد سازند دیگر مغز خیار ده توله سوده بر روغن بید انجیر یکتوله سرشته بر مثانه ضماد کنند و ضماد کنند خردل نیز بول براند ایضاً ریوند چینی شوره قلمی پهٹکری در آب سائیده آشامیدن دیگر مدرات مثل گوکهرو و کاسنی و هنسراج و سونف و کباب چینی و تخم خربوزه و پوست انناس مفید احتباس ست دیگر بگیرند برگ صد برگ بقدر دو توله و آب شیره برآورده و قدری شکر آمیخته بخورند ایضاً هزاره [illegible] اجوائن [illegible] شیره برآورده با نبات پنج توله شیرین کرده بنوشند مجرب ست دیگر [illegible] دو دام با آب سائیده [illegible] زیر ناف طلا سازند بول بکشاید دیگر [illegible] سرخ پنج سائیده با آب بخورند و ضماد [illegible] مثانه نیز مفید دیگر [illegible] برگ [illegible] با شیر آمیخته بنوشند دیگر شیر نیم گرم کرده قضیب را در ان نهند دیگر صدف سوده [illegible] طلا سازند دیگر ترب با شوره قلمی سائیده زیر ناف ضماد نمایند دیگر یکدرم [illegible] اندرائن جوش داده نوشیدن مفید بود دیگر چهال اندرونی درخت اسوره [illegible] آب بجوشانند چون نیم بماند صاف کرده تنها یا قدری شکر سرخ آمیخته بنوشند که در کشادن بول بسته مجرب نوشته دیگر [illegible] گلدار در سوراخ قضیب داشتن مفید بود

تقطیر البول

حالتی باشد میان احتباس البول و استرسال آن و بقول خجندی آن و حقیقت از جنس عسر البول ست مگر غیر مستحکم السبب بود و فرق میان این هر دو و سلس البول آنست که در عسر البول خروج بول بدشواری بود و مع ذلک خارج مسترسل و باراده مطلقه باشد و در سلس البول خارج بغیر اراده مطلقه بود و در اکثر امر مع ذلک مسترسل یا عقیب بول مسترسل باشد و اما تقطیر البول آنکه خروج او اندک اندک بود و مع اراده مطلقه و محشی شرح اسباب گوید که تقطیر البول آنست که خروج او اندک اندک بود و باراده مطلقه بسبب امر متعلق ببول که مخرج بسوی این باشد و اگر اندک اندک بدون اراده خارج شود آن سلس البول باشد نه تقطیر او و اگر آن بسبب امر متعلق ببول نبود بلکه بول کننده آن باختیار خود کند البته آن مرض نبود و قطع نظر از تقطیر بول بالجمله سبب تقطیر البول دو نوع ست نوع اول آنکه در بول باشد و آن دو گونه است یکی حدت بول بهر آنکه استرسال بول بسبب حدت آن باعث اذیتی گردد و اجتماع بول و ثقل او غیر محتمل بود پس آنرا حالتی میان استرسال و احتباس عارض شود و آن تقطیر ست دوم آنکه هر وقت که بول اندک در مثانه جمع شود بسبب شدت ایذای او و حدت آن استدعای بیرون کردن نماید پس دافعه آنرا دفع کند و اگرچه باراده نباشد بسبب حدت بول یا اغذیه و ادویه تیز و تعب و ریاضت و جماع و غیر آن باشد و یا سوء مزاج حار اعضای مسیه البول مثل جگر و رگهای آن و گرده و آن سوء مزاج ساذج بود یا مادی

از زحیر یا بحران و یا کثرت فضول حاده در همه بدن پس طبیعت آنرا دفع کند دوم کثرت بول بهر آنکه گاه بول بسیار در مثانه جمع شود بنا بر ثقل او و از علاج آن عضله را
بانفتاح اندک دفع شود و اگر چه اراده خواهش آن نماید بسبب کثرت بول از افراط رطوبات رقیق در بدن و کثرت تناول فواکه و اشربه مرطب باشد
نوع دوم آنکه در آلات بول باشد و این نیز دو گونه است یکی آنکه عضله را که گرداگرد منفذ خروج بول موضوع است و بول را در مثانه بقوت نگاه میدارد
آفتی رسد و قوت ماسکه او ضعیف گردد و آن آفت یا استرخای مفرد بود و یا با خدر و بطلان حس چنانکه عضله مقعد را افتد که حفظ ثقل نتواند کرد و یا ورم
و یا سوء مزاج مضعف قوت عضله شد یا در ان یا وارد و سببی آن از مبادی آن و اکثر او از سردی بود لهذا هرگرا سردی رسد تقطیر البول اکثر
کند و چون قوت عضله ضعیف شود نه بول را نگاه تواند داشت و نه دفع بقوت تواند کرد و نفس اطلاق او ضعف پذیرد و خصوصاً چون عضلات شکم
که مثانه را به افشاردن در دفع یاری میدهند در سوء مزاج و ضعف مشارک آن گردند دوم آنکه جرم مثانه را ضعف از سوء مزاج بارد افتد و این اکثر باشد
و این سوء مزاج و این ضعف تقطیر بول از دو وجه کند یکی بسبب آنکه ماسکه او ضعیف شود پس بر امساک بول اندک که در مثانه حاصل شود قادر نبود تا آنکه
بسیار جمع گردد پس از ان خالی شود و اگر چه باراده نباشد دوم بسبب آنکه دافعه او ضعیف گردد پس بول را نیفشارد مگر اندک اندک و اگر چه مثانه
از ان ممتلی باشد و این تقطیر مخالط عسر البول بود و گاهی این ضعف و نفس مثانه بود و گاهی بسبب مشارکت اعضای فوق العانه از ورم و دبیله
و قروح و بثور در گرده و ما فوق آن که مشارک آن مثانه بود و بچیزیکه بسوی این مسیلان نماید اذیت یابد و گاهی بسبب تقطیر قروح مثانه و جرب آن باشد
و بسبب وجع و حبس بول قادر نبود و گاهی بسبب آن سده مجرای مثانه بود از ورم در دبر یا در رحم و روده و مقعد یا از حصات یا سده دیگر
مثل رطوبت لزج و غیر آن که در عسر البول مفصل مسطور شد اگر تسدید تام نماید طبیعت را حیله ممکن بود که بول اندک اندک دفع نماید نوع سوم
آنکه در مبادی آلات بول باشد و آن فقدان حس است چنانچه صاحبان سرسام را افتد بسبب آفت در مبدا حس و حرکت و بد است
که با بعض اقسام تقطیر البول عسر البول بود و با بعضی حصر نباشد و با بعض تقطیر البول حرقت و وجع بود و با بعضی این نباشد و میتواند که اکثر تقطیر البول
بنا بر اسباب سلس البول یا بنا بر اسباب عسر البول یا بنا بر اسباب حرقت البول باشد و طریق تشخیص اسباب این مرض همانست
که در باب عسر البول مذکور شد و ایضاً فرق در تقطیر البول بسبب سوء مزاج حار از زردی رنگ بول و سوزش موضع و حاجت بول بهر لحظه
و تقدم اسباب آن مثل تناول ادویه و اغذیه گرم و تعب و کثرت جماع و وجود علامات غلبه صفرا و وقوع آن بیشتر در زمانه گرما و گرم مزاجان
و جوانان و در تقطیر بسبب سوء مزاج بارد از سفیدی بول و عدم حرقت و عطش و گاهی خروج بول بی اختیار و وجود آثار
برودت و تقدم اسباب مبرده و وقوع آن اکثر در مشایخ و پیران باید کرد علاج حسب سبب بدانچه در علاج حرقت البول
و عسر البول و سلس البول مسطور است معالجه نمایند و ایضاً آنچه از حدت بول باشد در ان شیره بزر بار و مثل تخم خشخاش و تخم خربزه
و مغز تخم کدو و مغز تخم هندوانه و کاهو و تخم خرفه و خیارین با قرص ماسک البول بارد که از طباشیر و کشنیز و تخم حماض و گل ارمنی و صندل و گلنار
و صمغ عربی کوفته بیخته با آب کاهو ساخته باشند بدهند و غذا ماء الشعیر و ملوخیه و کاسنی و کاهو و کدو و مانند آن سازند و اگر شیر کاکنج
شیره حب القلت شیره دو تخم هر یک چهار ماشه در عرق شاهتره ده توله بر آورده شربت بزوری بارد چهار توله داخل کرده دهند تقطیر البول که
با حرقت بود سودمند بود و آنچه از ضعف قوت ماسکه بسبب سردی بود اول تنقیه بقی کنند بعده جهت تنقیه بدن مسهلات بلغم و ایارجات کبار دهند بعده
ماسک البول حار و معجون عطائی و اطریفل کبیر انطاکی که در ان جفت بلوط و جند بیدستر و حلتیت باشد بدهند و قفر الیهود سه ماشه در روغن بادام تلخ یکتوله
آمیخته نیمگرم بچکانند و زرنب شونیز یکدو یکماشه جند بیدستر چهار حبه عسل یکتوله با عرق قرنفل سه توله دهند و ایضاً آنچه از ضعف مثانه باشد
معجونات گرم مثل معجون کندر و معجون رشیدی و معجون عطائی و معجون جاویدی بدهند و این ماسک البول حار نافع است کندر و بلوط و سعد و خولنجان
و قرفه و حب الآس و حب الرشاد بعسل بسرشند و اطریفل صغیر سه درم با تخم بنج نیم درم مخلوط کرده خوردن بغایت سودمند است

و نخود آب بصباح گرم غذا سازند و یا مغز چلغوزه و نبات هر یک شش ماشه بخورند و سفوف بهمن سفید و بهمن سرخ سعد کوفی سداب هر واحد یکماشه کوفته بیخته
با گلاب کفت کنند و اگر بعد بول قطره آید و منفذ خشک نشود مصطکی خولنجان هر واحد دو ماشه نبات سه ماشه کوفته بالایش شیره تخم خشخاش شش در عرق
گاوزبان بر آورده شربت انار داخل کرده بنوشند اقوال مصر و سعیدی مینویسد که شرب آب عنب الراعی در تقطیر البول مجرب
من است و خوردن زبان مرغابی و کذا قرص خشک کرده سوده با کباب و تنقل و کذا القلقاس جلد خشک کرده و کذا تخم یا بیخ سیسالیوس و کذا
سرطان نهری در زیت سوخته سوده لعق کردن هر واحد نافع است و اگر ثمر مغیلان خام در سایه خشک کرده کوفته بیخته به روغن زرد بریان کرده با شکر
مقدار هفت ماشه آمیخته صبح و شام بخورند نافع بود ابن تمیمی گوید که هرگاه تقطیر البول از حدت او یا از خلط حاد که باوی جاری شود عارض گردد
اشیای معدله مثل ماء الشعیر و کاهو و کاسنی و کدو و خبازی استعمال نمایند و بآب گرم غسل کنند و روغن بنفشه بمالند و راحت و سکون لازم گیرند
و بزر قطونا به روغن گل بخورند و هرگاه سبب تقطیر البول سوء مزاج بارد بود و کثرت ماسکه مثانه از ان مسترخی گردد طلا کنند و از معجون انقردیا
یا مثرودیطوس حل کرده با شراب بنوشند یا بلوط و کندر مخلوط کرده با آتش گرم شده بخورند یا این دوا حب الآس بلوط قشار کندر زیره سیاه هر واحد بگیرند و سائیده
سه درم بطلای کهنه بدهند و یا بگیرند برگ آس خشک شب و برگ حنا و مر و کندر و گلنار و بلوط مساوی و در طلا آمیخته بپالایند و بقدر اوقیه صبح
بنوشند و یا بگیرند بلوط و در سرکه خمر پنج روز تر کنند پس بر تابه بریان کنند و کوفته دو درم گرفته بلیله کابلی بلیله آمله بریان هر واحد هفت درم قشار کندر
پنج درم حب الآس دو درم کوفته بیخته سه درم با پیکه در ان حدا [illegible] بدهند و اگر تقطیر البول از قرحه اعضای بول باشد بر انچه در باب او ذکر است
علاج کنند و اگر از ورم حار غلیظ طریق بول یا سده حصاة یا رطوبت غلیظه یا دم غلیظ باشد علاجش در عسر البول مسطور شد شیخ میفرماید که گاه این علت
بسبب برودت و بسبب فالج عارض میشود و اکثر علاجش علاج سخن مقعد است و گاهی از حبس کردن بول عاجز بود و بادویه باهیه منتفع گردد و از
مشروبات نافعه درین تریاق و مثرودیطوس و ایارج جالینوس و انقردیا و اطریفل کبیر و جوارش کندر است و اطریفل صغیر مقوی با انقردیا یا [illegible] و مخلوط
ببعض قابضات قویه مثل حب الآس و جفت بلوط و مانند آن و ایضا حرف نافع است و استعمال ثوم ادرار بول منقطع و اعاده آن بسوی و حب بند
و از معجونات حب حاشا بعاقرقرحا است و از انچه تجربه کرده ایم اینست که بگیرند بلیله کابلی بریان یکجزء بهمن سرخ نصف جزء و لوبیه خشک و حب الآس
و سندروس و مر و کندر و سعد و سماق هر واحد ثلث جزء و قرنفل نیم جزء و دار صینی خشک و حب المحلب هر واحد دو جزء و بعسل آمله مربی سرشته نگاه دارند
و بخورند و این معجون قوی است بلیله سیاه و کابلی و شک هر واحد پنج درم و جند بیدستر هر واحد درم و نیم کهربا و سعد هر واحد دو درم و نیم کندر
و حب المحلب هر واحد دو درم بعسل سرشته مدام یک مثقال از ان بخورند و ایضا زیره و فطراسالیون و صعتر مساوی دو درم با آب گرم بخورند
و ایضا بگیرند حب الآس یکجزء و لادن ربع جزء و تخم [illegible] دو جزء و بسرشند شربت شش مثقال و این معجون نافع است و برای بول فی الفراش صالح بود
بلیله کابلی و بلیله آمله هر واحد ده درم بلوط یک شبانه روز در سرکه تر کرده بریان نموده سندروس و سعد و کندر و کر [illegible] خشک و [illegible] یا [illegible] هر واحد
پنج درم سه درم بعسل بسرشند و این دوا قوی است بگیرند جند بیدستر و قسط و مر و حاشا و جفت بلوط و عاقرقرحا مساوی و با [illegible] رطب بسرشند
و حب سازند شربتی یکدرم وقت خواب و یا کندر در روغن حنا هر واحد درم بخورند و از معالجات خفیفه اینست که تخم قاقله یک مثقال بخورند و آرد بلوط
نافع است و خصوصا چون بلوط را در سرکه عنصل یکشبانه روز تر کنند بعد از ان بر تابه بریان نموده بخورند تا ده درم ایضا انجیر در زیت مسلوق [illegible]
سعد و کندر مساوی هر صباح سه ماشه تا یکمثقال بخورند و ایضا شونیز و تخم سداب مساوی شربت تا یکدرم و در این دوای نیکو است
و ایضا شربه ماش به روغن بید انجیر و تناول عسل علی الدوام آنرا نافع است و مشایخ را این دوا نافع بود بگیرند افیون و جند بیدستر
و بزر البنج و تخم سداب و از ان یک مثقال با وقیه طلا بخورند و چون موم میانی در روغن زنبق گداخته در دبر حمول کنند و
در احلیل قطور نمایند به بول صبر کنند و کذا کسے خوردن انجیر بزیت سید اسماعیل می نویسد که انچه از تیزی بول و [illegible]

مثانه با عضوی دیگر بود علاج چیزها باید کرد که تیزی آنرا باز دارد و مزاج باعتدال آرد و اگر بمشارکت عضوی دیگر بود آن ماده را که بمثانه
فرود می آید از مثانه دفع کنند چون کشکاب با روغن گل و آب کاسنی و ماء القرع با طباشیر و شکر و اسپغول بروغن گل چرب کرده با جلاب
و شربت بنفشه و شربت خشخاش یا شربت غوره آمیخته یا با شربت ریباس سود دارد و اگر در هر دو سه روز بنادق البزور با جلاب دهند
تا ماده را که بمثانه فرود آمده پاک کند صواب بود و در گرمابه که آب آن خوش بود عرق آوردن سود دارد بهر آنکه ماده تیز بعرق بیرون شود و طعام اسفاناخ
و ماش مقشر و کدو و کوک و کشک جو بروغن بادام دهند و از ترشیها تمرهندیه و حصرمیه و رمانیه و سماقیه و از [illegible] بروغن بادام ساخته
و چوزه مرغ خانگی و نان با سکنجبین یا جلاب خوردن سود دارد و اگر سبب تقطیر سوء مزاج سرد بود این سفوف بدهند بلوط و کندر هر یک ده درم
تخم محلب و سعد و قرفه و خولنجان و راسن و وج و کهربا هر یک پنج درم کوفته بیخته سه درم با شراب کهنه یا با می پخته بخورند و این سفوف را اسک البول
گویند و این معجون قوی ترست بلیله کابلی بریان کرده ده درم [illegible] نیم درم بود و حب الآس کندر دو درم و کندر و سعد و بسباسه هر یک سه درم
و دو دانگ راسن و حب المحلب هر یک بیست درم اطریفل صغیر پنج درم یکجا بیند بعسل بسرشند شربتی سه درم ابن الیاس گوید که اگر سبب تقطیر البول
حدت حادث در بول بسبب مخالطت صفرا و اخلاط حاده رقیقه یا مائیت باشد هر صبح شیره تخم خیار و بادرنگ هر یک ده درم با شکر سفید ده درم بیاشامند
و غذا مزوره ماش با شیره مغز بادام مع چوزه مرغ سازند و لعاب اسپغول و بهدانه هر واحد پنج درم با روغن بادام شیرین پنج درم و شکر سفید ده درم
بدهند و غذا مزوره ماش بکدو خورانند و یا این دوا بخورند که تقطیر البول با حرقت را قلیل نافع ست مغز تخم خیار و بادرنگ و کدو هر واحد ده درم تخم خباز
و تخم خطمی هر واحد سه درم مغز بادام شیرین ده درم صمغ آلو سیاه و کثیرا هر واحد دو درم رب السوس نیم درم کوفته بیخته سه درم با شیره تخم خرفه یا آب خربزه دهند و
هر کدام سه اوقیه بخورند و اگر از ضعف قوت ماسکه یا دافعه باشد هر صبح اطریفل صغیر یا کبیر بمقدار یک مثقال بخورند و غذا مزوره نخود آب و مغز حب القرطم با لحم
ماکیان و تیهو و کبک سازند و یا هر صباح جوارش کندر یک مثقال تناول کنند و یا این دوا بدهند تا [illegible] کند حب المحلب هر واحد پنج درم باریک سائیده
صبح و وقت خواب شب دو درم بخورند و این دوا نیز نافع این مرض ست حب الرشاد و خردل و کندر هر واحد پنج درم مغز جوز ده درم سعد سه درم کوفته
بیخته بعسل کف گرفته بسرشند شربتی یک مثقال و یا انجیر خشک و مویز و مغز جوز بخورند و معجون انجیر [illegible] هر روز یک درم خوردن نفع میکند ابو منصور گوید
که اگر تقطیر البول از شدت حرارت گرده باشد و با وی عطش مفرط بود که صاحبش از آب سیر نگردد و علامت و علاجش در باب عطش مذکور شد
و اگر با وی حرقت مع وجع باشد سببش حدت خون بود و در علاج این تانی نباید کرد که منجر بقروح مثانه و احلیل میگردد و چون طول کشد و علاجش
فصد ست اگر آنرا اجابت کند و این [illegible] و شربت بنفشه با جلاب بخورند و آن همان نسخه نوع دیگرست که در حرقة البول در قول جرجانی مسطور شد
و در اشیای ترش و نمکین و تیز اجتناب کنند و طعام چرب زیاده خورند خاصه روغن بادام و گوشت ماکیان فربه و در اول بقول بارده مثل اسفاناخ
و سرمق و بقله یمانی نفع میکند و اگر امر دشوار گردد [illegible] قدری بزر البنج داخل کنند و این شیاف نافع ست تخم خرفه و خیار و بادرنگ و کدو
هر یک مقشر نشاسته و کثیرا و افیون همه آمیخته شیاف سازند و اگر تقطیر اندک اندک با حرقت باشد یا از اجتماع ماده غلیظ در مثانه بود که [illegible]
ادرار آن نشود و یا از استرخای عضله مثانه بسبب سردی بود و این اکثر مشایخ را بهم رسد تسییل انچه از سوداء غلیظ بود علاجش اجتماع ثفل و کدورت
در ثفل قاروره و طلب راحت مریض بخروج بول غلیظ ست و علاجش شرب روغن بید انجیر بماء البزور ست یا شراب صرف با آب بادیان و غذا شوربا
نخود آب بسیار و لبوب حاره و انجیر و مویز و خرما و فانید آنرا نافع ست و اگر تقطیر بسیار با حرقت و عطش باشد انجیر در زیت تر کرده بخورند و روغن بان
و زیت که اندران سداب پخته باشند و روغن که دران مشک و فرفیون و جندبیدستر حل کرده باشند بر مثانه بمالند و این دوا نافع ست حب المحلب ده درم
سک کندر بلیله سیاه کهربا هر واحد پنج درم سعد دو درم و نیم جندبیدستر یک نیم درم بعسل سرشته از مثقالی تا دو مثقال بخورند و چون از استرخای
عضله مثانه باشد اطریفل صغیر پنج درم بدو دانگ جندبیدستر یا با مثرودیطوس بدهند و یا حب المحلب هر شب دو مثقال بخورند که در غایت عجیب الفعل ست

[illegible]

و یا برگ سداب خشک یکمثقال استفاف نمایند و یا بگیرند حلبه و شسته خشک کنند و سرسایند و به عسل سرشند و هر شب دو درم از آن بخورند که مجربست و یا هر شب مثقالی کندر و نصف دارچینی خورند و یا بگیرند کندر و ابهل و سعد و نانخواه و رب السوس هر واحد یکجزو و مویج ترکی دو جزو و در فانید سرشته شوند و مثل بندقه وقت خواب بخورند که سخت سودمند است و عوض آب آب آهنگران نوشند و روغن سداب یا ناردین بر مثانه بمالند و غذا قلیه با اسفیناج و صباغات حاره سازند و از حموضات بپرهیزند و طعام مشوم و حلویات بسازند و شراب کهنه نوشند و ایضاً تقطیر البول بسبب دفع طبیعت فضول مائیه را و اتساع مجاری بدان عارض میشود و علاجش گذشت و ادویه مسخنه گرده و مثانه نافع تقطیر البول مسک حلبه زیرکتان تخم حندقوقا و حب المحلب و جوز و بندق و نارجیل و بادام و چلغوزه و انجیر و حب الغار و تخم سداب کوهی و سعد و مویج و اشق و مقل و خولنجان و ارجنی خشک و جندبیدستر و سکبینج و کندر و مصطکی و سلیخه و قرنفل و سنبل و جوزبوا و حبة الخضرا و بادیه و قسط و افتیمون و حاشا و مثانه کبش سوخته و دماغ خرگوش است خجندی گوید که اگر تقطیر از حدت بول باشد صبح شیره تخم خیارین و شیره تخم خرفه با شکر سفید بدهند و غذا ماء الشعیر بروغن بادام خورانند و این قرص نفع بلیغ دارد نسخه او همانست که در قول ابن الیاس گذشت و جلاب و لعاب بهدانه بخورند و اگر سببش ضعف ماسکه یا دافعه مثانه یا استرخای عضله محیط فم آن باشد سنجرنیا یا شیر و داطوریلا از درم تا مثقال بخورند یا ازین هاسین بر محل مثانه طلا کنند و این معجون این علت را و ایضاً بول فی الفراش را نافع و سهل المأخذ است تخم کرفس یکدرم کندر یکدرم سعد دو درم مویز منقی تخم بست درم کوفته آمیزند و مقدار جوزی صبح و وقت خواب بخورند و اگر سه درم بلوط در زیر یاد کنند بهتر باشد و این دوا نافع این مرض است هلیله سیاه هلیله کابلی حب الآس جفت بلوط هر یک پنج درم سعد کندر بسباسه قرنفل تمر مغز جوز هر یک دو درم شونیز تخم سداب تخم کرفس و قوقشنیز بریان یا داقیقشر هر یک درم ادویه را سائیده از مثقال تا دو درم به رب حب الآس یا شربت آن بخورند و بقراط گفته که چون در طرف و بر با در رحم ورم پیدا شود تابع او تقطیر البول گردد و چون گرده ریش گردد تابع او تقطیر البول بود و گفته کسی را که تقطیر البول باشد و تابع او قولنج شدید گردد بعد هفت روز هلاک شود و اگر از آن تب عارض شود که بول منحل گردد و تقطیر که از اسباب عسر البول پیدا شود علاجش علاج عسر البول است که مذکور شد خجندی گوید که سببش یا حدت بول بود که مجری را بسوزد پس ماء الشعیر با شربت خشخاش بدهند یا شیره مغز تخم کدو دانه و شیر با شکر استعمال کنند و ایضاً تقطیر شیر بر روغن بنفشه و شیاف ابیض محلول بشیر در احلیل و جلوس در طبیخ نیلوفر و بنفشه و خطمی و نهادن شاخ زعفران در احلیل و کذا ریش نافع است و یا ضعف جرم مثانه باشد و در این شرب ماء العسل بدل آب نافع بود و در آن سعد و سلیخه و سنبل و قرنفل و بسباسه بپزند و طبیخ این ادویه بکار برند و بعضی بر پاتی بسوزند که مردم در آنجا برای بول نشینند و علاج رابست بمالد اگر بول بر پا یا بر قاطر استعمال کنند و دو درم سرطان نهری سوخته با عسل و شکر بدهند یا شاخ بز سوخته سوده کشته بخورانند و خبث الحدید صاحب تقطیر البول را نافع است خصوصاً چون با عسل کرده بخورند مثانه را و تقطیر جندبیدستر مشک سوده به روغن سداب در احلیل و تقطیر زهره هر حیوان تقطیر را نافع است بلغ و ادهان حمام و منقل مغز چلغوزه و اکل ثوم و پیاز و گندنا نافع بود و گاهی از ضعف ورم یا ثقل یا قروح یا جرب بود و یا بسبب فقدان حس چنانچه مستر سمین را عارض شود و علاجش از اله خام و معالجه ورم و قروح و جرب و ثقل است و گاهی این علت بسبب ماده غلیظ بود و علاجش آشامیدن ماء الاصول به روغن بیدانجیر و ضماد محلل است و ادهان محلله در احلیل چکانند و یا ماء الاصول بیخ و فوه و نانخواه بپزند و آن بنوشند منقی شرح اسباب می‌نویسد که در تقطیر از حدت بول اگر باده باشد بر و یا ر ... والا منقیه مقدم دارند و این حابس البول بارد و این نسخه دیگر است اقاقیا گلنار هر یک سه درم صندلین عدس مقشر قصب الذریره تخم حماض تخم غرفی طباشیر هر یک دو درم حب الآس مثقال کندر یکدرم باریک سائیده بگلاب یا جلاب سرشته پنج درم بخورند و در تقطیر البول بارد زرق روغن زنبق کرده و مومیائی گداخته باشند در احلیل طلا آن از خواص مجرب صحیح است بعضی متأخرین می‌نویسند که گاهی سبب تقطیر البول ریح البواسیر و یا ریح غلیظ باشد و علامات آن ظاهر بود و علاجش همان که در ریح البواسیر مذکور شد مع زیادتی بعضی مدرات حاره و این حب اطریفل نافع است بادیان نانخواه بیخ سنبل الطیب خولنجان سکبینج اسطوخودوس

پوست هلیله زرد نمک لاهوری هر یک سه درم درونج عقربی دارچینی زرنباد درشته افتیمون پوست ترنج برگ سنا پوست هلیله آمله زنجبیل انیسون پوست لیموی کاغذی جوزبوا اذخر بوا عود غرقی مصطکی قرنفل بسباسه قرفه دارفلفل دانه هیل سعد کوفی فلفل گرد وج ترکی مرمکی هر یک دو درم فلفل سفید یکنیم درم نمک سیاه چهار درم نمک شور دو درم حلتیت پنج درم کوفته بیخته حبها بقدر نخود سازند شربتی یکعدد صبح و یک شام با عرق بادیان و گلاب هر یک پنج توله

سلس البول

و آن است که بول بی اراده بیرون آید و اکثر این بسبب فرط برودت مثانه و بسبب استرخای عضله محیطه مثانه و ضعف آن و ضعف مثانه از کثرت رطوبت پیدا شود چنانچه در آخر امراض بارده رطب عارض شود و گاهی بسبب استکثار مدرات افتد و ازین قبیل شراب رقیق کثیر المزاج و خربزه و دیگر فواکه رطبه است خصوصاً هنگام اتساع مجاری در گرده و شدت قوت جاذبه و گاهی بسبب حرارت مفرط مثانه بود که مائیت کثیر بسوی مثانه جذب کند و مجاری را فراخ گرداند و مثانه ضعیف گردد و از امساک بول عاجز آید و ایضاً از اسباب او زوال فقار محاذی مثانه است از ضربه یا سقطه و بدان سبب آفت در عضله عاصره عارض شود و به قبض نمودن گردن مثانه قادر نشود و یا رباطات مثانه بگسلد و بدان جهت مثانه مسترخی گردد و ضبط بول نکند خصوصاً اگر زوال بسوی خارج باشد و گاهی بسبب سلس البول در مثانه و عضله و بول نباشد چنانچه مذکور شد بلکه بسبب ضغط مزاحم بود که هر ساعت مثانه را بفشارد و بول خارج شود مثل آنکه حوامل را و کسانی را که در شکم ایشان ثقل بسیار جمع شود و صاحبان اورام عظیمه در اعضای فوق مثانه چون رحم و ناف را بهم رسد و بسبب خلع مثانه و بسبب بحران نیز عارض شود و گویند که عقب جماع بول کردن موجب سلس البول و بول فی الفراش گردد و طریق تشخیص اسباب مذکوره اگر تقدم استعمال مدرات کثیر یا زوال فقره یا اسباب خلع مثانه یا وجود حمل یا اجتماع ثقل بسیار در امعا یا ورم رحم یا ناف یافته شود و یا در روز بحران واقع شود سببش یکی از اسباب مذکوره باشد و الا بقاروره نگاه کنند اگر بی رنگ و سفید باشد و با حرقت و تشنگی نبود و جمله علامات سوء مزاج بارد پیدا بود سببش سردی و ضعف مثانه و عضله و استرخای او باشد و اگر قاروره رنگین بود و گرمی مزاج و تشنگی و سوزش معلوم شود و مریض چیزهای گرم ضرر رساند سببش حرارت مفرط مثانه باشد علاج آنچه از سردی مثانه و استرخای عضله و ضعف آنها باشد کندر و مصطکی هر واحد یکماشه باریک سائیده در گلقند یا اطریفل صغیر آمیخته تناول نمایند و دیگر ادویه حاره قابضه چون خولنجان و قسط و جوزبوا و مانند آن هرچه مسخن مثانه و مجفف رطوبات اسفل بدن بود با چیزهای بارده قابض مجفف چون حفث بلوط و حب الآس و گلنار و مانند آن مرکب ساخته بخورند و خوردن فلافلی و معجون بلوط و معجون گلنار نیز نافع بود و ادامت بخوردن جوزبوا تام النفع است و خوردن انجیر و مویز مسخن مثانه است و مشک و جندبیدستر با روغن بابونه و روغن نرگس و مانند آن آمیخته بر مثانه طلا کنند و بهترین چیزها خوردن اطریفل صغیر و کبیر است خصوصاً اگر ادویه اطریفل به روغن گاو چرب سازند تا عفوصت او کم گردد و بریان نمایند تا تجفیف زیاده شود و عوض عسل بقوام شکر بسته شد و چون این نوع کهنه گردد و منجر باستسقا شود و بهلاکت رساند کذا فی [illegible] و آنچه از حرارت مفرط باشد علاجش بعلاج ذیابیطس کنند و ایضاً از اطبای شیراز گفتار و گل ارمنی و تخم خرفه و کاهو و خشخاش قرص ساخته بدهند و یا پوست هلیله زرد و پوست بلیله آمله گلنار حفث بلوط گل سرخ مساوی سائیده به روغن گل چرب کرده در قوام سه چند نبات سفید آمیخته از دو درم تا سه درم بشربت ریباس بدهند و هرچه بارد و قابض باشد استعمال نمایند و آلوبخارا و سماق و تمرهندی و دانه انار ترش در دهن داشتن تشنگی را دور کند و آنچه از زوال فقره بود اگر زوال او بسوی خارج باشد و بانقطاع رباطات مثانه انجامیده باشد علاجش ممتنع است چه رباط گسسته مرتبط نگردد و اگر بسبب تمدد رباطها باشد علاجش رد فقارست و اگر زوال فقار بداخل بود علاجش جذب فقار بمص محاجم یا تضمید زفت نمایند و آنچه از اورام رحم و ناف و خلع مثانه یا اجتماع ثقل و حمل باشد بزوال سبب زائل شود و آنچه از کثرت استعمال مدرات باشد ترک کنند و بعد اگر باقی باشد باشیای موافقه تعدیل نمایند و بحرانی را قلع نباید کرد بلکه در آن اعانت طبیعت بمدرات کنند ذکر ادویه مفرده و مرکبه و هندیه نافع سلس البول خوردن عود البخور و نوشیدن عصاره عصی الراعی و کذا خوردن حفث بلوط برای سلس البول مجرب سوده بیسته و شرب [illegible]

و گل ارجوان و پوست خربزه از سه درم تا پنج درم و سعد و سداب رطب و یابس و حنجره خروس و جاوشیر و شیح جبلی و مقلی الشراب قابض و مرجان و راسن و فوج و اسارون و ام اسطوخودوس و خولنجان و پوست بیخ جوز الاثل و برگ آن و پوست سبز جوز سه درم و پوست جوز صلب سوده هر روز سه درم تا دوازده روز و عصاره کرنب و سیح و تخم آن و شونیز و قوقا و شونیز و عود بلسان و قصب الذریره و عصاره نمام و اسقولوقندریون و خبث الحدید سیما مخلوط بکشنیز و آب آهن تاب و طبیخ مقل مکی و قردمانا و اقاقیا و کباشیر و قرنفل و طبیخ پوست درخت صنوبر صغار و طبیخ بیخ او و قراوه و تخم کرفس و طبیخ امرود خشک و سماق و عصاره آن و آرد گل انجیر و بلوط و مغز چلغوزه و کهربا و انزروت و جوز هندی لشکر و هلیون و عدس و طبیخ القشر سه درم و تخم گزر و خرنوب و عسل و روغن و قاقیه پخته و ثوم سه درم و قت و خرما سه درم و پسته و شاهدانه و شرید و دارچینی و قفل ازرق و لسان الحمل و کندر و مغز حب المحلب و نشا و سماق سوده و بیخ قضیب و عاقر و نافع تنها یا بعصاره بارتنگ و یا بعصاره برگ سماق خشک کرده سایند و حمول فتیله و سیانی تناول بدهن زنبق بخورند پانزده هر روز احد نافع سلس البول و تقطیر و ادرار است و دیگر دارچینی سوده با قند سرشته نبات سازند و هر شب بقدر نیم درم از آن بخورند برای سلس البول که از سردی مثانه بود فائده تمام دارد و کذا خاکستر حنجره خروس با آب نیمگرم ناشتا خوردن و همچنین استعمال یک مثقال کندر شب وقت خواب و دیگر تاج خروس را بسوزند که خاکستر گردد و دو درم بخورند و کذا فلفل بجای دانه در مویز منقی نهاده چند عدد بخورند و دیگر نشاسته بلوط و مصطکی و سعد و هلیله سیاه با قند سفوف ساخته بخورند که سلس البول حادث از استرخای مثانه را نافع و دیگر کنجد سیاه و نانخواه و درک مساوی بقند سیاه مخلوط بسته بقدر نیم دام بخورند که کثرت بول و بول فی الفراش را نیز نافع و خوردن کلونجی و اجوائن هر یک هفت ماشه با آب بلیغ النفع است و دیگر کنجد و کلونجی هر یک سه ماشه سایند و نبات هم وزن آمیخته وقت خواب بعد یکپاس از تناول غذا با آب خورند و دیگر اگر شاخ بزکوهی که دوان که غلط مشهور است در گلخن بریان شود و آرد سازند و شکر برابر آمیخته هر روز یک کف دست صبح و شام بخورند برای سلس البول مجرب است و خوردن سنگدانه خشک کوفته بیخته شکر آمیخته بقدر یک توله نیز نافع بود و خوردن حب المحلب سه ماشه با نبات وقت خفتن شب نافع است و کذا کنجد سیاه مقشر یک توله با قند سیاه برابر و کذا مغز جوز با نبات هر دو یک نیم توله و کذا مغز بادام هفت عدد و نبات هفت ماشه و کذا پسته سه ماشه با نبات و کذا مغز چلغوزه و کذا حب السمنه و دیگر مصطکی جفت بلوط تخم خشخاش سفید گل ارمنی تخم خشخاش سیاه خولنجان هر یک سه ماشه کوفته بیخته نبات برابر آمیخته بقدر سه ماشه همراه عرق [illegible] بخورند که سلس البول را نافع

سفوف تالیف حکیم شوسن مجرب است بلوط هشت ماشه کشنیز خشک راسن بیخ سوسن گاوزبان انیسون قرفه سنبل الطیب زرورد سعد کندر هر یک چهار ماشه گلنار شیرین پنج ماشه مصطکی یک ماشه شکر برابر همه سه مثقال وقت خواب استعمال نمایند و آن **سفوف** ترکیب قوام الدین که نافع است سعد کوفی یک درم کندر گلنار کزمازج گل سرخ گل ارمنی هر یک دو درم حب الاس خولنجان هر یک چهار درم صمغ عربی پنج درم کوفته بیخته سفوف سازند خوراک سه درم با جلاب **ضماد** نشاسته و کندر و حب المحلب مساوی بر مثانه نهند و همچنین ضماد مغز تخم تمر هندی و حب الاس بسرکه سحق کرده سائیده هر روز زیر ناف مفید است **ماسک البول** که اکثر اقسام را مفید است پوست هلیله زرد و هلیله سیاه هر یک هفت ماشه بروغن بادام بریان کرده و کات هندی خصیة الثعلب صندل سرخ گلنار موی سرخ سوخته هر یک سه نیم ماشه شهد ابیج بریان چهار ده ماشه جفت بلوط اقاقیا صمغ عربی حب المحلب بریان هر یک هفت ماشه کهربا چهار ماشه مویز منقی هفت توله قند سفید ساخته بسرشند و مشک عنبر چند هر یک دو ماشه آمیخته شربتی یک مثقال و همچنین بلوط چون که [illegible] ماسک البول تالیف علوی خان نیز درین باب معمول است اقوال [illegible] سبیلی گویند که این ماسک البول جهت برای سلس البول که با دوی سکتی و حرارت نباشد نافع است کندر بلوط حب المحلب سعد خولنجان قسط [illegible] خشک مساوی سفوف ساخته [illegible] بریان و تخم [illegible] [illegible] چهار درم [illegible] [illegible] نافع است [illegible]

گل سرخ گل ارمنی هر واحد پنج درم طباشیر ده درم تخم کاهو تخم خرفه پانزده درم گلنار یکدرم کافور نیم درم صمغ درم با آب انار ترش سرشته خشک کنند و ایضاً کهربا گل ارمنی هلیله سیاه مغز بلوط عدس مقشر هر واحد دو درم کشنیز درسته که تر کرده بریان نموده یکدرم شربت سه درم و معالجه بعلاج ذیابیطس نمایند و بهر قطع عطش سعل و سماق و تمر هندی و انار و انه در دهن بدارند و آنچه برای سلس البول بارد معالجه کنند در باب تقطیر البول بکار برند و ایضاً نافع سعد و راسن خشک و مغز بلوط هر واحد دو درم مرمکی سه درم سفوف سازند و کمونی خیلی سود مند است خصوصاً چون ادویه آن را بآب بسایند و طلاهای کمونی نیز نافع بود و بالجمله آن برای سلس البول که از سردی شدید در اعضای بول باشد نافع است و خوردن چهار درم کندر از مجربات سلس البول است و کذا دو درم حب محلب و طلاهای روغنهای گرم که در ان مشک و حلتیت و جند بیدستر و فرفیون و مانند آن حل کنند نافع و این حقنه نیکوست بگیرند خار خسک یک رطل و سعد بیست درم و تخم محلب ده درم نیکوفته در چهار رطل آب بآتش ملایم بجوشانند بعد از آنکه یک شبانه روز تر کرده باشند و چون آب یک رطل بماند صاف کرده بنصف وزن آن روغن کنجد بران ریزند و بپزند چون روغن بماند آخر الطریق حقنه استعمال نمایند و یا آنچنان کنند که بپزند در روغن غار و فندق و بان بپزند و بگیرند و یا شیر بز و روغن بان و غار و فندق و پسته و حبة الخضرا و محلب مساوی یا آنچه در حب بود بگیرند و در ان قدری مشک آمیخته حقنه کنند و روغن بان بسیار قوی است ابن عباس گوید که اگر بول بلا اراده و بی حرقت بر آید باید که خولنجان کوفته بیخته بعد چرب کردن آن بروغن گاو بعسل کف گرفته بسرشند و بقدر جوزی بانکه می بپخته در آب نیم گرم بخورند و یا آنچه که کربائی و قنطوریون مساوی باریک سائیده دو درم با آب نیم گرم بدهند و این سفوف نافع تقطیر البول و خروج او بلا اراده است بلوط پنج درم کندر ذکر دو درم حب المحلب سه درم همه را باریک سائیده دو درم بمیبه ممسک بخورند و ایضاً مثانه هلیله کابلی و بلیله آمله در روغن گاو بریان کرده و سعد و کندر ذکر و میعه یابسه هر واحد یکدرم بلوط در سرکه تر کرده بریان نموده دو درم تخم خرفه همه را باریک سائیده سه درم بخورند و این دوا نیز برای کسیکه بول بی اراده کند نافع است بگیرند بلوط در سرکه تر کرده خشک نموده چهار درم طباشیر دو درم میعه سه درم کندر ذکر یکدرم همه را باریک سوده دو درم با آب طلع یا آب آهن تاب بدهند و مداومت بر اطریفل صغیر این را نافع بود و اگر در اینجا برودت قوی باشد اطریفل کبیر و معجون کلکلانج نفع بخشد و باید که صاحب این مرض آب بسیار ننوشد و نه شراب الا سیاه ممزوج و از تناول اشیای بارده و مدر بول منع کنند اسمعیل گوید که علاج این همچون تقطیر بول است و ماسک البول گرم که در قول عیسی گذشت باضافه بلوط نافع است و این نسخه نیز مفید بلوط پنج درم کندر سی درم کشنیز بسرکه تر کرده بریان نموده گل ارمنی صمغ عربی هر یک دو درم شربتی سه درم صبح و شب و اگر سردی سخت غالب بود تریاق کبیر و معجون جنیا و شرو دبیدطوس و انقرد یا بشراب کهنه یا ماء العسل بدهند و ادویه مذکوره و اطریفل سعد و تر یا خشک و شب یمانی و کندر و گلنار و بلوط مساوی در شراب شیرین جوشانیده صاف نموده هر بامداد دو اوقیه با یکدرم روغن بیدرود بدهند و این معجون لبوب بسیار بول بازدارد و مغز بادام مقشر نیم من مغز زردآلوی تلخ مقشر ده استار مغز حبة الخضرا یکمن کنجد سفید نیم من فانید یکمن همه را بکوبند و بسرشند و هفت بجوش نموده هفت روز بخورند و ایضاً شونیز و ناشخواه و کندر و فانید و کنجد سفید مساوی سائیده هر صبح یک کف بخورند و شربت سور سخت نافع است برای کسیکه سردی و تری غالب باشد و کذا سفوف کهربا که در قول ابن سینا گذشت و این دوا معتدل است بگیرند بلوط بسرکه تر کرده و بریان نموده دو درم هلیله کابلی بلیله آمله مقشر هر سه در آب جوشانیده بعد بریان کرده همه را کوفته بیخته سه درم صبح و سه درم شب بخورند و آنچه با نمک هندی سود دارد گوشت روباه بریان کرده است که این علت را و درد پشت و زانو و تاریکی چشم را سود دارد و گرده خرگوش خشک کرده یا کهربا و تخم شبت جزو و عاقرقرحا و کرفس هر یک نیم جزو شربتی دو درم و نیم با اوقیه آب سرد و مغز خرگوش بریان کرده با شراب سود دارد و قی کردن در آب گرم گرد و آب پاشی بر نشستن سود دارد و باقی علاج این مرض علاج فالج است زیرا که با این علت دماغ یا جگر یا عضوی دیگر گرم بود و از ادویه گرم مضرتی باشد و حب طباشیر که در علاج ذیابیطس مذکور شد بکار برند محمود گوید که هر صبح جوارش کندر یا اطریفل کبیر یا صغیر هر چه حاضر باشد یک مثقال بدهند و غذا قلیه مشوی با مغز پسته بخورانند و یا هریره فرنی و این جوارش کندر سلیخه سعد خولنجان زیره کرمانی شاه بلوط حب الآس هر واحد مثقال کوفته بیخته یک مثقال صبح

نسخه معجون لبوب

بکار برند و این دوا اقوی و اجل النفع از اول است بلوط در سرکه تر کرده چهار درم کندر ذکر و حب الآس و هلیله کابلی و بلیله و آمله هر واحد سه درم سعد پنج درم کوفته بیخته بعسل کف گرفته بسرشند شربتی یکمثقال و اگر علت قوی باشد معجون کلکلانج یک مثقال بخورند و مریض را از نوشیدن آب سرد منع شدید نمایند ابن هبة الله گوید که علاج کثرت بول بغیر اراده و بی سوزش باستعمال گلقند و شرب آب نیم گرم و خوردن اطریفل صغیر و نوشیدن شراب صرف و تناول مویز و تقلیل شرب آب و مالش مثانه بروغنی که دران مشک حل کرده باشند باید کرد و اگر مزاج مائل ببرودت بود و خروج بول بسیار باشد باید که این دوا استعمال نمایند بلوط پنج درم راسن دو درم کندر هلیله سیاه و بلیله هر دو بروغن زرد بریان کرده هر یک یکدرم سعد یک مثقال کهربا نیم درم کوفته بیخته بعسل بسرشند و یک مثقال خورده عقب آن سکنجبین بنوشند و اگر مزاج حار باشد این دوا باید خورد کشنیز یکشبانروز تر کرده خشک نموده بریان ساخته چهار درم گل ارمنی دو درم بلوط شش درم کهربا یکدرم عدس مقشر ده درم کوفته بیخته و هر روز صبح دو درم خورده باشند و آب سرد بنوشند قرشی گوید که آنچه بسبب حرارت بود قابضات بارده مثل زرشک و سماق و کشنیز خشک و غوره و بلوط و تخم کاهو و تخم خرفه و کافور مفرد و مجموع بشربت انار ترش یا دوغ استعمال کنند و آنچه از برودت باشد قوابض حاره مثل سک و سعد و قسط و مر و اسطوخودوس و کندر و زیره نافع بود و این ادویه را باریک بسایند تا نفوذ کنند و با گلقند صبح و شام دو درم استعمال نمایند و غذا سماقیه و حصرمیه برای حار و مزوره با زیره حار و بارد با گوشت بریان با کشنیز خشک بدهند و روغن گل در حار و روغن بان و قسط در بارد بمالند و آنچه بسببی دیگر باشد علاجش بعلاج آن نمایند خجندی گوید که نقل بمغز چلغوزه و حب البان و راسن مفرد و مجموع کنند و نقیع بلوط و شاهبلوط بود و قابض بشکر استعمال نمایند و ابتلاع اندرانی و مصطکی چوب شانیده باشند بنوشند و بلوط و ادویه و سعد و کهربا و زیره کرمانی و حب الآس بدهند و غذا لحوم صیدیه و اگر بسبب حرارت مفرط باشد ادویه بارده قابض که در قول قرشی گذشت استعمال نمایند و از جمله حریف مالح اجتناب کنند انطاکی گوید که آنچه از زوال فقرات باشد بستن فقرات و رد آن بتضمید مثل مرسین و کرسنه و گل قبرسی نافع و آنچه از استرخای عضله مثانه با افراط برودت و رطوبت باشد جوارشات گرم و فلافلی و کمونی دهند و آنچه از افراط حرارت بود مثل طباشیر و کاسنی و حب الآس و گل مختوم و بلوط شربا و ضمادا بکار برند و کذا سعد و سداب در بارد و اطریفلات مطلقا در بارد و بحلتیت مالش کنند علی بن زین گوید هر که خواهد که نماز با وضو بخواند بگیرد محلب مقشر و زنبق و عسل سرشته بقدر بندق صبح بخورد و شب وقت خواب سعد و جوز بریان کرده با عسل تناول کند

بول فی الفراش

یعنی بول کردن در جامه خواب بیشتر از استرخای عضله مثانه است اما کمتر از استرخای که در سلس البول باشد و گاهی حدت بول اعانت آن کند و این مرض بیشتر کودکان را بسبب رطوبت مزاج عارض گردد و استغراق ایشان در خواب بران اعانت کند علاج باید که سعد کندر خولنجان جفت بلوط حب الآس گلنار جابه برابر کوفته بیخته بدهند مشک جندبیدستر و روغن سوسن آمیخته بر مثانه ضماد کنند و نشستن در آب معادن گوگرد و آب دریای شور سودمند است و شهدانج بریان نموده با عسل آمیخته بدهند و مداومت خوردن جوز بوا مفید بود و ایضا خوردن معجون فلاسفه و اطریفل باشکنه نیز نفع دهد و این معجون ماسک البول بسیار مفید است پوست بلیله پوست هلیله زرد و هلیله سیاه بروغن گاو بریان تج ترکی خولنجان قرنفل هر یک هفت ماشه خصیة الثعلب صندل سرخ کات هندی گلنار فارسی مومیائی سرخ سوخته هر یک سه نیم ماشه جفت بلوط بریان اقاقیا مغول عود صلیب شونیز بریان کهربا سوخته هر یک چهار و نیم ماشه مویز منقی هفت و نیم توله قند و عسل هر دو نیم پاؤ و شهدانج چهار ده ماشه جندبیدستر مشک عنبر هر یک یک ماشه شربتی از یکمثقال تا دو درم و خوردن خشخاش سفید یک توله با نبات برابر و کذا نخود بریان با نبات هر یک یکنیم توله و کذا مغز جوز یکتوله و کشمش دو توله و کذا کشنیز و گندم هر دو بریان یکتوله قند سیاه چهارم حصه هر دو نافع بود و از چیزهای سرد و تر احتراز کنند و بنگام [illegible] که مریض را در میان خواب چند مرتبه بیدار نموده بول کنانند و بوقت شب آب و طعام نه دهند و بسیار باشد که درین مرض صبیان را علاج

شود و نه هر و بعد بلوغ و قوت حرارت و شدت اعصاب از ایشان زائل شود از اقوال اطبا سویدی می نویسد که خصیهٔ خر بریان کرده خوردن و کذا ملازمت خوردن کرده درین باب مجرب نشست و سنبل هندی شرباً و ضماداً و خوردن گوشت خارپشت و خصیهٔ گوسفند بریان و ضماد بسباسه با آب مورد سبز و خوردن گوشت بریان خرگوش برات و کذا الشیاف او و کذا خاکستر [illegible] و کذا [illegible] سوخته بعسل چشیدن و زرد لعوق زیره دو درم بیامیزد کوفته بعسل سرشته و کذا زهرهٔ بوم با خاکستر طرفا سرشته بعسل و آب گرم خوردن و کذا زهرهٔ بز کالا خشک کرده سوده و کذا مغز گردو خرنوب [illegible] بستانی حل کرده و کذا بهمنین بشراب و کذا پوست سنگدان سوده و کذا خصیهٔ خروس بریان کرده و کذا برگ چغندر هر واحد نافع بول فی الفراش شیخ می فرماید که علاج ایشان علاج کسانی است که استرخای مثانه و تقطیر البول و سلس البول با ایشان باشد خصوصاً ضمادها و ادویهٔ طلیات بر اسن و سیعه که در تقطیر البول گذشت و مالش به روغن بان بغایت نافع است و مع ذلک واجب است که خواب بدون غذا کنند تا نوم ایشان خفیف گردد و آب بسیار ننوشند و بوقت خواب خود را از بول فارغ کنند و آنچه تجربه کرده شده بلوط و کندر مساوی است که در شراب سه اوقیه بسحق نمایند تا یک اوقیه بازآید و صاف کرده با یک درم روغن آس بنوشند و گمان کرده اند که چون گردهٔ خرگوش خشک کرده بخورند و بگیرند تخم شبت یک جزو و عاقرقرحا و تخم کرفس هر واحد نیم جزو دو درم و نیم از ان با اوقیه آب سرد بخورند خیلی سودمند بود و دماغ خرگوش بری بشراب نفع دهد و به زنان که در رحم آن انکه پیخال کبوتر انداخته باشند با آب سرد بغایت نافع است یا ربع درم بشراب بر نهار بدهند و گاهی حقنها با ادویهٔ جالبهٔ بول و زرق آنها در مثانه نافع بود و مجوسی گوید که این دوا کسی را که بول در فراش کند نافع است پوست بیضهٔ شترمرغ دو درم مر دو دانگ باریک سائیده بشراب ریحانی بخورند یا روغن بابونه با آب نیمگرم بدهند و ایضاً سعد دو درم شونیز و خردل و حب الرشاد هر واحد یک درم باریک سائیده [illegible] بعسل کف گرفته بشیر شربت [illegible] بوقت خواب و بعد از ان [illegible] بنوشند و ایضاً بگیرند برگ شاهترج و کندر و مغز [illegible] صمغ عربی مساوی و باریک سوده بعسل کف گرفته و شکر طبرزد سرشته و هر شب دو درم از ان بخورند که نافع است و بعضی ذکر کرده اند که حنجرهٔ خروس سوخته سائیده از دو انگی تا دو دانگ با آب نیمگرم بخورند که نفع بخشد و باید که از ادمان اغذیه و اشربه و فواکه سرد مثل خربزه و خیار و بادرنگ و بقول بارده و کدو احتراز نمایند و اغذیهٔ حاره و حریفه معمول نمایند ابازیر حاره مثل زیره و خردل و دارچینی و فلفل و خولنجان و کره و یا زنجبیل و شراب صرف و مانند آن استعمال کنند ایلاقی و [illegible] گویند علاج کسانی که در بستر بول کنند همچون علاج سلس البول و استرخای مثانه است و محمدی از صاحبان تجربه ذکر کرده که در علت یک استار تخم ریحان با کلید نه ماه در حمام خورانیدم و بار دیگر حاجت آن نیفتاد و این دوا سودمند است تخم کتان بریان کرده ده درم تخم خطمی هفت درم اقاقیا و کندر و مر و شیاف مامیثا هر یک دو درم شب یمانی بریان سه درم [illegible] ده درم هلیلهٔ کابلی بریان کرده ده درم کوفته بیخته بعسل معجون سازند شربتی سه درم صبح و ایضاً زیرهٔ کرمانی و حب الآس کندر مساوی کوفته بیخته هر بامداد دو درم بخورند ابن الیاس گوید که هر صباح کندر و سعد هر واحد یک درم شکر سفید دو درم بخورند و این دوا نیز نافع است پوست بیضهٔ مرغ پنج درم خردل حب الرشاد هر واحد سه درم کوفته بیخته بعسل کف گرفته معجون سازند و یک مثقال بخورند و این تجربه نیز نفع دهد و [illegible] کندر شاهبلوط سعد هر واحد چهار درم کوفته بیخته بعسل کف گرفته بیاشنند شربت یک مثقال و این دوا نیز سودمند است کندر بلوط هر واحد ده درم حب [illegible] سه درم [illegible] خولنجان قرفه [illegible] راسن هر واحد پنج درم کوفته بیخته و قرص سازند شربتی سه درم محمد [illegible] گوید که اگر مزاج اصلی حار باشد این دوا درین مرض نافع بود گل سرخ طباشیر تخم خرفه تخم کاهو هر واحد پنج درم [illegible] کشنیز [illegible] سرکه تر کرده خشک نموده [illegible] بلوط حب الآس گلنار گل ارمنی صمغ عربی هر یک دو درم کافور نیم درم کوفته [illegible] قرص سازند [illegible] سعید گوید که علاج کسانی که در خواب بول کنند اگر بسبب استرخای عضلات مثانه بود [illegible] شراب [illegible] ننوشند و اگر [illegible] مثانه باشد [illegible] آب [illegible] بدهند [illegible] بلوط [illegible] حب الآس [illegible] گوشت [illegible] ابازیر حاره سازند و اگر بسبب [illegible] مزاج باشد [illegible]

وبالای پیش آبکه دران عود و مصطکی جوشانیده باشند بنشینند و از استعمال اغذیه مرطبه منع کنند و غذا سخن خفیف مثل قلیه ها و مطنجنات سازند و داؤد گوید که بیشتر اطفال و مشایخ را بسبب ضعف مزاج ایشان و کسیکه در خواب مستغرق باشد بسبب فرط رطوبت این مرض عارض شود و علاج این همانست که در سلس البول گذشت لیکن اینکه گویند دنبه و پیه چال خروس و سنگدانه طیور را درینجا فائده بسیار است و چون سوخته بخورند وکذا القنفذ بعد سوده مازو و بخور کحلیت و پوست عدس و شرب عرق اندک مجرب است ابن نوح گوید کسیکه در خواب بول کند بسبب اغراق در نوم باسترخای مثانه است پس اگر از حرارت باشد علامتش سرخی بول و سوزش در احلیل بود و علاجش این است که در احلیل حقنه بلوط و گل سرخ با اقماع او آمیخته به روغن بادام یا روغن گل چرب کرده تا به سر ورد بخورند یا این سفوف و ضماد و نسخه او همانست که دران بلوط پنجاه درم هست و در سلس البول در قول اسمعیل گذشت و غذا از نیم و زرده بیضه نیم برشت دهند و آب انار ترش بیاشامند و یا کندر و اقاقیا و بلیله زرد و قشور کندر و بلوط و نقل سازند و اگر از برودت باشد علامتش اینست که در اکثر کودکان و پیران افتد و اعراض مذکوره باین نباشد و علاجش اینست که سنگدانه خروس سوخته ناشتا دهند و قبل عشا سه درم پودینه بشراب ریحانی بخورانند یا حلتیت و زعفران دهند و یا چند مرتبه در روز و شب بلوط و مر و کندر بدهند و روغن ناردین یا قسط بالند و مثانه را حقنه کنند و کما داریوس و جوارش حار بکار برند و اگر وقت خواب هر شب مغز حب المحلب دو مثقال بخورند خصوصا مشایخ و مداومت بران کنند البته ازاله این مرض کند و برگ سداب استنشاق نمایند و بهتر ازین آنست که از دارچینی با قند نبات دوا ساخته هر شب نیم درم از آن بخورند و مثانه بسته خشک کرده سوده سازند و بعسل بسرشند و هر شب دو درم بخورند و یا هر شب مثقال کندر بخورند و ثوم در اغذیه استعمال نمایند و این دوا مجرب است اهلیله کابلی و بلیله آمله هر یک ده درم بلوط یکشبانه روز در مر کرده بریان نموده هفت درم کندر سه درم سن و بیخ یا سه و کسیلا هر یک پنج درم مر سه درم بعسل بسرشند از سه درم تا چهار درم بخورند و قیروطی نیز بر ناف و شرمگاه و ساده بر مثانه وضماد نیز طلا نمایند که آنرا منع کند و دوائیکه دران حیا شاست و در تقطیر البول از قول شیخ گذشت وقت خواب دو درم بخورند

کثرة البول

شیخ الرئیس می نویسد که کثرت بول به چند وجه است از انجمله یکی آنست که سببش ذیابیطس بود دوم آنچنان نیست که با وی تشنگی تنها بود بلکه افراط است که با وی تشنگی چندان باشد که سیراب نشود و آب بیرون آید چنانکه معلوم شد دوم آنست که با آن عطش بود و احوال ذیابیطس دران نباشد سوم آنکه با وی تشنگی معتدل بود و پس اگر درینجا حرقت و حدت باشد سببش حدت بول بود یا قروح چنانکه معلوم شده و الا درینجا اسباب سلس البول و برودت باشد که ادرار بسیار نماید بسبب که قبض کند و بسببی که تسخین باطن نماید کسی که براز او بسیار آید و رقیق بود بول او اندک شود و کسیکه براز او خشک شود بول او کثرت پذیرد و علاج جمیع اسباب مذکوره مسطور شده و درینجا نیز معالجات برای آنکه از برودت باشد ذکر میکنیم و گوئیم که جمیع ادویه مقوی باه برای کسیکه از سردی بول بسیار کند نافع بود و نوشیدن زیره و بیضه نیمبرشت نفع دهد و شیر جوشیده که دوغ شود و ایضا طبیخ حب الآس و امرود خشک و قشر بیرون پسته هر روز و دوا قیسه بناشتا نوشیدن ایشان را نافع است و مرکب از ادویه چند است و کذا حب المحلب و کذا سعد و کذا کندر و کذا خولنجان و کذا خبث الحدید شسته که دران حیا شاست و در تقطیر البول گذشت نافع است و این حقنه نیکوست و تقویت گرده نماید بگیرند آب خار خسک مطبوخ و مغز سر گوسفند و قضیب او یکجا گرده و هر یک مساوی جمع کنند و بکار برند و بگیرند شیر تازه و روغن زرد و روغن چلغوزه و روغن حبة الخضرا همه مساوی بشکل اول مذکور شد و جمله را باهم آمیخته بدان حقنه کنند تم کلامه مؤلف گوید که اگر سببش کثرت شرب شیر و یا خوردن فواکه مدره مانند خربزه و انبه و مویز و شربت شراب و تناول قلیه و شلغم و جدوار و بورانی باشد منع از شرب و اکل آن نمایند و اگر هزال کلیه یا استرخای مثانه یا افراط برودت و غیر آن باشد تشخیص و علاج هر سبب در سابق مفصل مسطور شده مطابق آن معالجه فرمایند و بعضی ادویه حابس بول که درینجا مذکور می شوند بسبب آنکه بکار برند مثلا به خوردن کنجد مقشر و خشخاش مداومت نمایند و یا شکر نیم رطل بقوام آورده پنج درم خولنجان سائیده بسرشند و استعمال کنند و اگر کندر گلنار مهر واحد یک مثقال مصطکی یک درم

کوفته بیخته بعسل سرشته سه درم بخورند افراط بول را نفع میکند و سفوف کندر سعد خولنجان زیره سیاه بلوط حب الآس کشنیز مدبر به که یک نیم مثقال خوردن نیز حابس بول است و در نسخهٔ دیگر شاهدانه نیز داخل است و کذا کنجد دو حبه و اجواین بکجر و سفوف کرده کف دست خوردن یا بقند سیاه حب بسته نیم دام تناول نمودن و شیره برگ گندم بستانی یکتوله در آب برآورده با یکتوله شکر نوشیدن نیز نافع افراط بول است **جوارش ماسک البول** که درین باب مفید است پوست هلیله زرد پوست بلیله آمله کوفته بیخته بروغن چرب نموده گلنار سعد کوفی هر واحد دو مثقال کندر نانخواه هر واحد یکمثقال سائیده در شهد بسرشند **جوارش کندر** کثرت بول را که از سردی بود باز دارد دارچینی دو درم کندر خولنجان هر یک سه درم قرفه قاقله هر یک چهار درم قرنفل جوزبوا بسباسه خیربوا سنبل الطیب هر یک پنج درم مصطکی یک استار همه را کوفته بیخته بدو وزن ادویه عسل کف گرفته بسرشند خوراک دو درم تا سه درم حب که منع ادرار بول کند بسباسه سعد کندر هر واحد یکتوله بذر البنج سه ماشه کوفته بیخته بقدر کنار دشتی حب بسته یکی صبح و یک شام دهند **سفوف ماسک البول** جهت کثرت بول و سلس البول بلا حرقت و بول در فراش نافع است گلنار کزمازج هر یک پنج درم و باقی اجزای نسخه که در سلس البول در قول اسماعیل گذشت و در آن بلوط پنجاه درم است گرفته سفوف ساخته بکار برند دیگر از ریاض والد مرحوم نارمشک کنجد سیاه دارچینی جوزبوا مساوی سائیده یک کف با عرق مناسب بخورند برای کثرت بول سفید بود **قرص ماسک البول** ادرار بول آن که از گرمی بود باز دارد و تشنگی بنشاند کزمازج کندر اقاقیا هر واحد یکدرم پوست هلیله کابلی بریان بروغن گاو چرب نموده یک مثقال کشنیز خشک بریان کرده یک نیم درم گلنار گل ارمنی گل سرخ عدس هر یک دو درم تخم بلوط تخم مورد هر یک سه درم کوفته بیخته اقراص سازند شربت دو درم با رب به **معجون بلوط** برای منع افراط بول معمول است کندر حب الآس پوست هلیله زرد پوست بلیله آمله قرنفل نانخواه کبابه هر یک سه درم زیره سیاه مدبر پنج درم سعد کوفی مصطکی تخم قنب هر یک نیم درم بلوط چهار درم کوفته بیخته بسه چند قند سفید مقوم بسرشند خوراک دو مثقال **معجون خبث الحدید** دافع کثرت بول و منی سفید بسرعت انزال خبث الحدید مدبر چهل درم بلوط گلنار کندر از هر یک ده درم طباشیر تخم قنب زیره سیاه نانخواه کرویا پوست هلیله زرد پوست بلیله آمله هلیله سیاه هر یک سه درم عسل سه چند ادویه شربت از مثقال تا دو مثقال **معجون مسقط** که کثرت بول و بول فی الفراش را مجرب نوشته سعد کوفی بلوط کندر دارفلفل قسط شیرین هر یک پنج ماشه زنجبیل سه ماشه فلفل سیاه دو ماشه عسل سه وزن ادویه معجون لبوب که بسیاری بول باز دارد در بحث سلس البول در قول اسماعیل مسطور شد و جوارش زرعونی و جوارش جالینوس نیز کثرت بول را که از سردی مثانه بود نافع است

قلت البول

بدانکه کمی بول را شیخ الرئیس و سید جرجانی و ایلاقی پنج سبب نوشته اند یکی آب کم خوردن دوم کشاده شدن همه مسام و کثرت تحلیل و افراط عرق سوم کثرت اسهال چهارم ضعف گرده از جذب آب از جگر پنجم ضعف قوت جگر از تمییز آب از خون و سیلان مائیت بگرده و این هر دو در سوء القنیه و استسقا بود علاج در نوع اول آب بسیار نوشانند و یا مدرات مناسب مزاج دهند و در ثانی منع از تحلیل کنند و در چهارمی و پنجمی مدرات حاره بسیار دهند مع مقویات گرده و جگر و بدانند که صاحب این علت را حموضات ضرر دارد و جماع در مرض ایشان افزاید و علاج ضعف جگر و گرده و اسهال و منع عرق هر یک بمقامش مسطور است

بول الدم

بدانکه خونیکه از راه بول آید یا خون صرف باشد و آن درینجا مسطور میگردد و یا غسالی و یا بریم آمیخته بیرون آید و آن بعد ازین علیحده در ابوال غریبه مذکور شود و سبب بول الدم کشادن رگ یا شگافتن آنست از اسبابیکه در نفث الدم مذکور شد و بقول شیخ بول خون صرف از دو حال خالی نبود یکی آنکه از اعضاے فوق گرده و مثانه خون جگر و همه بدن آید بسبب امتلاے مفرط دموی یا افراط گرمی مزاج و استعمال ادویه گرم و اغذیه تیز و بدان سبب دهن رگها بکشاید یا رگ بشگافد یا گسلد

و یا ترک عادت خروج خون و یا قطع عضو و غیر آن یا بطریق بحران و تنقیهٔ فضول یا صدمه یا جهیدن و سقطه و ضربه و این کمتر بود **دوم** آنکه از نواحی اعضای بول مثل گرده و مثانه و مجاری بول آید بسبب انقطاع رگ یا انفتاح یا انشقاق او از وقوع ضربه یا سقطه یا خوردن طعام تیز یا ریح یا بندی زیاده کثفت یا تاکل و گاهی این از تمدد و کرد از قوی پیدا شود و بنابر انفجار عروق بسبب شدت انضغاط حادث از تمدد اعضای ظاهری و باطنی و قسمی از بول الدم بسبب ذوبان گوشت بخون یا بسبب شدت رقت خون در بدن باشد و این هرگاه با وجود قوت گرده اتفاق افتد خون بسیار کشد جرجانی می نویسد که سبب خون آمدن از مجرای بول هفت نوع است یکی کثرت خون در همه تن و در رگهای گرده و بدان سبب گشاده شدن رگ دوم خوردن اغذیه و ادویهٔ گرم چون فلفل و حرف و سیر و فرفیون و صمغ سداب و جندبیدستر و مانند آن سوم برداشتن چیزی گران یا جهیدن از جا یا رسیدن زخمی و آسیبی بموضع گرده که رگی بکشاید چهارم کثرت جماع پنجم غلبهٔ رطوبت و آغشته شدن رگها و تراویدن خون از آن ششم ریح در گرده و گشادن و شگافتن رگها از آن هفتم صعوبت گداز و سوء مزاج سرد و خشک و طرقیدن رگ از آن و این اسباب یا در گرده افتد یا در مجرای بول که میان گرده و مثانه است **طریق تشخیص** اسباب مذکوره اگر خون گاهی مخلوط ببول و گاهی صرف بکثرت آید و علامات غلبهٔ خون و امتلای رگها معلوم شود سببش امتلای خون باشد پس اگر خون صاف و خالص تازه بدون درد و بعقب تناول طعام تیز آید سببش گشادن یا شکستن رگ باشد و اگر خون اندک اندک آید و در بدن آفت یا وجع نبود از گشادن دهن رگ باشد و اگر خون بسیار یکبارگی آید و بعقب ضربه بموضع گرده برآید از گسستن رگ باشد لیکن از گشادن و گسستن رگ مثانه خون بسیار نیاید بخلاف گرده که از آن خون بسیار آید و اکثر از غشیان خالی نبود و گاهی در آن خون بسته همچون پارهٔ جگر بیرون آید و درد در پشت و پهلوها نیز بود و اگر با درد برآید از قروح باشد پس اگر اندک اندک آید و با کمی سیاهی بود و گاه با بوی بد و اکثر بعد امراض حاده و با قشور و ریم باشد از تاکل بود و اگر خون اندک برآید و درد اندر پیغولهٔ ران و تهیگاه بود از مجاری بول باشد و اگر خون گرم و سوزان آید سببش تناول ادویه و اغذیهٔ تیز باشد و اگر خون ناگاه و یکبارگی بیرون آید از ضربه و سقطه یا کثرت جماع بود و فرق میان این هر دو از تقدم سبب باید کرد و اگر خون اندک اندک آید و علامات کثرت رطوبت یافته شود سببش غلبهٔ رطوبت باشد و اگر خون اندک اندک و سیاه با نفخ آید و علامات ریح الکلیه موجود بود سببش ریاح باشد و اگر خون رقیق مثل خون محترق آید و بعد ذوبان عارض شود سببش ذوبان لحم باشد و اگر با وجود رقت خون آثار رقت خون یافته شود و در فصد خون رقیق بیرون آید سببش رقت خون باشد و اگر علامات مذکوره یافته نشود و خون دفعةً آید و بعد از آن خفت و قوت معلوم شود سببش بحران باشد و اگر خون با دوار آید سبب امتلا یا بسبب ترک ریاضت یا قطع عضو باشد و تقدم هر یک شاهد بر آن بود و **قرشی** می گوید که گاهی خون از گرده با دوار معین بسبب امتلاء عروق و خلای آن همچون خون بواسیر آید و صاحب او را هنگام احتباس و امتلا بسبب تمدد عروق درد در اطراف قطن محسوس شود و بعد گشادن دهان عروق و خروج خون در رفت و درد ساکن شود و **بقراط** گفته که چون خون بول کند بلا وجع و تب اندک اندک در اوقات بود در آن خوف نیست و اما چون دوام کند بشدت تب و بول ریم پیدا کند **علاج** تدبیرش بعلاج نفث الدم کنند و یا گل ارمنی دم الاخوین سنگ جراحت کتیرا صمغ عربی شادنج عدسی مغسول هر واحد یک ماشه کوفته بیخته همراه شیرهٔ خشخاش شیرهٔ خرفه هر یک شش ماشه شیرهٔ کاکنج چهار ماشه شربت انجبار شربت حب الآس دو توله بارتنگ پنج ماشه پاشیده بدهند و یا در سفوف مذکور صدف سوخته کهربای شمعی عوض سنگ جراحت و کتیرا و صمغ داخل کرده همراه شیرهٔ بیخ انجبار در عرق بارتنگ برآورده تخم بارتنگ پاشیده بخورانند و یا این قرص بول الدم بکار برند مغز تخم خیار چهار درم نشاسته کتیرا گلنار سک دم الاخوین صمغ عربی هر واحد یک درم کوفته بیخته با آب خرفه یا آب بارتنگ قرص ساخته با شیرهٔ مناسبه بدهند و شربت عناب بنقوع کشنیز خالص مسکن است و چهار درم تخم بارتنگ با شربت انجبار و شیرهٔ تخم خرفه و تخم خیارین و خشخاش نافع بود و کندر و گل ارمنی و قرص طباشیر قابض و شربت خشخاش و کاکنج در همه اقسام سود دارد و اگر حاجت

قرص بول الدم [illegible]

بست و یکبد دیا یک سائیده بخورند و بالایش جرعه صندل سفید که شب در آب تر کرده صبح مالیده صاف نموده باشند بنوشند و حبس بول الدم مجرب و آزموده است و کذا شیره برگ انار شیرین و شیره پوست بیخ انجبار در آب برآورده شربت انار آمیخته نوشیدن و بدانند که اگر بول الدم بسبب امتلای بدن یا رقت اخلاط و مانند آن باشد غرض جذب خون بسوی خلاف بود فصد باسلیق کنند و اگر بسبب آفت در اعضای بول مثل گرده و مثانه و مانند آن باشد مقصود تنقیه ماده از اعضای بول بود فصد صافن کشایند که این نافع تر از باسلیق باشد بسبب کثرت مشارکت او باین اعضا از باسلیق و حجامت کعب نفع تمام دارد و گویند که حجامت کردن بر سفره و عانه مفید بود و حکیم علی در مجربات خود گفته که در بول الدم و درد و سوزش که کهنه شده باشد زلو بالای زهار و زیر ناف بچسپانند و خون بسیار کشند و فصد صافن نیز بسیار نافع است و گویند که تقدیم تسکین خون بمثل شربت عناب و شربت نیلوفر بر فصد واجب است تا غلیان از فصد حاصل نشود و پرهیز کنند و از تناول اغذیه حریفه و لحوم و مدرات قویه و سواری و رفتار تیز احتراز نمایند و چون بعد از بول الدم ریم آمدن گیرد دلیل قرحه باشد که اندر گرده یا مثانه یا قضیب افتد و بمعرفت جایگاه قرحه را بدرد آن موضع دریافته بعلاج قرحه آن عضو که در مقام هر یک مسطور است بپردازند و اگر خون منجمد گردد و علامات جمود الدم پدید آید آنچه در بحث آن مذکور شد بکار برند و گویند که آنچه از ریح البواسیر بود اول رگ صافن زنند و بفاصله سه چهار روز باسلیق گشایند و قرص شب و کهربا و بعضی مدرات مثل خشخاش و خیارین و شربت حب الآس و بعضی از تدابیر ریح البواسیر عمل آرند و اگر کثرت جماع سبب بود ترک آن نمایند و مقویات دماغ که قابض باشند استعمال نمایند چون طباشیر و دم الاخوین و کهربا و بسد و مروارید وغیره یا مربای آمله و سیب با شیره حب الآس و ریشه انجبار و کشنیز و خشخاش و غذا اسفیدبا نیمبرشت و یا شیره بیخ دهند و اگر بسبب ضربه و سقطه باشد فصد صافن کشند و قرص بول الدم با شربت عناب دهند و اضمده و اطلیه از مبحث ضربه و سقطه گرفته بعمل آرند و در همه انواع باید که تا تقلیل ماده و جذب آن بجانب مخالف بفصد و حجامت نشده باشد استعمال قوابض نکنند که درین خوف جمود خون

ذکر ادویه مفرده و مرکبه که بول الدم را نافع ست شربت انجبار یا پوست بیخ او یا شب یمانی یا برگ بنج یا بیضه مرغ خام با کتیرا خوردن نافع خرفه با شکر و روغن گل آمیخته یا حب الکاکنج و شیره و ضماد گلنار و تناول تخم چقندر سوده بیضه ساده سرشته هر واحد نافع نفث الدم ست دیگر ریوند خطائی یکدرم نیم کوفته بیخته سحق کنند و یک ... تا حب بسته هر روز بخورند و بالایش نبات نیم درم در قدری آب شربت غلیظ ساخته بنوشند و همین ... بعمل آرند جهت بول الدم و رفع ... دیگر برگ ترب کوفته آب او یکدام گرفته با یکدام گلاب آمیخته بنوشند و تا سه روز بعمل آرند و از غذای گرم پرهیز کنند دیگر چهار دانگ ... در آب سائیده ... در پیاله چینی آمیخته بالای آن پارچه بسته شب بگذارند و صبح بخورند تا یک هفته خون آمدن از بول باز دارد دیگر نوشیدن شیره برگ بانسه و نقوع آن نیز در بول الدم نافع ست و جو سائیده نوشیدن نیز فائده دارد دیگر کاه و سفید یکتوله با هفت دانه فلفل گرد سفید در آب سائیده بنوشند برای بول الدم مجرب نوشته دیگر گویند که اگر ... یک عدد در آب شیره برآورده بنوشند برای بول الدم عجیب النفع ست دیگر نقوع زردچوب و آمله و غیا ... مجرب نوشته اند دیگر اگر در بعض حار یابس مزاج یا کثیر الجماع را بول الدم از حرارت گرده و ریح البواسیر قدیم عارض گردد اول فصد باسلیق کشاده قرص طباشیر یا ... سه ماشه و شربت خشخاش و انارین یکتوله آمیخته بلیسانند و بالایش شیره تخم خرفه و خشخاش هر یک شش ماشه زرشک چهار ماشه و خیارین هفت ماشه و شربت نیلوفر چهار توله و سپوس اسپغول نه ماشه خورده بنوشند و غذا اترش چون حصرمیه اترش یا سپیدبا گوشت ... یکتوله و موم سفید سه توله و روغن گل نه توله و بیضه ماهی ... آب کشنیز سبز ... سه توله قیروطی ساخته ... و از جماع و تدابیر گرمی و خشکی افزا منع کنند و جهت تسکین ... و جهت ... ریح البواسیر ... چهار ... آمیخته گلاب نه توله بدهند و آبزن از روغن گل ده توله و شوربای کله پاچه ...

در روزی چهار پنج بار نشانند و همین تدبیر تا یکهفته بعمل آرند دیگر اگر مرد پیرانه سال را در فصل سرما بول الدم عارض شود شیرهٔ عنب الثعلب شیرهٔ تال مکهانا شیرهٔ تخم خشخاش هر یک چهار ماشه در آب برآورده خمیرهٔ صندل یکتوله حل کرده بدهند و روز دوم شیرهٔ تخم خربزه و سوم روز طباشیر صمغ عربی کتیرا یکیک ماشه سوده پاشیده چهارم روز شیرهٔ کاکنج پنجم روز شیرهٔ مغز چلغوزه چهار ماشه ششم روز شیرهٔ بهمن سفید چهار ماشه و بنادق البزور چهار ماشه سوده پاشیده و افزایند باز اطریفل کشنیزی یکتوله شیرهٔ کاکنج عنب الثعلب و بهمن سفید هر یک چهار ماشه وغیر آن بدهند دیگر اگر با حبس بول خون اندک اندک از خراش حصاة شده حجر الیهود دو ماشه صمغ عربی یکماشه بگلاب سوده همراه شیرهٔ خار خسک شیرهٔ خیارین شیرهٔ تخم خربزه شربت خشخاش و شربت بزوری دهند و نطول ترب مع برگ هفت عدد و برگ شبت یک آثار شلغم مع برگ یا دو آثار گل بنفشه خشک از حب القلت بابونه گل خطمی وغیره هر واحد دو توله فرمایند پس اگر خوف ضعف کبد باعث پیرانه سالگی باشد در فصد توقف کنند و مراعات بول اکسیر زر العصعص حاجت دارند و گل قطمی سه ماشه در عرق شاهتره پنج توله گلاب چهار توله جوشانیده صاف کرده شیرهٔ بستان افروز شیرهٔ تخم خشخاش هر یک چهار ماشه خمیرهٔ صندل یک توله حل کرده دهند دیگر اگر در ابتدا اسهال دموی و بول سرخ باشد باز در بول هم خون آید و در فصد خوف ضعف کبد و زیادتی آفت گرده نباشد پیرانه سالگی باشد شیرهٔ تخم خشخاش شیرهٔ مغز بادام هر یک چهار ماشه عرق عنب الثعلب ده توله خمیرهٔ صندل یکتوله بالنگو چهار ماشه پاشیده دهند پس اگر مریض گوید که اول درد شود باز بول با خون آمیخته می آید و در آخر سوزش میشود و بول در آبگینه صافی گذاشته ببینند اگر ریگ معلوم نشود شیرهٔ خرفه شش ماشه شیرهٔ اصل السوس چهار ماشه شیرهٔ دانهٔ هیل سه ماشه در نسخهٔ سابق افزایند و بجای بالنگو نشاسته سوده پاشیده کنند و روز دوم بجای خشخاش شیرهٔ تخم کاهو شش ماشه کنند روز چهارم باز شیرهٔ تخم خشخاش و شیرهٔ بهمن سفید هر یک چهار ماشه بجای دانهٔ هیل صمغ عربی یکماشه سوده بجای نشاسته [illegible] و دستور تبدیل شیرجات ست تا طبیعت یک دو اجابت نکند و که اثر دوا کم شود باز ثعلب مصری یکماشه سوده پاشیده و شیرهٔ بیخ انجبار چهار ماشه افزایند باز سفوف ثعلب مصری تخم بستان افروز نشاسته صمغ عربی بهمن سرخ بهمن سفید شقاقل مصری طباشیر هر واحد یکماشه کوفته بیخته خورده بالایش شیرهٔ اصل السوس شیرهٔ مغز تخم هندوانه شیرهٔ بیخ انجبار هر یک چهار ماشه خمیرهٔ صندل یکتوله بالنگو چهار ماشه پاشیده دهند بعد از آن ادویه که برای مرد پیرانه سال در فصل سرما سابق مذکور شد بکار برند دیگر اگر بول الدم قارورهٔ سیاه داشته و سوزش نیز باشد و خلل در گرده معلوم شود شیرهٔ خار خسک شیرهٔ کاهو هر یک هفت ماشه عرقیات شربت انار دهند باز شیرهٔ خرفه اضافه نمایند بعده قرص گلنار که در آن سلیخه و گل ارمنی ست و قرص کهربا که در آن کهربا و بسد ست طیار کنانند و صبح گل ارمنی نیم ماشه کهربا دم الاخوین گلنار هر یک ماشه سوده در شربت نیلوفر آمیخته همراه شیرهٔ پوست بیخ انجبار چهار ماشه شیرهٔ خرفه سیاه در عرق بارتنگ عرق شاهتره برآورده شربت نیلوفر دو توله بارتنگ پنج ماشه پاشیده بخورانند و شام قرص گلنار پنج ماشه سوده همراه شیرهٔ خرفه سیاه پنج ماشه لعاب بهدانه سه ماشه در عرق بارتنگ برآورده شربت نیلوفر دو توله بارتنگ پنج ماشه پاشیده دهند بعد از آن اگر در بول عکس نشیند و در بیت معلوم شود در نسخهٔ صبح شیرهٔ پوست بیخ فالسهٔ شکری شش ماشه و اگر تازه باشد شب در آب تر کرده صبح زلال آن گرفته و در نسخهٔ شام ست گلو و اگر خوب نباشد شیرهٔ گلو اضافه کنند باز در نسخهٔ صبح قرص کهربا یکماشه افزایند پس اگر از تدبیر شام اشتها ساقط شود صبح قرص کهربا قرص گلنار هر یک سه ماشه سائیده در شربت نیلوفر آمیخته با شیرهٔ خرفه و لعاب بهدانه در عرق بارتنگ که شام داده میشد بدهند و بوقت شام آب زلال بیخ فالسه با قدری شیرینی بخورانند غذا خشکه و ساگ خرفه و کلی کچنال و برای تنقل بادرنگ و کسیرو و شربت انار فرمایند باز صبح قرص کهربا با شربت انار آمیخته همراه آب کاسنی مروق هفت توله عرق بارتنگ شربت انار بارتنگ پاشیده دهند و نسخهٔ شام همان آب زلال بیخ فالسه دارند باز در نسخهٔ صبح بیخ انجبار زیاده کنند بعد از آن اگر کاسنی سبز بهم نرسد عوض آب آن عرق کاسنی چهار توله عرق نکوه پنج توله اضافه کنند در وقت شام باز قرص گلنار سه ماشه شیرهٔ پوست بیخ انجبار پنج ماشه عرق عنب الثعلب شربت انار بدهند و مصطگی کندر هر یک نیم ماشه کهربا دو حبه بلوط حب الآس هر یک ماشه سوده بگلقند یکتوله سرشته همراه عرق نکوه بخورانند حب که جهت بول الدم و سیلان منی و سرعت انزال نافع طباشیر کتیرا زرشک کشنیز مقشر

تخم حماض گل ارمنی صندل سفید گلنار صمغ عربی هر یک شش ماشه سنگ جراحت خشک خار خسک تخم خرفه قلمی کشته سفید تخم خیارین کهربا اسپغول هر واحد یکتوله سوای اسپغول همه را سائیده بلعاب اسپغول حبها سازند شربت یکمثقال دوا اینکه بعد فصد باسلیق سفید تخم خرفه کوفته بیخ انجبار تخم کاهو در آب خیسانیده صاف نموده شربت انار داخل کرده دم الاخوین کهربا گل ارمنی سوده پاشیده بنوشند سفوف که بول الدم را مجربست و استحاضه را نیز نافع بسد کهربا طباشیر حب الآس کشنیز خشک بزر البنج صمغ عربی کتیرا هر یک سه ماشه خشخاش سفید پنج ماشه نبات سه توله سفوف کرده هر روز هفت ماشه با عرق کاهو یا شیره بخورند و از ترشی پرهیز کنند دیگر کهربا گل ارمنی گلنار اقاقیا کندر هر واحد یکجزو افیون ربع جزو سفوف ساخته یک مثقال بآب سماق بخورند که نزف الدم از گرده و مثانه و مقعد و رحم باز دارد و **سفوف شادنج** که بول الدم را مجربست شادنج مغسول دم الاخوین بسد کهربا گلنار شب یمانی تخم خرفه گل ارمنی گل تبریزی مساوی کوفته بیخته بآب سماق در ان تر کرده بپاشند **ضماد** که حبس بول الدم کند گل ارمنی گل مختوم صمغ عربی تخم خرفه کتیرا اکلیل سرخ گلنار شاخ گوزن سوخته عصاره لحیة التیس هر یک دو درم مازو اقاقیا حضض هر واحد یکدرم کوفته بیخته بآب مورد یا سرکه ضماد کنند و ضماد اقاقیا صندل سرخ خرنوب بآب سماق و خرفه نیز مفید **قرص کهربا** که میرزا محمد باقر در بیاض مجربات خود جهت بول الدم مجرب نوشته کهربای شمعی تنبه سوخته مغسول تخم خرفه مقشر صمغ عربی بریان کشنیز خشک بریان بزر البنج سفیدک مغسول طباشیر کتیرا النشاسته هر یک پنج ماشه تخم حماض شاخ گوزن سوخته پوست تخم مرغ سوخته گل ارمنی خرمهره سوخته گلنار فارسی هر یک سه ماشه مصطکی بریان زعفران افیون هر یک یکماشه قرص سازند و قرص الطین و معجون کاکنج نیز نافع است **اقوال حذاق** ابوسهل گوید که هرگاه مریض از ضربه یا سقطه خون بول کند فصد باسلیق کنند و این قرص کهربا دهند کهربا صمغ عربی هر واحد پنج درم گلنار عصاره لحیة التیس هر واحد دو درم و نیم کندر دو درم تخم کرفس یکدرم افیون یکدرم بقدر یکمثقال قرص ساخته هر روز یکی بنقوع سماق بخورند و غذا اسماقیه و حصرمیه تناول نمایند و از حریف و مالح حذر کنند و بر موضع ضربه گل ارمنی اقاقیا و حصرم و حضض در سرکه و گلاب ضماد کنند و چون بول الدم عقب امتلا طعام و ریاضت افتد همین تدبیر مذکور نمایند بوعلی گفته که علاج بول الدم حادث از امتلا و اصول کلیه معلوم کرده اند و علاج خون بول از رقت اخلاط نیز دانسته اند و مجرای دوائیکه تعدیل نفس باشد حبس آن ادویه است و چون احتیاج بفصد آید صافن نافع تر از باسلیق بود و بعد فصد تلطیف غذا کنند و تقلیل آن مثل سماقیه تعرض نشوند تا آنکه قاروره بر نقا دلالت کند عروق نماید و گاهی باشد که بعضی سببی خلف گرداند و در ان خطر است الحال اگر علاجش دشوار بود و علاج بول الدم صرف است که بسبب تفرق اتصال عروق باشد و علاجات مشترکه میان آنکه بسبب گرده و مثانه بود آن نیز تفصیل شده است باید که اکثر اهتمام در باب نزف خون حیض فهم کرده شود و مدرات را نیز تقدیم نموده تقدم تجذیب خون بسوی خلاف بحجامت و فصد باید اندکی از باسلیق نمایند و اغذیه تناول کنند و سکون و عدم حرکت لازم است و اینکه سبب او بود جماع اصلا ترک باید کرد و واجب است استعمال آن نباتات که در ان قوت قبض باشد مثل عدس مقشر و پوست انار و سفرجل و امرود و مازو و عصی الراعی و مانند آن جوشانیده باشند و از ادویه قویه در حبس آن خار خسک کهربا و بیخ قنطوریون و حب الآس و اشباه آن و از اطریفل و خرنوب نبطی و خرنوب شوکی و سماق و بیخ اجاص بری و پوست انار و بسباسه با غوره یا عصاره گل سرخ از انها طلا نمایند و حی العالم نیز طلا جیدست خصوصاً بیخ آن یا کثیرا و چیزی از عصارات قابضه و از لطوخات پشت و عانه مرداسنج و مازو و کاغذ سوخته و اقاقیا است و از مشروبات قرص گلنار و دم الاخوین است و از اقراص قویه که محتاج الیه بول دموی حادث از مثانه این قرص مثبت است بگیرند شب یمانی و گلنار و دم الاخوین هر واحد یکدرم کتیرا دو درم صمغ نیم درم و بر شراب عفص عصیر حلو یا در عصاره بخورند و آنچه کمتر از این و سالم تر بود آن است که بگیرند کتیرا و تخم خشخاش و گل مختوم و عصاره لحیة التیس و صمغ آلو سیاه و کهربا مساوی شربت ازان از دو درم تا سه درم و ایضاً حی العالم و کهربا هر واحد یکجزو شادنج نیم جزو شب یمانی سدس جزو گل ارمنی یکنیم جزو شربت تا یکنیم مثقال و در بعض عصارات قابضه و گاهی در ان مخدرات داخل کرده شود مثل این نسخه بگیرند زعفران حب الرمل تخم خیار زهری دشتی و افیون هر واحد دو درم مغز بادام

سه و نیم عدد شربتی ازان یک جلوزه و ایضاً پوست بیخ بیروج بریان و افیون بریان و تخم کرفس بریان هر واحد شش درم خشخاش سیاه دوازده درم بطلا سرشته یکدرم بخورند و ایضاً سفوف از شاخ گوزن سوخته و کثیرا بمساوی بر رب آس بخورند و ایضاً این دوا را قدما ستوده اند تخم مغاث منقی سی حبه مغز جلغوزه دوازده عدد مغز بادام تلخ نوزده عدد تخم خبازی سه درم شربتی ازان در حمی بناشتا دهند اما آنچه مختص بمثانه بود انیست که ادویه مشروحه بالا قوی تر کنند و مدرات دران نیز قوی تر باشند و ایضاً از چیزیکه دران نفع میکند انیست که اسفنج بسه که ترکرده در جمیع جوانب آن و در کنج راهها بخیره بنهند و دران ادویه مزروقه بعصارات مثل عصاره بارتنگ و عصاره بطباط و عصاره خرفه استعمال کنند و از ادویه قرص شبیار مذکور ست و قرص مخدرات مذکوره و شاخ گوزن سوخته و کهربا و شادنج و صمغ و کثیرا و مازو و عصاره لحیة التیس و گلنار و اندکی از شب و ارزیز سوخته مغسول و شمه از مخدرات افیونیه و تخیه و از تدبیر حبس سیلان دم از مثانه وضع محاجم بر مخاصرتین و برکتین و عانه است که این حبس خون کنند بعد ازان تنقیه علقه مثانه چنانچه گفته شد و از اغذیه نان و دوغ ترید کرده و بریانیه و سماقیه است و اگر قوت ضعیف باشد شوربای فراریص بگوشت کوفته و سفید باجات کباب و تیهو و شفنین با آب غوره و انار دانه ترش کرده و شفیر مطبوخ و مانند آن تقویت دهند و اگر از شراب چاره نباشد بسبب سقوط قوت با شدت اشتها شراب عفص غلیظ سیاه دهند و چون صحت یابد بسیکه خون یا ریم بول کند شراب ممزوج ننوشد تا جلا و ادرار نماید و حبس بول البته نکنند که مرض عود کند **صاحب کامل** گوید که هرگاه انسان خون بول کند فصد باسلیق کنند و تدبیریکه در باب نفث الدم ذکر کردیم بپردازند مثل قرص کهربا با گل قبرسی و طراثیث و عصاره لحیة التیس باریک سائیده بآب بارتنگ و آب عصی الراعی و آب بلیق و مانند آن بسرشند و این قرص دهند مغز تخم کدو و خیار و نشاسته و کثیرا و صمغ عربی هر واحد سه درم گلنار دو درم شب سرخ و اقاقیا هر واحد یکنیم درم کهربا یکدرم همه را باریک سائیده و بآب قرصها سازند هر یک بوزن مثقال و بآب خرفه یا بآب سماق بخورند و این قرص نیز نافع ست تخم خرفه و مغز تخم خیار و مغز تخم بادرنگ و اسپغول هر واحد پنجدرم نشاسته و کثیرا هر واحد چهار درم اقاقیا و گل قبرسی هر واحد دو درم کهربا یکمثقال سوای اسپغول همه را باریک سائیده بلعاب اسپغول سرشته قرص سازند هر قرص بوزن مثقال تا دو درم و بآب خرفه بخورند و ایضاً تخم خرفه و مغز تخم خیار و نشاسته و کثیرا هر واحد چهار درم گلنار دو درم بسد و کهربا هر واحد نیم درم باریک سائیده بلعاب بزرقطونا یا بهدانه سرشته بوزن یک یکمثقال قرص سازند و بآب بارتنگ بخورند و چون امر این بقرحه کرده و بول المده انجامد باید که تدبیریکه در قروح کلیه ذکر کردیم علاج نمایند **جرجانی و ایلاقی** می نویسند که اگر با نفع نباشد فصد باسلیق از هر دو دست نمایند و بقدر قوت خون برآرند و از اغذیه غلیظه و ادویه مدره منع کنند و این سفوف کاکنج دهند کهربا یکدرم ریوند چینی چهار دانگ افیون دو دانگ کندر گل مختوم نشاسته کثیرا صمغ عربی هر واحد یکنیم درم کاکنج بست عدد صمغ کهکام دو درم و این دوائیست که از زمین آرند و زنان بهر فربهی بکار برند و این را اصرو نیز گویند و سنا سوخته و بسد و عقیق هر واحد یکدرم همه ادویه سائیده و نصف ازان بآب بارتنگ بسرشند و نیمه باقی همچنان بدارند و هر صبح از آنچه سرشته باشند یکدرم با پانزده درم شربت حب الآس یا شربت غوره یا شربت ریباس بدهند و از حصه دیگر بقدر چهار درم مغز تخم خیار و مغز تخم بادرنگ و مغز تخم خربزه و مغز تخم کدو سوده بیامیزند و شب وقت خواب دو درم با شربت صندل یا شربت بهی دهند و اگر تپ و تشنگی و حرارت غالب بود سفوف مذکور با کشکاب دهند و بعد سه ساعت سکنجبین سفرجلی بدهند و تامل کنند اگر خونیکه می آید سیاه و غلیظ باشد بنگسند تا آن وقت که رقیق شود و **ابو الحسن** گوید چیزی عجیب در علاج خون آمدن از گرده شنیده ام و آن انیست که گوشت ماهی که آنرا بعربی سمک مار با گویند و بفارسی مارماهی نامند بسوزند تا سیاه گردد و گل مختوم و سعد هر یک یکجزو کوفته بیخته یکدرم با پانزده درم شربت حب الآس یا شربت حصرم یا شربت ریواج بخورانند و این سفوف نافع ست میگیرند اظفار الطیب و رامک و کندر و اقاقیا و بلوط بمساوی و همه را سائیده یکدانگ و نیم بآب سرد بدهند و قرص کهربا که در قول ابو سهل قرص با و غیره که در قول بوعلی گذشت بآب بارتنگ یا آب برگ خرفه قرص ساخته بکار برند و با مغز تخم خیار و نشاسته و کثیرا هر یک چهار درم گلنار دو درم شب یکدرم بآب لسان الحمل قرص سازند و عصاره مورد تر و عصاره گل سرخ تر و عصاره برگ اسپغول و عصاره بارتنگ باندک گلنار و شاخ گوزن سوخته

و عصارهٔ لحیة التیس در قضیب با چکانیدن سود دارد و در آبهای قابض نشاندن سخت نافع بود و ضمادات قابض نهند و آبزن قابض اینست مورد و مازو و گلنار و جوز السرو و پوست انار و گل سرخ همه را جوشانیده صاف نموده اندران نشانند و این ضماد قابض است عدس مقشر و بهی کوهی قابض کوهی قابض و حب الآس و خشخاش همه را کوفته بعصارهٔ برگ مورد تر سرشته به موضع گرده نهند و اگر اقاقیا و گلنار و سماق زیاده کنند صواب بود و از همه حرکات و جماع باز دارند و طعام سماقیه و حصرمیه و ریباسیه و یا نیمچه و فالوده و نشاسته در روغن بادام فرمایند و آنرا اگر بقی حاجت افتد قی بر طعامهای چرب و شیرین و کشکاب کنانند و دواهای تیز از بهر قی ندهند ابو الحسن گوید درین باب علاجهای غریب بسیار شنیده ام که در کتابها نیست از انجمله اینست از معتمدی شنیدم که بقدر یکچه نوشادر با گلابدم گل مختوم سوده بیاشامد هم همان روز خون بند شد و میگوید در بصره پیر زنان علاج این مرض چنین میکردند که از بیضهٔ شتر مرغ خاگینه ساخته میخورانیدند و عقب آن شراب قابض میدادند و من بیکی این را بیازمودم همان روز خون باز ایستاد و عسر البول پیدا شد باز بعلاج عسر البول کردم و میگوید که این خاصیت در بیضهٔ شتر مرغ است و هم او گوید که در بغداد مردی اصفهانی را این مرض بود و تکلیف بسیار کشید و لاغر شد بعد از مدتی او را سالم دیدم از وی حال زوال آن مرض پرسیدم گفت که به سبیل هزل خیار بیان کرده خوردم مرض زائل شد من گفتم که بعید نبود زوال او این اتفاقی بنیاد و گمان بردی که خیار سبب بند شدن آمد و سوگند خورد که بسیار کس آزموده ام و همه را سود داشت و اگر سبب مرض سوء مزاج سرد و خشک بود حقنه نمایند که از طبیخ سر بره و گوشت کبوتر بچه و روغن دنبه سازند سود دارد و نان که از بیضه یا سفرجلیات ساخته باشند یا نخودکی بادیان سفید بود و در طعامها پیه بط و پیه مرغ خانگی داخل کنند و هریسه و یا نیمچه و بیضهٔ مرغ نیم برشت و حلوای فانید و خشخاش سود دارد و روغن یاسمین و روغن سوسن بر گرده مالیدن نافع است و اگر سبب مرض زخمی یا آسیبی بود در رگ باسلیق زنند و طعام سبک دهند و ضماد یکه در قول ابو سهل گذشت باید کرد و قی سخت نافع بود و اگر باسهال حاجت آید حقنهٔ نرم باید کرد و اگر سبب مرض رطوبت بود اول قی فرمایند و علاج سوء مزاج رطب که مذکور شد بکار برند و اگر سبب مرض خوردن اشیای تیز بود بهتر آنست که در حال قی کنند پس شیر تازه بخورند و بدین حیله قی فرمایند بگیرند شیر تازه ده درم روغن گاو سی درم و همه را بجوشانند چندانکه روغن بگدازد پس پنج درم آرد سمید انداخته بجنبانند تا مخلوط شود و نیمگرم بیاشامند و عقب آن آب نیمگرم دهند تا قی کند و اگر این حیله برای غذا دهند روغن گاو ده درم کنند و شیر را آب دوغ بجوشانند و اندکی شکر اندازند و قدری روغن بادام چکانند که این در همه انواع مرض سود دارد و ایضاً در باب بول خون صرف مینویسد که اگر سبب امتلا بود فصد کنند اگر مانعی نباشد فصد صافن اولیتر از فصد باسلیق بود و طعام سبک مزوره [illegible] و مانند آن با مغز بادام و کاهو و اندکی کشنیز تر دهند و از اشربه شربت عناب ساده و شربت ریباس و شربت کاکنج بخورانند و در ابتدای مرض هیچ شربت و هیچ مزوره قابض نشاید داد و هرگاه فصد کرده باشند و ماده کم شده باشد اشربه و آبزنهای قابض بکار برند و قرص شب از یکدرم تا مثقال با شربت بهی یا آب برگ خرفه و سماق که در ان کثیرا و خشخاش است و سفوف شاخ گوزن سوخته و کثیرا که هر سه نسخه در قول ابو علی مسطور شد بدهند و در آبزن عدس مقشر و خرنوب و مانند آن که سابق مذکور شد بپزند و اگر از ادویهٔ مذکوره قدری بگیرند و با عصارهٔ خرفه و مانند آن در مجرای قضیب بزراقه چکانند صواب بود و گاه حاجت آید که به پیشگاه و زیر ناف و حوالی آن محجمه نهند که خون را باز دارد و علقه شود پس تدبیر گشادن علقه کنند چنانکه در جمود الدم مذکور شد و اگر سبب حدت خون و گشادن دهن رگها باشد بعلاج ذیابیطس علاج آن کنند و اگر خون صرف از عضوی آید که بالاتر از گرده است تامل کنند که هیچ الم و سوزش و دغدغه در هیچ اندامی هست یا نه اگر باشد باید دانست که خون از همان عضو می آید پس بالاتر از ان موضع محجمهٔ خالی نهند تا خون از ان موضع باز گردد و ضمادهای قابض نهند تا آن موضع ماده قبول نکند و تدبیر منع مواد اختیار نمایند و نزد بعضی اطبا صواب آنست که آن موضع را ریش کنند و مشغول کنند تا ماده از ان برآید و از مثانه باز گردد پس جراحت ریش را علاج کنند ابو الحسن گوید که من درین علت کسی را ندیده ام که این علاج کرده باشد و ماهر این علاج صواب میداند است و گفتی که همچنانکه با وجع سر اگر از پای سر آید آن موضع را ریش کنیم تا ماده از ان موضع بالا نرود دماغ بسلامت ماند همچنان این موضع ریش کنیم تا مثانه سالم ماند و ماده از ان باز گردد ابن الیاس گوید که اگر مریض قوی بنیه مزاج و سخت باشد فصد باسلیق و اخراج خون بحسب قوت و وقت

کنند و هر صبح قرص کهربا مثقال و گل ارمنی مثقال و صمغ عربی بریان مثقال کوفته بیخته بشربت به یا رب آس هر کدام که باشد ده درم سرشته بخورند یا هر صباح بزرقطونا و صمغ عربی و بارتنگ و تخم ریحان هر واحد مثقال همه بریان کرده بروغن بادام چرب کرده بگلاب سرشته فرو برند و غذا مزورهٔ سماق بگوشت ماکیان و تیهو و کبک یا مزورهٔ ماش و مغز بادام هر دو بریان بسماق سازند و یا این قرص هر روز یکمثقال برب آس ده درم بخورند نشاسته و کتیرا و صمغ عربی و عصارهٔ لحیة التیس و گلنار و تخم خرفه و دم الاخوین هر واحد ده درم شاخ گوزن سوخته پنج درم کوفته بیخته با ب سماق سرشته قرص سازند و مریض از رفتار و سواری و حرکات قویهٔ سخت و خوردن سیر و پیاز و ترب و خردل و شیرینی و ترشی شدید و از حمام و برداشتن اشیای گران حذر کند و این قرص نیز نافع ست گلنار اسبغول گل ارمنی گل قبرسی هر واحد سه درم کهربا یکنیم درم مغز تخم خیار تخم خرفه کتیرا نشاسته هر واحد چهار درم کوفته بیخته با ب برگ خرفه سرشته قرص سازند و با ب بارتنگ بخورند ابن هبة الله گوید که اگر خروج خون از حدت باشد علاجش بفصد و شرب ماء الشعیر بصمغ عربی و شادنج و شیرهٔ تخم خرفه و طباشیر و گل ارمنی کنند و غذا زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت دهند و اگر خروج دم از امتلای عروق و کثرت خون باشد علاجش بفصد باسلیق و تناول رب ریباس یا طباشیر و گل ارمنی و دم الاخوین بشرب آب بارتنگ یا شیرهٔ تخم خیارین و کهربا و بسد برب بهی نمایند و ضماد کرده از الصندل و گلاب ضماد کنند و غذا مزوره سماق یا چوزهٔ مرغ دهند خجندی گوید که فصد باسلیق کنند و هر صباح شربت خشخاش یا شربت عناب با یکمثقال قرص کهربا یا مثقال گل ارمنی یا مثقال صمغ عربی بریان برب حب الآس یا رب سفرجل بدهند و یا چهار تخم بریان بروغن گل آلوده بلع نمایند و غذا ماهی تازه و یا بچه و قالوده یا مزورهٔ عدس بشیرهٔ خشخاش بسماق یا زرشک ترش کرده بدهند ابن نوح گوید که بعد فصد این قرص دهند و نسخهٔ آن همان ست که دران سک یکدرم ست و در قول جرجانی گذشت و قوی تر ازان قرص کهربا ست که در قول ابو سهل مذکور شد هر روز یک قرص یکمثقال دهند و یا کتیرا و دم الاخوین و گلنار هر واحد یکدرم صمغ نیم درم با ب برگ خرفه قرص ساخته بخورند و زراقه بعصارهٔ اسپغول و غیره که در قول جرجانی گذشت بکنند و کتیرا که در شراب تر کرده باشند تا حل شود بخورند و برنج بشیر و شیر گرم کرده دران شکر حل کرده و نان سپید دران خیسانیده و زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت با شیر خشخاش تر و بادام و شکر و مسکهٔ تازه تناول نمایند و قوی ترین ادویه در حبس خون قرص کهربای مذکور در باب نفث الدم ست خضر گوید که فصد باسلیق کنند اگر خون بسیار باشد و اقراص قاطع بول الدم مثل قرص کاکنج بشربت حسک و قرص کهربا بنقیع سماق و اقراص مذکوره برای نفث الدم سفرجل و شربت انجبار یا شربت حسک بدهند و این ترکیب نیز نفع میکند بگیرند شیر تازه نیم رطل و دران کتیرا یکدرم شکر نیم اوقیه دم الاخوین سه درم بنوشانند و غذا الیاسه ماهی تازه و گوشت عصفورها درشتا و عصیدهٔ بارد و برنج بدهند انطاکی گوید که از انفجار باشد اگر خون خالص برآید و علاجش قطع دم مثل شب و تخم چقندر و صمغ [illegible] با اطیان ملتقا

ابوال غریبه

و آن پنج نوع ست یکی بول غسالی و آن مثل آبی باشد که دران گوشت شسته باشند سبب آن ضعف قوت هاضمه و ممیزه در گرده بود و یا ضعف آنها در جگر دوم بول غلیظ مخلوط باخلاط غلیظه اکثر آن سبب ضعف هضم گرده و کثرت اخلاط بود و گاهی بسبیل بحران دفع اخلاط باشد سوم بول شعری و این بولے باشد که چیزی مثل موی و رشتهٔ باریک دران پدید آید و گاه باشد که درازی آن دو شبر باشد و گاه سفید بود و گاه سرخ و سبب آن مادهٔ بلغمی مائل بخشکی که گاهی از ضعف هضم گرده و گاهی از ضعف هضم عروق بود و گاهی تولد آن از اغذیهٔ غلیظه و اقسام شیر و حبوب مثل باقلا و مانند آن باشد و دران خطری نباشد چهارم بول مدی یعنی بول ریم صرف یا مخلوط بخون و سبب آن گشادن دمیله در اعضای تنفس مثل ریه و صدر یا غیر آن چون جگر بود یا گشادن ورم در آلات بول یا قروح دران یا حکه یا غیر حکه پنجم بول دسمی یعنی بول چرب سریع الخروج و سبب آن گداختن پیه بود و تفصیل این در بحث قاروره ملاحظه نمایند و بول سیاه مقدمهٔ تولد سنگ بود خصوصا در مشایخ طریق تشخیص اسباب این اقسام اگر بول غسالی باشد در قاروره نظر کنند پس اگر مائل بسفیدی و غلیظ باشد سببش ضعف قوت گرده بود و اگر مائل بسرخی و رقیق تر و مشابه بخون باشد سببش ضعف جگر بود و اگر بول غلیظ باشد پس اگر یکبارگی آید و از ان خفت و قوت یافته شود و یا علامات بحران باشد سببش تنقیهٔ بدن بطریق بحران

باشد و الا سببش ضعف هضم و کثرت اخلاط بود و اگر بول شعری باشد نشان ماده غلیظ مائل بخشکی بود پس اگر تقدم تناول اغذیه غلیظه و شیر اتفاق افتاده باشد سببش همان باشد و اگر آثار ضعف گرده یافته شود سببش ضعف هضم گرده بود و الا سببش ضعف هضم عروق باشد و اگر بول رملی باشد و بسیار و دفعةً برآید و موجودی تسبیح و تفریح نگردد سببش انفجار ورم باشد اگر اندک و بتفاریق بیرون آید و گاهی گذرگاه را فاسد و تقشیح گرداند سببش قروح باشد پس اگر ریم با بول آمیخته برآید بدانند که از عضوی بالاتر از گرده می آید و الم آن موضع بر آن گواهی دهد و اگر آمیخته نباشد بدانند که از آلات بول بهمی آید اگر اول ریم آید پس بول از قضیب و مثانه باشد و اگر بول اول آید پس ریم از عضو بعید تر آید که بالاتر از آن بود و اگر بول دمی باشد سببش غلبه حرارت بر گرده و گداختن چربی آن بود و بقراط گوید که هر گاه بول زیتی بود و دفعةً آید دلالت بر مرض حاد در گرده کند علاج در بول غسالی آنچه در بحث ضعف جگر و گرده مذکور شده حسب سبب استعمال کنند و علاج بول غلیظ از باب ضعف گرده اخذ کنند و آنچه بطریق بحران باشد علاجش نباید کرد و علاج بول شعری باستعمال ادویه ملطفه مقطعه از مدرات و ادویه محللات باید کرد و غذا مرطب تر طیب غریزی دهند و علاج بول قیحی و بول خون مخلوط بریم بعلاج قروح و آکال اعضای بول که هر یک از آن بموضع خود مذکور است باید کرد و علاج بول دمی بعلاج هزال کلیه که از حرارت باشد باید کرد

امراض اعضای تناسل مردان

و آن سی و دو مرض است یعنی ضعف باه و صغر قضیب و کثرت شهوت و تقطیر و مضرت کثرت جماع و سرعت انزال و جریان منی و قلت منی و خروج آن مثل بیضه و منی الدم و کثرت احتلام و کثرت نعوظ و عاقونا و غده بوطو و آبنه و اورام خصیه و وجع خصیه و عظم آن و ارتفاع و صغر آن و دوالی صفن و استرخای آن و قروح خصیه و ذکر و تقشر خصیتین و تشنج خصیتین و حکه قضیب و خصیه و اورام قضیب و شقاق قضیب و وجع قضیب و ثآلیل ذکر و توته و ادران و اعوجاج ذکر و سده مجرای قضیب و اتساع مجرای قضیب و قروح مجرای قضیب

ضعف باه

اسباب این چهار است یکی قلت منی یا قلت حدت آن و سبب قلت منی یا ضعف بدن و قلت غذا یا خشکی یا سردی یا گرمی یا تری آلات منی باشد و یا اجتماع برودت با رطوبت و این اکثر بود و یا برودت با یبوست یا حرارت با یبوست و اجتماع حرارت با رطوبت سبب قلت منی نمیشود و سبب قلت حدت منی و سکون آن بیشتر تناول مخدرات مثل افیون و بنگ و کوکنار بود دوم ضعف اعضای رئیسه و شریفه چون دل و دماغ و جگر و معده و گرده و سوء مزاج آنها سوم استرخای آلت بسبب ضعف و لاغری بدن یا ترک جماع بزمانی دراز یا قلت تولید ریح در آن قبل بدن یا بسبب سردی مفرط یا گرمی مفرط یا یبوست و یا سستی اعصاب ذکر و سردی آن از نوع فالج بسبب ریختن فضله بلغمی در اعصاب مذکوره یا بسبب ایستادن در آب سرد زمانی طویل یا نشستن بر برف و یخ و مانند آن و یا فعل حابق که ضعف اعصاب است چهارم امور وهمیه مثل تخیل عدم قدرت خود و بمفعول بیش از نوبت و توهم خجالت سقوط شهوت و یا توهم بستن کسی آنرا بسحر و مثال آن و بقول شیخ اسباب نقصان باه در پنج موضع پیدا شود یکی آنکه سبب او در نفس قضیب باشد و آن یا سوء مزاج در آن یا استرخای مفرط آن بود دوم آنکه سببش در اعضای منی یعنی خصیتین و اوعیه منی باشد و آن سوء مزاج مفرد و مفرط بود چه امتیاز این سردی تر است یا یبوست تنها استیلا شود و گاهی قلت حرکت منی و فقدان لذع و هیج آن باشد حتی که بعضی کسان منی بسیار بود و چون جماع کنند بسبب جمود او منزل نشود و مع ذلک ایشان را شب احتلام شود بهر آنکه اوعیه منی ایشان در شب گرم شود پس منی گرم و رقیق گردد سوم آنکه سبب او در اعضای رئیسه باشد یا آنچه متصل آن بود یا در عضو متوسط میان رئیس و اعضای جماع پس یا در قلب بود و آن انقطاع ماده روح و ریح ناشره است و یا در جگر باشد و آن انقطاع ماده منی بود و یا در دماغ بود پس ماده قوت حساسه منقطع شود

و یا در گرده باشد مثل سردی آن و هزال آن و دیگر امراض معاونهٔ آن و یا در معده بود و بسبب سوء هضم و انهضام یا بسبب ضعف معده باشد یا بسبب انسداد مجاری که میان او و میان اعضای جماع ست و اکثر ضعف حادث بسبب دماغ تابع ضربه یا سقطه بود و چهارم آنکه سببش در اصل بدن باشد و آن یا سوء مزاج بارد بود یا حار بسیار یا خشک پس نفخ در ان معدوم گردد و نفخ بهترین معین ست حتی آنکه هر که در شکم او نفخ بسیار قضیبش منعوظ بود ملازم باشد آن نعوظ آرد و ارباب سودا اکثر الانعاظ بسبب کثرت نفخ ایشان باشد پنجم آنکه سبب او در اعضای مجاوره مخصوصه باشد و این مثل آنست که از کسی بواسیر قطع نمایند و مقعد او را المی بهم رسد که بعصب مشترک میان مقعد و میان عضلهٔ آن و میان قضیب ضرر رساند و بسبب آن نقصان در باه عارض گردد و بدانکه از اسباب معینه جماع و عائق آن امور وهمیه است مثل کراهت مجامع یا احتشام او یا سبقت تخیل ضعف جماع و عجز از ان و خصوصا چون وقتی هنگام مباشرت این اتفاق افتاده باشد پس هر وقت که معاودت بمجامعت واقع شود در وهم عجز از جماع متمثل گردد و بجزم اعتقاد کند که درین وقت نیز مثل زمانه سابق بر جماع قادر نخواهد شد و گاهی بسبب نقصان باه ترک جماع و نسیان نفس آنرا و انقباض اعضا از ان و قلت اهتمام طبیعت بتولید منی بود چنانچه طبیعت در زنان بتولید شیر بعد قطع شیر اهتمام نکند و بدانند که سبب انعاظ ریح ست که از منی یا غیر منی پیدا شود و سردی و گرمی هر دو مضاد ریح اند بهر آنکه سردی تولد او منع کند و گرمی ماده او تحلیل نماید و چیزی مثل رطوبت معتدل و حرارت که بقدر او باشد تولید آن نکند و آنچه درین اعانت کند سواری اسپ بود بقصد و برای کسیکه معتاد آن باشد و بنابر کسیکه گرده او و آنچه متصل آنست رطب بود و یا مع ذلک بارد باشد و اما کسیکه یابس مزاج و گرده او حار بود و استعمال او نیز باعتدال نکند آنرا مضرت بود و موجب عقم آن گردد و طریق تشخیص اسباب مذکوره باید که اول احوال ضعف دماغ و قلب و جگر و معده و گرده و امراض گرده بدانچه در بحث هر یک مذکور شد دریافت کنند و ایضا اگر در راس تکدر و فکر مشوش باشد و حرکات دشوار و بطی و قلت خواهش جماع و قلت احساس حرکت منی و عدم لذت جماع و وجود تخیلات نزد انزال و بعد آن و تقدم رسیدن تعب بدماغ بسبب بیداری مفرط یا وقوع ضربه بر دماغ بود سبب ضعف باه ضعف دماغ باشد پس اگر صاحب او در سردی و هوای سرد بر جماع قادر نباشد و از شرب آب و اشیای مرطبه ضرر یابد سبب ضعف دماغ برودت یا رطوبت باشد و اگر در سرما بر جماع قوی تر باشد و از چیزهای گرم ضرر یابد سبب ضعف دماغ حرارت یا یبوست باشد و اگر نقصان حرارت در جمیع بدن و ضعف و لینت نبض و بعد جماع حدوث حالتی قریب بغشی و خفقان و رعشه و قلت خواهش جماع و قلت نشاط از جماع یافته شود و گاهی انزال بلا انتشار گردد و خوف بادنی سبب طاری شود و تقدم تعب کثیر یا مرض طویل یا جوع مفرط و جز آن از محللات روح و حرارت غریزی و مضعف قوت اتفاق افتاده باشد سببش ضعف قلب باشد و اگر علامات ضعف و آفات جگر و معده مدرک گردد و قلت اشتهای طعام و کمی تولد خون و ضعف هضم بود سببش ضعف آنها باشد و ایضا فرق در آفت جگر و معده چنان باید کرد که اگر با آن غثیان و کرب و فواق و آروغ و اشتهای اشیای ردیه مثل مالح و حریف و گل و انگشت و مانند آن باشد و آنچه بخورد و بنوشد فی الحال از ان ایذا یابد و بران ثقل آرد و اشتهای انحدار آن از معده بود آفت در معده باشد و اگر با وی تهیج چهره و انتفاخ پلک و زردی رنگ یا سفیدی او و ثقل و وجع در جگر بعد خوردن غذا و الم میان پهلوی راست و فساد خون در همه بدن بود علت در جگر باشد و اگر آثار ضعف و دیگر آفت گرده که در امراض آن مذکور شد مفهوم گردد سببش ضعف گرده و آفت آن باشد و اگر علامات ضعف در اعضای مذکوره یافته نشود و حال قلت خروج منی و کثرت آن وقت انزال بپرسند اگر اقرار قلت آن کند سببش قلت منی باشد پس اگر بدن لاغر و ضعیف و رنگ زرد و تقدم استفراغ کثیر بود سبب قلت منی ضعف بدن و قلت غذا باشد و اگر این یافته نشود حال غلظت و رقت منی بپرسند پس اگر منی غلیظ و عسر الخروج بود و اکثر با سخافت بدن و قلت لحم و دم باشد و از مرطبات و اغذیه و حمام مرطب و در آمدن در آب نفع یابد سبب قلت منی خشکی و لاغری آلات منی باشد و اگر منی بسیار غلیظ و منجمد و سرد بود و بدشواری برآید و از تسخین مسخنات مثل گرسنگی و حرکات معتدله و ادویه مسخنه و هوای گرم نفع یابد سبب قلت منی سردی آلات منی باشد و اگر با وجود غلظت منی با رقت آن منی زرد باشد و بسرعت انزال بود و از تبرید انتفاع یابد و خصیتین عظیم و در گاهی قضیب با آماسگی پیدا بود سبب قلت منی حرارت آلات منی باشد و اگر منی رقیق [illegible]

و غلیظ بود و آب و مانند آن ضرر یابد و بمجففات انتفاع حاصل شود و سبب قلت منی رطوبات آلات منی باشد و این اکثر بر مردم مرطوب و فربه عارض شود و اگر علامات و کیفیت از کیفیات مذکوره یافته شود سبب قلت منی ترکیب کیفیات باشد و اگر اقرار قلت خروج منی نکنند بلکه گویند که منی بسیار غلیظ و منجمد وقت جماع خارج میشود و بعد حرکات سخت در جماع نعوظ تام حاصل میگردد و در انزال دشواری میشود و عادی تناول بعض مخدرات مثل افیون و بنگ و کوکنار بود سببش قلت حدت منی و فقدان لذع آن و سکون منی باشد و اگر با وجود سلامت اعضا و قوت بدن و شهوت و کثرت منی ضعف در انتشار قضیب یافته شود و حال مدت ترک جماع بپرسند اگر از مدتی مدید ترک جماع کرده باشد چنانچه بعضی زاهدان و مردم غریب بی عیال را اتفاق افتد و احتلام کمتر شود و خیال جماع بر دل کمتر وارد گردد سببش ترک جماع باشد و الا حال انتفاع آن باغذیه نافخه و هنگام تخمه بپرسند اگر اقرار آن کنند و منی بسیار بر آید و انتشار بالکل باطل نشود بلکه اندکی ضعیف گردد سببش قلت تولد نفخ و ریح در اسفل بدن باشد پس اگر بعد از اکل و شرب خاصه که ماکول قوی رطوبت بود و کثیر الحرارت نباشد نعوظ قوت پذیرد سبب عدم تولد نفخ از قوت حرارت یا نقصان رطوبت باشد و اگر هنگام گرسنگی و خلو معده و نیز در حرکات سخت و استعمال اغذیه و ادویه مسخنه نعوظ قوت یابد عدم تولد آن از عدم حرارت باشد و اگر اینهم یافته نشود و منی بسیار رقیق و سهل الخروج بغیر نعوظ و سرعت انزال باشد و آلت ضعیف الحس و الحرکت بود و در فربه و لاغر ضعیف و باریک گردد و برسیدن آب سرد کشیده نگردد و یا کمتر گردد و به ایستادن در آب سرد تا زمانی طویل یا نشستن بر برف و یخ و مانند آن یا استعمال حلق عیش از مرض اتفاق افتاده باشد سببش استرخای اعصاب قضیب باشد و اگر هیچ یک از علامات مذکوره یافته نشود بلکه اقسام سوءمزاج که در ذیل ذکر اسباب این مرض مذکور شد مریض بیان کند سببش همان باشد و گویند که قلت لذت بسبب ضعف دماغ بود و رعشه و خفقان و قلت نعوظ بسبب ضعف قلب و استحکام نعوظ بعد دخول بسبب برودت اوعیه منی و ارخا بعد دخول بسبب ضعف جگر و نزول منی بلا شهوت بسبب گرده باشد و اگر این اعضا صحیح باشند آفت در قضیب بود و پس اگر هنگام خواب و مدافعت بول نعوظ نشود و در آب سرد آلت کوچک نگردد مفلوج بود و لا علاج له بقول شیخ الرئیس مردم فربه در باه عاجزتر از مردم لاغر باشند

علاج کلی ضعف باه

بدانکه در تقویت باه فایده غذا زیاده تر از دوا بود و باید که غذا بسیار دهند و مع ذلک غذا متین قوی القوت و سریع الهضم جید الغذا و لذیذ و خوشبو و مولد نفخ و ریاح غیر مولم در عروق و ذی رطوبات فضلیه مع حرارت لطیفه و ایضا لزج عسیر الانفعال باشد از ینجاست که گفته اند در استعمال ادویه باهیه شرط است که غذا نیز مناسب باشد و بدانند که اشتمال این فعل موقوف بر صحت اعضای رئیسه است لهذا اگر چه در نعوظ صحت بدن و قوت اعضای رئیسه و اعضای منی و تولد منی لابد است و اکثر اطبا از اعضای رئیسه غافل میباشند پس نفع ادویه ظاهر نمیشود و دو شمامه خوشبو را در تقویت باه دخل عظیم است و تدهین بدن و کف پا به روغنهای خوشبو حافظ قوتها و منعش حرارت و باه است و از کثرت استفراغات و تبرید کثیر احتراز کنند و کذلک بعد از جماع آب سرد و شربت سرد ننوشند و غسل به آب سرد نباید کرد و خود را از هوای سرد و سرما نیز بعد جماع محفوظ باید داشت و ایضا باید دانست که در هر مزاجی هر دوای باهی مؤثر نمیباشد چه بسا باشد که با وجود اتحاد مزاج یک دوا در شخصی موافق آید و در دیگری نه بلکه همان دوا در حق همان شخص با وجود عدم تغییر مزاج آن شخص وقتی نافع آید و در وقتی نه و عقل در ادراک کنه این خصوصیات اعتراف بعجز دارد از ینجاست که در مطلب او اجناس نسخه های متعدده مرقوم میشود و طالب را باید که اگر احیانا از دوایی که حکیم دانا تجویز کرده باشد نفع نشود بدوای دیگر ملتمس گردد و بد ظن نشود خصوص در امر باه که ادویه این کار بعد از رعایت شرائط بسیار موثر می شود و شیخ الرئیس می فرماید کسیکه اراده کثرت جماع نماید بر آن واجب است که تقلیل تعریق و حمام و عرق کند و جماع مکن نصف را ترک نماید و مالش قدمین بروغنهای گرم سازد که آن تقویت گرده و اوعیه منی کند و باید که از جماع بعد استفراغات و تعب و شکافتن جروح و حرکات نفسانی اجتناب ورزد و از جماع متواتر و بسیار احتراز نماید و از تخمه پرهیز کند و اگر عارض شود بتخفیف غذا و اجادت هضم و تقویت معده نماید و واجب است که تقلیل شرب آب کند و از جمیع محللات ریاح و مجففات منی بحرارت مثل سداب و مرزنجوش و سپند و پودینه و مرباهوزه و زیره و تخم فنجنکشت و هر چیز مجفف مع برودت مثل عدس و خرنوب

و مانند

و جماع بس و ترشیها و تقالیفات بسبب تخفیف آنها و از همه مبردات شدید التبرید مثل مخدرات و مثل کافور و اسپغول و نیلوفر و گل سرخ اجتناب نماید و اگرچه
در تخم خشخاش اندکی تخدیر هست لیکن در سوست آن و تهییج آن برای ریح تلافی او نماید و باه زیاده کند و باید که از جماع زنان حائضه و پیرانه سال و
مریضه و غیر بالغه و زنی که از مدت ترک جماع کرده باشد و از جماع ابکار احتراز کند که اینهمه بالخاصیت مضعف قوت اعضای جماع اند و باید که اخبار
مجامعین بشنود و کتب مصنفه در احوال جماع و اشکال او مطالعه نماید با وجود ترک جماع اصلا تا آنکه تقویت حاصل شود و این تدابیر از ایشان
کسانی را که از جماع بسبب ترک او و ضبط نفس عاجز باشند تقویت دهد و اما تدبیر مخصوص با جسم باه پس اکثر آن متوجه بسوی تسخین و ترطیب و تنفیخ
و تسخین پشت گرده هست بچیزهایی که این فعل کنند از کمادات و مروخات مثل روغن بان و روغن شبه دانه گرم کرده و اما تناولات مخصوصه که آن
باهی هست آن ادویه نافعه برودت عصب [illegible] و ادویه که دران نفخ در هضم ثانی و ثالث و تسخین باشد و نفخ آنها بسبب رطوبت غریبه بود
که بدان نفخ کند و ادویه که بالخاصیت عمل کنند و اغذیه که ازان خون گرم تر بسیار پیدا شود و مع ذالک اندران نفخ و لزوجت و متانت باشد مثل نخود
و لوبیا است و دیگر اغذیه که مذکور گردد و بهترین طریق استعمال آنها آنست که عقب حمام رطب و تمریخ به روغن زنبق و سوسن و نرگس و مانند آن باشد و بیضه
نیم برشت که بران نمک سقنقور و مانند آن پاشیده باشند قبل طعام بنوشند پس هرگاه اغذیه باهیه خورند عقب آن شراب ریحانی اندک بیاشامند
بعده بر بستر بخوابند و پایها به آب گرم بشویند و مروخات و سعوطات [illegible] استعمال کنند و بدانکه درین باب اکثر اعتماد بر اغذیه است و ازان افراط
و انتعاش قوت متوقع بود و صاحب تجربت دیده چون از ادویه باهیه استکثار نماید رعایت بدن او واجب است پس اگر حمی التهابیه و امتلا دریابد
فصد آن کنند و تعدیل مزاج نمایند بعده باعاده آن ادویه بپردازند و مبالغه در تسخین نشاید که مؤدی بتجفیف گردد و چون ادویه و اغذیه باهیه
استعمال کنند بالایش قدح شراب ریحانی بنوشند ادویه مفرده باهیه ابازیر مثل تخم شلغم و کرنب و انجره و ترمس و جرجیر و گزر و تخم بودینه بستانی
و آن نعنع است و تخم لیمون و تخم ترب و تخم رطبه و تخم خربزه و تخم کرفس و بزر اسالیون و قردمانا و فلافل و دارفلفل و بهمن [illegible] و کنجد و بزرکتان و حب الرشاد
و حب البان و روغن او و حب قلقل و حب الزلم و حلبه خصوصا مطبوخ بماء العسل پس خشک کرده و اما حبوب مثل نخود و باقلا و لوبیا و مانند آن
و اما قشور و حشایش مثل قرفه و دارچینی و بسباسه و مشک و طالیسفر است و اما لبوب مثل جلغوزه و لسان العصافیر و حبة الخضرا و حب قلقل و پسته
و فندق است و اما صموغ کندر است و انگوزه که حار و منفخ بسیار بود پس هرگاه یک دو مثقال ازان با شراب بخورند نفع عظیم نماید و اما اصول و
خشب مثل بیخ لوف و بهمنین و زرنباد و قسط شیرین و خصیة الثعلب که آن [illegible] و لبوب و بیخ حرشف و پیاز خصوصا بریان و بصل
بریان و شقاقل و زنجبیل خصوصا مربی و خولنجان و عاقرقرحا و بیخ خار خسک و [illegible] و اسارون و بوزیدان و عنافث و سورنجان [illegible]
خاصه که آن مهیج حرارت و مهیج بدن مثل شراب است [illegible] و اما حیوانات سوسمار و ورل و سقنقور خصوصا بیخ دم و ناف گرده و نمک
بگیرند و ورل دریایی [illegible] کرده شکم او صاف کنند و نمک پر کرده [illegible] تا آنکه خشک شود پس نمک بگیرند و جسم او دور کنند و آنکه
نمک آن از لحم سقنقور کفایت کند و ماهی [illegible] و ماهی کوچک و ماهی [illegible] روز بروز [illegible] بنوشند [illegible]
و ماهی کوچک را خشک کرده هفت درم و بیضه ماهی و بیضه ماکیان خصوصا بیضه کباب و بیضه کبوتر و بیضه گنجشک و بیخ و دماغهای
خصوصا از گنجشک [illegible] و جوز مرغ و جاوان مع نمک و آنچه قائم مقام اوست آنست که بگیرند گنجشک و جوان را خشک کرده و بسایند
و اندکی به بیضه نیم برشت پاشیده بخورند و [illegible] از حیوانات آنست که بگیرند [illegible] شیر خشک کرده و دوازده ساعت پیش از وقت جماع
[illegible] رطل آب حل کرده بنوشند و اگر [illegible] بعسل [illegible] ساخته [illegible]
مداومت نمایند و اگر دران اندک زعفران داخل کنند روا باشد و اما آبها پس آب [illegible] آهن و آب آهن تاب و شراب نبیذ و کهنه لطیف [illegible]
و تحلیل آن کنند مضر بود و اما میوها پس انگور شیرین [illegible] باهی است [illegible] امتلای خون [illegible] حرارت و متانت غذا است

دوا با بقولات و آنچه مشابه اوست فاز خشک است و خصوصاً آب البصل پخته تا آنکه بقوام لعوق آید و ایضاً جرجیر خصوصاً چون هر صبح از عصاره آن یک رطل
بنبید صلب بنوشند بعد از آن شیر بگیرد و اجب بود غذا سازند که این حاضر النفع است و ادویه مرکبه بیشتر و بهترین آنها شرودیطوس است و ایضاً
سه مثقال جوارش بزوری با اوقیه آب جرجیر تر و از آنجمله دوای سقنقور معروف است و ایضاً تخم جرجیر بریان سه درم به روغن گاو و دواء المسک و دواء التودری
و دواء المهدی و ایضاً نمک سقنقور و تخم جرجیر سوده بزرده تخم مرغ آمیخته بخورند و ایضاً خصیه خروس خشک بمثل آن نمک سقنقور سوده هر روز
دو درم و ایضاً بگیرند مغز چلغوزه و تخم کرفس جبلی و زهره گوزن نر و علک الانباط مساوی و بعسل آمیخته یک مثقال بخورند و ایضاً بگیرند شقاقل و
تخم جرجیر و تودریین و زنجبیل و دار فلفل هر واحد دو درم لسان العصافیر و دماغ گنجشک و کندر هر واحد یکدرم به روغن نارجیل لت کرده بعسل و فانید
معجون ساخته استعمال نمایند و کسی را که سردی مفرط باشد بخوردن معجون حرف بعاقرقرحا بسیار منتفع گردد و ایضاً جاوشیر سه درم در دو اوقیه
آب طبیخ مرزنجوش حل کرده در سه روز بنوشند و ایضاً زنجبیل سه جزء دار فلفل یکجزء و بعسل سرشته یک مثقال با آب گرم بدهند و ایضاً تخم بلیون و شقاقل
و زنجبیل هر یک پنج درم تودری سرخ و سفید و بهمن سفید و سرخ هر یک سه درم تخم اسپست و تخم ترب و تخم جرجیر و تخم انجره هر واحد دو درم بعسل بریان
و مهره سقنقور هر یک سه درم لسان العصافیر دو درم حب الرشاد پنج درم با شکر چهل درم بسرشند شربت چهار درم با طلاء سه روز و طعام با هریسه بخورند و ایضاً
این دوای باه بسیار قوی است بگیرند انگوزه و تخم گزر و قاقله و تخم جرجیر و لسان العصافیر و کرم دانه هر واحد یکجزء و بوزیدان و فلفل هر واحد سه جزء و مشک
سدس جزء و به روغن مغز چلغوزه لت کرده بعسل بسرشند و این دوا شدید القوت است بگیرند عسل بلادر و بعسل نرگس و روغن گاو مساوی یکجوش داده
بقدر یک مثقال از درم تا دو درم با نبیذ بنوشند که این عجیب است و از ادویه جیده که شدید الحراره مفرط نیست اینست که بگیرند حلبه و خرما و بجوشانند تا نضج یابد
بعده بگیرند خرما و خسته دور کرده خشک کنند و سوده و بعسل بسرشند شربتی مثل جوزه و بالایش نبیذ بنوشند و ایضاً نیم رطل حبة الخضرا و یک
رطل خرمای کوفته در دو رطل شیر میش بخیسانند بعده منقوع را بخورند و بران شیر بنوشند در دو روز و از ادویه جیده این معجون لبوب است بگیرند مغز بادام
و فندق مقشر و مغز پسته و نارجیل مقشر و مغز چلغوزه و مغز حب القلقل و مغز حب الزلم و مغز حبة الخضرا مساوی الاجزا نارمشک و دار فلفل و زنجبیل
هر واحد عشر یکجزء یا اندک زیاده همه را صلایه نموده بفانید سنجری بسرشند و شربت مثل بیضه هر روز و نسخه‌های مسوحات و قطورات و حمولات و حقنها است و اغذیه
در علاج اقسام ضعف باه مذکور گردد سویدی گوید که خوردن خرشف مقوی باه است و عقید انگور و تخم انجره در ازدیاد باه قوی است و در شیر میش صد درم
شکر بسفند درم مشک یکحبه کباش تر نقل یکدرم آمیخته خوردن اعانت قوی بر جماع کند و خوردن نعنع بستانی تحریک قوی شهوت کند و خوردن گزر اعانت
بر انعاظ و تقویت شهوت باه کند و فعل او درین باب از غیر او بسیار قوی است و مربای او شهوت باه برانگیزد و سیاه چون بشکر و عسل و زنجبیل بسازند
و نوشیدن آبیکه در آن نخود سفید و سیاه شبانه روز تر کرده باشند انعاظ آرد و قوت ذکر افزاید و خوردن بیخ گزر صحرائی تحریک شهوت باه کند و بستانی
درین باب قوی تر است و خوردن خاگینه که از زردی بیضه و تخم انجره و پیاز و مغز چلغوزه بزرگ و زنجبیل و روغن گاو ساخته باشند بغایت مقوی است
و کذا ماهی تازه نمک خوشبو با پیه و روغن بطم بریان کرده با پیاز خوردن و جو دانه از آرد چهار او مغز بادام مقشر و شکر ساخته خوردن در باه زیاده کند و لحم گوسفند
با پیاز و عسل و زنجبیل و زعفران و لسان العصافیر خوردن اعانت قوی بر باه کند و خوردن هریسه بدار چینی باه را زیاده کند و خوردن بقله طیبه مسلوق
مطیب بروغن بادام یا روغن بطم یا روغن کنجد هیجان باه و ازدیاد آن کند و سمک صیدا نیم درم خوردن و بعد آن قدح شراب یکساله ابیض نوشیدن
در باه اثر عجیب دارد و خوردن فندق باه را زیاده کند و کذا گوشت میش مقوم خوردن و جفت آنکه خصیة الثعلب صغیر است خوردن تقویت باه کند
و تیج که آنرا اسمان گویند بکرات خوردن و کذا خوردن کرفس بستانی و رومی شهوت باه برانگیزد و خوردن جوزبوا محرک شهوت باه است و کذا لحم شتر و کذا صعتر
بر جماع اعانت قوی کند و پوست ترنج زرد رقیق مثل غبار سائیده بر ذکر طلا کردن آنرا قوی و صلب کند و در انعاظ بیفزاید و نوشته که هر واحد
ازین ادویه مذکوره مجرب من است ایضاً از اطبای دیگر نقل کرده که شرب شیر گاو با یکدرم خولنجان و کذا شربت ابریشم و کذا آرد نخود در شیر پخته

معجون لبوب

وکذا حریره وشیر برنج مطبوخ آمیخته وکذا شربت از راسن بعسل ساخته و دارچینی و زنجبیل و مشک و قرنفل خوشبو کرده و اکل حب البطم سوده بشکر آمیخته وکذا امراد وست چیزیتها و جوز سفید بشکر وکذا حریره بعسل و مغز بادام وکذا ناکیان فربه با ده عدد و پیاز مقشر و یک کف کشنیز مقشر مهر آمیخته وکذا کنجد مقشر و تخم کتان بریان و خشخاش و شکر یا عسل وکذا دماغ دیک و شوربای خروس وکذا الصیون و بیضهٔ ناکیان در روغن گاو وکذا بیضهٔ بط بیچینی وکذا دماغ گنجشک مع زنجبیل وکذا اشکلط از شیح مثقال با سه درم تخم خربزه دوازده درم سنگر گوسفند وکذا اشقر الیهود وکذا ناکیان بیضهٔ گنجشک در روغن گاو و پیاز وکذا بیضهٔ آن با تخم جرجیر بر آتش پخته وکذا اعین البیک کرسالیون است وکذا بیضه که پنهان روز ناکیان نهاده باشد سفیدی آن دور کرده و بعوض آن بروغن گاو داخل کرده در بیضه اندکی مشک و نیم درم تخم جرجیر سوده انداخته نیم برشت سازند و هنگام خواب بر سه بخورند وکذا تودری در صره بسته در آب بکشایند و روز تر کرده صره بگیرند در آرد گرفته از ان نان بپزند و صره برآورده تودری از ان بگیرند و باریک سائیده با آرد جوار و شکر و روغن بپزند وکذا لحم خرگوش جوان با پیاز و نخود پخته وکذا پیاز و زنجبیل بروغن بادام شیرین پخته وکذا گوشت بزغاله یکساله با نخود و شلجم پخته وکذا پیاز و شلجم و بیضهٔ ناکیان بروغن گاو پخته وکذا کباب و قرنفل نیم درم با شیر گوسفند تازه و شکر وکذا تخم کتان بریان بعسل و فلفل وکذا خصیة الثعلب کبیر دو مثقال یا دو درم تخم با عسل وکذا ابو زیدان دو درم حرف نیم درم بعسل وکذا انجیر رطب یا خشک بمغز جوز وکذا تخم کرفس کوفته و مثل آن شکر بروغن گاو لت کرده وکذا خشخاش سفید کوفته بعسل و شیر گوسفند وکذا خشخاش اوقیه عسل ده اوقیه زنجبیل نیم درم تا چهل روز متواتر وکذا پنیر تازه وکذا زلابیه وکذا ناطف عسلی از مغز بادام و جوز و پسته و فندق ساخته وکذا رطب وکذا شیربط وکذا شقاقل که آن گل سورنجان است با زنجبیل وکذا باقلای سبز زنجبیل وکذا حقنه بسلوق نخود ل وکذا اقلیمیا خشک کرده کوفته و طلا از آذریون کوفته بر پشت وکذا روغن اطم بر ذکر وکذا برگ جوز و برگ بادام و مغز این هر دو سوده بر کف پا وکذا دماغ گوزن بحلتیت و آشق و چا و شیر بر پشت وکذا دماغ خفاش بر کف پا که عجیب و غریب است وکذا آرد عدس بخون گنجشک در ایام هیجان آنها سرشته بنادق ساخته بر کف پا وکذا روغن خیری زرد و مشک بر ذکر وکذا پیه روباه بر ذکر و انثیین و در انها ضماد کنند وکذا پیاز عنصل نیم اوقیه ورد ده اوقیه روغن کنجد پخته این روغن بر کف پا مالند و قدم بزمین نهند و تا سه روز متواتر بعمل آرند وکذا روغن عود بر ذکر وکذا مر نیت خوشبو گداخته بر ذکر وکذا بنج باریک سوده بر کف پا ضماد کرده جماع نمودن وکذا روغن بیدانجیر وکذا اسارون باریک سائیده بشیر بیش سرشته و بباطن فخذین ضماد وکذا روغن سورنجان بر ذکر وکذا روغن جند قوقا وکذا پیه تمساح وکذا سنگ پشت سوخته خاکستر آن بروغن زنبق آمیخته بر کف پا و تعلیق سنگی که در سنگدانه خروس یافته شود و پیه انسان وکذا قلب حباری وکذا دندان تمساح و امساک قطعهٔ خولنجان در دهن و بخور مثل غبار سائیده در خریطه کرده ذکر و خصیتین بکیسه و بر کامل در ان داشتن وکذا باقلا و عاقرقرحا باریک سائیده در خریطه کرده ذکر و انثیین یکشبانه روز در ان داشتن هر واحد مقوی باه است

علاج ضعف باه از قلت منی

و قلت حدت آن اگر قلت منی بسبب ضعف بدن و کمی غذا بود غذای جید مانند گوشتهای فربه و روغن و نارجیل با شکر و حلوای نشاسته و بادام و پسته و مانند آن و زردهٔ بیضهٔ نیم برشت خورند و مدتی ترک جماع نمایند و خود را در عیش و عشرت و لهو و لعب مشغول دارند و ایضا تقویت بدن بتدبیر ثمین و افراط غذا بحسب قوت هضم و کثرت خواب برای ترطیب بدن و تقویت هضم نمایند و معجون لبوب نفع دارد و اگر بسبب برودت آلات منی باشد معاجین گرم مقوی باه و لبوب کبیر تناول کنند و زنجبیل مربی و دواء المسک بخورند و تریاق کبیر و معجون حلتیت و نوشدارو سود دارد و نیم درم حلتیت با پنج درم زردهٔ بیضهٔ نیم برشت آمیخته خوردن بغایت مجرب است و عسل بزهرهٔ گاو و یا با بوره ارمنی تقضیب بالیدان نفیه و شبیه در تقویت تقضیب فائده کلی دارد و کذلک دیگر اطلیه که باین کار مخصوص است و بهترین غذا قلیه بدارچینی و خولنجان و کباب و نخود آب با دو پنیر گرم و گنجشک و کبوتر بچه و مرغ و امثال آن است و اگر بسبب حرارت آلات منی باشد از مبردات علاج کنند و دواء المسک بخورانند و مسکنات حرارت مثل شیره تخم خرفه و شیره کدو و غیره

و از اغذیه و ادویهٔ گرم پرهیز کنند خصوصا بروغن بنفشه بادام چرب سازند و بقلهٔ خیار و گوشت بزغاله و اسفاناخ و مانند آن غذا فرمایند و اگر
بسبب یبوست آلات منی باشد علاجش از مرطبات کنند و دوا از ترنجبین دو توله خورده باشند و اگر حسک بری در آن داخل کنند قوی گردد
و اغذیهٔ مرطبه مثل حریره‌های لبنیه و شوربای چرب تناول کنند و شیر بنوشند و استحمام و سرور و تدهین و هر چه فرحت و رطوبت افزاید نافع بود و اگر بسبب
رطوبت آلات منی باشد از اشیای یابسه مثل زنیره و دارچینی علاج کنند و اطریفل صغیر و معجون [illegible] و مانند آن نافع بود و معجون خبث الحدید را درین باب
تاثیر عظیم است و اغذیهٔ یابسه مثل قلیه‌های مزعفره و کباب بمصالح گرم مثل دارچینی و زیره و صعتر و هند و بهترین گوشتها گوشت مرغ و عصافیر و
دراج و مانند آنست و روغن قسط که در آن فرفیون و سعد حل کرده باشند بقضیب بمالند و کذلک دیگر مسخنات و منعظات و اگر بسبب دو
رطوبت با برودت و یبوست با حرارت یبوست باشد علاج مرکبات علاج کیفیات مفرده مذکوره نمایند و اگر ضعف باه بسبب قلت حدت منی و سکون آن و فقدان
لذع منی بود چنانچه بلغمیان و افیونیان را میباشد معاجین مسخن منی و محدث حدت و لذع مثل معجون زرعونی و معجون [illegible] خورانند و حقنهٔ مسخنه
معمول از طبیخ خار خسک و زنجبیل که در آن شیر تازه و روغن جوز آمیزند و حمولات حاره مثل مغز [illegible] دانه و عاقرقرحا و بارزد و [illegible] بروغن [illegible]
آمیخته بعمل آرند و اگر ممکن بود ترک مخدرات نمایند و الا بدل آن حب جدوار یا حب سم الفار که در جذام نافع و یا فلونیا بخورند و برای ایشان خمر [illegible]
بدل آن شراب بهترست و ذکر ادویهٔ مفردهٔ یونانیه و هندیه که مولد منی و مزید آنست خوردن تخم گزر و کذا مغز نارجیل تازه و کذا زنجبیل مربی بعسل
یا بشکر و کذا نخود سیاه و کذا فندق هر واحد در تولید منی مجرب [illegible] است و خوردن گندنا و کذا اسورنجان و کذا مغز حلغوزه که با کشمش [illegible] و آب تر کرده
بیضهٔ مرغ یا بشکر خوردن و کذا مغز حب القرطم و کذا تخم رطبه و کذا پیاز خام یا پخته یا بریان و کذا حب القلقل بسکنجبین مقشر و بشکر یا بعسل و کذا ماهی تازه بروغن
کنجد بریان لاسیما اگر با وی پیاز خام بخورند و کذا بیخ [illegible] با [illegible] و بشکر پخته و کذا گوشت بط و کذا سیر بستانی مطبوخ یا بریان یا در طعامها و کذا حب الزلم
و کذا بهمن سفید و کذا بوزیدان و کذا مغز بادام شیرین و بشکر و کذا شبیط و تخم آن و کذا گوشت ماکیان جوان و کذا خار خسک و کذا شیر گاو تازه و کذا [illegible]
و کذا کبچه دراج و کذا کبد [illegible] و کذا [illegible] بریان تازه و کذا شلجم و تخم آن و کذا بادمجان و کذا بیخ راسن لاسیما در شیر پخته و کذا مغز حلغوزه و عصفور و کذا
نخود و شیر [illegible] و دارچینی و شکر و کذا انگور بستانی و مربای آن بشکر یا بعسل یا برب انگور و کذا موز و کذا لسان العصافیر و کذا زیره و کذا [illegible] لاسیما مغز بادام
و خشخاش و کذا اقاقاقش و کذا شهد [illegible] ماهی کلنگ و کذا اترج و کذا بهمن سرخ و کذا تخم خیار و کذا بادیان و بقلهٔ آن و کذا انگوزه و کذا گل نسرین با شکر سفید
و انیسون با لعسل تنها و کذا شیر بز تازه و آرد نخود و کذا بقلهٔ جرجیر و تخم آن و کذا ترنجبین در جوانان و پیران مقلل منی است و کذا کرسنه و کذا نعنع بستانی تازه
هر واحد مولد منی است خصوصا [illegible] در باه سریع النفع است و حکیم [illegible] گفته اند که هر گاه خشک شود [illegible] مثل [illegible] بیند که [illegible]
[illegible] با [illegible] و کذا عنبر [illegible] با لعسل اعاده باه ما یوسین کند و کذا [illegible] با شیر تازه و لعابات نافع است و کذا تخم
[illegible] سفید و گویند که نخود را شب در قدری آب تر کرده صبح آن را مقشر کرده حسب تحمل تا هضم دو سه توله بخورند و آب آن قدری با عسل یا قند آمیخته بنوشند که
از ادویهٔ مفرده هیچ چیز باین نمیرسد و مجرب است و یا نخود یا پاو آثار در آب برگ خار خسک پرورده خشک نمایند و سفوف کرده شکر را آمیخته با شیر باده گاو
یک کف دست بخورند و اگر بیخ درخت سنبهل دو ساله که سفید مثل ترب نرم باشد از زمین بر آرند و آهن بآن نرسانند و ریشه‌های باریک آن را دور کرده
بکارد چوبین ورق ورق نموده و بسوزن چوبین سوراخ کرده بریسمان کشند و در سایه خشک نموده سفوف سازند و هر روز یک توله آن را با یک توله نبات در نیم پاو
آب گرم پخته بقاشق چوبین بهم زنند تا لعاب بر خیزد و بنوشند تا چهل روز همین دستور خورده باشند و درین ایام از ترشی و بادی و جماع و اعراض نفسانی و بدنی
و هوای سرد و آب بسیار سرد پرهیز نمایند در تولید منی و تقویت جمیع قوای بدنی مجرب است و اگر تخم سرس در آب تر کرده مغز او بر آورده در سایه خشک کنند
بعده کوفته بیخته با شکر سفید آمیخته هر صباح مقدار نیم توله بخورند چند روز مداومت نمایند بسیار مهیج و مقوی است و کذا پوست بیخ [illegible] سائیده
نیم دام یا کم زیاده با شیر جوشیده و شکر شیرین ساخته خوردن و اگر اندر جو یک شبانه روز در آب گرم تر کرده و مقشر کنند و در شهد کف گرفته هشت روز

نگاه دارند و هر روز یکدرم بخورند مجرب ست و اگر خرما چهار عدد چوب کوب کرده با قدری نخود خام در آب تر کنند و صبح و شام نخود بخورند و آب او بنوشند مجرب نوشته و اگر شکر کند خام مقشر کرده خشک ساخته بسایند و یا شکر کند را بریان نمایند و بار دهن و شکر حلوا ساخته بخورند مولد منی و مغلظ آنست و از سنگهاڑه خشک بدستور حلوا ساخته خوردن همین نفع دارد و نخود بریان با مغز بادام مساوی هر صبح و شام خوردن بنبات مقوی ست و کذا گل گرهل خشک ساخته کوفته بقند شیرین کرده دو مثقال هر روز تا چهل روز خوردن و اگر چهار دام اسگند کوفته بیخته در یک آثار شیر گاو بجوشانند و ده درم نبات انداخته دو وقت بخورند رنگ سرخ گردد و باه افزاید و بدن فربه شود و ایضاً مکهانه هر روز بشیر گاو بخورند و کذا تخم زردک و کذا نخود سبز بریان خوردن مقوی باه ست و اگر مغز بیخ له ده توله در شیر گاو نیم آثار پخته بخورند در ازدیاد منی و باه نافع بود و کذا مغز تخم کهیره فی سائیده سه حصه شکر سفید آمیخته هفت ماشه با شیر گاو خوردن شریفه پخته نیز مولد منی ست و کذا کشمش و مغز تخم آن بریان کرده ذکر ادویه مرکبه یونانیه که در تولید منی و تقویت باه نافع اگر نقصان باه بسبب استفراغ کثیر و ضعف بدن باشد این جلاب بنوشند نبات سفید ده درم در عرق گاوزبان ده درم حل کرده بقوام رقیق آورده تودری سرخ و سفید هر یک سه درم بران پاشیده هر صبح و شام بنوشند و غذا نخوداب گوشت بره و دراج و کبک و هریسه معمول از گوشت بره و کبک و مرغابی و مرغ خانگی و زرده تخم مرغ بخورند ترکیب کنجشک که در تقویت باه و ازدیاد منی عجیب ست کنجشک نر خانگی ذبح کرده و از پر و آلایش شکم پاک نموده چوب چینی جدوار السا سه مساوی گرفته در شکم آنها پر کنند و در روغن گاو چنان بریان نمایند که ادویه سوخته نگردد و بعده در دیگ چرب انداخته بعسل پر سازند و سرپوش نهاده سر شش محکم بسته در جو دیگران دفن نمایند بعد یکهفته بر آورده و اگر جواهر دیا شد یک کنجشک صبح و یک شام بخورند هر گاه تشنه شوند بجای آب با شیر بنوشند ترکیب مرغ تالیف علوی خان منقول از حکیم محمد فضل خان شاگرد موصوف ادویه که از اسرار مکتوم است و حکم اکسیر دارد اگر مرد صد ساله بعمل آرد قوت جوانی یابد بگیرند مرغ کهنه و زرنیخ طبقی سه توله زرنیخ را در آب حل کنند و چاول بیس دران اندازند تا چهل روز سوای چاول بیس ندهند که بر چیزی دیگر آن مرغ را ندهند و در روزی یک مرتبه آب شیرین در یا شکم سیر نوشانند و در کل کلان آنرا اشید بدارند تا پرها کیان نشینند و درین اثنا همه پرهای او ریخته شوند پس آنرا ذبح کرده و سه آثار روغن گاو با مصالح تمام بپزند تا خوب پخته شود پس گوشت آنرا در سه چهار وقت و یا زیاده بحسب برداشت مزاج با نان و یا تنها تناول فرمایند و روغن مذکور را در ده تا بست و نگیرد با نان شام بخورند و تا چهل روز از جماع اجتناب ورزند باید که این ترکیب بارد مزاج در موسم سرما استعمال نماید ترکیب نوشیدن شیر تالیف سید سعدی صاحب شاگرد نواب علوی خان که درین باب حکم اکسیر دارد و بتجارب اکثر آمده بگیرند سیماب بوزن فلوس پخته و در پارچه بافته سه چهار تو ساخته صره بسته اول روز شیر گاو جوان یک آثار گرفته در ظرف گلی نو انداخته آن صره را در شیر آویزند بنهجی که در میان شیر باشد و بته ظرف نرسد و سر آنرا بخمیر آرد ماش سیاه محکم بسته بالای آن چیزی گران نهند تا از جوش سرش نگشاید و بر آتش اپلک نهند تا بعد نصف شب بگذارند و هنگامی که یک پاس شب بماند دیک بار یک کنار باغی که بحجم انگشت خنصر بنصر باشد و شاخ را گرفته مانند آتش چراغ بسوزانند و صبح با نبات شیرین ساخته بنوشند و صره را پاک نموده نگاه دارند لیکن اول این سفوف بخورند دارچینی مصطکی خصیة الثعلب هر یک سه فلوس با شیر یکفلوس پخته نبات برابر همه کوفته بیخته چهل خوراک سازند و غذا قلیه نرگسی و قورمه دو پیازه و خاگینه بیضه نیم برشت نان تنوری و پلاو و هر غذا تناول فرمایند و روز دوم نیم آثار شیر و پنج شش عدد خرمای نو دران اضافه کرده بدستور بجوشانند و تا یکهفته شیر بقدر طاقت و هضم بیفزایند و اگر با ضعف و قوت کم باشد شیر یک آثار و یا کمتر آنها رسانند و بعد هفته سیماب را وزن نمایند هر قدر که کم شده باشد آنرا باز بوزن یکفلوس سازند و باید که تا مدت چهل روز رسانند حب شقاقل بگیرند شقاقل دو توله بادام شیر اعرابی بهمن سفید هر یک نیم توله پس بآب برگ گاو زبان حل کرده باقی ادویه کوفته بیخته آمیزند و بادو توله شهد خالص آمیخته بسته یک حب سازند و هر صباح یک حب با شیر گاو بخورند نافع بود حلوا مخترع علوی خان مقوی باه آرد نخود بریان یک نیم توله مید گندم هفت و نیم توله در روغن گاو بریان کرده عسل پنج توله نبات بقدر حاجت بعرق گاوزبان شربت نموده اندازند و بقوام آورده دارچینی بادیان بوزیدان هر یک نیم توله شقاقل بهمنین هر یک دو مثقال خولنجان زنجبیل بسباسه

جوز بوا زعفران هر یک سه درم مایهٔ شتر اعرابی دو درم خصیة الثعلب پنج توله مغز پسته مغز جوز مغز بادام مغز چلغوزه مغز حبة الخضرا مغز [illegible] مغز تخم خربزه مغز نارجیل هر واحد یکتوله عنبر اشهب دو ماشه آمیزند خوراک یکتوله وقت شام **حلوای ثعلب** مؤلف ممدوح الیه آرد نخود بریان دو توله بیده گاو دو درم دو نیم توله شیر گاو سه توله روغن گاو بریان کرده در عرق کیوڑه و بیدمشک قند سفید حل کرده داخل نمایند و قوام ساخته برادهٔ خصیة الثعلب هفت توله دارچینی یکنیم توله مشک عنبر هر یک یکنیم ماشه داخل کنند شربتی پنج مثقال با عرق خیار **حلوای بیضیه** که معمول حکیم اکمل خان ست زردی بیضهٔ مرغ بست عدد نبات پنجاه مثقال در عرق بهار نارنج و عرق بیدمشک و آب زردک بقدر حاجت آب پیاز پنج درم بپزند که بقوام آید پس جوز بوا بسباسه هر یک یکمثقال زعفران مشک هر یک دو دانگ سوده داخل کنند شربتی پنج مثقال ایضا که مجرب حکیم علام امام ست تخم هلیون پنج اوقیه در یک آثار آب بجوشانند تا دو اوقیه بماند صاف کرده یکصد زردی بیضهٔ مرغ در آن آب حل نموده شکر سرخ چهار اوقیه آمیخته روغن بادام یک چهٹانک گرم کرده در آن اندازند و بطریق حلوا تیار ساخته هفت حصه نمایند و یک حصه هر روز بخورند و حلوای مرغ سیاه بنسخهٔ علاج الامراض و حلوای ثعلب تالیف والد علوی خان و حلوای چوب چینی تالیف حکیم علوی خان و حلوای جدوار مخترع حکیم ارزانی نیز مقوی باه و مولد منی ست و در قرابادین کبیر آورده خاگینه سفیده زردی بیضه سه عدد آب پیاز برابر آن ادرک نیم وزن آن سائیده با هم لت کنند و نیمرشت ساخته ثعلب مصری یکدرم دارچینی قرنفل دار فلفل هر یک نیم درم سائیده داخل کرده با قدری نمک خورند هر صبح چند روز ایضا خراطین پاک کرده یکتوله دارچینی شش ماشه دار فلفل سه ماشه ثعلب مصری نبات هر واحد یکتوله باریک سائیده نگهدارند و یکماشه ازین در زردهٔ تخم مرغ انداخته بر انگشت نهند چون اندک بستگی گراید گرم کرده خورند و هر روز یک بیضه افزایند تا هفت بیضه رسند باز یکیک کم کنند که با یک بیضه رسند و درین اثنا از ترشی پرهیز نمایند دوای [illegible] که در حار مزاج معمول ست ترنجبین اصیل [illegible] ده درم در یک رطل شیر بادهٔ گاو بجوشانند تا منعقد گردد و پس از دو درم ثعلب مصری سائیده آمیزند و تناول کرده باشند ایضا که حکیم علوی خان برای بارد مزاج تجویز کرده اند ترنجبین شکر طبرزد هر واحد ده درم شیر شتر یک رطل بجوشانند تا بقوام آید پس زنجبیل دارچینی خولنجان ثعلب مصری و بوزیدان هر یک یکماشه کوفته بیخته آمیخته بخورند یک خوراک ست دوای التودرین از حکیم ممدوح نیز بهمنی و شمن و صمغی پشیره و سوسن ست تودری گلگلی تودری زرد هر واحد یکمثقال در شیر گاو پنج سیر تر بجوشانند پس بهمن سرخ خولنجان زنجبیل دارچینی هر یک یکدانگ داخل کرده نبات سفید یک اوقیه اضافه نموده بنوشند دوای اشتنیص که در سرما بارد مزاج معمول ست بگیرند بیضهٔ مرغ کلنگ و در آن برابر عدس سوراخ کرده یکتوله سیماب اندازند و دهن آن از آرد ماش بند نموده در خاکستر گرم نهند چون پخته شود برآرند و بیضه اشکسته سیماب برآورده سفیدی و زردی آن خورند و تا هفت روز همین طور بعمل آرند بعده سیماب نگیرند از ترشی و بادی پرهیز کنند و تا چهل روز در چلهٔ سرما خورند ایضا زردهٔ بیضه چهار عدد نارجیل مقشر یکتوله تخم ترب یکتوله زیره ابلنج یکنیم ماشه شهد خالص دو توله اول تخم ترب را نصف بریان کنند و نصف خام دارند و هر سه دوا باریک سائیده و زردی بیضه بر آتش انگشت در ظرف آهنی یا مسی قلعی دار گداخته غلیظ سازند پس ادویه آمیزند بعده شهد تا قابل حب بستن شود و دو خوراک نمایند یکی صبح و یک شام پیش چهار گهڑی از جماع هم تقویت باه بخشد و هم امساک و مجرب ست دوا ثعلب مصری طباشیر مصطکی کتیرا دانه هیل مغاث بنداوی هر واحد یکماشه کوفته بیخته همراه گلقند دو توله سرشته بخورند و بالایش شیر گاو یاو سیر بنوشند مجرب ست ایضا که در تقویت باه و تولید منی بی نظیر ست بگیرند یک بیضهٔ مرغ و زردی و سفیدی آن برآورده در روغن زرد آب پیاز سرخ شهد هر واحد بقدر همان بیضه گرفته آمیخته بر آتش گرم کرده بخورند و چهل روز بنابرین روش عمل نمایند و از خمرات و دوغ و سرکه و جمیع ترشیها پرهیز کنند و غذا از مقویات باشد ایضا اگر نخود بریان و خارخسک هر دو مساوی کوفته بیخته شکر برابر هر دو آمیخته صبح و شام هر روز بخورند در افزایش منی و تقویت گرده و قضیب نفع عجیب دارد اگر هر دو دوای مذکور و نارجیل هر واحد یکتوله و خرما و شکر و روغن زرد هر یک دو توله کوفته با شکر و روغن آمیخته بخورند نافع تر [illegible] بنسخهٔ علوی خان مجرب ست خارخسک مربی انیسون تخم هلیون تخم زردک مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه تخم اسپست هر یک شش مثقال

بسباسه بهمن سفید بهمن سرخ دارچینی سه مثقال خولنجان تخم بادروج تخم کرفس خشک تخم بادرنجبویه هر یک دو مثقال خصیة الثعلب مغز چلغوزه مغز نارجیل حبة الخضرا
هر یک پنج مثقال عود قماری یک مثقال عنبر اشهب ورق نقره هر یک چهار دانگ مشک تبتی نیم مثقال ورق طلا پایه شتر اعرابی هر یک یکنیم دانگ
نبات سفید عسل سفید [illegible] هر یک [illegible] مثقال [illegible] مقدار شربت معجون سازند **سفوف** که مقوی باه و مولد منی است مغز تخم قرطم ده درم
گشنیز [illegible] ده درم تخم خشخاش پنج درم مغز پنبه دانه [illegible] شیرین هر واحد چهار درم دارچینی یک مثقال نبات مصری برابر کوفته بیخته سفوف
سازند شربت یک توله با شیر [illegible] **سفوف خراطین** که مفید است دارچینی جوز بوا بسباسه قرنفل دار فلفل
ثعلب مصری مصطکی زعفران هر واحد یکدرم خراطین پاک کرده خشک برابر همه کوفته بیخته یک توله بخورند **معجون** که افلاطون از اعظم مرکبات [illegible]
[illegible] بگیرند [illegible] خشک [illegible] با شیر [illegible] روغن [illegible] بجوشانند تا سوخته آنها زائل شود پس چندانکه آنها عسل [illegible] بگیرند آنها
آب پیاز و ترنجبین [illegible] کرده داخل کنند و بقوام آورده بکار برند **معجون پیاز** برای ضعف باه که از برودت آلات منی باشد نافع زنجبیل سه مثقال
خولنجان تخم جرجیر تخم زردک تخم انجره تخم بلبوس ساده [illegible] آب پیاز که هر واحد [illegible] کوفته بیخته باشند معجون سازند دو مثقال بخورند
معجون لبوب که همان نفع دارد مغز بادام مغز جوز [illegible] حب الزلم [illegible] چلغوزه فندق نارجیل پسته حب قلقل خشخاش سفید
[illegible] تودری [illegible] گشنیز تخم زردک تخم جرجیر تخم پیاز تخم شلغم تخم اسپست بهمنین زنجبیل فلفل دار فلفل کبابه قرفه دارچینی سه مثقال خولنجان
تخم بلبوس ساده [illegible] چندان عسل معجون سازند نوع دیگر [illegible] مقوی [illegible] مصنف اقتباس [illegible] مغز بادام مغز جوز [illegible] پنبه دانه چلغوزه فندق
پسته [illegible] تخم خربزه [illegible] بلبوس حب الصنوبر [illegible] سفید تخم خشخاش تخم گزر [illegible] مثقال هر یک دو توله حب السمنه نارجیل بهمنین تودری
گشنیز [illegible] هر یک سه توله خولنجان کبابه قرنفل زنجبیل هر واحد یک توله خصیة الثعلب قضیب گاو [illegible] هر یک چهار توله عسل و قند قوام ساخته
عنبر اشهب مشک هر یک یکدرم [illegible] دو مثقال **معجون الثعلب** که در تولید منی و تقویت باه مجرب است خصیة الثعلب دوازده درم
مغز پنبه دانه ده درم مغز چلغوزه گشنیز [illegible] تخم بلبوس دار فلفل هر یک هفت درم پایه شتر اعرابی تخم زردک سه مثقال [illegible] مصری مغز [illegible] گنجشک
قضیب گاو بریان کرده هر یک سه درم کوفته بیخته با سه چندان عسل کف گرفته معجون سازند شربتی دو مثقال و در نسخه حکیم [illegible] چلغوزه
گشنیز [illegible] بلبوس هر یک ده درم [illegible] ده درم [illegible] دار فلفل تخم زردک [illegible] مثقال قضیب گاو [illegible] مقدار پایه شتر دو مثقال
مغز [illegible] گنجشک [illegible] عدد [illegible] ترنجبین [illegible] عسل [illegible] نوشته که ترنجبین را [illegible] بقوام آرند و بقدر تحمل
مزاج تا چهار مثقال بکار برند که اکثر [illegible] **نوع دیگر** که همان نفع دارد [illegible] ثعلب مصری سه مثقال [illegible] شیرین تخم اسپست
تخم بلبوس تخم زردک خولنجان [illegible] سنبل الطیب بهمنین هر یک پنج مثقال پایه شتر اعرابی قضیب گاو بریان کرده مغز [illegible] گنجشک [illegible] هر یک
سه درم زنجبیل دار فلفل کبابه چینی بوزیدان تودری هر یک دو مثقال جوز بوا بسباسه زعفران مصطکی هر یک سه مثقال مشک عنبر اشهب هر یک
یکدرم کوفته بیخته با مثلث که از عصاره انگور [illegible] پخته باشند سرشته شربت دو مثقال [illegible] با یک پیاله [illegible] شیر گاو [illegible]
ایضاً همان نافع خصیة الثعلب بست مثقال [illegible] پایه شتر اعرابی ده مثقال قرفه مغز تخم خیار قضیب گاو بهمنین زنجبیل تخم خشخاش [illegible]
هر یک پنج مثقال مغز پسته تودری سرخ تودری سفید هر یک چهار مثقال نعناع نارجیل تخم پیاز مغز چلغوزه تخم بلبوس [illegible] بسباسه مغز پنبه دانه
تخم انجره هر یک سه مثقال عنبر اشهب زعفران لسان العصافیر هر یک دو مثقال مشک [illegible] مثقال دماغ گنجشک نر [illegible]
معجون [illegible] که در تقویت باه [illegible] حکیم شریف خان [illegible] بهمنین [illegible] بوزیدان قرفه بسباسه کبابه چینی خولنجان لسان العصافیر
قاقله کبار قاقله صغار سنبل الطیب [illegible] قرنفل مصطکی ساذج هندی عنبر اشهب [illegible] هر یک سه درم خصیة الثعلب [illegible] درم
مغز [illegible] قضیب گاو بریان کرده هر یک پنج درم عود خام تخم بلبوس زعفران هر یک چهار درم [illegible] زنجبیل [illegible]

یکنیم درم یاقوت زرد و یکدرم نقره و طلای محلول هر یک یکنیم درم زاید الفکر مدقوق سی مثقال روغن بادام شیرین ده مثقال در نبات و عسل مصفی بطریق متعارف معجون سازند شربت از یکدرم تا دو درم **معجون انطاکی** در تقویت باه و حرارت غریزی و تسمین بدن و تولید خون صالح و اصلاح منی و رفع اذیت جماع و ضعفی که از کثرت جماع حادث شود عجیب الفعل ست نخود سفید مع پوست که در آب تره تیزک تازه سه بار تر کرده و هر مرتبه خشک کرده باشند و خار خسک خشک سوده که به مثل آن آب خار خسک تازه تر کرده باشند هر یک سه اوقیه ترنجبین ده درم دارچینی خولنجان هر یک شش درم عسل یکنیم رطل آب پیاز سفید نیم رطل همه بقوام آورند بآتش ملایم پس تخم ترب تخم گزر بری شقاقل تخم انجره هر یک یک اوقیه عاقرقرحا زنجبیل هر یک نیم اوقیه کوفته بیخته مخلوط سازند بعده فادزهر حیوانی هشت قیراط زعفران پنج درم مشک شش قیراط در گلاب یک اوقیه حل کرده با آن سقیه کنند و در ظرف چینی نگاهدارند شربتی ده درم و هرگاه قوی تر خواهند مغز کدوگان مغز چلغوزه مغز نارجیل مغز حبة الخضرا تخم شلغم بهمن سرخ بهمن سفید تخم اسپست تخم کتان هر واحد یک اوقیه قسط شیرین انیسون قرنفل فلفل ماهی سقنقور و اگر نباشد بدل آن مایه شتر اعرابی یا ماهی روبیان هر یک سه مثقال زرده تخم مرغ مغز گنجشک نر هر یک بیست عدد اضافه نمایند **ایضا انطاکی** گفته که علیک بالاختفاء فانه من الاسرار و قوت آن تا هفت سال باقی میماند نخود لوبیا باقلا مغز فندق هر یک ده درم دارفلفل دارچینی شیطرج زنجبیل تخم انجره تخم ترب کنجد خبث الحدید مغز چلغوزه زراوند مدحرج هر یک هفت درم شقاقل حبة الخضرا تخم گزر هر یک پنج درم عود چهار درم همه را سائیده و شیر میش صد درم با مثل آن عسل بآتش نرم بقوام آرند هرگاه نزدیک بانعقاد رسد ترنجبین سی ده درم اضافه نمایند و چون مخلوط شود فرود آورده ادویه مسحوقه بیامیزند و باز بر آتش ملایم گذارند و گلاب بیست درم که در آن زعفران سه درم و مشک و عنبر و فادزهر حیوانی هر یک هشت قیراط حل کرده باشند بیامیزند شربت یکمثقال **معجون تالیف حکیم اکمل خان** که در تقویت باه بی نظیر است و باکثر مردم نفع کرده مغز بادام مغز فندق مغز چلغوزه مغز تخم خربزه مغز حب الزلم مغز حبة الخضرا کشمش خرما مغز پسته مغز نارجیل مغز حب فلفل مغز انجاک مغز کدوگان مغز سر گنجشک بهمنین شقاقل صندل سفید خصیة الثعلب تودریین لسان العصافیر هر واحد یکدرم مغز تخم خیارین خرفه مقشر هر یک دو مثقال مغز تخم کدو تخم خشخاش هر یک شش ماشه ابریشم مقرض دارچینی دانه هیل هر یک سه ماشه شقاقل مصری گاوزبان تخم هلیون هر یک چهار ماشه مایه شتر اعرابی تخم شلغم تخم زردک تخم بادرنجبویه تخم فرنجمشک تخم کونچ صمغ عربی تخم بالنگو تخم جرجیر تخم انجره مصطگی هر یک یکدرم خولنجان بوزیدان بودینه خشک زنجبیل زعفران هر یک سه ماشه عنبر اشهب دو ماشه عسل سفید دو وزن ادویه قند سفید یک وزن بطریق متعارف معجون سازند و اگر جدوار سه درهم داخل نمایند بهتر است **معجون مختصر** در تقویت باه مزاج بلغمی نظیر ندارد عاقرقرحا قرنفل زنجبیل هر واحد یک اوقیه زرده تخم مرغ نیمبرشته بیست عدد شهد خالص یکصد و بیست درم معجون سازند و یا عسل یکچند قند سفید دو چند ادویه بگیرند و بگلاب و بید مشک بقوام آورده ادویه بدان بسرشند و مشک خالص یکماشه و زعفران دو ماشه و نیم داخل نمایند شربت پیش از غذا سه درم و اگر خولنجان یک اوقیه دارچینی نیم اوقیه اضافه نمایند نیکوتر گردد **معجون ابقراط** در قلت منی از رطوبت آلات منی حکیم عابد تجربه صحیح یافته و مقوی معده است تخم شبت تخم کرفس نانخواه تخم جرجیر هر یک شش درم مصطگی عاقرقرحا هر یک یکنیم درم زرنباد قرنفل هر یک ده درم کوفته بیخته در عسل سه چند آن بسرشند **روغن** این روغن نیز مجرب حکیم ممدوح است تخم ترب شیطرج هر یک ده مثقال زنجبیل گل یاسمین هر یک دو مثقال نکوفته در دو رطل آب بجوشانند تا نیمه ماند ده درم باز آید صاف کرده بمقدار نیم وزن آن روغن چار مغز داخل کرده بجوشانند تا آب فانی شود و روغن بماند پس صاف کرده دو مثقال قند سفید در آن آمیخته بعد تجربه استعمال نمایند نسخه های حریره های مولد منی در قسم آینده بیاید ذکر ادویه مرکبه هندیه که منی را افزاید بگیرند دال ماش و در آب پیاز خیسانند که پوست آن جدا شود و پس مقشر نموده باشیر بجوشانند که کهویه گردد بعده شکر تری در آن آمیخته بخورند و همین سان عمل آرند **ایضا** زردی بیضه مرغ شیر شتر روغن گاو آب پیاز قند سیاه کهنه هر واحد یک آثار بستانند

تا کهویه شود هر روز چهار درم بخورد مرد پیر جوان گردد حلوای اشبه که مقوی باه و مولد منی است شیر اشبه پخته و شیرین شده آثار شکر سفید یک آثار روغن گاو
نیم آثار شیر گاو یک آثار شهد یا دو آثار بهر القوام آورده زنجبیل بهمن سرخ بهمن سفید موصلی سنبهل ستاور هر یک یک تولہ دار فلفل خولنجان
سیا اوج هندی هر یک شش ماشه ثعلب مصری مغز بادام چهار چینی مغز تخم خربزه مثقال سنگهاره خشک خرما هر یک چهار تولہ سائیده بیامیزند دوا
که بهان نفع دارد آب پیاز و عسل مساوی بقوام آورده قرنفل دارچینی ثعلب مصری اسگند موصلی و کهنی عاقرقرحا بقدر مناسب سوده آمیزند و اگر
وزن آب پیاز و عسل هر واحد آثار کنند و تودری سرخ و سفید و بهمن سرخ و سفید زنجبیل تخم پیاز تخم ترب تخم گزر تخم شلغم تال مکهانه موصلی سیاه عوض قرنفل
و دارچینی و خولنجان و اسگند و عاقرقرحا انگیزند هر واحد یک سیر شقاقل نیز سفید بود و این حب هندی نیز مجرب است پوست بیخ اونٹ کتاره دارچینی
گوکهرو تخم سنبلی سمندر سوکه تال مکهانه موچرس هر یک پنج درم همه را کوفته بیخته بشیر باده گاو در اکهیه بسازند و دو نیم آثار شکر سفید و ادویه
مذکوره آمیخته حب مقدار یکدام بخته بندند صبح یک حب بخورند و از ترشی پرهیز نمایند سفوف که مجرب است پوست بیخ سنگهاهولی پوست بیخ اونٹ کتاره
آرد ماش هر سه برابر اول هر دو پوست را خشک کرده جدا جدا باریک سائیده و باهم آمیز کنند پس آرد آمیخته هفت ماشه صبح با قدری
شیر گاو بخورند ایضاً ستاور گوکهرو بیخ بند تخم کونچ هر واحد یک ماشه مغز تخم کمرکس موصلی سیاه و سفید [illegible] هر واحد یک تولہ [illegible] ثعلب مصری
یکتولہ خرما دو تولہ شکر تری سه تولہ سفوف کرده [illegible] بیست ماشه بشیر گاو بخورند سفوف مکهانه که مقوی باه است تال مکهانه موصلی سیاه
موصلی سفید بیخ بند هر واحد یک درم علک [illegible] گرفته بیخته بقند سفید آمیخته هشت ماشه تا یکتوله با شیر گاو بخورند ایضاً پنج خراسانی موصلی سفید
ستاور بیجبند تال مکهانه گوکهرو اسگند [illegible] موصلی سنبهل گوند [illegible] موچرس تخم [illegible] تخم کونچ موصلی سیاه گوند ناگوری
سه والی تخم کرلی همه سوکه کوفته بیخته با شکر سفید [illegible] آمیخته استعمال نمایند و اگر ثعلب مصری [illegible] زیاده کنند نافع تر خواهد شد
سفوف که جهت افزایش منی و باه نافع است مثلی خشک خارخسک موصلی سنبهل [illegible] هر یک نام چهار درم کوفته بیخته هر صباح بقدر
سه چهار ماشه با شیر تازه بخورند ایضاً زردی بیضه مرغ چهار عدد و شهد خالص مساوی هر دو باهم [illegible] کرده بر آتش نرم گذارند چون پخته شود
فرود آورده موچرس چهار ماشه قضیب گاو خشک بریان کرده ده ماشه زعفران چهار سرخ مشک خالص سه سرخ سوده آمیزند و بخورند تا سه هفته
بکار برند که نهایت مبهی است معجون سپاری پاک که معمول الیه است سپاری دکهنی پاو آثار خرما نیم آثار [illegible] نیم پاو در دو آثار شیر تازه
بجوشانند هر گاه همراه شود [illegible] پاو آثار [illegible] پاو آثار مغز
بادام پسته نیم آثار علیحده [illegible] سفید سه آثار و روغن [illegible] بقوام آورده [illegible] بریان کرده باشند
و مغز بادام و گوند بیامیزند بعد از آن این ادویه گوکهرو نیم آثار ثعلب مصری دارچینی قرنفل الایچی خرد زنجبیل هر یک چهار درم جوز بوا
دو تولہ بسباسه یکتوله چینی کباب [illegible] آثار گل سپید گل سپاری یک یکدام مغز نارجیل پاو آثار چهال مچیال چهال کیکر چهال [illegible] سنگهاره
هر یک شش ماشه کوفته بیخته همراه گوکهرو بکوبند بیامیزند و زعفران چهار تولہ مشک شش ماشه سائیده بیفزایند و دو دام صبح و دو دام شام
خورده باشند معجون تال مکهانه که برای تقویت باه و تغلیظ منی از معمولات مؤلف است بگیرند تال مکهانه [illegible] تولہ در شیر [illegible] چندانکه شیر را بخورد
تر سازند هر گاه شیر خشک شود همین نوع دو بار دیگر تر نموده خشک سازند بعده تال مکهانه را در گوله مغز نارجیل نو سوراخ کرده پر کنند و پاره نارجیل بر
سوراخ باز وصل نموده در آرد گندم گرفته در آتش نرم بپزند تا آنکه آرد سرخ شود برآورده آرد دور ساخته تال مکهانه را برآورده باریک بسایند و مغز نارجیل
علیحده سائیده آمیزند پس تودری سفید تودری سرخ گوکهرو خورد گوکهرو کلان موصلی سیاه موصلی سفید گاوزبان هر یک دو تولہ ثعلب مصری
سمندر سوکه اندرجو موچرس الایچی سفید هر واحد یکتوله دارچینی کباب چینی سورنجان شقاقل طباشیر هر یک شش ماشه چوب چینی نیم پاو بهمن سرخ
بهمن سفید هر واحد یک نیم تولہ [illegible] دو ماشه مغز پسته مغز چلغوزه هر واحد یک چهٹانک مغز بادام نیم پاو کوفته بیخته بیامیزند

یکنیم درم یاقوت زرد یکدرم نقره و طلای محلول هریک یکنیم درم زائد الفکر بدتوق سی مثقال روغن بادام شیرین دو مثقال در نبات و عسل مصفی بطریق متعارف معجون سازند شربت از یکدرم تا دو درم معجون انطاکی در تقویت باه و حرارت غریزی و تسمین بدن و تولید خون صالح و اصلاح منی و رفع اذیت جماع و ضعفی که از کثرت جماع حادث شود عجیب الفعل ست نخود سفید مع پوست که در آب تراتیزک تازه سه بار تر کرده و هر مرتبه خشک کرده باشند و خار خسک خشک سوده که درین مثل آن آب خار خسک تازه تر کرده باشند هریک سه اوقیه ترنجبین ده درم دارچینی خولنجان هریک شش درم عسل یکنیم رطل آب پیاز سفید نیم رطل همه بقوام آورند بآتش ملائم پس تخم ترب تخم گزر بری شقاقل تخم انجره هریک یک اوقیه عاقرقرحا زنجبیل هریک نیم اوقیه کوفته بیخته مخلوط سازند بعده فادزهر حیوانی هشت قیراط زعفران پنج درم مشک شش قیراط در گلاب یک اوقیه حل کرده بآن سقیه کنند و در ظرف چینی نگاهدارند شربتی دو درم و هرگاه قوی تر خواهند مغز گردگان مغز چلغوزه مغز نارجیل مغز حبة الخضرا تخم شلغم بهمن سرخ بهمن سفید تخم اسپست تخم کتان هر واحد یک اوقیه قسط شیرین انیسون قرنفل فلفل ماهی سقنقور و اگر نباشد بدل آن مائیه شترا عرابی یا ماهی روبیان هریک سه مثقال زرده تخم مرغ مغز کنجشک نر هریک بست عدد اضافه نمایند الضا انطاکی گفته که علیک بالاختفاء به فانه من الاسرار و قوت آن تا هفت سال باقی میماند نخود دلوبیا باقلا مغز فندق هریک ده درم دار فلفل دارچینی شیطرج زنجبیل تخم انجره تخم ترب کنجد خبث الحدید مغز چلغوزه زراوند مدحرج هریک هفت درم شقاقل حبة الخضرا تخم گزر هریک پنج درم عود چهار درم همه را سائیده شیر میش صد درم با مثل آن عسل بآتش نرم بقوام آرند هرگاه قریب انعقاد رسد ترنجبین سی درم اضافه نمایند و چون مخلوط شود فرود آورده ادویه مسحوقه بیامیزند و باز بر آتش ملائم گذارند و گلاب بست درم که دران زعفران سه درم و مشک و عنبر و فادزهر و جدوار هریک هشت قیراط حل کرده باشند بیامیزند شربت یکمثقال معجون تالیف حکیم اکمل خان که در تقویت باه بی نظیر ست و باکثر مردم نفع کرده مغز بادام مغز فندق مغز چلغوزه مغز تخم خربزه مغز حب الزلم مغز حبة الخضرا کشمش خرما مغز پسته مغز نارجیل مغز حب قلقل مغز انجبار مغز گردگان مغز سر گنجشک بهمنین شقاقل صندل سفید خصیة الثعلب تودرین لسان العصافیر هر واحد یکدرم مغز تخم خیارین خرفه مقشر هریک دو مثقال مغز تخم کدو تخم خشخاش هریک شش ماشه ابریشم مقرض دارچینی دانه هیل هریک سه ماشه شقاقل مصری گاوزبان تخم هلیون هریک چهار ماشه مائیه شترا عرابی تخم شلغم تخم زردک تخم بادرنجبویه تخم فرنجمشک تخم کونچ صمغ عربی تخم بالنگا تخم جرجیر تخم انجره مصطگی هریک یکدرم خولنجان بوزیدان پودینه خشک زنجبیل زعفران هریک سه ماشه عنبر اشهب دو ماشه عسل سفید دو وزن ادویه قند سفید یک وزن بطریق متعارف معجون سازند و اگر جدوار سه درم داخل نمایند بهتر ست معجون مختصر در تقویت باه و مزاج بلغمی نظیر ندارد عاقرقرحا قرنفل زنجبیل هر واحد یک اوقیه زرده تخم مرغ پخته بست عدد شهد خالص یکصد و بست درم معجون سازند و یا عسل یکصد قند سفید دو چند ادویه بگیرند و بگلاب و بید مشک بقوام آورده ادویه بدان بسرشند و مشک خالص یکماشه و زعفران دو ماشه و نیم داخل نمایند شربت پیش از غذا سه درم و اگر خولنجان یک اوقیه دارچینی نیم اوقیه اضافه نمایند قوی تر گردد معجون بقراط و قلت منی و رطوبت آلات منی حکیم عماد مجرب و صحیح یافته و مقوی معده ست تخم شبت تخم کرفس نانخواه تخم جرجیر هریک شش درم مصطگی عاقرقرحا هریک یکنیم درم زرنباد قرنفل هریک دو درم کوفته بیخته در عسل که جوشیده آن را سرشند روغن مجرب حکیم ممدوح ست تخم ترب شیطرج هریک ده مثقال زنجبیل گل یاسمین هریک دو مثقال نیم کوفته در ده رطل آب بجوشانند تا نصفا ده درم باز آید صاف کرده بمقدار نیم وزن آن روغن چهار مغز داخل کرده بجوشانند تا آب فانی شود و روغن بماند پس صاف کرده ده مثقال قند سفید در آن آمیخته بعد تحریک استعمال نمایند و نسخهای چربهای مولد منی در قسم آینده بیاید ذکر ادویه مرکبه مهیجه که منی بجز انند بگیرند دال ماش و در آب پیاز چندان بخیسانند که پوست آن جدا شود پس مقشر نموده با شیر بجوشانند که کهویه گردد بعده شکر تری در آن آمیخته بخورند و همین بیان بعمل آرند الضا زردی بیضه مرغ شیر روغن گاو آب پیاز قند سیاه کهنه هر واحد یک آثار بپزند

تا کهویه شود هر سه روز چهار درم بخورد مرد پیر جوان گردد **حلوای** که مقوی باه و مولد منی ست شیره انبه پخته و شیرین سه آثار شکر سفید یک آثار روغن گاو نیم آثار شیر گاو یک آثار شهد پاؤ آثار بهم ملا آورده قوام آورده زنجبیل بهمن سرخ بهمن سفید موصلی سنبل ستاور هریک یکتوله دار فلفل خولنجان ساکوچ هندی هریک شش ماشه ثعلب مصری مغز بادام چوب چینی مغز تخم خربزه شقاقل سنگهاڑه خشک خرما هریک چهار توله سائیده بیامیزند دوا که بهان نفع دارد آب پیاز و عسل مساوی بقوام آورده قرنفل دارچینی ثعلب مصری اسگند موصلی کهنی عاقرقرحا بقدر مناسب سوده آمیخته ند و اگر وزن آب پیاز و عسل هر واحد آثار گیرند و تودری سرخ و سفید و بهمن سرخ و سفید زنجبیل تخم پیاز تخم ترب تخم گزر تخم شلغم تال مکهانه موصلی سیاه عوض قرنفل و دارچینی و خولنجان و اسگند و عاقرقرحا گیرند هر واحد یک سیر شاهی نیز سفید بود و دواء این چوب هندی نیز مبهی ست پوست بیخ اونٹ کٹاره دارچینی گوکهرو تخم سلمی سمندر سوکه تال مکهانه موچرس هر یک پنج درم همه را کوفته بیخته پنج سیر شیر یا ده گاو در آکهویه سازند و دو نیم آثار شکر سفید داده دوبه ند کوبیده آمیخته حسب مقدار یکدام پخته بندند و هیچ یک چسپنا نخورند و از ترشی پرهیز نمایند **سفوف** که مجرب ست پوست بیخ سنگهاڑه هولی پوست بیخ اونٹ کٹاره آرد ماش هر سه بار اول هر دو پوست را با شیر خشک کرده هم را جدا جدا باریک سائیده و چهار چند شکر آمیزند پس آرد آمیخته هفت ماشه صبح با قدری شیر گاو بخورند **ایضاً** ستاور گوکهرو بیخ بند تخم کونچ هر واحد یکماشه مغز تخم کمرکس موصلی سیاه و سفید بیخ سنبل هر واحد یک نیم ماشه ثعلب مصری یکتوله خرما دو توله شکر تری سه توله **سفوف** کرده یک ماشه ست با شیر گاو بخورد **سفوف** مکهانه که مقوی باه ست تال مکهانه موصلی سیاه موصلی سفید بیخ بند هر واحد یکتوله عاقرقرحا دو درم کوفته بیخته بوزن شکر آمیخته هفت ماشه تا یکتوله با شیر گاو بخورند **ایضاً** بیخ خراسانی موصلی سفید ستاور بیخ بند تال مکهانه گوکهرو اسگند ابو سوڑه موصلی سنبل گوند ڈهاک سیملی موچرس تخم اوٹنگن تخم کونچ موصلی سیاه گوند ناگوری سه والی تخم کرنلی سمندر سوکه کوفته بیخته نبات سفید بحصه آمیخته استعمال نمایند و اگر ثعلب مصری و کرس و تودری نیز زیاده کنند نافع تر خواهد شد **سفوف** که جهت افزایش منی و باه نافع ست مثلی خشک خار خسک موصلی سنبل گل سنبل یکجائی هر یکدام چهار درم کوفته بیخته هر صباح بقدر سه چهار ماشه با شیر تازه بخورند **ایضاً** زردی بیضهٔ مرغ چهار عدد و شهد خالص مساوی هر دو با هم بیت کرده بر آتش زلال نرم گذارند چون پخته شود فرود آورده موچرس چهار ماشه قضیب گاو خشک بریان کرده ده ماشه زعفران چهار سرخ مشک خالص سه سرخ سوده آمیزند و بخورند و تا سه هفته بکار برند که نهایت مقوی ست **معجون سپاری** پاک که معمول اطبا ست سپاری یک کهنی پاؤ آثار خرما نیم آثار مکهیر نیم پاؤ در ده آثار شیر پاؤ ده بجوشانند هر گاه چهار شود و مثل کهویه گردد هم را نرم سائیده گاو پانزده گرد بسته پاؤ آثار آرد سنگهاره نیم پاؤ نشاسته بریان پاؤ آثار مغز بادام بسته نیم آثار علیحده گاو بار نمود قند سفید سه آثار در روغن سه یک آثار در اقوام نمایند نشاسته و آرد سنگهاره را در آن روغن بریان کرده باشند و مغز بادام و گوند بیامیزند بعده ازان این ادویه گوکهرو نیم آثار ثعلب مصری دارچینی قرنفل الایچی خرد زنجبیل هر یک چهار درم جوز بوا دو توله بسباسه یکتوله [illegible] گوکهرو پاؤ آثار گل [illegible] سپاری یک یکدام مغز نارجیل پاؤ آثار چهال گنبهاں چهال کیکر چهال سنگهاهونی هر یک شش ماشه کوفته بیخته همراه کهویه مذکوره بیامیزند و زعفران چهار توله مشک شش ماشه سائیده و ضمیمه نمایند دو دو دام صبح دو دو دام شام خورده باشند **معجون تال مکهانه** که برای تقویت باه و تغلیظ منی از معمولات مؤلف ست بگیرند تال مکهانه ۵ توله و در شیر و جغرات چند انکه بنشاند تر سازند هر گاه شیر خشک شود و همین نوع دو بار دیگر تر نموده خشک سازند بعده تال مکهانه را در کاسهٔ مغز نارجیل سوراخ کرده پرکنند و پاره نارجیل بر سوراخ باز وصل نموده در آرد گندم گرفته در آتش نرم بدارند تا آنکه آرد سرخ شود برآورده آرد دور ساخته تال مکهانه را برآورده باریک بسایند و مغز نارجیل علیحده سائیده آمیزند پس تودری سفید تودری سرخ گوکهرو خرد گوکهرو کلان موصلی سیاه موصلی سفید گاوزبان هر یک دو توله ثعلب مصری سمندر سوکه اندرجو موچرس الایچی سفید هر واحد یکتوله دارچینی کباب چینی سورنجان شقاقل طباشیر هر یک ۵ ماشه چوب چینی نیم پاؤ بهمن سرخ بهمن سفید هر واحد یک نیم توله بنبیدانه دو ماشه مغز پسته مغز چلغوزه هر واحد یک چهٹانک مغز بادام نیم پاؤ کوفته بیخته بیامیزند

بعد از ان نبات سفید نیم آثار بقوام آورده همه ادویه بسرشند خوراک یکتوله همراه شیر از برنجی معجون صمغ که در منافع مذکوره از مجربات تحفیف ست صمغ عربی آرد سنگهاره آرد خرمای خشک کرده هریک نیم سیر عالمگیری مغز نارجیل مغز پسته مغز بادام مغز چلغوزه هریک بست درم الایچی سفید دارچینی زنجبیل هریک ده و نیم درم قرنفل یکدرم پاو بالاوار فلفل نیم درم نبات سفید برابر اجزا شهد خالص دو برابر اجزا بدستور معجون سازند خوراک از یکتوله تا دو توله در اساک منی نیز مفید ست معجون لبوب هندی مقوی باه و مغلظ و مولد منی و دافع سرعت انزال ست مغز پنبه دانه مغز خسکدانه مغز تخم خربزه مغز خیار و تخمی کنجد خشخاش سفید موصلی سفید موصلی سنبهل موصلی سفید پسته او لسکندی سنگهاره خشک تخم تمر هندی مقشر سپستان هر واحد یکتوله تخم گزر تخم پیاز تخم شلجم تخم ترب بهوین کهیلی تال مکهانا بیدان سمندر سوکه سیده لکری هر واحد نه ماشه خولنجان حبیا گوند ناگرموتهه تخم کونچ گوکهرو خرد اندر جو شیرین کهیلی موصلی مغز کنول گته کمل دهاوه گوند سنبهل موچرس بیخ بند هر واحد شش ماشه سپند گراقی سیبان تخم اوتنگن عاقرقرحا زنجبیل دار فلفل زر الیچ هر واحد سه ماشه کوفته بیخته با قند سفید بقوام آورده بسرشند اگر مغز بادام و پسته و چلغوزه و گردکان و نارجیل هر واحد یکتوله ثبت و دو توله افزایند بهتر ست خوراک یکتوله با شیر مطبوخ که دران خرما جوش داده باشند معجون که مقوی باه و شهوت و مولد منی ست مغز بادام مغز پسته مغز نارجیل تخم خشخاش موصلی سفید موصلی سیاه تال مکهانا بیج بند تخم اوتنگن گوکهرو تخم زنجبیل کنجد سفید کباب چینی موچرس اسگنده کمرکس مصطکی جوزبوا جوتری ثعلب مصری تخم ترب تخم گزر تخم شلغم تخم پیاز الایچی سفید و سرخ هریک یکتوله زعفران دو ماشه مشک دو ماشه ورق نقره سه ماشه عسل دو چند خوراک یکتوله یا زیاده ایضاً قند سیده لکری بیجبند تال مکهانه صمغ پلاس موچرس اندرجو شیرین مصطکی هر واحد یکدام ریزه کرده بهیئه نیم بشت برابر همه شکر سفید برابر جمله بدستور مرتب سازند شربت یکنیم توله معجون طیبه جهت تقویت باه و تسمین بسیار مفید ست طیبه بهمن جوزبوا قرنفل جوتری ثعلب مصری هریک دو دام زنجبیل زیره سفید زیره سیاه هر واحد یکدام نارجیل چهار دام مغز بادام مغز پسته کشمش هریک نیم پاو ورق نقره شش ماشه نبات یک سیر پاو بالاعسل نیم آثار روغن گاو نیم پاو بطریق مشهور معجون سازند معجون هندی مقوی باه و ممسک که مجرب حکیم شریف خان ست بیخ بل بیج بند گراقی سریالی سمندر سوکه تخم اوتنگن عاقرقرحا تال مکهانه گوکهرو تخم کونچ موچرس گوندهاک گوند سنبهل ثعلب مصری هر واحد یکدام موصلی سفید و کهنی دو دام دارچینی قرنفل جوتری هریک هفت ماشه جوزبوا یکدرم زعفران چار ماشه جند بیدستر نیم دام مصطکی رومی نیم دام عسل کشمیری نیم آثار بطریق متعارف معجون سازند معجون سپستان که مقوی باه و مولد منی و مغلظ آنست و معمول منست موصلی سیاه و سفید تخم کونچ مغز بنوله تخم اوتنگن شقاقل ثعلب مصری مغز پسته مغز حبه و نخی هر واحد یکتوله مغز نارجیل مغز چلغوزه مغز بادام سلیخه هریک دو توله تال مکهانه یکنیم توله دار فلفل زنجبیل بهمنین موچرس کنجد مقشر هریک شش ماشه مصطکی عاقرقرحا هریک نه ماشه سپستان صمغ عربی هریک پاو سیر عسل نیم آثار قند سفید یک آثار روغن گاو نیم پاو زعفران سه ماشه اول سپستان و صمغ کوفته بیخته در روغن بریان سازند پس در قوام با ادویه کوفته بیخته معجون سازند شربت از یک توله تا دو توله معجون شش که همان نفع دارد موچرس ثعلب مصری سمندر سوکه موصلی سیاه و سفید مغز بادام هر واحد پنج درم ستاور سه درم زنجبیل خولنجان هر واحد دو و نیم درم کشمش نیم آثار قند سفید آثار بدستور بقوام آمیزند خوراک دو توله تا سه توله با شیر گاو که دران خرما جوش داده باشند **اقوال حکما** مسیحی میفرماید که این مقوی منی و مغلظ منی است تخم جرجیر تخم ترب تخم انجره هر واحد شش درم قسط و عاقرقرحا هر واحد دو درم زنجبیل شقاقل هر واحد سه درم خولنجان ده درم تودری سفید و سرخ هر واحد از دو درم تا پنج درم کوفته بیخته سه درم با طبیخ بخورند و این جوارش همین نفع دارد تخم اسپست تخم جرجیر تخم گزر تخم لبوب تودری سفید و سرخ بهمن سرخ و سفید تخم انجره تخم کرفس مغز تخم خربزه تخم پیاز کثیرا هر واحد پنج درم دارچینی خولنجان شقاقل زنجبیل دار فلفل هیل قرنفل هر واحد ده درم کوفته بیخته سکنجبین دو من شب در آب تر کرده صبح صاف نموده با آتش نرم بقوام آرند و ادویه بیخته هفت درم بخورند با شیر گاو و یا بنه یا بسفایج ده دوا را با عسل که آب بسیار سفید کوفته برآورده نیم رطل بگیرند و یک رطل عسل داخل کرده بر آتش نرم بقوام آرند وقت خواب ده مثقال بخورند

و ایضاً تخم جرجیر تخم ترب مغز تخم خربزه مساوی جدا جدا سائیده سه درم با شیر تازه ناشتا بخورند و ایضاً مغز چلغوزه دو جزو تخم جرجیر مغز تخم خربزه
یک یک جزو قلفل ربع جزو دارچینی نیم جزو بعسل سرشته و استعمال کنند و ایضاً نخود در آب تر کنند تا منتفخ شود بعد ازان بروغن گاو بریان نمایند و کوفته
یکجزو ازان بگیرند و مغز چلغوزه خرد کرده دو جزو و بعسل کف گرفته که بعد قوام آن قدری مصطکی و دارچینی دران داخل کرده باشند قرص ساخته بعد طعام
بخورند و ایضاً این معجون لبوب مغز بادام و فندق و نارجیل و چلغوزه و حب قلقل و حبة الخضرا هم مقشر مساوی زنجبیل دار فلفل تا ربع شکر [illegible]
ثلث جزو و فانید سنجری بقدر یک ادویه دران سرشته شود و هر روز صبح و شب قدر بیضه بخورند و ایضاً این دوا از ترنجبین بگیرند شیر گاو تازه دو رطل
و دران دو اوقیه ترنجبین حل کرده صاف نموده بقوام آرند و هر روز ناشتا سی درم بلیسند شیخ میفرماید که اگر سببش ضعف بدن باشد
تقویت بدن باغذیه مقوی مثل اسفیدباجات و مطجنات و اشربه و کبابات و هریسه و بیضه نیم برشت و شلغم و شیر و روغن زرد و نان سپید
و لبوب مثل مغز بادام و مغز جوز و نارجیل و پسته و چلغوزه و حبة الخضرا و مانند آن [illegible] و ابازیر مخلوط با پیاز و نعناع و گندنا و حلبه [illegible]
و جرجیر کنند و همچنین تقویت بدن باستحمامات واجب و مروخات مقوی مثل روغن سوسن و روغن بان نمایند و اگر حاجت تسخین باشد دران مشک
و جند بیدستر و غیره داخل کنند و اگر سببش سردی اعضای منی باشد ادویه مسخنه که مذکور شد و مسوحات مسخنه علاج کنند و اگر بادی یبوست باشد
بخورانیدن مرطبات حاره اعانت کنند و اگر سببش حرارت مفرط اعضای منی باشد هر مبرد مرطب باعتدال مثل ماست گاو و شیر که اندران خیار
جوشانیده باشند نفع بخشد و اگر سببش حرارت و یبوست باشد ترطیب بمثل حمامات و زرده بیضه نیم برشت که دران حمص و ترنجبین پخته باشند و اغذیه
اسفیدباجیه و ترطیب با دهان بارده حتی که بروغن کاهو کرده نمایند و اگر سببش یبوست باشد ترطیب بدن باغذیه و البان و حمامات و شراب رقیق
و حریره ماهی شیر از جهت رطوبت و راحت و سکون نمایند و [illegible] از اغذیه [illegible] آنست که ازان [illegible] و لحم [illegible] نخود و پیاز و شیر بریان کردن لحم
چه بریان کردن قوت لحم و تکثیر غذای آن منع میکند و معجونات [illegible] ترش کرده باشند نیکو است و همچنین باکیان و کبوتر بچه فربه خصوصاً آنچه [illegible]
و بیضه نیم برشت خصوصاً [illegible] دارچینی و فلفل و خولنجان و نمک [illegible] بیضه ماهی و گوشت ماهی گرم و اگر [illegible] وقت باشد [illegible]
و فلفل [illegible] و دارچینی و مانند آن تقویت آن کنند و [illegible] خصوصاً [illegible] آنکه دران [illegible] مغز [illegible]
و کبوتر و روغن زرد و شیر است و هریسه و [illegible] و کبابات [illegible] و گوشت شیر میش [illegible] آن [illegible] و جرجیر [illegible]
و نفع خاصه چه این تقویت ادعیه منی بسیار کند پس [illegible] گردد و شهوت شدت کند و [illegible] آنچه [illegible]
آنچه [illegible] سپید و سفید و آب نارجیل سازند و گفته اند [illegible] است باید و بران شیر [illegible] آب [illegible] شیر منی مدام [illegible]
و با پیاز و روغن زرد بریان نمایند تا سرخ شود و مهرا کرده و بران [illegible] سازند و اما گرم مزاج را مثل ماست و شیر [illegible]
گرم و خربزه و خیار و بادرنگ و کدو و فواکه رطب و همه بقول رطب حتی که کاهو حتی که تخم خرفه منی ایشان افزاید و سفیدی بیضه ایشان را [illegible]
منی را زیاده کند و دماغ حیوانات و مغز استخوان آنها و [illegible] بهری مناسب است و اغذیه که شیر باد و یه برای آنست بگیرند شیر [illegible]
و دران ترنجبین حل [illegible] معتدل مزاجان داخل کرده بجوشانند تا غلیظ گردد و ازان بقدر قدح هر روز بنوشند و این معتدل برای
محرورین است و برای مبرودین باید که ده درم دارچینی با ریک سائیده در رطل شیر آمیخته بجوشانند و یک قدح ازان نهار بنوشند و با به طعام عوض
آب و آب نباید نوشید و خصوصاً اگر غذای او طعام هیچ و [illegible] باشد و این کسی را که برودت و یبوست باشد نافع بود و ایضاً بگیرند روغن گاو
کوزه و شیر گاو و کوزه و روغن پسته کوزه و همه را بپزند تا ثلث بماند و صبح و [illegible] بنوشند و ایضاً فانید یک رطل آب پیاز دو رطل
شیر تازه یک رطل همه را بپزند تا غلیظ گردد و صبح یک اوقیه بخورند و ایضاً بگیرند نخود سیاه و در آب جرجیر تر کنند تا اندکی منتفخ شود و در سایه خشک کرده
و فانید سرشته بقدر [illegible] صبح بخورند و قدر [illegible] وقت خواب و بران قدح نبید بنوشند و اگر در آب جرجیر تر کنند و در آفتاب بدارند [illegible]

و هرگاه خشک شود باز تسقیه نمایند بعده پخته نگاه دارند و از ان حریره بشیر تازه و فانید بسازند و ایضاً بگیرند سه رطل شیر تازه و در ان نیم رطل ترنجبین صاف و نیم رطل مغز حبة الخضرا کوفته بجوشانند بعده خیسانیده و صاف کرده نیم رطل از ان بگیرند و بران نیم رطل خولنجان انداخته بقدر هضم چند روز بخورند که عجیب است و ایضاً بگیرند آب پیاز و مثل آن عسل و بجوشانند تا عسل باقی ماند شربتی از ان ملعقه یا دو ملعقه وقت خواب با آب گرم و ایضاً بگیرند آرد و با مثل حریره بپزند بعده با افشرهٔ پیاز و شیر تازه بسیار و آب نارجیل نصف وزن شیر بپزند و شحم بط چرب ساخته مثل هریسه بسازند و ایضاً زردهٔ بیضهٔ نیم برشت ساخته بران انگوزه و نمک سقنقور پاشیده بخورند و این قوی است خصوصاً عقب استحمام و مالش بروغن یاسمین و سوسن کنند و ایضاً بگیرند زردهٔ بیضه و بر هم زنند و اگر با وی سفیدی باشد جایز است پس بقدر چهارم آن آب پیاز کوفته اندازند و نیم برشت سازند و چیزی از نمک ابازیر مذکور بخورند و ایضاً گزر و پیاز و شلجم کوفته با باقلا و نخود و عسل و گوشت نرم چرب بپزند و ابازیر گرم داخل کنند و ایضاً بگیرند باقلا و نخود و لوبیا و در آب تر کنند تا نرم گردد بعده بکشمش قطع کنند خایهٔ بطها بیچ بسازند و از ان یک تو و از پیاز یک تو و از حبوب مذکور یک تو سازند و بر هر تو نمک سقنقور و اندکی انگوزه و دارچینی و قرنفل بسیار بپاشند و بیضه بران و دماغ گنجشک و کبوتر اندازند و ایضاً بگیرند دماغ سی گنجشک و دماغ ده کبوتر و آبگینه کنند تا ماهیت او باطل گردد و بران مثل ادویه گرده بیضهٔ تازه اندازند و مصالح قرنفل و فلفل و زنجبیل آمیخته بند قد سازند و یکی بعد دیگری از ان بخورند در حالیکه ارادهٔ جماع کنند و این بجهت جوانان است بگیرند دماغ گنجشک و کبوتر پنجاه عدد و زردهٔ بیضهٔ گنجشک بیست و زردهٔ بیضهٔ ماکیان جوان ده و آب گوشت میش کوفته بیخته خوب افشرده یک رطل و آب پیاز افشرده سه اوقیه و آب جرجیر پنج اوقیه و نمک و مصالح گرم بقدر حاجت و روغن گاو پنجاه درم و از ان خاگینه ساخته بخورند و هنگام هضم او شراب قوی ریحانی حار و اگر شیرینی نوشند حلوا برای ایشان بگیرند مغز چلغوزه دو جزو و تخم جرجیر و مغز تخم خربزه از هر واحد یک جزو کوفته در روغن زرد بریان کرده اندکی از فلفل و دارچینی بران ریزند بعده عسل بقدر کفایت داخل کرده حلوا سازند و ایضاً بگیرند نخود در آب یا شیر تازه و یا در آب جرجیر یا در آب حسک تر کنند تا منتفخ شود بعده بروغن گاو اندکی بریان کنند و با مغز چلغوزه و تخم جرجیر بکوبند و عسل بقدریکه در ان سرشته شود و اندک مصطکی و دارچینی داخل کرده بپزند و مثل حلوا قطع نمایند و ایضاً عسل جوشانیده غلیظ سازند و بران مغز چلغوزهٔ کلان و تخم گزر و دار فلفل و شقاقل و دارچینی و تخم جرجیر پاشیده مثل جوارش سازند و اگر از تخم گزر و جرجیر کراهت باشد بدل آن حبة الخضرا و اندک مشک کنند اشربه برای ایشان شربت شیرین و نبیذ منتخذ از زبیب منقی شیرین و آنکه در ان غلظتی باشد همه موافق ایشان است و این شراب موافق ایشان بود بگیرند جرجیر و شلجم و انجیر خشک برابر در آب بپزند و صاف کرده آب مطبوخ نصف گرفته بمساوی آمیزند و شیرینی او بفانید افزوده نبیذ سازند تا برسد دیگر مخترع با گیرند حسک و جرجیر و گزر و شلجم و در آب خوب جوشانیده صاف نموده و بر جزو آب او ربع سدس جزو فانید یا شکر سرخ و ربع سدس جزو انجیر و نصف سدس جزو مویز شیرین و سدس سبع نارجیل کوفته و نبیذ سازند تا برسد دیگر نافع بگیرند آب افشردهٔ انگور دو من و بر دو من ازین آب سه من ازین دو بگیرند تخم جرجیر و تخم شلجم و بلبوس زیدان و تخم هلیون و لسان العصافیر و حب الفلفل و بست بربری و تخم زردک و بهمنین مساوی و کوفته در صره بسته با آب انگور در خم اندازند و هر وقت که بجوشاند و بعد جوش برآرند و این شراب دیگر است گزر و انجیر در آب بسیار بپزند و صاف کرده و در آب او مویز منقی پخته صاف کنند و بران فانید انداخته بگذارند تا آنکه بجوش آید و آب چشمهٔ آهن و آب آهن تاب مقوی است صاحب کامل گوید که اگر قلت منی بسبب عدم غذا از استفراغ مفرط عارض بدن باشد علاجش بمشروبات علیل و مولدات خون محمود و فربه کردن بدن بمجال فربهی اسمان و ترطیب بود و مثل نان پاکیزه و لحوم بزغالهٔ یکساله و برهٔ مطبوخ بدفعات و اسفیدباجات بنخود سفید کوفته و گندم جوشیده و شرابیکه در ان اندک شیرینی باشد بیاشامند و بران غذا اکتفا ندارند و تکثیر نکنند بدفعات و در آبزن آب نیمگرم شیرین بعد غذای قلیل نشینند و سکون و راحت اختیار کنند و اگر قلت منی از سوء مزاج بارد یابس باشد تدبیر بسخن مرطب از اغذیهٔ حاره رطبه مثل لحوم حملان فربه و کله معمول اسفیدباج بشبت و خولنجان و دارچینی نخود و زیره و باقلا و گندم و پیاز و هلیون و جرجیر و گزر و شلجم و گوشت گنجشک و قنابر سازند و در حمام معتدل الحرارة که آب او شیرین باشد بعد تناول اندک غذا غسل نمایند و زنجبیل مربی و شقاقل مربی و نارجیل مربی و زردک مربی و ناطف معمول بمغز چلغوزه

و حب البطم و حب الزلم و مغز پنبه دانه و حب قلقل تناول نمایند و بر فرح و سرور مداومت کنند و غم و غضب ترک نمایند و جوارش سقنقور نیز بخورند و این معجون بسیار نافع است تخم جرجیر تخم شلغم تخم ترب تخم هلیون هر یک پنج درم زنجبیل دار فلفل تودری سرخ خصیة الثعلب نعناع خشک سرهٔ سقنقور هر یک سه درم شقاقل خشک باقلای خشک مغز پنبه دانه هر یک هفت درم تخم پیاز ده درم کوفته بعسل کف گرفته یا فانید مقوم معجون سازند و وقت جماع بقدر جوزه بخورند دیگر شقاقل تخم جرجیر تخم گزر تودری سرخ و سفید زنجبیل دار فلفل هر یک دو درم باقی همانست که در علاج کلی در قول شیخ الرئیس گذشت شربت بقدر جوزه دیگر زنجبیل خصیة الثعلب هر یک سه درم تودری سفید و سرخ تخم انجره هر یک شش درم دار فلفل زنجبیل بیخ سوسن نخود سفید تخم جرجیر تخم رطبه تخم شلغم تخم هلیون تخم پیاز هر واحد چهار درم باریک سائیده بحریر بیخته بروغن کنجد لت کنند و بعسل کف گرفته معجون سازند دیگر مغز پنبه دانه مغز قرطم مغز حب البطم مغز چلغوزه مغز پسته تخم هلیون حب قلقل نارجیل مغز جوز هر کدام یکجزو شقاقل زنجبیل حب الزلم لسان العصافیر هر کدام نیم جزو سائیده بعسل کف گرفته بسرشند شربت مثل جوزه و دیگر کنجد مقشر پنبه دانه تخم هلیون هر یک چهار درم دار فلفل زنجبیل مغز چلغوزه و حب الزلم شقاقل هر یک یکدرم نعناع خشک سه درم دماغ کنجشک شش درم سائیده بعسل کف گرفته معجون سازند و این لعوق خسک نافع است بگیرند خار خسک تر و بجوشانند تا پخته شود بعده افشرده آب او صاف کنند و بار دوم و سوم خار خسک بران انداخته بدستور جوشانیده آب او صاف کنند و اندک زنجبیل و دار فلفل داخل کرده بعسل و فانید بقوام آرند تا مثل لعوق گردد و این معجون درین باب سودمند است حب قلقل حب الزلم حب الرشاد کنجد مقشر هر کدام بست درم زنجبیل دار فلفل هر کدام پنج درم برگ نعناع خصیة الثعلب تخم هلیون تخم گزر تخم جرجیر تخم ترب تخم شلغم و تخم پیاز و تخم گندنا لسان العصافیر نمک سقنقور هر کدام ده درم تخم انجره شش درم شقاقل خشک پانزده درم بیخ بهمن سرخ و سفید تودری سفید و سرخ هر کدام هشت درم کوفته بیخته بروغن بادام شیرین لت کرده بعسل و فانید کف گرفته بسرشند شربتی یک مثقال بگلاب وقت خواب و مالش خصیه و ذکر بروغن بان نرگس و خیری و خسک و روغن جوزبوا مانند آن کنند و ایضا بروغن قسط کرده اندکی انگوزه حل کرده باشند بسبب قوت باه دهد و ضعف آن مالش نمایند و اگر ازین انتفاع نشود حقنه بعمل آرند و این حقنه باه را بیفزاید بگیرند کله پاچه میش و خصیه بز و نخاع آن و عصب اینها و نخود و گندم هر دو کوفته هر یک بست درم شبت و حلبه و جرجیر و نعناع هر یک قبضه و شلغم قطع کرده بست درم جوز مقشر ده درم انجیر ده عدد قرطم کوفته بست درم همه را در هفت رطل آب بپزند تا سوم حصه بماند و یک رطل از آن صاف کرده بران روغن کنجد تازه و روغن گاو هر یک ده اوقیه روغن بان و روغن سوسن هر یک نیم اوقیه و مشک نیم دانگ داخل کرده در ابتدای شب سه شب متواتر در اول ماه و سه بار در وسط و سه مرتبه در آخر ماه استعمال کنند و دیگر سر میش و پای او و پیه ماکیان و رطبه و کبوتر بچه و مویز خراسانی منقی از تخم هر یک بست درم نخود و گندم و حلبه کوفته هر یک ده درم خطمی و بابونه و خسک و شبت هر یک کف انجیر ده عدد همه را در شش رطل آب بپزند تا سوم حصه بماند و یک رطل از آن صاف کرده و روغن بنفشه و خیری بدان آمیخته پیش از وقت خواب بدان حقنه کنند و مالش خصیتین بروغن خسک و روغن بان کنند و اگر قلت منی از سوء مزاج حار یابس باشد قنفذ بحری تازه بریان معمول اسفیدباج و بروغن کنجد بریان نمایند و ماست با پیاز تازه بخورند و شیر تازه بز و ترنجبین باشکر بنوشند و گوشت حملان مطبوخ بکاهو و کدو و اسفاناخ و سرمق و خبازی تناول کنند و آب شیرین نیمگرم که دران جو و برگ کاهو و پوست کدو پخته باشند در حمام غسل کنند و تعب و اطالت در حمام کم کنند و از اغذیه گرم خشک اجتناب نمایند و این حقنه بعمل آرند کله پاچه میش و [illegible] و خیار و بادرنگ و کدو و جو مقشر و هلیون تر و [illegible] سپید و پیه ماکیان و بط هر یک بقدر حاجت با آب بپزند تا مهرا شود و از آب دو سوم تا نیم رطل گرفته روغن گاو یک اوقیه پیه ماکیان یک اوقیه روغن خسک یک نیم اوقیه آمیخته نیمگرم حقنه کنند سه روز صبح و شام و خصیه و ذکر را بروغن بنفشه و نیلوفر چرب دارند و آنکه معتدل مزاج باشد گندم جوش کرده و نخود جوش داده و گوشت حمل معمول اسفیدباج نخود سفید بغیر مصالح گرم و هندوانه و هریسه و زردهٔ بیضهٔ نیم برشت چون برین هر دو نمک سقنقور بپاشند در سائر امزجه برای ازدیاد منی نافع است و این حقنه برای صاحبان مزاج بارد نافع بگیرند بزر کتان و حلبه هر یک سه اوقیه تخم ترب یک اوقیه انجیر سفید و [illegible] و انجره هر یک ده درم

مغز قرطم یکنیم اوقیه مرزنجوش یک اوقیه گندم و خارخسک هر واحد چهار اوقیه در ده رطل آب بجوشانند تا سوم حصه بماند و نیم رطل از آن صاف کرده بر آن روغن سوسن و نرگس هر واحد یک اوقیه عسل یکنیم اوقیه داخل کرده نیم گرم حقنه کنند جرجانی و ایلاقی گویند که اگر اعضای رئیسه و مزاج آنها بسلامت بود و سبب ضعف قوت مجامعت نقصان منی یا ریح یا هر دو باشد علاج بطعام و شراب باید کرد و بدانند که سبب کثرت ریاح حرارت بود که رطوبت را بجنباند و از آن بخار برانگیزد و اگر حرارت قوی بود بخار را تحلیل کند و برانگیخته نماید و اگر ضعیف بود بخار کمتر انگیزد و مقصود حاصل نشود پس تامل باید کرد اگر نعوظ وقت گرسنگی و خلو معده و بعد ریاضت قوی تر بود و دوای گرم خوردن و مالیدن سود دهد باید دانست که آن از نقصان حرارت و قلت ریاح ست و اگر وقت امتلای معده قوی تر باشد بدانند که رطوبت کمتر ست پس علاج هر یک لائق آن باید کرد چنانچه یاد کرده آید و بدانکه اصل در علاج ضعف قوت جماع تدبیر از دیاد منی و ریح ست از بهر آنکه هرگاه منی و ریح زیاده شوند اوعیه منی از منی پر شود و خواهش دفع آن کنند و قوت دافعه بجنبد و قوت مجامعت پدید آید دیگر آنکه در آلت آفتی باشد و زیادتی منی و ریح از طعامی بود که از آن خون قوی و لزج و گرم تر پدید آید تا گرمی او از رطوبت او بخار و ریح برانگیزد و هرگاه خون قوی و لزج بود ریحی از آن پیدا شود که زود تحلیل نشود بلکه قوت او تا هضم ثانی و ثالث بماند و قوت مجامعت و قوت قضیب از این ریح بود بدین سبب طعامها که از بهر این کار اختیار کرده اند طعامهائیست که در وی سه معانی باشد یکی آنکه کثیر الغذا بود دوم آنکه مولد ریاح باشد سوم آنکه مائل بگرمی بود و اگر این هر سه معنی در غذای واحد حاصل شود فبها و الا از دو یا سه ترکیب بندند تا غرض حاصل گردد و در آنچه در وی هر سه معنی حاصل ست نخود و لوبیا و شلجم و گزر و مانند آنست اما باقلا کثیر الغذا است و در آن رطوبت فضلیست که از آن ریاح پیدا شود و لیکن در وی حرارت نیست که از رطوبت آن ریح و بخار خیزد پس اگر چیزی گرم که مزاج او خشک ضد مزاج منی نباشد با وی مرکب کنند چون انگشت زنجبیل و دار چینی و دار فلفل و شقاقل هر سه معنی از وی حاصل آید و منی و ریح زیاده گردد و پیاز حار رطب ست ریاح پیدا کند لیکن قلیل الغذا است پس اگر با گوشت میش ترکیب دهند غرض حاصل شود و زردی بیضه مرغ نیمبرشت و مغز سر بره و مغز سر مرغ و مغز استخوان و مغز گنجشک مغذی و مرطب ست و اگر چه مغز سر بره تر ست در مغز استخوان و مغز گنجشک گرمی حرارت ست و چون آنرا با نعناع یا اندک زنجبیل و نمک استعمال کنند هر سه معانی حاصل گردد و خاصیت نعناع که در آن قوتیست که آلات تناسل را بفعل خویش یاری دهد و گزر و شلجم و جرجیر هر سه مهیج باه اند و در هر سه حرارت معتدل و نفخه و رطوبت فضلی ست لیکن جرجیر غذائیت کم دارد و حرارت او از حرارت شلجم و گزر بیشتر ست که نفخ نا حار رطب ست و مغذی اگر با زرده بیضه مرغ مرکب کنند غذای شایسته باشد و انگور شیرین رسیده کثیر الغذا و مرطب و باد انگیز ست و قوت او از قوت گزر و شلجم و آنچه مذکور شد بیشتر ست و آلبون که بفارسی بار چه گویند و حرشف که بفارسی کنگر نامند و بادام شیرین و پسته و فندق و جوز هندی و حب الزلم و شیر تازه و حلبه و کبوتر بچه و بط و بیضه مرغ و بیضه گنجشک و جگر مرغ و عسل و روغن گاو و کباب و برنج بشیر و بخجیر و سوزنیه همه درین باب سودمند ست و چیزهای حار لطیف چون صعتر و مانند آن زیان دارد بهر آنکه ریاح را تحلیل اما انگور و باقلا و جو و گرمی مولد ریاح ست بدین جهت سودمند ست و بدانکه درین باب اعتماد بر غذا کنند نه بر ادویه بهر آنکه زیادتی قوت جماع از زیادتی منی و ریح و اغذیه مذکوره هم ماده منی اند و هم فاعل ریح و بعضی ادویه اگر چه مزید منی اند این زیادتی از ماده تولد کنند ماده غذا ست نه دوا بهر آنکه دوا از مزید منی تهییج و تحریک ست تا شهوت جماع پدید آید و لابد اول تولد منی باید پس دوا که آنرا بجنباند هرگاه ما اغذیه یا بیم که هم منی افزاید و هم ریح را و شهوت را بجنباند اولی تر آن بود که اعتماد بر آن اغذیه نمائیم نه بر ادویه و دیگر آنکه بمقدار دوا اندک باشد و قوت او قوی تر از قوت طبیعت بود و طبیعت بهره تمام نتواند یافت و در آن تصرف سودمند نکند و باشد که بر وی و بال گردد دیگر آنکه مزاج سرد باشد و منی بسیار و جامد بود و ممکن ست که ادویه او را بجنباند و مزاج او بگرداند تا قوتی پدید آید چند در چنین مزاج سرد و اعتماد نتوان کرد و اعتماد بر دوا کردن خطا بود و دیدم که مردی گرم مزاج را طبیبی معجونهای گرم از ادویه فرمود تا قوت جماع زیاده شود و هر روز ضعف زیاده میشد و در آخر چندان حرارت غلبه کرد که سر رگهای او گشاده شد و بول او خون صرف گشت و هیچ تدبیر تدارک آن نتوانست کرد و خون هم بطریق بول برفت و تشنج یبسی پدید آمد و مرد هلاک شد و نخود در ازدیاد قوت جماع قوی تر و نافع تر از همه غذاها ست بهر آنکه گرمی و معتدل ست

فائده فی علاج

و نفخی

و مغذی بود و دران رطوبت فضلیست که مولد ریح باشد و اگر آنرا در آب تر کنند تا آغشته شود و هر صبح یک مشت ازان بخورند قوت عظیم دهد و دران رطوبتیست
و اگر مردم سرد مزاج آنرا باندکی زنجبیل خورند صواب بود و محمد بن زکریا گوید که اگر کسی از جماع بکلی عاجز باشد بدین نخود خام مقصود رسد و اگر
نخود را در شراب آغشته کنند قوی تر گردد و قلیه نرگسی که دران گوشت و گزر و گندنا و نخود و باقلا بود و نمک او با زنجبیل آمیخته بود و زرده تخم مرغ اندازند
از جمیع اغذیه بهتر بود و اگر عسل در قلیه کنند قوی تر شود و ماهی تازه بریان کرده گرما گرم با پیاز خام خوردن سود دارد و صاحب مزاج سرد را با زنجبیل
و قرنفل و خولنجان و دارفلفل و مانند آن خورانند و این طعام نافع ست لیمون تا آب بپزند پس بروغن بریان کنند و زرده تخم مرغ برافگنند و دارچینی
اندکی بر سر آن کنند دیگر جوزه مرغ خانگی فربه سه عدد بیضه کبوتر بچه مقداریکه از سه کبوتر بچه حاصل شود اندام او جدا کرده با نخود و لوبیا و باقلا و پیاز
بسیار بپزند و اندکی مصالح گرم برافگنند و نمک او نمک سقنقور کنند یا نمکی که با زنجبیل آمیخته باشد دیگر تخم ماهی تازه بریان کنند چنانکه نیم برشت شود
زرده تخم مرغ و توابل چون دارچینی و دارفلفل و زنجبیل کنند دیگر گوشت اشتر جوان دو جزو پیاز سفید یک جزو نمک بپزند و بآب کامه خوش کنند
و عود و دارچینی کوفته برافگنند دیگر مغز نارجیل پوست سیاه دور کرده خرد تراشند و نان میده در شیر تازه یا نارجیل تراشیده ثرید کنند و مرغ فربه و بط
بران بیاویزند کاین جوذاب سخت نافع ست دیگر مغز بادام و پسته و فندق و نارجیل تراشیده و خشخاش و شقاقل و انجیر خشک سفید برابر
همه را کوبند و کعک خشک کرده و سوده و سه چند وزن همه ادویه هر صبح الی اوقیه در شیر تازه بجوشانند و بخورند تا اثر کند و قوت باه زیاده نماید مجربست
و کبوتر بچه و بیضه و جوزه مرغ خانگی که خوراک آنها نخود و مغز پنبه دانه و لوبیا و مغز تخم قرطم و باقلا باشد سود دارد و تخم کتان و کبوتر بچه که در شکم او سیر
و تخم جرجیر و تودری سرکه داده باشند سود دارد و مردم گرم و خشک مزاج را ماهی تازه بریان کرده و پخته با ماست با پیاز و شیر تازه با ترنجبین یا با شکر
و گوشت بزغاله و بیضه مرغ سود دارد و ادویه که از انواع طعامها سازند این ست و اینها ریح زیاده کنند بگیرند نخود سیاه و در آب جرجیر تر کرده
در سایه خشک کنند و تا سه مرتبه چنین تر و خشک نمایند پس آنرا با هم چند آن فانید بکوبند و بروغن حبة الخضرا یا روغن پسته یا روغن نارجیل یا روغن [illegible]
بسرشند و هر صبح و شب بقدر جوز بزرگ بخورند و عقب آن سه اوقیه عسل بخورند دیگر خار خسک خشک نرم بسایند و آنرا در آب خار خسک تر بخیسانند
و در سایه خشک کنند تا سه بار چنین کنند و هر صبح نیم اوقیه ازین خار خسک با ده اوقیه فانید در شیر تازه نیک بجوشانند و اندکی زنجبیل افگنند دیگر بگیرند
ازین خار خسک سه ورده سه جزو و عاقرقرحا و شکر طبرزد هر یک چهار جزو و شربتی ده درم با آب گرم دیگر تخم جرجیر دو درم لسان العصافیر نیم درم کنند یکدرم
همه کوفته با زرده تخم مرغ بسرشند حبی که برای متوکل ساخته اند و آنرا الحبة المتوکلی گویند بگیرند پیاز و بیضه و بروغن گاو بریان کنند و بیضه گنجشک
یا کبوتر بران شکنند و نیم درم خولنجان و اندکی نمک سقنقور برافگنند دیگر زرده تخم مرغ ده عدد و روغن گاو بست درم شکر سی درم دارچینی
نیم درم نیم پخته کنند و اگر بجای شکر عسل کنند روا باشد و کنجد و خشخاش و بزرکتان بریان کرده با عسل سود دارد و برای سرد مزاج دارچینی
یکدرم در شیر تازه یک رطل نبات آمیخته ناشتا یک قدح بخورند و بعد طعام بجای آب این شیر خورند و طعام کباب و قلیه نرگسی خورند و یک هفته برین ترتیب
بگذرانند و هیچ جماع نکنند قوت عظیم دهد لیکن اگر در تن خلط بد یا حرارتی باشد این تدبیر نشاید کرد و آنرا که تنقیه بدن کرده باشند اگر در میان این تدبیر
حرارتی پدید آید ازان باز ایستند و فصد کنند و ماء الشعیر نوشند و سرد بکار برند و این نمک نافع زنجبیل دارفلفل تودری سرخ و سفید و نعنع و شقاقل برابر
کوفته با ده درم نمک سقنقور بیامیزند و اگر زنجبیل تنها با نمک ساده آمیخته در طعام بکار برند قوی تر باشد اشربه که قوت جماع و منی زیاده کنند
انجیر خشک فربه پنج من حلبه سه من انجیر را بشویند تا غبار ازان پاک شود و در آب تر کنند چندانکه دو سه انگشت آب بر سر آن بایستد اگر زمستان بود
سه شبانه روز بجای گرم نهند و در تابستان یک شبانه روز و اگر بهار یا خزان بود دو شبانه روز تا آب قوت انجیر گیرد و پس یک جوش دهند و فشرده صاف
نموده آن آب را در دیگ سنگین کرده برابر آن عسل بیامیزند و بهمن و تودری سرخ و سفید هر یک دو درم زنجبیل سه درم دارچینی جوزبوا بسباسه خیربوا
هر واحد یکدرم همه را کوفته و در صره کتان سست بسته دران دیگ افگنند و بجوشانند تا بقوام آید و هر ساعت آن صره را آهی مالند تا قوت ادویه دران

شراب آید پس صبر را افشرده بیرون کنند و از ان شراب مقدار ده اوقیه بخورند شراب گزر بگیرند گزر ده من و بشویند و بیخ سبز او دور کرده بقدر درم ببرند و در دیگ سنگین کرده سه من حلبه و ده من آب در ان داخل کنند و سر دیگ بگل محکم کرده بر آتش نرم بپزند و چون دانند که پخته شد از آتش گرفته سرد کنند پس دیگ کشاده گزر را افشرده صاف نمایند و برابر آن آب انگبین آمیزند و همان ادویه که در شراب انجیر مذکور شد در خرقه افگنند و بجوشانند و بعضی برابر آب گزر شراب انگوری با انگبین افزوده بقوام می آرند دیگر نخود سیاه پنج من بشویند تا خاک از ان پاک گردد و آنرا در ده من آب تر کنند و در روز دیگر بجوشانند تا آب قوت نخود تمام بستاند و صاف نموده برابر آن انگبین بیامیزند و صره ادویه که مذکور شد دران افگنند و بقوام آرند و اگر با این مقدار می شراب بیامیزند قوی تر شود و اگر نخود در آب جرجیر کنند یا در آب گزر یا در آب شلغم قوی تر شود معجون شقاقل زنجبیل دارچینی هر کدام یکجزو تخم انجره عاقرقرحا فلفل هر یک نیم جزو شقاقل ربع جزو تخم جرجیر خردل هر واحد یکجزو کوفته بیخته با انگبین بسرشند شربتی یک بیضه با آب گرم یا شراب ممزوج و این حب قوی است پیاز سفید شقاقل مغز کنجشک کشنیز خرما کندر مساوی همه کوفته با مغز کنجشک خشک کرده با آب بسیار گرم سرشته حبها بقدر نخود سازند وقت حاجت هفت حب در شراب حل کرده بخورند و گویند که از هفت حب زیاده نشاید خورد که هیچکس بر آن طاقت کسی که این حبها خورده باشد ندارد و این دوا لایق مزاج معتدل است مغز تخم خربزه مغز تخم خیار و خیار بادرنگ و تخم خرفه هر یک سه درم مغز تخم کدو پنج درم مغز بادام خشخاش هر یک شش درم کثیرا ده درم زنجبیل خولنجان شقاقل هر یک نیم درم تودری تخم گزر تخم جرجیر مغز حلغوزه هر واحد یکدرم با انگبین بکمن بسته معجون ساخته دو مثقال بخورند و مثقال قضیب گاو خشک کرده کوفته بقدر دو دینار در بیضه نیمبرشت و کذا نخاع شتر که در علاج کلی در قول شیخ الرئیس گذشته عجیب است و تقویت عظیم کند و گویند که خایه گورخر و سپیدشیر قوت بزرگ نماید و درین علاج جوانی سرد مزاج کردیم و از هیچ دوا چنان شکر نکرد که از قضیب گاو و ابن الیاس گوید که اگر ضعف باه از استفراغ کثیر مفرط باشد انعاش قوت مریض با غذیه سمینه مرطبه کنند و راحت و سکون و آرام اختیار نمایند هر صبح جلاب از شکر سفید ده درم عرق گاوزبان ده درم تودری سرخ و سفید هر واحد سه درم بیاشامند غذا نخود آب با لحوم حملان و تیهو و دراج یا هریسه معمول بگوشت بره یا بط یا ماکیان و حلوای نشاسته و اگر از ضعف بدن و قلت غذا هم باشد تقویت بدن بغذای منعش قوت و شراب ریحانی کنند و هر صبح شربت سیب با گلاب و عرق بادرنجبویه هر یک ده درم بنوشند و غذا ماء اللحم و قلیه معمول از گزر یا نخود و مغز بادام و گوشت بره و ماکیان و تیهو و دراج و کبک که اندران قدری دارچینی و پیاز و تخم هلیون پخته باشند یا قلیه از پیاز و گزر و شلغم و گوشت فربه سازند و افضل علاج برای ایشان ریاضت معتدل بعد تناول غذا و حمام معتدل و خواب بعد غذا و سرور و لهو و ترک جماع مدت طویل است و اگر از قلت منی بسبب برودت و یبوست غالبه بر بدن باشد ادویه مسخنه مرطبه بخورند و استکثار از غذا نمایند و هر روز هریسه معمول از گوشت بره و لحوم فربه تناول کنند و زنجبیل مربی و نارجیل با شکر و قطایف بمغز بادام و جوز و حلوای معمول از نشاسته و مغز بادام و جوز و مغز حب الصنوبر و پسته و فندق بخورند یا هر صباح معجون فلاسفه بخورند یا معجون لبوب که در ادویه مرکبه مذکور شد هر روز یک مثقال تناول نمایند و معجونی که دران مصری و سقنقور سه درم است و در قول صاحب کامل گذشت و دیگر بخورند و اگر بسبب برودت آلات منی باشد هر صباح جلاب گلقند عسلی ده درم یا شربت بادرنجبویه ده درم بنوشند یا زنجبیل مربی یا شقاقل مربی هر کدام که باشد ده درم تناول کنند و گزر مربی نیز ایشان را نافع است و غذا مزوره نخود بمغز قرطم و انیسون و کرویا و دارچینی و زعفران و مطجن از لحوم دراج و کبک سازند و این دوا بخورند لسان العصافیر تخم گزر تخم شلغم تخم جرجیر تودری سرخ و سفید هر واحد پنج درم فلفل سه درم شقاقل چهار درم مغز سر کنجشک ده درم باریک سائیده بعسل کف گرفته معجون سازند و اگر بسبب حرارت آلات منی باشد هر صبح جلاب از سکنجبین ساده ده درم و گلاب ده درم و یا شیره تخم خرفه سه اوقیه با شکر ده درم یا دوغ گاو یک رطل بیاشامند و غذا مزوره زرشک یا انار دانه بگوشت بزغاله و جوزه مرغ خورند و اگر بسبب رطوبت آلات منی باشد هر صباح جلاب از تخم شلغم و تخم گزر هر واحد سه درم گلقند عسلی ده درم بدهند و غذا قلیه با مصالح گرم و یا این دوا بخورند که منشف رطوبت فضلی و محرک شهوت جماع ایشانست فلفل دار فلفل زنجبیل هر واحد سه درم بیخ سوسن پنج درم تخم پیاز تخم هلیون هر واحد

چهار درم تخم خرد سفید و ده درم کنجد مقشر هفت درم باریک سائیده بعسل کف گرفته معجون سازند شربت یک مثقال بگیرند حب الزلم و حب قلقل و تخم شلجم هر واحد ده درم کوفته بیخته بعسل کف گرفته بسرشند شربتی یک مثقال و اگر بسبب حرارت و یبوست باشد هر صبح شیر خر سه اوقیه ترنجبین ده درم [illegible] و غذا گوشت بره مطبوخ بکدو و تر بخورند و حقوقین [illegible] و قضیب را بروغن بنفشه و کدو چرب کنند و این حقنه بعمل آرند کله پاچه بره و بلبون رطب [illegible] هر واحد ده درم مدور رطل آب بجوشانند تا نیم رطل بماند صاف کرده پیه باکیان بیابط هر واحد ده درم روغن گاو ده درم آمیخته حقنه کنند انطاکی گوید که ضعف باه اگر از کبر سن باشد علاج نپذیرد و آنچه از احتیاجات بدن بسبب امراض باشد علاج آن معلوم است و گاهی از تواتر گرسنگی و روزه و سوء معیشت و قلت غذا آنکه تولد خون و منی کند و لباس هزال مثل خشن از موی و خواب بر مثل سنگ حادث گردد و این اسباب عامه نامند و قوی ترین اسباب قاطع باه ترادف هموم و کدورات نفسانی است و علاج هر یک از این اسباب که مذکور شد قطع آن سبب است و بعد از آن هرگاه ضعف باه موجود باشد اگر خلقی بود و آن عنینت است و آن غیر لا علاج است و الا اگر تشویش عضو رئیس باشد و الا علاج آن عضو کنند و خلاصه اشیائی که باختیار و تجربه صحیح یافته شده آنست که اجماع واقع شده بر اغذیه و ادویه باهیه در شروط ثلاثه یعنی آنکه جامع حرارت و رطوبت و نفخ باشد و گفته اند که اجتماع این در سقنقور و سوای نخود نیست و بودن قلقاس و خر با همیان بصحت رسیده بلکه گاهی یکی از این هر دو عظیم تر بود و گزرک بقول ایشان این در سوای زنجبیل مجتمع نشود و در آن نظر است الیعه ادویه یا قیناوالات است یا مسوحات یا نقیعات و هر واحد از این یا خاص بمرد است یا بزنان یا مشترک پس این اصول تقسیم است و از مجربات آنست که شیخ بدان اشاره کرده که حیوانیست بصورت انسان [illegible] بقر مسمی شبول است و اعمال شقیق از شام شهر اسباط یعنی اکثر بر می آید و نفخ بعقب سوا شود و [illegible] آن کف [illegible] باشد که از آن [illegible] قائم میکند و [illegible] عمل او در این باب ممکن نیست و چون گوشت او پخته شود همین فعل کند لیکن کم از آن و قریب این سقنقور است و [illegible] اجزای او آنست که گرده های اوست و آن را با ادویه مرکب سازند و صفت معجون او آنست زنجبیل مغز حلغوزه هر واحد [illegible] تخم جرجیر تخم گزر تخم شلجم هر واحد نیم جزو خولنجان عود هندی مغز پسته سقنقور مغز [illegible] قاقله سفید زراوند تخم انجره زعفران هر واحد ربع جزو سائیده و بسه چندان عسل بسرشند شربتی یک درم و قریب این معجون فلافلی است و در اصول قدیمه اکثر [illegible] مقشر خبث الحدید تخم انجره پوست بیخ [illegible] و همه اجزا مساوی گرفته سقنقور معجون سازند و از جمله تراکیب مجربه تریاق الذهب و معجون فنجنوش است و این معجون شهوت انگیزد و منی زیاده کند و فربه نماید و امساک آرد و از تراکیب مجربه است آنچه [illegible] آب پیاز سفید هر کدام یک رطل با هم آمیخته نخود سفید [illegible] تر کنند پس صاف نموده مثل آن شیر تازه گاو آمیزند و ده اوقیه ترنجبین در آن حل کرده صاف نمایند و عسل بقدر کفایت بر آتش قوام دهند چون تمام آید و دارچینی آنرا فرود آورده آرد گندم آرد نخود حلبه کنجد سفید مغز بادام مغز فندق تخم خشخاش هر کدام یک اوقیه زنجبیل قرنفل دارچینی تخم جرجیر تخم شلجم تخم گزر [illegible] هر کدام شش درم پوست بیضه مرغ نشاره شاخ نرگاو قضیب گاو خشک هر کدام چهار درم عاقرقرحا زنجبیل مصطکی قسط شقاقل هر کدام سه درم کوفته با عسل مذکور بسرشند و بقدر سه درم استعمال نمایند و از مجربات شرب نان و نبیذ و اکل مربای جزر و جوز و شرب ترنجبین و خولنجان بشیر است و این روغن نفوط قوی کند و شهوت برانگیزد و پشت را محکم کند و اجماع او [illegible] کنند و مجرب است فرفیون قسط عاقرقرحا هر کدام [illegible] و فلفل سیاه و حب الغار بیخ نرگس هر کدام نیم جزو همه ادویه و چندان آن روغن [illegible] بپزند تا [illegible] بماند [illegible] شود و [illegible] و آنکه [illegible] حقنها عمده در [illegible] آنست که از شوربای کله پاچه و پاکیان و شیشه باد و ادویه که مذکور شد بسازند و شرب حب شونیز و روغن او عجیب است خصوصا با زیت و عسل و در خواص آمده که اگر قلب و هر دو دماغ گنجشک و خروس با هم بخورند شهوت را بقوت برانگیزد و همچنین جرجیر با همچند آن نارجیل و نصف آن عاقرقرحا و بعسل بسرشند صبح و شام استعمال نمایند الیعقوب گوید که اگر از شهوات باطل نگردد مگر شهوت جماع فقط پس آن یا بسبب قلت منی باشد یا بسبب قلت حدت و لذع و اگر بسبب قلت منی بود و خروج او اندک باشد و معالجه او با اشیائی که تولید و تکثیر او نماید باید کرد و اگر خروج او بسیار بود علاجش بهیج و محرک نمایند و آن اشیاء لطیفه حاره است که با وی حدت باشد و مبداء آنکه تحریک منی و تسخین او با اغذیه و ادویه مسخنه محرکه که اخلاط حاصل شود و احتیاج بدان بسیار بود که اکثر الاخلاط البته او [illegible] و اگر ممکن باشد که [illegible] ذلک

نفخ پیدا کنند آن چیز افضل بود مثل حلتیت که آن با وجود قوت گرمی او منفخ است و کندر و تخم انجره و پیاز و خاصّه بلبوس و جرجیر و گندنا و نعنع و جزر و مانند آن و ایضاً گاهی بمروخات و سعوطات و تنقیحات که دران تسخین نواحی بود که اندران منی است و اکثر سوی اینها کسی محتاج بود که جگر او گرم مزاج و خصیتین او بارد باشد بهر آنکه او محتاج تحریک منی و تهیج اوست و چون ادویه فاعل انعاظ تجویز کنند جگر او گرم شود و مشرف بر وقوع در امراض حاره گردد و از اغذیه مرکبه مزوره یا خاگینه معمول از ماهی تازه و زردی بیضه و گندنا است و شوربای گوشت بره و شلغم و گزر و لوبیا و روغن گاو و طباهیج بصلیون و مشغف و پیاز و گندنا ساده دارد و اگر در زرده بیضه نیمبرشت تخم ترب و تخم انجره و تخم جرجیر و تودری و تخم هر کدام که باشد دو درم سوده آمیخته تا تخم بود و همچنین اگر خرد بیخ سپید جوان در آب بسیار بپزند تا مهرا شود و آب او صاف کرده سوم حصه آن آب پیاز سفید و نصف وزن آب پیاز عسل و افلل کرده بپزند پس صبح هنگام خواب تجویز نمایند و از ادویه مرکبه که مزاج حار را صالح بود دوای التسخین است چون هر روز ناشتا یک اوقیه تجویز نمایند و یا بگیرند نخود و که بشته در شیر تازه و روغن گاو بپزند تا مثل حلوا گردد و وقت خواب مثل جوزه تجویز کنند و بران نبیذ یا طلا بقدر دو اوقیه بنوشند و یک هفته استعمال نمایند و یا آب انار شیرین بآتش نرم بپزند تا غلیظ گردد و بعد از آن تخم [illegible] بیست سوده در آن آمیخته و مثل جوزه بر ناشتا تجویز نمایند و دوغ گاو و شیرین و کمتر آنرا نافع بود و آنچه مزاج بارده را اصلاح بود معجون لبوب است که در قول [illegible] گذشت و معجون [illegible] و وزن درم یا اوقیه روغن یا دو گاو و بگیرند آب چسک افشرده و آب پیاز افشرده و آب جرجیر و روغن گاو و عسل مساوی با هم آمیخته در آفتاب نهند تا غلیظ گردد و بعده بآتش ملایم بپزند و هر روز دو اوقیه تجویز نمایند که بلیغ النفع است و ایضاً دوای دو درم دار چینی و شکر که در قول شیخ گذشت قبل طعام و بعد آن [illegible] هنگام تشنگی تجویز نمایند تا آنکه تمام خورده شود و طعام طباهیج از گوشت میش باشد و بران نبیذ صرف بنوشند و اگر از تجارب [illegible] کنند یا سوهان و شرب یا دار شیشعان قطع آن کنند و گوشت و شراب چند روز ترک نمایند و تقلیل غذا کنند کسی را که بدن او پاک بود و تقلیل الدم ساکن الحرکت باشد آنچه مجرب است و در تحلیل نیز از جهت بارده را نافع بود دوای [illegible] تقویت باه نماید تخم طیلیان و شقاقل و زنجبیل و [illegible] و بهمنین و تخم شلغم و تخم ترب و تخم گزر و تخم جرجیر و تخم انجره هر یک سه درم حب الرشاد و لسان العصافیر هر یک پنج درم قانیذ مثل همه کوفته بیخته ساخته پنج درم بر ناشتا تجویز نمایند و از ادویه [illegible] مفید است و اگر از آب پیاز بگیرند و شیر گاو [illegible] نمایند و بقوام آورده یک اوقیه تجویز نمایند از آن در حرارت کمتر و در تولید منی بیشتر باشد و ایضاً شقاقل و زنجبیل و دار چینی هر واحد [illegible] و تخم انجره [illegible] هر یکی هم وزن کوفته بعسل [illegible] مرکب بنوشند و این دوا را [illegible] استعمال [illegible] و دیگر بگیرند [illegible] و شکر طبرزد مساوی همه چهار درم تجویز نمایند و یا بگیرند چسک تر دو اوقیه و شیر دو اوقیه که نافع بود و یا بگیرند [illegible] دو درم [illegible] روغن گاو وقت خواب و یا تخم جرجیر مثل آن قانیذ یا شکر بقدر جوزه ناشتا تجویز نمایند [illegible] تخم شلغم تخم جرجیر [illegible] تخم [illegible] هر واحد یک مثقال نخود و گندم [illegible] آب اندازند که آنرا [illegible] نصف وزن آن [illegible] بپزند تا مهرا شود و صاف کرده باز بپزند تا غلیظ گردد و پس چهار اوقیه از آن بگیرند و روغن [illegible] حقنه نمایند و در شب جماع نکنند و این حقنه تقویت باه [illegible] دو درم روغن [illegible] بآتش ملایم گرم کنند [illegible]

حمول و نان سپید باشد و در شب و هم حاجت حقنه اولی نباشد این تدبیر شب در اول یا دو سه در وسط و یا سه در آخر آن تحمیل آرند و جماع نکنند و آب کمتر نوشند و شراب بیاشامند و شراب بهتر [illegible] کنند که فائده عجیب نماید و ایضا ماده روغن جوز رطل [illegible] رطل شیر تازه و سه رطل زنجبیل نیم کوفته اوقیه [illegible] اوقیه بپزند چند جوش داده صاف نمایند و دو اوقیه از آن گرفته روغن زنبق و بان هر یک نیم اوقیه آمیخته حقنه کنند و در شب جماع نمایند و این تدبیر گرم تر از اول است و شاید بهتر و تهییج منی است الا در تولید منی کمتر از آنست و یا مغز جوز و روغن گاو و آب گندنا هر واحد [illegible] حقنه کنند و این حمول مقوی باه است پیه شیر یا ببر [illegible] گداخته شیاف ساخته بدان حمول نمایند که عجیب است و یا شیاف از پیه خر سازند و یا انگزد و قدری در تحلیل [illegible] که نعوظ آرد و یا پیه بط [illegible] اوقیه [illegible] دانه و عاقرقرحا هر یک نیم اوقیه گرفته شیاف ساخته بر دارند سعید گوید که دواء شهوت جماع اگر تابع قلت منی باشد علاجش باستعمال اغذیه که مولد خون جید مثل لحم حملان و نان پاکیزه و شراب صاف و دخول حمام و رفاهیت و طیب باید کرد و اگر تابع غلبه مزاج بارد باشد [illegible] آب گرم و کبوتر بچه بریان و گنجشک بریان خورند و اگر کفایت نکند جوارش مسک دهند و روغن زنبق [illegible] بمالند و اگر تابع غلبه مزاج حار باشد ماء الشعیر و شیره تخم خرفه با شیره قطونا و جلاب نوشند و ماهی بریان و مزورات با [illegible] و کدو و کاهو و خیار بخورند و تحلیل [illegible] نمایند و روغن بنفشه [illegible] بمالند و اگر تابع غلبه رطوبت باشد سکنجبین [illegible] بخورند و [illegible] و اگر تابع غلبه یبوست باشد اغذیه مرطبه مثل لحم حملان [illegible] اسفیدباج [illegible] بخورند و استحمام آب شیرین کنند و مالش اعضا به روغن و موم و امتناع از حرکت و تعب و فکر و الم و [illegible] انسان [illegible] افراح و لهو و لعب [illegible] و طیب و شرب شراب ممزوج [illegible] شیر و استعمال اغذیه [illegible] مثل لحم [illegible] گنجشک و قنابر و [illegible] خضر گوید که اگر سبب ضعف بدن و قلت غذا باشد تدبیر [illegible] اغذیه خفیفه کنند و تقویت [illegible] برای تکثیر ماده منی و تقویت دماغ برای قوت اعصاب نمایند و اگر سبب قلت منی [illegible] آلات منی باشد [illegible] روغن زنبق بمالند و اگر سبب حرارت و یبوست مزاج بود [illegible] حاره [illegible] استعمال [illegible] تخفیف [illegible] نمایند و اگر [illegible] شیرین بکار برند و اغذیه [illegible] مثل [illegible] شیر تازه [illegible] مطبوخ بمغز بادام [illegible] آرد [illegible] کوشند و [illegible] اطعام ایشان [illegible] باشد و [illegible] اندک [illegible] اگر نفخ پیدا کند [illegible] نفخ را [illegible] تحلیل [illegible] یا [illegible] آنکه [illegible] اول [illegible] نفخ [illegible] قوی [illegible] نفخ [illegible] باشد [illegible] تقویت [illegible] آنچه گندم [illegible] روغن گاو و شیر [illegible] روغن [illegible]

علاج ضعف باه از ضعف اعضای رئیسه شریفه

اگر سبب ضعف قلب باشد [illegible] علاج کنند و مفرحات [illegible] حسب مزاج تقویت و تعدیل مزاج قلب نمایند و دواء المسک [illegible] مقوی [illegible] و ایضا [illegible] اختلاج قلب باشد [illegible] گرم [illegible] آب زلال آن [illegible] و اگر سبب ضعف دماغ باشد تقویت آن [illegible] دماغ نمایند [illegible] مزاج [illegible] دماغ [illegible] آنچه [illegible] و اگر سبب ضعف [illegible] تقویت [illegible] اصلاح

مزاج آنها بحسب واجب کنند بدانچه در بحث آنها مسطور شد **ذکر بعض ادویهٔ مجربه درین باب** از جمله حبوب و حریرها و حلواها این **حب مجرب ست** عود هندی قرنفل کبابه چینی قرفه فلفل سفید هر یک سه درم بالنگو دو درم دار فلفل تخم بابونه یا گل آن مروارید ناسفته هر واحد یکدرم زعفران نیم درم کوفته بیخته با قند که در گلاب بقوام آورده باشند سرشته بقدر نخود حبها سازند که در نعوظ و بطوء انزال اثری تمام دارد و اشتها آرد و هاضمه را قوت دهد شربتی دو دانگ و جهت اشتها و هاضمه هفت حب و بهر امساک دو حب در دهان دارند اگر زود حل شود دیگر بدارند **حب جدوار** که مقوی جمیع اعضای رئیسه و باه ست و نشاط آرد و مجرب ست جدوار خطائی عود هندی قاقله سنبل الطیب دارچینی لسان العصافیر قرنفل بهمن سرخ مایه شتر اعرابی هر یک سه ماشه زرنباد درونج عقربی صندل سفید مروارید ناسفته یاقوت سرخ عود بلسان فلفل سفید زنجبیل ریوند چینی بادرنجبویه ساذج هندی بسباسه خولنجان کبابه چینی عود صلیب بوزیدان تودری گل سرخ تخم فرنجمشک دوقو عاقرقرحا هر یک دو ماشه گل گاوزبان خصیة الثعلب مصطکی طباشیر پوست ترنج سنگ صیدا هر یک پنج ماشه صمغ عربی هفت ماشه عنبر اشهب مشک تبتی هر یک یکماشه بهمن سفید هفت ماشه نبات سفید بیست ماشه کوفته بیخته بگلاب سرشته حبوب سازند بقدر نخود و بورق طلا و نقره هر یک یکماشه پیچیده در سایه خشک نمایند شربتی از پنج تا هفت حب با عرق گزر یک اوقیه فرو برند **حب فادزهر** معدنی تالیف حکیم علوی خان که مجرب ست فادزهر معدنی پنج مثقال مروارید ناسفته کهربای شمعی یاقوت رمانی زمرد کهنه سبز صاف مرجان از هر یک شقاقل بهمن سرخ بهمن سفید طباشیر گل گاوزبان صندل سفید دارچینی هر واحد یکمثقال و یکنیم دانگ زعفران چهار دانگ عنبر اشهب مشک تبتی هر یک نیم مثقال جواهر را با گلاب حل نموده ورق طلای محلول نیم مثقال ورق نقره محلول چهار دانگ و ادویه کوفته بیخته عنبر اشهب را با نبات سوده ازهم بر آمیخته حبها بقدر نخود سازند هر روز چهار حب فرو برند **ایضاً حب فادزهر** تالیف والد حکیم ممدوح که مجرب ست فادزهر حیوانی فادزهر معدنی عود هندی قرنفل دارچینی جوزبوا بسباسه سنبل الطیب شقاقل بهمنین خصیة الثعلب هر یک نیم مثقال عنبر اشهب نیم دانگ زعفران یکنیم دانگ کوفته بیخته با آب حبها بقدر نخود و بورق طلا و نقره پیچیده در سایه خشک کنند شربتی دو حب **حب عنبر** تالیف حکیم مومن در تقویت باه و امساک بی نظیر ست و نعوظ شدید می آرد و داشتن او در دهان موجب ادامت نعوظ و خوشبوئی دهان و مقوی دماغ ست مشک خالص مصطکی قرنفل هر واحد یکمثقال عنبر اشهب خصیة الثعلب خولنجان هر یک دو مثقال مایه شتر اعرابی سه مثقال کوفته بیخته بگلاب حبها بقدر فندق سازند هر روز یکعدد بخورند و نفعش از ان یا شیر تازه یا آب تره تیزک یا آب نخود خام بنوشند و تا نیم مثقال ازین حب قیدان خورد و مرطوب المزاج زیاده ازان هم توان خورد قبل از جماع بدو ساعت **حریره** که مقوی باه و دماغ و مولد منی ست مغز بادام مقشر یکتوله مغز تخم معصفر مغز قلبه دانه هر یک دو مثقال تخم خشخاش سفید یکمثقال بهمن سفید تودری سفید ثعلب مصری هر یک دو درم زنجبیل نیم مثقال گلاب شیر یا دو گاو هر یک نیم پاو نبات مصری چهار توله اول مغزیات و خشخاش شیره در گلاب و شیر بر آورده صاف کرده بپزند تا منعقد شود مصری و ادویه دیگر سائیده در آخر جوش آمیخته فرود آرند و سرد کرده بنوشند و هرگاه بعد جماع بنوشند ضعف نیارد و منی زیاده از انچه خارج شده باشد پیدا گردد **ایضاً** بگیرند شیر گاو یک آثار و بجوشانند تا سوم حصه خشک شود پس زردی بیضهٔ مرغ چهار عدد انداخته چمچه بگردانند تا آنکه شیر قریب بنصف رسد بعده نشاسته دو دام و روغن گاو چهار دام بریان کرده اندازند و چمچه زنند پس دارچینی یکنیم ماشه زعفران دو سرخ مشک و عنبر دو دو سرخ ثعلب مصری سه دو ششماشه نبات بقدر حاجت گلاب دو دام انداخته بیامیزند و بخورند **حریره** تالیف حکیم علوی خان که نافع محرور المزاج ست تخم خیارین دو توله دانه خشخاش سفید یکتوله چهار مغز بادام مقشر هر یک چهار ماشه در شیر گاو میش شیره بر آورده گلاب پنج توله آمیخته بجوشانند تا غلیظ شود و ثعلب مصری یکتوله بهمن سفید یکتوله شقاقل تخم شلجم خولنجان هر یک یکماشه نبات سفید سه توله سائیده آمیزند و دو سه جوش داده فرود آورده سرد کرده بنوشند **ایضاً** که در تقویت باه عجیب الفعل ست ثعلب مصری تخم گزر هر یک ده ماشه سوده در شیر گاو میش پاو سیر جوش دهند و چمچه بگردانند تا مانند حریره شود فرود آورده دارچینی زنجبیل شقاقل بهمنین خولنجان هر یک نیم ماشه باریک سوده نبات سفید دو توله آمیخته بنوشند **حریره** از تالیف حکیم شریف که مقوی و مسمن ست مغز بادام و مغز فندق هر یک

بست و اندکی نشاسته ده توله هر سه را در آب شیر کشیده بر آتش ملایم بپزند و نبات بقدر حاجت و مسکه قدری در اثنای پختن داخل کنند و پیش از فرود آوردن ثعلب مصری بهمن سفید شقاقل هر یک دو ماشه هر سه را خوب سائیده داخل کنند و بخورند حلوای معجونی که مقوی باه و پشت و گرده و دماغ و دل است بنسخه ذکائی و حلوای خصیة الثعلب از تصرفات حکیم علوی خان که در تقویت گرده و آلات تناسل بی نظیر است نیز نافع بود و اینکه در اکثر امزجه مناسب است نیم پاو گلاب و مثل آن عرق بید مشک بر آتش ملایم نهند تا بجوش آید اندک قند سفید اضافه نمایند چندانکه شیرین شود و پس پنج عدد زرده تخم مرغ بر پارچه صاف بیخته اندران بفشارند که قطره قطره بچکد و بقاشق بر هم زنند تا مثل حریره شود و اندک دارچینی و پنج بنفشه کوفته بران پاشیده بدستور قهوه میل نمایند که در تقویت باه و امساک بغایت سودمند است **سفوفات و عرقیات** **سفوف** که مقوی است عنبر اشهب یکتوله مصطگی موصلی سفید ثعلب مصری طباشیر هر یک چهار توله نبات هم وزن ادویه کوفته بیخته از شش ماشه تا یکتوله بخورند **سفوف** تالیف حکیم اکمل خان که برای قوت باه و امساک و تقویت اعضای مجرب گردیده و مثل آن بی نظیر است گوند کتیرا گلنار صندل سفید طباشیر نشاسته موچرس خار خسک پرورده مائین قلعی کشته هر واحد چهار ماشه کهربای شمعی و مصطگی گل ارمنی ثعلب مصری شقاقل لسان العصافیر تخم کاهو بیدانه پیشتر اجزا لودھ گجراتی هر یک سه ماشه سنبل الطیب دو ماشه تودری بهمنین هر یک نه ماشه پوست بیخ مولسری پوست بیخ کچنال پوست بیخ جهر بیری پوست بیخ کیکر پوست بیخ سنکاهولی سنگهاڑه خشک هر یک پنج ماشه دانه الایچی خرد شش ماشه کوفته بیخته برابر آن نبات سفید آمیخته یکتوله با آب سرد بخورند **سفوف** که مفرح و منشط و مبهی و ممسک است مغز بادام مقشر مغز پسته بریان مغز انجکک بریان مغز چلغوزه بریان خصیة الثعلب دارچینی خولنجان بسباسه بهمنین شقاقل ابریشم مقرض هر واحد یک مثقال دانه هیل نیم مثقال زعفران کشمیری زنگ مشک خالص عنبر اشهب ورق طلا ورق نقره هر واحد یکدانگ چهار ماهی و مثقال نبات سفید پنج مثقال کوفته بیخته سفوف سازند شربتی نیم دانگ تا یکدرم **عرق سنبل** که بسیار مقوی و مبهی و مشهی است گل سنبل و ریاحین خشک کرده برابر آن گل سرخ و بیانقدر گل شبدی و نیم آن گل چنبیلی با هم مخلوط کرده مثل گلاب بچکانند **عرق گرهل** مبهی و مقوی اعضای رئیسه و لعاب عجیب غریب گل گرهل نیم پاو بسباسه قرنفل ثعلب مصری دارچینی بهمنین هر یک یکدام کشمش نیم پاو نبات نیم پاو آب باران ده آثار و در یک پانجوده شیشه کرده سه چهار روز در آفتاب نگاه دارند که خوب جوش خورد پس بکار برند **عرق چوب چینی** مقوی جمیع اعضای رئیسه و باه و نسخه حکیم مسیح الزمان است چوب چینی دارچینی صندلین هر یک پاو سیر مویز کشمش هر یک یک آثار الایچی کلان عود هندی هر یک پاو سیر قرنفل ده مثقال مشک یک مثقال گلاب ده آثار آب پنج آثار بطریق معمول عرق کشند و عرق چوب چینی نسخه حکیم ارزانی نیز مجرب است **عرق جدید** تالیف مولف اقتباس [illegible] از پوست [illegible] آن [illegible] پنج آثار برگ گاوزبان صندل [illegible] ساج پنجه سلیخه خولنجان سنبل الطیب اندر جو شیرین کیسلے کهیلا قرنفل دارچینی نارمشک قصیلا روده بیخ ترکی شقاقل قاقله کبار قرنفل بهمنین گل سرخ بوزیدان تودری هر سه توله خصیة الثعلب هفت توله بهمنی یک آثار برگ ریحان برگ نعناع برگ [illegible] سبز هر یک و قنبیل مشک عنبر هر یک سه ماشه بدستور عرق کشند شربتی نه توله **عرق عشقی** بجهت تقویت باه و خفقان مجرب رسیده قند سیاه یکمن پخته پوست مغیلان دوازده سیر در خم کرده و آب مشک بران ریخته بسرگین اسپ دفن نمایند و چون بجوش آید عرق کشند و بقدر بیست آثار بعد ازان در پنج دانه هیل بوزیدان هر یک ده توله بهمنین شقاقل خولنجان دارچینی هر یک پنج توله ثعلب مصری ده توله ابریشم خام پاو آثار گل گاوزبان نیم آثار غنچه گل سرخ یکسیر و [illegible] پنج آثار ادویه کوفته و زرک و ورق طلا کرده داخل نموده عرق کشند و یکتوله عنبر در [illegible] بندند [illegible] بجهت قوت باه و تقویت دل و دماغ و تحسین لون مجرب حکیم شریف خان صاحب است کشمش پانزده آثار قند سیاه یکمن آب [illegible] چهار من آمله نیم سیر در خم اندازند هر گاه [illegible] یک آتشه کشند و نیم آثار دارچینی یکشبانه روز در آن تر کرده شیر گاو ده و نیم آثار داخل نموده دو آثار انداخته بیست و دو آثار دو آتشه بکشند بعد ازان دارچینی نیم آثار و نبات سه پاو انداخته یکشبانه روز نگاه دارند و بعد از [illegible] صاف کرده در شیشه پر کرده [illegible] دارند که در کثرت نفع حکم [illegible] دارد [illegible] در این نسخه پوست [illegible] ده و نیم

اعضا افزوده و فوائد مذکوره قوی تر یافته شد ایضاً نسخهٔ دیگر که در تقویت باه و معده بسیار نفع دارد و مجربست چهال کیکر پنج آثار قند سیاه یک من گلاب یک شیشه تخم خرپزه بادرنجبویه گاوزبان گل گاوزبان هریک پنج توله تخم شلغم وج ترکی بسفایج جدوار خطائی هریک سه توله اوخر بهمنین شقاقل شیطرج زرنب ساذج هندی زرنباد درونج عقربی انیسون هریک چهار توله ثعلب مصری دارچینی ابریشم خام خولنجان دانه هیل قاقله کبابه گل سرخ هریک پنج توله عنبر اشهب دو توله بطریق متعارف عرق کشند عرق دو آتشه شهوت را زیاده کند و طعام هضم نماید و خمار منی آرد و خوش کیفیت و مقوی قلب است و مجوزه این عرق بیست قند سیاه یکمن جهانگیری پوست کیکر هشت سیر جهانگیری در خم کنند چون برسد بهاته داده عرق یک آتشه بست سیر یا سی سیر بکشند و این ادویه نیمکوب کرده سه شبانه روز بخیسانند قرنفل سه ماشه عنبر لادن سعد عود هندی صندل سفید هر واحد یکماشه مشک یکماشه گاوزبان یکپاو دارچینی سه دام مشک ادر صره بسته در کوزه کنند و عرق دو آتشه بکشند و اگر تند خواهند هشت سیر و اگر ملائم خواهند پانزده سیر بکشند و سه پاو نبات انداخته نگاه دارند که حدت برطرف شود ایضاً که هرگز خمار نیارد و بوی بد ندارد و مقوی اعضای رئیسه و باه است و نفع بسیار بخشد قند سیاه دو من شاهجهانی پوست کیکر شش سیر شاهجهانی دارچینی یکدام سنبل الطیب پنجدام اشنه شش دام برادهٔ صندل شده دام قاقله کبار دوازده دام پنج بنفشه ولایتی شش دام عنبر لادن یکدام سعد هشت دام ستدی یک سیر قند سیاه بجهت بهاته دادن چهار سیر آب اگر آب بقدر حاجت بدستور عرق بکشند اول یک آتشه بعد از آن ادویه ترکرده دو آتشه کشند و نگاه دارند لبوبات لبوب اکبر مخترع حکیم علوی خان ای للتقویت اعضای رئیسه و ارواح و قوی و اعضای تناسل و ازدیاد منی باه مجربست مغز بادام مقشر مغز فندق مقشر مغز پسته مقشر مغز چلغوزه مقشر مغز انجدانک مغز فلفل مغز کنجد هریک پنج مثقال بهمن سرخ بهمن سفید شقاقل خصیة الثعلب از هریک دو مثقال زعفران بزرالبنج سفید مایه شتر اعرابی عنبر اشهب از هریک نیم مثقال تودری زرد و تودری سرخ گلگلان تخم بالنگو از هریک یک مثقال نبات سفید ترنجبین از هریک هفتاد و پنج مثقال عرق گاوزبان بادرنجبویه عرق زردک عرق بید مشک از هریک سه سیر بدستور معمول مرتب نمایند شربتی از دو مثقال تا چهار مثقال لبوب ابریشمی که در تقویت گرده و باه و زیادتی منی اثر تمام دارد مغز بادام مغز حبة الخضرا مغز حب الزلم مغز حب القلقل مشک بهمن سفید تخم خشخاش دارچینی زنجبیل دار فلفل کبابه قرنفل ورق نقره تخم اسپست خولنجان هریک نیم توله زعفران یکتوله مغز فندق مغز چلغوزه مغز پسته تودری سرخ تودری زرد مغز اخروت یک نیم توله نارجیل شقاقل هریک چهار توله ابریشم مقرض پنج توله ابریشم خام پاو سیر عالمگیری گلاب نیم سیر عسل سفید ادویه لبوب کرده باسرار الطبابت ولغایت مقوی باه و دل و دماغ و اورده است آن قبل از جماع و بعد آن امن از عرق النسا و نقرس نقصان منی امراض عصبانی مجربست دارو سعد عود و مشک یکنیم دانگ دارچینی قرنفل سنبل الطیب اسارون بسباسه کبابه سعد قرفه دارفلفل عود جوزبوا بازمشک عنبر اشهب زعفران هر واحد یکمثقال زنجبیل بوزیدان قسط شیرین مغز حب الزلم درونج حب بلسان عود بلسان فلفل سفید مغز تخم خرپزه مغز تخم خیارین تخم گزر تخم جرجیر تخم شلغم تخم رطبه خشخاش سفید مغز خسکدانه دو قوتخم ترا تیزک تخم خطمی تخم گندنا تخم اسپست خسک مربی هریک دو درم شقاقل خولنجان خصیة الثعلب بهمنین وج ترکی تودریین لسان العصافیر سقنقور هریک سه درم نارجیل حبة الخضرا مغز بادام مغز پسته مغز چلغوزه مغز پنبه دانه کنجد مقشر هریک هفت درم با عسل سرشته شربتی از دو مثقال تا سه مثقال و حکیم محسن نوشته که من جهت تماوین افیون زعفران سه مثقال شیر ماهی شتر اعرابی پنج مثقال افیون بزرالبنج هریک دو مثقال عسل یک درم بیدل سقنقور ماهی بیان کردم بغایت مؤثر گشته و شربت از افیون دارا داده مثقال تا یکمثقال است جهت افیونی معاجین این معجون چوب چینی در تقویت باه و اعضای رئیسه و دفع امراض سوداوی بی نظیر است قند یک نیم ده معمول مجرب هلیله پوست هلیله کابلی هلیلهٔ سیاه آمله ترید سفید اسطوخودوس بهمن سرخ بهمن سفید زرنباد درونج هریک شش ماشه فلفل بسفایج هریک ده ماشه لاجورد مغسول درونج عقربی شقاقل خصیة الثعلب سنبل الطیب سورنجان هریک چهار ماشه بوزیدان دارچینی قرنفل جوزبوا غنچهٔ گل سرخ عود هندی ابریشم مقرض هریک سه ماشه چوب چینی اعلی ده توله عسل مصفی شصت توله معجون سازند هر روز از دو تا چهار مثقال بخورند

معجون چوب چینی حکیم عماد الدین جهت تقویت باه و فربهی بدن و تقویت معده و دل و دماغ و جگر و گرده و مثانه و باقی اعضا نیز بسیار مفید و نشاط و سکر آورد و بوی دهان خوش کند چوب چینی اعلی نیم‌کوب ده مثقال مروارید ناسفته شیر آمله دارچینی قرنفل جوزبوا بسباسه زنجبیل فلفل سیاه شقاقل هر یک دو مثقال لاجورد ریوند چینی افتیمون سنبل الطیب سک صیدا ماهی روبیان درونج عقربی زرنباد تخم گزر تخم شلغم تخم ترب بهمن سرخ بهمن سفید تودری سرخ تودری زرد تخم اسپست حسک مربی هر یک سه مثقال [illegible] بوا مصطکی عود قماری مایه شتر اعرابی اسارون هر یک سه درم زعفران مشک تبتی عنبر اشهب بوزیدان سورنجان کبابه چینی خولنجان قسط شیرین سعد کوفی هر یک دو درم برگ تنبول بیست عدد [illegible] بیخته نگاه دارند پس گل گاوزبان بادرنجبویه غنچه گل سرخ آشنه هر یک ده مثقال جوشانیده صاف نموده نگاه دارند و از خشخاش سفید مقشر تخم خربزه مقشر تخم خیارین تخم کاسنی تخم خرفه مقشر هر یک ده مثقال در سه‌مان آب شیر کشیده با آب به شیرین و آب سیب شیرین و گلاب هر واحد یکصد مثقال قند سفید و عسل بالمناصفه یکصد و پنجاه و شش مثقال بقوام آورده پس مغز بادام شیرین مقشر مغز فندق مغز چلغوزه مغز گردگان هر یک ده مثقال نیم‌سوده داخل کرده ادویه را اول آمیخته و در شیشه دیگر گل مختوم صندل سرخ صندل سفید هر یک سه مثقال آمله [illegible] دوازده مثقال خمیره ثعلب پنج مثقال جزو داخل ست و حکیم مومن گفته که من بجهت برگ تنبول که برای سر است بیست مثقال چوب چینی را جوشانیده و آب آنرا با عسل بقوام آورده ادویه را با آن سرشتم و در فعل بغایت قوی‌تر مشاهده شده

معجون مقوی باه و اعضای رئیسه و سمین بدن و مقوی اعصاب و کمر و مولد منی [illegible] آمده مغز گردگان مغز چلغوزه مغز حب قلقل مغز پنبه‌دانه مغز حب [illegible] مغز نارجیل مغز پسته مغز بادام مغز فندق [illegible] حب الزلم [illegible] تخم خشخاش سفید مغز تخم کدو شیرین مغز قرطم فربه مغز بندق هندی [illegible] ثعلب مصری قضیب آهو خشک سوده [illegible] هر واحد یک تولچه کبابه قرفه خولنجان دارچینی جوزبوا بسباسه قرنفل عود [illegible] بهمنین تودرین سورنجان [illegible] بوزیدان نارمشک [illegible] گل گاوزبان دانه [illegible] قاقلین شقاقل لسان العصافیر حسک مربی هر واحد نیم مثقال مصطکی سنبل الطیب سعد کوفی شونیز درونج زرنباد [illegible] زنجبیل دارفلفل عاقرقرحا اسارون تخم [illegible] صندل سفید [illegible] زعفران [illegible] تخم شلغم [illegible] تخم اسپست [illegible] هر واحد نیم درم مایه شتر اعرابی [illegible] هر واحد یکدرم مشک عنبر اشهب هر واحد نیم درم ورق طلا [illegible] ورق نقره یکدرم [illegible] ولایتی [illegible] عسل قند مساوی سه چند ادویه [illegible]

معجون مختصر جهت تقویت باه و اعضای رئیسه از مجربات است [illegible] ثعلب مصری شقاقل قرفه جوزبوا خولنجان دارچینی قرنفل عاقرقرحا زنجبیل بی ریشه موصلی سیاه هر یک نیم دام مغز نارجیل مغز بادام مغز چلغوزه مغز پسته هر یک نیم پاو نبات سه چند [illegible] پنج آثار شیر را [illegible] نموده نبات انداخته کفگیر زنند و مغزیات باریک کرده و انداخته باز کفگیر زنند بعد از آن ادویه انداخته بهم زنند و نگاه دارند و ناشتا دو دام خورده باشند

معجون [illegible] که ضعف باه بسبب ضعف قلب بهم رسد بسیار نافع [illegible] شقاقل ثعلب مصری بهمنین تودری زرد و سرخ مصطکی خولنجان تخم ریحان تخم [illegible] تخم بالنگو [illegible] شش ماشه [illegible] بیست عدد و سه آثار عرق گاوزبان بجوشانند هر گاه یک آثار باقی ماند [illegible] صاف نموده قند سفید یک آثار شربت سیب شیرین [illegible] شربت انار شیرین [illegible] داخل کرده بقوام آورند [illegible]

[illegible] معجون [illegible] جهت تقویت دل و دماغ و قوت باه [illegible] مروارید ناسفته [illegible] شقاقل هر واحد [illegible] ثعلب مصری شش ماشه دارچینی قرنفل بهمنین هر یک دو تولچه مغز بادام مغز چلغوزه هر یک [illegible] تخم گاوزبان گل گاوزبان حسک مربی [illegible] مشک [illegible] هر یک پنج تولچه ورق طلا ورق نقره [illegible] زعفران هر یک شش ماشه صندل سفید [illegible] مشک بقدر حاجت [illegible]

نیم سیر کبری بدستور معجون سازند شربت نیم توله تا یکتوله معجون الابریشم که بغایت مقوی و مبهی است ابریشم خام پاؤ آثار ابریشم مقرض پنج توله عنبر اشهب مشک خالص هر واحد شش ماشه عرق بید مشک یک آثار گلاب پاؤ آثار عرق گاوزبان نیم سیر آب به شیرین ده عدد آب سیب شیرین بیست و پنج عدد آب انار شیرین پنج عدد مغز پسته مغز چلغوزه مغز حب الزلم هر یک پنج دام مغز بادام سه نیم دام مغز گردگان نارجیل تازه هر یک دو دام و نیم تودری سرخ و سفید بهمن سرخ و سفید هر یک دو دام مغز حبة الخضرا زنجبیل هر یک یکنیم دام مغز فندق دارچینی هر یک یکدام عسل سفید نیم سیر قند سفید یک سیر ورق طلا ورق نقره هر واحد یکتوله ابریشم خام را در عرقها و آبهای مذکوره بجوشانند تا خوب لعابش بر آید اوراق را در عسل حل نمایند و قند را بقوام آورده بدستور متعارف معجون سازند خوراک شش ماشه معجون مسمی بماسک البول تالیف والد حکیم علوی خان از برای تقویت اعضای رئیسه حتی که زهشین تقویت باه و امساک منی و منع سرعت انزال و بهر تفریح و نشاط مجرب است مروارید ناسفته کهربای شمعی هر واحد یکمثقال بهمن سرخ بهمن سفید شقاقل زنجبیل خولنجان تخم انجره تخم شلغم تخم ترب تخم خشخاش هر یک دو مثقال مغز پسته مغز نارجیل مغز چلغوزه کنجد مقشر مغز حب السمنه مغز حبة الخضرا ماهی روبیان ریگ ماهی هر یک چهار مثقال بادیشترا عرابی نیم دانگ ورق طلا دو نیم دانگ ورق نقره عنبر اشهب مشک خالص هر یک سه ماشه مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه هر یک پنج مثقال مغز سر خشک نرخانگی هفت مثقال نارمشک نیم مثقال زر الربیع سفید شیر گاو ترکرده خشک نموده زعفران بیخ لفاح پنج موصلی هر یک ده دانگ بیخ لفاح پنج موتهرا را آب پخته ده مثقال در شیر گاو بیست آثار ساخته در سایه خشک کرده باشند و کوفته بیخته مجموع ادویه را بسکه گاو ده مثقال چرب کرده قند سفید عسل هر یک نایسه مثقال شربت انار شیرین شربت لیمون هر یک بیست مثقال بقوام آورده ادویه را بدستور معمول سرشته معجون سازند شربتی یکمثقال معجون مفتی که مقوی باه و اعضای رئیسه و ممسک است و مؤلف مجرب حکیم شریف خان مدل افیون است با این معجون ترک آن معتادان شود مروارید ناسفته یاقوت رمانی مرجان قرمزی کهربای شمعی زمرد سبز عقیق زرد لعل بدخشی یشب سبز بسد احمر لاجورد مغسول هر یک دو مثقال گاوزبان گل گاوزبان ابریشم مقرض بهمن سرخ بهمن سفید تودری سرخ و سفید شقاقل خصیة الثعلب مصری مصطکی قرنفل دارچینی دو الزعفران مشک عنبر اشهب هر یک یکمثقال ورق نقره ورق طلا هر یک دو درم چوب چینی قسم اول بیست و پنج مثقال صندلین خارخسک پرورده تخم خشخاش تخم لیمون مغز پسته هر یک دو مثقال عسل مصفی بوزن ادویه تکمیل ... بوزن ادویه قند سفید یک وزن ادویه روغن چینی در یک آثار قوام هفت هشت توله افیون خالص نیز داخل نموده تا پاؤ آثار نیز داخل نموده لیکن سکر بسیار قوی میشود و طریق آوردن روغن چینی اینست که چوب چینی در بیست مثل آن شیر گاو داخل کنند و یکشبانروز بگذارند و بعد از آن جوش خوب داده ماست بندند پس مسکه آنرا بر آورده صاف نموده و داخل معجون کنند و اگر خواهند بوی چینی بر طرف شود مسکه را داغ کنند و اظفار الطیب برگ تنبول قرنفل جوزبوا در اثنای داغ نمودن ضمیمه اندرون سازند و سه بار بکار از عمل نماید مجرب است معجون چوب چینی مخترع حکیم اکمل خان که برای تقویت باه و تغلیظ منی و تقویت جمیع اعضای رئیسه و فرو نشاندن سیلان معجل است مروارید سوده زعفران خولنجان قسط شیرین سعد کوفی صندل سرخ هر یک نیم مثقال مشک تبتی عنبر اشهب دارچینی بادیشترا عرابی زرنباد کبابه چینی هر یک یکنیم ماشه صندل سفید ریوند چینی سنبل الطیب مصطکی هیل عود غرقی اسارون گل ختمی سماق سفید تودری سفید تودری سرخ خصیة الثعلب هر یک سه مثقال چوب چینی دوازده مثقال ماهی روبیان درونج عقربی زرنباد تخم گزر تخم شلغم تخم ترب تخم کونچ بهمن سفید بهمن سرخ خسک پرورده مغز فندق و گردگان مغز چلغوزه تخم لیمون مغز تخم کدو لسان العصافیر هر واحد یکمثقال دو ماشه سه مثقال جوزبوا بسباسه شقاقل گل گاوزبان بادرنجبویه گل سرخ اشنه تخم خشخاش مغز تخم خربزه مغز تخم خیارین تخم کاسنی خرفه مقشر هر یک دو مثقال مغز نارجیل مغز حبة الخضرا مغز حب الزلم هر یک یک مثقال بالا بوده خشک دو مثقال عسل کشمیری دو وزن ادویه قند سفید یکچند ادویه گلاب دوازده دام بطریق مشهور معجون سازند خوراک از شش ماشه تا نه ماشه از ترشی پرهیز نمایند معجون تالیف حکیم جعفر که در تقویت دماغ و قلب و باه بغایت نافع است دارچینی زنجبیل جدوار بهمن هر یک سه درم قرنفل جوزبوا ابریشم مقرض سورنجان خولنجان عود هندی

تا مشک سازند بنادر جوارش یکدرم هر صباح با یک شیر اعرابی قرنفل عاقرقرحا مشک هر واحد نیم درم زعفران دو درم عنبر اشهب ربع درم مغز چلغوزه روغن نارجیل
هر واحد ده درم ترنجبین نبات هر یک سی و ده درم عسل سی و شش درم اول ترنجبین را در نیم آثار شیر گاو [illegible] خیسانند و صاف کرده با نبات و عسل
بقوام آورند و اجزا را باریک سائیده و بسرشند شربت دو درم صبح و دو درم شام مفرحات و نسخ ماء اللحم و یاقوتی مفرح طرب المجالس که در
تهییج باه مجرب و در تفریح قلب و تقویت معده بی نظیر و نشاء خوش می آرد مشک خالص یکمثقال ورق طلا ورق نقره یاقوت رمانی لعل بدخشانی
مروارید ناسفته بسد کهربا هر یک دو مثقال عنبر اشهب گل ارمنی هر یک سه مثقال بهمنین درونج عقربی بادرنجبویه گاوزبان گل سرخ صندلین طباشیر
کبابه قرنفل زرنب دارچینی برگ شاهسفرم تودریین مرزنجوش ساذج هندی گل بستان افروز عود خام سعد کوفی سنبل الطیب زعفران مصطکی حب الآس
هر یک پنج مثقال خصیة الثعلب تخم خشخاش سفید هر یک دو مثقال شربت [illegible] جزو اعظم هر یک بانصف ادویه عسل مقوم سه چند ادویه بطریق متعارف
معجون سازند و اگر بدل جزو اعظم یعنی بنگ روغن قنب کنند خوش ذائقه گردد مفرح مسیحی بنسخه حکیم علوی خان که جهت تقویت دماغ و جگر
و معده و اعضاء و پشت و گرده و ازدیاد منی و اشتهای طعام نافع است برگ و تخم [illegible] گاوزبان بادرنجبویه قرنفل گل سرخ هر یک پنج درم
خولنجان کبابه قرنفل جوزبوا قاقله کبار و صغار تخم [illegible] پوست ترنج خصیة الثعلب اسارون لسان العصافیر بسباسه هر یک سه درم سنبل الطیب
[illegible] عنبر اشهب مروارید ناسفته هر یک دو درم زنجبیل [illegible] گل [illegible] بهمنین [illegible] هر واحد یکدرم مشک تبتی ورق طلا ورق نقره
هر یک نیم مثقال ادویه کوفته بیخته بروغن بادام چرب [illegible] عسل [illegible] بقوام آورده بسرشند مفرح [illegible] حکیم ممدوح که
[illegible] دارد و قوت باه افزاید [illegible] مروارید ناسفته کهربای شمعی [illegible] هر یک پنج درم ابریشم مقرض
طباشیر پوست ترنج بادرنجبویه گل سرخ ساذج هندی دارچینی [illegible] هر یک سه درم بهمنین [illegible] شقاقل [illegible] هر یک دوازده درم
تخم [illegible] ده درم عود خام ورق نقره هر یک [illegible] زعفران عنبر اشهب ورق طلا هر یک یکدرم [illegible] دو درم آب سیب شیرین
آب انار شیرین هر یک [illegible] آب بهی [illegible] گاوزبان گلاب هر یک [illegible]
مفرح [illegible] سازند مفرح طرب افزا [illegible] تقویت دماغ و دل و باه [illegible] مشک خالص [illegible] باشد
ورق نقره چهار ماشه بهمن سرخ و سفید [illegible] هر یک [illegible] شقاقل [illegible] قرنفل گل سرخ تخم خشک صندل سفید
بسباسه زعفران هر یک [illegible] مغز بادام تخم خشخاش گلاب هر یک [illegible] روغن برگ قنب نیم [illegible] عسل [illegible] قند سفید [illegible] مفرح سازند و اگر باه
زیاده [illegible] تقویت قلب [illegible] اگر گرمی مزاج مانع باشد [illegible]
و طریق گرفتن روغن برگ قنب این است که برگ سبز [illegible] شیر [illegible] جوشانند [illegible] پس صاف کرده [illegible]
روغن [illegible] ساخته باز بآتش نرم جوشانند تا [illegible] بانعقاد [illegible] شیر [illegible] از ماست جدا شود روغن را
بگیرند [illegible] چنانچه عادت [illegible] طریق دیگر آنکه [illegible] روغن [illegible] است که [illegible] شیر [illegible] جوش دهند [illegible] معمول ماست
بندند ماست [illegible] ماء اللحم مقوی باه و نافع جمیع امراض بارده اعضای رئیسه خفقان و غشی حادث از برودت
و تالیف والد حکیم علوی خان است بگیرند گنجشک نر [illegible] پنج قطعه کبوتر تازه [illegible] سه قطعه گوشت مرغ دو قطعه گوشت کبک دو قطعه گوشت
بره فربه از چربی جدا کرده [illegible] مجموع را شرحه کرده دارچینی صعتر فارسی سلیخه عود هندی عود صلیب قرنفل مصطکی نانخواه صندل سفید صندل سرخ
شقاقل خولنجان [illegible] جوزبوا بسباسه [illegible] سنبل الطیب ساذج هندی زنجبیل هر یک دو مثقال کوفته بر آن گوشت شرحه کرده [illegible] یکشب
گذارند صباح با [illegible] گلاب و [illegible] عرق [illegible] مشک [illegible] عنبر اشهب دو دانگ [illegible] در وقت کشیدن [illegible] عرق بچکد
بگذارند ایضاً از اختراع ممدوح الیه که در امراض باه [illegible] گوشت بره [illegible] رطل مرغ فربه [illegible] قطعه [illegible] هفت قطعه دراج فربه چهار قطعه

کنجشک نر خانگی پنجاه قطعه همه را از استخوان و چربی جدا کرده ورق ورق نموده دارچینی صندل سفید بهمن سرخ بهمن سفید شقاقل مصری سانج هندی کشنیز خشک گل سرخ هریک دو و نیم مثقال گل گاوزبان هفت و نیم مثقال کوفته بران پاشیده یکشب بگذارند و روز دیگر آب آهن تاب گلاب عرق بیدمشک آب برگ کدو آب پشنگ آب سیب شیرین آب امرود هریک یک رطل عرق کشند و در وقت عرق کشیدن عنبر اشهب مشک تبتی زعفران هریک یکمثقال در پارچه کتانی بسته بر دهان نیچه بندند یا در ظرفیکه عرق در ان میچکد بگذارند و دو فنجان از ان صبح و دو شام بنوشند ماء اللحم مخترع حکیم علوی خان که مقوی بدن و جمیع قوتها و بنهایت مقوی باه است و مصلح ناقهین از امراض و سمین بدن و محسن رنگ رخسار و مجرب است گوشت بزغاله شش ماهه یکمن تبریزی گوشت مرغ فربه سه قطعه گوشت دراج نه قطعه گوشت لوه پانزده قطعه مجموع را از چربی و استخوان جدا ساخته ورق کرده صندل سفید کشنیز خشک دانه هیل غنچه گل سرخ دارچینی هریک پنج مثقال کوفته بران پاشیده در پاتیله نقره کباب نیم برشت کرده بگلاب عرق بیدمشک آب برگ کدو آب انار شیرین هریک یکمن آب سیب شیرین آب پشنگ آب به شیرین آب امرود عرق گاوزبان هریک یکمن داخل کرده عرق کشند پس دران عرق برگ پان یکصد عدد و بهمن سرخ بهمن سفید شقاقل هریک پنج مثقال خولنجان سانج هندی دانه هیل خصیة الثعلب گل گاوزبان هریک دوازده مثقال و نیم گل سرخ یک من تبریزی جاسه خطائی هشت هریک نه مثقال ابریشم خام بیست مثقال دارچینی هفت مثقال یکشب گذاشته روز دیگر عرق کشند و درین مرتبه عنبر اشهب مشک تبتی زعفران هریک یکمثقال بر دهان نیچه بندند نوع دیگر مؤلفه حکیم ممدوح گوشت بزغاله چهار و نیم آثار لوه بیست عدد و دراج و تیتر هریک ده عدد کنجشک نر یکصد عدد مرغ پنج عدد پاک کرده دارچینی دانه هیل زنجبیل بادیان گل سرخ زیره سیاه قرنفل مصطکی هریک دو درم یکتوله زعفران نیم توله کوفته بر گوشتها پاشیده در پاتیله نقره سه چمچه روغن گاو بریان کنند که میل بسرخی آرد پس در دیگ مسی قلعی دار کرده گلاب سه آثار عرق بیدمشک پنج آثار عرق بهار نارنج ده آثار عرق گاوزبان آب نیشکر سرخ هریک پنج آثار آب طلا تا بقدر حاجت داخل نموده دارچینی دانه هیل زنجبیل بادیان شقاقل بهمنین سانج هندی بادرنجبویه گل بنفشه پنج پنجشه گل گاوزبان هریک پنج توله زرنباد سعد نیم توله اسارون سه توله عنبر اشهب زعفران هر واحد یکتوله مشک سه درم افزوده بدستور عرق کشند شربتی پنج توله با حلوائی مخترع حکیم ممدوح که در علاج نوع سابق مسطور شد ایضا از تالیف موصوف الیه که بنهایت مقوی است و تجربه شده گوشت بزغاله چهار رطل هریک رطل دراج جوان فربه چهار قطعه گردانک سه قطعه همه را از چربی و استخوان جدا کرده ورق نموده دانه هیل ده مثقال صندل سفید طباشیر غنچه گل سرخ هریک ده مثقال کوفته بران پاشیده در دیگچه نقره کباب نیم خام نموده بجهة آنکه گوشت رطوبت پس دهد و رطوبت آن خشک نشود پس گل سرخ تازه دو رطل کاسنی تازه نیم رطل ابریشم خام ربع رطل صندل سفید بیست مثقال بهمن سرخ بهمن سفید شقاقل هریک ده مثقال گل کهنگی گل سیوتی هریک پنجاه مثقال دارچینی دانه هیل سانج هندی خولنجان هریک ده مثقال گل گاوزبان گل نیلوفر هریک ثمن رطل گل بیدمشک تازه نیم رطل بادیان ربع رطل گلاب آب پشنگ آب انگور عرق بیدمشک آب سیب شیرین هریک یک رطل آب به شیرین آب امرود آب انار شیرین آب آهن تاب آب طلا تا هریک دو رطل ادویه را درین آبها تمام شب بخیسانند روز دیگر با یکمن برگ کدو ریزه ریزه کرده داخل نموده بدستور مقرر عرق کشند و در وقت کشیدن عنبر اشهب مشک تبتی زعفران هریک یکمثقال بسته در ظرفیکه دران عرق میچکد گذارند هر روز دو پیاله قهوه خوری از ان صبح و دو پیاله شام بنوشند ایضا از اختراع حکیم ممدوح عظیم النافع از برای امراض بارده و مقوی قلب و جمیع اعضای رئیسه گردیده است خفقان و غشی بارده و ضعف باه را سود دهد بنهایت مفید مجرب است گوشت بزغاله چهار آثار گوشت بزغاله فربه که از استخوان و چربی جدا کرده باشند یک من تبریزی مرغ فربه سه قطعه دراج چهار قطعه سنگخوار ده عدد لوه هفت قطعه کنجشک نر خانگی سی و پنج قطعه کبوتر خانگی نو برآورده هفت قطعه همه را از چربی و استخوان جدا کرده ورق نموده در پاتیله نقره کباب نیم خام نمایند پس دارچینی سلیخه عود هندی عود صلیب اسطوخودوس قرنفل مصطکی اگر و خولنجان زرنباد سنبل الطیب جوز بوا بسباسه دانه هیل سانج هندی هریک یکمثقال نیمکوفته داخل کرده بقدر احتیاج آب بر روی آن کرده عرق کشند و اگر در وقت

عرق کشیدن عنبر اشهب دو مثقال مشک تبتی یک مثقال در دهان نیچه بندند خوب بسته ماء اللحم مقوی اعضای رئیسه مفید از برای نقصان باه وقتیکه سبب آن ضعف بدن و کمی غذا باشد یا سبب آن ادویه آتشک بود چوب چینی اعلی غرقی هفتاد مثقال گل گاوزبان بادرنجبویه سنبل الطیب هر یک پنجاه مثقال قرنفل دارچینی قاقله کبار جوزبوا بسباسه بادیان فارسی بادیان خطائی بهمن سرخ بهمن سفید عشبه مغربی صندل سرخ صندل سفید مصطگی زعفران کبابه چینی اشنه گل سرخ زرنباد سلیخه شقاقل فرنجمشک تخم بالنگو عود هندی هر یک دو مثقال بوزیدان عنبر اشهب هر یک پنج مثقال مشک خالص دو مثقال گوشت گوسفند گوشت مرغ گوشت کبوتر از استخوان جدا کرده هر یک یکمن تبریزی گنجشک نر پنجاه قطعه در عرق بادرنجبویه و عرق بیدمشک و گلاب و عرق گاوزبان و عرق بهار نارنج و آب بقدر ضرورت عرق کشند پس ادویه را در آن عرق خیسانیده باز عرق کشند و عنبر و مشک و مصطگی و زعفران را در پارچه نازکی بسته در جائیکه عرق بچکد بگذارند هر صبح دو سه پیاله قهوه خوری بنوشند و در قرابادین معصومی وزن گل گاوزبان وغیره هر یک پنج مثقال و از قرنفل تا عود هندی هر یک دو مثقال و عنبر و مشک و مصطگی هر یک نیم درم و گوشت گوسفند و مرغ و کبوتر هر یک یکمن طبی مسطور است باقی بدستور ماء اللحم بسیار مقوی باه و لائق امرا و سلاطین است نخود کابلی سه آثار یکشب در شیر گاو ده آثار تر کنند صبح در آن آب گزر بیست آثار و آب نیشکر یازده آثار آب سیب آب انار شیرین هر یک دو آثار داخل کرده عرق کشند پس دارچینی عود غرقی هر یک دو توله [illegible] شتر اعرابی بهمنین شقاقل صندل سفید تودری سفید و سرخ حب الآس مغز حبة الخضرا هر یک ده توله گل گاوزبان زعفران هر یک چهار توله پوست هلیله کلان ده عدد دیگر ادویه کوفتنی را کوفته همه در عرق گاوزبان چهار [illegible] عرق بیدمشک چهار [illegible] گلاب ده آثار شب تر کرده نگهدارند صبح گوشت مرغ خصی [illegible] بیست هر یک ده [illegible] گنجشک نر خانگی دو صد قطعه [illegible] از استخوان صاف ساخته دارچینی پنج توله قرنفل دو توله الایچی خرد هفت توله کشنیز خشک نیم پاو زعفران چهار توله سای ادویه [illegible] کوفته با گوشت آمیخته بیالایند و سه گهری نگاه دارند پس شتاب [illegible] گاو [illegible] کرده پانزده [illegible] عرق کشند [illegible] آن [illegible] با عرقیات مذکوره و ادویه در آن [illegible] شکر و شیر [illegible] کرده عنبر اشهب [illegible] عرق کشند و اگر [illegible] زعفران خالص [illegible] در دهن نیچه ببندند یاقوتی که در تقویت باه و اعضای رئیسه همواره معمول [illegible] درین باب [illegible] یاقوت سرخ کهربای شمعی هر یک پنج ماشه مروارید ناسفته سنگ یشب هر یک شش ماشه مرجان نه ماشه مغز تخم خرپزه مغز تخم خیارین هر یک نیم توله شقاقل ثعلب مصری تودری سرخ تودری زرد بهمن سرخ بهمن سفید هر واحد یکتوله تخم بالنگو بوزیدان کبابه چینی دارچینی هر یک شش ماشه [illegible] بادرنجبویه گل سرخ هر یک هفت ماشه ساذج هندی نه ماشه صندل سفید چهار ماشه طباشیر ورق نقره هر یک پنج ماشه ورق طلا زعفران هر یک سه ماشه ابریشم مقرض یاو کم دو توله [illegible] شربت انار شیرین هر یک پاو شهد خالص نبات سفید هر یک نیم پاو گلاب نیم آثار اول جواهر را با گلاب صلایه کرده از مربیات و اوراق حل کنند و باقی ادویه کوفته بیخته نگاه دارند پس نبات و شهد را بقوام آرند و جمیع ادویه در آن بسرشند خوراک از پنج ماشه تا هفت ماشه قول اطبا شیخ [illegible] بر آنند که سبب نقصان باه در اعضای رئیسه [illegible] است که [illegible] آن در علاج [illegible] پس اگر سبب برودت آنها باشد [illegible] مثل [illegible] چیزی نیست که از آن قوی تر [illegible] دوا است این [illegible] که سببش برودت دیگر اعضا باشد یا ضعف آن [illegible] مثل [illegible] باشد تقویت معده نمایند و اگر سبب دیگر عضو باشد [illegible] علاج کرده کنند و اکثر آن [illegible] نافع است و چون این فصل [illegible] علاج باقی میدارند [illegible] اشیای خوشبو و معطرات [illegible] دماغ و قلب را نافع بود [illegible] قلب ادویه [illegible] تریاق [illegible] مفید [illegible] اعضا از [illegible] ساده [illegible] است [illegible] و آنرا در تقویت دماغ و بدن [illegible] و مالیدن آن [illegible] روغن [illegible] روغن نارجیل [illegible] بسیار مجرب است

و برای محرورین روغن حسک و روغن خشخاش و روغن تخم کدو و تخم خربزه و مانند آن و نسخ حقنها بعضے در اقوال سابقه مذکور شد و بعض از ان در قول اسمٰعیل و غیره خواهند آمد اسمٰعیل گوید که اگر علامات ضعف دماغ ظاهر شود نظر کنند اگر در دماغ فضله باشد اول دماغ را از ان پاک باید کرد بحبوب که از شحم حنظل و صبر و اسطوخودوس ساخته باشند و ایارج فیقرا و حب قوقایا بعد از ان غرغره و عطسه باید فرمود و بعطریات موافق دماغ را قوت دهند اگر مزاج دماغ گرم باشد کافور و صندل و بنفشه و گل سرخ و گلاب موافق بود و اگر مزاج دماغ سرد بود مشک و عود و غالیه و عنبر موافق بود و شلیثا و دواء المسک و غالیه در بینی چکانیدن سود دارد و در جمله جهت علاج این نوع بعلاجات دماغی رجوع کنند و بدان استقامت نمایند و اگر علامات ضعف دل ظاهر شود آنرا بدواء المسک و تریاق و مثرودیطوس و شربت گاوزبان و بادرنجبویه و شراب ریحانی قوت دهند و اسباب لهو و مراد و کامرانی جویند و از اندیشه و غم و طعامهاے غلیظ سوداوی پرهیز کنند و اگر علامات ضعف جگر یا ضعف معده یا ضعف گرده و علامات سوء مزاج و امراض آن ظاهر گردد علاجش بعلاجی که در مقام هر یک مذکور شد باید کرد و هم او گوید که این حقنه گرده را قوی کند و قوت جماع بجنباند بگیرند سر گوزن فربه و خصیه او و پا سر گوسفند و خصیه او و باقی اجزای او در قسم سابق در قول ابو منصور گذشت و یک نسخه آن در قول صاحب کامل مذکور شد و ایضاً سر گوسفند یک عدد و خصیه گوسفند چهار عدد و نخود نیم کوفته سی درم همه را در تنور بپزند و از آب و چربی این مطبوخ چهل درم با نیم وقیه روغن جوز و نیم وقیه روغن حبة الخضرا و دو درم پیه سقنقور یا سوسمار بی نمک حقنه کنند و ایضاً سر گوسفند یک عدد و کبوتر بچه و خروس [illegible] و نخود یک کف مغاث بوزیدان شقاقل هر یک ده درم نیم کوفته همه را در تنور پخته صاف کنند چهل درم ازین مطبوخ با ده درم شیر تازه و نیم وقیه روغن جوز هندی و پیه سقنقور یا پیه سوسمار از یکدرم تا دو درم آمیخته حقنه کنند و مخفی نماند که صاحب مزاج بارد را شاید حقنه کند اما مزاج گرم را سود ندارد [illegible] و در قول صاحب کامل و یک نسخه در قول ابو منصور گذشت و ایضاً آرد گندم در آب تر کنند و [illegible] در آب اندازند و بالیده و صاف کرده بیفشارند و بر آتش نهند تا پخته شود و باز صاف کرده افشرده آن با مغز حبة الخضرا نیم وقیه و [illegible] نیم وقیه [illegible] بجوشانند تا پخته شود و ده دانگ [illegible] سوده در ان حل کرده حقنه نمایند و این حقنه گرده را گرم کند و صاحب تاریخ [illegible] سود دارد بگیرند روغن [illegible] روغن حبة الخضرا [illegible] نیم گرم کرده حقنه کنند و ایضاً مغز گردن و پاچه و خصیه او و پیه [illegible] و کف نخود [illegible] حلبه و تخم پیاز و تخم گندنا [illegible] هر یک کف از همه [illegible] آمیزند و [illegible] چربی او بردارند و [illegible] آن ده استار در روغن [illegible] ده استار [illegible] چربی [illegible] سه روز حقنه کنند نیم گرم کرده و ایضاً بگیرند [illegible] پس آن [illegible] روغن [illegible] کنند از [illegible] بکار برند و باز وقت خفتن دیگر بار حقنه نمایند [illegible] شب برین ترتیب عمل کنند و بدانکه هر گاه یکی ازین حقنها بکار برند دوازده روز جماع نباید کرد و [illegible] باریج نکنند و آب کمتر باید خورد و آسایش گزینند و طعامها [illegible] که مذکور شد باید خورد ابن الیاس گوید که اگر سبب نقصان باه ضعف قلب باشد هر صبح شربت حماض و اترج و سیب هر کدام که باشد ده درم بگلاب و بید مشک هر واحد ده درم بنوشند و مفرح یاقوتی یک مثقال بخورند و غذا زیرباج از لحوم ماکیان و دراج سازند و اگر بسبب ضعف معده و جگر و حرارت مزاج آنها باشد بتقویت معده بجوارشات خوشبو مثل جوارش عود و عنبر و جوارش مشک و جوارش مفرح نمایند و غذا اقلایا یا گرم مصالح و ماکیان و کردناج یا نخود آب بشیرهٔ قرطم و ماکیان دهند و اگر از ضعف جگر باشد بهر تقویت کبد و اصلاح حال او سکنجبین ساده ده درم بگلاب ده درم بنوشند غذا از مزورهٔ زرشک یا ناردانه یا مضیره لحم ماکیان و جوزهٔ مرغ و بره خورند و خوردن گوشت حملان مطبوخ بکاهو و اسفاناخ و کدو و خبازی ایشان را سودمند است و سکر العشر نیز نافع بود و بابیکه در ان پوست کدو و برگ آن و برگ کاهو و جو کوفته جوشانیده باشند استحمام نمایند و تعب و کثرت جلوس در حمام ترک نمایند و از ادویه و اغذیه حاره و یابسه پرهیز کنند بعضے گویند که این جوارش خبر در باه اثری عظیم دارد و طعام بگوارد و معده و دل و جگر را قوت تمام بخشد بستانند زردک شیرین بزرگ و استخوان آنها

دو کنند و پوست او بخراشند بقدر یک رطل و در شیره و اندک عسل بجوشانند انگاه در هاون سنگی کوفته از غربال بیرون کنند و دو رطل عسل داخل کرده بر آتش بدارند تا مائیت خشک شود پس زنجبیل مصطکی دارچینی جوزبوا دارفلفل قرنفل لسان العصافیر زعفران سنبل خولنجان هر کدام سه درم شقاقل پنج درم کوفته بیخته بسرشند و از آتش فرود آورده به سه روز بنهند و از چهار درم تا هفت درم میل نمایند و این دوا قدما برای او وضع کرده اند به تجربه صحیح یافته بگیرند کندر و لسان العصافیر و بوزیدان عود و وج هر کدام یکجزو غبار طلع ذکر مثل مجموع همه را کوفته بمغز سر گنجشک تر که در وقت هیجان نهان صید کرده باشند بسرشند و این دوا را اثری بزرگ ست بعد استعمال ظاهر شود و این دوا مجرب جالینوس ست و بتجربه عجیب غریب یافته اند بگیرند شیر تازه صد درم و در آن شکر یک اوقیه حل کنند پس دارچینی و خولنجان و زنجبیل هر یک درم یا کم از این سوده پاشیده بنوشند و تا ده روز متواتر استعمال نمایند و در این اثنا جماع نکنند و بسیار مردم ضعیف القلب سهل اوست مفرحات عطریات بصلاح آمدند و اهل تجارب گفته اند کسی اگر ضعف دل و دماغ و باه بود علاجش سهل اوست مفرح یاقوتی و دواء المسک حلو و تریاق فاروقی و مثرودیطوس نوشدارو و شربت گاوزبان و بادرنجبویه و سیب ست و اگر ضعف معده باشد جوارش مصطکی دهند و اگر ضعف جگر ست نوشدارو بخورد و اگر ضعف گرده ست لبوب و فلاسفه تناول نماید ابن نوح گوید که اگر از ضعف دماغ باشد تنقیه و تقویت آن کنند با دویه سهله و غراغر و عطوسات و شمومات و سعوطات طیبه حاره مثل بان و مشک و عنبر اگر ضعف آن از برودت باشد و بکافور و گل سرخ و صندل و بنفشه و بید و نیلوفر اگر از حرارت بود و کذالک اگر از ضعف قلب باشد

علاج ضعف باه از استرخای قضیب

اگر استرخا بسبب ضعف و لاغری بدن باشد علاجش همان ست که در ذیل علاج ضعف باه از قلت منی گفته شد و اگر بسبب ترک جماع تا زمانی دراز واقع شود اغذیه باهیه مثل شیر و شکر و ماهی تازه و گوشت بزغاله و بره و کبوتر بچه و چوزه و زردی بیضه مرغ و کله و هریسه بخورند و هر چه منبه طبیعت باشد بر شهوت گردد چنانچه استماع سرود و زنان خوش آواز و قرائت کتب که در آن بیان جماع و صفت معشوقان باشد اختیار کنند و شنیدن حکایات مشتمل بر رغبت جماع و نظر در تسافد حیوانات یعنی جفتی آنها مهیج باه بود و کذا استعمال مروخات مثل روغن سوسن و خیری بابونه و زهره گاو و دلوکات مثل عاقرقرحا و روغن بید انجیر بر ذکر و خصیه و عانه و آب نیمگرم بر آلت ریزند بعده شیر پیش بمالند و بتدریج زمانی طویل و عقب آن نفت رومی طلا کنند و اگر بسبب قلت تولید ریاح باشد ادویه و اغذیه باهیه نفاخه بخورند مانند پیاز و تخم و گزر و زنگور و باقلا و لوبیا و گوشت بره و مرغ خانگی و کبوتر و انجیر و شیر با نمک و دارچینی پس اگر قلت نفخ بسبب عدم حرارت باشد مسخنات از معاجین و روغنها و غیر آن استعمال کنند و اگر بسبب قلت رطوبت باشد ترطیب از حمام و تمریخ و غیر آن علاج کنند و از باقلا و نخود و شیر تازه با نمک دارچینی غذا سازند و از ادویه هر چه بسیار گرم بود اختیار نمایند و شدید الحراره زنهار نخورند و اگر بسبب سردی اعصاب قضیب بود پس اگر آلت در آب سرد کوچک شود و لاغر و سست نباشد علاجش بعلاج فالج کنند و لبوب کبیر و معجون فلاسفه و حافظ الصحه و فرید العمر و مثرودیطوس مانند آن بخورند و طلاها بمالند و شیافهای خوشبو بویند و روغنهای مسخن عصب و سعوطات و حمولات مسخنه که در استرخا و فالج گذشت و بیجا اهتمام دارد و اگر آلت کوچک نشود و لاغر باشد علاج چه میتوان و این را عنینیت گویند و صاحب او را عنین نامند و بقول صاحب ذخیره اگر این ضعف باه در ازدیاد یعنی صادق این باشد و اگر عارضی بود علاج بدشواری سود دهد و این عارضی از جنس فالج بود ذکر ادویه مفرده که برای ضعف باه از سردی عصب باید نافع ست قضیب گاو و بائیه شتر اعرابی استعمال کنند و اگر مغز سر گنجشک نر در روغن چنبیلی حل نموده بر قضیب و کف پا بمالند موجب هیجان شهوت جماع و انعاظ میگردد و مجرب ست و اگر در پیه افیون مصری حل کرده باشند مغز بیضه دانه را سائیده و بپارچه طلا کرده چند روز بر ذکر مثل مرهم بنهند برای تعالیق نافع بود و کذا مومیائی را در روغن نرگس گداخته طلا نمودن نیز مفید بود و اگر گرده منڈی اثیم باشد با برگ تنبول بخورند از برای امراض بارده و تقویت باه مفید بود و طریق ساختن آن اینست که بگیرند منڈی و در آب تر کنند بقدر یکه نم بدارد و بعده به روغن یاسمین یا روغن دیگر خوشبو منڈی را از دست بمالند

طریق روغن منڈهی

آنقدر که بسیار چرب باشد و پس بطریق چوپ اگر چوب بگیرند و اگر شش ٹانک روغن منڈهی از ناشتا تا چهل روز بخورند و دریں مدت جماع نکنند قدرت خدا را مشاهده نماید و طریق برآوردن روغن انیست که منڈهی را با برگ و بیخ و گل بگیرند و اندکی آب پاشیده بکوبند و بست سیر شیره آن برآورده با پنج سیر روغن کنجد بجوشانند که شیره فانی گردد و روغن باقی ماند و اگر تخم انجره بکوبند و باریک سائیده در چربی شیر گداخته آمیزند و بر قضیب حوالی آن بمالند در تقویت ذکر عجیب الاثر نوشته اند و بدانند که پیه کهنه بکار نمی آید و حد کهنگی آنست که یکسال بران گذشته باشد و اگر سورنجان و مر اضافه کنند انفع بود و کذا گل کنیر سفید بروغن کنجد مجرب و کذا اندرجو در شیر میش سوده طلا کردن و صباح شستن مجرب و اگر پوست بیخ کنیر سفید در شیره بارو برگ بهت کٹائی یا در بول خر سائیده چهار گهڑی پیش از مجامعت طلا کنند در ازدیاد نعوظ و امساک مجربست و اگر چوبه اگر و عطر گلاب باهم حل کرده بر قضیب بمالند نعوظ آرد و لذت افزاید و اگر هینگ هیرا از یکماشه تا چهار ماشه بلع کنند و بالای او شیر گاو یا جز آن بنوشند مرد مزاج را نفع تمام بخشد و مجرب نوشته و اگر سیر را قشر کرده در شیر چندان بجوشانند که شیر جذب شود پس در روغن گاو بریان ساخته با شهد معجون سازند مقوی باه مبرد دین و نافع فالج و لقوه است و مجرب و اگر گندهک آملسار بشیر پسکهیره صلایه کنند تا غلیظ شود پس شیره دیگر اندازند همین بیان تا چهل پٹ تمام شود و همین پٹ در بیخ تا غلیظ است پس مقدار یک برنج تا دو هفته خورند جهت افزونی اشتها و قوت باه مفید است و اگر زعفران در آب ادرک باریک سائیده ضماد نمایند و چهار گهڑی بدارند و ستّه چهار روز چنین کنند برای سختی قضیب و ازدیاد باه مجرب نوشته و کذا ضماد تخم کوفته بیخته در شب و روز دو بار تا چند روز قضیب را سخت گرداند و اگر از تخم بلیل زرده شیشی آتشی یا بطور پتیال جنتر روغن برآرند و یک قطره آن را بر برگ پان بنگله مالیده و درخت حشفه گذاشته ببندند و بعد سه پاس بکشایند و دو بار دیگر همچنین بکار برند گویند که عنین را نفع بخشد و احتیاط دارند تا بر سر ذکر نرسد که موجب ورم آن گردد و اگر چهار سرخ دار شکنه را با آب بیخ ترب سائیده و بر پان مالیده از هیچ بیتر ببندند و سه روز همین طور عمل آرند بعده دار شیشعان سرمه سا نموده در پیه مرغ سرشته بمالند در مرتبه اول تپش حاصل گردد و اگر مغز سر کرگس که سرخ سر باشد بگیرند و در شراب تند چهار پاس متصل سائیده بر پارچه باریک کهنه مالیده بر ذکر سوای حشفه بپیچند و بالائش برگ پان بنگله نیم گرم ببندند و صبح کشاده آب مطبوخ زنجبیل بشویند و بار دیگر عمل نمایند و تا دو هفته با مراعات ضروری بکار برند منفعت حاصل شود و اگر پیه موش دشتی که زیر درخت مدار سوراخ کرده بماند بگیرند و در کفچه لیپیک نیم ماشه سندور آمیخته بدارند و پیش از جماع یکماشه از آن بر ذکر طلا کرده باشند در تقویت باه و تعشق زن نافع ست و اگر کانجه بروغن بید انجیر سائیده بر آلت مالیده ببندند اندکی خراش آرد ولیکن مخلوق را نفع بخشد و اگر سیماب یکدام شهد دو دام در آوند آهنی با دسته آهن خوب حل کنند تا یکذات شود پس بر پارچه مالیده بر ذکر بپیچند و دوران نعوظ شده دو کرت سند و نزدیکی زن نمایند نفع بخشد و اگر درین یکعدد مغز سر و مهره از انهند بهتر گردد و بعد طلا برگ پان بنگله گرم کرده ببندند و رشته خام بپیچند و اگر هفت روز استعمال کنند بهتر بود **ذکر ادویه مرکبه که رافع سستی ذکر اند** این ترکیب بتی در تقویت ذکر مجربست پارچه سفید باریک را در آب زردچوبه رنگ کرده در سایه خشک نموده بشیر زقوم که بهندی تهوهر گویند خوب تر کرده در سایه خشک نمایند باز در شیر مذکور تر کرده بدستور در سایه خشک کرده نگاهدارند و هنگام خواب قدری از ان پارچه در شراب انگوری تر کرده اول برگ پان بر ذکر بپیچیده و بالایش آن پارچه بپیچند و بر رشته ببندند هرگاه سوزش و خارش معلوم شود فورا دور کنند که موجب تفریح نشود و اگر قوی تر خواهند عوض شیر مذکور در شیر آکهه تر نمایند و در آب زردچوبه هر دو شیر سه سه بار تر کرده خشک سازند و یکبار در آب پیاز اندران لونگ و جایفل و جوتری سائیده باشند تر نموده خشک کنند پس قدری از ان پارچه در روغن زرد بیزند چنانکه سوخته نگردد و برگ پان زرد بسته بالای آن پارچه مع روغن نیم گرم و بالایش نیز برگ پان بسته دو سه گهڑی بدارند و تا بقای اثر همین بتی باز در روغن بخته چند بار بعمل آرند و اگر پارچه را بشیر عشر و زقوم هفت هفت بار ترکرده خشک کنند پس در خشت جامن ایکا نیده پارچه مذکور چهل روز در ان داشته بر آرند بعده بتی بروغن چرب کرده بدستور بعمل آرند نیز مفید ست و بعضی گویند که پارچه را بعد ترکردن بهر دو شیر مذکور و خشک کردن آن موم چرب نموده جوزبوا و قرنفل هر واحد شش ماشه در شراب دو آتشه کهرل کرده پارچه مذکور

دران تر نموده بطریق بتی بعمل آرند و اگر چوب جلد تراش گرد و سفید که کاشغری در روغن شسته آمیخته سازند جهت جلق و سستی اعصاب مجرب ست بتی دیگر
که نافع تر شسته سورنجان عاقرقرحا دارچینی قرنفل خراطین تازه و افیون جند بیدستر مال کنگنی هر یک پنج ماشه همه را باریک سوده پیاز نرگس که برگ
نیاورده باشد ریزه ریزه کرده در نیم آثار شیر گاو تر نمایند تا پنج گهڑی بعده پیاز مذکور با ادویه مسحوقه در شیر مسطور کهرل نمایند تا آنکه شیر خشک شود
پس آب پیاز سفید پنج عدد داخل نموده حل کنند که خشک گردد پس زهره نرگاو جوان داخل کرده بسایند و در ظرف چینی نگاه دارند وقت حاجت بر برگ پان
مالیده ببندند تا بیست و یک روز بعمل آرند و جماع نکنند دیگر شیر آک نیم پاو شهد خالص نیم پاو هر دو را در کڑاهی آهنی انداخته از دسته آهن
حل کنند که از اثر حدت آن کڑاهی با دسته از زمین برخیزد بعده چهار ماشه افیون دران حل کنند و در ظرف چینی نگاه داشته وقت حاجت آلت را
بروغن گاو چرب ساخته و ابریشمی پارچه مالیده ببندند و بعد یکپاس دور کرده روغن گاو بست یکبار شسته بمالند و همچنین سه روز عمل نمایند اثر
بیخ ذکر آبیاری شده به خواهد شد دیگر بتی ملا قاسم که مشهور النفع ست بالون و کوٹ و خردل هر سه هموزن باریک ساییده در آب گرم لت کرده
بر بتی مالیده ببندند ایضاً که نافع مجلوق ست [illegible] بیدفرک هر واحد یکتوله گداخته صاف کرده سم الفار سفید یکنیم ماشه باریک سوده بیامیزند
و عند الحاجت بر پارچه مالیده سر حشفه گذاشته ببندند و از بالا برگ پان بنگله پیچند بعد سه روز کشاده بشراب بشویند و چهار پاس کشاده دارند
من بعد همان بتی را ببندند و برگ پان پیچیده بعد سه روز بکشایند و بشراب بشویند عنی مجلوق را فایده گردد ایضاً برای
تقویت باه پارچه سفید در شیر زقوم تر کرده در سایه خشک نمایند همین قسم سه مرتبه در عرق پیاز پارچه را تر کرده خشک سازند بعد ازان آنرا
شب و روز در روغن تخم کتان نگاه دارند و بر آلت گذاشته از [illegible] ساخته بالایش بتی مذکور پیچند و تا چهار گهڑی بدارند و اگر ضرورت باشد
روز دوم همین عمل کنند و پارچه مذکور مدام در روغن السی بدارند ایضاً پارچه را در آب [illegible] ساییده تر کرده در سایه خشک سازند بعده در آب برگ
دهتوره سه مرتبه بعده در شیر آک سه مرتبه تر کرده در سایه خشک کنند من بعد در روغن [illegible] بریان [illegible] آتش نرم وقت حاجت بران بتی
شهد مالیده و [illegible] سرخ باریک ساییده پاشیده سه روز ببندند ایضاً بتی که جهت قوت باه [illegible] سفید چهار درم قرنفل
هفت عدد دارچینی زعفران جوز بوا هر یک یکتوله [illegible] روغن کنجد قریب نیم پاو [illegible] چهل پاس کهرل کرده بر پارچه چرب کرده بتی سازند ایضاً
جهت تقویت قضیب پارچه را [illegible] عرق [illegible] نموده بر قضیب پیچند بالای آن پارچه دیگر ببندند صحیح المزاج تمام روز نگاه دارند
و مریض سه روز نهایت یکهفته و آن بتی را [illegible] که خواهند باز ببندند و این را آخر بتی می نامند و طریق برآوردن [illegible] آن در تالیف شریف
و علاج الامراض مفصل مسطورست جوارشات و حبوب این جوارش [illegible] در تقویت باه و ازدیاد شهوت نهایت مجرب ست مشک
یکنیم دانگ [illegible] یکمثقال قرنفل سنبل الطیب جوز بوا بسباسه لسان العصافیر [illegible] زنجبیل دارچینی [illegible] عود هندی
زعفران هر یک سه درم [illegible] شقاقل قند [illegible] هر یک دو مثقال [illegible] گلاب حل کنند و عسل [illegible] بقدر کفایت آمیخته بقوام آرند
پس ادویه [illegible] یکمثقال جوارش [illegible] که در تقویت باه و شهوت [illegible] نافع [illegible]
روغن گاو بریان کرده جدا نگاه دارند و روغن را [illegible] زنجبیل هر یک ده درم [illegible] دارچینی [illegible]
کباب چینی بسباسه عاقرقرحا هر یک دو درم قرنفل جوز بوا هر یک پنج درم کوفته بیخته در روغن مذکور چرب سازند و شکر [illegible] یک سیر [illegible]
یک سیر بقوام آورده همه را کوفته داخل کرده بهم زنند تا مثل حلوا شود و از آتش فرود آورده ادویه [illegible] داخل کرده نگاه دارند و هر روز [illegible]
بخورند جوارش هندی که جهت قوت باه و [illegible] مفید [illegible] عاقرقرحا جوز بوا بسباسه قرنفل [illegible] سنگهاڑه خشک کهاره دانه [illegible]
فلفل سیاه آمله زنجبیل دارفلفل [illegible] کوفته بیخته در شهد خالص بقدر [illegible] بخورند [illegible] بعد از خوردن آن
آب سرد و اشیای ترش نخورند حب [illegible] که در تقویت باه نافع [illegible] شیر گاو [illegible] تا تمام [illegible] جذب شود

در سایه خشک نموده باه زیره او بسباسه هر یک چهٹانک کوفته بیخته با شهد بقوام آورده آمیخته حبها سازند و بحسب مزاج بدهند و اگر اندک حلتیت نیز داخل سازند قوی تر گردد **حب جالینوس** جهت کسیکه عاجز بود در ازاله بکارت از راه سستی اعصاب خواه بسبب جلق خواه بسبب دیگر و علت کند بنابر اول قادر سازد و الا در شب دوم و سوم مجرب ست مغز سر گنجشک نر که بوقت هیجان شهوت آن گیرند شقاقل تخم پیاز سفید خرما تخم گندنا ثعلب مصری تخم جرجیر سماق حمید احجار ابریشم تقدیری کوفته بیخته بعسل و آب جرجیر حبها بقدر نخود سازند و یکمثقال تا یکنیم درم همراه شراب یا آب انگور شیرین یا آب بیکه نخود در آن تر کرده باشند بخورند **حب سیماب** در تهیج و تسخین باه و اشتها عجیب و غریب ست سیماب خالص کبریت کات سفید قرنفل هر یک چهار ماشه اول سیماب و گندهک را خوب سائیده و ادویه دیگر آمیخته بسایند باز با زردی بیضه مرغ صلایه بلیغ نمایند و بمقدار فلفل سیاه حبها ساخته هر روز یک حب بخورند و اگر یکهفته ازین حب بخورند و بالای آن شوربای گوشت گوسفند یا شیر گاو نیمگرم بنوشند و تا بست روز مجامعت نکنند از قوت باه چیزی مشاهده سازند که ندیده باشند و در بیاض استادی مرحوم مرقوم ست که سیماب مصفی ده درم و گوگرد مصفی دو درم دوازده پاس بسایند باز قرنفل یکدرم داخل کرده سحق بلیغ نمایند و یا زرده بیضه مرغ لعقد بقدر نخود حب ساخته هر روز یک حب با پان بخورند پس شوربا یا شیر بنوشند و بالائش بیڑه پان بخایند و غذای مولد خون تناول کنند و از ترشی پرهیزند و اگر حرارت بر طبیعت غلبه کند عرق کاسنی و گاوزبان و شربت انار و بالنگو بنوشند و طریق صاف کردن سیماب و گوگرد آنست که سیماب را از ده تو پارچه بگذرانند و گوگرد را گداخته در شیر اندازند **نوع دیگر** سیماب گوگرد زرد آمله سار و اگر بهست نیاید دیگر قسم آنرا گرفته در شیر صاف نمایند و هر دو را در سنگ سماق تا چهار پاس صلایه کرده ثعلب مصری دارچینی هر یک نه درم مغز جوز مغز بادام هر یک چهار و نیم درم جوزبا ثل چهار درم نبات مساوی همه اجزا داخل کرده باز تا دو پاس صلایه کنند و بعسل آمیخته حبها بقدر نخود سازند و بخورند بعد وقت خواب و یکعدد صبح بسیار مفید ست **حب** جهت استحکام قضیب خصوصاً مرطوب المزاج را عجیب ست زعفران کبابه دارچینی عاقرقرحا ریگ ماهی خولنجان مساوی بعسل مقدار کنار یا آمله حب بندند و پیش از جماع بخورند تماشا نمایند **حب کمون** کرد نیاب بنهایت مفید مجرب ست و از اسرار ست بگیرند زیره کوهی شش درم بریان کرده باریک بسایند آنگاه بمقدار دو درم ازان با یکدرم قرنفل و یکدانگ مشک تبتی صلایه کرده و یکدرم عنبر اشهب را در روغن ازرق یا یاسمین حل کنند و قدری روغن بلسان افزوده حبها سازند و بوقت حاجت یک حب در دهن گرفته بجماع مشغول شوند و عجایب بینند **حب هندی** که مجرب نوشته اند کنگنی تخم زردک عاقرقرحا هر یک یکدام قرنفل زعفران هر یک نیم دام اسپغول نیم درم خشخاش کنجد هر یک پنج درم روغن گاو شهد خالص هر یک چهار دام زردی بیضه پنج عدد ادویه کوفته بیخته در روغن و شهد و زردی بیضه سرشته بمقدار جوز بوا حب سازند و یکی پیش از جماع بخورند که بسیار مقوی ست هر چند انزال شود شهوت بر جا باشد و اگر از بوی زردی بیضه خام تنفر باشد بیضه ها را در آب جوشانیده زردی ازان گرفته ممزوج سازند **ایضاً** که نهایت مقوی باه ست کھکنی موصلی ستاور تخم کونچ تخم اوٹنگن پوست بیخ اونٹ کٹاره مال کنگنی قند سیاه مساوی کوفته بیخته در شیره اورک بقدر کنار دستی حب سازند و هر روز یک حب با شیر گاو خورند **حب خراطین** که مقوی باه و حید الاثر ست خراطین تازه از گل پاک کرده خشک نموده شش درم سبوس اجواین دو درم قند سیاه چهار درم آمیخته بقدر نخود حب بندند و یک حب تا است روز خورند **ایضاً** خراطین صاف نیم پاو بریان شده عاقرقرحا قرنفل بسباسه دانه الاچی خرد هر واحد شش درم مشک یکماشه همه را باریک ساخته در شهد بقدر کنار دشتی حب بندند و یکی صبح و یک شام همراه شیر یا دوغ گاو بخورند **حب ریگ ماهی** که جهت تقویت باه و امساک بتجربه رسیده ریگ ماهی شنگرف تازه سبز قرنفل هر واحد چهار جزو زعفران مشک افیون هر واحد یکجزو کھکنی ورق طلا هر یک سه جزو دار شیشعان دارچینی ورق نقره هر یک هفت جزو کوفته بیخته بقدر نخود حبها سازند و یک حب با پیاله شیر گاو خورند و بعد از دو ساعت جماع نمایند **حب فادزهر حیوانی** تالیف حکیم شریف خان که بجهت تقویت باه بی نظیر ست لیکن در سن جوانی و مزاج و فصل حار استعمال نباید کرد فادزهر حیوانی مروارید ناسفته کهربای شمعی بسد مرجان مصطکی لاجورد مغسول درونج عقربی حب بلسان شقاقل بهمن سرخ و سفید هر یک نیم مثقال زعفران قند بید ستر سوسیائی اصیل مشک خالص عنبر اشهب هر یک دو دانگ مایه شتر اعرابی ثعلب مصری مغز سر گنجشک نر هر واحد

[illegible]

یکدانگ مومیائی و عنبر را در روغن زیت گداخته جواهر سوده باقی ادویه کوفته بیخته مخلوط نموده بگلاب بمقدار نخود حبها سازند و بورق طلا و نقره پیچیده نگاه دارند شربت دو حب و در نسخهٔ دیگر یاقوت رمانی لعل بدخشانی عوض کهربا و بسد و مرجان و لاجورد داخل است و تعداد ورق نقره ده عدد و ورق طلا پنج عدد

حب مومیائی تالیف والد حکیم علوی خان بجهت نقصان باه که بسبب استرخای آلت و ضعف قوی باشد بی نظیر است مومیائی دار اسے مصطکی رومی هر یک یکدانگ عنبر اشهب یکجزو هر سه را در فنجان چینی کرده روغن پسته داخل نموده فنجان را در ظرف مسی که در ان گلاب و عرق بهار نارنج پر کرده باشند گذاشته بهیچ یک گلاب و عرق در داخل فنجان نشود و آن ظرف مس را در میان پاتیله پر آب بر روی سه پایه بگذارند و سر پاتیله را محکم بسته آتش در زیر آن کنند تا مومیائی و غیره گداخته شود و پس فادزهر حیوانی و فادزهر معدنی مشک خالص هر واحد یکجزو مروارید ناسفته طباشیر قرنفل بسباسه جوزبوا بهمن سرخ بهمن سفید دارچینی شقاقل زنجبیل درونج عقربی عود هندی عود صلیب خصیة الثعلب جدوار خطائی هر واحد یکدانگ کوفته بیخته با آن سرشته حبها سازند و بورق طلا پنج عدد پیچیده و پنج حصه نمایند و هر روز یک حصه تناول کنند بعد آن نبات سفید پنج مثقال تخم بالنگو یکمثقال عرق گاوزبان گلاب عرق بید مشک هر یک هفت درم بنوشند حب جدوار تالیف حکیم ممدوح که در تقویت باه بی نظیر است جدوار خطائی نیم مثقال فادزهر حیوانی ورق طلا هر یک نیم دانگ قرنفل زعفران عاقرقرحا جند بیدستر جوزبوا بسباسه دانه هیل دارچینی هر یک یکدانگ کوفته بیخته حبها سازند بقدر نخود و دو حب وقت صبح و دو حب وقت خواب فرو برند بعد ازان پیاله شیر گرم کرده یکدانگ زنجبیل سوده ده درم نبات داخل کرده بنوشند حب از مجربات هند بجهت کسی که بازاله بکارت قادر نباشد نافع عاقرقرحا قرنفل خشخاش موصلی شوبز جوزبوا اسگند فلفلموه مساوی کوفته بیخته حبها برابر کناردشتی سازند و هر صبح یک حب بخورند دوائیکه در تهییج باه از مجربات حکیم علیم الله است کھکھنی ادرک یک هر دو ماشه برگ سداب هندی چهار ماشه باریک سوده با شیر تازه بخورند و تا بیست دیگر بعمل آرند و اولی آنکه اول کمتر از وزن مذکور شروع کنند و بعده اندک اندک افزوده بمقدار مسطور رسانند ایضا گندهک یکتوله دانه الایچی سفید دو توله هر دو را خوب سحق کنند و بقدر سه سرخ با شیر گاو وقت خواب شب میخورده باشند سفوف کیمیای عشرت که بغایت مقوی باه است و در امساک بی نظیر کھکھنی سه سرخ کاتهیل شش سرخ قرنفل شنگرف مازو پهل ورق طلا هر یک چهار سرخ زعفران یک سرخ دارچینی مشک ریگ ماهی هر یک یکماشه افیون شش پنج ورق نقره هشت سرخ همه را سفوف ساخته با یک قدح شیر گاو فرو برند بعد دو ساعت بجماع مشغول شوند و چون گرانی سینه معلوم شود یک پیاله شیر بخورند و در تمام همین قسم تا دو آثار شیر خواهد نوشید و هضم خواهد کرد و بیدار خواهد ماند اضمده و اطلیه مقوی باه جند بیدستر مشک جوزبوا بسباسه قرنفل زعفران تخم دهتوره سیاه تخم کتائی سفیدی پیچال کبوتر صحرائی هر یک دو ماشه افیون یکماشه مویز زفت رومی پوست بیخ کنیر سفید هر واحد سه ماشه فراطین عرق سک هر یک چهار ماشه پیاز نرگس تازه هفت ماشه همه را بزهره گاو و شراب بسایند یک کیار کهرل کرده حب بندند و بیک ماشه عطر آگلیه طلا کنند ایضا مجرب برای سستی ذکر و مخلوق نافع است پیاز عنصل یک عدد و پیاز نرگس هفت عدد و بکاره و چسبے ورق ورق کرده در شیر پش آنقدر که بپوشاند نموده بگذارند تا آنکه تمام شیر را جذب کند بعده قسط تلخ مغز بیدانه بوزیدان عاقرقرحا دارچینی مج ترکی هر واحد یکتوله کوفته بیخته زلو خشک زهره گاو مومیائی عنبر اشهب هر یک شش ماشه بیربهوتی شیر هر یک دو ماشه روغن راسن چهل ماشه همه را یکجا جمع کرده کهرل نمایند که مثل مرهم شود اندک ضماد نمایند ایضا مجرب برای مخلوق پوست بیخ کنیر سفید مغز تخم کنیر سفید تخم دهتوره اسگند هر واحد یکتوله کافور افیون هر یک نیم توله کوفته با شیره گتائی خرد سائیده حبها بقدر نخود سازند و هر روز یک حب با آب حل کرده بر ذکر طلا نمایند سستی و خلق زندگی بیطرف شود ایضا بابت مخلوقی پیاز نرگس ده عدد دارچینی دو و نیم توله عاقرقرحا سه توله هینگ پنج توله زهره گاو دو و نیم عدد تا آب پیاز دشتی کهرل کرده ضماد سازند پوست باریک جدا سازند مجرب است ایضا بابت مرض الضمیر برای سستی و مخلوق مجرب از زهر سنکهیه هر یک یکتوله بیربهوتی یکماشه قرنفل کلاه دار هفت عدد مهر ادر تخم دهتوره سیاه نیم پاؤ خوب کهرل نمایند و حب بوزن سه ماشه بسته

نگاه دارند وقت حاجت یکپاس شب گذشته بعد فراغ از طعام در آب یک حب در آب دهتوره سیاه سوده سه پارچه پارچه بر قضیب ضماد نموده حشفه گذاشته پیش بندند بالای آن برگ پان بار شته خام بندند همین نوع هفت روز بعمل آرند و از ترشی و بادی پرهیزند ایضاً از علوی خان قرنفل یکدرم دارچینی شش سرخ زعفران چهار سرخ افیون برگ کنیر سفید هر واحد یک سرخ در زهره گاو سوده طلا کنند ایضاً مقوی باه و مجرب عاقرقرحا ماشه جوزبوا بسباسه قرنفل انگوزه خالص سیماب زرنیخ هر یک یکتوله در شراب تند بقدر نیم آثار کهرل کرده حب بسته دارند و بشراب ساییده هر روز یکبار طلا سازند و سه روز منفعت بین میشود ایضاً پیاز نرگس پیاز عنصل هر یک یکدرم در شیر میش یکروز حل کنند بعده مویزج دارچینی جند بیدستر فرفیون عاقرقرحا دارچینی اجواین تخم کتائی خرد تخم کتائی بزرگ میل گوش آدمی زفت رومی زنو خشک خراطین هر یک یکتوله بالون مال کنگنی زردچوب هر یک یکتوله آمیخته در زهره گاو یکشبانروز کهرل کرده ضماد نمایند ایضاً که تقویت باه کند و ذکر را قوی و سخت و سطبر گرداند پیاز نرگس نو یکعدد دیکار و چوبی ورق ورق نموده در شیر میش کهرل نمایند بعد از ان قسط تلخ مثانه بغدادی زراوند مدحرج عود ترکی خراطین هر یک یکتوله داخل نموده کهرل نمایند تا چون مرهم شود و سیائی احسن چهار ماشه در روغن چنبیلی دو توله حل نموده داخل مرهم نمایند و بر قضیب سوای حشفه ضماد نمایند ایضاً مقوی باه از حکیم محمد جعفر جند بیدستر مصطکی رومی هر یک یکتوله قسط شیرین یکنیم توله تخم ترب سه توله روغن زیتون [illegible] کهرل نموده استعمال نمایند ایضاً از حکیم محمد رضا عاقرقرحا دو ماشه دارچینی یکنیم ماشه قرنفل یکماشه بسباسه یکنیم ماشه زعفران نیم ماشه جوزبوا چهار حبه دار فلفل یکعدد و همه را کوفته بیخته در کهرل انداخته با آب ادرک سحق بلیغ نمایند پس چیده داخل نموده [illegible] لیپ کرده بر قضیب بندند تا یکپاس بعده دور نموده مجامعت نماید و در نسخه حکیم قطب الدین مغز تخم کونچ و پوست بیخ کنیر سفید هر یک ماشه عوض قسط قرنفل و زعفران بود و دار فلفل سبت نوشته که ادویه در شراب دو آتشه کهرل کرده حب بسته در شراب حل کرده ضماد نمایند بالایش برگ دهتوره بندند و صبح با آب گرم بشویند ایضاً گویند که عنین پنجاه ساله از بین به شود جند بیدستر عاقرقرحا فرفیون هر یک هشت ماشه مویزج کبر دارچینی هر یک چهار ماشه قرنفل چهل و یکعدد کوفته بیخته در شراب با شهد مقدار کنار حب بندند یک حب بر قضیب ضماد کنند و صبح با آب گرم بشویند در یک هفته بحالت اصلی باز آید مجرب است ایضاً برای قوت باه بسباسه سفید فلفل سیاه جند بیدستر حلتیت هر یک نیم درم مغز سپند دانه دو درم مشک خالص دو دانگ کوفته بیخته با روغن زنبق یا یاسمین سرشته بر قضیب بمالند ایضاً از برای جالق و قوت باه اسپندان مغز تخم سیاه انجیر خردل هر یک سه درم کوفته با روغن یاسمین سرشته هنگام [illegible] بر ذکر و خصیه بمالند سطبری و قوت در آن پدید آید ایضاً جهت باریکی بیخ ذکر جاوشیر جوزبوا بسباسه هر یک چهار ماشه [illegible] گوش آدمی یکدام [illegible] خصیه خرم [illegible] در شراب دو آتشه بسایند چندانکه شراب جذب شود و بکار برند ایضاً که جهت [illegible] بتجربه رسیده مستی که عقب سر ساخته میباشد بوزن یک نخود قرنفل سه عدد با برگ پان صلایه کرده طلا نمایند ایضاً که برای جالق و عنین و درازی و سطبر قضیب خیلی مجرب است حکیم محمد جعفر علاج مجلوق بهمین نسخه میکرد و نفع این نهایت معاینه گشته شیطرج سرمه ناز و استخوان ماهی سوخته زاگ سرخ شنگرف هر یک یکتوله خراطین هفت توله افیون مصری عرق [illegible] زهر [illegible] هر یک دو توله همه را سرمه سا نموده نگاه دارند پس [illegible] پنج توله ماده [illegible] قرنفل جنگلی دهتوره مال کنگنی هر یک هفت توله تخم ترب تخم گزر هر یک چهار توله مرچ جنگلی پنج توله [illegible] ادویه مذکوره آمیخته بقدر نیم سرخ استعمال نمایند که این دوا تیز بسیار است ایضاً تالیف حکیم محمد [illegible] دو دام [illegible] نیم دام [illegible] یکدام [illegible] قسط شیرین قسط تلخ هر یک نیم دام [illegible] هر یک یکدام روغن کنجد سیاه [illegible] آب برگ چنبیلی نیم آثار شراب دو آتشه [illegible] آثار اول آب چنبیلی و شراب در روغن مذکور [illegible] تا آنکه آب و شراب بسوزد و در روغن بماند بعد از ان ادویه کوفته بیخته در روغن مذکور داخل کرده بسوزانند و صاف نموده در شیشه نگاه دارند و بقدر ده سرخ طلا کنند و بالای آن برگ تنبول بندند یکهفته یا زیاده عمل آرند مجرب است ایضاً از مجربات حکیم وارث علی خان شیر برگ شیر [illegible] هر دو قسم [illegible] شیر درخت [illegible] هر یک [illegible] تخم دهتوره [illegible] سوده [illegible] باشد روغن [illegible]

یک تولہ اول روغن را گداز نہ چون بجوش آید ہر چہار شیر اندازند و حل کنند و بزودی فرود آورده تخم دھتوره داخل کنند و خوب حل کرده در ظرفی بدارند وقت شب قدر نخودی بر پای مالیده بر بندند و صبح وا کنند **ایضاً** از حکیم ممدوح بھکر مول ثقیل الوزن که از اندرون گلابی رنگ باشد و سیدۂ چوب ہر دو جدا جدا باریک سائیده مساوی بگیرند و با آب ادرک سرشته قرص ساخته حشفه گذاشته بندند ہرگاه گرمی زیاده محسوس شود دور کرده بشیر بیش نیمگرم و اگر نباشد با آب نیمگرم بشویند **ایضاً** که برای تقویت باه نظیر ندارد آب پیاز عنصل آب پیاز نرگس آب پیاز سفید آب سیر ہر یک سه ماشه روغن حب السلاطین یک تولہ زہرۂ مرغ سیاه یک عدد زہرۂ گنجشک نر ده عدد مورچه سرخ بست عدد زنبور پنج عدد موینج عاقرقرحا دارچینی فلفل پوست بیخ کنیر سفید قفر الیهود ہر یک چہار ماشه ہمه را در کھرل انداخته با ده تولہ شراب تند سحق بلیغ نموده حب بسته بدارند وقت حاجت بروغن گاو تازه سائیده سوای حشفه طلا سازند سوزش می آرد خطر نکنند تا ہفت روز بعمل آرند **ایضاً** مقوی باه عطر دارچینی مومیائی خالص ہر یک درم عطر عود عطر نارمشک ہر واحد دو درم کھرل کرده طلا نمایند **ایضاً** که برای قوت باه بهتر ازین نسخه نیست سم الفار زرنیخ شنگرف سیماب ہر یک شش ماشه در چہار تولہ عسل خالص کھرل کنند بعد از آن پیه شیر پیه خوک صحرائی که از خصیه گرده او برآورده باشند و پیه سسمار و پیه درل صحرائی که بهندی ساندھ گویند ہر یک دو تولہ داغ کرده و خراطین نر ہر یک تولہ کرم پتال ده یک عدد در کھرل انداخته با یکشبانه روز بسایند پس حبه سفید تخم ترب تخم کتانی عاقرقرحا چرک گوش انسان جوان جوزبوا بسباسه قرنفل ہیل قفر الیهود افراتی سوده پوست بیخ کنیر سفید سورنج حلتیت خالص مشک ہر یک سه ماشه در کھرل انداخته با شراب دو سه تولہ ہمه را تا دو روز صلایه نمایند و حب بسته دارند و طلای رقیق بذکر سوای حشفه نمایند و بالایش برگ تنبول بندند **ایضاً** که اکثر مردم را نفع بخشیده شنگرف ہڑتال طبقی سیماب کیله عاقرقرحا موینج پیاز نرگس دارچینی زہرۂ نرگاو ہمه را با آب زہرۂ سہ ده پاس کھرل کرده نگاه دارند وقت ضرورت قدری گرفته طلا کرده باشند **ایضاً** مقوی باه نسخه حکیم اسمعیل مردار سنگ سیماب ہڑتال سم الفار ہر یک سه ماشه تخم کتانی چہار دام روغن زرد نیم پاؤ ادویه باریک سائیده در شیرۂ تخم کتانی که با آب برآورده باشند شانزده پاس کھرل نمایند بعد از آن در روغن زرد چہار پاس کھرل کرده نگاه دارند و وقت حاجت کم از سرخ طلا نموده بالایش برگ تنبول بندند و صبح با آب گرم بشویند و چند شب بکار برند و اگر آب برگ کتانی خرد شش تولہ عوض شیرۂ تخم آن کنند در دست فائده این بکرر جا بمشاهده در آمده **ایضاً** برای عنین آزموده میرزا سلیم بیگ مغز پسته یک پاؤ مغز حب السلاطین نیم پاؤ ہر دو را کوفته در پارچه نو پوٹلی بسته در طباق گرم نهاده بفشرند و روغن گرفته در شیشی بدارند و بعد چند روز طلا کنند و بعد گذشتن یک برشکال بلکه بعد یک و سال قوی تر و بی ضرر میگردد و تاثیرات و بثورات بذکر پیدا میکند اگر بثور شود در روغن زرد بمالند قوت ذکر تمام می آرد ہر که خواہد کرد دریافت خواہد شد **ایضاً** برای [illegible] چربی شیر چربی خوک جنگلی ہر یک پنج دام بیربہوٹی جوزبوا خراطین خشک زہر جھپناک گھونگچی سفید عاقرقرحا جند بیدستر دارچینی ہر یک یک دام قرنفل جدوار زعفران مال کنگنی اجواین خراسانی شهد کشمیری ہیرا ہینگ کافور بهیم سینی سہاگه چرک گوش آدمی شنگرف بیخ کنیر سفید ہر یک دو دام پیاز نرگس یک عدد مغز خوک جنگلی چہار عدد وزغ خشک ہفت عدد کھلا نو چہار عدد مغز گنجشک خانگی شش عدد مغز چربی ساندہ ده عدد سفنه چربی نیوله ده عدد ہمه را کوفته کھرل نمایند دوازده پاس بعده یک کیله پخته گرفته از دست نرم کنند و شب دوا بر کیله مذکور بپیچید و تمام شب نگاه دارند اگر روز دیگر کیله سخت گردد دوا تیار شده باشد و الا چہار پاس دیگر کھرل نمایند **ایضاً** مجرب حکیم شریف خان فرفیون بهروزه ہر یک دو درم بسباسه یک درم دار فلفل یک نیم درم عاقرقرحا دو نیم درم موم کافوری نیم درم تخم خس خرجیر جند بیدستر ہر واحد یک نیم درم روغن نرگس نیم اوقیه اول موم در روغن مذکور حل نموده ادویه کوفته بیخته در ان بیامیزند و بعد سحق بلیغ بعمل آرند و سوای حشفه طلا میکرده باشند و بالایش برگ پان بپیچند **ایضاً** مقوی و منعظ ذکر در تقویت ذکر عنین نهایت سود مند و بعمل پیاز عنصل پیاز نرگس ہر یک نیم اوقیه در بست و ہشت مثقال زیت و قدری آب بجوشانند تا مهرا شود و آب بسوزد و روغن بماند پس بماند کرده زہرۂ گنجشک خانگی تخم انجره عاقرقرحا دل سرخ ہر یک یک مثقال عنبر اشهب نیم مثقال اضافه نموده مکرر بتقضیب و عانه و خصیتین طلا کنند و اگر مومیائی وقت ودمی و زہرۂ مرغ و مانند آن افزایند قوی تر میشود چون سحق نمایند

و مرکی یک مثقال بآن مخلوط کنند نهایت قوی میگردد از مجربات ست الیضاً برای جالق و ضعف باه از حکیم اجمل خان پوست بیخ کنیر سفید
پوست بیخ کنیر سرخ هریک یکدام جوزبوا یکعدد افیون مصری نیم دام اول هر دو پوست را کوفته همه را همراه بیگوه کلان که بفارسی سوسمار گویند
پنج دام کهرل نمایند بعد از ان از آب برگ دهتوره لیز هر قسم که باشد تا دو گهڑی کهرل نموده مثل کسنار جنگلی گولی ببندند و یک حب در شراب دو آتشه
حل کرده سوای حشفه لیپ نمایند تا چهار دو روز الیضاً برای محلوق از مجربات استاد مرحوم جند بیدستر مویزج عاقرقرحا [illegible] هینگ
قسط تلخ دارچینی پهکری پهول هریک دو ماشه با شراب دو آتشه سائیده با سکنگا بیش و پاس کهرل کنند تا چون مرهم شود و حشفه گذاشته قدری
طلا کنند و بالای آن پان ببندند الیضاً برای محلوق ضعف دان قرنفل دارچینی هریک شش ماشه بیخ عاقرقرحا بیربهوٹی
خراطین جائفل کلان جوتری هریک یکتوله مشک یک ماشه شنگرف سه ماشه در روغن بیضه مرغ کهرل نموده در [illegible] طلا کرده قضیب
طلا نمایند حشفه گذاشته تا چهل روز متواتر استعمال کنند و اگر [illegible] ظاهر شود [illegible] روغن [illegible] بالند الیضاً مجرب
مختصر تالیف حکیم محمد جعفر پوست بیخ کنیر سفید پیپشیر خراطین چرک گوش آدمی هریک یکدام روغن گاو پنج دام مثل مرهم ساخته طلا نمایند
الیضاً مجرب روغن زرد و شراب چیکانی آب بیخ کنیر سفید هریک [illegible] باهم آمیخته طلا کرده باشند و بالای آن برگ پان ببندند الیضاً
مقوی باه مویزج عاقرقرحا [illegible] هریک سه ماشه قرنفل [illegible] دارچینی [illegible] سه ماشه بغدادی هریک دو ماشه جوزبوا زردی [illegible]
هریک چهار ماشه مشک خالص عنبر اشهب هریک [illegible] ماشه قسط شیرین دو ماشه روغن نرگس شش ماشه عطر [illegible] عطر گلاب هریک
هریک دو ماشه روغن [illegible] چهل ماشه مرهم ساخته طلا کنند الیضاً که بجهت قوت باه مجربست و قضیب را قوی و سخت کلان سازد
پیاز نرگس ده مثقال عاقرقرحا بیخ [illegible] هریک یک مثقال [illegible] یکجا [illegible] ماکیان [illegible] پیپشیر چهار مثقال [illegible]
[illegible] زهره گاو و زهره گرگ هریک یک مثقال [illegible] هریک دو مثقال [illegible] الیضاً [illegible]
[illegible] سرگین کبوتر صحرائی بنجال [illegible] عاقرقرحا [illegible] شیر [illegible] روغن [illegible]
همه اجزا در کرابی آهنی دوازده پاس کهرل سازند وقت شب قدری مالیده برگ تنبول ببندند تا [illegible] الیضاً [illegible]
جلیل الاثر است کباب چینی [illegible] دارچینی [illegible] عاقرقرحا الاچی [illegible] جوتری جائفل هریک یکتوله [illegible]
بول خر کهرل کنند تا یکپاس بعده دیگر اجزا را یک ساعت [illegible] چهار گهڑی [illegible] کهرل شده قدری از ان بالای برگ پان مالیده حشفه گذاشته
ببندند و بالای او پارچه پیچیده و [illegible] حرکت نکنند و اگر ساکن باشند قدرت [illegible] مشاهده نمایند که چه قدر [illegible] و قوت می آرد و [illegible] بول خر
بیابان گیرند [illegible] و [illegible] چهار گهڑی [illegible] رقیق [illegible] باشد [illegible] و هرچه غلیظ و سپید [illegible] شده باشد بکار برند الیضاً
[illegible] طلا [illegible] سیاه چوب عاقرقرحا [illegible] هریک یکتوله [illegible] چهار توله
[illegible] دو توله [illegible] اول را کوفته بیخته [illegible] کرده [illegible] چهار روز [illegible]
[illegible] رفع شده و [illegible] قضیب مالیده برگ پان ببندند [illegible] باشد قدری گرم کرده بمالند الیضاً [illegible]
[illegible] ان [illegible] هریک یک توله [illegible] کنیر [illegible] آب برگ [illegible]
[illegible] هریک چهار توله روغن [illegible] شش توله [illegible] کهرل کنند [illegible] روغن آمیخته دوازده پاس [illegible]
[illegible] قدری [illegible] حشفه گذاشته قضیب [illegible] استعمال نمایند الیضاً [illegible]
[illegible] گرداند [illegible] و [illegible] عاقرقرحا [illegible] خراطین [illegible] پهکری پهول
هریک یکتوله روغن کنیر سرخ سفید هریک دو توله پیپشیر [illegible] هریک سه توله اول روغن [illegible]

انداخته گرم کنند بعده زیت رومی انداخته حل کنند پس حجامه دو بار یک ساعت بداند و دارد و دسته آهنی بکوبند بسیار باید که مثل مرهم گردد نگاه دارند و قضیب را از پا تا سر چنان بمالند که سرخ گردد و بعده یک گهڑی از شیر میش یا ماده اسپ مالیده قدری ازین دوا اطلا کرده برگ پان بندد و بعده یک پاس بکشاید باز همچنین عمل کند یعنی در تمام روز چهار بار کند و بشام قضیب را از آب گرم بشوید و همچنین تا یک هفته استعمال کند. طریق ساختن روغن کنیر که بهتر است پوست بیخ کنیر سفید نیم پاو شاهجهانی گرفته بکوبد و در پوٹلی بسته با چهار ثوار روغن گاو و پنج آثار آب بجوشانند تا آتش ملایم هرگاه آب بقدر پاو آثار باقی ماند پوٹلی را مالیده افشرده جدا کنند و باز بآتش ملایم بپزند که تا آب خشک شود و روغن بماند و داغ نخورد فرود آورده بعمل آرد ایضاً مجرب قوی یابوس العلاج که مرتعشه بقدر سپاره پنج بار یک شده باشد مجرب است لنگ جنگلی پوست بیخ کنیر سفید مغز گهونگچی سفید بیربهوٹی کچله سوده زهر مهره سفید چرب جوز بوا دارچینی قرنفل افیون هر یک شش ماشه شیر درخت اگ سه تولہ روغن گاو یک تولہ دو کهرل کرده با شیر مذکور در روغن هشت پاس سائیده نگاه دارند و بر پاره چرم چسپاند و گرد حشفه گذاشته قضیب را بندد وقت صبح بکشاید یا که یکشنبه بعمل آرد اگر شور پیدا شود این مرهم استعمال نماید روغن گاو یک تولہ یکجا کرده یکبار شسته گهی سفید یکماشه سفیده کاشغری یکماشه شنجرف یکماشه سیماب سوخته یک ماشه سوده آمیخته بعمل آرد و هرگاه بثور خشک شود دیگر بعمل کند ایضاً مجرب طلوق عنبر البر بلاذر مغز گهونگچی سفید مغز گهونگچی سرخ تخم دهتوره عاقرقرحا کچله پیپل شنجرف خولنجان جوزبوا پوست بیخ کنیر خشک پوست بیخ ارند پوست بیخ حب السلاطین هر یک شش ماشه مشک دو رتی افیون قرنفل هر یک دو نیم ماشه خراطین خشک نیم پاو شاهجهانی شیر گاو پنج آثار شاهجهانی همه ادویه را جوکوب کرده در پوٹلی بسته در شیر انداخته بجوشانند تا آنکه نصف رسد سرد نموده جغرات ساخته روغن برآرند الحاجت سه ماشه ازین روغن گرفته مشک زعفران کافور هر یک یک یک سرخ سائیده در آن آمیخته از مجموع باندازه چهار سرخ بر ذکر مالیده بالائش برگ پان بندد چند روز این عمل کند تا که صحیح اندام شود برای لذت جماع استعمال کند قضیب را از قدرے مسکه مذکور چرب کرده جماع کند لذت بسیار دهد و بجای پوست بیخ چهال گوٹه پوست بیخ کنیر سفید بدل آن کند هرگاه پوٹلی را از شیر برآورده از ادویه آن در تیل جنتر روغن کشید فائده این روغن بسیار سریع الاثر است مجلوق روغنی تجربه مشاهده کرده شد ایضاً مجرب مغز خر جوان تازه که شانزده دام وقت که گرفته باشند همان وقت روغن کشیده باشد چهار درم عاقرقرحا گهونگچی سفید بهنگ سیرا سنکهیا هر یک نیم تولہ آمیخته همه را در کڑاهی از دسته آهنی خوب کهرل نمایند و از کی بکار برند ایضاً گرچه که شخصے که عذرا شده بسبب ندامت نقصان شهوت از خانه گریخته بود همین طلا قادر شد مغز خر جوان که در ایام هیجان گرفته باشند یکجزو شیر درخت اگ با همه آن در ظرف گلی کرده در سایه نگاه دارند هرگاه خشک شود سنبل سنکهیا سنبل کنکشا هر یک هشت درم باریک سائیده بسائید تا که یکذات گردد و بعده در روغن کنجد دو نیم پاو شاهجهانی قطره قطره در آن انداخته تا شانزده پاس کهرل کنند بعده در شیشه یا در ظرف چرب پیدا شده نگهدارند و بستاوید چند روز در گهی جهد از آن برآورده چهار روز صبح و شام طلا کنند نعوظ القوت جوانی آرد و قوت این طلا تا سه سال باقی بماند و بعد یکسال از طیاری قوی شود و در اثنای استعمال این از ترشی و ضعف باه پرهیز کنند مجرب است ایضاً برای قوت باه شیر اگ روغن بیره هر یک دو تولہ باهم بجوشانند تا آنکه شیر بسوزد و روغن بماند پس روغن را در کهرل انداخته با سم الفار ششم تولہ بیربهوٹی خراطین هر یک یک ماشه بسائید چون یکذات شود در ظرف چینی یا شیشه بدارند و قدرے نیم گرم طلا کنند ایضاً که برای ازالت سستی ذکر اکثر تجربه رسیده عروسک بیش سیاه هر واحد یکتولہ جند بیدستر زعفران جوز الطیب هر واحد شش ماشه براده کچله چهار ماشه مشک ترکی دو ماشه قرنفل اسپرانی افیون فرفیون هر یک هفت ماشه همه را در آب ادرک یا شراب دو آتشه کهرل کرده چهار پهر بخوبی سایند و وقت حاجت یک حبه در آب ادرک سوده بر ذکر گذاشته طلا نمایند و بالایش برگ دهتوره یا برگ پان بندند و تا هفت روز استعمال نمایند و پرهیز ضرور است ملحوظ دارند روغن طلا ـ این روغن از برای جالق و قوت باه مجرب و معمول است گهونگچی سفید مع پوست کچله عاقرقرحا

پوست بیخ کنیر سفید زهر مهره مغز جمال گوٹه هر یک ده دام اول سوای جمال گوٹه در شیر همه اجزا را سفوف ساخته نگاه دارند و جمال گوٹه را در شیر گاومیش که قریب یک آثار باشد پوٹلی در پارچه بسته در سه جوش خوب بجوشند و برآرند بعده اگر اصلاح آنها زیاده تر خواهند پوٹلی را در شیر گاومیش دو سه جوش داده برآرند همه ادویه را جمع نموده در شیر ... بسیار کهرل نموده حبها بسته خشک نموده حبوب بسازند نوع دیگر که چند مرتبه ساخته شده باکثر مردم مفید افتاده بیر بهوٹی گھونگچی سفید ... بیخ چنبلی بیخ کنگھی بیخ کنائی بیخ اونٹ کٹاره بیخ ... سوسن ... کچهوه ... خوک هر یک پنج دام پخته شیر کلان سه عدد سانده شش عدد وزغ صحرائی چهار عدد جولاها که آنرا بزاگ گویند یکدام پخته کچهوه بیخ آثار سیاه ... از جانب سر ... کرده باقی هشت انگشت بگیرند و انهی ... را از آب صاف بشویند و در سایه بار خشک نمایند و بیخها را جو کوب نموده همه را در روغن گاو ... قدری از دست بمالند که خوب تر گردد بعد ازان یک سبوی کلان را که از روغن سیاه باشد و مستعمل شده باشد از سه بار گل حکمت سازند و در ته سه چهار سوراخ نمایند و دران سوراخها سیخهای بانس بگذارند بعد ازان مار را پاره پاره کرده و شیر وغیره را باشیر سانده و دیگر اجزا ... و بیخها پخته در سبوی مذکور اندازند و قریب هشت انگشت سبو خالی دارند و بالای آن سر پوش گلی نهاده خوب بند سازند و گل حکمت نمایند بعد ازان باتش پاتال کشی بطریق پاتال جتر روغن بکشند نفع تمام و نمایان بعون الله تعالی خواهد شد نوع دیگر از مجربات حکیم ... مرحوم عاقر قرحا مرچ دکهنی کوٹ مالکنگنی تخم دهتوره سیاه پوست بیخ کنیر سفید گھونگچی ... قرنفل جاوتری ... سیاه بیر بهوٹی انگوزه همه مساوی کوفته در روغن ... کرده در شیشی روغن کشند بعد ازان قدری چند بند ... استعمال نمایند مجرب است نوع دیگر مجرب مولوی بهادر علی مرحوم گھونگچی سفید مغز جمال گوٹه هر واحد یک تولہ زهر ... هر واحد ... بال هر واحد ... تولہ ... طبقی قرنفل ... که یکسال بران گذشته باشد هر یک دو تولہ زعفران ... باشد همه ادویه را در شیر ... تا هشت پاس کهرل کنند پس حبوب ساخته در سایه خشک کنند و در شیشی آتشی گل حکمت نموده انداخته بالای ... برگ ... کرده بالایش ریگ صحرائی پر کرده دران پاتال ... نهاده روغن کشند اول مانند آب سفید برآید آنرا در مرض ضیق النفس ... بکار برند و بعد ازان روغن سرخ و سیاه خواهد برآمد آنرا در طلا استعمال نمایند تا دو هفته نوع دیگر قرنفل کلاں پنج دام پوست بیخ کنیر سفید ... تازه پوست بیخ چنبلی سفید تازه هر یک ده دام سرطان کلان دو عدد و اگر خرد باشند ده دام بگیرند برگ پان کنگهری ... هشت برگ اجزا را کوفته در شیشه ... نمایند و صبح برگ پان پاره پاره کرده مع اجزائی دیگر در شیشه گل حکمت کرده روغن بکشند و مراد از دام ... است نوع دیگر انگوزه گھونگچی سفید ... پوست بیخ کنیر سفید تخم دهتوره هر یک پنج دام همه ادویه اچار پاس در شراب تر کرده در میان شیشی انداخته مثل ... بکشند ... سوای حشفه طلا نمایند و اگر بال کنگنی ... نگوزه و خرادهی ... در شیر ... بسایند و در پاتال جتر روغن کشند و بعد بست و یک روز ... و صبح تاب گرم بشویند در هفته نفع کند نوع دیگر از قاضی ارشاد علی ... و غیره امراض بار قضیب را مجرب است ... گھونگچی سفید مغز جمال گوٹه پوست بیخ کنیر سفید بیر بهوٹی هر یک یکدام ... شیر ... علی الاتصال هشت پاس کهرل نمایند و در سایه خشک کرده گولیها بقدر کنار جنگلی بسته بدستور مذکور روغن کشند و بر قضیب طلا نموده بالایش برگ پان بپیچند و اگر وزن هر یک ده دام بگیرند و ... کیدام ... بجای ... ده دام ... بیر بهوٹی ... کنند مجرب است نوع دیگر مقوی باه و برای جماع هر گاه ... و پس ... باشد سم الفار ... تلیه کنند ... سهاگه ... سیماب هر واحد برابر همه ادویه را سوای سیماب خوب باریک بسایند خشک نگاه دارند و بعد ... پارچه باریک بافته آورده دوای مذکور و قدری روغن زرد ... پارچه پان ... نموده ... فتیله نموده از یکطرف آتش داده در کهرل سیماب انداخته بران روغن بچکانند هر گاه فتیله سوخته شود آنرا مع سیماب چهار پاس خوب کهرل کرده نگاه دارند وقت استعمال قدری بر قضیب بمالند و قدری به برگ پان ... بیچیده دو ساعت ... اطلا ... و در هفته سه بار استعمال نمایند اگر ... دو سه روز ... بفضل الهی مطلب حاصل گردد نوع دیگر ... خان برای ... مشک خالص عنبر اشهب

جندبیدستر مومیائی بهکموول خون گرگ زخون نهنگ خراطین خشک چربی گرده شیر چربی گرده نهنگ چربی شیر گرگ جنگلی گهونگچی سفید بیخ کنیر سفید خون چمگادڑ کلان در شراب دو آتشه سه پاس کهرل نموده بعده در روغن زیتون سه پاس کهرل نمایند پس حبوب مثل نخود بسته یکشب در سایه خشک کنند صبح در شیشی آتشی گل حکمت نموده روغن کشند قدرے ازان حشفه را گذاشته بالاے آن پان بندند و دو گهری بسته دارند نوع دیگر مجرب بگیرند شیر کلان نر او چهار عدد متصل دم و زیر یا نزدیک های آن جدا سازند و فضله که زیر ازان سیر شود جدا ساخته وزن نمایند و بهمان مقدار زیاده تخم اسپ آمیخته در شراب دو آتشه انداخته یکروز نگاه دارند بازه میان شیشی آتشی انداخته چوه کشند و وقت حاجت بکار برند نوع دیگر از مجربات حکیم عبد القادر مرحوم بیخ کنیر سفید یک آثار جندبیدستر شش ماشه جوزبوا دارچینی قرنفل هر واحد یکتوله در تیل چنبیلی روغن کشند و یک سینک طلا کنند حشفه و دو خصیه گذاشته و بالایش پان بندند تا بیست روز طلا کنند بعده اگر بثورات پیدا شود بران روغن گاو شسته طلا کنند و چهل روز از جماع و ترشی پرهیزند نوع دیگر عجیب المنفعت جوزبوا بیتال طبقی گندهک آنوله سار گهونگچی سفید بسباسه اسپند جوان تخم اهلیل تخم دهتوره پوست بیخ کنیر سفید مال کنگنی مغز پنبه دانه مغز تخم بید انجیر خراطین خشک بیر بهوٹی خشک چربی شیر کرپٹ کچله مغز بادام هر واحد یکدام کوفته از روغن کنجد سیاه چرب نموده در شیشی آتشی با آتش انگشت چوب ببول بطریق متعارف روغن کشند ظرفی که دران روغن از شیشی چکیده افتد در آن قدرے آب دارند پس سوای حشفه طلا نموده بالایش برگ تنبول از ریشه خام بندند و وقت استعمال کنند و از بادی و ترشی و جماع پرهیز نمایند و قدرت حق مشاهده کنند نوع دیگر که ذکر را سخت قوی و دراز میکند عاقرقرحا مصطگی [illegible] ریسکپور نیم دام [illegible] گهونگچی سفید افیون هر واحد یکدام مال کنگنی تخم دهتوره سینگک بیخ کنیر سفید هر یک دو دام روغن کنجد بقدر حاجت ادویه را کوفته بروغن چرب کرده یکشب نگاه دارند صبح در شیشی آتشی انداخته مثل چوه روغن کشند هر روز اندکی بر قضیب حشفه گذاشته طلا نمایند بالایش برگ تنبول بندند نوع دیگر قوی تر ازان نسخه ای لطیفه همیشه معمول و مجرب حکیم ذکاء الله خان هرتال ورقی موصلی سیاه بیر بهوٹی هر یک یکدام تخم تلیه گهونگچی سفید لونگ دارچینی تخم کونچ تخم کنول پوست انار خراطین پیه شیر نر هر یک دو دام کرم پیله پنج دام پوست بیخ کنیر سفید [illegible] سیاه [illegible] هر یک یکعدد کینکڑا افیون [illegible] سانڈه ریگ ماهی هر یک دو عدد ادویه کوفتنی را کوفته جانوران را [illegible] همه را در شراب دو آتشه در شیشه [illegible] کرده نگاه دارند پس مثل چوه با آتش یا چک دستی در شیشی آتشی روغن کشند نوع دیگر جهت تقویت باه مجرب حکیم لقمان ریسکپور نیم دام گهونگچی سفید افیون کوشته تلخ کچله زهر سنکهیا چربی جانفل مشک کشیری زهر تلیه اسگند ناگوری بیخ خراسانی دارچینی عاقرقرحا سهاگه تیلیه بال کهنا تخم اوٹنگن جندبیدستر اسپند تخم پیاز [illegible] جلوزه کنجد سیاه تخم [illegible] مغز پنبه دانه زعفران موصلی سیاه لونگ مشک تراشه سم اسپ عراقی تخم کرنائی بزرگ [illegible] اگر غرقی [illegible] بیخ اونٹ کتاره هر یک یکدام مال کنگنی تخم دهتوره انگوزه بیخ کنیر سفید هر یک دو دام زردی بیضه بیست عدد روغن کنجد بقدر حاجت ادویه کوفته در روغن چرب کرده با زردی بیضه آمیخته بیست [illegible] شب نگاه دارند صبح مثل چوه روغن کشیده بکار برند نوع دیگر که مجرب است بیخ کنیر سفید بیخ کنیر سرخ هر یک پنجاه درم دارچینی گهونگچی سفید هر یک پنج درم مال کنگنی هشت درم افیون مصری دوازده درم موصلی سفید موصلی سیاه تخم کونچ هر واحد بیست و پنج درم بهوک آبی خشک کرده یکصد و بیست [illegible] و سفیدی و زردی بیضه ماکیان سرشته در شیشی آتشی کرده مثل چوه روغن کشند و قدری مالیده بالایش برگ پان بندند نوع دیگر مقوی باه مجرب حکیم غلام امام [illegible] کچله نیم پاو بیر بهوٹی تخم دهتوره لوبان کوڑیه گهونگچی سفید بهوک صحرائی کچهلی هر واحد [illegible] توله جندبیدستر شیر زقوم سیماب روغن بلسان هر یک دو توله ادویه کوفته بیخته در سیماب و روغن آمیخته در شراب دو آتشه کهرل کنند تا یکهفته بعده [illegible] در شیشی آتشی چوه کشند نوع دیگر باعث [illegible] باه برای کجی آلت و سستی [illegible] را از دو ازاله [illegible] بخشد و در چهل روز الت سطبر و دراز سازد اگر [illegible] جوان گرد و مجرب است [illegible] بیضه [illegible] بیخ جوزبوا [illegible] عاقرقرحا بیر بهوٹی هر واحد یکتوله قرنفل زرد و سرخ

زعفران هر واحد نیم توله جند بیدستر مشک نافه هر یک دو ماشه بادام نیم پاو همه را کوب نموده در آوند کهنه انداخته چهلکه پیشکی با برگ پان بالای ادویه فرش کنند و ادویه را پنهان سازد و در بتال خمیر روغن برآرند وقت حاجت یک سینک طلا کرده برگ پان بندد و یک سینک همراه پان بخورد نوع دیگر که ذکر را سخت و قوی کند یعنی رجال را اصلی آرد با فرخیه بارده مناسب است روغن حب السلاطین دو دام بدستور روغن بادام کشند پس عاقرقرحا جند بیدستر هر یک نه ماشه بیخ کنیر سفید یکدام کوفته بیخته در روغن مذکور آمیخته عطر ناگکیسر نه ماشه نیز بیامیزند و حبوب در آن بسته در شیشی آتشی انداخته بآتش ملایم با چهار ساعتی روغن کشند و قدر یک سرخ بعمل آرند نوع دیگر که جهت مجلوق و عنین مجرب در آمده و بعضی جاهای مناسب نفع کثیر نموده از خصیه خر سیاه [illegible] تا خون خورده پیشند انگاه سیاه کرده در سایه خشک نمایند بعد ازان ریزه سازند و بیهوتی بیخ کنیر سفید [illegible] یکدام همه را کوب ساخته در چربی مذکور بالیده و شیشی آتشی انداخته بجکانند تا زمانی که روغن سرخ برآید بگیرند وقت [illegible] سیاه شود [illegible] کنند و [illegible] بیخ علی الدوام [illegible] نوع دیگر یافت بیان صلاح الدین [illegible] مجرب است بیخ کنیر سفید بیخ کیوڑہ بیخ [illegible] کهونگچی سفید [illegible] خشک بالنگو تخم دهتوره سیاه افیون [illegible] انگزه [illegible] همه را کوب سازند و به روغن کنجد چرب نمایند چندانکه تمام [illegible] نوع دیگر که مقوی باه مجرب بلاخطاست عاقرقرحا سه توله قرنفل بالنگو [illegible] پوست بیخ کنیر سفید [illegible] هر یک دو توله [illegible] نیم [illegible] کرده [illegible] در شیشه [illegible] نوع دیگر در ریاض [illegible] مسطور است [illegible] سم الفار سفید هر یک دو توله [illegible] روغن برآرند و یک سینک بدان [illegible] پان [illegible] نوع دیگر از حکیم شاه مرزا طبیب بادشاهی که برای تقویت باه در ریاض مذکور مجرب [illegible] عاقرقرحا [illegible] بیخ کنیر سفید تخم دهتوره سیاه مغز ماهی [illegible] خراسانی [illegible] ماشه [illegible] خشک ساخته [illegible] روغن کشند و به پان طلا کرده [illegible] نوع دیگر در ریاض مرقوم است [illegible] بادشاه [illegible] مجرب [illegible] نیم پاو [illegible] گوشت [illegible] بیخ کنیر سفید [illegible] روغن [illegible] بعد از آن [illegible] روغن کشند [illegible] تا دو هفته [illegible] بعمل آرند [illegible] مرده شده [illegible] نوع دیگر گویند شخصی که از اعلام و یا از جماع زن حائضه سست شده باشد و طاقت

نعوظ و جماع نداشته باشد باستعمال این روغن قوت اصلی یابد و مجربست سم الفار سهاگه تیلیه مثل سرخ هرتال طبقی گندهک آمله سار بیجی سفید مال کنگنی قسط تلخ بزر البنج اذراقی بلادر مغز جمال گوٹه تخم دهتوره سیاه افیون مرکی یعنی لال بول سعد کوهی بیخ سوسن آسمانی جونی تخم گزر تخم ترمس لا تخم شبت پیاز نرگس چربی شیر جندبیدستر هریک یکنیم توله سفیده سیجال کمیدستر صحرائی شش توله زردی بیضه مرغ هفت عدد جمله دویه باریک سائیده بدستور متعارف روغن برآرد و طلا نماید در هفته به شود نوع دیگر معمول حکیم عبد الکریم که بقیمت ده روپیه ماشه و با غنیا صد روپیه ماشه میفروخت برای استرخا و تشنج و کجی قضیب و قلت نعوظ و سخافت ذکر خیلی نافع سیماب گوگرد اخضر هر واحد ده توله یکپاس کجلی کنند بعده زرنیخ طبقی سم الفار زرد سم الفار سفید شنگرف زرنیخ سرخ هریک دو توله انداخته بسایند که سرمه سا گردد پس بچهناک سفید بچهناک هلدیه مغز تخم کنگهی سفید کچیله تخم دهتوره مال کنگنی پیاز نرگس زیره زرد گل کٹائی خرد کنگی سیاه بلادر کلاوه دور کرده تخم کتان کنجد سیاه هالون عاقرقرحا کلونجی قرنفل جوزبوا هریک ده توله باریک کوفته دران آمیزند بعده بیربهوٹی قضیب گاو و جوان قضیب آهو هر دو خشک نموده سحق کرده عرق پیشانی فیل چربی شیر چربی خصیه خوک خراطین خشک هر واحد دو توله آمیخته با شیر تهوهر و شیر آک و شیر سینڈهاره و شیر میش هریک سه پاو شاهجهانی کهرل کنند که جمله شیر درا و جذب و خشک شود بعده در شیشه مطین کرده و در دهن شیشه موی زنان داده و در شکم نالکی سوراخ ساخته گردن شیشه از ان بیرون نموده و نالی مذکور را بر دیگدان نهاده و بمقابله دهن شیشه در دیگدان پیاله چینی در ظرف پر آب نهاده بدارند و در میان دیگدان خاکستر گرم یعنی بهوبل پر نمایند که از گرمی نرم آن روغن چکیده جمع شود هرگاه خاکستر سرد شود چند پارچه دشتی بران افروزند که گرمی در بهوبل رسد همین نوع تا سه شب و روز بعمل آرند که تمام روغن چکیده در پیاله آید بعده روغن را در شیشه کرده در کنجی چوبدار نهند بعد یکماه برآورده استعمال کنند گویند که شخصی از سبب هفت سال بسبب کثرت اغلام نامرد شده بود اول تنقیه بسبب حب و غیره کرده این روغن بعمل آوردند و درین اثنا لبوب کبیر با شیر بز به نبات شیرین کرده دادند در عرصه یکماه از باه بیقرار شد و در چله قوت شباب حاصل شد حال آنکه به جماع قادر شود نوع دیگر معمول فرنگی گویند که شخصی از امرای شاهجهان آباد که خدا شده بود از رشته حلق به زن بکر قادر نشده در شهر بدنام گردید چنانچه زهر برای خوردن طلبید فرنگی باین روغن علاج نمود در شش گهڑی نعوظ پیدا شد و پنجاه هزار روپیه پوی داد سیماب کبریت سبز تمام روز کجلی کنند بعده سم الفار زرد زرنیخ طبقی شب یمانی سفید بوره ارمنی کوفته آمیخته بسایند پس بچهناک سیاه بلادر تا دو سر بریده اذراقی پوست بیخ کنیر سفید گل مونیج کوهی فرفیون افیون بزرالبنج مغز سفید مغز حب السلاطین قسط تلخ اندر جو تلخ اسپند پهکسول باڑوبی سوراخ انزروت سفید بیر اهنگ زرد چوب عاقرقرحای گجراتی دارچینی زعفران مشک مومیائی معدنی قرنفل کلمدار کوفته اندازند بعده خراطین خشک بیربهوٹی خشک زلو خشک سانڈه خشک دم بریده قیمه کرده جند بیدستر براده کوه علاج گاوه دم بریده خشک عقرب سوم سفید پیه شیر پیه خوک آمیخته باریک سازد و ازین چهل و یک ادویه هریک چهار دام پخته یعنی هفت توله بگیرد و بعده زردی بیضه مرغ چهل عدد مار سیاه یکنیم درعی که زبان و حلق او سیاه باشد یکعدد در روغن نرگس روغن بنفشه هریک پاو آثار روغن گاو نیم آثار شاهجهانی همه را آمیخته در هانڈی گلی چرب که زیر آن چند سوراخ باریک کرده باشند اندازند و زیر آن پیاله چینی نهاده از گل حکمت وصل نموده و مار زنده در هانڈی انداخته دهن آن را سرپوش بند نموده بران ته پارچه گل حکمت پیچیده خشک نموده در ماه ساون بهادون در مزبلات یعنی گهواره کلان بقدر دو درعه کنده دفن کنند و بران کنده مذکور را انداز شود و بعد دو ماه برآرد استخوان روغن چکیده در پیاله جمع شده باشد در شیشه نگاه دارد و عند الحاجت یک رتی قضیب حشفه گذاشته بمالد فائده او معاینه گردد نوع دیگر از حکیم اسماعیل اکبرآبادی که آنرا کج کرن نامیده برای سستی قضیب و عنی یابوس العلاج عدیم المثل است اگر صحیح المزاج استعمال کند گاهی تمام عمر از ضعف و سستی قضیب مانده نشود و مخلوق و عنی او یکپاس از باه و نعوظ پیدا گردد سیماب کبریت اخضر هریک سه توله یکپاس کجلی کنند پس مثل کنیری هرتال طبقی سم الفار سهاگه تیلیه شنگرف سفید در هر واحد دو توله در کجلی آمیخته یکپاس دیگر بسایند بعده کچله مغز حبه سفید و سرخ مغز حب السلاطین اجوائن خراسانی بلاس پاپڑه بیجا افوا کلاه دور کرده کلونجی تخم دهتوره

تیر سفید اسبند اسگند ناگوری کاشپهل مالکنگنی پیپلا مول دارفلفل مثبی سفید چرب عاقرقرحا ست لوبان ناگکیسر کوٹ تلخ بیخ کرباری که نباتی ست
بالاب بیرون دید برگ او بشکل برگ بانس وگل او بصورت ناخن شیر خون آلوده و بوی او مثل شراب قندی بود و آن زهر قاتل ست جوز بوا
عباسه قرنفل دارچینی جند بیدستر خراطین خشک بیربهوٹی خشک دیوچه بیه چوک کلان بیه چوا اصل اگر یافته شود بیه بط بیه سرخاب بیه شیر بیدبار سیاه
بهو زهره گاو زهره میش زهره مرغ زهره ماهی رهو قضیب اسپ سوهن کرده قضیب خر سوهن کرده هر واحد سه توله سانڈه دم بریده خشک کرده
ساکلان دم بریده احشا دور کرده یک یک عدد زرده بیضه مرغ پنجاه عدد مغز کنجشک نر پنجاه عدد دهبونری تالاب دو صد عدد مجموع با پنجاه عدد
بیه سالق یکجا کرده باریک کوفته در کهرل کلان انداخته یکروز از شراب دوآتشه تر کنند ویکروز از شیر میش ویکروز از شیر آک ویکروز از شیر سینهڈ
مداره ویکروز از شیره کثائی خرد بسایند که جمله جذب شوند در شیشهای آتشی کرده حصه رسد اندازند و دهن شیشها از سینکهای بانس دیا
چوب بند کنند بعده دو سه سینک بر آرند که راه بر آمدن روغن گردد بعده دهن شیشه با دهن شیشهٔ خالی بگل بند کرده خشک نمایند و باندازهٔ دوازده من
سرگین اسپ در حفره کنند و نصف سرگین زیر و نصف بالا و درمیان آن شیشهٔ ادویه معکوس بالا و شیشهٔ خالی زیر کرده دارند و بالای
آن از گل کنند و بند کنند و حمل سه روز بگذارند بعده باحتیاط تمام شیشه را آهستگی بر آرند و روغن گرفته عند الحاجت بکار برند این تیل مثل اکسیر ست
بی نظیر **نوع دیگر** سیمی بگنج کردن برای عنین و مجلوق و درازی و سطبری قضیب منقول از مجربات والد ماجد غفر الله له بیخ سوسن کلیجن
سنگنی بیخ بیتلیه دارچینی قرنفل بهلانوه تخم کثائی تخم دهتوره تخم ترب تخم گزر هر یک یکدام سم اسپ تیال ده هر یک شش عدد سانڈه نحو که یا هر
عدد گمبوجی پوست بیخ کنیر سفید بیه کبید تخم پیپل بربهوٹی بیه شیر هر یک دو دام زهره ماهی رهو زهره نرگاو هر یک سه سه دخراطین سه دام
تخم کوبیج جوز ملیه سفیدی بیخ لال کبوتر صحرائی کنجد سیاه کلونجی عاقرقرحا هر یک یکدام دیوچه پنج عدد براده قضیب اسپ براده قضیب آسو
ده قضیب گاو جوان براده قضیب سگ هر یک یکدام ادویه را جوکوب کرده سه روز در شراب دوآتشه تر نمایند بعده در شیر بعد از ان بقدری روغن کنجد
بکرده در شیشهٔ آتشی انداخته مثل چوه بچکانند و بکار برند معنی پیچ کردن آنکه قضیب اشل قضیب فیل گردانند و این مبالغه ست البته آلت را سطبر گرداند
قیات وخمیره این عرق آسه مقوی باه و بدن و ممسک و کثیر التاثیر و مکرر تجربه رسیده و نافع بلغمی مزاج ست قند سیاه یکمن پوست مغیلان ده آثار
تخم انداخته و در عین جوش این ادویه داخل سازند پوست هلیله زرد پوست بلیله آمله خشک تال مکهانه هر واحد نیم آثار اسگند سیاه چوب چینی هر واحد
دو آثار مالکنگنی سنگهوره هر یک نیم پاو گل دهاوه دو نیم پاو و بعد ساکن شدن جوش بکمین عرق بیک آتشه کشند و در وقت دوآتشه کردن این ادویه
داخل سازند بیداو دو دام براده صندل نیم پاو قرنفل نیم دام بسباسه مشک هر یک دو ماشه زعفران شش ماشه دانه الائچی نیم پاو خولنجان
دو دام پان صد عدد و لقید سیزده آثار عرق کشند و بعد دو ماه استعمال نمایند دیگر مسکر و کیف مقوی مبهی و هاضم طعام و نکهر لون بدن قند سیاه
ست سیر موینز منقی دو سیر پوست درخت مغیلان یک سیر آمله گل منڈی تهنگره هر یک پاو سیر چهر مله بالچهر اجوائن خراسانی بیخ چرچ ناگرموتهه
بچیره براده صندل سفید تخم خشخاش سپنهل هر یک پکهیتا ناک موصلی سفید موصلی سیاه بهمن سرخ و سفید تودری زرد و سفید الائچی سرخ اندر جو
هر یک نیم چهٹانک بادیان نیم پاو همه را جوکوب ساخته آب باران چارمن آمیخته در خم دفن کنند هرگاه جوش خورد آن وقت شیر گاو پنج آثار آمیخته
عرق کشند دیگر آسه مقوی باه که بجهت محمد شاه بادشاه طیار شده کشمش پوست مغیلان هر یک هشت رطل قند سیاه سه رطل پوست تخم جبر
پوست هلیله زرد هر یک چهار رطل برگ نارنج برگ تنبول هر یک پانصد ورق خولنجان دارچینی پوست نارنج زرد انیسون پوست ترنج زرد زرنباد
نخود هر یک پنج توله تفاح ازخر تخم کرفس هر یک دو توله گل سرخ بست توله بادیان آمله منقی هر یک هشت رطل همه را نیم کوفته همراه قند سیاه در خم
در خم اندازند و آب چندانکه نیم گز بالای ادویه رفته باشد اندازند و بگذارند تا بجوش آید هرگاه لائق طیار شود بهاته داده بعد قرعه عرق بالائم کشند
بار دیگر درین عرق این ادویه انداخته دوآتشه بکشند دارچینی بسباسه کشنیز خشک صندل سفید سعتر فارسی جوزبوا بهمن سفید بهمن سرخ قرنفل

شقاقل ہر یک پنج تولہ قرنفل یکتولہ عود ہندی زیرہ کرمانی زرنباد جھڑ چھڑیلہ ساذج ہندی سلیخہ بسباسہ ہر یک دو تولہ گل سرخ چہار رطل حلوان [illegible] عدد
مرغ فربہ دو عدد دراج سی عدد کبک دہ عدد لوہ چہل عدد کبوتر گردانگ ہر یک دو عدد کنجشک نر پنجاہ عدد ہمہ را ذبح کردہ صاف نمودہ کباب نمایند
و داخل عرق کنند و بکشند و مشک و عنبر ہر یک سہ ماشہ در پوٹلی بستہ در سر نیچہ بندند قطور مقوی باہ بیربہوٹی خراطین خشک مثل غبار ساختہ در روغن
ناردین حل کردہ دو سہ قطرہ در احلیل چکانند و در نسخۂ مجرب بعض مجربین زلو خشک زعفران روغن نرگس عوض خراطین روغن ناردین ست
کماد کہ برای تقویت باہ بہتر ازین کمادی نیست و بارہا بتجربہ رسیدہ تخم بادان تخم شبت مغز تخم کونچ عاقرقرحا تخم شلغم گھونگچی سفید مالکنگنی زر تلیہ
پوست بیخ آک نرملی آنبہ ہلدی تج کلونجی ہر یک یکدام پوست بیخ اونٹ کٹارہ پوست بیخ کنیر سفید سم اسپ سیدہ چوب مغز ارنڈی میدہ گندم
تخم بادنجان ہر یک دو دام برادہ عاج کنجد سیاہ ہر یک چہار دام مایۂ شتر اعرابی دارچینی ہر یک سہ ماشہ مشک دو ماشہ ادویہ جدا جدا کوفتہ یکجا کردہ
بقدر یک یکدام در دو پوٹلی بندند پس بگیرند شیر میش یکنیم پاؤ و بر آتش نہادہ گرم نمودہ ہر دو پوٹلی دران اندازند ہرگاہ گرم شود از زیر ناف تا بیخ ذکر
و متصل خصیہ کماد کنند ہرگاہ پوٹلی سرد شود در شیر اندازند و دومی بر داشتہ تکمید کنند تا دو گھڑی ہمچنین تا دو گھڑی ذکر سخت شود و باہ افزاید معاجین
و غیرہ این معجون در تقویت باہ مجرب معمول ست عاقرقرحا خولنجان مغز بلادر مغز بادام مغز چلغوزہ اسگندناگوری ہر یک سہ تولہ جوز بوا ثعلب مصری
شقاقل بہمنین تودریین زنجبیل ہر واحد دو تولہ زعفران بسباسہ تخم زردک تخم انجرہ تخم کونچ ہر واحد یکتولہ دار فلفل مصطکی تخم بلیون ہر واحد یکنیم تولہ
کنجد مقشر چہار تولہ سمندر سوکھہ مشک تبتی ہر واحد نیم تولہ قند سفید پنجاہ تولہ عسل کف گرفتہ یکصد و پنجاہ تولہ خوراک اول چند روز یکمثقال بعد ازان
شش ماشہ صبح و شش ماشہ شام و در مفتاح و غیرہ وزن مغز بلادر دو تولہ و شقاقل یکتولہ و مشک نیم ماشہ ست و بوزیدان دو تولہ و روغن بنگ سہ نیم تولہ
زیادہ و شربت تا دو درم ہمراہ یک پیالہ شیر ایضاً از تالیف حکیم صادق علیخان برای امساک منی و قلت آن نیز فائدہ میکند پوست پیپل پوست
بیخ سنکاہولی ستاور سیملی ببول پوست بیخ ببول گوند ببول خبث الحدید ہر یک یکدام مغز بلادر [illegible] ہر یک نیم دام خولنجان شیر بریدہ زنجبیل
مغز پستہ ہر یک یکدام مغز تخم تمر ہندی گوکھرو [illegible] ہر یک دو دام زردی تخم مرغ چہار عدد و باید کہ اول گھلہ را در آب تر نمایند تا پوست
ازان جدا شود و تخم مرغ را در آب جوشانیدہ زردی ازان بگیرند و باقی ادویہ کوفتہ بیختہ با عسل سہ وزن ادویہ بسرشند خوراک نہایت یکتولہ ایضاً
برای قوت باہ ریگ ماہی خولنجان زنجبیل سنبل الطیب تخم انجرہ تخم پیاز اسگندناگوری الائچی خورد [illegible] سیاہ ستاور قرنفل دارچینی جوز بوا [illegible]
گل سرخ سنگھاڑہ خشک تال مکھانہ ساذج ہندی شقاقل بہمن سرخ بہمن سفید کبابہ چینی سورنجان تخم زردک کنجد مقشر تخم شلغم ثعلب مصری مصطکی
زعفران مغز پستہ مغز بادام ہر یک پنج ماشہ مغز چلغوزہ پنج دام خرمای بیدانہ یکدام مغز سر کنجشک نر چہل عدد عسل سہ آثار نبات نیم آثار ورق نقرہ
ورق طلا ہر یک دو عدد ہمہ ادویہ را کوفتہ بیختہ در قوام عسل و نبات سرشتہ بنہند پس ورق حل کردہ بدارند خوراک پنج ماشہ و اگر چوب چینی بوزن چہار درم
بانصف ادویہ افزایند قوی تر گردد ایضاً تالیف حکیم شریف خان کہ در تقویت باہ اثری بسیار دارد دارچینی قسط شیرین زعفران زنجبیل
فلفل سفید کنجد مقشر ہر یک یکدرم خارخسک ساذج ہندی اسارون کرویا قرنفل شقاقل قاقلہ ہر یک دو درم تخم ترب تخم شلغم ہر یک چہار درم [illegible]
کہربا بسد ہر یک شش ماشہ مغز بادام مغز پستہ مغز چلغوزہ ہر یک یکدام خصیۃ الثعلب گل سرخ بہمنین ہر یک یکتولہ عود غرقی [illegible] ماشہ مشک سہ ماشہ
مصطکی چہار ماشہ نبات یکوزن ادویہ عسل خالص سہ وزن ادویہ شربت از دو درم تا چہار درم ایضاً از بیاض حکیم اجمل خان مغز پستہ مغز فندق مغز
تخم خربزہ مغز بادام مغز چلغوزہ مغز گردکان کشنیز [illegible] مغز حب الصنوبر [illegible] مایۂ شتر اعرابی دارچینی [illegible]
[illegible] بغدادی ہر یک سہ ماشہ خرمای سلیمانی بہمنین تودریین ہر یک شش ماشہ مغز [illegible] عدد مغز نارجیل کنجد مقشر
ہر یک یکدرم خشخاش سفید مغز [illegible] تخم گزر تخم شلغم تخم ترب تخم [illegible] تخم پیاز تخم بلیون تخم کونچ تخم جرجیر مصطکی ثعلب مصری شقاقل
بوزیدان لسان العصافیر سورنجان خولنجان ہر یک [illegible] زنجبیل دو تولہ جوز بوا بسباسہ [illegible] قرنفل عاقرقرحا

قسط بحری قرفه زرناوند مدحرج عاقرقرحا هر یک دو ماشه قضیب گاو خشک سوهان کرده مثقال ابریشم خام مقرض چهار مثقال سنبل الطیب کبابه چینی هر یک یک نیم ماشه چوب چینی اعلی دو توله مشک عنبر اشهب یک یک ماشه ماهی روبیان چهار ماشه عسل سفید دو وزن ادویه نبات سفید یک وزن ادویه بطریق متعارف معجون سازند **معجون خروس** بگیرند خروس جوان بزرگ که از جنس کلنگ باشد و در جای خوش هوا در کھانچه کنند و باکیاسه فی رانند و نگذارند و هر روز یک ساعت در دست و پا برنده و راه روند و زهره او دور کنند و آنچه مثل زرده تخم مرغ باشد آن از او دور کنند و با سه سیر شاهی آرد گندم یکجا کرده بکوبند چنانچه یکی گردد و بعده یک سیر شاهی روغن گاو انداخته بدست خوب بمالند و دو حصه کرده یک حصه شام و یک حصه صبح بدهند اقل تا چهل روز نهایت چهار ماه بعده آن خروس را ذبح کنند چون اندک خون برود گلو را بدست مضبوط بگیرند که دیگر خون نرود تا آنکه خروس سرد شود بعد از آن زیر گلوی او ظرف نهند و خروس را اندک بجنبانند که هرچه خون برآمدنی باشد در ظرف برآید پس بر آتش نهند چون پخته شود فرود آورده نگاه دارند تا خشک شود پس خروس را چنانچه برای پختن درست میسازند بکنند و اعضای ناخوردنی دور نمایند و دل و سنگدانه و شش را برآورده در شیشه جدا نگاه دارند و بعده که از خروس برآید جدا پس خروس را مع جگر و دل در میان آب هفت هشت آثار اکبری انداخته بجوشانند آنقدر که خوب مهرا شود و هنگام جوشانیدن دارچینی یک سیر شاهی از ریشه صاف شود و پنج سیر شاهی در دیگ کنند زیره و بادیان و الائچی نیم نیم توله در پارچه کرباس بسته نیز در دیگ اندازند و بجوشانند چنانچه آب بر وده خروس مهرا شود بعد از آن سرد کرده مثل یخنی ریزه ریزه کنند خشک ساخته همراه ادویه که پیشتر مسطور میشود در کوفته بیخته با وزن چند آن عسل کف گرفته معجون سازند و هر روز یک دام در خلو معده بخورند و از ترشیها و چیزهای سرد و منفخ مثل جزرات و ترب و تربزه پرهیز نمایند غذا قلیه گنجشک و کبوتر بچه و قلیه مرغ که در آن نخود در آن انداخته باشند و امثال آن مناسب است و آن ادویه اینست قرنفل نه توله خصیة الثعلب دو توله زنجبیل اسارون عاقرقرحا فلفل گرد دارفلفل موصلی سیاه پنج شقاقل مغز تخم اوتنگن مغز تخم کونچ ستاور دارچینی کبابه چینی از هر یک دو توله جاوتری بهمن سرخ بهمن سفید تخم جرجیر زرنباد هر یک چهار توله و حکیم مسیح الزمان مینویسند که چون این مرغ را در سرکار نواب جعفر جاه تیار کردم همین ادویه انداختم و مرتبه دیگر برای خود ساختم این ادویه اضافه نمودم بسیار خوب شد چوب چینی چهار توله شقاقل مصری دو توله با شتر اعرابی ده توله ورق افعی آزموده کشنیز خرما جدوار شیحی هر یک دو توله زعفران چهار توله عنبر اشهب مشک خالص پنج پنج ماشه لسان العصافیر زرناوند مدحرج قضیب گاو جوان هر یک دو توله مغز گنجشک پنجاه عدد مغز سر کبوتر پنجاه عدد خرم گیاه کشمیری ادویه کوفته بیخته بدستور تیار نمایند و بعد دو هفته استعمال کنند و مقرر است که در آخر ماه اشکال خروس را ساخته خوردن شروع کنند و هنوز از سرما چهل روز باقی مانده باشد که این ترکیب تیار شده و بکار برند **نوع دیگر** مقوی باه که در جامع الشفا در حرم مرقوم است بگیرند ساخته ده عدد و گوشت آنها قیمه کرده سیماب نیم آثار گوگرد نیم آثار هر دو کجلی نموده با آن گوشت آمیزند و با شیره برگ تنبول بسایند تا یکی شود بعده چهل غلوله بسته نگاه دارند و بسیار مرغ نر خرچنگ جوان و آنها را در قفس کرده هر روز یک غلوله در آرد گندم با روغن گاو بخورانند و باید که مرغ ماکیان را نه بینند بعد چهل روز ذبح کنند و خون از آنجا بردارند و شکم او پاک کنند بعد از آن به روغن بریان کنند و استخوان جدا کرده گوشت را با کوبیده بسیار دو جوز بوا بسباسه سپند بزرالبنج افیون سپند رسد کم تخم گزر تخم سویه تخم تره تیزک موصلی سیاه و سفید ستاور اسگندا گوکهرو کنده دارچینی کبابه سنبل الطیب بیر بهوٹی هیرا هینگ قرنفل مصطگی سمندر کچل مچهیس صمغ ابرک کشته سرب کشته قلعی کشته آهن کشته نقره کشته هر یک یک دام کوفته بیخته با آب برگ تنبول هفت پٹ داده با گوشت مرغ پاک کنند و در شهد انداخته نگاه دارند و بعد چهل روز هر روز یک دام غلوله کرده بخورند و غذا برنج و روغن گاو و گوشت بخورند تا چهل روز تا خوردن دوا از دیگر عورت نکنند و از ترشی و بادی پرهیز و معجون که قضیب را بغایت سخت گرداند سپند جفتی بسباسه جوز بوا قرنفل دارچینی هر یک پنج درم کندر سه درم مقشر هفت درم جمله را سائیده با عسل سه وزن ادویه معجون سازند شربتی مقدار یک درم الیضا مسیحی لیس قضیب حکیم علوی خان یاقوت رمانی یاقوت کبود یاقوت زرد لعل بدخشی مروارید ناسفته مرجان قرمزی عنبر اشهب مشک تبتی با شتر اعرابی از قرنفل زنجبیل هر یک یک مثقال ورق طلا پنجاه عدد ورق نقره نود عدد شقاقل سه سکجان خولنجان بهمنین تودرین مهج زنجی صالب لسان العصافیر

مغز تخم خیارین تخم بلیون ماهی روبیان ماهی سقنقور و اگر نباشد بدل او ریگ ماهی دارچینی قلمی قرنفل بسباسه کبابه چینی بسباسه تخم جزر جوزبوا قسط بحری
مغز حب الزلم درونج عقربی زبان گنجشک گاوزبان گل گاوزبان بادرنجبویه بوزیدان مغز چلغوزه تخم گندنا تخم جرجیر سنای مکی نخود خام نارمشک دوقو
جدوار خطائی زعفران هریک دو مثقال خصیة الثعلب دو مثقال مغز سر گنجشک که در وقت هیجان گرفته خشک کرده باشند تریاق فاروق اعلی
مدبر بشیر گاو آرد نخود مغز نارجیل مقشر روغن نارجیل هریک پنج مثقال مغز بادام شیرین مقشر کنجد مقشر مغز پسته هریک چهار مثقال عسل مصفی
سه وزن ادویه بدستور مرتب سازند. ایضاً که نعوظ شدید بنماید و نفع میکند برای آنکه از ازاله بکارت عاجز باشد دارچینی ثعلب مصری
شقاقل جوزبوا مصطکی اندرجو زعفران دارفلفل بوزیدان گل سرخ بهمنین تخم بلیون تخم گزر هریک دو مثقال مشک و انگے عنبر اشهب یکدرم مغز
حب قلقل سه درم بنگ بست پنج مثقال عسل سه وزن ادویه بطریق متعارف معجون سازند و اگر زنجبیل دو مثقال زرنباد یک مثقال قسط نقل
تخم ترب هریک پنج مثقال اضافه نمایند و وزن مشک یکمثقال کنند قوی تر گردد مربای خرما که در تقویت باه و اشتها از مجربات والد مرحوم ست
بیارند خرمای سرخ نو سیزده عدد و در شیر ماده گاو سه پاس بخیسانند صبح خرما را بر آورده و تخم پاک کرده بجای تخم آن بقدر سه سرخ لوبان کوفته در هر یک خرما
نهاده از ریسمان خام بسته در نیم آثار روغن گاو بریان کنند چون سرخ شوند از روغن بر آورده در عسل مصفی نیم آثار اندر خته نگاه دارند و یکعدد صبح
و یکی شام می خورده باشند و از ترشی و بادی پرهیز مجربست نوع دیگر که قوی تر است و از تالیف حکیم عبد الرزاق خان شاگرد نواب علوی خان
ثمر نارجیل عدد در شیر گاو یکشب تر نمایند که گداز شوند از تخم پاک نموده بگیرند خصیة الثعلب دارچینی تال مکهانا ماهی روبیان ریگ ماهی هر واحد یکدرم
مایه شتر اعرابی یکنیم درم و اگر یافته نشود بدل آن مایه آهو کنند جند بیدستر دو درم مشک یکدرم و ربع و اگر جند بیدستر نرسد بدل آن سه سهم مشک کنند
کوفته بیخته در ثمرها پر کرده سر شگاف ابریشمی بسته در یک آثار شیر گاو بجوشانند که همه مایه شود و سوخته نگردد از مایه بیرون آورده در روغن گاو در ماهی تابه
بریان کنند تا خوب سرخ شوند یکیک را بکفچه سوراخدار بر داشته تا روغن دران نماند در عسل سفید گذارند که چهار انگشت بالای خرما باشد
و تا بست و یک روز در آفتاب نهند و شب سر پوشیده در خانه نهند بعد ازان یکعدد هر روز وقت خواب بخورند که بالای آن آب ننوشند و از بادی
و ترشی و لبنیات اجتناب ورزند یاقوتی حکیم یحیی خان که عجیب و غریب است یاقوت سرخ کهربا زرنباد عاقرقرحا جوزبوا زعفران مایه شتر اعرابی
کبابه چینی تخم اوٹنگن هریک چهار درم مروارید ناسفته اندرجو تخم بالنگو زبان گنجشک عنبر اشهب ورق نقره درونج عقربی هریک دو درم بهمن سفید
بهمن سرخ قرنفل بسد سرخ ماهی روبیان بسباسه هریک سه درم تودری زرد دارچینی هر دو الاچی هریک شش درم ثعلب مصری ده درم چوب چینی
دوازده درم ورق طلا مشک تبتی هر واحد یکدرم ریگ ماهی دو عدد نبات سفید سه چند ادویه بدستور معجون سازند و از یکماشه شروع نمایند
و بتدریج بمقدار سه نیم باشد که مقرر است بیشتر زیاده نخورند اقوال حذاق ابو سهل گوید که ضعف انتشار را اگر از جنس فالج بود این دوا نفع میکند
بگیرند فوتنج و سنبل و سعد و دارچینی و خولنجان و حرمل و سداب و کوفته در شیر تازه تر کرده بگذارند تا شیر را جذب کند بعده خشک کرده بسایند
و بعسل مع زهره نر گاو سرشته بذکر و حوالی آن طلا کنند و یا روغن زنبق که دران عاقرقرحا و فرفیون و مشک و جند بیدستر و حلتیت و دارفلفل و بورق
حل کرده باشند بمالند ابو علی مینویسد که اگر سببش قلت نفخ در اسافل بدن باشد پس اگر بسبب شدت سردی آن بود دواء المسک الطیب مرغنا
که بذکر گرد و جمع آرند و دارچینی بسیار استعمال نمایند و در اغذیه حبوب مثل باقلا و لوبیا و نخود و پیاز و نمک که دران اندکے حلتیت بود استعمال
کنند و اگر سبب قلت نفخ حرارت باشد تبرید و تعدیل آن بشربات و مرطبات و اطلیه و اغذیه بکار برند و چیزے که دران سردی و نفخ باشد
مثل امرود و توت سیاه و باقلا و شیر و ماست تناول نمایند و اگر سببش سردی اعصاب قضیب و استرخای آن باشد بعلاج استرخا
در بده مثل آنکه در باب مثانه گفته شد علاج کنند و مروخات برای حلقه دبر و عانه و خصیتین و قضیب و قطورات است که عاقرقرحا نیم درم
بروغن زنبق خوشبو آمیزند و گاهی بدان فرفیون و مشک آمیخته شود و قضیب و کنج ران و متصل آن بمالند و یا عاقرقرحا و قسط آن

هر دو را بقدر یک مثقال در یک اوقیه روغن زنبق حل کرده بمالند و ایضاً خردل بروغن رازقی و همچنین تخم انجره بروغن رازقی و ایضاً حلتیت بروغن زنبق بکار برند و این مسوح قویست تخم بادرنجبویه بروغن چاره استعمال کنند و ایضاً بورق بعسل مصفی و زهره کلنگ بعسل مصفی و ایضاً این دوا جید است بگیرند اندکی پیاز نرگس بروغن زنبق حل کرده بمالند و یا حب النیل و عاقرقرحا مساوی بروغن و یا شونیز بروغن و ایضاً حلتیت بعسل و ایضاً بنفسها بمالند و یا بگیرند قسط و فربیون و زفت و قنبیل و طلی از روغن سوسن و خیری و موم و مصطکی و سعد و بعد از ان ذکر را بدان طلا کنند و جمیع روغنها کردنا بجفتنهای مبهی که گذشت عجیب النفع است چون با مروخات استعمال کنند خصوص ضماد روغن بلیله اند و روغن سعد خاصة و پیشتر در این باب شدید القوت است و این مسوح و روغن بسیار قوی است بگیرند مر و کبریت و جند بیدستر هر واحد یک جزو تخم عاقرقرحا دو جزو و دارفلفل فلفل سیاه سی عدد کرم دا بیست عدد و همه را بگیرند پیاز عنصل با یک رطل بسایند بعده بقیر و طلی آمیخته بسایند تا مثل عسل غلیظ گردد و بدان پشتگاه و کنج ران بمالند و نهادن انگور زه و قضیب بسند صحیح است پس اگر خوف شدت حرارت آن باشد بروغن بنفشه بگدازند و قیمولیا و مغز پنبه دانه و عاقرقرحا بروغن نارجیل نافع است و گوید که اگر شیاف از بیخ خردل کنند عجیب است و ایضاً معمول از مروخ زفت که مذکور شد مفید بود و حقنها در فروع سابق مسطور شد جهت حاکی و ابلاقی نوشته اند که اگر ضعف قضیب از جنس فالج بود آنرا علاج مفلوجان کرده و اگر قضیب بی علت است بود علاج فالج باید کرد و لیکن در تسهیل کرا عصاب از خلط لزج باک کنند چون قنطوریون دقیق و شحم حنظل و قثاء الحمار و بنیه و حقنهای قویه بعمل آرند بعده حقنهای نرم کنند و روغنهای گرم و اگر سبب سستی قضیب سوء مزاج سرد بود جند بیدستر و فربیون بقدر نخود فلفل طلا بکار برند و اگر سوء مزاج تر بود و دیگر اطریفل یا سعد باشد مثل اطریفل و دار فلفل و بوج و میوه بکار برند و این دوای طلا قضیب صفاتی کنند و علامت مفلوج الذکر آنست که قضیب سست کلان شود و علامت قضیب بحال خود و لاغر نباشد بگیرند بوره قنطوریون فلفل بعد از آنکه در قول الیه سل گذشت طلا کنند و پنجه طلا کردن قضیب برشته کنند اگر مغز پنبه دانه بروغن زنبق یا بروغن قسط یا روغن خیری سرشته قضیب و گاه در سرین و کنف با طلا کنند نفع بخشد و یا خردل و فربیون جند بیدستر و سعد و بورق و عاقرقرحا و حلتیت و فلفل و مغز پنبه دانه را بسایند و در روغن خیری یا روغن یاسمین و زعفران بیامیزند و طلا کنند و اگر سبب سستی قضیب از سردی بود او دیگر در روغن بیامیزند و طلا کنند از جنس جند بیدستر و فربیون و عاقرقرحا باید و اگر سبب رطوبت بود دارو ها از جنس بوج و اهل و سعد باید ابن الیاس گوید که اگر ضعف باه از ترک جماع مدتی دراز باشد تغییر در اغذیه باید و نظر در سفاد حیوانات و مالش بروغنهای باه بسیار مثل روغن سوسن و نارد و نرگس و بلسان و روغن حب الخضرا و روغن بابونه و قسط و زنبق و خیری کنند و از اغذیه دو چیز یا ماهی مثل ماهی تازه و شیر تازه با شکر و ماست با پیاز با ادام شیرین و پسته و فندق و مغز جوز و زرده بیضه نیم برشت و چرب لیس گرداند و قضیب و کنج ران و سرین گاه بخود اعصر خصوصیتین این روغن بمالند بگیرند روغن بان بیست درم و فلفل و حلتیت و جند بیدستر هر واحد نیم درم و مشک و مغز پنبه دانه دو درم و بورق نیم مثقال با یکدیگر روغن حل کنند تا یکسان گردد پس باقی بر روغن بان ریزند و اگر دوای دیگر حاضر نباشد تخم جرجیر یا فلفل را بخایند بعد شیره هر روز سه مثقال بخورد و بعد از ان بیضه نیم برشت بنوشد تا انرا نفع کند و چون نقوط ضعیف باشد این حقنه استعمال نماید که در باه و انعاظ افزاید و شهوت جماع برانگیزد بگیرند بزرگ کتان و حلبه هر واحد بیست درم گندم هر واحد پانزده درم و چغندر و جرجیر هر واحد کف شلغم قطع کرده بیست درم تخم پیاز هر واحد سه درم بیست درم انجیر سفید ده عدد منقی ده درم از رطل آب جوشانند تا یک رطل و نیم آید و بدان روغن کنجد و روغن و روغن زرد تازه هر واحد ده درم آمیخته حقنه کنند و اگر سبب نفع دهد باشد اغذیه یا نخود مثل نخود شلغم مطبوخ و گزر و پیاز و طبیخ از اشیای حاره کا نیم مثل تخم و ازار مثل خشک و تخم خرفه و نیلوفر و کافور را احتراز نماید و بخوردن اغذیه باه چرب لیس گردد مانند شیر برنج با ادام شیرین زرده بیضه نیم برشت و هریسه و حبوب و پسته و فندق و جوز و شلغم و پیاز و گزر و کماة و نخود و کبوتر بچه و عصفور و بط و مرغابی و دراج و تیهو و کبک و گنجشک و کبوتر صحرائی و قنابر و بیضه کباب و شیر تازه

و بیخ لوف و مغز چلغوزه و خروس خصی و انگور شیرین و انجیر پخته شیرین و عسل و موز و هلیله و حب قلقل و گوشت حملان و ماهی تازه بریان گرم و نان گندم کم نمک و حلبه و نارجیل و هریسه و بیضه گنجشک و دماغ آن و لوبیا و ماهی طریخ و نعناع و بادروج و دارچینی و سقنقور خصوصا سره او و نمک او و ترمس و مغز بادام شیرین و روغن کنجد و سمسم و سقنقور و سمین مع بادیان و قلقل و مصطکی و بهمن و قرنفل و قرفه و روغن گاو و حبة الخضراء و باقلا و شکر و نبات و سکر العشر و فانیذ و قرطم و ریگ ماهی و شراب شیرین ریحانی و اگر از استرخای آلت بود علاجش بعلاج فالج کنند و صبح جلاب از گلقند عسلی ده درم و بادیان سه درم جوشانیده صاف کرده بنوشانند و غذا از مزوره نخود و آب بشیره قرطم دهند و چون نضج در قاروره ظاهر گردد استفراغ بدن بحب صبر یا ایارج یا حب لوغاذیا کنند و بر روغنهای مثل روغن قسط و زنبق و خیری و نرگس و امثال آن مالش نمایند و از تناول فواکه و لبنیات و حموضات مریض حذر کنند نجیب الدین سمرقندی گوید که اگر سببش استرخای آلت یا سردی اعصاب قضیب باشد علاجش بعلاج استرخا و فالج از مروخات و سخن اعصاب و سعوطات و حمولات و حقنجات و مسهلات مذکوره در فالج و استرخا نمایند و اگر در استرخای آلت قضیب لاغر گردد و مزمن باشد آنرا تدبیری نیست والا تدبیر مذکور بکار برند و اگر سببش ترک جماع و نسیان نفس آنرا تا مدت طویل باشد توسع در اغذیه باید مثل مسکه با شکر و قلیه با هلیون و گزر و زردی بیضه و امثال آن و شنیدن حکایات مهیج باه و استعمال مروخات بر روغنهای یابسه مثل روغن بان و قسط و زنبق کنند و ایضا دلک اثم و تمریخ بادهان مقویه و نشستن به شیر میش و آب گرم و نشستن در آن علاج نفت بخراطین کرده تنطیل قضیب خواه آمد باید کرد و قرشی گوید که اگر بسبب قلت نفخ باشد یا از افراط برودت بود پس مالیدن لطیف و مروخات بر روغنها که مذکور گردید باید کرد و بعده حبوب و ادویه منفخ مثل نخود و پیاز و زنجبیل و دارچینی دهند و یا از فرط حرارت بود پس تعدیل با غذیات و نافخات بارده مثل شفتالو و باقلا و شیر کشته و اگر بسبب کثرت ترک جماع باشد بتدریج مجامعت نمایند و اگر بسبب خارشت قضیب باشد پس اگر در آب تقلص گردد بروغنهای گرم مثل روغن بان و زنبق و یاسمین و قسط و غالیه علاج کنند و اگر متقلص نشود علاج نپذیرد و اگر سه درم بیخ نرگس در شیر تازه یک شبانه روز تر کرده برآرند و سائیده بر قضیب سوای حشفه طلا کنند فعل عجیب کند ابن هبة الله گوید که استرخای قضیب نوعی از انواع فالج ست و درین مرض طبیب را باید که باین طور امتحان نماید که مریض را در آب سرد نشاند پس اگر ذکر او متقلص شود قابل علاج بود و الا علاج نپذیرد و علاجش باستعمال ادویه مسخن و ملطف اخلاط غلیظه مثل گلقند عسلی یا دواء المسک یا شخزنیا کنند و مالش عضو بروغنهای حاره مثل روغن بان و خیری نمایند و اغذیه مسخنه مثل گنجشک و کبوتر بچه و گوشت معمول بدارچینی و خردل دهند و بخوردن معجون و نوشانیدن شراب کهنه امر کنند پس اگر زمانه این علت طول کشد و عضو آثار لاغری ظاهر شود در علاج او طمع نباید داشت انطاکی گوید که آنچه بسبب احتباس اخلاط در نفس قضیب باشد علامتش عدم تقلص قضیب در آب سرد ست و اکثر حقنها و سعوطات این باب برای این نوع مقرر ست و آنچه بسبب طول عهد جماع باشد این با وجود استعمال ادویه باهیه محتاج محاکات بود که مشتمل بر نکاح و صفت محاسن و غنج نسوان باشد و نظر بسفاد حیوان و ملاعبت زنان و اکثار عیش و سرور و بعده تقویت باه بان اغذیه که جامع حرارت و رطوبت و نفخ باشد مثل شلجم و نخود و گوشت و پیاز و زردی تخم مرغ و انواع جوز و لوز و پسته و هرائس و البان و شکر و عسل مجموع و مفرد و همچنین ادویه باید کرد **صاحب خلاصه** گوید که این روغن انعاظ آور و شهوت انگیز و نسخه او همانست که در قسم اول در قول انطاکی مذکور شد و این ضماد بغایت سودمند ست فرفیون جند بیدستر بیهوقی خراطین خشک سوده بیخ همه مساوی در شراب انگوری دو پاس سحق کنند و حبها ساخته نگاه دارند عند الحاجت یکی از آن سائیده حشفه گذاشته بر قضیب طلا کنند و بعد از دو ساعت مشغول جماع شوند و این ضماد در قوت نعوظ و شهوت اثری عجیب دارد کافور سه ماشه هر کدام دانگی قرنفل دوازده عدد فلفل سیاه شانزده دانه همه را باریک سائیده با آب حبها ساخته نگاه دارند و وقت حاجت سائیده طلا کنند و چون خشک شود مباشرت نمایند و این را طلوق را فائده تمام دهد خراطین نیم دانگ زرنیخ سرخ دو ورق در سه روغن کنجد در ظرف آهنی بدسته آهنی بکوبند تا چون مرهم شود حشفه گذاشته باقی را مالیده و بپارچه

بر چیند تا هفت شب نمایند و صبح به آب گرم بشویند و اگر سیماب را از ترتیب از بالا چه سفت بگذرانند و قلعی و سرب هر یک بوزن سیماب گرفته هفت هفت نوبت در روغن خرفه و ماست اصافت کنند و با هم گداخته نازک بسایند و همچنین آنها و فلفل سیاه آمیخته باریک سائیده بقدر چهار سرخ هر سه روز با شیر ماده گاو یا برگ تنبول بخورند در انگیختن شهوت و تقویت معده فائده تمام دارد و اگر خون خروس سیاه رنگ که جفت نشده باشد با مثل آن بول خر جوان آمیخته [illegible] قضیب طلا کنند و یا دو کش همچنان باشند تا خشک شود و همچنان سه نوبت بیک مجلس بعمل آورند و در آن سه روز جماع نکنند بروز دوم مشغول شوند برای مجلوق و تضعیف الاعصاب بغایت مفید است و این شراب در این باب عجیب الاثر است زنجبیل دار فلفل [illegible] بنگ خولنجان فلفل موی [illegible] پوست خشخاش هر کدام نیم آثار فلفل سیاه یک پاو دارچینی نیم پاو دانه هیل [illegible] شاهی عاقرقرحا نیم پاو اظفار الطیب [illegible] کافور نیم درم جمله را جوکوب نموده و چهار سیر قند سیاه را در آب گرم [illegible] حل کرده در میان خم انداخته دهن آن را ببندند و در خم سرگین اسپ یا سرگین فیل نهند و دهن خم را نیز بسرگین در پوشند و در هوای سرد دو هفته و در تابستان تا ده روز نگاه داشته بیرون آرند و شربت را پالوده در شیشه ها پر ساخته بدارند و هر روز بقدر نیم رطل یکبار دفعه بنوشند و زیاده بر دو رطل جائز نیست و باید که در وقت نوشیدن طعام موجود باشد غذا کباب گوشت بار و روغن بسیار و نان تا یکهفته بدین مداومت کنند المقصود گویند که بگیرند پیه گرده بز گاو و بگدازند و در آن اندکی بیخ نرگس و عاقرقرحا و [illegible] سائیده بیامیزند و بر ذکر بمالند و روغن [illegible] و بلسان نافع است اگر ضعف قضیب از برودت تنها باشد و اگر با وی رطوبت باشد روغن ناردین و روغن سعد بهتر بود و این سوح قوی است و متوکل استعمال [illegible] فرفیون جند بیدستر عاقرقرحا هر یک نیم درم مشک ربع درم در [illegible] روغن خالص حل کرده و از آن در وقت حاجت بر مراق و [illegible] ذکر بمالند که عجیب است و مالیدن ذکر به شحم اسد [illegible] و [illegible] سرمه سائیده و بعسل آمیخته بر بیخ ذکر و مراق و باطن قدم بمالند و بگیرند مغز سر کنجشک ده عدد هنگام هیجان آنها و در سایه خشک کرده با روغن زنبق بسایند و بر ذکر و کف پا بمالند و اگر ذکر [illegible] افتد [illegible] آب سرد [illegible] کنند اگر بدان ذکر را تقلص و تشنج ظاهر شد بعلاج زائل شود و الا فلا پس اگر از سردی باشد علامتش آنست که [illegible] هنگام گرمی بدن و بعض اوقات خفت یابد علاجش مروخات سخنه مثل جند بیدستر و فرفیون و شیطرج و مانند آنست و اگر از رطوبت باشد علامتش آنست که [illegible] مسترخی بیک حال بود با وجود آن ثقیل و غلیظ باشد علاجش [illegible] باشد یا تنکیه [illegible] تجفیف بود مثل [illegible] سعد [illegible] و مانند آن و در علاج باستعمال قضیب در جماع استعانت نمایند که آن [illegible] در [illegible] یافت [illegible] خود قوی گردد شریف خان [illegible] هندی می نویسند که این روغن صاحب [illegible] ضروریه ذکر کرده و تجربه کرده شد بگیرند کنجشک نر در وقت هیجان آنها سی عدد و ذبح کرده پر او دور کرده مقابل خانه زنبور عسل نهاد و بیزند تا آنها از زنبور بگزد پس در دیگ کرده [illegible] سه رطل [illegible] انداخته بجوشانند تا [illegible] شود [illegible] پس روغن مذکور در شیشه بدارند و بر کف پا بمالند که انعاظ شدید آرد و بدون جماع ساکن نشود و این روغن [illegible] نیز بمالند و در [illegible] در علاج استرخای ذکر نوشته که شب یمانی یا آب آهن بخورند یا کباش [illegible] و فلفل یک درم و مشک خالص یک حبه و شکر سفید پانزده درم و عسل ده درم [illegible] و در تجربه صحیح یافتم و این معجون تالیف [illegible] علیه السلام است ده مثقال با آب پیاز [illegible] تا سه روز بخورند و هر که اراده اقتصار کند دو ثلث درم با اندکی کندر [illegible] بخورد و از آن ساعت جماع [illegible] پس [illegible] ماهی [illegible] هنگام خائیدن آن و چیزی خوشبو ببوید چون اراده قطع نعوظ کند گلاب که در آن اندک کافور حل کرده باشد بر ذکر بپاشد که این هیجان ساکن کند و در [illegible] خارج از بیان گفته اند عاقرقرحا تخم [illegible] تخم پیاز [illegible] ذکر [illegible] مثقال روغن بادام [illegible] بلسان [illegible] در روغن قسط هر یک [illegible] مثقال تخم جرجیر [illegible] خردل سفید [illegible] زعفران هر یک [illegible] فلفل سفید [illegible] روغن [illegible] هر یک شش مثقال [illegible] هر یک [illegible] مثقال خشخاش [illegible] فلفل هر یک سه مثقال تخم [illegible] پانزده مثقال

فلفل سیاه زیره کرمانی قرفه روغن بید انجیر هریک چهار مثقال حب البلسم چهل مثقال لف دو مثقال دارچینی مثقال روغن زنبق زیت انفاق هریک هشت
مثقال روغن گاو کهنه چهل یا بیست و پنج مثقال ادویه را باریک سائیده بروغنها لت کنند و در عسل مصفی سه چند ادویه در حالی که بر آتش باشد
بیامیزند تا یکذات گردد و ضعف باه که بسبب اخراج منی از دست باشد باعث ضعف اعصاب بود و گاهی در ان قضیب از وسط و گاهی از عقب لاغر
شود پس باید که اول تسمین او نمایند بعده بعلاج تقویت اعصاب پردازند و بعضے سلاطین در بعض تصانیف خود نوشته اند که این جوارش مجرب
و بعید است و در ان خطا و تقویت با نیست مشک یکنیم دانگ قاقله کبار هریک مثقال و باقی اجزا همانست که در جوارش ملکی مذکور شد و حب
جالینوس که آنهم مسطور شد نیز درین باب مجربست و این روغن از ترکیب حکیم علوی خان ست کجے آلت را بر دگیرند و باه را صحیح و گلوسے او
خفه کرده با سبا که همه وزن آن باشد بجوشانند تا آنکه بغایت مضمحل گردد و آب بقدر ربع بماند پس در پارچه انداخته بدست بمالند تا اکثر اجزای او از پارچه برآید
و آنچه برآید بمقدار او چندان روغن بید انجیر آمیخته در ظرف آهنی بپزند تا آب بسوزد و روغن بماند در ظرف شیشه یا چینی بدارند بعد از ان بگیرند [illegible]
شش عدد چیه آهو چهار درم چیه شیر هشت درم چیه خوک صحرائی شانزده درم خراطین خشک دوازده درم بیربهوٹی دوازده درم سانده دو عدد وزغ کلان
دو عدد زهره ماهی روهو دو عدد زهره گاو دو عدد کژدم سیاه یکعدد کره سفید یک عدد فلفل سیاه چهار درم دار فلفل هشت درم عاقرقرحا دوازده درم
زعفران گوگرد آنوله سار پوست بیخ کنیر سفید موصله سمبه که از وسط درخت او برآید افیون سنبل سنکهیا بزر البنج جندبیدستر العصابه مصطکی گهونگچی سفید
گهونگچی سرخ مال کنگنی زرنیخ زهر بچهناک تلیه زهر بلدیه هریک شش ماشه دارچینی چهار درم ریگ ماهی یکعدد قرنفل چهار ماشه کچله چهار ماشه مغز جمال گوٹه دو ماشه
باید که اول کچله و جمال گوٹه و بچهناک تلیه و بلدیه در سرگین گاو دشتی بپزند بعده در شیر میش دو بار بپزند بعده جمال گوٹه و کچله را مقشر کنند و باهمه ادویه
کوفته بیخته با روغن بید انجیر مذکور بسایند تا آنکه روغن باقی نماند و ادویه خشک گردد بعده در آب ادرک بعده در آب پیاز سفید پس در آب چیته
پس در شیر تهوهر و سینڈهه هر قدر که میسر آید پس در شراب قند سیاه کثیر الحدت بسایند بعد از ان در شیشه گل حکمت کرده بچکانند یا ادویه را بپارچه سفید پیچیده
بقدر ذراع طلا کرده فتیله ساخته در چراغ بروغن کنجد سفید وزنند و سر فتیله را کل بردارند و زیر او ظرف چینی یا آهن بدارند و آنچه بچکد در ظرف چینی
نگاه دارند و بقدر ربع طسوج بر ذکر سوای حشفه طلا کرده برگ تنبول بر بسته خام بندند و در خواب روند و صبح بکشایند گفته که سه روز کفایت کند
عنین را صحیح گرداند لیکن باید که درین ایام قضیب را بآب سرد نشویند و اگر این روغن بر پستان مسترخی طلا کنند بغایت سخت گرداند گویند که این بارها
آزموده ست و این معجون هندی در تسخین آلات منی و تهیج شهوت مجربست ثعلب مصری نه درم دارچینی پنج درم قرنفل تخم انجره
تخم جرجیر و حلبه مغز بادام مغز حلغوزه هریک سه درم زرنباد اوٹنگن سنبل الطیب نارمشک بسباسه ساذج هندی مغز پسته هریک دو درم
تخم پیاز تخم شبت تخم شلجم دوالهریک یکدرم تخم و بیبان صندل قاقلین هریک چهار درم مغز نارجیل خشخاش یا بونه خرمای تازه هریک هشت درم
پوست خشخاش شصت درم و نیم درم افیون شش ماشه کافور سه ماشه زعفران دو مثقال شیر گاو یکنیم رطل شکر سفید سه ربع رطل عسل مصفی
دو نیم رطل خیار او شیر بجوشانند تا مهرا شود و صاف نموده بقوام آرند و بگیرند یکجه از عطر قنب که آنرا چرس گویند بقالیه هر او از ادویه مسحوقه و ادویه
بدان مالیده بقوام مذکور آمیزند و حسب تحمل مزاج استعمال نمایند و این از اله شیت عادت نماید و صاحب تذکره گفته که بگیرند سیر مقشر و در شیر میش بجوشانند
بیخ روغن نرد بیس و عسل بقوام آورده بخورند که آن تهیج باه کند و چیزی مثل او نیست و در کتاب الرحمه هست که اطبا متفق اند برینکه چون عسل
جوشانیده کف او بگیرند و تخم شلجم سوده در ان آمیخته بهیئت بستری از آتش فرود آرند و هر روز سه مثقال هنگام خواب بلیسند اگرچه صاحب او باطل الکمر
باشد قوت جماع آنرا اعاده کند لیکن مجربست و از مجربات است که روغن عاقرقرحا است که بسرند عاقرقرحا یک اوقیه و بشکوفته در یک رطل آب بپزند
تا دو اوقیه بماند مثل او زیت بدان انداخته بجوشانند تا آب فانی شود بر دارند و استعمال نمایند و این معجون هندی نافع ست و نسخه ان قرنفل
اسگند دو صلی سیاه کباب چینی خشخاش پیپلی کوفته بیخته بعسل مصفی سرشته بقدر نخود صبح قبل طعام و شب بعد طعام بخورند و مداومت او نمایند

ف
نسخهٔ [illegible]

ف
نسخهٔ معجون هندی

ف
نسخهٔ روغن عاقرقرحا

که این از عجائب است و صاحب تذکره ترکیبی مسمی بلعوق حب القطن ذکر کرده و گفته که آن اعاده باه بعد یأس کند و من تجربه او کردم قوی تر از آنچه گفته یافتم مغز پنبه دانه بیست درم دارچینی تخم انجره قرنفل مغز چلغوزه هریک پانزده درم شقاقل زنجبیل هریک ده درم دار شیشعان هفت درم قسط تخم کتان بهمن سفید هریک چهار درم سائیده و بعد چند آن عسل مصفی سرشند و یک مثقال بخورند و این لعوق عجیب است استاد جالینوس برای سعال قدیم تصنیف کرده و بیان صورتی فائض شد که افعال او در کمال قوت ظاهر گردید شخصی که بعمال او دو امید حیات نخورند داشت و من شکایت باه نمود داو را خورانیدم و در آن قوت جماع هیجان کرد و از بعضی مجربین شنیده ام که او آرد نخود بریان مقشر و مغز بادام مقشر کرده هیچ و تمام خورده و تاثیر بهتر مقابل تاثیر لبوب یافت و این روغن عضو مفلوج را قائم کند شش درم فربیون عاقرقرحا هریک دو درم فلفل سیاه سه درم هریک یک نیم درم نیم کوفته شب در آب ترکنند و صبح جوشانیده صاف نموده در روغن نرگس روغن نارجیل چنبیلی هریک هشت درم بران انداخته بآتش ملایم بجوشانند تا آب فانی شود و روغن باقی ماند بعده بگیرند بیخ نرگس عاقرقرحا سونج نیم کوفته هریک یکدرم زهره گاو و شب ترکرده یک جوش داده بران زهره ریخته بپزند تا مائیت فانی شود و روغن بماند بعده بگیرند بیخ نرگس دارچینی عاقرقرحا هریک یکدرم زهره کشیده بعده [illegible] اول عمل نمایند بعده بگیرند فربیون قسط تلخ عاقرقرحا هریک یکدرم فلفل سیاه حب الغار پیاز نرگس خشک هریک دو درم و مثل عمل اول عمل کنند بعده بگیرند فربیون عاقرقرحا هریک دو درم بسباسه دارفلفل هریک یک نیم درم تخم جرجیر [illegible] درم بطریق اول عمل نمایند بعده بگیرند جندبیدستر چهار درم و مشک سه درم و بهروزه دو درم جندبیدستر هشت درم و با یک [illegible] سائیده و اول موم مصفی یکدرم در روغن مذکور بر انداخته بر آتش ملایم بگذارند تا بگدازد پس ادویه سوده پاشیده حل کنند تا مثل مرهم گردد و بردارند و سوای حشفه طلا کنند و این روغن را بر [illegible] تا قائم کند [illegible] مفلوج [illegible] خواص [illegible] تفصیل وشرح [illegible] از ادویه [illegible] ذکر کرده است که بگیرند قضیب گاو و خشک کنند و با ادویه کرده کوفته بیخته و در روغن گاو بریان [illegible] و بر [illegible] پاشیده بخورند و یا در گوشت بپزند و اگر با وی [illegible] در گوشت جمع کنند [illegible] ثابت [illegible] باشد

لعوق حب القطن

روغن [illegible]

علاج ضعف باه از امور وهمیه

از آنکه وهم بلطائف الحیل کنند مع تقویت دل و دماغ و استعمال ادویه باهیه و بقول سرهندی مداومت انوشدارو و دواء المسک ملوکی مجرب است بعضی گفته اند که آن از آنکه بکار [illegible] کند کثیر النفع است خصوصا اگر ادویه باه و روغن [illegible] مزاج [illegible] نمایند و اکثار استعمال این دواء المسک نمایند سنبل الطیب ساذج هندی بهمنین قاقلین قرنفل دارچینی عود پوست ترنج گاوزبان زعفران [illegible] صندل سفید بادرنجبویه کشنیز خشک ریباس و ترنج بادیان مصطکی سعد هریک دو مثقال [illegible] شقاقل گل سرخ ابریشم مقرض هریک چهار مثقال جدوار [illegible] هریک چهار عدد [illegible] هفت عدد و عرق بید دو رطل عرق گاوزبان چهار رطل عرق بادرنجبویه سه رطل عرق گل گاوزبان [illegible] سیب هریک دو رطل آب بهی دو رطل [illegible] و در آن عنبر و مشک هریک [illegible] مثقال اضافه کرده [illegible] و مثل گلاب عرق کشند حسب مزاج بنوشند و این [illegible] نافع و مقوی جگر و قلب و دماغ است و اگر [illegible] ترشح کنند [illegible] دوا [illegible] بنا شد که هرکه [illegible] اگر سببش وهم بود که نفس آن سبقت کرده باشد مثل آنکه کسی [illegible] سحر کرده و حکایت او داخل شده علاجش ازاله آن وهم است [illegible] بلطف حیله ها مثل آنکه بگویند که فلان تعویذ مجرب این [illegible] و ازان امید گرفته بران تعلیق نماید [illegible] گوید که اگر سبب او امر وهمی باشد مثل خوف یا [illegible] چنانچه بعضی [illegible] باشد [illegible] کراهت شکل او مع قباحت منظر او یا بسبب احتشام او [illegible] یا محبت مفرط [illegible] دفع این [illegible] است از نفس [illegible] تحسین [illegible] کرده [illegible] و تحقیر شان [illegible] مجامع [illegible] اگر سببش وهم باشد مثل آنکه بران سحر کرده [illegible] در [illegible] خلوت و تفکر در امور آخرت یا بسبب [illegible] یا بسبب کراهت مجامع [illegible] یا از کثرت [illegible] مجامع باشد

مثل لذت گیرنده از طعامی که کثرت خوردن او کرده باشد پس اجماع اطبا برین واقع شده که چیزی که داعی تر برای شهوت باشد از تبدیل زنان نباشد و شک نیست که علاج آنچه ازین اسباب مذکوره باشد قطع آن سبب است و بعد ازالهٔ آن هرگاه ضعفی باقی باشد حسب سبب آن علاج کنند عبد العزیز گوید گاهی باه صحیح باشد مگر در وقت احتشام زن یا خوف از آنکه بران قادر نخواهد شد و مانند آن از خیالات متمکن گردد پس هرگاه از آن قربت کنند ضعیف شود او زائل شود و گاهی خفقان و عرق و رعشه عارض شود و علاج این مشکل بود مگر بتقویت قلب و تفریح و دفع خیال بود آنچه ممکن باشد و مشهیات که دران مسکر باشد سیار روغن قنب را فائده بسیار است بهر آنکه مسکر حیا و خوف را کم سازد و گویند که پرهیز و نوشیدن ربع رطل گلاب بدو مثقال دواء المسک نافع است

صغر قضیب یعنی کوتاهی ذکر بدانکه اکثر بسبب صغر قضیب زن لذت از جماع نیابد و ازین جهت انزال نکند پس عدم حصول لذت و انزال موجب تنفر زن از زوجیت آن مرد و طلب غیر آن و باعث انقطاع نسل میگردد و ایضاً چون زنان در اکثر امر بطی الانزال میباشند و بواسطهٔ آن حاجت ایشان باقی میماند پس عدم استتمام احتیاج آنها سبب قصد و مستلذ نبودن ایشان میشود و بالجمله استعمال معظمات ذکر و مانند لذت جماع و منزلات نساء از اسباب ازدیاد لذت و توالد و تناسل است و هر سه جدا جدا مسطور میگردد ذکر معظمات ذکر بدانکه عظم قضیب در طول نمیشود مگر در سن نمو و بعد از آن در عرض و عمق می افزاید و آنچه بالخاصیت قضیب را بزرگ سازد زهره گرگ است و خراطین خشک را بکوبند و با روغن کنجد یا روغن یاسمین سرشته بعد از آن ذکر را با پارچه درشت بسیار مالیده باشند بران طلا کنند و شب بدارند و صبح بشویند و مکرر عمل آرند و اگر قضیب را بچیزی خشن بمالند بعد از آن [illegible] یا روغن یاسمین طلا کنند نیز بزرگ شود و شیر میش را نیم گرم کنند و خرقه دران تر کرده بر ذکر بندند و چون خشک شود باز چنین کنند ذکر فربه شود و بقول سویدی اگر سیر و بصل بر ذکر بمالند و یا بعد شستن ذکر با آب گرم روغن بلسان بمالند و یا بعصارهٔ کرفس ذکر را بشویند و یا بشیر [illegible] ذکر را بمالند و یا هر روز دلک ذکر از زیت مداومت کنند و یا تخم انجره سوده بعسل سرشته بمالند و یا زهرهٔ ماکیان سیاه بعسل آمیخته بمالند و یا قسط و صندل و اسارون و زنجبیل سرخ و نمک اندرانی سائیده بروغن گاو سرشته هفت روز متواتر بر ذکر ضماد کنند هر واحد تغلیظ ذکر نماید حکیم جیلانی گوید که خراطین خشک کرده بروغن کنجد سائیده طلا کنند و هرگاه که چیزی طلا خواهند کرد اول قضیب را بمالند تا سرخ شود پس دوا طلا کنند و دو چوب نارجیل که آب او دران موجود بود واداشته بنهند تا آب نارجیل خشک شود پس بسایند و طلا کنند هر صبح و شام تجربه شده است ذکر را بمالند تا سرخ شود پس شیر تازه خاصه شیر گوسفند طلا کنند و بگذارند تا خشک شود و [illegible] طلا کنند تا ماده را آنجا کشد و نگذارد که تحلیل پذیرد و نگاهدارد تا غذا گردد و بزرگ شود و روغنهای گرم و آب یا دروج مالیدن سود دارد و حضض گوید که مالش بسیار بپارچه درشت و بعد آن بدهن با دهان حاره [illegible] سیما الصاق زفت بران ذکر را بزرگ سازد و ریختن آب گرم و طلا زفت بر عضو او بزرگ میسازد و کثرت استعمال این عضو او را بزرگ کند و تعطیل و ترک او موجب هزال و ذبول آن گردد و چون قضیب از بیخ نرگس بمالند غلیظ و بسیار کند و گویند که [illegible] تعظیم ذکر نماید چنانچه [illegible] بسبب تغلیظ گردن کند انطاکی گوید که آنچه در تعظیم آلت شائع شده از آن چیزی صحیح نیست مگر آنکه دران [illegible] باشد و آنرا [illegible] ماکیان خورانیده ماکیان تخم ریزند و یا در زیت مدام بجوشند و بدان تحریج نمایند [illegible] و لصوق زفت و [illegible] و بورق و انزروت آمیخته حمیدی گوید که دلک با دهان حاره و تحجیم تغلیظ ذکر نماید و بگیرند [illegible] آن نوع [illegible] که دران شیر باشد و آب با دروج و [illegible] مرد و خراطین سوده و بیامیزند و به ذکر طلا کنند [illegible] شنیده ام که آن شخصی را [illegible] معمول از آن [illegible] اهلیل وامر کرده و دست بمالش و قضیب از نفخ شد [illegible] اعراض [illegible] عارض گردید پس شخصی فصد او کرده و آن اعراض ساکن شد و قضیب او عظیم بزرگ [illegible] اگر گل نیاورده باشد امید [illegible] ذکر نماید ذکر طلا

بجوز لنجان یا بهر روغن سمن مخلوط ذکر است و کذا کاکنج پهل بشیر میش سائیده طلا سازند و تمام شب بسته دارند و صبح بآب گرم بشویند و چند روز مداومت بر این سازند و دو دانگ دار الجم و عقب آن مالش روغن سورنجان نافع بگیرند مورچه دراز هفت عدد و با روغن زنبق در شیشه انداخته سر او محکم کنند و در سرگین گوسفند یکشب و روز دفن نمایند و بپالایند و مکرر بکار برند و این روغن نیز سطبری قضیب آرد سرگین کبوتر سه پاو زردی بیضه مرغ ده عدد رشته غوک خشکی یکعدد و شپره یکعدد و زاغ سیاه یکعدد زلو پنج عدد بیر بهوٹی خراطین گل دهاوه زعفران جوز بوا هر یک یک توله روغن کنجد نیم آثار همه را با یکدیگر صلایه کرده در شیشه نموده در روغن بپزانند و بر قضیب طلا نمایند مؤلف گوید که در بیاض استاد مرحوم مرقوم است که اگر روغن بیخ در ظرف تو نگاهدارند و مغز سر گنجشک نر و مغز سنگ پشت بر آتش جوش دهند و در روغن انداخته طلا نمایند در دراز کردن قضیب بی نظیر است و ایضاً در آن بیاض مسطور است که برای درازی قضیب زعفران قرنفل دارچینی بیخ عاقرقرحا وغیره که نسخه آن در ذیل اضمده و اطلیه مقوی باه مسطور شد بعمل آرند و یا اسگند در پلید افیون بیخ کنیر سفید در بول خر سائیده طلا کنند تا کیفیت که مجرب است و یا مغز سر گنجشک نر با قند در روغن بیخ سائیده ضماد کنند و برگ پان پیچیده از رشته خام بندند و در مجربات والد مغفور است که بگیرند ضفدع خشک و کاران چند آنکه بعد خشک شدن بقدر پاو آثار بماند و مغز سر خر پاو آثار زلو خشک پاو آثار خراطین خشک پاو آثار همه را نرم کوفته در شیشه گل حکمت کرده انداخته چوب کشند و بکار برند و ایضاً سم دراز گوش اسگند گج پیپل هر سه برابر با شهد آمیخته طلا کردن برای درازی و سطبری آلت نافع است و همچنین بار کٹائی بزرگ شگفته سر سفیده قسط تلخ اسگند ناگوری مساوی کوفته بیخته با آب برشته چند مرتبه بر قضیب بمالند و بالای آن پارچه بندند که مجرب است و اگر خراطین خشک یکتوله در شیره برگ کٹائی خرد یا در شیر میش سائیده بر پارچه آغشته بر قضیب بپیچند و هشت پاس دارند بعده بآب گرم بشویند همین نوع سه چهار بار عمل کنند باندازه سه چهار جو دراز گردد و مجرب حکیم جعفر است و ایضاً سفیدی بیخال کبوتر صحرائی سیماب ابلیوه عاقرقرحا اندر جو در شراب بهتابه آهنی از دسته آهن کهرل کرده بر ذکر طلا نمایند و برگ پان بندند همین سان چند روز کرده باشند که ذکر را فربه و دراز و قوی گرداند و اگر زهره گرگ ده دانگ مشک ترکی نیم درم بروغن نرگس مخلوط کرده بمالند قضیب را سخت و بزرگ گرداند و چند نسخه طلا در روغن معظم ذکر در بحث ضعف باه مذکور شد **بیان ملذذات جماع** بدانکه بعضی را لذت جماع مفقود یا ناقص میشود و سببش استیلای برودت بر آلات تناسل بود و علاجش استعمال همین ادویه است که درینجا مسطور میگردد و لذت مرد اکثر در تنگی فرج و خشکی و گرمی و معطریت آن میباشد و مضیقات فرج و مسخنات و معطرات آن در امراض رحم بیاید و درینجا ملذذات طرفین و زنان بقلم می آید چنانچه بقول جرجانی اگر عسل زنجبیل مربی بر قضیب بمالند با هر که مجامعت کنند موجب دوستی گردد و کبابه یا عاقرقرحا یا حلتیت در دهن گیرند و آب دهان بر قضیب بمالند و بگذارند تا خشک شود لذت زیاده گردد و آن زن جز او را نخواهد و یا بگیرند عاقرقرحا زنجبیل دارچینی مساوی و سائیده با اندکی عسل بسرشند حب ساخته نگاهدارند پیش از وقت حاجت بیک ساعت یکحب در دهان گیرند و آب او بر قضیب بمالند و بگذارند تا خشک شود پس جماع نمایند و اگر در زن هر سه دوا به یک مثقال بگیرند خشک یکحبه داخل نمایند نیز فائده بخشد و گویند که اگر فلفل و زنجبیل و سقمونیا با عسل سرشته طلا کنند همین عمل کنند و خایه گربه سیاه و بیضه سرخ در روغن بریان کنند چنانچه بسوزد و آن روغن بر قضیب طلا کرده نزدیکی هر زن که نماید دیوانه و شیفته او گردد و اگر عروسک که در هندی بیر بهوٹی گویند در روغن بادام گاو بریان نمایند چنانکه بگدازد پس بر قضیب بمالند و مجامعت کنند هر دو مشتاق یکدیگر شوند و گویند هر مردی که زهره گرگ را در شهد و آب آمیخته وقت مجامعت بر حشفه خود طلا کند نزد یک زن شود آن زن بی او آرام و قرار نگیرد و کذا اگر پیه گرگ بر قضیب مالد دوستی زیاده شود و در بیاض استاد مرحوم مرقوم است که خون مرغ سیاه با شهد بر آتش جوش دهند بر قضیب بمالند و مجامعت کنند چندان لذت یابد که بیهوش شود و گرد اندرون گل کبوتره و بال گنجشک سفید و یا خاکستر موی سر زن هر واحد در شهد آمیخته طلا کردن ملذذ است و کذا مشک تبتی دو سرخ سهاگه تلیا چار سرخ دارچینی عاقرقرحا کبابه چینی هر واحد یکماشه در شهد صلایه کرده بر قضیب ضماد کنند و بعد خشک شدن جماع نمایند و اگر عاقرقرحا پنج ترنجی مساوی

سوده با شهد سرشته بر قضیب بمالد و ساعتی بگذارد و بعده با جامهٔ باریک پاک کرده بجماع مشغول شود چندان زن لذت یابد که در هوای آن مرد دیوانه شود وجز او دیگری را نخواهد و ایضاً برای فریفته کردن زن اسپند لاهوری دار طلا افیون بیخ کنیر سفید برابر سائیده بمالد و جماع کند و این نیز مجرب نوشته سکبینج مقل شب سوخته هر واحد یکمثقال کوفته بیخته بآب بادیان رقیق صاف سائیده بر حشفه طلا کند و بعد خشک شدن جماع کند و ایضاً مغز بلیله عاقرقرحا مکی گجراتی بیخال کبوتر صحرائی برگ بنگ شهد در شراب خالص حل نموده بر قضیب طلا کند و بعد خشک شدن بجماع پردازد و اگر یکدانه فلفل سیاه با صندل سحق کرده بر قضیب طلا کند لذت بسیار یابد مجربست و یا بیخال کبوتر خاکستر موی عورت زهرهٔ زاغ زهرهٔ خروس هیر بهوٹی تازه دارچینی عاقرقرحا بسباسه هر یک یکجزو مشک نیم جزو بشهد حب بندند وقت حاجت بشراب سائیده طلا نمایند هرگاه خشک شود مشغول بجماع شوند و این دوا بغایت باعث لذت طرفین میگردد و پیاز نرگس زهرهٔ گاو مویز منقی عاقرقرحا مساوی وقت جماع بر قضیب طلا کنند و بعد از خشک شدن مباشرت نمایند و اگر زهرهٔ ماهی روهو دار فلفل با روغن گاو زن در فرج طلا کرده مرد صحبت نماید مرد فریفتهٔ آن زن شود و همچنین گوشت مولا خشک کرده سائیده در عسل آمیخته اگر در فرج بمالد مرد فریفتهٔ زن شود و اگر قرنفل زعفران دارچینی عاقرقرحا مشک باریک نموده در عسل بقوام مقدار نیم حبه آمیخته وقت جماع یک حب در دهان دارد و لعاب بر قضیب طلا کند لذت دهد و در بیاض والد مرحوم نوشته که سوای زعفران و دارچینی هر سه دوای مذکور را در آب پیاز یا در برگ طلا نموده خشکانیده مشغول بکار شوند و بعسل زهرهٔ خروس سفید هر دو مساوی طلا کردن منعظ و ملذذ است و گویند که اگر خراطین هیر بهوٹی مساوی بآب سوده طلا نمایند و با عورتی مشغول شوند مرد دیگر بر آن قادر نتواند شد و این دوا ملذذ و مقوی باه است دار فلفل را در شراب ده روز تر کنند بعده در زهرهٔ مرغ سائیده حب بندند و در شراب سائیده حوالی حشفه طلا کنند و ایضاً دارچینی عاقرقرحا قرنفل زعفران بوره فارسی زهرهٔ گوسفند صمغ عربی زنجبیل کباب برابر سائیده بعسل سرشته طلا کنند و بعد خشک شدن جماع نمایند و ایضاً دارچینی سلیخه مشک سنگ سفیده بیخال کبوتر صحرائی بعسل کهرل کرده بر ذکر طلا سازند چون خشک شود جماع سازند و ایضاً مرداسنگ با قرنفل و زهرهٔ مرغ سیاه طلا کردن مجربست و این طلا معمول سهیل خان نهایت ملذذ و مقوی قضیب و منزل مجربست زهرهٔ ماکیان سیاه که کڑکنات گویند گرفته قدری دهن آن از سیخ کشاده قرنفل پنج عدد و فلفل سیاه هفت عدد سائیده دران اندخته دهن تلخه بسته در سایه آویزند هرگاه خشک شود دوا بر آورده قدری بلعاب دهن یا شهد حل کرده قبل از جماع بر ذکر طلا کنند چون خشک شود مباشرت نمایند و این طلا نیز ملذذ و دافع سستی قضیب مجربست مالکنگنی قرنفل جوزبوا بسباسه عاقرقرحا هیراهینگ دارچینی پیپلامول قسط تلخ بیخ کنیر سفید زعفران اسگند ناگوری سهاگه برشته از هر یک یکماشه در آب کتائی خرد چهار پاس کهرل کنند و حب بسته نگاه دارد و هر یک مقدار یکماشه و یکحب در آب دهن حل کرده ضماد کند و بعد یکپاس بآب گرم شسته جماع کند و این نیز ملذذ و منزل زن است حجر البقر حل هر یک توله دو پاس در کهرل بسایند تا سرمه سا گردد اندکی در آب دهن یا شهد حل کرده بر قضیب طلا کنند و مجامعت نمایند و اگر سهاگه پهٹکری لونگ شهد هر یک یک ماشه حل کرده در زهرهٔ مرغ سرشته بر قضیب طلا کنند و بعد خشک شدن نزدیکی کنند در آوردن لذت و فریفته کردن عورت عجیب و غریب است و ایضاً عاقرقرحا در زهرهٔ گاو و شهد حل کرده ضماد نموده خشک سازد پس جماع کند و بقول دستی عاقرقرحا سوده در پیه که بر سنگدان ماکیان جفت باشد و بیا شد گداخته آمیخته بر حشفه مالیده جماع کردن درین باب مجربست و این دوا ملذذ و منزل زن است سهاگه تلیه کباب هر دو مساوی سائیده در آب دهن یا شهد طلا کرده جماع کند که نهایت عجیب نوشته و ایضاً بسیار ملذذ و ممسک و منعظ است پوست بیخ کنیر سفید اسگند ناگوری هر دو بقدر یکتوله در بول خر یکپاس سائیده بر قضیب ضماد کند و بالای آن برگ بید انجیر بسته و بعد چهار گهڑی بکشاید پس جماع نماید تاثیر این دوا بوقت کردن دریافت خواهد شد و این طلا ملذذ و بدرجهٔ اتم است و زن فریفتهٔ مرد شود و در جماع چند بار انزال کند سفیدی بیخال کبوتر صحرائی دو ماشه عاقرقرحا یکماشه مشک

یکماشه سهاگه نیم ماشه همه را باریک سائیده در شهد آمیخته بر قضیب ضماد کنند هرگاه خشک شود جماع نماید این وزن معتاد یکوقت ست و بسیار تحفه و مجرب نوشته و ایضاً سفیدی بیجال کبوتر صحرائی نه ماشه قرنفل پنج عدد افیون دو ماشه شب یکدام سائیده بر ذکر ضماد کرده چندان توقف کنند که نعوظ شود پس جماع کنند بسیار لذت و امساک حاصل شود و ایضاً این نسخه مجرب فرنگی ست کرم که اندرون گهونگا باشد برآورده خشک کرده مشک کافور مساوی گرفته سائیده بر ذکر ضماد کرده خشک نماید پس مباشرت کنند و این مسوح بغایت موثر ست و باعث لذت طرفین میشود کبابه زنجبیل عاقرقرحا سعد هر واحد یکجزو مصطکی لبان کندر هر یک نیم جزو سوده بآب دهن طلا کنند و اگر نیم جزو زهره مرغ اضافه کنند بغایت لذت افزای زن میگردد و **ابن نوح** گوید که آنچه در لذت مرد و زن افزاید اینست که بگیرند عاقرقرحا زنجبیل و دارچینی و کبابه مساوی وسوده در آبیکه صمغ عربی دران حل کرده باشند سرشته حب بندند و وقت حاجت یکحب در دهن گیرند و آب او بمالند و یا بگیرند فلفل و دارچینی وسنبل الطیب و خولنجان و مشک مساوی و بسایند و بعسل مربای زنجبیل آمیخته بر ذکر بمالند و یا حلتیت یکدرم سعد ده بران ده درم روغن زنبق انداخته ده روز بگذارند پس بر ذکر بمالند **الطاکی** گوید که از مجربات درین باب اینست که زهره ماکیان سیاه با اندکے قرنفل بمالند بعضے از متاخرین گویند که طلای عنبر لذت طرفین بافراط ست و از عجائب اینست که قرنفل و کبابه و دارچینی بروغن زنبق بسایند و دران زهره ماکیان و عنبر و مشک حل کنند و طلا نمایند و طلای پیشه با تخم انجره مقوی و بسیار ملذ ست و عاقرقرحا و وج مساوی بعسل کثیر اللذت ست و گویند که کثرت لذت گاهی قوت را ساقط کند و گاهی غشی الاعلاج آورد **ذکر منزلات زنان** چون میعه سائله و زاج مساوی بقدر سه سرخ یا دو سرخ در فرج بمالند فی الحال عورت منزل گردد و سیماب نیم جزو تنکار کافور هر یک یکجزو عسل شش جزو باهم بسایند و بقدر نخود حب بندند و سوای حشفه بر ذکر طلا کنند زن منزل شود و اگر کافور در آب برگ تر هندی آمیخته بر ذکر طلا کنند و بعد خشک شدن جماع نمایند همان عمل کند و زهره ماکیان با مردار سنگ یکماشه آمیخته طلا کردن مجرب ست و کذا زهره کنجشک با عسل و یا نر گوره دو ماشه کافور نیم ماشه با عسل طلا کنند و یا کافور چهار سرخ سهاگه بریان یکماشه در شهد یا آب سائیده طلا کنند و بعد دو گهڑی مشغول شوند و یا سهاگه بریان نموده در گلاب سائیده قدرے مشک آمیخته حل کرده طلا نمایند و مجربی گفته که صابون و مصری مساوی بآب لیمو سائیده طلا کنند چون خشک شود مجامعت نماید که در انزال عورت مجرب ست و اگر بادنجان که در شاخ پخته باشد سر او بریده قدری مغز آن برآورده دو تانک دارفلفل دران پر کرده بهر او بند نموده از هفت پارچه گل حکمت نماید و در آتش پزند پس دارفلفل برآورده در سایه خشک کرده دارچینی پهٹکری هر دو چهار دو تانک آمیخته باریک سائیده با شهد بقوام رسانند و وقت حاجت بآب سائیده بر قضیب لیپ کنند بعد خشک شدن نزد زن رود همان وقت منزل شود و ایضاً کافور یکحصه چونه دو حصه سهاگه یکحصه مخلوط کرده با برگ پان خوردن دهد فی الفور انزال کند مجرب نوشته و ایضاً بیجال لیکه کشته باریک سوده با شهد طلا نمایند و نزدیکی کنند و در ابتدای معشوق تماشا ببینند زود منزل شود و ایضاً دانه الایچی خرد سهاگه قرنفل عاقرقرحا کافور جلیبه هر یک دو ماشه شهد بقدر کفایت حب سازند و سوده طلا کنند که منزل النساء ست و ایضاً مجرب درین باب زعفران چهار سرخ جوزبوا دو سرخ خصیه بز سه سرخ هر سه را سحق بلیغ نموده نگاه دارند قبل از دو گهڑی بروغن حل ساخته طلا نمایند و بعد دو سه گهڑی پارچه تر کرده قضیب را پاک کنند و مشغول شوند و ایضاً مجرب کافور یک سرخ نرکچور دو سرخ سهاگه دو نیم سرخ کوفته بآب سرشته طلا نموده مجامعت کنند و این طلا نیز منزل النساء ست سیماب سفیدی بیجال کبوتر صحرائی نمک سنگ هر سه مساوی در آب پیاز سفید سائیده وقت جماع بآب دهن حل کرده بر قضیب طلا کنند ذکر سخت نیز گردد و ایضاً گویند که زن در چند ضربه انزال کند مجرب ست تخم کتائی خرد و سنگ بصری بآب پیاز سرخ سائیده بر قضیب مالیده خشک ساخته جماع کند **کثرت شهوت جماع** و این را شش سبب ست یکی امتلای بدن و کثرت خون و منی دوم حدت منی و دغدغه آن سوم کثرت رطوبت ماده

مستعد منی مع ضعف بدن و قلت خون بسبب قوت داعیه منی جذب آن ماده منی بسوی خویش چهارم قوت اعضای منی مع ضعف اعضای رئیس مثل کسی که دماغ و عصب او ضعیف باشند و اعضای منی او قوی پس اگر ترک جماع کند منی بسیار جمع شود و دماغ تجفیف او بسبب کثرت او و قبول دماغ ابخره ردیه را باعث ضعف خود فاسد گردد و مؤدی ببعض امراض شود و اگر جماع استعمال کند عصب و دماغ او ضرر یابد و بهره و تغذیه از قصور اعصاب و دماغ خالی نباشد پنجم بثور و قروح و حکه آلات تناسل چنانچه زنان را بسبب حکه فم رحم عارض شود و شهوت جماع در ایشان تسکین نیابد ششم کثرت تولد نفخ در بدن و لهذا گاهی از قراقری که مولم نباشد انعاظ شدید افتد و انعاظ ارباب سوداء اشتداد نماید و بدانکه شهوت مردان در بلاد و اهویه و فصول بارده شدت کند بهر آنکه انهما قوت ایشان جمع کنند و حال زنان بضد این باشد بسبب آنکه انهما تولد آن قوت خامده و منی بارد ایشان نمایند و خواب بپشت از مشغلات است طریق تشخیص این اسباب باید که نظر کنند اگر بدن قوی و رنگ سرخ و قلت ضعف باوجود کثرت خروج منی و کثرت احتلام و عظم نبض باشد سببش امتلا و کثرت خون و منی بود و اگر منی تیز و زرد رنگ باشد و بسرعت باسوزش خارج شود و صداع و لهیب بود و در بول حرقت بهم رسد و تابع او ضعف بود سببش حدت منی باشد و اگر در بدن آثار قوت و کثرت خون معتد به ظاهر نشود بلکه گاهی ضعف بود و دیگر منی بسیار و رقیق و سفید برآید و احتلام تواتر کند و بدن نحیف شود و با کثرت نفخ بود سببش کثرت رطوبت ماده منی باشد و اگر ضعف در عضوی از اعضای رئیسه یافته شود مثل کدورت حواس و ضعف دماغی سببش قوت اعضای منی باشد و اگر از جماع شهوت زیاده گردد و انزال بسرعت شود و گاهی شهوت زیاده بود و منی بر نیاید و بعد جماع درد ظاهر شود و آثار قروح و بثور یا جرب کلیه و مثانه مثل خروج قشور و ریم در بول یا حکه رحم یافته شود سببش همان مرض باشد و اگر شدت نعوظ و تقدم تناول اشیای نفاخ یا مزاج منفخ مثل سوداوی مراقی دریافت گردد سببش کثرت نفخ باشد علاج آنچه از امتلا و کثرت خون باشد تدارک آن بی ضرورت ضرر دارد لیکن اگر تا فتنه انجامد و از کثرت جماع ضعف در اعصاب پدید آید فصد و مسهل و تقلیل غذا و تناول ترشیها تقلیل آن نمایند و نوشیدن آب عناب و عدس و غوره و انار ترش و سرکه و استعمال ادویه بارد مقلل منی مثل تخم کاهو و بزر البنج و شهدانج و کشنیز و بلوط و نیلوفر و تخم خرفه و صندل و سماق و گلنار و طباشیر و پوست خشخاش و گل سرخ و کافور و تبرید پشت و گرده با ضمده بارده مثل اقاقیا و گل ارمنی و طراثیث و گلنار با آب آس و خواب بر بستر کتان و فرش برگ بید و گل سرخ و نیلوفر بر بستر و بر جهت پشت برای خوابیدن نافع و آنچه از حدت منی باشد اشیای سرد مرطبه مثل کدو و خرفه و کاهو و شیره بیخ دادن و ادویه بارد مقلل منی که در آن اندک تخدیر باشد مثل کوکنار و بنگ استعمال نمایند و دوغ ترش نوشیدن و در آب سرد در آمدن و ضمادهای بارد بر گرده نهادن نافع بود و هر چه در علاج سیلان منی از حدت منی گفته شود بکار برند و بقول بعضی درینجا نیز فصد باسلیق کردن و بفاصله سه چهار روز مسهل صفرا دادن و سفوف تخم کاهو و خرفه و کشنیز و گل نیلوفر و صندل سفید طباشیر گل سرخ گل فنجنکشت تخم خشخاش گلنار هر یک سه ماشه کافور یک ماشه بقدر هفت ماشه خورانیدن و از گل ارمنی و اقاقیا و عدس مقشر آرد جو و طراثیث و صندل سفید هر یک دو درم در سرکه آمیخته بر کرگاه و عانه ضماد کردن بسیار مفید است و آب مقطر دوغ ترش عظیم الاثر است و غذا اقلیه بزغاله با کشنیز سبز و کاهو بریان سازند و آنچه از کثرت رطوبات ماده منی بود ادویه حار مقلل منی مثل شونیز و تخم سداب و تخم فنجنکشت و پودینه و برگ نعناع و مرزنجوش و اغذیه و ادویه کاسر ریاح مثل صعتر و سداب و پودینه و جوارش کمونی و مثل دراج و تیهو و کبک خورانند و هر چه در علاج سیلان منی از استرخای اوعیه منی باید استعمال کنند و آنچه از قوت اعضای منی باشد تخدیر اعضای منی و تقویت عضو ضعیف و تشمیم نیلوفر و آب کاهو و تطلیل با آب نیلوفر و استعمال ادویه بارد مخفف منی و هر چه در علاج سرعت انزال بسبب حرارت و در علاج سیلان منی از حدت منی باید باید کرد و آنچه از بثور و قروح و جرب و حکه باشد علاجش از قروح و جرب کلیه و مثانه و حکه رحم جویند و فصد و اسهال صفرا کنند و شیره تخم خرفه و کاهو و خشخاش و لعاب اسپغول با شربت بنفشه دهند و آنچه از کثرت نفخ باشد پس اگر

سبب تهییج و نفخ حرارت بود مبردات مثل شیرهٔ تخم خرفه و کاهو و کاسنی بر سبیل شربت بنوشند و اگر از ضعف حرارت و کثرت رطوبت باشد مجففات محلله ریاح که مذکور شد بدهند و اگر از کثرت سودا بود تنقیهٔ آن بفصد و مسهل سودا نمایند **اقوال** مهره سویدی می‌نویسد که شرب کشت برکشت که آن را اسود ادالهند گویند و کذا الطبیخ اخضر در قطع باه عجیب است و ادام اکل طرخون و تخم فرنجمشک و بقلهٔ یمانی و سرمق و کاسنی وزوفرا که آن خرفه است یکدرم و عناب کدو و ماش و کشنیز بشکل و نقوع آن و حب کاکنج و بیخ سوسن و تخم فنجنکشت بریان و بقلهٔ خرفه و تخم آن و بیخ نیلوفر دو درم شربت خشخاش و عدس مطبوخ بسرکه و نقوع آن با تخم کاهو سوده پاشیده و توت شامی و فلفل و عنب الثعلب و حماض عراقی و آرد بلوط و سرکه و شرب آب سرد ناشتا و شرب و شم کافور و فرش گل سرخ و برگ فنجنکشت و شم ثمر آن و برگ و گل آن و ضماد طباشیر و شوکران و شرب آب در کوزهٔ رصاص برای زنان شرب خون خفاش و خواب بر برگ ترب هر واحد قاطع باه است و صوم و استفراغات و خواب بر جانب است و بر انقطاع حیض و حمل صفائح سیما بستن آن به پشت و نشستن بر سنگ نیز از قواطع شهوت نوشته اند صاحب گنج باداورد نوشته که اگر درخت کیله را اکاک کرده سه بار چهل یا چند عدد دوران نهند و بعد دو هفته بر آورده بخورانند کثرت شهوت مرد و زنان هر دو را نفع میدهد و کذا نوشانیدن آب کیله بهار بقدر یکفلوس تا سه روز و کذا اشنیم درخت نخود بهانقدر و کذا تخم ده برگه کوفته بیخته نیم دام نبات برابر تا یک هفته و ده برگه قسمی از گل صد برگ است و کذا شب سیاه بریان یکجا شده و شربت یک پیالهٔ آب سرد و مع تول نبات آمیخته نوشیدن در سه روز عظیم الاثر است خصوص در زنان و کذا خوردن قلیه خطاطیف شیخ میفرماید که کثرت شهوت اگر با قوت بدن و دمویت و صحت مزاج و سن جوانی و اقتدار او سیما بغیر استعقاب ضعف باشد پس اجتناب که تبدیر و کسر او مشغول شوند بهر آنکه در کسر او ایهان مزاج و انهاک قوت است مگر در شدت ضرورت و بدانکه تولد منی مقوی قلب و بدن است و قلت تولد آن مضعف و نیک مشغوف و کرده افتد پس اگر ازین تخلخل بدن و سهولت عرق هم رسد ریاضت استعدادی و استحمام بآب سرد اگر ممکن باشد استعمال نمایند و هرچه سبب کسر شهوتی که بسبب فرط امتلا از حرارت یا رطوبت باشد پس تعدیل یا استفراغ کنند مثلاً آنچه از امتلای حار بود علاجش با فصد و تخفیف غذا و تناول مبردات است و آنچه از امتلای رطب بود علاج او ایراد مجففات حارهٔ منی مع ادویه مسهلی بعد اسهال و مدر بول و غیره بود و آنچه از حدت منی باشد علاج آن تعدیل اخلاط و تبرید آن به تناول مثل کاهو و خرفه و تخم آن و کاسنی و کدو و خیارین و کشنیز رطب و تضمید مثل نیلوفر و طحلب و قیر و طلیات معمول از روغنهای بارده و عصارهٔ فی الطب و کافور طلاءً و شرباً و استعمال صفحهٔ اسرب بر پشت و شرب آب سرد و خواب بر فرش کتان و مانند آن و غذا از عدس و خرفه و سکباج قوی الهضم باشد از قرص الطین حاضر نمایند و آنچه از کثرت تولد منی باشد علاج او نیز تبرید و تجفیف منی است بدانچه مذکور شد از مبردات و آنچه از حکه و شوری باشد علاجش فصد و اسهال ادوار و تعدیل مزاج و اطلیهٔ مبرده مذکوره بود و گاهی حاجت تبرید را و طلا بمثل بیخ و برگ شوکران و نشستن در آب سرد بسیار افتد و آنچه از منفخات بود علاجش مبردات است اگر حرارت شدید باشد حتی که حرارت منفخه را ساکن کند و یا مجففات بقوت محللات ریاح اگر با برودت شدید باشد و استفراغ سودا از ایشان اگر سوداوی باشد محققات منی بارده عدس با و آب او و غیره چنانچه مطبوخ بشهدانج و اگرچه شهدانج حار است مثله و کشنیز و تخم خرفه و آب بقلی تازه و آب دوغ بسیار ترش و آرد بلوط و سرکه و شهدانج و تخم کاهو گاهی قطع باه کنند اگر کثرت آن نمایند و از ادهان زیت مقلل منی است و تضمید طحلب و حشیشهٔ شوکران و بیخ و غیره آن بر خصیتین مقعد و تخمین بطلایح سفیداب مغسول و مرداسنگ و قیمولیا و سرکه و ایضاً این مرکب بسیر و بگیرند تخم کاهو و بزرالبنج و تخم خیار و اسپغول و تخم کاسنی کشنیز خشک و گل نیلوفر خشک و هرسه اسوای اسپغول بکوبند و سفوف سازند و آنچه تجربه هر بین تجربه آن کرده اند آنست که مشی بموزه و اسقاط شهوت جماع کند محققات منی چهار شونیز بریان و تخم سپیان و تخم سداب یا و تخم فنجنکشت اودیه و فرفیون و خندقوقی و خرا و مرو سفید و زیره و ارد مرکبات کمونی بسیار مجفف منی است و اگر صاحب او غیر و باشد با سرکه بخورد آشامند و آمین مرکب جید است مقر حلیفوره مقشر بریان و نقل هر دو دو درم گلنار و گل سرخ هر واحد پنج درم تخم سداب هفت درم تخم فنجنکشت پنج درم کوفته بیخته یکجا ریزند و مرض روغن گل بسرشند و از مثقال تا دو مثقال العیال سازند و سه بیاشامند

و بریان کردن بهر کسر سورت او بباه و ایضاً تخم شبت سه درم تخم کاهو تخم خرفه هر واحد چهار درم با آب عدس بخورند و ایضاً تخم سداب و جند بیدستر
و بزر البنج مساوی شربت یکدرم بشراب ممزوج و ایضاً تخم سداب یکدرم انیسون یکدرم جند بیدستر و بزر البنج سفید تخم فنجنکشت هر واحد دو درم گل سرخ
و گلنار هر واحد سه درم کوفته بیخته شربت دو درم با آب سرد یا شراب ممزوج و ایضاً بیخ سوسن دو درم تخم سداب سه درم گلنار پنج درم دو درم ازین با آب
دوغ بخورند و ایضاً تخم کاهو نیم درم تخم سداب دو نیم درم دو درم ازین با سکنجبین بدهند و ایضاً تخم سداب یکدرم گلنار دو درم تخم فنجنکشت یکدرم و این
یک شربت است و ایضاً مرکب از بیخ نی خشک و حبق جبلی دو درم هر واحد دو درم فرفیون نیم درم تخم سداب و خرا و فنجنکشت و مرزنجوش هر واحد
یکدرم همه را جمع کنند شربت دو درم و ایضاً بیخ نبات معروف بخصی الکلب و تخم شهدانج بری هر واحد هشت مثقال تخم فنجنکشت بریان دو مثقال تخم
کرنب الماء یک مثقال شربت از جمله یک مثقال بشراب سیاه قابض قدما مدح این کرده اند مجوسی گوید کسیکه شهوت جماع برا و افراط کند باید که کاهو و خرفه و جغرات
و عدس مطبوخ و جاورس و خیار و بادرنگ بخورد و شهدانج و تخم کاهو و تخم خرفه و کشنیز خشک و تر آنرا بدهند و این دوا قطع شهوت جماع کند
تخم کاهو تخم خرفه اسپغول کشنیز خشک مساوی سوای اسپغول باریک سائیده دو درم بگلاب آب کاهو و آب کشنیز تر بخورند و ایضاً تخم کاهو دو درم
تخم خرفه تخم سداب گلنار هر یک سه درم باریک سائیده دو درم با آب عدس مقشر مطبوخ بدهند و یا تخم شهدانج و تخم فنجنکشت هر واحد یکدرم سائیده
با آب سداب بیشند و این یک شربت است با آب گرم بخورند و بر ناحیه گرده صندل و گلاب کافور طلا کنند و قطع رصاص بر کمرگاه ببندند و کذا آب خشخاش
شوکران و برگ بنج و برگ فنجنکشت مساوی همه را باریک سائیده بلعاب اسپغول آمیخته بر قطن ضماد کنند اسمعیل و ایلاقی گویند که اگر سبب کثرت شهوت
حرارت باشد استفراغ بالضد اولی تر بود و طعامهای سبک باید خورد و شربتهای سرد چون شربت نیلوفر و شربت لیمو و شیره تخم خرفه و آب لیمو تر
و دوغ ترش بکار برند و در طعام کشنیز تر و خشک و تخم کاهو اندازند و طعام چون غوره یا سماق یا ریباس یا انار ترش و ترشی ترنج و چیزهای سرد و تر
چون کدو و کاهو و اسفاناخ و برگ و ساق خرفه و کاسنی و عنب الثعلب و چیزهای سرد و خشک چون پست جو و پست عدس و پست گاورس و عدس
با شهدانه پخته بسازند و از طحلب و برگ خرفه و کشنیز تر و لعاب اسپغول بر خصیه و مقعد ضماد کنند و باشد که برگ شوکران و برگ تنبک با این چیزها یار کنند
و آنرا که رطوبت زیاده بود و حرارت باندازه باشد کمونی سود دارد و منی را خشک کند و نگذارد که بسیار پیدا شود و اگر حرارتی باشد کمونی با سرکه
با سکنجبین فق دهند و این دوا منی را خشک کند تخم کاهو تخم خرفه مساوی شربتی پنج درم کوفته با آب عدس مقشر بدهند دیگر تخم سداب سه درم تخم کاهو پنج درم
شربتی دو درم با سکنجبین فق اگر کسی چند روز پیوسته بامداد تخم کاهو دو درم با شیره تخم خرفه بخورد شهوت جماع از وی بریده شود و اگر سبب کثرت
شهوت حرارت و حدت منی بود شربه و اضمده بارده که مذکور شد بدهند و اگر سبب کثرت سودا بود استفراغ سودا کنند و تدبیر اصحاب مالیخولیا بکار برند
و ایضاً نویسند که ادویه و اطعمه که بدان امر کنند و منی آنچه بسازند و کارها که قوت مباشرت را ببرد هست اما ادویه برگ نیلوفر و بیخ او و برگ بید
و برگ گل و اسپغول و بزر البنج و کافور است و اما اطعمه هر چه ترش و قابض است مثل سماق و ریباس و انار ترش و سرکه و ترشی ترنج و بهی ترش و
سیب ترش و زردآلو خام ترش و غوره و مانند آن و اما بقول کاهو و خرفه و اسفاناخ و سرمق و کدو و حماض و کاسنی و کشوث و عنب الثعلب و خیار
و بادرنگ و خربزه زمستانی است و اما کارها مجامعت زن حائض و نابالغ و زنانی که بعید العهد از جماع باشند زیان دارد ابن الیاس
گوید که کثرت شهوت اگر از کثرت منی و خون و یا از امتلای جمیع بدن باشد تنقیه بدن بمطبوخ فواکه و تقلیل غذا و فصد کنند و هر صبح ربوب دو درم
و یا شیره تخم خرفه پنجاه درم سکنجبین ساده ده درم بنوشند و یا آب عناب و آلوی سیاه کوهی هر واحد پنجاه عدد تمر هندی سی درم خشخاش بیست درم
زرشک چهل درم انار دانه ترش سی درم و کشانیده در آب سرد تر کرده پنجاه درم از آن صاف نموده آب غوره ده درم بر آن بیخته بنوشند و غذا
مزوره آب غوره و سکباج خورند و یا عدس مطبوخ بسرکه و یا کاهو و خیار و بادرنگ و شهدانج و تخم فنجنکشت و کشنیز خشک و تر و دوغ بخورند و این
دوا تقلیل منی و قطع شهوت جماع کند تخم خرفه تخم کاهو تخم فنجنکشت تخم شهدانج تخم سداب تخم کشنیز هر واحد چهار درم با ریباس یا آب انار ترش

یا با آب ریباس هر کدام که باشد ده درم بدهند و صندل کافور و گلاب برگرده طلا کنند و برگ بید برخواب کنند و اگر از حدت منی باشد هر صبح سکنجبین ساده
ده درم و شیره تخم خرفه بیست درم یا آب نقوع مشمش چهل درم بنوشند و کاهو در ریباس ترش پخته بدهند و غذا مزوره عدس با حصرم یا مضیره سازند
و در آب سرد و مبرد در نشستن و بقطور تحمل بنشینند و قطعه رصاص بر قطن بندند که آن را خاصیتی است در قطع شهوت باه و اگر از شورش و حکه اوعیه منی از ماده حاره
صفراوی باشد صباح جلاب از عناب ده عدد و نیلوفر چهار درم شکر ده درم بیاشامند و غذا مزوره ماش با شیره مغز بادام آشامند و یا برنج با آب
انار ترش خورند و بعد از آن اسهال صفرا با اطریفل کبیر و سکنجبین و شیرخشت هر واحد ده درم نمایند و یا ملین طبیعت مطبوخ هلیله زرد کنند و اگر علامات خون
غالب باشد فصد باسلیق یا هفت اندام کنند و تقلیل غذا نمایند و مسکن باه دهند و باکشنیز و گلاب ترکرده بخیسانند و در آب سرد در آب نشیند
و نوشیدن شربت نیلوفر یا شربت حصرم یا شربت صندل هر کدام که باشد ده درم ایشان را نافع بود و اگر از کثرت تنقیح باشد بهیدانه و کاسنی تخم خشخاش
شیره تخم سداب و تخم خشخاش هر واحد سه درم شکر سفید ده درم بدهند و غذا از امراج ساده سازند و اگر از کثرت سودا بود هر صبح جلاب
از شربت بادرنجبویه ده درم بخورند و بعد آن جواب شیره مغز حب القرطم بعد تنقیه بدن به مطبوخ افتیمون یا معجون نجاح مع سنا هر واحد هفت درم و شکر سفید
ده درم نمایند و قرشی چنین می نویسد که اگر این با قوت و عدم تضرر از جماع باشد آن حالت طبیعی است محتاج به علاج نیست و کثرت شهوت که از قروح
یا بثور و حکه در آلات تناسل و حکه باشد علاج آن کنند و آنچه از قوت اعضای منی و ضعف اعضای رئیسه باشد تبرید اعضای منی و تجفیف آن نمایند
کاهو و تخم کاهو و گل نیلوفر و تخم نیلوفر و تخم خرفه با آن و مثل آن غذا بدهند و استعمال ادویه مجففه منی کنند و باید که در آن ادویه باشد برای ایصال
ادویه مجففه به سوی اعضای منی به سهولت و سرعت و تلطیف سازند و این در قطع جماع با تنقیه باید و آن از خواص است که خصیه را سقوط آن [illegible]
کرده سازند [illegible] حل کنند پس هر که [illegible] بعد از آن [illegible] شهوت و نسل قطع کرده و اهلیلج جماع [illegible]
سداب هر یک پنج درم [illegible] گلنار هر یک دو درم [illegible] ساخته [illegible] قطع نسل کند و این [illegible]
و هر گاه از [illegible] استعمال نمایند تخم کاهو تخم خرفه هر واحد دو درم [illegible] کشنیز خشک هر یک سه درم گلنار گل نیلوفر هر یک دو درم
از این سه درم با آب [illegible] کافور [illegible] و قطع شهوت جماع کند [illegible] دو درم تخم کاهو با آب خرفه یا گلنار
پنج درم با [illegible] خورند [illegible] قطع شهوت مردان کند [illegible] سداب و تخم خشخاش و گلنار مساوی کوفته قرص ساخته [illegible]
زنان را تخم [illegible] دو درم دهند و [illegible] تخم خشخاش [illegible] نمایند یا [illegible] کوفته [illegible] دهند [illegible]
نمایند و این [illegible] گفته که [illegible] خاصیت [illegible] و [illegible] است [illegible] آن را ضعیف کند [illegible]
قطع آن کند و گفته که [illegible] محمد زکریا [illegible] مثقال [illegible]
پانزده روز خورد و پس شهوت باه از آن منقطع شد و بعد [illegible] گشت تا آنکه [illegible] بعد اصلاح یافت محمد حسین می نویسد که اگر کثرت
شهوت از کثرت منی و [illegible] امتلای اوعیه منی و آلات آن و یا امتلای جمیع بدن باشد بعد فصد باسلیق یا اکحل و تلیین طبیعت و اقتصار
بر اغذیه قلیل [illegible] سرد [illegible] و تقلیل تناول لحوم کنند و شیره تخم کاهو و خرفه و کشنیز یا شربت نیلوفر
بنوشند و [illegible] صندل و نیلوفر و سماق و گلنار با گلاب و آب برگ [illegible] ضماد کنند و [illegible] سرد [illegible] و این قرص مقلل منی و مقطع شهوت
جماع است تخم کاهو تخم خرفه تخم سداب [illegible] کشنیز هر یک چهار درم کوفته بیخته با آب برگ سداب سرشته قرص سازند شربتی سه درم
با دو درم آب [illegible] و اگر از شورش و قروح اوعیه و مجاری منی باشد بعد تنقیه و تعدیل [illegible] را در آب بسیار سرد یا برف [illegible] سرد اندازند
گذارند [illegible] اگر [illegible] آن باشد شیر دختران یا شیر خر که در آن دم الاخوین حل کرده و شیره مغز تخم کدو [illegible] در آن [illegible] باشند [illegible]
[illegible] باشد [illegible] شیر خشت [illegible] یا شیر دختران [illegible] مذکور [illegible] لطف الله خان [illegible] که این [illegible]

[illegible]

مقلل منی ست تخم کاهو شاهدانه کشنیز خشک آرد باقلا گل نیلوفر تخم خرفه صندل سفید صندل سرخ سماق گلنار فارسی طباشیر سفید عدس مقشر تخم گل سرخ هر یک یکجزو بیخ بنج کافور هر یک ربع جزو کوفته بیخته سفوف سازند و این سفوف نیز قطع شهوت جماع از رجال و نسا کند شیاف تخم خرفه تخم کاهو تخم کشنیز هر یک یکجزو گل نیلوفر دو جزو شربتی سه درم با شیره تخم خرفه و ضماد طحلب و کشنیز تازه و برگ بید نیز کسر شهوت جماع کند اما مضرتهای جماع بدانکه اکثار جماع حرارت غریزی را ساکن کند و حرارت غریبه را مشتعل سازد پس افعال طبیعی زائل شود و افعال خارج از طبیعت قوی گردد و قوت ساقط شود و نشاط کم گردد و حرکات ثقیل آرد و تأثیر اعراض حادثه بسوی آن سرعت کند و معده و کبد ضعیف گردد و هضم بد و فاسد شود و اعضای اصلی خشک گردد و پیری و ذبول بسوی آن سرعت کند و گوشت و خون کم شود و نضارت رنگ برود و نبض ضعیف شود و موی [illegible] ضعیف گردد حتی که صورت صلع شود و دماغ را خشک کند و عصب ضرر نماید و رعشه پیدا کند و حرکات ضعیف شود و سینه و ریه و گرده ضرر کند و هزال آن آرد و کسیکه پهلوهای وی تنگ باشد نفخ [illegible] و قراقر زیاده شود و لهذا باید که از جماع احتراز کند هر کرا قولنج ریحی اکثر عارض شود و اخلاط بارده دران باشد و صاحب وجع در کمر و مفاصل و عرق النساء خاصه بر امتلای شکم اجتناب نماید و اولی از ایشان نحیف صاحبان ابدان نحیف و مزاج یابس اند که ایشان را بسرعت ذبول و جفاف عارض شود و خاصه کسانیکه رگهای آنها تنگ و خون آنها اندک بود پس اگر عروق ایشان با وجود قلت گوشت فراخ و خون بسیار بود مضرت جماع کمتر باشد و جرجانی در باب مضرتهای جماع کند هر وقت نه به شهوت صادق باشد میگوید که افراط کردن در جماع و الحاح کردن بر خوشیدن زیان آرد بهر آنکه هرگاه اوعیه منی خالی شود و بهر جماع که از پس آن کنند غذای خصیه از آن مکیده باشند یعنی که هرگاه در آن الحاح کنند بجای منی خون آید و هرگاه غذای خصیتین مکیده شود قوت جاذبه او از کبد غذا طلبد و بعضی آنکه جماع از وی مکیده باشد از کبد [illegible] گردد و چون آن از جگر طلب کند جگر عوض آن از معده طلب کند و غذای خام [illegible] از معده نیز بیشتر کشیده شود از غذای خام آفات تولد کند اول [illegible] باشد و دوم جگر [illegible] یرقان و استسقای لحمی گردد و خون از آن غذا پیدا شود هم خام بود و خام با اعضا رود [illegible] را خون گردانیده [illegible] پس خام را [illegible] و بخار آن خون بدماغ رسد اول درد سر آرد [illegible] سکته و نسیان و فالج [illegible] و لقوه و ضعف اعصاب [illegible] بدل آید رطوبتی فاسد از آن در غلاف [illegible] جمع شود و خفقان پیدا گردد و آنچه بمفاصل رود از وی اوجاع مفاصل و نقرس و عرق النسا تولد کند و آنچه بشش رود از وی ربو و ضیق النفس و سرفه و سل تولد کند و آنچه بگرده رود از آن سده و ورم و صلب متولد شود و [illegible] اگر جماع با امتلا اتفاق مضرت آن بزرگ بود و از بهر آنکه رطوبت غریزی خرج شود و بدن سرد و خشک و قوت او ضعیف و ساقط است [illegible] رنگ [illegible] و موی ضعیف شود و بسبب خشکی دماغ اصلع شوند و در پشت درد [illegible] گرده و مثانه [illegible] گوشت [illegible] کمتر گردد و هر کرا در تن او خلط بود در حال جماع قشعریره بپشت او بر آید و اعضای وی ناخوش شود و هر کرا بعد جماع سردی یابد و نفس او تنگ شود و خفقان پدید آید و چشم غائر شود و شهوت طعام ضعیف گردد او را نشاید که جماع کند و از کثرت جماع دوار و طنین پیدا شود و باشد که حرارت غریبه مستولی گردد و تبهای محرقه آرد و بشیر رعشه و ضعف و بیخوابی و قولنج ریحی تولد کند خاصه کسانی را که دو پهلوهای ایشان تنگ باشد و بسیار باشد که [illegible] اگر از جماع باز سر و تن گران گردد و ضیق دل تنگ شود و امتلا بسیار افتد و اگر جماع کند معده و جمیع تنهای اعضای [illegible] ضعیف گردد [illegible] و جماع [illegible] و اندک خرسند شدن و مراعات معده کردن علاج [illegible] است که مردم لاغر و خشک اندام را از افراط جماع خوف ذبول بود و از دو حال بیرون نباشد یا رطوبت اصلی خرج شود و حرارت غریبه بر اعضای اصلی مستولی گردد [illegible] و یا حرارت غریبه باقی نماند [illegible] ذبول و دق شیخوخت گردد و مردم فربه و جسیم از دق و ذبول [illegible] باشند لیکن امراض دیگر که سابق مذکور شده [illegible] باشد از بهر آنکه در تن ایشان فضول بسیار باشد و مردم لاغر و ظرفا اندکی [illegible] رنگ ایشان سفید و پوست ایشان نرم بود و بدن ایشان [illegible] نباشد و رگهای ایشان تنگ بود و خون [illegible] و سفید رنگ ایشان [illegible] زرد یا سبزی [illegible] و این همه علامات سردی و خشکی مزاج اصلی [illegible]

بود و مضرت جماع و رتن ایشان عظیم باشد و طائفهٔ دوم سیاه چرده و مائل بسرخی و گندم گونی و رگهای ایشان فراخ بود و خون بقیاس طائفهٔ دیگر و بقیاس گوشت اندامهای ایشان بسیار بود و بقیاس دیگران اندک باشد و مفاصل ایشان قوی ظاهر بود و اعصاب غلیظ و موی بر تن ایشان بسیار و جلد ایشان صلب و درشت بود و ابره. علامات مزاج گرم و خشک ست و این طائفه را نیز منی اندک و غلیظ و شهوت بسیار بود و در جماع قوی باشند لیکن زود از کار باز مانند و مضرت از افراط سبب کم و بیشی خون بود و قوم مردم فربه نیز دو طائفه اند یکی آنکه فربهی ایشان از پیه بود و پوست ایشان نرم و بی موی و مفاصل ایشان در گوشت پوشیده و رگها باریک بود و گوشت اندک و رنگ ایشان سفید و این همه علامات مزاج سرد و تر ست این طائفه منی بسیار و رقیق و شهوت جماع کمتر بود و از مضرت ذبول ایمن باشند لیکن مضرتهاے دیگر چون درد پشت و زانو و غیر آن بسیار افتد و طائفهٔ دوم آنکه فربهی ایشان از گوشت بود و رنگ ایشان بسرخی زند و گندم گونی و رگهای ایشان فراخ و خون بسیار بود و بقوام معتدل پس اگر موی بسیار داشته باشد و این علامات مزاج گرم و تر ست و این طائفه را منی بسیار بود و آرزوی جماع قوی و مضرت آن اندک بود و اگر از جماع باز ایستند مضرت آن زیاده از مضرت بسیار کردن بود و قوم نحیفان و مردم لاغر و کسانی را که از جماع لذت عظیم یابند و از پس آن ضعیف شوند از جماع دور باید بود و هلاک خویش در آن باید دانست شیخ الرئیس در مضار جماع و احوال او و در دوات شکل او می نویسد که جماع استفراغ جوهر غذای اخیر میکند پس ضعف مضاعف کرده مثل او استفراغات دیگر ضعیف نکند می آرد و از جوهر روح بسیار بسبب لذت خارج مینماید و لهذا صاحبان کثیر الالتذاذ را در ضعف می اندازد و جماع مستکثر خود را بسوی تبرید بدن آن تحبیس او و تحلیل حرارت غریزی و انهاک قوت او سرعت کند و ان اولا هیجان حرارت و غاشیه غریبه میکند حتی که بران موی کثرت کند بعده بعقب او تبرید تام و ضعفات حواس او از بصر و سمع نماید و ساقهای او را فتور حادث شود و به برداشتن بدن او استقلال نکند و گاهی حال او مشابه بصرع خفی بدان جهت گردد و گاهی بران سودا یا صفرا غلبه کند و آزار ضعف و شبیه بفتار [illegible] در اعضای دماغیه تا آخر پشت او و طنین عارض شود و اکثر ایشان را حمیات حاده و محرقه عارض گردد و در آن هلاک شوند و گاهی رعشه و ضعف عصب و سهر و جحوظ عین مثل آنکه هنگام نزع عارض شود و ایشان را حادث شود [illegible] و صلع و ابره و درد پشت و گرده و مثانه عارض شود و داء الابیث گرم شود و پس ماده و وجع بسوی آن منجذب گردد و بعضے را شکم قبض شود و گاهی قولنج افتد و بخر فم و خمور آرد و هر که در بدن او اخلاط ردی باشد بعد جماع در آن قشعریره حرکت کند و کسیکه در بدن او اخلاط عفن باشد او را بعد جماع بوی بد آید و آنکه ضعیف الهضم باشد بعد جماع او را قراقر حادث شود و بعضے کسان معتدل المزاج ردی باشند پس اگر جماع ترک کنند کرب و ثقل بدن و سر ایشان و تنجر و کثرت احتلام ظاهر شود و اگر جماع کنند معدهٔ ایشان ضعیف و خشک گردد و اولی مردم باجتناب جماع کسی ست که بعد جماع او را رعده و سردی یا ضیق نفس خفی و خفقان و نحو در بینین و ذهاب شهوت طعام بهم رسد و کسیکه سینهٔ او علیل یا ضعیف بود و یا او ضعیف المعده باشد پس ترک جماع او فوق [illegible] کسی ست که معدهٔ او ضعیف بود و از زنان که اسقاط حمل کنند اجتناب کنند و برای جماع اشکال ردیه است مثل آنکه زن بالای مرد باشد که این شکل ردی در جماع از آن خوف ادره و انتفاخ و قروح احلیل و مثانه باشد بسبب عفونت رسق منی مرد باشد که در احلیل قدرے از منی زن افتد و آنکه حبس منی و مدافعت آن بسیار مضرت ست و گاهی بوجع یکی از دو بیضه منجر گردد و باید که جماع نکنند بر حاجت متحرکه بسوی براز یا بول و نه بار یا حرکت یا بعد انفعالات نفسانیه قوی و جماع با غلمان قبیح ست نزد جمهور و حرام ست در شریعت و از یک جهت مضرتر ست و از جهت دیگر ضرر اندک دارد اما از جهت آنکه طبیعت در آن محتاج بحرکت بسیار بود تا منی خارج شود و آن مضرتر ست و اما از جهت آنکه منی بادی و فق بسیار نکند چنانکه در زنان ضرر آن کمتر بود و قریب نیست در حکم او مباشرت سواے فرج جرجانی در باب مضرت مجامعت با غلامان می نویسد که جماع با غلام هم در شریعت حرام ست و هم خلاف طبیعت آفرینش و هم سبب انقطاع نسل و هم نزدیک همگنان زشت و نابکار از بهر آنکه محل آن کار نیست و در آن قوت جاذبه منی نه بدین سبب بوقت انزال الحاح و حرکت بسیار باید کرد تا مراد حاصل شود و هر جماعی که با الحاح و حرکت بسیار تمام شود زیان آرد و از آن وجه که او محل جماع نیست و در آن قوت جاذبه

منی شد اگر کسی را بشهوت صادق وکثرت منی این اتفاق افتد چنانکه الحاح وحرکت بسیار نباید کرد زیان کمتر دارد و وهم او گوید که باز گرفتن منی در وقت
مجامعت سخت زیان دارد و ورم انثیین منی و قرحه مجری و سنگ اندر مثانه ومجاری از ان تولد کند خاصه اگر از منی که حرکت کرده باشد انزال نشود و قرار
پاک نگردد و بر پای مجامعت کردن در وقت انزال و در درد سرین آرد و بر پهلو خفتن منی تمام بر گردد دفع نشود و درد گرده و آماس قضیب و بیغوله ران تولد کند علاج
هر که کثرت جماع نماید آنچه ما می باید که اخراج خون و لعب و تعریق و حمام و غیره کم کند و تدبیر او مائل به تسخین بدان ترطیب و تکثیف آن کنند بهر آنکه جماع
بدن را سرد و خشک و متخلخل گرداند و باید که در غذا و شراب و خواب و سکون و خوشبو و ادهان و کحال او افزایند و هر چه از ان عارض شود به علاج آن
مقابله کنند و در حمام با آب شیرین معتدل مائل بگرمی غسل کنند و در ان عرق نیاورند و بادام و شکر و پسته و نارجیل و حب الخضرا و فانید استعمال کنند و ریاضت
معتدله شل گزر و حب الخضرا و جز آن بخورند و ریاضت معتدل کنند که اعانت بر هضم نماید و تعاهد دیگر تدبیر منی کنند و بسوی اعراض نظر کنند که آیا بدن خشک شده و یا
گردیده و یا سقوط قوت شده و یا هیجان حرارت غریبه گردیده پس قصد مقابله آن کنند جرجانی در تدارک مضرتهای جماع می نویسد که صاحب مزاج سرد
و خشک را تدابیر گرمی و تری افزا باید کرد و طعام او نان سفید و گوشت بره و اسفیدباجات چرب کوفته و کباب و هریسه بمقدار هضم باید و مصالح آن
زنجبیل و دارچینی و دار فلفل و شیرینیها چون زلیبیای عسلی و قطائف و لوزینه و مانند آن و شراب شیرین مزه و خرما و شیر تر کرده و شیر انگبین سود دارد
و از طعامهای شور و ترش پرهیز باید کرد و در بستر نرم و گرم باید خفت و چون طعام هضم شده باشد در حمام رفتن و روغن یاسمین روغن خیری بالیدن
و لهو و آسایش جستن و تحلیه مشکین با خود داشتن و شقاقل مربی و زنجبیل مربی و ترنج مربی سود دارد و اگر قوت یکبارگی ساقط شود در حال ماء اللحم
باید داد و اندک شرابی یا زرده تخم مرغ نیم برشت یا اندکی انگبین کهن و اندکی دارچینی یا دواء المسک در ماء العسل حل کرده اول دادن پس عقب آن ماء اللحم
دادن و تحلیه مشکین بوئیدن و این حال بیماران و ناقهان و مسلولان افتد و کسانی که از جماع لذت بسیار یابند چون عاشقان و کسانی را
که بعید العهد از جماع باشند و یا جماع بر گرسنگی و ماندگی کرده باشند و اگر صاحب سقوط قوت جوان باشد و تندرست و فصل تابستان بود در آب سرد
و نشستن در آمدن و در حال بر آمدن سود دارد چنانکه در کتاب حفظ صحت مذکور شده و آنرا که در تن اخلاط عفن باشد و بسبب حرکت و حرارت جماعی آن اخلاط
گرم شود و تن را گرم کند و علامتش آنست که در حال جماع قشعریره بپشت بر آید و باشد که نیک بلرزاند و بیرا اول تن از ان اخلاط پاک باید کرد و حرارت
غریبه را تسکین کنند پس بعادت باز آورند و صاحب مزاج سرد و تر را تدارک ضعف بسوی مشک و عود و معجونهای گرم باید کرد و چون مثرودیطوس و دواء المسک
و معاجین باه که در جاهای خویش مذکور شده و سقوط قوت و شهوت و غشی او را هم بماء العسل و شراب کهن و توابل گرم تدارک باید کرد و طعام او کباب و بریانی
و قلیه باشد با توابل گرم چون فلفل و زنجبیل و دارچینی بجای آب ماء العسل خورند و شراب کهن و شراب انگبین سود دارد و صاحب مزاج گرم خشک را
تدابیر تری افزا باید کرد و حفظ رطوبتی که حرارت غریبه مشتعل نشود و تدبیر آنکه از سحج و دیافطیقا که تن را گرم کند و از طعامها و توابل گرم پرهیز باید کرد و آسایش
طلبیدن و طعام که از کدو و اسفاناخ و ماش مقشر و کشک جو و روغن تازه و گوشت بره و دنبه ساله و مرغ فربه سازند و تخم مرغ نیم برشت و ماهی تازه سخت اتفاق بود
و از میوه ها انگور سفید و امرود چینی سود دارد و در آب نیمگرم نشستن و روغن نرگس یا روغن یاسمین آمیخته مالیدن نفع دارد و از ادویه باید دوای شیر بنفشه
و ترنجبین که مذکور شد سخت موافق بود و شیر با شکر و حب نشانده و نان سمید ترید کرده سخت سود مند است و صاحب مزاج گرم و تر را جماع کمتر زیان دارد
و باشد که بعضی از ایشان از ناکردن جماع وسواس و خیرگی چشم و دیگر اعراض پدید آید و اگر افراط کنند خفقان و ضعف معده ظاهر شود و قوت ساقط گردد
و سببش آنست که مزاج اعضای ایشان مختلف بود و مزاج آلات تناسل گرم و تر بود و منی بسیار تولد کند و مزاج معده و جگر و دل و دماغ ضعیف بود و علاج
ایشان بچیزهائی باید کرد که منی را خشک کند و کمتر تولد کند چنانکه در باب کثرت شهوت جماع مذکور شد و اگر این علاج نخواهند و خواهند که از لذت جماع بهره
یابند دل و دماغ و معده را تعهد باید کرد و معجونهای قوی چون دواء المسک و مثرودیطوس و فلونیا و طعام و شراب معتدل فرمودن و اگر دل و دماغ
نیز گرم بود و متحمل این معجونها نباشد مفرح معتدل و اطریفل کبیر فرمودن و دل و دماغ را بسوی صندل و کافور و سیب و بهی و شراب سیبی تقویت دادن

وضمادها که ازین نوع باشند بر نهادن و بعضے مردان باشند که ایشان را پس از جماع بلرزیدن آید نه بسبیل لرزه بلکه بسبیل رعشه ایشان را چندے روز پیوسته از نیم درم تا یکدرم جاوشیر در یک اوقیه آب مرزنجوش باید داد و اگر اول استفراغ کنند بادویه که رطوبات لزجه را از تن بیرون آرد چون شحم حنظل و قثاء الحمار وقنطوریون دقیق و تخم انجره صواب بود و دماغ را بمشک و عنبر و روغن بان قوت دادن و اعصاب را بروغن قسط و ناردین و سوسن و مشک و عنبر و سعد و اهیل در ان حل کرده بمالند و بعضے را از پس جماع درد سر خیزد و چشم خیره شود و سببش آن بود که در تن ایشان خلطے بود و بحرکت جماع بخار آن خلط بدماغ برآید و بعضے را سبب آن بود که بر خمار جماع کنند و شراب صرف قوی خورده باشند علاجش آنست که اگر در تن خلطے بود اول تنقیه کنند بایارج فیقرا و حب قوقایا پس بقوت دادن دماغ مشغول شوند و روغن گل بگلاب و آب غوره و اندکی سرکه بر سر نهند و طعام از سماق و غوره و انار دانه و مانند آن سازند و کشنیز در طعام کردن سود دارد و کافور و گلاب و صندل بوئیدن و اگر محتمل باشند اندکی کافور با روغن گل در بینی کشیدن سود دارد و نطولات که از برگ بید و بهی و امرود و گل و اندکے بابونه و اکلیل الملک ساخته باشند استعمال کردن صواب بود و بعضے را که از پس جماع ماندگی پدید آید علاج ایشان آنست که خویشتن را گرم بپوشند و بخسبند و چون بیدار شوند ماء اللحم و زرده تخم مرغ نیم برشت با اندکی شکر بخورند و تا بیشتر بخسبند پس در حمام شوند و طعامها و شرابها نیکو خورند بوعلی در تدبیر کسیکه جماع از اندازه فزون کند میفرماید که مثل این انسان را واجب است که بر تقویت معده و اجادت هضم او و تکثیر دم او و ترطیب اعضاء مذکوره در باب معده اقدام نماید تا بدان تدارک ضعف واقع از جماع ضروری گردد و ایضاً بادویه قلبیه و بر اعضای باه از ادویه مسخنه مقلل منی که عنقریب مذکور گردد استعمال کند و مبردات مضاد منی بیاشامد و بر مفارش مروخات و آنچه در باب فریسموس استعمال میکنند بعمل آرد و هرچه مولد منی باشد ترک نماید و او را ریاضت اعالی بدن مثل ضرب طبطاب و چوگان و برداشتن سنگ کند و بتدریج در تقلیل جماع کوشد و چون در اول شب مجامعت کنند یکروز یا دو روز تا وقت خواب از شب متقدم یا بعد او ترک کنند و صلاح غذا فیما بین آن کنند و عقب جماع بخواب روند بعده در ترک عدد ایام زیاده باشتغال و لهو بتدریج نمایند و از اغذیه که تدارک ضعف ایشان نماید نان جید پاک و شراب صالح ترکرده است و ایضاً در تدبیر کسیکه استکثار جماع کند و بدان ضرر یابد میگوید هرگاه اکثر جماع سبب ضعف حواس و سر یا عصب او ضرر کند و اعراض رعشه حادث شود باید که تسخین و ترطیب او باغذیه جیده کرد اندک اندک از غذای کثیر الغذا و حمام و فطر قدیر بر خواب و سکون و تفریح بملاهی طرب افزا استعمال نماید و شیر میش و گاو و لحم ماکیان شدید المعونت بتقویت و انعاش او است چون از ان تناول نماید باشتها و بقدر هضم او و بر ان خواب کنند و واجب است که ریاضت معتدل استعمال نماید و چون شیر و طیب ها و دواء المسک مع افراط در تطییب استعمال کنند انتعاش نماید و چون ضعف در بصر ظاهر شود بسبب ضعف دماغ بود پس باید که مداومت بانس سر او بمثل روغن بنفشه و سعوط بدان یا قطور آن در گوش نماید و دخول در آب شیرین و کشادن چشم در ان استعمال نماید اگر از ان رعشه حادث گردد پس اگر ماده کثیر رطب بود بمثل شحم حنظل و قثاء الحمار و قنطوریون اسهال آورند و بعد از ان بمالیدن عصب بمروخات قویه که در آن مشک و عنبر و بان باشد و بروغن قسط و ناردین و سوسن و روغن سعد و محلب و روغن اهیل و مهر روغنها که اندران جند بیدستر حل کرده باشند و اگر ماده یبس بود و حادث رعشه علاج کنند کسی را که بعد او بعده عارض شود جاوشیر بقدر تحمل در آب مرزنجوش یا به اوقیه بنوشانند کاذرونی گوید که شیخ در کتاب تدارک خطاء مضرّ جماع کثیر و جماع متکلف و غیر مشتهی میفرماید که مضرت او نقصان جوهر روح و ضعف قلب و خفقان و ظلمت حواس و سقوط قوت و مهیا بودن جمیع امراض عصبیه برای بارد مزاج و دق برای حار مزاج است و تدارک آن آنست که چون ضرر این باب بر دو وجه بود یکی میلان او بسوی برودت و علامتش آنست که نبض صغیر و متفاوت یا بطی گردد و در اعضا برودت دریابد و از سردی ایذا یابد و از گرمی راحت شود دوم میلان مزاج بحرارت و دق و علامتش تواتر نبض با سرعت و وجدان التهاب بعد سکون حرکت جماع و کرب و اشتعال عقب طعام است پس کسانی که مزاج ایشان مائل ببرودت گردد باید که شراب ریحانی و ماء اللحم مدقوق مطبوخ بمرق حمصی که در ان طعم لحم مفقود گردد و مضروب بزرده بیضه نیمبرشت بدارچینی و قرنفل و شقاقل بیاشامند و مشک و عنبر و دواء المسک بخورند و آنچه بدان بوے خوش مانند در شراب ممزوج سازند و خاگینه از بیاض و گندنا استعمال نمایند و اکثار بخور کنند و تنقیع نخود مقشر و

بشراب بنوشند و بآب گرم غسل کنند و روغن بابونه و روغن گل آمیخته بمالند و در حالت بقای طعام هنوز در معده بخواب روند و اگر معده قوی باشد پیاز بریان و گزر بریان و شلجم بریان با نمک که در آن تخم جرجیر با نمک سقنقور باشد استعمال کنند و آنکه بمزاج حار از آن میل کنند در آن احتیاج باستعمال چیزی باشد که اندران معین منی لطیفه تولید بدل ما تحلل از منی باشد و این مثل قرعیه و زردی بیضهٔ نیم برشت و حلوای شیر و تخم حسک مربی با آب حسک تر و جریره معمول از نشاسته و نخود و مغز بادام و کباب خروس و ماهی بریان است و حلوای شکر و بادام مقشر سوده و تخم خشخاش سوده و استکثار نمایند و شوربای گوشت و شربت سیب بنوشند و کافور اندک ببویند و تبرید قلب بلخلخهٔ بارد کنند مسیحی گوید که ضعف از اکثار در باه را نفع میکند غسل با آب سرد و تغذیه بماء اللحم و بیضهٔ نیم برشت و کباب و شرب شراب ریحانی و ترطیب و لزوم راحت و خواب بر فرش نرم و از ارتعاش لاحق عقب آن را نفع میکند شرب جاوشیر با آب مرزنجوش مطبوخ صاحب مفرح النفس گفته که این حب بتجربه نموده و سستی که بعد از جماع طاری شود مطلقاً مدرک نگردد و مومیائی کانی سه جزو صمغ عربی یکجز و نبات سفید برابر همه و بگلاب حل نموده حب بندند و نیم مثقال از این حب تناول نمایند و اگر بالائی و شیر با آن اصل باشد نافع تر باشد اطبای هند میگویند که اگر این حب بعد جماع خورند باز قوت اصلی حاصل شود و گویا که جماع نکرده چوه عود مصطکی تخم بادنجان کوفته بیخته با زهره سرشته حبها بقدر فلفل سازند و دو حب تا چهار حب بخورند و این حب در تقویت معده نیز دخلی تمام است و ایضاً مجربین هند گویند که این حب قوت باه و امساک بسیار کند و هرگز ماندگی نشود و از تعب جماع ماندگی که حاصل شده باشد دور نماید و بتجربه اکثر آمده است بگیرند سپند سوختنی یکدرم نصف آن را بریان کنند و نصف خام بدارند پوست خشخاش دو درم کنجد سیاه دو درم قند سیاه کهنه بیست درم همه را نرم بکوبند پس با قند کهنه بکوبند تا آنکه یکذات گردد و هفت حصه نموده بوقت مجامعت یک حصه بخورند نفع عظیم مشاهده نمایند مؤلف گوید که معجون انطاکی که در ضعف باه مسطور شد نیز رفع اذیت جماع کند و ضعفی که از کثرت جماع حادث شود دور نماید و هم او گوید که بر کثرت کنندگان جماع راحت و خواب و حمام و شرب شوربای ماکیان بمغز بادام و نخود و شکر واجب است بعض متاخرین مینویسند که هرگاه از کثرت جماع ضعف و ناتوانی پدید آید از آن باز ایستند تا ضعف بالکل دور شود و جماع زهر قاتل انگارند و بیضهٔ مرغ نیم برشت و دیگر اغذیه و حلواهای مقویه مسمنه و هریسه و کله پاچه تناول نمایند و هر که بعد از جماع چند لقمه چرب و شیرین خوردن عادت کند از جماع مضرت نیابد و کذلک هر چه برای تدارک ضعف گفته شد اگر در حالت قوت استعمال می نموده باشد ضعف نشود و بهترین چیزها درین باب شیر گاو میش است خاصةً اگر قطعهٔ زنجبیل در آن بجوشانند و بهتر آنست که همیشه نگه دارند و تازه بنوشند بشرط موافقت طبیعت و از این قبیل است مالش روغن خوشبو مدام بر بدن و وقت خواب ساق و کف پا و کف دست بدست مالیدن و صحبت با محبوبان طناز و شاهدان پریشیوه و ناز که بسن بلوغ رسیده باشند موجب مسرت و انتعاش حرارت و تقویت قوت است بواسطهٔ کثرت لذت و غایت رغبت و خصوصیت منی هر چند بیشتر خرج شود و با ضعف کمتر افتد جهت فوره تولید منی و روح و کثرت شوق

سرعت انزال

و آن را پنج سبب است یکی ضعف قوت ماسکه بواسطهٔ برودت و رطوبت دوم کثرت منی و غلبهٔ خون سوم حرارت و حدت منی چهارم ضعف اعضای رئیسه پنجم اتساع مجرای قضیب طریق تشخیص این اسباب باید که از مریض کیفیت رنگ و قوام منی بپرسند اگر منی سفید و رقیق بیان کند و با آن آثار حرارت هیچ نباشد سببش ضعف ماسکه بود و اگر اعتدال رنگ و قوام او گوید و کثرت منی و قوت آلات تناسل و آثار کثرت خون و سرخی رنگ بدن و قلت ضعف در باه و کثرت احتلام و طول عهد جماع و اکثر استعمال مولدات منی باشد سببش کثرت منی بود و اگر رنگ منی زرد و قوام او رقیق بگوید و با سوزش بر آید سببش حدت منی باشد و اگر ضعف در اعضای رئیسه دریابند و با نقصان باه بود سببش ضعف اعضاء مذکور باشد و الا احوال اتساع مجرای قضیب بپرسند اگر اقرار آن کند سببش همان باشد علاج آنچه از ضعف ماسکه بود تنقیهٔ بلغم از قی و مسهل آن کنند و عانه و خصیه را بروغن قسط و نرگس و زعفران بمالند و درین نوع [illegible] خوردن

بسیار مفید گفته اند و این سفوف بخورند اک مغسول و سمه دالی و تج و تودهٔ پٹهانی و مازو بی سوراخ از هر یک چهار درم شکر سفید برابر ادویه خوراک از شش ماشه تا نه ماشه با شیر گاو بیش و این سفوف ممسک و مولد منی تالیف حکیم شریف خان عزه درین باب بسیار مفید ست سنگهاڑه خشک شش ماشه مازو سه ماشه تال مکهانه ثعلب مصری هر یک چهار ماشه گوند شش ماشه مصطکی سه ماشه نبات هم وزن ادویه کوفته بیخته از پنج ماشه تا هفت ماشه بخورند و اطریفل کشنیزی و معجون خبث الحدید نیز نافع و بهترین غذا قلیه خشک بدارچینی و صعتر و زیره است و آنچه از حرارت منی باشد از مبردات مع القبض علاج کنند مثلا شربت خشخاش با شیره خرفه و کاهو و تخم حماض با شیره ان نوشند و برنج و عدس با شیره خشخاش غذا سازند و ادویه بارد ضماد نمایند و گویند که درین قسم تخم کاهو نافع ست و سفوف کشنیز خشک یک درم اسپغول دو درم تخم خرفه سه درم بی نظیر ست شربتی از ان یک مثقال و آنچه از کثرت منی باشد فصد صرر کنند و تقلیل طعام نمایند و چیزهای مولد خون چون گوشت و شراب و مانند آن ترک نمایند و سکنجبین آب انار ترش و شربت نارنج و غوره می نوشند و اغذیه بارد و رطب بخورند و شراب ممزوج با آب کشنیز نوشند و جماع بسیار کنند و آنچه از ضعف اعضای رئیسه بود علاجش بعلاج ضعف باه که از ضعف اعضای رئیس باشد باید کرد و آنچه از اتساع مجاری قضیب باشد از انزال علاجش جدا ذکر کرده شد و دیگر ادویه یونانیه و هندیه که مفید سرعت انزال اند گویند که استعمال مغز تخم تر هندی و حبّا و مغوفا از جمیع اقسام عسر مجرب ست و خوردن تخم صد برگ با مساوی شکر بقدر یک دام ممسک منی نوشته اند آنچه در سرعت انزال که بسبب حدت منی باشد بکار آید برگ عوسج برگ مورد گلنار گل سماق لحیة التیس اقرطوفا پوست انار جوشانیده بکار برند حب که دافع سرعت انزال مجرب ست خصیة الثعلب مصطکی رومی لاکهه جهر بیری هر سه برابر سائیده در شیر درخت بر بقدر کنار حب بندد و یک حب با شیر تا چهل روز بخورد حب جدوار مجرب خاکسار تقوی و وشهی و ممسک بی غائله است مشک خالص دو دانگ عنبر اشهب نیم درم کهربای شمعی جدوار نفسجی زعفران کشمیری دار چینی قلمی قرنفل ... ا مصطکی رومی صمغ عربی عود هندی ابریشم مقرض بهمن سفید رب السوس مغز احد یک درم مایه شتر اعرابی یک نیم درم خولنجان خصیة الثعلب مغز بادام تخم کاهو مقشر تخم خشخاش سفید مغز تخم کدو شیرین هر یک دو درم افیون خالص مقطر چهار درم ادویه را کوفته بیخته بروغن بادام چرب ساخته با آب کوکنار حبها بندند بقدر رمنگ و بورق نقره پیچیده بخورند و قبیح بمقدار نخود در سازند حب موثه تالیف والد علوی خان که بجهت تقویت باه و دفع سرعت انزال بی نظیر اولا بیخ موثه کوفته از غربال برون کرده بشیر گاو تازه خمیر نموده قرص سازند و در سایه خشک کنند و باز قرص را کوبیده بشیر تازه خمیر کرده در سایه خشک نمایند همچنین تا پنج مرتبه پس در انگارها نهند و بگیرند ده عدد جوز بوا و میان آنها سوراخ کرده نیم مثقال افیون را فتیله کرده در سوراخ جوزها گذارند و جوزها را بخمیر گرفته در روغن گاو بریان کنند پس خمیر را از جوزها جدا کرده بمقابله هر یک عدد از جوزها بگیرند از قرص مذکور چهار مثقال دار چینی قرنفل بسباسه عود هندی مصطکی دانه هیل بهمن سرخ شقاقل لسان العصافیر هر یک یکمثقال مشک خالص عنبر اشهب ورق طلا هر یک یک دانگ نبات سفید بوزن مجموع ادویه کوفته بیخته بعرق بهار نارنج سرشته حبها سازند بقدر نخود شربتی یک حب تا دو حب اگر خواهند که سفوف سازند بسته قند آمیخته مرتب سازند و اگر معجون بسازند با سه وزن مجموع ادویه قند سفید و عسل مصفی بالمناصفه معجون سازند شربت از دو دانگ تا دو درم و اگر خواهند که کیفیت زیاده کنند دو مثقال روغن قنب افزایند حب جدوار علوی خان که در فوائد مذکور نهایت نافع ست جوز بوا پنج عدد افیون یک مثقال مستور کرده و بریان نموده جوزها را با افیون که درانها باشد جدوار خطائی بهمن سفید بهمن سرخ شقاقل خصیة الثعلب هر یک چهار مثقال عود غرقی زرنباد درونج عقربی کبابه چینی گل گاؤزبان زعفران لسان العصافیر سارون بسباسه سنبل الطیب مصطکی قرنفل گل سرخ ابریسا فلفل سیاه قاقله دانه هیل زرنب بادرنجبویه خولنجان تخم هلیون مغز حب السمنه مغز حب الزلم دار چینی مغز چلغوزه مغز نارجیل مقشر مغز پسته دانه هر یک دو مثقال مایه شتر اعرابی کتیرا صمغ عربی هر واحد یکمثقال تخم خشخاش مغز حب القلقل تخم خرفه مقشر هر یک پنج مثقال عنبر اشهب مشک ترکی ورق طلا ورق نقره محلولین هر یک نیم مثقال

نبات سفید هفت مثقال کوفته بیخته با یکدیگر بصمغ عربی در آن خیسانیده باشند سرشته حبها سازند هر حبی بقدر نخودی در سایه خشک نمایند شربتی از دو حب تا چهار حب **دوائیکه** سرعت انزال و بندکشاد را مجرب نوشته پوست درخت گولر پوست درخت سینبهل گوند پهلی ببول برگ کنار در سایه خشک کرده کوفته بیخته یک کف دست با آب یا با شیر خورده باشند و از ترشی پرهیز کنند **سفوف** که مغلظ منی مقوی باه و دافع سرعت انزال و معمول ست تال مکهانه بریان تخم خشخاش سفید کنجد مقشر مغز حب السمنه مغز پسته مغز چیبه دانه مغز تخم خربزه مغز تخم قرطم هر یک دو توله خرمای یک چهٹانک سلیخه یکنیم توله مغز بادام دو نیم توله بهمن سفید موصلی سیاه و سفید بسباسه صمغ عربی کتیرا بهمن سرخ و سفید مغاث دانه الایچی کلان مغز تخم کونچ شقاقل چینی گوند موچرس تخم اوٹنگن سروالی موصلی سینبهل کهیلا کهیلی تودری سفید و سرخ میده چوب قلعی کشته خارخسک تخم قنب هر واحد یکتوله مصطگی جوز بندم الایچی خرد و بسع پوست کباب چینی بهیلے سورنجان بوزیدان طباشیر دارچینی زنجبیل هر واحد نیم توله عاقرقرحا سه ماشه سفوف سازند و یکتوله با نیم پاؤ شیر استعمال نمایند **ایضاً** که مغلظ منی مفید سرعت انزال ست خرمای بریان مغز چلغوزه مغز بادام مغز چیبه دانه مغز اخروٹ ثعلب مصری گوند ڈهاک تخم کونچ دانه الایچی خرد کونپل درخت برگد موصلی سیاه مساوی نبات برابر همه شربت شه درم بشیر ماده گاو **ایضاً** نافع سرعت انزال پهلی ببول خام در سایه خشک کرده تال مکهانه چینی گوند نخود بریان مقشر مساوی نبات برابر همه صبح یک کف دست بخورند **ایضاً** کونپل درخت بڑ چینی گوند پوست بیخ کهرنی پهیستان بهیلے ستاور مساوی سفوف سازند خوراک یکتوله بشیر ماده گاو **ایضاً** که جهت امساک و تغلیظ منی و قوت باه بی نظیر است پوست بیخ کهرنی پسیده و پوست بیخ هر یک چهار درام شکر سفید برابر همه سفوف سازند و بقدر شش ماشه با شیر بخورند **ایضاً** که جهت سرعت انزال مجرب نوشته تخم سرس بهیجبند سرخ تخم پلاس مساوی کوفته بیخته نبات همچند آمیخته بقدر هفت ماشه یا نه ماشه تا یکتوله با نیم آثار شیر گاو بخورند و عجائب مشاهده نمایند **ایضاً** برای سرعت انزال نول درخت بڑ نول درخت پلاس ستاور خسته انبه یا کیری انبه که برابر نخود باشد پوست بیخ کهرنی پوست بیخ سینبهل پوست بیخ انجیر باغی پهلی ببول پهیستان بجر دنتی یا گوکهرو مساوی کوفته بیخته برابر همه نبات آمیخته سفوف سازند و از دو درم تا دو مثقال با آب یا با شیر گاو گرم کرده بخورند تا یک هفته و از ترشی پرهیز نمایند **ایضاً** سفوف که برای سرعت انزال در بیاض استادم مرحوم مجرب نوشته گوند ببول کتیرا اکیر و هر یک دو جزو زنجبیل لفار چهار جزو مساوی آن نبات وقت حاجت یکماشه در عسل یکتوله آمیخته بلیسند و این دوا برای سیلان رطوبات زنان هم حکم اکسیر دارد **ایضاً** که مجرب نوشته خرفه مقشر دو توله تخم کرفس نه ماشه کشنیز دو توله شگوفه انار ناشگفته یکتوله دانه الایچی خورد یکتوله تخم اوٹنگن پوست بلیله هر یک دو توله نبات مساوی شربت یکتوله با شربت خشخاش **معجون مجرب** شیخ الرئیس که در سرعت انزال و سیلان رحم نیز مجرب ست و معجون کندر در بحث تقطیر البول گذشت و معجون رشیدی و طلاهای نیز نافع ست معجون که برای سرعت انزال و ضعف گرده و مثانه و نفع آن بتجربه حکیم شریف خان رسیده جوزبوا دو جزو آمله اذخر خارخسک بلیله بسباسه قرفه قاقله خولنجان حب بلسان هر یک سه جزو حب الآس زعفران هر یک دو جزو دارچینی زنجبیل هر یک سه جزو کوفته بیخته در سه چند آن عسل مقوم معجون سازند ناشتا یکماشه و اگر خواهند وقت خفتن نیز یکماشه بخورند **ایضاً** برای سرعت انزال و ضعف باه که بسبب آن رطوبت باشد مجرب ست آمله سنگهاڑه خشک گوند پلاس کهیلا کهیلی باین گجراتی بازو نشاسته پهیستان گلنار پهلی ببول آرد نخود بریان تخم خارخسک مکهنی و دودهی جوزبوا جوتری موچرس قاقلین کبیر همه ادویه مساوی با سه چند آن عسل و نبات و قدری کهوه معجون سازند **معجون** دافع سرعت انزال و مقوی باه و مغلظ منی رقیق ست پوست بلیله زرد پوست بلیله آمله خرمای بریان ثعلب مصری میده چوب چینی خارخسک موصلی سیاه و سفید موصلی سینبهل تخم کونچ سنگهاڑه خشک مغز کنول گٹه پهیستان اندرجو شیرین مغز خسته تمر هندی هر واحد دو درم گلنار تخم نانخواه زیره سیاه حب الآس کشنیز طباشیر کونپل درخت برگد مصطگی بلوط بهیجبند سروالی لوده حرمل بریان هر واحد یکدرم بهیلے پهلی ببول تخم گزر هر واحد یکمثقال قند سه چند بدستور معجون سازند **معجون خبث الحدید** که جهت سرعت انزال از مجربات حکیم [illegible] ست [illegible] خبث بلوط

عاقرقرحا ہر یک دو درم شہد آنچہ کند لایہ شتر اعرابی ہر یک سہ درم بہمن سرخ و سفید حب الآس افیون جوزبوا اقاقیا خصیۃ الثعلب تخم شبت سعد کوفی خبث الحدید ہر یک پنج مثقال تخم ترب دہ درم ہمہ را کوفتہ بیختہ بعسل کف گرفتہ دو وزن ادویہ بسرشند شربتی دو درم و عقب آن پیالہ شیر تازہ بنوشند کہ در تصلب ذکر و منع سرعت انزال نافع است **معجون جلالی** بجہت سرعت انزال بے نظیر و مجرب حکیم شریف خان نبشت سنبل الطیب اشنہ عود ہندی مصطگی رومی ہر یک دو مثقال قرنفل سہ مثقال جوزبوا پوست خشخاش ہر یک چہار مثقال برگ قنب بست مثقال حب الزلم سفید یکصد عدد مشک یکنیم دانگ عسل سہ وزن ادویہ بروغن بادام قدرے چرب کردہ بدستور معجون سازند شربتی از یکدرم تا دو مثقال **معجون سپند** کہ در سرعت انزال بسیار مجرب نوشتہ عاقرقرحا اسپند قرنفل عود غرقی دارچینی زنجبیل کباب چینی ہر یک دو درم جوزبوا یکدرم مصری سی درم معجون سازند و معجون ماسک البول مخترع علوی خان نیز برای سرعت انزال نافع است و معجون لبوب بکبیرہ مفید این مرض در بحث ضعف باہ مذکور شد ذکر ادویہ ممسکہ در بیاض استادی مرحوم مسطور است کہ افیون را در شیرہ برگ کنیر سفید یا سرخ بست و یکبار دادہ خشک کنند و بقدر فلفل ۵ عدد حب بندد افیونی را مقدار فلفل و صوفی را مقدار عدس وقت شام با شیر خوردن دہد برای امساک مجرب است **ایضاً** تخم بنگ را کلہ بتول الشہد آمیختہ برناف طلا کردن و کذا بیخ کنیر سفید و فلوس بروغن گاو یا مسکہ آمیختہ برکف پا ضماد نمودن و اگر سیماب رسی اکا داک کردہ شتہ بیش گیرند و دم انداختہ سیم ضد کردہ در بازوی راست بندد تا وا نکند انزال نشود و اگر بیخ گھیکوار را بآب سائیدہ برکف دست خود بمالد بعدہ مباشرت کند تا کہ نشوید انزال نشود **ایضاً** پارچہ سفت باریک بگیرند و بعلی بول اسپ خشک کنند و در تری او پارچہ را تر کنند ہمچنان ہفت نوبت تر کنند و خشک سازند بوقت حاجت قدری از آن در شیر و اگر نباشد در آب بشویند و بنوشند کہ در آوردن امساک مجرب نوشتہ و اگر زن قدری زمین باریہ در فرج نہد خشکی آرد و دیگر گویند کہ ہرگاہ سگ جفتی کند و بند گردد در آن حالت دم سگ را از بیخ او قطع کردہ بگیرند و بحیلہ وزرد زمین دفن کنند تا پوسیدہ شود و عقدہای استخوان باند این عقدہا را رشتہ بستہ در زنار مجامع بندند و تماشا بینند کہ بخاصیت منع انزال کند و از جماع تعب حاصل نشود و از عجائب و اسرار مکتومہ است **حب ممسک** کہ مجرب و معمول است جوزبوا بسباسہ افیون مازو اسپند مصطگی زعفران ناگکیسر موچرس تخم کوکل سپاری چھالیہ دانہ الایچی خرد طباشیر اجوائن خراسانی ہر واحد یکماشہ باریک سودہ بلعاب اسپغول و بہدانہ حب بقدر کنار بستہ نگہدارند وقت حاجت یک حب با آب تازہ بخورند و بعد چہار گھڑی شیرہ تازہ گاو یا شیر بزی بنوشند و جماع کنند و تریاق این حب در قسم نمک لاہوری خوردن است اکثر مردم را روز اول عمل این ظاہر نشود و بعضے را در روز دوم یا سوم **ایضاً** کہ از مجربات است افیون گوند دھو یعنی ہاوڑے دانہ الایچی خرد ہر واحد یکماشہ روان گانجہ چیدہ یکنیم ماشہ میرپھوٹی دو نیم ماشہ لونگ مغز بادام کھوپرہ ہر یک دو ماشہ ہمہ را سودہ بقدر کنار دشتی حب بندند وقت باقی ماندن دو گھڑی روز یا بعد مغرب یک حب بخورد و غذا در شب شیر برنج و شکر بخورد و قدری گرسنگی داشتہ بعد گذشتن چہار گھڑی شب بجماع مشغول شود تریاق این حب ترشی لیمو یا نمک است **حب خوش کیف** کہ در امساک نظیر ندارد و مقوی باہ است و مجرب جدوار نفسجی افیون خالص زعفران دارچینی بسباسہ ہر واحد یکماشہ مغز بادام جوزبوا خولنجان ثعلب مصری ہر یک دو ماشہ برگ قنب برابر ہمہ یعنی سیزدہ ماشہ کوفتہ بیختہ حبہا سازند و بقدر استعداد بخورند حب کہ جید الاثر و معمول است جوزبوا یکعدد کہ کم از ہفت ماشہ نباشد سوراخ کردہ یکنیم ماشہ افیون خالص پر کردہ بالائش آرد پیچیدہ بپزند ہرگاہ آرد سرخ شود آرد جدا ساختہ جوز ہمراہ اسپند عاقرقرحا مصطگی جفت بلوط اجوائن خراسانی تال مکھانہ بیج بند سمندر سوکھ ہر یک دو ماشہ بسباسہ یکماشہ قرنفل نیم ماشہ سائیدہ در عسل آمیختہ بمقدار کنار دشتی حب بستہ نگہدارند و پیش از جماع خورند **ایضاً** کہ حکیم معتمد الملوک اعتماد برین بسیار داشتند افیون کافور شنگرف عاقرقرحا جوزبوا نبات سفید ہر یک یکتولہ زعفران جندبیدستر ہر یک شش ماشہ میرپھوٹی دہ عدد ہمہ را خوب سحق کردہ حب بقدر کنار دشتی ساختہ نگہدارند وقت حاجت یک حب بخورند بشرطیکہ معدہ خالی باشد و اگر خواہند کہ انزال شود بالائش آب سرد بنوشند

ایضاً

ایضاً حب ممسک که بی‌نظیر است بسباسه زعفران شنگرف عاقرقرحا دارچینی دانه الایچی خرد بیخ شیبیه بیخ لفاح بزرالبنج کات سفید همه مساوی بقدر یکماشه حب بسته پیش از جماع یکحب بخورند **ایضاً** مجرب و بغایت ممسک کافور مشک جوزبوا بسباسه افیون مساوی در شیره برگ تنبول سائیده حبها مقدار چار چنه سازند وقت حاجت یک حب تا اب بخورند **ایضاً** مجرب زعفران قرنفل جوزبوا افیون مشک مساوی در عسل کف گرفته مقدار نخود حب بندند و یک حب پیش از جماع بخورند با شیر ماده گاو و در نسخه دیگر عاقرقرحا عوض قرنفل و زعفران ست **حب نشاط** تالیف حکیم محمد زمان نیز در امساک منی بی‌نظیر ست اسارون زعفران تخم کرفس دارچینی ریوند چینی سنبل الطیب مصطکی هر یک یکمثقال زرنباد حب الغار عاقرقرحا قرنفل بسباسه صمغ عربی هر یک نیم مثقال بزرالبنج فلفل سیاه هر یک یکنیم مثقال افیون دونیم مثقال فرفیون ربع مثقال کوفته بیخته بگلاب سرشته حبها بقدر نخود سازند و چار گهڑی قبل از جماع یکحب بخورند **حب نشاط** که امساک منی و تقویت تمام کند و قوی النشاط ممسک و منوم و مشهی ست و این الحکیم مومن سمی بمویزی عمر ساخته مویز طائفی یکصد عدد گرفته بیخ شوکران سه مثقال بزرالبنج سه مثقال هر دو را کوفته با مویز در یکصد و پنجاه مثقال آب بجوشانند تا آنکه آب را تمام جذب کند بقدر چنه حب ساخته وقت حاجت یک حب استعمال نمایند اگر قوی تر خواهند برگ شیرازی یا ورق الخیال یا چرس با آن بجوشانند **ایضاً** که مجرب اکثر اطبای هند ست جوزبوا شنگرف عاقرقرحا افیون هر یک یکدرم سائیده در شهد سرشته بیست حب سازند و یک حب شام خورده بالایش بیڑه برگ تنبول بخورند تا هفت ساعت امساک کند و اگر وزن همه مساوی گرفته در شیره برگ تنبول بمقدار نخود حبها بندند و بعد شام یک حب بخورند همراه شیر نیز مفید بود و باید که میان غذا و دوا فاصله سه پاس باشد تا شکم درد نکند و اگر شب اشتها شود بجز شیر دیگر هیچ نخورند و این قاعده در اکثر ادویه ممسکه یاد دارند **ایضاً** از مجربات ایشان تخم دهتوره تخم گزر تخم شلجم خار خسک بزرالبنج فوفل عاقرقرحا تخم اوټنگن ریگ ماهی قرنفل جوزبوا دارچینی زنجبیل موصلی سیاه زعفران بسباسه هر یک پنج توله همه را نیمکوفته در دو نیم سیر شیر گاو بپزند تا غلیظ شود پس آنرا بر سنگ صلایه کرده حبها بقدر جوزبوا سازند شربتی یک حب **ایضاً** از اطبای مذکور بجهت امساک منی و قوت باه زعفران بزرالبنج سفید تال مکهانا بسباسه جوزبوا قرنفل بلیله افیون مساوی کوفته در عسل صاف بمقدار یکه حب توان بست حبها بقدر کنار صحرائی سازند و سه ساعت پیش از جماع یکحب خورده بالای آن برگ تنبول بخورند **حب سیماب** امساک تمام آرد بحدیکه بدون خوردن ترشی فراغ نشود سیماب از پارچه هفت مکرر گذرانیده و افیون خالص هر یک سه درم گرفته در شیره برگ تنبول سحق کنند و در سایه خشک سازند همچنین هفت کرت نمایند پس بگیرند عاقرقرحا بزرالبنج خولنجان جوزبوا قرنفل تربد هر یک یکدرم کوفته بیخته جمله یکجا آمیخته حبها بقدر نخود بندند وقت حاجت آخر روز نان گندم با روغن گاو بخورند اما شکم سیر نباید خورد و بعد از آنکه یکپاس و یک گهڑی از تناول غذا بگذرد یکحب فرو برند و بعد از دو سه گهڑی شروع در جماع نمایند **ایضاً** این حب ممسک فرحش نشا بتجربه رسیده جوزبوا خولنجان خصیة الثعلب هر یک دو درم بسباسه جدوار هر یک یکدرم افیون مصفی یکنیم درم مقدار نخود حب ساخته بکار برند **ایضاً** در بیاض استاد مرحوم ست که کافور اجواین خراسانی هر دو جدا یکماشه جوزبوا یکعدد سمندر پهل دوازده عدد افیون چار سرخ در شهد بقدر نخود حبوب بندند کیفی چار حب و صوفی یک دو حب بخورد انزال نشود تا آنکه سرد مهن نگیرد **ایضاً** منه قرنفل یکدانگ جوتری سه ماشه افیون یکٹانک مشک دو دانگ زعفران یکٹانک آب برگ پان آلی درکی هر یک یکدام بیخته ادویه کوفته در آبهای مذکور با قدری شهد کهرل نمایند بعده بقدر یکماشه حبها بندند یکحب بعد هضم طعام خورده باشد بعد چار گهڑی مشغول بجماع شود **ایضاً** که مجرب نوشته شنگرف پنج ماشه جوزبوا دارچینی بسباسه قرنفل بکهه زعفران هر یک چار سرخ برگ تنبول سیزده عدد آب ادرک سه فلوس اندک پوست خشخاش در آب تر کرده مالیده صاف نموده در ادویه انداخته هشت پاس کهرل نمایند و مقدار ماش حبوب بندند قبل از جماع چهار پنج گهڑی یک گولی بخورند بالایش شیر هر قدر که خواهند بنوشند و آب هرگز ننوشند **ایضاً** زنجبیل کباب چینی عاقرقرحا جوزبوا جوتری هر یک پنج ماشه زعفران افیون هر یک یکماشه همه را سائیده در شهد گولی بسته نیم درم بخورند **ایضاً** حب که برای امساک از مجربات ست اجواین خراسانی کلونجی اسپند

تخم کدو هر یک سه ماشه افیون چهار ماشه سوده مانند نخود حبها بسته از یک حب تا دو حب بخورند ایضاً نسخهٔ گوک که ممسک مهیّج مجرب نوشته
جوز بوا بسباسه قرنفل دارچینی اسپند افیون هر یک یکدرم کشنیز سیاه دو درم کوفته بیخته با شهد حب مثل کنار دشتی ببندند یکحب شام با شیر بخورند ایضاً
که امساک نماید کوکنار اسپند بریان تخم ہلہل نیم بریان همه را کوفته بیخته بقند سیاه آمیخته علاوه بقدر اخروٹ ببندند و بوقت مجامعت یکی بخورند ایضاً
ممسک بذر البنج عاقرقرحا سمندر سوکهه اسپند بریان شنگرف گوگهر و کچله سوخته مساوی کوفته بیخته بآب نقوع کوکنار حب سازند و پیش از جماع چهار گهری
یکحب بخورند و یک قدح شیر بالا بنوشند ایضاً بذر البنج پنج ماشه مغز تخم کدو شش ماشه سپند سوختنی نه ماشه تخم تنگ هشت ماشه نخود بریان هفت ماشه
افیون سه ماشه زعفران چهار سرخ کوفته بیخته در آبیکه ده عدد پوست خشخاش دران تر کرده و مالیده باشند خمیر کرده بمقدار کنار دشتی حب بندند وقت حاجت
یکحب بخورند و اگر گرمی زیاده شود شیرهٔ مغز تخم کدو و مغز تخم تربوز و تخم خرفه بنوشند ایضاً حب ممسک از علونجیان که افیون ندارد عاقرقرحا دو درم تخم ریحان
هشت درم قند سفید نه درم کوفته بیخته حب سازند و یکدرم بخورند و نوشته اند که تا آب لیمون نخورند انزال نشود ایضاً که ممسک ست افیون حرمل بریان
کافور مرکی بذر البنج مساوی بآب ادرک حب سازند بقدر نخود و شربت یکحب قبل از جماع بشیر یا دوگاو حب که نهایت مجرب نوشته سم الفار مصطکی تخم دهتوره
خرباخته دور کرده دانه الایچی سفید عود سلک بسباسه جوز بوا قرنفل زعفران مشک خالص افیون مساوی کوفته بیخته در شهد یا شیرهٔ برگ پان سرشته
حبها برابر ماش بسته ببندند و دو گهری قبل از جماع یکی بخورند دوای نافع امساک گل اک گل دهتوره مقل سیاه اسپند هر واحد پنج ٹانک سائیده در روغن زرد
چرب کرده پانزده ٹانک شهد آمیخته بقدر ریٹها یک پیش از جماع خورند و بالای آن شیر بنوشند ایضاً صمغ سرو یکجزو دیگر تخم خیره و گهرل کی حبها
برابر گل منڈی ببندند یکحب آخر روز بخورند و بالای آن غذای شیرین یعنی شیر تناول نمایند و یک حب هنگام عشا خورند و یکحب بعد شش گهری شب ایضاً
که مقوی و ممسک ست سم الفار شنگرف یکسرخ دانه سپند بست و یکعدد هر دو را بسایند بست و یک حب بندند یکحب دو گهری قبل از مقاربت بخورند و اگر
مزاج بارد باشد تا سه حب کافیست و در طبع حار زیاده از یکی هرگز نخورند و این حب هم ممسک ست شنگرف و سوهن چیں افیون هر واحد چهار ماشه سهاگه
یکماشه بقدر فلفل حب سازند و یکی پیش از جماع خورند و امثله در بیاض استاد مرحوم برای امساک نوشته شیرهٔ بنگ و نخود بریان هر واحد یکماشه شونیز
دوازده دانه جوتری چهار سرخ قبل از جماع چهار گهری بخورند ایضاً منه اسپند الابیری زعفران عاقرقرحا تخم زرد گشائی جوتری هر یک یکدام همه را سائیده
سفوف ٹهپی کنند وقت حاجت یکی بخورند و برای خلاص شدن آب بنوشند ایضاً که برای امساک از مجربات نوشته سم الفار بوزن دو پنجه سائیده در آتش
باجک دشتی اندازند هرگاه دود برخیزد یک هانڈی گلی آب نارسیده و از گردن بران بگذارند تا گرد و دود دران جمع گردد بعد یکنیم گهری هانڈی را جدا کرده نیم آثار شیر
و بقدر دو سرخ مروارید ناسفته سوده دران انداخته تا شام نگاه دارند بعد غذا همه شیر بخورند بدون خوردن ترشی هیچ انزال نخواهد شد ایضاً که درین کار
مجرب و عجیب ست چون وقت حاجت بخورند و مباشرت نمایند بدون استعمال جمیع ضمادات انزال نشود جوزبوا لال کنگنی زعفران افیون قرنفل بذر البنج
اسپند تنب سوخته مجموع مساوی تنب را در ظرف آهنی بسوزند و باقی ادویه را کوفته بیخته باهم آمیخته از دو رنگی تا دو دانگ بوقت شام بخورند و بعد از ان
بخورند شیر با قدری شیرینی و شراب از اغذیه و اشربه احتراز نمایند و بعد از دو ساعت مشغول شود روغن که ممسک و مقوی باه ست تخم دهتوره
دال کهوگهی سفید پوست بیخ کنیر سفید کچله اجوائن خراسانی مساوی کوفته بروغن کنجد خوب چرب کرده در شیشه مانند چوهه بچکانند و عند الحاجت طلا نمایند سفوف
جهت باه و امساک مهیّج مجرب جوز بوا نیم کوفته در آب پوست خشخاش هفت مرتبه تر کرده خشک نموده بس قرنفل زنجبیل دارفلفل و شکر طبرزد و تخم گل
که بهندی گانجه گویند و جوز بوا و زیره و جوز مذکور همه مساوی کوفته بیخته اول مقدار یکدرم شام بخورند بعد از ان مقدار یکه مناسب دانند بخورند و اگر حب بسته استعمال نمایند
هم رواست و اگر جدوار عوض گانجه کنند اولی خواهد بود ایضاً سفوف که مفرح منشط مهیّج و ممسک ست مغز بادام مقشر مغز پسته بریان مغز اخروٹ بریان مغز چلغوزه
بریان خصیة الثعلب دارچینی خولنجان بسباسه بهمنین هر یک یکمثقال ابریشم مقرض هر واحد یکمثقال دانه هیل نیم مثقال زعفران یکنیم دانگ مشک خالص عنبر اشهب ورق طلا
ورق نقره هر واحد یکدانگ جدوار خطائی دو مثقال نبات سفید پنج مثقال کوفته بیخته سفوف سازند شربتی یکدانگ تا یکدرم سفوف کیمیای عشرت که در باه

ضعف باه گذشت نیز درین باب مجربست شیاف که آنرا احسب خراطین نیز گویند یکتوله پوست خراطین که ورقی ازرا و دهن برآید بگیرند و افیون نیم ماشه
کافور بهیم سینی دو سرخ نشاسته چهار قم همه را در آب زهره ماهی رو و بهو کهرل کرده حب بقدر زیره بندند و وقت جماع در احلیل نهند ایضاً خراطین یکعدد
گوش انسان کافور بهیم سینی کف اندرون ران اسپ سپید و زعفران مساوی یکجا کرده بسایند بعده در آب کشائی حل کنند پس بعده شود قدری آمیخته حب
مثل زیره بسته پیش از جماع یک گهری در سوراخ قضیب نهند ایضاً یک زهره ماهی رو و میه تازه بگیرند و بار کشائی بزرگ بهت بالیده [illegible] ازان آید آمیخته
و نیم ماشه کافور بهیم سینی داخل کرده در ظرفی بدست خوب بمالند تا آنکه به بستگی گراید پس شافها برادی جو ساخته خشک سازند و عند الحاجت یکی ازان در احلیل
نهند بعد ساعتی نفوذ و امساک بهم رسد ایضاً شراب دو دانگ شنگرف زهره ماهی رو و مو خراطین مستخرج از شکم همه بمقدار خراطین گرفته بسایند و زیره زیره بندند
و در سوراخ ذکر گذارند چون احساس حرکت شود دور کنند که یکپاس امساک دارد ایضاً مغز کنوچی سفید ریگ ماهی افیون کافور بهیم سینی خراطین که نفخ
برآمده باشد مساوی بسپانند و بار ریگ سائیده در شیره بار کشائی خرد سرشته حب زیره گولی بندند و یکی ازان در سوراخ ذکر نهند چون در احلیل حرکت
محسوس گردد دور کنند و قربت نمایند و در جماع دیر کنند تا نفرت نه بخشند و قبل از استعمال زیره و بعد آن اصلاح نمایند سخت فراجان را آب حیات ست
و عضو ذکر زیاده می آرد مجربست ایضاً خراطین تی و کشائی بزرگ هر یک یکماشه کافور بهیم سینی یکحبه هر سه را سائیده زیره بندند و قدری حب کالان
و هنگام جماع زیره در احلیل نهند و حب کالان بآب سائیده بالای قضیب طلا نمایند و خراطین تی با شراب سائیده و زیره بسته همین عمل دارد ایضاً
حب سفید مقشر افیون مصری کافور فلفل سیاه مستی عود [illegible] سر آنرا افشرده دانچه برآید [illegible] خراشیده [illegible] مساوی حبها ساخته بکار برند ایضاً
این حب زیره برای افراط امساک [illegible] نافع خراطین خشک که ازلی برآید زعفران افیون مصری هر یک دو ماشه زهره ماهی رهو دو عدد [illegible]
بهت کشائی یکماشه شراب دو دانگ بقدر حاجت باهم کهرل کرده بقدر زیره حبها بندند و هنگام ضرورت در احلیل نهند چون از فرط امساک احتباس بول
عارض شود قضیب را بآب برگ ترب بشویند یا آن آب در ظرفی [illegible] کرده قضیب دران گذارند تا شفا و این شیافها که در احلیل میگذارند برای باه و عظم ذکر و امساک
فائده عظیم می بخشند اما چون این عمل بغایت تند میباشد نازک مزاجان [illegible] احتیاط تمام و احتیاط آنست که اندکی نهاده دور کنند
و در اصلاح مبالغه نمایند و اصلاح وی آنست که قبل از استعمال سپیده قدری بروغن بادام یا روغن [illegible] در سوراخ ذکر اندازند و بعد از استعمال نیز ذکر را
در روغن بدارند یا در جغرات که اصلاح زیره همین ست ضماد که [illegible] ممسک ست پوست بیخ کنیر سفید پوست بیخ [illegible] پوست بیخ آک مساوی گرفته
در رس درخت دهتوره که از بیخ و برگ بار گرفته باشد بمقدار کنار دشتی حب ساخته نگاه دارند وقت حاجت با بول خر یا در شراب سائیده طلا کنند
و چون خشک شود بعد یکپاس بکار برند که در جلدی و تندی نظیر ندارد [illegible] تقویت باه و امساک مجربست پوست بیخ آک دو توله [illegible] یکتوله پوست
بیخ کنیر سفید چار توله همه کوفته در رس چوب کیوره و زهره گاو کهرل نمایند و مثل [illegible] حب بندند وقت حاجت در آب کوکنار حل کرده بر حشفه طلا نمایند
و بالایش برگ تنبول بندند بعد یکپاس [illegible] مشغول شوند اگر امساک بسیار گردد در آب گرم [illegible] بالایش [illegible] بمالند یکبار روزانه [illegible] مساوی
گرفته [illegible] ساخته [illegible] ایضاً [illegible] کافور [illegible] پوست بیخ کنیر سفید [illegible] کوفته بیخته [illegible] سازند ایضاً بیخ
کنیر سفید در سایه خشک کرده و باریک کوفته بیخته [illegible] افیون [illegible] در آب گرم [illegible] پوست بالیده این [illegible] بیخ سوده [illegible] بقدر کنار
حبها بسته وقت حاجت یکحب [illegible] حل کرده [illegible] طلا نمایند بعد از خشک شدن قربت کنند امساک آرد و در حال [illegible] ایضاً گویند که پوست بیخ کشائی سفید
و دو دام تخم [illegible] کافور هر یک یکدام سائیده بقدر [illegible] حبها ساخته [illegible] امساک آرد و [illegible] ایضاً افیون [illegible]
باشیر درخت گولر آمیخته [illegible] وقت [illegible] آن طلا نمایند امساک آرد ایضاً [illegible] پوست بیخ کنیر سفید هر یک چهار درم [illegible] برگ دهتوره سائیده بمقدار نخود
حب بندند و در سایه خشک کرده وقت حاجت بشراب دو دانگ حل کرده طلا نمایند چون خشک شدن بجماع مشغول شوند منقول از بیاض استاد مغفور ایضاً
بیخ لجالو کافور سیاه مساوی [illegible] حل کرده بر کف پا [illegible] کنند چون خشک شود مجامعت نمایند طلای ممسک [illegible] مستی [illegible] سوخته

کف دریا دار فلفل بیخ کبر سفید کوفته بیخته در آب کوکنار آمیخته طلا کنند و یکبار تخم دهتوره عوض سمی غوک دار فلفل داخل کرده مفید یافته **ایضاً** ممسک و مجرب مبیتانی ضفدع دو قرونی می باشد مانند سپستان کوچک نزدیک ابرو باید که ضفدع کلان گرفته آن موضع را نشتر زده مستی که ازو برآورد او را با چلپیده مستی فیل آغشته طلا کنند بعد خشکی مرغوب نزدیکی نماید **ایضاً** بگیرند غوک خشکی و آنرا در سایه بطرفی نگاهدارند تا آنکه خشک شود پس سر و پایش بریده باریک بسایند و یکعدد جوزبوا و دو ماشه زعفران داخل کرده حب سازند وقت مجامعت حشفه گذاشته طلا سازند **ایضاً** شیر توم شیر باده گاو هر دو برابر گرفته تمام روز در آفتاب گذارند وقت شب بر کف پای خود بمالند چون خشک شود بعد از دو گهڑی مجامعت کنند امساک آرد و گویند که اگر بیخ حنظل را سائیده بر هر دو کف پا لیپ کنند و بر ناخنهای دست و پا نیز تا خشک شود و مجامعت کنند همین اثر دارد و گویند که آب برگ دهتوره سیاه بر هر دو شتالنگ طلا کردن و بعد خشک شدن بکار خود مشغول گردیدن و گویند که کندلک را با شراب و آتشه سائیده بر پشت ناخنها ضماد و تلطیخ کردن هرگاه خشک شود جماع نمودن ممسک است طلا که در بیاض حکیم ارشد مجرب نوشته سیری اندرون کنول گٹه چهار عدد خردل پانزده عدد و سپند یازده عدد تخم دهتوره ده دانه پوست بیخ حنظل یکسرخ مثل غبار سائیده و آب بسرشته بر کف دست و پا طلا نمایند و بعد یک پهر مشغول شوند **معجون ممسک** که مجرب است تا تشنگی نخورند انزال نشود افیون مصری جوزبوا قرنفل مشک زعفران فلفل زنجبیل قرفه جلد برابر عسل مصفا معجون سازند شربت از نیم درم تا یکدرم هر شب که اراده جماع باشد وقت عصر این بخورند و بعد عشا مشغول کار شوند و درین اثنا باید که طعام نخورند همان طعام که از پنج پاس قبل خورده باشند کافی است و بعد از فراغ اگر وقت طعام خوردن باشد البته باید خورد و الا قدری شیر کفایت است و صاحب قادری نوشته که این دوا بعضی عرب را که مبتلا بسرعت انزال بود قدری ازین دوا هر روز خوردن فرموده بدایت چند روز علت مذکور از ایشان زائل گشته مفرح نشاط مقوی قلب و ممسک قوی تالیف حکیم علوی خان مروارید ناسفته کهربای شمعی یاقوت رمانی ورق نقره هر یک یکنیم مثقال لعل بدخشی ورق طلا هر یک چهار دانگ بهمن سرخ گل گاوزبان هر یک مثقال فلفل بیخ تخم کرسنه مقشر بشیر بادیه گاو خمیر کرده خشک نموده باشند گل سرخ هر یک دو مثقال کبابه درونج بادرنجبویه هر یک یک مثقال ابریشم الایچی خالص شش مثقال عنبر زعفران هر یک دو دانگ نبات سفید سی و هفت مثقال شربت سیب شیرین شربت بهی هر یک یازده مثقال آب انار شیرین سی و هفت مثقال عرق گاوزبان عرق بیدمشک گلاب هر یک بست مثقال بدستور مرکب سازند **اقوال محمد بن الیاس** گوید که سبب سرعت انزال اگر ضعف قوت ماسکه باشد اطریفلات و جلنجبین بهند و جوارش دهند و اگر برودت و رطوبت باشد هر صبح جلاب از بادرنجبویه و گاوزبان هر واحد سه درم و شکر سفید ده درم بجوشانند از جوشانده آب بخورد و شیره تخم قرطم و تخم بالنگو کشنیز خشک و کبابه صحرائی و استفراغ بدن و تنقیه رطوبت بحب ایارج و حب صبر یا حب بنفشه یا بمطبوخی که اندران تربد و انیسون و بادیان جوشانیده باشند و حل طبیعت بمعجون خیارشنبر و نقیع بمطبوخ شیرخشت و تخم ترب و تخم شلغم و نمک و عسل کنند و مداومت بمعاجین حاره مثل زنجبیل و زعفران و آس و نرگس شبت مانند معجون ... و اگر از حرارت باشد هر صبح سکنجبین ساده ده درم با شیره تخم خرفه بیست درم و یا شربت سیب یا به یا آلو هر کدام که باشد ده درم بیاشامند و قرص طباشیر و صندلین ایشان را نافع است و خجندی گوید که این علت گاهی موروثی باشد و آنرا علاج نیست و اگر عارضی باشد پس اگر سببش ضعف قوت ماسکه از برودت و رطوبت بود دوا اطریفلات با اکسیر گویند اول منضجات مثل مطبوخ بادرنجبویه گاوزبان هر یک دو درم با ده درم شکر بجوشانند بعد منضج مسهلات که دران تربد و غاریقون باشد و گاهی حقنه کنند و روغن قسط و عنبر و کندر و مشک و فرفیون حل کرده بمالند مانند حب الآس مع بسته و ضماد و طلوط بریان یا مطبوخ بجالب نافع و جوارش عنبری و اطریفل بخورند و قرص کبابه بنفع بکنند و اگر سببش حدت منی باشد شربت صندل بنوشند و در آبهای قابض نشینند و نوشیدن رائب ترش و شیر بز و دوغ بپرهیزند و مثل اسفاناخ و ترکاری از قابضات و حصرم و سماق بخورند و اگر سببش امتلای بدن و کثرت منی و خون باشد هر صبح شربت انار ترش یا شربت غوره یا شربت عناب یا لعاب اسپغول یا سکنجبین بیاشامند و غذا از مائیه و حصرمیه یا عدسیه سرکه ترش کرده بخورند و ادویه سرده مقلل منی مثل تخم کاهو و کشنیز خشک را در اغذیه استعمال کنند و بوئیدن نیلوفر و کافور و بنفشه نافع بود و بر پشت

سرد ات ضماد نموده بران خواب کنند انطاکی گوید که سرعت انزال در اغلب از برودت و رطوبت بود و گاهی از افراط حرارت بود و پس تنقیه خلط غالب کنند بعد از ان سرد و معجون فلاسفه و انوشدارو و جوارش فلفل و مجرب و شربت حب الآس و نعناع و معجون طین مختوم و سنجاح استعمال کنند و اما فنجنوش و تریاق الذهب درین علت مطلقا از مجربات ست و در تذکره گوید که آنچه برای بطوء انزال اعانت کند اینست که بلاذر را در عسل وجدا کنند و پوست آن را فقدر و انهامی کنجد بقراض سینه ریزه کنند و هر اوقیه از ان پنج درم کنند و دو درم جاوشیر و یک درم سندروس و نیم درم سقمونیا اضافه کرده در روغن حبة الخضرا تا تش فتیله یا یک هفته بپزند بعد حب بسته وقت حاجت نیم درم از ان فرو برند و دیگر لفاح و شونیز و جوز بوا و پوست خشخاش هر واحد یک جزو و پنج سعد و قرنفل سباسه هر واحد نیم جزو و سنبل الطیب و زعفران هر واحد ربع جزو و بعسل سرشته قبل از حاجت بدو ساعت بخورند و دیگر خولنجان و جوز بوا و کشنیز خشک پوست خشخاش برگ جوز اقاقیا و عصاره فستنین پوست بیرون پسته جاوشیر هر واحد یک جزو و قسط هندی و صمغ خشک سندروس صعتر تخم سداب هر واحد نیم جبه و پسته برابر همه بعسل سرشته حسب حاجت استعمال نمایند و این شراب خشخاش سرعت انزال را منع کند خواه سببش سردی باشد یا گرمی بسبب اشتمال او بر قوای بعض که ازیشان آنها جمع عصب و لیف ست خبث الحدید سی مثقال مازو و اقاقیا و رب و سماق گلنار کندر سعد کشنیز صعتر هر یک ده مثقال تخم زعفران و مر هر واحد سه مثقال کوفته در پارچه بسته در آب پنج چهار رطل عنب و دو رطل مازو انداخته بپزند تا ربع بماند و پارچه را بفشارند و بیرون دارند و آب را با شکر بقوام آرند و سه مثقال استعمال کنند مثل اینست درین باب معجون خبث الحدید حکمی شرح اسباب بنویسید که سرهندی گفته که این دوا استاد من ذکر کرده امساک قوی میکند و بسیار مجربست و تقویت اعضاء می نماید قرنفل یکنیم توله قاقله صغار جوز بوا سباسه هر یک دو توله عصاره بادیان پنج توله زعفران نیم توله مغز بادام نیم رطل رب سیبی رب انار شربت سیب هر یک یکنیم رطل عسل سه ربع رطل شکر طبرزد ادویه را سائیده و رب و عسل و شکر را در یک رطل گلاب بقوام آورده بسرشند و یک درم مشک و عنبر حل شده بیامیزند روغن حب برای معتدل ضعیف سی مشت درم و برای متوسط دو چند این و برای قوی سه چند آن آشامیدند برای ارباب دول معتاد بشرب قنبیات نیکوست و سعید گفته که گاهی سبب باعث این مرض بادی بود پس مثل نفوع مشش شربت و دیگر ادویه بادشکن و مثل حب قوقایا حب انتبضهقون و امثال آن وطلا بروغن نرگس محلول دران مشک و روغن قسط و روغن بابونه بکار برند و این معجون سرعت انزال را ببرد بلوط و گلنار کشنیز خشک کندر هر یک ده درم شونیز هفت درم نانخواه کرویا زیره هر یک پنج درم هلیله سیاه بلیله آمله هر یک سه درم کوفته بیخته سه چند آن عسل بسرشند و دو دو مثقال بخورند و قابضه و بسیط بسته و حلواهای عسلیه بخورند و گفته که قلت صحت ازین علت یا بسبب کثرت غلط اطبا یا سوء تدبیر علیلان باشد

نسخهٔ شراب خشخاش

سیلان منی و مذی و ودی

بدانکه منی از فضله هضم چهارم پیدا میشود و آن رطوبتی ست که وقت جماع بیرون می آید و سبب تولد اولاد است و مذی رطوبتی ست که در ابتدای شهوت جاری میشود تا بسبب لعابیت مجرای منی بسهولت خارج گردد و یا بوقت بازی کردن و سخن گفتن و نگاه کردن با کسی که بدان آرزوی جماع بود بیرون آید و تولد او در غدده بود که نزدیک گردن مثانه موضوع ست و مجرای آن بالای مجرای منی ست و ودی رطوبتی ست لزج که پیش از بول از مجرای آن خارج میشود تا بسبب لعابیت خود حدت بول را بشکند و چون کثرت پذیرد بعد بول نیز برآید و تولد او در غدده بود که قریب گردن مثانه موضوع ست و مجرای او بالای مجرای مذی ست صاحب شرح نفیسی گوید که مجرای بول و ودی واحد ست و مجرای منی و مذی یکی ست ازین معلوم شد که قضیب دو مجرا است و از ان رطوبات اربعه یعنی منی و بول و مذی و ودی خارج میشود و مجرای بول خارج مجرای منی ست بالجمله اسباب این چند است یکی کثرت منی بسبب کثرت تناول مولدات منی با ترک جماع دوم حدت و حرافت منی که بسبب لذع او طبیعت بر دفع او کوشد سوم استرخای اوعیه منی بسبب برودت و رطوبت که بدان سبب ماسکه او ضعیف گردد و حفظ منی نتواند کرد چهارم ضعف اعضای منی و بسبب ضعف و لاغری کامل شدن منی چنانچه ضعف گرده که اخص منبع آن است پنجم شدت حرارت شهوت یا از کثرت جماع ششم تصور جماع یا استماع سخن جماع و باعث آن هر چه در سیلان مذی اثر مذکور شود هفتم بودن کثرت منی با ضعف

ماسکه اوعیه یا حدت منی شرط است و گاهی زنان را سیلان منی بهمین اسباب عارض شود و استرخای فم رحم نیز باعث این علت گردد و تشنج و ایلاقی نیز باشد
که سبب این مرض یا در منی و یا در اوعیه و یا در گرده و یا در عضله حافظه او و یا در مبادی بود پس سبب که در منی باشد یا کثرت او بود و سبب قلت جماع و اکثر
تناول مولدات منی و یا رقت منی بود که بطریق ترشح هر شی رقیق مترشح گردد و یا حدت و حرافت او که بسبب لذع طبیعت محتاج بدفع گردد و اما سبب که
در اوعیه منی باشد یا ضعف ماسکه بود بسبب سوء مزاج یا بسبب شدت قوت دافعه یا بسبب مرض آلی از تشنج یا تمدد که مضطر بحرکات منکره گردد و بدان سبب
دافعه حرکت کند و منی را دفع نماید گویا که آن موذی دیگر را دفع میکند چنانچه قی طعام هنگام ایذای معده از موذی غیر طعام عارض شود و بالجمله نفس تشنج عاجز
و عصر زراقی است و بدانکه تشنج اوعیه منی مسیل است و تشنج عضل مقعد جاذب بهر آنکه عضله مقعد برای حبس ثفل آفریده شده و این بهر عصر رفع منی و
عصر موجب انفتاح مجرا است و یا بسبب استرخای اوعیه بود پس مسک نکند و یا بسبب اتساع مجاری بود و اما سبب که عضله حافظه بود ایضا
تشنج بود و یا استرخا و اما سبب که در گرده باشد بسبب عروض ذوبان شحم آن از شدت شهوت یا کثرت جماع بود پس از جماع کننده بعد بول چیزی بسیار
لزج از ان خارج شود که بیاری منقطع نشود و بعد شستن اثر او باقی ماند و این دلیل منهک بدن و قوت است و اما سبب در مبادی مثل کثرت فکر در جماع و استماع
سخن او است پس اعضای منی بفعل خود اگر بحرکت ضعیف حرکت کنند مذی برآید و اگر بحرکت قوی حرکت نمایند انزال شود و گاهی زنان را نیز بسیار
بسبب استرخای فم رحم و ایضا بسبب ضعف اوعیه منی ایشان و از اسباب مذکوره عارض شود طریق تشخیص این اسباب باید که احوال قوام و
رنگ منی از مریض بپرسند اگر قوام او مستوی و رنگ او معتدل گوید و هنگام جماع منی بسیار خارج شود و تابع او ضعف و نقصان باه و کثرت جماع نباشد
مگر آنکه بدن در اصل خلقت ضعیف و اوعیه منی قوی باشد که بران کثرت خروج منی با استوای قوام و عدم ضعف بدن دلالت کند سببش کثرت منی باشد
و اگر قوام او رقیق بیان کنند پس بپرسند اگر بغیر نعوظ شدید بلا ذوق بمجرد دخول برآید و سایر علامات سردی مزاج پیدا بود سببش استرخای اوعیه
منی و ضعف ماسکه باشد و اگر با نعوظ خارج شود و در صرع و توتر عصب مانند سببش تشنج عضله اوعیه منی یا شدت قوت دافعه باشد و ایضا در استرخا
و تشنج علامات آنها نیز موجود باشد و اگر خروج چیزی غلیظ سفید بعد از جماع و بول گوید و هنگام انزال خروج منی بیشتر برآید و بدن ضعیف و لاغر گردد
و علامات ضعف گرده و سوء مزاج گرم آن پیدا بود سببش ضعف گرده باشد و اگر رنگ منی زرد گوید و هنگام خروج آن سوزش محسوس شود و گاهی با قرحه یا خراش
بود و اسباب سابقه از اغذیه و حرکات بران دلالت کند سببش حدت منی باشد علاج اگر از کثرت منی باشد جماع زیاده کنند و تقلیل غذا نمایند اگر بدن قوی
بود و دوای مقلل منی حار یا بارد بحسب حرارت و برودت مزاج استعمال کنند و ادویه که مقلل شیر اند تقلیل منی هم نمایند و اگر از حدت منی بود اشیای بارد رطب
مانند نیلوفر و بنفشه و عناب بخورند و اشربه آنها بنوشند و دوای بارد که مقلل منی باشد مانند گلنار و تخم کاهو و خرفه و اسپغول و بزر البنج و تخم کاسنی و خیار
و کشنیز خشک و نیلوفر تناول کنند و اگر از استرخای اوعیه منی و سردی مزاج آن و ضعف قوت ماسکه باشد دوای حار مقلل منی که از مثل [illegible] بود و سعد
و گلنار و تخم سداب و شهدانج و زیره و شونیز و تخم پنجنکشت ساخته باشند و معجون کمونی بخورند و اغذیه گرم تناول نمایند و اگر از تشنج عضله اوعیه منی باشد
هر چه در تشنج مطلق گفته شد استعمال نمایند و در ضمنها چیزی عانه مالند و اگر از ضعف گرده باشد و این فی الحقیقت منی نباشد بلکه پیه گرده گداخته بود که بصورت
منی برآید و بسبیل مجاز سیلان منی گویند پس تقویت گرده و هر چه در تخفیف گرده و سوء مزاج حار آن گفته شد استعمال کنند و معجون البیض یا شربت لیمون [illegible]
و اگر از تصور جماع یا از شنیدن حکایات آن باشد ترک آن بعمل کنند و اگر مزمن باشد مشابه گردد انهم پس اگر منی بسیار بود و کثرت جماع و استعمال
مقللات منی مفید بود و اگر ماسکه ضعیف بود از معاجین اللبوب چون روغن فرفیون و مانند آن تقویت آن نمایند و اگر در منی حدت بود و تدبیر او که
چنانچه سابق مسطور شد ذکر او در مفرده و مرکبه که درین مرض نافع تخم تر هندی باشند چنانچه ذکر آن و بیان کرده و پوست آن دور نموده سائیده هموزن آن
شکر سفید آمیخته یک کف دست با شیر بخورند و از ترشی و بادی پرهیز نمایند [illegible] و اگر [illegible] تخم [illegible] نافع بود
و کذا گل [illegible] شکر سفید برابر یک کف دست با شیر گاو یا دوغ خوردن مفید و اگر در مزاج مریض حرارت و یبس باشد سبوس اسپغول اضافه کنند

واگر پهلی ببول نهایت خورد که در ان تخم نیفتاده باشد خشک کرده با برابر آن نبات گرفته سفوف نموده هر روز یکتوله با شیر گاو بخورند مفید بود واگر پوست بیخ وصمغ وگل آن و یا بجای گل کونپل آن اضافه کرده هر چهار مساوی با همچند شکر آمیخته نیم دام با شیر تازهٔ گاو دو هفته بخورند نیز برای تغلیظ منی مجرب ست واگر ثمر خام درخت بر خشک کرده با شیر گاو خورند منی رقیق غلیظ شود واگر دودهی خرد در سایه خشک کرده سائیده بمقدار کنار دشتی حب سازند و صبح یکعدد با شیر گاو بخورند مغلظ منی و مقوی باه ست واگر شیر درخت بر چند قطره در بتاسه انداخته خورده باشند مغلظ منی و مفید بندکشاد ست و تخم بالنگو نیم ماشه با شیر گاو تازه شیرین کرده یکدو هفته خوردن نیز مغلظ منی کند نافع بود واگر با مین مجرانی نه توله کوفته بیخته بهفت حصه کنند و یکحصه نهار با دوغ گاو شیرین بخورند و غذا نان گندم مع روغن بی نمک تناول نمایند جریان منی را نافع بود و یا تخم سرواری سه ماشه بآب تازه یا شیر شیرین کرده چند روز بخورند و مسکه میش در ظرف جست از گولی اسرب سوده بر گرده طلا کردن وکذا تیزاب سرب بر گرده بستن جریان منی را مفید ست واگر تخم کونج خام در سایه خشک کرده با یکپا سائیده سه درم با پاو سیر شیر گاو جوش داده خورند نافع رقت منی و سرعت انزال ست و گویند که خوردن شاهنج و تخم نیلوفر و بیخ آن و تخم کاهو وکذا ایرسا دو درم با ده درم گلقند و خواب بر فرش بخنگشت هر واحد سیلان مذی را نافع ست و خوردن دواء المسک حلو دو مثقال سه روز وکذا اسفرج یاقوتی معتدل خروج مذی بلا جماع را مجرب سویدی ست حب تاتوره که برای درد منی مفید ست تخم تاتوره فلفل سیاه برابر سائیده بآب نقوع صمغ حب بقدر فلفل بسته یکی از ان هر صبح با یکتوله شیرهٔ بادیان تا یکهفته خورده باشند واگر مرض مزمن بود تا بیست و یک روز خورند و از ترشی و بادی پرهیز نمایند دیگر دال نخود نیم پاو در شیر درخت بر تر کرده در سایه خشک سازند و برابر آن پوست و صمغ و پهلی خام ببول خشک کرده گرفته با قند سیاه حب بندند و یکحب با شیر نهار بخورند که دافع جریان منی و ممسک ست **حلوای ماش هندی** که برای تغلیظ منی و انجماد آن نافع ست دال ماش مقشر در شیر تازهٔ گاو تر سازند چون شیر جذب شود در سایه خشک نمایند پس موصلی سفید و تخم تمر هندی مقشر مثل نخود بریان کرده مقشر نموده و آرد سنگهاره هر واحد برابر آن گرفته سفوف کرده بدارند و هر صبح بقدر دو دام گرفته بدو دام روغن زرد و دو دام شکر سفید بدستور حلوا ساخته هر روز تازه خورند تا چند روز و حلوای حبشته تمر هندی که مفید رقت منی ست در بخت در بیشت خواهد آمد و حلوای موجیس نیز نافع ست دوا آنکه برای جریان منی بافراط و سوزش بول و شدت مرض نافع سفوف تخمبند پنج ماشه همراه شیرهٔ خیارین شیرهٔ کشنیز خشک شیرهٔ خرفه سیاه عرق نیلوفر و عرق شاهتره شربت بزوری دهند و لعاب بهدانه و اسپغول مضمضه نمایند واگر قبض باشد اسپغول مسلم پاشیده دهند **ایضاً** برای جریان اطریفل کشنیزی یکتوله خورده شیرهٔ تال مکهانه شیرهٔ تخم کاهو هر یک چهار ماشه شیرهٔ مغز تخم کدو و شیرهٔ مغز تخم هندوانه هر یک شش ماشه شربت بنفشه دو توله نوشند **ایضاً** اول خمیرهٔ صندل یا اطریفل صغیر یکتوله خورده شیرهٔ کاکنج شیر دسته هر یک چهار ماشه شیرهٔ خارخسک شش ماشه نبات یکنیم توله نوشند **ایضاً** شیرهٔ خارخسک شش ماشه شیرهٔ مغز بهیدانه شیرهٔ تخم خربزه هر یک چهار ماشه شیرهٔ تخم کاسنی شش ماشه در گلاب چهار توله عرق گاوزبان ده توله بر آورده شربت صندل یا خمیرهٔ صندل دو توله داخل کرده بنوشند غذا شله و بعدا ایت جگر اطریفل کشنیزی یکتوله خورده شیرهٔ تخم کاسنی یا شیرهٔ خارخسک و شیرهٔ عنب الثعلب هر یک شش ماشه در عرق بادیان یا عنب الثعلب ده توله بر آورده شربت دینار دو توله داخل کرده دهند **ایضاً** برای جریان منی با خفقان خمیرهٔ صندل یکتوله و خمیرهٔ خشخاش شش ماشه سرشته بخورند بعد از ان لعاب بهدانه سه ماشه عرق بادرنجبویه سه توله عرق گاوزبان چار توله عرق بید ساده سه توله گلاب چار توله شربت انار شیرین دو توله بنوشند **ایضاً** برقت منی و سوزش بول و تقویت دماغ و دفع رطوبت نزله کشنیز خشک اسطوخودوس گل بنفشه گل سرخ هر یک چهار ماشه جوشانیده نبات داخل کرده دهند **ایضاً** برای سیلان منی پیشینگ کرده و در سر کهول مرطوب مزاج قلعی کشته و سرخ سوده بجوارش مصطگی شش ماشه سرشته بخورند بالایش عرق گاوزبان پنج توله بنوشند و بدانند که گاهی سفوف قلعی کشته و کشته گلو ملیا شیر وغیره در ابتدای جریان مردم جوان استعمال میکنند بلکه در مرض مستحکم مفید میشود و در ابتدای مرض و حرارت عارضه موجب جریان مثل اطریفل کشنیزی یکتوله همراه شیرهٔ تخم خربزه و شیرهٔ تال مکهانه هر یک چهار ماشه خمیرهٔ صندل یکتوله داخل کرده دادن مفید می شود و بالجمله در جریان تقویت اعضا از گرده و جگر و قلب و معده و دماغ و عصب و انثیین طبیب با هر جانب ست و در رقت منی که از گرمی بود شیرهای باردهٔ مناسب سفوفها

میگردد و اگر از برودت باشد و رطوبت فضلیه غریبه موجب آن شود یا ضعف آلات منی اودان و معاجین مقویه بستعمال گردد و ریشه سفید میگردد خانچه معجون ماسک المنی پنج ماشه همراه عرق گاوزبان سه هفته غذا پلاو و کباب و در رقت منی گاهی مدرات نافع تر بود و گاهی جریان که بسبب قبض طبیعت باشد بعد تنقیه طبع رفع میشود و دوائیکه نافع در رقت منی ست مازو مقشر باشد دم الاخوین یکنیم ماشه تخم تاتوره چهار سرخ باریک سائیده نگهدارند و یک سرخ بعسل خورند و از ترشی و بادی پرهیز نمایند ایضاً که در منع سیلان منی مردان و زنان مجرب است سریالی یعنی تخم چولائی دو درم رال دو درم سائیده شکر سفید چهار درم آمیخته هفت حصه نمایند در هر صباح یک حصه با شیر نیم گرم گاو میخورده باشند سفوف بهمند که جهت جریان منی معمول است بهمن سیاه تخم [illegible] هر یک سه درم گوکهرو تال مکهانه هر یک چهار درم [illegible] هر یک شش درم پستان ست بست و چهار درم کوفته بیخته با چند شکر تری آمیخته هر روز یکتوله با آب سرد و بهمند سفوف معمول جریان منی و رقت آن که بسبب حدت منی باشد طباشیر صندل سفید کهربا تخم خشخاش گل ارمنی خصیه الثعلب موچرس و اندر جو تخم خرفه تباشیر کشنیز مقشر هر واحد یکتوله سنگهاره خشک سه توله نبات مساوی شربتی هفت ماشه با شیر گاو ایضاً که سوزاک نو و کهنه را هم مفید است ست گلو ست سلاجیت و اندر جو تخم کنول تال مکهانه بهمند سفید تخم گوکهرو گوند ببول هر واحد یکتوله نبات دو برابر خوراک نه ماشه ایضاً که جریان را مجرب است تخم تر هندی در آب تر کرده مقشر نموده یکتوله مغز تخم کاهو سفید هر یک هفت ماشه خوراک دو مثقال با شیر و بزور بارده مانند خرفه و خیارین و خشخاش هر یک هفت ماشه شربت نیلوفر یا خشخاش دو توله ایضاً که با وجود تغلیظ تولید منی نیز میکند تخم کونچ تخم اوتنگن صمغ عربی اندر جو شیرین بهمن سفید طباشیر موصلی سفید سیمبل تودری گلگون گل [illegible] ست سلاجیت هر یک هفت ماشه تودری سه قسم ماشه نبات برابر شربتی وقت خواب نه ماشه با شیر گاو یاد آرند سفوف دیگر که از مجربات است تال مکهانه تخم ستاور بهمند گوکهرو موچرس تخم اوتنگن صمغ عربی هر یک سه ماشه سنگهاره خشک اسگند ناگوری چینیه گوند شقاقل هر یک شش ماشه موصلی سفید موصلی سیاه هر یک یکتوله کوفته بیخته شکر سفید برابر همه آمیخته همراه شیر میخورده باشند و از بادی و ترشی پرهیز نمایند ایضاً که مغلظ منی رقیق ست و بکثرت بول آید دو پوست بیخ گوکهرو [illegible] بیخ آن در زمین باشد خشک کرده گوکهرو تال مکهانه مغز کنول گتهه هر یک پنج توله بهیلی کمانه بهمند تخم سریالی هر یک سه توله کوفته بیخته سفوف سازند شربت یکتوله با شیر باده گاو سفوف ماسک المنی که سیلان قوی را منع کلی نماید و از مجربات است بهمند گجرائی ستاور تال مکهانه شقاقل ثعلب مصری موچرس سریالی گل دهاوی سنگهاره خشک کرس گوند ببول گوند سیمبل گل ببول گل دهاوه بیخ سپیده لکڑی هر یک شش ماشه تخم تر هندی لال ماش مقشر هر یک چهار درم شکر سفید برابر اجزا کوفته بیخته سفوف سازند و یکدرم با شیر گاو صبح و شام با آب سرد و شام مداومت کنند ایضاً که جریان منی ده ساله باشد دفع کند بهمند موصلی سیاه موصلی سفید تال مکهانه سمندر سوکهه سریاله چپال سیمبل چپال بسری گوند سیمبل تخم اوتنگن اسگند [illegible] بهیلی شاخ هر یک یکدام ببول گوکهرو هر واحد پنج دام کوفته بیخته بهمند شکر تری آمیخته هر صبح یک کف دست با شیر بخورند و از شیرینی و ترشی پرهیز نمایند ایضاً برائی قوت منی بابت حکیم حمید الدین خان بکرات آزموده شده ستاور موصلی سفید سمندر سوکهه بهمند سریالی تخم تر هندی مقشر موصلی سیمبل بیخ تال مکهانه خشخاش سفید دانه الایچی کلان سنگهاره خشک مساوی کوفته بیخته شکر سفید برابر آمیخته همراه شیر باده گاو هر روز یک کف دست بخورند ایضاً جهت جریان مجرب سپیده لکڑی گوند چینیه هر یک یکتوله مغز پسته اعلی سه توله کوفته بیخته با شیر گاو یا وسیر بنوشند ایضاً که جریان منی و سرعت انزال مجرب است تال مکهانه موصلی سیاه موصلی سفید تخم کونچ تخم اوتنگن موچرس بهمند سیاه و سرخ پوست بیخ اونٹ کتاره ببول بهیلی بیخ ساٹهی کرس تخم کاهو اندر جو شیرین سمندر سوکهه ستاور هر یک شش ماشه از سنگهاره خشک نه ماشه سریالی یکتوله قند سفید برابر دو شش ماشه از این با آب السی شیر نیم گرم گاو بعمل آرند ایضاً دافع سیلان منی از حکیم قطب الدین گوکهرو قرفه تال مکهانه گوند ناگوری هر یک یکدام سریالی هشت دام مصری سی و دو دام کوفته بیخته نهار یکتوله با السی شیر گاو که شیر یاد آرند و یک نیم پاو باشد بنوشند و از جماع و ترشی پرهیز کنند ایضاً برائی تغلیظ منی از حکیم اجمل خان بهمند تخم کونچ گلنار تخم اوتنگن موچرس بهیلی بیخ اندر جو شیرین تال مکهانه سمندر سوکهه موصلی سیاه موصلی سفید ست گلو سنگهاره خشک مصطگی رومی خصیه الثعلب کتیرا چینیه دانه الایچی کلان طباشیر خیار خشک هر یک شش ماشه نشاسته گوند ناگوری اسگند تخم خشخاش هر یک چهار ماشه کوفته بیخته برابر آن شکر سفید داخل کرده

یکتوله ازین سفوف با آب سرد بخورند **سفوف قلعی** معمول و مجرب جریان منی و سوزاک قدیم و جدید را فائده بسیار می‌بخشد ست گلو ست سلاجیت الائچی خرد یکدهان بیخ اصل السوس تال مکهانه طباشیر قلعی کشته هریک یکدام مصری برابر همه کوفته بیخته هر روز ناشتا تا یکتوله بخورند **ایضاً** مغلظ منی از [illegible] بیخ سینبل چهار دام تخم سیاه چوب موصلی سیاه موصلی سفید هریک دو دام گوندببول گوند کتیرا موچرس اندرجو شیرین مغز پنبه دانه تال مکهانه تخم سروالی ثعلب مصری سپستان هریک یکدام طباشیر کتیرا هریک نیم دام نبات سفید مساوی ادویه خوراک یکدام مع قلعی کشته یک رتی همراه شیر یا دوغ گاو بخورند **ایضاً** قلعی کشته آرد سنگهاڑه خشک کنند چهلی ببول پوست انبه پوست کچنال پوست مولسری هریک توله مازو مائین گلنار گیر تخم هریک شش ماشه طباشیر سه ماشه کوفته بیخته بشیر انجیر و شکر سفید برابر آمیخته یک کف دست همراه دوغ بخورند **ایضاً** که در انجماد منی و تصفیه نطفه از اخلاط فاسده و تولد و تناسل نسخه منتخب و مجرب است دانه الائچی کلان تخم ریحان کرس گوند ناگوری صمغ عربی کتیرا پوست درخت سنبهل کباب چینی گل مغره طباشیر هریک شش ماشه تخم خبازی تال مکهانا بهیجند گوکهرو سپستان مغز کنول گته تخم سروالی سمندر سوکه الائچی سفید مغز بیل موچرس مصطگی موصلی سینبل لاکه کنار صحرائی چهاور پوست درخت فراش ست سلاجیت ست گلو نشاسته منڈی سنگهاڑه خشک برهم ڈنڈی چهلی دودهی خرد سنگهاهولی گری انبه ثعلب مصری کشته قلعی اندهاهولی فرید بوٹی هلیله سیاه هلیله زرد آمله پوست درخت بر خشک کرده هریک دو توله مصری برابر ادویه سائیده سفوف سازند از چهار ماشه تا نه ماشه باشیر گاو او نبات شیرین کرده بخورند تا پنجاه روز متواتر و از ترشی و بادی پرهیز کنند مولد منی و ممسک نیز هست **ایضاً** که دافع جریان منی عجیب خار خسک بهیجند سنگهاڑه خشک بیخ ساکهی مغز کنول گته هریک سه درم تال مکهانه دو درم موچرس سمندر سوکه مرپالی بهیجند هریک یکدرم شکر بوزن ادویه سفوف سازند خوراک یکتوله **ایضاً** برای اصلاح منی دیگر مجرب بعضی الاطبا شقاقل مصری ثعلب مصری مصطگی بهمنی دارچینی سوخته طباشیر تخم سیده چوب تال مکهانه گوکهرو سنگهاڑه خشک سپستان هریک یکدام مصری سه دام همه را کوفته بیخته چهار درم هر روزه یکی با شیر تازه یا دوغ گاو بخورند و از ترشی و جماع پرهیز نماید **ایضاً** مغلظ منی تال مکهانه تخم هندی سفوف کرده سه بار در شیر بڑ تر و خشک کرده نبات سفید هموزن آمیخته سفوف سازند و بقدر شش ماشه همراه شیر گاو بخورند **ایضاً** گوکهرو کلان موچرس تال مکهانه رک سنول گوند ڈهاک اندرجو بهیجند سروالی مغز تخم کونچ مساوی شکر سفید هموزن آمیخته همراه شیر گاو نیم پاو هر روز یکتوله بخورند **ایضاً** کونپل درخت برگد پوست بیخ کهرنی مغز تخم کونچ سپستان موچرس چهلی ببول خام برابر سائیده سفوف سازند خوراک یکتوله با شیر یا دوغ گاو **ایضاً** گوکهرو تخم سروالی سنگهاڑه خشک تال مکهانه گوند ببول هریک یکدام نبات هشت دام یک کف دست با شیر یا دوغ گاو بخورند **ایضاً** تال مکهانه بهیجند تخم اوٹنگن سروالی گوکهرو سمندر سوکه موصلی سفید گوند بهکهری سینبل ست گلو موچرس گوند دهتی مساوی کوفته بیخته شکر برابر آمیخته چهار ماشه با شیر یا دوغ گاو بخورند **ایضاً** دافع جریان منی و مغلظ و ممسک تال مکهانه بهیجند شقاقل موچرس چهلی هریک یکدام اجا خشک ثعلب مصری مغز تخم خیار هریک نیم توله موصلی سینبل تخم کونچ صمغ عربی شمع سینبل مائین خرد و نبلگ هریک نه ماشه کوفته بیخته یا ده دو توله شیر بفتد نماشته بخورند **ایضاً** مجرب درین باب طباشیر خصیة الثعلب ست گلو صمغ ملیس الائچی سفید هریک یکتوله مصری نصف وزن ادویه سفوف کرده صبح و شام دو ماشه با شیر گاو بخورند نهایت نافع است دیگر وزن **ایضاً** دافع سیلان منی و مولد و مصلح آن چهلی ببول نهایت خرد و بار لسوڑه نهایت خرد دودهی خرد کونپل جهر بیری چهار درم سایه خشک کرده تال مکهانه قرفه موصلی سیاه و سفید گوکهرو بهیجند ثعلب مصری پوست بیخ اوٹنگن کتاره تخم ریحان همه مساوی گرفته شکر هموزن آمیخته سفوف سازند و یک کف دست با شیر گاو بست و یکروز بخورند **ایضاً** مغلظ منی چهلی ببول خام پوست مولسری نشاسته موچرس مساوی شکر برابر شیر بست کف دست **ایضاً** منجمد منی رقیق برگ لسوڑه پوست تخم کونچ مساوی شکر سفید برابر هر دو آمیخته یکتوله باشیر بخورند **ایضاً** پوست درخت کهرنی سائیده سیده چوب مساوی شکر برابر همه خوراک یکتوله با شیر یا دوغ گاو **ایضاً** نافع سیلان منی و مغلظ آن چینی گوند مصطگی مساوی سائیده و بقدر یکتوله هر روز با قدری شیر تا چهل روز بخورند **ایضاً** سمندر سوکه تال مکهانه تخم ریحان هر واحد پنج درم سفوف ساخته نیم دام نهار خورند و از ترشی و بادی پرهیز نمایند **ایضاً** مغلظ منی نافع سیلان نافع مذی سنگهاڑه خشک چینی گوند

سمند سوکه هر واحد دو جزو بهیبنه سوچرس تال مکهانه خار خشک تخم کونچ تخم کشنیز سپید و چوب هر واحد یکجزو تخم کاهو نیم جزو شکر برابر خوراک یکتوله ایضاً بهپلی ببول خام سه دام دودهی خرد مع بیخ و برگ در سایه خشک کرده ساییده برابر قند آمیخته سفوف سازند ایضاً نافع رقت منی و مقوی باه پوست و صمغ ڈهاک پوست و صمغ درخت گولر موسلی و صمغ درخت سیمبل پوست مولسری نخود بریان تج صمغ مغیلان مساوی شربت چهار درم ایضاً برای جریان منی مندهی گوند ببیه موصلی سیاه مغز تخم خیارین برادهٔ صندل سفید گوند ببول موصلی سفید تال مکهانه بهیبنه بهیملی لعاب اسپغول خشک کرده هر دو جزو پنج ماشه سفوف سازند و شکر تری مساوی همه آمیخته همراه شیر بخورند ایضاً سفوف مغلظ منی و مقوی باه از مجربات حکیم نوازش علی پوست بیخ ڈهاک پوست گولر یک آثار هر دو را در پنج آثار آب جوش دهند هر گاه آب نیم آثار باقی ماند صاف کرده بیخ ساٹهی یاو آثار در آن بخیسانند و بپارچه گسترده خشک نمایند بعده ثعلب مصری طباشیر ست سلاجیت عاقرقرحا دارچینی تال مکهانه موصلی سیاه موصلی سفید تخم اوٹنگن هر یک دو توله ساییده شکر سفید نیم آثار بیامیزند و یک کف دست همراه شیر ماده گاو تا چهل روز بخورند پرهیز از ترشی و بادی ایضاً از مصرح الیه که مولد منی نیز هست اول ماش مقشر در شیر ماده گاو تر کرده خشک نمایند بعد از آن در آب کنار یکبار تر کرده خشک کنند پس سپید و خام مقشر کرده ثعلب مصری مغز پنبه دانه پکهان بید مساوی کوفته بیخته سفوف سازند خوراک یکتوله با شیر ماده گاو **سفوف بیخ** جهت رقت منی در بیاض استاد مرحوم مرقوم است چهال گولر چهال گونٹری چهال ڈهاک چهال ببول چهال سیمبل چهال لسوڑه چهال بیری چهال جهربیری چهال مولسری هر یک یکدام ریزه ریزه کرده در دیگ انداخته آب یک آثار داخل کرده جوش دهند تا قدری آب باقی ماند صاف نموده در آن آب بیخ ساٹهی یک آثار انداخته جوش دهند تا آب جذب شود پس بیخ در سایه خشک نموده نیم آثار از آن بریان نمایند و هر دو را آرد کرده نیم آثار شکر تری آمیخته یکدام هر روز با شیر ماده گاو بخورند ایضاً برای غلظ منی ثعلب مصری شش ماشه نشاسته ماشه جوز بوا بسباسه الایچی کلان از هر یک دو ماشه بزر البنج و قرنفل هر یک یکنیم ماشه سوچرس چهار ماشه نبات برابر ادویه کوفته بیخته سفوف سازند و هفت ماشه بخورند **سفوف** دفع سیلان منی و سرعت انزال و انجماد منی بحد کمال نماید و مجرب نوشته ثعلب مصری موصلی سیاه و سفید سپیده لکڑی پوست بیخ اونٹ کٹاره زر ورد گل هر یک دو توله کوفته بیخته در پاتیله قلعی دار در نیم سیر شیر گاو شب تر کرده صبح سه سیر شیر دیگر در آن انداخته آنقدر بجوشانند که کهویه بسیار سخت گردد و یک قدری بریان شود بعده مصطگی یکتوله ساییده بیامیزند بعده چیند کابلی گل آب نارسیده صاف کرده در روغن زرد بریان نموده قدری قدری کهویه بر آن کابیها پهن کرده در سایه نگاه دارند که خشک شود بعده جدا کرده از دست مالیده برابر آن شکر سفید آمیخته بدارند و نه ماشه با شیر گاو بخورند منی بسیار غلیظ گردد و امساک آرد و خروج منی بلذت تمام شود ایضاً سفوف که برای سیلان منی و سرعت انزال و بول الدم و منی الدم و استحاضه آزموده است بسد کهربا طباشیر حب الآس کشنیز خشک بزر البنج صمغ عربی کتیرا هر یک سه ماشه خشخاش سفید پنج ماشه نبات مصری سه توله سفوف کرده هر روز هفت ماشه با عرق کاهو یا شکر بخورند و از ترشی پرهیز کنند ایضاً که در سوزش منی و مذی مجرب نوشته اصل السوس دو درم تخم کاهو سه درم گلنار چهار درم گل سرخ تخم سداب تخم فنجنکشت هر یک پنج درم و نیم همه را کوفته بیخته سه درم خورده باشند **معجون** نافع سیلان منی که بسبب استرخای اوعیهٔ منی بود خصیة الثعلب بهمن سفید دارچینی دانه هیل تخم انجره موصلی سیاه و سفید صمغ عربی تودری بهمن پوست بیخ اونٹ کٹاره مصطگی هر واحد یکتوله سلیخه یکنیم توله سنگهاڑه خشک جند هر یک سه ماشه بقوام قند سفید بیامیزند خوراک نه ماشه با دار اللحم علوی خان که مقوی باه است **معجون ریگ ماهی** که مغلظ و مولد منی است تال مکهانه بهیبنه گل گاوزبان تخم تاج خروس ریگ ماهی ثعلب مصری هر یک دو توله خار خشک صمغ عربی مکهانه هر یک سه توله تخم انجره یکتوله طباشیر یکنیم توله آمله بست عدد شب در آب تر کرده صبح بگلاب شسته تخم دور کرده در گلاب و عرق کیوڑه و بید مشک بجوشانند تا مهرا شود و پارچه بیز نموده در قند سفید سه و نیم و بید مشک قوام نموده بیامیزند شربتی دو مثقال وقت شب با شیر ماده گاو **معجون** برای تغلیظ منی مجرب است گوند نشاسته ثعلب مصری هر یک نیم توله کتیرا طباشیر دارچینی دانه هیل هر یک چهار ماشه مغز بادام مقشر دو توله مغز نارجیل یکنیم توله عاقرقرحا سه ماشه مغز چلغوزه یکتوله مصطگی دو ماشه نبات سه وزن ادویه اگر خواهند از همین اجزا سفوف سازند و نبات برابر همه اجزا داخل کنند **معجون** برای سیلان منی و مذی و ودی و سیلان رطوبات رحم

که مزمن باشد بنهایت نافع است مروارید ناسفته کهربای سوده کرمازج عدس مقشر گل پسته گل سپاری شهدانج بسباسه عود صلیب خولنجان طباشیر کشته خبث الحدید صمغ عربی ثمر درخت مغیلان بهمن سرخ بهمن سفید شقاقل گلنار فارسی پوست بیخ مغیلان صمغ سپاری کشنیز خشک صمغ درخت سنبل خصیة الثعلب قرفه آمله منقی صندل سفید آرد بلوط هریک یکمثقال مغز پسته مغز بادام مغز نارجیل مغز فندق مغز چلغوزه مغز حبة الخضرا تخم خشخاش تخم خرفه مقشر هریک دو مثقال مصطکی علک البطم ورق طلا ورق نقره هریک نیم مثقال پوست هلیله کابلی هلیله سیاه در روغن گاو بریان کرده غنچه گل سرخ هریک دو مثقال عنبر اشهب نیم مثقال مویز منقی بیست مثقال نبات سفید سی مثقال آب سیب شیرین آب به شیرین آب انار شیرین آب امرود هریک چهل مثقال شربت فواکه شیرین گلاب هریک بیست مثقال معجون سازند معجون هندی جهت سیلان منی و اقسام پرمیو نافع و مهیج مشتهی و مقوی است مغز تخم کونچ سفید پاو سیر شاهجهانی موصلی سیاه مثل آن دار فلفل نیم پاو شاهجهانی شیر گاو تازه دو و نیم آثار شاهجهانی اجزا را کوفته بیخته با شیر بجوشانند تا شیر جذب شود بعده ادویه چینی قلمی عاقرقرحا قرنفل کلان الایچی خرد هریک نیم دام بیخته نرم سوده و بیخته شکر سفید دو برابر ادویه سوای شیر گرفته داخل نمایند و معجون سازند خوراک از ده ماشه تا بیست و یکماشه اقوال متأخرین ابوسهل گوید که سیلان منی را نفع میکند فرش کردن گل سرخ و بران خواب نمودن و ادویه بارده بر پشت گذارند مثل قیروطی معمول از روغن گل مضروب با آب سرد و آب کشنیز سبز و آب برگ خرفه و کاهو و عنب الثعلب و طحلب و برگ بید و تیر اسرب بر جاحرتین و قطن نهند و شربت نیلوفر و آب طبیخ عدس و تخم کاهو و آب فی رطب و اگر در انجا برودت باشد تخم فنجنکشت و سداب و تخم شهدانج دهند و این دوا سیلان منی را نافع بیخ نی فارسی خشک پودینه تخم کاهو تخم سداب تخم فنجنکشت گل سرخ گلنار هر واحد دو درم کوفته بیخته با آب سرد یا سرکه ممزوج آمیزند شربت مقدار دو درم دیگر تخم سداب انیسون هر واحد دو درم گل سرخ گلنار هر واحد سه درم کوفته بیخته شربت دو درم با آب سرد دیگر تخم کاهو سه درم شهدانج سه درم و نیم تخم سداب دو درم کوفته بیخته شربتی دو درم با سکنجبین دیگر تخم فنجنکشت و سداب هر واحد یک درم کوفته بیخته با سرکه ممزوج بدهند شیخ مے فرماید که تقلیل غذا و استفراغ نمایند و آنچه از مجففات منی و مقللات آن در مبحث کثرت شهوت مذکور شده و از آنچه تعدیل حدت منی کند و در همانجا گذشت استعمال نمایند و علاج تشنج و استرخا نیز مسطور شده و اما التعدیل برقت منی چیزیکه دران قبض و تسخین باشد مخلوط بمجففات نمایند و از اغذیه مغلظه مثل هریسه و هریسه و اما التقویت ماسکه تقابل الضد بالضد معلوم شده و شیرها در طلا کنند و اما تسکین قوت دافعه مسهد درست و اندک مخدرات نمایند و نعناع دوای فاضل است در تغلیظ منی و تقویت اعضای آن بر ضبط آن و در کتب قوم مرکباتی است که حبس منی کنند و من ازان بسیار بهتر هستم که در منی افزایند عباس گوید که اما سیلان منی بغیر اراده اگر حدوث او از امتلا و زیادتی خون باشد باید که فصد باسلیق کنند و امر بتقلیل نمایند اگر فصد کفایت نکند و از اغذیه و ادویه مدر بول و حرارت منی منع کنند و بر فرش بارد مثل کتان و طبری و مانند آن خواب نمایند و در بستر او برگ بید و برگ فنجنکشت فرش کنند و بر قطن قیروطی که در قول ابوسهل گذشت ضماد کنند و قطعه اسرب باریک به پشت بندند و شربت نیلوفر و شراب اسود که در ان گل نیلوفر تر کرده باشند و شربت خشخاش بنوشانند و ایضا آب قصب رطب و آب کشنیز تر و مانند آن از ادویه که در باب کثرت شهوت ذکر کردیم بدهند و اما اگر سیلان منی از ضعف قوت ماسکه باشد باید که اشیای قاطعه منی مع قبض بدهند و ازین قبیل است عدس مقشر و کشنیز خشک و تخم کاهو هر واحد یکجزو اقاقیا ربع جزو و گل ارمنی گلنار هر واحد نیم جزو و همه ادویه را باریک سائیده شربتی از آن سه مثقال بخورند و بر قطن اقاقیا و گل ارمنی و گل قبرسی و قرظ و طراثیث و گلنار و سماق با آب آس و آب لعف کرم و آب سیب و آب سفرجل و آب خرفه و کشنیز ضماد کنند و از آبیکه اندران سداب و آس و علیق و عصی الراعی و مانند آن جوشانیده باشند غسل کنند و روغن آس و روغن طلع و روغن گل و خلاف بر خصیه و کنج ران و قطن بمالند که اینهمه قطع سیلان منی و تشدید قوت ماسکه کنند و تدبیر باغذیه مجففه و قابضه مثل لحوم بقر و بز کوهی و ماده بز و قطا و دراج مطبوخ بسرکه و سماق و زرشک و انار دانه و سداب و کرفس و کشنیز خشک نمایند و طلع و سیب ترش و غبیراء و حب الآس و آلو و توت خام و مانند آن بخورند و تقلیل غذا امر کنند و اکثار از تعب و تقلیل از شراب نمایند و دهن عدس مقشر سماق و بر مقشر و روغن گل بسیار نفع بین نماید و اگر این ادویه آب انار بیفزایند منفعت زیاده تر باشد و این دوا نیز قطع سیلان منی کند تخم سداب سه درم تخم فنجنکشت دو درم گلنار گل سرخ هر واحد یکنیم درم اصل السوس

دو درم همه را باریک سائیده بجز بیخته دو درم بدوغ گاو یا آب غوره یا آب خرفه بخورند **ایلاقی و جرجانی** گویند که اگر سبب آن کثرت خون منی بود اول فصد کنند و تقلیل غذا و پرهیز از شراب نمایند و هر بامداد آب غوره و آب انار و سکنجبین و مانند آن اشربهٔ ترش خورند و این دوا منی کمتر کند تخم کاهو و تخم خرفه هر یک ده درم اسپغول و کشنیز خشک هر یک سه درم گلنار و گل نیلوفر هر یک دو درم کافور یک نیم دانگ شربت سه درم بکیفیته این بخورند و اگر از رقت منی و خامی آن باشد و ودی عقب بول بسیار آید بادویهٔ حارهٔ قابضه علاج کنند شرباً و طلاءً و غذا گوشت بریان و قلیهٔ خشک و مطجنات بدارچینی و زیره و صعتر و مانند آن خورند و شهد انج بریان بعسل یا سکنجبین عسلی سود دارد و این دوا مذی و ودی مردان و زنان باز دارد تخم سداب و تخم فنجنگشت و گلنار مساوی شربت سه درم بسکنجبین و قرص دو درم کوفته بسکنجبین خوردن نافع ست و دو درم تخم شبت زنان را خاصةً سود دارد و تخم فنجنگشت بقمع اندرون رحم ایشان از آن نافع بود و ضماد دیگر از قسط و فقاح اذخر و قصب الذریره و اقاقیا و لادن محلول در روغن یاسمین یا غیر آن سازند و ادویه بدان بیامیزند سود دارد و در طعام نعنع و صعتر و سداب و زیره داخل کنند و آنچه سببش حدت منی باشد باشربه و ضماده و نطولات و اغذیهٔ بارده علاج کنند و تخم کاهو و خرفه با سکنجبین سود دارد و دوائیکه در علاج نوع اول گفته شد نافع بود و صندل و گلاب و کافور خاصةً و نیلوفر بسیار جالینوس گوید که نیلوفر خوردن و بوئیدن و روغن آن مالیدن قوت منی ساکن کند و اسپغول نیز و همه طعامهای ترش و ریباس سود مند ست و در آب سرد و طبیخ عوسج و آس و قرظ و اقاقیا و گلنار و سماق و لحیة التیس نشستن و ضماده بارده بر کرگاه نهادن سود دارد و آنچه سبب آن ضعف آلات تناسل و ضعف قوت ماسکهٔ آن باشد پس اگر مزاج گرم بود علاجش آنست که اکنون مذکور شد و اگر مزاج سرد و تر بود و این اکثر باشد علاجش باستفراغ رطوبت باید کرد و بقی متواتر پس بادویهٔ مسهل چون حب شبیطرج و حب منتن و حب المحمودة و غذا گوشت بریان و قلیهٔ خشک و مطجنه و حلوای عسل خورند و روغن قسط بمشک طلا کنند و در طبیخ مورد و مرزنجوش و پوست انار و جفت بلوط و سعد نشینند و از پس آن قسط و فرفیون و سعد و سنبل و اقاقیا و رامک بروغن نرگس و روغن مورد آمیخته طلا کنند و یا آب مورد و آب مرزنجوش هر یک سه اوقیه اقاقیا و رامک و قسط و میعهٔ سائله و عصارهٔ لحیة التیس و فرفیون هر یک دو درم روغن بلسان نیم درم روغن نرگس یک وقیه بهم آمیخته طلا کنند و اطریفل کبیر که بخبث الحدید ساخته باشند و فنجنوش و ریباس و در علاج جمیع اعضای عصبانی سود دارد **محمد بن الیاس** گوید که اگر سیلان منی بسبب کثرت منی و قلت مباشرت و کثرت تناول اغذیهٔ مولد خون و منی باشد فصد باسلیق یا نهر البدن و تقلیل غذا کنند و هر صبح آب غوره ده درم با شکر فانید ده درم بنوشند و غذا عدسیه با سرکه بغیر لحوم سازند و بر برگ بید و برگ شهد انج بخوابند و قیروطی معمول از موم صاف و روغن کدو و روغن بنفشه و گلاب و آب بید و آب خرفه و آب کشنیز سبز ضماد کنند و شربت صندل و نیلوفر و شربت عناب و شربت آلو و شربت خشخاش هر کدام که باشد ده درم بنوشند و پارچهٔ کتان و طبری و ثیاب صندل بپوشند و بر پشت خواب نکنند که تسخین گرده میکند و اعانت بر احدار منی مینماید و اگر بسبب ضعف گرده یا ضعف قوت ماسکه باشد هر صباح شربت بهی ده درم با گلنار و گل ارمنی هر واحد سه درم بنوشند و غذا افروزه عدس بشیرهٔ مغز بادام و آب غوره یا آب سماق یا زرشک خورند و تخمیر او سیب ترش و انار ترش و سماق هر واحد سه درم با آب شاخهای انگور یا سیب ترش یا بهی یا آب خرفه هر کدام که باشد ده درم بخورند و از آبیکه اندران برگ بید و برگ کاهو و خشخاش و نیلوفر و سداب و عصی الراعی جوشیده باشد غسل کنند و این نسخه دوا منع سیلان منی کند تخم خشخاش تخم کاهو تخم فنجنگشت هر واحد یکدرم اصل السوس سه درم گل سرخ گلنار هر واحد یکدرم کوفته بیخته یک درم با آب سرد یا دوغ گاو و یا آب غوره یا آب خرفه هر کدام که باشد ده درم بخورند و اگر بسبب کثرت فکر در امر جماع یا استماع سخن آن باشد چنانچه غزلیات عاشقانه بشنود شغل نفس باشغال شاغله و ترک استماع سخن این باب و تقویت قوت ماسکه باطریفلات و معجون فلاسفه کنند و این سفوف جهت قطع سیلان منی و ودی و مذی مجرب ست تخم کاهو تخم سداب تخم فنجنگشت هر واحد سه درم سعد و شهد انج هر واحد دو درم گلنار یکدرم کوفته بیخته شربتی سه درم با آب سرد **خجندی** گوید که اگر سیلان منی از کثرت منی بسبب قلت مباشرت یا کثرت تناول مولدات منی و خون یا قوت دافعهٔ منی باشد فصد و استفراغ منی و تقلیل غذا و منع مولدات منی از اغذیه مثل لحوم و بیضها کنند و در مساکن سرد نشینند و صبح شربت حصرم یا شربت لیمو یا سکنجبین و جلاب تخم فقد بنوشند و پارچهٔ کتان صندل بگلاب بپوشند و آنچه تقلیل منی کند تنقل بشهد انج و تناول اندک تخم کاهو و کشنیز خشک ست و از مشمومات مقلل منی بوئیدن کافور و صندل و نیلوفر ست

و اگر سببش حدت منی باشد اشیای بارد رطب و ادویهٔ مقلل منی دهند و جلابات دهند بلعاب بزرقطونا یا شربت حصرم یا شیرهٔ خرفه یا شربت انار یا شربت حماض یا شربت نیلوفر بنوشانند و غذا اسفاناخیه یا قرعیه یا ملوخیه خورانند و ادویهٔ مقلل منی مثل قرص معمول از ترکیب این جزو در جوان تخم کاهو و تخم خرفه و اسپغول و تخم کاسنی تناول کنند از استعمال ادویهٔ فعل مجففات میکنند بهتر آنکه بسبب انجماد آنها منی را تصغیر حجم آن می نمایند پس فعل آنها در تقلیل منی بفعل مجففات باشد و اگر بضرورت حاجت محتاج شود آنکه بزرالبنج در آن اضافه کنند و اگر سببش استرخای اوعیهٔ منی و سردی مزاج آن و ضعف قوت ماسکهٔ آن بود ادویهٔ حاره مقلل منی مثل تخم فنقد و تخم سداب زیره و برگ پودینه و سعد و شونیز و شهدانج مفرد و مرکب مثل آن کنند و دواء المسک یا معجون فلاسفه یا شرو دیطوس خورند و ارکاغانیس گفته که جماعت کاهل و قطن سیلان منی را سود دارد ابن هبة الله گوید که علاج سیلان منی تابع کثرت منی با امتلاء اغذیهٔ کثیر الغذا مثل لحوم و تنقیهٔ بدن از فصد و ادویه و بان تعب کنند و سیر و سداب بخورند و خواب کمتر نمایند و غذا احتمل قروت آب نخورد و دهند و علاج سیلان منی تابع استعمال اغذیه و اشربهٔ حاره نوشیدن سرد اثیر چون شیرهٔ تخم خرفه و سکنجبین ساده و شیرهٔ اسپغول با شکر و تخم کاهو و کشنیز با آب سرد و شربت نیلوفر و تنقیه بچوزهٔ مرغ و آب سماق کنند و علاج سیلان منی تابع انقطاع جماع تا مدت طویل یا دوام جماع و از آنچه قطع مذی و انعاظ کند و خواب بر فرش سرد و طلای پشت با آب کاهو و آب عنب الثعلب و طحلب و بستن صفحهٔ عریض رصاص بر پشت نمایند و علاج سیلان منی تابع ضعف قوت ماسکه بخوردن بهی و سیب و انار و استعمال گل ارمنی و تخم کاهو و طباشیر با آب سیب کنند و حب الآس کوفته بر پشت اقاقیا و سماق و آب غوره ضماد نمایند و غذا از چوزهٔ مرغ با آب انار و انار یا مثنی سازند و طلع و جماز بخورند انطاکی می نویسد که هرگاه خروج منی و مذی و ودی بدون اراده کثرت نماید بسبب افراط کیفیتی یا خلطی باشد و بغلظت منی در بارد و برقت آن در رطب و بزردی آن در صفراوی و بکدورت آن در سوداوی معلوم شود و یا از امتلاء و طول عهد بجماع و توالی اغذیهٔ مولد منی باشد و این بکثرت کمیت منی خارج دریافت میگردد و یا بسبب فساد اوعیهٔ منی بود و علاجش ابتدا بتعدیل و صلاح منی فاسد کنند و تقلیل غذا نمایند اگر از امتلاء باشد و کثرت جماع کنند اگر از قلت آن بود و حار را تبرید مثل تخم کاهو و خرفه و حی العالم و طباشیر و بلوط کنند و تسخین بارد مثل سداب و سعد و سنبل و سوسن و قسط کنند میر عوض گوید که این دوا رقت منی و سیلان آن را باز دارد و سوزاک کهنه را نافع است مغز تخم بادرنگ قاقله صغار طباشیر کلیان بید نبات هر کدام یکدام کوفته بیخته بعسل سرشته حبها سازند و بقدر نیم دام بخورند و این سفوف در امراض بارده مناسب است صمغ سنبل صمغ بلاس هر کدام پنج درم عاقرقرحا خشک کسنه هر کدام دو درم تال مکهانه شش درم قرنفل نیم درم همه را کوفته بیخته شکر چینی بوزن مجموع داخل نموده چهار درم با یک رطل شیر ماده گاو بخورند و این دوا جهت سیلان منی و احتلام و تقویت باه و معده و تخم کاسنی اشنه اسفناخ و سرخی رنگ بغایت مؤثر است پوست ناخود یک آثار در خریطهٔ سفت بسته در دیگ کلان آویزند بنوعی که ته دیگ نرسد و در وسط معلق باشد پنج آثار شیر ماده گاو در دیگ ریخته سرش تخمیر گرفته با آتش ملائم بجوشانند تا شیر تمام جذب شود بار دیگر پنج آثار شیر ماده گاو ریخته همین نوع عمل نمایند تا سه نوبت آنگاه دوا را از میان خریطه بیرون آورده در قاب چینی پهن نموده در سایه خشک سازند و هنگام خواب یک کف دست از آن میخورده باشند و اگر ده چهار درم در آب نیشکر سیاه بجوشانند بسیار خوش مزه و قریب باعتدال میشود حضر بن علی گوید که این سفوف منع سیلان منی و بول کند بزرالبنج دو درم ملوط تخم کاهو سعد هر واحد سه درم سماق یک درم زیره دو درم تخم خرفه دوازده درم هلیله کابلی آمله بلیله هر یک هشت درم سفوف سازند و گاهی بعسل معجون بسیار سازند شربت یکدرم

قلت منی و خروج او بتخبیط

کمی منی و بر آمدن آن بمشکل رسته باسبابیکه ضد اسباب سیلان منی بود حادث گردد و در ارباب تعب و ریاضت بیشتر افتد و علاج قلت منی در ضعف باه گذشت و علاج خروج آن بتخبیط تدبیر یاد کنند

منی الدم

گاه باشد که بجای منی خون آید و سببش ضعف قوت ... خصیه بود که خون را بتحلیل منی و تمام سفید ناساخته با وعیهٔ منی فرستد و یا کثرت مباشرت که منی حاصل در اوعیه منقطع گردد و چون منی نماند ناچار ماده آن که خون خالص در اوعیه بود بعوض آن خارج گردد و گاهی از شگافتن و گشادن رگی از رگهای اعضای تناسل پیدا شود و این اسباب ثلثه از تقدم وجود آن دریافت گردد و علاج در تقویت گرده و خصیه کوشند و خصیتین را بروغن مصطکی تا یکساعت چهار پنج بار نهادن یا مالیدن

آن بر کرگاه و خصیه و زهار نفع تمام دارد و اگر بسبب ضعف حرارت نبود و تقلیل جماعت در استفراغ منی نمایند و غذا اخصیه بز و میش و بیضهٔ مرغ نان خشکار دهند و آنچه از شقاق رگ باشد اسباب علامات و معالجات آن از باب بول الدم جویند

کثرت احتلام

اسباب آن مثل اسباب سیلان منی بود و چون قلت جماع و حبس منی با شدت قوت دافعه یا رقت منی و حدت آن یا استرخای اوعیه منی یا کثرت تفکر در جماع مگر آنکه درین اکثر منی جامد بود و بسبب برودت اعضای تناسل پس دران تهییج شهوت و تحرک منی و تولد نفخ نشود الا هنگام خواب بسبب توجه حرارت بسوی باطن و عدم تحلل روح و ریح دران چنانکه در بیداری و طریق تشخیص اسباب این همانست که در سیلان منی مذکور شد و کذا علاج این و ایضاً آنچه از قلت جماع باشد جماع باعتدال کنند و چون از شدت قوت دافعه باشد با غذیه و ادویه حارهٔ مذکوره معالجه آن کنند و اگر از رقت منی باشد تغلیظ آن با غذیه متینهٔ قویه مثل لحوم و قلایا و مطجنات کنند و اگر از حدت و حرارت منی باشد کاهو و بعد آن مقشر تناول نمایند و تخم کاهو یا خرفه بنوشند و آب سرد تجویز نمایند و اگر از استرخای اوعیه منی باشد تقویت موضع با دویه که اندران حرارت مع قبض بود مثل قندوری و همین مانند آن کنند و قطعه اسرب بر کرگاه بستن نفع کثیر دارد لیکن گاهی مگر دوه ضرر کند پس رعایت این نیز واجب بود و از خواب بر بستر حریر و پشم و بر پشت اجتناب نمایند و بر فرش سرد و کتان و برگ بید و گل سرخ و نیلوفر و برگ بنج و فنجنکشت خواب کنند و جالینوس گفته که خواب بر جانب ایمن احتلام کم کند و بر سایر جوانب هیجان آن نماید الاستلقا بر پشت و خاصة اگر بستر نرم و گرم باشد و ارکاغانیس نوشته که حجامت بر کاهل و قطن منع کثرت احتلام کند و انطاکی گوید که برای منع احتلام فرش فنجنکشت و سداب معلقاً مجرب است و قطعه رصاص محدد بر پشت بستن و بخور از زهرهٔ قنفذ و پوست [illegible] استخوان سنگ پشت و پوشیدن مرزنجوش نافع و مؤلف اقتباس می نویسد که بالاکل درین مرض تقویت اعضای رئیسه و مُسک واجب است چنانچه خمیرهٔ مروارید و دواء المسک جواهر دار [illegible] و دواء اللحم و عرق گزر و شربت [illegible] استعمال فرمایند و روغن زیره و راحت و مصطکی بر پشت و کرگاه و ذکر مالند و کثرت جماع درین باب عظیم الاثر [illegible] درین [illegible] دو یک هفته رفع این علت میکند و اگر بدین تدبیر نشود اول فصد هفت اندام کنند و مسهل بلغم دهند که دران تقویت دماغ و دل بسیار باشد بعده قلیه گاومیش که برگ شبت یا شنبلید دران افتاده باشد با نان تنوری که آرد او و آب با دیان خمیر کرده باشند بدهند که در تسکین و رفع این مرض میکند و در صبح درین خاییدن تخم کاهو مقشر سه ماشه نبات برابر در روزی سه چهار بار از مجربات است و کذا کشنیز خشک و کذا خشخاش و کذا تخم خرفه و کذا تخم تاج خروس با شیرهٔ این همه یا شربت نیلوفر و انارین دهند و کذا خوردن بقول سرد با نان و همچنین خواب بر برگهای بستر فرش کرده [illegible] بلع کردن تخم زیره [illegible] سفید و سیاه وقت شب سه ماشه و کذا [illegible] و کذا تخم فنجنکشت و کذا زیرهٔ سیاه و سفید و کذا خواب بر بستر برگ مورد و کذا برگ بید و کذا برگ گز و گل [illegible] نوشته که نوشیدن آب گشنیز بوزن ده [illegible] تا سه روز دفع این علت کند و اگر کثرت احتلام با سوء [illegible] و خفقان و ضعف و زردی رنگ منی باشد اول فصد صافن کشایند و شیرهٔ مغز تخم [illegible] و خشخاش هر یک نه ماشه و حب کاکنج هفت ماشه در عرق بید مشک و گلاب هر یک پنج توله آب سرد ده توله شربت صندل چهار توله تخم [illegible] پنج ماشه تخم بستان افروز [illegible] غذا [illegible] و [illegible] دیگر [illegible] و در [illegible] رگ باسلیق [illegible] کشایند و صاحب شفاء الاسقام می نویسد که بعضی را [illegible] احتلام بسیار شود و با وجود [illegible] هنگام جماع ضعف شهوت و قلت قدرت بر جماع و این سبب [illegible] منی ایشان بباعث غلبه سردی بر منی و اوعیه منی باشد پس تهییج شهوت و تولد نفخ بسبب فرط برودت نگردد و انزال بسبب جمود منی حاصل نشود [illegible] لیکن احتلام بسیار شود و بسبب [illegible] منی وقت خواب علاج ایشان [illegible] و اشربه و ادویهٔ مسخنه مذکوره نمایند و مالش روغنهای گرم مثل روغن قسط و [illegible] نرگس و بابونه [illegible] بستر [illegible] مانند آن در [illegible] نفع بیشتر است و گفته بعضی [illegible] اقسام کثرت احتلام کشنیز خشک و قند سیاه کوفته بیخته هر دو خوردن قطع احتلام کند و خوردن ابریسم قطع مذی و احتلام میکند و کذا خوردن ثمر عنب الثعلب قطع احتلام و تقلیل منی نماید و تخم [illegible] احتلام کم کند و این حب برای کثرت احتلام

از مجربات والد مرحوم منقول ست کندر بلوط گلنار تخم قنب هر یک توله کوفته بیخته حب بندند و چهار پنج خوراک نموده بشب بخورند و از ترشیات و لبنیات پرهیز کنند و این ضماد والد علوی خان برای بسیاری احتلام از ضعف قوت ماسکه اوعیه منی مفید ست صندل عود هندی عود صلیب کبابه آس اکلیل الملک بوشن بنفشه اقاقیا قسط تلخ مرچ ترکی کوفته به آب مورد و بیخ کبر و گلاب سرشته روغن گل و روغن قسط ممزوج کرده ضماد نمایند و این طلای حکیم ممدوح همان نفع دارد سورنجان صندل سفید صندل سرخ سک رامک گلنار فارسی کزمازج جوز السرو عود هندی عود صلیب کوفته به آب مورد و گلاب خمیر کرده بمالند و ایضا در کثرت احتلام و خروج منی سرخ رنگ و خفقان و ضعف قلب مفرح بارد شیخ الرئیس شش ماشه همراه عرق گاوزبان ده توله دادن سودمند ست

کثرت نعوظ بلا شهوت

که آنرا توتر قضیب نیز گویند و در یونانی فریسموس فریافیسموس نامند و آن مرضی ست که قضیب بی شهوت دائم برخاسته ماند و بعد انزال هم فرو نشود و بلکه بقول شیخ سبب قریب توتر قضیب کثرت ریح غلیظ در ناحیه اعضای جماع ست پس کثرت این سبب نفخ یا نفس عصبه مجوفه قضیب بود یا از شرائین و اوعیه منی برآن وارد گردد و یا در هر دو جا باشد و ماده این ریح رطوبت کثیر غلیظ لزج ست و فاعل او حرارت ضعیف و این ماده یا راسخ و ثابت در اوعیه منی باشد بنحویکه اندران متولد شود و یا غیر راسخ بود و هرچونکه باشد ثبات این ریح و قوت او یا بسبب وسعت و تنگی مجاری یا بسبب غلظ آن بود و گاهی اعانت این سبب مادی و فاعلی اسباب آلیه کنند مثل آنکه در جلد قضیب و متصل آن تکاثف مانع تحلل ریاح از مسام بود و یا آنکه دهان عروق که بسوی ذکر آمده فراخ گردد چنانچه عارض شود کسی را که ازار خود محکم بندد و کسی را که مدتی جماع ترک نماید و در ان منی و ریح حرکت قوی کند و گاهی اعانت کنند این جمیع اسباب متقدمه ادویه یا اغذیه حاره حریفه یا نافخه مثل نخود و لوبیا و انگور و زرده بیضه و یا آنچه جامع هر دو امر باشد مثل جرجیر یا آنچه از افعال مهیجات تولید منی باشد مثل شراب بود و یا انفعالات مثل کثرت خواب بر پشت که منی یکبار در ریح انزال حاصل شود و یا بستن ازار محکم بکمر شد که ازان دهنهای عروق بکشاید و فریافیسموس آنست که چیزی ازین اسباب قوی گردد و سبب انعاظ شدت کند و باقی ماند و قضیب قوی تر نماید و اگرچه شهوت و حاجت جماع نباشد و بعد قضای حاجت بعضی را ذکر بزرگ و دراز گردد بسبب انصباب کثرت مواد بسوی آن و اکثر اسباب این حرارت ست و این اسم منقول بسوی این علت از صورت قائم الذکر ست که قوی بدان بازی میکنند و اگر شود و مداوا این مرض کنند شود و اوعیه منی و عروق و ورم حار دران بسوی گردد و یا الم با آن کند و بدانکه اگر ریح در نفس قضیب پیدا شود در بنجا تقدم اختلاج قضیب بسیار باشد و اگر چنین نباشد و یا الم بود سبب آن باشد که باقی قضیب و از شرائین و اوعیه منی بسوی آن آمده باشد علاج اگر با حرارت و کثرت خون باشد فصد باسلیق کنند و ادویه که منی را کم کند مثل کاهو و خرفه و کشنیز و سماق و صندل سفید با شربت نیلوفر و قدری کافور بدهند و سرکه و روغن گل هر واحد یک تیله تخم کاهو خرفه و عدس مقشر آرد جو هر یک هفت ماشه ضماد کنند و جمیع اطلیه و ضمادهای نافع بود و کاهو که آنها تاثیر قویست و همه آنچه در کثرت شهوت و سیلان منی علاج و غذا در حدت منی مذکور شد از تقلیل غذا و آشامیدن ادویه مجففه و تبرید منی و بستن صفحه اسرب بر پشت و زیاده بکار برند و اگر با سفیدی رنگ منی و رقت آن باشد و باقی مجربات بلغم نمایند اسهال و مالش شیافهای کاسر ریاح مثل روغن سداب بر پشت و مانند آن کنند و همچنانچه در سیلان منی از استرخای اوعیه منی گذشت بعمل آرند و ادویه کاسر ریاح و آنچه در علاج ریح البواسیر مذکور شد بکار برند و اگر ترک جماع سبب انعاظ شده باشد علاجش ارسال جماعت بعد ازان استعمال ادویه مقلل منی [illegible] که در مبحث کثرت شهوت مسطور شد باید کرد و اقوال مجربین بر محل [illegible] علاج توتر الم [illegible] که مذکور شد [illegible] فرمود [illegible] اسهال از زهر [illegible] مسهل [illegible] رباضت [illegible] جماع ترک کنند [illegible] تبرید [illegible] گل سرخ و بید [illegible] قوی [illegible] تقلیل [illegible] شهوت [illegible] بعضی [illegible] جماع و فکر دران [illegible] شهوت کنند [illegible] که در ان هنگام علاج او جماع

و مثل عدس مانند آن غذا سازند و اکثار جمع ضمادات نکنند که آن گاهی نفخ پیدا کند مجوسی گوید که چون انتشار قضیب بغیر شهوت جماع باشد و علاجش او از ریاح بود و در علاج او با شیای مسخنه مجففه و محلل ریاح و مفشی آن و با شیای مبرده مانع از تولید ریاح احتیاج افتد اما اشیای مسخنه مجففه مثل تخم فنجنگشت و سداب و شهدانج و صعتر و زیره و کرفس و تخم آنها و شبت و خردل و مانند آنست چون از این مفرد یا مرکبا از دو درم تا سه درم با شراب کهنه یا با آب سداب بخورند نفع کند و مالش ذکر بروغن یاسمین یا قسط یا سداب کنند و این ادویه در ابتدای مرض استعمال نکنند و اگر احتیاج آن افتد استعمال آنها نمایند و اگر در انجا حرارت ظاهر بود از ان ادویه استعمال نکنند بلکه اشیای مبرده مجففه مثل کشنیز خشک و بزر البنج و گل سرخ و گلنار و انار دانه و عدس و تخم عليق و تخم بارتنگ و تخم خرفه و تخم کاهو و تخم کاسنی و کشوث استعمال کنند و روغن گل و روغن نیلوفر با آب کاهو و آب کشنیز و آب خرفه و آب حی العالم که در ان اندکی کافور و صندل حل کرده باشند بر ذکر طلا نمایند و اگر این کفایت نکنند اندکی افیون اضافه نمایند و اکثار و ادمان استعمال این ادویه نکنند که در قضیب خدر پیدا کند و صحت او دشوار گردد و صاحب این را ریاضت قوی امر کنند اگر حرارت نباشد و اگر دانند که در بدن او فضله است که ریاح متولد میگردد دوا ایارج فیقرا و دوای مسهل نمایند و از اغذیهٔ مولده ریاح منع کنند و بر غذاهای قلیل با شیای مفشی ریاح اقتصار ورزند ایلاقی گوید که اگر از بلغم غلیظ باشد بران ظهور علامات امتلای بلغمی و تقدم تدابیر مولد بلغم دلالت کند بکرر قی نمایند و در ان مبالغه کنند تا ماده کم شود و اغذیهای [illegible] را بیابانند و ریاضت استعمال نمایند و طعام اندک و لطیف خورند و ادویه کاسر ریاح مقلل منی بخورند و بر قضیب حوالی آن ضماد کنند و اگر ماده او خون باشد و علامات امتلای موی از حرارت ملمس و سرخی رنگ و تدابیر گذشته بران گواهی دهد اول فصد نمایند و بعد از ان تکرار قی کنند و شربت نیلوفر و بیخ آن و تخم فنجنگشت بدهند تا تولد منی کم شود و بر و گلاب و عصاره برگ خرفه و کاهو و آب عنب الثعلب عدس مقشر بر قضیب و حوالی آن و کمرگاه و زهار طلا کنند و شیره تخم کاهو و تخم خرفه در آب سرد دهند و همچنین آنچه در بحث کثرت شهوت مذکور شد بدهند و جالینوس در کتاب حیلة البرء گفته که جوانی را این مرض عارض شد فصد او کردم و قیروطی روغن گل مصافی با آب سرد طلا کردم و با بوته ضماد نمودم و بیخ نیلوفر و تخم فنجنگشت خورانیدم شفا یافت و چون مرض بانتها رسد سداب و تخم آن دادن سود دارد ابو منصور گوید که از ذکر محرکات شهوت منع کنند و همچنین اوراح و قیمه و بچه ماکیان هند و بخور قضیب آلک و دائم با شیای لطیفه نمایند و این دوا نافع است بیخ نی فارسی پوست بیخ بزر البنج تخم کاهو تخم سداب حب الفقد گل سرخ مساوی سوده شربتی دو درم با آب سرد و جالینوس گفته که از دادن دوای مسهل درین مرض حذر کنند که آن هیجان وجع کند و محمد بن زکریا نوشته که درین علت استفراغ باسهال و ادرار بول نشاید و اگر واجب بود بفصد و قی کنند سعید گوید که اگر این مرض از ریاح غلیظه مجتمعه در اوردهٔ ذکر حادث شود علاجش بقی و پرهیز و امتناع از اغذیهٔ مولد ریاح کنند و معالجه او با دویه بر دو وجه کنند یکی تحلیل ریاح موفیه با دویه مسخنه و دوم منع تولد او با دویه مبرده و این هر دو قسم ادویه بیان است که در قول مجوسی مذکور شد لیکن از ادویه مسخنه در حالت امتلای بدن قبل از تنقیه آن حذر کنند که استعمال آنها هیجان مرض نماید و ادویه مبرده مفرده در قول مذکور مسطور شده و غذا چوزه مرغ بطریق زیرباج یا با آب سماق دهند و اگر این مرض از خلط غلیظ راسخ در عصب که باشد علاجش بمسهل و بقی و امتناع از اغذیهٔ مولده خلط غلیظ نمایند و عضو را بروغن خیری بمالند و با آب بابونه حاره بشویند و غذا گوشت بریان دهند و اگر این علت از منی راسخ در اوعیه آن باشد علاجش بفصد از باسلیق و شرب مبردات مثل ماء الشعیر و آب انار و شرب شیره تخم خرفه و تخم خیار و استفراغ بدن بشربت بنفشه و خوردن بقول بارده مثل کاهو و خرفه و تناول جغرات و عدس مقشر مطبوخ بسرکه نمایند و باید که حقنه نمایند با شعیر مع روغن بنفشه و کافور استعمال کنند و بر پشت برگ بنفشه و لعاب اسپغول ضماد نمایند و رصاص بر پشت گذارند و از خواب بر پشت منع کنند و بر پشت آب سرد بریزند انطاکی گوید که سبب فریسموس یعنی دوام انتصاب قضیب بغیر شهوت انقلاب منی و رطوبات که در اوعیه منی باشد بسوی ریح غلیظ انتفاخ باعث تقدم امتلای غذای منفخ و کثرت خواب بر پشت بود پس اگر قضیب انفلاج کند تولد او در انجا باشد و الا از دیگر عضو بران وارد بود و در علاج

ن روغن گل

ن مجففه

ابتدا بتنقیه مثل فصد نمایند بعده طلا بچیزی که مبرد و مقوی باشد و تحلیل آن کنند مثل تخم کرفس و سداب و عاقرقرحا و فرفیون و گل ارمنی و بابونه و ملوط کنند و بعد مدرات درین نافع است حکیم علی شرح اسباب می‌نویسد که اگر قوت قوی باشد فصد باسلیق یک دفعه یا دو دفعه کنند و از ادویه بر سکنجبین اقتصار نمایند و ماء الشعیر دهند اگر در مزاج حدت باشد و سمرقندی گفته که جوانی مبتلای این مرض پیش استاد من آمد فصدش فرمود و طلا بقیروطی ممزوج بآب شبت البیر نمود و شفا یافت و دیگری را هم با فصد و آشامیدن بیخ نیلوفر و تخم بنجنگشت و تضمید بابونه مدتی فرمود و چون مرض بانتها رسید بر آشامیدن سداب و تخم آن اقتصار نمود و صحت یافت و قیروطی تیمریخ بعد تنقیه بقصد استعمال کنند و بعد تنقیه یا نشستن آب گرم که در ان بابونه و اکلیل و امثال آن پخته باشند بران و ایضاً مرق روغنی موافق و قضیب باک ندارد و جالینوس این قیروطی را ستوده است بگیرند لادن و اسرب یا ارزیز یا ازین هر دو ممزوج بود در ان آب عصی الراعی و آب حی العالم و آب حبول یا لعاب آن انداخته خوب حل کنند تا آنکه چیزی از رصاص مثلاً درین مضمحل گردد و غلیظ شود و بعده اندک روغن بنفشه بران چکانیده بر موضع بمالند مصنف اقتباس نموده که بسبب کثرت مغوظ بی شهوت غلبه ریاح غلیظه از بخار منی و یا از بخار اغذیه نفخه باشد بود و آخرش خواب بسیار می‌آید و بعد از خواب باندک حرکت تحلیل یابد و ذکر بزودی سست گردد و فرق درین علت یعنی مغوظ بلا شهوت و فرسیمیس آنست که در فرسیمیس مغوظی بی شهوت با شهوت یکسان بود و همچنین بعد از جماع بخلاف این علت که پس از جماع تا دیر هیچ اثری از مغوظ نمی‌باشد کذا فی اسرار الانسان بالجمله درین مرض اول تنقیه بایارجات کبار فرمایند و معجون کاسرالریاح علوی خان که در ان ادویه تحلیل است بدهند و بر بستر برگ گل و کاسنی و بید و کاهو و بنجنکشت و پنبه باقلی و برگ توت سیاه خواب کردن نافع این علت است و سکنجبین یک ماشه بزر البنج در اطریفل صغیر ناشتا آمیخته خوردن

عاقونیا

که آنرا ارساطیون نیز گویند عبارت از اختلاج ذکر مردان و فم رحم زنان و تمدد عارض او و غیره منی بسبب ضم حارکان یا انعاظ شدید و بقول صاحب کامل حدوث اختلاج ذکر از ریاح قوی متحقق جرم آن بود و این اکثر از ورم حار مع انعاظ شدید عارض شود و اگر مریض ازین زود صحت نیابد از شدت تمدد و تشنج او عصب منی و استرخا یا تشنج آن ادا کند و هلاک نماید و درین هنگام شکم مریض نفخ کند و عرق سرد آید پس بدانکه این مرض در مردان نادر و در زنان نادرتر افتد بزنی که با شوهر خوگر باشد بعده تنها ماند این مرض افتد و جرجانی و ایلاقی این مرض را قسمی از فرسیمیس شمرده اند و اختلاج و ورم میان هر دو فارق است و انطاکی گوید که این مرض مثل فرسیمیس است در ماده و علاج لیکن آن نباشد مگر با ورم و در ان تمدد قضیب و اختلاج او بسیار بود علاج فصد باسلیق نمایند و جهت تطفیه خون لعاب بهدانه شیرهٔ عناب بعرق شاهتره و عرق عنب الثعلب بر آورده شربت بنفشه داخل کرده بدهند و تلیین طبیعت برفق و تدریج از اشیای بارده لطیفه مثل ترنجبین و شیرخشت هر یک چهار توله مغز خیار شنبر شش توله بروغن بادام سرشته کنند و اطلیه مبرده قوی مثل صندل سفیداب و گل ارمنی و افیون هر یک یک ماشه بآب کاهو و کشنیز بر عضهای جماع نهند و از چیزی که ادرار قوی نماید حذر کنند و بر عطش صبر نمایند و قبل از تنقیه بدن بی ضرورت قوی حجامت و ارسال علق بر نفس قضیب استعمال کنند جالینوس گفته که استعمال گل نیلوفر و برگ بنج و عرق و شربت و روغن آن هر چهار ازینها بسیار درین مرض منفعت عظیم دارد و شیخ می‌فرماید که چون این مرض ظاهر گردد باید که فصد و حجامت و ارسال علق کنند بعده اسهال آورند لیکن نه بیک دفعه که چیزی بسوی عضهای علیله فرود آید بلکه اندک اندک باهستگی و آن مثل آب سیب بلبلاب بخیار شنبر و آب چقندر و آب عنب الثعلب بخیار شنبر و بعرق حلزون بعرق القنول تا تلیین طبیعت مثل اسفاناخ و قطف و مانند آن کنند و از پستان و آلو و خطمی و چقندر و شیرخشت حقنه سازند و در اطلیه مبرده قویه بر عضهای جماع و پشت مبالغه کنند حتی که مشوکران و قیمولیا و جمیع آنچه در فرسیمیس گذشت و در اورام انثیین باید و بیخ نیلوفر و بیخ سوسن بصاحب این مرض موافق است عباس گوید که چون ورم حار باشد فصد باسلیق کنند و باغذیه لطیفه مثل مزورات بلکه هم اسفاناخ و چقندر با آب انار و آب غوره غذا سازند و باشیای مبرده مثل صندل با آب کشنیز و کاهو و آب حی العالم و آب عنب الثعلب و آب خرفه و مرداسنگ و گل ارمنی بسرکه ممزوج آب سرد و برف کرده طلا کنند و از خواب بر پشت منع نمایند

و ماء الشعیر و آب خرفه و آب عصی الراعی بنوشند پس اگر ساکن نشود محاجم بشرط بر ذکر نهند و یا زلو بران چسپانند **جرجانی و ایلاقی** مینویسند که چون علاج فریسموس بزودی نکنند قضیب بزرگتر میشود و به اختلاج میکند و ایستاده ماند و اوعیه منی متمدد گردد و آماس گرم پیدا آید و زود بکشد و علاجش اینست که رگ هفت اندام و صافن زنند و قی فرمایند و اگر حاجت تلیین طبع بود منقع بنفشه خشک در جلاب یا آب لبلاب و آب عنب الثعلب و طبیخ پرسیاوشان و خیارشنبر دهند و بماء الشعیر که دران سپستان و خطمی و آلو سیاه پخته باشند بروغن بنفشه و شکر حقنه کنند و ضماد از آرد جو و خطمی و آب کشنیز سبز و آب برگ عنب الثعلب و سوده دار و صندل و اسفیداب و قیمولیا و گل ارمنی با سرکه و گلاب طلا کردن نافع بود و کشکاب و آب انار و شربت بنفشه و شربت نیلوفر و شربت عناب دهند و بر کمرگاه و باطن ران حجامت کنند و زلو چسپانند و اگر صاحب مرض جوان باشد یک طسوج یا نیم دانگ کافور بدهند و از مزورات اسفاناخ و نیشوق و آلو بروغن بادام غذا سازند **محمد زکریا** گوید که این از امراض متعدی ست و کسی را که تشنج در ابتدای این مرض عارض شود و شکم منتفخ گردد و عرق سرد آید دفعةً بمیرد و پس بعد فصد و تلیین طبیعت اضمده باروغن بنفشه و شیره خرفه دهند و اغذیه بارده مثل ماء الشعیر یا ماش و شیره مغز بادام یا کدو و اسفاناخ ترش کرده یا بدون ترشی بخورانند

غدیوط

بعضے گویند که این مرض را غدیطه و صاحب ق را غدیوط گویند و آن آنست که چون جماع کند وقت انزال براز او بیرون آید و مقعد او ضبط نتواند کرد و سبب آن استرخای عصب عضلات مقعد و تحلیل ریح بود و گاهی این مرض زنان را نیز عارض شود و بیشتر کسانی را افتد که شغل بسیار بجماع دارند و لذت بسیار ازان یابند و منی در خون ایشان بنهایت رقت و حدت بود و نزد انزال بسیار سست شوند و حالتی مثل غشی ظاهر گردد و اکثر ایشان مهزول الابدان و متخلخل باشند **علاج** در حالت خلای معده جماع نمایند و تا براز نکنند بجماع مشغول نشوند و گل ارمنی و مصطکی و کندر و گلنار و مانند آن ادویه قابضه در رب به و شربت انار شیرین آمیخته بخورند و ازهمین ادویه شیاف ساخته بردارند و ایضاً هر صباح قرص گلنار خوردن و آخر روز بقدر یکمثقال مفرح یاقوتی با گلاب و عرق بید مشک میل نمودن مجرب ست و اغذیه قابضه حابس شکم مثل قلیه های خشک مسزر بزیره و گوشت کبک و تیهو و کردناج و برنج بریان با اندک روغن پخته تناول کنند **بوعلی** مینویسد باید که حمام و اضمده قابضه مقویه عضل مقعد مثل روغن ناردین خالص و روغن بسر و روغن آس استعمال کنند و این مرهم نیکوست کهربا و اقاقیا و سوسن خشک و گلنار سائیده بروغن سفرجل و روغن حنا مرهم ساخته دائم بر عضل مقعد استعمال نمایند و حمولات حابسه خصوصاً هنگام جماع بعمل آرند مثل آنکه شیافه از رامک و مازو و کندر و گلنار ساخته بردارند و ایضاً ادهان قابضه حمول کنند و آنکه گویند که اجابت و تبرید و تلطیف اغذیه ایشان کنند امریست که آنرا درین معنی مدخلی نیست بلکه ازان مراد باغذیه قابضه باشد که ایشان را میفرمایند و همچنین حقنه های حریفه که برای این مرض میکنند نزد من ازان فائده نیست بلکه واجبست که همگی عنایت بتدبیریکه گفتیم و تکسیر حدت منی و تقویت قلوب و ادمغه ایشان مصروف دارند **ابن الیاس** گوید که هر صبح شربت به ده درم با یک مثقال این قرص دهند گلنار گل ارمنی اقاقیا حب الآس هر واحد سه درم صندل سفید نیم درم صمغ عربی کندر هر واحد دو درم کوفته بیخته بآب سیب سرشته قرص سازند و ایضاً هر صباح جلابی از شربت و یا از شربت حماض یا ریباس ده درم بگلاب ده درم و مفرح یاقوتی یک مثقال بدهند و غذا از مزوره زرشک یا سماق یا انار دانه بلحوم تیهو و دراج پخته دهند و این شیاف بردارند گلنار رامک اقاقیا گل ارمنی مساوی کوفته بیخته بآب مورد تر سرشته شیاف سازند و چون اراده مجامعت کنند آنرا زود دو سه مرتبه در آب سرد در آیند پس جماع نمایند **صاحب تشریح** گوید که بعد تبرز و تنقیه امعای مستقیم فتائل یا حقنه و جماع کنند و این فتیله نافع این مرض است اقاقیا رامک گلنار کندر صمغ عربی هر واحد یکجزو سائیده حمولات مثل خسته خرما ساخته بردارند و در اکثر ایام تنها حمول یا روغن ناردین و مالش آن نمایند و این فتیله نیز مفید است گل ارمنی مازو گلنار اقاقیا کهربا هر یک یک جزو بآب آس سرشته استعمال کنند و گویند که اگر قطعه برف در دبر بردارند این علت را نفع کند و اجابت اغذیه بنابر تقویت و اصلاح اعصاب و تبرید اغذیه از جهت تکسیر حدت منی و تقلیل تحلیل بدن و بنابر تغلیظ روح

و تلطیف اغذیہ بجہت تقلیل منی و تولد فضول از ان در علاج این مرض دخل عظیم دارد و حقنہاے چرب بسیار فائدہ میکنند بنابر آنکہ حدت منی را بشکند پس شبق کم شود فلہذا باید کہ ایشان را بر پشت خوابانیدہ حقنہ کنند تا کہ تاثیر او در تبرید گردہ قوی باشد انطاکی گوید کہ سبب شق افراط لذت است پس عضل مقعد بسبب حل رطوبات بسوی آن مسترخی گردد باید کہ اغذیہ یابسہ مثل قلایا و کباب غذا سازند و ادویہ مجففہ مثل معجون خبث الحدید و فلونیا و معجون سنبل بخورانند خضر گوید کہ در طبیخ اشیای قابضہ مثل سماق و گلنار و گل سرخ و مازو و مانند آن کہ در استرخای مقعد مذکور شد مریض را بنشانند و بحقنہاے قابضہ مقویہ مقعد مثل جوز السرو و ابہل و گلنار و مانند آن حقنہ کنند و در روغن قابض مثل روغن مورد و سرو و ابہل قدری اقاقیا و خبث الحدید حل کردہ طلا کردن نافع غذیو طو مقوی شرج است خصوصاً چون بانبیذ کہنہ پختہ باشند مؤلف اقتباس گوید کہ اول بمعالجہ استرخای مطلق پردازند و روغنہاے قابضہ و اضمدہ و آبزنات نافع این مرض بعمل آرند و در آب معاون زاورستن عظیم الاثر است و پیش از جماع محذرات مانند برشعثا و معجون نکیان تالیف حکیم علی گیلانی خوردہ و شیافات قابضہ در دبر برداشتہ مشغول بجماع شوند و گاہ باشد کہ این مرض زنان را ہم افتد کذا فی ایلاقی یا و غذا قلیہ بیضہ نرگسی و پلاؤ حبشی و کھچڑی ماش بریان کہ دران دارچینی و زیرہ و قرنفل و قاقلہ و فلفل و زعفران افتادہ باشد با مزعفر و شیر برنج و حکیم کبیر علیخان شخصے را بخوردن امعاے خروس بسیر و حبیبہ دران و مغز سر آن و گوشت خارپشت کہ دران پودینہ نعناع و الایچی کلان و زیرہ سیاہ و قرنفل و دارچینی افتادہ باشد بنان تنور حکم فرمودند و زرادند طویل چہار حبہ زرنباد یکماشہ مصطگی دو ماشہ در اطریفل کبیر انطاکی نہ ماشہ سرشتہ بعرق بادرنجبویہ تولہ وقت خواب بخورانیدند بعد از دو سہ ہفتہ بہمین تدبیر صحت یافت

ابنہ

علتی ست کہ خواہش جماع کنانیدن در دبر باشد و بدون ادخال چیزی در دبر تسکین نشود و آنرا علۃ المشائخ نیز گویند و آنرا سہ سبب ذکر کردہ اند یکی آنکہ از صغر سن بمصاحبت شریران مبتلای این فعل ناشایستہ گردد و عادی آن شود دوم آنکہ مزاج انوثی بران غالب بود سوم آنکہ در عروق مقعد مستقیم بسبب حصول بلغم شور خارش عظیم افتد و این قسم پیران را بیشتر عارض شود و زود علاج پذیرد بخلاف ہر دو قسم اول کہ عسر البرء است و سبب چہارمی بقول صاحب شفاء الاسقام تولد دیدان در رودہ مستقیم و تحرک آنہا ہنگام گرسنگی است پس ساکن نشوند مگر بانصباب منی و اغتذا از ان و جرجانی از شیخ نقل کردہ کہ این علت کسے را افتد کہ در کودکی عادت انفعال کنانیدن کردہ باشد و چون بالغ شود اندیشہ مجامعت و شہوت آن بر وی غالب بود و منی او بسیار غیر متحرک در دل او و در اصل ضعیف باشد و انتشار قضیب او در اصل خلقت ضعیف بودہ باشد و یا در پیری بسبب ضعیف گردد و او را آرزوے جماع باشد و بران قدرت تام نداشتہ باشد پس شہوت جماع او را بران آرد کہ خواہش نماید کہ مجامعتی را کہ دو کس با یکدیگر میکنند بہ بینند و باشد کہ افراط شہوت او آن خواہد کہ این کار با وی کنند پس در ان ہنگام شہوت او حرکت نماید و چون جماع کردہ شود یا انزال کند یا آن عضو تناسل را حرکت و انتقاضے شہوت او تسکین گردد پس بعضے از انہا بدین کار بدلذت قدرت یابند و بعضے بدان انزال کنند و لذت انزال یابند و بعضے را ازین ہر دو ہیچ حاصل نشود و لیکن بحصول جماع خصوصاً در نفس خود لذت یابند و بقول شیخ این بالجملہ از سقوط نفس و تخنث طبع و رداءت عادت و مزاج انوثی باشد و گاہ اعضای ایشان جمیل تر از اعضاے مردان بود و بعینہ اعضای آنہا شبیہ باعضای زنان در نرمی و جمال باشد و گیلانی از ابن الدولہ نقل کردہ کہ این مرض طبیعی بود یا مکتسب اما طبیعی کہ حصول او بالطبع باشد یا بسبب امری در والدین بود و یا چنین نباشد و اول چنان باشد کہ پدر مبتلا باین مرض بود پس در پسر حاصل شود و از قبیل امراض متوارثہ باشد یا در دبر مادر او جماع بسیار کردہ باشد و خصوصاً در حمل و قریب از ان پس او را در التذاذ بدین عادت گردد و آن در پسر حاصل شود و لہذا گفتہ اند کسیکہ کثرت مباشرت در دبر زوجہ خود کند پسر او مجبول باین مرض شود و خاصۃً چون این فعل در حالت حمل یا در مدت رضاعت کردہ شود و ثانی یعنی آنکہ این امر در والدین نباشد یا بسبب مخالفت اعضا از حال نفس بود و یا چنین نباشد و اول چنان بود کہ در منی نفس انوثیت غالب شود و اعضا قابل ہیئت شکل ذکوری باشند پس درین ہنگام مولود اگرچہ در ظاہر مرد باشد در حقیقت زن بود و لذا گاہی ضد این اتفاق افتد یعنی در منی نفس ذکوریت غالب شود و اعضا قابل شکل انوثی باشند پس مولود را اعضا زن باشد و در حقیقت مرد بود و دوم

چنان باشد که قلب و دماغ هر دو ضعیف مخلوق باشند و انثیین چنان مخلوق بوند که منی بسیار پیدا کنند و آن منی قلیل الحرارة غیر مولد ریاح باشد پس آن مولود کثیر الشهوت بسبب وفور منی او بود و عاجز از جماع بسبب ضعف قلب و دماغ او باشد و بدین جهت انتشار ابدا حاصل نشود و آن مشتاق جماع بود و بران قادر نباشد و چون جماع کرده شود و لذت مشاهدهٔ محبوب و احساس بوجود او دریابد پس بعضے از ایشان چون جماع کرده شوند انزال کنند یا باستمنا و یا بدون آن ایس یا این لذت التذاذ بلذت انزال نمایند و بعضے از انها منزل نشوند لیکن آلات منی او بحرکت مجامعت گرم شوند پس او را انتشار طبیعی عارض شود و اما مکتسب ازین مرض پس اکتساب او یا بسبب امری باشد که بدن را حادث شود و یا چنین نباشد و امر حادث ببدن یا تابع مزاج بود و این چنان باشد که مثلا چون بلغم غلبه کند و در امعا کثرت پذیرد و بسبب طول احتباس او را شوری بوجب حکه در اسافل امعا عارض شود و حاجت حک کننده آن از دخل مثل قضیب و نرمی افتد و هر قدر که عظیم باشد لذت زیاده دهد بسبب شمول محاکیت جمیع اطراف و بهنگام انصباب منی و جریان او بران خارش تسکین یابد چنانچه خارش عضو جرب بر تحکیکن آب نیم گرم بران تسکین پذیرد و چنانچه حکه عارض فم رحم زنان ساکن شود و لهذا گاهی بعض ابون کبیر النفس شجاع قوی بر جماع باشد و آنچه در اکثر حادث میشود صاحبان امزجه بارده را و کسے را که اعضای تولید در اصل بارد ضعیف و ذکر و خصیتین او در غایت صغر باشند **علاج** آنچه بر سبیل عادت و غلبه مزاج انوثیت باشد نصیحت بالغ قوی نمایند و اگرچه ارباب این علت قلیل الحیا و وقاحت میباشند نصیحت و استهزا در ایشان اثر نمیکند و بضرب و حبس و استهانت و محاکمات و مخاصمات و باشتغال انواع هموم و غموم و افکار در غوامض امور و گرم کردن خصیتین امر کنند تا باشد که ازین فعل بد باز مانند و آنچه بسبب حصول بلغم شور بود در تنقیه مادهٔ موجبه کوشند و بچیزهاے مسکن خارش چون روغن بنفشه و لعابات و جز آن حقنه کنند و آنچه بسبب دیدان باشد بعلاجش پردازند **اقوال** شیخ میفرماید جاهل ترین مردم کسی ست که درین علت ارادهٔ معالجه ایشان بعلاج کند بهر آنکه این علت وهمی ست نه طبیعی و مزاجی و اگر ایشان را علاجی نفع دهد بهترین علاجها اشیائیست که شهوت را بشکنند و نشاط ببرد چون غم و اندیشه و کارهای مهم و گرسنگی و بیخوابی و حبس و ضرب و آنچه بدین ماند **جرجانی** و ابن تلمیذ از محمد زکریا نقل کرده اند که بر پشت بر زمین سرد و بر بستر سرد چون کتان و برگ بید و برگ گل خفتن و بر پارچه که بآب یخ سرد کرده باشند خفتن و صفحهٔ اسرب باریک بر میان بستن سود دارد و میگوید مردے را دیدم که هر گاه بر بستر بهر خفتن آمدی اینه شهوت در وے بجنبیدے علاج او بدین نحو کردم که از یخ شیافی تراشیده در دبر نهاد آن شب بآرام خفت و مستغنی شد و گوید که جمله ادویه مزیل شهوت جماع و مقلل منی درین علت سود دارد اما اشیاء فسخ مردم جوان و قوی را نشاید و دیگر از اسفر مهاے دیگر آرد و جماع کردن و منزل شدن نفع دارد و جماع نکردن سخت زیان دارد و این دوا شهوت جماع باطل کند و تقلیل منی نماید نیلوفر خشک ده درم گل سرخ پنجدرم صندل سفید دو درم کافور پنجدانگ این ده شربت است و اگر کسے کافور نخواهد گل سرخ پنجدرم اسپغول ده درم تخم کاهو تخم کاسنی تخم خرفه هر یک سه درم کشنیز دو نیم درم سفوف ساخته سه درم ازین باهم وقیه سرکه ممزوج بآب سرد بخورانند و اگر کسی سرکه نخواهد بآب سرد بخورند و یا بگلاب حقنه کردن بشراب انگوری مسکر قوی سود دارد بلکه یک حقنه یا دو حقنه بدان کفایت کند و این در ازاله آن آزموده است **گیلانی** مینویسد که اگر چند دار افیل بسرکه ترش کهنه سائیده بآن پنبه آلوده حمول کنند ازاله ابنه کند و اگر این سه مرتبه بعمل آرند اثر او باقی نماند و من معالجه بسیار کسان باین دوا نموده ام و بعید نیست که آن از قسم حادث از بلغم بورقی در امعا باشد و لهذا این تدبیر در ازاله دیدان صغار متولد در مقعد کثیر النفع ست و آنرا دفع میکند بنوعی که مدت مدید صحت باقی میماند حکیم شریف خان مینویسد که اگر این دوا بعد تنقیه بلغم شور استعمال کنند نفع شدید بخشد **انطاکی** گوید که آنچه از استحلال مادهٔ بورقیه در عروق مقعد باشد دران نوشیدن چیزیکه اخراج اخلاط حریفه نماید مثل لاجورد مع غاریقون و صبر و مصطکی و قرنفل بشیر تازه واجب ست و این معجون در ازاله ابنه مجرب ست غاریقون عاقرقرحا سعد هر واحد یکجزو تربد سفید بسفایج گل سرخ هر واحد نصف جزو مغز بادام تلخ ربع جزو بعسل معجون سازند شربتے ازان چهار درم بآب عناب و فقاع و دو مرتبه بآب ماهی شور حقنه کنند و در خواص آمده که خاکستر موی ارنب [illegible] حمول لادن طلا او ازاله ابنه میکند

اورام خصیتین

یعنی آماس خایه شیخ میفرماید که این ورم گاه در نفس خصیه بود و گاه در صفن یعنی کیسه آن و آنچه در صفن باشد لمس او ممکن بود و حال صلابت و لینت و رنگ او دریافت شود و اکثر بے تپ بود و آنچه در خصیه باشد این معرفت از آن مشکل بود و اکثر با وی تپ بود چه عضو شریف ست و اتصال بقلب دارد و لهذا گفته اند که گاهی هلاک میکند بنا بر مشارکت قلب و اکثر در ورم حار کیسهٔ خصیه ساقط شود و خصیه معلق بماند بعده کیسه بروید و بهم ملتحم شود و صلب از اول پیدا گردد و اکثر خصیه متآکل شود و ضرورةً مریض محتاج بخصی کردن شود تا آکله بار ده و شرایین آن منتشر نگردد و بیشتر ورم خصیه بعروض سرفه زائل شود چه مادهٔ آن بسوے سینه انتقال نماید و ورم خصیه حار باشد یا بارد و سبب ورم حار مادهٔ دموی بود یا صفراوی و سبب ورم بارد مادهٔ بلغمی باشد یا سوداوی یا ریحی و بقول جرجانی سبب آماس گرم خصیه در اکثر اوقات آن بود که در حالت شهوت جماع منی حرکت کند و بسببے خارج نشود و در مجاری خویش محتبس بماند و آماس گرم و سرد را اگر علاج صواب نکنند صلب شود و این مرض بندرت زنان را نیز افتد و علاج هر دو واحد ست **طریق تشخیص** اقسام ورم مذکور باید که از مریض حال رنگ خصیه و کیفیت لمس آن و شدت و خفت درد بپرسند اگر سرخی رنگ و گرمی لمس و شدت درد بگوید و با تشنگی و زردی قاروره بود ورم حار باشد پس اگر عظم حجم ورم و ثقل و تپ دموی نیز پیدا بود ورم دموی باشد و اگر با شدت حرارت و تشنگی و حدت و التهاب موضع و تپ صفراوی بود ورم صفراوی باشد و اگر سفیدی رنگ و سردی و نرمی لمس و قلت درد بگوید و سفیدی قاروره و عدم تپ و تشنگی بود ورم بلغمی باشد و اگر کدورت رنگ و صلابت لمس و عدم وجع بیان کند ورم سوداوی باشد و اگر با وجود آثار ورم بلغمی با انتفاخ و خفت بود ورم ریحی باشد

علاج ورم حار خصیه

فصد باسلیق از جانب ورم گیرند بعد از آن فصد صافن و یا حجامت قطن نمایند و چسپانیدن زلو نیز فائدهٔ بسیار میکند و تبرید از لعاب بهدانه و شیرهٔ عناب و شیرهٔ تخم کاهو مقشر و شربت نیلوفر دهند و آرد جو و عنب الثعلب گل ارمنی رسوت صندل سفید در آب کشنیز سبز سائیده ضماد کنند و پارچه بگلاب و سرکه و لعاب اسپغول تر کرده برنهند و اگر خواهند آب کشنیز یا عنب الثعلب سبز یا کاسنی سبز افزایند و این روادعات تا زمان ابتدا استعمال نمایند و بعد از ابتدا تا زمان انتها دواے محلل مثل آرد نخود و آرد جو و آرد باقلا با روادع بیامیزند و بعد از انتهاء انحطاط محللات صرف مثل بابونه و اکلیل الملک و صبر و زیره و مانند آن در روغن گل و زردهٔ تخم مرغ آمیخته ضماد نمایند و از غذا بر آش جو و کھچڑی مونگ اقتصار ورزند و اگر ازین تدبیر فائده نشود بعد از نضج بمسهل صفرا تنقیه نمایند لیکن از ادرارات چیزے باز نکنند **ذکر ادویهٔ مفرده** مفید ورم حار خصیه ضماد گل شاموس مخلوط با آب و روغن گل و کذا آرد باقلا با آرد جو و یا بروغن گل پخته و کذا کشنیز بعسل و یا مویز منقی و کذا المحلب و کذا بزرالبنج سوده تنها یا بشراب پخته و کذا برگ آس کوفته بشراب یکساله سرشته و کذا برگ بید و کذا پشک بز و آرد جو و کذا اسکه تنها و با آرد باقلا و کذا بادنه سبز سوده با آب پخته بروغن گل آمیخته و کذا اسفیدی بیضه تنها یا با آرد باقلا آمیخته و کذا گل مختوم بروغن گل آمیخته و کذا خطمی مطبوخ و شرب مطبوخ آن و کذا ضماد گل قیمولیا با آب عنب الثعلب و روغن گل آمیخته و شرب و ضماد تخم قثاء بستانی هر واحد نافع ورم حار انثیین ست و ایضاً ضماد مرداسنگ بگلاب سوده مجرب استاد مرحوم ست و کذا برگ تنبول سائیده گرم کرده بر انثیین برائے تسکین درد و تحلیل ورم مجرب و گاهی با باقلا و گاهی با لوبیا و گاهے با کندر و گاهی با سنبل و گاهے با برگ گل سرخ و گاهی با گل بابونه و گاهے با روغن گل و گاهی با بزرقطونا یا بوئه جرب النفع و عجیب ست و اگر برگ بنگ نیم پاو در یک نیم آثار آب جوشانیده بخار آن بگیرد و خصیه را با آب آن بشویند و ثفل ضماد نمایند ورم و خارش خصیه نفع کند **ذکر ادویهٔ مرکبه** که نافع ورم حار خصیه است صندل سفید صندل سرخ آرد باقلا در آب کاسنی ضماد کردن عجیب سودمند است و ضماد سرگین گاو و آرد و باقلا و آب کاسنی نیز نافع و کذا سرگین سوخته و بزرالبنج مساوی بآب بارتنگ مفید و ضماد بزرالبنج و آرد جو و تراشهٔ کدو با آب کشنیز و محلب و صندل سرخ نیز مفید است و یا عنب الثعلب و آرد جو و خطمی سفید در روغن گل و سرکه و زردهٔ بیضه با زعفران سائیده ضماد کنند و این ضماد رادع ست برگ کاکنج آرد عدس و باقلا حضض مکی کوفته با آب کشنیز تازه و آب عنب الثعلب سبز سرشته ضماد نمایند و یا بعد فصد صافن کاکنج آرد عدس زردهٔ تخم مرغ روغن گل ضماد کنند و اگر درد شدید

باشد قدری پوست خشخاش و کاهو افزایند و ایضاً در ابتدا برگ کشنیز سبز و مکوه و کاسنی و کاهو هر یک هفت ماشه صندل سفید و گل ارمنی و شیاف
مامیثا و کشنیز خشک و تخم کاسنی هر یک سه ماشه ضماد کنند و این ضماد رادع در ابتدای اورام حار خصیه و ذکر بعد تنقیه مستعمل و از تالیف والد حکیم
علوی خان است صندل سرخ گل ارمنی شیاف مامیثا حضض سکے بوش دربندی گل قیمولیا گل شاموس حجر الیهود سنگ سرماهی آرد باقلا آب عنب الثعلب
آب برگ حنا آب کاسنی سبز آب کشنیز تازه آب کاهو آب کوکنار سرکه آب کدو تازه سرشته ضماد نمایند و اگر در آخر زمان تزاید درین ضماد
بیضهٔ سنگ پشت و گل بابونه و اکلیل الملک داخل کنند بهتر ست و این ضماد برای ورم و درد خصیه نیز معمول ست گل خطمی گل خبازی اکلیل
بابونه هر واحد چهار ماشه آرد باقلا یک توله تخم کشوث شش ماشه روغن گل روغن بابونه هر یک سه ماشه با آب کشنیز سبز یکتوله گلاب دو توله
خمیر کرده نیم گرم ضماد نمایند و ضماد گل خطمی آرد جو آرد باقلا مدبر سخته با زردهٔ بیضهٔ مرغ و قدرے صبر زرد نیز مفید ست و این طلا نیز معمول و مجرب ست
گل قیمولیا عنب الثعلب آرد جو گل خطمی سفید کشنیز تر همه را در روغن گل و زردهٔ تخم مرغ و سرکه و اندکی زعفران طلا نمایند و اگر گل ارمنی و آب کشنیز تازه
در هاون رصاص خوب حل کنند تا قوت رصاص بگیرد پس قدری روغن بنفشه آمیخته طلا نمایند بقول حکیم علی درین باب مستعمل اهل خراسان ست
و ایضاً آرد جو عنب الثعلب گل ارمنی در آب مکوه سبز سائیده ضماد کردن معمول ست و بعد یکدو روز اکلیل الملک اضافه کنند و ایضاً بهدانه عناب
سپستان در عرقیات جوش داده شربت بنفشه داخل کرده بخورند و عنب الثعلب بابونه گل خطمی اکلیل الملک هر یک پنج ماشه افیون زعفران هر واحد
یکماشه جدوار دو ماشه با آب کشنیز سبز سوده ضماد نمایند و ضماد گل خطمی اکلیل الملک بابونه آرد جو کوفته بیخته بشیر گاو سخته و روغن گل آمیخته برای ورم
و سوزش نافع است **اقوال حکما** شیخ میفرماید واجب ست که فصد نمایند و اطلاق طبیعت کنند و خصوصاً بچیزی که از اسفل استعمال نمایند مثل اگر
حمولات استعمال کنند نفع عظیم نماید و جذب ماده بسوے مقعد کنند و گاه بعد فصد رگ دست بفصد دم از صافن احتیاج شود و باید
که رعایت جانب وجع کنند و فصد از طرف او گیرند و اگر درد در هر دو خصیه باشد خون بحسب واجب از هر دو دست برآرند و سے باید که تخفیف غذا
کنند و گوشت و مانند آن ترک نمایند و تدبیر لطیف فرمایند و اولاً بر عضو پارچه در سرکه و گلاب و در لعابات و عصارات بارده تر کرده سرد
نموده بنهند و چون درد زائد یا شروع کند مثل این اضمده و اطلیه استعمال نمایند بگیرند آب عنب الثعلب و آب کدو و آب نی ترخامعه و آب کاسنی و آرد
جو و باقلا و اندکے زعفران و روغن گل و بکار برند و ایضاً برگ کاهو و آرد جو و آرد عدس و ایضاً برگ نی و آرد باقلا و روغن گل و از آنچه تجربه
کرده ایم انیست آرد باقلا و بنفشه سوده هر دو مساوی مثل حلوا بپزند و ضماد نمایند و اگر حرارت و درد مفرط باشند احتیاج باختلاط مثل برگ بنج با
رادعات افتد و اگر در آن قدرے صلابت بود و از زمانهٔ ابتدا تجاوز نمین کرده باشد باید که بچیزیکه در آن قوت انضاج باشد تدبیر نمایند و اقرب
منضجات از درجهٔ ابتدا آرد باقلا و بابونه و خطمی بلعاب تخم کتان و [illegible] ست و ایضاً آرد جو بعسل و آب و ایضاً برگ کرنب سخته با آرد جو و زردهٔ
بیضه و روغن گل و اما چون احتیاج تحلیل شود و تمدید بایستد پس مجرب نیکو انیست که مویز منقے و زیرهٔ سیاه هر دو بسایند و بطلا یا بماء العسل
پخته ضماد نمایند و یا برگ کرنب و حلبه هر دو پخته و یا آرد باقلا و مویز منقے و زیره در شراب ممزوج پخته و یا آرد جو به سرگین گاو در سرکه مع اندکے
خانهٔ زنبور و قدرے آب عنب الثعلب و یا خاکستر خستهٔ خرما و خطمی مساوی بسرکه سرشته و یا خاکستر کرنب بسفیدهٔ بیضه یا زردهٔ آن و یا بیخ [illegible]
[illegible] بشراب عسل و بیخ سوسن کوفته مثل مرهم سوده و یا مویز منقے پنج جزو و مغز حبة الخضرا دو آب جوشانیده یکنیم حصه و زیره [illegible]
[illegible] بعسل سرشته و ایضاً برای ورم مع قروح چرک نقره در زیت بپزند تا بقوام آید بعد [illegible]
[illegible] و ایضاً [illegible] مساوی روغن [illegible] گاو بقدر کفایت و ایضاً بیخ حبق بسولیق و ایضاً حلبه و بزر کتان با آب و عسل
[illegible] و ایضاً آنچه [illegible] باید و ایضاً که برای ورم محتاج تنقیح و برای بارد و یکی قوی ست بگیرند نخود سیاه
[illegible] و ضماد نمایند و [illegible] اندکی روغن زنبق در احلیل این را و ورم بارد را خاصه نافع ست و کذا فی تعلیق

قوه الصبغ بران وچون ورم دبیله باشد شگافتن او نیز وکیسه خصیه جائز ست و تربیت مقعد جائز نبود که گاهی ناصور ردی گردد بلکه واجب ست که مرهم آرد برنج با آب سرشته بران نهند تا منع کشادن او نماید و در آخر آن مشک بر روغن زنبق در احلیل بفراقه رسانند که بغایت نافع ست یا روغن زنبق تنها برات کافی بود صاحب کامل میگوید که اورام عارض مذاکیر مثل اورام سائر اعضا از انصباب مواد بسوی آن و تولد باد دران عارض میشود پس هرگاه ورم حار عارض گردد فصد باسلیق کنند و اخراج خون بحسب وجوب قوت و سن و زمان و عادت نمایند و از اشیاء شیرین اجتناب کنند و بحوم منع نمایند و تدبیر سائر اورام حاره که در باب آنها مذکور ست باید کرد و بر خصیتین لعاب مخلوط با آرد جو و آرد باقلا و آب عنب الثعلب و آب کاسنی و اندک زعفران ضماد نمایند و این دوا نیز ورم حار خصیه را نافع بگیرند آرد جو آرد باقلا آرد عدس و با آب عنب الثعلب و زرده بیضه و روغن گل سرشته طلا نمایند و اگر آب کل کنج عوض زرده بیضه آمیزند نیز نافع ست جرجانی و ایلاقی مینویسند ورم که از حرکت منی و عدم خروج آن افتد اگر در ان حالت گرانی در خایه پدید آید جماع کند بعد نشستن در حمام تا اوعیه منی خالی گردد و در حال ساکن شود و آماس نکند و اما چون آماس گرد و یا از ماده بود نه از حرکت منی اول رگ صافن زنند یا بر ساق یا بر دو ران حجامت کنند و من مریضرا که این ورم افتاده بود و بر قطن حجامت فرمودم آماس و درد بیک روز زائل شد و دیگری را هم حجامت بمکرگاه برابر کرده نفع بخشید و قی کردن ماده ورم را از انجانب بازگرداند و حجامت و فصد از جانب ورم کنند و اگر ورم در هر دو خصیه باشد در هر دو جانب باید کرد و اول خرقه بعصاره کاسنی و کشنیز تر و عنب الثعلب و عصاره کدو تر کرده سرد کرده بران موضع نهند و این دوا نیز نافع عصاره کشنیز تر و آرد جو و آرد باقلا و اندکی زعفران در روغن گل بهم سرشته ضماد کنند و ایضا بهی گل لبنج آرد باقلا بنفشه و لعاب تخم خطمی سفید مثل عصیده پخته بر نهند و ایضا گل قیمولیا و عنب الثعلب و اندکی زعفران سرشته ضماد کنند و ایضا آب کشنیز تر و آرد جو و خطمی سفید سوده دارو و اگر زرده تخم مرغ و اندکی سرکه و روغن گل با این ادویه یار کنند صواب بود و اگر درد و ضربان سخت تر باید اندکی برگ خشخاش و برگ کاهو و مانند آن با ضماد باید آمیخت و هرگاه درد و ضربان ساکن شود و از صداع اندر گذرد داده به تحلیله بکار برند چون آرد جو و آرد باقلا و خطمی سفید و بابونه و لعاب تخم کتان و مینجته سرشته و هرگاه که آماس صلب شدن گیرد محللات قوی بکار برند چون مقل و اشق و سپیده بدچیه گوسفند چنانچه در علاج ورم صلب خصیه یاد کرده آید ابن الیاس گوید که بعد فصد باسلیق هر صبح جلاب با عقار [illegible] لوسیا و هر واحد ده عدد و از شکر سفید و ترنجبین هر واحد ده درم بیاشامند و غذا ماء الشعیر یا مزوره ماش و شیره مغز بادام و هند با آرد جو و لعاب آب کشنیز و آب عنب الثعلب و آرد باقلا و عدس و آب کاسنی ضماد سازند و یا پارچه بسرکه و گلاب و عصاره کشنیز تر کنند و سرد کرده گذارند و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه مع فلوس خیار شنبر با شیر خشت و ترنجبین هر واحد ده درم کنند و یا بگیرند شربت بنفشه و ترنجبین و فلوس خیار شنبر هر واحد [illegible] درم و در آب گرم حل کرده بنوشند و چون زمان انحطاط قریب شود بگیرند بابونه و اکلیل و شبت هر واحد یک کف و کوفته بپزند زرده بیضه و روغن گل آمیخته ضماد نمایند محمد هروی گوید که بعد فصد باسلیق یا صافن و حجامت ساقین و اخراج خون بقدر احتیاج هر صبح شربت عناب و [illegible] یا غوره یا سکنجبین مفرد یا مرکب بیاشامند و تلیین طبیعت بحقنه لین نمایند و تلیین بحقنه اولی ست و نزد انحطاط مثل بابونه و اکلیل و بنفشه مخلوط بزرده بیضه و آب کرنب ضماد نمایند و در علاج اورام خصیه اهمال نمایند زیرا که اکثر مشاهده کرده ایم که بسبب [illegible] بعلاجات [illegible] دیگر و در ورم صفراوی هر صباح سکنجبین یا شربت آلو یا تمر هندی بلعاب تخم [illegible] یا شیره تخم خرفه بنوشانند و غذا ماء الشعیر [illegible] و آب هندوانه دربن نفع میکند و باقی علاجش قریب بعلاج ورم دموی ست الادرجبر و فصد سعید مینویسد که در ابتدا فصد باسلیق از جانبیکه ورم دران باشد باید کرد و اگر در هر دو خصیه ورم باشد اول فصد از دست چپ کنند بعده روز دوم از دست راست نمایند و بحسب حاجت و قوت خون برآرند و طلا بلعاب و آب عنب الثعلب و آب حی العالم و صندل و گلاب کنند و تبرید مزاج بشربها ماء الشعیر و بعده بسکنجبین نمایند و با شیره انار شیرین امر کنند و شیره تخم خرفه و لعاب اسپغول سکنجبین و جلاب بدهند پس اگر ورم تحلیل شود و تب ساکن گردد و بمزوره غوره غذا سازند و بعد نزول نقا

سوم بروغن بمالند و در حمام داخل شوند و بر موضع ورم آب نیمگرم بریزند **قرشی** گوید که بعد فصد و استفراغ صفرا و تلیین طبیعت و تقلیل غذا و ترک لحوم و تعدیل مزاج اول از روغن گل و اندکے سرکه بآرد باقلا یا آرد جو ضماد کنند و یا سرکه و گلاب و عصارهٔ کاسنی یا کاهو یا کشنیز تر نهند و آنچه مجرب و محمود است اینست که بنفشه و باقلا هر دو باریک بسایند بعد از ان اقدام بر انضاج کنند مثل بابونه و خطمی و باقلا و تخم کتان نطول با آب آن تضمید بثفل آن و برگهای آن سائیده و به آنکه صاحب شفاء الاسقام برین اجزا اکلیل الملک و زیرهٔ سیاه و حلبه و بنفشه عوض باقلا افزوده و وزن هر یک سه درم نوشته و گفته که بعد از ان بروغن گل و زردهٔ بیضه مخلوط سازند ابو منصور گوید که لقیمولیا و اندک زعفران و عنب الثعلب و آرد جو و خطمی سفید و غیره که در ادویهٔ مرکبه مذکور شد مساوی گرفته ضماد نمایند و اگر در انجا آثار غلبهٔ خون باشد فصد باسلیق کنند و این دوا نیکوست عدس مقشر و گل سرخ و پوست انار در آب بنگ پخته بروغن گل آمیخته ضماد نمایند که بسیار نافع ست **ابن احمد** گفته که مرهم مذکور مطلقاً نافع ست و نزد ضربان سرکه بگلاب و لعاب اسپغول و یا آب عنب الثعلب با افیون مفید

علاج ورم بارد خصیه

در بلغمی منضج بلغم دهند و وقتے بمرات نمایند پس اضمدهٔ محلله مثل آرد باقلا و نخود و زیرهٔ سیاه و اکلیل و بابونه و حلبه و مقل و موم و روغن خیری و زردے بیضه و منضج و مانند آن ضماد کنند و یا صبر در شراب پخته ضماد نمایند و چون گل ٹیسو را جوشانیده بر خصیه بندند برای دفع ورم و تسکین درد استرخای خصیه بعدیل ست و نطول از آب مطبوخ آن نیز درین باب مجرب و ضماد بیضهٔ سنگ پشت برای ورم بارد خصیه مجرب است و مغز تخم بیدانجیر در شیر گاو پخته ضماد کردن نیز آزموده است و در تحلیل افراط نکنند تا ماده صلب نشود بلکه محلل ذی تلیین بکار برند و اضمده با روغن کنجد و با زردهٔ بیضهٔ مرغ سرشته استعمال نمایند و اگر حاجت تنقیه شود مسهل بلغم دهند و بهترین غذا نخود آب ست و در ورم سوداوی صلب منضجات سودا بنوشانند و تی بمقیئات سودا نمایند و بادویهٔ ملینهٔ محلله مثل بابونه و اکلیل و برگ کرنب و حلبه و تخم کتان و امخاخ مثل مخ ساق البقر و گوزن و شحوم مثل شحم بط و ماکیان و صموغ مثل مقل و اشق و میعهٔ سائله بمیفختج ضماد کنند و مرهم حب السفرجل و مرهم اکبر نیز در تلیین و تحلیل مجرب و بعد حصول تلیین در ورم تنقیه از مسهل سودا و حب افتیمون نمایند و در ورم ریحی سبوس گندم و نمک و کاورس و نانخواه و تخم شبت و کذا ابشاک موش گرم کرده تکمید کنند و جوارش کمونی خورانند و روغن یاسمین که اندر ان مشک و جند بیدستر حل کرده باشند در احلیل چکانیدن نافع ست و همچنین بستن برگ تنباکو گرم کرده و یا پارچهٔ سفید چهار ته کرده در شراب برانڈی تر نموده بر خصیه نهند و از بالا آنکه با مطبوخ تنب کنند سوزش در جلد پیدا بوده رطوبتی غریبه بعرق بیرون خواهد شد و در عمل یکی دو بار نفع رو دهد و اگر زائل نشود هر چه در ورم بلغمی گذشت بکار برند ذکر ادویهٔ مفرده مفید اورام بارد خصیه ضماد صابون الغاف که آن شجرهٔ ابی مالک ست و کذا بابونه در تحلیل ورم انثیین مجرب سوید ست و کذا جوزبوا چون سی روز متواتر ضماد کنند در تحلیل اورام صلب و غیر صلب مجرب اوست و ضماد نخود سرخ یا سیاه تنها و بعسل مطبوخ و کذا کشنیز بعسل و کذا زیرهٔ سیاه تنها یا با آرد باقلا در زیت و کذا زیره بعسل و کذا موم زرد در زیت در آفتاب گداخته و کذا زیره و یا قردمانای مطبوخ صائم بعسل و زیت آمیخته و کذا سداب و برگ غار کوفته با آب پخته و کذا حند قوقا و کذا روغن آن و کذا عسل و شراب و نمک و کذا تخم خرمای کوفته مثل غبار ساخته بسرکه و کذا کرسنه با آب سرشته و کذا نفط سفید و کذا اسفیداب و مقل ازرق بمیفختج سرشته و کذا مویز سیاه منقے و آرد باقلا مثل عصیده پخته در روغن بابونه آمیخته و کذا مرزنجوش سوده بروغن گل و موم سرشته و کذا خمیر آرد و پودینهٔ کوهی و نمک آمیخته و کذا ایرسا در سرکه پخته و شراب و ضماد صبر و کذا اشنه و بستن نان گرم هر واحد محلل ورم بارد ست و ضماد اکلیل الملک مطبوخ بمیفختج و کذا اشق بسرکه و کذا تخم فنجنکشت یا برگ آن با روغن زرد و برگ کرم و یا بموم و کذا مقل ازرق و کذا برگ لغنغ و مویز منقے سرخ رنگ و کذا نخود سرخ کوفته با آب پخته و کذا آرد باقلا و زیره کذا نخود هر یکم هر واحد محلل و ملین ورم صلب ست و کذا شراب و ضماد تودری نافع و دیگر برگ بکاین در آب جوشانیده گرما گرم بر خصیه بستن برای تحلیل ورم معمول استاد مرحوم ست و دیگر بیضهٔ کچهوه در آب کشنیز سبز یا آب عنب الثعلب سبز سائیده و گاهی همراه دیگر محللات مثل زیره و زرد چوبه

در آب پخته بجهت اورام بارد خصیه معمول ست و کذا اسطوخودوس یکتوله بشیر گاو پخته دیگر اکلیل الملک بشیر گاو پخته و گاہے مرلشن داخل کرده و گاہے بروغن حنا و گاہے بروغن بابونه و کذا ضماد کنجد سرخ که در ملک مالوه لکہی تلی گویند در اورام بارده معمول دیگر پشک شتر و ہلدی قدرے سوده با آب پخته تا غلیظ شود نیم گرم ضماد کردن و کذا تخم مین پہل در آب برگ نازبو سائیده و کذا بیخ بید انجیر سبز که سائیده نیم گرم و کذا تخم کویل کوفته بیخته نیم گرم و کذا مغز تخم بید انجیر با آب سائیده گرم کرده در روز دو سه بار و کذا مازو واسگند با آب سائیده نیم گرم و کذا انگور سائیده نیم گرم لیپ کردن و بالاے آن برگ پان بستن و کذا امروده با برگ و شاخ کوفته قرص بسته نهادن و کذا ریحان با آب سائیده ضماد کردن هر واحد مفید ورم بارد ست ذکر ادویه مرکبه که نافع اورام بارده خصیه است گل پلاس برگ قنب اشنه برگ نیب برگ پنجنگشت هر یک چهار توله بادیان پنج توله در آب جوشانیده بخور دهند دیگر قویتر برگ انار و شبت سبز و بابونه و افتیمون هندی و برگ نیب و برگ پنبه باغی هر یک پنجتوله بدستور استعمال کنند دوا عنب الثعلب چهار ماشه اکلیل الملک بابونه آرد جو آرد باقلا هر یک سه ماشه در آب مکوه سبز حل کرده ضماد نمایند و عنب الثعلب اصل السوس گل سرخ تخم خطمی پرسیاوشان جوشانیده گلقند مالیده بنوشند با بیخ کاسنی اضافه کنند ایضاً برای ورم و صلابت خصیه لعاب گل خطمی سه ماشه شیرهٔ خار خسک شیرهٔ حب القرطم هر یک شش ماشه عرق عنب الثعلب ده توله نبات یکنیم توله بنوشند و عنب الثعلب شش ماشه گل خطمی چهار ماشه گل سرخ سه ماشه اکلیل الملک تخم کشوث هر یک چهار ماشه سائیده بشیر گاو پخته روغن گل داخل کرده ضماد نمایند و یا گل خطمی گل بابونه کوفته بیخته بشیر گاو پخته ضماد کنند و عرق عنب الثعلب پنج توله بنوشند ایضاً تخم کشوث سه عدد مغز تخم بید انجیر سپیده چوب هر یک نیم دام ہلدی گیرو هر واحد دو ماشه مغز پنبه دانه یکدرم ادویه کوفته بیخته و مغزیات صلایه کرده در بیضها آمیخته نیم گرم ضماد نمایند ضماد برای ورم بارد تالیف حکیم شریف خان گل خطمی بیخ خطمی کنجد سیاه تخم کتان حلبه اکلیل الملک آرد باقلا هر یک چهار ماشه مرمکی گل بابونه زیرهٔ سیاه مقل زرد اشق میعه سائله هر یک سه ماشه موم پیه گرده بز هر یک دو توله روغن گل چهار توله سنبل الطیب دو ماشه بطور مرهم تیار نمایند ایضاً تخم حلبه تخم کتان گل خطمی گل بابونه اکلیل الملک عنب الثعلب هر یک چهار ماشه زیرهٔ سیاه دو ماشه در آب عنب الثعلب تازه سوده زرده بیضه مرغ یکعدد و روغن گل یکتوله آمیخته ضماد نمایند ایضاً در ورم غیر حار مویز منقی و زیرهٔ سائیده آرد باقلا پیه ماکیان و پیه گرده بز آمیخته ضماد کنند ضماد که اورام بارده خصیه را بغایت نافع ست و بورم حار عند الانحطاط نیز مفید آرد باقلا حلبه بابونه زیرهٔ سیاه مویز منقی با آب و روغن کنجد سرشته ضماد کنند ایضاً برای ورم بارد و صلب اکلیل الملک بابونه خطمی مقل تخم مرو حلبه آرد نخود زیرهٔ سیاه مساوی بلعاب تخم کتان و روغن کنجد سرشته ضماد کنند و اگر مویز منقی نیز آمیزند بهتر بود ضماد که ورم بارد و مجمع را مجرب ست مغز تخم بید انجیر زیرهٔ کرمانی گل بابونه اکلیل الملک باقلا آرد جو فلفل برگ قنب هر یک یکجزو مویز منقی حلبه هر یک نیم جزو ایضاً برای ورم بلغمی بابونه اکلیل الملک شبت بنفشه خطمی برگ غار برگ کدو برگ عنب الثعلب برگ شلجم برگ چقندر جوشانیده بر بخار آن انکباب و با آب آن نطول و بثفل آن ضماد نمایند ایضاً برای ورم بارد اسبند یکجزو زنجبیل زرد چوبه هر یک ربع جزو سائیده در آب پخته ضماد نمایند و برگ بید انجیر بران بندند در روز دو سه دفعه زائل گردد و اگر قدرے جدوار و فلفل سیاه اضافه نمایند قویتر گردد ایضاً گیرد سونٹھ مغز بنوله کنجد سیاه جمله برابر گرفته با بول ماده گاو بپخته و سائیده نیم گرم ضماد نمایند در سه روز ورم و صلابت برطرف شود ضماد اول ازو سبز یک عدد سائیده بر ورم ضماد سازند چون خشک شود بکهان بید ریوند چینی گوگل بهینسه هر یک پنج ماشه در آب سائیده گرم نموده ضماد سازند و بالای آن برگ گلچکان گرم کرده بندند در سه چهار روز ورم و کلانی خصیه فرو آید ایضاً نافع ورم خصیه و درد آن سهنگره پشک موش نکهچکنی مساوی تخم رواسن دو چند در آب برگ بید انجیر سائیده ضماد نمایند و ضماد تخم سنبهی والسی و عسل نیز مفید و اگر زیرهٔ سفید و فلفل سائیده با آب بہرند و طلا نمایند نافع سختی خصیه است ایضاً برای تحلیل ورم صلب مالش بچهار روغن یعنی روغن بید انجیر و روغن گل و روغن بابونه و روغن جوز مائل برابر آمیخته نیم گرم مفید ست و بعد آن برگ تنباکو یا برگ بید انجیر گرم کرده بر بندند ایضاً مغز کسنجوه کنجد سیاه کالی زیری

ایلوا ابلهری مساوی با آب کبیکوار سائیده نیم گرم ضماد نمایند و بالایش برگ بید انجیر ببندند ایضاً که ورم سوداوی را نافع زوفای رطب یک توله پیه گاو و مغز ساق گوزن هر یک نه ماشه روغن گل روغن سوسن هر یک یک توله ضماد کنند ایضاً برگ انگور در آب انگور سخته مالیده سه توله آرد حلبه و باقلا بابونه هر یک نه ماشه پیه مرغ یکنیم توله ایضاً انجیر خشک ده عدد برگ سرو و زنبق هر یک و نیم توله پیه سه توله به روغن بابونه و عسل هر یک یک نیم توله ایضاً قوتیر مقل ازرق اشق آرد باقلا هر واحد یک توله و سکبینج چهار توله اقوال الطب مسیحی گوید که چون در خصیه و قضیب ورم بلغمی حادث شود باید که با کلیل الملک مطبوخ در سکبینج مخلوط به زرده بیضه و آرد گندم ضماد نمایند و یا بگیرند مویز منقی و آرد باقلا و اندک زیره سیاه در در آب و روغن کنجد سخته ضماد کنند و اگر ورم از ماده غلیظ باشد به طبیخ النعنع و نمام و مرزنجوش بدان نطول کنند و به زهره گاو و در عسل سرشته ضماد نمایند و این ضماد نفع بورم و صلابت انثیین کند آرد باقلا آرد نخود هر واحد ده درم تخم فنجنگشت پنج درم مویز منقی پانزده درم مویز را کوفته بسائر ادویه سوده آمیزند و پیه بط و پیه گوزن هر واحد دو اوقیه زیت اوقیه گداخته با ادویه مع اندک روغن سوسن آمیخته ضماد کنند و یا انجیر پنج عدد با یک قبضه کرنب به زیت و قدرے پیه ماکیان بپزند تا پخته شود پس بسایند تا مثل مرهم گردد و ضماد نمایند و یا بگیرند بابونه و حلبه و باقلا و سکبینج بسرشند و یا کرنب در آب بجوشانند و با آرد حلبه آمیخته ضماد کنند بو علی سینا گوید که ورم بارد خصیه اکثر در حال سوء القنیه و استسقا عارض میشود و علاجش منضجات مذکوره در ورم حار ست و از انجمله است آرد باقلا و آرد حلبه بمثابه و ایضاً کرنب قبضه انجیر پنج عدد در آب بپزند تا مهرا شود بدان ضماد نمایند و تدبیر ایشان آرد نخود و آرد باقلا و زیره و پیه گرده و بابونه و اکلیل الملک ست از ان مرهم سازند و ایضاً مقل در سکبینج گداخته استعمال کنند و تقطیر روغن زنبق در احلیل بحرارت نافع عجیب ست و ایضاً بگیرند مصطکی و انزروت و در طلا کنند و روغن زنبق آمیخته طلا کنند و روغن بید انجیر را در اورام خصیه خاصیت تاثیرے ست و یا مشک به روغن زنبق در احلیل بچکانند که بغایت مفید ست و در ورم صلب بگیرند انجیر و پیه بط پاسه پاره جزو برگ زیتون و برگ سرو و اشق هر واحد نیم جزو و لطلا و روغن گاو بیامیزند و ایضاً قلقطار و زوفای رطب و موم و روغن گل و مغز ساق گوزن و برگ علیق اجزا مساوی از ان مطبوخ بسازند و ایضاً بگیرند مقل و اشق و در مثلث حل کنند و با اندک باقلا و روغن آمیزند و این علاج عجیب ست بگیرند سبوس گندم و خوب بکوبند و در غربال تنگ سوراخ ببیزند و اشق در سکنجبین حل کرده بدان بسرشند و بر موضع لزوم نمایند و این ضماد معتدل الحرارت ست و دوام اعاده این نمایند که به صلابت را نافع ست و ایضاً برای صلب بابونه و حلبه و باقلا و روغن گاو و عقید عنب و یا انجیر مهرا بدان ضماد نمایند و ایضاً خاکستر تخم خربزه دو جزو خطمی یک جزو در سرکه سائیده ضماد کنند مصنف جامع و کامل گوید که اگر ورم خصیه بارد باشد مقل را در سکبینج ترکرده با اسفیداب سائیده طلا کنند و یا بگیرند کندر و زیره و باقلا مساوی و سائیده به پیه او زیت گداخته آمیزند و طلا کنند و یا بگیرند باقلا و حلبه و بابونه و اکلیل الملک و باریک سائیده با پیه گداخته آمیزند و به سکبینج سرشته طلا نمایند و بر بندند و یا بگیرند آرد باقلا یک حصه و زیره کرمانی نیم حصه و باریک سائیده به روغن کنجد مدقوق بسرشند و ضماد سازند و یا مویز خراسانی منقی در آب ترکرده خوب بسایند با روغن کنجد مدقوق معصور و بدان آرد باقلا و آرد نخود و اندکے زیره بسرشند تا مثل مرهم گردد و بدان ضماد کنند اگر ورم بارد صلب باشد و این دوا ورم صلب را نیز نافع ست آرد نخود و آرد باقلا اکلیل بابونه بنفشه مساوی باریک سائیده بگیرند و منقے مثل مجموع و در هاون نیک بسایند و اندک پیه بط با روغن سوسن گداخته همه را در هاون خوب حل کنند تا مخلوط گردد و پس طلا نمایند و ایضاً خاکستر کرنب بزر کتان هر دو سائیده با پیه خنزیر کوفته غیر گداخته ادویه بدان بسرشند و بر خصیه صلب ضماد کنند اسمعیل ابو سهل نیشو گوید که در آماس سرد و آماس صلب قضیب و خایه ضماد معتدل و محلل بکار برند چون اکلیل الملک با سپیده مثل خاگینه پخته و زردی بیضه مرغ و آرد جو و آرد گندم مع سبوس بهم سرشته و آرد باقلا در شراب یا در ماء العسل یا در سکنجبین مثل عصیده پخته و مشک را به روغن بید انجیر حل کرده در مجرای قضیب بچکانند و اگر باستفراغ حاجت بود اول قی کنند و حقنها و شیافهای معتدل بکار برند و تدبیر لطیف کنند و به آهی آماس

صلب بگیرند آرد حلبه و آرد باقلا هر یک ده درم زیره کرمانی و آرد نخود و کشنیز خشک هر یک سه درم مقل پنج درم همه را در می پخته یا بماء العسل عصیده کنند و یا بگیرند برگ کرنب پخته و آرد جو و آرد حلبه سرشته ضماد کنند و اگر آرد باقلا و بابونه و پیه بط با آن یار کنند قوی گردد محمد بن الیاس گوید که در ورم بلغمی هر صبح جلاب از اصل السوس و بادیان هر واحد سه درم با گلقند شکری ده درم بنوشند و غذا مزوره نخود و مغز قرطم سازند و تلیین طبیعت بمطبوخی که در آن تربد و انیسون و بادیان و بادرنجبویه باشد باید کرد و یا از تخم شبت و تخم شلجم و تخم خربزه و اصل السوس بروغن کنجد و عسل و نمک حقنه کنند و باقلا و حلبه وغیره که در قول مصنف جامع گذشت مساوی کوفته بیخته بروغن بابونه یا روغن شبت سرشته طلا کنند و یا بگیرند مقل و کندر و موم و روغن بابونه و قیروطی ساخته طلا کنند و در ورم سوداوی هر صباح جلاب از بادرنجبویه و گاوزبان و اصل السوس هر واحد سه درم با گلقند شکری ده درم بیاشامند و غذا بدستور بلغمی دهند و تلیین طبیعت بمطبوخ افتیمون یا حب او کنند و یا ضمهٔ ملینه مثل پیه بط و ماکیان و مغز ساق گاو و روغن بنفشه و مقل ضماد کنند و یا بگیرند آرد باقلا و آرد نخود و اکلیل و بابونه و شبت اجزا مساوی کوفته بیخته با آب کرنب سرشته ضماد نمایند خجندی گوید که قے باصل السوس جوشانیده یا تخم ترب نمایند و تلیین طبیعت باین حقنه کنند بابونه سنای مکی اکلیل الملک هر یک پنج درم بسفایج سه درم تربد درم بورق درم شکر سرخ ده درم حب قرطم کوفته پنج درم شبت قبضه بدستور مقرر مرتب ساخته حقنه بدان کنند و بمطبوخ تربد و غاریقون و سنا و خیارشنبر و گلقند و مانند آن اسهال آورند و به بنفشه و خطمی طلا کنند و در سوداوی تلیین سحقیه مذکور کنند و اضمده که در قول ابن الیاس گذشت بکار برند ابن هبة الله گوید که اگر ورم بلغمی باشد اول مستفرغ بلغم بنوشانند و جلنجبین دهند و آب نیم گرم بران آشامند و روغن یاسمین یا روغن بان بمالند و بآب دریا حین بشویند و ضماد نخود و آب سازند و اگر تحلیل نشود کنند آرد باقلا زیره سوده در پیه گرده بز و موم گداخته آمیزند و ضماد کنند و اگر ورم صلب باشد تنقیه از خلط سوداوی نمایند و بآرد نخود و باقلا و تخم کتان و خاکستر کرنب و بابونه و اکلیل الملک و بنفشه خشک با پیه بط و بز در روغن سوسن آمیخته ضماد کنند و اگر ورم تحلیل نشود بمقل و اشق و میعه سائله که در میبختج حل کرده بدان اندک آرد باقلا و روغن سوسن آمیخته ضماد کنند و بآب نیم گرم بشویند و غذا مزوره زیرباج دهند قرشی گوید که در بلغمی منضجات مثل آرد حلبه و باقلا بشراب ضماد کنند و همچنین آرد باقلا و جو و زیره و بابونه و اکلیل الملک و در ورم صلب تنقیه سوداوی و تضمید بزوفا رطب و پیه بقر و مغز ساق گوزن و روغن گل یا روغن سوسن نمایند صاحب کتاب عین الحیات وغیره نوشته اند که برای اورام خصیه کشادن رگی که بر پشت ابهام است از دست مخالف ورم و همچنین سوراخ فراخ کردن در گوش از جانب مخالف ورم و اگر ورم در هر دو جانب باشد همین هر دو عمل از هر دو جانب نمودن مجرب است و ایضا داغ کردن قریب به بند دست از طرف ابهام از جانب موافق ورم نیز از مجربات است و ایضا بقول رازی اگر ورم کهنه گردد و هیچ تدبیر نبرد و اگر در خصیه راست بود بر باسلیق دست چپ بپارچه بافته داغ نهادن و اگر در چپ بود بر باسلیق راست داغ دادن و بعد از داغ سرطان نهری کوفته ضماد کردن اثر عظیم دارد و ایضا داغ بر سر ابهام پای مخالف ورم و ضماد خاکستر چوب انگور بکچنه و خطمی و جو با سرکه دافع ورم ماکول است

وجع خصیتین

سبب درد خایه حرارت یا برودت یا ریح یا ورم یا ضربه و سقطه یا ترک جماع تا مدتی باشد تشخیص این اسباب چنین کنند که اول احوال ورم یا وقوع ضربه بر خصیه یا ترک جماع از مریض بپرسند اگر اقرار یکی ازین هر سه کند سبب درد همان باشد والا حال شدت و خفت درد و حرارت و برودت ملمس خصیه دریافت نمایند و اگر درد شدید و ملمس حار بگوید و با التهاب و حرقت بود سببش حرارت باشد و اگر درد اندک و ملمس بارد بیان کنند و با خدر بود سببش برودت باشد و اگر درد با تمدد و انتقال بلا ثقل بود سببش ریح باشد علاج اگر ورم باشد علاج آن مذکور شد و اگر از حرارت بود تبرید دهند و عصارات بارده مثل آب کدو و آب کشنیز و عنب الثعلب تازه و کاسنی سبز و دیگر مبردات ضماد کنند و نزد شدت درد اندک شوکران یا افیون اضافه کنند و در سوزش بسیار قدری کافور نیز داخل نمایند و اغذیه بارده دهند و خجندی گوید که اگر حرارت مادی بود و احتیاج باخراج خون باشد فصد صافن و حجامت قطن یا ساقین نمایند و پارچه مبلول بگلاب و سرکه

یا با آبهای مذکوره یا آب کاکنج ممزوج بگلاب بنهند و بهر صبح شربت تمر هندی یا آلو بخارا یا سکنجبین یا شربت نیلوفر یا شربت دینار بنوشند و تلیین طبیعت بحقنهٔ لین خفیف یا بشرب ملینات مثل شیرخشت و ترنجبین و شربت آلو مسهل یا شربت ورد کرر یا آب انار این کنند و اگر حرارت غیر مادی باشد تنها تبدیل کفایت کند و اگر از برودت باشد اصل السوس مقشر نیکوفته پرسیاوشان بادیان و مانند آن در آب جوشانیده گلقند داخل کرده بنوشند و گلقند و زنجبیل و دارچینی تناول کنند و مروخات حاره مثل پیه بط و پیه مرغ و روغن بیدانجیر و روغن بابونه که دران قدرے فرفیون حل کرده باشند بمالند و غذا نخود آب بهتر ست و جخندی گوید که تمریخ به روغن خسروحج که دران جندبیدستر حل کرده باشند و تنطیل با آب مطبوخ اکلیل الملک و بابونه و مرزنجوش و قیصوم و شبت و مانند آن و تلیین طبیعت بحقنهاے بابونجی و لبلابی و تربدی بحسب اقتضا نمایند و اگر برودت مادی باشد و حاجت بشرب مسهلات افتد تنقیه بادویهٔ منضجات مناسبه موافقهٔ خلط موجب نموده مسهلات مقوی مثل غاریقون و تربد بنوشند و اگر برودت سادج باشد بر مسهلات مقابل آن اقتصار کنند و اگر از ریاح باشد جوارش کمونی خورانند و سبوس گندم و نمک تکمید نمایند و اطلیهٔ حارهٔ محلل ریح مثل بابونه و اکلیل الملک و پودینه و سداب ضماد کنند و در آب جوشانیده نطول سازند و جندبیدستر و روغن یاسمین و سداب آمیخته بمالند و نطول که در وجع گرده که ریحی مذکور شد اینجا نیز مفید بود و برگ فنجنکشت و نیب و انبرگل بابونه عنب الثعلب بادیان هر یک سه توله جوشانیده بخور دهند و بعد از ان مقل یک توله در سرکه و آب برگ کوه حل کرده بابونه سنبل الطیب هر یک نه ماشه سوده آمیخته نیم گرم ضماد کنند و در ریاح سوداوی تنقیه سوداوی باراجعین مفید بود و آنچه بسبب ریاح بواسیر باشد اطریفل و تراکیب مقل دهند و بقول حکیم ممدوح هر صبح انیسون و بادیان و یا کرویا و تخم فنجنکشت هر یک دو درم و گلقند عسلی پانزده درم خورانند و مزوره نخود و گوشت کبک یا دراج دهند و روغن زنبق یا نرگس چند آمیخته بمالند و اگر از ضربه و سقطه باشد فصد باسلیق یا صافن یا حجامت ساقین و قطن نمایند و اگر حاجت تلیین افتد حقنهٔ لینه بعمل آرند و رادع غیر قابض تا الم بنیارند مانند بنفشه و نیلوفر و کدو و برگ خطمی و عنب الثعلب و کرنب ضماد نمایند و بعد از ان بقول شیخ لعاب خطمی و بابونه و مانند آن استعمال کنند و ایضاً گاو گیج و مرکی با آب سرد و برگ کتان با آب سرد سوده و روغن گاو و علک البطم مساوی ضماد سازند و ضماد زرد چوب سوده و زردی بیضهٔ مرغ آمیخته نیم گرم نیز نافع ضربهٔ خصیه است و ایضاً اگر فوطه بیجا شده باشد و درد و تب هم بود و شیرهٔ تخم قرطم شیرهٔ خیارین خسک شیرهٔ تخم خربزه گلقند بنوشند و تخم کشوت در روغن گل حل کرده ضماد کنند و اگر از ترک جماع بود امر بمباشرت کنند و اگر اندکے باقی ماند ادویه بارده مخدره مدره مثل حب الکاکنج و تخم خشخاش و کاهو و کشنیز شرباً و ضماداً استعمال کنند

عظم خصیتین

گاه باشد که خصیه بزرگ شود نه بواسطهٔ ورم و نفخ بلکه بسبیل فربهی چنانچه پستان بزرگ شود علاج در ابتدا ادویه سرد مخدر مانند بیخ لفاح و پوست خشخاش و بذر البنج و حکاکه سنگ سن و حکاکه اسرب و حکاکه سنگ آسیا با آب کشنیز سبز طلا کنند و بعضے درین گل ارمنی و سرکه می افزایند و خاکستر پشک بز و بذر البنج هر دو برابر سائیده ضماد کردن نیز خصیه بزرگ را کوچک کند و ضماد مرداسنگ با آب کشنیز سبز سوده نیز مزیل سمن خصیه است و یا گل قیمولیا سفیداب قلعی هر یک دو درم شب یمانی راز و سنبر هر یک نیم درم کوفته بیخته بعسل و روغن گل سرشته چند مرتبه ضماد نمایند و ادویه مانع بزرگ شدن پستان که در امراض ثدی مذکور شد درینجا نیز مفید بود و تقلیل غذا ضرورست و هرگاه این مرض مستحکم شود علاج نپذیرد و شیخ میفرماید که با دویه بارده که بدان علاج پستان بزرگ میکنند مثل طلا شوکران و بذر البنج علاج کنند و هرچه قوت غاذیه را ضعیف کند بکار برند و حکاکه اسرب محکوک بعض او بر بعض با آب کشنیز سبز طلا نمایند و مداومت چکانیدن روغن زنبق مدا تحلیل نفخ بدان و تعدیل آن میکنند و جرجانی مینویسد که این ضماد تحلیل کند و نیز منقے پیه مرغ پیه گرده موم زرد هر یک دو درم زردهٔ تخم مرغ یک عدد مصطگی سوده پنج درم پیه ابا موم و روغن کنجد بگدازند و با زردهٔ بیضه بیامیزند و در هاون حل کنند پس مصطگی آمیخته بسایند بعده موم باریک سائیده و چیزے ابزند تا نرم شود و جمله را بسر شند و بکار برند و بقول صاحب شفاء الاسقام بگیرند بیخ بذر البنج و گل قیمولیا و سفیداب اسرب و همه را سائیده طلا کنند و یا بگیرند سنگ آسیا و سنگ فسان که بدان کارد را تیز میکنند و یکی را بر دیگرے با آب کشنیز یا گلاب بسایند و طلا کنند و انطاکی گوید که اگر از غلظ میان اغشیه باشد پس اگر با درد و بے درد باشد و علاجش با طلیان و العبه

و حکاکه اسرب بیخ و کشنیز تر کنند و بدون ورد بارد باشد و علاج شقوق کران عسل و مصطگی و مرطلا آرد و روغن قسط و زفت و مرغ و آب نخود و زوفا و بول نطول باید کرد و سوده که نوشته شد که ضماد صبر و جوز السرو و عظم خصیتین مجرب است و صبر حضر موتی یا مخالی بابونه سقوطری و از سعید بن ابراهیم نقل کرده که ضماد گل ارمنی و سفیداب و کذا توتیای کرمانی بعد بیخ تازه و کذا شوکران بسرکه سرشته و کذا افیون محلول با آب کشنیز سبز و کذا جوز ابهل و مازوی سبز و کذا زیره و جوز السرو و کذا مرد و مصطگی هر واحد نافع ست

ارتفاع خصیه و صغر آن

گاه خصیه از کیسه بسوی عانه بالا رود و غائب شود و درد کند و اکثر حرکات را منع نماید حتی که بول بدشواری آید و هنگام بول درد کند و تقطیر البول حادث شود و گاهی خصیه کوچک شود و سبب این هر دو غلبه برودت و ضعف بر انثیین است چنانچه هنگام خوف شدید و در آمدن در آب سرد عارض میشود یا از سقوط قوت چنانچه در امراض حاده می افتد علاج جهت ارخا و تسخین بحمام و دوا الحلتیت مداومت کنند و بطبیخ بابونه و تخم کتان و اکلیل و سوسن آبزن نمایند و نطول کنند و در رو کرده هر بیخی گذشته استعمال کنند و روغنهای گرم مثل روغن بابونه و سوسن و قسط و بان و روغن فرفیون و زهره گاو و انگژد بمالند و از ادویه گرم مثل حلتیت و حلبه و فرفیون ضماد کنند یا حلبه و مرزنجوش و اکلیل و بابونه و بزرکتان و سبوس گندم بماء العسل پخته طلا سازند و اگر ادویه مذکوره در حمام طلا نمایند بهتر و قوی اثر کند و اگر بعد حمام محجمه بزرگ بران نهاده باهستگی بکشند خصیه را فرود آرد و ادویه و اغذیه مسخنه خورانند و این آبزن علوسخان نیز مفید بود بابونه مرزنجوش حاشا نمام و فاخی خشک عنب الثعلب برگ زیتون اکلیل الملک تخم کتان جوشانیده روغن قسط و روغن ناردین داخل کرده در طشتی کنند و مریض را دران نشانیده مکرر آن آب را در آفتابه کرده بر پشت و زهار بریزند و بملایمت دست از اعلی باسفل بمالند تا خصیه بجای خود آید و این ضماد نیز نافع ست برگ زیتون برگ سرو اشق مقل ازرق موی منقی نرم کوفته بماء العسل سرشته روغن گاو و روغن شبت و روغن قسط داخل کرده ضماد کنند و بقول شیخ اطلیه و اضمده مقوی باه نافع بود و کذا استحمامات و آبزنات متوالیه و ابو منصور گوید که چون خصیه بسوی زهار مرتفع شود مریض را هفت روز متواتر در آب گرم نشانند و هر روز در احلیل او انبوبه نقره داخل کرده سخت ببندند تا حالبین منتفخ شوند فی الحال خصیه بمکان خود فرود آید و نشستن در آب کبریتی نیز مفید ست و کذا کثرت تناول امراق مبزره مقویه و بقول جالینوس اگر این مرض بعد مرض حاد عارض شود بر موت دلالت کند و علاج نپذیرد و بدانکه گاهی بر سبیل ندرت قضیب مرتفع شود و در ظاهر هیچ اثر نماند و اسباب و علاج این همان ست که مذکور شد

دوالی صفن و صلابت آن

گاهی بر کیسه خصیه و حوالی آن رگهای سطبر ملتوی بسیار ظاهر شوند و گاهی دران هیچ علتی پیدا نشود و علاج بران کارگر کنند و بیشتر بران سختی و درشتی پیدا شود و آن از جنس اورام بارده بود و گاهی مثل این بر جمیع انثیین عارض شود و مشی متعذر گردد و آنرا قروالدوالی نامند و اکثر این مرض در خصیه چپ عارض شود بسبب ضعف او و وصول رگی زائد دران و انصباب مواد بسوی آن و سبب انصباب بسوی عروق خصیه علیت ست علاج هرچه در علاج دوالی ساقها باید و آنچه در ورم صلب خصیه گذشت استعمال نمایند و قی و تنقیه بادویه محلله و مسهله مفید ست و بقول صاحب جامع این مرض را قروالدوالی گویند و فصد باسلیق و شرب ادویه مسهل سودا و استعمال قی و حقنات سودا تا بدن از ان خلط تنقیه یابد مفید بود و بعضی اطبا درین مرض فصد عروق ظاهر بر خصیه میگیرند و بعد از ان اضمده ملینه محلله مثل ضماد دیکه در ان حلبه بزرکتان و خطمی سفیده و پیه گرده و روغن سوسن افتد ضماد میکنند و صاحب این مرض را از تدبیر مولد سودا منع کنند و باغذیه معتدله و اغذیه حاره رطبه غذا سازند

استرخای صفن

گاهی کیسه خصیه دراز و مسترخی میگردد بسبب حرارت و رطوبت هوا چنانچه در بلاد جنوبی قریب دریا میشود و این قبیح منظر بود و گاهی چندان دراز شود که هنگام برخاستن بر پاهی آید و موجب الم گردد علاج ادویه باردۀ قابضه مانند مازو و مورد و گل سرخ و عدس و قرظ و گلنار و جفت بلوط و کزمازج در آب جوشانیده صاف نموده نطول کنند و ثفل آن بر بندند و همین ادویه را در آب پوست انار سائیده ضماد کنند و بقول شیخ تقلیل جماع کنند و بعضی اطبا بعض صفن فاضل را قطع میکنند و باقی را میدوزند بهتر آنست که اول بدوزند پس پوست فاضل را قطع کنند و بعده بدوای اشک مثل

ذرور اصفر یا مراهم علاج کنند و هرچه در علاج خروج مقعد گذشت درین مرض نافع بود و انطاکی گوید که اول قوابض مثل مازو و سرمه و سماق و قرظ و پوست انار ضماد کنند پس اگر فائده نکند قطع کنند و بدون نفس مثل جراحت علاج کنند و درین ضرری نیست

قروح خصیه و ذکر و حوالی آن

ریشی که بر خایه و کیر و نواحی آن افتد زودتر بعلاج آن مشغول باید شد و نباید گذاشت که متعفن شود چه دران هنگام علاج وی مشکل گردد و شیخ میفرماید که قروح عارض درین مواضع ردی و ساعی بود یعنی پهن شود بهر آنکه بنواحی این اعضا عفونت سرعت کند بسبب آنکه از هوا پوشیده و مائل بحرارت و رطوبت و قریب بمجاری فضول اند و من وجه شبیه بقروح احشاء هم باشند و ردی تر قرحه آنست که در عضلات بیخ قضیب و مقعد باشد بهر آنکه محتاج بتخفیف قوی بود و معذلک حس او شدید قوی باشد و گاه احتیاج بقطع نفس قضیب افتد چون قروح بران متعفن شود و پهن گردد و بالجمله سبب آن انصباب خلطی تیز از اعلی باسفل باشد یا بمباشرت با زنان فاحشه **علاج** اول فصد صافن کنند و بفاصله سه چهار روز رگ باسلیق زنند و تنقیه سودا و صفرای سوخته بمسهلات آن نمایند و صبر مغسول و مرداسنگ مغسول و توتیای مغسول هر یک هفت ماشه با شراب و شیر زنان برابر آمیخته ضماد نمایند و کذا گل سرشو نافع بود و مرهم سفیده و مرهم زنگار و مانند آن از مراهم مدمله مفید بود و صبر و مرداسنگ و اقلیمیای مغسول با شراب ضماد کنند و اگر قرحه کهنه باشد مجففات قویه مثل دقاق کندر و کاغذ سوخته و مرهم ضماد سازند و یا سائیده ذرور نمایند و اگر از قسم آکله باشد فلادفیون بمالند بعد آن ادویه مدمله را استعمال کنند و قرحه قضیب که بسبب آتشک باشد علاجش در بحث آن مسطور گردد و اگر قرحه داخل قضیب باشد علاج آن جدا مذکور شود و **ذکر ادویه مفرده و مرکبه** مفیده قروح مذکوره ذرور کبوس استخوان پوسیده سوخته و سائیده با روغن گل مجرب نوشته اند و نهادن صبر و یا ورد و بیخ و یا زهره گاو با عسل و یا توتیای کرمانی و یا شب یمانی بروغن گل و یا خون بز و یا دو شیدان شیر و یا بول انسان و یا خاکستر چوب انگور با روغن یا ذرور آن نیز نافع قروح خصیه است و گویند برگ خشک خیار بستانی سوده بالخاصیت مجرب ست برای قروح قضیب مرهم زنگار سوخته و کذا قرحه با آب دهن روزه دار تر کرده بران سرمه سوده چسپانیدن و کذا کبوس حجر النار مجرب نوشته اند و ذرور کبوس سپید و کذا شب سوخته بعد تر کردن قرحه با آب دهن روزه دار یا با روغن گل و کذا ذرور شیشه و کذا رصاص محرق و کذا انار که قبل از نضج او از درخت بیفتد و کذا اسفناج و کذا استخوان سوخته و کذا کدو خشک سوخته و طلای روغن علیم بموم زرد و کذا صبر محلول در عصاره بارتنگ و کذا زوفای رطب مخلوط بشحم مرغابی و تر کردن قرحه بمخ بطیط سوخته باریک سوده و ذرور رشادیخ مغسول هر واحد نافع ست و گویند که ذرور قرحه عجبارک بابین خصیه و مقعد باشد و ارشیطان شهر باو و ضعا بالخاصیت نافع ست و زوفای رطب سوخته افضل اشیاست و پوست مغیلان نیم کوفته در آب جوش داده قروح خصیه را بدان شستن نافع و کذا اکلیل با روغن کنجد آمیخته مالیدن نافع قروح ذکر ست و ذرور چاکسو باریک سائیده نیز مفید و بقول یهودی قروح رطبه این نواحی را بشادنه و صبر و کندر سوخته و مرتک و مانند آن علاج کنند و این ذرور سریع الابراست شب یمانی سوخته توتیای کرمانی مثل غبار سائیده بپاشند و این مرهم مجرب نوشته اند انزروت مرداسنگ سفید و زرد و سفیده قلعی هر واحد دو مثقال مرهم یکنیم مثقال روغن بنفشه یا روغن بادام دو مثقال سفیده بیضه یکعدد در هاون حل کرده بکار برند و گویند که این مرهم قروح قضیب را در یکروز باصلاح آورد بهروزه توتیای کرمانی مانده دو درم زاج محرق انزروت سفید دم الاخوین هر یک یکدرم کوفته بیخته موم سفید بروغن گل گداخته ادویه بدان آمیخته مرهم سازند **اقوال** نجار سید ابوسهل گفته که در قروح این مواضع صبر و کندر از سائر مجففات کثیر المنفعت ست ابن سینا می نویسد قروحی که بر کمره یعنی حشفه باشد محتاج بدوائی بود که در تجفیف شدیدتر باشد نسبت بقروح که بر قلفه و جلد پیدا شود بهر آنکه کمره در مزاج شدید الیبس ست و این قروح یا تازه باشد و یا کهنه و از آن بعضی قروح خبیثه بود و برای قرحه تازه چیزی بهتر از صبر نیست و قریب او مرداسنگ و اقلیمیای مغسول بشراب و توتیاست و قریب باین مرداریست و کدوی سوخته و درین عجیب ست و خاکستر شب و توتیا و ذرور او طلا گر با آب سرد و اگر قرحه ارطب و کهنه باشد محتاج ادویه چیزی که قوی تر باشد مثل مس سوخته و پوست شجر صنوبر و ضماد سوخته و اگر حاجت برویانیدن گوشت باشد کندر بدین ادویه آمیزند

و این دوا مرکب برای قرحه که محتاج بتجفیف شدید مع الحام باشد مفید ست بگیرند لوتیا و صبر و انزروت و کندر و شادنج و گلنار و اقاقیا و پوست غرب سوخته و شب یمانی و زاج سوخته و مازو و سماق و زنگار یکی هم جزو پوست انار ترش بکوبند و بروغن گل ازان مرهم سازند و ایضا خبث الحدید و مرداسنگ و دم الاخوین و کاغذ سوخته و شب سوخته بروغن گل ازان ضماد یا مرهم یا قرص سازند و اگر قرحه کهنه باشد دران کندر و دقاق و صبر و سماق داخل کنند و اگر در صبیا قرحه اکال باشد این دوا نافع بود بگیرند خاکستر موی انسان و انجدان و عدس کوهی و ازان ذرور یا ضماد سازند و قوی‌تر ازین انیست که بگیرند زرنیخ زرد و سرخ هر واحد هفت و آهک آب نارسیده بیست چهاره و اقاقیا دوازده و لبسر کرده و عصاره اسپغول رطب سرشته قرص ساخته و در سایه خشک کنند و استعمال نمایند و قوی‌تر ازین نسخه این است اقاقیا و زنگار و مازو و زرنیخ و خاکستر شب و فلفل سه‌تا ازین قرص سازند و اگر قرحه خبیث و سیاه گردد و بهتر آنست که قطع کنند موضع تا سیدر ظاهر گردد و بعده مرهم رویاننده گوشت علاج نمایند تا آنکه گوشت بروید چغانی گوید که این دوا قرحه اکاله و بواسیر ناسور را دور کند بگیرند مس سوخته و کندر و شب یمانی هر یک چهار درم و پوست ماهی یا ریگ که در میان انار ترش باشد و زراوند و قلقطار هر یک هشت درم همه را سایند و بشراب انیسون سرشته قرص سازند و بوقت حاجت سائیده بکار برند و ایضا زعفران و شب یمانی و مر هر یک هشت درم صبر و کندر هر یک چهار درم بشراب مثلث قرص کنند و بسایند خشک نمایند و این دوا قروح ردیه و خوره را سودمند ست بگیرند قرطاس سوخته سی و دو درم آهک آب نارسیده و زرنیخ زرد هر یک و قیه بهمه اینها و لعصاره برگ اسپغول یا بسرکه سرشته قرص سازند خجندی گوید که در قرحه‌ها ذرورات شدید التجفیف مثل توتیا و لولو و شب و مازو و اقماع انار و ودع سوخته و کندر سوخته و مس سوخته و شادنج و گلنار بعضی با بعض یا منفرد یا مجموع اینها سائیده بپاشند یا مرهم یا ضماد ازان ساخته بر نهند و اگر بران خوف آکل باشد زنگار بکار برند ما آنرا تجربه کرده ایم و پنجاه برگ درد آرا آنرا آمیخته ایم و شخصی که این علت از چهار سال پیدا بود ازین به شده و قرحه کهنه را معالجه بذرورات منجزا ازین ادویه سازند و قاق کندر و دم الاخوین و پوست شجر صنوبر سوخته و مرو کاغذ سوخته هر چه ازینها میسر آید یا مجموع آمیخته بکار برند قرشی گوید که در قروح خارج قضیب مرهم انزروت سفیداب و سرکه و روغن گل و انار دانه بریان استعمال کنند مع اصلاح غذا و تعدیل مزاج و تنقیه خلط غالب و او گوید که قروح این مواضع را قروح مذاکیر گویند و علاجش مثل علاج اقسام سائر قروح ست لیکن درینجا اهتمام به غسل و تنظیف کنند بسبب دوا بران نهند و بهترین دوا انست که صوف در قطران یا نفت تر کرده سوخته یا مثل او سندروس و صبر آمیخته بر قرحه رطب طلا کنند و با شیر زنان بر قرحه یابس و قیچ او شب سوخته و خاکستر کدو که خشک ست و آنچه از مرهم و پیه و افیون و سفیده بیضه مرکب سازند عجیب ست و کذا مرداسنگ این همه وقتی بکار برند که با قرحه ورم نباشد و اگر با وی ورم بود ابتدا بتحلیل آن نمایند چنانچه در بحث ورم گذشت و از تجارب ثابت شده که نعناع و آرد باقلی و نخود و سعد و بیخ و زیره راس هر محلل ست و نافع درین محل و کذا تخم خرما سوده با نصف آن تخم خطمی و اگر با ورم باشد کثرت شرب آب خطمی و بلع صبر و طلا باین هر دو مع زهره گاو نمایند و کشنیز سبز محلل اورام و قروح ست حار باشند خواه بارد و صاحب محیط نوشته که در قروح خبیثه خصیه و قضیب این دوا مجرب ست مازو و شیاف مامیثا و انزروت گلنار گل سرخ اقماع الرمان مرداسنگ صبر کندر باریک سائیده استعمال نمایند و اگر بلیله سیاه و عفص با آب سائیده طلا کنند زائل سازد درد و سوزش باز دارد و این هم درین باب مفید ست مرداسنگ یک درم باریک سائیده و نیم درم روغن ماده گاو با دسته چوب بهم حل کنند باید که سیاه شود بعد بر قرحه طلا کنند و من درین باب سپاری چکنی چهالیه یکعدد و توتیای سبز کاسته هر کدام دانگی آزموده ام چون دو سه اول و ثانی را به آتش سرگین بسوزند و با ثالث آمیخته نازک بسایند همچون غبار و با قدری مسکه گاو حسب قدر حاجت سرشته بر پارچه باریک مالیده بران موضع نهند و برفاده ببندند اثری عجیب دارد و جالینوس میگوید من شخصی را دیدم که پوست خصیه او فرو ریخته چنانکه بیضه‌ها عریان مانده بودند و گل سرخ و کاغذ و حکاک سنگ سمن با آب عنب الثعلب سرشته علاج کردم صحت یافت و غشائی بران شبیه پوست اصلی پیدا شد

شقر خصیتین

بثوریکه بر پوست انثیین حادث شود اگر با ورم حار باشد امر بفصد کنند و مطبوخ فواکه نوشانند و از اغذیهٔ مولد خون مثل لحوم و حلوا و خرما پرهیز سازند پس بصبر و مرداسنگ و روغن گل طلا کنند و بگیرند آب مورد تازه و بدان قدرے صبر و روغن گل و موم آمیخته طلا نمایند و اگر ورم حار نباشد بادویهٔ قوی التجفیف علاج کنند مثلاً کاغذ سوخته و حنظل سوخته و صبر و اقاقیا مساوی باریک کوفته بآب برگ مورد سرشته بر خصیه طلا نمایند و یا بعده مطبوخ که با گلنار نیک سوده باشند با اندک گلاب ضماد کنند و اگر شب محرق و صبر و اقاقیا مساوی باریک سوده بآب مورد یا آب بارتنگ سرشته بر موضع طلا سازند نفع بخشند و اگر گل ارمنی و نشا و سبج و صبر سقوطری هر واحد یکجزو باریک ساییده بر قروح و بثور بپاشند بعد از آنکه موضع را بروغن گل چرب نموده باشند در تجفیف عجیب الاثر است و اگر با بثور حکه بود مرداسنگ و اندروچوب و اقلیمیای فضه از هر واحد یکدرم بورهٔ ارمنی در دهی شراب شیاف مامیثا گوگرد هر یک نیم درم همه را باریک ساییده بآب و روغن گل و سرکه سرشته طلا کنند و اگر بثور صلب باشد بمقراض بریده زاج و زنگار هر دو سوده بران پاشند و اگر ماده ردی بود و بدون داغ چاره نیست

سبج خصیتین

اگر پوست خصیه سبج شده باشد اول روغن گل طلا کنند و بران گل سرخ و برگ مورد باریک سوده بپاشند و اگر مرهم سفیداب یا مرهم معمول از مازو و روغن گل و موم طلا کنند نافع بود مصنف اقتباس گوید که سبج خصیه از دو سبب پیدا شود یکی کثرت فربهی دوم پوست در اول تهزیل کوشند و در ثانی بروغن گل و یا یاسمین و یا مسکه بیش تا آب بست و یکبار شسته چرب نمایند و چون اسهر گردد برگ مورد یا تخم آن و سفیداب ارزیزه هر دو برابر بمرهم ابیض آمیخته استعمال کنند

حکهٔ قضیب و خصیه

خارش قضیب و خصیه بسبب انصباب مادهٔ تیز صفراوی یا بورقی یا خون سوداوی متعفن بسوی آن و یا ترشح عرق حاد از نواحی آن باشد علاجش فصد باسلیق کنند و در باطن ران نزدیک سبج آن حجامت نمایند که درین باب مجربست و تنقیهٔ صفرا یا سودا بمسهل آن کنند و دران شاهتره و هلیله داخل نمایند و قدری مامیثا ساییده بروغن گل و سرکه آمیخته و آب کشنیز سبز و اگر از مادهٔ بورقی باشد آب کرفس از درونه ضماد سازند و قضیب را بآب گرم بشویند پس سفیدی تخم مرغ طلا کنند و طلای قنبیل و کبریت و توتیای سبز هر واحد بروغن نرگس و غیره سفید بود و پوست درخت سرس سوده ضماد کردن نیز نافع نوشته اند و کذا مغز تخم ناگیسر کوبیده بران آب نیم گرم پاشیده در ظرف بسته بجای حکه مالیدن و بعد چند ساعت بآب گرم شستن و یا صابون مالیدن و بعده شستن در چند دفع زایل میگرداند و در آب معادن نشستن و بالای آن گل سرشور در آب حل کرده طلا کردن عظیم النفع است و ضماد صبر سه درم اشنان دو درم نوشادر یکدرم الیهٔ تازه کوفته سبج و ورم در ازالهٔ حکهٔ انثیین مجرب صحیح سودمند است و برگ حنا شاهتره گل خطمی صبر زرد کوفته بیخته بسرکهٔ انگوری و روغن گل حل کرده مثل مرهم ساخته مالیدن مجرب نافع والد مرحوم مجرب نوشته و آیین طلا برای حکهٔ خصیه و قضیب معمول والد علوی خان است و تجربه رسیده از ارشش یکعدد در پاتیلهٔ مسی قلعی ناکرده با سرکهٔ انگوری بپزند تا مضمحل شود پس در هاون انداخته برگ حنا شاهتره گوگرد زرد و گلنار فارسی مرداسنگ سوخته توتیا سه کرماسنی توتیای هندی در سفال آبی ناکرده بریان کرده هر یک نیم درم کوفته بیخته داخل نموده روغن گل بیست مثقال اضافه کرده چندان بدسته حل کنند که مثل مرهم شود طلا نمایند و این ضماد نیز نافع خارش خصیه است نوشادر یکدرم مرداسنگ دو درم گلنار نشاسته هر یک سه درم شیاف مامیثا اقاقیا هر یک یکدرم بگلاب طلا نمایند و آیین طلا خارش زهار و خصیه را عجیب نوشته اند صبر سقوطری نوشادر هر یک چهار دانگ نشاسته یکدرم شیاف مامیثا اقاقیا هر یک سه درم کوفته بیخته بگلاب و سرکه سرشته طلا نمایند و اگر خواهند که خارش قضیب و خصیه را نافع باشد گل سرخ و صندلین هر یک نیم درم زیاده کنند و در نسخهٔ دیگر اشنان عوض صبر نوشته و اگر زایل نشود طلای که در بحث جرب بیاید بکار برند و نوشته اند لیکن چسپاندن زلو بر نفس قضیب نشاید که گاهی استرخای قضیب و قطع باه میکند شیخ الرئیس میفرماید که در حکهٔ قضیب نخست بمطبوخ افتیمون اسهال کنند بعده بلیلا اقاقیا مامیثا هر واحد نیم درم نوشادر یکدانگ صبر یکدانگ زعفران نیم دانگ اشنان بوزن مجموع کوفته بیخته بروغن زنبق سرشته ضماد نمایند که مجربست و گاهی طلای سرکه و روغن گل که دران مازریون و شب باشد و در حمام تسکین آن نمایند و اگر حکه ردی تر باشد اندکی مویزج دران داخل کنند و چون از حمام خارج شوند سفیداب بنفشه بعسل طلا نمایند و اگر چیز

سود ندہد و فصد و استفراغ مادہ کردہ باشند و بر باطن ران قریب ازان موضع حجامت کنند یا بر ران زلو چسپانند **مصنف شرح** گوید کہ از اشیاے حریفہ و مالحہ و شدیدہ الکلاوت اجتناب نمایند و نشستن در آب گرم پس مالیدن روغن گل نفع بخشد و کذا نشستن در آب کرفس نافع ست و کذا غسل بآب سبوس گندم و کذا الطوخ بسفیدی بیضہ و کذا گذاشتن قضیب و خصیہ در روغن کنجد نیم گرم و یا در مسکہ **انطاکی** گوید کہ اگر حکہ زائد بود بفصد مبادرت کنند والا اقتصار بر تنقیہ و اطلیہ نمایند و بامیثا و آب کرفس را درینجا خصوصیت ست و احکام حکہ عنقریب بالاستیفا ذکر خواہم کرد **ابو منصور** و **صاحب خلاصہ** می نویسند کہ در حکہ خصیتین اگر حاجت افتد فصد باسلیق و تنقیہ بایارج الفیقرا کنند و این طلا مرتب سازند اقاقیا شیاف مامیثا ہر کدام یک جزو صبر نصف جزو نوشادر ربع جزو نشاستہ بوزن مجموع ہمہ را کوفتہ بسرکہ خمر سرشتہ استعمال کنند و اگر با وجود خارش پیوستہ رطوبات ازان موضع ترشح ہمی کند اقاقیا و شیاف مامیثا ہر کدام سپیدہ رم و غیر آن کہ در قول شیخ مذکور شد بروغن یاسمین بمالند

اورام قضیب

اسباب و تشخیص اقسام آن مثل اورام خصیتین ست و کذا معالجہ آن مگر آنکہ چسپانیدن زلو بر نفس قضیب مناسب نبود و اگر ضرورت باشد بر حوالی آن چسپانیدن مضائقہ ندارد و دوائے ایضاً در ورم حار قضیب لعاب بہدانہ شیرۂ عناب عرق شاہترہ عرق عنب الثعلب شربت بنفشہ بدہند و گل ارمنی سلاخہ رسوت دو ماشہ در آب کشنیز سبز سائیدہ ضماد نمایند و تعلیق ہفت علق بر عصعص و روز دوم پنج علق کنند و ضماد عدس گلنار برگ گل پوست انار در آب کشنیز تر یا آب عنب الثعلب یا آب خالص جوشانیدہ سائیدہ بروغن گل آمیختہ در ورم حار قضیب مخصوص ست و کذا آرد جو صندل سفید مساوی کوفتہ بیختہ بآب کاکنج و روغن گل و سرکہ انگوری و زردہ بیضہ مرغ در صلابہ حل کردہ و این ضماد نیز محلل اورام حارۂ قضیب و انثیین و مسکن درد و سوزش ست گل بنفشہ گل خطمی سفید ہر یک پنج ماشہ خار خسک قیصوم ہر یک دو ماشہ بابونہ اکلیل الملک ہر یک چہار ماشہ برگ نیلوفر یکماشہ کوفتہ بآب کاسنی تازہ سرشتہ ضماد نمایند و در ورم بارد آرد جو خطمی خستہ خرما در روغن بابونہ و سرکہ آمیختہ ضماد کنند و در آخر برگ کلم حلبہ پختہ بکوبند و آرد باقلا مویز منقی زیرۂ کرمانی و شراب پختہ خاکستر دانہ خرما خطمی سفید و سہم آمیختہ ضماد کنند و این ضماد درین باب قوی تر ست نقل از زند و اشق پیہ بط پیہ مرغ خانگی پیہ گوسالہ سرشتہ مغز ساق گاؤ بابونہ اکلیل الملک حلبہ برگ کلم زردہ تخم مرغ بدستور مرتب ساختہ استعمال نمایند و برائے ورم صلب فکر این ضماد نیز مفید نوشتہ اند مویز منقے آرد جو صندل سفید پیہ گردہ بز آرد باقلا پیہ او روغن گل گداختہ ادویہ دیگر کوفتہ بیختہ بیامیزند و ضماد کنند **شیخ** می فرماید کہ معالجات اورام حارہ و بارہ قضیب قریب از معالجات اورام خصیتین ست لیکن ورم حار قضیب در ابتدا متحمل قوابض زیادہ است و نسخہ خاص او اینست کہ پوست انار و گل سرخ خشک و عدس در آب بپزند چون مہرا شود با روغن گل سائیدہ ضماد کنند و ایضاً قیمولیا با آب عنب الثعلب و کذا گل ارمنی و عدس و برگ کاکنج و در ورم بارد قضیب در حالت سوء القنیہ و استسقا بیشتر افتد و آنچہ بر اعمال آن تجربہ کردہ شدہ اینست کہ آرد و تخم خرما دہ جزو خطمی یکجزو بسرکہ سودہ طلا کنند و دوائے معمول از سبوس و اشق مذکور در علاج ورم صلب خصیتین موافق تر برائے ورم صلب قضیب ست **صاحب حاوی صغیر** گوید کہ در ورم حار قضیب ہر صبح جلاب از تمر ہندی و شکر سفید مکدر دہ درم یا آب انار شیرین یا ترش ہر واحد بست درم با شکر سفید دہ درم بیاشامند و غذا مزورۂ تمر ہندی و شیرہ مغز بادام و شکر سازند و تلیین طبیعت بنقوع مشمش یا بمطبوخ خوخ کہ نمایند و این ضماد کنند گل سرخ عدس مقشر گلنار پوست انار آرد جو ہر واحد دہ درم در آب پختہ با روغن گل بسایند و بکار برند و معالجہ اورام بارد قضیب مثل اورام انثیین کنند و این ضماد سازند بابونہ اکلیل تخم کتان تخم خطمی آرد خستہ خرما مساوی کوفتہ بیختہ بروغن زنبق آمیختہ استعمال نمایند **محمد جندی** می نویسد کہ در ورم حار در ابتدا ہر چہ در گلاب و سرکہ و لعابات و عصارات بارہ مثل آب کدو و کاسنی و کاہو تر کردہ و ہر صبح شربتی از اشربہ حامضہ مثل شربت تمر ہندی یا شربت آلو یا انار یا غورہ بنوشند و تلیین طبیعت بنقیع مشمش مقوی بر یوند و بلیلجات کابلی مانند و یا بحقنہاے لینہ و این اولی ست و اگر در ان اندکے صلابت باشد باید کہ اعانت در انضاج مثل آرد باقلا و خطمی و بابونہ و بزر کتان و حلبہ پختہ با آب برگ کرنب و زردہ بیضہ و روغن گل کنند و چون حاجت بتحلیل آید و در زمانہ انتہا این ضماد استعمال نمایند مویز منقے زیرہ برگ کرنب گرفتہ ضماد نیز سازند **سعید** گوید کہ علاج ورم حادث در سکر دان یعنی بفصد یا تنقیہ بدان یا سہال و طلاء بروغن گل ہر دو درم و ریختن آب گرم بر عضو و دوشیدن شیر ان

و تعدیل غذا و اصلاح آن کنند و هم او گوید که علاج ورم حار ذکر فصد باسلیق و شرب ماء الشعیر و شیره تخم خرفه و سکنجبین و طلای ذکر بصندل و گلاب و آب کاهو و گل ارمنی و سرکه و سفیده بیضه کنند و علاج ورم صلب بمالیدن روغن بادام و روغن بیدانجیر و موم و پیه مرغابی و ضماد از بابونه و اکلیل الملک و نشستن در آب نیمگرم نمایند

وجع قضیب

اسباب و علاجش از اوجاع خصیتین معلوم شود و اگر بسبب عروض بثره در مجرای بول باشد علاجش در سده مجرای قضیب بیاید و شیخ اسفراینی ذکر کرده که از اسباب مختلفه حادث شود و بیشتر از حبس بول افتد و استعمال حقنهای لینه و اقتصار بر ماء الشعیر و جلاب آنرا شفا دهد و قریب بزور مدر نکردند تا اسهال از تعدیل نکنند و بعد حقنه حوالی عانه و قضیب را تکمید نمایند بعد از یک جلد را نرم کنند و بران آب نیمگرم ریزند و بنفشه طلا کنند و گیلانی می‌نویسد که این درد حادث این علاج بشکنند بگیرند بادام و بریان یک دانگ گل سرخ شش دانگ سوده [illegible] بپاشند بعد از آنکه موضع را بشراب شسته باشند و ایضا روغن گاو در اسفیداج سحق طلا سازند و بزر کتان سوده بپاشند و بعد ضماد کنند و یا بمرداسنگ اسفیداج بریان طلا سازند

شقاق قضیب و نواحی آن

گاه باشد که بسبب یبوست و جفاف پوست ذکر شق پیدا شود و علاجش بمرهم اسفیداج و امثال آن که در علاج شقاق مقعد گذشته علاج کنند و آنچه بتجربه رسیده اینست که بگیرند قیمولیا و توتیا و کتیرا سوده و باموم زرد و پیه و روغن زنبق قیروطی سازند چون زرده تخم مرغ را بروغن بادام و روغن گل حل کنند و مرداسنگ کوفته بیخته در ان آمیزند و طلا کنند همین عمل دارد و این مرهم شقاق و تعدیه قضیب را که خود بخود افتد و یا بعد جماع پدید آید مخصوص است و مرهم سپید نافع است مرداسنگ کتیرا سفیداب [illegible] نیم تولہ موم دو تولہ روغن گل پنج تولہ کافور دو ماشه سفیده کاشغری یک تولہ [illegible] مرهم سازند

ثالیل و ثوثه ذکر و لحم زائد بر نواحی آن

بوره ارمنی سوخته و خاکستر چوب انگور و امثال آن که محلل و منشف رطوبت جاذبه باشد که ماده اوست بآب سائیده طلا نمایند و اگر سیاه باشد و سرکه با چیزی مرهم آمیخته طلا کنند نیز و اجود آنکه فایده نشود قطع کنند و بران دوای آکال بخورد مثل زنگار بپاشند و اگر این سود ندهد داغ نهادن چاره نباشد و علاج ثالیل مطلق در مباحث گذشته

اعوجاج ذکر

سبب کج شدن قضیب سلعه و عروض تحجر عصب قضیب است از اخلاط غلیظه [illegible] در بعض اجزای آن و یا از ورم حار [illegible] بدان و یا از تشنج یابسی یا امتلائی یا تشنج حادث از اعصاب آن علاج اول ازاله سبب نمایند یا اخراج خون و یا مسهلات و یا تعدیل بدن بنحوی که در علاج ورم و تشنج مذکور شد بعد از آن به بعضی ملینات مثل روغن کنجد و روغن سوسن و نرگس و پیه ماکیان و لعاب [illegible] و مغز ساق البقر و کوزان و اسفیداج یا موم زرد در حمام یا غیر حمام بمالند بعده بدست راست کنند و از چوبی [illegible] بندند و از قبیل ادویه که مذکور شد [illegible] تا آنکه مستوی گردد و صاحب حاوی گوید که ترک ریاضت و استعمال دعت و رفاهیت کنند با غذیه جیده [illegible] و سفیده و تخم [illegible] سازند و ملینات مثل مغز ساق البقر و پیه [illegible] و موم [illegible] کتیرا و خطمی و روغن بنفشه در اسفیداج تلیین قضیب [illegible] سازند و مستوی کنند و آن [illegible] می‌نویسد که علاجش [illegible] و شرب آب نیمگرم و اجتناب از اغذیه غلیظه [illegible] و نشستن در آب نیمگرم که در آن بابونه و اکلیل الملک و بنفشه جوشانیده باشند [illegible] سازند و گویند که اگر کنجد [illegible] در گرم [illegible] و پارچه [illegible] قضیب [illegible] کنند و کجی آن زائل گردد [illegible] استعمال نمایند و این ضماد بجهت اعوجاج ذکر که بسبب تشنج امتلائی باشد [illegible] نافع است [illegible] ورم [illegible] و مفید [illegible] یک سیر ورم [illegible] زیت [illegible] روغن گل یا روغن کنجد یا نرگس [illegible] حل کنند و باقی ادویه را کوفته بیخته مجموع در هم بیامیزند و در یاون [illegible] چون مرهم شود ضماد نمایند و این طلا جهت کجی قضیب [illegible] اعصاب [illegible] عجیب است افیون مصری جوزبوا [illegible] مثقال [illegible] یک مثقال [illegible] نیم مثقال [illegible] نیم مثقال [illegible] کوفته بیخته چهار ساعت بجوشانند بشراب [illegible]

وحب ساخته خشک کنند وقت حاجت بشراب ساییده طلا نمایند مؤلف اقتباس نوشته که در استرخائی و تشنجی بمعالجه استرخا و تشنج مطلق که
در امراض سر مسطور شد پردازند بعده اطلیه و اضمده و روغنها و کمادات مقوی اعصاب که در علاج ضعف باه مذکور شد بکار برند و آنچه از صدمه
عصب آن عارض شده باشد تدبیر تخفیف ضربه و سقطه استعمال نمایند پس روغن راحت و قسط و غیره بمالند و آنچه در خلق پدید آید روغنهای نافع آن
که در نقصان باه گذشت بمالند و این روغن در اعوجاج خلقی و دفع غلظ حشفه و باریکی بیخ ذکر نافع بادنجان فصلی باغی که در درخت پخته زرد شده باشد
دو صد گرفته و از فلفل سه توله را در ان از سیخ آهن سوراخ کرده بخلانند و در سایه خشک سازند پس در روغن کنجد سه پاو بجوشانند که خوب مهرا شود
بدست مالیده صاف نموده مغز تخم بید انجیر قسط تلخ هر یک شش توله پوست بیخ خنبیلی صحرائی و کنیر باغی بیر بهوٹی بنش قرنفل هر یک چهار توله گندک زرنیخ طلقی
قسط نفل زنجبیل شنگرف سهاگه مال کنگنی یمین الدیک صمغ و سفید افیون خراطین خشک سنبل الطیب سم اسپ سیاه سم الفار بزر البنج عاقرقرحا هر یک سه توله
دارچینی بسباسه زراوند طویل کافور تخم کیچ پیپلا مول تخم تاتوره تخم شلجم تخم ترب هر یک دو توله قیمهٔ گوشت سانده و سرطان نهری و خراطین تازه هر یک توله ایار جهل
کهنه ده توله مشک چهار ماشه یکشبانه روز در شراب دو آتشه و شیر میش تر نموده در شراب دو آتشه بسبت پاس متصل کهرل کنند پس سه پاس روغن مذکور آمیخته کهرل
نموده حبها بقدر کنار صحرائی بسته در شیشهٔ آتشی روغن کشند گیلانی گوید که این اعوجاج گاهی خلقی بود و آن کمتر علاج پذیرد و گاهی از تشنج یا یبس افتد
پس هر روز چند مرتبه بران شیر بسیار بریزند و زوفای رطب معمول بقیروطی بمالند و طریق ترطیب اختیار نمایند و مشایخ کمتر ازین صحت یابند و اگر از تشنج امتلائی
دفعةً افتد بعد تنقیه بحقنه یا فصد بحسب حاجت دوا است برمزورات قیروطی از روغن ناردین ساخته خطمی دران خوب حل کنند پس ضماد نمایند و اگر تحلیل
او دشوار گردد و اندک صلب شود تختهٔ آهن گرم کنند و بران سرکه ریخته زیر قضیب بدارند تا بخار آن برسد و این نوع سریع البرء است

انکسار قضیب

مراد از انکسار درینجا ضعف است نه آنکه منکسر شود علاج تنقیه بمسهل و فصد کنند اگر قوت مساعدت کند بعده از قضیب یعنی فی صفائح سازند
چنانچه برای اعضای منکسر می سازند پس بگیرند سفات و صبر و مر و اقاقیا و مر را ساییده بسفیدی بیضهٔ تازه سرشته بر سفاوه گذاشته از هر چهار طرف
بر ذکر بپیچند و بران صفائح فی نهاده بر فوق بربندند و روغن بران نه رسانند و چون اندک قائم شود این ضماد بعمل آرند حضض گلنار مازو بیان جوز السرو
و گاهی درین تخم انار یا پوست او هم افزایند و باریک ساییده بلعاب اسپغول آمیزند و اگر دران اندک سریشم داخل کنند جائز است پس بر قضیب ضماد نمایند
که قوی و محکم گردد اندر گاهی این ضماد می سازند بگیرند قلقلار سوخته یک جزو و گل قیمولیا یک جزو و گل مختوم یک جزو و باریک ساییده بآب عصی الراعی یا آب حی العالم آمیخته
بر قضیب ضماد سازند پس اگر مجرای بول تنگ شده باشد روغن گل در احلیل بزرا قطره رسانند و از غذاها مزورات و اطعمهٔ خفیفه اقتصار ورزند

سدهٔ مجرای قضیب

بند شدن سوراخ ذکر یا بسبب حدوث بثره یا قرحه در راه بول باشد و یا بسبب احتباس خلطی غلیظ یا جمود خون و یا بسبب روئیدن ثولول و لحم زائد
در احلیل طریق تشخیص این اسباب باید که از بعض حال سوزش بول و عسر خروج آن و درد اندران موضع بپرسند اگر اقرار آن کند سببش حدوث
بثره باشد و اگر با وجود این آثار ریم و خون و قشور قرحه نیز در بول بر آید سببش قرحه باشد و اگر اقرار صرف عسر خروج بول کند پس حال خروج مواد غلیظه
و خون در بول دریافت کنند اگر مواد غلیظ بر آید سببش احتباس خلط و یا جمود خون باشد و اگر باوجود خون در بول بر نیاید سببش روئیدن ثولول در احلیل
باشد علاج اگر از بثره باشد فصد باسلیق کنند و لعاب اسپغول و شیرهٔ خرفه و خیارین با شربت نیلوفر دهند و شیاف ابیض با شیر دختر و روغن گل حل کرده
در احلیل بچکانند و صاحب کامل گوید که بعد فصد گل ارمنی یکدرم بزر قطونا و مغز تخم خربزه هر واحد یکنیم درم سوای اسپغول باریک ساییده
بجلاب یا شیرهٔ خرفه بخورانند و بنادق البزور بجلاب بدهند و آب خیار و آب هندوانه با اندک جلاب و لعاب اسپغول دهند یا مغز تخم کدو و مغز تخم
خربزه و مغز تخم خیار و مغز تخم بادرنگ هر یک بقدر حاجت بدهند و اسپغول و روغن گل بر قضیب ضماد کنند و این تدبیر تا انفجار بثره بکار برند و چون منفجر شود

شیاف ابیض محلول در شیر دختران و روغن گل نیم گرم در احلیل رسانند دو بار یا سه بار استعمال کنند که قرحه بسرعت اندمال شود و تسعید نوشته که علاجش تفصد و شرب لعاب اسپغول و جلاب و مغز تخم خربزه و خیار بشربت خشخاش کنند و چون منفجر گردد شیر زنان در روغن گل در ذکر چکانند پس اگر در مجری از حدت بول خراش گردد و قضیب [illegible] کنند و [illegible] نوشته اند در زراقه شیر زنان و سفیده بیضه و شیاف ابیض در روغن گل استعمال نمایند و محشی شرح اسباب می نویسد که ملینات و منضجات شرب و ضماد آن استعمال نمایند پس اگر تحلیل او مشکل گردد اندک صلب شود و سنگ آسیا یا سنگ فسان یا صفحه آهن گرم کرده سرکه بران اندازند و بخار آن بقضیب رسانند که آنچه از مواد درینجا صلب شده باشد تحلیل پذیرد و اگر از اخلاط غلاظ یا جمود خون باشد مدرات قویه مثل بادیان و انیسون و تخم کشوث و تخم خربزه و تخم گزر و تخم کرفس و تخم بلبلون با شربت بزوری بخورند و روغن بابونه و روغن سوسن در احلیل چکانند و بقول مجوسی تلطیف و تسخین غذا مثل نخود آب بزیت و شبت و زیره و دارچینی کنند و تخم کرفس و انیسون و بادیان و تخم گزر دشتی و کوهی هر واحد یکجزو مغز تخم خربزه دو جزو باریک سائیده از یک مثقال تا دو درم با نخود و کنجد سیاه و آب زیره سیاه دهند و قدری سکنجبین با آب مطبوخ زیره بخورانند و در ذکر آبی که دران تخم کرفس و انیسون و نانخواه جوشانیده باشند باندک روغن خسک و روغن زنبق نیم گرم بزراقه رسانند و آب مطبوخ بابونه و اکلیل الملک و برسیاوشان و مرزنجوش و پودینه و صعتر و مانند آن بر قضیب نطول کنند و ابن هبة الله گوید که گلقند عسلی و سکنجبین خورانند و آب مطبوخ تخم کرفس و نانخواه و پودینه با [illegible] عسل و روغن زنبق در احلیل چکانند و غذا نخود آب دهند و اگر سبب رویدن ثولول بود اگر قریب سوراخ باشد مرود لطیف میل در [illegible] داخل کنند پس صبر و سفیده ارزیز بروغن گل حل کرده چکانند و اگر درد قوی شود فصد صافن نمایند و اگر باقی نباشد حجامت ساق [illegible]
و اگر بعید باشد و آله بدان نرسد یا صلب باشد ازاله آن مشکل بود

اتساع مجرای قضیب

گاه باشد که سوراخ ذکر از انچه باشد فراخ تر گردد و موجب نقصان باه و سرعت انزال شود و آنرا بهندی کشاده گویند و [illegible] سببش کثرت جماع و سوزاک وغیره است علاج اطریفل کشنیزی و حلوای سپاری پاک و دیگر ادویه مغلظ منی استعمال کنند و ادویه قابضه مثل [illegible] و چهال دهاک و چهال مولسری و چهال گولر و گوند سنبل و موصلی سنبل و مجیٹه و گوند ببول و گوند دهاک و گوند گولر [illegible] و بریان هر [illegible] کوفته بیخته سفوف سازند پنج درم با آب بخورند و بعضے چهال کهرنی و گوندی و لسوڑه و [illegible] سائیده [illegible] شکر برابر آمیخته نهار [illegible] نیم پاو تا یک [illegible] همراه آب بخورانند و اگر گلوچی را سائیده در آب گوند دهاک [illegible] فتیله ساخته در سوراخ قضیب [illegible] بسیار مفید بود و بعضے گلوگچی سفید مقشر را در شیر [illegible] سوده باشند سرشته بر فتیله [illegible] آلوده در احلیل [illegible] تا [illegible] سوخته بر فتیله [illegible] در احلیل [illegible] [illegible] اگر گوند [illegible] و رخت [illegible] باشد [illegible] [illegible] سیاه [illegible] ساله و هر قدر که کهنه باشد بهتر بسیار سحق نموده [illegible] تا چهار [illegible] روز [illegible] بخورند نافع است و در بیاض استادی مغفرت آب سطور است که خشت کهنه صد ساله باریک سائیده پارچه بیز کرده در شیر [illegible] نیم پاو [illegible] سازند و در میان آتش انگشت نهند تا سرخ شود بعده سرد کرده بار دیگر کوفته بدستور در شیر [illegible] آتش نهند و [illegible] بفت بار [illegible] عمل نمایند بعده پارچه بیز نموده شکر تری کهنه برابر آمیخته یک کف دست صبح با شیر ماده گاو [illegible] تازه بخورند و مداومت نمایند ایضاً [illegible] سه توله سوده تا سه روز با شیر گاو خوردن نافع نوشته و کذا فتیله بلعاب [illegible] سنگ [illegible] در احلیل نهادن و [illegible] که [illegible] تخم کتاره و قوله [illegible] سفید [illegible] کوفته بیخته یک توله صبح خوردن [illegible]

مفید است و کذا تخم تمر هندی نافع حسب که برای بند کشاد و سیلان منی سود مند است ثعلب مصری مغز تخم سرس لک مغسول هر یک دو توله کوفته بیخته با یکپاؤ شیر درخت بڑ گولیاں کنند تا غلیظ شود پس بقدر کنار صحرائی حب بسته هر صبح یک حب بخورند تا هفت روز مجرب است و بعضی نقره کشته و طلاے کشته و یاقوت و مروارید هم هم نیم توله می افزایند و قوت بیشتر میشود و در نسخه گیلانی تال مکهانه صمغ عربی گوکهرو کشنیز است گاو ست سلاجیت نیز داخل ست و نوشته که هر یک دو دو مثقال گرفته در شیر درخت بڑ هشت پاس بهلایه کرده بدستور حب سازند و در سایه خشک نموده یک حب صبح و یکی شام دهند دیگر از مجربات اکبرے تکهمان تیخ مدد فته سوخته گل ارمنی پوست سنبهل نبات سفید نخود بریان الائچی خرد هر کدام یکماشه کوفته بیخته هفت گولی بندند و تا هفت روز ناشتا بخورند بند کشاده شود و بگنه دیگر مغز تخم تمر هندی مغز تخم سرس مغز تخم ڈهاک مساوی کوفته با شیر درخت بڑ خمیر کرده باندازه لسان العصافیر حب در آن بسته بیارند و در نائژه یک حب بدارند و بعد از بول دیگر نهند تا یک چله و همچنین ادویه کوفته بیخته برابر آن شکر آمیخته یک کف دست هر صبح با شیر گاو بخورند و رفع بند کشاد مجرب است دیگر تخم مغیلان در آب شب تر کرده صبح از کارد شگافته مغزش بر آرند و مصطگی رومی مرداسنگ هر سه را باریک سائیده جهاے دراز مثل جو بمقدار منفذ قضیب هر شب کرده هر روز یک حب در نائژه نهند و چون از بول بدر شود دیگر نهند و درین اثنا کدامی معجون یا سفوف بند کشاد استعمال کنند تا آنکه سوراخ خاطر خواه گردد دیگر برای بند کشاد معمول حکیم کاظم علیخان محمد شاهی است شیر گاو نیم پاؤ شیر انجیر باغی چهار ماشه هر دو را آمیخته صبح بنوشند همیشان تا چهل روز استعمال نمایند و حبے که بالا مذکور شد در نائژه بدارند ایضاً تال مکهانه را از گرد پاک کرده در کاہی گلی کرده شیر درخت بڑ آنقدر بران ریزند که خوب تر شود و در سایه خشک کرده قدرے بریان کرده کوفته بیخته جوز بوا یکتوله دار چینی یکنیم توله سائیده در ان آمیخته صبح چهار ماشه با نیم پاؤ شیر گاو بخورده باشند لیکن در احلیل فتیله کوچک از ریسمان تابیده بدارند و بعد بول بدستور دیگر نهند ایضاً پهل مولسری سبز و کهرنی سبز خشک ساخته و تر پهلا هر یک نیم پاؤ هر بهوٹی بوزن یکفلوس سائیده برابر جمله نبات آمیخته در موسم زمستان وقت صبح بوزن یک پهلوے بخورند دیگر در بیاض قبله گاهی غفران پناہ مرقوم است که بگیرند ابنه خرد که بقدر نخود باشد و ثمر درخت گولر که خرد و سخت باشد و پهلی ببول هم وزن برابر در سایه خشک کرده کوفته بیخته هر روز سه ماشه با شهد آمیخته تا بیست روز بخورند که امساک هم می آرد و اگر تخم خشخاش و نخوله و گندم را گرفته هشت پاس در آب تر کنند و صبح سائیده صاف نموده در روغن زرد بگهار داده شکر سفید انداخته مثل حریره پخته بنوشند و همین طور چند روز بعمل آرند بندکشاد را نافع بود سفوف حکیم بقاء الله خان که در بیاض اکسیر الاثر است پهلی ببول نازک و گل آن و تخم سرس و گل انبه و گل فوفل و گل پسته و دانه هیل و صمغ فارسی و صمغ عربی هر یک دو درم شکر سرخ دو مثقال دیگر تال مکهانه سر بایه اگوند ناگوری سمندر سوکه موچرس مساوی کوفته بیخته شکر برابر آمیخته نهار یک کف دست خورند نافع بند کشاد و مغلظ منی ست سفوف که در بیاض حضرت استادی مرحومی نافع نوشته بیخته دار فلفل بکرس سمندر سوکه تخم اوٹنگن سپاری تال مکهانه گوکهرو ستاور زنجبیل موصلی سیاه و سفید تخم کونچ برابر شکر تری دو چند همراه هر روز یک کف دست با شیر گاو بخورند قسطورس مجرب بعضے اطباست صمغ عربی کندر دم الاخوین هر یک ده درم در آب حل کرده قطور نمایند معجون بند کشاد و کرد تقویت باه نیز معظم النفع ست تال مکهانه سیده چوب چینی تخم اوٹنگن مغز تخم کونچ هر یک چهار درم موصلی سیاه بهمن سیاه بهمن سرخ ثعلب مصری هر یک سه درم مثقال مصری دو درم سلیخه بسباسه زنجبیل بهمن پس جوز بوا هر واحد یک درم دار فلفل نیم درم مشک یک آثار شهد خالص سه پاؤ نبات سفید سه پاؤ بدستور معجون بسازند

قرحه مجرای قضیب

یعنی سوزاک اسباب این مثل اسباب قروح کلیه و مثانه است و از مباشرت با زن حائضه و فاحشه سوزاک ده و از جماع و احتلام ناقص الانزال و از تناول چیزهاے شدید الحلاوت و تیز و شرب مدامت قویه حاره و شرابهاے بر نهار و بکثرت و از نشستن در آفتاب بموسم گرما و بیداری مفرط و بول کردن بر آهک آب نا رسیده نیز عارض شود و علامتش سوزش احلیل و دشوار قطرات آن قطره خون و ریم و تقشیر در بول و لزوم وجع در موضعے از قضیب بجای قرحه بود و فرق بدین و در قرحه مثانه آنست که بول در قرحه مثانه قلیل المقدار و کثیر العدد آید علاج فصد باسلیق کنند و شیره تخم خیارین شیره تخم خشخاش

در عرقیات براورده شربت بزوری داخل کرده بنوشند و بعد از چندی که قرحه از مده پاک شود همراه دوای مذکور پنج ماشه قرص گلنار یا قرص کهربا یا قرص شب یا قرص کاکنج دهند تا آن که اندمال قرحه کند باید داد و چون یکدام پوست بیخ فالسه را ریزه ریزه کرده در آب شب تر کنند و صبح آنرا مالیده صاف نموده بنوشند بجهت حرقت بول و سوزاک مجربست و اگر یکدام دال نخود مع پوست یکدام شب در یکنیم پاو آب تر نموده صباح بطور بنگ سائیده بنوشند و وقت تشنگی لسی شیر ماده گاو تا دو پهر بخورند و بعده برنج با شیر غذا سازند در سه روز تخفیف می بخشد و سفوف قلعی از بهر اندمال قرحه نیز مفید بود و همراه تبرید مذکور بخورند و چون کتیرا و صمغ عربی بقدر دو دو ماشه شب در آب تر کنند و صبح مالیده یا سائیده صاف نموده بنوشند حرقت مثانه و سوزاک را مفید بود و برگ نورسته کیکر و ست گلو و ست سلاجیت نیز از برای قرحه سوزاک نافع بود و عمل زرق یعنی پچکاری زرین با بعد انتهاء تمام وارد و خصوص بعد از فصد و مسهل آثار اقدر را بزور و بشدت تمام نفشارند و بسیار هم در مقدار و عدد نگیرند تا آفت بمجری نرسد علت دیگر مثل ورم خصیه و قرحه حوالی مقعد عارض نگردد و آشامیدن شیر تازه ممزوج با سه چند آن آب بجای آب مفید است و هرگاه درد شدید باشد چیزی از مخدرات در پچکاری بیامیزند غذا ماء الشعیر و دال ماش که نمک مناسب بود و از اشیای حریفه و حامضه و باقله و حلوی و لحوم و جماع احتراز ضرورست

ذکر بعض تراکیب مستعمله در سوزاک از مطب اساتذه کرام قرص طباشیر کافوری با شربت بزوری سرشته بخورند بالائش شیرهٔ تخم خیارین و کاسنی هر یک شش ماشه شیرهٔ خارخسک و زیرهٔ سفید هر یک چهار ماشه عرق شاهتره پاو سیر شربت بزوری بارد دو تولہ بنوشند یا زنبادق البزور چهار ماشه سوده با شربت بزوری سرشته بخورند بعد آن شیرهٔ مغز تخم هندوانه شیرهٔ خارخسک شیرهٔ تخم خربزه هر یک شش ماشه نبات یکنیم تولہ بنوشند اگر سوزش بسیار باشد لعاب بهدانه سه ماشه و ریشه خطمی شش ماشه افزایند ایضاً برای سوزاک و جریان مده شیرهٔ زیرهٔ سفید چهار ماشه شیرهٔ تخم خربزه شش ماشه نبات یک تولہ اسپغول مسلم شش ماشه پاشیده دهند یا زشیرهٔ عنب الثعلب چهار ماشه بنادق البزور سوده چهار ماشه افزایند ایضاً شیرهٔ خرفه و خارخسک و تخم خربزه هر یک شش ماشه نبات یک نیم تولہ همراه سفوف معمولی بدهند و شیاف ابیض سوده در لعاب اسپغول حل کرده پچکاری سازند ایضاً لعاب گل خطمی سه ماشه شیرهٔ خرفه شش ماشه شیرهٔ کاکنج شیرهٔ زیرهٔ سفید شیرهٔ بیخ انجبار هر یک چهار ماشه شربت انار شیرین دو تولہ کتیرا یکماشه سوده پاشیده بدهند دوم روز شیرهٔ تخم خربزه شش ماشه عوض زیره کنند و سیوم کاکنج چهار ماشه افزایند روز چهارم بنادق البزور سوده عوض قرص کاکنج نمایند یا زگل خطمی سه ماشه عناب پنج دانه بعرق عنب الثعلب عرق شاهتره هر یک هفت تولہ جوشانیده شیرهٔ تخم کاسنی شش ماشه شیرهٔ تال مکهانه چهار ماشه شیرهٔ تخم خربزه شش ماشه شربت بزوری بارد دو تولہ تخم ریحان سه ماشه دهند و برای ورم [illegible] برگ نیم و برگ بکائن نیز بدهند و اگر قرحه قریب سوراخ باشد مرهم داخلیون بجای آن چسپانند ایضاً سفوف قلعی کشته که در آن بکهان بسیار است و در بحث سیلان منی مذکور شد هفت ماشه خورده بالائش شیرهٔ خیارین شیرهٔ خارخسک شیرهٔ خرفه هر یک شش ماشه در عرق نیلوفر و عرق شاهتره هر یک سه تولہ عرق گاوزبان چهار تولہ برآورده شربت بزوری بارد چهار تولہ حل کرده بنوشند و پوست هلیله زرد چهار ماشه پوست بلیله سه ماشه آمله دو ماشه شب در آب دو آثار تر نموده صبح مالیده صاف کرده شب بجائی سوخته شش ماشه کات سفید مرداسنگ سفید ابقلعی دم الاخوین هر یک چهار ماشه باریک سوده آمیخته پچکاری بگیرند ایضاً ست گلو چهار ماشه ست سلاجیت دانه هیل بکهان بید طباشیر هر یک دو ماشه نبات سفید یکتوله کوفته بیخته شش ماشه بخورند بالائش شیرهٔ خارخسک شش ماشه شیرهٔ کاکنج شیرهٔ گلوی تازه هر یک چهار ماشه شربت خشخاش شربت بزوری هر واحد یکنیم تولہ حل کرده بنوشند و از روت سیر شیر خر یا شیر بز یکنیم ماشه دم الاخوین سفیداب قلعی سرشته کهربا بیخ انجبار هر یک ماشه افیون زعفران هر یک یک سرخ فشار کنند نیم ماشه سوده با آب برگ حنای تازه و شیر خر یا شیر دختر حل کرده بمجری رقیه در مجرے چکانند دیگر سوزاک با بول الدم باشد قرص گلنار بلعاب گل خطمی سه ماشه شیرهٔ خیارین شیرهٔ مغز تخم هندوانه شیرهٔ خارخسک هر یک شش ماشه شیرهٔ بیخ انجبار چهار ماشه نبات یکنیم تولہ اسپغول شش ماشه پاشیده دهند و دیگر با خفقان باشد مصطگی یکماشه سوده با آمله مربی یکعدد سرشته بورق نقره یکعدد پیچیده بخورند بالائش عرق زردک

پنج توله عرق خار خسک عرق عنب الثعلب هر واحد چهار توله نوشند و اگر حرارت در مزاج زائد باشد لبا شیر عوض مصطگی کنند دیگر که با اسهال کہنہ
باشد لبا شیر یک ماشه سوده بنوشند ار وساده شش ماشه سرشته بخورند و شیرهٔ دانهٔ هیل شیرهٔ زیرهٔ کرمانی مهر بریان هر یک سه ماشه شربت انار شیرین
دو توله تخم ریحان شش ماشه پاشیده نوشند دیگر که با درد پس پشت تا عصعص باشد گل خطمی سه ماشه جوشانیده شیرهٔ تخم خشخاش شیرهٔ زیرهٔ سفید
شیرهٔ خار خسک هر یک چهار ماشه نبات توله بدهند دیگر که با بواسیر باشد گل خطمی سه ماشه مویز منقی دو دانه بعرق عنب الثعلب دو توله مالیده
صاف نموده شیرهٔ ستاور چهار ماشه شیرهٔ خار خسک شش ماشه گلقند سه توله دهند باز سفوف سوزاک بدهند دیگر که باورم قضیب بشدت و عوارض
موهم بواسیر باشد فصد کنند و لعاب گل خطمی سه ماشه شیرهٔ تخم خشخاش چهار ماشه شیرهٔ تخم خیارین شش ماشه شربت بزوری بارد دو توله اسپغول شش ماشه
پاشیده دهند باز شیرهٔ آمله شیرهٔ کشنیز خشک هر یک شش ماشه لعاب گل خطمی سه ماشه نبات یکنیم توله دهند دیگر که با آتشک و سوزش بول و بثرات قضیب
باشد فصد باسلیق کشایند و شیرهٔ قصب الذریره چهار ماشه شیرهٔ خار خسک شش ماشه شیرهٔ تخم خربزه چهار ماشه عرق شاهتره پاو سیر نبات یکنیم توله نوشند
باز سفوف چوب گز معمول حکیم شریف خان صاحب بدهند دیگر که بعد مسہلات پیچش باشد ریشهٔ خطمی چهار ماشه بہدانه سه ماشه اصل السوس چهار ماشه
خیارین کوفته شش ماشه جوشانیده شربت بنفشه چهار توله دهند غذا شله باز گل بنفشه شش ماشه تخم کنوچه چهار ماشه جوشانیده شیرهٔ مغز تخم بہدانه
شش ماشه شربت نیلوفر دو توله بارتنگ چهار ماشه پاشیده دهند باز شیرهٔ خرفه شش ماشه لعاب گل خطمی چهار ماشه لعاب اسپغول شش ماشه نبات
یکتوله کتیرا ماشه سوده پاشیده دهند باز شیرهٔ خار خسک شش ماشه شیرهٔ خار شتر چهار ماشه ریوند چینی سوده پاشیده ماشه افزایند باز شیرهٔ خیارین شیرهٔ
بادیان شیرهٔ کاسنی لعاب بہدانه نبات باز پرسیاوشان سنبل الطیب قصب الذریره هر یک چهار ماشه شاهتره تخم کاسنی کوفته هر یک شش ماشه
اصل السوس مقشر کوفته چهار ماشه جوشانیده شربت بزوری بآب گاهی شورهٔ قلمی سوده ماشه پاشیده و گاهی ریوند چینی سوده پاشیده و همراه شیرجات
مثل شیرهٔ بادیان شیرهٔ خار شتر هر یک چهار ماشه شیرهٔ خیارین شش ماشه شربت بزوری دو توله و گاهی همراه شیرهٔ چهال فالسه توله بدهند
دیگر که با انقطاع بول و مرد فربه پیرانه سال باشد بادیان چهار ماشه تخم خربزه شش ماشه خار خسک شش ماشه زیرهٔ سفید سه ماشه جوشانیده باشند و دو توله
ذکر ادویهٔ مفرده نافع سوزاک بگیرند نشاسته دو توله در یک پیاله آب حل کرده شب نگاه دارند و صبح نهار بیاشامند و یا کتیرا و نبات برابر کوفته
بیخته بقدر یک دست تا سه روز صبح و شام بخورند و یا بیخ کاسنی تر کوفته شب در آب تر کنند و صبح ناشتا بیاشامند و یا شیرهٔ تخم کاسنی یک توله با دو توله
با عسل سه توله بنوشند و دیگر شیرهٔ خرفه سه ماشه در آب در پیاله بر آورده عسل سه توله داخل کرده یک پیاله از ان بنوشند و یک پیاله آب دیگر در ان
اندازند و بعد سه چهار گهڑی یک پیاله دیگر از ان بنوشند و یک پیاله آب دیگر در ان اندازند و باز بدستور بنوشند و عوض او پیاله آب در دوا اندازند
همچنین تا قریب دو پهر پنج شش مرتبه بنوشند و در آخر پیاله باقی دوا بیاشامند و بعد دو پهر غذا بخورند بہتر تنقیه بچرک قرحه باد را معمول حکیم ارشد علی خان ست
بعد از ان سفوفات مدمله استعمال کنند و دیگر کونپل کیکر از نیم درم تا دو سه درم بآب شیره بر آورده با شکر یا بی شکر بنوشند در دو هفته فائده کند و اگر گوکهرو
خرد افزایند قوی تر گردد و اگر آنرا خشک کرده با گوکهرو و نبات آمیخته با هم کوفته با شیر مادهٔ گاو خورند نفع کلی نماید و صاحب مجربات گوید اگر برگ نو رسته ببول
سه توله شب تر کرده صباح مالیده صاف نموده و دو توله روغن زرد گرم کرده آمیخته بنوشند در روز دوم بدستور استعمال کنند در روز سوم روغن موقوف کنند
و تا چهار پنج روز بعمل آرند برای دفع سوزش و اندمال قرحه طرفه چیزیست مجرب لیکن اول شکم نرم میکند دیگر برگ نازک سپستان مانند [illegible]
سائیده نوشیدن خیلی مفید ست و یا پنجدانه ندلی گرفته هر دانه را سه چهار پاره کرده شب در آب خیسانیده صبح فرو برند و آب آن بنوشند تا هفت روز
و یا شیرهٔ چهال فالسه یکتوله در آب کشیده نبات یکتوله داخل کرده بنوشند و خیسانیدهٔ آن نیز معمول ست و چهال سنبل تر کرده نوشیدن نیز
مفید ست و دیگر کونپل درخت بڑ در سایه خشک کرده سائیده چهار سیر نموده برابر شکر تری خام مخلوط کرده موافق مزاج با لسی شیر گاو نهار
بخورند تا هفت روز که مجرب ست و یا شیرهٔ انار خام یکعدد در آب بر آورده بنوشند همین طور تا سه روز و دیگر گل گڑهل روز اول یک عدد

بایک بتاسه بخورند و هر روز یکی افزایند تا چهار روز و از روز پنجم یک یک کم کنند تا یک عدد بماند سوزاک دفع گردد و یا تخم تاج خروس که بهندی کلغه گویند سه درم باریک سائیده و در نیم آثار شیر گاو آمیخته شب در ماهتاب داشته قدری شیرین کرده صبح بخورند و یا گوند پلاس خشک کرده و گوند و پوست بیخ و گل آن کوفته بیخته برابر شکر آمیخته دو مثقال هر روز با شیر گاو خورند که مجرب ست و دیگر کباب چینی یکدرم باریک سوده در جغرات ماده گاو که در پارچه بسته آب او دور نموده باشند بقدر حاجت گرفته دوای مذکور آمیخته بطریق چٹنی خورند و در دو هفته صحت شود مجرب نوشته و بعضے نبات برابر کباب چینی آمیخته نباشد بالسی شیر گاو بخورانند تا یکهفته و از غذای شور و حریف پرهیز میکنانند و اگر صمغ سهجنه بقدر توله هر صبح سائیده با دوغ گاو خورند تا هفت روز در مزاج بارد نافع بود و دیگر پوست درخت انبه از بالا خراشیده نیم کوفته شب در آب پاؤ آثار تر سازند و صبح سائیده صاف نموده بنوشند تا یکهفته نافع ست و در بیاض استادی مرحوم مرقوم ست که پهٹکری بریان یکماشه صبح با شیر گاو بخورند و از ترشی و بادی پرهیزند و یا رال یکدرم تا دو درم کوفته با شکر آمیخته اول بخورند بعده در سه پاؤ شیر گاو و یک آثار آب آمیخته بنوشند بدفعات و وقت سه پهر گلتهی برنج با روغن زرد بخورند و بعضے خوردن رال تا یکتوله با جغرات چکه چکیده آمیخته تا هفت روز و غذا خشکه با جغرات یا شیر مجرب نوشته و دیگر شاخ گاو یکعدد براده نموده بروغن زرد آمیخته فتیله ساخته در سفال گلی روشن نمایند و کاجل آن گرفته در چشم کشند سوزاک دور شود و در بیاض مجرب نوشته که برادهٔ شاخ گاو میش جوان در پارچه فتیله کرده بروغن سرشف چراغ افروخته بر رکابی گلی قدرے گل باریک مالیده کاجل بگیرند اول بهفت جلاب سوزاک گرفته و یکدو روز مهلت داده کاجل مذکور را بر میل در چشم کشند و چهار گھڑی شمع یا چراغ پیش نظر داشته آنرا الفور به بینند بعده بخسپند صبح ادرار شود و سوزاک جدید و قدیم دفع گردد و دیگر برگ چنبیلی سفید کوفته در آب بجوشانند و وقتیکه نیم گرم بماند قضیب دران گذارند بقدر نیم ساعت بعده در همان ظرف بول کنند و در یک روز سه مرتبه تکرار عمل نمایند که نفع تمام رسید و اگر برگ نیب هم افزایند بهتر بود و ایضاً در تربوز مقور آلت در آورده بول کردن نافع ست و کذلک در کدو و خیار و دیگر پوست درخت گولر پاؤ آثار در سایه خشک نمایند و باریک سائیده یکتوله ازین در پاؤ آثار شیر بز آمیخته هر صبح بنوشند و در غذا از اشیای نمکین و تیز پرهیز کنند در یکهفته صحت شود و بتجربه رسیده و دیگر چوبه یه هر روزه یکدو قطره در بتاسه نهاده بخورند یا در شربت شکر آمیخته بنوشند سوزاک کهنه را مجرب ست و بعضے چوبه لوبان بدستور خوردن نافع نوشته و یا برگ اسهر سبز یکتوله در آب شیره بر آورده قدرے شکر یا نبات آمیخته بنوشند و نوشیدن برگ بیکل بدستور نافع سوزاک و ممسک منی ست و دیگر بسوت نگرگوٹی نه ماشه اگر مزاج حار باشد در گلاب ورنه در آب پاؤ آثار تر کرده شب در شبنم گذاشته صبح زلال آن بنوشند و از دردی او زراقه گیرند که مجرب و بے بدیل ست و یا بهیلے بقدر دو توله در آب تر سازند و صبح صاف کرده قدرے شکر آمیخته بنوشند که نافع سوزاک جدید ست و ایضاً برگ لسمان یک توله در آب تر نموده بدستور نوشیدن و دیگر گیلی تخم کتان یکدام جوکوب کرده شب در آب تر نمایند و صبح آب صاف آن بنوشند نافع بود و یا مرکے هشت دانگ در آب تر کرده نگهدارند و صبح آب صاف آن با قدرے نبات شیرین کرده بنوشند و یا ریشه گاؤزبان یکتوله شب تر کرده صبح آب صاف آن بنوشند و یا سنگهاڑا پهولی جوش داده بنوشند و یا بیخ کاه کانڈر در هفت پیاله آب بجوشانند چون یک پیاله بماند صاف نموده بنوشند تا سه روز و دیگر گوند کیکر و دال نخود نیم پاؤ در اندکے آب چندان بسایند که مثل نشاسته گردد پس در هفت آثار آب بیامیزند و از صبح نوشیدنش آغاز کنند و چهل قدحی کرده باشند حتی که آن تمامی آب بدفعات تا شام تمام گردد و بعده خشکه با دوغ چکیه یا شیر گاو بخورند و بخسپند صبح اثری از مرض نماند و قرحه را دیگر ز التیام دیده اگرچه کهنه باشند و از علاج آن در مانده باشند زائل کند مجرب ست و دیگر برگ کهرنی را در آب شب تر کنند و صباح مالیده صاف نموده نبات دو توله حل کرده بنوشند نافع بود و ایضاً گلوی سبز ده درم نیم کوفته با آب جوشانیده بدو درم عسل بپزند و یا بتاسه در عدد گرفته در آن شیر بز پر کنند و صبح میخورده باشند تا سه روز و یا چوبک که نهالی ست مشهور و در برسات میروید برگ و ثمر آن بقدر یکتوله گرفته در آب شیره کشیده با قدرے شکر بنوشند و دیگر جواکهار هفت ماشه با دوغ گاو بنوشند مفید بود و یا گندهٔ بهروزه بقدر دو ماشه صبح در قدری قند سیاه پیچیده بخورند و بالای آن قدری جغرات در آب حل کرده بنوشند و یا قدری برگ شیشم در آب سائیده صاف نموده قدری شکر آمیخته بنوشند و اگر افشرده الویه یعنی کالی قدرے در احلیل چکانند نافع بود ذکر ادویه مرکبه که در سوزاک

مستعمل ست چون در علاج سوزاک اول استعمال ادویه مدره برای تنقیه قرحه میکنند و اطبای هند آنرا اندری جهار داندری جلاب میگویند لهذا اولا بعض نسخ آن مرقوم میشود چنانچه این نسخه آن منقی قروح آلات بول از ماده حصات وریم و نافع سوزاک حدیث و قدیم و زنانی را که در ایام حیض معتاد بدرد باشند سفید شوره قلمی ریوند خطائی هر یک هفت ماشه جوا کهار شش ماشه زیره سفید سه نیم ماشه شکر سفید برابر خوراک هفت ماشه **ایضاً** اندرجو شیرین جوا کهار زیره سفید شوره قلمی خار خسک ریوند چینی هر یک یکتوله طباشیر نیم توله همه را کوفته سفوف کرده هفت ماشه با لسی شیر گاو استعمال کنند **ایضاً** شوره قلمی زیره سفید کباب چینی الائچی کلان هر واحد یکتوله باریک سائیده با لسی شیر گاو بخورند و سه روز سه جلاب کنند و **ایضاً** زیره سفید پلون هر دو برابر سفوف کرده یک کف دست با لسی شیر گاو ناهار بخورند همین طور تا سه روز کمال نفع ورزد **ایضاً** پهٹکری شش ماشه سنگ جراحت شش ماشه هر دو را خوب باریک نموده در روغن ماده گاو در دو آثار انداخته تمام روز بنوشند و نان بی نمک خورند با روغن بسیار و بعد جلاب این سفوف بخورند موصلی سیاه و سفید اسگند ناگوری بهیمسینی تال مکهانه همه برابر شکر هم وزن ادویه سفوف کرده یک کف دست همراه پاو آثار شیر ماده گاو بخورند **ایضاً** بابت مرزا اشرف بیگ گیرو گوالیاری ریوند چینی هر یک یکفلوس شوره قلمی نیم فلوس زیره سفید آمله هر یک ربع فلوس همه را باریک سائیده شده پڑی بندند هر روز با لسی شیر ماده گاو که یک آثار شیر و یک پاو آب باشد بخورند بعده سه روز این شربت بنوشند اصل السوس خس صندل سفید آمله کشنیز هر یک هفت ماشه الائچی خرد شش ماشه مغز کنول گٹه یکتوله مصری شش فلوس کوفته بیخته سه حصه کرده یک حصه را شربت نموده بنوشند بعد چهار گهڑی لسی شیر بنوشند بعد از آن این پچکاری بگیرند بلیله بلیله آمله هر یک یکنیم توله جوشانیده صاف نموده بیله تهوتهه یک ماشه سائیده آمیخته تا هفت روز بعمل آرند پچکاری که مجرب نوشته برگ نیم برگ سنبهالو هر یک سه توله در یک آثار آب جوش داده به پاره گیرند و هر گاه آب سرد شود گهی در آن گذاشته کنند عمل ورم تحلیل گردد و سوزش و شدت در زائل شود **ایضاً** دافع سوزش و حبس بول بادیان یکدام خام اصل السوس یکدام گل چهار دام در پنج سیر شاه جهانی آب جوش داده هر گاه نصف رسد بدستور به پاره بگیرند و بول کنند و چند روز بعمل آرند تجربه یکتا دافع سوزاک و سوزش بول ست لعاب بهدانه سه ماشه شیره خار خسک شیره بادیان هر یک چهار ماشه شیره تخم کاسنی شش ماشه نبات یکنیم توله **ایضاً** شیره خار خسک شیره تخم خربزه هر یک شش ماشه لعاب اسپغول نه ماشه گلاب دو توله نبات یکنیم توله **ایضاً** که در سفته بکند لعاب اصل السوس شیره پنج کیله شیره فالسه شیرین شیره تخم خیارین از هر یک یکتوله ناهار بنوشند **ایضاً** برای سوزاک و کسیکه از گرمی آتشک [illegible] باشد [illegible] آب بهدانه سه ماشه شب در آب تر کرده صبح لعاب آن گرفته با سه ماشه روغن بادام شیرین بنوشند **ایضاً** که مصفی خون هم ست پوست بلیله زرد ده توله در آب شاهتره تازه شب خیسانیده صبح صاف نموده شکر سفید سه توله داخل کرده بنوشند **ایضاً** ستاور و پوست [illegible] شب در آب تر کرده صبح صاف نموده بنوشند **ایضاً** برای سوزاک کهنه بابت حکیم شاه مرزا خار خسک پنج ماشه شوره قلمی یک ماشه گل ملتانی زیره سفید برگ ببول هر یک دو ماشه در آب سائیده بنوشند **ایضاً** که سوزاک و سیلان منی را مجرب ست کشنیز خشک بادیان هر یک دو مثقال [illegible] مثقال تا یکمثقال هر سه را [illegible] ساخته در سفال آب نادیده با یکنیم پاو آب شب تر نمایند و صبح [illegible] صاف نموده بنوشند **ایضاً** [illegible] نخود سیاه گیرو هر یک یکتوله هر دو نیمکوفته در یکنیم پاو آب تر کرده نگهدارند و صبح سائیده در همان آب صاف نموده بنوشند در رفع سوزش و اصلاح قرحه مجرب و اگر خواهند یکتوله نبات داخل کرده بنوشند **ایضاً** برگ حنا آمله زیره سفید کشنیز خار خسک هر واحد یکتوله نیمکوفته شب تر کنند و صبح صاف نموده شکر آمیخته کتیرا سه ماشه سوده اول بخورند بالای آن دوا بنوشند **ایضاً** نخود مقشر نیم رطل گل [illegible] زیره سفید هر یک دو دام [illegible] یک آثار آب تر کنند و بقدر نیم پاو صبح خورند و همین قدر شام و هر گاه آب کم شود دیگر اندازند مجرب و بعضی ادویه مدر کنند هر روز [illegible] مساوی گرفته حب بقدر نخود کلان بسازند روز اول هفت حب بخورند و هر روز یک حب زیاده کنند تا چهارده روز و بالای آن لعاب اسپغول نوشیده باشند مجرب دیگر ست هر دو [illegible] آن کتیرا و نخود بریان مقشر سائیده بقدر نخود حب بندند و حب با شیره خار خسک بخورند که آزموده است دیگر [illegible]

خود سوزانند و خاکستر آن با آب کتیرا آغشته بقدر نخود حب سازند و یک عدد صبح با آب گل خیرو که شب تر کرده باشند بخورند دیگر پکهان بید و از فلفل الایچی سفید هلیله بلیله آمله هر یک پنج درم سلاجیت سه درم کوفته بیخته با آب بارلکاین یا شیرهٔ برگ آن سحق بلیغ نموده حبها سازند و یکدرم بخورند و هرگاه از احلیل بیرون پردهٔ عنکبوت بیرون آمدن گیرد ترک کنند **ایضاً** ست گلو پهنکری هر یک دو توله شورهٔ قلمی الایچی هر یک یکتوله کتهٔ سفید نیم توله در قند سیاه بقدر نخود حبها بندند و از سه حب شروع نمایند و هر روز یک اضافه نموده تا بهفت رسانند بعد از آن هفت حب هر روز بخورده باشند. **حب مومیائی** برای قرحهٔ قضیب و مثانه و ادرار بول و رفع ضعف از افراط جماع و آوردن نعوظ بسیار و از اکثر فرموده امراض صدر و ریه و تقویت معده و اعضای رئیسه و اخراج ریاح بارده و دفع درد استخوان مجرب لنفسه اجابت مومیائی جدوار ریوند چینی هر یک سه سرخ طباشیر صمغ عربی کندر گل ارمنی هر یک چهار سرخ مغز تخم خیار مغز تخم خربزه هر یک هفت سرخ مغز بادام هشت سرخ شکر سفید هموزن ادویه کوفته بیخته بگلاب حب سازند همه سه خوراک ست دیگر در ابتدا انفع ست کباب چینی سنگ جراحت سوده بلع نموده بالائش شیرهٔ خارخسک در آب کشیده شربت بزوری بارد حل کرده بنوشند دیگر خارخسک گلوی سبز جوکوب نموده در چهار کوزهٔ آب بجوشانند هرگاه نیمه باند صاف نموده شکر سفید چهار درم داخل کرده بخورند و قلعی کشته همراه این جوشانده یا همراه شیرهٔ کوتیلا ببول نفع عظیم میکند دیگر پوست درخت نیم تازه بیست و پنج ماشه الایچی سفید دو ماشه هر دو را در یک آثار آب بجوشانند تا سوم حصه بسوزد صاف نموده ریوند چینی یکماشه سوده پاشیده بنوشند دیگر برگ ببول زیرهٔ سفید شکر سرخ شب در آب تر کرده صبح مالیده صاف نموده بنوشند دیگر کتیرا اللهی تخم بسیار دار بلد شب تر کرده صبح صاف نموده بنوشند دیگر در شیر میش پاو آثار دو لیمو افشرده بنوشند بعده ریه پاو آثار قند سیاه کسنه یکنیم پاو در سبوچه انداخته سه روز در سایه نگهدارند و بقدر یک پیاله صبح هر روز خورده باشند دیگر ست سلاجیت کتهٔ مصری سائیده و سه سه ماشه با شیرهٔ تخم خیارین صبح و شام تا یکهفته خورده باشند دیگر گوکهرو طباشیر نبات مساوی یک کف دست صبح با شیر گاو نیم پاو بخورند دیگر ستاور سنج گوکهرو تال مکهانه چینیه نبات مساوی سائیده هر روز یک کف دست با آب گرم بخورند غذا کهچری بی نمک دیگر ریوند خطائی آمله منقی هر یک دو ماشه شورهٔ قلمی یکماشه نبات دو ماشه کوفته بیخته سه حصه نموده یک حصه با دوغ گاو میش میخورده باشند دیگر دانه هیل پکهان بید گوکهرو زعفران کاسنگ مغز تخم خیارین سلاجیت همه برابر کوفته بیخته از دو ماشه تا سه ماشه با پیکه دران سنج سانهی تر نموده باشند بخورند. **ایضاً** پهلی ببول نیم دام ریوند چینی یکدام مصطگی یکماشه مجموع را میده کرده پنج پڑی ساخته همراه لسی شیر گاو بخورند و از گوشت و نمک و ترشی پرهیزند دیگر گل تیسولا که درخت سیر شکر کهنه هر یک یکدام کوفته بیخته چهار حصه نموده یک حصه اندازند و باقی را با لسی شیر گاو که دو حصه آب و یک حصه شیر باشد بخورند مجرب ست دیگر کندر سنگ جراحت رال مصری هر واحد دو توله کوفته بیخته چهار ده خوراک نمایند و لسی شیر بخورند در بند کردن ریم و دفع سوزاک بی نظیر ست دیگر پهنکری گیرو هر واحد یکدرم پهنکری را بریان کرده هر دو سائیده و شکر برابر آمیزند و سه چهار ماشه هر روز با شیر گاو خورند بدستور نفع بخشد دیگر سرواله تخم تاج خروس هر یک شش دام کوفته شکر تری مساوی آمیخته چهار ده خوراک سازند و یک صبح و یکی شام با آب سرد بدهند مجرب ست دیگر چوب بید کته گوند گوکهرو شکر سرخ برابر سائیده نه ماشه با پاو آثار شیر گاو بخورند که سیلان منی را نیز نافع ست دیگر طباشیر شورهٔ قلمی دانهٔ الایچی کلان مساوی کوفته بیخته شش ماشه با سنج سانهی خورده باشند و از ترشی و شیرینی پرهیز کنند دیگر چوا کهار سه ماشه ملٹهی نه ماشه کوفته بیخته سه خوراک کنند و هر روز یک حصه با شربت نبات بخورند دیگر گل ٹیسو کباب چینی الایچی کلان اصل السوس هر یک پنج ٹانک جواکهار شورهٔ قلمی هر یک یک ٹانک کشنیز زیرهٔ سفید برگ حنا آمله منقی هر یک دو نیم ٹانک نبات سی و دو ٹانک جوکوب نموده هر روز پنج ٹانک از این در یکپاو آب تر کرده صبح مالیده صاف نموده بنوشند دیگر پوست هلیله یکدام پوست بلیله دو دام آمله سه دام بلدر سرخ بلدر و هر یک دو دام همه را جوکوب کرده هفت حصه ساخته هر روز یک حصه را شب در آب خیسانیده صباح مالیده صاف نموده بنوشند دیگر زیرهٔ سفید کشته شنگرف سرخ گوندن نبات سفید هر یک یکتوله باریک سائیده هفت حصه سازند و یکی از این هر صبح با شیر تازهٔ گاو یا گوسفند بخورند که برای قرحه و بول الدم مجرب ست و نفع اقوی بسر پایان گندم خورنده و ایضاً که در ازالهٔ قرحهٔ کهنه معمول ست زرد چوب آمله مقشر مساوی کوفته بیخته برابر هر دو شکر سفید

آمیخته هر روز از هفت ماشه تا یکتوله با آب بخورند و در دو ماه سوزاک سالها بر طرف شود و اگر بسیار کهنه نباشد یک هفته کافی ست و بعضی عوض شکر هر دو یکتوله شهد با یکتوله دوای مذکور آمیخته تا هفت روز زیاده میدهند و نشاشیدن خون را هم مفید می افتد و بعضی زردچوبه نیم توله و آمله یکتوله نیم کوفته شب با آب تر کرده صبح آب صاف آن گرفته عسل دو توله آمیخته می نوشانند و جهت سوزاک کهنه و بول الدم مفید میشود **ایضاً** گویند که این دوا سوزاک را بکلی زائل کند تخم خیارین شش ماشه بکپیان بیدگیند هک آمله سار هر یک سه ماشه ست سلاجیت آفتابی چهار ماشه نیکو کوب ساخته در سه پاو آب بجوشانند چون نیم پاو زیاده بماند صاف نموده یکنیم توله شهد آمیخته بنوشند تا سه روز مجرب ست و چیزی شور و تیز و ترش و بادی نخورند زرو **قات** اگر پهٹکری یکتوله نیله تهوتهه شش ماشه هر دو را خوب سوخته سوده در یک آثار پاؤ بالا آب انداخته در شیشه کنند و چهار پنج گهڑی بجنبانند که خوب حل شود بعد از ان هر روز پنج شش دفعه استعمال نموده باشند برای قرحه جدید و قدیم سوزاک بی بدیل و همواره معمول ست و اگر هر دو دوای مذکور را بجوشانیده بعمل آرند نیز اولی ست و گاهی یکتوله کات سفید و ریتهه مطبوخ اضافه کرده میشود و اگر گرم زیاده شود شیر زن چکانند **ایضاً** اگر کات هندی سه جزو توتیای سبز یکجزو توتیا را سوخته هر دو را باریک سوده در آب حنا یا لعاب اسپغول مخلوط ساخته ساعتی بجنبانند تا اثر دوا در آب خوب سرایت کند و بزرقه دو سه دفعه هر روز بعمل آرند غالب که بروز سوم حاجت نشود **ایضاً** پوست بلیله زرد و پوست بلیله آمله هر یک بست و یک ماشه توتیای سبز یکنیم ماشه همه را در دو آثار آب در آوند گلی تر کرده صبح بجوشانند هرگاه نصف آب باقی ماند مالیده صاف نموده در شیشه نگاهدارند هر روز چار پنج مرتبه بعمل آرند و گاهی بدون توتیا نیز مفید میشود و در بیاض والد مرحوم مسطور ست که اگر صرف هلیلجات را بدستور جوشانیده صاف نموده سنگ جراحت مرداسنگ هر یک شش ماشه سائیده آمیزند و بکار برند نیز مفید ست و از ترش و گرم و اغذیه جماع اجتناب کنند و اگر نفع بین نشود در ترکیب اول چهار سرخ زنگار زیاده نمایند و اگر اول خون آید و ورم کند سه اسهال نمایند که روز سوم صحت کلی میشود و اگر وزن هلیلجات مذکوره هر یک یکدام بگیرند و بادیان یکدام کشنیز خشک یکدام افزوده بدستور تر کرده بجوشانند و صاف نموده نیله تهوتهه یکماشه پاؤ بالا سوخته و مرداسنگ چهار ماشه سفیدهٔ قلعی چهار ماشه باریک نموده مخلوط سازند نیز مجرب ست و اگر سرمه اصفهانی و رسوت هر واحد چهار ماشه همه حل مرداسنگ کنند نیز مفید **ایضاً** گل ارمنی دم الاخوین انزروت سفید سفیدهٔ کاشغری سنگ جراحت رسوت کته سفید کافور هر یک سه ماشه مرداسنگ نیله تهوتهه بریشته هر واحد یکماشه باریک مثل سرمه سائیده دارند و قدری از ان گرفته بلعاب اسپغول حل کرده در روزی سه چهار مرتبه پچکاری گیرند که مجرب ست **ایضاً** رسوت یکتوله کته سفید شش ماشه افیون یکماشه در آب یک آثار یکشب تر کرده صاف نموده کافور رسکپور پهٹکری بریان نیله تهوتهه بریشته هر واحد یکماشه باریک سائیده آمیخته هر روز سه چهار مرتبه بکار برند که بی نظیر و مجرب ست **ایضاً** گل ارمنی سفیدهٔ کاشغری هر واحد یکتوله افیون نه ماشه نیله تهوتهه سوخته شش ماشه همه را باریک سائیده در شیر دختر یا شیر خر یا در آب حل کرده هر روز چهار دفعه پچکاری گیرند **ایضاً** سهاگه بریان چهار ماشه شب یمانی بریان شش ماشه نیله تهوتهه بریان دو ماشه گیرو یکنیم ماشه کوفته بیخته دو پڑی ببسته نگاهدارند یکپڑی در یک سیر آب انداخته در شیشه کرده خوب بجنبانند و شب در شبنم گذاشته صبح بکار برند و روز دوم پڑی دوم در نیم آثار آب انداخته مخلوط نموده بعمل آرند در دو سه روز شفای کلی میشود **ایضاً** مجرب توتیای سبز سه ماشه سوخته گیرو نیل بری هر یک شش ماشه خرمهره دوازده عدد کوفته بیخته در نیم آثار آب حل کرده پچکاری سازند **ایضاً** ترپهلا نیم پاؤ توتیای سبز دو ماشه طباشیر دو ماشه اول ترپهلا را در دو آثار آب خیسانیده بجوشانند تا به نیمه آید پس طباشیر و توتیای سوخته حل کرده تا سه روز بکار برند **ایضاً** حضض مکی سنگ جراحت سفیدهٔ کاشغری گیرو مرداسنگ پهٹکری خام مساوی سائیده بقدر دو ماشه در سه چهار توله آب ساده یا آب دوغ یا گلاب حل کرده پچکاری دهند غذا شیر و برنج با شکر و در تکمله هندی انزروت عوض گیرو ست و وزن هر یک دو ماشه و نیله تهوتهه ربع ماشه بجای پهٹکری نوشته **ایضاً** برگ نیب برگ بکائن برگ حنا برگ مکو مع شاخ پوست بلیله زرد و پوست بلیله آمله هر واحد نیم پاؤ در نیم آثار آب بجوشانند هرگاه نصف بماند فرود آورده بپالایند و از پارچه گذرانیده گل ارمنی طباشیر هر یک شش ماشه سنگ جراحت دو توله نیله تهوتهه چهار ماشه کوفته بیخته آمیزند و در شیشه نگهدارند وقت حاجت بقدر دو سه ماشه رسوت در ان حل کرده پچکاری دهند **ایضاً** رسوت یکدام توتیای هندی مرداسنگ هر یک سه ماشه سائیده در شیشه

اندازند و نصف شیشه از آب پر کرده تا سه روز در آفتاب و شب در شبنم بدارند و چهار گھڑی حرکت داده باشند روز چهارم بعمل آرند و این سفوف هر روز بخورند
تخم بهیدانه چنیا گوند کتیرا بیدمو جیرس اسپغول مساوی سوای اسپغول همه را کوفته بیخته برابر همه شکر تری آمیخته یک کف دست با شیر گاو خام یا
گاو میش یا با دو آثار بخورند **فائده** اگر کسی را برداشت تیزی ادویه زرد قات مذکوره نباشد یا در مزاج او حرارت بسیار بود و ازین نسخه ها بعمل آرند بگیرند خس ماشه
گل سرخ یکنیم توله پوست انار یکنیم توله شهد یکنیم توله جو مقشر سه توله همه را در آب یک آثار یا و بالا بجوشانند هرگاه پاو آثار آب بماند صاف کرده مرداسنگ پھٹکری
بریان هر یک دو ماشه کافور و شنجرف مدبری دو ماشه ساییده آمیزند و بعمل آرند دیگر سفیده کاشغری کندر انزروت سفید صمغ عربی نشاسته دم الاخوین برگ نیب همه
مساوی کوفته بیخته در آب برگ نیب گولی بسته نگاه دارند و به شیر دختران یا شیر خر یا شیر بز ساییده دو چهار مرتبه هر روز بعمل آورده باشند دیگر گلنار فارسی
گل ارمنی کندر کوده ی سوخته موی سوخته انزروت شب یمانی نشاسته صمغ عربی مرداسنگ سنگ جراحت دم الاخوین سفیداب هر یک دو ماشه همه را مثل
سرمه سوده قدری ازان در شیر دختران حل نموده بچکانند دیگر شیاف ابیض مغز تخم خیار مغز تخم کدو دم الاخوین شاذنج مغسول مساوی بار یک ساییده
با شیر عورت مکرر سحق نموده در مجرای بول چکانند دیگر کتیرا سه ماشه سنگ جراحت چهار ماشه افیون یک ماشه کیر و چهار ماشه پھٹکری سه ماشه سوت نگوتی
سه ماشه اسپغول یکتوله اول کتیرا را در آب حل کرده از پارچه گذرانیده و لعاب اسپغول برآورده آمیخته ادویه دیگر کوفته بیخته آمیخته پچکاری نمایند دیگر
رسوت را جدا در آب حل کرده صاف نموده داخل سازند تا سوزش نکند دیگر حضض و چھالی ببول هر واحد یکدام هر دو نیم کوفته در سه پاو آب تر نمایند و در شیشه
دارند صبح آب صاف او گرفته صمغ عربی دم الاخوین افیون نشاسته هر واحد سه ماشه سفیده کاشغری مغسول چهار ماشه کتیرا دو ماشه کوفته لعاب اسپغول
سه ماشه روغن گل سه ماشه شیر دختر یکجا آمیخته زرق نمایند دیگر بلیله بلیله آمله هر واحد یکتوله در آب سه پاو یکشبانه روز تر کرده صاف نموده در بول
اندازند و گل ارمنی دم الاخوین انزروت سفید رسوت سفیده کاشغری کتیرا نشاسته مرداسنگ کاغذ سوخته نیل ولایتی کافور هر یک یک ماشه مثل سرمه
بار یک ساییده آمیزند و خوب حرکت دهند و پچکاری گیرند و هنگام استعمال خوب جنبانیده بعمل آرند که مجرب بلا تخلف است دیگر گل سرخ سه توله پوست
انار تخم سرو هر یک شش ماشه پھٹکری نیم سوخته برگ مورد سه ماشه همه را در یکنیم پاو آب بجوشانند چون بنصف رسد صاف نموده دم الاخوین شش ماشه
سوده محلول کرده در شیشه نگاه دارند و هر روز قدری ازان در پچکاری انداخته استعمال نمایند دیگر کافور رسوت هر واحد هفت ماشه گرفته رسوت را
در آب خیسانیده مالیده صاف نمایند و در شیشه بدارند و کافور سوده آمیخته زرق نمایند سه روز تا هفت روز و هر روز پوست خشخاش یکتوله ریشه خطمی
دو توله در آب تر ساخته صاف نموده با نبات شیرین کرده بنوشند مجرب است دیگر در سوزاک کهنه شیاف ابیض ساده یا افیونی سوده در روغن [illegible]
آمیخته بطریقه استعمال نمایند که از معمولات و مجربات است و یا ڈیکامالی یکتوله در روغن تلخ سه توله سحق کرده صاف کرده بدارند و قدری ازین روغن
بعمل آرند در استعمال روغن لسان الکلب و بارزبان سنگ سوخته سوده در زرق مناسب آمیخته نیز معمول راقم است و بزودی التیام قرحه می نماید
سفوف قابض بگیرند الایچی خرد مع پوست و مغز تخم تربوز و جوکهار ریوند چینی هر یک نیم دام کوفته بیخته همراه دوغ تا هفت روز بخورند و بعد ازان این
سفوف برای بند کردن ریم بعمل آرند تعلب مصری شقاقل مصری ماهی سورنجان شیرین هر یک نیم دام ساییده یک خوراک سازند و با شیر ماده گاو خورند
و در غذا ایضاً بخورند **ایضاً** که همواره معمول است سنگ جراحت بهیدانه تال مکهانه گوکهرو تخم خرفه کتیرا گوند ببول برابر کوفته بیخته همراه السی شیر بقدر یکتوله
بخورند و گاهی دانه الایچی کلان و گل ارمنی و تخم سرو الی نیز داخل کرده میشود **ایضاً** که برای اندمال قرحه مجرب گویند کتیرا دم الاخوین گل ارمنی طباشیر
گل مختوم گلنار حب کاکنج تخم خشخاش هر یک دو ماشه نشاسته مغز تخم خیارین مغز تخم خربزه خرفه مقشر هر واحد سه ماشه ریوند چینی یکماشه کوفته بیخته
سفوف سازند و گاهی گل سرخ و مغز تخم کدو عوض گل مختوم و گل ارمنی داخل کرده و سوای ریوند چینی وزن همه ادویه سه ماشه گرفته **ایضاً**
این سفوف نسخه مطب است گلوست سلاجیت دانه الایچی کلان کهربای شمعی بهیدانه گجراتی صمغ عربی کبابه چینی گل ارمنی با کتیرا مساوی کوفته بیخته
بقدر هفت ماشه همراه شیر بز بخورند **ایضاً** گلوست سلاجیت خارخسک طباشیر سپستان تال مکهانه دم الاخوین صدف سوخته مغسول کوفته بیخته

همراه عرق شاهتره بخورند **ایضاً** که در سوزاک جدید و قدیم و جریان ریم معمول است ست سلاجیت ست گلوی تازه و دانهٔ الائچی گلنار کتهه سفید سپستان طباشیر خس همه برابر کوفته بیخته یکماشه بخورند و اگر سوزش بسیار باشد آب کیله بدهند **ایضاً** نسخهٔ حکیم علوی خان پهٹکری بریان گل ارمنی کانچ کات سفید کنهار نج گلنار رال مازو عنبر هر یک سه ماشه کوفته بیخته سفوف سازند و برابر مصری آمیزند و شش ماشه با آب نقوع نخود چهار درم در آب تر کرده خورند **ایضاً** از حکیم واصل خان ست سلاجیت آفتابی یکتوله موصلی سیاه و سفید آمله هر یک نیم توله تخم سلیلے چهار ماشه بیخ نیم ماشه کوفته بیخته سفوف سازند و هفت ماشه با شیرهٔ تخم خیارین و گوکهرو و شیرهٔ بیخ بزوری بدهند **ایضاً** مجرب میرزا اصفهان بیگ چنیا گوند گوند ببول گوند انبه گوند دهو ثعلب مصری تخم سلیلے پوست تخم اسوڑه بیج بهنڈی هر یک یکتوله تال مکهانه دو توله پهٹکری بریان یک توله شکر سپید همه را کوفته بیخته یازده روز بخورند با لسی شیر ماده گاو و غذا خشکه و شیر ماده گاو **ایضاً** این سفوف نافع سوزاک و قرحهٔ مثانه و گرده و مخرج سنگ است حجر الیهود تخم قلت گل ارمنی کتیرا نشاسته تخم خرفه مغز تخم خیارین مغز بادام دانه قاقله زیرهٔ سفید ست سلاجیت صمغ عربی ستاور هر یک یکتوله طباشیر مغز تخم تربوز مغز تخم خربزه هر یک هفت ماشه بادیان دم الاخوین مغز تخم کهیرا مغز تخم کدو هر واحد نه ماشه ثعلب مصری یکنیم توله پهٹکری بریان سه ماشه کوفته بیخته سفوف سازند **ایضاً** سفوف سندهی نافع لاکه ورخت ببر گل ٹیسو هر واحد یک توله ست گلو ست سلاجیت ریوند چینی طباشیر هر واحد شش ماشه دانهٔ الائچی کلان جوا کهار شورهٔ قلمی هر واحد چهار ماشه نبات چهار توله کوفته بیخته دو مثقال هر روز با آب سرد خورند **ایضاً** مجرب سمندر سوکهه بلیلهٔ سیاه مغز بیل پهلی ببول که برنیده و نازک باشد مساوی کوفته بیخته شکر بوزن مجموع آمیخته بقدر یکدرم با نیم رطل شیر گاو بخورند **ایضاً** مخترع حکیم خیر الله تال مکهانه بهیمبند صمغ ڈهاک بادیان خار خسک کشنیز خشک تخم خربزهٔ مقشر هر یک شش ماشه سفوف سازند و شش ماشه همراه چهال والسه شکری دو توله که شب در آب تر کرده صبح مالیده صاف نموده شربت بزوری آمیخته باشند بخورند **ایضاً** از بیاض استاد مرحوم گوکهرو کشنیز خشک تخم کاسنی مغز تخم کدو گل سرخ تخم خشخاش طباشیر مساوی هفت ماشه با آب سرد بخورند **ایضاً** مشهور ست سلاجیت پکهان بید ست گلو دانهٔ الائچی ثمر بکاین گوکهرو کوفته بیخته برابر نبات آمیخته با شیر بز یا گاو یا شیرهٔ خیارین یا خرفه بخورند **ایضاً** مجرب سنگ جراحت رال مصری هر واحد دو توله تال مکهانه گوکهرو سروالی هر واحد یکتوله کوفته بیخته چهار روز خوراک نمایند و بلسی شیر بز بخورند **ایضاً** که در بیاض مذکور از فرنگی منقول است مغز تخم انبلی مغز تخم ببول مغز تخم بکاین مغز تخم لسوڑه مغز تخم کونچ تخم اوٹنگن تخم تال مکهانه نرلسی هر یک دو درم نبات مساوی دو درم همه را جدا جدا سائیده آمیخته با شیر گاو سیاه ناشتا بخورند تا دو هفته و از ترشی پرهیزند **ایضاً** که جهت سوزاک جدید و قدیم و سیلان خون و ریم مجرب بلا تخلف نوشته شورهٔ قلمی دانهٔ الائچی کلان هر یک بیست و یکماشه باریک ساخته شش حصه کنند و تا سه روز همراه آب یکی صبح و یک شام بخورند و روز چهارم آبیکه در ان برنج سرخ که بهندی ساٹهی گویند قدر دو سه درم تر کرده مالیده باشند بنوشند بلکه اگر برنج را هم با آب دیگر سائیده بنوشند بهتر باشد و در روز پنجم و ششم نیز همین آب برنج باید خورد و غذا دران شش روز و بعد ازان تا سه روز دیگر بے نمک و بے شیرینی سازند و از ترشی احتراز نمایند [illegible] **ایضاً** که جهت سوزاک مزمن نافع است خار خسک تازه پاو آثار در آفتاب خشک ساخته کوفته بیخته سروالی سنگ جراحت هر واحد نیم پاو سائیده شکر تری پاو سیر باهم آمیخته هر روز یکدرم بخورند و بالائش شیر گاو بنوشند و در نسخهٔ دیگر بجای سروالی تخم خرفه است و وزن سنگ جراحت یک چهٹانک باقی بدستور **ایضاً** که حکیم مؤمن جهت قرحهٔ مزمن و آنکه با تقطیر البول و سلس البول باشد و بر آن در ورمی مجرب بسیار مؤثر نوشته گل ارمنی کشنیز خشک صمغ عربی تخم خرفه بریان کنند ذکر هر یک دو درم بلوط بریان ده و سه درم شربتی دو مثقال با آب سرد **سفوفات قلعی** و بهروزه و شیاف وغیره بگیرند قلعی کشته دانهٔ الائچی خرد طباشیر کبابهٔ چینی هر واحد دو ماشه و کوفته بیخته سفوف سازند خوراک روز اول یکماشه روز دوم یکنیم ماشه روز سوم دو ماشه همچنین تا یکدرم افزوده با قدرے آب یا با شیرهٔ ادویهٔ مدرهٔ مناسب مزاج بخورند مجرب است **ایضاً** که معمول حکیم شریف خان صاحب است طباشیر سفید چهار ماشه دانهٔ الائچی خرد ست گلو کبابهٔ چینی هر یک دو ماشه قلعی کشته نیم ماشه ست سلاجیت آفتابی سه ماشه کوفته بیخته با شیرهٔ تخم خیارین بخورد دهند باشند همه یک خوراک است همچنین هشت روز باید خورد

دهند و را تم اگر ید و خود اک سازند بهترست **ایضاً** که مجرب حکیم ذکاء الله خان صاحب ست سرایالی سنگهاڑه خشک و دودهی خرد گوند چنیه بهپهلی خار خسک و انزه
الایچی کلان قلعی کشته کوفته بیخته نگاهدارند و نبات سفید همچند آمیخته بقدر شش ماشه یا دوازده درم با شیر گاو فرو برند و یک نسخه معمول ایشان در بحث جریان
منی گذشت و **بعضے** گویند که اگر قلعی کشته و **مصطگے** هر واحد یکتوله لعاب مصری شش ماشه سفوف کرده هر روز سه ماشه با نیم آثار شیر مادهٔ گاو بخورند
و غذا برنج و دال مونگ سازند سوزاک کهنه را مفید بود **ایضاً** سفوف مخترع حکیم احسن الله خان که مجرب ست بهروزه ست سلاجیت ست کا
قلعی کشته هر یک یکتوله مغز تخم خیارین مغز تخم تربوز تخم خرفه تخم خشخاش سفید تخم کاکنج دانهٔ هیل طباشیر سفید کباب چینی هر یک هفت ماشه همه را باریک سائیده
شش ماشه با آب خالص و شربت بزوری یا بزرقطونا بخورند **ایضاً** سفوف ست بهروزه که در سوزاک کهنه معمول است بهروزه تر یا وسهر گرفته گلو کا
خشک هفت توله اصل السوس چهار توله سائیده آمیزند و در صره بسته در آب بطریق مشهور چکانند و خشک کرده سائیده نصف وزن آن نبات سفید
سوده آمیزند و از نیم درم تا یکدرم نهایت یکمثقال همراه آب یا شیر یا تبرید مناسب بخورند **ایضاً** بهروزهٔ تازه در پوٹلی بسته در میان دیگ گلی که نصف
آن پر از آب باشد بیاویزند بنحویکه پوٹلی آن پنج شش انگشت بالاتر از آب باشد و زیر آن تا یکپاس آتش ملایم کنند بعده فرود آورده سرد کنند
و آنچه در ته ظرف منجمد گردد برآورده سوده بقدر نیم ماشه تا یکنیم ماشه با هموزن آن اصل السوس مقشر سوده آمیخته با لسی شیر گاو بدهند و از ترشی و فلفل سرخ
پرهیز ضرور است **ایضاً** بهروزه مصفی طباشیر سنگ جراحت هر یک شش ماشه دانهٔ هیل دو ماشه گهرو یکتوله سفوف ساخته پنج ماشه همراه شیرهٔ تخم خیارین
شیرهٔ تخم خرفه هر یک هفت ماشه شربت نیلوفر دو توله داده باشند **ایضاً** ست بهروزه و آمله خشک و قاقلهٔ کبار هر یک یکتوله سائیده بقدر سه ماشه با لسی
شیر گاو تا چهارده روز صبح بخورند غذا شیر برنج **شیاف** که برای اندمال قرحهٔ سوزاک معمول ست سفیدهٔ کاشغری شسته کاته سفید هر واحد سه ماشه توتیای
سبز کافور هر واحد یک ماشه در آب درخت کیکر جدا نموده کرده شیاف باریک ساخته در احلیل نهند **ایضاً** توتیا مردارسنگ صبر کندر سوخته مس سوخته
اقلیمیای مغسول گل قیموسی شادنج مغسول کندر انزروت مازو گلنار شب یمانی اقاقیا زاج سوخته دم الاخوین گل مختوم اقماع انار ترش کاغذ سوخته مجموع یا
هر کدام که میسر آید گرفته شیاف ساخته استعمال نمایند **فتیله** مخترع حکیم مومن بجهت سوزش بول و تنقیه چرک والتیام زخم نهایت موثر و مجرب ست شادنج
نشاسته سفیدهٔ کاشغری صبر زرد یکدرم توتیای مغسول مردارسنگ سفیداب قلعی مغسول گلنار گل ارمنی هر کدام دو درم کندر سوخته موی سوخته کنند
هر کدام یکدرم افیون نیم درم همه را باریک سائیده از حریر گذرانیده با آب کثیر البسر شسته فتیلها باریک ساخته در سوراخ قضیب بدارند **قطور** که
برای قرحهٔ سوزاک مجرب ست لعاب بهی تخم خرفه سفیدهٔ کاشغری در آب حل کرده در احلیل چکانند و نسخهٔ دیگر تخم کاهو مقشر گل ارمنی سماق
حضض داخل ست **قرص** که نافع ست قلعی کشته ست سلاجیت آفتابی کتیرا گل ارمنی خشخاش سفید صمغ عربی مغز بهدانه مغز تخم خیارین
خرفهٔ مقشر مغز تخم تربوز مغز تخم کدو شیرین کوفته بیخته با لعاب اسپغول بقدر یک ماشه اقراص سازند و در سایه خشک نموده نگاهدارند و بقدر
هفت ماشه با شیر تازهٔ گاو ممزوج با آب فرو برند **اقوال الاطبا** بوعلی سینا مینویسد که علاج قروح داخل قضیب بعلاج قروح مثانه کنند و گاهی
در مثل این احتیاج باین دوا است قرطاس گیرند قرطاس محرق و اقلیمیای محرق مغسول و پوست درخت صنوبر صغار و شادنج و کندر و
اقراص سازند و در زراقه استعمال نمایند **گیلانی** میگوید که مسهلات بارده رطبه مثل آب فواکه مقوی بسنا و خمیرهٔ بنفشه و خمیرهٔ نیلوفر و امثال آن
بنجاح می انجامد و تبرید و ادرار درین باب دخلی عظیم ست و قرص کاکنج مفید و اگر تخم تاج خروس یکتوله با قند دو توله سفوف نموده تا بست روز
بخورند نافع بود **ایضاً** شورهٔ قلمی سفید صاف یکدرم سائیده در یک چمچه شیر ریخته بیاشامند و عقب آن یک پیالهٔ شیر بنوشند سه روز یا یکهفته و باز ششک
سه توله شب در پانزده توله گلاب تر کنند و صبح صاف کرده شیرهٔ تخم خیارین یکتوله و نبات چهار توله سائیده بران اضافه نموده بیاشامند سه روز این
عمل کنند که نافع ست و این سفوف مامیران برای اندمال قرحه مجرب ست طباشیر دو درم کهربای زرد دو درم مغز تخم خیارین چهار درم تخم خرفه نیم
کتیرا صمغ عربی مامیران چینی هر یک دانگ گلنار یکنیم دانگ زرشک بیدانه افیون زراوند مدحرج هر یک دو دانگ کندر سفید مقشر سه مثقال شکر سفید

هموزن ادویه سائیده سفوف سازند خوراک یکمثقال با آب تازه یا با ادویه مناسبه **میر حسین** نوشته که عمده در معالجهٔ این مرض تسکین حدت و حرارت خون و تصفیهٔ منی است پس اگر علامات غلبهٔ خون ظاهر بود فصد باسلیق یا صافن بکشایند و کاسرات حدت خون و منی یا تند ماء القرع و ماء الشعیر و شیرهٔ بعض بذور بارده مثل تخم خرفه و خیارین و کدو و هندوانه و تخم خربزه و کاسنی و خار خسک و حب قرطم با لعاب بهدانه و اسپغول و امثال اینها از مبردات و مدرات و منضجات با مغریات و مدلات مانند کثیرا و دم الاخوین و حجر الیهود سائیده حسب احتیاج و ضرورت با اضافهٔ شربت بنفشه یا نیلوفر یا انجبار یا حب الآس یا عناب و تمر هندی و شدت وجع بالبعض مخدرات مانند شیرهٔ تخم کاهو و خشخاش با شربت خشخاش و یا حب کاکنج و خوردن شیرهٔ تخم خرفه چهار پنج مثقال با بهیدانه یعنی مقدار نیم مثقال تا یکمثقال چهار پنج روز و همچنین آشامیدن شیرهٔ حب قرطم مقدار دو سه مثقال با خار خسک مقدار یکمثقال در تصفیهٔ منی مجرب است **میر حسن** خراسانی گوید که در سوزاک استعمال صرف مبردات گاهی مضر میشود چنانچه بعضی را از نوشیدن شیر و شیرهٔ خیارین و خار خسک و غیره درد کمر پیدا میگردد و درین حالت شیرهٔ بادیان چهار ماشه شیرهٔ حب القرطم شش ماشه شیرهٔ خار خسک چهار ماشه با شهد دو توله دادن فائده میکند و ست بهروزه اکثر درین مرض مفید میشود لیکن بعضی را تپ می آرد و این ترکیب آن مجرب است بگیرند ست بهروزه و قلعی کشته و طباشیر هر یک یکماشه سفوف کرده با شیرهٔ اصل السوس چهار ماشه لعاب بهدانه سه ماشه شربت بزوری دو توله بخورند **مؤلف** معمولی گوید که استعمال سال پیتل که بزبان فرنگی ترکیب القریب اگنیند در سفوف ادویهٔ سوزاک فائده میکند و طریق ساختن آن اینست که شورهٔ قلمی سفید دو اثار و دو توله گندک با سه توله سایکر امونیاک در ظرف گلی کرده بر آتش زغال دارند تا همه اجزا آب شوند و تا آنکه از شعله دود بر آید بر آتش دارند و هرگاه شعله منطفی شود و همه اجزا مثل آب منجمد گردد از آتش فرود آورده در ظرف مسی قلعی دار و یا در تهالی کانسی اندازند چون بهوا رسد منجمد گردد و پس نگاهدارند و این سفوف آن نیز سفید است بگیرند سال پیتل مذکور با نمک شیر یعنی در میان نبات سفید هموزن برابر کوفته بیخته سفوف سازند و بقدر یکتوله با لسی شیر بخورند و اکثر سفوفات هندی قلعی کشته داخل میشود و طریق کشتن آن بانواع است و آنچه معمول است اینست که بگیرند قلعی هر قدر که خواهند در اول آنرا صاف کنند باین طور که قلعی را گداخته در پیشاب گاو و شیر یا سرکه سه مرتبه سرد کنند یا سه مرتبه در روغن کنجد یا سه بار در دوغ ترش و بعضی سوم صاف این هر سه در آب لیمو سه مرتبه سرد میکنند و بعد صاف کردن تیرهای باریک قلعی سازند و چهال درخت نیب و پوست پیپل و درخت تمر هندی و درخت لیمو برابر گرفته کوفته و برابر آنها برگ بهنگ آمیخته در دیگچه ثابت گذارند و در میان آن تیرهای قلعی نهند پس قدر قلیل انگاره در تحت آتش دهند که سوخته شود و صحیح از آن قلعی سوخته گرفته سائیده بکار برند و نیز در اقسم آنست که بقدر یکدست زمین کاویده در آن پاچک دشتی نصف آن پر کنند و بر آن پارچهٔ ثانت گسترده و بر آن نصف چهالهای مذکوره و بهنگ آمیخته کرده بالای آن تیرهای قلعی گسترده و بالا نصف چهالها و بهنگ باقی گسترده و بر آن پارچهٔ ثانت نهند و بالایش پاچک دشتی دیگر نهاده آتش دهند هرگاه سرد شود خاکستر پاچک و ثانت بآهستگی جدا کرده نیز قلعی کشته سفید شده باشد از آن برگیرند و آنچه از آن خام مانده باشد بار دیگر تیرهای آن ساخته بدستور آتش دهند و بعضی گویند که قلعی را در شوره کشته میشود و در مرض استعمال نمایند و طریق آن اینست که قلعی بقدر یکدرم صاف کرده و تیرها سازند و ده دام شورهٔ قلمی سائیده زیر و بالا داده در ظرف گلی بهفت کپرمتی نموده در نیم سیر پاچک دشتی نهاده آتش دهند هرگاه سرد شود برآورده سائیده در آب حل کرده باز آنچه ته نشین گردد گرفته خشک ساخته سائیده بکار برند

ختان

باید دانست که ختان قطع کردن پوست قلفه است و در شریعت سنت است و باید که قطع زاید بر قدر نکنند که ازان اندمال بعسر میشود و قطع قلیل موجب [illegible] است بعد ازان زخم را علاج کنند و بعضی میگویند که بعد ازان نافع است پنبه سبلول با بول در روغن کنجد و شب بیانی خون را بند میکند و در روز سوم اگر جراحت خشک شود و [illegible] گل مرهم [illegible] و الاسفیداج رومی نافع و نیز نیم کار برند پس باشک یا خاکستر [illegible] اگر متعفن گردد و الا کافور [illegible] کنجد و سفیداج بیضه [illegible] روغن گل [illegible] آب دهن است بعد خائیدن [illegible] استعمال سنگ جراحت و بعد ازان پیاز بریان بر روغن زرد و آنچه درین باب مجرب است و از دیگر تدابیر مرهمی میکنند استعمال این خشک کنند

که جراحت را زود به بسکه باید که چون ختنه کنند بگذارند تا خون تمام برود و بعده این دوا را افشانند و جه بند کات هندی مرداسنگ هلیله بلیله عفص صبر برگ مورد و سماق و کوفته بیخته بکار برند و بعد از سه روز بکشایند و گویند که احسن اوقات ختنه وقت عصر است و در تابستان صبح و در خریف زوال و در زمستان ختنه طفل در ربیع کنند تا بالغ که ختنه او در بیع نماید

امراض صفاق و سره

و آن اقسام فتق و فتق سره و ورم سره و تقیح سره و تحرک سره است و چون ادراک ماهیت فتق موقوف بر شناخت کیفیت صفاق است برخی از حال آن بیان نمایم بدانکه پوشش شکم جلد است و غشای مراق و عضلات و دو حجاب که یکی از اندرون مماس معده و امعاست و آنرا ثرب گویند و در یونانی ابلیس و دوم بالای آن و آنرا صفاق نامند و در یونانی باریطون و باریطاون و این غشا تا تهیگاه و بیغوله ران فرود آمده و در آنجا دو منفذ ساخته شده چنانچه دو معبری از هر یکی فرود آمده تا نزد یک سر و خصیه و آنجا کشاده شده و هر یکی با دیگری پیوسته است و گرد اگرد هر دو خصیه یک خریطه گشته ۰۰۰

فتق

مرضیست که بسبب انشقاق صفاق یا بسبب انسلاخ مجرین که بالای خصیتین در کنج ران است جسمی که با فوق آنست نازل شود پس اگر صفاق حوالی ناف بشگافد و جلد آن محل بلند شود بسبب بر آمدن ثرب و روده و غیر آن از شق تحت جلد آنرا فتق مراق البطن گویند اگر صفاق میان کنج ران بشگافد و آن موضع بلند شود و آنرا فتق الاربیه نامند و این هر دو نوع زنان را نیز عارض شود و اگر مجری که بالای خصیتین است اتساع پذیرد و یا صفاق میان این مجری بشگافد و از جوف مجری بسوی کیسه خصیتین فرود آید آنرا قیله و فتق علی الاطلاق خوانند و این نوع مخصوص بمردان است و جمهور اطبا قیله را ادره و قرو و قرو نیز گویند بالجمله اطبا را اطلاق این اسما اختلاف بسیار است چنانچه صاحب کامل گوید که نزول ثرب و روده را تا خصیه سره فتق گویند و نزول ثرب را تا ناحیه کنج ران قیلة الاربیه و قرو الاربیه نامند و نزول روده و ثرب را بکیسه انثیین قیلة الامعاء و قرو المعائی و قرو الثربی خوانند و مشتقی قیله را مخصوص در مشته اند بدانچه سبب او اتساع مجری بلا خرق باشد مهر آنکه ایشان قیله را از امراض اتساع مجری شمرده اند فقط و فتق آنرا گویند که بسبب خرق صفاق باشد و آنرا در امراض تفرق الاتصال شمار کرده اند فقط و گاهی اضافت این اسما یعنی فتق و قیله بسوی شی نازل کنند مثلا اگر آن جسم نازل ثرب باشد فتق ثربی گویند و اگر روده بود فتق معائی نامند و اگر آب باشد فتق مائی خوانند و اگر ریح باشد فتق ریحی گویند و کذلک قیله را ثربی و معائی و مائی و ریحی بدستور خوانند و تسمیه قیله بالخصوص نموده چون شی نازل ثرب یا روده یا ریح باشد و ادره را چون نازل رطوبت مائیه یا مدیه یا غیر آن باشد و انطاکی گوید که فتق را قرو و قیله و ادره نامند و گویند که قرو آب است و قیله حجم و ادره نزول ثرب و فتق عام از آنست و بالجمله این غلط است و در بلاد طب بیشتر افتد و سمرقندی گوید که اگر ماده غلیظ با کیسه انثیین فرود آید و آنجا غلیظ تر گردد و آنرا قرو لحمی گویند و صاحب جامع گوید که قرو لحمی روییدن گوشت در اجسام محیط انثیین است و از اسباب ماده غلیظ بسوی این موضع میل از ضربه و یا از علاج قرو مائی بی قاعده خلاف دستور والقول چون فتق چنین واقع شود که شی نافذ بسوی خصیتین آید ادره و قیله نامند و ماسوای این را اسمی باید عام فتق سازند و اکثر ادره در خصیه دوالی و فضلات آن و فضلات کیسه خصیه در خصیه چپ واقع شود و پس گاهی اتفاق افتد که خصیه تر از سره و قضیب مذکور بعین فراخ شود یا صفاق میان آن بشگافد از رطوبت منیه یا مائیه مرضیه و عفونت اسباب شقاق که مذکور گردد پس ثرب یا امعا خصوصا اعور که شکل غیر مربوط است و یا رطوبات که بسوی خصیه از دفع طبیعت بریزد نازل شود و یا رطوبت در خصیه بسبب برودت او و احاله او خون را بسوی مائیت متولد گردد و گاه از انشقاق غشای خاص پیدا شود و گاهی رطوبت خون و دموی و وردی بود حتی که سبب او ضربه یا سقطه باشد و یا ریاح نافخه بود و گاهی در آنجا لحم روید و ادرة اللحم نامند و گاهی همچنین در اسهیر باشد و گاهی عروق خصیه انتفاخ پذیرد و آنرا ادرة الدوالی گویند و گاهی خصیه استرخای شدید پذیرد و بغیر فتق دور از شود و مشابه ادره گردد و گاهی فتق بالای خصیتین واقع شود نزدیک کنج ران و فوق آن و در ناف و بالای آن و در سره و کنج ران آنچه فوق ناف افتد اندک و نادر بود و اقبیاس غیر آن سهل آنکه در عامت این موضع بعضلات ست و آنچه زیر اوست وقایه او اطراف عضلات ست و گاهی سره را نیز عارض شود و آن نیز از قبیل فتق بود و فتق

بالای ناف ردی الاعراض باشد و اگرچه زیادتی اندک نماید و در ابتدا درد نکند و با آنکه قیلة المعا و ثرب مرض قوی و مشکل ست و اگرچه حجم او کوچک باشد و قیلة الماء مرض سهل ست و اگرچه حجم او بزرگ باشد و بدانند آبی که در خصیه بواسطهٔ سردی مزاج کیسهٔ او و استحالهٔ غذای او بمائیت پیدا شود و اگرچه در ان صفاق سالم و مجری از انفتاح باهم بود و منضم در کیسهٔ خصیه پدید آید و این را مجازاً قیلة و فتق گویند بالجمله سبب انشقاق صفاق بار گران بر داشتن یا آواز سخت کردن یا از جائی بجائی جستن یا قی سخت شدن یا امساک منی بعد حرکت آن از جای خویش یا بالا برآمدن زن بر مرد وقت مجامعت یا حبس ریح و براز یا جماع بر امتلای شکم و بر تخمه یا حصر نفس یا ضربه و سقطه بر شکم یا کثرت اکل و شرب و حرکت قبل از هضم و یا اخلاط غلیظ ست و سبب اتساع مجرای مذکور رطوبت مرخیه است خصوصاً اگر جستن بقوت یا آواز شدید یا حرکت سخت و غیر آن سببی از اسباب مذکوره انشقاق اعانت آن کنند و ازینجاست که قیل اتساعی بصبیان بسیار عارض شود بسبب رطوبت مزاج و ضعف اعضا و اغشیه و کثرت حرکات شدیدهٔ ایشان و جوانان کثیر الرطوبت نیز طریق تشخیص این مرض و اقسام آن اگر حوالی ناف یا در کنج ران یا در خصیه بلندی و زیادتی پدید آید و این زیادتی از غمز و دست بسوی داخل رجوع کند و هنگام حرکت و حصر نفس زیاده ظاهر گردد و گاهی ناپدید شود مرض فتق باشد پس آنچه اندک بالاتر از ناف باشد در ابتدا درد کم کند و بلندی آن کمتر بود و در آخر عوارض آن بسبب اندفاع امعای دقاق سخت تر باشد و بیشتر اعراض ایلاوس از وجع و کرب و قی کردن براز حادث گردد و آنچه زیاده بالاتر از ناف باشد بیشتر درد بود بسبب آنکه این موضع از موضع امعا دور و نزد ثرب فقط و آنچه زیر ناف باشد در ابتدا درد نکند و بعد اتساع فتق درد شود و این و آنچه در کنج ران باشد لامحاله از انشقاق پردهٔ صفاق بود و آنچه بتدریج اندک اندک در کیسهٔ انثیین بغیر حرکت سخت و آواز قوی و غیره حادث شود بسبب اتساع مجری باشد بعد از ان حال نزول زیادتی مذکور و عدم نزول آن و حال قراقر وقت غمز از مریض بپرسند اگر گوید که در وقت جستن پیشتر ازین موضع زیادتی بسرعت نازل میشود و هنگام غمز و نزول آن قراقر اندک میکند و چیزی مستدیر مائل بدرازی در خصیه معلوم میشود و گاهی خصیه سخت گردد و در ان هنگام کشش تمام بالا رود و اگر فتق در خصیه باشد و از خوردن طعام مولد ریح و دیر هضم و از زیاده رفتن باز عود کند و گاهی درد شدید بهیجان قولنج عارض گردد فتق معائی باشد و اگر گوید که زیادتی موضع وقت استلقا و غمز بدشواری نازل میشود و در انوقت قراقر نمیکند و در حجم کمتر باشد و کم حادث شود فتق ثربی باشد و اگر گوید که آن زیادتی از غمز بآسانی صعود و درون داخل میشود و قراقر شدید میکند و فی الحال باز رجوع می نماید و انتفاخ محسوس شود و احوال در استلقا و غیر آن یکسان بود فتق ریحی باشد و اگر گوید که زیادتی مذکور بهیچ حیله داخل نمیشود و قراقر نمیکند و خصیه سنگین و روشن و آبناک نماید و از ضغط بمیان آن حرکت آب شنیده شود و بول اندک اندک بدفعات آید فتق مائی باشد و اگر گوید که همواره زیادتی در نفس کیسهٔ خصیه می ماند و در داخل آن و با صلابت و غلظ بود ادرهٔ لحمی باشد و اگر گوید که در عروق خصیه امتلا و تعقد مع استرخای خصیه است ادرهٔ دوالی باشد الکنون بدانکه چون صفاق بشگافد ثرب تنها یا مع روده فرود آید و چون ثرب نیز پاره شود روده فقط نازل گردد و این بنسبت آنکه ثرب تنها نازل شود بسیار مخوف ست زیرا احیاناً محدث قولنج مهلک ست و فتقی که از اتساع مجری باشد اصلاح پذیر ست بخلاف آنکه از انشقاق صفاق افتد که التحام او متعسر ست بل متعذر و در صورت اثر اضمده بیش ازین نیست که شق را منقبض و منضم دارد

علاج کلی اقسام فتق

شیخ میفرماید که تدبیر کلی ارباب فتوق ترک امتلا و ترک حرکت بسیار و جهیدن و بر پا ایستادن و قی و جماع ست و بدترین احوال آنست که بر امتلا باشد باید که از اغذیهٔ نافخه ترک کنند و استکثار شرب آب نکنند و جمیع اشیای حریفه بگذارند حتی که حمام و چون غذا خورند بر پشت بخوابند و هنگام نشستن و نزد جماع فتق را بسته دارند و جماع بر خلو شکم کنند و بدانند که غرض در علاج فتق التحام شق ست اگر ممکن باشد و یا حفظ او تا ازدیاد نپذیرد و اجتناب از آنچه که مفرق و موسع باشد و رد کردن شی نازل در ان اگر ثرب یا امعا باشد و تحلیل تجمع در ان اگر آب یا ریح باشد و منع مادهٔ ممدهٔ آن و اگر تحلیل نشود تدبیر اخراج آن و اصل التحام شق یا حفظ او بادویهٔ مقویه و مغریه قابضه باشد و هرچند که شق کمتر باشد التحام سهل بود و گاهی در ان استعانت بداغ نیز نمایند و تجفیف او

باد و یه محلله بود و گاهی درین خبر استعانت بداغ میکنند و روتا نازل به بستن رباط بود واما تحلیل مجتمع اضمادات استسقائی و مانند آن بود و منع ماده او باستفراغ و تعدیل غذا باشد و اخراج ادویه و ادویه مفرقه بقوت دلیل جدید بود خضر گوید که این مرض به نمیشود دیگر آنچه در صبیان حادث شود و بندیست و بهر حال علاج کنند تا زیاده نگردد و بهتر کرا امتلاء و غیره که در قول شیخ مذکور شده و در ریحی دوائی تریاق و مثرودیطوس مجربست و استعمال سفوف اصول و سفوف حاکمی و سفوف فتق و کمونی و سنجر نیا نافع و آنچه بهر فتق صبیان مجربست اینست که ربع درم انفحه خرگوش باندک مشک و عسل بخورانند انطاکی گوید که ابتدای مطلق فتق را چیزی بهتر از گرسنگی و قطع اسباب سابقه مذکوره و بستن شکم و تقلیل شرب و شوربا و جماع و خواب برو نیست میر محمد حسن میفرماید که در کودکان درست شدن فتق و شق ممکن است و در غیر ایشان غرض از معالجه محافظت است از آنکه زیاده نشود و ارباب این علت را باید نشستن از حرکات قویه و بلند کردن آواز و مجامعت خاصه با امتلاء و خوردن طعامهای غلیظ و بادناک و فواکه احتراز نمایند و گویند که هرچند این مرض متعذر البرء است اما اگر در ابتدا معالجه آن بپردازند از زیادتی باز ایستد و با آفات دیگر نه انجامد از اینجاست که گویند واجبست که اقدام نمایند بر بعض معالجه این مرض و امور به الفرد انگیزند خصوص وقتیکه در دو جانب بوده باشد پس اگر بهم کنند آن موضع و ابیده سیاه و فاسد شود و از آنجا پیچ [illegible] بر آید و مریض را بکشد بسبب کثرت درد و امعاء و فساد و بعض شخصی را این مرض حادث شده و او ملاحظه از امتلاء و حرکات و جماع نمیکرد پس صفاق بشگافت و سیجیه جلد باقی نماند و بعده از آن موضع خارج بر آمده و از اندرون بکشاد و بعد قلیل از فساد و ریم اعضای حوالی را هلاک شد پس از مثل این بلا اعتدال بهادر واجبست و اندا خیر حلقه نقره و غیره [illegible] مرض در ابتدا آنچه اقسام این مرض کثیر النفعت است و کذا کشاغ انگشت پا از جانب مخالف و باید که دائم طبیعت نرم دارند بقول گیلانی این دوا امتحانی سودمند [illegible] انفحه خرگوش هشت درم شونیز زرورد مکی چهارده درم گل سرخ [illegible] درم عسل [illegible] کف گرفته [illegible] آورده آمیزند [illegible] تا اکثر [illegible] هنگام خواب و در حالت خلو معده از غذا خورده باشد

علاج فتق معائی و ثربی

باید که معاء و ثرب نازل را بآهستگی و نرمی از دست باز گردانند و اگر باز نگردد آب گرم بران ریزند و مریض را در ان بنشانند تا که نرم گردد پس باز گردانند و بالای آن ضماد [illegible] کنند [illegible] اقاقیا گلنار دم الاخوین مرکی شب یمانی صبر ابهل جفت بلوط مساوی سرو [illegible] و غری السمک که در آب عنب الثعلب [illegible] باشند [illegible] و صبر [illegible] در قول ابو علی سینا خواهد آمد [illegible] محکم ببندند [illegible] مریض [illegible] بهترین علاج آنست که اول از دست [illegible] کنند بعده [illegible] بندند [illegible] جوارش کمونی و [illegible] حب [illegible] احتراز نمایند و خوردن اطریفل [illegible] با عرق عنب الثعلب [illegible] عنب الثعلب گل [illegible] هر یک چهار ماشه [illegible] انجیر [illegible] کرده نافع بود [illegible] و شکم [illegible] یکماشه سوده [illegible] عرق بادیان عرق عنب الثعلب هر یک پنج تولد [illegible] انیسون [illegible] ماشه سوده بادیان یکماشه سوده افزایند بعده [illegible] بادیان گل سرخ هر یک چهار ماشه [illegible] بادیان [illegible] کاسنی عنب الثعلب گل بنفشه هر یک شش ماشه انجیر [illegible] انیسون سه ماشه [illegible] شش تولد [illegible] شش ماشه [illegible] جوز السرو شب یمانی [illegible] اقاقیا [illegible] غری السمک [illegible] آبیکه [illegible] حل کرده باشند حل کرده باد یگر ادویه [illegible] فتق [illegible] هر یک [illegible] درم [illegible] جوز السرو [illegible] هر یک [illegible] گل [illegible] حب الآس [illegible] هر یک دو ثلث درم صبر [illegible] اقاقیا [illegible] غری السمک هر یک [illegible] درم [illegible]

وازچین می آورند و قبض بسیار دارد برگ علیق عسالیج درخت انگور هر یک دو درم همه را کوفته و آنچه قابل گداختن ست آنرا گداخته مجموع را بآب علیق و آب
برگ نرد دانه کی شراب قابض سرشته ضماد کنند بر موضع فتق و بر خصیه تا بچسپد و اگر خوب نچسپد باید که سریش و سریشم ماهی را زیاده کنند و بآن قدری بزرقطونا
نیز اضافه کنند و بقول اهل هند بهروزه خشک باریک سائیده و در آب افیون حل کرده بر پارچه طلا نموده بر خصیه بپیچند و تا یکپاس در آفتاب بدارند
و تمام روز و شب نهاده دارند و صباح آنرا باهستگی جدا نموده دیگر بچسپانند همچنین مکرر بعمل آرند تا هنگی روده ببالا رود و خصیه بهیئت اصلی باز آید و ضماد
ایلوه گوگل بول سرخ آبنه هلدی هر واحد ماشه سریش دو ماشه نیز سفید و گاهی افیون زرده تخم مرغ عوض سریش میکنند و مغز تخم بید انجیر نیم دانه کنجد
تخم معصفر گل تیسو هر یک چهار درم زرد چوب زنجبیل هر یک مثقال بروغن بید انجیر بخته بعد رد کردن روده ضماد نمودن و بر فاده بستن نافع ست
و اگر پوست بیخ پلاس در سایه خشک کرده باریک لسانیده و بخته هفت ماشه بآب تازه خورند کلانی خصیه را نافع بود و برای درد ناف که پیدا شده باشد
نیز نافع و ایضا کندر باشد برنگ خشت کهنه مساوی کوفته بخته دو درم با روغن گاو بخورند اگر روز اول قی آید خصیه بالا رود و این طبیخ نیز نافع فتق
نو شده تخم مورد پنج درم و رسی دو دو درم آب بجوشانند تا چهارم باند صاف نموده ده درم روغن گاو آمیخته نیمگرم استاده شده بنوشند و ایضا سهاگه بریان
ششش سرخ سائیده با قند سیاه کهنه سه حب سازند یکی هر صبح خورده بالای آن قدری روغن زرد بنوشند و غذا مالیده بی نمک و ایضا برای
فتق و ورم خصیه برگ نرم بهی دو سه عدد در سه پاو آب بجوشانند چون یک پاو ماند صاف کرده باضافه قدری نمک بنوشانند در سه روز فائده شود
اقوال حکما سویدی می نویسد که شرب برگ خشک اوناب الخیل صغیر مثل غبار سوده سه درم و کذا طبیخ آن در فتق مجرب ست و کذا ضماد صمغ عربی و
صبر و آس و کذا ضماد دم الاخوین و کثیرا و صمغ عربی و مرسد و باقلاح آن و کذا ضماد ماش مقشر حصحص مکی و کذا ضماد دبق و مازو سبز و کذا شرب عنبر خام
در شیر تازه حل کرده باطفال و کذا بزر رشاد هشت درم باریک سائیده در صوف ارنبیا هشت درم و عسل خالص نیم رطل شامی آمیخته در بیست روز
بخورانند و باید که درین ایام مریض بر پشت خوابیده ماند و پا یهای او بلند ماند و فتق بر فاده بسته دارد و ساکن ماند و هم او گوید که ضماد خراطین یا مغز
عراقی و عذبه و یا برگ سرو و غری السمک محلول سرشته و یا کمات خشک باریک سائیده بغری السمک محلول در سرکه سرشته و یا حضض و شب یمانی
و یا پوست انار و کندر و یا آرد جو و مثل آن سریش و یا اشق و سماق و یا حنا یک جزو و گل ارمنی نیم جزو و یا کندر و شب و یا مازو و شراب و شرب راوند
شکر او کذا اقیصوم یک قبضه در سه رطل آب انداخته یک شبانه روز در تنور گذارند هر گاه یک رطل بماند بنوشانند تا عصر غذا ندهند تا سه روز بعمل آرند
و کذا در شراب ریحانی یک پیاله دو درم زراوند آمیخته و کذا عصاره لحیة التیس خشک سوده و ضماد و شرب طرفا و کذا کاسنی دشتی و کذا ابو دینه و کذا
مشافه برنج خشک کرده سوده و دو ران دار چینی و قرد مانا آمیخته هر واحد نافع فتق ست و برای فتق صبیان هر زاقه بول سنگ پشت یا خون او با اندک شکر
در احلیل و کذا ضماد جفتیاد و کذا انشاندن در طبیخ سنگ پشت مهرا پخته بشکر او کذا ضماد خون سام ابرص مجرب ست و گفته که ضماد بزر قطونا مثل غبار
سوده و کذا جوز السرو کوفته بخته بغری السمک در سرکه محلول سرشته و کذا مقل ازرق محلول بآب دهن روزه دار یا مخلوط بسفوف فول و شرب ضماد
ابرسا هر واحد نافع قیلۀ صبیان ست و برگ اسپغول جوزا و مساوی هر روز دو درم تا مدت چهل روز خوردن و کذا بیخ و برگ بنطافلن ضماد قیر و زفت
و کذا انجیر و خردل و کذا اشق و نخیر و قطور روغن زنبق در ناف هر واحد نافع قیلة الامعا ست مسیحی گوید که اگر فتق از نزول روده یا ثرب بکنج ران
یا بکیسه بیضتین باشد معالجه او باین طور کنند که مریض را بر پشت بخوابانند و پاهای او بپیچانند تا آنچه نازل شده بموضع خود رجوع کند پس جوز السرو
سعد و صرو سنجوش و مازو و اقاقیا و کندر و مر و صمغ با غری السمک آمیخته بر موضع فتق گذارند و بعصابه قوی بندند و حتی الامکان و انگشند
و برای نزول معا بسوی کیسه انثیین این هم نافع ست که اول بمکان او رد کنند پس تضمید بضماد متخذ از ادویه قابض دسته و استرخا
نمایند مثل جوز السرو و اقاقیا و عصاره لحیة التیس و پوست انار و صبر و مر و انزروت و مصطکی و قشار کندر و مازو و خام و سماق و گلنار و آس
و شب و صمغ و قرظ و طراثیث و بدان ادویه کاسر ریاح مثل اسپغول و زیره و حنا و آنچه التزاق نماید مثل دبق و غری السمک مخلوط سازند و این ضماد نیز

برای نزول معائی نافع اشق کند رصبر و بق هر واحد سه درم مقل دو درم اقاقیا انزروت هر واحد یک درم کوفته یکشب در سرکه تر کنند و صبح بسایند و اندک اهیل سوده بران انداخته بر خصیه مالیده بر بندند و ایضاً مصطکی کندر سرطان انزروت صبر حضض اقاقیا مامیثا گلنار دم الاخوین هر واحد یک درم سائیده با آب عنب الثعلب سرشته بر موضع نهند و ایضاً اقاقیا جوز السرو صبر پوست انار مساوی با آب صمغ سرشته ضماد کنند و بر بندند و ایضاً زعرور خشک و کمات خشک سائیده و با آب غوری السمک آمیخته بر موضع ضماد کنند و ایضاً مر زعفران هر واحد یک جزو بابونه یا پوست جفت یا سوخته دو جزو زرده بیضه آمیخته ضماد سازند بو علی سینا می نویسد که اگر نزول روده و ثرب بسوی کیسه خصیه باشد رد آنها ممکن نیست ولیکن بقیاس رد آنها از فتق فوق آن مشکل بود چه آن باستلقاء و اوضاعی غیر درست سهل باشد پس اگر فتق زیاده باشد از تخفیف انچه بسبب رطوبت تسع شده باشد و ضم انچه منشق گردیده باشد اخذ کنند و در الحام او حیله سازند و چون رد آن مشکل گردد مریض را در آب گرم نشانند و بر منشق ملینات ضماد نمایند یا پارچه گرم تکمید کنند تا رجوع کند پس ادویه جامعه بران نهاده بر بندند و بر پشت بخوابانند و بستن بر فاده های مربع باشد چه رفاده کروی توسیع میکنند و فتق عظیم را از سجام چاره نباشد و آهن انعلان نزدیک این فتق نشاید برد و ادویه مشهوره که صاحب فتق بدان انتفاع یابد سنجرنیا است و طبیخ جوز السرو وخصوصاً سنجرنیا و کمونی دران حل کرده و اضمده که بر شق استعمال کنند باید که هردو لب فتق جمع و بقیه بالا متقلص شده باشد و از رد انچه نازل شده فارغ گشته باشد و بعد ازان تضمید نمایند بکدای از این اضمده متخذ از اهیل و از جوز السرو و از برگ سرو چه اینها اصول اضمده و جامع کثرت نفع اند و از مقل و کتیرا و صمغ عربی و غوری السمک و غوری السحاده ورد ببق و کمات خشک و سحم سرطانات و گل سرخ با قماع آن و جمیع قوابض و مصطکی و آس یا لیس هماش اقتشر و ثمر طرفا و مغره و قلقطاریون و صبر سقطری و مر و ایضاً اشق و کندر باقی اجزا همانست که در قول مسیحی گذشت و آین ضماد خفیف است بگیرند مصطکی و انزروت و کندر مساوی و سریشم محلول در نبیذ موبز آمیخته بر کاغذ طلا کرده بر بندند و آین ضماد مثل آنست صبر سریشم کندر و ایضاً بگیرند جوز السرو کندر و اقاقیا و گلنار و انزروت و دم الاخوین و مر و حضض و اهیل مساوی و باریک سائیده بصمغ سرشته بموضع فتق بچسپانند تا آنکه خود بیفتد و آین ضماد نیکوست و نیز است که فتق صبیان را ملتحم سازد بگیرند پوست انار ده درم مازو خام پنج درم در شراب قابض پنج اوقیه خوب بجوشانند و درمعا بسوی فوق نمایند و بعد نطول موضع با آب سرد این ضماد نهند و در هفته یا عشره یکبار بکشایند و آین ضماد عجیب است مصطکی قشور کندر جوز السرو غوری السمک را در سرکه گداخته با دویه دیگر آمیخته ضماد سازند و صبیان را گاهی ضماد گلنار و بزر قطونا و بیخ سوسن دشتی کفایت کند و گاهی تضمید بعدس الماء که از قبیل طحلب است و گاهی طلا بمقل محلول در شراب و کندر و روغن زنبق یا جند بیدستر و خصوصاً انچه مائی باشد و گاهی سریشم با آرد جو ایشان را کافی باشد صاحب کامل گوید که هرگاه حدوث فتق از انخراق صفاق باشد صحت او مشکل است و دران ادویه و اضمده فائده نکند و هرگاه حدوث او از رطوبت مرخیه و از تخلخل صفاق بود علاج آن باضمده باشد و آین ضماد نافع فتق است جوز السرو و پوست انار و مازو هر واحد ده درم شب یمانی و گلنار و قشور کندر هر واحد پنج درم همه را باریک سائیده بشراب قابض بجوشانند و بران اندک سریشم و آرد باقلا انداخته ضماد کنند و بر بندند و اگر این از نزول معا بسوی کیسه انثیین باشد باید که دران سجام از جلود استعمال نمایند و بعد نطول بر خصیه یا بر موضع فتق با آب طبیخ کزمازج و جوز السرو و سرو کرده و مالش روغن خلاف بر بندند و آین ضماد قوی تر از اول است بگیرند پوست جوز السرو و کزمازج و گل سرخ و شب یمانی و مر و گلنار و مازو و قشور کندر و جفت بلوط و اقماع انار ترش و خبث الحدید و صبر و آرد باقلا و سریشم و آس و صمغ آلو و صمغ عربی و غوری السمک هر واحد یکجزو و ازین ادویه انچه سودنی است بسایند و صمغ و سریشم و غوری السمک را بگدازند و ادویه بدان آمیخته بر موضع فتق و ناف بیرون آمده و انثیین ضماد کنند و سجام بر بندند و ایضاً جفت بلوط و جوز السرو و اقماع انار ترش هر واحد یکجزو قشور کندر و مازو و سماق و اقاقیا و قرظ و طراثیث و حلزون و صدف سوخته و شادنه هر واحد نیم جزو غوری السمک دو جزو همه را باریک سائیده و غوری السمک را در آبی که دران اشق تر کرده باشند گداخته با ادویه بیامیزند و بدستور استعمال نمایند صاحب ورامی باید

[illegible]

که از ادویه مولده ریاح و امتلای غذا و شراب و از استحمام کثیر بگرمابه و قابضه و از حرکت قوی و ریاضت شدید منع کنند و احیاناً جوارش کمونی و انجدان و جوارش فوتنج و جوارش نیدالیقون و معجون سنجرنیا و همه آنچه محلل ریاح باشد بدهند و هم او گوید که از فتق و معای آنچه حادث از انخراق صفاق باشد بادویه به نشود و لیکن علاج بآهن و داغ نمایند و یا لجام بندند و این وقتی ست که نازل از معا و ثرب اندک باشد و اما هرگاه نازل بسوی کنج ران یا بسوی کیسهٔ انثیین بسیار بود آنرا دوائی نیست مگر داغ بهر آنکه داغ تجفیف رطوبت کند و اجرای مجاری را تنگ کند و بعض او ببعض منضم گردد و اما علاج بادویه مثل علاج فتق باشد و آن این ست که روده را از انثیین بدست اندک اندک بملایمت و مدارات بر دارند تا بموضع خود رجوع کند و ادویه بر پارچه طلا کرده بر انثیین ضماد کنند و سبان خلاف معمول از جلد گذارند و مثل لجام محکم به بندند و آین ضماد نافع فتق و معای و ثربی ست بگیرند قرظ و طراثیث و جفت بلوط و اقاقیا و گلنار و سریشم و پوست انار و کندر و صبر و مر و انزروت و مصطکی و قشار کندر و کزمازج و شب یمنی و اسرب محرق واحد یک جزو و زرنیخ و نبطی نیم جزو همه را باریک سائیده بآبیکه در ان غری السمک گداخته باشند سرشته بدستور مذکور ضماد نمایند و لجام را از موضع نکشایند حتی که بوقت حاجت براز چون تنحنح نوعی باشد که از ان روده بزور و نزول نماید لیکن حیله در براز از غیر کشادن لجام سازند جرجانی گوید که هرگاه روده یا ثرب فرود آید آب گرم بر انجا ریزند تا نرم گردد یا بیمار را در آبزن نشانند و روغن بابونه گرم کرده همی مالند و شبت پخته بر انجا همی نهند تا بجای خویش باز رود بعد از ان بر فاده هموار به بندند تا فرود نیاید و از طعامها و میوهای بادناک چون لوبیا و باقلا و عدس و امرود و سیب و خیار و بادنگ و از مجامعت و از بانگ کردن و بر سیر خوردن و پیاده رفتن و بر ستور نشستن حذر کنند و بر پیچ برخیز کردن و از سرفه نگاه داشتن و اگر آنجایگاه داغ کنند تا سوراخ تنگ تر شود صواب بود و ادویهٔ قابض بر نهادن نیز سوراخ تنگ کند و آن جایگاه را سبک کند و ادویهای قابض این ست و آن در قول مسیحی مذکور شد و آنچه رطوبات را کم کند چون جوز السرو و برگ او و چیزهای نرم کننده و قوت دهنده چون زفت و علک البطم و راتینج و مثقل آن ادویه نیز بیامیزند و این ضماد سود مند ست جوز سرو و مر و سعد و مرزنجوش و دبانه و اقاقیا و کندر و صمغ عربی و صمغ را بشراب حل کنند و ادویه بدان بسرشند و این ضماد کودکان را نافع ست و نرخ خشک کوفته بیخته با سریشم ماهی بسرشند و بر انجا نهند ابن الیاس گوید که اگر فتق بسبب رطوبت فضلیه موسع مجری باشد هر صبح زیره و کرویا هر واحد سه درم و شکر سفید ده درم بیاشامند و جوارش کندر یا جوارش کمونی یکمثقال بخورند و غذا مطنجن قلیه با مصالح تناول نمایند و یا معجون سنجرنیا یک مثقال سحرگاه بخورند و این ضماد کنند سریشم و جوز سرو و مازو و پوست انار و جفت بلوط و آرد باقلا و آسا کوفته بیخته بآب مورد سرشته ضماد سازند و اگر نزول امعاء در کیسهٔ بیضتین باشد آنرا قیله و ادره نامند جوارش کمونی یا جوارش کندر یکمثقال هر صبح بدهند و غذا بقدر و آین ضماد نمایند جفت بلوط اقماع انار ترش سریشم صمغ آلو سیاه غری السمک کزمازج گل سرخ خشک آس مازو و سماق کوفته بیخته با آب آس رطب سرشته بر موضع فتق ضماد کنند و بر بندند و در هر هفته یکبار بکشایند و اگر طاقت آن نبود سه روز بدارند و صاحب این مرض از بقول و نفخه و حموضات و البان و از استحمام بسیار و جماع و حرکت سخت و امتلای ریاح و غذا حذر کنند خجندی گوید که هر صباح شربت از زیره و نانخواه و کرویا هر واحد یکدرم گلقند ده درم بنوشند و اگر حاجت باخراج ماده بود حقنه بهتر از مطبوخ و مسهل ست و هرگاه روده و ثرب فرود آید مریض را بر پشت بخوابانند و هر دو پای او بر دارند و بر دیوار زنند و یا در آب گرم نشانند و بپارچه در آب گرم تر کرده تکمید نمایند و الا هر دو پای مریض گرفته بر دارند و حرکت قوی دهند و بسوی قدام راست کنند و از جوارشات نافعه درین مرض کمونی و جوارش کندر و از معاجین سنجرنیا و تریاق اربعه است هر چه از ینها حاضر باشد یکمثقال هر صبح بخورند و همواره لجام بسته دارند خاصة وقت حرکت قوی و مجامعت و حمام و آین ضماد نافع ست مصطکی انزروت کندر جوز سرو و برگ او اقاقیا گلنار دم الاخوین مر شب هر واحد یکجزو غری السمک و سریشم هر واحد یکنیم جزو کوفته بآب مورد بسرشند و بر موضع نهاده بر بندند و تا سه روز نکشایند و گویند که ادرهٔ انفتاقی گاهی ملتحم میشود اگر لزوم علاج نمایند و تا سی روز مریض بر پشت افتاده ماند و این طلا نماید پوست انار ده درم مازو و خاتم سه درم در پنج اوقیه شراب قابض پخته بعد سرد کردن ضماد کرده بر نهند و در هر عشره یکبار بکشایند و آبیکه در ان جوز سرو جوشانیده باشد با شراب بنوشند و نیم مثقال جوز السرو سائیده هر روز خوردن بسیار نافع ست

انطاکی گوید که در فتق شربی و معائی مبادرت بدانع کنند و بعد ازان هر شیء محلل مجفف مثل بنجنوش و فلاسفه و جوارش فلافلی تناول نمایند و از حیله های عجیب خفی این است که در ابتدای فتق مبادرت بخرق صلب گوش قریب خد نمایند و دران رشته داخل کنند و هر روز حرکت دهند مع تمرین نزد به که دران جند بیدستر جوشانیده باشند و شرب عنبر مجرب است و کذا اوراق مقناطیس بنوشند پس مومیائی و صمغ و خبث الحدید تا آنکه این دوا بموضع فتق منجذب شود و شرب نبات معروف باذناب الخیل علی التواتر ایام ادیمکند و اگر جمیع انواع سرشیر و مازو و سرو و صبر و اقاقیا و سعد و انواع گل و مورد آس مع باقلای مطبوخ و زیره قطعهای مدقوق و زفت و قیر مجموع یا آنچه میسر آید بعد رد فتق بچسپانند و بربندند و چند روز مریض بر پشت بخوابد و حرکت بسختی نکند تا شفا یابد صاحب خلاصه نوشته که اگر در آغاز این علت یک درم کندر سفید با دو درم نمک آمیخته با قدری شیر ماده گاو سفوف نمایند فائده دهد و در فتق کودکان هر روز ثمن درم حب فاو اینا و بقدر نخود به پشم خرگوش کوفته با یک ملعقه شربت اصول سرشته بر بندد و موی زرا با پیه گرده نبرد و در صلایه نیک حل کنند تا چون مرهم شود طلا کنند و این ضماد قیله و ادره را سودمند است لبان مازو شیاف مامیثا اقاقیا هر کدام چهار درم گلنار دم الاخوین پوست انار انزروت مر مکی هر کدام سه درم کوفته بیخته بآب سائیده ضماد کنند و بگذارند تا از خود جدا شود و آنگاه تجدید ضماد کنند و محمد زکریا میگوید که چون یک قبضه قیصوم را بیک و نیم رطل آب انداخته سر بسته در تنور بدارند تا بیک رطل آید صاف نموده هر بامداد تا سه روز بنوشند و بعد ازان تا سه ساعت نگذرد غذا نخورند فتق را البته زائل میسازد باذن الله تعالی

علاج فتق ریحی

موضع فتق را بسته دارند و جوارش کمونی بخورند و ایضا ادویه محلل ریاح که در علاج استسقای طبلی گذشته استعمال نمایند و از چیزهای بادانگیز و سائر حرکات مذکوره بالا حذر کنند و روغن بابونه و قسط و شبت و سداب و مانند آن بمالند تنها یا جند بیدستر دران حل کرده و جوز السرو و صبر و برگ سداب و مازو و بابونه مساوی کوفته بیخته بروغن قسط ضماد نمایند و بستن خریطه بعاقرقرحا سوده پر کرده بر خصیه اکثر در یک روز نفع بخشد و مجرب است و بیدستر و شرب سداب اندک و شیرباد سیاه ریح که در خصیه صبیان بود نافع است اقوال اطبا مسیحی میگوید که اگر از ریح باشد آبی که دران بابونه و شبت و مرزنجوش و اکلیل الملک و برنجاسف جوشانیده باشند نطول سازند و بعد ازان بروغنی که دران جند بیدستر و فرفیون حل کرده باشند مالش نمایند و اندکی در احلیل چکانند شیخ میفرماید که تدبیر در فتق ریحی این است که منفخات از بقول و حبوب و امتلای مفرط مؤدی بقراقر و سوء هضم و شرب شراب ممزوج و شراب تازه نفاخ ترک نمایند و ادویه محلل ریاح مثل کمونی و سنجرنیا و اطریفل کبیر هر واحد بطبیخ خولنجان بخورند و این معجون برای ایشان نیکوست بگیرند برگ سداب خشک و فو و زیره و نانخواه و فنجنکشت و دوقو و بوره ارمنی و پودینه مساوی و افتیمون مثل مجموع بعسل بیامیزند و به سداب و زیره و فنجنکشت و دوقو و پودینه و حب الغار و مرزنجوش و شیح و میعه ضماد سازند و روغنها مثل روغن قسط و زنبق و ناردین خاصه بمالند و بعلامات ریاح اکثر تکمید نمایند و چون در شدت کند شیافات مسهله از عسل و نطرون و جاوشیر و سکبینج و زیره و تخم سداب با برگ سداب و جند بیدستر مجموع یا بعض آن بحسب حاجت استعمال کنند ایلاقی و جرجانی مینویسند که از طعامها و شیرهای بادناک پرهیز کنند و جوارش زیره و معجون حب الغار بکار برند و روغن زنبق یک وقیه مشک مثقال جند بیدستر مثقال آمیخته بدارند و در احلیل چکانند و یا غالیه بروغن بان حل کرده چکانند و جند بیدستر و فرفیون در روغن یاسمین حل کرده بمالند و سنجرنیا و ادویه مذکور در علاج استسقای طبلی سودمند باشد و این حب ریاح را بشکند تخم کرفس انیسون حرمل مصطکی زعفران هلیله کابلی بلیله آمله هر یک دو درم سکبینج مقل هر یک یک درم و نیم پودینه فطراسالیون فقاح اذخر قسط زراوند مدحرج اسارون هر یک نیم درم یک مثقال هر صبح بخورند و ضماد که سابق مذکور شد بکار برند و از حرکات پرهیز کنند خاصه بر سیری شکم و از جماع و اگر حاجت بدان باشد تا سه ساعت از طعام سبک نشود جماع نکنند و اول بندی که لائق اوست به بندند پس جماع و دیگر حرکات کنند محمد بن الیاس گوید که هر صبح جلاب از تخم کرفس و انیسون و بادیان هر واحد سه درم و از گلقند عسلی ده درم بنوشند و غذا نخودات بشیره قرطم و تخم تیهو و دراج و کبوتر دشتی و گنجشک خورند و بعد ازان بند معمولی به بندند و یا هر صباح جوارش کمونی مثقال و از سنجرنیا درم بخورند و تنقیه موضع

[illegible]

از تخم سداب و تخم فنجنگشت و وج و پودینه و مرزنجوش و قیصوم و ترمس نمایند و بادهان حاره و محلله مثل روغن خیری و نرگس و مانند آن مالش موضع کنند و یا این سفوف بخورند تخم سداب انیسون بادیان تخم گزر کردیا تخم کرفس ناخواه احد سه درم زیرهٔ سیاه چهار درم تخم فنجنگشت دو درم کوفته بیخته هر صباح سه درم بعرق بادیان یا بجلاب شکر هر واحد ده درم تناول نمایند محمد شریف گوید که هر صباح شربتی از بادیان و انیسون و تخم فنجنگشت هر واحد یکدرم و گلقند ده درم بنوشند و غذا نخود طیهو با مصالح گرم تناول کنند و تریاق اربعه بخورند و بسداب فنجنگشت مرزنجوش پودینه وج شیح مساوی آب برگ سداب و اندکی سرشیر ضماد کنند و روغن سداب و امثال آن بمالند و سفوفیکه در قول محمود گذشت سه درم بجلاب گلقند و بادیان و ناخواه بخورند ابو منصور گوید که دوام اغذیه و ادویه محلل ریاح نمایند و در اطعمه زیره و ناخواه و افاویه زیاده اندازند و از اغذیه منفخه مثل باقلا و لوبیا و عدس و بقول و فواکه رطب و شرب آب سرد و خاصه بر نهار اجتناب کنند و او گوید که در ازاله فتق ریحی جماع منفعت نیست علی الاصح و لیکن تخفیف ترک منفخات مثل فول و شیر و اکثار از کاسرات ریاح مثل فلاسفه و کمونی و جوارش ملوکی باید کرد **میر عوض** نوشته که در قیله ریحی جندبیدستر و فرفیون بروغن یاسمین حل کرده در احلیل چکانند و این سفوف بکار برند بادیان پنجاه درم انیسون بست درم شیح ارمنی ده درم اصل السوس سه درم زیرهٔ سفید هفت درم مر صافی اشق هرکدام شش درم مر و اشق را در آب یاسمین و آب پودینه حل کنند و باقی ادویه را کوفته بیخته با آن سرشته بگذارند تا خشک شود بار دیگر باریک سائیده قند سفید همچند آن آمیخته بقدر سه درم از ان هر بامداد و شبانگاه استعمال کنند

علاج فتق مائی

برهجون کنند و اطریفلات و فنجنوش و معجون فلاسفه و خبث الحدید می دارند و مداومت کنند و ضمادات منشفه رطوبات مثل خاکستر چوب انگور و خاکستر چوب بلوط بروغن زیت که بطبخ قوام آن نموده باشند آمیخته و یا آنچه از نطرون و عاقرقرحا و قشیشا و مقل و ناخواه و روغن زنبق سازند و یا از سرگین گاو و سرگین کبوتر و سرگین گوسفند فلفل زیرهٔ سیاه بورهٔ ارمنی با روغن زیت سرشته استعمال نمایند و بقول اهل هند خوردن زرد چوبه با آب بغایت مجرب و بستن زر انگشت پای مخالف و بستن برگ تنباکو خشک بر خصیه نهایت مفید است و آنچه در علاج استسقای زقی گفته شد بکار برند و از اغذیه مولد رطوبات و مدرات پرهیزند و اگر سود ندهد بنشتر خصیه را زنند و رطوبت را برارند و چون عود کند باز چنین کنند و بعضی بعد اخراج آب داغ میدهند و بعد از ان مرهم مدمل میگذارند و گویند که اجتماع آب که بسبب برودت کیسهٔ انثیین باشد بسبب گرمی داغ مبدل بحرارت میگردد و دیگر بار رطوبت تولد نکند **اقوال متبحرین** سویدی گوید که طلا بروغن دارچینی و قیروطی که از بزرکتان و حلبه و کذا اسفنج و زیره و کذا مویز منقی و فلفل و کذا قشیشا و عاقرقرحا و کذا حب الغار و کذا خاکستر گرم و زیت خوشبو و شرب و ضماد اقحوان و شرب عصاره حب الشمس هر واحد در فتق مائی و قیله مائی را نافع است بولس ملطی میگوید که استفراغ مائیت بنزل کنند و اگر خوف عود آن باشد باید علاج بنزل نمایند و اگر خواهند داغ نهند باین نوع که آهن باریک که در آن کجی باشد گرم کنند مثل آله داغ و خصیتین را در کیسه او بالا کرده ببندند و آله داغ را در ان داخل کرده بیران دور کنند تا آنکه [illegible] کنند و باشند و بعد از ان در ان آب داخل نشود و هر قدر که مدخل وسیع کرده شود بهتر است بعد معالجه خشک شدن نمایند و امال آن کنند [illegible] اندکی قطع میکنند پس داغ میدهند و بر شق قوابض می نهند و مریض را از شرب آب منع کنند و بعد ضماد قیله مائی از جنس اضمده استسقا و محلل بود و مثل این ضماد بگیرند سورنجان و زیره و مویز منقی بسایند تا مثل مرهم گردد ضماد کنند و ایضا بگیرند فلفل و حب الغار و اوق و موم و زیت گرم و از ان مرهم سازند و بران نهند و ایضا بگیرند خاکستر بلوط و زیت مقوم بطبخ آمیزند و بدان ضماد کنند که خیلی سودمند است و بگیرند نطرون [illegible] درم و موم شش اوقیه و زیت شش اوقیه و فلفل صد عدد و حب الغار شصت عدد و از ان لزوم ضماد نمایند و مقل عربی با آب دهن انسان کاسه قیله مائی صبیان را تحلیل کند **مجوسی** میگوید که چون آب میان انثیین و جلد آنها جمع شود باید که این ضماد نمایند فلفل ده درم نطرون بیست درم حب الغار مثل فلفل باریک سائیده موم و زیت الانفاق بقدر حاجت گداخته ادویه [illegible]

در آب خوب بجوشانند و چون نیم بماند آب صاف آن بگیرند و بدان روغن سوسن که در آن موم سرخ گداخته باشند نیک آمیخته بر انثیین ضماد نمایند و ایضاً موم سرخ
پنجاه درم زفت اشق هر واحد چهل درم شب پانزده درم شب را باریک سائیده و زفت و موم را با زیت انفاق بقدر حاجت بگدازند و اشق را با آب
گرم حل کنند و در هاون بزنند تا هموار گردد و بر خصیتین که در آن آب باشد ضماد کنند و ایضاً بگیرند سرگین کبوتر و نطرون و زیره و کرویا هر واحد یک جزو
زفت رومی و موم سرخ هر واحد دو جزو داروها را باریک سائیده و زفت و قدری روغن قسط یا روغن ناردین گداخته خوب بیامیزند و ضماد
نمایند و چون این اشیا استعمال کنند و آب تحلیل نشود بزل آن کنند پس اگر انثیین را از برودت ورم عارض شود به بعره بزگاو و قدری عسل و با بوره یا نمک
زنبق که در آن اندکی جند بیدستر حل کرده باشند یا روغن ناردین طلا نمایند و این ضماد نیز آب خصیه را نافع باشد بگیرند خاکستر بیخ کرنب و با پیه [illegible]
آمیزند و تضمید موضع بدان نمایند و در هر سه روز تبدیل آن کنند و این ضماد صبیان را نیکوست بگیرند مقل و کوفته و در سرکه حل کنند و بر خصیتین
ضماد کنند اسمعیل گوید که آب کمتر خورند و همچون کندری بکار برند و ضمادهای استسقای زقی به شمرند و یا این ضماد آرد جو و سعد و گل ارمنی زیره
کرمانی برگ مورد پشک گوسفند مساوی بکوبند و با آب مورد یا سرکه آمیخته ضماد سازند و ایضاً آرد حلبه آرد جو سرگین کبوتر هر یک جزو سرگین گاو
دو جزو و ملح الطعام سه جزو پیه کهنه شش جزو ملح را با پیه بگدازند و اندکی روغن زیت آمیزند و دواها بدان بسرشند و خاکستر [illegible]
و خاکستر بیخ کرنب با روغن پوسته طلا کردن سودآورد و اگر آب بسیار باشد بزل کنند بعد از آن [illegible] و آب بدو سه دفعه بیرون کنند تا [illegible]
و قوت را نگاه دارند ابن الیاس گوید که اگر سبب فتق آب کثیر باشد که بکیسه خصیتین منصب شود علاج آن اول اسهال [illegible]
و انیسون هر واحد سه درم و گلقند عسلی ده درم بخورند و غذا لطیفات [illegible] و قلایا ی نا خورند و گاه گاه بزل [illegible] موضع [illegible]
لیکن در آن خطر است و موضع را به سرگین گاو و آرد جو و سعد ضماد سازند و یا به شراب گرم در آن بابونه طبخ ضماد کنند یا [illegible]
و در آن جند بیدستر و مر و بورق حل کرده بمالند و این سفوف ادرار را نافع است بادیان شاهتره هر واحد [illegible]
هر واحد دو درم کوفته بیخته شربتی سه درم با آب گرم یا جلاب شکر سفید یا آب بادیان طب محمدی گوید که این ضماد نافع است [illegible]
شاخ کرنب پیه بورق مساوی تضمید موضع بدان کنند و این روغن [illegible]
پرده غشا آمیخته طلا نمایند و این طلا نافع کند بورق سعد آرد جو فلفل حب الغار زیره [illegible] سائیده با سرگین گاو [illegible]
علاج قروالی در ابتدا پرهیز و اصلاح اغذیه کنند و حب الغار فلفل نطرون هر واحد سه درم سرگین کبوتر [illegible] اشق [illegible]
دو درم زفت بروغن قسط گداخته یکدرم شب سه درم موم چهار درم زیت الفاق [illegible]
و موم بروغن گداخته آمیزند و حل کنند تا هموار گردد و بر خصیتین ضماد کنند و اگر آب تحلیل نشود [illegible] بزل نمایند [illegible]
آرند و بعد اخراج آب بر موضع دوای خشک بپاشند و بربندند لیکن باین علاج امن نشود و آب [illegible] و باز محتاج بزل باشد [illegible]
بعض اطبا معالجه این مرض با آهن بدین طریق میکنند که موضع را شق نموده آب بر می آرند و چربی از صفاقات که حاوی بیضتین است قطع نمایند
تا آب عود نکند و بعضی معالجه موضع بعد شکافتن با دویه حاده که لحم را بخورند کنند [illegible] و بعده التحام [illegible]
و بعضی از ایشان معالجه این موضع بداغ میکنند انطاکی گوید که اگر آب از رگ معلوم آید داغ نهند و اگر رحمی باشد پس علاج صحیح آنست که [illegible]
لیست و هر گاه آب برآرند باز عود کند و لیکن گاهی در امزجه حاره بجهت مبدل شود و از کیسه خصیه بر شح کرده و در آن هنگام مسهل شود و گیلانی گوید
که گاهی استفراغ با ضمره مخرج مائیت و با دویه محلله مستفرغ رطوبات نشستن آن و لزوم [illegible] الاصول و دواء الکرکم سکنند و استفراغ او با این دوا
سنا هندی ریوند چینی دو دو دانگ تربال سنجاس یکنیم دانگ مازریون مدبر بسرکه نیم درم قرص افتیمون دو دانگ ایارج فیقرا نیم درم باریک سائیده با شیر شتر
سرشته یکدرم بخورند و بالائش قدح شیر شتر بنوشند و بعد دو روز ازین قرص ریوند معمول با شیر بار بار بخورند و تقلیل غذا و ترک اطعمه غلیظه نمایند

و بعد از ان با آهن یا با دویه حاده داغ نهند و اگر در موضعی رطوبت جمع گردد استعمال این دوا باید کرد بگیرند موم دو رطل و نیم زرنیخ و اشق هر یک چهار اوقیه شب یار طلیها یکنیم اوقیه بدستور مرهم ساخته ضماد کنند **بعض اطبا** گفته اند که در قیلة الماء اولا فصد باسلیق کنند مطبوخ افتیمون بعده حب اصطمیقون خورانند بعد از ان مداومت لبنی کنانند و بر اغذیه خفیفه اقتصار نمایند بعد از ان بر پشت بخوابانند و خصیتین را بسوی بالا جمع کنند تا بسوی داخل رجوع کنند بعده با آلة برفق بر بندند و گاهی بعد از ان برای تنگی موضع منفس لعابات قابضه مسکنه حرارت ضماد می کنند

علاج قرو کمی و ادره و دوالی

در قرو کمی بتنقیه سودا کنند و همه آنچه در علاج اورام صلبه و خصیه و جز آن از حلالات و ملینات مسطور ست بکار برند و قی کنانند و علاج ادره و دوالی همانست که در بحث دوالی صفن گذشت و بقول شیخ علاج قیلة اللحم علاج اورام صلبه است و بیشتر در قیلة الدوالی مالیدن مرهم باسلیقون و تخوم لینه و ضمادها افاده کند و بقول صاحب کامل علاج قرو کمی مثل علاج اورام صلبه حادثه در جرم انثیین باشد و این ضماد برای آن نافع ست مقل ازرق و پیه خوک بیرو احد یکجزو مصطکی [illegible] گرم [illegible] روغن سوسن حل کرده [illegible] و آرد [illegible] کتان [illegible] آمیخته [illegible] بر انثیین ضماد کنند و علاج قروالدوالی مثل [illegible] [illegible] [illegible] علاج [illegible] [illegible] صاحب کامل [illegible] علاج قرو کمی [illegible]

و برای تنقیه [illegible] عروق ظاهر خصیه [illegible] کشایند

نتوی سره

یعنی بلند شدن ناف و آن گاهی بر سبیل فتق صفاق در جانب ناف و خروج ثرب یا روده افتد و گاهی بر سبیل استسقا از اجتماع رطوبت در ناف بود فقط چنانچه در استسقای زقی و یا از نفوذ ریح اندران موضع چنانچه در استسقای طبلی و گاهی بسبب انفتاح و انشقاق ورید یا شریان و سیلان خون و اجتماع آن زیر جلد محاذی ناف بود چنانچه در ورم انوریسما و گاهی بسبب ورم صلب و گاهی از روئیدن گوشت زائد تحت جلد بود و طریق تشخیص این اسباب اولا رنگ و لینت و صلابت او دریافت نمایند اگر رنگ آن همرنگ بدن باشد پس از دست غمز نمایند اگر نرم بود و از غمز بسهولت داخل غائب شود و قرقره کند و باستلقا [illegible] زیاده گردد عظیم زیاده شود از فتق ثربی یا معائی باشد پس اگر ثرب نیز شگافته باشد و روده تنها بیرون آمده و رو بیز کند خاصه بر امتلا و اگر نرم بود و از غمز غائب نشود از رطوبت باشد و اگر نرم تر و بآواز بود و از غمز یاسے بادی زیاده شود از ریح باشد و اگر رنگ او بنفسجی یا سیاه بود از سیلان خون باشد و اگر سخت بود و کم و زیاده نشود و از غمز غائب نگردد پس اگر با درد بود از ورم صلب باشد و الا از روئیدن گوشت زائد **علاج** آنچه از فتق باشد بعلاج فتق ثربی و معائی که مذکور شد معالجه کنند و آنچه از رطوبت یا ریح باشد علاج فتق مائی و ریحی نمایند و الضماد [illegible] آرد جو سرگین گاو و پشک گوسفند بهم آمیخته ضماد نمایند و ضماد نانخواه و کرویا و مر واحد یکدرم و سفیدی بیضه سنگ پشت و عدد از مجربات جالینوس

دو درم تخم بادیان یا زیره یا نانخواه سوده در کیسه کرده بر بندند و اشیای که سرباج شربا و ضماداً استعمال نمایند و آنچه از انفتاح جدا گردد و بچسپانیدن زلو خون ازان موضع بر آرند بعده ادویهٔ قابضه بران ضماد نمایند و آنچه از نباتات لحم باشد ترک او بر حال خود بهتر ست بهر آنکه این محتاج بقطع و خیاطت بود و در ان خوف هلاکت ست و بدانند که اگر طفل را نتو سره از ایام ولادت بسبب سوء تدبیری ناف افتد در همان ایام بهر اصلاح آن رفادة بندند و قطعهٔ اسرب یا خریطه که از سرب سوهان کرده یا سرمه سوده پر نموده باشند بران نهاده بعصابه بسته دارند و از اشیای بادی احتراز واجب ست و اگر مدتی بران بگذرد و مستحکم گردد علاج نپذیرد و شیخ میفرماید که گاهی در صبیان کثرت گریه نتو سره پیدا کند و بعضی از اسباب فتق احداث نماید و در ان نانخواه سوده بسفیدهٔ بیضه سرشته طلا کنند و بخرقهٔ کتان رقیق بپوشند و یا زرنیخ سوخته با نبید سبلول نموده بران بندند و قوی تر ازین قوابض حاره مثل مر و پوست سرو و جوز سرو و صبر و اقاقیاست و آنچه در باب فتق گفته شد و گویند که طلای زنگار و مصطکی با روغن کنجد نیز نافع بود

ورم سره

گاه باشد که بوقت قطع ناف بسبب ضعف عضو ورم حادث شود چنانچه در اعضای مجروح ورم پیدا میگردد علاج مرداسنگ سفیده کاشغری رسوت کمیله با آب عنب الثعلب سبز و آب کشنیز سبز سائیده ضماد کنند و بقول شیخ بگیرند شنگال که آن خنثی ست و علک البطم و صبر و بروغن کنجد گداخته طفل را بخورانند و بر ناف او طلا نمایند

تقیح سره

هرگاه ناف پخته شود و ریم کند باید که ذرورات مجففه مثل مرداسنگ و سندروس و غبار آسیا و سنگ جراحت و گچ سفید و مانند آن سائیده بپاشند و صندل سرخ و جدوار و حضض و گل ارمنی و دم الاخوین با آب کشنیز سبز حوالی ناف طلا کنند و اگر ازین تدبیر فائده نشود و طفل زیاده از دو ماه باشد اول دو عدد زلو حوالی ناف چسپانند بعد آن ذرور و ادویهٔ مذکوره بکار برند و قطعهٔ اسرب چند روز بر ناف بستن از جمیع تدابیر مستغنی میسازد و جراحت که بزودی بالتیام نمی آرد مجرب ست و بهتر اینست که اول ذرور مذکور بر ناف پاشند و بران قطع مدور اسرب نهاده بعصابه بر بندند و گویند که طلای سرب بروغن سوده و گذاشتن قطعهٔ اسرب بران از دیگر تدابیر بی نیاز میگرداند و تا دو هفته بعمل آرند

تحرک سره

سبب بیجا شدن ناف نزد اکثر اطبا مختلط ست قول بعضی اساتذه اینست که آن حرکت عضلهٔ شکم قریب ناف از جای خود ست و علاجش مالش شکم و رگی که قریب شتالنگ ست بروغن گل و دیگر روغنهای ملینه و محلله بود و بعضی گویند که آن قولنج التوائی ست و تحرک روده از موضع خویش و مخبر او وقوع آنست غالباً بعد حرکت مزعجه و علاجش استلقا و دلک و جنبش دست و پاست و از مجربات صاحب کتاب الرحمه بستن نان گندم گرم ست و خوردن انار ترش بجمیع اجزای آن افشرده و غذا نان گندم و عسل و گاهی سیماب بنوشانند و اگر بر نیاید مریض را واژگون بنمایند چنانچه در علاج قولنج التوائی مسطور شد و صاحب شفاء الاسقام مینویسد که سقوط سره مرضی مشهور ست میان مردم و کثیر الوقوع شدید الباس ست و آنرا خواص و عوام میدانند و کسی در کتب طبیه ذکر آن نپرداخته و آن دردیست در شکم نزدیک ناف و نواحی آن مشابه بنبض و در اکثر با آن اختلاج قوی در سره بود و تشنگی بسیار باشد بهر قدر که آب نوشند در روز زیاده شود و تشنگی ساکن نشود و سببش احتباس مائیت بایجیت میان ثرب و صفاق ست و این مائیت از جگر بسوی ناف مندفع میگردد بنحویکه در استسقای زقی گفته شد و گاهی ازان آواز آب محسوس شود و قرقره کند و صدور عطش در ان بسبب انسداد مجاری که ازان آب باعضا میرسد و یا بسبب انسداد فوهات ماساریقا بود پس آب بجگر نرسد لهذا چون مزمن شود باستسقا انجامد لیکن گفته کسی را که مغص و اوجاع حوالی ناف و درد در قطن دائم باشد و بعد مسهل و غیر آن ساکن نشود امر او مؤدی باستسقای طبلی گردد و علاجش تحلیل آن مائیت دریجیت ست بسفوفات و معاجین و جوارشات محلله رطوبت و ریح

مثل سفوف اصول و حاکمی و معجون قشر اترج و طلا سفید دگلقند با انیسون و مصطکی و عود و زیره و بادیان آمیخته و جوارش عود و مصطکی و کمونی و فلافلی و شربت اصول و شربت عود و شربت خوخ زهری و اگر حاجت مسهل شود جوارش اسقف و سفرجلی مسهل دهند و یا این دوا نافع است یقین یک مثقال تربد و داد هر یک احد یکدرم غافث نیم درم کشوث ربع درم زنجبیل و مقل ازرق و انیسون و رب السوس هر واحد ربع درم کوفته بیخته بشربت اصول سرشته بلیسند و تضمید با ضمادهای مسخنه محلله و تدهین بروغن نوع روغنها کنند و منفخات و بادیات ترک نمایند و تغذیه باغذیه ناشفه جید بالجمله سازند و بعضی مردم محاجم ناری بر ناف میگذارند و سیخ و بائیت تحلیل میشود و نزد اهل هند صحیح ترین علامات او زوال رگ نابض زیر ناف است از محل خود و ازان اسهال و پیچش نیز عارض شود و از جمله تدابیر که درین استعمال مینمایند مالش شکم ست و گویند که تخم ترب با عسل خوردن مفید ست و کچپکی یک ماشه سوده در قند سیاه و روغن گاو هر واحد شش ماشه آمیخته خوردن جوز القی در آب سائیده بر کف دست و کف پا طلا کردن برای بجا شدن ناف نافع نوشته اند و همچنین کچکی سوخته اجواین مساوی کوفته بیخته بقند سیاه آمیخته حب بسته بقدر یکماشه بروغن گاو خورند و در نسخه دیگر نافع اسهال که بسبب بجا شدن ناف باشد زنجبیل نیز داخل ست و این ضماد نافع بیجا شدن ناف ست شب یمانی سه درم مازو سه عدد گلنار پوست انار کزمازج جوز السرو هر واحد یکدرم بدرد هی سرکه آمیخته ضماد کنند و بعضی با آن بر بندند

امراض رحم

یعنی بیماریهای زهدان و آن چهل و یک مرض ست یعنی اوجاع رحم و حرقت آن و اورام رحم و دبیله رحم و سرطان رحم و بثور و قروح رحم و اکله آن و بثور رحم و تاقصور رحم و شقاق رحم و اجتماع آب در رحم و نفخ رحم و میلان رحم و انقلاب رحم و اختناق الرحم و احتباس طمث و کثرت طمث و ضعف رحم و سیلان رحم و سیلان منی از رحم و حکه رحم و دوالی رحم و ثالیل آن و رتق و قرن و لحم زائد و انغلاق رحم و سرطان فم رحم و شق رحم و فتق رحم و بروز رحم و رجا و کثرت اسقاط و ضرورت اسقاط و عسر ولادت و احتباس مشیمه و جنین میت و احتباس نفاس و کثرت نفاس و عقر و عسر حمل و کثرت حمل و تدبیر حوامل و اذکار و تدبیر مولود و تدبیر مرضعه و شیخ سیغر باید که رحم را جمیع امراض سوء مزاج و ترکیب مشترک عارض میشود و کذا امراض حبل مثل آنکه حمل نشود و آنکه حمل شود و ساقط گردد و آنکه ساقط نشود و بلکه ولادت دشوار گردد و ولد جدا شود و در ان بمیرد و کذا امراض طمث مثل آنکه حیض نشود و یا اندک شود و یا زود گردد و یا در غیر وقت او شود و یا افراط کند و ایضا آنرا امراض خاص و امراض بشرکت بود بنحویکه او مشارک اعضای دیگر شود و گاهی ازان امراض اعضای دیگر بشرکت شود بنوعیکه آنرا اعضای دیگر مشارک گردد چنانچه در اختناق الرحم باشد و چون امراض در رحم کثرت پذیرد جگر ضعیف شود و مستعد آن گردد که ازان استسقا تولد کند طریق **تشخیص** اقسام سوء مزاج رحم باید که حال قلت و کثرت و رقت و غلظت خون حیض و رنگ آن دریافت کنند اگر قلت و غلظ حیض و سرخی رنگ آن یا سیاهی یا بوی بد بود و با آن خشکی لب و کثرت موی عانه و رنگینی بول و سرعت نبض و کربه خفقان و در آخر نحافت بدن و مشارکت بدن در حرارت نیز باشد دلیل حرارت رحم بود و گاهی اوجاع در نواحی جگر و خراجات و قروح حادث در رحم نیز بر حرارت آن دلالت کند و اگر احتباس یا قلت و رقت حیض و سفیدی یا کمودت آن بود و طول ایام طهر و تقدم اغذیه غلیظه و بارده و تقدم جماع کثیر و عدم ورد اعلای رحم و قلت موی عانه و قلت رنگ بول و فساد رنگ و تفاوت نبض نیز باشد دلیل برودت رحم بود و اگر کثرت و رقت حیض باشد و با آن کثرت سیلان رطوبت و بلّه فم رحم و اسقاط جنین در آغاز عظم آن از سه ماه بود دلیل رطوبت رحم باشد و اگر قلت حیض و سیلان و جفاف قبل و هزال باشد دلیل یبوست بود و ایضا امر کنند که زن پارچه کتان پاکیزه در شب حمول کند و صبح در سایه خشک نماید پس نظر کنند اگر رنگ آن سرخ باشد سبب غلبه خون و اگر زرد باشد سبب صفرا و اگر سفید باشد سبب بلغم و اگر سیاه یا مایل بسبزی و کبودی باشد سبب سودا دلالت کند و گویند سوء مزاجیکه در رحم افتد آثار آن در تمام بدن بسبب شرافت این عضو ساری و طاری میگردد و دلیل بر مزاج آن شهادت کافی دارد

و در ایام حیض بر غذا ورده اعتماد نکنند و ادویه موضعیه برای آن نافع‌تر است و رحم بالطبع بچیزهای خوشبو میل دارد و از اشیای بدبو نفرت همچنانکه جگر بسیار بشیرینی دارد و از تلخی متنفر و هرگاه بسبب استفراغ کثیر امعا ضعیف شود بسبب قرب آن در رحم نیز ضعف راه یابد و چون اثقال در امعا جمع شود رحم را ایذا رساند و رگهای رحم و رگهای پستان باهم مشارکت دارند و عروق زیر پستان لهذا در بعضی امراض رحم جهت اماله و منع مواد محاجم زیر پستان مقرر کرده اند و در امراض رحم حقنه و فرزجه بهتر از مسهل بود و ادویه فرزجه را بصوف آلوده نهند تا رحم را الم نرساند و جرم رحم نسبت با امعا سخت‌تر و قلیل الحس است بنا بر علیه اماله ماده از امعا بطرف آن جائز داشته اند و تا ممکن بود در جرم رحم دستکاری با آهن نکنند و اگر در بعضی امراض آن حاجت بفصد و حجامت افتد پیش از نوبت حیض کنند تا بسبب اجتماع دو استفراغ ضعف و فتور در قوت راه نیابد و اکثر امراض زنان بجماع زائل گردد و در امراض رحم جهت تنقیه ایارجات نیکوست اخراج هر ماده که مطلوب باشد مطابق آن بدرقه نمایند و سکنجبین بزوری با فوه الصبغ جهت تنقیه رحم از فضول بلغمی مفید و انطاکی گوید که این فرزجه در سائر امراض رحم تجربه کرده ام اشق جندبیدستر هر واحد یک درم زعفران دارچینی هر واحد نیم درم عنبر نیم قیراط در مرض بارد در آب سداب حل کنند و در حار بلعاب اسپغول و حمول کنند و **مفردات رحم** مثل شیره مغز تخم کدو و مغز تخم هندوانه و عنب الثعلب و خشخاش و بنفشه و نیلوفر و شربت آنها و ماء الشعیر است شربا و ماء القرع مجرب است و آب کاسنی بغایت نافع و لعاب اسپغول و لعاب بهدانه شربا و حقنا و فرزجه علاج یکجزو صدف نیم جزو گل ارمنی ربع جزو با آب کاسنی مجرب است و مسخنات ماء البزور حار و ماء الاصول و نقوع اذخر و ابهل و انجیر و حلبه و نانخواه و کاشم و صعتر و ورق شیطرج و زنجبیل و سداب و پودینه و مر و سائله و حلتیت و بخور و حمول شربا و ضمادا و قروطا و ساذج هندی و اکلیل الملک و سنبل و سلیخه و دارچینی و جوزبوا و خیربوا و عود و اظفار الطیب و لیاسه و قرنفل و قسط و زعفران و عنبر و مشک اکلا و تکمیدا و حمولا و دواء المسک و ملا سفر و کوفی اکلا و روغن قسط و شبیح زعفران و مشک و اشق و حلتیت احتقانا و مرطبات انجیر و مبردات گذشته و شیر تازه و فالوده و اسفیداج چرب شربا و روغن کدو و روغن بنفشه و روغن نیلوفر و روغن گل و مغز ساق بقر و گوزن و روغن زرد و شیر زنان طلاء و حقنا و شربت شیر صبح و روغن گاو وقت خواب و خوردن پیاز بریان مجرب نوشته و حمول مغز ساق گاو یا گوزن با شحم بط و بیضه بغایت نافع و **قابضات** آنچه در مسخنات مذکور شده بخور قسط و اظفار الطیب و حمول گلنار و پوست انار و کندر و صندل با آب آس و این دوا اکلا و حمولا مجرب است اقسنتین بلوط و گلنار کهربا هر واحد نیم جزو قردمانا تخم پیاز گل ارمنی هر واحد ربع جزو برای خوردن اسهل بیز شده و برای حمول با آب آس و صوف و شربت آن سودمند است

اوجاع رحم

اکثر این درد در اعضای قریبه چون کنج ران و ساقین و پشت و ناف و حجاب و معده و سر خصوصا وسط تارک سر ظاهر باشد و گاهی وجع رحم بسوی ورکین منتقل شود بعد یک دو ماه و درد ان مستقر گردد و سببش یا سوء مزاج مختلف یا ریاح محتبسه یا رطوبات محدثه ریاح بود و گاهی وجع از اورام و دبیله و قرحه و سرطان و بثور رحم و ناصور آن و اختناق آن و در رحم باشد یا انقلاب آن و انشقاق و سیلان رحم و یا از کثرت جماع و یا کبر ذکر عارض شود و گاهی در ایام حیض و گاهی بعد ولادت حادث گردد و طریق تشخیص اسباب مذکوره باید که اولا حال وجع و مرضی از امراض مسطوره دریافت کنند پس هر مرضی از امراض مذکوره که موجود بود سببش همان مرض باشد و الا از سوء مزاج و تشخیص اقسام آن که مذکور شده معلوم کنند و اگر آثار سوء مزاجی مدرک نگردد سببش تقدم کثرت جماع یا عظم ذکر یا آفات حیض یا تقدم ولادت باشد **علاج** اگر سبب وجع مرضی از امراض مذکوره باشد بعلاج آن بپردازند و اگر سوء مزاج بود حسب آن مبردات و مسخنات وغیره که مذکور شده استعمال نمایند و بقول انطاکی در حار ابتدا بفصد کنند و مبردات نوشتنی و اگر ساکن نشود تنقیه رحم بمثل آب کاسنی و ماء الشعیر و شوربای ماکیان فربه و شحوم و لعابات نمایند و در بارد تنقیه خلط غالب کنند پس بماء العسل

حقنه سازند و فرزجه معمول از لادن و زعفران و المقل و سنبل الطیب و شونیز و حلتیت و جندبیدستر مجموع یا مفرد بروغن گاو یا روغن بادام و عسل استعمال کنند
و کذا کاسه نطول و جلوس در طبیخ حلبه یا برگ غار یا بابونه و اگر کالی زیره دو جزو مغز تخم بید انجیر چهار جزو زنجبیل یکجزو کوفته با آب بخته سائیده ضماد کنند
برای درد رحم زن که از برودت باشد نافع بود و همچنین اجوائن یکتوله انگوزه دو ماشه سائیده و گرم نموده ضماد کنند و برگ بید انجیر یا پنبه گرم کرده ببندند
و اگر بعد از زائیدن درد رحم عارض شود پوست تمر خیار شنبر شگوفه اشیح پرسیاوشان قند سیاه که در عرق گاؤزبان و عرق عنب الثعلب جوش داده
صاف نموده بنوشانند و استنجا بمطبوخ تخم کتان کنانند و یا شیر خر نیمگرم کرده آبدست نمایند و بخور بسم استر و خر نیز نافع بود و آب مطبوخ صعتر و کذا اجنازی
نوشانیدن و برحم رسانیدن هم مفید بود و اگر ادویه مذکوره فائده نکند قدری پوست خشخاش در آب تر کرده مالیده صاف نموده بنوشانند و گویند
که فصد صافن درین سریع النفع ست و نشستن در آب نیمگرم و نوشیدن ماء الاصول و طبیخ بیخ اذخر مفید و شربت طبیخ سلیخه مجرب ست
و ایضاً بخور از برگ نی شکر و برگ نیب هر یک پاؤ آثار بادیان نیم پاؤ و یا از سنبل الطیب و سداب و تخم کرفس و شبت و مکوه و اکلیل و بابونه و بنفشه
هر یک سه توله برگ سنبهالو برگ نیب برگ کذا افتیمون هندی هر یک هفت توله استعمال کنند و کما و از اکلیل گل بابونه بنداللیج تخم کرفس زیره سیاه
صعتر سداب زرنب تخم شبت جوز بوا حلبه نکوه برگ کتان هر یک نه ماشه نمک شور سه توله جوش کرده در شتالنگ گاؤ انداخته بکار برند و شربت بنفشه سه چهار
توله در عرق عنب الثعلب یا در سیر حل کرده نیمگرم بنوشانند و غذا شوربا ماش سالم با نان تنک دهند و اگر درد از احتباس خون نفاس با صداع و خفقان
و تپ و سرخی رو عارض شود علاجش در باب احتباس النفاس خواهد آمد و اهل هند درد رحم را که بعد زائیدن بزنان میشود درد کهیلان گویند و پوست خربزه
خشک کوفته بیخته بقدر دو درم با عرق بادیان خورانیدن و کذا ناریل کهنه خوردن و ایضاً یک حبه بسفایج دادن نافع نوشته و این طبیخ حکیم محمد جعفر بهر اسهال
و درد رحم که بعد از زائیدن بزنان میشود نافعست بادیان زنجبیل کشنیز هر یک یکتوله پوست بیخ بید انجیر دو توله در یک آثار آب بجوشانند چون نیم پاؤ
بماند صاف نموده بنوشند و اگر در ایام حیض عارض شود ادویه مذکوره و مدر حیض مفید بود و ریوند خطائی کوفته بیخته برابر آن نبات سفید
آمیخته بقدر نیم توله سه روز قبل از نوبت خوردن و کذا نوشیدن طبیخ حلبه و بدرات شل تخم کرفس نافع ست و نمک یک بار یک سائیده پنبه بدان آلوده برداشتن
درد رفع کند و حیض بفراغت آید و اگر پوست کچلی الماس بلیلام جوتری سه ماشه قند سیاه دو درم پوست مذکور را کوفته هر سه را در یک نیم پاؤ آب وقت
شب تر نموده صبح جوش دهند هرگاه نصف آب بماند بنوشند تا سه روز از شروع حیض درد دفع شود و اگر خواهند گلقند سه توله عوض قند سیاه
اندازند و اگر پوست خیار شنبر و بادیان هر یک دو توله خار خسک شش ماشه افسنتین شونیز هر یک چهار ماشه قند سیاه دو توله جوشانیده بنوشند
درد رحم را که از احتباس حیض باشد دفع کند و ادرار حیض نماید و اگر درد رحم وقت جماع عارض شود باز و سائیده قبل از جماع حمول سازند و بخور
موی سر آدمی کنند و بقول ابن هیثم مغز سر غالی پخته با آب مطبوخ بادیان خوردن وجع رحم حادث از جماع را نافع و بقول مصنف اقتباس اول رگ باسلیق
نمایند و بفاصله چهار پنج روز فصد سر دو صافن نمایند و تنقیه بدن و رحم کنند بسهالی که در آن منقیات رحم بسیار باشد بعده خوردن ریوند خطائی سه ماشه
و نیم با نبات مساوی با عرق خار خسک و بادیان هر یک پنج توله در یکدو روز رفع این درد کند و در مصطفوی نوشته که نمک طعام سائیده پنبه بدان
آلوده پیش از جماع در رحم نهند و اگر ازین تدبیر به نشود روغن بید انجیر مرکب نه ماشه بشیر شتر نه توله تا یکهفته بنوشانند و برای جمیع اقسام وجع رحم حمول
روغن بادام نیمگرم و کذا اگر کندر سوده بروغن گل مجرب ست و تکمید از برگ نیب گرم کرده و جندبیدستر یا حمولا و بنداللیج و زعفران حمولا و موی انسان
بخورا نافعست سویدی مینویسد که حمول خردل وجع رحم بارد را مجرب ست و کذا روغن بادام شیرین گرم کرده در پنبه کهنه آلوده مجربست و اکل بقله حلبه
کذا در صبح و کذا شونیز بروغن زرد و عسل سرشته و کذا ارنبا و برگ بید انداخته تا سه روز متواتر و کذا تخم فاوانیا پانزده عدد بشراب و کذا جندبیدستر نیم درم
با نشاستج و کذا بیکربان شتر و کذا حب الغار دو درم و کذا مر العسل و کذا چقندر مطبوخ ملیب بخردل و کذا عنصل بریان مطبوخ العسل و شربت
جاوشیر بشراب و کذا تخم حماض سوده بشراب آمیخته با نماء و کذا اثرید و شربت حمول دارچینی و حماما و مرماخوز و قسط در روغن بلسان و اذخر

وکسیلا و ریوند و قنطوریون و سنبل هندی و فاریقون و اهیل و سکبینج و قصب الذریره و مو و انیسون و پیه مرغابی و مغز سر آن بروغن گاو و صعتر و زرنباد و نارجیل و نمام و موج و سیسالیوس و بسباسه و حب بلسان و حلتیت و برنجاسف و طراغشقون و اقحوان و **حمول** روغن حندقوقا یا عصارهٔ آن یا تخم آن و کذا گل سرخ در شراب پخته و کذا زعفران بروغن سوسن و یا عسل سرشته و کذا دارچینی مخلوط بموم و زیت و مغز ساق گاو و یا مخلوط بزردهٔ بیضه و کذا احماها بزیت خوشبو و کذا بیخ نرگس بریان کرده و کذا قصب الذریره و صمغ البطم و کذا سرگین کبوتر شفنین بروغن گل آمیخته و کذا روغن حنا و موم و کذا سداب بعسل و کذا پیه مرغابی باندک نمک و کذا پوست نارنج و زیرهٔ کرمانی بعسل و شاه چینی و کذا پیه ماکیان تنها و باندک نمک و کذا گلنار و کندر با نخاعیه و کذا زهرهٔ گاو بعسل و کذا مشکطرامشیع نیم درم سوده بروغن بلسان سرشته و کذا آب شاهسفرم بزیت و کذا احماها بزیت و کذا برگ بادیان مطبوخ بعسل و کذا برگ قنب کوفته بروغن گاو و آب زیره سرشته و کذا اکلیل الملک کوفته در شراب کهنه پخته و کذا روغن زعفران و روغن دارچینی و آب قیصوم و شبت و روغن اذخر و روغن یاسمین و ایرسا و روغن اذخر و روغن بادام تلخ و روغن سنبل هندی و روغن نرگس یا گل اود بزرکتان و جوزبوا و روغن مصطکی و کرنب سیمپخته و بیخ و گل سوسن سفید و روغن آن و روغن شیح ارمنی و غالیه و تخم مرو و زوفای رطب و مشک و افسنتین روغن حلبه و آب قنطوریون دقیق و **حمول** و طبیخ حلبه و گل سرخ و اشنه و حماما و قیصوم و شبت و برگ یاسمین و ایرسا و قسط و تخم فنجنکشت و برگ آن و زوفای خشک و قنطوریون و اهیل و قصب الذریره و مو و مرزنجوش و بزرکتان و کندر و مر و [illegible] و سیسالیوس و آب کبریتی و برگ و بیخ پنبه و کرنب و بیخ سوسن سفید و حب البلسان و عود بلسان و [illegible] و اذخر و انزروت و حماما و برنجاسف و اقحوان و افسنتین و بخور و حمول لادن و اظفار الطیب و قفر الیهود و سکبینج و مقل ازرق و قنطوریون و کمادریوس کوفته و بیخته و کذا قسط و کذا مرزنجوش و ضماد قیصوم و مر و [illegible] و [illegible] آنگور [illegible] الشیخ [illegible] و کذا اشنه [illegible] و کذا عصارهٔ [illegible] و کذا روغن گل [illegible] و ضماد شوکران و حمول عصارهٔ تازهٔ آن و حمول در طبیخ پوست بیخ مغیلان و حمول آن و کذا آب [illegible] فارسی یا طبیخ خشک آن [illegible] وجع رحم حار است حرقت رحم سوزش رحم اگر از قروح و بثور و سرطان و غیره امراض آن باشد علامت و علاج هر یک بمقامش مسطور گردد و اگر از اخلاط حاده بود بتعدیل و تنقیهٔ آن پرداخته و کافور با [illegible] حمول کنند و از روغن گل در رحم [illegible] نمایند

اورام رحم

اکثر آنها ورم حار و صلب عارض گردد و گاهی ورم بلغمی نیز و گاه در فم رحم و گاه در قعر آن و گاه در بعض جهات آن از جانبین قدام و خلف و گاه در همه رحم حادث شود سبب ورم حار یا از موجبات اذیت رحم باشد مثل سقطه و ضربه بموضع رحم و اسقاط حمل و عسر ولادت و تهور قابله در قبول ولد و کثرت جماع و ابتدای مجامعت و ازالهٔ بکارت و یا از ماده بود مثل احتباس حیض و نفاس و فساد منی و احتباس آن و انصباب مادهٔ دموی یا صفراوی برحم بغیر اسباب مذکوره و کثرت برودت و کثافت موجب احتباس مواد در رحم و منع تحلل آن و ورم صلب سوداوی که مسمی باسقیروس است اکثر عقیب ورم حار افتد و یا شد که در ابتدا پدید آید از خون حیض سوخته یا تولد مادهٔ سوداوی در رحم بدون تقدیم ورم حار و ورم حار گاهی منتقل بدق و سل و اسهال و [illegible] شود و اگر در علاج ورم صلب تهمل نمایند از ان استسقا عارض شود و یا سرطان گردد و طریق تشخیص اقسام ورم مذکور که اگر تب حار و ضربان و درد شدید در عانه و پشت و تارک سر و تشنگی مفرط و تلخی دهن و هذیان و سرعت و تواتر نبض و تنفس و فساد معده بود ورم حار باشد و اگر تب و درد خفیف و انتفاخ و ثقل موضع و تهیج اطراف و سحنهٔ مریضه مثل صاحبان استسقا بود ورم بلغمی باشد و اگر با وجود قلت درد سختی در موضع عانه و گرانی آن و عسر خروج بول و براز و لاغری بدن و ضعف و اضطراب حرکت ساقین وقت رفتار و کسل از حرکت و احیاناً کلانی شکم همچون مستسقی و ورم دست و پا بود ورم صلب باشد اکنون بدانند که بقول شیخ و جرجانی و غیرهما گاهی بورم رحم اعضای مشارکه دلالت کنند پس معده مشارکت کند و درد و کرب و غثیان و فواق و فساد هضم و اشتها یا ضعف در ان حادث شود و دماغ مشارکت او گردد پس صداع در یافوخ و درد

در گردن و قعر چشم پیدا گردد و باشد که درد منتشر گردد و باطراف و انگشتان دست و پای رسد و ساقها و مفاصل و پشت و کرگاه و تهیگاه و کنج ران و زهار درد کنند و متشنج گردد و عراقی نیز متشنج شود و همه اعضا گران گردد و عسر بول و گاهی حبس آن یکبارگی شود و اگر ورم در مقدم رحم مائل باسفل باشد گاهی طبع قبض شود حتی که ریح نیز بسوی خارج گذر نیابد و اگر ورم در مؤخر آن مائل باسافل باشد و نبض صغیر و ضعیف و متواتر شود پس اگر ورم حار باشد این اعراض همه شدید باشند مع التهاب و قشعریره و مع سیاهی زبان و درد و ضربان باشدت کند و عرق در اطراف کثرت نماید و گاهی سکوت شود با انقطاع آواز و تشنج و غشی گردد و بر جهت ورم موضع ضربان و درد دلالت کند و آنچه با مشارکت پس اگر درد بسوی ناف و عسر بول بود ورم در مقدم رحم باشد و اگر درد بسوی پشت و قبض طبع بود ورم در مؤخر او باشد و اگر درد در بالای ناف و قریب معده باشد ورم در اعلای رحم بود و اگر درد در یک کنج ران و فخذ و ساق بود ورم در جانب یکی از آن جانب باشد و اگر درد در اسفل سره بود ورم در اسفل رحم باشد و اگر درد قریب مقعد بود ورم در قعر رحم باشد و اگر درد بسوی خاصرتین بود ورم در هر دو جانب باشد و گاهی درد از این اعضا بسوی پا نازل شود و در ران کشیدگی سخت پیدا گردد و گاه زن بمشقت ایستاده شود و ورم که قریب فم رحم شدید تر و صلب تر از ورم قعر بود و آنچه در قعر باشد پس بسبب آن علاج او دشوار بود و ورم عظیم در هر موضعی که باشد رحم بسوی خلاف آن میل کند و خواب برهاند و در رفتن مشکل باشد و در رفتار لنگی پیدا آید

علاج ورم حار رحم

فصد باسلیق و صافن کنند و بعد از آن لعاب بهدانه سه ماشه شیره تخم کاهو ماشه شربت نیلوفر دو تولہ داخل کرده دهند یا لعاب گل خطمی سه ماشه شیره عنب الثعلب چهار ماشه شیره مغز تخم کدو ماشه شربت بنفشه دو تولہ خاکشی چهار ماشه بر نهند و گاهی شیره عناب پنج دانه عرق عنب الثعلب عرق گاوزبان هر یک پنج تولہ بعوض شیره تخم و گاهی عرق شاهتره و شیره خار خسک شش ماشه شربت نیلوفر دو تولہ اسپغول شش ماشه بعوض شیره عنب الثعلب شربت بنفشه خاکشی داخل کرده میشود و یا بعد فصد گل خطمی سه ماشه گل نیلوفر چهار ماشه در عرق شاهتره دو تولہ مالیده صاف نموده شربت بنفشه دو تولہ خاکشی چهار ماشه بر نهند و بعد از نضج مسهل صفرا تنقیه نمایند و در ابتدا آرد جو گل خطمی با آب کشنیز سبز و آب عنب الثعلب سبز بر عانه ضماد کنند و آرد جو عنب الثعلب گل ارمنی با سرکه بیشتر صندلین جدوار در آب عنب الثعلب سبز و آب کشنیز سبز سائیده لته آغشته بر دارند و حقنه رحم و فرزجه بالعاب بزرقطونا و عصارات بارده نافع بود در انتهاء ادویه ملین محلل مثل بابونه و خطمی و اکلیل و مانند آن طلا و ضماد استعمال نمایند و یا عنب الثعلب گل خطمی بنفشه هر واحد یک تولہ شب در آب تر نموده صبح جوش داده صاف کرده روغن گل با موم سفید هر یک دو تولہ داخل کرده بر آتش نرم بقوام آورده بطلا آرند و این دوا نیز معمول است روغن گل روغن بنفشه مغز ساق گاو پیه گرده بز موم هر یک یک تولہ زردی بیضه مرغ یکعدد و مصطکی سه ماشه زعفران یک ماشه بدستور مرهم ساخته با عنب الثعلب فرزجه سازند و گاهی کندر و بابونه هر یک سه ماشه بعوض مصطکی کرده میشود و گل خطمی سفید گل نیلوفر برگ خطمی تازه اکلیل الملک گل بابونه تخم خطمی برگ کرنب تازه عنب الثعلب تازه برگ کاسنی تازه برگ شلغم تازه مع بیخ هر یک بقدر ضرورت در چهل آثار آب بجوشانند تا نیم شود بدست خوب مالیده صاف کرده در آب آن نیم گرم بنشانند و از همین آب قدری در آفتابه گرفته از بلندی بر موضع ورم نطول نمایند و در ایام انحطاط تخم کتان و حلبه و چقندر و شبت افزوده بکار برند و بعد بر آمدن از آبزن روغن حنا یا روغن شبت بر عانه بمالند و اگر ورم تحلیل نشود و اراده ریم کند و عوارض شدت نماید علاج دبیله رحم کنند و اگر صلب یا سرطان گردد بعلاج آن توجه نمایند ورم حار رحم معمول گل خطمی سه ماشه مویز منقی ده دانه عرق شاهتره مالیده شیره مغز تخم کدو شیره خار خسک هر یک شش ماشه شیره کاسنی با دیان پنج ماشه شربت بنفشه دو تولہ داخل کرده دهند یا عنب الثعلب چهار ماشه گل خطمی سه ماشه جوشانیده تولہ و اگر باشد مویز منقی ده دانه اضافه کنند دیگر گل خطمی گل سرخ هر یک چهار ماشه سپستان پانزده دانه جوشانیده شیره مغز تخم ماشه

نبات سکنجبین تولہ خاکشی چہار ماشہ اضافہ کردہ بدہند وگاہے بجائے عنب الثعلب عرق آن دہ تولہ و عوض نبات گلقند یا شربت نیلوفر دو تولہ کردہ میشود و در آخر روز گل خطمی سہ ماشہ بعرق عنب الثعلب دہ تولہ جوشانیدہ شیرہ خیارین شش ماشہ شربت نیلوفر دو تولہ دادن معمول ست دیگر گل خطمی گل نیلوفر ہر یک سہ ماشہ پرسیاوشان چہار ماشہ شاہترہ شش ماشہ جوشانیدہ شیرہ مغز تخم ہندوانہ شش ماشہ نبات سکنجبین تولہ دہند وگاہے شیرہ تخم خرپزہ و بادرنگ پنج ماشہ پاشیدہ زہر مہرہ سودہ پاشیدہ میدہند دیگر گل خطمی سہ ماشہ گاؤزبان چہار ماشہ عنب الثعلب شش ماشہ گل نیلوفر چہار ماشہ خیارین کوفتہ شش ماشہ سپستان پانزدہ دانہ آلو بخارا ہفت دانہ بعرق عنب الثعلب و عرق شاہترہ ہر یک ہفت تولہ جوشانیدہ گلقند دو تولہ بدہند و اگر سرفہ باشد عوض گلقند دو تولہ شربت بنفشہ دو تولہ و شیرہ اصل السوس کشنیز ایضاً اگر با سوزش بول باشد بعد فصد گل خطمی گل سرخ ہر یک چہار ماشہ در عرق کدو و کاسنی ہر یک پنج تولہ جوشانیدہ شیرہ مغز تخم ہندوانہ شش ماشہ شربت بنفشہ دو تولہ خاکشی چہار ماشہ افزودہ و اگر قبض و تمدد معدہ باشد گلقند عوض شربت کنند و یا مویز منقی دہ دانہ و شربت دینار دو تولہ افزایند ایضاً اول از فصد باسلیق خون پاو سیر بگیرند باز فصد صافن کنند و خون چہار درام برآرند و گل خطمی سہ ماشہ عناب پنج دانہ در عرق عنب الثعلب دہ درام جوشانیدہ شیرہ مغز تخم ہندوانہ شش ماشہ شربت نیلوفر دو تولہ اسپغول شش ماشہ پاشیدہ دہند و آخر روز لعاب اسپغول یک تولہ شربت بنفشہ دو تولہ بعرق عنب الثعلب بدہند و برگ عنب الثعلب تازہ کوفتہ کردہ زیر ناف بندند دیگر اگر ورم را از فصد و ضمادات و مسہل آرام شدہ باز عود کند باز فصد گیرند و عنب الثعلب چہار ماشہ گل خطمی سہ ماشہ عناب پنج دانہ بعرق شاہترہ دہ تولہ جوشانیدہ شیرہ مغز تخم کدو شیرین شش ماشہ شربت نیلوفر دو تولہ خاکشی پنج ماشہ دہند و کدو بندند دیگر اگر درد پہلو تا بہ ورم رحم باشد عناب پنج دانہ شاہترہ شش ماشہ گل نیلوفر چہار ماشہ گل خطمی سہ ماشہ عنب الثعلب شش ماشہ جوشانیدہ شیرہ تخم خیارین شش ماشہ شربت عناب دو تولہ تخم ریحان چہار ماشہ پاشیدہ بدہند روز دوم تخم خرپزہ شش ماشہ مویز منقی دہ دانہ افزایند باز عنب الثعلب شش ماشہ گل خطمی سہ ماشہ بادیان چہار ماشہ شاہترہ شش ماشہ بعرق عنب الثعلب دہ تولہ جوشانیدہ گلقند دو تولہ دہند ایضاً برای ورم صلب آلو بخارا ہفت دانہ گل سرخ گل نیلوفر بادیان ہر یک چہار ماشہ بعرق شاہترہ دہ درام جوشانیدہ گلقند دو تولہ و روز دوم عنب الثعلب شش ماشہ افزایند و اگر تشنگی زیادہ شود خیارین شش ماشہ عوض بادیان افزایند و شام گلقند عرق کدو دہند و ضماد ببوٹن نمایند و ایضاً با درد زیر پستان عنب الثعلب اصل السوس ہر یک چہار ماشہ شاہترہ تخم کاسنی ہر یک شش ماشہ بعرق عنب الثعلب و عرق شاہترہ ہر یک پنج تولہ جوشانیدہ گلقند دو تولہ داخل کردہ دہند دیگر اگر درد بجای سدہ در رحم باشد و از مسہل قابلہ نالایق شود فصد صافن نمایند و عنب الثعلب گل خطمی تخم خطمی بعرق عنب الثعلب دہ تولہ جوشانیدہ گلقند دو تولہ دہند دیگر اگر ورم با تپ و ضیر بود در روز اول لعاب بہدانہ سہ ماشہ شیرہ تخم خرفہ شش ماشہ لعاب ریشہ خطمی شیرہ خیارین ہر یک شش ماشہ شربت بنفشہ دو تولہ تخم ریحان سہ ماشہ تخم کنوچہ سہ ماشہ پاشیدہ بدہند روز دوم فصد باسلیق کردہ ریشہ خطمی تخم خطمی ہر یک چہار ماشہ بہدانہ سہ ماشہ جوشانیدہ شیرہ تخم خیارین شیرہ تخم خرفہ ہر یک شش ماشہ شربت بنفشہ شربت بزوری ہر یک سکنجبین تولہ خاکشی چہار ماشہ دہند باز چہار تخم سہ ماشہ بروغن گل چرب کردہ عوض خاکشی کنند دیگر اگر با ورم تپ مزمن شود قرص طباشیر کافوری چہار ماشہ شیرہ عنب الثعلب شیرہ تخم خطمی ہر یک چہار ماشہ شیرہ تخم کاسنی شش ماشہ عرق عنب الثعلب دہ درام شربت بزوری بارد دو تولہ خاکشی پنج ماشہ دہند و ضماد عنب الثعلب تازہ بروغن گل و گلیسہ خشخاش کوفتہ ہمراہ پنبہ در روغن گل آمیختہ ضماد کنند بعد از فصد در ورم حار برای سدہ رحم بادہ مفید ست دیگر ورداتید افزون از لتہ کتان بلعاب اسپغول و آب کشنیز و روغن گل ہر یک یک تولہ بیضہ مرغ یک عدد آمیختہ بجہت تسکین درد و اصلاح ورم بردارند بعدہ بجہت تحلیل ورم بعد تنقیہ از فصد و از مسہل گل خطمی آرد جو یا ابونہ گل سرخ برگ کتان اسپغول یا تخم ریحان پوست خشخاش و تخم الخ عنب الثعلب حلبہ اکلیل الملک گل ارمنی ہر یک چہار ماشہ زعفران دو ماشہ کوفتہ بیختہ ہمراہ روغن گل یا دو تولہ سفیدہ بیضہ مرغ دو عدد و پیہ بط یک تولہ [illegible] ساختہ بردارند و اگر در مزاج حرارت زیادہ شود کافور یک ماشہ افزایند و اگر غلبہ [illegible] و رطوبت بسیار باشد ادویہ حار معتدل [illegible] باشد رطوبات [illegible] مثل [illegible] مسہل [illegible] حرارت مزاج افزایند دیگر اگر [illegible] اسپغول تخم کتان [illegible] در ورم رحم نافع بود

ضماد که برای ورم رحم و ذکر و کنج ران و سایر اورام حاره معمول ست پوست خشخاش نرم سوده در آب مهرا بپزند پس گل سرخ بذر قطونا کوفته داخل کرده بروغن گل و سرکه ضماد نمایند ایضاً مسکن درد و ورم رحم زعفران افیون بزرالبنج سپیده مرغ هر یک دو درم تخم خطمی پنج درم زرده بیضه نیمبرشت یکعدد تخم کتان شش چندریسه بروغن گل سرشته ضماد نمایند فرزجه که مسکن ورم حار ست آب مکوه آب کاسنی آب بارتنگ آب کشنیز روغن گل سفیدی بیضه شیر دختران باهم آمیخته بعمل آرند ایضاً این فرزجه در ورم حار بعد از استعمال روادع معمول ست تخم خشخاش سفید کوفته بشیر بپزند و باز باریک لباب نمایند و گل سرخ سوده و اندکی زعفران سوده و موم بروغن گل گداخته آمیخته فرزجه نمایند **اقوال حذاق** سویدی مینویسد که روغن بادام شیرین نیمگرم کرده در پنبه آلوده بردارند ورم رحم اگر بعد نفاس یا بعد جماع عارض شود مجرب ساس ست و حمول بیخ خطمی و حلبوس و طبیخ آن و حمول صمغ عربی و سپیده باکیان و خطمی سوده در ورم رحم که بعد نفاس حادث شود نافع و حمول مسکه و حقنه رحم از نیمگرم آن و کذا ضماد برگ بیروج بسولیق و کذا فرزجه بعصاره شنجار که آن کاهو صحرائیست در ورم حار رحم را مفید است **مسیحی** گوید که در ورم رحم اگر قوت متحمل باشد اولاً فصد باسلیق کنند و اگر کفایت نکند فصد صافن کشایند بعده دوای مسهل استعمال نمایند تا تنقیه بدن تمام کرده شود پس در ابتدا بر رحم ضمادات متخذ از اشیای رادعه مثل گل سرخ و عدس مقشر و پوست انار و بارتنگ و شگوفه انگور و برگ عنب الثعلب و کاسنی و اسپغول و برگ خرفه و ثمر عوسج و عصی الراعی و حی العالم و طحلب و جراده کدو و آرد جو بکار برند و در منتهای مرض باین ادویه آنچه محلل باشد مثل حلبه و خطمی و بابونه و اکلیل الملک و شبت و زعفران و غبار آسیا و مانند آن مخلوط سازند و در انحطاط علت بتدریج بسوی ادویه مسخن محلل مثل سپیده و اشق و مقل و قنه و موم و علک البطم و پیه شحوم و امخاخ نقل نمایند و اگر درد شدید باشد خشخاش سفید و سیاه بطلا آمیخته لباب نمایند و گل سرخ و زعفران هر واحد یکدرم سوده آمیخته بطلا و روغن گل و موم سرشته فرزجه سازند و ایضاً برای اورام حاره بگیرند مرهم داخلیون و در روغن گل گداخته بعصاره بارتنگ یا عنب الثعلب یا عصی الراعی و شیر زنان آمیخته بصوف بردارند و ایضاً از حلبه و خطمی لعاب غلیظ بر آرند و با آن پیه بط گداخته زعفران سوده آمیخته استعمال کنند و باید که در اوقات تزاید مرض و انتهای آن انچه مهیج درد حیض باشد استعمال نکنند و اما در انحطاط و بعد سکون ورم اندک واجب است که مدرات حیض بعمل آرند **شیخ** میفرماید که در ابتدا اورام حاره رحم باستفراغ خون احتیاج شود و چون دلائل مشهوره اعانت کنند و فصد باسلیق نمایند اگرچه آن حبس حیض کند چه چون بسوی بالا میکند و فصد صافن بمشارکت شدید تر دارد و خون را از رحم بیشتر کشد و او را حرکت را آخر بود و نافعتر ست و خصوصاً ورمی را که بسبب احتباس حیض باشد و بهتر در ابتدا اینست که فصد باسلیق کنند تا منع انصباب ماده بر رحم کند پس عقب او فصد صافن نمایند تا ماده را از رحم جذب کند و باسلیق را چنان کشایند که پایهای زن بلند بالا تکیه نهاده باشند و آن بر پهلو خفته باشد و در اخراج خون مبالغه نمایند و باید که در ایام اول تا سه روز منع از غذا یا تقلیل آن کنند و آب اصلا ترک نمایند و خصوصاً در روز اول و در خانه خوش هوا سکونت ورزند و حتی المقدور خواب نکنند و قی آنرا شدید النفع ست و گاهی احتیاج باستعمال مسهل مخرج اخلاط افتد و باید که در ادویه آن دوای مسکن غثیان باشد و بقدر حاجت اقدام بغذا نمایند و در ابتدا با آب شیرین نیمگرم ممزوج بروغن گل خیار نشانند و با آب قوابض خفیفه مثل گل سرخ تطول سازند بعده بران مبالغه بقوابض نکنند تا ورم صلب نگردد و از ادویه که استعمال ضماد او بران و نیز قوت نیکوست اینست که خشخاش مهرا پخته بروغن گل یا روغن انفاق بکار برند بعد از ان بملینات گرائیده و شراب بروغن گل آمیخته تطول کنند و صوف مبلول با آب مطبوخ مثل خطمی و تخم کتان و خار خسک و حرمل بسیار باندک قوابض از بارتنگ و خرفه آمیخته حمول کنند و کذا مرهم معمول از زرده بیضه و اکلیل الملک مطبوخ مهرا و گاهی در بین روغن زعفران و ناردین داخل کرده میشود بعده در منتهی بر انضاج ماده اقدام نمایند و ضمادات از زوفای رطب و پیه مرغابی در روغن گل و مغز گوزن و مانند آن بکار برند و چون مرض بانحطاط آید دران وقت معالجه آن بمحللات صرف کنند که دران حمام و مرزنجوش و غار و اتنج و مانند آن باشد و غذا دهند و تقویت قوت و انعاش آن نمایند و چون بران ضماد نهند بستن او نشاید بهر آنکه بستن بر رحم مضرست **صاحب کامل** گوید که چون ورم حار در رحم عارض شود فصد باسلیق و اخراج خون بقدر حاجت و قوت نمایند و شربت بنفشه یا جلاب یا شیره تخم خرفه دهند و غذا اسفیدباج چوزه مرغ یا مزور یا چقندر یا خبازی یا بیضه نیمبرشت سازند و از آرد جو و آرد باقلا و خطمی و بنفشه هر واحد ده درم کافور یکنیم دانگ با آب کشنیز تر و کاسنی بر عانه ضماد کنند

و قیروطی از موم و روغن بنفشه و آب عنب الثعلب و آب بارتنگ و آب عصی الراعی ساخته فرزجه سازند و چون ضماد بر دارند بر ناف و عانه و پشت طلی از روغن بنفشه و روغن گل نمایند و اگر با ورم سرخی و صلابت باشد آرد جو و برگ کتان و غبار آسیا در آبیکه اندر آن اکلیل الملک و بنفشه پخته باشند حل کرده و زرده بیضه بریان با روغن گل سوده آمیخته بر موضع ضماد کنند و اکلیل الملک و بنفشه و حلبه و تخم کتان و برگ خطمی و خبازی در آب جوشانیده آبزن نمایند و اگر ملتهبه سوزش و درد و حرارت در موضع دریابد روغن گل خالص یا اسفیداج بیضه و پیه ماکیان بر هم زده و آب بارتنگ و آب کشنیز تر و ماء الشعیر در روغن گل در رحم چکانند پس اگر درد ساکن نشود رگ مابض را بکشایند و چیزهای مذکوره قدری افیون یا آب مطبوخ پوست خشخاش آمیزند و آنجا در رحم شیاف ابیض و شیاف زعفران حل کرده با اندک آب حلبه چکانند و چون درد ساکن شود و ورم کم گردد باید که از بابونه و اکلیل الملک و خطمی و تخم کتان باریک سوده به روغن بنفشه و موم بر عانه ضماد کنند و در رحم روغن خیری یا روغن سوسن مخلوط به روغن بنفشه چکانند پس اگر با ورم حرارت قوی و درد نباشد و در ماده غلظ و در ورم صلابت باشد روغن گل که در آن اندک مرهم باسلیقون یا اندک روغن سوسن مضروب به آب مطبوخ بابونه و اکلیل الملک در رحم قطور کنند و در آبیکه بابونه و اکلیل الملک و برگ کتان جوشانیده باشند زن را نشانند بعد از آن پشت و عانه را به روغن شبت و روغن سوسن و موم مالیده باشند که این تحلیل و تلیین ورم نماید افضل المتقدمین جرجانی و ایلاقی می نویسند که فصد و قی و تقلیل غذا از مهمات علاج است و اگر در میان فصد باسلیق و فصد صافن فرق کنند باسلیق باسلیق قی نمایند صواب تر بود و منفعت بهتر و فصد اتم باشد و اگر حاجت تلیین ماده غلیظ شود بنفشه سپستان عناب جوشانیده ترنجبین و فلوس خیار شنبر در آن مالیده روغن بادام داخل کرده بدهند و اگر خیار شنبر در آب کاسنی و آب عنب الثعلب مالیده روغن بادام چکانیده دهند صواب باشد و بالجمله علاج این مرض به علاج سرسام نزدیک است و اول ضمادها و نطولها [illegible] بکار برند و در آن افراط نکنند تا ورم صلب نشود و ادویه رادعه که در قول مسیحی گذشت همه یا آنچه حاضر بود بکوبند و به روغن گل یا زیت انفاق چرب کنند و نیم گرم کرده بر زهار و حوالی آن نهند و به عصاره بارتنگ و مانند آن و روغن گل آمیخته نیم گرم در رحم [illegible] کنند یا پاره پشم بدان تر کرده بر دارند [illegible] ادویه محلله با ادویه رادعه آمیزند و در آخر همه ادویه محلله چون شبت و حلبه و اکلیل الملک و تخم کتان و بابونه و روغن خیری و مانند آن و آنچه که در قول مسیحی گذشت و مغز ساق گاو و پیه بط و مرغ و روغن سوسن و روغن سداب چون حرارت و ورم زائل شده باشد بکار برند و آبزن و ادویه حاره را نافع است پیه بط با روغن گل بگدازند و اندک رب السوس در آن حل کرده فرزجه سازند و دوائی که در [illegible] فرزجه تخم خشخاش است که در ادویه مرکبه مسطور شد و این ضماد ورم را نضج کند ضماد [illegible] تخم خشخاش تازه پنج عدد [illegible] کوفته در چیزی پیچیده یک شبانه روز تر کنند پس بپزند تا مهرا شود و صاف کرده در آن آب عصا [illegible] هر یک درم [illegible] سه درم کوفته بیخته [illegible] و پیه مرغ هر یک چهار درم روغن گل یک اوقیه آمیخته مطلا کنند و لصوق بر دارند ابن الیاس گوید که بعد فصد باسلیق [illegible] جلاب [illegible] ده درم [illegible] سه درم و از شکر سفید دو درم بدهند و یا شربت بنفشه و ترنجبین هر واحد ده درم در آب گرم حل کرده بنوشانند و غذا ماء الشعیر با بنفشه و خشخاش و یا شوربا ماش با شیره مغز بادام و اسفاناخ سازند و یا شیره تخم خرفه سه اوقیه و شکر ده درم بنوشند و آرد جو و باقلا و عدس و خطمی و بنفشه هر واحد سه درم کافور یک دانگ سائیده با آب عنب الثعلب یا آب کشنیز یا آب کاسنی سرشته بر عانه و ناف ضماد کنند و از لعاب بهدانه و لعاب خطمی و لعاب اسپغول هر واحد دو درم و از روغن بنفشه و روغن کدو هر واحد ده درم و از آب عنب الثعلب و آب عصی الراعی و آب بارتنگ هر واحد [illegible] حقنه رحم کنند یا آبیکه اندر آن بابونه و خطمی و تخم کتان و عنب الثعلب و اکلیل الملک و بارزد جوشانیده باشند نطول نمایند و روغن گل با سفیده بیضه [illegible] در رحم چکانند سعید گوید که علاج این ورم فصد باسلیق ابطی و شربت ماء الشعیر و آب انار و شیره تخم خرفه و شربت بنفشه و لعاب اسپغول بکار برند و حقنه رحم بلعاب بزرقطونا و آب حی العالم و روغن بنفشه و آب بارتنگ و آب عنب الثعلب و کافور سازند و [illegible] صندل و گلاب و طحلب کنند و مریضه را در آب [illegible] نشانند و اگر [illegible] باشد [illegible] کنند و اگر در اول سوزش عارض شود در رحم سفیده بیضه و شیر دختران و شیاف ابیض

و روغن گل و اندکے افیون چکانند و اگر اختلاط علت شود شموم و موم و مغزها در روغن محلل استعمال نمایند و در آب مطبوخ اکلیل الملک و حلبه و بابونه و شبت مریضه را بنشانند و بر عانه روغن شبت و موم بمالند و غذا زیرباج دهند شیخ می گوید که بعد دو یا سه روز از فصد باسلیق فصد صافن کشایند و سقے در امراض رحم عظیم النفع ست و هر صبح شربت عناب یا شربت بنفشه و نیلوفر و شربت دینار و سکنجبین البزوری و سکنجبین الشیره تخم خیارین مفرد یا مرکب دهند و تلیین طبیعت بمطبوخ فواکه نمایند و بعد تلیین شربت خشخاش بنوشند اگر درد شدید باشد و این ضماد مسکن وجع ست خشخاش سفید را در عصیر انگور بخیسانند تا مهرا شود و پس صاف کرده در آن مغز سر گوساله یا پیه مرغ یا پیه بط حل کرده بپزند تا غلیظ گردد بر ناف و عانه ضماد کنند و بصوف بردارند و اگر وجع شدید تر باشد در آن افیون اندازند قرشی و خجندی می نویسند که بعد زمانه ابتدا صوف مبلول با آبیکه در آن خطمی و خبازی و حسک و بزر کتان و زرد و بابونه و بارتنگ و اکلیل الملک جوشانیده باشند آلوده استعمال کنند بعد از ان قوابض کم کنند و بر ادویه ملینه و محلله اقتصار نمایند و روغن حنا نیکوست و کذالک خرما بعد الطبخ مع جو مقشر و روغن گل و ضماد در القوت نباید بست که مضرست گیلانی می نویسد که در جمیع اوقات علاج جلوس در آب مطبوخ حلبه و تخم کتان و خبازی و برنجاسف و بنفشه استعمال باید کرد و کسانی که بر اشیاء حار صبر نکنند در آب گرم که بر آن روغن گل ریخته باشند باید نشست و فرزجات استعمال کنند و اشیائی که در رحم ریزند معمول بزوفا و روغن گاو و مغز گوزن و پیه مرغابی و روغن سوسن و موم باشد و اگر بر سخونات صبر نکنند خطمی بدل زوفا گردانند و خصوصا خطمی سفید و بالجمله خطمی را منفعت عظیم ست در انضاج ماده این و بر معالج امر سهل می گرداند و اما در اورام حار نارسیده مرهم داخلیون استعمال کنند و روغن گل و چند مرهم آمیزند و ایضا آب بارتنگ و آب کاسنی بستانی و بری مخلوط کنند و خطمی سفید مطبوخ یا محلول اضافه نمایند که این نافع ست و اگرچه در مرهم داخلیون اثر عظیم از خطمی ست و اگر درد شدید باشد بگیرند افیون بقدر عدس با شیر زن و آب مطبوخ حلبه حل کرده بصوف آلوده بردارند

علاج ورم بلغمی رحم

اول قی کنانند و هر چه در ورم بارد گرده و مثانه و معده مذکور شده استعمال نمایند و اصل السوس با بادیان و بادرنجبویه جوشانیده گلقند داخل کرده بنوشانند و سنبل الطیب چهار دانگ مصطکی یکدرم و نیم صبر دو درم با آب سائیده روغن یاسمین و موم گداخته آمیزند و ضماد نمایند و ضماد حلبه و حرف و تخم کتان بر روغن بید انجیر مفید ورم بلغمی ست و مرهم باسلیقون در روغن گل حل کرده در رحم چکانند یا فتیله آلوده بردارند و پشت و عانه را بروغن شبت و قیروطی مناسب بمالند و بقول سویدی نشستن در طبیخ برگ غار و سنبل هندی و هیوفاریقون و تخم فنجنکشت و سنبل رومی و قصب الذریره و بیخ اذخر و شبت و برنجاسف و اقحوان و بخور مریم و گل نسرین و حمول زرنبا و قیصوم و روغن بادام تلخ و اکلیل الملک مطبوخ بسفایج و زعفران و قصب الذریره و غالیه و چربی مرغابی و صمغ بطم و خطمی هر سه و سکبینج و شبت سوخته بروغن سوسن و برنجاسف و جاوشیر و روغن اقحوان و عصاره قثاء الحمار بعسل و میعه و قفر الیهود و زوفای رطب یا روغن ایرسا و بیخ فاشرا و زنجبیل بعسل و زفت و گل نسرین و روغن بان و مغز ساق گوساله و گوزن و شرب حمول سنبل هندی و فقاح اذخر و اشنه و صبر و طبیخ حلبه و شحم مرغابی و ایرسا و طبیخ خیری سفید و سوسن ابیض و ضماد زهره بز گاو با اسپغول و کذا دردی شراب و کذا گندنای جوشانیده و بخور اکلیل الملک و تخم گندنا و ایرسا و حقنه بطبیخ بزر کتان جزو احد نافع ورم بارد رحم ست و بقول مسیحی ادویه مسخنه مذکوره در ورم حار در ینجا استعمال نمایند

علاج ورم صلب رحم

اگر قوت مساعدت کند فصد باسلیق کنند بعده صافن یا مابض کشایند و تنقیه بدن بمسهل سودا و حب افیثمون و ایارج و سفوف لاجورد نمایند و مرهم داخلیون در رحم استعمال کنند و اضمده ملینه محلله مثل مقل و میعه و اشق و حلبه و بابونه و برگ کرنب بموم و روغن و لعاب تخم کتان بکار برند و در مطبوخ ادویه ملطفه مثل شبت و کرنب و اکلیل و خطمی و بنفشه و بابونه و مرزنجوش و مانند آن بنشانند و این مرهم در ورم صلب و صلابت آن

همواره معمول است موم روغن گل مغز ساق گاو چربی گرده بز هر واحد یکتوله زردی بیضهٔ مرغ یکعدد زعفران بابونه کندر هر یک سه ماشه بدستور مرتب ساخته با شیرهٔ عنب الثعلب حمول کنند و این ضماد حکیم علی در ورم صلب رحم معمول والد مرحوم است و کم تخلف میکند شیر شتر شیر میش روغن بید انجیر هر واحد سه پاؤ مخلوط نموده بر آتش بپزند تا منعقد گردد و بعده زنجبیل یکتوله نانخواه یکتوله کوفته بیخته ممزوج نموده زیر ناف ضماد کنند و اگر صلابت بغایت صعب کهنه باشد اجزای مرهم اشق را باب برگ خطمی مسحوق مخلوط نمایند بعد از آنکه مقل و اشق را در آب خطمی حل کرده باشند و از بیرون ضماد کنند و از اندرون فرزجه ساخته بردارند و برین مواظبت نمایند که تحلیل رود و بعد دو هفته شافهٔ منضج و منقی رطوبت که در علاج احتباس آب در رحم خواهد آمد بعمل آرند و ضماد آنرا ترک نکنند تا تمام به نشود دیگر ادویهٔ مفید صلابت رحم اگر صلابت با تپ و درد باشد بعد فصد عنب الثعلب گل سرخ بادیان هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه گل خطمی سه ماشه در عرق عنب الثعلب ده توله گلاب چهار توله جوشانیده گلقند دو توله مالیده خاکشی پنج ماشه پاشیده بنوشند ایضاً که با تپ و تهیج چهره و کثرت تشنگی باشد عنب الثعلب گل سرخ هر یک چار ماشه گل خطمی سه ماشه خیارین کوفته شش ماشه سپستان پانزده دانه جوشانیده شیرهٔ مغز تخم هندوانه شش ماشه شربت نیلوفر دو توله خاکشی چهار ماشه با اصل السوس چار ماشه خارخسک شش ماشه افزایند و بجای آب عرق مکو پس اگر تپ مزمن شود قرص گل صغیر چار ماشه گلقند سرشته همراه اصل السوس پرسیاوشان عنب الثعلب هر یک چهار ماشه جوشانیده شیرهٔ بادیان چار ماشه شیرهٔ خارخسک شش ماشه شربت بزوری معتدل دو توله خاکشی چار ماشه دهند ایضاً برای ورم صلب و حمی اصل السوس چار ماشه شاهتره خیارین کوفته عنب الثعلب هر یک شش ماشه بادیان گل سرخ هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه پرسیاوشان گاوزبان هر یک چهار ماشه گل خطمی سه ماشه سپستان بست دانه در آب گرم خیسانیده صبح جوشانیده گلقند سه توله داخل کرده منضج دهند و بعد نضج مغز فلوس خیارشنبر شش توله ترنجبین چار توله روغن بادام شش ماشه سنامکی یکتوله افزوده مسهل دهند و بمرهم معمولی حمول نمایند بعده اگر ورم زانو و درد پیدا شود جوارش کمونی نه ماشه شیرهٔ خارخسک تخم قرطم هر یک شش ماشه عرق شاهتره ده توله نبات یکنیم توله دهند و بر روغن حنا مالش کنند و ضماد صبر سه ماشه سنبل الطیب چهار ماشه ریوند چینی گیرو هر یک سه ماشه با آب عنب الثعلب تازه دو توله مغز فلوس توله روغن گل شش ماشه بر ورم زانو سازند ایضاً بهر صلابت رحم و خارش تپ و خلل معده بعد مسهلات خاکشی چهار ماشه بعرق عنب الثعلب ده توله یکجوش داده سرد کرده شیرهٔ تخم کاسنی شش ماشه شربت بنفشه دو توله داخل کرده دهند ایضاً که با درد زیر ناف تپ باشد عنب الثعلب گل بنفشه گل سرخ بادیان کردیا هر یک چهار ماشه بیخ بادیان تخم خربزه خارخسک کوفته هر یک شش ماشه مویز منقی ده دانه انجیر زرد سه عدد جوشانیده گلقند دو توله و فرزجه مرهم معمولی ایضاً برای صلابت و درد شکم و کمر و پا از دوا قابله بعد فصد باسلیق برگ عنب الثعلب و برگ فنجنگشت بجوشانیده نموده بر بندند باز زیر ناف و جوشانده گل خطمی سه ماشه عنب الثعلب چار ماشه بعرق عنب الثعلب ده توله جوشانیده گلقند دو توله دهند باز پرسیاوشان مویز منقی افزایند و مرهم معمولی بعمل آرند ایضاً اگر با قبض و سوزش بول و درد و تپ باشد گل خطمی سه ماشه عنب الثعلب گل سرخ پرسیاوشان هر یک چهار ماشه جوشانیده شربت دینار سه توله دهند روز دوم بجای شربت گلقند سه توله کنند باز بهر عسر بول لعاب گل خطمی سه ماشه شیرهٔ عنب الثعلب چهار ماشه شیرهٔ خارخسک شش ماشه شربت بنفشه دو توله عرق کاسنی عرق عنب الثعلب هر یک پنج توله دهند و اگر سوزش بسیار باشد شیرهٔ مغز تخم هندوانه شش ماشه لعاب بهدانه سه ماشه عرق عنب الثعلب ده توله شربت بزوری بارد دو توله خاکشی چهار ماشه دهند ایضاً برای درد و صلابت با تپ بعد فصد فرزجه معمولی بعمل آرند و گل خطمی عنب الثعلب گل نیلوفر هر یک چهار ماشه در عرق بادیان عرق مکو هر یک پنج توله جوشانیده شیرهٔ مغز تخم هندوانه شش ماشه شربت نیلوفر دو توله خاکشی چهار ماشه بدهند و بجهت آخر روز گل خطمی سه ماشه در عرق عنب الثعلب ده توله جوشانیده نبات یکتوله خاکشی چهار ماشه دهند باز لعاب اسپغول پنج دانه عرق شاهتره دوام عوض عنب الثعلب عرقین در نسخهٔ صبح کنند اگر درد بدستور باشد برگ فنجنگشت تازه عنب الثعلب تازه در روغن گل پخته قرص ساخته بالای ناف بندند و وقت درد عرق مکو شش توله گلاب چار توله نوشانند بعده چون صلابت نماند و شکم ملائم شود و درد و نله باقی باشد بجهت چندگاه قرص عنب الثعلب بدستور بندند ایضاً بهر صلابت و ضعف جگر و معده بعد مسهلات معمولی شیر شتر دهند و بتدریج افزایند بعد چند روز

ور شیر مسهل از ترنجبین گلقند هر یک چهار تولہ حل کرده صبح و آخر شب حب تربد سنا هلیله غاریقون وغیره با عرق مکوه بدهند ایضاً برای صلابت و تپ و درد پشت گل خطمی گل سرخ هر یک سه ماشه عنب الثعلب بادیان هر یک چهار ماشه جوشانیده گلقند دو تولہ دهند و فصد کرده مرهم معمولی نهند باز عنب الثعلب گل بنفشه گل سرخ گاوزبان هر یک چهار ماشه جوشانیده شیرهٔ مغز تخم هندوانه شش ماشه گلقند دو تولہ دهند چون درد کم شود و سختی باقی ماند بعد نضج این مسهل دهند سنا سے مکی نه ماشه گل نیلوفر پرسیاوشان تخم خطمی خبازی گل بنفشه اصل السوس عنب الثعلب گل سرخ هر یک چار ماشه گل خطمی سه ماشه تخم کاسنی شش ماشه جوشانیده فلوس خیار شنبر شش تولہ ترنجبین گلقند هر یک چار تولہ روغن بادام شش ماشه بعد مسهل باز منضج دهند عنب الثعلب چهار ماشه گل خطمی سه ماشه تخم کاسنی شش ماشه پرسیاوشان چهار ماشه جوشانیده گلقند چهار تولہ و باز مسهل بدستور دهند و گاهی گاوزبان شاهتره پوست بیخ کاسنی بیخ بادیان هر یک شش ماشه اسطوخودوس چهار ماشه فوة الصبغ چهار ماشه مویز منقی ده دانه شیر خشت سه تولہ عوض سنا و گل نیلوفر و پرسیاوشان و خطمی و خبازی داخل کرده وزن باقی ادویه شش ماشه کرده بشود ایضاً اگر شکل گره بجای نهار از صلابت رحم باشد تلیین طبیع با دویه مسهله کرده حمول مرهم داخلیون و روغن گل کنند و آرد جو مغز ارنڈی در شیر پخته به روغن شبت ضماد نمایند و آبزن محلل کنند ایضاً اگر صلابت قرصین و ضعف باشد شیر شتر و مفرح معتدل حکیم علی وقت شام با عرق گاوزبان هفت تولہ و فرزجه معمولی و ضماد اکلیل الملک سنبل الطیب سعد کوفی برگ مورد سبز کتان هر یک چهار ماشه زعفران ماشه به روغن گل و آب عنب الثعلب تازه بر موضع صلابت نمایند ایضاً اگر بعد تولد بچه صلابت و سرفه و تپ و اسهال باشد تخم خطمی عنب الثعلب گل بنفشه هر واحد چهار ماشه عناب پنج دانه سپستان بیست دانه مویز منقی ده دانه وغیره حسب دستور بتغییر و تبدیل ادویه دهند و این مرهم بسباسه هر واحد باسه قرنفل سعد کوفی هر واحد یک ماشه کندر نانخواه سنبل الطیب مغز خسته شفتالو مغز خسته زردآلو دارچینی انیسون مغز پنبه دانه مغز فندق مغز بادام مغز پسته مغز گردکان مغز نارجیل کهنه زرد چوب کندر نوفل نبات مقل ازرق مراحورم مومیائی کانی هر یک دو ماشه مصطکی آب گندنای تازه گل سرخ هر یک چهار ماشه موم سفید دو ماشه روغن چنبیلی چهار ماشه زرده بیضه مرغ یک عدد یا پیه مرغ فقط این دوا مقوی رحم ست ایضاً که بعد تولد بچه سختی موضع رحم با تپ و سرفه و درد شکم و تشنگی مفرط باشد بعد فصد عناب پنج دانه گل خطمی سه ماشه عنب الثعلب اصل السوس هر یک چهار ماشه بعرق عنب الثعلب پاو سیر جوشانیده شیرهٔ تخم کاهو شش ماشه گلقند دو تولہ دهند بجهت آخر روز بهدانه سه ماشه گل نیلوفر چهار ماشه جوشانیده نبات یکنیم تولہ و دوم روز وقت شام گل بنفشه شش ماشه در عرق مکوه جوشانیده نبات تولہ دهند باز اگر قبض باشد بادیان چهار ماشه شیرهٔ تخم خیارین شش ماشه شربت دینار سه تولہ عوض عناب و کاهو گلقند کنند و جهت سرفه صمغ عربی در دهان دارند باز عنب الثعلب گل بنفشه هر یک شش ماشه اصل السوس چهار ماشه در عرق عنب الثعلب ده تولہ جوشانیده شربت دینار باز سنای مکی پنج ماشه سوده گلقند دو تولہ سرشته بخورانند بالائش جوشانیده مذکور بنوشانند و باز اگر تپ باز آید گاوزبان شش ماشه اصل السوس چار ماشه عنب الثعلب شش ماشه بعرق عنب الثعلب هفت تولہ عرق شاهتره هفت تولہ جوشانیده شیرهٔ خیارین شش ماشه شربت بزوری خاکشی دهند و بجهت آخر روز گل خطمی تخم خبازی هر یک چار ماشه جوشانیده نبات تولہ عہ دهند و روغن بابونه بمالند باز گل سرخ گل بنفشه گاوزبان هر یک چهار ماشه جوشانیده شیرهٔ مغز تخم هندوانه شش ماشه شربت بنفشه دو تولہ خاکشی پنج ماشه دهند حمول که بجهت صلابت رحم معمول تخم خشخاش کنجد بنفشه هر واحد دو تولہ کوفته بشیر گاو پخته بر سنگ صلایه کرده زعفران کتیرا هر یک یک ماشه صمغ عربی گل خطمی هر یک دو ماشه کوفته بیخته زرده بیضه دو عدد مخلوط کرده روغن گل یا روغن حنا آمیخته در پارچه کتان آغشته بدارند ضماد حکیم ارشد که برای صلابت مفید مرزنجوش اکلیل الملک حلبه برگ ترنج برگ خطمی بدستور ضماد نمایند ایضاً قنه میعه سائله هر یک یکتولہ روغن پیه گوساله پیه روباه پیه بط هر یک دو تولہ همه را گداخته صاف نموده موم سفید یکتولہ روغن کنجد چهار تولہ با هم آمیخته ضماد نمایند ضماد که سهولت مغز فلوس خیار شنبر مرهم داخلیون با آب کشنیز سبز حل کرده بر پارچه گذاشته ضماد کنند فرزجه که صلابت رحم را ببرد و برنگ کابلی مقشر شش ماشه خرما مغز خسته شفتالو مغز بادام مقشر مویز منقی هر یک دو تولہ ادویه کوفته با مویز بر سنگ صلایه کرده فتیله ساخته فرزجه نمایند ایضاً که محلل اورام صلبه رحم ست موم پیه بط

پیه مرغ مقل ازرق هر یک سه درم گل خطمی تخم کتان هر یک هیجده درم با عسل مغز خیار شنبر سرشته بردارند ایضاً توتیر کنند مقل بهروزه هر یک
ده درم زعفران جاوشیر اشق هر یک یکدرم مصطکی جندبیدستر میعه سائله روغن سوسن پیه بط روغن بابونه هر یک سه درم صمغها را در شراب عسل حل کرده
پیه را در روغن بگدازند و ادویه را سائیده با آن بسرشند و استعمال نمایند مرهم که نافع صلابت رحم است زعفران نیم توله موم زرد یکتوله مغز قلم گاو دو توله
روغن زیت هفت توله بدستور مرهم ساخته حمول نمایند و بر پارچه گذاشته بجای صلابت طلا کنند ایضاً برای صلابت و ریاح رحم مرزنجوش
گل بابونه پودینه تخم شبت برگ سداب تخم کرفس بادیان زیره سیاه نانخواه بوی مادران هر واحد یکتوله باریک سائیده با روغن زیت کهنه یا روغن
بید انجیر و موم زرد بقدر مناسب سرشته ضماد نمایند ایضاً نسخه مطبوع عنب الثعلب بابونه گل سرخ مصطکی بزر کتان حلبه اکلیل الملک تخم مرو مقل هر یک
چهار ماشه مردار سنگ سفیداب کاشغری هر یک نه ماشه پیه مرغ چار توله قلوس خیار شنبر چار توله موم سفید دو توله روغن گل نیم پاؤ بابونه کهنه برنجور سلیخه هر یک
چهار ماشه برگ کرنب سه ماشه کندر سیاه دانه شش ماشه زعفران چهار ماشه تخم مرغ چهار عدد کوفتنی را کوفته بیختنی را بیخته باقی بدستور آمیخته تیار سازند و قابله نهد
مرهم که معمول است تخم خطمی اسپغول تخم مرو حلبه تخم کتان هر واحد شش ماشه در آب خیسانیده لعاب گرفته بروغن خیری پیه مرغ پیه بط تسقیه نموده
مقل ازرق زفت رومی میعه سائله هر یک چهار ماشه مرکی پنج ماشه اضافه نموده با صوفه یا لته آلوده در قبل و دبر هر دو جا بردارند فطول و آبزن
که جهت وجع و صلابت رحم نافع مرزنجوش برگ مورد پرسیاوشان عنب الثعلب شاهتره اصل السوس ابهل تخم خطمی تخم خبازی قیصوم تخم کشوث تخم هلیون
تخم کرفس تخم خبازی گل خطمی عدس مقشر قنطوریون دقیق گل سرخ برگ شبت گل زنبق یعنی خیری در آب جوش داده صاف کرده در آن آب
نشانند و فطول نیز سازند اقوال جهره سویدی گوید که پیه مرغابی و کذا حمول مغز بادام تلخ و موم زرد و کذا روغن شبت و موم زرد و کذا مرهم
بروغن سوسن و کذا لادن بروغن نیلوفر و کذا روغن اقحوان با موم زرد و کذا روغن خیری با موم زرد و گل او و کذا اکلیل در طبیخ پودینه نهری و کذا حمول روغن حنا و موم
زرد هر واحد در صلابت رحم مجرب است و فرزجه زعفران بروغن ایرسا یا موم مثل او و کذا زفت مثل آن موم و یا عسل و کذا عصاره اقحوان و کذا
تخم خیری زرد و مرهم روغن سوسن و موم زرد و کذا روغن سوسن با موم زرد و کذا روغن قیصوم با موم زرد و کذا اجاوشیر بالعسل و کذا اخرام مغز زرد و کذا غالیه و کذا
روغن نرگس با موم زرد و کذا اشنه زیت خوشبو و کذا بیخ سوسن سفید بالعسل و کذا صمغ البطم و خطمی و کذا برنجاسف و کذا زرده بیضه بروغن حنا و کذا انجیر مطبوخ
کوفته مخلوط به زرده بیضه و کذا خطمی مطبوخ بشراب و کذا برگ سوسن زرد و کذا مغز ساق گوساله و کذا روغن نسرین و کذا روغن گل و اصل السوس کوفته
در رحم بهر کے محلول در طبیخ حلبه و کذا طبیخ خبازی و کذا اسکله تازه و کذا طبیخ اشنه و کذا مطبوخ تخم فنجنکشت کوفته و کذا وج و کذا روغن سوسن
و شیر بز حمول میعه سائله و کذا اگنشا و کذا طبیخ اقحوان و کذا لاجورد و کذا حلبه مطبوخ بشحم بط و کذا روغن ایرسا و کذا اسکله تازه و کذا قفر الیهود و کذا افسنتین
بالعسل و کذا انجیر مطبوخ با مغز بادام مقشر باریک سائیده و کذا اسلیخه بخور سازند تنها و با شراب القمح و کذا زفت رطب به روغن گل و کذا بابونه در طبیخ کندنا
و نمک و کذا نبات اقحوان و کذا خبازی و کذا در آب کبریتی و کذا مطبوخ اشنه و کذا برنجاسف و کذا زوفای خشک و کذا تخم فنجنکشت و برگ آن
و کذا قصب الذریره و کذا وج و کذا تخم کتان و کذا ایرسا کوفته با آب پخته و ضماد نمایند هر واحد ملین صلابت رحم است ابوسهل گوید که این دوا
تحلیل اورام رحم کند و تسکین وجع نماید حلبه را در آب تر کنند و سه بار بشویند بعده نیک بپزند و لعاب او به پارچه صاف نمایند و بر آن پیه بط یا پیه
ماکیان یا مغز گوساله اندازند پخته بصوف استعمال نمایند و ایضاً حلبه کوفته چهار مثقال در می پخته بپزند تا منحل شود و پیه مرغابی و صمغ بادام هر واحد
چهار مثقال روغن گل اوقیه آمیخته در صوفه کحلی استعمال کنند و این حمول نافع اورام جاسیه و آورنده خواب است و نسخه آن همان نسخه ضماد
خشخاش تازه است که در علاج ورم حار رحم در آخر قول جرجانی گذشت و ایضاً برای ورم صلب اشنه در آب تر کرده بفشرند و جبیره در شراب
عسل حل کرده مرهم بسازند و مرهم باسلیقون و مرهم داخلیون و روغن سنبل و پیه ماکیان مسکه گداخته بیامیزند و سائیده بگیرند بصوفه استعمال کنند و ایضاً
برای اورام و میلان رحم زرده بیضه بریان شش درم مغز سر گوزن چهار درم زعفران زوفای رطب هر واحد دو درم موم علک البطم پیه بط هر واحد درم طلا

روغن سوسن، روغن سنبل بمقدار حاجت گداخته آمیخته بصوفه استعمال کنند. و ایضاً پیه خوک پیه شیر هر واحد دو اوقیه قیروطی نسخه بروغن گل یا روغن سوسن چهار اوقیه افیون درمی آمیخته استعمال کنند. و ایضاً موم شش درم پیه مرغابی شش اوقیه پیه خوک علک الانباط هر واحد شش درم روغن گل بمقدار حاجت آمیخته استعمال نمایند. و ایضاً برای اورام صلبه و وجع بگیرند مرهم داخلیون و بروغن سوسن حل کرده حمول نمایند. و ایضاً پیه بط مغز ساق گاو و گوزن مقل زعفران زرده بیضه بریان وردی روغن کتان یا وردی روغن سوسن مساوی آمیخته بصوفه بردارند. و در طبیخ حلبه و بزر کتان و بابونه و نمام و اکلیل الملک و برگ کرنب بنشانند. بوعلی سینا گوید که بعلاج ورم صلب تنقیه بدن از اخلاط غلیظه و سوداویه باید کرد و مرهم داخلیون و باسلیقون نسخه از مقل و پیه مرغابی و مغز گوزن و بسکه گوسفند بطور قیروطی بروغن سوسن و رازقی و نرگس و روغن شبت و روغن اقحوان و روغن بابونه و روغن حلبه و روغن بید انجیر و روغن حنا استعمال نمایند لیکن موم او زرد باشد و گاهی دران زرده بیضه داخل کرده شود و اگر حاجت بقوی تر آید دران جند بیدستر و صبر و شیر مایه خرگوش و ابرسا و اقحوان و زعفران و علک الانباط و صمغ بادام داخل کنند و از مراهم بسیطه است که برگ کبر در آب تر کنند تا نرم شود و با وزن آن با ماء العسل بسایند و مرهم سازند و یا شگوفه انگور با پنیر و ماء العسل استعمال کنند و نیز روغن برگ کرنب و شگوفه آن برای این مرض موافق باشد. و ایضاً حمول مرزنگوش بالغ النفع گفته اند و باید که در آبی که دران قوت ملینات باشد بنشانند و برگ خطمی تازه با مغز بادام و پیه مرغابی سوده و ایضاً ضماد است نسخه از مرزنجوش و اکلیل الملک حلبه و بابونه و خطمی ضماد سازند مجوسی گوید که در علاج ادویه بلیغه محلله مثل روغن حلبه و روغن شبت که دران پیه ماکیان و بط گداخته باشند استعمال نمایند و آبیکه دران بابونه و اکلیل الملک و برگ خطمی و بنفشه و حنای جوشانیده باشند نطول سازند و مرهم داخلیون محلول باندک روغن سوسن و پیه بط که باندرک خطمی و آرد حلبه آمیخته باشد ضماد کنند و اگر فرزجه در روغن ناردین و پیه بط که دران مرهم داخلیون گداخته باشند آلوده بهنگام استعمال نمایند نفع بخشد. و این فرزجه نافع بگیرند مرهم داخلیون و مرهم باسلیقون و پیه ماکیان و بط و مغز ساق گاو و پیه آن و بسکه سائله و صمغ بادام و روغن ناردین هر واحد یکجزو و مقل نیم جزو زعفران ربع جزو شحوم را در روغن گداخته آمیزند و دران فرزجه صوف سفید آغشته بردارند. و ایضاً سه روزه و مقل در اشق و سکبینج و پیه بط و ماکیان و مغز ساق گاو هر واحد یکجزو و صمغ را با آب گرم حل کنند و شحوم بگدازند و حل کرده فرزجه سازند. و ایضاً مغز ساق گوزن و پیه آن و پیه گوزن و پیه مرغابی و روغن بابونه روغن سوسن موم سفید مقل بیخ سوسن زهره ماهی شحوم ها و لعاب حلبه و بزر کتان شحوم را بروغن و شحوم گداخته با لعاب و زهره بهم زنند و دران فرزجه آلوده استعمال کنند و این ضماد نیز کنند تخم کتان حلبه تخم کرنب بیخ خطمی هر واحد یکجزو کوفته بیخته بروغن سوسن و موم سفید و شیره انجیر و مغز ساق گاو و روغن آن آمیخته بکار برند. و ایضاً زوفا رطب مردار سنج هر واحد یکجزو و اشق و بارزد هر واحد ربع جزو و صمغ را در آبیکه دران حلبه و انجیر سفید جوشانیده باشند حل کنند و بدان ادویه دیگر باریک سوده انداخته بران موضع ضماد نمایند و چون ضماد جدا کنند عانه و ناف را بالشحوم و ادهان ملینه بالند و زنان را در آبیکه شبت و کرنب و اکلیل الملک و بیخ خطمی و گل سوسن و بنفشه تر و خشک جوشانیده باشند چون نیمگرم باشد بنشانند. اسماعیل گوید که رگ باسلیق نزنند و بقدر قوت خون برون آرند پس تنقیه سوداء نمایند و مرهم داخلیون و باسلیقون با پیه بط و مغز بز کوهی و بسکه گوسفند بگدازند و مقل حل کرده بآن بیامیزند و روغن نرگس چکانیده بسرشند و ضماد کنند و با پشم پاره بردارند و اگر روغن نرگس حاضر نبود روغنی از روغنها که در قول بوعلی مذکور شد بکار برند و پیه مرغابی و خروس دشتی و روغن کتان و اگر درد صعب بود اندک خطمی و برگ خرفه در ماء العسل بپزند و بروغن گل چرب کرده ضماد نمایند و حقنه با آب نیمگرم و روغن گل و شیر زنان و آب کشنیز تر و آب برگ خرفه کنند و بعضی در قانون خمیر را چنین خوانده است و در کتاب دیگر آمده که نان بی نمک اگر نیافته شود خمیر بی نمک و نیک ناخاسته با ماء العسل بسایند با برگ کرنب و مرهم باسلیقون و این لایق است و اگر در قانون ابن الطبیب خمیر الملح می آورد قبول نتوان کرد و بهر آنکه ادویه مستعمله درین علت بجزی همچون ادویه چشم میباشد و شیر تری که چشم درد مند نهادن سود دارد و نحو الیاس گوید

که هر صبح جلاب از اصل السوس و بادیان هر واحد ده درم بادرنجبویه گاؤزبان هر یک یک درم با ده درم شکر طبرزد دهند و غذا امزوره نخود با شیره حب القرطم بخورانند و بعد نضج تنقیهٔ اخلاط سوداویه بمطبوخ افتیمون و حب آن و یا بسنا و معجون نجاح کنند و بعد هم روغن گل که دران موم با سلیقون یا مرهم داخلیون گداخته باشند بچکانند و بر عانه و پشت و میان ناف و زهار روغن قسط و پیه انجیر و زنبق و سوسن بمالند و در سه روزی چند بار تا آب مطبوخ اکلیل و شبت و بابونه و حلبه و بزرکتان و خطمی و بر بنجاسف و مرزنجوش نطول نمایند و یا از مقل و پیه بط و پیه مرغ نبید و مغز ساق گاو و روغن یاسمین و خیری و موم صاف قیروطی ساخته استعمال نمایند ابن هبة الله گوید که علاج ورم صلب بفصد باسلیق در ابتدای حدوث مرض و استعمال گلقند و شربت سکنجبین و تنقیهٔ بدن با ایارج یا بمطبوخ افتیمون کنند و حمول با دویه محلله ملطفه مثل پیه ماکیان و بط و روغن شبت و تکمید با سبکه دران بابونه و اکلیل الملک و بنفشه پخته باشند و مالش عانه بلعاب حلبه و بزرکتان و روغن کنجد نمایند و غذا امزورهٔ زیرباج و اگر قوت ضعیف گردد اسفیدباج دهند خضر و قرشتی گویند که ورم صلب را جمیع شحوم و امخاخ و ادهان حاره لطیفه محلله مثل روغن حنا و روغن حلبه و روغن شبت و پیه مرغابی و روغن اقحوان و موم سرخ و زرده بیضه و مقل ازرق نافع بود و مرهم رسل بالغ النفع ست و نطولات از خطمی و خبازی و حلبه و بابونه سازند و برگ خطمی با پیه مرغابی کوفته ضماد نمایند بعضی از متاخرین مینویسند که هر روز اصل السوس و بادیان و کاسنی و گاوزبان و بیخ بادیان جوشانیده شربت افتیمون یا شربت بزوری معتدل حل کرده بنوشانند پس تنقیهٔ سودا باین مطبوخ افتیمون کنند بنفشه نیلوفر کاسنی سنای مکی هلیلهٔ زرد و کابلی و سیاه اسطوخودوس بسفایج اصل السوس تخم کشوث تخم شاهتره مویز منقی افتیمون در آب خیسانیده سوای افتیمون بجوشانند و صرهٔ افتیمون در آخر جوشش اندازند پس مالیده صاف کرده مغز خیار شنبر و سکنجبین حل کرده باز صاف نموده روغن بادام شیرین چکانیده بنوشند و کمادات و ضمادات لطیفه نافع ست و فرزجه از مرهم داخلیون و مرهم رسل بهترین ادویه است و اگر حاجت فصد بود فصد صافن و مابض بعد فصد باسلیق نافع بود و موضع را با پیه بط و ماکیان بمالند و آب شیاف نیکوست بنفشه خطمی گل خطمی بابونه اکلیل الملک مویز منقی شکر سرخ مغز خیار شنبر در مهرگ عنب الثعلب بریان با شیاف سازند و در قبل بردارند خجندی گوید که این ضماد نافع ست آرد جو بزرکتان حلبه انجیر زرد خرما هر واحد یک جزو و روغن سوسن روغن بنفشه هر یک نیم جزو و اشق مقل هر یک ثلث جزو بآب کرنب بسرشند و زرده بیضه اضافه کنند و حقنهٔ رحم به روغن سوسن و مغز ساق بقر یا گوزن بهمگم سازند و بقراط گفته که اگر رحم یا شرج را از خارج سهرسند تابع او تقطیر بول بود انطاکی گوید که اورام رحم غالبا صلب باشد و حبوس و حقنهای ما داران مدخل عظیم ست و کذا کرنب مطلقا و پیه ماکیان و روغن کنجد و زفت را حمولا و ضمادا فعل عظیم ست و گویند که مغز تخم پیه انجیر و شیر گوسفند پخته با اندک زنجبیل و نانخواه زیر ناف ضماد کردن برای ورم صلب رحم مجرب ست بعضی گویند که اگر نبض عظیم بود اول بفصد باسلیق خون کم سازند و بعد ازان منضج داده مسهل سودا دهند و اگر نبض عظیم نباشد فصد نکرده منضج و مسهل دهند و بعد از اسهال مانند دو سه روز آبزن نشانند گل خطمی و بابونه هر یک چهار توله اکلیل الملک عنب الثعلب مرزنجوش بادیان هر یک یک توله در یک من پخته آب بجوشانند و قدری سوم حصه صاف نموده استعمال نمایند و فرزجه از مرهم داخلیون از پیه و مومیائی بردارند و مغز فلوس و گل بابونه و مرزنجوش در عرق عنب الثعلب حل کرده استعمال نمایند و غذا شوربای دراج و تیهو و چوزه مرغ با خشکه یا نان بخورند و منضج و مسهل که جهت انضاج و تنقیهٔ سودا در ینجا مستعمل ست اینست عناب سپستان انجیر زرد گاوزبان بادرنجبویه مویز منقی اصل السوس سپستان خطمی خبازی جوش داده با گلقند بدهند و بعد از نضج بسفایج سنا هلیلهٔ کابلی هلیله سیاه افتیمون در خرقهٔ کتان بسته افزوده و صرهٔ افتیمون را در جوش اخیر انداخته مغز فلوس ترنجبین روغن بادام اضافه نموده بنوشانند و گاهی حجر لاجورد و حجر ارمنی غاریقون و نمک نفطی [illegible]

دبیله رحم

داء آن ست که ورم رحم پخته شود و نشان دبیله گشتن ورم آن ست که جمیع اعراض ورم مثل درد و ضربان و تپ و غیر آن شدت کند و نخس و حمیات مختلف الادوار و قشعریره پدید می آید و هنگام اطلاق شکم یا اخراج بول راحت حاصل شود و علامت نضج تمام او این ست که ضربان و تپ ساکن شود و لرزه افتد و ورم رحم و دبیله آن اگر در فم رحم باشد رویت آن ممکن بود و اگر در قعر رحم باشد معاینه آن امکان ندارد علاج بهر اعانت نضج بلعاب حلبه و تخم کتان بکمید ورم

حقنه کنند و بابونه و اکلیل و حلبه و تخم کتان و خطمی و بنفشه و آرد گندم و انجیر در شیر گاو پخته بر عانه ضماد سازند و در آب گرم بنشانند تا تمام پخته شود پس اگر منفجر گردد
و دبیله در فم رحم باشد با آهن بشگافند تا ریم بیرون آید و اگر در قعر رحم باشد در ضماد مذکور تخم مرو و بیخ خطمی و اندک سرگین کبوتر افزایند و طبیخ تخم خربزه و خیارین
و کاسنی و خار خسک چند روز نوشانند و اگر انفجار آن دیر کند و خوف تاکل باشد انجیر و خردل جوشانیده با آب آن حقنه رحم نمایند و از جرم آن بر عانه
ضماد کنند و ضماد انجیر و سرگین کبوتر سریع التفجیر است و یا جهت انفجار گل بابونه و ریوند خطائی هر یک پنج ماشه عنب الثعلب و خار خسک و تخم خربزه و تخم
هر یک هفت ماشه جوشانیده شکر سرخ سه توله داخل کرده بنوشانند و انجیر زرد ده عدد و مغز تخم بید انجیر پنج درم کوفته در یک پیاله آب بجوشانند که نیم آید
مالیده خردل پنج درم کوفته روغن گل و بابونه هر یک سه و نیم درم آمیخته صلایه کرده بر پارچه سفت ملا کرده بر عانه بچسپانند در روزی سه مرتبه که دبیله زود
منفجر سازد و بعد شگافتن از ماء العسل حقنه کنند و شیره تخم خیارین ناشتا در عرق کاسنی و عنب الثعلب و گاوزبان برآورده شربت انار شیرین دو توله داخل کرده بنوشند
و دیگر مدرات خفیفه مثل طبیخ بزور مذکوره و شیر گاو با نبات بنوشانند و تا پاک شدن رحم از ریم همین تدبیر لازم گیرند و بعد از آن بمراهم مدمله و علاج قروح رحم علاج کنند
و اگر ریم کثیر الاجتماع و محتبس شود بمسهلات خفیفه اعانت اخراج آن کنند بعده حقنه که در قول ابن عباس بیاید علاج نمایند تا جراحت پخته کند اقوال اطبا عیسی گوید چون ورم
رحم در جمع شدن ریم شروع کند ضماد آرد حلبه و آرد گندم در آب انجیر پخته و اندک سرگین کبوتر آمیخته استعمال کنند و دائم صوف در اکلیل الملک و مرزنجوش آلوده بردارند و بعد انفجار
اگر انصباب ریم بسوی مثانه باشد شیر و اسپغول و تخم خرفه و تخم خربزه و کتیرا و نشاسته و شکر بنوشانند و اگر بطرف معاء مستقیم بشگافند بطبیخ عدس و گل سرخ
و گلنار و مازو حقنه کنند پس اگر بطرف فرج منفجر گردد و ریم باقی باشد بروغن گل و مرهم باسلیقون حقنه کنند و اگر ریم بدبو باشد حقنه شدید القبض سازند
ابن سینا گوید که بانضاج دبیله مشغول شوند و اگر قریب از فم رحم باشد شق آن مثل تدبیر رتقا نمایند و اگر در داخل رحم باشد انتظار نضج آن بنفسه نمایند
و به مدرات خفیفه مثل شیر و تخم خربزه یا چیزی از لعابات اقتصار کنند و چون دبیله بشگافد و ریم از فرج خارج شود باید که اعانت بتنقیه و تحلیل باقی بزرق
مرهم باسلیقون صغیر در رحم نمایند و اگر از مثانه خارج شود درین وقت اعانت بتنقیه آن بمدرات قویه نباید کرد تا مواد دیگر بمثانه نریزد و بلکه در آن بلطیف
نمایند و بمدرات خفیفه اقتصار ورزند مثل شیر و تخم خربزه یا چیزی از لعابات و گاه ریم از راه براز برآید و گاهی احتیاج تفجیر باشد و دبیله مذکوره در دبیلات رحم عمده
مثل اضمده متخذه از انجیر و خردل و سرگین کبوتر بشگافند و بعد انفجار باید که تنقیه قرحه بمثل ماء العسل تکرار کنند تا آنکه ریم غلیظه بیاید و چون جسم پاک گردد بعلاج
قروح معالجه نمایند و چون دبیله اعراض عظیم گردد از استعمال ضمادات ملینه مرتب از آرد جو و انجیر و حلبه و بزرکتان و اکلیل الملک و آنزروت بهمین صفت
حاره نباشد و باید که رعایت احتیاطی که در باب اورام حاره و دبیلات و اورام دیگر گفته شد مرعی دارند ابن عباس گوید که چون ورم حار بسوی جمع ریم
منتقل شود و خراج گردد باید که ضمادات منضجه مثل ضماد مرتب از حلبه و بزرکتان هر واحد چهار درم خطمی آرد جو هر واحد شش درم سرگین کبوتر دو درم همه را
باریک سائیده بعصیر انجیر سفید مطبوخ سرشته از ناف تا عانه ضماد نمایند و این ضماد قوی النفع است حلبه تخم کتان تخم مرو بابونه اکلیل الملک خطمی آرد جو
تخم کرنب هر واحد ده درم بنفشه خشک بیخ خطمی آرد باقلا مقل هر واحد هفت درم راتینج اشق سرگین کبوتر هر واحد یک درم باریک سائیده و صمغها را بآب گرم
حل کرده همه آمیزند و بعصیر مطبوخ انجیر و روغن کنجد و پیه مثل ثلث روغن مخلوط کرده ضماد کنند که این تفجیر ورم و دمامیل اخراج ریم نماید و اگر قرحه جمع و لعاب
حلبه و بزرکتان و تخم مرو و شیره انجیر و روغن گاو و پیه بط آلوده استعمال کنند نضج و تفجیر خراج نماید و فرزجه معمول از علک و نطرون و روغن گاو خراج را بشگافد
و ریم بیرون آرد پس اگر ورم در فم رحم باشد و منفجر نشود معالجه با آهن نمایند و اگر منفجر شود و انفجار او بسوی رحم باشد باید که در رحم روغن بنفشه با آب نیم گرم
یا روغن گاو بریزند تا تنقیه ریم کند بعد از آن حقنه رحم بروغن گل که در آن مرهم باسلیقون در روغن گاو گداخته باشند باید کرد پس اگر ریم بدبو یا بسبب
گوشت باشد بشیافی قابضه حقنه کنند و این حقنه نافع است بگیرند بیخ فارسی و عدس مقشر هر واحد ده درم پوست انار و گلنار و حب الآس و جفت بلوط و کزمازج
هر واحد پنج درم همه را در آب بجوشانند تا پخته شود و آب او سی درم بگیرند و بر آن روغن گل خالص نیم اوقیه انداخته در قبل حقنه کنند و اگر ریم بسوی مثانه رسد
این دوا بدهند مغز تخم خیار و بادرنگ و خربزه و کدو و خشخاش مساوی باریک سائیده سه درم بشربت خشخاش بخورانند و اگر اسپغول و مغز تخم کدو و تخم خرفه

نشاسته کثیرا هر واحد نیم جز سوای اسپغول باریک سائیده سه درم بشیر بز تازه بخورند نافع بود و اگر ریم برود و تعفن رسد بحقنه مرتب از عدس و برنج و پوست انار و گل ارمنی و روغن گل و سفیداب و دم الاخوین و صمغ عربی و زردهٔ بیضه دو عدد و لبن که جوشانیده و مانند آن حقنه کنند صاحب ذخیره می‌نویسد که اگر علامات ریم کردن پدید آید بلعاب خطمی و لعاب تخم کتان و لعاب حلبه بگیرم کرده حقنه و در رحم کنند و حلبه و آرد گندم پخته در شیر تازه پخته اندکی سرگین کبوتر انداخته از بیرون ضماد کنند و پیوسته شیافها از علک البطم و زوفا و بهروزه و روغن گاو کهنه ساخته در رحم بدارند تا بپزد و سر کند پس اگر ریم از سوی مثانه با بول بیرون آید شیر تازه بنوشانند و اسپغول با جلاب یا تخم خربزه کوفته بیخته و بنادق البزور دهند و اگر از طرف روده با براز آمیخته آید حقنه‌های لین و علاج قروح امعا باید کرد و اگر ریم از رحم سفید آید و آماس باشد مرهم باسلیقون را بروغن گاو بگدازند و در رحم حقنه کنند و اگر ریم گنده بود علاج قروح رحم نمایند و اگر خواهند که زودتر پخته شود انجیر و تخم کتان و اکلیل الملک ضماد کنند و هر صباح دو دانگ صبر و یک دانگ زعفران حب کرده بدهند و چون پخته شود و سر کند اسپغول پنج درم تخم مرو دو درم تخم خطمی تخم خبازی هر یک چهار درم صمغ کتیرا نشاسته مغز تخم خربزه هر یک سه درم گل ارمنی ده درم همه را سوای اسپغول و تخم مرو بکوبند بیامیزند و سه درم با جلاب و روغن گل صبح و شام بدهند و اگر شیر خر دهند روا بود و این قرص جهت نضج ورم نماید گل سرخ چهار درم بزر کتان نشاسته هر یک یک درم زعفران دو درم کوفته بیخته بشیر و روغن گل و شیر دختر حل کرده حمل کنند و پارهٔ پشم بدان آلوده بردارند مصنف تشریح گوید که معالجه بلعابات حاره کنند و اعانت طبیعت بجمیع مثل لعاب بزر کتان و لعاب تخم مرو و تخم خطمی بروغن زنبق و خیری نمایند و چون نضج تمام شود و منفجر گردد بماء العسل که در آن تخم کتان جوشانیده باشند حقنه رحم سازند و هر صبح جلاب با بزور ثلاثه یعنی خیارین و خربزه هر واحد پنج درم و از نشاسته سفید ده درم بدهند تا پاک شود و بعده علاج قروح نمایند و چون مدهٔ آن قروح سائل شود بادویه مجففه حقنه کنند بعد تنقیه آن بمدملات مثل انزروت و دم الاخوین و کندر معالجه کنند و چون ریم آن از مثانه سیلان کند بادویه مدره علاج نمایند و باید که حفظ مثانه از تقریح ریم در آنجا بادویه ملینه مثانه مثل بزور ثلاثه و تخم کدو و لعابات و کتیرا کنند و گاهی ریم از طریق براز دفع شود پس اعانت طبیعت در تنقیه و دفع و تسهیل و التحام آن کنند تدبیر که در باب قروح امعا گذشت سعید گوید که علاج این با ضماد منضجه کنند معمول از حلبه بزر کتان و آرد جو و تخم مرو و بنفشه و آرد باقلا و سرگین کبوتر سوده و لعاب انجیر مطبوخ در روغن کنجد سرشته و ساعت بساعت تازه ضماد نمایند و زن در طبیخ حلبه و تخم کتان و تخم مرو جلوس کند و اگر ورم از فم رحم بعید باشد باین علاج نکنند بلکه بادویه منضجه و قبل از نضج علاج تحلیل کنند بسبب شرکت این عضو با عضای رئیسه چون منفجر شود در رحم روغن گل و شیر دختران ریزند و چون از ریم پاک گردد مرهم شادنج مغسول با روغن گل معالجه کنند و تدبیر [illegible] عضو سازند پس اگر ریم بسوی مثانه سائل شود ادویه مدره بول استعمال کنند تا قرحه نکند و اگر بسوی امعا سیلان نماید بتمام حقنه‌ها کنند تا نضج پیدا کند صاحب اغراض می‌نویسد که اگر ورم رحم جمع شود باستعمال منضجات همچون تخم کتان و خبازی و حلبه مشغول شوند و چون منفجر گردد بشیر و نبات حقنه کنند و شربت انار و شیرهٔ خیارین بدهند و مرهم سفیداب بروغن گل حل کرده در رحم حقنه نمایند و بعد از حقنه اگر مندمل نشود گل ارمنی و دم الاخوین و اندکی کندر بروغن گل حل کرده حقنه نمایند

سرطان رحم

گاه باشد که ورم حار یا صلب رحم تحلیل و منفجر نشود و منتهی بسرطان گردد و حدوثش از مادهٔ سوداوی بود یا از صفرا سوداگی در رحم متولد شود و اکثر [illegible] حادث شود و گاه با تقرح و گاهی بغیر تقرح بود و علامتش آن است که اگر چنان باشد که بحس ظاهر شود ورم صلب بشکل ناهموار نماید و از آن رگها مثل دوالی بر خاسته بود و ملمس او درشت بود و برنگ مائل بسرخی مثل دردی شراب و گاهی مائل برصاصیت و سبزی یا سیاهی بود و اگر ظاهر نبود بران ثقل دلالت کند و الم در عانه و کنج ران بود و در حجاب سینه و پشت و تغییر الوان و درد چشم و شقیقه و سردی اطراف عارض شود و گاهی با عرق بسیار بود و گاهی تابع او تپ باشد که بتیزی شروع کند بعده باشتداد وجع شدت نماید و در عسر البول و تقطیر آن و احتباس براز شارک ورم صلب و دموی بود و با صلابت و ضربان و حرارت باشد و ضعف و لاغری خاصه در ساقها پدید آید و پشت پای ورم کند و یا استسقا انجامد و گاهی اختلاط عقل عارض شود و اگر تقرح بود ورم سخت در کنج ران و زیر شکم و عانه و پشت عارض شود و ریم ناهموار ظاهر گردد و رطوبتی مائی بدبو مائل بسیاهی و سرخی و سبزی و حریف از رحم جاری شود و گاهی خون صرف آید بسبب آنکه با وجع تاکل بود تا آنکه گمان شود که این خون حیض است و نباشد و گاهی چیزی سائل شود و تپ دق رو ساکن گردد

وهمراه او علامات ورم حار بسیار بود **علاج** هرچند این مرض لاعلاج ست لیکن برای آنکه قوی نگردد وضرر او بآفت دیگر نه انجامد لازم ست که در اصلاح وتسکین درد او همی کوشند مثلاً هنگام شدت حرارت وضربان لعابات بارده مثل اسپغول ومراهم مسکن درد استعمال کنند ووقت سکون حرارت وقلت درد اشیای ملین ومحلل چون اخلیون ومقل در روغن بابونه وپیه بط بکار برند ونطولات مسخنه ومحلله برفق مثل طبیخ حلبه وبابونه وبزرکتان وبرگ کرنب بعمل آرند وگاه گاهی جهت تقلیل سودا فصد باسلیق کنند ومسهل سودا دهند وبترطیب مزاج کوشند وماء الجبن نوشانند واگر متقرح باشد در آبزن معمول از طبیخ برگ خطمی وکرنب وبنفشه وتخم کتان نشانند وبرای تسکین درد شیاف ابیض افیونی وشیر زنان واندکی زعفران برای اصلاح افیون حقنه رحم کنند ومطبوخ انجیر وعناب وسپستان با فلوس خیار شنبر وروغن بادام بنوشانند واز مس ادویه حاده بدان حذر کنند ومرهم سفیداب حقنه نمایند ویا قطعه اسرب بروغن گل یا بلعاب اسپغول بر قطعه دیگر او بسایند وحقنه کنند وکذا آب برگ بارتنگ سبز وشیر زنان وروغن گل برابر ویا لته بدان آلوده بردارند وسفیداب ارزیز وتوتیای مغسول را بروغن گل آمیخته بلته آلوده بردارند وبرگ کوکنار سبز وعنب الثعلب وکشنیز سبز هر یک دو تولہ وسرب یا آب کشنیز وکاسنی وگاهی سبز صلایه کرده یکنیم درهم سفیداب بیضه مرغ دو عدد روغن گل یکتوله ضماد سازند وباقی تدابیر از باب سرطان مطلق که در اورام خواهد آمد اخذ کنند هرگاه از سرطان متقرح خون جاری گردد مرهم جدوار حکیم علی گیلانی استعمال کنند واز جمیع مولدات سودا وتوابل ابازیر پرهیز نمایند **اقوال اکابر** ابن یحیی گوید که استیصال سرطان رحم البته ممکن نیست واکثر آنچه دران ممکن بود اینست که در اکثر تسکین او نمایند تا اشتداد نکند وهیجان ننماید واین چنان باشد که در طبیخ حلبه وخبازی وخطمی نشانند وضماد معمول از خطمی وخبازی مطبوخ در شراب عسل تا مهرا شود وباندکی روغن گل سائیده بر موضع نهند وچون خشخاش اسفید نیز دو جوش دهند وآب کشنیز تر وآب عصی الراعی وآب عنب الثعلب بدان آمیخته بقیروطی موم وروغن گل سرشته زنند واستعمال نمایند نفع بخشد وبروغن گل وشیر زنان وآب عنب الثعلب یا آب خرفه یا آب بارتنگ حقنه رحم کنند پس اگر خون جاری شود باین آبها سفیداب ارزیز وگل ارمنی وعصاره لحیة التیس مخلوط سازند **شیخ** میفرماید واجب ست که علاج او بمراهم مسکنه وتطلیه بدن واخراج خون از باسلیق وگاه گاه از صافن واسهال سودا نمایند ومرهم رسل را درین مرض خاصیت عجیب ست وتسکین درد او نماید وچون درد اشتداد کند در تسکین آن ادویه حاده دو بار ده تجربه کنند تا اعتماد بر او ثوق آنها کرده شود وخصوصاً برای متقرح پس ادویه حاره مسکنه جمیع طبیخ حلبه ومانند آنست قیروطی معمول از دردی زیت متروک در ظرف مس تا آنکه از زنگار او اندکی اخذ کند با موم زرد از خارج طلا نمایند وادویه بارده اضمده خشخاشی با کشنیز وعنب الثعلب وروغن گل وسفیده بیضه است وانچه از اسرب محکوک بعضها ببعض دیگر یا با آب کشنیز حاصل شود والیضاً طبیخ عدس حقنه رحم کنند والیضاً کشنیز ودی آب بارتنگ مجموع ازین هر دو یا یکی ازان وچون از متقرح خون جاری شود مراهم نزف الدم استعمال کنند **مجوسی** مینویسد که سرطان رحم در دیگر اعضا علاج نیست لیکن مارا سزاوار است که برای آن آنچه مسکن وجع عارض آن بود ذکر کنیم وتدبیر صاحب او بتدبیری که زیاده عظیم نگردد بحسب طاقت نمایند واز آنچه درد او را ساکن کند ومحلل بعض تحلیل بود اینست که زن را در آبی که اندران حلبه وخطمی وشبت وبزرکتان واکلیل الملک جوشانیده باشند بنشانند واین ضماد کنند حلبه بزرکتان تخم کرنب بنفشه خشک حب الغار از هر واحد ده درهم بابونه اکلیل الملک میعه خشک صندل سرخ بیخ خطمی شبت کاسنی صحرائی مقل ازرق باقلا هر واحد پانزده درهم بیخ کرنب نبطی وبرگ آن هر واحد هفت درهم انجیر شیرین کلان بیست عدد در می پخته یکشبانه روز تر کرده ادویه خشک را بسایند وصمغ را در آب مطبوخ حلبه حل کنند وانجیر منقوع را باریک بسایند وبگیرند روغن سوسن وروغن کنجد وپیه خنزیر وپیه مرغابی هر واحد رطل موم سفید نیم رطل وبگدازند وادویه بدان مخلوط سازند وبر موضع ضماد کنند که تسکین اوجاع وتلیین اورام صلبه وتحلیل آن نماید والیضاً بگیرند خرمای هیرونی ربع رطل زرده بیضه دو عدد را در روغن بنفشه وقدری خطمی وآرد جو بسایند وخرما را در اندک لعاب بزرکتان وآب حلبه بمالند وادویه باقی بران انداخته بر موضع ضماد نمایند که تسکین وجع شدید رحم نماید واین ضماد نیز تلیین صلابت وتسکین درد نماید برگ خطمی تازه باریک سائیده قدری پیه بط وشمع بادام آمیخته ضماد کنند وکذا فرزجه معمول از پیه مرغابی ولادن هر دو گداخته حمول کردن نفع بین کند وقیروطی معمول از دردی زیت وموم چون در ظرف مس با شراب بپزند

ودران فرزجه آلوده زن بردارد که نفع میکند واین فرزجه استعمال نمایند بگیرند زوفای رطب وشیر دختران واندک زعفران وافیون هر واحد بقدر حبات ودران فرزجه آغشته بردارند وباید که مریضه را از اغذیهٔ حاره ومولده سودا منع کنند واغذیهٔ محمود الکیموس مثل نان خشکار صاف وگوشت بره وگوشت طیور سهل الانهضام وکاهو مربی وکاسنی وطرخشقوق وقطف وچقندر واسفاناخ ومانند آن بدهند واز فواکه انجیر وانگور وبادام وآلو شیرین وسیب شیرین وموز وقشمش ومویز طائفی وامثال آن ولبعضی قدما ذکر کرده اند ثفلی که در دیگ حمام جمع میشود چون بسایند بروغن گل وموم آمیزند ورحم را از بیرون ضماد نمایند نافع ومجرب ست وچون درد وهیجان واشتداد نماید باید که بقلهٔ یمانی وخطمی تازه هر دو بماء العسل بپزند تا نضج یابد پس باندک روغن گل سائیده ضماد کنند وکذلک خشخاش رطب باکشنیز تر وعصی الراعی وعنب الثعلب باریک سائیده بروغن گل آمیخته نفع بخشد وحقنهٔ رحم بگلاب وروغن گل وشیر زنان وآب خرفه وآب کشنیز تر کردن تسکین وجع کند واگر معه ذلک خون جاری گردد بعصارهٔ لحیة التیس وگل ارمنی وسفیداب وآب بارتنگ حقنه کنند **ابن الیاس** گوید که انچه منع زیادتی وتسکین وجع او کند نشستن در طبیخ تمام دبابونه واکلیل وشبت وخبازی وبرگ کرنب وچقندر وحلبه وبزر کتان ست واین ضماد نمایند انجیر حب الغار بزر کتان تخم کرنب بنفشه خشک یا تر هر واحد ده درم بابونه اکلیل تخم طرخشقوق تخم خطمی هر واحد چهار درم همه را باریک سائیده بروغن سوسن وروغن کنجد سرشته بر موضع ضماد کنند وچون درد در شدت کند ومریضه طاقت نیارد وتلیین طبیعت بالین مطبوخ باید کرد سنای مکی هفت درم پرسیاوشان پنج درم تخم خطمی تخم کاسنی هر واحد سه درم بنفشه نیلوفر گل سرخ هر واحد چهار درم عناب سپستان انجیر سفید هر واحد بست عدد همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید دران فلوس خیار شنبر ده درم ترنجبین پانزده درم بالیده صبح بنوشند وبعد تنقیه این ضماد نمایند خطمی رطب کشنیز تر خشخاش تر عنب الثعلب عصی الراعی همه را سائیده بروغن گل آمیزند خجندی گوید که هنگام شدت وجع بگیرند برگ خطمی تازه وبرگ خرفه وجوشانیده بسایند ودر روغن گل بریان چکانیده ضماد نمایند وآب نیم گرم مخلوط بشیر زنان حقنه کنند وکذا حقنه بآب کشنیز وآب کاسنی وآب کاهو در صلایهٔ اسرب بادستهٔ آن حل کرده تا کبود گردد ومالش بروغن سوسن آنرا نفع کند وچون درد شدت کند باید که تلیین طبیعت بحقنه های لینه وملینات مسهله شیر خشت وترنجبین وخیار شنبر وگلقند بغدادی وسنای مکی ومانند آن کنند وبقراط گفته که ترک علاج هر خراج سرطانی خفی افضل ست بهر آنکه اصحاب او چون علاج کنند بسرعت هلاک شوند واگر علاج نکنند زمانی طویل باقی مانند **گیلانی** مینویسد که معالجه باشیای مذکوره در اوقات هیجان درد نمایند واما بعد از آن باید که قیروطی بروغن گل وروغن مورد یا روغن تفاح باتمر که در سفیداج پخته باشند استعمال کنند وتخفیف فرزجات معمول از زعفران وشیر زنان وافیون برایشان نمایند ونافعتر ازین همه این دوا ست بگیرند مرداسنگ بریان شش اوقیه کندر ذکر وزوفا وپیه صاف هر واحد دو اوقیه روغن گل چهار اوقیه مرداسنگ را بآب کاسنی سوده باقی اجزا گداخته آمیزند وفرزجهٔ معمول از پیه مرغابی منفعت بین میکند ودر آبزن نشانند وبشیر زنان مع طبیخ عناب وسپستان وفلوس خیار شنبر وروغن بادام حقنه کنند اما علاج آن بآهن قتال ست چنانچه مراد از قول بقراط که در قول خجندی گذشت همین ست زیرا که در زمانهٔ قدیم معالجه بآهن میکردند

جروح وقروح رحم واکلهٔ آن

یا از اسباب خارجی بود مثل ضربه بموضع رحم وشگافتن عروق وغشای او یا حمول وادویهٔ حاد حریفه ویا از داخلی باشد مثل عسر ولادت وشدت طلق یا جذب مشیمه یا جذب جنین مرده یا سیلان خلط حاد صفراوی اکال بسوی رحم یا انفجار ورم یا بثور وبقول شیخ این قرحه گاه با تعفن بود وگاه باچرک وگاه صاف بی چرک وگاه در عمق رحم وگاه در غیر عمق وگاه با تاکل وگاه بغیر تاکل وگاه با ورم وگاه بغیر ورم **طریق تشخیص** این قرحه واقسام او اینست که لزوم وجع خصوصاً اگر قرحه بر فم رحم وقریب او باشد وسیلان خون وریم ورطوبت مختلف در رنگ وبو وتضرر بادویهٔ مرخیه وانتفاع از قوابض وزردی رنگ وگاه تشنگی مفرط وتپ برین قرحه دلالت کند پس اگر خون سرخ صرف برآید قرحه از شگافتن رگ یا غشا باشد واگر ریم اندک ومائل بغلظ وسفیدی وملاست برآید وبا درد اندک سوزش بود قرحه صاف از چرک باشد واگر با کثرت رطوبت صدیدی بدبو ردی شبیه بآب گوشت تازه در رنگ برآید ودرد اندک بود قرحه باچرک باشد واگر ریم بسیار مثل دردی شراب برآید قرحه از انفجار دبیله باشد واگر رطوبت وخون سیاه وبدبو با درد شدید وضربان وپارچه های اعصاب وعروق بیرون آید قرحه متاکله باشد واگر با لزوم تپ

و قشعریره و دیگر علامات ورم رحم بود و قرحه با ورم باشد و **فرق** میان آکلۂ رحم و سرطان او اینست که با آکله صلابت نبود و تابع او سکون وجع در بعض اوقات بود و خصوصاً بعد خروج رطوبات و بعلاج صواب مدت بقای او دراز نبود و سرطان با وجع و ضربان دائم و طویل المدت باشد **علاج** اگر خون صرف برآید فصد باسلیق کنند و بعد از نضج مسہل صفرا تنقیه نمایند و در آب قمقم بنشانند و کندر انزروت دم الاخوین جوز السرو پوست انار شب یمانی مرکی گل سرخ در آب بارتنگ سرشته لته بدان آلوده بردارند و اگر قرحه در قعر رحم باشد از همین ادویه حقنۂ رحم کنند و اگر گل ارمنی اقاقیا مازو را اضافه نمایند بهتر بود و قرص کہربا مانند آن بخور رسانند و اگر از قرحه ریم بیرون آید اول از روغن گل و روغن بنفشه و ماء السکر یا ماء العسل حقنه کنند و مرہم باسلیقون به روغن گل استعمال نمایند و آنجا که ماده حاد و اکال بود حقنه کردن از آنش چه مناسب بود و از ادویه بارده قابضه مثل حب الآس و گلنار و کزمازج سائیده با روغن گل فرزجه یا حقنه کنند و یا آرد برنج و عدس و پوست انار و جفت بلوط در حقنه اضافه نمایند و آکلۂ رحم اکثر در دو سه روز ہلاک میسازد و اگر باقی ماند علاجش بعلاج آکله مطلق نمایند و اگر با قرحه درد شدید باشد خطمی تازه و بقلۂ یمانی بماء العسل بجوشانند و بروغن گل آمیخته ضماد کنند و حقنه قبل بشیر زنان یا آب نیمگرم در روغن گل نمایند و ذکر بعض **شیخ الکیب** که در جراحت و قروح رحم مستعمل در جراحت تازه بعد فصد صافن یا باسلیق و نشانیدن در آب قمقم و استنجا بدان قرص کہربا با آب بارتنگ ہند و شیاف و حقنه و فرزجه قابضه بکار برند و این حقنه نافع ست لعاب اسپغول و تخم خطمی و تخم مرو ہر یک ہفت ماشه روغن گل یکتوله اقاقیا گلنار شاخ گوزن سوخته کاغذ سوخته دارائی سوخته پوست بیضۂ مرغ سوخته فوفل کہنه سوخته دم الاخوین ہر واحد یکدرم در آب بارتنگ ماء القمقم آمیخته نیمگرم بعمل آرند و دیگر در قرحه با ورم بعد فصد گل خطمی سه ماشه مویز منقے ده دانه بعرق عنب الثعلب جوشانیده صاف نموده شیرۂ تخم کاکنج چهار ماشه شربت تخم خشخاش دو توله داخل کرده تخم ریحان بارتنگ ہر یک چار ماشه پاشیده بنوشند **ایضاً** برای قرحه و جریان ریم شیرۂ سردائی شیرۂ بہیدانه شیرۂ خشخاش شیرۂ تال مکھانه ہر یک چهار ماشه خمیرۂ صندل یک توله بدہند دوم روز بجای بہیدانه شیرۂ کاکنج چار ماشه سوم روز شیرۂ خار خسک شیرۂ تخم خربزه ہر یک شش ماشه شیرۂ کاکنج شیرۂ تخم خشخاش ہر یک چهار ماشه عرق شاہتره ده توله گلاب چهار توله خمیرۂ صندل توله دہند چهارم روز سفوف سرد با بہیدانه طباشیر دم الاخوین بیخ انجبار زہر مہره مساوی کوفته بیخته شش ماشه همراه شیرۂ تخم خربزه شیرۂ خار خسک شیرۂ بیخ انجبار ہر یک شش ماشه خمیرۂ صندل یکتوله دہند **ایضاً** برای آمدن ریم اطریفل صغیر همراه شیرۂ خار خسک شیرۂ تخم خربزه ہر یک شش ماشه شیرۂ تال مکھانه چار ماشه گلاب چهار توله نبات یکنیم توله تودری سفید چار ماشه بدہند باز خمیرۂ صندل یکتوله و سفوف ہندی حابس و مرہم معمولی بکار برند باز لعاب گل خطمی سه ماشه شیرۂ عنب الثعلب چار ماشه شیرۂ خیارین شش ماشه شربت بزوری دو توله بالنگو پنج ماشه و ضماد بابونه عنب الثعلب گل خطمی آرد جو اسپغول تخم ریحان رسوت ہر یک چهار ماشه کوفته بیخته با آب عنب الثعلب و روغن گل و سرکه سازند و سفوف ہندی و مرہم بدستور **ایضاً** زنی را قرحه با تپ و سرخی قاروره و سیلان خون و گاہی بیرون آمدن کرم و حکه در فرج و تصاعد ابخره بدماغ و از آن غشی و درد سر وغیره بود استاد فرمودند که مرض دیدان الرحم ست و سببش تعفن مواد حیض محتبس ست که قابل صورت دود گشته فصد باسلیق و صافن از جانب چپ فرمودند و عناب شاہتره دھماسه قصب الذریره جوشانیده شیرۂ کاسنی شیرۂ عنب الثعلب شربت نیلوفر خاکشی بجهت تصفیۂ خون که ماده ردی بود و انضاج دادند باز چون قاروره سرخ اقتم بود فرمودند که این سرخی دال بر ورم ست خصوص که از بعض جا سیاہی و غلظت و کدورت معلوم شود و عناب شاہتره دھماسه گل سرخ عنب الثعلب تخم کاسنی نیمکوفته جوشانیده شیرۂ خار خسک شیرۂ تخم خربزه شربت دینار داخل کرده دادند باز بجای شربت دینار شربت بزوری بارد بجهت ادرار ماده نمودند بعده سرکه افزودند بجهت ادرار و تصفیۂ خون بعده شیرۂ تخم کاسنی شیرۂ دھماسه شیرۂ عنب الثعلب شیرۂ خیارین و نبات دادند و مرہم از شاہتره زرد چوب اصل السوس برگ حنا ہر یک شانزده ماشه پوست درخت ببول شصت ماشه برگ نیب سی و دو ماشه در آب جوش دہند که خوب پخته شود و صاف نموده موجود پیه گردۂ بز چهار سوده موم سفید ہر یک شانزده ماشه روغن کنجد پاؤ سیر داخل کرده باز بجوشانند و پھٹکری بریان دو ماشه سوده آمیز نموده تیار کنانیدند **حمول** برای جلای چرک قرحه و اندمال آن که با ورم حار و صلابت رحم و حرارت مزاج باشد معمول آن مرحوم ست آرد جو گل خطمی آرد باقلا تخم کتان اکلیل الملک خبازی حلبه گل بنفشه مرداسنگ ہر یک چار ماشه کافور ماشه دم الاخوین سفیدۂ کاشغری ہر واحد چهار ماشه سفیدی و زردی بیضۂ مرغ

و دو عدد روغن گل دو تولہ بدستور مرتب سازند و در قرحہ کہ با ورم بارد و صلابت باشد مرزنجوش عنب الثعلب تخم مرو اسپغول بابونہ گل سرخ ہر یک چار ماشہ زعفران جندبیدستر ہر یک ماشہ عوض آرد جو و باقلا و خبازی و گل بنفشہ و کافور و دم الاخوین داخل کردہ میشود مرہم جہت تنقیہ قروح رحم از چرک و ریم والتحام و ازالہ حرارت قرحہ و سوزش و درد رحم از تالیف سید محمد ہادی والد حکیم علوی خان مجرب النفع ست و بواسیر را نیز مفید مغز تخم کدو بریان مغز تخم ہندوانہ بریان ہر یک چار ماشہ دم الاخوین گلنار مرداسنگ بسرکہ سودہ توتیای کرمانی مغسول برگ حنا پوست کدو سوختہ ہر واحد یکماشہ سفیداب قلعی دو ماشہ ہمہ را باریک سائیدہ موم سفید دو ماشہ بروغن گل یکتولہ گداختہ مرہم سازند شیاف کہ منقی چرک و رطوبات رحم و مدمل قرحہ است صبر زرد دو درم سنگ بصری مغسول مرداسنگ شستہ گلنار گیرو ہر یک دو ماشہ کندر نیم ماشہ پوست گلو تلخ سوختہ یکماشہ ہمہ سحق نمودہ بآب کشنیز سبز فتیلہ ہا سازند بمقدار بلیلہ زنگی در ضخامت و در طول اندکے زیادہ از ان و ہر روز دو فتیلہ در رحم نہند و اگر اول شافہ از عسل بکار برند تا ریم صاف کنند و بعدہ شافہ از آب مازو استعمال کنند قرحہ خشک شود و دیگر زرد چوب صلایہ نمودہ بروغن گاو ممزوج کردہ شیاف از پنبہ ساختہ بران مالیدہ بردارند قرحہ و ورم رحم را النفع عظیم بخشد و دیگر کہ قروح رحم را از چرک پاک کند شہد را بشیر گاو بپزند تا شیر بسوزد و مثل مرہم گردد پنبہ بدان آلودہ بردارند و مکرر بعمل آرند پس ملات بکار برند و گاہی آب برگ زیتون اضافہ کردہ شد فائدہ زیادہ متصور گشت قرحہ جہت قطع خون و ازالہ قروح و عفونت رطوبت سائلہ از رحم نافع شب یمانی گلنار سرمہ کاغذ سوختہ زیرہ کرمانی مدبر مساوی با آب برگ بید و آب خرفہ یا آب کشنیز تر یا آب مازو مطبوخ سرشتہ بردارند ایضاً قرحہ را کہ از استعمال ادویہ گرم و تیز افتد زائل سازد و درد و صعوبت سوزش را بنشاند سرب محرق ہر واحد یک استار گلنار اقاقیا سفیداب قلعی مرداسنگ مغسول کثیرا خطمی ہر واحد یکدرم سپیدہ را بگدازند و ادویہ سائیدہ با ہم سرشتہ حمول نمایند و اگر بلعاب اسپغول و روغن بنفشہ یا روغن گل حل کردہ استعمال کنند زیادہ تسکین نماید اقوال افاضل سویدی میگوید کہ حمول مسکہ در قروح رحم مجرب نافع است و حمول حنا و کذا روغن نسرین و کذا شب محرق در روغن سوسن و موم و کذا زوفای رطب و کذا زعفران سہ درم زیت پانزدہ درم موم سہ درم مرہم ساختہ برای قروح خبیثہ رحم و کذا روغن زعفران و کذا طبیخ بزر کتان در روغن گل و موم و کذا دار شیشعان و کذا اشق مغسول و کذا صبر و کذا بسباسہ ہندی و کذا روغن گاو و کذا خولان و کذا مغز ساق بقر و چندان زیت خوشبو از ہمہ پنجدرم گرفتہ با یکدرم موم زرد و ربع درم زعفران مرہم ساختہ و ضماد قروح رحم بارد خطمی و ستاچیل سرشتہ دور در خاکستر برنجاسف و نرجہ و حقنہ شیر بزنان و کذا آب عصی الراعی مطبوخ بعسل و کذا آب برگ علیق و گل آن و کذا آب انار ترش و کذا پوست آن بعسل پختہ و کذا سپیدہ مرغابی و اکلیل الملک ثمر سیاہ طبیخ عصی الراعی نہ ہر روز نیم رطل و شرب و حقنہ شیر تازہ و جلوس در طبیخ حب الآس سفید و برگ آن حمول آن و حقنہ شیر اسپ یا دہ و کذا روغن سفرجل و کذا طبیخ برگ زیتون و کذا شیر خر و کذا برگ زیتون کوفتہ در آب غورہ جوشانیدہ و کذا دردی زیت پختہ تا غلیظ گردد و کذا شیر گاو و کذا آب لبلاب بشراب پختہ و کذا خاکستر سم خر ہر واحد نافع قروح رحم ست مسیحی مینویسد کہ ہرگاہ ریم با زرداب از فرج سائل شود و از موضع قریب خارج گردد و عفونت نباشد باید کہ صبر دم الاخوین انزروت کندر سائیدہ دران موضع نہند تا مندمل شود و اگر ریم از موضع بعید آید حقنہ کہ در قروح امعا یا شیاف کہ در باب بول الدم و المدہ مذکور شد بعمل آرند و اگر آنچہ سیلان کند شبیہ عفن روی باشد بماء العسل حقنہ کنند بعدہ حقنہ ہای حادہ محرقہ کہ در قروح امعا استعمال میکنند بکار برند و این دوا نافع ورم رحم و سیلان ریم ست گل سرخ چہار درم تخم کاہو شستہ ہر واحد یکدرم زعفران دو درم کوفتہ بیختہ بمی پختہ در روغن گل و شیر خر سرشتہ استعمال کنند شیخ میفرماید باید کہ نظر کنند کہ آیا قرحہ پر چرک ست یا بدون چرک پس اگر با چرک باشد اولاً تنقیہ آن بمزراقہ ماء العسل و مانند آن کنند و یا بطبیخ ایرسا و بمراہم منقیہ و اگر قرحہ اکال باشد دران مراہم مصلحہ اکال بمزرقہ رسانند مع تنقیہ بدن و استعمال اغذیہ موافقہ و ایضاً دریافت کنند کہ قرحہ با ورم ست یا بے ورم پس اگر با ورم باشد اول علاج و تسکین بعلاجات ورم نمایند و چون رحم پاک گردد دران ہنگام معالجہ بملات کنند و از مراہم مذکورہ این مرہم ست کہ در ابتدا نفع میکند چون در جرح ہنوز لحم نروئیدہ باشد بگیرند مرتک و سفیداب و انزروت مساوی و از ان قیروطی بموم و روغن گل سازند و اگر در انجا چرک باشد دران اندک زنگار داخل کنند و چون آغاز روئیدن گوشت معلوم شود باین مرہم معالجہ نمایند توتیای مغسول دو جزو اقلیمیای فضہ سفیداب انزروت ہر واحد یکجزو و از ان قیروطی بروغن گل و موم سازند

عباس گوید که اگر قرحه تازه باشد و حدوث او از فسخ یا هتک بود و خون صاف از ان برآید و آن در فم رحم باشد زن را در آب قمقم نشانند و امر باستنجا از ان کنند و فرزجه از آب بارتنگ و آب عصی الراعی مخلوط باندک کندر و انزروت و دم الاخوین مساوی باریک سوده استعمال سازند و این فرزجه معمول از شب یمانی و جوز السرو و پوست انار هر واحد یکجزو مر نیم جزو باریک سائیده بآب آس یا بآب برگ سرو یا بآب عصی الراعی آلوده لیفی فرزجه بردارند و اگر قرحه در قعر رحم باشد بآب آس یا بآب طلع و گلاب و آب بارتنگ و آب عصی الراعی مساوی از مجموع سه ربع رطل بگیرند و در آن گل ارمنی و اقاقیا و مازو و عصارهٔ لحیة التیس هر واحد یکدرم جوز بوا نیم درم در ان حل کرده حقنهٔ رحم کنند و ایضا حقنهٔ بشیر و خضراتش مع آب بارتنگ و آب عصی الراعی هر واحد یکجزو روغن گل یکجزو استعمال نمایند و قرص کهربا بآب سماق و آب بارتنگ بخورانند و هر گاه قرحه از انفجار دبیله باشد و ریم سفید از ان بیرون آید باید که حقنهٔ معمول از روغن گل و روغن بنفشه نیمگرم کنند تا رحم از ریم پاک گردد و بعد از ان مرهم باسلیقون در روغن گل حل کرده حقنه نمایند و اگر از رحم ریم غیر صاف یا زرداب برآید باید که حقنهٔ رحم نمایند بماء الشعیر که در ان عسل حل کرده باشند یا اندک مرهم باسلیقون در روغن سوسن گداخته باشند و یا بعسل و آرد کرسنه بروغن سوسن حل کرده حقنه سازند و ایضا حلبه و کرسنه و عدس و خطمی و سبوس گندم هر دو درم در صره بسته بجوشانند و از مجموع ربع رطل بگیرند و در ان دو درم عسل و ده درم روغن سوسن و یکمثقال شب یمانی حل کرده حقنه کنند و اگر درد باشد فرزجه مبلول در شیر دختران و اندکی افیون و زعفران بردارند و این فرزجه تسکین وجع و نفع باوجاع مقعد کند و مرداسنگ اصفهانی سحق در مرهم کنند و ذکر شحم بقر و روغن گاو و موم سفید هر واحد دو اوقیه روغن گل چهار اوقیه مرداسنگ را بآب کاسنی بسایند و بار روغنها و موم آمیزند و در ان فرزجه آلوده بردارند و بر مقعد و رانها که از حرارت طلا کنند که تسکین وجع آن کنند

جرجانی گوید که اگر قرحه پر چرک و رطوبت ناک باشد بماء العسل از حقنه و زراقه پاک کرده پس ادویهٔ مجففهٔ قرحه بکار برند چون صبر و کندر و دم الاخوین و لسید و کهربا و مر و زعفران و شیاف مامیثا و نشاسته و سپیدهٔ ارزیز و حضض و مرداسنگ و زاج سرخ و انزروت و توتیا و اقلیمیای نقره و مانند آن ازین ادویه آنچه حاجت بدان بیشتر بود بسایند و مرهم یا شیاف سازند و بردارند و اگر ادویهٔ مجففه زیاده باید کاغذ سوخته و شاخ گوزن سوخته و مازوی سوخته در سرکه سرد کرده باد و یهٔ مذکوره بیامیزند و این مرهم قرحه را خشک کند و گوشت برویاند و نسخهٔ او همانست که در قول شیخ گذشت و هر گاه گوشت رویدن آغاز کند این مرهم بکار برند و نسخهٔ آن نیز در قول شیخ مذکور شد و این شیاف نیز نافع ست صبر و کندر و مرکی و انزروت و دم الاخوین مساوی سائیده شیاف سازند و بسپیدهٔ تخم مرغ حل کرده بردارند و اگر از درد و خلش اذیت یابد مرهم کافوری در آب شرب سوده حل کنند و حقنهٔ رحم بدان نمایند

صاحب حاوی گوید که اگر قرحه تازه باشد و خون صرف از ان برآید فصد کنند و اخراج خون بحسب قوت نمایند و هر صبح جلاب از عناب ده عدد و بنفشهٔ خشک یا ترنج درم و از شکر سفید ده درم بنوشانند و غذا مزورهٔ ماش بشیرهٔ بادام و کدو و اسفاناخ دهند و این فرزجه استعمال کنند پوست انار جوز السرو شب یمانی گل سرخ همه را باریک سائیده بآب آس یا آب عصی الراعی سرشته بکار برند و اگر درد شدید بسیار باشد و آنچه خارج شود سیاه و بدبو باشد آن دلالت بر آکلهٔ رحم کند هر صبح جلاب از عناب ده عدد و تخم کاسنی سه درم و از شکر سفید ده درم دهند و غذا بدستور و این حقنه بعمل آرند ماء الشعیر یکرطل عسل کف گرفته ده درم روغن سوسن ده درم مرهم باسلیقون نیم درم باسلیقون را درین ادویه حل کرده و در رحم حقنه کنند و یا ماء العسل چهل درم مع آرد کرسنه و آرد حلبه و آرد عدس هر واحد ده درم حقنه سازند و اگر آنچه خارج شود سفید رنگ غیر بدبو باشد و این دلالت بر نقاهی قرحه کند هر صباح جلاب از شربت بنفشه و ترنجبین هر واحد ده درم بنوشند و غذا بدستور و این حقنه بعمل آرند روغن گل روغن بنفشه هر واحد ده درم و در ان مرهم باسلیقون نیم درم حل کرده حقنهٔ رحم کنند و اگر ریم بدبو شبیه بآب گوشت یا غسالهٔ لحم تازه برآید باشیاف قابضه مثل آرد برنج و عدس و پوست انار و گلنار و کزمازج و حب الآس و جفت بلوط بروغن گل حقنه کنند و هر صبح شربت سفرجل ده درم بگلاب ده درم بنوشانند و غذا مزورهٔ ماش بریان بشیرهٔ بادام بریان و آب سماق و گوشت ماکیان و تیهو دهند و اگر ریم بسوی مثانه بریزد هر صبح شربت بنفشه یا خشخاش هر کدام که باشد ده درم و یا شیرهٔ تخم خیار و بادرنگ و تخم خربزه هر واحد ده درم بنوشند و یا بگیرند نشاسته و صمغ عربی و کثیرا و رب السوس هر واحد یکدرم کوفته بیخته یک مثقال با شربت خشخاش یا لعاب بهدانه

هر کدام ازین هر دو که حاضر باشد ده درم بخورند و اگر ریم بسوی رود ه مستقیم ریزد هر صبح سفوف حب الرمان پنج درم بشربت به ده درم بخورانند و آب
حقنه کنند عدس مقشر و برنج و پوست انار و جفت بلوط و گل ارمنی هر واحد پنج درم دم الاخوین سه درم سفیداب ارزیز نیم درم زرده بیضه در بعضی که جوشانیده
یکعدد و همه را در سه رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید حقنه کنند و این فرزجه مسکن درد و نافع اوجاع مقعد ست مرداسنگ در آب کاسنی سوده یکدرم
پیه ماکیان موم مصفی هر یک ده درم روغن گل بیست درم در ان فرزجه آلوده استعمال کنند خجندی گوید که اگر از فرجه خون یا شئی غسالی برآید یا قرا
واشربه علاج کنند و از اقراص نافعه برای او قرص کهربا بمثقال بشربت خشخاش یا شربت عناب یا شربت حب الآس ست چند روز بران مداومت کنند
و غذا بعد سپیده بشیره خشخاش بحموضات قابضه ترش کرده دهند و در نوعی که سببش انفجار خراج باشد روغن بنفشه بزراقه رسانند تا سوزش را ساکن
کند بعد از ان ماء العسل یا ماء السکر بکار برند تا فرجه از ریم پاک شود و بعده حقنه بمرهم باسلیقون نمایند ابن هبة الله گوید که اگر فرجه با ورم
باشد علاجش با دویه مبرده که در علاج ورم حار مذکور شد نمایند و اگر از قبل زرداب بد بو سیلان کند علاجش مثل علاج سرطان متقرح کنند و اگر
خون آید علاجش اینست که پنبه در آب بارتنگ تر کرده دم الاخوین و گل ارمنی و شادنج و صبر و کندر و سفیداب ارزیز و افیون بران پاشیده حمول سازند
و اگر خون جاری بسیار باشد حقنه با دویه مذکوره نمایند و قرص کهربا خورانند و اگر ریم سفید خارج شود حقنه رحم بمرهم سفیداب مع روغن گل سازند
و اصلاح مزاج و تقلیل غذا کنند و از اغذیه غلیظه منع نمایند و اول غذا از مزورات سازند و هنگام صلاح جوزه مرغ دهند انطاکی گوید که اگر از انفجار
خراج باشد بماء السکر ممزوج بروغن گل یا روغن بنفشه حقنه کنند و اگر زرداب آید و تاکل باشد بماء الشعیر و عسل حقنه سازند و چون مواد بتجفیف یا به
مراهم مندمل کنند و اگر عفونت باشد بحقنه خصوصاً باسلیقون و در قرحه ذات الفسخ و انهتاک در طبیخ شب و مازو و پوست انار و بارتنگ و آس نشانند و
این معروف با آب اقماع ست و از مجربات در غایت اصلاح رحم احتقان با آبی ست که در ان بارتنگ و آس و روغن بنفشه باشد بعد آن تقطیر مثل
مشک و عنبر و تبخیر آن از ابتوبه بلادن و صندل و قرص برگی ورد با حقنه بشیر تازه نیکوست و حمول زرده بیضه مجربا نافع ست ؛

بثور رحم

حدوث آن از اختلاط ردی دموی یا مواد مراری مخلوط بخون مندفع بسوی رحم از طریق حیض بود و اکثر این بثور در فم رحم عارض شود و معرفت او
بکشادن فرج و نظر بسوی آن یا نظر در آئینه که مقابل آن داشته باشد و ایضاً بدست هنگام لمس بانگشت و درد و سوزش میتوان کرد و باشد
که خارش کند علاج فصد باسلیق یا صافن کنند و بعد فصد مبردات مثل شیره خرفه و شربت نارنج دهند و یا آش جو جوشانند و بعد آن سکنجبین
با آب سرد بدهند و از مزوره حصرم و سماق غذا سازند و بعد نضج مسهل صفرا دهند و بمرهم سفیداب طلا کنند و یا از گل سرخ و گل قیمولیا هر یک چهار درم
اقلیمیای نقره و مرداسنگ و شادنج مغسول و سفیداب ارزیز هر یک دو درم باریک سائیده بموم هفت درم و روغن گل بیست درم آمیخته مرهم سازند
که تجفیف ماده و تسکین سوزش آن کند و بعضی کافوری افزایند و اگر بثور ظاهر نبود بهمین ادویه در آب بارتنگ و روغن گل و لبن زنان حقنه رحم
کنند و این دوا نیز نافع ست گل سرخ چهار درم سنبل الطیب اصل السوس هر یک دو درم گل مختوم سه درم مرکی یکدرم و نیم همه را باریک سائیده
بمطبوخ سرشته بلوطها ساخته حمول نمایند و بطبیخ آن تبخیر کنند

ناصور رحم

و آن قرحه خبیثه بعید الاندمال ست که در رحم مثل ناصور مقعد عارض شود و بقول شیخ گاهی از رحم متجاوز گردد و در اعضای مجاور آن ظاهر گردد حتی که
استخوان زهار را فاسد و پوسیده گرداند و گردن رحم را متعفن سازد و گاهی تا موضع حلق شعر عانه ممتد میشود و گاهی دران سوراخ کوچک کند و گاهی از ظهر
عانه آغاز کند و بناحیه مقعد و عضل آن رسد و بعضی او از ظاهر رحم مدرک شود و بعضی در باطن رحم باشد و گاهی در هر جانب از جوانب رحم بود و آنچه
در گردن رحم باشد معالجه او ممکن نبود و کذا آنچه منتهی بمثانه و فم آن بسوی هر عضو عصبی باشد و منتهی بعضله مثانه و سائر عضلات علاج پذیر بود

و علامات آن طول تعفن و لزوم وجع و تقدم قروحیکه بمعالجات به نشود و مدت آن طول کند و زرداب سیلان نماید و درد مثل اوجاع سرطان بود و مکان آن بدخول میل شناخته میشود بنوعیکه دران رسانند و منتهای او دریابند که آن هنوز در رحم ست یا باستخوان تجاوز کرده چنانچه از نوک میل او را معلوم کنند از لینت و ملاست و صلابت و خشونت آن و اگر باور نباشد بر فساد عضو و بطلان حس او دلالت کند علاج از ادویه منقیه و مجففه که در علاج قروح رحم مذکور شد آنچه قوی تر باشد استعمال نمایند و اگر امتلای بدن از مواد معلوم شود فصد و مسهل حسب حاجت بکار برند و درینجا علاج باهن نکنند سوای آنکه شیخ میفرماید که از معالجات ناصور شگاف ست و آن بیشتر درینجا بسبب عصبیت عضو مؤدی بکزاز و انقطاع آواز و اختلاط عقل و غشی گردد و ایضاً شگاف ممکن نیست مگر در قرحه که دیده شود و قطع لحم میت از ان ممکن بود و لیکن احتیاط اینست که بران ادویه مجففه استعمال نمایند و تنقیه بدن و تقویت رحم کنند و بقول خجندی اکثر اصناف آن عسر العلاج ست و عسر تر آنست که منتهی بموضع موی زهار باشد سیما چون در استخوان سوراخهای خرد نماید و بالجمله معالجه باستفراغ اخلاط سوداوی نمایند و تقویت رحم بداوا کنند و بعلاج ادویه منقیه و مجففه بپردازند و گیلانی گوید که این مرض در غایت رداءت و علاج او در غایت صعوبت ست چه این عضو از کمال حس و شرافت و مشارکت اعضای رئیسه بسیار دارد بالجمله استعمال آهن دران خطرناک ست از ان اجتناب باید کرد و مراهم منقیه اکاله عوض آن استعمال نمایند بعد از ان مراهم منبت لحم و اکاله مثل مرهم زنگار و ملحم مثل مرهم جدوار و جامع هر دو امر مثل مرهم رسل علی هذا القیاس استعمال کنند

شقاق رحم و فرج

اکثر بسبب یبوست موجب تکاثف و تمدد اجزای رحم عارض شود خصوصاً وقت ولادت و گاهی از شدت درد زه و عسر ولادت و یا بسبب کثرت جماع یا ازاله بکارت و یا بسبب ورم حادث گردد و گاهی شقاق بسیار غلیظ شود و گاهی مثل ثالیل گردد و باقی ماند و اگرچه موضع شقاق اندمال یابد و شقاق که وقت ولادت افتد در ابتدا بباعث قرب زمانه طلق و از شدت درد حادث از ان ظاهر نشود و همچنین خون مترشح از شقاق از خون نفاس متمیز نگردد و بعد از ان بسبب سکون درد طلق الم شقاق اندک اندک محسوس شود و بعد ایام درد طلق که سه یا شش یا هفت روز باشد درد شقاق و سیلان خون از ان بخوبی ظاهر گردد و بالجمله اگر شقاق در گردن رحم یا فرج باشد بعد کشادن فم آن بنظر کردن دران و یا در آئینه که پیش فرج نهاده باشد محسوس شود و ایضاً از علامات شقاق لزوم وجع ست و اگر زن انگشت داخل کند خون آلوده بر آید و بوقت جماع درد زیاده شود و حشفه خون آلوده گردد و آنچه از ازاله بکارت افتد دران درد عظیم و دوام سیلان خون عارض شود خصوصاً چون گردن رحم تنگ و اغشیه و عروق بکارت ضعیف بود و قضیب مجامع بزرگ باشد علاج از چربی مرغ و چربی بط و مغز ساق گاو و روغن بنفشه و موم مرهم ساخته استعمال کنند و مرهم سفیداب کافوری و آنچه در شقاق مقعد گذشته نیز نافع ست و حمول و طلای مرهم باسلیقون باندک از شحم و روغن مذکور آمیخته و کذا مغز ساق بقر و روغن بنفشه و زفت سرشته و کذا روغن سوسن و لعاب کتیرا و زفت گداخته و ایضاً حمول اقاقیا و کذا خاکستر سرگین بروغن گل سرشته بهره اجد مفید بود و آنچه از ازاله بکارت باشد و هنوز تازه بود در آبیکه ادویه قابضه مثل مازو و شاهبلوط و گلنار و گل سرخ جوشانیده باشند بنشانند و بدان استنجا نمایند و ایضاً به روغن گل بهر خطمی چرب نمایند و خاکستر چوب انگور بر پارچه نهاده بر فرج بندند فادزهر حیوانی بدوغ ساییده نوشانیدن بالخاصیت مفید ست و بقول شیخ در شراب قابض و در روغن زیتون نشانند یا پارچه بدان تر کرده بردارند بعد از ان صمغ پرا بنوبه سحیده بقیر و طلی یا مرهم مدمل آلوده در فرج نهند تا مانع از التحام گردد و مجامعت به الشیاف آسان شود و بفرمایند که ساکن ماند و اگر قرحه گردد ادویه منقیه آن استعمال کنند بعد از ان مراهم مذکور در قروح که بدان گل مختوم و مانند آن آمیخته باشند بکار برند و گاه باشد که از عسر ولادت یا ازاله بکارت فرج بمقعد یکشگاف شود که میان دبر و قبل حجاب نماند و پیش و پس یکسان گردد و درین صورت مغز ساق گاو و پیه گرده بز و موم سفید مساوی بگدازند و صاف کرده قدری سنگ جراحت و مرداسنگ سوده آمیزند و بر رفاده نهاده بربندند و تا یکماه مداومت نمایند و از جماع و حرکت شدیده منع کنند و یا از موم زرد سه توله پیه گرده بز دو توله روغن گل نه توله دم الاخوین سفیده کاشغری هر یک سه درم مرداسنگ سوخته هر یک ۲ مثقال سفیدی بیضه مرغ دو عدد مرهم ساخته بکار برند

که مجرب ست و اگر خاکستر حرم بود و اربو مقل مکی و انزروت و دم الاخوین و غولان هر یک سه ماشه در مرهم اسفیداج آمیخته در پنبه بندند و فتیله آلوده در شبانه روز تا بیست بار استعمال نمایند و در سه ماه متواتر و غذا اکله پاچه بزبانان تنوری دهند برای شقاقی که بعد تولد بچه بهم رسد و بول بے اراده هر وقت جاری باشد آزموده است **اقوال حذاق** **شیخ الرئیس** میفرماید که حال شقاق خالی ازین نیست که یا در داخل رحم بود و یا در گردن آن و قریب از آن باشد پس معالجه داخل بحمولات نافذه و قطورات مزروقه از آب ادویه قابضه مخلوط بمراهم مصلحه مثل مرهم معمول از اقلیمیا و مرداسنگ و مرهم شقاق مقعد نمایند و بحسب علاج او از هر چیز لاذع اجتناب کنند و اگر احتیاج بقدرے انضاج افتد مثل مرهم باسلیقون و شحوم بدان آمیزند و اگر با شقاق غلظ شدید باشد و بران طول مدت و قلت قبول علاج دلالت کند مرهم قیروطیس بروغن گل استعمال کنند و اگر احتمال این نکند روغن سوسن و علک الانباط باوی شریک گردانند و چون از [illegible] ١ معالجه بعلاج شقاق ساذج کنند و خصوصا چون متقرح گردد و گاهے در متقرح احتیاج بمثل قشور مس باریک سوده یا زاج یا مازو یا مجموع این همه افتد و اما در شقاق خارج بیشتر استعمال توتیا باریک سائیده بزرده بیضه کفایت کند مدام لزوم این نمایند و ایضا مرهم سفیداب **سید اسمٰعیل** گوید آنرا که شقاق بعد ولادت یا از سوء مزاج خشک افتاده باشد و کهن گشته و داخل رحم بود چنانکه نتوان دید علاجش چنان باید کرد که از ادویه مراهم سیال سازند و یا اندرون رحم رسانند و شیافها که در علاج قرحه رحم و در علاج شقاق مقعد مذکور شده همه سود دارد و گاه گاه بآبهاے قابض حقنه سازند و انچه طلا بود توتیای مغسول بازرده تخم مرغ و مرهم اسفیداج طلا کردن کفایت بود **ابن الیاس** مینویسد که هر صباح شربت بنفشه یا شربت خشخاش هر کدام که باشد ده درم بنوشانند و غذا فرورده ماش بشیره بادام دهند و بگیرند پیه بط و پیه مرغابی و پیه بز همه گداخته صاف کرده و مغز ساق گاو و روغن بنفشه و اندکے زفت و بر موضع طلا کنند و یا بگیرند روغن سوسن ده درم و دران اندک صمغ بطم یا زفت حل کرده ضماد نمایند و یا بر موضع طلا کنند **محمد زکریا** گوید که پیه کوهان شتر و مغز ساق بز و یا روغن بنفشه و زفت و علک الانباط استعمال کنند و علاج او قریب از علاج شقاق مقعد ست **گیلانی** مینویسد که گاهی از ازاله بکارت انقطاع یا انشقاق عرق عارض شود و خون چندان سائل شود که در بدن باقی نماند و زن هلاک شود و درین حالت باید که اطراف محکم ببندند و بگیرند روغن جدوار تالیث باو و اندک گرم کرده با پنبه یا پارچه آلوده در انجا نهند تا بجراحت رسد و این روغن بهترین ادویه درین حالات ست و اگر سه چهار مرتبه تجدید آن نمایند اولی باشد **قرشی** شرح اسباب و علامات میگوید که چون در آن موضع شقاق رسد حقنه رحم بمراهم متخذه از قیمولیا و مرداسنگ محلول در آبهای قابض مثل آب بارتنگ و آبیکه دران سماق ترکرده باشند بعمل آرند و در شقاق متقرح علاج قروح رحم نمایند و درینجا از عمل آهن و ادویه که سوزش بسیار کند اجتناب نمایند

اجتماع آب در رحم

گاہے در رحم زنان آب جمع شود و دران محتقن گردد و اسباب او مثل اسباب استسقای زقی بود و علامتش اینست که احتباس حیض بران تقدم کند و [illegible] در شکم کثرت نماید و خصوصا وقت حرکت در رفتار و در اسفل شکم ورم نرم عارض شود و گاہے حال مثل صاحب استسقا گردد و سیلان رطوبت مائی افراط کند و گاہے گمان شود که حمل ست و گاهی دفعةً آب بسیار از فرج جاری گردد و شکم و عانه ورم کند **علاج** در تنقیه بدن و رحم کوشند و مدرات حیض بدهند و اضمده محلله استسقای زقی و هر چه در علاج استسقا گذشت و در سیلان رحم بیاید بکار برند و گرسنگی در یافتن و قی نفع تمام دارد و این و انقی رحم اگر خشک بردارند مخرج رطوبات رحم ست و اگر با روغن کنجد بردارند نافع [illegible] شود و اگر با شراب ترکرده بردارند بچه بیندازد و اگر با عسل مخلوط کرده بردارند معین بر حمل شود فرزجه [illegible] بادیان بابرنگ تخم شبت نمک سنگ نمک تلخ نمک طعام جوا کهار کوفته بیخته در شیشه نگاه دارند وقت حاجت تریاله آلوده یا خشک در رحم بسته بردارند و این فرزجه منقی و دافع وجع رحم ست که از آب گنده بود و بابرنگ کت زریا هر یک یک حصه بهروزه خشک نمک لاهوری هر یک دو حصه جمله کوفته بیخته سه پوتلی بندند و [illegible] در زیر بر سر آن رحم دود [illegible] آن گذارند تا سه روز چنین عمل کنند تنقیه رحم نموده وجع دور سازد مجرب ست و ایضا که در جذب آب رحم و دفع ضرر آن مجرب ست حب بابرنگ بهروزه خشک یک یک درم تخم سویه نمک لاهوری هر یک نیم درم شهد آنقدر که ادویه دران سرشته شود شهد را گرم کرده ادویه کوفته بیخته آمیزند و بپنبه

کهنه مخلوط ساخته بردارند و این مرهم جهت تنقیهٔ رحم نافع است گل خطمی بابونه اکلیل الملک بزرکتان حلبه گل مغز تخم ترب مرمکی کندر هر یک چهار ماشه مقل اشق هر یک ده ماشه پیه مرغ روغن هر یک چهار توله زردهٔ بیضهٔ مرغ دو عدد زعفران سه ماشه ادویه کوفته بیخته با پیه و روغن گداخته و زردهٔ بیضه آمیزند و بالته آلوده بردارند و بعد این شیافات مدرهٔ حیض بکار برند و این حمول تنقیهٔ رحم از رطوبات کند مرمکی قرنفل نرسادی کوفته بیخته در لته بسته هر صبح و شام بردارند ذریره و تنقیهٔ رحم کند و ایضاً که منقی رحم آب است سه وزنه قرنفل نرباهی شنگرف نمک لاهوری نرکچور ساذی بروغن کنجد آمیخته به پنبه ملوث کرده بردارند شیخ سیف مباید که فصد کنند اگر احتیاج آن باشد و ریاضت استعمال کنند و شیافهای مدر حیض قوی الادرار نشانند و ادویه که در ضمادات استسقا استعمال میکنند بکار برند تا نضج یابد بعده مدرات قوی حیض بعمل آرند و مدرات بول بنوشانند و حقنه‌های مستسقین و شیافات مدر باده و حیض باکی نیست و حمول خرلق سفید نافع است و آب بسیار اخراج نماید

نفخهٔ رحم و ریاح آن

سبب اولی حدوث نفخه و اجتماع ریح در جسم رحم ضربه یا سقطه یا عسر ولادت یا انقلاب رحم یا اسقاط بضعف مزاج رحم از الم آن است و یا سوء مزاج بارد غیر مفرط بضعف حرارت و یا انجماد خون یا شدت غلبهٔ برودت بسد فم رحم و مادهٔ ریاح یا در فضای جسم رحم یا در میان لیف او یا در زوایای او محتقن گردد و نفخ آرد و آنچه در خلل لیف باشد صعب تر بود از آنچه در زوایا باشد و از آنچه در تجویف باشد و علامات این مرض آن است که از شدت قوت احتباس ریح در جسم و در لیف او نفخ مع وجع و تمدد در عانه و صلابت شکم پیدا شود و وجع در کنج ران منبسط گردد و بسوی رانها فرود آید و طرف بالا تا فم معده و حجاب برآید و چون دست زیر ناف زنند آواز او مثل آواز طبل برآید و حال او شبیه باستسقای طبلی باشد و گاهی درد او از جائی بجای منتقل شود و به بادی منغص و ضربان و خلش باشد و آنرا کمادات قوی حار ساکن کند و باعادهٔ سردی عود نماید و از غمز قراقر نماید و از ها بلند گردد و گاهی این ریح مدت العمر باقی ماند و علاج نپذیرد و گاهی وقت جماع آواز آید و گمان کرده اند که اشتمال رحم بر منی مرد این ریح را چنان تحلیل کند که گویا هیچ نبود علاج تنقیهٔ بدن بمسهل بلغم و حب ایارج نمایند و جوارش کمونی بخورانند و ادویهٔ گرم محلل ریاح مثل بابونه و اکلیل و شبت و مرزنجوش و مصطکی و پودینه و سداب و تخم کرفس و بادیان در مهبل سفوف و زیره و نانخواه بطریق حقنه و فرزجه و ضماد و کماد و آبزن استعمال کنند و کماد مثل شونیز و جاورس و ادخال آب سداب و شرب جلیه العسل هر چه در علاج ریح گرده نوشته شد علاج استسقای طبلی گذشت نافع بود و ایضاً برای درد رحم مع برآمدگی زیر ناف که گاهی پیدا شود و گاهی زائل گردد سرگین فاخته بروغن گل سائیده بردارند و بجای آمدگی برگ شبت پخته بربندند و بادیان کرویا هر یک چهار ماشه جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده دهند باز اگر قبض باشد سنای مکی شش ماشه افزایند و اگر از نفخهٔ رحم بعد خوردن طعام شکم بشدت کلان و منتفخ گردد جوارش کمونی شش ماشه شیرهٔ بادیان چهار ماشه عرق مکوه ده توله گلقند دو توله دهند و روغن بابونه نیمگرم بمالند بعده بادیان فوه الصبغ عنب الثعلب هر یک چهار ماشه بیخ بادیان خارخسک تخم خربزه هر یک شش ماشه جوشانیده گلقند دو توله داده مسهل دهند بعده هلیلهٔ مربی یک عدد عرق بادیان و مکوه هر یک پنج توله نبات یک توله بالنگو پنج ماشه پاشیده برنهند و نخود آب دهند باز مصطکی ماشه سوده به گلقند توله سرشته با شیرهٔ بادیان چهار ماشه شیرهٔ تخم خربزه شش ماشه نبات یکتوله دهند بعده اگر در پهلو درد و کشک ریاح و پیچ در شکم معلوم شود ریشهٔ خطمی تخم مرو هر یک چهار ماشه بعرق عنب الثعلب دوازده توله جوشانیده شیرهٔ تخم خیارین شش ماشه شربت بنفشه دو توله دهند و ایضاً گر در رحم و شکم باشد تخم کاسنی عنب الثعلب هر یک شش ماشه برگ سداب چهار ماشه گل خطمی سه ماشه جوشانیده بروغن بید انجیر یکتوله دهند باز گل سرخ چهار ماشه سنای مکی نه ماشه مویز منقی ده دانه بادیان گل بنفشه هر یک چهار ماشه جوشانیده گلقند دو توله بر نهند و بجای آن دو فلوس خیار شنبر روغن گل ضماد نمایند بعد از قرص گل صغیر چهار ماشه سوده بکلکلانج بزوری یکتوله سرشته همراه شیرهٔ عنب الثعلب شیرهٔ بادیان هر یک چهار ماشه در عرق عنب الثعلب ده توله برآورده شربت بزوری دو توله حل کرده بدهند و این سفوف ریاح رحم را ببرد و زنان آبستن را سود دارد و معده و جگر را قوت دهد پودینه بادیان هر واحد یکنیم درم مروارید ناسفته عاقرقرحا هر یک دو درم زرنباد درونج تخم کرفس وج ترکی جوزبوا دارفلفل دارچینی خیربوا هر یک سه درم زنجبیل مصطکی هر یک پنج درم شکر سفید همه شربتی دو درم تا سه درم و معجون بزوری سمی بعطائی و همه آنچه تحلیل ریاح از اسفل نماید ریاح جسم را نافع بود از اقوال حکما سویدی منقولست که حمول کباشن قرنفل تحلیل

ریاح رحم و نفخهٔ آن مجرب من ست و از مالقی و غیره نقل کرده که شرب یکدرم غاریقون و کذا افلفط سیاه و کذا قطران و کذا آب فرنجمشک و طبیخ آن یا خشک او سوده بعسل سرشته و شرب و حمول در فسیج و کذا زرنباد و کذا کمافیطوس و حمول پودینهٔ جبلی و کذا سداب سوده در زیت پخته و کذا عصارهٔ حماحم و کذا اغاریقون و جلوس در طبیخ شاهسپرم و ابهل هر چند نفخهٔ رحم و ریاح آن را تحلیل کند شیخ میفرماید که نفع میکند این را شرب ایارج لوغاذیا و سنجرنیا بماء الاصول و ماء البزور و بعد تنقیهٔ مادهٔ فاعلهٔ آن از بدن و رحم مثل ایارج فیقرا خصوصاً اگر مرض مزمن شده باشد و مثل ایارج ارکاغانیس و دهن کلکلانج این را بسیار نافع ست و شیافات مثل مقل و عود بلسان و حب آن و بروغن ناردین در دهن سداب بردارند و بروغن سداب و روغن شبت نطول سازند و بر رحم ضماد معمول از مثل سداب و تخم فنجنگشت و زیره و قنطوریون و برنجاسف و مرزنجوش و انیسون و پودینه و سلیخه و نانخواه و سائر بزور نمایند و در آبیکه ادویهٔ مذکوره جوشانیده باشند بنشانند و تبخیر با ادویهٔ حاره کنند و بر عانه و رحم [illegible] محاجم ناری نمایند و برای ریاح رحم و حصر تا یکنیم درم بادر و درم مقل که دران یکدرم زیره و یکدرم مصطکی باشد هر روز بخورند صاحب کامل گوید که مریضه را اندک جوارش کمونی بدهند و از تخم کرفس و انیسون و بادیان و نانخواه و فطراسالیون و قردمانا و تخم سداب مساوی باریک سائیده یکمثقال بشراب ریحانی کهنه دهند و سنجرنیا نیم درم تا نیم مثقال با آبیکه دران قردمانا و تخم کرفس و نانخواه جوشانیده باشند بدهند و زیر ناف و بر عانه روغن شبت و دهن سداب بمالند و اگر فائده نشود جاوشیر نیمدرم و جندبیدستر و ابوال ابل هر واحد یک نیم دانگ سائیده بشراب کهنه یا نبیذ بنوشند و عسل صرف بدهند و حقنه‌ها و فرزجات نافع این استعمال کنند و این حقنه ریاح رحم را نفع کند بگیرند بابونه شبت مرزنجوش برنجاسف افسنتین نمام شیح سداب تخم کرفس اکلیل بادیان انیسون زیرهٔ سیاه نانخواه هر یک بقدر حاجت در آب بجوشانند و آب تا ربع رطل بگیرند و روغن یاسمین و روغن ناردین و روغن قسط هر یک سه درم آمیخته در رحم حقنه کنند و زنان را در آبیکه اندران بابونه و اکلیل الملک و شیح و برنجاسف نمام و مرزنجوش و سداب و برگ ترنج و کرفس و برگ شاهسپرم و مانند آن جوشانیده باشند بنشانند و ثفل این ادویه بر رحم ضماد نمایند و حصر تا نیز درین مرض نافع ست و اگر یکدرم از آن با مطبوخ زیره و آب سداب تازه بخورند و محاجم ناری بر اسفل ناف نهند پس اگر زائل نشود ایارج فیقرا و حب منتن بخورانند که نافع ست و اگر دانند که این علت بسبب خون جامد ست و فم رحم بسته امر کنند که قابله دست خود را بخطمی و روغن کنجد طلا کرده در رحم داخل کند و اخراج آن نماید و از خارج بر فم رحم این ضماد کنند بگیرند انجیر خشک و خوب کوفته بشیر تازه حل کرده باندک زیره و بورق بسرشند و ضماد قبل نمایند و اگر ازین فرزجه سازند بهتر بود و ایضاً برای خون جامد و مواد غلیظ محتبس در رحم این حقنه کنند بابونه اکلیل الملک برنجاسف هر یک ده درم شبت نمام شیح ارمنی هر یک چهار درم اصل السوس پنج درم بنفشه مثل او فراسیون شکطرامشیع بزرکتان حلبه هر یک سه درم مرمکی یکنیم درم در چهار رطل آب بجوشانند تا بیک رطل رسد صاف کرده سی درم از آن گرفته پنج درم روغن زنبق و روغن خلوق آمیخته حقنهٔ رحم کنند محمد بن الیاس گوید که هر صبح جلاب از تخم کرفس و بادیان و انیسون با هر واحد سه درم و از شکر سفید ده درم بنوشانند و این سفوف یکمثقال بجلاب شکر ده درم بدهند و نسخهٔ آن همانست که در قول صاحب کامل گذشت الا در اینجا کرویا عوض کرفس و نانخواه است و این ضماد نافع این مرض ست زیرهٔ سیاه بورهٔ ارمنی مقل هر واحد سه درم انجیر خشک ده درم در شیر تازه تا یک بار سائیده بر عانه ضماد کنند و روغن قسط و زنبق بر ناف و زهار بمالند خجندی گوید که تخم کرفس بادیان انیسون هر یک یکدرم جوشانیده با گلقند عسلی یا شربت اصول ده درم بدهند یا ماء الاصول بشکر بنوشانند و چند روز برین مداومت نمایند بعد از آن شربتی از ایارج لوغاذیا بخورانند و این ضماد نافع ست مقل بورق کندر هر یک یکجز و انجیر خشک بقدر حاجت همه را کوفته در شیر تازه بخیسانند و زیر ناف ضماد کنند و علاج این قریب از علاج قولنج ریحی ست مسیحی گوید ثانی که بکثرت ریاح متولد در رحم بسبب سوء مزاج بارد ایذا یابند علامتش سقوط حمل ایشان در شهور اول یعنی اول و ثانی و ثالث ست پس می باید که مثل جوارش کمونی بدهند و اگر فائده نشود اندک تخم کرفس و انیسون و بادیان بشراب کهنه بدهند و بروغن زنبق که دران مشک حل کرده باشند حمول کنند و حقنهٔ رحم بطبیخ مرزنجوش و افسنتین و مرماحوز و شیح و نمام بروغن یاسمین یا روغن ناردین نمایند و مریضه را در طبیخ همین ریاحین بنشانند و تنقیهٔ بدن او بحب ایارج کنند و غذا اسفیدباج یا گوشت بریان دهند میر عوض می نویسد که طبیخ برنگ کابلی و ابهل و اصل السوس و تخم کرفس و زنجبیل و زرنباد و سیاه دانه و حب القرطم با عسل در ایام زمستان و خطمی و انیسون و بادیان و اشنه و سادج با شکر در تابستان دهند و تکمید و تنقید

بمثل بابونه و اکلیل و مانند آن سازند و شیاف از بادیان و انیسون و تخم کرفس و سداب و صعتر ساوی کوفته بیخته بکار بردن در تحلیل ریاح مجرب ست

میلان رحم

و آن ست که رحم بطرف یکی از دو شق میل کند و فم رحم از محاذات فرج زائل شود و سبب آن گاهی صلابت یکی از دو شق از ورم صلب بود و پس از ورم کشیده شود و شق صحیح منجذب گردد و گاهی تکاثف یا تقبض از سردی یا خشکی در یک جانب بود و پس هر دو جانب در رطوبت و استرخا و یبوست و تشنج مختلف گردد و گاهی امتلای عروق خاصةً یکجانب بود چنانچه هنگام احتباس حیض و گاهی انصباب اخلاط غلیظه لزجه منتقله در یک شق گردد پس شق ثانی بسوی آن منجذب شود و گاهی از کشیدن و برداشتن بار گران و جهیدن و ترسیدن عارض گردد و بیشتر ازان اختناق رحم افتد و علامت این مرض آن ست که هنگام مجامعت رحم درد کند و قابله را جهت میل بلمس انگشت معلوم شود و مثل آن که آیا او از صلابت ست یا از امتلا باحساس صلابت یا تمدد عروق و احتیاج آن باستفراغ نیز دریافت گردد و باشد که زحیر عارض شود و بول و براز بند گردد و علاج اگر بسبب صلابت بود علاج ورم صلب رحم نمایند و اگر بموجب آن تکاثف باشد بغیر ورم مواد ملینات از حقنه با و حمولات و مرخیات و روغنهای حاره رطبه ملینه استعمال کنند و در آبزن مرطب نشانند و بطبیخ انجیر و حلبه و مغز قرطم و تخم کتان و روغن کنجد آمیخته حقنه رحم کنند و روغن بابونه و پیه بط و ماکیان بمالند و برگ کرنب پخته با پیه ماکیان و روغن کنجد آمیخته و بصوف آلوده حمول سازند و حمام مرطب کنند و غذا احسن الکیموس دهند و اگر سببش امتلای رگها بود فصد صافن از محاذی شق مائل کنند و اگر انصباب رطوبات سبب بود مسهل بلغم و حب ایارج تنقیه نمایند و بقول شیخ روغن بید انجیر نوشانند و ایضاً حمولات منقیه بکار برند و روغن بلسان و رازقی و مانند آن بر عانه بمالند و در رحم زرق نمایند و بقول مجوسی در روغن زنبق غالیه گداخته و روغن خلوق و مشک و عنبر مانند آن در رحم ریزند و این اشیای خوشبو از جانب غیر مائل بکار برند تا جانب مائل برغبت خوشبو بموضع خود رجوع کند و بدانند که هرگاه سبب میلان زائل شود و میلان باقی بود قابله را بفرمایند که انگشت را بقیروطی یا پیه بط یا ماکیان آلوده رحم را راست کند اقوال بعض اطبا ایلاقی و جرجانی می نویسند که نگاه کنند اگر دران علامات غلبه خون دریابند از جانبی که رحم بدان میل کرده رگ صافن زنند و بر هر دو ساق حجامت کنند پس اگر حاجت باشد فصد هفت اندام کشایند و بعد استفراغ حب کبینج و حب منضج بلغم دهند و ماء الاصول با دو درم روغن بید انجیر و سه درم ایارج فیقرا صبح تا یک هفته یا نه روز نوشانند و روغن بید انجیر باین نوع سازند که بگیرند تخم بید انجیر مقدار یک من و انیسون و بادیان و تخم کرفس هر یک کف با وی آمیزند و بکوبند و روغن آن بستانند و فتیله بدان تر کنند و نیمگرم بردارند و از خارج رحم بکرنب و حلبه هر دو پخته و کوفته ضماد کنند و این حقنه بعمل آرند شبت و بابونه و مرزنجوش و حلبه و انجیر خشک جوشانیده صاف نموده یک سکرجه روغن کنجد انداخته حقنه رحم کنند و اگر در آبزن که اندران حلبه و مرزنجوش و بابونه و شبت پخته باشند بنشانند صواب بود و اگر مزاج بغایت سرد باشد فتیله بنفط سفید یا روغن ناردین تر کرده بردارند ابن هبة الله گوید که در میلان رحم اگر بدن ممتلی و عروق ظاهر بود فصد از جانب مائل کنند و اگر خون غالب نباشد اسهال خلط غالب بدانچه موافق او باشد باید کرد و مریض را در حمام داخل نمایند و فرزجات محلله استعمال کنند و در رحم روغن زنبق و غالیه اندازند و اصلاح غذا و تعدیل مزاج نمایند ابو منصور گوید که گاه زوال فم رحم از موضع خود بعد اندمال قرحه دران باشد و علاجش اینست که فصد باسلیق کنند و کرنب مطبوخ و پیه بط و ماکیان گداخته یا روغن کنجد مخلوط بکرنب در صوفه نهاده زن بردارد و روغن بید انجیر با ایارج فیقرا نوشانند و بر عانه روغن ناردین یا روغن رازقی بمالند و ادویه حقنه که در قول ایلاقی گذشت هر یک یک کف گرفته در دو رطل آب بجوشانند تا بنصف باز بران سکرجه روغن کنجد انداخته حقنه کنند مؤلف اقتباس می نویسد که زن را بر بستر نرم خوابانند و شراب ممزوج بآب نوشانند تا بیهوش گردد پس دایه انگشت سبابه را بروغن گل و یا یاسمین چرب کرده رحم را راست کند و شربت بزوری چهار توله در عرق خار خسک و خار شتر هر یک پنج توله حل کرده نوشانند و این زراقه نمایند که فی الفور بول را بکشاید و رحم را بجای خود برد شیرهٔ مغز قرطم نه ماشه و تخم خربزه ده ماشه [illegible]

هر یک پنج ماشه لعاب بهدانه کتان و حلبه هر یک سه ماشه در عرق جوانسه و گوکهرو سبز آورده صبر و مر هر واحد یک ماشه ریوند خطائی دو ماشه زنجار چهار حبه در آب فسرده بزرگ عدد و شیر بز هفت توله آمیخته در روزی چهار بار بالعمل آرند پس بمعالجه زحیر کاذب پردازند و مقویات رحم بکار برند و تا دو هفته جماع نکنند

انقلاب رحم

که انرا نتو رحم و خروج رحم و بیرون رحم و زلق رحم و تقلب نیز گویند پس رحم یا بهیئت اصلی تمامه بیرون افتد یا فرو سو آید و گردن او از فرج خارج شود و یا از هیئت اصلی منقلب گشته بر زمین نماید چنانکه باطن او تمامه ظاهر شود و منفذ گردن او نماید اگرچه و انقلاب حقیقی همین نوع است و حدوث این مرض برسه گونه است یکی از اسباب خارجی مثل آنکه زن از جای بلند بجهد یا بیفتد یا بار گران بر دارد یا بکشد یا بجهد یا ضربه برسد یا آواز سخت کند یا عطسه عظیم افتد و بدان سبب رباطات رحم مسترخی یا منقطع گردد یا خوف شدید عارض شود چنانکه ناگاه چیزی به بیند یا آواز عظیم شنود و از ان بترسد و در اعضا ضعف و استرخا پدید آید و بدان سبب رحم بلغزد دوم از اسباب ولادی مثل آنکه زن بدشواری برآید یا بچه گران بود یا قابله بچه مرده یا مشیمه را به سختی بکشد یا بچه دفعة خارج شود پس رحم نیز منجذب گردد و بسبب اتصال عروق مشیمه از رحم منقلب شود سوم از اسباب داخلی مثل آنکه رطوبت بلغمی مرخی در رباطات رحم ریزد و آنها را استرخا سازد و بدان سبب رحم منزلق گردد و این نوع زنان پیر کثیر الرطوبة را افتد و یا قرحه در رحم افتاده باشد و رباطها بخورد و پوسیده گرداند پس رحم فرود آید و علامات مرض مذکور این است که زن را درد عظیم در عانه و مقعد و تهیگاه و پشت عارض شود و گاهی باد سست تپ آید و اکثر بول و براز بند شود و گاهی گزاز و رعشه و خوف بالا سبب عارض گردد و در عانه چیزی مستدیر در فرج شی نازل نرم دریابد و خصوصا چون انقلاب تام بود و اگر منفذ او محسوس نشود بدانند که تمامه بیخ او منقلب و خارج شده و اگر ثقبه یافته شود و معلوم کنند که غیر منقلب خارج شده و گردن او افتاده پس اگر باعث نتو رحم رطوبت بلغمی باشد سیلان رطوبت از رحم بران گواهی دهد و الا القدم سببی از اسباب دیگر باشد و گاهی در خروج مشیمه و خروج رحم اشتباه میشود و فرق میان هر دو این است که مشیمه تنگ جسم و باریک عروق باشد و رحم ضد او بود علاج در روغن زنبق یا روغن گل اندک روغن زعفران آمیخته یا قدری غالیه در ان گداخته نیمگرم چند قطره در رحم چکانند اگر گردن رحم بیرون آمده باشد و منفذ او باقی بود و الا در منقلب سر رحم بمالند بعده رحم را بموضع او رد کنند بدین طریق که دایه را بفرمایند تا فرزجه از پشم نرم مثل گوی گرد بسازد و اقاقیا مر مکی کندر لادن گلنار برگ آس گل سرخ عدس مقشر مازو سبز مساوی کوفته بیخته بشراب عفص بیامیزند و بدان مالیده در روغن مورد یا روغن گل فرو برده بدان رحم را بتدریج دفع کنند تا بموضع خود رجوع کند و باید که در ان حالت و بعد از ان زن بر پشت خوابیده و سرین و رانها بر داشته و ساقها کشاده ماند و بعد از آنکه رحم بجای خود نشیند ادویه قابضه مثل پوست انار و کنار و مازو و گلنار فارسی و پوست مغیلان بر عانه و نواحی فرج ضماد و نطول نمایند و رفاده یا پارچه کتان چند تو یا پنبه بر فرج گذاشته بالای آن لنگوټه ببندند و تا دو روز بهمان شکل بر پشت خوابیده ماند و اگر از غذا باز ماند بهتر است و الا چیزی اندک قلیل المائیت و سبک مثل زرده بیضه نیم برشت و مانند آن توان داد و سوم روز کشاده فرزجه با آهستگی بیرون آرند و فرزجه دیگر بدستور ساخته نهند و بعد سه روز در اعاده این علاج نمایند تا آنکه عود نکند و تا یک هفته مشی زنهار نکند و اکثر بر پشت خسپیده ماند و بعد از ان گاه گاه تکیه زده بنشیند و لنگوټه نکشاید مگر وقت حاجت ضروری و از اشیای حریفه احتراز نماید و جماع تا دو ماه هرگز نکنند و آنچه از زوال فقره باشد علاج نپذیرد و بهتر آن است که درین مرض اول بحقنه لینه علوی خان یا بملین مبارک تن را از فضلات پاک کنند تا بار او بر رحم کمتر افتد و همچنین تنقیه مثانه بمدرات مناسبه نمایند و اگر بسبب رطوبت بلغمی رحم بسوی خارج برون کند تنقیه بدن بادویه مسهل بلغم مثل ایارجات تربدی و کبابه نیز کنند اقوال مهره سویدی گوید که ضماد و بخور سرگین گاو و کذا سهروزه و جلوس در طبیخ برگ آس و حب آس و سرکه و جفت بلوط و برگ آس و مازو و برگ مصطکی و جوز السرو و برگ و شاخ نرم طرفا و وادی و خرنوب شامی و سعد و ضماد برگ انجیره و کذا اقاقیا و کذا مازو سوخته در شراب سیاه کرده و کذا عصاره شعر جبل و کذا سعد و کذا صوف کبش و آس روغن بید انجیر و کذا روغن جوز ماثل و کذا روغن بادام تلخ و شراب و حمول مصطکی و فرزجه مغز صنوبر کبار باریک سوده بعسل سرشته و حمول و ضماد و بخور قفر الیهود

و بخور و حمول نفط سفید و شرب جند بیدستر یک حصه بهر واحد روز تو رحم کند شیخ میفرماید که این مرض اگر نو باشد و مریض جوان بود امید قبول علاج آن توان داشت و اولا ابتدا باطلاق طبیعت از حقنه و ادرار بول بمدرات نمایند و چون ازین فارغ شوند زن را بر پشت بخوابانند و رانها گشاده نمایند و پشم مرغزی نرم بگیرند و پیچیده بر رحم نهند پس صوف دیگر بگیرند و بعصارهٔ اقاقیا یا بشرابیکه دران چیزی قابض حل کرده باشند آلوده بر رحم گذارند و برفق بطرف داخل رو کنند تا آنکه همه صوف بداخل رجوع کند بعده پشم پارهٔ دیگر گرفته بسرکه تر کرده بر فرج نهند و زن را بفرمایند که بر پهلو بخوابد و رانها با هم نهد و آن پشم پاره را نگاه دارد تا بیرون نیفتد و محاجم بر اسفل ناف و بر کرگاه او نهاده بمکند و عطرهای خوشبو بو یانند تا رحم بسبب آن بسوی بالا صعود کند و بوی ناخوش از ان دور دارند تا رحم باسفل گریز نکند و چون روز سوم آید صوف آنرا بدل کنند و پشم دیگر بشرابیکه دران برگ مورد و گل سرخ و اقاقیا و پوست انار و غیر آن جوشانیده باشند تر کرده نیم گرم بنهند و از ان برناف و عانه او نطول نمایند و بدان لعوقات معمول از سویق و عدس و بقول القابض استعمال کنند و بعد از ان در طبیخ اذخر و مورد و گل سرخ نشانند و باید که از اشیای تکمید و معطسات و آنچه سرفه آرد اجتناب نماید و سکون و راحت اختیار کنند

صاحب کامل گوید که اگر سبب رطوبت لزجه بود تنقیهٔ بدن بادویهٔ مسهلهٔ بلغم و رطوبت مثل حب ایارج و اسطمیخیقون و تربد و شحم حنظل و حب النیل و امثال آن کنند و حقنهٔ رحم نمایند بروغن فرفیون چنانکه دران اندک خلوق یا قدری از غالیه گداخته باشند و بعد از ان زن را امر کنند تا بر پشت بخوابد و زیر سرین آن تکیه گذارند و زانو منضم سازد و فرزجه مثل گوی ساخته در آبیکه قرظ و طراثیث و مازو و سماق و خرنوب الشوک و اندکی از شراب قابض پخته صاف کرده و دران اقاقیا و سک و رامک برابر گداخته باشند تر نموده بدین فرزجه رحم را بزور برفق دفع کنند تا بمقام طبعی خود رسد و فرزجه را و آنجا بگذارند و بر عانه اسفنج در سرکه خمر ممزوج بآب که دران اقاقیا و رامک حل کرده باشند تر کرده بنهند و زن را امر کنند که بر پشت بخوابد و پایها یک بر دیگر پیچیده دارد و اشیای خوشبو آنرا بو یانند و روز سوم فرزجه را برآرند و زن را در آب قمقم یکساعت بنشانند و چون فرزجه خارج شود آنرا از نو کنند بادویهٔ مذکوره تر کرده و این عمل سه دفعه کنند در هر سه روز یکبار و اگر رحم بحال خود رجوع نکند محجمهٔ ناری قریب ناف بر هر دو جانب مراق البطن نهند و بر عانه و نواحی فرج بقرظ و طراثیث و گلنار و مازو و اقاقیا و عصارهٔ لحیة التیس با رب سائیده بآب مورد و آب بارتنگ ضماد کنند و هرگاه که بروز رحم از اسباب خارجی باشد علاج بهمین ادویه از فرزجات و حقنها و اضمده کنند و حاجت بادویهٔ مسهله نبود و اگر رحم تمامه بیرون آید و دران علاج فائده نکند و فاسد گردد حیله رحم بیرون کشند و خوف هلاک نکنند بهر آنکه قدما معاینه کرده اند کسی را که تمام رحم او کشیدند و زنده ماند کیلانی در مجربات خود می نویسد که این دو احتیاط نتو رحم باکثر اقسام خصوص آنکه بسبب سقطه باشد نافع است خریطه بسازند و ثفل روغن دلو جواره پر کنند و بطریق قالب بزور اندرون کنند و روغن مذکور اولا و بعد از ان روغن گل بر کمر و اعضا مالند و تقویت دل بیاقوتیها و دوا المسک و شربت گاوزبان و قرص عنبر و امثال آن درینوقت لازم است سعید گوید که اولا تنقیهٔ امعا از ثفل بحقنه و ادرار بول از مثانه کنند تا هر دو از فضله موجود در انها خالی شوند و از رجوع رحم بمکان او مانع نگردند پس مریضه را امر کنند که بخوابد و سر او پست زیاده از سرین او باشد و ساقین را گشاده دارد و زیر عجز او تکیه نهند و بر جزو خارج رحم روغن گل نیم گرم نطول نمایند و دران صوف تر کرده تکمید فرج و جزو خارج از ان کنند و فرزجه در آب ادویه که در قول صاحب کامل گذشت تر کرده بدان رحم را بزور برفق بسوی فوق دفع نمایند تا بموضعش رجوع کند و فرزجه همانجا گذاشته بخسپد و یکپای بر دیگر نهد و روز سوم فرزجه برآرند و مریضه را در آب ریاحین بنشانند و چون از آب برآید فرزجهٔ دیگر مثل اول بر دارند و این عمل سه روز کنند و اگر مریضه را حکه عارض شود موضع را بآب برگ نعنع و پوست انار مطبوخ نطول نمایند و اگر غلبهٔ رطوبت باشد تنقیهٔ بدن بعده بحب صبر و ایارج کنند و حقنهٔ قبل بروغن زنبق که دران غالیه گداخته باشند بعمل آرند و چون رحم خارج شود و بماند و دران علاج فائده نکند و سیاه گردد آنرا بکشند که آن ساقط شود انطاکی گوید که استفراغ رطوبات کنند بعد از ان در طبیخ قابض مثل مورد و مازو و سماق بنشانند و تضمید بدان خصوص صاسرو و بلوط و آرد حلبه و جو نمایند مصنف اقتباس نوشته که در انقلاب رحم نهادن ضماد انگبین و زردی بیضهٔ سنگ پشت و روغن گل بر حوالی ناف و کمرگاه و پشت از مجربات راقم است تا آنکه بالجزم معلوم شود که رحم بجای خود قرار یافته آنگاه در آبزن قابض باحتیاط تمام نشانند و بچه دان سگ و گرگ و گربه خانگی و پوست سپر ال

خشک کرده سوده سه ماشه نبات برابر آمیخته با شربت ورد خورانیدن از مجربات الملاکیست و غذا شوربای قلیه چون بگوارد دراج دهند و از آب سرد و مبرد و جماع تا حد امکان پرهیز کنند

اختناق الرحم

این مرضیست شبیه بصرع و غشی و مبدأ آن از رحم بود و آفت آن بجهت مشارکت قوی میان رحم و دل و دماغ بسوی قلب و دماغ بتوسط حجاب و شبکه و شرائین و اورده متأدی گردد و سبب آن یا احتباس خون حیض ست تا زمانه دراز و کثرت آن در رحم و یا کثرت منی و احتباس آن در اوعیهٔ خود خصوصاً در زنان نورسیده و شیرهٔ و زنان بعید العهد از جماع که معتاد بجماع باشند و استحاله آن محتبس بسوی برودت و این اکثر بود و یا استحاله او بسوی حرارت و عفونت و آن اندک بود پس هرگاه حیض یا منی محتبس شود و بفساد مذکور فاسد گردد و بسوی کیفیت سمی بارد یا کیفیت سمی حار عفن مائل شود ضرر آن بقلب و دماغ بدو وجه متأدی گردد یکی آنکه رحم ایذا یابد و از آن متشنج و متقلص گردد و بسوی فوق یا بجانب راست و چپ و پس بحسب ایجاب مادهٔ محتبس در عروق و بنابر هر چه از موذی و از تشنج او ضرر بقلب و دماغ بسبب مشارکت لاحق شود و دوم آنکه از آن مادهٔ فاسد بخارات ردی سمی مرتفع شود و بقلب و دماغ رسد و از این مرض پیدا گردد و هرگاه مادهٔ حیض در عروق محتبس شود و عروق از آن ممتلی گردد و آن منفذ نیابد و بسبب توسیع عروق و پاسیلان رحم بیک جانب ورد پیدا کند و باشد که ماده از رگها در جرم رحم بسبب غلظ خود و بر آمدن شود پس رحم را متقلص گرداند و یا در آن منبسط نشود بلکه در یک موضع از رحم نافذ گردد و ورم آرد و پس در رحم تقلص و تشنج پیدا کند و آن تشنج و تقلص زیاده شود و چون مادهٔ حیض دیگر بدان وارد گردد و راه نیابد و ضرر او با عضای رئیسه بیشتر از ضرر مادهٔ اول متأدی شود و بقول بعض بعضی از آن ماده در رحم راه نیابد و در گذرهای او بماند و فاسد شود و بعضی از آن باز گردد و در همه بدن پراگنده شود و آنچه در رحم بماند از آن مستحیل بفساد گردد اگر مزاج اصلی سرد باشد استحاله او بسردی و غلظ بود و اگر مزاج اصلی گرم باشد استحاله او بگرمی و عفونت بود و بخارات که از مادهٔ غلیظ و سوداوی سوخته بالا صعود کند از آن مثل صرع و غشی و دلتنگی و ضجر تولد کند و از اتصال بخارات گرم تیز بدماغ و هم زوال از حال طبیعی بگردد و ضیق النفس و خفقان پدید آید و باشد که نفس فرو آید و همچون مرده بیفتد و باشد که یکبارگی نفس منقطع گردد و ناگاه هلاک گردد و اختناق که از احتباس حیض افتد سلیم تر از آن باشد که از احتباس منی افتد بهر آنکه اگرچه تولد منی از خون بود استحاله ردی را قابل تر از خون است چنانکه شیر متولد از خون است استحاله ردی را قابل تر از خون بود و آنچه از مادهٔ حیض دیگر برحم رسد و گذر نیابد باز گردد و در تن پراگنده شود از آن تب بار آرد و اسهال و درد اعضا و صداع و دوار و سدر و وسواس تولد کند و از آنکه این مرض صعب تر از غشی ساده است اول در این علت غشی پدید آید بسیار لیکن صرع و سبات و سکته متأدی گردد و گویند که گاهی طبیعت مادهٔ این مرض را بسوی دماغ دفع کند و جنون یا صرع یا تشنج یا فالج بالقوه حادث شود و تشنج بیشتر باید که گاهی این مرض را ادوار بود اکثر در خریف عارض شود و باشد که ادوار حرکت این علت دیر دیر بود و باشد که از کثرت ماده هر روز عارض شود و متواتر افتد و نوائب او قائل اند و صعوبت این اختناق رحم آنست که نفس در ظاهر باطل شود و اگرچه از نفس اندک لابد است گاهی در مثل صوف منفوش معلق ظاهر شود و آنکه حس و حرکت را باطل کند و مشابه بمرده بود و این اکثر بسبب احتباس منی و بسبب برودت آن بود و قریب باین در صعوبت آنست که نفس باطل نشود و بادکم ضعیف و خفی گردد و دیگر حالت آنست که تشنج و تمدد پیدا کند یا غشی اندک بغیر اذیت در عقل و حس و مسیحی میگوید که مرض معروف باختناق الرحم چهار قسم است یکی آنکه با بطلان تنفس و بطلان حس و حرکت بود و این قسم وقتی باشد که منی شدید البرودت بود دوم آنکه با وی ضعف نفس بود و این هنگامی باشد که منی اقل برودت بود سوم آنکه با تشنج بود و این هنگام باشد که منی صغیر الکم حاد بود و چهارم آنکه با آن خبث نفس بود و این وقتی باشد که منی اسود امائل بود و مجوسی میگوید که اختناق الرحم ابطال تنفس عارض از قبیل رحم ست و آن مرض بسیار ردیست و از آن بسبب مشارکت دماغ و قلب امراض بسیار ردی مثل صداع شدید و سکته و صرع و غشی شدید و غیره عارض شود و اکثر زنانی که ایشان را این مرض عادت گردد در وقت صعوبت مرض هلاک شوند و این بهر آنست که او در بعض اوقات صعب گردد و در بعضی خفت پذیرد و گاهی آن نوائب مثل نوائب صرع بود و اختناق که از احتباس منی افتد اکثر زنان جوان بعد از ترک جماع را عارض شود در زنان شوهر دار کمتر حادث گردد بهر آنکه احتقان منی از اعظم اسباب

حدوث این مرض است و بیشتر زنان غیر عوائق را که بچه نزائیده بسبب عروض آفت بآلات منی یا عروقی که دران خون حیض جاری میشود حادث گردد بسبب احتباس آن و لاسیما اگر عورت بسبب تناول دوای قاطع نسل بچه نزاید علامات هرگاه نوبت این مرض نزدیک شود افکار ردیه و تدابیر ناصواب بخاطر آید و درد سر و تاریکی چشم و دوار و طنین و درد زیر ناف و سقوط اشتها و عسر تنفس و خفقان و کسل اعضا و ضعف در ساقین و تغیر رنگ روی از حالی بحالی عارض شود و ثقل در سر و چشم ظاهر گردد و چون وقت نزدیک تر رسد کرب و قلق زیاده شود و در لب و دهان و رخسار حرکات بی اراده و ناهموار پدید آید و دندانها بر هم ساید و آواز متواتر اندداد و سبات و اختلاط عقل و سرخی روی و چشم و لب عارض شود و چشم کشاده بماند و گاهی پوشیده و نکشاید و نفس بسیار ضعیف گردد و مریضه احساس کند که چیزی از معاء او ببالا مرتفع میشود و کلام منقطع گردد و آنچه باوی بگویند فهم او مشکل کند پس بیهوش افتد و حس و حرکت باطل شود و بقول شیخ بعد از آن لاسیما در اختناق منوی غشی و انقطاع آواز و انجذاب لسان بسوی بالا عارض شود و به بدن نرمی غیر عام بلکه اندک ظاهر شود و گاهی بلغمی بلغمی صرف و صداع یا درد زانو و پشت و تقرقر و تقذف رطوبت از رحم منحل گردد و گاهی بدلالت الرسید اختناق و اورام گردن و سینه مؤدی شود و نبض درین مرض اول متمدد و متشنج متفاوت بود و بعده متواتر بی نظام گردد خصوصاً وقت سقوط قوت و قرب موت و بول مثل آب گوشت شسته یا دموی بود و در اختناق طمثی احتباس حیض دلالت کند و مع ذلک استیلای خلط غالب بر خون ظاهر شود پس اگر خون سوداوی بود درین درد پشت و ران و وسواس بسبب شرکت دماغ و غشی قوی بسبب شرکت قلب و تعطل نفس بسبب شرکت آن هر دو و شرکت حجاب پیدا شود و تشنگی غالب گردد و در حال نوبت چشم و روی سرخ شود و از درد چشم خالی نباشد و دوار و غشیان عارض شود و صعود حرارت قوی از رحم بسوی سر احساس کند و گاه گاه تپ آید و در بلغمی اعراض ثقیل‌تر و ساکن‌تر باشد و مریضه پیوسته کسلمند بود و خواب و نسیان بران غالب باشد و در حال نوبت چنین خفته باشد چشمها بند کرده و باشد که چشم و دهان باز کرده دارد و هوش باوی نباشد و عرق اندک و ناهموار بر بدن او پدید آید و باشد که رسیدن بلغم اندازد و از آن راحت یابد و بهوش باز آید و در صفراوی اعراض حادتر و سالم‌تر بود و اما اختناق منوی بمضرت انفس بسیار دست کند و خوف هلاک و بیش از طمثی بود و اکثر از مس قابله رحم متشنج را و از اغذیه او شهوت عارض شود و منی غلیظ انزال کند و راحت یابد و گاهی منی از خود جاری شود و راحت حاصل گردد و صاحب کامل گوید که چون نوبت این مرض مستحکم و صعب گردد از آن اختلاط ذهن و غشی و بطلان حس و انقطاع آواز و تواتر نبض و اختلاف و ضعف و بطلان او در آخر الامر عارض شود حتی که گمان شود که صاحب این مرض بمرد و برای امتحان او نهادن اندک پنبه ندف زده نزد دهن و بینی آن متحرک میشود و بانه کرده میشود و بعد از آن چهره سرخ گردد گویا که متشنج است و رحم بسوی فوق غایب گردد و کف دست و ساق کشیده شود و چون نوبت ابتدا بخفت و سکون کند رحم سست و منحنی گردد و بسوی اسفل نزول نماید و از آن اندک رطوبت برآید و در شکم قراقر و خروج ریح از اسفل عارض گردد

و فرق میان این مرض و صرع آنست که درینجا آنچه از رحم و معانه صعود کند احساس نماید و عقل بالکل دائم مفقود نشود بلکه در حالت [illegible] و چون مریضه اختناق افاقه یابد و بهوش آید اکثر احوالی که بران گذشته و آنچه شنیده باشد بیان کند مگر آنکه امر عظیم باشد و جز آنکه تشنج کند و رنگ نفس او بگردد و از خویشتن غافل شود و هیچ چیز مثل خائیدن زبان و برآوردن آواز قوی که در صرع بود درینجا نباشد و کف از دهن سائل نشود مثل آنکه در صرع صعب و باغی سیلان کند و اگر کف سائل شود فی الفور مرض ساکن گردد و فرق میان این علت و سکته ظاهرتر است بهر آنکه درینجا اکثر حس بطلان تام نیابد و غطیط که صاحب سکته را بود و این را نباشد و فرق درین و در لیثرغس آنست که با این تپ بود و نبض ممتلی و موجی و در ابتدای این درد و سر نباشد و رنگ روی او مختلف التغیر بود و در لیثرغس رنگ بر یک حال ثابت باشد علاج در وقت حدوث آن علاج غشی کنند سوای آب پاشیدن بر روی و اماله از بستن اطراف و مالیدن آنها بقوت و نهادن در آب گرم و وضع محاجم بر ساقها و رانها و بوی ناخوش شمانیدن و در طبیخ مدرات نشانیدن و بدان تکمید کردن و قابله را فرمودن تا از کندر و فلفل و فرفیون و غیره شیافات ساخته بروغن حبة الخضرا چرب کرده از آن [illegible] سر فرود آید و سنبل الطیب سلیخه سعد کوفی کوفته بچنبه زیر ناف ضماد نماید که مجرب است [illegible]

مثل جندبیدستر و سیر و پیاز بویانند و عنبر و مشک و عطر را بروغن یاسمین بیامیزند و در فرج و رحم بمالند و بعد از نضج بمنضج بلغم تنقیه بمسهل آن و حب ایارج
کنند پس و جرعه‌ها معجون غیاثی معروف بسوطیر انجور انند و اگر ماده سوداویه باشد نضج و تنقیه آن بمنضج و مسهل سودا و حب افتیمون و ماء الجبن نمایند پس
معجون نجاح بخورانند و از فواکه و اغذیه بارده درین مرض احتراز نمایند و در دفع سبب کوشند یعنی اگر بسبب احتباس حیض باشد علاج آن نمایند و فرج و رحم را
بروغن بابونه بمالند و اگر بسبب عدم مجامعت باشد امر بمجامعت کنند و اگر زن باکره باشد بهترین علاج آن تزویج بود اقوال حکما سویدی گوید که شحم حنظل کوفته
در پارچه کتان بسته و الحم و کذا فساقس کشته و کذا نفط ابیض و کذا اسداب شرب و حمول و بخور قفر الیهود و کذا نفط سفید و کذا قنه و کذا اظفار الطیب و کذا اشنان
سبز و کذا حب الغار و کذا اشنه و کذا اسورنجان و کذا درونج و شرب و حمول سیسالیوس و کذا سنبل هندی و کذا کهربا و کذا اسداب و کذا برگ پنبه و بیخ آن و کذا غاریقون
یکمثقال و کذا آب شاهسفرم و کذا اشقاقل و کذا انجیر بابه و کذا غالیه و کذا تخم کاشم و کذا ابهل و شم و حمول مطبوخ و استنشاق آن بسرکه و کذا قنه و کذا روغن بادام تلخ و کذا
آب سداب و بخور و حمول یاسمین و حمول خشخاش و کذا آب حنظل قوقا کذا حرمل و کذا کهربا دو درهم مثل غبار سوده بشربت سرشته و کذا بلبل سوخته خاکستر او
بشربت سرشته و کذا اسداب بسرکه عنصل سرشته و کذا روغن ناردین یکدرم یا روغن غار دو درم و کذا لحم صدف و کذا فاوانیا و کذا تخم انجدان و کذا اجاوشیر و جاوس
در طبیخ حرمل و کذا برگ و بیخ پنبه و کذا حب الغار و کذا اشنه و ضماد سداب بعسل سرشته بر فرج تا مقعد و شرب تخم خربزه و کذا تخم فاوانیا پانزده عدد با شراب
یا ماء العسل و کذا جندبیدستر دو دانگ و کذا شربت عنصل و کذا افسنتین بسرکه و بخور تخم کتان و کذا بیخ عقاقیا و کذا صدف فرفیر و کذا موی انسان اقمع و کذا
جندبیدستر و کذا موی بز و کذا اسانجه و کذا اسطوخودوس و بوزن او اظفار الطیب کذا نفط سیاه و اختلاط سرکه عنصل در طعام بهر واحد نافع اختناق رحم ست ابو سهل
گوید که هرگاه اختناق رحم از عدم جماع باشد باید که وقت هیجان نوبت معالجه باین طریق کنند که پایها محکم ببندند و قدمین و فخذین و زانوین ران از قوت بمالند و تا نجم ناف
بر کنج ران و مراق نهند و از زیره و نطرون و سداب عسل مطبوخ منعقد شیاف ساخته حمول سازند و چیزهای خوشبو بشمانند بلکه اشیای بدبو مثل موی سوخته
و فتیله چراغ بروغن کتان خاموش کرده و قطران و صوف سوخته و بارزد بسرکه حل کرده و سم چارپایه بر آتش سوخته و پارچه چرک آلوده سوخته و گوگرد سوخته
بویانند و ایضاً جندبیدستر و پودینه و فلفل سوده و غیر آن از اشیای مقطع اخلاط غلیظه بویانند و کندش و فلفل و جندبیدستر در بینی دمند و در گوش
او از قوی دهند و روغن نرگس یا روغن خیری یا روغن یاسمین یا روغن بابونه یا روغن سوسن که در ان اندکی مشک و عنبر گداخته باشند در فرج بریزند
و قابله انگشت خود در غالیه یا روغن خلوق آلوده ساخته در فم رحم بدان نماید که از ان منی ردی خارج شود و افاقه حاصل شود و چون صحت شود و از احتباس
حیض باشد همین تدبیر بعمل آرند و هرگاه نوبت منقضی گردد باید که معالجه باین طور نمایند که تنقیه کنند و تلطیف غذا نمایند و در آبیکه برگ غار و پودینه
و قیصوم و مرزنجوش و بابونه و بیخ خطمی و اصل السوس و قنطوریون در ان جوشانیده باشند بنشانند و وقت دخول در آبزن روغن تخم غار اصل بسرکه انیسون
برگ غار و سداب و اندکی جندبیدستر پخته باشند بر سر نهند و بعد هفت روز ایارج روفس و شبا در طلیس بخورانند و بعد تنقیه تمام جندبیدستر با سکنجبین نیم مثقال بقدر درم
استعمال کنند و ایضاً معجون و جرعه‌ها یکمثقال با آبیکه در ان تخم فنجنکشت و سداب و شهد و بیخ جوشانیده باشند و ایضاً معجون کمونی با مطبوخ آب انیسون و فلفل
و روغن بید انجیر بطبیخ بیخ کرفس و بیخ بادیان و بیخ اذخر و انیسون و سنبل و مصطکی و صلبه انجیر و خار خسک و شبت نافع ست و ایضاً یکدرم جاوشیر
با دو دانگ جندبیدستر همراه شراب قوی نافع بود و پس اگر مرض طول کشد و از احتباس حیض باشد اول فصد کعب نمایند بعده ایارج فیقرا بعسل سرشته
با آبیکه در ان سداب و شبت جوشانیده باشند بخورانند و این دو انواع حادث از عدم جماع را نیز نافع ست و کذا ضماد بزور معمول از انیسون و تخم سنبل
و تخم کرفس و حب الغار بر رحم و کنج ران ضماد کنند و بر قدمین و خاصرتین و حقوین لطخ و ضماد متخذ از فرفیون و عاقرقرحا و فلفل و زبد البحر ضماد سازند و
اگر استعمال این اشیا فائده نکند اعادهٔ تدبیر مرة بعد اخری نمایند و در وقت نوبت و بعد از ان حقنها که با آب مطبوخ بابونه و اکلیل الملک و شبت
سازند بعمل آرند و اگر این مرض زن حامله را بهم رسد فصد و اسهال استعمال نباید کرد و معالجه بروغنهای گرم محلل مثل روغن سوسن و روغن بان
و روغن ناردین و روغن بلسان کفایت کنند و این دوا اختناق الرحم را نافع ست پیه لبلاب خشک اوقیه سوم مصطکی سه اوقیه زعفران سنبل

حمال مصطکی هر واحد اوقیه روغن سنبل رومی روغن سوسن هر واحد سه اوقیه گداختنی را گداخته و کوفتنی را کوفته بیخته مخلوط سازند و در صوف حمول سازند و ایضاً موم سفید هشت اوقیه پیه مرغابی صمغ بادام هر واحد شش اوقیه مصطکی میعه سائله هر واحد سه اوقیه روغن سنبل رومی شش اوقیه زعفران سه مثقال مخلوط کرده در صوف استعمال کنند و ایضاً میعه سه اوقیه کندر فلفل هر واحد یک نیم اوقیه موم سفید هفت اوقیه پیه لبط چهار اوقیه روغن بلسان روغن سوسن آسمانجونی روغن سوسن سفید مقدار حاجت سنبل سه مثقال و اگر قوی‌تر خواهند فرد مانا چهار اوقیه تخم انجره چهار مثقال در آن آمیزند و این روغن نیکوست تدهین بدان الم رحم را نافع روغن کنجد ده رطل تخم فنجنکشت پنج اوقیه سداب سلیخه هر واحد چهار اوقیه ادویه نیم کوفته در روغن انداخته در آفتاب بموسم تابستان چهل روز آویزند و یا بر آتش نرم بپزند و اگر قوی‌تر خواهند فرفیون و جند بیدستر و فلفل و عاقرقرحا و حب الغار هر واحد مقدار حاجت بحسب سن و مزاج و قوت مرض در آن داخل کنند و ایضاً علک الانباط مصطکی سنبل هر واحد شش اوقیه روغن سوسن آسمانجونی روغن شبت هر واحد رطل شهد انج دشتی عاقرقرحا هر واحد چهار اوقیه فلفل اکلیل الملک سلیخه شونیز پودینه هر واحد اوقیه ادویه خشک را با سرکه بسایند و علک را در روغن گداخته آمیزند و بر مراق و زیر ناف و حقوین بمالند ابن سینا می‌نویسد که آنچه بسبب احتباس حیض باشد باید که تدبیر او اگر در آنجا سفیدی مفرط نباشد و سببش احتباس کثرت رطوبت لزج نبود فصد باسلیق و صافن کنند و در هر حال از استعمال مدرات حیض چاره نبود و خصوصاً حمولات حادّه و غرغره فم رحم مثل کرمدانه و فلفل و دار افرفیون درین باب سخت قویست حیض را فی الفور فرود آرد و غرغره فم رحم و فوّهٔ فرج آنرا نافع است حیض محتبس باشد خواه منی که آن رحم را بسوی اسفل مائل گرداند و حیض را آماده ادرار سازد و غالیه درین مرض عجیب است و آبزن‌ها از مدرات نافع بود و خصوصاً آنچه از کاشم و حلبه و برگ کتان و مرزنجوش و قیصوم مرتب کرده باشند و آبهای حمامات نیز نافع است و باید که فصد باسلیق از ناحیه میل رحم باشد و اگر بجانبی مائل نباشد بلکه بسوی بالا متقلص گردد از هر جانب که خواهند و یا از هر دو جانب فصد کنند پس اگر رطوبات بسیار محسوس شود مستفرغات آن مثل ایارج روفس و ثیادریطوس استعمال نمایند و چون فصد و استفراغ خون کردند گاهی بعد هفتم روز حاجت اسهال با یارج حنظل و ایارج فیقرا افتد و گاهی احتیاج تکرار آن افتد و گاهی بخورانیدن حب شیطرج و حب منتن حاجت آید پس حجامت بعد از سه روز بر پشت و مراق و گاهی بر ران و کنج ران کنند و تلطیف تدبیر نمایند و تسخین اسافل بدلک و کمادات و مرخات نمایند بعده مثل جند بیدستر با ماء یا بماء العسل دهند و سنجرینیا و حمرنا و فلافلی و کمونی و کاسکنجبین با آب انیسون یا با آب لوبیای سرخ و قرنفل نیز نافع است و از مشروبات جیده این است که بگیرند کمونی مقدار عفصه و با آب سداب یا با آب طبیخ فنجنکشت بخورانند و غاریقون درین علت خیلی نیکوست چون بشراب بخورانند و جند بیدستر گاهی عافیت تمام بخشد و همچنین اظفار الطیب و کندر و کات عنصل و سرکه او چون بنوشند یا سکنجبین ترش آن و آب شونیز چون بنوشند و از آن نسقا و ایضاً وزن دو درم دادن در نبیذ قوی بنوشند و نوشیدن روغن بید انجیر بسیار نافع است و ایضاً آب برگ فنجنکشت بشراب دهند و روغن بنوشند و ایضاً بگیرند یک درم جاوشیر و دو دانگ جند بیدستر و در شراب بنوشانند که آنرا خیلی سودمند و مدرست و از ضمادات و کمادات همه آنچه تلطیف خون کنند و آنرا [illegible] گردانند و از حمولات جیده سکبینج یا بروغن غار یا روغن سوسن قدر بندقه است و یا شیافات از زراوند بشراب حمول نمایند و ایضاً بگیرند میعه سائله سه اوقیه فلفل و کندر هر واحد اوقیه پیه بط دو اوقیه تخم انجره چهار مثقال فتیله ساخته بردارند و ایضاً حقنه با و شیافات معمول از آنچه مسخن و مدر باشد و اسهال اخلاط غلیظه و تحلیل ریاح نماید استعمال کنند و اگر سبب احتباس منی باشد باید که تدبیر تزویج نمایند و تا قوت ریاضت و تجففات مثل سداب پودینه و تخم فنجنکشت و جوارش کمونی استعمال باید کرد و طبیخ اصول بسیار کنند و باید که قابله انگشت بروغن سوسن یا ناردین یا روغن غار چرب کرده در فرج داخل کند تا آب فرج و آب رحم را اخراج بسیار نماید و ضرورت است که با وی لذت بود و مثل حال جماع بود که از آن گاهی منی بار و خارج میشود و صحت می‌یابد و همچنین اگر حمول اشیای لاذعه مدره مثل سکبینج [illegible] و روغن غار و مثل آن تحمیل کنند و فلفل و کرمدانه درین باب عجیب است و در مثل این حال از فصد حذر کنند بلکه درین قسم آنچه تنقیه حرارت کند استعمال نمایند و معالجه [illegible] طمثی کنند و این را

و اعراض ردیه آن را معجون نجاح منفعت شدید نماید و مجرب بنیاد دیمثرودیطوس در تحریک منی و تقویت اولقلب و طبیعت بر رفع مقاومت آن کند و غالب آید و کاسکنج و قرنفل درین باب نیز عجیب است تدبیر ایشان وقت هیجان باید که بر سر روغن خوشبو قوی سخت بسیار مثل روغن ناردین یا روغن بان بریزند و بر غدغده مذکوره مبادرت کنند و خصوصاً بحکاکات لاذعه و شیافات مدر و حمولات جاذب رحم بسوی اسفل مثل غالیه و روغنهای خوشبو مثل بان و یاسمین و مثل روغن اقحوان و روغن سافج و سائر عطرها که رحم بسوی آن میل کند و مع ذالک ایشان تلطیف مواد را بعد حمول نمایند و کذالک زیر او بمشک و عود بخور کنند و میسوسن بر سنگ گرم اندازند و زیر او نهند و بخلوق و غالیه طلا کنند و نفس او بند کنند و قی بپر مرغ در حلق داخل کنند آورند که آن را خفت باید و عطسه آورند و بوی ناخوش بو یانند و بر اسافل او محاجم بسیار کشند تا خون و رحم را باسفل کشد خصوصاً بر حالبین و فخذین یا بر محاذی جهت میل رحم اگر باشد و پای او بقوت بمالند و لزوم سرین و عانه و ران و ساق او کنند و رانها از بالا بزیر بندند و فرزجات مثل روغن رازقی و اودیه حاره مجربه بود و دران مثل فرفیون باشد و در مقعد حمول مخرج ریاح بردارند و طلای مقعد نیز بدان کنند و آواز قوی دهند و بجنبانند و چون این همه تدابیر بکار برند و نفس او رجوع نکند پس از ریختن روغن گرم جوش داده بر سر او لا بدست و یافوخ او را بدین داغ نهند و گاهی تعصیب افاقه باید و از نوشانیدن شراب حذر کنند پس آب ایشان را موافق تر بود و از لحوم غلیظ و آنچه تحریک منی را زیاده کند احتراز نمایند ابن عباس گوید که هرگاه غشی حادث شود عضل ساقین و بازو به بندند و قدمین و سائر بدن را نمک بمالند و منخرین بند کنند و گلاب سرد کرده بر روی زنند و آواز سخت دهند و بنام مریضه یاد کنند و بجند بیدستر و خردل و کندش و فلفل عطسه آورند و اشیای بدبو مثل حراق و قطران و انغا و جند بیدستر و بول عتیق و زبل بو یانند و این همه بهر آنست که بوی اینها بدماغ رسد و اثر آن گرم سازد و بخارات بارده تحلیل کند و تلطیف آن نماید و رحم را بسوی اسفل فرود آرد و بسط او در اعضای قبض عارض او گردد زیرا که از شان رحم است که از اشیای بدبو بگریزد و از ان اذیت می یابد و بسوی اشیای خوشبو مائل میشود و لهذا می باید که درینجا قریب رحم چیزهای خوشبو کنند و بروغن یاسمین و روغن خلوق و روغن معشوق و میسوسن و مانند آن که دران مشک حل کرده باشند حقنه رحم کنند و بعضی چند بخور نمایند تا رحم نازل شود و انقباض او را استرخی سازد و تحلیل و تذویب منی چاید درینجا کنند و آبزن جاذ و شیرنیم درم جند بیدستر یک درم قند سه درم بشراب ریحانی بنوشانند و اگر درینجا ابراز محتبس باشد باید که حقنه ملینه که دران زیره و سداب و غیر آن آنچه محلل ریاح و تلیین طبیعت بود و خوشبو باشند استعمال نمایند تا رودهٔ رحم را منضغط نسازد و اگر ازین تدبیر افاقه نشود محاجم ناری بغیر شرط زیر ناف و بر ران نهند و فرزجات معمول از بورق و زیره و مرو کوفته بعسل سرشته استعمال نمایند و آنجا که سبب حدوث این علت عدم جماع یا بعد العهد از ان باشد باید که قابله را بفرمایند که انگشت خود را ببعض روغنهای خوشبو فرو برده در رحم داخل کند و حرکت دهد و آن موضع را بخارد که این قائم مقام جماع باشد و تسخین و تلطیف منی و انزال آن نماید و زن را بدان راحت و تسکین یابد پس اگر زن از غشی افاقه یابد شراب ممزوج با آب مطبوخ افسنتین یا شراب افسنتین یا اندک سیسین بنوشانند و در آبزن که اندران بابونه و اکلیل الملک و سنجاسف و صعتر و برگ غار و مرزنجوش و شیح و شاهدانه پخته باشند بنشانند بعد از ان که روغن نبق که دران جند بیدستر و فرفیون حل کرده باشند بر قطن و خاصره و نواحی ناف مالیده باشند بعد از ان از آب بر آرند و چون ساکن شود و اندک مغز نان خشکار که در شوربای تیهو یا دراج مدقوق که دران زیره و خولنجان و دارچینی و مانند آن انداخته باشند ثرید کرده بخورانند و چون بعد نوبت سه یا چهار روز بگذرد و قوت عود کند باید که علاج تام او نمایند و آن باستفراغ و تنقیه بدن او بحب سنن یا بحب المنتن یا بحب اصطمخیقون و یا یارج ارکاغانیا و ایارج روفس و شیاد ریطوس کنند و گاه گاه ادامت قی کنند به آبی که دران شبت پخته و عسل حل کرده باشند بعد امتلای طعام و چون دانند که تنقیه بدن او گردید یکروز در میان غرغره با یارج فیقرا و رب اصل یا بسکنجبین عنصلی کنند و بعد از ان دو مثقال یا یکمثقال از جوارش عنبری یا کاسکنج با آب گرم که دران تخم کرفس و انیسون و بادیان جوشانیده باشند بدهند و گاهی مثرودیطوس یکدرم و گاهی تریاق اربعه یکمثقال بدهند و ماء الاصول که در باب احتباس طمث بیاید یا دهن شادروان [illegible] منفعت بین نماید و با این فرزجات و [illegible] استعمال کنند و راجها تا حقنه [illegible] مطبوخ العلل [illegible] بعد از ان [illegible] و مالش بدن و نشستن در آب گرم [illegible] تدبیر لطیف نمایند

و غذا لحوم طیور و یا نچه بره بطور اسفیدباج و زیرباج و مطنجن و مشوی و آنچه با مصالح لطیف مثل زیره و کرویا و دارچینی و خولنجان ساخته باشند بدهند و از اغذیهٔ غلیظه
و بادره منع کنند و چون این مرض طول کشد و با وی احتباس حیض باشد باید که فصد صافن کنند و فصد در ابتدای مرض هرگاه آثار غلبهٔ خون
مثل عظم نبض و امتلای عروق و سرخی روی و بدن به بینند بعمل آرند و امر بفصد صافن یا باسلیق و حجامت بر قطن و مراق البطن و ساقین
کنند و در انحالت از تناول اشیای سخته منع کنند و هرگاه این مرض عورت حامله را عارض شود اسهال و فصد استعمال نباید کرد
لیکن هرگاه در انجا حرارت نباشد امر بمالش روغنهای گرم محلل مثل روغن سوسن و بان و خلوق و مانند آن کنند و چون زن بکر باشد باید که
تشنج و تسهیج او نمایند و اگر بعید العهد از جماع باشد امر بجماع کنند که جماع منی محتقن در اوعیه را خارج کند و سدد و عارض از ان بکشاید و مرض بدان زائل گردد
و این قرزجه نافع این مرض است پیه بط و موم هر واحد شش اوقیه باقی اجزای این همانست که در قول ابوسهل گذشته مگر درینجا پیه ماکیان و روغن بلسان
هر واحد سه اوقیه عوض روغن سنبل است و نسخهٔ قرزجه و مرهم نیز همانجا مرقوم شد مگر درینجا روغن بان شش اوقیه دران زیاده است و این ضماد نافع این مرض است
زیرهٔ سیاه تر و یا تخم کرفس هر واحد یکجزو بورهٔ ارمنی و فلفل سیاه هر واحد نیم جزو باریک سائیده موم پنج درهم روغن یاسمین پیه ماکیان هر واحد
یک اوقیه گداخته ادویهٔ مسحوقه آمیزند و مرهم ساخته بر عانه ضماد نمایند و ایضاً مقل ازرق و صبر و میعهٔ سائله و لادن و حب الغار و سیسالیوس هر واحد
پنج درهم حماما و مصطکی و سنبل و زعفران هر واحد دو درهم اشق و مر هر واحد سه درهم ادویهٔ سائیدنی را سائیده و گداختنی را بروغن ناردین یا روغن
یاسمین گداخته بیامیزند و بر عانه و زیر ناف ضماد کنند و ضماد فلمیسر عنبر درین باب نافع است چون بروغن بابونه یا روغن شبت یا روغن سوسن
مخلوط سازند و این حقنه درین علت نافع است اکلیل الملک و بابونه و برنجاسف و مرزنجوش و شیح و افسنتین رومی و پودینهٔ کوهی و شبت
و سنبل قوقی و ثمام و تخم کرفس و انیسون و بادیان و حلبه و تخم کتان هر واحد کفی در آب زیاده از ان که ادویه را بپوشاند خوب بجوشانند و از ان
آب چهار اوقیه بگیرند و بران روغن خلوق و روغن بابونه و روغن شبت هر واحد نیم اوقیه انداخته نیم گرم بدان حقنهٔ رحم نمایند جرجانی و ایلاقی می نویسند
که نگاه کنند اگر علامات غلبهٔ خون ظاهر بود رگ باسلیق و رگ صافن کشایند و در باطن ران و بر ساق حجامت نمایند و در طبیخ بابونه و بنفشه
و اکلیل الملک و مرزنجوش و لبلاب نشانند و روغن بنفشه و روغن سوسن بهم آمیخته بر زهار و حوالی آن مالند و پشم پارهٔ تر بردارند و رحم را بخور
خوشبو بقمع دود کنند و آب تخمهای مدره دهند و اگر سبب مرض خلط غلیظ و نایافتن جماع باشد تدبیر تلطیف کنند تا طبیعت ماده را تحلیل کند
و اعضای اسفل را ببندند و بمالند و اطراف بطبیخ بابونه و شبت و اکلیل الملک و غیر آن بشویند و در حالت حرکت مرض از بن ران تا قدم بربندند
و پایها در آب گرم نهند و نمک و خردل بمالند و بوی ناخوش چون جاوشیر و سکبینج و غیر آن که مذکور شد و بخورهای ناخوش چون قیر و تخم کندنا
و سم اسپ و مانند آن ببویند و در طبیخ انجدان و قیصوم و حلبه و کرنب و سپند و شبت و اکلیل الملک و تخم کرفس و سعد و محلب و قسط و برگ غار
و بابونه و اذخر و سداب و نانخواه و عاقرقرحا و سلیخه و پودینه و مانند آن نشانند و بدان تکمید کنند و تناول نمایند ابن الیاس گوید که هر صبح
جلاب با درنجبویه و بادیان هر واحد سه درهم و از گلقند عسلی ده درهم بدهند و غذا از مزورهٔ نخود سازند و اگر قبض باشد تا تلیین طبیعت اسپغول و شکر
سرخ کنند و چون اثر نضج ظاهر شود تنقیهٔ بدن باین حب کنند ایارج فیقرا یکدرهم حب النیل نیم درهم غاریقون نیم درهم شحم حنظل مقل مصطکی هر یک یکدانگ
ترید یکدرهم انیسون نیم درهم صبر سقوطری یکدرهم کوفته بیخته بآب بادیان سرشته حب سازند و شب فرو برند و تا آخر روز [illegible] کنند تا اسهال
نیک کنند و اگر ازین معالجه علت زائل نشود مکرر اعادهٔ مسهل کنند و تنقیهٔ بدن بار بار حجامت [illegible] نمایند و قرزجه [illegible] که در قول ابن عباس گذشت بکار
برند بعده تریاق و دحمر ثا و جوزرا [illegible] و اگر سبب این مرض عدم جماع باشد تزویج نمایند [illegible] هر واحد سه درهم [illegible]
شکر سفید ده درهم بدهند و یا هر صبح شربت افسنتین ده درهم در آب گرم حل کرده بنوشانند [illegible] طبیخ شبت و برگ [illegible]
و در قول مذکور [illegible] بنشانند و بر قطن و عانه و خاصره [illegible] روغن [illegible]

سازند و یا هر صباح مار الاصول با یکدرم مثرودیطوس بخورانند و با معالجه لقی نمایند از آب گرم که دران شبت و تخم ترب و کنگر زد و تخم خربزه پخته باشند و بعد فراغ از قی و تنقیه قلایای ستوباجه مزوره یا سطجنه از کرد یا دار چینی و خولنجان خورانند و از فواکه تر و شیر و دوغ و ترشی و بقول و جمیع اغذیه بارده غلیظه احتراز کنند و اگر سبب حدوث این مرض احتباس حیض باشد هر صبح جلاب از پرسیاوشان و مشکطرامشیع و بادیان و تخم سداب هر واحد سه درم با شکر سفید ده درم بنوشانند و فصد صافن و باسلیق کنند و این فرزجه بعمل آرند میعه سائله اشق صمغ بادام مصطکی هر واحد پنج درم زعفران نیم درم پیه مرغابی روغن ناردین هر واحد ده درم پیه را بر روغن گداخته ادویه کوفته بیخته بدان آمیزند و یا این ضماد بکار برند سنبل مصطکی مقل میعه سائله لادن هر واحد پنج درم سیسالیوس حماما هر واحد سه درم روغن ناردین ده درم ادویه را اسابیده بروغن آمیزند و بر عانه و اسفل ناف ضماد کنند و یا این حقنه بعمل آرند چون مرض ثابت بود و باین علاجات زائل نشود تخم کرفس انیسون بادیان هر واحد سه درم تخم تمام بزرکتان هر واحد ده درم همه را خوب بجوشانند که آب او پنجاه درم بماند و از ان بست درم گرفته روغن خلوق و روغن بابونه و شبت هر واحد پنج درم بران ریخته نیم گرم بدان حقنه قبل نمایند تجندی گوید که چون از غشی افاقه شود غرغره بسیر که وعنصل ناشتا کنند و فصد صافن نمایند اگر عائقی نباشد و هر صبح طبیخ بادرنجبویه و بادیان و گاوزبان هر یک یکدرم با ده درم گلقند بنوشانند و این فرزجه نافع این مرض ست کمون بورق فلفل مساوی سوده بعسل سرشته بر دارند و مریضه را در آبزن بنشانند و روغن بان مخلوط بسلیخه و عاقرقرحا و فلفل گرد ناف او بمالند و از اشربه نافعه درین علت شربت اصول با مار الاصول و شرب شراب مسک باغاریقون نافع بود و اگر سبب این مرض احتباس حیض باشد بمدرات علاج کنند و فصد صافن کنند نه باسلیق ثابت گفته که فصد صاحب اختناق الرحم نکنند و اگر فصد واجب بود فصد از ساعد نکنند که این در جمیع امراض رحم ردی ست بقراط گوید که اختناق رحم زنان حامله را عارض نشود و گفته عطاس حل اختناق الرحم کند و ابن ماسویه گفته که یکی از علاجات اختناق رحم بعد نوبت حجامت قطن ست که استیصال آن کند و یا نهادن محجمه زیر ناف که این جذب رحم باسفل کند جالینوس گوید که گاهی این مرض بندرت مردان را عارض گردد محمد زکریا گفته که چون انسان ببیند که تغیر التواء صعب کند و نفس او مفقود گردد آن همین باشد پس او مجامع کند و چنان دانم که او کان البسیار حادث شود و گویند که اگر باین ادویه افاقه نشود و در حلق او پر مرغ انداخته حرکت دهند که بهوش آید ابو منصور گوید که وقت هیجان مرض بر پستان محجمه بزرگ نهند و دوا را الکم با آب کرفس مطبوخ دهند و هر گاه وسوسه بدان هیجان کند بمقل و حرمل و علک الانباط اسباوی تبخیر نمایند و قی کنانند و بسیر که اسقیل غرغره فرمایند و جمر تا یکمثقال با آب عسل خورند و نخنکشت بخورانند و بعد تنقیه بروغن سپید انجیر یا بن مار الاصول و هندبیخ کرفس بیخ بادیان بیخ اذخر برنجاسف انیسون مصطکی حلبه خارخسک جوشانیده استعمال کنند انطاکی گوید که در حال نوبت حلتیت ببویانند و از چیزهائی که آنرا نافع بود خوردن ارز و شستن در آب و ست و کندا سداب و تخم خردل و حمول زباد و بخور رحمو بزد و گویند که چون وقت جماع زن بالای مرد برآید از اختناق صحت یابد و از تدابیر یکه از ان خلاص گردانند گهواره است و جلوس بر شکل کرسی و نزول از نردبان و امثال آن و از آنچه زن را درین مرض اندازد جماع بلاملاعبت و اخراج ذکر قبل از انقضای شهوت زن ست و هر کسیکه اراده خلاصی ازین مرض نماید لازم ایارج کبار و مثرودیطوس و دوا المسک باجابت مولف اقتباس مینویسد که اگر از احتباس حیض باشد در حالت عروض مرض دست و پا را از نوار محکم بر بندند و کوهای بدبا نند مشعل خاموش کرده پیش بینی دارند و کندا ابوی زفت و قنه دهاد شیره بلوط الارض و جند سیاه بویانند و از شلشیعان شونیز فلفل سیاه خربق سیاه هریک سه ماشه عطسه آورند و بخور از ناخن و استخوان گاومیش و موی سر انسان نمایند و فرزجه از قنه و بورهٔ ارمنی و زیرهٔ کرمانی هر یک سه ماشه سازند و محجمه ناری زیر ناف نهادن عجیب الاثر ست و چون بهوش آید تیاسیری بر دارند گاهی در علاج احتباس حیض خواهد آمد و زنی را این مرض عارض شد تخلخله حلتیت و بارزد و جند سیاه و مقل ازرق هریک سه ماشه در آب صنوبر الارض سائیده استعمال کردم و بعد هفته باز عود کرد پس فصد صافن کرده مطبوخ مشکطرامشیع و ریوند خطائی و دیگر ادویه مسهل و حب غاریقون تنقیه کردم از ان از در ازحیض بسیار شد و صحت کلی یافت و اما در حالت احتباس ثانی استفراغ آن بجماع کردن شوهر او باید کرد و یا قابله را فرمایند که فتیله بمقدار

شش انگشت مضموم از بافته یا کاغذ ساخته بروغن قاوندی علوی نهان آلوده بملایمت تمام بگردانند تا دیر ایشان بیرون آورده تجدید فتیله دیگر نمایند فی الفور بهوش می آرد و کذا استعمال بخور کبریت و زرنیخ و زرال و سیر وغیره و بعد افاقه تنقیه بدن بحب سکبینج و لوغاذیا و اصطمحیقون نمایند بعده سبجر بینا بورق بندقه با یک اوقیه روغن بادام تلخ دهند و تجفیف و تقلیل منی کوشند باستعمال آبزنات وغیره و این آبزن نافع ست برگ پنبه باغی و فنجنکشت صحرائی و شبت و شنبلید و سرو و گز هر یک شش توله گل عاشقانه و بابونه و برگ و بیخ صد برگ هر یک هفت توله برگ کرونده نه توله تخم انجدان و اکلیل هر یک چهار توله مقل ازرق هفت و نیم توله حل کرده بکار برند بعضے از متاخرین بنویسند که در وقت نوبت ادویه گرم و غرغره آور چون ثمام و زنجبیل و فلفل بار و روغن زنبق آمیخته حمول سازند و درینوقت اگر جماع میسر آید نفع تمام دهد و آنزا که احتباس حیض سبب باشد فرفیون و فلفل حمول ساختن بغایت سودوار و و در حالت افاقه بهتر آنست که در هر هفته یکبار ایارجات دهند و یکروز در میان معجون سنجاح بکار برند و استحمام سودوار و در آب گوگرد نشستن مفید ست و این دوا نافع ست غاریقون یکدرم و یا نیم درم بدرار المسک یا بالعسل سرشته بخورند و این همه در انجا مفید ست که ماده غلیظ بود و بے حرارت باشد و نشان برودت پیدا بود و اما اگر حرارت بود دریصورت استعمال سخنات جائز نیست بلکه وقت افاقه فصد باسلیق کنند و بر ساق حجامت باشرط نمایند و بمطبوخ افتیمون تلیین طبع سازند و بر شکم سیری طبیخ شبت نوشانیده قی آورند و ادویه بارد و مقلل منی و کاسر شهوت مثل شربت نیلوفر و شیره خرفه بنوشانند و در وقت نوبت کافور و صندل و نیلوفر ببویانند و اگر این مرض زنان حامله را افتد پس اگر ایام وضع نزدیک باشد توقف کنند که بعد تولد بچه خود بخود زائل خواهد شد و اگر ایام وضع دور باشد بتلطیف غذا و مالش بروغنها بسند کنند مع مراعات مزاج در حرارت و برودت و در حالت نوبت حبس اطراف و شمومات و جز آن که جنین را مضر نباشد قناعت ورزند و گلقند در حالت افاقت نفع تمام دارد که هم حافظ جنین ست و هم دافع مرض و آنجا که غلبه خون مفرط باشد و نوبت مرض زود زود شود فصد توان کرد و مسهل خفیف توان داد خاصه که حمل از ماه سوم گذشته باشد و بماه هفتم نرسیده و غذا درین مرض بحسب مزاج بکار برند مثلاً اگر حرارت غالب باشد قلیه کدو و اسفاناخ و کھچڑی ماش بتقشیر و برنج مناسب است و اگر برودت غالب باشد گوشت کبک و گنجشک و تیهو و دراج بزیره و دارچینی موافق و گویند که این حب مفید اختناق رحم ست تخم حنظل دو ثلث درم سقمونیا دو دانگ مصطکی سه دانگ جمله یک شربت ست

احتباس طمث

یعنی بند شدن حیض و عام ست که حیض مطلقاً موقوف شود یا اندک آید و یا دور او بطی گردد زیاده از دو ماه و بقول صاحب کامل حیض طبیعی زنان از سن ده سال و اکثر از چهارده سال شروع میشود و انقطاع او در بعضے در سن سی و شش سال و در بعضے بعد از آن تا شصت سال میگردد و زن خنثی را حیض نیاید و اما ایام ادرار حیض زن صحیحه کمتر آن دو سه روز ست و اکثر آن تا هفت روز و آنچه زیاده ازین آید طبیعی نباشد و بدن زن هنگام قرب نوبت حیض گران میشود و زنے که حیض او در اوقات بعیده آید آنرا اذیت شدید عارض شود و زمانه که میان هر دو دوره بود از بست روز زیاده بران تا دو ماه باشد و آنچه حادث او بعد ازین بود آن خارج از مجرای طبیعی باشد و آنرا احتباس الطمث گویند بالجمله احتباس حیض بر دو گونه است یکی آنکه سببش خاص در رحم باشد و آن سده ست و سده یا از اورام رحم و یا میلان مفرط آن و یا از رتق و زیادتی لحم و یا از اندمال قروح رحم و فساد فوهات عروق ظاهر آن و از انقلاب رحم و یا از عنق رحم و یا عقب اسقاط حمل و یا از رسیدن ضربه و سقطه بر رحم که افواه عروق را بند سازد و یا از حرارت مجفف مقبض در رحم و یا از برودت مکثف و این اکثر از کثرت شرب آب افتد و مودی بعقر گردد و یا از یبوست مکثف عارض رحم و یا از کثرت شحم و یا از غلظ خون بسبب برودت و یا بسبب کثرت مخالطت اخلاط غلیظه از جهه بدان باشد دوم آنکه بسبب مشارکت اعضای دیگر باشد و آن یا بسبب تپ یا سوء مزاج بارد یا یابس یا حار یابس یا بارد یابس یا بارد رطب و یا بارد با ماده بلغم یا سوداء باشد و یا بغیر ماده و یا بسبب فساد مزاج و استسقاء یا سده در جگر و در جمیع بدن و یا فربهی مفرط که حدث سده و بنابر تنگی گذرها از مزاحمت و یا بسبب لاغری بنابر تنگی از خشکی و باعث قلت خون از عدم اغذیه و تقلیل آن و یا از شدت قوت هاضمه و اگرچه غذا کثیر بود و عدم بقای فضله آن بهر حیض و یا از ضعف جگر

موجب قلت تولید خون و یا از کثرت استفراغات یا در یده فصد و صا استفراغ خون از رعاف یا بواسیر یا جراحت و غیر آن و یا از کثرت ریاضات محلل بغیر و امراض حاده و یا بسبب مرضی که در مقعده یا مقعد یا طحال وجز آن باشد الحاصل اکثر سبب این مرض سده میباشد و گاهی قلت خون و اسباب این هر دو نهایت که مذکور شد **غیبة الحیض** و تا بیان او بنویسند خون حیض که برای خروج بسوی رحم رود چون منفذ نیابد عود کند و چون تکرار این شود در بدن منتشر گردد و امراض بسیار پیدا کند و امراضیکه از احتباس حیض عارض شود از انجمله اختناق رحم ست و میلان رحم و اورام رحم حاره و صلابت و عقر و اورام احشا و امراض معده مثل ضعف هضم و سقوط اشتها و فساد آن و غثیان و تشنگی سخت و سوزش فم معده و امراض راس و عصب مثل صرع و صداع و مالیخولیا و فالج و امراض صدر مثل سرفه و ضیق النفس و اکثر امراض جگر مثل استسقا و غیر آن و بیان رنگ روی و سحنه متغیر شود و ایضاً عسر البول و احتباس آن و درد کمر و گردن عارض شود و بدن گران گردد و لاغر شود و قشعریرات و حمیات محرقه و درد چشم و گوش و بینی و خسلاج در کنج ران بهم رسد و گاهی کلام متعسر گردد و قلق و کرب عارض شود و گاهی جمیع بدن و قطن ورم کند و گاهی زنی که حیض او محتبس شود چون در مزاج قوی الخلقت باشد مشابه مرد گردد و موی او زیاده گردد و مثل ریش پدید آید و از او وحشت و غلیظ گردد و پس بمیرد و گاهی قبل موت حالی بهم رسد که با وے اور از حیض او ممکن نبود و پس واجبست که در علاج این مرض بسرعت کوشند تا از آفات دیگر مصئون باشند **طریق تشخیص** اسباب این مرض اولا از مریضه حال وجود مرضی از امراض مذکوره مثل ورم و میلان و رتق و انقلاب رحم و ضعف جگر یا سده آن یا مرضی سینه یا مقعد یا طحال بپرسند اگر اقرار یکے ازینها نماید سببش همان مرض باشد و الا حال تقدم حدوث قرحه رحم و یا اسقاط حمل و یا رسیدن ضربه و سقطه بر رحم و یا تقلیل غذا و یا کثرت استفراغ خون و یا کثرت ریاضت سوال کنند اگر تقدم یکے ازین اسباب بیان کند سببش همان باشد و اگر ازینهم نباشد پس دریافت نمایند اگر بطو و تفاوت نبض و کثرت بول و سفیدی و غلظ آن و بلغمیت براز و خواب گران و تیره و سفیدی رنگ بدن و ترهل آن و سبزی رگها و سردی آن و کثرت آب دهن بود سببش برودت یا غلظ خون باشد و اگر التهاب و تغیر رنگ و کرب و خفقان و ثقل عانه و انتفاخ عروق و جفاف رحم و دیگر علامات حرارت مدرک گردد سببش حرارت باشد و اگر هزال بدن و خلای عروق و خشکی فرج و رحم و دیگر آثار یبوست یافته شود سببش یبوست باشد و اگر باوجود نحافت بدن ضعف و زردی رنگ و تقدم اسباب قلت خون معلوم شود سببش قلت خون باشد و اگر زن بسیار فربه بود سببش فربهی مفرط باشد **علاج** آنچه از مرضی دیگر باشد علاج آن مرض نمایند بدانچه در باب هر یک مسطور ست و بازاله سبب دیگر بپردازند و اگر از برودت و غلظ خون و فربهی مفرط بود ماء الاصول و ادویه مدره حاره دهند و این مطبوخ معمول ست پوست ثمر خیار شنبر منکطر الشیح پرسیاوشان قند سیاه کشته در آب جوشانیده صاف نموده بنوشانند و نوشیدن مدرات دیگر نافع بود و قرص مر در تسخین رحم قوی ترست و ماده فلیفطر الیقی و مسهل بلغم و حب ایارج خارج نمایند و رگ صافن و مابض کشایند و ملطفات استعمال کنند و مطبوخ ادویه ملطفه مثل شبت و مرزنجوش و پودینه و سداب و بابونه و اکلیل الملک و صعتر آبزن سازند و اگر سبب حرارت باشد مدرات بارده و شیره خرفه با شربت بزوری بارد سود دارد و نیز شیر خشت و سماق و نبات و مغز تخم کدو و خیارین و بادیان کوفته بعسل سرشته تخم مرغ فرزجه سازند و حقنه و زیر بردارند و اگر سبب یبوست باشد مرطبات استعمال نمایند و ماء الجبن و عرق شیر لحم المرطب ست و اگر سببش قلت خون باشد اغذیه جیده الکیموس چون بیضه نیمبرشت و شوربا و گوشت مرغ فربه و گوشت بره غاله خورانند و شیر و شیرینی بیشتر دهند و در عیش و عشرت مشغول دارند و خواب و راحت و سکون اختیار نمایند و حمام مرطب فرمایند **ذکر ادویه مفرده و مرکبه یونانیه** که مدر حیض اند گزر دشتی شربا و حمولا و کذا پنج عدد تخم بید انجیر باریک سائیده در شب بر ناف ضماد کردن و کذا شرب سرکه و ثمر فاوانیا و کذا خوردن قفر الیهود و جند بیدستر مساوی دو درم و کذا شراب کهنه و جند بیدستر و کذا شرب و حمول کبابه باریک سوده بشراب یکساله سرشته و کذا فرزجه مغز جوز سوخته بشراب سرشته و کذا جند بیدستر نیم درم بود دیه نیمی یکدرم بعد تنقیه بدن از مسهل خوردن هر واحد را از ادرار حیض مجرب سویدی و غیره است **و اکل** سقنقور و لقلق خند قوقا و کرنب و لوبیا سرخ و شلغم و نخود و سرخ یا سفید و حب الصنوبر کبار و حب البلسم و جرجیر و **شرب** کرویا و کذا حلتیت بمرو فلفل و کذا تخم ترنج دو درم و کذا نقوع کنجد مع پوست

وکذا او دو درم روغن بید انجیر بماء العسل وکذا مثقال تخم حنا وکذا اسندروس بماء العسل وکذا طبیخ برگ طرفا و شمر **حمول** کاشم از یکدرم تا دو درم وکذا اغاریقون یکمثقال وکذا ابهل یکدرم وکذا فو وکذا سنبل رومی وکذا اصبعه سائله وکذا آب حندقوقا وکذا پوست بیخ کبر و تخم و برگ آن وکذا ترمس تلخ معسل وکذا اسپیسالیوس وکذا نمام و تخم او وکذا تخم انجدان وکذا روغن بادام تلخ وکذا اشق جلی و رومی وکذا زرنباد وکذا کمافیطوس وکذا کمازریوس وکذا مرزنجوش وکذا طبیخ کرنب و تخم او وکذا تخم گندنا وکذا تخم شلجم وکذا اغافث وکذا قصب الذریره تنها و معسل و کرفس وکذا سورنجان وکذا جنطیانا وکذا اکرسنه معسل وکذا ترنجبین وکذا فراسیون و ایرسا وکذا نفط سفید وکذا الاجور و غیر مغسول وکذا منفر حب المحلب وکذا مر تنها و سداب یا بدارچینی یا بترمس تلخ وکذا بندق هندی وکذا اسافج هندی وکذا پیاز بریان وکذا عصاره عنصل وکذا عنصل بریان بعسل وکذا خولنجان و **حمول** آب اطراف آزاد درخت وکذا اظفار الطیب وکذا بادام تلخ وکذا زوفای رطب بزبده اکلیل الملک وکذا حلزون خرد یا صدف مع لحم او کوفته وکذا آب کرنب با آرد شلیم وکذا ارشیشعان وکذا فلفل سیاه و سداب و ترمس تلخ آمیخته و بخور راسن و فو و میعه سائله و فتنه و نانخواه و شکاعی اشج و حلزون با قمه و بیخ سوسن هر سه کوفته و تخم گندنا و قسط و قفر الیهود و شیح ارمنی و **جلوس** و طبیخ فو و ترمس تلخ و حماما و برگ و شاخ سیر و لوبیا و کنجد و درخت آن و شلجم و بادرنجبویه و قصب الذریره و نبات خیری زرد یا گل او و بادروج و ترب و دارشنه و حشا و قیصوم بمقدار صالح بر عانه وکذا مقل وکذا سنجاسف وکذا اکرسنه وکذا شاخ گوزن سوخته بر پستان و عانه هر دو احد بدر حیض ست و باقی ادویه مفرده در اقوال حکما خواهد آمد **آبزن** که در حیض ست پودینه خشک سداب شکاعی اشج قنطوریون سنبل الطیب مرزنجوش ابهل هر یک بیست درم کوفتنی را کوفته در آب جوشانیده تا ناف بنشانند **بخور** که جهت دفع احتباس حیض نافع ست مشک زعفران هر یک ربع جزو عنبر اشهب نیم جزو تخم حنظل شونیز کندش میعه علک البطم هر یک جزوی بروغن زیتون یا زنبق سرشته بنادق سازند و بر آتش انداخته بخور کنانند و **ایضاً** مدر حیض و مسقط جنین ست پوست فلوس خیار شنبر دو تولہ زیره کرمانی سه ماشه تخم خربزه شش ماشه افسنتین چار ماشه شاهتره شش ماشه جوشانیده گلقند سه تولہ داخل کرده بدهند **ایضاً** گل خطمی تخم شبت شکاعی اشج پرسیاوشان عنب الثعلب هر یک پنج ماشه جوشانیده جواکهار دو ماشه سوده پاشیده بدهند **دیگر** جوزه کپاس نه ماشه پوست سیاه فلوس خیار شنبر سه تولہ بیخ بادیان شش ماشه بیخ فی نه ماشه تخم خربزه دو تولہ خار خسک نه ماشه در عرق شاهتره و عرق عنب الثعلب شب تر کرده صبح جوشانیده صاف کرده شربت بزوری معتدل آمیخته بنوشانند دافع درد و مدر حیض ست **ایضاً** اصل السوس خطمی بادیان هر یک چار ماشه انجیر زرد سه عدد جوشانیده شهد یکتوله و اگر خواهند اسطوخودوس چار ماشه افزایند **دیگر** اسطوخودوس اصل السوس بنفشه پرسیاوشان دارچینی مرچ ترکی هر یک چار ماشه جوشانیده با نبات بدهند **ایضاً** پوست خیار شنبر دو تولہ بیخ کاسنی بیخ بادیان تخم خربزه هر یک شش ماشه بادیان تخم کرفس فوة الصبغ هر یک چار ماشه جوشانیده بنوشند **ایضاً** تخم کاسنی نه ماشه دوقو تخم مر فوة الصبغ هر یک چار ماشه تخم خیارین عنب الثعلب هر یک شش ماشه جوشانیده بدهند **ایضاً** که مدر قویست نانخواه بادیان مرچ ترکی هر یک چار ماشه جوشانیده شکر سرخ چار تولہ **ایضاً** بادیان چهار ماشه انجیر زرد سه دانه شاهتره قصب الذریره تخم کاسنی هر یک شش ماشه ریوند چینی سه ماشه جوشانیده شکر سرخ دو تولہ **ایضاً** مطبوخ قرطم که مائل باعتدال و مدر حیض ست حب قرطم بادیان گاوزبان تخم خربزه مساوی نیمکوفته قدر هفت درم از مجموع در یک نیم رطل آب شب تر کنند و صباح بجوشانند هر گاه نیم رطل بماند صاف کرده بشکر شیرین ساخته بنوشند **حب** که ادرار طمث کند حب الغار یکجزو سائیده با قند نیم جزو سرشته حب ها بندند و یکمثقال تا دو درم بماء العسل بدهند **دیگر** مقل و مر و ابهل حنا و حب ساخته سه درم بخورند بچه مرده نیز بیرون آرد و **دیگر** جند بید ستر نیم درم بیخ سوسن کبود دو مثقال آب پودینه دو قاشق عسل هفت مثقال بدو دفعه استعمال نمایند حیض براند **دیگر** سعد فوه اسارون سلیخه دارچینی افسنتین شکاعی اشج کوفته بیخته دو مثقال با آب فوه بدهند **ایضاً** اسارون یکدرم سداب نیم درم بادیان دو درم او سا تخم پنج درم عسل ده درم بجوشانند و صاف کرده سه روز متواتر بخورند و سه روز موقوف داشته باز بخورند همین دستور چند مرتبه بعمل آرند و خوردن دوا را الکم

با سکنجبین بزوری بعد فصد صافن نیز ادرار حیض نماید و حمول تخم انجره و مرو شرب ابهل بعسل بر ادامت ادرار حیض منقطع مجرب ست و دوائیکه برای ادرار حیض قوی ست مشکطرامشیع ابهل فوه هر یک یکجزو تخم کرفس بادیان فوفلا قنه سکبینج جاوشیر مصطکی هر یک نیم جزو همه را جمع نموده یک مثقال با نبیذ و دران ترمس و لوبیای سرخ جوشانیده باشند عسل داخل کرده بخورند **شیاف** که مدر حیض ست ابهل مشکطرامشیع سداب هر یک یکدرم بوره خشک نیم درم پنیر مایه خرگوش ربع درم کوفته بیخته شیاف ساخته بردارند **فرزجه** مدر حیض جاوشیر کندش هر یک دو ماشه میعه سائله اظفار الطیب عود صلیب هر یک سه ماشه فرزجه سازند و بروغن گل چرب کرده بردارند **ایضاً** که مجرب ست سداب مرصاف ابهل بادیان تخم مورد مساوی بزهره گاو فرزجه سازند **قرص** که در مزاج گرم حیض بکشاید مغز تخم خیارین و از مغز تخم خیار بادرنگ مغز تخم خربزه هر یک پنج درم روناس مشکطرامشیع و قوسلیخه هر یک دو درم قرص سازند **مطبوخ** برای احتباس حیض که از ریح و اخلاط غلیظه باشد بعد فصد صافنین و استعمال آبزن بگیرند پوست خیارشنبر پوست جوز هر یک سه توله فوه ریوند چینی بنفشه ابهل ترمس خار خسک تخم قرطم تخم خربزه مشکطرامشیع عنب الثعلب تخم کرفس هر یک هفت ماشه در عرق خار خسک و مکوه هر یک پاو سیر جوشانیده شربت دینار سه توله داخل کرده بنوشند و اگر ازین نکشاید تنقیه بایارجات کبار نمایند و بعد تنقیه سفوف از پوست خیارشنبر سه درم نبات برابر آن با مطبوخ لوبیا دهند **ایضاً** برای احتباس طمث که با سوداویت مزاج بود گاوزبان شاهتره بادیان انیسون تخم کشوث تخم کرفس حلبه خسکدانه مشکطرامشیع مغز خستهٔ آلو بالو اصل السوس بیخ بادیان بیخ کاسنی عنب الثعلب خار خسک پرسیاوشان هر یک چهار ماشه جوشانیده صاف نموده سکنجبین افتیمونی دو توله اضافه نموده بدهند بعد دو روز کمافیطوس کماذریوس حاشا هر یک چهار ماشه مغز فلوس خیارشنبر ترنجبین هر یک پنج توله روغن بادام شش ماشه اضافه نمایند روز چهارم حب لاجورد شش ماشه سوده بروغن بادام چرب کرده بجوارش کمونی سرشته حب سازند و بورق نقره پیچیده در آخر شب فرو برند و عقب آن نبات سفید سه توله بگلاب و عرق بید مشک حل نموده گرم کرده چون قهوه بنوشند و صبح بنفشه گل سرخ هر یک چهار ماشه سنای مکی نه ماشه گاوزبان شاهتره بادرنجبویه اسطوخودوس بسفایج قنطوریون دقیق حلبه خسکدانه مشکطرامشیع عنب الثعلب پرسیاوشان زوفای خشک بیخ کاسنی اصل السوس بیخ بادیان تخم خیارین تخم کاسنی تخم خربزه گل نیلوفر هر یک دو ماشه هلیلجات ثلاثه هر یک سه ماشه تمر هندی توله زرشک چهار ماشه عناب پنج دانه سپستان نه دانه جوشانیده صاف نموده ترنجبین مغز فلوس خیارشنبر هر یک پنج توله گلقند چار توله روغن بادام چار ماشه ریوند چینی سه ماشه سرد اروغن نموده بنوشند روز پنجم آمله مربی بگلاب شسته کشنیز مقشر طباشیر یک یک ماشه سوده آمیخته بورق نقره پیچیده تناول نمایند بالایش لعاب اسپغول شیرهٔ تخم خرفه شیرهٔ دانه هیل هر یک چهار ماشه شربت آلو بالو یکنیم توله بعرق بید مشک گلاب داخل کرده بنوشند باز در روز ششم نسخهٔ روز هفتم نسخهٔ اول و روز سوم و شب هشتم نسخهٔ شب چهارم و روز نهم نسخهٔ روز پنجم دهند و دیگر اگر احتباس حیض مزمن بسبب حرارت جگر بود که برحم رسیده باشد و فصل صیف و مریضه صفراوی مزاج بود خار خسک شاهتره هر یک شش ماشه گل نیلوفر چار ماشه آلو بخارا هفت دانه جوشانیده سکنجبین ساده دو توله داخل کرده دهند روز دوم شیرهٔ تخم کاسنی افزایند باز قرص [illegible] صغیر سوده پاشیده افزایند و دیگر اگر حبس حیض با درد شکم بود تخم کشوث زیرهٔ سفید مشکطرامشیع هر یک چار ماشه خیارین کوفته شش ماشه جوشانیده نبات دو توله دهند باز اگر قبض هم باشد سنای مکی پنج ماشه تربد سفید چار ماشه زنجبیل یک ماشه سوده بگلقند دو توله سرشته همراه عرق بادیان و گلاب دهند و اگر با صلابت رحم باشد اول چند روز شربت اصول باز مسهل بدستور دهند بعده شیر شتر تجویز کنند و دیگر اگر احتباس با تپ مزمن بود اول مسهل و رماد القرع و فصد صافن وغیره تدابیر کنند باز اگر اندکی جاری شده تپ آید زرشک منقی هفت ماشه شب در عرقیات ده توله گرم کرده خیسانیده صبح خام مالیده صاف کرده شربت بزوری بارده دو توله داخل کرده دهند **ایضاً** برای ادرار حیض ابهل سه ماشه مشکطرامشیع چار ماشه خار خسک تخم خربزه هر یک شش ماشه بعرق شاهتره و عرق عنب الثعلب جوشانیده شربت بزوری بارد دو توله داخل کرده بدهند باز دو قوا اصل السوس هر یک چار ماشه خیارین کوفته شش ماشه شیرهٔ تخم تربز چار ماشه افزایند **ایضاً** مویز منقی ده دانه گل خطمی سه ماشه پرسیاوشان بادیان هر یک چهار ماشه جوشانیده گلقند سه توله دهند باز نوره اصبغ اسطوخودوس یک چار ماشه

تخم خربزه شش ماشه افزایند یا سنای مکی نه ماشه افزایند و آخر روز اطریفل صغیر یکتوله عرق بادیان ده توله دهند و اگر عرق بادیان عرق نانخواه و عرق عنب الثعلب هر یک نیم پاؤ شربت بزوری چار سه توله آمیخته یک هفته بنوشند نیز ادرار حیض کند و علاوه ازین از مرکبات قرص ابهل و معجون ابهل و شربت بزوری و شربت کشوث و شربت جعده و شربت برنجاسف و شربت سلیخه و نقوع بزور هر واحد مدر حیض ست و کل ادویه مفرده و مرکبه مسهله که ادرار حیض کنند با طرنگ جوشانیده با قند سیاه بنوشند و یا مغز تخم بید انجیر بکوبند و قریب ایام حیض هر روز بخورند حیض بفراغت آید دیگر برگ گل پنبه باغی که نرمه گویند نیم پاؤ در یکسیر آب بجوشانند چون بچهارم حصه رسد صاف کرده چهار دام قند سیاه آمیخته بنوشند حیض براند دیگر سبوس اجواین پنج ماشه تلسپه در نیم پاؤ آب تر کرده قند سیاه کهنه یا شهد یکتوله افزوده بنوشند و سیتا ہبلاے ادرار حیض مجرب نوشته اند دیگر در بیاض استاد مرحوم سطر درست که بیر بهوٹی بر تمام بهوجالند بعده زن را بدهند تا ببوید در حال حیض جاری شود دیگر تخم ترب یا تخم زردک یا اجواین یک کف بخورند و چند روز مداومت نمایند حیض بکشاید و همچنین پوست پنبه که در میان او پنبه میباشد جوشانیده تا سه روز بنوشند دیگر پوست درخت نیب کهنه کوفته دو توله زنجبیل نیم کوفته چهار ماشه قند سیاه دو توله در یک نیم پاؤ آب بجوشانند هرگاه نیم پاؤ آب بماند صاف نموده بنوشند ادرار حیض کند و کذا کنجد سیاه گوکهرو هر واحد توله شب در آب تر نموده صبح شیره برآورده بقدرے شکر شیرین کرده نوشیدن دیگر تخم ترب حلبه تخم زردک مساوی کوفته بیخته کف دست با آب نیمگرم بنوشند و بعضے مجیٹه سوده میدهند **ایضاً** فتیله حیض بفراغت آرد قند سیاه و اندک روغن زرد در ظرفے بر آتش گذارند تا فتیله توان بست پس قدرے بهروزه خشک سائیده آمیخته فتیله ساخته در فم رحم رسانند و بخور نکهه و کذا گنده بهروزه در زیر زن چند بار حیض براند و اینکه حیض براند پودینه خشک صعتر پودینه هر واحد چهار ماشه با طرنگ پنج ماشه اجواین ساده شش ماشه پوست اخروٹ تخم خربزه هر یک توله بادیان نیمکوفته نه ماشه تخم سویه چار ماشه جوشانیده صاف نموده شکر سواری چار توله حل کرده بنوشند **ایضاً** مطبوخ که حیض بسته بکشاید لوبیای سرخ مجیٹه تخم میتهی تخم گاجر تخم سویه تخم ترب اجواین بادیان برگ سداب درمنه ترکی مساوی قند سیاه کهنه قدری جوش داده بنوشند **ایضاً** که اسقاط حمل نیز کند پوست اخروٹ تخم ترب پوست بهیلی املتاس منهراج باہی برنگ نیمکوفته حلبه مساوے نه ماشه قند سیاه دو چند ادویه جوش داده بنوشند و بعضے کلونجی و پوست پنبه نیز مے افزایند **ایضاً** مدر قوی و مسقط جنین بادیان دو توله زنجبیل تخم شبت تخم زردک هر یک چهار توله تخم بادنجان اجواین هر یک دو توله جوشانیده قند سیاه چار دام آمیخته بنوشند **ایضاً** منقول از بیاض استادی مرحوم بیخ بانس تخم گزر هر یک بوزن دو فلوس تخم ترب بیخ بهانگ یک یک فلوس تخم سویه قند سیاه هر یک پنج فلوس همه را جوشانیده سه روز بدهند در ابتداے ایام حیض **ایضاً** که در هند براے احتباس طمث مروج ست بادیان تخم شبت تخم ترب تخم زردک تخم حلبه تخم ترا تیزک کلونجی باہی برنگ در ایام حیض تا سه روز جوشانیده بدهند دیگر گوگل دار فلفل چوک سنبل مغز تخم کدو تلخ برابر گرفته شیاف ساخته بردارند حیض براند **ایضاً** اسپند چوب کنجد سیاه جوشانیده بنوشند دیگر مجیٹه باہی برنگ مرچ کنکول هر یک ایکجز و اجمود بادیان دانه الایچی کلان ست بهروزه مصطگی هر یک نیم جزو سفوف کرده دو چند شهد آمیخته بقدر مناسب بنوشند **اقوال**

مهره مسیحی گوید که هرگاه احتباس حیض از ورم رحم یا میلان او باشد اولاً ابتدا باصلاح آن نمایند و اگر احتباس او از انضمام افواه عروق بسبب برودت باشد ادویه مثل سلیخه و اسارون و قسط و سنبل و حماما و حب بلسان و زعفران و دارچینی و فقاح اذخر استعمال کنند و اگر بسبب غلظ خون و سردی او قوی شدید بود در ادرار او استعمال این چیزها کفایت نکند جز آنکه اولاً تلطیف تدبیر و تنقیه بدن از اخلاط غلیظه نمایند بعد ازان ادویه ملطف و مفتح بنوشند و اگر احتباس حیض از فرط فربهی باشد باید که استفراغات و ریاضت و تعدیل اغذیه ملطفه و حقنه‌های حاده با ضمادات ملطفه و حمولات جاذب خون حیض استعمال کنند و اگر احتباس خون حیض از لاغری بسبب امراض مقلله باشد بعد زوال مرض استحمام با آب شیرین دلکش بروغنهاے ملین و طعام کثیر الغذا و عیش و راحت و فرزجات ملینه معمول از مغها و شحوم استعمال باید کرد و اگر احتباس حیض بسبب رعاف

[illegible]

ادویه مدر حیض

وانفجار خون از موضع دیگر باشد جذب خون بسوی اسفل بوضع محاجم بر ساقین بالای کعبین کنند و فصد فوق کعب نمایند و ادویه مدر حیض دهند و آن
فرفیون و افتیمون و جند بیدستر و فلفل و انیسون و خردل و فطراسالیون و حرف و شونیز و پودینهٔ جبلی و پودینهٔ نهری و سیر صحرائی و وج و اسارون
و بیخ سوسن آسمانجونی و سعد و فقاح اذخر و سنبل و سلیخه و دارچینی و مو و مر و اسن و مشکطرامشیع و اشق و سکبینج است و بالجمله جمیع آنچه مفتح سدد و مدر بول
و ملطف اخلاط غلیظه بود آنچه حیض را براند چون بنوشند یا حمول بصوف نمایند یا بدان ضماد کنند و این دوا حیض فرود آرد لوبیای سرخ حلبه هر واحد
یکمشت انیسون پنج درم سداب خشک سه درم فوه پنج درم در سه رطل آب بجوشانند تا یکرطل باقی ماند صاف کرده ثلث رطل نیمگرم بدهند دیگر
لوبیا یکمشت کاشم ده درم تخم سپند پنج درم فطراسالیون هفت درم در شش رطل آب بجوشانند تا آنکه یکرطل بماند صاف کرده سی درم از آن با یکدرم
وجمر تا بدهند دیگر که تنقیه حیض کند فوه دو جزو لوبیا یکنیم جزو هر دو را بپزند تا مهرا شود و بعده آب او بقدر یک سکرجه گرفته و عصارهٔ سداب تر نیم
سکرجه و روغن یاسمین پنج درم آمیخته بنوشانند دیگر که رحم را گرم کند و حیض فرود آرد افتیمون فرفیون انیسون غاریقون فلفل دوقو فطراسالیون
مساوی کوفته بعسل سرشته دو درم بمطبوخ تمر و وج بدهند دیگر جوز با سداب بسایند و بخورد صرف بر نهار بمقدار پنج درم بدهند دیگر پودینهٔ کوهی سوده بشراب
مقدار ملعقه بطلاء ممزوج بعد استحمام بدهند دیگر جند بیدستر سوده با آب انیسون و فطراسالیون بدهند دیگر حلتیت یکدرم بشراب عسل یا بماء العسل
بدهند دیگر فرفیون فطراسالیون مساوی از نیم درم تا یکدرم با آب طبیخ اسارون بدهند دیگر شونیز یکدرم خردل نیم درم کوفته بیخته با طلاء
ممزوج بدهند دیگر جاوشیر افسنتین هر واحد یکدرم بمخیر بدهند دیگر سلیخه قسط مساوی کوفته بیخته دو درم بشراب بدهند دیگر که بقوت ادرار کند
سلیخه سوده یکمثقال با آب فوه بخورند دیگر جند بیدستر نیم درم با آب پودینهٔ نهری دو دانق بخورانند دیگر بیخ فاوانیا یکمثقال بماء العسل مطبوخ بدهند
مطبوخ نافع در حیض تخم شبت پنج درم پودینهٔ نهری یکدرم افسنتین سنبل الطیب هر واحد سه درم در چهار رطل آب بجوشانند تا آنکه یکرطل بماند
صاف نموده هر روز ثلث رطل با عسل سفید یکوقیه آمیخته نیمگرم بنوشند دیگر زراوند طویل پنج درم اصل شبت ده درم انیسون چهار درم کوفته بیخته
بعسل سرشته بمقدار حاجت بدهند دیگر پوست بیخ توت ده درم تخم گزر هفت درم تخم کرفس بادیان هر واحد پنج درم نانخواه سه درم بجوشانیده
آب او بعسل بدهند فرزجه که خون حیض بگشاید جند بیدستر شکاعی هر دو بروغن بان سرشته در صوف آلوده حمول کنند دیگر خربق سیاه پنج
حنظل کندش مساوی کوفته بیخته بزهرهٔ نرگاو یا آب سداب سرشته در صوفیکه بروغن بلسان تر کرده باشند آلوده بردارند دیگر مر پودینه هر واحد
چهار درم سداب شونیز هر واحد دو درم انجیر در سکنجبین مطبوخ تر کرده هشت درم سائیده ببیشند و شیافات دراز ساخته استعمال کنند دیگر حلتیت
افسنتین سکبینج ترمس سداب تر مساوی انجیر در سکنجبین مطبوخ تر کرده بمقدار شستن ادویه آمیخته شیاف سازند و بحمل آرند دیگر خربق سیاه
عصارهٔ افسنتین هر واحد دو درم چهار درم اشق یکدرم سائیده بزهرهٔ نرگاو سرشته و اگر بدست نیاید خشک آنرا در شراب تر کرده شیاف دراز سازند
استعمال نمایند دیگر عصارهٔ قثاء الحمار مرزیره سیاه مساوی در زهرهٔ نرگاو یا آب پیاز یا آب گندنا سرشته استعمال کنند دیگر سداب تازه تخم حنظل افسنتین
مساوی سائیده بمرارهٔ نرگاو و یا آب مذکور سرشته بحمل آرند دیگر که تفتیح رحم منضم نماید بان سداب خشک بورق برگ حنظل و تخم او شونیز مر جاوشیر هر وزنه
مقل هر واحد دو درم زهرهٔ شبوط زهرهٔ نرگاو هر یک چهار درم ادویه خشک را کوفته بیخته و صموغ را در سکنجبین گداخته با هم سرشته بصوف بردارند دیگر
که تفتیح دهن رگها و سدد ورزش کند و حیض فرود آرد تخم حنظل افسنتین شونیز اسارون کندش وج عاقرقرحا پودینهٔ کوهی بیخ سوسن آسمانجونی سداب خشک
فلفل هر واحد دو درم اشق مر مقل حلتیت هر وزنه هر واحد یکدرم زهرهٔ شبوط زهرهٔ گاو آب پیاز آب بادیان هر واحد بمقدار ادویه خشک را
سائیده دیگر اجزاء حل کرده و علک البطم سه درم بعسل گداخته ادویه آمیزند و بصوف استعمال کنند دیگر دارچینی [illegible] با هر وزنه ببیشند و در صوف
که بروغن ناردین تر کرده باشند آلوده بردارند دیگر که حیض را بقوت فرود آرد مر پودینهٔ کوهی هر واحد چهار درم [illegible] بست درم سداب تازه چهل درم
اسپند پنج درم کوفته بزهرهٔ نرگاو سرشته استعمال نمایند دیگر زهرهٔ نرگاو شونیز هر واحد دو ثلث درم فرفیون [illegible] جاوشیر هر واحد سه درم افتیمون استعمال

ودیگر عصارهٔ قثاء الحمار بقدر قیراط بزهرهٔ گاو آمیخته استعمال نمایند و دیگر برای زنی که حیض او بند شود و گمان حمل آن گردد پس اگر حامله باشد جنین را نفع کند و اگر حامله نباشد حیض را فرود آرد و جند بیدستر انیسون تخم کرفس هر واحد یک درم کوفته بیخته با شراب ممزوج بنوشانند و چون جاوشیر و کست برشت و اظفار الطیب و عود و میعهٔ خشک بخور سازند حیض را فرود آرد و گاهی تکمید مینمایند بطبیخ شبت و بابونه و اذخر و مرزنجوش و سلیخه و قسط و اکلیل الملک و کرنب و کندنا و سداب و پودینه و شونیز و کرفس و صعتر و حاشا و قیصوم و قردمانا باید که مریضه را درین طبیخ بنشانند و گرم گرم در ابریق انداخته سر او بسته سر انبوبه نزد فرج بدارند بنوعی که بخار آب در فرج داخل شود و سرد نگردد بوعلی مینویسد که آنچه متعلق بتسخین و تبرید و تولید خون و ترطیب بدن است و علاج اورام و علاج رتق و مانند آن از اصول مذکوره معلوم است و احتباس حیض حادث از قسم رتق لاعلاج و از انسداد دهن رگها بسبب التحام قروح مایوس العلاج است و علاج آنها اخراج خون است تا کثرت ننماید و تنقیهٔ بدن و استعمال ریاضت و اسهال ذکر معالجات مدر حیض سکنجبین داوا است که تحریک خون بسوی رحم نماید و آنرا در مسام نافذ گرداند و مسام را بکشاید و آنچه نیز ادویه مفردات و الفاظ در قرابادین ذکر کرده ایم و درینجا ارادهٔ ذکر تدابیر و مداواتی که لائق تر باین مکان است مینمائیم و تدبیر درین تحریک خون بقوت بسوی حیض است و آنچه این عمل کند فصد رگ صافن و رگ ابطی عقب و فصد رگ مانند او است و مابض از ان قوی تر بود و حجامت بر ساق و کعب خصوصا در زنان فربه موافق تر است و گاهی بتکرار فصد صافن از پای دوم احتیاج شود و ادامت بستن اعضای سافله و کذالک ترک آن و چند روز بعد از ان استعمال ادویه مفتح مسام و مسهل رطوبات از جهت اگر سبب آن رطوبت باشد لیکن اول استعمال ادویه خاص با دار را و اینها ملطف خون مفتح سده اند بعضی از ان شربتها اند مثل پودینه و طبیخ او و ماء العسل و پاشویه او و بخار ماء العسل و ابهل ازین قوی تر است و شکاع اشنه سخت قوی است و دارچینی و ایارج فیقرا و سکبینج و جاوشیر و تخم او و جند بیدستر و قردمانا و طبیخ او و سعتر و طبیخ استعمال و طبیخ لوبیای سرخ و محروث و انشتر غار و تخم مرزنجوش و بعضی از ان حمولات اند مثل خربق سفید و تخم حنظل و میعهٔ سائله و قنطوریون و صمغ زیتون رومی و جاوشیر و جند بیدستر و حلتیت و سکبینج و قردمانا و عصارهٔ افسنتین و گاهی فرفیون سوده با پنبه حمول کنند و بران زمانی اندک تقطیر ادرار حیض نمایند و این حمول جید الاثر است مر و پودینه هر واحد چهار درم ابهل هشت درم سداب خشک ده درم بوره ارمنی بیست درم بزهرهٔ گاو سرشته از ان فرزجه سازند و ایضا بگیرند جند بیدستر و مر و مشک و به روغن بان بلوط ساخته بردارند و حمول روغن اقحوان در طمث است و آب شقائق و نسرین ایضا مستعمل فارسی و عاقرقرحا و شونیز و سداب رطب و فرفیون مساوی باریک سائیده با زهرهٔ گاو سرشته در حرف صوف کرده در روغن زنبق تر کرده باشند نهاده در داخل رحم حمول کنند و بعضی از ان ضمادات و کمادات اند و تکمید بادویه مدر حیض است و بعضی از ان بخورات اند مثل حنظل تنها که این را فی الفور کنند و همچنین جاوشیر و حلتیت و سکبینج و قردمانا و بعضی از ان آبزنات اند از آبهایکه اندران ملطفات مدر حیض مثل پودینه و سداب و شکاع افسنتین و مانند آن جوشانیده باشند صاحب کامل گوید که اگر احتباس بسبب ورم رحم یا التوای رحم باشد علاج آن نمایند و اگر بسبب غلظ خون یا سده حادث از خلط غلیظ یا از برودت یا ضیق عروق باشد مداوا او بدانچه مسخن و ملطف و مفتح سده و مرقق خون باشد باید کرد مثل آنکه تخم کرفس و انیسون و بادیان و پودینه کوهی و نهری باریک سائیده اندک از ان با ماء العسل یا آب نخود سیاه بخورانند و اگر این ادویه جوشانیده آب او با ماء العسل یا آب نخود سیاه و ترنگبین بدهند باندک شکاع افسنتین در ان جوشانیده باشند بنوشانند نفع بخشد و زنان را در آبزن که اندران آب آن کرفس و بادیان و بابونه و سداب و برنجاسف و ابهل و پودینه و مانند آن جوشانیده باشند بنشانند و بر عانه و ناف بادویه کماد نمایند بهر آنکه بقراط گفته که درین بهر ادرار حیض منفعت عجیب است و این قول او است که تکمید بادویه جالب خون حیض کند و در مواضع کثیر نفع کند اگر آن در سر گرانی پیدا نکند و این ادویه سنبل و دارچینی و سلیخه و عود و بلسان و حب آن و بسباسه و جوز بوا و سنبل و قاقله و حماما و قسط و فقاح اذخر و مانند آنست چون این ادویه یا بعض او بگیرند و بکوبند کرده در ان مقدار آب که آنرا بپوشد جوشانند و در کیسهٔ صوف نهاده و تکمید رحم و عانه بدان نمایند و آن گرم باشد که این ادرار حیض نماید و اگر این فائده نکند این دوا استعمال نمایند بگیرند شکاع افسنتین و پوست بیخ سلیخه هر واحد مثقال تخم کرفس و بادیان انیسون هر یک سیاه هر واحد سکنجبین درم جند بیدستر ربع درم هر دو

نیم مثقال بار یک بسایند و قند را در آبیکه اندران ترمس و ابهل جوشانیده باشند حل سازند و همه را مخلوط کرده حب سازند و یکمثقال بر ناشتا بخورند و عقب او
آبیکه دران ترمس و لوبیای سرخ جوشانیده باشند اندک عسل حل کرده بنوشند و این سفوف آنرا نافع ست تخم کرفس بادیان انیسون تخم کرفس کوهی
فودنج مساوی بار یک سائیده دو درم بشراب کهنه بخورند و اگر دهند تا نیم مثقال در آب لوبیای سرخ و زیره مالیده بنوشند ادرار حیض کند و این حب دیگر
نیز بر حیض [illegible] هر واحد یکجزو ابهل و مشکطرامشیع هر واحد نیم جزو بار یک سائیده و با [illegible] سرشته حبها سازند شربت یکمثقال تا دو درم
و بالای آن ماء العسل بنوشند و این معجون ادرار حیض کند بگیرند قسط و ریوند چینی و [illegible] و حرمل و سلیخه و مشکطرامشیع هر واحد یکجزو ابهل نیم جزو همه را
سائیده با عسل کف گرفته بسرشند شربتی یکمثقال بآب لوبیای سرخ و این معجون دیگر آنرا نافع اسارون و مشکطرامشیع و ابهل هر واحد دو درم انیسون
و فطراسالیون و تخم کرفس و نانخواه و حرمل هر واحد سه درم [illegible] یکنیم درم سکبینج و اشق و جاوشیر هر واحد دو درم صموغ را بآب سداب و آب پودینه نهری
ترکنند و ادویه خشک را بار یک بسایند و همه را بعسل کف گرفته بسرشند شربتی از ان دو درم بشراب کهنه و اگر زن اندک میسوسن باشراب بخورد و اورا
حیض کند و با وجود این همه نگاه باید کرد پس اگر احتباس حیض از سده حادث از خلط غلیظ لزج باشد این ماء الاصول بدهند بگیرند پوست بیخ کرفس
پوست بیخ بادیان فقاح اذخر راسن قسط مشکطرامشیع هر واحد سه درم بیخ اذخر چهار درم مصطکی سنبل الطیب هر واحد یکنیم درم حماما دارچینی سلیخه حب
بلسان و عود آن هر واحد دو درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف کرده بهر روز چهل درم از ان با یکمثقال [illegible] تا یکدرم [illegible] و دو درم
تلخ بنوشند و اگر ازین فائده نشود حب منتن بدهند پس بعض ایارجات کبار و قوی تر در فصل اندرین باب ایارج لوغاذیا ست چون چهار درم از ان
با آب مطبوخ زیره سیاه و پودینه نهری و مشکطرامشیع آمیزند و باوجود اینکه ذکر کردیم فرزجات نافعه این استعمال کنند فرزجه نافع بگیرند آب سداب و آب پودینه
نهری و در ان صوف تر کرده ابهل و مشکطرامشیع و حرمل بار یک سوده آلوده نموده بردارد و دیگر بگیرند صوف و در آبیکه اندران افسنتین و ترمس و سداب
جوشانیده اندک قند و سفید [illegible] گداخته باشند آغشته بردارد و همچنین اگر مقل در [illegible] با آب سداب و پودینه بسایند و دران صوف تر کرده یا تنها
زراوند طویل ملوث سازند نافع بود و دیگر جند بیدستر نیم مثقال مشک دو حبه بر روغن زنبق حل کرده پاره صوف دران آلوده بردارند و دیگر مر
پودینه ابهل و سداب خشک هر واحد یکجزو پوست حنظل و کندش هر واحد نیم جزو همه را بار یک سائیده با آب پودینه یا آب سداب حل کرده بدان
صوف آلوده حمول کنند و دیگر بگیرند زهره گاو دو درم روغن بلسان حل کرده دران صوف فرو برده بردارند و اگر زهره گاو گرفته اندران پاره
صوف تر کرده و خربق سیاه و تخم حنظل و ترمس و ابهل و افسنتین بار یک سوده آلوده بردارند ادرار حیض نفع کند و اگر فقط جند بیدستر و مر و ابهل مساوی
بزهره گاو و آب سداب حل کرده بصوفه آلوده بردارند بسیار مجرب ست ادرار حیض کند بخور در طمث جاوشیر و کندش و غیره اجزا که در قول مسیحی گذشت
هر واحد یا جمیع آن بخور کنند بخو یکه مجمر زیر ظرف سوراخ دار نهند و عورت بران نشیند تا بخار آن برحم رسد و دیگر حرمل و شونیز و مقل و علک البطم
مساوی بنفط سرشته حبها مثل نخود سازند و وقت حاجت زیر آن بخور کنند و اگر حقنه های مخصوص این حقنه قبل نمایند نفع کند و ادرار حیض نماید
حقنه بیخ اذخر و فقاح اذخر و مشکطرامشیع و ابهل و ترمس سداب خشک و پودینه نهری هر واحد پنج درم همه را در دو رطل آب بپزند تا نیم رطل بماند
دران ربع رطل روغن سوسن و روغن ناردین هر واحد نیم اوقیه گرفته مشک و عنبر هر واحد نیم دانگ جند بیدستر و زعفران هر واحد یکدانگ
دران گداخته نیمگرم حقنه کنند که بسیار مجرب ست ادرار حیض نماید و اگر زن بر روغن بان و روغن خلوق با اندکی مشک و عنبر حقنه کند نفع کند و گاهی در احتباس
حیض ابزنه معمول از اشنان فارسی و عاقرقرحا و شونیز و ابهل بار یک سوده با آب سداب آمیخته بصوفه آلوده استعمال یابد و اگر این بر روغن یاسمین اندک
روغن ناردین آمیخته حقنه کنند نفع بخشد و باید که چیزی از حقنات و فرزجات بعد دخول حمام استعمال نکنند و گاهی در احتباس حیض فصد صافن
و حجامت بر ساقین لاسیما بر آنکه زنی که او را سبب احتباس طمث جریان خون از منخرین باشد نفع کند و اما آنجا که احتباس حیض بسبب امتلا قرحه بود
تند و دهن رگهای که از ان حیض جاری میشود و ازاله آن دشوار ست و آنچه استعمال او درین باب اولی بود فرزجات ملینه متخذ از شحوم ماکیان و لعاب تخم

کتان

ساق بترود روغن بنفشه و پیه خوک و مانند آنست وحقنه بدین اشیا پس علاج احتباس حیض چون از قبیل رحم باشد باین اشیا بود و اما هرگاه احتباس بسبب علت در جمیع بدن باشد مثل حمیات و حرارت مزاج یا بسبب علت در بعض اعضا مثل سده کبد یا علتے در معده یا در طحال یا در غیر آن از اعضا پس شفاے او بعلاج این امراض و استیصال آنها باشد بنحویکه در ابواب آنها مذکور شده و اما هرگاه احتباس حیض بسبب فربهی بدن مفرط باشد در علاج آن مهزلات بدن که در مقام او مذکور گردد استعمال نمایند مثل ریاضت قوی کثیر و روزه داشتن و تقلیل غذا و تلطیف آن و استعمال ادویه مسهل بلغم بعده ادویه مدر حیض از فرزجات و اضمده و حقنها و غیر آنها مثل حب جالی و ایلاقی نیز نوشند آنرا که سبب حبس حیض قلت خروج آن فربهی با فراط یا غلظ خون و سردی مزاج بود اول بدن را از ماده غلیظ لزجی و مسهل پاک کنند و بادویه مفتح ملطف کمک نمایند و خون را بسوی مجاری حیض کشند و طریق این بعد تنقیه فصد صافن و مابض کشادن است و حجامت بر ساق زدن و بهر دو حجامت یکروز یک ساق کنند و دیگر روز بر دیگر ساق و گاهے رگ صافن و گاهی مابض دوباره و از پاے دیگر کشایند و از بن ران تا شتالنگ سخت فرو بندند بعد آن بمالند حاصل در آن هفته که وقت عادت حیض آمدن بوده باشد و ادویه مفتحه ملطفه و مسخنه بخورند و در طبیخ آن نشینند و از آن ضماد سازند و آن ادویه اینست قردمانا کرفس و حاشا و راوند حلتیت و دوقو و جاوشیر و جوز و سلیخه و زیره و فوه و میعه و غلک و فنجنکشت و بیخ لوف و مر و باقی ها آنست که در قول مسیح گذشت جمله این ادویه یا بعضے که حاضر باشد کوفته بیخته از یک مثقال تا دو مثقال بماء العسل یا طبیخ فوه بنوشند حیض بسته را بکشاید و طبیخ ابهل و بیخ و شکاعی افسنتین و نخود سیاه و تخم جزر و بنجوش هر واحد با عسل مفتح حیض است و دار چینی چون سه درم سوده در پشم پاره که بشراب انگوری تر کرده باشند آلوده بردارند که حیض بکشاید لیکن اگر صاحب صداع باشد هیچ از این نوع استعمال نباید کرد و اگر شبت و بابونه و اذخر و غیره ادویه آبزن که در قول مسیح مذکور شد همه یا بعضے از آن در آفتابه بپزند و مریضه بر کرسی نشسته را ابوبه در دهن آفتابه نهاده سر آن در فرج کنند تا بخار بدان رسد و چندانکه تواند صبر کند سود دارد و صاحب صداع را این تدبیر نیز نشاید کرد و اگر خواهند که در این آب نشینند روا باشد و اگر اسفنج یا پنبه بدان آب تر کرده بردارند سود دهد ایارج فیقرا و ادویه سود دارد و لوبیا سرخ و گندم سیاه و نخود سیاه هر یک هشت درم و فوه و سلیخه و قرفه هر یک سه درم هر شب در آب تر کرده صبح آب آن بدهند دیگر ملل بغدادی خرما و سه کف حلبه و یک کف فوه بپزند و بپالایند و سه اوقیه از این مطبوخ و یکنیم اوقیه آب سداب تر آمیخته بدهند و نیز یک سیر تخم شحم حنظل تنها از ادویه بخور دیگر صواب تر است بهر آنکه او را بوئی نیست که صداع آرد و ثابت بن قره میگوید زنی را از هفت سال احتباس حیض بود و بدین شیاف کشاده شد نسخه او همان حمول جید است که در قول بوعلی گذشت و لوبیا ارمنی و مویزج هر یک چهار درم شونیز یکدرم مر دو درم انجیر خشک در شراب تر کرده هشت درم همه را بکوبند و شیاف سازند و دیگر نسخه های مشروبات و فرزجات همانست که در قول مسیح و بوعلی مسطور شد و آنرا که سبب احتباس حیض لاغری و خشکی و باریکی و تنگی رگها بود و نیز نگرند اگر حرارت باشد سکنجبین ساده و کشکاب با روغن بادام دهند و تدابیر مرطبه نمایند و آبزن کنند و روغن بنفشه و روغن مغز تخم کدو و روغن بادام بمالند و طعامها از مرغ فربه و پیه لطیف استفاناخ و ماهی تازه و مانند آن فرمایند و از بن ران تا بقدم بمالند و هر چه در علاج قلت حیض مذکور شد در ینجا بکار برند اگر با لاغری و خشکی مزاج بارد بود اول تعدیل مزاج بعلاج دق انجمادی نمایند و پاے از بن ران تا بقدم بمالند و از شیافات مذکوره آنچه لائق تر بود بکار برند و آنرا که بسبب ریاضت و تعب بود آسایش و خواب فرمایند و تدابیر معتدل کنند و آنرا که بسبب ضعف جگر و قلت خون بود علاجش از امراض جگر اخذ کنند و آنرا که سبب قلت خون در امراض دیگر سابق از آن حاده باشد تدبیر او تدبیر ناقهین کنند و آنرا که سبب احتباس حیض رستن گوشت فزونی و اندمال جراحت قرحه بود صواب تر آنست که بدن از اخلاط ازاله بادویه مسهل و فصد پاک نمایند و ریاضت بوقت و اندازه آن بکار برند و طعامها معتدل خورند و آنرا که بسبب انقلاب رحم یا اختناق بود علاج آنها مذکور شد ابن الیاس گوید که اگر احتباس حیض بسبب ورم رحم باشد و بالفعل ورم و تب بود فصد کنند و هر صبح جلاب بعناب شاده و پرسیاوشان تخم کاسنی هر واحد سه درم از شکر سفید ترنجبین هر یک ده درم بنوشانند و غذا ماء الشعیر با مزوره ماش یا شیره مغز بادام سازند و یا هر صباح شربت بنفشه ترنجبین کواحد ده درم بدهند و اگر بسبب قلت خون باشد هر صبح شربت سیب با شکر سفید

هر واحد ده درم و مفرح مقوی قلب و معده یکمثقال دهند و سکون اختیار نمایند و ترک ریاضت و تعب کنند و خواب و حمام معتدل و جلوس در مساکن معتدل الهوا و توسیع در غذا و تناول اغذیه غلیظه مولد خون مثل هریسه و عصیده و لحوم فاضله و حلویات و حلوای گزر معمول به نشاسته و لبوب نافع و اگر بسبب غلظ خون یا بسبب سردی مضیق مجاری خون بسوی رحم باشد هر صبح جلاب از تخم کرفس و انیسون و بادیان و پودینه جبلی هر واحد دو درم و از گلقند عسلی ده درم بنوشانند و غذا مزوره نخود با شیره حب القرطم دهند و یا هر صبح جلاب از پرسیاوشان و مشکطرامشیع هر واحد سه درم و از شکر سرخ ده درم بدهند و زنان را در طبیخ اکلیل و شبت و دیگر ادویه که در قول صاحب کامل گذشت بنشانند و بادویه که در همانجا مسطور شد بر ناف و عانه نکر تکمید نمایند که آن ادرار طمث کنند و یا این معجون بخورند که ادرار حیض بلا توقف نماید مشکطرامشیع قسط ریوند چینی اسارون حماما حرمل جعده هر واحد سه درم بادیان تخم کرفس انیسون هر یک دو درم کوفته بیخته بعسل کف گرفته بسرشند شربت یکمثقال با آب لوبیای سرخ و اگر نباشد با آب نخود سیاه یا سرخ و این فرزجه مدر حیض است مر پودینه جبلی هر واحد چهار درم سداب شونیز هر واحد سه درم ترمس افسنتین رومی هر واحد یکدرم کوفته بیخته بروغن سنبل و سداب سرشته بردارند و این فرزجه قوی تر از اول است پودینه جبلی اهل سداب خشک پوست حنظل کندش هر واحد سه درم مشک دو حبه در روغن زنبق حل کرده استعمال نمایند و اگر بسبب فربهی مضیق مسالک باشد فصد صافن و اخراج خون بسیار و استعمال ریاضت و تعب و جوع کنند و هر صبح سکنجبین بسیار ترش ده درم بنوشند و غذا مزوره سکباج بغیر لحم خورند و دیگر اغذیه ترش تناول کنند و حمام بر ناشتا استعمال نمایند و دوران عرق آورند و در آفتاب گرم نشینند و زنجبیل و عاقرقرحا و دیگر ادویه که در قول مسیح گذشت هر واحد یکدرم کوفته بیخته نمایند و یا سکبینج و جاوشیر و غیره که در قول صاحب کامل گذشت بخور کنند و اگر بسبب سوء مزاج کل بدن یا بسبب مرضی در طحال و مقعده باشد علاج آن اعضا و تقویت آنها نمایند ابو الحسن گوید که اگر احتباس حیض تابع فربهی بدن و کثرت شحم ضاغط عروق مانع جریان خون باشد گلقند عسلی و انیسون بخورانند و شراب بنوشانند و غذا نخود و آب دهند و تکمید عانه بدارچینی و سنبل الطیب و مشک بر روغن بان کنند و اگر بسبب برودت مزاج رحم یا سده اخلاط غلیظه باشد علاج بعد تنقیه از ادویه ملطفه مثل ایارج و شربت ادویه ملطفه مثل قرص مر با آب طبیخ اهل کنند و اگر مشکل گردد هر روز یکمثقال سداب یا طبیخ افسنتین یا شراب و یا آب لوبیا سکنجبین بزوری دهند و مر با آب افسنتین یا شراب آن حمول سازند و تبخیر قنه نمایند و در طبیخ کرفس و سداب و بادیان و پودینه نشانند و تکمید عانه بسنبل الطیب و سلیخه و جوزبوا نمایند یا سنبل کوفته در آب پخته در کیسه صوف نهاده گرم گرم تکمید عانه کنند و یا در رحم اندکی روغن بان یا قطران چکانند یا سداب حمول کنند خجندی گوید که اگر از غلظ خون بسبب برودت و کثرت مخالطت اخلاط غلیظ باشد طبیخ اصول که در آن تخم کرفس و کشوث و انیسون و بادیان باشد بشربت اصول و مطبوخ فوه و مویز و بیخ کرفس و پوست بیخ کبر دهند و در طبیخ بابونه و حلبه و اکلیل الملک نشانند و آبیکه در آن کرنب و شبت پخته باشند بنوشانند و گویند که سفوف حلبه ادرار حیض کند و قرص امیرباریس بشربت اصول نیکوست خصوصاً اگر مشارکت جگر باشد و سکنجبین بزوری با دار الاصول و مشکطرامشیع و پودینه بعسل سرشته با جو بنوشانیده و آنچه از حرارت باشد نوشیدن آب کاسنی یا آب عنب الثعلب بشکر آمیخته نافع بود خصوصاً اگر مشارکت کبد باشد و آنچه از یبس باشد روغن سوسن و بابونه در روغن بادام نفع کند و اگر با حرارت بود روغن بنفشه و پیه ماکیان و لطف مناسب بود و از اغذیه آنچه ادرار حیض کند لوبیاست چون در آب تر کنند و آب آن بنوشند و اگر آب کرفس و اندکی سداب با عسل بنوشانند بهتر بود و نخود و آب نخود چون نخود سیاه باشد و سفید نیز نافع بود و طبیخ حلبه با خرما نوشیدن و زنجبیل مربی و این دو امرکب ادرار حیض کند چون از برودت یا آمیزش اخلاط غلیظ بخون باشد لوبیای سرخ حلبه هر واحد یک کف انیسون چهار درم سداب خشک سه درم فوه پنج درم تخم حرمل پنج درم تخم افتیمون ده درم بنوشانند صاف نموده یکدرم مقل در آن حل کرده بنوشند ابن نوح گوید که فصد صافن و حجامت بر ساق کنند و محاجم بلا شرط بر عانه نهند و در آب شیرین نیمگرم نشانند و اصول غار و بارزد و هر یک مثقال بماء العسل بخورانند و یا جاوشیر و افسنتین و پوست سلیخه ساذج سائیده با آب پودینه نهری یا آب فوه بنوشانند و این دوا ادرار حیض کند و ایضاً گردان آگهی ایشان تبخیر شده باشد

نافع بود و افسنتین و شیح رطب و ترمس و سداب خشک و رطب و انجیر بساوی ہمہ را کوفتہ شراب سیفنج بران انداختہ بسایند تا مثل مرہم گردد و از ان
ہر سہ روز ده درم تا سہ روز بخورد و سہ روز استراحت نماید و ہمچنین تا آنکہ خون نازل شود و حمول از ان سازد و ہر دو آب بادیان و کرفس بنوشد
و بیخ سوسن آسمانجونی دو درم بماء العسل سہ اوقیہ بدہند و این شیاف قویست عروق غافث خشک کرده سہ جزو زنگار یکجزو سایند و با پیہ گاو سرشتہ
و با حبہ بیدستر و قطرات بصوفہ بردارند و بیخ سوسن آسمانجونی با آب گندنای نبطی حمول کنند و از ادویہ مفرده در حیض قوی و مفتح بیخ خشک افسنتین
حاشا و غیر آنست کہ در قول بیخ گذشت و روغن جوز بست درم با آب سداب بنوشند و غذا شوربای لوبیا القنابر و نخود آب کہ دران سداب قطع کرده
انداختہ باشند و این فرزجہ قویست انیسون قردمانا نانخواه اورق زراوند طویل پودینہ بساوی سوده بروغن ناردین بسرشتہ و در صوفہ بردارند و
این شیاف جالینوس قویترست خربق سیاه بیخ حنظل ہر دو سوده با آب سرشتہ شیافہا ازان سازند و حمول کنند کہ این اول رطوبت و پس خون
بیرون آمد و بقراط گفتہ کہ اگر حیض زن متغیر اللون باشد و بریک حال در اوقات نیاید این علامت آنست کہ او محتاج تنقیہ است و ایضاً
گفتہ کہ اگر زن خون قی کند پس حیض آید قی الدم از ان منقطع شود و اگر خون حیض او منقطع گردد و پس از بینی او خون برآید این علامت خیر
و ایضاً گفتہ کہ بخور بالمقار الطیب جالب خون زنان و نافع ایشانست و لاسیما بسیار اگر آنکہ در سر درد و ہیجان کنند و ایضاً گفتہ کہ اگر زن نہ حاملہ باشد
و شیر در پستان خود شیر یابد این دلیل آنست کہ خون حیض او منقطع شده و جالینوس گوید کہ خون زن بطبع مستقل گردد و شیری از آنجا
ادرار حیض او نکنند و این حال زنانی را عارض شود کہ شبیہ بمردان باشند و رگہای ایشان فراخ و قلیل الدم بود و آنرا گوید کہ اگر زن را رعاف
رعاف یا خون بواسیر باشد در احتباس حیض او و قلت آن باک نیست و ثابت گوید ادویہ کہ ادرار حیض کنند در اکثر آن تنقیہ معدہ باشد و بعض
محدثین ذکر کرده اند کہ زنی آب سیر کہ مطبوخ ہر روز ده استار تا سہ روز نوشید بر ناشتا پس حیض او جاری شد و گوید کہ اگر سبب
خون یا سرفہ باشد در قبل از وقت نوبت حجامت ساقین کنند بعده ہر صبح طبیخ انیسون و تخم کرفس و مشکطرامشیع ہر واحد یکدرم باده درم
شکر بدہند و یا پرسیاوشان و بادیان و پودینہ ہر یک یکدرم باده درم گلقند عسلی بنوشانند و غذا نخود آب دہند و گویند کہ جلاب مستخرج از عسل
و روغن الیہ و تخم ریحان ادرار طمث میکند و از نطولات آبیکہ دران قیصوم و اکلیل الملک و شبت و بادیان و تخم کرفس و ابہل و برگ سداب
پختہ باشند نطول کنند و بقدر فلفل و ادویہ دیگر کہ در قول صاحب کامل گذشت ہر انچہ از ان یافتہ شود بیناف تکمید نمایند و این فرزجہ ادرار حیض کند
پودینہ جبلی مر مکی ہر واحد یکمثقال تخم کرفس شونیز سداب ترمس افسنتین ہر واحد یکدرم ہمہ را باریک سائیده بروغن سداب سرشتہ بردارند انطاکی
گوید کہ اگر از سوء مزاج باشد علاجش حجامت ساقین و فصد صافن قریب نوبت است و جماع و آشامیدن مدرات و بہترین آنہا کرفس و کمون و بادیان و تخم
گزر و تربت پیاز و نخود سیاه است اکلا و شربا و حمولا و جلوسا در طبیخ آنہا و کذا فوه و کندر باندک از حلویات و از آنچہ تسہیل حیض کند تغمیز و دلک بروغنہا و شرب
حلبہ و تخم کاسنی و حمول حلتیت است میر عوض بنویسد آنجا کہ احتباس حیض بسبب سده بود کہ از خلط غلیظ در رحم افتد علامتش سیلان خون رقیق
یا منغص است و ظہور کلف و داغہای سیاه و سرخ بر بدن و چہره و علاجش تفتیح بشربت اصول و معجون نجاح است و بعد از ان استعمال مدرات و ماء الاصول کہ در
قول صاحب کامل گذشت بدہند و بعد از ان اگر حاجت افتد حب منتن و ایارج لوغاذیا و فرزجہا و بخور کہ در قول مذکور مسطور شد بکار برند و این نقوع
در ادرار حیض از مجربات امین الدولہ است تخم خربزه پنج مثقال تخم کرفس انیسون ہرکدام دو مثقال ہمہ را نیمکوفتہ در سہ رطل آب گرم سہ شبانہ روز خیسانیده ہر روز نیمی
مثقال با روغن بادام شیرین یکمثقال بدہند و این مطبوخ در ادرار طمث از تجارب انطاکی ست مویز منقی انجیر خشک ہرکدام بیست درم گل سرخ قسط شیرین
مقل ... بیخ ہرکدام سہ درم حلبہ کرفس انیسون تخم انجره تخم کاسنی ہر یک ده درم جوکوب نموده در ده چندان آب بجوشانند چون ربع بماند صاف نموده
بشکر شیرین ساختہ بدہند و این فرزجہ را نیز از اعمال خود شمرده اشق حلتیت جند بیدستر جوز بوا ہرکدام یکجزو فلفل زعفران تخم حنظل ہرکدام ربع جزو
بعسل سرشتہ پاره صوف را بمقدار یکدرم ازان آلوده بردارند و اگر احتباس بسبب پیہ باشد کہ در مجاری سده پیدا کند علامتش فربہی و پشت زنان و ثقل بدن

در ایام حیض و ظهور خون اندک بغیر رفق ست علاجش بحلابات و مدرات چون تخم کرفس و تخم کاسنی و حلبه و مانند آن و اسارون و فصد صافن و حجامت ساقین قبل از ایام ظهور خون بدو روز یا سه روز و تکمید با فادیه کنند و استعمال مطبوخ انجیر که مذکور شد در اکثر اقسام این مرض سودمند ست

کثرت طمث

یعنی افراط سیلان خون حیض و این عام ست که در ایام حیض خون بسیار آید یا بعد انقضای آن سیلان خون باقی بود و یا در غیر ایام معتاد حیض پدید آید و دوام نماید و این را استحاضه گویند بالجمله کثرت آن گاهی بر سبیل دفع طبیعت بود که فضول ردی از بدن بدان دفع شود و این محمود ست اگرچه کمال افراط و سیلان غیر محتاج الیه انجامد و گاهی بر سبیل مرض بود و این دو نوع ست یکی آنکه سببش در رحم باشد و این یا از ضعف رحم و رگهای او بسبب سوء مزاجی بود و یا از قروح و اکله و بواسیر و حکه و شقاق رحم و یا از گشادن دهن رگها و گسستن یا شکافتن رگ بسببی بدنی چون سوء مزاج حار یابس یا بارد یابس یا رطب و یا بسببی خارجی چون ضربه یا سقطه و مانند آن یا سوء ولادت و عسر آن یا بسبب شدت حمل باشد دوم آنکه سببش در خون باشد و این یا از کثرت خون و خروج او بقوت او بود و یا بسبب ثقل خون بر بیان ضعیف و اگرچه خون در کمیت و کیفیت خود از اعتدال تجاوز نکرده باشد و یا رقت و لطافت خون بسبب حرارت و حدت آن یا بسبب کثرت مائیت و رطوبت یا آنکه هر نزف خون بهر سبب که باشد ابتدا بقلت و رقت کند بعد ازان بکثرت و غلظ شروع نماید و چندی بران استمرار کند بعد ازان آید بکثر و رقیق شود و بدانکه چون نزف افراط کند امراض بسیار تولد نماید مثل ضعف اشتها و ضعف هضم و تهبج اطراف و بدن و زردی رنگ روی و گاهی باستسقا انجامد و گاهی کثرت خروج خون بغلبه صفرا و اکثر و حمیات صفراوی و سوزان و قشعریرات عارض شود و بسبب این حرارت سقوط شهوت بعد از ضعف معده بسبب فقدان خون زیاده شود و در پشت عارض گردد و خون حیض بکثرت باران بسیار آید و حمل نپذیرد یا ساقط شود طریق تشخیص اسباب این مرض اول علامات مخصوصه قروح و اکله و بواسیر و حکه و شقاق رحم که در موضع هر یک مسطور ست دریافت نمایند پس علامت هر مرض که یافته شود سببش همان مرض باشد و الا حال تقدیم وقوع ضربه یا سقطه یا عسر ولادت بپرسند اگر اقرار آن کند سببش همان باشد و اگر ازین اسباب هیچ نباشد نگاه کنند اگر بدن قوی و رنگ بحال خود بود و زردی و سفیدی متغیر نشود و از ان ضعف در بدن و قوت ظاهر نشود بلکه بدن سبک شود و [illegible] بود که [illegible] خود و محنت نکند سببش دفع طبیعت بود و اگر امتلای چهره و بدن و سرخی آنها و پری رگها و دیگر علامات غلبه خون ظاهر بود و گاهی با درد بود و گاهی بی درد باشد و تا آنکه ضعیف نشود [illegible] سببش کثرت خون باشد و اگر رنگ چهره متغیر گردد حال قوام و رنگ خون دریافت نمایند پس اگر خون رقیق زرد و گرم و سوزان آید و بحرقت خارج شود و [illegible] خروج او اکثر باشد و گرمی و ضعف بدن و زردی رنگ چهره و شدت تشنگی و تلخی دهن بود سببش حرارت و حدت خون از صفرا باشد و اگر خون مائی و سفید بود و گرم و سوزان نباشد و از قوالب [illegible] کثرت آب دهن و قلت عطش و کسل و سفیدی رنگ باشد و گاهی باد و تهیج رو و چشم بود و گاهی مریضه مثل حامله شود و گاه [illegible] ثقل و درد [illegible] ظاهر گردد و رطوبت لزج از ان برآید و گوشت مریضه نرم و [illegible] بود سببش رقت خون از مادهٔ مائی و رطوبت باشد و اگر خون غلیظ و سیاه آید و با نحافت و خشکی بدن و قلت آب دهن بود و دیگر آثار احتراق خون یافته شود سببش انفتاح عروق از غلبه سودا [illegible] باشد و ایضا اگر خلط با خون آمیخته بود و آثار آن بخوبی دریافت نگردد باید که خلط غالب را از حمول کتان [illegible] پارچه و سوء رنگ آن بخوبی که در تشخیص اقسام سوء مزاج رحم مسطور شد دریافت نمایند و نبض و چهرهٔ مریضه و تدابیر سابق نیز بر غلبه هر خلط دلالت کنند و اگر خون صاف آید و بی درد بود و از غثیان و صداع خالی نباشد سببش ضعف رحم و گشادن رگهای آن باشد علاوه بر علامات اقسام سوء مزاج رحم که در آنها از امراض رحم مذکور شد نظر کنند تا هر سوء مزاج که یافته شود سبب ضعف رحم همان باشد پس اگر خون سیاه تر آید از اورده باشد و اگر سرخ و گرم و درخشان تر بود از شریان باشد علاج اگر از دفع طبیعت و کثرت خون باشد

تا آنکه ضعف در بدن و قوت و تغییر در رنگ ظاهر نشود بحبس آن نپردازند و چون بافراط انجامد فصد باسلیق نمایند و پستان محکم به بندند و محاجم ناری
زیر پستان نهند و قرص کهربا و غیر آن که در علاج نفث الدم و بواسیر مذکور شد بدهند و شیاف از ادویه حابس حیض مثل سرمه و گلنار و شب یمانی و تنکار
و مازو و قشار کندر و اقاقیا از آب مورد ساخته حمول نمایند و آبزن قابض بکار برند و اگر از حدت خون باشد سوای فصد همین تدبیر عمل آرند و اشربه
و ربوب قابضه بارده مثل شربت انار و زرشک و حماض و ریباس و به و سیب نوشانند و اقاقیا و صندل و گل سرخ و سماق و پوست انار
و مورد بر عانه طلا کنند و شیاف کحل بردارند و اگر فائده نشود و بعد نضج از مسهل صفرا تنقیه نمایند بعده بهر تسکین مبردات مثل آب برگ خرفه
و بارتنگ با گل ارمنی و گلنار و قرص کهربا و غیر آن دهند و اگر از کثرت رطوبت باشد بدفعات قی کنانند و بمسهل بلغم و حب ایارج تنقیه کنند
و اشربه و اغذیه مجففه و آبزن و شیافات مناسب آن بکار برند و اگر از غلبه سودا بود و تنقیه بمسهل سودا و حب افتیمون یا ماء الجبن و سفوف لاجورد
کنند و اگر نافع نشود فصد باسلیق نیز بگشایند پس ادویه حابسه مثل قرص گلنار و خشخاش با شیره خرفه و خشخاش و در شیشه انجبار سه ماشه یا هفت ماشه و شربت
حب الآس و گاوزبان استعمال نمایند و اگر بسبب مرضی از امراض مذکوره باشد علاج آن مرض نمایند و بدانند که هرگاه این مرض مزمن شود زائل نشود
و چون یاوری خفقان و غشی و سقوط قوت یار شود امر مشکل گردد و عرق عنبر درین وقت نفع عجیب بخشد و جمله حابسات که در علاج بواسیر دموی مذکور شد حابس
طمث است و گاهی اسراف آن هلاک گرداند ذکر ادویه مفرده و مرکبه یونانیه که مفید اقسام کثرت حیض است نوشیدن آب زرشک تازه
یا آب مطبوخ خشک آن یا عرق آن و کذا خاکستر بردی شربا و حمولا و حقنةً و کذا تعلیق بهمنی در پارچه ابریشمینه سرخ بر مریضه و کذا حمول برگ نیل و کذا التسلیق
برگ اسپارسنت نیم مثقال بر عانه و کذا خوردن لباب الراعی سه درم در بیضه نیمبرشت و کذا اطلای سرگین دهمیند و حنا بر دو پهلو و شستن آن تا
نیم ساعت همچنین سه روز متواتر و کذا ذکر مرد با آب شسته آن آب را بی اطلاع زن نوشانیدن هر دو اعداد در قطع خون حیض مجرب سدید است و شیر
آب مطبوخ برادهٔ چوب کنار و کذا اطراشیت بشیر تازه آهن تاب و کذا انزروت یک مثقال در بیضه نیمبرشت و کذا مرهم دو درم دران و کذا آب کشنیز سبز
سه درم با آب بارتنگ تازه و کذا آب به و کذا زمرد و کذا یاقوت و کذا مرداسنج دو درم و کذا زرشک با تخم کوفته تنها و با گل ارمنی تا ده روز
متواتر و کذا اقرفه دو درم و کذا زبرجد سدس مثقال و کذا پنیرمایه اسپ و کذا اکل شاهسوس یک درم و شرب و حمول پوست عدس و کذا
خبث الحدید و کذا پوست کنار بریان و کذا اطراشیت و کذا اطلاق محلول با آب بارتنگ و کذا بیخ نیلوفر سفید و تخم او و کذا بیخ انجبار سه درم و کذا آب
آهن تاب و کذا اجاز نخل و کذا عذبه و کذا مرجان سوده دو درم و کذا پنیرمایه خرگوش و کذا برگ و ثمر مغیلان و کذا حی العالم و کذا آب سپید و
کذا نیل و کذا تخم انگور و کذا بلح و کذا انفحه یربوع و کذا اکل یاسمین سفید خشک کرده و کذا عصفور و قرص پوست انار باریک سوده با آب پخته
و کذا ابیرج و کذا اپشک بز کوهی بمثل او کندر برای نزف و کذا ودع سوخته و کذا سنگ قبطی و کذا تخم نیلوفر هندی و کذا آب سرگین خر
و کذا خبث الفضه و کذا سنگ سنباذج برشن سبز سوده و کذا قسب قابض و پوست انار ترش و کذا اسرنج و کذا تخم حماض با چربی مرغابی
و کذا اپشک شتر و کندر و کذا اقلقدیس با آب گندنا و کذا خرنوب نبطی و کذا دخان قطران یا میعه یا کندر یا نفط یا طرفا و کذا زیتون سبز کوفته و کذا
تا تبول و ضماد عانه بدردی شراب سوخته و مورد و کذا جلبسین با آب مورد و کذا حشیشة الزجاج و کذا خاقرلیس و کذا اغری السماک بسرکه گداخته
و حقنهٔ رحم بطبیخ بیخ لحیة التیس و کذا بارتنگ و دو درم مغره سه مرتبه و جلوس در طبیخ خرنوب شامی و کذا آب انار ترش معصور با تخم و مطبوخ
و کذا حقنه بسماق بریان و برنج بریان و پوست انار جمله پخته و استنجا بدان و اکل ثمر کنار و یا سماق و یا خرنوب تا ده روز متواتر هر روز سه مرتبه
یا بلوط و یا بقلة عنب الثعلب و یا سفرجل و یا بقلة یمانی و یا قسب و یا بسر و یا خرنوب نبطی و یا خشخاش تا بیست روز و دخان طرفه نافع و کذا
کبریت و کذا اسفندروس و کذا عذبه و کذا سرگین ابن عرس و بخار سرکه بر سنگ آسیای گرم انداخته و تعلیق کهربا یک مثقال و کذا عقیق شرطیکه
که بسیار ممتزج نباشد و در ان خطوط سفید باریک بود و تختم آن و کذا سماق در صره بسته و کذا زمرد و کذا یاقوت و کذا مرجان و کذا بیخ سوسن

هر واحد چالیس خون حیض ست **دیگر** زراقه آب بارتنگ که دران گل ارمنی حل کرده باشند کثیر النفع ست و آشامیدن آب برنج که دران کندر حل کرده باشند و خوردن صدف سوخته و خرمهره سوخته مفرد و مجموع مجرب سرمندلیست و گویند که اگر چرک بدن آدمی که در حمام جمع شود فرزجه سازند خون رحم بربندد و اگر پارچه حیض سوخته حمول نمایند خون مفرط حیض و نفاس و بواسیر باز دارد و منع حمل کند و اگر بر زخم پاشند خون بند نماید و التحام او نماید و باقی ادویه مفرده و مرکبات و اقوال حکما خواهد آمد و اینکه برای احتباس طمث مجربست آمله منقی یکتوله بادیان یکتوله شب در آب تر نمایند صبح مالیده صاف نموده شکر سفید یکتوله اضافه کرده بنوشند **ایضاً** اگر با حرارت باشد قرص کهربا چهار ماشه سوده با شربت انجبار یکدام سرشته اول بخورند بالایش شیره خرفه با نبات بنوشند و پوست انار گلنار سماق جفت بلوط زاج سفید کندر حب الآس برابر سائیده با آب بارتنگ سرشته زیر ناف ضماد نمایند **ایضاً** نسخه علوی خان قرص کهربا سوده با یاقوتی بارد یا خمیره صندل سرشته اول بخورند و عقب آن شیره تخم خرفه شیره کشنیز خشک شیره صندل سفید شیره بیخ انجبار شیره بادیان خطائی هر یک یکمثقال در گلاب و عرق صندل هر واحد ده دوازده مثقال برآورده شربت سیب یا به داخل کرده بنوشند **ایضاً** که از مجربات حکیم علی ست کهربا گل مختوم هر یک مثقال باریک سائیده با شیره خرفه دهند هر صبح و شام چند روز متواتر و در نسخه اتیس نیز داخل ست **ایضاً** مجرب حکیم ممدوح فوفل طباشیر کات هندی پوست انار سماق هر یک باریک سائیده از یکمثقال تا یکنیم مثقال با آب سرد بدهند **دیگر** اگر زن را بعد اسقاط حمل افراط سیلان طمث بهم رسد و هیچ دوا بکار نشود هر روز آب برگ بارتنگ در فالوده بیخته دهند که از مجربات حکیم موصوف ست و اگر بعد چند روز باز عود کند فصد باسلیق کرده باز همین دوا دهند **ایضاً** اگر بعد سقوط کثرت حیض بهم رسد و هیچ علاج چارق نشود بیخ انجبار اقاقیا نشاسته صمغ عربی بریان هر یک نه ماشه کوفته بیخته در آب مطبوخ برگ مورد که چهارم آب بماند صاف نموده دران قرص بقدر نه ماشه بسته هر روز نه ماشه با شیره تخم خرفه بریان خمیره صندل داخل کرده بخورند و از زاج سفید مازو سوخته کندر گل ارمنی کرناشج هر یک چهار ماشه باریک سائیده قدرے شال یا پشم با آب آهن تاب از خانه آهنگر طلبیده تر کرده بدان ادویه آلوده فرزجه سازند و جفت بلوط کندر زاج گلنار پوست انار تخم مورد هر یک چهار ماشه باریک سوده با سفیده بیضه مرغ یا در زرده آن سرشته بر پارچه کرپاس مالیده نگام نموده بکار برند که مجرب حکیم علوی خان ست **ایضاً** بلیله موبر کشنیز خشک انار دانه هر واحد ده درم جوشانیده بنوشند که برای کثرت طمث حامله مجرب ست **ایضاً** گل ارمنی کرناشج گل فوفل سنگ جراحت کوفته بیخته اول بخورند بعده شیره بارتنگ بنوشند **دیگر** که بند ورد رحم خون حیض با افراط آید دم الاخوین یکماشه سوده با طریفل صغیر یکتوله سرشته همراه شیره بیخ انجبار چهار ماشه شیره تخم خرفه شیره خار خسک هر یک شش ماشه نبات یکنیم توله سه چهار روز دهند **ایضاً** سفوف پکهان بید که در حبس خون حیض و بواسیر نیز معمول ست پوست هلیله زرد بروغن گاو بریان کرده کهربا آمله سرال نشاسته بریان پکهان بید هر یک پنج ماشه لک مغسول مرجان ریوند چینی تخم حماض زعفران هر یک چهار ماشه صدف سوخته یکتوله عود خام گلنار فارسی صمغ عربی بریان اقاقیا حب الآس طباشیر گل سرخ گل ارمنی حضض مکی هر یک ماشه دم الاخوین زرشک هر یک دو ماشه کندر بیخ انجبار مرکی هر یک پنج ماشه کوفته بیخته سفوف سازند و یا با عسل معجون کنند و بقدر مناسب خورند بالایش گل خطمی سه ماشه جوشانیده شیره خار خسک شش ماشه شیره بیخ انجبار شیره تال مکهانه هر یک چهار ماشه خمیره صندل یکتوله حل کرده بنوشند **ایضاً** بهر جریان حیض از دو ماه بعد فصد قرص کهربا دهند اگر باز خون آید و سوزش بسیار و درد زیر ناف بود لعاب گل خطمی سفید سه ماشه آب برگ بارتنگ تازه دو توله شیره عناب پنج دانه شیره بیخ انجبار چهار ماشه شیره منقی تخم هندوانه شیره تخم کاهو هر یک شش ماشه زهر مهره طباشیر هر یک یکماشه سوده پاشیده بے شیرینی بدهند باز شیره کشنیز خشک چهار ماشه عرق شاهتره دم الاخوین ماشه و یا فوفل یکتوله عوض آب بارتنگ داخل کنند باز قرص کهربا چهار ماشه افزایند و بجهت آخر روز شیره تخم خرفه شش ماشه شیره بیخ انجبار چهار ماشه لعاب بهیدانه خطمی شش ماشه نبات یکنیم توله بارتنگ چهار ماشه پاشیده دهند و اگر گرمی زیاده شود لعاب گل خطمی لعاب بهیدانه هر یک سه ماشه شیره منقی تخم هندوانه شیره تخم کاهو هر یک شش ماشه شیره تخم خشخاش

شیرهٔ بیخ انجبار هر یک چهار ماشه شربت ریاقوذا دو توله صمغ عربی طباشیر دم الاخوین هر یک یکماشه سوده پاشیده بدهند یا قرص کهربا چهار ماشه
بشربت ریاقوذا دو توله سرشته با شیرهٔ مغز تخم هندوانه شش ماشه شیرهٔ بیخ انجبار چهار ماشه نبات یکتوله کهربا ماشه سوده پاشیده دهند و آخر روز
دم الاخوین ماشه سوده باطریفل صغیر توله سرشته همراه عرق عنب الثعلب بخورانند آنرا که افراط حیض را ایذا کنند اول قرص کهربا و حب الآس
بخورند و بعد از آن ثمر طرفا جوز السرو پوست انار نیمکوفته هر یک سه درم شب یمانی مازو نیمکوفته گلنار هر یک پنج درم گل سرخ برگ مورد هر یک ده درم
در آب ده من بجوشانند تا پنج من بماند و در ظرفی کرده اندران نشینند و همین آب را بر پشت و زهار حیض در شبه تکرار ریزند و حجامت بلا شرط زیر پستان
بکار برند **ایضاً** که برای حبس کثرت طمث و برای بول الدم و حفظ جنین در زنان حامله که حیض آید و جهت سرعت انزال از حدت منی مفید است
گل سرخ برگ مورد شب یمانی گلنار مازو پوست انار جوز السرو کزمازج اقاقیا ثمر طرفا عدس مسلم بلوط خرنوب کشنیز خشک تخم التیس سماق
صمغ کندر صندل سرخ کهربا جاورس دم الاخوین ازین ادویه طبیب هرچه مناسب بیند جوشانیده آبزن نماید که نافع این مفیدست
مازو سبز کثیرا جند بیدستر افیون مساوی حب ساخته از نیم ماشه تا یکماشه بدهند و از ماش و اقاقیا و دمغاث دم الاخوین بر عانه ضماد کنند **سفوف**
که در حبس خون حیض مجرب است صمغ عربی کثیرا مغز تخم کدو بیخ انجبار هر یک سه ماشه نشاسته گلنار دم الاخوین هر یک دو ماشه
کوفته بیخته شش ماشه بخورند **شربت** که درین باب مجرب است برگ مورد و حب الآس هر واحد یکجزو کشنیز خشک نیم جزو ابریشم گاوزبان
واحد ربع جزو با شکر سه چند بقوام شربت آرند شربتی تا چهار توله با آب سرد **ضماد** که مکرر بتجربه رسیده حضض طبا تا سائیده همه وزن آن حنا بیامیزند
و در آب سرشته بر کف دست و پا ضماد نموده یکساعت در تابش آفتاب بنشیند حبس حیض و نفاس کند **ایضاً** ضماد علوی خان که مجربست کند
گلنار مازو سبز اقاقیا سرمه شب یمانی مساوی کوفته بیخته بر عانه ضماد کنند **ایضاً** که استحاضهٔ حامله و غیر حامله را معمول است گلنار بلوط
جوز السرو مازو سبز پوست انار کزمازج اقاقیا حب الآس هر یک دو ماشه گل ارمنی چهار ماشه کوفته بیخته در آب کوکنار سرشته زیر ناف ضماد نمایند
ایضاً عدس مقشر پوست انار ترش برگ مورد مازو مساوی کوفته بیخته بسرکه سرشته بر پشت و زهار ضماد کنند **ایضاً** صمغ عربی گل ارمنی گل مختوم
کهربا کندر مرداسنگ شب یمانی اقاقیا دم الاخوین سائیده بآب بارتنگ سرشته ضماد نمایند **طلا** که افراط حیض باز دارد بلوط طباشیر
هر یک یک درم اقاقیا گلنار صندلین هر یک سه درم گل ارمنی چهار درم گل سرخ عدس مقشر هر یک پنج درم کوفته بیخته بآب برعصا سنه و
پشت طلا کنند **فرزجه** که در قطع خون حیض مجرب است صمغ عربی کافور هر یک یک درم گلنار سه درم کشنیز تازه هفت درم بلته بردارند
ایضاً مجرب مازو سوخته دم الاخوین برگ مورد گل ارمنی گل سرخ مساوی از حریر گذرانیده و پوست انار ترش نیمکوب کرده در آنچه قدری ابریشم را
بآب او تر کرده با دویهٔ مسحوقه آغشته بردارند **ایضاً** که در حبس خون و تقویت رحم آزموده است صمغ عربی گل ارمنی هر واحد یکدرم
دم الاخوین دو درم با ربا سوده بدستور پشم پاره در مطبوخ انار تر نموده آلوده بردارند **ایضاً** که درین باب قوی ترست برگ مورد مازو سوخته هر یک نشاسته
پنج درم گل ارمنی سه درم زاج سوخته صمغ عربی هر یک دو درم بدستور سابق را در آب مطبوخ پوست انار ترش تر کرده بدوا آلوده استعمال نمایند و همچنین استعمال
اگر سه روز ثقل لک که زرگران زمرد گویند مثقالی کوفته با زردهٔ بیضهٔ مرغ نیمبرشت تناول کنند خلاص گردد مکرر بتجربه رسیده **ایضاً** که معمول است
پوست انار مازو سبز کاغذ سوخته کهربا گل ارمنی دم الاخوین سنگ جراحت گل ملتانی اقاقیا گلنار فارسی نرم کوفته بیخته در صوف بسته زن در اندام نهانی
بردارد و هرگاه افراط طمث با ضعف قلب و رحم باشد مفرح یاقوتی علوی خانی بخورانند ذکر ادویهٔ مفرده و مرکبه که بشرب نافع کثرت حیض است
اگر یک ماشه تانک گندهک آنوله سار نرم سوده با شیر گاو هر روز تا یکهفته بخورند حیض مفرط باز دارد و اگر سرگین خر خشک کرده در لته بسته بر ران زن بندند فی الفور خون
بند شود و نوشیدن آب برگ بالسه درین باب مجرب است و دوسیدن خاکستر بر سر در رحم و خوردن گل بابونه و نبات سفید برابر بقدر یک توله و کذا
خاکستر بان چارپائی کهنه یا ٹاٹ کهنه سوخته با شکر سفید برابر آمیخته یک کف دست با آب و کذا ازال سوده با شکر سفید سفوف کرده و کذا ازانه الایسه شکر

بقدر کف دست و کذا انار دو درم سوده در ماست آمیخته و نیز زیره و نصف بریان و نصف خام سوده با آب مطبوخ برنج ساٹھی ہر واحد مجرب ست
و دیگر چراغ چرب کهنه در آتش اندازند تا آنکه سرخ شود پس باریک سائیده و برابر آن لودھ پٹھانی سوده آمیزند و ہر روز ہفت ماشه با غسالۂ
برنج ساٹھی بخورند حبس خون کند و کذا اچھال کرا سائیده با شکر آمیخته ہفت ماشه با آب خوردن نافع و دیگر سر بالا سوخته کف دست خوردن و کذا
دودھی خرد در سایه خشک کرده کوفته بیخته ہر صبح کف دست خوردن و کذا اسگند کوفته بیخته با نبات بقدر توله با آب خوردن مفید و دیگر گل ملتانی
نیم پاو در آب تر نموده صبح آب صاف او نوشیدن و کذا کشنیز خشک یک کف دست جوش داده صاف نموده چندروز نوشیدن و کذا ارشی برگد
یک توله در نیم پاو آب شیره برآورده از نبات شیرین کرده نوشیدن نافع و دیگر در غذا خوردن گل کچنال و گوار سبز و ساگ خرفه و دال عدس و گل سنگھ
با غسالۂ برنج صبح خاصه حابس خون حیض ست و دیگر پشک بز خشک سائیده در پوٹلی بسته بردارند و اگر قدرے کندر بیامیزند قوی‌تر گردد و کذا اسپال بقدر یک توله
جوش داده سه روز نوشیدن مفید ست ایضاً سفوف غله که حابس خون حیض ست عدس شاخل یعنی ارہر نخود ماش سبز ہر یک دو توله
برنج ساٹھی یک توله ہمه را سوخته باریک سائیده یک کف دست بخورند ایضاً نخود سوخته تخم لودھ مساوی شکر برابر خوراک کف دست و کذا سنگ جراحت
و گیرو مساوی سفوف ساخته شش ماشه صبح با آب خوردن ایضاً گوند ببول بریان گیرو مساوی سائیده ہر صبح دو مثقال خوردن و کذا کونپل
با سنگھاڑا ہفت عدد و فلفل گرد ہفت عدد در آب شیره برآورده نوشیدن نافع ہر دو ایشکه استحاضه را مجرب ست خار سوت تال مکھانه لودھ پٹھانی
ہر چہار برابر کوفته بیخته ہر صبح نیم توله یا چہار ماشه با شکر آمیخته با آب برنج بخورند و دیگر بیخ کنگھی و بانچ کھرنی و بیخ چولائی ہر یک دو درم
باده درم آب برنج ساٹھی سه ہفته نہار بخورد در افراط حیض باز دارد ایضاً سفوف از گلکه ہندی که مفید ست سنگ جراحت دو دام گوند چنیا یک دام
مائین خرد نیم دام نبات دو دام سفوف ساخته یک کف دست با یکپاو شیر گاو تازه بخورند و دو سه روز نفع دہد ایضاً تخم تمر ہندی بریان
لودھ پٹھانی آرد گوند ببول بریان اچھال کنار رشتی ہر یک چہار درم مائین خرد مائین کلان ہر یک دو درم شکر تری برابر ہمه ایضاً که مفید ست سنگ جراحت
ماند و سنگ سفید مائین ہر یک دو ماشه سفوف کرده بخورند مجرب ست ایضاً سفوف که برای حبس افراط حیض معمول ست تال مکھانه بریان
کنار اچھال کہربا انیس گیرو مائین سبز مائین کلان لودھ پٹھانی رسوت مساوی شکر برابر کوفته بیخته دو مثقال با آب سرد بخورند و اگر سنگ جراحت گوند چنیا
کاکڑا سنگی افزایند قوی‌تر گردد ایضاً جرم حامله که خون حیض آید گل نیلوفر اصل السوس لودھ پٹھانی آمله صندل سوده کات سفید تال مکھانه بریان ہر یک
دو درم مثل شیر با ہمه خوراک تا یک توله با آب برنج ساٹھی ایضاً که حیض مفرط و خون بواسیر و اسہال دموی باز دارد و سپاری چھالیه سوخته دو درم برگ
دو درم سمال نیم درم باریک سائیده شش ماشه وقت خلو معده بخورند ایضاً حابس حیض لٹکھی و اوجل اجندن و لودھ پٹھانی ہموزن سوده با آب تازه
بخورند ایضاً سفوف ہندی که خون حیض و بواسیر و شکم و سیلان رطوبت از رحم باز دارد و دم یک ست مغز خسته جامن مغز خسته انبه با پوست
درخت ہر دو پوست ڈھاک رسوت موچرس سپستان کچھڑا اتیس موتھ بیل گری لودھ گیرو کاپھل صندل سرخ مازو کرنارج و دھاوے کا پھول
لٹکھی اچھال کوڑا برابر سائیده ہموزن آن شکر سفید آمیخته دو درم با آب شسته برنج بخورد و در نسخه دیگر تا اجوری و فلفل گرد و زنجبیل نیز داخل ست
ایضاً برای افراط طمث تخم تمر ہندی سه توله تخم ریحان سه توله نبات سفید شش توله سفوف ساخته بخورند و مائین و بیرا کسیس
و سنگ سپاری و سنگ جراحت و موچرس و پوست انار ترش جوش داده لته بدان تر کرده بردارند و نیز ازین آب استنجا کنند ایضاً قرص که
افراط حیض باز دارد گیرو رسوت صمغ عربی رال ہر واحد یک ماشه فوفل چہار ماشه با آب قرص بندند بقدر دو سه ماشه بخورند و گیرو تنہا از دو ماشه
خوردن و شیر برنج تا یک درم رسانیدن بسیار مفید ست غذا مزعفر خورند ایضاً معجون مسمی بسپاری پاک برای دفع خون و رطوبت فرج نافع ست
سپاری چکنی یا و آثار کوفته در شیر گاو بیخ آثار با آتش نرم بجوشانند تا خشک شود پس شکر نیم آثار انداخته بقوام آرند و فوفل دو درم مائین خرد
مائین کلان ہر یک دو نیم دام نیم گل سپاری گل دھاوه ہر یک چہار دام سنبل گوند چنیا نیم پاو باریک سوده از پارچه گذرانیده آمیزند و از یکدام تا دو سه دام بخورند

مائین

اقوال حذاق عیسی گوید که کثرت دم حیض اگر از ضعف آلات ماسکه بود بتقویت آنها از اغذیه و اشربه و ضمادات و حمولات قابضه باید کرد و اگر از حدت خون و لطافت آن باشد باشیای مسکن و مغلظ و لزج علاج کنند و اگر از کثرت خون باشد نظر کنند اگر خون مختلط بخلط دیگر بود فصد استعمال کنند و اگر خلط دیگر بر خون غالب باشد ابتدا به تنقیهٔ بدن از ان خلط نمایند بعد از ان ادویه که بهر انفجار دم نیکوست و آن ادویه ایست که تبرید و قبض کنند مثل گل سرخ و عدس مقشر و آس و عنب الثعلب و بارتنگ و سماق و عصی الراعی و گلنار و جفت بلوط و مازو و اقاقیا و پوست انار و شب و عصارهٔ لحیة التیس و امثال اینها اگر نرم شده و یا در آب و یا شراب اینها تا نضج جوشانیده اندران نشینند و یا بصورت حمول کنند و یا بطریق فرزجه استعمال نمایند نزف الدم را حبس کند و ایضاً نزف الدم را ادویه که گشادن عروق را سودمند است مثل صبر و کهربا و مر و زعفران و حضض و ماسیثا و نشاسته و سفیداب و مرداسنگ و قلقطار و گل مختوم و ارمنی نفع میکند و آنچه ازین قوی تر است مازو سوخته و سرگین سرخ کرده و کاغذ سوخته و صدف سوخته و شاخ گوزن سوخته است و آنکه دوا و حابس حیض قوی است شادنج و دم الاخوین و کهربا و شب یمانی و گلنار و گل ارمنی و گل مختوم تخم خرفه مساوی کوفته بیخته دو درم با آب سماق یا با آب سرد کوفته یک شبانه روز ترکرده یا با آب بارتنگ بدهند دیگر زاج اسکاف و کاغذ سوخته و جفت بلوط مساوی کوفته بیخته با آب مورد تازه سرشته حبها سازند و چند حب ازان بخورند و ایضاً بصورت حمول کنند و در رحم آب عصی الراعی و یا طبیخ پوست انار و برگ آس و پوست سرو و مازو و گلنار و گل سرخ و آب بارتنگ [illegible] ادویه حقنه کنند و اگر از انفتاح یا انشقاق رگی از آلات کبار باشد با آب بارتنگ اقاقیا و گلنار و عصارهٔ لحیة التیس و مازو خام و زاج حمولها سازند و اگر مرض در یکی از آلات صغار باشد با آب بارتنگ صبر و گل مختوم آمیختن کفایت کند و ایضاً ضمادات که بر کنج ران و پشت نهند مثل آنکه از قصب بید و پوست انار و بلوط و برگ عوسج و برگ درخت مصطکی و گلنار و اقاقیا و لحیة التیس و مازو و لادن و رامک و بلح و جفت بلوط و شب بسازند نفع کند و ایضاً فرزجات معمول از اقاقیا و لحیة التیس و قشار کندر و کهربا و جفت و زاج و [illegible] سوخته و لادن و دم الاخوین و مازو و عوسج و کافور و رامک و کاغذ سوخته و شب نافع بود و ایضاً فرزجه از اقاقیا و لحیة التیس و قشار کندر و سفیداب و گلنار با آب آس سرشته سود دهد و ایضاً اگر اسفنج را در زفت رطب آلوده بسوزند و خاکستر او بسرکه و آب مورد تازه آمیخته بپارهٔ پشم بردارند مفید گردد و این فرزجه حبس انفجار خون از رحم کند مازو خام شب یمانی اقاقیا و دقاق کندر کوفته بیخته با آب آس تر سرشته بردارند فرزجه حابس خون شاخ گوزن سوخته کاغذ سوخته سک رامک اقاقیای مغسول صندل سفید شب یمانی خزف نو حضض مازو سوخته دم الاخوین قلقدیس سماق سرمه و زرنیخ بریان شادنج اسفنج سوخته بسرکه سرد کرده صدف سوخته قشار کندر مساوی با آب سماق و آب بارتنگ یا آب عصی الراعی سرشته استعمال کنند دیگر افیون پارچه کتان سوخته شب یمانی بسرکه یا آب بارتنگ سرشته بعمل آرند دیگر کاغذ سوخته اقاقیا گلنار عصارهٔ لحیة التیس گل سرخ مازو حضض پارچه کتان سوخته مساوی کوفته بیخته با آب آس سرشته استعمال نمایند دیگر اقاقیا کافور رامک لادن گل مختوم افیون مساوی کوفته با آب مورد سرشته بکار برند دیگر آب قرظ رامک کافور لادن با آب برگ عوسج یا با آب شوک تازه آمیزند دیگر سرمه سوده گلنار جفت بلوط سائیده با آب آس رطب جمع کرده بصوفه بردارند پس اگر این اشیا استعمال کنند و مرض تسکین نیابد زیر پستان محجمهٔ کبیر ناری نهند **ابن سینا** مینویسد که نزف الدم حادث بر سبیل دفع طبیعت و حادث از امتلاء و ثقل خون بر بدن را حبس نباید کرد تا آنکه خوف ضعف گردد و گاهی فصد غشی کند از انتظار این سبب دفع کردن آن امتلا را جذب ماده بسوی خلاف و چون سببش حدت صفراوی باشد تنقیهٔ صفرا کنند و خصوصاً بمثل شاهتره و هلیله بهر آنکه درین قوت قابضه است و اگر سببش مائیت باشد فرود آوردن و جذب کردن او بسوی خلاف کنند و صمغ عربی و کثیرا بخورانند و اگر سببش ضعف رحم باشد بادویهٔ قابضه ادویهٔ مقویه بعطریت و خاصیت جمع کنند و اگر سببش قروح باشد معالجه بادویه که هم از منقیه و قابضه و مجففه نمایند و معالجهٔ بواسیر بعلاج بواسیر کنند و تخم کتان با آب گرم و باید که رعایت اوقات راحت نمایند

اگر در ابتدا ادرار باشد در ان الوقت علاج کنند در اوقات ادرار اعتماد بر تسکین نمایند و چون نزف افراط کند باید که دستها از بیخ عضد و پایها از بیخ ران نزدیک کنج ران بر بندند بعده محاجم بر اسفل پستان نهند و استمصاص نمایند و محاجم بزرگ اختیار کنند که آن جمیع نفس در حال میکنند بعده بسیار علاج بعده از بند و گاهی حبس نزف الدم و شق محاجم بر باسلیق و ابطین و رگین نماید و باید که مریضه را بعد نزف بمثل زرده بیضه نیمبرشت و بهر غذای سریع الهضم مقوی تغذیه کنند و گاهی احتیاج غذا اجبار اللحم قوی افتد که بسماق ترش کنند و اما کباب و گوشت بریان بمصلح خوشبو از لحم جیده لابد است و همچنین اخبصه رطبه از سویق و نشاسته و شراب لو غلیظا شیرین اندک دهند و از رقیق گشته اجتناب نمایند و گاهی بشنیدن مسل تازه آنرا موافق گردد اما **ادویه مشترکه** و خصوصا برای نزف حاد و حار بارتنگ بهترین آنهاست بلکه نظیر او نیست و لسانست که قطع نزف شربا و زرقا نماید و آن فرزجه و غیر فرزجه را نفع دهد و ایضا شربتی که در استعمال کالوز شربا و حمولا و از چیزی که این را نفع کند نوشیدن شیر آهن تاب است و در آن خبث الحدید باشد و خوب پخته بعض قوابض هر روز سه اوقیه بنوشند و رب ترشی ترنج خیلی نیکوست و همچنین خوردن صمغ عربی و کثیرا و برگ نان تاب بگرد و قرص طباشیر کافوری آنرا البسیار نافع است و قرص گلنار نیز و این دوا بالغ النفع است سوسیالی و گل مختوم و گل ارمنی و شب و مازو و دم الاخوین مساوی از جمله وزن یک درم بگیرند و کافور و چه دمشک یک دانگ و در یک اوقیه شربت حب الآس حل کرده بدهند و ایضا اقاقیا گلنار و مازو و عصاره لحیه التیس و شادنج و سماق مقشر و کندر و مر و افیون با سرکه کوفته سنده بسیار شیشه شربتی نیم درم و ایضا زاج کفشگران نیم درم و مر و کندر و افیون برابر حب ساخته بقدر یک درم بخورند که بسیار نیکوست و ایضا درمج سوخته دو درم با آب سماق دهی یا نقوع بخورند و اغذیه ایشان قبل از انکه محتاج بانعاش قوت شوند طلام و قریص و مصوص و از لحوم جدی و دراج و گردی [illegible] ترش است و سرد کرده بخورند و از هر طعام حار بالفعل و بالقوه اجتناب نمایند و از حمولات مشترکه حمولات است که از مرداسنگ و زاج و گلنار و گل مختوم و ارمنی و سرمه غیر آن بسازند و این نسخه جید است بگیرند قلقطار و اقاقیا و سرمه و قشار کندر و دو ان قرص بسازند پس بگیرند از آن یک مثقال و از گل ارمنی و صمغ عربی و کهربا هر واحد مثقالی و ورد و ده اوقیه از عصاره قابض یا آب حل کرده در فم رحم کنند و یا بگیرند نیم درم شب یک دانگ زبد البحر و یک دانگ افیون حمول سازند و این فرزجه جید است و خصوصا برای آکل و قروح عرق نفور عصاره لحیه التیس اقاقیا با آب مازو و حماض از آن فرزجه سازند و ایضا مازو و قشار گلنار نشاسته افیون شب یمانی ریوند چینی گل سرخ حب الآس بسفر سماق عصاره لحیه التیس حب حصرم قرطاس سوخته صندل سفید آش کندر گل مختوم پوست انار شادنج خرد و کشنیز خشک [illegible] موردی کرده آلوده بردارند و تمام شب بدارند و ایضا گلنار و سنج شفود کاغذ سوخته شب زاج زبره در سرکه تر کرده گل ارمنی [illegible] هم را با آب بید کشنیز تمام شب حمول نمایند و از آبزنها نافع برای ایشان نشستن در طبیخ عفص است که گرم [illegible] او با مورد و گل سرخ با قماع آن و پوست انار و خرنوب نبطی و گلنار و لحیه التیس و مازو و سبز جوشانیده باشند و از آطلیه مرهمات نافعه برای ایشان طلای حسین نافعست و مالش نواحی رحم بروغنهای قابض قوی القبض و تفصیل علاج نزف حادث بسبب رقت خون و مائیت آنرا اعاده سابق نموده میگویم که وجه در بین آنست که اسهال مائیت او نمایند و ادرار و تعریق بمثل طبیخ سابق و کرفس و فوه و مانند آن بعمل آرند یکبار اسهال کنند بار دیگر ادرار بعرق [illegible] و عرق آورند و پستان را بسیار چند بار هم بدر یشت بمالند و بعد از آن طلای بیمار الحسل و بالضرورة استفراغ کنند و گاهی قی ایشان را نفع کند و بالجمله واجب است که میل بدوا و غذای او سخیری نمایند که تخفیف و تغلیظ خون کند و اما اگر سبب قروح باشد این مرهم نافع بود بگیرند گلنار و مرداسنگ و دار زرد و موم و روغن گل [illegible] سازند و بردارند

علاج استحاضه

قومی در علاج استحاضه یک باب جدا قرار داده اند و آن علاج مرکب از تنقیه و تغلیظ و تقویت است و از حیض او در وقت معتاد آن کم آید یا تاخیر نکند و حبس حرکت او اضطراب نماید و تنقیه رحم او کنند و تقویت نمایند تا فضول را خارج اندازد و حسب قبول نکند و گفته اند که از ابهل ده درم و ازبر انفع یک درم

واز بادیان دو درم در دیگ انداخته بران شراب صرف دو رطل اندازند و بجوشانند تا نصف بماند و بران از انزروت و حضض هر واحد دو درم
و روغن گاو و عسل هر واحد ملعقه اندازند و ازان هر ناشتا بقدر ملعقه بخورند و تاخیر غذا تا وقت عصر نمایند این سه روز بعمل آرند و من گویم که
این دوا اگرچه در اکثر اوقات نفع میکند لیکن گاهی استحاضه از اسباب دیگر میباشد که قبض صرف واجب کند و تو میدانی از انچه سابق
مذکور شد مجوسی گوید که اگر نزف از ضعف قوت ماسکه عارض شود باید که علاج باشیای مجففه قابضه از اغذیه و ادویه کنند و اگر
نزف بسبب حدت خون و لطافت آن عارض گردد باید که معالجه آن باشیای مبرده ملطفه نمایند و اگر بسبب رقت خون باشد با غذیه
مائل بغلظ کنند و اگر از انخراق عروق و تاکل آنها باشد باید که دران ادویه ملحمه خراجات مجففه قروح استعمال نمایند مثل صبر و انزروت
و کندر و دم الاخوین و گل قبرسی وغیره انچه در قروح مسطور ست و اگر نزف از کثرت خون و امتلای عروق عارض شود باید که امر
بفصد باسلیق نمایند و بقدر حاجت خون بیرون آرند و اگر خون خارج بنزف را بعض اخلاط دیگر آمیزند و بران غالب شوند
باید که تنقیه بدن از ان خلط بدوای مخرج آن کنند ولاسیما بقی که آن ماده را بسوی فوق جذب میکند و چون این بعمل آرند معالجه
آن با دویه حابس خون و قاطع نزف کنند و تدبیر موافق آن از اغذیه وغیره پردازند و ادویه که قطع نزف کنند قرص کهربا یکمثقال
گل قبرسی نیم درم باریک سائیده ناشتا باب بارتنگ یا آب سماق یا آب خرفه یا آب عصی الراعی بخورانند و اگر شاخ گوزن سوخته یکمثقال
گل قبرسی یکدرم بسکر که ممزوج باب بخورانند آنرا نفع بخشد و چون آب طرفا و آب اثل معصور بقدر دو اوقیه بنوشانند نافع بود و این
دو اقاطع نزف ست اقاقیا و عصاره لحیة التیس و حضض هر واحد یکدرم و دمع سوخته و گل قبرسی هر واحد سه درم همه را باریک سائیده
یکمثقال با آبیکه دران کشنیز خشک و سماق بقدر اوقیه جوشانیده باشند و یا بشراب قابض که اندران سماق و جفت بلوط تر کرده باشند بخورند
دیگر ادویه این همانست که در قول عیسی گذشت لیکن درینجا گل قبرسی و شاخ گوزن سوخته و دمع سوخته عوض گل مختوم ست دو درم بگلاب که
دران قدری سماق تر کرده باشند یا باب بارتنگ یا با آبیکه دران زرشک جوشانیده باشند بخورند نافع ست دیگر دمع سوخته شاخ گوزن سوخته
خبث الحدید باریک سوده در سرکه تر کرده بریان نموده هر واحد پنج درم گلنار ده درم زیره کشنیز هر دو در سرکه تر کرده بریان ساخته هر واحد سه درم
گل قبرسی چهار درم جفت بلوط سماق زرشک تخم خرفه هر واحد دو درم همه ادویه را باریک سائیده یکمثقال ازان با آب آهن تاب که دران سماق مالیده باشند
بخورند مجرب النفع ست دیگر خبث الحدید جید قشار کنند هر واحد یکجزو باریک سائیده در شراب قابض سه روز تر کرده نهار بنوشند دیگر کندر ذکر
دو مثقال شب در آب تر کرده صبح صاف کنند و بران آبیکه بسبنج فارسی تجح اندران پخته باشند انداخته ناشتا بنوشند دیگر مازو و بلوط در سرکه یکشبانه روز
تر کرده مقل گلنار هر واحد یکجزو دمع سوخته کهربا سبد هر واحد نیم جزو جند بیدستر ربع جزو باریک سائیده با آب سماق بخورند دیگر پوست جوز هندی چون یکدرم باریک سوده
با سرکه ممزوج باب که دران سماق تر کرده باشند بخورند نافع بود و چون فلونیای فارسی یکدرم با نیم درم گل قبرسی همراه آب سماق یا آب بارتنگ بخورند منفعت بین
نماید و زن را در آب قمقم نشانند و صفت او اینست بگیرند گلنار و پوست انار و جوز السرو و جفت بلوط و خرنوب نبطی و مازو و مورد و شب یمانی
و قرظ و طراثیث و قشار کنند هر واحد یک کف و خوب جوشانیده زن را در آب آن نشانند و بر عانه و نواحی ناف متصل آن ضماد کنند و ایضا بر عانه
این ضماد نمایند پوست انار گلنار سماق جفت بلوط شب قشار کنند زیره سفید هر [illegible] باریک سائیده با آب آس سرشته ضماد کنند و فرزجه مبلول بسرکه ممزوج
باب یا با آب سماق ملوث در چیزی از اقاقیا و حضض و دقاق کندر و شب یمانی و مازو سوخته بردارند که نافع ست دیگر سرمه سوده [illegible] گلنار سبوس سوده
گل مختوم هر واحد یکجزو زیره سفید نیم جزو همه باریک سائیده و پشم پاره آسمانجونی در آب آس و آب سماق تر کرده بدین ادویه آلوده بردارند دیگر مازو سوخته
شاخ گوزن سوخته کاغذ سوخته [illegible] قشار کنند صندل سفید شب یمانی خبث الحدید حضض قلقدیس قلقطار سوخته سماق سرطان نهری سوخته
سبد که سر کرده صدف سوخته اجزا مساوی کوفته بیخته فرزجه باب سماق تر کرده و درین ادویه آلوده بردارند دیگر زاج کاغذ سوخته جفت بلوط [illegible]

باریک سائیده و پاره ابریشم در آب خرنوب الشوک ترکرده درین دوا آلوده بردارند و اگر این ادویه را با آب آس و آب خرنوب نبطی سرشته بلوطها سازند و بدان حمول کنند نفع دهد دیگر اقاقیا کافور باقی اجزا همانست که در قول عیسی گذشت حقنه که نزف قبل را نفع کند بگیرند آب مورد و آب بارتنگ و آب عصی الراعی و آب خرفه هر واحد یکجزو و در آب سماق جوشانیده صاف کنند و از جمله چهار اوقیه گرفته در ان گل مختوم و حضض و اقاقیا و عصاره لحیة التیس و ودع سوخته و سک و امک هر واحد یکجزو باریک سائیده دو درم تا سه درم از ان گرفته آمیخته حقنه رحم کنند و جالینوس ذکر کرده که در قطع نزف حقنه آب بارتنگ صرف کفایت نموده و چون ازین همه تدابیر خون منقطع نشود باید که محاجم زیر پستان نهند و اعضای اقصی را بها محکم بربندند که ماده را بسوی بالا جذب کنند و خون منقطع گردد **ایلاقی و جرجانی** گویند که بعضی اطبا گفته اند که بعد تنقیه اثاناسیا که بجگر گرگ ساخته باشند باید داد و فاوانیا با آب مورد تر حمول سازند و اگر در احشا الم باشد اثاناسیا که در ان جگر گرگ نباشد بخورند و ثابت بن قره گوید سه روز هر صبح دو دانگ تا چهار دانگ بزر البنج سائیده با شکر بدهند و چنین گوید آب برگ خرفه و آب برگ بارتنگ با گلنار و گل ارمنی باید داد و یا شاخ گوزن سوخته بسرکه ممزوج با آب تخم خشخاش سیاه سوده و یا تخم گل با سرکه ممزوج و قرص کهربا و قرص طباشیر بدهند و معجون لسبد سوده و گیرند لسبد مغسول کهربا شب یمانی شادنج عدسی مغسول دم الاخوین گل ارمنی گل مختوم گلنار مساوی برب به بسرشتند شربت از دو درم تا پنج درم با آب سماق یا آب بارتنگ یا آب برگ خرفه و در طبیخ ادویه قابض نشانند و ضمادهای قابض و شیافهای قابض سود دارد و سک و امک و اقاقیا کندر بسد فوفل مساوی کوفته با آب مورد تر سرشته شیاف سازند و هم بدین طلا کنند و آورده اند حکایت میکنند که در سه روز سه استار کهربا بخورد و حیض او یکبارگی بند شد و اگر طبع قبض باشد شربت ورد و شربت نیلوفر تلیین باید کرد و اگر نزف بود قرص طباشیر بدهند و غذا درین مرض زیرباجان باید که خون را غلیظ کند و در ان قبض باشد چون غوره و سماق و زرشک و عدس و رمانی و فالوده نشاسته و لوزینه و قطایف و کله و گوشت از کباب دراج و تیهو و تذرو و آهو باشد و از میوه های بهی ترش و انار ترش و زعرور و عفص سود دارد و اگر خون با بلغم آمیخته باشد تنقیه بحب سکبینج و حب منتن باید کرد یا بقیه از ادویه مخرج رطوبت و بلغم لزج و اگر خلط سوداوی بود تنقیه بحب اصطمخیقون و مطبوخ افتیمون کنند و در جمله بعد تنقیه بدن تدبیرهای دیگر نمایند و اگر بسبب انفتاح عروق و ضعف رحم باشد اول با آب عصی الراعی یا با آب مطبوخ پوست انار و غیر آن که در قول عیسی گذشت چند بار حقنه رحم کنند و از اقاقیا و عصاره لحیة التیس و سنبل و عود و قاقله کندر و مازو و خام و شب یمانی شیاف سازند و حب الآس و خرمای خشک و بهی ترش و پوست انار و جز آن که در قول مذکور مسطور شد سائیده با آب مورد تر یا با آب بهی سرشته بر شکم و زهار و پشت ضماد کنند و اگر بسبب انشقاق رگ باشد از سوء مزاج بارد یابس بگیرند صمغ عربی و گل ارمنی و گل مختوم و کهربا و کندر و مرداسنگ و شب یمانی و اقاقیا و دم الاخوین و همه را سائیده با آب بارتنگ سرشته شیاف سازند و نیز از ان ضماد کنند و حقنه رحم بسازند و بردارند و اگر بسبب رقت خون و مائیت آن باشد اول تنقیه بدن از رطوبت کنند و این گلشکر مسهل درین باب نافع ست گلشکر هفت درم تربد مثقال زنجبیل دو دانگ همه را بسرشتند و این یک شربت ست و اگر عوض گلشکر با اطریفل صغیر پنج درم بسرشتند هم نافع بود و گاهی همین طور مسهل دهند و گاهی تدبیر ادرار بول کنند و گاهی قی فرمایند و ریاضت و حمام و عرق آوردن و طعامهای خشک و زود گوار خوردن سود دارد و بعد تنقیه حقنها و ضمادات قابض بکار برند و اگر بسبب ضربه یا سقطه بود اول فصد باسلیق کنند بعده تدبیر رحم و سقطه او نمایند پس قرص کهربا دهند و حقنها و ضمادات و شیافات قابض استعمال کنند **صفت** ادویه که جمیع انواع افراط حیض را باز دارد و شیر تازه که در ان خبث الحدید بپخته باشند و بعده آهن تاب کرده هر صبح سه اوقیه با قرص طباشیر کافوری سود دارد و مرداسنگ زاج گلنار گل مختوم گل ارمنی همه مساوی با آب مورد تر سرشته فرزجه سازند که مجرب ست و باقی ادویه همانست که در قول شیخ و غیره گذشت **ابن الیاس** گوید که سیلان طمث اگر بسبب کثرت خون و امتلای عروق از ان باشد بعد فصد باسلیق و بستن پستان و نهادن محاجم ناری زیر پستان [illegible] قرص کهربا مثقال گل ارمنی مثقال رب بهی ده درم بخورانند غذا مزوره سماق و گوشت ماکیان دهند و یا صمغ عربی و تخم بارتنگ و تخم ریحان بریان

هر واحد مثقال بروغن گل چرب کرده فرو برند و یا این دوا بدهند گلنار کهربا گل ارمنی هر واحد سه درم صمغ عربی چهار درم تخم بارتنگ تخم ریحان هر واحد
سه درم بریان همه را سوای بزور بکوبند و آمیخته سه درم برب آس یا رب بهی ده درم بخورند و محاجم ناری بر ساق نهند و فصد صافن نافع بود و این فرزجه
حبس حیض کند اقاقیا لحیة التیس قشار کندر کزمازج دم الاخوین مازو زاک کاغذ سوخته مساوی کوفته بیخته بآب مورد سرشته لعبوت استعمال
نمایند و اگر از رقت خون و حدت او باشد رب بهی یا سیب هر کدام که باشد ده درم باگل ارمنی و قبرسی یا قرص کهربا هر کدام که باشد مثقالی بدهند
و یا شیره تخم خرفه سه اوقیه بگل ارمنی و صمغ عربی هر دو بریان هر واحد مثقالی بنوشانند و غذا مزوره زرشک یا سماق یا عدس بماکیان و شیره
مغز بادام بریان خورانند و این دوا قطع نزف و حبس خون رقیق صفراوی کند ورع سوخته گل ارمنی صمغ عربی هر دو بریان اقاقیا
عصاره لحیة التیس هر واحد سه درم کوفته بیخته یکمثقال بآب سماق یا آب بارتنگ یا آب عصی الراعی یا آب خرفه هر کدام که باشد بست
مثقال بدهند و اگر از انخراق عروق و انفتاح آن باشد هر صبح قرص گلنار و گل ارمنی و صمغ عربی بریان هر واحد مثقال برب بهی
ده درم بخورانند و غذا مزوره سماق بگوشت ماکیان و شیره مغز بادام بریان دهند و این فرزجه لحم حابس استعمال کنند کندر
صبر انزروت هر واحد سه درم دم الاخوین گل قبرسی هر واحد چهار درم لحیة التیس دو درم کوفته بیخته بآب مورد یا بارتنگ سرشته
فرزجه سازند و این شیاف حبس خون حیض کند دم الاخوین گل قبرسی مساوی کوفته بیخته سرشته استعمال کنند و اگر بسبب غلبه
مائیت و رطوبت بر خون باشد هر صبح جلاب از اصل السوس یا درنجبویه هر یک سه درم و از شکر سفید ده درم بنوشانند و غذا
مزوره نخود و شیره کحب القرطم دهند بعده تنقیه بدن از بلغم بحب ایارج و بایارج جالینوس کنند و یا بگیرند سنا پنج درم بادیان بادرنجبویه
هر واحد سه درم شکر سفید ده درم جوشانیده صاف نموده در آن معجون خیارشنبر پنج مثقال حل کرده بنوشند و بر آن صبر کنند تا تنقیه بلغم حاصل
شود و بعده معالجه بحابسات نمایند مثل قرص گلنار و قرص کهربا و رب آس و رب بهی و صمغ عربی و تخم بارتنگ و غذا مزوره سماق یا زرشک
باگوشت تیهو و دراج دهند و یا این دوا با آب بهی و رب آس بخورند قشار کندر خبث الحدید گل ارمنی هر واحد چهار درم کوفته بیخته یک مثقال قبل
طعام یا بعد او بدهند و یا برنج فارسی در آب خوب بجوشانند و آبش صاف نموده بر آن کندر و گل ارمنی هر واحد یکدرم انداخته ناشتا بنوشند و اگر حیض
افراط کند این فرزجه بکار برند سرمه سوده تنکار الصناعة گلنار هر واحد سه درم گل مختوم زیره کرمانی هر واحد یکدرم کوفته بیخته در آب سماق یا آب لفت گرم
یا آب مورد تر آمیخته در آن پنبه آلوده استعمال کنند و اگر بسبب غلبه سودای محترقه بر خون باشد هر صبح جلاب از بادرنجبویه سه درم با شکر سفید ده درم
بدهند و غذا مزوره ماش و نخود و شیره بادام سازند و تنقیه بمطبوخ افتیمون یا بحب آن یا معجون نجاح کنند و بعد تنقیه حابسات خون مثل رب
قابضه و اقراص مذکوره استعمال نمایند مصنف ترویج گوید که اگر سببش امتلای بدن از خون و دفع طبیعت آن زائد بود بعد فصد باسلیق
هر صبح شربت عناب و خشخاش با تخم بارتنگ و یک درم صمغ عربی یا شربت انجبار بدهند و غذا مزوره عدس بشیره تخم خشخاش
و مزورات حامضه مثل سماقیه یا زرشکیه بخورند مع اگر قوت ضعیف باشد و یا چهار تخم بروغن گل لت کرده سه روز زرده برند و گویند که چیزے
نافعتر در قطع آن از شرب گل مختوم نیست و بقراط گفته که اگر تابع نزف الدم امتداد و ضعف نبض گردد ردی باشد و این قرص نافع نزف است
گلنار گل ارمنی عصاره لحیة التیس کهربا بسد اقاقیا حضض بلوط هر واحد یکجزو زرشک پوست انار ترش طباشیر حب الآس هر یک دو جزو بادیان
بریان تخم کرفس افیون هر یک نیم جزو قرص ساخته دو درم با ربوب قابضه بدهند و اگر سببش انخراق رگ یا انفتاح او باشد هر صبح ده درم رب بهی
یا سیب یا آس که در آن گل ارمنی و صمغ عربی و گلنار سوده آمیخته باشند بخورند و بر این مداومت نمایند تا آنکه محتبس گردد و غذا سماقیه بخورند مع
یا عدس بشیره بادام بریان و سماق ترش کرده و این شیاف نافع است مازو شاخ گوزن سوخته پوست بیضه سوخته کاغذ سوخته سرمه اقاقیا
دم الاخوین گل ارمنی مساوی سائیده بآب سرشته شیافات سازند و بردارند ابو منصور گوید که علامت افراط طمث زردی رنگ بود و ورم پا

یک لنددر

زعلی

و اشتهای اشیای قذره مثل انگشت و گل ست علاجش گل مختوم با آب خرفه و گلنار ست و یا یک قدح آب حلبه مطبوخ بشراب قابض بالمناصفه بنوشند و یا جفت بلوط بشراب قابض که در ان تخم مویز تر کرده باشند جوشانیده استعمال کنند و یا دقاق کندر و اقاقیا بسرکه ممزوج بخورند و قے استعمال نمایند و همچنین حبی این را نافع ست و اگر در انجا آثار حرارت باشد فصد باسلیق کنند و دوای ثابت بن قره که در قول ایلاقی گذشت دهند و تنبد بهند و یا خزف تنور سوده با آب حب الآس بخورانند و کحل و گلنار و تنکار و صناعت و جفت بلوط مساوی سوده پارهٔ صوف در آب مورد آغشته در دوا آلوده روز و شب دائم حمول نمایند و یا گهه بند کند و گلنار و مرمر و اقاقیا و شب مساوی دو بار یک سائیده حمول سازند و بر عانه و پشت طلا کنند و یا تضمید قطن و پشت بسرکه یا نشاسته نمایند و یا عفص و صنبر حل کرده بصوفه بردارند و در آب تخم که در ان بعضی ادویه قابض سوخته باشند بنشانند و اگر امر مشکل گردد حقنها که در باب اسهال الدم مذکور شد در قبیل استعمال نمایند و غذا از قسم قابض مثل سماق و حصرمیه بریان و چوجه مرغ و لحوم صید دهند و اگر آنچه سیلان کند بدبو و گندیده بود حقنهای حاده بعمل آرند ابن هبة الله گوید اگر نزف تابع حدت خون و لطافت آن باشد علاجش بادویه مبرد و مغلظ خون کنند مثل شیره تخم خرفه و شیره تخم کشوث آب بارتنگ بسیغوس طباشیر و گل ارمنی و امتصاص انار میخوش و مبخوش نمایند و اگر باز نایستد قرص کهربا برب ریباس بدهند و در آب مطبوخ آس و گلنار و گل سرخ و مازو و کزمازج بنشانند و ضماد و عمانه با اقاقیا و صندل و گل سرخ و کافور و سماق و پوست انار و گلنار با آب مورد کنند و حقنه با آب بارتنگ و گل مختوم و عفص و اقاقیا و عصارهٔ لحیة التیس و دم الاخوین و شادنج بعمل آرند و غذا آنچه ماکیان با آب سماق یا زرده بیضه بسرکه جوش داده ... باشند و اگر نزف تابع شگافتن رگ یا اسقاط یا عسر ولادت باشد علاجش بحجند و ادویه منضجه و مراهم لحیم نمایند ابن [illegible] گوید که چون افراط کند قرص کهربا سوده در شربت انجبار و اوقیه آنچه استعمال کنند و هنگام خواب گلقند شکری سه درم بخورند و شیاف ... بردارند و اگر بسبب رقت و حدت خون باشد تدبیر مذکور بعمل آرند و گاهے کثیرالنفع تازه و شیره خرفه و شربت انار برین کفایت کند و اغذیه بارد یابس دهند مثل کله و گوشت بز و ماکیان و حصرمیه و اشیای ترش بے حدت و حرارت و اگر قابض نیز باشد بهتر بود و اگر با ضعف معده و ضعف جانب باشد اولی بود مثل غوره و مازو و سماق و اگر حرارت باشد بعصارات و بوارد سازند و الا لحوم کباب و تیهو و اگر قوت ضعیف باشد لحوم صید و مرغ بریان و مطجنه یا با زیره و کشنیز بسیار و شراب ترش ایشان را نافع بود و اگر در اصل قابض نیز باشد تخم مویز کوفته در ان ترکنند و اقو د گوید که اگر از سوء مزاج او افراط خون باشد تنقیه اخلاط و اصلاح خون کنند و حابسات خون مثل کهربا و سندروس و گل مختوم و گل ارمنی و خاکستر شاخ گاو و صمغ و خولان ... و حمولا استعمال نمایند و از مجربات اینست که انجبار یک جزو و سماق نیم جزو و کشنیز ربع جزو خوب جوش داده بکر بنوشند و از فرازج مجرب اینست که رصاص در آب کشنیز سوده کبریت و تخم انفاح در ان سرشته حمول سازند و چون افیون بسیار چند آن موم سرشته اند که از ان بردارند فی الفور قطع آن کند میر عوض هنوسید که آنچه بسبب امتلای بدن از خون باشد و با فراط انجا مد رگ باسلیق زنند بعضے اطبا از فصد باسلیق منع نموده چه فصد آن در احتباس حیض مستعمل ست و امر بفصد اکحل میکنند و تا طبیب ماهر نباشد در امثال این مواقع بفصد جرات نکند و قرص کهربا بشربت حب الآس بغایت سودمند ست و این دوا نافع ست پوست هلیله کابلی بریان کرده شش درم تخم بارتنگ شادنج عدسی هر کدام سه درم کوفته بیخته دو درم از ان با سرکه ممزوج دهند خون باز دارد و دو دانگ بزرالبنج کوفته و نیم مثقال شاخ گوزن سوخته با قند سفید سفوف نمودن بغایت سودمند ست خاصه که با آب بارتنگ و شیره تخم خرفه بریان بدهند و باشد که دوای خوردنی کفایت نکند و حاجت باحتمال فرازج و ضماد افتد و این فرزجه درین کار ستوده ست کندر گلنار مازو و سرمه شب یمانی اقاقیا صمغ عربی برابر سوده با گلاب سرشته استعمال کنند و اقاقیا و مازو و کندر با سرکه سرشته بر ناف و حوالی آن ضماد سازند و افیون در بیضه ماکیان حل کرده قدرے از ان برداشتن در قطع خون از مجربات ست و سرمه شب یمانی مساوی بگلاب سرشته شیاف ساخته برداشتن همین حکم دارد و هر گاه خون بند شود و قوت باز آید و اشتهای طعام پیدا گردد این سفوف هر صباح دو درم با شربت سیب یا شربت ...

کشنیز بریان یکجزو گل ارمنی طباشیر سفید سوخته کهربا هر کدام نیم جزو اقاقیا ربع جزو دارچینی عود خام گل مختوم زعفران هر کدام ثمن جزو کوفته بیخته استعمال کنند که در حبس نفث الدم از هر گونه که باشد و منع رعشه و خفقان و اسهال عجیب الفعل ست و آنچه بسبب غلبه بلغم یا غلبه سوداء تیز باشد علاجش تنقیه آن خلط بعد از ان مداومت بر حابسات مذکوره نمایند و آنچه از حدت و رقت خون باشد تنقیه بمطبوخ هلیله و شاهتره و تمر هندی با شیرخشت کنند و قرص کهربا با شربت زرشک و شیره تخم خرفه بریان با شربت عناب و شربت صندل و رب غوره و عصاره زرشک و آب انارین و رب انجبار و امثال آن دهند

ضعف رحم

سببش سوء مزاج و سستی بافت آن و مقاسات امراض سابقه است و از ضعف رحم قلت شهوت باه و کثرت سیلان حیض و منی و رطوبات و عدم حبل عارض شود و تشخیص اقسام سوء مزاج در آغاز امراض رحم مسطور شده و علاجش تعدیل سوء مزاج ست و تدارک آفات معروفه که رحم را عارض شود و اگر در بدن ماده بود اول بدن را از ان ماده پاک کنند پس ادویه قابضه که در علاج کثرت طمث مذکور شد بکار برند و با ادویه قابضه دواهای خوشبو چون سنبل الطیب مانند آن بیامیزند و در تهلهل نسیج آن بعلاج تهلهل نسیج معده پردازند و مفرح علوی خان جریناً نافعست و در مقاسات امراض تدارک آفات عارض آن نمایند

سیلان رحم

گاهی از رحم زنان دائم رطوبات عفنه سیلان مینماید سببش کثرت فضول ست در جمیع بدن و انصباب آن بطریق استفراغ و تنقیه بسوی رحم و این فضول بلغمی یا صفراوی یا سوداوی یا دموی بود و یا تولد رطوبات در نفس رحم بسبب ضعف قوت غاذیه رحم و عفونت مادهٔ حیض در عروق حیض از تعفن جسم و طریق تشخیص این اسباب باید که نظر کنند اگر رنگ مریضه زرد و قوت او ضعیف بود و رطوبت باد و از خارج شود سببش ضعف غاذیه باشد و اگر آثار غلبه خلطی از اخلاط اربعه دریافت شود سببش انصباب فضول از بدن باشد و استدلال بر غلبه هر خلط چنان کنند که از مریضه رنگ رطوبت سائله پرسند پس اگر رنگ آن سرخ بیان کنند و با دیگر حرارت و سرخی و غلظ قاروره بود از غلبه خون باشد و اگر زرد و بدبو گوید و با تشنگی شدید بود از صفرا باشد و اگر سفید گوید و دیگر آثار بلغم پیدا بود از بلغم باشد و اگر سیاهی و غلظ رطوبت بیان کنند و با خشکی و لاغری بدن بود از سودا باشد و بهترین استدلال بر نوعیت خلط غالب اینست که بفرمایند تا زن پنبه فرو برد و برآورده خشک کرده ببینند رنگ آن برنگ خلط غالب بود و بدانکه مریضه سیلان رحم را دم زدن دشوار بود و اشتهای طعام ساقط شود و رنگ او و برودت بیشتر گردد و ورم و نفخه در پشت چشمها و در اکثر وقت گاهی باد در آن بهم رسد علاج جهت اخراج فضول حسب غلبه خلط تنقیه بدن از فصد یا مسهل یا قی کنند و بعد از ان تنقیه رحم نمایند بحقنهای منقیه مثل طبیخ اصل السوس و اذخر و ابرسا و فراسیون و نخود سیاه که ایارج فیقرا در ان آمیخته باشند اگر حرارت نباشد و الا بشیره تخمهای بارده و مدر شیر و حقناً علاج کنند و بعده تقویت رحم بحقنهای قابضه و فرزجات قابضه که از مازو و مورد و پوست انار و سلیخه و سماق و جز آن ساخته باشند و آنچه در علاج افراط طمث مذکور شد باید کرد و بهر تقویت قوت غاذیه ادویه و اغذیه مقوی دهند و اگر مازوی سبز تخم حماض هر یک دو درم جوز السرو خبث الحدید مدبر هر واحد یکدرم کوفته بیخته و جفت بلوط گلنار را در آب جوشانیده صاف نموده پارچه را با آن تر کرده ادویه سوده را بر ان پاشیده بردارد در رطوبت رفتن از فرج باز دارد و اگر آب و سفید و انها از رحم بیاید باد رو کمر و کشش ران سفوف ثعلب مصری آرد مونگ طباشیر تخم خرفه مصطکی کند هر یک چار ماشه کوفته بیخته شش ماشه با آب بخورند و اگر با درد نواحی پهلو و پشت و تپ بدون عرق باشد ادویه حاره یا لیسه نباید داد و خمیره گاؤزبان عرقیات شربت بزوری دهند و از کنند تخم خشخاش هر یک دو توله سائیده در آب پخته روغن گل سفیده بیضه مرغ زعفران یکماشه لک سوده چهار ماشه مثل مرهم ساخته لته بدان تر کرده بردارند ذکر ادویه مفرده نافع سیلان رطوبت از رحم جالوس در طبیخ قرظ و حمول آن و کذا شرب و حمول شیر مایه خرگوش در قطع رطوبات فرزجه مجرب سویدی ست و حمول سنبل هندی با آب مورد سبز سرشته و کذا خولان و کذا آب حی العالم و کذا مازو سوخته در شراب تر کرده و کذا بیخ حماض خشک و کذا اسماق العسل و کذا برادهٔ چوب کنار

وکذا آب عنب الثعلب وکذا سرگین بز کوهی و مثل او کندر وکذا اقاقیا وکذا طلع نخل و پوست آن وکذا طراثیث وکذا گلنار وکذا اسرالفرة وکذا کرم دانه وکذا اشب یمانی وکذا خشخاش سیاه تنها و بشراب کهنه آمیخته وکذا عصارهٔ لحیة التیس **و شرب و حمول** شاخ گوزن سوخته وکذا برگ طرفا بشراب وکذا بلح وکذا سماق وکذا آب عصی الراعی وکذا عذبه و نقوع آن وکذا حب الآس و برگ آن وکذا کشوث بریان وکذا عود بلسان وکذا ثمر و برگ مغیلان وکذا آب بارتنگ وکذا طبیخ برادهٔ چوب صندل وکذا سلیخه وکذا بیخ نیلوفر و تخم او وکذا حلبه بالعسل **و اکل و شرب** بلح بسرکه یا شراب قابض وکذا حضض مکی بآب وکذا انبرباریس وکذا بیخ نیلوفر زرد بشیر تازه بمرات وکذا السرکه وکذا تخم خرفه بریان **و جلوس** در طبیخ طرفا یا حب الآس یا برادهٔ چوب کنار یا سنبل رومی یا انار ترش کوفته یا برگ درخت مصطکی **و حقنه** بطبیخ بلوط کوفته وکذا ناردین **و بخور** خراما وکذا حب بلسان نقیع در رحم هر واحد قاطع سیلان رطوبات رحم ست و اگر کاکڑا سنگی سائیده شکر سفید آمیخته بآب یا شیر گاو بخورند و بالای آن نان گندم با روغن بسیار خورند و از گوشت و ترشی و بادی پرهیز نمایند برای سیلان رطوبت از مجربات اهل هندست وکذا پوست مولسری خشک کرده سائیده برابر آن شکر آمیخته هر صباح بآب تازه یک کف دست خوردن دافع سیلان آب رحم ست **ذکر ادویه مرکبه** مفید سیلان رحم

حمول که تنقیه رطوبت از رحم کند صبر برنگ کابلی تخم شبت هر یک یکجزو مرمکی نمک سنگ کف دریا هر یک نیم جزو کوفته بیخته بشهد سرشته یا بپیه آلوده بردارند **ایضاً** که برای خشکی فرج زن نافع ست مازو چهار ماشه عود دو ماشه حب الآس قفاح اذخر سک هر یک سه ماشه مشک نیم سرخ زعفران یک سرخ قرنفل سه عدد کوفته بیخته در پارچهٔ کتان بسته بردارند **ایضاً** که رطوبت فرج را قطع کند اقاقیا گلنار سک مازو هر یک دو درم شب یمانی سنبل الطیب هر یک یکدرم شافه ساخته بردارند **ایضاً** که سیلان رحم را نافع قطع کند عفص بلوط زرد سیاه عذبه خاکستر چوب انگور سنبل الطیب هر واحد یا مجموع را حمول سازند **دوا بجهت** سیلان رطوبت از رحم سنگ راسخ مولسری هلیله سیاه کسیس گل پسته دارچینی زرباد کچور هر واحد یکتوله همه را نرم سائیده نگهدارند و پیش از جماع بدو ساعت بقدر دو ماشه اندرون مالند **سفوف** که دافع سیلان رطوبت ست تال مکھانه بیجبند گجراتی گل سپاری گل پسته پوست بیرون پسته تودہ گل دهاوه هر واحد چهار ماشه ثعلب مصری آرد مونگ بریان مغز تخم تمر هندی هر واحد یکتوله مصطکی سه ماشه نبات مساوی مجموع کوفته بیخته هفت ماشه همراه عرق گاوزبان ده توله بدهند **ایضاً** که برای سیلان رطوبت رحم و منی آن بی عدیل و معمول ست خستهٔ تمر هندی را در آب تر نمایند پس مقشر نموده اگر آب آن باقی باشد باز در ان آب تر نمایند تا تمامی آب خشک شود بعد از ان باریک بسایند و ربع وزن آن مغز تخم تکاین و ثمن وزن آن صندل سفید سوده آمیخته برابر جمله نبات سوده داخل کرده یکتوله بآب خورند **سفوف** دیگر بنسخهٔ دارالشکوهی که از مجربات ست گل سپاری گل دهاوه گل پسته طباشیر کهربا کزمازج هر یک دو مثقال صمغ عربی چهار مثقال شربتی دو درم **ایضاً** برای رطوبت گلنار گل هرفری کهربا هر یک پنج درم باریک سائیده بقدر نیم ماشه با زردی تخم مرغ نیم برشت هر دو وقت بخورند **ایضاً** که برای جریان رطوبت هر قسم و منی مجربست گل انبه گل فوفل گل پسته یا عوض آن پوست بیرون پسته صمغ پلاس هر یک سه ماشه شکر سفید یک توله سفوف سازند و هر روز بشیر گاو یا آب سرد بخورند **ایضاً** که درین باب بی عدیل ست تخم جهینیه گل پسته گوکهرو گوند ڈهاک مساوی شکر تری برابر همه کوفته بیخته یک کف دست بخورند گاهی آرد مونگ بریان اضافه کرده میشود **فرزجه** که تنقیه رحم از رطوبت ست با کشنیز بای زرنگ بهروزه خشک قرنفل زنجبیل مساوی کوفته بیخته بروغن کنجد آلوده بردارند **فرزجه** تالیف حکیم علوی خان بجهت افراط سیلان رحم نافع جفت بلوط ثمر بیخ شاهی مازو سنبل اظفار الطیب اقاقیا صندل سفید برگ مورد هر یک یکمثقال کوفته بیخته بروغن عود هندی ندوده اندک بگلاب سرشته مثل حب بقدر فندقی برگیرند **مرهم** از بیاض استاد مرحوم که سیلان را نافع ست مصطکی کندر تخم شبت مساوی کوفته بیخته در موم و مغز ساق گاو و پیه گردهٔ بز گداخته صاف نموده حل کرده بردارند **معجون** که در منع سیلان آب از فرج مجربست موچرس سپاری طباشیر نشاسته گل مختوم مازو سبز گل سرخ حب الآس هلیله بلیله آمله هر یک شش ماشه موصلی سیاه و سفید هر یک توله پوست انار نه ماشه در آب بهی و آب انار شیرین

هر یک ده درم نبات و عسل بالمناصفه سه چند ادویه آمیخته بدستور معجون سازند و صبح یکتوله بخورند و از ترشی و بادی پرهیز کنند و حلوای
سپیداری پاک و معجون آرند ماسک البول نیز نافع ست اقوال حکما شیخ میفرماید که در سیلان رحم باید که ابتدا به تنقیه بدن از فصد
و اسهال کنند اگر حاجت این باشد پس حقنه رحم اولاً بمنقیات محففه مثل طبیخ ایرسا و طبیخ فراسیون کنند و مالش ساقین بروغنهای
ملطف مع ادویه حاره مثل روغن اذخر بعاقرقرحا و فلفل نمایند و بعد ازان قوابض محقونه و مشروبه استعمال کنند و محقونه بعد تنقیه عسل
زیاده کنند و آن آبی ست که دران مثل مازو و گلنار و پوست انار و اذخر و آس جوشانیده باشند صاحب کامل گوید چیزی که از رحم
سیلان کند اگر دموی باشد فصد باسلیق باید کرد و اگر از بعض اخلاط دیگر باشد باید که تنقیه بدوای مسهل آن خلط نمایند و بعد ازان فرزجات
حابسه از افراط طمث که مذکور شد استعمال کنند و اگر در سیلان بلغم و رطوبت غالب باشد باید که بادره فرزجه اندکی فلفل و جندبیدستر
خلط سازند و گاهی در سیلان این دوا النفع یافته اند بگیرند مر نیم درم و باریک سائیده در پشمینه پیچیده آمیخته بالیانند سفیده و زیر ناف بشما
که مجرب ست حبه جانی و ایلاقی مینویسند که در سیلان رحم اگر سبب عفونت ماده ضعف بود اول تنقیه معده و جگر بایارج فیقرا و شربت
افسنتین کنند پس معده را بمعجون خبث الحدید و شربت لیمو و غیره و ابشکر پرورده قوت دهند و طعامهای خفیف و زود گوار چون
تیهو و دراج و تذرو و کباب بریان کرده و بطریق شوربا پخته بخورد و در ابتدا چینی دهند و اگر حاجت باشد شانه را بالا دار الاصول بروغن بادام تلخ پاک کنند
و اگر عدار سخت باشد بشیره بزور پاک کنند پس حقنها و ضمادها و پیشیافهای قابض بکار برند مصنف حاوی گوید که اگر سببش ضعف قوت
غاذیه رحم بود که از قبول غذا عاجز شود تقویت قوت غاذیه باغذیه لطیف سریع الانهضام و اشربه مقوی قلب و معده مثل شربت حماض
و سیب و بهی و معجون مفرح نمایند و غذا قلیه خشک ماکیان و کباب دهند و اگر بسبب اجتماع فضول در رحم باشد پس اگر غالب
بران خون باشد فصد باسلیق و تقلیل غذا کنند و ربوب و اقراص حابسه بخورانند و غذا مزوره انار و دانه مضر بادا لم و ماکیان دهند
و این فرزجه بر دارند خرنوب جفت بلوط مازو سوخته سمادی کوفته بیخته بآب مورد سرشته استعمال کنند و اگر بران صفرا غالب باشد
صبح آب انارین با تخم آن افشرده هر واحد سه اوقیه و شکر سفید ده درم و ترنجبین ده درم بیاشامند و غذا مزوره ماش بشیره بادام دیا
زرشک بمغز بادام خورند بعد ازان تنقیه بدن از صفرا بطبیخ فواکه یا بطبیخ اهلیله کنند و بعد تنقیه ربوب قابضه با قراص حابسه دهند و اگر
بران سودا غالب بود هر صبح جلاب از ربا و سنجوبه و تخم کاسنی هر واحد سه درم و از شکر سفید ده درم بدهند و غذا مزوره نخود بمغز حب
قرطم بعد ازان تنقیه بدن و رحم از سودا بحب افتیمون یا معجون نجاح کنند بعده هر صباح رب بهی ده درم و صمغ عربی بریان چهار درم دهند و غذا
مزوره سماق مع تیهو و ماکیان سازند و این دوا درین علت نافع ست شادنج مغسول دم الاخوین کهربا بسد شب یمانی گلنار تخم خرنوب گل رومی
گل ارمنی هر واحد پنج درم کوفته بیخته بآب سماق سرشته قرص سازند و سه درم ازان بآب سماق یا آب بهی یا آب بارتنگ یا آب عصی الراعی هر کدام
که باشد ده درم بخورانند و این ضماد قطع رطوبات سائله از رحم کند و قشور کندر پوست انار زیره سیاه ساق کوفته بیخته بآب مورد تر سرشته بر
و زهار ضماد سازند سعید گوید که علاج سیلان رحم بحسب نوع رطوبت سائله بود اگر دموی باشد بفصد و تبرید مزاج و استعمال اغذیه
قابضه که در کثرت طمث مذکور شد علاج کنند و اگر از دیگر اخلاط باشد تنقیه بمسهل آن کنند و بعد تنقیه فرازج حابس خون حیض استعمال نمایند
بهر آنکه علاج سیلان رحم قریب از علاج کثرت حیض ست انطاکی گوید که استفراغ خلط غالب کنند بعده تنقیه رحم بحقنه و فرزجه جاذب
نمایند و بهترین جواذب مر و شحم حنظل ست پس ذریره و ذریت پس سعد و سنبل و زعفران و کذا شرب انیسون و سنبل و بوند و ماء العسل بعضی
از متاخرین مینویسند که در هند مشهور ست که گاهی رطوبات رحم از خوردن صابون سائل میشود چنانچه بعضی زنان بعض دیگر را بعداوت بخورانند
و این حب جمیع اقسام آنرا مجرب ست شنگرف بلادر مغز نارجیل ساده مشک هم چند همه باریک ساییده مثل ذره حب سازند و دو حب بخورند

سیلان منی از رحم

گاهی زنان را جریان منی عارض شود و اسباب او مثل اسباب سیلان منی مردان بود و کذا تشخیص اسباب آن و اگر بلا شهوت باشد سببش ضعف رحم و اوعیهٔ منی و استرخای آن بود و اگر با شهوتی باشد و لذع و دغدغهٔ آن کند سببش رقت منی و حدت آن بود و گاهی سببش حکهٔ رحم باشد [illegible] او بثوری با انزال گردد و فرق در سیلان منی و رطوبت آنست که منی سفید رنگ و غلیظ و سپید عفونت بود بخلاف رطوبت [illegible] خالی از زنگی نباشد و رقیق بود علاج مثل معالجهٔ سیلان منی مردان نمایند و گویند که اگر از حرارت بود علامتش رقت منی [illegible] انزال ست و علاجش استعمال اشربه و اغذیهٔ بارده و اگر از ضعف قوت ماسکه بسبب غلبهٔ برودت و رطوبت بود علامتش عدم آثار حرارت و زیادتی آن از خوردن چیزهای بارد رطب و علاجش تنقیهٔ بدن از رطوبات باسهال و قی بود و مالیدن روغن قسط بر عانه و فرج و اگر از ضعف اعضای رئیسه و معده و گرده و یا جمیع اعضا باشد علامتش عدم رغبت بجماع ست و علاجش تقویت آن اعضا و اگر از ضعف اوعیهٔ منی و وسعت مجاری آن بود علامتش حصول تخفیف باشیای قابض ست و علاجش استعمال اشیای قابضه از معاجین و اشربه و اطلیه و ادهان و غیر آن دوائیکه جریان منی و صدید از رحم زنان باز دارد طباشیر تخم سروالی صمغ پلاس مغز تخم خربزه خار خسک [illegible] موصلی سیاه و سفید بهمن سرخ و سفید موچرس شقاقل صمغ عربی بیجبند گل [illegible] تخم [illegible] زعفران تخم خرفه [illegible] هر یک چهار ماشه شکر سفید برابر همه سفوف کرده بخورند و قرص [illegible] فوفل چهالیه گلنار [illegible] مازو برگ [illegible] نارنج پوست انار هر یک چهار ماشه جوشانیده لته بدان تر کرده سفید آب و مرداسنگ هر یک سه ماشه سوده آغشته بردارند سفوف که معمول ست ستاور موچرس خار خسک پهلی ببول تال مکهانه [illegible] موصلی سیاه ست گلو [illegible] چوب الاکی [illegible] طباشیر تخم خشخاش ثعلب مصری صمغ عربی کتیرا قلعی کشته هر یک چهار ماشه تخم خرفه نه ماشه صندل سفید صمغ ڈهاک هر یک پنج ماشه کوفته بیخته شکر سفید برابر همه آمیخته [illegible] خورده باشند و در نسخهٔ دیگر سروالی سنگهاڑه خشک چهال ببول چهال مولسری گوند [illegible] موصلی سفید [illegible] نارنج [illegible] سعد کوفی سونبتان هر یک چهار ماشه عوض ست گلو سپید چوب الاکی و خشخاش و ثعلب و صمغ و کتیرا و قلعی و تخم خرفه و صندل [illegible] ڈهاک ست ایضاً که حابس و مغلظ منی ست تال مکهانه خار خسک سنگهاڑه پوست کچنال موصلی سیاه و سفید هر یک چهار ماشه گوند کتیرا [illegible] اندرجو سنبل الطیب صندل سفید هر یک سه ماشه بهمنین تودرین مصطگی شقاقل مصری طباشیر [illegible] پوست مولسری [illegible] سعد کوفی [illegible] تخم خشخاش پوست بیخ ببول موچرس هر یک دو ماشه کوفته بیخته شکر مساوی ادویه آمیخته یکتوله با قدری آب بخورند ایضاً تال مکهانه بیجبند گجراتی ثعلب مصری مصطگی رومی مازو [illegible] گلنار فارسی کهربای شمعی قلعی کشته سنگهاڑه خشک موصلی سفید و سیاه [illegible] گاوزبان طباشیر اندرجو [illegible] کوفته بیخته شکر تری برابر آمیخته [illegible] سفوف در بحث سیلان منی گذشت ضماد منی زنان را که بسبب اختیار سیلان شود باز دارد و صندل سرخ و سفید گل سرخ برگ نیلوفر بنفشه گل خیرو آرد جو تخم خرفه کشنیز خشک کوفته بگلاب طلا کنند فرزجه که رحم را قوت دهد و سیلان منی و رطوبت نشف کند [illegible] زعفران هر یک درم [illegible] اذخر سعد لادن هر واحد نیم درهم [illegible] مازو سنبل هر یک دو دانگ کوفته بیخته [illegible] و گلاب سرشته فتیله ساخته بردارند

حکهٔ رحم

گاهی خارش در رحم عارض شود بسبب اخلاط حاد صفراوی یا بلغم مالح بورقی یا آکال سوداوی یا بثوری متولد در آن یا منی بسیار حار حاد و گاهی حکه افراط نماید حتی که قوت ساقط گردد و زنان را حالتی عارض شود که از جماع سیر نشوند و آنرا [illegible] نامند و هر قدر که جماع کرده شود شهوت او زیاده گردد و استدلال بر نوعیت خلط حدث آن از رنگ شیئی که بردارند و خشک کرده ببینند توان کرد و عدم استفراغ منی زمانی طویل [illegible]

برحدت منی ست و دیگر آثار مخصوصه هر خلط مخفی نیست **علاج** فصد صافن یا باسلیق و تنقیه سودا و غیر آن نمایند و در جمله اقسام اطلیه بارده مثل صندل و مامیثا و حضض و آب کشنیز و کاهو و خرفه بکار برند و روغنهای سرد مثل روغن گل و بنفشه و نیلوفر بمالند و آنرا که سبب حدت منی باشد ادویه مبرد و مرطب که اندکی تخدیر داشته باشد مثل کاهو و کافور و کشنیز و صندل و نیلوفر و غیر آن که در بحث کثرت شهوت مردان مذکور شده سود دارد و کافور ریاحی در گلاب سائیده اندر فرج مالیدن خارش و سوزش آنرا مفید ست و اگر سبب را با آب کاسنی بسایند و نیلوفر و تخم کاهو کوفته بیخته در ان سرشته و بگلاب آمیخته در فرج طلا کنند خارش فرج را سود دارد و این فرزجه جهت حکه و اختلاج رحم از مجربات ست نعناع خشک ناردین گل نسرین خشک گل نیلوفر برگ سرو برگ سدر لاجورد مساوی با روغن زیتون سرشته مثقالی از ان فرزجه کنند و مثقالی را با آب بادیان مطبوخ بر ناف ضماد نمایند و از شراب اجتناب لازم ست تا دوا اثر نماید و احسن آنکه در ایام حیض این دوا بعمل آرند و اگر در حالت حمل عارض شود مرداسنگ در آب سرد یا در گلاب سوده بدانجا رسانند که فی الفور نفع میدهد و کذا حضض و کذا اسفال کهنه که بر چاه افتاده باشد و کذا گل سرشو و کذا گل ارمنی **اقوال اطبا** شیخ میفرماید باید که تنقیه بدن بفصد هفت اندام کنند و اگر احتیاج فصد ثانی افتد سر رگ بکشایند بعده تنقیه هر خلط حاد بمسهلات آن نمایند چنانچه تنقیه صفرا بحب قمونیا و بلغم بحب اصطمخیقون و سودا بحب افتیمون و مطبوخ آن کنند و حدت منی را بادویه مفرده مبرده یا بادویه مخدره بحسب حاجت و مشاهده مزاج کنند و لطوخ فم رحم بمثل اقاقیا و عصاره لحیة التیس و گل سرخ و صندل و شیاف امیثا بالبوش و ربندی و سرکه و روغن گل والیضاً بمثل آب خرفه نمایند و گاهی با ادویه بزرکتان مخلوط کرده بشویند و آبیکه در ان ادویه قابض جوشانیده باشند نطول کنند و ثقل آن ضماد سازند و اگر حاجت بدواعی منقی باشد عسل با آب سرد بسیار بنوشند و این دوا حکه را مجرب ست بگیرند برگ نعناع و پوست انار و عدس مقشر و در نبید پخته حمول سازند والیضاً بگیرند زعفران و کافور هر واحد یکدانگ مرداسنگ دو دانگ حب الغار نیم درم و کوفته بیخته بسفیده بیضه و بروغن گل و اندکی شراب سرشته بردارند والیضاً بگیرند بلیله و گلنار هر واحد دو درم حضض نیم درم شادنج در شراب کهنه کوفته بیخته آمیزند و خشک کرده و اول موضع را بروغن گل چرب کنند پس این دوا بران بپاشند و از بخورات حضض و مقل و تخم ترنج بکار برند **ایلاقی و جرجانی** مینویسند که فصد اکحل و صافن کنند و اخراج خون بقدر قوت نمایند و تنقیه بدن از ماده محدثه مرض کنند و کسر حدت منی باهمالات شهوت جماع باید کرد و بلوط و پوست انار و عدس مقشر در شراب قابض جوشانیده بدان شراب حقنه رحم کنند و ثقل آنرا کوفته شیاف و ضماد بدان نمایند و شب یمانی و قطران مساوی بهم سرشته بردارند خارش فرج و مقعد را بنشاند و هرچه در علاج حکه مقعد و جرب آلات بول گفته شده درین باب نافع بود **ابن الیاس** گوید که تنقیه بدن بمطبوخ فواکه یا بمطبوخ هلیله زرد کنند و هر صبح آب انارین مز افشرده سه اوقیه با شکر سفید یا تمر هندی یا شربت آلو یا شربت غوره هرکدام که باشد ده درم بیاشامند و یا بگیرند تخم فنجنکشت و تخم خشخاش و تخم کاهو هر واحد پنج درم کشنیز خشک سه درم کوفته بیخته سه درم با آب انار ترش یا سیب ترش یا آبی ترش هر کدام که باشد ده درم بخورند یا صبح و بیگاه پنجاه درم بنوشند و غذا عصیر پیشبیره با دام و کشمش و شهد خضر گوید که تنقیه بفصد و اسهال ماده شود بمثل هلیله زرد و خیار شنبر یا تمر هندی و خیار شنبر کنند و در آبیکه اندران خبازی و خطمی و ملوخیه و گل بنفشه جوشانیده باشند نشانند و فم رحم را بمسکه و مرهم کافور و مرهم سفیداب لطوخ سازند و ادهان و لعابات بارده در رحم چکانند **خجندی** گوید که علاج حکه بثوری بعلاج بثور نمایند و از پیرزنان شنیده ام که لطوخ بطین ارمنی در آب بسیار سرد یا اندک سرکه ترکرده نافعترین اشیا برای این مرض ست

بواسیر رحم و ثالیل و توث و مسامیر آن

گاهی در رحم بواسیر حادث شود و گاهی در ان ثولول مثل اعضای دیگر ظاهر شود و گاهی در ان توث پیدا گردد بمثل آنکه در ذکر افتد و این باسور بزرگتر باشد و از ان خون بسیار سیلان کند و گاهی بران بواسیر مثل مسمار عقب شقاق رحم و بعد اورام صلبه آن ظاهر گردد و بواسیر که در ظاهر خارج رحم باشد ازاله او ممکن ست و آنچه در عمق پیدا شود کمتر زائل شود و زنی که حیض او محتبس باشد از ظهور بواسیر در مقعد و ظاهر رحم او نفع یابد

بهر آنکه در ان امید گشادن حیض و بسته شدن آنست سیلان آن است از امراض صعب که از احتباس حیض پیدا شود و حدوث بواسیر رحم از خلط سوداوی بود چنانچه در مقعد و معرفت آن بلمس توان کرد بسبب آنکه بصر نیز اگر فم فرج بکشایند و در ان نظر کنند چیزی بلند مانند باسور مقعد معلوم شود و گاهی در دیدن آن در آید که مقابل فرج باشد ممکن بود و در هنگام جریان حیض که آن وقت امتلای باسور و احتباس خون در آنست باسور ممتلی و رنگ آن سرخ دیده شود و در وقت سکون و انفتاح باسور زرد رنگ و پژمرده نماید و از ان رطوبت مائل بسیاهی مثل دردی سیلان کند و حیض بکدورت ظاهر شود و گاهی خفقان غلبه کند و سوزش در وی است و پاشود با عرق سرد و دق و درازی این مرض بماند **علاج** تنقیه بدن از خلط سوداوی کنند مثلا اول رگ صافن یا مابض یا باسلیق زنند و ماء الجبن بنوشانند و بعد تحلیل و تنقیه از پیه بط و مرغابی هر واحد یکتوله موم سه توله روغن گل که از روغن خسته شفتالو ساخته باشند نه توله گداخته مامیران چینی سوخته زرد چوب سوخته مرداسنگ مغسول سفیده ارزیز هر واحد یکتوله آمیخته بکار برند و سائر تدبیر از فصد و مسهل سودا و جز آن که در بواسیر مقعد مذکور شده بعمل آرند و اغذیه مرطبه مثل گوشت بره و بزغاله استعمال نمایند و اقلیمیای نقره و زرد چوب و مرداسنگ مساوی سوده با موم و روغن تخم کتان مرهم ساخته ضماد کردن نافع و مالیدن روغن نرگس و سوسن نیز فایده میکند و دیگر محققات باسور که در بواسیر مقعد مفصل مذکور شد بعمل آرند و اگر کفایت نکند بآهن قطع نمایند و فرزجه از دم الاخوین و کندر و کشنیز و حب الآس برابر نیز نافع نوشته اند و اگر ثؤلول از خلط بلغمی باشد تنقیه آن بمطبوخ تربد و حب غاریقون علوی خان کنند و اگر از ماده سوداوی بود بمطبوخ افتیمون تربدی الیشان و حب لاجورد تنقیه نمایند و در روغن خسته شفتالو بمالند و در طبیخ حلبه و کتان و اکلیل و بابونه بنشانند و آبزن هم بدین آب کنند **اقوال مهره** سویدی [illegible] باید که حقنه تخم الشمشش تلخ و ترنج و فتیله سوده آن و کذا فتیله ملوث بزباد و حمول آن در فرج سبب ابراء بواسیر رحم مجرب من است و شربت قاقله که با آب سداب تربیت یافته و فتیله شاخ سداب خشک کرده نرم سوده بروغن کوهان شتر و اکل گندنای پخته بطبیب بروغن کنجد [illegible] جوش کرده آن بروغن شمشش تلخ سوده هر واحد نافع بواسیر رحم است شیخ میفرماید که این بواسیر وقت انفتاح یا اکثر آن در بشارت کنند پس واجب است که رحم و مهبل با سهالت گردانند و اگر این فایده نکند و بواسیر عریض و واسع باشد از استعمال آهن بطریقی که در بواسیر مقعد استعمال میکنند چاره نباشد و این وقتیست که باسور خارج رحم باشد و چون قطع کنند زراج و شب و قشار کندر و مانند آن بران گذارند و چون اراده این کنند زن را در خانه سرد داخل نمایند و قطع آن در آنجا کنند و پاهای او را [illegible] مائل دارند و عانه و پشت و کنج ران آن را بپارچه مبلول در آب قابضات بر بدن سرد کرده لازم نمایند پس اگر خون بند نشود [illegible] قریب آن محاجم نهند و صوف در آب طبیخ قوابض که اندران اقاقیا و عصاره لحیة التیس و حضض و مانند آن داخل کرده باشند تر نموده بردارند و در آب های قابضه نشانند و اگر بواسیر عریض و واسع باشد بقطع آن متعرض نشوند و لیکن بران محققات قویه حابسه خون مثل پارچه مبلول با آب زرشک یا حماض استعمال کنند و بران حضض و اقاقیا و مانند آن پاشیده باشند و اطراف او بربندند و بشکلی که حافظ چیزهای حمول باشد امر بجواب آن کنند و تدبیر نزف بپردازند و برای آنکه منع بخار و اسالت خون باعتدال نمایند و از برای آنکه قوت ساقط نشود و منع نزف مفرط کنند و بهر تری آن زن را در آبیکه اندران ملینات مثل خطمی و بابونه و بزرکتان و حلبه و اکلیل الملک جوشانیده باشند بنشانند و بران از روغنها مثل روغن زنبق و سوسن و روغن اکلیل الملک استعمال کنند و زنی را که مسامیر باشد در طبیخ حلبه و ملینات مع روغن بنشانند و فرزجات مرتب از زوفا و لادن و رازیانج بر دارند مسیحی گوید که علاج ثآلیل و بواسیر عارض در فم رحم به تنقیه بدن از خلط سوداوی بمثل مطبوخ افتیمون و غاریقون و حب اسطوخودوس نمایند و از اغذیه مولد سودا اجتناب کنند و استعمال ادویه و تدبیر مسخن مرطب از اغذیه و غیره مثل لحوم بره و بزغاله نیک پخته و استعمال ادهان موافقه مثل روغن نرگس و سوسن نمایند بعده مرهم اقلیمیا که نسخه آن مذکور شد و غیر آن از ادویه و مراهم مجففه و تدخین با ادویه مجففه مذکوره در علاج بواسیر مقعد استعمال کنند و اگر بدین تدبیر فایده نشود قطع بآهن و غیرهم بعمل آرند که این موافق تر است و استعمال ادویه محرقه در مثل این موضع جائز نیست زیرا که الم شدید آرد و طبقه فم رحم داخلی را محترق گرداند جرجانی گوید که

بسا

فصد باسلیق کنند و بر کمرگاه و زیر بکر ران حجامت نمایند و تن او از ماده سودا پاک کنند و گاهی قرص کهربا و گاهی حب مقل دهند و مقل را در آب برگ گندنا تا پخته حل کرده حقنه کنند و ایضا به روغن جوز و روغن گندنا و روغن زرد آلو که مقل در آن پخته باشند حقنه سازند و تقطیر روغن گندنا امینست بگیرند آب گندنای خام مقدار یکه خواهند و چهارم حصه آن روغن کنجد آمیخته بآتش نرم بجوشانند تا آب بسوزد و روغن بماند این روغن را خوردن و طلا کردن و حقنه کردن صاحب باسور را نافع و مجرب ست و این صفت روغن مقل ست بگیرند مقل چندانکه خواهند و در شراب انگوری حل کرده روغن بمقدار آن اندازند و بآتش نرم بجوشانند تا شراب برود و روغن بماند و اگر آن شراب شراب مویزی بود که باده ساخته باشند بهتر بود تجشندی گوید که تغذیه بلحم جوزه مرغ مع کشکاب جو و ماهی تازه رضراضی و زرده بیضه و اسفیدباجات و امراق و مزورات با و الشعیر و مغز بادام و ماش و اسفاناخ و مانند آن سازند و اشربه مذکوره در بواسیر مقعد بدهند و اسهال سودا بطبیخ افتیمون کنند و روغن بنفشه بمالند سعید گوید که علاج تا آید تنقیه بدن بسبب مطبوخ افتیمون یا بحب ایارج و از اغذیه غلیظه مولد اخلاط غلیظه اجتناب نمایند و غذای محمود خورانند و به روغن سوسن یا روغن کتان و موم به ثولول طلا سازند و بآب مطبوخ حلبه و تخم کتان و بابونه و اکلیل الملک بشویند و علاج بواسیر رحم گاهی بقطع از آهن یا بحزم ابریشم مثل بواسیر مقعد میکنند و بعد و بر آن ادویه خشک نهند و بعد از آن بمرهم ملحمه علاج کنند و در علاج استظهار نمایند و حذر کنند تا بقیه جرح باقی نماند و در آن لحم نگیرد گردد و صلب شده ایذا دهد و محتاج بعلاج ثانی شود و بعضی گویند که بعد قطع آن از بیخ تا بیخ باقی نماند گل ارمنی و کهربا و شیاف و گاهی سوخته بر آن بپاشند و یا با ابریشم محکم ببندند و رها کنند بعد از آن پارچه را به روغن بادام آلوده بر آن گذارند و بعده لعاب تخم کتان و روغن بادام و مرهم زعفران نهادند تا آنکه ساقط شود و بواسیر مقعد را نیز بدین طریق توان برید

رتق

و وی آنست که چیزی زائد از قسم عضله یا غشای صلب بر فم فرج یا مابین فرج و فم رحم یا بر فم رحم پدید آید یا آنچه بر فم فرج بود در شیع و ارکان قضیب کنند و آنچه مابین فرج و فم رحم بود منع دخول تام نماید و آنچه بر فم رحم بود منع دخول نکند لیکن مانع حمل و خروج حیض گردد و اکثر طبیبان آن را از علامات المعده بود که از اندمال قرحه این مواضع گوشت زائد برویده بمجری مسدود سازد و باشد که در اصل خلقت منفذ پیدا نشده و بعضی بسبب بنا فتن منفذ خون حیض مطلقا نیاید و از آن اوجاع شدید و آفات عظیم عارض شود و بسا گاهی بسبب جمع خون بسوی تجویف بدن و اختناق رحم و حرارت عزیزی زن سیاه شود و هلاک گردد و آنجا که منفذی باشد بسبب در آمدن قدری منی در رحم زن حامله گردد و از ضیق منفذ آن زن حین ولادت هلاک شود و علاج اگر ممکن بود دستکاری نمایند پس اگر سبب التحام بود و در طول شق کنند تا آنکه از آن زواید را قطع میکنند و بالجمله بعضی گفته که منفذ پنهان باشد و اگر سبب بثر و پیدا شدن گوشت بود آن گوشت زائد را بمنقار بگیرند و ببرند و بالجمله بعد از قطع قالب مجوف سوراخ دار در پیچیده بمرهم آلوده در آن گذارند تا از التحام و انضمام منع کنند بعده بعد مندمل شدن جرح قالب را موقوف دارند و طریق شق و قطع این مقدار در مطولات مسطور است

لحم زائد و طول البظر و ظهور چیزی مثل قضیب در فرج

بدانکه بعضی زنان را گاهی نزدیک فم رحم گوشت زائد بروید و گاهی قدری که زنان را در دو جانب فرج پیدا شده آن را البظر گویند بزرگ شود و سخت گردد و گاهی چیزی مثل قضیب ظاهر گردد و چنانکه مانع جماع گردد و گاهی آن زن را بدین قدر فعل مساحقت با زنان دیگر حاصل شود و این زنان را بظراء گویند و قسمی گوشتی ست که در فم رحم بروید و گاهی در تابستان دراز گردد و در زمستان کوتاه شود و اکثر عروض این در زنان غیر مختونه بود و جماعتی از اطبا مثل ارجیجانس و جالینوس آن را مشاهده نموده و اینا قلس طبیب انکار آن کرده علاج معالجه قضیب و بظر عظیم قطع ست بعد الکاء آن بمقراض آن بظر او بردارند و از عمق و از بیخ آن را قطع کنند چه اگر تحتی بماند خون بسیار رود و قوت ساقط شود و اما علاج لحم زائد گاهی بادویه اکاله ممکن بود و گاهی از قطع چاره نبود و در این هنگام قائم مقام بواسیر و قرص باشد و گاهی برشته محکم ببندند و دو سه روز بگذارند بعده قطع میکنند

وگاهی بهچیان میگذارند تا متعفن شود پس قطع مینمایند تا سیلان خون کم شود

انغلاق رحم

که آنرا ارتیاق نیز گویند و آن انضمام فم رحم ست که گاهی از رتق و گاهی بسبب اورام حاره یا صلبه رحم عارض شود و علاجش علاج امراض مذکوره است و ثقل و قطران و مر و میعه و قسط و عود اکثارا و بخورا و حمولا نافع انضمام و امتلاست و سویدی گوید که فرزجه روغن مرزنجوش و کذا روغن بید انجیر و موم زرد و کذا روغن سوسن سفید و کذا روغن نرگس و کذا افتیمون و مر و کذا روغن زعفران و کذا برگ انجره و کذا پیه ماکیان و علک البطم و خطمی بشراب یکساله پخته و جلوس در طبیخ کراث نبطی و نمک و کذا طبیخ قیصوم و شرب و حمول و حقنه آن و فرزجه و بخور بنگ و کذا اسعد و جاوس و حقنه حلبه و کذا خطمی و حقنه و فرزجه روغن ارسا و فرزجه و شرب روغن جوز و شرب طلا و تخم انجره کوفته و بخور جوز بهر و احمد مفتح انضمام فم رحم ست

سعت فم رحم و فرج

اکثر بسبب فرط رطوبت و کثرت زائیدن وسیع گردد و انطاکی گوید که سعت فم رحم بسبب استرخای عصب بود پس اگر با وی رطوبت باشد علاج آن نمایند والا بچیزی که مخصوص به تضییق ست معالجه کنند و بهتر آنست که خاکستر گرم و استخوان ماکیان و زجاج کهربا چرک گوا بر سر بشند و این از اسرار مکتومه است و قریب این جلوس در طبیخ بادنجان ست و کذا زهره گاو و کسی که در طبیخ مازو بنشیند و پارچه در آب او تر کرده مکرر خشک نماید و وقت حاجت بردارد نفع بلیغ نماید و از مضیقات پوست درخت ببول یک سیر کوفته در ده سیر آب تا دو شبانه روز تر کرده چندان بجوشانند که نصف آن بماند پس صاف نموده در شیشه ها پر کرده در ایام حیض بعد از بول استنجا بدین آب کنند که در تنگی فرج عجیب ست و اگر کونپل پلاس نورسته یک آثار در سایه خشک کرده بسایند و نبات همچند آن آمیخته هر روز صبح یکدام بخورد و دو سه هفته نهایت چهل روز استعمال نماید نفع کلی بخشد و اگر گل کیوڑه را در ظرف چینی یا بر کاغذ افشانند و آنچه غبار مانند از آن بر آید قدری از آن در فرج افشانند مجرب ست و اگر بیر بهوٹی با روغن گاو سوده در فرج طلا کنند همین اثر دارد و گویند که خوردن چهال سرحبو که بقدر ده سرخ در پان لغایت مضیق ست و ایضا در پهوئی شیر اسپ ماده که اول بار بچه زاید پارچه نیم کهنه تر کرده خشک نماید و قدری از آن پارچه شیاف ساخته بردارد و بعد تر شدن آن برآورده نزدیکی مرد کند چون بکر شود و اگر تخم تمر هندی کوفته بیخته اندکی در فرج افشانند ضیق تمام آرد و اگر پوست انار جوشانیده در آب آن جامه شسته نیم کهنه تا بست کرت تر کرده خشک نماید و قدری از آن جامه پیش از جماع فرزجه کنند و چون تر گردد برآورده پیش شوهر رود نهایت تنگ کند و رطوبت ببرد و کذا پارچه در شیره پهلی ببول تر کرده خشک نموده همین حکم دارد و کذا حمول بادنجان خشک کرده سائیده و اگر صدف سوده در رحم دو بار اندر فرج بالد تنگی آرد و اگر قطعه اسفنج را بر دارد و بعد یکپاس مثل بکر شود و اگر مغز تخم بلبله کف دریا مساوی سائیده در فرج بالد ضیق تمام آرد و اگر مازو و هلیله سیاه هر یک دو دام در سه پاو شیر گاو بجوشانند تا تمام شیر جذب شود در سایه خشک نموده سائیده هموزن آن شکر آمیخته یک کف دست هر روز بخورد و در بست دیگر در مثل باکره گردد و در خط خشکی تالیف حکیم بقا خان که مقوی رحم و مضیق و مطیب فرج ست آمله نیم دانگ مشک یکدانگ عود نیم درم فقاح اذخر سعد قرنفل هر یک یکدرم سوده بکار برد و دیگر قدری سی در پهول شرابی که از پهلوها ساخته باشند سائیده خشک کرده قدری در فرج قبل از جماع نهد نهایت بی نظیرست حتی که دخول دشوار شود و ایضا گوند ڈهاک سنگ جراحت گل دهاوه گل سپاری مائین خرد و کلان دانه الایچی خرد و برگ مورد گل سرخ شب یمانی مازو آمله همه را باریک نموده قدری ازین بردارد و بعد دو گهڑی بجماع مشغول شود ایضا برای خشکی و ضیق و اجبان نیز نافع مائین خرد و کلان مازو سبز خرد سمندر سوکه گل دهاوه موچرس همه را کوفته بیخته قبل از جماع قدری استعمال کند و بعد پنج گهڑی مشغول شود فرزجه برای ضیق قبل نهایت نافع موچرس بیر اکسیس گوند چینیا گل دهاوه هر یک درم پهٹکری بریان تخم جامن فوفل برا سوخته پوست

تخم مرغ سوختہ ہر یک سہ درم چھال کچنال چھال مولسری سنبل الطیب ہر یک ہفت درم باریک سائیدہ دو گھڑی پیش از جماع بردارد ایضاً کہ ضیق تمام آرد و گویند کہ بہتر ازین دوائی نیست چینی گوند شش ماشہ باریک لیسانیدہ دو تولہ پھٹکری بریان سازند و در حالت بریان کردن چون آب بگذارد و در آب آن گوند آمیزند و بعد سرد شدن باز لیسانیدہ و قدرے گل دهاوہ سودہ آمیختہ در فرج نہند عجائب ست ایضاً ساک سہ درم قرنفل یک درم مشک یک قیراط سائیدہ در شراب دو درم گرم کردہ آمیزند و خرقہ کتان بدان آلودہ بردارد ایضاً قوی و نفع ازان اقاقیا عصارہ لحیۃ التیس مازو سبز سعد راج پوست انار ترش عود ہندی پوست تریج ہر یک نیم درم جملہ را سائیدہ بشراب سرشتہ بدستور بعمل آرد ایضاً گل سپاری مازو پوست مولسری مائین خرد پھلی ببول ہمہ را باریک سودہ در صرہ بستہ بردارد ایضاً پوست انار پوست بلیلہ پھٹکری بریان جوکوب نمودہ در یک سیر آب جوشانیدہ صاف نمودہ پارچہ دران انداختہ باز بجوشانند تا آنکہ آب خشک شود پس ہمان پارچہ بردارد ایضاً جوز ماثل اقاقیا سعد سنبل الطیب ہمہ را سودہ پارچہ را در آب مطبوخ پوست انار تر نمودہ در ادویہ آلودہ بردارد ایضاً کہ در تنگ کردن فرج عجیب ست و بقول حکیم علی بہتر از ہمہ دوا رائیج مازو سبز ہر یک یکجزو خبث الحدید آملہ ہر یک ثلث جزو مرقشیشا پوست ہلیلہ زرد پوست بلیلہ آملہ ہر یک خمس جزو مورد اسپید نا سفتہ عشر جزو ہمہ را مثل غبار سائیدہ اندکے بعد از طہر در قبل برگیرد ایضاً کہ درین باب صحیح الاثر ست عود ہندی سعد کوفی راسن اقاقیا قرنفل مازو ہر یک یک جزو مشک ترکی عنبر اشہب ہر یک ربع جزو با شراب قابض یا آب برگ مورد سرشتہ استعمال کنند ایضاً شب یمانی مازو سبز سعد کوفی سنبل الطیب ساک اسارون یک یک درم قرنفل مشک ترکی ہر یک نیم دانگ بہ پشم شیاف ساختہ استعمال نمایند قطور جہت تنگی فرج مجرب ست پوست بیخ گوندنی پوست بیخ ببول باریک سودہ در آب سنبل الطیب و مازو حل کردہ در رحم قطور نمایند ایضاً مازو فوفل چھالیہ خستہ تمر ہندی خوب سرمہ سا نمودہ در آب حل کردہ قطور نمایند و آیین دوا نیز نافع بود دی کچنال یکدام پوست انار سوچرس ہر واحد پنج ماشہ پھلی ببول خام خشک کردہ چہار عدد مازو یکعدد باریک سائیدہ پارچہ بیز نمودہ استعمال نمایند ایضاً مضیق پاوہ گھبرانی یکتولہ در پاؤ آثار گلاب بر آتش نرم بپزند تا تمامی گلاب جذب شود بگیرند و با مازو مساوی کھرل کنند و یکنیم ماشہ افیون افزایند و در گلاب سرشتہ شیاف سازند بآب تخم کھرنی بنہند و یکی چہار گھڑی قبل از جماع حمول نمایند بعدہ بر آوردہ ہمان وقت پھٹکی سپوس اسپغول در گلاب تر کردہ بردارند پس دور کردہ مقاربت نمایند شیخ الرئیس و غیرہ مینویسند کہ عود و سعد و مورد راسن قرنفل رامک ہر واحد یکدرم مشک یکدانگ ہمہ را سائیدہ و صوف در شراب تر کردہ و بدان ادویہ آلودہ بردارند و ایضاً مازو خام دو جزو قلقاح اذخر یکجزو ہمہ را باریک سائیدہ بپارچہ سفت بیختہ در پارچہ مبلول بشراب آمیختہ بردارند یکے بعد دیگری کہ این اعادہ بکارت کند و ایضاً پوست صنوبر کوفتہ چہار جزو شب دو جزو سعد یکجزو در شراب ریحانی بجوشانند و خرقہ کتان بدان آغشتہ بردارند و باید کہ در ظرف سر بستہ بدارند و ازان مکرر استعمال نمایند کہ این حیلہ جید ست و بعضی گویند کہ تخم حماض سرمہ سا نمودہ در فرزجہ ساختہ مع کذا بیخ آن باریک سودہ بشراب کہنہ قابض سرشتہ حمول کردن بالخاصیت در اعادہ بکارت مجرب ست و جہت تخم زر دانار ترش مثل غبار سائیدہ در شراب قابض یکسالہ سرشتہ خرقہ کتان دران تر کنند و خشک ساختہ بردارند و یا پوست رقیق کہ بر مغز جوز بیاشد مثل غبار سودہ بردارند و یا گل انگبیا باریک سودہ در شراب کہنہ قابض یک شبانہ روز تر کردہ بفرزجہ بردارند و در تنگ کردن رحم واسع و اعادہ بکارت مجرب ست و حمول مازو سبز مثل غبار سودہ سرکہ در آب تر کردہ پارچہ کتان کہنہ بدان تر کردہ خشک نمودہ و یکبیت بخور دادہ و کذا سعد و عفص بلوط باریک سودہ در خرقہ کتان کہنہ صرہ و کذا دم الاخوین و مازو سبز سودہ و کذا سنبل رومی و شب سودہ بشراب قابض یکسالہ سرشتہ و کذا اقاقیا و سعد و سنبل مثل غبار سائیدہ و کذا زعفران و ساک در شراب کہنہ جوشانیدہ و خرقہ کتان کہنہ تر کردہ خشک نمودہ و کذا استخوان سوختہ و بادنجان خشک و مازو سبز جدا جدا باریک سودہ با آب نبات خرنوب الشوک سرشتہ و جلوس در طبیخ آس و بلوط کوفتہ و کذا اسلیخہ کوفتہ در شراب قابض یکسالہ جوشانیدہ و نیز حمول بدان و کذا اشنہ کوفتہ در آب جوشانیدہ در تنگ کردن رحم واسع و اعادہ بکارت نافع ست

نتن رحم و فرج

شیخ میفرماید که تعفن رحم شعبه از باب قروح رحم ست و سبب آن عسر ولادت یا بالات جنین یا استعمال ادویه حریفه یا سیلان رطوبت حاد حریف یا تعفن خراجات بود و گاه قریب و گاه در عمق باشد و باچرک و بی چرک بود و حادث در عمق از خروج رطوبات مختلفه خالی نباشد و بیشتر مشابه دردی بود علاج اگر باچرک یا با رطوبت باشد علاج قرحه و سیلان رحم کنند و الا ادویه مطیبه بکار برند و انطاکی گوید که برای ازاله بدبوی رحم بعد تنقیه از مجربات اینست که مر و خزامی با آب نعناع و مورد سرشته حمول نمایند و کذا عنبر و موم و گویند که شرب و حمول و حقنه رحم بقاقله کبار سوده با آب سداب بستانی حل کرده و شرب و حمول نانخواه و کذا اخراء و حمول روغن حناء هر واحد مطیب رائحه رحم و مزیل نتن آنست و این فرزجه فرج را تنگ گرداند و خوشبو نماید مشک سنبل زعفران در شراب ریحانی آمیخته فرزجه سازند ایضاً که قبل را تنگ و گرم و خوشبو گرداند مشک عنبر عود هندی هر یک دو دانگ حلبه را سائیده در شراب عصاره بجوشانند و صاف کرده به پشم آلوده بخود برگیرند مجرب ست ایضاً که همان نفع دارد زعفران سعد کوفی عود هندی قرنفل هر واحد یکدرم فقاح اذخر زرورد هر واحد پنج درم مازو سبز یک عدد عنبر اشهب دو دانگ مشک خالص یک دانگ آمله منقی یکدرم کوفته بیخته بگلاب سرشته با پارهٔ ریشمی فرزجه سازند و بعضی نسخها مطیبه در منضجات گذشت و بعضی آن در برد رحم بیاید

برد رحم و فرج

بقول انطاکی این مجامع ضرر دارد و قوت را اسقاط کند و منی را فاسد نماید پس اگر این فساد بانصباب خلط خام باشد تنقیه واجب بود و الا به فرازج معدله اقتصار کنند و بهترین آن اینست که از خزامی و حلبه و کبابه و مانند آن بسازند و شیخ گفته که سک و مشک و زعفران در شراب ریحانی جوشانیده خرقه کتان دران ترکرده بردارد که فرج را گرم گرداند و مطیب نیز ست و کندر اندرین باب عجیب ست و جرجانی نوشته که اندک کندر را کوفته بیخته با قدری روغن زنبق بردارند و این دوا بسیار بکار برند تا رحم را سخت گرم نکند و گویند که این آبزن فرج را گرم و نرم و تنگ گرداند عاقرقرحا عصاره لحیة التیس هر واحد یکدرم جوز السرو پنج درم حلبه را کوفته در شراب صرف بجوشانند و صاف کرده دران نشینند و این شیاف سردی و تری فرج ببرد و سعه سائله بنشاند بیدستر قنه جاوشیر حب بلسان حب البان قسط تلخ سنبل الطیب مساوی صمغها را بشراب انگوری کهنه حل کنند و ادویه کوفته بیخته بدان سرشته شیاف سازند و شیافی چند در پشمی انداخته سه چهار ساعت بکار برند و این فرزجه مسخن قبل و رحم ست و ضیق تمام آرد و خوشبو سازد سعد سنبل الطیب قرنفل بسباسه دار فلفل زرورد و مشک هر یک پانزده شب یمانی بریان مازوی کلان جوز گلنار گل دهاوه موچرس بیخ السوس چینی گوند مازو بریان زرآرد پیچیده هر یک ماشه کوفته بیخته در پارچه باریک قرنفل بسته فرزجه نمایند سویدی مینویسد که شرب و حمول سلیخه و کذا کبابه و کذا ابهل و فرزجه مشک در شراب یکساله حل کرده پنبه بدان آلوده در تسخین رحم مجرب ست و حمول روغن بلسان و شرب آن یکمثقال و حمول سعد تنها و یا باریک سائیده در شراب جوشانیده و پنبه بدان آلوده و ضماد آن در شراب سرشته و فرزجه جندبیدستر و کذا حلزون بحری و سداب باریک سائیده بعسل آمیخته و کذا قطران و کذا حب بلسان و کذا سکبینج و کذا تریاق فاروق بعسل حل کرده و کذا اشنا با نمک که آن خرنوب ست و کذا مشمر و لطوس بعسل حل کرده و کذا انفطاسیاه و کذا انجره بیاورند بعسل حل کرده و کذا اقره و مانا کوفته در شراب یکساله جوشانیده و پنبه بدان صوف تر کرده و شرب و حمول نفط سفید و کذا عود بلسان و کذا فرفیون و حمول بقلهٔ یمانیه و فرزجه و حقنه روغن ناردین و فرزجه مقل ازرق و جندبیدستر در طبیخ آن هر واحد مسخن رحم و مزیل برد آن ست

رحا

رحا

مرضی ست که مشابهت بحبل و استسقا دارد و شیخ الرئیس مینویسد که گاهی زن را احوالی شبیه باحوال زنان حامله از احتباس حیض و تغیر رنگ و تیرگی

وسقوط اشتهاء و انضمام فم رحم عارض شود و گاه با صلابتی بود و گاه صلابت در جمیع رحم باشد و انتفاخ پستان و امتلاء آنها و گاهی ورم آنها عارض گردد و در شکم او حرکت مثل حرکت جنین محسوس شود و حجم مثل حجم آن گردد و از طرفی بطرفی براست و چپ منتقل شود و گاه تا چهار پنج سال این صورت باقی ماند و گاهی تا آخر عمر طول کشد و علاج نپذیرد و گاهی مثل استسقاء و انتفاخ شکم آنرا عارض شود لیکن با صلابت نه طبلیت که آواز طبل دهد و گاهی درد زه عارض گردد و مع ذلک بچه نباشد بلکه بسبب امتداد و انتفاخ در عروق حیض بود و چیزی نزاید و گاهی قطعه لحم بصورتی که ضبط اقسام اعضاء آن کرده نزاید و گاهی هیچ صرف خارج شود و گاهی فضول مجتمعه با خون بسیار که محتبس باشد بیرون آید و رجا از جمیع اقسام این علت آن قسم ثانی ست که در ان زن قطعه لحم بصورتی نزاید و این قسم بعینه مسمی بمولی ست و غیر این را مولی نگویند و در فارسی بار دروغین نامند و تولد این قطعه لحم یا دو سبب ست یکی کثرت مواد کدر بسوی رحم ریزد و مع شدت حرارت دوم جماع که در ان رحم بر منی زن فقط مشتمل گردد و بغذا مدد یابد و نمو گیرد و بسبب فقدان قوت فاعله منی مرد چنانچه باید انعقاد نشود و یا صورت ناقص الخلقت پیدا گردد و از علامات ممیزه میان این اصناف رجا و میان حمل حقیقی آنست که این شی وقتی متحرک شود و بعد از ان حرکت نکند و صلابت شکم با وصف شدید تر از صلابت شکم حامله بولد حقیقی باشد و دست و پای او بسیار مترهل یا دقیق بود و علامات ممیزه میان اصناف دیگر مذکوره و میان رجا آنست که در رجا وهم جنین باشد و بجسم مضموم در رحم احساس شود و بیشتر در رجا آنچه در ورم جسم از اعراض قولنج عارض شود پدید آید پس درد شدید حادث گردد و با وجود آنکه همراه رجا چیزی از اعراض قولنج بیشتر باشد دفع قولنج رجائی تمری و شهریاران و مانند آن نفع نبخشد و این درد را ساکن کند و مع ذلک اخراج رجا نماید و صاحب کامل گوید که علت منسوب برجا آن ورم صلب متحجر ست که در فم رحم و یا در همه رحم عارض شود و بدان جهت رحم صلب و متحجر گردد و استدلال برین علت بعد وصف نحافت بدن و زشتی رنگ و غیره کرده میشود و حتی که در ابتدا گمان شود که صاحب این مرض حامله است و چون زمانی بران طول کشد توهم شود که آنرا استسقا ست و فرق درین علت و در استسقا بسیادت و صلابتی که درین باشد و بعلاماتیکه در انواع استسقا ظاهر شود و درین علت چیزی از ان ظاهر نگردد و انکه با آنکه این علت چون طول کشد صاحب او باستسقا انجامد و اما علتی که آنرا قبب گویند آن انضمام شدید رحم ست مع صلابت و این از ورم حار معروف به فلغمونی عارض شود و چون نزدیک فم رحم از خارج هنگام تحلل لطیف او و بقایای غلیظ او حادث شود پس صلب و متحجر گردد و استدلال برین علت بتقدم ورم حار و بظهور صلابت فم رحم و انضمام آن بلمس کرده میشود و خجندی گوید که رجا بجیم نزد اطبا مشهور ست از باب رجا یرجو و آنرا قبب نیز گویند و آن انضمام شدید فم رحم مع صلابت ست و آنرا عنین گویند و بفارسی بار دروغ یعنی حمل کاذب و بعض محققین گفته اند که رجا بمعنی حمله است بهر آنکه این مرض را بطوریکه شیخ الرئیس نقل آن کرده در یونانی مولی گویند و مولی رجاست و آن قطعه لحم ست که در رحم متولد شود و حرارت غریبه آنرا منعقد سازد چنانچه ابن قف مسیحی در شرح کلیات قانون گفته و این مناقشه است و حق آنست که هر دو معنی صحیح ست بهر آنکه هر دو از لوازم این مرض ست و آنرا بالفارسی بار دروغین گویند و اسباب او متعدد ست قسمی ازین آنست که سببش تولد قطعه لحم باشد و قسم دیگر آنست که سببش ریاح غلیظ بود و قسم دیگر آنکه سببش ورم صلب در فم رحم باشد و این مسمی بقبب ست و ابو سهل گوید که علامت مسمی برجا آنست که در ان بسبب لزوم اعراض حمل گمان شود که زن حامله است و آن حامله نباشد لیکن ریح غلیظ بود که میان طبقات رحم محتبس شود و یا رطوبات غلیظ باشد و جرجانی گوید که اسباب این مرض سه نوع ست یکی آنکه سدها در رگهای رحم تولد کند و بدان حیض بند گردد دوم آنکه ریح غلیظ در رحم افتد سوم آنکه منی زن در رحم ریخته شود و از خون مدد یابد و قوت مصوره که در منی مردان ست نباشد تا آنرا صورتی دهد و چیزی چون گوشت تولد کند و ابن الیاس گوید که سببش انصباب مواد ردیه بسوی رحم ست مع شدت حرارت مزاج یا شدت حرارت رحم و آن یا ورم صلب بود و یا ریاح غلیظ و فرق در ان و در حمل حقیقی ثقل و وقت حرکت جنین ست و صلابت شکم و سوء هضم و قراقر و نفخ شکم و گاهی متشابه باستسقای طبلی گردد و فرق آن بصلابت و عسارت و سوء خلق و خبث النفس توان کرد و ابو منصور گوید

[illegible]

که بسبب حدوث رجا تولد ورم صلب ست پس در صفاقات رحم ریاح بارد غلیظ جمع شود و در انجا محتقن گردد و اگر مبادرت بعلاج نکنند منتهی باستسقا شود و درین علت جمیع اعراض حمل عارض شود مگر حرکت که درینجا حرکت مثل حرکت جنین نباشد و چون حرکت دهند از موضعی بموضع دیگر حرکت کند و چون نه ماه بگذرد ازان رطوبات و ریاح غلیظ خارج شود و گاهی زن بجهد و شدت قطعهٔ لحم که آنرا صورتی نباشد بزاید و ازین مرض خلاص یابد و سید هاشم می نویسد که رجا دو نوع ست یکی حقیقی و وی آنست که دران مشابهت بحبل از وضع جسم لحمی که در رحم متولد شود در حرکت جنین و مانند آن شدید باشد و دوم غیر حقیقی و وی آنست که این مشابهت دران قلیل بود و مختص بهیئت الحشا از انتفاخ شکم و تغیر رنگ و غیر آن باشد و در شکم حرکت مثل حرکت جنین نبود و در رحم جسم لحمی نباشد تا بزاید بلکه دران جسم ریحی باشد که حرکت بغیر حرکت جنین کند و نفیس گفته شنیدم که زنی اندرین مرض جنین بصورت سنگ پشت بزاد و چند ساعت حرکت همیکرد و دیگری بصورت خرو که هر دو بازو داشت زائیده و مؤلف اقتباس مشاهده کرده که زنی نورباف بچه بصورت بوزنه زائیده بود و کذا قال ارسطاطالیس و کنیزی بصورت فیل زائیده کذا قال فولس و ایضاً فولس بصورت سگ و ابو ماهر بصورت خنزیر دید و جالینوس بصورت بز و گربه دیده و در قریه قیصر رامپور حرسها الله عن الشرور زنی چهار مار زائیده بود بالجمله سختی شکم زیاده تر از شکم حامله در ورم و سستی و با مثل صاحب سوء القنیه و کثرت آروغ و سوء هضم و قراقر و احساس حرکت او پیش از حرکت جنین از علامات خاصهٔ این مرض ست و وقت حرکت پس بعد از سه ماه و وقت بعد از چهار ماه بود و سبب این مرض یا کثرت انصباب مواد بود و یا اشتمال رحم بر منی زن فقط و یا ورم صلب رحم موجب احتباس حیض و یا ریاح غلیظ محتقن در طبقات رحم طریق تشخیص این اسباب اگر در رحم صلابت محسوس شود و پیش ازان اعراض ورم حار رحم از صداع و الم و تپ و غیر آن بوده باشد سببش ورم صلب باشد و اگر در نواحی رحم حرارت معلوم شود و پیش از حدوث رجا سوء مزاج حار در رحم واقع شده باشد سببش انصباب مواد بر رحم بود و اگر با انتفاخ و تمدد و علامات استسقای طبلی بود سببش ریاح غلیظ باشد و اگر هیچ یک ازین علامات مدرک نگردد سببش جماع و اشتمال رحم بر منی زن باشد علاج بعد از نضج منضج بلغم از مسهل آن و حب ایارج تنقیه کنند و معاجین گرم کاسر ریاح استعمال نمایند و تریاق اربعه با مدرات مثل طبیخ ترمس و ابهل و مشکطرامشیع و غیر آن که اخراج جنین میت نماید مفید بود و یا مشکطرامشیع بادیان پرسیاوشان هر یک چهار ماشه تخم خربزه و خار خسک تخم کاسنی هر یک شش ماشه جوشانیده شهد خالص یکنیم تولہ داخل کرده بنوشند و گاهی خارشتر و فوه الصبغ هر یک چهار ماشه عوض بادیان و تخم کاسنی و بجای شهد شربت بزوری دو تولہ کرده میشود و استعمال دیگر مدرات حیض از مشروبات و حمولات و تحملات نیز از کمادات معمول از خاکستر در دیگ گرم کرده و ضمادات مرتب از زیره و صعتر و قردمانا و بابونه و حلبه و شیر و آب کرفس و مروخات مثل روغن یاسمین و خیری و سداب از جملهٔ تدابیر این مرض ست و اگر سببش صلابت رحم باشد معالجه آن با شیافهای ملینه بعده بمحللات از انچه در علاج ورم صلب رحم گذشت باید کرد و اگر سببش انصباب مواد و امتلای دموی بود فصد باسلیق و صافن کنند و بعد زوال حرارت بدستور نضج ماده و تنقیه مکرر نموده معاجین و ادویه مذکوره بعمل آرند و اگر سببش ریح غلیظ باشد شربت بزوری بماء الاصول دهند و ضماد و معجون و حقنه و شیافهٔ کاسر ریاح استعمال نمایند و انچه در علاج استسقای طبلی و قولنج ریحی و نفخ رحم مذکور شد بکار برند و اگر سببش جماع باشد هر چه برای اخراج مشیمه و جنین گفته آید بکار برند فکر بعض ادویه نافع مرض رجا اگر دو درم ابهل با یک قدح آب بکوفته زن بنوشد جنین در رجا را ساقط نماید و اگر با آب ابهل قرص مر سحوق دهند نفع دارد و طبیخ ابهل یا طبیخ سداب یا طبیخ حلبه نیز مفید ست و شب یمانی بر سفال نهاده بر آتش گذارند و در حین جوش آن زرنباد باریک ساخته بپاشند و بهم آمیخته فرود آرند و مقدار طول خنصر و باریکتر ازان شیاف ساخته یکی ازان در رحم بدارند بطوریکه سه حصه شافه در رحم بود و یک حصهٔ آن بیرون و تا سه روز نهاده دارند و از الم و وجع خوف نکنند که روز سوم انچه در رحم ست بالکل بر آید

مجربست این حب نافع رجاست قنطوریون باریک و عصارهٔ افسنتین هریک دو دانگ غاریقون ایارج فیقرا هریک چهار دانگ تربد سفید یکدرم شحم حنظل سقمونیای مشوی هریک سه درم حب سازند و باقی ادویه در اقوال بیاید **اقوال اکابر صنعت اقتباس** می‌نویسد که بنابر حصول نضج و تحلیل مواد رجی غلیظ این ماء الاصول دهند پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی هریک نه ماشه بیخ کرفس بیخ کبر بیخ اذخر بیخ مهک مقشر هریک هفت ماشه انیسون قنطوریون دقیق صعتر هریک سه ماشه فوه و مشکطرامشیع هریک اسفند تخم خربزه تخم قرطم مصطکی سنبل الطیب هریک ماشه مویز منقی سه توله انجیر زرد ده عدد در عرق خارخسک و جو انیسه و ابریشم هریک یک آثار شب خیسانیده صبح کشند ده اوقیه اضافه نموده بجوشانند که سوم حصه بماند مالیده صاف نموده هر روز نه توله با نه ماشه روغن بید انجیر ترکیب تا پانزده روز بنوشانند و غذا شوربای فرخ با نان روده دهند بعده تنقیه نمایند بایارجات کبار مانند ایارج جالینوس و روفس و لوغاذیا و ارکاغانیس و حب سکبینج و منتن و حب ایارج علوی خان و بعد حصول تنقیه تریاق اربعه و دواء الکرکم کبیر همراه مطبوخ ترمس و ابهل و مشکطرامشیع و خارخسک و حب النیل سفید و فوه الصباغین و کاکنج هریک نه ماشه و شربت بزوری حار چهار توله تا دو هفته دهند نواب علوی خان در عشرهٔ کامله نقل فرموده اند که یکدرم خاکستر بازوی مرغ سلیمانی با نه توله عرق جو انیسه مخرج رجا و جنین مرده و زنده در یکساعت است مجرب الاثر است که اصلا تخلف نمیکند و اکثر بتجربه رسیده و بجهت جنین قرص با آب ابهل و باقی تدابیر احتباس حیض درینجا بعمل آرند و سفوف پوست خیارشنبر دو درم با مطبوخ پوست خیارشنبر که در احتباس طمث نوشته شد باضافهٔ شربت الهی چهار توله که در قرابادین مسطور است نیز مفید میشود و غذا شوربای مرغ سلیمانی با نان روده یا خشکه رد گاهی استعمال سفوف استخوان بازوی مرغ سلیمانی سه ماشه یا مطبوخ مذکور صبح و با مطبوخ مشکطرامشیع وقت شام تا یکهفته نفع بخشیده **مسیحی** گوید باید که توقف در علاج او کنند تا آنکه وقت حرکت جنین برسد پس اگر حرکت نکند و وقت او فوت شود بالضرور بدانند که درینجا جنین میت است پس معالجه نمایند بنوشانیدن ماء البزور و روغن بید انجیر و شیافات مرتب از سداب و پودینه و ابهل بردارند و حب منتن بخورانند **شیخ** میفرماید که تدبیر درین مرض قلت حرکت و ترک یا خفت و خواب بر پشت مقبل باسفل و منع سواد از جانب اسفل ست و اگر احتیاج بفصد و اسهال و قی باشد بعمل آرند و معالجهٔ سائر آن بعلاج اورام صلبه و مرخیات ضماداً و کماداً و نطولاً و آبزناً باید کرد پس گاهی بعد از آن ساقط شود و گاهی مادهٔ فاعل رجا تحلیل یابد و گاهی آنرا اسقاط نماید و بیشتر درین کار خوردن لوغاذیا کفایت کند و روغن کلکلانج درین سخت سودمند ست **عباس** گوید که هرگاه علت معروف برجا و علت معروف بلقب از صلابت عارض رحم و فم آن بود در علاج احتیاج بادویهٔ محللهٔ ملینه باشد مثل ادویه که در صلابت رحم ذکر کردیم پس اگر با این علت سیلان خون عارض شود معالجه باشیای قاطع خون که گفتیم باید کرد و قومی ذکر کرده که رجا لحم ست که در طبقات رحم پیدا شود و ایشان مکرر معاینه کرده اند که زن اسقاط قطعهٔ لحم کرد چنانکه جنین ساقط میشود و چون دانند که این بچه نیست معالجهٔ صاحب او باشیائی که مخرج جنین میت باشد باید کرد و حمولها با آبیکه در آن ترمس و ابهل وغیره جوشانیده باشند آنرا بدهند و اما علت معروف بلقب از فلغمونی افتد چنانچه سابق مذکور شد **ایلاقی** گوید که حب منتن و حب سکبینج شربات متوالیه خورانند و ایارج لوغاذیا آنرا نافع ست و ماء الاصول بدهن بید انجیر و حمولها و تریاق اربعه و دواء الکرکم سود دارد و ضمادات و نطولات ملینهٔ محلله استعمال کنند و علاج احتباس حیض علاج این مرض ست و غذا نخود آب بدارچینی دهند **ابن الیاس** گوید که هر صبح ماء الاصول بیست درم بیاشامند و یا جلاب از بادیان و تخم کاسنی و تخم کشوث و انیسون هر واحد سه درم و از شکر سفید ده درم بنوشند و غذا مزورهٔ زیرباج و گوشت ماکیان و تیهو و کبک خورند و یا این دوا بدهند که صاحب این علت را نافع ست تخم کرفس زیره در سرکه یکشبانه روز تر کرده بریان نموده هر واحد ده درم نانخواه زنجبیل هر واحد چهار درم شکر همچند جمله کوفته بیخته شربتی دو درم **ابن نوح** گوید که منتظر بوقت حرکت جنین کنند پس اگر در آن وقت حرکت نکند معالجهٔ آن باشیای محلله نافع لعسر ولادت و اخراج مشیمه مثل قرص مرتب نمایند و این دوا بدهند مر و مقل

دنجاوشیر بسا ده با آب کرفس و بادیان افشرده بخورانند و حب منتن همراه آن دهند که بدین خاص او سبعت شود و زن شگوفه کرنب و تخم آن و ورم
و سداب و پودینه برداره و مر و قیصوم بسیر القیطران طلا کرده مجامعت با آن نماید و نوشیدن آبیکه دران کنجد تر کرده باشند نافع بود و یا زراوند دحرج
و ابهل و حب الرشاد سائیده سفوف یا مرکب بخورانند و زن قنطوریون دقیق حمول کند و یا فلفل با آب طبیخ لوبیا بنوشد و لوبیا بخورد و آبزن شیاف بر جا
و عسر ولادت و اخراج جنین زنده و مرده مفید ست مر و جاوشیر و فرفیون بسا ده با مر بهره شکا و سرشته شیاف سازند و نغوط دران کمیل دارد و با عسل
نیز نافع و بعد انچه در باب عسر ولادت بیاید معالجه نمایند سعید گوید که مبادرت بعلاج این مرض کنند تا با ستقرار نجامد و درین علامات اعراض
حمل میباشد لیکن با وی حرکت جنین نبود بلکه گاهی از جائی بجائی دیگر وقت غمز شدید منتقل گردد پس اگر وقت حرکت جنین تنها ذکر کرده مبادرت باستفراغ
بلغم از ایارج یا حب منتن کنند و بعد استفراغ اصلاح مزاج بادویه محلله و منضج اخلاط غلیظه مثل جوارش مصطکی و سکنجبین بزوری و قرص [illegible]
نمایند و اگر بدین غرض حاصل نشود معجون دحمرثا با آب نیم گرم استعمال کنند و بشکم بیار گرم سازند و روغن قسط بر شکم بمالند و اگر ازین هم مرض زائل
نشود قرص مر با آب طبیخ ابهل یا دواء الکرکم یا تریاق اربعه بروغن بید انجیر یا آب طبیخ بزور استعمال نمایند و غذا اسفیدباج گوشت مرغ فربه و کبک یا بادیه جات
و گوشت بریان و کبوتر بچه مطجن بدهند خجندی گوید که شربت اطریفل سفوفنا اصول سفوف عام کل استعمال کنند

کثرت اسقاط

و او آنست که زن حامله شود لیکن حمل او ساقط گردد و آنرا نگاه نتوانند داشت و اسباب او پنج نوع ست اول عوارض خارجی آن یا تناول
ادویه حاده یا مزلقه یا مسهله یا منقیه یا مدره بود و یا حرکتی قوی چون ضربه و سقطه و ریاضت مفرط و جستن سخت و خصوصاً بسوی خلف
و قی و عطسه قوی و سرفه شدید و آواز بلند کردن و چیزی گران برداشتن و یا فرط برودت یا حرارت هوا و طول مقام در حمام و غسل مزلق
رحم و شمم بوی ماکولات و سیلان طبیعت بخوردن آن و نیافتن آن دوم آلام نفسانی مثل غضب شدید و خوف ناگاه و حزن عظیم و فرح شدید و فجعة
سوم آلام بدنی از اوجاع و امراض حامله مثل تبهای گرم و لرزه و انواع اسهال صفراوی و بلغمی و خصوصاً تپ و زحیر و لاغری زن و یا فرط خلو
او از گرسنگی شدید و استفراغ خلط یا خون بسیار بدوا یا فصد یا از خود و از سیلان حیض بسیار و هر قدر که بچه کلان تر باشد ضرر فصد بیشتر بود
و یا امتلای شدید یا تخمه بسیار مفسد غذای بچه یا انسداد راه غذا بسوی آن و یا کثرت جماع و خصوصاً بعد ماه هفتم چهارم فساد حال
جنین مثل موت او که یکی از اسباب مرگ آن و خصوصاً وقت جریان زرد آب از ان و لذع رحم و اذیت آن و یا مثل ضعف و هزال او
و یا بسبب انخراق یا استرخای اغشیه محیط او و انصباب رطوبت موذی رحم و مزلق بچه از آن پنجم آفات و امراض رحم مثل گشادگی فم رحم
و قلت انضمام آن یا کثرت انصباب رطوبات مزلقه در رحم یا در افواه عروق و یا سوء مزاج رحم از حرارت محرق یا برودت مجمد یا یبوست
و قلت غذای جنین و یا کثرت ریح در رحم و یا ورم و صلابت و سرطان و قروح رحم و سائر امراض آن با جمله اکثر اسباب این مرض رطوبت
رحم یا ریح غلیظ میباشد و گویند که گاهی احتباس حیض که لازم حمل ست باسقاط می انجامد اگر خون بسیار جمع شود و جنین کمتر غذا کند پس آن خون
ازلاق جنین نماید و بقول قرشی زن معتدل البدن که در ماه دوم یا سوم او را اسقاط شود پس رحم او مملو از رطوبت مخاطی باشد که بر ضبط بچه قادر نبود
و شیخ میفرماید که اکثر اسقاط حادث در ماه دوم و سوم از ریح بود و از رطوبات ممتلی در فوهات عروق رحم که نقر نامند و از ان عروق مشیمه منتسج باشد
و گاهی بسبب سوء مزاج حار مجفف یا بارد مجمد بود و ایضاً انچه در اول امر ساقط کند قوت منی در اصل بود و در ماه ششم و ما بعد او از رطوبات مزلق جنین بود
و قومی گفته که این اکثر از ریح بود و این قول صحیح ست و اما بعد مدت معلومه اکثر اسقاط از ضعف موذی بود و گویند که زن بسیار لاغر چون حامله
شود قبل از فربه شدن اسقاط کند و در بلاد و فصول بارد بسیار اسقاط کثرت نماید و کذا عسر ولادت و کذا موت زنان حامله و در بلاد جنوبی
اسقاط بسیار شود و کذا در هوای جنوبی و در شمالی کم شود مگر آنکه سردی سخت موذی جنین باشد و چون زمستان جنوبی گرم باشد

در ربیع شمالی هرگاه باران اندک آید زنان حامله که هنگام ربیع بزایند بادنی سببی اسقاط کنند و بچه ضعیف بزایند و اوجاع عارضه هنگام اسقاط شدید تر از اوجاع عارضه وقت ولادت باشد بهر آنکه زادن طبیعی ست و اسقاط امر غیر طبیعی و علامت اسقاط بنفسه آنست که پستان بعد الکتناز لاغر شدن گیرد و هر کدام از هر دو پستان که بعد الکتناز لاغر شود و حمل توام باشد بچه همان جانب ساقط شود و دیگر از آن نشیب شدن شکم و سیلان رطوبت نیز نشان اسقاط است و افراط در رشد و تواتر آن حتی که پستان لاغر شود دلیل است بآنکه بچه ضعیف ست و در بعض سقوط او نیز گفته اند اوجاع در رحم و چون در تپ چهره و چشم بسیار سرخ یا زرد شود و لرزه یا گرانی در سر پدید آید و ماندگی غلبه کند و درد در چشم و درد حسب و نیز شود دوا بر متوافی بودن اسباب اسقاط کنند و اول حیض آید پس اسقاط شود و همچنین اسباب قویه اسقاط چون توافق نماید بران دلالت کند اسباب اسقاط و احوال عوارض خارجی و آلام نفسانی در یافت نمایند پس هر کدام از ان که یافته شود سببش همان باشد و احوال آلام و امراض بدنی و رحم معلوم کنند پس هر مرضی که باشد سببش همان مرض بود و ایضاً اگر سیلان رطوبت از رحم و تشنج پاک و کثرت آب هر ماه کسل و ثقل بدن بود سببش کثرت رطوبت رحم باشد و اگر تمدد بغیر ثقل و یا انتقال و ابتدا تناول منفخات و قراقر و نفخ و سوء هضم و انتفاخ عانه در اسقاط پیش از کبر جنین بود سببش ریح باشد و اگر تقدم کثرت امراض حامله و بسیاری استفراغات و جریان حیض در روز سیر در ابتدای حمل و عدم حرکت یا ضعف حرکت جنین بود سببش فساد حال جنین و ضعف آن باشد و اگر سوای نحافت بدن هیچ مرضی محسوس نگردد سببش هزال زن باشد و اگر علامات موت جنین که در علاج اخراج جنین است خواهد آمد یافته شود سببش موت جنین باشد علاج اگر بسبب عوارض خارجی باشد باید که از ان احتراز کنند و اگر از اسباب بدنی بود بازاله آن کوشند بتدبیرهای موافقه مثلاً اگر بسبب رطوبت باشد قبل از حمل عادت قی کنند و بعد از نضج از مسهل بلغم و حب ایارج نمایند و دواء المسک حار و معاجین گرم بخورند و خوردن گلقند با مصطگی و عود [illegible] و استعمال ماء الاصول و شربت بزور و حقنه منقی رحم و مجفف رطوبات نیز نافع است و از شوربا و فواکه و حمام رطب پرهیز کنند و اگر بسبب ریاح غالب باشد جوارش کمونی و مانند آن که در علاج نفخه رحم گذشت بکار برند و نضج و عانه و کمرگاه را به روغن سوسن و زنبق بالش نمایند و حقنه بادشکن کنند و بعد از نضج تنقیه از مسهل بلغم سازند و هرچه محلل ریاح باشد و آنچه سوء مزاج بارد رحم را نافع بود مثل وضع محاجم ناری و غیره از حقنها و فرزجات و اطلیه و مروخات گرم مفید باشد و اگر بسبب حبس حیض باشد علاجش بعلاج احتباس طمث نمایند و اگر بسبب لاغری عامه باشد بعد از غذا حمام نمایند و هریسه روغن گاو و شکر و شوربای چوزه مرغ فربه خورند و اگر بسببی دیگر باشد ازاله آن مع رعایت فصل و مزاج نمایند تعلیم این جمله علاج که از قی و مسهل و غیره گفته شد قبل از حمل بعمل آرند نه بعد از انکه زن حامله گردد تا بچه بسلامت بزاید و بعد از حمل تدبیری که برای حفظ جنین مسطور خواهد شد بکار برند و اگر احیاناً خون حیض جاری شود و دیگر اعراض اسقاط ظاهر گردد ادویه حابس حیض که در علاج کثرت طمث گذشت بکار برند و اگر خون زیاده آید و عوارض اسقاط مثل درد کمر و غیره شدت کنند درین هنگام اصلاً بحبس آن نپردازند که دران خوف ضرر کثیر ست بلکه مدرات حیض بعمل آرند تا خون بتمامه خارج گردد پس هرگاه اسقاط شود باید که گره بانس پنج عدد فلوس هفت عدد پوست اخروٹ دو توله ڈوڈه کپاس دو توله پوست پھلی املتاس یک توله در ده آثار آب بجوشانند هرگاه سوم حصه بسوزد آب آن را بجای غذا و آب نوشانیده باشند و بعضی زنان پوست جوز و کلتھی و گل زرد و بیخ [illegible] جوشانیده استعمال میکنند و روز چهارم کلتھی در آب جوشانیده آب آن را بدهند و دال آن را که باقی مانده است وقت شام دهند و روز پنجم نان موٹھ بقدر یک دو دام بخوردن بدهند بجای آب عرق بادیان و عرق عنب الثعلب یا عرق گاوزبان بنوشانند و بعد از چند روز نان گندم با دال موٹھ خورانند و از روز بست و یکم اندک اندک روغن زرد شروع نمایند و تا چهل روز پرهیز از همه چیز دارند و از اشیای بارده و حرکات متعبه نیز پرهیز واجب ست و گاهی بعد اسقاط برای ادرار رطوبات باقیه تخم شبت تخم گزر تخم خربزه تخم قرطم تخم خیارین کوفته هر یک شش ماشه اصل السوس مشکطرامشیع هر یک دو ماشه گره بانس کا گنج هر یک چهار ماشه در نیم آثار آب جوشانیده گلقند دو توله داخل کرده داده میشود و اگر بعد اسقاط خون بند نشود بادویه که در علاج کثرت طمث مذکور شد علاج نمایند و اگر بعد اسقاط ورم

زیرناف محسوس گردد بسبب آنکه بعد از اسقاط اکثر ورم در رحم میشود غذا موقوف داشته هنگام بیقراری اشتها آب گوشت بی روغن یا آب موٹهه بدهند و بجای آب عرق مکوه و برگ شبت و برگ عنب الثعلب سبز پخته بر روغن گل ضماد زیرناف سازند و اگر تپ و ورم رحم عارض شود و دندان هم بند گردد فصد باسلیق کنند و عناب پنجدانه گل بنفشه پنج ماشه بهدانه سه ماشه جوشانیده شربت بنفشه دو توله خاکشی چهار ماشه ریخته دهند و بجای آب عرق مکوه و اگر تپ و جوش دهن و تهیج چهره ظاهر شود خمیره گاؤزبان هفت ماشه شیره تخم کاسنی شش ماشه شیره عناب پنج دانه شربت نیلوفر دو توله خاکشی چهار ماشه بدهند **ذکر ادویه مفرده و مرکبه** که جنین را از اسقاط نگاهدارد تعلیق الکتمکت در جلد خروف بر عانه حامله و کذا تعلیق مرجان بر حامله و کذا زبد البحر و خوردن لبلاب که گل او سفید باشد بهر واحد از حفظ ولد از سقوط مجرب سویدیست و تعلیق کهربا سه مثقال بر حامله و کذا افرفیون و کذا یاقوت و کذا خیری شبیه باستخوان که در قلب نرگاو یافته شود و کذا سنگ آسیا بقدر جوزه و کذا درونج در طول او سوراخ کرده در رشته ریسیده که حامله بران انداخته و کذا اصابع الصفر و ادمان اکل سپیج و فرزجه کسلانیم در رحم مثل غبار سوده بزیت خوشبو سرشته و جلوس در طبیخ آس خوردن صمغ بادام بهر واحد منع بچه از سقوط میکند **آبزن** نافع از اسقاط حمل صندل سفید نیم کوفته برگ نیلوفر تخم مورد اقاقیا هر یک سه درم گلنار چهار درم گل سرخ ده درم **ایضا** قوی تر ازین و معین بر حمل گل سرخ هفت درم گلنار گزمازج هر یک پنج درم برگ مورد خشک چهار درم شب یمانی پوست انار ناز و هر یک سه درم در آب بقدر حاجت بجوشانند تا نصف بماند در ظرفی ریخته بنشانند **جوارش** که در منع سقوط جنین و دفع ریاح رحم مجرب ست بسد یکدرم دارچینی دو درم ابریشم مقرض دانه هیل زعفران قرنفل بهر واحد یکدرم جند بیدستر یکنیم درم در جوارشی که در قول ابن الیاس خواهد آمد افزوده کرده حامله را استعمال کنانند **ایضا جوارش** بجهت دفع ریاح و سقوط اشتها و منع اسقاط از سیلان حیض و رطوبات بلغمیه که بسبب ضعف معده کثرت آن میشود نافع ست مروارید ناسفته نیم چهار ماشه عود غرقی مصطکی عود صلیب زرنباد قاقله صغار پنج انجبار حب الآس هر واحد یکنیم درم گل سرخ یکنیم توله پودینه خشک ابریشم مقرض ورق نقره هر یک یکدرم [illegible] آمله منقی هر یک سه درم با سکنجبین ساده یکوزن شیره گلقند دو وزن بطریق مقرر معجون سازند **معجون** بجهت زنان حامله که عادت اسقاط داشته باشند بهر ماه معمول است و اعانت بر حمل هم مینماید براده عاج فوفل شاخ گوزن سوخته گلنار ابریشم مقرض یک یکمثقال مروارید ناسفته مرجان بسد یشب سفید گل سرخ گل ارمنی کشنیز خشک عود هندی مصطکی زرنباد کبابه چینی هر یک دو مثقال کوفته بیخته بشهد خالص و شیره آمله مربی هر یک سی مثقال سرشته معجون سازند و اگر مانعی نباشد کافور قیصوری بقدر حاجت آمیزند و حامله را از شروع ماه دوم هر روز یکمثقال بخورانند بحفظ الهی از اسقاط ایمن باشد **معجون حافظ الجنین** علوی خان نیز درین باب مجرب ست و دوا المسک که اطبا آنرا ممسک الحمل گویند و شربت سیب و حلوای سپیاری پاک هم نافع و اگر جنین از کثرت حرکت زن متحرک گردد و خوف سقوط آن باشد کندر دو درم باریک سائیده با آب برنج ساٹھی بخورانند که اعراض سقوط را ساکن گرداند و مجرب سرهندی ست و گفته که اگر سبب غم این حادثه شود باید که مفرحات قبل الغم خورانند و احتقان بقوابض و شربت انجبار و تریاق فاروق و مثرودیطوس و فلونیا و [illegible] اللحم نافع ست **دوای هندی** اگر هنگام خوف اسقاط حمل و هنگام افتادن آن ایمن سازد ملٹھی لودھ پٹھانی آمله مساوی کوفته بیخته بقدر نیم دام در سه دام شیر بکر نیم دام شهد آمیخته باشند بنوشانند **اقوال حکما** مسیحی گوید که اسقاط اگر از تسلط ریاح بر ارحام باشد باید که روغن بید انجیر یا ماء الاصول بنوشانند و حب سکبینج و حرف بریان با عسل و تخم کرفس و [illegible] و جوارش مرتب از جند بیدستر و زرنباد و درونج و نانخواه خورانند و حقنها و حمولات معمول از صعتر و نانخواه و روغن بلسان و شونیز و مقل الیهود آرند و اگر مرض از کثرت رطوبت فرلق جنین باشد اول تنقیه جمیع بدن از رطوبات کنند بعده تنقیه رحم باین حقنه نمایند بگیرند حنظل بری معتدل در بزرگی و سر او بریده تخم او بیرون کنند و روغن سوسن پر نموده پوست او بالای دهن نهاده بخمیر آرد و یا گل درگیرند و بر آتش نهاده بپزند تا یک جوش خورد یا دو جوش پس سرد داشته روغن از ان برآورده صاف کنند و نیم گرم بدان حقنه رحم نمایند و این دوا آزموده ام زنی که آنرا اسقاط از ریاح بسیار باشد و حامله نشود و اگر حامله شود اسقاط کند نافع ست

روغن بلسان دو درم تریاق کبیر یکنیم درم بیخ جادشیر یکدرم زرنباد درونج زروفای رطب اظفار الطیب ہر واحد دو درم جندبیدستر دو نیم درم مشک دو دانگ ادویہ خشک را بسایند و تریاق بروغن بلسان حل کردہ مخلوط سازند و در پارۂ ابرشیم مقدار بندقہ بردارند و ہر روز دو درم ازان تا پنجروز بخورانند و این سفوف برای حاملہ کہ معدہ و کبد او ضعیف باشد و دران ریاح پیدا شود و اسقاط نماید نافع ست تخم کرفس زیرہ ہر دو در سرکہ تر کردہ بریان نمودہ ہر واحد اوقیہ نانخواہ زنجبیل خولنجان ہر واحد چہار درم جندبیدستر دو درم شکر بست درم کوفتہ بیختہ یک ملعقہ یا دو بشراب ممزوج بدہند

نسخۂ معجون حافظ الجنین

و این معجون برائے حاملہ کہ اسقاط کند مفید ست زرنباد درونج جندبیدستر سک و مشک حلتیت ہیل بوا مازو طباشیر ہر واحد یکدرم زنجبیل دہ درم شکر بست درم بعسل قدر حاجت معجون سازند شربت یکدرم بآب نیمگرم و باقی نسخہا در تدبیر حوامل بیاید۔ **شیخ** میفرماید کہ حال تعلق بچہ از رحم مثل تعلق میوہ از درخت ست و چون خوف سقوط میوہ در ابتدائے ظہور آن میوہ و در آخر آن نزدیک پختگی و رسیدگی بیشتر بود ہمچنان خوف سقوط بچہ نزد اول علوق و قبل از تولد شدید تر باشد پس واجب ست کہ درین دو وقت از اسباب مذکورۂ اسقاط پرہیز کنند و دوائے مسہل و فصد منجملۂ آن اسباب ست باید کہ قبل از ماہ چہارم و بعد از ماہ ہفتم ازان احتراز نمایند و فیما بین این نیز الا در میان این سلیم تر ست و ہنگام ضرورت قوی بسوئے آن رجوع شوند و گاہی در بعض این اوقات از اسہال و تنقیۂ خون آن چارہ نباشد تا بچہ بسبب سوء مزاج فاسد نگردد پس برفق و تلطف استعمال نمایند و ایضاً گاہی قبل حمل حیض خوب نیاید و فضول حیض آن محتاج بہ تنقیہ دران باقی ماند و درین وقت اگر تنقیہ نکنند فساد او بچہ را بکشد پس آنرا نیز بلطف از منقیات ملایم پاک کنند و منقیات مشروبات نباشد ولیکن حمول باید و ماورائے فم رحم حمول نکنند بلکہ در گردن رحم نمایند و تنقیۂ بدان در یک دفعہ نکنند بلکہ در دفعات کثیر و چون آن بصورت خوف سقوط بسبب سوء مزاجات و اورام و قروح و ریح و غیر آن باشد معالجۂ ہر یک بدانچہ در بحث آنہا مذکور شد باید کرد و اگر بسببی خارجی اسقاط کند و آن مزاج را نیز حرکت دہد تعدیل آن نمایند و اگر غیر آن باشد و مادۂ حار بسوی رحم مائل سازد و ازان خوف ورم باشد برادعات و بمانعات اورام و بدانچہ از اسہال ممکن بود معالجہ کنند و اگر چنان نباشد بلکہ ازان خوف لحوق الم و اذیت بہ بچہ باشد کہ آنرا اسقاط کند یا بکشد معالجۂ آن بادویہ حافظ جنین کہ مذکور خواہد شد باید کرد و اما برائے زلق بچہ از رطوبات کہ آن اکثر بود باید کہ در وقت حمل حقنۂ ملین مخرج زبل بعمل آرند بعدہ زراقات و مدرات بول و حقنہای منقیۂ رحم استعمال کنند و تدبیر جید بہر این آنست کہ ماء الاصول بروغن بید انجیر یا طبیخ خار خسک و حلبہ بروغن مذکور بنوشانند و ہر دو روز اندک از حب منتن و ایارج جالینوس بخورانند و این حقنہ برائے این در ریاح نیکو ست بگیرند صعتر و ابہل و نانخواہ و کاشم و شاخ شبت و بابونہ و سداب و خار خسک و حلبہ ہر واحد یک مشت و در سہ رطل آب بجوشانند تا نصف بماند و کمتر از رطل ازان بگیرند و بران ہر یک استار روغن زنبق و سکرجہ روغن کنجد انداختہ حقنہ کنند و ہر روز مثل این تا چہار روز بعمل آرند و ازین قبیل ست حقنۂ حنظل و روغن سوسن و آن در قول مسیح گذشت و او برائے ازلاق رطوبی عجیب ست و بعد مثل این استفراغ باید کہ روغنہای خوشبو گرم بطریق مالش و زرقہ و حمول در صوف بکار برند و معاجین کبار و دوای کاسکینج و دحمرثا و شجرینیا یکبار در ہر سہ یا پنج روز استعمال کنند و ہمچنین دواء المسک و دواء البزور و ایضاً بگیرند قشور کندر و سعد و ہر دو کوفتہ ہر یک یکجزو و مر نیم جزو و در سہ آثار آب بجوشانند تا چہارم بماند صاف کردہ بچہار اوقیہ ازان در ہر سہ روز حقنہ کنند بعد از استفراغ رطوبت چنانچہ قبل آن گذشت و از بخورات جید مقل و علک البطم و اشق و شونیز مجموع و مفرد ست بعد تنقیہ استعمال کنند و حمول سنبل و زعفران و مصطکی و مر و مشک و جندبیدستر و مقل و مانند آن در روغن ناردین یا پیہ مرغابی یا پشم سبز بردارند و بعد ازانچہ تقدیم او واجب ست پنیر مایۂ خرگوش حمول کنند و ادویۂ حافظ جنین در شکم مادر چون آفتی از مزاج حار و ورم و مانند آن نباشد آن ادویۂ قلبیہ است مثل زرنباد و درونج و بہمنین و مفرح یاقوتی و دواء المسک و مثرودیطوس و این دوا منع اسقاط کند اجزائے آن ہمان معجون ست کہ

در قول مسیح گذشت بدون شکر و عسل خوراک یکمثقال با آب سرد و از قبیل این و آنچه در آن صعتر و بابونه و حلبه و شبت و نانخواه و مانند آن افتد حقنه گرم کرده نمایند **جرجانی و ایلاقی** گویند که تا سخت ضرورت نباشد بدوای مسهل و فصد دلیری نشاید کرد و ضرورت آنوقت باشد که در تن در گمان حامله اخلاط ردی بسیار بود و خون او فاسد شده باشد و بیم بود که زحمت و بلوی اخلاط بد و خرابی غذا بچه را تباه کند بدین سبب ضرورت تقلیل اخلاط بد شود لیکن بمدارا و تدبیر و شربتهای لطیف و تنقیه تدریج باید کرد و بهترین مسهل که بدان دلیری توان کرد خیار شنبر ست و تدبیرها و غذاهای لطیف تعدیل مزاج کردن و باید دانست که سبب قوی تر و بیشتر در اسقاط رطوبات افزونی ست که بچه را بلغزانند و صواب آن بود که پیش از آبستن بادویه مسهل مقلل رطوبات چون حب منتن و حب سکبینج تنقیه کنند و بادویه مدره چون ماء الاصول بروغن بید انجیر و روغن بادام تلخ رحم را پاک کنند و حقنها نیز درین باب سودمند بود و نسخهٔ حقنه همانست که در قول شیخ گذشت و بعد استفراغها و حقنهای دیگر رحم را این حقنه کنند و نسخهٔ او همان نسخهٔ حقنهٔ حنظل ست که در قول مسیح گذشت و پنیر مایهٔ خرگوش پیش از مجامعت بردارند و در حال آبستنی ادویهٔ حافظ جنین که در قول شیخ گذشت مرطوب را سود دارد و شیاف که از روغن بلسان و صعتر و نانخواه سازند پیش از حمل نافع بود و روغن بلسان تنها و نفط سیاه سود دارد و پشم پاره بدان تر کرده بردارند و دوای پنج جاوشیر که در قول مسیح گذشته سودمند ست و بعد اسقاط مقل و سپند و صعتر و خردل و علک البطم و زرنباد دود کنند تا خون که در رحم مانده باشد سائل شود و غلیظ و محتبس شده درد نیارد و باقی همانست که در قول شیخ گذشت **مجوسی** گوید که اگر اسقاط از اسباب خارجی بود باید که تحفظ و تحرز از اسباب مذکوره نمایند و اگر از اسباب داخلی باشد و این بسبب رطوبت مخاطی در رحم مزلق و مخرج بچه بود پس نگاه کنند اگر بدن از این اخلاط ممتلی باشد قصد تنقیهٔ بدن از آن بادویهٔ مفرده و مرکبه مسهل بلغم نمایند و ماء الاصول بروغن بید انجیر و روغن بادام تلخ برای تلطیف آن رطوبت بدهند و ایضاً این دوا بدهند حلبه و خار خسک هر واحد یکجزو و تخم کرفس بادیان هر واحد ده درم نانخواه پنج درم همه را در چهار رطل آب بجوشانند تا بیک رطل آید صاف کرده چهار اوقیه از آن با ده مثقال روغن بید انجیر بنوشند و حب سکبینج سه روز و هر روز قدر یکمثقال بخورند و دحمرثا یکمثقال و جند بیدستر نیم مثقال بدهند و دواء المسک و بدهند تا آن رطوبات را فانی گرداند و حقنهٔ رحم بحقنهائی که مجفف این رطوبت باشد و فرزجات که همین عمل دارد باید کرد و این حقنه منقیهٔ رحم از رطوبات و لزوجات آن نماید و آن همان حقنهٔ حنظل ست که در قول مسیح گذشت و این برد رحم و رطوبت آن را نافع ست و ایضاً بروغن زنبق که در آن غالیه و خلوق حل کرده باشند حقنه کنند و بعد از آن حقنه با آب مورد و آبیکه در آن مازو و گلنار جوشانیده و سک و رامک و غالیه اندر آن گداخته باشند نافع بود و این فرزجه سودمند ست روغن بلسان زرنباد و درونج اظفار الطیب هر واحد دو درم باقی اجزا همانست که در قول مسیحی گذشته لیکن درینجا جاوشیر نیم درم عوض پنج آنست و مقدار مشک یک دانگ و قدر شربت هر روز نیم درم و این دوا رحم را بر ضبط جنین قوی گرداند و از اسقاط منع کند و اعانت بر حمل نماید و اما هرگاه کثرت اسقاط بسبب ریح باشد باید که سفوفات محلل ریاح مثل این سفوف بدهند تخم کرفس بادیان انیسون نانخواه صعتر انجدان سیاه و بحری پودینهٔ نهری سعد نعناع خشک زیره و فازیره زرنباد مساوی باریک سائیده از یکدرم تا یکمثقال بشراب ریحانی بخورند و این سفوف نیز نافعست و نسخهٔ او همان سفوف ست که در قول مسیحی گذشته لیکن بوزن کرفس زیره هر واحد هشت درم و شکر مساوی همه ادویه و شربت سه درم بشراب ریحانی ست و جوارش عنبر و جوارش تیادریقون و بدهند و این جوارش نافعست زرنباد درونج هیل قاقله جوز بوا قرنفل نانخواه زنجبیل تخم کرفس خولنجان هر واحد سه درم زیره کرمانی [illegible] در سرکه تر کرده خشک کرده ده درم جند بیدستر نیم درم همه را باریک سوده بعسل کف گرفته بسرشند شربت یکمثقال و اگر کثرت اسقاط بسبب از حرارت و افراط آن باشد باید که کهربا گل قبرسی و سنبل الطیب و سعد مساوی شربت یکمثقال ناشتا با آب سماق یا بشراب قابض بدهند و این دوا نافع این نوع ست موم دو درم حرف تخم نعناع هر واحد درم بادیان دو درم باقی اجزای این همانست که در قول مسیحی در تدبیر

حوامل خواهد آمد لیکن وزن روغن گاو و عسل هر واحد یک ملعقه است و شربت ملعقه مجرب ست ابن الیاس گوید که اگر از رطوبت مزلقه مرخی فم رحم باشد تنقیه رحم از آن بحبوب و ایارجات مسهله و مقیئات کنند و ماء الاصول و ماء البزور دهند و کمرگاه را بروغن بید انجیر و روغن بادام تلخ و روغن بلسان طلا کنند تا این رطوبات تلطیف پذیرد و هر صبح شربت بادرنجبویه ده درم بنوشانند و غذا قلیه تا شفت دهند و دواء المسک حلو و مر و سنجبلینا مثقال آنرا نافع ست و این جوارش حفظ جنین و تجفیف رطوبت فضلیه نماید زرنباد درونج هر واحد دو درم مروارید کهربا عود خام هر واحد یکدرم اشنه سنبل الطیب هر واحد نیم درم کوفته بیخته بعسل کف گرفته بسرشتند شربتی مثقال و یا سه روز متواتر صبح تریاق کبیر نیم درم بدهند و این سفوف حفظ جنین و ازاله رطوبت فضلیه کند جند بیدستر نیم درم تخم کرفس بادیان انیسون نانخواه صعتر الحبدان خولنجان هر واحد یکدرم کوفته بیخته یکمثقال تا دو درم بخورند و یا این جوارش بخورند تخم کرفس نانخواه زنجبیل خولنجان هر واحد سه درم زیره کرمانی یکشبانه روز در سرکه تر کرده خشک درم همه را باریک کوفته بیخته بعسل کف گرفته بسرشتند شربتی یکمثقال و گاهی اسقاط بسبب ریح غلیظ ممدد رحم میباشد باید که هر صبح ماء الاصول بیست مثقال بنوشانند و یا جلاب از بادیان و تخم کرفس و انیسون هر واحد سه درم با گلقند عسلی ده درم هر صباح بدهند و غذا نخود آب با شیره حب قرطم و گوشت ماکیان و تیهو و دراج و کبک و گنجشک و اندک زعفران و دارچینی سازند و این دوا برای زنان حامله که بچه آنها بسبب ریاح رحم ساقط شود نافع ست نسخه او همان معجون ست که در آخر قول مسیح گذشت لیکن وزن مشک یکدانگ و سک و سنبل مطروح ست و شربت یکمثقال و قبل و قطن را بروغن زنبق و سوسن و نرگس و خیری و شبت و ریحان و بادام تلخ و ناردین بمالند و تناول نارجیل با شکر خاصیت عجیب در حفظ جنین دارد و گاهی اسقاط بسبب شدت هزال زنان بود پس بهر تسمین توسیع غذا نمایند و اطعمه مسمنه مع هریسه و عصائد و آرد گندم سفید با روغن گاو و شکر دهند و روغن بادام و بنفشه بر بدن مالند و بعد تناول غذا در حمام داخل شوند و خواب و راحت و سکون و ترک تعب کنند و گاهی بسبب احتباس حیض بود پس هر صبح جلاب از پرسیاوشان سه درم مشکطرامشیع پنج درم بادیان تخم گزر هر واحد سه درم با شکر سفید ده درم بنوشانند و غذا نخود آب با شیره قرطم و دارچینی و زعفران سازند صحیح کندی گوید که از ادویه مقویه بر ضبط جنین انیست که نیم مثقال سنجبلینا با یکمثقال زرنباد و درونج بخورانند و این جوارش بایشان نافع ست آمله ده درم قرنفل جوزبوا درونج زرنباد دارچینی نانخواه عود زیره در سرکه تر کرده خشک نموده تخم کرفس بادیان هر یک دو درم پودینه هندی نعناع صعتر سعد هر یک یکدرم عنبر نیم درم مشک دو دانگ زعفران یکدرم همه را سائیده بروغن بادام تلخ چرب کنند و بعسل قدر حاجت بسرشتند شربتی از مثقال تا دو درم و جوارش اولوی شیخ الرئیس که در تدبیر حوامل خواهد آمد برای زنی که بچه او ضعیف باشد و بعد ولادت زنده نماند و برای زنیکه آنرا اسقاط بسیار شود نافع ست ابقراط گفته اگر عرق زنان حامله قطع کرده شود حمل ساقط شود سیما اگر بچه بزرگ باشد و گفته که اگر حامله را زحیر بهم رسد حمل او ساقط گردد و جالینوس گوید که زنان باردار را از درد شدید و از تخمه عظیم و از خروج خون بسیار و از شرب مسهل و از برداشتن دوا یا شیاف حمل را ساقط کنند و اگر حامله را سیلان حیض عارض شود قوابضی که در آن خوشبو نباشد بخورانند و بنشانند و اشربه قابضه یا ربوب آنها مثل شربت حب الآس و انار و غفنجاش و ربوب آنها با بیخ انجبار و صمغ عربی و گل مختوم و مانند آن طبیبان مانند ابن هبة الله گوید که اگر اسقاط تابع رطوبت مزلقه بود در غیر وقت حمل تنقیه بدن بادویه مخرج بلغم مثل حب ایارج کنند و بادویه منضج رطوبات مثل طبیخ شبت بماء العسل امر تقی نمایند و گلقند کهنه و جوارشات مجففه رطوبات مانند جوارش مشک و عنبر دهند و شیافات منشف رحم مرتب از شحم حنظل و مصطکی و زعفران و سعد یا بسه و سنبل الطیب [illegible] اشربه بسرشته حمول سازند و غذا قلایا و مطنجنات دهند و گاهی اسقاط تابع ضعف رحم بود و از خون خارج شدن زمانه حمل بران استدلال نمایند و گل ارمنی و کهربا با آب سماق بدهند و شرابهای قابض بنوشانند انطاکی گوید که هر مفرح حافظ جنین و مانع اسقاط است و مروارید و مرجان و مروارید و گل مختوم و [illegible] بالغ النفع ست شربا و تعلیقا و در خواص آمده که عقرب مقتول یا سرا و مع سرطان نهری بر حامله تعلیق نمایند از سقوط منع کنند

نسخه جوارش حافظ الجنین

نسخه سفوف حافظ الجنین

نسخه جوارش حافظ الجنین

ضرورت اسقاط

شیخ الرئیس میفرماید که طبیب در بعض اوقات محتاج باسقاط میشود و از انجمله وقتی ست که حامله صغیر السن باشد و بران از ولادت خوف هلاکت بود و هنگامیکه در فم رحم آفتی و زیادتی لحم باشد که خروج بر مولود تنگ نماید و هلاک کند و همچنین هنگام موت بچه در شکم حامله **بالجمله** تا ضرر رسیدن قوی شیفتند مرتکب این امر نباید شد خاصةً اگر جان در بچه افتاده باشد **علاج** هر چه او را ضعیف بقوت نماید شرباً و حمولاً بکار برند و یا گل خطمی تخم ترب مشکطرامشیع پرسیاوشان خارخسک عنب الثعلب هر یک چار ماشه جوشانیده صاف نموده جو اکهار چار ماشه سوده پاشیده بنوشند غذا آب موٹھ یا شوربا بچه روغن و از سداب مرکی ابهل بادیان مساوی زهرهٔ گاو فرزجه سازند و یا دو قو پرسیاوشان تخم کرفس زیرهٔ سیاه هر یک چار ماشه عنب الثعلب خارخسک هر یک شش ماشه پوست خیارشنبر دو توله جوشانیده شربت بزوری سه توله داخل کرده بنوشند و صبر سقوطرے شنکاهیی بان قرنفل نرلیفے کلان خستهٔ مهوه هر واحد دو درم نوشادر پنج بسکهپره هر واحد یکدرم بآب برگ بسکهپره سرشته فتیله ساخته بفم رحم رسانند و یا تخم خربزه شش ماشه عنب الثعلب بادیان پرسیاوشان فوه الصبغ هر یک چهار ماشه جوشانیده صاف نموده جو اکهار دو ماشه شورهٔ قلمی دو ماشه آمیخته بنوشند و پنج بسکهپره دو ماشه مغز تخم مهوه یکعدد باربندال چوب چوکه شیلم یعنی منمته هر یک سه ماشه مقشر تخم بید انجیر چار ماشه مغز تخم کهرنی حلبه صبر زرد هر واحد یک ماشه باریک سوده شیاف ساخته استعمال نمایند و اگر حاجت بقوی تر ازین افتد پوست خیار شنبر یک توله پوست اخروٹ پرسیاوشان برنگ کابلی ڈهونه کپاس هر یک دو درم تخم گزر خارخسک تخم خربزه تخم ترب شونیز هر واحد یکدرم قند سیاه دو توله جوشانیده چند روز بعمل آرند و خستهٔ مهوه ایلوه هر یک یکتوله پنج بسکهپره کتول هر واحد شش ماشه نوشادر پنج ماشه قرنفل کرشش صدو مرکے سه ماشه شیاف ساخته بردارند و چون ابول شسخ در قند سیاه ملفوف نموده بخورند و کتول را سائیده شیاف ساخته بعمل آرند در اسقاط مجرب ست و بر وشتن لته در شیر زقوم ترکرده درین باب قوی الاثر ست و اگر خاکستر هر دو بازوے مرغ سلیمانی سه ماشه بنات برابر با آب سلوخ نخود سیاه یک پیاله بخورانند علقه و جنین مرده و مشیمه را در یکساعت بیرون آرد و از مجربات علوی خان ست و گویند که اول زن را حجام برند و شکم او را بروغن بید انجیر با کند بمالند و شوربای چرب دهند و از قابضات منع نمایند بعده مسقطات بکار برند که ازین تدبیر اسقاط بسهولت شود و هر گاه درد کمر و جریان خون که مشرف باسقاط ست شروع گردد جهت تسکین درد عرق بادیان پنج توله گلاب چار توله نیمگرم بنوشانند و روغن گل گرم کرده بمالند و بجای آب عرق عنب الثعلب دهند و اگر درد تهیگاه تا پشت و پهلو صعود کند مشرف بورم رحم باشد درینصورت فصد باسلیق کنند و هر گاه اسقاط شود و تدبیر که در تعلیم بحث کثرت اسقاط مذکور شد بعمل آرند بعد ازان اگر تپ و درد ساقها که علامت ورم رحم ست عارض شود گل خطمی گل نیلوفر بعرق شاهتره جوشانیده شیرهٔ مغز تخم هندوانه شربت نیلوفر خاکشی داخل کرده دهند و عنب الثعلب چهار درام بسیزند و بروغن گل چرب کرده بر موضع عانه گذارند و مالش روغن بابونه و روغن گل سازند بعد ازان گل خطمی چار ماشه بعرق عنب الثعلب جوشانیده شیرهٔ تخم کاهو شیرهٔ تخم خرفه هر یک شش ماشه شربت نیلوفر دو توله دهند و برای دردسر تخم کاسنی سوده ضماد نمایند بعد ازان غذا پلاو کم روغن و شله خورانند دیگر ادویه مفرده و مرکبه یونانیه که اسقاط حمل کند شرباً و حمولاً عصارهٔ قنطوریون دقیق و کذا نمام بشراب کهنه و کذا اجاوشیر و کذا ترمس تلخ و کذا سرخس تنها و باسقمونیا و کذا تخم گزر و کذا اشق و کذا مقل و کذا کبریت و کذا شحم حنظل و کذا عصل بریان و کذا حرمل و کذا زراوند طویل و مدحرج و کذا حاشا بعسل و کذا حرف و کذا دارچینی و مر سرخ و کذا مر بآب سداب و کذا عصارهٔ قثاء الحمار و کذا جند بیدستر بآب پودینه و کذا ایرسا بعسل و کذا سکبینج بشراب و کذا قردمانا و کذا دارشیشعان و الکذاره و بیان و کذا انجدان و کذا حب الغار یک مثقال و پوست غار نیم مثقال و کذا پودینه نهری و جبلی و کذا فقنه بشراب کهنه و کذا شیح جبلی و کذا اسیسالیوس و کذا قنطوریون غلیظ و کذا اشق نیز و کذا اسـ که بعسل و کذا عسل و گلاب مخلوط با نیم درم ابهل و بخور مشکطرامشیع و لادن

و مرمکی و ابہل و مقل ہر سہ مساوی و کذا قنہ و جاوشیر و کبریت ہر سہ مساوی بنادق ساختہ و سرگین کبوتر و کرویا و قردمانا و زفت یابس و سلیخہ ابجیہ و موے سر و **شرب** کندش دو جزو بیخ کبر یکجزو سودہ دو درم و کذا تخم ترنج یکدرم فلفل سفید دو درم و کذا فرفیون و کذا آب سداب پنج درم و کذا شونیز سودہ و **حمول** تخم کرفس بقطران سرشتہ و کذا آب بیخ کرفس جبلی و کذا رتہ و کذا کماشیر کہ بسیدیل گفتہ اند و کذا آب کرنب با برشلیم و کذا گل کرنب و تخم او و کذا امرو و ترمس سداب و عسل و کذا فلفل سیاہ و سداب و ترمس مساوی و کذا شب یمانی و کذا انفحہ سفید و کذا اسقمونیا و کذا بیخ نرگس چہار درم و کذا اسرکہ و ترمس و عسل و کذا شحم حنظل بزہرۂ بقر و **جلوس** در طبیخ ترمس تلخ و کرسنہ و عرطنیثا و بنجاسف و کمافریطوس و بابونہ و حاشا و نخود سرخ و برگ سیر و قیصوم و گل خیری زرد و شجرابو و درخت کنجد و قردمانا و فراسیون و پودینہ جبلی و ریحان سفید و **ضماد** کنندش بعسل و کذا بنجاسف بر عانہ و ناف و **شمم** کنندش در پارچہ بستہ و دخان چراغ و نفخ تخم اطریلال در مہبل ہر واحد مسقط جنین و مخرج آنست دیگر در بیاض استاد مرحوم قوت کرمانو را سائیدہ بر ظرفے گرم کردہ گذارند تا رطوبت او خشک شود باز سائیدہ چہار ماشہ با آب بخورد تا سہ روز بچہ ساقط شود **ایضاً** تخم ترب دو درم کوفتہ در یک آثار آب بجوشانند ہرگاہ یک پاؤ بماند صاف کردہ دو درم گلاب قسم اول آمیختہ بنوشند و سہ روز فعل آرد و خردل کف دست با خوردن نیز مسقط ست و اگر سقمونیا با آب سداب سائیدہ قدری بر قضیب مالیدہ مرد با زن حاملہ جماع کند اسقاط شود **ایضاً** قطعہ جگر گرفتہ و یک تازہ سودہ بران پاشیدہ بر آتش بریان کردہ زن بخورد و بچہ بیندازد و گویند کہ اگر عسل را با قدری کافور در زہرہ گاو حل کردہ در گوشت حاملہ بچکانند حمل او ساقط شود **حمول مسقط** ابہل زراوند تخم کتان سلیخہ فلفلمویہ لوزبدان پرسیاوشان خربق سیاہ آردشلیم حمول کنند و فلفلمویہ یا خربق سیاہ با رب سودہ بہر وزنہ آمیختہ بر ناف طلا کنند و خون پلنگ حمول کردن و ریوند یکماشہ در آب سودہ نوشیدن مخرج جنین ست **دوائیکہ** مسقط ست فوہ سلیخہ ترفہ ہر یک سہ درم کنجد سیاہ نخود سیاہ ہر یک یکمشت حلبہ سہ کف خرما یک رطل بغدادی در آب جوشانیدہ صاف کنند و سہ وقیہ آن با سکنجبین وقیہ آب سداب تر آمیختہ بنوشند و یا آب سداب دہ استار با یک اوقیہ روغن جوز یا روغن بادام تلخ یا روغن بید انجیر آمیختہ بنوشند **سفوف** کہ بر ہمہ اسقاط جنین زندہ و مردہ مجرب ست فوہ الصبغ صبر سقوطری ہر یک ماشہ حلتیت دو سرخ پوست ثمر خیار شنبر دو ماشہ ترمس شامی غاریقون ہر یک ماشہ کوفتہ بیختہ بروغن زفت رومی حب نمودہ با آب نیمگرم فرو برد و بعد سہ چہار گھڑی خشکہ یا روغن بسیار بخورد **ایضاً** اسقاط و ادرار حیض و نفاس مجرب سداب فردمانا ابہل ہر یک دہ درم مرمکی پنج درم شربت سہ درم و اگر فتیلہ از کاغذ سخت بافتہ زنجبیل و دو حصہ نمک یک حصہ با پیہ سودہ بران مالیدہ در سایہ خشک سازند و در فم رحم نہادہ یک ساعت نجومی بگذارند و باز تجدید نمایند در دو سہ مرتبہ حیض بکشاید و علقہ را بیرون آرد **فرزجہ** کہ مسقط ست افتیمون فارسی عاقرقرحا شونیز سداب فراسیون خربق سفید صبر زرد کوفتہ بیختہ بزہرۂ گاو سرشتہ بر دارند **ایضاً** پنیر مایہ خرگوش نمک اندرانی مساوی با آب سداب بردارند **ایضاً** مجرب خربق سیاہ بیخ حنظل کندش مساوی کوفتہ بیختہ بزہرہ گاو بردارند **قرص** کہ اسقاط حمل و ادرار حیض نماید پودینہ نہری مشکطرامشیع فوہ حلتیت سکبینج جاوشیر ہر یک دو درم ترمس سہ درم سداب خشک پنج درم قرص سازند شربتے دو درم با طبیخ ابہل و طبیخ لوبیای سرخ و حلبہ ہر یک یک کف در سہ من آب بپزند تا بہ نیم آید صاف کردہ مقدار پنجاہ درم بدہند **معجون** کہ مسقط قوی و مخرج بچہ مردہ و مشیمہ است ابہل ترمس فوہ مشکطرامشیع مر شگوفہ کرنب زراوند مدحرج ہر واحد یک مثقال حلتیت جاوشیر اشق عصارہ افسنتین دارچینی ہر واحد دو مثقال کوفتہ بیختہ اول سداب بستانی را در آب جوشانیدہ صاف نمودہ با عسل آمیختہ بقوام آرند پس ادویہ بسرشتند خوراک از دو درم تا سہ درم آنکہ در ان پرسیاوشان و پودینہ جوشانیدہ باشند از خرما شیرین کردہ بدہند ذکر ادویہ مفردہ و مرکبہ ہندیہ مسقط حمل در بیاض استاد مغفور مرقوم ست کہ اگر منسنیز یعنی دانہ سیاہ کہ در غلہ میباشد سودہ در پارچہ صرہ بستہ زن بر دارد بچہ بیندازد و اگر تورئی تلخ را مع تخم سائیدہ شیاف سازد ہمین عمل دارد دیگر صابون را مثل شیاف تراشیدہ بفم رحم رسانند و یا در روغن تلخ سائیدہ پنبہ بران تر کردہ بفم رحم رسانند دیگر تخم تھوہ یکنیم تولہ در نیم آثار آب بجوشانند و چون

نصف بماند صاف نموده بنوشند که در اخراج جنین بے نظیر ست دیگر گنجد سیاه کوفته مقدار بیست درم شب در آب تر کرده صبح صاف کرده بنوشند و نوشیدن مطبوخ برگ بانس نیز مفید ست **دیگر** ضماد کچکلی بشهد آمیخته بر ناف و شیاف بیخ بسکھپره و دایره و تخم مهوه کوفته با قند نیز موثر ست **شیاف** که اسقاط حمل کند و ادرار حیض نماید صبر بندال بول شتر مساوی در شراب تند صلایه کرده شیاف سازند و کذا اشیاف منمه و صبر مساوی در طلای بیخ اونٹ کٹاره بآب سائیده بشکم نیز معین بر اسقاط ست **دیگر** منمه و پوست بیخ ارنڈ و پوست بیخ پنبه و پوست بیخ آکھ و پوست بیخ بسکھپره و در زرده سرکه کهنه و زهره گاو سائیده شیاف ساخته بردارند **شیاف** که بجهت اسقاط معمول دایه محل اعظم شاه ست بیخ کنائی و بار سنبر کنائی و بیخ بسکھپره و شاخ برگ بید انجیر و ایلوه هر واحد یکتوله نمک سنگ یک ماشه همه را بآب سائیده شیاف بندند و هر روز یک شافه بردارند یا دو شافه روز دوم اسقاط شود و بچه مرده نیز افگند و این دوا نیز از دوست تخم گزر تخم شلیت کلونجی کچور سپندان مغز جوز قسط موتھه اندراین نسوت ایلوه بادی بڑنگ بهیر اجوائن هر واحد یکدرم کوفته سه حصه کنند هر روز یک حصه را در آب یکسیر بجوشانند تا پاؤ سیر بماند صاف کرده قند سیاه و روغن کنجد هر یک پنجدرم داخل کرده گرم گرم بخورانند **شیاف** که مسقط حمل ست مغز بار بندال مغز توری تلخ مغز تخم بید انجیر مغز تخم کدو تلخ مغز اندراین کلونجی مغز تخم خرپزه تلخ هر یک یکماشه باریک سائیده بزهره شتر آنقدر که ادویه بدان سرشته شود آمیخته فتیلها بندند و یکے در فم رحم نهند و زنان پایهائے خود بر تکیه بلند داشته راست بخوابد تا اثر دوا کما ینبغی در درون رحم رسد و زود عمل کند و روز دوم فتیله دیگر بکار برند و اگر خرپزه تلخ بهم نرسد دیگر ادویه کافی ست و اگر بیخ بسکھپره عوض مغز توری و اندراین عوض کلونجی داخل کرده هر یک یکدرم بگیرند و باریک سوده سه حصه نموده یک حصه باته مخلوط کرده دایه در فم رحم بردارد و نیز اسقاط کند لیکن تا که فم رحم نخواهد رسید اسقاط نخواهد کرد **ایضاً** مسقط حمل بلدی کھٹکی هر واحد یکدرم سنا تھوتھه دو درم سپپره چھیر بھولکیه هر یک نیم درم کوفته بیخته بآب سرشته شیاف سازند و بعد خشک شدن صبح و شام بردارند دیگر چوب چولکه که براے خارش شتران مستعمل اند بگیرند و بآب سائیده چرب بر سوت سوده در ان آمیخته شیاف بشکل خسته خرما ساخته خشک نمایند و یکی بدهان رحم رسانند روز دوم یا سوم اسقاط گردد و اگر حوالی فم رحم سوزش کند روغن زرد بمالند **ایضاً** مجرب ایلوه بیخ بسکھپره یک ماشه تخم کھرنی تخم سویه هر پنج ادویه را سائیده فتیله ساخته بردارند دیگر برگ لورسته ارنڈ یکدام ایلوه چهار ماشه مغز تخم کھرنی چار ماشه باریک سائیده شیاف ساخته بفم رحم رسانند یکے صبح و یکے شام **مطبوخ** که مسقط ست تخم گزر تخم شبت تخم حلبه هر یک شش درم در ده سیر آب بجوشانند چون یکسیر بماند مالیده صاف نموده مقدار هفته چهاران بخورد و گاهی پوست اخروٹ پوست پنبه تخم ترب کلونجی عوض حلبه افزوده مساوی میگیرند و کوفته قند سیاه کنند و چند آمیخته موافق مزاج در آب جوش داده و فتیله سوم حصه بماند صاف نموده مینوشانند و لیهاا اسقاط خارخسک شش ماشه تخم خرپزه بادیان هر واحد یکتوله جوش داده صاف نموده نبات سفید داخل کرده بنوشانند و غذا هیچ ندهند دیگبهای آب و غذا آب غنچه کپاس و گره بانس هر دو چهار درم جوش داده بیاده باشند **اقوال** مهره شیخ میفرماید که اسقاط گاهی بحرکات حاصل میشود و گاهے بادویه و ادویه این فعل یا بقتل بچه کنند و یا بادرار حیض بقوت و یا بازلاق بچه و ادویه قاتل بچه تلخ بود و حریف و مدر حیض نیز تلخ و حریف باشند و مزلقات ادویه رطب لزج ست بشرب و حمول استعمال نمایند و از حرکات فصد ست و خصوصاً صافن بعد باسلیق و جستن و جهیدن بزرگ شدن بچه و گرسنه داشتن و دویدن و جستن بسیار و برداشتن بار گران و تنقیه و عطسه آوردن و از تدبیر جیده و برین آنست که در فم رحم حامله کاغذ فتیله کرده یا پر مرغے یا چوب لیند محجم پر از اشنان یا سداب یا عرطنیثا یا سر خس تراشیده نرم کرده داخل کنند که این بالضرور اسقاط کند و خصوصاً چون بعد واسطه از ادویه مسقطه مثل قطران و آب تخم حنظل و مانند آن آلوده کنند و ادویه مسقطه بعضے مفرد اند و بعضے مرکبه و در ینجا از هر دو طبقه آنچه در غرض اصل ست ذکر میکنیم اما از ادویه مفرده که از شدت حرارت بعید تر بود مثل افسنتین و شاهتره است و ادویه مفرده خاصه تخم سیطرج ست و آن مشابه حرف بود و بوے تیز دارد و چون آنرا بردارند

اسقاط

اسقاط حمل کند و ایضاً تخم حرمل شرباً و حمولاً و روغن بلبسان را چون حمول کنند اخراج جنین و مشیمه کند و ایضاً حلتیت و قنه هر دو قولیست و ایضاً بخور مریم درین باب بسیار قوی ست شرباً و حمولاً حتی که قومی گفته که نهادن پای حامله بران مؤدی باسقاط گردد و عصارهٔ او بر شکم طلا کردن بچه را فاسد کند و تکلیف حمول او با پنبه و کذلک عصارهٔ سائر عرطنیثات و اگر اشنان فارسی سه درم بخورد همان روز بچه بیندازد و چون کرم دانه دو دانگ تناول کنند بچه بیفگنند و حرارت و حرقت پیدا کند و ایضاً اگر طبیخ شحم حنظل و زراوند که مذکور گردد بچکانند و یا در ابریشم پاره حمول سازند همین فعل کند و از ادویهٔ جیده دارچینی ست چون با فوه مخلوط سازند که شرب و حمول او جنین را ساقط کند و مع ذلک تسکین غثیان نماید و از آنچه بالخاصیت نافع بخیز سم ست که جنین زنده و مرده را اخراج کند و از سرگین او چون فرزجه دود کنند جنین میت را بسرعت خارج کند و کذلک تدخین بحشیم ماهی شور و از ادویهٔ مرکبهٔ مشهوره برای این دو امر اسقاط و اخراج بچهٔ مرده قولیست بگیرند حلتیت نیم درم برگ سداب خشک سه درم مر دو درم جمله یک شربت ست با مطبوخ ابهل یک شربت صبح و یکی شام بخورانند و یا بگیرند زراوند طویل و خبطیانا و حب الغار و مر و قسط بحری و سلیخهٔ سیاه و فوه الصبغ و عصارهٔ افسنتین و قردمانای تازه تیز و فلفل و مشکطرامشیع مساوی هر روز دو مثقال تا ده روز خورانند و از ادویهٔ جیدهٔ مسقط بسهولت مع تسکین غثیان اینست که دارچینی و قردمانا و ابهل هر یک ده درم مریخ درم هر روز سه درم بخورند که گاهی مع ذلک تنقیهٔ نفاس و اخراج مشیمه کند و تریاق اربعه در اسقاط و اخراج بچهٔ مرده قولیست و از فرزجات منفرده مرکبه است از ان و از اشق فرزجه ساخته بردارند و این فرزجه نیکوست بگیرند عصارهٔ قثاء الحمار نیم اطرو در زهرهٔ گاو سرشته بردارند که بچهٔ زنده و مرده را اخراج کند و این فرزجه قولیست بگیرند خربق سیاه و مویزج و زراوند مدحرج و بخور مریم و تخم مازریون و شحم حنظل و اشق سوای اشق همه را سائیده و اشق را در آب حل کرده بیامیزند و گاهی درین زهرهٔ گاو خشک کرده بیفزایند و حل کرده فرزجه ها سازند و این فرزجه بسیار قولیست بگیرند نوشادر سوده ده درم و دو درم اشق محلول سه درم سرشته فرزجه ها ساخته بردارند و تمام شب بدارند و پاها بر تکیه بلند گذارند و ایضاً مثل طبیخ افسنتین و مثل عصارهٔ سداب و مثل طبیخ ابهل و روغن بیدانجیر بذریعهٔ قمع در رحم رسانند و زراقهٔ رحم باید که نوک او املس باشد و دراز گردن بقدر طول قرن رحم زنی که علاج او کنند و بنوعیکه در قعر رحم داخل شود و زن احساس کند که آن در فضا داخل رحم رسیده و در ان چیزیکه قاتل بچه و مزلق و مخرج آن باشد بچکانند خجندی گوید که در اسقاط جنین سائر ادویه دیدان و خربق و نوشادر و زراوند و حرمل شرباً و حمولاً بکار برند و طبیخ ابهل و افسنتین و فوه نافع و این دوا اسقاط بچه و مشیمه کند ابهل برگ سداب پودینه خشک هر یک ده درم مشکطرامشیع فوه الصبغ قردمانا هر یک پنج درم همه را سائیده بشیرهٔ انجیر یا بطبیخ او بسرشند و از ان صبح و شام مثل سفینه بخورند ابو منصور گوید که سداب و فنجنکشت و حب نهری و بحری و بسفر و مفسد حمل ست و اشیائی که در رحم رود و منی را فاسد کند کرفس و فطراسالیون و بادیانست و اما آنچه بچه را ساقط کند حمول قطران و شاخ سداب و تخم حنظل و عرطنیثا و شرب آب سداب ست و آنچه جنین را خارج نماید اینست که ابهل سه درم هر روز تا ده روز متواتر بخورد تا بوی ابهل در بول و عرق خود بیاید مگر آنکه تپ کند که درین حالت معالجه بعلاج دیگر باید کرد و دوا از حلتیت که تپ ربع را نافع ست بدهند و این معجون در اسقاط بچه قولیست ابهل پنجاه درم باقی اجزای او همانست که در قول خجندی گذشت و هر چه در باب عسر ولادت بباید داد و از حیض اعانت بر اسقاط جنین کند میر عوض می نویسد که نیم درم شورهٔ قلمی ناشتا خوردن و شاخ زرم بیدانجیر بروغن بیدانجیر آلوده در رحم شیاف کردن بزودی اسقاط کند و اگر گنبد سیاه شب در آب تر کنند و صبح آن آب را صاف نموده بنوشند اسقاط کند و حیض بسته را بکشاید و صبر سقوطری و بیتیس مرکی و مندال همه را کوفته بیخته با شراب مصلابه نموده شیاف ساخته بردارند نیز مجرب ست و اندک شیر عشر با پنبه آلوده بر فم رحم نهادن بچهٔ مرده و زنده را فی الفور بیندازد و حیض بسته بکشاید لیکن آماسی آرد و درایست آسبحاسه را باید تدارک آن ضرورست و بنابرآن طبیبان استعمال این نشاید

عسر ولادت

بدانکه اسباب دشواری زادن هشت نوع ست یکی آنکه بسبب حامله باشد که ضعیف بود در امراض و گرسنگی کشیده باشد و یا ترسنده یا غیر معتاد حمل و وضع آن بود بلکه زادن او دفعهٔ اول باشد پس خوف او بیشتر و درد او شدیدتر بود و یا پیرانه سال ضعیف باشد و یا کثیر الشحم بسیار فربه بود و یا اکثر صابر بر وجع باشد و یا حرکت بسیار کند و از شکلی بشکل دیگر گردد و بدان سبب بچه از شکل سهل الخروج متغیر شود دوم آنکه بسبب بچه بود و این یا بجنس او باشد چه ولادت مادینه فی الجمله دشوارتر از ولادت نرینه بود و یا بسبب بزرگی بچه یا بزرگی سر او یا غلظ جرم او باشد یا بسبب فرط صغر و خفت او که فرود نیاید و یا بسبب تغیر خلقت او از استوای سبیل لغزنده باشد مثل آنکه دو سر بچه باشد یا مزاحمت چند بچه بود و هر واحد را مجال حرکت نباشد چه گاهی در یک شکم پنج بچه بلکه گاهی بیشتر ازین کوچک مختلف بود و گاهی چند بچه در یک کیسه بود و یا بسبب ضعف یا موت بچه باشد و معونت از حرکات او نباشد و یا بسبب شکل خروج او غیر طبیعی بود مثل آنکه از طرف پای یا پهلو و دست یا بپیچ یا بزانو او را تنها خارج شود و این بسبب ضعف و حرکت بچه یا بسبب کثرت تقلب والدهٔ او بود و آنچه ازین امن دهد آنست که طلق و وجع مائل باسفل باشد و نفس نیک بود سوم آنکه بسبب رحم بود مثلا رحم کوچک باشد و یا خشک بسیار بود و رطوبت مزلق بچه در ان نباشد و یا در ان تنگی بسیار در خلقت یا از التحام قروح و سائر اسباب تنگی بود و یا در ان مرضی از امراض ردیه مثل ورم یا قروح یا شقاق یا بواسیر رحم باشد و یا زن رتقا بود پس صفاق از فم رحم غیر مستوفی بشگافد و حال او مثل حال ضیق رحم در خلقت بود چهارم آنکه بسبب مشیمه بود و این چنان باشد که مشیمه غلیظ بود و نشگافد پس بچه خلاصی نیابد و یا رقیق بود و بسرعت بشگافد و رطوبات قبل از خروج بچه خارج شود و مادهٔ مزلق نماند پنجم آنکه بسبب اعضای مجاور رحم باشد مثل آنکه در مثانه ورم یا آفت دیگر از جنس لعل و غیر آن بود و یا در روده براز خشک بسیار یا ورم یا قولنج از جنس دیگر یا بواسیر یا شقاق مقعد بود ششم آنکه بسبب وقت ولادت بود چنانچه بچه پیش از وقت ولادت قصد بیرون آمدن کند و در غایت اذیت خود نماید و امر بران صعب گردد هفتم آنکه بسبب قابله بود یعنی در امری که او را عمل باید کرد خطا کند هشتم آنکه از اسباب خارجی باشد مثل آنکه سردی سخت بود و انقباض اعضای ولادت مشتد گردد و لهذا در بلاد شمالی و ریاح شمالی و در بلاد و فصول بارد عسر ولادت بسیار باشد و گاهی مثل این عسر ولادت تیر قیدن شکم و نشگافتن مراق مودی گردد و یا گرمی شدید باشد و ضعف قوت اشتداد نماید و یا غم و وهم او را بهم رسد و مثل آنکه زن استعمال عطریات و شمیدن خوشبو بسیار کرده باشد و بدان سبب رحم او دائم بسوی بالا کشد و لهذا هنگام دشواری زادن و سقوط قوت و غشی خوشبو زیاده از حاجت در استرداد قوت بویانیدن نشاید و بدانکه بیشتر عسر ولادت از اسباب مذکوره و از سردی منقبض ناشگفتن یا بستن رگهای سینه و مثل انجماد و نفث الدم و سرفه و سلی مودی گردد و گاهی بانقطاع اعصاب و عضل بسبب عروض شدت تمدد انجامد و بکزاز ادا کند و گاهی امر در بعض ایشان بحدی رسد که مراق البطن ایشان بشگافد و این هنگام افراط تحاشن بود و علامت عسر و سهولت ولادت اینست که اگر درد قبل از ولادت بسوی پیش و شکم و عانه مائل باشد ولادت سهل بود و اگر بسوی خلف و پشت میل کند ولادت صعب باشد و صاحب کامل گوید که درین همه اسباب بحران زن را عطاس عارض شود ولادت او سهل گردد چنانچه بقراط گفته که چون زن را مرض رحم و عسر ولادت باشد و آنرا عطاس بهم رسد این دلیل محمود بود و قوابل ذکر کرده اند که طلق در ولادت دختران بسیار گردد الا ضعیف بود و در ولادت پسران حادتر و شدیدتر باشد و چون خون از زن قبل ولادت خارج شود ولادت او دشوار گردد و چون خروج خون تاخیر کند ولادت او آسان شود

طریق تشخیص اسباب مذکوره باید که اولا بسوی اسباب خارجی نگاه کنند پس هرکدام از ان که یافته شود سبب عسر همان باشد و الا از قابله حال ضعف و فربهی و غیره زن بپرسند اگر سببی از ان معلوم شود سبب همان باشد و الا حال کبر و صغر جنین و شکل خروج غیر طبیعی او و غیر آن و ایضا حال تنگی رحم و امراض او و حال مشیمه و اعضای مجاور رحم و مدت ایام ولادت جدا جدا دریافت کنند پس هرکدام از آن

که موجود باشد سببش همان باشد **علاج** مشکطرامشیع پرسیاوشان نخود سیاه هر یک شش ماشه پوست پهلی املتاس قند سیاه کت هر واحد یکتوله در آب جوشانیده صاف نموده بنوشند و شکم و پشت و اطراف فرج را بروغن بنفشه و روغن یاسمین بمالند و اگر پیه مرغ و پیه بط و مغز ساق گاو اضافه کنند بهتر باشد و بآب گرم تنها یا در ان بابونه و شبت و مرزنجوش و اکلیل الملک جوشانیده و نطول کنند و در ان بنشانند چنانچه آب تا ناف باشد و از کندش و شونیز و جندبیدستر عطسه آرند و بوقت عطسه دهن و بینی بند کنند و از سم اسپ و استر و خر دود کنند و اگر سببش سطبری مشیمه باشد بزودی تدبیر آن کنند تا بچه از تعب حرکت و عدم حصول خروج هلاک نشود و دایه را بفرمایند که از پاکی آنرا پاره کند و اگر سببش حرارت هوا و مزاج بود از تدابیر سخنه مذکوره احتراز نمایند و زن را در مکان معتدل بدارند و اگر ازین تدابیر فائده نشود حسب سبب بدانچه در اقوال حکما خواهد آمد علاج کنند و هرگاه در ولادت تا چهار روز بماند و دیگر علامات موت جنین که در تدبیر اخراج جنین میت بیاید دریافت شود بتدبیر اخراج آن پردازند بدانچه در آنجا مذکور گردد **ذکر ادویه مفرده و مرکبه که تسهیل ولادت کند** تعلیق زعفران خالص ده درم در لته بسته بر ران زن و کذا تعلیق سرخمه و کذا قطعه شاخ گوزن بران زن و کذا حجر النار در پارچه بسته بر ران و کذا حقنه رحم بروغن ناردین و کذا تعلیق هفت عدد حب الکلی یا گرفتن چوب شجره او در دست یا تعلیق او هر واحد مجرب سویدی است و گویند که تعلیق کشنیز سبز بسیار عروق او قلع کرده بر زن و کذا الحجکت و کذا زمرد و کذا سنگ یشب و کذا امیعه یابسه و کذا شاخ راست بز بر ران حب و کذا زبرجد و کذا دندان صبیان قبل از رسیدن آن بزمین در صفحه نقره پیچیده و کذا پوست مار بر ران و کذا بیخ بخور مریم در رشته مثل قلاده بسته در گردن یا بر ران و کذا ایرسا و شرب و حمول ایرسا بعسل و کذا ابوزیدان و کذا اقنطوریون غلیظ و حقنه رحم بروغن حلبه و شرب آب فراسیون تازه یا طبیخ او تنها یا با بیخ یاسمین و کذا حب الغار از یک مثقال تا دو مثقال بشراب کهنه و کذا مغز سر خرس و یک حبه مشک و رشراب حلو و کذا تریاق فاروق یک مثقال بجلاب و کذا طبیخ سیسالیوس بعسل و کذا آب نعنع ده درم یا خشک آن بشراب یکساله خوشبو و کذا خراطین سوده بجلاب و فرزجه زوفای رطب و زبد البحر و اکلیل الملک همه مخلوط کرده و کذا بلبل تمامه سوخته خاکستر او بزیت و کذا شحم حنظل سه قیراط سوده بزهره گاو سرشته و بخور سرگین اسپ و اکتحال بزهره ظبی و لطوخ آن حوالی عانه و جلوس در طبیخ سیسالیوس و گرفتن افدریون در دست و نهادن موی انسان سوخته بگلاب سرشته بر یافوخ و کذا خاکستر چوب انجیر و شرب و بخور سافج هندی و نهادن بر بازدست رخمه میان هر دو پای زن هر واحد تسهیل ولادت کند و همچنین بخور تخم گزر و نوشیدن گل بابونه نه ماشه جوشانیده با قدری عسل و تعلیق نمک در پارچه سرخ بسته بطرف چپ و بستن بیخ سرپهوکه در کمر و تعلیق دندان مار که در وقت حیات او گرفته باشند و فرزجه بیخ حنظل سوده بروغن گاو آمیخته هر واحد نافعست دیگر بیخ چرچیته مسلم از زمین برآرند و مکشیر از دو بگیرند و زیر ران زن گذارند یا بر ران یا بر عانه نهند که درین باب مجربست و بستن دو بیخ فرنگی بر ران زن و یا آب شسته نوشانیدن نیز مجرب نوشته اند دیگر انٹمونیل پوڈر که دوای انگریزی است بقدر دو گرین که نیم ربع سرخ میباشد در اندکی آب حل کرده بدهند که تسهیل ولادت میکند دیگر ابهل را سائیده از حریر بگذرانند و نیم مثقال ازان بخورند و سه مثقال سبوس آن جوشانیده صاف کرده آن آب را عقب آن بنوشند در تسهیل ولادت دوا و از بعض از مجربات حکیم علی است دیگر پوست خیارشنبر در قدری آب شیره کشیده با زعفران و گلاب شکر دادن جهت عسر ولادت و اخراج مشیمه مجربست دوا جهت عسر ولادت و وجع بعد ولادت و تمدد و ثقل معمول است بادیان خارخسک هر یک شش ماشه مشکطرامشیع قوه الصبغ هر یک چهار ماشه ترمس سه ماشه پوست خیارشنبر چهار توله جوشانیده صاف نموده شربت بزوری بارد یا حار حسب مزاج داخل کرده بنوشند و روغن بابونه نیم گرم در حوالی عانه بمالند و این نسخه در بعض نیز هست الرضیا پرسیاوشان یک توله بعرق عنب الثعلب عرق گاوزبان جوشانیده صاف کرده از تخم خربزه خارخسک بادیان هر یک شش ماشه در همان آب شیره کشیده شربت جبده داخل کرده قرص ابهل چهار ماشه سوده

بران پاشیده بنوشند **ایضاً** نوشادر بریان سهاگه بریان مرداسنگ هریک سه سرخ در پان داخل کرده بدهند که خون براند و دیگر شحم حنظل برگ سداب قسط هریک سه جزو بزهره گاو سرشته بر ناف و زهار ضماد کنند بچه بلغزاند **قرص صعوغ** که تسهیل ولادت کند و بچه مرده و زنده را در ساعت بیرون آرد و جاوشیر سکبینج بارزد هریک یکدرم حلتیت نیم درم جمله یکشربت ست بآب سداب یا طبیخ حلبه بدهند و تبخیر اینها همین عمل مینماید غذا نخود آب و دیگر غنچه یاسمین و مقل و سلیخه و شحم حنظل و حلبه و تخم خشخاش و آب عنب الثعلب حمول کردن تسهیل ولادت میکند

اقوال حکما مصنف اقتباس مینویسد که در همه انواع اول بحمام برند و روغن زنبق و یا زیت و یا سرشف یا پیه لبط و مرغابی و مغز ساق گاو آمیخته نیمگرم در انجا نشسته بر پشت و تهیگاه بمالند و بعد از ساعتی درین آبزن نشانند اکلیل بابونه حلبه بزرکتان عنب الثعلب مرزنجوش فوه هریک سه توله بنفشه برگ نیم و کرنب و بستان افروز و تخم کشوث و خبازی و شبت همه سبز هریک هفت توله برگ پنبه باغی پانزده توله جوش کرده بعمل آرند و همان وقت مطبوخ لوبیا و یا مشکطرامشیع نوشانند و یا این مطبوخ دهند پوست خیارشنبر پوست جوز پوست بادام هریک سه توله فوه قرطم اصل بنفشه ترمس تخم کرفس تخم خربزه هریک نه ماشه انیسون هفت ماشه ریوند خطائی چهار ماشه در عرق کوه و خار خسک و بادیان هریک پانزده توله جوش کنند که بنیمه آید مالیده صاف نموده شربت دینار چهار توله داخل کرده بنوشند و سفوف پوست خیارشنبر دو مثقال نبات برابر بعرق گوکهرو نیم پاو سریع الاثر است و کذا شیر گاو نیم آثار روغن زرد هفت توله ترنجبین یا شکر سرخ نه توله و زن را بفرمایند که تا سی قدم مشی کند بزودی بعده بر پایها نشسته نفس بند کرده زور کند بجانب اسفل و اگر دیر شود باید که لعاب بزرکتان و حلبه بروغن کتان آمیخته نیمگرم بر فم رحم سخت بمالند و اندک از ان در رحم بچکانند و کذا کنجاره بادام تلخ و یا خسته شفتالو با پیه لبط و مرغابی بروغن گل و آب برگ گندنا و کذا کنجاره سرشف بروغن کتان و اگر هیچ تدبیر بر نیاید شوربای مرغ کلان مرغن شکم سیر نوشانیده دو عدد خشت نیمگرم نموده زیر هر دو پا نهاده بران نشانده بگویند که دم فرو کشد و سعوط دار شیشعان ریوند خطائی گل چینیه تربد سفید هریک هفت ماشه سنبل الطیب چهار ماشه جندبیدستر سه ماشه و نیم بعمل آرند که فی الفور بچه را بیرون می آرد و اگر بمجرد شروع ماه چهارم از حمل هر شب شیر گاو نیم آثار بعرق کیوڑه سه توله نبات یکنیم توله وقت شب نوشانند و صبح خمیره مروارید علوی خان نه ماشه ورق طلا یکعدد و شربت یاقوت سه توله عرق بیدمشک نه توله استعمال فرمایند تا ماه نهم بعده غذای شب موقوف کرده شیر هر روز بقدر طاقت افزایند و روغن بادام شیرین چهار درم شروع کنند و تا چهار پنج روز برین اکتفا نمایند اگر اسهال بهم رسد شیر و روغن را هرگز زیاده نکنند و الا هر روز همین قدر روغن بیفزایند تا نوبت بیست درم رسد پس شیر و روغن تا بروز زائیدن باید داد ازین تدبیر بچه بی مشقت بزاید **مسیحی** گوید که هرگاه عسر ولادت از سدد یا ضعف نفس جنین باشد از خامی عضو نماید بخیتن روغن کنجد نیمگرم مع طبیخ حلبه یا آب مطبوخ خبازی یا آبیکه دران تخم کتان جوشانیده باشند مع ماء الاصل یا حامله را در آبزن آب مطبوخ بابونه و حلبه و بزرکتان و کرنب نشانند و گاهی دغدغه قوی و تعطیس بادویه معطسه و حبس نفس بقوت و دفع او بطرف مراق البطن نفع کند و اگر عسر ولادت بغشی و سقوط قوت انجامد باید که بشمانیدن اشیای خوشبو و نوشانیدن قدرے ماء اللحم که بران اندکی شراب قوی انداخته باشند معالجه نمایند و اگر عسر ولادت از ابراز خشک محتبس در امعا باشد بحقنه لین اخراج آن کنند و اگر بسبب شکل غیر طبیعی خروج جنین باشد قابله را باید که گاه آنرا دفع کند و گاه بکشد و گاه به پیچد و گاه فرود آرد و اگر بسببی باشد که بچه زیاده از واحد بود دیگی را دفع کند و یکی را بیرون آرد پس دیگری را و این همه تدبیر علامت بکار بردن بعده تلطف نماید و بر موضع روغن نیمگرم بمرات کثیر بریزند و اگر عسر ولادت بسبب موت بچه باشد علاجش بیاید **بو علی** مینویسد که چون وضع حمل قریب شود باید که دوام استحمام و آبزن کنند و افضل آبزن آنست که خارج از حمام باشد تا ضعف و ارخا پیدا ناید و عانه و پشت و کنج ران بمثل روغن شبت و بابونه و خیری و غیره چرب کنند و همه اعضاء مفاصل او را بمالند و بر حمول خوشبو اعتماد نمایند و در تهیجان فم رحم از قیروطیات رقیقه و روغنهای مرخیه لعابات مرخیه مثل شحوم ماکیان و مرغابی فربه

بہنگام غیر سرد کردہ کہ آن بحرارت اقرب ست وخصوصاً چون فرج یا ہمہ بدن مع فرج خشک باشد استعمال نمایند و باید کہ زنے کہ آنرا عسر ولادت باشد یکماہ پیشتر ہر روز ناشتا از لعابات مثل لعاب بہدانہ مع لعاب تخم کتان نوشد و کذلک در ایام مخاض آب حلبہ بیاشامد و غذا از بقول ملینہ و اسفیدباجات لحوم فربہ و ماکیان فربہ سازد و قوابض برایشان حرام بود و تبخیر فرج بمشک و عطر کنند و چون درد زہ آغاز کند چیزی در مقدار کم و در غذائیت زیادہ بخورد و بران شراب ریحانی نوشد پس باید کہ زن ساعتے بنشیند و پا بہار او دراز کند بعدہ ساعتے بر پشت بخوابد بعد ازان دفعۃً برخیزد و بر نردبان بالا رود و فرود آید و آواز قوی دہد پس ہرگاہ اندک فم رحم بکشاید در کشادگی از و یاد نماید باید کہ زحیر کند تا ممکن باشد وخصوصاً ہنگام شگافتن صفاق و تکلیف عطاس نماید و دہن خود حتی الامکان بکشاید و ہواے بسیار داخل کند تا زیادہ تر استنشاق آن نماید کہ این تدبیر اخراج جنین و مشیمہ کند و بہترین چیزے کہ بران ہنگام وضع حمل بنشیند کرسی و تکیہ خلف او و این بعد انفتاح رحم باید و اگر زن فربہ باشد سرنگون شود و سر فرود آرد و زانوے خود زیر شکم داخل کند تا فم رحم او با فرج او مستوی گردد بعدہ فرج او را ملینات مذکورہ بمالد و باید کہ بانگشتہا فراخ کند و بکشاید و چون این عمل آرند و شکم او را انچش کنند بسرعت مثل چارپایہ بزاید و چون مشیمہ ظاہر گردد و معلوم کنند کہ بچہ نزدیک ست و مشیمہ بسبب غلظت خود نشگافد باید کہ بناخن یا آلہ در انگشت گرفتہ بملایمت بشگافد تا بجنین ایذا نرسد تا آنکہ مشیمہ بشگافد رطوبت از ان سیلان نماید و بچہ بلغزد و اگر انشقاق مشیمہ جلدی کند و جنین غیر مواق منکب بر مخلص بود و مدت طول کشد و فرج خشک گردد مزلقات و قیروطیات رقیقہ و لعابات و شحوم گداختہ و سفیدی بیضہ و زردی آن در فرج بریزند و تدبیر کسے کہ بران ولادت دشوار گردد و بغیر سبیل ادویہ اینست کہ چون ولادت متعسر گردد آنرا خوشبوہای مطبوع قدری قلیل بشمانند اگر قوت ضعیف باشد و ماء اللحم و اغذیہ قلیل القدر مثل نیمبرشت و مانند آن بخورانند و قدحہاے شراب ریحانی خوشبو بنوشانند بعدہ بنشانند و تعدیل مجلس او کنند اگر زمستان باشد آتش بسیار روشن کنند و اگر تابستان بود ترویح آن نمایند و تا پہلو در آب نیمگرم مائل باندک حرارت بنشانند و خصوصاً در آب قمقم کہ در ان دہ جزو بود و نیم جوشانیدہ باشند و شانہ را از مثل مربہ دارند و عانہ و اعضای ولادت و پشت او بقیروطیات و شحوم نیمگرم بمالند و خصوصاً اگر سبب برودت باشد و کذلک لعابات و مزلقات استعمال کنند و گاہی احتیاج بحقنہ در فرج او گردد بطریقیکہ زن بر پشت بخوابد و تکیہ زیر سرین او نہند و پاہای او بلند دارند و سرانہای او تا ممکن باشد کشادہ دارند و در ان مزلقات و غیر آن بزرق بالغ در انبوبہ کہ طول او زیادہ از طول رحم باشد بریزند و ساعتی بگذارند تا آنکہ زنان گواہی دہند کہ فم رحم او کشادہ شد و سیلان رطوبات آغاز کرد پس دران ہنگام آنرا اخلاط آوردہ بردارند و بر کرسی نشانند و امر کنند کہ اسفل شکم او بیفشارند و تکلیف زحیر دہند و خادم جنین او غمز نمایند پس آن مستلد بود و گاہی احتیاج بکشادن فرج او از لولب فتد تا فم رحم او ظاہر شود و بکشاید و باید کہ بران اشکال از انبطاح و بر دق و بر پشت خوابانیدن تجربہ نمایند و تامل کنند کہ در کدامی ازین اشکال سر بچہ از فرج قریب میگردد و ولادت سہل گردد و جہد نمایند از انکہ قابلہ تنقی در قبول و در گذاشتن مزلقات بفرج او نماید و اگر این تدبیر کفایت نکند با دویہ و بخورات استعانت نمایند و چون از صبح او دیہ مسہلہ ولادت از حبوب و غیرہ بخورانند و زن نزاید پس مے باید کہ وقت نیمروز مرق لوبیا و نخود در روغن کنجد بنوشانند و چون شام گردد چیزی از حمولات کہ مذکور شد و بردارند و بران خواب کنند و چون صبح شود بعض بخورات کہ ذکر یافت تبخیر نمایند پس اعادہ آشامیدن مرق کنند پس اگر فائدہ نشود و طلا بآب سداب و آرد شلیم سرشتہ بر پشت و ناف کنند و چون درد اشتداد نماید و خصوصاً بسبب سردی و در فرج روغن سخن نہند تدبیر زنی کہ پای بچہ او قبل از سر خارج شود باید کہ تلطف نمایند و پای را باز گردانند و قابلہ بیدارا کنند تا مستوی بقعود گردد و ساقہاے او اندک بلند کنند تا سر او فرود آید پس اگر چیزی ازین ممکن نبود و بچہ را بالعصابہا ببندند و بیرون آرند پس اگر سوائے قطع ممکن نباشد بطریق جنین میت آنرا بالعمل آرند تدبیر زنی کہ بچہ او بر پہلو بیرون آمدن خواہد این قریب آنست کہ مذکور شد و بہ بردن آن بسوی

بالاستوی سازند و بنشانند و بازگردانیدن باہستگی تدبیر زنی که بزاید و در رحم او ورم باشد بران قیروطیات و روغنها استعمال
کنند بعد ازان عمل [illegible] قریب از ہیئت ولادت و عسر آن مذکور شد بعمل آرند تدبیر زنی که ولادت او بسبب بزرگی بچه دشوار بود باید که
قابله در مثل این چنین ممکن جهد کند و تلطف در جذب او اندک اندک نماید و اگر ازین خلاصی نشود بچه را [illegible]
اندک اندک بکشند و اگر این تدبیر سود ندهد کلالیب استعمال نمایند و بدان بیرون آرند و اگر این نیز سودمند نشود قطع خارج نمایند و تدبیر
جنین میت بعمل آرند و تدبیر زنی که دشواری زادن او بسبب موت بچه بود یا بعدی شکل او که بادی [illegible] حیات او نباشد بعد از یقین
حیات او کوشش گردد و تدبیر غشی آن بر چهره او آب بزنند اگر خوف بازگردیدن بچه نباشد و تقویت قوت او بشمانیدن خوشبو و در دهن
چکانیدن ماء اللحم بشراب و افاقه باید کرد او و دیگر که زادن آسان نماید مثل [illegible] بدان و حب [illegible] اخراج بچه نماید و چون زن را
خیارشنبر چهار مثقال بخورد فی الحال بزاید و بخورانیدن حلتیت و جندبیدستر بسیار نیکوست و خوردن دارچینی در تسهیل طلق و ولادت
خیلی سودمند و ایضاً طبیخ برگ خطمی رومی با سیه و غسل زادن بسیار آسان کند و آب حلبه نیز تسهیل ولادت نماید و ایضاً این دوا نافع است
بگیرند برسیاوشان سوده بشراب و اندکی روغن حل کنند و بنوشانند و بخورند [illegible]
[illegible] مرمکی زراوند مدحرج قسط تلخ هر یک [illegible] درم [illegible] مشک [illegible] حب سازند [illegible] مثقال با
[illegible] بخورند [illegible] بهتر است [illegible] افیون کم کنند و بر مقدار یک درم ازان اقتصار [illegible] و این حب دیگر نیز خوب است
ابهل [illegible] درم [illegible] پنج درم جاوشیر [illegible] اشق [illegible] هر واحد [illegible] درم حب سازند [illegible] بطبیخ [illegible] یا طبیخ ابهل یا
[illegible] افسنتین و [illegible] یا با طبیخ لوبیای سرخ یا آب سداب بخورند و ایضاً حب جند ابهل دو درم حلتیت نیم درم اشق نیم درم فوه نیم درم و این
[illegible] و ایضاً زراوند طویل و فلفل و مر مساوی حب سازند شربت [illegible] درم هر روز [illegible] این [illegible] مسهل ولادت [illegible] رحم
[illegible] نافع است [illegible] ابهل [illegible] ساخته بخورند اسقاط و تسهیل ولادت کنند [illegible]
[illegible] مثل این چیزی [illegible] مثقال ابهل نیم مثقال [illegible] دو مثقال [illegible]
[illegible] مفید است ضمادات و طلاها [illegible] طبیخ شحم حنظل و آب رطب [illegible] و بدان آب سداب
بسیار [illegible] مرمکی [illegible] داخل کرده [illegible] تا ناف طلا کنند حمولات قوی [illegible] فرود آورد [illegible] چیزی که [illegible] شود [illegible] پاره
و در آب شحم حنظل و آب سداب آلوده بردارند و یا زراوند [illegible] بردارند یا بخور مریم حمول کنند [illegible] یا قثاء الحمار یا [illegible]
و یا شیافه از [illegible] و جاوشیر و زهره گاو مساوی ساخته بردارند که بچه زنده و مرده را فرود آرد و دیگر که بالخاصیت عمل کند باید که
زنی را که بدشواری زاید بگویند که در دست چپ خود مقناطیس بگیرد و یا [illegible] سم خر طلا نماید که بغایت نافع است یا تبخیر بدان نمایند
و همچنین سم اسپ و کذلک تبخیر بچشم ماهی شور و گویند که اگر [illegible] بر ران راست بندد عسر ولادت را دفع کند و گویند که اگر [illegible] بر ران
چپ بندد [illegible] و گویند که اگر زعفران سوده با آب [illegible] ازان حرز سازند و تعلیق بران نمایند [illegible] بیندازد و دخن تدخین آن
بسیار نیکوست و ایضاً [illegible] و جاوشیر [illegible] زهره گاو [illegible] یکمثقال آن تبخیر کنند و یا بگیرند گوگرد زرد و مرمکی و زهره گاو و جاوشیر [illegible]
و بندقه ساخته بران بخور نمایند و تبخیر از پوست مار یا سرگین کبوتر تسهیل ولادت کند و گاهی تبخیر پوست مار بچه را هلاک کند و تبخیر سداب و شیر [illegible] یا بنجا
باز ولادت آسان کند مجوسی گوید که عسر ولادت هرگاه بسبب فربهی زن یا صغر رحم یا از ضعف قوت واقعه باشد باید که زن را امر
بکوشش و [illegible] و طلق نمایند و پشت و زیر ناف و شکم را بروغن خیری و روغن کنجد و زیت نیمگرم بمالند و در آب مطبوخ حلبه و تخم کتان
و بابونه و اکلیل الملک که نیمگرم باشد بنشانند و در بینی فتیله کاغذ داخل کرده عطسه آورند و قدری آب برسیاوشان مطبوخ که در ان عسل

روغن بید

واندکی زنجبیل حل کرده باشند بنوشند و ایضاً مشکطرامشیع از یک درم تا یک مثقال تنها یا با آب حلبه مطبوخ دهند و فرزجه کرده از ان اندکی قطران باشند بردارند و اگر آشیانه خطاف در آب گرم مالیده صاف کرده بمقدار چهار اوقیه زن بنوشد زادن بر ان سهل گردد و گویند که هرگاه نیم سم استر بخور نماید ولادت او آسان شود و معتمد اینکه هرگاه عسر ولادت از شحم مفرط زن باشد آنرا بر شکم نخوابانند و زانوی او زیر ابطهای او بود و بعده رحم و نواحی آن و خاصره و پشت را بروغن و موم گداخته بمالند و قابله را امر کنند که انگشت بروغن و موم گداخته و روغن زرد آلوده در فم رحم داخل کند و آنرا اندک اندک بگشاید و اندرون آن روغن بمالد و اگر عسر الولادت بزن بکر باشد عذره بدرهم یا بادخال سر انگشت شق نماید و اگر زن خائف باشد آنرا دلیر گردانند و تقویت نفس او کنند و امر بشدت طلق و تزحر نمایند پس اگر آنرا غشی افتد و قوت او از طلق ضعیف شود و اشتهای خوشبو مثل مشک و غالیه بویانند و تبخیر عود و صندل کنند و ماء اللحم و شوربای بچه ماکیان غذا سازند و اندکی شراب ریحانی بنوشانند اگر درم نباشد و اگر ورم در احشا و رحم باشد باید که تحلیل ورم نمایند و بنشانیدن در آب مطبوخ بابونه و اکلیل الملک و پرسیاوشان و حلبه و تخم کتان نمایند و اگر عسر ولادت بسبب مرضی متقدم باشد پس می باید که قصد تسکین آن کنند و کنج ران و خاصره را بمشانند تا بآهستگی بر وضع موافق باشد و اما هرگاه عسر ولادت بسبب هوای بارد و کثافت جسم باشد باید که زن را در حمام یا در جای گرم نشانند و کنج ران و نواحی آن و پشت بروغن یاسمین یا سوسن بمالند و آب گرم که در ان حلبه و تخم کتان و بابونه و اکلیل الملک جوشانیده باشند بر ان نطول نمایند و کندر و مر بروغن زنبق بنوشانند و یا اندکی غالیه یا اندکی سنبل هندی در شراب حل کرده بنوشانند و اگر عسر ولادت از هوای گرم باشد باید که زن را در جای سرد نشانند و او را ترویح نمایند و بر شکم و کنج ران صندل و گلاب و کافور و آب مورد و جلاب و آب انار و آب سیب و اندکی بنوشانند و اگر عسر ولادت بسبب کثرت غشی یا صغر او یا بودن او باشد از خروج بغیر شکل طبیعی باشد باید که در ان علاج بالید قابله بنماید ایلاقی و جرجانی نوشته اند که علاج کلی عسر ولادت از هر سببی که باشد اینست که طبیخ حلبه و خبازی و لعاب تخم کتان و روغن کنجد نیم گرم بر پشت و زهار و بیخ ران چکانند و روغن بابونه یا شبت بر پشت و تهیگاه بمالند و بسوی اسفل بمالند و در طبیخ حلبه و کرنب و بزر کتان و شبت تا ناف نشانند و امر نمایند که چند قدم راه روند بعده بر پای خود بنشینند پس یکبارگی برخیزد و مرات این فعل کنند و نفس خود را نگیرد و قوت کند باسفل و تزحر نماید و اگر چون فلفل و کندش و غیره بویانند تا عطسه کنند و لعاب تخم کتان در رحم چکانند و موم و روغن از پیه بط و پیه مرغ با لعاب تخم کتان در رحم بمالند و با جات چرب یا روغن پیه بط و پیه ماکیان بنوشانند و چهار مثقال پوست خیار شنبر کوفته بیخته با جلاب یا شوربای مرغ فربه یا طبیخ حلبه یا روغن بادام شاهسفرم که با خرما پخته باشند یا تخم کتان دادن تسهیل ولادت کند و اگر بزر کتان کوفته بماء العسل و روغن کنجد بجوشانند و بر زهار و تهیگاه ضماد کنند نفع بخشد و باقی ادویه همانست که در قول بوعلی مسطور شد و علاج خاص هر نوع اینست که اگر بسبب ضعف و مرض زن بود تقویت او با شربه و ماء اللحم و زرده بیضه نیمبرشت و شوربای مرغ فربه نمایند و روغنها که مذکور شد بمالند و اگر سببش فربهی زن باشد بر روی او بخوابانند و سینه و شکم او بر تکیه نهند و پایها و زانوهای او فراهم آرند و فم رحم را بالقیروطی چرب کنند و دوای معطس بویانند و آنچه بسبب رحم بود و در رحم آفتی یا ورم باشد معالجه آن کنند و آنچه بسبب تنگی رحم و کوچکی و خشکی آن بود قیروطی و پیه بط و مرغ و روغن شبت و آبزن طبیخ مذکور و تعطیس بکار برند و آنچه بسبب غلظ مشیمه بود قابله با انگشتهای دست چپ آنرا بگیرد و نگاه دارد و روغن کنجد بلعاب تخم کتان در رحم ریزد و بناخن دست راست یا با آهن مشیمه را بشگافد و آنچه بسبب رقت و زود شکافتن مشیمه باشد علاجش بعلاج خشکی رحم نمایند و آنچه بسبب مشارکات مثل ورم مثانه و معاء مستقیم در رحم باشد اول علاجش بدانچه در جایگاهش گذشت باید کرد و روغنها و لعابهای مزلقه بکار برند و عطسه آورند و اگر بسبب احتباس بول و تعفن

طبیعت باشد حقنه ملین بعمل آرند و شوربای خروس پیر که اندران نخود و شبت و بادیان و بسفائج نیکوفته و تخم قرطم سخته باشند بدهند و طبیخ حلبه و خرما و روغن بادام بنوشانند و روغن شبت بر عانه بمالند و ادویه مدر بول دهند تا مثانه تهی گردد و آنچه بسبب بچه باشد پس اگر بر غیر شکل طبیعی بود حیله نمایند تا بر شکل طبیعی باز آید و آنچنان باشد که بچه را باز پس گردانند مثلاً اگر پا بیرون آمده باشد آنرا باز پس برند و ساقهای او برافرازند چنانکه راست بنشانند و مادرش را بر روی بخوابانند چنانکه زن فربه را تا سر بچه فرود سو گراید و اگر این حیله ممکن نبود اخراج اعضای او مثل جنین میت چاره نباشد و اگر بسبب عظم بچه باشد لعابها و دهنها و عطسه آوردن و طبیخ حلبه و خرما و روغن بادام علاج کنند و اگر عظم بچه مفرط باشد یا سر آن بزرگ بود یا سر بچه دو باشد یا خلقتی عجیب بود علاجش نیست جز آنکه اعضای بچه قطع کنند و یک یک عضو بیرون آرند و تدبیری که از تدبیر قبل ولادت برای تسهیل و قلت درد یکماه پیش از ولادت بعمل آرند از بردن در حمام و نشانیدن در آبزن و غیر آن همانست که در ابتدای قول بوعلی مذکور شد

ابن الیاس گوید که عسر ولادت اگر بسبب ضعف قوت دافعه باشد بر پشت و شکم روغن زنبق و کنجد و زیت بمالند و در آبیکه بابونه و شبت و اکلیل الملک و مرزنجوش و نمام و برگ کرنب و چقندر و برگ کتان جوشانیده باشند بنشانند و پارچه کتان بگندش و جند بیدستر آلوده نزد بینی دارند و چون عطسه آید سر بینی را بدست بگیرند و یا جلاب از مشکطرامشیع و پرسیاوشان هر واحد سه درم و شکر سفید ده درم بنوشانند و یا بگیرند مر اشقر و چشم ماهی مساوی و بدان تبخیر نمایند و آنچه بسبب فربهی زن و کثرت پیه آن باشد بر شکلی که در قول مجوسی گذشت بخوابانند در شکم و نواحی ناف و خاصره و پشت آنرا بروغن چربی بط و مرغابی و ماکیان و بز و مغز ساق گاو که موم دران گداخته باشند و روغن بنفشه بمالند و اگر بسبب بکر بودن زن باشد جند بیدستر و مشک و شونیز بویانند و بینی بگیرند و سعی در طلق و تزحر نمایند و اگر بسبب قوت تزحر و طلق آنرا غشی عارض گردد غالیه و گلاب ببویانند و اگر باد و حرارت مزاج باشد گلاب و صندلین و گل سرخ و بنفشه تر بویانند و اگر بسبب هوای سرد باشد حوالی کرگاه و رانهای او و اربیات سخنه تکمید نمایند و در حمام داخل کنند و آبیکه دران نمام و شبت و غیره که در قول مجوسی مذکور شد جوشانیده باشند بر پشت بریزند و اگر بسبب حرارت هوا باشد پشت و قطن و کنج ران آنرا بروغن گل و روغن بنفشه و روغن صندلین و گلاب بمالند و آب انارین مع تخم افشره و با ترنجبین ده درم بنوشانند و غذا مزوره ماش بشیره بادام و اسفاناخ دهند **کازرونی** نویسد که فتول و آبزن آب گرم کنند و روغنهای مزلقه در فرج بمالند و گاهی بدان حقنه رحم میکنند و ایضاً شوربای چرب بنوشانند و بالایش یک یا دو قدح شراب باندک روغن بادام بدهند و بعد ازان اسبغول بتنقل فرمایند تا بالعصر اعانت بر خروج بچه نماید و پوست خیارشنبر چهار مثقال جوشانیده آب او با شربت مدر بدهند یا خار خسک و پرسیاوشان و بیخ خطمی و تخم بلبلون و ابهل و مشکطرامشیع جوشانیده و بشکر یا بعسل شیرین کرده بنوشانند **انطاکی** میگوید که از ادویه که تسهیل ولادت و اخراج مشیمه کنند بعضی ازان باستعداد از قبیل باشد مثل شربت آب صعتر و حلبه سه درم و تخم نمام پنج درم پوست خیارشنبر دو درم زعفران هر کدام که میسر آید و کذا بخور بموی سر زن و گرفتن مقناطیس و تعلیق کف دریا بر ران چپ بدست زن طاهر در پارچه از لباس بکر بسته کرده و درم زعفران حل کرده و بعضی ازان وقت تعسر حال بعمل آرند مثل خوردن یکمثقال مقل و دو درم گل یاسمین و تعلیق سیفه و سرخمه و پوست مار هر کدام که یافته شود

ابن نوح گوید که چون وقت ولادت قریب گردد در حمام داخل کنند و یا در آبزن هر روز یکساعت بنشانند و شکم و پشت بروغن بمالند و اغذیه لذیذه مثل شوربا و حلوای معمول بشکر و روغن بادام بخورانند حتی که وقت درد زه برسد و باقی تدبیر همانست که در آغاز قول ایلاقی گذشت و اگر امر طول کشد شوربای چرب بچه مرغ یا پیه ماکیان و بط ساخته بنوشند و اندک شراب ریحانی بدهند و اگر خوف باشد آب حلبه و خرما مطبوخ یکرطل گرفته و اندک روغن بادام شیرین بران چکانیده دو سه مرتبه بنوشانند تا آنرا قی نکند و بعد ازان آب سداب تریاق و قرص مر بدهند و اگر امر شدت گیرد حلتیت و جاوشیر مساوی دو درم بخورانند و اگر از بوی این اشیا کراهت کنند یکمثقال غالیه در شراب ریحانی حل کرده بنوشانند و تقویت دماغ و شراب خوشبو کنند **بقراط** گفته زنی را که زادن دشوار باشد چیزی مضر از کثرت تقلب او نیست بهر آنکه بچه را بانواع اشکال رو به منقلب میسازد

روفس گفته که زن باریک میان وتنگ فرج وآنکه بیشتر نزائیده باشد ولاغر او وقت ولادت خطر باشد وگفته که چون زن بزاید وازخون پاک نگردد هلاک شود وجالینوس گوید که کثرت شرب آب برف وآب سرد زادن دشوار کند وصلابت بدن بدستور وگوید که حرکت کردن بچه قبل وقت ولادت علامت عسر ولادت است **وعلی بن رزین** گوید که اگر برگ خطمی بجوشانند ودران آب اندکی روغن زرد وعسل داخل کرده زن بخورد ودر جسم خود را نیز بآن طلا نماید عسر ولادت را نفع بخشد وگوید که چون زن را زادن دشوار گردد در رحم آب حلبه یا آب تخم کتان بزراقه رسانند بعده بمالیدن رحم بروغن گل یا ببعض روغنهای لین دیگر از مر وخربق وجاوشیر وزهره گاو دبلوطها ساخته بردارد خوب است وزنی که قبل از پانزده سالگی حامله گردد بر آن خوف باشد وبمشقت بزاید **میر علی** گوید که در آبزن حلبه وتخم کتان وخبازی تا ناف بنشانند وشوربای چرب بالعاب تخم کتان بدهند ودو درم زعفران در زرده تخم مرغ حل کرده دادن مجرب است **ابو منصور** گوید که زنی حامله را بعد از آنکه در ماه نهم از حمل داخل شد هر روز بناشتا سه درم روغن بادام شیرین وادویه ملینه مانند بنفشه وخطمی وحریره وحامضه وقابضه پرهیز کنانیدیم وطعامهای نرم چرب مقرر داشتیم در وقت خویش فرزندی در کمال نظافت بغیر احساس درد وطلق بزاد وقابله ذکر میکرد که ایشان را مثل این عمل خبری نیست

احتباس مشیمه وجنین میت

گاه باشد که بچه پیدا شود ومشیمه یعنی پرده که دران بچه پیچیده بود بیرون نیاید وگاهی بچه در شکم مادر بمیرد وخارج نشود ونشان عدم خروج مشیمه انتفاخ بطن ولزوم بقیه درد وعلامت موت بچه اینست که بچه در شکم سخت گران گردد وهرگاه مادرش از پهلو بدیگر پهلو گردد مثل سنگ از جای بجانب دیگر منتقل شود وناف سرد گردد وپیش از آن گرم بوده باشد وپستان لاغر ومنهی شود وگاهی زرد آب بدبو سیلان کند واگر حامله را امراض حاده موذیه شدید بحرارت عارض شده باشد بموتش تاکید نماید وگاهی هنگام موت جنین وقبل از آن چشم حامله بعمق فرو رود وسفیدی چشم تیره گردد وگاهی گوش وصدغ وبینی سفید شود ومنع عرق لبها وحال او مشابه باستسقای لحمی گردد بالجمله چون حرکت بچه در شکم محسوس نشود ودست وپای حامله سرد گردد ونفس متواتر شود وتا چهار روز درد ولادت ماند باید دانست که بچه مرده است **علاج** بزودی تمام در اخراج آن کوشند تا عفونت متولد نشود وزن هلاک نگردد وطبیخ پرسیاوشان واهل هر یک سه درم ترمس وبودینه هر یک دو درم نبات سفید ده مثقال در آب جوشانیده صاف نموده بنوشانند وعطسه آوردن ایضاً وانچه در علاج عسر ولادت گفته شد مفید بود ودود جاوشیر وخربق سفید ساده کوفته بیخته در زهره گاو سرشته بردارند وسداب خشک وتخم حنظل وقسط هر یک سه درم مر یک درم سائیده بر ناف ضماد کنند وانزروت وپوست مار وسرگین کبوتر زیر زن دود کنند واگر بدین تدبیر بیرون نیاید باید که قابله دست در فرج انداخته بیرون آرد یا بچه را پاره پاره کرده بیرون آرد واین عمل خطرناک بود زکریا گوید که اخراج مشیمه وبچه مرده کند تعلیق حب الکلی هفت عدد یا چوب آن وبعد سقوط مشیمه بزودی جدا کردن آن وفرزجه ترمس بالحج ومر وعسل در اخراج مشیمه مجرب سویدی است وحمول گل شفتالو دو دانگ در اخراج جنین میت مجرب ابن ماجه است وشربها فراسیون تنها وطبیخ او بسیار کنند وکذا طبیخ خردل بالعسل وکذا تخم قطونا کوفته نیم اوقیه در آب یک رطل جوشانیده تا نیم رطل باند وکذا پیاز نرگس چهار درم وکذا بابونه وکذا پرسیاوشان وبخور اهل یا عود بلسان یا برگ سیر وپوست او وساق او یا سرگین گاو یا اشنه یا شونیز یا آرد شلیم با شراب سرشته بنادق ساخته خشک کرده یا شیح کوهی یا نانخواه هندی وحمول قطران وکذا فودنج وجندبیدستر ساده وکذا گل خیری زرد بعسل وکذا آرد شلیم وکذا نفط سفید وکذا قنه وشرب وحمول جندبیدستر بعسل وکذا حب الکلی یکدرم وکذا بیخ سوسن وکذا تخم خیری زرد بعسل وکذا اجابت العسل وکذا قطراسالیون وکذا ابرنجاسف وکذا قنطوریون دقیق با آب سداب وکذا شیح جبلی وکذا اسلیخه وکذا شونیز وکذا مر وکذا سنبل هندی وکذا فوه الصبغ وکذا روغن قیصوم وطبیخ او و جاوشیر در طبیخ قیصوم وکذا بیخ فاشرا وکذا برگ ثوم وساق او وکذا تخم خیری زرد وگل آن وکذا ابرنجاسف وکذا قنطوریون غلیظ وفرزجه وبخور لبن بلسان وکذا لادن وکذا پشک موش یکدرم با ذریون یکدرم با آب سرشته وتعلیق دندان مار یا اسب وکذا

و قطور خون مرغابی در رحم و شمیدن کندش باریک سوده در خرقه کتان بسته و ضماد بخور مریم بر ناف و عانه هر واحد مخرج مشیمه است **و حمول** تخم سشنان و کذا تمام شبرم و کذا پیاز نرگس چهار درم بعسل و کذا جاوشیر و کذا گل خیری زرد سوده بروغن خیری سرشته و کذا بلبل تمامه سوخته خاکستر او بزیت سرشته و کذا قنه و کذا گل سوسن سفید و تخم او و کذا زهرهٔ نرگاو بعسل و کذا بیخ سوسن آسمانجونی بعسل و کذا روغن او و کذا شیشعان و کذا خربق سیاه و کذا اکماشیر بقوت قوی و کذا شیر یتوع و کذا سم اسپ سوخته بطلا سرشته و کذا کندش سوده بعسل معجون فتیله ساخته و کذا برگ پودینهٔ نهری و کذا حرمل یکدرم **و شرب** الحمول مشکطرامشیع و کذا ابهل و کذا اعسر طینیشا بعسل و کذا مرخس چار درم و کذا جندبیدستر و کذا دارچینی دو درم و کذا اقره ماما و کذا قنطوریون غلیظ و کذا قطران و کذا قنطوریون دقیق دو درم و عسل و کندر و کذا اشق و کذا شونیز و کذا نفط سفید و کذا اسلیخه و کذا حاشا و کذا اسبد و کذا پرسیاوشان **و شرب** اشنان پنجدرم و کذا طبیخ گل خیری زرد و کذا طبیخ گل حنو بکبار **و بخور** مشکطرامشیع و کذا ابهل و کذا زفت خشک و کذا سرگین ماده گاو و کذا اقره ماما و کذا قنه و جاوشیر و کوگرد و بنادق ساخته و کذا پشک شتر عربی و کذا پشک بز **و حمول** و بخور مازریون و کذا البرن بلسان مخلوط بروغن سوسن و ضماد و کندش سوده بعسل سرشته بر عانه و سره و حقنه رحم از مرکی بآب سداب **و شرب** و جلوس در طبیخ لوبیای سرخ و طلاء پیه مرغابی و علک البطم در رحم هر واحد مخرج جنین میت است و بقول اطبای هند هالون پیتهی و کلونجی سونف اجوائن اجمود بابرنگ تخم سن تخم گاجر تخم پیاز مجموع یا هر چه ازینها میسر آید بجوشانیده با قند سیاه بدهند که بچه مرده و زنده و مشیمه را برآرد و نلکه یا گوگل یا بهروزه را سوخته دود آن بفرج رسانند و پنبه بروغن بید انجیر آلوده بردارند و یا پوست ریٹھه را بآب سائیده با پنبه بردارند که ازین ادویه حیض بسته هم بکشاید **آبزن** که بچه مرده و زنده و مشیمه را بیرون آرد مشکطرامشیع برنجاسف وج ترکی قسط اسلیخه نانخواه پودینه مرزنجوش تخم بلیون حلبه فراسیون جعده عود بلسان اسارون هر یک جزوی بجوشانند و زن را در آن نشانند **بخور** مخرج جنین میت و زنده سداب تخم گزر و سم اسپ و موی آدمی و جاوشیر و سرگین باز مرکی مقل سکبینج سم بخور حلتیت و تخم حنظل فرفیون خربق کندش ازین ادویه هر چه مناسب باشد بزهرهٔ گاو سرشته بخور نمایند **حب** نافع مر جاوشیر سکبینج مساوی گرفته حب سازند و سه درم بخورند اخراج ما فی الرحم نماید **فرزجه** اخراج جنین و مشیمه کند و قاتل جنین و حیض است اشنان عرطنیثا قطران تخم حنظل قثاء الحمار خربق سیاه سقمونیا نوشادر زراوند مازریون جاوشیر مر صاف سکبینج روغن بید انجیر زهرهٔ گاو سوده مجموع بدستور استعمال کنند قرص مجموع که در بحث ولادت گذشت بکار برند **اقوال حذاق** شیخ میفرماید بدانکه چون ولادت تا چهار روز دشوار گردد بچه بمیرد پس بخلاصی مادرش مشغول شوند و بحیات بچه اشتغال ننمایند بلکه در اخراج او کوشش کنند و چون روغن بلسان حمول کنند اخراج بچه و مشیمه نماید و سرگین خر در انبوبه دود کردن بچه مرده را بسرعت بیرون آرد و کذلک تدخین بچشم ماهی شور و ایضا برای بچه مرده بگیرند سه اوقیه آب سداب و مثل او آب حلبه مطبوخ با انجیر خوب جوش کرده و سه درم صعتر و بنوشانند که بچه مرده را بیفگنند و گاهی آب سرد مصفی مقدار رطل که بران یک اوقیه خطمی پاشیده باشند می نوشانند و یا قی کنند و عطسه آورند و آب سداب بسیار بروغن حلبه مطبوخ مجربست برای مشیمه نیکوست و باقی ادویه در بحث ضرورت اسقاط در قول شیخ گذشت و تدبیر بعضی قدما در اخراج جنین میت و قطع او با آهن این است که چون ولادت حامله دشوار گردد نگاه کنند که آن سلیم است یا غیر سلیم پس اگر سلیم بود اقدام بعلاج آن نمایند و الا ازان باز دارند و نشانی بد حالی او در وی باشد آنرا غشی مع سهر و نسیان و استرخاء خلع عارض شود و چون آنرا آواز دهند جواب ندهد و اگر بندا آواز بلند دهند جواب ضعیف دهد بعد بر ان غشی افتد و بعضی را از ایشان تشنج مع تمدد افتد و عصب آن مضطرب گردد و از غذا باز ماند و نبض آن صغیر متواتر بود و دیگر که سلیم باشد آنرا چیزی ازین اعراض عارض نشود پس در ان اخراج جنین و قطع آن بعجل آرند و طریقش در قانون و کامل الصناعه

مفصل مسطور ست اگر ضرورت باشد در انجا مطالعه نمایند و بعد استعمال عمل بالید انواع علاج اورام حار رحم بعمل آرند و اگر نزف الدم عارض شود هر چه در مبحث کثرت طمث گذشت بدان معالجه نمایند و حیله که در اخراج مشیمه بغیر دوا استعمال میکنند انیست که اگر بعطسه معطس عطسه آورند و بینی و دهن را بگیرند شکم متوتر و متمدد نماید و مشیمه بلغزد و چون مشیمه ظاهر شود قابله آنرا اندک اندک با آهستگی بکشد و اگر خوف انقطاع آن باشد آنچه بدست آید آنرا ابر ران زن باعتدال ببندند و بتعطیس مشغول شوند و چون در سقوط مشیمه دیر گردد آنرا نکشند بلکه بر انها از بالا ببندند تا بالا نرود و اگر بقعر رحم چسپیده باشد در جدا کردن آن تلطف و مدارا نمایند بتحریک خفیف از هر جانب تا رباطات مسترخی گردد و درین امر اصلا سختی نکنند و اگر احتباس او بسبب شدت انسداد و انقباض فم رحم باشد حیله در توسیع آن نمایند یا بانگشت فراخ کنند و یا قیروطیات حار مرخی دران ریزند بر اقرب شکل زن که رسیدن آن دران ممکن باشد و گاهی خوابیدن او بر پشت این را موافق تر بود و بدین مالش روغنها و تضمید با ضماد ملینه زیر ناف و کمرگاه اعانت کنند و گاهی لطخ انگشت قابله کفایت کند بعده تدابیر معطسه و بخورات و آبزنات و مشروبات بکار برند و هر حیله آن بعمل آرند چه مشیمه در اندک مدت متعفن و بدبو میشود و استعانت بمدرات قویه نمایند و آبزن طبیخ اشنان استعمال کنند که آن مشیمه را اسقاط کند و ریختن مرهم باسلیقون در رحم نیز تعفین و اخراج آن نماید و چون خارج شود روغن گل و مانند آن استعمال کنند و این دوا از مزلقات آنست آب ماهی تازه که بران خطمی پاشیده باشند بجوشانند و یا قدری بنجال یا بخور رانند یا حمول نمایند و بران ادویه که در باب ضرورت اسقاط مذکور شد و فرزجات و بخورات استعمال کنند و از بخورات جید بخور خربق سفید یا سرگین کبوتر یا زراوند ست و بعضی قدما امر کرده اند که قابله دست را بخرقه پیچیده در فرج داخل کرده مشیمه را اخذ کند و این علاج موهم است و چون مشیمه بیرون نیاید متعفن گردد و بعد چند روز خارج شود لیکن زن را حاجت خفقه بسبب صعود ابخره ردیه از مشیمه بسوی دماغ و قلب و معده عارض گردد پس باید که جهت رفع اذیت آنها بخورات خوشبو استعانت نمایند و سوسن و زردوا المسک بخور رانند و بر قلب و معده طلا با دویه قلبیه خوشبو استعمال کنند و بعضی قدما در اخراج مشیمه قولی بیان کرده اند آنرا اینجا حکایت میکنیم ارنیدوس گفته که اگر مشیمه در رحم بعد خروج بچه باقی ماند پس اگر فم رحم کشاده باشد و مشیمه پیچیده شود و مثل کره شده در جانب رحم باشد خروج آن سهل بود باید که قابله دست چپ گرم کرده بروغن شبت چرب نموده در عمق رحم داخل کند و بدان تفتیش نماید حتی که مشیمه در گردن رحم چسپیده یافته شود و آن آزار است نکشد که ازان خوف انقلاب رحم ست و سختی هم نکشد بلکه اولا با آهستگی بسوی راست و چپ بجنبانند بعده در کشیدن جذب افزاید که دران هنگام از چسپیدگی جدا شود و اگر فم رحم بسته باشد انواع علاج که برای این ذکر کرده ایم استعمال نمایند و اگر قوت ضعیف نباشد اشیای محرک عطاس و بخورات با ادویه استعمال کنند پس اگر فم رحم کشاده گردد دست داخل کرده بنوعیکه گفته شد بیرون آرد و اگر مشیمه باین اشیا خارج نشود و قلق بر دل نیارند که بعد چند روز تحلیل گردد و مثل مائیت خون سایل شود لیکن بدبوست او درد سر آرد و معده را فاسد کند و کرب پیدا نماید پس در اخراج آن استعجال نمایند و در استعمال دخنه با اشیاء موافقه آن اقتصار نکنند و گفته که درین باب دخنه حرف و انجیر خشک آزموده ایم و غیر او قولی گفته بدو وجه او نیز بانوسیم و امر کرده که ادویه حریفه مثل سداب و فراسیون و قیصوم در روغن سوسن و روغن حناء القریش که ادویه تر شود در دیگ نو جمع کرده سر او بند نمایند و دران سوراخ کوچک کنند و در ثقبه انبوبه داخل کرده زیر او آتش کنند چون بجوش آید فرود آورده بر اخگر نهند و نزدیک کرسی که بران زن نشیند بیارند و انبوبه در فرج او گذارند و نواحی آن از پارچه بسیار بپوشند تا بخار آن بر نیاید و برین هیئت تا دو ساعت بگذارند تا آنکه مشیمه فرود آید و اگر این کفایت نکند و نجاح از اخراج آن ضعیف شود ضمادات مسقط جنین بکار برند که استعمال آن بعد تجربه در قوت قوی تر و نافذ تر باشد ایضاً شیخ [illegible] تدبیر زنی که زادن او بسبب موت جنین یا سوء شکل آن که دران امید حیات او نباشد دشوار گردد انست که ادویه مخرج جنین میت استعمال کنند پس اگر ازین فائده نشود

بعضا نیز گرفته پاره پاره کرده بیرون آرند در اخراج او استعجال نمایند قبل از انکه فاسد گردد و اگر سر بچه بزرگ باشد شکستن [illegible] او [illegible] درونی باشد سائل شود بعمل آرند ابن عباس گوید که هرگاه مشیمه محتبس شود یا در رحم بچه مرده باشد باید که چیزی از ابهل [illegible] مطبوخ ترمس و پودینه بخورانند و ایضاً این دوا و هند ابهل زراوند طویل اسارون سیعه سائله عسل اللبنی هر واحد یکجزو باریک سائیده [illegible] شربتی دو درم با آب گرم و اگر مشیمه خارج نشود اندک جاوشیر و ابوال ابل با شراب یا با آبیکه دران پودینه جوشانیده باشند بخورانند و یا [illegible] زهره گاو هر واحد یکجزو جند بیدستر نیم جزو باریک ساخته یکدرم با آب مطبوخ بادیان و ابهل بدهند و از آنچه این فعل کند خوردن [illegible] و تخم [illegible] و یا [illegible] قطران را بر فرج طلا کرده با زن مجامعت نماید و زراوند مدحرج و ابهل و عرف هر واحد یکجزو باریک سائیده در زهره گاو شیاف ساخته بردارد و همچنین میت و مشیمه را بیرون آرد و ایضاً حرمل ابهل ترمس هر واحد یکجزو مرجان و شیر هر واحد نیم جزو جند بیدستر ربع جزو همه را باریک سائیده یکدرم با آب مطبوخ [illegible] و پودینه بخورانند و فرزجات که در احتباس طمث مذکور شد زنان بردارند و لا سیما قطران و باید که هرگاه مشیمه محتبس گردد در معالجه او تاخیر نکنند [illegible] او مبادرت نمایند الا اذان هلاک شوند ابن الیاس گوید که جلاب از اسقاط المشیمه و غیر آن که در علاج این مذکور شد [illegible] و دخونیز و مشابه علیه آورند و هنگام عطسه دهن و بینی بند کنند و یا این دوا دو درم با آب گرم [illegible] گذشت لیکن مشکطرامشیع بسیار و مشان عود [illegible] سیعه سائله است و از ترمس [illegible] مرقشیشا و غیر آن که با آنجا گذشت بخورانند سعید گوید که [illegible] بخور کنند و شود [illegible] با شراب و مطبوخ حلبه [illegible] در رحم روغن [illegible] بنشانند [illegible] گوید [illegible] حمول مر و حلتیت و [illegible] از آن و شحم [illegible] و قطران [illegible] ولادت [illegible] و کذا [illegible] طریق که استعمال نمایند [illegible] هر نوع [illegible] مطلقاً نافع [illegible] این شربت [illegible] آنرا بگیرند و کذا [illegible] آب [illegible] و آبی [illegible] اشق [illegible] مساوی اشق را با [illegible] حل کرده [illegible]

احتباس نفاس

خونی که بعد تولد بچه بیرون آید [illegible] و [illegible] تا [illegible] روز [illegible] باشد [illegible] بوده احتباس آن شود سبب امراض صعبه یا اورام صعبه گردد و از ان [illegible] شود خصوص سینه را که قوی و توانا بود و خون بسیار در داشته باشد و اگر زن ضعیفه و لاغر بود [illegible] محتاج تدبیر نیست علاج آنچه در علاج احتباس طمث مذکور شد بکار برند و یا مطبوخ تخم کرفس [illegible] و مشکطرامشیع هر واحد یکدرم با شکر سفید ده درم بدهند و یا بادیان [illegible] انیسون خطمی خبازی هر یک شش ماشه [illegible] پوست [illegible] تولہ جوشانیده صاف نموده شربت بزوری حار سه تولہ داخل کرده بنوشانند و نوشیدن مطبوخ قوزه کپاس و بخور [illegible] ده تولہ جوشانیده و کذا گرده بانس تا سه روز نیز مفید است و اگر احتباس نفاس با تپ و کثرت تشنگی باشد تخم خطمی خبازی تخم خیارین [illegible] هر یک شش ماشه تخم خربزه [illegible] تولہ داخل کرده بدهند [illegible] از احتباس نفاس تپ و سوزش دست و پا [illegible] هر یک شش ماشه [illegible] جوشانیده [illegible] صاف نموده [illegible] گردد [illegible] حاصل شود [illegible]

نفاس که باتپ باشد گاوزبان خارخسک تخم خربزه اهل بعرق عنب الثعلب جوشانیده گلقند شربت بزوری نوشانیدن و عوض آب عرق عنب الثعلب اولی و در دو سه روز اول ایام نفاس میکنند و غذای روز کهچری ملایم و غذای شب آب گوشت بی روغن دهند و اگر از حبس خون نفاس پیچ شکم باشد عنب الثعلب شاهتره هریک شش ماشه فودنج الصبیح پرسیاوشان هریک چار ماشه پوست خیارشنبر دو توله خار خسک تخم خربزه هریک شش ماشه جوشانیده گلقند سه توله داخل کرده دهند **اقوال الاطبا** سویدی گوید که چون خاکستر چوب بلوط بزیت خوشبو آمیخته سه مرتبه طلی کنند برای خوارش بعد نفاس و تسکین وجع آن مجرب من است و شرب و حمول غالیه وکذا شرب طبیخ پوست پیاز برای تنقیه رحم از نفاس بالخاصیت مجرب است و شرب و حمول حب بلسان وکذا مشکطرامشیع وکذا زراوند مدحرج و طویل وکذا اسارون مخلوط بعسل وکذا افربیون وکذا نانخواه وکذا فو وکذا قنطوریون دقیق و حمول آب قیصوم و مر وکذا دوقو و شرب فاوانیا بقدر بادام وکذا زراوند طویل بفلفل وکذا طبیخ لوبیا و اکل جرم آن وکذا اکمافیطوس صنوبری بعسل وکذا طبیخ برگ بادیان وکذا فطراسالیون وکذا حب الغار و جاوشیر در طبیخ فاشرا کوفته و اکل کرنب هر واحد منقی خون نفاس است **شیخ** میفرماید که هرگاه زن بزاید یا اسقاط کند و معلوم شود که خون آن کم آمده یا نیامده صواب آنست که در ادرار و ترقیق خون آن کوشند بهر آنکه اگر بند شود ورام حادث کند و تعطیس درین نیز نافع است و از او فق درین آنست که بحمل مر و خردل و مقل بخور کنند و ایضاً تدخین بچشم ماهی شور یا سم اسپ یا خر نمایند و اگر ازین غنا حاصل نشود فصد صافن لازم است تا خون را خارج کند و ضرر امتلاء و تورم رحم را منع نماید و گاهی فصد مابض رکبه ادرار قوی تر کند **مجوسی** گوید که چون خون نفاس بند شود و زن پاک نگردد آبیکه دران کرنب و پرسیاوشان و مشکطرامشیع جوشانیده باشند دران اندک روغن زیت غسیل حل کرده بنوشند و شوربای گوشت مطبوخ با آب کرنب و شبت بیاشامند **سعید** گوید که بخور مرمکی نمایند و آب مطبوخ پرسیاوشان بشکر بنوشانند و شوربای گوشت کبوتر با نخود و شبت و دارچینی پخته بدهند **انطاکی** گوید که آنچه خوالف و ریاح و مابقی از خون فاسد ببرد بهترین آن در زمستان تخم کرفس و زنجبیل و زرنباد و شونیز و قرطم است که بجوشانند و بعسل و روغن بنوشند و در تابستان خطمی و انیسون و بادیان و اشنه بشکر است و مر و روغن بان از اجود فرازج در هر وقت است **مؤلف اقتباس** گوید که در احتباس نفاس فصد صافن کنند و این ماء الاصول دهند پوست بیخ بادیان پوست بیخ کاسنی و بیخ اذخر و بیخ کرفس و بیخ کبر و بیخ مهک مقشر هریک پنج ماشه بادیان بادرنجبویه مکو و بنفشه هریک هفت ماشه قنطوریون دقیق ترمس انیسون هریک چار ماشه گلقند سه توله تا یکهفته و غذا شوربای بچه مرغ که نخود کابلی دران افتاده باشد تنها یا با نان خورانند و اگر حاجت افتد تنقیه با یارجات کبار کنند مع اضافه بعضی ادویه مسهله مانند ریوند خطائی و تربد سفید هریک هفت ماشه سنا یکتوله ترنجبین چار توله خیارشنبر شش توله شربت دینار چهار توله روغن بادام پنج ماشه در ماء الاصول مذکور و غذا بدستور و روز دیگر دواء المسک معتدل علوی خان هفت ماشه جدوار یکماشه در ورق نقره پیچیده بلیسانند و بالای آن مشکطرامشیع بادیان تخم خربزه هریک نه ماشه انیسون صعتر هریک چهار ماشه جوش کرده شربت بزوری چهار توله تودری و یاحرف هفت ماشه پاشیده بنوشانند و همین نمط چار پنج روز مسهل داده جهت تعدیل مزاج دواء المسک تلخ هفت ماشه با عرق تنباکو شش توله استعمال نمایند

کثرت نفاس

هرگاه خون نفاس زیاده آید دران خوف سقوط قوت است تدبیر حبس آن باید کرد **علاج** هرچه در علاج کثرت طمث مذکور شد حسب رعایت مزاج استعمال نمایند و یا صبح قرص کهربا دو مثقال گل مختوم یا گل ارمنی گلنار نیم نیم مثقال باهم ممزوج کرده همراه رب بهی بخورند و قرص کهربا یا قرص گلنار کوفته در پارچه باریک پوتلی بسته در فرج نهند و یا گل ارمنی دم الاخوین کهربا صدف سوخته سنگ جراحت هر واحد یکماشه کوفته بیخته بخورند بعد آن شیره تخم انجبار چهار ماشه در گلاب دو توله عرق گاوزبان دو توله برآورده تخم بارتنگ شش ماشه پاشیده بنوشند و گاهی فصد نیز مفید میشود

بوعلی نویسد که چون خون نفاس کثرت پذیرد باید که دستهای زن بعصابه ببندند و بر شکم او پارچه بسرکه ترکرده نهند و شیافات از مثل گلنار و کهربا و گل مختوم و کشند و بشراب عفص بردارند و باید که از ادویه کاویه اجتناب نمایند که آن رحم را بسبب عصبانیت او ردیست و گویند که تعلیق سرگین خوک در صوف بر ران آن در این باب بالخاصیت نافع ست ابن هبة الله گوید که اگر خون نفاس زیاده آید تقویت قوت بماء اللحم و شراب و روایح طیبه کنند و بادویه و اغذیه و اشربه مسکنه حیض معالجه نمایند

عقر و عسر حبل

یعنی زنی که آبستن نشود یا بدشواری آبستن شود و این یا از جانب زن باشد یا از جانب مرد یا از جانب هر دو و اسباب مانع حمل مشترک در مردان و زنان شش نوع ست **نوع اول** آنکه سبب در منی مرد یا زن باشد و آن مثل قلت منی یا سوء مزاج مخالف قوت تولید حار باشد یا بارد از برودت طبیعی یا از برودت طول احتباس و یا رطوبت و یا یبوست و سبب این اغذیه غیر موافقه و ایضاً حمیات باشد که آن منجمله اشیای مبرد و مییبس ست و گاه سوء مزاجی که در منی باشد مانع تولید نبود بلکه موجب عسر حبل یا مفسد غذای بچه بود که بسوی رحم آید و گاهی سبب در منی چنان باشد که منی مرد در تاثیر مخالف منی زن بود چنانچه منی یکی از ایشان سرد و حار محرق یا بارد و مجمد یا رطب سیال غیر ثابت در رحم یا یابس غیر منبسط در رحم باشد و از آن هر دو بچه پیدا نشود و اگر هر کدام از مرد و زن مبدل شود از هر دو بچه پیدا گردد و بقول صاحب کامل هرگاه مزاج منی زن مضاد مزاج منی مرد باشد تولید کثیر بود بهر آنکه چون منی حار با منی بارد و یا رطب با یابس ممتزج شود هر دو اعتدال یابند و از آن تولید شود و شیخ میفرماید که گاهی تخالف هر دو منی بسبب سوء مزاج در هر واحد از مرد و زن اعتدال از یک دیگر نیابد بلکه از آن فساد زیاده گردد و چون تبدیل مرد و زن کنند هر واحد از آن هر دو تعدیل بتضاد نماید و هر دو منی اعتدال یابد و قرشی گوید که گاهی عقر بسبب تساوی دو منی هر دو معاً باشد بر وجهی که هر دو تعدیل نیابند چنانچه منی مرد و زن هر دو حار یا بارد یا رطب یا یابس مثل منی استران باشد و چون اتفاق تبدیل شخص دیگر شود و خروج او از اعتدال تعدیل یابد حمل پدید آید مثلاً منی زن در غایت برودت و رطوبت باشد و آنرا با زوج که منی او حار یابس بود اتفاق افتد پس این منی آنرا تعدیل و هر دو زن حامله گردد و از جنس منی که متولد بچه نباشد منی کودک و نشاکننده و صاحب تخمه و پیر ست و منی کسیکه بکثرت جماع کند و کسیکه بدن او صحیح نباشد بهر آنکه منی از عضو سیلان میباشد و از سلیم سلیم و از سقیم سقیم بود چنانچه بقراط گفته و این همه احوال گاهی در هر دو منی موجود باشد و گفته اند که از اسباب فساد منی مردان اتیان زنان حایضه یا غلامست و این از قبیل خواص ست **نوع دوم** آنکه سبب در رحم باشد و آن یا سوء مزاج رحم مفسد منی باشد و اکثر آن برودت مجمد منی بود چنانچه از نوشیدن آب سرد زنانرا بسبب تبرید آن عارض شود و همچنین مردانرا و بسبب تغیر اجرای حیض و بسبب تنگ کردن منافذ حیض و عدم ریختن آن سبب تبرید بود و گاهی سوء مزاج با ماده صفراوی یا سوداوی یا رطوبت بلغمی بود که منی را نیز از مخالطت فاسد کند و یا سوء مزاج خشک مجفف منی بود و یا حار محرق محلل یا رطب مزلق مضعف ماسکه و این اکثر باشد و قوت جاذبه منی را نیز ضعیف کند پس رحم منی را بالقوت جذب نکند و یا سوء مزاج مضیق مجاری غذا بود از برودت یا حرارت یا یبوست و یا مفسد غذای بچه بود و یا مانع از وصول آن در آنجا باشد بسبب انضمام شدید رحم از یبوست یا برودت یا التحام قروح یا لحم زائد و ثولول یا از یبوست مستولی بر مشیمه مفسد منافذ غذا چه گاهی مشیمه از یبس بجلدی درست مشابه جلد و یابس گردد و منی را در رحم بارد و رطب فسادی عارض شود که تخم را از زمین نمناک بسیار آب رسد و در حار یابس فسادی که تخم را لاحق شود که در زمین شوره گسترده و یا بسبب انقطاع ماده بود و آن خون حیض ست چون رحم از جذب و ارسال او بسوی بچه عاجز باشد و یا بسبب میلان رحم یا انقلاب آن یا شدت انضمام فم رحم قبل از حمل بسبب سده یا صلابت یا لحم زائد یا التحام قروح یا برودت منقبض و غیر آن از اسباب سده و یبوست باشد پس منی در رحم نافذ نشود و یا ضعف انضمام بعد از حمل بود پس آنرا نگاه نتواند داشت و یا کثرت شحم مزلق

بود وگاهی این پیه بشرکت همه بدن بود وگاهی در رحم و ثرب خاصتاً یا در رحم تنها باشد و چون پیه بر ثرب کثرت پذیرد مجاری منی را بیفشرد و سد منی تنگی کند تا آنرا عصر خارج نماید و یا بسبب شدت لاغری همه بدن یا رحم یا آفتی در رحم از ورم و قروح و بواسیر یا زوائد لحمی مانع باشد وگاهی در فم رحم از چیزی سخت مثل تقضیب مانع دخول ذکر منی بود یا اندمال قروح ملس رحم و مسدود دهن عروق طمث و یا خشونت رحم یا نسج غلیظ در رحم باشد **نوع سوم** آنکه سبب در اعضای تولید منی بود و لیس یا ضعف اوعیه منی باشد یا فساد و عارض مزاج او مثل آنکه عروق هر دو پس گوش قطع کنند یا مثانه او در سنگ مثانه بشگافند پس ضرر با عضای تولید سرایت کند وگاهی قدری عصب آن بریده شود و موجب ضعف در اوعیه منی و در قوت مولده منی در راقد او گردد و همچنین کسیکه خنثی کرده یا خصیه او کوفته یا بشوکران ضماد کرده شود و یا کافور بسیار خورده باشد **نوع چهارم** آنکه سبب در قضیب باشد مثل آنکه در خلقت کوتاه بود و نطفه را بجایگاهش نرساند یا بسبب فربهی مرد یا زن باشد که تا برحم نرسد یا از فربهی مرد و باشد یا بسبب کبر ذکر باشد پس رحم متقاصی شود و منی بلغزد و یا بسبب لحمی آلت یا کوتاهی وتر او بود پس مجرای او از محاذات کج گردد و منی بجای فم رحم نیفتد **نوع پنجم** آنکه سبب در مبادی یعنی اعضای رئیس و شریف باشد مثل اعراض خوف و غم و اوجاع سبب ضعف هضم و کثرت تخمه و ضعف دماغ و قلب و جگر بهر آنکه لابدست که اعضای هضم و اعضای ارواح قوی باشند تا علوق بآسانی گردد **نوع ششم** آنکه سببش خطای طاری بود و آن یا هنگام انزال قبل اشتمال بود چنانچه زمانه انزال مرد و زن مختلف باشد و مدام انزال یکی از ان هر دو سابق بود و یا بعد اشتمال باشد مثل حرکت سخت از جستن و صدمه و سرعت برخاستن زن بعد انزال مانند آن پس منی بلغزد و یا چیزی از اعراض نفسانی مثل خوف یا فزع و فجأة یا غضب شدید یا حزن یا هم مفرط و یا آلام بدنی مثل گرسنگی مفرط یا تپ سخت یا صرع یا سکته یا فالج یا وجع شدید مثل قولنج یا تناول مسهل یا فصد یا کثرت جماع یا کثرت استحمام مزلق فرجی یا گرمی یا سردی متعاقب یا شمیدن بوی شدید الکیفیت یا استعمال ادویه بر غیر قواعد طبیه که زنان برای حمل یا برای تنگی فرج استعمال کنند و امثال اینها از سائر اسباب اسقاط که در بحث کثرت اسقاط مذکور شد بقراط گوید که مرد البته از زن بارد و تر نبود یعنی در مزاج اعضای رئیسه و مزاج اول و مزاج منی صحیح او بدون آنکه از امزجه طاریه عارض شود و یا آنکه زنی که نزاید و آبستن شود در امراض کمتر از عاقر بود مگر آن در بدن ضعیف تر از زن باشد و لیکن پیرانه سال گردد اما عاقر را امراض بسیار افتد و دیر پیرانه گردد و در اکثر عمر خود مثل جوان باشد **تحقیق** کی گوید که نوعی دیگر عقم از مرد و زن خلقی بود که سببش از خارج غیر اسباب مذکوره باشد بلکه آن سبب سماوی مقدر از رب قدیر بود مثل درختی که ثمر نیارد و این لاعلاج است و همچنین آنچه سببش قصر قضیب باشد و عقم از جانب مردان در اکثر از سوء مزاج اعضای اصلی بر برودت منی و فجاجت و رقت یا یبس او بود و یا بر مزاج انثیین یا ضعف گرده و تعویج رحم خلقی و مانند آن از رتق تلافی او ممکن نیست و این همه بتقدیر العزیز الحکیم است **بالجمله** اسباب عقر بسیار است چنانچه بقراط گفته که هیچ مرضی را اسباب زیاده تر ازین علت نیست نجیب الدین و انطاکی تا یکصد سبب این مرض شمار کرده لیکن اکثر سبب برودت یا رطوبت رحم می باشد کما یظهر من کلام الشیخ القا

طریق تشخیص اسباب مذکوره اولاً این امتحان نمایند که سبب عقر بالخاصیت منی مرد است یا منی زن و این چنان باشد که هر دو منی را جدا جدا در آب اندازند پس هر کدام بر آب بایستد نقصان در آن باشد و یا بول هر دو در اگرفته هر یک جدا بیخ درخت کدو یا کاهو پاشند آن اندازند پس هر بولی که آنرا خشک کند در آن قصور بود و بر آب ایستادن منی از جهت خامی آن باشد و خشک کردن بول بیخ مذکور را از جهت گرمی و احراق بود و گفته اند که هفت دانه گندم و هفت دانه جو و هفت دانه باقلا بگیرند و در ظرف گلی نهند و همین قدر در ظرف دیگر کنند و در گل خالص کنند و مرد و زن بر آن تنها بول کنند و هر یک ظرف را جدا از هفت روز بگذارند پس هر بولی که آن دانها را برویاند از طرف آن قصور نباشد بعده اگر قصور از جانب زن دریافت گردد باید که زن را در خلو شکم بخوری خوشبو در قمع تبخیر رحم نمایند چنانکه دود و بوی آن هیچ بیرون نرود اگر بوی بدهان یا بینی او بر آید سبب عقر سده نباشد بلکه مانع حمل دیگر باشد و اگر بوی نیاید معلوم کنند که در رگهای او سدد و اخلاط ردیه است

که بوی بخور را منع یا فاسد میکند و گویند که یک دانهٔ سیر مقشر مسلم زن در خلو معده اندر رحم بردارد و یکشب نگاه دارد اگر طعم و بوی آن از بالا دریابد سده نباشد و الا سده بود و عقر بسبب آن باشد بعده قصور از هر جانب که باشد علامات مزاج منی و اعضای او از حرارت و برودت منی باحساس غلظ و رقت منی و از رنگ و بوی آن و از سرعت نبض و بطوی آن و از رنگینی قاروره و قلت رنگ آن معلوم کنند و ایضاً اگر منی گرم و سوزان و اندک برآید و رنگ او زرد بود مزاج گرم باشد و اگر منی سرد و کبود یا سفید و غلیظ بود مزاج سرد باشد و از کثرت منی مع رقت و سفیدی بر رطوبت منی و از قلت مع غلظ و لزوجت مثل صمغ بر یبوست منی استدلال نمایند و منی صحیح مولد آنست که سفید و لزج براق باشد و مگس بران نشیند و آنرا بخورد و بوی آن مثل بوی طلع و یاسمین باشد بعده علامات مزاج طمث و اعضای او دریافت نمایند چنانچه در شروع امراض رحم در تشخیص اقسام سوء مزاج آن مذکور شد و ایضاً احساس گرمی بلمس رحم و سوزش آن در حالت مجامعت و گرمی خون حیض در ایام آن و زردی یا سیاهی رنگ آن و لاغری و زردی چهره دلیل حرارت آن بود و احساس سردی فم رحم وقت مجامعت و سردی خون حیض و قلت سرخی آن و بطول زمانهٔ جریان آن و صلابت نبض و سفیدی رنگ بر برودت دلالت کند و کثرت خون حیض مع رقت آن دلیل رطوبت و قلت او مع غلظ و قلت منی نشان یبوست آنست و هر زنی که بعد پاک شدن از حیض فم رحم او خشک نشود بلکه دران تری باقی ماند رحم او مزلق باشد و بدان سبب حامله نشود و تهیج چشم از رطوبت غلیظ نشان بدهد و اگر این علامات یافته نشود حال فربهی و لاغری مریض و کوتاهی و کجی قضیب و قصر وتر آن و قطع عروق پس گوش یا شگافتن مثانه یا کوفتن خصیه و حال تقدم و تاخر انزال و دیگر امور طاریه و علامات ضعف اعضای رئیسه و شریفه و علامات رتق و لحم زائد و اورام و قروح و بواسیر رحم و میلان و انقلاب رحم و احتباس طمث دریافت نمایند پس هر کدام ازینها که یافته شود سبب عقر همان باشد علاج اگر عقر بسبب برودت و رطوبت رحم باشد بعد از نضج بمنضج بلغم تنقیه از مسهل آن و حب ایارج کنند و تریاق فاروق و متردیطوس و سجزنیا و فلاسفه و دوا المسک حار و دیگر معاجین و جوارشات گرم بخورانند و زعفران سنبل الطیب شب یمانی عود سافج هندی از هر اسارون یا پیه مرغابی و زردی بیضهٔ مرغ حسب حاجت سرشته فرزجه سازند و اگر جوزبوا گزمازج پهپکری بریان پوست انار هر واحد یک مثقال کوفته بیخته در آب سرشته شیافها سازند و بعد از طهر استعمال نمایند بعد آن مجامعت کنند درین باب مجربست و آنجا که برودت و رطوبت بے ماده باشد سوا ے تنقیه ادویهٔ مذکوره بکار برند و سخنات و محققات که در شروع امراض رحم مسطور شد استعمال کنند و مجمرهٔ ناری بر عانه گذاشتن نفع تمام دارد و بهترین غذا قلیه و مطنجن گوشت طیور ست با مصالح گرم و زردهٔ بیضهٔ نیم برشت دارچینی یا تخم انجره سوده بران پاشیده و اگر سبب حرارت باشد جهت تبرید شربت سیب و صندل و لیمو و فواکه و دیگر مبردات رحم که در ابتدای امراض رحم مسطور شد بدهند و گوشت بچه مرغ و بچه بزغاله و کدو و اسفاناخ غذا سازند و زردهٔ بیضه و پیه بط و ماکیان بروغن بنفشه آمیخته فرزجه کنند و آنجا که صفرا نیز غالب باشد بمسهل آن تنقیه نمایند و اگر بسبب یبوست باشد مرطباتی که در سوء مزاج رحم گذشت بعمل آرند و در غلبهٔ سودا بتنقیهٔ آن بپردازند و از دهان معتدل در حرارت و برودت و لعابات و استحمام اختیار نمایند و اگر بسبب کثرت فربهی باشد فصد و استفراغ کنند و گرسنه دارند و ریاضت کنانند و اطریفل صغیر و لک مغسول با جوارش کمونی آمیخته و دوا اللک بخورند و جماع بر هیئت اکع نمایند و اگر بسبب قصر آلت باشد اندک عطریات بطرف راسها و خارج فرج بمالند و اطلیهٔ معظم قضیب که در باب صغر قضیب مذکور شد استعمال نمایند و اگر بسبب فرط لاغری باشد اغذیه و ادویهٔ مسمنه در تسمین هزال خواهد آمد استعمال نمایند و دعت و سکون اختیار کنند و اگر بسبب احتباس طمث یا ورم رحم یا بواسیر آن یا قروح یا نفخ رحم یا رتق یا لحم زائد یا میلان رحم یا اسباب اسقاط حمل یا اعوجاج قضیب باشد علاج هر واحد در مقامش مسطور شد بدان رجوع نمایند فائده دیگر مسقط و معین حمل الکهکت را با شیر زن سوده در پنبه آلوده حمول کردن در سرعت حمل تاثیر عجیب دارد و اگر شیر اسپ ماده زن را بنوشانند بی اطلاع آنکه این شیر اسپ ماده است و بعد از ان مجامعت نمایند در اعانت حمل عجیب نافع ست و حمول عصارهٔ بادنگان بعد طهر در اعانت

حمل بالخاصیت مجرب نوشته اند و اصابع صفر بعد پاک شدن از حیض سه روز متواتر حمول کردن در سرعت حمل مجرب گویند دیگر جوز
سامر لویا صغیر بعد طهر سه روز متصل حمول کنند بخاصیت مجرب است و بخور حب بلسان یا عود بلسان یا شیلم تنها و یا الصعتر و یا مر و سویق جو
و یا زعفران و مر و یا کندر و سویق جو و یا گندم و دو وزن آن شیلم هر واحد بعد طهر و حمول لبن بلسان در صوف بعد طهر و کذا زهرهٔ شبوط
و کذا پیه بیر یا ماهی و کذا سرگین باز و کذا شحم مرغابی و بادیان و لطم آمیخته و کذا غالیه و کذا مغز ساق شتر و کذا لعاب خطمی و کذا برگ لبلاب
ذکر برای تولد پسر و انثی برای تولد دختر و کذا لاجورد خام نیم درم با یکدرم زیت خوشبو و شرب تخم حرمل ده درم کوفته در یکصد و پنجاه درم آب
جوشانیده تا پنجاه درم آب بماند هر روز ده درم از آن ناشتا بعد طهر و کذا شرب پنجال بار بشراب بعد طهر و کذا اقاقیا بمقدار لوزه و کذا انفحه
ارنب ذکر و خصیهٔ آن برای تولد پسر و انثی آن برای دختر سه روز متواتر و کذا زهرهٔ گرگ نر بقدر باقلا برای پسر و ماده برای حمل دختر و کذا دو
بعد طهر مرات و کذا خصیهٔ خروس سه روز بعد حیض قبل از طهر و کذا برادهٔ شاخ نر بعد طهر سه روز متصل و کذا کباث قرنفل بعد طهر هر روز دو درم
تا سه روز و کذا رحم خرگوش خشک کرده بشراب یکساله خوشبو سه روز متواتر بعد طهر و شرب و فرزجه تخم انجره بعد از طهر و کذا تخم گزر بستانی و کذا برادهٔ
عاج و اکل گزر و کذا قلب شتر و کذا خصیهٔ مرغابی چون مرد بخورد و با زن جماع کند و کذا ملازمت اکل حلوا و جلوس در آب کبریتی بعد طهر مرات و کذا
در آب مطبوخ خطمی و تعلیق پوست بیخ بلیق بر ران راست زن و بر ران چپ مواشی هر واحد اعانت بر حمل مینماید دیگر گویند که اگر مرد بزمانی معتدبه
بول خود را حبس کند بعده بول کند و بعد فراغ از آن جماع نماید زن حامله گردد دیگر زن غوک آبی را گرفته دهن او بکشاید و آب دهن خود در دهان او اندازد
آنگاه او را در آب اندازد و بعد از آن با زوج خود جماع کند حامله گردد دیگر بعد حمام استعمال کردن فرزجهٔ مغز گنجشک بروغن یاسمین و یا بشیاف سه روز جماع
نمودن بعد آن برای حمل مجرب است دیگر زهرهٔ خرگوش بر قضیب مالیده جماع کند یا زن حمول سازد نافع بود و کذا انجره سداب خشک کوفته با موم و کذا
و انفحهٔ خرگوش هم منشف دیگر از بیاض استاد معتمد اگر برادهٔ عاج شکر تری هر یک دو تولهٔ سه خوراک نموده با شیر گاو یا در آثار بعد از فراغ حیض تا سه روز بخورد
لقح حمل کند و بعضی دو درم و بعضی دو مثقال برادهٔ مذکور بدون شیر تا هفت روز خوردن و در روز هفتم جماع کردن نوشته اند دیگر بول فیل دو
پانزده درم پیش از جماع یا وقت جماع آشامیدن عجیب الفعل است دیگر فادزهر حیوانی یا دو نیم خوردن معین بر حمل است و کذا خون گربهٔ سیاه پیه
نشاف ساخته بردارد تا سه روز دیگر یا گلیسیر سه ماشه در سه تولهٔ روغن گاو مخلوط ساخته از روز طهر تا سه روز تناول نماید غذا شیر برنج سازد و از اشیای حاره
پرهیز نماید حمل بقدرت ایزدی قرار یابد حامله پسر شود دیگر در تکمله نوشته که اسگند کوفته بیخته از شروع حیض یکدرم تا دو درم با نبات یکدرم در روغن گاو یکدرم آمیخته
خورده باشد غذا شیر خشکه بعد طهر جماع کند حمل بماند دیگر جوز بوا هفت ماشه در شیر ماده سگ سائیده سه روز فرزجه سازد مجرب است دیگر کاچهیل
کوفته بیخته شکر برابر آمیخته کف دست بعد طهر تا سه روز خورند غذا شیر برنج و جماع کنند دیگر بیخ پیپلا بقدر نیم درم با آب سائیده با قدری شیر گاو
بخورانند بعد از حیض تا سه روز بعده جماع کنند دیگر گل دهتورهٔ سیاه سائیده با روغن آمیخته هر روز قدری از آن خوردن نافع عقر است دیگر خوردن
کاکیوند و شصت بهیل با قدری حضرات بالخاصیت فائده دارد ذکر او و نیز هر مرکبه که اعانت بر حمل نماید بخور رحمین بر حمل الیست جو و مر و کندر و شیلم
و زعفران با ریک سوده با آب بنادق ساخته خشک کنند و بعد طهر بقطع بخور گیرند حب که برای عقیم فوائد عظیم دارد مشک دو سرخ افیون جوز بوا
زعفران هر واحد یک ماشه برگ تنبول دو ماشه تخم سیاه کشته یکنیم درم فوفل گجراتی سه عدد قرنفل نر چهار عدد داد و کوفته بیخته با قند آمیخته حب ها بقدر
کنار بسته بعد پاک شدن از حیض اول روز شروع کنند و تا سه روز بخورند ایضا که معین بر حمل است مر یکی نوشادر هر دو را سائیده به روغن
چهار بیخ حب بندند هر روز در ایام حیض یکی بخورد و بعد پاک شدن نزدیکی مرد کنند ایضا از بیاض استاد علیه الاعتماد پوست بلیله
بلیله آمله شکر سرخ زیرهٔ سفید هر یک پنج توله دو ماشه سوای زیره در یک آثار آب بشب تر کنند و صبح در ظرف قلعی دار جوش دهند تا
نیم ماند باز جوش دهند تا غلیظ شود و پس زیره سائیده آمیخته بقدر سه ماشه حب بندند و بعد حیض سه روز سه حب هر روز ناهار بخورند

تا نه ماه ایضاً مجرب که حمل محقق شود انگوزه کپورسی پنج خراسانی برنگ کابلی زرنباد زنجبیل فلفل گرد دارفلفل سنگ البحری زیره سیاه سعد
یکجا نموده باریک سوده در آب تازه بقدر نخود حب بسته نگاه دارد پس تخم شبت سه دام پخته قند سیاه کهنه هشت هفت ساله دو دام گرفته در دیگ
آب نارسیده با بست و هفت تنکه آب بجوشانند فرود آورده بنوشد و تخم شبت که در دیگ مانده است با نه دام قند وقت شام بجوشانند
همچنین سه روز در ایام حیض عمل آرد غذا دال مونگ و برنج و نمک سنگ و روغن زرد و نان گندم و بعد پاک شدن از حیض غسل کند و آنچه
دو عدد حب بخورد و سه حب با آب گلیسوی راست شلیده بالای آن بنوشد و روز دیگر دو حب با آب گلیسوی چپ شلیده بخورد و دو روز دیگر یک حب
بخورد و روز چهارم با شوهر جماع کند اگر در این ماه حامله نگردد در حیض دوم یا سوم ضرور گردد غذا در ان ایام برنج ساده و اگر
باشیر گاو همره وقت اول رفتن زن و شوهر هر دو در یک رکابی بخورند بعده زن تنها بخورد و در سه حیض همچنین عمل نماید باذن الله مجرب است و
تخم زردک بادیان تخم ترب بابی برنگ زنجبیل کچور آبنه هلدی هر یک دو دو دام جوکوب کرده سه حصه نماید یک حصه را در دیگ گلی با یک آثار آب بجوشانند
با آتش ملایم تا نیم پاو بماند قند سیاه کهنه چهار و نیم دام اندازند تا گداز و صاف کرده یکدام روغن گاو با شیر آن آمیخته بنوشانند باز در ان ادویه
نیم آثار آب انداخته بدارند و شام بجوشانند چون کم از نیم پاو بماند قند سیاه کهنه یکدام در ان گداخته صاف نموده نیم دام روغن زرد آمیخته
همچنان سه روز هر دو وقت بدهند و باید که سه روز قبل از طهر این دوا شروع نماید مثلاً زنی را که ششم روز حیض آید روز چهارم از شروع
حیض این دوا شروع نماید و آنرا که سه روز معتاد حیض آید از روز اول حیض دوا شروع کنند تا که حامله شود و از بادی و ترشی پرهیز نماید مجرب است
ایضاً که از مجربات بهر بیده پنج ستاور لونگ کیسر و سپیوی لونگ در آب انداخته بعد از سه روز آب آن در غسل نوشیدن و خوردن صرف نماید اگر آب
کم شود دیگر اندازند همچنین تا پانزده روز عمل آرد و بعده قند سیاه کهنه لونز پنج تلوس و پشانی اوده بقدر یکفلوس گرفته حب بندد و بعد
سه روز از فراغ حیض بخوردن دهد ایضاً کچل کوکنار یا تخم و سبوس و قند سیاه کهنه با حب بسته دو روز قبل از طهر یا ایام حیض و یکروز بعد
بردارد و بعده دیگر بهی صحبت کند ایضاً مجرب جوز بوا نیم عدد بلیلهٔ زرد یکعدد زراوند دو دانگ فرزجه سازند ایضاً که مجرب نوشته جوز بوا سه درم
تخم پیاز تخم ترنج تخم شبت لبابه لسان العصافیر هر یک نیم درم مشک یا عنبر هر کدام که باشد قدری گرفته بعسل سرشته بعد از طهر
آلوده تا سه ساعت بردارد و بعد از ان بیرون آورده صحبت نماید دیگر ناگکیسر پنج درم پیاز زنجبیل نیم درم زیرهٔ سفید چهار درم کوفته بیخته
نموده هر روز یکحصه تا سه روز بخورند حمل بماند سفوف هندی مقوی رحم و معین حمل است گل دهاوه گل نیلوفر پنج پیاپا اسگند
سفوف سازند و بعد پاک شدن از حیض پنج روز بلافاصله یک توله با شیر گاو بخورانند ایضاً از مجربات منقول موصلی سیاه و سفید گوکهرو
تخم اوتنگن پوست بیخ سنبهل هر یک دو توله کوفته بیخته بعد فراغ حیض زن و نیز مرد بقدر یکتوله با شیر ماده گاو تا پنج روز بخورند ایضاً
ناگکیسر جوز بوا پوست گوندنی سرخ هر یک دو دام پوست را در سایه خشک نموده کوفته بیخته بعد طهر یک کف دست سه روز بخورد و در ان
سه روز زن با شوهر زیاده مشغول شود فرزجه از شکر و سنبل الطیب و خصیة الثعلب و روغن بلسان و بان و سوسن معین بر حمل است و کذا مشک
و زعفران زهرهٔ گاو سرشته با پشم پاره برداشتن نافع و اگر مرد لب باسه افزاید و بخرامی عوض زهره بعمل آرند جائز است و باید که جمیع فرزجها بعد
بلافاصله بکار برند و اقل مدت داشتن آن یکساعت است و اکثر آن سه ساعت و عقب برآوردن آن مجامعت شرط است کذا قال الانطاکی
ایضاً که مجرب است جند بیدستر یکمثقال شب یمانی زعفران لسان العصافیر هر واحد یکدرم عود نیم درم مشک ربع درم کوفته بیخته بعسل سرشته
سه شب در ایام حیض بردارند و شب چهارم مجامعت نماید ایضاً که اعانت بر حمل کند سرگین خرگوش پنیر مایهٔ خرگوش هر یک قدری سوده
بعسل گرم کرده بسرشند و به پشم پاره بردارند ایضاً که همین عمل دارد پنیر مایهٔ خرگوش و ارنبی عنبر زاج مساوی سوده بگلاب سرشته
استعمال نمایند و یا شب مشک و عود هندی مثل غبار سوده بمرات بردارند که مجرب سودمند است و دیگر شونیز و شیلم و کندر و زعفران مساوی با یکدیگر

سوده بلوطها سازند و بعد طهر بردارند که بسرعت حامله گرداند دیگر گل یاسمین و مصطکی و شاه بیتی و لادن مثل غبار سائیده بعسل سرشته بعد طهر سه روز متواتر زن بردارد و بعد ازان شوهر او جماع کند که بالخاصیت مجبل ست دیگر رازیانج و قطم و پیه مرغابی ابهل بسیار سوده و نشستن مثل فرزجه لطیف کرده بانفرجه ساخته حامله بلیسر گرداند و معجون جاویدی و معجون مجبل که دران زهره گرگ بز رند و اقل ست و جوارش معین حمل نیز درین باب نافع ست مطبوخ گرنیکه این دوا حضرت شاه بدیع الدین مدار صاحب قدس سره شخصی را که نسل عقیم بود باستعمال این در خواب ارشاد فرموده بودند او دو پسر در همان سال زائید بگیرند پوست درخت گلپکان سه پاو در دو و چند آن آب بجوشانند تا یکپاو بماند صاف نموده قرنفل کلمدار و فلفل سیاه و قاقله خرد هر یک چهار ماشه سائیده شکر برابر همه آمیخته هفت حصه سازند و یک حصه ازین اول خورده بالایش آب مطبوخ مذکور بنوشند ایضا مطبوخ که در ازالهٔ عقر مفید ست اول تنقیه مواد رحم بمسهلات و حقنات نموده بعده بادیان زنجبیل انگوزه نرکچور پاکسو بادکمبه زرد چوبه بالنگ تخم سوپ پوست درخت نیب هر واحد یکدرم قند سیاه پاو آثار همه را بجوشانند چارم حصه ازان بنوشند و باقی را در آفتاب بیکره ولوله او در فرزج نموده بخار آن برحم رسانند چون سرد شود قدری ثفل آن بردارد و تا سه روز این عمل کرده در روز سوم و یا بیش از صحبت و نیم عدد برگ خرد منشوره هر یک یکی پیچیده فتیله ساخته حمول نماید بعده و پاس برآورده مجامعت نماید و اگر منی تخم مهوه مالیده که آنگاه آن مقدار حشفه حریر باشیاف ساخته بعد طهر بردارد بعده مقاربت نماید و راجبال عقیم لپایت نافع ست مسهل برای عقر که از رطوبت رحم و احتباس حیض باشد نافع ست عناب پنج دانه گل بنفشه چار چرکک هر یک شش ماشه بادیان پرسیاوشان اصل السوس عنب الثعلب تودهٔ الصمغ هر یک چار ماشه مویز منقی ده دانه گل خطمی سه ماشه سنای مکی یکتوله جوشانیده گلقند ترنجبین هر یک چار توله مغز خیار شنبر شش توله مالیده صاف نموده روغن بادام شش ماشه داخل کرده بنوشند و در مسهل و هم ملینات ثلاثه افزایند بعد تنقیه معجون مقوی اعضای رئیسه و معده بخورانند و اگر از استعمال ادویه این مرض تب آید و ورم رحم پیدا شود فصد باسلیق و صافن کرده خاکشی شش ماشه در عرق عنب الثعلب دو توله کچوتی داده سرد کرده شربت بنفشه دو توله داخل کرده بنوشانند ضماد صندلی بر ورم رحم بکار برند ایضا اگر عقر از حدت خلط باشد اول فصد باسلیق کرده مسهل دهند بعد ازان جهت تنقیه رحم این مدرات دهند تودة العنبر شکر اشقیع جیده پنج کاسنی عنب الثعلب شاهتره تخم خرپزه نیکوفته خار خسک گل خطمی بزرکتان بابونه تخم خیارین جوشانیده شربت بزوری داخل کرده بنوشند بعده جوارش ملین بکار بخورانند اقوال عسره مسیحی گوید که اگر امتناع حبل زن از سوء مزاج رحم باشد معالجه آن بچیزی که معدل مزاج بود از طعام و شراب و ضماد و حمول نماید و اگر با سوء مزاج امتلا در بدن باشد اول تنقیه بدن کنند بعده تنقیه رحم و تعدیل مزاج او نمایند و اگر امتناع حبل از ورم یا قرحه یا تغیر شکل رحم در خلقت باشد علاج بچیزی بضاد مرض بروآن بسوی حال طبیعی کنند و این فرزجه زن عقیمه را نافع ست زعفران حماما سنبل الطیب اکلیل الملک هر واحد سه درم نیم سازج قندی تا هر واحد نیم اوقیه موم زرده بیضه بریان هر واحد اوقیه پیه بط و ماکیان و نیر هر واحد دو اوقیه روغن سنبل دو درم ادویه خشک را سوده و تر را گداخته آمیزند و صوف آسمانجونی آلوده بعد طهر سه روز بردارد و لیس مجامعت کند دیگر زعفران سنبل الطیب مصطکی بیعه هر واحد دو درم سازج یکدرم موم شش درم روغن سنبل بمقدار حاجت آمیخته استعمال کنند دیگر که مجبل و مدر حیض ست مقل چار درم روغن بلسان دو درم بیخ جاوشیر بیخ نرگس هر واحد یک درم عسل نیم لعقه مقل را در شراب حل کرده ادویه دیگر آمیزند پس روغن بلسان بران چکانیده استعمال نمایند دیگر که مجبل و مسکن اوجاع رحم ست مغز ساق گوزن زوفای رطب اشک تیز صمغ بادام تلخ میعه سائله اکلیل الملک هر واحد اوقیه روغن بلسان دو اوقیه ناردین سنبل الطیب مصطکی هر واحد دو درم ادویه خشک را سائیده و رطب را گداخته باهم آمیخته با پشم بار سه روز بردارد دیگر که عاقر را حامله گرداند پنیر مایه خرگوش و لبنیک آن سوده در عسل آمیخته در صوف سه روز زن بنهد دیگر دو برادهٔ عاج یکدرم تا سه روز بخورد و این مرض را فرزجات خوشبو مرتب از طیب و بات نفع عظیم دارد و همچنین این فرزجه پنیر مایه خرگوش دو جزو شب یمانی یک جزو بعسل آمیخته بعد طهر استعمال نماید دیگر مرچهار درم

بیخ سوسن آسمانجونی انیسون خرگوش صمغ هر یک دو درم با آب سرشته فتیله دراز ساخته بعد طهر بردارد دیگر که محبل و مقوی رحم است شب یمانی
دو درم سماق مر زعفران عود هر واحد یکدرم عسل بقدر حاجت آمیخته بصوف استعمال کند دیگر زهره ماهی در ابریشم پاره آلوده حمول کنند و حقن
گلاب حقن کنند دار شیشعان موی خرگوش سداب خشک مساوی ساییده بروغن زنبق آمیخته اقراص سازند و بعد طهر تبخیر بدان نمایند دیگر زرنیخ
احمر جوز السرو میعه مرمکی بارزد حب الغار مساوی ساییده بشراب سرشته حبها سازند و بعد طهر دو دو آن دهند دیگر براده شاخ بز بروغن بلسان
سرشته بعد طهر سه روز دو دو آن بگیرند و این فرزجه زنی را که بسبب فربهی آبستن نشود و بعد اسهال و اخراج خون و تلطیف تدبیر استعمال نمایند
عسل و روغن سوسن و مر هر واحد یکجزو سکبینج مقل هر واحد نیم جزو آمیخته در صوفه بردارند و دائم رحم را بآب مطبوخ حنظل بشویند و یا بگیرند
کنکرزد و بسوزند و بدان حمول کنند که قطع رطوبت رحم و تنقیه آن کند و این حقنه برای زنی که رطوبت بسیار بود نافع ست و تنقیه جسم
و تقویت آن کند قشار کندر سفیده ده درم سعد کوفته سی درم مر ده درم در سه رطل آب بجوشانند تا یکرطل بماند صاف کرده تا سه روز هر روز
ثلث رطل از ان نیمگرم حقنه کنند و اگر امتناع حمل از قروح رحم باشد این فرزجه استعمال کنند آب مازو زرد چوبه زعفران آمیخته و پشم
آلوده بردارند شیخ الرئیس میفرماید که تدبیر این باب بدو وجه منقسم میشود یکی از ان هر دو برای احتیال و تلطف در ان است و دوم معالجه
اسباب مانع از حمل اما عاقر و عقیم خلقی و منافی فراخ صاحب او محتاج به تبدیل و کوتاه تقصیب را علاجی نیست و تخمین زنی را که دهن عروق
حیض او از اندمال قروح بند گردد و آنکه محتاج به تبدیل زوج باشد علاجش متعلق بطب نیست و اما دیگر اقسام او را تدبیر است اما التفصیل
اول اینست که اوفق اوقات جماع که در کلیات ذکر کردیم اختیار باید کرد و بعد از حیض در وقتیکه مجامعت در ان واجب بود جماع کنند و باید
که هر دو طوالت ترک جماع چندان نمایند که هر دو منی در ان ببرودت فاسد نشوند و اگر این عارض شود هر دو جماع بدین نمایند که [illegible]
بعده ترک نمایند تا آنکه معلوم شود که منی جید مجتمع شده و رعایت این امر کنند که این جماع در وقت اول طهر زن باشد و تخفیف بدن [illegible]
دیگر ست بعد از ان ملاعبه را طول دهند و خصوصا با زنانی که فراخ آنها ردی نباشد و در لیسیدن زن را با هستگی مس کنند [illegible]
نماید و بغیر مخالطت باختلاط حقیقی آنرا بجنبانند و چون آثار شهوت و نشاط عارض شود و محرک ذکر را مابین [illegible] آن از فرج که این موضع لذت او
مخالطت بدان نماید و ساعتی که در ان لزوم اشتداد کند و چشمهای او بسرخی و نفس او در ارتفاع و کلام او در تعلیل شروع کند رعایت آن نماید
و درین هنگام منی محاذی فم رحم برساند بنوعی که در انجا امکان او را اندک وسیع کند و آنرا اثر هوای خارج نرسد که آن فی الحال منی را فاسد کند
و صلاحیت برای تولید ندارد و برانکه چون منی را در شعبه تقلیل رسانند لیکن تقصیب اولا هم جدا و متقابل باشد لباست که منی ضائع میشود
بلکه واجب ست که فم رحم را بزرق برساند و مخرج براحلیل فاسد نشود و بعد از ان ساعتی لزوم زمان نماید و بعد آن خلط باستقصای تمام کرده باشد
تا آنکه معلوم کنند که نقرات فم رحم و متنفسات او بالکل ساکن شده و بعد از ان اندک مدت نیز زن فاجه بود و سرین او بلند و پشت او پست باشد
بعده از ان جدا شود و زن را همچنان بر هیئتیکه پای او منضم بود و بحالت مستلقی باشد بگذارد و اگر آن اعدا [illegible] بخواب رود آن موکد تر آبستن گردد
و اگر خواهد بران بخورات موافقه این شان استعمال کند اوفق باشد و یا حمولات و خاصه مصموغ که شدید الحرارت نیست فلفل و مقل و مانند آن
قبل جماع حمول دهند و از عجائب اعمال اینست که زن زیر رحم تبخیر بخوشبوهای گرم کند و [illegible] آن از فوق نماید بعده انبوبه طویل گرفته یک طرف
آن در خاکستر گرم نهد و طرف دیگر در فم رحم گذارد و آنقدر بدارد که حرارت آن بقدر تحمل به رحم رسد و بر همین هیئت بخواب رود تا آنکه قدری
باشد بشتابد بعد آن مجامعت نماید و اما التفصیل وجه دوم اینست که اگر سبب عقر حرارت و [illegible] باشد تنقیه آن کنند و تعدیل مزاج
با غذیه و اشربه معلومه نمایند و بر رحم قیروطیات مبرده [illegible] از عصارات و لعابات و ادهان بارده استعمال سازند و اگر سبب برودت
و رطوبت باشد بدانچه عنقریب خواهیم گفت معالجه کنند و این در اکثر [illegible] باشد و اگر سبب زوال فم رحم باشد معالجه بعلاج میلان فم رحم نمایند

بخور

فرزجه برای احبال کامل [illegible]

و نفع صاف آن از جهت محاذی بائل خیاپچه مذکور شد باید کرد و اگر سببش کثرت شحم باشد ریاضت استعمال کنند و تلطیف غذا نمایند و استحمام رطب ترک کنند مگر با آبهای حمات و استفراغ بفصد و حقنهای حاده و [illegible] مثل تریاق و مثرودیطوس سازند و باید که شراب رقیق ابیض یا نبیذ احمر قوی صرف اندک استعمال نمایند و از فرزجات جیده برای ایشان عسل بلاذری و روغن سوسن و مرست و اگر سببش ریاح مانع از ثبوت تمکن منی باشد معالجه مثل کمونی و خورانیدن انیسون و تخم کرفس و تخم سداب و لاسیما تخم سداب در ماء الاصول و شربت آن و بخور [illegible] از آن و از محللات ریاح مثل جند بیدستر و تخم سداب و تخم فنجنکشت نمایند و اگر سببش شدت یبس باشد حقنهای مرطبه و حمولات شحوم لینه استعمال کنند و شیر خصوصاً شیر خر و شوربا های چرب بنوشند و اگر سببش تنگی فم رحم باشد و ران دائماً میل سرب نهند و بتدریج آنرا سطبر سازند و مراهم لینه بمالند و اکثار جماع کنند و خوردن کرنب آنرا نافع بود و کرفس و زیره و انیسون و مانند آن استعمال نمایند و اگر اسباب منع حمل اول علاج اسباب برودت و رطوبت است و اکثر ادویه جمله متوجه [illegible] آنست و لابد است از استفراغات رطوبت اگر رطوبت باشد با ایارجات و حقنها و حمولات و از شربات و معاجین حاره مثل مثرودیطوس و تریاق و مثرودیطوس و دواء [illegible] دهند و از شربات و دوا الخاصیت است که زن را بول فیل بنوشانند که آن در احبال عجیب است و این بقرب جماع [illegible] آرند و همچنین خوردن براده عاج [illegible] است و تخم [illegible] مجرب دیگر [illegible] و از فرزجات [illegible] روغن بلسان و روغن بان و روغن سوسن سازند و فرزجه از نفط سیاه و ایضاً [illegible] سنبل الطیب و مشک و سنبل الطیب و سعد و [illegible] و جند بیدستر [illegible] خرگوش [illegible] مشک [illegible] زیره [illegible] عسل [illegible] و حمول [illegible] سنبل الطیب و زعفران [illegible] جند بیدستر [illegible] ناردین و ایضاً [illegible] و از آن فرزجه [illegible] ساخته بردارد [illegible] عسل [illegible] روغن سوسن فرزجه جیده [illegible] هندی [illegible] مرغابی [illegible] اوقیه باقی اجزای این مع اوزان همانست که در قول مسیح گذشت و هر روز تجدید آن کنند و ایضاً [illegible] کنجد انداخته بپزند تا مهرا شود [illegible] بردارند که این نیکوست و گاهی قبل استعمال فرزجات حقنها [illegible] افتد و رطوبات را خارج کنند و یا حمول در فرج [illegible] نمایند که از آن اخراج رطوبات نمایند و از مجربات [illegible] ست هر روز از آن بخور نمایند و ایضاً [illegible] مرغ [illegible] بعد طهر سه روز متواتر بخور نمایند و همچنین [illegible] صاحب کامل گوید که هرگاه عدم حمل از سوء مزاج بود باید که تدبیر آن [illegible] آن مزاج از اغذیه و ادویه مشروبه و [illegible] کنند و از اشیای [illegible] مزاج [illegible] نمایند و اگر سبب [illegible] رحم باشد استفراغ آن خلط و تنقیه بدن از ادویه مسهله علاج کنند [illegible] استعمال نمایند و هرگاه عدم حمل [illegible] و ادویه [illegible] استعمال کنند [illegible] اعتدال [illegible] حمل [illegible] آن زن بردارد و این فرزجه [illegible] باقی اجزا همانست که در قول مسیح گذشت [illegible] روغن گل [illegible] استعمال کنند [illegible] روغن بلسان یا روغن ناردین [illegible] باید و نسخه دیگر همانست که در قول مسیح گذشت [illegible] سرگین خرگوش [illegible] روغن بان [illegible]

وفرزجه دران آلوده بردارند و در هر روز سه دفعه تا نه روز تبدیل نمایند و این دوا را جالینوس برای عدم حبل ستوده صبر سقوطری مقل ازرق شحم حنظل غاریقون سقمونیا مساوی باریک سائیده بآب حبها سازند شربت نیم مثقال و دو نسخهٔ مجوز دیگر حقنه در قول مذکور مسطور شد و استعمال جماع بعد طول عهد زن از جماع هنگام شدت شهوت و عقب طهر از حیض باید و اما هر گاه عدم حبل از جانب مرد باشد و این از قلت موافقت منی او ببعض زنان بود باید که تبدیل زن نمایند تا بر زنی که آنرا مزاج منی او موافق بود واقع شود و اگر این از سدهٔ مجرای قضیب باشد بتفتیح سده علاج کنند و اگر از التوای مجرای قضیب باشد دران علاج آهن نمایند جرجانی و ایلاقی می نویسند که اگر سبب کوتاهی قضیب بود وقت مجامعت سرین زن بر بالش باید نهاد تا برداشته تر باشد و بعد انزال مرد منی او را اندک بخویشتن در کشد و هر گاه سبب کجی قضیب بود علاجی نیست جز آنکه اگر ممکن بود و ترکه زیر سر قضیب ست اندکی قطع کنند بعده بمرهم طلا نمایند و قضیب را بچیزی مستوی بندند تا راست معتدل شود و اگر بریدن آن ممکن نبود بروغن بمالند و بر تختهٔ راست بسته دارند تا راست گردد و اگر سببش میلان رحم و قرحه و باسور و ورم باشد علاج هر یک در جایگاهش مذکور شد و اگر سببش ریاح غلیظ باشد ماء الاصول و روغن بید انجیر و ضماد و آبزن که در میلان رحم گفته شد بکار برند و از اغذیهٔ مولد ریاح و فواکه پرهیز کنند و باقی علاج در ریح المثانه یاد کرده آمد و اگر سبب ضعف مبادی بود چون دل و جگر و دماغ و گرده علامات ضعف آن پیدا بود و علاج هر یک در مقامش مذکور شد و اگر سببش سردی مزاج آلت منی مرد بود علاجش مذکور شد و اگر سبب سردی مادهٔ زن بود اگر در بدن امتلا باشد اول تنقیه نمایند پس تبدیل مزاج بمعاجین بزرگ کنند و تریاقها بکار برند و این تدبیر رحم را گرم کند و نیز مشک بسوزند و بانبوبه در رحم دود کنند چنانکه بوی آن بیرون نشود و به بینی نرسد بعده انبوبه بر خاکستر گرم نهاده بطریقی که در قول شیخ گذشت استعمال کنند و این فرزجه رحم را گرم کند مشک زعفران مصطکی سنبل میعه هر یک دو درم ساذج هندی قردمانا هر یک اوقیه پیه بط پیه مرغ پیه بز هر یک اوقیه روغن ناردین سه اوقیه زردهٔ تخم مرغ یکعدد بدستور مرهم ساخته بکار برد و باقی همانست که در قول شیخ وغیره مذکور شد ابن الیاس گوید که عقر اگر بسبب سردی رحم باشد تبدیل مزاج زن کنند و تنقیهٔ بدن اگر در انجا خلط بارد بلغمی یا سوداوی بود باین طور که هر صبح جلاب از بادیان و بادرنجبویه هر یک درم و از گلقند عسلی ده درم بنوشند و غذا نخود آب با شیرهٔ حب قرطم و چغندر و نیز پرهیز کنند تا آنکه اثر نضج در قاروره ظاهر شود بعده تنقیهٔ بدن بحب صبر یا بحب ایارج نمایند یا بمطبوخی که دران تربد و ماهیزهره و انیسون و بادیان و تخم کرفس باشد تا آن از ادویهٔ مسهل بلغم و سودا باشد و فرزجات نافع این مرض استعمال کنند و این فرزجه قوی تر است پنیر مایهٔ خرگوش زهرهٔ ماهی زهرهٔ گرگ زهرهٔ شیر همه را جمع کرده صوف دران آلوده استعمال کنند و تریاق اربعه یا ثمانیه هر چه ازین هر دو حاضر باشد یکدرم بشربت بادرنجبویه ده درم و از مثرودیطوس یا تریاق فاروق هر کدام که باشد یکدرم بجلاب گرم از شکر سفید ده درم بدهند غذا مزورهٔ نخود و مغز قرطم و دارچینی و فلفل و زعفران خورانند و قطن و عاقرقرحا در روغن ناردین و زنبق و نرگس و حبة الخضرا بمالند و فرزجه مسخن رحم مثل قردمانا و ساذج هندی و اکلیل و زعفران بردارند و بخور میعهٔ خشک حب الغار زرنیخ سرخ بارزد سداب مساوی کوفته بیخته بآب سداب اقراص ساخته درین علت بغایت نافع ست و یا بخور از پشم خرگوش و سداب و پیه مرغابی سازند و اگر بسبب حرارت رحم باشد بهر تبدیل مزاج هر صبح شیرهٔ تخم خرفه پنجاه درم شکر سفید ده درم یا شربت سیب یا سکنجبین بگلاب و آب بادرنگ هر واحد ده درم بنوشند و غذا الشوربا یا زیرباج بلحوم بره و حملان و هر چه بدن را فربه کند بخورند و این فرزجه نافع ست پیه بط پیه مرغابی پیه ماکیان گداخته علک الانباط پنج درم دران حل کرده پشم پاره دران آلوده استعمال کنند و اگر از یبس مفرط باشد ترطیب مزاج باغذیهٔ دائمیه مرطبه کنند و هر صبح شربت بنفشه یا شربت خشخاش ده درم با جلاب شکر سفید و گلاب و تخم بادرنگ و تخم ریحان بنوشند و غذا ماء اللحم و ماهی تازه خورند و حمام و روغنهای مرطب مثل روغن بنفشه و کدو و نیلوفر استعمال کنند و یا درین روغنها پیه بط و مرغابی و ماکیان و مغز ساق گاو گداخته آمیخته دران صوف آلوده استعمال کنند و اگر بسبب رطوبت مفرطهٔ منی باشد هر صبح جلاب از گلقند شکری و عسلی ده درم و بادرنجبویه و بادیان هر واحد

سده در آب بنهند و غذا امراق نخود و غیره که مذکور شد بخورانند بعده تنقیه بدن بقی و اسهال بمقیئات و مسهلات مذکوره سابق نمایند و این فرزجه نافعست میعه یابسه ساذج هندی زعفران هر واحد یکدرم کوفته بیخته بروغن ناردین آمیزند و بصوف آلوده استعمال کنند و حقنه که در قول مسیحی گذشت نیز مفید نوشته لیکن در ینجا ذکر کندر و سعد هر واحد بیست درم ست و مر مطروح باقی بدستور و اگر بسبب قصر رباطکره باشد از پیه بط و ماکیان و پیه دمغز ساق گاو و پیه مرغابی و موم صاف و روغن بنفشه و بادام و کدو و قیروطی ساخته بمالند و راست کرده به بندند و انچه از اسباب دیگر باشد بازاله سبب بردارند و انچه از فساد آلات منی مثل و جاروا از سبب سماوی باشد لا علاج ست خجندی گوید که اگر سببش برودت باشد بعد نضج تنقیه بدن بایارج لوغاذیا و یا بحب صبر کنند بعده فرزجه که دران سماق ست و یا فرزجه اکلیل و سنبل الطیب و ساذج و زعفران مساوی بزرده بیضه و روغن ناردین آمیخته و یا فرزجه زهره شبوط و زهره کبوتر و دیگر زهرها و غیره که در قول ابن الیاس گذشت بردارند و سه روز استعمال کنند بعده مجامعت وقت صبح در آخر هضم بعد فراغ از بول و براز نمایند و از تریاقات مذکوره نیم درم بشربت بادرنجبویه بدهند و بخور مذکور بکار برند و اگر سببش حرارت باشد شربت سیب بشیره تخم خیارین یا شیره تخم خرفه دهند و اگر سببش یبوست باشد شیر تازه بشکر و مسکه دهند و بعد استحمام و فراغ حیض جماع کنند و اگر سببش رطوبت باشد سکنجبین عسلی و شربت اصول به روغن بید انجیر بدهند و غذا احمصیه بلحوم طیور وحشی مثل تذرو و دراج و کبوتر بری و قلیه و کباب بمصالح گرم و زعفران خورانند و اسهال بحبهای قوی و حب تربدی و ایارجات مقوی لغاریقون کنند و حقنه رحم به آب مطبوخ طیوب حاره تا لیفه مثل آبیکه دران سعد و سنبل الطیب و قسط و نانخواه جوشانیده باشند استعمال کنند یا صوف در مثل این آب آلوده حمول سازند و غالیه و مشک بردارند و این فرزجه نافع ست تخم حنظل انزروت سماق شب مر زعفران عود مساوی سوده بعسل آمیخته بصوف آلوده بردارند و ایضاً کندر کحل مشک اقاقیا مازو مساوی فرزجها ساخته یکی در صوف بسته بردارند و اگر سببش فربهی باشد اشربه ترش مثل سکنجبین بسیار ترش و شربت لیمو و حماض دهند و کثرت مشی و حرکت کنند و در ریحی تریاق اربعه را تاثیر عجیب ست و محاجم ناری نهند و این بلوط معین بر حمل ست میعه سائله جند بیدستر بارزد جاوشیر حب بلسان مقل قسط سنبل الطیب مساوی مقل را در شراب حل کرده مثل بلوط بسازند و اکثر شبها قبل جماع بردارند ابن نوح گوید که اگر امتناع حمل از حرارت باشد ماء الشعیر و آب عنب الثعلب و اسپغول نوشند و مرهم سفیداب حمول کنند و اگر از برودت باشد روغن بید انجیر بحب الاصول دهند و حب سکبینج در هر چند روز بخورانند و اگر از ریاح باشد و حمرتا و سنجر بینیا چهار روز بخورانند بعده دو سه روز راحت داده استعمال کنند و دواء المسک بدهند و حقنه که در باب کثرت اسقاط در قول شیخ گذشت بعمل آرند و بخور حرمل و غیره که همانجا مذکور شد بگیرند و نفط سیاه در روغن ناردین یا روغن بلسان در صوف بردارند و این همه علاج کثرت اسقاط را نیز نافع و اگر از یبوست باشد در آبزن نشانند و حمام کنند و پیه بط بردارند و غذا شوربای چرب و شیر مطبوخ سازند و اگر از رطوبت باشد روغن بید انجیر بحب الاصول دهند و حمول کحل و غیره که در قول خجندی گذشت بکار برند و این حمول در اعانت حمل قوی ست جند بیدستر و مر و میعه سائله و قسط و مقل و بزر و جاوشیر مساوی و اندکی مشک و عنبر در شراب حل کرده مثل بلوطها ساخته بردارد و این حمول قوی تر ست زهره شبوط و حب مشک و عنبر و اندکی زعفران سائیده روغن مطبوخ برآن ریخته بصوف سبز در هر روزی سه مرتبه صبح و نیمروز و شام بردارد و شوهر او صبح مقاربت کند جالینوس گوید که ادمان کنندگان شراب حامله نشوند و محمد زکریا گوید اگر بسنبل الطیب مرتخور کنند اعانت بر حمل نماید و اگر سردی قوی باشد تریاق بردارند و خوردن زردک صحرائی معین حمل ست و خورانیدن آن بمواشی موجب کثرت اولاد انست خصر گوید که اگر از برودت باشد تنقیه بدن نمایند اگر درانجا امتلا بود و معاجین حاره بخورانند و بر روغنهای گرم مثل روغن قسط و یاسمین و سوسن و ناردین که دران مشک و سک و زعفران حل کرده باشند و آخر حیض حقنه کنند و این فرزجه مجرب ست بنجال بازینیر مایه خرگوش لعاب زنب هر واحد یکدرم مغز سر گنجشک یک مثقال حماما قردمانا سنبل قرنفل لسان العصافیر هر واحد نیم مثقال زعفران نیم درم همه را سائیده در گلقند آمیزند و در روغن بابونه و یاسمین بر آتش نرم بپزند تا منعقد گردد و در آخر حیض ترتیب پاک شدن استعمال نمایند و بعد حمام دماغ گنجشک بروغن یاسمین استعمال کنند و بعد آن

جماع نمایند که مجرب است و اگر از حرارت بود در طبیخ مثل نیلوفر و بنفشه مخلوط به روغن بنفشه نشانند و اگر از یبوست باشد حمام و ادهان و لعابات مرطبه معتدل و پیه ماکیان و الیه و لعاب بهدانه بکار استعمال کنند و اگر از ضعف دماغ یا هضم باشد دواء المسک و شربت ابریشم چند روز استعمال کنند و اگر از جهت کبد باشد تقویت آن بمثل جوارش عود نمایند انطاکی گوید که اولاً در غلبهٔ خون فصد باسلیق کنند و در باقی اخلاط بمسهلات استفراغ نمایند و بعد از ان مقتضای رحم بعمل آرند بعده فرزج مطیبه بکار برند و هرگاه مانع حمل مرض عضوی از اعضای متعلق بتولید منی باشد علاجش علاج همان عضو بعینه است و باشد که گاهی امتناع حمل با وجود صحت بدن سوای رحم میشود چنانکه گاهی حمل صحیح میباشد و بسبب فساد غیر آن حمل نمیگردد و بهر تقدیر چون مانع حمل در رحم منحصر باشد پس ترک علاج بآنچه تناول ابدا اولی است بلکه آن [illegible] بدنست و وجوب مصیر محمولات و فرازج خواه مرض اصلی باشد و یا منتقل بسوی آن بعد علاج در مانند آن [illegible] تعدیل باشد یا فسخ قبول و تصرف در نطفه و اول بسبب طاری بود مثلاً اگر فرط رطوبت باشد علاجش به تناول [illegible] هر دوای یابس بود مثل معجون حلتیت و قرص کاکنج و معجون هرمس و تبخیر محلل با افسنتین و حب بلسان و اشق و بهروزه و قسط و اظفار الطیب مجرب است یا فرزج از انچه که صعود دخان کند و این دوا برای ازالهٔ رطوبت اکال و حمولاً مجرب است افسنتین یکجزو مازو گلنار کهربا هر واحد نیم جزو قرد مانا تخم [illegible] هر واحد ربع جزو برای خوردن بعسل سرشته و سه درم بخورند و برای حمول [illegible] استعمال [illegible] و اگر یبوست باشد [illegible] استعمال مرطبه است و از مجربات نوشیدن شیر تازه صبح و روغن [illegible] حب الصنوبر یکجزو بادام مقشر نیم جزو مغز چلغوزه ربع جزو کنجد مقشر ثمن جزو سائیده [illegible] شیر پیه کوهان شتر سفیدی بیضه حمول کنند بغایت نافع است و اگر حرارت باشد علاجش تبرید است [illegible] بقول و کدو و خرفه و این دوا در تبرید و اصلاح بغایت نافع است [illegible] صندل نیم جزو گل ارمنی ربع جزو بآب کاسنی سرشته [illegible] و اگر ریح غالب باشد با آب کاسنی و کدو چند بار حقنه کنند که مجرب است و اگر برودت باشد و این اکثر بود علاجش [illegible] فلافلی یا کمونی [illegible] فلفل و حمول اشق و حلتیت و جندبیدستر است و این دوا اسخن مقوی قبول محلل برودت و ریاح غلیظ است [illegible] تا القوام آید پس جوزبوا زعفران دارچینی میعه سائله هر واحد نیم جزو [illegible] مخلوط سازند [illegible] و نفع [illegible] حب المحلب حب البان جوزبوا هر واحد یکدرم جندبیدستر نیم درم [illegible] مشک [illegible] سرشته یکدرم فرزجه سازند و این بخور تحلیل اخلاط فاسده و تسخین نماید قسط حب بلسان [illegible] میعه خشک ربع جزو گوگرد ثمن جزو سائیده [illegible] نیم درم بخور کنند [illegible] است و این دو قسم بود یکی آنکه جاری مجرای خواص باشد مثل علاج [illegible] شیر اسپ ماده [illegible] حمل میگردد اگر معارضی نباشد و قسم دوم نیز دو قسم است قسمی موجب حمل گردد فقط و قسم دیگر مع ذالک تقویت لذت و تعدیل و حفظ نماید و این دوا العبد پس حامله گرداند در کتاب مجهول آنرا دیدم و تجربه صحیح یافتم سنبل الطیب جوزبوا حماما تخم پیاز تخم زردک تخم شبت [illegible] لسان العصافیر زعفران مساوی مشک دهم حصه یکجزو بعسل سرشته سه درم از ان بصوف [illegible] ساعت [illegible] آورده مجامعت کنند و این دوا نیز مجرب است خاصه [illegible] شقایق [illegible] سه بار بصوف در شیر اسپ ماده بدستور سابق حمول کنند و این دوا از عجائب مجربات است [illegible] هر یکی هر واحد نیم درم مشک یک قیراط در شیر خر سرشته بدستور سابق بعمل آرند و [illegible] یکجزو [illegible] زعفران [illegible] هر واحد نیم جزو بعسل سرشته [illegible] استعمال نمایند [illegible]

حسب بان هر واحد یکدرم زباد و چهار قیراط مشک یک قیراط العسل سرشته قبل از جماع بدو ساعت حمول نمایند و دیگر مثل او کبابه سیسالیوس جاوشیر هر واحد مثقال سکبینج نیم مثقال در زهره ماکیان یا سیاه سرشته بردارند و دیگر مثل آن در مجربات مذکور است که زن عاقر چون لزوم این نماید حامله گردد شیر مایه خرگوش با پنیر مایه اسپ دماغ کنجشک هر واحد یکمثقال مر زعفران بسباسه هر واحد نیم مثقال مشک سه قیراط العسل سرشته یکدرم بصوف بردارند محشی شرح اسباب مینویسد که در عقر بارد این حقنه را سید ذکر کرده و کثیر المنفعت است شبت بابونه مرزنجوش حلبه انجیر بپزند تا مهرا شود و صاف نموده قدح روغن کنجد اضافه نموده نیم گرم حقنه کنند و اگر ازین آبزن سازند بسیار نافع بود و جالینوس استعمال فرازج بعد غسل فرج با آب تخم حنظل صحیح دانسته و حمول روغن بلسان در روغن سوسن فی لفظ سیاه بصوف آسمانجونی سفردن تجربه است و در قصر باه قضیب را بالش شیر میش سیاه که سکه او در آن گداخته باشند بی نظیر است

منع حمل

بدانکه طبیب را واجب است که دوای منع حمل وکذا دوای مدر حیض و مسقط جنین پیش زنان و عوام بیان نکند بهر آنکه در تعلیم او بایشان شر و فساد است لیکن گاهی طبیب را احتیاج میشود بتدبیر منع حمل مثلاً هرگاه زن خرد سال یا نحیف و ضعیف باشد و بدان خوف این امر بود که اگر حامله شود وقت ولادت هلاک گردد و یا در رحم او مرض خلقی یا عارضی باشد و یا در مثانه او ضعف بود چه هرگاه بچه گران شود گاهی موجب شق در مثانه گردد و سلس البول پیدا کند و حبس او تا آخر عمر قدرت نبود علاج چون موانع حمل بر دو قسم است یکی تا وقت معین و دیگری تا مدت العمر پس واحد از آن که مطلوب باشد استعمال نمایند و تدبیر منع حمل اینست که مرد در حالت مجامعت و انزال زن را زیاده کوشی خوشنود نشود در آنهنگام او باشد بیدار و در هنگام انزال چندانکه تواند قضیب را طرف بیرون کشیده دارد و بعد انزال بزودی از آن جدا شود و جهد کند تا انزال هر دو در یک آن نشود و زن بعد فراغ از بستر برخیزد و بطرف خلف تا هفت یا نه بار نیک بجهد که اکثر ازین منی خارج میشود و جهیدن بسوی قدام گاهی منی را ساکن میکند و عطسه آورد که بر ازلاق منی اعانت نماید و آب سرد نیز نوشد و پودینه و سداب قبل از جماع حمول کردن مانع حمل است و رحم قبول نطفه نمیکند و فرزجه ساختن بسرگین موش و سرگین فیل با شهد منع حمل کند و اگر سرگین فیل خشک کرده یکدرم با شهد آمیخته تا چهار هفته بخوردن زنان دهند همین عمل کند و اگر آب سرگین تازه فیل افشرده بقدر یکدو تولچه شهد آمیخته در ایام حیض تا سه روز بخورانند زنان را عاقر گرداند و مجرب است وکذا لته در آن آب آغشته برداشتن و اگر جگر خرگوش را زن شیافه سازد هرگز حامله نشود و مجرب است و اگر یکمثقال لاک را باریک سائیده در طعام بچه بخوردن زن دهند هرگز حامله نشود و خون حیض که اول مرتبه آید بالیدن او در تمام بدن مانع آبستن میشود و حمول طرالیف است و گویند که اگر سرگین کبوتر صحرائی یکماشه باشکر تا سه روز زن بخورد عقیمه گردد و اگر مازو باریک سوده پنبه بدان آلوده پیش از جماع بفم رحم بردارد در منع حمل مجرب است ذکر ادویه مفرده و مرکبه یونانیه که مانع حمل است چون نمک را قبل از جماع زن بردارد حامله نگردد و مجرب سویدی است وکذا حمول بلیله هندی قبل از جماع بالخاصیت مجرب و شرب پیه سه ماشه بعد طهر در منع حمل ابداً مجرب اوست و حمول عصاره قثاء الحمار وکذا تخم قنبیط وکذا پنیر مایه خرگوش زن بعد طهر سه روز متواتر بوزن سه درم وکذا اشنه قبل از جماع وکذا افرفیون وکذا فوفل بعد جماع وکذا عاقرقرحا در پنبه جمع کرده و شرب تخم کرنب دو درم بعد طهر وکذا پنیر مایه قبل جماع وکذا برگ خیار خشک کرده سوده سه روز متواتر هر روز دو درم وکذا حلتیت بقدر لوا در شروع هر ماه وکذا قرمز سرد دو درم بسرکه تا هفت روز متواتر وکذا اسرمه چهار روز متواتر هر روز دو درم نهار وکذا قلب بغل خشک کرده کوفته بشراب کهنه بوزن ۳ درام وکذا بول آن مع سه سکه آب آهن تاب وکذا سداب اگر مرد قبل جماع بخورد وکذا اشنان هفت عدد در نقصان هلال وکذا زردبیان خشک کرده مثقال بعد طهر وکذا ازمنج نیم درم وکذا افیون گرگ سه درام و بلیغ کباش قرنفل یکعدد در شروع هر ماه وکذا فرزجه او وکذا بلع کاکنج هر روز هفت عدد سه ماشه بعد طهر و شرب و حمول کشت الحدید وکذا حیض آکل یا ثقلا تا چهل روز ناشتا و اگر ماکیان را بخورانند تا چهل روز بیضه نهد و تعلیق تخم حماض در بازو بسته بر بازوی چپ وکذا تخم بخور مریم بر بازو وکذا زنجبیل او در گردن قبل جماع وکذا قلب خرگوش وکذا پای او بر ران مرد یا زن هنگام جماع وکذا

سقمونیا در سلید اسپید برزن وکذا حب الکلی یا چوب او برزن وقت جماع وکذا چرک گوش قدرے با قلادہ مثل او مج و خرقہ صوف سیاہ بستہ وکذا استخوان غوک در قلیج وکذا سقمونیا مخلوط العسل و سرکہ ہنگام جماع وکذا مغز حب صنوبر کبار سودہ وکذا ابدا فلفل وکذا اللطوخ پستان زن در اول ولادت بخون نفاس ہمچو احد مانع حمل ست حب که منع آبستنی کند و منی را از انعقاد باز دارد انیسون تخم کرفس بادیان پودینہ جبلی ششکا طرا شیح ہر یکجزو سنبل الطیب دارچینی سلیخہ حب بلسان عود بلسان ابہل قسط ہر یک نیم جزو حب سازند و قبل از جماع زن را بخورانند مجرب ست و دوائیکہ در منع حمل و ادرار حیض و اخراج مشیمہ قوی تر ست سداب یکنیم مثقال ابہل یکمثقال محمودہ نطرون یک یک مثقال کوفتہ بیختہ با آب آس تا ب سرشتہ حمول نمایند و ہم بطریق طلا بر ذکر نافع ست طلا که منع آبستنی کند و اگر حاملہ باشد بچہ بیندازد و سداب خشک نطرون مساوی کوفتہ بیختہ با سداب سرشتہ بر قضیب طلا کنند و مباشرت نمایند یا زن حمول سازد و دیگر خیار را آب با سداب و گشنیز سبز سایند و بر ذکر طلا کردہ با زن مجامعت نماید منع حمل کند فرزجہ که منع حمل کند مازو حب الآس مساوی کوفتہ بیختہ با آب گرم سرشتہ فرزجہ سازند و پیش از مجامعت بردارند وکذا تخم دستہ کنند تا بعد جماع حمول کردن ذکر ادویہ مفردہ و مرکبہ منبہ که منع حمل کند اگر روغن تخم نیل یکمثقال زن بنوشد تا عمر حاملہ نشود و چون زن یک تخم بید انجیر مقشر بخورد یکسال حاملہ نشود و اگر دو بخورد دو سال و علی ہذا القیاس و ہمچنین خواص تخم [illegible] بیان میکنند چون زن بعد پاکی از حیض [illegible] وکذا تخم [illegible] با گشنیز یا سپین [illegible] کردن و اگر زردچوبہ سودہ در حالت حیض بخورد و بعد پاک شدن از ان سہ روز دیگر بخورد زن را عقیم گرداند وکذا [illegible] اگر با آب سداب یا روغن کنجد آمیختہ بر ذکر طلا کردہ جماع نمودن مانع حمل ست وکذا برگ [illegible] جوشانیدہ [illegible] قہوہ خوردن در ہر ماہ بعد ایام حیض نوشیدن مانع حمل ست و اگر تخم [illegible] قدری بزن بخورانند عقیم گردد و تعلیق دندان [illegible] مانع حمل ست و اگر [illegible] سائیدہ خشک کردہ [illegible] کثیرا [illegible] باشد با مساوی شکر [illegible] و بخورد زن را عاقر گرداند حب که عورت را عقیم گرداند کاکلی زیرہ تخم [illegible] کابلی [illegible] یک [illegible] کوفتہ بیختہ [illegible] سازند و در حالت حیض ہر روز یک [illegible] خورند [illegible] بید انجیر سفید [illegible] که [illegible] باشد [illegible] سہ روز بخورد دوائیکہ مانع حمل بدوام ست [illegible] اسپند سوختنی مساوی کوفتہ بیختہ ہر روز شش ماشہ با آب بنوشد بعد حیض تا ہفت روز بخورد ایضا [illegible] فلفل [illegible] سائیدہ [illegible] بعد انقطاع حیض بنوشد دیگر نوشادر [illegible] سائیدہ با آب سرشتہ بعد حیض [illegible] عقیم گردد وکذا خوردن اسپند و کوڑی سوختہ بعد طہر **دیگر** بالچھڑ بروغن کنجد سائیدہ بعد حیض شیاف سازد زن را عقیم گرداند ایضا [illegible] خورد [illegible] گل [illegible] که در گل آن [illegible] زرد [illegible] ہر روز [illegible] سائیدہ [illegible] خشک کردہ [illegible] ہر روز [illegible] آب بخورد ایضا مطبوخ مانع حمل پوست درخت [illegible] سیاہ [illegible] دادہ بنوشد دیگر تخم [illegible] سائیدہ بروغن گاو [illegible] بعد از فراغ حیض شیاف سازد زن را عقیم گرداند **اقوال حکما** شیخ مینویسد که اگر قبل جماع و بعد آن استعمال کنند اینست که قطران زن حمول کند و ہر پیہ گرگ یا الیہ [illegible] ہمچنین روغن بلسان و یا سفیداب و یا تخم زرد که میان دانہ انار باشد و شب [illegible] بردارد و حمول [illegible] تخم [illegible] ہنگام طہر و قبل جماع و بعد آن [illegible] قوی ست [illegible] چون بقطران آمیزند و یا در طبیخ آب پودینہ بیالایند وکذا حمول برگ غرب بعد طہر در صوف [illegible] خصوصا اگر در آب برگ [illegible] سرکہ [illegible] کنند و ہمچنین تخم حنظل [illegible] خبث الحدید و گوگرد و سقمونیا و تخم کرنب مساوی بقطران آمیختہ بعد جماع یا طہر حمول کردن و حمول فلفل بعد جماع منع حمل کند وکذا حمول [illegible] فیل تنہا یا آمیختہ [illegible] در اوقات مذکورہ و از ادویہ مشروبہ آب [illegible] سداب [illegible] نوشیدن مانع حمل ست مجوسی گوید که از ادویہ مانع حمل اینست که زن وقت جماع [illegible] اندرانی حمول کند و یا آب سداب و یا صمغ و ذکر را با این آب یا بقطران طلا نماید و یا تخم سداب وقت جماع و بعد آن زن بردارد و اندکی پنیر مایہ خرگوش یا تخم کرنب حمول کند **ایلاقی و جرجانی** مینویسند که اگر مرد وقت مجامعت سر قضیب خود بروغن کنجد چرب کند منی [illegible] کہ در قول شیخ گذشت

مجموع دگر بگویند که این دوا اگر زن بردارد ابداً حامله نشود و تخم حنظل قوتی سرگین فیل خردل صمغ حب القلقل تخم زعرور مساوی سائیده بمیعه سائله سرشته بصورت حمول ساخته که منع حمل کند. اگر حامله باشد اسقاط کند و یا افتاح کرنب و تخم او و آب سداب سائیده هنگام جماع یا بعد از آن بردارد و یا سقمونیا با آب سداب بردارد یا با لعاب خطمی سوخته یا سرگین کبوتر و اشنان سوخته هر کدام که باشد نیم درم حمول کند و گفته اند که دندان اسد را چون زن بر ران خود ببندد تا با او است حامله نشود و خجندی گوید که چون آب پیاز هنگام جماع بر ذکر طلا کند حمل را منع کند و گویند که خوردن پنجال یازده دانه ابداً منع حمل کند و اگر یک مثقال فیل زن بخورد تا یکسال حامله نگردد و بصحت تجربه بعضی پیوسته و شرب پنیرمایه منع حمل کند ابو منصور گوید که بعد از آب سداب و فلفل حمول کند و اوائل ذکر کرده اند که چون سرگین فیل و بزرالبنج بشیر مکه سوده در جلد شتر نهاده بر زن آویزند حامله نگردد و در تجربات گفته اند که اگر از پنبه شیاف ساخته در فرج بردارند قوی تر گردد و طلای آب پیاز تلخ بر ذکر هنگام جماع قوی تر از سائر انواع ادویه است انطاکی در تذکره گفته که ادویه مانع حمل بر دو قسم است قسمی از آن به اختیار است مثل حمول سداب و نعناع و قطران قبل جماع که مانع انعقاد منی است و الوقت خاصه منع کنند و از تجربات در اینجا آنست که مقناطیس یک مثقال در مثل آن طلا یا نقره در طالع جدی انگشتری ترکیب داده در انگشت اندازند و قسم دیگر آنست که ابداً منع کند مثل سرمه و زنجار الحدید و شرب پنیرمایه اسپ ماده و از آنچه تا وقت مخصوص منع کند مثل گلاب است بعد طهر شرب سه رطل تا یکسال و کذا تخم کرنب سه درم تا یکسال گفته اند و چون چشمه صحیح بلع نماید و حمول سرگین فیل بعسل و خون حیض غیر آن هم تا چهار سال منع حمل کند و گویند مطلقاً و میعه سائله یک درم تا دو سال و در خواص آمده که چون زن بار مرد در دهن غوک بول کند ابداً منع حمل کند و اگر دندان طفل قبل از آنکه بر زمین افتد در نقره نهاده بر بندد حامل آن حامله نگردد و از اسرار مکتومه مجرب سم استر و جگر گوش است حمولاً و تعلیقاً ایضاً در تذکره نوشته که این دوا حمل را مطلقاً منع کند هنگام احتراق زهره تحت الشعاع بعمل آرد زنگار قیراطا سازرون یک درم با بخورد و این دوا مجرب است مطلقاً بگیرد استخوان سوخته یک جزو پوست بیضه نیم جزو کشنیز ربع جزو در آب سداب سرشته اکالاً و حمولاً استعمال نماید و دیگر اقلیمیا افلاج پنج سیاه سفیداب مساوی سوده با پیه خشخاش تازه سرشته در آخر حیض بردارد و از تجربات صحیحه آنست که بگیرند مقناطیس که در آن خط الفضه آسمانی باشد یک جزو و چهار شعیره در مثل او نقره انگشتری ساخته ترکیب دهند هر که آنرا در انگشت دست چپ بپوشد منع حمل کند و دیگر سنگ سفید الماکی چون بپوشد و بر دارد منع حیض و حمل کند و کذا زیتون مشلط و اگر بخور نطرون در آب لیمون حل کرده صوف و در آن آلوده بعد حیض قبل غسل بردارد عاقر گردد مجرب است و چون کحل مدسی بکحل فارسی اضافه کرده بخور شد یا حمول کنند منع حمل و حیض مجرب است ذکر ادویه که منع حمل باراده صاحب او کند پس عود نماید چون دختر بعد از اله بکارت گلاب ناشتا بنوشد هر اوقیه تا یکسال منع حمل کند و تخم کرنب سه درم از آن در ایام حیض خوردن تا یکسال منع کند و چون زن سه روز طهر بعد بول ماده استر استنجا نماید سه سال منع کند و حب هنگام حیض بلع کردن سه درم تا یکسال منع کند و باید که ادهان و املاح و منعطات را چون وقت جماع طلا نماید منی را از انعقاد منع نماید

علامات حمل و احکام آن بدانکه بر حمل دلالت میکند توافق انزالین وقت جماع و ظهور سستی در زن عقب جماع و احساس آنکه رحم حشفه را نزد انزال استمصاص میکند و بعد جماع منی از فرج خارج نشود و در میان ناف و فرج درد اندک پیدا گردد و حشفه خشک برآید و عقب او فم رحم بشدت بند شود حتی که در آن میل سرمه داخل نشود و ایضاً بسوی بالا و پیش مرتفع گردد و بغیر صلابت و شدت بسیار آن ناحیه متقلص شود و حیض محتبس گردد یا اندکی آید و گاهی دشواری بول عارض شود و بعد از آن زن را از جماع کراهت و نفرت باشد و اگر جماع کرده شود و انزال نکند و هنگام جماع درد زیر ناف آنرا حادث شود و غثیان پیدا گردد و حامله بسبب جماع زیاده تر نفرت کند از حامله دختر که این گاهی کراهت نکند بعده عقب حمل کرب و کسل و ثقل بدن و ضیق نفس اندک غثیان و آروغ ترش و قشعریره و صداع و دوار و تیرگی چشم و گرانی سماعت و خفقان شود و بعده شهوت اشیای ردی بعد یکماه یا دو ماه هیجان کند و سفیدی چشم از زرد و سبز یا کبود گردد و گاهی چشم های او فرو رود و پلک مسترخی

و نظر او تیره و حدقه او صاف و سفیدی او غلیظ گردد و در اکثر زرد نشود و رنگ رو بتیرگی گراید و آثار کلف پدید آید و اگرچه در حمل پسر کمتر و در حمل دختر اکثر بود و گاهی حمل اوجاع پشت و سرین را ساکن کند بسبب تسکین رحم و چون زن بزاید باز عود کند و گاهی بدن او از حالت اول متغیر شود و بدان [illegible] او زرد و سبز گردد و رگهای پستان کبود تر و سر پستانها سیاه تر و بزرگتر شود محمد زکریا گفته بهر زنی که در جماعت کند و در پستان او ضربان و در شکم و زانوهای او درد پیدا شود حامله گردد شیخ می‌نویسد که در اکثر احوال حوامل را عارض میشود که بدان ایشان در ابتدا استرخا شود و بسبب احتباس حیض و زیادتی آن از احتیاج جنین بسبب صغر و ضعف او از تغذیه بدان و بعد از چهار ماه چون بچه بزرگ شود تغذیه بدین فضول نماید و اعراض احتباس حیض ساکن شود و چون زن حامله گردد و هنوز سن او به پانزده سال نرسیده باشد بدان خوف موت بود و بسبب صغر رحم و همچنین حال کبار ایشانست چون تپ حاد ایشان را بهم رسد قتل کند و ایضاً هرگاه در رحم حامله ورم حار عارض گردد پس اگر دموی باشد بادی امید خلاص بچه و مادر او کمتر باشد و اما ورم صفراوی بسیار ردی بود و گاهی حال حمل بتجارب دریافت کرده میشود از انجمله این امتحان بقراط است که عسل دو اوقیه هموزن او آب باران آمیخته بشب وقت خواب بنوشانند پس دریافت نمایند اگر مغص و پیچ در ناف پیدا کند حامله باشد و بقول شیخ اگرچه اطبا ازین تعجب میکنند مگر این مجرب صحیح است الا در زن معتاد بشرب آن و ایضاً لغو باشد که زن تمام روز طعام نخورد و هنگام شام پارچه گرد او پیچیده از عود یا دیگر خوشبو با بوی زیر بخور کنند پس اگر دخان و بوی آن از دهن و بینی برآید آنرا حمل نباشد و اگر نیاید حامله باشد و ایضاً تجربه کنند که زن بر خلو شکم حمول دانه سیر درست نماید و بران خواب کند پس اگر طعم و بوی آن در دهن محسوس کند حامله باشد و الا فلا و ایضاً آنچه در علامات اذکار و اناث از تجربه حمول زراوند خواهد آمد امتحان نمایند و بدانکه بول حامله در ابتدای حمل زرد و مائل بر رقت بود و در وسط او رسوب مثل پنبه ندف زده باشد و گاهی بر حمل دلالت کند بول صافی قوام که بر سر آن چیزی مشابه ضباب باشد خصوصاً چون در ان چیزی مثل دانه باشد که بالا رود و فرود آید و در آخر حمل در قاروره ایشان سرخی بدل زردی که در اول حمل بود ظاهر شود و گاهی بر حمل بول صافی قوام بر رقت دلالت کند و چون قاروره حامله را حرکت دهند و بول مکدر گردد آن آخر حمل باشد و اگر مکدر نشود ابتدای حمل بود **علامات** اذکار و اناث یعنی آنکه بچه نرینه است یا مادینه حامله پسر را رنگ رو نیک بود و در انشاط بیشتر و اشتها صحیح و اعراض حمل مثل غثیان و اشتهای فاسد و غیر آن که مذکور شد کمتر و ساکن تر باشد و ثقل در جانب راست محسوس شود و چون بچه زود حرکت کند از جانب راست متحرک گردد و چون پستان در ازدیاد و تغیر رنگ شروع کند اول پستان راست بزرگ شود و خصوصاً سر آن و اول شیر بسوی آن آید و بچکد و اگر شیر سپید و تند غلیظ القوام باشد نه رقیق مائی حتی که اگر شیر حامله پسر بر آئینه اندازند و در آفتاب بسوی آن نظر کنند مثل قطره سیماب یا دانه مروارید نماید و سیلان و تطامن نکند و در سر پستان او سرخی ازدیاد نماید نه سیاهی شدید و رگهای پای او سرخ باشد نه سیاه و نبض دست راست آن عظیم‌تر زیاده و مستوی تر بود و گویند که چون حامله پسر از سکون حرکت کند اولاً پای راست حرکت نماید و این مجربست و چون برخیزد اعتماد بر دست راست و بر پای چپ کند و حرکت چشم راست او سبکتر و زودتر بود و پسر بعد سه ماه حرکت کند و دختر بعد چهار ماه و گویند که از جمله معرفت این که بچه در شکم نرینه است یا مادینه آنست که بگیرند زراوند مدحرج یک مثقال سائیده بعسل سرشته به پشم پاره سبز بردارد و از صبح ناشتا تا نیم روز نگاه دارد [illegible] پس اگر آب دهن او شیرین گردد آن حامله به پسر باشد و اگر تلخ شود آن حامله بدختر بود و اگر آب دهن متغیر نشود و طعمی پدید نیاید حامله نباشد شیخ الرئیس میگوید که درین حیله نظر است و محتاج تجربه یا فضل بحث از علم او است و بعضی این عمل را مجرب نوشته اند و اما علامات حمل دختر همه ضد علامات مذکوره و بعد از آنچه بدین تألیف اند کثرت قروح و بثورها خصوصاً در ساقین و کثرت اورام آنست لیکن گاهی حمل پسر لاغر و ضعیف بود و این بدتر حال و ردی تر علامات از حمل دختر قوی باشد **علامات** ضعف جنین بر ضعف بچه دلالت کند امراض مادر او و عروض استفراغات بدان خصوصاً استفراغ خون حیض و بعضی زنان اند که بسبب ندرت و قلت خون حیض در حالت حمل بسبب کثرت خون می آید اگر ایشان را اتصال در ورود حیض

مجاوز از عادت گردد نشان ضعف بچه و غذا نایافتن او بود و همچنین ظهور شیر در اول ماه از حمل چون پستان را بیفشرند و ایضاً اگر بچه حرکت معتد بکند و یا در غیر وقت معتاد متحرک گردد نشان ضعف و بدحالی او بود **تدبیر حوامل** فصد و حجامت و اسهال و قی حوامل را قبل از ماه چهارم و بعد از ماه هفتم ممنوع ست و آنجاکه باخراج خون ضرورت افتد حجامت و نزلو تسکین آن توان کرد و الا فصد کنند و خون اندک اندک بدفعات گیرند و در وقت ضرورت اسهال از مسهل صفرا مناسب بود و هرچه مضعف قلب و معده و مزلق جنین باشد نباید داد و لهذا استعمال بنفشه منع ست و جمیع ادویه قلبیه چون دواء المسک و مفرحات یاقوتی و خمیرهٔ گاوزبان عنبری و خمیرهٔ مروارید و انوشدارو و لولوی علوی خان و تریاق فاروق و شرود یطوس حافظ جنین بود بحسب گرمی و سردی مزاج استعمال نمایند و حامله را قبض شکم ندارند بلکه گاه گاه سکنجبین با گلقند بخورانند و غذای نرم و زود هضم دهند و گرسنه هم ندارند و از ادویهٔ مدره و مفتحه و فرلقه و چیزهای بادانگیز چون لوبیا و نخود و باقلا و جز آن و استحمام احتراز ضرور بود و از حرکات شدیده مثل جستن و دویدن و آواز شدید کردن و حمل بار گران و از امتلای غذا و هیضه و غذای تیز و تلخ و غضب و غم و خوف و بوی چراغ کشته و آوازهای هولناک و بوهای تیز نگاهدارند و در صورت کثرت رطوبت از جمیع فواکه و شوربای چرب پرهیز ضرور ست و باعث منع رطوبت فرلقه که از قویترین اسباب اسقاط است ادرار و تعریق و حقنه و اسهال نفع دارد لیکن تا کار از تعریق برآید بادرار نپردازند و تا کار مطلب بحقنه نرم گشاید بشرب ادویهٔ مسهله نسازند پس اگر بعض اعراض مثل جریان حیض و ورم رحم و غیر آن عارض شود علاج آن نمایند و اگر قی و غثیان که اکثر حوامل را بسبب اجتماع ماده در معده می افتد عارض گردد تا وقتیکه بافراط نانجامد بند نکنند خاصة اگر هنوز چهار ماه نه گذشته باشد اما اگر خوف ضعف شود و از کثرت تهوع بهم تالم جنین باشد یا از چهار ماه در گذشته باشد تسکین او لازم ست بدانچه در امراض معده در فصل قی و غثیان گفته شد و در حال جمعیت تسکین آن لیسیدن گلقند و سکنجبین ساده هریک دو توله بهتر ست و یا سکنجبین لیمونی و مربای لیمون کاغذی دهند و سفرجل بریان یا چند شاخ نعناع سبز خائیدن نفع میکند و لیسیدن گل ارمنی با شربت سیب سرشته از مجربات نوشته اند و ایضاً ماهی قدید شود زیر خاکستر گرم بریان کرده و مربای ترنج و قرص عود و مصطگی و زرشک در شربت غوره و انار ترش و لیمون و انواع کوامخ و سرکه که اندران زردک و ترب و شلغم و پیاز و غیره افتاده باشد نافع ست و اگر اشتهای فاسد عارض شود گلقند عسلی و امثال آن که در امراض معده در علاج فساد شهوت مفصل مذکور شد خورانیدن مفید بود و خردل و مانند آن از اشیای حریفه نیز نافع بود و باشد که بعد چهار ماه خود بخود زائل شود و اگر بعد انقضای ماه چهارم باقی ماند تنقیهٔ معده بملینات و مقویات معده و اعضای رئیسه کنند مانند گل سرخ و گل گاوزبان هریک نه ماشه سپستان سی عدد عناب خوبانی هریک هفت عدد و آلو بخارا پانزده عدد در گلاب و کیوره شب ترکرده صبح منقی خیارشنبر شش توله شیرخشت گلقند هریک چهار توله مالیده روغن بادام هفت ماشه انداخته نیم گرم نوشانند و وقت شام غذا پلاو و شوله بچه مرغ دهند و روز دیگر طباشیر و لاجورد مغسول هریک یکماشه در جوارش فواکه علوی خان نه ماشه آمیخته در ورق نقره پیچیده بخورانند و بالای آن شربت کیوره و انار شیرین هریک یکنیم توله در گلاب و عرق بهار نارنج و کیوره هریک پنج توله تخم شربتی نه ماشه نوشانند و همین نمط سه چهار روز استعمال نموده مقویات معده مانند جوارش مصطگی و انوشدارو ساده و لولوی علوی خان با شربت زرشک و حصرم و انار کوهی در عرق نعناع سبز و گلاب تقویت دهند و بجای چیزهای مذکوره خوردن طباشیر اکتفا نمایند و یا قرص طباشیر ساده که در آب لیمو ساخته باشند بسیار نافع ست و اگر اشتها ساقط گردد زیراد مقدار قدری پیش از غذا و بعد آن و خصوصاً با شراب سیبانی ترش مفید بود و اکثر بعد سه چهار ماه خود بخود دفع میشود و اگر بعد از ان باقی ماند شراب سیبانی هفت ماشه در عرق کیوره هفت توله و گلاب دو توله امتزاج نموده وقت شب نوشانند و یکپاس بعد ناشتای مرغ تنقل نمایند و هر روز سه ماشه شراب و یکپاس یک توله کیوره و گلاب اضافه نمایند تا یک هفته بعده هر روز بکاهند و از قصب الذریره و قسط شیرین و گل سرخ و سنبل الطیب و سعد برابر در آب جوشانیده شراب سیبانی که آمیخته بر معده ضماد نمایند و جوارش عود ترش علوی خانی نه ماشه با سکنجبین نعناعی

لیموی ایشان سه توله و در عرق کیوڑه سه توله خورانند و اگر خفقان عارض گردد اندک گلاب نیم گرم خوردن آنرا زائل کند و معجون حافظ الجنین
که نسخهٔ آن در قرابادین مذکور شد مجرب است و عرق گاوزبان ساده و عنبری و عرق بادرنجبویه و عرق منڈی نوشیدن نیز مجرب و اگر ریاح در معده
و امعا پیدا گردد و آروغ آید و دفع نشود معجون کمونی با عرق بادیان دلپودینه و سفوف متلیانا و جوارش مصطگی و امثال آن اندکی بالای طعام
بخورانند و مصطگی ماشه تنها و یا با برگ تنبول یعنی پان و فوفل بخایند و کذا اقاقلین و اگر درد شکم و پشت و مثانه حادث شود مالش روغن گل و تکمید از
پشک بز و نان پخته آنرا دفع کند و کذا تلطیف غذا و اگر خارش و جوشش زرد ظاهر گردد لعاب خطمی و گل سرخ طلا کنند و مرداسنگ در آب شستیده
سوده و یا البتو سوده طلا کردن مجرب نوشته و اگر زائل نشود از باطن ران بحجامت و یا زلو قدری خون بگیرند و اگر در آخر حمل آب از فرج جاری شود
و حرکت بچه بدستور بود و درد نباشد برای تقویت مصطگی یکماشه سوده با نوشدارو شش ماشه همراه عرق مناسب دهند و اگر بسبب انقطاع
انجره و احتباس آنجانب قلب و دماغ یکدو بار در شب و روز غشی و بیهوشی افتد و دندان بهم نشیند آب انار شیرین گلاب عرق گاوزبان عرق
بادیان هر یک چهار توله و هند و شب وقت خواب گلقند دو توله با گلاب و عرق بادیان دهند و اگر در افراج حرارت نباشد عود صلیب یکماشه بگلاب
سوده با یاقوتی معتدل سرشته تناول نمایند بعد آن گل گاوزبان شش ماشه بگلاب جوشانیده شربت گاوزبان داخل کرده بنوشند و اگر تپ عارض
شود و مسهل خفیف داده بتبرید شیرهٔ خیارین شیرهٔ تخم کاسنی هر یک شش ماشه عرق بادیان ده توله شربت بزوری بارد دو توله خاکشی چار ماشه
دهند و در تپ بالرزه سه عدد عناب الثعلب اصل السوس هر یک چار ماشه زوفای خشک گل خطمی هر یک سه ماشه جوشانیده شربت بنفشه دو توله
خاکشی چار ماشه دهند و بجای آب عرق بکار برند و برای تکمید اعضا روغن گل مالند و اگر حامله خفقانی را اسهال در تپ شود و تبرید موافق نیاید اول
خاکشی چار ماشه در عرق قیانات ده دام بگیرد شش نراده سبز کرده با شربت نیلوفر دهند و یا شیره و خمیره [illegible] پس اگر دفعة اسهال در حمل
عارض گردد لعاب ریشه خطمی چار ماشه تخم ریحان چار ماشه پاشیده افزایند و اگر فائده نشود ریشه خطمی تخم اسبغول هر یک چار ماشه جوشانیده
اسپغول شش ماشه پاشیده شیرهٔ پنیرمایه بدهند با گل ارمنی یکماشه چار تخم یک توله بجای اسپغول افزایند با لعاب بهیدانه سه ماشه لعاب ریشه خطمی
چار ماشه شربت بنفشه دو توله عرق عنب الثعلب چار توله عرق کاسنی سه توله عرق بادرنگ شش توله صمغ عربی یکماشه سوده پاشیده دهند و اگر
قی شود صمغ عربی که مغثی ست موقوف کنند و بجای شربت بنفشه شربت انارین که قی را سود دارد و مقوی معده است داخل کنند و اگر در شکم
و بی کلی و قبض بود اسیر باشد گل خطمی سه ماشه سونیز منقی ده دانه جوشانیده شیرهٔ کاسنی پنج ماشه گلقند دو توله خاکشی چار ماشه دهند و اگر در آخر
ماه هشتم تکسر اعضا و زردی چهره و اعضا ظاهر گردد عنب الثعلب بادیان هر یک چار ماشه جوشانیده نبات توله داخل کرده ریوند چینی دو ماشه
سوده پاشیده برای تفتیح سدهٔ جگر دهند و سفوف ریوند حسب آن همراه مدرات و مفتحات درین باب مشکور است لیکن در دو ماه اول
و آخر مسهل و مدر ممنوع ست که در ادرار قوی خوف اسقاط ست الکنون باید دانند که هر گاه حامله را ثقل در اسفل شکم زیر ناف و در پشت و درد
در کنج ران و حرارت در شکم و انتفاخ شدید در فم رحم و رطوبت آمدن از آن محسوس گردد بدانند که وقت زادنش رسیده و چون سر بچه او نشسته
شود و در کنج ران انتفاخ شدید گردد هنگام زادن بود پس اگر در زه شدت کند هر چه در علاج عسر ولادت گذشت عمل آرند و بعد از آن چون
حرکت بچه محسوس نشود و دست و پا حامله سرد گردد و تا چهار روز درد ولادت نماند باید دانست که بچه مرده است و درین صورت علاج اخراج
جنین میت کنند و اگر بعد تولد بچه مشیمه برنیاید هر چه در علاج اخراج مشیمه گذشته بکار برند و بعد از انکه زن زاید تدبیر بچه و نفسا کرده [illegible] بباید رجوع نمایند
اقوال اکابر ابو سهل گوید که سوار شدن حامله را ریاضت معتدل النفع کند پس آب طبیخ شبت بکار آید بنوشند تا اخلاط ردی معده بسهولت دفع
برآید و از [illegible] آن یک بچه شود برای تقویم طبیعت رطب لذیذ بغیر دسومت و شراب اصفر که خوش طعم و بو آنرا موافق بود و از فواکه مویز و انار
[illegible] و امرود و سیب و از بقول کاسنی بستانی [illegible] و کاهو لیکن اگر حامله [illegible] ماهی [illegible] بریان و نخود بریان و باقلای بریان و گندم بریان

خورانند و از خارج بر معده قیروطی معمول بموم و مصطکی و سنبل و گل سرخ و افسنتین و روغن ناردین ضماد کنند و اگر حامله بریاح و اوجاع رحم ایذا یابد این جوارش استعمال کنند مروارید ناسفته عاقرقرحا هر واحد یکدرم زنجبیل مصطکی هر واحد دو درم زرنباد درونج تخم کرفس شیطرج بسباسه سنبل قرفه قرنفل هر واحد دو درم نانخواه دارفلفل هر واحد سه درم دارچینی پنجدرم شکر برابر جمله یا زیاده کوفته بیخته یک ملعقه یا دو بشراب ممزوج بدهند و ملعقه چهار مثقال است دیگر برای زنی که آزار ریاح در حمل عارض شود جندبیدستر حلتیت زرنباد درونج تخم کرفس هر واحد دو درم شکر بست و چهار درم کوفته بیخته یکدرم با آب مطبوخ انیسون و مصطکی بخورانند دیگر برای ریاحی که حوامل را رود و هم برای اختلال طبیعت جندبیدستر جدوار زرنباد درونج هر واحد پنجدرم نانخواه تخم کرفس هر واحد یکدرم بزر البنج سفید مروارید ناسفته هر واحد نیم درم شکر سه چند مجموع آمیخته یکدرم بشراب بدهند دیگر برای حوامل که حفظ جنین و طرد ریاح از رحم کنند زرنباد درونج هر واحد دو درم مروارید ناسفته بسد کهربا ابریشم خام هر واحد یکدرم جندبیدستر یک نیم درم اشنه سنبل الطیب هر واحد نیم درم مسل زعفران قرنفل هر واحد یکدرم عسل بمقدار حاجت شربتی یکدرم بشراب ممزوج و این هم از ابداعات شیخ که ورم پایهای حوامل پیدا شود نافع بود خاکستر سمه در سرکه ترکرده بران نهند و روغن گل با سرکه حل کرده بر پایها بمالند و نمک سوده با سرکه ضماد کنند و برگ کرنب جوشانیده ضماد نمایند و حضض سوده با آب کرنب حل کرده و صبر و صندل سرخ و فوفل با آب عنب الثعلب طلا کنند شیخ میفرماید تدبیر کلی حوامل اینست که بدوام تلیین طبیعت ایشان اعتنا باید داشت بدانچه ملین باعتدال باشد مثل شوربای چرب و مثل شیرخشت و مانند آن اگر قبض طبع بسیار باشد و تکلیف ریاضت معتدل و مشی ملایم بغیر افراط دهند و باید که او را در حمام نکنند بلکه حمام بر ایشان حرام است تا نزد ولادت و بر سر ایشان روغن نباید مالید که گاهی از آن نزله و سرفه تحریک یابد عارض شود و مستعد باسقاط نماید و واجب است که از حرکت مفرط و جستن و ضربه و سقطه و جماع خاصة و امتلای غذا و غضب اجتناب نمایند و آنچه غم آورد بر ایشان وارد نکنند و جمیع اسباب اسقاط از ایشان دور دارند خصوصا در ماه اول و تا بست روز خصوصا در هفته اول و تا سه روز از علوق پس در آن وقت بر ایشان هر محرک حرام است و بر آنچه بهر حفظ جنین در باب کثرت اسقاط نوشتیم نگاه کنند و باید که زیر سر ایشان بصوف نرم پوشند و اغذیه ایشان نان پاکیزه و اسفیدباجات و زیرباجات سازند و از جمله حریف و تلخ مثل کبر و ترمس و زیتون خام و از همه مدر حیض مثل لوبیا و نخود و کنجد اجتناب کنند و اگر در حمل اشتهای طعام باشد بافراط باشامیدن سویق در آب آمیخته و اگرچه شیخ میفرماید سریع الغذاست و شراب ایشان ریحانی کهنه رقیق بود و بقراط گفته که ایشان را شراب اسود بنوشانند و اغلب که مراد آن رقیق کهنه سیاه بود و سیاهی او بسبب قوت او نه بعکر او باشد و نقل ایشان مویز و بهی شیرین و امرود و منبه اشتها و سیب میخوش است و انار میخوش است و اما ادویه ایشان مثل این جوارش لولوست بگیرند مروارید ناسفته عاقرقرحا هر واحد یکدرم با اجزائیکه نسبت که در قول ابوسهل گذشت لیکن در اینجا وزن زنجبیل و مصطکی هر واحد چهار درم و قاقله و جوزبوا عوض سنبل و قرنفل است و بهمن سرخ و سفید هر واحد سه درم زیاده کرده و این جوارش اصلاح حال رحم و معده آن میکند و باید که عنایت بمعده ایشان بسیار دارند و تقویت آن بمثل گلقند مع عود و مصطکی و مانند آن و جوارشات مرتب از شکر بسیار با فاویه لطیفه که بسیار تیز نباشند و باضمده قابضه مسخنه خوشبو کنند و چون اشتهای حامله ساقط شود ترک چیزهای بسیار چرب و بسیار شیرین و باستعمال مشی آهسته و بقصد در شرب آب انتفاع یابد و از شراب بر ریحانی اندک رقیق اقتصار کنند که آن مصلح اشتها و دافع غثیان وقی بسیار نافع است و از ادویه اعاده کننده اشتها هر چیزی که در آن قبض مع حرارت لطیف باشد مثل عودی آنکه مطبوخ شبت نوشیدن است و زراوند قبل طعام و بعد آن اندک بخورانند و ضمادات معروف مقوی معده مرتب از بهی و قصب و قصب الذریره و سنبل بشراب ریحانی کهنه استعمال کنند و گاهی در آن تخم کرفس و انیسون و بادیان داخل کرده میشود و خصوصا اگر در اینجا درد و نفخ باشد و اگر اشتهای او بافراط فساد پذیرد در تنقیه معده او مثل آب گلقند مرتب از گل سرخ فارسی سعی نمایند بعد از آن بمطبوخات اصلاح نمایند و زبیب غوره و شربت او مرتب بعسل یا بانار الشکری و درین باب سفوفات جید است و موافق جنین نشاسته

خشک موافق باشتهای گل زنان حامله است و گاهی بحریفات مثل خردل و مانند آن انتفاع یابند که آن تقطیع خلط ردی و تنبیه شهوت کنند و در رد اشتهاے ایشان بغایت نافع و چون اشتهای ایشان صادق شود پنیر رطب بباقلی بریان کنند تا آنکه خشک گردد پس این از یابس حریف افضل ست **و اما** ریاح معدهٔ ایشان و وجع آنرا این جوارش استعمال کنند بگیرند زیرهٔ کرمانی در سرکه ترکرده بریان نموده و کندر و صعتر فارسی هر واحد یکجزو و زنجبیل ثلث جزو نیم مثقال ازین تا یکمثقال استفاف نمایند با همچند آن شکر **و اما** قی ایشان که بعد طعام افتد باید که بعد طعام چیزی که دران خوشبو و قبض باشد مثل بهی بریان و خصوصا گه دران شظایای عود هندی خلانیده باشند بدهند و دوام غمز دست و پای ایشان کنند و بر معده ضمادهٔ معلومه استعمال نمایند و انار و ترشی برگ پودینه در دهن ایشان دارند و قدرے سیب بلیسانند و میوه و گل ارمنی از مسکنات غثیان ایشان ست **و اما** خفقان که ایشان بعارض شود بمشارکت فم معده و بسبب خلط دران بود و اکثر بتجرع آب گرم و ریاضت خفیف محدر مادهٔ فم معده آنرا تخفیف بخشند و تدبیر سیلان طمث حوامل انیست که توابلے که دران خوشبو نباشد مثل عدس و پوست انار و گلنار و مازو و بلوط و مانند آن در آب جوشانیده از ان آبزن استعمال کنند و گاهے از مازو و گلنار و پوست انار و انجیر خشک بسرکه پخته ضماد بلیسانند **تورم** اقدام حوامل را ببرگ کرنب ضماد کنند و نبیذ ممزوج بسرکه یا بطبیخ اتیج طلا کنند و یا بقیمولیا الطوخ سازند و یا قصب بسرکه و یا شبت بسرکه ضماد کنند **صاحب کامل** گوید که تدبیر حبالی که [illegible] منتفع شوند و هم و غثیان و قی و تبرق و درد فم معده و قلت اشتها آنرا عارض شود آنست که او را شربت سیب مطیب بعود و [illegible] جزئی با [illegible] شربت عود تر و مصطکی بخاید و اشیای خوشبو ببوید و غذاے او جوزهٔ مرغ و گوشت بزغاله مرتب با غوره و آب انار و پودینه و ظرف آن باشد و تنقل بسیب و انار [illegible] دهد و کشند و تکثیر غذا نباید کرد و در روز سه دفعه آنرا اندک اندک بخورد تا به معده ثقل نیارد و شراب ریحانی خوشبو نوشد در اشتها و [illegible] اشیای تلخ و تیز و مدر حیض مثل نخود و لوبیای سرخ و سداب و کرفس و بادیان و حلبه از اقلیدس تخم آن و حنظل و قاقله [illegible] کنند و چون در اشتهای او نقصان باشد شربت سیب شیرین ترش و میوه خامه بدهند و نخود خام بخایند و انار ترش [illegible] اشتها را قوی کند اگر نقصان او از حرارت باشد و اگر آنرا سوء هضم عارض شود این سفوف که تقویت معده و تجوید هضم کند [illegible] و شهوات ردیه ببرد و تحسین لون نماید بدهند زیرهٔ کرمانی کرد یا تخم کرفس هر واحد سه درم نانخواه کندر ذکر هر واحد یکدرم [illegible] خشک [illegible] هر واحد یکنیم درم زرنباد وج هر واحد دو درم انار دانه پنج درم همه را باریک سائیده وقت حاجت استعمال کنند و دو درم بخورند و اگر [illegible] اوقات حامله را احتیاج فصد یا دوای مسهل بسبب بعض امراض افتد باید که در ابتدا قبل از چهار ماه اقدام بران نکنند و در ماه [illegible] بعمل آرند و ایضا در ماه هشتم و نهم ازان اجتناب نمایند و اگر ضرورت استفراغ درین اوقات بود و خوف موت حامله [illegible] و گاهی بعض حوامل را تشنج پایها عارض شود پس شبت بسرکه جوشانیده و صوف دران ترکرده بر پای بندند و قیروطیا که از [illegible] سرشته بر قدم طلا کردن نافعست و چون وقت ولادت قریب رسد پشت و اسفل شکم او بروغن بنفشه و خیری ممزوج [illegible] بمالند و [illegible] سه اصبع آب بشکم در حمام بطول کشند و یا در آبزن که آب او معتدل الحرارت باشد بنشانند و از شوربا یا چرب از گوشت حمل یا شحم ماکیان [illegible] کنند و بعض سمید اسپند در روغن بادام پخته تا نرم بخورانند و چون درد زه شروع گردد اسفل بدن و خاصره و پشت را بروغن خیری گرم بمالند و گاهے مشی کنانند و گاهے بر کرسی نشانند و چون درد زه شدت کند حبس نفس کنند و آنرا بسوی داخل و اسفل نماید [illegible] بنشانند که [illegible] پشت او بنشیند و دست خود بر شکم او نزدیکی خاصره بسوی اسفل بگذارد و چون آنچه از رحم او منشق گردد قابله دست چپ را [illegible] انگشتها در طرق ولد نهند و چون در ولادت دیر شود شوربای گوشت حمل فربه یا پیه ماکیان بنوشانند و اگر ولادت دشوار گردد [illegible] خلافت که در تسهیل ولادت مذکور شد بدهند و اگر بسیار دشوار گردد و خوف ازان باشد آب حلبه مطبوخ بعسل و روغن بادام یا روغن [illegible] اندک دهند و لوبیای سرخ جوشانیده با عسل و عسل بنوشانند و از مشکطرامشیع یکدرم [illegible] نیم درم [illegible] با آب نخود سیاه

یا بآب ترس مطبوخ بدهند یا غالیه نیم درم تا نیم مثقال بشراب کهنه حل کرده دهند و قوت حامله بماء اللحم و شراب و خوشبو و بخور نگاه دارند پس
آن زن بزاید و مشیمه باقی ماند باو خال فتیله کاغذ در بینی یا کندش عطسه آورند و اگر ساقط نشود ابهل و حلبه جوشانیده بقدر دو اوقیه
با نیم درم سکبینج و نیم دانگ جندبیدستر و نیم درم بهروزه بنوشانند و زن را بالای ظرف سوراخ دار یا کرسی سوراخ دار نشانیده زیر او جرکے
و بهروزه بر آتش انداخته بخور کنند و اگر بچه بمیرد داروی که برای اخراج مشیمه محتبس که مذکور شد استعمال نمایند **جرجانی و ایلاقی** مینویسند که علاج
غثیان و اشتهای گل خوردن و عدم اشتها آنست که در حالت هیجان غثیان طبیخ شبت بماء العسل آمیخته نیمگرم بدهند تا قی کند و اخلاط
ردی از معده پاک گردد و ریاضت معتدل بکار برند و شربت ترنج مربی و بهی بریان بطریقیکه در قول شیخ گذشت و جوارش
عود و گلقند با اندکی مصطکی و عود و سعد دوارو و صاحب مزاج گرم را شربت ترنج و لیمون و شربت غوره موافق بود و طعامهای سبک خورد
چون گوشت دراج و مرغ خانگی و مزغاله و نان پاکیزه و گاه در طعام اندکی پیاز بسرکه پرورده و اندکی خردل بکار برند تا اشتها بجنباند و از بقول کاسنی
و کاهو و اندکی جرجیر روا باشد و نقل میوهائی که در قول شیخ گذشت و کذا ضماد و دیگر اضمده که در علاج ضعف معده و جگر مذکور شد درین باب
نافع ست و این شربت غثیان معده را باز دارد قرنفل قسط شیرین مصطکی جوز بوا سک قاقله عود کبابه برابر شربتی مثقال بآب سیب
بهی و اگر ضعف پدید آید قرص کهربا و هرچه در علاج کثرت طمث مذکور شد بکار برند و از چیزهای ملین سنجد خیارشنبر و ترنجبین
و شیرخشت و شربت آلوچه و دیگر نشاید داد ابن نوح گوید که خواب و لهو و راحت و خوشبو برای حبالی افزایند و چون سقوط اشتها
افراط نماید اندکی از اشیای حریفه مثل پیاز و خردل و مانند آن که معین اشتها باشد بدهند و کندر و مصطکی بخایند و بهی و انار و ترنج
بخورانند و از اغذیه ردیه کثیر التحلیل احتراز کنند که باین تدبیر امکان خلاص از مرض در حالت حمل ست و سیر کوفته آب او بگیرند و همچندان
روغن کنجد انداخته بپزند تا آب برود و روغن باقی ماند و بر فم معده و در رحم طلا کنند که آنرا و نیز نفس بارد و جمیع ریاح را نافع ست و اگر اسهال
عارض شود و علاجش بحیلتها کنند مگر آنکه از آشامیدن ادویه چاره نباشد و اطبا گفته که علاج حوامل از ماه چهارم تا هفتم کنند و در غیر این مدت
از علاج ایشان حذر نمایند **تدبیر اذکار** تدبیریکه زن حامله به پسر گردد شیخ میفرماید واجب ست که تسخین زن و مرد بعطر و بخور و باغذیه
کنند و بشراب شیره و دلیطوس و بخورات و فرزجات مذکوره اگر احتیاج بسوی آنها افتد و بحقنهای مسخنه و مرخات بهر دو التفات نکنند
بسوی کسیکه میگوید واجب ست که زن ضعیف المنی باشد تا ازان بچه نرینه پیدا شود بلکه می باید که غلیظ المنی قوی حار بود چه مثل این منی اولی
القبول ذکورت ست ولیکن واجب نیست که از منی او منی مرد عاجز باشد بلکه واجب ست که منی مرد قویتر درین باب ازان باشد و باید که جماع
مدتی ترک کنند و اتباع اعراض اصلاحهم نماید تا منی فاسد گردد و مرد و زن کثرت شرب آب نکنند بلکه اندکی ازان بنوشند و باغذیه
قویه مسخنه غذا سازند بعد ازان مرد تجربه منی خود کند پس مادام که رقیق باشد بداند که حاجت بعلاج باقی ست و چون منی غلیظ گردد و بعد ازان
چند روز صبر کنند و بر تدبیر مذکور استمرار نماید تا منی قوی گردد و اجتماع کنند بروجهی که اشاره بهر دو کرده باشد پس مواقعت با زن کنند بوقتیکه طهر
آن اشاره کرده شده و در اعطر موضع بعطر حار مثل ند و مسک و زعفران و عود هندی و از کافور اجتناب نماید و در خوشحال تر حال از طیب نفس
و بهجت تمام باشد و در اذکار فکر کند و وهم او مردان قوی ذی البطش را حاضر نماید و چشم او بصورت مردی قوی خلقت و ابسل هیئت مقابله کند
و سر فرود آید و قیح کند و خارج شود **تدبیر زچه** زنی که بچه بزاید می باید که در خانه معتدل بزاید و تا سه روز او را غذا ندهند و نانخواه را در آب
بجوشانند و صاف نموده شکر سفید دران انداخته مثل حریره بپزند و روغن زرد و زنجبیل داخل کرده بنوشانند و اگر موسم گرما باشد یا مزاج گرم بود
عوض نانخواه تخم ریحان کنند و بجای آب عرق عنب الثعلب یا عرق گاوزبان بدهند و اکثر زنان هند کهانه را در قند آمیخته بخورند و ترکیب ساختن
او اینست که اول کسیوه را در روغن زرد بریان کنند و بیرون آرند بعد آن کهانه را در روغن مذکور بریان نمایند و قند را در آب حل کرده قوام نموده

[illegible]

همه را بیامیزند که خوب مخلوط شود و از آتش فرود آرند و بوقت فرود آوردن اندکی زنجبیل سائیده مخلوط کرده بکار برند و بعضی اقسام بادام
و پسته و خرما و نارجیل و کشمش و مویز منقی بخورند و گوند ناگوری را بترکیب ساخته نیز بخورند و همچنین تنبیه که ترکیب هندی ست و گوند اچھیپی
و پنڈی و سہاگ سونٹھ بیشتر زنان هند بعد ولادت استعمال میکنند و روز چهارم شوربای مرغ یا بزه و کھچڑی مونگ بخورانند و روز ششم نان
گندم نیز شروع کنند و تا چهل روز همین غذا اکتفا کنند و از اشیای بارده و هوای سرد و حرکات متعبه پرهیز نمایند و هر روز از روغن کنجی
مالش کنند و درین چهل روز چهار مرتبه غسل کنند اول روز ششم بعد آن روز بستم و سی ام و چهلم و اگر موسم گرما باشد بعد از دو سه روز غسل
کردن هم مضائقه ندارد و بعضی زنان را که بعد زائیدن درد رحم میشود علاجش در وجع رحم گذشت و اگر بعد تولد بچه تپ شود لعاب ریشه خطمی
چهار ماشه عرق عنب الثعلب ده تولہ شربت نیلوفری سه تولہ چار تخم تولہ بدهند و اگر بیقراری و خفقان نیز باشد عوض شربت نیلوفری شربت انار کلان
کنند یا خیسانیده ریشه خطمی چهار ماشه تخم خرفه شش ماشه گل بنفشه چهار ماشه همراه شربت بنفشه دو تولہ چار تخم تولہ بروغن گل چرب کرده بدهند
و آخر روز عرق گاوزبان ده تولہ عرق کیوڑه چار تولہ رب به شیرین دو تولہ برای غشی دهند و شب برای غشی و ضعف و خفقان بسیار دواء المسک
شش ماشه بورق طلا و نقره پیچیده خورانند روز دوم برای کثرت آروغ و عدم خروج ریح از اسفل و تپ هیچ عرق بادیان ده تولہ شیره زرشک
هفت ماشه گلاب چار تولہ افزایند و تخم ریحان برای تسکین دهند و اگر صلابت معده عارض شود و قوت قصد نباشد منضجات خفیفه مثل پوست
بیخ کاسنی و بیخ بادیان هر یک شش ماشه عنب الثعلب اصل السوس گاوزبان هر یک چهار ماشه مویز منقی ده دانه تخم کاسنی پنج ماشه
جوشانیده گلقند دو تولہ داده بعده مسهل کنند و اگر از سوء تدبیر غذا تخمه شده و در شکم اطلاق حیب باشد گلقند سه تولہ عرق مکوه عرق بادیان
هر یک پنج تولہ خاکشی چهار ماشه دهند و اگر بعد تولد بچه عسر النفس و سرفه و درد پهلو و تپ باشد فصد باسلیق ایمن کنند و عناب پنج دانه
سپستان پانزده دانه جوشانیده شربت بنفشه دو تولہ خاکشی پنج ماشه دهند روز سوم گل بنفشه پرسیاوشان گاوزبان خطمی خبازی هر یک
چهار ماشه جوشانیده شربت و خاکشی بدستور داخل کرده دهند و اگر تپ و سوزش بول از سوء تدبیر وضع حمل عارض شود فصد باسلیق کنند
و عناب گل خطمی عنب الثعلب جوشانیده شیره خارخسک شیره خیارین گلقند خاکشی دهند بعد از ان مسهل کنند و ایضاً برای تپ بعد
از تولد بهدانه خطمی سپستان جوشانیده شیره تخم کاهو شیره مغز تخم کدو شربت بنفشه خاکشی دهند شیخ الرئیس میفرماید که چون آن
ترا باید مداوا خون نفاس کافی جهد کنند و اصلاح نمایند و وقتیکه سوء تدبیر قابله نقل نکنند که قوت ضعیف که آنرا ضعیف کند و تشنگی
بسیار گردد و گاهی استسقا آرد و اگر مع ذلک جگر ایشان سخت شود امید حیات او نباید داشت و ایام نفاس احتیاط واجب بود و آب آن
آن وقت حدوث اضطراب و درد زه بود و چون مریض از بیست روز تا بیست و چهار روز تجاوز کند مرض قائم بود یا معاودت کند بطول
القضا دلالت کند و لابد است از استفراغ و غیره روز بحران اگر ضعف نباشد و نفسا را امراض کثیره مثل کثرت نفاس و احتباس نفاس
موذی بحمیات عارض میشود و گاهی ایشان را اخراج از دشواری زادن و گاهی انتفاخ شکم عارض گردد و هلاک شوند و تدبیر حمیات آنها
اینست که ماء الشعیر آنها نافع است و مع ذلک خون را منجمد میکند همچنین آب انار شیرین و اگر حمیات ایشان بسبب احتباس نفاس بود و چون فصد
صافن معالجه کنند انتفاع یابند و تدبیر انتفاخ شکم ایشان اینست که وجه ثاد ایضاً کما کلانج و یا سکنجبین و صعتر و مصطکی مساوی بخورانند و تدبیر درد رحم
ایشان اینست که در آب نیمگرم نشانند و موضع او بروغن بنفشه نیمگرم مالند و تدبیر اخراج ایشان اینست که بر رحم آبزن و مانند آن از مراهم و صالح
فرزجات را بر اعضای عصبیه علاج کنند تعلیم مرضیست که اهل هند آنرا سوت گویند و یونانیان ذکر نکرده اند و آن اکثر الوقوع قلیل النجات
زنان را بعد وضع حمل عارض میشود و از اعراض سرسام و سکته و جنون و خفقان مرکب بود بعلی انحاء شتی مع تپ لازم غالباً و تدبیرش
منقیه است اگر ممکن باشد و مفرحات و اماله و بستن اطراف و مالش آنها و کشیدن شاخها از ان و تعدیل حرارت و از ادویه بحر اهل هند

و درین مرض اینست که جلنبه زنجبیل فلفل سیاه دار فلفل نرکچور دار چینی تیزج ناگرموتھ سپاری کھنی هر یک دو دام شکر سفید چهار آثار باو بالا شاه جهانی شیر گاو شش آثار باو بالا روغن گاو بست دام بدستور معمول بنیڈ بها ساخته بقدر مناسب استعمال نمایند **ایضاً** که بعد زائیدن هردو کله هم نشسته و دهن و انستو و اسطوخودس بادیان بای برنگ گل بابونه هر یک توله مویز منقی ده دانه جوشانیده صاف نموده بهر حیله که ممکن باشد بنوشانند و بعد افاقه بادیان و مج هر یک دو توله جوشانیده غرغره کنانند و جوز بوا سائیده بروغن کنجد آمیخته نیم گرم بر کله و بنا گوش ضماد نمایند و زنجبیل پیپلا مول کانیپل خشک سوده بمالند **ایضاً** که نافع پرسوت ست لیو و یه چرایته اندر جو ناگکیسر مول العسل سرشته بلیسند **ایضاً** مفرح که نافع پرسوت ست دار چینی ابریشم زعفران جوز بوا قرنفل سیاه لسان العصافیر مصطگی فلفلمویه خولنجان درونج ساده ی کوفته بیخته بمویز منقی بمیخت آن ابر شته شربت دو درم بشربت گاو زبان **ایضاً** حب هندی برای پرسوت که عبارت ست از کثرت عرق و فی حواسی که قریب بغشی بود نافع بچھناگ مدبر بشیر افیون سهاگه شنگرف قرنفل فلفل سیاه دار فلفل عاقرقرحا ساده ی اول فلفل را با بچھناگ مدبر بشیر و برگ تنبول با مصالح دو پاس کھرل کنند بعده همه ادویه کوفته بیخته انداخته کھرل نموده برابر سه شف حب بندند یک یا دو حب حسب سن در برگ تنبول دهند **ایضاً** گویند که سلیت و پرسوت در سه روز دفع کنند زهر بچھتر یک درم نیکوفته در روغن زرد بسوزانند و یک قرنفل کلاابد اسد چهار و مرچ سیاه نیز دران روغن بسوزانند هر گاه همه سوخته شود خوب سائیده برابر دانه موتھ حب بندند و یک حب هر روز تا سه روز بخورانند مجرب ست و اگر دست و پا سرد شده باشد یک حب بخورانند بحال آید و روغن آن برای قوت باه و وجع مفاصل بکار آید **ایضاً** برای پرسوت سرتال شنگرف بچھناگ سیماب هر یک توله و اگر بجای سیماب سه الفار انار ازند رنگ زرد پیدا کند و در حال ادخال سیماب رنگ سیاه بود باید که در شراب قسم اول کھرل کنند و گاهی در آب ادرک و حب بشل دانه موٹھ بندند و کم و زیاده نمودن ادویه اختیار است **ایضاً** بجهت سلیت و پرسوت که دست و پا سرد میشود نافع کنند زهباد ابرسار یک پنج ماشه جدوار چهار ماشه مشک نیم ماشه قفر الیهود یک ماشه سائیده با عسل ساده ی آمیخته معجون سازند و حسب مزاج دهند **ایضاً** که پرسوت و جهولا را نافع شنگرف مرچ تخم سقوطالوبیلپل هر واحد یک ماشه سوای شنگرف کوفته بیخته شنگرف را با آب سحق نموده دوا را آمیخته بقدر دو حبه گولی بسته وقت حاجت یک گولی بخورد و **ایضاً** تخم دهتوره سیاه یک درم زنجبیل فلفل سیاه هر یک شش ماشه مشک نیم ماشه کوفته بیخته با آب حب بسته یک صبح و بعد چند روز یک حب شام نیز بخورد و تدبیر

مولود وقتیکه طفل متولد شود دهن او را از سرمای سرد محفوظ دارند و پیش از شیر عسل بلیسانند و یا خرما را سائیده از انگشت شهادت بر کام او بمالند و کام را به چیزی که بمالند در مدت حیات از ان چیز ضرر نمی یابد و گفته اند که اگر فادزهر معدنی سوده بر وقت تولد پیش از دادن شیر بر کام بمالند در ایام حیات خود از سموم مضرت و ملدوغه متضرر نگردد و پس طفل را از نمک و آب غسل دهند بعد آن با آب شیرین نیم گرم و وقت غسل احتیاط کنند که آب در دهن و بینی و چشم نرسد و هنگام غسل از انگشت خنصر مقعد طفل را بکشایند و بعد از غسل فلوس بس در آب تازه و عرق بادیان و نبات سفید جوشانیده دهند و بعد از هشت پاس از وقت ولادت شیر بنوشانند و درین زمانه معمول ست که پیش از دادن شیر دوای ملین که آنرا جنم گھنٹی می نامند میدهند اجزای آن معمولی اینست که برگ نیب بای برنگ باو کھنبه نرکچور هلیله کلان هلیله خرد و دندانه چکادانه گل سرخ مویز منقی بادیان شاهتره مغز فلوس مغز بادام بتاسه در آب جوشانیده صاف نموده بدهند و بعضی عناب سپستان چاکسو صندل سرخ عوض برگ نیب و بای برنگ و باو کھنبه و دندانه و مویز منقی و شاهتره و بادام داخل میکنند و روده ناف که آنرا نال میگویند از طرف دوم تا طول و مشیمه متصل بیاشند تا اول چیزی گرد سیاه مانند رنگ جگر بیاشد می باید که آن روده را از انگشت سر و انگشت شهادت گرفته از طرف شکم بطرف مشیمه بمالند تا آنچه در وی باشد از اخلاط و باد بیرون رود و پس بریسمان نرم تافته بروغن گاو چرب ساخته بفاصله یک شبر و چهار انگشت مضموم از ناف آن روده را ببندند و بآهن قطع کنند و بعد از قطع خرقه بروغن کنجد یا روغن زیت آغشته بر ناف نهند و لحظه بلحظه بروغن انداخته باشند

تا ناف را گرم و سخت کند و زود که ناف در سه چهار روز خشک شده بیفتد پس خاکستر صدف بر ناف بپاشند تا که ناف خشک گردد و نجاست بدان نرسانند و اگر ورم یا نتوء در ناف حادث شود علاج آن در جای خود مذکور شد و تا وقتی که طفل خود شیر طلب نکند دیگر شیر ندهند و طفل را تنگ بستن تا سه چهار ماه لازم بود که موجب محافظت اشکال اعضاست و طفل را هر روزه بروغن بمالند اگر پسر باشد بروغن گاو و اگر دختر باشد بروغن بنفشه و روغن گاو بمالند **بوعلی سینا** می‌نویسد که چون بچه پیدا شود و ناف او منقطع نشود و تحلیل نکند و خشک نگردد تا زمانی امهال کنند بدانند که بچه ضعیف است و زنده نخواهد ماند و هرگاه مولود معتدل المزاج پیدا شود و بعد قطع ناف زخم جای آن را بدم الاخوین و انزروت و زیره و اشنه و مر سوده و سائیده بران پاشند که تجفیف و اصلاح آن بسرعت نماید و در آب نمک که برای غسل او ترتیب سازند اندکی شادنج و قسط و سماق و حلبه و صعتر داخل کردن اولی است بعده چون بآب شیرین نیم‌گرم غسل دهند منخرین او را با انگشت ناخن بریده پاک کنند و اندکی زیت در چشم او بچکانند و بعد تقمیط در خانهٔ معتدل الهوا بخوابانند و خانه مائل بظلمت باشد و شعاع غالب بران نبود و جانب سر او از سایر بدن در خوابگاه بلند باید داشت و از پیچیدن گردن و دست و پا و پشت او در خوابگاه و غیره حذر کنند و غسل او بآب معتدل در گرما و بآب مائل بحرارت خفیف در سرما باید و بهترین وقت غسل او بعد خواب طویل اوست و جائز است که در روزی دو سه بار غسل دهند [illegible] پا بالا کرده نقل کنند اگر وقت گرما باشد و اگر در سرما معتدل الحرارت از ان دور ندارند و تجدید که بدن او گرم و سرخ گردد و در حمام وارند بعده بدن او را [illegible] حفظ او از وصول آب بچشم باید بعده تنشیف بدن او بخرقهٔ ملائم باهستگی کنند و بعد از ان در خرقه پیچند و در چشمها او زیت شیرین بچکانند تا غسل چشم و ملیتات او کند و چون سی گویند که بعد تقمیط طفل نمک و گل سرخ سوده بران بپاشند و گوش او را استقصاص کنند و [illegible] او سوده و گل سرخ سوده گذارند و کف او در میان رانهای او بعده دست و پا او را راست کرده قنداق بندند و اگر [illegible] زیر او جسم صلب بسیار چهار پیچیده نهند و بر پشت خصوصا بر پهلو نهند و اندک زیاده باشند [illegible] در سه روز یکبار بآب شیرین نیم‌گرم و گل سرخ جوشانیده باشند غسل دهند و بعد غسل گوش او را استقصاص نمایند [illegible] و بالحان ملائم بسرایند و در حجرهٔ بسیار روشن نخوابانند و پسر را تا چهار ماه بروغن [illegible] بمالند و دختر را تا دو ماه بروغن بنفشه [illegible] بمالند باید که هرگاه طفل بگرید تفقد حال او نمایند و از آنچه او را ایذا میدهد تفحص [illegible] از کسی که در تربیت اطفال مرتاض باشد دریافت کنند چه آنکه طفل بدو چیز [illegible] شی موذی گریه میکند و اذیت که بطفل رسد یا از خارج بود و آن بسبب گزیدن مگس یا سردی یا گرمی یا پشه و مانند آن باشد پس باید که از ان ازالهٔ آن سبب نمایند و یا از داخل باشد و این بسبب گرسنگی و تشنگی یا احتباس بول یا براز یا بسبب وجع در بعض اعضا بود پس گرسنگی و تشنگی را بشیر دادن و آب تسکین کنند و در احتباس بول مغز تخم خربزه بگلاب خورانند و مرضعه او را شیر خیری [illegible] دهند و بر مثانه آب گرم [illegible] روغن خیری یا زنبق بمالند و اما در احتباس طبیعت شیاف سرگین موش و یا با اندک ترنجبین و یا از خطمی [illegible] تلیین طبیعت [illegible] و سرکه و آلو بخارا و انجیر خشک بمغز البطم دهند و اگر طفل را [illegible] در بعض اعضا افتد پس نظر کنند که کدام مرض است و معالجهٔ آن بمقتضای آن نمایند

تدبیر مرضعه و صبیان بدانکه شیر مادر بهتر از همه شیرها است و شیر اگرچه از مادر باشد از روز ولادت تا یک هفته نباید داد و درین اثنا شیر خود را از شخصی دیگر بمکانند و مرضعه از بیست و پنج سال کمتر نبود و از سی و پنج سال زیاده نباشد و صحیح البدن و معتدل السحنه و با اخلاق محموده و خوبصورت و پستان در حجم متوسط باشد و سرخی نبود و مرضعه که شیر میدهد باید که وضع حمل آن در ماه نهم بوده باشد و [illegible] زائیده باشد و بعضی برانند که شیر پسر برای دختر و شیر دختر برای پسر مناسب بود و شیر مرضعه باید که معتدل القوام و معتدل المقدار و سپید رنگ و شیرین مزه و پاکیزه بود و متشابه الاجزا و قلیل الرغوه باشد و در میان وضع مرضعه و در میان رضاعت مدت متوسط باشد و آن بعد از چهل روز تا هفت ماه بود و هر صباح پستان اندکی بدوشد پس در دهن طفل دهد و از جماع و غم و غصه و هرچه باعث فساد شیر باشد احتراز کند و غذای

مرضعه نان گندم با گوشت بره و بزغاله و از بقولات کاهو از فواکه بادام و فندق مناسب بود و هرگاه شیر غلیظ باشد بملطفات اصلاح کنند و بعد از سه چهار روز سکنجبین و آب نیم گرم قی فرموده باشند و باز داشتن از ریاضت و آرام دادن و اغذیه مولد خون غلیظ خورانیدن شیر را غلیظ میکند و علامت اعتدال قوام شیر آنست که چون شیر را بر ناخن اندازند مائل بسیلان شده متوقف ماند و اگر تکثیر شیر یا تقلیل آن مطلوب باشد تدبیری که در امراض پستان در علاج قلت لبن و کثرت لبن مذکور شد بعمل آرند و ریاضت معتدله و اغذیه ملطفه و شرب شراب ریحانی و تناول اغذیه خوشبو در فساد بوی شیر نفع مند بود و اگر شیر متشابه الاجزا نباشد اصلاح غذا کنند و معاجین هاضم بکار برند و اگر کثیر الرغوه باشد ادویه کاسر ریاح خورند و مدت طبیعی ارضاع دو سال بعده اگر طفل برای شیر گریه کند صبر یا سوخته و مانند آن اشیای تلخ بر پستان بمالند و در دهن طفل دهند و بهترین موسم برای فطام یعنی جدا کردن طفل از شیر موسم بهار ست و نزدیک فطام آب دهند و غذا شیر و برنج و نان در شیر و شهد سرشته بدهند و در هند معمول ست که بعد قطع شیر غذا کهچری مونگ ملائم میدهند و در تهذیب اخلاق طفل کوشند و طفل را از اشیای قویه شدید الحرارت و شدید البرودت ندهند و حموضات نیز نباید داد و اگر ضرورت حموضات باشد آنوقت دهند که معده از شیر خالی باشد و علاج شیر خواره بیشتر به علاج مرضعه کنند و اگر طعام خور باشد تدبیر او نیز باید کرد و در روزیکه مرضعه را اسهال باقی و مانند آن عارض شود آنروز شیر او ندهند و چون اثر بر آمدن ثنایا ظاهر شود و دندان آغاز کند بنابر زود بر آمدن دندان آنچه در امراض اسنان در علاج تسهیل نبات اسنان مذکور شد بکار برند و گاه گاه نمک و شهد در دهان او بمالند تا از قلاع محفوظ ماند و هرگاه طفل گویا شود بیخ زبان او از انگشت بمالند معین بر فصاحت ست و امراضیکه بصبیان اکثر عارض میشود بمقام هر مرض مسطور ست و شیخ این قدر زیاده نوشته که در ایام اول بر ارضاع طفل در روزی دو یا سه بار اکتفا نمایند و در ارضاع او بار ارضاع کثیر ابتدا نکنند یعنی در یکدفعه بلا فاصله شکم سیر رضاعت نکند و در اول شیر غیر مادر او بدهند تا مزاج مادر او باعتدال آید و بهتر آنست که اول عسل بلیسانند پس شیر دهند و غذای مرضعه گندم و خندروس و ماهی غیر متعفن اللحم و غیره صلب کنند و بدترین اغذیه برای او جرجیر و خردل و بادروج ست که مفسد شیر اند و در نعناع نیز قوت مجففه مفسده شیر است و مرضعه قوی گردن فراخ سینه و عظیم العضل سخت لحم و متوسط در فربهی و لاغری لحمانی نه شحمانی بود و خالی از انفعالات نفسانی ردی از غضب و غم و جبن و غیره باشد بهر آنکه این همه مفسد مزاج اند گاهی این همه برضا متعدی به طفل میشوند و لهذا رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم از استرضاع مجنونه منع فرموده و پستان مجتمع معتدل در صلابت و لین باشد و اگر شیر مرضعه غلیظ باشد سکنجبین بزوری مطبوخ بملطفات مثل پودینه و زوفا و حاشا و صعتر جبلی و شربت اصول بنوشانند و ماهی طریخ بخورانند و در طعام او قدری زیت یا خل کنند و ریاضت معتدل کنانند و اگر غلظ شیر با حرارت مزاج باشد سکنجبین و شراب قیق مجموع یا مفرد بنوشانند و اگر شیر رقیق باشد و مانعی مثل تپ و غیره نباشد شراب شیرین یا عقید انگور بدهند و امر بخواب سفرطا نمایند و مدت میان ولادت مرضعه و ارضاع یکنیم ماه یا دو ماه باشد و بهتر آنست که شیر اندک اندک بدفعات دهند که ارضاع شکم سیر یکدفعه گاهی تمدد و نفخ و کثرت ریاح و کثرت سفیدی بول پیدا کند و اگر این حالت عارض شود شیر ندهند و بسیار گرسنه دارند و خواب آورند و چون مرضعه را مزاج ردی یا مرض مؤلم یا احتباس حیض که عارض شود بهتر آنست که ارضاع طفل تا صحت مرضعه از غیر آن کنند و کذلک هرگاه ضرورت نوشیدن دوائی که آنرا قوت و کیفیت غالب باشد بمرضعه افتد شیر او ندهند و چون طفل عقب ارضاع بخواب رود گهواره او را حرکت شدید ندهند بلکه بآهستگی بجنبانند و گریه اندک قبل ارضاع طفل را نافع بود و چون طفل را اشتهای غیر شیر گردد به تدریج شروع کنند و شدت منع از آن و اکتفا بر شیر تنها نکنند و چون ثنایای او ظاهر شود بسوی غذائیکه آن قوتیر باشد بتدریج نقل کنند بغیر آنکه چیزی صلب خائیدن دهند و اول نان بدهند تا بخاید بعده نان با آب عسل یا با شراب ممزوج یا با شیر تر کرده دهند و درین هنگام اندک آب بنوشانند و در بعض احیان باندک شراب آمیخته بدهند و نگذارند که ممتلی گردد و اگر ثقل از طعام و انتفاخ شکم و سفیدی بول آنرا عارض شود از جمیع اغذیه منع کنند تا آنکه هضم گردد و بهتر آنست که در تغذیه او تا تسریح و حمام تاخیر نمایند بعده چون شیر قطع کنند بغذائیکه از جنس حریرها و لحوم خفیفه باشد نقل کنند و باید که فطام تدریجی بود و نیز بیکدفعه و بلوطها از نان و شکر ساخته مشغول دارند و اگر الحاح بر پستان کند و طلب شیر زاید و بگرید مر و تخم خرفه هر واحد یکدرم سائیده بر پستان طلا کنند و گوئیم که بالجمله تدبیر اطفال ترطیب ست

و ریاضت معتدل در کیفیت و بسیار در کمیت ولاسیما چون از طفولیت بسن صبی تجاوز کند و چون برخیزد و در حرکت شروع کند از حرکات عنیفه منع کنند و برفتن و قعود قبل انبعاث طفل بدان بالطبع او را آماده نکنند تا بساقها و پشت او آفت نرسد و واجب است که در آغاز نشستن و رفتن آن بر زمین مقعد او بر جای املس گردانند و از پیش او چوب و کارد و مانند آن که بخلیدن یا قطع کند دور سازند و از مکان بلند لغزیدن نرسد و بعد آن اگر حاجت که در صبیان ریاضت معتدله مثل مشی معتدل و خدمت ملایم خانه امر کنند و استحمام بآب شیرین نیم گرم و مالش بدن نماید و باغذیهٔ محموده مولد خون جید معتدل مثل نان پاکیزه و لحم بره و بزغاله یکساله و ماهی رضراضی و لحوم طیور نیک بطور اسفیدباج و زیرباج و بریان و مطنجن و طباهیج و قلیهٔ خوب پخته غذا سازند و حریره مرتب از برنج و گندم و شیر تازه و شکر و میده معمول بشکر و روغن بادام و مانند آن دهند و از فواکه انجیر و انگور و موز و بادام شیرین و شکر خورانند که این اشیا تنقیهٔ خون و تولید خون نیک کند و از اغذیهٔ حریفه و فواکه قابضه و تلخ و ترش بسیار منع کنند و قوام شیر ایشان دریافت کنند که در ظرف آبگینه و شیشه یک شب بگذارند پس اگر اجزای رقیقه بیشتر از اجزای جامد بود شیر رقیق باشد و اگر منجمد از آن زیاده از رقیق بود شیر غلیظ باشد و اگر هر دو اجزا برابر باشند معتدل پس اگر شیر رقیق باشد و ارادهٔ تعدیل او بود تغلیظ غذای مرضعه کنند و برنج و گندم هر دو مطبوخ بشیر و گوشت میش و گوساله و نان میده و بیضهٔ منعقد و برنج و مانند آن دهند و اگر غلیظ باشد و ارادهٔ تلطیف او بود تغذیهٔ مرضعه بلحوم طیور و دقاق معمول بسرکه و مری و کرد یا سازند و قبل از غذا در حمام داخل کنند و بر پستان او آب گرم بریزند و هر صبح سکنجبین بنوشانند و شربت سکنجبین کنانند و ریاضت قبل الطعام نمایند و اگر در شیر ... باشد اغذیه زعفران و سنبل و نخود خوشبو افتد بدهند و چون طفل کلان شود و حاجت بغذای قوی تر از شیر افتد ... روغن بادام غذا دهند اقتصار نمایند و چون ابتدا بتکلم نماید زبان او بعسل و شکر بمالند و خفیف کلام تلقین کنند و چون وقت فطام باشد بتدریج اغذیهٔ لطیفه و نان ... چوزه ... بخورانند و خشکنانج معمول اشتر و شیر و روغن بادام دهند و رضاعت هر روز اندک اندک کم کنند تا بتدریج ... غذا در آن هنگام شیر از وی قطع کنند و از فطام او در گرما و در سرما حذر کنند و اطفال را شراب ندهند که در رطوبت ابدان ایشان ... حرارت بخارات ممتلی سازد و پس دهن ایشان فاسد گردد و چون صبیان از حد رضاع تجاوز کنند و قطع شیر از ایشان نمایند باید که ... احماء کنند و بعد از آنکه غذا از معدهٔ ایشان منحدر گردد در سه بار و در دو بار غذای محمود دهند ... از آن منع کنند که ... حلوا معمول با آرد و نشاسته و اطریه و هریسه و بیضهٔ منعقد و پنیر کهنه و لبا و ... از هر غذای غلیظ و از شیر ... منع کنند ... و تخمها و خشکار ... و هر وقت اندک تخم خربزه و خیار با قدری ... و شکر بدهند و چون از چهار سال تجاوز کنند ... پس اجازت لعب قبل غذا دهند بعده حمام نمایند بآب معتدل الحرارت در حمام که حرارت او معتدل باشد بعده غذای محمود دهند و عادت شراب نکنند لاسیما که در سن طفل حرارت و رطوبت غالب باشد که در آن تعفن اخلاط بسرعت کند و از آب سرد لاسیما بعد طعام و در زمانهٔ حار منع نکنند و اگر صبیان را احتیاج باخراج خون باشد حجامت استعمال نمایند و چون طفل بهفت سال رسد ریاضت بیشتر اسراف کنند و بآب معتدل الحرارت حمام کنند و از استحمام بآب سرد منع کنند و بعد غذا اجازت ریاضت ندهند و عادت اخلاق جمیله کنند چنانکه از غضب و وقاحت و دزدی و شر منع کنند و چون بدوازده سال رسد باید که در تعلیم و تصرف محتاج الیه ریاضت گردانند پس اگر حاجت آن باشد که شجاع گردد ریاضت اعضای او بحرکت قوی و دلک قوی نمایند و بر اشیای مهیب و مخوف جری گردانند و اگر احتیاج آن باشد که حکیم گردد اصلاح اخلاق او کنند حتی که سلس الانقیاد شود و آنی عادت غضب و مخالفت نکند بلکه معتاد حلم و قبول گردد بعده در تعلیم او تعالیم اربعه شروع کنند بعد از آن آنچه تابع این از علم فلسفه باشد و اگر ارادهٔ تصرف در تجارت بدان و اعمال خفیفه باشد عادت ریاضت معتدل کنند و دلک معتدل و مانند آن استعمال نمایند و اگر اراده بدان تصرف در اعمال قویهٔ متعبه مثل نجاری و حجاری و غیر از خدمت قوی باشد معتاد ریاضت قوی و دلک قوی شدید گردانند و باغذیهٔ کثیر الغذا تغذیه سازند و مدام همچنین عمل آرند تا آنکه بسن شباب رسند

الحمد لله الملک المطلق شکر بدرگاه حکیم مطلق که بتائید ملهم الغیب جلد سوم اکسیر اعظم از افادات زبدة الاطباء متقدمین و متأخرین حکیم محمد اعظم خان المخاطب بناظم جهان در مطبع منشی نولکشور واقع لکهنؤ طبع شد

فہرست کتب

ر ریاست کپورتھلہ نے یادگار بنائی۔
زم شاہی۔ کلیات معالجات طب
ہ جو زبان فارسی میں تصنیف حکیم
ن محمد احمد الحسینی جرجانی تھی اسکا ترجمہ
طبع حکیم محمد ہادی حسین خان مرادآبادی
ردو عام فہم میں فرمایا تین جلد میں
وم و سوم و چہارم یکجائی۔
وششم یکجائی۔
م وہشتم و نہم و دہم یکجائی۔
ہ اردو اسمین تاثیر و فوائد ادویہ
ین لکھے ہیں مولفہ حکیم مہتاب رائے

الرئیس۔ بوعلی سینا کا جلد
طب میں ترجمہ مولوی غلام حسنین
فن معالجہ گھوڑوں میں

۔ گھوڑوں کے علاج میں بہت
لفہ سعادت یار خان رنگین دہلوی
طب۔ اردو رسالہ بحران

یودو۔ رسالہ بحران اردو
م۔ رسالہ دلائل النبض
لنبول۔ ترجمہ حکیم مولوی

۔ یہ بڑا نادر تحقیقی رسالہ ہے شناخت
ن اور انکی شکلوں کی تصویریں

غلط نامہ اکسیر اعظم جلد سوم

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱۹	۵	[illegible]	[illegible]	۵۴۱	۱۲	یکدر علم قرقرحا	یکدرہم عاقرقرحا
[illegible]	۲۱	[illegible]	[illegible]	۵۲۹	۱۹	تشنج	تشنج
[illegible]	۱۳	[illegible]	[illegible]	۵۴۳	۱۵	انزار سو	انزارزد
[illegible]	۲۹	[illegible]	[illegible]	۵۹۷	۱۰	وکافو	وکافور
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	۶۰۳	۲۳	درکردن	ورگردن
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	۶۰۵	۹	باپافرسیر	باپاوسیر
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	۶۱۹	۱۹	گوشت وکبک	گوشت کبک
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	۶۴۱	۱۳	کرسواس	کندر وسواس
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	۶۵۶	۱۵	حل	حبل
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	۶۷۰	۱۴	سرفہ	سرفہ
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	۶۷۴	۱۰	قصو	عضو
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	۶۹۰	۱۹	تاخون ورحم	تاخون رحم
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	۷۲۰	۲۰	خون خون	خون
۱۳۰	[illegible]	[illegible]	[illegible]	۷۳۳	۱۰	عود	عود
[illegible]	۱۹	[illegible]	[illegible]	۷۴۰	۱۵	گکل پنبہ	گل پنبہ
۱۳۹	۱۵	[illegible]	[illegible]	۷۶۰	۱۹	اصلاح نماید	اصلاح غذا نماید
۱۴۱	[illegible]	[illegible]	[illegible]	۷۷۴	۱	کاہوداز	کاہو دراز
۱۵۲	۲۰	[illegible]	[illegible]	"	۱۷	برشا	برضاع
۱۵۵	۱۱	[illegible]	[illegible]	۷۷۴	۵	پاکپنزہ	پاکیزہ
۱۹۰	۹	[illegible]	[illegible]	"	۹	یکشب	یکشب
۳۶۴	۵	[illegible]	[illegible]	"	۱۲	دو بار دغذا	دو بار غذا
۳۸۵	۲	[illegible]	[illegible]	۷۷۴	۲۷	دغیرہ	وغیرہ
۵۴۳	۶	[illegible]	[illegible]				

علاج الامراض ۔ مولفہ حکیم محمد شریف خان مع رسائل ستہ ضروریہ وغیرہ ۔

رسالہ ارائۃ سواء الطریق لطالب مناہج التحقیق تحقیقات طب کی بطور مباحثہ ڈاکٹری و یونانی لکھی ہے ۔

رسالہ دافع المنیہ و نافع البریہ فی احکام التخنیہ لا الحاجب التحتیہ والسقفیہ تحقیقات تخمہ بدنیہ سفلیہ کا بیان ہے اور اسکا علاج ہے ۔

کتب طب اردو

تشریح الاسباب ۔ معروف بہ مظہر العلوم مع نقشہ بروج فلکی مصنفہ حکیم قاضی الہی بخش ۔

رسالہ زبدۃ المفردات ۔ منظوم بارق مولفہ حکیم سید علی حسین متخلص بہ صبیح ۔

زبدۃ الحکمت فصول اربعہ میں روز مرہ چیزون کے استعمال کا بیان ہے مولفہ سید حکیم قمر علی رئیس متھرا ۔

منفعۃ الاجسام ۔ مع فوائد طبیہ ہر قسم امراض کے نسخے مولفہ سید فضل علی نقشبند ڈاکٹر ۔

علاج الغربا ۔ اسکی کوڑیون کی دوا اچھی کام کرتی ہے مترجمہ حکیم غلام امام ۔

قانون عشرت ۔ عموماً ہر قسم تپ کا علاج خصوصاً تپ دق و تپ مزمن کا مصنفہ حکیم عشرت حسین

تحفۃ الاطبا ۔ اسم باسمی ہے مولفہ حکیم سید مشرف حسین خیرآبادی ۔

قرابادین شفائی ۔ اردو مترجمہ حکیم محمد ہادی حسین خان مرادآبادی ۔

قرابادین ذکائی ۔ فارسی مصنفہ حکیم ذکاء اللہ خان اردو مترجمہ حکیم محمد ہادی حسین خان مرادآبادی

انیس الاطبا ۔ تالیف حکیم مولوی محمد صادق علی ۔

مجربات اکبری ۔ اردو ہر مرض کے نسخے آزمودہ مترجمہ حکیم احمد علی موہانی ۔

طب نبوی ۔ جسکا ہر نسخہ مریضون کے لیے اکسیر اعظم ہے انتخاب احادیث نبوی سے مولفہ حافظ اکرام الدین

رموز الحکمت ۔ ان علامتون کا بیان جس سے ابتداے مرض سے مآل تک بیماری معلوم ہوتا ہے اور اسکے دفع کی تدبیر مولفہ حکیم رجب علی ۔

معالجات احسانی ۔ دلائل تشخیص امراض اور اسکا علاج مولفہ حکیم احسان علی ۔

علاج الامراض ۔ اردو طب کی مستند کتاب مترجمہ حکیم محمد ہادی حسین خان ۔

رسالہ قارورہ ۔ شناخت رنگ و قوام و رایحہ بول میں عمدہ رسالہ ہے مولفہ حکیم غلام یحیی ۔

مرکبات احسانی ۔ بطور قرابادین ہر مرض کی تشخیص بترتیب حروف تہجی از حکیم احسان علی ۔

اکسیر القلوب ۔ ترجمہ اردو مفرح القلوب جو تصنیف حکیم محمد اکبر ہے مترجمہ حکیم محمد نور کریم ۔

عجالہ نفیسی ۔ معالجہ امراض بادی و سوداوی مولفہ حکیم سید ولی ۔

کیمیاے عناصری ۔ ترجمہ قرابادین قادری مترجمہ حکیم محمد نور کریم ۔

تشریح الاجسام ۔ علاج اقسام پھوڑا پھنسی مولفہ میر افضل علی ڈاکٹر ۔

مجمع البحرین ۔ یہ کتاب طب یونانی اور ڈاکٹری میں بمقابلہ ہے اور ہر عنوان کی کتاب اب تک نا تمام شایع نہیں ہوئی ہے جو جات کمالات حکیم محمد حیدر خان رئیس جالندھر ملازم سرکار ریاست کپورتھلہ نے یادگار بنائی ۔

ترجمہ ذخیرہ خوارزم شاہی ۔ کلیات معالجات طبیہ اعلی درجہ کی کتاب ہے جو زبان فارسی میں تصنیف حکیم اسمعیل بن الحسن محمد احمد الحسینی جرجانی تھی اسکا ترجمہ اردو میں منجانب مطبع حکیم محمد ہادی حسین خان مرادآبادی نے بہت سلیس اردو عام فہم میں فرمایا تین جلد میں

۱ ۔ جلد اول و دوم و سوم و چہارم یکجائی ۔
۲ ۔ جلد پنجم و ششم یکجائی ۔
۳ ۔ جلد ہفتم و ہشتم و نہم و دہم یکجائی ۔

ضروری المطب ۔ اردو اسمین تاثیر و خواص ادویہ مفردہ جدول میں لکھے ہیں مولفہ حکیم مہتاب راے رئیس میرٹھ ۔

ترجمہ اردو شیخ الرئیس ۔ بو علی سینا کا جلد اول کلیات فن طب میں ترجمہ مولوی غلام حسنین

زینت الخیل ۔ فن معالجہ گھوڑون میں مع تصاویر ۔

الفیاسینگ ۔

فرسنامہ رنگین ۔ گھوڑون کے علاج میں بہت نایاب کتاب ہے مولفہ سعادت یارخان رنگین ہے ۔

مجموعہ میزان الطب ۔ اردو رسالہ بحران وغیرہ مفصلہ ذیل ۔

۱ ۔ میزان الطب اردو ۲ ۔ رسالہ بحران اردو ۳ ۔ طب عزیزی ۴ ۔ رسالہ دلائل النبض ۵ ۔ رسالہ دلائل البول ۔ مترجمہ حکیم مولوی صادق علی ۔

تریاق مسموم ۔ یہ بڑا نادر رسالہ ہے شناخت اقسام سانپون میں اور انکی شکلون کی تصویرات

اور جس جس سرزمین پر پیدا ہوتے ہین اسکا پہچان و نشان اور جس جس نہج سے انکے زہر کا علاج از روے دوا یا منتر اور افسون کے جیسا جیسا چاہیے لکھا ہے یہ رسالہ بکمال خوبی کے سبب سے عام پسند ہوا اور مفید خلائق۔

امرت ساگر اردو ترجمہ ہے کتاب [illegible] جامع کلیات وجزئیات فن ہو اور معالجات مین حاوی نسخجات آزمودہ وممتحن ہو مرتبہ [illegible] اور کتب بیدک مستند سے مثل [illegible] [illegible] وغیرہ بیدک کی کتابون کا ترجمہ ہو کر اپنے محل و موقع پر [illegible] ایک [illegible] بیدک کا گیا فی الحال [illegible] انتفاع کے لیے [illegible] زبان [illegible] بعبارت اردو سلیس عام فہم [illegible] کمال خوبی اور [illegible] سے ترجمہ ہوا کہ کوئی مطلب بیدک کا اور کوئی دقیقہ فروگذاشت نہین ہوا اور [illegible] طب یونانی کا [illegible] اسکا ترجمہ [illegible] کیا اول [illegible] زبان مارواڑی مین چھپی تھی [illegible] عبارت درست ہو کر [illegible] چھپکر دست بدست شائقین اور تاجرون نے خرید جو کہ علم طب وبیدک مفید عام اور اشاعت علم طب عام کی ہر زبان مین اسکے [illegible] [illegible]

مخزن سلیمانی ۔ ترجمہ اکسیر جو فن طب مین کتاب اکسیر ایک اعلیٰ درجہ کی کتاب ہے جسکی نظیر نہین عربی زبان مین [illegible] اسکا ترجمہ اردو زبان مین کمال خوبی و حسن سے ہوا ہے اسمین تمام امراض اور انکے معالجات بشرح و بسط [illegible] کہ جسکے دیکھنے سے [illegible] تحقیق [illegible] اور انکے معالجات کی کماحقہ تحقیق ہوتی ہے یہ کتاب قابل ملاحظہ شائقان فن طب ہے۔

شفاء الامراض ۔ اردو زبان کی [illegible] کی کتاب ہے کہ اسکو مترجم طبیب حاذق [illegible] نے بطور سوال و جواب کے مسائل طبیہ کو لکھا اور اسمین چند باب ہین پہلے باب مین تعریف اور اقسام علم طب اور امور طبیہ کو مفصل مین مرقوم ہوا اور دوسرا باب احوال بدن انسان مین اور تیسرا باب بیان اسباب ستہ ضروریہ مین چوتھا باب بیان علامت وشناخت نبض وقارورہ و براز مین پانچوان باب فصد مین اور شناخت رگون کی چھٹا باب بیان غذا اور دوا مین ساتوان باب امراض مخصوص اعضائے سر کا اور انکے علاج مین آٹھوان باب بیان تپ اور اسکے اقسام اور معالجات مین نوان باب بیان اورام اور [illegible] اور انکا علاج دسوان باب بیان [illegible] اور انکا علاج [illegible] [illegible] اور انکا علاج [illegible] [illegible] امراض [illegible] اور تیرھوان باب [illegible] بیان مین [illegible] لگ جاتے یا [illegible] سے [illegible] کا علاج چودھوان باب [illegible] زہر [illegible] کی اور اقسام زہر کی تفصیل ازروے [illegible] [illegible] مثل [illegible] کتب طبیہ [illegible]

کتب مفردات [illegible]

مخزن الادویہ ۔ یہ [illegible] تحفۃ المومنین [illegible] کی ماہیت [illegible] مفردات [illegible] افعال وخواص بشرح لکھے ہین اور اسکے ساتھ تحفۃ المومنین [illegible] تصنیف حکیم [illegible] المعالجین [illegible] مخزن الادویہ کا [illegible] عربی فارسی اردو [illegible] [illegible] معدن الشفاء سکندر شاہی [illegible] [illegible] فارسی [illegible] زبان مین [illegible] یہ کتاب [illegible] خان نے تالیف [illegible] ہے اور [illegible] طبیبان کی قابل [illegible] ہے

[illegible]

۱۲۲۱
۲ج
۲۵

ف
۹۱۵

MUSLIM UNIVERSITY LIBRARY
ALIGARH

This book is due on the date last stamped. An over-due charge of one anna will be charged for each day the book is kept over time.

۱۲/۲/۹۹